MAGYARORSZÁG
HONFOGLALÁS KORI ÉS
KORA ÁRPÁD-KORI SÍRLELETEI

14.

HORVÁTH CIPRIÁN

Borsod, Abaúj és Zemplén megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei

Szeged–Budapest
2020

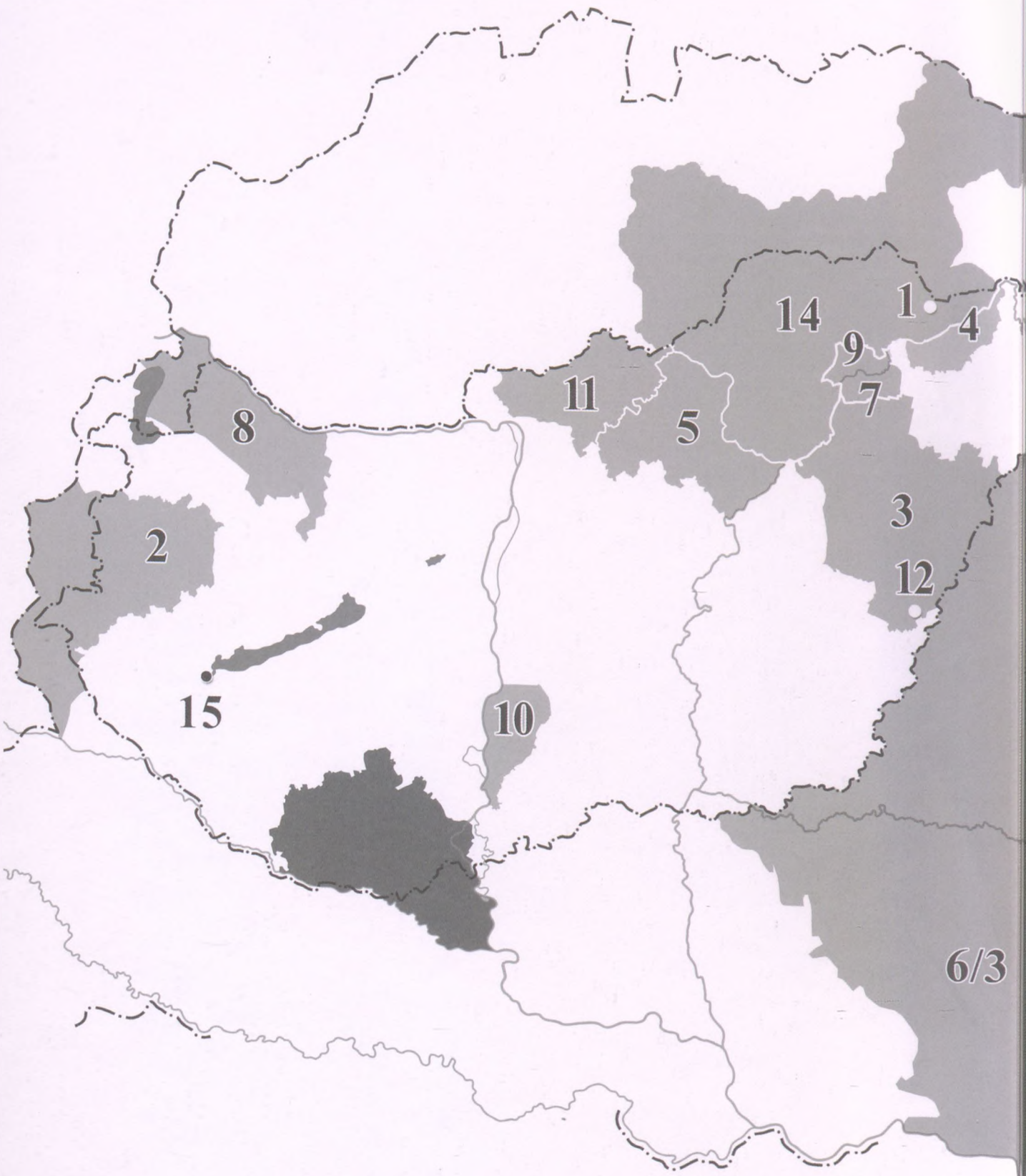
14
1
4
9
11
7
8
5
3
2
12
15
10
6/3

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK LELETANYAGA

Kiss Attila
Baranya megye X–XI. századi sírleletei.
Budapest 1983.

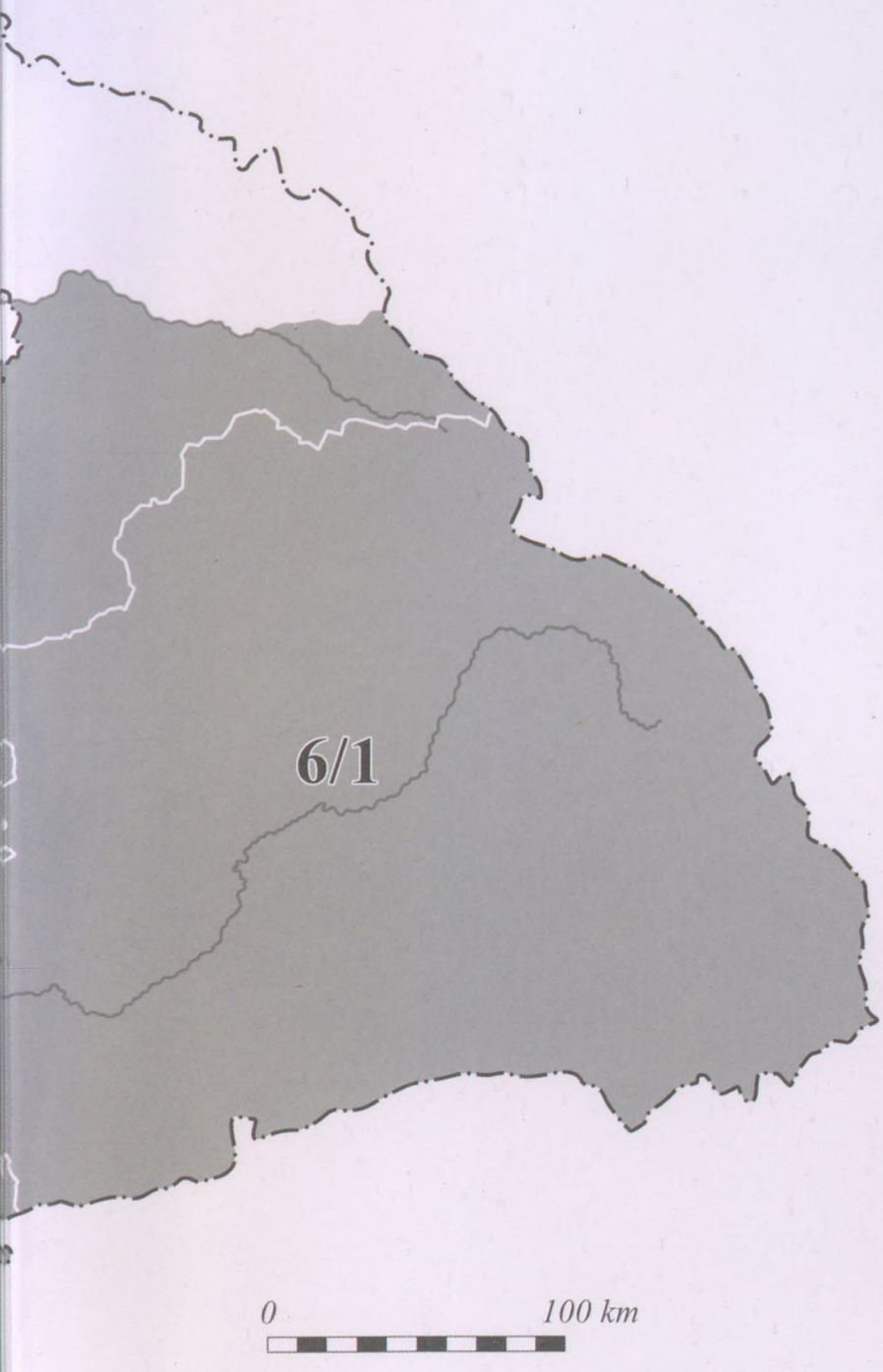

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS KORI ÉS KORA ÁRPÁD KORI SÍRLELETEI

Megjelent kötetek

1. Révész László
A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez. Miskolc 1996.
2. Kiss Gábor
Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei. Szombathely 2000.
3. M. Nepper Ibolya
Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II. Budapest–Debrecen 2002.
4. Istvánovits Eszter
A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga. Nyíregyháza–Budapest 2003.
5. Révész László
Heves megye 10–11. századi temetői. Budapest 2008.
6. Gáll Erwin
Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei I–II. Szeged 2013.
7. Tóth Anikó
A nyíri mezőség a 10–11. században. Szeged 2014.
8. Horváth Ciprián
Győr és Moson megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged 2014.
9. Kovács László
A Taktaköz 10–11. századi sír- és szórványleletei, valamint a tiszalúc-sarkadi 11. századi temető. Szeged–Budapest 2015.
10. Gallina Zsolt – Varga Sándor
A Duna–Tisza közének honfoglalás és kora Árpád-kori temetői, sír- és kincsleletei I. – A Kalocsai Sárköz a 10–11. században. Szeged–Budapest 2016.
11. Horváth Ciprián
Nógrád megye honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest 2019.
12. Kovács László
Magyarhomorog-Kónya-domb 10. századi szállási és 11–12. századi falusi temetője. Szeged–Budapest 2019.
13. Révész László
A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig. Szeged–Budapest 2020.
14. Horváth Ciprián
Borsod, Abaúj és Zemplén megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest 2020.

Előkészületben

15. Költő László – Szentpéteri József
Vörs-Papkert-B. késő avar kori, Karoling kori és honfoglalás kori temetője. Szeged–Budapest

HORVÁTH CIPRIÁN

BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS KORI ÉS KORA ÁRPÁD-KORI SÍRLELETEI 14.

Sorozatszerkesztő:
Kovács László és Révész László

HORVÁTH CIPRIÁN

BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI

Munkatársak:
BALOGH-BODOR TEKLA, FELFÖLDI SZABOLCS, HORVÁTH ANTÓNIA,
KOVÁCS LÁSZLÓ, LIBOR CSILLA, PINTÉR-NAGY KATALIN,
PUSZTAI TAMÁS, TAKÁCS RICHÁRD, TÓTH KRISZTIÁN, VÖRÖS ISTVÁN

Szeged–Budapest
2020

Készült

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

39507/2018/KULTIG és az NKFIH K 120575 sz. kutatási pályázatai anyagi segítségével

A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Szerkesztő:
FELFÖLDI SZABOLCS

Lektorálta:
KOVÁCS LÁSZLÓ – RÉVÉSZ LÁSZLÓ

Technikai szerkesztő:
BERTÓK KRISZTINA

Táblaszerkesztő:
HORVÁTH CIPRIÁN

A rajzokat készítette:
OLGYAY ANNA

Térképek, képek készítése:
HORVÁTH CIPRIÁN

A rezümét fordította:
LARA STRONG

Borítóterv:
auri grafika

A borítón:
Sárospatak-Baksahomok 3. sír / Kenézlő-Fazekaszug szórvány /
Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír / Miskolc-Repülőtér 23. sír

Tárgyfotók:
HORVÁTH CIPRIÁN

ISBN 978-963-9046-79-5 Ö
ISBN 978-963-9987-84-5
ISSN 1219-7971

© Horváth Ciprián
© SZTE BTK Régészeti Tanszék
© Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete
© Magyar Nemzeti Múzeum

Kiadta a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke,
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete,
a Magyar Nemzeti Múzeum
és a Martin Opitz Kiadó

Nyomás és kötészet: Pauker Nyomdaipari Kft.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS 17
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS 18
I. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI SÍRLELETEINEK KUTATÁSTÖRTÉNETE 19
II. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐI 25
1. Alsódobsza, közelebbről ismeretlen lelőhely 25
1.1. Leletkörülmények 25
1.2. Leletleírások 25
1.3. Irodalom 25
2. Ágcsernyő-Nagyréti domb (Čierna nad Tisou, Sl.) 26
2.1. Leletkörülmények 26
2.2. Leletleírások 27
2.3. Értékelés 28
2.4. Irodalom 28
3. Ároktő-Dongóhalom 28
3.1. Leletkörülmények 28
3.2. Sírleírások 29
3.3. Értékelés 34
3.4. Irodalom 40
4. Bély (Biel, Sl.) 40
4.1. Leletkörülmények 40
4.2. Sírleírás 41
4.3. Irodalom 41
5. Bodroghalom-Eresztvényhomok 41
5.1. Leletkörülmények 41
5.2. Sírleírások 42
5.3. Értékelés 46
5.4. Irodalom 50
6. Bodroghalom, közelebbről ismeretlen lelőhely 51
6.1. Leletkörülmények 51
6.2. Sírleírás 51
6.3. Irodalom 51
7. Bodrogszentmária-Papdomb (Svätá Mária, Sl.) 51
7.1. Leletkörülmények 51
7.2. Leletleírások 51
7.3. Irodalom 51
8. Bodrogszerdahely-Bálványdomb (Streda nad Bodrogom, Sl.) 52
8.1. Leletkörülmények 52
8.2. Sírleírások 54
8.3. Értékelés 62
8.4. Irodalom 68
9. Bodrogszerdahely-belterület (Streda nad Bodrogom, Sl.) 69
9.1. Leletkörülmények 69
9.2. Leletleírások 69
9.3. Irodalom 69
10. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben (Véč, Sl.) 69
10.1. Leletkörülmények 69
10.2. Leletleírások 71
10.3. Értékelés 75
10.4. Irodalom 77

TARTALOMJEGYZÉK

11. Bogács-Pazsagpuszta ... 78
11.1. Leletkörülmények ... 78
11.2. Leletleírások ... 79
11.3. Értékelés ... 79
11.4. Irodalom ... 79
12. Cigánd-Diós-dűlő ... 80
12.1. Leletkörülmények ... 80
12.2. Leletleírás ... 80
12.3. Irodalom ... 80
13. Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlő ... 81
13.1. Leletkörülmények ... 81
13.2. Sírleírás ... 82
13.3. Értékelés ... 82
13.4. Irodalom ... 82
14. Edelény-Borsod, Fő u. 268. (Régi temető) ... 82
14.1. Leletkörülmények ... 82
14.2. Leletleírások ... 83
14.3. Irodalom ... 83
15. Edelény-Borsod, közelebbről ismeretlen lelőhely ... 83
15.1. Leletkörülmények ... 83
15.2. Leletleírás ... 83
16. Edelény-Borsodi földvár ... 83
16.1. Összefoglalás ... 83
16.2. Irodalom ... 83
17. Edelény-Finke ... 84
17.1. Leletkörülmények ... 84
17.2. Sírleírás ... 84
17.3. Értékelés ... 85
17.4. Irodalom ... 85
18. Edelény-Református templom ... 85
18.1. Összefoglalás ... 85
18.2. Irodalom ... 85
19. Edelény-Semmelweis u. 10. ... 85
19.1. Leletkörülmények ... 85
19.2. Sírleírások ... 85
19.3. Értékelés ... 87
19.4. Irodalom ... 88
20. Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely ... 88
20.1. Leletkörülmények ... 88
20.2. Leletleírások ... 88
20.3. Irodalom ... 89
21. Felsőzsolca-Nagyszilvás u. 23. ... 89
21.1. Leletkörülmények ... 89
21.2. Sírleírások ... 90
21.3. Értékelés ... 90
21.3. Irodalom ... 90
22. Felsőzsolca-Várdomb ... 90
22.1. Leletkörülmények ... 90
22.2. Leletleírások ... 91
22.3. Irodalom ... 91
23. Garany (Hraň, Sl.) ... 91
23.1. Leletkörülmények ... 91
23.2. Sírleírás ... 91

24. Hejce, közelebbről ismeretlen lelőhely ... 92
24.1. Leletkörülmények ... 92
24.2. Sírleírás ... 92
24.3. Értékelés ... 93
24.4. Irodalom ... 93
25. Hernádkércs, közelebbről ismeretlen lelőhely ... 94
25.1. Leletkörülmények ... 94
25.2. Leletleírás ... 94
25.3. Irodalom ... 94
26. Karcsa-Kormoska ... 95
26.1. Leletkörülmények ... 95
26.2. Sírleírások ... 96
26.3. Értékelés ... 106
26.4. Irodalom ... 110
27. Karcsa, közelebbről ismeretlen lelőhely ... 110
27.1. Leletkörülmények ... 110
27.2. Leletleírások ... 110
27.3. Irodalom ... 110
28. Karcsa-Tégláska ... 111
28.1. Leletkörülmények ... 111
28.2. Irodalom ... 111
29. Karos-Eperjesszög I. ... 111
29.1. Összefoglalás ... 111
29.2. Irodalom ... 111
30. Karos-Eperjesszög II. ... 112
30.1. Összefoglalás ... 112
30.2. Irodalom ... 112
31. Karos-Eperjesszög III. ... 112
31.1. Összefoglalás ... 112
31.2. Irodalom ... 112
32. Kassa-Abaszéplak (Košice, Sl.) ... 113
32.1. Leletkörülmények ... 113
32.2. Leletleírás ... 113
32.3. Irodalom ... 113
33. Kassa-Abaszéplak, Bencés kolostor (Košice, Sl.) ... 113
33.1. Leletkörülmények ... 113
33.2. Leletleírás ... 113
33.3. Irodalom ... 113
34. Kassa-Bárca (Košice, Sl.) ... 114
34.1. Leletkörülmények ... 114
34.2. Irodalom ... 114
35. Kassa, közelebbről ismeretlen lelőhely (Košice, Sl.) ... 114
35.1. Leletkörülmények ... 114
35.2. Leletleírás ... 114
36. Kács-templom ... 115
36.1. Leletkörülmények ... 115
36.2. Leletleírás ... 116
36.3. Irodalom ... 116
37. Kenézlő-Fazekaszug I. ... 116
37.1. Leletkörülmények ... 116
37.2. Sírleírások ... 118
37.3. Értékelés ... 145
37.4. Irodalom ... 150

37a. Kenézlő-Fazekaszug I/a. 151
37a.1. Leletkörülmények 151
37a.2. Sírleírások 151
37a.3. Értékelés 152
38. Kenézlő-Fazekaszug II. 154
38.1. Leletkörülmények 154
38.2. Sírleírások 155
38.3. Értékelés 176
38.4. Irodalom 188
39. Kenézlő, közelebbről ismeretlen lelőhely 188
39.1. Leletkörülmények 188
39.2. Leletleírás 188
39.3. Irodalom 188
40. Kisdobra-Ligahomok (Dobrá, Sl.) 188
40.1. Leletkörülmények 188
40.2. Sírleírások 189
40.3. Értékelés 192
40.4. Irodalom 194
41. Kistokaj-Homokbánya 194
41.1. Leletkörülmények 194
41.2. Sírleírások 196
41.3. Értékelés 209
41.4. Irodalom 215
42. Mályi-Kossuth u. 27/C 216
42.1. Leletkörülmények 216
42.2. Sírleírás 216
42.3. Értékelés 217
42.4. Irodalom 217
43. Mezőcsát-Bernáth-dűlő 217
43.1. Leletkörülmények 217
43.2. Sírleírások 218
43.3. Értékelés 218
43.4. Irodalom 218
44. Mezőcsát-Csicske 219
44.1. Leletkörülmények 219
44.2. Sírleírások 219
44.3. Értékelés 221
44.4. Irodalom 223
45. Mezőcsát-Hejőmenti Állami Gazdaság, Almatároló 224
45.1. Leletkörülmények 224
45.2. Sírleírás 224
45.3. Irodalom 224
46. Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér 224
46.1. Leletkörülmények 224
46.2. Sírleírások 225
46.3. Irodalom 225
47. Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 225
47.1. Leletkörülmények 225
47.2. Sírleírások 225
47.3. Értékelés 226
47.4. Irodalom 226
48. Mezőzombor-Bálványdomb *(Kovács László)* 226
48.1. Összefoglalás 226

48.2. Irodalom ... 226
49. Miskolc-Avas, Mélyvölgy u. ... 227
49.1. Leletkörülmények ... 227
49.2. Sírleírások ... 227
49.3. Értékelés ... 228
50. Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. ... 228
50.1. Leletkörülmények ... 228
50.2. Sírleírások ... 228
50.3. Értékelés ... 229
50.4. Irodalom ... 230
51. Miskolc-Görömböly ... 230
51.1. Leletkörülmények ... 230
51.2. Sírleírás ... 230
51.3. Irodalom ... 230
52. Miskolc-Repülőtér (Szentpéteri kapu, Városi téglagyár, Szirmabesnyő-Homokbánya) ... 231
52.1. Leletkörülmények ... 231
52.2. Sírleírások ... 231
52.3. Értékelés ... 237
52.4. Irodalom ... 239
53. Miskolc-Tapolca ... 240
53.1. Leletkörülmények ... 240
53.2. Leletleírások ... 240
53.3. Értékelés ... 240
53.4. Irodalom ... 240
54. Monaj-Berencsi szőlők (Rásonysápberencs) ... 241
54.1. Leletkörülmények ... 241
54.2. Sírleírás ... 241
54.3. Értékelés ... 241
54.4. Irodalom ... 242
55. Muhi falu 10–11. századi temetője ... 243
55.1. Leletkörülmények ... 243
55.2. Irodalom ... 244
56. Muhi-Orliczky Béla háza ... 244
56.1. Leletkörülmények ... 244
56.2. Leletleírások ... 244
56.3. Irodalom ... 245
57. Muhi puszta, Muhipuszta (?) ... 245
57.1. Leletkörülmények ... 245
57.2. Leletleírások ... 245
57.3. Értékelés ... 246
57.4. Irodalom ... 246
58. Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhely (Vel'ký Kamenec, Sl.) ... 246
58.1. Leletkörülmények ... 246
58.2. Leletleírások ... 246
58.3. Irodalom ... 246
59. Nagykövesd-Szőlőshomok (Vel'ký Kamenec, Sl.) ... 247
59.1. Leletkörülmények ... 247
59.2. Leletleírások ... 247
59.3. Értékelés ... 247
59.4. Irodalom ... 248
60. Nagymihály (Michalovce, Sl.) ... 248
60.1. Leletkörülmények ... 248
60.2. Irodalom ... 248

61. Nagyrozvágy-Futóhomok ... 248
61.1. Leletkörülmények ... 248
62.2. Irodalom ... 248
62. Oszlár-Csörsz-árok ... 249
62.1. Leletkörülmények ... 249
62.2. Sírleírások ... 250
62.3. Értékelés ... 251
62.4. Irodalom ... 251
63. Ónod (?) ... 252
63.1. Leletkörülmények ... 252
63.2. Leletleírások ... 252
64. Ózd III. kerület ... 252
64.1. Leletkörülmények ... 252
64.2. Sírleírás ... 252
64.3. Értékelés ... 254
64.4. Irodalom ... 254
65. Őrös-Külsőlegelő (Strážne, Sl.) ... 255
65.1. Leletkörülmények ... 255
66. Rad-Cselédhomok (Rad, Sl.) ... 255
66.1. Leletkörülmények ... 255
66.2. Sírleírások ... 255
66.3. Értékelés ... 257
66.4. Irodalom ... 258
67. Rad-Vereshomok (Rad, Sl.) ... 258
67.1. Leletkörülmények ... 258
67.2. Leletleírások ... 259
67.3. Értékelés ... 259
67.4. Irodalom ... 259
68. Sajólád-Alkotmány u. 32. ... 259
68.1. Leletkörülmények ... 259
68.2. Sírleírás ... 259
68.3. Értékelés ... 259
68.4. Irodalom ... 259
69. Sajópüspöki-templom ... 261
69.1. Leletkörülmények ... 261
70. Sajószöged-Geodéziai torony ... 261
70.1. Leletkörülmények ... 261
70.2. Sírleírások ... 261
70.3. Értékelés ... 264
70.4. Irodalom ... 265
71. Sály-Lator ... 266
71.1. Leletkörülmények ... 266
71.2. Leletleírások ... 266
71.3. Irodalom ... 267
72. Sárazsadány-Akasztószer ... 267
72.1. Leletkörülmények ... 267
72.2. Sírleírások ... 267
72.3. Értékelés ... 269
72.4. Irodalom ... 276
73. Sárazsadány-Felvég u. 17. ... 276
73.1. Leletkörülmények ... 276
73.2. Leletleírás ... 276
73.3. Értékelés ... 277

73.4. Irodalom ... 277
74. Sárospatak-Apróhomok ... 277
74.1. Leletkörülmények ... 277
74.2. Leletleírások ... 278
74.3. Értékelés ... 278
74.4. Irodalom ... 278
75. Sárospatak-Baksahomok ... 278
75.1. Leletkörülmények ... 278
75.2. Sírleírások ... 279
75.3. Értékelés ... 286
75.4. Irodalom ... 291
76. Sárospatak-Bodroghalász ... 292
76.1. Leletkörülmények ... 292
76.2. Leletleírás ... 292
76.3. Irodalom ... 292
77. Szakáld-Mulatódomb ... 292
77.1. Leletkörülmények ... 292
77.2. Sírleírások ... 292
77.3. Értékelés ... 294
77.4. Irodalom ... 295
78. Szentistván-Honvéd u. 8. ... 296
78.1. Leletkörülmények ... 296
78.2. Leletleírások ... 296
78.3. Irodalom ... 296
79. Szentistván-Mádi rét, MOL 24. lelőhely ... 297
79.1. Leletkörülmények ... 297
79.2. Sírleírások ... 297
79.3. Értékelés ... 297
79.4. Irodalom ... 298
80. Szentsimon, Ózd felé eső településrész ... 298
80.1. Leletkörülmények ... 298
80.2. Sírleírások ... 300
80.3. Értékelés ... 300
80.4. Irodalom ... 300
81. Szerencs-Kácsa-dűlő *(Kovács László)* ... 301
81.1. Összefoglalás ... 301
81.2. Irodalom ... 301
82. Szerencs, közelebbről ismeretlen lelőhely *(Kovács László)* ... 301
82.1. Összefoglalás ... 301
82.2. Irodalom ... 301
83. Szerencs-Lajos köz 2. *(Kovács László)* ... 301
83.1. Összefoglalás ... 301
83.2. Irodalom ... 301
84. Szikszó-Vadász patak partja ... 302
84.1. Leletkörülmények ... 302
84.2. Sírleírások ... 303
84.3. Értékelés ... 303
84.4. Irodalom ... 304
85. Szinyér (Svinice, Sl.) ... 305
85.1. Leletkörülmények ... 305
85.2. Sírleírás ... 305
85.3. Értékelés ... 305
85.4. Irodalom ... 305

86. Szomotor-Hegyilegelő I. (Somotor, Sl.) ... 306
86.1. Leletkörülmények ... 306
86.2. Értékelés ... 307
86.3. Irodalom ... 313
87. Taktaharkány-Bazsi puszta *(Kovács László)* ... 313
87.1. Összefoglalás ... 313
87.2. Irodalom ... 313
88. Tarcal-Vinnai dűlő *(Kovács László)* ... 313
88.1. Összefoglalás ... 313
88.2. Irodalom ... 314
89. Tibolddaróc-Odescalchi herceg birtoka ... 314
89.1. Leletkörülmények ... 314
89.2. Leletleírások ... 314
89.3. Értékelés ... 315
89.4. Irodalom ... 316
90. Tiszakeszi-Bárótag ... 316
90.1. Leletkörülmények ... 316
90.2. Leletleírások ... 316
91. Tiszakeszi-Fáy kert ... 316
91.1. Leletkörülmények ... 316
91.2. Leletleírás ... 317
92. Tiszakeszi-Kenderföldek ... 317
92.1. Leletkörülmények ... 317
92.2. Leletleírások ... 317
92.3. Irodalom ... 317
93. Tiszakeszi, közelebbről ismeretlen lelőhely ... 317
93.1. Leletkörülmények ... 317
93.2. Leletleírás ... 317
94. Tiszakeszi-Százdi apátság (Százdi-sziget) ... 317
94.1. Leletkörülmények ... 317
94.2. Leletleírások ... 318
94.3. Irodalom ... 318
95. Tiszakeszi-Szódadomb ... 318
95.1. Leletkörülmények ... 318
95.2. Sírleírások ... 319
95.3. Értékelés ... 320
95.4. Irodalom ... 320
96. Tiszalúc-Sarkad *(Kovács László)* ... 320
96.1. Összefoglalás ... 320
96.2. Irodalom ... 321
97. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát (Tiszaújváros) ... 321
97.1. Leletkörülmények ... 321
97.2. Sírleírások ... 322
97.3. Értékelés ... 324
97.4. Irodalom ... 326
98. Tiszatardos-Nagydűlő *(Kovács László)* ... 327
98.1. Összefoglalás ... 327
98.2. Irodalom ... 327
99. Tiszaújváros-Rákóczi u. 7. ... 327
99.1. Leletkörülmények ... 327
99.2. Leletleírás ... 328
100. Zalkod-Heiszmann Károly telke ... 328
100.1. Leletkörülmények ... 328

101. Zalkod-Szegfarki-dűlő ... 328
101.1. Leletkörülmények ... 328
101.2. Leletleírások ... 329
101.3. Értékelés ... 331
101.4. Irodalom ... 332
102. Zemplén-Hospodárský dvor JRD (Zemplín, Sl.) ... 332
102.1. Leletkörülmények ... 332
102.2. Leletleírások ... 333
102.3. Irodalom ... 333
103. Zemplén-Kertalja (Zemplín, Sl.) ... 333
103.1. Leletkörülmények ... 333
104. Zemplén-Szélmalomdomb (Zemplín, Sl.) ... 333
104.1. Leletkörülmények ... 333
104.2. Sírleírás ... 333
104.3. Értékelés ... 336
104.4. Irodalom ... 339
105. Zemplén-Vár (Zemplín, Sl.) ... 339
105.1. Leletkörülmények ... 339
105.2. Leletleírások ... 339
106. Zemplénagárd-Terebesi homok I. ... 339
106.1. Leletkörülmények ... 339
106.2. Leletleírások ... 340
106.3. Értékelés ... 341
106.4. Irodalom ... 342
107. Zemplénagárd-Terebesi homok II. ... 342
107.1. Leletkörülmények ... 342
II.1. BIZONYTALAN VAGY ISMERETLEN LELŐHELYEK ... **343**
108. Alsóberecki, közelebbről ismeretlen lelőhely ... 343
108.1. Leletkörülmények ... 343
108.2. Leletleírások ... 344
108.3. Irodalom ... 344
109. Aszaló, közelebbről ismeretlen lelőhely ... 344
109.1. Leletkörülmények ... 344
110. Bodrogszentmária (?) (Svätá Mária, Sl.) ... 345
110.1. Leletkörülmények ... 345
110.2. Leletleírások ... 345
111. Nekézseny ... 345
111.1. Leletkörülmények ... 345
112. Ismeretlen lelőhely ... 346
112.1. Leletkörülmények ... 346
112.2. Leletleírások ... 346
113. Ismeretlen lelőhely: az ún. Tokaji kincs *(Kovács László)* ... 348
113.1. Összefoglalás ... 348
113.2. Irodalom ... 349
114. Ismeretlen lelőhely (Tokaj környéke) *(Kovács László)* ... 349
114.1. Összefoglalás ... 349
114.2. Irodalom ... 349
III. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE ... **351**
IV. RÉGÉSZETI ADATOK BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETÉHEZ ... **463**
V. CONQUEST- AND ÁRPÁD-PERIOD BURIALS AND GRAVE FINDS FROM BORSOD, ABAÚJ AND ZEMPLÉN COUNTIES ... **485**

VI. RÖVIDÍTÉS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK 497
VII. TÁBLÁK 515
VIII. FÜGGELÉK 781
VIII.1. A LEGÚJABBAN (2018-IG) FELTÁRT LELŐHELYEK ÉS KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I–II. HONFOGLALÁS KORI TEMETŐ LOVAS SÍRJAI 781
115. Balogh-Bodor Tekla: Novajidrány-Elkerülő út 781
115.1. Leletkörülmények 781
115.2. Sírleírások 781
115.3. Értékelés 785
116. Felföldi Szabolcs – Pintér-Nagy Katalin: Encs-Tobolyka 788
116.1. Leletkörülmények 788
116.2. Sírleírások 789
116.3. Értékelés 793
116.4. Irodalom 795
117. Horváth Antónia: Köröm-Kápolna-domb 795
117.1. Leletkörülmények 795
117.2. Sírleírások 796
117.3. Értékelés 807
117.4. Irodalom 809
118. Horváth Antónia – Horváth Ciprián: Rásonysápberencs-Szőlő alja 809
118.1. Leletkörülmények 809
119. Kovács László: Edelény-Borsodi földvár, esperesi templom 810
119.1. Leletkörülmények 810
119.2. Leletleírások 810
120. Kovács László: Edelény-Borsod, református templom 810
120.1. Leletkörülmények 810
120.2. Leletleírás 810
121. Kovács László: Felsőzsolca-Várdomb 810
121.1. Leletkörülmények 810
121.2. Leletleírás 811
122. Kovács László: Sárospatak-Páterhomoka 811
122.1. Leletkörülmények 811
122.2. Leletleírások 811
123. Kovács László: Tiszakeszi 811
123.1. Leletkörülmények 811
123.2. Leletleírás 811
124. Pusztai Tamás: Gönc, Róka-dűlő 812
124.1. Leletkörülmények 812
124.2. Leletleírások 812
125. Pusztai Tamás – Horváth Antónia: Muhi falu 10–11. századi temetője 816
125.1. Leletkörülmények 816
125.2. Sírleírások 819
125.3. Értékelés 826
126. Pusztai Tamás – Libor Csilla – Takács Richárd: Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy 828
126.1. Leletkörülmények 828
126.2. Sírleírások 829
126.3. Értékelés 843
126.4. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy 10. századi 1. számú sír embertani leírása *(Marcsik Antónia)* 846
126.6. Irodalom 847
127. Tóth Krisztián: Borsodszirák-Egres-dűlő 847
127.1. Leletkörülmények 847
127.2. Leletleírások 848
127.4. Irodalom 848

128. Tóth Krisztián: Zalkod-Dózsa TSz-től északra 848
128.1. Leletkörülmények 848
128.2. Leletleírások 848
128.3. Irodalom 848
129. Tóth Krisztián: Zalkod-Dózsa TSz-től nyugatra 848
129.1. Leletkörülmények 848
129.2. Irodalom 848
Vörös István: Kenézlő-Fazekaszug I–II. honfoglalás kori temető lovas sírjai 850
VIII.2. IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK A FÜGGELÉKHEZ 860

BEVEZETÉS

A kötet címe a Magyar Királyság északkeleti részén elhelyezkedő három megye területéről ismert honfoglalás és kora Árpád-kori temetők bemutatását ígéri, azonban rögtön az elején le kell szögeznem, hogy ezt a vállalást praktikus okokból mégsem teljesíti maradéktalanul. A Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleleteit bemutató korpuszsorozat első kötete ugyanis éppen az egykori Zemplén vármegye területén található karos-eperjesszögi temetőket mutatta be, Révész László jóvoltából.[1] A sorozat 9. kötetében pedig a tiszalúcsarkadi temetővel együtt a Taktaköz kistáján elhelyezkedő sírokat, temetőket ismertette Kovács László.[2] Ezek a lelőhelyek így az említett kötetekben, és egy további újabb tanulmányban[3] érhetők el, ezért itt csak rövid ismertetőjüket és szakirodalmi hivatkozásaikat jeleztük Kovács Lászlóval együtt. Ugyancsak rövid leírással és szakirodalmi hivatkozással szerepel a borsodi földvárnál, illetve a református templomnál Wolf Mária által feltárt telep és temető is.[4]

Az anyaggyűjtés földrajzi kereteit adó három megye korai határvonalai természetesen csupán hozzávetőlegesen rajzolhatók meg, ezért a területi lehatárolás már a későbbi, biztosabban ismert adatok alapján történt. Ugyanakkor az ország mai területén belül az 1950-ben végrehajtott megyerendezés[5] nyomán kialakult közigazgatási határokhoz igazodott. Az így meghatározott területről 114 lelőhely, illetőleg leletegyüttes ismertetése vagy legalább rövid összefoglalása szerepel a katalógusban.

Budapest, 2020. május 15.

1 Révész 1996.
2 Kovács 2015.
3 Révész 2003a.
4 Wolf 2019.
5 Bolvári 2003.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A téma feldolgozását Révész László (MNM, SZTE) javasolta, s neki szeretném megköszönni a bodroghalom-eresztvényhomoki temető közlésre történő átadását, valamint a Magyar Nemzeti Múzeumban található leletanyagok vizsgálatának lehetőségét is. A Herman Ottó Múzeumban őrzött dokumentációkat és tárgyi leleteket Pusztai Tamás (MNM) és Szörényi Gábor András (HOM) hozzájárulásával tanulmányozhattam, fogadják érte köszönetem.

A kenézlő-fazekaszugi hitelesítő feltárások eredményeit a lelőhelyeket azonosító Kovács László (BTK RI) és Révész László szívességéből ismerem, s hozzájárulásuk nyomán kerülhettek be azok e kötetbe is. Kovács Lászlónak a sárazsadány-akasztószeri temető dokumentációjának felkutatásáért is köszönettel tartozom. Nevizánszky Gábornak (AUSAV) a bodrogszerdahelyi temetővel kapcsolatosan nyújtott tájékoztatása mellett az ágcsernyői, bélyi, bodrogszerdahelyi, kassai, kisdobrai, nagykövesdi és a radi publikált leletek rajzainak felhasználási lehetőségéért is szeretnék köszönetet mondani.

Wolf Mária (SZTE) az edelényi temetők leletanyagának és dokumentációjának vizsgálata során, Simonyi Erika (MNM) pedig Felsőzsolca releváns lelőhelyeinek vonatkozásában nyújtott segítő támogatást, mindkettőjük munkáját köszönöm.

A Magyar Nemzeti Múzeumban Komiszár Szilvia, Puskás József és Soós Rita segítette munkámat. A Herman Ottó Múzeumban Csengeri Piroska, Fortuna Laura, Horváth Antónia és Kalászdi György támogatásáért szeretnék köszönetet mondani. A Jósa András Múzeum munkatársai közül Jakab Attila és Mester Andrea segítségét köszönöm. A kassai Kelet-szlovákiai Múzeum gyűjteményére vonatkozóan pedig Darius Gašaj (KKM) adott fontos információt.

I. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI SÍRLELETEINEK KUTATÁSTÖRTÉNETE

Borsod, Abaúj és Zemplén megyék[6] honfoglalás és kora Árpád-kori sírjainak előkerülésére vonatkozóan már a 19. század közepe óta rendelkezünk adatokkal. A legkorábbi híradás a Nagyrozvágy-Futóhomokon 1850-ben előkerül lovas sírról áll rendelkezésre.[7] 1868-ban közölte Rómer Flóris a Muhi pusztáról származó állatfejes karperecet tartalmazó sírt,[8] melynek korszakba tartozása azonban csak annak kritikai újraközlése nyomán vált bizonyossá.[9] 1886-ban Monaj határában, a Berencsi-szőlők egy közelebbről nem azonosítható részén, egy őskori halomba ásott honfoglalás kori lovas sírt tárt fel Csoma József.[10] 1888 és 1924 között több alkalommal kerültek elő honfoglalás kori sírok Zalkodon a Szegfarki-dűlőben, ezek leleteinek – valószínűleg csupán elenyésző – töredékét tudta azonban Jósa András és Kiss Lajos összegyűjteni.[11] 1898-ban, vagy nem sokkal azt megelőzően került elő egy honfoglalás kori lovas sír Hejce település közelebbről meg nem határozható részén, melynek egyedüli leleteként megmaradt kengyelpárja Bubics Zsigmond püspök jóvoltából került a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe.[12] 1900-ban Zemplénagárdon két honfoglalás kori lovas sír előkerüléséről rendelkezünk adatokkal, melyek megmaradt leleteinek megőrzése Dókus Gyula nevéhez fűződik.[13] Ugyanezen év végén pedig, már a tél beálltát követően Tiszakeszi-Szódadombon Gálffy Ignácz végzett ásatást, ennek alkalmával egy őskori sír mellett egy kora Árpád-kori temetkezést is dokumentált.[14] Az 1900-as évek elején Sárospatak-Apróhomokon szőlőtelepítés közben egy honfoglalás kori, lovas sírokat is tartalmazó temetőt bolygattak meg, melyek leleteinek sajnos csupán kisebb részét tudta Veres Ferencz és Finkey József összegyűjteni.[15]

Az első nagyobb számú, jól megfigyelt sírt eredményező feltárás Jósa András nevéhez fűződik, aki 1913 júniusa és szeptembere között több alkalommal kutatta meg Kenézlő-Fazekaszug I. temetőjét, összesen 25 sírt feltárva. A kutatás eredményeiről az érdeklődő nagyközönség számára már abban az évben beszámolt,[16] míg a szakmai közönség a temető teljes leírását a következő évben olvashatta az *Archaeologiai Értesítő* lapjain.[17] A sírok érméiről ugyanitt Harsányi Pál közölt önálló tanulmányt.[18] A temető további kb. 8 sírját a földterület tulajdonosa, Szalay Géza tárta fel a következő években.[19]

Az 1920-as évek elején Mezőcsáton, a Bernáth-dűlőben Leszih Andor bontotta ki egy bizonytalan nagyságú kora Árpád-kori temető 7 sírját.[20] 1928-ban pedig Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlőben talált egy 10–11. századi gyermeksírt, melyet *in situ* helyzetben kiemelve szállítottak a Borsod-Miskolczi Múzeumba.[21]

Nagyobb részében 1927-ben, de a kutatást csupán 1930-ban lezárva vizsgálta meg Fettich Nándor Kenézlő határában a fazekaszugi II. temetőt. Az előkerült 25 sírt 1931-ben egy nagyobb tanulmánya keretei között már publikálta is.[22] A temetőben feltárt csontvázak vizsgálata alapján készített antropológiai eredményeket tanulmánya függelékeként, a feltárás jelentős részében személyesen is részt vevő Bartucz Lajos jóvoltából ismerhette meg a szakmai közönség.[23]

1930-ban kezdődött Ároktő-Dongóhalmon egy útépítéshez kapcsolódó, több korszak emlékeit érintő régészeti feltárás, amely egy kora Árpád-kori temető 19 sírját is

6 A katalógusban csupán említés szintjén szereplő karos-eperjesszögi I–III. temető és a taktaközi lelőhelyek kutatástörténetét összefoglalja: Révész 1996, 13, 15, 33; Révész 2003, 259–264; Kovács 2015, 16–18. – Az Edelény-Borsodi földvár és az Edelény-Református templom melletti lelőhelyek kutatásának állomásait pedig Wolf 2019 mutatja be.

7 Révész 1996, 11.

8 Rómer 1868, 20.

9 Prohászka 2012, 105–106.

10 Csoma 1887.

11 Hampel 1900, 732–733; Jósa 1914, 178; Kiss 1934, 217–218.

12 Hampel 1898, 278.

13 Dongó 1901, 30.

14 Gálffy 1901, 44–45.

15 Szendrey 1903.

16 Jósa 1913; Jósa 1913a.

17 Jósa 1914.

18 Harsányi 1914.

19 Kovács–Révész 1991; Kovács–Révész 1992; MNM R. A. XII.182/970.

20 K. Végh 1970, 85.

21 Leszih 1927, 87–94; HOM R. A. 880-72.6.

22 Fettich 1931, 78–109.

23 Bartucz 1931.

napvilágra hozta. Ezeket 1956-ban publikálta a feltárást vezető Megay Géza,[24] aki az 1930–1960-as évek között gyakorlatilag *„egyszemélyes leletmentő brigádként"* mentette meg több temető pusztulással fenyegetett sírjait is a megyében.[25] 1950-ben Szentsimon település Ózd felé eső részén figyelte meg házalapozási munkálatok során előkerült sírok maradványait, s gyűjtötte össze azok még megtalálható leleteit.[26] Ugyanebben az évben dokumentálta a kistokaji homokbányában lévő temető első sírjait is.[27] Miskolc-Repülőtéren 1951-ben több alkalommal,[28] majd 1959-ben újra kiszállva a kistokaji homokbányában is rögzítette a folyamatosan pusztuló temetők sírjainak előkerült részét.[29] Megay két leletmentése között 1956-ban Kazacsay Ferencné,[30] 1958-ban Kalicz Nándor,[31] majd Kőszegi Frigyes[32] figyelt meg sírokat a temetőben, melynek kritikai közlését végül Révész László publikálta.[33] 1957 decemberében Megay több alkalommal is kiszállt Miskolc-Tapolcára, a Görömbölyi útra, ahol ugyancsak több kora Árpád-kori sír előkerülését dokumentálta, s szállította múzeumba azok leleteit.[34]

1951 és 1957 között több periódusban került elő egy ismeretlen sírszámú, gazdag leletanyagú honfoglalás kori temető Sárospatak-Baksahomokon, melynek még megfigyelhető temetkezéseit Bartha Antal és Kalicz Nándor írta le, összegyűjtve azok fellelhető tárgyait is.[35]

1954 és 1993 között több alkalommal kerültek elő sírok Miskolcon, a Lankás utca és Vörös utca által határolt területen fekvő kora Árpád-kori temetőből. 1954-ben Kazacsay Ferencné szállt ki a helyszínre,[36] az 1961-ben előkerült leleteket Zakubcsó Ferencné juttatta el a Herman Ottó Múzeuma,[37] míg 1993-ban B. Hellebrandt Magdolna bontotta ki egy újabb temetkezés még földben lévő részét.[38] Hellebrandt gyűjtötte össze a 2003-ban Mályin, a Kossuth u. 27/c. számú telken előkerült 11. századi sír leleteit is.[39] A kistokaj-homokbányai temető utolsó, míg a bodroghalom-eresztvényhomoki temető első sírjainak feltárása is az ő nevéhez fűződik.[40]

1958-ban Sárazsadány-Akasztószeren Kutzián Ida vezetésével egy őskori tervásatás során került elő egy kora Árpád-kori temető 12 sírja is.[41] 1960-ban a település Felvég u. 17. számú háza előtt bolygatták meg útépítés során egy kora Árpád-kori temető több sírját, a helyszínre kiszálló Dienes Istvánnak azonban feltárásra sajnálatos módon már nem nyílt lehetősége.[42] Dienes azonban több alkalommal is végzett lelőhely-azonosításokat a megyében: Zalkod-Szegfarki-dűlőn Makkay Jánossal 1958. október 11-én tekintették meg a területet, de kutatásra a dombon lévő újkori temető miatt akkor nem volt lehetőségük.[43] 1959-ben megpróbálta Jósa András kenézlői ásatásának helyét azonosítani,[44] majd 1971. május 24. és június 5. között Németh Péterrel együtt járta be a Szabolcs megyei honfoglalás és kora Árpád-kori temetők lelőhelyeit, mely periódus során a kenézlői helyszíneket is megtekintették.[45] 1989 májusában pedig az ő segítségével tekintette meg Révész László és Wolf Mária terepbejárása során a Fazekaszug releváns dombjait.[46]

1961-ben és 1969-ben került elő Tiszaújvárosban, a Tiszai Vegyi Kombinát építése során egy honfoglalás kori temető, melynek első sírját Gajda Imre,[47] a 2–4. számú temetkezéseket pedig K. Végh Katalin mentette meg.[48] Utóbbiakat K. Végh közölte is az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain.[49]

[24] Megay 1956.
[25] B. Hellebrandt–Révész 1994, 11; Veres–Viga 1999, 31.
[26] Megay 1956, 17; HOM R. A. 751-69.
[27] Megay 1959a; Megay 1960; HOM R. A. 739-69.
[28] Megay 1956a; HOM R. A. 109-1951; MNM R. A. 325. Sz. V.
[29] Megay 1959; Megay 1961.
[30] Révész 1992, 99.
[31] HOM R. A. 402-68.
[32] HOM R. A. 401-68.
[33] Révész 1992.
[34] Megay 1958; Kalicz 1958b, 131; MNM R. A. 251. M. IV.
[35] Kalicz 1958; Kalicz 1958a; Kalicz 1958c.
[36] K. Végh 1970, 80; Révész 1992, 107–108.
[37] K. Végh 1970, 80; Révész 1992, 108.
[38] MNM R. A. 54.IV/1994.
[39] B. Hellebrandt 2004.
[40] Gádor–Hellebrandt 1973, 600–601; Révész 2003.
[41] Kalicz 1958b, 131; Kutzián 1959.
[42] Dienes 1960.
[43] Dienes 1996, 367, 369.
[44] Dienes 1964, 86–87; Kovács–Révész 1991; Révész 1996d, 150.
[45] Dienes 1996, 287.
[46] Révész–Wolf 1991, 657–658.
[47] Komáromy 1962; Kemenczei–K. Végh 1964, 235.
[48] K. Végh 1970.
[49] K. Végh 1992.

1962-ben Mezőkeresztes-Kiserdőn találtak 10–11. századi sírokat, amelyek leleteit Kemenczei Tibor gyűjtötte össze,[50] aki néhány évvel később, 1969-ben Mezőcsáton a Hejőmenti Állami Gazdaság Almatárolójának építése során talált kora Árpád-kori sír hitelesítését is elvégezte.[51]

1965-ben Szakáld-Mulatódombon homokbányászat során egy honfoglalás kori temető sírjait dúlták fel csaknem teljesen. A mentőásatást vezető K. Végh Katalinnak így sajnos csupán két sír megfigyelésére és a leletek egy részének összegyűjtésére volt lehetősége.[52]

Az 1930-as években megkezdett ároktői temető feltárása 1966-ban folytatódott, ekkor a Kemenczei Tibor és K. Végh Katalin vezetésével végzett munka további 14 sírral növelte a kutatás forrásbázisát.[53]

1968–1969-ben a Csörsz-árok kutatása során, Oszlár település mellett került sor egy kora Árpád-kori temető részletének feltárására Patay Pál vezetésével.[54]

1950-ben kerültek elő az első sírok a kistokaj-homokbányai temetőben, sajnálatos módon azonban nagyobb szabású leletmentő ásatásra csak két évtizeddel később került sor: 1970-ben K. Végh Katalin 44 sírt,[55] 1972-ben pedig Gádor Judit és Hellebrandt Magdolna további 27 sírt dokumentált.[56] A sírok többségnek közlését 1993-ban K. Végh Katalin végezte el.[57]

1972-ben Sajóládon, az Alkotmány u. 32. számú telken került elő egy honfoglalás kori sír homokkitermelés közben, melynek leleteit Gádor Judit gyűjtötte össze.[58] Ugyanő tárta fel 1973-ban Edelényben a Semmelweis utcában található temető 8 sírját is.[59]

1979-ben Szikszón, a Vadász-patak partján nyitott homokbányában találtak két honfoglalás kori sírt, melyek feltárását, illetve leleteik összegyűjtését Simán Katalin, majd Wolf Mária végezte el. A kutatás során egy határjelként értelmezhető objektum is előkerült.[60] 1985 tavaszán Wolf vezette a Mezőcsát-Csicskén előkerült, évek óta pusztuló templom körüli temető feltárását is.[61]

Az 1980-as években sírásás során találtak egy honfoglalás kori sírt Szentistvánon, a település Honvéd u. 8. szám alatt található temetőjében. Az előkerült hajfonatkorongpárt Szabó József miskolci gyűjtő juttatta el a Herman Ottó Múzeumba.[62]

Az 1990-es években Révész László és Wolf Mária vezetésével megtörtént több 10–11. századi, döntően évtizedekkel korábban előkerült lelőhely – néhány esetben feltárással összekapcsolt – azonosítása is: ezek Bodroghalom-Magasorom,[63] Karcsa-Tégláska,[64] Zalkod-Szegfarki-dűlő[65] és Zemplénagárd.[66]

1992-ben Kovács László és Révész László vezetésével folyt hitelesítő feltárás Kenézlő-Fazekaszug területén, melynek eredményeként a II. temető helyét és annak 5 sírját sikerült is azonosítani.[67]

1995-ben és 2001-ben Pusztai Tamás vezetésével került dokumentálásra egy 10–11. századi temető részlete Muhiban, a középkori falu területén.[68]

1996–1998 között Karcsa-Kormoskán Révész László vezetésével történt meg egy 11. századi temető teljes feltárása, mely 107 sírral növelte a kutatás forrásbázisát.[69] A temető közlését 2011-ben a feltárást vezető régész végezte el.[70] 2000-ben Bodroghalom-Eresztvényhomokon homokkitermelés közben került elő egy honfoglalás kori temető, ennek feltárását B. Hellebrandt Magdolna kezdte meg, majd Révész László fejezte be.[71]

1999 és 2001 között több ásatási periódusban tárta fel egy 11–12. században induló templom körüli temető sírjait Felsőzsolcán, a Nagyszilvás utcában Simonyi Erika.[72]

50 Kemenczei–K. Végh 1964, 237.
51 Kemenczei 1970; Kemenczei–K. Végh 1971, 508.
52 K. Végh 1966.
53 Kemenczei–K. Végh 1966; Kemenczei–K. Végh 1968; K. Végh 1970, 82–85.
54 Patay 1968; Patay 1970.
55 K. Végh 1971.
56 Gádor 1973.
57 K. Végh 1993.
58 Gádor 1973.
59 Kemenczei–K. Végh 1966; Kemenczei–K. Végh 1968; K. Végh 1970, 82–85.
60 Wolf 1980.
61 S. Koós–Révész–Wolf 1985; S. Koós–Révész–Wolf 1986.
62 Révész 2013, 402.
63 Révész 2002.
64 Révész 2011, 529.
65 Révész–Wolf 1991.
66 Révész–Wolf 1991a, 661.
67 Kovács–Révész 1991; Kovács–Révész 1992.
68 Pusztai 2003.
69 Révész 2001a.
70 Révész 2011.
71 Révész 2003.
72 Simonyi 2004; Simonyi 2005.

1. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék katalógusomban szereplő lelőhelyei: 1. Alsódobsza, közelebbről ismeretlen lelőhely, 2. Ágcsernyő-Nagyréti domb, 3. Ároktő-Dongóhalom, 4. Bély, 5. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 6. Bodroghalom, közelebbről ismeretlen lelőhely, 7. Bodrogszentmária-Papdomb, 8. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 9. Bodrogszerdahely-belterület, 10. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, 11. Bogács-Pazsagpuszta, 12. Cigánd-Diós-dűlő, 13. Edelény-Derekegyháza-dűlő, 14. Edelény-Borsod, Fő u. 268., 15. Edelény-Borsod, közelebbről ismeretlen lelőhely, 16. Edelény-Borsodi földvár, 17. Edelény-Finke, 18. Edelény-Református templom, 19. Edelény-Semmelweis u. 10., 20. Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely, 21. Felsőzsolca-Nagyszilvás u. 21., 22. Felsőzsolca-Várdomb, 23. Garany, 24. Hejce, közelebbről ismeretlen lelőhely, 25. Hernádkércs, közelebbről ismeretlen lelőhely, 26. Karcsa-Kormoska, 27. Karcsa, közelebbről ismeretlen lelőhely, 28. Karcsa-Tégláska, 29. Karos-Eperjesszög I., 30. Karos-Eperjesszög II., 31. Karos-Eperjesszög III., 32. Kassa-Abaszéplak, 33. Kassa-Abaszéplak, Bencés kolostor, 34. Kassa-Bárca, 35. Kassa, közelebbről ismeretlen lelőhely, 36. Kács-Templom, 37. Kenézlő-Fazekaszug I., 38. Kenézlő-Fazekaszug II., 39. Kenézlő, közelebbről ismeretlen lelőhely, 40. Kisdobra-Ligahomok, 41. Kistokaj-Homokbánya, 42. Mályi-Kossuth u. 27/C, 43. Mezőcsát-Bernáth-dűlő, 44. Mezőcsát-Csicske, 45. Mezőcsát-Hejőmenti Állami Gazdaság, Almatároló, 46. Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér, 47. Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely, 48. Mezőzombor-Bálványdomb, 49. Miskolc-Avas, Mélyvölgy u., 50. Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u., 51. Miskolc-Görömböly, 52. Miskolc-Repülőtér, 53. Miskolc-Tapolca, 54. Monaj-Berencsi szőlők, 55. Muhi falu 10–11. századi temetője,

2004-ben a 35. számú műút szélesítési munkálataihoz kapcsolódó leletmentés alkalmával Szörényi Gábor András vezetésével került sor egy kora Árpád-kori temető 24 síros részletének dokumentálására.[73] A több korszak temetkezéseit tartalmazó lelőhelyet a feltáró régész néhány évvel később ismertette is.[74]

2005–2006-ban a MOL-termék-távvezeték nyomvonalán végzett megelőző feltárások alkalmával Mezőkeresztes és Szentistván területén Selján Éva és Veres János két kora Árpád-kori temető 3, illetve 4 sírját mentette meg.[75]

A sírok előkerülése nyomán megszülető anyagközlések mellett több tanulmány is érintette a terület 10–11. századi temetőinek kutatását, releváns voltuk miatt röviden ezeket is érdemes itt megemlíteni. Dókus Gyula 1900-ban ismertette az addig előkerült – ma már döntően Szlovákiához tartozó – egykori Zemplén vármegyei temetőket.[76] A sírok, temetők természetes módon bekerültek Hampel József monografikus összefoglalásaiba is.[77] Dienes István 1968-ban már tervbe vette Borsod-Abaúj-Zemplén megye 10–12. századi leletanyagának közreadását, melynek felelőse K. Végh Katalin és Bartha Antal lett volna. Az időközben változáson átesett terv végül a Szerzők visszalépése miatt sajnos nem valósult meg.[78] B. Hellebrandt Magdolna a megye területén 1957 és 1982 között végzett, mintegy negyed század régészeti kutatásait összefoglalva 5 honfoglalás kori temető feltárását is ismertette, kissé részletesebben beszámolva a kistokaj-homokbányai temetőről.[79] A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásainak bemutatása során 1969-ben K. Végh Katalin és Kemenczei Tibor mutatta be röviden a szakáldi és az ároktői temetőket,[80] 1970-ben pedig K. Végh Katalin publikált nagyobb lélegzetvételű tanulmányt a Herman Ottó Múzeumban található 10–11. századi sírleletekről.[81] A Bodrogköz honfoglalás kori településtörténetét a lelőhelyek rövid bemutatásával Valter Ilona ismertette több tanulmányában.[82] A Bükk-hegység 10–11. századi településtörténetét Mesterházy Károly foglalta össze a területről ismert sírok, temetők tanulságai alapján.[83] 1992-ben jelent meg a *Régészeti adatok Miskolc korai történetéhez* című tanulmánykötet, melyben Borsod-Abaúj-Zemplén megye 10–11. századi temetőit Révész László mutatta be, részletesen elemezve a Miskolc városának területéről ismert lelőhelyeket.[84] A

[73] Szörényi 2005.
[74] Szörényi 2008.
[75] Selján–Veres 2008.
[76] Dókus 1900.
[77] Hampel 1900; Hampel 1905; Hampel 1907.
[78] Kovács 2015, 996–998.
[79] B. Hellebrandt 1982, 128–129.
[80] K. Végh–Kemenczei 1969, 16, 16. kép.
[81] K. Végh 1970.
[82] Valter 1964; Valter 1974; Valter 2008, 319–320.
[83] Mesterházy 1996.
[84] B. Hellebrandt 1991, 218–219; Révész 1992.

56. Muhi-Orliczky Béla háza, 57. Muhi puszta, Muhipuszta (?), 58. Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhely, 59. Nagykövesd-Szőlőshomok, 60. Nagymihály, 61. Nagyrozvágy-Futóhomok, 62. Oszlár-Csörsz árok, 63. Ónod (?), 64. Ózd III. kerület, 65. Őrös-Külsőlegelő, 66. Rad-Cselédhomok, 67. Rad-Vereshomok, 68. Sajólád-Alkotmány u. 32., 69. Sajópüspöki-templom, 70. Sajószöged-Geodéziai torony, 71. Sály-Lator, 72. Sárazsadány-Akasztószer, 73. Sárazsadány-Felvég u. 17., 74. Sárospatak-Apróhomok, 75. Sárospatak-Baksahomok, 76. Sárospatak-Bodroghalász, 77. Szakáld-Mulatódomb, 78. Szentistván-Honvéd u. 8., 79. Szentistván-Mádi rét, MOL 24. lelőhely, 80. Szentsimon-Ózd felé eső településrész, 81. Szerencs-Kácsa-dűlő, 82. Szerencs, közelebbről ismeretlen lelőhely, 83. Szerencs-Lajos köz 2., 84. Szikszó-Vadász patak partja, 85. Szinyér, 86. Szomotor-Hegyilegelő I., 87. Taktaharkány-Bazsi puszta, 88. Tarcal-Vinnai dűlő, 89. Tibolddaróc-Odescalchi herceg birtoka, 90. Tiszakeszi-Bárótag, 91. Tiszakeszi-Fáy kert, 92. Tiszakeszi-Kenderföldek, 93. Tiszakeszi, közelebbről ismeretlen lelőhely, 94. Tiszakeszi-Százdi apátság, 95. Tiszakeszi-Szódadomb, 96. Tiszalúc-Sarkad, 97. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát, 98. Tiszatardos-Nagydűlő, 99. Tiszaújváros-Rákóczi u. 7., 100. Zalkod-Heiszmann Károly telke, 101. Zalkod-Szegfarki-dűlő, 102. Zemplén-Hospodárský dvor JRD, 103. Zemplén-Kertalja, 104. Zemplén-Szélmalomdomb, 105. Zemplén-Vár, 106. Zemplénagárd-Terebesi homok I., 107. Zemplénagárd-Terebesi homok II., 108. Alsóberecki, közelebbről ismeretlen lelőhely, 109. Aszaló, közelebbről ismeretlen lelőhely, 110. Bodrogszentmária (?), 111. Nekézseny

Herman Ottó Múzeum régészeti kiállításának vezetőjében is ő mutatta be a megye honfoglalás kori leletanyagát,[85] s természetszerűleg ezek egy részére támaszkodott a Felső-Tisza-vidék vezéri sírjainak ismertetése kapcsán is.[86] A terület sírjainak és temetőinek elemzése pedig hozzájárult a Keleti-Kárpátok és a Duna között elhelyezkedő temetőcsoportok meghatározásához.[87] A millecentenáriumi kiállítás katalógusában a megyei lelőhelyek közül Sárospatak-Baksahomok sírkertjét Fodor István,[88] míg Hejce, Karos-Eperjesszög I–III., Kenézlő-Fazekaszug I–II., Kistokaj-Homokbánya és Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát temetőit Révész László ismertette.[89] A Borsodi ispánsági vár vonzáskörzetében előkerült honfoglalás és kora Árpád-kori sírokat, temetőket Wolf Mária foglalta össze, az államalapítás kori megyeszékhelyről írott könyvében.[90] A közelmúltban jelent meg a Szerző azon monográfiája, mely az erősség és a mellette lévő református templom mellett feltárt temetőrészlet teljes bemutatását és értékelését is tartalmazza.[91] A Bodrogköz 10–11. század településtörténetéről pedig 2019-ben e sorok írója közölt összefoglalást.[92]

[85] Révész 1994.
[86] Révész 1994a.
[87] Révész 2020.
[88] Fodor 1996.
[89] Révész 1996a; Révész 1996b; Révész 1996c; Révész 1996d; Révész 1996e.
[90] Wolf 2008.
[91] Wolf 2019.
[92] Horváth 2019.

II. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐI

1. ALSÓDOBSZA, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

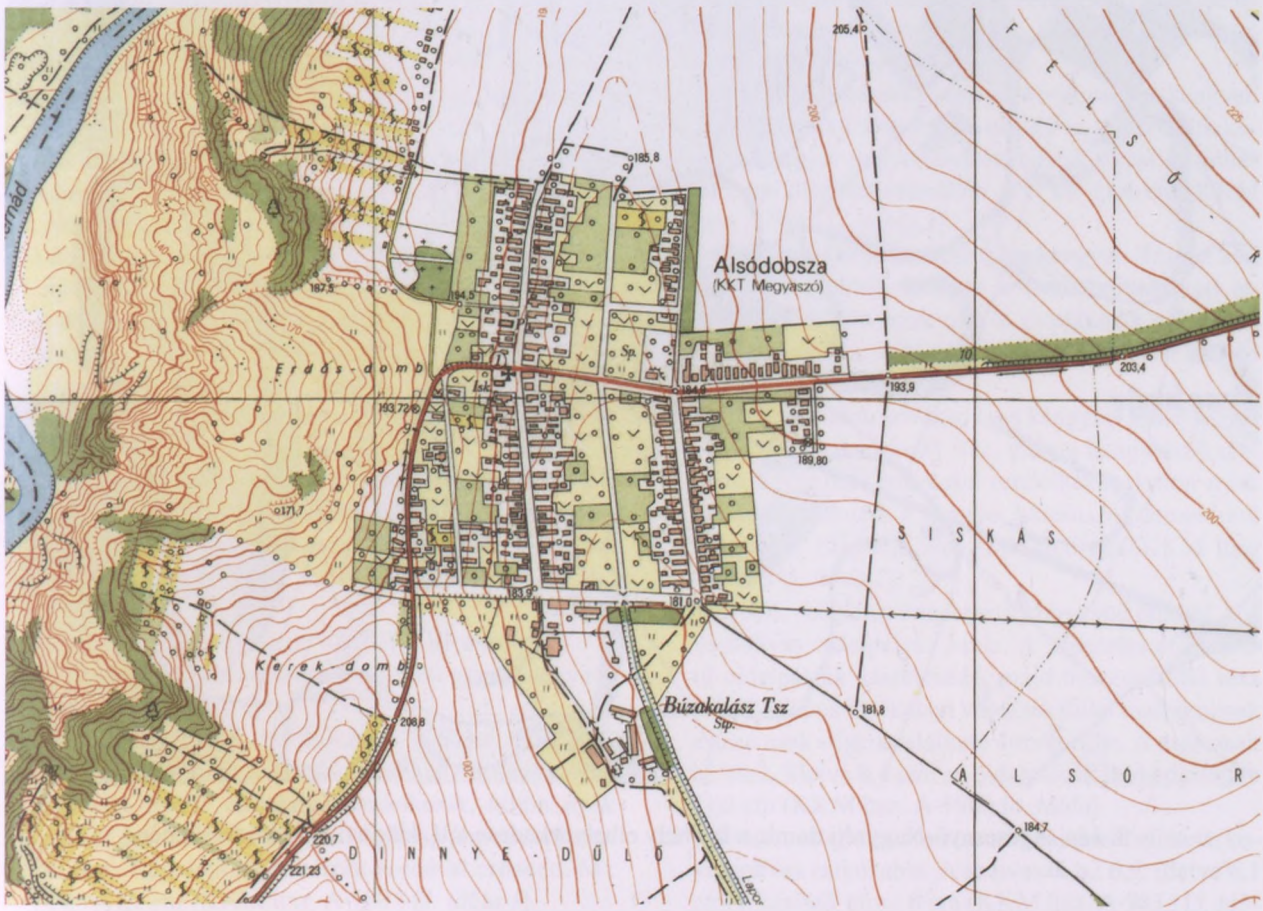

2. kép. Alsódobsza (1:10 000)

1.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Balogh József tanító ajándékaként került a Magyar Nemzeti Múzeumba 2 db S-végű karika, melyek lelőhelyeként Alsódobsza [*2. kép*] szerepel. A szórványleleteket 1943. szeptember 10-én leltározták be az MNM gyűjteményébe.[93]

1.2. LELETLEÍRÁSOK

1–2. 2 db S-végű karika. Átm.: 2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 25/1943. – elvesztek).

1.3. IRODALOM

Kralovánszky 1956, 208; Fék 17. sz.; K. Végh 1970, 88; Wolf 1989, 148; Révész 1992, 94; Révész 1994, 61.

[93] Kralovánszky 1956, 208; Fék 17. sz.; K. Végh 1970, 88; Wolf 1989, 148; Révész 1992, 94; Révész 1994, 61.

2. ÁGCSERNYŐ-NAGYRÉTI DOMB
(Čierna nad Tisou, Sl.)

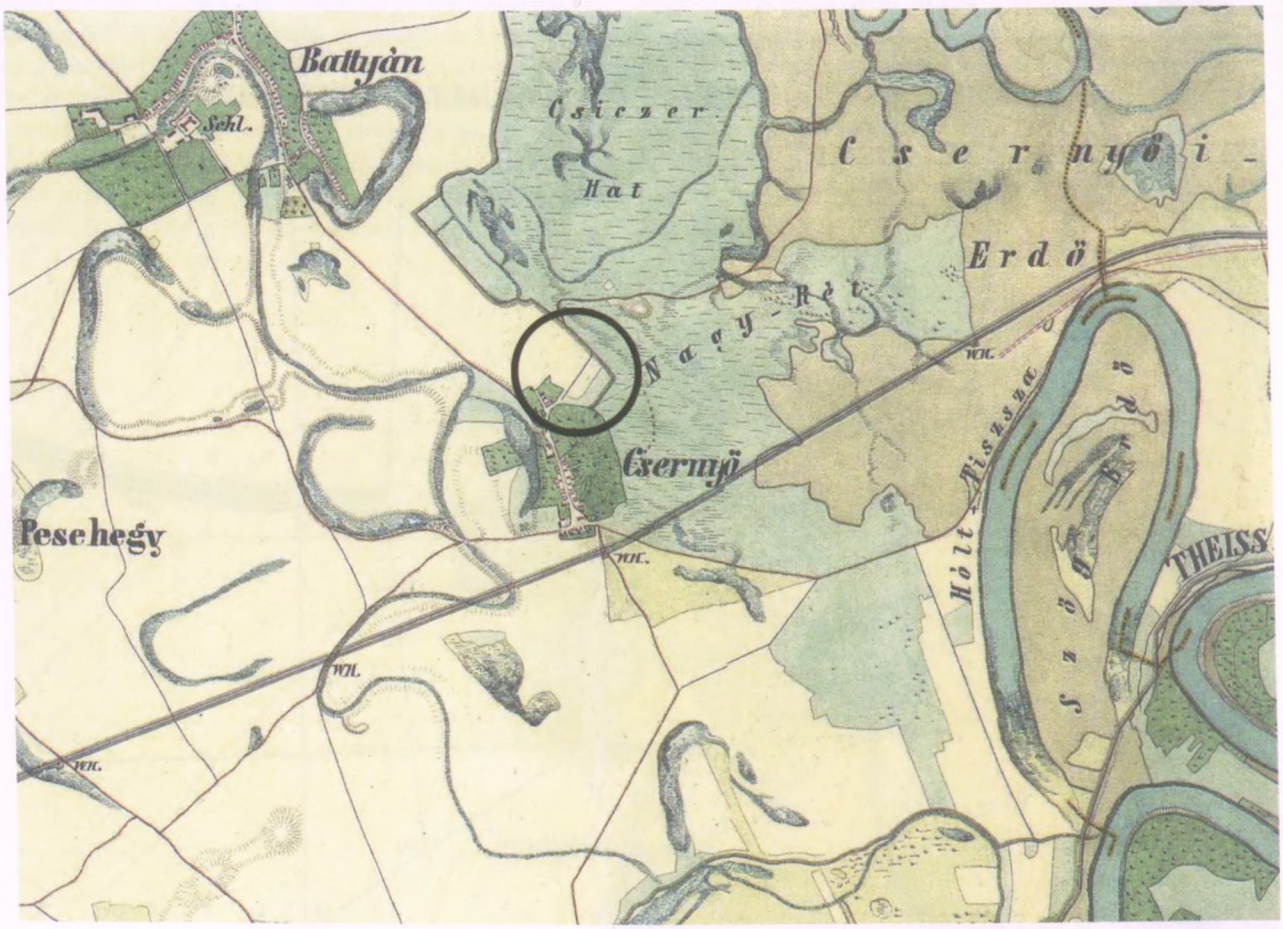

3. kép. Ágcsernyő-Nagyréti domb, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

2.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1951 novemberében a településtől mintegy 200 méterre északkeletre, földmunkák során egy kb. 100 méter átmérőjű kerek homokdombon ismeretlen sírszámú temetőt bolygattak meg [*3. kép*]. A munkálatokat végzők elmondása alapján a sírok Ny–K-i tájolásúak voltak, mélységük 50-60 cm között változott, s a legtöbb váz lábainak csontjainál egyéb leletek mellett lókoponyák is voltak. A sírok megtalálása után a domb déli lejtőjén találtak még összetört emberi csontokat, 2 db nyílcsúcsot és egy meghatározhatatlan vastárgyat is. A sírokból előkerült leletanyag sajnos összekeveredett és minden bizonnyal hiányosan maradt csak fenn. A leleteket Branna József adta át Pásztor Jánosnak, tőle származnak a sírokról rendelkezésre álló információk is. A régészeti leletanyag a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumban található.[94]

[94] Pastor 1952; Pastor 1955a, 140.

2.2. LELETLEÍRÁSOK[95]

1. 1 db kovácsoltvas szablya. Enyhén ívelt pengéjén vércsatorna halvány nyoma látható, markolata az éle felé hajlik, a vége fokéllel ellátott, ellenzője hiányzik. H.: 77,5 cm.[96] Elveszett.
2. 1 db U típusú, kétélű kovácsoltvas kard. H.: 94,8 cm, a penge sz.: 4,4 cm (KKM ltsz. A-978.) [*1. tábla 1*].[97]
3–9. 7 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
3–4. 2 db villás szárú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6×3,9, illetve 6,3×4,1 cm [*1. tábla 2–3*].
5–7. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,7×1,9, 6,4×2,3, illetve 4,8×2,6 cm [*1. tábla 4–6*].
8. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs.[98] Elveszett.
9. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. Sz.: 1,8 cm (KKM ltsz. A-982.) [*1. tábla 7*].
10. Tegez kovácsoltvas vasalásai. A legnagyobb h.: 9 cm (KKM ltsz. 986.) [*1. tábla 8*].
11. 1 db barna színű, szürke foltos, homokkal soványított, vállain két kisebb füllel ellátott, kézikorongon készült bordás nyakú agyagedény. M.: 15,8 cm, sz. átm.: 8,8 cm, f. átm.: 8,2 cm (KKM ltsz. A-976.) [*1. tábla 9*].
12. Barna színű agyagedény töredéke. Elveszett.
13. Bekarcolt hullámvonalakkal díszített agyagedény töredéke. Elveszett.
14. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező alakúan kiszélesedő füle, mely a kengyelszíj számára ovális áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,5×11,7 cm (KKM ltsz. A-988.) [*2. tábla 1*].
15. 1 db legyező (?) alakú, kovácsoltvas kengyel. Lapos szárai külön nyak nélkül csatlakoznak az egykor valószínűleg trapéz alakú fülhöz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 15,1×13,9 cm (KKM ltsz. A-987.) [*2. tábla 2*].
16. 1 db legyező alakú, kovácsoltvas kengyel. Lapos szárai külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel ellátott, felső oldalán ívelt trapéz alakú fülhöz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 17,4×13,9 cm.[99] Elveszett.
17. 1 db karoling-normann típusú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű, ezüst huzalberakással díszített száraihoz. Sz.: 11,8 cm (KKM ltsz. A-981.) [*2. tábla 4*].
18. 1 db karoling-normann típusú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel négyzetes átmetszetű, ezüst huzalberakással díszített száraihoz. Sz.: kb. 11,4 cm (KKM ltsz. A-981.) [*2. tábla 3*].
19. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel ellátott füle külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 13,7 cm (KKM ltsz. A-985.) [*3. tábla 1*].
20. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező alakúan kiszélesedő füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 10,6 cm (KKM ltsz. A-983.) [*3. tábla 2*].
21. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szögletes átmetszetű oldalpálcák kiszélesedő, majd összeszűkülő rész után 1-1 lapos karikában végződő füllel csatlakoznak a szájvasak végein található áttörésekbe. A szájvasak h.: 10,2, illetve 8,4 cm, az oldalpálcák h.: 12,1, illetve 11,2 cm (KKM ltsz. A-990.) [*4. tábla*].
22. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 6,9, illetve 6,1 cm, a karikák átm.: 6 cm (KKM ltsz. A-983.) [*3. tábla 3*].
23. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, nagykarikás kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 9,6, illetve 9,2 cm, a karikák átm.: 7,6, illetve 7,4 cm (KKM ltsz. A-989.) [*3. tábla 4*].

[95] Egyes leletanyagok és dokumentációk személyes vizsgálata a 2020. évi pandémia miatt nem volt lehetséges.
[96] Nevizánsky 2012, 76, *Obr.* 6/6.
[97] Kovács 1995, 153, 1. kép 1; Nevizánsky 2012, 76, *Obr.* 3/5.
[98] Nevizánsky 2012, 77, *Obr.* 5/10.
[99] Nevizánsky 2012, 77, *Obr.* 5/13.

2.3. ÉRTÉKELÉS

A lelőhelyen kb. 15 sírt pusztítottak el,[100] ennél többet a temető nagyságáról nem is mondhatunk. Az eltemetettek nemi és életkori arányai is ismeretlenek, s a leletanyagban nem található olyan tárgy, melyet nagy valószínűséggel a női sírok sajátjaként határozhatnánk meg. A sírok esetében Ny–K-i tájolásuk mellett még mélységük 50-60 cm-es értéke ismert, a sírgödrökről, vagy a vázak helyzetéről ugyancsak nem rendelkezünk adatokkal. Koporsó nyomai nem voltak megfigyelhetők,[101] ez azonban a lehetőségek behatárolt voltára is visszavezethető lehet. A sírokból előkerült leletek közül egyedül a lócsontok helyzetére van adatunk, azok az emberi vázak lábainak csontjainál voltak.

A temetőből nem ismert egyetlen aranyból vagy ezüstből, sőt még csak bronzból készült tárgy sem, talán nem tévedünk, ha számításba vesszük ezek találáskor feltételezhető elkallódásának lehetőségét, hasonlóan a használati és munkaeszközökhöz. A fegyverek között a 7 db nyílcsúcs és a tegez veretei egy vagy több íjászfelszerelést tartalmazó sírra egyaránt utalhatnak, bizonyára külön sírokban volt azonban a szablya és a kétélű kard, melyeknek így párhuzamos használata feltételezhető. A közösség által gyakorolt étel- vagy italmelléklet adásának szokására utal a bordás nyakú agyagedény – mely talán valóban az egyik lovas sírban volt[102] – valamint ilyeneket tartalmazhattak az edénytöredékek alapján a további sírok is.

Az elpusztult sírok között – az előkerült lószerszámok alapján – legalább 4 lovas sír is volt,[103] kérdés azonban, hogy a beszámolók alapján ismert részleges lovas temetkezések mellett milyen arányban lehettek csak lószerszámosak. A kengyelek között talán párban lehetett a 2 db karoling-normann típusú, melyek ezüstberakással díszítettek voltak, s nagyban hasonló a 14. és a 20. számú körte alakú változat is.

A lelőhely a 10. század első felére, kétharmadára keltezhető, a megásott sírokban Nevizánszky Gábor véleménye szerint a fegyveres kíséret tagjai nyugodhattak.[104]

2.4. IRODALOM

Pastor 1952; Fék 148. sz.; Nevizánsky 2012.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

3.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Dongóhalom a Tisza egykori kanyarulatának közvetlen közelében elhelyezkedő, a folyó árteréből kiemelkedő mintegy 80-100 méter átmérőjű és kb. 5 méter magas, eredetileg is kisebb kiemelkedésen egymásra rakódott bronzkori települési rétegek alkotta kisebb halom.[105] Az 1930-as évek előtt a terület szántóként volt hasznosítva, így a rigolírozási munkák során az ott található régészeti jelenségek egy részét erősen megbolygatták. A földmunka során előkerült leleteket a terület tulajdonosa, Kiss Albert református lelkész juttatta el a Borsod-Miskolczi Múzeumba. A bejelentés nyomán Megay Géza és Saád Andor végzett feltárást, melynek során a kiemelkedés délnyugati lejtőjén 1930 októberében Megay tizenkilenc 10–11. századi sírt is megfigyelt.[106] Feltárásra azonban ezt követően csak 1966. május 16. és június 18. között, a Tisza II. vízlépcső építéséhez kapcsolódó munkálatok keretei között került sor újra. A leletmentést a helyi termelőszövetkezet által az előző évben kiásott két silógödör indokolta, melynek során régészeti leletek kerültek elő, illetve semmisültek meg. A Kemenczei Tibor és K. Végh Katalin által vezetett feltáráson a Dongóhalom közepébe ásott gödrök környezetét kutatták meg, közvetlenül a gát mellett. Ennek során a bronzkori település[107] mellett egy kora vaskori és tizennégy 10–11. századi sírt is feltártak.[108] Előkerültek továbbá szórványleletek is, melyek a korábban létesített silógödrök

[100] Nevizánsky 2012, 87.
[101] Pastor 1952, 485.
[102] Mesterházy 1975, 104.
[103] Nevizánsky 2012, 87.
[104] Nevizánsky 2012, 87.
[105] Kemenczei–K. Végh 1968, 391; P. Fischl 2006, 9, 5. kép; HOM R. A. 40-68.
[106] Megay 1956, 15–16.
[107] Kienlin–P. Fischl–Pusztai 2018, 149–157.
[108] Kemenczei–K. Végh 1966; Kemenczei–K. Végh 1968; HOM R. A. 40-68.

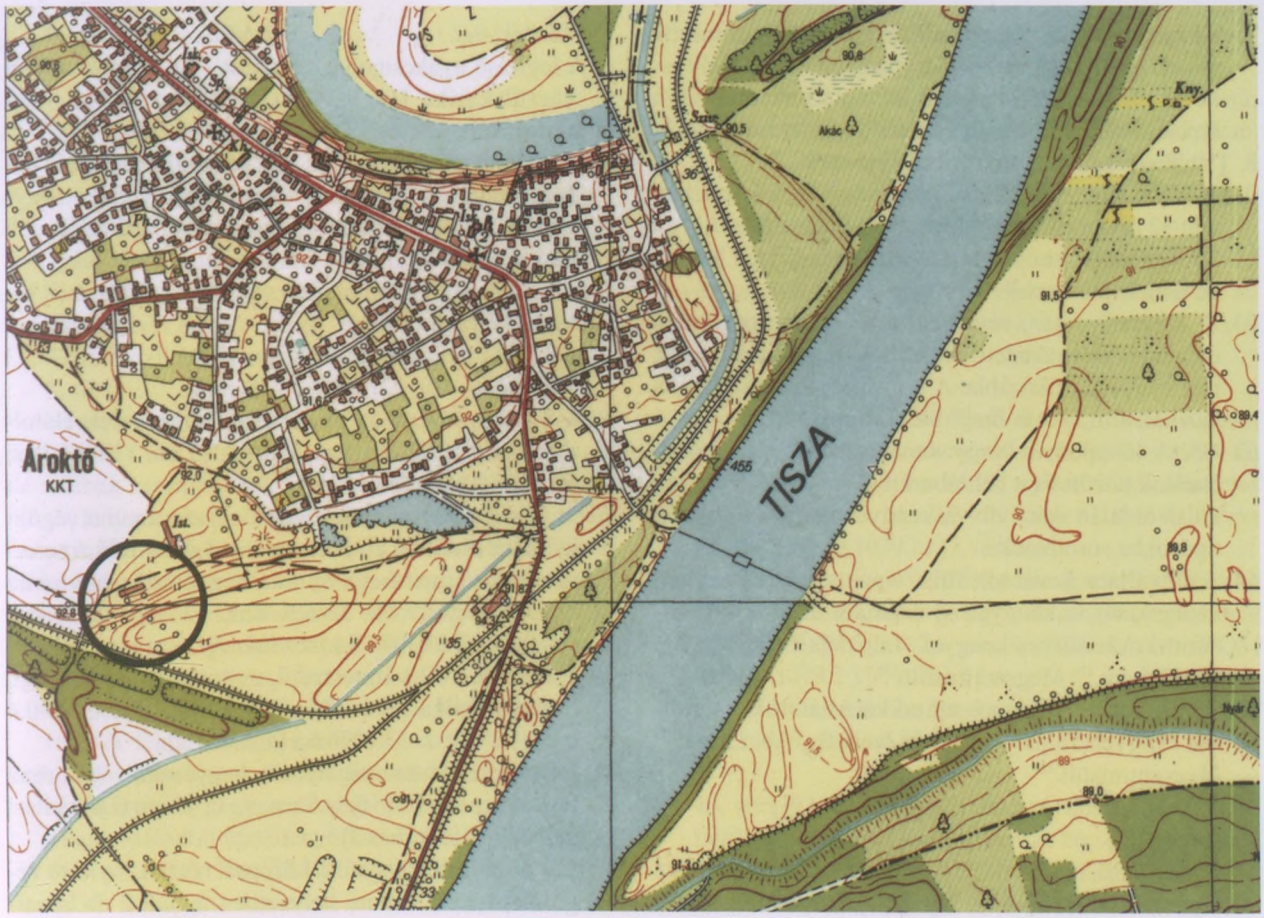

4. kép. Ároktő-Dongóhalom (1:10 000)

kiásása során elpusztított korabeli temetkezések emlékei lehetnek [*4. kép*].[109] Az embertani és a régészeti leletanyag – a II. világháborúban megsemmisült rész[110] kivételével – a Herman Ottó Múzeumban található.[111]

3.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír[112] (1930. október 9.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén feküdtek. A lábszárcsontok között volt 1 db lócsont, míg a lókoponya valószínűleg a lábak csontjai környékén lehetett. Bolygatott. A sírt a földmunka csaknem teljesen megsemmisítette.

Mellékletei:

1–2. „*Bronz és vascsat*".[113] Elvesztek.

3. „*Bronz szíjvég*".[114] Elveszett.

4–6. A bal[115] vagy a jobb[116] felkarcsont felső végének környékén helyezkedett el 3 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. Egykori m.: 8,5×2,3, 5,5×2, illetve 5,4×2,1 cm (HOM ltsz. 53.1075.1–3.) [*5. tábla 1–3*].

109 K. Végh 1970, 85.
110 Megay 1956, 15.
111 Thoma 1956, 22.
112 A sírok számozását folytatólagosan közlöm, zárójelben feltüntetve a feltárás során kiadott eredeti sírszámot is.
113 HOM HTD 84.48.24.158.
114 HOM HTD 84.48.24.158.
115 Megay 1956, 15.
116 HOM R. A. 1082-1974.

7. A medence felső része felett feküdt 1 db háromszög átmetszetű pengével, a hát vonalában futó nyéltüskével ellátott, aszimmetrikusan csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. M.: 9×1,4 cm.[117] Megsemmisült.[118]
8. 1 db kovácsoltvas csiholóacél. Elveszett.
9–60. Valószínűleg a lócsontokon, vagy azok közelében volt 52 db bronz lószerszámveret. Elvesztek.
61–? A váz mellett bizonytalan számú rosszezüst lemezke feküdt. Elvesztek.
63. A lókoponya száj részében, a bal bokacsont külső oldalánál helyezkedett el 1 db szögletes átmetszetű, tört szájvasú csikózabla. A szájvasak h.: kb. 11 cm, a karikák átm.: kb. 6 cm.[119] Megsemmisült.[120]
64–65. A lókoponyán vagy annak közelében, a bokacsontok között és a bal lábszárcsontok alsó részének külső oldalán volt 2 db vaskengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
64. 1 db vállába kovácsolt fülű, lapos száraiból enyhén kiemelkedő, a kengyelszíj számára áttört füllel ellátott kovácsoltvas kengyel. Talpalója ívelt. M.: kb. 13×13,5 cm.[121] Megsemmisült.[122]
65. 1 db körte alakú, lapos szárakkal ellátott kovácsoltvas kengyel. Talpalója enyhén ívelt. Sz.: kb. 13 cm.[123] Megsemmisült.[124]
66. 1 db kovácsoltvas csat. Elveszett.

2. sír (1930. október)
Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz csontjai a földben megsemmisültek.
Melléklete: nem volt.

3. sír (1930. október)
Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz csontjai a földben megsemmisültek.
Melléklete: nem volt.

4. sír (1930. október 10.) [*7. kép 1*]
Nő, 25 év körüli. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén feküdtek.
Mellékletei:
1. A legfelső nyakcsigolya alatt volt 1 db bronzhuzalból készült karika. Hv.: 0,34 cm (HOM ltsz. 9254.). Megsemmisült.
2–8. A nyakcsigolyákon és közvetlenül mellettük helyezkedett el 4 db kisebb, kéttagú csüngős veret, egymástól 3-4 cm távolságban, köztük pedig 3 db kisebb kerek veret feküdt, típusaik szerint az alábbiak:
2–5. 4 db bronzból öntött, Bálint 1991, Ia típusú,[125] kisebb, kéttagú csüngős veret. A felső rész hátoldalán két fül látható. M.: 4,9×1,8 cm (HOM ltsz. 53.1076.2.) [*5. tábla 7–10*].
6–8. 3 db bronzból öntött, kisebb kerek veret. Hátoldalukon két fül látható. Átm.: 1,5 cm (HOM ltsz. 53.1076.2.) [*1. tábla 4–6*].
9–11. A jobb alkarcsontok középső részén, nyitott végükkel felfelé mutató helyzetben volt 3 db huzalkarperec:
9. 1 db ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 7×6,8 cm, v.: 0,46×0,34 cm (HOM ltsz. 53.1076.5.) [*6. tábla 1*].
10. 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,8×6,8 cm, v.: 0,44×0,4 cm (HOM ltsz. 53.1076.6.) [*6. tábla 2*].
11. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,6×6 cm, v.: 0, 43 cm (HOM ltsz. 53.1076.7.) [*6. tábla 3*].
12–13. A bal alkarcsontok középső részén, nyitott végükkel felfelé mutató helyzetben feküdt 2 db huzalkarperec:
12. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,9×6,5 cm, v.: 0,4 cm (HOM ltsz. 53.1076.3.) [*6. tábla 4*].
13. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,6×6,4 cm, v.: 0,48 cm (HOM ltsz. 53.1076.4.) [*5. tábla 11*].
Megjegyzés: a jobb oldali csecsnyúlványon, a *mandibula* jobb oldali ágán és a jobb alkarcsontok alsó harmadán is zöld színű patina volt megfigyelhető. A koponya alatt kődarab feküdt.

5. sír (1930. október)
Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz csontjai a földben elmállottak.
Melléklete: nem volt.

[117] Fehér 1957, 314, *Taf.* XXXVIII/4.
[118] Thoma 1956, 22.
[119] Fehér 1957, 314, *Taf.* XXXVIII/5.
[120] Thoma 1956, 22.
[121] Fehér 1957, 314, *Taf.* XXXVIII/7.
[122] Thoma 1956, 22.
[123] Fehér 1957, 314, *Taf.* XXXVIII/6.
[124] Thoma 1956, 22.
[125] Bálint 1991, 123.

6. sír (1930. október)
Vaskori.

7. sír (1930. október)
Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz csontjai a földben elmállottak.
Melléklete: nem volt.

8. sír (1930. október)
Vaskori.

9. sír (1930. október) [*7. kép 2*]
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő helyzetben volt, de a lábak csontjai azok jobb oldalán behajlítva és felhúzva helyezkedtek el. Bolygatott. A bal alkar- és kézcsontok hiányoztak. Megjegyzés: a sírból 3 egyén csontjai kerültek beleltározásra, az egyik egy *juvenilis* korú, valószínűleg női váz, melynek medencéjének mindkét oldalán zöld színű patina okozta elszíneződés látszott.[126]
Mellékletei:
1. A koponya jobb oldali halántékcsontjánál kisebb vastöredék feküdt. Megsemmisült.
2. A jobb alkarcsontok alsó végén volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, rákorrodálódott textillenyomattal. M.: 7,1×6,4 cm, v.: 0,43 cm (HOM ltsz. 53.1077.1.) [*7. tábla 1*].

10. sír (1930. október)
Férfi, 20-21 éves. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

11. sír (1930. október)
Nő, 22-26 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A nyakcsigolyákat földmunka mozdította ki. Megjegyzés: a homlokcsonton az életben szerzett sérülések voltak láthatók.[127]
Mellékletei:
1. A bal alkarcsontok felső végén feküdt 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,8×6,5 cm, v.: 0,47×0,42 cm (HOM ltsz. 53.1078.2.) [*7. tábla 2*].
2. A combcsontok között helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,7×6,2 cm, v.: 0,35 cm (HOM ltsz. 53.1078.3.) [*7. tábla 3*].
3. A jobb kéz csontjainál került elő 1 db bronz huzalgyűrű. Elveszett.
4. A bal kéz csontjainál volt 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, aranyozott bronz pántgyűrű. M.: 2,4×2,1 cm. v.: 0,3×0,15 cm (HOM ltsz. 53.1078.1.) [*7. tábla 4*].

12. sír (1930. október) [*7. kép 3*]
Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar és kéz csontjai a felkarcsontokra merőleges helyzetben, a bordákon feküdtek, felül volt a jobb.
Mellékletei:
1. A jobb alkarcsontok középső részén, nyitott végével felfelé mutató helyzetben volt 1 db Kovács 1994, 2a típusú,[128] lencse átmetszetű, nyitott végű állatfejes bronz karperec. M.: 7,3×6,9 cm, v.: 0,45×0,32 cm (HOM ltsz. 53.1079.1.) [*7. tábla 5*].
2. A bal kéz csontjai között helyezkedett el 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű. M.: 2,1×2,1 cm, v.: 0,35×0,1 cm (HOM ltsz. 53.1079.2.) [*7. tábla 6*].

Megjegyzés: a medence felső részén zöld színű patina volt megfigyelhető.[129]

13. sír (1930. október)
Férfi, 30-40 éves. Csv. h.: ? cm, t.: Ny–K, sm.: 37 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz csontjai a földben felszívódtak.
Melléklete: nem volt.

14. sír (1930. október)
Férfi, 18 év körüli. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 70 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát és a bal kar csontjait a szántás bolygatta.
Mellékletei:
1–9. A bal felkarcsont felső végétől az alkarcsontok középső részéig tegez 9 db vastöredéke volt megfigyelhető. A legnagyobb h.: 5,4 cm (HOM ltsz. 58.102.1.) [*8. tábla 1*].

15. sír (1930. október)
Férfi, 35 év körüli. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát és a bal kar csontjait a szántás bolygatta. Megjegyzés: a jobb combcsont erős görbületet mutatott.[130]

[126] Thoma 1956, 23.
[127] Thoma 1956, 24.
[128] Kovács 1994, 120.
[129] HOM R. A. 1082-1974.
[130] Megay 1956, 16; Thoma 1956, 25.

Mellékletei:

1–2. A bal felkarcsont felső végénél helyezkedett el 2 db deltoid alakú,[131] nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs (HOM ltsz. 9275. – elvesztek).

3. A medence jobb oldala mellett feküdt 1 db kovácsoltvas kés (HOM ltsz. 9274. – elveszett).

16. sír (1930. október)

Férfi, 30-35 év körüli. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

17. sír (1930. október)

Férfi, 50-60 év körüli. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Megjegyzés: az egyik lábszár[132] csontjain szabálytalanul összeforrt törés volt látható, melynek következtében a láb mintegy 5 cm-el rövidebb lett a másiknál, így az egyén befelé fordított lábfejjel járt.[133]

Mellékletei:

1. A bal kézcsontoknál feküdt 1 db vastárgy, valószínűleg egy csiholó töredéke (HOM ltsz. 9276. – elveszett).[134]
2. Ugyanott volt 1 db kovakő (HOM ltsz. 9276. – elveszett).
3. A bal váll csontjain helyezkedett el egy szárnyas állat csontjainak egy része.

18. sír (1930. október)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 143 cm (a kulcscsontokig), t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar és kéz csontjai a bal oldal irányába, erősen felhajlított helyzetben voltak, így a kézcsontok a bal felső bordákon, illetve a jobb felkarcsont külső oldalánál helyezkedtek el.[135] Bolygatott. A váz koponyája hiányzott.

Mellékletei:

1. A bal oldali medence és az alsó bordák felett feküdt 1 db vastárgy, valószínűleg egy vaskés[136] töredéke. H.: 6,5 cm (HOM ltsz. 9278. – elveszett).
2. A medence alatt volt 1 db líra alakú bronzcsat. M.: 3×2,4 cm (HOM ltsz. 53.1080.1.) [*8. tábla 2*].

19. sír (1930. október)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz koponyája hiányzott.

Melléklete: nem volt.

20. sír (1930. október)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka semmisítette meg.

Melléklete: nem volt.

21. sír (1930. október)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka semmisítette meg.

Melléklete: nem volt.

22. sír (1966. május 26., 1. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A bal combcsont megsemmisült.

Melléklete: nem volt.

23. sír (1966. május 26., 2. sír) [*8. tábla 3*]

Gyermek. Csv. h.: 65 cm (a combcsontok felső részéig), t.: Ny–K, sm.: 20 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A combcsontok felső részétől lefelé a lábak csontjait földmunka semmisítette meg.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán feküdt 1 db bronz huzalkarika. Megsemmisült.
2. A sír nyugati végében volt 1 db állatcsont.

24. sír (1966. május 26., 3. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a karok csontjai szorosan a felsőtest csontjai mellett feküdtek. Bolygatott. A koponya felső részét, a medencét és a lábfejek csontjait szántás mozdította ki.

Melléklete: nem volt.

25. sír (1966. május 26., 4. sír)

Vaskori.

[131] Megay 1956, 15, 17.
[132] Megay Géza a bal (Megay 1956, 15), míg Thoma Andor a jobb (Thoma 1956, 27) lábat említi.
[133] Thoma 1956, 27.
[134] Megay 1956, 16.
[135] HOM R. A. 1082-1974.
[136] Megay 1956, 16.

26. sír (1966. május 26., 5. sír) [*8. tábla 4*]

Gyermek. Csv. h.: 130 cm, t.: ÉNy–DK 335°, sm.: 45 cm, sh.: 157 cm, ssz.: 67 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A lábszárcsontok alsó részét és a lábfejek csontjait a szántás megsemmisítette. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

27. sír (1966. május 26., 6. sír) [*8. tábla 5*]

Nő. Csv. h.: 143 cm, t.: ÉNy–DK 315°, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A jobb alkar- és a bal felkarcsontot, valamint a bordák egy részét földmunka semmisítette meg.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldali halántékcsontjánál volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű bronz huzalkarika. M.: 1,7×1,4 cm, hv.: 0,11 cm (HOM ltsz. 68.24.1.) [*8. tábla 6*].
2. Az alsó állkapocs alatt feküdt 1 db bronzból öntött, kerek, koncentrikus mintával, szélén pedig rovátkolást utánzóan öntött díszítéssel rendelkező veret. Hátoldalán egy fül található. Átm.: 1,5 cm (HOM ltsz. 68.24.2.) [*8. tábla 9*].
3. A medence jobb oldali szélénél, az ujjpercek mellett volt 1 db gömb alakú, két félből álló üreges bronz fülesgomb. H.: 1,6 cm (HOM ltsz. 68.24.3.) [*8. tábla 7*].
4. A medence jobb oldali felső szélénél, a sírfeneknél 5 cm-el magasabban volt 1 db gömb alakú, öntött bronz fülesgomb. H.: 1,7 cm (HOM ltsz. 68.24.4.) [*8. tábla 8*].

5–11. A sírból 7 db négyszirmú mintával díszített préselt ezüstkorong került elő, melyek közül a medence jobb oldalától kb. 10 cm-re, a sír fenekétől számítva 5 cm-es magasságban 2 db, a medence jobb oldalán ugyancsak 2 db, az alsó csigolyákon pedig csaknem pontosan azok vonalában további 3 db volt. Átm.: 2,8 cm (HOM ltsz. 68.24.5. – elvesztek).

28. sír (1966. május 26., 7. sír)

Gyermek (?). Csv. h.: 130 cm, t.: Ny–K 245°, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz nagy részét földmunka mozdította ki.

Melléklete: nem volt.

29. sír (1966. május 26., 8. sír) [*8. tábla 10*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 157 cm, t.: DNy–ÉK 210°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjainak jelentős részét földmunka mozdította ki.

Melléklete:

1. A gerincoszlop jobb oldalán, a bordák alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, 3 bordával díszített, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,6 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,48 cm (HOM ltsz. 68.24.6.) [*8. tábla 11*].

30. sír (1966. május 26., 9. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén voltak. Bolygatott. A koponyát és a bal alkarcsontokat földmunka mozdította ki, a lábfejek csontjai pedig elporladtak.

Melléklete: nem volt.

31. sír (1966. június 2., 10. sír) [*5. tábla 13*]

Gyermek. Csv. h.: 57 cm, t.: DNy–ÉK 240°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak, míg a lábak csontjai bal oldalon fekvő, térdben behajlított helyzetben. Bolygatott. A koponyát és a mellkas csontjainak egy részét földmunka mozdította ki.

Melléklete: nem volt.

32. sír (1966. június 2., 11. sír)

Férfi.[137] Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K 250°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak. Bolygatott. A koponyát a silógödör kiásásakor roncsolták, a jobb alkar- és lábszárcsontokat pedig a szántás semmisítette meg.

Melléklete: nem volt.

33. sír (1966. június 13., 12. sír)

Férfi.[138] Csv. h.: 153 cm, t.: DNy–ÉK 230°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak. Bolygatott. A bal kulcscsont a combcsontok között feküdt.

Melléklete: nem volt.

34. sír (1966. június 13., 13. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK 235°, sm.: 115 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A jobb felkarcsont egy része, az alkarcsontok, valamint a lábszárcsontok voltak csak *in situ* helyzetben, a többit földmunka mozdította ki.

Melléklete: nem volt.

[137] HOM R. A. 40-68.
[138] HOM R. A. 40-68.

35. sír (1966. június 14., 14. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjainak nagy részét földmunka mozdította ki, csak a bal láb csontjai maradtak meg *in situ* helyzetben.

Melléklete: nem volt.

36. sír (1966. június 16., 15. sír) [*5. tábla 12*]

Gyermek. Csv. h.: 77 cm, t.: Ny–K 280°, sm.: 65 cm, sh.: 105 cm, ssz.: 35 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt. Bolygatott. A váz csontjainak egy részét a földmunka és állatjárások mozdították ki.

Melléklete: nem volt.

Az 1930. évi szórványlelet:

1. 1 db ovális átmetszetű, változó vastagságú zárt bronz karperec. M.: 6,2×5,5 cm, v.: 0,52×0,4–0,44×0,2 cm (HOM ltsz. 53.1081.1.) [*5. tábla 14*].

Egy 1966-ban elpusztított sírból származnak az alábbi leletek:

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, négy bordával díszített, spirális S-végű karika. M.: 3×2,3 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,55 cm (HOM ltsz. 68.24.7.) [*8. tábla 12*].
2. 1 db pödrött végű bronz pántkarperec. M.: 6,9×5,8 cm, sz.: 0,9 cm (HOM ltsz. 68.24.8. – elveszett).[139]

3.3. ÉRTÉKELÉS

A dongóhalmi temetőben Megay Géza 17 sírt feltárt, továbbá 2 temetkezés elpusztult helyét azonosította,[140] míg Kemenczei Tibor és K. Végh Katalin 14 temetkezést mentett meg, amit további, a silógödrök kiásása során elpusztított sírokkal[141] egészíthetnénk ki. Összesen tehát legkevesebb 35 sírról rendelkezünk adatokkal, s noha a feltárások a magaslat középső részén folytak, azok mégsem fedték le a domb teljes területét, így a temetőben egykor bizonyára ennél több sír lehetett.

A két feltárás összesítő térképeinek pontos illesztését P. Fischl Klára végezte el a bronzkori tell település feldolgozása során.[142] Az 1966-ban kutatott rész a korábbi északi[143] feléhez csatlakozott. Megay Géza eredeti dokumentációjában[144] és a temetőt bemutató közleményében[145] a sírok elhelyezkedése és esetenként tájolása is némiképp eltérő. A közleményben szereplő méretarány alapján sajnos nem lehetett azokat az összesítőn megfelelő módon elhelyezni, így egyfajta hibrid megoldásként az általam bemutatott térkép a következőképpen készült: a sematikus sírjelek az eredeti összesítő rajz által megadott helyen találhatók, ahol azon a vázak ábrázolása is jelen van, ott abban az irányításban. Elhelyezkedésüket azonban a sírok egy részét ábrázoló összesítő fotó [*5. kép*] alapján – ahol az szükségesnek látszott – módosítottam. Azok a sírok pedig, melyek irányítása nem szerepel az eredeti rajzon, ott azokat a közlemény alapján tüntettem fel [*6. kép*].

Az 1930-ban feltárt 17 sírból 9 esetében került vizsgálatra az antropológiai leletanyag, az elhunytak embertani vonásai dinári (17.), mongolid és közelebbről meg nem határozható típus keveredését (11.), valamint cromagnoid (15–16.) jegyeket mutatnak.[146] A 17. sírba temetett férfi jobb lábszárcsontjának szabálytalanul gyógyult törése miatt – melynek következtében a láb 5 cm-el rövidült a jobbhoz képest – életében sántított.[147]

Megay Géza megfigyelése szerint a sírok a folyamatos földmunkák miatt a járószinthez rendkívül közel, kis mélységben vagy egyenesen már a felszínen helyezkedtek el, a legnagyobb sírmélység is csupán 70 cm volt.[148] A sírok döntően csekély – 20-40 cm-es[149] – mélysége az 1966. évi feltárás során is megfigyelhető volt, ezért a sírgödrök alakját többnyire nem is lehetett dokumentálni.[150]

Az első feltárás során a temetőben a sírok rendszerét nehézkesen lehetett csak megfigyelni, legnagyobb valószínűséggel azok úgynevezett soros jelleget mutathat-

[139] K. Végh 1970, 95, III. tábla 1.
[140] Megay 1956, 15.
[141] K. Végh 1970, 85.
[142] P. Fischl 2005, 16, 11. kép.
[143] K. Végh 1970, 82.
[144] P. Fischl 2005, 13, 6. kép. – A Szerzőnek köszönöm, hogy az 1930. évi feltárásról készült összesítő rajz digitalizált változatát rendelkezésemre bocsátotta.
[145] Megay 1956, 21.
[146] Thoma 1956, 22–29.
[147] Thoma 1956, 27.
[148] Megay 1956, 15.
[149] HOM R. A. 40-68.
[150] K. Végh 1970, 82.

5. kép. Ároktő-Dongóhalom, részletfotó a temető 1930-ban feltárt sírjainak egy részéről

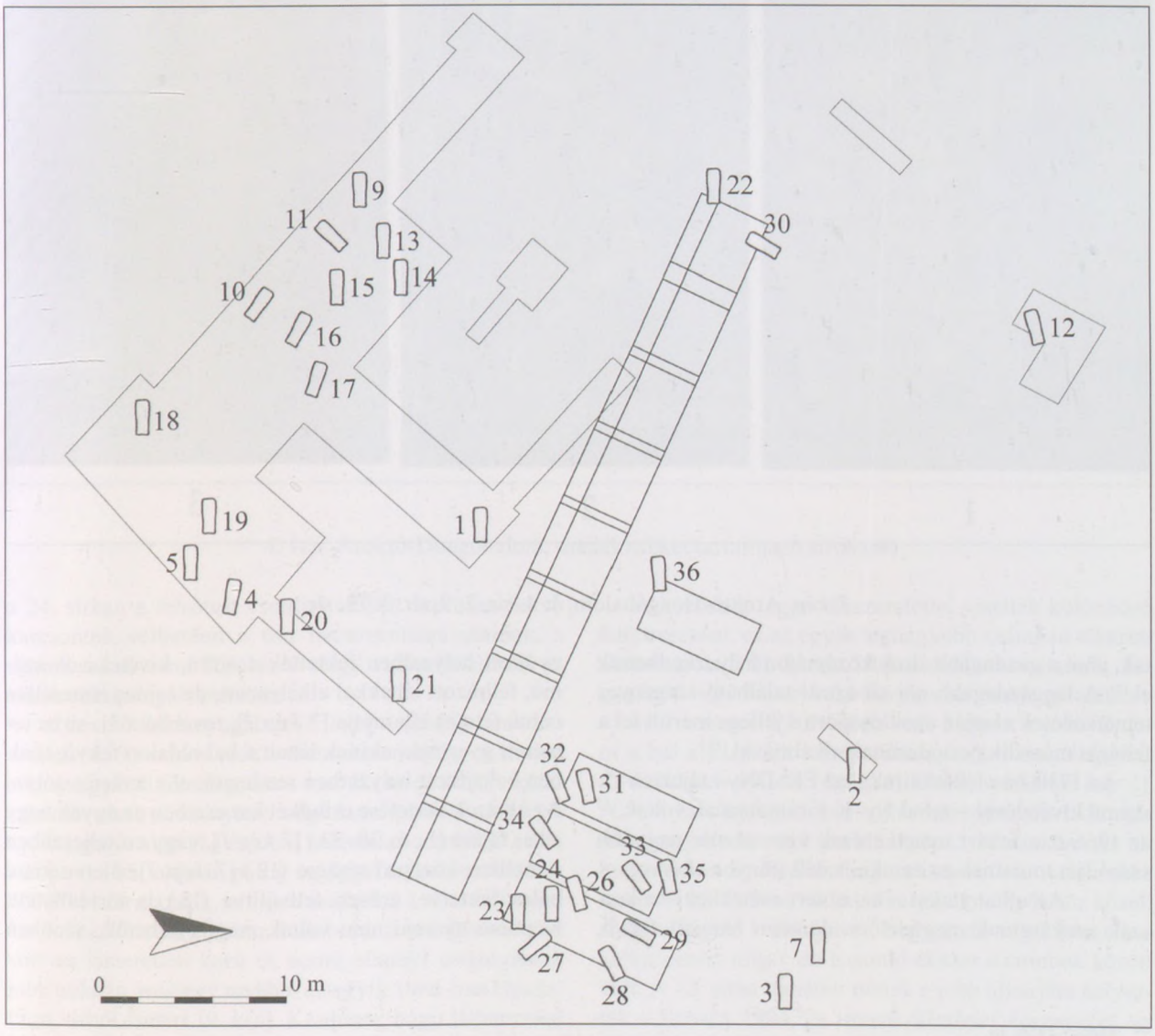

6. kép. Ároktő-Dongóhalom, temetőtérkép

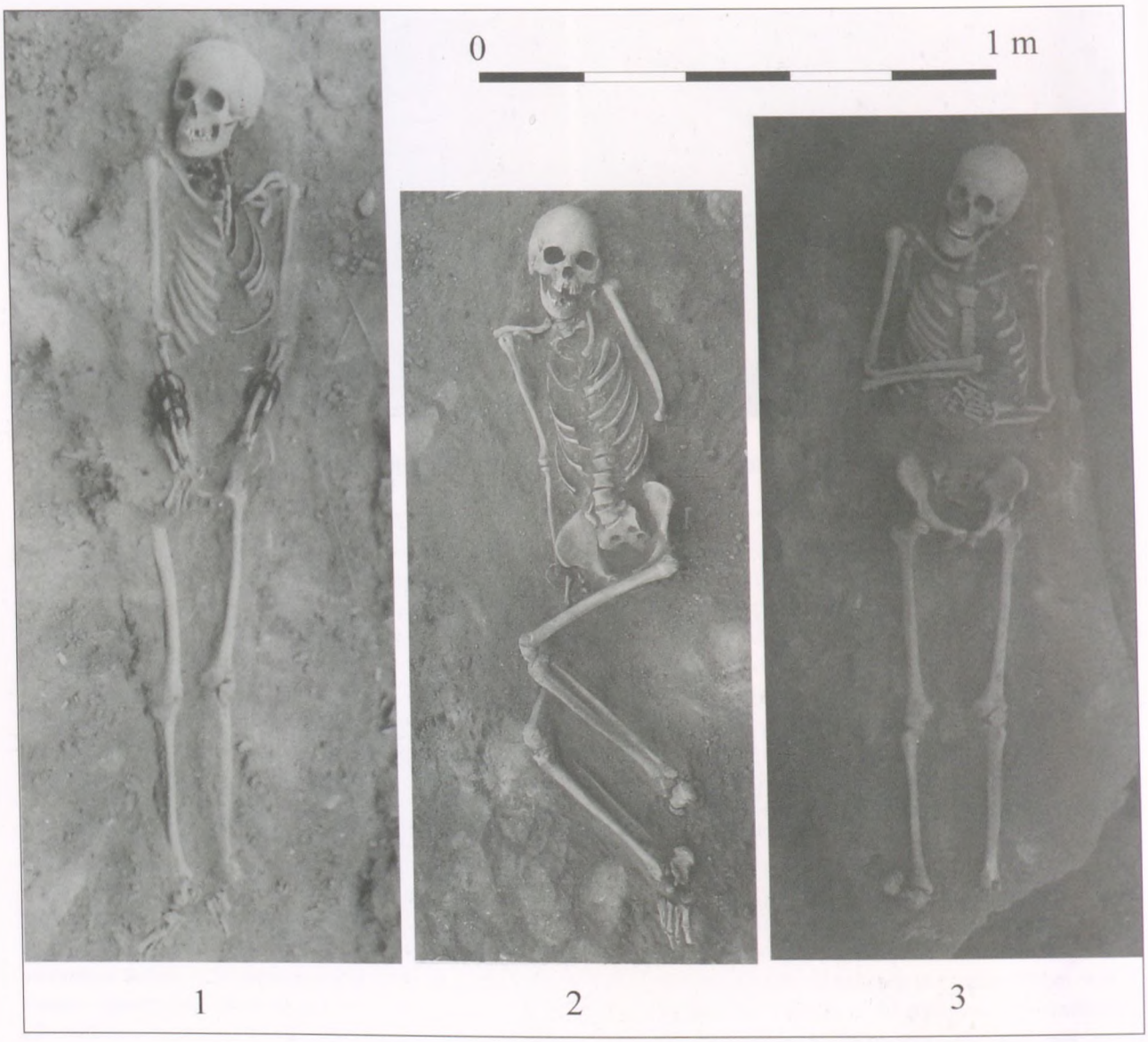

7. kép. Ároktő-Dongóhalom, 1: 4. sír, 2: 9. sír, 3: 12. sír

tak, ahol a gazdagabb sírok középtájon helyezkedhettek el.[151] A leggazdagabb női sír körül található szegényes temetkezések alapján azok csoportos jellege merült fel a feltárás második periódusának alkalmával.[152]

Az 1930-ban feltárt sírok – az ÉK–DNy-i tájolású 11. számú kivételével – mind Ny–K-i irányításúak voltak,[153] az 1966-ban feltárt temetkezések viszont már nagyobb szóródást mutatnak az északi és déli irányba eltérve.

Az elhunytakat – az ismert esetekben – a korszak szokásainak megfelelően döntően hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették a sírba, kivétel a 9. számú, felhúzott lábakkal elhelyezett, de sajnos ismeretlen nemű felnőtt elhunytja [*7. kép 2*], továbbá a 31. sírba temetett gyermek, akinek lábait a bal oldalon fekvő, térdben behajlított helyzetben rendezték el a temetés során. Az alkarok fektetése mindkét kar esetben az ágyék vagy a has tájára (1., 4., 30–33.) [*7. kép 1*], vagy erőteljesebben a mellkas középső részére (12.) [*7. kép 3*], illetve kissé balra fektetve, erősen felhajlítva (18.) is történhetett. Koporsó nyomai nem voltak megfigyelhetők, azonban

[151] Megay 1956, 16.
[152] Kemenczei–K. Végh 1968, 392.
[153] Megay 1956, 16.

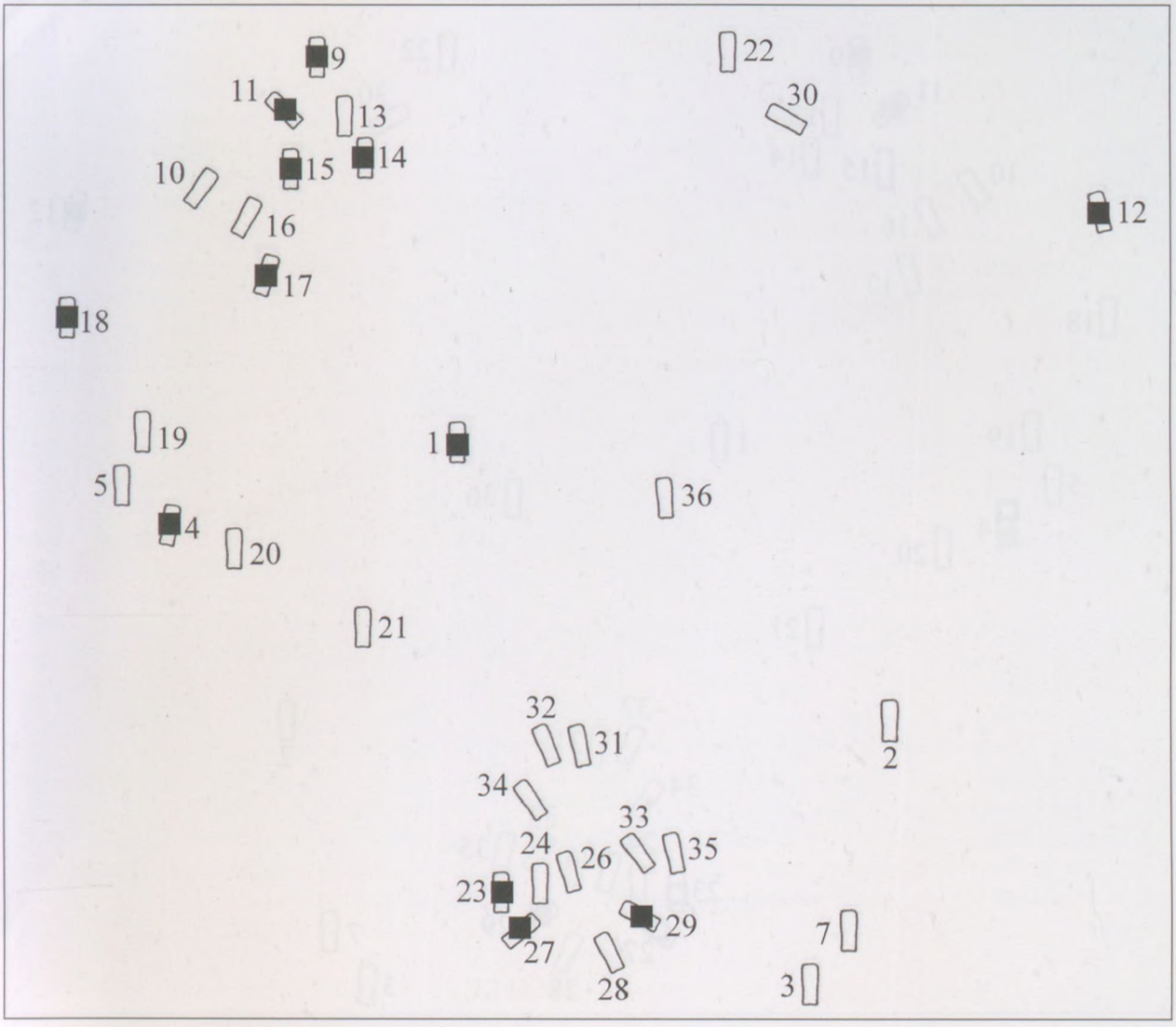

8. kép. Ároktő-Dongóhalom, mellékleteket tartalmazó sírok (■)

a 24. sírban a felsőtest csontjai mellett szorosan fekvő karcsontok vélhetően a test becsavarására utalnak, s ugyancsak a testet körülvevő tárgy valószínűsíthető az elbillent koponyák esetében is.

A temető leletanyagában [*8. kép*] – néhány temetkezésben (4., 9.) sajnos csak a csontokon megfigyelt patina utal az egykori fémtárgyakra – az ékszerek között fejékszerként viselt sima, *nyitott végű huzalkarikák* a legfelső nyakcsigolya alatt (4.) és a bal halántékcsontnál (27.) női, a koponya bal oldalán pedig egy gyermek temetkezéséből (23.) származnak, minden esetben 1-1 db. Az *S-végű karikák* között a 29. sírban 1 db bordázott ezüst változat volt az ismeretlen korú és nemű elhunyt csigolyáinak jobb oldalán, míg egy további az egyik 1966-ban elpusztított sírból ismert [*9. kép*]. Kérdéses, hogy láthatunk-e vasból készült karikaékszert a 9. sírban a jobb halántékcsontnál megfigyelt töredékben.

A közösség tagjai előszeretettel viseltek különböző *karperecek*et, ez az egyik legnagyobb számban elkerült ékszertípus. 5 db kerek, illetve ovális átmetszetű, *hegyesedő végű bronz huzalkarperec*et viselt ravatalán a 4. sírba temetett 25 év körüli nő, 3 db-ot a jobb, 2 db-ot a bal alkarjának középrészén; ezek a megállapítható esetekben nyitott végükkel felfelé voltak [*7. kép 1*]. A 9. sírban ugyancsak az alkar közepén volt 1 db nyitott, hegyesedő végű huzalkarperec, itt azonban az elhunyt neme és életkora sajnos ismeretlen. A 11. sírba temetett 22-26 éves nő bal alkarjának könyökhöz közeli részére került 1 db nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, míg 1 db hasonló ékszer a combok között volt. A 12. sírba temetett nőnek a jobb alkarjára helyezték a Kovács 1994, 2a típusú *állatfejes karperec*et, az állafejekkel felfelé [*7. kép 3*]. Szórványként került elő 1930-ban 1 db ovális átmetszetű, *zárt bronz karperec*,

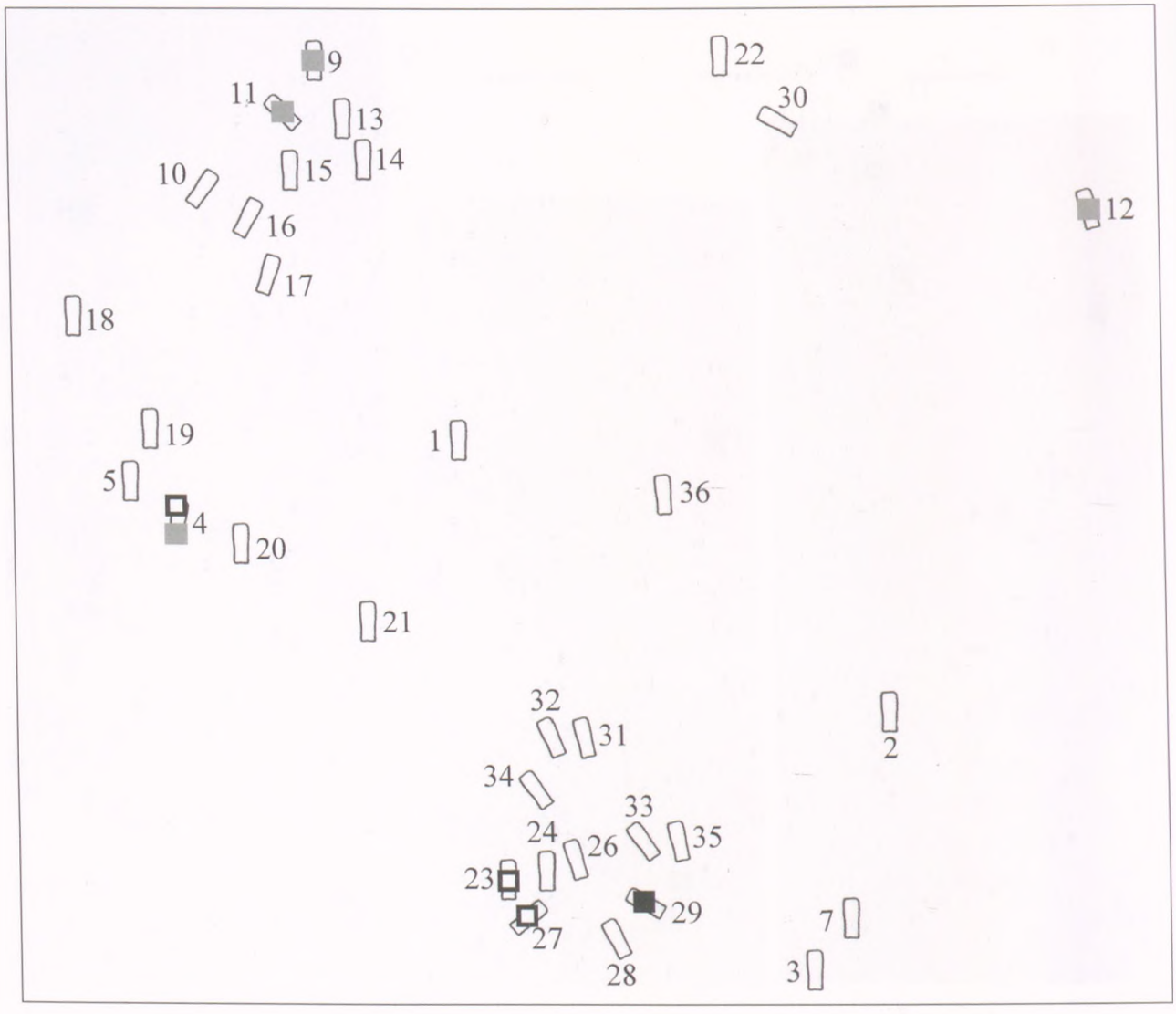

9. kép. Ároktő-Dongóhalom, 1: sima huzalkarikák (□), 2: S-végű karikák (■), 3: karperecek (■) a temetőben

egy 1966-ban elpusztított sírból pedig 1 db *pödrött végű bronz pántkarperec* [*9. kép*].

A *gyűrűk* között mindkét kézen viselt 1 db huzal- és 1 db pántgyűrűt a már említett 11. sírba temetett nő, 1 db pántgyűrűt pedig ugyancsak egy nő bal kézének egyik ujjára húzva helyeztek sírba (12.).

A *ruhadíszek* között kisebb csüngős (4 db) és egytagú (3 db) díszek a 4. sírban nyugvó 25 év körüli nő ruháját díszítették, a nyakcsigolyáknál megfigyelt vereteket valószínűleg szalagra erősítve, típusonként váltakozó sorrendben helyezték el.[154] Fémdíszes ruhában temették el a 27. sírban nyugvó nőt is, akinek ruháján 7 db préselt rozetta volt, melyek a sírban az alsó csigolyák és a medence környékén voltak, vélhetően kimozdulva eredeti helyükről, de valószínűsíthetően díszítő rendszerüket legalább részben megőrizve, többé-kevésbé egyenes vonalban elhelyezkedve. A korszak fémdíszes ruháit tekintve magam sem tudnék jobb rekonstrukciót javasolni a felsőtesten két sorban futó rozettáknál.[155] Bizonyára ennek a ruhának a gombolását szolgálta a medence környékén megfigyelt 1 db tömör és 1 db két félből álló *fülesgomb*. A ruházatot is összefoghatta, egyben a sírban talált kés függesztésére is szolgálhatott az az öv, melynek *lira alakú csat*ja az elhunyt medencéje alatt ke-

[154] Megay 1956, 18.
[155] Dienes 1965, 149, 9. ábra; Révész 1996, 207, 124. kép.

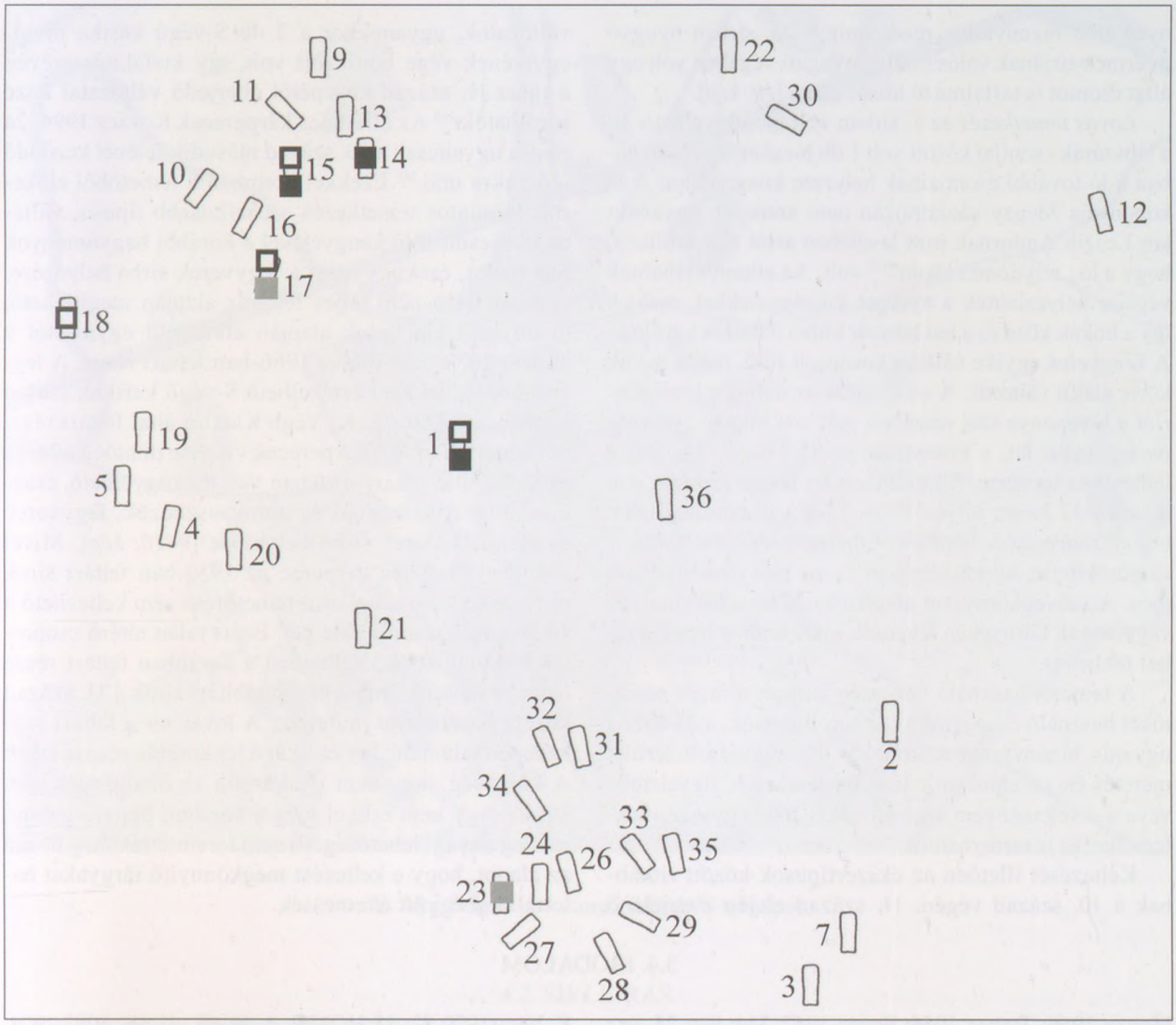

10. kép. Ároktő-Dongóhalom, 1: használati és munkaeszközök (□), 2: ételmellékletek (■), 3: fegyverek (■)

rült elő a 18. sírban. Megay Géza Leszih Andor múzeumigazgató úrnak írt levelében arról is beszámolt, hogy az 1. sírban nyugvó „*férfi mellett pedig rosszezüst lemezek* (…) *bronz és vascsat bronz szíjvég*" is volt.[156] Ennek alapján a rosszezüst lemezkék díszíthették a ruházatot, a bronzcsat és bronz szíjvég alapján pedig öv meglétével is számolhatunk, ugyanakkor teljesen nem vethetjük el annak a lehetőségét sem, hogy ezek valamilyen módon az alább ismertetendő bronzveretes lószerszámmal voltak kapcsolatban.

A használati és munkaeszközök között a *kések* a medence felső részénél (1., 18.) vagy annak jobb oldalán (15.) voltak, az ismert esetekben férfiak (1., 18.) mellett. *Csiholó és kova* az 50-60 éves korában elhunyt férfi bal keze mellé került a 17. sírban [*10. kép*].

A fegyverzet elemeit *tegez* és *nyílvesszők* képviselik, melyek természetszerűleg férfiak temetkezéseiből ismertek, ezek közül 3 db-ot az eltemetett valamelyik felkarja mellé (1.), vagy az elhunyt bal felkarjának felső részéhez (15.) helyeztek. Vélhetően vasveretes tegez került a 14. sírban nyugvó 18 év körüli férfi bal karja mellé, sajnos azonban a szántás a sír ezen részét roncsolta, így nem lehet megállapítani, hogy hány darab nyílvesszőt tartalmazott, amennyiben volt a sírban ilyen [*10. kép*].

Ételmelléklet két sírban volt, ebből a 17. számú sírban nyugvó 50-60 év körüli férfi bal vállára került egy szár-

[156] HOM HTD 84.48.24.158.

nyas állat bizonytalan része, míg a 23. sírban nyugvó gyermek sírjának valószínűleg nyugati végében volt egy állat csontot is tartalmazó húsos része [*10. kép*].

Lovas temetkezés az 1. sírban volt megfigyelhető. Itt a lábszárak csontjai között volt 1 db lócsont; sajnos azonban a ló további csontjainak helyzete bizonytalan. A ló koponyája Megay vázlatrajzán nem szerepel, ugyanakkor Leszih Andornak írott levelében arról tesz említést, hogy a ló „*szájában zabola*"[157] volt. Az elhunyt lábainak végeire helyezhették a nyerget a kengyelekkel, melyek így a bokák közé és a bal lábszár külső oldalára kerültek. A *kengyelek* egyike vállába kovácsolt fülű, míg a másik körte alakú változat. A csikó*zabla* az említett levél szerint a lókoponya száj részében volt, ezt Megay „*gipszbe öntve*" vette fel, s kibontását pedig Leszih Andor jelenlétében tervezte.[158] Leszihnek írt levele szerint „*volt a lovon 52 bronz pityke*"[159] is, ezek valószínűleg tehát lószerszámveretek lehettek. Elhelyezkedésüket fotón is megörökítette, sajnos azonban az ma már nem található meg. A szövegkörnyezet alapján azonban a lókoponyán vagy annak környékén lehettek, mely talán a lábak mellett fekhetett.

A temetőt használó közösség jellegét a falusi temetőket használó csoportok közé sorolhatnánk, a 35 sírhoz ugyanis bizonytalan számú, de a megkutatott terület méretét és az elpusztult temetkezéseket is figyelembe véve a – véleményem szerint – akár még egyszer ennyi temetkezés is tartozhatott.

Keltezését illetően az ékszertípusok között ritkábbak a 10. század végén, 11. század elején megjelenő változatok, ugyanakkor a 2 db S-végű karika mindegyikének vége bordázott volt, így kialakítása révén a típus 11. század közepétől elterjedő változatai közé sorolhatók.[160] Az állatfejes karperecek Kovács 1994, 2a típusa ugyancsak a 10. század második felével kezdődő időszakra utal.[161] Ezekkel szemben a temetőből előkerült lócsontos temetkezés archaikusabb típusú, vállába kovácsolt fülű kengyelével a korábbi hagyományok felé mutat, csakúgy mint a fegyverek sírba helyezése. Amennyire a nem teljes feltárás alapján megítélhető, bizonyos szempontok alapján elkülönül egymástól a temető 1930-ban, illetve 1966-ban feltárt része. A legkésőbbi leletekként értékelhető S-végű karikák csak a Kemenczei Tibor és K. Végh Katalin által feltárt részből ismertek, míg a karperecek viselete döntően a Megay Géza által feltárt sírokban volt megfigyelhető, csakúgy, mint a használati és munkaeszközök, fegyverek és ételmellékletek sírba helyezése [*9–10. kép*]. Mivel azonban állatfejes karperec az 1930-ban feltárt sírok egyikében is volt, így ez a temetőrész sem keltezhető a 10. század második fele elé. Ezért talán eltérő csoportok használhatták. Vélhetően a korábban feltárt része lehet az idősebb, míg a később feltárt sírok a 11. század közepi használatot mutatják. A lovas sír a feltárt rész közepén található, így ez akár a legkorábbi rész is lehet. A közösség vagy nem gyakorolta az obulusadás szokását, vagy nem érte el még a korabeli pénzforgalom, esetleg anyagi lehetőségeik nem teremtették meg hozzá az alapot, hogy e keltezést megkönnyítő tárgyakat halottaikkal együtt eltemessék.

3.4. IRODALOM

Megay 1956; Thoma 1956; Fehér 1957, 314; Fék 25. sz.; K. Végh 1970, 82–85; HOM R. A. 40-68.; 41-68.; 1082-1974.

4. BÉLY
(Biel, Sl.)

4.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1950-ben a település egykori zsidó temetőjének dombján, agyagkitermelés közben került elő egy honfoglalás kori lovas sír, amelynek leletei közül mindössze egy agyagedény került a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumba [*11. kép*].[162]

[157] HOM HTD 84.48.24.158.
[158] HOM HTD 84.48.24.158.
[159] HOM HTD 84.48.24.158.
[160] Szőke–Vándor 1987, 57.
[161] Kovács 1994, 134.
[162] Pastor 1955a, 140; Nevizánsky–Košta 2009, 327.

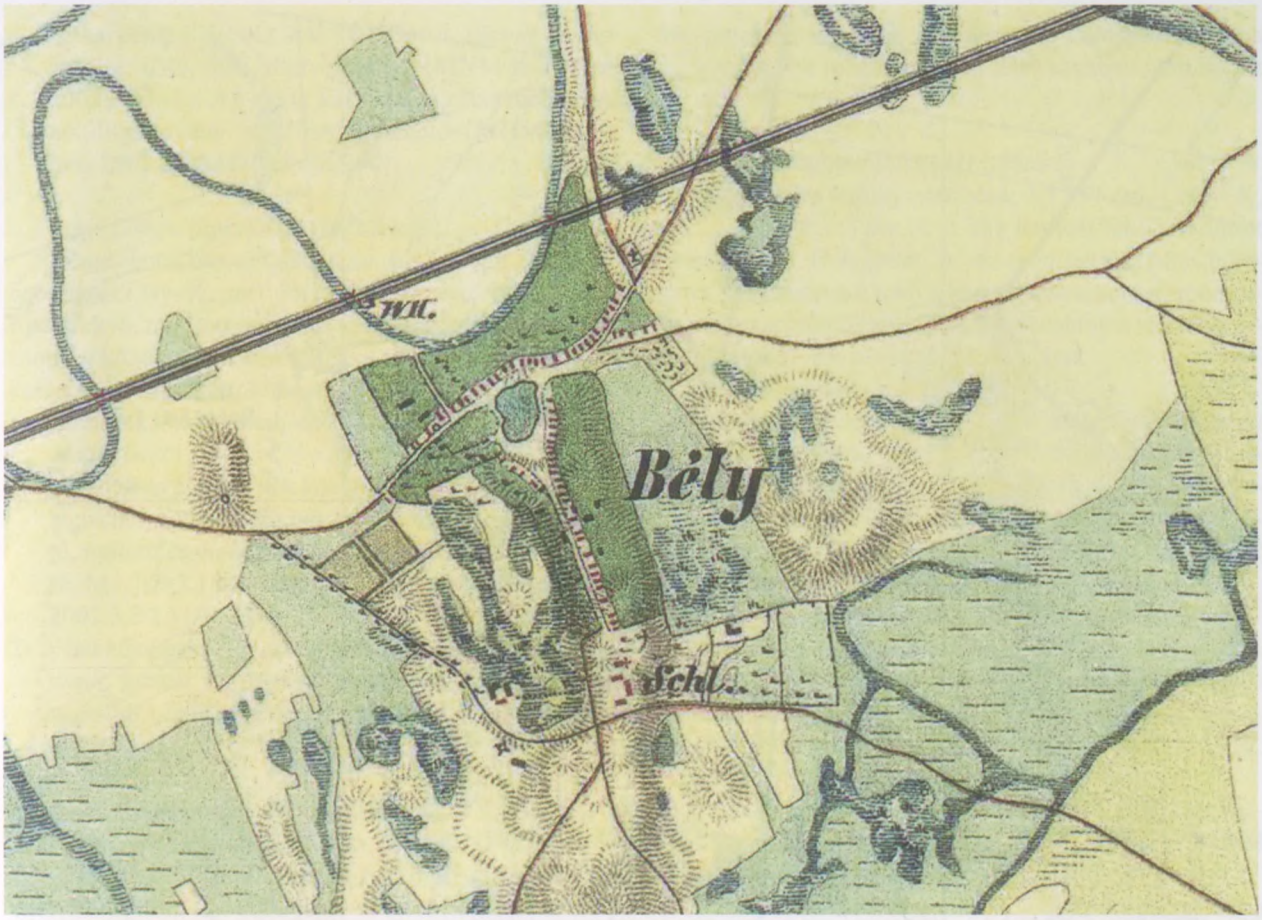

11. kép. Bély a II. katonai felmérés térképén

4.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1950)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Lócsontos vagy lószerszámos sír.

Melléklete:

1. 1 db barna színű, homokkal és csillámmal soványított, vállain két kisebb füllel ellátott, kézikorongolt bordás nyakú agyagedény. M.: 18,5 cm, sz. átm.: 9,5 cm, f. átm.: 10 cm (KKM ltsz. A-972.) [*9. tábla*].

4.3. IRODALOM

PASTOR 1955a, 140; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 327.

5. BODROGHALOM-ERESZTVÉNYHOMOK

5.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2000 júniusában a településtől északkeletre fekvő Eresztvényhomokon, egy É–D-i irányú dombvonulat legészakibb csücskén homokkitermelés során sírokat bolygatott meg a munkagép. A leletek előkerüléséről június 20-án Fehér József, a sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum igazgatója értesítette a Herman Ottó Múzeumot, ahonnan Hellebrandt Magdolna szállt ki a helyszínre Perecsényi Mihály polgármesterrel és Tar Mihállyal,

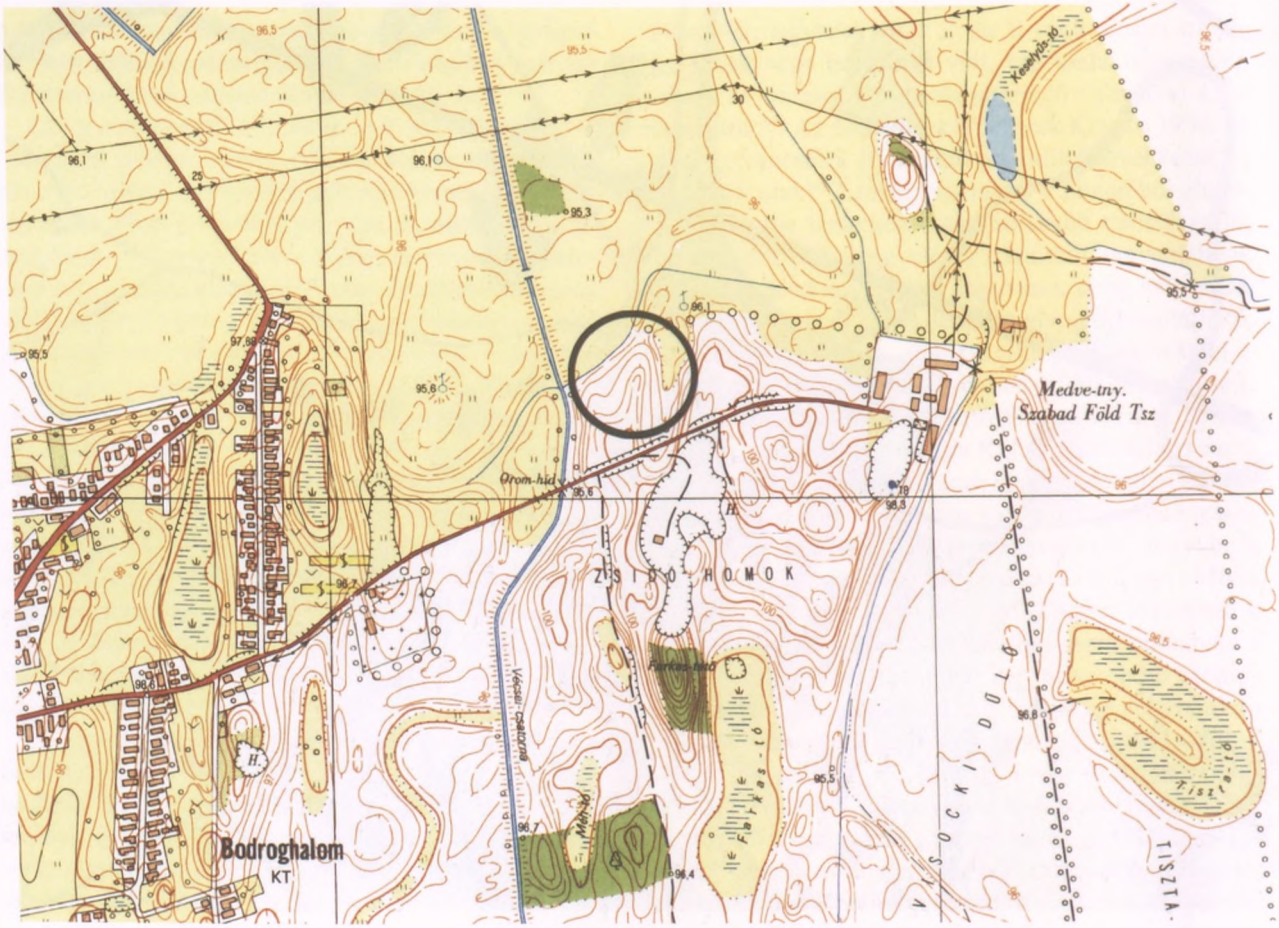

12. kép. Bodroghalom-Eresztvényhomok (1:10 000)

a Csepeli Kultúrház igazgatójával. A helyszínen összegyűjtötték az előkerült sírok leleteit és kibontották azok még földben lévő részeit. Július 4-én Perecsényi egy újabb sír előkerüléséről értesítette a múzeumot, aminek nyomán ismét Hellebrandt kereste fel a helyszínt. Mivel a bányaművelés folytatása veszélyeztette a temetőt, ezért július 10. és 21. között leletmentő ásatásra került sor, melyet a közeli kelta temetővel való esetleges összefüggés vizsgálata érdekében Hellebrandt vezetett. Azonban az előzetes várakozásokkal ellentétben nem egy vas-, hanem egy honfoglalás kori temető sírjai kerültek elő, ezért a kutatást a továbbiakban Révész László folytatta, aki szeptember 11. és 29. között dokumentálta a temető még földben lévő sírjait [*12. kép*]. Az antropológiai leletanyag a Magyar Természettudományi Múzeumban,[163] míg a régészeti leletek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében találhatók.

5.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (2000. június 20.) [*10. tábla 1*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: É–D, sm.: 53 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a homokkitermelés részben elpusztította és kimozdította, *in situ* helyzetben csak az egyik alkar csontjai maradtak.

Mellékletei:

1–3. Az egyik alkar csontjain volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végével felfelé mutató, kissé ferdén álló helyzetű bronz huzalkarperec. A váz bolygatott csontjai között további 2 db hasonló, kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz hu-

[163] MAKRA 2007, 14.

zalkarperec volt. M.: 7,4×7,1, 7,2×6,1, illetve 7,1×6,5 cm, hv.: 0,42, 0,38, illetve 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.1.1–3.). Az egyik karperecen rákorrodálódott textilmaradvány volt megfigyelhető (MNM R. T. ltsz. 2002.3.1.4.) [*10. tábla 2–4*].

2. sír (2000. június 20.) [*10. tábla 5*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 115 cm (a szegycsontig), t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A felkarcsontok középső részétől felfelé a váz a gépi földmunka során megsemmisült, kimozdultak, illetve részben megsemmisültek a jobb alkar- és kéz csontjai is.

Mellékletei:

1. A bordák és a csigolyák között – valószínűleg másodlagos helyzetben – feküdt 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, egymás mellé hajló végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,2×2,1 cm, v.: 0,25×0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.2.2.) [*10. tábla 6*].
2. A bal kéz egyik ujjpercén volt 1 db félköríves átmetszetű, nyitott végű bronz pántgyűrű. M.: 2,3×2 cm, v.: 0,4×0,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.2.1.) [*10. tábla 7*].

3. sír (2000. június 20.) [*10. tábla 8*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: D–É, sm.: 67 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Az alkarcsontok felső végeitől lefelé a váz a bányamunkák során megsemmisült.

Melléklete: nem volt.

4. sír (2000. július 4.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: É–D, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a bányaművelés csaknem teljesen megsemmisítette, mindössze 2 db fog és néhány hosszúcsont maradt csak meg.

Melléklete: nem volt.

5. sír (2000. július 10.) [*10. tábla 9*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 22 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a bányaművelés csaknem teljesen megsemmisítette, a vázból mindössze néhány csont maradt meg.

Melléklete: nem volt.

6. sír (2000. július 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: D–É, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a szántás erősen megbolygatta, szétszórva a csontokat.

Melléklete:

1. A sírban és annak környékén fekete színű, homokkal és aprókaviccsal soványított, kézikorongolt agyagedény kisebb töredékei voltak. A legnagyobb m.: 4,1×3,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.3.1–4.).

Megjegyzés: az egyik alkarcsonton zöld színű patina nyoma volt megfigyelhető, lelet azonban nem került elő.

7. sír (2000. július 13.) [*11. tábla 1*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjait a szántás bolygatta, kimozdítva a jobb alkar- és kulcscsontot, roncsolva a lábszárcsontok végeit. A lábtőcsontok a váz lábszárcsontjaitól 25 cm-re északkeletre voltak.

Mellékletei:

1. A bal kézfej csontjainál, hegyével a sír északkeleti vége irányában, élével pedig kifelé mutató helyzetben volt 1 db háromszög átmetszetű pengével rendelkező, a penge élének vonalában futó nyéltüskével ellátott, csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. M.: 11×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.5.4.1.) [*11. tábla 2*].
2. A vaskés alatt, arra merőleges helyzetben került elő 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 6,8×3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.4.2.) [*11. tábla 3*].
3. A csiholó alsó széle mellett volt 1 db fehéressárgás színű kovakő. M.: 2×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.4.4.) [*11. tábla 4*].
4. A csiholó felső végeinél volt 1 db lapos, ovális karikával ellátott kovácsoltvas csat. M.: 2,8×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.4.3.) [*11. tábla 5*].
5. A kimozdult lábtőcsontoknál volt 1 db vörösesbarna színű, homokkal és aprókaviccsal soványított, bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott, kézikorongolt agyagedény alj- és oldaltöredéke. M.: 9,5×6,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.4.6.) [*11. tábla 6*].

8. sír (2000. július 13.) [*12. tábla 1*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 53 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a bányaművelés csaknem teljesen megsemmisítette, a vázból csak a koponya darabjai maradtak meg.

Mellékletei:

1. A koponyán volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén lekerekített, másikon elhegyesedő végű bronz huzalkarika. M.: 2,8×2,6 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.5.3.) [*12. tábla 2*].
2. A huzalkarikától délnyugatra 30 cm-re feküdt 1 db átfúrt érme (MNM R. T. ltsz. 2002.3.5.1.) [*12. tábla 3*].
3. A sírból került elő 1 db lekerekített sarkú téglalap átmetszetű, nyitott, egymás mellé hajló végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,5×2,4 cm, hv.: 0,3×0,25 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.5.2.) [*12. tábla 4*].

9. sír (2000. július 14.) [*13. tábla 1*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra billent, a lábak csontjai

egyhén terpesztett helyzetben voltak. Bolygatott. A bal alkar- és kézcsontokat, valamint a lábszárcsontokat a földmunka kimozdította, illetve roncsolta.

Mellékletei:

1. A bal arckoponya alatt volt 1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarika. Hv.: 0,09 cm (MNM R. T. ltsz. 2003.3.6.6.) [*13. tábla 2*].
2. Ugyanott volt 1 db gomba alakú, felületén fémbevonattal ellátott bronz fülesgomb. H.: 1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.6.) [*13. tábla 3*].

3–17. Az alsó állkapocs alatt különböző gyöngyök feküdtek, melyek az alábbi típusokba sorolhatók [*13. tábla 4–18*]:

3. 1 db fehér színű, henger alakú, oldalán bemélyedő spirális mintával díszített opak üveggyöngy. H.: 1,6 cm.
4. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. Átm.: 0,9 cm.
5. 1 db szürke színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. Átm.: 0,9 cm.

6–9. 4 db barna színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. Átm.: 0,8 cm.

10–11. 2 db zöld színű, hengeres opak üveggyöngy. H.: 0,6 cm.

12–17. 6 db bizonytalan típusú gyöngy (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.3.).

18. A jobb combcsont felső végétől kifelé néhány cm-re helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 2,3×1,9 cm, hv.: 0,16 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.7.) [*13. tábla 19*].
19. A jobb combcsont felső részének külső oldalán volt 1 db szamárhátíves átmetszetű, összeforrasztott végű bronz pántgyűrű. M.: 2,3×1,9 cm, v.: 0,35×0,15 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.5.) [*13. tábla 20*].
20. A jobb felkarcsont alsó részének belső oldalán volt 1 db szürkésbarna színű agyag orsógomb. Átm.: 2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.1.) [*13. tábla 21*].
21. A jobb alkarcsontok felső végének külső oldalán, hegyével a felkarcsont alsó vége irányába mutató helyzetben volt 1 db vadkanagyar. M.: 11×6,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.3.) [*13. tábla 22*].
22. A koponya jobb oldala mellett, szájával a kulcscsont irányába mutató, fekvő helyzetben volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, bekarcolt hullám- és egyenes vonalú díszítéssel ellátott agyagedény. M.: 10,1 cm, sz. átm.: 9,9 cm, f. átm.: 5,9 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.2.) [*13. tábla 23*].[164]
23. Ugyanott volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajló, lekerekített peremmel ellátott, bekarcolt kettős hullám- és vonalköteggel díszített, kézikorongolt agyagedény több töredéke. A legnagyobb m.: 4,5×3,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.9–12.).

10. sír (2000. július 20.) [*10. tábla 10*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 16–23 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a szántás csaknem teljesen megsemmisítette, a vázból a koponya és egy hosszúcsont darabja maradt csak meg.

Melléklete: nem volt.

11. sír (2000. július 20.) [*10. tábla 11*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 27–42 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a szántás roncsolta, illetve részben meg is semmisítette.

Melléklete: nem volt.

12. sír (2000. szeptember 13.) [*12. tábla 5*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a szántás csaknem teljesen megsemmisítette, a vázból csak a koponya töredékei és egy hosszúcsont darabja maradt meg.

Melléklete:

1. A csontok közül törötten került elő 1 db vékony, kerek átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 12,7×11,5 cm, hv.: 0,32 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.7.1.) [*12. tábla 6*].

13. sír (2000. szeptember 13.) [*12. tábla 7*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 119 cm, t.: É–D 92–270°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt a szántás nagyrészt feldúlta, illetve megsemmisítette, *in situ* helyzetben csak a váz lábszárcsontoktól lefelé eső része maradt.

Mellékletei:

1. A váz középső részénél volt 1 db ovális kovácsoltvas csat. M.: 4,2×3,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.8.2.) [*12. tábla 8*].
2. A medence egyik kimozdult lapátja alatt vastöredékek voltak. M.: 1,9×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.8.1.) [*12. tábla 9*].

14. sír (2000. szeptember 13.) [*10. tábla 12*]

Kistermetű kutya váza. Csv. h.: 55 cm, t.: K–Ny 135–245°, sm.: 73 cm, sh.: ?, ssz.: ?

15. sír (2000. szeptember 14.) [*14. tábla 1*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 24 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A szántás a sírt teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

[164] Merva 2014, 241, *Fig.* 13/3.

16. sír (2000. szeptember 14.) [*14. tábla 2*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 156 cm (a lábszárcsontok középső részéig), t.: Ny–K 270–90°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt a szántás erősen roncsolta, a lábszárcsontok alsó fele hiányzott.

Melléklete: nem volt.

17. sír (2000. szeptember 15.) [*15. tábla 1*]

Idős férfi. Csv. h.: 119 cm (a combcsontok alsó végéig), t.: Ny–K 280–80°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát, a felsőtest csontjait és a medencét a szántás roncsolta, a lábszárcsontoktól lefelé eső csontokat pedig megsemmisítette.

Mellékletei:

1. A medence törött bal oldalától 10 cm-re volt 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas csat. M.: 5,7×3,8 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.9.1.) [*15. tábla 2*].
2. Ugyanott volt 1 db kerek fejű, hurkos taggal ellátott vastárgy. A fej m.: 1,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.9.2.) [*15. tábla 3*].
3. A jobb combnyak külső oldala mellett volt 1 db agancsból készült bogozó. M.: 10,9×7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.9.4.) [*15. tábla 4*].
4. Ugyanott volt hegyével a combcsont irányába mutató helyzetben 1 db háromszög átmetszetű, a penge hátánál kissé lejjebb kezdődően, de annak csaknem teljes szélességének vonalában futó nyéltüskével ellátott, felső harmadában kiszélesedő, éle irányából csúcsba futó pengéjű vaskés. M.: 11,7×1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.3.) [*15. tábla 5*].

18. sír (2000. szeptember 15.) [*15. tábla 6*]

Nő (?). Csv. h.: 166 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 58 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A medence északi irányba eltolódva feküdt, ennek nyomán a koponya és a nyakcsigolyák, valamint a lábak csontjai déli irányba tértek el. A bal alkarcsontok a felkarcsontra merőleges helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A bal felkarcsont középső része alatt volt 1 db vaslemez töredéke. Megsemmisült.
2. A bal lábszárcsontok alsó részének külső oldalán, álló helyzetben volt 1 db szürkésbarna színű, csillámmal és homokkal soványított, bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott agyagedény. M.: 13, 1 cm, sz. átm.: ?, f. átm.: 6,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.10.3.) [*15. tábla 8*].
3. Az edény és a váz csontjai között volt 1 db nyitott, lekerekített végű ezüst pántgyűrű. M.: 2,5×2,2 cm, sz.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.10.2.) [*15. tábla 7*].

19. sír (2000. szeptember 15.) [*14. tábla 3*]

Gyermek, 1-2 év körüli. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 71 cm, sh.: ?, ssz.: ? A vázból csupán néhány tejfog és hosszúcsont maradt meg, a többi felszívódott.

Melléklete: nem volt.

20. sír (2000. szeptember 20.) [*16. tábla 1*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát, a felsőtest csontjait és a combcsontok alsó részét a szántás roncsolta.

Mellékletei:

1. A felsőtest csontjai között volt 1 db vaslemez töredéke. M.: 4×2,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.11.1.) [*16. tábla 2*].
2. A bal lábszárcsont felett volt 1 db félköríves, hátoldalán három szeggel ellátott vasveret. M.: 2,6×1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.11.2.) [*16. tábla 3*].
3. A bal lábcsontok mellett volt álló helyzetben 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, bekarcolt vonalas mintával díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 8,9 cm, sz. átm.: ?, f. átm.: 9,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.11.3.) [*16. tábla 4*].

21. sír (2000. szeptember 28.) [*14. tábla 4*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 44 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjait a szántás teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

22. sír (2000. szeptember 28.) [*17. tábla 1*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjait a szántás teljesen feldúlta.

Mellékletei:

1. A csontok között volt 1 db lapított gömb alakú hegyikristály gyöngy. M.: 1,5×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.12.2.) [*17. tábla 2*].
2. Az egyik csigolya mellett volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec fele. Átm.: 7,2 cm, hv.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.12.3.) [*17. tábla 3*].
3. A csontok között volt 1 db hárombordás bronz pántgyűrű. Átm.: 2,2 cm, sz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.12.1.) [*17. tábla 4*].
4. A bordák között volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott, kézikorongolt agyagedény oldaltöredéke. M.: 9,2×7,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.12.4.) [*17. tábla 5*].

23. sír (2000. szeptember 29.) [*16. tábla 5*]

Gyermek, 5 év körüli. Csv. h.: 110 cm, t.: Ny–K 280–100°, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő,

nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya egy részét és a medence környékét a szántás roncsolta.

Melléklete:

1. A bal combnyak belső oldalán, egy ujjpercen volt 1 db háromszög átmetszetű, nyitott, lekerekített végű bronz pántgyűrű. M.: 1,8×1,8 cm, sz.: 0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.13.1.) [*16. tábla 6*].

24. sír (2000. szeptember 29.) [*14. tábla 5*]

Fiatal felnőtt. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, az alkar- és kézcsontok a medence jobb oldalára hajlított helyzetben voltak.

Melléklete:

1. A lábszárcsontok alsó végei között, álló helyzetben volt 1 db vörösesbarna színű, homokkal soványított, bekarcolt csigavonalas mintával díszített agyagedény. M.: 13 cm, sz. átm.: ?, f. átm.: 6,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.14.1.) [*14. tábla 6*].

25. sír (2001. szeptember 21.) [*17. tábla 6*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjait a szántás részben feldúlta, *in situ* helyzetben csak az alsó állkapocs, a bal kulcs-, a jobb alkar-, a keresztcsont és a két alsó csigolya, valamint a combcsontok maradtak meg.

Mellékletei:

1–2. A lábcsontok végeinél volt 2 vagy 3 db agyagedény:

1. 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajló, lekerekített peremmel ellátott kézikorongolt agyagedény. M.: 14,9 cm, sz. átm.: 14,8 cm, f. átm.: 8,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.1.) [*17. tábla 7*].
2. 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, bekarcolt hullám-, alatta pedig vonalkötegekkel díszített, kézikorongolt agyagedény. M.: 17 cm, sz. átm.: ?, f. átm.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.2.) [*16. tábla 7*].

26. sír (2001. szeptember 24.) [*18. tábla 1*]

Fiatal nő. Csv. h.: 172 cm, t.: Ny–K, sm.: 64 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya hátra billent.

Mellékletei:

1–9. A nyakcsigolyákon gyöngyök helyezkedtek el, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1–2. 2 db szürke színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. Átm.: 0,9 cm.

3. 1 db korong alakú, kék színű áttetsző üveggyöngy. Átm.: 1,1 cm.

4–9. 2 db három-, 3 db kéttagú és 1 db szegment üveggyöngy kék színű áttetsző üvegből. H.: 1,3, illetve 0,9 cm, átm.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.1.) [*18. tábla 2–10*].

10. A gyöngyök között volt 1 db kis méretű, rácsmintás bronz pántgyűrű. M.: 1,5×1,3 cm, sz.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.2.) [*18. tábla 11*].
11. A jobb felkarcsont felső vége alatt és mellett volt 1 db vastárgy több töredéke. A legnagyobb darab m.: 2,9×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.1.) [*18. tábla 12*].
12. A jobb alkarcsontok középrészén volt végeivel felfelé mutató helyzetben 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,9×6,6 cm, hv.: 0,42 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.3.) [*18. tábla 14*].
13. A bal alkarcsontok alsó részénél, végeivel felfelé mutató helyzetben volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,3×5,9 cm, hv.: 0,25 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.4.) [*18. tábla 13*].

27. sír (2002. szeptember 24.) [*14. tábla 7*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 32 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjait a szántás teljesen feldúlta.

Melléklete:

1. A csontok körül szérszóródva edénytöredékek voltak megfigyelhetők.

Szórvány:

1. A 7. szelvényből került elő 1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarika. M.: 2,7×1,7 cm, hv.: 0,15 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.16.1.).

5.3. ÉRTÉKELÉS

A temető a domb északi lejtőjén, annak lábához közel helyezkedett el, sírok a domb gerincén már nem kerültek elő. Ennek oka a talaj szerkezetében keresendő, a domb nagy részének talaja ugyanis kötött erdőtalaj, s csak az északi végében van egy homoklencse, ahol a sírok előkerültek.[165] A feltárás idején a dombot vizenyős, nádas terület vette körül, azonban a 10. században bizonyára szárazulat volt, így kerülhettek a sírok a domb lábához közel

[165] Révész 2003, 99; Révész 2003a, 268.

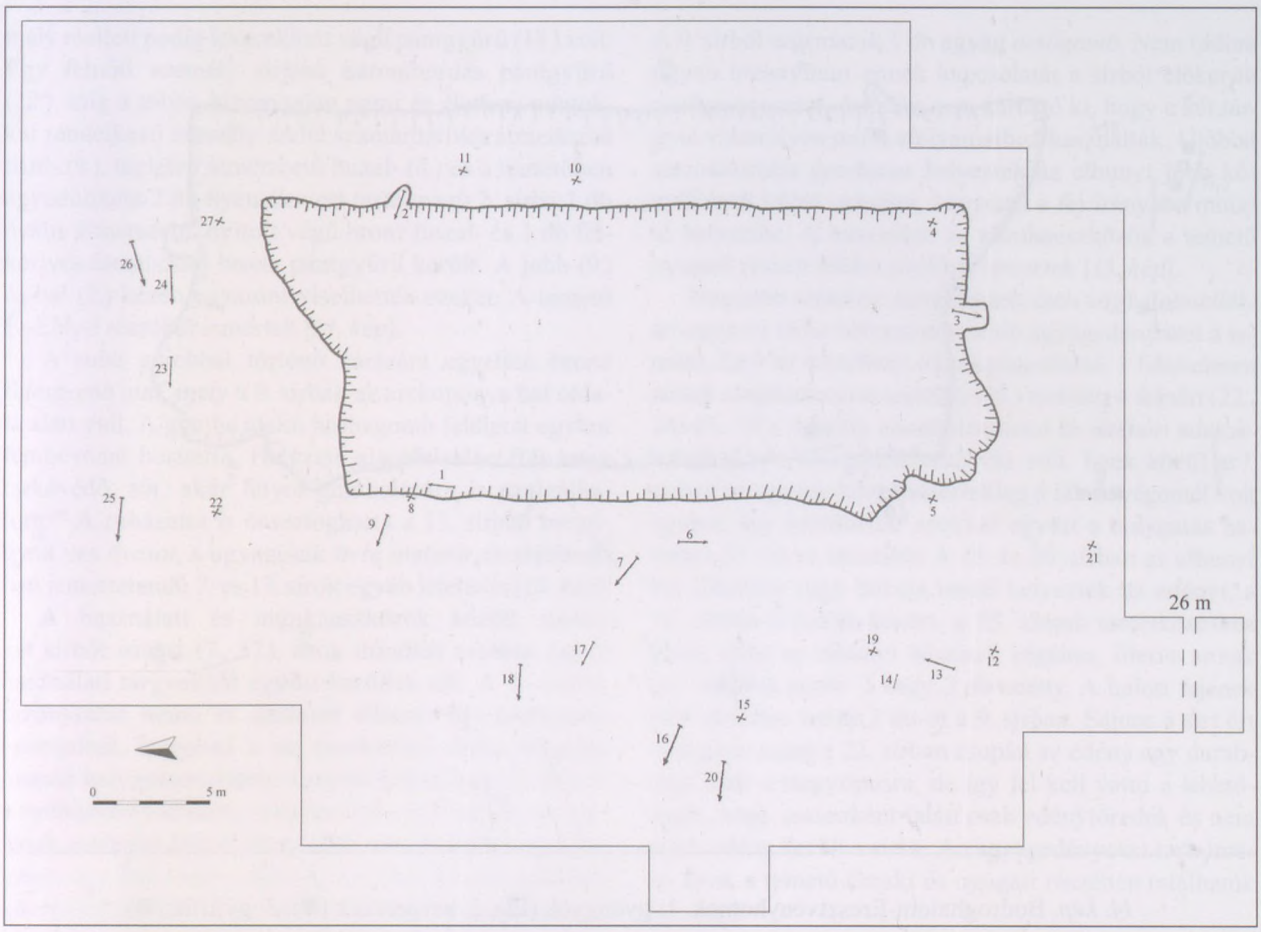

13. kép. Bodroghalom-Eresztvényhomok, temetőtérkép

megásásra.[166] A minden oldalról lehatárolt temetőnek 27 sírja került feltárásra, további legkevesebb 10 sír pedig a feltárást megelőző földmunkák során semmisült meg.[167] A sírok elhelyezkedése laza szerkezetű temetőre utal, abban szabályos sorok nem figyelhetők meg [*13. kép*].

A sírokba az elhunytakat É–D-i, D–É-i és a legnagyobb arányban Ny–K-i tájolás szerint fektették, az utóbbitól északi és déli irányú eltérések is megfigyelhetők voltak. Meg kell azonban jegyezni, hogy a bányaművelés során előkerült sírok egy részénél csupán a feldúlt sír még földben lévő részei, vagy csak a szemtanúk elmondása alapján került rögzítésre a tájolás, így ez a nagymértékű változatosság talán a megfigyelések korlátozott voltára is visszavezethető lehet. A temetőben az északi és nyugati részen az ismert esetekben egy kivétellel (1.) csak Ny–K-i irányítású sírok vannak, az É–D-i vagy D–É-i ezzel szemben a temető déli részén mutat nagyobb arányt, innen bizonyosan Ny–K-i tájolású – az egyetlen kutya temetkezést leszámítva (14.) – nem is ismert. Hozzá kell azonban tenni, hogy a temetőben ezen a részen volt a legnagyobb a bolygatás nyomán a tájolás szempontjából sem értékelhető sírok száma. A gödrök mélysége 30-50 cm között változott,[168] sajnos azok formái nem voltak megfigyelhetők. A vázak az ismert esetekben hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben kerültek elő, csupán néhány esetben ismert az elhunyt végtagjainak behajlítása vagy nyújtott helyzettől való eltérése. A 9. sírban a lábak csontjai enyhén terpesztett helyzetben voltak, a 24. sírban pedig az elhunyt karjait a has jobb odalára fektették, ahol a kezek érintkeztek egymással, talán egymáson, vagy összekulcsolva helyezkedtek el. A 18. sír halottjának bal alkarját a felkarra merőleges helyzetbe hajlították, csípőjét pedig a temetés során északi irányba tolták el. Emiatt a test enyhén ívelt formát

166 Révész 2003, 100; Révész 2003a, 268.
167 Révész 2006, 415.
168 Révész 2003, 99.

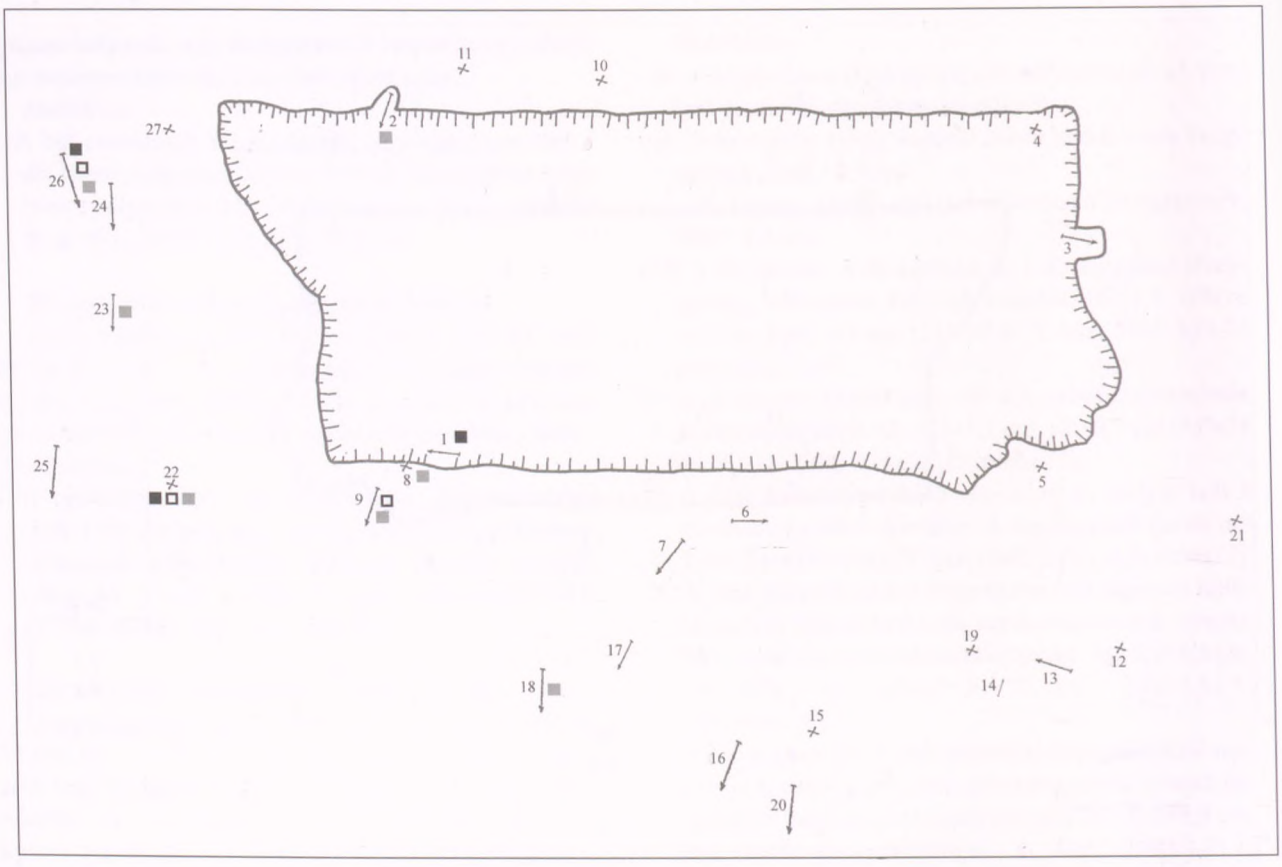

14. kép. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1: gyöngyök (□), 2: karperecek (■), 3: gyűrűk (■)

vett fel, ami ebben az esetben talán koporsó nélküli temetkezésre utal. Ilyen fából készült szerkezetek nyomai nem is kerültek elő, ugyanakkor a 26. sírban a hátra billent koponya valamilyen testet borító, azt még a test bomlása után is körülvevő tárgyra is utalhat. A 14. sírba K–Ny-i tájolással eltemetett, a sírok közé ásott kistermetű kutyát vélhetően gazdája halálakor ölték le, s temették el, így az elhunytat tovább is kísérhette a túlvilágon.[169]

A temető leletanyaga meglehetősen szegényes. A fejékszerek között csak bronzból készült, sima, *nyitott végű huzalkarikák* ismertek, ezek közül 1 db a 8. sírban a koponyán, a 9. sírban pedig a bal arckoponya alatt volt.

A 12. sírból került elő a temető egyetlen *nyakperece*, egy relatíve kis méretű, vékony, hurkos-kampós végű sodrott példány, amely mérete alapján legfeljebb egy gyermek számára lehetett megfelelő. A nyak díszei között nagyobb arányban találhatók különböző gyöngyök. Ezek egy bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy (9.) sírja mellett felnőtt korú (22.) és egy fiatal nő (26.) mellett voltak. Egy ásványi eredetű *hegyikristály gyöngy* (22.) mellett a többség üvegből készült: hengeres, oldalán bemélyedő spirális mintával díszített, korong és lapított gömb alakú, többtagú rúd- és szegment-, továbbá bizonytalan típusú *üveggyöngyök*. Ugyan a gyöngyök közé lehetett felfűzve, egykor mégis gyűrűként funkcionált az a rácsmintás pántgyűrű, mely a 26. sírból került elő. Ezek a temető É–ÉNy-i részén található sírokból ismertek [*14. kép*].

A *karperec*ek között kivétel nélkül kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperecek vannak, ezekből sironként 1 (22.), 2 (26.) vagy 3 db (1.) került elő, egy felnőtt, egy fiatal nő és egy bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező váz mellől. Talán ugyancsak egy egykori karperecre utalhatott a 6. sírban a váz egyik alkarcsontján megfigyelt patina is. A temető északi részén található sírokból kerültek elő ezek az ékszerek [*14. kép*].

*Gyűrű*k a temető 6 sírjából dokumentáltak (2., 8–9., 18., 22–23.), további 1 db, egy egykori rácsmintás pántgyűrűből kialakított nyaklláncdísz pedig a 26. sírban volt. Egy gyermek mellett háromszög átmetszetű pántgyűrű (23.), egy feltételesen nőként meghatározott sze-

[169] Bálint 1971, 312.

mély mellett pedig lekerekített végű pántgyűrű (18.) volt. Egy felnőtt személy sírjába hárombordás pántgyűrű (22.), míg a többi, bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy mellé szamárhátíves átmetszetű pánt- (9.), téglalap átmetszetű huzal- (8.) és a temetőben egyedüliként 2 db ilyen ékszert tartalmazó 2. sírba 1 db ovális átmetszetű, nyitott végű bronz huzal- és 1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű került. A jobb (9.) és bal (2.) kézen egyaránt viselhették ezeket. A temető É–ÉNy-i részéből ismertek [*14. kép*].

A ruha gombbal történő zárására egyetlen bronz *fülesgomb* utal, mely a 9. sírban az arckoponya bal oldala alatt volt. A gomba alakú bronzgomb felületét egykor fémbevonat borította. Helyzete alapján talán fül- vagy tarkóvédő, sőt, akár fátyol gombolására is szolgálhatott.[170] A ruházatot is összefoghatta a 13. sírban megfigyelt vas *övcsat*, s ugyancsak övre utalnak az alábbiakban ismertetendő 7. és 17. sírok egyéb leletei is [*15. kép*].

A használati és munkaeszközök között *vaskés* két sírból ismert (7., 17.), azok mindkét esetben egyéb használati tárgyakkal együtt kerültek elő. A 7. számú, bizonytalan nemű és életkorú elhunyt bal kézfejének csontjainál, hegyével a sír északkeleti sarka irányába mutató helyzetben, élével a váztól kifelé helyezkedett el a nyéltüskével ellátott, csúcsba futó végű vaskés, pengéjének markolat közeli része alatt, arra csaknem merőlegesen egy lant alakú *csiholó*val, a csiholó alsó szélének középrészénél pedig *kovakő*vel. Ebben az esetben tehát bizonyára valamilyen tarsolyszerű elemben kerültek sírba a tárgyak, mely az *öv*höz lehetett kapcsolva. Ezt az övet azonban valószínűleg nem az elhunytra adták, hiszen az annak záróelemeként meghatározható *csat* a feltételezett készség közvetlen közelében feküdt, hanem a tarsollyal együtt az elhunyt bal kezéhez helyezték azt. A 17. sírba temetett idősebb férfi jobb combcsontjának felső oldala mellett, hegyével a csont irányába mutató ferde helyzetben volt a vaskés, mellette és részben alatta pedig egy agancsból készült *bogozó*. Mivel a bogozó nem volt átfúrva, ezért itt is feltételezhető egy szerves anyagú tartó, melyben e két tárgy volt. Itt is megtalálható volt az öv *csat*ja, mely a bolygatott medence bal oldalától mintegy 10 cm-re helyezkedett el, a bolygatás miatt talán eredetileg a medencén fekve. Esetleg valahogy az övvel, vagy az övhöz kapcsolt tarsoly zárásával (?) függhetett össze a csat mellett fekvő hurkos taggal ellátott, kerek fejű *szegecs*, mely így talán gombként (?) szolgált. A 9. sírból származik 1 db agyag *orsógomb*. Nem tudom ugyan bizonyítani ennek kapcsolatát a sírból előkerült *vadkanagyar*ral, de talán nem zárható ki, hogy e két tárgyat valamilyen munkafolyamathoz használták. Utóbbit szemlátomást gondosan helyezték az elhunyt jobb könyökének külső oldalára, hegyével a fej irányába mutató helyzetbe. A használati és munkaeszközök a temető nyugati részén feltárt sírokból ismertek [*15. kép*].

Nagyobb számban tartalmazott *étel- vagy italmelléklet* egykori sírba helyezésére utaló agyagedényeket a temető. Ez 9 sír esetében volt megfigyelhető, 1 feltételesen nőnek meghatározott személy (18.) mellett, 4 felnőtt (22., 24–25., 27.), 4 pedig ismeretlen nemi és életkori adatokkal (6–7., 9., 20.) rendelkező váz volt. Ezek közül a 7. sírban az agyagedény valószínűleg a lábak végeinél volt egykor, így kerülhetett azokkal együtt a bolygatás hatására 25 cm-re távolabb. A 18. és 20. sírban az elhunyt bal lábszára vagy bokája mellé helyezték az edényt, a 24. sírban a bokák között, a 25. számú temetkezésben pedig talán az elhunyt lábainak végéhez, illetve annak bal oldalára került 2 vagy 3 db edény. A halott fejének jobb oldalára tettek 2 db-ot a 9. sírban. Sajnos a sírt ért bolygatás miatt a 22. sírban csupán az edény egy darabkája utalt a tárgytípusra, de így fel kell vetni a lehetőségét, hogy esetenként talán csak edénytöredék és nem teljes edény került a sírba. Az agyagedényeket tartalmazó sírok a temető északi és nyugati részében találhatók [*15. kép*].

A közösség jellegét tekintve egy szegényes, legkevesebb 40 körülre becsült sírszáma[171] alapján talán már egy falusias közösség temetőjének tekinthető, esetleg annak nyitó részének.

A sírokból egyedüliként előkerült átfúrt római kisbronz *érme* vagy nyaklánc vagy ruha dísze lehetett egykor. A 24. sírról rendelkezésre áll C14-es vizsgálati eredmény, melynek szigma 2-es értéke 890–1030 közötti időszakot határozott meg a sír földbe kerüléseként,[172] ami viszont nem visz közelebb a közösség itteni életének és a temető használati idejének a meghatározásához. A leletanyagban a vékony huzalú sodrott nyakperec a 10. század középső harmadában már használatban lehetett,[173] a hegyikristály gyöngy a 11–12. századi gyöngyök gömb alakjában készült, használatuk legkorábban a 10–11. század fordulójától valószínűsíthető,[174] míg a rúdgyöngyök már a 10. századtól – valószínűleg annak is inkább második felétől[175] – terjedhettek el, s hasz-

[170] Vö. Andrási 2015, 162–163.
[171] Révész 2006, 415.
[172] Révész 2006, 415.
[173] Szabó 1980, 52–52; Istvánovits 2003, 291.
[174] Szőke–Vándor 1987, 61.
[175] Obenaus 2010, 227.

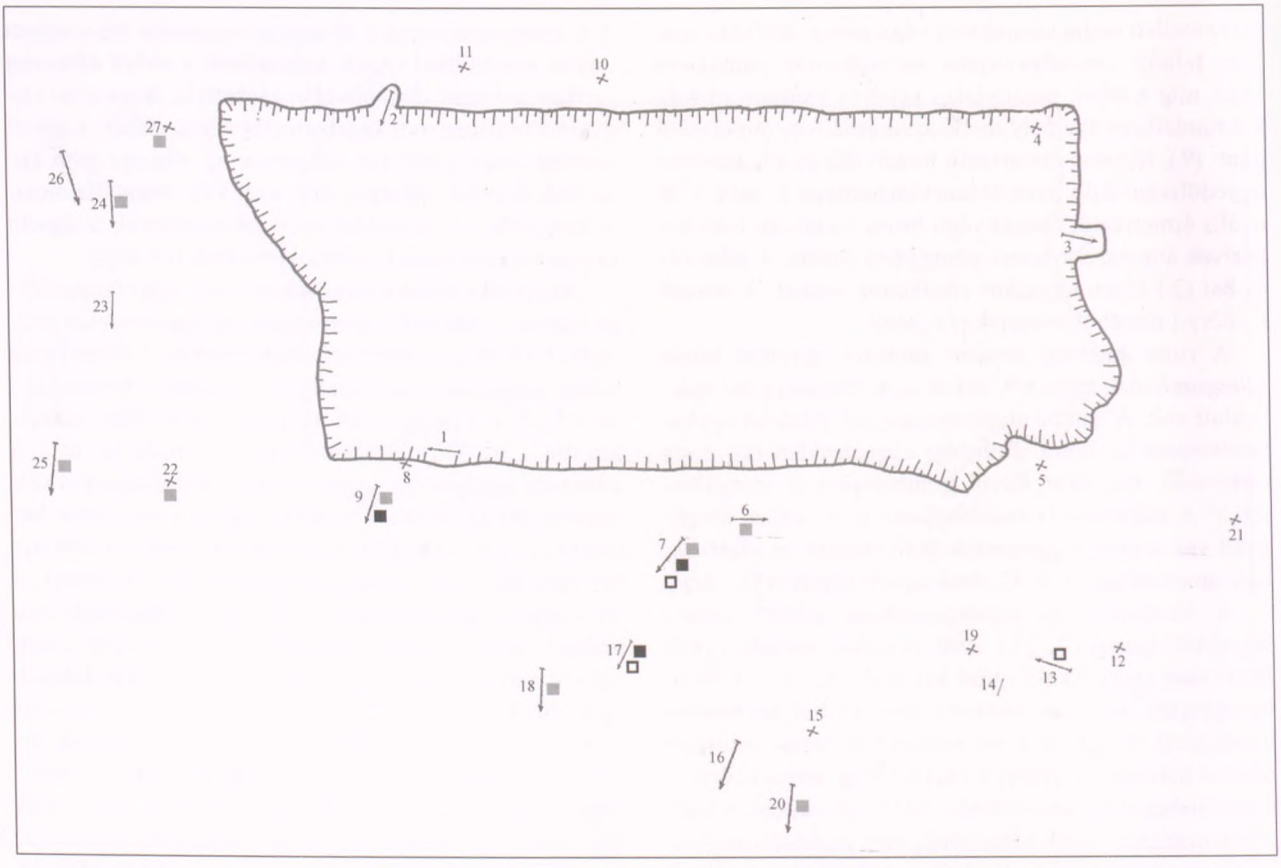

15. kép. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1: övek (□), 2: munkaeszközök (■), 3: étel- és italmellékletek (■)

nálatuk a 11. században is megfigyelhető volt.[176] A hárombordás pántgyűrűk forgalmával a 10. század utolsó harmadától a 11. század közepéig számolhatunk,[177] másodlagos átalakítása előtt pedig bizonyára valamekkora ideig már használatban volt a 26. sírból előkerült rácsmintás pántgyűrű is, mely a környező területek hasonló leleteit tekintve a 10. század második felét megelőzően valószínűleg nem kerülhetett sírba. A temető használatának lehetséges kezdetét az elmondottak alapján a 10. század középső évtizedeire, végét pedig még e század végére, vagy a 11. század elejére tehetjük. Természetesen ezen az időszakon belül egy jóval rövidebb periódus is lehetséges, sőt, a sírszám alapján talán reálisabb is.

5.4. IRODALOM

RÉVÉSZ 2003; RÉVÉSZ 2003a, 268; RÉVÉSZ 2006, 414–415.

[176] SZŐKE 1962, 54; SZŐKE–VÁNDOR 1987, 63.
[177] GIESLER 1981, 109–110.

6. BODROGHALOM, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

6.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1942-ben dr. Szabó Endre bodroghalmi lakos ajándékozta Richwin strassbourgi püspök (913–933) ezüstből készült érmèjét a Magyar Nemzeti Múzeumnak, mely a község délkeleti határában, a Pusztaláp-dűlőben, a Karcsa-patak egykori vízfolyásának keleti oldalán található Magasorom nevű homokdombon került elő. Itt bolygattak meg egy sírt 1942-ben csőszkunyhó ásása közben, melyből az előkerült pénz származik. A sír feltételezhető helyén 1999-ben Révész László vezetésével folyt hitelesítő feltárás. Ennek nyomán sikerült is megtalálni a csőszkunyhó maradványait, azonban a két, egyaránt 100 m²-es szondában régészeti jelenség nem került elő.[178]

6.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1942)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során feldúlták.

Melléklete:

1. 1 db Richwin strassburgi püspök (913–933) két, egymás melletti ponton azonos irányból átlyukasztott strassburgi ezüstdenára (MNM R. T. ltsz. 64/1942.).[179]

6.3. IRODALOM

RÉVÉSZ 2002; MMN R. A. XVIII/261/2001.

7. BODROGSZENTMÁRIA-PAPDOMB (Svätá Mária, Sl.)

7.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1961-ben Bodrogszentmária-Papdombon rigolírozás során bolygattak meg egy 10–11. századi temetőt, melynek leletei a kassai Kelet-szlovákiai Múzeum gyűjteményébe kerültek [*16. kép*].[180]

7.2. LELETLEÍRÁSOK

1–2. 2 db bronz S-végű huzalkarika.

3. 1 db csillagdíszes ezüst fülbevaló.

7.3. IRODALOM

PASTOR 1962, 300; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 328.

178 RÉVÉSZ 2002; MMN R. A. XVIII/261/2001.
179 KOVÁCS 1989, 20, *Taf.* II/39.
180 PASTOR 1962, 300; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 328.

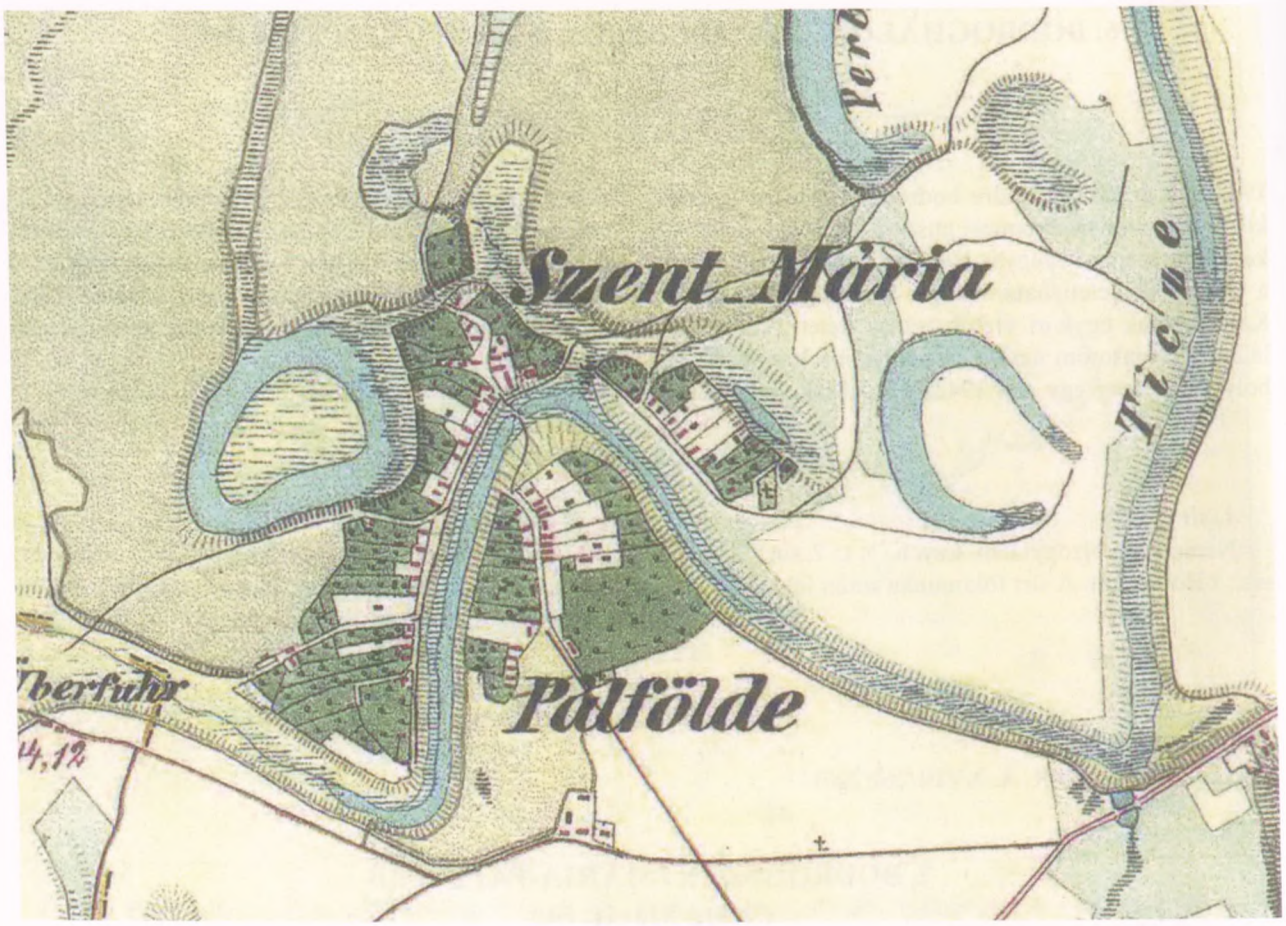

16. kép. Bodrogszentmária a II. katonai felmérés térképén

8. BODROGSZERDAHELY-BÁLVÁNYDOMB (Streda nad Bodrogom, Sl.)

8.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Zempléni-hegység legdélebbi lankáinak egyikén, egy vizenyős, mocsaras jellegű, egykor északi és nyugati oldaláról is a Bodrog folyása által határolt területen helyezkedik el a környezetéből kimagasló Bálványdomb. A megközelítőleg É–D-i irányú, hosszúkás, köves-kavicsos magaslat a mai településtől északkeletre található, melynek település felé eső részén 1926 és 1941 között több alkalommal kerültek elő honfoglalás kori sírok.[181] Elsőként 1926-ban J. Kukla[182] kassai százados végzett – sajnos nem szakszerű – ásatást, melynek során 2 sírt talált. Az első, szakember által végzett kutatásra 1937. október 18. és november 4. között került sor,[183] amikor a prágai Nemzeti Múzeum és a kassai Kelet-szlovákiai Múzeum együttműködésében Jiří Neustupný és Bedřich Svoboda vezetésével, valamint a kassai múzeum igazgatóhelyettese, Gregor Medveczký[184] közreműködésével 2 sírt tártak fel, 1 további temetkezést pedig – sajnos kevéssé szakszerűen – ismét Kukla bontott ki. Ezeken felül

[181] Nevizánsky–Košta 2009, 301–302; Nevizánszky 2010, 9; Nevizánsky–Košta 2012, 113–114; J. Dankó 2017, 50.

[182] Kukla Kassán állomásozó törzstiszt volt századosi rangban, keresztneve sajnos nem ismert. Az információt Nevizánszky Gábornak (AÚSAV) köszönöm.

[183] Nevizánsky–Košta 2009, 302.

[184] A Medveczký személyére vonatkozó adatokat Nevizánszky Gábornak (AÚSAV) köszönöm.

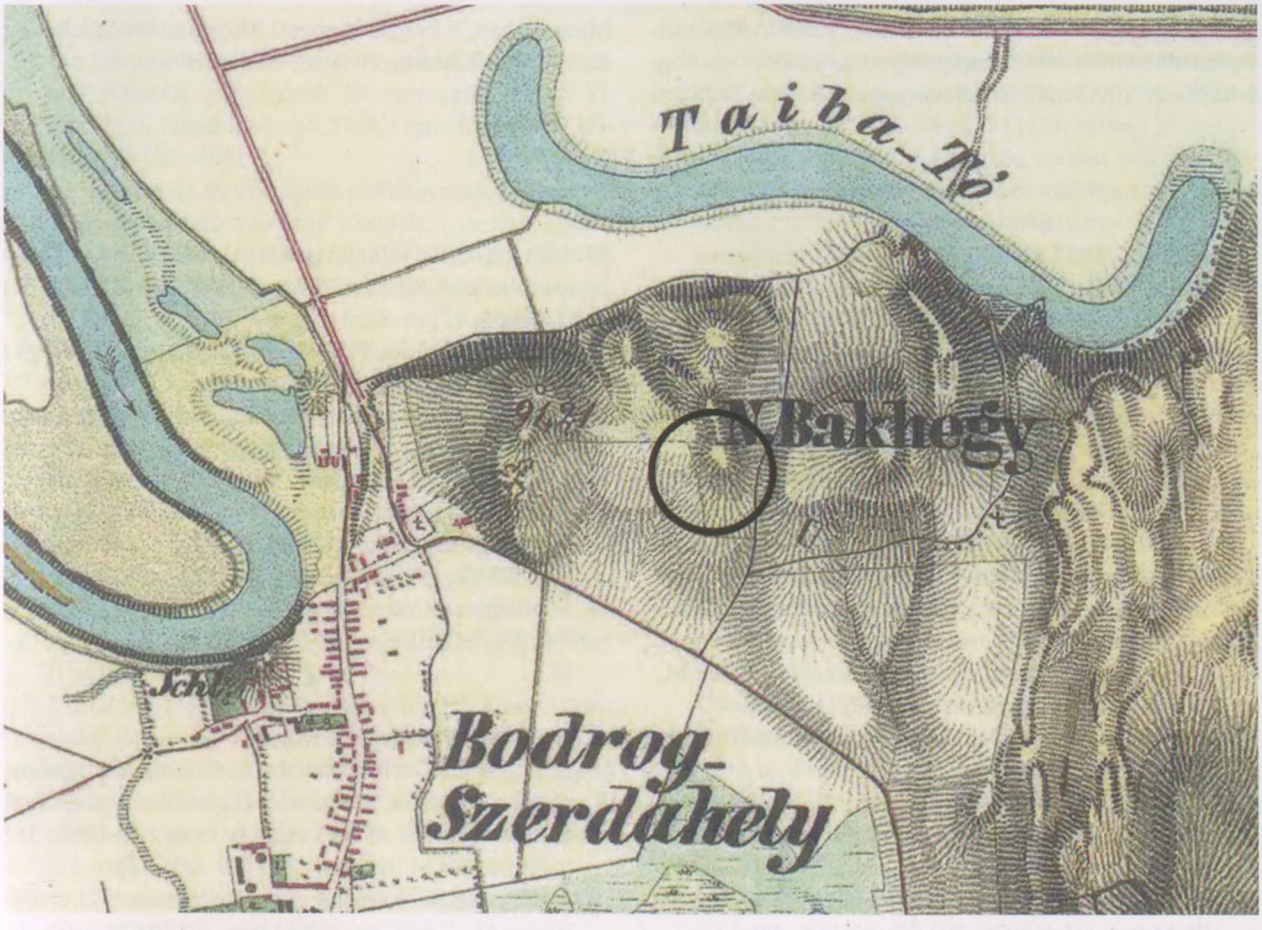

17. kép. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

további 2 halomsírt is feltártak és többször megfigyelték egy őskori telep objektumait is [*17. kép*].[185] Az első bécsi döntés nyomán, amikor a Felvidék magyarlakta területeit visszacsatolták Magyarországhoz,[186] a feltárás folytatásának kérdése is előtérbe került. Ennek előkészítése érdekében Fettich Nándor 1939. december 19–20-án a helyszínre utazott. Felkereste Menczer Tibor vármegyei főlevéltárost és Bornemissza Miklós alispánt, s megállapodott velük a kutatás finanszírozásáról és az előkerülő leletanyag elhelyezéséről. 20-án hármójukhoz csatlakozott báró Vécsey Ferenc is, és együttesen megtekintették az 1926/1937. évi feltárások területét, valamint a lelőhely egy akkor még kutatatlan részét. A kiszállás során a felszínen megfigyelhető kőpakolásos sírok elhelyezkedéséről Fettich vázlatrajzot is készített.[187] A munka végül 1941. május 17. vagy 19.[188] napján Fettich Nándor, László Gyula és Méri István részvételével kezdődött el, de részt vett rajta Malán Mihály antropológus is. A június 14-éig vagy 16-áig tartó időszak[189] alatt összesen 30 szelvényt nyitottak, melyekben további 9 sírt dokumentáltak.[190] Az 1926 és 1937 közötti feltárás a közelmúltban több publikáció témája volt,[191] az 1941. évi ásatást pedig Erdélyi István közölte,[192] míg az embertani anyagot a sírleírásokkal Malán Mihály ismertette.[193] A temetőt

185 Erdélyi 1964, 20, 24, 27.
186 Fodor 1996a, 137; Nevizánsky–Košta 2009, 302.
187 Szarka 2003, 298, 5. jegyzet.
188 Nevizánsky–Košta 2009, 302; Fodor 1996a, 137.
189 Fodor 1996a, 137; Nevizánsky–Košta 2009, 302.
190 Erdélyi 1964.
191 Nevizánszky 2010; Nevizánsky–Košta 2009; Nevizánsky–Košta 2012.
192 Erdélyi 1964; Erdélyi 1995.
193 Malán 1956.

szakdolgozatában dolgozta fel Dankó Katalin,[194] a millecentenáriumi kiállítás kapcsán pedig Fodor István foglalta össze röviden.[195] A leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban, a Prágai Nemzeti Múzeumban és a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumban található.

8.2. SÍRLEÍRÁSOK

I/1926., 3/1937. sír[196] (1926, 1937)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sír az 1926. évi szakszerűtlen feltárás során – sajnos dokumentálás nélkül – csaknem teljesen megsemmisült. A sírban lócsontok is voltak, a délkeleti szélén pedig kőpakolás volt megfigyelhető.

Mellékletei:

1–9. 5 db római és 4 db római/nyugat-európai vagy arab dirhemből készült,[197] 2-2 ponton átlyukasztott ezüstdísz (PNM ltsz. H1-118816–24.).[198]

10–12. 3 db vékony aranylemezke. A legnagyobb m.: 2,3×0,6 cm (PNM ltsz. H1-119004–06.) [*19. tábla 1–3*].

13. 1 db oválisra hajlított, vékony aranylemezke. M.: 1,4×1,2 cm (PNM ltsz. H1-119007.) [*19. tábla 4*].

14. 1 db obszidián kovakő. M.: 2,4×1,8 cm (KKM ltsz. A 1284.) [*19. tábla 11*].

15–20. 6 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

15–19. 5 db páncéltörő, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. H.: 9,8, 7,1, 13,2, 5,3, illetve 6,2 cm (PNM ltsz. H1-118976–79.) [*19. tábla 6–10*].

19. 1 db talán rombusz alakú, nyakánál gyűrű alakú elemmel ellátott, nyéltüskével rendelkező kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,5×3,3 cm (PNM ltsz. H1-118997.) [*19. tábla 5*].

20. 1 db tegezvasalás. H.: 3,9 cm (PNM ltsz. H1-119002.) [*19. tábla 12*].

21–22. 2 db vas szíjelosztó. M.: 5,1×4,8, illetve 3×2,3 cm (PNM ltsz. H1-118986–88.) [*19. tábla 13–14*].

23. 1 db líra alakú kovácsoltvas csat. M.: 2,8×2,3 cm (PNM ltsz. H1-118987.) [*19. tábla 15*].

24–42. Különböző vastöredékek, melyek között vaslemezek, vasalások, vaspálcák és egyéb vastöredékek találhatók (PNM ltsz. H1-118980–83., 118985., 118989–96., 119008., 119010–14.).

43. 1 db hosszúkás vastárgy töredéke. M.: 2,8×2 cm (PNM ltsz. H1-119009.) [*19. tábla 16*].

44. 1 db karikáján túlhajló pecekkel ellátott, kerek kovácsoltvas csat. M.: 6,8×5 cm (PNM ltsz. H1-118998.) [*19. tábla 17*].

45. 1 db vas csattüske. H.: 7,1 cm (PNM ltsz. H1-118999.) [*19. tábla 18*].

46. 1 db kerek vas csatkarika. Átm.: 6,1 cm (PNM ltsz. H1-119000.) [*19. tábla 19*].

47. 1 db vascsat (?) töredéke. M.: 4×3,8 cm (PNM ltsz. H1-119001.) [*19. tábla 20*].

48. 1 db vaslánc (?) töredéke. M.: 3,2×2,2 cm (PNM ltsz. H1-119003.) [*19. tábla 21*].

49. Sötétbarna színű selyemmaradványok. M.: 3,6×2,9, 3,4×3,1, 3×3, illetve 2,7×2 cm (PNM ltsz. H1-119015–18.).

A sír 1937-ben feltárt leletei:

50. A sírgödör délkeleti szélén volt 1 db merev, vékony, keskeny egyenes pengével és kerekded átmetszetű ólomból készült nyéllel ellátott vasborotva/kés. H.: 14,5 cm (KKM ltsz. A 1280.) [*20. tábla 1*].

51. 1 db hatszögletű, három ponton átlyukasztott ezüstlemez. M.: 2,6×2 cm (KKM ltsz. 1278.) [*20. tábla 2*].

52–53. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füleik, melyek a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel rendelkeznek, külön nyak nélkül csatlakoznak a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 14×12,5, illetve 14,5×12 cm (KKM ltsz. A 1278.) [*20. tábla 3–4*].

54. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak végéin található lyukba csatlakoznak U alakú füleikkel a felső részükön spirális díszítésű, végeiken gombos kialakítású oldalpálcák és a fogószár karikái is. A szájvasak h.: 8,1, illetve 7,9 cm, az oldalpálcák h.: 12, illetve 11,8 cm (KKM ltsz. A 1281.) [*20. tábla 5*].

II/1926. sír (1926)

Férfi (?). Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A sírban lócsontok is voltak. Bolygatott. A sírt szakszerűtlen módon, dokumentálás nélkül semmisítették meg.

[194] Dankó é. n.

[195] Fodor 1996a.

[196] A sír már 1926-ban előkerült, azonban feltárása ekkor csupán részlegesen történt meg, további, földben maradt részét 1937-ben bontották ki, ezért kapott mindkét ásatáson számot (Nevizánsky 2010, 9).

[197] Nevizánsky 2010, 12.

[198] Nevizánsky–Košta 2009, 343, *Tab.* 13.

Mellékletei:

1. 1 db kovácsoltvas fokosbárd. Nyelének áttörése mellett 3 borda, pengéjének középrészénél pedig kisebb lyuk látható. M.: 16,5×14,9 cm (PNM ltsz. H1-119029.) [*21. tábla 1*].
2. 1 db hosszúkás, egyik részén ovális, a másikon háromszög átmetszetű vastárgy töredékei. A legnagyobb darab h.: 2,9 cm (PNM ltsz. H1-119036.) [*21. tábla 2*].

3–12. Különböző vastöredékek, melyek között vashuzal, vaslemez, vaspánt, vasszegecs és egyéb vastöredékek találhatók (PNM ltsz. H1-119029–35., 119037–39.).

13–15. 3 db kovácsoltvas karika. Átm.: 5,4, 5,6, illetve 5 cm (PNM ltsz. H1-119025–27.) [*21. tábla 3–5*].

16–17. 2 db kovácsoltvas kengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

16. 1 db legyező alakú kovácsoltvas kengyel. Bizonytalan alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 16,4×11,8 cm (PNM ltsz. H1-119023.) [*21. tábla 6*].
17. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Kissé trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 16,4×13,9 cm (PNM ltsz. H1-119019–24.) [*21. tábla 7*].

18–19. 2 db kovácsoltvas oldalpálcás zabla (PNM ltsz. H1-119019–20. – elvesztek).

20. 1 db tört, sodrott szájvasú, karikás vaszabla. A szájvasak végein lévő lyukakba csatlakoznak a nagyobb méretű karikák és 1-1 kisebb, körte alakú karika. A szájvasak h.: 8,1, illetve 7,8 cm, a karikák átm.: 4,6, illetve 4,5 cm (PNM ltsz. H1-119021.) [*22. tábla 1*].
21. 1 db tört, sodrott szájvasú kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 7,9, illetve 7,2 cm, a karikák átm.: 4,6, illetve 4,1 cm (PNM ltsz. H1-119022.) [*22. tábla 2*].

1/1937. sír (1937)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjai rendszertelenül feküdtek, *in situ* helyzetben csak a lócsontok egy része maradt meg. A váz bal oldalán helyezkedett el a ló Ny–K-i tájolású koponyája, mögötte pedig egymás mellett a lábak csontjai. A sírt – legalább részben – kövekből rakott halom borította, déli és nyugati oldalán pedig nagyobb kövek határolták.

Mellékletei:

1. A csontok között vékony, végeiken esetenként átlyukasztott ezüstlemezek feküdtek. Sz.: 0,4–0,8 cm (KKM ltsz. A 1271–72., 1275.) [*23. tábla 1*].
2. Másodlagos helyen, a medence mellett volt 1 db Bálint 1991 kategóriáiba nem besorolt típusú,[199] kisebb kéttagú csüngős aranyozott ezüstveret. A felső tag hátoldalán 3 szegecs található. M.: 2,9×1,6 cm (KKM ltsz. n.) [*23. tábla 2*].
3. A koponya bal oldalán volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajló, lekerekített peremmel, vállánál két kisebb füllel ellátott, korongolt agyagedény. Fülei magasságában, de azok által megszakítva hullámköteg, alatta ugyancsak hullám-, majd vonalköteg díszítés látható. Alján küllős fenékbélyeg található. M.: 21 cm, sz. átm.: 10 cm, f. átm.: 8,4 cm (KKM ltsz. A 1290.) [*23. tábla 3*].

4–5. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszíj számára fordított trapéz, illetve téglalap alakú áttöréssel rendelkeznek, külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve, 8, illetve 5 helyen a belső rész irányából átlyukasztva. M.: 14,8×11,9, illetve 15×12,1 cm (KKM ltsz. A 1274., 1277.) [*22. tábla 3–4*].

6. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvas h.: 7,9 cm, a karikák átm.: 5,6, illetve 5,2 cm (KKM ltsz. A 1273.) [*22. tábla 5*].

2/1937. sír (1937)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz csontjai hiányoztak. A sírgödör kőborítású volt, keleti végét kövekből rakott koszorú övezte. Bolygatott. Valószínűleg az elhunyt lábcsontjainak bal oldalán, a kőkoszorú közelében feküdt a ló Ny–K-i tájolású koponyája, mögötte pedig egymás mellett a lábak csontjai.

Mellékletei:

1–2. 2 db szív alakú, aranyozott ezüst övveret. Felületükön gyöngyözött keretben félpalmettákból kialakított, szív alakba írt palmetták alkotta[200] növényi minta látható, hátoldalukon 3-3 szegecs helyezkedik el. M.: 2,2×2 cm (PNM ltsz. H1-118847–48.) [*24. tábla 1–2*].
3. 1 db levél alakú, aranyozott ezüst övveret. Felületén gyöngyözött keretben félpalmettákból kialakított, szív alakba írt palmetták alkotta[201] növényi minta látható, alsó részének karéjában gömb alakú elem található. Hátoldalán egykor 3 szegecs helyezkedett el,

[199] Bálint 1991, 130.
[200] Bollók 2015, 237.
[201] Bollók 2015, 237.

mai állapotában másodlagos furatában egy szegecs található. M.: 2,5×2,4 cm (PNM ltsz. H1-118849.) [*24. tábla 3*].

4–11. 8 db levél alakú, a felszín lemélyített részén palmettafát megjelenítő mintával[202] díszített, hátoldalukon 3-3 szegeccsel ellátott ezüst övveret. 1 db másodlagosan átfúrt, a furatban elhelyezkedő szegeccsel. M.: 1,8×1,8, illetve 1,8×1,6 cm (PNM ltsz. H1-118851–57., MNM R. T. ltsz. 10/1941.68.) [*24. tábla 4–11*].

12. 1 db aranyozott ezüst, szakállas emberi arcot mintázó veret. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 1,2×1 cm (PNM ltsz. H1-118879.) [*24. tábla 12*].

13. 1 db levél alakú, növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 1×0,9 cm (PNM ltsz. H1-118880.) [*24. tábla 13*].

14–31. 18 db kerek, aranyozott ezüst rozettás veret, hátoldalukon 1-1 szegeccsel. Átm.: 0,9 cm (PNM ltsz. H1-118898.) [*24. tábla 14*].

32–34. 3 db levél alakú, növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. M.: 1,5×1,4 cm (PNM ltsz. H1-118868–70.) [*24. tábla 27–29*].

35. 1 db középen áttört, kerek ezüstveret. Áttörését virág-, peremét gyöngyözött minta övezi, hátoldalán 2 szegecs található. Átm.: 1,4 cm (PNM ltsz. H1-118835.) [*24. tábla 15*].

36–38. 3 db háromágú növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2-2 szegecs található, melynek ma mérhető hossza az egyik veret esetében a többiek kétszerese. M.: 1,6×1,1 cm (PNM ltsz. H1-118871–73.) [*24. tábla 16–18*].

39. 1 db aranyozott ezüst négyzetes veret. Középpontjából négyágú minta mutat a veret sarkaiban lévő háromágú növényi elemek középpontja felé. Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 2,5×2,4 cm (PNM ltsz. H1-118850.) [*24. tábla 19*].

40. 1 db pajzs alakú, növényi mintával díszített, bronzból öntött nagyszíjvég. Hátoldalán 4 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 5,3×1,5 cm (PNM ltsz. H1-118825.) [*24. tábla 20*].

41. 1 db pajzs alakú, lemélyedő mintával díszített, aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalán 3 elhajlított végű szeg található. M.: 2,2×1,1 cm (PNM ltsz. H1-118829.) [*24. tábla 21*].

42–44. 3 db pajzs alakú, inda nélküli félpalmettákkal díszített,[203] aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalukon 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 3,2×1,6 cm (PNM ltsz. H1-118828.) [*24. tábla 22–24*].

45. 1 db hosszúkás, növényi mintával díszített, aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalán 2 szegecs látható, 2 ponton másodlagosan átfúrt. Hiányos. M.: 2,4×2,2 cm (PNM ltsz. H1-118830.) [*24. tábla 25*].

46. 1 db háromszög alakú, közepén kerek, kidomborodó áttört résszel rendelkező, két szélén 3-3 granulációt utánzó mintával díszített, aranyozott ezüstveret. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: 2,6×2,1 cm (PNM ltsz. H1-118836.) [*24. tábla 26*].

47–48. 2 db áttört, aranyozott ezüstveret. Felső oldalán egyenes, közepén lemélyedő pálca alakú elem látható, melyet két kerek áttörés követ, a háromágú növényi mintában záródó veret középrészén. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. M.: 1,8×1,7 cm (PNM ltsz. H1-118837–38.) [*25. tábla 1–2*].

49–52. A ló lábcsontjai alatt volt 4 db háromszög alakú, alsó felén áttört, spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmettákkal díszített,[204] aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 3,1×2 cm (PNM ltsz. H1-118841–44.) [*25. tábla 7–10*].

53–54. A ló lábcsontjai alatt volt 2 db háromszög alakú, spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmettákkal díszített,[205] aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. M.: 3×1,9 cm (PNM ltsz. H1-118845–46.) [*25. tábla 3–4*].

55–56. 2 db háromágú aranyozott ezüstveret. Csepp alakú középpontjukból kétfelé nyíló, közepén levél alakú elemmel tagolt minta indul, míg alsó felükhöz deltoid alakú elem csatlakozik. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,1×2 cm (PNM ltsz. H1-118859–60.) [*25. tábla 5–6*].

57–49. 3 db háromágú aranyozott ezüstveret. Felső részükön kétfelé nyíló, közepén levél alakú elemmel elválasztott növényi minta, alsó részükön ugyancsak háromágú, de kisebb növényi minta látható. Hátoldalukon 3 szegecs helyezkedik el. M.: 2,2×2 cm (PNM ltsz. H1-118861–63.) [*25. tábla 11–13*].

60–63. 4 db rombusz alakú aranyozott ezüstveret. Felületüket kereszt alakú minta osztja 4 részre, hátoldalukon 2-2 szegecs látható. M.: 1,8×1,2 cm (PNM ltsz. H1-118864–67.) [*25. tábla 14–17*].

64–66. 3 db téglalap alakú, ikerszárról induló hasított palmettákkal díszített,[206] aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 2,9×2 cm (PNM ltsz. H1-118874–76.) [*25. tábla 18–20*].

67–69. 3 db téglalap alakú aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 1,8×1,7 cm (PNM

[202] Bollók 2015, 401.
[203] Bollók 2015, 241.
[204] Bollók 2015, 235.
[205] Bollók 2015, 235.
[206] Bollók 2015, 248.

ltsz. H1-118877–78., MNM R. T. ltsz. 10/1941.65.) [*25. tábla 21–23*].

70. 1 db líra alakú aranyozott ezüstcsat. M.: 2,7×1,9 cm (PNM ltsz. H1-118839.) [*25. tábla 24*].
71. 1 db aranyozott ezüst függesztőveret. Felületén aranyozott hátterű szabad indaszárban végződő félpalmetták[207] alkotta növényi minta látható, hátoldalán szegecsek helyezkedtek el, egy helyen másodlagosan átfúrva, a furatban egy szegeccsel. M.: 5,3×2,3 cm (PNM ltsz. H1-118840.) [*26. tábla 1*].
72–93. 22 db félgömbfejű ezüstveret, hátoldalukon 1-1 szegeccsel. Átm.: 1–1,1 cm (PNM ltsz. H1-118919., MNM R. T. ltsz. 10/1941.70.) [*25. tábla 25–26*].
94. 1 db levél alakú, növényi mintával díszített, aranyozott ezüst lószerszámveret. Hátoldalán 5 szegecs található. M.: 7×6 cm (PNM ltsz. H1-118831.) [*26. tábla 2*].
95–96. 2 db levél alakú, középen áttört, növényi mintával díszített, aranyozott ezüst lószerszámveret. Hátoldalukon 5 szegecs található, egyiknek megmaradt a vörösréz hátlapja is. M.: 4,1×3,6 cm (KKM ltsz. A 1285.) [*26. tábla 5–6*].
97–98. 2 db kerek, középen áttört, aranyozott ezüstfalera. A kisebbik példány felületén háromágú forgóalakzatba rendeződő félpalmetták[208] alkotta minta látható, hátoldalukon 4 szegecs helyezkedik el. Mindkettő másodlagosan átfúrva, egyikben egy szegecs is található. Átm.: 3, illetve 3,8 cm (PNM ltsz. H1-118833–34.) [*26. tábla 3–4*].
99. 1 db levél alakú, szélével párhuzamosan legalább 4 ponton, középrésze felé pedig legalább további 5 ponton átlyukasztott ezüstlemez. M.: 2×1,7 cm (PNM ltsz. H1-118858.) [*26. tábla 7*].

Túlnyomórészt a 2/1937. sírhoz sorolható tárgyak:

100. 1 db téglalap alakú, két sarkán átlyukasztott, derékszögben meghajlított ezüstlemez. M.: 2,2×2,1 cm (PNM ltsz. H1-119051.) [*26. tábla 8*].
101. 1 db bronzlemez töredék (PNM ltsz. H1-119085.).
102. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,3×1,8 cm (PNM ltsz. H1-119055.) [*26. tábla 9*].
103. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla fele. A szájvas végén lévő lyukak közül a belsőbe kapcsolódnak füleikkel a kerek átmetszetű, végein gombos kialakítású, spirális mintával díszített oldalpálcák. A szájvasak h.: 11,6, illetve 11,2 cm, az oldalpálcák h.: 12,9, illetve 13,2 cm.[209] A két fél zabla egykor valószínűleg összetartozott (PNM ltsz. H1-119053–54.) [*26. tábla 11*].
104–108. 5 db vaslemeztöredék. A legnagyobb darab m.: 2,7×2,2 cm (PNM ltsz. H1-119045., 119047–48., 119071., 119079.).
109. 1 db kovácsoltvas karika. Átm.: 4,4 cm (PNM ltsz. H1-119052.) [*26. tábla 10*].
110. 1 db szögletes átmetszetű vasszeg. H.: 1,2 cm (PNM ltsz. H1-119049.).
111. 1 db vasszegecs (?) töredéke. H.: 0,6 cm (PNM ltsz. H1-119084.).
112–115. 4 db vastöredék (PNM ltsz. H1-119050.).
116–121. 6 db vaspánt, illetve vaspánttöredék. A legnagyobb m.: 5,8×0,4 cm (PNM ltsz. H1-119043., 119057–59., 119064., 119067.).
122. 1 db vasszalag. M.: 3,9×0,3 cm (PNM ltsz. H1-119060.).
123–134. 12 db vaspálca, illetve vaspálca töredék. A legnagyobb m.: 4,1×0,3 cm (PNM ltsz. H1-119061–63., 119065–66., 119068–69., 119074–77., 119080.).
135. 1 db hengeres vastöredék. M.: 1,8×0,7 cm (PNM ltsz. H1-119073.).
136–142. 7 db vastöredék, ebből az egyiken hozzákorrodálódott textillenyomat látható. A legnagyobb m.: 3,1×1,2 cm (PNM ltsz. H1-119056., 119070., 119072., 119078., 119081–83.).

1. sír (1941. május 19.–június 14.)

Gyermek. Csv. h.: 80 cm, t.: Ny–K, sm.: 80 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a lábak csontjai térdben keresztezték egymást, felül volt a jobb. A sírgödör ovális aknasír volt, lefedve nagyobb kövekkel, alattuk pedig a váz irányába egyre csökkenő méretű kövek helyezkedtek el. A kőborítás kb. 35-40 cm vastagságú volt. Bolygatott. Állatjárás mozdította ki az alsó állkapcsot és néhány bordát.

Mellékletei:

1–2. A bal kulcscsontnál és a jobb felkarcsont alsó vége, valamint a bordák között volt 2 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
1. 1 db kékeszöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy. M.: 1,3×1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.1.) [*27. tábla 2*].
2. 1 db szürke színű bevonattal ellátott, lapított gömb alakú opak szemesgyöngy, kereszteződő fehér színű hullámvonallal, annak közein fekete sávval övezett fehér közepű, piros alapon fehér sugaras mintákkal

[207] Bollók 2015, 233.
[208] Bollók 2015, 235.
[209] Nevizánsky–Košta 2009, 311, 341, *Tab.* 11/5–6.

díszítve. M.: 1,3×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.2.) [*27. tábla 1*].

3. A bordák felett 5 cm-rel és a sír aljánál 12-15 cm-rel magasabban állatcsontok feküdtek.

Megjegyzés: a sírföldben őskori obszidiántöredék és állatcsontok voltak.

2. sír (1941. május 19.–június 14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 77 cm, sh.: 240 cm, ssz.: 59–92 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb kar csontjai könyökben behajlított helyzetben feküdtek. A lábcsontok végeitől 20 cm-re, a sírfeneéknél 15 cm-rel magasabban helyezkedett el a ló É–D-i tájolású koponyája és 4 lábcsontja. A sír felett rendezetlenül nagyobb kövek, alattuk pedig további apróbb kövek voltak, egy összesen 20-40 cm-es, földdel kevert rétegben egészen a váz szintjéig.

Mellékletei:

1–2. A jobb kulcscsont felett és a sírban ismeretlen helyen volt 2 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén elhegyesedő bronz huzalkarika. Átm.: 2,1-2,1 cm, hv.: 0,18-0,18 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.13.) [*27. tábla 3–4*].

3. A medence jobb oldalán volt 1 db háromszög átmetszetű pengével, a hát vonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés. M.: 8,1×1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.8.) [*27. tábla 7*].

4. A kés felső végénél volt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 6,7×3,5 cm.[210] Elveszett.

5–6. A csiholó mellett volt 2 db barna színű kovakő. M.: 3×2,2, illetve 2,1×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.4.) [*27. tábla 5–6*].

7. A bal combcsont alsó végének külső oldalán volt 1 db kutya átfúrt *caput femoris*a. Átm.: 2 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.7.) [*27. tábla 8*].[211]

8. A jobb combcsont alsó részének külső oldalán volt 2 db íj markolatlemez. A nagyobbik m.: 8,8×3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.3.) [*27. tábla 9*].

9. A jobb láb csontjai mellett 78 cm hosszúságban tegez famaradványai és vasveretei feküdtek. A legnagyobb h.: 13 cm, a pánt h.: 16,1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.12.) [*28. tábla*].

10–17. A tegezvasalások között volt 8 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

10–12. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 9×2,6 cm, 8,8×2,5 cm, illetve 5,6×2,5 cm [*27. tábla 10–12*].

13. 1 db levél alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8,1×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.13.) [*27. tábla 13*].

14–17. 4 db bizonytalan típusú kovácsoltvas nyílcsúcs.

15–16. A bal lábszárcsontok külső oldalán, füleikkel a csontok irányába, részben a szárkapocscsonton és egymáson feküdt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszíj számára fordított trapéz alakban áttörtek, külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,5×12,3, illetve 14,4×12 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.10–11.) [*29. tábla 1–2*].

17. A kengyelek talpalójánál volt 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,1×5 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.9.) [*29. tábla 4*].

18. A felső kengyel alatt volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. Egyik karikája D alakú, a másiknál lényegesen kisebb. A szájvasak h.: 8,8-8,8 cm, a karika átm.: 5,7 cm, a másik m.: 2,1×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.10.) [*29. tábla 3*].

Megjegyzés: a köves rétegben őskori agyagedény-töredékek és csontok is voltak.

3. sír (1941. május 19.–június 14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé jobbra fordult. Mindkét alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek, a jobb erőteljesebben behajlítva a keresztcsonton. Megjegyzés: a sírt közepes méretű kövek fedték, egy apró kövekkel kevert 30 cm-es földréteg húzódott a váz csontjai felett 10 cm magasságig. Egy kő az elhunyt bal lábának csontjai mellett, a csontok szintjén is megfigyelhető volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű ezüst huzalkarika. M.: 2,4×2,1 cm, hv.: 0,22 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.28.) [*30. tábla 1*].

2. A medence jobb oldala mellett – részben a szablya ellenzője alatt[212] – veretes tarsoly díszei helyezkedtek el. Az alkarcsontok mellett volt 1 db levél alakú ezüstveret, növényi mintával díszítve, hátoldalán 3 szegeccsel. M.: 1,8×1,2 cm. Alatta volt 1 db rókafejet[213] utánzó bronzveret, hátoldalán ugyancsak 3 szegeccsel. M.: 1,6×1,4 cm. A veretek sorában feküdt

[210] Erdélyi 1964, 224, IV. tábla.
[211] Erdélyi 1964, 224, IV. tábla.
[212] Dienes 1964, 93.
[213] Dienes 1972, 55; Bollók 2015, 344.

1 db ovális bronzbújtató is. M.: 2×1 cm. Részben a szablya ellenzője alatt helyezkedett el a négyzetes, díszített bronz bujtatóveret, középpont köré szerveződő 4 szív alakba írt palmettával díszítve[214] és a bujtatófül. Hátoldalukon 8, illetve 3 szegecs található. M.: 4,6×4,6 cm. Az előbbi felett, az utóbbin áthúzva futott a függesztőszíj veretsora, mely 12 db veretből állt,[215] ebből 11 db (?) téglalap alakú, szalagmintás és 1 db téglalap alakú, díszítetlen (?) bronzveret, mindegyik hátoldalán 3-3 szegeccsel. M.: 1,3×1,1 cm. Ezek sorát 1 db pajzs alakú, szalagfonattal díszített, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott szíjvég zárta. M.: 2,7×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.16–20.). A medence széle mellett, a tarsoly egykori felső sarkának megfelelő helyen[216] elszíneződés volt látható [*31. tábla*].

3–4. A jobb combcsont felső részének külső oldalán, a szablya mellett volt hegyével a lábak irányába mutató helyzetben, illetve a sírban ismeretlen helyen 1-1 db kovácsoltvas kés. Az egyik kés pengéje háromszög átmetszetű, háta irányában csúcsba fut, nyéltüskéje a penge középvonalában található. M.: 7,8×1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.33. – a másik elveszett).[217]

5. A medence mellett, részben a tarsolyveretek alatt volt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: kb. 7×2,6 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.30.) [*30. tábla 2*].

6. Ugyanott volt 1 db szürke színű kovakő. M.: 2×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.31.) [*30. tábla 3*].

7. Ugyanott volt 1 db barna színű fenőkő. M.: 3,6×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.32.) [*30. tábla 4*].

8. Markolatával a medence jobb oldalától indulóan, a láb csontjaival párhuzamosan helyezkedett el 1 db kovácsoltvas szablya, hegyével a lábak irányába, élével kifelé mutató helyzetben. Enyhén ívelt pengéje alsó részén mintegy 20 cm hosszú fokéllel ellátott, markolata az éle irányába hajlik. Ellenzője csónak alakú, gömbös végződéssel. Néhol megmaradt a szablya fatokjának maradványa, továbbá pengéjének alsó harmadában, annak hátoldalánál 1 db kétágú, 2 szegeccsel ellátott vas függesztőfül is. A szablya h.: 81 cm, az ellenző h.: 9 cm, a penge sz.: 2,75–2,5 cm, a függesztő m.: 5×4,3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.21, 26.) [*30. tábla 5–6*].[218]

9. A jobb felkarcsont belső oldalán és a bordák szélén, valamint a lábfejek csontjai között keresztben – kis részben az itt fekvő kengyel szára alatt (?) –, illetve a jobb lábfej csontjaival párhuzamosan – utóbbi esetében az itt lévő kengyel felett – íj markolat- és végcsontjai helyezkedtek el. A legnagyobb h.: 27 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.22.) [*30. tábla 7*].

10. A bal comb- és lábszárcsontok belső oldalán, valamint a medence alsó részén – részben kimozdult helyzetben – tegez vasveretei és csontlemezei helyezkedtek el, összefüggően 75 cm hosszúságban. A legnagyobb h.: 18,3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.27., 35.) [*30. tábla 8*].

11–15. Részben a tegezvasalások között, illetve a keresztcsonton és a bal combcsont középső részén összesen 5 db nyílcsúcs feküdt, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

11–13. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,5×1,8, 8,8×2,5, illetve 8,4×3,6 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.36.).

14. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8,5×2,8 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.36.).

15. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,8×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.36.) [*30. tábla 9–13*].

16–17. A lábszárcsontok alsó végei között és a jobb lábfej csontjai alatt, füleikkel a bal láb irányába mutató helyzetben volt 1-1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap, illetve trapéz alakú füleik, melyeket a kengyelszíj számára téglalap alakban áttörtek, külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 16×11,3, illetve 13,2×11,8 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.24.) [*32. tábla 1–2*].

18. 1 db téglalap alakú, hosszanti oldalain ívelt, karikáján kissé túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,1×4 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.25.) [*32. tábla 3*].

19. A lábszárcsontok között lévő kengyel felett volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 8,4, illetve 8,6 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 5,7 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.23.) [*32. tábla 4*].

4. sír (1941. május 19–június 14.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya enyhén balra billent, az állkapocs leesett. Mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak. Bolygatott. Állatjárás mozdította ki a bal alkar és kézfej, továbbá az egyik térdkalács és a lábfejek csontjait. Megjegyzés: a sírt kövek borították, de csupán kisebb méretűek.

[214] Bollók 2015, 275.
[215] Dienes 1964, 93.
[216] Dienes 1964, 93.
[217] Erdélyi 1964, 224, VIII. tábla 2.
[218] Erdélyi 1964, 225, 228, V., VIII. tábla.

Mellékletei:

1–10. A jobb kulcscsont végétől indulva, a nyakcsigolyák alatt, a bal felkarcsont középső részéig húzódó sávban – melyben több helyen bőrmaradványok is megfigyelhetők voltak – feküdt előlapjával lefelé fordulva 10 db kerek, középrészén árkolt, aranyozott sávval díszített ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. Átm.: 1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.39.) [*33. tábla 1–10*].

11–22. A nyakcsigolyákat félkörben övezve helyezkedett el 12 db kisebb, BÁLINT 1991, Ie típusú[219] kéttagú csüngős aranyozott ezüstveret. A felső tagok hátoldalán 2 fül látható. M.: 3,7×1,5 cm [*33. tábla 26–37*].

23–37. A kéttagú csüngős veretek felső tagjainál volt 15 db levél alakú, szélén gyöngyözött keretezésű, árkolt mintával övezett, kidomborodó középrészén aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 fül látható. M.: 1,4×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.37–39.) [*33. tábla 11–25*].

38. A nyakcsigolyák bal oldalánál – a kerek veretek között[220] – volt 1 db bronz fülesgomb. H.: 1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.40.) [*34. tábla 1*].

39. Valószínűleg másodlagos helyzetben a bal combcsont alsó része felett – eredetileg bizonyára a bal alkarcsontokon – volt 1 db kerekded, végein átlyukasztott vékony ezüstpánt. M.: 8,1×6,6 cm, sz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.41.) [*34. tábla 3*].

40. A jobb alkarcsontok középrészénél volt 1 db kerekded bronzpánt több töredéke. A legnagyobb h.: 4,4 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.43.) [*34. tábla 2*].

42–43. A veretek környezetében és a sírban másutt is szövet- és bőrmaradványok voltak.

44. A koponyatető mögött 25 cm-re volt 1 db állatcsont.

5. sír (1941. május 19.–június 14.)

Gyermek. Csv. h.: 100 cm, t.: Ny–K, sm.: 72 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A váz lábfejeinek csontjait az 1937. évi ásatások során semmisítették meg. Mindkét alkar és kéz csontjai a medencén feküdtek. Megjegyzés: a sírt közepes méretű kövek borították, melyek a váznál 20-25 cm-rel magasabban helyezkedtek el.

Mellékletei:

1–12. A nyakcsigolyákon és a bal kulcscsont környékén volt 12 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1–8. 8 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 1-1 kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,2×0,8, 1,4×0,9, 1,3×0,8, 1,3×0,8, 1,2×0,8, 1,3×0,8, 1,3×0,9, illetve 1,3×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.51.) [*34. tábla 4–12*].

9–12. 3 db fekete és 1 db piros színű gyöngy. Őrzési helyük ismeretlen.[221]

13. A jobb oldali alsó bordákon volt 1 db rovátkolást utánzóan öntött díszítésű bronz fülesgomb. H.: 1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.47.) [*34. tábla 13*].

14. A bal combcsont felső részén volt 1 db bronzlemez. M.: 1,3×0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.48.).[222]

15. A jobb kulcscsonton feküdt élével a koponya irányába 1 db kovácsoltvas fokosbalta, melynél megmaradt a nyél kisebb famaradványa is. M.: 10,8×3,5 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.46.) [*34. tábla 14*].

16. A bal lábszárcsontok felső része és az állatcsont között volt 1 db ismeretlen funkciójú hosszúkás vastárgy töredéke. M.: 3×0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.49.) [*34. tábla 15*].

17–19. A medence jobb oldalán, az alkarcsontokkal párhuzamosan, a bal lábszárcsontok felső része mellett volt 3 db állatcsont.

6. sír (1941. május 19.–június 14.)

Gyermek. Csv. h.: 86 cm, t.: Ny–K, sm.: 51 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A jobb láb csontjai térdben kissé behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A bal alkar csontjai hiányoztak. Megjegyzés: a sírgödör felett közepes nagyságú kövek feküdtek, alattuk pedig 10-15 cm vastag, kisebb kövekkel és őskori leletekkel kevert földréteg volt.

Mellékletei:

1–5. A koponya alatt, a bal felkarcsont alsó végénél és a medence jobb oldala mellett volt 5 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db szürke színű, négyágú hasáb alakú, sárga-vörös-sárga színű sávokból álló fenyőmintával díszített opak üveggyöngy. M.: 1,9×1,7 cm [*35. tábla 1*].

2. 1 db piros színű, lapított gömb alakú, oldalán 3 fehér alapon 4 piszkosfehér sugaras mintával díszített, kidomborodó virágszemmel ellátott opak üveggyöngy. M.: 1,3×1 cm [*35. tábla 2, 254. tábla 7*].

3–5. 3 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 kidomborodó, vörös bevonattal ellátott szemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,3×0,9, 1,3×0,9, illetve 1,3×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.53.) [*35. tábla 3–5*].

[219] BÁLINT 1991, 126.

[220] DANKÓ é. n. 44.

[221] A leletek hasonlósága alapján nem zárható ki, hogy ezek a 6. sír gyöngyeire vonatkoznak. Ezt támaszthatja alá, hogy Dankó Katalin szakdolgozatában sem szerepelnek.

[222] MNM R. A. H.169.

6. A koponya orrcsontja előtt volt 1 db középrészén árkolt, aranyozott sávval díszített kerek ezüstveret. Hátoldalán 1 szegecs található. Átm.: 1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.54.) [*35. tábla 6*].
7. Az alsó csigolyákon volt 1 db rombusz alakú aranyozott ezüstveret. Hátoldalán 2 szegecs látható, ezek letörése után másodlagosan átfúrták. M.: 1,8×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.55.) [*35. tábla 7*].
8. A bal combcsont alsó végére merőlegesen, a másik láb csontjai irányába mutató helyzetben volt 1 db állatcsont (MNM R. T. ltsz. 10/1941.56.).

7. sír (1941. május 19.–június 14.)

Gyermek. Csv. h.: 70 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A sírgödör kövekkel volt kirakva, illetve részben kisebb kövek fedték. Bolygatott. Állatjárás mozdította ki a csontokat.

Mellékletei:

1. A koponyatető mögött volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű bronz huzalkarika. M.: 2,7×2,3 cm, hv.: 0,16 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.58.) [*35. tábla 8*].
2. Ugyanott volt 1 db U alakú szemekből fonott ezüstlánc több darabja. H.: 23 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.57.) [*35. tábla 9*].
3. Ugyanott voltak 1 db ólomlemez töredékei. A legnagyobb m.: 1,7×1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.59.) [*35. tábla 10*].
4. A koponya mögött, annak bal oldalán volt álló helyzetben 1 db sárgásbarna színű, homokkal és aprókaviccsal soványított, kissé kihajló peremmel ellátott, oldalán két bekarcolt hullám-, alatta pedig csigavonallal díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 10,5 cm, sz. átm.: 9,2 cm, f. átm.: 7,8 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.60.) [*35. tábla 11*].

Megjegyzés: a sírföldben őskori agyagedény- és állatcsonttöredékek voltak.

8. sír (1941. május 19.–június 14.)

Férfi. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny–K, sm.: 78 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal láb csontjai kissé kifelé hajló helyzetben feküdtek. A váz felett, a feltáráskori járószinttől kezdve nagy méretű, alattuk pedig kisebb kövek voltak, mintegy 48 cm vastagságban, melyek a váz felett 30 cm-re szűntek meg. Bolygatott. Az alsó állkapocs a bal kulcscsont külső végénél volt.

Mellékletei:

1. A bal lábszárcsontok alsó részénél volt hegyével a lábfej irányába 1 db háromszög átmetszetű pengével ellátott, háta irányában csúcsba futó, a penge középvonalában lévő nyéltüskével rendelkező kovácsoltvas kés a tok famaradványaival. M.: 12,3×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.61.) [*35. tábla 12*].
2. A kés nyéltüskéjénél volt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 7,3×3,1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.62.) [*35. tábla 13*].
3. Ugyanott volt 1 db barna színű kovakő. M.: 2,8×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.63.) [*35. tábla 14*].

9. sír (1941. május 19.–június 14.)

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K, sm.: 52–63 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét kar csontjai könyökben behajlított helyzetben voltak: a jobb erőteljesebben, így a kézcsontok a csigolyákon, míg a bal enyhébben, így a kézcsontok a medence szélén feküdtek. Megjegyzés: a váz „*közvetlenül a sziklán*" feküdt,[223] mely egy természet alkotta sziklaképződmény volt, annak egyenetlensége miatt azonban a lábak csontjai magasabb helyen voltak, mint a koponya.[224] A mellkas csontjai felett volt 1 nagyobb szikladarab, a váz felett azonban csupán apró kövek voltak a sírföldben.

Melléklete: nem volt.

Szórványleletek az 1937-es ásatásból:

1. 1 db kerek, közepén áttört, körben szélére támaszkodó félköríves mintákkal díszített ezüstveret. Hátoldalán 4 szegecs található. Átm.: 2 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.67.) [*36. tábla 1*].

2–3. 2 db kerek, kissé domború, 2-2 ponton átlyukasztott ezüstlemez. Átm.: 2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.71.) [*36. tábla 2–3*].

4. 1 db ólomgomb. Elveszett.
5. 1 db íj markolatának csontborítása. M.: 11,4×2,8 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.66.) [*36. tábla 4*].
6. 1 db szürkésfekete színű, homokkal és csillámmal soványított, korongolt agyagedény, kihajló, lekerekített peremmel ellátva. Testét a nyaka alatt indulóan csaknem az aljáig sűrűn bekarcolt vonalas díszítés borítja, melyet a felső részén csaknem függőlegesen bekarcolt vonalkötegek egészítenek ki. M.: 13,6 cm, sz. átm.: 10,8 cm, f. átm.: 7,8 cm (KKM ltsz. 22106.) [*36. tábla 5*].
7. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 9, illetve 7,3 cm, a karikák átm.: 4,7, illetve 4,4 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.69.) [*36. tábla 6*].

223 Erdélyi 1964, 27.
224 Dankó é. n. 33.

8. 1 db vaskés, mely a XII. szondából került elő. Nem azonosítható.
9. 1 db bronzveret, mely a XII. szondából került elő. Nem azonosítható.
10. 1 db két félből álló öntött bronzpityke. Nem azonosítható.

A temető leletei között szerepel az MNM Régészeti Tárában található alábbi tárgy is:

1. 1 db kerek fejjel, majd összeszűkülő nyak után lapos tagban záródó bronzgomb (?). M.: 1,7×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.64.).

8.3. ÉRTÉKELÉS

A temető 1926-ban és 1937-ben feltárt sírjairól sajnos nagyon kevés adattal rendelkezünk,[225] az 1941-es ásatáson ugyanakkor a feltárt 9 sír esetében a vázak és a mellékletek elhelyezkedését a Méri István által készített csontvázlapokon rögzítették,[226] egyben több részletrajzot is készítve,[227] míg az ásatási jelentés László Gyula munkája volt.[228] Sajnos ezek számomra nem bizonyultak elérhetőnek, így hiányuk természetes módon érződik a sírleírásoknál.

A temetőben 13 sír előkerüléséről vannak adataink, azonban egyes szórványleletek további sírokra utalnak, így a temető sírjainak száma 17+? lehet.[229] Az 1926. és 1937. évi feltárásokról összesítő térkép nem ismert, így nem ismerjük azt sem, hogy az 1937. évi gazdag leletanyagú sírok hol helyezkedtek el.[230] Mivel azonban az 1941. évi kutatás 1. sírja az 1937-es ásatásokhoz csatlakozott,[231] így azokat valószínűleg a temető északi szélénél lokalizálhatjuk.[232] A korábbi feltárások közül Jiří Neustupný ásatásának nyomai legalább részben az 1941. évi feltárás során még megfigyelhetők voltak, ezt a megközelítőleg É–D-i irányú szabálytalan sávot, melynek déli felén egy halomsír helyezkedett el[233] jelzi is az 1941-es ásatásról készült összesítő térkép [*18. kép*]. Láthatóan a megkutatott részt figyelembe véve jelölték ki azt a 32 szondát, melyek további 9 sírt rejtettek. Ezek közül azonban az 5. számú temetkezést már 1937-ben megtalálták, hiszen a sír keleti végét bolygatva a váz lábfejeinek csontjait ekkor megsemmisítették.[234] Ma már megválaszolhatatlan kérdés, hogy miért nem tárták fel ezt akkor teljesen. Ugyancsak bizonytalan, hogy azok a leletek, melyek az 1937. évi ásatásból maradtak vissza,[235] pontosan hol kerültek elő. Ismert továbbá, hogy a XII. és a XVII. szelvényből is kerültek elő szórványleletek, ebből a XVII. esetében az előkerült bronzszegecs elvileg a 4. vagy a 8. sírból is származhatna, míg a XII. szelvényből előkerült bronzveret és kés talán csak a távolabbi 3. sírral – vagy egy feltáratlanul maradt/elpusztult temetkezéssel – hozható talán kapcsolatba. A temető így valószínűleg nem tekinthető teljesen feltártnak, hiszen a 4. és a 8. számú síroktól keletre, illetve délre csupán néhány méteres területre terjedt ki a kutatás, ami talán nem a terepviszonyok kényszerítő erejére vezethető vissza. A lelőhelyet 1969. szeptember 10-én Dankó Katalin járta be, ekkor azonban a felszínen csak őskori leleteket talált. Ugyanakkor Prónyai Józsefné helybeli lakostól megtudta, hogy a Bálványdombon „*sok sírt találtak, cserepeket, lószerszámokat*" is.[236] Sajnos ebből azonban nem derül ki, hogy vajon 1941 után is kerültek-e még elő 10. századi leletek.

A sírok közül a 1–2. és az 5–6. elhelyezkedése kirajzolhat egy szabályosabb sort, ugyanakkor – a 3. és 8. kivételével – a többi nem utal sorokra, így valóban nem tekinthető szabályos sorokba rendeződő sírok alkotta temetőnek [*19. kép*].[237]

Az elhunytak között 6 férfi, 2 nő, 4 gyermek és 1 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy sírja ismert. Malán Mihály 3 váz koponyáját vizsgálta, ebből egy 30-40 (vagy pontosabban 29-33[238]) éves férfi északi, kelet-balti és gyenge mongolid, egy 40-50 éves férfi kelet-balti vagy Cro-Magnon B, egy 20-25 éves férfi (?) pedig pamíro-fergánai-turáni típus jegyeit mutatta.[239]

225 Nevizánszky 2010, 9.
226 MNM R. A. 4.B.I.
227 MNM R. A. 4.B.I., 93.B.II.
228 MNM R. A. 93.B.II.
229 Nevizánszky 2010, 13.
230 Erdélyi 1964, 27; Erdélyi 1995, 78.
231 Erdélyi 1964, 18.
232 Nevizánszky 2010, 10.
233 Neustupný 1959.
234 Erdélyi 1964, 24.
235 Erdélyi 1964, 27; Erdélyi 1995, 78.
236 Dankó é. n. 11, 7. jegyzet.
237 Erdélyi 1964, 27; Erdélyi 1995, 78.
238 Nemeskéri–K. Éry–Kralovánszky 1960, 10, I. táblázat.
239 Malán 1956.

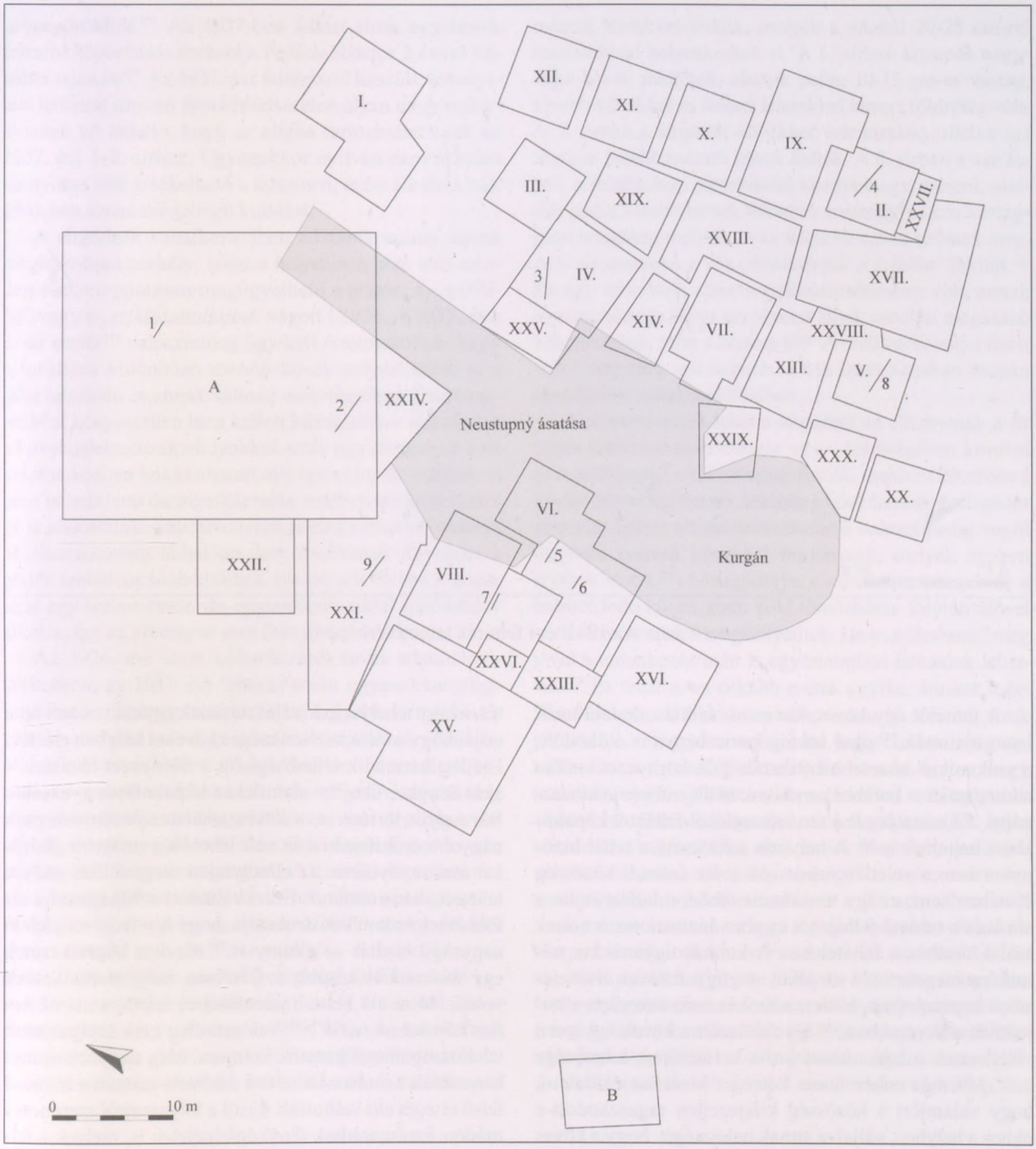

18. kép. Az 1941. évi feltárás összesítő térképe

Két koponyán – ebből az egyik a 30-40 éves korában elhunyt férfié – jelképes trepanáció volt megfigyelhető.[240] Éry Kinga vizsgálatai a 2., 3. és 8. (?) sírba temetett személyek esetében a koponyák kifejezett szélességére mutattak rá,[241] Fóthi Erzsébet pedig a 3. sírba temetett férfi koponyájának brachykran csoportba tartozására utalt.[242]

[240] Nemeskéri–K. Éry–Kralovánszky 1960, 10, I. táblázat.
[241] Éry 1994, 219, 292, 1. kép.
[242] Fóthi 2015, 157, 163.

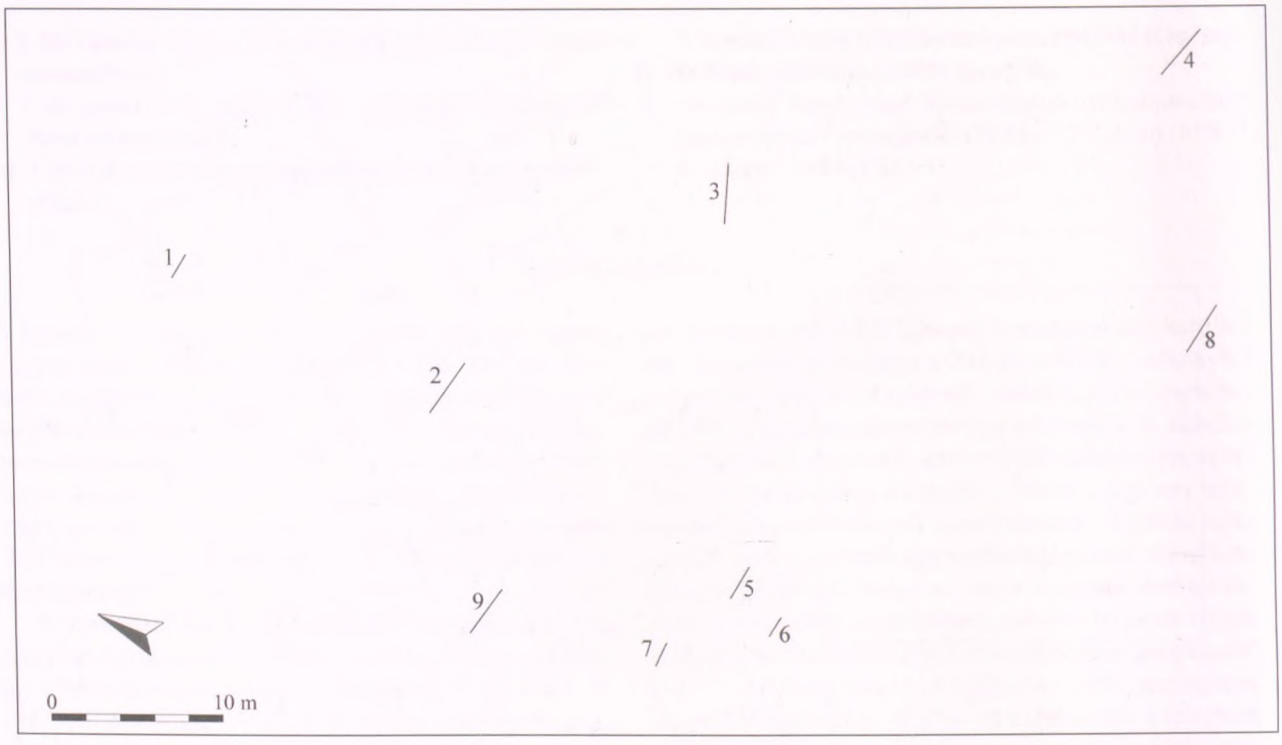

19. kép. Az 1941. évi feltárás temetőtérképe

A temetőt egy köves, kavicsos, sziklás altalajú területen nyitották,[243] ahol sokáig kavicsbánya is működött, a vulkanikus kőzetet bányászták.[244] A környezet kínálta adottságokat a korábbi korszakok itt élt embere is kihasználta. Jól mutatja ezt a temető szélénél feltárt 2 kőpakolásos halomsír is.[245] A helyszín kiválasztása tehát bizonyára nem a véletlen műve volt a 10. századi közösség esetében sem; ez így természetes módon befolyásolta a sírok és a temető jellegét, s egyben biztosította is annak kialakításához a feltételeket. A kutatás ugyanakkor némiképp megosztott a sírokban megfigyelt kövek értékelésével kapcsolatban, hiszen a szokás nem számított elterjedtnek a korszakban,[246] így felmerült a kövek egyszerű véletlennek tulajdonítható sírba kerülésének lehetősége is.[247] Ma már nehéz lenne kétséget kizáróan eldönteni, hogy valamiért a közösség kifejezetten ragaszkodott-e ehhez a helyhez, vállalva annak nehézségét, hogy a köves területen jóval nagyobb erőkifejtést igényel majd a temetés, avagy a helyszín kiválasztásának egyenesen az volt a célja, hogy a sírokhoz szükséges köveket helyben elérjék. Esetleg harmadik lehetőségként a környezet hatására – akár kényszerűen[248] – alakult ki a kőpakolásos gyakorlat. Bármelyik történt is, a köves területen bizonyára csak nagyobb erőkifejtés árán volt lehetőség mélyebb gödröket ásni, melyekben az elhunytakat megfelelően mélyre lehetett volna temetni. Ezért válhatott szükségessé a sír fölé emelt halom konstrukciója, hogy így fedje megfelelő nagyságú borítás az elhunytat.[249] Ezek a kőszerkezetek egy évezreddel később a felszínen még érzékelhetőek voltak. Mint azt Fettich jelentésében leírta, a „*sírok helyét kőrakások jelzik*".[250] Valószínűleg ezek szolgáltattak tehát támpontot a kutatók számára. Még nagyobb arányban váltak azonban láthatóvá a kövek, miután a humusz felső rétegét eltávolították. Erről a folyamatról szerencsés módon fennmaradtak fényképfelvételek is, melyek a felszínt és a már bizonyos mértékben lemélyített felületet

[243] Erdélyi 1964, 24; Dankó 2017, 50; Nevizánszky 2010, 10.
[244] Dankó é. n. 9.
[245] Neustupný 1958; Točík 1958, 174.
[246] László 1944, 364, 483; Dankó é. n. 77; Tettamanti 1975, 94; Fodor 1996a, 137.
[247] Fodor 1996a, 137.
[248] Dienes 1966, 109.
[249] Dankó é. n. 92; Dankó 2017, 52.
[250] Szarka 2003, 298, 5. jegyzet.

is megörökítik.[251] Az 1937-ben feltárt sírok egyikének felszíni kőborítását ábrázolja Fettich Nándor 2 évvel későbbi rajza is.[252] Az 1937. évi feltárásról készült, lemélyített felületet mutató fényképfelvételen olyan nagy mennyiségű kő látható, hogy az aligha tartozhatott csak az 1937. évi 1–2. sírhoz. Ugyanakkor nyilván nem minden sír nyoma volt érzékelhető a felszínen, ezért alkalmaztak 1941-ben szondázó jellegű kutatást.

A sírgödrök vonatkozásában adataink száma sajnos meglehetősen csekély, talán a helyszínen sem volt minden esetben pontosan megfigyelhető a gödör. A „*sziklába*" vagy a „*sziklás altalajba*" vágott I/1926., 1/1937., és a 3. sír esetét[253] valószínűleg úgy kell értelmeznünk, hogy a területen különböző méretű kövek helyezkedtek el a talaj felszínén és annak változó mélységeiben. Ezért esetenként kényszerűen meg kellett küzdeniük a sírásóknak a kövek jelentette akadályokkal: ezek egy része csak a sír kiásása közben bukkanhatott elő, így nagyobb méretű, el nem mozdítható darabjaikat talán részben gödör formára ki is alakították, ami bizonyára jelentős munka lehetett. Máskor azonban láthatóan nem fordítottak figyelmet a gödör szabályos kialakítására, hiszen a 9. sírban a gödör alját egy természetes, de egyenetlen sziklaképződmény alkotta, így az elhunytat arra fektették.

Az 1926. évi sírok kőborításáról kevés adattal rendelkezünk, az 1937. évi feltárás során ugyanakkor megfigyelhető volt, hogy a sírok felett nagyobb terméskövek voltak, melyek „*mintegy koszorúként ölelték körül az élükre állított sziklákat*".[254] Az 1941-ben feltárt sírok között az 1. számú ovális aknasír volt, melyet – valószínűleg az egykori felszínen – nagyobb kövek, alattuk pedig a váz irányába egyre csökkenő méretű kődarabok borítottak, mintegy 35-40 cm vastagságban. A 2. sír felett rendezetlenül helyezkedtek el a nagyobb kövek, alattuk pedig további apróbbak képeztek egy összesen 20-40 cm-es, földdel kevert réteget, egészen a váz szintjéig. A 3. sírt közepes méretű kövek fedték, alattuk pedig egy apró kövekkel kevert 30 cm-es földréteg húzódott, mely 10 cm-rel váz a csontjai felett ért véget. Egy további kő a váz bal lábának csontjai mellett, annak szintjén is megfigyelhető volt. A 4. sírt kisebb méretű kövek borították. Az 5. sírt közepes méretű kövekkel fedték, melyek a váznál 20-25 cm-rel magasabban helyezkedtek el. A 6. sírban közepes nagyságú kövek feküdtek, alattuk pedig 10-15 cm-es vastag, kisebb kövekkel és őskori leletekkel kevert földréteg volt. A 7. sírban a sírgödör kövekkel volt kirakva, illetve azt részben kisebb méretű kövek fedték. A 8. sírban a váz felett, a feltáráskori járószinttől kezdve nagy méretű, alattuk pedig kisebb kövek feküdtek mintegy 48 cm vastagságú rétegben, melyek a váz felett 30 cm-re szűntek meg. A 9. sír esetében a váz „*közvetlenül a sziklán*" feküdt.[255] Ez egy természet alkotta sziklaképződmény volt, annak egyenetlensége miatt azonban a lábak csontjai magasabb helyen voltak, mint a koponya.[256] A mellkas csontjai felett volt 1 nagyobb szikladarab, a váz felett azonban csupán apró kövek voltak a sírföldben.

A temetés során tehát a sírgödröt az elhunytnak a sír aljára fektetése után először egy – többségében köveket nem tartalmazó – földréteggel fedték, majd ezt követően a kisebb kövekkel kevert földréteg következett. A sírgödör járószint feletti részén feltételezhető halmot pedig végül nagyobb méretű kövekkel boríthatták, melyek egyben jelölték is azt.[257] A sírgödörbe visszatöltött rétegek és a halmot fedő kövek alatti föld tömörödése folytán idővel ezek természetesen megsüllyedtek. De a „*kőhalmok*" még jóval a temetkezés után is egyértelműen láthatóak lehettek.[258] Ez tehát azon ritkább esetek egyike, amikor legalább részben adatokkal rendelkezünk a 10. századi sírok jelöléséről, ami egyben arra is utal, hogy tartósan megmaradó – ám a sír esetleges mellékleteire nem biztos, hogy utalással is bíró – jelölés esetén sem kellett attól tartaniuk a hátramaradóknak, hogy azokat esetleg kirabolják. Így a kőszerkezet valószínűleg nem ennek megakadályozására volt hivatva, noha a belső biztonság[259] ellenére azért esetenként találunk példát sírrablásra a 10. században is.[260] Ezek aránya azonban ekkor még alacsonyabb volt, az elhunytak értékeinek kiemelése csak a 11. századtól öltött nagyobb méreteket.[261] Az 1926. és 1937. évi feltáráskor tett megfigyelések ismeretének hiányában nem csupán a fent említett temetkezési szokások, de az előkerült leletanyag megítélése sem mentes a bizonytalanságtól. A Kukla által kiásott I. és II. sír leleteinek elválasztása

[251] Nevizánsky–Košta 2012, 114–115, *Abb.* 2–3.
[252] Szarka 2003, 298, 1. kép; Nevizánsky–Košta 2009, 302, 312–313, *Obr.* 2.
[253] Erdélyi 1964, 24; Nevizánszky 2010, 10; Nevizánsky–Košta 2009, 313.
[254] Nevizánszky 2010, 10.
[255] Erdélyi 1964, 27.
[256] Dankó é. n. 33.
[257] Erdélyi 1964, 28; Nevizánszky 2010, 10.
[258] Erdélyi 1964, 28.
[259] Bóna 1997, 1457.
[260] Az egyik legnagyobb arányú sírrablásra alighanem Kálmánháza-Vitézsor 22 síros honfoglalás kori temetőjében kerülhetett sor, ahol egy kivétellel az összes sírt kifoszották (Jakab 2008, 234).
[261] Bóna 1997, 1457.

vitaható,[262] az 1937-ben feltárt sírok leleteinek egy része összekeveredhetett, egy részük pedig talán el is kallódhatott, szerencsétlen sorsukra utal, hogy az 1937-es feltárás után 4 évvel is kerültek még elő az akkori ásatásból szórványleletek. A temető területén található őskori telep leletanyaga pedig néha bizonytalanságot okoz a pontos helyzet ismerete nélkül előkerült egyes tárgytípusok – pl. kovák és állatcsontok – megítélésében.[263]

Az 1926-ban és 1937-ben feltárt sírokban nem fordultak elő ékszerek.[264] Ennek okai között számításba kell azonban vennünk, hogy a tárgyak ilyen vagy olyan módon akár el is kallódhattak. Az 1941-ben dokumentált sírokban a *sima, nyitott végű huzalkarikák* bronzból vagy ezüstből készült változatai képviselik egyedül a fejékszereket, ezek 3 sírból ismertek, 2 férfi (2–3.) és 1 gyermek (7.) mellől. A nyak díszei között a gyöngyök mellett ritka lelet a korszak sírjaiban a 7. számú gyermeksírból előkerült fémből készült *nyaklánc*. Sajnos a sírt ért bolygatás miatt a láncékszert már csak több darabban lehetett megfigyelni, a koponya mögött fekvő helyzetben. A további nyakdíszek között különböző *gyöngyök* voltak, melyek minden esetben gyermekek nyakláncát díszítették. Ezek között a pontosabban nem ismert fekete és piros színű – talán egykori létezésükben is megkérdőjelezhető – üveggyöngyök mellett (5.) 1 db lapított gömb alakú, oldalán bordázott (1.) és 1 db négyágú hasáb alakú, fenyőmintás díszítésű (6.) gyöngy található, míg döntő többségüket a virágszemes (6.), virágszemes és hullámvonalas (1.), illetve a szemes és hullámvonalas díszítésű gyöngyök alkotják (5–6.). Ezek között az 5. és a 6. sír gyöngyei csaknem teljesen azonosak. Úgy tűnik, a közösség ékszerkészletéből hiányoztak a karperecek és a gyűrűk is.

A *ruhadíszek* között az 1/1937. sírban volt 1 db *kisebb, kéttagú csüngős veret*, mely azonban a sírban már másodlagos helyen feküdt,[265] esetleg egy elpusztult női sír utolsó hírmondója is lehet.[266] Jóval teljesebb készlet volt ezekből a veretekből a 4. sírban, ahol eredeti helyzetben vált megfigyelhetővé a 12 db kisebb, kéttagú csüngős, a 10 db egytagú kerek és a 15 db kisebb, levél alakú – a kéttagú csüngős veretek felső tagjára hasonlító – veret elhelyezkedése. A több helyütt is bőrmaradványok között elhelyezkedő veretek a feltáráskor tett megfigyelések alapján a vállak és a felkarok magasságában díszíthették a ruha bőrszegélyét.[267] A közölt részletrajz alapján úgy tűnik, hogy a kerek veretek egy bőrszalag több helyütt megfigyelhető maradványai között feküdtek, a váz csontjai alatt, a jobb kulcscsont végétől, a nyakcsigolyákon át, a bal felkarcsont középrészéig húzódó ívelt vonalban, előlapjukkal a sírgödör alja felé fordulva. A kisebb kéttagú csüngős veretek a nyakcsigolyákat félkörben övezve helyezkedtek el, s azok felső tagjainál volt a 15 db levél alakú veret, melyek számbeli többletük okán az előbbiek utolsó tagjától még tovább húzódtak az állkapocs bal oldala mellett; sorukat pedig 1 db fülesgomb zárta, mely így bizonyára összefüggött ezzel a viseleti elemmel. Ha az – eredeti dokumentáció leíró részét nélkülözve, csak a közölt részletrajz alapján tett – meglátás helyes, s nem a ruha temetéskori megoldása visz tévútra, itt a kerek veretek csak a ruha hát és nyak közeli részét díszíthették, mely tehát az elején és a hátulján egyaránt díszítve volt. Mindez talán valamilyen álló gallért is feltételezhet, hiszen a kerek veretek lapjukon fekve kevéssé érvényesültek volna. Azt, hogy a veretek egykor eltérő ruhán, vagy egy ruhadarab eltérő részein lehettek, felerősítésük is támogatja, mert míg a kerek veretek 2 db szegeccsel, addig a nyakcsigolyáknál lévők 2 db átfúrt füllel kapcsolódtak. Ez utóbbi felerősítés ritkább a korszak hasonló vereteit tekintve. 1 db *kisebb kerek veret* volt a 6. sírban az elfordult koponya orrcsontja előtt.

A *rombusz alakú ruhadíszek*et általában ingnyakdíszként határozza meg a kutatás, ezek közül 4 db szerepel a 2/1937-es sír leletei között, azonban leletkörülményeik bizonytalan volta miatt nem lehet kizárni, hogy ezek talán mégsem ebből a sírból kerültek elő, hiszen egyaránt származhatnak már az egyik 1926-ban megtalált temetkezésből, vagy egy 1937-ben előkerült másik temetkezésből is.[268] További 1 db ilyen veret volt a 6. számú gyermeksírban a váz alsó csigolyáin. A ruha díszítésére szolgáltak a 4. sírból előkerült vékony, *kerek bronz- és ezüstpántok*, melyek közül a jobb megtartású ezüstlemez végein lévő lyukak alapján ezeket bizonyára ott erősítették fel a halotti ruhára.[269] Hasonló funkciója lehetett az 1/1937-es sír ezüstlemezeinek is, kiegészítve azzal, hogy nagyobb számuk a nyak- és/vagy a lábszárak/bokák környéki felhasználást is megengedi. Ruhadísz is lehetett egykor a szórványként előkerült 2 db kerek, kissé domború, két szélén átlyukasztott ezüstlemez, de öv, lószerszám vagy akár egy harmadik típusú elem dísze is. Továbbá valószínűleg ide sorolhatjuk az I/1926., 3/1937. sír arany-, az 5. sír bronz- és a 7. sír ólomlemezét.

[262] Nevizánsky–Košta 2012, 115.
[263] Erdélyi 1964, 20; Fodor 1996a, 137.
[264] Nevizánszky 2010, 12.
[265] Nevizánsky–Košta 2012, 128.
[266] Fodor 1996a, 137.
[267] Erdélyi 1961, 99; László 1976, 83.
[268] Nevizánszky 2010, 12; Nevizánsky–Košta 2012, 128.
[269] Mesterházy 2018, 199–200.

Az I/1926. sírból valószínűleg mintázat nélküli, Közel-Keletről származó selyemmaradványokat mutatott ki a vizsgálat.[270]

A ruha zárását szolgáló fém *fülesgombok* között a 4. számú női sírban lévő esetében említettem, hogy vélhetően a fémdíszes ruhát gombolta a nyak bal oldalán. Az 5. sírban pedig a gyermek felsőtestének középrészén zárhatta a ruhát. A gombok bronzból készültek, a szórványleletek között szereplő, sajnos elveszett ólomgomb típusának megítélése bizonytalan.

Megfigyelések hiányában is valószínűsíthetjük, hogy *fémveretekkel díszített öv*vel temették el a 2/1937. sírban nyugvó férfit. Az övet 2 db szív és 1 db levél alakú aranyozott ezüst övveret mellett 8 db ezüst mellékszíjveret is díszíthette, s ugyancsak egy mellékszíjon lehetett 1 db emberi arcot utánzó és 1 db levél alakú veret, a szíj végét pedig bronz szíjvég zárta. A készlet azonban valószínűleg nem teljes.[271] A veretek közül a levél alakú és 1 db a mellékszíjveretek közül is másodlagosan át van fúrva, a furatban elhelyezkedő szegeccsel. Továbbá a 2 db szív alakú veret szegecshosszai a kétszerese a levél alakú veret szegecshosszainak, így az előbbiek – ha azonos övön voltak – talán annak vastagabb részén helyezkedtek el. A temető 1941-ben feltárt részéből fémdíszekkel ellátott öv nem került elő, ugyanakkor az egykori övekre – csatok hiányában is – következtethetünk az azokhoz kapcsolt tárgyakból. Ilyen a temető vezérleletének is tekinthető 3. sírban lévő veretes tarsoly, melynek újjáalkotását László Gyula végezte el, igazolva ezzel e tárgytípus létezését.[272] A tarsolyban helyezkedett el egymás mellett a tűzgyújtáshoz használt kova, csiholó és egy fenőkő is. A sírban annak ellenére nem volt fémelemmel záródó öv, hogy az elhunyt mellé szablyát és tegezt is helyeztek, ezek közül pedig legalább az előbbi bizonyára az övhöz volt kapcsolva az életben. S ugyancsak az övön volt az illető mindennapjai során a sírban a jobb combcsont felső végénél, a szablyával párhuzamosan, hegyével a lábak irányába fekvő, illetve a sírban lévő másik vaskés is. Kések a 2. és 8. számú férfisírokban voltak még, az előbbi esetben a medence jobb oldalán, az utóbbi esetben pedig a bal lábszárcsontok külső oldalán, csiholóval és kovával együtt, tehát a készséget, övet a tarsollyal stb. összefogva az elhunyt bal lába mellé helyezték a temetés során. Szórványként került elő egy további kés a XII. szondából is. Ezek a korszakban általános, egyszerű kovácsoltvas kések voltak, míg az 1937-ben előkerült, ólomnyéllel rendelkező borotva/kés egyedi leletnek számít a környezetében, hiszen a hasonló tárgyaknak döntően fa- vagy csontnyele volt.[273] A tűzgyújtás eszközei között kova és csiholó a kések kapcsán már említett 2. és 8. számú sírban volt, továbbá 1 db kovakő az I/1926. sír 1937-ben feltárt részében is volt, de a sír vasleletei között akár lehetett egykor csiholó darabja is.[274]

A *fegyverek* között a 3. sírból származó *szablya* a temetés során az elhunyt lábainak jobb oldalára került, úgy, hogy markolata a megközelítőleges viseleti helyzetnek megfelelően a derék mellett volt, míg éle kifelé nézett. A fegyveren a feltáráskor még megfigyelhető volt a fatok maradványa, valamint az alsó harmadában hozzászegecselt vas függesztőfül. Kérdés, hogy a jobb oldalon fekvő fegyver utalhat-e az elhunyt balkezességére. A sírba bekerült a *csontlapokkal ellátott íj* is; ennek végeit borító csontlapjai a felsőtest jobb oldalára és a lábfejek közé kerültek. A vasmerevítőkkel ellátott *tegez* pedig a lábak közé került, szájával a combok közé. Bolygatás és/vagy rituális cselekmények nyomán az 5 db nyílcsúcsból 2 db a tegez rekonstruálható kiterjedésén kívül volt megfigyelhető. 5 db páncélszúró és 1 db kissé bizonytalan típusú nyílcsúcs volt vasveretes tegezzel együtt az 1/1926. sírban, felerősítésére vas szíjelosztók szolgáltak.[275] Mindössze egyetlen nyílcsúcs ismert a 2/1937. évi sírból, ahol azonban készenléti íjtegez is utal az íjászfelszerelésre. A 2. sírban az elhunyt férfi jobb lába mellé került a tegez a temetés során, benne 8 db nyílcsúccsal, ebből 3 db deltoid, 1 db levél alakú, míg 4 db típusa kérdéses. Az íj csontlapjai itt a jobb combcsont alsó részének külső oldalán feküdtek. Szórványként került elő 1 db tegezvasalás és 1 db íjmarkolatot borító csontlemez, az utóbbi esetében felmerült a 2/1937. sírhoz tartozás lehetősége is,[276] azonban ez minden kétséget kizáróan nem igazolható.[277] A nagyszámú különböző – pálca, pánt, szalag és szegecs formájú – vastöredék között pedig tegezhez tartozók is lehettek (I–II/1926., 2/1937.).[278]

A II/1926. sírból került elő 1 db vas *fokosbárd*, míg az 5. sírban 1 db *fokosbalta* volt. Az utóbbi egy gyermek jobb vállára került a temetés során, az előbbi sírbéli helyzete viszont ismeretlen, így nem lehet kizárni, hogy az utóbbihoz hasonlóan rituális céllal került a sírba, s nem az elhunyt harci tevékenységekben való részvételére történő utalásként, bár mérete azt sem zárná ki.

270 Urbanová 2009.
271 Nevizánszky 2010, 10; Nevizánsky–Košta 2012, 122.
272 László 1944, 273, 54. kép.
273 Nevizánszky 2010, 12.
274 Nevizánszky 2010, 12.
275 Nevizánszky 2010, 11.
276 Nevizánsky–Košta 2009, 351; Nevizánszky 2010, 11.
277 Bíró 2013, 407, 5. jegyzet.
278 Nevizánszky 2010, 11.

A közösség ellátta halottait *étel- vagy italmellékletel* is: az 1/1937. sírban az elhunyt fejének bal oldalára helyezték agyagedényben az útravalót. Ugyancsak agyagedényben került az a 7. sírban a gyermek feje mögé. Egy további agyagedény ismert még a temetőből, mely 1937-ben szórványként került elő, pontosabb leletkörnyezete ezért ismeretlen.[279] Csontos húsételre utaló állatcsontok a sírokban változatos helyekre kerülhettek: így a bordák felett (1.), a koponyatető mögött 25 cm-rel (4.), a medence jobb oldalán és a bal lábszárcsontok felső része mellett (5.), illetve a bal combcsont alsó vége mellett (6.) egyaránt megfigyeltek állatcsontot, az 5. számú női sír kivételével mind gyermeksírokban. Vagyis a gyermekek már húst, s nem pépes ételt kaptak az útra.

A *lovastemetkezés*ek között a temető elsőként feltárt mind a 4 sírjában megtalálható volt a ló részleges váza is. Ezek közül az 1/1937. sírban a váz bal oldalán voltak a lócsontok, a ló nyugati tájolású koponyája, s mögötte a lábak csontjai. A 2/1937-es sírban a ló koponyája ugyancsak nyugati tájolású volt, s szintén mögötte voltak egymás mellett a lábak csontjai, míg az elhunyt a részleges lótetemtől jobbra feküdt.[280] A zabla a lókoponya közelében volt, ez talán a felkantározott ló nyoma lehet, míg az egyik kengyel a lócsontoktól mintegy 40 cm-re keletre helyezkedett el.[281] A 2. sírban az elhunyt lábaihoz fektették a ló részleges vázát, a sírfeléknél 15 cm-rel magasabb helyzete talán a ló bőrének sírba helyezésére utalhat, míg a lószerszámok közül a kengyelek, a hevedercsat és a zabla is a bal lábszárcsontok külső oldalán volt, a zabla részben az egyik kengyel alatt. A 3. sírba csak a lószerszámok kerültek be, itt a lábszárcsontok között és a jobb lábfej csontjai alatt voltak a kengyelek, a hevedercsat és a zabla. A kengyelek – a 2/1937. számú sírból elveszett darabok kivételével[282] – döntően körte alakú változatok voltak, ezek párban az I/1926., 1/1937., 2–3. sírban helyezkedtek el; legyező alakúval párban pedig a II/1926. sírban volt ilyen. A nyerget rögzítő hevedercsatok között kerek (I/1926.) és téglalap alakú (2–3.) változatok egyaránt megtalálhatók. A zablák között csikó- (II/1926., 1/1937., 2–3., szórvány) és oldalpálcás (I–II/1926., 2/1937.) változatok is ismertek, a csikózablák között pedig azok éles, aszimmetrikus szájvasú változatai.[283] A 2. sír csikózablájának D alakú karikájába a fék szíja állandóra bele volt varrva.[284] A II/1926. sír leletei között található több zabla bizonyára a leletek keveredésének eredményként kerülhetett oda.

Veretekkel díszített lószerszám a 2/1937-es sírba került, itt az ezüstveretek egy része a ló lábcsontjainak környékén volt.[285]A kantárt díszíthette a 2 db kerek falera, a 3 db szíjvég, a 3 db kisebb háromszög alakú veret, a 18 db kisebb kerek rozetta – ezek száma egykor magasabb lehetett –, valamint talán az a 6 db ezüstveret is, melyek közül 4 db alul áttöréssel rendelkezett, ezek a ló lábcsontjai alatt voltak.[286] Talán ugyancsak nagyobb számban voltak egykor a szügyelő vagy farhám szíjazatának kétféle méretű levél alakú veretei is.[287] Ugyancsak a lószerszámon képzelhetjük el azokat az ezüstlemezkéket, melyek a 2/1937. és a 3/1937. sírban voltak.[288] A 2/1937. sír háromszög alakú veretei közül az egyik szegecshossza a másik kettő kétszerese. Ha eredetileg is így volt, akkor talán a szíjak kereszteződésénél kapott ez utóbbi helyet, vagy egy vastagabb szíjon volt, talán a szügy- vagy a farhámon.

Érmek az I/1926. sírból kerültek elő, köztük római kori és korabeli (?) nyugat-európai vagy arab ezüstérmek, melyeket átlyukasztva a lószerszámon vagy az elhunyt övén is felhasználhattak.[289] Sajnos a sír *terminus post quem*jének megállapítására nem használhatók, így a szállási jellegű temető[290] keltezése az előkerült tárgytípusok alapján lehetséges. Ezek annak használatát a 10. század első felére helyezik,[291] a közösség ezt követően a temetőjét felhagyta, vélhetően lakhelyének megváltozása miatt.

8.4. IRODALOM

Erdélyi 1964; Erdélyi 1995; Malán 1956; Fék 915. sz.; Dankó é. n.; Točík 1978, 226–227; Fodor 1996a; Nevizánszky 2010; Nevizánsky–Košta 2009; Nevizánsky–Košta 2012; Horváth 2019, 9–38.

279 Nevizánszky 2010, 13.
280 Nevizánszky 2010, 9; Nevizánsky–Košta 2009, 350; Nevizánsky–Košta 2012, 117.
281 Nevizánsky–Košta 2009, 307.
282 Nevizánszky 2010, 11.
283 Dienes 1966, 218.
284 Dienes 1966, 225.
285 Nevizánsky–Košta 2009, 307; Nevizánsky–Košta 2012, 117.
286 Nevizánszky 2010, 11; Nevizánsky–Košta 2009, 307.
287 Nevizánszky 2010, 10.
288 Nevizánszky 2010, 11.
289 Nevizánsky–Košta 2009, 329; Nevizánszky 2010, 12.
290 Kovács 2013, 570; Fóthi 2015, 157.
291 Nevizánszky 2010, 13.

9. BODROGSZERDAHELY-BELTERÜLET
(Streda nad Bodrogom, Sl.)

9.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1885-ben a község belterületén vízszabályozási munkálatok alkalmával fél méter mélységben hamu, szén és agyagedények töredékei mellett egy feltételezett kincslelet részeként 1 db bizánci aranypénz került elő, illetve nagyobb mennyiségű ezüstpénz, melynek típusai azonban megállapíthatatlanok voltak. Az érmét Semsey Andor a Magyar Nemzeti Múzemban megmutatta Rómer Flórisnak, további sorsa azonban ismeretlen.[292]

9.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db Baszileiosz és Kónsztantinosz (867–886) aranypénz. Elveszett.

9.3 IRODALOM

Fék 916. sz.; Kovács 2011, 171.

10. BODROGVÉCS-LECSE KOCSMÁVAL SZEMBEN
(Véč, Sl.)

10.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település keleti határában elhelyezkedő Előhomok nevű részen,[293] a Szomotor és Királyhelmec közötti út mellett fekvő egykori Lecse kocsmával szemben található futóhomokos jellegű dombon helyezkedett el egy 10. századi temető. Első sírjai a domb keleti oldalán, Kozma Mihály és fia, Kozma Menyhért földjén 1897 őszén – valószínűleg október végén vagy november elején – szőlőültetést megelőző rigolírozás közben kerültek elő. A földmunkát végzők ekkor csekély mélységben – csaknem a föld felszínén[294] – bukkantak a sírokra, majd azokat sajnálatos módon teljesen feldúlták. A leletek előkerüléséről Klein István honvéd alezredes értesítette a Műemlékek Országos Bizottságát, ahonnan november 13-án Szendrey János szállt ki a területre.[295] Ott azonban sajnos már csupán a temetkezések feldúlását állapíthatta meg. A találók a leleteket kiszedték a sírokból, azok egy részét azonban szerencsére a földbirtokosok össze tudták gyűjteni tőlük. Szendrey a területet 150 cm mélységben felásatta, de 2 db kengyelen és 2 db zablatöredéken kívül ekkor más lelet nem került elő. A sírokról rendelkezésre álló információk így a találók elmondásain alapulnak. Az elhunytak csontjai hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben voltak, egyikük lábcsontjainál feküdt egy ló koponyája és lábcsontjai, továbbá a váz mellett volt egy szablya is, hüvelyén téglalap alakú ezüstlemezekkel díszítve.[296]

Szendrey kiszállását követően, a temetőről szóló tanulmányának leközléséhez kapcsolódóan 1898. március 13-án megtekintette a helyszínt az *Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez* című folyóirat szerkesztője, Dongó Gyárfás Géza is. A helyszínen megfigyelte, hogy a kérdéses területen egy őskori telep nyomai is megtalálhatók voltak, továbbá megtudta azt is, hogy Szendrey kiszállása óta a leletek száma is tovább bővült *„egy láncos szerkezetű zablavassal; egy kisebbszerü késpengével (feltűnően hegyes, a foka feltűnően széles, borotva-forma); egy kengyelvassal, a szíj lyuk alatt mindkét oldalt szabályos kidudorodással; egy fémröggel és egy ezüstlemezzel"*. Arról is értesült, hogy a terület keleti oldalának rigolírozását észak felé haladva 1898. április elején tervezik folytatni. Dongónak a földtulajdonosok ígéretet tettek arra, hogy *„a mun-*

[292] Fék 916. sz.; Kovács 2011, 171.
[293] Előhomok megnevezéssel: Dongó 1898a, 200; Szendrey 1898a, 102; Kiselőhomok néven: Jósa 1901, 163; Nagy-Előhomokként említve: Dongó 1901a, 101.
[294] Szendrey 1898a, 102.
[295] Dongó 1898, 34.
[296] Szendrey 1898.

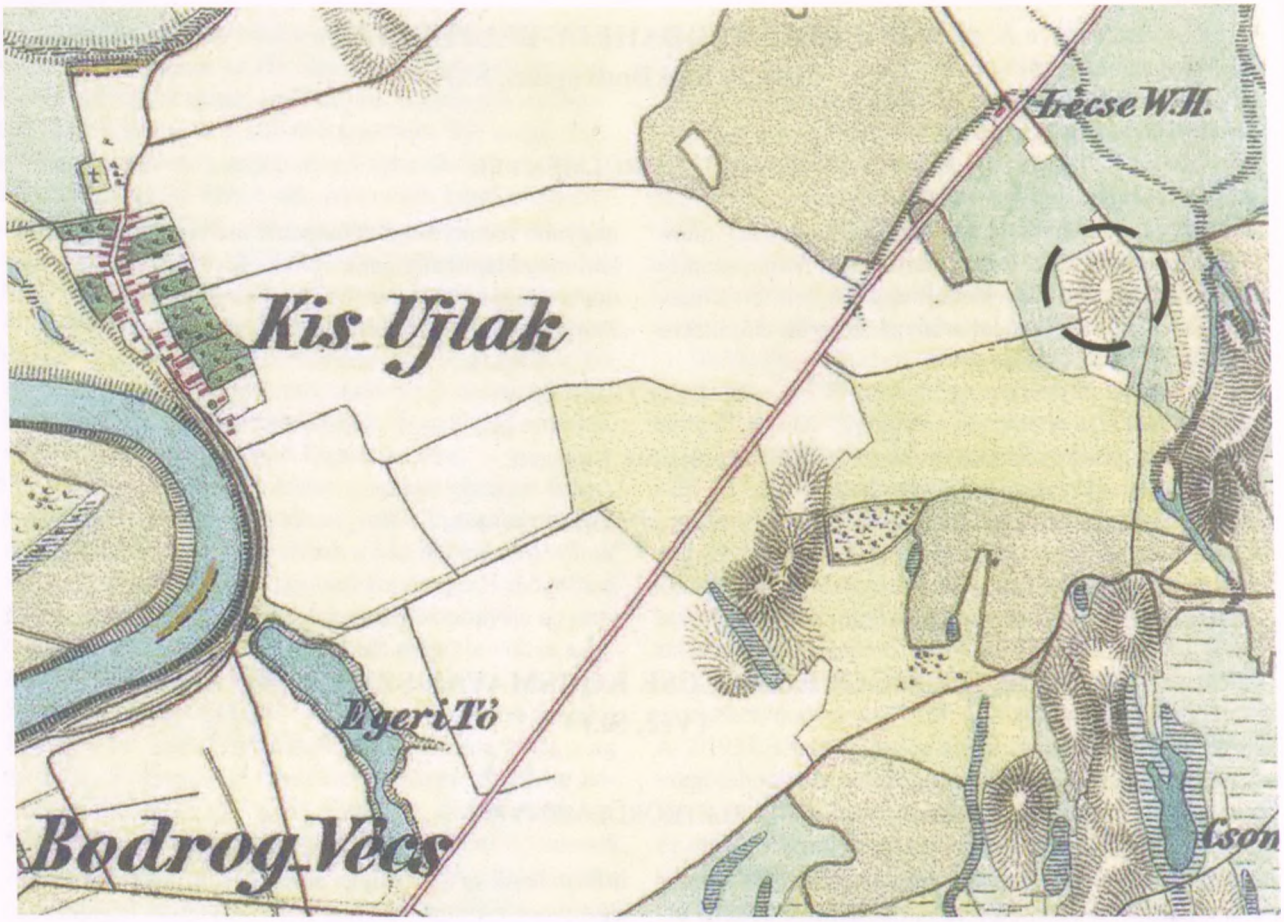

20. kép. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, a lelőhely feltételezett elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

kásokat, mint a homok föltárását is, éber ügyelemmel fogják kisérni."[297]

A munka megkezdése előtt Dókus Gyula is meglátogatta a lelőhelyet Kozma Menyhért társaságában. A szőlőtelepítési munkálatokra tekintettel Dókus kérésére a tervezettnél kb. 40 cm-rel mélyebben, mintegy 1 méter mélységben forgatták fel a területet. A munkálatok során a domb keleti felén – a leletek június 3-i beleltározását alapul véve talán április végén vagy május elején – újabb lovas sírok kerültek elő. Dókus azonban csak a temetkezések előkerülését követő hetekben tudott kiszállni a lelőhelyre, így a sírokat csak a birtokosok elmondása alapján rekonstruálhatta, akik átadták neki az előkerült leleteket [*20. kép*].[298] Az 1897-ben megtalált leletek és az 1898-ban előkerült tárgyak közül 4 db a Magyar Nemzeti Múzeumba került, míg a Dókus által összegyűjtött többi tárgy 1943-ig a magángyűjteményében kapott helyet. Ezek 1945-ben azután a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumba kerültek, viszont egy részük sajnos mára elkallódott.[299] Ugyancsak kérdéses, hogy mi lett a sorsa a Dongó által említett tárgyaknak.

[297] Dongó 1898c, 106, 10. jegyzet.
[298] Dókus 1900, 38–41.
[299] Révész 1996e, 140.

10.2. LELETLEÍRÁSOK

1897. évi leletek:

1. 1 db Ahmad ibn Iszmail számánida emír (907–914) sási, 911/912-ben kibocsátott dirhemének volgai bolgár pszeudo-számánida utánzata, szélén 4 ponton, azonos irányból átlyukasztva (MNM T. R. ltsz. 116/1897.1.).[300]
2. 1 db bronzból öntött szíjszorító. Kerek középrészének két oldalához 1-1 háromágú elem csatlakozik, melyek hátoldalán 3-3 szegecs található. M.: 4×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.10.) [*37. tábla 2, 260. tábla 8*].
3. 1 db kovácsoltvas szablya pengetöredéke. H.: 33 cm, sz.: 2,05 cm (MNM R. T. 116/1897.12.).[301]
4. 1 db kovácsoltvas szablya enyhén ívelt pengetöredéke. A pengéjén, a markolatához közel „*egy tojásdad alaku bevésett mélyedés és egy szög helye látható, hol valoszínűleg valamely arany vagy ezüst lap volt diszül reá erősítve, melyet azonban lefeszitettek róla*".[302] H.: 72 cm, sz.: 4–2,07 cm (MNM R. T. 116/1897.11.).[303]

5–12. 8 db többségében téglalap alakú, ezüstdirhemből kikalapált,[304] széleiken és esetenként középen átlyukasztott lemezke, melyek az egyik szablya hüvelyét díszítették. A legnagyobb m.: 3,4×2,9 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.2–9.) [*37. tábla 1, 260. tábla 9*].

13. 1 db kovácsoltvas fokosbalta. M.: 19×7,05 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.29.).[305]

14–? „*Több nagyobb cserépedény töredéke*".[306] Elvesztek.

15. 1 db legyező alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, felső oldalán ívelt füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel enyhén háromszög átmetszetű száraihoz. A szárak elülső oldalán egykori lemezes (?) fémberakásra utaló vájatok láthatók. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 17,5×14,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.20.) [*38. tábla 1*].
16. 1 db legyező alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 17,5×13,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.21.) [*38. tábla 2*].
17. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Legyező alakúan kiszélesedő füle, mely a kengyelszíj számára fordított trapéz alakban át van törve, rövid, összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel félköríves átmetszetű száraihoz, melynek külső oldalán ütemesen sorakozó, kiemelkedő téglalap alakú díszítések láthatók. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 18,4×11 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.22.) [*39. tábla 1, 264. tábla 2*].
18. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel félköríves átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,2×12,8 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.18.) [*39. tábla 2*].
19. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén legyező alakú füle, mely a kengyelszíj számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel szögletes átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,2×12,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.17.) [*39. tábla 3*].
20. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13×11,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.14.) [*40. tábla 1*].
21. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,6×11,5 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.15.) [*40. tábla 2*].
22. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, kissé összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel szögletes átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,3×12,1 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.16.) [*40. tábla 3*].
23. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz,

300 Szendrey 1898, 13; Kovács 2011, 181.
301 Szendrey 1898, 10, I/2.
302 Szendrey 1898, 9.
303 Szendrey 1898, 10, I/1.
304 Szendrey 1898, 13.
305 Szendrey 1898, 10, I/7.
306 Szendrey 1898, 9.

talpalója egyenes. M.: 17,3×10 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.24.) [*41. tábla 1*].

24. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Füle téglalap alakú, a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel, szárai laposak, talpalója ívelt. M.: 13,5×11,5 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.13.).
25. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Hiányos. M.: 13×12,3 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897/19.).
26. 1 db kovácsoltvas kengyel. A leltárkönyv bejegyzése szerint körte alakú volt, ugyanakkor arról is tudósít, hogy füle nem volt, hiszen szárainak végei keresztezték egymást, ami talán a vállába kovácsolt fülű darabokat is idézheti, így típusa bizonytalan. M.: 15,5×13 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897/23.).
27. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 8,2, illetve 7,5 cm, a karikák átm.: 7,4, illetve 7,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.25.) [*41. tábla 3*].
28. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 9,5, illetve 7,7 cm, a karikák átm.: 5,4, illetve 5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.26.) [*41. tábla 4*].
29. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvas h.: 9,9 cm, a karika átm.: 6,3 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.27.) [*41. tábla 2*].
30. 1 db tört, aszimmetrikus szájvasú, kovácsoltvas oldalpálcás vagy kétkarikás zabla. A szájvasak végein két, egymásra merőleges tengelyű lyuk található, az oldalpálcák vagy karikák hiányoznak.[307] A szájvasak h.: 11,8, illetve 10,7 cm, a karika átm.: 3 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.28. – elveszett).

1897-ben előkerült, Dongó Gyárfás Géza tudósítása alapján ismert leletek:

31. 1 db ezüstlemez. Őrzési helye ismeretlen.
32. 1 db *„láncos szerkezetű"*[308] zabla. Őrzési helye ismeretlen.
33. 1 db kisebb kés, mely *„feltűnően hegyes, a foka feltűnően széles, borotva-forma"*.[309] Őrzési helye ismeretlen.
34. 1 db kengyelvas *„a szíj lyuk alatt mindkét oldalt szabályos kidudorodással"*[310]. Őrzési helye ismeretlen.
35. 1 db fémrög. Őrzési helye ismeretlen.

1898. évi leletek:

1. 1 db ezüstdirhem.[311]
2–3. 2 db kerek átmetszetű, nyitott végű rosszezüst huzalkarika, melyeket 1-1 db ráhúzott fülesgomb díszít.[312] M.: kb. 2,2×2,2, illetve 2,3×2,2 cm.
4. 1 db lapított gömb alakú, oldalán bordázott gyöngy.[313] Átm.: kb. 1,5 cm.
5. 1 db kiszélesedően lekerekített végű rosszezüst pántkarperec. Átm.: kb. 5,8 cm, sz.: 1–0,75cm.[314]
6. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,3×6,2 cm, sz.: 1–0,75 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.2.) [*42. tábla 1*].
7. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű rosszezüst huzalkarperec. M.: 6,9×6,2 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.1.) [*42. tábla 2, 257. tábla 1*].
8. 1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű. Foglalatának oldalát körben négy üreges hólyag díszíti, ezek felett hajlanak a foglalat félköríves karmai a benne lévő zöld színű üvegbetétre. Karikája szalagszerű, két oldalán szinte teljesen egyenes.[315] M.: 2,6×2 cm.
9. 1 db négygömbös fejű ezüstgyűrű. Kerek foglalatán körben négy ellapított félgömb alakú dísz található, ezek felett hajlanak a foglalat csúcsba futó karmai a benne lévő zöld színű üvegbetétre.[316] M.: 2,4×1,9 cm.
10. 1 db ezüst fejesgyűrű. Hatszög alakú fejének közepén félgömb alakban kidomborodó elem található, melyből kettős vonalú sugaras minták mutatnak a fej szélei irányába. Karikája nyitott, végei egymásra hajlanak.[317] M.: kb. 2,2×2 cm.
11. 1 db arany[318] fejesgyűrű. Kerek foglalatának felső oldalán négy karom hajlik a foglalatban lévő bizonytalan színű kőbetétre, a foglalat alsó felén és felső oldalának körvonalát követve sodrott filigránszál fut. A foglalat oldalát 8 db felforrasztott granulált gömb díszíti. A karika két szélén futó bordák között sodrott, kalászmintát utánzó, elkalapált filigrándíszítés látható.[319] M.: 2,8×2,1 cm.

[307] Szendrey 1898, 10, I/10.
[308] Dongó 1898c, 106, 10. jegyzet.
[309] Dongó 1898c, 106, 10. jegyzet.
[310] Dongó 1898c, 106, 10. jegyzet.
[311] Dókus 1900, 44. – Valószínűleg ez azonosítható Kovács 1989, XVc (52)-vel.
[312] Dókus 1900, 42, 45, 5/16–17, 30–31; feltételesen: Révész 1996, 360, 137. tábla 32.
[313] Dókus 1900, 45, 5/20.
[314] Dókus 1900, 45, 5/1.
[315] Dókus 1900, 45, 5/13.
[316] Dókus 1900, 45, 5/14.
[317] Dókus 1900, 45, 5/15.
[318] Mesterházy 1990, 158.
[319] Dókus 1900, 45, 6.

12. 1 db poncolt és aranyozott hátterű növényi mintával díszített ezüst tarsolylemez. Szimmetriatengelyének alsó és felső részén 1-1 rozettás veret látható, a szélén a díszítetlenül hagyott sávban sorakozó 25 db félgömbfejű szegecs fogta össze a vörösréz hátlappal. A két lemez között bőrmaradványok voltak megfigyelhetők. M.: 14,3×11,7 cm (MNM R. T. ltsz. 63.2.A.) [*43. tábla 1*].
13. 1 db középpontjában kidomborodó, hatszirmú virágmintával díszített aranyozott bronzveret. Hátoldalán 3 szegecs található. Átm.: 1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.15.) [*42. tábla 4, 260. tábla 7*].
14. 1 db növényi mintával díszített aranyozott bronzveret. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 1,7×1 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.16.) [*42. tábla 3, 260. tábla 5*].
15–41. Ezüst övveretek, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
15–30. 16 db szélesebb levél alakú, alsó felén áttört ezüstveret. Hátoldalukon 3 szegecs található, ezek letörése után némelyiket másodlagosan átfúrták. M.: 2,2×1,9 cm [*42. tábla 5–7, 260. tábla 2*].
31–41. 11 db keskenyebb levél alakú ezüstveret. Hátoldalukon 3 szegecs található, ezek letörése után némelyiket hossztengelyében másodlagosan átfúrták. M.: 2,1×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.10–13., KKM ltsz. A.914, Nr. 18–19.) [*42. tábla 8–10, 260. tábla 1*].
42. 1 db ötszög alakú, testén növényi mintával díszített, peckének csatlakozási helyénél háromszög alakban áttört, csuklós karikával ellátott aranyozott ezüst övcsat. Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 3×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.14.) [*43. tábla 3, 260. tábla 6*].
43–56. Ezüst övveretek, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
43–51. 9 db szélesebb levél alakú, ezüstből öntött, alsó felén három ponton áttört aranyozott veret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,1×2 cm [*42. tábla 11, 260. tábla 3*].
52–56. 5 db keskenyebb levél alakú, ezüstből öntött, alsó felén két ponton áttört aranyozott veret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 1,7×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.6–9.) [*42. tábla 12, 260. tábla 4*].
57–66. 10 db ötszög alakú, ezüstből öntött, növényi mintás lószerszámveret, melyek közül 1 db trapéz alakban át van törve. Hátoldalukon 4 szegecs található. M.: 3,2×2,1 cm (KKM ltsz. A.916.19.).[320]
67–75. 9 db félgömbfejű rosszezüst veret, hátoldalukon 1-1 szegeccsel.[321] Átm.: kb. 0,8 cm.
76. 1 db levél alakú, két ponton áttört fémtárgy.[322] M.: kb. 1,9×1,4 cm.
77–79. 3 db ezüstlemez, hátoldalukon szegecsekkel ellátva.[323] A legnagyobb m.: kb. 4×1,3 cm.
80. 1 db bronzból öntött, karikáján gyöngyözött mintát utánzó díszítésű líra alakú csat. M.: 2,6×2,6 cm (KKM ltsz. A-916.33.).[324]
81. 1 db bronzból öntött szíjszorító. Kerek középrészének két oldalához 1-1 háromágú elem csatlakozik, melyek hátoldalán 3-3 szegecs található. M.: 5,7×2,3 cm (KKM ltsz. A.916.34.).[325]
82. 1 db bronzból öntött, két szélén kisebb, kiszélesedő részekkel ellátott, kissé ovális szíjszorító.[326] M.: 2,5×2 cm.
83. 1 db kerek átmetszetű, zárt bronzkarika. Átm.: 3,2 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.3.) [*43. tábla 2*].
84. 1 db háromszög átmetszetű, a penge hátához csúcsba futó végű, a hát vonalában elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal rendelkező kovácsoltvas kés. Nyelén félkör alakú aranyozott lemez látható, egyik oldalán kör alakú „*bevéséssel*". M.: 19×1,3 cm.[327]
85. 1 db háromszög átmetszetű pengével ellátott kovácsoltvas kés.[328] M.: kb. 6×1,8 cm.
86. 1 db háromszög átmetszetű, a penge középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés.[329] M.: kb. 8,4×1,6 cm.
87. 1 db háromszög átmetszetű, a penge középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés.[330] M.: kb. 9×1,6 cm.
88. 1 db ovális vascsiholó.[331] M.: kb. 8,7×3 cm.
89. 1 db lant alakú vascsiholó.[332] M.: 8,1×3,5 cm.
90. 1 db lant alakú vascsiholó. Hiányos. M.: kb. 5,9×3 cm.[333]

320 Dókus 1900, 45, 7/1–5; Révész 1996b, 141, 2. kép.
321 Dókus 1900, 45, 5/32–40.
322 Dókus 1900, 45, 5/25.
323 Dókus 1900, 45, 5/8–10.
324 Dókus 1900, 45, 5/18; Révész 1996b, 141, 4. kép.
325 Dókus 1900, 45, 5/12; Révész 1996b, 142, 4. kép.
326 Dókus 1900, 45, 5/19; Révész 1996, 360, 137. tábla 31.
327 Dókus 1900, 43, 4/15.
328 Dókus 1900, 43, 4/28.
329 Dókus 1900, 43, 4/29.
330 Dókus 1900, 43, 4/30.
331 Dókus 1900, 43, 4/14.
332 Dókus 1900, 43, 3/5.
333 Dókus 1900, 43, 3/7.

91–93. 3 db kovakő.[334] A legnagyobb m.: kb. 3,2×2,5 cm.

94. 1 db homokkőből készült hosszúkás fenőkő.[335] M.: kb. 8,8×3 cm.

95. 1 db csónak alakú, gömbös végű ellenzővel ellátott, kétélű kovácsoltvas szablyamarkolatú kard. Markolata az egyik éle irányába hajlik, alatta lemélyedő rész volt látható, pengéjén pedig famaradványok voltak megfigyelhetők, rajtuk átlyukasztott, szögletes ezüstlemezkékkel. H.: 88 cm, a penge h.: 79 cm, sz.: 5,5 cm, az ellenző h.: 11 cm.[336]

96. 1 db kovácsoltvas szablyamarkolatú kard. Markolata az éle irányába hajlik.[337] M.: kb. 27,2×2,7 cm.

97. Kard/szablya hüvelyének fém vasalásai (?).[338] A legnagyobb m.: kb. 4,5×1,6 cm.

98. 1 db levél alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. Másodlagosan átfúrt.[339] M.: 6,5×2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.4.) [*37. tábla 3*].

99. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs.[340] M.: 7,1×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.5.) [*37. tábla 4*].

100. Nyereg fából készült részei, mely kápáján ötszög alakú, félgömbfejű szegekkel felerősített ezüstlemezekkel volt díszítve.[341] M.: kb. 10,8×5 cm, a legnagyobb ezüstlemez m.: kb. 2,8×2,8 cm.

101. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, rövid nyakkal kapcsolódik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója egyenes. M.: 18,7×10,5 cm (KKM ltsz. 949.).[342]

102. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, rövid nyakkal kapcsolódik a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz. Talpalója egyenes. M.: 21×11,2 cm.[343]

103. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, rövid nyakkal kapcsolódik a kengyel trapéz átmetszetű száraihoz. Talpalója egyenes. M.: 19×12,2 cm (KKM ltsz. A 939.).[344]

104. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve.[345] M.: 14×12,4 cm.

105. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve.[346] M.: 12,8×10 cm.

106. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt.[347] M.: 14,4×11,6 cm.

107. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Legyező alakú, felső oldalán enyhén ívelt füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három (?) bordával erősítve.[348] M.: 14,3×10,4 cm (KKM ltsz. 945.).

108. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve.[349] M.: 12×11,4 cm.

109. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,8×11,8 cm (KKM ltsz. 950.).[350]

110. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik

[334] Dókus 1900, 43, 4/16–18.
[335] Dókus 1900, 43, 4/13.
[336] Dókus 1900, 44, 8/c, 5/4–7; MNM R. A. 89.1.Gc 4.
[337] Dókus 1900, 43, 3/1.
[338] Dókus 1900, 43, 4/21–23.
[339] MNM R. A. H.1248.
[340] MNM R. A. H.1248.
[341] Dókus 1900, 43, 3/7–11, 5/11.
[342] Dókus 1900, 40, 1/1; Nevizánsky–Gašaj 2015, 99, *Obr.* 4/2.
[343] Dókus 1900, 40, 1/3.
[344] Nevizánsky–Gašaj 2015, 99, *Obr.* 4/5.
[345] Dókus 1900, 40, 1/2.
[346] Dókus 1900, 40, 1/4.
[347] Dókus 1900, 40, 1/5.
[348] Dókus 1900, 40, 1/6; Nevizánsky–Gašaj 2015, 99, *Obr.* 2/1.
[349] Dókus 1900, 40, 1/7.
[350] Dókus 1900, 40, 1/8; Nevizánsky–Gašaj 2015, 98–99, *Obr.* 1/6.

a kengyel kerekded átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három (?) bordával erősítve. M.: 15,6×12 cm.[351]

111. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×4,5 cm.[352]

112. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 8×6,5 cm.[353]

113. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat.[354] M.: 7,2×3,8 cm.

114. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.:11,4, illetve 10,8 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 8,7 cm (KKM ltsz. 924.).[355]

115. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak h.: 9,7, illetve 9,6 cm, az oldalpálcák h.: 10,5, illetve 9,7 cm (KKM ltsz. 959.).[356]

116. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla.[357] Az oldalpálca h.: 11,7 cm.

117. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla.[358] Az oldalpálca h.: 12,3 cm.

118. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla.[359] Az oldalpálca h.: 11,7 cm.

119. 1 db csikózabla.

120.1 db ívelt szárú, téglalap alakú felerősítővel ellátott, rövid nyakú, piramis alakú csúcsban végződő[360] kovácsoltvas sarkantyú.[361] H.: 12 cm.

121–? Különböző vastárgyak, melyek részben talán tegez (?) vasalásai lehetnek.[362] A legnagyobb darab h.: 4,5 cm.

10.3. ÉRTÉKELÉS

A község határában lévő homokdombon 1897–1898-ban kerültek elő a sírok szőlőtelepítést megelőző munkálatok során. Arra vonatkozóan sajnos nem találtam adatot, hogy Szendrey János 1897. évi kiszállása után a Dongó Gyárfás Géza által említett leletek milyen módon bukkantak felszínre: újabb földmunka történt, avagy a már korábban előkerült leletek beszolgáltatásáról lehet-e szó. A sírok számáról nem készült feljegyzés, de legalább 20-30 sír előkerülésével számolhatunk, melyek a domb különböző pontjain történő elhelyezkedésük alapján több sorba és csoportba rendeződhettek.[363] Az 1897. évi sírok kapcsán Dongó 6 vázhoz tartozó koponya és egyéb csontok előkerüléséről tudósított, melyek „*a mellettük eltemetett harci paripák koponyacsontjaival együtt*" kerültek elő.[364]

A temetkezési szokásokat és a leletösszefüggéseket tekintve sajnos csupán elenyésző információkkal redelkezünk, s nincsenek biztos adataink az eltemetettek nemi és életkori megoszlásait illetően sem.[365] Ez utóbbi vonatkozásában Bóna István legalább 10 férfi és 2 női sír meglétét valószínűsítette.[366] Az elhunytak embertani alkatára pedig csupán egy 1898-ban előkerült férfisír koponyájának vizsgálati eredménye utal, melyet Bartucz Lajos a kaukázusi-mongolid csoportba sorolt.[367] A sírok valószínűleg egyszerű aknasírok lehettek, mivel a szél a futóhomokos domb keleti részét folyamatosan erodálta, így azok csaknem a föld felszínén kerültek elő.[368] Ebből következően mélységük vélhetően nem lehetett nagy. Az 1897-ben előkerült egyik sírban az elhunyt lábának csontjainál volt a ló koponyája és mind a 4 lábának végcsontjai, s ebben a sírban volt egy hüvelyén elkalapált ezüstdirhemekkel díszített szablya is.[369] 1898-ban egy 190 cm magas férfi sírjában ismeretlen típusú dirhem, tokján ugyancsak ezüstlemezekkel díszített szablyamarkolatú kard, tarsolylemez, alatta egymás mellett csiholó, kovakő, az elhunyt egyik ujjának harmadik percén filigrán és granulált díszítésű gyűrű, ezüstből készült csatok, valamint ezüstlemezekkel díszített nyereg volt.[370] Dongó az 1898-ban előkerült leletek kapcsán „*a vitéz bal tenyerének csontjai alatt egy*

351 Dókus 1900, 40, 1/9; Nevizánsky–Gašaj 2015, 96, *Obr.* 2/2.
352 Dókus 1900, 43, 3/2.
353 Dókus 1900, 43, 3/3.
354 Dókus 1900, 43, 3/6.
355 Dókus 1900, 40, 2/1; Nevizánsky–Gašaj 2015, 99, *Obr.* 2/3.
356 Dókus 1900, 40, 2/2; Nevizánsky–Gašaj 2015, 99, *Obr.* 4/3.
357 Dókus 1900, 40, 2/3.
358 Dókus 1900, 40, 2/4.
359 Dókus 1900, 40, 2/5.
360 Wolf 1991, 591.
361 Dókus 1900, 43, 4/12.
362 Dókus 1900, 43, 4/19–20, 24–27.
363 Révész 1996b, 141.
364 Dongó 1898, 34.
365 Kovács 2013, 570.
366 Bóna 1997, 1454.
367 Bartucz 1931, 116–117.
368 Szendrey 1898a, 102.
369 Szendrey 1898, 9.
370 Dókus 1900, 42–47; Kovács 1989, 21.

bronz tokba zárt tűzszerszámot" említ,[371] ami ha a lemezzel borított tarsolyban lévő tűzkészségre vonatkozik, akkor megadja a tarsolylemez helyét is.

A temető leletanyaga minden bizonnyal hiányosan maradt csak fenn, s már Szendrey felvetette, hogy az elsőként előkerült sírok gazdagsága feltételezné arany- és ezüsttárgyak meglétét is, ezek hiányának okát a találók kezén történő elkallódásukban feltételezte.[372] Ez vélhetően így is lehetett, hiszen ilyen tárgyak egy évvel később – amikor már célzottan keresték a sírokat, s így valószínűleg a munkálatokat is személyesen felügyelte a birtokosok megbízottja – több sírból is kerültek elő. A leletek leírása a publikációk adatain felül a leltárkönyv bejegyzéseit is figyelembe véve történt, utóbbi ugyanis esetenként többletinformációt tartalmaz.

Feltűnő, hogy szinte alig került elő női vagy gyermeksírokhoz is köthető, vagy azokra jellemző tárgytípus. Mindössze 1 db lapított gömb alakú, oldalán bordázott *üveggyöngy* maradt fenn. A fejékszerek között egy pár *sima, nyitott végű huzalkarika* ismert, melyeket kiegészítő elemként 1-1 ráhúzott fülesgomb díszített. A karperecek között 2 db *kiszélesedően lekerekített végű pánt-* és 1 db *nyitott végű huzalkarperec* ismert. Összesen 4 db *gyűrű*ről maradt fenn híradás, ezek között a honfoglaló magyarság jellegzetes gyűrűtípusaiból, a *hólyagos* és *négygömbös fejű* változatból 1-1 db ezüstpéldány ismert. 1 db ezüstgyűrű karikáján és foglalatán filigrán és granulált díszítést hordozó, bizánci jellegű[373] ékszer volt, melynek párhuzamait egy Szabolcs megyei lelőhelyről[374] és Tarpáról ismerjük.[375] A negyedik gyűrű pedig hatszög alakú fejével és nyitott, egymásra hajló végű karikájával leginkább a 9. századi gyűrűk egy csoportjával mutat hasonlóságot.

A temetőben két *veretes öv*készlet határozottan elkülöníthető,[376] mindkettő azonos verettípusok szélesebb és keskenyebb változatait tartalmazza, valamelyiknek a zárását szolgálhatta az ugyancsak előkerült ezüst övcsat. Az 1898-ban előkerült, 190 cm magas férfi *tarsoly*ának fedelét aranyozott ezüstlemez díszítette, a tarsolyban kerültek sírba a tűzszerszámok is. A sír leírásánál szereplő „*ezüst csatok*"[377] talán ugyancsak az öv egyes elemeire vonatkoztathatók. A további különböző veretek egykori felhasználását nehéz kétséget kizáróan meghatározni, köztük lehettek az övhöz vagy a ruházathoz, esetleg a lábbelihez is kapcsolódó darabok. A bronzból készült *líra alakú csat* szolgálhatott akár az öv zárására, de lehetett akár valamilyen függesztőhöz, esetleg lószerszámhoz kapcsolva is. További 3 db *szíjszorító* ismert a leletek között, ebből 2 db azonos, s talán ugyanilyen lehetett egykor a harmadik is, melynek azonban sajnos szinte csak a karikája maradt meg. Kérdés, mi lehetett annak az ezüstlemeznek a funkciója, melyet csak Dongó leírásából ismerünk, s a ruházat vagy a fegyverzet mellett a lószerszámon is felhasználhatták.

A *használati és munkaeszközök* között legalább 4 db vaskés van, ebből 1 db aranyozott lemezdíszes volt, 1 db pedig a Dongó által említett borotvaszerű eszköz. A csiholók ovális és lant alakú változatban kerültek elő, összesen 3 db, melyekhez ugyancsak 3 db kovakő csatlakozik. Itt kell megemlíteni még 1 db hosszúkás fenőkövet is.

A fegyverek között a dirhemet és a tarsolylemezt is tartalmazó sírból került elő 1 db *szablyamarkolatú kard*, melynek tokját ezüstlemezek díszítették. A fegyver leírását a Dókus-gyűjtemény szablyáinak vizsgálata során a Fettich Nándor által készített szűkszavú leírás őrizte meg: „*kétélűnek látszó, szablya-szerű kard*".[378] Az 1897-ben előkerült 2 db *szablya* közül legalább az egyik ugyancsak ezüstdíszes volt, itt szétkalapált, s így sajnos meghatározhatatlan dirhemek[379] helyezkedtek el a hüvelyen. Szendrey beszámolt a nagyobb darab pengéjének ellenzőhöz közeli részén található lemélyedésről és szegecsről, melyek valószínűleg leszedett nemesfém-díszítés egykori nyomai lehetnek,[380] Dongó pedig még egy fegyvert díszítő drágakőről is ír.[381] Egy további fegyver található még az 1898. évi leletek között, ebben az évben a leírás szerint egy szablya/kard hüvelyének fémvasalásai (?) is napvilágot láttak. 1897-ben került elő 1 db *fokosbalta*, míg az íjászfelszerelés elemeit az 1898-ban előkerült 2 db levél alakú *nyílcsúcs* képviseli.

Feltételezhető, hogy a sírok némelyikébe agyagedényben behelyezett *étel- vagy italmelléklet* is került, az 1897. évi leletek között ugyanis „*Több nagyobb cserépedény töredéke*"[382] is szerepel. Meg kell azonban jegyezni, hogy a területen egy őskori telep objektumai is megfigyelhetők

371 Dongó 1898a, 200.
372 Szendrey 1898, 9.
373 Mesterházy 1990, 156–158.
374 Mesterházy 1996.
375 Jakab 2014, 88; Jakab 2019.
376 Révész 1996b, 140.
377 Dókus 1900, 42–47.
378 MNM R. A. ltsz. 89.1.Gc 4.
379 Kovács 2013, 175.
380 Szendrey 1898, 9; Szendrey 1898a, 103–104.
381 Dongó 1898, 34.
382 Szendrey 1898, 9; Szendrey 1898a, 102.

voltak, így talán némelyiknek a korszakba sorolása kérdéses lehet. A későbbiekben Kozma Menyhért ajándékozott Dókus Gyulának egy agyagedényt, mely a *„IX. századbeli tipusza a mai metszett, üveg ivópohárnak"*.[383]

A lovas sírok között az 1897. évben előkerült szablyás sírban a lábak csontjainál volt a ló koponyája és lábainak végcsontjai. Bizonytalan, hogy hány részleges lovas temetkezés lehetett még a temetőben. Dongó beszámolója alapján az 1897. évben előkerült mind a 6 sír ilyen volt.[384] Az előkerült 22 db kengyel és 10 db zabla legalább további 10, minimálisan lószerszámos temetkezésre utal. Ezek között egy sírban ezüstlemezekkel díszített nyereg is volt, mely Dókus megállapítása szerint öblös félkör alakú volt,[385] míg a lószerszám szíjazatát díszítette valamelyik temetkezésben a 10 db öntött ezüstveret, ezek közül az egyik áttört.[386] A kengyelek között karoling-normann típusú 4 db került elő a temetőben, ebből 1 db Szendrey,[387] 2 db pedig Dókus leírásából[388] ismert, további 1 db – az előzőekkel nem azonosítható – pedig ugyancsak a temető leletei között szerepel,[389] így ha a közleményekben megjelent rajzok pontosak, akkor a temetőből eddig ismert ilyen kengyelek száma további 1 darabbal növekszik. A körte alakú változatokból összesen 15 db ismert, ezek között figyelmet érdemel az 1897-ben előkerült egyik darab, melynek szárai külső oldalán plasztikus díszítések sorakoznak. Ennek a típusnak a párhuzamai gyakoriak a mai szlovák és cseh területek kora középkori leletanyagában.[390] Így ez a kengyel valószínűleg nem helyben készült darab volt, jó eséllyel valamelyik fegyveres akció nyomán – vélhetően a felszerszámozott lóval együtt – került a magyar szállásterületre. A 2 db legyező alakú kengyel egyikén lemezes (?) fémberakásra utaló nyomok láthatók. További 1 db kengyel típusa kérdéses, 1 db, mely *„a szíj lyuk alatt mindkét oldalt szabályos kidudorodással"*[391] rendelkezett, pedig csak leírásból ismert. A hevedercsatoknak 3 db téglalap alakú változata ismert. 1897-ben 3 db csikó- és 1 db kétkarikás vagy oldalpálcás, 1898-ban pedig 2 db csikó- és 4 db oldalpálcás zabla került elő,[392] ezek egyike jelentős mértékben elkoptatta a ló két hátsó fogát.[393] Dongó beszámol[394] egy láncos zabláról is, ennek feltehetően a szájvasa lehetett láncszemekből összeállítva. Különleges lelet az 1898-ban előkerült *vassarkantyú*.[395] Dongó egy feltételesen tevének meghatározott állatról is tudósít az 1898. évi sírok kapcsán.[396]

Az eredetileg mintegy 80-100 síros[397] szállási jellegű temető[398] használati idejéhez az 1897-ben előkerült *dirhem* szolgáltat *terminus post quem*et, ami a 911/912. évben határozza meg az azt tartalmazó sír megásásnak lehetséges legkorábbi időpontját.[399] A temető további leletanyagát is figyelembe véve az a 10. század első felére keltezhető.[400]

A terület birtokosa, Kozma Menyhért Dongó Gyárfás Géza szerkesztőnek írott levelében beszámolt arról, hogy a *„lelőhelytől délkeleti irányban húzódó dombok majdnem mindegyike bír még ily fel nem tárt ős-sirokkal, mert azok szélhordta helyein nagyon sok elporladt csontrész található"*.[401] Ennek alapján talán további 10. századi temetők is rejtőznek vagy rejtőztek a környéken, ha pedig így van, akkor ezek így feltehetően ugyanannak a temetőcsoportnak a részei lehettek.

10.4. IRODALOM

Szendrei 1898; Szendrei 1898a; Dókus 1900, 39–47; Hampel 1900, 535–546; Fék 1192. sz.; Révész 1996e; Nevizánsky–Košta 2009, 327–328; Horváth 2019, 39–54.

383 Dongó 1898b, 200.
384 Dongó 1898, 34.
385 Dókus 1900, 41.
386 Révész 1996b, 141.
387 Szendrei 1898, 11.
388 Dókus 1900, 41.
389 Nevizánsky–Gašaj 2015, 99, *Obr.* 4/5.
390 Karo 2004, 167–169.
391 Dongó 1898c, 106, 10. jegyzet.
392 Dókus 1900, 41.
393 Szendrey 1898, 11.
394 Dongó 1898c, 106, 10. jegyzet.
395 Wolf 1991, 590–591.
396 Dongó 1898a, 200.
397 Révész 1996b, 141.
398 Kovács 2013, 570.
399 Kovács 2011, 181.
400 Révész 1996b, 141.
401 Dongó 1898, 35.

11. BOGÁCS-PAZSAGPUSZTA

11.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1987 tavaszán a Hórvölgyi Termelőszövetkezet szőlőtelepítést megelőző, 70-80 cm mélységű rigolírozást végzett a településtől délre, a Kánya- és a Hór-patak közén, az utóbbitól mintegy 400 méterre található É-ÉNy–D-DK-i irányú hosszúkás kiemelkedésen, melynek során egy ismert őskori lelőhely jelenségeit bolygatták meg [*21. kép*]. A helyszínre a Herman Ottó Múzeumból S. Koós Judit szállt ki, aki a területen nagy mennyiségű ember- és állatcsontot, valamint agyagedény darabokat is talált. 1988 tavaszán a TSz folytatta a munkát, így a lelőhely egy további részét is megbolygatták. A leletmentésre sajnálatos módon azonban csak az ősz folyamán kerülhetett sor, amikor a domb nagy részét már szőlő borította, így az csak annak É–ÉNy-i szélére terjedhetett ki. A feltáráson egy bronzkori telep[402] részlete és egy gyermeksír került elő. A feltáráshoz kapcsolódó terepbejárások során pedig ős- és középkori leletek mellett 2 db honfoglalás kori kengyel is előkerült. A régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban került beleltározásra.

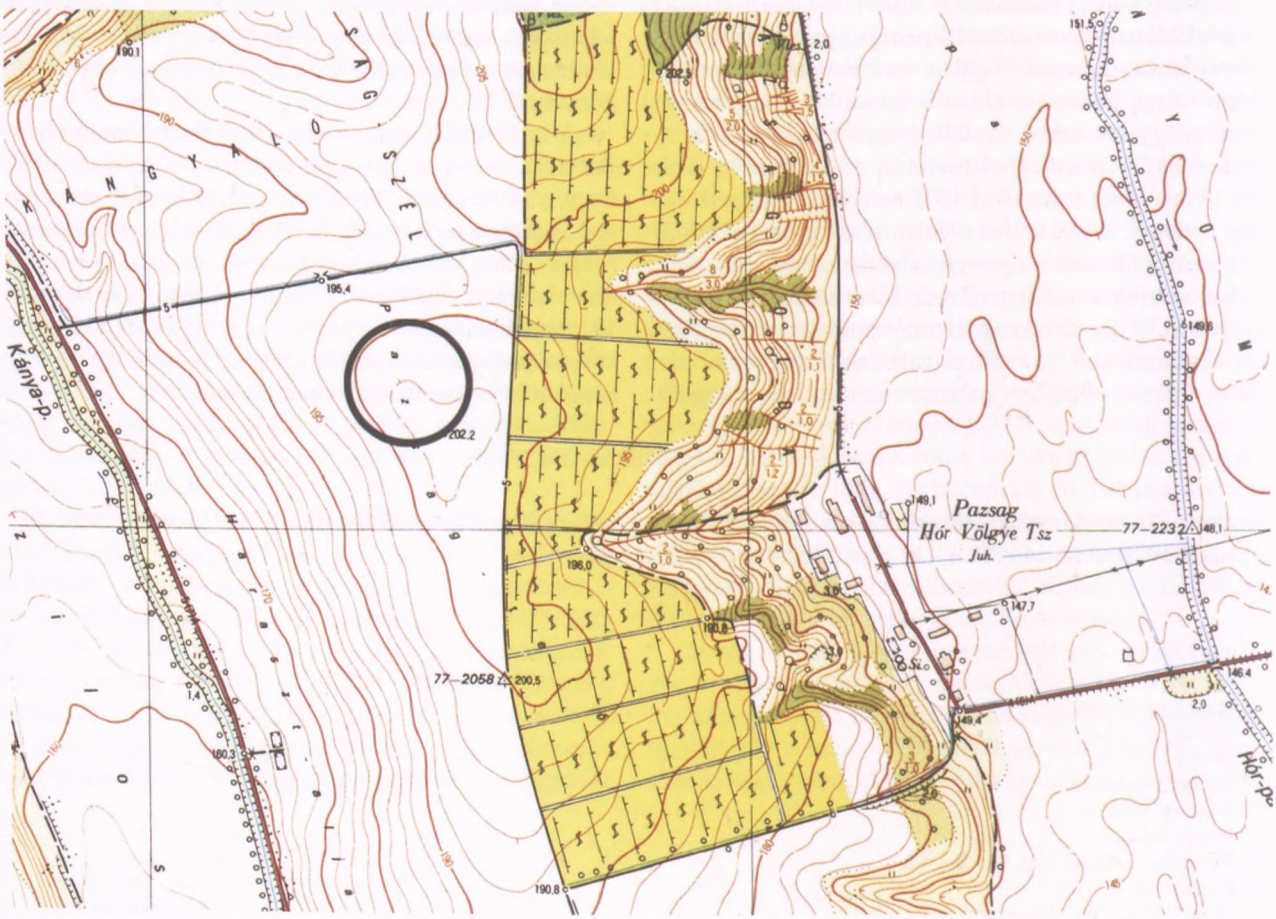

21. kép. Bogács-Pazsagpuszta (1:10 000)

[402] Kienlin–P. Fischl–Pusztai 2018, 155–159.

11. BOGÁCS-PAZSAGPUSZTA

11.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db tarpéz alakú kovácsoltvas kengyel. Bizonytalan formájú, a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel ellátott füle összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel szögletes átmetszetű száraihoz, melyek talpalóval érintkező részeinél 1-1 szögletes gomb látható. Talpalója ívelt, három bordával erősített. A kengyel előoldalán ezüsthuzal-berakás található. A kengyel fülének alsó részén és a nyakon részben bizonytalan minta, a szárak nyak alatti részén nagyobb háromszög, míg a szárak talpaló felé terjedő részein csúcsukkal egymásra támaszkodó háromszögek alkotta díszítés sorakozik, melyek érintkezési pontjainál egyetlen huzalberakás fut hosszirányban. Ez a két száron futó berakás egymást keresztezve a kengyel fülének széléig ér. A szárak alsó részein két szélesebb lemezberakást utánzó huzalberakások láthatók, míg a gombokat összefüggő felület benyomását keltő huzalberakás borítja. A talpaló szélének felső részét ütemesen sorakozó berakás díszíti. M.: 16,5×11,5 cm (HOM ltsz. 94.92.1.) [*44. tábla 1, 264. tábla 4*].
2. 1 db legyező alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle a kengyelszíj számára trapéz alakban áttört, szárai laposak, talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 16,7×14,5 cm (HOM ltsz. 94.92.2.) [*44. tábla 2*].

11.3. ÉRTÉKELÉS

Az előkerült 2 db kengyel minden bizonnyal egy honfoglalás kori temető meglétére utal,[403] mely így legalább egy lovas vagy lószerszámos sírt (is) tartalmazott. Sajnos arra vonatkozóan nem találtam adatot, hogy a két kengyel egymás közelében vagy egymástól távolabb került-e elő, így nyitva kell hagynunk annak eldöntését, vajon elméletben lehettek-e egy sírban. A tarpéz alakú kengyelek az eddigi feltárások tapasztalatai alapján ritkák, de legyező alakú változattal egy párt alkotva nem teljesen ismeretlenek,[404] így ez talán inkább két temetkezés mellett szólna. Az, hogy ezek előkerültek, vélhetően kisebb mélységben történő fekvésüknek köszönhető, vagyis lehetséges, hogy amennyiben valóban sírból származnak, úgy azokat a sír már részben behantolt részébe helyezték. A két kengyel közül a trapéz alakú változat előoldalát fémberakás díszíti. A típus körében különösen gyakorinak számít a tausírozás. Teljesen pontos párhuzamát azonban nem ismerem, ám nagyban hasonló a Muszka (Musca, Ro.) Nachtnébel Ödön telkén előkerült kengyelpár díszítése, s annak technikai kivitele is: itt is a homokóra alakú minták készültek el először, majd azokra került a csúcsuknál futó fémszál, a háromszögek belsejében pedig a szárakra keresztirányban futó vájatok erőteljesebb kialakításúak.[405] A homokóra alakú minta felbukkan továbbá egy pincehelyi kengyelen is, azonban némiképp eltérő technikai kivitellel.[406] Kialakítását tekintve illeszkedik azon kengyelek sorába, melyeknél az alapfémben kialakított, a huzal befogására szolgáló vájatokat kisebb és vékonyabb, arra megközelítőleg merőleges hornyok keresztezik, mintegy rasztert alkotva, s a berakott huzal alapfémből kiemelkedő része szélesre kalapált. Ez a technikai kivitel – bátran állíthatóan – a trapéz alakú kengyelek sajátja, még akkor is, ha ritkán körte alakú változaton in felbukkan.[407] Emiatt pedig kronológiai értékkel is bír, tekintve, hogy a trapéz alakú kengyelek elterjedése a 10. század második felére tehető.[408]

11.4. IRODALOM

S. Koós 1989; S. Koós 1991; Révész 1992, 95, 36. jegyzet; Révész 1996, 45.

403 S. Koós 1989, 650.
404 Pl. Varga 2014, 498. – A szerző a kengyelt körte alakúnak határozta meg, véleményem szerint azonban az a legyező alakú csoportba is besorolható.
405 Horváth 2013, 20.
406 Horváth 2013, 18–19.
407 Horváth 2013, 22.
408 Kovács 1986.

12. CIGÁND-DIÓS-DŰLŐ

12.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2008. július 21. és augusztus 27. között Kisjuhász Viktória vezetésével folyt megelőző feltárás a településtől délkeletre fekvő Diós-dűlőben [*22. kép*]. A gépi humuszoláshoz kapcsolódó fémkeresős vizsgálat nyomán került elő egyéb leletek mellett egy Árpád-kori bronz karperec is.[409] A tárgy a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Feltárási és Leletfeldolgozási Osztályán található.

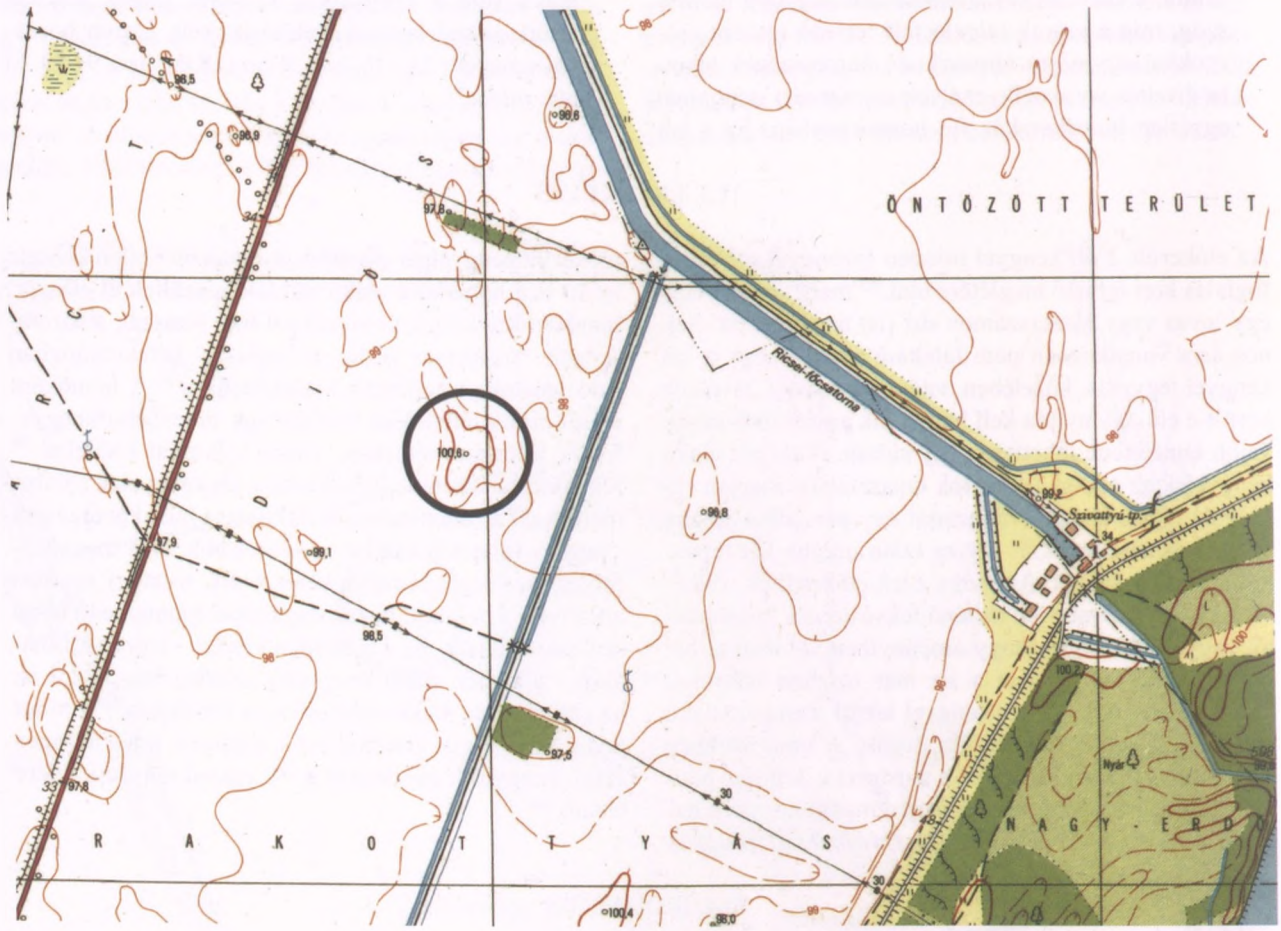

22. kép. Cigánd-Diós-dűlő (1:10 000)

12.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db bronz karperec (MNM RFLO ltsz. n.).

12.3. IRODALOM

KISJUHÁSZ 2009.

[409] KISJUHÁSZ 2009.

13. EDELÉNY-BORSOD, DEREKEGYHÁZA-DŰLŐ

13.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől északkeletre, a föld-fa szerkezetű erősségtől mintegy 640 méterre,[410] a nyugati irányból a Balajti-patak által határolt dombtetőn 1866 óta kerültek elő különböző korú régészeti leletek, melyeket a szántás vetett felszínre. Ennek nyomán 1926 és 1948 között több régészeti feltárásra is sor került a Magyar Nemzeti Múzeum és a Borsod-Miskolci Múzeum szakembereinek részvételével, esetenként egy nemzetközi projekt keretei között, külföldi szakembereket is bevonva a kutatásba [*23. kép 3*]. Ezek egyikén, 1928 márciusának végén[411] került elő egy kora Árpád-kori gyermeksír is, amelyet *in situ* helyzetben kiemelve szállítottak a Borsod-Miskolci Múzeumba,[412] ahol annak leletei beleltározásra kerültek.

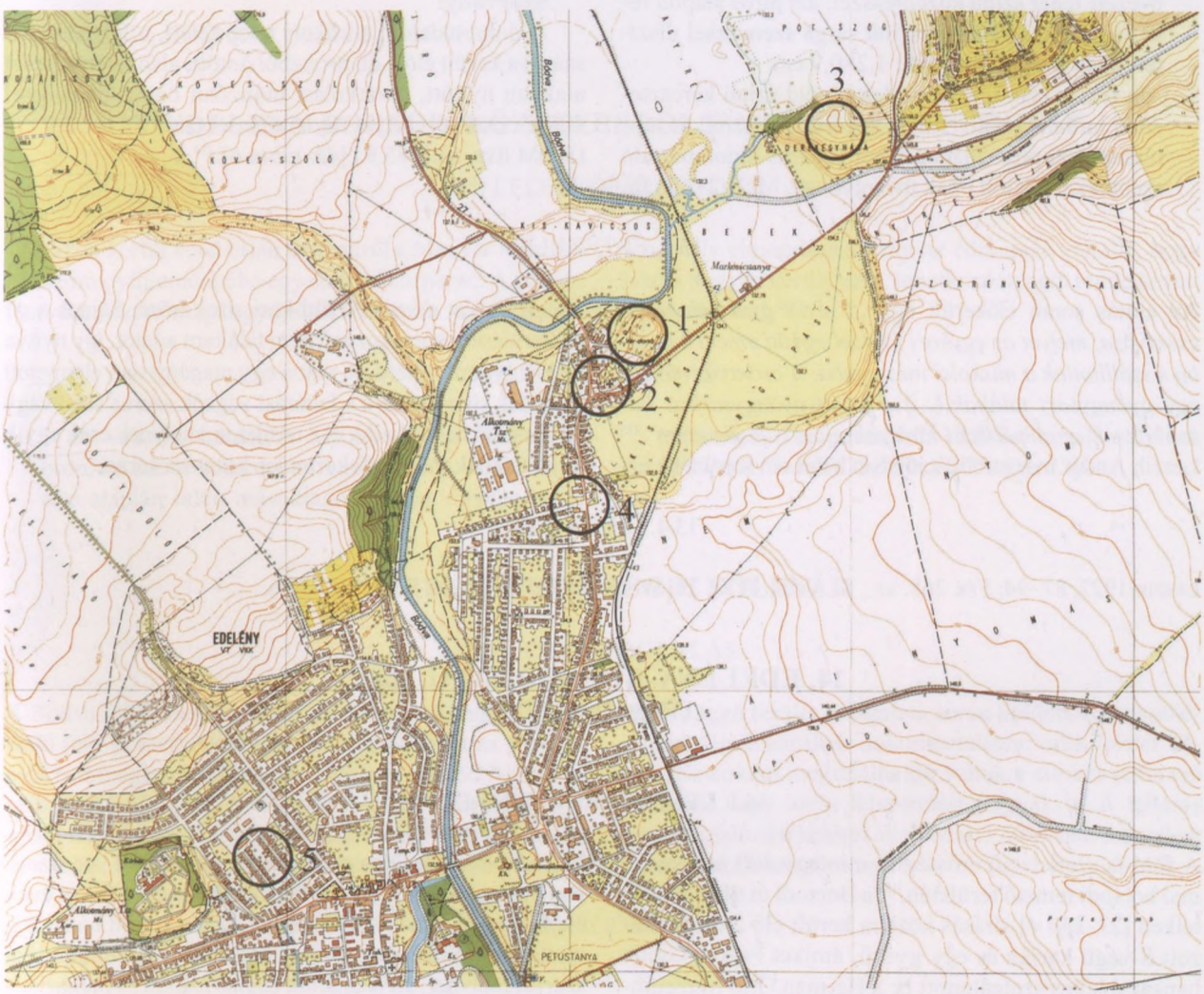

23. kép. Edelény, 1: Borsodi földvár, 2: Református templom, 3: Borsod, Derekegyháza-dűlő, 4: Borsod, Fő u. 268., 5: Semmelweis u. 10. (1:10 000)

410 Leszih 1927, 88.
411 HOM R. A. 880-72.6.
412 HOM R. A. 880-72.6.

13.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1928. március)
Gyermek, 6 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
Mellékletei:

1–5. 5 db üveggyöngy, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:

1. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztező hullámvonallal, ennek közein fekete kerettel övezett fehér színű középrésszel, azt piros alapon fehér és sárga sugaras kidomborodó szemekkel ellátott opak üveggyöngy. M.: 1,3×1,2 cm.
2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztező hullámvonallal, ennek közein fekete kerettel övezett fehér színű középrésszel, azt piros alapon fehér sugaras, illetve egyszínű sárga szemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,2×0,9 cm.
3. 1 db fekete színű, henger alakú, zöld színű keresztező hullámvonallal, ezek közein zöld színű középrésszel, azt piros alapon fehér sugaras kidomborodó szemekkel ellátott opak üveggyöngy. M.: 1,2×1,3 cm.
4. 1 db fekeke színű, lapított gömb alakú, fehér keresztező ráfolyatott hullámvonallal, ezek közein sárga, kidomborodó szemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,2×1,1 cm.
5. 1 db fekete színű, henger alakú, fehér színű keresztező hullámvonallal, ezek közein piros alapon fehér-sárga sugaras kidomborodó szemekkel ellátott opak üveggyöngy. A gyöngy hátterét egykor – legalább sávokban – ezüstszínű bevonat borította. M.: 1,4×1,4 cm (HOM ltsz. 53.1124.1.) [*45. tábla 1–5, 254. tábla 15*].

Szórvány:
A domboldalon, a kőkori telep felett, a felszínre kiszántva került elő 1 db bronzból öntött, alsó felén kereszt alakban nyitott, rovátkolást utánzóan öntött díszítéssel ellátott csörgő, melyet Nyíri Dániel talált.[413] H.: 2,9 cm (HOM ltsz. 53.1085.9.) [*45. tábla 6*].[414]

13.3. ÉRTÉKELÉS

Az ásatás során előkerült egy „*6 éves gyermek teljes csontváza, melyet az egykori földdel együtt emeltek ládába s szállítottak a miskolci múzeumba. A csontváz mellett egy gyöngysort találtak (...) a talált gyöngysorhoz hasonló csak az Árpádházi királyok alatt volt divatban*".[415] Leszih Andor már publikációjában helyesen sorolta be ezt a temetkezést a kora Árpád-kori sírok közé. Sajnos a sír előkerülésére vonatkozóan nem találtam adatot, így nyitva kell hagynunk a kérdést, vajon egy magányosan eltemetett gyermek sírja került-e a feltárást végzők szeme elé, avagy egy temető helyezkedik el a területen, melynek csak egyik sírját találták meg az őskori telep kutatása során.

13.4. IRODALOM

Leszih 1927, 87–94; Fék 268. sz.; K. Végh 1970, 79; Wolf 1992, 122; HOM R. A. 880-72.6.

14. EDELÉNY-BORSOD, FŐ U. 268. (Régi temető)

14.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A föld-fa szerkezetű erősségtől mintegy 400 méterre, a mai borsodi temető területén,[416] a Borsodi út 91. számú[417] telken [*23. kép 4*] sírásás közben került elő 2 db bordázott S-végű karika és egy gyűrű, amiket Farkas Gyula hangácsi lakos szolgáltatott be a Herman Ottó Múzeumba.[418] Sajnos a területen feltárásra nem került sor, azonban a temető mögött az 1970-es évek végén, a 80-as évek elején egy új utcát alakítottak ki, az ide épített házak kivitelezési munkálatai során a területen élők elmondása szerint több helyen is találtak csontvázakat és hajkariká-

[413] Leszih 1927, 87; Wolf 2008a, 6.
[414] A leltárkönyv bejegyzése szerint a gyöngyök és a csörgő összetartoznak.
[415] HOM R. A. 880-72.6.
[416] Wolf 2019, 17.
[417] A 268. házszám téves: Wolf 2005, 14, 33. jegyzet.
[418] K. Végh 1970, 80; Wolf 1992, 122; Wolf 2008, 58.

kat is.[419] A lelőhelyet – mely a Borsodi út alatt is folytatódik – a Borsodi út 138–146. és a 93–103. számú telkek határolják.[420] Az előkerült leletek valószínűleg egy 11. századi soros temetőre utalnak.[421]

14.2. LELETLEÍRÁSOK

1–2. 2 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, öt bordával ellátott S-végű karika. M.: 3,4×2,6 cm, hv.: 0,27 cm, Ssz.: 0,7 cm (HOM ltsz. 62.32.1.) [*45. tábla 7*].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, öt bordával ellátott S-végű karika. M.: 3,2×2,6 cm, hv.: 0,27 cm, Ssz.: 0,74 cm (HOM ltsz. 62.32.1.) [*45. tábla 8*].
3. 1 db háromrét hajlított kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, nyitott, elkalapált végű gyűrű. M.: 2,5×2,5 cm, hv.: 0,3 cm (HOM ltsz. 62.32.2.) [*45. tábla 9*].

14.3. IRODALOM

Wolf 2019, 17; HOM R. A. 3332-03, 2135-90.

15. EDELÉNY-BORSOD, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

15.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1972-ben került vétel útján Borsodról a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe egy sodrott karperec. A tárgyat Horváth József magángyűjtőtől vásárolta meg a múzeum, mely elmondása szerint az édesapjáé volt, de, hogy hozzá hogyan került, arra vonatkozóan nem rendelkezett információval.[422]

15.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db vékony, háromrét hajlított kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű – mérete alapján talán másodlagosan, egy nyakperecből átalakított – karperec. M.: 10,2×8,6 cm, hv.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 73.38.A.) [*47. tábla 12*].

16. EDELÉNY-BORSODI FÖLDVÁR

16.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A Bódva folyó mentén fekvő alacsony dombon elhelyezkedő föld-fa szerkezetű sáncok kutatását már az 1890-es években megkezdte Bartalos Gyula, majd 1927-ben Leszih Andor folytatta. A nagyobb felületre kiterjedő, tervszerű kutatás végül 1987-ben indult meg Wolf Mária vezetésével. 1999-ig a sánc belső részén nagyobb, részben egybefüggő terület vizsgálata során különböző települési jelenségek kerültek dokumentálásra, ezek leletei között esetenként megtalálhatók voltak a sírokra jellemző ékszerek vagy lovas felszerelési tárgyak is. A feltárás összefoglaló értékelését Wolf Mária 2019-ben megjelent monográfiája tartalmazza.

16.2. IRODALOM

Leszih 1927, 85–87; Wolf 1992a; Wolf 2019.

419 Wolf 2008a, 7.
420 HOM R. A. 3332-03.
421 Wolf 2019, 16, 337.
422 Wolf 2008a, 6.

17. EDELÉNY-FINKE

17.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az 1963-tól Edelényhez csatolt település vasúti töltése mellett található „*kopott*" dombon, a vasúti pálya építése során került elő egy honfoglalás kori, lócsontokat is tartalmazó sír, melynek megmaradt leleteit Fürj Alajos ajándékozta a Herman Ottó Múzeumnak [*24. kép*].[423]

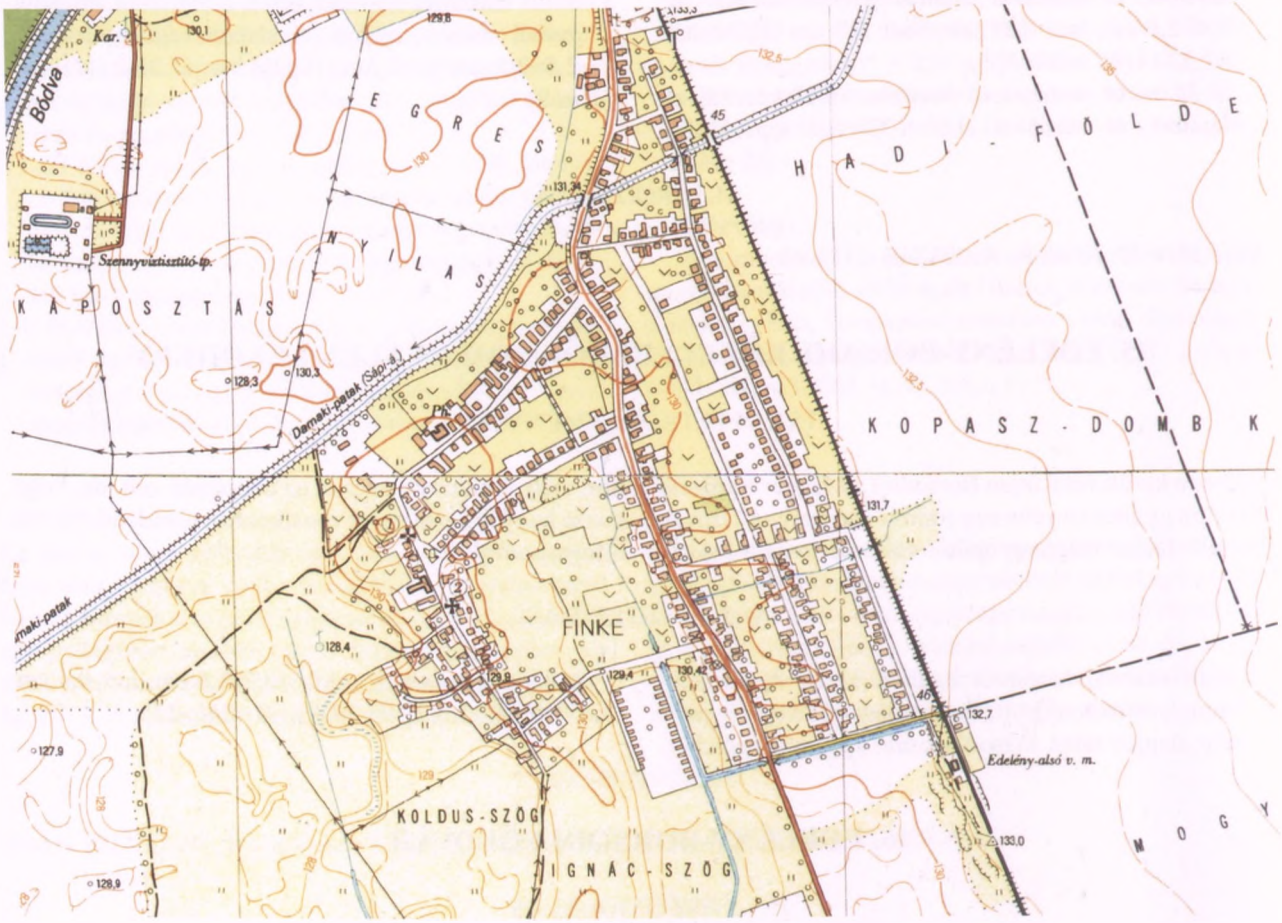

24. kép. Edelény-Finke (1:10 000)

17.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír

Férfi (?). Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A feldúlt sírból csak a leletek egy része maradt meg. A sírban lócsontok is voltak.

Mellékletei:

1. 1 db töredékes bronzlemez. M.: kb. 4×2,4 cm (HOM ltsz. 53.1088.2.).
2. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. A nyéltüskén famaradványok voltak megfigyelhetők. M.: 6,3×2,1 cm (HOM ltsz. 53.1088.4.) [*46. tábla 1*].

3–4. 2 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Lapos száraik külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek trapéz alakú füleihez, melyek a kengyelszíj számára ovális áttöréssel rendelkeznek. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 16,3×12,2, illetve 15,1×12,1 cm (HOM ltsz. 53.1088.1. – elvesztek) [*46. tábla 2–3*].

[423] FÉK 320. sz.; K. VÉGH 1970, 79; RÉVÉSZ 1992, 95; RÉVÉSZ 1994, 62; WOLF 1992, 122; WOLF 2008, 6.

4. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú nagykarikás kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 8,3 cm, a karika átm.: 6,5 cm (HOM ltsz. 53.1088.3.) [*46. tábla 4*].

17.3. ÉRTÉKELÉS

Az előkerült sír pontos helye sajnos ismeretlen, mint ahogy arra vonatkozóan sem rendelkezünk adatokkal, hogy lehettek-e további, gyűjteménybe nem került leletek is a sírban. Kérdéses az is, hogy magányos sír avagy temető része volt-e. Leletanyaga a 10. századon belül pontosabban nem keltezhető.

17.4. IRODALOM

Wolf 2008, 6.

18. EDELÉNY-REFORMÁTUS TEMPLOM

18.1. ÖSSZEFOGLALÁS

Az ispánsági központtól délnyugatra található kisebb dombon elhelyezkedő templom körüli – feltehetően több száz síros – temető 77 sírját dokumentálta Wolf Mária az építmény északi oldalán. A mintegy hét évszázadon keresztül használt nyughely megnyitása a 11. század második felére, a 12. század elejére tehető. A sírokból 14 tartalmazott mellékleteket, főként karikaékszereket. A feltárás összefoglaló értékelését Wolf Mária 2019-ben megjelent monográfiája tartalmazza.

18.2. IRODALOM

Wolf 2002, 199–200; Wolf 2019.

19. EDELÉNY-SEMMELWEIS U. 10.

19.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1973. május 8-án Majoros Lajos Semmelweis u. 10. szám alatti telkén házalapozási munkálatok során csontvázakra bukkantak [*23. kép 5*]. Az alapozási árkokba eső csontvázrészeket a munkások kiszedték, majd a leletek előkerüléséről értesítették a Járási Könyvtár igazgatóját, Slezsák Imrét. Slezsák a találók elmondása és a helyszínen még megfigyelhető maradványok alapján rajzot készített az előkerült 5 váz fekvéséről és azok elhelyezkedéséről, majd jelentette a sírok előkerülését a Herman Ottó Múzeumnak, ahonnan Gádor Judit és B. Hellebrandt Magdolna szállt ki a helyszínre. Ekkor az 1. és az 5. sír egyes részei még a földben voltak, nagyobb felületű feltárásra azonban nem nyílt lehetőség, ugyanis a környező telkeken építendő házak alapozási munkálatai már befejeződtek akkorra. Ezért a tulajdonossal abban állapodtak meg, hogy a házalapozási munkálatok után, a pince mélyítését megelőzően a múzeum elvégzi a leletmentő feltárást, mely kiterjed a házalapok közötti útszakaszokra is. Erre 1973. június 18. és 22. között került sor Gádor Judit vezetésével, amikor 6 szelvényben összesen 8 sírt dokumentáltak.[424] A leletanyag a Herman Ottó Múzeumban került elhelyezésre.

19.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1973. május 8., július 18.) [*48. tábla 1*].

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 24°, sm.: 92 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Házalapozási munkálatok során a koponyát, a felsőtest csontjait, a karcsontokat és a medencét kiszedték, *in situ* helyzetben csak a lábak csontjai maradtak. Megjegyzés: a váz jobb oldalán

[424] Gádor 1974; Gádor–Hellebrandt 1975; Wolf 2008, 6; MNM R. A. VII. 57/1974.

10 cm szélességben fekete talajelszíneződés volt megfigyelhető, feltételezhetően a sírgödör széle.[425]

Melléklete: nem volt.

2. sír (1973. május 8.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Házalapozási munkálatok során a sír megsemmisült.

Melléklete: ?

3. sír (1973. május 8.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Házalapozási munkálatok során a sír megsemmisült.

Melléklete: ?

4. sír (1973. május 8.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Házalapozási munkálatok során a sír megsemmisült.

Melléklete: ?

5. sír (1973. május 8., július 20.) [*45. tábla 10*]

Nő (?). Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K 23,5°, sm.: 75 cm, sh.: 165 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőleges helyzetben az alsó csigolyákon feküdtek, míg a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt. Bolygatott. A házalapozási munkálatok során a koponyát és a nyakcsigolyákat kiszedték, a bal oldali bordák egy része és a kéz csontjai hiányoztak.

Melléklete:

1. A találók elmondása alapján az alsó állkapocs és a bal felkarcsont felső végétől egyaránt kb. 10-15 cm-re, a váznál mintegy 40 cm-el magasabban feküdt 1 db szürkésbarna színű, kihajló, profilált peremmel ellátott, nyaka alatt bekarcolt hullám-, alatta pedig egyenes vonalú mintával díszített kézikorongolt agyagedény. Alján fenékbélyeg található: két koncentrikus kör, melyek közül a külsőhöz félköríves vonalak csatlakoznak. M.: 15,2 cm, sz. átm.: 15 cm, f. átm.: 9 cm. Elveszett [*45. tábla 11*].

Megjegyzés: a sírföldben agyagedény darabok voltak, valószínűleg az edény darabjai.[426]

6. sír (1973. június 20.) [*48. tábla 2*]

Férfi. Csv. h.: 158 cm, t.: Ny–K 26,5°, sm.: 75 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A nyakcsigolyák balra hajlított helyzetben voltak, így a bal oldalán fekvő koponya a váll csontjainál feküdt. Mindkét alkar csontjai a felkarcsontokra csaknem merőleges helyzetben, az alsó csigolyákon helyezkedtek el, egymás mellett, feljebb volt a bal. A felsőtest csontjaihoz képest a lábak csontjai kissé balra feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt. Megjegyzés: a jobb combcsont és a medence egy részén kb. 1,5 cm szélességben elmeszesedett nyomok látszottak.[427]

Melléklete: nem volt.

7. sír (1973. június 22.) [*47. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny–K 29°, sm.: 53 cm, sh.: 175 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok a felkarcsontra megközelítőleg merőleges helyzetben az alsó csigolyákon feküdtek, míg a jobb alkar csontjai erősen felhajlított helyzetben voltak, így a kézcsontok a szegycsonton voltak. A sírgödör hosszúkás aknasír volt. Bolygatott. A lábak csontjai kimozdultak.

Melléklete:

1. A bal lábcsontok végénél, a csontok felett volt 1 db szürkésbarna színű, kaviccsal és homokkal soványított, kihajló peremmel ellátott, nyaka alatt indulóan két bekarcolt hullámköteggel, alatta pedig vonalkötegekkel díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 17,3 cm, sz. átm.: 11,4 cm, f. átm.: 7,9 cm (HOM ltsz. n.) [*47. tábla 2*].

8. sír (1973. június 22.) [*47. tábla 3*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 30,5°, sm.: 25 cm, sh.: 90 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A bal alkarcsontok erősen behajlított helyzetben a bordákon feküdtek. Bolygatott. A felsőtest csontjainak egy része és a bal kar csontjai kimozdultak, a lábszárak csontjai pedig hiányoztak.

Mellékletei:

1–2. A koponya jobb oldalának halánték közeli részén, megközelítőleg függőleges vonalban volt 2 db egybekapcsolt, kerek átmetszetű nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 1,9×1,5, illetve 2,2×1,9 cm, hv.: 0,1, illetve 0,09 cm (HOM ltsz. n.) [*47. tábla 4–5*].

3. A karikáktól néhány cm-re, azokkal egy vonalban, csüngőjével a felsőtest csontjai irányába mutató helyzetben, az alsó állkapocs végénél volt 1 db szőlőfürtdíszes, bronzból öntött fülbevaló. M.: 5,3×2,3 cm (HOM ltsz. n.) [*47. tábla 6*].

4–?. A nyakcsigolyák környékén gyöngyök helyezkedtek el, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:

[425] MNM R. A. VII. 57/1974.
[426] MNM R. A. VII. 57/1974.
[427] MNM R. A. VII. 57/1974.

4–5. 2 db szürke színű bevonattal ellátott szegmentgyöngy. Átm.: 0,7, illetve 0,5 cm.
6. 1 db fehér színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. Átm.: 0,3 cm.
7–?. Bizonytalan számú fekete színű üveggyöngy (HOM ltsz. n.) [*47. tábla 7–10*].
8. A jobb combcsont felső részének belső oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüst huzalkarika. M.: 1,8×1,3 cm, hv.: 0,09 cm (HOM ltsz. n.) [*47. tábla 11*].

19.3. ÉRTÉKELÉS

A beépített területen 6 szelvénnyel mintegy 130 m² került megkutatásra, mely összesen 8 sír dokumentálását eredményezte [*25. kép*]. Nem lehet kizárni azonban, hogy a beépítések során pusztulhattak el további temetkezések is, s talán a terület földmunkával nem érintett, a ma álló házak mögött található udvari részei is rejthetnek még további sírokat. A temetkezések É–D-i irányú sorokba rendeződnek,[428] ebből három figyelhető meg, amennyiben a nyugati oldalon egyedüliként ismert 5. számú temetkezést is egy sornak – vagy egy sor egy részének – tekintjük, s a kelet felé eső szélen pedig a 7. és 8. számú sírt az 1–2. és 6. sírok alkotta sor részének; annak ellenére, hogy az előbbiek jelentősen eltérnek az utóbbiak folytatólagos vonalától. Az előbbi két sír

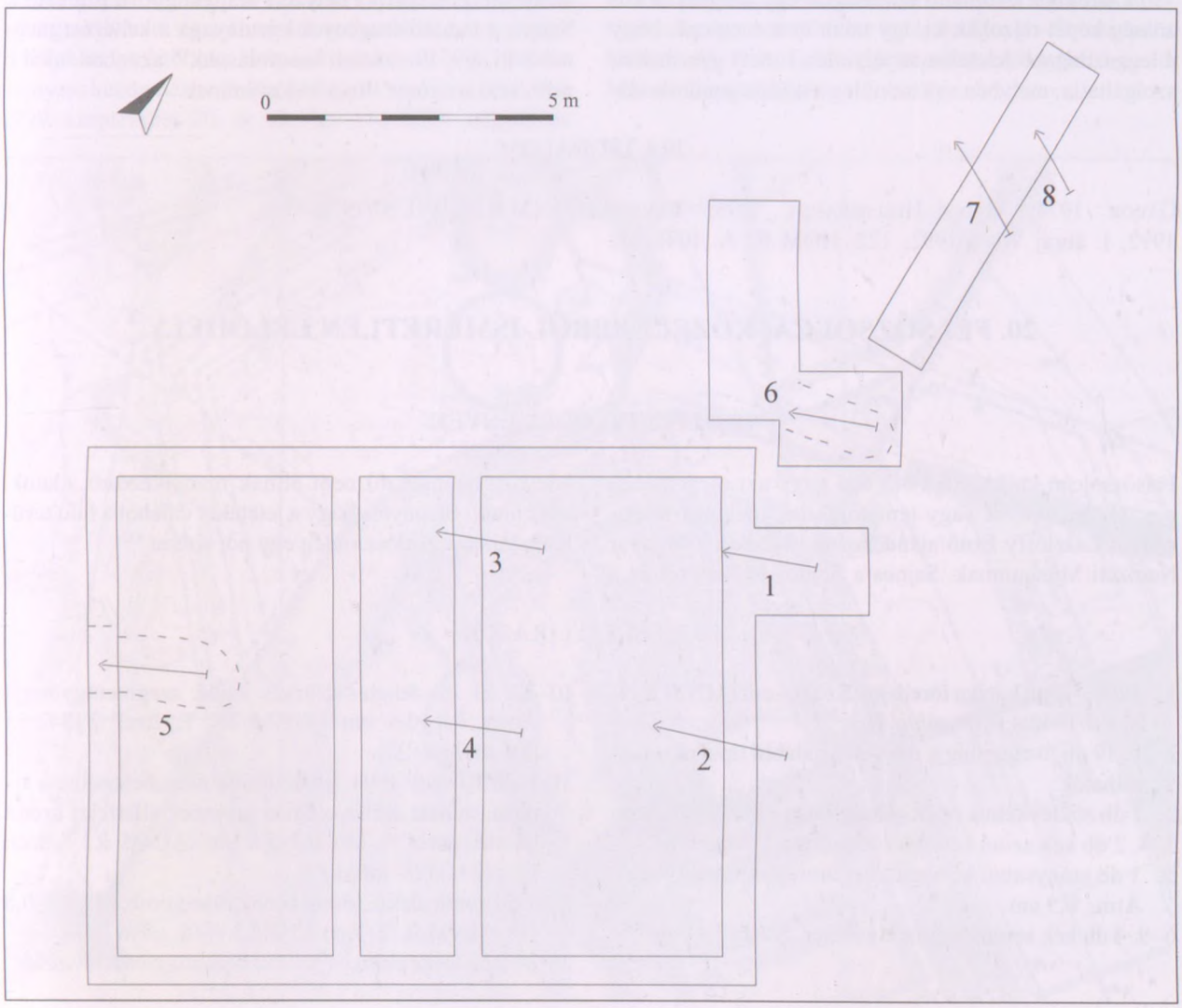

25. kép. Edelény-Semmelweis u. 10., temetőtérkép

[428] MNM R. A. VII. 57/1974; HOM R. A. 1046-74.

mutatja tájolásában is a legnagyobb különbségeket a többségtől, mert míg az 1–6. számú sírok dél felé, addig a 7–8. számúak észak felé térnek el a Ny–K-i fő iránytól.

Sajnos a sírgödrökről alig rendelkezünk információval, valószínűleg egyszerű, hosszúkás vagy téglalap alakú aknasírok lehettek. Koporsó nyomait nem lehetett megfigyelni, de az 5. sír agyagedényének helyzete alapján kizárni sem lehet azok egykori meglétét. Az elhunytakat a kor általános szokásának megfelelően hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el, az ismert esetek mindegyikében megfigyelhető volt azonban egyik vagy mindkét alkar a felsőtestre vagy a has tájékára hajlítása. Figyelemre méltó a 6. sírban a nyakcsigolyák és a koponya helyzete, melynek alapján a temetés során mintha kissé valóban a bal vállra fektették volna az elhunyt fejét.[429]

A sírokból levonható tanulságok egy szegényes közösség képét rajzolják ki, így talán nem meglepő, hogy a leggazdagabb leleteket az egyetlen ismert gyermeksír szolgáltatta, melyben valószínűleg a szülők gondoskodása fejeződött ki szeretett gyermekük iránt, akit halálában elláttak ékszerekkel, míg a többi sírba temetett felnőtt mellé csupán étel- vagy italmelléklet került. Utóbbiak *agyagedény*ben kerültek a sírba, az 5. számú temetkezésben a bal válltól kissé távolabb, a váznál mintegy 40 cm-el magasabban, vagyis részben a már behantolt sírba, esetleg az egykori koporsó tetejére. A 7. számú sírban a bal láb végébe került az edény, a sírleírás szerint a *„lábfej felett"*[430] elhelyezve. A temetkezések női sírok, illetve feltételesen nőnek meghatározott személyek sírjai voltak. Az egyedüliként ékszereket tartalmazó 8. sírba temetett gyermek fejékszerként nyitott végű *huzalkarikák*at és szőlőfürtdíszes *fülbevaló*t viselt, életében avagy a ravatalon. Nyakába sárga, fekete és fehér színű *gyöngyök*ből álló füzért akasztottak, a combcsontnál előkerült bronzkarika helyzete alapján gyűrű is lehetett. Sajnos a temető szegényes leletanyaga a keltezést megnehezíti, a 9–10. századi besorolásnak[431] azonban inkább a 10. századi része tűnik valószínűnek.

19.4. IRODALOM

GÁDOR 1974; GÁDOR–HELLEBRANDT 1975; RÉVÉSZ 1992, I. ábra; WOLF 1992, 122; HOM R. A. 1046-74.; MNM R. A. VII. 57/1974.

20. FELSŐZSOLCA, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

20.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Felsőzsolcán került elő 1942-ben vagy azt megelőzően egy 11. századi sír vagy temetőrészlet, melynek leletanyagát Lászlóffy Ernő ajándékozta 1942-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Sajnos a pontos lelőhelyről és a leletkörülményekről nem állnak rendelkezésre adatok, csak annyi bizonyos, hogy a leleteket valahol a falu területén találták, valószínűleg egy női sírban.[432]

20.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db S-végű karika töredéke. Sz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 7/1942.4.) [*48. tábla 3*].

2–20. 19 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

2. 1 db zöldes színű, opak olívagyöngy . M.: 1,3×1,2 cm.
3–4. 2 db kék színű kéttagú rúdgyöngy. H.: 0,9 cm.
5. 1 db aranyszínű bevonattal ellátott szegmentgyöngy. Átm.: 0,5 cm.
6–9. 4 db kék színű szegmentgyöngy. Átm.: 0,4 cm.
10–20. 11 db fehéres-szürkés színű szegmentgyöngy. Átm.: 0,4–0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 7/1942.5.) [*48. tábla 4–22*].
21. 1 db KOVÁCS 1994 felosztásába nem besorolható típusú, nyitott, külső oldalán gerincelt állatfejes bronz pántkarperec.[433] M.: 6,3×5,8 cm (MNM R. T. ltsz. 7/1942.6.) [*48. tábla 23*].
22. 1 db gömb alakú, tömör bronz fülesgomb. M.: 1,5×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 7/1942.3.) [*48. tábla 24*].
23–24. 2 db félkör alakú, vésett díszítésű ezüstveret. Elvesztek.

[429] MNM R. A. VII. 57/1974.
[430] MNM R. A. VII. 57/1974.
[431] GÁDOR–HELLEBRANDT 1975.
[432] SIMONYI 2003b, 109.
[433] KOVÁCS 1994, 131.

20.3. IRODALOM

FÉK 317. sz.; WOLF 1992, 126.

21. FELSŐZSOLCA-NAGYSZILVÁS U. 23.

21.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település északi részén található, északi és nyugati irányból a Sajó egykori medre által határolt, környezetéből markánsan kiemelkedő domb északnyugati peremén fekvő Nagyszilvás u. 21–23. számú telkeken 1991-ben emberi csontok és faragott kövek kerültek elő a szántás során [*26. kép 1*]. 1997-ben terepbejárás alkalmával a Nagyszilvás u. és a Hunyadi u. között újabb régészeti leleteket gyűjtöttek, melynek nyomán a helyi önkormányzat kezdeményezésére a Magyar Nemzeti Múzeum 1999. szeptember 20. és október 15., 2000. augusztus 15. és szeptember 7., majd 2001. május 22. és július 12. között régészeti feltárást folytatott a Nagyszilvás u. 23/A–B telkeken. A feltárás eredményeként Simonyi Erika vezetésével sikerült megkutatni egy középkori templomot és a körülötte elhelyezkedő temető 189 sírját. Ezek között az utolsó évben előkerült a temető legkorábbi periódusába tartozó több sír is, melyek a 11–12. századra keltezhetők.[434] A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban található.

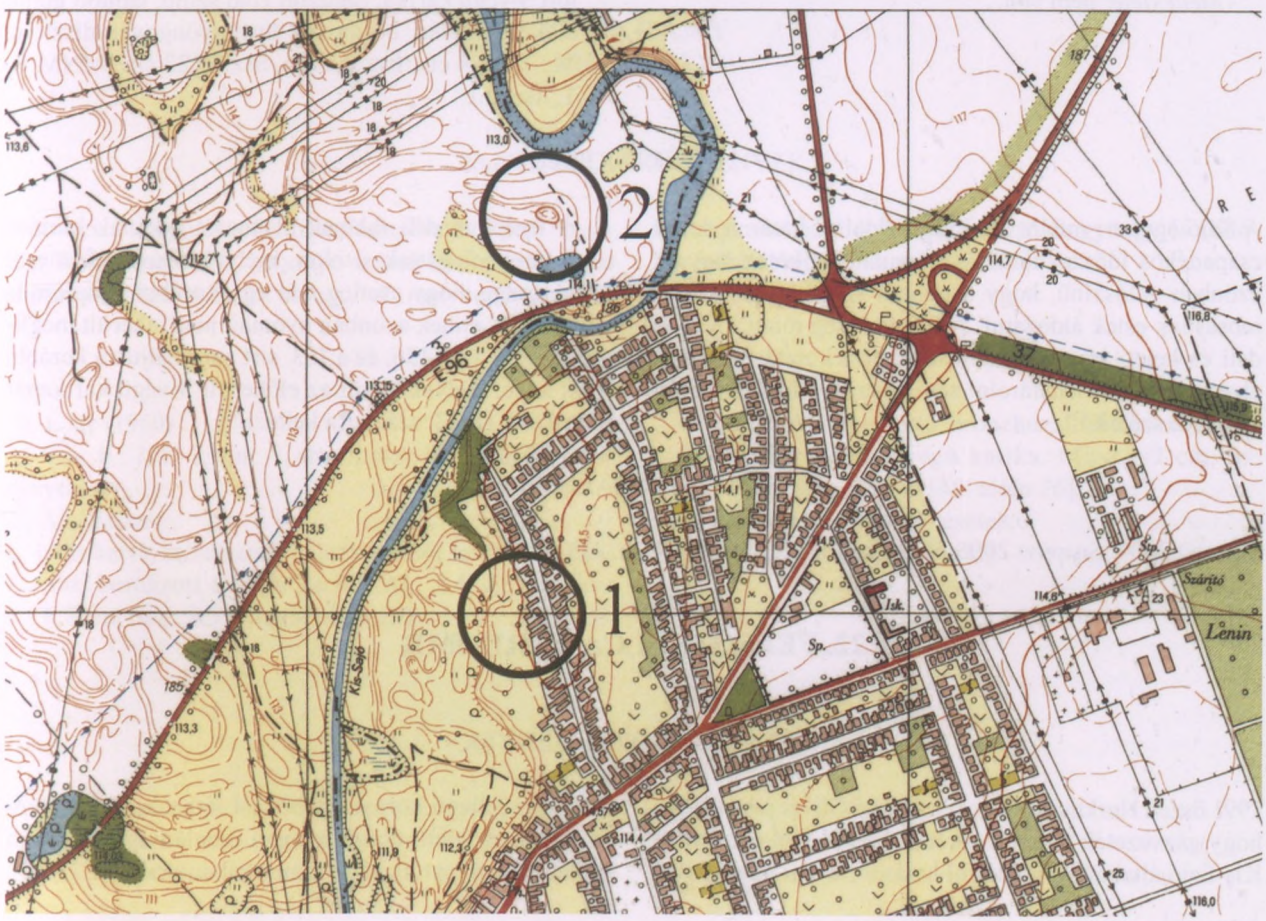

26. kép. Felsőzsolca, 1: Nagyszilvás u. 23., 2: Várdomb (1:10 000)

[434] SIMONYI 2002; SIMONYI 2003; SIMONYI 2003a; SIMONYI 2004, 164.

21.2. SÍRLEÍRÁSOK

154. sír (2001. június 6.)
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 111 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra billent. Bolygatott. A templom déli falának alapozása vágta a sír jobb oldalát és a váz láb felőli végét. Megjegyzés: a vállak felhúzott helyzetben voltak.
Melléklete: nem volt.

155. sír (2001. június 6.)
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 125 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A templom déli falának alapozása vágta a sír keleti végét, a koponyát a 145. sír kiásásakor semmisítették meg, további későbbi temetkezések során pedig a jobb kar-, a bal alkar- és a keresztcsont is megsemmisült.
Melléklete: nem volt.

156. sír (2001. június 6.)
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 111 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A 155. sír kiásásakor teljesen feldúlták, a csontokat egy halomba rakták.
Melléklete: nem volt.

163. sír (2001. június 8.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 86 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A templom déli falának alapozási árka vágta.
Mellékletei:
1–2. A koponya töredékei között volt 2 db S-végű karika:[435]
1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készül, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm, hv.: 0,1 cm, Ssz.: 0,22 cm (MNM R. T. ltsz. n.).
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika, ráhúzott zöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyönggyel díszítve. M.: 1,9×1,4 cm, hv.: 0,1 cm, Ssz.: 0,22 cm (MNM R. T. ltsz. n.).

21.3. ÉRTÉKELÉS

A Sajó egykori medre által több oldalról határolt domb csapadékos időszakban is szárazulatot alkotott ugyan, azonban valószínű, hogy a temető szélei mégis a vízmosásnak estek áldozatul. A beépítettség miatt továbbá déli és keleti irányban nem lehetett a kutatást teljesen elvégezni, ezért lehatárolni sem sikerült a feltárás során a temető széleit.[436]

A templom déli falának alapozási árkának kiásása során megbolygattak sírokat, melyek alapján felmerül a lehetősége, hogy esetleg már egy korábbi templom is állhatott itt, ennek azonban nyomait nem sikerült megfigyelni.[437] A 154–156. és a 163. sírt sorolhatjuk a korábbi sírok közé, melyek közül az előkerült S-végű karikapár e sírokat a 11–12. századra keltezi.[438]

21.4. IRODALOM

Simonyi 2004; Simonyi 2005; Kovács 2013, 258; HOM R. A. 3752-05.

22. FELSŐZSOLCA-VÁRDOMB

22.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1991 őszén Horkay Szabolcs és Simkó Olivér jelentették, hogy gázvezeték fektetés során a településtől északra, a Kis-Sajó által három oldalról határolt, a mai napig kissé mocsaras jellegű környezetéből jól láthatóan kiemelkedő, háromszögletű domb nyugati oldalán egy régészeti lelőhelyet bolygattak meg a munkálatokkal [*26. kép 2*].

[435] Simonyi 2004, 167, 5. kép.
[436] Simonyi 2004, 161.
[437] Simonyi 2004, 164–167.
[438] Simonyi 2004, 164.

A tervszerű feltárások 1992-ben indultak, ezt követően 9 ásatási évad során egy bronzkori temető és telep mellett császár- és kora Árpád-kori telepjelenségek, valamint egy késő Árpád-kori kisvár feltárása történt meg Wolf Mária és Simonyi Erika vezetésével.[439] A kora Árpád-kori telepről került elő több kistárgy is, melyek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerültek.

22.2. LELETLEÍRÁSOK

2–3. számú ház környéke:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készül, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 3,4×2,8 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,43 cm (MNM R. T. ltsz. n.).[440]
2. 1 db kiszélesedő foglalatának két oldalán 3-3 granulált gömbbel, karikáján 3 hosszanti irányban futó enyhe bordával ellátott bronz fejesgyűrű. M.: 2×2 cm (MNM R. T. ltsz. n.).[441]

6. ház:

1–? Apró zöld színű üveggyöngyök (MNM R. T. ltsz. n.).[442]

7. ház:

1. 1 db bronz fülesgomb (MNM R. T. ltsz. n.).[443]

22.3. IRODALOM

Simonyi 2003b; HOM R. A. 2296-93.; 2319-93.

23. GARANY
(Hraň, Sl.)

23.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1950-ben a település református templomától nem messze, Tomku Imre 433. helyrajzi számú házának udvarán planírozás közben került elő egy sír, melyben az emberi koponya mellett 2 db huzalkarika, 3 db gyöngy és állítólag 1 db szablya (?) is volt [*27. kép*].[444]

23.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1950)

Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Neme, kora bizonytalan.

Mellékletei:

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, bordázott S-végű karika. M.: 2,4×2,3 cm, hv.: 0,5 cm, Ssz.: 0,5 cm [*48. tábla 25*].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, bordázott S-végű karika. M.: 2,1×2 cm, hv: 0,34 cm, Ssz.: 0,6 cm [*48. tábla 26*].

3–5. 3 db üveggyöngy. Elvesztek.

6. 1 db kovácsoltvas szablya (?).

439 Wolf 1994, 98. sz.; Wolf 1996a, 93. sz.; Simonyi 2003b, 109–111; Simonyi 2003c.
440 Simonyi 2003b, 122, 14. kép 3.
441 Simonyi 2003b, 122, 14. kép 2.
442 Simonyi 2001a, 114. sz.; Simonyi 2003b, 117.
443 Simonyi 2003b, 118.
444 Pastor 1955, 283; Nevizánsky–Košta 2009, 327.

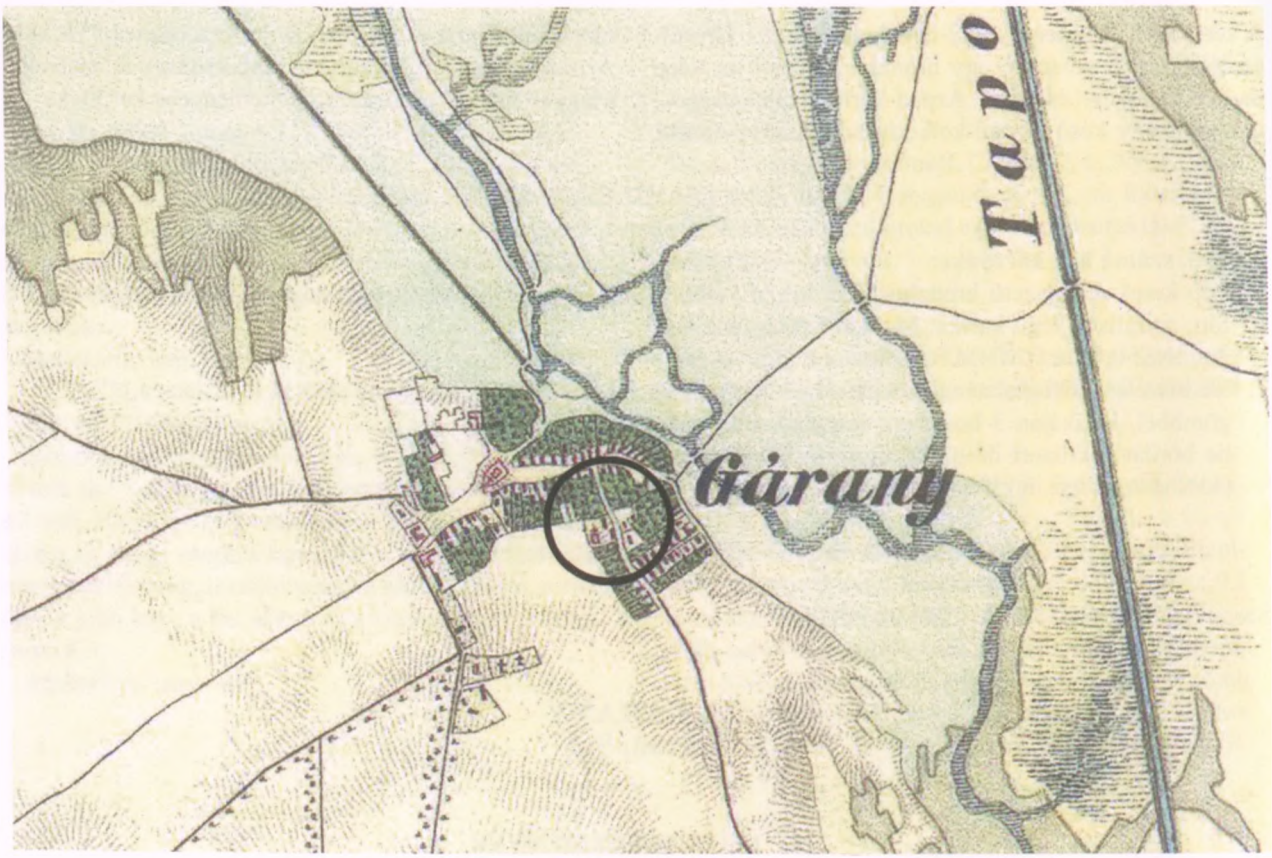

27. kép. Garany, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

24. HEJCE, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

24.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Bubics Zsigmond kassai püspök ajándékaként került 1898-ban a Magyar Nemzeti Múzeumba egy kengyelpár, mely a feljegyzések alapján egy honfoglalás kori sírból származik.[445] Közelebbi információval sajnos sem a leletkörülményeket, sem a pontos lelőhelyet illetően nem rendelkezünk [*28. kép*].[446]

24.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1898 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt valószínűleg földmunka során találták.

Mellékletei:

1–2. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Deltoid átmetszetű száraikhoz összeszűkülő nyakkal kapcsolódnak a kengyelek téglalap alakú, felső oldalaikon ívelt fülei, melyek a kengyelszíj számára téglalap alakban áttörtek. A szárak végeiken lapos, ovális elemmel kapcsolódnak az ívelt, három bordával erősített talpalókhoz. A kengyelek füleinek felső oldalát és nyakukat körben 1-1 rézhuzalberakás díszíti, míg a szárakat, azok külső oldalán, a nyak két oldala és a szárak végein lévő gombok között ütemesen sorakozó huzalberakások. A berakás vájatokból kiemelkedő része szélesebbre kalapált. M.: 14,4×11,4 cm (MNM R. T. 9/1898.1–2.) [*49. tábla*].

[445] Hampel 1898, 278.
[446] Révész 1996c.

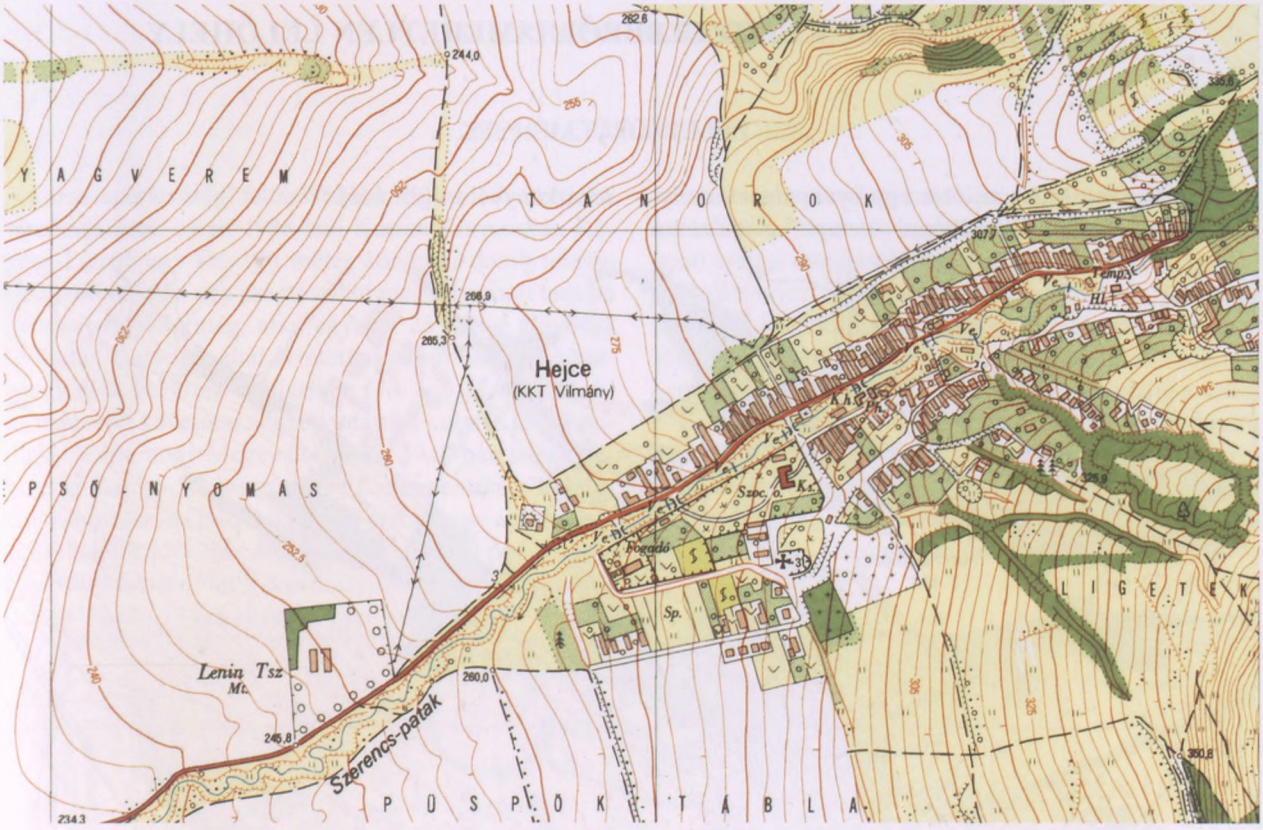

28. kép. Hejce (1:10 000)

24.3. ÉRTÉKELÉS

Az egy garnitúrát alkotó, csaknem azonos formájú és díszítésű kengyelek minden bizonnyal egy sírból kerültek elő, melyről azonban legalább lószerszámos temetkezési rítusán felül sajnos további információkkal nem rendelkezünk.[447] Díszítése több szempontból is érdekes, szárainak alakja folytán az elő- és hátoldalán is díszített darabok közé lenne sorolható, amit a nyak berakása is támogat. A mindkét oldalán díszített kengyelek a korszak fémberakással ellátott példányai között ritkábban bukkannak csak fel, ennek nyilvánvaló oka, hogy a lovas nyeregben lévő lába a díszítés egyik oldalát – legalábbis annak nagy részét – eltakarta volna, így csak a száron vezetett hátas esetében érvényesültek volna ezek. Ugyancsak érdekes a kengyelek fülének felső oldalára helyezett fémszál esete is, melyet – még ha a lovas nem is ült a nyeregben – a kengyelszíjak nagyrészt eltakartak volna, legfeljebb a szélein látszódhatott. Ezek a kengyelek talán valamilyen reprezentációs eseményhez kötődtek, amikor a lovat valahol/valakinek/valamiért megmutatták? Alakját és díszítését tekintve is hasonló kengyel Kecel-Vádéi-dűlő 2. sírjából ismert.[448] Önmagában a kengyelpár azonban nehezen keltezhető, a huzalberakás ütemesen sorakozó, az alapfémbe mélyedő vájatból kiemelkedő részének szélesebbre kalapálása, mint technikai megoldás elsősorban a trapéz alakú változatoknál figyelhető meg. Ugyancsak az említett típusú kengyelek jellemző vonása a szárak és a talpaló találkozásánál látható gomb.[449]

24.4. IRODALOM

HAMPEL 1898, 278; FÉK 381. sz.; K. VÉGH 1970, 88; RÉVÉSZ 1996c.

[447] A kengyelpár avar kori meghatározása: LOVÁSZ 2002.
[448] VARGA 2016, 293, 132. tábla.
[449] KOVÁCS 1986, 111.

25. HERNÁDKÉRCS, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

25.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Herman Ottó Múzeum őriz egy nyakperecet, melynek lelőhelyeként Hernádkércs szerepel a múzeum leltárkönyvében [*29. kép*].[450]

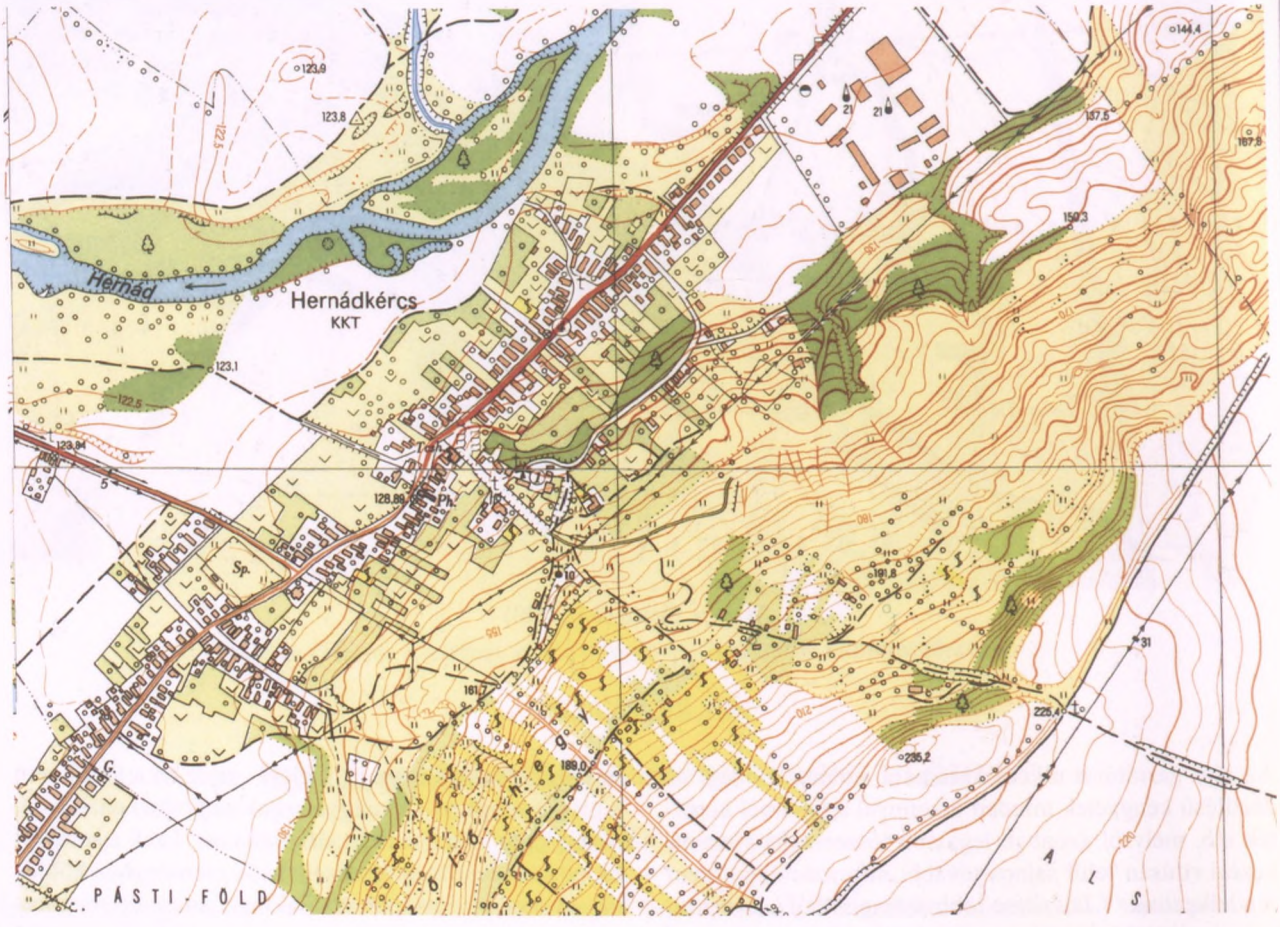

29. kép. Hernádkércs (1:10 000)

25.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db vastag, háromszor kétrét hajlított, majd összesodrott bronzhuzalból fonott, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 14,6×13,7 cm, hv.: 0,9 cm (HOM ltsz. 63.55.1.) [*50. tábla*].

25.3. IRODALOM

K. Végh 1970, 80; Wolf 1989, 150; Révész 1992, 94, 29. jegyzet; Révész 1994, 61.

[450] K. Végh 1970, 80; Wolf 1989, 150; Révész 1992, 94, 29. jegyzet; Révész 1994, 61.

26. KARCSA-KORMOSKA

26.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A karos-eperjesszögi feltárásokhoz kapcsolódva végzett terepbejárások során 1988-ban Karcsa-Kormoskán Révész László egy kb. 100 méter átmérőjű domb tetején és északi oldalán egy szántás által megbolygatott temető nyomait figyelte meg, ahol egy kb. 25 méter átmérőjű területen a szántás által érintett sírokból származó embercsontok hevertek a felszínen [*30. kép 1*]. A lelőhely felfedezését követően végzett adattári kutatás során pedig kiderült, hogy Megay Géza már 1948-ban jelentette, hogy a Karcsa-Somoson végzett leletmentése alkalmával Váradi István beszámolt neki arról, hogy a Somostól északkeletre 250-300, a karcsai templomtól pedig mintegy 1000 méterre lévő dombon néhány évvel korábban szántás során csatokat, kardokat, edényeket és kengyeleket találtak. Mindezt a karos-eperjesszögi feltáráson dolgozó ásatási munkások is megerősítették. Ennek alapján igazolást nyert, hogy a 1940-es években és 1988-ban előkerült leletek ugyanarról a területről származnak.[451] Ennek nyomán indult meg a régészeti feltárás, melynek során 1996-ban 23, 1997-ben 79, 1998-ban pedig további 5 sír feltárásával teljes egészében megkutatásra került egy 107 sírt tartalmazó kora Árpád-kori temető.[452] A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tárában,[453] míg az embertani anyag a Magyar Természettudományi Múzeumban található.[454]

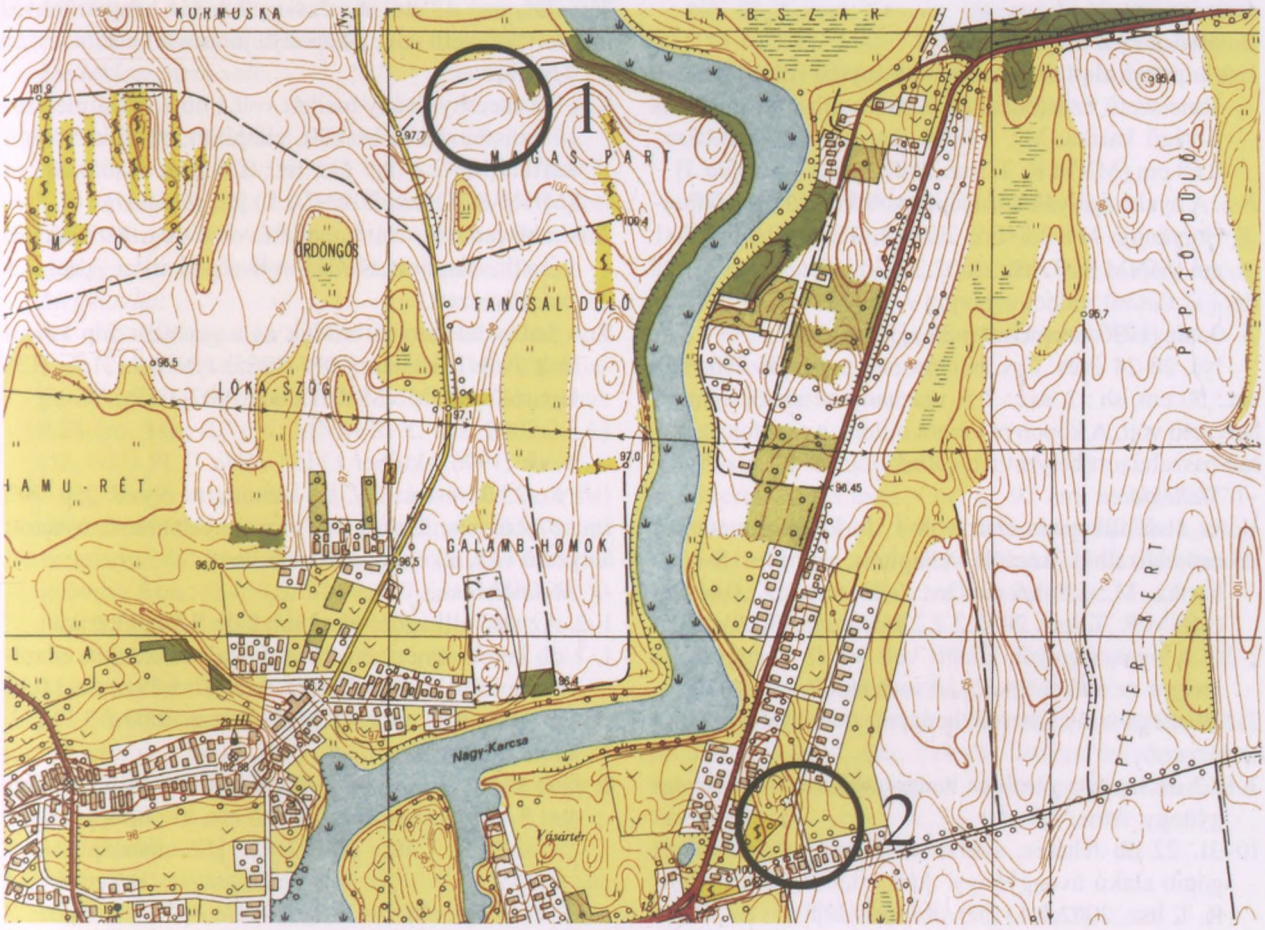

30. kép. Karcsa, 1: Kormoska, 2: Tégláska (1:10 000)

451 Révész 2011, 529.
452 Révész 2001a; HOM R. A. 2627-98.
453 Révész 2011, 529, 2. jegyzet.
454 Makra 2007, 14.

26.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1996. szeptember 27.) [*51. tábla 1*]

Neme bizonytalan, 14-16 éves. Csv. h.: 138 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra billent, a bal alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőlegesen behajlított helyzetben feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát és kimozdította a bal medencelapátot.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1996. szeptember 30.) [*51. tábla 2*]

Nő, 20-24 éves. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny–K 280–90°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra billent, a felsőtest csontjai kissé balra hajlított helyzetben feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát és kimozdította a bal medencelapátot.

Mellékletei:

1. A koponya alatt a bal csecsnyúlványnál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm, hv: 0,33 cm, Ssz.: 0,68 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.1.1.) [*51. tábla 3*].

2–5. A nyakcsigolyák környékén volt 4 db lila színű fluoritgyöngy. M.: 2,3×1,5, 2,2×1,4, 1,7×1, illetve 1,6×1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.1.2.) [*51. tábla 4–7*].

3. sír (1996. szeptember 30.) [*51. tábla 8*]

Nő, 20-24 éves. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny–K 280–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra billent, a csontok szorosan összehúzott helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. Az alsó állkapocs alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm, hv.: 0,33 cm, Ssz.: 0,61 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.2.2.) [*51. tábla 9*].

2–31. A nyakcsigolyák között volt 30 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

2. 1 db sárga színű, áttetsző hengeres üveggyöngy. Átm.: 0,6 cm.

3–9. 7 db lapított gömb és henger alakú áttetsző üveggyöngy. Átm.: 0,3 cm.

10–31. 22 db fehéres, szürke és fekete színű, lapított gömb alakú üveggyöngy. Átm.: 0,3–0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.4.) [*51. tábla 10–39*].

32. A jobb medencelapáton volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 31. = H25 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.2.2.1.).[455]

33. A jobb medencelapát alatt volt 1 db háromszög átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű ezüst huzalgyűrű. M.: 2,4×2,3 cm, v.: 0,32×0,26 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.2.3.) [*51. tábla 40*].

4. sír (1996. október 1.) [*51. tábla 41*]

Gyermek, 9-12 éves. Csv. h.: 113 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőlegesen behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A felsőtest jobb oldalának csontjait a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.

5. sír (1996. október 1.) [*51. tábla 42*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny–K 250–70°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra billent.

Mellékletei:

1. A bal csecsnyúlvány mellett volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,8×2,5 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: 0,38 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.3.1.) [*51. tábla 43*].
2. A jobb csecsnyúlvány mellett volt 1 db ezüsthuzalból készült, ellapított, bordázott S-végű karika. Átm.: 1,5 cm. Elveszett.
3. A bal oldali utolsó bordák és a gerincoszlop között volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 31. = H25 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.2.3.2.).[456]

6. sír (1996. október 1.) [*52. tábla 1*]

Nő, 23-30 éves. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny–K 250–70°, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra billent.

Mellékletei:

1–2. Az alsó állkapocs alatt volt 2 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: 0,33 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.4.1.) [*52. tábla 2*].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.2.4.2.) [*52. tábla 3*].

7. sír (1996. október 2.) [*52. tábla 4*]

Nő, 35-55 éves. Csv. h.: 138 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén

[455] Révész 2011, 544, 2. kép 3/2.
[456] Révész 2011, 544, 2. kép 5/2.

feküdtek. Bolygatott. A szántás erősen roncsolta a váz csontjait.

Melléklete: nem volt.

8. sír (1996. október 2.) [*52. tábla 5*]

Neme bizonytalan, 45-55 éves. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny–K 260–80°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra billent. Bolygatott. A szántás erősen roncsolta a váz csontjait.

Melléklete:

1. A koponya alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 enyhe bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,6×2,4 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.5.1.) [*52. tábla 6*].

9. sír (1996. október 3.) [*52. tábla 7*]

Nő, 42-47 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 47 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra billent, a bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

10. sír (1996. október 3.) [*52. tábla 8*]

Nő, 20-25 éves. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a váz csontjait.

Mellékletei:

1. Az alsó állkapocs és a jobb kulcscsont között volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,9×1,8 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.6.1.) [*52. tábla 9*].

2–4. Ugyanott, valamint a bal kulcscsontnál és a bal combcsont felső végénél volt 2 db sárgászöldes színű szegment- és 1 db vöröses színű kerek karneolgyöngy. Átm.: 0,4, 0,6, illetve 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.6.2.) [*52. tábla 10–12*].

11. sír (1996. október 3.) [*52. tábla 13*]

Nő, 30-60 éves. Csv. h.: 136 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 41 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás erősen roncsolta a váz csontjait.

Mellékletei:

1–2. Mindkét csecsnyúlványnál volt 1-1 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,4×1,3 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.7.1.) [*52. tábla 14*].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,2 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.2.7.2.) [*52. tábla 15*].
3. A jobb felkarcsont felső végétől 7 cm-re volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült körte alakú karika. M.: 1,3×1,1 cm, hv.: 0,14 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.7.3.) [*52. tábla 16*].

12. sír (1996. október 4.) [*53. tábla 1*]

Nő, 18-23 éves. Csv. h.: 158 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 44 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A szántás erősen roncsolta a váz csontjait, a jobb alkar- és kézcsontok hiányoztak.

Mellékletei:

1. A gerinccsigolyák alatt volt 1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, ellapított végű gyűrű. M.: 2,4×2,3 cm, hv.: 0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.8.1.) [*53. tábla 2*].

13. sír (1996. október 8.) [*53. tábla 3*]

Nő, 17-25 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 265–95°, sm.: 54 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

14. sír (1996. október 8.) [*53. tábla 4*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny–K 260–90°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a váz csontjait.

Melléklete: nem volt.

15. sír (1996. október 8.) [*53. tábla 5*]

Gyermek, 5-8 éves. Csv. h.: 92 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 37 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A szántás kimozdította az alkarcsontokat.

Melléklete: nem volt.

16. sír (1996. október 8.) [*53. tábla 6*]

Nő, 30-60 éves. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny–K 250–110°, sm.: 33 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás erősen roncsolta a váz csontjait.

Melléklete: nem volt.

17. sír (1996. október 8.) [*53. tábla 7*]

Neme bizonytalan, 16-19 éves. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 42 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát.

Melléklete: nem volt.

18. sír (1996. október 13.) [*53. tábla 8*]

Férfi, 35-45 éves. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K 260–80°, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a lábak csontjai szorosan egymás mellett feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát és a felsőtest bal oldali csontjait.

Melléklete: nem volt.

19. sír (1996. október 10.) [*53. tábla 9*]

Nő, 20-24 éves. Csv. h.: 149 cm, t.: Ny–K 260–80°, sm.: 36 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Mellékletei:

1. A jobb oldali 5. borda alatt volt 1 db Béla *dux* (1048–1060) CNH. I. 15. = H11 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.9.1.).[457]

2–4. A felső és középső gerinccsigolyák mellett volt 2 db fehéres és 1 db sárgás színű, kerekded és lapított gömb alakú üveggyöngy. Átm.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.9.2.) [*53. tábla 10–12*].

20. sír (1996. október 10.) [*54. tábla 1*]

Nő, 33-39 éves. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 51 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőleges helyzetben voltak. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát és a bal alkar csontjait.

Melléklete: nem volt.

21. sír (1996. október 10.) [*54. tábla 2*]

Férfi, 40-45 éves. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete:

1. A bal alkarcsontok felső vége mellett volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 27. = H23 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.10.1.).[458]

22. sír (1996. október 10.) [*54. tábla 3*]

Férfi, 25-35 éves. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 28 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát és a gerinccsigolyákat.

Melléklete: nem volt.

23. sír (1996. október 10.) [*54. tábla 4*]

Nő, 40-50 éves. Csv. h.: 161 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 74 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

24. sír (1997. május 7.) [*54. tábla 5*]

Gyermek, 5-8 éves. Csv. h.: 93 cm, t.: Ny–K 290–80°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

25. sír (1997. május 7.) [*54. tábla 6*]

Férfi, 31-39 éves. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 49 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Rossz megtartású.

Melléklete: nem volt.

26. sír (1997. május 7.) [*54. tábla 7*]

Férfi, 23-28 éves. Csv. h.: 173 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 41 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya kissé jobbra fordult, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén voltak. Megjegyzés: szuperpozícióban volt a 70. számú sírral, részben felette helyezkedett el.

Melléklete:

1. A jobb kéz gyűrűs ujjának egyik percén volt egy kereszt alakú fején és annak oldalain pontkördíszes bronz karikagyűrű. M.: 2,4×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.12.2.) [*54. tábla 8, 257. tábla 6*].

Megjegyzés: a sírföldből 1 db barna színű, bekarcolt vonalas mintával díszített agyagedény oldaltöredéke került elő.

27. sír (1997. május 7.) [*54. tábla 9*]

Nő, 27-31 éves. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra billent.

Melléklete:

1. A jobb kulcscsont helyén volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,32 cm, Ssz.: 0,58 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.14.1.) [*54. tábla 10*].

28. sír (1997. május 7.) [*54. tábla 11*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 158 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

[457] Révész 2011, 545, 3. kép 19/1.
[458] Révész 2011, 546, 4. kép 21/1.

29. sír (1997. május 7.) [*55. tábla 1*]
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.
Melléklete:
1. A koponya alatt volt 1 db S-végű ólomkarika. Megsemmisült.

30. sír (1997. május 7.) [*55. tábla 2*]
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 171 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Az alsó állkapocs kimozdult.
Melléklete:
1. A gerinccsigolyák helyén volt 1 db téglalap átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,1×2,1 cm, v.: 0,23×0,14 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.15.1.) [*55. tábla 3*].

31. sír (1997. május 7.) [*55. tábla 4*]
Nő, 29-35 éves. Csv. h.: 144 cm, t.: Ny–K 265–95°, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.
Mellékletei:
1–2. A bal csecsnyúlványon és a szegycsont helyénél volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,6×1,5, illetve 1,8×1,5 cm, hv.: 0,3, illetve 0,3 cm, Ssz.: 0,55, illetve 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.16.1–2.) [*55. tábla 5–6*].

32. sír (1997. május 7.) [*55. tábla 8*]
Nő, 30-33 éves. Csv. h.: 159 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 42 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát, a felsőtest és a lábak csontjainak egy részét.
Melléklete:
1. A bal oldali csecsnyúlványon volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.17.2.) [*55. tábla 9*].

33. sír (1997. május 7.) [*55. tábla 10*]
Nő, 35-40 éves. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 51 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjait a szántás erősen roncsolta.
Mellékletei:
1–2. A koponyatöredékek alatt volt 2 db S-végű karika:
1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,6×1,2 cm, hv.: 0,21 cm, Ssz.: 0,45 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.18.1.) [*55. tábla 11*].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,4 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.18.2.) [*55. tábla 12*].

34. sír (1997. május 7.) [*55. tábla 7*]
Gyermek, 4-6 éves. Csv. h.: 103 cm, t.: Ny–K 280–100°, sm.: 44 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.
Melléklete: nem volt.

35. sír (1997. május 7.) [*55. tábla 13*]
Nő, 55-65 éves. Csv. h.: 159 cm, t.: Ny–K 280–100°, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra billent, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak.
Melléklete: nem volt.

36. sír (1997. május 9.) [*55. tábla 14*]
Nő, 25-29 éves. Csv. h.: 149 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra billent.
Melléklete:
1. A bal oldali csecsnyúlvány mellett volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,1×1,6 cm, hv.: 0,35 cm, Ssz.: 0,44 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.19.1.) [*55. tábla 15*].

37. sír (1997. május 9.) [*56. tábla 1*]
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny–K 265–95°, sm.: 49 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.
Melléklete: nem volt.

38. sír (1997. május 9.) [*56. tábla 2*]
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 132 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.
Mellékletei:
1. A jobb oldali csecsnyúlványon volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,4×1,4 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.2.20.2.) [*56. tábla 3*].
2. A jobb combcsont combnyaki része mellett volt 1 db végei irányába elhegyesedő, kissé egymásra hajló végű ezüst pántgyűrű. M.: 1,9×1,9 cm, sz.: 0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.20.1.) [*56. tábla 4*].

39. sír (1997. május 9.) [*56. tábla 5*]
Férfi (?), 20-30 éves. Csv. h.: 142 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Mellékletei:

1–3. A koponyatető mellett, a koponya alatt és az állkapocs jobb oldala mellett volt 1-1 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,4×1,1 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.21.2.) [*56. tábla 6*].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,3 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.21.4.) [*56. tábla 7*].
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,4 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.21.4.) [*56. tábla 8*].

4–6. A koponyatető mögött, a jobb csecsnyúlvány mellett és a szegycsont felett volt 2 db lila és 1 db fehér színű fluoritgyöngy. M.: 2,1×1,3, 1,8×1,5, illetve 1,5×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002. 21. 5.) [*56. tábla 9–11*].

7. A bal felkarcsont mellett volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 26. = H22 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.21.1.).[459]

40. sír (1997. május 9.) [*56. tábla 12*]

Férfi, 20-30 éves. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete:

1. A jobb combcsont alsó vége mellett volt 1 db nyitott, végei irányába elhegyesedő ezüst pántgyűrű. M.: 2,2×2 cm, sz.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.23.1.) [*56. tábla 13*].

41. sír (1997. május 9.) [*56. tábla 14*]

Férfi, 35-40 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 36 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

42. sír (1997. május 9.) [*56. tábla 15*]

Férfi, 25-34 éves. Csv. h.: 174 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.

43. sír (1997. május 9.) [*57. tábla 1*]

Nő (?), 36-45 éves. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K 280–100°, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Mellékletei:

1–2. A koponya jobb oldalán volt 2 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 1,9×1,7 cm, hv.: 0,3 cm, Ssz.: 0,55 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.22.2.) [*57. tábla 3*].
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 1,9×1,9 cm, hv.: 0,3 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.22.2.) [*57. tábla 4*].
3. A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 1,9×1,8 cm, hv.: 0,31 cm, Ssz.: 0,55 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.22.1.) [*57. tábla 2*].

44. sír (1997. május 9.) [*57. tábla 5*]

Neme bizonytalan, 33-39 éves. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal láb csontjai kissé behajlított helyzetben voltak.

Melléklete:

1. A koponya alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.17.2.) [*57. tábla 6*].

45. sír (1997. május 9.) [*56. tábla 16*]

Férfi (?), 35-45 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás a sírt erősen megbolygatta, illetve részben meg is semmisítette. *In situ* helyzetben csak a jobb alkar- és lábszárcsontok feküdtek.

Melléklete: nem volt.

46. sír (1997. május 12.) [*57. tábla 7*]

Férfi, 25-30 éves. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 78 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

47. sír (1997. május 12.) [*57. tábla 8*]

Férfi, 32-36 éves. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 59 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete:

1. A jobb felkarcsont felső vége alatt volt 1 db Kálmán (1095–1116) CNH. I. ? = H? érme (MNM R. T. ltsz. 2002.2.24.1.).[460]

[459] Révész 2011, 547, 5. kép 39/1.
[460] Révész 2011, 548, 6. kép 47/1.

48. sír (1997. május 12.) [*57. tábla 9*]
Férfi, 29-35 éves. Csv. h.: 164 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.
Melléklete: nem volt.

49. sír (1997. május 12.) [*57. tábla 10*]
Gyermek, 8-11 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 51 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

50. sír (1997. május 12.) [*57. tábla 11*]
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete:
1. A jobb felkarcsont alsó vége mellett volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,7×1,4 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,35 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.25.1.) [*57. tábla 12*].

51. sír (1997. május 12.) [*57. tábla 13*]
Férfi (?), 20-30 éves. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny–K 260–100°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

52. sír (1997. május 12.) [*57. tábla 14*]
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 260–100°, sm.: 29 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.
Melléklete: nem volt.

53. sír (1997. május 12.) [*58. tábla 1*]
Férfi, 32-42 éves. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.
Melléklete: nem volt.

54. sír (1997. május 12.) [*58. tábla 2*]
Nő, 24-33 éves. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny–K, 280–80°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát a szántás roncsolta.
Melléklete: nem volt.

55. sír (1997. május 12.) [*58. tábla 3*]
Nő, 20-25 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K 280–100°, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.
Melléklete: nem volt.

56. sír (1997. május 12.) [*58. tábla 4*]
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt a szántás teljesen feldúlta.
Melléklete: nem volt.

57. sír (1997. május 12.) [*58. tábla 5*]
Nő, 42-52 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A lábszárak csontjai kimozdultak.
Mellékletei:
1–5. A koponyatető, a tarkócsont és a bal felkarcsont felső vége mellett volt 5 db S-végű karika:
1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,1×1,6, hv.: 0,34 cm, Ssz.: 0,68 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.26.1.) [*58. tábla 6*].
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,5, hv.: 0,34 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.26.2.) [*58. tábla 7*].
3. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,7, hv.: 0,34 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.26.3.) [*58. tábla 8*].
4. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,9×1,7, hv.: 0,34 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.26.4.) [*58. tábla 9*].
5. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,4, hv.: 0,3 cm, Ssz.: 0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.26.5.) [*58. tábla 10*].

58. sír (1997. május 12.) [*58. tábla 11*]
Férfi, 40-50 éves. Csv. h.: 174 cm, t.: Ny–K 290–70°, sm.: 34 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A mellkas csontjait bolygatás érte, talán még a temető használatának idején.[461]
Melléklete: nem volt.
Megjegyzés: a jobb kulcscsont felett 3 db, a bal alkarcsontok felső végei felett pedig 1 db édesvízi csiga háza feküdt, nem dönthető el azonban, hogy természetes, avagy rituális módon kerültek a sírba.[462]

[461] Révész 2011, 532.
[462] Révész 2011, 532.

59. sír (1997. május 12.) [*58. tábla 12*]

Férfi, 36-42 éves. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K 280–100°, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A gerinccsigolyák és a bordák kimozdultak, illetve roncsolódtak.

Mellékletei:

1. A jobb combcsont középső része alatt volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 28–30. = H24 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.2.27.1.).[463]

Megjegyzés: a bal alkarcsontok és a lábak csontjai környékén 8 db édesvízi csiga háza helyezkedett el.

60. sír (1997. május 13.) [*59. tábla 1*]

Férfi (?), 25-30 éves. Csv. h.: 135 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 47 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

61. sír (1997. május 13.) [*59. tábla 2–3*]

Nő (?), 21-24 éves. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé jobbra fordult.

Mellékletei:

1–2. A jobb és a bal felkarcsontok felső végeinél volt 1-1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,6, illetve 1,8×1,4 cm, hv.: 0,1, illetve 0,1 cm, Ssz.: 0,25, illetve 0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.28.5.) [*59. tábla 4–5*].

3–4. A bal kulcscsont középső része alatt és a jobb kulcscsont közepe felett volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,5×2,3, illetve 2,5×2,5 cm, hv.: 0,25, illetve 0,26 cm, Ssz.: 0,7–0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.28.2–3.) [*59. tábla 6–7*].

5–15. Főként a koponya körül félkörívben helyezkedett el 1 db szürke, 1 db fehér és 5 db lila, továbbá 4 db töredékes fekete színű fluoritgyöngy. M.: 1,7×1,1, 1,5×1,1, 1,8×1,1, 1,5×1,1, 1,6×0,9, 1,5×1,1, 1,7×1,1 cm, átm.: 1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.28.4.) [*59. tábla 8–18*].

16. A keresztcsont felett volt 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű. M.: 2,7×2,5 cm, v.: 0,6×0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.28.1.) [*59. tábla 19, 257. tábla 5*].

62. sír (1997. május 13.) [*60. tábla 1*]

Nő, 19-24 éves. Csv. h.: 151 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 42 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok a felkarcsontra merőlegesen behajlított helyzetben feküdtek.

Melléklete: nem volt.

63. sír (1997. május 13.) [*60. tábla 2*]

Férfi, 43-47 éves. Csv. h.: 171 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

64. sír (1997. május 13.) [*60. tábla 3*]

Férfi, 30-60 éves. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét kar csontjai könyökben behajlított helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.

65. sír (1997. május 13.) [*60. tábla 4*]

Férfi, 33-43 éves. Csv. h.: 184 cm, t.: Ny–K 290–70°, sm.: 85 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb kar csontjai a felsőtest csontjaitól 20 cm-re, a bal alkarcsontok pedig a felkarcsonttal hegyesszöget bezárva a bordákon feküdtek. A lábak csontjai terpesztett helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.

66. sír (1997. május 13.) [*60. tábla 5*]

Gyermek, 8-13 hónapos. Csv. h.: 58 cm, t.: K–Ny 90–270°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya tetejét a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.

67. sír (1997. május 13.) [*60. tábla 6*]

Gyermek, 5-7 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Rossz megtartású.

Melléklete:

1. A medence jobb oldala alatt volt 1 db kerek átmetszetű ólomkarika töredéke. Hv.: 0,28 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.30.1.) [*60. tábla 7*].

68. sír (1997. május 16.) [*60. tábla 8*]

Férfi, 23-40 éves. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 26 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

[463] RÉVÉSZ 2011, 549, 7. kép 59/1.

69. sír (1997. május 16.) [*60. tábla 9*]
Férfi (?), 23-40 éves. Csv. h.: 159 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.
Melléklete:
1. A jobb combcsont középső részének belső oldalán volt 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,4×2,2 cm, v.: 0,28×0,22 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.31.1.) [*60. tábla 10*].

70. sír (1997. május 16.) [*60. tábla 11*]
Férfi, 25-32 éves. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Megjegyzés: a 26. számú sír szuperpozícióban volt vele, a 70. sír részben alatta helyezkedett el.
Melléklete: nem volt.

71. sír (1997. május 16.) [*61. tábla 1*]
Neme bizonytalan, 14-18 éves. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás a váz nagy részét roncsolta, *in situ* helyzetben csak a tarkócsont és a bal lábszárcsont maradt.
Melléklete:
1. A jobb combcsont alsó végének helyén volt 1 db nyitott, végei irányába elhegyesedő ezüst pántgyűrű. M.: 2,2×2,1 cm, sz.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.32.1.) [*61. tábla 2*].

72. sír (1997. május 16.) [*61. tábla 3*]
Férfi, 30-60 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 26 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás a váz csontjainak nagy részét kimozdította, illetve megsemmisítette.
Melléklete: nem volt.

73. sír (1997. május 16.) [*61. tábla 4*]
Nő (?), 23-28 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 26 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás a koponyát és a felsőtest csontjait roncsolta.
Melléklete:
1. A jobb combcsont mellett volt 1 db valószínűleg hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű. A tárgyat az ásatás idején ellopták.

74. sír (1997. május 16.) [*61. tábla 6*]
Férfi, 20-25 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A medence kivételével a váz csontjait a szántás teljesen feldúlta.
Melléklete: nem volt.

75. sír (1997. május 16.) [*61. tábla 7*]
Férfi, 34-42 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát, a bal felkar- és bal lábszárcsontokat a szántás roncsolta.
Melléklete: nem volt.

76. sír (1997. május 16.) [*61. tábla 8*]
Nő, 30-36 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát, a bal felkar- és a jobb combcsontot a szántás roncsolta.
Melléklete: nem volt.

77. sír (1997. május 16.) [*61. tábla 5*]
Nő (?), 31-39 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát, az alkar-, a comb- és lábszárcsontokat a szántás megsemmisítette.
Melléklete: nem volt.

78. sír (1997. május 16.) [*62. tábla 1*]
Férfi, 22-24 éves. Csv. h.: 141 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponyát és a váz bal oldali csontjait a szántás megsemmisítette.
Melléklete:
1. A jobb felkarcsont és a bordák között volt 1 db ovális átmetszetű ólom huzalkarika töredéke. Hv.: 0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.33.3.) [*62. tábla 2*].
2–7. A jobb lapockán és a felső bordákon 4 db, a kimozdult koponya mellett pedig további 1 db fluoritgyöngy volt, melyek közül 3 db fehér, 1 db lila és 1 db sárga színű. M.: 1,7×1,1, 1,5×1,3, 1,5×1,5, 1,6×1,2, illetve 0,8×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.33.1–2.) [*62. tábla 3–7*].

79. sír (1997. május 16.) [*62. tábla 8*]
Nő, 23-40 éves. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.
Mellékletei:
1–2. A bal oldali csecsnyúlványnál és a jobb lábszárcsontok alsó részének külső oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ólomhuzalból készült S-végű karika, az egyik példány vége ellapított, spirális, míg a másik vége megsemmisült. M.: 3×2,6, illetve 3,2×2,6 cm, hv.: 0,4-0,4 cm, Ssz.: 0,68, illetve ? cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.34.1–2.) [*62. tábla 9–10*].

80. sír (1997. május 19.) [*61. tábla 9*]
Férfi, 30-60 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 59 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete:

1. A jobb lábszárcsontok alatt tenyérnyi méretű vasrozsda mutatkozott, az ismeretlen funkciójú tárgy azonban megsemmisült.

81. sír (1997. május 19.) [*62. tábla 11*]

Gyermek, 7-8 éves. Csv. h.: 117 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete:

1. A koponya felett volt 1 db ólom S-végű karika. Megsemmisült.

82. sír (1997. május 19.) [*62. tábla 12*]

Gyermek, 4-6 éves. Csv. h.: 72 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 57 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

83. sír (1997. május 19.) [*62. tábla 13*]

Gyermek, 6-7 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A koponyán kívül a váz minden csontja megsemmisült.

Melléklete: nem volt.

84. sír (1997. május 19.) [*62. tábla 14*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

85. sír (1997. május 19.) [*62. tábla 15*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a szántás teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

86. sír (1997. május 20.) [*62. tábla 16*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 186 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 68 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete:

1. A jobb combcsont középső része felett volt 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű. Átm.: 2,9 cm, v.: 0,4×0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.35.1.) [*62. tábla 17*].

87. sír (1997. május 20.) [*63. tábla 1*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny–K 290–70°, sm.: 73 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

88. sír (1997. május 20.) [*63. tábla 2*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 70 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Mellékletei:

1–4. A koponya alatt egymás mellett 3 db, a koponyától északnyugatra 50 cm-re pedig további 1 db S-végű karika helyezkedett el:

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 2 bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,2×1,9 cm, hv.: 0,26 cm, Ssz.: 0,35 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.36.1.) [*63. tábla 3*].
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.36.2.) [*63. tábla 4*].
3. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 2 bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,1×2 cm, hv.: 0,31 cm, Ssz.: 0,55 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.36.3.) [*63. tábla 5*].
4. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,2×1,7 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.36.4.) [*63. tábla 6*].

89. sír (1997. május 20.) [*63. tábla 7*]

Férfi, 18-28 éves. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 62 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete:

1. A medence középrészének felső széle és az alsó bordák között volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 33. = H27 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.2.37.1.).[464]

90. sír (1997. május 20.) [*63. tábla 8*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 59 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Mellékletei:

1. A mellkas középső részének csontjain volt 1 db szürkés színű fluoritgyöngy. M.: 1,7×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.38.2.) [*63. tábla 9*].
2. Ugyanott volt 1 db kagylótöredék (MNM R. T. ltsz. 2002.2.38.3.) [*63. tábla 10*].

91. sír (1997. május 20.) [*63. tábla 11*]

Gyermek, 4-6 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Rossz megtartású.

Melléklete: nem volt.

[464] Révész 2011, 553, 11. kép 89/1.

92. sír (1997. május 20.) [*63. tábla 12*]

Nő, 25-40 éves. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K 295–65°, sm.: 32 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok a felkarcsontra merőlegesen behajlított helyzetben voltak.

Mellékletei:

1–2. Az alsó állkapocs alatt és a jobb felkarcsont felső vége mellett volt 1 db lila és 1 db zöld színű fluoritgyöngy. M.: 1,3×1,2, illetve 1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.39.2–3.) [*63. tábla 13–14*].

3. A bal combnyak belső oldalánál volt 1 db nyitott, elhegyesedő végű ezüst pántgyűrű. M.: 2×1,9 cm, sz.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.39.1.) [*63. tábla 15*].

93. sír (1997. május 20.) [*64. tábla 1*]

Nő, 35-55 éves. Csv. h.: 138 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

94. sír (1997. május 26.) [*64. tábla 2*]

Férfi, 48-65 éves. Csv. h.: 159 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

95. sír (1997. május 26.) [*64. tábla 3*]

Nő, 35-45 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 33 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok a felkarcsontra merőlegesen behajlított helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.

96. sír (1997. május 26.) [*64. tábla 4*]

Nő, 25-35 éves. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét kar csontjai könyökben enyhén behajlított helyzetben voltak.

Melléklete:

1. A bal combcsont alatt volt 1 db fehéres színű, oldalán enyhén bordázott szegmentgyöngy. Átm.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. n.).

97. sír (1997. május 26.) [*64. tábla 5*]

Férfi, 35-50 éves. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny–K 280–90°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A koponyát és a felsőtest jobb oldali csontjait a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.

98. sír (1997. május 26.) [*64. tábla 6*]

Nő, 30-40 éves. Csv. h.: 135 cm, t.: Ny–K 290–70°, sm.: 28 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak. Bolygatott. A koponyát, a bordákat és a csigolyákat a szántás roncsolta.

Melléklete:

1. A nyakcsigolyák helyén volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,9×1,4 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.41.1.) [*64. tábla 7*].

99. sír (1997. május 26.) [*64. tábla 8*]

Nő, 30-40 éves. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A karok csontjait és a középső csigolyákat a szántás kimozdította és roncsolta.

Mellékletei:

1. A tarkócsont mellett volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,1×1,7 cm, hv.: 0,3 cm, Ssz.: 0,35 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.42.1.) [*64. tábla 9*].

2–27. A koponya alatt és a nyakcsigolyák környékén volt 26 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

2–3. 2 db kék színű kéttagú rúdgyöngy. H.: 0,7 cm.

4–27. 24 db zöld, sárga és fehér színű, lapított gömb alakú és szegment üveggyöngy. Átm.: 0,4–0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.2.) [*64. tábla 10–35*].

100. sír (1997. május 26.) [*65. tábla 1*]

Férfi, 40-50 éves. Csv. h.: 166 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát és a felsőtest csontjait a szántás roncsolta.

Melléklete:

1. A jobb combnyak belső oldalánál volt 1 db kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, összeforrasztott (?) végű gyűrű. M.: 2,3×2,2 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.43.1.) [*65. tábla 2*].

101. sír (1997. május 27.) [*65. tábla 3*]

Férfi, 35-60 éves. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 34 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát és a felsőtest csontjait a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.

102. sír (1997. május 27.) [*65. tábla 4*]

Neme bizonytalan, 30-70 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott

helyzetű volt. Bolygatott. A comb- és lábszárcsontok kivételével a váz csontjait a szántás elpusztította.
Melléklete: nem volt.

103. sír (1998. szeptember 9.) [*65. tábla 5*]
Nő, 20-24 éves. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny–K 260–80°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.
Mellékletei:
1–4. A koponya alatt 3 db, a második csigolya alatt pedig 1 db ólomból készült, bizonytalan típusú karikaékszer volt, melyek megsemmisültek.
5. A jobb kéz csontjai között volt 1 db meghatározhatatlan érme. Megsemmisült.

104. sír (1998. szeptember 9.) [*65. tábla 6*]
Férfi, 18-25 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 28 cm, sh.: ?, ssz.: ? A vázat a szántás teljesen feldúlta.
Melléklete: nem volt.

105. sír (1998. szeptember 10.) [*65. tábla 7*]
Neme bizonytalan, 30-60 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 300–60°, sm.: 47 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát és a felsőtest csontjainak nagy részét a szántás megsemmisítette.
Melléklete:
1. A jobb combcsont töredékei között volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,6×1,4 cm, hv.: 0,13 cm, Ssz.: 0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.44.1.) [*65. tábla 8*].

106. sír (1998. szeptember 10.) [*65. tábla 9*]
Férfi, 45-55 éves. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny–K 300–60°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát a szántás roncsolta.
Melléklete: nem volt.

107. sír (1998. szeptember 10.) [*65. tábla 10*]
Férfi (?), 20-40 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 31 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A szántás a sírt teljesen feldúlta.
Melléklete: nem volt.

Szórványleletek:
1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, deformálódott S-végű karika, mely a 14. szelvény kiásása során került elő. M.: 2,9×2,5 cm, hv.: 0,15 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.2.46.2.) [*65. tábla 11*].
2. 1 db lila színű fluoritgyöngy, mely a 8. szelvény kiásása során került elő. M.: 1,9×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.45.1.) [*65. tábla 12*].
3. 1 db nyitott végű bronz pántgyűrű, mely a 14. szelvény kiásása során került elő. M.: 2×1,9 cm, sz.: 0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.46.1.) [*65. tábla 13*].
4. 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 36. = H29 típusú érme, mely az 1. szelvény kiásása során került elő (MNM R. T. 2. ltsz. 2002.2.11.1.).[465]
5. 1 db hosszúkás vastöredék, mely az ásatás megkezdése előtt a felszínről került elő. H.: 5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.12.1.) [*65. tábla 14*].

26.3. ÉRTÉKELÉS

A Karcsa folyó partján fekvő, 1,5-2 méter magas kiemelkedésen előkerült temető 107 sírjával teljesen feltártnak tekinthető, azonban bizonyára számolhatunk sírok pusztulásával a kutatást megelőzően [*31. kép*].[466]

Az elhunytak között 35 nő, 36 férfi 7 *juvenilis* és 11 *infans* I–II. korú gyermek található, a 18 ismeretlen eset mellett, vagyis a felnőttek aránya kiegyenlített, a gyermekek és csecsemők egykori száma azonban vélhetően alulreprezentált.[467]

A temetőben a sírok elhelyezkedése csoportos jelleget mutat, melynek oka valószínűleg a temető területén található egyéb funkciók számára kijelölt területekkel, természetes vagy mesterséges objektumokkal magyarázható.[468]

Szuperpozíció csak a 26. és a 70. sír között volt megfigyelhető, ahol előbbi váz bokacsontjai alatt volt az utóbbi koponyája, azonban a sír megásása azt nem bolygatta.[469]

Sajnos a homokos talajban a sírgödrök megfigyelésére nem nyílt lehetőség.[470] A Ny–K-i fő irányhoz igazodó, attól azonban változó mértékben gyakran eltérő tájolások mellett ellentétes fektetés a 66. sírba temetett 8-13 hónapos gyermek esetében volt egyedül megfigyelhető, a 65. számú, a temetőben legmélyebb sírgödörrel rendelkező férfit pedig mintha a temetés során szó szerint bedobták volna a sírgödörbe.[471] Koporsó nyomai nem voltak dokumentálhatók, a 3. sírban előkerült váz szorosan

[465] Révész 2011, 554, 12. kép sz/5.
[466] Révész 2011, 535.
[467] Kustár et al. 2006, 236; Révész 2011, 535.
[468] Révész 2011, 535, 539.
[469] Révész 2011, 536.
[470] Révész 2011, 536.
[471] Révész 2011, 536.

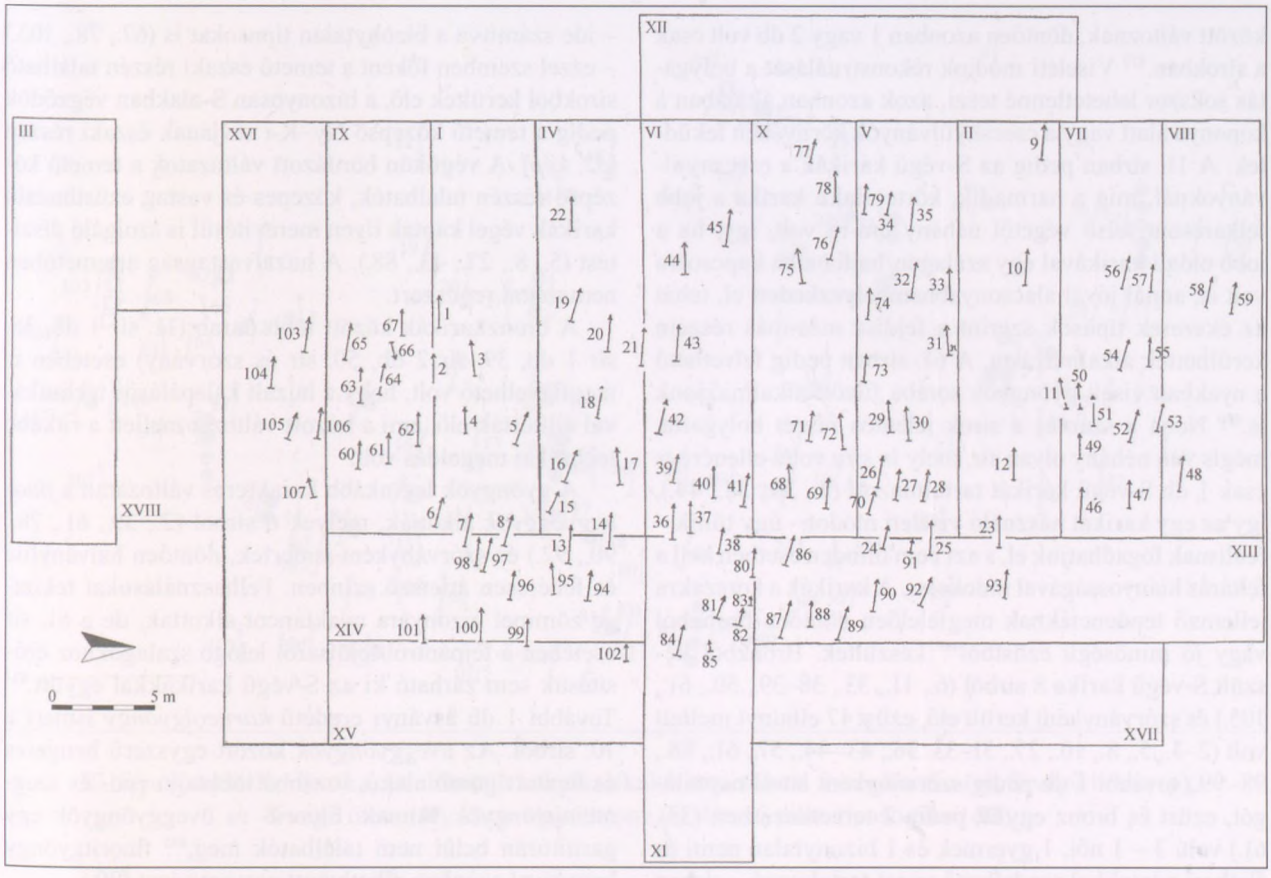

31. kép. Karcsa-Kormoska, a feltárt terület

összehúzott csontjai alapján azonban valószínű, hogy a testet a temetés során szorosan begöngyölték a halotti lepelbe, s hasonló a 13. és 18. sírnál is valószínűsíthető.[472]

A sírok közül 59 nem tartalmazott maradandó anyagból készült tárgyakat, noha ezt az arányt a szántás okozta bolygatás természetesen befolyásolhatta, kimozdítva vagy megsemmisítve egyes kisebb darabokat.[473] A leletanyagot szerény, egyszerűbb ékszerek képviselik,[474] s noha a feltárt temetőt rejtő domb kétségtelenül azonos a Váradi István és a karosi ásatáson dolgozó munkások által említett területtel,[475] az azonban mégis némiképp elgondolkodtató, hogy olyan leletek – kard, edény, kengyel – előkerülését említik a beszámolók, melyek nem illeszkednek a feltárt temető jellemző tárgytípusai közé. Így kétféle lehetőség is felmerülhetne: egyrészt, hogy a temető legkorábbi részét dúlták fel az 1940-es években; avagy a dombon két, időben egymást követő temető volt: egy 10. századi, talán csak néhány síros, de gazdagabb leletanyagú, és a feltárt 11. századi szegényes jellegű.

Az előkerült leletanyagot illetően a temetőből csaknem teljesen hiányoznak a sima, nyitott végű huzalkarikák, s mindössze egyetlen *körte alakú karika* ismert (11.).[476] Ez utóbbiak megjelenése a 10. század utolsó harmadára tehető.[477] A fejékszerként viselt karikaékszereket – a bizonytalan típusú ólomkarikákat (78., 103.) nem számítva – csaknem kizárólagosan az *S-végű karikák* alkotják. Döntően női sírokból, ritkábban gyermekek, egy esetben *adultus* korú férfinek meghatározott, egy további alkalommal pedig ismeretlen nemű és korú vázak mellől kerültek elő.[478] Darabszámukat illetően 1 és 5

[472] Révész 2011, 530–531.
[473] Révész 2011, 537.
[474] Révész 2011, 537.
[475] Révész 2011, 529.
[476] Révész 2011, 537.
[477] Szőke–Vándor 1987, 53.
[478] Révész 2011, 536.

között változnak, döntően azonban 1 vagy 2 db volt csak a sírokban.[479] Viseleti módjuk rekonstruálását a bolygatás sokszor lehetetlenné teszi, azok azonban általában a koponya alatt vagy a csecsnyúlványok környékén feküdtek. A 11. sírban pedig az S-végű karikák a csecsnyúlványoknál, míg a harmadik, körte alakú karika a jobb felkarcsont felső végétől néhány cm-re volt, így, ha a jobb oldali karikával egy szalagon/hajfonatba kapcsolva volt is, annál jóval alacsonyabban helyezkedett el, tehát az ékszerek típusok szerint a fejdísz más-más részein kerülhettek alkalmazásra. A 61. sírban pedig felvethető a nyakban viselt gyöngyök sorába fűzött alkalmazásuk is.[480] Noha a szántás a sírok jelentős részét bolygatta, mégis van néhány olyan sír, mely *in situ* volta ellenére is csak 1 db S-végű karikát tartalmazott (3., 36., 38., 44.), így az egy karikát használó viseleti módot – úgy tűnik – reálisnak fogadhatjuk el, s azt nem minden esetben kell a feltárás hiányosságával indokolni. A karikák a korszakra jellemző tendenciáknak megfelelően döntően bronzból vagy jó minőségű ezüstből[481] készültek. Bronzból készült S-végű karika 8 sírból (6., 11., 33., 38–39., 50., 61., 105.) és szórványként került elő, ezüst 17 elhunyt mellett volt (2–3., 5., 8., 10., 27., 31–33. 36., 43–44., 57., 61., 88., 98–99.) további 1 db pedig szórványként látott napvilágot, ezüst és bronz együtt pedig 2 temetkezésben (33., 61.) volt. 3 – 1 női, 1 gyermek és 1 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező vázat tartalmazó – sírban vastagabb huzalú ólomötvözetből készült karikák voltak (29., 79., 81.); súlyuk és felületük fénye valamilyen ötvözőanyagról árulkodik. Ez utóbbiak nem keveredtek más anyagból készült karikákkal.[482] Azonos típusok párban a 6. és 31. sírból, 2+2 db azonos a 61. sírból, 2 db azonos és 1 db különböző a 39. és a 43. sírból, 4 db azonos és 1 db különböző ugyanakkor az 57. sírból ismertek. Azonos típus, kétféle méretű altípusban pedig a 88. sírból származik. Ennek alapján valószínűleg számolhatunk azzal a lehetőséggel, hogy a karikák viselői törekedtek arra, hogy a párban viselt karikák azonos típusúak legyenek, esetleg csak a későbbiekben kerültek a garnitúrába eltérő darabok.[483] A temetőben a karikák alapanyagát tekintve az ezüstből készült változatok annak teljes területén megtalálhatók, a bronzból készültek – hozzászámítva az 1 db körte alakú karikát (11.) is – azonban annak középső, hosszanti sávjára korlátozódnak, a temető északi és déli szélének sírjaiból nem ismertek. Az ólomkarikák – ide számítva a bizonytalan típusokat is (67., 78., 103.) – ezzel szemben főként a temető északi részén található sírokból kerültek elő, a bizonyosan S-alakban végződők pedig a temető középső Ny–K-i sávjának északi részén [*32. kép*]. A végükön bordázott változatok a temető középső részén találhatók, közepes és vastag ezüsthuzalú karikák végei kaptak ilyen merevítésül is szolgáló díszítést (5., 8., 27., 43., 88.). A huzalvastagság a temetőben nem mutat rendszert.

A bronzkarikák között több darab (11. sír 1 db, 38. sír 1 db, 39. sír 2 db, 50. sír és szórvány) esetében is megfigyelhető volt, hogy a huzalt kalapálásos technikával állították elő, ami a húzott változat mellett a ritkább technikai megoldás volt.

A gyöngyök leginkább karakteres változatait a *fluoritgyöngyök* alkotják, melyek 6 sírból (2., 39., 61., 78., 90., 92.) és szórványként ismertek, döntően halványlila és fehéresen áttetsző színben. Felhasználásukat tekintve zömmel bizonyára nyakláncot alkottak, de a 61. sír esetében a fejpántról/fejdíszről lelógó szalagokhoz erősítésük sem zárható ki az S-végű karikákkal együtt.[484] További 1 db ásványi eredetű *karneolgyöngy* ismert a 10. sírból. Az *üveggyöngyök* között egyszerű hengeres és lapított gömb alakú, továbbá többtagú rúd- és szegmentgyöngyök vannak. Fluorit- és üveggyöngyök egy garnitúrán belül nem találhatók meg,[485] fluoritgyöngy kagylóval azonban alkothatott egy egységet (90.).

Gyűrű 13 sírból ismert, különböző változatokban. A huzalgyűrűk között háromszög átmetszetű, hegyesedő végű ezüst (3.), rombusz (86.), téglalap (30.) és kissé ovális átmetszetű bronz huzalgyűrű (69.) található. A többszörösen meghajlított huzalból készült gyűrűk között *hegyesedőre vagy lemezesre kalapált, kettősen csavart ezüstgyűrű* a 61. és a 73. sírból ismert, sajnos utóbbi ma már nem lelhető fel. A 61. sír ékszere meglehetősen vaskos kialakítású darab. *Háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, ellapított végű gyűrű* egy (12.), *kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott*, összeforrasztott (?) végű *gyűrű* ugyancsak egy (100.) sírból került elő. A *pántgyűrűk* között végei irányába elhegyesedő ezüst (38., 40., 71., 92.), és nyitott végű bronz (sz.) dokumentált, míg egy *fejes bronz karikagyűrű* pontkörmintás díszítéssel (26.) rendelkezett. Férfi- és női sírokban egyaránt megfigyelhetők voltak ezek az ékszerek, döntően a jobb (3., 26., 38., 40., 69., 71., 73., 86., 100.), ritkán a bal

[479] Révész 2011, 536.
[480] Révész 2011, 536.
[481] Révész 2001a, 152.
[482] Révész 2011, 536.
[483] Horváth 2016, 91–92.
[484] Révész 2011, 538.
[485] Révész 2011, 538.

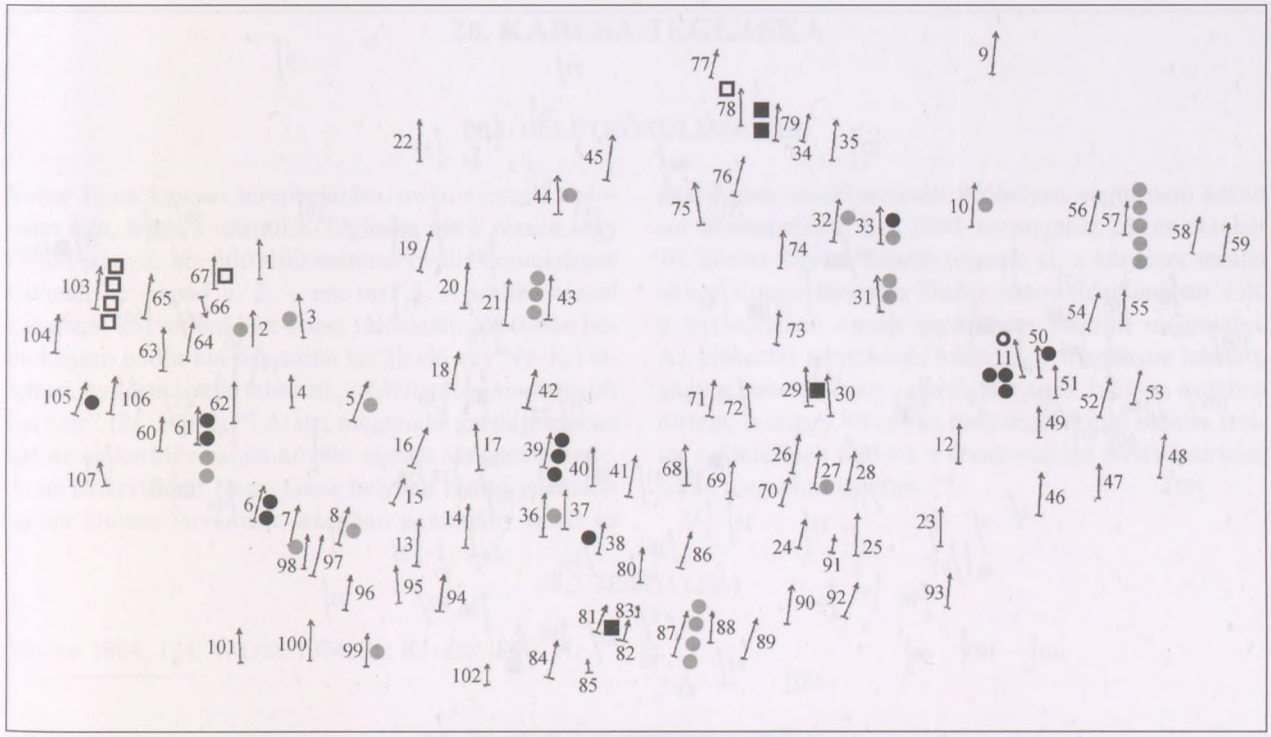

32. kép. Karcsa-Kormoska, az előkerült huzalkarikák a temetőben: S-végű ezüst (•), S-végű bronz (•), S-végű ólom (■), körte alakú bronz (o), bizonytalan típusú ólom (□)

(92.) kézen is viselhették. Gyűrűk csak a temető keleti és déli részén elhelyezkedő sírokból ismertek.[486] Az egyes típusokat tekintve a pántgyűrűk a temető középső részének keleti sávjában helyezkedtek el.[487]

A keltezés szempontjából kiemelt helyen álló korabeli *pénzérme* 9 sírból és egy esetben szórványként került elő, ebből 5 férfi, 3 nő és 1 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy sírja volt.[488] Többször is megfigyelhető volt az a tendencia, amire már Kovács László rámutatott, hogy a férfisírok esetén az érme gyakran azok egyetlen mellékletét alkotta.[489] Az érmék között Béla *dux* (19.), I. László (3., 5., 21., 39., 59., 89.), Kálmán (47.) és egy meghatározhatatlanul megsemmisült pénz (103.) található. Az érmék sírba helyezése történhetett az elhunyt kezébe (103.), hastájékára/köldökére (3., 5., 59. (?), 89.) avagy felsőtestére/karjaira (19., 21., 39., 47.) egyaránt. Ezek nem mutatnak nemek és korcsoportok szerinti elkülönülést. A temetőben a pénzeket tartalmazó sírok a nyugati sírcsoportból hiányoznak, a pénzmellékletes női sírokat a temető déli részében, a férfiakat pedig középtájon, a keleti és északi csoportokban találjuk [*33. kép*].[490]

A közösség minden eltemetettjére alig több mint 1 gramm ezüst jutott, ami hasonló mennyiség, mint amit más temetőkben is sikerült kimutatni.[491] A falusi közösség[492] temetőjét döntően a 11. században, annak középső részétől használta, míg a sírkert használatának vége e század utolsó éveire, vagy a 12. század elejére tehető. Felhagyását követően a közösség valószínűleg az alig 1 km-re található karcsai templom mellett helyezte azután nyugalomra halottait.[493]

[486] Révész 2011, 538.
[487] Révész 2011, 538.
[488] Révész 2011, 538.
[489] Kovács 2013, 244.
[490] Révész 2011, 538.
[491] Révész 2011, 539–540.
[492] Kovács 2013a, 566.
[493] Révész 1999, 232; Révész 2011, 539–540.

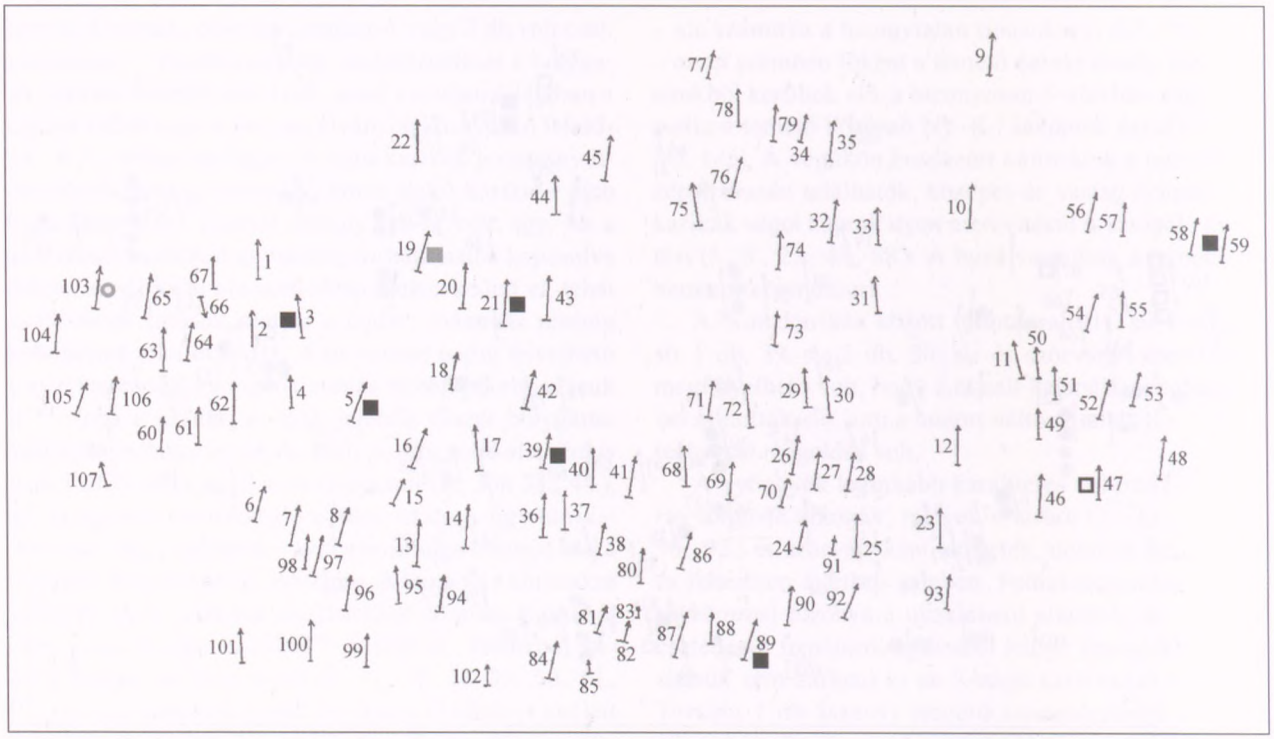

33. kép. Karcsa-Kormoska, érmék a temetőben: Béla *dux* (■), I. László (■), Kálmán (□), ismeretlen (○)

26.4. IRODALOM

KUSTÁR et al. 2006; RÉVÉSZ 2011; HOM R.A. 2627–98; 2628–98.

27. KARCSA, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

27.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Nagy András bíró ajándékaként került a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményébe néhány tárgy, melyek lelőhelyeként Karcsa település van megnevezve.[494] A tárgyak ma a sárospataki Rákóczi Múzeumban találhatók.

27.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájvasú, lapos karikával ellátott kovácsoltvas csikózabla. H.: 15,5 cm, a karika átm.: 4 cm (SRM ltsz. 1923.6.) [*66. tábla 1*].
2. 1 db vaskarika. Átm.: 3,9 cm (SRM ltsz. 1923.8.) [*66. tábla 2*].
3. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,2×4,5 cm (SRM ltsz. 1923.9.) [*66. tábla 3*].

27.3. IRODALOM

J. DANKÓ–PATAY 2000, 58; RÉVÉSZ 2011, 529.

[494] J. DANKÓ–PATAY 2000, 58; RÉVÉSZ 2011, 529.

28. KARCSA-TÉGLÁSKA

28.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Valter Ilona karcsai terepbejárása során szerzett tudomást róla, hogy a település Tégláska nevű részén, egy É–D-i irányú, kb. 300×100 méteres ovális homokdomb lábánál, az Árpád u. 2. – ma már 4. – számú házzal szemben, közvetlenül az úttest túloldalán 1960-ban homoknyerő gödör kiásása során került elő egy Ny–K-i tájolású, nyílcsúcsot tartalmazó, *„feltehetőleg honfoglalás kori sír"* [*31. kép 2*].[495] A sírt megtaláló gazda azonban azt az előkerülés napját követő éjjelen visszatemetette. A sír előkerülését Nagy Géza helybeli tanító jelentette ugyan Dienes Istvánnak, azonban pénzhiány miatt az akkor nem veszélyeztetett lelőhelyen végül nem került sor leletmentésre. Ezt 1996. szeptember 23. és október 10. között Révész László végezte el, a kérdéses terület akkor Kocsis János és Dudás János tulajdonában volt, a sírt azonban ennek során nem sikerült megtalálni. Az előkerült temetkezés tehát vagy magányos lehetett, vagy a temető sírjait a domb tetejének 1960-as években történt, mintegy 40 cm-es mélységet érintő oldalra tolása, s a letermelt földnek a domb oldalán történő terítése során megsemmisítették.[496]

28.2. IRODALOM

Valter 1964, 134; Valter 1974, 36; Révész 1996, 11.

29. KAROS-EPERJESSZÖG I.

29.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A településtől nyugatra, egy csaknem É–D-i irányú vonalban elhelyezkedő dombvonulat északi tagján 1899-ben kerültek elő az első sírok. E temetkezések leleteinek sajnos csak egy részét sikerült megmenteni. 1936-ban újabb sírok előző évi bolygatását követően Horváth Tibor tárta fel a temető 13 sírját, majd 2001-ben Révész László annak újabb 8 sírját dokumentálta. Ekkor megállapíthatóvá vált az is, hogy az eredetileg talán százat is meghaladó sírt tartalmazó lelőhely 1936-ban feltehetően csaknem teljesen elpusztult. A temetőben legalább 4 részleges lovas temetkezés volt, egy szórvány dirhem pedig a 905/906. évet jelöli ki az azt tartalmazó sír megásásának legkorábbi lehetséges időpontjaként. A temető bemutatását és részletes értékelését Révész László monografikus feldolgozása és önálló tanulmánya tartalmazza.

29.2. IRODALOM

Révész 1996; Révész 2003.

[495] Valter 1964, 134; Valter 1974, 36; Révész 1996, 11.
[496] Révész 2011, 529; HOM R. A. 2627-98.

30. KAROS-EPERJESSZÖG II.

30.1. ÖSSZEFOGLALÁS

Az I. számú temetőtől 120 méterre déli irányban elhelyezkedő lelőhelyen 1985 őszén kerültek elő az első leletek, melynek hatására a meginduló leletmentő ásatás keretei között 1986–1990 között a temető 73 sírját tárta fel Révész László. Az egykor legkevesebb 84–88 síros temetőben 26 férfi, 25 nő, 20 gyermek és 2 ismeretlen nemű és életkorú elhunyt sírjából 32 esetben kerültek elő ló csontjai, 5 esetben pedig lószerszámok. A legkésőbbi érme a 922/923. évet jelöli ki a 7. sír megásásának *terminus post quem* időpontjaként. A temető bemutatását és részletes értékelését Révész László monografikus feldolgozása tartalmazza.

30.2. IRODALOM

RÉVÉSZ 1996.

31. KAROS-EPERJESSZÖG III.

31.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A 200 méterre déli irányban következő III. számú temetőt 1988-ban terepbejárás során azonosította Révész László és Wolf Mária. E sírkert Révész László vezetésével 1988–1990 között 19 – 11 férfi, 5 nő és 3 gyermek – sírjával teljesen feltárásra került. A temetőben – melynek legfeljebb néhány sírja pusztulhatott el a feltárást megelőzően – 7 sírban voltak lócsontok, 5 esetben pedig lószerszámok. A temető bemutatását és részletes értékelését Révész László monografikus feldolgozása tartalmazza.

A karosi ásatások egyes tárgytípusok felismerése és rekonstrukciója mellett a 10. századi fejedelmi központ meghatározásának vonatkozásában is kiemelkedő eredményeket hoztak a kutatásban.

31.2. IRODALOM

RÉVÉSZ 1996.

32. KASSA-ABASZÉPLAK
(Košice, Sl.)

32.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1971-ben a Hernád jobb partján homokbányászat során került elő 2 db kétélű kard, melyek közül sajnos azonban az egyik elveszett. A ma megtalálható példány a pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeum gyűjteményében található.

32.2. LELETLEÍRÁS

1. T-2 típusú[497] kovácsoltvas kard. Markolatgombján és keresztvasán rombusz és fél rombusz alakú bronzberakás látható, ezüst háttérben. A pengéjének egyik oldalán a vércsatornában kovácsolt kialakítású +INGELRII felirat, másik oldalán pedig geometrikus minta látható. H.: 88,3 cm, a keresztvas h.: 9,5 cm, a penge h.: 72 cm, sz.: 4,9 cm [*67. tábla 2*].

32.3. IRODALOM

Môc 2018, 221.

33. KASSA-ABASZÉPLAK, BENCÉS KOLOSTOR
(Košice, Sl.)

33.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Kassa mellett található Abaszéplak elpusztult bencés kolostorának feltárása során szórványként került elő 1 db honfoglalás kori nyílcsúcs [*34. kép*].[498]

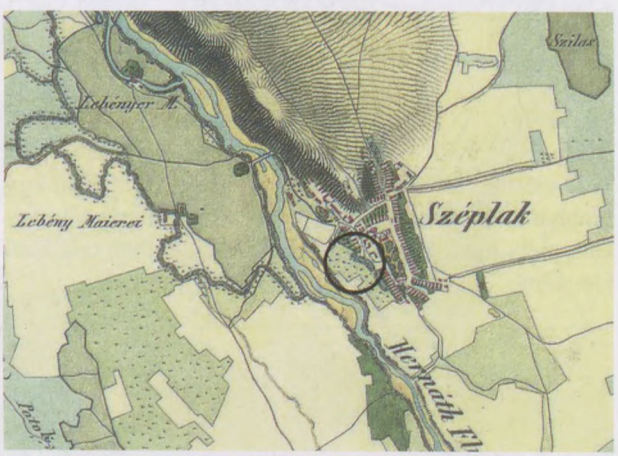

34. kép. Kassa-Abaszéplak a II. katonai felmérés térképén

33.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7×1,5 cm (Szlovák Nemzeti Múzeum ltsz. AH 34931.) [*67. tábla 1*].

33.3. IRODALOM

Polla 1986, 421; Nevizánsky 2011, 157.

[497] Môc 2018, 221.
[498] Polla 1986, 421; Nevizánsky 2011, 157.

34. KASSA-BÁRCA
(Košice, Sl.)

34.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településen K. Andel vezetésével került feltárásra egy 11. századi, soros jellegű temető ötsíros részlete, melyben S-végű karikák és barna szemesgyöngyök voltak [*35. kép*].[499]

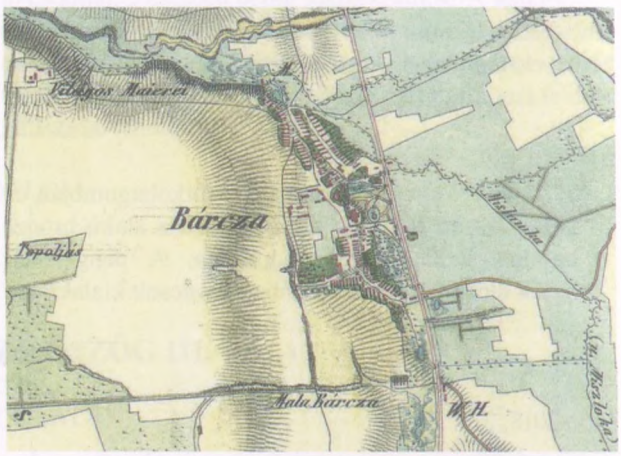

35. kép. Kassa-Bárca a II. katonai felmérés térképén

34.2. IRODALOM

EISNER 1935, 89; PASTOR 1955, 283; NEVIZÁNSKY 2008, 265.

35. KASSA, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY
(Košice, Sl.)

35.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1925 előtt került elő ismeretlen körülmények között egy szablya Kassa pontosabban nem lokalizálható környékén, mely ma a Magyar Nemzeti Múzeumban található [*36. kép*].

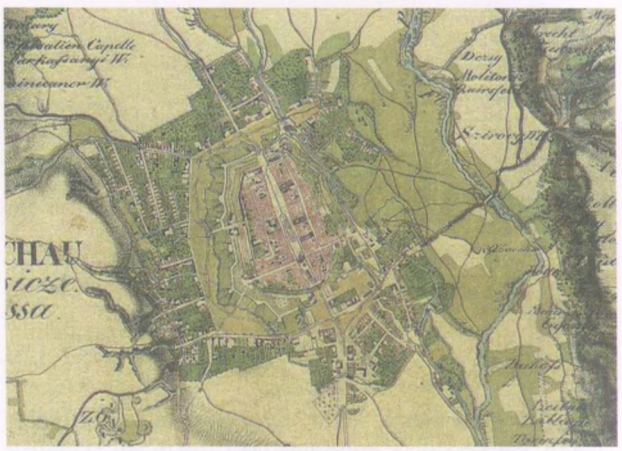

36. kép. Kassa a II. katonai felmérés térképén

35.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db ezüst torkolatverettel és függesztővel ellátott, vasból kovácsolt szablya. Enyhén ívelt pengéjének alsó része szélesebb, itt kb. 19 cm hosszúságban fokéllel ellátott. Markolata az éle irányába hajlik, ben-

[499] EISNER 1935, 89; PASTOR 1955, 283; NEVIZÁNSKY 2008, 265.

ne egy szegecs található, az ellenzője csónak alakú, gömbös végződésű. Torkolatverete és függesztője ezüstből készült, a torkolatveret felső oldala karéjos kiképzésű, alsó részén áttört, növényi mintákkal díszített. A bal oldalához szegecselték a félhold alakú, ugyancsak áttört, növényi mintákkal díszített függesztőfület. A szablya h.: 78,5 cm, az ellenző h.: 8,1 cm, a penge sz.: 2,2–2,6 cm, a torkolatveret és a függesztő m.: 5,7×5,6 cm (MNM ltsz. 61.81.1., 61.72.1.A., 61.123.A.) [*66. tábla 4–6, 262. tábla 3–4*].

36. KÁCS-TEMPLOM

36.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A mai település középső részén, a Kácsi-patak partján lévő dombon található Kács település temploma. A templom déli oldalához kapcsolódó sekrestye 1954. évi építésekor a keleti fal alapárkában került elő egy arany S-végű karika. Ennek alapján feltételezhető, hogy a templom déli oldala mellett a 11. században temető volt, azonban kérdéses, hogy már ekkor templom is állt-e itt [*37. kép*].[500] A leletet Takács J. magángyűjteményében,[501] a kácsi plébánián őrzik.[502]

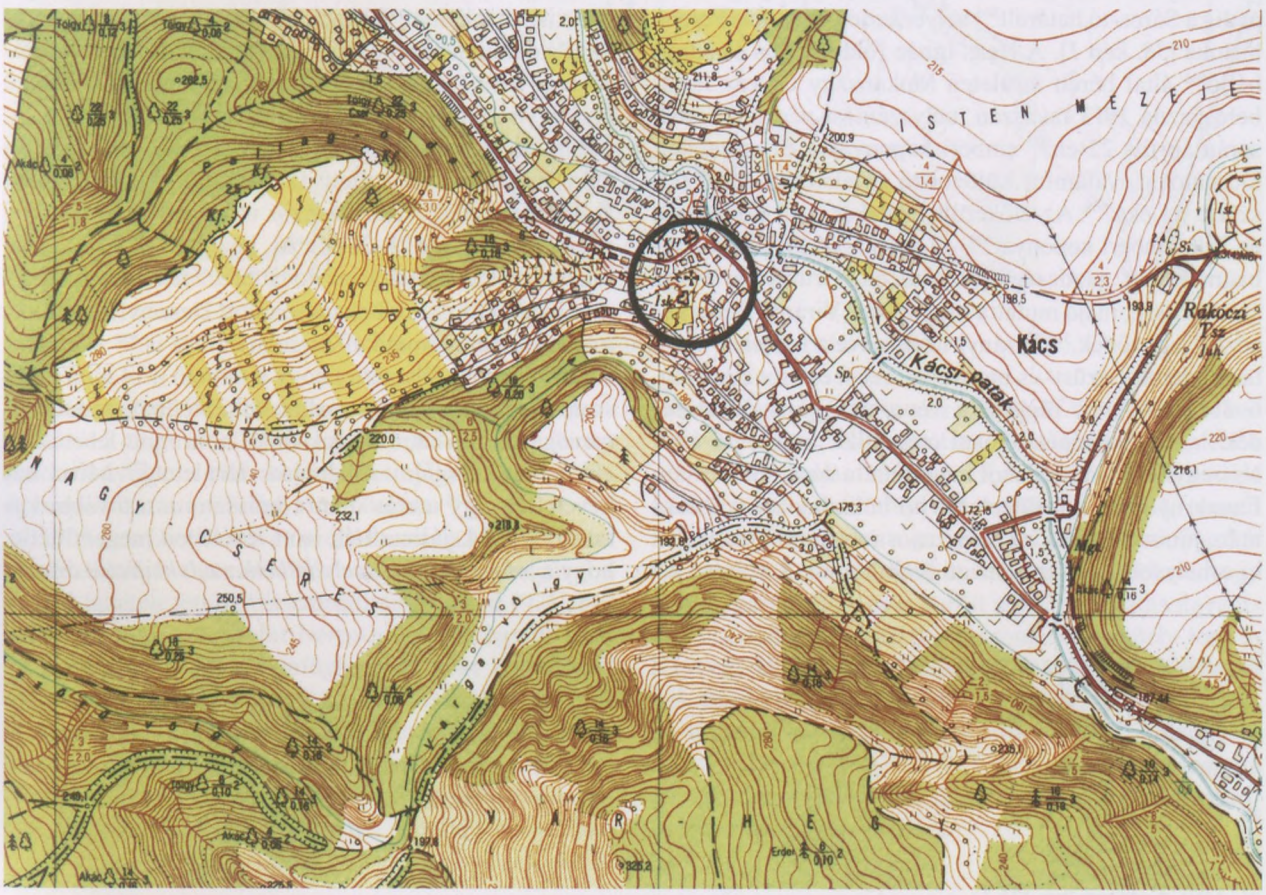

37. kép. Kács-Templom (1:10 000)

[500] Kozák 1968, 231–232, 252–258.
[501] Fék 520. sz.
[502] Kozák 1968, 265, 50. jegyzet.

36.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, ellapított, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,7×2,3 cm, hv.: 0,26 cm, Ssz.: 0,4 cm [*67. tábla 3*].

36.3. IRODALOM

Fék 520. sz.; Kozák 1968, 252; K. Végh 1970, 88; Mesterházy 1983; Wolf 1992, 121.

37. KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I.

37.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A községtől kb. 4 km-re északra[503] elhelyezkedő dűlőben egy magasabb homokdombon, melyet északi és keleti irányból a mára kiszáradt Tökös-,[504] délnyugat felől pedig a Sáros-tó határolt[505] helyezkedett el Farkas Ferenc birtoka [*38. kép 1*]. A Haas Ignác földbirtokos és nagybérlő[506] által bérelt területen Mokánszky Golesz János béresgazda 1913 tavaszán mélyszántást végzett, ennek során április 22-én[507] emberi koponyákat és csontokat, lócsontokat, valamint különböző sírleleteket vetett felszínre az eke.[508] Az előkerült leleteket – 15 db tárgyat és 2 db emberi koponyát[509] – a szántást felügyelő Grünbaum József gazdasági főintéző fia, Grünbaum Hugó szedte össze, majd mutatta meg azokat Virányi János kenézlői jegyzőnek.[510] Virányi felismerve a leletek – ezüst tarsolylemez, ezüst- és bronzcsat, ezüst és bronz szíjvég, 6 db ezüstveret, függesztő veret és egy szablyatöredék[511] – jelentőségét, azokat még 1913. április 26-án[512] Nyíregyházára vitte, ahol megmutatta Jósa Andrásnak. Ennek nyomán a területet borító bükköny betakarítása után, június 27-én Jósa Kiss Lajos múzeumi őrrel szállt ki a helyszínre,[513] ahol megfigyelt három, a szántás által megbolygatott temetkezést. A megkezdett feltárást – melyhez a napszámosokat Haas Ignác megbízásából Grünbaum József biztosította[514] – azonban a rossz időjárási viszonyok miatt fél nap elmúltával be kellett fejezniük. Példamutató módon az előkerült leletek megtekintését már ezt követően biztosították az édeklődők részére Nyíregyházán.[515] A terepi kutatást szeptember 4-én folytatták, de akkor az ugyancsak heves esőzés miatt 3 nap után ismételten fel kellett azt adniuk, ekkor összesen 7 sírt tártak fel.[516] Harmadszor is kiszállva a területre, végül szeptember 21–22. és 28. között,[517] É–D-i irányú kutatóárkokkal[518] feltártak további 15 temetkezést.[519] A munkálatokba ekkor bekapcsolódott Dessewffy Miklós, a Magyar Numizmatikai Társulat elnöke is.[520] A kutatás során Jósa már felvetette, hogy a temető a 14 sírból álló sorától nyugati irányba tovább folytatódhat, azonban a mezőgazdasági munkálatok miatt nem nyílt lehetősége ekkor megvizsgálni a kérdéses területet.[521] Mivel azt bevetették, így aratás utánra halasztotta a további kutatást.[522] 1914. július 9-én írott levelében megemlítette, hogy a „*napokban a tavaly félbemaradt kenézlői ásatást*

503 MNL Archívum ltsz. 123.
504 Révész 1996d, 150.
505 MNM R. A. XII.182/970.
506 Jósa 1913, 239.
507 MNL Archívum ltsz. 123.
508 Jósa 1913, 238.
509 MNL Archívum ltsz. 123.
510 Jósa 1913, 238.
511 Jósa 1913, 238.
512 MNL Archívum ltsz. 123.
513 Jósa 1914, 308.
514 Jósa 1913, 238.
515 http://josamuzeum.hu/regeszet/wp-content/uploads/2013/02/ujsagcikk-kenezlo_web1.jpg (letöltve: 2017. május 22.)
516 MNL Archívum ltsz. 123.
517 Jósa 1913, 238, 240.
518 Jósa 1914, 309.
519 MNL Archívum ltsz. 123.
520 Jósa 1913a, 246.
521 Jósa 1914, 304–306.
522 MNL Archívum ltsz. 123.

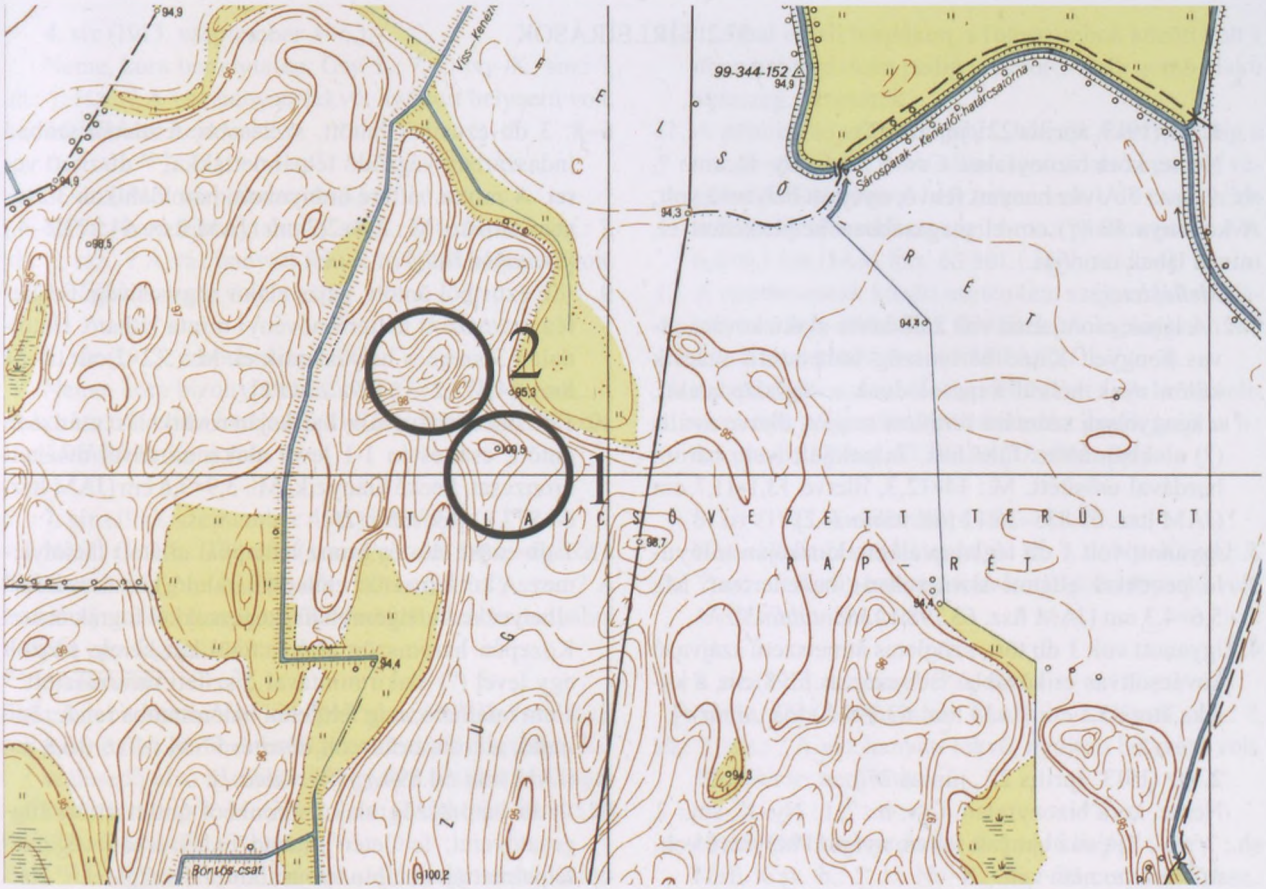

38. kép. Kenézlő-Fazekaszug, 1: I. temető, 2: II. temető

folytatni fogom".[523] Ezt azonban végül Kiss Lajos végezte el 1915. augusztus 17-én, amikor a korábban feltárt sírsortól nyugatra több kutatóárkot nyitott, azonban az egynapos ásatás eredményt nem hozott.[524]

1959-ben Dienes István próbálta meg az egykori ásatás résztvevőjének és Jósa vázlatrajzának segítségével a temető feltételezett helyét azonosítani,[525] majd 1971. május 24. és június 5. között Németh Péterrel együtt járta be a Szabolcs megyei honfoglalás és kora Árpád-kori temetők lelőhelyeit, melynek során a kenézlői temetőket is megtekintették. A terepbejárás eredményeit közzétették, de sajnos az akkor készült terepbejárási napló néhány releváns lapja nem lelhető fel,[526] így természetesen ezek közzétételére sem kerülhetett sor. 1989 májusában Dienes segítségével Révész László és Wolf Mária is bejárta a területet, majd október 10-én újra megtekintették azt,[527] ahol azután 1990-ben Kovács László és Révész László vezetésével folyt hitelesítő feltárás. A temető helyét azonban ekkor nem sikerült azonosítani,[528] a két megnyitott kutatószondában honfoglalás kori sír, vagy annak maradványa nem került elő.[529] A kutatás ugyanis ekkor a domb gerincén folyt, azonban a lelőhely Jósa és Kiss egy későbbiekben előkerült vázlatrajza alapján annak északkeleti lejtőjén helyezkedett el, sőt, egyes sírok az ideiglenesen vízjárta – ám a 10. században bizonyára még száraz – részen voltak.[530] A régészeti leletanyag a Jósa András Múzeumban található, s ide került az antropológiai anyag egy része is.[531]

523 MNL Archívum ltsz. 1914.724.
524 Dienes 1964, 85.
525 Dienes 1964, 86–87; Kovács–Révész 1991; Révész 1996d, 150.
526 Dienes 1996, 287.
527 Révész–Wolf 1991, 657–658.
528 Kovács 2013, 515, 572, 475., 478. jegyzet.
529 Kovács–Révész 1991.
530 Révész 1996d, 151.
531 A Szabolcsvármegyei Múzeum Leltárkönyve V-854-5.

37.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1913. április 22., június 27.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya 50 (?) cm-el magasabban helyezkedett el, mint a lábak csontjai.

Mellékletei:

1–2. A lábak csontjainál volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Kissé háromszög átmetszetű száraik külön nyak nélkül kapcsolódnak a téglalap alakú, a kengyelszíj számára fordított trapéz, illetve ovális (?) alakban áttört fülekhez. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 14×12,3, illetve 13,1×11,7 cm (JAM ltsz. 63.835–36.1.) [*68. tábla 1–2*].

3. Ugyanott volt 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,6×4,3 cm (JAM ltsz. 63.798.1.) [*68. tábla 3*].

4. Ugyanott volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas csikózabla.[532] A szájvas h.: 8 cm, a karika átm.: 5,3 cm (JAM ltsz. 63.797.1.) [*68. tábla 4*].

2. sír (1913. április 22., június 27.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1913. április 22., június 27.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A váz koponyáján dió nagyságú daganat volt megfigyelhető. A sírban lócsontok is voltak.

Mellékletei:

1. 1 db ezüstből öntött, ötszög alakú testén palmettafát[533] utánzó mintával ellátott, csuklós ovális karikával rendelkező övcsat. Pecke hiányzik, felülete aranyozott. Hátoldalán 3 szegecs látható. M.: 5,2×2,3 cm (JAM ltsz. 64.877.2.) [*69. tábla 1*].

2–5. 4 db ezüstből öntött, keskenyebb, felületén szabad indaszárban végződő félpalmettákkal[534] díszített veret. A minta háttere aranyozott, hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,2×1,8 cm (JAM ltsz. 64.877.2–4.) [*69. tábla 3–6*].

6–8. 3 db ezüstből öntött, szélesebb, felületén szabad indaszárban végződő félpalmettákkal[535] díszített veret. A minta háttere aranyozott, hátoldalukon 3 szegecs látható. M.: 2,4×2,2 cm (JAM ltsz. 64.877.2–4.) [*69. tábla 7–9*].

9. 1 db ezüstből öntött, pajzs alakú nagyszíjvég. Felületén aranyozott hátterű növényi minta látható. Hátoldalán 3 szegecs helyezkedik el. M.: 5,2×2 cm (JAM ltsz. 64.877.2–4.) [*69. tábla 2*].

10. 1 db líra alakú, ovális karikáján rovátkolást utánzóan öntött, csattestén 1-1 levél alakú mintával díszített bronzcsat. Pecke hiányzik. M.: 3,9×3,6 cm (JAM ltsz. 64.877.1.) [*69. tábla 11*].

11. 1 db ezüst elő- és bronz hátlappal ellátott tarsolylemez. A két lemezt az előlapból induló, annak szélénél elhelyezkedő félgömbfejű szegecsekkel fogták össze. Közepén háromszög alakú, felül két kerek, köztük egy levél (?) alakú mintával díszített ráforrasztott[536] elem található, míg felületén hálómintába rendeződő indák alkotta bekarcolt díszítés.[537] M.: 10,6×10,3 cm (JAM ltsz. 64.894.1.) [*70. tábla 1*].

12. 1 db háromszög alakú, bronzból öntött áttört függesztőveret, felületén szabad indaszárban végződő félpalmetták kombinációja alkotta díszítéssel.[538] Hátoldalán 5 szegeccsel rögzített, bronz szíjszorító lemez található. M.: 5,4×2,6 cm (JAM ltsz. 64.880.1.) [*69. tábla 10, 261. tábla 7*].

13. 1 db éle felé hajló markolattal ellátott szablya töredéke. H.: 52,3 cm.[539] Elveszett.

14. 1 db levél alakú bronzlemez. Középrésze levél alakban bemélyedő, aranyozott. Felső oldalán két eltérő átmérőjű, a lemez elülső oldala felől átütött, két oldalán pedig 1-1 további lyuk látható. M.: 11×10,1 cm (JAM ltsz. 64.804.1.) [*70. tábla 2*].

15. 1 db tört szájvasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak végein lévő áttörésekbe kapcsolódnak füleikkel a kerek átmetszetű oldalpálcák. Az oldalpálcák h.: 10,4 cm.[540] Elveszett.

[532] Jósa 1914, 306, XI. kép.
[533] Bollók 2015, 304.
[534] Bollók 2015, 231.
[535] Bollók 2015, 231.
[536] Jósa 1914, 308.
[537] Bollók 2015, 182, 288–289.
[538] Bollók 2015, 233.
[539] Jósa 1914, 307, XII. kép.
[540] Jósa 1914, 307, XII. kép.

4. sír (1913. szeptember 4–6.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

5. sír (1913. szeptember 4–6.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

6. sír (1913. szeptember 4–26.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

7. sír (1913. szeptember 4–6.) [*39. kép*]
Nő.[541] Csv. h.: 129 cm (a szegycsont felső végétől a bokacsontokig), t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponyából csupán egy fog maradt meg.
Mellékletei:
1–2. A jobb kulcscsont középső részénél volt 2 db B típusú ezüst gömbsorcsüngős fülbevaló karikája. Kiszélesedő alsó részükön két gyűrű alakú elem fogta közre a csüngőt. M.: 3,1×1,2 cm (JAM ltsz. 63.803.1.) [*71. tábla 1–2*].
3–6. A szegycsont jobb és bal szélén, egymástól mintegy 10-15 cm távolságban volt 2-2 db bronz fülesgomb, melyek közül 1 db körte, 1 db gömb, 2 db pedig lencse alakú. H.: 1,4–1,5 cm. Ma 3 db található meg (JAM ltsz. 63.802.1.) [*71. tábla 3–5*].
7–10. A bal oldali bordákon, a fülesgombok között volt 1 db, a bal térd táján pedig további 3-4 db gomb alakú aklaszeg. Elvesztek.
11. A publikáció szerint a jobb „*könyök felett*”,[542] míg a sírrajz alapján a jobb alkarcsontok alsó részén, végeivel felfelé mutató helyzetben volt 1 db enyhén kiszélesedő, lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,4×6,1 cm (JAM ltsz. 63.801.1.) [*71. tábla 6*].
12. A combcsontok között esetenként szegecsekkel ellátott vastárgy-töredékek feküdtek. A legnagyobb m.: 3,7×2,1 cm (JAM ltsz. 63.800.1.) [*71. tábla 7*].
13. A bal combcsont alsó vége felett volt 1 db kovácsoltvas zabla szájvasának töredéke. Az egyik szájvas h.: 8,5 cm (JAM ltsz. 63.799.1.) [*71. tábla 8*].

8. sír (1913. szeptember 4–6.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

9. sír (1913. szeptember 4–6.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

10. sír (1913. szeptember 4–5.) [*40. kép*]
Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak. A bal lábszárcsontok mellett helyezkedett el a ló koponyája, orr részével nyugati irányba tájolva. A sírgödör alja agyaggal volt kitapasztva.

[541] RÉVÉSZ 1996d, 151.
[542] JÓSA 1914, 310.

39. kép. Jósa András rajza és leírása a 7. sírról ►

7. számú sír [az alatta lévő sorban következően]
a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 4.
[A váz melletti rajzok:] *fog* [a koponya felső része helyére rajzolva] *a mellen 4 pityke füllel* [a szegycsont két oldalára rajzolva] *aklás szeg* [a mellkas bal oldalánál lévő fülesgombok közé, azok vonalától kissé kifelé rajzolva] *rozsdás vas* [a bal combcsont alsó részének belső oldalára rajzolva] *zabla töredék?* [a bal combcsont alsó részére rajzolva] *a sír mélysége: 30 cm* [az alatta lévő sorban következően] *a törzs hossza a bokáig 129 cm* [az alatta lévő sorban következően] *A csontváz igen elkorhadt, fejének csak helye van 30 cm mélységben, csak egy fogát találtuk a feje helyén. Jobb vállánál ezüst huzalból készült 2 db kapocs (?), melyek talán a szíjvégnek befogadására szolgáltak. Mellének baloldalán egy kis gomba alakú rozsdás vas aklaszeg, a másik ilyen a bal térde tájékán. A mellén jobbról is, balról is 2-2 drb bronz pityke. A jobb alkaron közvetlen az ízület felett papír vékonyságu, díszítés nélküli nyitott végű bronz karperec mely karton papír vékonyságú és 1 cm szélességű. A nyitott vége felfele irányult. A két czomb csont között darabokra törött felismerhetetlenül elrozsdásodott vastárgyak töredékei. A térden felül zabla (?) töredék.*

t. számú sír
a Kenézlő Fazekas zug délkeleti kiterjedésű temetőből. 1913 szept. 4.

P = fog

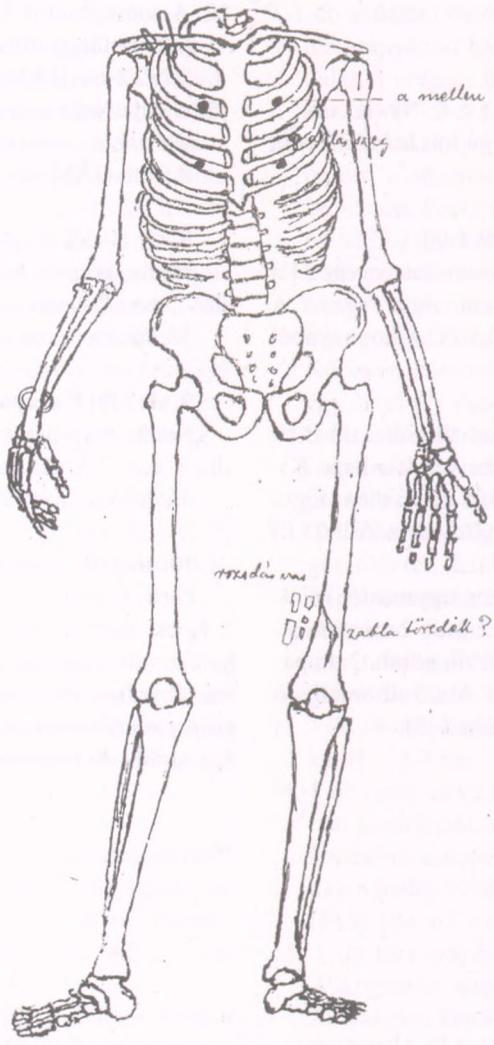

a sír mélysége : 30 cm

a törzs hossza a bokáig 129 cm

A csontvázak igen elkorhadtak, fejeinek csak helye van 30 cm mélységben, csak egy fogas találtuk a fejek helyén. Jobb vállánál ezüst huzalból készült 2 db kapocs(?), mellek talán a rújvéguek befogadására szolgáltak. Mellüknek baloldalán egy kis gomba alakú vasdárda vas akklaveg, a másik ugyan a bal térde kájékán. A mellén jobbról is, balról is 2-2 db bronz pityke. A jobb alkaron könyvtelen az ezüst felett papír vékonyságú, díszítés nélküli nyitott végű bronz karperec, mely karton papír vékonyságú és 1 cm szélességű. A nyitott vége felfelé irányult. A kéz csontbarnításközök darabokra törött felismerhetetlenül elrozsdásodott vas tárgy töredékei. A térden felül rabla(?) töredék.

10. számú

lovas sír a Kenézlő-Fazekas zug délkeleti kiterjedésének temetőjéből. 1913 szept. 4-5

a sír feneke körülbelül 30 cm vastagon agyaggal volt kitapasztva oly módon szélesen, hogy a halott éppen ráférjen. A koponya bal fülénél egy kunalból való karika. [egyik nincs meg.] 35 db kétféle vert rojtdíszítés a rajzon feltüntetett helyeken ~~volt~~ található, legtöbb helyen bőrnek nyomaival. Több oldalon a bordák alatt, hosszú rojt-díszek, körülötte sok rojtdísz. Derekának jobb oldalán kis kés.

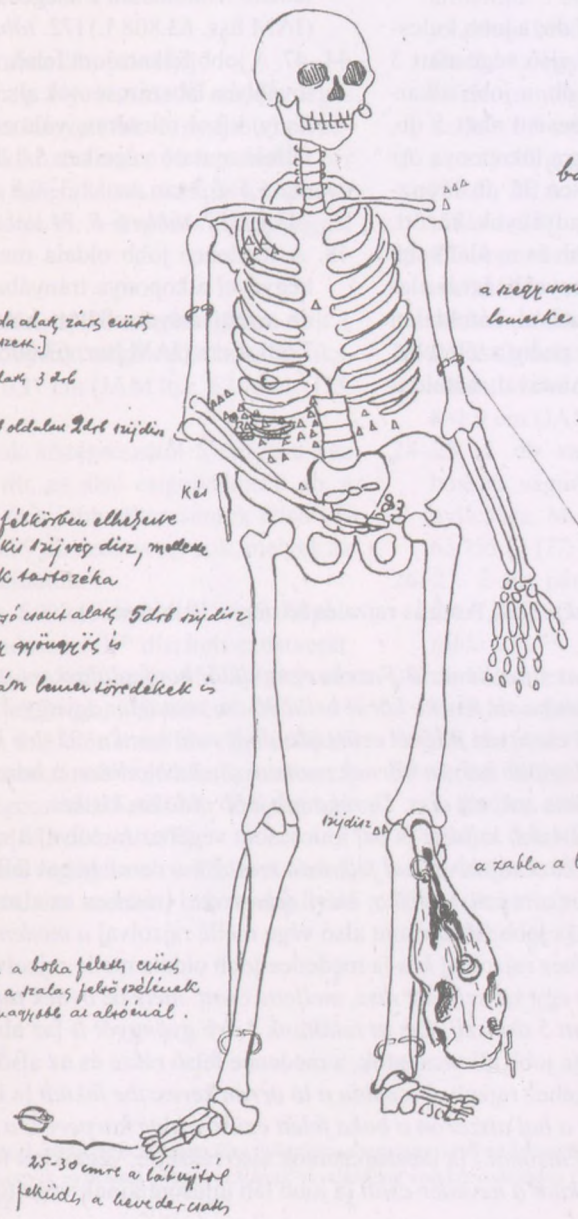

bal vállon kívül 4 db rojtdísz

a nyak közepe tájáról háromszögű ezüst lemezke

Körvelleu a 10-12. borda alak zárt ezüst karika, kicsi. [elveszett.]

jobb felkar alsó vége alatt 3 db

a medencére alatt a jobb oldalon 2 db rojtdísz

Kés

a jobb alkar alján félkörben elhelyezve 3 db rojtdísz és egy kis rojtvég dísz, mellette csatt, melyen övnek tartozéka

Az ülőbe hajlított első csont alatt 5 db rojtdísz itt találtunk egy gyöngyöt is

a jobb alkar tájáról lemez töredékek is voltak

bal karon szalag karperec

rojtdísz

a zabla a ló orrán keresztbe fekszik

jobb és bal alszárcsont a boka felett ezüst szalag karperec; a szalag felső szélének átmérője 1 cm-rel nagyobb az alsónál. (mindkettő)

25-30 cmre a lábujjától fekszik a kengyel csatt

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egymás mellé hajló végű huzalkarika. Ma 1 db található meg. M.: 2,2×1,7 cm, hv.: 0,2 cm (JAM ltsz. 63.739.1.) [*72. tábla 1*].[543]

3. A 10. (?) borda alatt volt 1 db zárt ezüstkarika. Elveszett.

4–5. A jobb orsócsont alatt volt 2 db gyöngy, ebből az egyik 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, 3 kerek, sárga színű, annak közepén zöld színű téglalap alakú szemmel díszített opak üveggyöngy. A másik ugyancsak lapított gömb alakú, fél gyöngy volt. A ma megtalálható darab m.: 1×0,8 cm (JAM ltsz. 63.741.1.) [*72. tábla 2, 254. tábla 6*].

6. A szegycsont közepén feküdt 1 db vékony, háromszög alakú ezüstlemezke. Elveszett.

7–40. A bal felkarcsont felső végénél 4 db, a jobb kulcscsont alatt 6 db, a jobb felkarcsont alsó vége alatt 3 db, a medence jobb oldala alatt 2 db, a jobb alkarcsontok alsó részénél 3 db, az orsócsont alatt 5 db, a medence felső szélénél 10 db, míg a lókoponya orr részétől balra további 2 db, összesen 35 db bronzveret feküdt, több helyen bőrmaradványok között. A veretek ugyanazon típus szélesebb és nyúlánkabb változatai. Ezek közül 16 db keskenyebb, levél alakú, felületén lemélyedő hátterű mintával, hátoldalán 2 szegeccsel. M.: 2×1,7 cm. 19 db pedig szélesebb, levél alakú, felületén lemélyedő mintával, hátoldalán 2 szegeccsel. M.: 2,3×1,7 cm (JAM ltsz. 63.737.1., 738.1.) [*73. tábla*].

41. A medence jobb oldalánál volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával rendelkező bronz övcsat. Felületén a pecek áttörését övező V alakú minta látható, pecke – mely valószínűleg vasból volt – hiányzik. Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 3,9×2,5 cm (JAM ltsz. 63.740.1.) [*72. tábla 3*].

42. A medence jobb oldalánál, részben a bordák alatt volt 1 db bronzból öntött pajzs alakú nagyszíjvég, felületén lemélyedő mintával. Hátoldalán 5 szegecs található. M.: 4,6×1,7 cm (JAM ltsz. 63.807.1.) [*72. tábla 4*].

43. A medence jobb oldalánál volt 1 db pajzs alakú, bronzból öntött kisszíjvég, felületén lemélyedő minta látható. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 2,5×1 cm (JAM ltsz. 63.808.1.) [*72. tábla 5*].

44–47. A jobb felkarcsont felső, illetve a bal alsó részén, továbbá a lábszárcsontok alsó végeinél volt 1-1 db vékony, kissé tölcséres, változó szélességű ezüstpánt, felfelé mutató végeiken 1-1 lyukkal. Az ép példány m.: 6,5×6,3 cm, sz.: 1,3–0,8 cm (JAM ltsz. 63.742.1., 743.1.) [*72. tábla 6–7, 74. tábla 1–2*].

48. A medence jobb oldala mellett – a sírrajz alapján hegyével a koponya irányába mutató helyzetben – 1 db nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés volt. M.: 7,6×1,4 cm (JAM ltsz. 63.806.1.) [*72. tábla 8*].

[543] JÓSA 1914, 311, XVIII. kép.

◄ *40. kép.* Jósa András rajza és leírása a 10. sírról

10. számú [az alatta lévő sorban] *lovas sír a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 4–5.)* [az alatta lévő sorban következően] *a sír feneke körül belül 30 cm vastagon agyaggal volt kitapasztva olyan szélesen, hogy a halott éppen ráfért. A csontváz fülénél ezüst huzalból való karika. 35 drb kétféle réz szíjdíszítés a rajzon feltűntetett helyeken találtatott legtöbb helyen bőrnek nyomaival. Jobb odalon a bordák alatt hosszú szíj vég dísz, körülötte sok szíj dísz. Derekának jobb oldalán kis kés.*

[A váz melletti rajzok:] *bal vállán kívül 4 drb szíjdísz* [a bal kulcscsont végéhez rajzolva] *a szegy csont közepe táján háromszögű ezüst lemezke* [a bordák közé rajzolva] *bal felkaron szalag karperec* [a bal felkarcsont alsó részéhez rajzolva] *Közvetlen a 10 ik ? borda alatt zárt ezüst karika, kicsi. (elveszett.)* [részben az alsó bordák egyike alá rajzolva] *jobb felkar alsó vége alatt 3 drb* [a jobb felkarcsont alsó vége mellé rajzolva] *a medencze alatt a jobb oldalon 2 drb szíjdísz* [a medence felső széléhez rajzolva] *kés* [a medence jobb oldala mellé rajzolva] *a jobb alkar alján félkörben elhelyezve 3 drb szíjdísz és egy kis szíj vég dísz, mellette csatt, mely az övnek tartozéka* [az alatta lévő sorban] *Az ölbe hajlított orsó csont alatt 5 drb szíj dísz itt találtunk 2 drb gyöngyöt is* [az alatta lévő sorban] *a jobb alkar táján lemez töredékek is voltak* [a jobb alkarcsontok, a medence felső része és az alsó bordák közé rajzolva] *szíjdísz* [a bal lábszárcsontok felső végéhez rajzolva] *a zabla a ló orrán keresztbe feküdt* [a lókoponyára hosszában fekvő helyzetben rárajzolva] *jobb és a bal alszáron a boka felett ezüst szalag karperec; a szalag felső szélének átmérője mintegy 1 cm rel nagyobb az alsónál.)* [a lábszárcsontok alsó részeire, végeikkel felfelé mutató helyzetbe rajzolva] *25-30 cm re a lábujjtól feküdt a heveder csatt* [a jobb láb ujjcsontjainak végeitől távolabb rajzolva]

49. A lókoponyán volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 9, illetve 8 cm.[544] Elveszett.
50–51. A lókoponya hátsó részénél volt 1 db tegezfüggesztő veret és 1 db fehéres színű öntvényből készült, háromküllős szíjelosztó karika. Elvesztek.
52. A jobb láb csontjaitól mintegy 25-30 cm-rel távolabb feküdt 1 db kerek, lapos karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×5,6 cm (JAM ltsz. 63.805.1.) [*72. tábla 9*].
53. A sírból került elő 1 db rosszezüstből öntött tegezfüggesztő fül, továbbá a tegez vasmaradványai. A fül m.: 4,8×0,7 cm (JAM ltsz. 63.744.1.) [*72. tábla 10*].
54–? A leltárkönyv adatai szerint ugyancsak a sírból kerültek elő bronztöredékek és szövetmaradványok is (JAM ltsz. 63.744.1.).

11. sír (1913. szeptember 24.) [*41. kép*]

Férfi. Csv. h.: 200 cm, t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: legalább 250 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábszárcsontok között volt a ló koponyája, orr részével nyugati irányba, míg a lábak csontjai a koponya alatt és mögött helyezkedtek el. A sírgödör alja agyaggal volt kitapasztva.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán, a fül magasságában volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű ezüst huzalkarika. M.: 2,3×2,2 cm, hv.: 0,17 cm (JAM ltsz. 63.759.1.) [*75. tábla 20*].
2–18. A bal alkarcsontok középrészétől 5 cm-re a váz csontjai irányába 2 db, az alsó csigolyákon 6 db, a medence környékén és a jobb alkarcsontok felső végei alatt pedig további 9 db ezüstveret volt, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
2–11. 10 db (?) szélesebb, felületén mindkét végén félpalmettában végződő indaszárral[545] díszített ezüstveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,8×1,9 cm (JAM ltsz. 63.766.1., 63.768.1.) [*75. tábla 1–10*].
12–18. 7 db keskenyebb, felületén mindkét végén félpalmettában végződő indaszárral[546] díszített ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. M.: 2,6×1,6 cm (JAM ltsz. 63.760.1.) [*75. tábla 11–17*].
19. A bal combcsont felső végénél volt 1 db levél alakú, egykor talán díszített, ma azonban már semmilyen mintát nem mutató bronzveret, hátoldalán 2 szegecscsel. M.: 1,8×1,3 cm (JAM ltsz. 63.767.1.) [*75. tábla 18*].
20. A medencén volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával rendelkező bronzcsat. Egykori – valószínűleg vasból készült – pecke hiányzik. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: 2,7×2,2 cm (JAM ltsz. 63.765.1.) [*75. tábla 19*].
21. A bal felkarcsont alatt, a medence bal oldalánál és a combcsont mellett, illetve részben a csonton helyezkedtek el mintegy 70 cm hosszúságban szájával a koponya felé mutató helyzetben az egykori tegez vas-, bőr- és famaradványai, melynek szájánál – a felkarcsont alsó részénél – volt 2 db S-alakú, az egyik végén átlyukasztott rézlemez is. A combcsont alsó részénél volt a tegez alját alkotó, mintegy 10 cm átmérőjű, 3 cm vastag, 24 db kissé gomba alakú fejjel rendelkező bronzszeggel felerősített kerek fa-bőr fenék. Az egyik függesztő pedig a bal láb csontjaitól kifelé, mintegy 50 cm távolságban feküdt. A szegek h.: 3,2–0,9 cm, a rézlemezek h.: 10,5, illetve 9,9 cm, az ezüstfüggesztő h.: 4,8 cm (JAM ltsz. 63. 756.1., 758.1., 761.1., 762.1., 64.62.1.) [*76. tábla 1–3, 6–7, 77. tábla 1–24*].
22–27. A medence bal oldalán – a tegezmaradványok mellett[547] – volt 6 db nyílcsúcs, melyek alábbi típusokba sorolhatók (JAM ltsz. 63.755.1.):[548]
22–23. 2 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 10×1,7, illetve 8×1,9 cm (JAM ltsz. 63.755.1. – elvesztek).[549]
24–25. 2 db valószínűleg ugyancsak deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,1×1,6, illetve 5,1×1,5 cm (JAM ltsz. 63.755.1.) [*77. tábla 25–26*].
26–27. 2 db páncélszúró kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,4×1,2 cm (JAM ltsz. 63.755.1. – 1 db elveszett) [*77. tábla 27*].[550]
28. A bal felkarcsont alsó végének külső oldalán volt 1 db bronzból öntött, háromküllős szíjelosztó. Átm.: 2,8 cm (JAM ltsz. 63.763.1.) [*76. tábla 4*].
29. A bal lábtól távolabb fekvő függesztő mellett volt 1 db líra alakú bronzcsat, melynek – valószínűleg vasból készült – pecke hiányzik. M.: 2,4×1,9 cm (JAM ltsz. 63.764.1.) [*76. tábla 5*].
30–31. A bal sípcsonton volt 2 db szarvasagancsból készült íjtegez borítás. Átmetszetük ívelt, mindkét vé-

544 Jósa 1914, 311, XVII. kép.
545 Bollók 2015, 242.
546 Bollók 2015, 242.
547 László 1941, 49.
548 A sírrajz alapján ugyan megkérdőjelezhető lenne Jósa tudósítása a tegezben lévő nyílvesszőkről, azonban ebben az esetben mégis a leírásnak kell hinnünk, ugyanis az egyik nyílcsúcs a tegez szájának vasalásához volt korrodálódva (László 1955, 113, 5. jegyzet).
549 Jósa 1914, 314, XXIII. kép.
550 Jósa 1914, 314, XXIII. kép.

11 számú lovas sír
a Kenézlő-Fazekasszug dülői honfoglaláskori temetőjéből. 1913 szept. 24.

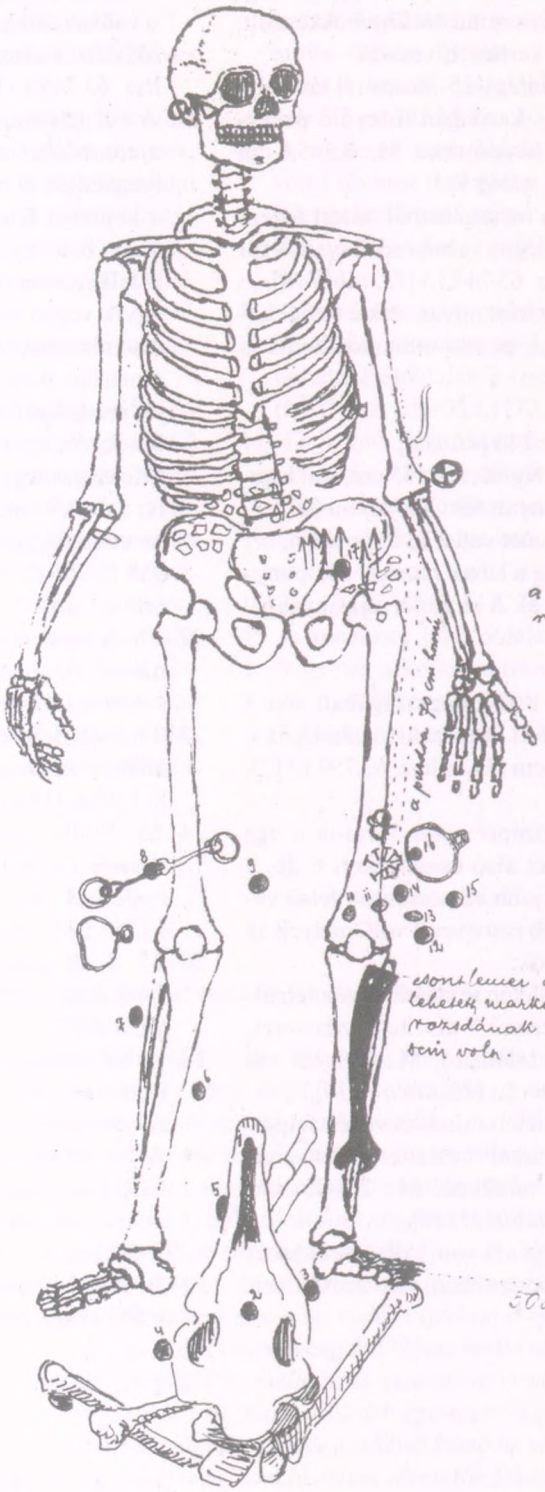

a bal alkar közepén befelé 5 a
re 2 alkás bronz végű csipkés

csontlemez az alsón boritéka volt; nem
lehetett markolatnak boritéka, mert alatta
rozsdának vagy fakorhadékának nyom
ein volt.

50 cm

esetvás 2 m
sirtér 4 lőszonja 2·50 m

a sírfenekre 35 cm vastagon agyaggal kikaparatott. A lőjeja lába közt volt.

a kék zsinnel behúzott karikák 3 helyen átlyuggatott bracteák helyei

gükhöz közel 2-2 egymás mellett lévő lyuk található. A szélesebb példány pontkörmintás díszítésű, míg a másik végén állatfejet utánzó kialakítás látható. H.: 20,7 cm, sz.: 2,7–4,8 cm (JAM ltsz. 64.1214.2.) [*77. tábla 28–29*].

32. A jobb combcsont alsó részén, arra keresztben fekvő helyzetben volt 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájvasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 9,8, illetve 8,2 cm, a karikák átm.: 5,2, illetve 5 cm (JAM ltsz. 63.754.1.) [*78. tábla 3*].

31–32. A jobb combcsont alsó végének és a bal combcsont alsó részének külső oldalán volt 2 db vaskengyel.

31. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Szárai megközelítőleg rombusz átmetszetűek, melyekhez kissé összeszűkülő nyakkal kapcsolódik a kengyel téglalap alakú, ugyancsak téglalap alakban áttört füle. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 16,3×12,7 cm (JAM ltsz. 63.820.1.) [*78. tábla 1*].

32. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Szárai rombusz átmetszetűek, melyekhez külön nyak nélkül kapcsolódik az egykor valószínűleg téglalap alakú, áttört fül. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,2×14 cm (JAM ltsz. 63.821.1.) [*78. tábla 2*].

33. A bal combcsont alsó részén volt 1 db kovácsoltvas hevedercsat. H.: kb. 4,1 cm (JAM ltsz. 63.757.1.).

34–60. A lókoponyán 5 db, attól a combcsontok alsó végéig a sírban szétszóródva 11 db, a medence bal oldalán pedig további 1 db, két és három ponton átlyukasztott érme volt Jósa András beszámolója szerint.[551] Simon Coupland és Luca Gianazza pedig további 1 db érmét is megemlít azok típusainak meghatározásakor, melyek így a következők voltak: Berengar király (?) (888–915) 1 db velencei, 2 db uralkodása ismeretlen szakaszában vert veronai (?) és 2 db velencei érme, Burgundiai Rudolf (922–926) 2 db milánói, Provence-i Hugo (926–931) 6 db velencei és 1 db páviai verete, Burgundiai Rudolf (922–926) 1 db milánói, valamint Provence-i Hugo és Lothar (931–947) 3 db páviai denára (JAM ltsz. 63.787.1.).[552]

12. sír (1913. szeptember 21/22–28.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A ló koponyája a bal lábszárcsontok külső oldalán, orr részével a sír nyugati vége irányába mutató helyzetben volt, a lábcsontok közül kettő egymás mellett egyenes vonalban feküdt a váz lábcsontjainak végénél, míg a másik kettő párhuzamosan egymás mellett, a váz jobb lábfejének csontjaitól kissé távolabb helyezkedett el.

Mellékletei:

1. A bal lábszárcsontok és a lókoponya között volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak külső végein lévő lyukak közül a belsőkbe csatlakoznak a szögletes átmetszetű oldalpálcák középső részükön lévő trapéz alakú, majd összeszűkülő füllel. A szájvasak h.: 10,4, illetve 9,6 cm, az oldalpálcák h.: 9,5, illetve 9,4 cm (JAM ltsz. 63.725.1.) [*79. tábla 4*].

2–3. A lókoponya hátsó részének jobb oldalánál és a jobb láb csontjainak külső oldalán volt 1-1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Szögletes, illetve kissé háromszög átmetszetű száraik külön nyak nélkül csatlakoznak a téglalap alakú, felső oldalán ívelt fülekhez, melyek a kengyelszíj számára fordított trapéz alakú áttöréssel rendelkeznek. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 13,6×13,1, illetve 12,4×11,4 cm (JAM ltsz. 63.837., 838.1.) [*79. tábla 1–2*].

4. A lókoponya orrrészén volt 1 db líra alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,2×4,4 cm (JAM ltsz. 63.726.1.) [*79. tábla 3*].

5. A leltárkönyv adatai szerint ebből a sírból kerültek elő különböző vastöredékek is. A legnagyobb m.: 4,7×2,3 cm (JAM ltsz. 63.728.1.) [*79. tábla 5*].

[551] Jósa 1914, 315.

[552] Kovács 2011, 143; Coupland–Gianazza 2015, 316.

41. kép. Jósa András rajza és leírása a 11. sírról

11. számú lovas sír [az alatta lévő sorban] *a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 24.* [A váz melletti rajzok:] *a bal alkar közepén befele 5 cm re 2 aklás hegyes végű szíjdísz* [a combcsont felső végéhez (?) rajzolva] *a puzdra 70 cm hosszú* [a bal combcsonttal párhuzamosan rajzolva] *csontlemez az alszár borítéka volt; nem lehetett markolatnak borítéka, mert alatta rozsdának vagy fa korhadékának nyoma sem volt.)* [a bal lábszárcsontokra, azokkal párhuzamosan rajzolva] *csontváz 2 m* [az alatta lévő sorban] *csontváz és lókoponya 2·50 m* [az alatta lévő sorban] *a sír feneke 35 cm vastagon agyaggal kitapasztott.)* [az alatta lévő sorban] *A lófej a lába közt volt. a kék színnel behúzott karikák 3 helyen átlyuggatott bracteák helyei*

13. sír (1913. szeptember 22.) [*42. kép*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Az alkarok csontjai a publikáció és a sírrajz leírása szerint is „*ölbehajlítva*"[553] voltak, ugyanakkor a rajzon azok nyújtott helyzete látható.

Melléklete:

1. A medence jobb oldala mellett volt 1 db erősen korrodált vaskés. M.: 8×1,4 cm (JAM ltsz. 63.809.1.) [*74. tábla 3*].

14. sír (1913. szeptember 24.) [*43. kép*]

Férfi. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K, sm.: 76 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén, illetve a jobb combcsont végén feküdtek. A bal láb csontjai anatómiai rendben, a sípcsont végétől keleti irányban mintegy 40 cm távolságban helyezkedtek el. A lókoponya a jobb kar csontjainak külső oldalán, orr részével a sír nyugati vége irányába mutató helyzetben volt, előtte és mögötte pedig egymással párhuzamosan a mellső és a hátsó lábcsontok, patarészükkel a sír nyugati, illetve keleti vége irányába mutatóan. A sírgödör alja agyaggal volt kitapasztva.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2,1×2 cm, hv.: 0,14 cm (JAM ltsz. 63.778.1.) [*74. tábla 4–5*].

3–6. Az alkarcsontok és a lábszárcsontok alsó végein volt 1-1 db vékony ezüstpánt, végeiken 1-1 lyukkal. Az erősen töredékes, hiányos pántok sz.: kb. 1,1 cm. A bal alkarcsontokon lévő pánt korróziója szövetmaradványt is konzervált (JAM ltsz. 63.789., 780. 1.) [*74. tábla 6*].

7. A bal alkarcsontoknál lévő ezüstpánt alatt volt 1 db pajzs alakú, lemélyedő aranyozott mintával, annak középrészén három kidomborodó félgömböcskével díszített szíjvég. Hátoldalán 3, a szíjvég középrésze irányában elhajlított végű szeg található. M.: 3,3×1,8 cm (JAM ltsz. 63.775.1.) [*74. tábla 7*].

8. A bal felkarcsont alsó végének belső oldalán volt 1 db szív alakú áttört bronzveret. Felületén lemélyedő minta látható, hátoldalán 3 szegecs szolgálta a felerősítést. M.: 2,6×1,9 cm (JAM ltsz. 63.776.1.) [*74. tábla 8*].

9. A medence jobb oldalán volt 1 db vörösréz hátlappal ellátott ezüst tarsolylemez. A két fémlapot a tarsoly szélénél futó félgömbfejű szegecsek fogják össze, a lemez hossztengelyében és felső oldalának két szélénél 1-1 kerek, középrészén lemélyedő, körcikk ornamenssel[554] díszített veret látható. M.: 11,8×10 cm (JAM ltsz. 64.893.1.).[555] Előkerült a tarsoly hátsó bőrlapja,[556] továbbá megmaradtak a sírban a tarsolylemez zöld patinás famaradványai (?) is. A legnagyobb h.: 10,6 cm (JAM ltsz. 63.794.1.) [*80. tábla 1*].

10–11. A tarsolylemez koponya felé eső egyenes oldalának közelében volt 2 db hosszúkás, levél alakú, középrészén lemélyedő aranyozott mintával díszített ezüstveret, melyek közül az egyik egy nagyobb bronz- vagy rosszezüst lemezre volt erősítve. Hátoldalukon 2-2 szegecs látható. M.: 2,5×0,9 cm (JAM ltsz. 63.783.1.) [*80. tábla 2–3*].

12–16. A bal alkarcsontok alsó részén, valamint a kézcsontok alatt és felett volt 5 db szövetbe göngyölt ezüstdirhem,[557] típusaik szerint: Iszmail ibn Ahmad sási, a 902/903. és a 903/904. évben, Naszr ibn Ahmad andarabai, a 921/922. évben kibocsátott dirheme, egy bizonytalan kibocsátó 932–941/942. évek közé keltezhető, valószínűleg volgai bolgár utánzata, valamint egy ismeretlen, valószínűleg volgai bolgár dirhemutánzat, mindegyik 3 vagy 4 ponton átlyukasztva (JAM ltsz. 64.895.1.).[558]

17. Az egyik ujjpercen volt 1 db ezüst pántgyűrű több darabra törve. Megsemmisült.

18. A medence jobb oldala mellett – a sírrajz alapján hegyével a koponya irányába mutató helyzetben – volt 1 db egyélű kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a három-

[553] Jósa 1914, 318.
[554] Bollók 2015, 328.
[555] Jósa 1914, 321, XXX. kép; Révész 1996d, 154, 8. kép.
[556] A Szabolcsvármegyei múzeum leltárkönyve V-1000.
[557] A Szabolcsvármegyei múzeum leltárkönyve V-1017-24 szám alatt 8 db-ot említ.
[558] Jósa 1914, 320, XXIX. kép; Kovács 2011, 177–178.

42. kép. Jósa András rajza és leírása a 13. sírról

13 számú sír [az alatta lévő sorban] *a Kenézlő-Fazekas zug honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 22.)* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza: 163 cm* [az alatta lévő sorban] *A csontváz koponyája balra, északra nézett; karjai ölbe hajlított helyzetben voltak. A jobb alkar mellett a test hosszában felismerhetetlenül elrozsdásodott vékony vas tárgy, alkalmasint kés volt.*

13 számú sír

a Kenézlő-Fazekaszug dűbi homokgalériái keresztül 1913 szept. 22

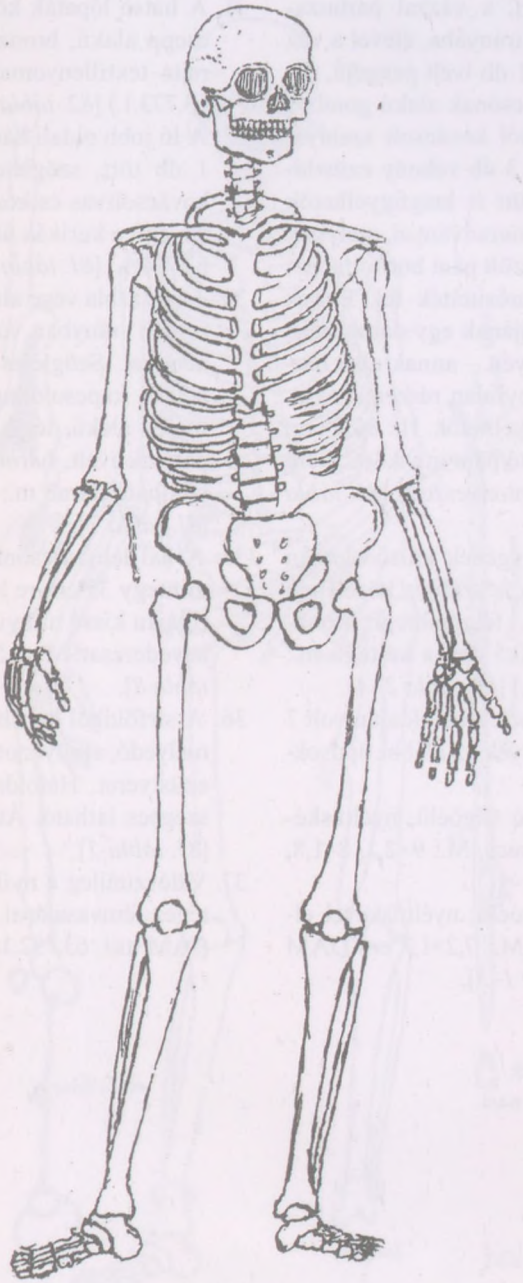

a csontvái hossza : 163 cm

A csontvái koponyája balra, északra nézett; karjai ölbe hajlítottak helyzetben voltak. A jobb alkar mellett a test hosszában felismerhetetlenül elrozsdásodott vas tárgy, alkalmasint kés volt.

szög átmetszetű penge hátának vonalában fut, hegye egyenletesen csúcsba futó. M.: 11×2,3 cm.[559] Elveszett.

19. A bal felkarcsont alsó végétől a lábszárcsontok középrészéig húzódó helyzetben, a vázzal párhuzamosan, hegyével a lábcsontok irányába, élével a váz csontjai felé mutatóan feküdt 1 db ívelt pengéjű, éle felé hajló markolattal ellátott, csónak alakú gombos keresztvassal rendelkező vasból kovácsolt szablya. Markolatának felső vége alatt 3 db vékony ezüstlemez volt, pengéjén több helyütt is megfigyelhetők voltak a fából készített hüvely maradványai, melynek alsó végét egy rézlemezből készült pánt borította, ezt a szélein lévő szegecsekkel erősítették fel. Ennek rozsdája megőrizte a hüvely fájának egy darabját is. A hüvely külső szélén két helyen – annak alsó harmadánál és egy további, bizonytalan részen – rozsdamaradványok voltak megfigyelhetők. H.: 86,5 cm, a markolat h.: 10,4 cm, a koptató pánt m.: 3,4×2,8 cm (JAM ltsz. 63.774.1. – a szablya elveszett) [*81. tábla 1, 262. tábla 2*].[560]

20–23. A jobb combcsont felső végének külső oldalán volt 1 db egy- és 1 db kéttagú, a szablya közelében pedig további 2 db kéttagú, félgömbfejű bronzszegecs. Az egytagúak átm.: 0,5 cm, a kéttagú m.: 1,1×0,5 cm (JAM ltsz. 63.793.1.) [*81. tábla 2–4*].

24–30. A keresztcsont felső szélének jobb oldalán volt 7 db kovácsoltvas nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

24–27. 4 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 9×2,1, 8×1,8, 4×1,7, illetve 2,5×1,6 cm.[561]

28. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,2×1,7 cm (JAM ltsz. 63.755.1., 779.1.) [*82. tábla 1–5*].

29–30. 2 db páncélszúró, köpűvel ellátott nyílcsúcs. M.: 7,2×0,9, illetve 5,1×1,2 cm (JAM ltsz. 63.755.1. – elvesztek).[562]

31. A hátsó lópaták között volt 1 db kerek átmetszetű, csepp alakú, bronzból öntött, közepén áttört tárgy, rajta textillenyomattal. M.: 4,6×4,1 cm (JAM ltsz. 63.773.1.) [*82. tábla 6*].

32. A ló jobb oldali hátsó lábcsontjainak vonalában volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 8,7, illetve 7,6 cm, a karikák átm.: 5,5, illetve 5,1 cm (JAM ltsz. 63.770.1.) [*81. tábla 6*].

33–34. A zabla vége alatt és a jobb lábcsontoktól 30 cm-re déli irányban volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Szögletes átmetszetű száraik külön nyak nélkül kapcsolódnak a téglalap, illetve a fordított trapéz alakú, téglalap alakban áttört fülekhez. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. A ma megtalálható darab m.: 8,2×5,5 cm (JAM ltsz. 63.772.1.) [*81. tábla 7*].[563]

35. A bal lábszárcsontok alsó végétől északi irányban mintegy 35 cm-re került elő 1 db téglalap alakú, karikáján kissé túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×4,7 cm (JAM ltsz. 63.771.1.) [*81. tábla 8*].

36. A sírföldből került elő 1 db kerek, középrészén lemélyedő, aranyozott körcikk ornamenssel[564] díszített ezüstveret. Hátoldalán ellentett lemezkével ellátott szegecs látható. Átm.: 1,3 cm (JAM ltsz. 63.777.1.) [*81. tábla 5*].

37. Valószínűleg a nyílcsúcsok közeléből kerültek elő a tegez fémvasalásai is. A legnagyobb m.: 3,2×0,7 cm (JAM ltsz. 63.792.1.) [*82. tábla 7*].

[559] Jósa 1914, 321, XXX. kép.
[560] Budinský-Krička–Fettich 1973, *Abb.* 64/4.
[561] Jósa 1914, 321, XXXI. kép.
[562] Jósa 1914, 321, XXXI. kép.
[563] Jósa 1914, 322, XXXII. kép.
[564] Bollók 2015, 328.

43. kép. Jósa András rajza és leírása a 14. sírról

14 számú sír [az alatta lévő sorban] *a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 24.* [A váz melletti rajzok:] *kés* [a medence jobb oldala mellé rajzolva] *tarsoly* [a medence jobb oldalán lévő tarsolyra írva] *nyilak* [az alsó csigolyák jobb oldalára rajzolva] *104 mm a makolat hossza 865 mm a kard hossza kard hüvely vége (?band)* [a váz bal oldalára rajzolva] *hevedercsat* [a bal láb csontjainak helyétől távolabb rajzolva] *csikózabla* [a ló patái és az emberi váz lábfejének csontjai közé rajzolva] *Jegyzet → a bal lábfej 40 cm rel lejebb volt mint kellett volna* [az alatta lévő sorban] *a sír mélysége: 76 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza: 163 cm* [az alatta lévő sorban] *a bal alkaron látható kék színű karikák dirhemeket jelezték, melyek az alkar alatt találtattak. A kard hüvelyének farostjai tisztán kivehetők, felismerhetők. a nyíl hegyek közt köpűs is van, melyben a fa nyílvessző maradványa látható*

14 számú lovas sír

a Kenézlő - Fazekasszug délkeleti honfoglalás kori temetőből. 1913 szept. 24.

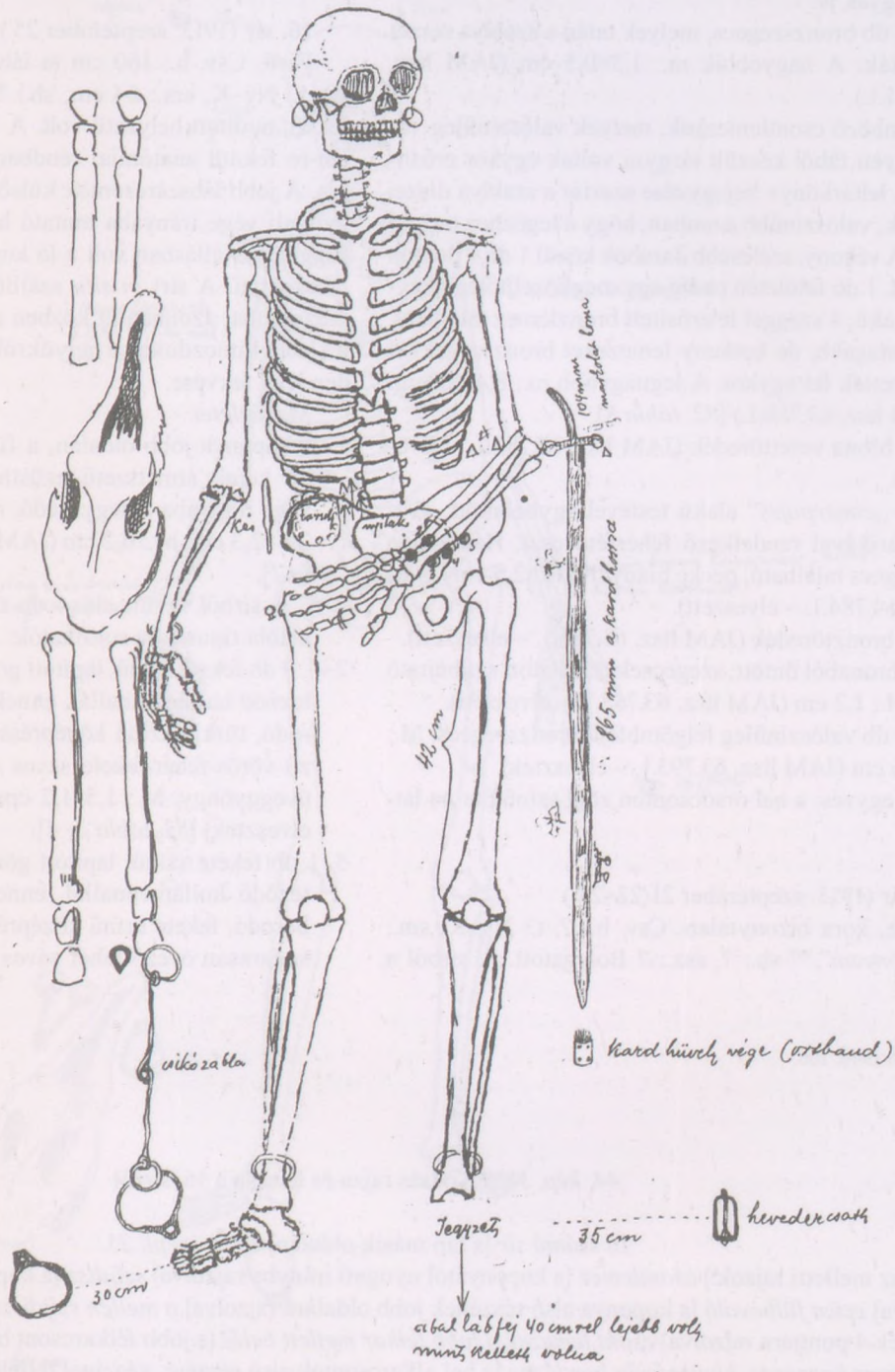

a sír mélysége: 76 cm

a csontvár hossza: 163 cm

a bal alkaron látható kék színű karikák dirhemekek jelentik, melyek az alkar alatt találtattak

A kard hüvelyének fa rostjai kiszáradva kivehetők, felismerhetők.

a nyílak hegyek körül köpüs is van, melyben a fa nyílvessző maradványa látható

38. A sírból felszedett homokban megőrződtek textilmaradványok is (JAM ltsz. 63.790.1.).

A leltárkönyv adatai szerint a sírból kerültek elő az alábbi tárgyak is:

39–40. 2 db bronzszegecs, melyek talán a szablya részét alkották. A nagyobbik m.: 1,3×0,5 cm (JAM ltsz. 63.781.1.).

41. Különböző csontlemezkék, melyek valószínűleg valamilyen fából készült tárgyra voltak egykor erősítve. A leltárkönyv bejegyzése szerint a szablya díszei voltak, valószínűbb azonban, hogy a tegezhez tartoztak. A vékony, szélesebb darabok közül 1 db 4 ponton átfúrt, 1 db felületén pedig egy megközelítőleg négyzet alakú, 4 szeggel felerősített bronzlemez található. A vastagabb, de keskeny lemezeket bronzszegekkel erősítették fel egykor. A legnagyobb m.: 8,4×2,7 cm (JAM ltsz. 63.788.1.) [*82. tábla 8*].

42. 1 db bronz verettöredék (JAM ltsz. 63.782.1. – elveszett).

43. 1 db „*címerpajzs*" alakú testével egybeöntött, ovális karikával rendelkező fehérfém csat. Hátoldalán 3 szegecs található, pecke hiányzik. H.: 2,5 cm (JAM ltsz. 64.784.1. – elveszett).

44. 3 db bronztöredék (JAM ltsz. 63.785.1. – elveszett).

45. 1 db bronzból öntött, szegecsekkel ellátott szíjbújtató (?). M.: 1,2 cm (JAM ltsz. 63.768.1. – elveszett).

46–53. 8 db valószínűleg félgömbfejű bronzszegecs. M.: 1–0,6 cm (JAM ltsz. 63.793.1. – elvesztek).

Megjegyzés: a bal orsócsonton zöld színű patina látszott.

15. sír (1913. szeptember 21/22–28.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: „*egy ásónyom*",[565] sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírból a kar- és a lábszárcsont, valamint koponyatöredékek maradtak csak meg.

Melléklete: nem volt.

16. sír (1913. szeptember 25.) [*44. kép*]

Férfi. Csv. h.: 160 cm (a lábszárcsontok alsó végéig), t.: Ny–K, sm.: 64 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya mögött kb. 15 cm-re feküdt anatómiai rendben a két első nyakcsigolya. A jobb lábszárcsontok külső oldalánál, orrával a sír nyugati vége irányába mutató helyzetben, de csaknem függőleges állásban volt a ló koponyája, s mellette a ló lábcsontjai. A sírt *in situ* szállították be a nyíregyházi múzeumba, azonban út közben a váz csontjai és a mellékletek kimozdultak a helyükről, ezért nem ismert minden lelet fekvése.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán, a fül magasságában volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, egyik vége irányába elhegyesedő, nyitott végű karika. M.: 2,4×2,3 cm, hv.: 0,2 cm (JAM ltsz. 63.814.1.) [*83. tábla 1*].

2–5. A sírból került elő 4 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

2–4. 3 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztező hullámvonallal, ennek közein 4 db kidomborodó, türkiz színű középpésszel, azt sugarasan övező vörös-fehér-fekete sávos mintával díszített opak üveggyöngy. M.: 1,5×1,2 cm (JAM ltsz. 63.815.1. – elvesztek) [*83. tábla 2–4*].

5. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztező hullámvonallal, ennek közein 4 db kidomborodó, fekete színű középpésszel, azt fekete alapon sugarasan övező fehér sávos mintával díszített opak

[565] László 1944, 106.

44. kép. Jósa András rajza és leírása a 16. sírról

16 számú sír [a lap másik oldalán] *1913. szept. 25.*

[A váz melletti rajzok:] *csontlemez* [a koponyától nyugati irányba rajzolva] *szíjdísz* [a koponyától déli irányba rajzolva] *ezüst fülbevaló* [a koponya alsó részének jobb oldalára rajzolva] *a mellen szíjdíszítések* [a mellkas felső részének 4 pontjára rajzolva] *csont lemezek a jobb felkar mellett belől* [a jobb felkarcsont belső oldalára rajzolva] *tömör bronz karperec, kívül sűrűn bordázva* [a bal alkarcsontok alsó részére, végeivel felfelé mutató irányba rajzolva] *vastag erős bronz szalag karperec* [a jobb alkarcsontok alsó részére, végeivel felfelé mutató irányba rajzolva] *szíjdísz* [a bal combcsont középső részétől távolabb rajzolva] [az alatta lévő sorban] *a sír mélysége: 64 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza a bokáig 160 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz lovastól együtt a hely színén ládába kiemeltetett és hazaszállíttatott, szállítás közben azonban összekuszálodott, töredezett. A rajzon feltüntetett mellékletek a hely színén jelöltettek meg; a többi melléklet helyét megállapítani nem lehetett. A muzeumban történt kibontás alkalmával még 47 drb tárgy került ki az összehányódott föld és csont közül is több csontlemez.*

(Lásd a sirok mellékleteinek lajstromát.)

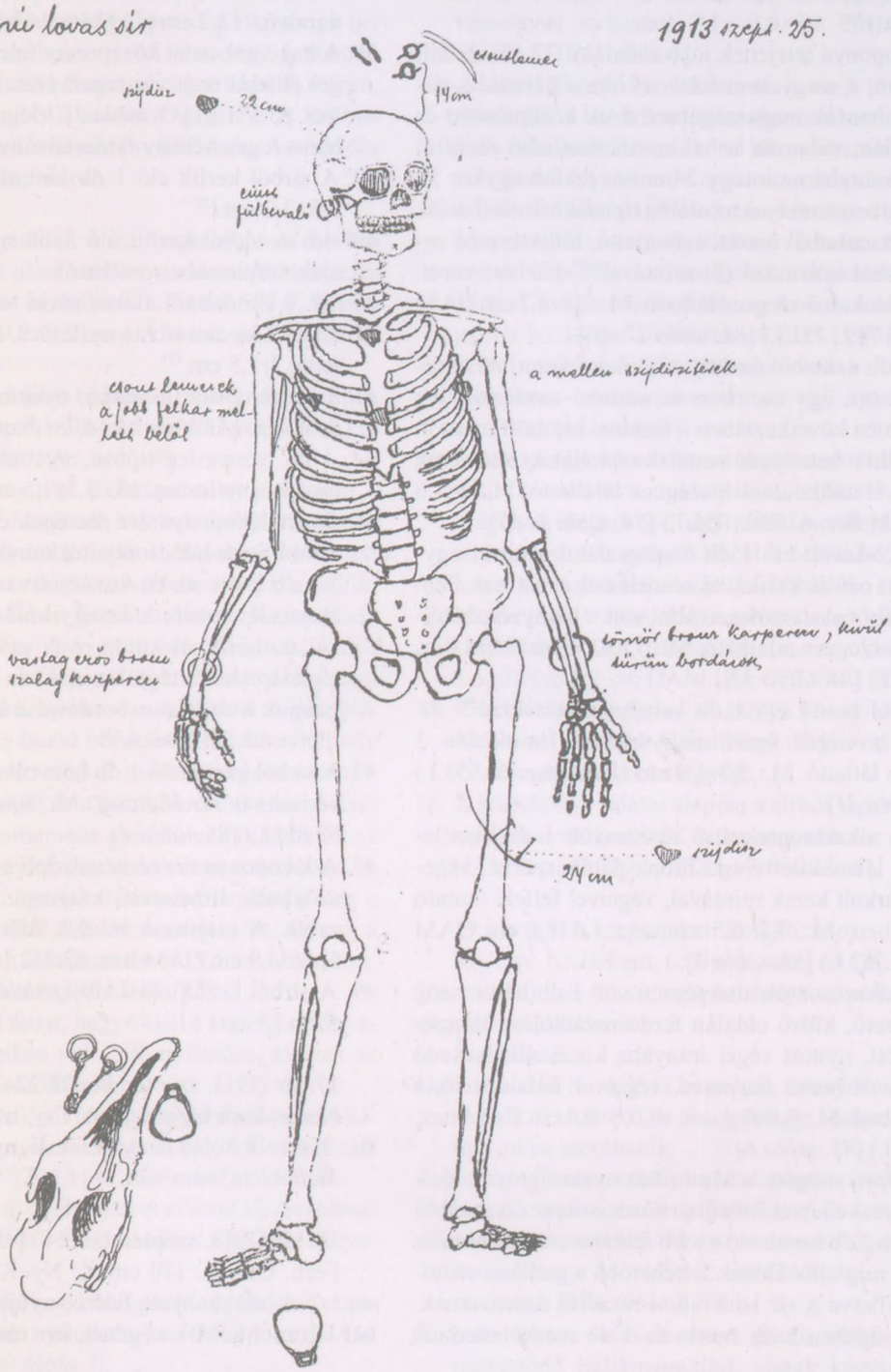

a sír mélysége : 64 cm
a csontvázhoma a bokáig 160 cm

a csontvázat lovastól együtt a helyszínén kádába kiemelkedett és hazaszállítottak, szállítás közben azonban össze kúszálódtak, törtek. A rajzon feltüntettek mellékletek a helyszínén jelöltettek meg; a többi mellékletek helyét megállapítani nem lehetett. A múzeumban történő kibontás alkalmával még 47 db tárgy került ki az összehányódott föld és csont közül és több csont lemez. [Lásd a sírok mellékleteinek lajstromát.]

üveggyöngy. M.: 1,5×1,2 cm (JAM ltsz. 63.815.1. – elveszett).[566]

6–32. A koponya tetejének jobb oldalától 22 cm-re déli irányban, a szegycsont felső részén, a harmadik-negyedik bordák magasságában, azok középrészén és két szélén, valamint a bal combcsont alsó részétől északi irányban mintegy 24 cm-re feküdt egykor 30 db ezüstveret, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

6–17. 14 db ezüstből öntött, szív alakú, lótuszbimbó ornamensből származó (?) mintával[567] díszített veret. Hátoldalukon 3 szegecs látható. M.: 1,8×1,7 cm (JAM lt.sz. 63.749., 751.1.) [*84. tábla 17–30*].

18–32. 16 db ezüstből öntött, szív alakú veret. Alsó részük áttört, egy esetében az áttörés – valószínűleg öntési hiba következtében – fémmel kitöltött maradt, felületükön lemélyedő vonalak rajzolják ki a növényi mintát. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2×1,6 cm (JAM ltsz. 63.750., 751.1.) [*84. tábla 1–16*].

33. A sírból került elő 1 db ötszög alakú testével egybeöntött ovális karikával rendelkező ezüstcsat. Pecke – mely valószínűleg vasból volt – hiányzik, hátoldalán 3 szegecs található. M.: 3,3×2,3 cm (JAM ltsz. 63.816.1.) [*84. tábla 32*].

34. A sírból került elő 1 db kehelypalmettákkal[568] díszített bronzból öntött nagyszíjvég. Hátoldalán 3 szegecs látható. M.: 5,3×1,9 cm (JAM ltsz. 63.753.1.) [*84. tábla 31*].

35. A jobb alkarcsontok alsó részén volt 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec, végein 1-1 árkolt kerek mintával, végeivel felfelé mutató helyzetben. M.: 7,2×6,5 cm, sz.: 1,6–1,1 cm (JAM ltsz. 63.752.1.) [*83. tábla 5*].

36. A bal alkarcsontok alsó részén volt 1 db háromszög átmetszetű, külső oldalán ferde rovátkolást utánzóan öntött, nyitott végei irányába kissé elhegyesedő aranyozott bronz karperec, végeivel felfelé mutató helyzetben. M.: 6,8×5,9 cm, v.: 0,6×0,4 cm (JAM ltsz. 63.813.1.) [*83. tábla 6*].

37. A koponya mögött, a kimozdult nyakcsigolyák mellett helyezkedett el 2 db íjborító csontlemez, s további legalább 2 db került elő a jobb felkarcsont és a bordák között, míg a továbbiak feltehetően a mellkas csontjairól, illetve a sír ismeretlen részéről származnak. Összességében 2 db szarv- és 1 db markolatlemezt alkotnak a ma is fellelhető darabok. A legnagyobb darab h.: 12,2 cm (JAM ltsz. 63.817.1.) [*85. tábla 1*].

38. A bal combcsont középrésze felett volt 1 db két szeggel ellátott ívelt vas tegezveret. H.: kb. 12 cm (JAM ltsz. 63.671.1.) [*85. tábla 2*]. Megmaradt továbbá a sírban a tegez néhány famaradványa is.[569]

39. A sírból került elő 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 6,5×2,2 cm.[570]

40–44. A sírból került elő 5 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

40–42. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7×2,5, 4×1,7, illetve 3×1,5 cm.[571]

43. 1 db rombusz (?) alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,7×1,5 cm.[572]

44. 1 db ismeretlen típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 3,5×1,5 cm.[573]

45–46. A lókoponya orr részének északi oldalán, valamint a jobb láb csontjaitól mintegy 15 cm-re feküdt 1-1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Szögletes átmetszetű száraik az egyiknél összeszűkülő nyakkal, a másiknál külön nyak nélkül kapcsolódnak a téglalap alakú, téglalap alakban áttört fülekhez. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 14,6×12,3, illetve 14,5×12,8 cm.[574]

47. A sírból került elő 1 db hosszúkás, oldalain ívelt kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,6×3,6 cm (JAM ltsz. 63.811.1.) [*85. tábla 4*].

48. A lókoponya orr részének déli oldalán volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 9,3, illetve 9,1 cm, a karika átm.: 4,9 cm (JAM ltsz. 63.812.1.) [*85. tábla 3*].

49. A sírból került elő 1 db kovácsoltvas karika. Átm.: 5 cm.[575]

17. sír (1913. szeptember 21/22–28.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. *Melléklete:* nem volt.

18. sír (1913. szeptember 24.) [*45. kép*]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal láb csontjainak végénél, orr részével rézsútosan le-

566 Jósa 1914, 325, XXXV. kép.
567 Bollók 2015, 269.
568 Bollók 2015, 246.
569 A Szabolcsvármegyei múzeum leltárkönyve V-1084.
570 Jósa 1914, 325, XXXV. kép.
571 Jósa 1914, 325, XXXV. kép.
572 Jósa 1914, 325, XXXV. kép.
573 Jósa 1914, 325, XXXV. kép.
574 Jósa 1914, 327, XXXVII. kép.
575 Jósa 1914, 325, XXXV. kép.

felé fekvő, északi irányba mutató helyzetben volt a ló koponyája, míg lábcsontjai közül kettő a lókoponya orr részétől a váz bal combcsontjának alsó végéig húzódó egyenes vonalban, patákkal a combcsont felé eső részen, egy másik pedig a jobb lábcsontok végénél. A lólábak csontjai a koponyánál mélyebben feküdtek. A sírgödör alja agyaggal volt kitapasztva.

Mellékletei:

1–2. A koponya bal oldalán, a fül magasságában és a bal oldali kulcscsont alatt volt 1-1 db kerek átmetszetű, nyitott végű ezüst huzalkarika. M.: 2,6×2,4, illetve 2,5×2,4 cm, hv.: 0,2–0,2 cm (JAM ltsz. 63.735.1.) [*83. tábla 7–8*].

3. Az alsó állkapocs jobb oldalánál volt 1 db közepén átlyukadt, elkalapált ezüstdirhem.[576] M.: 3,3×3,1 cm (JAM ltsz. 63.734.1.) [*83. tábla 9*].

4. A jobb kar csontjaival párhuzamosan, szorosan a csontok mellett, hegyével a lábak irányába, élével kifelé mutató helyzetben volt 1 db vasból kovácsolt szablya. Markolata enyhén ívelt éle irányába hajlik, mely alsó harmadában fokéllel ellátott. Keresztvasa csónak alakú, végei 1-1 gömbben záródnak, külső oldala gerincelt, közepénél a markolat irányában háromszög alakú kinyúló rész található. A gömbök ezüst- és vörösréz huzal berakással díszítettek, mely azok végein kereszt alakot mintáz, végein szétnyíló száraik az ellenző és a gömbök érintkezési helyét ölelik körül. Ezüstberakás nyomai voltak láthatók az ellenző további részein is, annak hosszirányában. A berakás erősen rongálódott, azonban valószínűleg a keresztvasat mindkét oldalán díszítette. H.: 83 cm, a markolat h.: 12 cm, a keresztvas h.: 9,5 cm (JAM ltsz. 24/1972.) [*83. tábla 10, 87. tábla 1*].[577]

5–11. A keresztcsont felett, hegyükkel a koponya irányába mutató helyzetben volt 7 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

5–6. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,2×1,6, illetve h.: 3,3 cm (JAM ltsz. 63.729.1.) [*86. tábla 1–2*].

7. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 9,1×1,1 cm (JAM ltsz. 63.729.1. – elveszett).[578]

8. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,6×1,1 cm (JAM ltsz. 63.729.1.) [*86. tábla 3*].

9–10. 2 db páncélszúró, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 9×0,7 cm, illetve 7,1×0,7 cm (JAM ltsz. 63.729.1.) [*86. tábla 4–5*].

11. 1 db bizonytalan alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8,4×2,1 cm (JAM ltsz. 63.729.1.) [*86. tábla 6*].

12. A sírból íjborító csontlemezek és azok töredékei kerültek elő: a bal felkarcsont vége és a medence között 1 db, a bal oldali bordákon 1 db, a lábszárcsontok között ferde helyzetben, a csontokon és a csontok között 1-1 db. További darabok és töredékek pedig feltehetően a mellkas csontjain, illetve a sír ismeretlen részein voltak. Típusaik szerint 4 db húrbeakasztó nyílással ellátott íjvégcsont és 2 db markolatborító. A legnagyobb h.: 35 cm (JAM ltsz. 63.733.1.) [*86. tábla 7*].

13. A bal lábfej csontjaitól északra volt 1 db kerek kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,2×3,7 cm (JAM ltsz. 63.731.1.) [*85. tábla 5*].

14. A lókoponya hátsó része mögött volt 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szögletes szájvasak végein 2-2 egymásra merőleges tengelyű áttörés látható, melyek közül a belsőkbe kapcsolódnak a kerekded átmetszetű oldalpálcák, azok középrészén lévő, trapéz alakúan kiszélesedő füleikkel. A szájvasak h.: 8,7, illetve 8,6 cm, az oldalpálcák h.: 8,6, illetve 8,2 cm (JAM ltsz. 63.730.1.) [*85. tábla 6*].

15. Jósa eredeti sírrajzán, a szablya vonalában, de attól 12 cm-rel távolabb látható egy megnevezés nélküli, kissé téglalap alakú tárgy is.

16. A leltárkönyv adatai alapján a sírból tegezvasalás töredékei is előkerültek. A legnagyobb m.: 3,1×1,2 cm (JAM ltsz. 63.729.1., 732.1.) [*86. tábla 8*].

19. sír (1913. szeptember 26.) [*46. kép*]

Nő. Csv. h.: 188 cm, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a csontok nagy része elkorhadt.

Mellékletei:

1–67. Az alsó bordák és csigolyák környékén, valamint alattuk feküdt 67 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db sötétbarna színű, lapított gömb alakú, 4 kidomborodó türkiz színű középrésszel és azt sugarasan övező vörös-fehér sávos szemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,8×1,2 cm (JAM ltsz. 63.795.1. – elveszett) [*254. tábla 1*].[579]

2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 4 türkiz színű középrésszel, azt sugarasan övező vörös-fehér sávos mintával díszített opak üveggyöngy. M.: 1,6×1,1 cm.[580] Elveszett [*254. tábla 1*].

576 Kovács 2011, 178.
577 Jósa 1914, 331. XLI. kép.
578 Jósa 1914, 329, XXXIX. kép.
579 Jósa 1914, 332, XLII. kép.
580 Jósa 1914, 332, XLII. kép.

18. számu lovas sir

a Kenézlő-Fazekas zug délkeleti homokfoglalásakori temetőjéből 1913 szept. 24-én

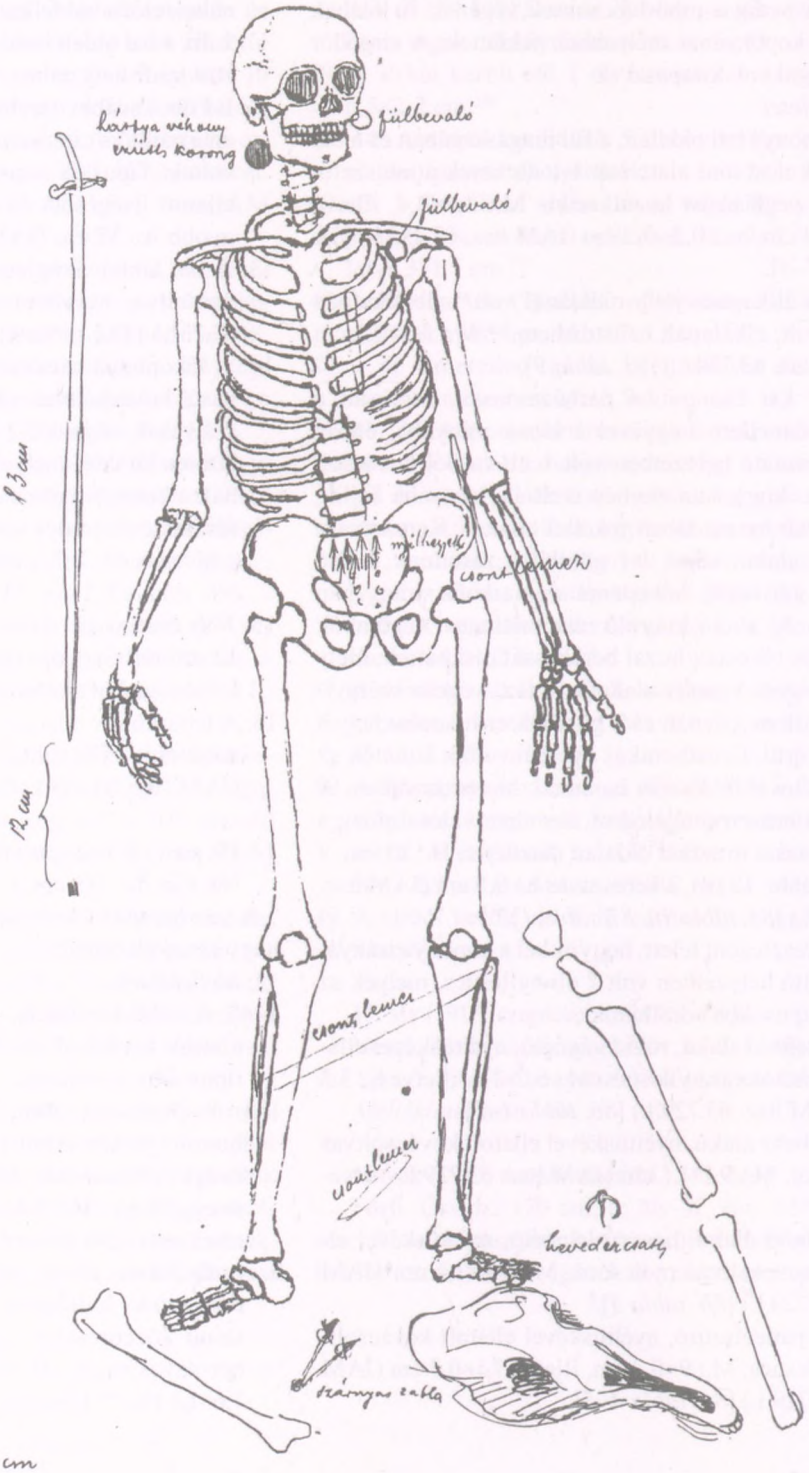

a sír mélysége : 65 cm
a csontvázak hossza : 170 cm

a kard szorosan a jobb oldalon, a törzs mellett feküdt, a markolat vége a fülig nyult fel

3–67. 65 db kéttagú rúd- és szegment üveggyöngy. H.: 1 cm.[581] Elvesztek [*254. tábla 1*].

68–112. 10 db[582] háromszög alakú, hátoldalán 2 szegecscsel ellátott és 36 db félgömbfejű, hátoldalán 1 ellentett lemezkés szegeccsel ellátott lábbeli veret, melyek a bal oldali bordákon (1 db ?), a jobb combcsont alsó részének külső oldalán (1 db), a bal lábcsontok végeinél (1 db), továbbá legnagyobb számban vegyesen a bal kézcsontoknál és a jobb lábfej csontjain voltak. M.: 1,1×1,1 cm, illetve átm.: 0,7 cm. Ma 2 és 9 db található meg (JAM ltsz. 63.483.1.) [*88. tábla 12–22*].

20. sír (1913. szeptember 26.) [*47. kép*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 160-161 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán, a fül magasságában volt 1 db töredezett ezüstkorong, mely legalább 3 ponton volt átlyukasztva. M.: 2,5×2,2 cm (JAM ltsz. 63.810.1. – elveszett).[583]
2. Valószínűleg a sírban volt egy további ezüstlemez-töredék is. Elveszett.

21. sír (1913. szeptember 24–26.) [*48. kép*]

Férfi. Csv. h.: 150 cm (a koponyatetőtől a bokacsontokig), t.: Ny–K, sm.: 70 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal lábszárcsontok külső oldalán, orr részével nyugati irányba tájolva feküdt a ló koponyája.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. Átm.: 2,1 cm, hv.: 0,18 cm.[584] Ma 1 db található meg (JAM ltsz. 63.832.1.) [*88. tábla 1*].

3–7. A nyakcsigolyák körül, továbbá mindkét alkar- és a lábszárcsontok alsó végein volt 1-1 db vékony, enyhén tölcséres, kissé lekerekített végein átlyukasztott ezüstpánt. Sz.: 0,7 cm (JAM ltsz. 63.825.1.) [*88. tábla 10*].

8. A jobb kéz egyik patinás ujjpercén volt 1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű. Négyzetes foglalatának oldalait 1-1 üreges hólyag díszíti, melyek felett a foglalat félköríves karmai hajlanak rá a benne lévő kék színű áttetsző üvegbetétre. Szalagszerű karikája a foglalat alatti részén kiszélesedő. A karika m.: 1,9×1,8 cm (JAM ltsz. 63.740., 746.1., 747.1., 748.1.) [*88. tábla 2*].

9–14. A bal alkarcsontok felső végének külső oldalán 1 db, a jobb alkarcsontok és a medence között 2 db, míg a sírból fel nem jegyzett helyről további 3 db rom-

[581] JÓSA 1914, 332, XLII. kép.
[582] Jósa eredeti leírólapján további 4 db apró töredék szerepel.
[583] JÓSA 1914, 332, XLII. kép.
[584] JÓSA 1914, 333, XLIV. kép.

45. kép. Jósa András rajza és leírása a 18. sírról

18. számu lovas sír [az alatta lévő sorban] *a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 24 én* [A váz melletti rajzok:] *fülbevaló* [az alsó állkapocs bal oldalához rajzolva] *hártya vékony ezüst korong* [az alsó állkapocs jobb oldalához rajzolva] *fülbevaló* [a bal oldali kulcscsont alá rajzolva] *nyílhegyek* [a keresztcsontra rajzolva] *csontlemez* [a medence bal oldali felső része és a kar csontjai közé, a lábszárak csontjaira keresztben fekvő helyzetben, valamint a lábszárcsontok közé rajzolva] *hevedercsat* [a bal láb csontjaitól északi irányba rajzolva] *szárnyas zabla* [a lábak csontjainak végébe rajzolva] [az alatta lévő sorban] *a sír mélysége: 65 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza: 170 cm* [az alatta lévő sorban] *a kard szorosan, a jobb oldalon, a törzs mellett feküdt, a markolat vége a fülig nyult fel* [a jobb kar mellé rajzolva]

46. kép. Jósa András rajza és leírása a 19. sírról

19. számu sír [az alatta lévő sorban] *a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 26* [A váz melletti rajzok:] *szíjdísz* [a bal oldali bordák közé rajzolva] *gyöngyök a borda alatt és borda mellett és a gerinc csont alatt* [az alsó csigolyák és bordák közé rajzolva] *lencse nagyságú aklás szíjdísz* [a jobb kéz csontjaira rajzolva] *szíjdísz* [megközelítőleg a jobb combcsont alsó végének külső oldala magasságába, a csonttól kissé távolabb rajzolva] *szíjdísz* [a bal láb csontjainak végébe rajzolva] *lencse mekkoraságu aklás szíjdíszítések* [a jobb lábfej csontjaira rajzolva] [az alatta lévő sorban] *a sír mélysége: 50 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz nagy része teljesen elkorhadva mint a rajzon látható, csupán az oldalbordákból, a jobb ujjpercek és a lábujjpercek voltak meg.*

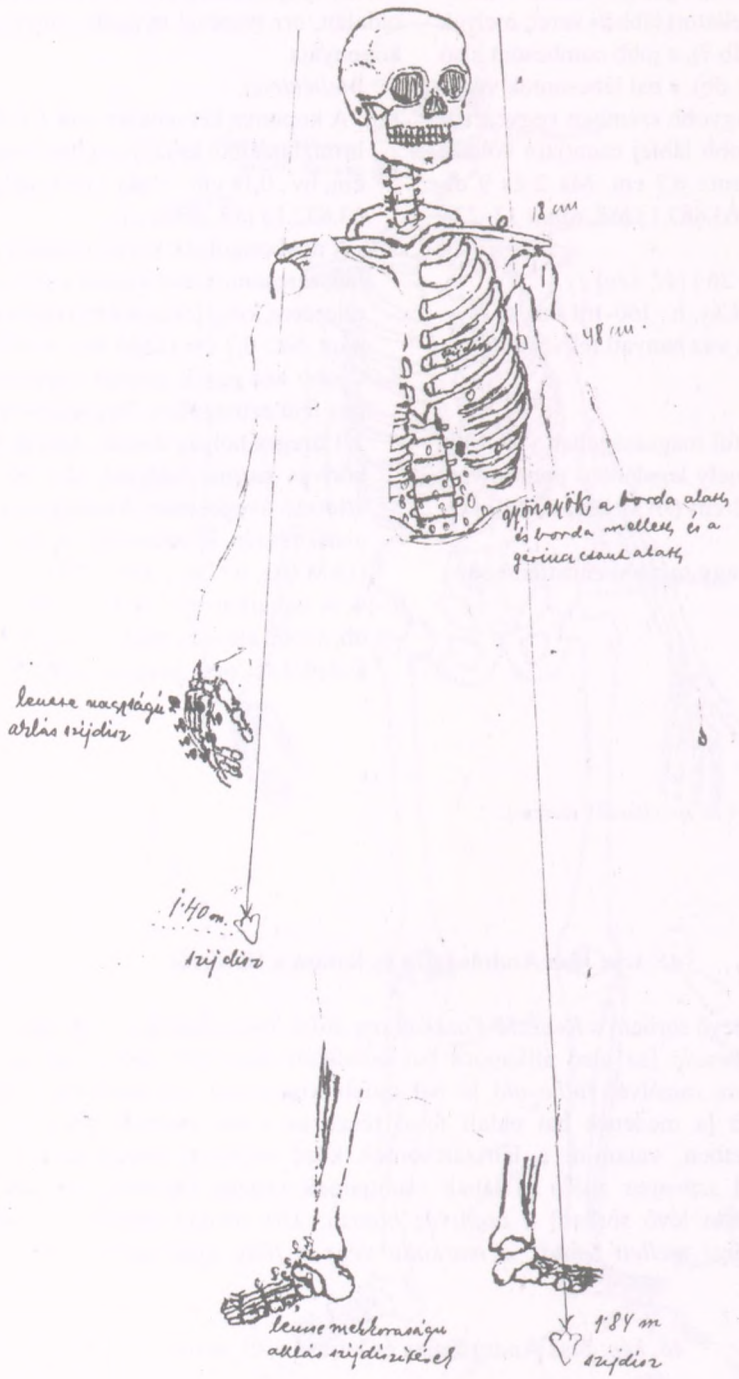
19 számu sír
a Kenézlő-Fazekas nagy dülői homokgalaskori temetőből 1913 szept. 26
18 cm
48 cm
gyöngyök a borda alatt, és borda mellett, és a gerincoszlop alatt
lemez nagyságu arkás szijdisz
1·40 m.
szijdisz
lemez mekkorságu arkás szijdiszekkel
1·84 m
szijdisz
a sír mélysége: 50 cm
a csontváz nagy része teljesen elkorhadva mint a rajzon látható, csupán az oldalbordából, a jobb
ujjpercek és a lábujjpercek voltak meg

20 számú sír
a Kenézlő – Fazekasszug délkeleti homokfelszínen lemetszésből. 1913 szept. 26.

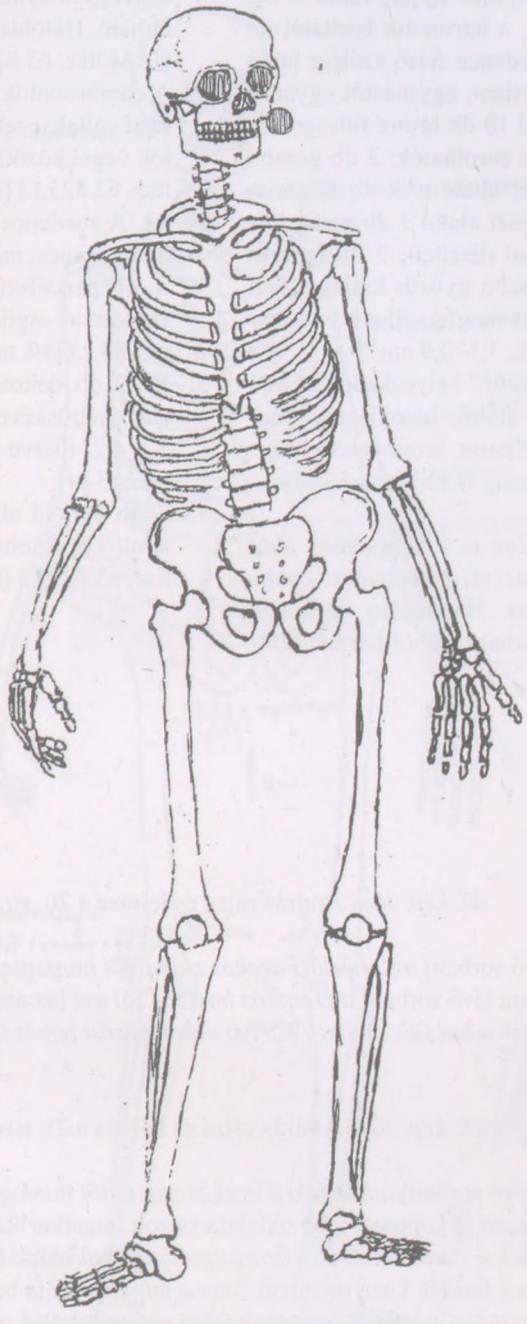

a sír mélysége: 60 cm
a csontváz hossza: 161 cm
A csontváz elég ép állapotban volt, mellette azonban a bal füle mellett kárpya vékony erüst lemez korongon kívül semmit sem találtunk.

busz alakú, felületén kiemelkedő középső taggal[585] díszített, hátoldalán 1-1 füllel ellátott aranyozott bronzveret került elő. M.: 1,7×1,2 cm. Ma 4 db található meg (JAM ltsz. 63.827., 829. 1.) [*88. tábla 3–6*].

15–24. A bal oldali bordákon, a harmadik bordától az alsó bordákig, illetve a medence felső széléig tartó egyenes vonalú álló helyzetben, egymástól egyenlő távolságban helyezkedett el 10 db bronz fülesgomb, melyek az alábbi típusokba sorolhatók: 2 db gomba alakú, téglalap alakú fejjel ellátott; 5 db félgömb alakú, melyekből 1 db kereszt alakú 3 db pedig különböző rovátkolt mintákkal díszített; 3 db lapított gömb alakú, feje és füle között gyűrűs kialakítással rendelkező. A gombok alatt megfigyelhető volt egy bőrszalag maradványa is. H.: 1,1–0,9 cm.[586]

25–26. A fülesgomboknál „*lejjebb*" helyezkedett el álló helyzetben 2 db félgömb alakú, hátoldalán ellentett lemezkés szegeccsel ellátott bronzveret. Átm.: 0,7 cm. Ma 1 db található meg (JAM ltsz. 63.830.1.) [*88. tábla 7*].

27. A bal alkarcsontok alsó vége és a kézcsontok alatt volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával ellátott bronzcsat. Hátoldalán egykor 4 elhajlított végű szeg volt látható, ebből hármat letörésük után ellentett lemezkés szegeccsé alakítottak. M.: 2,5×1,6 cm (JAM ltsz. 63.826.1.) [*88. tábla 8*].

28. Ugyanott volt 1 db pajzs alakú aranyozott bronz kisszíjvég, melynek felületén pikkelymintás[587] díszítés látható. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 3×1,1 cm (JAM ltsz. 63.828.1.) [*88. tábla 9*].

29. A combcsontok között tegez vasvereteinek maradványai voltak, ezek közül 1 db szíjtartó fül a combcsontok végei között helyezkedett el. M.: 4,4×1 cm (JAM ltsz. 63.823.1.) [*89. tábla 1*].

30–33. A medence jobb oldalának alsó részénél volt 4 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

30. 1 db páncélszúró típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,8×0,8 cm (JAM ltsz. 63.823.1.) [*89. tábla 2*].

31–32. 2 db deltoid alakú, valószínűleg hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,7×4,2, illetve 5,4×1,8 cm (JAM ltsz. 63.823.1.) [*89. tábla 3–4*].

33. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,4×1,8 cm (JAM ltsz. 63.823.1.) [*89. tábla 5*].

[585] Bollók 2015, 342.
[586] Jósa 1914, 333, XLIV. kép.
[587] Bollók 2015, 334.

◀ *47. kép.* Jósa András rajza és leírása a 20. sírról

20. számu sír [az alatta lévő sorban] *a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 26. a sír mélysége: 60 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza: 161 cm* [az alatta lévő sorban] *A csontváz elég ép állapotban volt, mellette azonban a bal füle melletti hártya vékony ezüst lemez korongon kívül semmit nem találtunk.*

48. kép. Jósa András rajza és leírása a 21. sírról

21. számu lovas sír [az alatta lévő sorban] *a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 26.* [A váz melletti rajzok:] *elveszett* [a koponya jobb oldalára rajzolt huzalkarika] *ezüst szalag karika töredékek* [a nyakcsigolyákra rajzolva] *pitykék a csecsvonalban bőr nyomaival* [a bal oldali bordákra rajzolva] *? cm a fej tetejétől* [a bal felkarcsont alsó része és a bordák közé rajzolva] *? cm a fej tetejétől* [a bal felkarcsont alsó része és a bordák közé rajzolva] *füles aranyos szíjdisz* [a bal alkarcsontok felső végének külső oldalára rajzolva] *aranyos szíjdísz* [a medence jobb oldala és a felkarcsont alsó vége közé rajzolva] *ez* [aranyos szíjdísz? – H. C.] *a karperec alatt volt* [a medence jobb oldala és az alkarcsontok közé rajzolva] *ezüst szalag karperecz, alatta szíjvég és csatt* [a bal alkarcsontok alsó részére rajzolva] *nyílhegyek* [a medence jobb alsó részéhez rajzolva] *kés* [a nyílcsúcsok alsó részéhez rajzolva] *ezüst gyűrű kék üveg a közepin* [a jobb kéz egyik ujjpercére rajzolva] *harczi csákány a fej tetejétől 1 méter távolságra van* [a jobb combcsont alsó részére rajzolva] *vasból* [tegezveretek – H. C.] [a bal combcsont alsó végének belső oldalára rajzolva] *ezüst szalag karika* [a jobb lábszárcsontok alsó részére rajzolva] *kis kengyel* [a lókoponya orr részéhez rajzolva] *nagy kengyel* [a bal láb csontjainak végébe rajzolva] *széjjel ment zabla* [előbbi kengyel mellé rajzolva] *hevedercsatt* [a zabla mellé rajzolva] [az alatta lévő sorban] *a sír mélysége: 70 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza a bokáig 1·50 cm* [az alatta lévő sorban] *összetöredezett, helyesebben elenyészett koponya*

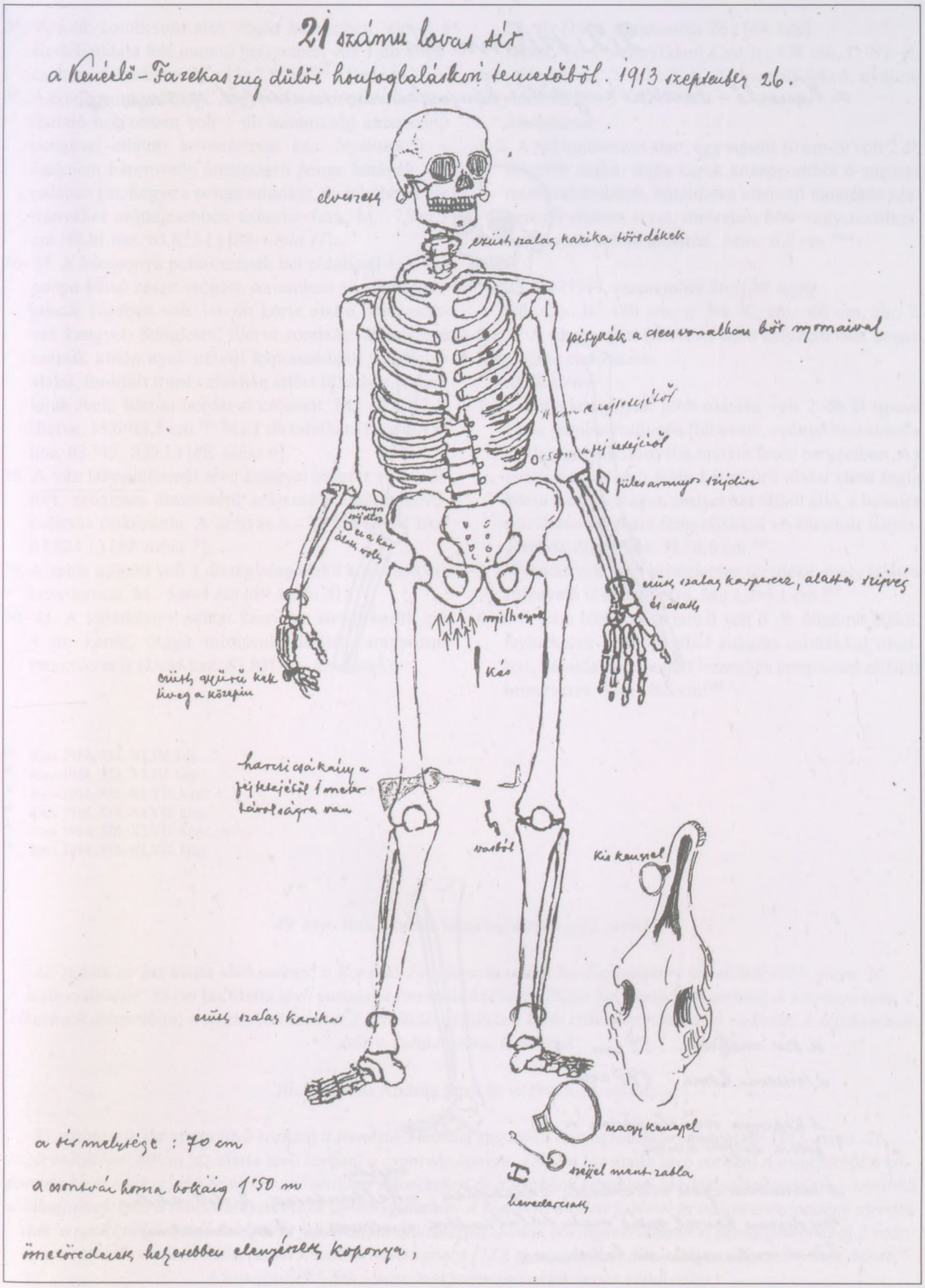
21 számú lovas sír
a Kenézlő-Fazekaszug dülői honfoglaláskori temetőből. 1913 szeptember 26.
elveszett
ezüst szalag karika töredékek
pitykék a derékvonalban bőr nyomaival
a lejtőszéktől
a lejtőszéktől
0,50 m
füles aranyos tripidion
aranyos tripidion
és a kar alatt volt
ezüst szalag karperec, alatta tripidion és csat
mihez tartozik
kés
ezüst szíjvégű kés hüvely a közepén
harci csákány a fejtetejétől 1 méter távolságra van
vadból
Kis kanszal
ezüst szalag karika
nagy kengyel
szíjjel mentazabla
hüvelycsiszár
a sír mélysége : 70 cm
a csontvázhoma bokáig 1'50 m
ömlesztedékek, helyesebben elenyészett koponya,

22 számú sír

a Kenézlő - Fazekasz-ug dűlői honfoglaláskori temetőből. 1913 szept. 26.

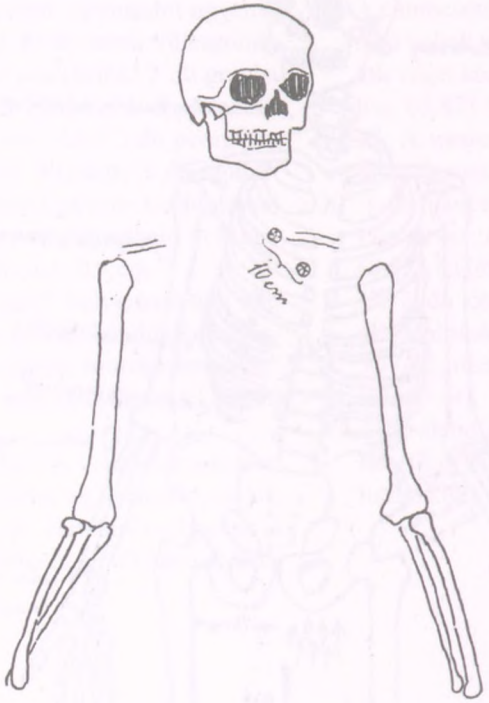

a sír mélysége : 55 cm
a csontvár hossza : 178 cm

A koponya igen elenyészett, és jobbra dőlve nőtt.

A csontvár igen elkorhadt állapotban; a rajzon feltüntetett 2 db ékszíj díszen kívül más nem találtatott mellette. A szíjdíszeken bőr v. ruha nyomai látszanak.

34. A jobb combcsont alsó végén keresztben, élével a sír déli oldala felé mutató helyzetben volt 1 db kovácsoltvas fokosbalta. M.: 13×2,8 cm.[588] Elveszett.
35. A combcsontok között, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben volt 1 db háromszög átmetszetű pengével ellátott kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a csaknem háromszög átmetszetű penge hátának vonalában fut, hegye a penge mindkét, de inkább az éle irányából erőteljesebben csúcsba futó. M.: 7,9×1,3 cm (JAM ltsz. 63.823.1.) [*88. tábla 11*].
36–37. A lókoponya pofarészének bal oldalánál és a koponya hátsó része mögött, az emberi váz lábcsontjainak végében volt 1-1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Szögletes, illetve rombusz átmetszetű száraik külön nyak nélkül kapcsolódnak a téglalap alakú, fordított trapéz alakban áttört fülekhez. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 16,2×12,1, illetve, 15,6×13,5 cm.[589] Ma 1 db található meg (JAM ltsz. 63.745., 839.1.) [*89. tábla 6*].
38. A váz lábcsontjainál lévő kengyel mögött volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvas h.: 7,7 cm (JAM ltsz. 63.824.1.) [*89. tábla 7*].
39. A zabla mögött volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,6×4 cm [*89. tábla 8*].
40–43. A leltárkönyv adatai szerint a sírból került elő 4 db kerek, ötágú mintával díszített aranyozott bronzveret is (JAM ltsz. 63.831.1. – elvesztek).

22. sír (1913. szeptember 26.) [*49. kép*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 178 cm, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1–2. A bal kulcscsont alatt, egymástól 10 cm-re volt 2 db félgömb alakú, fején kerek középpontból 6 sugaras mintával díszített, hátoldalán ellentett lemezkés szegeccsel ellátott veret, melyeken bőr- vagy textilmaradványok voltak láthatók. Átm.: 0,8 cm.[590]

23. sír (1913. szeptember 26.) [*50. kép*]

Nő. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, annak nagy része elenyészett.

Mellékletei:

1–2. A nyakcsigolyák jobb oldalán volt 2 db B típusú ezüst gömbsorcsüngős fülbevaló, csüngő részükkel a nyakcsigolyák irányába mutató ferde helyzetben. Az ovális karika alsó felén két gyűrű alakú elem fogta közre a csüngőtagot, melyet két félből álló, a huzalra spirálisan feltekert fémszálakkal elválasztott lemezgömbök díszítenek. H.: 8,6 cm.[591]
3. Ugyanott volt 1 db bronzlemez töredéke, mely talán a fülbevaló részét alkotta. M.: 1,2×1,1 cm.[592]
4–8. A jobb lábfej csontjainál volt 5 db félgömb alakú, fején kerek középpontból sugaras mintákkal díszített, hátoldalán ellentett lemezkés szegeccsel ellátott bronzveret. Átm.: 0,8 cm.[593]

[588] Jósa 1914, 334, XLIV. kép.
[589] Jósa 1914, 333, XLIV. kép.
[590] Jósa 1914, 335, XLVII. kép.
[591] Jósa 1914, 335, XLVII. kép.
[592] Jósa 1914, 335, XLVII. kép.
[593] Jósa 1914, 335, XLVII. kép.

49. kép. Jósa András rajza és leírása a 22. sírról

22. számu sír [az alatta lévő sorban] *a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 26. a sír mélysége: 55 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza: 178 cm* [az alatta lévő sorban] *A koponya igen elkorhadt állapotban; a rajzon feltűntetett 2 drb aklás szíjdíszen kívül más nem találtatott mellette. A szíjdíszeken bőr v. ruha nyomai látszanak.*

50. kép. Jósa András rajza és leírása a 23. sírról

23. számu sír [az alatta lévő sorban] *a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 26. a sír mélysége: 60 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza: 180 cm* [az alatta lévő sorban] *A csontokból a koponyán kívül csak a jobb felső kar, az alsó kar felerészben és a nyakhoz közel eső bordák voltak még meg, továbbá a lábujjainak ízei, a többi elenyészett. A sír bolygatatlan. A koponya mellett jobbról és balról cserépedény töredék volt; a nyakánál jobbról ezüst drót fefelé állva, alatta ezüst dróton hólyagszerű ezüst v. bronz gömbökből 3 volt megmenthető; mellette kifelé ezüst huzalból való kapocs (?) A nyaka mellett álla alatt baról ezüst lemez darab. A lábujjainál 5 drb lencse mekkoraságú aklás bronz szíjdíszítés.*

23 számú sír

a Kenézlő - Fazekas zug délkeleti kutatóárkából temetőből. 1913 szept. 26.

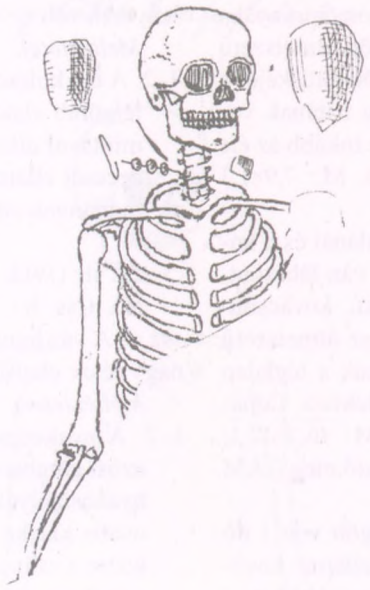

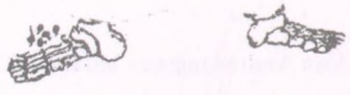

a sír mélysége : 60 cm

A csontvár hossza : 180 cm.

A csontokból a koponyán kívül csak a jobb felső kar, az alsó kar felerészben és a nyakkör körül első bordák voltak még meg, továbbá a lábujjainak ívei, a többi elenyészett. A sír bolygatatlan. A koponya mellett jobbról és balról cserépedény töredék volt; a nyakánál jobbról ezüst drót felfelé állva, alatta ezüst drótos hólyagszerű ékítés v. bronz gömbökből 3 sor megmutatható; mellette kifelé ezüst lemezből való kapocs[?] A nyaka (álla alatt mellett) balról ezüst lemez darab. A lábujjainál 5 db lemez mekkorasági akkás bronz szíjdíszítés.

25 számú sír

a Kenézlő-Fazekaszug délkeleti temetőjéből 1913 szept 26.

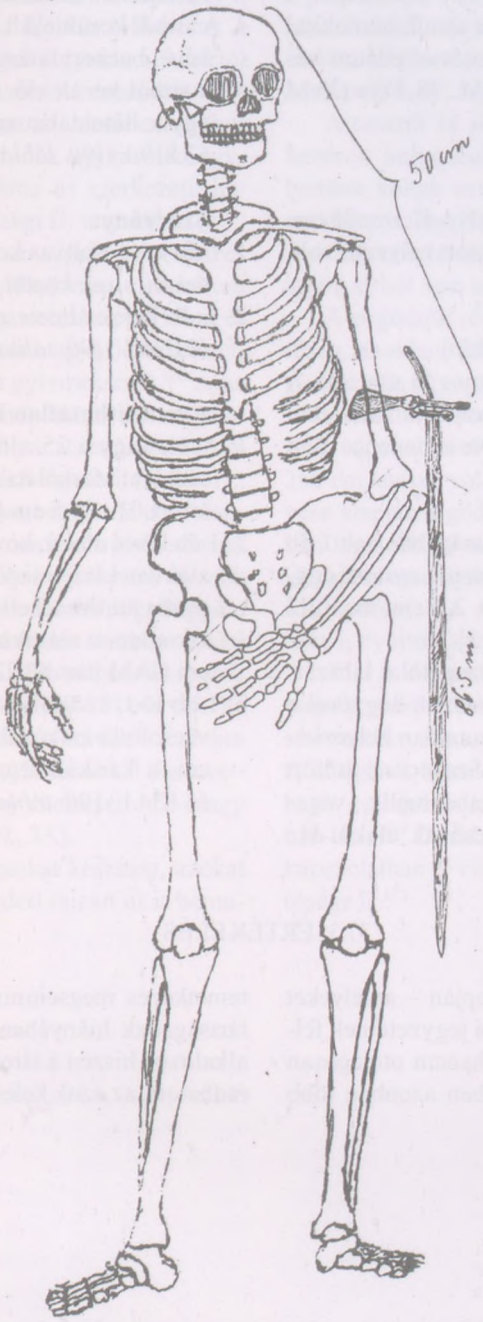

a sír mélysége: 55 cm

a csontváz hossza: 170 m

A csontváz sértetlen állapotban található. Keresi ölbe hajlítva voltak. A bal oldalon elhelyezett 86 és ½ cm hosszú kardon kívül harci csákány volt melléklete e sírnak, mely pontosan a kard keresztvasán feküdt élével befele. A jobb fülénél ezüst fülbevaló karikák leltünk.

9. A leltárkönyv adatai szerint ebből a sírból került elő 1 db ismeretlen rendeltetésű bronztárgy. M.: 1,9×1,2 cm (JAM ltsz. 63.833.1.) [*90. tábla 1*].
10. A koponya mellett volt 1 db barna színű, homokkal soványított, bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott kézikorongolt agyagedény töredéke. M.: 18,3 cm (JAM ltsz. 63.796.1.) [*90. tábla 2*].

24. sír (1913. szeptember 26.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

25. sír (1913. szeptember 26.) [*51. kép*]
Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkar- és kézcsontok a medencén, illetve a medence előtt feküdtek.
Mellékletei:
1. A koponya jobb oldalán, a fül magasságában volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egymásra hajló végű karika. Átm.: kb. 2,2 cm, hv.: 0,17 cm (JAM ltsz. 63.818.1.) [*90. tábla 3*].
2. A váz bal oldalán, a felkarcsont közepétől a lábszárcsontok felső végéig húzódó helyzetben, hegyével a lábak irányába, élével a váz felé mutatóan helyezkedett el 1 db kovácsoltvas szablya. Szegeccsel átütött markolata ívelt pengéjének irányába hajlik, végein gombos kialakítású ellenzője csónak alakú. H.: 86,5 cm, a penge sz.: 2,8 cm.[594]
3. A szablya ellenzőjére fektetve, élével a váz csontjai irányába mutató helyzetben, részben a felkarcsonton került elő 1 db kovácsoltvas fokosbalta. M.: 13,2×4 cm.[595]
4. A sírból került elő 1 db rászegelt vékony bronzlemezkével borított fatárgy. M.: 3×2 cm.[596]
5. A sírból került elő 1 db (?) bronzveret két töredéke, egyik hátoldalán szegeccsel. H.: 1,2 cm (JAM ltsz. 63.819.1.) [*90. tábla 4*].

Szórvány:
1. 1 db kovácsoltvas kengyel töredéke, mely az 1. és a 2. számú sírok között került elő.[597]
2. 1 db kerek átmetszetű bronztű. H.: 8 cm (JAM ltsz. 63.736.1.) [*90. tábla 7*].

Azonosíthatatlan leletek:
1. A 14. vagy a 25. sírból származik 1 db kovácsoltvas szablya. Markolata az éle irányába hajlik; egy ponton áttört. H.: 86,5 cm [*87. tábla 2*].
2. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező alakúan kiszélesedő füle, mely a kengyelszíj számára ovális áttöréssel ellátott, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalója ívelt. M.: 12,3×12,7 cm (JAM ltsz. 63.724.1.) [*90. tábla 6*].
3. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 7,9, illetve 7,5 cm, a karikák átm.: 5,3, illetve 5,1 cm (JAM ltsz. 63.834.1.) [*90. tábla 5*].

37.3. ÉRTÉKELÉS

Jósa a feltárt sírok elhelyezkedése alapján – amelyeket ábrázoló temetőtérképe [*52. kép*] terepi jegyzeteinek felhasználásával, de nem a helyszínen, hanem utólagosan készült[598] – 6 sírsorral számolt, ezekben azonban több temetkezés megsemmisülhetett.[599] A temető teljes feltártságának hiányában sajnos részletes elemzésre nem alkalmas, hiszen a sírok egy része akár a földben is maradhatott, az azok keleti és nyugati csoportját elválasztó

[594] Jósa 1914, 337, XLIX. kép.
[595] Jósa 1914, 337, XLIX. kép.
[596] Jósa 1914, 337, XLIX. kép.
[597] Jósa 1914, 309; MNL Archívum ltsz. 123.
[598] László 1944, 104.
[599] Jósa 1914, 336, XI. kép.

◄ *51. kép.* Jósa András rajza és leírása a 25. sírról

25. számu sír [az alatta lévő sorban] *a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 26. a sír mélysége: 55 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza: 170 cm* [az alatta lévő sorban] *A csontváz sértetlen állapotban találhatott. Kezei ölbe hajlitva voltak. A bal oldalon elhelyezett 86 és ½ cm hosszú kardon kivül harczi csákány volt melléklete e sírnak, mely pontosan a kard keresztvasán feküdt élivel befele. A jobb fülnél ezüst fülbevaló karikát leltünk.*

út alatt [*53. kép*].[600] Ugyancsak a sírok egy részének feltáratlanságát vagy pusztulását támasztja alá, hogy nem kerültek elő gyermeksírok a temetőből,[601] s alacsony a női temetkezések száma is. Lehatárolása talán csak a keleti oldalon valószínűsíthető, Jósa ugyanis a 9. sírtól keletre több kutatóárkot nyitott, azonban eredménytelenül.[602] Mindezeket figyelembe véve a temetőben egykor legalább 80-100 sír lehetett,[603] melynek egyharmad-egynegyednyi része ismert.[604] Sírszáma és szerkezete hasonlatos lehetett a karos-eperjesszögi II. temetőhöz.[605]

A sírokból előkerült vázakról antropológiai elemzés nem készült,[606] ép koponya is mindössze az első három sírból került be a múzeumba,[607] így az elhunytak nemi és életkori adataira is döntően sírleleteik alapján következtethetünk. A temetőből hiányoznak a gyermeksírok,[608] noha a kisebb vázakról előkerülésük esetén bizonyára megemlékezett volna Jósa. Bizonyosan női sír mindössze három ismert (7., 19., 23.),[609] nyolc pedig férfi sírja volt (3., 10–11., 14., 16., 18., 21., 25.).[610] Tizennégy esetben a sírleletek alapján nehéz következtetni az elhunyt nemére, hiszen néhány esetben egyik vagy másik nem sírjaira jellemző elemek bukkannak fel: a 16. sírban a fegyverek mellett gyöngyök, a 21. számú temetkezésben fegyverek és rombusz alakú ingnyakdíszek voltak. Az elhunytak többségének csontok alapján kikövetkeztethető magassága 160-170 cm volt, de kivételesen 150-200 cm hosszú vázak is voltak.[611] Érdekes módon a korszak sírjaiban megfigyelt vázakkal összevetve meglehetősen magas volt néhány eltemetett nő – vagy a nőként meghatározott elhunyt (19., 23.).

Jósa a mellékletes sírokról rajzokat készített, azokat tanulmányában közzé is tette. Eredeti rajzait itt is bemutatom,[612] azok ugyanis a rajtuk olvasható leírások révén többletinformációt hordoznak, továbbá néhány esetben a publikáltak vonatkozásában is megfigyelhetők kisebb különbségek. A sírlapokon olvasható szöveget – Jósa eredeti leírása szerint, felülről lefelé haladva – külön is közlöm [*39–51. kép*].

A temető 14 sírból álló nyugati sorában lévő temetkezések bolygatatlanok voltak, ezek valószínűleg mélyebbre voltak ásva a többi temetkezésnél.[613] A 15. sír azonban bolygatást szenvedett egy ásónyom mélyen.[614] A vázak megtartása változó volt, de teljesen ép csontváz egyik sírból sem került elő.[615]

A sírgödrök részletes megfigyelésére nem nyílt lehetőség, azonban Jósa többször is beszámolt róla, hogy a gödrök alja agyaggal volt kitapasztva (10–11., 14., 18.).[616] Méreteiket illetően a 11. sírnál az elhunyt váza és a lábainak végeinél lévő lócsontok alapján a sírgödör legalább 250 cm hosszú volt. A 14. sírban pedig a mellékletek fekvése alapján a gödör az elhunyt testénél mindkét irányban legalább 40-40 cm-el szélesebb lehetett. Ha voltak is, sajnos nem nyílt mód megfigyelni a temetőben koporsók nyomait.[617]A vázak a korszakban általános hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben feküdtek.[618]

A 14. sír halottjának bal lábfejét a temetés során levágták, s azt a testtől távolabb helyezték a sírba.[619] A 16. sír esetében Jósa a fej, valamit a bal felkar temetés előtti levágását is valószínűsítette,[620] melyek magyarázatát harci cselekményekben,[621] vagy a bűnösök megrovásában látta.[622] De felmerült a kutatásban ezzel az eljárással kapcsolatban a visszajáró halott elleni védekezés lehetősége is.[623]

600 Révész 1991, 622.
601 Révész 1991, 622.
602 MNL Archívum ltsz. 123.
603 Révész 1996d, 150.
604 Révész 1996d, 151.
605 Révész 1991, 622.
606 Jósa 1914, 338; Révész 1996d, 151.
607 MNL Archívum ltsz. 123.
608 Bóna 1997, 1454.
609 Révész 1996d, 151.
610 Révész 1996d, 151.
611 Jósa 1914, 338.
612 Jósa András eredeti temetőtérképét és sírrajzait Istvánovits Eszter (JAM) és Révész László (MNM, SzTE) közvetítésével Németh Péter (JAM) bocsátotta rendelkezésemre, mindannyiuk segítségét ezúton is szeretném megköszönni.
613 Jósa 1914, 206.
614 Jósa 1914, 323.
615 Jósa 1914, 336.
616 Jósa 1914, 338–339.
617 Jósa 1913a, 244.
618 Jósa 1914, 305.
619 Jósa 1914, 319.
620 Jósa 1914, 323–324.
621 Jósa 1913a, 244.
622 Jósa 1914, 338.
623 Bollók 2015, 116–117.

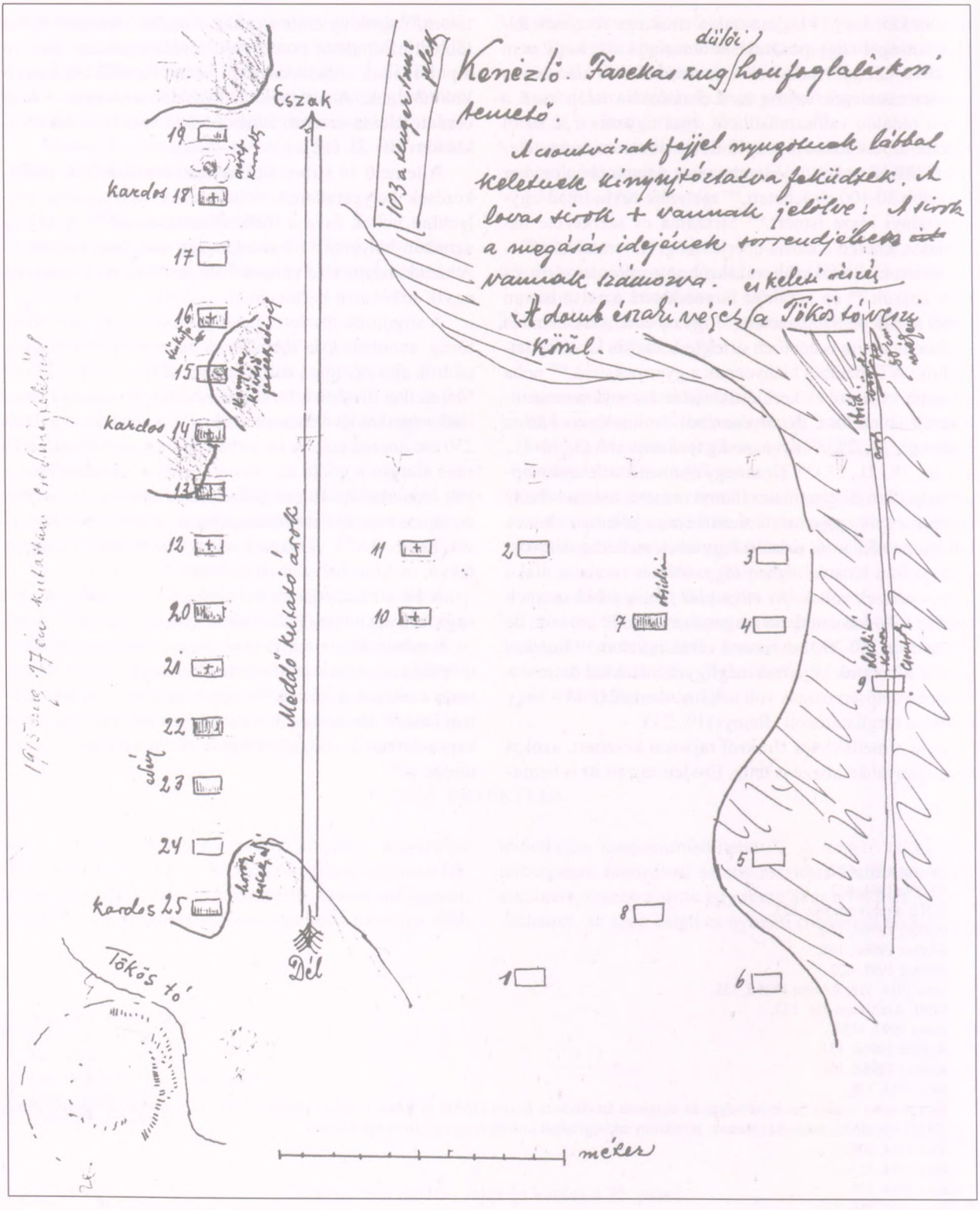

52. kép. Jósa András eredeti temetőtérképe

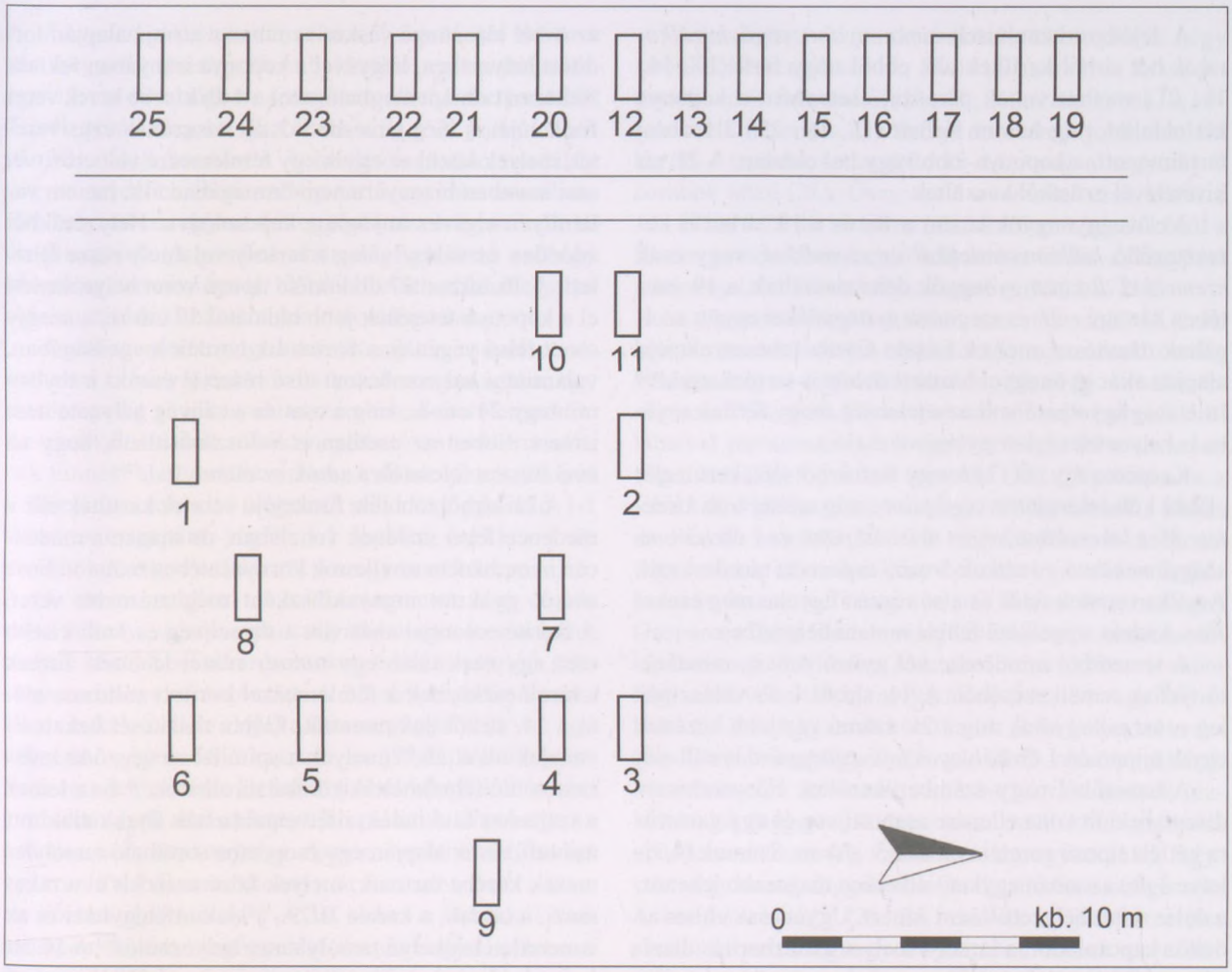

53. kép. Kenézlő-Fazekaszug I., temetőtérkép

Részint a ruházatra, részint a lószerszámra varrhatták a 11. és 14. sírból előkerült *érmék*et.[624] A 11. sírban a lókoponyán és annak közelében voltak, melyeket Jósa elméleti rekonstrukciója során a kantárra és a kantárszárra helyezett.[625] A 14. sírban a medence bal oldalán, az alkar- és kézcsontok alatt és felett helyezkedtek el a *„többszörösen szövetbe burkolt"*[626] érmék, melyek funkcióját így valószínűleg a ruha vagy valamilyen módon az öv, vagy egy ahhoz kapcsolt elem díszeiként határozhatnánk meg. A 18. számú temetkezésben pedig az alsó állkapocs jobb oldalán volt 1 db közepén átlyukasztott, szétkalapált dirhem, mely – amennyiben nem a szájra/szájba helyezett obulus volt – talán (legalábbis a hajkarikák alapján feltételezhetően) a varkocsok valamelyikéhez kapcsolódhatott. S esetleg hasonló szerepe lehetett a 20. sírban a koponya bal oldalán megfigyelt töredezett ezüstkorongnak is. Minden érmét tartalmazó temetkezés férfi sírja volt.

A temetőben a 7. és a 23. számú női sírokban volt 1-1 pár *B típusú gömbsorcsüngős fülbevaló*, melyek azonban vélhetően nem viseleti módjuknak megfelelően kerültek az elhunyttal a sírba, hanem egymás mellett az elhunyt jobb vállára, illetve nyakának jobb oldalára helyezve. A fülbevalók viseleti módtól eltérő sírba helyezése a korszak más temetkezéseiben is megfigyelhető. A temetőben előkerült egyéb tárgyakkal kapcsolatban már Jósa is arra a következtetésre jutott, hogy azokat *„rendszer nélkül"* helyezték a sírba.[627]

[624] Révész 1996d, 151.
[625] Jósa 1913a, 246; Jósa 1914, 335.
[626] Jósa 1913a, 246.
[627] JAM R. A. ltsz. n.

A fejékszerként viselt *sima, nyitott végű huzalkarikák* hét sírból kerültek elő, ebből négy férfi (10., 14., 18., 21.) mellett voltak párosan, esetenként a koponya két oldalán, míg három férfisír (11., 16., 25.) 1-1 db-ot tartalmazott, a koponya jobb vagy bal oldalán. A 21. sír kivételével ezüstből készültek.

Az üveggyöngyök között a 16. és a 19. sírból is kereszteződő *hullámvonalakkal és szemekkel,* vagy csak *szemekkel díszített gyöngyök* dokumentáltak, a 19. esetében kéttagú *rúd- és szegment gyöngyök*kel együtt szolgáltak díszítésre, melyek László Gyula rekonstrukciója alapján akár gyönggyel hímzett övhöz is tartozhattak.[628] Itt is megfigyelhető volt az a jelenség, hogy férfiak sírjába is helyeztek olykor gyöngyöket (16.).

Karperec egy női (7.) és egy férfisírból (16.) került elő, előbbi 1 db *lekerekített végű pánt-*, míg utóbbi 1 db *kiszélesedően lekerekített végén díszített pánt-* és 1 db *háromszög átmetszetű, rovátkolt bronz karperec*et tartalmazott. Az alkarcsontok felső és alsó részén figyelte meg ezeket Jósa András, végeikkel felfelé mutató helyzetben.

A temetőből mindössze két gyűrű ismert, mindkettő férfiak temetkezéséből. A 14. sírból 1 db valószínűleg ezüst *pántgyűrű*, míg a 21. számú váz jobb kezének egyik ujjpercén 1 db *hólyagos fejű ezüstgyűrű* került elő.

A temetőből nagy számban kerültek elő *veretes öv* díszei. Feldúlt volta ellenére csat, szíjvég és egy garnitúra kétféle típusú veretei voltak a 3. sírban. Számuk (4, illetve 3 db) azonban egykor vélhetően magasabb lehetett, a dúlás miatt helyzetük sem ismert. Ugyancsak ehhez az övhöz kapcsolódott a tarsoly, melyet lemezborítás díszített, továbbá egy áttört függesztő és egy talán egy líra alakú csat is ennek a része volt. Utóbbi esetében azonban nem zárhatjuk ki teljesen, hogy az 1. sírhoz tartozott. A 10. sírban ugyancsak egy garnitúrához tartozó kétféle veretek voltak, összesen 35 db, döntően a medence felső szélénél, de került elő belőlük a felsőtest csontjainál és a lókoponya mellett is. Az öv csatja és nagy-, illetve kisszíjvége pedig a medence jobb oldalánál volt, így az öv vereteinek egy része – valamilyen okból – nem a viseleti módnak megfelelő helyen feküdt. A 11. sírban egy kivétellel ugyancsak egy garnitúra kétféle veretei és az öv csatja is a medence környékén feküdt, így az övet – melynek szíjvége itt nem került elő, vagy már eredetileg sem volt meg – valószínűleg a viseleti módjának megfelelően helyezték sírba. A 14. sírban a medence jobb oldalán tarsolylemez, annak bal felső szélénél 3 db veret, bal oldalán pedig 1 db szíjvég volt. Az egykor bizonyára az övről alácsüngő vaskés azonban a sírrajz alapján fordított helyzetben, hegyével a koponya irányában feküdt. Nehezen tudnám meghatározni a 4 db kisebb kerek veret funkcióját, s még kevésbé a 2 db hosszúkás ezüstveretét, melyek közül az egyik egy fémlemezre volt erősítve, ami azonban bizonyára nem önmagában állt, hanem valamilyen szerves anyaghoz kapcsolódva. Helyzetükből adódóan ez valószínűleg a tarsoly valamely része lehetett. A 16. sírban 27 db kétféle típusú veret helyezkedett el a koponya tetejének jobb oldalától 37 cm-re, a szegycsont felső végén és a harmadik bordák magasságában, valamint a bal combcsont alsó részétől északi irányban mintegy 24 cm-re, míg a csat és a szíjvég helyzete nem ismert. Ebben az esetben is valószínűsíthető, hogy az övet itt sem felcsatolva adták az elhunyttal.[629]

A 21. sírból többféle funkciójú veretek kerültek elő: a medence felső szélének vonalában, de magán a medencén nem, hanem az alkarok környezetében 6 db rombusz alakú, gyakran ingnyakdíszként meghatározott veret. A bal kéz csontjai alatt volt 1 db szíjvég és 1 db kisebb csat, így ezek talán egy *tarsoly* részei lehettek. Ennek a tárolóeszköznek a fémlemezzel borított változata a 3. és a 14. sírból dokumentált. Előbbi díszítését bekarcolt vonalak alkotják,[630] melyek a spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmetták körébe sorolhatók.[631] Ez a lemez a szabadon futó indák, illetve palmetták által kialakított mintafűzésük alapján egy csoportba sorolható tarsolylemezek körébe tartozik, melyek közé ezen kívül a rakamazi, a tarcali, a karosi II/29., a kiskunfélegyházi és az ismeretlen lelőhelyű tarsolylemez helyezhető.[632] A 14. sír lemezének csaknem pontos mása a kenézlői II. temető 28. sírjából ismert.[633] A 14. sírban a tarsoly bőr hátlapja és fa alkatrészeinek maradványai is megfigyelhetők voltak még a feltáráskor. A famaradványok alapján fel kell vetni, hogy ez így egy famerevítéssel ellátott, nem pusztán bőrből varrott tarsoly lehetett.

Bizonytalan a 21. sírból származó 2 db félgömbfejű veret funkciója, mely típusok gyakran *lábbeli* díszei voltak. Utóbbiak hitelesen megfigyelt példái a 19. és a 23. sírból ismertek, rekonstrukciójukról csak annyit mondhatunk, hogy a hasonló leletek alapján a 19. sírban vélhetően a nagyobb darabok lehettek középen. Valószínűleg a ruha díszítésére szolgált a 22. sírban a bal kulcscsont alatt elhelyezkedő 2 db veret, melyek talán egy középen nyíló ruha nyaki részének két oldalán lehettek. Ugyancsak a ruhadíszek közé sorolhatjuk a 7. sírban megfigyelt aklaszegeket is.

[628] László 1944, 107.
[629] Jósa 1914, 340.
[630] Bollók 2015, 181–182.
[631] Bollók 2015, 235.
[632] Bollók 2015, 286, 288–289.
[633] Révész 1996d, 154.

*Fémgombok*kal záródó ruha a 7. számú női sírban a váz szegycsontjának jobb és bal szélén, egymástól mintegy 15 cm távolságban arányosan elhelyezkedve talált 2-2 db gomb alapján igazolható, míg a 21. számú férfi váz bal oldali bordáin a 3. bordától az alsó bordákig vagy a medence felső széléig tartó egyenes vonalban, álló helyzetben, egymástól egyenlő távolságban volt 10 db fülesgomb. A gombok alatt megfigyelhető volt egy bőrszalag maradványa is. Ez utóbbi esetben tehát egy bal oldalon záródó ruházatot rekonstruálhatnánk.

A *vékony fémszalagok* között sajátos csoportot alkotnak a *ruhára* a csuklók és bokák magasságába, egy esetben pedig annak nyaki részére felerősített lemezkék. Az ezekkel díszített ruhák meglehetősen uniformizáltnak tűnnek: a 10. számú sírban az alkarcsontok felső és a lábszárcsontok alsó végeinél volt megfigyelhető 1-1 tölcséres ezüstpánt, végein 1-1 lyukkal, ezekhez 1 db további lemezke csatlakozott a szegycsont közepe táján. A 14. sírban az alkar- és a lábszárcsontok alsó végein volt a vékony, végein ugyancsak átlyukasztott ezüstpánt, melyek közül a bal alkarcsontokon fekvő korróziója szövetmaradványt is megőrzött. A 21. sírban pedig a csuklók és bokák mellett a nyaknál is megfigyelhető volt egy tölcséres, végein átlyukasztott, ezüstből készült pánt. Ezek minden esetben férfiak sírjaiból kerültek elő, nem a mindennapok során történő használatuk lehetősége az ezüstlemezek törékenysége alapján merülhet fel, ezeket gyakran a sírból sem lehetett már kiemelni, mert a bontás közben elporladtak.[634] A 10. sírban a bokáknál lévő ezüstpántok Jósa megfigyelése szerint nagyon szorosan foghatták közre az elhunyt lábát,[635] így az bizonyára nem lehetett sem a csizma szárán, sem egy vastagabb nadrágon. Így fel kell vetni, hogy esetleg csupán nagyon rövid szárú csizmában, vagy a mai félcipőkhöz hasonló lábbeliben temették el az elhunytat. Jósa megfigyelte azt is, hogy ezeket nem húzhatták volna fel az elhunyt kezein vagy lábfejein át, hanem azokat végeik széthúzásával helyezték fel, majd azok összekötésével rögzítették.[636] A pántok minden bizonnyal halotti ruha díszei voltak.[637]

A használati és munkaeszközök között *kés*ek négy sírból dokumentáltak (10., 13–14., 21.), melyek az ismert esetekben férfiak mellől (10., 14., 21.) származnak. A kések közül három is az elhunyt derekának jobb oldalára került a temetés során (10., 13–14.), míg a negyedik a combok közé (21.). Övre utaló nyomokat ezek közül a 10., 14. és a 21. sír tartalmazott, azonban a kések közül a három pontosabban ismert helyzetű is fordítva, hegyével a koponya irányában helyezkedett el (10., 14., 21.).

A *fegyverek* között 4 sírból ismertek *szablyák*, ezek közül a szántás közben előkerült (3.) sajnos csak töredékekben, míg az ép példányok a 14., 18. és 25. sírból származnak.[638] A sírba két esetben az elhunyt bal oldalára, lábaival párhuzamosan, a fegyver hegyével a sír keleti vége, élével pedig a test irányába (14., 25.), valamint a jobb karral párhuzamosan, hegyével ugyancsak a lábak, de élével a sírgödör fala felé (18.) kerülhetett. A 18. sír fegyverének ellenzőjét Jósa beszámolója szerint ezüstberakás díszítette,[639] míg a leletek restaurálását elvégző Gasparecz Géza Elemér vizsgálata vörösréz-berakást állapított meg.[640] Minden Jósa által feltárt sírban további fegyverek is voltak: íj, nyílcsúcsok (14., 18.) vagy fokosbalta (25.). A fegyverek közül a 14. sírba helyezett szablya esetében megfigyelhető volt fából készült tokjának maradványa,[641] az annak végét borító rászegecselt rézlemez, két függesztőfülének vasmorzsalékai, a markolat ezüstlemez díszei (?), valamint talán ugyancsak a fegyvert vagy annak függesztőszíját díszítő bronzszegecsek. A két *fokosbalta*[642] (21., 25.) mellett az íjászfelszerelés elemei ismertek legnagyobb számban. Ennek részei közül csontos *íj* (vagy az íjra utaló íjtegez borítás), *tegez* és *nyílvesszők* (11., 16.), csontos íj, nyílvesszők (18.), tegez, nyílvesszők (21)., nyílvesszők (14.). Természetesen ahol nem került elő íj meglétére utaló csontborítás vagy a tegez vasveretei, ott sem zárhatjuk ki az ilyeneket nélkülöző fegyverek meglétét. A nyílvesszők száma 4 és 7/8 db között változott,[643] néhány esetben megfigyelhető volt a fából készített vessző nyoma is.[644] 2 db köpűs változat is előfordult, a köpűben famaradvánnyal.[645] A tegezeket – melyek 11. sírból előkerült egyik példányának

634 Jósa 1914, 319–320, 330.
635 Jósa 1914, 313.
636 Jósa 1914, 313.
637 Kovács 2019.
638 Jósa 1913a, 245.
639 Jósa 1914, 328.
640 MNL Archívum ltsz. 997.1914.
641 Jósa 1913a, 244.
642 Kovács 1982, 254.
643 Jósa 1913a, 245.
644 Jósa 1913a, 244.
645 Jósa 1913a, 246.

rekonstruálását Jósa András,[646] majd László Gyula is elvégezte[647] – vagy a csomóba összefogott nyílvesszőket leggyakrabban az elhunyt bal combjára és hastájékára (11.), a hastájék jobb oldalára (14.) avagy középső részére (14.) és a combok közé, valamint a jobb comb belső oldalára (21.) helyezték, minden esetben úgy, hogy a nyílvesszők hegyükkel a koponya irányába mutattak. A 11. sírban László Gyula vizsgálatai alapján a nyílvesszők – a sírrajzzal szemben – a tegezben voltak a temetés során, az S-alakú, egymással szembeforduló fémlemezek,[648] melyek a tegez száján helyezkedtek el, a nyílcsúcsok mellett feküdtek.[649] Az íjak esetében a legnagyobb valószínűséggel az elhunyt testére fektetéssel számolhatunk. Jósa beszámolt róla, hogy az íjcsontokat az elhunytak mellkasának csontjain hosszában fekve figyelte meg.[650] A 11. sírban az íjtegez helyzete alapján – László Gyula rekonstrukciója szerint – a felajzott fegyver felső részével a bal lábszáron helyezkedett el, s a lócsontok mellett húzódott a sír északkeleti sarka felé.[651] Ebben az esetben azonban a sírgödör keleti végének meglehetősen szélesnek kellett lennie, ezt László is érzékelte, s noha Jósa a bal láb csontjaitól 50 cm-re figyelt meg egy függesztőveretet, mégsem zárta ki annak a lehetőségét, hogy a fegyver nem a tegezben helyezkedett el.[652] Ez a korszak sírgödreinek nagyságát tekintve alighanem így történhetett, s az említett függesztő másodlagos helyzetben volt. Ugyancsak az elhunyt testére, a jobb comb alsó részére, keresztben fekvő helyzetben került a balta a 21. sírban, míg a fokos a 25. számú temetkezésben a bal felkar és a szablya markolata felett volt.

A 23. sírról készült leírás említ a koponya két oldalán *edénytöredék*eket is, ezek azonban a publikációban már nem szerepelnek. A Jósa András Múzeumban a kenézlői leletek között 63.796.1. leltári számon található egy agyagedény alj- és oldaltöredéke, mely azonban nem azonosítható a 23. sír leírásában említett leletekkel, így megítélése bizonytalan.

A 10 *lovas temetkezés* között a ló részleges vázát 8 sír tartalmazta.[653] Ezek az elhunyt testének jobb vagy bal oldalán, illetve lábainak végeiben is megtalálhatók voltak. A lókoponyák az esetek többségében nyugati tájolással voltak a sírban, ami általános a korszak temetkezéseiben.[654] A ló részleges vázát tartalmazó sírok mindegyikébe bekerült a lószerszám is, azonban a 10. és a 18. sír esetében a hevedercsat alapján sírba helyezett nyergen valószínűleg nem lehettek kengyelek, legalábbis azok nem kerültek elő. Mivel mindkét sírban felnőtt férfi nyugodott, így bizonyára nem az az oka ennek, mint gyakorlatlan lovasok esetében a kengyelek hiányának. Egy bizonytalan nemű vázon felül csak férfiak sírjaiban voltak lócsontok.[655]

A csak lószerszámokat tartalmazó temetkezések közül a kengyelek, a hevedercsat és a zabla a lábak végénél volt az 1. sírban, míg a bal comb alsó vége felett volt a zabla a 7. számú temetkezésben. Előbbi váz neme és kora bizonytalan, míg az utóbbi egy nő sírja volt.

A lószerszám fémdíszes felszerelésére mindössze néhány adatunk van. Nagy valószínűséggel a szügyelőn kapott helyet a 3. sírból előkerült levél alakú lemezes lószerszámdísz, míg a korabeli érméknél már említettem, hogy a 11. sírból származók lehettek a lószerszám szíjazatára varrva.

A temető(töredék) az előkerült érmék *terminus post quem* időpontjai alapján a 10. század második negyedében még használatban volt. Feltehetően azonban utolsó sírjai is legkésőbb e század közepén megásásra kerülhettek.[656]

37.4. IRODALOM

JÓSA 1914; JÓSA 1916, 278–300; RÉVÉSZ 1996d.

646 JÓSA 1913a, 245.
647 LÁSZLÓ 1941, 49.
648 RÉVÉSZ 1996i, 45.
649 LÁSZLÓ 1941, 49.
650 JAM R. A. ltsz. n.
651 LÁSZLÓ 1955, 113, 17. ábra.
652 LÁSZLÓ 1955, 113, 5. jegyzet.
653 JÓSA 1914, 338; RÉVÉSZ 1996d, 151.
654 TÜRK 2009, 114.
655 RÉVÉSZ 1996d, 151.
656 RÉVÉSZ 1996d, 151.

37A. KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I/A

37A.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A fazekaszugi lelőhely fel nem tárt részén, Jósa András és Kiss Lajos kutatása után néhány évvel, 1919 februárjában Szalay Géza földbirtokos 35 cm mélységben szántást végeztetett a feltárt temetőrésztől délre,[657] amikor őskori leleteket vetett a felszínre az eke. A Magyar Nemzeti Múzeumból a helyszínre február 23-án kiszálló Bella Lajos egy zsugorított temetkezést és további őskori leleteket tárt fel három napos kutatása során. Nem zárható ki, hogy már ekkor is kerülhettek elő honfoglalás kori sírok, de biztos adataink csak a későbbiekben előkerült temetkezésekről vannak, melyeket Szalay saját maga bontott ki. Ezek szerepeltek a Szabolcsvármegyei Jósa András Múzeum 1925. évi működéséről és állapotáról szóló jelentésben,[658] továbbá a sírokról a későbbiekben Perjés Gábor helybéli adatközlő – aki fiatalemberként részt vett ezen az ásatáson – tájékoztatta a kenézlői hitelesítő ásatáson 1990-ben Kovács Lászlót és Révész Lászlót. Elmondása szerint kb. 8 sírt találtak,[659] melyek egyikében lócsontok és tarsoly is volt.[660] Erre a biztos adataink alapján 1925. február–március folyamán kerülhetett sor, bizonyára több alkalommal, hiszen a sírok egy részéről fennmaradt – Szalay felesége, Hertelendy Nandine által készített – fényképfelvételek[661] tanúsága szerint február 21-én 1 kiszántott koponya alapján legalább 1 sír került elő, 27-én 1 további gyermek sírja edénymelléklettel, míg március 12-én 1 lovas temetkezés és további 2 sír kibontása történt. Azt, hogy ezen időszakon belül, vagy ezen kívül, akár évekkel korábban, mikor és hány további temetkezés kerülhetett elő, sajnos ma már nem lehet megítélni. A visszaemlékezésben szereplő kb. 8 sír alapján azonban még néhány alighanem jogosan feltételezhető. A sírokból előkerült leletanyag Szalay birtokába került,[662] melynek további sorsa azonban ismeretlen. Azt tudjuk, hogy a földbirtokos lelkes műgyűjtő, adományozó és a régészeti feltárásokat is támogató mecénás volt, aki saját gyűjteménynyel is rendelkezett, melyet kertésze, az ásatásokon is rendszeresen dolgozó Kozma Ferenc gondozott.[663] A kenézlői II. temető feltárása után Fettich Nándor be is számolt róla, hogy Szalay mennyire elhivatottan támogatta a temetőben előkerült leletek múzeumi bemutatását,[664] ennek ellenére sajnos a kérdéses anyag sorsa homályban maradt. Szalay egykori háza azóta elpusztult, az már az 1990-es években sem volt megtalálható.[665]

37A.2. SÍRLEÍRÁSOK

A sír (1925. február 21.) [*54. kép*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A sírból csak a kiszántott koponyáról rendelkezünk adatokkal.

Melléklete: ?

B sír (1925. február 27.) [*55–56. kép*]

Gyermek, 6-12 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A koponya a váz csontjainál kissé magasabban feküdt.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldala mellett volt álló helyzetben 1 db kihajló peremmel ellátott korongolt agyagedény. Őrzési helye ismeretlen.

C sír (1925. március 12.) [*57. kép*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: ?

D sír (1925. március 12.) [*57. kép*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: ?

657 Révész 1996d, 151.
658 MNM R. A. XII.182/970.
659 Révész 1991, 622; Kovács–Révész 1992.
660 Révész 1991, 622; Kovács–Révész 1991.
661 Révész 2020, 25, 4. kép. – A további fotókat Révész László (MNM, SzTE) bocsátotta rendelkezésemre, segítségét ezúton is köszönöm.
662 Révész 1991, 622; MNM R. A. XII.182/970.
663 Dienes 1964, 86.
664 MNM R. A. 167.K.III.
665 Révész László (MNM, SzTE) tájékoztatását ezúton is köszönöm.

E sír (1925. március 12.) [*58–59. kép*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé balra fordult. A bal comb- és lábszárcsontok külső oldalán, orr részével az emberi koponya irányába mutató helyzetben volt a ló koponyája, mögötte pedig a lábcsontok, ezek közül kettő egymással párhuzamosan, az elhunyt térde és combja felé irányítva, mindegyik az emberi váznál magasabban.

Mellékletei:

1. A lókoponya orr része előtt volt 1 db kovácsoltvas csikózabla. Őrzési helye ismeretlen.
2. A jobb felkarcsontok külső oldalán volt egy bizonytalan funkciójú vastárgy. Őrzési helye ismeretlen.
3. A jobb kézcsontok mellett egy bizonytalan funkciójú vastárgy helyezkedett el. Őrzési helye ismeretlen.

Szórványleletek:

1–? „*Agyaggyöngyök*”.[666] Őrzési helyük ismeretlen.

37A.3. ÉRTÉKELÉS

A temetőről rendelkezésre álló információk sajnos mindössze a sírok szűkszavú leírását teszik lehetővé, az egykori mellékletek csak Perjés Gábor elbeszélésből, illetve a sírfotókon felfedezhető leletekből adhatók közre, minden bizonnyal erősen hiányosan.

54. kép. Kenézlő-Fazekaszug A sír. A kép melletti kéziratos szöveg: *Egy kiszántott koponya a Fazekaszugban. 925. II. 21.*

55. kép. Kenézlő-Fazekaszug B sír. A kép melletti kéziratos szöveg: *Egy fogváltásban lévő gyermek sírja. Fazekaszug. 925. II. 27.*

56. kép. Kenézlő-Fazekaszug B sír. A kép melletti kéziratos szöveg: *Ugyanaz a gyermekváz ahogy találtatott. 925. II. 27.*

[666] MNM R. A. XII.182/970.

57. kép. Kenézlő-Fazekaszug C–D sír. A kép melletti kéziratos szöveg: *Búji népvándorlásbeli 2 csontváz. 925. III. 12.*

58. kép. Kenézlő-Fazekaszug E sír. A kép melletti kéziratos szöveg: *3 ik felvétel. Lovassír. Felső-Fazekaszug. 925. III. 12*

59. kép. Kenézlő-Fazekaszug E sír. A kép melletti kéziratos szöveg: *Ugyanaz a lovas sír. 925. III. 12.*

Perjés Gábor mintegy 8 sír feltárására emlékezett vissza, a fotókon pedig 5 különböző sír látható. Ezek között 3 esetében a Fazekaszug vagy a Felső-Fazekaszug szerepel a fotók mellett, míg a C–D jelű síroknál – ha jól olvasom – a „*Búji*" településnév. Ugyanakkor a fotón szereplő dátum azonos az E síron szereplővel. Mivel kevéssé tűnik valószínűnek, hogy ugyanazon a napon, az egymástól mintegy 15 km-re lévő Kenézlő és Buj településeken is feltárások folytak volna, melyeken Hertelendy Nandine egyaránt készített volna fényképeket, így kénytelen vagyok a felirat hitelességét megkérdőjelezni, amit az is támogat, hogy Buj település környezetéből jelenleg nem ismerünk olyan lelőhelyet, melyet 1925 márciusában tártak volna fel.[667] Ma már nehéz lenne megállapítani, vajon a sírfotón [*58–59. kép*] látható E jelű lovas sír lehet-e a Perjés által említett lócsontos, tarsolyos temetkezés, ugyanakkor a jobb kézcsontok mellett látható hosszúkás tárgyban akár egy tarsolyban lévő csiholót (?) vagy csatot is azonosíthatnánk. Ebben a sírban a *csikózabla* a lókoponya orr része előtt volt, ami vélhetően a ló felkantározott eltemetésére utal. A ló lábának csontjai annak feje mögé kerültek, s mivel ezek az emberi csontoknál magasabban voltak, valószínűleg a ló bőrében hagyott részei kerültek így a sírba. A B sírba temetett gyermek fejét a temetés során feltámaszthatták, avagy a sírgödör alja lehetett ívelt, s ez okozhatta annak magasabban fekvő helyzetét. A sírban a gyermek számára *agyagedény*ben helyeztek el étel- vagy italmellékletet,

667 Istvánovits 2003, 30–35.

melyet az elhunyt fejének jobb oldalára állítottak. A temetkezési szokásokat illetően az elhunytak hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű eltemetése állapítható meg. A fotók alapján a sírok környékét kb. 1 méter szélességben körbeásták, s a kutatást a vázak jelentkezési szintje alatt is folytatták. A sírok mélysége legalább 30-40 cm lehetett. A C–D sírt együtt mutató fotó alapján e 2 sír egymással azonos tájolásban, de nem egy vonalban helyezkedett el, így talán egy kevésbé szabályos sorhoz tartozhattak.

A Szabolcsvármegyei Jósa András Múzeum 1925. évi működéséről és állapotáról szóló jelentésben olvasható információk,[668] valamint Perjés elbeszélése alapján ezek a sírok az 1913-ban feltárt temetkezésektől délre helyezkedtek el,[669] míg a Fettich által feltárt sírok a Jósa András vezette ásatás területétől északra voltak.[670] Ennek alapján ezek nagy valószínűséggel az I. temető részének tekinthetők,[671] azonban a Jósa által feltárt sírokhoz fűződő viszonyuk nem ismert.

38. KENÉZLŐ–FAZEKASZUG II.

38.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az előzőekben már említett Fazekaszug területén, valószínűleg 1927 áprilisában mezőgazdasági munka során került elő különböző vastárgyak mellett 2 db rozettás lószerszámhoz tartozó, oroszlánábrázolással[672] díszített kisszíjvég is.[673] A leletek előkerülésének hatására – pontos találási helyük azonban nem ismert, így azok akár a Jósa András által korábban feltárt I. temető[674] területéről is származhatnak[675] – a föld tulajdonosa, Szalay Géza és felesége, Hertelendy Nandine felkérte Fettich Nándort, hogy kezdjen kutatást, melynek anyagi forrását is biztosították. Fettich ásatási jelentése[676] szerint 1927. április 10-én utazott Kenézlőre, ugyanakkor a temetőről beszámoló publikációjában az olvasható, hogy a kenézlői I. temető feltárásnak folytatását már Jósa András is tervbe vette, azonban „*Tervének megvalósítására*" az 1927. április 3-án kezdődő ásatások során került sor.[677] Ezért lehetségesnek tűnik, hogy a leletek április elején – talán épp 3-án – kerültek elő. Fettich ezért már azok előkerülését is beleszámította a kutatás időtartamába. A munkát azután április 14-ig folytatta, majd november 10-én, illetve 1930. június 30-án újra vizsgálat alá vette a területet,[678] ami a Fazekaszug északkeleti sarkában, az I. temetőtől mintegy 150-200 méterre északi irányban található homokdombon, annak északnyugati lejtőjén fekszik,[679] melyet egykor csaknem minden oldalról vizenyős rész övezett [*38. kép 2*]. A munka nagy részében segítségére volt Bartucz Lajos antropológus is [*78. kép*].[680] Az első napokban a kutatás azonban még nem hozott eredményt,[681] majd a szerencse fordultával, még az első áprilisi periódusban sikerült 23 sírt feltárnia. Novemberben további 1 sírt bontott ki, majd három évvel később 1 újabb temetkezés megtalálása zárta le a munkát.[682]

A lelőhelyen Kovács László és Révész László vezetésével folyt hitelesítő feltárás 1990 augusztusában. Ennek során megtörtént a Fettich-féle ásatások helyszínének azonosítása, előkerült öt lócsontokat is tartalmazó kibontott sír, az egyikből pedig még egy ottfelejtett övveret is, melynek segítségével sikerült beazonosítani a 46. sír helyét, s ennek nyomán a többi temetkezést.[683] Sajnos azonban a rendelkezésre álló idő rövidsége miatt arra a kérdésre nem sikerült választ kapni, vajon a temető teljesen feltártnak tekinthető-e. A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban, míg az embertani a Magyar Természettudományi Múzeumban[684] található.

668 MNM R. A. 241.K.VII.
669 Révész 1996d, 151.
670 Kovács–Révész 1991; Révész 1996d, 152.
671 Révész 1996d, 151.
672 Bollók 2015, 345–346.
673 Fettich 1931, 78.
674 Jósa 1914, 303–344.
675 Révész 1996a, 152.
676 MNM R. A. 167.K.III.
677 Fettich 1931, 78.
678 Fettich 1931, 78.
679 Kovács–Révész 1991; Révész 1996a, 152.
680 Fettich 1931, 79; Bartucz 1931, 114.
681 Fettich 1931, 78.
682 Révész 1996a, 151–152.
683 Kovács–Révész 1991; Kovács–Révész 1992; Révész 1996a, 152; Kovács 2013, 515.
684 Makra 2007, 15.

38.2. SÍRLEÍRÁSOK

26. sír (1927. április 3–14.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 100–115 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. A koponya bal oldalán volt nyugati irányba tájolva a ló koponyája, míg a lábcsontok a sír teljes hosszában feküdtek: a mellsők az emberi váz koponyája és felkarcsontjának felső vége táján, így feltehetően legalább részben a lókoponya alatt, míg a hátsók a lábszárcsontok közelében.[685]

Mellékletei:

1–2. A bordák középső részén volt 2 db bronz fülesgomb, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db körte alakú bronz fülesgomb. H.: 1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.2.4.A.) [*91 tábla 1*].
2. 1 db gomba alakú bronz fülesgomb. H.: 1,7 cm. Elveszett.

3–4. A jobb alkarcsontok középrészénél és a bal alkarcsontokon volt 1-1 db lekerekített végű bronz páncantkarperec. M.: 6×5,1, illetve, 5,8×5,8 cm, sz.: 0,8, illetve 0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.3.1.A.) [*91 tábla 2–3*].

5. A lókoponya orr részénél, arra „*rádobva* (...) *rézsutosan fölfelé*"[686] volt 1 db tört, szögletes átmetszetű, szimmetrikus szájvasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 9 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 5,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.2.1.A.) [*92. tábla 3*].

6–7. A lócsontok és az emberi váz csontjai között volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Az egyik kengyel füle trapéz alakú, fordított trapéz alakú áttöréssel, míg a másiké téglalap alakú, ovális áttöréssel, ezek külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt. M.: 14,4×12,7, illetve 13,8×12 cm (MNM T. R. ltsz. 55.2.1.A.) [*92. tábla 1–2*].

27. sír (1927. április 3–14.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: K–Ny, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

28. sír (1927. április 3–14.) [*60. kép 1*]

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 75–80 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra, az alsó állkapocs pedig jobbra fordult helyzetben feküdt. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén voltak. A bal lábszárcsontok külső oldalán volt az orr részével előre billent ló koponyája, míg a lábvégcsontok a lókoponya mellett/mögött, vagy részben alatta voltak.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egymásra hajló végű karika. M.: 2,3×2,1 cm, hv.: 0,14 cm (MNM R. T. ltsz. 55.3.1.A.) [*91. tábla 4*].

2–5. A gerinccsigolyáktól jobbra helyezkedett el 1 db, míg a csigolyáktól balra további 3 db bronz fülesgomb, melyek közül 1 db körte, 3 db pedig gomba alakú. H.: 1,2, 1,1, 1, illetve 1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.3.2.A.) [*91. tábla 5–8*].

6. A medence jobb oldalán, részben a jobb alkarcsontok alatt, famaradványok felett fekvő helyzetben volt 1 db réz hátlappal ellátott ezüst tarsolylemez. A két fémlapot a tarsoly szélénél futó félgömbfejű szegecsek fogják össze. A lemez hossztengelyében és felső oldalának két szélénél pedig 1-1 kerek, középrészén lemélyedő csillag alakú mintával díszített veret látható. A töredékes és hiányos lemez felületén bekarcolt kialakítású, indaszárról kinövő félpalmetták[687] vannak. M.: 11,5×10 cm (MNM R. T. ltsz. 55.3.3.A.) [*91. tábla 9*].

7–8. Ugyanitt volt a tarsoly függesztőszíjának (?) maradványa, melynek egyik része 4 db szegeccsel van összefogva, más részei pedig átlyukasztva, az egyikben 2 db szegeccsel. A további anyagmaradványok között volt a tarsoly alakját követő bőrdarab, több vékony, sűrű ütemes sorozatban átlyukasztott szíj, valamint behajlított szélükön szegett, két szálból sodrott fonallal összevarrt, illetve további bőrdarabok, a bőr belső felületén fehér lenvászon maradványokkal. A tarsoly alakját követő bőrmaradvány m.: 11,5×10 cm, a függesztőszíj (?) sz.: 1,8 cm, a lenvászon m.: 10,1×8,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.3.4–5.A.).[688]

9–10. Ugyanott volt 2 db kerek, középrészén lemélyedő csillag alakú mintával díszített veret, hátoldalukon 1-1 szegeccsel. Átm.: 1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.3.6.A.) [*91. tábla 10–11*].

11. Ugyanott volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális, árkolt díszítésű karikájára hajló pecekkel ellátott bronzcsat, hátoldalán 3 szegeccsel. M.: 2,6×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 55.3.7.A.) [*91. tábla 12*].

12–13. A tarsoly belsejében volt 1 db vászonlenyomatos vascsiholó és 1 db sárgás-fehéres színű kovakő. A

685 László 1944, 110.
686 Fettich 1931, 80.
687 Bollók 2015, 308–309.
688 Fettich 1931, 81, 54. kép 11–13; Bollók et al. 2009, *Fig.* 17; Révész 2014, 54–55, 39–40. kép.

1 2

60. kép. Kenézlő-Fazekaszug II., 1: 28. sír, 2: 44. sír

csiholó elveszett. A kovakő m.: 2,9×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.3.8.A.) [*91. tábla 13*].

14. A tarsolylemez mellett, de annál magasabb helyzetben volt 1 db nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés több töredéke.[689]
15. A váz bal oldalán, a combcsont felső vége és a lábszárcsontok vonalával párhuzamos helyzetben tegez fémveretei feküdtek (MNM R. T. ltsz. 61.1.3.A.).
16–21. Ugyanott volt 4 db nyílcsúcs is „*rendben*"[690] fekvő helyzetben.[691] További 1 db feküdt a medence bal oldalánál, „*kiesve a tegezből*",[692] 1 db pedig a tarsolylemeztől a jobb lábak csontjainak irányába „*1 arasznyira*".[693] Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:
16–18. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8,2×2,8; 7,8×2,2; 7,7×2,9 cm.
19–20. 2 db rombusz (?) alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,8×1,8; 6,4×2,4 cm [*93. tábla 1–5*].
21. 1 db bizonytalan típusú kovácsoltvas nyílcsúcs (MNM R. T. ltsz. 61.1.2.A.).
22. A medence jobb oldala mellett vas- és nyárfa maradványok – valószínűleg a nyereg egykori nyomai – voltak megfigyelhetők, az utóbbiakon szögelés nyomaival. A legnagyobb m.: 6,8×3,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.3.9.A.).
23. A koponyatetőnél volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. A kengyelszíj számára áttört füle valószínűleg téglalap alakú volt, mely külön nyak nélkül kapcsolódott a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. Sz.: 12 cm. Töredékes (MNM R. T. ltsz. 61.1.1.A.) [*94. tábla 1*].
24. A bal alkarcsontok felső végénél, álló helyzetben volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, ugyancsak téglalap alakú áttöréssel rendelkező füle külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,4×12 cm (MNM R. T. ltsz. 61.1.1.A.) [*94. tábla 2*].
25. Valószínűleg a nyeregmaradványok közelében volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,4×3,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.1.5.A.) [*94. tábla 3*].
26. A lókoponyánál volt 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szögletes átmetszetű, kiszélesedő szájvasak végein lévő, egymásra merőleges tengelyű lyukak közül a belsőkbe kapcsolódtak félkör alakú kialakításukkal az ugyancsak szögletes átmetszetű oldalpálcák, míg a külsőkbe 1-1 karika volt kovácsolva. Az oldalpálca h.: 14,9 cm, a szájvas h.: 9,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.1.4.A.) [*94. tábla 4*].

[689] Fettich 1931, 81, 53. kép.
[690] Fettich 1931, 84.
[691] A sírfotó (Fettich 1931, 81, 52. kép) alapján nem zárható ki, hogy ezek a combcsontok között helyezkedtek el, a csontra merőlegesen húzódó egyenes vonalban.
[692] Fettich 1931, 84.
[693] Fettich 1931, 81, 53. kép.

29. sír (1927. április 3–14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. A váz bal oldalán, a medence és a combcsont mellett volt a ló koponyája, orr részével „*előre*" mutató,[694] vagyis nyugati irányú helyzetben.

Mellékletei:

1–2. A jobb lapocka alatt és kicsit lejjebb volt 2 db ovális átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2,3×2,3, illetve 2,3×2,3 cm, hv.: 0,3×0,2, illetve 0,3×0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4 1.A.) [*93. tábla 6–7*].

3–43. A sírban kétféle típusú bronzveretek voltak az alábbi helyzetben: a jobb kéz csontjai és a medence jobb oldala alatt – fa- és bőrmaradványok között – sorban volt 8 db veret. A medence felett és alatt kétféle veret darabjai feküdtek, közülük a szélesebbek a medence felett sűrű, egymás mellett lévő helyzetben, de megtalálhatók voltak a medence alatt is, szintén egymás melletti sorban. További 1 db ilyen veret volt a bal combcsont felső végénél. A medencén fekvő veretek vonalától lejjebb pedig további 3 db keskenyebb bronzveret került elő. A veretek az alábbi típusokba sorolhatók:

3–19. 17 db keskenyebb, lótuszbimbó-ornamensből származtatható (?) mintával díszített,[695] kétféle méretű bronzveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. M.: 1,8×1,6, illetve 1,7×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.13.A. – ma 16 db található meg) [*95. tábla 25–40*].

20–43. 24 db szélesebb, lótuszbimbó-ornamensből származtatható (?) mintával díszített[696] bronzveret. Hátoldalukon 2 vagy 3 szegecs található. M.: 1,9×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.12.A. – ma 22 db található meg) [*95. tábla 1–24*].

44. A veretektől lejjebb, a combcsontok között fekvő tegez szájához közel, de annál 5 cm-rel mélyebben került elő 1 db pajzs alakú bronz szíjvég, melynek hátoldalán 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 4,7×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.11.A.) [*95. tábla 42*].

45. A medence jobb oldalán volt 1 db zöld patinás átlyukasztott bőrmaradvány. M.: 1,4×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.14.A.) [*95. tábla 41*].

46–48. A jobb oldali bordákon volt 3 db bronz fülesgomb, ebből 1 db gömb, 2 db körte alakú. H.: 1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.2.A.) [*93. tábla 8*].

49. A medence jobb oldalán volt 1 db gomba alakú bronz fülesgomb. H.: 1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.3.A.) [*93. tábla 9*].

50. A medence jobb oldalánál volt 1 db lant alakú kovácsoltvas csiholó. M.: kb. 6,7×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.4.A.) [*93. tábla 10*].

51–52. Ugyanott volt 2 db fehéres színű kovakő. M.: 2,2×2, illetve 3,8×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.5–6.A.) [*93. tábla 11–12*].

53. A medencétől kezdődően a combcsontok között és részben a jobb combcsonton is tegez vasveretei feküdtek, melynek szája felfelé nézett. „*A tegez vasvereteinek bronzszegecselése*" néhány ponton megfigyelhető volt.[697] M.: 3,5×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.8.A.) [*96. tábla 6*].

54–60. A tegez veretei között 7 db nyílcsúcs helyezkedett el rendezetlen fekvésben, ezek az alábbi típusokba sorolhatók:

54–55. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8×3,1; 8,4×2 cm.

56–60. 5 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,2×2,7; 6,8×2,4; 3,9×3; 7,4×2,7; 5,8×2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.2.1.A.) [*96. tábla 7–11, 97. tábla 1–2*].

61. A váz bal oldalán, a medence, a comb- és a lábszárcsontok külső oldalán, hegyével a lábfej csontjainak irányába, de kissé a sír közepe felé mutató ferde helyzetben volt 1 db kovácsoltvas szablya, élével északi irányába mutató helyzetben. Enyhén ívelt pengéjének mindkét oldalán vércsatorna húzódik, 22 cm-es fokéllel ellátva. Szegeccsel átütött markolta az éle felé hajlik. Csónak alakú keresztvasa gombokban végződik, melyek végein 1-1 "+" alakú bemélyedő minta látható. H.: 87,2 cm, a penge sz.: 2,8 cm, v.: 0,6 cm, a markolat h.: 8,6 cm, az ellenző h.: 8,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.2.2.A.) [*96. tábla 1–2, 262. tábla 1*].

62–64. A szablya körül kis apró bronzszegecsek helyezkedtek el, ebből 3 db félgömbfejű változat volt. H.: 1–1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.7.A.) [*96. tábla 3–5*].

65. A jobb combcsontnál, hegyével a combcsont irányába mutató helyzetben volt 1 db kovácsoltvas kés, háromszög átmetszetű pengével, hátának vonalában elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal. M.: 9,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.1.10.A.) [*93. tábla 13*].

66–67. A lókoponya váz felé eső részén és a jobb combcsont alsó vége táján volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, ovális, illetve fordított trapéz alakú áttöréssel ellátott füleik külön nyak nél-

694 Fettich 1931, 86.
695 Bollók 2015, 272.
696 Bollók 2015, 272.
697 Fettich 1931, 85.

kül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,8×12,7, illetve 14,7×13 cm (MNM R. T. ltsz. 61.2.4.A.) [*97. tábla 3–4*].

68–69. Ugyancsak a lókoponyán volt 2 db kovácsoltvas karika. Átm.: 3,8, illetve 3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.2.5.A.) [*97. tábla 5–6*].

70. A lókoponya szájrésze előtt, összehajtott helyzetben volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú, nagykarikás kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 8,9, illetve 8,7 cm, a karikák átm.: 5,6, illetve 5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.2.3.A.) [*97. tábla 7*].

71. Az ásatási napló bejegyzése szerint a "*jobb kéz behajlított kézfején*" volt továbbá 1 db gyűrű is.[698]

30. sír (1927. április 3–14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkar- és kézcsontok erőteljesebben behajlított helyzetben a medencén és keresztcsonton, míg a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén feküdtek. A lábfej csontjainak végeinél, a lábszárcsontok közé eső vonalban, orr részével nyugati irányba mutató helyzetben volt a ló koponyája, jobb oldalán mellette pedig egymással párhuzamosan a mellső lábak csontjai, közöttük pedig a hátsók, mindegyik a váznál magasabb helyzetben.[699]

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontok felső végénél volt 1 db kovácsoltvas csiholó. M.: 4,2×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.7.A.) [*98. tábla 1*].

2–3. Ugyanott volt 2 db fehéres színű, téglalap alakú fenőkő. Ma csak az egyik található meg. M.: 4,8×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.5.A.) [*98. tábla 2*].

4. A medence bal oldala mellett volt 1 db csont botvég, fejével a medence felső oldala felé mutató helyzetben. Alsó része hengeres, majd kiszélesedővé váló, belül üreges, míg felső része korong alakban kiszélesedő, három koncentrikus körrel, oldalán pedig árkolással díszítve. M.: 6,2×4,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.1.A.) [*98. tábla 4*].

5. A keresztcsont alatt volt 1 db vaskés töredéke. M.: 3,4×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.6.A.) [*98. tábla 3*].

6. A medence bal oldala alatt vastöredékek voltak. M.: 5,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.8.A.) [*98. tábla 5*].

7–8. A sírban a lókoponya bal oldala mellett, félig álló helyzetben, illetve a váz bal lábcsontjainak külső oldalától kissé távolabb, álló helyzetben volt 1-1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú, a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel ellátott füleik külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,5×12, illetve 14,4×13 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.3.A.) [*98. tábla 6–7*].

9. A lábfejek csontjai között volt 1 db egyhén fekvő nyolcas alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.4.A.) [*98. tábla 8*].

10. A ló mellső lábcsontjai között volt 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szögletes átmetszetű szájvasak végein található, egymásra merőleges tengelyű áttörések közül a belsőkbe kapcsolódnak az oldalpálcák trapéz alakú, végeiken téglalap formává keskenyedő füleikkel. A szájvasak h.: 7,6, illetve 7,2 cm, az oldalpálcák h.: 11, illetve 10,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.2.A.) [*98. tábla 9*].

31. sír (1927. április 3–14.)

Gyermek, 5-6 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya mögött, kissé balra helyezkedett el enyhén oldalára dőlt helyzetben a ló koponyája, a váz csontjainál magasabb fekvésben, a ló lába pedig Fettich tudósítása szerint „*a jobb combcsont külső oldalán végződik* [...] *patájával*",[700] a sír keleti vége irányába mutató helyzetben.

Mellékletei:

1–2. Az alkarcsontok helyén volt 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kissé lekerekített végű karperec. M.: 4,1×3,9 cm, illetve: ?, hv.: 0,3, illetve 0,25 cm (MNM R. T. ltsz. 55.6.1.A.) [*99. tábla 1–2*].

3. A jobb kézcsontok között volt 1 db foglalatos ezüstgyűrű. Gyöngyözött kerettel övezett kerek foglalatában félgömb alakú lemez található, melyet annak két oldalán 3-3 lemezből készült félgömböt utánzó, ugyancsak gyöngyözött kerettel övezett díszítés határol. A foglalat átm.: 1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.6.2.A.) [*99. tábla 3, 258. tábla 6*].

4–24. A medencén és alatta, két sorban összesen 21 db bronzveret helyezkedett el, melyek közül a keskenyebbek az alsó sorban, „*csúccsal bal felé*",[701] a szélesebbek pedig a felső sorban voltak, az utóbbiak sorozatába azonban kisebb veretek is ékelődtek.[702] A veretek az alábbi típusokba sorolhatók:

4–16. 13 db keskenyebb levél alakú, felületén spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmettákkal[703] díszített bronzveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. Ma 12

[698] MNM R. A. 9. K. I.
[699] Fettich 1931, 86; László 1944, 146, VII. tábla.
[700] Fettich 1931, 87.
[701] Az adat a leltárkönyvben szerepel.
[702] MNM R. A. 9. K. I.
[703] Bollók 2015, 236.

db őrzési helye ismert. M.: 2,4×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.6.3.A.) [*99. tábla 5–17*].

17–24. 8 db szélesebb levél alakú, felületén spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmettákkal[704] díszített bronzveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,3×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.6.4.A.) [*99. tábla 18–25*].

25. A medence jobb oldalánál volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával rendelkező bronzcsat. Hátoldalán 3 szegecs látható, csatpecke hiányzik. M.: 2,8×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.6.5.A.) [*99. tábla 4*].

26. A bal combcsont külső oldala mellett volt 1 db kovácsoltvas kés, melynek markolata is részben megmaradt. Elveszett.

27. A lókoponya előtt volt 1 db zabla. Elveszett.

28. A medence alatt „*öblösödő falap*" volt megfigyelhető.[705]

29–30. Az ásatási napló bejegyzése szerint a jobb csukló mellett volt 2 db „*csontár*" is.[706] Elvesztek.

32. sír (1927. április 3–14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 95 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete:

1. A koponyánál volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló peremmel, nyaka alatti részén pedig bekarcolt csigavonallal díszített kézikorongolt agyagedény. Alján négyzet alakú keretben elhelyezkedő, kereszt alakú fenékbélyeg látható. M.: 11,2 cm, sz. átm.: 8,9 cm, f. átm.: 5,3 cm (MNM R. T. ltsz. 61.3.A.) [*100. tábla 1*].

33. sír (1927. április 3–14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 95 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalánál ferdén, szájával a sír keleti vége irányába mutató helyzetben volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal, csillámmal és aprókaviccsal soványított, kihajló peremmel, nyaka alatti részén pedig bekarcolt csigavonallal díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 14,4 cm, sz. átm.: 10,8 cm, f. átm.: 7,6 cm (MNM R. T. ltsz. 61.4.A.) [*100. tábla 2*].

34. sír (1927. április 13.) [*61–65. kép*]

Nő. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Az alsó állkapocs a bordákon volt.

Mellékletei:

1. A bal felkarcsont és a bordák között volt 1 db fenyőfa pálca, melynek egyik végét kissé csonka kúp alakú, trébelt, a fára szegezett ezüstlemezből készült tok fogja közre. Másik vége szétnyitott, üreges, az üregben pedig ovális vastöredék volt. A tárgy lemezborításával valószínűleg a sír keleti vége irányába mutató helyzetben feküdt. H.: 15 cm, a lemezborítás h.: 7,5 cm, átm.: 1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.1.A.) [*101. tábla 1–2, 254. tábla 21*].

2–11. A bal felkarcsont és a fapálca között, annak külső oldala mellett helyezkedett el 10 db üveggyöngy, melyek közül a felkarcsont felső végéhez legközelebb a 7. számú feküdt. Ezt követően 2 db gyöngy után a 8. számú, hordó alakú következett, majd az alkarcsontok irányában további 3 db volt, a többi helyzete sajnos pontosabban nem ismert. A gyöngyök az alábbi típusokba sorolhatók:

2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 fekete közepű, piros-fehér-fekete színű sugaras mintával ellátott kidomborodó virágszemekkel díszítve. M.: 1,6×1,3 cm.
3. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 fekete közepű, fekete-fehér színű sugaras mintával ellátott virágszemekkel díszítve. M.: 1,7×1,3 cm.
4. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 fekete közepű, piros-fehér-fekete színű sugaras mintával ellátott kidomborodó virágszemekkel díszítve. M.: 1,7×1,5 cm.
5. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 zöld közepű, piros-fehér színű sugaras mintával ellátott virágszemekkel díszítve. M.: 1,7×1,5 cm.
6. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 zöld közepű, piros-fehér színű sugaras mintával ellátott kidomborodó virágszemekkel díszítve. M.: 1,3×1,2 cm.
7. 1 db fekete színű, henger alakú opak üveggyöngy, oldalán sárga fenyőmintát utánzó rátétmintával. H.: 3,2 cm.
8. 1 db sárgás színű, hordó alakú üveggyöngy. M.: 2,1×1,8 cm.

9–10. 2 db kék színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy. Átm.: 1,3, illetve 1,4 cm.

[704] Bollók 2015, 236.
[705] MNM R. A. 9. K. I.
[706] MNM R. A. 9. K. I.

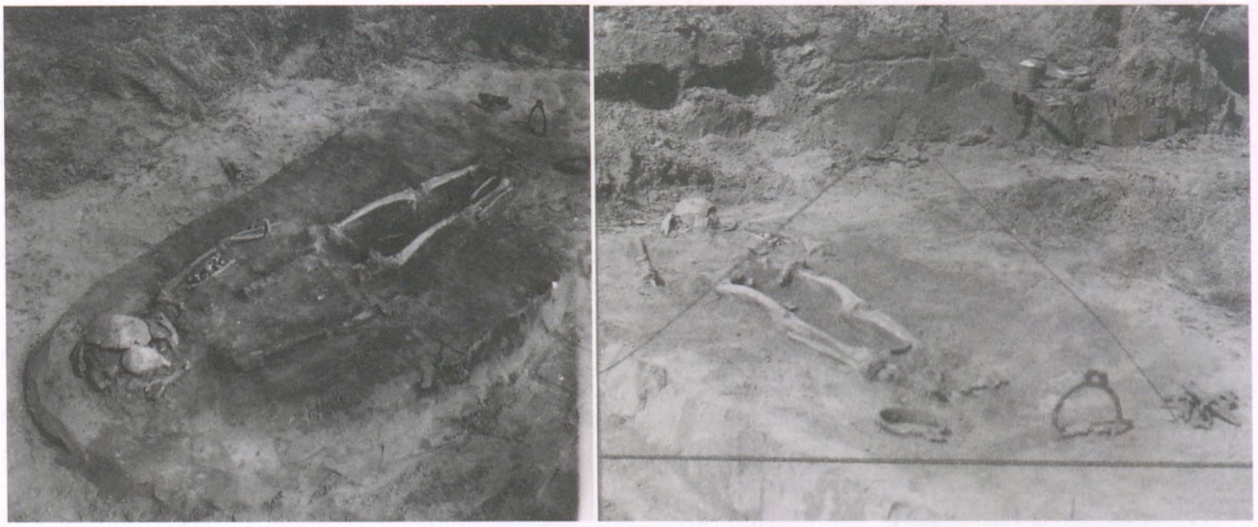

61. kép. Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír

62. kép. 34. sír. A kép alján lévő felirat: *145 cm hosszú „gyöngyös" csontváz. 927.IV.13.*

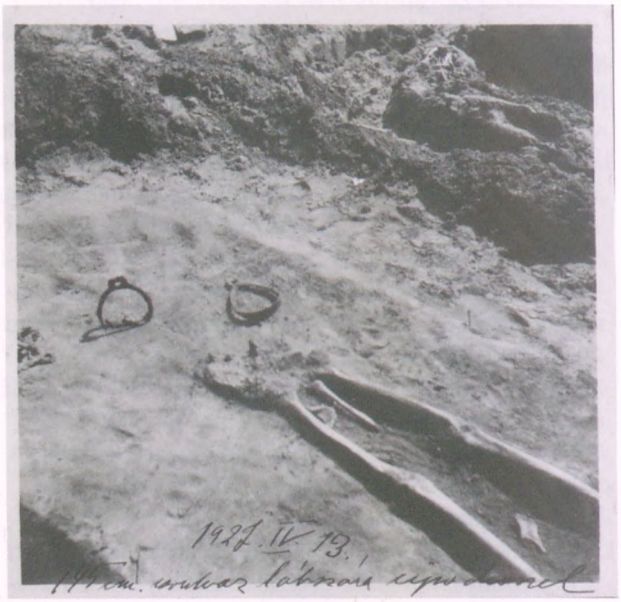

63. kép. 34. sír. A kép alján lévő felirat: *145 cm csontváz lábszára cipő dísszel. 927.IV.13.*

11. 1 db sárgás színű, hengeres üveggyöngy. M.: 1,3×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.2.A.) [*101. tábla 3–12, 254. tábla 18*].
12. A gyöngyök között bronzlemez-töredékek voltak, melyeknek egyik oldala egyenes. A legnagyobb darab m.: 1,2×1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.3.A.) [*101. tábla 15*].
13. Ugyancsak a gyöngyök között[707] volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű bronz huzalkarika töredéke. Hv.: 0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 55. 7. 4. A.).
14. Az egyik alkar csontjain volt 1 db bronz pántkarperec, felületén egykor poncolt farkasfogmintát utánzó

[707] Leltárkönyvi bejegyzés.

64. kép. 34. sír. A kép alján lévő felirat: *145 cm. harcos. gyöngy, karkötö, kengyellel. 927.IV.13.*

65. kép. 34. sír. A kép alján lévő felirat: *145 cm csontváz, összkép. 927.IV.14.*

díszítéssel. M.: 4,4×4,2 cm, sz.: 0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.5.A.) [*101. tábla 13*].

15. A másik alkar csontjain volt 1 db lekerekített végű ezüst pántkarperec. M.: 6,7×6,5 cm, sz.: 1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.6.A.) [*101. tábla 14, 257. tábla 3*].
16. A koponya töredékei között volt 1 db állatcsont. Elveszett.
17–86. A lábcsontokon volt 70 db félgömbfejű, hátoldalán 1 ellentett lemezkés szegeccsel ellátott ezüstveret. Átm.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.7.A.) [*102. tábla 1–35*].
87–88. A lábcsontok végeinél került elő 2 db kengyel. A jobb láb csontjai mellett fekvő fülével a sír keleti vége irányába mutató helyzetben, míg a bal láb csontjaitól kissé távolabb lévő álló helyzetben volt. A kovácsoltvas kengyelpár körte alakú, trapéz, illetve kissé álló téglalap formájú, a kengyelszíj számára téglalap, illetve ovális alakban áttört fülük külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,2×11,4, illetve 12,3×11,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.8.A.) [*100. tábla 3–4*].
89. Az álló helyzetű kengyeltől északkeletre helyezkedett el 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szögletes átmetszetű szájvasak kiszélesedő végein két azonos tengelyű, de eltérő méretű lyuk található, melyek közül a belsőkbe csatlakoznak az oldalpálcák széles, trapéz alakú majd téglalappá váló fülükkel. A szájvas h.: 7,3 cm, az oldalpálcák h.: 14,4, illetve 14,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.9.A.) [*100. tábla 5*].

A sírból kerültek elő az alábbi tárgyak is:

90. 1 db (?) lapos vaskarika. Átm.: 4,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.10.) [*100. tábla 6*].
91–92. 2 db vastárgy, melyek közül az egyik derékszögben meghajlított. M.: 4,2×2,4, illetve 4,3×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.10.) [*100. tábla 7–8*].
93. 1 db hosszúkás vastárgy. M.: 2,4×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.11.A.) [*100. tábla 9*].

35. sír (1927. április 13.) [*66–67. kép*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. A jobb lábszárcsontok külső oldalán, a váznál magasabb helyzetben, orr részével a sír nyugati vége irányába mutatva feküdt a ló koponyája, míg a lábcsontok egy része a lókoponya mögött és az elhunyt lábcsontjainak végében, talán egymást keresztezve,[708] patarészükkel valószínűleg északi irányban; a ló valamelyik jobb lábcsontja pedig a női váz bal lábszár- és combcsontja mellett volt, patarészével a sír nyugati vége irányába mutató helyzetben.

[708] MNM R. A. 9. K. I.

66. kép. A kép előterében a 35., a háttérben a 36. sír. A kép alján lévő felirat: *Lovassír a Fazekaszugban. 927. IV.13.*

67. kép. A kép előterében a 35., a háttérben a 36. sír. A kép alján lévő felirat: *1 sír kidolgozva a többi csak kijelölve. 927.IV.13.*

Mellékletei:

1–2. A jobb lábszárcsontokon, a lókoponyának támaszkodó, illetve fekvő helyzetben volt 2 db kovácsoltvas kengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú kovácsoltvas kengyel. Füle – mely egykor valószínűleg trapéz alakú lehetett – ovális (?) áttöréssel rendelkezett. Szárai az egyenes talpaló irányába kiszélesednek. M.: 14,9 cm, a talpaló sz.: 2,8 cm [*102. tábla 36*].
2. 1 db boltozatos szárú, egyenes talpalóval rendelkező kovácsoltvas kengyel. Füle kiszélesedett, összeszűkülő nyakkal csatlakozott a félköríves átmetszetű szárakhoz. Ezek külső oldalán ütemesen sorakozó, kiemelkedő téglalap alakú, felületén kereszt- és hosszirányban rovátkolt díszítésű plasztikus elemek láthatók. Szárai az egyenes talpalóval érintkező részeknél kiszélesednek, két ponton át vannak törve. H.: 11,8 cm, a talp sz.: 4,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.8.1–2. A.) [*102. tábla 37, 264. tábla 3*].
3. A ló jobb lábcsontja mellett volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,9×4,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.8.4.A.) [*102. tábla 38*].
4. A fekvő helyzetű kengyel fülénél volt 1 db tört, egyik részén négyzetes átmetszetű, a másikon csavart kialakítású szájvassal ellátott kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak végein lévő, egymással azonos tengelyű lyukak közül a belsőkbe kapcsolódtak széles trapéz alakúan induló füleikkel a szögletes átmetszetű oldalpálcák. A szájvasak h.: 5,9, illetve 6,6 cm, az oldalpálca h.: 13,6 cm (MNM R. T. ltsz. 55.8.3.A.) [*102. tábla 39*].
5. A zabla alatt lapos vasdarabok voltak. Elvesztek.

36. sír (1927. április 13.) [*69–70. kép*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Megsemmisült.

Melléklete:

1. A medence táján bronzlemez töredékei voltak. Elvesztek.

37. sír (1927. április 3–14.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A koponya alatt volt 1 db két egymás melletti ponton azonos irányból átlyukasztott Burgundiai Rudolf (922–926) által veretett páviai denár (MNM R. T. ltsz. 55.9.2.A.).[709]

2–4. A nyakcsigolyáknál volt 3 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

[709] Fettich 1931, 89, 69. kép 1; Kovács 2011, 143; Coupland–Gianazza 2015, 316.

2. 1 db sötét színű, fehér kereszteződő hullámvonallal díszített opak üveggyöngy.[710] Elveszett.
3–4. 2 db gyöngy. Elvesztek.
5. Ugyanott volt 1 db fehér színű átfúrt kagyló (MNM R. T. ltsz. 55.9.1.A.).[711]
6. A koponya jobb oldala mellett volt 1 db barna színű, homokkal, csillámmal és aprókaviccsal soványított, kihajló peremmel ellátott kézikorongolt agyagedény. M.: 11,3 cm, sz. átm.: 7,8 cm, f. átm.: 6 cm (MNM R. T. ltsz. 61.5.A.) [*103. tábla 1*].

38. sír (1927. április 3–14.)
Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 190 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete:
1. A váz bal oldalán volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajló peremű, bekarcolt csigaés két hullámvonalas mintával díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 9,4 cm, f. átm.: 5,8 cm, sz. átm.: 11,6 cm (MNM R. T. ltsz. 62.8.A.) [*103. tábla 2*].

39. sír (1927. április 3–14.)
Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Mellékletei:
1. A jobb alkarcsontokon volt 1 db líra alakú, felületén lemélyedő köröcskékkel díszített bronzcsat. M.: 2,3×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.6.A.) [*103. tábla 3*].
2. A jobb felkarcsontnál volt 1 db agancstöredék. Elveszett.
3. A jobb kéz csontjaitól a lábszárcsontok felső részéig tegez vasveretei voltak megfigyelhetők. A legnagyobb m.: 7,9×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.5.A.a–j.) [*103. tábla 4*].
4. Valószínűleg a tegezvasalásokkal együtt volt 1 db téglalap alakú szíjszorító lemezzel ellátott szíjelosztó vaskarika. M.: 6,7×2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.7.A.) [*103. tábla 5*].
5. A jobb alkar csontjainak külső oldalán volt 1 db téglalap alakú szíjszorító lemezzel ellátott szíjelosztó vaskarika. M.: 4,9×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.8.A.) [*103. tábla 6*].
6. Talán a jobb lábszárcsontok felső végének külső oldalán volt 1 db D alakú kovácsoltvas csat, mely szintén a tegez részét alkothatta. M.: 4,2×3,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.1.A.) [*103. tábla 7*].
7–9. A jobb láb csontjainak végénél 2 db, a lábszárcsontoknál pedig további 1 db nyílcsúcs helyezkedett el, melyek ép állapotban meglévő darabja deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas példány. M.: 8,8×2,9 cm. A másik – még meglévő – nyílcsúcsnak csak a nyéltüskéje maradt meg, ennek h.: 3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.2.A., 11.A. – 1 db elveszett) [*105. tábla 1–2*].
10–11. A bal lábszárcsontok belső oldalán, illetve a „*valamivel bentebb (…) a lábak között a jobb alsó lábszár közepe felé tartva kívülről*"[712] volt 2 db szarvasagancsból készült, egyik végén lekerekített, a másikon kiszélesedő, egykor nyúlvánnyal ellátott, 4-4 ponton átfúrt íjtegez csontborítás. Felületükön lemélyedő hátterű növényi minták láthatók. M.: 20,5 cm, sz.: 6,7–3,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.10.1.A.) [*104. tábla*].
12. A bal alkarcsontok alatt volt 1 db kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a háromszög átmetszetű penge középvonalában található, hegye valószínűleg egyenletesen csúcsba futó volt. A kés körül tokjának maradványai is megfigyelhetők voltak. M.: 8,1×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.4.A.) [*105. tábla 3*].
13. A medence bal oldala alatt volt 1 db háromfelé tört fenőkő. M.: 10,8×2,6 cm (MNM R. T. ltsz. 55.10.2.A.) [*105. tábla 4*].
14. A jobb lábszárcsontok külső oldalán volt 1 db vascsat (?) töredékes állapotban lévő karikája. Átm.: 2,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.10.A.) [*105. tábla 5*].
15–16. A lábcsontok között, illetve a bal lábcsontok külső oldalán volt 1-1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszíj számára téglalap alakban át vannak törve, külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt. M.: kb. 17,2×14,4, illetve 17,5×14,8 cm. Elvesztek.
17. A lábcsontok végeinél, keresztben fekvő helyzetben volt 1 db hosszúkás kovácsoltvas csat, helyzete alapján talán a hevedercsat. Lehetséges, hogy ehhez tartozhatott az MNM R. T. 61.6.9.A. leltári számon található hevedercsat tüske. Ma már csak ez utóbbi található meg. H.: 5,8 cm [*105. tábla 6*].
18. A jobb láb csontjainak végeinél, a nyílcsúcsok mellett, azoknál kissé magasabban volt 1 db kovácsoltvas csikózabla, tört, szögletes átmetszetű szájvasakkal, azok végeiben 1-1 lapos karikával. A szájvasak h.: 8, illetve 7,7 cm, a karikák átm.: 5,6, illetve 5,6 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.3.A.) [*105. tábla 7*].
19. A sírból kerültek elő famaradványok is. M.: 7,7×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.10.3.A.).

[710] Fettich 1931, 89, 69. kép 2.
[711] Fettich 1931, 89, 69. kép 3.
[712] Fettich 1931, 90, 70. kép.

40. sír (1927. április 3–13.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A váz bal oldalán feküdt a ló koponyája.

Mellékletei:

1. A jobb oldali felső bordáktól a medencéig tegez vasveretei voltak megfigyelhetők. A legnagyobb m.: 9×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.11.1.A.) [*105. tábla 8*].
2–6. A tegezmaradványok között volt 3 db nyílcsúcs, további 2 db pedig a lókoponya fölött. Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:
2–3. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,3×1,9, illetve 8,2×2,2 cm.
4. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,2×2,2 cm.
5–6. 2 db levél alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 10,4×2, illetve 8,6×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.11.2.A.) [*105. tábla 9–13*].
7–8. A lókoponya mellett, annak két oldalán volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel, egyik fülével lefelé mutató helyzetben. Téglalap alakú füleik, melyek a kengyelszíj számára ovális, illetve fordított trapéz alakban át vannak törve, külön nyak nélkül csatlakoznak a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,5×11,7 cm, illetve sz.: 13,6 cm (MNM R. T. ltsz. 55.11.4.A.) [*106. tábla 1–2*].
9. A medence felett volt 1 db tört, négyzetes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. H.: 17,7 cm, a karika átm.: 4,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.11.3.A.) [*106. tábla 3*].
10. A medence bal oldala felett famaradványok voltak megfigyelhetők.

41. sír (1927. április 3–13.) [*71. kép*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1–4. A koponya homloki részén, sorban fekvő helyzetben volt 4 db erősen töredékes, szív alakú vékony bronzlemez, csúcsukkal lefelé mutató helyzetben. Elvesztek.
5–6. A koponya jobb oldalán, illetve a sírban bizonytalan helyen volt 2 db ezüst huzalkarika. Átm.: 2,1, illetve 2,1 cm, hv.: 0,16, illetve 0,13 cm (MNM R T. ltsz. 55.12.3.A.) [*107. tábla 1–2*].
7. A bal alkarcsontokon volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. Átm.: 5,2 cm, hv.: 0,35 cm (MNM R. T. ltsz. 55.12.1.A.) [*107. tábla 3*].
8. A jobb alkarcsontokon volt 1 db kiszélesedő, enyhén lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,1×5,9 cm, sz.: 1,4–1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.12.4.A.) [*107. tábla 4*].
9–19. A gerinccsigolyák jobb oldalán a medencéig húzódó helyzetben volt 11 db gömb alakú, fél fülesgomb. H.: 1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.12.2.A.) [*107. tábla 5–15*].
20. A jobb lábszárcsontoknál, de azoknál magasabb helyzetben feküdt 1 db háromszög alakú vastárgy. M.: 13×5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.7.1.A.) [*107. tábla 16*].
21. A koponya jobb oldalán volt 1 db agyagedény. Elveszett.

42. sír (1927. április 3–13.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábcsontok végeinél voltak a ló csontjai.

Mellékletei:

1. Utólagosan került elő a sírból 1 db B típusú bronz gömbsorcsüngős fülbevaló. Ovális karikájának felső részén gömb alakú elemben végződő tag gátolta meg átfordulását a fülben. Alsó felén két gyűrű alakú rész fogja közre az üreges félgömbökkel díszített csüngőt, melyen azokat a huzalra feltekercselt vékony fémszálak választják el egymástól. H.: kb. 7,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.10.A.) [*108. tábla 1*].
2. A medence közepe táján volt 1 db ezüstből öntött, ötszög alakú testtel, ovális csuklós karikával ellátott, szabad indaszáron ülő félpalmettákkal[713] díszített aranyozott övcsat. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: 4,4×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.4.A.) [*108. tábla 2*].
3–15. A medence bal és jobb oldalán, valamint annak közepén, a jobb alkarcsontok alatt és a combcsontok között volt 13 db aranyozott ezüst övveret, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
3–9. 7 db keskeny, felületén félpalmettában végződő indaszárról induló hasított palmettákkal[714] díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. M.: 2,4×2,3 cm. (MNM R. T. ltsz. 61.8.6. A. – ma összesen 6 db van meg) [*108. tábla 3–8*].
10–15. 6 db szélesebb, alsó részén kerek áttöréssel rendelkező, felületén indaszárról induló félpalmettákkal[715] díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. M.: 2,5×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.5.A. – ma összesen 5 db van meg) [*108. tábla 9–13*].

[713] Bollók 2015, 235.
[714] Bollók 2015, 249.
[715] Bollók 2015, 249.

68. kép. A 41. sír bontása. A kép alján lévő felirat: *Géza mint ősrégész 927.IV.14.*

16. A medence jobb oldalán volt 1 db ezüstből öntött, pajzs alakú aranyozott nagyszíjvég, felületének mindkét végén félpalmettában végződő indaszárakat ábrázoló díszítéssel[716] ellátva, utólagosan bekarcolt mintával véglegesítve.[717] Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 5,9×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.7.A.) [*108. tábla 14*].

17–20. A mellkas csontjainak közepén vasdarabok és nyílcsúcsok feküdtek, melyek közül ma az alábbiak találhatók meg:

17. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,5×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.2.A.) [*109. tábla 1*].

18–19. 2 db bizonytalan típusú nyílcsúcs. Elvesztek.

716 Bollók 2015, 241.

717 Bollók 2015, 182, 243.

69. kép. A 44. számú sír felszedése, a háttérben a 40–43. számú sírok. A kép alján lévő felirat: *Nagy a munka a síroknál. 927.IV.14.*

20. 1 db kúpos vastárgy, mely egy nyílcsúcshoz volt rozsdásodva. M.: 2,7×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.3.A.) [*109. tábla 2*].
21. A jobb combcsont külső oldalán, azzal párhuzamos helyzetben volt 1 db egyélű kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a háromszög átmetszetű penge hátához közelebb található, hegye az éle felől csúcsba futó. Eredeti h.: kb. 10 cm, mai m.: 9×1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.8.A.) [*109. tábla 3*].
22–23. A lókoponya felett és alatt volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraikhoz külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek trapéz alakú, a kengyelszíj számára ovális áttöréssel ellátott fülei. Talpalójuk ívelt. M.: kb. 16,8×14,4, illetve 17,2×14,8 cm.[718] Elvesztek.
24. A lócsontok és a sír keleti vége között volt 1 db D alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,5×4,8 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.9.A.) [*109. tábla 4*].

[718] Fettich 1931, 91, 74. kép.

70. kép. 44. sír. A kép alján lévő felirat: *2 karkötös lovas. 927.IV.14.*

71. kép. 44. sír. A kép alján lévő felirat: *2 karkötös lovas. 927.IV.14.*

25. A jobb combcsont alsó végénél volt 1 db tört, négyzetes átmetszetű szájvassal ellátott, azok végeiben lapos karikákkal rendelkező kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 8, illetve 7,8 cm, a karikák átm.: 4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.1.A.) [*109. tábla 5*].
26. Dienes István hagyatékban – abban az összeállításban, mely még a tárgyak beleltározása előtt született – szerepel továbbá a sír leletei között 1 db hosszúkás, két végén átlyukasztott bronzszalag is. Elveszett.[719]

43. sír (1927. április 13.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén feküdtek.

Mellékletei:

1. A koponyánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, lekerekített, enyhén egymásra hajló végű karika. M.: 2,4×2,1 cm, hv.: 0,13 cm (MNM R. T. ltsz. 55.13.1.) [*109. tábla 6*].

2–10. A mellkas csontjainak jobb oldalán és a medencén volt 9 db gömb alakú fél bronz fülesgomb. H.: 1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.13.2.A.) [*109. tábla 7–15*].

11. A jobb alkarcsontok közepén volt 1 db kerek átmetszetű, végei felé kúposan kiszélesedő bronz huzalkarperec. M.: 6,8×6,1 cm, hv.: 0,42 cm (MNM R. T. ltsz. 55.13.3.A.) [*109. tábla 16, 257. tábla 4*].

12–109. A lábcsontokon veretes lábbeli 98 db félgömbfejű, hátoldalán 1-1 ellentett lemezkés szegeccsel látott bronzverete feküdt. Átm.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.13.4.A.) [*109. tábla 17–31*].

44. sír (1927. április 14.) [*60. kép 2, 70–71, 77. kép*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábszárak csontjai egymást keresztező helyzetben voltak, felül volt a bal. A bal lábszárcsontok külső oldalán, a váznál magasabban feküdt a ló koponyája, orr részével nyugati irányba mutatva.

Mellékletei:

1. A jobb oldali bordákon volt 1 db sodrott filigránszálakkal és granulációval díszített ezüstgomb. A gomb legnagyobb szélességénél filigránszál fut körbe, s a gomb tengelyében is 1-1 kisebb karikát formázó minta látható. Az így két félre osztott gomb felületén egymással ellentétesen spirális formába csavarodó, sodrott filigránszálak alkotta díszítés, a spirálisok végpontjaiban és a középen futó huzal két oldalán pedig granulált gömbök helyezkednek el. Belsejében kétfelé hajtott bronzhuzal alkotja a gomb fülét. Átm.: 1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.4.A.) [*110. tábla 1*].

2–3. Az alkarcsontok középrészén volt 2 db karperec:

2. 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec. M.: 7×6,7 cm, sz.: 1,1–1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.1.A.) [*110. tábla 2*].

[719] MNM R. A. Ha 99.X.140.

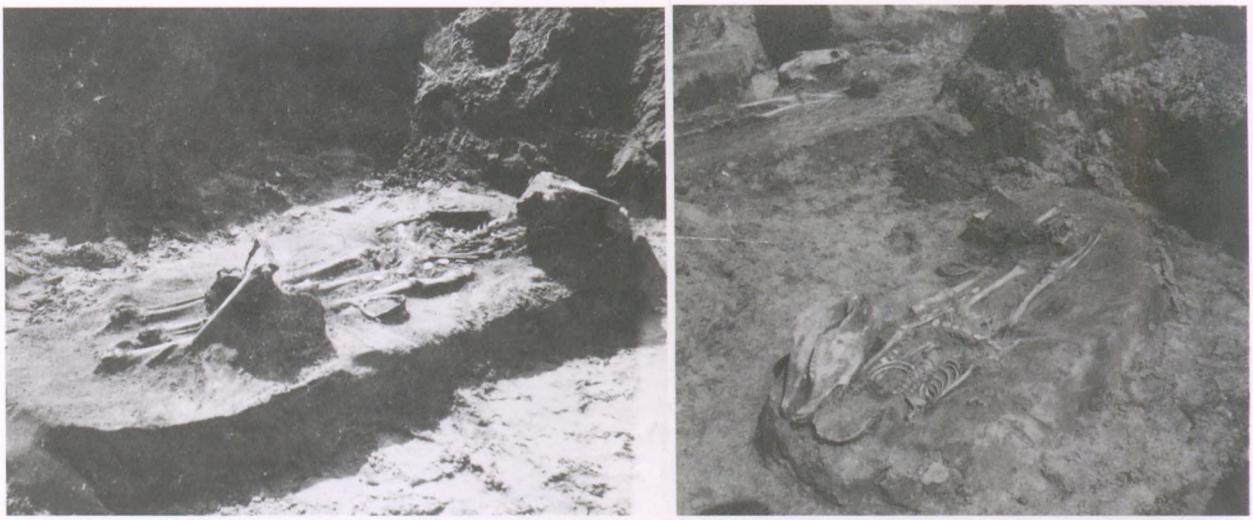

72. kép. Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír

3. 1 db lekerekített végű ezüst pántkarperec. M.: 7×6,7 cm, sz.: 0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.2.A.) [*110. tábla 3*].
4–5. A lábcsontok végeinél, de azoknál magasabb, fekvő helyzetben, fülével a lókoponya irányába, valamint a lókoponya bal oldalán, ugyancsak a váznál magasabb szinten, ferdén álló, fülével a másik kengyel irányába mutató helyzetben volt 2 db kovácsoltvas kengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
4. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Füle téglalap alakú, a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel, mely külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,5×11 cm [*110. tábla 5*].
5. 1 db körte alakú, két részből összeállított kovácsoltvas kengyel. Szárai laposak, talpalója ívelt, két bordával erősítve. Egy másik kengyelről hozzákovácsolt füle kissé trapéz alakú, ovális áttöréssel ellátva. M.: 14×11,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.5.A.) [*110. tábla 4*].
6. Ugyanitt volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,2×3,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.3.A.) [*110. tábla 6*].
7. A lókoponya orr részénél volt 1 db tört szájvasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvas h.: kb. 9 cm, a karika átm.: kb. 6 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.6.A.) [*110. tábla 7*].

45. sír (1927. április 14.) [*72–77, 79. kép*]

Fiatal férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya és a bal felkarcsont külső oldalán, részben a felkarcsont felső vége felett, a váznál magasabban volt a bal oldalára dőlt helyzetben a ló koponyája, orr részével a sír nyugati vége irányába tájolva. A lábak csontjai közül kettő a medencétől lefelé, a bal láb csontjaival párhuzamosan, patarészükkel nyugati, illetve keleti irányban feküdtek. A harmadik lábcsont ezek külső oldalán ferde, félig álló helyzetben került elő, míg a negyedik egy töredék alapján valószínűleg ugyancsak a váznál magasabban, a harmadik közelében lehetett.

Mellékletei:

1–2. A bal felkarcsont belső oldalán, a bordák és a karcsont középrésze között volt 2 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
1. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 zöld közepű, piros alapon fehér-sárga-zöld színű sugaras mintával ellátott, kidomborodó virágszemekkel díszítve. A szemek és a hullámvonal közti rész egykor valószínűleg teljes felületén szürke anyaggal volt bevonva. M.: 1,7×1,3 cm [*111. tábla 1, 254. tábla 3*].
2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 4 fekete közepű, fekete alapon piros-fehér színű sugaras mintával ellátott, kissé kidomborodó virágszemekkel díszítve. M.: 1,5×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.15.4.A.) [*111. tábla 2, 254. tábla 17*].
3. Ugyanott helyezkedett el 1 db kauri. M.: 1,7×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.15.3.A.) [*111. tábla 3*].
4. A gyöngyöktől a felkarcsont felső vége felé, kb. 1 cm-re volt 1 db fehér színű, átfúrt kagyló. M.: 2,5×2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.15.2.A.) [*111. tábla 4*].
5. A mellkas csontjainak bal oldalán került elő 1 db Ahmad ibn Iszmail szamarkandi, a 907/908–911/912. években veretett dirhemének valószínűleg volgai

73. kép. A kép előterében a 45. sír, a háttérben részben a 44. számú temetkezés látszik. A kép alján lévő felirat: *A halott harcos és paripája. 927.IV.14.*

75. kép. A kép előterében a 45., mögötte a 44. számú kibontott sír, míg távolabb a 41–43. számú sírok láthatók. A kép alján lévő felirat: *Elöl a 21. sír, háttérben a több feltárt sír. 927.IV.14.*

74. kép. 45. sír. A kép alján lévő felirat: *21es sír. 927.IV.14.*

76. kép. 45. sír. A kép alján lévő felirat: *Minden ahogy találtatott. 21es lovassír. 927.IV.14.*

bolgár utánzata, két egymás melletti ponton azonos irányból átlyukasztva (MNM R. T. ltsz. 55.15.5.A.).[720]

6–19. A sírból háromféle aranyozott ezüstveret került elő bizonytalan számban, melyek a medence környékén, a bal alkar- és kézcsontoknál, valamint a bal combcsont külső oldalán helyezkedtek el. A veretek az alábbi típusokba sorolhatók:

[720] Fettich 1931, 95, 79. kép 3; Kovács 2011, 178.

6–11. Legkevesebb 6 db levél alakú, keskeny, felületén növényi mintával, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott aranyozott ezüstveret, melyek a bal alkarcsontoknál, a medence körül és a bal combcsont külső oldalán, legalább annak középső részéig, csúcsukkal lefelé mutató helyzetben voltak megfigyelhetők. M.: 3,5×2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.6.A.) [*111. tábla 5–10*].

12–18. Legkevesebb 7 db levél alakú, szélesebb, felületén növényi mintával, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott aranyozott ezüstveret, melyek közül bizonytalan számú – de legalább 2 db – a medence jobb oldalán, a gerinccsigolyákra merőleges helyzetben, az övcsat és a jobb alkarcsontok között volt. Ezek közül a csathoz közelebb lévő áttört veret csúcsával a lábak csontjainak irányába nézett. További darabok pedig az övcsattól balra helyezkedtek el, melyek között legkevesebb 3 db alsó felén téglalap alakban át volt törve. Az áttört veretek közül további 1 db csúcsával a lábak, 1 db pedig csúcsával a koponya irányában volt. A sima és az áttört veretek a medence környékén vegyesen, kettős sorban voltak. Az egyik áttört veret felületén rákorrodálódott textilmaradvány látható.[721] M.: 3,6×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.5.A.; 82/1950.1.) [*111. tábla 11–17*].

19. A bal alkarcsontok alatt volt további 1 db levél alakú, felületén szabad indaszárában végződő félpalmettával[722] díszített, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott aranyozott ezüstveret. M.: 2,5×2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.7.A.) [*111. tábla 18*].

20. A medence jobb oldalán keresztben fekvő, csatkarikájával jobbra néző helyzetben volt 1 db pajzs alakú testéhez csuklós, D alakú karikával kapcsolódó aranyozott bronzcsat. Felületén U alakú árkolt minta, hátoldalán 4 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 5,6×2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.4.A.) [*111. tábla 19*].

21. A bal alkarcsontok alsó végének belső oldalán, az egyik övverettől keletre, azzal érintkezve helyezkedett el 1 db téglalap alakú bronz övbújtató 2 db rögzítőpánttal ellátva. M.: 3×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.8.A.) [*111. tábla 20*].

22–23. A medencén az övveretek körül szövetmaradványok voltak megfigyelhetők, a medence alatt pedig falap maradványait dokumentálták.

24–31. A jobb felkarcsont középső részének külső oldalán, a csonttól kissé távolabb, két sorban egymás mellett helyezkedett el 8 db (?) nyílcsúcs, hegyükkel a koponya irányába mutató helyzetben, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

24–26. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6×2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.15.1.A., 61.9.11.A.).

27. 1 db villás szárú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs (a nyílcsúcsok alsó sorában a vázhoz közelebb feküdt). M.: 3,4×1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.15.1.A.).

28. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,4×2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.11.A.).

29. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,3×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.11.A.).

30. 1 db deltoid (?) alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,1×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.11.A.) [*112. tábla 1–5*].

31. 1 db bizonytalan típusú kovácsoltvas nyílcsúcs. Elveszett.

32. A medencén a veretek táján volt 1 db négyzetes átmetszetű hosszúkás vasdarab, talán egy vaskés töredéke. H.: 5,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.10.A.) [*112. tábla 6*].

33. A jobb lábszárcsontokon volt 1 db hosszúkás vasdarab. M.: 7,3×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.9.A.) [*112. tábla 7*].

34. A váz bal combcsontjának külső oldalán fekvő ló lábcsont külső oldalán, fülével délkeleti, a lócsont irányába mutató helyzetben volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraihoz külön nyak nélkül csatlakozik a trapéz alakú, a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört fül. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,2×11,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.1.A.) [*112. tábla 8*].

35. A bal lábszárcsontok felső vége felett, a váznál magasabban, fülével az előző kengyellel megegyező délkeleti irányban, de csaknem fejtetőre állítva, lefelé mutató helyzetben volt 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű kovácsoltvas kengyel. Füle, mely a kengyelszíj számára fordított trapéz (?) alakban át van törve, összeszűkülő nyakkal kapcsolódik a D átmetszetű szárakhoz, melyek az egyenes talpalóhoz lapos, ovális tagban csatlakoznak. M.: 14×11,1 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.2.A.) [*112. tábla 9*].

35. A kengyelpár között, részben az egyik lólábcsonton volt 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,4×4,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.12.A.) [*112. tábla 10*].

36. A bal lábszárcsontok felső vége felett lévő kengyel közelében, attól délkeleti irányban, a váznál magasabban, megközelítőleg a kengyellel egy szinten he-

[721] Bollók et al. 2009, *Fig.* 24.
[722] Bollók 2015, 229, 232.

77. kép. A 45. számú sír felszedése után, valószínűleg a 44. számú sír felszedése közben (Fettich valószínűleg a jobb oldali karperecet tartja a kezében). A kép alján lévő felirat: *Ásatás a Fezekaszugban. Nagy munka. 927.IV.12.*[723]

lyezkedett el 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal, annak végein 1-1 nagy, lapos karikával ellátott csikózabla. A szájvasak belső h.: 8,4, illetve 7,6 cm, a karikák átm.: 6,7, illetve 6,2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.3.A.) [*112. tábla 11*].

Megjegyzés: A sírt ábrázoló egyik fotón a jobb combcsont középső részének külső oldalán sötétebb elszíneződésben egy hosszúkás vastárgy (?) látható.

46. sír (1927. április 14.) [*78. kép*]

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjainak végénél volt a ló koponyája és lábcsontjai.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, összenyomott végű karika. M.: 2,2×2,2, illetve 2,3×2,2 cm, hv.: 0,2, il-

[723] A fotón olvasható április 12.-i dátum vélhetően téves.

letve, 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.4.A.) [*113. tábla 1–2*].

3. A jobb oldali huzalkarika mellett volt 1 db zöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy. M.: 1,6×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.5.A.) [*113. tábla 3*].
4. A bal oldali bordákon ezüstből készült tárgy/tárgyak töredékei voltak megfigyelhetők. Elvesztek.

5–22. A sírból legkevesebb 18 db kétféle típusú aranyozott ezüstveret került elő, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:

5–13. Legalább 9 db szélesebb, alsó részén áttört, felületén palmettafával[724] díszített aranyozott ezüstveret, hátoldalán 3 szegeccsel. M.: 2,5×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.2.A.) [*113. tábla 4–12, 261. tábla 2*].

14–22. Legalább 9 (?) db keskeny, felületén palmettafával[725] díszített aranyozott ezüstveret, hátoldalán 3 szegeccsel. M.: 2,1×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.1.A.; ltsz. n.) [*113. tábla 13–21, 261. tábla 3*]. A veretek közül az egyik kar alkarcsontjainak felső része alatt volt 1 db keskenyebb és 1 db szélesebb, ugyanezen alkar középső része alatt pedig 1 db szélesebb veret. A másik kar felkarcsontjának felső része alatt volt 1 db keskenyebb és 2 db szélesebb, míg az alkarcsontok középső része alatt 1 db szélesebb veret. A bal alkarcsontok felső végénél volt 1 db szélesebb veret. A széles veretek közül a medence jobb oldala alatt volt 1 db, további 1 db pedig a bal combcsont alatt feküdt. 1 db széles veret volt a medence közepén, míg a keskenyebb veretek közül a bal alkarcsontoknál 1 db, a medence valamelyik szélén 2 db, annak közepén pedig további 3 db helyezkedett el.

23. A medence közepén volt 1 db pajzs alakú testéhez csuklós, ovális karikával csatlakozó aranyozott ezüst övcsat. Felületén növényi minta látható, hátoldalán 3 szegecs helyezkedik el. M.: 5,7×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.6.A.) [*113. tábla 22, 261. tábla 1*].
24. A jobb felkarcsontnál volt 1 db pajzs alakú, szabad indaszáron ülő félpalmettákkal[726] díszített aranyozott ezüst nagyszíjvég. Hátoldalán 3 szegecs helyezkedik el. M.: 5,5×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.7.A.) [*113. tábla 23*].
25. Az egyik alkar csontjai alatt fekvő veretek alatt falap töredékei voltak megfigyelhetők (MNM R. T. ltsz. 55.16.3.A.).
26. A bal combcsont alatt, az egyik szélesebb övveret közelében 1 db ezüstszalag helyezkedett el. Elveszett.
27. A bal alkarcsontok alatt volt 2 db íjvégborító csontlemez, az egyik felületén bronzpatina nyomai voltak megfigyelhetők. H.: 11,3, illetve 9,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.8.A.) [*114. tábla 1*].
28. A bal kézcsontok külső oldalánál, a medence bal oldala alatt és a combcsont mellett tegez vasalásának töredékei helyezkedtek el. A legnagyobb darab m.: 4,3×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.10.1.A., 55.16.13.A.) [*114. tábla 2*].

29–? A tegezvasalások között, csúcsukkal a koponya irányába mutató helyzetben, szorosan egymás mellett fekve bizonytalan számú levél alakú[727] nyílcsúcs volt megfigyelhető.[728] Elvesztek.

31. A medence bal oldala alatt, a combcsont külső oldalán volt 1 db lant alakú kovácsoltvas csiholó. M.: 6,6×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.9.A.) [*114. tábla 3*].
32. Ugyanott helyezkedett el 1 db vörösbarna színű kovakő. M.: 2,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.10.A.).

33–37. A lókoponya alatt volt volt 4 vagy 5 db, egykor valószínűleg mindkét átlyukasztott végén csúcsba futó ezüstlemez. Sz.: 1,2–0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.11.A.) [*114. tábla 4*].

38–39. A lókoponya jobb oldalán, egymás alatt fekvő helyzetben volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Száraik laposak, talpalójuk ívelt, 3 bordával erősítve. Füle csak az egyiknek maradt meg, az fordított trapéz alakú, a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel. M.: 12,3×11,8, illetve 12,1×10,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.10.2.A.) [*114. tábla 5*].

40. Bizonytalan helyről került elő 1 db kerekded lapos hevedercsat. M.: 5,1×5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.10.4.A.).[729]
41. A sír északkeleti végében volt 1 db tört, szögletes átmetszetű, kissé aszimmetrikus szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 8,2, illetve 7,6 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 4,8 cm (MNM R. T. ltsz. 61.10.3.A.) [*114. tábla 7*].
42. A sír északkeleti végében volt 1 db hatszög átmetszetű öntött bronzkarika. Átm.: 4,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.12.A.) [*114. tábla 6*].

47. sír (1927. április 14.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábcsontok végeinél volt a lókoponya és a lábcsontok.

[724] Bollók 2015, 262.
[725] Bollók 2015, 262.
[726] Bollók 2015, 235.
[727] MNM R. A. Ha 99.X.140.
[728] Fettich 1931, 98, 82. kép.
[729] Fettich 1931, 98, 82. kép.

Mellékletei:

1. A töredékes koponyánál volt 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, nyitott végű karika. Átm.: 2,9 cm, hv.: 0,17 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.1.A.) [*115 tábla 1*].
2. A bal felkarcsont felső részénél volt 1 db végein ezüstfoglalattal ellátott csontpálcika. A lekerekített sarkú téglalap átmetszetű csontpálcika egyik vége kisebbre csiszolt, ferdére levágott, belsejének egy részében kissé ovális átmetszetű vashuzal található. Az ezüstveret kisebb átmérőjű végén lekerekített sarkú téglalap alapterületű, szélén kettős gyöngyözött keretet utánzó mintával díszített öntvény található. A veret felső részén ugyancsak kettős gyöngyözött mintát utánzó díszítés helyezkedik el, alatta két gyűrű látható, amely valószínűleg egykor csuklós szerkezetet rögzített. A csontpálca h.: 5 cm, az ezüstveret felső részének m.: 1,3×1,3 cm, az alsó rész m.: 1×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.4.A., 55.17.7.A.) [*115. tábla 2*].
3–4. Az alkarcsontokon volt 1-1 db kiszélesedő, enyhén lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,9×6,3, illetve 5,8×5,7 cm, sz.: 1,1–1, illetve 1,3–1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.2.A.) [*115. tábla 3–4*].
5. A mellkas csontjainak közepénél volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas csat. M.: 5,5×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.3.A.) [*115. tábla 5*].
6. A lábcsontoknál volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, trapéz alakú fül. Talpalója ívelt, két bordával erősítve. M.: 12×11,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.5.A.) [*115. tábla 6*].
7. Ugyanott volt 1 db kovácsoltvas láncos zabla. H.: 24 cm, a karikák átm.: 5,3, illetve 5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.6.A.) [*115 tábla 7*].

48. sír (1927. április 14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjainak végeinél volt a ló koponyája.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egyik esetében összenyomott végű karika. M.: 2,4×2,2, illetve 2,4×2,4 cm, hv.: 0,18 cm (MNM R. T. ltsz. 55.18.3.A.) [*116. tábla 1–2*].
3. A jobb combcsonton vastöredékek feküdtek. Elvesztek.
4–5. A medence alsó részénél, de annál magasabb helyzetben volt 1 db, a lábak felé pedig további 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező, illetve trapéz alakú, téglalap alakban áttört füleik külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. Az épebb m.: 16,5×13,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.18.2.A.) [*116. tábla 3–4*].
6. A lábszárcsontok bal oldalán volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal, annak végein lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A karika átm.: 6,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.18.1.A.) [*116. tábla 5*].

49. sír (1927. november 10–14.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal lábszárcsontok külső oldalán volt a ló koponyája, mely orr részével a sír nyugati vége irányába mutatott, míg a lábcsontok a lókoponya két oldalán, valamint mögötte helyezkedtek el.

Mellékletei:

1–2. A nyakcsigolyáknál, egymáshoz közel helyezkedett el 2 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
1. 1 db sárga színű, lapított gömb alakú, két szélén farkasfog alakban elhelyezkedő fekete közepű, piros-fehér-fekete színű sugaras mintákkal ellátott, kidomborodó virágszemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,6×1,3 cm [*117. tábla 1, 254. tábla 9*].
2. 1 db sárga színű, lapított gömb alakú, két szélén farkasfog alakban elhelyezkedő, sárga és fekete közepű, piros-fehér színű sugaras színű sugaras mintákkal ellátott virágszemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.5.A.) [*117. tábla 2, 254. tábla 10*].

3–4. Mindkét alkarcsontok helyein volt 1-1 db mindkét végén kiszélesedő, enyhén lekerekített végű roszszezüst pántkarperec. Átm.: 6,8, illetve 6,4 cm, sz.: 1,4, illetve 1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.4.A.) [*117. tábla 3–4, 257. tábla 2*].
5–33. A lókoponya alatt és annak környezetében aranyozott ezüstveretek helyezkedtek el, melyek *„többnyire kettesével, vagy nagyobb számmal, egymás mellett feküdtek”*.[730] Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:
5–8. 4 db négyzet alakú, sarkaiban 1-1 szív alakú mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4-4 szegecs látható. M.: 2,4×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.7.) [*117. tábla 5–8, 261. tábla 4*].
9–33. 25 db háromszög alakú, háromágú mintával, a minták érintkezési pontjainál 1-1 gömböcskével díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. M.: 1,7×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.6.A.) [*117. tábla 9–33, 261. tábla 5*].
34. A lókoponya tetején volt 1 db szív alakú, közepén szív alakban bemélyedő ezüstveret, hátoldalán 2

[730] Fettich 1931, 100.

szegeccsel. M.: 1,2×1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.A.) [*117. tábla 34, 261. tábla 6*].

35–36. A lókoponya bal oldalán, a lólábcsontok fölött és a lókoponya szájrésze alatt volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Az egyik kengyel füle trapéz alakú, a kengyelszíj számára ovális áttöréssel, mely külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. A másik kengyel töredékes állapota miatt nem vizsgálható. M.: 13×12,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.3.A.) [*118. tábla 1*].

37. A lólábcsontok egyikén volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,8×3,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.2.A.) [*118. tábla 2*].

38. A lókoponya bal oldalán, a lólábcsontok fölött volt 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájvasú, annak külső végén két egymásra merőleges tengelyű áttöréssel ellátott kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A zablapálcák füleikkel a szájvasak belső áttöréseibe kapcsolódnak. A szájvasak h.: 8,2, illetve 7,2 cm, a pálcák h.: 14,1, illetve 13,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.11.A.) [*118. tábla 3*].

50. sír (1930. június 30.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok és a medence külső oldalánál, az emberi váz csontjainál magasabban, orr részével a sír nyugati vége irányába mutató helyzetben volt a ló koponyája, míg a lábcsontok az emberi váz lábának csontjaival párhuzamosan helyezkedtek el, de annál magasabban.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, összenyomott végű karika. Átm.: 2,2 cm, hv.: 0,26 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.12.A.) [*119. tábla 1*].

2. A jobb alkarcsontok alsó végein volt 1 db kiszélesedően lekerekített végű rosszezüst pántkarperec, külső oldalán textilmaradványokkal. M.: 6,8×6,7 cm, sz.: 1,1–0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.4.A.) [*119. tábla 2*].

3–23. A mellkas középső részének csontjain és a medence felső széle felett, főként a váz bal oldalán háromféle ezüstveret helyezkedett el, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

3–10. Legalább 8 db szélesebb, alsó felén téglalap alakban áttört, háromlevelű palmettával[731] díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs található, az egyik veret az egyik szegecs melletti ponton másodlagosan átfúrt. M.: 2,6×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.8.A.) [*119. tábla 3–10*].

11–20. Legalább 11 db keskenyebb, szabadon végződő indaszáron ülő félpalmettákkal[732] díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs látható. M.: 2×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.7.A.) [*119. tábla 11–21*].

22–24. 3 db szélesebb, felületén növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs látható. M.: 2×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.7.A.) [*119. tábla 22–24*].

25. Az utolsó előtti alsó csigolyán, arra keresztben fekvő helyzetben, csatkarikájával a jobb alkarcsontok felé mutató irányban,[733] díszített oldalával felfelé feküdt 1 db aranyozott ezüst övcsat, ötszög alakú testtel, ovális csuklós karikával ellátva. Felületén növényi minta látható, hátoldalán 4 szegecs helyezkedik el. M.: 4,8×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.6.A.) [*120. tábla 1*].

26. A bal felkarcsontok középrészének külső oldalán, a csonttal párhuzamosan helyezkedett el 1 db pajzs alakú ezüst nagyszíjvég, csúcsával a koponya felé mutató helyzetben, díszített oldalával felfelé. Felületén növényi minta látható, hátoldalán 5 szegecs helyezkedik el. M.: 5,6×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.5.A.) [*120. tábla 2*].

27–? A mellkas jobb oldali csontjain volt „*egy csomó nyílcsúcstöredék*”,[734] ebből csak 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs ismert. M.: 6×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.9.A.) [*120. tábla 3*].

29. A jobb alkarcsontok belső oldalán vastöredékek feküdtek, némelyiken textillenyomat, másokon famaradványok voltak megfigyelhetők. A legnagyobb h.: 4,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.10.A.) [*120. tábla 4*].

30. Ugyanott famaradványok voltak láthatók. A legnagyobb m.: 6,2×2,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.11.A.)

31. A koponya jobb oldalán, annak irányába mutató helyzetben és a jobb felkarcsont felső végének külső oldalán volt 1-1 db íjvégborító csontlemez. M.: 14×1,5 cm. A jobb alkarcsontok mellett pedig 2 db markolatborító csontlemez helyezkedett el. M.: 13,7×2,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.2.A.) [*120. tábla 5*].[735]

32. A jobb felkarcsont alsó részének külső oldalán volt 1 db D alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,4×3,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.1.A.) [*120. tábla 6*].

33. A jobb felkarcsont felső végének külső oldalán, 10 cm-rel magasabb helyzetben volt 1 db kovácsoltvas csikózabla. A szájvas h.: 7,3 cm, a karika átm.:

[731] Bollók 2015, 232.
[732] Bollók 2015, 233.
[733] Fettich 1931, 100.
[734] Fettich 1931, 102.
[735] Fettich 1931, 101, 88. kép 22. – Az íjcsontok között tévesen egy emberi bordacsont töredéket is beleltároztak (Bíró 2013, 408).

4,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.1.A.) [*120. tábla 7*]. Fettich sajnos fotót nem közölt a zabláról, de beszámolója szerint a „*típus mint a 86. képen*",[736] ott azonban egy oldalpálcás zabla fotója[737] látható, ezért a sírhoz tartozása talán megkérdőjelezhető.

Megjegyzés: a lókoponya orr részén volt 1 db vékony bronzlemez, mely azonban megsemmisült, így csak zöld patinája utalt egykori meglétére.

Szórvány- vagy nem azonosítható leletek:

1. 1 db kék színű, levágott sarkú hasáb alakú áttetsző üveggyöngy. M.: 1×0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.12.4.A.) [*121. tábla 1*].
2. 1 db négygömbös fejű ezüstgyűrű. Kerek foglalatán körben négy félgömb alakú dísz található, ezek felett hajlanak a foglalat félköríves karmai a benne lévő kék színű áttetsző üvegbetétre. A karmok között a foglalat karéjos kialakítású. Karikája háromszög átmetszetű. M.: 2,7×2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.3.A.) [*121. tábla 2*].
3. 1 db hosszúkás bronzlemez, mindkét csúcsba futóan levágott végén átlyukasztva. M.: 4,5×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 12.2.A.) [*121. tábla 3*].
4. 1 db szögletes átmetszetű kovácsoltvas akasztóhorog. M.: 5,1×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.13.4.A.) [*121. tábla 4*].
5. 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 4,8×2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.12.3.A.) [*121. tábla 5*].
6. Kovácsoltvas tegezveretek. A legnagyobb m.: 8,8×1 cm (MNM R. T. ltsz. 13.3.A.a–e.) [*121. tábla 6*].

7–15. 9 db nyílcsúcs, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:

7–9. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,3×2,2; 6,3×1,5; 7,3×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.4.A.).

10–12. 3 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott páncélszúró nyílcsúcs. M.: 7,5×1,1; 6,7×1; 7×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 61.13.2.A.).

13. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,9×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.4.A.).

14–15. 2 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,9×1,7, illetve 6,5×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.4.A.) [*122. tábla 3–8*].

16–17. 2 db ezüstből öntött, oroszlánábrázolással[738] díszített, aranyozott hátterű, rozettás kisszíjvég. Hátoldalukon 4-4 elhajlított végű szeg található. M.: 2,9×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1929.) [*122. tábla 11–12*].

18. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, 3 bordával erősítve. M.: 13,8×11,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.12.1.A.) [*122. tábla 1*].
19. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a rombusz átmetszetű szárakhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 12,7×10,3 cm (MNM T. R. ltsz. 61.12.1.A.) [*121. tábla 12*].
20. 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,2×2,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.1.A.) [*121.tábla 11*].
21. 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,3×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.13.1.A.) [*121.tábla 10*].
22. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas zabla, melynek külső végébe egy egyenesebb részt követően laposabb, félköríves kialakításban záródó vastárgy kapcsolódik. Egykori összetartozásuk azonban megkérdőjelezhető. A szájvas h.: 8,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.2.A.) [*122. tábla 9*].
23. Vaslemez-töredék (MNM R. T. ltsz. 55.21.5.A.) [*122. tábla 2*].
24. 1 db barnás-feketés színű, csillámmal és homokkal soványított, kihajló pereme alatt két bekarcolt hullám-, alatta pedig sűrű csigavonallal díszített agyagedény. M.: 12,3 cm, sz. átm.: 8,9 cm, f. átm.: 6 cm (MNM R. T. ltsz. 81.1.1.A.) [*122. tábla 10*].

Az 1990-ben folytatott hitelesítő feltárás során kerültek elő az alábbi szórványleletek:

1. A 2. szelvény keleti falánál került elő 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, egyik végén egyenesre vágott, másikon elhegyesedő végű karika. M.: 2,3×2 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. n.) [*122. tábla 13*].
2. A 2. szelvényből került elő 1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarika. M.: 2,4×2,4, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. n.) [*122. tábla 14*].
3. A 2. szelvény északkeleti falánál került elő 1 db filigrán és granulált díszítésű, középrészén valószínűleg kettéhajtott bronzhuzalból készült füllel ellátott ezüstgomb. Töredékes (MNM R. T. ltsz. n.) [*122. tábla 15*].
4. A 2. szelvényből került elő 1 db csúcsba futó végén átlyukasztott bronzlemez, mely valószínűleg a 27. sírhoz tartozott. H.: kb. 3,8 cm, sz.: 1 cm (MNM R. T. ltsz. n.) [*122. tábla 16*].

[736] Fettich 1931, 100.
[737] Fettich 1931, 100, 86. kép.
[738] Bollók 2015, 345–346.

38.3. ÉRTÉKELÉS

Szalay Géza földbirtokos kezdeményezésére és támogatásával Fettich Nándor összesen 25 sírt tárt fel a temetőben, döntően 1927. évi ásatása során. Sajnos ma már nem állapítható meg, hogy mi indokolta a 3 évvel később, 1930 júniusának végén újra megkezdett kutatást,[739] ami lehetett akár egy újabb temetkezés előkerülése is. Ha így volt, azt bizonyára Szalay hozhatta Fettich tudomására. Ma már nehezen megválaszolható kérdés, hogy amikor Jósa András feltárása után előkerült néhány további temetkezés az I. számú lelőhelyen, melyeket Szalay Géza maga bontott ki,[740] akkor a későbbiekben előkerült rozettás lószerszámveretek nyomán miért nem ő maga látott újra a kutatáshoz, mint ahogy azt korábban tette. A választ talán Fettich publikációja rejti, melyben leírja, hogy Szalay és neje „*megkerestették*" vele a honfoglalás kori sírokat, melyekre több napi kutatás után bukkant csak rá.[741] Így valószínűleg ekkor csak a felszínen talált lelet vagy leletek utaltak a földben rejtőző sírokra, de maguk a temetkezések még nem váltak érzékelhetővé. Fettich ásatási naplójában 1-től kezdődően számozta a feltárt sírokat, csak a későbbiekben, már a publikálás alkalmával csatlakoztatta azokat a Jósa András által feltárt sírok számozásához.[742] Naplójában az 5. sír szűkszavúbb leírása után ugyanezen sírt bővebben is lejegyezte, ekkor azonban már a 6. számon, temetőtérképén pedig két közvetlenül egymás mellett elhelyezkedő sírként, 5–6. számú temetkezéseknek ábrázolta. A korrekcióra tanulmányában kerített sort.[743] A két temető összetartozásának bizonyíthatatlan voltát már László Gyula felvetette,[744] sőt kezdetben maga Fettich is felvetésként kezelte, hogy a sírok a Jósa által feltárt temetőhöz tartoznának.[745] Ezt az 1990-ben folytatott hitelesítő ásatás igazolta is: a Fazekaszugban két különálló temető helyezkedett el, egymástól mintegy 150 méterre.[746] Fettich az előkerült sírsor környékét megvizsgálta, mivel azonban újabb sírok nem kerültek elő, így a temetőt teljesen feltártnak tekintette.[747] Az ásatáson a földet a feltárási szelvény két szélén deponálták, így azonban kérdés marad, vajon ezeket a területeket is kellően megkutatták-e a felhalmozás előtt, továbbá, hogy a terület északi végén nem az ott húzódó, feltételezhető telekhatár miatt függesztették-e fel a kutatást?

A sírokat Fettich előkerülésük sorrendjében számozta, így megállapítható, hogy a 26. számútól dél felé folytatta tovább a kutatást, s egészen április 13-ig ebbe az irányba dolgozott. Ezt követően, 14-én valószínűleg a 40. számú került először elő, majd ettől haladt ugyancsak dél felé, a már feltárt 26. számú sír irányába. A 46. számú sír kibontása után hosszabbíthatta meg szelvényét északi irányba, a terület szélén húzódó, mesterségesen kialakított, így bizonyára valamilyen telekhatároló szereppel bíró fasor felé. Azt, hogy a kutatást az itt talált 47–48. sír feltárásával – ha csak időlegesen is, de – befejezte, talán az ott húzódó telekhatár befolyásolhatta.

1927 novemberében azután az áprilisban megkezdett irányban folytatta a kutatást, s talált rá a 49. számú sírra. Lehetséges tehát, hogy a tavaszi feltárás árkai ekkor még betemetetlenül hevertek, így megfelelő tájékozódási pontot adtak ehhez,[748] de ha nem így volt, vélhetően akkor is meg lehetett még határozni a feltárás helyét, hiszen annak végénél húzódott a már említett kisebb fasor, végében egy nagyobb fa- és bokorcsoporttal. Mivel az utóbbi az ásatási fotók egyikén önállóan is szerepel [*80. kép*], így vélhetően Fettich számára is tájékozódási pontként is szolgált. Mint említettem, kérdéses ugyanakkor, hogy 1930-ban miért kezdett mégis újra munkához.[749] Lehetséges, hogy egy sír előkerülése vagy valamilyen szórványlelet indokolta az újabb kutatást, de lehetséges, hogy valamiért úgy gondolta, érdemes még egy szondát nyitnia. Ekkor azonban már bizonyára csak az említett növényzet szolgálhatott számára viszonyítási pontként, a régebbi földmunkák nyomai bizonyára nem látszottak már. Ha megfelelően tudott tájékozódni a terepen, elvileg nyithatott egy szelvényt a korábbi sírsor végében, ha nem, úgy az utolsó feltárt sírt valószínűleg csak az egyszerűség kedvéért rajzolta a sírsor végére.[750] Temetőtérképe [*81. kép*] a bizonytalanságok okán inkább tájékoztató jellegű, semmint a sírok fekvését pontosan

[739] Révész 1996a, 151.
[740] Kovács–Révész 1991; Kovács–Révész 1992; Révész 1996a, 151; MNM R. A. XII.182/970.
[741] Fettich 1931, 78.
[742] Révész 1996a, 152; MNM R. A. 450.K.VI. – Sajnos a csontvázlapokat tartalmazó 41.K.I.2. jelzetű dokumentumnak nem sikerült a nyomára akadnom.
[743] MNM R. A. 450.K.VI.
[744] László 1944, 109.
[745] Fettich 1931, 78.
[746] Dienes 1964, 86; Kovács–Révész 1991; Révész 1996a, 152.
[747] MNM R. A. 167.K.III.
[748] MNM R. A. 450.K.VI.
[749] Révész 1996a, 151.
[750] MNM R. A. 450.K.VI.

78. kép. Fettich Nándor (b) és Bartucz Lajos (j) a kenézlői ásatáson, valószínűleg a 46. sír kibontása előtt. A kép alján lévő felirat: *A sír felbontása előtt. 927.IV.14.*

visszaadó vázlatként értékelhető,[751] azon az égtájak jelölése is kiigazításra szorult [*82. kép*].[752] Mindezt a lelőhelyen folytatott hitelesítő feltárás világította meg. 1990 augusztusában öt sír helyét sikerült azonosítani [*83. kép*], ezek egyikéből pedig szerencsés módon előkerült egy ottfelejtett övveret is, mely a 46. sírból származó egykori garnitúra részét alkotta. Ennek alapján sikerült mind az öt, a temetőtérképen egymás mellett elhelyezkedő sírt azonosítani (26., 28., 44., 45., 46.).[753] Ezek azonban a Fettich által készített térképen látható egyenes vonalú sorral szemben jóval szabálytalanabb elhelyezkedést mutattak, fekvésük alapján akár több sorba is sorolhatnánk őket. Mindezt a sírfotók is megerősítik egyes esetekben. Ahol egy fotón két vagy több sír is látható, azok egymáshoz

751 Révész 1996a, 152.
752 László 1944, 109.
753 Kovács–Révész 1991; Kovács–Révész 1992; Révész 1996a, 152; MNM R. A. I-22.VIII/1991.

79. kép. Fettich Nándor a kenézlői ásatáson, a 45. számú sír bontása közben, a háttérben Bartucz Lajos a 43. számú sír embertani anyagát szedi fel. A kép alján lévő felirat: *Szép leletek. Fettich munkában. 927.IV.14.*

viszonyított helyzete megkérdőjelezi a tájolást és/vagy a sírok relatíve egyenes sorba rendeződését. Ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, hogy nem minden esetben lehetett Fettich térképe pontatlan a sírok egymáshoz való viszonyát tekintve, pl. a 35–36. számú sírok megfigyelhetően egymással párhuzamosan helyezkedtek el. Meg kell említeni, hogy a fennmaradt fényképek egyikén sem látható üresen álló szonda, vagy olyan ásatási kép, mely nagyobb terület megkutatására – így a temető ténylegesen teljes feltárására – utalna. Ennek természetesen számtalan oka lehetett, pl. érdektelenek voltak a fotós számára.

A sírokról az eredeti sírleírások és a – néhány esetben alacsonyabb információtartalmú – publikáció mel-

80. kép. A feltárt síroktól nyugatra található facsoport. A kép alján lévő felirat sajnos olvashatatlan, a dátum: *927.IV.14.*

lett szerencsés módon a terület tulajdonosának felesége, Hertelendy Nandine több fotót is készített,[754] esetenként 1-1 sírról több oldalról is. Ezekből Fettichnek is átadott egy sorozatot,[755] aki annak egy részét tanulmányában meg is jelentette.[756] Más részük szerencsés módon Fettich és Dienes István hagyatékában fennmaradt,[757] míg a sírfotók egy további része Hertelendy Nandine fotóalbumából ismert, mely az 1990-es éveket megelőzően került a Magyar Nemzeti Múzeumba.[758] Mivel a fényképek többször is nagyban hozzásegítettek a sírleírások pontosításához, ezért itt közlöm azokat is, melyek az eredeti publikációban is megtalálhatók, tudománytörté-

[754] Fettich 1931, 78.
[755] MNM R. A. 84/1927.
[756] Néhány további, más perspektívából készült – egy esetében pedig a nyomdatechnika ördöge folytán fordított állásban megjelent – fotó László Gyula könyvében található meg: László 1944, 109–115, VI–VII. tábla.
[757] MNM R. A. Ha. 99. XVII/205; Lm 89. 1. L. 17.
[758] A fotókra Révész László (MNM, SzTE) hívta fel a figyelmem, segítségét ezúton is köszönöm.

neti jelentőségük miatt pedig néhány olyat is, melyek az ásatás pillanatait adják vissza számunkra. A Hertelendy Nadine albumából ismert fotókon különböző, kézzel ráírt feliratok és dátumok is láthatók, ezeket talán a földbirtokos felesége írhatta rájuk, hiszen ezek a Fettich-hagyatékban lévőkről hiányoznak, illetve Fettichről egyes szám 3. személyben, vezetéknevén, míg Szalay Gézát keresztnevén említik [*60–80. kép*].

A *temetkezési szokások*at illetően a vázak és a mellékletek helyzetén felül csak a lócsontok fekvéséről rendelkezünk információval. Az ásatási fotók alapján a bontást Fettich maga végezte vagy felügyelte, az előkerült sírokat – valószínűleg a koponya környékén – leszúrt kis faággal jelölték. A vázakat precízen bontották, a magasabb helyzetben fekvő tárgyakat babán hagyva, a sír környezetét pedig kb. 1 ásónyommal mélyebben körbeásva. A sírgödrök vagy az esetleges koporsók megfigyelésére azonban talán ennek ellenére sem nyílt lehetőségük a homokos talajban. Az előbbiek részleteiről (úgymint bizonyos helyeken való szélességükről vagy minimális hossz- és szélességi értékeikről) az egyes mellékletek vagy lócsontok elhelyezkedése adhat csupán információt. Ezek alapján ismert például, hogy – az összegöngyölt lóbőrös temetkezések helyszükségletét figyelembe véve – az elhunyt és a sírgödör fala között legalább 40 cm[759] volt a 26., 45. és az 50. sírban. A sírok mélysége változatos volt, többségében 60-120 cm közti mélységeket dokumentáltak, szélső értékeik 30, illetve 190 cm voltak.

A sírok a 27. számú gyermeksír kivételével Ny–K-i tájolásúak voltak,[760] az utóbbi esetében azonban az elhunyt feje a sír keleti végében volt.[761] A sírba hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették az elhunytakat, akiknek nemi és életkori adatainak meghatározására néhol már Fettich is kísérletet tett. Ásatási naplójában a sírok többségénél az általános váz vagy emberváz megnevezést pontosítva, férfiként határozta meg a 28–30., 35., 40., 44–45. és az 50. sírból előkerült vázakat, a 49. számú temetkezésnél pedig először ugyancsak férfivázról írt, de azt a későbbiekben törölte.[762] A feltárást követően a csontvázakat az ásatáson is részt vevő Bartucz Lajos vizsgálta meg, tanulmányában a nemi és életkori adatok alapján is értékelhető 20 váz megoszlása a következő volt: 10 férfi, 8 nő és 2 gyermek.[763] A temető teljes sírszámát illetően az adatokat Révész László pontosította, így összesen 12 férfi, 9 nő, 2 gyermek és 2 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező váz ismert.[764] A temető embertani vizsgálatáról Bíró András és Fóthi Erzsébet publikált a későbbiekben tanulmányt.[765]

Sajnálatos módon a leletanyag mára némiképp hiányossá vált, egyes kisebb tárgyak bizonyára már a feltárás során elveszhettek vagy a földben is maradhattak, mint erre a hitelesítő ásatáson előkerült leletek is utalnak, további darabok pedig a leltárba vételt megelőzően kallódtak el.[766] A korszak általános szokásainak megfelelően a lócsontokat pedig az esetek döntő többségében nem is csomagolták el, így azokról archaeozoológiai vizsgálat sem készülhetett. Ezt egyes esetekben a hitelesítő feltárás során előkerült csontok vizsgálata pótolja.

Az ékszerek között mindössze egyetlen *fülbevaló* ismert a temetőből, ez utólagosan került elő a 42. számú férfisírból, egy B típusú gömbsorcsüngős változat. Amennyiben valóban e sír lelete volt, úgy ez újabb adat a férfiak fülbevaló-viseletére nézve.[767]

Sima, nyitott végű huzalkarikák többnyire férfiak (28–29., 46., 48., 50.), kisebb számban nők (41., 43., 47.) sírjaiba kerültek, férfiaknál kissé magasabb a párosan (29., 46., 48.) viselt darabok aránya, mint a nőknél (41.). 2 db az 1990. évi hitelesítő ásatás szórványleletei között is található, így nem zárhatjuk ki természetesen 1-1 karika ilyen vagy olyan okból történő elkallódását sem. Ezek döntő többségükben ezüstből készültek (28., 41., 43., 46., 48., 50., sz.), két bronz (29., sz.) és arany (47.) változat mellett, az utóbbiból a sír csak 1 darabot tartalmazott. A ritkaságnak számító arany huzalkarikákat Mesterházy Károly gyűjtötte össze, utalva ezek fülbevalóként történő felhasználásának nagyon is valószínű lehetőségére.[768]

Gyöngyök a bizonytalan eseteket nem számítva 1-1 női és férfisírból ismertek, a legnagyobb, legszebb gyöngyökből álló készlet természetesen egy nő mellett volt (34.). Ezek egykor vélhetően a nyakláncba voltak fűzve, ennek záróelemét alkothatta a gyöngyök között előkerült kis huzalkarika. Típusaik szerint nagyobb számban ismertek különböző szemesgyöngyök, melyek az esetek többségében hullámvonalas mintával kombinált díszítést hordoztak. Kiegészítésként a gyöngyök mellett *kagyló* és *kauri* is felbukkant.

[759] Vörös 2014, 113.
[760] Fettich 1931, 80.
[761] Fettich 1931, 80.
[762] MNM R. A. 9. K. I.
[763] Bartucz 1931, 116.
[764] Révész 1991, 623; Révész 1996a, 152.
[765] Bíró–Fóthi 2005.
[766] MNM R. A. Ha 99.X.140.
[767] Mesterházy 2013, 207.
[768] Mesterházy 2013, 206–207; Kovács 2019, 252, 503. jegyzet.

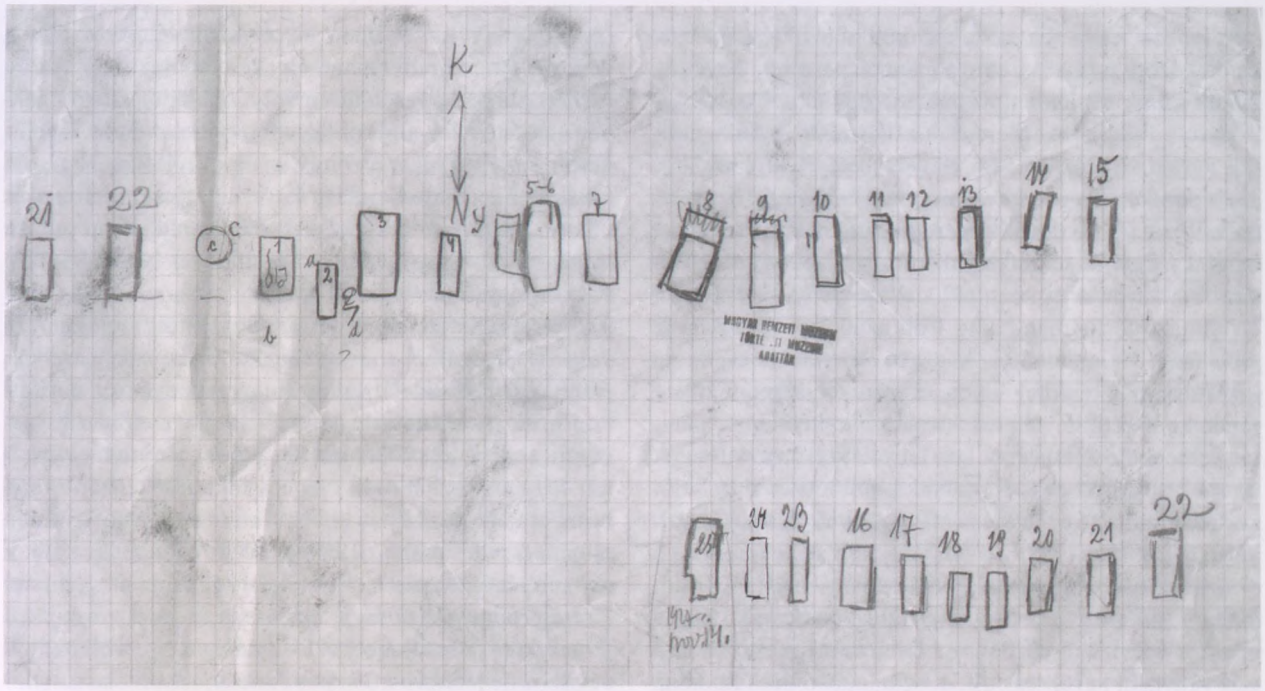

81. kép. Kenézlő-Fazekaszug II., Fettich Nándor eredeti temetőtérképe

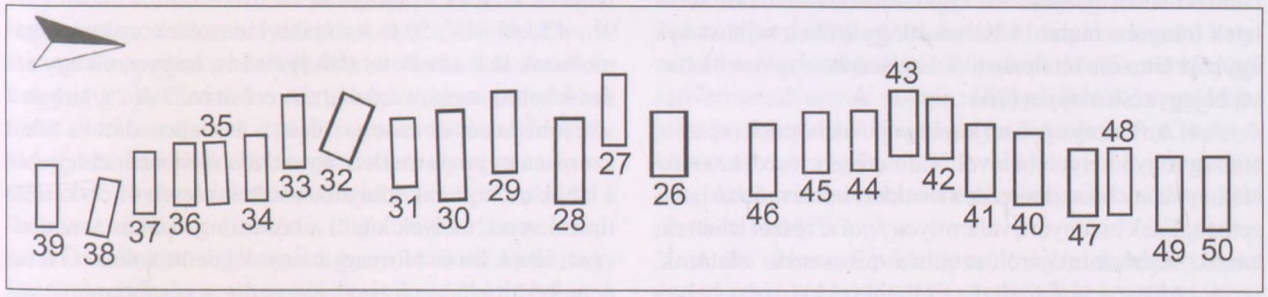

82. kép. Kenézlő-Fazekaszug II. temetőtérkép

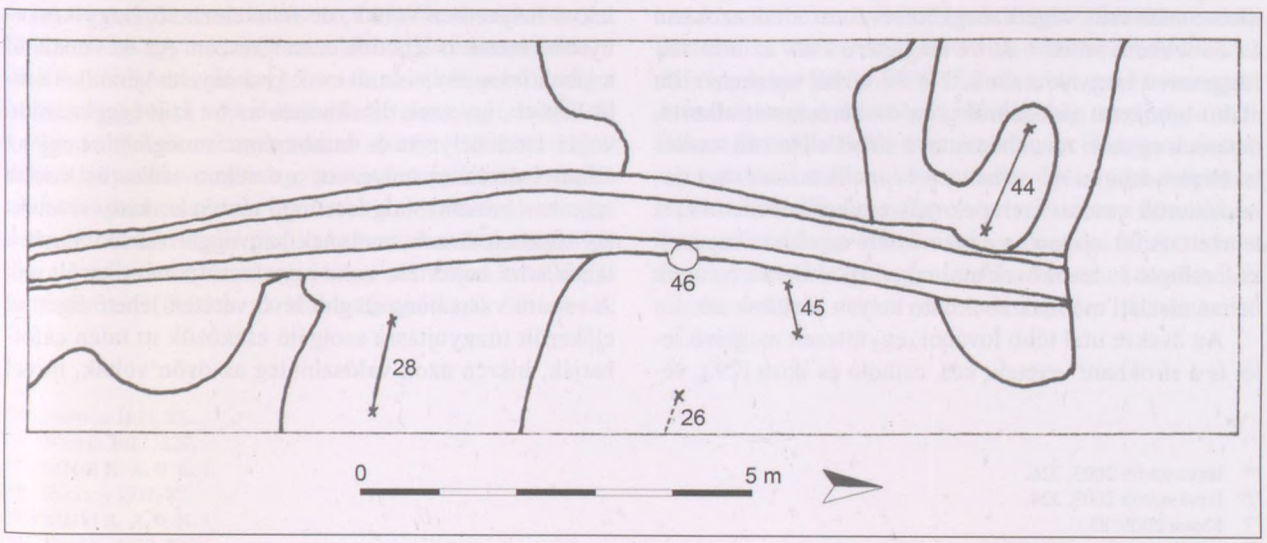

83. kép. Kenézlő-Fazekaszug II., Kovács László és Révész László 2. szelvényének összesítő térképe

Gyakori ékszerek voltak a különböző *karperecek*, azok között is elsősorban a pántkarperecek. Ezek az alábbi kombinációkban voltak megfigyelhetők: női sírokban 1-1 db pántkarperecet az alkarokon dokumentáltak 5 esetben (26., 34., 44., 47., 49.), míg 1 db huzal- és 1 db pántkarperecet az alkarokon 1 sírban (41.). Gyermeksírban 1-1 db huzalkarperec volt az alkarokon 1 sírban (31.). Egy női temetkezésben 1 db huzalkarperec volt a jobb alkaron 1 esetben (43.). Az egyetlen karperecet tartalmazó férfisírban pedig 1 db pántkarperec feküdt a jobb alkar csontjain (50.). A közösségben tehát csaknem kizárólag nők viseltek ilyen ékszereket. Amennyire a rendelkezésre álló sírfotók alapján megítélhető, a pántkarperecek nyitott végükkel felfelé kerültek sírba. A korszak sírjaiban ritka formának számít a 43. sírból előkerült, mindkét végén kissé kúposan kiszélesedő huzalkarperec.

A közösség tagjait ritkán temették *gyűrűk*kel, mindössze 3 db ismert ebből a tárgytípusból. Az első *négygömbös fejű* ezüstgyűrű még a feltárás megkezdése előtt szórványként került elő. A 31. számú, 5-6 éves korában elhunyt gyermek mellett egy *filigrán és granulált díszítésű, foglalattal ellátott ezüstgyűrű* volt, mérete alapján talán temetési ajándék. Ez a típus a bizánci-balkáni területek irányába mutat. A harmadik gyűrűnek sajnos csak egykori létezése tételezhető fel az ásatási napló szűkszavú bejegyzése alapján (29.).

A 41. sírban nyugvó nő koponyájának homloki részén, sorban fekvő helyzetben volt 4 db erősen töredékes szív alakú vékony bronzlemez, csúcsukkal lefelé mutató helyzetben. Ezek bizonyára valamilyen *fejdísz* részei lehettek, annak szabásmintájáról azonban nincsenek adataink.

A közösség tagjai által az elhunytakkal sírba helyezett *öv*eket szét kell választani egyszerű funkcionális és díszített változatokra. Az előbbiek az egyszerű övcsattal, illetve talán csak végeik megkötésével záródtak azokban az esetekben, amikor az öv meglétére csak az arra felfüggesztett tárgyak utaltak.[769] A 39. sírból származó líra alakú bronzcsat valószínűleg az öv záróelemét alkotta, melynek egykori meglétére utal a sírból előkerült vaskés is. Bizonytalan a 47. sírban a váz mellkasának csontjain előkerült vascsat szerepe, mely egykor hevedercsat is lehetett. A 30. sírban az egykori övre az ahhoz kapcsolt kés, csiholó és fenőkövek utalnak, még akkor is, ha azok nem a viseleti módnak elvárható helyen kerültek elő.

Az övekre utal több további, együttesen meglévő lelet is a sírokban: veretek, kés, csiholó és kova (29.), veretek és kés (31., 42., 45.), veretek, csiholó és kova (46.), veretek (50.), fémdíszes tarsoly, kés és kova (28.). Az öv mellett ahhoz kapcsolódó tarsoly is feltételezhető azokban az esetekben, amikor legalább csiholó és kova is előkerült, hiszen azokat bizonyára valamilyen kisebb tároló alkalmatosságban hordták.[770] A 28. sírnál szerencsés módon a *tarsolylemez* mellett a bőrtarsoly jelentős része is megmaradt, egy nagyobb méretű, a tarsoly alakját követő bőrdarab mellett több, vékony, ütemesen sorakozó lyukakkal ellátott szíj, valamint behajlított szélükön beszegett, két szálból sodrott fonallal összevarrt darabok. A tarsoly belső oldalát valószínűleg fehér vászon borította. Ennek nyomát őrizte meg a belsejében előkerült vasdarab, s ugyanott volt 1 db kovakő is. Veretekkel díszített függesztőszíját 4 db szegecs fogta össze, zárószíján bronzcsat helyezkedett el.[771] A tarsolyt borító lemezen látható díszítés csak az 1950-es évek végén történt újbóli restaurálást követően vált ismertté, Dienes István tette közzé értelmező rajzán.[772] Ezen egy indaszárról kinövő félpalmetta látható, mely valószínűleg egy, az ötvös által végül be nem fejezett díszítés emléke, hasonlóan az I. temető 3. sírjának lemezéhez.[773]

A sírok legszebb leleteit azok a veretek alkotják, melyeket a kutatás általában az *öv díszei*ként azonosít (29., 31., 42., 45–46., 50.). Az újabb elemzések nyomán számolnunk kell annak lehetőségével is, hogy azok egy része lehetett magára a ruhára is erősítve.[774] A 29. sírban a váz jobb kezének csontjai alatt, a medence alatt és felett szorosan egymás mellett, továbbá a medencénél lejjebb, a lábak csontjainak irányában volt összesen 41 db kétféle típusú veret, melyek közül a kéz csontjainál és a medencénél lévők fa- és bőrmaradványok között voltak. Övcsat nem került elő, a nagyszíjvég pedig a combcsontok között feküdt. A sírleírás alapján a veretek közül a nagyobbak a medence felett és alatt is egymáshoz közel, sorban fekvő helyzetben voltak, de feltételezhető, hogy keskenyebb veretek is lehettek ezen a részen. Az öv vonalától a lábak irányába viszont csak keskenyebb vereteket említ Fettich, így ezek díszíthették az öv szíjvéggel záródó végét. Ezek helyzete és darabszáma is megfelelne egy az elhunyt derekára helyezett, a derékon széles és kisebb számban keskeny, míg lecsüngő részén keskeny veretekkel díszített övnek, melynek szíjvéggel záródó végét a lábak közé hajtották, noha annak csatja nem került elő. A ruhára varrt bőrszalagon lévő veretek lehetőségét az előkerült tűzgyújtásra szolgáló eszközök itt talán cáfolhatják, hiszen azok valószínűleg az övön voltak, mivel

[769] István ovits 2003, 326.
[770] István ovits 2003, 324.
[771] Fodor 2009, 83.
[772] Dienes 1964, 88, 24. ábra.
[773] Bollók 2015, 308–309.
[774] E. Nagy et al. 2010, 22–24.

a sírban viseleti módjuknak megfelelő helyen kerültek elő. Az övcsat hiánya ellenére tehát itt a veretes öv megléte látszik a leginkább valószínűnek, hiszen a záróelem hiánya korántsem egyedi jelenség a korszak hasonló leleteket tartalmazó sírjaiban. Meggondolásra késztető ugyanakkor, hogy a veretekkel kapcsolatban Fettich beszámolt róla, hogy azok fa- és bőrmaradványok között voltak, kiemelve, hogy egy részük *„ruhán, más részük fán volt alkalmazva."*[775] Amennyiben a famaradványok nem a koporsó, vagy valamilyen más, a sírba a veretek környezetébe helyezett fatárgy nyomai, úgy felvetődhet a lehetőség, hogy az említett famaradványok valamiképp kapcsolatban állhattak a veretekkel, mint erre példát a bugyi-felsőványi 2. sírban tett aprólékos megfigyelések mutatnak.[776]

A 31. sírban a veretek száma megközelítőleg fele volt az előző sírban lévőknek, ennek azonban lehetett az is az oka, hogy a sírban egy 5-6 év körüli, a felnőttekhez képest jóval kisebb derékbőségű gyermek nyugodott. A 21 db kétféle veret a medence felett és alatt helyezkedett el, míg az öv mellékszíjának csatjaként azonosítható elem a medence jobb oldalánál volt, az ásatási napló bejegyzése szerint *„közvetlenül a csüngők"* alatt.[777] A kétféle veret közül a szélesebbek és 2 db keskenyebb veret valószínűleg a medence felett helyezkedett el, s a szélesebb veretek sora a medence alatt is folytatódott. A keskenyebbek pedig ugyancsak a medence felett, de a szélesebbek alatt, a láb csontjainak irányába, csúcsukkal balra mutató helyzetben voltak. Ha meglátásom helyes, itt az övet a derekat körbefogó részén a szélesebb veretek *„között"*[778] 2 db keskenyebb is díszítette, míg annak keskenyebb veretekkel díszített végét nem a gyermek lábai mellé vagy közé fektették, hanem visszahajtották a derekán balra. A medence alatt az ásatási napló bejegyzése szerint *„öblösödő falap"*[779] volt megfigyelhető.

A 42. számú temetkezésben a kétféle veretek közül 2 db szorosan egymás mellett a jobb alkarcsontok alatt, 1 db a bal oldalon, talán ugyancsak az alkarcsontok végei alatt, míg a többi a medencén helyezkedett el, míg 1 db keskenyebb volt a combcsontok között. Medence alatt fekvő helyzetű veretre ugyan nincs egyértelmű utalás a sírleírásban, azonban a veretek valószínűleg két egymással többé-kevésbé párhuzamos sorban helyezkedhettek el, melyek közül az egyik így vélhetően az elhunyt hátánál volt (Fettich az alább tárgyalandó 50. sírnál, ahol a váz alól nem kerültek elő veretek, ezt külön hangsúlyozta is, így valószínűleg itt is megjegyezte volna). A csat a medence közepe táján, a szíjvég pedig annak jobb oldalán feküdt. Itt tehát az öv valószínűleg a derék közepénél volt mellékszíjas megoldással összekapcsolva, szíjvéggel záródó végét azonban jobbra hajthatták, így kerülhetett a csípő jobb oldalához. Az öv meglétét itt is alátámasztja még a vaskés jelenléte. A veretek állapota alapján megállapítható, hogy azok nem voltak erőteljes használatnak kitéve.[780]

A 45. sírnál szerencsés módon a sírról készült fotók alapján megállapítható, hogy a veretek megközelítőleg a medence felső szélének vonalában, a csigolyákra merőleges helyzetben, részben az alkarcsontok alatt, valamint a bal combcsont külső oldalán helyezkedtek el. A csat a veretek sorában a váz jobb oldalán volt. Itt tehát az öv csatja valószínűleg a jobb oldalon kapcsolta a szíjat, másik vége pedig a bal oldalra felszerelt bújtatón átfűzve került a bal comb mellé. A bújtatónak eredetileg nyilván a derékon futó vereteknél kellett lennie, ezért az valószínűleg kimozdult, így kerülhetett az egyik veret alsó fele mellé. További veretek esetében is feltételezhető talán azok kisebb-nagyobb elmozdulása, hiszen a sírról készült fotókon látható, hogy szélesebb veretek csúcsukkal az elhunyt koponyája és lábai irányába mutató helyzetben egyaránt feküdtek. A veretek körül *„mindenütt"* szövetmaradványok voltak megfigyelhetők, a medence alatt pedig *„falap"* maradványai feküdtek.[781] A veretek között az egymagában álló levél alakú veret itt egyfajta kiegészítő szerepet játszott a döntően másféle veretekkel díszített övön.[782]

A 46. sírban a kétféle típusú övveretek mellett a csat és a nagyszíjvég is előkerült. A veretek helyzetét azonban kissé nehézkes rekonstruálni, ám összességüket tekintve mégis úgy tűnik, mintha többnyire a szélesebb veretek lettek volna a váz bordákhoz közelebbi felsőbb részein. Biztosan a váz csontjai alatt volt a szélesebbek közül 1 db a medence jobb oldala és 1 db a bal combcsont alatt. A csat a medence közepén feküdt, míg a szíjvég a jobb felkarcsontnál. Ha az övet az elhunyt derekára csatolták a temetés során, akkor annak végét a jobb felkarhoz hajtották, a sírban megfigyelt helyzet talán a bomlási folyamatok és/vagy állatjárások eredménye lehetett. Itt is megfigyelhető volt, hogy a széles veretek könyöknél és alkarcsontoknál fekvő részei alatt *„falap"* helyezkedett

[775] Fettich 1931, 85.
[776] Füredi 2012, 227.
[777] MNM R. A. 9. K. I.
[778] Fettich 1931, 87.
[779] MNM R. A. 9. K. I.
[780] Bollók 2013, 437.
[781] Fettich 1931, 95.
[782] Bollók 2013, 438.

el, s a „*medence falapon*" feküdt.[783] Itt is visszautalnék a 29. sírnál már említett, a Pest megyei Bugyiban feltárt sírra,[784] ugyanis Fettich csak a veretek közelében és a medence alatt lévő falapról számolt be (akárcsak a 45. sírnál), noha koporsó esetén vélhetően másutt is megfigyelhetőnek kellett volna lennie a fának. Stilárisan a „*falap*" jóval kisebb méretű tárgyat sejtet, szemben a deszka megnevezéssel.[785] Kérdés természetesen, hogy a „*medence falapon fekszik*",[786] értelmezhető-e úgy, hogy közvetlenül a medencecsont érintkezett a fával, hiszen ha a falap és az övveretek között az említett összefüggés lehetett megfigyelhető, akkor ebben a helyzetben tárultak volna a bontás során Fettich szeme elé, aki erről valószínűleg tudósított volna. Ugyanakkor a sírleírás alapján úgy tűnik, csupán 2 db veret volt azonosítható egyértelműen a váz csontjai alatt fekvő helyzetben, s azok sem a medence középső, keresztcsont környéki része alatt, így lehetséges, hogy ott nem is voltak veretek az övön, ezért nem esett szó erről a publikációban. Az öv vagy a ruha dísze is lehetett a bal combcsont alatt, az egyik szélesebb övveret közelében megfigyelt ezüstszalag.

Az 50. sírból ugyancsak teljes készletűnek tekinthető övveretek kerültek elő, a háromféle típus váltakozva feküdt, főként a váz bal oldalán, a sírfotó alapján félköríves helyzetben. A csat közvetlenül az utolsó előtti csigolyán volt, karikájával a jobb alkarcsontok irányába mutató helyzetben, míg a szíjvég a bal felkarcsont középső részének külső oldalán, azzal párhuzamosan, csúcsával a koponya irányába mutatva. A veretek közül azonban egyetlen darab sem volt a váz alatt, így azt a temetésnél az elhunyt mellkasára fektethették.[787] Ez magyarázhatja, hogy a medence jobb oldalánál már nem kerültek elő veretek.

A honfoglalás kori veretes övek kutatásának jelentős állomása volt Fettich Nándor kenézlői feltárása,[788] az újabb adatok tükrében ugyanakkor lehetséges, hogy csaknem egy évszázad múltán további adatokkal is szolgálhat, nevezetesen a fából készült elemek és a veretek kombinációjának újabb példáit szolgáltatva. A szeged-öthalmi 187. sír kapcsán, ahol a *juvenilis* korú férfi medencéje környékén kisebb, aranylemezből készült rozetták feküdtek, Türk Attila és Lőrinczy Gábor is felvetette, hogy azok talán nem a mindennapi élet, hanem a sír számára készült öv díszei lehettek.[789] A már említett famaradványok alapján úgy gondolom, ezt a lehetőséget esetenként itt is érdemes számításba venni.

Talán ruhadísz lehetett a 36. sírban a medence táján megfigyelt *bronzlemez*, míg a hitelesítő feltárás során előkerült, csúcsba futó végén átlyukasztott bronzlemez sírbéli helyzetét sajnos nem ismerjük, így az a ruhán vagy a lószerszámon is elhelyezkedhetett egykor.

A közösség 5 tagját temették el *fülesgombok*kal záródó ruhában. Ezek férfi (28–29.) és női (26., 41., 43.) sírokban egyaránt megtalálhatók voltak. A gombok típusai között körte (26., 28–29.), gomba (26., 28–29.) és gömb (29., 41., 43.) alakúak voltak, ezek közül a gömb alakúak két félből összeállítva. A 28. sírban a férfi felsőtestének jobb oldalán 3 db, míg bal oldalán 1 db gomb volt. A biztosabban rekonstruálható esetek között a 29. sírba temetett férfi ruháját valószínűleg a jobb oldalon, a mellkastól kb. a has vonaláig zárta az előkerült 4 db gomb. Ugyancsak a felsőtesten viselt – bizonytalan hosszúságú, de gombjai alapján itt is legalább a has/csípő tájáig érő – ruha jobb oldali zárását szolgálhatta két női sírban (41., 43.), 11, illetve 9 db fél fülesgomb. Mivel a félgombok eredetileg 2 db-ból összeillesztve alkottak egy gombot,[790] így a két sírban egykor legalább 6, illetve 5 db teljes gomb lehetett. Mivel azonban a korszak sírjaiban megfigyelhető az is, hogy a sírba már csupán az egyik fél került,[791] így ezek az előbbi értékek a gombok lehetséges minimumszámát adják csak meg. Amennyiben a sírban lévő gombok egy ruhán helyezkedtek el, úgy talán rekonstruálhatunk egy legalább a csípő vonaláig érő, jobb oldalán valószínűleg többé-kevésbé egyenes vonalban elhelyezkedő, változó számú, de legalább 4 db gombbal záródó ruhát, mely férfiaknál és nőknél egyaránt megtalálható lehetett, azonban azzal a különbséggel, hogy az utóbbiaknál az esetek többségében valószínűleg több és nagyobb méretű, két félből álló gombbal zárva.

Funkcionális és/vagy díszítő szereppel egyaránt bírhatott a 44. sírból a jobb oldali bordákon fekvő helyzetben előkerült filigrán és granulált díszítésű *ezüstgomb*, melyhez hasonló a hitelesítő ásatáson is előkerült.

Veretes lábbeli nyoma több női sírból ismert. A 34. sírban a lábcsontokon volt 70 db félgömbfejű, hátoldalán 1-1 ellentett lemezkével ellátott szegeccsel rendelkező

[783] Fettich 1931, 96.
[784] Füredi 2012, 227.
[785] Deszka sírba helyezésére példát a szob-kiserdei 75. sírból ismerünk, ahol az elhunyt alá egymást keresztező 2 db deszkát fektettek, melyeknek É–D-i irányú, mintegy 30 cm szélességű darabja a medence középső része és a felkarcsontok alsó része között húzódott (Bakay 1978, 49, 32. kép). Ugyancsak ismert olyan temetkezés, ahol az elhunyt fejét és dereka alá helyeztek keskeny deszkát (Bálint 1977, 143).
[786] Fettich 1931, 96.
[787] Fettich 1931, 100.
[788] Bollók 2015, 137.
[789] Türk–Lőrinczy 2015, 71.
[790] Andrási 2015, 153.
[791] Andrási 2015, 153.

ezüstveret. A 43. sírban 98 db félgömbfejű bronzveret került elő, a díszítőrendszer azonban az előzőhöz hasonlóan sajnos itt sem ismert. Nem mentes a bizonytalanságtól a 49. számú temetkezésben a lókoponya alatt és annak környezetében lévő 4 db nagyobb négyzet alakú, és 25 db kisebb háromszög alakú veret funkciója. Ezek Fettich ásatási naplója szerint „*utólag*" kerültek elő, legnagyobb részük a lófej alatt volt,[792] valószínűleg tehát a lókoponya felvétele után váltak csak láthatóvá. A naplóban együtt említi ezeket a lókoponyán talált 1 db szív alakú verettel: „*a lókoponya tetején szívalakú bronz pityke, hasonló sírnak végében is találtatott*"[793]. Ugyanakkor a veretek típusai és az elhunyt lábfejeinek csontjainál lévő helyzete nyomán a kutatásban megtalálható lábbelidíszekként[794] és kantárveretként történő értelmezésük[795] is, de hasonló veretek szerepelhettek készenléti íjtegez díszeiként is.[796] Sajnos nem segít eldönteni a kérdést, hogy magán a lókoponyán csak 1 db, az előbbiektől azonban eltérő veret volt, melynek szegecsei viszont kétszer olyan hosszúak, mint a 4 db négyzetes és a 25 db háromszögű alakú vereté. Ez sem példa nélkül álló azonban, hiszen a későbbiekben ismertetendő sárospataki rozettás lószerszámveretek szegecseinek mérete is jelentős változatosságot mutat típusonként. A zabla helyzete alapján a ló feje nem felkantározva került a sírba, hiszen a kantár a lókoponya bal oldalán volt, az egyik kengyel mellett. Így csak azt tudnám feltételezni, ha a veretek valóban a kantárt díszítették, akkor az részben a ló feje alá kerülhetett a temetés során.

Nehezen tudnám meghatározni a 34. sírból, a női váz bal felkarcsontjának belső oldalán, gyöngyök környezetében előkerült *ezüstlemez-borítású, üreges fenyőfa pálca* funkcióját. Ugyancsak bizonytalan a 47. sírban a női váz bal felkarcsontjának felső részénél megfigyelt lekerekített sarkú téglalap átmetszetű, egyik végén kisebbre csiszolt *csontpálcika* szerepe, mely kisebb végével valószínűleg egy filigrándíszítést utánzóan öntött ezüsttokba illeszkedett. A csontpálcika belsejében zsákfuratban egy vastárgy található, míg egy további ezüsttárgy is tartozik a lelethez, melynek két közös tengelyben lévő gyűrű alakú eleme talán valamilyen zsanérhoz hasonló csuklóra utal.

A szúró- és vágófegyvereket a 29. sírból előkerült *szablya* képviseli, melynek hüvelyét vagy annak függesztőszíjait bronzszegecsek díszíthették. A fegyvert a temetés során a viseleti módnak megfelelően, az elhunyt bal lábának külső oldalára fektették, úgy, hogy markolata a derék mellett volt. Jóval nagyobb számban ismert íjászfelszerelés, melyek közül *csontos íj* a 46. és 50. sírból került elő: az előbbiben egyik végének borítólemezei, míg az utóbbiban ugyancsak egyik végének és markolatának borítása. A csontok alapján az íjat a 46. számú sírban egyik végével az elhunyt bal alkarja alá, a derék közvetlen közelébe fektették, így az öv bomlása során az egyik övveret az íjcsontokra került. Az 50. számú temetkezésben az elhunyt jobb karjának külső oldalára tették íját, így kerültek a végcsontok feltáráskor megfigyelhető helyzetükben a koponya, míg a markolatcsontok az alkarcsontok külső oldalára. A nyílcsúcsokat tartalmazó tegez (?) itt az elhunyt felsőtestének jobb oldalán volt. Az íj egykori meglétére utalhat a 39. sírból előkerült íjtegez csontborítása is, melynek funkcióját László Gyula ismerte fel.[797] Természetesen semmi nem szól ellene, hogy csontlapok nélküli íj is kerülhetett azokba a sírokba is, melyekben csak a tegez/nyílcsúcsok nyomai maradtak meg. Vasveretes *tegez* és abban vagy mellette elhelyezett különböző számú *nyílcsúcsok* a két csontos íjat és az íjtegezt tartalmazó sírokon felül a 28–29., 40., és a tegez meglétét illetően némiképp bizonytalan esetként értékelhető 42., 45. és 50. sírokból ismertek, továbbá szórványként. Kérdés, hogy a 45. sírban az egyik fotón megfigyelhető hosszúkás vastárgy (?), mely a jobb combcsont mellett feküdt, lehetett-e tegez vasalása. A nyílcsúcsok a 28. sírban az elhunyt bal lába mellett, a 29. sírban részben az ágyékon és a combok között, míg a 40. számú temetkezésben a felsőtest jobb oldalánál feküdtek. Típusaikat illetően nagy számú besorolhatatlan (28., 39., 42., 45., 50.) mellett rombusz alakú 3 db (28., 45.), levél alakú legkevesebb 3 db (40., 46.), deltoid alakú 1 db (45.), deltoid alakú, rövid vágóélű 14 db (28–29., 39–40., 45.), deltoid alakú, hosszú vágóélű 13 db (29., 40., 42., 45., 50.), páncélszúró 3 db (sz.), villás szárú pedig 1 db (45.) volt.

A használati és munkaeszközök között *kések* szinte kizárólag férfisírokban voltak (28–30., 39., 42., 45.), az egyetlen kivétel a 31. sírba temetett gyermek volt. Megfigyelték azokat az elhunyt jobb (29., 42.) vagy bal combcsontja mellett (31.), a bal alkarcsontok alatt (39.) és a medencén (46.), vagyis azokat viseleti módjuknak megfelelően helyezték a sírba. A 28. sírban a kés a tarsolyon kívül kapott helyet, az ugyanis annál „*följebb*"[798] helyezkedett el. Típusaik szerint a korszakra jellemző, egyszerű egyélű darabok, melyek közül a 31. sír esetén-

[792] MNM R. A. 450.K.VI.
[793] MNM R. A. 450.K.VI.
[794] Csallány 1970, 285, *Abb.* 17.
[795] Vö. Varga 2017, 473.
[796] Kovács 2015, 73–76.
[797] László 1955.
[798] Fettich 1931, 84.

ben a markolat, míg a 39. sírnál pedig a – valószínűleg fából készült – tok maradványai is megfigyelhetők voltak. *Csiholók* és *kovák* csak férfisírokból származnak, melyekben a tarsolyba (28.), illetve a derék közelének jobb (29., 30.) vagy bal oldalára (46.) kerülhettek – vélhetően ugyancsak valamilyen kisebb tarsolyban/zacskóban – a temetés során. A tűzgyújtásra alkalmas eszözök mellett csaknem minden esetben vaskés is volt a sírban.

Itt említem meg a 30. sírból előkerült *csont botvég*et is, mely a rajta lévő zsákfurat átmérője alapján inkább csak valamilyen jelképes tartalommal bírhatott, vagy csupán egy kisebb erőkifejtésre alkalmas bothoz tartozhatott.

Étel- vagy italmelléklet tárolására szolgáló agyagedény hat sírba került, ezek között két női temetkezésben az elhunyt fejének jobb (41.), illetve a test bal (38.) oldalára helyezték azt. Mindkét ismert férfisírban a koponyánál volt, ebből az egyik esetben ez nem pontosítható (32.), a másiknál azonban tudjuk, hogy félig eldőlt helyzetben, a koponya bal oldalán (33.). Egy ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező váz esetében a koponya jobb oldalán figyelték meg a tárgyat (37.), míg egy további edény szórványként került elő, valószínűleg azonban az egyik temetkezésből. A 34. számú női váz koponyájának töredékei között előkerült állatcsont – sírhoz tartozása esetén – talán a koponya mellé helyezett csontos húsétel nyoma lehet.

A sírok között nagy számban voltak *lovas temetkezések*, lókoponya és lábcsontok 5 női (26., 35., 44., 47., 49.), 9 férfi (28–30., 40., 42., 45–46., 48., 50.) és 1 gyermek (31.) sírjából ismertek,[799] lószerszámok pedig a 34. és 39. számú női és férfisírokba[800] kerültek. A *lócsontok* helyzete pontosabban sajnos csak a sírok egy részében ismert, míg másutt azok egy része hiányzik, vagy számuk kérdéses: a 31. esetében csak egy láb csontjait figyelték meg, míg a 29. és 48. sír esetében pedig csak a lókoponya meglétéről szól a tudósítás. A ló csontjai többségében az elhunyt testének bal oldala mellé kerültek, változatos elrendezésben, továbbá megfigyelték a lábak végeinél, illetve azokat két oldalról övezve is. A biztos esetek alapján úgy tűnik, a lókoponya orr részével minden esetben a sír nyugati végének irányába nézett, ez a tendencia a 10. századi lovas temetkezéseket illetően a Kárpát-medencében általánosnak tekinthető.[801] Ahol a lócsontok magasabb helyzetben voltak mint a váz csontjai, ott adódik a lehetőség, hogy azok talán a ló bőrében hagyva, az összehajtott bőrre helyezve kerültek a sírba, s ebből a magasságkülönbségből valamennyi a sírban lezajlott bomlási és tömörödési folyamatok során is megmaradt (30–31., 44–45.). De nem zárhatjuk ki természetesen a sír részben történő behantolásának lehetőségét sem, akár a ló bőrének sírba helyezésével együtt, avagy nélküle. A 35. sírnál a ló bőrét részben valószínűleg az elhunyt lábainak végeire terítették.[802]

A lócsontokat is tartalmazó sírok mindegyikében volt lószerszám, általában teljes garnitúra, kengyel és zabla is, kivétel a 31. sírban nyugvó gyermek, aki talán még szőrén, vagy kengyelek nélküli nyergen ülhette meg a lovat, ezért a sírba is csak a zabla került. Sajnos archaeozoológiai vizsgálat hiányában nem ismert, vajon a gyermekkel eltemetett ló kora/fajtája alapján számára fizikai tulajdonságaihoz jobban igazodó volt-e. Az 50. sírba temetett férfi esetében a kengyelek hiányát nehéz lenne megfejteni, a sírba a hevedercsat alapján ugyanis a nyereg bekerült.

A *nyereg* famaradványait a 28. sírban lehetett megfigyelni, ahol a szegelés nyomait mutató nyárfa maradványok vasdarabokkal együtt kerültek elő. Ennek sírba helyezésére biztosabban utalnak a kengyelek és hevedercsatok. Az utóbbiak helyzetét alapul véve a nyergeket a sírokba többségében a ló fejének közelébe, annak jobb (35., 46.) vagy bal (30., 44., 49.) oldalára helyezték, de feltételezhető a lófejre helyezett nyereg is, legalábbis erre utalhat a 40. sír, ahol a kengyelek a lókoponya két oldalán voltak. A kengyelek között volt olyan is, amelyik a lókoponyának támaszkodott (35.). Talán a részben már betemetett sírba, az elhunyt combjai fölé helyezhették a nyerget a 48. sírban. Ugyanakkor a már említett 28. sírban a nyereg famaradványai a medence jobb oldalánál voltak, míg az egyik kengyel a koponyatető mögött, a másik pedig a bal alkarcsontok felső vége mellett. Ennek az ellentmondásnak a feloldása – amennyiben a famaradványok valóban a nyereg részei voltak – talán a kengyelek lecsatolásával, vagy a nyereg eltörésének gondolatával[803] lehetséges.

A zabla az életszerű viszonyoknak megfelelően kerülhetett a ló fejéhez (28., 35.), annak orr részéhez (31., 44.) vagy orr részére (26.), fejének jobb oldalára fektetett lábainak csontjai közé (30.) vagy bal oldalára fektetett lábai fölé (49.), de az elhunyt hastájékára (40.), jobb combjának alsó részéhez (42.) vagy bal alszára fölé (45.), illetve mellé (48.), továbbá a lábak végébe (47.) avagy a sír északkeleti végébe (46.) is. De előkerült az elhunyt jobb válla mellé helyezve, a váznál magasabban, ahol a mellette lévő hevedercsat – a kengyelek hiánya ellenére – bizonyára a nyeregről árulkodik (50.). Így itt a kantár talán a nyeregre, vagy a már részben betemetett sírba ke-

[799] Révész 1996a, 152.
[800] Fettich 1931, 104.
[801] Türk 2009, 114.
[802] Bálint 1969, 110.
[803] László 1941, 59.

rült, ez okozhatta annak magasabb fekvését. A sír alján volt ugyanakkor a csak lószerszámokat tartalmazó 34., és valószínűleg a 39. sírban is.

A hevedercsatok az esetek többségében a kengyelek közelében voltak, talán az egyetlen markánsan eltérő eset a 47. síré, ahol az a mellkasra került, míg a nyereg a lábak végeinél lehetett. Ez utalhat a nyereg megváltoztatására, amit megerősít, hogy a sírból csak 1 db kengyel került elő. A 40. sírból pedig épp a nyereg rögzítését szolgáló csat hiányzott.

A lószerszámok típusait illetően a *kengyelek* között leggyakrabban a körte alakú változat bukkant fel, párban (26., 28–30., 34., 39–40., 42., 44., 46., 48–49.), illetve egy esetben magában (47.).

Egyenes talppal és boltozatos szárral rendelkező kengyel került elő a 35. sírból, e két vonásában hasonló is az egyenes talpú, boltozatos szárú, kiugró fülű kengyelekhez,[804] azonban fülének és szárainak talpalóhoz csatlakozó részét tekintve már eltérő jegyeket hordoz, így nem sorolhatjuk egyértelműen ebbe a csoportba. Párban egy ugyancsak egyenes talpú kengyellel volt, mely a magyar szállásterületről ismert kengyeleket tekintve különleges darabnak számít. A szárainak külső oldalán ütemesen sorakozó kiemelkedő, felületén kereszt- és hosszirányban rovátkolt, szögletes alapterületű plasztikus díszítésű elemekkel ellátott darab szárai kiszélesedő, két ponton áttört kialakítással kapcsolódnak az egyenes talpalóhoz. Párhuzamai különösen gyakoriak a szlovák és cseh területek kora középkori leletanyagában.[805] Ez a kengyel így bizonyára nem helyben készült darab volt, jó esélyel valamelyik fegyveres akció nyomán – vélhetően a felszerszámozott lóval együtt – került a magyar szállásterületre. Az ezzel eltemetett nő talán valamelyik férfi rokonától kaphatta. Hasonló figyelhető meg az ugyancsak nem helyi készítésű, ún. karoling-normann típusú kengyelek egy részének esetében is.[806] Egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű és körte alakú változat együttesen a 45. sírból ismert, egy fiatal férfi sírjából.

Érdekes a 44. sír egyik kengyele, melynek füle a használat során letörhetett, s azt egy másik kengyel fülének hozzákovácsolásával pótolták. A javított tárgy esetében felmerül, hogy ez az életben is használt tárgy lehetett-e, vagyis kibírta volna-e a rá nehezedő fizikai igénybevételt, avagy jelképesen, csak a sír számára készült.

A *zablák* között ritkább változat a 47. sír láncos zablája, mely egy nő sírjából ismert, így beleillik abba a képbe, hogy az ilyen típusú zablák szájvasuknak köszönhetően a ló könnyebb irányítását tették lehetővé a kevésbé tapasztalt lovasok számára.[807] A zablák a korszakban megfigyelt jelenségeknek[808] megfelelnek, az oldalpálcás változatok elsősorban női (26., 34–35., 49.), ritkábban férfi- (28., 30.) sírokból, míg a csikózablák csaknem kizárólagosan férfiak (29., 39–40., 42., 45–46., 48., 50.) mellől ismertek, egy női (44.) temetkezés kivételével. A karikás zablák között némelyik nagykarikás változat volt (45.). A 35. sír zabláján az egyik szájvas csavart kialakítású volt, míg a másik szögletes átmetszetű.

A lószerszám szíjazatához tartozhatott a 29. sírban a lókoponyán fekvő 2 db *vaskarika* is, s talán valamiképp ugyancsak a lószerszámmal állhatott kapcsolatban a 46. sír közelében előkerült hatszög átmetszetű bronzkarika is.

Végül meg kell jegyeznem, hogy a szórvány-/azonosíthatatlan leletek között található 2 db körte alakú kengyel, melyek azonban nem feleltethetők meg sem a 39., sem a 42. sír elveszett, de fotó alapján ismert kengyeleinek, ezért ha nem a későbbiekben a kenézlői leletekhez keveredett tárgyakról van szó, akkor ezek egy további sír, jelesül legalább egy jelképes lovas sír emlékei lehetnének. A nem azonosítható zabla elvileg tartozhatna a 31. sírhoz. Az azonosíthatatlan leletek között van további 2 db hevedercsat is.

A szórványként az I. vagy a II. temető területéről előkerült,[809] először Fettich Nándor közleményében szereplő állatalakos *rozettás kisszíjvégek* egy rozettás lószerszámos sír leletei lehetnek, ugyanakkor kissé különös, hogy a minden bizonnyal meglévő egyéb veretek közül egyetlen darab sem került elő, vagy azt sem őrizték meg a találók. További egyetlen veret azonosítható még bizonyosan lószerszámdíszként, a 49. számú női sírból a lókoponya tetején előkerült kis *szív alakú* veret. A lószerszámdíszek között ezeken felül *ezüstlemezkék* ismertek, ezek a 46. sírban a lókoponya alatt voltak, a 4 vagy 5 db hosszúkás, csúcsba futóan záródó végeiken átlyukasztott darab valószínűleg a kantár dísze lehetett a férfi lován. Egy talán hasonló lemezke bronzból az 50. sírban a lókoponya orr részén volt. A szórványleletek között is van egy bronzlemezke, mely a 46. sír ezüstlemezes lószerszámdíszeinek formáját mutatja. Dienes István hagyatékában pedig egy további hosszúkás, két végén átlyukasztott, de sajnálatos módon elveszett bronzszalag is szerepel a 42. sír leletei között, mely szintén tartozhatott a lószerszámhoz. Az adatok alapján úgy tűnik, a fémdíszes lószerszámok ritkák voltak a közösség tagjainál.

[804] Révész 1999a, 273–282.
[805] Karo 2004, 167–169.
[806] Mesterházy 1981, 221.
[807] Dienes 1966, 216.
[808] Dienes 1966.
[809] Révész 1996a, 152.

A keltezés szempontjából kiemelt korabeli *érmék* ruhadíszként vagy ékszerként is felhasználásra kerülhettek, ezek a 907/908., illetve a 922. évben határozzák meg a 37., illetve 45. sírok megásásának *terminus post quem*-jét.[810] A temetésre azonban csak az átlyukasztott érmék bizonytalan idejű további használata után kerülhetett sor. A 25 ismert sírjával vélhetően töredékesnek tekinthető szállási temető[811] használati idejét valószínűleg a 10. század első fele,[812] és második felének bizonytalan nagyságú részének valamely szakaszában határozhatjuk meg. A század közepét követő használatra a 34. sír poncolt, farkasfogmintás bronz pántkarperece utal, mely a karperecek legújabb összefoglalása szerint díszítettsége okán a típus legkésőbbi darabjai közé sorolható.[813]

38.4. IRODALOM

Fettich 1931; Bartucz 1931; Fék 548. sz.; Révész 1996d; Horváth 2019, 55–103; MNM R. A. 167.K.III.; 122. VIII/1991.; 9.K.I.

39. KENÉZLŐ, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

39.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A község határából ismeretlen körülmények között előkerült oldalpálcás zabla jutott a Jósa András Múzeumba.[814]

39.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db tört szájvasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla.

39.3. IRODALOM

Fék 549. sz.

40. KISDOBRA-LIGAHOMOK (Dobrá, Sl.)

40.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1898 szeptemberében Kisdobra és Bély között, Kisdobrától mintegy 500 méterre Sennyey Béla báró Ligahomok nevű földjén, egy kb. 20 méter magas kerek homokos talajú dombot útépítéshez kapcsolódó anyagnyerő-helyként jelöltek ki. A domb kibányászása során honfoglalás kori sírokat találtak, melyeket azonban sajnálatos módon teljesen feldúltak [*84. kép*]. A sírok előkerüléséről november közepén szerzett tudomást Dókus Gyula, aki a helyszínre kiszállva a találóktól 2 db kengyelt és 1 db szablyatöredéket tudott összegyűjteni, a többi előkerült vastárgyat addigra eldobták. A helyszínen ugyanakkor megfigyelte, hogy a domb egy része még érintetlen volt, azonban oda addigra már búzát vetettek. Szerencsés módon azonban Sennyey báró nem csupán az ásatással járó zöldkártól tekintett el, hanem még munkásokat is biztosított ahhoz, így Dókus november második felében/végén munkához látott, melynek eredményeként 8 sírt tárt fel.[815] A sírok bontását Dókus személyesen végezte,[816]

[810] Kovács 2013, 585.
[811] Kovács 2013, 572.
[812] Révész 1996a, 152.
[813] Mesterházy 2018, 194.
[814] Fék 549. sz.
[815] Dókus 1900, 52.
[816] Dókus 1900, 54.

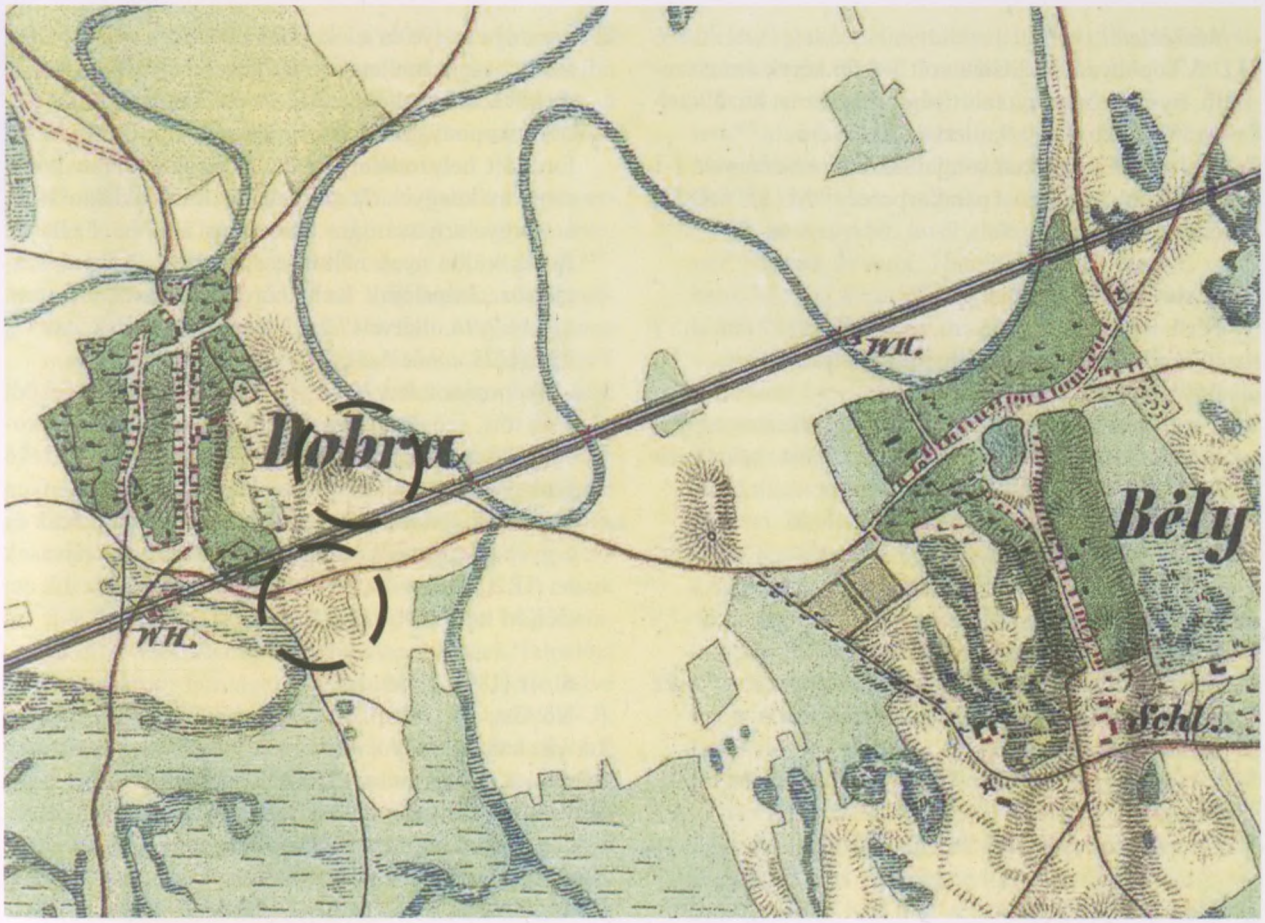

84. kép. Kisdobra-Ligahomok, a lelőhely lehetséges elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

s noha azokról rajzokat nem készített, részletes leírása lehetővé teszi azok rekonstruálását. A régészeti leletanyag a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumban található, míg az embertani anyagból a 7. sír koponyája feltételezhetően a Természettudományi Múzeumba került.[817]

40.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1899. november)

Férfi, 40 év felett. Csv. h.: 168 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya csecsnyúlványainál volt 1-1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű rosszezüst huzalkarika.[818] M.: kb. 2,2×2, illetve 2,6×2,3 cm.

3–7. A jobb kéz csontjai alatt volt 5 db nyílcsúcs, melyek közül 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs.[819] M.: kb. 2,4×1,6, illetve 6,4×2,6 cm. 3 db típusa bizonytalan.

2. sír (1899. november)

Nő. Csv. h.: 158 cm, t.: Ny–K, sm.: ? cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

[817] Dókus 1900, 58.
[818] Dókus 1900, 57, 1/15–16.
[819] Dókus 1900, 57, 1/6–7.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű rosszezüst huzalkarika.[820] M.: kb. 1,8×1,9, illetve 1,6×1,6 cm.

3–4. Mindkét kar alkarcsontjainak alsó részén volt 1-1 db vékony rosszezüst pántkarperec.[821] M.: kb. 6,4×5,4 cm, sz.: 0,3 cm.

3. sír (1899. november)

Férfi, idős. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: ? cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű rosszezüst huzalkarika.[822] Átm.: kb. 2,4 cm.
2. A jobb kéz csontjai alatt volt 1 db csiholó.
3. Ugyanott volt 1 db kovakő.

4–7. Ugyanott volt 4 db nyílcsúcs.

4. sír (1899. november)

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: ? cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db rosszezüst huzalkarika.

3–5. A medencecsonton volt 3 db nyílcsúcs.

5. sír (1899. november)

Férfi. Csv. h.: 173 cm, t.: Ny–K, sm.: 150 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal lábszárcsontok mellett 15 cm-re volt a ló nyugati irányba fordított koponyája, a mellső lábszárak behajlított helyzetű csontjai a lókoponya mögött, míg a hátsók azok után feküdtek.

Mellékletei:

1. A bal karcsontok mellett 10 cm-re, markolatával a nyakcsigolyák vonalától indulóan, ellenzőjével a felkarcsont felső végénél, élével valószínűleg kifelé mutató helyzetben volt 1 db kovácsoltvas szablya. Pengéje enyhén ívelt, markolata az éle irányába hajlik, ellenzője csónak alakú, középső részén gúla alakú kiemelkedés látható, végei lapított gömbös végződésűek. Pengéjén a fahüvely maradványai voltak megfigyelhetők. H.: 85 cm, a penge sz.: 3–4 cm, az ellenző h.: 9 cm.[823]
2. A szablya hegye és a lókoponya között – valószínűleg a combcsont mellett – függőleges helyzetben volt 1 db kovácsoltvas fokos. M.: 14×3,5 cm.[824]

3–4. A lókoponyától 15 cm-re keletre álló, illetve lefelé fordított helyzetben volt 2 db legyező alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, felső oldalán ívelt, a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel ellátott füleik külön nyak nélkül csatlakoznak a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 16,7×14, illetve 17,2×12,5 cm (KKM ltsz. A 947., 955.) [*123. tábla 1–2*].

5. A lókoponya felett 10 cm-re nyugati irányban feküdt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak végein lévő lyukakba kapcsolódtak U alakú füleikkel a végeiken gombos kialakítású, kerek átmetszetű oldalpálcák és a gyeplőt rögzítő karikák is. H.: 19 cm, a szájvasak h.: 11,2, illetve 10,5 cm, az oldalpálcák h.: 12 cm (KKM ltsz. A 964.) [*124. tábla 1*].

6. sír (1899. november)

Nő. Csv. h.: 174 cm, t.: Ny–K, sm.: 200 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A váz jobb oldalán, a combcsonttól 25 cm-re feküdtek a ló mellső két lábának csontjai behajlított helyzetben, mögöttük a nyugati irányba tájolt lókoponya, míg a hátsó lábak csontjai a váz lábcsontjainak végeinél lehettek.

Mellékletei:

1–2. A koponya mellett volt 2 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű rosszezüst huzalkarika.[825] M.: kb. 1,6×1,6, illetve 1,6×1,5 cm.

3–4. Ugyancsak a koponya mellett – Dókus beszámolója szerint a huzalkarikákra akasztva volt – 2 db Bálint 1991, Ia típusú,[826] kisebb rosszezüst kéttagú csüngős dísz.[827] M.: kb. 4×1,5 cm.

5–13. Az alsó állkapocs alatt kezdődően, a nyakcsigolyákon, a felsőtest csontjain, a medencén és a combcsontok felső része felett, egymástól azonos távolságra volt 9 db, négy ponton átlyukasztott ezüstdirhem: al-Mutadid-billah kalifa (uralkodott: 892–902) sási, a 893/894. évben vert érme, Iszmail ibn Ahmad számánida emír (uralkodott: 892–907) 4 db érme: sási, a 899/900., a 900. és a 904/905. évben, valamint szamarkandi, a 902/903. évben vert dirheme. Ahmad ibn Iszmail számánida emír (uralkodott: 907–914) 3

820 Dókus 1900, 57, 1/13–14.
821 Dókus 1900, 57, 1/11.
822 Dókus 1900, 57, 1/17.
823 Dókus 1900, 55, 8b; Hampel 1900, 647, 752, CIX.
824 Dókus 1900, 57, 1/1.
825 Dókus 1900, 57, 1/26–27.
826 Bálint 1991, 123.
827 Dókus 1900, 57, 1/34–35.

db érme: sási, a 907/908. és a 910/911. évben vert és szamarkandi, a 909/910. évben vert érme. Naszr ibn Ahmad számánida emír (uralkodott: 914–943) sási, a 928/929. évben vert érme.[828] Az egyik érmén szövetmaradványok voltak megfigyelhetők.

14–15. Mindkét alkar csontjain volt 1-1 db kerek átmetszetű, nyitott hegyesedő végű ezüst huzalkarperec. M.: kb. 6×5,7, illetve 6,2×6,2 cm, hv.: 0,3–0,3 cm.[829]

16. A jobb kézcsontok alatt volt 1 db háromszög átmetszetű, a háta irányába csúcsba futó végű, a penge megközelítőleges középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott nagy méretű kovácsoltvas kés. M.: 41×3,5 cm.[830]

17–18. A koponya bal oldalától 15 cm-re volt 2 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Az egyik füle trapéz alakú a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel, mely külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. A másik füle legyezőszerűen kiszélesedő, fordított trapéz alakú áttöréssel, szárai téglalap átmetszetűek, talpalója ívelt, három bordával ellátott. M.: 12,8×11,7, illetve 13,9×11,6 cm (KKM ltsz. A 951., 954.) [*124. tábla 2–3*].

19. A medence és a bal kézcsontok között volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, rosszezüst oldalpálcákkal szerelt kovácsoltvas zabla. A szájvasak végein lévő áttörésekbe kapcsolódnak trapéz alakúan induló, majd téglalap alakúvá váló füleikkel az oldalpálcák. A szájvasak h.: 14 cm, az oldalpálcák h.: 11 cm.[831]

7. sír (1899. november)

Férfi. Csv. h.: 192 cm, t.: Ny–K, sm.: 200 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A váz bal oldalán, valószínűleg a láb csontjai mellett volt a ló nyugati irányba tájolt koponyája, mögötte pedig a lábak csontjai.

Mellékletei:

1. A szájüregben volt 1 db rosszezüst huzalkarika.
2. Ugyanott volt 1 db bronzlemez több töredéke.

3–? A váz csontjai körül különböző bronzveretek feküdtek, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

3. 1 db levél alakú, palmettafával díszített,[832] alsó felén áttört veret. M.: 2,8×2,2 cm (KKM ltsz. 914, Nr. 30.).[833]

4–6. 3 db szélesebb, levél alakú, palmettafával díszített,[834] alsó felén áttört bronz övveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,3×1,8 cm (KKM ltsz. A 914, Nr. 31.) [*125. tábla 1–2*].

7–9. 3 db keskenyebb, levél alakú, palmettafával díszített[835] bronz övveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2×1,8 cm (KKM ltsz. A 914, Nr. 28.) [*125. tábla 3–5*].

10. 1 db levél alakú, háromágú növényi mintával díszített bronz övveret, hátoldalán a felerősítésre szolgáló szegecsekkel. M.: 2,7×2,3 cm [*125. tábla 9*].

11–13. 3 db nagy méretű, alsó felén áttört, növényi mintával díszített bronz övveret, hátoldalukon 3 db szegeccsel. M.: 2,8×2,2 cm [*125. tábla 6–8*].

14. 1 db téglalap alakú, alsó felén levél alakban áttört ezüstveret. M.: kb. 2×1,6 cm.[836]

15–16. 2 db bizonytalan formájú ezüstveret, hátoldalukon szegecsekkel. M.: kb. 1,6×1,2 cm.[837]

17. 1 db bronzból öntött pajzs alakú nagyszíjvég. Felületén növényi minta látható. Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 4,9×1,7 cm (KKM ltsz. A 914, Nr. 12.) [*125. tábla 10*].

18. 1 db hosszúkás áttöréssel ellátott, egyik oldalán egyenes, a másikon szamárhátíves záródású bronz függesztőveret. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: 2,8×1,6 cm (KKM ltsz. A 914, Nr. 27.) [*125. tábla 11*].

19–20. 2 db levél alakú, szélén hullámzó indával (?) díszített[838] bronz függesztőszíj veret. Hátoldalukon 2 szegecs található. M.: 2×1,3 cm (KKM ltsz. A 914, Nr. 29.) [*125. tábla 12–13*].

21. 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával ellátott bronzcsat. Pecke hiányzik. Hátoldalán 2 szegecs található.[839] M.: kb. 2×1,4 cm.

22. A jobb kézcsontok és a medence mellett volt 1 db csiholóacél.

23. Ugyanott volt 1 db kovakő.

24–30. Ugyanott volt 7 db nyílcsúcs.

31–32. A bal kézcsontok és a medence mellett volt 2 db kovácsoltvas kengyel.

828 Kovács 2011, 178.
829 Dókus 1900, 57, 1/18–19.
830 Dókus 1900, 57, 1/4.
831 Dókus 1900, 57, 3/5–6.
832 Bollók 2015, 262.
833 Révész 1996f, 158, 1. kép.
834 Bollók 2015, 262.
835 Bollók 2015, 262.
836 Dókus 1900, 57, 1/25; Hampel 1900, 651.
837 Dókus 1900, 57, 1/23–24; Hampel 1900, 651.
838 Bollók 2015, 266.
839 Dókus 1900, 57, 1/22; Hampel 1900, 651.

33. A lókoponyától 12 cm-re északra volt 1 db kovácsoltvas csikózabla. A szájvas h.: 14 cm, a karika átm.: 6 cm.

8. sír (1899. november)

Nő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ? cm, sh.: ? ssz.: ? Álló helyzetű koponyatemetkezés.

Mellékletei:

1. Valószínűleg részben a koponya alatt volt 1 db háromrét[840] hajlított ezüsthuzalból sodrott, kétkampós végű kis méretű nyakperec.[841] M.: kb. 10×9 cm.
2. A koponya mellett volt 1 db agyagedény. M.: 9 cm, talp (?) átm.: 5,5 cm.

Azonosíthatatlan leletek:

1. A 3. vagy a 7. sírhoz tartozhat 1 db lant alakú kovácsoltvas csiholó.[842] M.: kb. 6,1×2,8 cm.

2–3. Az 1., 3., vagy 4. sírhoz tartozhat 1 db rombusz alakú és 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs.[843] M.: kb. 7,6×2,6, illetve 5,6×1,8 cm.

4–5. 2 db hosszúkás vaspánt, melyek közül az egyik valószínűleg egyik végén visszahajtott, míg a másik, lekerekített végén átlyukasztott volt.[844] M.: kb. 3,4×1 cm.

6. A 7. sírhoz tartozhat vagy szórványként került elő 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén legyező alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 13,6×11,3 cm (KKM ltsz. A 921.).[845]
7. Az egyik lovas sírhoz tartozhat 1 db D alakú, kovácsoltvas csat.[846] M.: kb. 3,2×2,4 cm.
8. A 7. sírhoz tartozhat vagy szórványként került elő 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú, kovácsoltvas csikózabla.[847] A szájvasak h.: kb. 7,6 cm, a karikák átm.: kb. 4,8 cm.

Szórványleletek:

1. 1 db kovácsoltvas szablya. Pengéje enyhén ívelt, markolata az éle irányába hajlik. Ellenzője csónak alakú, végein 1-1 gömbös kialakítással. H.: 58,5 cm, a penge sz.: 3–4 cm, az ellenző h.: 11 cm.[848]
2. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel.
3. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, rövid, összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz. Talpalója egyenes. M.: 20,7×10,6 cm (KKM ltsz. A 930.) [*126. tábla 1*].
4. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas csikózabla.[849] A szájvasak h.: kb. 8,8, illetve 7,6 cm, a karikák átm.: kb. 4,8, illetve 3,6 cm.
5. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, végein két egymásra merőleges tengelyű lyukkal ellátott, valószínűleg oldalpálcás vaszabla. H.: 26,5 cm, a szájvasak h.: 11,1, illetve 10,6 cm, a karikák átm.: 4,5, illetve 4,6 cm (KKM ltsz. 960.) [*126. tábla 2*].

40.3. ÉRTÉKELÉS

Dókus a domb nyugati oldalán – nyugatra attól a területtől, melyet a homokhordás során kiástak – kezdte meg a munkát, egy északról dél felé megnyitott kutatóárokkal. Ebben már az első nap 60 cm mélyen megtalálta az 1. számú sírt. Ettől tovább, dél felé 6 méterre került elő a 2. számú, 2 méterre a 3. számú; 3 méterre a 4. számú zárta a sírok sorát. Több temetkezés ebben a sávban sem déli, sem északi irányban nem került elő, annak ellenére sem, hogy az árkot 150 cm mélyen felásták. A kutatást ezért ettől kelet felé, annak a területnek az irányában folytatta, ahol a homokhordó munkások az első sírokat megtalálták. É–D-i irányú kutatóárkokkal az 1. számú sírtól 8 méterre bukkant rá az 5. számú lovas sírra, majd attól dél felé 3 méterre a 8. számú koponyatemetkezésre. Ettől 6 méterre feküdt a 6. számú lovas sír. További sírok ebben a sávban nem kerültek elő, ezért a következő kutatóárkot a már megkutatott sávok között jelölte ki. Ebben a 2. sírtól 4 méterre került elő a 7. számú lovas sír. Több sír annak ellenére sem került elő, hogy a dombot 3 méter mélységben több kutatóárokkal megvizsgálták. Összesen 8 sír ismert, melyek alapján legalább három, É–D-i irányú sor jelölhető ki.[850] A sírok között 5 férfi és 3 (?)

[840] Hampel 1900, 651.
[841] Dókus 1900, 57, 1/12.
[842] Dókus 1900, 57, 1/3.
[843] Dókus 1900, 57, 1/5, 8.
[844] Dókus 1900, 57, 1/9–10; Hampel 1900, 650.
[845] Dókus 1900, 57, 2/5; Nevizánsky–Gašaj 2015, 97, *Obr.* 4/4.
[846] Dókus 1900, 57, 1/2.
[847] Dókus 1900, 57, 3/3.
[848] Dókus 1900, 59, 8a; Hampel 1900, 647.
[849] Dókus 1900, 59, 3/4.
[850] Révész 1991, 624, 10. kép.

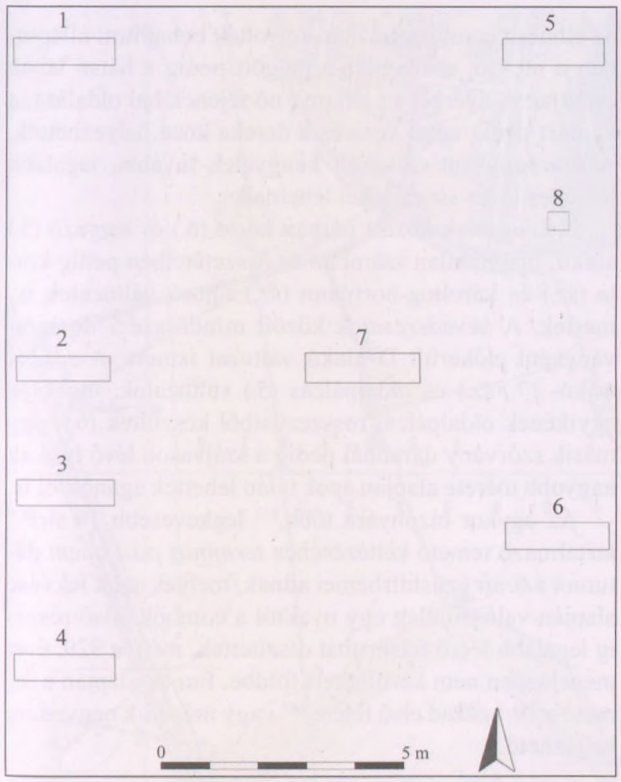

85. kép. Kisdobra-Ligahomok, rekonstruált temetőtérkép

nő temetkezése volt.[851] Az 1–7. számú sírok tájolása a nyugati fő irányhoz igazodott, nem zárható ki azonban, hogy attól különböző irányú eltéréseket mutatva. Sajnos a sírgödrökről nem rendelkezünk információkkal, ilyenek megfigyelésre a homokos talajú domb esetében talán nem is nyílt lehetőség. A vázak a korszakban általános hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben voltak. A 8. sírba csak az elhunyt fejét temették el [*85. kép*].

A fejékszerek között *sima, nyitott végű huzalkarikák* rosszezüstből/bronzból készült változatai egyaránt ismertek, párosan férfi- (1., 4.) és női (2., 6.), illetve egymagukban férfi- (7.) sírokban, melyek közül azonban a 3. sírban lévő 1 db karika nem a viseleti módnak megfelelő helyen, hanem egy bronzlemezkével együtt, a szájüregben volt. Sima huzalkarika hasonló módon, egyfajta „*sajátos halotti obulusként*" a tiszalúc-sarkadi temetőben is megfigyelhető volt.[852]

A nyak ékszereit mindössze a 8. sír háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott *nyakperec*e képviseli, mely azonban különleges módon egy koponyatemetkezésből látott napvilágot. A karperecek között 2 db vékony, rosszezüst/bronz *pántkarperec* (2.) és 2 db sima, nyitott végű ezüst *huzalkarperec* (6.) található.

A ruházat fémdíszei között kell megemlíteni a 6. sír 2 db *kisebb kéttagú csüngős veret*ét, noha ezek Dókus Gyula beszámolója szerint huzalkarikákra akasztva voltak,[853] így bizonyára megváltozott funkcióban használták fel azokat, vélhetően fejékszerként. Huzalkarikához kapcsolt viseleti mód elsősorban a veretek csüngőtagjaival kapcsolatban ismert, hiszen azok áttörése ezt könnyebben lehetővé tette, mint ép fülek esetén az általában megtalálható 2 fül, ami mindkettőbe akasztás esetén a karika legalább 1 cm-es szakaszon többé-kevésbé egyenesre hajlítását feltételezné. Sajnos az elveszett veretek esetében többet nem mondhatunk. Ugyancsak ruhadíszként használták fel e sír ezüstérméit is. A 7. sír bronz- és ezüstveretei között *veretes öv* díszei lehettek a szélesebb áttört, és a hasonló, de áttörés nélküli keskeny bronzveretek, az öv derekat övező, illetve lecsüngő végén elhelyezkedve, melyet bronz szíjvég zárt. Talán az öv mellékszíján képzelhetjük el a 2 db kisebb, levél alakú bronzveretet, s ugyancsak a mellékszíjat kapcsolhatta az ötszögű testtel rendelkező bronzcsat. Talán az öv kevésbé egységes díszítésére utalhat a téglalap alakú, levél alakban áttört veret és 2 db verettöredék is. Esetleg ugyancsak az övre helyezhetjük a hosszúkás áttöréssel rendelkező szamárhátíves bronzveretet is. Kérdés ugyanakkor, hogy az öv szélesebb áttört vereteihez hasonló, de nagyobb méretű és szegecshosszúságú veret milyen funkcióban került felhasználásra.

A *használati és munkaeszközök* között a 3. és a 7. számú férfisírban a *tűzkészség*ek az elhunytak jobb kézcsontjai alatt, illetve a kézcsontok és a medence mellett helyezkedtek el. Ugyancsak a jobb kézcsontok alatt volt megfigyelhető a 6. sírban egy rendkívül nagy méretű vas*kés*. Ez utóbbit – méretéből fakadóan – bizonyára valamilyen speciális feladatra használta még életében a sírba temetett nő.

A fegyverzet elemei között az 5. sírban az elhunyt férfi nyaka és bal karja mellett feküdt a *szablya*, míg *fokos*a a bal combja mellé került. A fokos függőleges helyzete bizonyára azt mutatta, mintha „*a földbe bele sujtották volna*".[854] A szórványleletek között további 1 db szablya található. Az *íjászfelszerelés* elemei között 5 db nyílvesszőt helyeztek az 1. sírba úgy, hogy azok csúcsukkal az elhunyt jobb keze alatt voltak, míg 4 db nyílvessző volt hasonló helyzetben a 3. sírban. Ugyancsak a derék jobb oldala és a jobb kéz közelében volt fémtüskéjével 7 db *nyílvessző* a 7. sírban, tegez nyomai ugyanakkor nem kerültek elő, noha nem lehet kizárni, hogy a fém-

[851] Révész 1991, 624, 9. kép 2.
[852] Kovács 2015, 193.
[853] Dókus 1900, 57.
[854] Dókus 1900, 55.

vasalások talán erősen elmállott állapotuk miatt nem kerültek említésre. A nyílvesszők között a nagyszámú ismeretlen eseten felül 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű (1. sír, sz.) és 1 db rombusz (sz.) alakú van. A nyílcsúcsok egyikén megmaradt a fából készült vessző és a zsineg nyoma, mellyel a csúcsot a vesszőbe erősítették.[855]

Étel- vagy italmelléket a 8. számú sírba került, ahol azonban csak az elhunyt fejét temették el a sírba, s mellé állítva agyagedényben az útravalót.

A sírok között részleges *lovas temetkezést* 2 férfi- (5., 7.) és 1 női (6.) temetkezés tartalmazott, ebből a férfiak esetében a ló az elhunyt bal oldalán volt. Az 5. sírban az elhunyt lábszárától 15 cm-re volt a ló nyugati tájolású koponyája, a négy láb csontjai pedig az után következtek. A nyereg valószínűleg a ló feje mellé, míg a kantár – a lókoponya felett 10 cm-el nyugatra elhelyezkedő zabla alapján – a ló feje fölé/elé került, vagyis – mint arra már Dókus rámutatott – a zabla és a nyereg nem a használati helyzetnek megfelelően volt a lóra helyezve.[856] A 7. sírban is a lókoponya mögött voltak a lábcsontok, a nyereg pedig az elhunyt bal keze, míg a kantár a ló feje mellett lehetett. A 6. sírba temetett nő esetében a jobb láb mellett helyezték el a temetést végzők a lótetemet; oly módon, hogy a ló feje nyugati irányba nézett a lábszárnál, előtte az elhunyt combjától 25 cm-re voltak behajlított állapotban a mellső, a lókoponya mögött pedig a hátsó lábak csontjai. A nyerget az elhunyt nő fejének bal oldalára, a kantárt pedig a bal keze és a dereka közé helyezhették. A szórványként előkerült kengyelek további, legalább jelképes lovas sír emlékei lehetnek.

A *kengyel*ek között párban körte (6.) és legyező (5.) alakú, bizonytalan számban és összetételben pedig körte (sz.) és karoling-normann (sz.) típusú változatok ismertek. A *hevedercsat*ok között mindössze 1 db szórványként előkerült D alakú változat ismert. A *zablák* csikó- (7., sz.) és oldalpálcás (5.) változatok, utóbbiak egyikének oldalpálcái rosszezüstből készültek (6.), egy másik szórvány darabnál pedig a szájvason lévő lyukak nagyobb mérete alapján azok talán lehettek agancsból is.

Az egykor bizonyára több,[857] legkevesebb 10 sírt[858] tartalmazó temető keltezéséhez *terminus post quem* dátumot a 6. sír ezüstdirhemei adnak, melyek azok fekvése alapján valószínűleg egy nyaktól a combok felső részéig legalább leérő felsőruhát díszítettek, mely a 929. évet megelőzően nem kerülhetett földbe. Ennek alapján a temető a 10. század első felére,[859] vagy második negyedére keltezhető.

40.4. IRODALOM

Dongó 1898c; Dókus 1900, 52–61; Dókus 1900a, 289–293; Hampel 1900, 647–651; Révész 1996f; Nevizánsky–Košta 2009, 327; Nevizánsky–Gašaj 2015, 96–97.

41. KISTOKAJ-HOMOKBÁNYA

41.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől délkeletre, a Hejő patak mentén a Gerendai-dűlőben található kb. 180 méter hosszú, 70-80 méter széles és 6-8 méter magas ovális kiemelkedésen létesített homokbányában, a dombhát délkeleti részén a kitermelési munkálatok során honfoglalás kori sírok kerültek elő, melyekről 1950. augusztus 20-án értesítették a Borsod-Miskolci Múzeumot [*86. kép*]. A területre még aznap Megay Géza szállt ki, ahol 4 sír nyomait figyelte meg. Egy nappal később újabb bejelentés érkezett temetkezések előkerüléséről, így 23-án Megay további két sírt tárt fel, melyek a 20-án előkerült síroktól néhány méterre helyezkedtek el, azonos tájolással.[860] A munkálatok folytatásaként 1959. augusztus 18-án Barna Lajos földjén a temető további 4 sírja került felszínre a domb déli, délkeleti végén,[861] a korábban kitermelt homokgödörtől keletre,[862] melyeket ugyancsak a helyszínre kiszálló

[855] Hampel 1900, 650.
[856] Dókus 1900, 56.
[857] Révész 1996f, 157.
[858] Dókus 1900, 60.
[859] Révész 1996f, 157.
[860] HOM R. A. 739-69.
[861] K. Végh 1970, 53.
[862] HOM R. A. 739-69.

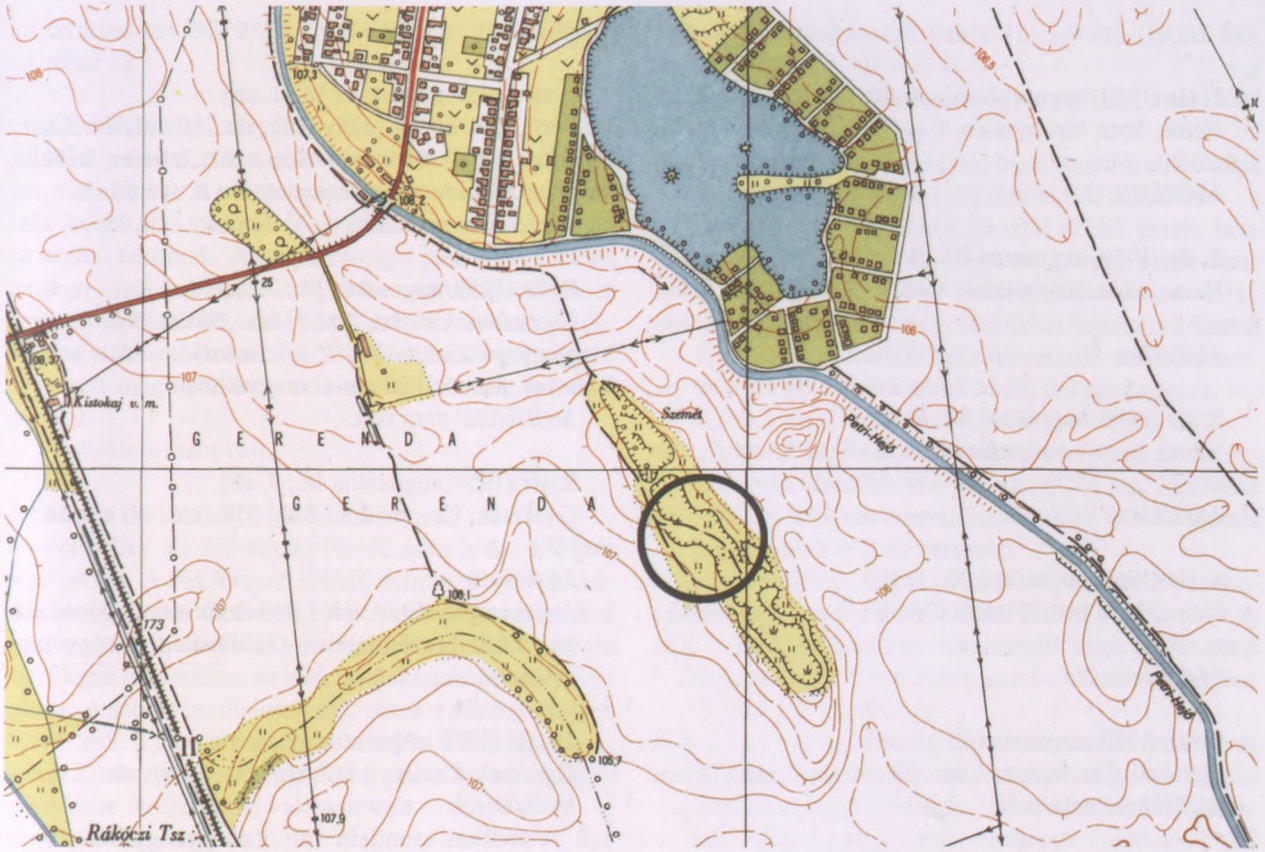

86. kép. Kistokaj-Homokbánya (1:10 000)

Megay dokumentált.[863] A homokbányászat ezt követően bizonyára változó intenzitással, de folyamatosan történt, ennek során feltételezhető újabb sírok előkerülése is, mint arról egy 1960. október 15-én kelt bejelentés is tanúskodik.[864] Leletmentő ásatásra azonban mégis csupán 1970-ben került csak sor.[865] Ekkor a bánya területén végzett talajgyalulással újabb sírokat bolygattak meg, illetve pusztítottak el. Ennek nyomán indult meg a leletmentés, melyet K. Végh Katalin vezetett. A temető 44 sírjának megfigyelésére volt ekkor lehetőség, a sírok közül azonban 17 erősen bolygatott volt, többnél pedig csupán néhány csontdarab utalt az egykori sír helyére.[866] A homokbányászat nyomán 1972-ben előkerült újabb leletekről Gál András kistokaji lakos értesítette a Herman Ottó Múzeumot, ahonnan Hellebrandt Magdolna szállt ki a területre, feltárva egy, a felszínen megfigyelhető sírt.[867] A szükségessé vált újabb leletmentő ásatást azután 1972. január 7-én Gádor Judit kezdte meg, azonban 12-én a hideg időjárás nyomán a munkára alkalmatlanná váló fagyott föld miatt azt fel kellett függeszteni. Május 18-án Gál András értesítette a múzeumot, hogy a homokbányában ismét megkezdődtek a munkálatok, s újabb sírok kerültek elő, melyek mellől kengyeleket, karpereceket, gyűrűket, hajkarikákat, gyöngyöket és vastárgyakat szedett össze. A helyszínen Gádor Judit tartott szemlét, egyben feltárva két sírt is. A leletmentést június 12-én folytatta e hónap 30. napjáig, majd augusztus 31-én egy sír feltárásával Hellebrandt Magdolna fejezte be azt, a temetőnek így összesen 29 sírját megfigyelve, melyek közül 19 volt *in situ* vagy csupán kisebb mértékben bolygatott helyzetben.[868] A régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban került beleltározásra.[869]

[863] Megay 1959a; Megay 1960; HOM R. A. 739-69.
[864] HOM R. A. 208-68.
[865] Révész 1996b, 399.
[866] K. Végh 1971; Kemenczei–K. Végh 1971, 513–514, 6. kép.
[867] HOM R. A. 1043-1974.
[868] Gádor 1973; Gádor–Hellebrandt 1973, 600–601.
[869] K. Végh 1993.

41.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1950. augusztus 20., A sír)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: ?

2. sír (1950. augusztus 20., B sír)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: ?

3. sír (1950. augusztus 20., C sír)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: ?

4. sír (1950. augusztus 20., D sír)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: ?

5. sír (1950. augusztus 23., 1. sír)
Fiatal nő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: 78 cm.
Melléklete: nem volt.

6. sír (1950. augusztus 23., 2. sír)
Férfi, 50-60 év körüli. Csv. h.: 174 cm, t.: ?, sm.: 84 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, az alkarcsontok a medence szélein feküdtek.
Mellékletei:
1. A medence bal oldalán volt 1 db háromszög átmetszetű pengéjének középvonalában húzódó nyéltüskével ellátott, mindkét oldala felől, de aszimmetrikusan csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. M.: 12,3×2,4 cm (HOM ltsz. 58.134.1. – elveszett).[870]
2. A bal felkarcsont felső részének belső oldalán volt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 7,6×2,8 cm (HOM ltsz. 58.134.2. – elveszett).[871]
3. A csiholó mellett volt 1 db barna színű kovakő, hozzákorrodálódott vasmaradvánnyal. M.: 3,1×1,8 cm (HOM ltsz. 58.134.4. – elveszett).[872]
4. 1 db vaslemez töredéke. M.: 5,9×2,7 cm (HOM ltsz. 58.134.4. – elveszett).[873]

7. sír (1959. augusztus 18., 1. sír)
Férfi. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A bányaművelés a sírt teljesen feldúlta. Megjegyzés: felette helyezkedett el a 8. számú sír.
Melléklete: nem volt.

8. sír (1959. augusztus 18., 2. sír)
Csecsemő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? Megjegyzés: „*közvetlen*"[874] a 7. számú sír felett helyezkedett el, de annál 20 cm-el magasabban.
Melléklete: nem volt.

9. sír (1959. augusztus 18., 3. sír)
Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete:
1. A nyakcsigolyáknál volt 1 db szürke színű, hordó alakú, fehér fenyőmintával (?) díszített üveggyöngy. Elveszett.

10. sír (1959. augusztus 18., 4. sír)
Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 50–60 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Mellékletei:
1–3. A mellkas csontjain volt 3 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
1–2. 2 db szürke színű, hordó alakú, fehér fenyőmintával (?) díszített üveggyöngy. Elvesztek.
3. 1 db barnásszürke színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, ennek közein 1-1 kidomborodó zöldes színű szemmel díszített üveggyöngy. Elveszett.

11. sír (1970., 1. sír) [*127. tábla 1*]
Nő. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: 208 cm, ssz.: 88 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A jobb kéz- és lábfej csontjai hiányoztak, a bal sing- és orsócsont, valamint a jobb orsócsont kimozdult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.
Melléklete:
1. A jobb alkarcsontok alatt, a medencén helyezkedett el 1 db háromszög átmetszetű pengével ellátott, annak hátához közelebb található nyéltüskével rendelkező, valószínűleg egyenletesen csúcsba futó végű ková-

[870] K. Végh 1970, 98, VI. tábla 1.
[871] K. Végh 1970, 98, VI. tábla 2.
[872] K. Végh 1970, 98, VI. tábla 4.
[873] K. Végh 1970, 98, VI. tábla 3.
[874] HOM R. A. 739-69.

csoltvas kés. M.: 9×1,5 cm (HOM ltsz. 71.20.1.) [*127. tábla 2*].

12. sír (1970., 2. sír) [*127. tábla 3*]

Nő (?). Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 200 cm, ssz.: 62 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén feküdtek. A lábak csontjai jobb oldalt fekvő, térdben kissé behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A koponya összetört, a bal alkar- és kézcsontokat későbbi beásás semmisítette meg. A sírgödörnek csak a keleti vége volt megfigyelhető, az szögletes aknasír formáját mutatta.

Melléklete: nem volt.

13. sír (1970., 3. sír) [*127. tábla 4*]

Férfi. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 195 cm, ssz.: 68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén, míg a bal alkar- és kézcsontok a felkarcsontra merőleges helyzetben, az alsó bordákon feküdtek. Bolygatott. A lábfej csontjainak egy része a lábszárcsontok között volt, a jobb orsócsont és részben a bal alkarcsontok is kimozdultak. A sírgödör téglalap alakú, nyugati felén kissé ferdén záródó aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

14. sír (1970., 4. sír) [*128. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: 175 cm, ssz.: 60–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén feküdtek. Bolygatott. A lábak csontjait földmunka mozdította ki, illetve semmisítette meg. A sírgödör hosszúkás, keleti felén kissé kiöblösödő aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán helyezkedett el 1 db ezüstből öntött szőlőfürtdíszes fülbevaló. M.: 4,3×2,5 cm (HOM ltsz. 71.20.2.) [*128. tábla 2, 253. tábla 4*].
2. A koponya jobb oldalán feküdt 1 db ezüstből öntött, karikáján három (?) gyöngykoszorúval díszített szőlőfürtdíszes fülbevaló. Karikájának alsó vége hurkos elemben végződik. M.: 3,3×2,4 cm (HOM ltsz. 71.20.3.) [*128. tábla 3, 253. tábla 5*].
3. A koponyából került elő 1 db ezüstből öntött, karikáján két pár gyöngykoszorúval díszített szőlőfürtdíszes fülbevaló. M.: 4,9×2,6 cm [*128. tábla 4*].

4–6. A koponyából került elő 3 db ezüstből öntött, karikáján 2-2 (?) gyöngykoszorúval díszített szőlőfürtdíszes fülbevaló. Az egyik talán hurkos-kampós záródású lehetett. M.: 3,6×2,9 cm. Elvesztek [*128. tábla 5–7*].

7–460. A nyakcsigolyákon és a koponyából került elő kb. 450 db üveggyöngy és a gyöngyök középrészénél 3 db kauri. Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:

7–9. 3 db átlyukasztott kauri. H.: 1,9 cm (HOM ltsz. 71.20.5.) [*129. tábla 1–3*].

10. 1 db kék színű, kéttagú rúdgyöngy. H.: 1 cm (HOM ltsz. 71.20.4.).

11–19. 9 db fehér és zöld színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. Átm.: 0,3 cm (HOM ltsz. 71.20.4.).

20–460. 441 db fehér, kék és zöld színű, kerek, hengeres, csonka kúp és szegment üveggyöngy. Átm.: 0,3–0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.4.) [*129. tábla 4–453*].

461. A gyöngysor közepén, vízszintes helyzetben feküdt 1 db bronzhuzalból készült spirális tekercs, benne 1 db zöld színű gömb alakú üveggyönggyel. M.: 1,2×0,7 cm (HOM ltsz. 71.20.6.) [*129. tábla 454*].

462. A bal felkarcsont külső oldalán volt 1 db bronz huzalkarika töredéke. Hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 71.20.10.).

463–464. A jobb alkarcsontok csuklóhoz közeli részénél helyezkedett el 2 db karperec.

463. 1 db pödrött végű, pontkörmintás bronz pántkarperec. Sz.: 1,1 cm (HOM ltsz. 71.20.7.) [*128. tábla 8*].

464. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 5,8×5,2 cm, sz.: 1–0,8 cm (HOM ltsz. 71.20.8.) [*128. tábla 9*].

465. A bal combcsont középrészének helyén feküdt 1 db bronzból készült, pajzs alakúan kiszélesedő fejének sarkaiban és középrészén 1-1 kidomborodó félgömbbel, ezeket pedig kettős rovátkolt vonalakból álló sávokkal összekötött díszítésű, egymásra hajló végű gyűrű. M.: 2,4×2 cm (HOM ltsz. 71.20.9.) [*128. tábla 10, 258. tábla 5*].

15. sír (1970., 5. sír) [*130. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 215 cm, ssz.: 80–100 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén, míg a bal erőteljesebben behajlított helyzetben az alsó csigolyákon feküdt. Bolygatott. A jobb oldali bordák egy részét földmunka mozdította ki, a koponyacsont egy része pedig a jobb könyökcsont felett volt. A sírgödör lekerekített sarkú, nyugati felén kissé kiszélesedő aknasír volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya alatt feküdt egy lánccal összekapcsolt, B típusú gömbsorcsüngős bronz fülbevalópár. Karikájuk alsó felén hurkos kialakítás szolgál a 4 db üreges gömbbel díszített csüngő beakasztására, melyen a gömböket a huzalra tekercselt vékony fémszálak választják el egymástól. A karikák felső részén található fekvő U alakú elemhez kapcsolódnak 1-1 sodrott, mindkét végén hurkos fémszállal az U alakú, egymásba hurkolt szemekből kialakított lánc végei, melyek sorozatát 4 db kerek huzalkarika szakítja meg. Ezekhez csatlakoztak szalagfül segítségével a szív alakú, szélén a lemez alakját követő bordával díszített csüngők. A csüngők fülein textilmaradványok

voltak láthatók. A lánc h.: 38 cm, a fülbevalók h.: 8,2 cm (HOM ltsz. 71.20.11–12.) [*130. tábla 2*].

3–41. A nyakcsigolyákon körben és a koponyában helyezkedett el 39 db üveggyöngy, melyekből ma megtalálható 24 db kék, fehér és szürke színű, hengeres, csonka kúp és lapított gömb alakú üveggyöngy. Átm.: 0,5–0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.13.) [*130. tábla 3–41*].

42–106. A gerinccsigolyákon, a nyakcsigolyáktól a medencéig helyezkedett el 65 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

42–51. 10 db sötétkék és fehér színű, két- és háromtagú rúd-, illetve szegmentgyöngy. H.: 1,4–1 cm.

52–106. 55 db zöld, fehér és barna színű üveggyöngy. Átm.: 1–0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.14.) [*131. tábla 1–55*].

107–114. A jobb oldali bordákon 1 db, az alsó csigolyákon és a bal kézfej felett 5 db, a medencén pedig további 2 db rombusz alakú, ezüstlemezből préselt dísz feküdt. Középpontjukban lemélyedő rombusz alakú minta látható, szélük rovátkolást utánzó díszítésű, sarkaikban felerősítésre szolgáló lyukak láthatók. M.: 2,1×1,1 cm (HOM ltsz. 71.20.15.) [*131. tábla 56–63*].

115–122. A bal oldali bordákon és az alsó csigolyákon feküdt 8 db ezüstlemezből préselt kerek rozetta. Középpontjukban ötlevelű palmetta látható,[875] melyet gyöngyözött keret övez. Széleiken felvarrásra szolgáló lyukak vannak. Átm.: 2,9 cm (HOM ltsz. 71.20.16.) [*131. tábla 64–66*].

123–124. A bal felkarcsont alsó részének belső oldala és a bordák között, valamint a keresztcsont felső része alatt feküdt 2 db két félből álló, gömb alakú üreges bronz fülesgomb. H.: 1,7 cm (HOM ltsz. 71.20.17.) [*131. tábla 67–68*].

125. A jobb alkarcsontok felső végén volt 1 db pödrött végű bronz pántkarperec. Két szélén 1-1 egyenes vonal által kirajzolt sávban kettős farkasfog alakú minta fut, melynek közein 4-7 körponc helyezkedik el. M.: 6,7×6,5 cm, sz.: 1,1 cm (HOM ltsz. 71.20.18.) [*131. tábla 69*].

126. A bal kéz gyűrűs ujján volt 1 db ezüstből öntött, rombusz alakúan kiszélesedő fejének csúcsaiban és középrészén 1-1 félgömbbel és enyhén lemélyedő vonalakkal díszített karikagyűrű. Átm.: 2 cm, a fej m.: 1,4×0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.19.) [*131. tábla 70, 258. tábla 3*].

Megjegyzés: a láncon lévő lemezkék és a koponya alatt farost maradványok voltak megfigyelhetők.

16. sír (1970., 6. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által csaknem teljesen feldúlt és megsemmisített sír, a vázból csak a lábszár, a kar és a medence csontjainak töredékei, valamint egy bordadarab maradt meg.

Melléklete: nem volt.

17. sír (1970., 7. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által csaknem teljesen feldúlt és megsemmisített sír, a vázból csak néhány csigolya, borda és a lábszárcsontok töredékei maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

18. sír (1970., 8. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A munkagép által részben feldúlt sír, *in situ* helyzetben csak a koponya, a csigolyák, a jobb felkar és a bal alkar csontjai, valamint a medence maradt meg.

Melléklete: nem volt.

19. sír (1970., 9. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által csaknem teljesen feldúlt és megsemmisített sír, a vázból csak néhány csigolya és bordatöredék, az egyik alkar csontjainak töredéke és a medence maradt meg.

Melléklete: nem volt.

20. sír (1970., 10. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A munkagép által részben feldúlt és megsemmisített sír, a vázból *in situ* helyzetben az alkar- és lábszárcsontok, valamint a medence maradt csak meg.

Melléklete: nem volt.

21. sír (1970., 11. sír) [*132. tábla 1*]

Férfi. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 185 cm, ssz.: 40–85 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a jobb alkar és kéz csontjai a felkarcsontra visszahajlított, míg a bal alkar és kéz csontjai a bordákon, a felkarral hegyes szöget bezáró helyzetben feküdtek. A lábak csontjai jobb oldalt fekvő, térdben kissé behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A lábfejek csontjai hiányoztak.

Melléklete: nem volt.

[875] Bollók 2015, 258.

22. sír (1970., 12. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által erősen feldúlt és megsemmisített sírban a vázból csak a koponya töredékei, a bordák és a felkarcsontok maradtak meg.

Melléklete:

1. A bordák között volt 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak megközelítőleges középvonalában található nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés, melynek pengéje valószínűsíthetően ugyancsak annak középvonalában futott csúcsba. M.: 9,3×1,4 cm (HOM ltsz. 71.20.20.) [*132. tábla 2*].

23. sír (1970., 13. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által feldúlt és csaknem teljesen megsemmisített sírban a vázból csak a koponya, néhány borda és az egyik felkarcsont maradt meg.

Melléklete: nem volt.

24. sír (1970., 14. sír) [*132. tábla 3*]

Férfi. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 70 cm (a nyugati részen). A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a lábak csontjai a felsőtestéhez képest kissé jobb oldalra fordított helyzetben voltak. Bolygatott. A jobb felkar-, valamint a bal alkar- és kézcsontok hiányoztak. A sírgödör nyugati fele lekerekített sarkú, hosszúkás aknasír formáját mutatta.

Melléklete: nem volt.

25. sír (1970., 15. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz alsó részét és a jobb kar csontjait földmunka bolygatta.

Melléklete: nem volt.

26. sír (1970., 16. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által csaknem teljesen feldúlt és megsemmisített sír, a vázból csak néhány koponya-, borda- és lábszárcsonttöredék maradt meg.

Melléklete: nem volt.

27. sír (1970., 17. sír) [*133. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: 190 cm, ssz.: 70–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén, míg a bal alkar és kéz csontjai a felkarcsontra merőleges helyzetben az alsó csigolyákon és a bordákon feküdtek. Bolygatott. A koponya és a felsőtest csontjainak egy része földmunka során mozdult ki, illetve részben semmisült meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, keleti felén kissé kiszélesedő aknasír volt.

Mellékletei:

1–15. A koponya helyén volt 15 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db fehér színű, lapított gömb alakú, vörös keresztező hullámvonallal, ennek közein sötétzöld színű szemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,2×1 cm (HOM ltsz. 71.20.24.).

2–15. 14 db kék, fehér és szürke színű, hengeres és lapított gömb alakú üveggyöngy. Átm.: 0,4–0,3 cm (HOM ltsz. 71.20.24.) [*133. tábla 2–16*].

16–18. Ugyanott volt 3 db kauri. H.: 2 cm (HOM ltsz. 71.20.25.) [*133. tábla 17–19*].

19–20. A jobb alkarcsontok felső végén volt 2 db karperec:

19. 1 db pödrött végű bronz pántkarperec. Felületén egymást keresztező sűrű cikcakk vonalakból álló farkasfog alakú minta fut, melynek csúcspontjait ugyancsak cikcakk vonalakból álló, egyenes minták kötik össze. Az így felosztott mezőkben és a minta egyik végénél kerek poncok láthatók. A karperecen textilmaradvány volt megfigyelhető. M.: 6,3×6,2 cm, sz.: 1,2 cm (HOM ltsz. 71.20.21.) [*133. tábla 20*].
20. 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,2×5,8 cm, hv.: 0,3×0,25 cm (HOM ltsz. 71.20.22.) [*133. tábla 21*].
21. A bal alkarcsontok középrészén volt 1 db háromrét hajlított, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott hurkos-kampós végű karperec. M.: 7×6,7 cm, hv.: 0,38 cm (HOM ltsz. 71.20.23.) [*133. tábla 22*].

28. sír (1970., 18. sír) [*134. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 60 cm (a keleti végén). A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Mindkét alkar- és kézcsontok a medencére hajlított helyzetben, szorosan egymás mellett voltak, a kézcsontok pedig felfelé hajlítva, részben a keresztcsonton helyezkedtek el; a jobb volt feljebb. Bolygatott. A munkagép semmisítette meg a jobb láb csontjait és a bal combcsontot. A sírgödör meglévő részlete alapján lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír lehetett.

Mellékletei:

1–4. A koponya alatt, a jobb oldali csecsnyúlvány környékén és az állkapcson volt 4 db ezüstből öntött szőlőfürtdíszes fülbevaló. M.: 2,8×1,4; 2,6×1,4; 2,6×1,4; illetve 2,4×1,4 cm (HOM ltsz. 71.20.26. – elvesztek) [*134. tábla 2–5*].

5. Az állkapcson lévő fülbevalók alatt volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, összenyomott végű karika. M.: 2×1,9 cm, hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 71.20.27.) [*134. tábla 6*].
6. A koponya alatt, a fülbevalók mellett volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, összenyo-

mott végű karika. M.: 2,4×2,2cm, hv.: 0,21 cm (HOM ltsz. 71.20.28.) [*134. tábla 7*].

7. A jobb kézcsontok között volt 1 db kissé ovális átmetszetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,5 cm, v.: 0,28×0,2 cm (HOM ltsz. 71.20.29.) [*134. tábla 8*].
8. A bal kézcsontok között volt 1 db pajzs alakúan kiszélesedő fején madárábrázolással díszített, Keszi 1999, A2 típusú[876] bronz karikagyűrű. M.: 2,2×2,1 cm, a fej sz.: 1,3 cm (HOM ltsz. 71.20.30.) [*134. tábla 9, 257. tábla 7*].

29. sír (1970., 19. sír) [*134. tábla 10*]

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 245°, sm.: ?, sh.: 180 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A bal kéz csontjai a combcsontra hajlított helyzetben, míg a jobb alkar- és kézcsontok a felkarcsontra merőleges fekvésben az alsó bordákon voltak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

30. sír (1970., 20. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: kb. 40 cm, ssz.: kb. 30 cm. Bolygatott. A földmunka során csaknem teljesen elpusztult a sír, a vázból mindössze a koponya egy kisebb része és hosszúcsont töredékek maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

31. sír (1970., 21. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar- és kézcsontok behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A földmunka során részben feldúlt temetkezés, *in situ* helyzetben csak a csigolyák, a bordák, a karok és a jobb lábszár csontjai maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

32. sír (1970., 22. sír) [*134. tábla 11*]

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: 200 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét kar csontjai könyökben behajlított helyzetben voltak, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. A lábak csontjai enyhén jobb oldalt fekvő, térdben behajlított helyzetben voltak. A sírgödör meglévő részlete alapján téglalap alakú aknasír volt. Megjegyzés: szuperpozícióban a 33. számú temetkezéssel, vágta annak délkeleti részét.

Melléklete: nem volt.

33. sír (1970., 23. sír) [*134. tábla 12*]

Férfi. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K 275°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Megjegyzés: vágta a 32. számú sír, a váz hiányzó jobb alkar- és kézcsontjai, valamint a jobb láb csontjai annak megásásakor mozdultak el.[877]

Melléklete: nem volt.

34. sír (1970., 24. sír) [*135. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: 144 cm, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 55–90 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A jobb combcsont kimozdult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, keleti felén kiszélesedő aknasír volt.

Mellékletei:

1. A jobb oldali csecsnyúlványnál volt 1 db ezüstből készült, B típusú gömbsorcsüngős fülbevaló. Alsó felén kiszélesedő karikáján két gyűrűs tag fogja közre a fülbevaló csüngőjét, melyen 4 db két félből álló, egymástól a huzalra feltekercselt fémszálakkal elválasztott lemezgömb található. A csüngő h.: 5,6 cm (HOM ltsz. 71.20.33.) [*135. tábla 2*].

2–53. Az állkapocs alatt helyezkedett el 52 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók [*135. tábla 3–54*]:

2–6. 5 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein piros szemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,3×1,1; 1,3×1; 1,3×1,1; 1,3×1,2; illetve 1,2×0,9 cm (HOM ltsz. 71.20.35.).

7–53. 47 db fehér és zöld színű, hengeres és csonka kúp alakú üveggyöngy. Átm.: 0,4–0,3 cm (HOM ltsz. 71.20.35.) [*135. tábla 3–54*].

54–79. A jobb felkarcsont külső és belső oldalánál, valamint a jobb oldali bordákon volt 26 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

54. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, berakott fehér kereszteződő hullámvonallal, ezek közein vörös szemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,2×1,3 cm (HOM ltsz. 71.20.36.) [*135. tábla 101*].

55–79. 25 db fehér, kék és fekete színű, hengeres, csonka kúp és lapított gömb alakú üveggyöngy. Átm.: 0,4–0,3 cm (HOM ltsz. 71.20.36.) [*135. tábla 55–100*].[878]

80–84. A koponya bal oldalánál és az állkapocs alatt 1-1 db, az alsó bordák és az alsó csigolyák környékén pedig további 3 db átlyukasztott kauri feküdt. M.: 1,7 cm (HOM ltsz. 71.20.38.) [*135. tábla 102–106*].

85–86. A bal kulcscsont és a koponya, valamint a jobb felkarcsont és a bordák között volt 1-1 db bronzból

[876] Keszi 1999, 134.
[877] K. Végh 1993, 55.
[878] K. Végh 1993, 84, 11. kép 5.

öntött, egymással szembeforduló, képzeletbeli állatalakokkal díszített, áttört hajfonatkorong. Felületük ónozott.[879] A korongok alatt bőrmaradványok voltak megfigyelhetők. Átm.: 5-5 cm (HOM ltsz. 71.20.34.) [*136. tábla 1–2, 253. tábla 6–7*].

87–94. A koponyán 2 db, a koponya alatt 2 db, a bal oldali bordákon 2 db, a jobb oldali bordákon 1 db és a bal felkarcsonttól mintegy 10 cm-re a sírgödör széle felé további 1 db kerek ezüstrozetta feküdt. Félgömbszerűen kidomborodó középrészüket sugaras minták övezik, melyet gyöngyözött keret vesz körül a rozetták bordaszerűen kiemelkedő pereme előtt. Széleiken valószínűleg felvarrásra szolgáló lyukak voltak egykor. Átm.: 2,1 cm (HOM ltsz. 71.20.31.) [*136. tábla 3–10*].

95–96. A jobb oldali bordák középrészén, egymás mellett feküdt 2 db négyzet alakú préselt ezüstdísz. Kerek középpontjukat gyöngyözött keret övezi, melyből négyágú növényi minta mutat a rozetta sarkai felé. Széleiken valószínűleg felvarrásra szolgáló lyukak voltak egykor. M.: 2,2×2,2 cm (HOM ltsz. 71.20.32.) [*136. tábla 11–12*].

97–103. A sírból 3 db nagyobb és 4 db kisebb gömb alakú, két félből álló üreges fülesgomb került elő, melyek közül a felső bordákon, a csigolyák két oldalán 1-1 db, az alsó bordák és az alsó csigolyák környékén 4 db a medence bal oldala és a csigolyák között pedig további 1 db volt. H.: 1,9, illetve 1,5 cm (HOM ltsz. 71.20.37.) [*135. tábla 107–113*].

104. A jobb alkarcsontok alsó végénél helyezkedett el 1 db háromrét hajlított, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec. M.: 7×7 cm, hv.: 0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.39.) [*136. tábla 13*].

105. A bal kézcsontok között és a bal láb csontjainak külső oldalán volt 1 db háromrét hajlított, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec két darabja. M.: 7,8×7,1 cm, hv.: 0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.40.) [*136. tábla 14*].

35. sír (1970., 25. sír) [*132. tábla 4*]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K 265°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 50–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kéz csontjai a medencére hajlított helyzetben voltak, a jobb kéz csontjai a gerincnél 10 cm-el magasabban helyezkedtek el. A sírgödör enyhén S-alakot mutató aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

36. sír (1970., 26. sír) [*137. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: 190 cm, ssz.: 63–70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A bal alkar csontjai kimozdultak, a kéz csontjai pedig hiányoztak. A koponya egy darabja a medence alatt volt. A sírgödör végein kissé ferdén záródó, keleti irányba szűkülő, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya alatt feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, összenyomott végű karika. M.: 2,2×2,1 cm, hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 71.20.44.) [*137. tábla 2*].

2–5. A csigolyák és a bal kulcscsont között 1 db, az alsó csigolyák bal oldalánál 1 db, a csigolyák jobb oldalánál pedig 2 db gomba alakú, fején rovátkolást utánzóan öntött ezüst fülesgomb feküdt. H.: 1,3 cm (HOM ltsz. 71.20.41.) [*137. tábla 3–6*].

6–7. A szegycsontnál volt 2 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

6. 1 db fekete színű, henger alakú, fehér színű kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, piros-fehér sugaras mintákkal díszített, szemes opak üveggyöngy. M.: 1,6×1,5 cm.
7. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, fehér sávval övezett, piros-fehér-sárga sugaras mintákkal díszített, domború szemekkel ellátott opak üveggyöngy. M.: 1,7×1,5 cm (HOM ltsz. 71.20.42.) [*137. tábla 7–8*].
8. A sírgödör délnyugati sarkában volt 1 db bronzból öntött, vonalas mintával díszített rombusz alakú fejjel, annak karikához közeli végein, a karika mindkét oldalán 1-1 háromszög alakú elemmel ellátott karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm, a fej sz.: 1 cm (HOM ltsz. 71.20.43.) [*137. tábla 9, 258. tábla 4*].

Megjegyzés: a koponya mindkét oldalán zöld színű patina nyoma látszott, de csak 1 db huzalkarika került elő.

37. sír (1970., 27. sír) [*137. tábla 10*]

Férfi. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K 265°, sm.: ?, sh.: 210 cm, ssz.: 75–85 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén és a combcsont felső végén feküdtek. Bolygatott. A váz mellkasi részét érte földmunka során bolygatás. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt, a váz a gödör tengelyéhez képest kissé ferde helyzetben feküdt.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2×1,7,

[879] Révész 2013, 402.

illetve 2,1×1,9 cm, hv.: 0,2, illetve 0,17 cm (HOM ltsz. 71.20.45.) [*137. tábla 11–12*].

3. A jobb felkarcsonton, hegyével a bordák irányába mutató helyzetben feküdt 1 db villás szárú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7×2,5 cm (HOM ltsz. 71.20.46.) [*137. tábla 13*].
4. A bal combcsont felső részén, hegyével a medence irányába mutató helyzetben volt 1 db háromszög átmetszetű pengével ellátott kovácsoltvas kés. M.: 6,5×0,9 cm (HOM ltsz. 71.20.47.) [*137. tábla 14*].

38. sír (1970., 28. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: kb. 170 cm, ssz.: 50 cm. Bolygatott. A sír nagy része földmunkák során elpusztult, *in situ* helyzetben a váz csontjai közül a koponya egy része, a gerinccsigolyák, a bordák és a felkarcsontok maradtak. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a koponya bal oldalán a csecsnyúlványánál zöld színű patina nyoma volt megfigyelhető.

39. sír (1970., 29. sír) [*132. tábla 5*]

Férfi. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 240 cm, ssz.: 85 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A bal alkarcsontok középső részén volt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 7,2×3,2 cm (HOM ltsz. 71.20.48.) [*132. tábla 6*].

40. sír (1970., 30. sír) [*138. tábla 1*]

Férfi. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K 245°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 42 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkar- és kézcsontok az alsó bordákon és csigolyákon feküdtek, míg a bal – a jobb kézcsontok felett – a medencén. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Melléklete:

1. A jobb kéz csontjai között volt 1 db kiszélesedő díszítetlen fejjel ellátott bronz karikagyűrű. M.: 2,2×2,1 cm, a fej átm.: 1,6 cm (HOM ltsz. 71.20.49.) [*138. tábla 2*].

41. sír (1970., 31. sír) [*138. tábla 3*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő helyzetben volt, a koponya balra fordult. A lábak csontjai a bal oldalon, erősen felhúzott és behajlított helyzetben voltak. A sírgödör keleti vége téglalap alakú aknasír formáját mutatta.

Melléklete: nem volt.

42. sír (1970., 32. sír) [*138. tábla 5*]

Nő. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K 265°, sm.: ?, sh.: 175 cm, ssz.: 45 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, az állkapocs leesett. Mindkét alkar és kéz csontjai a medencén feküdtek egymáson, felül volt a jobb. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

43. sír (1970., 33. sír) [*138. tábla 4*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 65 cm, ssz.: 20–30 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör nyugati irányba kiszélesedő, hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

44. sír (1970., 34. sír) [*139. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 230 cm, ssz.: 64–91 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A sírgödör keleti végén kiszélesedő, hosszúkás aknasír volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db ezüstből készült, B típusú gömbsorcsüngős fülbevaló. A karikák felső részén azok fekvő U alakot utánzó meghajlítása gátolta meg a fülben történő átfordulást. Csüngőjükön 4 db két félből összeállított, a huzalra spirálisan feltekercselt fémszálakkal elválasztott üreges gömb található. A csüngők h.: 6,1 cm (HOM ltsz. 71.20.50.) [*139. tábla 2–3*].

3–26. A nyakcsigolyák elülső részénél volt 24 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

3. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű berakott spirális mintával díszített opak üveggyöngy. Átm.: 1 cm.

4–13. 10 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöldes-fehér színű, kereszteződő berakott hullámvonallal, annak három közén 1-1 kidomborodó zöld színű szemmel díszített opak üveggyöngy. Átm.: 0,9–0,8 cm [*139. tábla 4–14, 254. tábla 12*].

14–15. 2 db zöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott opak üveggyöngy. Átm.: 1, illetve 0,7 cm [*139. tábla 15–16*].

16–28. 13 db zöld színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. Átm.: 0,7–0,6 cm (HOM ltsz. 71.20.53.) [*139. tábla 17–27*].

29–38. Ugyanott volt 10 db átfúrt kauri. H.: 2,1 cm (HOM ltsz. 71.20.54.) [*139. tábla 28–37*].

39. A nyakcsigolyák jobb oldalánál volt 1 db ezüstből préselt rombusz alakú dísz. Középpontját rombusz alakban lemélyedő rész emeli ki, szélén gyöngyözött keretet utánzó minta, sarkaiban pedig 1-1 lyuk látható. M.: 2×1,2 cm (HOM ltsz. 71.20.51.) [*139. tábla 38*].

40–56. A nyakcsigolyáknál 6 db, a bordákon, a medencén, valamint a bal oldali felkarcsont belső oldalán pedig 11 db préselt, kerek aranyozott bronzrozetta feküdt. Felületük koncentrikus mintákkal díszített,

szélüket gyöngyözött keret övezi. Átm.: kb. 2,6 cm (HOM ltsz. 71.20.52.) [*139. tábla 39–40*].

57. A jobb alkarcsontok alsó végein volt 1 db vékony, kerek átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott mindkét végén spirálisan kitöltött végű karperec. Átm.: kb. 6 cm, hv.: 0,25 cm (HOM ltsz. 71.20.55.) [*140. tábla 1*].
58. A bal alkarcsontok alsó végeihez közel helyezkedett el 1 db pödrött, elkeskenyedő végű bronz pántkarperec. Felületén kettős vonalból álló, poncolt farkasfogminta látható. M.: 7,6×6,5 cm, sz.: 1,1–0,7 cm (HOM ltsz. 71.20.56.) [*140. tábla 2*].

45. sír (1970., 35. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 230°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép a váz csontjainak nagy részét kimozdította, *in situ* helyzetben csak a csigolyák és a bordák egy része, valamint a medence maradt meg.

Melléklete: nem volt.

46. sír (1970., 36. sír) [*141. tábla 1*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 265°, sm.: ?, sh.: 60 cm, ssz.: 42 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek, a lábak csontjai jobb oldalt fekvő, térben kissé behajlított helyzetben voltak. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

47. sír (1970., 37. sír) [*141. tábla 2*]

Nő. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K 265°, sm.: ?, sh.: 205 cm, ssz.: 40–50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkarcsontok a felkarcsontra hegyes szögben a bordákon helyezkedtek el, így a kézcsontok a csigolyákon voltak, míg a bal alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőlegesen, az alsó csigolyákon feküdtek, a kézcsontok pedig így a medence felső szélére kerültek. Bolygatott. A sír keleti végét a munkagép roncsolta. A sírgödör déli oldalán kissé szabálytalan, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletek:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű, zárt bronzkarika. Átm.: 1,4 cm, v.: 0,15 cm (HOM ltsz. 71.20.57.) [*141. tábla 3*].
2. A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. Átm.: 2,3 cm, v.: 0,18 cm (HOM ltsz. 71.20.58.) [*141. tábla 4*].
3. A jobb kéz csontjai között volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egymás mellé hajló végű gyűrű. M.: 2×1,8 cm, hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 71.20.59.) [*141. tábla 5*].
4. A medence bal oldala alatt volt 1 db kerek agyag orsókarika. Átm.: 3,2 cm (HOM ltsz. 71.20.60.) [*141. tábla 6*].
5. A lábfejek csontjain volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal és aprókaviccsal soványított, kézikorongon készült agyagedény alj- és oldaltöredéke. Alján kereszt alakú fenékbélyeg látható. M.: 6,6 cm, f. átm.: 10,5 cm (HOM ltsz. 71.20.61.) [*141. tábla 7*].

48. sír (1970., 38. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: kb. 150 cm, ssz.: 50 cm. Bolygatott. Az egyik lábszárcsont egy részének kivételével a teljes váz csontjai kimozdultak, illetve megsemmisültek. A sírgödör valószínűleg lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

49. sír (1970., 39. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 280°, sm.: ?, sh.: kb. 150 cm, ssz.: 40–70 cm. Bolygatott. A vázból csupán egy koponyadarab, a karcsontok részei, bordadarabok, a medence egy része és a lábszárcsontok maradtak meg másodlagos helyzetben, a többi megsemmisült. A sírgödör téglalap alakú, nyugati végén kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

50. sír (1970., 40. sír)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka dúlta fel. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A kimozdult csontok között volt 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, sárgás-fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, piros-fehérfekete sugaras szemekkel díszített opak üveggyöngy, melynek háttere szürkére festett. M.: 1,7×1,2 cm (HOM ltsz. 71.20.62.) [*141. tábla 8*].
2. A kimozdult csontok között volt 1 db szürke színű, kettős kónikus, kerek agyag orsókarika. Átm.: 2,1 cm (HOM ltsz. 71.20.63.) [*141. tábla 9*].

51. sír (1970., 41. sír) [*138. tábla 6*]

Férfi. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 179 cm, ssz.: 65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén, míg a bal alkar- és kézcsontok a medence szélén és a combcsont felső részén feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

52. sír (1970., 42. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 50 cm (a gödör keleti végén). A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. *In situ* helyzetben csak a lábszárcsontok maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

53. sír (1970., 43. sír) [*138. tábla 7*]

Nő. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: 190 cm, ssz.: 55–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A koponya összetört, egy része elpusztult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati részén kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete:

1. A jobb alkarcsontok és az alsó csigolyák között feküdt 1 db kovácsoltvas kés, hegyével a keresztcsont irányába mutató helyzetben. Megsemmisült.

54. sír (1970., 44. sír) [*138. tábla 8*]

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: 160 cm, ssz.: 50–68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek, a jobb kéz csontjai az alsó bordákon helyezkedtek el. A lábak csontjai egymást keresztező helyzetben voltak, felül a jobb. Bolygatott. A koponyát munkagép semmisítette meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati felén szélesebb aknasír volt.

Melléklete:

1. Az alsó csigolyákon feküdt 1 db kovácsoltvas kés töredéke. Megsemmisült.

55. sír (1972. január 7., 45. sír) [*142. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 15°,[880] sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz felső részét a földmunka megsemmisítette.

Mellékletei:

1–4. Az alsó csigolyák és a medence jobb oldala mellett helyezkedett el 3 db, a bal combcsont alsó részének külső oldala felett pedig 1 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöld kereszteződő hullámvonallal, ennek közein 1-1 fekete közepű, piros alapon fehér és törtfehér sugaras mintákkal ellátott, kidomborodó szemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,3×1,2 cm (HOM ltsz. 73.26.10.) [*142. tábla 2*].
2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, fekete alapon piros-fehér sugaras, kidomborodó szemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,5×1,2 cm (HOM ltsz. 73.26.10.) [*142. tábla 3*].
3. 1 db barna színű, lapított gömb alakú, kereszteződő világos hullámvonallal díszített üveggyöngy. M.: 1,7×1 cm (HOM ltsz. 73.26.11. – megsemmisült) [*142. tábla 4*].
4. 1 db barnás-fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. M.: 1,3×1 cm (HOM ltsz. 73.26.12.) [*142. tábla 5*].
5. A keresztcsonton volt 1 db kerek préselt ezüstrozetta. Középpontjában kerek mezőből kiinduló ötlevelű palmettával díszített,[881] melyet gyöngyözött keret övez. Szélén négy felvarrásra szolgáló lyuk látható. Átm.: 2,8 cm (HOM ltsz. 73.26.5.) [*142. tábla 6*].

6–7. A medence bal oldalán és a bal combcsont alsó részén volt 1-1 db kerek, préselt ezüstrozetta. Felületén nyolcszirmú növényi minta látható, melyet a rozettát szélén gyöngyözött keret övez. Átm.: kb. 2,2 cm (HOM ltsz. 73.26.6–7.) [*142. tábla 7*].

8. A bal combcsont alsó részén – a 7. számú rozetta mellett – volt 1 db rombusz alakú ezüstből préselt dísz. Középpontjában lemélyedő rombusz alakú minta látható, széle rovátkolt díszítésű, sarkaiban felerősítésre szolgáló lyukak vannak. M.: 2×1 cm (HOM ltsz. 73.26.8.) [*142. tábla 8*].
9. A sírból került elő 1 db gomba alakú, fején sugaras rovátkolást utánzóan öntött díszítéssel ellátott bronz fülesgomb. H.: 1,3 cm (HOM ltsz. 73.26.4.) [*142. tábla 9*].
10. A bal alkarcsontok középrészén volt 1 db pödrött végű, körponcokkal díszített bronz pántkarperec. M.: 6,3×5,8 cm, sz.: 1,1–1 cm (HOM ltsz. 73.26.1.) [*142. tábla 10*].
11. A sírból került elő 1 db kerek átmetszetű, vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkarperec. M.: 7,2×7 cm, hv.: 0,38 cm (HOM ltsz. 73.26.2.) [*142. tábla 11*].
12. A sírból került elő 1 db ovális átmetszetű bronzgyűrű töredéke, mely két vége felé elvékonyodó. M.: 2,3 cm, hv.: 0,24×0,14 cm (HOM ltsz. 73.26.3.) [*142. tábla 12*].
13. A sírból került elő 1 db egyélű kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a háromszög átmetszetű penge hátának vonalában fut, hegye az éle felől egyenletesen csúcsba futó. M.: 8,2×1 cm (HOM ltsz. 73.26.9.) [*142. tábla 13*].

56. sír (1972. január 8., 46. sír) [*143. tábla 1*]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K 28°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén, míg a bal alkar- és kézcsontok erősebben behajlított helyzetben az alsó csigolyákon feküdtek.

Melléklete: nem volt.

[880] Ettől a sírtól kezdődően a tájolás mérése az előzőektől eltérően történt, azonban a temetőtérkép alapján azok ugyancsak Ny–K-i tájolásúak voltak (K. Végh 1993, 57. 10. jegyzet).

[881] Bollók 2015, 257.

57. sír (1972. január 8., 47. sír) [*143. tábla 2*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 27,5°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A vázból csak a gerinccsigolyák egy része, a bordák és a jobb felkarcsont maradt meg *in situ* helyzetben, a többit a munkagép kimozdította vagy megsemmisítette.

Melléklete: nem volt.

58. sír (1972. január 8., 48. sír) [*143. tábla 3*]

Férfi. Csv. h.: 150 cm (a nyakcsigolyákig), t.: Ny–K 30°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak, szorosan egymás mellett vagy kissé egymáson. Bolygatott. A váz koponyája hiányzott.

Melléklete: nem volt.

59. sír (1972. január 11., 49. sír) [*143. tábla 4*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a munkagép teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

60. sír (1972. január 11., 50. sír) [*143. tábla 5*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a munkagép teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

61. sír (1972. május 18., 51. sír) [*144. tábla 1*]

Férfi. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Valószínűleg a váz lábcsontjainak jobb oldalán, orr részével nyugati irányban, oldalára dőlve feküdt a ló koponyája, mellette pedig a lábak csontjai, patarészükkel nyugati, illetve keleti irányba fektetve. Bolygatott. A sírt a földmunkagép nagyrészt feldúlta.

Mellékletei:

1–2. A lócsontok környezetében került elő 2 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Lapos száraik külön nyak nélkül kapcsolódnak az enyhén trapéz alakú fülekhez, melyek a kengyelszíj számára téglalap alakban áttörtek. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 15,2×12,8, illetve 15,1×13 cm (HOM ltsz. 73.26.25–26.) [*144. tábla 2–3*].

3–? Ugyanott került elő néhány vastöredék is. Elvesztek.

62. sír (1972. május 18., 52. sír) [*143. tábla 6*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya, mindkét kar csontjai és a medence is kimozdult.

Melléklete: nem volt.

63. sír (1972. június 12., 53. sír) [*145. tábla 1*]

Fiatal leány. Csv. h.: 110 cm, t.: Ny–K 38°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz enyhén jobb oldalt fekvő helyzetben volt, mindkét alkar- és kézcsontjai a medencén voltak. Bolygatott. A munkagép néhány csontot kimozdított.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyák bal oldala mellett volt 1 db Iszmail ibn Ahmad (uralkodott: 892–907) sási, a 906/907. évben vert, két egymás melletti ponton, azonos irányból átlyukasztott ezüstdirheme (HOM ltsz. 73.26.30.).[882]

2–15. A nyakcsigolyák bal oldalánál az érme mellett és a váz jobb oldalán egy kimozdult csigolya mellett 14 db üveggyöngy volt, melyek megfigyelhető darabjai az alábbi típusokba sorolhatók:

2. 1 db lapított gömb alakú, kereszteződő hullámvonallal, annak közein 1-1 virágszemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,4×1 cm. Elveszett [*145. tábla 2*].
3. 1 db barna színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy. M.: 1×0,6 cm [*145. tábla 3*].
4. 1 db barna színű, hasáb alakú, oldalán gerezdelt üveggyöngy. Elveszett.
5. 1 db barna színű lapos üveggyöngy. M.: 1×0,8 cm (HOM ltsz. 73.26.32–34.) [*145. tábla 4*].

6–15. Bizonytalan típusú gyöngyök. Megsemmisültek.

16. A sírföldből került elő 1 db gomba alakú, fején sugárirányú rovátkolást utánzóan öntött bronz fülesgomb. M.: 1,5 cm (HOM ltsz. 73.26.31.) [*145. tábla 5*].
17. A bal alkarcsontok külső oldalán volt 1 db hosszúkás vastárgy. Elveszett.

18–19. A bal combcsont felső részének belső oldalán és annak külső oldalától mintegy 20 cm-re, a sírföldben volt 2 db barna és szürke színű, homokkal soványított agyagedény oldaltöredéke. M.: 4,1×3, illetve 3,4×2,7 cm (HOM ltsz. 73.26.35–36.) [*145. tábla 6*].

Megjegyzés: a jobb alkarcsontok középrészén zöld színű patina volt megfigyelhető, de karperec nem került elő.

64. sír (1972. június 13., 54. sír) [*145. tábla 7*]

Nő. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny–K 46,5°, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A jobb alkarcsontok végei az alsó csigolyákon, míg a kézcsontok azokra merőleges helyzetben, részben a keresztcsonton feküdtek. A bal alkar- és kézcsontok pedig a medencén voltak. A vállak csontjai erősen felhúzott helyzetben feküdtek.

Melléklete:

1. A medence bal oldalától mintegy 20 cm-re helyezkedett el 1 db jellegtelen agyagedény-töredék. Elveszett.

[882] K. Végh 1993, 92, 19. kép 53. 1 a–b; Kovács 2011, 179.

65. sír (1972. június 14., 55. sír) [*145. tábla 8*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 43 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A földmunka során elpusztult vázból csak néhány csont maradt meg.

Melléklete:

1. Másodlagos helyen került elő 1 db „*hajkarika*".[883] Elveszett.

66. sír (1972. június 14., 56. sír) [*145. tábla 9*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 48°, sm.: 58 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A váz medencétől lefelé eső részét földmunka semmisítette meg.

Mellékletei:

1–2. A nyakcsigolyáknál volt 2 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db barna színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak három közén 1-1 fehéres színű, kidomborodó szemmel díszített üveggyöngy. M.: 1,3×0,7 cm [*145. tábla 10*].
2. 1 db fehér színű, lapított gömb alakú üveggyöngy. Átm.: 0,4 cm (HOM ltsz. 73.26.38–39.) [*145. tábla 11*].
3. Ugyanott volt 1 db átfúrt állatfog. M.: 4,3×1,1 cm (HOM ltsz. 73.26.37.) [*145. tábla 12*].

4–5. A váz bal oldalánál és a sír végében volt 1-1 db agyagedény-töredék. Elvesztek.

67. sír (1972. június 14., 57. sír) [*145. tábla 13*]

Férfi. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny–K 49°, sm.: 54 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A bal alkar- és kézcsontok az alsó bordákon, illetve a keresztcsont felső részén, míg a jobb alkar csontjai a felkarra hegyes szöget bezáró helyzetben a bordákon és a csigolyákon voltak, a kézcsontok pedig arra csaknem merőlegesen, a medence irányába mutató helyzetben. A jobb lábszár csontjai kissé behajlított helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.

68. sír (1972. június 15., 58. sír) [*146. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K 44°, sm.: 56 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kézcsontok a medencén voltak egymáson, felül volt a jobb. Bolygatott. A bal lábszár csontjait a munkagép mozdította ki.

Melléklete:

1. A jobb alkarcsontok felső végénél volt 1 db pödrött végű bronz pántkarperec. Felületén kettős rovátkolt farkasfogminta látható. M.: 6,3×5,7 cm, sz.: 1,2–1 cm (HOM ltsz. 73.26.40.) [*146. tábla 2*].

69. sír (1972. június 15., 59. sír) [*146. tábla 3*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 52,5°, sm.: 20 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép a sírt csaknem teljesen feldúlta és megsemmisítette, *in situ* helyzetben csak a bal lapocka és a bordák voltak.

Mellékletei:

1. A csontok között volt 1 db kerek átmetszetű vas huzalkarika töredéke. Átm.: 3,3 cm (HOM ltsz. 73.26.41. – elveszett) [*146. tábla 5*].
2. A váztól kb. 80 cm-re helyezkedett el 1 db vörösesbarna színű, homokkal és aprókaviccsal soványított, kihajló, lekerekített peremmel, oldalán bekarcolt hullámkötegekkel díszített korongolt agyagedény. M.: 11,8 cm, sz. átm.: 10,5 cm, f. átm.: 6,3 cm (HOM ltsz. 73.26.43. – elveszett) [*146. tábla 6*].
3. Az agyagedény mellett volt 1 db barna színű, lapított gömb alakú, zöld színű középrésszel, azt övezően barna alapon piros-fehér sugaras szemekkel ellátott opak üveggyöngy. M.: 1,5×1,3 cm (HOM ltsz. 73.26.42.) [*146. tábla 4, 254. tábla 11*].

70. sír (1972. június 15., 60. sír) [*146. tábla 7*]

Férfi. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K 52°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kézcsontok a felkarcsontokra hegyesszögben fekvő helyzetben voltak, így a kézcsontok a szegycsontnál helyezkedtek el. Bolygatott. Az alsó csigolyák környékét földmunka bolygatta.

Melléklete:

1. A medence jobb felső széle és az alsó csigolyák között volt 1 db jellegtelen agyagedény-töredék. Elveszett.

71. sír (1972. június 16., 61. sír) [*146. tábla 8*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A földmunka során csaknem teljesen elpusztult sír, mindössze néhány csigolya, borda és karcsonttöredék maradt meg belőle.

Melléklete: nem volt.

72. sír (1972. június 19., 62. sír) [*146. tábla 9*]

Férfi. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny–K 44–44,5°, sm.: 60–70 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a felkarcsontra merőleges helyzetben az alsó bordákon és csigolyákon feküdtek, míg a bal alkar és kézcsontok a medencén és a keresztcsonton.

Melléklete:

1. A jobb lábszárcsontok felső részének külső oldalától mintegy 20 cm-re, a térd csontjainál kb. 10 cm-rel mélyebben volt 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű (?),

[883] K. Végh 1993, 58.

nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,6×1,4 cm (HOM ltsz. 73.26.44.) [*146. tábla 10*].
Megjegyzés: a nyílcsúcs körül néhány apró csont volt.

73. sír (1972. június 19., 63. sír) [*147. tábla 1*]
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 46°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A földmunka során a lábszárcsontok kivételével a teljes váz csontjai kimozdultak, illetve elpusztultak.
Mellékletek:
1. A csontok közelében volt 1 db kovácsoltvas kés töredéke. M.: 3×1,2 cm (HOM ltsz. 73.26.45. – elveszett).
2. A csontok közelében volt 1 db szürke és 1 db kívül barna, belül szürke színű, homokkal soványított agyagedény-töredék. M.: 2,7×2,8, illetve 3,5×3 cm (HOM ltsz. 73.26.46.) [*147. tábla 2–3*].
3. A csontok közelében volt 1 db égetett agyagtömb. Megsemmisült.

74. sír (1972. június 19., 64. sír) [*147. tábla 4*]
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 42,5°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép a sír nagy részét elpusztította, a vázból csupán a lábszárcsontok maradtak meg.
Melléklete: nem volt.

75. sír (1972. június 20., 65. sír) [*147. tábla 5*]
Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 44°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép a sír jelentős részét feldúlta, a vázból *in situ* helyzetben csak a csigolyák egy része, a jobb oldali bordák és a felkarcsontok maradtak meg.
Mellékletei:
1–2. A váz bal oldalánál volt 1 db szürke és 1 db barna színű, homokkal soványított agyagedény oldaltöredék. M.: 3,6×3, illetve 2,7×2,5 cm (HOM ltsz. 73.26.46.) [*147. tábla 6*].

76. sír (1972. június 20., 66. sír) [*147. tábla 7*]
Gyermek. Csv. h.: 96 cm, t.: Ny–K 43°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz bal oldali csontjait a földmunka enyhén kimozdította.
Melléklete:
1. A koponya alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2,3×2,1 cm, hv.: 0,15 cm (HOM ltsz. 73.26.47.) [*147. tábla 8*].

77. sír (1972. június 22., 67. sír) [*147. tábla 9*]
Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 39°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkar- és kézcsontok a medence szélén és a combcsont felső végén feküdtek. Bolygatott. A munkagép a váz koponyáját megsemmisítette.
Mellékletei:
1. A jobb felkarcsont és a bordák között volt 1 db kerek, kúpos köpűvel ellátott, rombusz átmetszetű pengével rendelkező kovácsoltvas lándzsa (?), hegyével a koponya irányába mutató helyzetben. M.: 13,8×2,7 cm (HOM ltsz. 73.26.48.) [*147. tábla 10*].
2. Alatta volt 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben. M.: 9,8×2,1 cm (HOM ltsz. 73.26.49.) [*147. tábla 11*].
3. A jobb felkarcsont alsó felének külső oldalán volt 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben. M.: 7×2,3 cm (HOM ltsz. 73.26.50.) [*147. tábla 12*].

78. sír (1972. június 23., 68. sír) [*148. tábla 1*]
Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K 40°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek, míg a bal részben a medence alatt.
Mellékletei:
1. A bal combcsont középső része felett mintegy 10 cm-re helyezkedett el 1 db pödrött végű bronz pántkarperec. M.: 6,8×7 cm, sz.: 0,9 cm (HOM ltsz. 73.26.53.) [*148. tábla 2*].
2–3. A koponya jobb oldalától kb. 10 cm-re és a koponya mellett, tüskéjével a földbe szúrva volt 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott és 1 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8,6×2,9 cm, illetve 6,3×2,8 cm (HOM ltsz. 73.26.51–52. – az 51. számú elveszett) [*148. tábla 3–4*].
4–5. A bal kulcscsonton és a keresztcsonton volt 1-1 db csiszolt csonteszköz, ár vagy bogozó. H.: 12,5, illetve 11,2 cm (HOM ltsz. 73.26.28.1–2.) [*148. tábla 5–6*].

79. sír (1972. június 23., 69. sír) [*149. tábla 1*]
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 42°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Az egyik lábszár csontjainak kivételével a sírt a földmunka teljesen elpusztította.
Melléklete:
1. A csontoktól kb. 30 cm-re került elő egy szögletes átmetszetű, pálca alakú vastárgy. H.: 9,8 cm (HOM ltsz. 73.26.55.) [*149. tábla 2*].
Megjegyzés: a sírról készült rajzon látható továbbá 1 db agyagedény (2) és 1 db agyagedény-töredék (3) is.

80. sír (1972. június 23., 70. sír) [*149. tábla 3*]
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által elpusztított

váz csontjai közül csak egy koponyatöredék és egy lábszárcsont maradt meg.

Melléklete: nem volt.

81. sír (1972. június 30., 71. sír) [*149. tábla 4*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A földmunka során a váz csontjai másodlagos helyre kerültek.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a sírföldből ős- és Árpád-kori agyagedény-töredékek, kő- és csiszolt csonteszközök kerültek elő.

82. sír (1972. június 30., 72. sír) [*149. tábla 5*]

Nő (?). Csv. h.: ?, t.: Ny–K 46°, sm.: 86 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt a munkagép bolygatta, részben meg is semmisítve a váz csontjainak egy részét.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a sírrajzon a combcsontok között 1 db agyagedény-töredék (1) látható.

83. sír (1972. augusztus 31., 73. sír) [*149. tábla 6*]

Nő (?). Csv. h.: ?, t.: Ny–K 26,5°, sm.: 56 cm, sh.: ?, ssz.: 68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sír nyugati végét földmunka bolygatta, illetve semmisítette meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

Szórványleletek:

Az 1–4. sírból kerültek elő:

1–? Gyöngyök. Elvesztek.

3. Agyagedény. Elveszett.

1972. évi szórványleletek:

1. 1 db bronzból készült, B típusú gömbsorcsüngős fülbevaló karikája. Alsó részén hurkos kialakítás szolgált a csüngő beakasztására, felső részén pedig a huzal fekvő U alakban történt meghajlítása gátolta meg annak fülben történő átfordulását. M.: 2,7×1 cm (HOM ltsz. 73.26.24.) [*150. tábla 1*].
2. 1 db barna színű bevonattal ellátott, lapított gömb alakú, kereszteződő zöld színű hullámvonallal, annak közein 1-1 barna közepű, barna alapon piros-zöld sugaras kidomborodó virágszemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,5×1,4 cm (HOM ltsz. 73.26.20.) [*150. tábla 2*].
3. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, kereszteződő zöld színű hullámvonallal, annak közein 1-1 fekete közepű, piros alapon fehér sugaras kidomborodó virágszemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,4×1,3 cm (HOM ltsz. 73.26.21.) [*150. tábla 3*].

4–9. 6 db huzalkarika:

4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű karika. M.: 2,2×1,9 cm, hv.: 0,12 cm (HOM ltsz. 73.26.22.1.) [*150. tábla 4*].
5. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egymás mellé hajló végű karika. M.: 2,1×1,8 cm, hv.: 0,11 cm (HOM ltsz. 73.26.22.2.) [*150. tábla 5*].
6. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű karika. M.: 2×1,8 m, hv.: 0,13 cm (HOM ltsz. 73.26.22.3.) [*150.tábla 6*].
7. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. Hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 73.26.22.4.) [*150. tábla 7*].
8. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2,2×1,7 cm, hv.: 0,12 cm (HOM ltsz. 73.26.14.) [*150. tábla 8*].
9. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egymás mellé hajló végű karika. M.: 2×1,8 cm, hv.: 0,13 cm (HOM ltsz. 73.26.66.) [*150. tábla 9*].
10. 1 db veretrátétes ezüst pántkarperec. Kiszélesedően lekerekített végein 1-1 kisebb kéttagú csüngős veret alsó tagját idéző veret látható, melynek gyöngyözött kerettel övezett középrészében sötétkék színű, áttetsző üvegbetét helyezkedik el. Felerősítése a veretek hossztengelyében lévő két szegeccsel történt. M.: 6,6×5,6 cm, sz.: 1 cm (HOM ltsz. 73.26.16.) [*150. tábla 10, 258. tábla 9*].
11. 1 db kiszélesedően lekerekített végű, közepén gerincelt bronz pántkarperec egymásra hajló végekkel. M.: 4,5×4,1cm, sz.: 1–0,8 cm (HOM ltsz. 73.26.18.) [*150. tábla 11*].
12. 1 db pödrött végű bronz pántkarperec, felületén két sorban pontkörminták sorakoznak. Sz.: 0,9 cm (HOM ltsz. 73.26.56.) [*150. tábla 12*].
13. 1 db gomba alakú, fején sugárirányú rovátkolást utánzóan öntött mintával díszített bronz fülesgomb. H.: 1,1 cm (HOM ltsz. 73.26.23.) [*151. tábla 1*].
14. 1 db agancsból készült, ívelt, ovális átmetszetű, szélesebb végén átfúrt bogozó. H.: 13,7 cm (HOM ltsz. 73.26.69.) [*151. tábla 2*].
15. 1 db csontból készült, rombusz átmetszetű ár vagy bogozó. H.: 12,5 cm (HOM ltsz. 73.26.70. – elveszett) [*151. tábla 3*].
16. 1 db vaskarika töredéke. M.: 4×2,3 cm (HOM ltsz. 73.26.62.) [*151. tábla 4*].
17. 1 db lapos vaskarika töredékei. Átm.: kb. 5 cm. Elveszett [*151. tábla 5*].
18. 1 db kissé téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5×4,8 cm (HOM ltsz. 73.26.60.) [*151. tábla 6*].
19. 1 db enyhén ívelt pengéjű, csónak alakú keresztvassal ellátott kovácsoltvas szablya. Átfúrt markolatánál a hüvely ezüst (?) veretének nyoma látható. H.: 49,7 cm (HOM ltsz. 74.17.1. – elveszett) [*152. tábla 1*].
20. Tegezvasalások. H.: 5,5, illetve 17,5 cm (HOM ltsz. 73.26.61.; 73.26.19.) [*152. tábla 2*].

21–22. Legalább 2 db zablához tartozó csuklós szájvas. H.: 8,6, illetve 8,5 cm (HOM ltsz. 73.26.71.) [*151. tábla 7–8*].

23. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos szárához külön nyak nélkül kapcsolódik a téglalap alakú, a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört fül. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 13×9,8 cm (HOM ltsz. 73.26.57.) [*152. tábla 3*].

25. 1 db derékszögű vastárgy. M.: 4,5×1 cm (HOM ltsz. 73.26.63.) [*151. tábla 9*].

26. 1 db vastárgy (HOM ltsz. 73.26.64.).

27. 1 db vaskarika töredéke. M.: 3,8×1 cm (HOM ltsz. 73.26.65.) [*152. tábla 4*].

28. 1 db szürke, barna foltos, homokkal és aprókaviccsal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, oldalán bekarcolt hullám- és csigavonalas díszítésű, kézikorongolt agyagedény. Alján kereszt alakú fenékbélyeg látható. M.: 8,2 cm, sz. átm.: 8,5 cm, f. átm.: 6,5 cm (HOM ltsz. 73.26.15.) [*152. tábla 5*].

29. 1 db szürkésbarna színű, homokkal és aprókaviccsal soványított, kihajló peremmel ellátott, bekarcolt hullám- és vonalköteggel díszített, kézikorongolt agyagedény. M.: 14,4 cm, sz. átm.: 10,6 cm, f. átm.: 8,6 cm (HOM ltsz. 73.26.17.) [*152. tábla 6*].

41.3. ÉRTÉKELÉS

A homokbányában 1950-ben 2 (5–6.), 1959-ben 4 (7–10.), 1970-ben 44 (11–54.), 1972-ben pedig 29 sírt (55–83.) dokumentáltak, az első 4 temetkezés pedig 1950. augusztus 20-án került elő (1–4.). Ez utóbbiakat K. Végh Katalin ugyan nem sorolta a 10. századi temető sírjai közé, azonban a Megay Géza által népvándorlás kori[884] temetkezésekként meghatározott sírok bizonyára a honfoglalás koriak közé tatoztak. Erre jelentésének szövegkörnyezete mellett azok tájolása és elhelyezkedése is utal, továbbá az a tény, hogy Megay másutt is a népvándolás kori meghatározással illette a 10–11. századi sírokat. Így tehát összesen 83 feltárt vagy megfigyelt sír ismert. Ezzel a számmal azonban a temető erősen töredékesnek tekinthető, az egykori síroknak legkevesebb fele elpusztulhatott az évtizedekig tartó homokbányászat során.[885] Más részük pedig gyakran szenvedett bolygatást, az 1970. évi ásatáson megfigyelhető volt, hogy *in situ* helyzetben csak a mélyebben fekvő sírok maradtak.[886]

Az 1950-ben [*87. kép 1*] és 1959-ben előkerült sírok valószínűleg a homokdomb déli oldalán lehettek. Az 1970-ben [*87. kép 2*] és 1972-ben [*87. kép 3*] feltárt temetőrészletek egymáshoz való helyzete sajnos nem ismert, mert az 1972. évi homokkitermelés a korábbi feltárás mérési pontjait megsemmisítette. Mivel azonban a bányaművelés a domb déli irányába haladt, így az 1972-ben feltárt sírok a korábbiaktól délre helyezkedhettek el.[887]

A temető szerkezetét a nagyfokú pusztítás miatt nehéz lenne rekonstruálni, néhány esetben azonban sűrűbb, szabályosabb sorok is megfigyelhetők a feltárt részeken. A sírok a korszakban általános Ny–K-i tájolási irányhoz alkalmazkodtak, ettől azonban északi és déli irányú eltérések is megfigyelhetők. A sírgödrökről a bolygatás és a homokos talaj okozta megfigyelési nehézségek miatt nagyon kevés információval rendelkezünk, az ismert esetekben ezek téglalap alakú aknasírok voltak, épített szerkezet nyomai nem voltak megfigyelhetők. Alapterületük többségében 0,8–1,9 m² között változott, mélységüket az 1972. évi síroknál a felső talajréteg gépi eltávolítása miatt nem lehetett dokumentálni, az 1970-ben előkerült temetkezések esetében viszont 40-60 cm között változott.[888] Természetesen lehettek ennél sekélyebb, illetve voltak mélyebb, 80-90 cm mély sírgödrök is. A sírokba temetett személyek között feltűnő a gyermek- és csecsemősírok alacsony száma, ezek hiányára csontjaik gyengébb megtartása, illetve sírgödreik kisebb mélysége is magyarázatul szolgálhat.[889] Összességében 20 női, 21 férfi-, 19 gyermektemetkezés ismert, a 4 bizonytalan és a 19 felnőtt korú, ám bizonytalan nemű váz mellett. A sírokba az elhunytakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették, a 41. sírban a lábak a bal oldalon felhúzott helyzetben, míg a 44. sírban a bokánál egymáson keresztben feküdtek.[890] Változó mértékben a jobb oldalon fekvő, térdben behajlított lábakkal 3 felnőttet és 1 gyermeket temettek el (12., 21., 32., 46.) a temető 1970-ben feltárt részében. Esetenként megfigyelhető volt a lábaknak a felsőtest vonalához mérten ferde elhelyezése is (24–25., 58.). A karok fektetése jóval változatosabb volt: mindkettő a test mellett, egyik vagy másik a has vagy a mellkas tájára helyezve, vagy mindkettő behajlítva.

884 HOM R. A. 739-69.
885 Révész 1994, 61; Révész 1996b, 399.
886 Kemenczei–K. Végh 1971, 513.
887 K. Végh 1993, 53.
888 K. Végh 1993, 60.
889 Kovács 2015a, 31, 40.
890 K. Végh 1993, 60.

87. kép. Kistokaj-Homokbánya, 1: az 1950-ben feltárt sírok, 2: az 1970-ben feltárt sírok, 3: az 1972-ben feltárt sírok, elpusztult vagy nagymértékben feldúlt sír (○), megfigyelt temetkezés (←)

Koporsó famaradványai csupán a 15. sírban voltak megfigyelhetők,[891] míg a 12. és a 40. sírban az elhunytakat valószínűleg gyékénybe csavarva temethették el.[892]

A temető egyetlen szuperpozíciója a 32–33. számú síroknál volt dokumentálható, ahol a 32. számú volt a fiatalabb, sírgödrének megásásakor a 33. sír északi felét megbolygatták.[893] A 8. számú csecsemő váza pedig „*közvetlen*"[894] a 7. számú férfi felett 20 cm-el feküdt, ebben az esetben talán egy utántemetés nyoma bukkant fel.

Sajnos a leletanyag minden bizonnyal hiányos, erre időnként azok az esetek is utalnak, amikor az egykori fémtárgyat csak a csonton megfigyelhető patina jelezte (36., 38., 63.).

Az ékszerkészletben a fejékszerek között a *fülbevalók* két fő típusa bukkan fel. A honfoglaló magyarságra jellemző *gömbsorcsüngős* változat B típusai a 15., 34. és 44. sírból, továbbá szórványként kerültek elő. Párosan voltak az ezüstből készült fülbevalók a 15. és a 44. sírban a koponya alatt, illetve annak két oldalán, míg a 34. számú temetkezésben csupán 1 db ezüstből készült változat volt a jobb oldali csecsnyúlványnál. Szórványként további 1 db bronz fülbevaló karikája került elő. A 15. sír fülbevalóit 4 db szív alakú lemezcsüngővel ellátott lánc kötötte össze. A lánc a fülbevalók karikájához 1-1 sodrott, mindkét végén hurkos fémszállal kapcsolódott. Ez a megoldás ritka a fülbevalókat összekötő láncok esetében, hiszen azok a fülbevalókhoz többségükben az utolsó láncszem, vagy egy nagyobb átmérőjű huzalkarika segítségével kapcsolódtak.[895] Ritka példáit a kistokaji mellett mindössze egy szentesi,[896] és egy vajdasági sír-

[891] K. Végh 1993, 60.
[892] K. Végh 1993, 61.
[893] K. Végh 1993, 60.
[894] HOM R. A. 739-69.
[895] Horváth 2004, 465.
[896] Langó–Türk 2003.

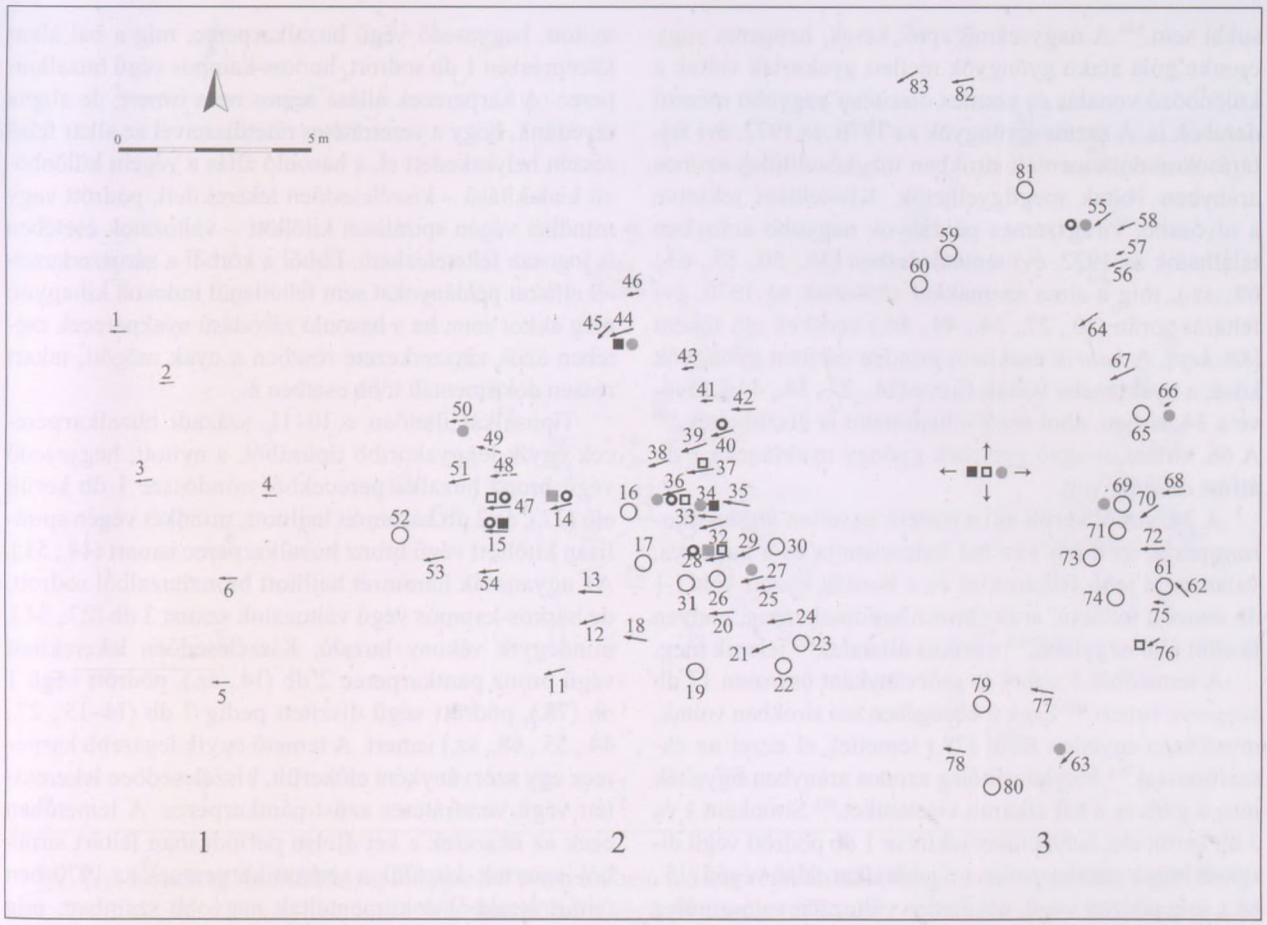

88. kép. Kistokaj-Homokbánya, ékszerek a temetőben: gömbsorcsüngős fülbevalók (■), szőlőfürtdíszes fülbevalók (■), nyitott végű huzalkarikák (□), szemesgyöngyök (●), gyűrűk (○) a temetőben

ból[897] előkerült lánc esetében ismerem. Mivel a lemezes csüngők fülein textillenyomat volt megfigyelhető,[898] így feltehető, hogy azt nem a haj, hanem valamilyen kendő vagy textil fejfedő felett viselték.

A másik jellemző fülbevalótípust a *szőlőfürtdíszes* változat képviseli, ebből a 14. sírba temetett nő 6 db-ot, míg a 28. sírban nyugvó nő 4 db-ot viselt, bizonyára életükben sem fülükben, hanem valamilyen szerves anyagú elemhez kapcsolva.

Az említett két fülbevalótípus egy síron belül nem keveredett egymással, mint ahogy a szőlőfürtösök esetében megfigyelhető több pár fülbevaló viselete sem ismert a gömbsorcsüngősöket tartalmazó sírokból. Ez feltétlenül eltérő csoportok viseleti különbségére utal. A gömbsorcsüngős változatok nagyrészt az 1970-ben feltárt temetkezésekből, míg a szőlőfürtösök kizárólagosan innen kerültek elő [*88. kép*].

Fejékszerként viselt *sima, nyitott végű huzalkarika* biztosan 4 sírból került elő. Női sírokban 2 db a váz állkapcsán lévő szőlőfürtös fülbevalók és a koponya alatt ezüstből és bronzból készült változatban (28.), a koponya két oldalán bronzból, itt az egyik egy zárt példány volt (47.), további 1 db bronzból pedig a koponya alatt dokumentált (36.). Férfisírban 2 ezüstből készült db a koponya két oldalán (37.), míg egy gyermek mellett 1 db ezüstkarika a koponya alatt volt megfigyelhető. A szórványként előkerült leletanyag is tartalmaz ilyen felhasználásúnak is meghatározható darabokat. Ezek a karikák – legalábbis a biztosabban fejékszerként meghatározható darabok – többségében a temető 1970-ben feltárt részéből ismertek [*88. kép*].

A *gyöngyök* minden esetben női és gyermeksírokból kerültek elő, melyek döntően a nyakláncba voltak fűzve, de nem zárhatjuk ki a hajfonatot, a hajfonatkorongokat tartó szíjakat, s esetleg ingnyakat díszítő felhasználá-

[897] Radičević–Špehar 2015, 149, *Fig.* 6.
[898] K. Végh 1993, 54.

sukat sem.[899] A nagyszámú apró, kerek, hengeres vagy csonka gúla alakú gyöngyök mellett gyakoriak voltak a különböző vonalas és szemes díszítésű nagyobb méretű darabok is. A szemesgyöngyök az 1970. és 1972. évi feltárásokon dokumentált sírokban megközelítőleg azonos arányban voltak megfigyelhetők. Kivitelüket tekintve a nívósabb, virágszemes példányok nagyobb arányban találhatók az 1972. évi temetőrészben (36., 50., 55., 63., 69., sz.), míg a sima szemekkel ellátottak az 1970. évi feltárás során (10., 27., 34., 44., 66.) kerültek elő főként [*88. kép*]. A *kauri*k csaknem minden esetben gyöngyök közé, a nyakláncba voltak fűzve (14., 27., 34., 44.), kivéve a 34. sírban, ahol azok a hajfonatot is díszíthették.[900] A 66. sírban nyugvó gyermek gyöngy nyakláncán 1 db átfúrt *állatfog* volt.

A 34. sírból került elő a temető egyetlen *hajfonatkorong*párja, itt a női váz bal kulcscsontja és a koponya, valamint a jobb felkarcsont és a bordák között volt 1-1 db ónozott felületű, áttört bronz hajfonatkorong, melyen fa előtt álló négylábú,[901] mítikus állatalak[902] jelenik meg.

A temetőből 8 sírból és szórványként összesen 17 db *karperec* ismert.[903] Ezek többségében női sírokban voltak, mindössze egyetlen férfit (78.) temettek el ezzel az ékszertípussal.[904] Megközelítőleg azonos arányban figyelték meg a jobb és a bal alkaron viseletüket.[905] Síronként 1 és 3 db került elő, helyzetüket tekintve 1 db pödrött végű díszített bronz pántkarperecet a jobb alkar felső végén (15., 68.), míg pödrött végű, díszítetlen változatát valószínűleg másodlagos helyzetben – a bal csukló tájáról (?) elmozdulva – egy sírban dokumentálták (78.). 2 db spirálisan kitöltött végű karperec az alkarok alsó, csukló közeli részén volt a 34. sírban. 1 db pödrött végű bronz pánt- és 1 db spirálisan kitöltött végű bronz huzalkarperec pedig az alkarok alsó végeinél (44.) helyezkedett el. 1 db pödrött végű bronz pánt- és 1 db mindkét végén spirálisan kitöltött végű bronz huzalkarperec – melyek közül csak előbbi helyzete ismert – az alkar közepén volt (55.). Érdekes módon amikor 2 db karperecet tartalmazott a sír, azok nem minden esetben szimmetrikusan helyezkedtek el: a 14. számú női sírban mindkét – a pödrött és a kiszélesedően lekerekített végű – pántkarperec is az elhunyt jobb csukló közeli részén volt. 3 db – különböző típusú – karperec egyedül a 27. számú sírból ismert, ebből a jobb alkar felső végén 1 db pödrött végű pánt- és 1 db nyitott, hegyesedő végű huzalkarperec, míg a bal alkar középrészén 1 db sodrott, hurkos-kampós végű huzalkarperec. A karperecek állása sajnos nem ismert, de aligha tévedünk, hogy a veretrátétes rátétdíszeivel az alkar felső részén helyezkedett el, s hasonló állás a végein különböző kialakítású – kiszélesedően lekerekített, pödrött vagy mindkét végén spirálisan kitöltött – változatok esetében is jogosan feltételezhető. Ebből a körből a zárószerkezettel ellátott példányokat sem feltétlenül indokolt kihagyni, még akkor sem, ha a hasonló záródású nyakperecek esetében azok zárszerkezete részben a nyak mögött, takart részen dokumentált több esetben is.

Típusaikat illetően a 10–11. századi huzalkarperecek egyik leggyakoribb típusából, a nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperecekből mindössze 1 db került elő (27.), és 2 db háromrét hajlított, mindkét végén spirálisan kitöltött végű bronz huzalkarperec ismert (44., 55.). Az ugyancsak háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, de hurkos-kampós végű változatok száma 3 db (27., 34.), mindegyik vékony huzalú. Kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec 2 db (14., sz.), pödrött végű 1 db (78.), pödrött végű díszített pedig 7 db (14–15., 27., 44., 55., 68., sz.) ismert. A temető egyik legszebb karperece egy szórványként előkerült, kiszélesedően lekerekített végű veretrátétes ezüst pántkarperec. A temetőben ezek az ékszerek a két utolsó periódusban feltárt sírokból ismertek, közülük a sodrott karperecek az 1970-ben feltárt sírokból dokumentáltak nagyobb számban, míg a díszített pödrött végűek elterjedése egyenletesnek mondható [*89. kép*].

Mindössze 8 db gyűrű került elő a temetőből, ezek a bal gyűrűsujjon (15.), másodlagos helyzetben – valószínűleg a bal kéz csontjairól elmozdulva – a bal combcsont középrészének helyén (14.), vagy a jobb kézen (40., 47.) voltak. 1-1 db mindkét kézen lehetett a 28. számú sírban. A gyűrűk egy kivétellel (40.) női sírokba kerültek.[906] 3 sírban voltak együtt karperecekkel, ezek közül mindhárom esetben pödrött végű, díszített pántkarperecek is voltak közöttük (14–15., 55.). Az egyszerűbb darabok mellett több kiszélesedő fejjel ellátott, díszített vagy díszítetlen zárt karikagyűrű, 1 db Keszi 1999, A2 típusú[907] bronz karikagyűrű (28.) és 1 db pajzs alakúan kiszélesedő fejű, poncolt és kidomborodó mintákkal díszített gyűrű ismert (14.). A 36. sír bronzból öntött

[899] K. Végh 1993, 65.
[900] K. Végh 1993, 65.
[901] Bollók 2015, 350.
[902] Révész 2014a, 440.
[903] K. Végh 1993, 66.
[904] K. Végh 1993, 67.
[905] K. Végh 1993, 67.
[906] K. Végh 1993, 66.
[907] Keszi 1999, 134.

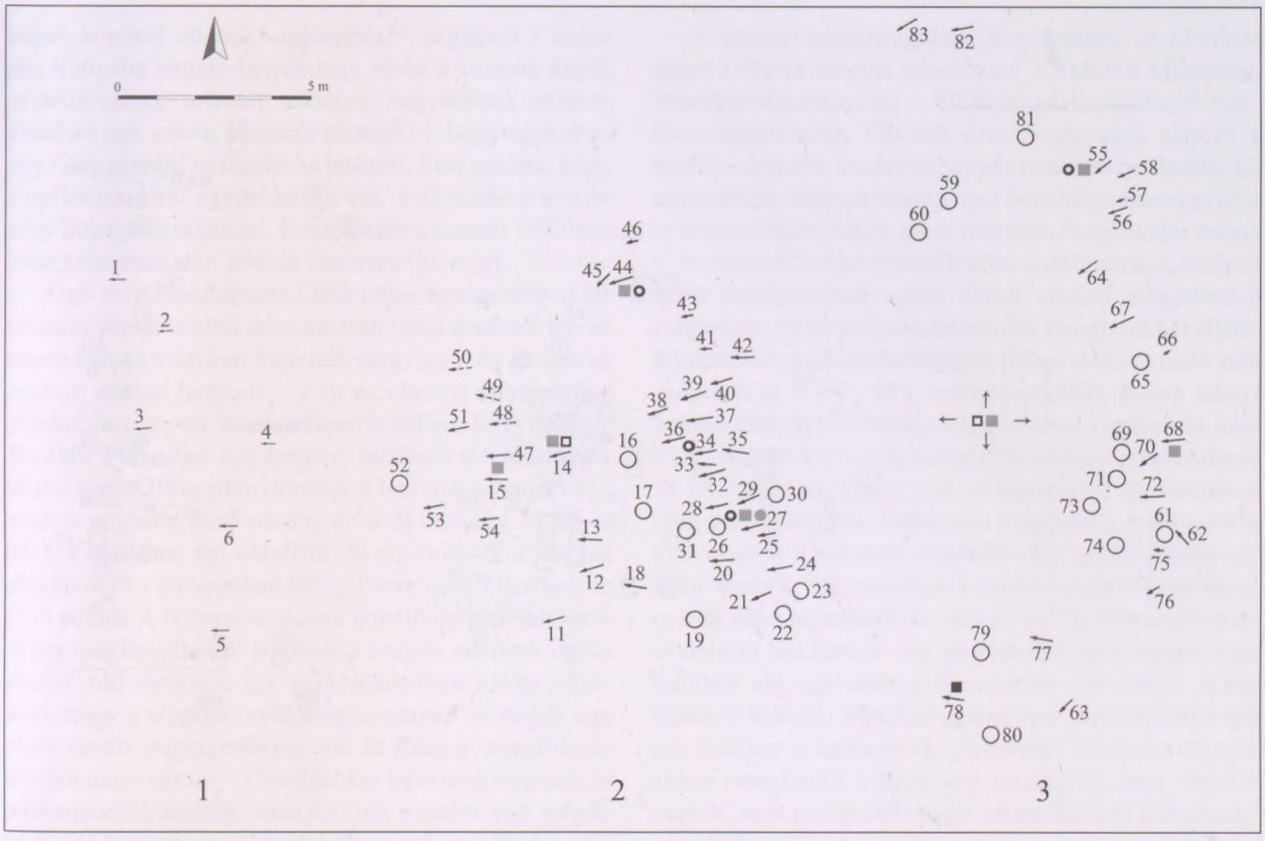

89. kép. Kistokaj-Homokbánya, karperecek a temetőben: nyitott végű huzal- (●), pánt- (□), pödrött végű (■), díszített pödrött végű (■), sodrott (○)

gyűrűje, melynél a rombusz alakú fej két oldalán 1-1 háromszög alakú kiugró elem látható, ritka típust képvisel a Kárpát-medencében. Részben hasonlít Keszi Tamás pajzs alakúan kiszélesedő fejű gyűrűkre kialakított felosztásának E típusához,[908] azonban azokkal ellentétben nem pontokkal vagy pontkörökkel, hanem vonalakkal díszített. Közös vonás ugyanakkor a kiszélesedő fej két oldalán megfigyelhető háromszög alakú elem, mely az E típus példái[909] közül a Szentes-Szent László temető 98. és 108. sírból előkerült gyűrűkön[910] is megfigyelhető. Gyűrűket döntően a temető 1970-ben feltárt részében figyeltek meg [*88. kép*].

A *ruházat díszei* közül a 34. sírban a koponyán és alatta előkerült 4 db rozetta a fejdíszt, míg a bordákon és a felkarcsont mellett előkerült további 4 db pedig a felsőruhát díszíthette, azzal a 2 db négyzet alakú dísszel, melyek a jobb oldali bordákon voltak. A préselt rozetták és a temetőből ismert másik jellemző ruhadísz típusok, a rombusz alakú préselt darabok egy kivétellel azonos sírokban voltak (15., 44., 55.).[911] Ugyanakkor mindösszesze a 15. sírban volt a rombusz alakúakból egynél több. A másik jellemző ruhadísz típust képviselő préselt rozetták a már említett 34. síron felül a 15., 44. és 55. sírból kerültek elő. A rozetták közül a 15. és 55. sírban lévőkön ötlevelű palmetták láthatók.[912] A fémdíszes ruhák viselete, vagy sírba helyezése főként a temető 1970-ben feltárt sírjaiban volt dokumentálható [*90. kép*].

Fém *fülesgombok*kal záródó ruha nyoma 5 sírból ismert, 4 nő (15., 34., 36., 55.) és 1 fiatal leány (63.) mellől, közülük 3 ruhája volt fémdíszes (15., 34., 55.). A sírok közül az 55. és a 63. csak 1-1 db öntött gombot tartalmazott, míg a 15. sírban 2 db két félből álló gomb volt a bal felkarcsont alsó részének belső oldala és a bordák között, valamint a keresztcsont felső része alatt. A 36. sírban a csigolyák és a bal kulcscsont között 1 db, az alsó csigolyák bal oldalánál 1 db, jobb oldalánál pedig 2 db, két félből álló gombot figyeltek meg. A legtöbb fémgombbal a 34. sírban nyugvó nő ruházata zárult, itt a fel-

[908] Keszi 1999, 133.
[909] Keszi 1999, 135.
[910] Szélt 1941, 244, VIII. tábla.
[911] K. Végh 1993, 68.
[912] Bollók 2015, 257.

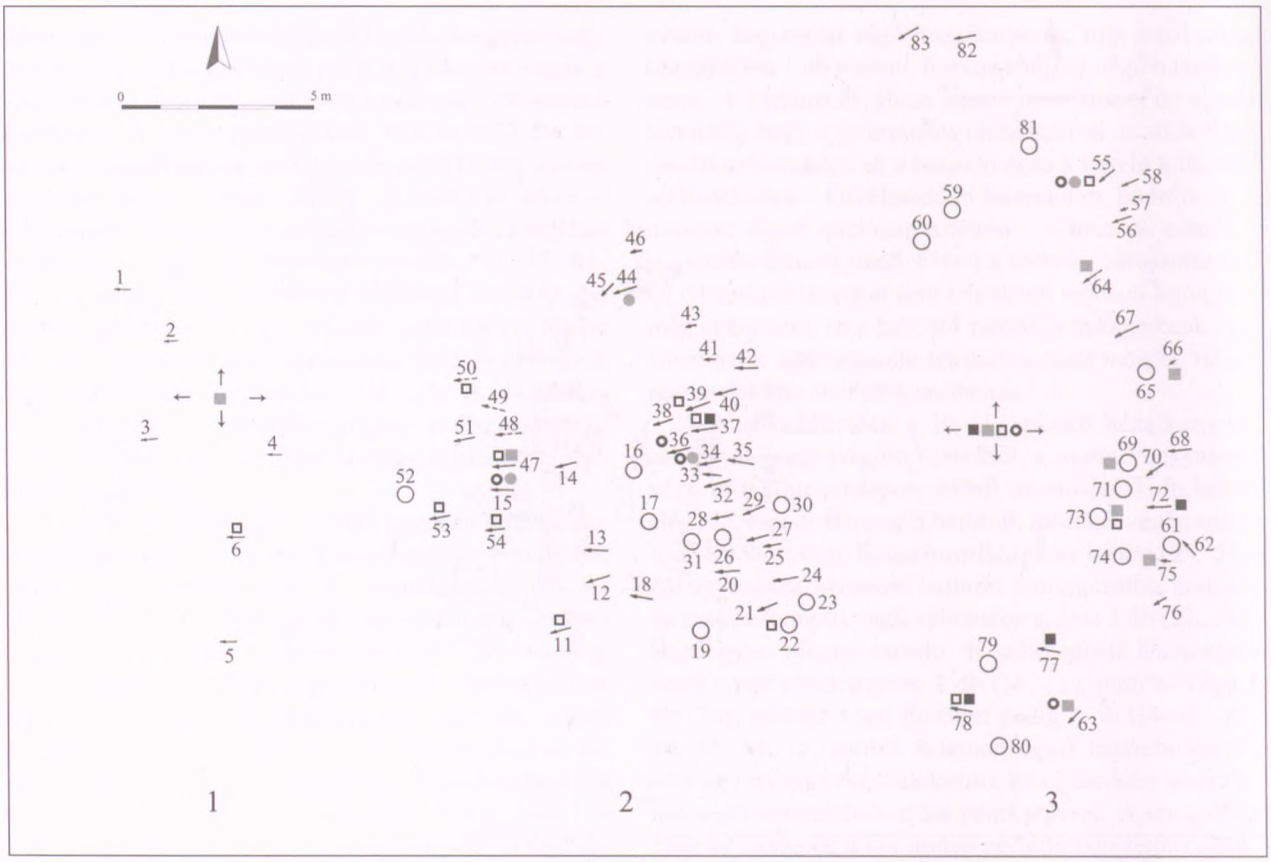

90. kép. Kistokaj-Homokbánya, fegyverek (■), étel- és italmellékletek (■), használati és munkaeszközök (□), rozettás és rombusz alakú ruhadíszek (●), fülesgombok (○) a temetőben

ső bordákon, a csigolyák két oldalán volt 1-1 db, az alsó bordák és az alsó csigolyák környékén 4 db és a medence bal oldala és a csigolyák között pedig további 1 db. A 7 db kétféle méretű gomb talán különböző ruhadarabokon lehetett, a jobb oldalon lévő 3 db az ing, míg a bal oldali 4 db a felsőruha zárását szolgálhatta.[913] Fémgombokkal záródó ruhát az 1970. és 1972. évi feltárások alkalmával figyeltek meg [*90. kép*].

A használati és munkaeszközök között *kés*sel férfiakat (6., 37., 54.) és nőket (11., 53., 55.) egyaránt eltemettek, egy két tartalmazó sírban kisgyermek (22.), míg egy továbbiban bizonytalan nemű felnőtt (73.) nyugodott. A viseleti módnak megfelelő derék környéki helyen volt a kés a sírok többségében, s úgy tűnik, hogy a férfiak a derék bal oldalán (6., 37.), míg a nők annak jobb felén (11., 53.) viselték azokat. Megtartásuk miatt tipológiai besorolásuk sajnos nehezen lenne elvégezhető. Csontból készült *bogozó* és/vagy *ár* 2 db a 78. számú férfisírból ismert, a bal kulcscsonton és a keresztcsonton, további szórványként került elő további 2 db. *Csiholó és kova* együtt a 6. számú sírba temetett férfi bal felkarcsontjának belső oldalán volt, így ezt valószínűleg nem a viseleti módnak megfelelően az övhöz kapcsolva helyezték a sírba, szemben a medence bal oldalán megfigyelt késsel. Csak csiholó került elő a 39. számú férfi váz bal alkarcsontjainak középső részén, ez lehetett az övhöz kapcsolt tarsolyban is.[914] *Orsókarika* a 47. és 50. számú női sírokból dokumentált, előbbinél a medence bal oldalán. A kések és egyéb munka- vagy használati eszközök a temető teljes ismert területén megtalálhatók, számuk azonban az 1970-ben feltárt részben magasabb [*90. kép*].

A *fegyverek* között *nyílcsúcsok* 4 sírból kerültek elő, típusaik szerint villás szárú (37.), deltoid alakú (78.), deltoid alakú, hosszú vágóélű (77–78.) és deltoid alakú rövid (?) vágóélű (72.). Tegezre utaló fémvasalások ezekben a sírokban nem voltak megfigyelhetők, de ilyenek a szórvány anyagban megtalálhatók.[915] A 77. sírban a jobb felkarcsont és a bordák között volt 1 db kerek,

[913] K. Végh 1993, 69.
[914] K. Végh 1993, 69.
[915] K. Végh 1993, 71.

kúpos köpűvel ellátott vas*lándzsa*,[916] hegyével a koponya irányába mutató helyzetben. Noha a korszak köpűs nyílcsúcsainak méretét tekintve nagyobbnak számít, azonban úgy vélem mégsem zárható ki, hogy egykor ez egy nagy méretű nyílcsúcs is lehetett. Erre utalhat, hogy a nyílcsúcsokkal együtt került elő. 1 db *szablya* a szórvány anyagban található. Ezek főként a temető 1972-ben feltárt részének déli feléből ismertek [*90. kép*].

*Étel- és italmelléklet*re utaló teljes agyagedény a 69. számú gyermeksírból dokumentált, ahol a váztól kb. 80 cm-re északi irányban figyelték meg, így – ha ez volt az egykori eredeti helyzete – a sír az elhunyt méretei által indokolthoz képest jóval szélesebb kellett, hogy legyen. További 3 db teljes agyagedény található a feldúlt sírok leletei között, míg edénytöredék a lábfejek csontjai (47.), a bal combcsont felső részén, és attól mintegy 20 cm-re (63.), a medence bal oldalától 20 cm-re (64.), a váz bal oldalánál és a sír végében (66.), illetve ismeretlen helyen (73.) voltak. A bolygatás okozta friss törésfelületek bizonyára megfigyelhetők lehettek a csupán edények egyes részeit adó síroknál, így ezek hiányában valószínűsíthető, hogy a sírokba eredetileg is csupán az edény egy része került. Agyagedények női és főleg gyermeksírokból dokumentáltak.[917] Díszítésüket bekarcolt egyenes és hullámvonalú minták alkotják, két esetben volt megfigyelhető kereszt alakú fenékbélyeg (47., sz.).[918] Az edényekből nem került elő azok egykori tartalmára utaló maradvány. Az agyagedények vagy azok töredékei döntően a temető 1972-ben feltárt részéből ismertek [*90. kép*].

Részleges *lovas temetkezés* a 61. számú férfi sírjában volt megfigyelhető, ahol a ló az elhunyt jobb lábának külső oldalán helyezkedett el, s környezetében találták a körte alakú kengyelpárt is. Ezen felül a szórványleletek között legalább 2 db zablához – melyek között oldalpálcás változat is volt[919] – tartozó szájvas, 1 db hevedercsat és 1 db körte alakú vaskengyel is van, melyek így legalább még egy további lovas sír emlékei lehetnek, mely a 61. sírhoz hasonlóan a temető 1972-ben feltárt részében helyezkedhetett el.

A temető leletanyagában, sírszámában és időrendjében a Heves megyei temetőkkel – Aldebrő-Mocsáros, Dormánd-Hanyipuszta – állítható párhuzamba.[920] Egykori, legkevesebb 150-160 síros[921] nagysága alapján a szállási temetők csoportjába már nehezen beilleszthető, ugyanakkor több sír leletanyaga és néhány szórványlelet is mutat kapcsolódást azok irányába. Leginkább mégis a 10. századi falusi temetők közé sorolhatnánk, melyen belül kirajzolódnak egyes eltérő viseleti megjelenésű csoportok. Ilyen lehet a ruházatukat fémdíszekkel ellátó, fejékszerként gömbsörcsüngős fülbevalókat viselő nők csoportja (15., 34., 44.), melyek az 1970. évben feltárt temetőrészben találhatók. A fejékszerek viseletének szokása megtalálható volt az ezek közelében elhelyezkedő 14. és 28. sírba temetett nők esetében is, de ők életükben több pár szőlőfürtös fülbevalót viselhettek, ruházatukat viszont nem díszítették rozetták vagy egyéb fémből készült elemek. Ugyanakkor a fejékszerként viselt sima, nyitott végű huzalkarikák csak az utóbbi fülbevalótípussal együtt bukkannak fel, gömbsorcsüngős mellett nem kerültek elő, így talán a két csoport hajviselete is különböző lehetett. Mindkét csoportban megtalálható volt ugyanakkor a karperecek viseletének szokása; ugyanakkor nem került a sírba sem használati vagy munkaeszköz, sem pedig étel- vagy italmellékletet tartalmazó agyagedény.

Korabeli *érme* mindössze a 63. sírból ismert, ahol a fiatal lány nyakcsigolyáinak bal oldala mellett volt 1 db Iszmail ibn Ahmad (uralkodott: 892–907) sási, a 906/907. évben vert, két egymás melletti ponton, azonos irányból átlyukasztott ezüstdirheme, melyet bizonyára a nyakban viselt gyöngyök közé illesztettek. A 906/907. évi *terminus post quem* dátumához tehát még bizonytalan hosszúságú időszakot számíthatnánk hozzá, mire az érme földbe került. A temetőt megnyitó első sírokat így talán már a 10. század első évtizedeinek valamelyikében megáshatták, s valószínű, hogy az utolsók is földbe kerültek a század utolsó harmadában.[922]

41.4. IRODALOM

K. Végh 1993; Révész 1996b; HOM R. A. 738-69.; 1043-1974.

916 K. Végh 1993, 72.
917 K. Végh 1993, 71.
918 K. Végh 1993, 70.
919 K. Végh 1993, 72.
920 Révész 1996b, 400.
921 A síroknak legkevesebb fele elpusztult a homokbányászat során: Révész 1994, 61; Révész 1996b, 399.
922 Révész 1996b, 400; Révész 2020, 261.

42. MÁLYI-KOSSUTH U. 27/C.

42.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2003. március 31-én Mályi község nyugati részén, a környezetéből kiemelkedő É-ÉNy–D-DK-i irányú domb tetejének délkeleti végén található Kossuth u. 27/c. számú ingatlan északkeleti oldalán, az ott található lakóház mögötti kerítés oszlopainak kiásásakor Leskó András emberi csontokat és 2 db S-végű karikát talált [*91. kép*]. Az előkerült leletekről értesítette a Herman Ottó Múzeumot, ahonnan még aznap Hellebrandt Magdolna és Nagy József szállt ki a helyszínre. Mire azonban a helyszínre értek a sírt már kiszedték, de az előkerült leleteket a tulajdonos fia, Leskó Mátyás átadta nekik. Az antropológiai és a régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

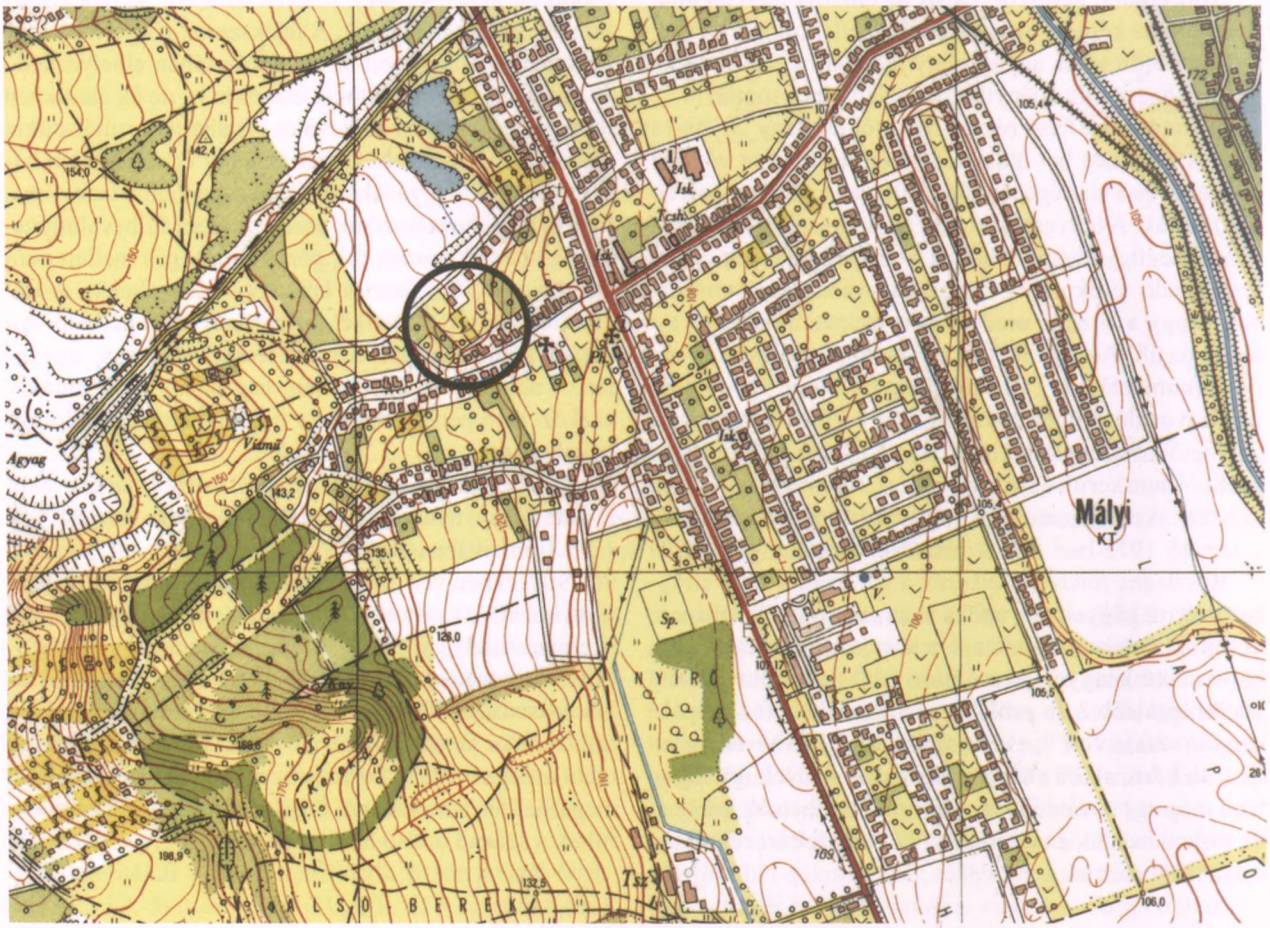

91. kép. Mályi-Kossuth u. 27/c. (1:10 000)

42.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (2003. március 31.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: É–D (?) sm.: kb. 50-60 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sír leleteit a találók kiszedték, a váz lábszárcsontjaitól lefelé eső részét pedig egy 2003 előtti földmunka során semmisítették meg.

Mellékletei:

1–2. 2 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális, 4 bordával ellátott S-végű karika. M.: 3,4×2,9 cm, hv.: 0,23 cm, Ssz.: 0,62 cm (HOM ltsz. n.) [*153. tábla 1*].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 3×2,8 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. n.) [*153. tábla 2*].
3. 1 db faragott csonttárgy. Elveszett.

42.3. ÉRTÉKELÉS

A találó elmondása szerint a gyümölcsfákkal beültetett területen a 2003. évet megelőzően is kerültek elő emberi csontok,[923] így feltételezhető, hogy nem magányos sír, hanem egy temető fekszik a ma gyümölcsfákkal borított területen, melynek egyetlen sírja került elő 2003-ban. Azt azonban már a korábbi években végzett földmunka során – talán az 1993-ban ültetett gyümölcsös létesítésekor – a lábszárcsontjain bolygatás érte. Leskó András elmondása szerint a váz É–D-i tájolású volt, ez azonban megkérdőjelezhető.[924] A sajnálatosan elkallódott *faragott csonttárgy* megítélése bizonytalan, ezen felül a sírból 2 db közepes méretű, bordázott *S-végű karika* ismert, melyek annak 11. század második felére történő keltezését támasztják alá.

42.4. IRODALOM

B. Hellebrandt 2004; HOM R. A. 3358-03.

43. MEZŐCSÁT-BERNÁTH-DŰLŐ

43.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az 1920-as évek elején a település Bernát-dűlő nevű részén Leszih Andor 7 kora Árpád-kori sírt tárt fel. Sajnos részletes dokumentáció nem maradt fenn az ásatásról, így az előkerült temető pontos lokalizálása sem lehetséges ma már. A leletanyag a Herman Ottó Múzeumba került.

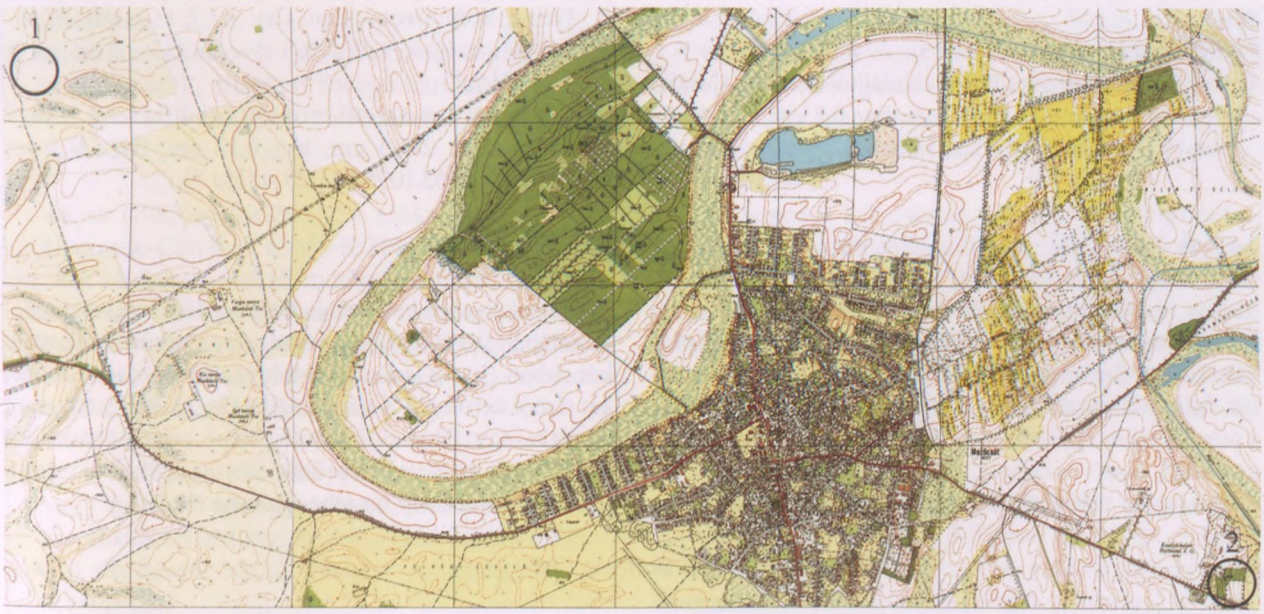

92. kép. Mezőcsát, 1: Csicske, 2: Hejőmenti Állami Gazdaság (1:10 000)

[923] B. Hellebrandt 2004.
[924] B. Hellebrandt 2004.

43.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–2. 2 db ezüst S-végű karika:

1. 1 db rosszezüst huzalból készült S-végű karika. Átm.: 3,1 cm (HOM ltsz. 53.1092.1. – elveszett).[925]
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 3×2,7 cm, hv.: 0,28 cm, Ssz.: 0,55 cm (HOM ltsz. 53.1092.2.) [*153. tábla 3*].
3. 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű. Átm.: 2,4 cm (HOM ltsz. 53.1092.3. – elveszett).[926]

2. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

3. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 3×2,8 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,42 cm (HOM ltsz. 53.1093.1.) [*153. tábla 4*].

4. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. 1 db bronzhuzalból készült S-végű karika. Átm.: 3,1 cm (HOM ltsz. 53.1094.1. – elveszett).[927]
2. 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű. Átm.: 2,5 cm (HOM ltsz. 53.1094.2. – elveszett).[928]

5. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

6. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

7. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2×1,5 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: 0,3 cm (HOM ltsz. 53.1095.1.) [*153. tábla 5*].

43.3. ÉRTÉKELÉS

Sajnos részletes beszámoló hiányában nehéz lenne ma már eldönteni, hogy mi indokolta a korabeli feltárást, véletlenszerűen előkerült sírok, avagy tervszerű kutatás, mint ahogy az is bizonytalan, hogy a feltárt 7 sír a temető teljes egészét, vagy annak csupán bizonytalan nagyságú részét alkotja-e. Gyakorlatilag csak a leletanyag alapján tehetünk észrevételeket, mely meglepően egységes: S-végű karikák és hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrűk alkotják, két sírban (1., 4.) is ékszerkombinációt alkotva. További két sírból került elő S-végű karika (3., 7.). A leletanyagot tekintve egy falusias közösség képe rajzolódhatna ki, mely sírjait az S-végű karikák és a gyűrűk[929] alapján a 11. század valamely részében áshatta meg.

43.4. IRODALOM

FÉK 654. sz.; K. VÉGH 1970, 85.

925 K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 1.
926 K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 3.
927 K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 5.
928 K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 6.
929 Vö. KOVÁCS 2016, 203–204.

44. MEZŐCSÁT-CSICSKE

44.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1980-ban Mezőcsát határában, a település keleti szélét határoló Tisza holtágától keletre szántás közben, kb. 40-50 cm mélységben került elő egy faragott sírkő, melyet azután a szántó szélére helyeztek [*92. kép 1*]. 1984. augusztus 22-én vagy 23-án a terület újabb szántása során emberi csontok is előkerültek ott, ahol korábban a követ is találták. A leletek előkerülését szeptember 16-án Táboros Sándor mezőcsáti tanár jelentette a Herman Ottó Múzeumnak.[930] Két héttel később, október 1-én pedig Kiss Károly mezőcsáti lakos is újra jelezte azok előkerülését.[931] A helyszínre Kiss Károly vezetésével október 3-án Koós Judit, Révész László és Wolf Mária szállt ki, ahol megállapították, hogy a kissé kiemelkedő dombon egy Árpád-kori falu, templom és temető maradványait hozta felszínre a szántás, kb. 5 bolygatott sírt is meg tudtak figyelni.[932] A leletmentő ásatás 1985. április 15-én indult meg Wolf Mária vezetésével, ennek során 1 hónap alatt feltárásra került egy kívül félkör-, belül patkóíves záródású templom és a körülötte lévő temető mintegy 130 sírja, továbbá ős- és Árpád-kori telepjelenségek is.[933] A régészeti leletek a Herman Ottó Múzeumban kerültek beleltározásra.[934]

44.2. SÍRLEÍRÁSOK

28. sír (1985. április 24.) [*154. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 300°, sm.: 96,5 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok végei a medence széle alatt voltak. Bolygatott. A combcsontok alsó végeitől lefelé a váz megsemmisült.

Melléklete:

1. A jobb lapockánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,4 cm, hv.: 0,13 cm, Ssz.: ? (HOM ltsz. 88.4.7.) [*154. tábla 2*].

44. sír (1985. április 26.) [*154. tábla 3*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 310°, sm.: 82 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak. Bolygatott. A sírt egy későbbi temetkezés vágta, a koponya töredékes, a bal kar csontjai, a csigolyák, a medence és mindkét láb csontjai hiányoztak.

Mellékletei:

1–10. A nyakcsigolyák környékén volt 10 db üveg-[935] vagy fluorit-[936] gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók (HOM ltsz. 88.4.41.) [*154. tábla 4–11*]:

1–4. 4 db henger alakú gyöngy. A legnagyobb m.: 0,8×0,8 cm.

5. 1 db korong alakú gyöngy. Átm.: 0,7 cm.

6. 1 db lapított gömb alakú gyöngy. M.: 1,1×0,8 cm.

7. 1 db kettős kónikus gyöngy. M.: 0,8×0,8 cm.

8. 1 db hasáb alakú gyöngy. M.: 1,3×1 cm.

9–10. 2 db bizonytalan típusú gyöngy.

52. sír (1985. április 27.) [*154. tábla 12*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 295°, sm.: 54 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A bal combcsont középső részétől lefelé a láb csontjai megsemmisültek. Megjegyzés: ráásva az 53. számú sírra.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db sodrott ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,5×1,3 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: ? (HOM ltsz. 88.4.11–12.) [*154. tábla 13–14*].

3. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, elkalapált végű gyűrű. M.: 2,3×2,2 cm, hv.: 0,24 cm (HOM ltsz. 88.4.10.) [*154. tábla 15*].

53. sír (1985. május 4.) [*155. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 310°, sm.: 62 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A vázból csak a töredékes koponya és a csi-

930 HOM R. A. 1776-85.

931 HOM R. A. 1776-85.

932 S. Koós–Révész–Wolf 1985.

933 S. Koós–Révész–Wolf 1986; Szabó 2006, 25.

934 A leleteket nem sikerült megtalálni a HOM raktárában, így a tárgyleírásokat döntően a publikáció (Szabó 2006) alapján adom, ahol kiegészítő adatot tartalmazott az ásatási napló, ott azt is igyekeztem szerepeltetni.

935 Szabó 2006, 78; HOM R. A. 1889-1987.

936 Szabó 2006, 45.

golyák egy része, valamint a lábszárcsontok maradtak meg. Megjegyzés: vágta az 52. számú temetkezés.

Melléklete: nem volt.

101. sír (1985. május 8.)

Férfi. Csv. h.: 173, t.: Ny–K 265°, sm.: 77 cm, sh.: 226 cm, ssz.: 72 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Megjegyzés: a bal láb csontjainál egy másik vázhoz tartozó töredékes comb- és lábszárcsontok voltak.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalánál feküdt 1 db vastöredék.

102. sír (1985. május 8.)

Nő. Csv. h.: 160, t.: Ny–K 273°, sm.: 69 cm, sh.: ?, ssz.: 73 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A bordák nagy része és a jobb kar csontjai hiányoztak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

103. sír (1985. május 8.)

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 282°, sm.: 74 cm, sh.: 216 cm, ssz.: 72 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét alkar csontjai a medencelapátok alatt feküdtek. Bolygatott. A sírgödör északi oldalán félkör alakú beásás érte a sírt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

104. sír (1985. május 8.)

Férfi. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K 283°, sm.: 85 cm, sh.: 194 cm, ssz.: 49 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. A sírgödör téglalap alakú, rövidebb oldalain téglalap alakú bővítésekkel ellátott aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

105. sír (1985. május 8.) [*154. tábla 16*]

Nő. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny–K 290°, sm.: 86 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé jobbra fordult. Bolygatott. A bal alkarcsontok egy része, a kézcsontok és mindkét lábfej csontjai hiányoztak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,3×1,6 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: 0,32 cm (HOM ltsz. 88.4.17.) [*154. tábla 17*].

106. sír (1985. május 9.) [*154. tábla 18*]

Nő. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny–K 285°, sm.: 78 cm, sh.: ?, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A jobb kulcscsont hiányzott. A sírgödör trapéz alakú aknasír volt. Megjegyzés: vágta a 107. számú sírt, a sírgödör északkeleti sarkában egy koponya és összefüggéstelen csontok voltak.

Melléklete:

1. A koponya alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2×1,8 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. 88.4.18.) [*154. tábla 19*].

107. sír (1985. május 9.) [*154. tábla 18*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 285°, sm.: 87 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A combcsontoktól felfelé a váz elpusztult. Megjegyzés: vágta a 106. számú sír.

Melléklete: nem volt.

108. sír (1985. május 9.)

Férfi. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K 295°, sm.: 89 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A sírgödör ovális aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

109. sír (1985. május 8.) [*155. tábla 2*]

Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K 292°, sm.: 59 cm, sh.: ?, ssz.: 46 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya kissé balra fordult, mindkét alkar csontjai a medencelapátok alatt feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A jobb kéz csontjainál volt 1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű. M.: 2,2×2 cm, hv.: 0,2 cm (HOM ltsz. 88.4.19.) [*155. tábla 3*].

110. sír (1985. május 8.) [*155. tábla 4*]

Férfi. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny–K 282°, sm.: 83 cm, sh.: 219 cm, ssz.: 58–72 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya hátra billent. Bolygatott. A sírgödör nyugati végénél egy cölöplyuk helyezkedett el, a felsőtest és a karok csontjainak egy része kimozdult. A sírgödör nyugati irányban kiszélesedő, téglalap alakú aknasír volt. Megjegyzés: a koponyán két halálos sebet okozó vágás volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

111. sír (1985. május 9.) [*155. tábla 5*]

Nő. Csv. h.: 142 cm, t.: Ny–K 293°, sm.: 76 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya előre billent helyzetben volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak. A sírgödör

lekerekített sarkú téglalap alakú, keleti irányba kissé szűkülő aknasír volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya alatt volt 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, elkalapált, kissé spirálisabban visszahajtott S-végű karika. M.: 3,1×3, illetve 3×2,8 cm, hv.: 0,16–0,16 cm, Ssz.: 0,45, illetve 0,6 cm (HOM ltsz. 88.4.21.) [*155. tábla 6–7*].

112. sír (1985. május 7.) [*156. tábla 1*]

Fiatal nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 290°, sm.: 92 cm, sh.: 243 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A 112/A sír megásásakor elpusztították a váz lábszárcsontok közepétől lefelé eső részét. A sírgödör jobb oldalán padkás, bal oldalán padmalyos kialakítású aknasír volt. Megjegyzés: „*a hosszú sírban feltehetőleg nem egy váz volt, mert a bal oldalán, a padmaly oldalában egy anatómiailag rendbenfekvő kézfejet*" lehetett megfigyelni, más csontot azonban nem.[937] A sír keleti végére ásták rá a 112/A sírt.

Mellékletei:

1. A koponyánál volt 1 db ezüsthuzalból készült S-végű karika. Elveszett.
2–9. A nyakcsigolyák környékén volt 8 db hengeres, lapított gömb és hasáb alakú fluoritgyöngy. M.: 1,6×0,9, 1,5×0,9, 2×1,2, 1,6×0,8, 1,1×0,9, 1×0,8 cm, 1,7×1,1, illetve 0,9×0,8 cm [*156. tábla 2–9*].
10. Ugyanott volt 1 db kauri. Elveszett.
11. A jobb kézcsontok között volt 1 db ezüstözött bronz-, írásjegyekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű. Átm.: 2,3 cm, sz.: 0,4 cm (HOM ltsz. 88.4.23.) [*156. tábla 10*].
12. A bal kézcsontoknál volt 1 db háromrét hajtott huzalból sodrott ezüstgyűrű. M.: 2,5×2,4 cm, v.: 0,34 cm (HOM ltsz. 88.4.22.) [*156. tábla 11*].

114. sír (1985. május 6.) [*155. tábla 8*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 288°, sm.: 56 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya előre billent helyzetben volt. Bolygatott. A sírt egy későbbi temetkezés vágta, mindkét alkar csontjai, az alsó csigolyák, a medence és mindkét láb csontjai elpusztultak.

Mellékletei:

1–2. A koponya bal oldalán volt 2 db S-végű karika, melyek közül az egyik közvetlenül a halántékcsontra tapadva került elő, S-végével lefelé mutató helyzetben, míg a másik – deformált darab – a koponyától néhány cm-re.[938] A karikák kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, az egyik esetében zárt S-végű darabok. M.: 2,5×2,2, illetve 2,6×2 cm, hv.: 0,1-0,1 cm, Ssz.: 0,4-0,4 cm (HOM ltsz. 88.4.25–26.) [*155. tábla 9–10*].

116. sír (1985. május 8.) [*156. tábla 12*]

Férfi. Csv. h.: 130 cm (a nyakcsigolyákig), t.: Ny–K 285°, sm.: 83 cm, sh.: ?, ssz.: 65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A templom apszisához készített alapozási árok kiásásakor a sír nyugati végét bolygatták, a koponyát a jobb felkarcsont felső végére és a felső bordákra helyezték. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

Szórvány:

1. Az V. szelvényből, a templom apszisának omladékából került elő 1 db ezüst S-végű karika (HOM ltsz. 88.4.4.).[939]
2. 1 db írásjegyekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű. Sz.: 0,4 cm (HOM ltsz. 88.4.1.).
3. Az I. szelvényben került elő szórványként 1 db S-végű karika vége.[940]
4. Az I. szelvényben, a 30. sír közelében került elő 1 db huzalkarperec.[941]

44.3. ÉRTÉKELÉS

A Tisza egykori árterében a Nagy- és a Kis-Csincse vízfolyások között elhelyezkedő[942] területen épült fel az a valószínűleg még fából készült templom, melynek megépülésével párhuzamosan kezdődtek a temetkezések a templom körül a 10. század végén–11. század elején [*93. kép*].[943] A templombelsőben megfigyelhetők voltak ugyanis a kőből készült falak mellett húzódó facölöpök nyomai is, melyek lehettek a kőfal építéséhez használt állványzat, avagy a faépület falának oszlopai is.[944] A kevéssé maradandó anyagú épület köré azután a későb-

937 HOM R. A. 1889-1987.
938 MNM R. A. 77.VII/1987.I-II.
939 Szabó 2006, 36; HOM R. A. 1889-1987.
940 A tárgyat az ásatási napló említi: HOM R. A. 1889-1987; MNM R. A. 77.VII/1987.I-II.
941 A tárgyat az ásatási napló említi: HOM R. A. 1889-1987; MNM R. A. 77.VII/1987.I-II.
942 Szabó 2006, 25.
943 Szabó 2006, 40, 48, 53.
944 Szabó 2006, 38.

biekben kőből emeltek újat, a falak alapozási árkaiból előkerült érmék alapján a 12. század végén–13. század elején.[945]

A sírok közül leletanyaguk alapján a kőtemplom építését megelőzően megásott, legkésőbb a 11. század folyamán megkezdett temetkezések közé sorolható a sírok nagyobb része (28., 44., 52., 105–106., 109., 111–112., 114.).[946] Ugyan mellékleteket nem tartalmaztak, azonban a fenti sírok vágták az 53. és a 107. számú temetkezéseket, így ezek a fenti csoportnál korábbiak.[947] Szintén az első csoportba sorolhatók a temető északi oldalán lévő bolygatatlan sírok is (101–104., 108., 110.).[948] A kőtemplom építése során az apszis alapozási árka vágta a 116. számú temetkezést, melyet még a korábbi, fatemplomhoz igazodva ástak meg,[949] így ez is a 11–12. századi sírok közé sorolható.

A feltárt területen lévő sírok elhelyezkedését tekintve szembeötlő, hogy a templom északi falának középső részére megközelítőleg merőleges vonalban elhelyezkedő, többé-kevésbé szabályos távolságban és vonalban megásott síroknál (az egyetlen kivétel a 111. számú) ritka – mindössze egy esetben (107.) ismert – későbbi ráásás. Ezek sorozatába illeszkedik a 100. és a 121. számú sír is, melyek sajnos mellékleteket ugyan nem tartalmaztak, de elhelyezkedésük, mélységük és tájolásuk alapján nem zárható ki ide tartozásuk [*93. kép*]. Mindez illeszkedik abba a tendenciába, hogy a falusi templomok északi oldalán, különösen a késő középkorban jóval ritkábbak a sírok.[950] A templom bejárata – részben a sírok itteni hiánya miatt – a délnyugati oldalon feltételezhető,[951] így ez nem lehetett az oka a későbbi temetkezések itteni hiányának.

A temetőben a vázak minden esetben hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben voltak.[952] A sírgödrök a megfigyelhető esetekben egyszerű aknasírok voltak Ny–K-i tájolással.[953] Az egyetlen kivétel a 112. sír, ahol a gödör jobb oldalán padkás, bal oldalán padmalyos kialakítású volt, melynek oldalában egy másik vázhoz tartozó kézfej anatómiai helyzetben lévő csontjait lehetett megfigyelni, egyéb csontot azonban nem.[954] Mélységük 54 és 96 cm között változott. A 110. sír két hosszanti végénél 1-1 cölöplyuk volt megfigyelhető, ezek sírjelek vagy sírépítmények nyomai is lehetnek.[955] Koporsó nyomait azokban az esetekben feltételezhetjük, amikor az indokoltnál nagyobb sírgödör készült, míg a test halotti lepelbe csavarására a test körvonalát szinte pontosan követő sírgödör (104., 109., 111.) utalhat.[956] A koporsós sírok ennek alapján az északi oldalon ismertek némileg nagyobb arányban (101–103., 105–106., 108., 110.).

Szuperpozíciók az 52–53. és a 106–107. számú sírok között voltak megfigyelhetők, mindkét esetben a kisebb sírszámú volt a későbbi. A 106. és a 101. sírokban voltak nem a vázhoz tartozó csontok is, melyeket bizonyára az új sír megásása során találtak, majd a lábakhoz tettek.[957] A 106. sír esetében ezek valószínűleg a 107. számú váz csontjai lehettek, melynek anatómiai rendben lévő lábcsontjai a váz jobb lábszárcsontjának külső oldalától indulóan voltak megfigyelhetők, míg a medencétől felfelé a váz csontjait a 106. sír gödrének kiásásakor részben kiemelték, részben pedig megsemmisítették. Mindez arra is mutat, hogy a 107. sírba temetett személy testének bomlási folyamatainak hatására ekkor már csak a csontok lehettek a földben. A 101. sír esetében a temetőtérkép nem ábrázol annak környezetében temetkezésre utaló objektumot, így talán itt egy kisebb sírt teljes egészében elpusztítottak, ami egyben azt is jelentené, hogy további egy sírral növelhetnénk a korabeli temetkezések számát.

A vázak antropológiai vizsgálata a 110. sírban nyugvó férfi koponyáján két halálos sebet okozó vágásnyomot állapított meg.[958]

A 11–12. századi temető leletanyagában 7 sírból (28., 52., 105–106., 111–112., 114.) és szórványként került elő *S-végű karika*, 19 és 69 év közti nők mellől.[959] Ezek három sírban voltak párosan (52., 111., 114.), ebből az 52. sírban sodrott huzalú darabok. A koponya alatt, a halántékcsontnál, valamint a lapockán megfigyelt helyzetük fejpánthoz, illetve a hajfonatba fűzött szalaghoz kapcsolt felhasználásuk feltételezését is megengedi.

A nyakban viselt *gyöngyök* között üveg- és/vagy fluoritgyöngyök kerültek elő a 44., továbbá fluoritgyön-

[945] Szabó 2006, 38.
[946] Szabó 2006, 47.
[947] Szabó 2006, 47.
[948] Szabó 2006, 47.
[949] Szabó 2006, 39.
[950] Ritoók 1997, 168.
[951] Szabó 2006, 36.
[952] Szabó 2006, 50.
[953] Szabó 2006, 49.
[954] MNM R. A. 77.VII/1987.I-II.
[955] Szabó 2006, 50–51.
[956] Szabó 2006, 50.
[957] Szabó 2006, 50.
[958] Szabó 2006, 51.
[959] Szabó 2006, 40.

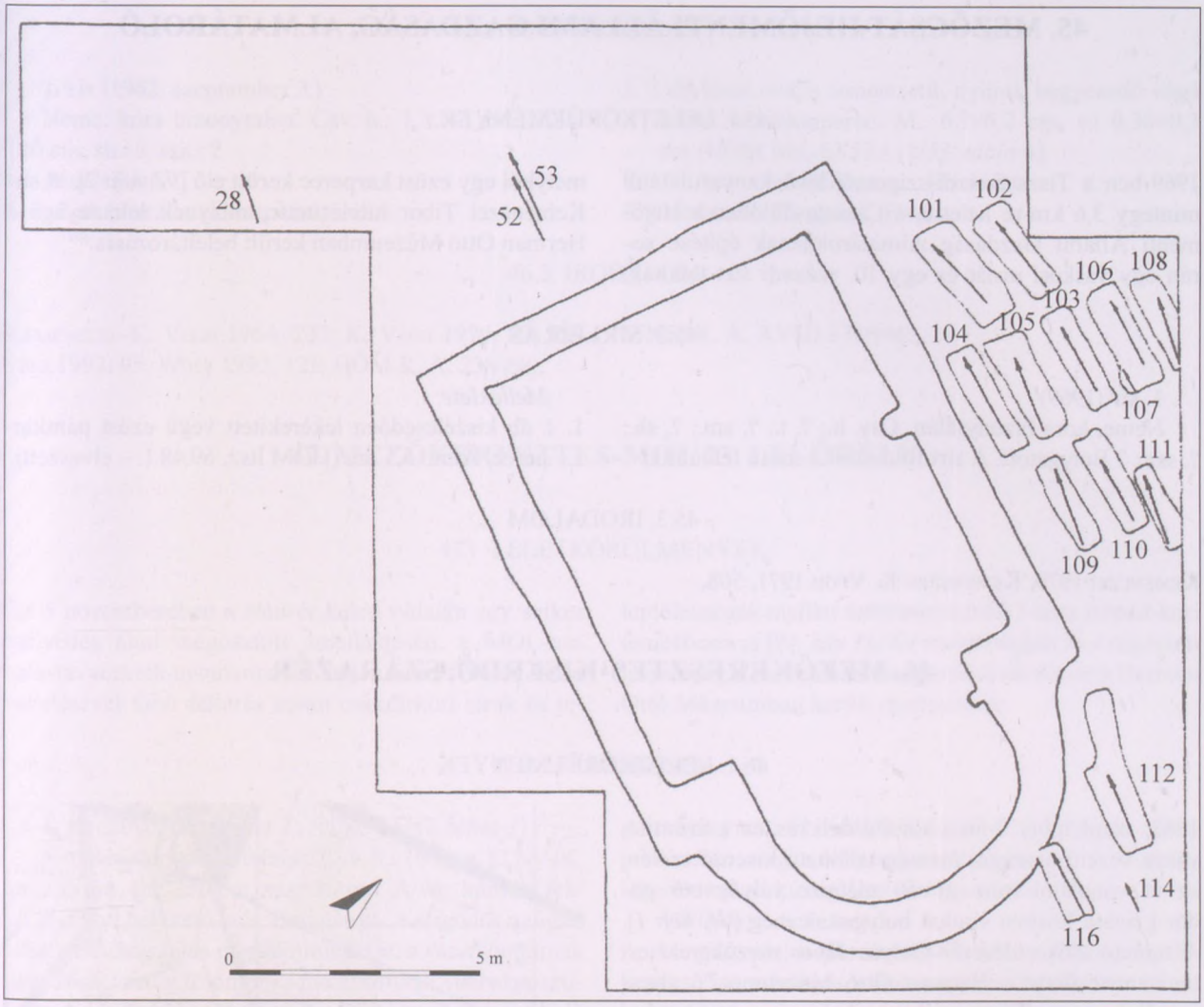

93. kép. Mezőcsát-Csicske, kora Árpád-kori sírok

gyök a 112. sírból. Ezek mindkét esetben a gyermek vagy fiatal nő nyakban hordott ékszerei lehettek,[960] az utóbbi sírban egy *kauri* is kiegészítette sorozatukat.

A közösség karpereceket csupán kis számban viselhetett, hiszen mindössze egyetlen, sajnos bizonytalan típusú *huzalkarperec* ismert, az is szórványként.

Gyűrűk 3 sírból és szórványként kerültek elő, ebből három sírból 1-1 db *háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű* (52., 109., 112.), egyből pedig 1 db ezüstözött bronz, *írásjelekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű*. 1 db további írásjegyekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű a szórványleletek között található. Az 52. és a 109. sírban is az elhunyt nő jobb kezén volt az ékszer, míg a 112. sírban nyugvó fiatal nő mindkét kezén viselte azokat.

44.4. IRODALOM

WOLF 1992, 121; SZABÓ 2006; KOVÁCS 2013, 256; HOM R. A. 1776-85.; 1889-1987.

[960] SZABÓ 2006, 45.

45. MEZŐCSÁT-HEJŐMENTI ÁLLAMI GAZDASÁG, ALMATÁROLÓ

45.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1969-ben a Tisza Százdi-szigetnél lévő kanyarulatától mintegy 3,6 km-re keletre, a Császár-dűlőben a Hejőmenti Állami Gazdaság Almatárolójának építése során egy vaskori urnát és egy 10. századi sírt találtak, melyből egy ezüst karperec került elő [*92. kép 2*]. A sírt Kemenczei Tibor hitelesítette, melynek leletanyaga a Herman Ottó Múzeumban került beleltározásra.[961]

45.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1969)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során feldúlták.

Melléklete:

1. 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec. Átm.: 6,1 cm (HOM ltsz. 69.48.1. – elveszett).

45.3. IRODALOM

KEMENCZEI 1970; KEMENCZEI–K. VÉGH 1971, 508.

46. MEZŐKERESZTES-KISERDŐ, SZÁRAZÉR

46.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1962. szeptember 3-án a község déli részén a Szentistvánra vezető országút mentén található kiserdő szélén, az út vonalától mintegy 50 méterre vályogvető gödör kiásása közben sírokat bolygattak meg [*94. kép 1*]. A temető előkerüléséről Gulyás János mezőkeresztesi tanító értesítette a Herman Ottó Múzeumot,[962] ahonnan Kemenczei Tibor szállt ki a helyszínre szeptember 7-én. A lelőhelyen azonban már csak a kiásott emberi csontokat tudta megfigyelni, újabb sírfolt pedig nem mutatkozott. A találók elmondása szerint több csontvázat is találtak egymás mellett, 100-120 cm mélységben. Melléklet azonban csak egyetlen sírban volt, ebből két sima, nyitott végű – egy egész és egy törött – karperec, valamint egy gyűrű került elő. A karpereceket Vaszilkó János juttatta el a Herman Ottó Múzeum gyűjteményébe. Leletmentésre nem került sor, mert a vályoggödrök kialakítása nem érintette a továbbiakban a temető területét, ugyanis annak folytatása az erdő irányába feltételezhető.[963]

94. kép. Mezőkeresztes, 1: Kiserdő, 2: MOL 23. lelőhely (1:10 000)

961 KEMENCZEI 1970; KEMENCZEI–K. VÉGH 1971, 508.
962 HOM R. A. 8238-68.
963 KEMENCZEI–K. VÉGH 1964, 237; SIMONYI 2001, 359; MNM R. A. XVIII.374/1962.

46.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1962. szeptember 3.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 100–120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–2. 2 db bronz huzalkarperec:

1. 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,7×6,2 cm, v.: 0,36×0,3 cm (HOM ltsz. 63.57.1.) [*153. tábla 6*].
2. 1 db bronz huzalkarperec. Elveszett.
3. 1 db bronz- (?) gyűrű. Elveszett.

46.3. IRODALOM

KEMENCZEI–K. VÉGH 1964, 237; K. VÉGH 1970, 82; RÉVÉSZ 1992, 95; WOLF 1992, 121; HOM R. A. 238-68.; MNM R. A. XVIII.374/1962.

47. MEZŐKERESZTES-MOL 23. LELŐHELY

47.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2005 novemberében a Nád-ér keleti oldalán egy szikes mélyedés által megosztott emelkedésen, a MOL-termék-távvezeték nyomvonalán Selján Éva és Veres János vezetésével folyt feltárás során császárkori sírok és telepjelenségek mellett feltárásra került 3 kora Árpád-kori temetkezés is [*94. kép 2*]. Az antropológiai és a régészeti leletanyag a tisztítást és restaurálást követően a Herman Ottó Múzeumban került elhelyezésre.

47.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (2005. november 7., S 38[964]) [*157. tábla 1*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: 230 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírgödör nyugati részét a humuszolás megsemmisítette, a váz csontjainak nagy részét pedig földmunka mozdította ki, illetve pusztította el. *In situ* helyzetben csak a felkarcsontok maradtak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 2,6×2,3 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. n.) [*157. tábla 2*].
2. A sírból került elő 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készül, zárt S-végű karika. M.: 2,8×2,3 cm, hv: 0,24 cm, Ssz.: 0,63 cm (HOM ltsz. n.) [*157. tábla 3*].
3. A sír északnyugati végében volt 1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, levágott végű gyűrű. Átm.: 2,3 cm, hv.: 0,26 cm (HOM ltsz. n.) [*157. tábla 4*].
4. A lábszárcsontok fölött volt 1 db állatcsont.

2. sír (2005. november 7., S 39) [*157. tábla 5*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 160 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 40 cm, sh.: 240 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Az alsó állkapocs hiányzott, a bordák kimozdultak, a jobb kéz csontjai részben, míg a balé teljesen hiányoztak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a lábszárcsontok között feltehetően fakoporsó maradványai voltak megfigyelhetők.

3. sír (2005. november 7., S 40) [*157. tábla 6*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K, sm.: 16 cm, sh.: 246 cm, ssz.: 82 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek, a kézcsontok egymáson fekvő helyzetben. Bolygatott. A mellkas jobb oldali csontjait állatjárás mozdította ki, a kéz- és a lábfejek csontjai megsemmisültek. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldali csecsnyúlványánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 2,8×2,1 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,4 cm (HOM ltsz. n.) [*157. tábla 7*].

Megjegyzés: a sír nyugati végében állatcsontok voltak.

[964] A feltárás időpontja után közlöm az objektum eredeti azonosítóját.

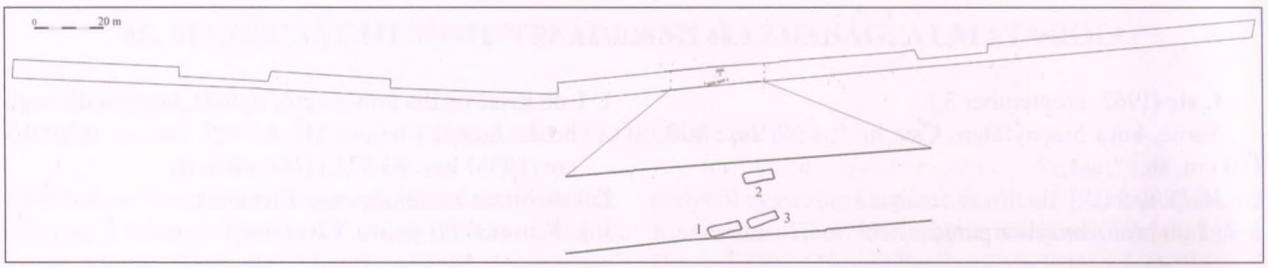

95. kép. Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely

47.3. ÉRTÉKELÉS

A mintegy 650 méter hosszúságban, de mindössze 5 méter szélességben lehumuszolt nyomvonalon előkerült 3 sír feltehetően a temetőnek csupán egy bizonytalan nagyságú részét alkotja [*95. kép*]. A II. katonai felmérésen a feltárási terület mellett egy ÉNy–DK-i irányú, ovális alapterületű kiemelkedés látható, így vélhetően a sírok egykor ennek a déli oldalán helyezkedhettek el. A temető folytatása északi és déli irányban is feltételezhető. A sírok leletanyagát jó minőségű ezüst ékszerek, 3 db S-végű karika és 1 db sodrott gyűrű alkotja, ebből 2 db S-végű karika és a gyűrű az 1. sírban nyugvó felnőtt – talán inkább nő – ékszerkészletéhez tartozott. Ezek a temetőrészlet 11. századi keltezésére utalnak. Azonban a korábbi hagyományok továbbélésnek nyoma is felbukkan, az 1. sírból előkerült állatcsont ugyanis feltehetően az elhunyt lábai fölé helyezett ételmellékletként került a sírba.[965] Amennyire 3 sír alapján megítélhetjük a közösség jellegét, úgy talán egy 11. századi falusias csoportot valószínűsíthetünk, mely temetőjének választotta a vízfolyás közelségében található magaslatot, ami egyben bizonyára lakóhelye közelében volt.

47.4. IRODALOM

HOM R. A. 4170-07.

48. MEZŐZOMBOR-BÁLVÁNYDOMB

Kovács László

48.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A községhatár déli részében emelkedő dombon 1958-ban homokbányászás közben 3 sírt bolygattak meg, s a leletmentő Megay Géza a hozzáférhető helyeken további 3 temetkezést tárt fel. A temető ekkor még nem merült ki, mert a homokkitermelő munkások 1959-ben a terepbejárást végző Dienes Istvánnak újabb leleteket adtak át, ezekből pedig további 6-10 sír feldúlására lehet következtetni. Az eltemetettek közül legalább hárman lószerszámos vagy lovas sírban nyugodtak, és a szokványos leletanyaguktól eltérően a 4. sírban fekvő nőt aranyozott ezüst és ezüst ruhadíszekkel, ékszerekkel ellátott viseletben hantolták el. Veretrátétes végű, palmettamintás, aranyozott ezüst pántkarperece a maga nemében a legszebb 10. századi ékszerek egyike.

48.2. IRODALOM

Kovács 2015, 19–32, 302–306: 1–5. tábla.

[965] HOM R. A. 4170-07.

49. MISKOLC-AVAS, MÉLYVÖLGY U.

49.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az I. világháborút megelőzően az Avastetőn, a Mélyvölgy felőli felüljáró út építésekor az alulról számított második árnyékolt játszótér előtti út építésekor került elő két kora Árpád-kori sír, melynek leletanyaga a Borsod-Miskolci Múzeumba került [*96. kép 1*].[966]

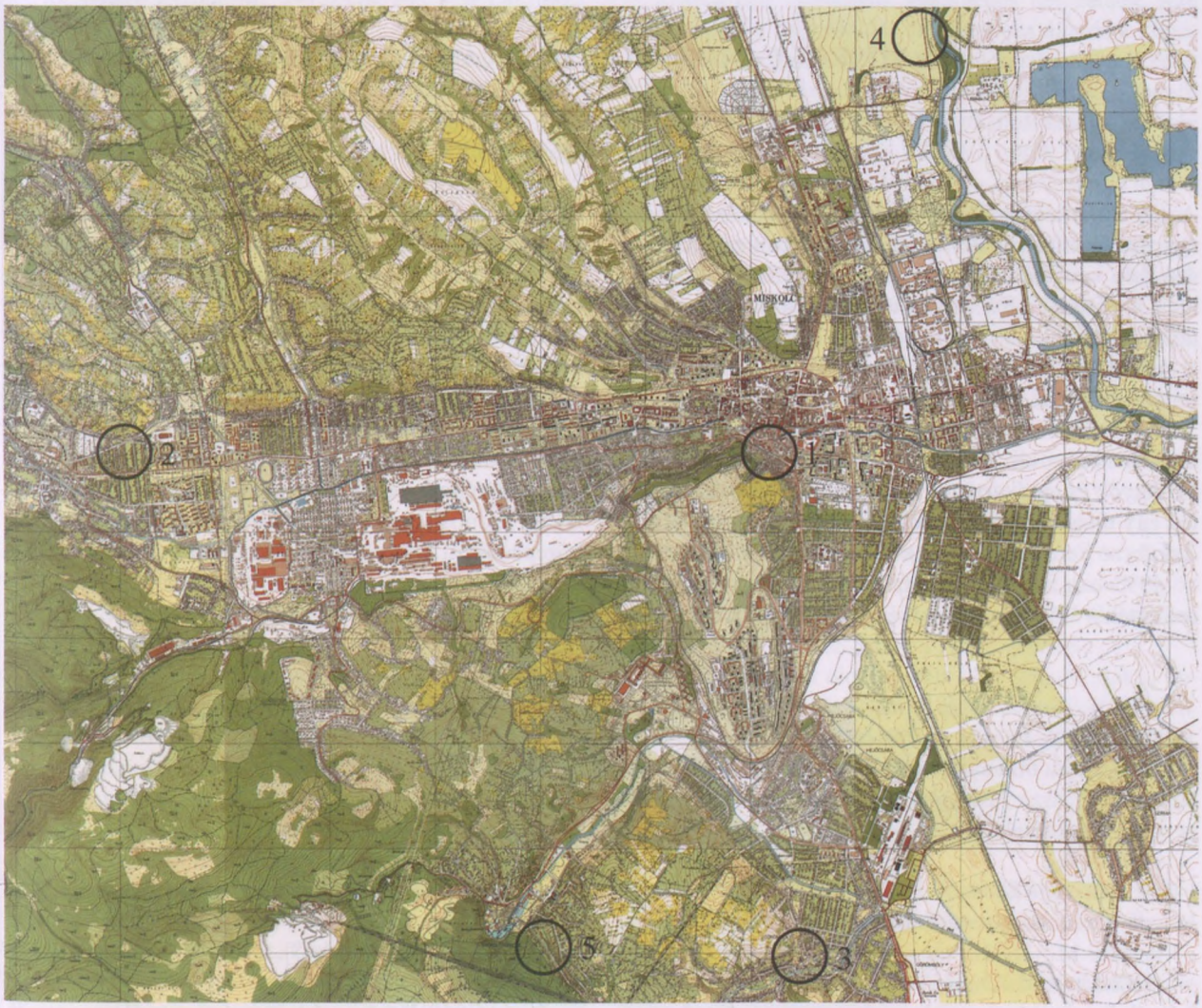

96. kép. Miskolc, 1: Avas, Mélyvölgy u., 2: Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u., 3: Görömböly, 4: Repülőtér, 5: Tapolca (1:10 000)

49.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1914 előtt)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db I. László (1077–1095) érme. Elveszett.

2. sír (1914 előtt)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db I. László (1077–1095) érme. Elveszett.

[966] Komáromy 1957, 84; Révész 1992, 108; Révész 2020, 261.

49.3. ÉRTÉKELÉS

A Mélyvölgy bejáratánál előkerült 2 sír egy temető bizonytalan nagyságú része, melyről sajnos további információ nem áll rendelkezésre. I. László (1077–1095) *érmé*ik alapján azok a 11. század utolsó negyede elé nem keltezhetők. 2003. szeptember 29. és október 7. között a Rákóczi u. 13. számú telken folyt régészeti kutatás Pusztai Tamás vezetésével, melynek során Árpád-kori leletanyag is előkerült. Ez összekapcsolható a Mélyvölgy bejáratánál előkerült 11. századi sírokkal, melyek ettől délnyugati irányban helyezkedtek el.[967]

50. MISKOLC-DIÓSGYŐR, LANKÁS U.–VÖRÖS U.

50.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A mai város keleti, Diósgyőr és Bulgárföld közti részén, egymástól mintegy 100 méter távolságban párhuzamosan futó vonalban helyezkedik el a Vörös és a Lankás utca. Utóbbi 107–108. számú telkén 1954-ben meszesgödör kiásása során 80 cm mélységben egy kora Árpád-kori sírt találtak [*96. kép 2*].[968] Ennek leleteit Kazacsay Ferencné gyűjtötte össze.

A Vörös u. 6. számú ház előtt 1961-ben vízvezetékárok ásásakor kb. 2 méter mélységben huzalkarikák, gyöngyök és egy karperec került elő, melyek valószínűleg egy megbolygatott sírból származnak.[969] A leleteket Zakubcsó Ferencné juttatta el a múzeumba.

1993-ban Szegedi Győzőné és Radványi Árpád értesítették a Herman Ottó Múzeumot, hogy Orosz Endre Vörös u. 13. számú házának udvarán a bejárati kapu alatt gázvezeték bekötőárkának ásása során egy csontvázas sír került elő. A helyszínre B. Hellebrandt Magdolna szállt ki szeptember 1-én, ahol megállapította, hogy a Ny–K-i tájolású váz a kapu alatt helyezkedik el, melynek koponya és medence közé eső részét azonban már a munkálatok során kiemelték. A munkásoktól megtudta, hogy a bal és a jobb kéz 1-1 ujjpercén 1-1 gyűrű, a jobb alkarcsontokon pedig egy karperec volt. A váz *in situ* helyzetben lévő részét dokumentálta, annak teljes feltárására azonban nem volt lehetőség, mert a combcsontok középrészétől kezdve a váz alsó része a gyalogjárda alá nyúlt.[970]

50.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1954, Lankás u. 107–108.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: kb. 80 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírra meszesgödör ásása során bukkantak.

Mellékletei:

1–2. 2 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: 0,3 cm (HOM ltsz. 55.7.3.) [*158. tábla 1*].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 1,7×1,2 cm, hv.: 0,15 cm, Ssz.: 0,3 cm (HOM ltsz. 55.7.4.) [*158. tábla 2*].

3–4. 2 db huzalkarperec:

3. 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,3×6 cm, v.: 0,4×0,35 cm (HOM ltsz. 55.7.1.) [*158. tábla 4*].
4. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 7,2×6,6 cm, v.: 0,36×0,36 cm (HOM ltsz. 55.7.2.) [*158. tábla 3*].
5. 1 db szürke színű, homokkal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, vállán két sorban bekarcolt hullámvonallal díszített korongolt agyagedény. M.: 6,8 cm, sz. átm.: 8,8 cm, f. átm.: 6,1 cm (HOM ltsz. 55.7.5.) [*158. tábla 5*].

2. sír (1961, Vörös u. 6.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: kb. 200 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírra vízvezeték fektetése során bukkantak.

Mellékletei:

1–10. 10 db S-végű karika (HOM ltsz. 62.3.2.) [*159. tábla 1–9*]:

[967] Pusztai 2004; HOM R. A. 3504-03.
[968] K. Végh 1970, 80; Révész 1992, 107–108.
[969] K. Végh 1970, 80; Révész 1992, 108.
[970] MNM R. A. 54.IV/1994.

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,27 cm, Ssz.: 0,5 cm.[971]
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 2×1,5 cm, hv.: 0,29 cm, Ssz.: 0,5 cm.[972]
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 2×1,5 cm, hv.: 0,31 cm, Ssz.: 0,4 cm.[973]
4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 1,9×1,5 cm, hv.: 0,28 cm, Ssz.: 0,48 cm.[974]
5. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 1,5×1,4 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: 0,4 cm.[975]
6. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,27 cm, Ssz.: 0,44 cm.[976]
7. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2×1,5 cm, hv.: 0,27 cm, Ssz.: 0,4 cm.[977]
8. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,28 cm, Ssz.: 0,45 cm.[978]
9. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,5 cm.
10. 1 db S-végű karika. Elveszett.
11. 2 db barna színű, lapított gömb alakú, sárga kidomborodó szemekkel ellátott opak üveggyöngy. Átm.: 0,7 cm (HOM ltsz. 62.3.3.) [*159. tábla 10–11, 254. tábla 4*].
12. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 7,9×7,2 cm, v.: 0,7×0,7 cm (HOM ltsz. 62.3.1.) [*159. tábla 12*].

3. sír (1993. szeptember 1., Vörös u. 13.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Mellékletei:

1–11. A koponya jobb oldalán, az alsó állkapocs ága és a koponya között, a koponya falánál volt 6 db S-végű karika egy csomóban, függőleges helyzetben, míg a koponya bal oldalán, az állkapocs ága és a koponya között további 5 db S-végű karika helyezkedett el bőrmaradványok között, az egyik karikán megfigyelhető volt egy átfűzött bőrmaradvány is. További három esetben pedig a karikán voltak bőrdarabkák. A két vízszintes sorban fekvő – kettő, illetve három darab – karikák közül 4 db S-végével az alsó állkapocs irányába, míg 1 db a koponya hátsó része irányába mutató helyzetben volt. Ezekből ma 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális S-végű karika található meg. M.: 1,8×1,7 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: 0,25 cm (HOM ltsz. 94.94.3.) [*158. tábla 6*].

12. A jobb alkarcsontok felső részénél volt 1 db karperec. Elveszett.
13. A jobb kéz csontjai között volt 1 db nyitott, félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű. M.: 2,1×2 cm, v.: 0,35×0,1 cm (HOM ltsz. 94.94.2.) [*158. tábla 7*].
14. A bal kéz csontjai között volt 1 db nyitott, végei irányába hegyesedő, szélein rovátkolást utánzóan öntött hárombordás bronz pántgyűrű. M.: 2,2×2 cm, sz.: 0,6 cm (HOM ltsz. 94.94.2.) [*158. tábla 8*].
15. A medence bal oldalán volt 1 db félhold alakú, farkasfogmintával és félgömb alakú elemekkel díszített, bronzból öntött csüngő. M.: 3,6×2,8 cm (HOM ltsz. 94.94.1.) [*158. tábla 9, 255. tábla 3*].

50.3. ÉRTÉKELÉS

B. Hellebrandt Magdolnának az utcabeli lakosok elmondták, hogy a Vörös u. 8. számú telken Kasza Mihály is talált emberi csontokat, Orosz Endre udvarán pedig egy emberi koponyát fedeztek fel, azonban a sír további részét a találó nem bolygatta meg.[979] A Vörös utca északi végében az utolsó háznál azonban már nem kerültek elő temetkezések az ott végzett földmunka során.[980] Mivel mindkét utcában voltak kora Árpád-kori sírok, ezért a lelőhelyek közelsége alapján ezek valószínűleg egy temetőt alkotnak.[981]

Sajnos a sírokról nyerhető információk számát csökkenti, hogy a gáz- és vízvezetékárok ásása során csak a sírok egy része esett azok nyomvonalába, illetve a 3. sír esetében annak egy része a járda alatt helyezkedett el,

971 K. Végh 1970, 96, IV. tábla 5.
972 K. Végh 1970, 96, IV. tábla 6.
973 K. Végh 1970, 96, IV. tábla 7.
974 K. Végh 1970, 96, IV. tábla 8.
975 K. Végh 1970, 96, IV. tábla 10.
976 K. Végh 1970, 96, IV. tábla 11.
977 K. Végh 1970, 96, IV. tábla 12.
978 K. Végh 1970, 96, IV. tábla 13.
979 MNM R. A. 54.IV/1994.
980 MNM R. A. 54.IV/1994.
981 Révész 1992, 108.

így teljes feltárásukra nem volt lehetőség. A temetkezési szokásokról mindössze a 3. sír esetében ismert, hogy a váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben került elő.

Mindhárom sírból kerültek elő *S-végű karikák*. Az 1. sírból 2 db került gyűjteménybe, de kérdés, hogy ez az egykori teljes darabszám volt-e. A 2. sírból 10 db ismert, ezek nagyobb számuk alapján feltehetően a 3. sírban is megfigyelt 11 db karikához hasonlóan a koponya két oldalán helyezkedhettek el. Utóbbi esetében megfigyelhető volt a bőrmaradvány is, melyhez a karikákat kapcsolták. Az 1. sírból 2 db *szemesgyöngy*, a 3. sírból pedig 1 db bronzból öntött *félhold alakú csüngő* dokumentált, azonban nem a viseleti módnak megfelelő helyen, hanem a váz medencéjének bal oldalán. Mindhárom sírból kerültek elő *karperc*ek, az 1. sírban 1 db kissé ovális és 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec, a 2. számú temetkezésben 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű huzalkarperec, míg a 3. sírban 1 db ismeretlen típusú. A 3. sírba temetett elhunyt mindkét kezén 1-1 *gyűrű*t is viselt, 1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrűt és 1 db hárombordás, szélein rovátkolást utánzóan öntött bronz pántgyűrűt. Az *étel- és italmelléklet* adásának egyetlen nyoma az 1. sírból került elő, ahol 1 db bekarcolt hullámvonallal díszített agyagedényt dokumentáltak. A sírok keltezésének vonatkozásában az S-végű karikák, a rombusz átmetszetű huzalkarperecek és a hárombordás pántgyűrű is azok 11. századi keltezésére utal.

50.4. IRODALOM

K. Végh 1970, 80; Révész 1992, 107–108.

51. MISKOLC-GÖRÖMBÖLY

51.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Bacsinszky u. 1. számon, az egykori görömbölyi Tanácsháza épülete előtt, attól kissé keleti irányban mintegy 40 méterre került elő egy 10–11. századi sír, melyből 1 db agyagedényt juttattak el a találók közgyűjteménybe [*96. kép 3*]. Nem lehet kizárni, hogy egy nagyobb sírszámú temető található a kérdéses területen, bár további sírokra utaló nyomok nem voltak megfigyelhetők.[982]

51.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: kb. 120 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírra földmunka során bukkantak.

Mellékletei:

1. 1 db barna színű, aprókaviccsal soványított, kézzel formált agyagpalack. Nyakán bekarcolt csigavonalas díszítés látható, alján egy nagyobb téglalap alakú mezőben egy kisebb téglalap helyezkedik el, belsejében kereszttel. M.: 16,5 cm, sz. átm.: 5,2 cm, f. átm.: 9,5 cm.[983]
2. Égett agyagdarabok. Elvesztek.

51.3. IRODALOM

Wolf 1992, 123.

[982] Wolf 1992, 123.
[983] Wolf 1992, 123, 1. kép.

52. MISKOLC-REPÜLŐTÉR
(Szentpéteri kapu, Városi téglagyár, Szirmabesnyő-Homokbánya)

52.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Miskolc északkeleti határában, a Sajó és a városi repülőtér által határolt területen lévő homokbányában a 20. század eleje óta változó intenzitással történt homokkitermelés [*96. kép 4*].[984] 1951. február 28-án a bánya felügyelője, Blitzer Sándor jelentette a Borsod-Miskolci Múzeumnak, hogy a bánya déli oldalán[985] folyó munkálatok során emberi csontok kerültek elő. A kérdéses bányarészen a munkát leállították ugyan, de annak zavartalan folytatása miatt mielőbb szükségessé vált a terület feltárása. A bejelentés nyomán március 1-én Megay Géza szállt ki a helyszínre, ahol a bánya északkeleti sarkában feltárt egy sírt, továbbá bejárta a bánya területét is, de további temetkezésekre utaló nyomok ekkor nem voltak megfigyelhetők.[986] Március 11-én a bányafelügyelő ismét sírok előkerüléséről tájékoztatta a múzeumot, ennek nyomán Megay a rákövetkező napon két temetkezést dokumentált. A sírok helyét rögzítette, továbbá megfigyelte, hogy ezektől északra csonttöredékek kerültek elő, azonban a sötétség beállta miatt a leletmentést már nem tudta megkezdeni. Március 27-én újabb sírt bolygattak meg, ennek megmaradt részét 28–29-én tárta fel. A régészeti és az antropológiai anyagot is beszállította a múzeumba, megtudta továbbá, hogy a bánya más részein is kerültek elő különféle régészeti leletek, ezek közül a bányairodában még március 12-én egy bolygatott sírból származó kengyelt át is adtak neki. Ez utóbbi leletet tartalmazó sír még földben lévő részét március 31-én tárta fel.[987] Április 10-én további két sír dokumentálására került sor.[988] 1956. május 17-én újabb leletekről értesítették a múzeumot, ekkor egy női sír került elő, melyben egy karperec és egy agyagedény volt.[989] Ennek nyomán május 19. és június 15. között Kazacsay Ferencné a bánya keleti oldalán újabb négy sírt bontott ki, a munkások elmondása alapján pedig megtudta, hogy a déli oldalon – ahol 1951-ben Megay dolgozott – előkerült „*több melléklet nélküli csontváz*" is.[990] Ekkor került elő egy további sír is, melyet a munkások elmondása alapján ismerünk. 1958 júniusában újabb bejelentés nyomán Kalicz Nándor a homokbányában vaskori temetkezések mellett 10–11. századi sírokat is talált, ezek részben vagy teljesen feldúlt állapotban voltak. Ez utóbbiak feltárására ekkor nem nyílt lehetőség,[991] arra július 27-én Kőszegi Frigyes vezetésével került sor. Ekkorra azonban a sírokat csaknem teljesen elpusztították, mindössze néhány csontmaradvány árulkodott csak róluk.[992] 1959. május 4-én egy feldúlt sírból származó keresztet adományoztak a találók a múzeumnak. Ennek nyomán ismét Megay Géza szállt ki a lelőhelyre, ahol a bánya nyugati oldalán[993] két bolygatott sírt figyelt meg. A leletmentő ásatásra május 5. és 15. között került sor, amikor további 10 sír feltárását végezte el.[994] A homokbánya több részén, időnként eltérő lelőhely-megnevezéssel publikált temető kritikai újraközlését Révész László végezte el.[995] A régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

52.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1951. március 1.)

Férfi. Csv. h.: 177 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 107 cm, sh.: 197 cm, ssz.: 90 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét kar csontjai enyhén behajlított helyzetben voltak. A bal combcsont mellett, azzal párhuzamosan, de annál 50 cm-el magasabban helyezkedett el orrával délnyugati irányba mutató helyzetben a ló koponyája, mögötte pedig a mellső lábak csontjai. Bolygatott. A koponya kibillent, az alsó állkapocs a keresztcsont felett 5 cm-rel feküdt és elmozdultak a ló csontjai is.

[984] Révész 1992, 101.
[985] Révész 1992, 99.
[986] HOM R. A. 109-1951.
[987] HOM R. A. 109-1951; MNM R. A. 325. Sz. V.
[988] Megay 1956a, 14; MNM R. A. 325. Sz. V.
[989] HOM R. A. 400-68.
[990] Révész 1992, 99.
[991] HOM R. A. 402-68.
[992] HOM R. A. 401-68.
[993] Révész 1992, 101.
[994] Megay 1959; Megay 1961.
[995] Révész 1992, 98–107.

Mellékletei:

1–2. Az alsó állkapocs jobb és bal oldali szárának helyén került elő 2 db huzalkarika:

1. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 2,5×2,5 cm, hv.: 0,19 cm (HOM ltsz. 53.1113.1.) [*160. tábla 1*].
2. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 1,8×1,7 cm, hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 53.1113.2.) [*160. tábla 2*].

3–10. A jobb felkarcsont középrészének külső oldalától 32 cm-re déli irányban, egy ovális területet kirajzoló helyzetben volt 8 db gomba alakú bronz fülesgomb, melyből 2 db rovátkolást utánzóan öntött díszítésű. H.: 1,2–1 cm (HOM ltsz. 53.1114.3–4. – elvesztek).[996]

11–14. A jobb felkarcsont alsó részénél, annak külső oldalán, a csontra merőlegesen 1 db, belső részén pedig – részben a csont felett – egymás mellett fekvő helyzetben 2 db nyílcsúcs volt; úgy, hogy az első e kettő közé ékelődött. A bal combcsont felső részének belső oldalán, a váz szintjénél 6 cm-el magasabban pedig további 1 db kovácsoltvas, nyéltüskével ellátott nyílcsúcs helyezkedett el, mindegyik hegyével északi irányba. Típusaik szerint 3 db deltoid alakú, hosszú vágóélű változat. M.: 7,4×2,4, 6,5×2,2, illetve 5,7×2,1 cm. 1 db pedig rombusz alakú. M.: 6×1,9 cm (HOM ltsz. 53.1113.5–8. – a 8. leltári számú elveszett) [*160. tábla 3–5*].

2. sír (1951. március 12.)

Nő. Csv. h.: 170 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 80 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Az alsó állkapocs leesett, mindkét alkar- és kézcsontok a combcsontokon feküdtek.

Mellékletei:

1. A homlokcsont közepén feküdt 1 db fején bemélyedő csillag alakú mintával díszített bronz fülesgomb, fülével a koponyatető irányába mutató helyzetben. M.: 0,9×0,8 cm (HOM ltsz. 53.1114.1. – elveszett).[997]

2–6. A jobb kulcscsont alatt 2,2 cm-re kezdődő, a jobb felkarcsonttól pedig 10 cm-re futó egyenes vonalban, egymástól 1,4-1,4 cm-re helyezkedett el 5 db bronz fülesgomb. M.: 1,7×0,9; 1,7×0,9; 1,2×0,7; 1,3×1; 1,2×0,7 cm (HOM ltsz. 53.1114.2–5. – elvesztek).[998]

7. Az utolsó fülesgomb felett helyezkedett el 1 db kerek, préselt ezüstrozetta. Átm.: 2,6–2,7 cm.[999] A felszedés során megsemmisült.

8. A jobb alkarcsontok középrészén volt 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 7×6,7 cm, v.: 0,4×0,32 cm (HOM ltsz. 53.1114.6.) [*160. tábla 6*].

9. A bal alkarcsontok középrészén volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. Átm.: 6,9 cm (HOM ltsz. 53.1114.7. – elveszett).[1000]

10. A jobb kéz gyűrűs ujjának egyik percén helyezkedett el 1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű. Négyzetes foglalatának oldalai ívesen hajlanak a benne lévő, egykor fekete színű üveggyöngyre, az oldalak behajtott végeinél 1-1 üreges hólyag látható. Karikája szalagszerű, a foglalat alatt kiszélesedő. M.: 2,4×2,2 cm (HOM ltsz. 53.1114.8.) [*160. tábla 7*].

11. A bal kéz középső ujjának egyik percén volt 1 db szalagszerű foglalata alatt kiszélesedő karikával ellátott ezüstgyűrű. A foglalat oldalai ívesen hajlanak a benne lévő barna színű kőbetétre. Átm.: 1,9 cm (HOM ltsz. 53.1114.9. – elveszett).[1001]

3. sír (1951. március 12.)

Férfi. Csv. h.: 173 cm, t.: Ny-DNy–K-ÉK, sm.: 110 cm, sh.: 205 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Az állkapocs leesett, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén, míg a jobb a combcsont felső végén helyezkedett el.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán, a halantékcsontoknál helyezkedett el 1-1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű huzalkarika, melyből az egyik végei enyhén egymásra hajlanak. M.: 1,8×1,6, illetve 1,7×1,5 cm, hv.: 0,1-0,1 cm (HOM ltsz. 53.1115.1.) [*160. tábla 8–9*].

3. A jobb kéz kisujjának percei mellett, azok külső oldalánál feküdt 1 db háromszög átmetszetű, a penge hátának vonalában lévő nyéltüskével ellátott, a hát vonalához csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. M.: 9,8×1,2 cm (HOM ltsz. 53.1115.2.) [*160. tábla 10*].

4. A jobb láb csontjai mellett, illetve kisebb részben a bal sípcsont felett, néhány darabnál kimozdult helyzetben 53 cm hosszúságban egy tegez fémvasalásai voltak megfigyelhetők. A legnagyobb m.: 6,8×1,2 cm (HOM ltsz. 53.1115.4–7. – több darab mára elveszett) [*160. tábla 11*].

5. A jobb kéz kisujjának csontjai alatt volt 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsolt-

[996] Révész 1992, 110, 1. kép 3–10.
[997] Megay 1956a, 15, II/1.
[998] Megay 1956a, 15, II/2.
[999] Megay 1956a, 15, II/7.
[1000] Megay 1956a, 15, II/3.
[1001] Révész 1992, 102, V. ábra 6.

vas nyílcsúcs. M.: 5,1×1,9 cm (HOM ltsz. 53.1115.3.) [*161. tábla 1*].

6–7. A jobb és a bal bokacsont mellett pedig további 1-1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs volt. M.: 6,4×2,1, illetve 8,3×3,1 cm (HOM ltsz. 53.1115.5–6. – az 5. számú elveszett) [*161. tábla 2*].

8. A bokacsontok között helyezkedett el 1 db vastárgy. M.: 8×1,3 cm (HOM ltsz. 53.1115.8. – elveszett).

4. sír (1951. március 29–31.)

Nő. Csv. h.: 156 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 115 cm, sh.: 165 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén, összekulcsolt helyzetben feküdtek. A bal kéz három ujjperce anatómiai rendben a jobb combcsont külső oldalán feküdt.

Mellékletei:

1–2. A koponya jobb és bal oldali csecsnyúlványánál feküdt 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2,4×2, illetve 2×1,8 cm, hv.: 0,16, illetve 0,14 cm (HOM ltsz. 53.1116.1–2.) [*161. tábla 3–4*].

3–23. A nyakcsigolyák bal oldalánál és a kulcscsont között kb. 20 db fehéres színű, kerek, csonka kúp és hengeres, valamint 1 db fekete színű lapított gömb alakú üveggyöngy helyezkedett el. Töredékesek. Átm.: 0,5-0,3 cm (HOM ltsz. 53.1116.7.) [*161. tábla 5–24*].

24. A szegycsont helyén, a 12. csigolya felett volt 1 db bronzból öntött, felső részén szív alakban áttört, középrészén kidomborodó, szélén gyöngyözött kerettel övezett veret. Hátoldalán két elhajlított végű szeg található. M.: 2,2×1,8 cm (HOM ltsz. 53.1116.3.) [*161. tábla 25, 261. tábla 8*].

25. A bal alkarcsontok középrészén volt 1 db pödrött végű, végei felé elkeskenyedő, két szélén egyenes vonalú, ezek közén pedig farkasfogmintát utánzó poncolt díszítéssel ellátott bronz pántkarperec. M.: 7×6,5 cm, sz.: 1–0,8 cm (HOM ltsz. 53.1116.4.) [*161. tábla 26*].

26. A jobb kéz gyűrűs ujjának egyik percén helyezkedett el 1 db bronzból öntött fejesgyűrű. Karikája háromszög átmetszetű, rombusz alakban kiszélesedő fejének középpontjában kiemelkedő dudor, szélein rovátkolást utánzóan öntött díszítések láthatók. M.: 2,4×2,2 cm, a fej sz.: 1,1 cm (HOM ltsz. 53.1116.5.) [*161. tábla 27, 258. tábla 1*].

27. A jobb combcsont mellett, a bal kéz ujjainak három percével együtt volt 1 db öntött fejesgyűrű. Karikája szalagszerű, rombusz alakban kiszélesedő fejének középrészén és sarkaiban 1-1 kiemelkedő dudor látható, a felületet árkok osztják fel öt részre. M.: 2,4×2,2 cm (HOM ltsz. 53.1115.6.) [*161. tábla 28, 258. tábla 2*].

28. A keresztcsont felett 1 cm-re, az összekulcsolt kezek alatt feküdt 1 db ezüstcsat két töredéke, mely egykor lehetséges, hogy líra alakú forma volt.[1002] H.: 3,4, illetve 2,8 cm (HOM ltsz. 53.1116.8. – elveszett).

5. sír (1951. március 1.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: 50 cm. A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, melyből csak a fogak maradtak meg. Bolygatott. A váz medencétől lefelé eső része a bányaművelés során a partfallal együtt leomlott.

Mellékletei:

1. A bal felkarcsonton és a koponya mellett, hegyével a láb felé, élével a váz csontjai irányába mutató irányban helyezkedett el 1 db ívelt, mindkét oldalán vércsatornával és fokéllel ellátott pengéjű kovácsoltvas szablya. Csónak alakú keresztvasa gombokban végződik. Markolatának végét ovális vas markolatgomb zárja. Ugyancsak vasból készült függesztője félkör alakú, szegeccsel ellátott. H.: 85,5 cm, az ellenző sz.: 8 cm, a markolatgomb m.: 3,5×2,6 cm, a függesztő m.: 4,5×1,7 cm.[1003] A fegyver nagyrészt megsemmisült (HOM ltsz. 53.1117.1.) [*162. tábla 1*].

Nagy valószínűséggel ennek a sírnak a leletei közé tartoznak az alábbi – bányamunkások által átadott – tárgyak:

2. 1 db kovácsoltvas tegezvasalás. M.: 2,9×1 cm (HOM ltsz. 53.1117.7.) [*162. tábla 2*].

3. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,8×1,8 cm (HOM ltsz. 53.1117.6.) [*162. tábla 3*].

4. 1 db D alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,6×4 cm (HOM ltsz. 53.1117.5.) [*162. tábla 4*].

5–6. 2 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füleik, melyek a kengyelszíj számára téglalap alakban áttörtek, külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. Az egyik erősen hiányos. M.: 15,9×13,2, illetve m.: 15,3 cm (HOM ltsz. 53.1117.2–3.) [*162. tábla 5–6*].

7. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú oldalpálcás vaszabla. A szögletes átmetszetű oldalpálca trapéz alakúan kiszélesedő fülével kapcsolódik a szájvas végén található lyukba. A szájvas h.: 9,4 cm, az oldalpálca h.: 8,3 cm (HOM ltsz. 53.1117.4.) [*163. tábla 1*].

[1002] Révész 1992, 99.

[1003] Megay 1956a, 19, V/1.

6. sír (1951. április 10.)

Neme, kora bizonytalan.[1004] Csv. h.: 160 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 100 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 45 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kézcsontjai a medencén feküdtek, a bal erősebben, míg a jobb enyhébben behajlított helyzetben. Bolygatott. A koponya arcrészét a bányászat roncsolta, az ujjpercek kimozdultak. Megjegyzés: egy helyen a szegycsonttal bordaösszenövés volt megállapítható, a szegycsont felületén csontsipolyjárat volt látható. A váz mellett faszénmaradványok voltak láthatók.

Melléklete: nem volt.

7. sír (1951. április 10.)

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 120 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kézcsontok a medence szélén, illetve a combcsontok végein feküdtek. Bolygatott. A bal alkar csontjait és a medencét földmunka során bolygatták meg. Megjegyzés: a gerinccsigolyák oldalirányban erős S-alakú elhajlást mutattak, a bal singcsont alsó harmadában össze nem forrt törés nyoma volt látható. A jobb combcsont közepe táján és a medence felett faszénmaradványok voltak megfigyelhetők.

Melléklete: nem volt.

8. sír (1956. május 21., 1. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 141 cm (a nyakcsigolyákig), t.: Ny–K 275°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz koponyája hiányzott.

Melléklete: nem volt.

9. sír (1956. június 7., 2. sír)

Férfi (?). Csv. h.: 151 cm, t.: ?, sm.: 94 cm, sh.: 225 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkar csontjai a koponyáig visszahajlított helyzetben voltak. A lábszárcsontok szorosan egymás mellett voltak.

Melléklete:

1. A koponyától 42 cm-re déli irányban helyezkedett el 1 db barna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, vállán bekarcolt csigavonalas díszítéssel ellátott korongolt agyagedény. M.: 14,4 cm, sz. átm.: 11,3 cm, f. átm.: 8,2 cm (HOM ltsz. 58.13.1.) [*163. tábla 2*].

10. sír (1956. június 7., 3. sír)

Nő. Csv. h.: 145 cm (a lábcsontokig), t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Az alkar és kézcsontok a bordákon „*összehajlítva*" voltak.[1005] Bolygatott. A lábcsontok hiányoztak.

Melléklete: nem volt.

11. sír (1956. június 11., 4. sír)

Gyermek, 5-6 év körüli. Csv. h.: 100 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 1,9×1,7 cm, hv.: 0,11 cm (HOM ltsz. 58.13.4.) [*163. tábla 3*].

2–29. A nyakcsigolyák körül helyezkedett el 28 db gyöngy:

2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, oldalán fehér színű, berakott kereszteződő hullámvonallal, ennek közein 3 db kidomborodó piros színű szemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,2×0,8 cm (HOM ltsz. 58.13.8.) [*163. tábla 4*].

3–14. 12 db barna színű, hengeres és csonka kúp alakú, tömör, külön hozzáillesztett gyűrűfülben végződő, oldalán sárgás színű, lemélyedő spirális mintával díszített üveggyöngy. M.: 1,5×0,5 cm. Ma 11 db található meg (HOM ltsz. 58.13.7.) [*163. tábla 5–15, 253. tábla 10–20*].

15–22. 8 db hengeres, sárga színű üveggyöngy, mely eredetileg feltételezhetően oldalán spiráldíszes mintával ellátott volt. H.: 1,2 cm (HOM ltsz. 58.13.8. – elvesztek).[1006]

23–24. 2 db kéttagú sárga színű rúdgyöngy. H.: 1,1, illetve 0,8 cm (HOM ltsz. 58.13.10.) [*163. tábla 16–17*].

25–27. 3 db háromtagú, ezüst- és aranyszínű bevonattal ellátott rúdgyöngy. H.: 1,1; 1,1, illetve 0,9 cm (HOM ltsz. 58.13.9–10.) [*163. tábla 18–20*].

28. 1 db barna színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. M.: 1×0,6 cm (HOM ltsz. 58.13.11.) [*163. tábla 21*].

29. 1 db sárgásbarna színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. M.: 0,7×0,4 cm (HOM ltsz. 58.13.12.) [*163. tábla 22*].

30. A gyöngyök közepénél volt 1 db középen átfúrt, égetéssel (?) kialakított mintával díszített csontkorong. Átm.: 2 cm (HOM ltsz. 58.13.5.) [*163. tábla 41*].

31–49. 19 db átfúrt kauri. A legnagyobb m.: 2,1×1,8 cm. Ma 18 db található meg (HOM ltsz. 58.13.6.) [*163. tábla 23–40*].

50. Ugyanott volt 1 db félgömb alakú bronz csüngős dísz. Elveszett.

[1004] A váz nemének férfiként: Megay 1956a, 18; MNM R. A. XIV.393.1961, avagy nőként történő meghatározása: Révész 1992, 99.
[1005] Révész 1992, 99.
[1006] K. Végh 1970, 98, VI. tábla 13.

51. A szegycsonton feküdt 1 db lencse alakú fejjel ellátott bronz fülesgomb. H.: 1 cm (HOM ltsz. 58.13.3. – elveszett).[1007]

33. A koponyától 10 cm-re keleti irányban volt 1 db fekete színű, bekarcolt hullámvonallal díszített korongolt agyagedény. M.: 14,3 cm, sz. átm.: 11 cm, f. átm.: 8,2 cm (HOM ltsz. 58.13.1.) [*164. tábla 1*].

34. A koponya jobb oldalánál lévő huzalkarika mellett erősen elmállott vasmaradványok voltak megfigyelhetők.

Megjegyzés: a koponya bal oldalán patinanyomok voltak megfigyelhetők, lelet azonban nem került elő.

12. sír (1956. május 17.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a bányaművelés csaknem teljesen megsemmisítette.

Mellékletei:

1. 1 db karperec. Elveszett.
2. 1 db szürkésbarna színű, homokkal és aprókaviccsal soványított, gyorskorongolt bordás nyakú edény. Oldalán bekarcolt hullámvonallal, alatta pedig ugyancsak bekarcolt vonalköteggel díszített, utóbbit részben vágja az egyik hullámvonal. Alján a korongról történt levágás nyoma látható. M.: 18,7 cm, sz. átm.: 9,5 cm, f. átm.: 9,1 cm (HOM ltsz. 58.14.1.) [*164. tábla 2*].

13–15. sír (1958. június)

Feldúlt sírok, melyekből csak a vázak csontjainak egy része maradt meg.

16. sír (1959. május 5., 1. sír)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkar- és kézcsontok a felkarcsontra hegyes szöget bezáró helyzetben a bordákon, míg a jobb alkar- és kézcsontok a kulcscsontig visszahajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A váz combcsontoktól lefelé eső részét a bányaművelés megsemmisítette.

Melléklete: nem volt.

17. sír (1959. május 5., 2. sír)

Fiatal leány, kb. 15 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A homokkitermelés során a váz bal alkar- és medencecsontját, valamint a combcsontok felső részétől lefelé eső részét kibányászták.

Mellékletei:

1–7. A nyakcsigolyák környékén és a bal oldali felső bordákon helyezkedett el 9 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:[1008]

1–3. 3 db világosbarna színű, lapított gömb alakú, vörösbarna kereszteződő hullámvonallal, ennek 3 közén 1-1 kidomborodó fekete színű berakott szemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,3×1; 1,3×0,9; illetve 1,2×1 cm (HOM ltsz. 62.79.1.) [*164. tábla 3–5, 254. tábla 13*].

4–8. 5 db fekete színű, lapított gömb alakú, sárgás színű kereszteződő hullámvonallal, ezek közein 3 db berakott, kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,4×1; 1,2×0,9; 1,3×1,1; 1,2×1; illetve 1,2×1,1 cm (HOM ltsz. 62.79.1.) [*164. tábla 6–10, 254. tábla 14*].

9. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, ennek 3 közén 1-1 zöld színű, kidomborodó, berakott szemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,3×0,7 cm (HOM ltsz. 62.79.1.) [*164. tábla 11*].

18. sír (1959. május 6., 3. sír)

Férfi. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 173 cm, sh.: 162 cm, ssz.: 35 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a bal alkar csontjai a felkarcsontra csaknem merőleges helyzetben, az alsó bordákon és csigolyákon feküdtek. Bolygatott. A jobb alkar és kéz csontjai, a medencelapát és a láb csontjai – a lábszárcsont kivételével – hiányoztak.

Melléklete: nem volt.

19. sír (1959. május 6., 4. sír)

Férfi (?). Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 160 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkar- és kézcsontok a medencére hajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A vázból csak a jobb alkar csontjai és a medence maradt meg.

Melléklete: nem volt.

20. sír (1959. május 12., 5. sír)

Nő. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: 157 cm, ssz.: 41 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkar- és kézcsontok a szeméremcsonton, míg a jobb alkar- és kézcsontok a felkarcsontra merőleges helyzetben, az alsó bordákon feküdtek. Bolygatott.

Melléklete: nem volt.

[1007] K. Végh 1970, 98, VI. tábla 6.

[1008] Megay 1961, 102, 3. kép; Révész 1992, 118, 10. kép 7.

21. sír (1959. május 14., 6. sír)

Nő. Csv. h.: 138 cm, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: 138 cm, ssz.: 40 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok a felkarcsontra merőlegesen behajlított helyzetben az alsó csigolyákon, míg a jobb alkarcsontok erőteljesebben behajlított helyzetben az alsó bordákon voltak.

Melléklete: nem volt.

22. sír (1959. május 15., 7. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Teljesen feldúlt sír.

Melléklete: nem volt.

23. sír (1959. május 15., 8. sír)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Néhány gerinccsigolya kivételével a váz csontjait a bányaművelés feldúlta.

Melléklete:

1. A szegycsonton feküdt 1 db bronzból öntött, két félből álló aranyozott ereklyetartó mellkereszt. Elülső oldalán Krisztus tunikás alakja helyezkedik el, kinyújtott jobb karja fölött ICXC, bal karja fölött pedig NHKA felirattal. Hátoldalán Mária orans tartású, hosszú csíkos ruhában ábrázolt alakja látható, melynek jobb karja mellett, egymás alatt elhelyezkedve ΘEO felirat, bal karja mellett, egymás alatti három sorban TK, OO és C betűből álló felirat látható. A kereszt két oldalát, a hosszanti szárak végein lévő 2-2, illetve 1-1, összeszegecselt fül kapcsolta össze. Felerősítését a szegecselt fülbe kapcsolódó láncszem szolgálta. M.: 6,3×3,5 cm (HOM ltsz. 62.79.2.) [*165. tábla, 255. tábla 1*].

Megjegyzés: a szegycsonton zöld színű patina volt megfigyelhető.

24. sír (1959. május 16., 9. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A feldúlt sírból csupán a homlokcsont egy darabja maradt meg.

Melléklete: ?

25. sír (1959. május 16., 10. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A feldúlt sírból csupán az alsó állkapocs maradt meg.

Melléklete: ?

Feltételezhető, hogy további olyan leletek is találhatók a Herman Ottó Múzeumban, melyek erről a lelőhelyről származnak:[1009]

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Deformált. M.: 3,1×1,7 cm, hv.: 0,35 cm, Ssz.: 0,56 cm (HOM ltsz. 53.1112.3. – Szirmay Aladár ajándéka) [*164. tábla 12*].
2–3. 2 db kerek átmetszetű, nyitott, kissé hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,9×6,8, illetve 6,5×6,5 cm, v.: 0,5-0,5 cm (HOM ltsz. 58.182.3. – Ács Sándor ajándéka 1956-ban) [*164. tábla 13, 166. tábla 1*].
4. 1 db Kovács 1994, 4a típusú,[1010] rovátkolást utánzóan öntött testű állatfejes bronz karperec. Átm.: 7,2 cm, v.: 0,5 cm (HOM ltsz. 53.1112.2. – Szirmay Aladár ajándéka) [*166. tábla 2*].
5–10. 6 db bronz fülesgomb, melyek közül 1 db gomba alakú, fején rovátkolást utánzóan öntött mintával díszített; 2 db gomba alakú; 3 db gömb alakú, ebből 2 db fülén gyűrűs taggal ellátott. M.: 1,3×0,9; 1,2×0,9; 0,9×0,8; 1,5×1; 1,5×0,9; illetve 1,7×0,9 cm (HOM ltsz. 58.86.1–4.) [*166. tábla 3–8*].
11. 1 db vaskés. M.: 10,5×1,2 cm.[1011]
12. 1 db rombusz átmetszetű bronz szíjelosztó karika, három oldalán jól látható szíjak okozta kopásnyomokkal (Ács Sándor ajándéka).[1012]
13. 1 db Peterson Y típusú kétélű kard. H.: 87,5 cm, psz.: 5 cm (HOM Történeti Gyűjtemény ltsz. 58.213.1.).[1013]
14. 1 db kovácsoltvas nyílcsúcs.[1014] Elveszett.
15. 1 db vaspántos favödör félköríves átmetszetű vasalásai. Átm.: 16,5, 15, illetve 14,8 cm, sz.: 0,7 cm (HOM ltsz. 58.182.4. – Ács Sándor ajándéka 1956-ban) [*167. tábla*].
16. 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajló peremmel, nyaka alatt két bekarcolt hullámvonallal, alatta pedig vonalköteggel díszített, korongolt agyagedény. M.: 16,5 cm, sz. átm.: 15,6 cm, f. átm.: 8,5 cm (HOM ltsz. 58.14.2. – Kazacsay Ferencné letmentése 1956-ban) [*168. tábla*].

[1009] Révész 1992, 103–105.
[1010] Kovács 1994, 125.
[1011] Révész 1992, 105, 9. kép 1.
[1012] Révész 1992, 105.
[1013] K. Végh 1970, 97, V. tábla 5; Révész 1992, 105, 5. kép 3; Kovács 1995, 169.
[1014] Lossonczy 1903, 399; Révész 1992, 103.

17. 1 db kívül szürke, belül barna színű, homokkal soványított, oldalán bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott korongolt agyagedény töredéke. M.: 5 cm, f. átm.: 8,1 cm (HOM ltsz. 58.14.3. – Kazacsay Ferencné leletmentése 1956-ban) [*166. tábla 9*].
18. 1 db vörösbarna színű agyagedény töredékei (Ács Sándor ajándéka).[1015]
19. 1 db kihajló, lerekekített peremmel, oldalán bekarcolt hullám- és egyenes vonalú mintával díszített korongolt agyagedény. M.: 21 cm, f. átm.: 10 cm (Istvánffy György gyűjteménye – elveszett).[1016]
20. 1 db kihajló peremmel ellátott, oldalán bekarcolt vonalköteggel díszített korongolt agyagedény. M.: 12 cm, sz. átm.: 9 cm, f. átm.: 7 cm (Istvánffy György gyűjteménye – elveszett).[1017]

52.3. ÉRTÉKELÉS

A Sajó jobb partja mentén található bányában a 19. század eleje óta folyt a homokkitermelés, ahol Megay első, 1951. évi feltárásának területe a bánya déli, 1959. évi kutatása pedig annak nyugati oldalán helyezkedett el. E két részt mintegy 200 méter választotta el egymástól [*97. kép*].[1018] Kazacsay Ferencné viszont a bánya keleti részén tárt fel sírokat. Utóbbiról összesítő térkép nem készült, Megay két feltárásának térképe pedig nem illeszthető össze egymással. 1959-ben a bánya területe É–D-i irányban mintegy 900-1200 méter hosszan és 400-500 méter szélességben terjedt ki.[1019] A lelőhelyen a megfigyelt 25 sírnál egykor minden bizonnyal jóval több temetkezés volt.[1020] Megay szelvényeit a művelés során előkerült sírokhoz igazítva, illetve a még ki nem bányászott területekre jelölte ki, így természetszerűleg annak feltárása nem lehetett teljes. A temető nagyságára utal, hogy az egyes kutatási területeken feltárt sírcsoportok közötti területeken is voltak temetkezések.[1021] Kérdéses azonban, vajon egy vagy két temetőhöz tartoztak-e az előkerült sírok. Az 1951. és 1959. évi sírok 200 méteres távolsága egyfelől utalhat két temetőre, hiszen a hasonló korú sírkertek között egy olyan sem ismert, melynek ilyen nagy lenne a kiterjedése. Ebben az esetben a lovas, fegyveres sírokkal jellemezhető egyik közösség temetője hasonló nagyságú – legalább 100-150 síros – lehetett a kistokaji közösségéhez, míg a másik temető szegényes, melléklet nélküli sírjainak nagy része a homokbányászatnak esett áldozatul.[1022] Ha azonban egy temetőhöz tartoztak,[1023] akkor az egy legkevesebb 1000 sírt tartalmazó sírkert volt.[1024]

A *temetkezési szokások* vonatkozásában adataink száma nagyon alacsony, a sírgödrökről gyakorlatilag alig rendelkezünk információval. Az 1–7. sírok mélysége 65–120 cm között változott, a 8–12. sírok esetében csupán egyetlen 94 cm-es mélység ismert, míg az 1959-ben feltárt sírok mélysége 130–173 cm között volt,[1025] többségében azonban 130 cm. Néhány közvetett adat alapján feltételezhetjük, hogy a sírgödrök az elhunyt testméretéhez viszonyítva esetenként meglehetősen szélesek lehettek, mint pl. a 1. sír esetében, ahol a felkarcsonttól 32 cm-re feküdt egy fülesgombokat tartalmazó ruha, a felkarra merőlegesen pedig nyílvesszőket fektettek, melyek csúcsa volt a karon, így ha csak nem törték le azokat a vesszőkről, a sírgödör legalább fél méterrel szélesebb kellett, hogy legyen. Koporsó nyoma nem volt megfigyelhető, azonban néhány esetben a leesett állkapocs (2–3.) utalhat a testet körülvevő anyagra. A 20–21. sírok esetében Megay eredeti sírlapjainak[1026] értékei szerint a váz hossza azonos volt a sírgödör méretével, így amennyiben ezek pontos megfigyeléseken alapulnak,[1027] úgy az elhunytak teste épp csak beleférhetett a gödörbe, ami így rögtön kizárna az esetleges koporsóban történő temetkezés lehetőségét is, hiszen így a gödörnek legalább 8-10 cm-el hosszabbnak kellett volna lennie az elhunyt testmagasságánál. Az elhunytakat a kor általános szokásának megfelelően hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették a sírokba, melyek tájolása a Ny–K-i fő irányhoz igazodott, attól esetenként déli, egy alkalommal pedig északi eltéréssel. Megfigyelhető volt egyik vagy mindkét alkar esetenként aszimmetrikus helyzetben a has tájékára, ritkábban a mellkas alsó részére

[1015] Révész 1992, 105.
[1016] Révész 1992, 105, 5. kép 2.
[1017] Révész 1992, 105, 5. kép 5.
[1018] Megay 1959, 100.
[1019] Révész 1992, 101–103.
[1020] Révész 1992, 105.
[1021] Révész 1992, 105.
[1022] Mesterházy 1996, 863–864.
[1023] Révész 1992, 105.
[1024] Mesterházy 1996, 863–864.
[1025] Megay 1961, 100.
[1026] HOM R. A. 762-69.
[1027] Révész László tanulmányában életszerűbb értékek, 157, illetve 138 cm szerepel a gödör hosszúságaként (Révész 1992, 101).

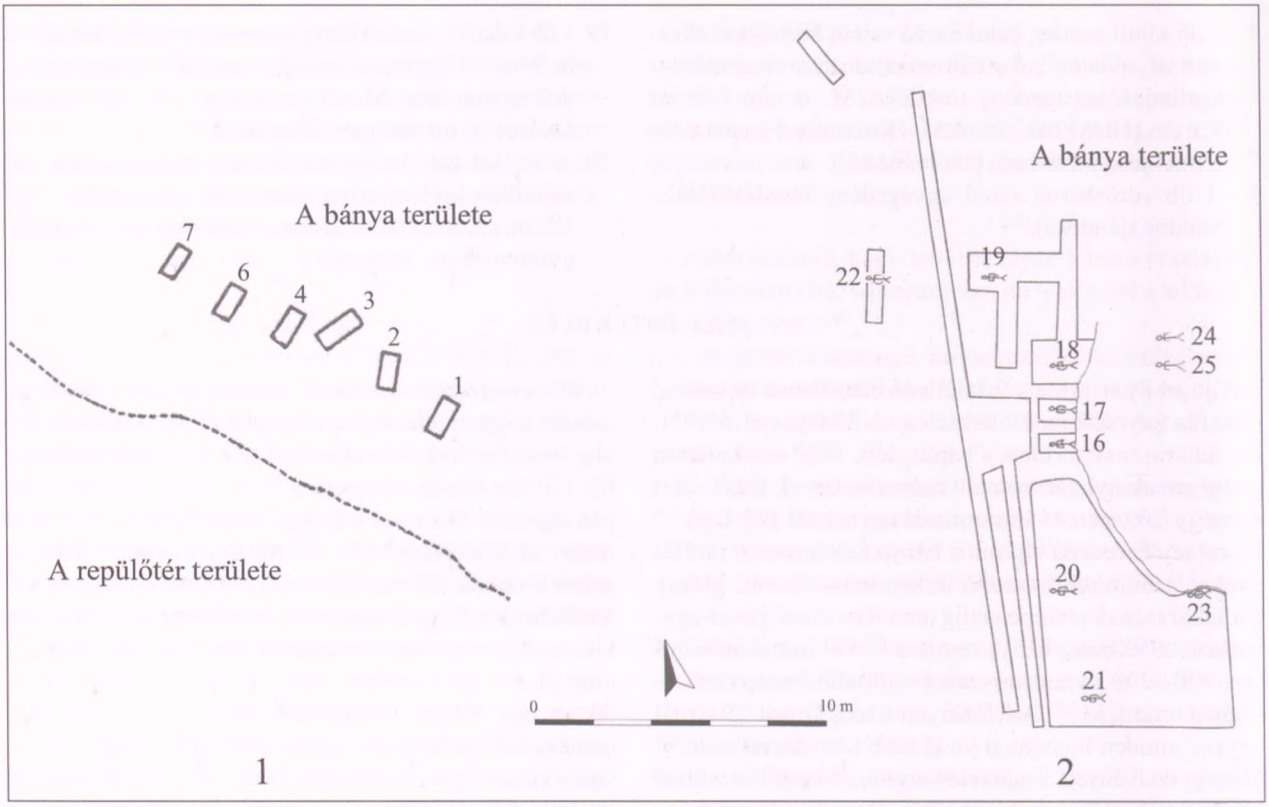

97. kép. Miskolc-Repülőtér, 1: az 1951. évi feltárás, 2: az 1959. évi feltárás

történő hajlítása, egy esetben (4.) összekulcsolt kezekkel, egy elhunytnál pedig a jobb alkart a fejhez hajtották vissza (9.). A 4. sírban a gyűrűvel együtt előkerült bolygatatlan rétegben, a bal kéz három ujjának anatómiai rend szerinti sorrendjében fekvő percei alapján Megay felvetette a lehetőséget, hogy a temetés során az ujjakat levágták, s azokat a jobb comb mellé helyezték.[1028]

A fejékszerként viselt sima, *nyitott végű huzalkarikák* minden esetben bronzból készültek, melyek párosan női sírban a csecsnyúlványoknál (4.), míg férfitemetkezésekben az alsó állkapocs két oldalán (1.) vagy a halántékcsontoknál (3.) voltak megfigyelhetők. Egy gyermeksírban pedig 1 db volt a koponya jobb oldalán (11.), azonban a koponya másik oldalán patinanyomok voltak megfigyelhetők, így nem zárható ki egy további karika egykori megléte sem. Mindössze egyetlen *S-végű karika* ismert, sajnos az is szórványként, típusba sorolása a bronzkarika deformitása miatt nem lehetséges.

Az eltemetett személyek között *gyöngysor* csak női és gyermeksírokból ismert (4., 11., 17.). A gyöngyök között az egyszerűbb változatok (4.) mellett megtalálhatók a szemes, vonalas díszítésű üveggyöngyök és a ritkaságnak számító hengeres vagy csonka kúp alakú, gyűrűfüles példányok is (11., 17.). A nyakban – gyöngyökkel együtt is – viselt díszek között csontkorong és félgömb alakú bronzdísz is volt (11.). A 23. sírban az eltemetett férfi bizonyára nyakában viselte a temetés során a két félből álló bronzból öntött ereklyetartó *mellkereszt*et, melynek oxidálódása azután a szegycsontot zöldre színezte.

Karperec három sírból és szórványként került elő. A sírok közül kettő női temetkezés volt, ahol a hegyesedő végű bronz huzalkarperecet az alkarcsontok középrészén párosan (2.), illetve a pödrött végű díszített bronz pántkarperecet a bal alkar középrészén (4.) figyelték meg. A 12. sírba temetett elhunyt neme és kora bizonytalan, akárcsak az onnan előkerült karperec típusa. A szórvány darabok között 2 db nyitott végű bronz huzal- és 1 db állatfejes karperec van.

A temető két sírjából kerültek elő különböző *gyűrűk*. 1-1 db foglalatában betéttel ellátott – ebből az egyik hólyagos fejű – ezüstgyűrűt viselt jobb és bal kezének gyűrűs és középső ujján a 2. sírba temetett nő, s ugyancsak mindkét kezén volt 1-1 db öntött fejesgyűrű a 4. sírba temetett nőnek is.

A temetőben alacsony volt a *fém ruhadíszek* száma, a 2. sírból 1 db ezüstrozetta került elő a női váz jobb olda-

[1028] Megay 1956a, 18; HOM R. A. 762-69.

li bordáinak középrészénél, a sorban futó fülesgombok utolsó darabja felett. A 4. számú női sírban a szegycsont felett volt 1 db felső részén áttört bronz övveret, melyet helyzete alapján talán egy áttörésén áthúzott zsinegen, a sírból előkerült gyöngyökkel együtt (?) viselt tulajdonosa. Ebből a sírból a keresztcsont felett egy líra alakú (?) ezüstcsat is előkerült, az öv viseleti helyzetének megfelelő helyen.

*Fülesgombok*kal záródó ruha az 1. sírban volt, azonban a gombok nem a férfi váz csontjain, hanem a jobb felkarcsont külső oldalától 32 cm-re egy ovális területen feküdtek, összesen 8 db. Itt tehát ez bizonyára nem egy elhunytra adott, talán inkább a sírba helyezett, összehajtott/összegyűrt ruha nyoma lehet. A 2. számú sírba temetett nő homlokcsontjának közepén lévő, fülével felfelé mutató helyzetű gomb vélhetően valamilyen szerves anyagú fejfedőhöz tartozhatott, talán annak peremén alácsüngve, míg a mellkas jobb oldalán, egyenes vonalban, ütemesen, egymástól 1,4 cm-re elhelyezkedő 5 db gomb pedig a felsőruhát zárhatta. Különös ugyanakkor, hogy csak feljebb és ilyen rövid szakaszon, nem a felsőtest teljes vonalában. A 11. számú gyermeksírban a szegycsonton volt 1 db gomb. További 6 db fülesgomb szórványként került elő.

Kés a 3. számú férfisírban az elhunyt jobb kezének külső oldala mellett volt, 1 db pedig a szórványleletek között található.

A *fegyverek* között az 5. számú sírba temetett férfi bal felkarjára fektették szablyáját, hegyével a lábak, élével a test irányába. A fegyver vas markolatgombban zárult. Az ugyanezen sírban lévő tegez és nyílcsúcs helyzete sajnos nem ismert. A nyílvesszők közül 3 db volt az 1. sírban a jobb felkar alsó részén, keresztirányban fektetve, míg 1 db a combok között. A sír tehát szélesebb lehetett, erre a fentebb már említett fülesgombok mellett a nyílvesszők is utalnak, ugyanis, ha azokat nem törték el, úgy 50-60 cm helyigényük bizonyára volt. A 3. sírban a vasveretes tegez az elhunyt jobb lába mellé, azzal párhuzamosan került a sírba, a 3 db nyílvessző közül 2 db azonban bizonyára nem abban volt, s azokat a sírgödör mérete alapján bizonyára eltörve helyezhették csak az elhunyt mellé. 1 db nyílcsúcs található a szórvány leletanyagban is. Típusaik szerint deltoid alakú, hosszú vágóélű három sírból (1., 3., 5.) összesen 6 db, deltoid alakú, rövid vágóélű 1 sírból 1 db (3.), rombusz alakú 1 sírból 1 db (1.), 1 db pedig bizonytalan típusú (sz.). Szórványként került elő továbbá 1 db Peterson Y típusú kétélű kard is.

Étel- vagy italmelléklet tárolására szolgáló agyagedény 3 sírból és szórványként ismert. Ezek a 9. számú férfi (?) váz koponyájától 32 cm-re dél felé, a 11. számú 5-6 éves gyermek koponyájától 10 cm-re keletre helyezkedtek el, a 12. számú ismeretlen nemi és életkorú elhunyt sírjában pedig sajnos ismeretlen helyen volt. További 5 db edény, illetve annak tördéke található a szórványleletek között, valamint vaspántos favödörre utaló vasalások.

Lócsontokat tartalmazó *lovas temetkezés* az 1. sírban volt, ahol a ló feje az elhunyt bal combja mellé, orrával délnyugati irányba tájolva került, mögé helyezték a mellső lábcsontokat, patarészükkel a lókoponya felé, a már részben betemetett sírba, vagy egy utólagosan megásott gödörbe, így az a váz csontjainál 50 cm-el magasabban volt. Lószerszámok előkerüléséről nem szól a beszámoló, azonban ennek oka talán a sírt ért bolygatásban is keresendő. Lószerszámok az 5. számú férfisírban voltak, a sír láb felőli végének bolygatása miatt helyzetük sajnos nem ismert. 2 db körte alakú kengyel, hevedercsat és 1 db oldalpálcás zabla alkotta a garnitúrát.

A temető leletanyagát tekintve tehát kissé elválik egymástól az 1951-ben feltárt 7 sír, melyek között ugyan melléklet nélküliek is vannak (6–7.), mégis ez tűnik a temető gazdagabb részének. Itt kerültek elő csak fegyverek és a lovas temetkezések is, hiányoznak viszont az étel- vagy italmellékletek. Innen ismertek csak ruhadíszek, s jóval magasabb a fémgombos ruhák aránya is.

A temető keltezését tekintve azok a leletek, melyeket a 10. század második felétől keltezhetnénk, mint az S-végű karika, az állatfejes karperec és a kétélű kard sajnos szórványként, a temető közelebbről nem ismert részéről származnak. A fejékszerként viselt huzalkarikák között ugyanakkor – legalábbis az 1951-es temetőrészben – döntően sima, nyitott végű változatok vannak. A leletanyag alapján az előkerült sírok zöme valószínűleg a 10. századra, míg egy kisebb részük az ezredforduló időszakára keltezhető.[1029]

52.4. IRODALOM

MEGAY 1956a; MEGAY 1961; FÉK 674. sz.; K. VÉGH 1970, 80–82; RÉVÉSZ 1992; HOM R. A. 397-68.; 400-68.; 550-68.

[1029] RÉVÉSZ 1992, 95.

53. MISKOLC-TAPOLCA

53.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1955 nyarán a Görömbölyi út 30. számú telken Kalló István építkezéshez kezdett, melynek során agyagedény-töredékeket talált. A leletek előkerüléséről értesítette Kőfalusi Emilt, aki az előkerült leleteket összegyűjtötte, s azokat eljuttatta Kalicz Nándornak. Az agyagedény-töredékek között Kalicz meghatározása szerint honfoglalás kori leletek is voltak.[1030] 1957. december 7-én a Közlekedési Építési Vállalat jelentette, hogy a tapolcai fürdő főbejárati részénél – a mai Görömbölyi út 30. számnál – vízvezeték főnyomócső fektetése során emberi csontok kerültek elő [*96. kép 5*]. A múzeumból december 9-én Megay Géza szállt ki a helyszínre Vámosi Albert munkavezetővel, ahol megfigyelte a vízvezeték árkának falában 7 Ny–K-i tájolású sír maradványait, melyek csontjait azonban már csupán a fagyott föld kitermelése után vették észre a munkások. Elmondásuk szerint a sírok egy kivétellel „*arccal a föld felé feküdtek*",[1031] s mindössze egyetlen bronzkarika került elő kb. 100 cm mélységből, a 3. és 4. számú váz között. Megay megfigyelte, hogy a sírok egy részét már a csatornázási munkálatok megkezdése előtt is bolygatás érte.[1032] December 10-én és 12-én a híd melletti területen is kerültek elő emberi csontok, de *in situ* helyzetben lévő vázakat nem lehetett megfigyelni, előkerült viszont egy S-végű bronzkarika és egy kígyófejes bronzdísz, továbbá egy bronzfibula töredéke is. Sajnos a magas talajvízszint miatt további megfigyelésekre nem nyílt lehetőség, így Megay csak az előkerült tárgyak összegyűjtését végezhette el. A kora Árpád-kori sírok mellett valószínűleg az egykori tapolcai apátság falmaradványai is napvilágra kerültek, további feltárásra azonban a kedvezőtlen időjárási körülmények mellett azért sem kerülhetett sor, mert az esetlegesen még földben rejtőző temető folytatása a betonozott út és a tapolcai díszkert területén volt feltételezhető.[1033] 1966-ban az Anna szálló előtt vízvezetékárok ásásakor újabb sírok és falmaradványok kerültek elő.[1034]

53.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db bronz huzalkarika. Elveszett.
2. 1 db bronz S-végű karika. M.: 3,7×2,8 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,4 cm [*165. tábla 10*].
3. 1 db kígyófejes bronzdísz. Elveszett.

53.3. ÉRTÉKELÉS

Megay Géza helyszíni megfigyelései alapján egy soros jellegű temető[1035] meglétét valószínűsítette, ám nem zárható ki, hogy valamilyen templom már a 11. század végén állhatott itt,[1036] s a sírok is ehhez igazodtak.

53.4. IRODALOM

Fék 675. sz.; B. Hellebrandt 1991, 219; Wolf 1992, 125; MNM R. A. 251. M. IV.

[1030] HOM R. A. 585-68.
[1031] MNM R. A. 251. M. IV.
[1032] MNM R. A. 251. M. IV.
[1033] Megay 1958; Kalicz 1958b, 131; Fék 675. sz.; MNM R. A. 251. M. IV.
[1034] K. Végh 1970, 80.
[1035] Megay 1958.
[1036] B. Hellebrandt 1991, 219.

54. MONAJ-BERENCSI SZŐLŐK (Rásonysápberencs)

54.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől keletre, Rásonysápberencs irányában található Berencsi szőlők délnyugati sarkánál, a Vendégi tetőtől Aszaló irányába húzódó dombok láncolatának egyik tagján helyezkedett el egy kör alakú, mintegy 24 méter átmérőjű és 2 méter magas őskori halomsír [*98. kép*]. Ennek tervszerű kutatását 1886-ban Csoma József végezte el, ahol őskori temetkezések mellett egy honfoglalás kori sír is előkerült. A leletanyag Csoma József demecseri magángyűjteményébe került,[1037] majd ő adományozta azt a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

54.2. SÍRLEÍRÁS

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 170 cm, sh.: ?, ssz.: ? A vázból csupán a koponya, egy fel- és két alkarcsont került elő.

Mellékletei:

Az emberi csontok közelében, azokkal egy szinten, *„egymásra rakva, halmozva"*[1038] kerültek elő az alábbi tárgyak:

1. 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak csaknem hátának vonalában elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal ellátott, valószínűleg csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. A markolaton fanyél maradványai voltak megfigyelhetők. A legnagyobb darab m.: 7,5×1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.19.) [*169. tábla 1*].
2. 1 db háromszög átmetszetű széles pengével, a penge hátának vonalában elhelyezkedő, a végén spirálisan visszahajlított nyéllel rendelkező kovácsoltvas kés. M.: 14,4×4 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.17.) [*169. tábla 2*].
3. 1 db háromszög átmetszetű vaseszköz.[1039] Elveszett.
4. 1 db vaskard (?) hegye. M.: kb. 7×2,4 cm.[1040] Elveszett.
5. 1 db domborúan ívelt élű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,7×3,6 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.15.).[1041]
6–7. Bizonytalan számú vastárgy, melyekből 2 db hosszúkás, tüskével (?) ellátott. H.: 6,2, illetve 5,3 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.16.) [*169. tábla 3–4*].
8. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasakkal ellátott, nagykarikás kovácsoltvas csikózabla. Az ép karika átm.: 5,6 cm.[1042] Erősen hiányos (MNM R. T. ltsz. 11/1887.14.) [*169. tábla 7*].

9–10. 2 db vaskengyel:

9. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,4×13,5 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.13.) [*169. tábla 5*].
10. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel, Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára fordított trapéz alakban áttört, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója enyhén ívelt. M.: 15,2×12,3 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.12.) [*169. tábla 6*].

54.3. ÉRTÉKELÉS

A szakirodalomban esetenként Rásonysápberencs néven szereplő[1043] lelőhelyen egy őskori halomba ásott lovas sír került elő. Mint az közismert, a magyarság is előszeretettel választotta temetkezési helyül a vízjárásoktól nem érintett kiemelkedéseket, ezek azonban többségében természetes képződmények voltak. Nem példa nélküli azonban, főként a természet alkotta emelkedők hiányában, vagy azok alacsony száma mellett a korábbi korszakokban emelt halmok területének újólagosan temetkezési helyül történő kiválasztása sem.[1044]

Mivel a sírban nem talált teljes emberi vázat, ezért Csoma József feltételezte, hogy ebben az esetben csupán az elhunyt fejét és egyik vagy mindkét karjának egy részét temették el, amit az illető idegen honban történt

[1037] Fék 686. sz.
[1038] Csoma 1887, 61.
[1039] Csoma 1887, 63/3.
[1040] Csoma 1887, 63/7.
[1041] Csoma 1887, 63/6.
[1042] Csoma 1887, 63/10.
[1043] Révész 1992, 94, 29. jegyzet.
[1044] Tettamanti 1975, 87–88; Csirke 2013.

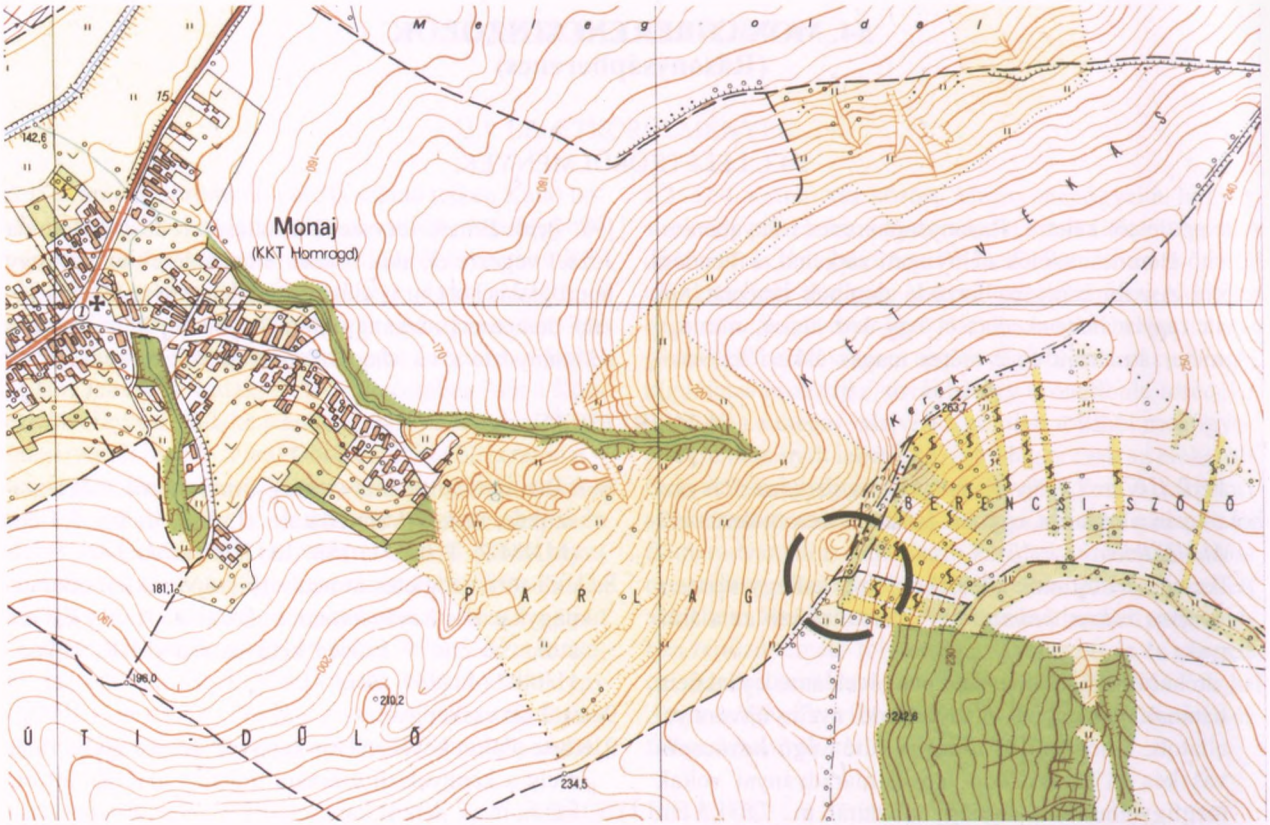

98. kép. Monaj-Berencsi szőlők, a lelőhely feltételezett elhelyezkedése (1:10 000)

hadi események következtében bekövetkezett halálával hozott összefüggésbe.[1045] A nem teljes test eltemetése közül az elhunyt fejének önmagában való elhantolása ritka eset a magyar szállásterületen.[1046] Ezt a szokást esetenként a kutatás hasonlóan kényszerű okokkal magyarázza, olyan esetekben kerülhetett sor erre, amikor az illető teljes testének eltemetésére nem volt lehetőség, míg máskor a halott visszajárását megakadályozó óvintézkedésként is értelmezik.[1047]

Az elhunyt használati eszközei között vas*kés*, valamint bizonytalan funkciójú egyéb tárgyak is feltételezhetők, pl. véső vagy ár, a markolatának végén spirálisan visszahajló, széles pengéjű vaskés azonban ritka – talán nem is a korszakba sorolható – lelet.

A sírból előkerült vaskard megítélése – mivel a tárgy megfelelő ábrázolás nélkül elveszett, ezért – bizonytalan, így nem vehető fel a kétélű kardok közé,[1048] így talán helyesebb *szablya vagy kard*[1049] előkerülésével számolni. A másik fegyver egy domborúan ívelt élű *nyílcsúcs* volt.

Lócsontok a sírból nem kerültek elő,[1050] az elhunyt lovas életmódjára azonban a lószerszám utal, a körte alakú *kengyelpár* alapján valószínűleg a nyerget is a sírba helyezték, még ha annak hevedercsatja nem is került elő. A kantárra pedig az egyszerű *csikózabla* alapján következtethetünk. Pontosabb keltező értékkel bíró leletek hiányában a temetkezést a 10. században, sőt, talán a 11. század elejéig terjedő időszakon belül nehéz lenne finomabban datálni, vélhetően magányos temetkezés lehetett.

54.4. IRODALOM

Csoma 1887; Fék 686. sz.; K. Végh 1970, 88; Wolf 1989, 152.

1045 Csoma 1887, 61, 64–65.
1046 Szarka 2003, 303–304.
1047 Bálint 1971, 75; Bollók 2015, 117.
1048 Kovács 1995, 169.
1049 Kovács 1990, 45, 2. kép.
1050 Csoma 1887, 65.

55. MUHI FALU 10–11. SZÁZADI TEMETŐJE

55.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Muhi falu területén [*99. kép*] az M3-as autópálya építését megelőzően folyt régészeti kutatás 1995–1997 és 2001–2003 között, Pusztai Tamás vezetésével. Ennek során 1995-ben a település területén egy 10–11. századi temető 25 sírját dokumentálták [*100. kép*]. A kutatás folytatása során 2001-ben a település fő utcájának északnyugati házsora mögött, villanyoszlop áthelyezéseket megelőzően folyt feltárás, ekkor került elő az 1995-ben már részben feltárt 10–11. századi temető folytatása is.[1051] A temetőt az ÉK–DNy-i irányú dombhát tetején, annak tengelyében futó, ugyancsak ÉK–DNy-i irányban húzódó település fő utcájának nyomvonalában futó út határolta.[1052]

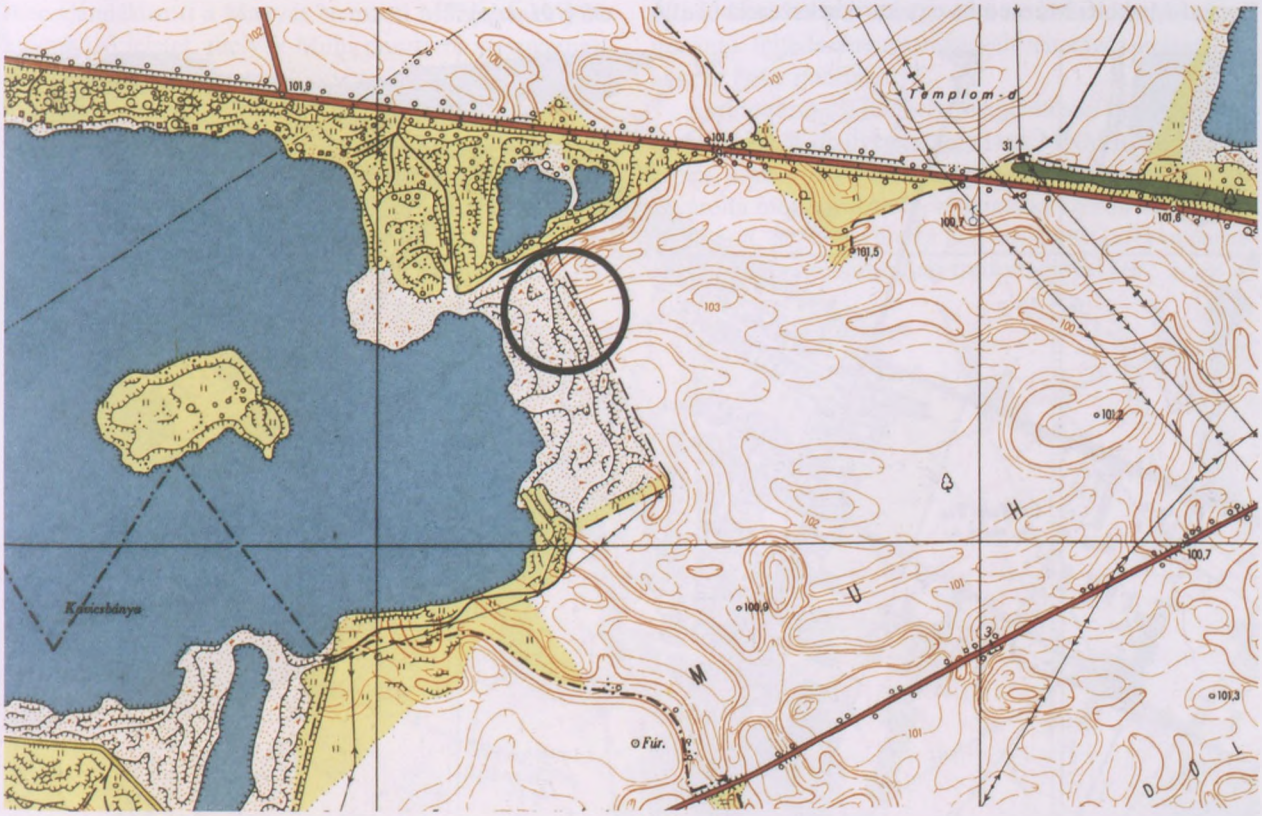

99. kép. Muhi falu területe (1:10 000)

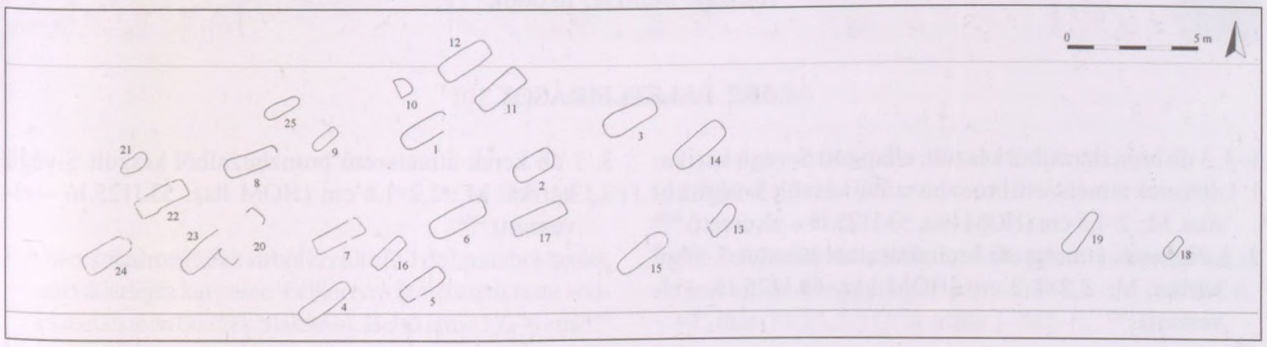

100. kép A 11. századi temető

[1051] Pusztai 2003.

[1052] Laszlovszky–Pusztai–Tomka 1997, 146; Pusztai 2001, 341, 3. kép. – Kéziratom lezárását követően vált elérhetővé a temető dokumentációja és leletanyaga, ezért jelen katalógus annak csupán összefoglalását tartalmazza. További részletek jelen kötet függelékében olvashatók Pusztai Tamás és Horváth Antónia tollából.

55.2. IRODALOM

LASZLOVSZKY–PUSZTAI–TOMKA 1997; PUSZTAI 2003; PUSZTAI 2010, 124; TOMKA 2018, 17.

56. MUHI-ORLICZKY BÉLA HÁZA

56.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A kassai Kelet-szlovákiai Múzeumból csereként került a Borsod-Miskolci Múzeumba egy karikaékszerekből álló leletegyüttes, mely Muhin, Orliczky Béla házánál került elő [*101. kép*].[1053]

101. kép. Muhi (1: 10 000)

56.2. LELETLEÍRÁSOK

1–3. 3 db bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2×1,8 cm (HOM ltsz. 53.1125.16 – elveszett).[1054]
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2,2×2,2 cm (HOM ltsz. 53.1125.16 – elveszett).[1055]
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2,2×1,8 cm (HOM ltsz. 53.1125.16 – elveszett).[1056]

[1053] FÉK 692. sz.; K. VÉGH 1970, 87. – A leletkataszter által említett, 53.1125.12. leltári számon található bronz karperec nem a korszakba tartozó.
[1054] K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 8.
[1055] K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 9.
[1056] K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 10.

56.3. IRODALOM

FÉK 692. sz.; K. VÉGH 1970, 87.

57. MUHI PUSZTA, MUHIPUSZTA (?)

57.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1868-ban vagy nem sokkal azt megelőzően Kapeller Ferenc ajándékozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak több különböző leletet, melyek Muhi pusztáról származnak. Az ajándékozásról Rómer Flóris számolt be az *Archaeologiai Értesítő*ben, megjegyezve, hogy Kapeller Ferenc birtokában van egy további állatfejes bronz karperec is, mely ugyanott került elő. A leletre rátaláló béres elmondása szerint a karperec *„még a csontokon volt"*,[1057] tehát minden bizonnyal egy kora Árpád-kori sírból származik. Az ékszert azután a találó onnan kiemelte, s az Bakits János ügyvéd birtokába került.[1058] A karperec kora Árpád-kori leletek közé való besorolása Rómer tárgyrajzának felfedezése nyomán vált lehetővé, melyet Prohászka Péter publikált.[1059]

Muhipuszta (?) lelőhely megjelöléssel található 2 db karperec és 56 db üveggyöngy is az MNM Régészeti Tárában, ezeket 1972-ben Horváth József magángyűjtőtől vásárolta meg a múzeum, elmondása szerint az az édesapjáé volt, de, hogy hozzá hogyan került, arra vonatkozóan nem rendelkezett már információval [*102. kép*].

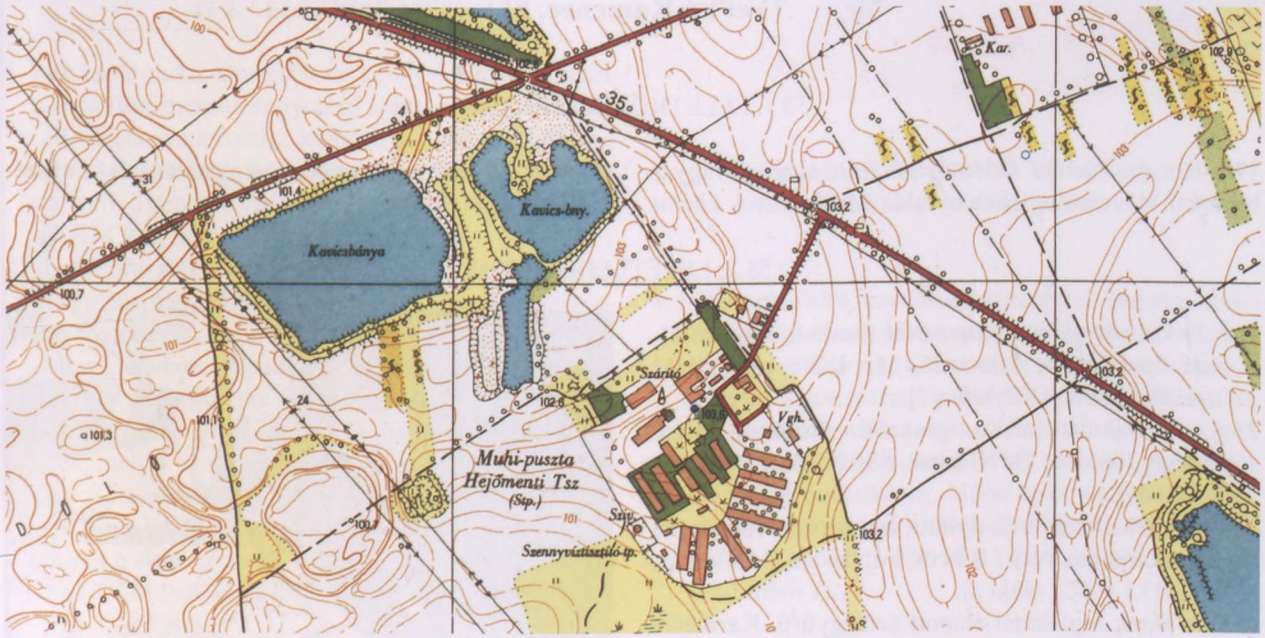

102. kép. Muhi puszta (1: 10 000)

57.2. LELETLEÍRÁSOK

1. A béres által megtalált sírból került elő 1 db bronzból öntött, zárt állatfejes karperec. Félköríves átmetszetű teste sodrást utánzóan öntött kialakítású. Belső átm.: 5,6–6 cm.[1060]

2–57. 56 db fekete színű, lapított gömb és kettős kónikus opak üveggyöngy. Átm.: 0,6-0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 73.32.A.) [*170. tábla 1–56*].

[1057] RÓMER 1868, 20.
[1058] RÓMER 1868, 20.
[1059] PROHÁSZKA 2012, 105–106.
[1060] RÓMER 1868, 20.

58. 1 db bronzból öntött, zárt állatfejes karperec. Félköríves átmetszetű teste sodrást utánzóan öntött kialakítású. Belső átm.: 5,6–6 cm.[1061]
59. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. Felületén hármas vonalú lemélyedő farkasfogminta látható, melyeket a karperec két végénél négy és öt fekvő V alakú mintából álló rombusz alakú elem határol. M.: 6,8×6,7 cm, sz.: 1,3–1 cm (MNM R. T. ltsz. 73.30.A.) [*170. tábla 57*].
60. 1 db kissé kiszélesedően lekerekített végű, enyhén profilált bronz pántkarperec. M.: 6,2×5,9 cm, sz.: 1–0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 73.31.A.) [*170. tábla 58*].

57.3. ÉRTÉKELÉS

Sajnos a Kapeller Ferenc által a múzeumnak ajándékozott 1. számú karperec és a 2–58. számú leletek pontosabb lelőhelye sem ismert, így csupán feltételesen hozhatjuk összefüggésbe Muhi falu 10–11. századi temetőjével.

57.4. IRODALOM

RÓMER 1868, 20; PROHÁSZKA 2012, 105–106.

58. NAGYKÖVESD, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY (Vel'ký Kamenec, Sl.)

58.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1913-ban dr. Molnár Ödöntől vásárolt meg a Magyar Nemzeti Múzeum egy bizonytalan körülmények között előkerül leletegyüttest, melyek Nagykövesdről származnak [*103. kép*].[1062]

58.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db két pár gyöngykoszorúval díszített kijev-volhíniai típusú ezüst fülbevaló. M.: 4×2,8 cm (MNM ltsz. 88/1913.3.) [*172. tábla 2*].
2. 1 db tojásdad alakú, granulált díszítésű ezüstgyöngy töredéke (MNM ltsz. 88/1913.3. – elveszett) [*104. kép*].
3. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, lekerekített végű ezüst huzalkarperec. Átm.: 6,6 cm, hv.: 0,6 cm (MNM ltsz. 88/1913.1.) [*172. tábla 3*].
4. 1 db kerek foglalattal ellátott ezüstgyűrű. Karikáján filigrándíszítés látható, a foglalat két oldalán pedig 4-4 granulált gömb helyezkedett el. Foglalatának tetejét ívelt lemez alkotja, melyet kisebb, míg a foglalat oldalát körben nagyobb granulált gömbök díszítenek (MNM ltsz. 88/1913.3. – elveszett) [*104. kép*].
5. 1 db ezüst „*pitykegomb felsőrésze*" (MNM ltsz. 88/1913.5. – elveszett).

103. kép. Nagykövesd a II. katonai felmérés térképén

58.3. IRODALOM

FÉK 555. sz.; SZŐKE 1962, 45; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 328.

[1061] RÓMER 1868, 20.
[1062] FÉK 555. sz.; SZŐKE 1962, 45; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 328.

59. NAGYKÖVESD-SZŐLŐSHOMOK (Veľký Kamenec, Sl.)

59.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1898 őszén a Miczbán család Szőlőshomok nevű földjén Windischgrätz Lajos szőlőtelepítést megelőző talajmunkákat végeztetett, melynek során sírok kerültek elő, amelyeket azonban teljesen feldúltak, s az előkerült leleteket a földbe összetörve visszahányták. A találás hírére Dókus Gyula küldte ki egyik munkatársát a helyszínre, ahol azonban már csak a sírok pusztulását állapíthatta meg, s a találóktól mindössze 5 db kengyelt és 2 db csizma- vagy sarupatkót sikerült összegyűjtenie. A találók elmondása szerint a *„terület tele volt ember- és lócsontokkal, kard, zabla és apró pityke-töredékekkel."*[1063] A megmentett leletek Dókus Gyula magángyűjteményébe kerültek.[1064]

59.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, hátrom bordával erősített. M.: 12,3×11,7 cm (KKM ltsz. 952.) [*171. tábla 1*].
2. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, hátrom bordával erősített. M.: 16,2×13,3 cm (KKM ltsz. 922.) [*171. tábla 2*].
3. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára ugyancsak téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, hátrom bordával erősített. M.: 14,8×12,4 cm (KKM ltsz. 925.) [*171. tábla 3*].

104. kép. A nagykövesdi leletek rajza az MNM leltárkönyvében

4. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt.[1065] Elveszett.
5. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 16×13,5 cm (KKM ltsz. 938.) [*172. tábla 1*].

59.3. ÉRTÉKELÉS

A nevéből adódóan homokos talajú területen egy ismeretlen sírszámú honfoglalás kori temetőt semmisítettek meg. A sírok között vélhetően több részleges lócsontos temetkezés is volt, a megmentett 5 db körte alakú kengyel legalább 3 lovas sír emléke lehet, míg az ugyancsak előkerült zablák létezése csak elmondásból ismert. Az apró pityke-töredékekben bizonyára különböző viseleti vagy lószerszámdíszeket láthatunk, míg az előkerült *„kard"* esetében emellett szablyát vagy szablyamarkolatú kardot is valószínűsíthetünk. A csizma- vagy sarupatkók korszakba sorolása ugyanakkor megkérdőjelezhető, talán nem tévedünk, ha ezeket időben későbbi leleteknek határozzuk meg. Sajnos a temető leletanyagában nem maradt meg olyan tárgy, mely pontosabb korhatározást tenne lehetővé, ezért a temető a 10. században belül nehezen keltezhető.

[1063] Dókus 1900, 51.
[1064] Dongó 1898d, 30; Dókus 1900a, 258–259.
[1065] Dókus 1900, 55/4.

59.4. IRODALOM

Dókus 1900, 50–52; Hampel 1900, 661; Fék 554. sz.; Nevizánsky–Košta 2009, 328; Nevizánsky–Gašaj 2015, 100; Révész 2014, 59, 48. kép.

60. NAGYMIHÁLY (Michalovce, Sl.)

60.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településen található kora Árpád-kori templom körüli temető[1066] esetében feltételezhető, hogy az rendelkezett 11. századi, soros előzménnyel [*105. kép*].[1067]

105. kép. Nagymihály a II. katonai felmérés térképén

60.2 IRODALOM

Slivka–Vallašek 1982, 291, 310; Chorvátová 2012, 258.

61. NAGYROZVÁGY-FUTÓHOMOK

61.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1864-ben Nagyarozvágy település jegyzője számolt be róla, hogy 1850-ben a település határában „*a szél egy egész lovagot kifútt s megtaláltatott lovastul, nyergestül, kengyelestül, kardostul, a nyereg szerszám ékítve volt hollószín marcelin selyemmel, és ezüst lóhere levelű boglárokkal, kardját a találó suhintással összerokkantotta.*"[1068] Sajnos az előkerült lovas sírról további információval ma már nem rendelkezünk, leleteit a találók vélhetően egymás között szétosztották [*106. kép*].[1069]

62.2. IRODALOM

Révész 1996, 11; Révész 1999, 9.

[1066] Slivka–Vallašek 1982, 291, 310.
[1067] Chorvátová 2012, 258.
[1068] Révész 1999, 9.
[1069] Révész 1996, 11; Révész 1999, 9.

106. kép. Nagyrozvágy (1:10 000)

62. OSZLÁR-CSÖRSZ-ÁROK

62.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1962-ben Patay Pál kezdeményezésére kezdődött meg a Csörsz-árok régészeti kutatása. Patay vezetésével, illetve Garam Éva és Soproni Sándor részvételével 1964 és 1967 között került sor a sánc Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szakaszának bejárására. Azokon a területeken, ahol a terepbejárás során régészeti leletanyag került elő, a későbbiekben feltárásokat is végeztek.[1070] Az előzetes kutatás során Oszlár község és a Rákóczi Tsz major közti területen, egy megközelítőleg É–D-i irányú, teraszos jellegű emelkedő déli részén 1967-ben végzett terepbejárások során szarmata telepjelenségekre utaló agyagedény-töredékeket és emberi csontokat figyeltek meg. Ennek nyomán került azután sor régészeti feltárásra 1968. szeptember 10–13. között Patay vezetésével a Tsz majorsági épületének község felé eső keleti oldalán [*107. kép*], a betöltődött árok területén és annak környezetében. Ennek során az ároktól északra, arra merőlegesen nyitott több szelvényben császárkori telepjelenségek mellett 2 csontvázas, melléklet nélküli sír került elő. A kutatás a következő év májusában folytatódott, amikor az újabban nyitott szelvényekben további 3 sír kora Árpád-kori sírt tártak fel. A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban található.

[1070] Patay 1997, 484.

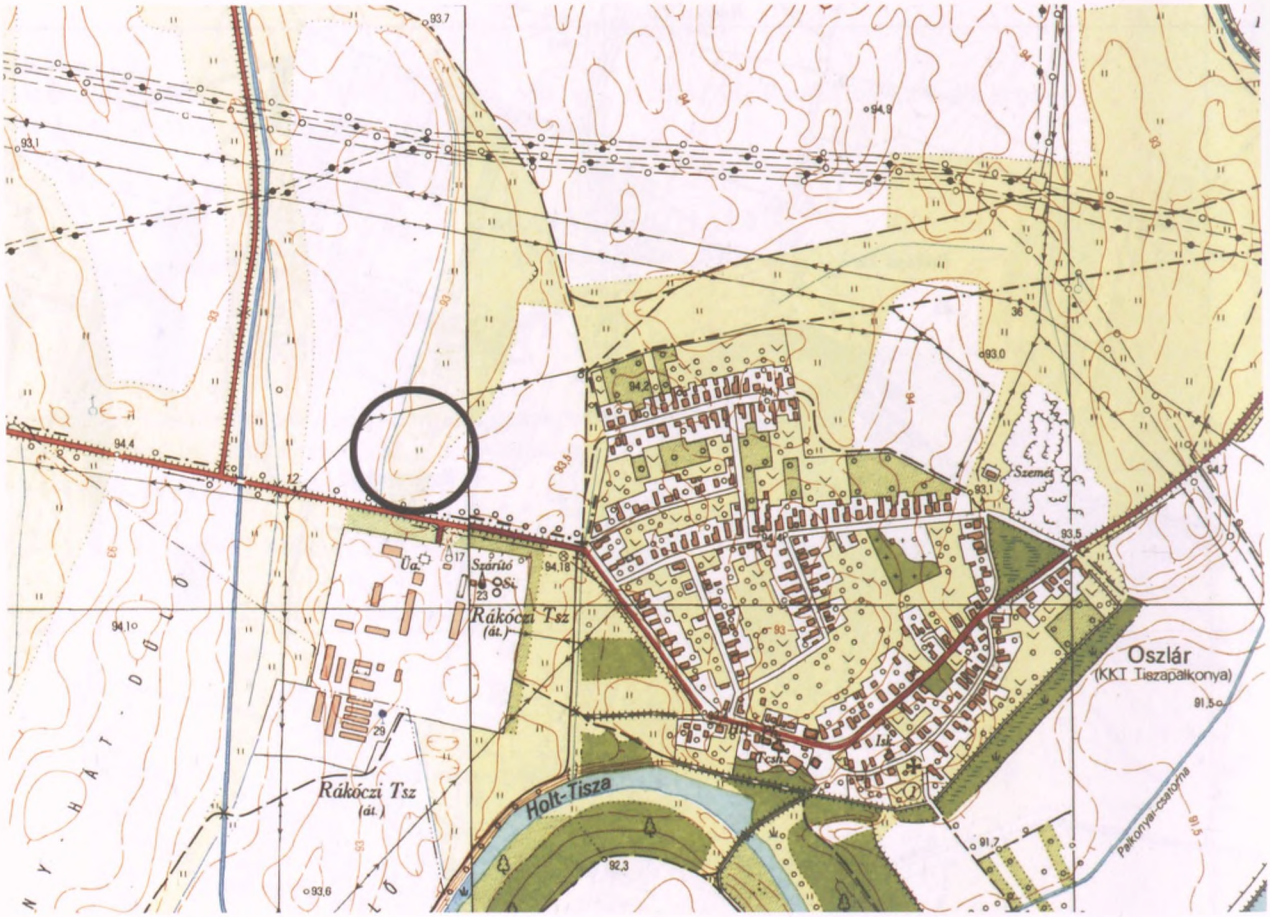

107. kép. Oszlár-Csörsz-árok (1:10 000)

62.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1968. szeptember 10.) [*173. tábla 1*]

Férfi, *adultus* korú. Csv. h.: kb. 140-145 cm, t.: Ny–K 266–86°, sm.: 45–50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét kar csontjai könyökben behajlított helyzetben voltak, a bal a váz csontjai mellett, míg a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén. Bolygatott. A bal lábszár-, valamint mindkét láb csontjai a kutatóárok kiásása során megsemmisültek. A sírgödör nyugati felén kissé kiszélesedő, hosszúkás aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldali csecsnyúlványánál volt 1 db bronz huzalkarika. Elveszett.

2. sír (1968. szeptember 13.)

Gyermek, *infans* I. korú. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 282–102°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A vázból a combcsont, a medence és az egyik felkarcsont maradt csak meg *in situ* helyzetben.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1969. május 9.) [*173. tábla 2*]

Nő, *adultus* korú. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 40–47 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldali járomcsontja mellett feküdt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, két bordával ellátott S-végű karika. M.: 1,9×1,6 cm, hv.: 0,13 cm, Ssz.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 89.1.1.A.) [*173. tábla 3*].
2–3. A koponya jobb oldalán, egymás mellett helyezkedett el 2 db S-végű karika:
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,9×1,8 cm, hv.:

0,17 cm, Ssz.: 0,45 cm (MNM R. T. ltsz. 89.1.2.A.) [*173. tábla 4*].

3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,1×1,7 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: 0,28 cm (MNM R. T. ltsz. 89.1.3.A.) [*173. tábla 5*].

4. sír (1969. május 9.) [*173. tábla 6*]

Férfi, *adultus* korú. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K, sm.: 78 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 40–50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. A sírgödör északi oldalán kissé szabálytalan oldalú, téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A jobb oldali felső bordák között feküdt 1 db Salamon CNH. I. 22. = H17 típusú ezüstérme (MNM R. T. ltsz. 89.2.A.).[1071]

5. sír (1969. május 9.) [*173. tábla 7*]

Férfi. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K, sm.: 88 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 50–55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

62.3. ÉRTÉKELÉS

A Csörsz-ároktól északra előkerült 5 sír minden bizonnyal csak egy részét alkotja az ide temetkező népesség temetőjének, mely északi, keleti és nyugati irányba is folytatódhat, míg déli határát maga az árok alkotta [*108. kép*].[1072] Elhelyezkedésük soros jelleget mutat, a sírok leletanyaga meglehetősen szegényes, mindösszesze néhány karikaékszer és egy Salamon érme alkotja. Utóbbi 1063. évi *terminus post quem* dátumával a temető 11. század harmadik–negyedik negyedében történő használatára utal.

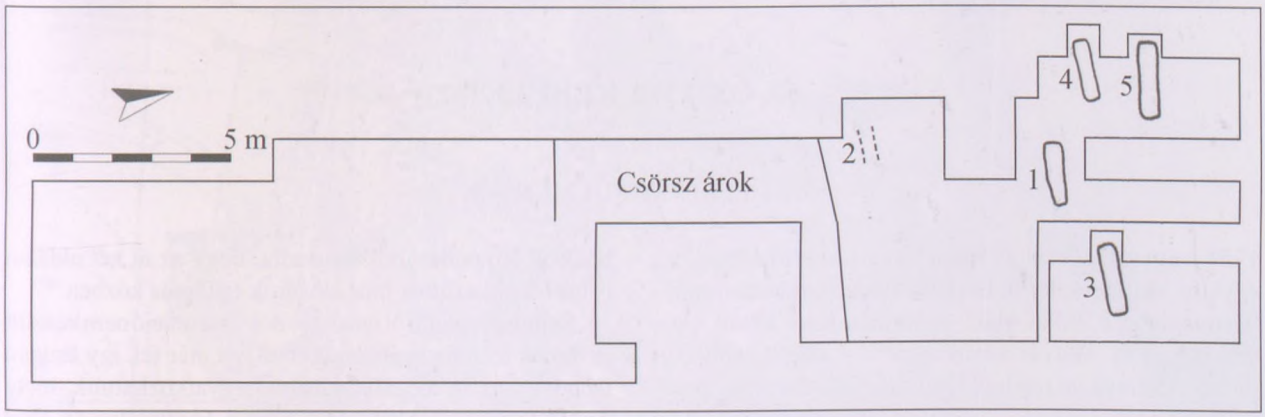

108. kép. Oszlár-Csörsz-árok

62.4. IRODALOM

Patay 1968; Patay 1970; Langó 2001, 329; Garam–Patay–Soproni 2003, 30, *Karte* 16; MNM R. A. IV.47/1971.; MNM R. A. XI.129/1969.

[1071] Langó 2001, 342, 8. kép 4.
[1072] Patay 1970.

63. ÓNOD (?)

63.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az Ónodról (?) származó leletegyüttest 1972-ben Horváth József magángyűjtőtől vásárolta meg a Magyar Nemzeti Múzeum, elmondása szerint az az édesapjáé volt, de, hogy hozzá hogyan került, arra vonatkozóan nem rendelkezett információval [*109. kép*].

63.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db ovális, a felső részén kerek, az alsón szögletes átmetszetű, az utóbbi részen huroksorral díszített bronz fülbevaló. A huroksor két végénél a vékony fémhuzal spirálisan fel van tekerve a karikára. M.: 2,4×2,4 cm, a huzalkarika szögletes részének v.: 0,2×0,12 cm (MNM R. T. ltsz. 73.33. A.) [*174. tábla 1*].
2. 1 db kerek átmetszetű, vastag, bronzhuzalból készült, hurkos-kampós végű kétszer kétrét hajlított sodrott, majd fonott karperec. Kampós végén a huzal fel van tekerve. M.: 6,6×6,3 cm, hv.: 0,46 cm (MNM R. T. ltsz. 73.37.A.) [*174. tábla 2*].
3. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,5×6,5 cm, hv.: 0,38 cm (MNM R. T. ltsz. 73.35.A.) [*174. tábla 4*].
4. 1 db kis méretű, ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő, egymás mellé hajló végű bronz huzalkarperec. M.: 4,6×3,8 cm, hv.: 0,4×0,31 cm (MNM R. T. ltsz. 73.34.A.) [*174. tábla 3*].
5. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,3×5,9 cm, sz.: 1,1–0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 73.36.A.) [*174. tábla 5*].

64. ÓZD III. KERÜLET

64.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1954 augusztusában a település III. kerületében, az egykori Malinovszky út burkolatának aszfaltozási munkálatai során a Zalka Máté és Hámán Kató utcák – ma Gál-völgye út–Mátyás király utca[1073] – között több zsugorított csontvázat találtak [*110. kép*]. Az útépítési munkálatok végéhez közeledve Fagyas István mérnök tárt fel egy sírt, melynek lábszárcsontjain 1-1 bronz lábperec, koponyája mellett pedig 2 db „*csörgős bronz fülbevaló*" volt. A helyszínre Dobosy László szállt ki, aki a helybeli lakosok elmondásából megtudta, hogy az út két oldalán is többször kerültek már elő sírok faültetés közben.[1074]

Sajnos a temetőről részletes dokumentáció nem készült és annak leletanyaga sem lelhető ma már fel, így csupán Dobosy László megállapítására hagyatkozhatunk, mely Árpád-koriként[1075] határozta meg a Fagyas István által 1954-ben feltárt sírt. Ez a temetkezés valószínűleg zsugorított helyzetű volt, azonban a sírból előkerült leletek alapján azt K. Végh Katalin is az Árpád-korba sorolta.[1076]

64.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1954. augusztus)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz zsugorított helyzetű volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya mellett volt 2 db „*csörgős bronz fülbevaló*". Elvesztek.

3–4. Mindkét láb lábszárcsontjain volt 1-1 db bronz „*lábperec*". Elvesztek.

[1073] https://www.ozd.hu/content/cont_4de3567f753463.18607372/1a/1_szerkezeti_terv_leirasa.pdf (letöltve: 2017. szeptember 20.)

[1074] Dobosy 1969, 22.

[1075] Dobosy 1969, 22.

[1076] Makoldi Miklós Zsombor: Ózd-Szentsimon 04168/4, 04168/6 és 04168/15-16-17. számú helyrajzi egységek belterületbe vonásához kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány. Miskolc, 2010. https:///F:/%C3%93zd_oroksegvedelmi_hatastanulmany.pdf (letöltve: 2017. szeptember 20.)

109. kép. Ónod (1:10 000)

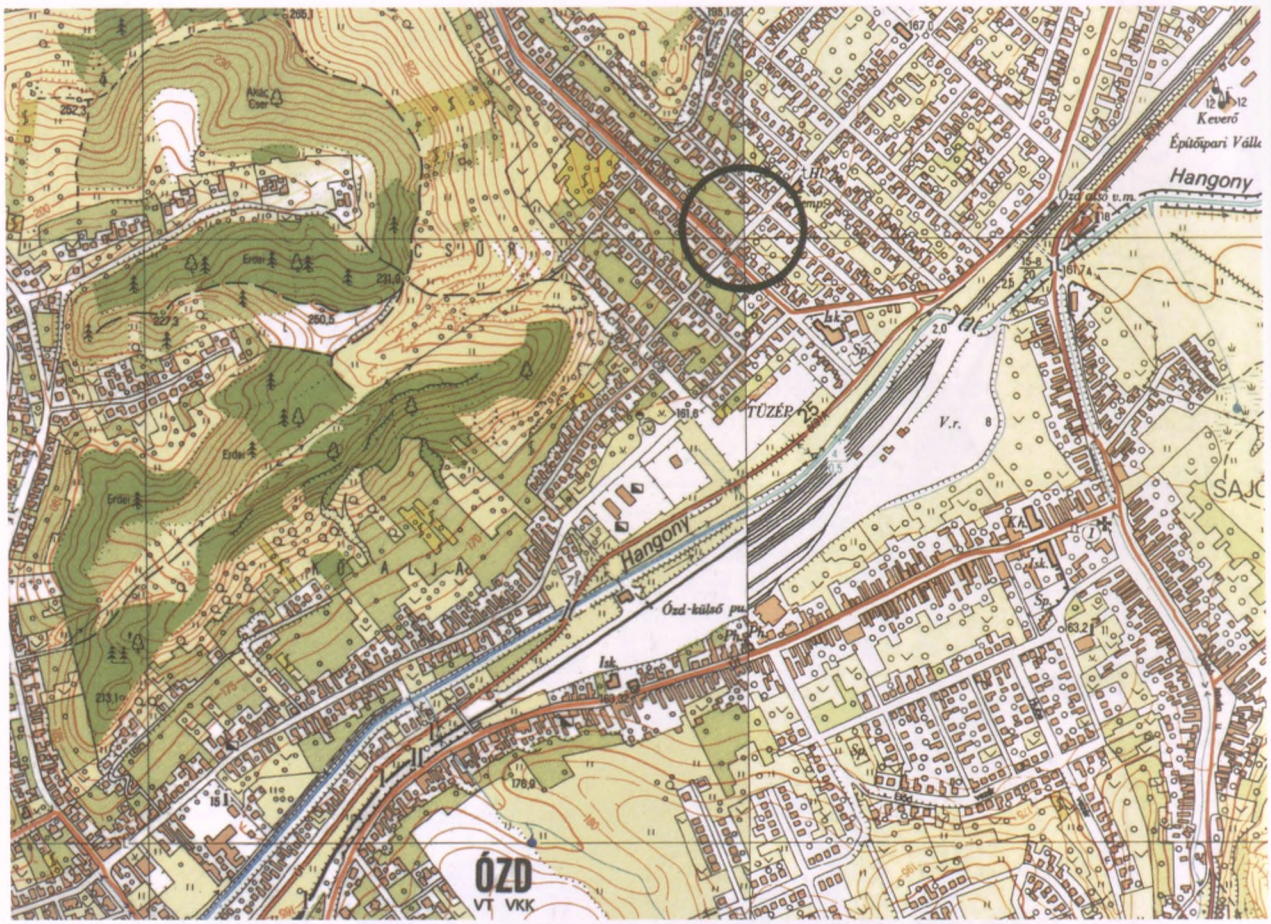

110. kép. Ózd III. kerület (1:10 000)

64.3. ÉRTÉKELÉS

A temetőből tehát részletesebben csupán egy zsugorított, ám mellékletei alapján Árpád-kori temetkezésnek meghatározott[1077] sír ismert. Az útépítési munkálatok során előkerült többi zsugorított váz korszakolása kérdéses, mint ahogy a helybeli lakosok beszámolóiból ismert, az út két oldalán faültetés során talált síroké is. Valószínűleg egy kora Árpád-kori sír és több, talán ugyancsak kora Árpád-kori, vagy zsugorított helyzetük alapján őskori temetkezés került elő a területen.

64.4. IRODALOM

DOBOSY 1969, 22.

[1077] DOBOSY 1969, 22.

65. ŐRÖS-KÜLSŐLEGELŐ
(Strážne, Sl.)

65.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település környezetében előkerült, ún. köznépi jellegű temetőről szóló adat [*111. kép*].[1078]

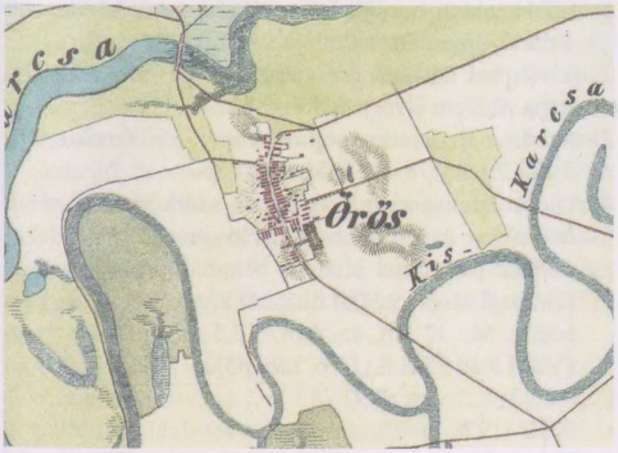

111. kép. Őrös a II. katonai felmérés térképén

112. kép. Rad a II. katonai felmérés térképén, 1: Cselédhomok, 2: Vereshomok

66. RAD-CSELÉDHOMOK
(Rad, Sl.)

66.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1978–1979-ben a településtől délre, a Tisza egykori holtmedrének kanyarulatát övező dombok utolsó, legdélebbi tagján található területen nyitott homokbányában egy vaskori telep és egy kora Árpád-kori soros temető sírjai kerültek elő [*112. kép 1*]. Sajnos a bányaművelés során a temető nagyrészt elpusztult, a leletmentési munkálatok során összesen 13 sír volt még megfigyelhető a kibányászott terület keleti és nyugati szélén. A leletanyag a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumba került.

66.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1978–1979)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét kar csontjai könyökben kissé behajlított helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1978–1979)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya a jobb oldalán feküdt. A jobb kar és a lábak csontjai kissé behajlított helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A medencecsontoknál volt 1 db ovális átmetszetű, nyitott végű bronzgyűrű. Átm.: 2,1 cm, sz.: 0,25–0,35 cm [*175. tábla 1*].
2. A jobb láb csontjainál volt 1 db barnásszürke színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, kézikorongolt agyagedény. Alján küllős kerék alakú fenékbélyeg látható. M.:

[1078] Nevizánsky–Košta 2009, 328.

13,8 cm, sz. átm.: 10,8 cm, f. átm.: 8,3 cm (VSM Rad 1978. H.Z.8.) [*175. tábla 2*].

3. sír (1978–1979)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát a homokbányászat megsemmisítette.

Melléklete: nem volt.

4. sír (1978–1979)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

5. sír (1978–1979)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A bányaművelés szinte teljesen megsemmisítette a váz csontjait.

Mellékletei:

1. A csontok között volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,2×1,5 cm, hv.: 0,4 cm, Ssz.: ? [*175. tábla 3*].
2. A csontok között volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 34. = H28 típusú érme (AÚ SAV č 3709).[1079]

6. sír (1978–1979)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a karok csontjai kissé behajlított helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2×1,5 cm, hv.: 0,3 cm, Ssz.: ? [*175. tábla 4*].
2. A koponya bal oldalán volt 1 db meghatározhatatlan bronztárgy.
3. A mellkas csontjainak középrészén volt 1 db háromszög átmetszetű, hátához csúcsba futó, pengéjének középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas kés. M.: 7,6×1,2 cm [*175. tábla 5*].

7. sír (1978–1979)

Nő. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya jobb oldalán volt 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,8×1,7, illetve 1,9×1,8 cm, hv.: 0,2-0,2 cm, Ssz.: ? [*175. tábla 6–7*].

3. A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ón-ólom huzalból készült, ellapított S-végű karika. Átm.: 2,4 cm, hv.: 0,45 cm, Ssz.: ? [*175. tábla 8*].

8. sír (1978–1979)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A jobb oldali bordák és az alkarcsontok között volt 1 db bizonytalan funkciójú vastárgy.
2. A váz bal lábának csontjainál volt 1 db vaskarika. Átm.: 2,8 cm [*176. tábla 1*].
3. A váz bal combcsontjánál volt 1 db fenőkő. M.: 3,5×3,2 cm [*176. tábla 2*].
4. A jobb láb csontjainál volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló, lekerekített peremmel ellátott, bekarcolt vonalköteggel (?), majd csigavonallal díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 17 cm, sz. átm.: 12,5 cm, f. átm.: 9 cm (VSM Rad 79.H.8.) [*176. tábla 3*].

9. sír (1978–1979)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Az alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

10. sír (1978–1979)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt a homokbányászat részben megsemmisítette, a váz csontjai azonban jó állapotban maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

11. sír (1978–1979)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya kimozdult.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,4 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [*175. tábla 9*].

2–4. A koponya alatt volt 3 db S-végű karika:

2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,8×1,6 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [*175. tábla 10*].
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,8×1,6 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [*175. tábla 11*].

[1079] Hunka 2013, 144.

4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [*175. tábla 12*].

12. sír (1978–1979)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Erősen feldúlt sír.

Mellékletei:

1. A jobb kézcsontok között volt 1 db kerek átmetszetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,5 cm, v.: 0,3 cm [*176. tábla 4*].
2. Jobb lábszár csontjainak felső végénél, a térd magasságában volt oldalára dőlt helyzetben 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló peremmel ellátott, felső részén bekarcolt hullámvonallal, alatta pedig csigavonallal díszített, kézikorongolt agyagedény. Alján kereszt alakú fenékbélyeg látható. M.: 11,5 cm, sz. átm.: 9,1 cm, f. átm.: 6,5 cm (VSM Rad 79.H.2.12.) [*176. tábla 5*].

13. sír (1978–1979)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ÉK–DNy, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz kissé oldalt fekvő helyzetben volt.

Melléklete: nem volt.

Szórvány:

J. Matti és R. Rudas mentette meg az alábbi leleteket, melyeket elmondásuk szerint a homokbányában találtak:

1. 1 db kovácsoltvas fokosbalta. M.: 12,8×4,3 cm (KKM) [*175. tábla 13*].
2. 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló peremmel ellátott, nyaka alatt bekarcolt hullámköteggel, alatta pedig egyenes vonalköteggel díszített, kézikorongolt agyagedény. Alján körben lévő kereszt alakú fenékbélyeg látható. M.: 14,5 cm, sz. átm.: 9,8 cm, f. átm.: 7 cm (VSM Rad ltsz. n.) [*176. tábla 6*].
3. 1 db barna színű, kihajló, profilált peremmel ellátott, bekarcolt vonalas mintával díszített, kézikorongolt agyagedény. M.: 13,3 cm, sz. átm.: 11,7 cm, f. átm.: 7,6 cm. Elveszett [*177. tábla 1*].
4. 1 db szürkésbarna színű, fekete foltosra égett, homokkal és csillámmal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, kézikorongolt agyagedény. M.: 11,8 cm, sz. átm.: 10,7 cm, f. átm.: 7,1 cm (VSM Rad ltsz. n.) [*177. tábla 2*].

66.3. ÉRTÉKELÉS

A Tisza egykori holtmedrének déli végénél található homokdűne területén megfigyelt 13 sír az egykori soros temető bizonytalan nagyságú részét alkotja, melyben 5 férfi (1., 3–4., 8., 10.), 3 nő (2., 7., 11.), 2 gyerek (6., 13.), és 3 ismeretlen nemi és életkori adatokkal (5., 9., 12.) rendelkező személy sírját sikerült dokumentálni, utóbbiak közül az egyik valószínűleg női váz volt.[1080]

A temető eredetileg kiterjedt a bánya délnyugati területére is,[1081] a megkutatott részek határai alapján esetleges folytatása pedig keleti és nyugati irányban sem zárható ki, hiszen a 8–10. síroknál a feltárási terület határa csaknem a kibontott síroknál húzódott, s a keleti részen is mindössze néhány méterrel volt távolabb a szélső síroktól [*113. kép*]. A két területen feltárt sírokat mintegy 40 méter választja el egymástól, így – mivel feltehetően egy temetőről van szó – akár jelentős számú sír is megsemmisülhetett. Ezekre utalnak az előkerült szórványleletek.

A sírgödrök a homokos talajban nem voltak megfigyelhetők,[1082] és a *temetkezési szokások*ról is kevés információval rendelkezünk. Az elhunytak általában hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben kerültek sírba, egyedül a 13. sírban feküdt kissé oldalán a gyermek váza. A karok könyökben kissé behajlított helyzete (1., 6.) esetében kérdéses, hogy azokat a temetéskor a hastájékra fektették-e, mint ez a 9. sírban megfigyelhető volt, vagy azok a behajlítás ellenére a test mellett maradtak. Egy sírban (2.) a jobb kar behajlítása mellett a lábak is kissé meghajlított helyzetben voltak. A feltárt sírok nagyobb tömbjétől távolabbi, ellentétes tájolású 13. számú gyermeksír talán a temető szélét jelezheti, vagy a temetőtől távolabb lévő sírra is utalhat. A sírok között 6 melléklet nélküli volt.[1083] A továbbiak a korszakra jellemző, egyszerű hu*zalékszerek* mellett *használati és munkaeszközök*et, egy fokosbaltát és nagyobb arányban *étel- vagy italmelléklet* tárolására szolgáló agyagedényeket tartalmaztak. Utóbbiak úgy tűnik nemtől és kortól függetlenül az elhunytak jobb lábához kerültek. A lelőhelyet a kutatás a 10–11.,[1084] illetve a 11–12. is századra keltezte,[1085] 11. század végi, 12. század eleji keltezését I. László (1077–1095) CNH. I. 34. = H28 típusú érme[1086] is támogatja.

[1080] Kupsáková 1982, 43–44.
[1081] Miroššayová 1982, 42.
[1082] Miroššayová 1982, 42.
[1083] Miroššayová 1982, 42.
[1084] Nevizánsky–Košta 2009, 327.
[1085] Miroššayová 1982, 43.
[1086] Hunka 2013, 144.

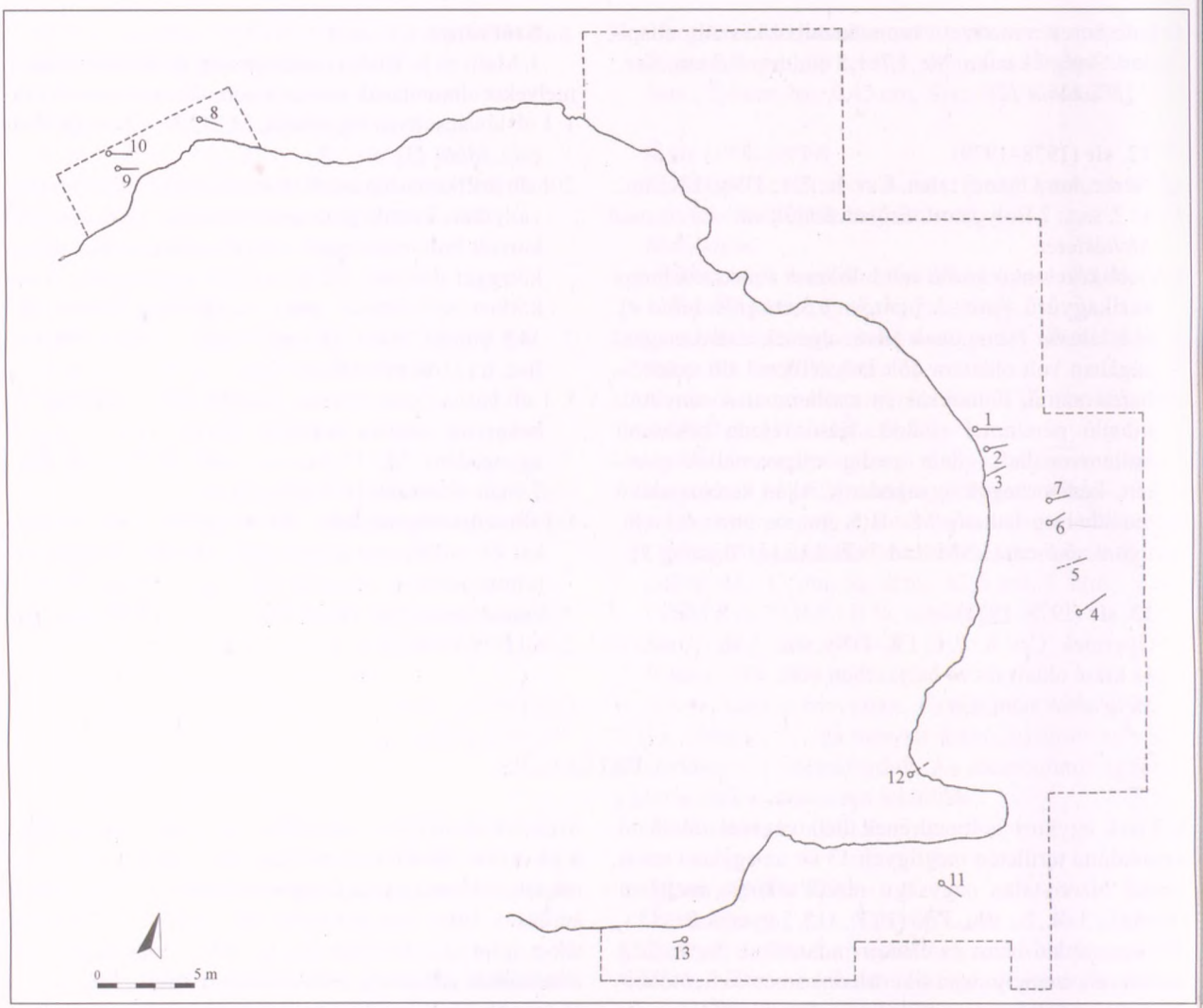

113. kép. Rad-Cselédhomok, a feltárt terület

66.4. IRODALOM

Miroššayová 1982; Nevizánsky–Košta 2009, 327.

67. RAD-VERESHOMOK (Rad, Sl.)

67.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől délkeletre, a Tisza holtmedrének keleti oldalán elhelyezkedő É-ÉNy–D-DK-i irányú ovális emelkedésen 1963-ban került elő egy kora Árpád-kori temető [*112. kép 2*]. Sajnálatos módon az előkerült mintegy 20 sírt teljesen feldúlták, ezek leletei közül 1 koponyát és 3 db bronz S-végű karikát Š. Špiak mentett meg. A helyszínen állítólag egy agyagedényt is találtak.[1087]

[1087] Nevizánsky–Košta 2009, 327.

67.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [*177. tábla 3*].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2×1,6 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: ? [*177. tábla 4*].
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,4×2,4 cm, hv.: 0,28 cm, Ssz.: ? [*177. tábla 5*].

67.3. ÉRTÉKELÉS

A temető Cselédhomoktól kb. 750 méterre található, melynek mintegy 20, kb. 80-100 cm mélyre ásott sírja semmisülhetett meg.[1088] Sajnos a 3 db S-végű bronzkarikán felül csupán egy állítólagosan ugyanitt előkerült agyagedényről maradt fenn információ.

67.4. IRODALOM

Nevizánsky–Košta 2009, 327.

68. SAJÓLÁD-ALKOTMÁNY U. 32.

68.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Kristóf Géza sajóládi lakos Alkotmány u. 32. szám alatti telkén 1972 októberében homokkitermelés közben egy sírra bukkant, melyet ki is bontott [*114. kép*]. A leletről értesítette a Herman Ottó Múzeumot, ahonnan Gádor Judit szállt ki a helyszínre, aki azonban ekkor már csupán a kiszedett sír helyét tudta megfigyelni. A találó elmondása szerint a sír Ny–K-i tájolású volt. Az előkerült régészeti leletek a Herman Ottó Múzeumban találhatók.[1089]

68.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1972)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. A jobb alkar csontjain volt 1 db kiszélesedően lekerekített végű, egymást keresztező, egyik végén kissé szabálytalanabbá váló poncolt farkasfogmintával díszített bronz pántkarperec. M.: 6,3×6,2 cm, sz.: 1,2–0,9 cm (HOM ltsz. 74.22.1.) [*177. tábla 6*].
2. A sírföldből került elő 1 db koncentrikus díszítésű, szélén gyöngyözött kerettel övezett, körben átlyukasztott aranyozott bronzrozetta. Átm.: 2 cm (HOM ltsz. 74.22.2.) [*177. tábla 7*].

68.3. ÉRTÉKELÉS

Sajnos feltárás hiányában nehezen állapítható meg, vajon magányos temetkezés, avagy egy ismeretlen sírszámú temető egyetlen sírja került-e elő a homokkitermelés közben Sajóládon. Mivel nem ismert a kitermeléssel érintett terület nagysága, így ez sem visz közelebb a kérdés megválaszolásához.

68.4. IRODALOM

Gádor 1973; Gádor–Hellebrandt 1973, 604.

[1088] Nevizánsky–Košta 2009, 327.
[1089] Gádor 1973.

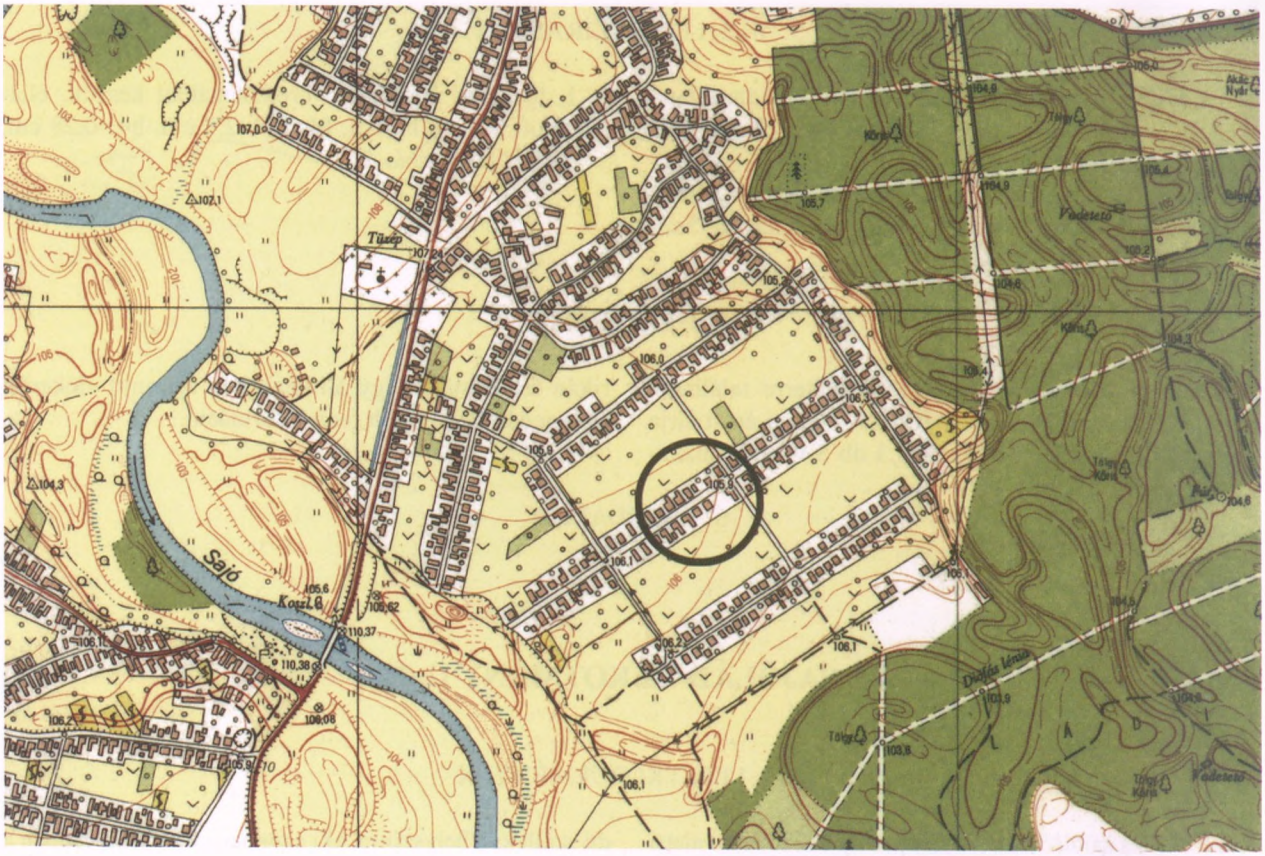

114. kép. Sajólád-Alkotmány u. 32. (1:10 000)

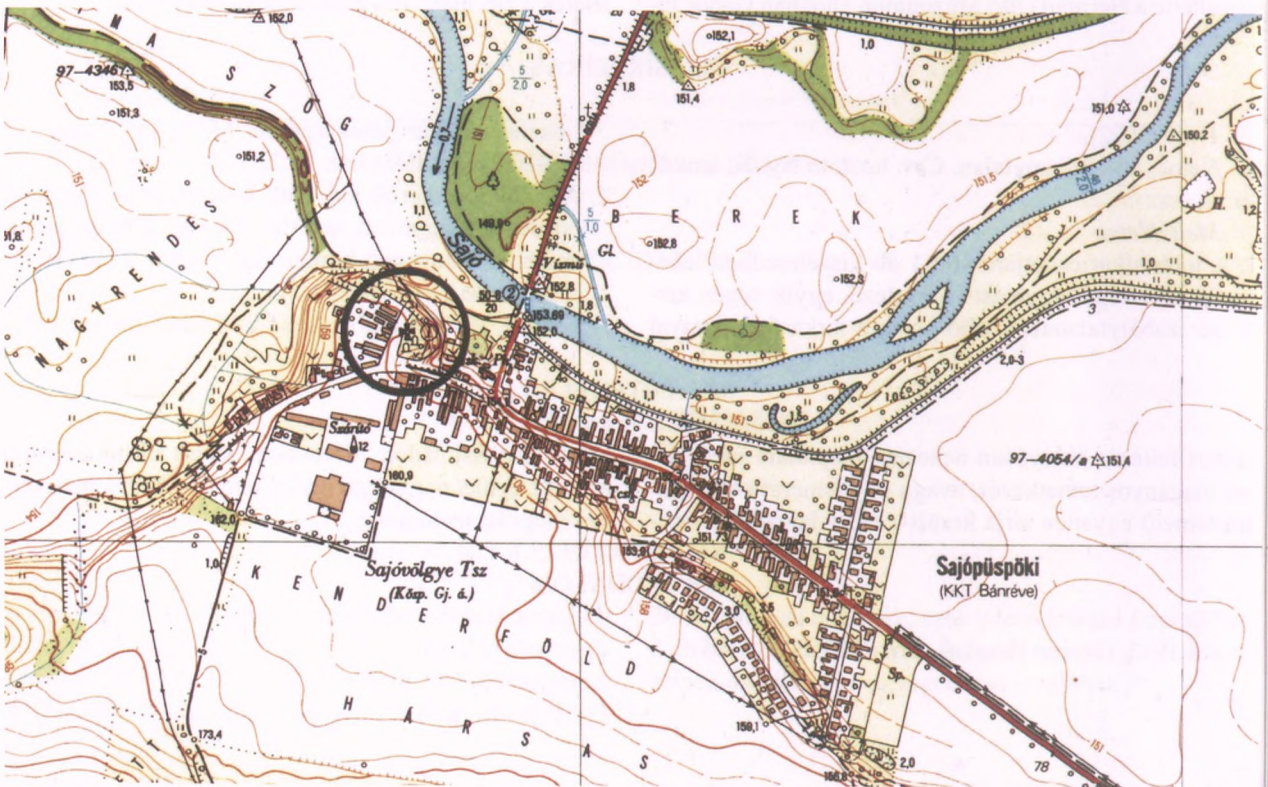

115. kép. Sajópüspöki-templom (1:10 000)

69. SAJÓPÜSPÖKI-TEMPLOM

69.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Gyüre László plébános értesítette 1970-ben a Herman Ottó Múzeumot, hogy a Sajó jobb partja fölé magasodó kiemelkedésen, a Kossuth utcában, a templom előtti részen vízvezeték fektetés közben csontokra és edénytöredékekre bukkantak [*115. kép*]. Az előkerült leletek arról tanúskodnak, hogy egy 10. századi temető nyomai kerültek elő a dombon.[1090]

70. SAJÓSZÖGED-GEODÉZIAI TORONY

70.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település nyugati szélén található környezetéből kiemelkedő É–D-i irányú dombot keresztben szeli át a 35. számú főút. A műút déli padkájának szélesítése során 2004. szeptember 3-án embercsontok kerültek elő. A leletek előkerülése nyomán megindult leletmentő ásatás Szörényi Gábor András vezetésével 2004. szeptember 6. és október 5. között egy kora Árpád-kori és egy középkori temető 76 sírját tárta fel [*116. kép*]. A leletmentésre az út másik, északi oldalán tervezett szélesítési és kerékpárút építési munkálatokat megelőzően október 5. és október 13. között került sor. Itt mintegy 220 méter hosszan és 3-5 méter szélességben történt meg a gépi humuszolás.[1091] A leletmentés eredményeként feltárásra került a kora Árpád-kori temető egy további részlete, valamint egy 17., esetleg 18. század elejére keltezhető sírkert 18 sírja is.[1092] Az embertani és a régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

70.2. SÍRLEÍRÁSOK

10. sír (2004. október 13.) [*178. tábla 1*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 245 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A váz bal oldalának csontjai kimozdultak, nagy részben meg is semmisültek, roncsolódott a koponya és a jobb lábszár csontjai is kimozdultak, illetve részben megsemmisültek. A sírgödör meglévő részlete alapján téglalap alakú aknasír lehetett.

Melléklete: nem volt.

11. sír (2004. október 13.) [*178. tábla 2*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 205 cm, ssz.: 58–65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya, a felsőtest csontjai, a medence, a karok és a combcsontok egy része elpusztult. A sírgödör keleti irányba kissé kiszélesedő, lekerekített sarkú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

18. sír (2004. október 13.) [*178. tábla 3*]

Fiatal leány. Csv. h.: 102 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 47 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A felsőtest kissé jobbra fordult helyzetben volt, a koponya a jobb oldalán feküdt. A bal alkarcsontok végei a medencén voltak. Bolygatott. A sír keleti végét vágta a 32. számú sír, a jobb alkar- és kézcsontok hiányoztak. A sírgödör enyhén ívelt aknasír volt.

Mellékletei:

1–451. A nyakcsigolyáknál különböző gyöngyök feküdtek, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:

1–3. 3 db vörös színű, gömb alakú karneolgyöngy. Átm.: 0,7, 0,6, illetve 0,6 cm.

3–6. 3 db áttetsző, gömb alakú hegyikristály gyöngy. Átm.: 0,7-0,7 cm.

7. 1 db fehéres színű, hengeres opak üveggyöngy. M.: 0,8×0,4 cm.

8. 1 db fehér színű, kettős kónikus opak üveggyöngy. Átm.: 0,8 cm.

[1090] Kemenczei–K. Végh 1971, 514; Wolf 1992, 122.
[1091] Szörényi 2008, 255.
[1092] Szörényi 2005.

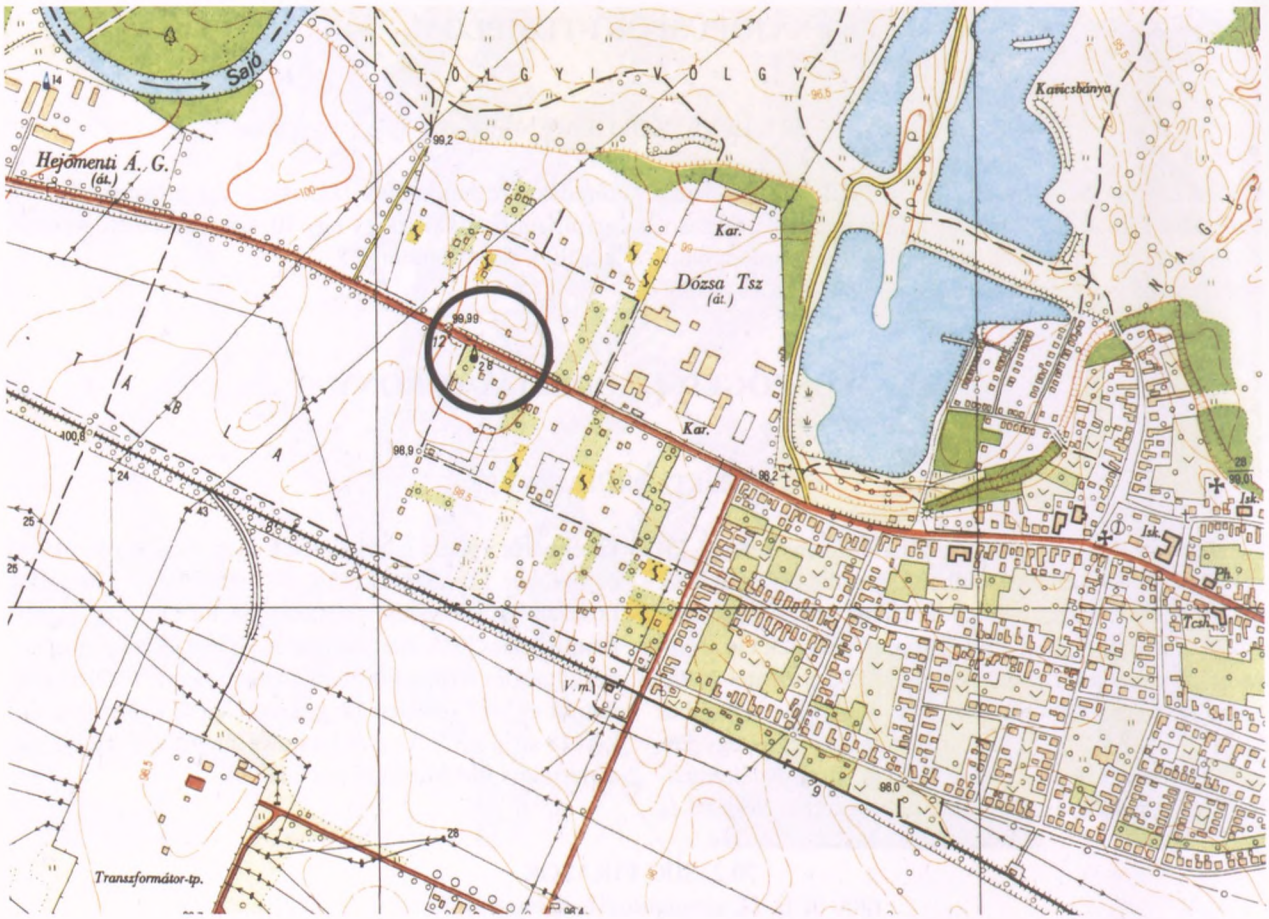

116. kép. Sajószöged-Geodéziai torony (1:10 000)

9. 1 db fehéres színű, korong alakú opak üveggyöngy. Átm.: 0,9 cm.
10. 1 db fehéres színű, félköríves átmetszetű opak üveggyöngy. Átm.: 0,8 cm.
11–451. 441 db szürke és fehér színű, kéttagú rúd- és szegmentgyöngy, valamint apró fehér, lapított gömb alakú üveggyöngyök. Átm.: 0,5-0,2 cm (HOM ltsz. 2008.17.18.1.) [*178. tábla 4–26*].
452. A bal alkarcsontok középső részén, végeivel a medence irányába mutató helyzetben volt 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, rákorrodálódott textilnyomokkal. M.: 7,5×7,2 cm, v.: 0,7×0,7 cm (HOM ltsz. 2008.17.18.2.) [*178. tábla 27*].

51. sír (2004. október 13.) [*179. tábla 1*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A vázból csak a koponya maradt meg.

Melléklete: nem volt.

82. sír (2004. október 13.) [*179. tábla 2*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A 35. és a 86. számú sír megásása során a váz csontjai teljesen kimozdultak, illetve részben meg is semmisültek a sírgödörrel együtt.

Mellékletei:

1. A koponya mellett volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. 2008.17.82.1.) [*179. tábla 3*].
2. Ugyanott volt 1 db bronzhuzalból készült S-végű karika vége. Ssz.: 0,25 cm (HOM ltsz. 2008.17.82.2.) [*179. tábla 4*].

101. sír (2004. október 7.) [*179. tábla 5*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K, sm.: 101 cm, sh.: 186 cm, ssz.: 41–60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A sír északnyugati szélét vágta a 107. számú sír, így részben a bal kar és a felsőtest bal oldali csontjait is megsemmisítve. A sírgödör téglalap alakú, nyugati irányba kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

102. sír (2004. október 8.) [*179. tábla 6*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 97 cm, sh.: 232 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkar- és kézcsontok a medence szélén feküdtek, a lábak csontjai kissé balra fordított helyzetben voltak. Bolygatott. A sír déli felét csaknem anak teljes hosszában vágta a 103. számú sír, így a váz felsőtestének jobb oldali csontjait részben megsemmisítette. A sírgödör meglévő része alapján lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

105. sír (2004. október 7.) [*179. tábla 7*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 81 cm, sh.: 169 cm, ssz.: 48 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult, az állkapocs leesett. Bolygatott. A 106-os sír vágta a sír középső részét. A sírgödör nyugati irányba kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

114. sír (2004. október 12.) [*179. tábla 8*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 90 cm, sh.: 127 cm, ssz.: 27–38 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjai a bal láb csontjainak kivételével kimozdultak, a sírgödör északnyugati sarkát pedig vágta a 113. számú sír. A sírgödör nyugati irányba kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete:

1. A combcsontok között volt 1 db obszidián.

117. sír (2004. október 13.) [*179. tábla 9*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K, sm.: 109 cm, sh.: 203 cm, ssz.: 59 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A bordák egy része és a bal kéz csontjai kimozdultak. A sírgödör ferdén záródó, hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

118. sír (2004. október 12.) [*180. tábla 1*]

Gyermek. Csv. h.: 75 cm, t.: Ny–K, sm.: 83 cm, sh.: 102 cm, ssz.: 47 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A felsőtest csontjainak egy része, a medence és a bal lábfej csontjai kimozdultak, illetve részben megsemmisültek.

Mellékletei:

1–2. A koponya alatt volt 2 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: 0,34 cm (HOM ltsz. 2008.17.118.1.) [*180. tábla 2*].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,2×1,8 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,44 cm (HOM ltsz. 2008.17.118.2.) [*180. tábla 3*].

120. sír (2004. október 13.) [*180. tábla 4*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny-ÉNy–K-DK, sm.: 107 cm, sh.: 155 cm, ssz.: 55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A váz jobb oldali felső bordáin volt 1 db nyitott, összenyomott végű bronz huzalkarika. M.: 1,6×1,4 cm, hv.: 0,21 cm (HOM ltsz. 2008.17.120.1.) [*180. tábla 5*].

123. sír (2005. április 4.) [*179. tábla 10*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy–K-ÉK, sm.: 5 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sír nagy részét a földmunka teljesen feldúlta, illetve megsemmisítette.

Melléklete: nem volt.

125. sír (2005. április 7.) [*180. tábla 6*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 13 cm, sh.: ?, ssz.: 44 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz combcsontok közepétől felfelé eső részét a sírgödörrel együtt a földmunka megsemmisítette. A sírgödör meglévő részlete alapján hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

126. sír (2005. április 4.) [*180. tábla 7*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 54–65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult, az állkapocs leesett. A sírgödör hosszúkás, nyugati felén kissé kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

127. sír (2005. április 4.) [*180. tábla 8*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 22 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjait földmunka bolygatta.

Melléklete: nem volt.

129. sír (2005. április 1.) [*180. tábla 9*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 20 cm, sh.: ?, ssz.: 51 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A 133. sír megásása során a sír délnyugati része elpusztult. A sírgödör meglévő része alapján téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A jobb combcsont belső oldalán fekvő jobb kézcsontok között volt 1 db nyitott, végei irányába elhegyesedő végű, öntött ezüst pántgyűrű, felületén plasztikus díszítéssel. M.: 2,1×2 cm, sz.: 0,7–0,3 cm (HOM ltsz. 2008.17.129.1.) [*180. tábla 10, 258. tábla 7*].
2. A sírból került elő 1 db nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés. Megsemmisült.

138. sír (2005. április 4.) [*181. tábla 1*]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 16 cm, sh.: 93 cm, ssz.: 43 cm. A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

144. sír (2005. április 4.) [*181. tábla 2*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 7 cm, sh.: ?, ssz.: 42 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A lábak és a bal alkar csontjainak egy része kivételével a váz csontjai megsemmisültek.

Melléklete: nem volt.

151. sír (2005. április 7.) [*181. tábla 3*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy–K-ÉK, sm.: 4 cm, sh.: ?, ssz.: 42 cm. Bolygatott. A jobb lábszár- és combcsont egy részének kivételével a teljes váz elpusztult.

Melléklete: nem volt.

152. sír (2005. április 7.) [*181. tábla 4*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 21 cm, sh.: ?, ssz.: 55 cm. Bolygatott. A sír nagy része megsemmisült, a csontok megmaradt része egy kupacban feküdt.

Melléklete: nem volt.

160. sír (2005. április 14.) [*181. tábla 5*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: 187 cm, ssz.: 55–67 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya, a felsőtest csontjainak egy része, a medence és az alkarok csontjai kimozdultak, illetve megsemmisültek. A sírgödör nyugati irányba kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete:

1. A bal szemgödör mögött, a koponya hátsó falán volt 1 db I. László (1077–1095) 1080–1082 között vert érme (HOM ltsz. n.).[1093]

161. sír (2005. április 29.) [*181. tábla 6*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: 58 cm. Bolygatott. A vázból csak a koponya töredékei maradtak meg. A sírgödör meglévő része alapján téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

171. sír (2005. április 14.) [*181. tábla 7*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: 179 cm, ssz.: 68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé balra fordult. Bolygatott. A sírgödör északkeleti szélét közművezeték fektetése során semmisítették meg, a felsőtest csontjainak egy része pedig kimozdult. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt. Megjegyzés: a jobb szemgödör fölött fejsérülés egykori nyoma, míg a homlokcsont bal oldalánál 5-6 cm átmérőjű trepanáció volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

Szórvány:

1. A 153. objektum betöltéséből került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, 3 bordával ellátott, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,13 cm, Ssz.: ? (HOM ltsz. 2008.17.153.1.) [*181. tábla 8*].
2. A 168. objektum betöltéséből került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: 0,23 cm (HOM ltsz. 2008.17.168.1.) [*181. tábla 9*].

70.3. ÉRTÉKELÉS

A kérdéses területen már a 35. számú műút építése során is kerültek elő leletek, ennek nyomán 1941. október 24-én Megay Géza végzett helyszíni szemlét, melynek során egy „*tömegsírt*" is megfigyelt.[1094] Pusztai Tamás pedig a 2004. évi leletmentés megindulása előtt egy hónappal tárt fel egy optikai kábel árkában előkerült sírt. A több korszak temetkezéseit tartalmazó lelőhelyen a kora Árpád-kori sírok közül az út déli oldalán 5, míg az északi részen 19 temetkezést lehetett megfigyelni,[1095] így összesen 24 vizsgált korszakunkba tartozó sír ismert. A nyomvonalas létesítmény tervezett sávjában végzett kutatás azonban nem adott lehetőséget a temető kiterjedésének lehatárolására.[1096] Annyi azonban ismert, hogy kora Árpád-kori sírok az út déli oldalának keleti felében már nem voltak megfigyelhetők, szemben az északi oldallal, ami arra utalhat, hogy a temető délkeleti széle megközelítőleg az északi oldalon feltárt területen húzódhat [*117. kép*].[1097]

A sírok mélysége csekély, 40–90 cm között változott, így azok alig mélyedtek a bolygatatlan altalajba.[1098] Szu-

[1093] Szörényi 2008, 259.
[1094] Szörényi 2008, 251.
[1095] Szörényi 2008, 259.
[1096] Szörényi 2008, 255.
[1097] Szörényi 2008, 259.
[1098] Szörényi 2008, 255–259.

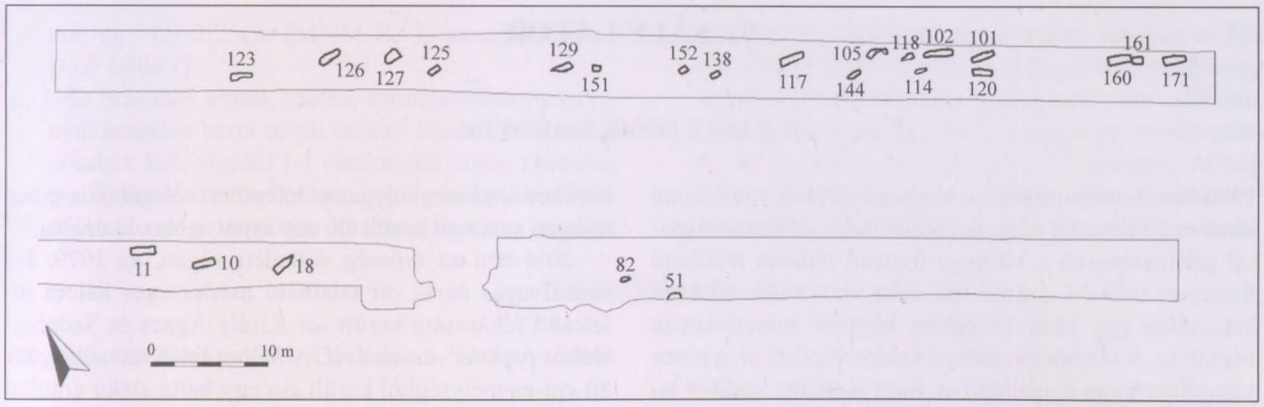

117. kép. Sajószöged-Geodéziai torony, a feltárt terület

perpozíció közöttük nem volt megfigyelhető, ugyanakkor a későbbi temetkezések több kora Árpád-kori sírt is vágtak.[1099] További bolygatást okozott a sekély síroknál a mezőgazdasági művelés és az egykori útépítéséhez kapcsolódó földmunka is (11., 114., 118., 123., 125., 127., 138., 144., 151–152., 161.).[1100]

A *sírgödrök* a megfigyelhető esetekben téglalap alakú vagy hosszúkás aknasírok voltak, a 18. sírban az enyhén ívelt gödör formájának megfelelően az elhunyt leány testét kissé bal oldalra fektetve helyezték el.

Koporsó nyomai nem voltak megfigyelhetők, azonban az elhunytak szerves anyagba helyezett sírba fektetésére utalhat a kézcsontok medence alá simuló helyzete, valamint a vállak csontjainak erősen felhúzott fekvése is (101., 105., 117., 120., 126., 129., 171.).[1101] Az elhunytak a sírokba hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben kerültek, az egyik vagy mindkét alkar azonban néhány esetben a has tájékára volt helyezve (10., 18., 102., 160.).[1102]

A 171. sírban nyugvó bizonytalan nemű és életkorú váz koponyájának homloki részének bal oldalán 5–6 cm átmérőjű tényleges koponyalékelés volt megfigyelhető, mely beavatkozás előzménye valószínűleg a jobb szemgödör feletti sérülés volt.[1103]

A 24 sírból mindössze 6 tartalmazott maradandó anyagból készült mellékletet, de nem zárható ki ugyanakkor, hogy a korábbi bolygatások okozhatták leletek elveszését.[1104] A mellékletek között 1 db *sima, nyitott végű huzalkarika* a 120. sírból ismert, míg *S-végű karika* 2 sírból párban (82., 118.) és szórványként összesen 6 db. A karikák között a 153. objektum betöltéséből előkerült darab vége bordázott volt. A 18. sírba nyaklánccként felfűzve került egy több mint 450 szemből álló *gyöngy*sor, melyben kisebb üveggyöngyök mellett 3-3 db karneol- és hegyikristály gyöngy is volt. Utóbbi sírból került elő a temető egyetlen karperece, az elhunyt alkarcsontjainak középső részén 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz *karperec*, végeivel lefelé mutató helyzetben. Ugyancsak egyetlen *pántgyűrű* dokumentált, ez hegyesedő végű, ezüstből öntött, plasztikus mintákkal díszített pántgyűrű volt (129.). A 114. sírból obszidián, a 129. számú temetkezéséből pedig egy *vaskés* került elő.

A temetőrészlet keltezése szempontjából kiemelt helyen álló egyetlen korabeli *pénz*ermét a temetés során az elhunyt bal szemére helyezhették, így kerülhetett I. László 1080–1082 között vert érme a koponya hátsó falára (160.).[1105] Ez a sír a temető délkeleti szélén[1106] helyezkedett el, így talán annak záró fázisára utal, mely így a 11. század végén, 12. század elején következhetett be. A kora Árpád-kori és a középkori temető esetleges viszonyát csak a templom előkerülése világíthatná meg.[1107]

70.4. IRODALOM

Szörényi 2008.

[1099] Szörényi 2008, 259.
[1100] Szörényi 2008, 259.
[1101] Szörényi 2008, 259.
[1102] Szörényi 2008, 259.
[1103] Szörényi 2008, 259.
[1104] Szörényi 2008, 259.
[1105] Szörényi 2008, 259.
[1106] Szörényi 2008, 259.
[1107] Szörényi 2008, 261.

71. SÁLY-LATOR

71.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1980-ban Latorpusztán, a Várhegy föld-fa szerkezetű sáncának kutatását végezte Gádor Judit. A sáncátvágással párhuzamosan a Várhegy nyugati oldalán található Rózsavár utca 54. számú ház előtt vízvezeték árkának kiásásakor egy késő középkori kőpince maradványait vágták át. A leletmentő ásatást Gádor végezte el, a pince vizsgálata során megállapítva, hogy a terület korábbi lakottságára utal egy 9–10. századi település is, melynek a kőpince által megbolygatott települési rétegéből, a pince nyugati sarkánál került elő egy csont zabla oldalpálca.[1108]

2014-ben az erősség délkeleti végén, az 1979. évi sáncátvágás és az ott található mesterséges halom hitelesítő feltárására került sor Király Ágnes és Szörényi Gábor András vezetésével. A halom felső rétegéből, kb. 80 cm-es mélységből került elő egy balta alakú amulett is [*118. kép*].[1109]

118. kép. Sály-Lator (1:10 000)

71.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db sárgásfehér színű, szarvasagancsból készült bal oldali zabla oldalpálca. Alsó része hasáb alakú, közepén gerinc húzódik, felületén faragott, lemélyedő háttérrel rendelkező növényi minta látható. Az oldalpálca a hasáb alakú rész kialakítása felett két, egymástól 2,1 cm-re lévő, egymással párhuzamosan futó, 0,4 cm átmérőjű furattal rendelkezik. H.: 11,8

[1108] Mesterházy–Parádi 1996, 431.
[1109] Király–Szörényi 2016.

cm, sz.: 1,9–2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 84.4.28.B.) [*182. tábla 1*].

2. 1 db bronzból öntött, széles, szimmetrikus pengéjű, nyéltámaszos harci baltát utánzó Makarov II. típusú amulett. Két végénél 1-1 visszahajló tüske, nyakánál pedig kerek áttörés látható, köpűje hiányzik. Előoldalán a penge lapjának közepén egyenes vonalra támaszkodó farkasfog alakú minta, attól az él felé eső részen pontkörminták, míg az ívelt pengenyak futásával párhuzamosan gyöngyözött sáv található. Hátoldalán is megfigyelhető az egyenes vonalú minta, de itt már az arra támaszkodó farkasfog nélkül, míg középrészén egy pontkördísz helyezkedik el.[1110] M.: 5,4×2,4 cm (HOM ltsz. 2016.29.1.) [*256. tábla 1*].

71.3. IRODALOM

MESTERHÁZY–PARÁDI 1996, 431; KIRÁLY–SZÖRÉNYI 2016.

72. SÁRAZSADÁNY-AKASZTÓSZER

72.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település Templomdomb nevű részén 1958-ban Kutzián Ida, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének munkatársa folytatott feltárást, ahol a helyi lakosoktól arról értesült, hogy a község délnyugati részén, a Bodrog jobb partja fölé emelkedő magasparton, mely egykor az önálló Sára településhez tartozott, szántás közben agyagedény-darabok kerültek elő [*119. kép 1*]. A terület bejárása során beigazolódott, hogy ott egy őskori lelőhely található, ahol az MTA Régészeti Intézete 1958-ban, majd 1983–1984-ben Kutzián vezetésével, Kalicz Nándor és Makkay János részvételével tervásatást folytatott.[1111] A kutatás célja a magyarországi festett kerámia kronológiai helyzetének pontosítása volt, az első ásatási évadban 6 késő neolit sír (3., 7., 12., 15–17.)[1112] és 6 telepjelenség[1113] mellett feltárták egy kora Árpád-kori temető 11 sírját (1–2., 4–6., 8–11., 13–14.) is. További egy őskori temetkezést pedig 1984-ben dokumentáltak (18.). A leletanyag a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetébe került.[1114]

72.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1958) [*120. kép 1*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 161 cm, t.: É–D 352°, sm.: 37 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1958.) [*120. kép 2*]

Gyermek. Csv. h.: 59 cm, t.: Ny–K 265°, sm.: 35 cm, sh.: 80 cm, ssz.: 35 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya kissé jobbra fordult, a jobb lábszár csontjai behajlított helyzetben voltak. A sírgödör téglalap alakú, nyugati végén ferdén záródó aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a sírföldből került elő 1 db kőpenge töredéke.

3. sír (1958)

Őskori.

4. sír (1958) [*120. kép 3*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K 276°, sm.: ?, sh.: 170 cm, ssz.: 88–73 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya előre billent. Mindkét alkar csontjai a felkarcsontokra merőleges helyzetben, az alsó csigolyákon feküdtek. A sírgödör téglalap alakú, nyugati részén kissé kiszélesedő aknasír volt, keleti felét nem lehetett megfigyelni.

Mellékletei:

1. A sírból került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készül, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,4×1,8 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: ? [*121. kép 1*].

[1110] A tárgy fotóját Füredi Ágnes (VNZ) bocsátotta rendelkezésemre, segítségét köszönöm.
[1111] KALICZ 1958, 131; KUTZIÁN 1959; BOGNÁR-KUTZIÁN 1970.
[1112] BÁNFFY 2008, 164–165; SIKLÓSI 2013, 128.
[1113] KOVÁCS 2015.
[1114] A leletanyagot 1982-ben Pintér László kölcsönözte ki, jelenlegi őrzési helye ismeretlen. Ugyancsak nehezíti a feltárás objektív ismertetését, hogy mára a dokumentáció is hiányossá vált, csak egy része található meg Kutzián Ida hagyatékában.

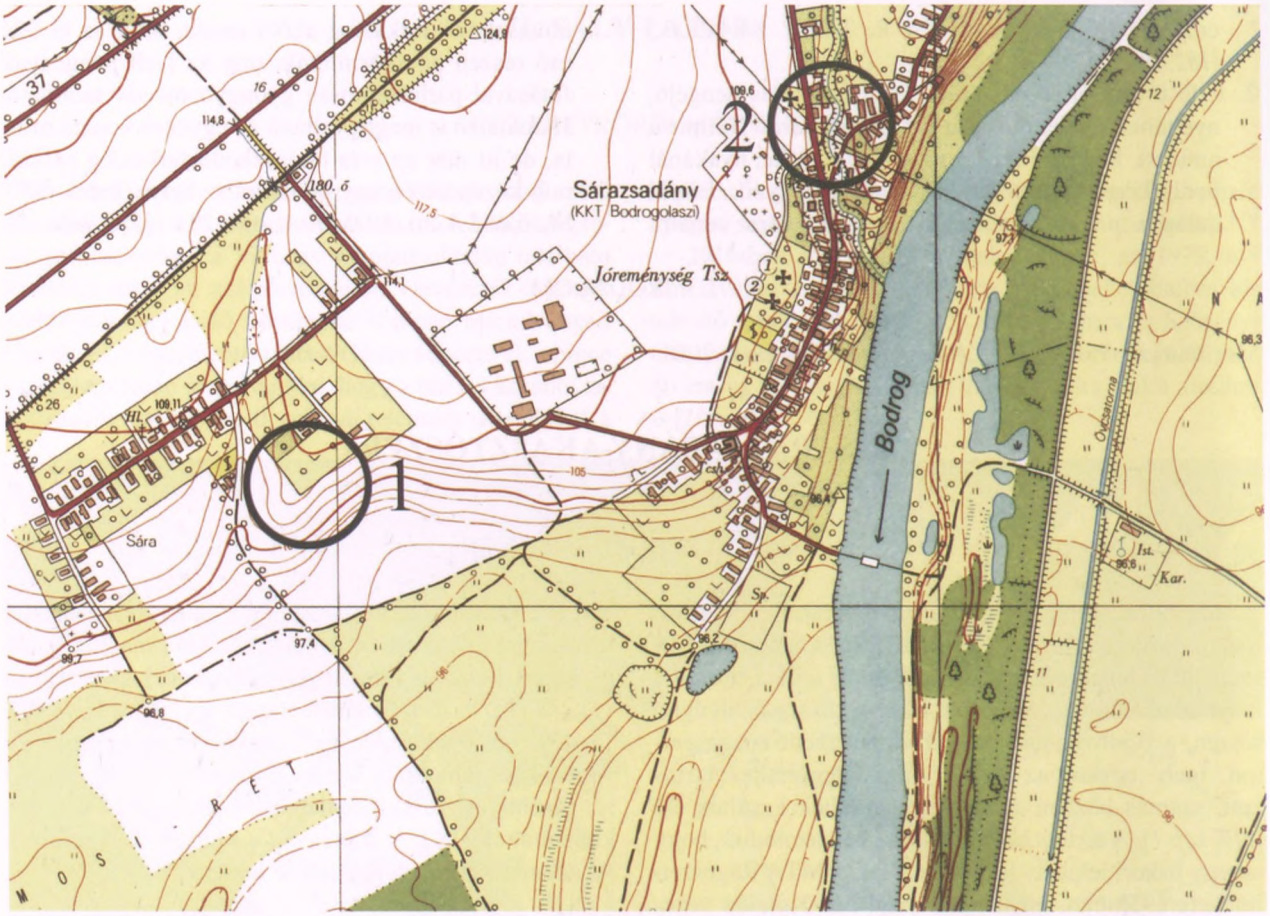

119. kép. Sárazsadány, 1: Akasztószer, 2: Felvég u. 17. (1:10 000)

2. A medence bal oldalán volt 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak megközelítőleges középvonalában elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal ellátott, csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. Élével a váz csontjainak irányába, hegyével a lábak felé mutató helyzetben. M.: 15,5×1,3 cm [*121. kép 16*].

5. sír (1958) [*120. kép 4*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 151 cm, t.: Ny–K 288°, sm.: ?, sh.: 163 cm, ssz.: 68–54 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén helyezkedtek el. A sírgödör téglalap alakú, nyugati részén kissé kiszélesedő aknasír volt, melynek keleti végét nem lehetett megfigyelni.

Melléklete: nem volt.

6. sír (1958) [*120. kép 5*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 164 cm, t.: É–D 336°, sm.: 45 cm, sh.: 208 cm, ssz.: 76–69 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A jobb alkar csontjai a felkarcsontra merőlegesen, míg a bal erőteljesebben behajlított helyzetben, a bordákon feküdt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati részén kissé kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete:

1. A sírból került elő 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronzgyűrű. Átm.: 2,5 cm, v.: 0,3×0,3 cm [*121. kép 2*].

7. sír (1958)

Őskori.

8. sír (1958) [*120. kép 6*]

Nő. Csv. h.: 146 cm, t.: ÉNy–DK 296°, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A jobb oldali bordák, a bal alkar- és kézcsontok, valamint a medence bal oldala hiányzott.

Mellékletei:

1–3. A halántékcsontok felett 1-1 db, a koponya alatt pedig további 1 db S-végű karika volt, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális, bordázott S-végű karika. M.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [*121. kép 4*].

2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,2×1,9 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: ? [*121. kép 5*].
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,1×1,6 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: ? [*121. kép 7*].
4–7. A nyakcsigolyák környékén volt 1 db sötétkék, 1 db feketés és 2 db zöld színű, gömb alakú üveggyöngy. Átm.: 0,6-0,5 cm [*121. kép 8–10*].
8. A jobb kéz csontjainak helyén volt 1 db sodrott, hegyesedő végű bronzgyűrű. Átm.: 2,5 cm, v.: 0,3 cm [*121. kép 3*].
9. Megközelítőleg a hiányzó bal alkarcsontok felső végei és medence között volt 1 db Salamon (1063–1074) CNH. I. 20. = H15 típusú denára darabokra törve [*121. kép 13*].

9. sír (1958) [*120. kép 7*]
Gyermek. Csv. h.: 74 cm, t.: É–D 348°, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.:? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.
Melléklete: nem volt.

10. sír (1958) [*120. kép 8*]
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 166 cm, t.: É–D 351°, sm.: 55 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 66 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A bal singcsont kimozdult. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.
Melléklete: nem volt.

11. sír (1958) [*120. kép 9*]
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K 287°, sm.: 55 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 80–70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A váz csontjait állatjárás bolygatta. A sírgödör nyugati irányba kiszélesedő aknasír volt.
Melléklete:
1. A mellkas bal oldali csontjai alól került elő 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 36. = H29 típusú denára [*121. kép 12*].

Megjegyzés: a jobb kéz középső ujjpercén patina nyoma volt megfigyelhető, lelet azonban nem került elő.

12. sír (1958)
Őskori.

13. sír (1958) [*120. kép 10*]
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 153 cm, t.: ÉNy–DK 298°, sm.: 68 cm, sh.: ?, ssz.: 64 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Az alkarok csontjai kimozdultak. A sírgödör hosszúkás, keleti végén ívelten záródó aknasír volt.
Mellékletei:
1. A szegycsonton feküdt 1 db kerek átmetszetű, ellapított S-végű bronz huzalkarika. M.: 1,7×1,6 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: ? [*121. kép 6*].
2. A keresztcsonttól számított 6–7. csigolyán volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 36. = H29 típusú denár.

14. sír (1958.) [*120. kép 11*]
Nő. Csv. h.: 131 cm, t.: ÉNy–DK 300°, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak, a lábak csontjai pedig a lábszáraknál keresztben feküdtek, felül volt a bal.
Mellékletei:
1–9. A nyakcsigolyák körül volt 9 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
1–2. 2 db fekete színű, henger alakú opak üveggyöngy. m.: 1,2×1, illetve 1,2×0,9 cm.
3–9. 7 db lila színű fluoritgyöngy. M.: 1,5×1,2; 1,4×1,2; 1,6×1,2; 1,6×1,1; 1,7×1,4; 1,9×1,2; illetve 1,6×1,3 cm [*121. kép 17–23*].
10. A jobb alkarcsontok felső vége alatt volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 36. = H29 típusú denára [*121. kép 11*].

15–17. sír (1958)
Őskori.

18. sír (1984. augusztus 9.)
Őskori.

72.3. ÉRTÉKELÉS

Az egykori közösség temetőjét egy vízjárta rész fölé emelkedő magaspart déli lejtőjén alakította ki, bizonyára ennek közelében tételezhetjük fel állandó településüket is. Megtelepedésük helyének kiválasztásában talán szerepet játszott, hogy a közelben helyezkedik el a Bodrog átkelője.

Kutzián Ida több ásatási periódus alkalmával is vizsgálta Akasztószer területét, ahol az elsőként megnyitott I. és II. számú szelvények közül az előbbiben 2 őskori sír és 1 gödör mellett 1 kora Árpád-kori sír is előkerült, így a továbbiakban a szelvények egy részét ehhez csatlakoztatva jelölték ki. Összesen 20 szelvényt nyitottak meg, melyek közül az I–VIII. összefüggő területet alkotott, mintegy 140 m²-en. Itt kerültek elő a kora Árpád-kori sírok is, összesen 11. További szelvényeket ettől északi, északkeleti, délkeleti és nyugati irányban nyitottak,

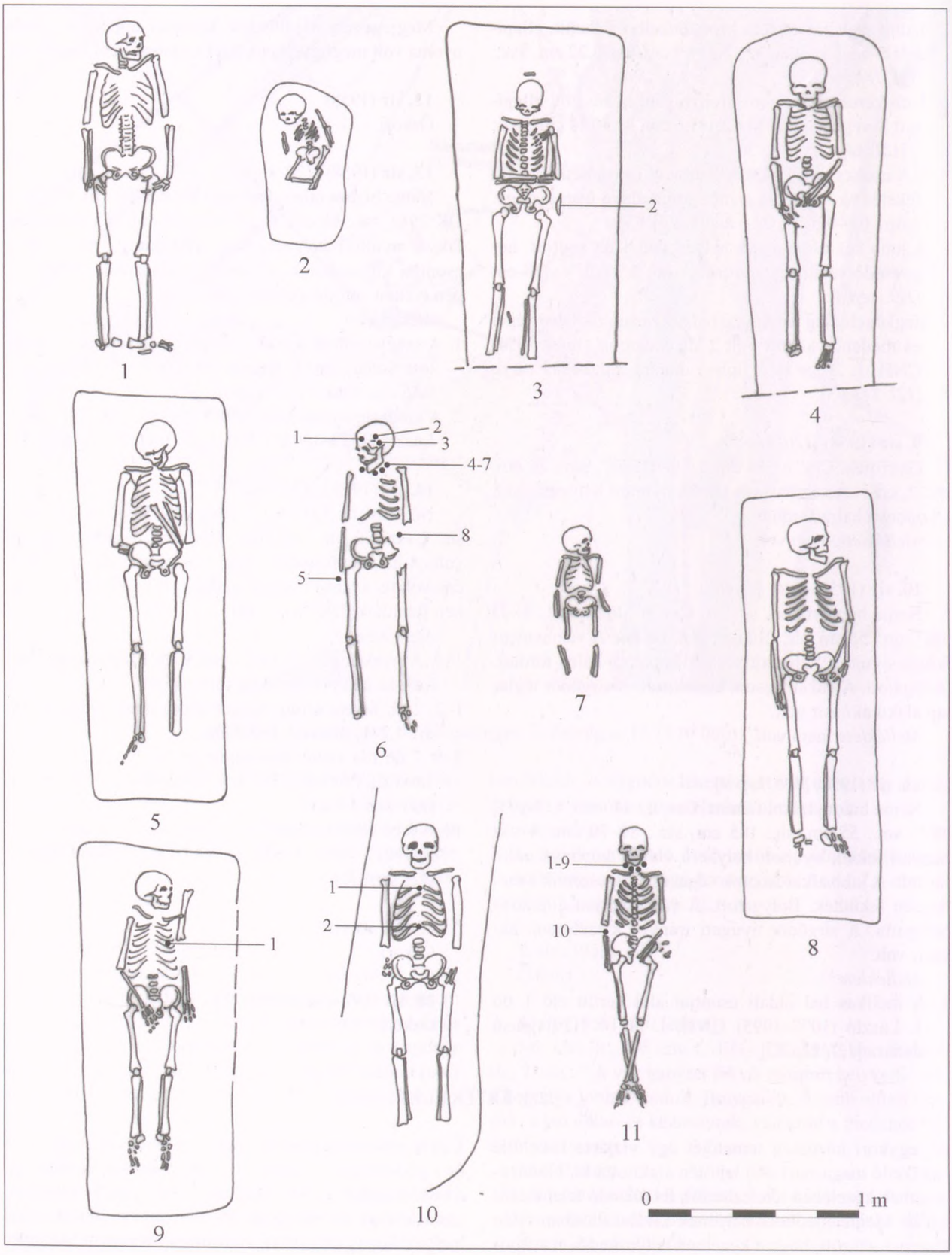

120. kép. Sárazsadány-Akasztószer, sírrajzok. 1: 1. sír, 2: 2. sír, 3: 4. sír, 4: 5. sír, 5: 6. sír, 6: 8. sír, 7: 9. sír, 8: 10. sír, 9: 11. sír, 10: 13. sír, 11: 14. sír

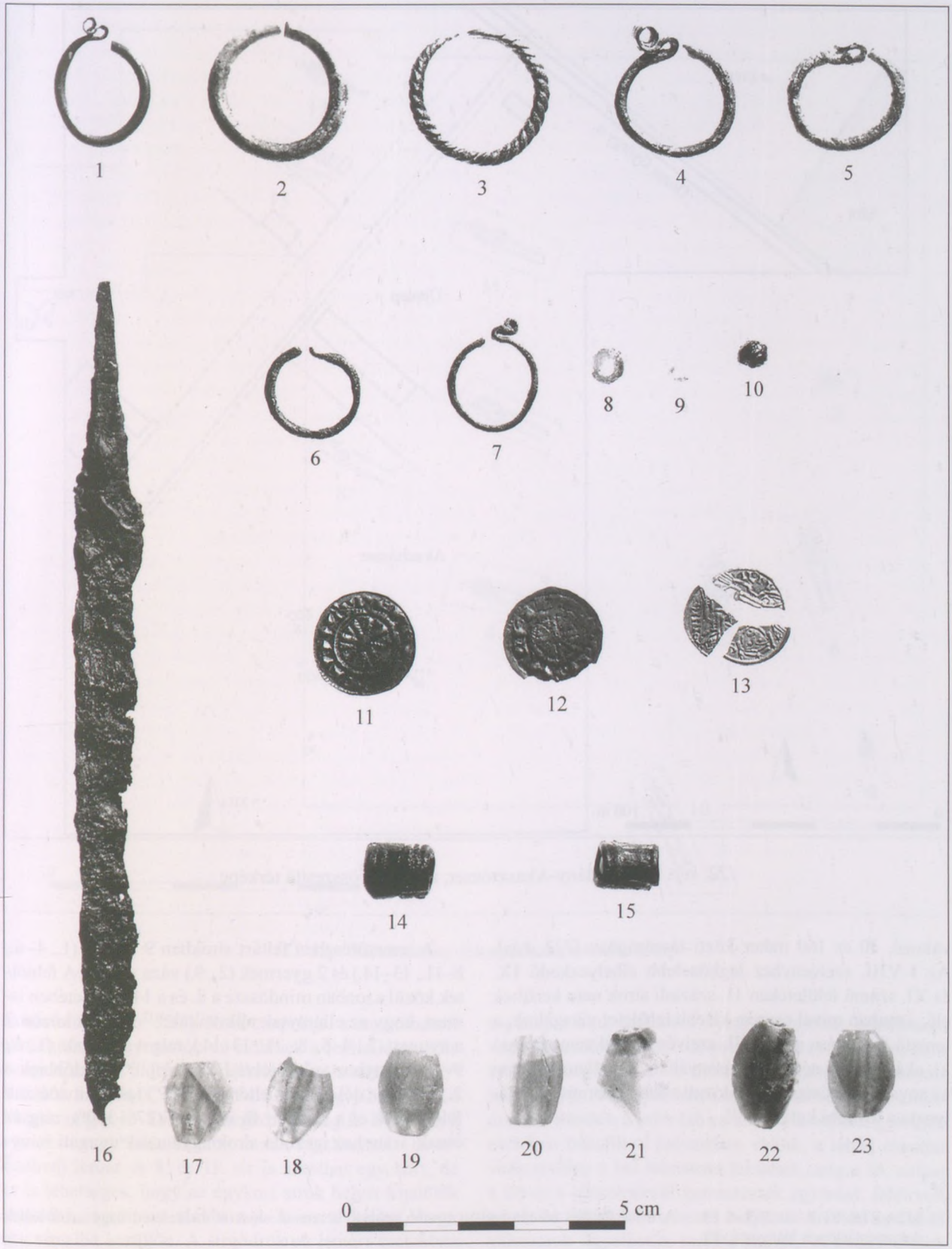

121. kép. Sárazsadány-Akasztószer, a temető leletei. 1, 16: 4. sír, 2: 6. sír, 3–5, 7–10, 13: 8. sír, 6: 13. sír, 11, 14–15, 17–23: 14. sír, 12: 11. sír

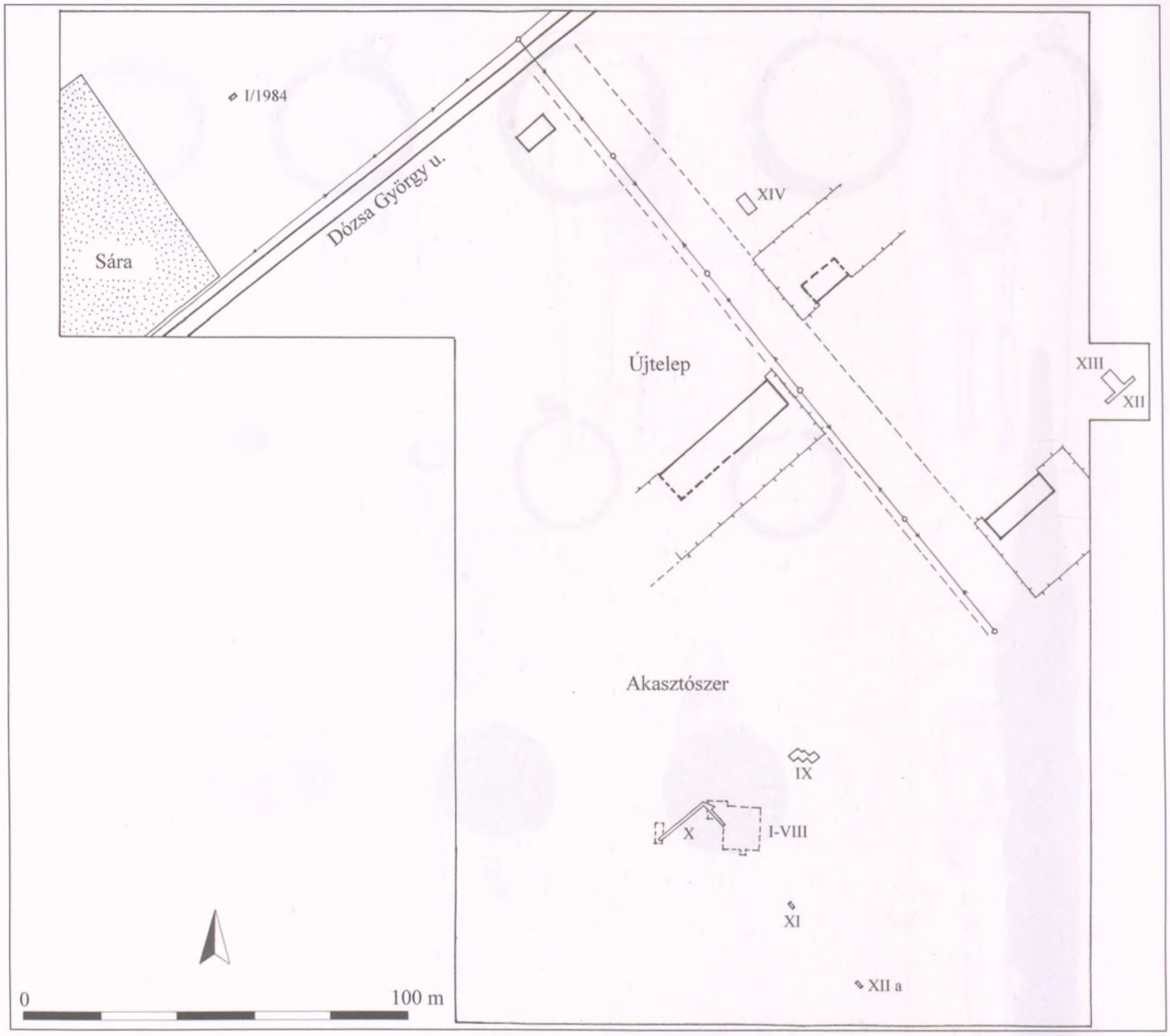

122. kép. Sárazsadány-Akasztószer, a feltárás összesítő térképe

változó, 10 és 160 méter közti távolságban [*122. kép*]. Az I–VIII. szelvényhez legközelebb elhelyezkedő IX. és XI. számú felületeken 11. századi sírok nem kerültek elő, azonban mivel csupán kisebb területet vizsgáltak, a temető folytatása az I–VIII. szelvényen túl sem zárható ki, akár mind a négy égtáj irányában. Sajnálatos módon az anyagi lehetőségek korlátozott volta ekkor megakadályozta a további kutatást.[1115]

A temetőrészben feltárt sírokban 9 felnőtt (1., 4–6., 8–11., 13–14.) és 2 gyermek (2., 9.) váza volt.[1116] A felnőttek közül azonban mindössze a 8. és a 14. sír esetében ismert, hogy az elhunytak nők voltak.[1117] A sírok között 7 a nyugati (2., 4–5., 8., 11., 13–14.), míg 4 az északi (1., 6., 9–10.) irányhoz volt tájolva [*123. kép*].[1118] Az előbbiek a 2. sír enyhe déli irányú eltérését (265°) leszámítva észak felé térnek el a nyugati fő iránytól (276–300°), míg az északi irányhoz igazodó sírok ugyancsak nyugati irány-

[1115] MTA-BTK RI R. A. BZs-A 84. – A teljes feltárás hiánya mellett tovább nehezíti a temető objektív értékelését, hogy mára annak dokumentációja is hiányossá vált.

[1116] MTA-BTK RI R. A. BZs-A 82.

[1117] A temetőből előkerült embertani leletanyag ismeretlen korúként a Magyar Természettudományi Múzeumban került beleltározásra, jelenleg publikálatlan (Makra 2007, 13).

[1118] A feltárás összesítő térképén és a sírleírásokban szereplő tájolási értékek esetenként kisebb eltéréseket mutatnak.

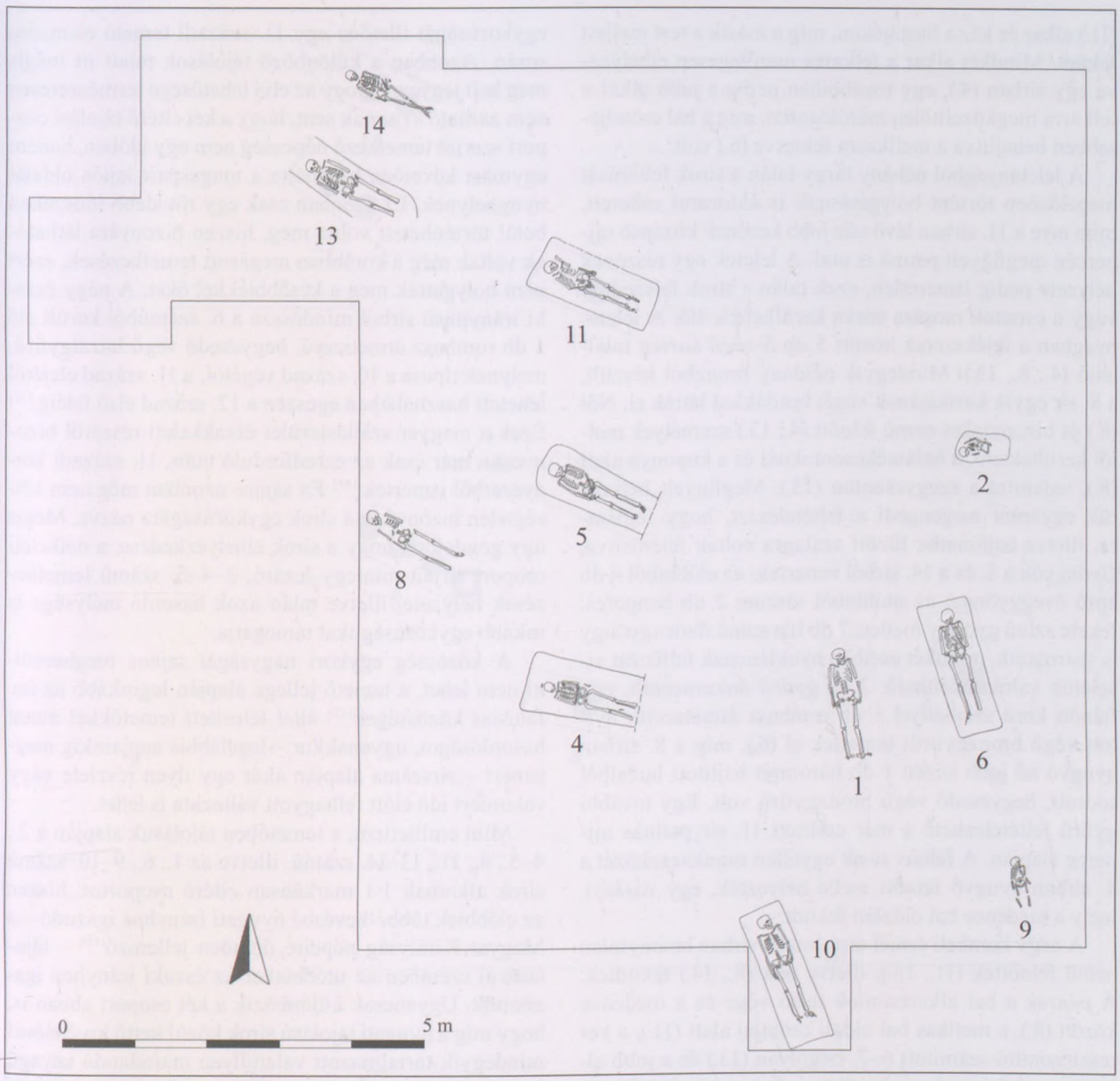

123. kép. Sárazsadány-Akasztószer, temetőtérkép

ba mutatnak (336–352°). Ezek csoportjai a temetőben is elkülönülnek egymástól: az előbbiek a felület északi és nyugati, míg az utóbbiak a délkeleti részén találhatók.[1119] Közülük az 1. és 6., illetve a 9–10. 1-1 nagyjából Ny–K-i irányú, míg a 13–14. egy megközelítőleg É–D-i irányú sornak – vagy talán inkább annak részletének – is tekinthető lenne. A 8. és 11. sír is alkothat egy sort, de az is lehetséges, hogy az egykori sírok helyét kijelölők szándéka szerint az utóbbi a 4–5. sírral kellett, hogy egy vonalba kerüljön. A sírgödrök az ismert esetekben téglalap alakú, általában nyugati végükön kiszélesedő vagy hosszúkás aknasírok voltak, koporsó nyomait nem lehetett megfigyelni. A sírokba az elhunytakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették. A végtagok elrendezését illetően a jobb láb csontjai a 2. számú gyermek esetében behajlított helyzetben voltak, a lábfej csontjai valószínűleg a bal lábszáron feküdtek, míg a 14. sírban a lábak a lábszáraknál keresztezték egymást, felül volt a bal. Az alkarok és a kezek helyzetét illetően az alábbi változatok figyelhetők meg: a bal (5., 14.) vagy a jobb

[1119] MTA-BTK RI R. A. BZs-A 82.

(11.) alkar és kéz a hastájékon, míg a másik a test mellett feküdt. Mindkét alkar a felkarra merőlegesen elhelyezve egy sírban (4.), egy továbbiban pedig a jobb alkar a felkarra megközelítőleg merőlegesen, míg a bal erőteljesebben behajlítva a mellkasra fektetve (6.) volt.

A leletanyagból néhány tárgy talán a sírok feltárását megelőzően történt bolygatásnak is áldozatul eshetett, mint erre a 11. sírban lévő váz jobb kezének középső ujjpercén megfigyelt patina is utal. A leletek egy részének helyzete pedig ismeretlen, ezek talán a sírok felszedése vagy a csontok mosása során kerülhettek elő. A leletanyagban a fejékszerek között 5 db *S-végű karika* található (4., 8., 13.). Mindegyik példány bronzból készült, a 8. sír egyik karikájának végét bordákkal látták el. Női (8.) és bizonytalan nemű felnőtt (4., 13.) személyek mellől kerültek elő, a halántékcsontoknál és a koponya alatt (8.), valamint a szegycsonton (13.). Megfigyelt helyzetük egyaránt megengedi a feltételezést, hogy fejpántra, illetve hajfonatba fűzött szalagra voltak felerősítve. *Gyöngy*ök a 8. és a 14. sírból ismertek, az előbbiből 4 db apró üveggyöngy, az utóbbiból viszont 2 db hengeres, fekete színű gyöngy mellett 7 db lila színű fluoritgyöngy is származik, mindkét esetben nyakláncnak felfűzött viseletük valószínűsíthető. 2 db *gyűrű* dokumentált, egy felnőtt korú személlyel 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű bronzgyűrűt temettek el (6.), míg a 8. sírban nyugvó nő jobb kézén 1 db háromrét hajlított huzalból sodrott, hegyesedő végű bronzgyűrű volt. Egy további gyűrű feltételezhető a már említett 11. sír patinás ujjperce alapján. A feltárt sírok egyetlen munkaeszközét a 4. sírban nyugvó felnőtt mellé helyezték, egy *vaskés*t, mely a medence bal oldalán feküdt.

A négy korabeli érmét tartalmazó sírban bizonytalan nemű felnőttek (11., 13.), illetve nők (8., 14.) feküdtek. A *pénzek* a bal alkarcsontok felső vége és a medence között (8.), a mellkas bal oldali csontjai alatt (11.), a keresztcsonttól számított 6–7. csigolyán (13.) és a jobb alkarcsontok felső végei alatt (14.) voltak, tehát döntően az elhunytak felsőtestére helyezték őket. Típusaik szerint Salamon CNH. I. 20. = H15 és I. László CNH. I. 36. = H29 veretei,[1120] melyek a temetőtöredék használati idejét a 11. század harmadik negyedének végére, illetve negyedik negyedére helyezik. E 3-4 évtizedes időszakon belül I. László érméinek nagyobb száma alapján talán helyesebb a 11. század utolsó évtizedeit feltételezni.

Hasonló tájolású, de leleteket változó arányban tartalmazó, vagy melléklet nélküli sírok alkotta csoportok esetén bizonyára nem fogalmazódna meg kétség azok egykorúságát illetően egy 11. századi temető elemzése során. Azonban a különböző tájolások miatt itt mégis meg kell jegyezni, hogy az elvi lehetősége természetesen nem zárható ki annak sem, hogy a két eltérő tájolási csoport szerint temetkező népesség nem egy időben, hanem egymást követően használta a magaspart lejtős oldalát nyughelynek. Ez azonban csak egy rövidebb időszakon belül történhetett volna meg, hiszen bizonyára láthatóak voltak még a korábban megásott temetkezések, ezért nem bolygatták meg a későbbiekkel őket. A négy északi irányítású sírból mindössze a 6. számúból került elő 1 db rombusz átmetszetű, hegyesedő végű huzalgyűrű, melynek típusa a 10. század végétől, a 11. század elejétől lehetett használatban egészen a 12. század első feléig.[1121] Ezek a magyar szállásterület északkeleti részéről bizonyosan már csak az ezredforduló után, 11. századi környezetből ismertek.[1122] Ez sajnos azonban még nem kétségtelen bizonyíték a sírok egykorúságára nézve. Mégis úgy gondolom, hogy a sírok elhelyezkedése, a délkeleti csoport sírjait mintegy lezáró, 2–4–5. számú temetkezések helyzete, illetve talán azok hasonló mélysége is inkább egykorúságukat támogatja.

A közösség egykori nagyságát sajnos megbecsülni nem lehet, a temető jellege alapján leginkább az ún. falusias közösségek[1123] által létesített temetőkkel mutat hasonlóságot, ugyanakkor – legalábbis napjainkig megismert – sírszáma alapján akár egy ilyen részlete vagy valamiért idő előtt felhagyott változata is lehet.

Mint említettem, a temetőben tájolásuk alapján a 2., 4–5., 8., 11., 13–14. számú, illetve az 1., 6., 9–10. számú sírok alkotnak 1-1 markánsan eltérő csoportot, hiszen az előbbiek többé-kevésbé nyugati irányhoz igazodó – a Magyar Királyság népeire döntően jellemző[1124] – tájolásával szemben az utóbbiakat az északi irányhoz igazították. Ugyancsak különbözik a két csoport abban is, hogy míg a nyugati tájolású sírok közül kettő kivételével mindegyik tartalmazott valamilyen maradandó anyagú leletet, ékszereket és obulust, illetve ékszert és használati vagy munkaeszközt, addig az utóbbiaknál a négyből csupán egyetlen személlyel temettek el 1 db bronzgyűrűt [*124. kép*]. Sajnos az említett leletszegénység miatt a csoportok között esetlegesen fennálló további különbségek vagy hasonlóságok ékszerkészletükön, viseletükön keresztül így nem tükröződnek. A mellékletek szinte teljes hiányának oka a 6. sírba helyezett gyűrű alapján inkább az eltemetettek vagyoni helyzetével, s nem temetkezési szokásaik mellékleteket vagy obulust tiltó előírásával állhat összefüggésben. Régészeti módszerekkel sajnos

[1120] Kovács 1991, 88.
[1121] Szőke–Vándor 1987, 75.
[1122] Horváth é. n.
[1123] Kovács 2013, 532–542.
[1124] Tettamanti 1975, 91.

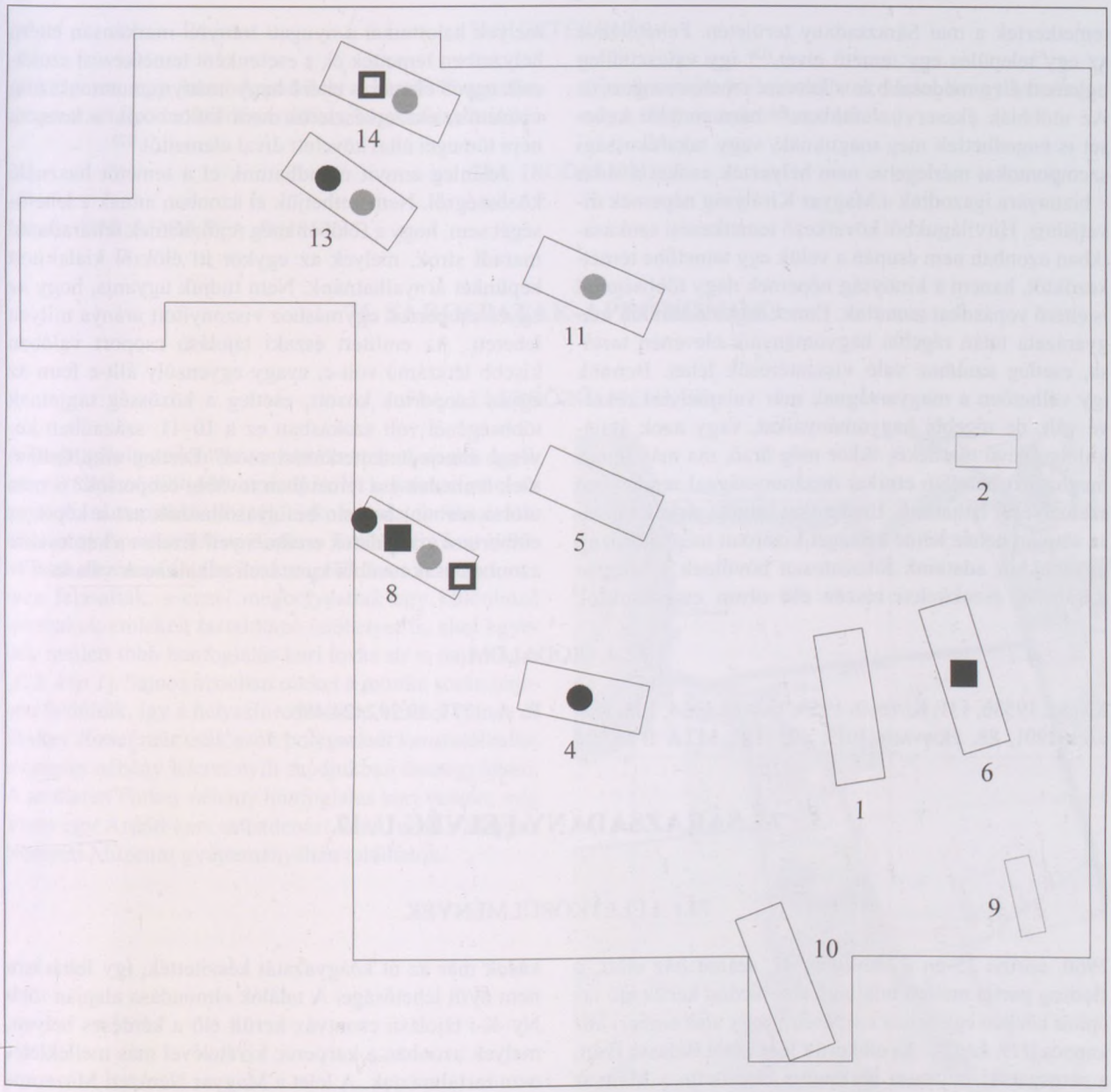

124. kép. Sárazsadány-Akasztószer, mellékleteket tartalmazó sírok a temetőben: S-végű karikák (●), gyöngyök (□), gyűrűk (■), érmék (●)

nem tudjuk vizsgálni, hogy önként, avagy valamilyen kényszer hatása alatt ásták-e sírjaikat a korszakra jellemző nyugati iránytól eltérően, s homályban marad az is, vajon a szertartás menete, az egyes sírok jelölése stb. mutatott-e különbségeket a két fő tájolási irány szerint temetkező csoport esetében. Az északi irány szerint temetkezők valószínűbbnek tűnő saját döntésének feltételezése esetén ez azonban kétségtelenül utal világképük,[1125] hitviláguk – legalább részben – eltérő jellegére. Nagy vesztesége a kutatásnak, hogy az embertani vizsgálatok hiánya miatt ez a rendkívül fontos forrásbázis nem vonható be az elemzésbe.

A megismert temetőrészlet alapján a 11. század utolsó évtizedeinek valamely szakaszán – teljességében ma már megítélhetetlen mértéket mutatóan, de kétségtelenül – eltérő szokású és vagyoni helyzetű csoportok éltek és

[1125] Tomka 1975, 5.

temetkeztek a mai Sárazsadány területén. Feltételezve az egy település egy temető elvét,[1126] így valószínűleg ugyanott élt a módosabb és a kevéssé tehetős csoport is. Az utóbbiak ékszerviseletükben – bármennyire keveset is engedhettek meg maguknak, vagy takarékossági szempontokat mérlegelve nem helyezték azokat a sírba – bizonyára igazodtak a Magyar Királyság népeinek divatjához. Hitvilágukból következő temetkezési szokásaikban azonban nem csupán a velük egy temetőbe temetkezőktől, hanem a királyság népeinek nagy többségétől is eltérő vonásokat mutattak. Ennek legvalószínűbb magyarázata talán régebbi hagyományaik elevenen tartása, esetleg azokhoz való visszatérésük lehet. Bennük így vélhetően a magyarságnak már valamelyest részévé vált, de régebbi hagyományaikat, vagy azok átalakulóban lévő töredékét ekkor még őrző, ma már sajnos meghatározhatatlan etnikai önazonossággal rendelkező személyeket láthatunk. Eredetüket csupán sírjaik tájolása alapján nehéz lenne kétséget kizáróan meghatározni, ugyanakkor adataink fokozatosan bővülnek a Magyar Királyság északkeleti részén élő olyan csoportokról, melyek halottaikat a nyugati iránytól markánsan eltérő helyzetben temették el, s esetenként temetkezési szokásaik egyéb elemei is eltérő hagyományra mutatnak, míg viseletük, ékszerkészletük nem különbözik a korszak népi tömegei által követett divat elemeitől.[1127]

Jelenleg ennyit mondhatunk el a temetőt használó közösségről. Nem vethetjük el azonban annak a lehetőségét sem, hogy a földben még rejtőzhetnek feltáratlanul maradt sírok, melyek az egykor itt élőkről kialakított képünket árnyalhatnánk. Nem tudjuk ugyanis, hogy az egyes csoportok egymáshoz viszonyított aránya milyen lehetett. Az említett északi tájolású csoport valóban kisebb létszámú volt-e, avagy egyensúly állt-e fenn az egyes csoportok között, esetleg a közösség tagjainak többségénél volt szokásban ez a 10–11. században kevéssé elterjedt temetkezési mód? Esetleg elkülöníthetőek lennének-e a temetőben további csoportok? S nem utolsó sorban, hogyan befolyásolhatnák ezt a képet az embertani vizsgálatok eredményei? Ezekre a kérdésekre azonban csak további kutatások adhatnának választ.[1128]

72.4. IRODALOM

KALICZ 1958b, 131; KUTZIÁN 1959; VALTER 1964, 136; KOVÁCS 1991, 88; HORVÁTH 2019, 105–117; MTA BTK RI R. A. 1771; 19.292; 24.486.

73. SÁRAZSADÁNY-FELVÉG U. 17.

73.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1960. április 25-én a Felvég u. 17. számú ház előtt, a Bodrog partja mellett található emelkedőn került elő útépítés közben egy bronz karperec és egy alsó emberi állkapocs [*119. kép 2*]. Az előkerült leletekről Balassa Iván, a sárospataki múzeum igazgatója értesítette a Magyar Nemzeti Múzeumot, melynek nyomán május 4-én Dienes István szállt ki a helyszínre. Ekkor azonban a munkások már az út kőágyazatát készítették, így feltárásra nem nyílt lehetősége. A találók elmondása alapján több Ny–K-i tájolású csontváz került elő a kérdéses helyen, melyek azonban a karperec kivételével más mellékletet nem tartalmaztak. A lelet a Magyar Nemzeti Múzeumban található.[1129]

73.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. Két szélét rovátkolt minta övezi, melyek között farkasfogmintát utánzó, ugyancsak rovátkolt minta fut. M.: 5,9×5,6 cm, sz.: 1–0,7 cm (MNM R. T. 62.67.A.) [*182. tábla 2*].

[1126] MESTERHÁZY 1995, 1037.
[1127] HORVÁTH é. n.
[1128] A temetőre vonatkozó adatok elérhetővé tételéért Kovács László (MTA BTK RI) segítségét itt is szeretném megköszönni.
[1129] DIENES 1960; MNM R. A. IV.1961/95.

73.3. ÉRTÉKELÉS

A karperec egy kora Árpád-kori temető[1130] egyetlen megmaradt nyoma, kérdés azonban, hogy annak minden sírja elpusztult-e a munkálatok során, avagy lehetnek-e még a földben érintetlen sírok.

73.4. IRODALOM

DIENES 1960; MNM R. A. IV.1961/95.

74. SÁROSPATAK-APRÓHOMOK

74.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Bodrog holt medrének vonzáskörzetében, annak egyik kanyarulatától 300-400 lépésnyire[1131] helyezkedett el az egykori sárospataki községi iskola tulajdonában álló Kis- vagy Apróhomok nevű dűne. Ennek bérlői az 1900-as évek elején szőlőtelepítést megelőzően a területet mélyen felásatták, s ezzel megbolygattak egy különböző korszakok emlékeit tartalmazó lelőhelyet is, ahol egyebek mellett több honfoglalás kori lovas sír is napvilágra [*125. kép 1*]. Sajnos azonban ezeket a munka során teljesen feldúlták, így a helyszínre kiszálló Veres Ferencz és Finkey József már csak azok bolygatását konstatálhatta, s csupán néhány leletet nyílt módjukban összegyűjteni. A területen Finkey néhány honfoglalás kori veretet, míg Veres egy Árpád-kori ezüstdenárt talált, ezek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében találhatók.

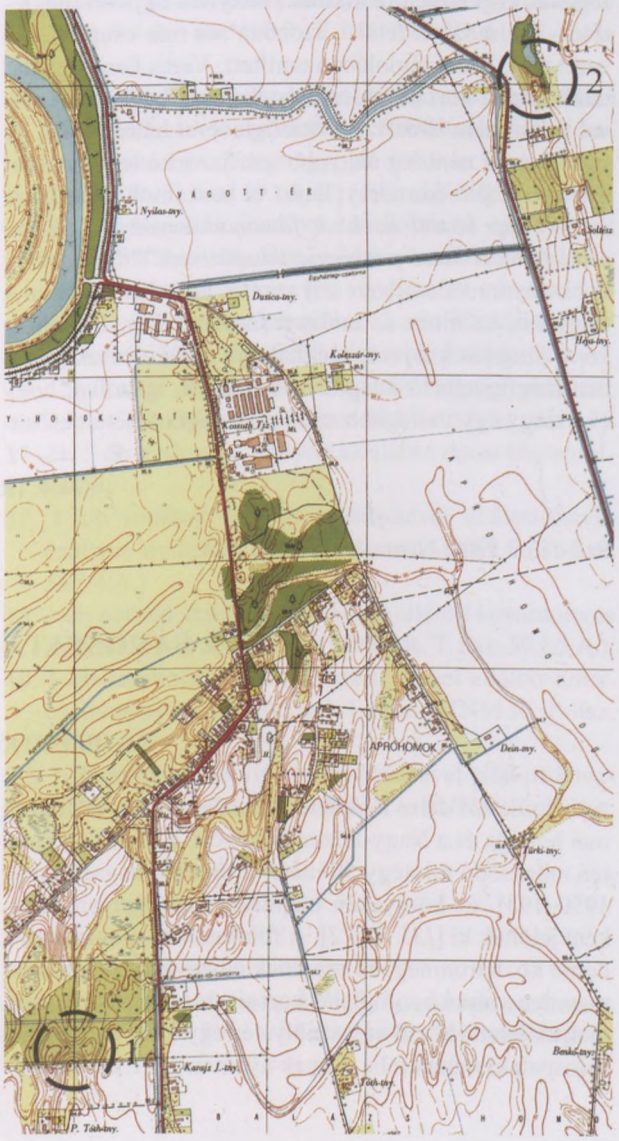

125. kép. Sárospatak, a lelőhelyek felételezett elhelyezkedései, 1: Apróhomok, 2: Baksahomok (1:10 000)

[1130] MNM R. A. IV.1961/95.
[1131] SZENDREY 1903, 303.

74.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek, ezüstből öntött, szélén ovális-kör-ovális szakaszokkal tagolt, egyetlen középpont köré rendeződő belső felszínű, nyújtott ovális levelekből álló[1132] díszítéssel ellátott rozettás lószerszámveret. Hátoldalán 3 szegecs található. Átm.: 3 cm. Elveszett [*182. tábla 3*].
2. 1 db ötszögletű, ezüstből öntött, egyenes oldalánál ovális áttöréssel ellátott, felületén 3 db háromszög alakban elhelyezkedő, 3-3 kerekded mintával díszített ezüstveret. Hátoldalán 3 szegecs található, melyről „*finom vert ezüst lap vált le. A két lap között korhadt famaradványok voltak*".[1133] M.: 2×2,9 cm (KKM ltsz. A 914, 24.) [*182. tábla 4*].

74.3. ÉRTÉKELÉS

A több korszak emlékeit is tartalmazó lelőhelyen előkerült „*lovas-sírok*"[1134] tehát minden bizonnyal egy honfoglalás kori temetőre utalnak, melynek egykori meglétére – a híradáson felül – azonban ma már csupán 2 db veret utal. A beszámolóban említett, Veres Ferencz által talált Árpád-kori ezüstdenár értékelése bizonytalan, mivel típusa nem ismert. Az ötszögű veret hátoldaláról levált – annál némileg nagyobb – szíjszorító lemeze. Már a leletet közlő Szendrey János is beszámolt róla, hogy „*A két lap között korhadt famaradványok voltak, mi rendeltetését kissé problematikussá teszi.*"[1135] Szendrey is bizonyára valamilyen szíj veretét látta volna ebben a tárgyban, ha nincs az említett famaradvány. Ugyanakkor a szegecsek hossza meghaladja az övveretek esetében megfigyelhető átlagos hosszúságot, igazolva, hogy ez a tárgy egy vastagabb szerves anyagra lehetett erősítve. Az utóbbi időszak feltárásai talán erre is magyarázatul szolgálhatnak, mint azt a kenézlői II. temető kapcsán már említettem. A veret funkciója tehát valószínűleg öv díszítésére szolgált, mely azonban – a famaradványok miatt – lehetett a ravatal számára készült darab is. Így talán kizárhatjuk, hogy egy női sírban lévő övveret alakú lószerszámdísz került volna itt elő, mely a másik rozettás lószerszámverettel és a többes számú lovas sírok megfogalmazással együtt legalább 2 sír meglétére utalna. A temetőt a hiányos leletanyag alapján a 10. században belül pontosabban nem tudom keltezni, sajnos az Árpád-kori ezüstpénz kibocsátója sem ismert, így nincs bizonyíték se arra vonatkozóan, hogy itt egy 11. század elején még használt, olyan temető helyezkedett el, melyben lovas sírok is voltak, vagy valószínűbb lehetőségként egy 10. és egy attól független 11. századi.

74.4. IRODALOM

Szendrey 1903; Nevizánsky 2013, 114.

75. SÁROSPATAK-BAKSAHOMOK

75.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől délre található Baksahomokon, a Bodrog mai holtága és a Nagy-Füzes-ér között, a Tőkés-ér mentén magasodó mintegy 50 méter átmérőjű magaslatot az 1950–1951. év környékén útépítéshez anyagnyerő helyként jelölték ki [*125. kép 2*]. A földmunkák alkalmával a domb kb. háromnegyed részének elbányászása során ismeretlen számú honfoglalás kori sírt semmisítettek meg, melyek leletei közül egy szablya és egy kengyel került a sárospataki múzeumba. Ennek nyomán 1951. április 26–27-én a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, Kovrig Ilona szállt ki a helyszínre, ahol próbafeltárást végzett. Újabb sírok azonban ekkor nem kerültek elő, csupán egy lókoponya állkapcsát tudta megfigyelni. A dombon folyó homokkitermelés során azonban a későbbi munkálatok újabb sírokat semmisítettek meg, amiről értesült Balassa Iván múzeumigazgató is, aki Bartha Antallal együtt összegyűjtötte a kiforgatott sírokból előkerült tárgyakat,[1136] s beküldte azokat a Magyar Nemzeti Múze-

[1132] Bollók 2015, 320.
[1133] Szendrey 1903, 304.
[1134] Szendrey 1903, 303.
[1135] Szendrey 1903, 304.
[1136] Vinnai é. n. 2.

umba. A terület vizsgálatának folytatásaként 1956 őszén Bartha Antal végzett leletmentést a dombon, ennek során 6 sírt tárt fel. Sajnálatos módon azonban betegsége megakadályozta abban, hogy a kutatásról beszámoljon,[1137] az ásatásról készült dokumentáció pedig azóta ismeretlen helyre került.[1138] 1957 őszén Kalicz Nándor folytatta a leletmentést Halmágyi Dániel tanyájától mintegy 45 méterre déli irányban, ennek során további 2 sírt tárt fel, sajnos azonban 2 másik temetkezés már a leletmentés megkezdése előtt elpusztult.[1139] A temető közlését Bartha Antal és Dienes István vette tervbe,[1140] azonban tanulmányuk végül nem készült el. A 3. sírból előkerült hajfonatkorongokat Dienes végül leközölte,[1141] a temetőt pedig a millecentenáriumi kiállítás kapcsán Fodor István mutatta be röviden.[1142] Máig legteljesebb bemutatását Vinnai Klára szakdolgozata tartalmazza.[1143] A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban található.

75.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1956)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a ló csontjai. Bolygatott. A sírt a bányaművelés bolygatta, a váz alsó állkapcsa hiányzott.[1144]

Mellékletei:

1. 1 db csaknem egyenletes szélességű ezüstpánt darabjai. Az egyik vége csúcsba futóan záródik. H.: 31,6 cm, sz.: 1–0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.13.A.1–8.) [*183. tábla 1*].
2. 1 db szabálytalan bronzlemez töredéke. M.: 2,1×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.22.A.) [*183. tábla 2*].

3–12. 10 db dirhem, típusaik szerint: Iszmail ibn Ahmad szamarkandi, a 900/901. évben és andarabiai, a 907/908. évben veretett érme, mindkettő két, egymással szemben lévő ponton átlyukasztva. Ahmad ibn Iszmail sási, a 910/911. évben, szamarkandi, a 911/912. évben, sási, a 911/912. évben és szamarkandi, a 912/913. évben veretett dirheme, közülük 3 db két, egymással szemben lévő ponton, míg a negyedik három helyen, azonos irányból átlyukasztott. Naszr ibn Ahmad sási, a 914/915. évben, szamarkandi, a 914/915. évben és 2 db szamarkandi, a 918/919. évben veretett dirheme, mindegyik két, egymással szemben lévő ponton azonos irányból átlyukasztva (MNM R. T. ltsz. 59.1.14–21.A, 59.1.26–27.).[1145]

13–14. 2 db vaskés, melyek közül 1 db a jobb kar és a felsőtest csontjai között volt:

13. 1 db háromszög átmetszetű pengéjének végén ívesen hajló kovácsoltvas kés. Hiányos. A legnagyobb darab m.: 3,5×1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.2.A.) [*183. tábla 4*].
14. 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak hátához közelebb elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés. A legnagyobb darab m.: 3,4×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.3.A.) [*183. tábla 3*].
15. 1 db kovácsoltvas szablya. Markolata az enyhén ívelt penge hátához közelebb, annak vonalában helyezkedik el. Ellenzőjének egyik vége gombos kialakítású volt. H.: 69,5 cm, a penge sz.: 2 cm. Töredékes, hiányos (MNM R. T. ltsz. 59.1.1.A.) [*184. tábla 1*].
16. Nyíltartó tegez vasveretei. A legnagyobb m.: 2,7×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.9.A.) [*184. tábla 2*].

17–21. 5 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

17. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.4.A.).
18. 1 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,9×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.5.A.).
19. 1 db rombusz (?) alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,9×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.6.A.).
20. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 3,9×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.7.A.).

[1137] Kalicz 1958; Kalicz 1958b.

[1138] Vinnai é. n. 2; Fodor 1996, 169. – Sajnos a temető egykori valós képének rekonstruálását tovább nehezíti, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárában beleltározott, Kalicz Nándor (MNM R. A. 127.A.II.) és Kovrig Ilona (MNM R. A. 16.S.I.) által készített dokumentációknak nem sikerült a nyomára bukkanni.

[1139] Kalicz 1958a.

[1140] Bartha 1968, 172.

[1141] Dienes 1972, 83.

[1142] Fodor 1996.

[1143] Vinnai é. n. – Ezúton is köszönöm a szerzőnek, hogy szakdolgozatát rendelkezésemre bocsátotta. Ugyancsak szakdolgozatában foglalkozott a temetővel Sánta Barbara (SM) is, ez a munka jelenleg publikálatlan.

[1144] Vinnai é. n. 41.

[1145] Dienes 1972, 27. kép; Kovács 1989, *Taf.* XI/283–292; Kovács 2008, 526–527; Kovács 2011, 179; Révész 2014, 32, 19. kép.

21. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 3,1×1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.8.A.) [*184. tábla 3–7*].
22–23. Feltehetően ugyancsak a lócsontok mellett volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraikhoz külön nyak nélkül csatlakozik az egyik esetében téglalap alakú, a kengyelszíj számára oválisan áttört fül. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. Az egyik kengyel erősen hiányos. Az épebb m.: 14,5×11,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.11–12.A.) [*183. tábla 5*].
24. Feltehetően a lócsontok mellett volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas zabla. Erősen hiányos (MNM R. T. ltsz. 59.1.10.A.) [*183. tábla 6*].
25. 1 db kívül barna, belül szürke színű, kerámiazúzalékkal soványított agyagedény oldaltöredéke. M.: 3,9×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.23.A.) [*184. tábla 9*].
26. 1 db kívül vörös, belül barna színű, csillámmal és aprókaviccsal soványított agyagedény oldaltöredéke. M.: 4,6×3,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.24.A.) [*184. tábla 8*].

2. sír (1956)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a ló csontjai.

Mellékletei:

1–2. 2 db kerek átmetszetű, nyitott, egyenesre vágott végű bronz huzalkarika. M.: 3×2,7, illetve 3,1×2,7 cm, hv.: 0,25-0,25 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.2–3.A.) [*185. tábla 1–2*].
3. 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec. M.: 5,5×4,9 cm, sz.: 0,8–0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.13.A.) [*185. tábla 3*].
4. 1 db bronzból öntött félköríves átmetszetű, kiszélesedő felső oldalán két szív alakú minta által közrefogott ovális elemmel díszített, aranyozott szíjbújtató. M.: 2,4×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.4.A.) [*185. tábla 4, 256. tábla 8*].
5–10. Valószínűleg a váz medencéjénél és a lócsontok/zabla környékén volt 6 db ezüstdirhem, típusaik szerint: Ahmad ibn Iszmail sási, a 911/912. évben veretett körülnyírt dirheme két, egymással szembeni ponton azonos irányból átlyukasztva, egyik oldalán hozzákorrodálódott bőrmaradvány látható. 2 db sási, a 912/913. évben veretett dirheme két, egymással szemben lévő ponton azonos, illetve ellentétes irányból átlyukasztva. Naszr ibn Ahmad andarábai, a 916/917. évben veretett dirheme két, egymással szemben lévő ponton, ellentétes irányból átlyukasztva, marvi, a 918/919. évben veretett dirhemének fele, két, egymással szemben lévő ponton átlyukasztva. Talán Iszmail ibn Ahmad sási, a 896–898. években veretett dirhemének hiányzó középrészű pereme (MNM R. T. ltsz. 59.2.7–12.A.) [*256. tábla 2–7*].[1146]
11. 1 db szürkés színű kovakő, felületén vasoxid-maradványokkal (MNM R. T. ltsz. 59.2.6.A.) [*185. tábla 5*].
12. 1 db félköríves, 2 db bronzlemezből 2 db szegeccsel összefogott függesztőveret, belsejében famaradványokkal. M.: 5×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.1.A.) [*184. tábla 10, 256. tábla 9*].
13–17. 5 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
13–14. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8×2,3; 6,5×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.17., 52.19.A.).
15. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,8×2,2 cm.
16–17. 2 db bizonytalan – a leltárkönyv adatai alapján deltoid – alakú kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,6×1,8; 2,7×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.15, 52.18.A.) [*185. tábla 6–10*].
18. 1 db tört, szögletes átmetszetű, kissé aszimmetrikus szájvasú nagykarikás kovácsoltvas csikózabla. H.: 23,7 cm, a szájvasak h.: 8,2, illetve 7,8 cm, az ép karika átm.: 6,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.14.A.) [*185. tábla11*].
19. 1 db lapos, derékszög alakú kovácsoltvas csat vagy csiholó töredéke. M.: 4,5×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.5.A.) [*185. tábla 12*].

3. sír (1956)

Nő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírtól mintegy 70-80 cm-re, egymástól nem messze került elő 2 db orr résszel lefelé mutató helyzetű lókoponya, melyből az egyik feltehetően ehhez a sírhoz tartozott.[1147]

Mellékletei:

1–2. 1 vagy 2 db B típusú bronz gömbsorcsüngős fülbevaló. A ma megtalálható darab karikája háromszög alakú, alsó felén két gyűrű alakú elem fogta közre a csüngőt. Felső részén kisebb gömbben végződő pálca alakú elemmel kapcsolódó tag gátolta meg átfordulását a fülben. Hiányos csüngőjén ma 2 db két félből álló bronzlemezből készült, spirálisan feltekercselt huzalok által elválasztott gömb található. A karika m.: 3,3×1,2 cm, a csüngő h.: 2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.1.A.) [*186. tábla 1, 253. tábla 1*].

[1146] Dienes 1972, 82, 27. kép; Kovács 1989, *Taf.* XI-XII/293–298; Kovács 2008, 527; Kovács 2011, 179.
[1147] Vinnai é. n. 6, 42.

3. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy, fehér kereszteződő hullámvonallal, ennek közein 1-1 kidomborodó, zöld színű középrésszel és piros alapon fehér sugaras díszítéssel rendelkező szemmel ellátva. M.: 1,6×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.4.A.) [*186. tábla 2, 254. tábla 2*].[1148]
4–5. Ezüstből öntött, palmettafával díszített,[1149] különösen gondos technikai kivitelű[1150] áttört hajfonatkorongpár. A levelek szélét sraffozott minta, középvonalukat poncolt vonal és körponc jelzi. A minta felülete aranyozott. Átm.: 5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.3.A.) [*186. tábla 3, 253. tábla 8–9*].
6. 1 db kiszélesedően lekerekített végű, középső részén egyenes, két szélén ívelten meghajlított ezüst pántkarperec. M.: 10×7,2 cm, sz.: 1–0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.2.A.) [*186. tábla 4*].
7. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal rendelkező nagykarikás kovácsoltvas csikózabla. H.: 21,7 cm, a szájvasak h.: 7,8, illetve 7,5 cm, a karika átm.: 6,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.27.A.) [*186. tábla 5*].
8. 1 db tört szájvasú kovácsoltvas csikózabla. A karikák átm.: 7, illetve 6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.28.A.) [*186. tábla 6*].
9. 1 db ovális, lapos karikával rendelkező hevedercsat. M.: 7,2×6,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.29.A.) [*186. tábla 7*].
10. 1 db szürke színű, homokkal soványított, kihajló peremű díszítetlen agyagedény. Alján kereszt vagy szvasztika alakú fenékbélyeg látható. M.: 8,5 cm, sz. átm.: 8,7 cm, f. átm.: 4,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.5.A.) [*187. tábla 1*].
11–29. Agyagedény-töredékek:
11. Szürkésbarna színű, kihajló peremmel ellátott, oldalán bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredékei. M.: 12,8×6,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.8.A.) [*187. tábla 2–3*].
12. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas díszítésű agyagedény töredékei. M.: 4,7×4,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.9.A.).
13. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 4×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.10.A.).
14. Vörösessárgás színű agyagedény töredéke. M.: 5,6×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.11.A.).
15. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 6,5×5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.12.A.).
16. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 5,5×4,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.13.A.).
17. Sárga színű agyagedény töredéke. M.: 4,4×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.14.A.).
18. Sárga színű agyagedény töredéke. M.: 5,5×5,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.15.A.).
19. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 4,8×2,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.16.A.).
20. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 7 cm, sz. átm.: 18,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.17.A.).
21. Szürkéssárga színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 7,4×5,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.18.A.).
22. Szürke színű, bekarcolt vonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.19.A.).
23. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.20.A.).
24. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 3,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.21.A.).
25. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 5,5×4,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.22.A.).
26. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 3,6×3,3 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.23.A.).
27. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 4,5×4,3 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.24.A.).
28. Szürkéssárga színű agyagedény töredéke. M.: 7,3×5,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.25.A.).
29. Szürkéssárga színű agyagedény töredéke. M.: 5,7×4,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.26.A.).
30. Elszenesedett csontok (MNM R. T. ltsz. 59.5.6.A.).
31. Elszenesedett famaradvány (MNM R. T. ltsz. 59.5.7.A.).

4. sír (1956)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a lócsontok.

Mellékletei:

1–2. 2 db ezüstdirhem, típusaik szerint: Iszmail ibn Ahmad szamarkandi, a 902/903. évben veretett két, egymással szemben lévő ponton, azonos irányból átlyukasztott dirheme. Naszr ibn Ahmad sási, a 916/917. évben veretett két, egymással szemben lévő ponton azonos irányból átlyukasztott dirheme (MNM R. T. ltsz. 59.6.1–2.A.) [*261. tábla 10–11*].[1151]

[1148] Fodor 1996, 169 a sírból származó „*pasztagyöngyök*" előkerüléséről tudósít.
[1149] Bollók 2015, 263.
[1150] Bollók 2015, 207.
[1151] Kovács 1989, *Taf.* XII/299–300; Kovács 2008, 527.

3. 1 db téglalap alakú, elő- és hátoldalán szélénél, illetve képzeletbeli felezővonalánál préselt vonalas díszítéssel ellátott, zárt ezüst szíjbújtató (?). M.: 2,5×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.3.A.) [*187. tábla 4, 261. tábla 9*].
4. 1 db háromszög átmetszetű, pengéjének középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott, valószínűleg csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. M.: 6,8×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.4.A.) [*187. tábla 5*].
5. 1 db fehéres színű, vörös foltos kovakő. M.: 2,6×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.10.A.) [*187. tábla 6*].

6–10. 5 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

6–7. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,4×2,3, illetve 7×2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.6–7.A.).
8. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6×2,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.8.A.).
9. 1 db villás szárú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,9×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.5.A.).
10. 1 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,3×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.9.A.) [*187. tábla 7–11*].

11–12. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú, felső oldalán kissé félköríves fülük, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. Az egyik kengyel szárán, annak külső és belső oldalára támaszkodva félköríves lemélyedő vájatok sorozata helyezkedik el, továbbá mindkét kengyel szárain ezüstlemez-berakás (?) apró nyomai láthatók. M.: 16,7×13,7, illetve 16,6×13,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.17.A.) [*188. tábla 1–2*].

13. 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájvasú kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 7,5, illetve 6,6 cm, a karikák átm.: 5,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.16.A.) [*188. tábla 3*].

14–16. Agyagedény-töredékek:

14. Szürke színű agyagedény töredékei. A legnagyobb m.: 11,4×10,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.13–15.A.).
15. Szürkéssárga színű agyagedény töredéke. M.: 4,6×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.11.A.).
16. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 6,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.12.A.).

5. sír (1956)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a lócsontok.

Mellékletei:

1–2. 2 db kerek átmetszetű, nyitott, egyenesre vágott végű ezüst huzalkarika. M.: 2,2×2,1, illetve 2,3×2,2 cm, hv.: 0,2-0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.7.1.A.) [*189. tábla 1–2*].

3–7. 5 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,8×2,4; 4,6×1,8; 4,2×1,8; 3,8×2,4; 4,8×2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.7.2–6.A.) [*189. tábla 3–7*].

8–9. 2 db vaskengyel:

8. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, felső oldalán ívelt füle, mely a kengyelszíj számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,5×12,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.9.A.).
9. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,7×12,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.10.A.) [*189. tábla 8–9*].
10. 1 db D alakú, lapos kovácsoltvas hevedercsat. M.: 3,8×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.7.7.A.) [*189. tábla 10*].
11. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasakkal rendelkező kovácsoltvas csikózabla. H.: 22 cm, a szájvasak h.: 6,7, illetve 6,5 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 5,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.7.8.A.) [*189. tábla 11*].

6. sír (1956)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a lócsontok.

Mellékletei:

1. 1 db ezüstből öntött, kisebb kéttagú csüngős veret csüngőtagjának töredéke. Középrészén félgömbszerűen kidomborodó rész látható, melyet mélyebben fekvő aranyozott rész övez. M.: 1,31 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.3.A.) [*190. tábla 1*].
2. 1 db nyitott, kissé lekerekítetten kiszélesedő, végein 1-1 ponton átlyukasztott ezüst pántkarperec. M.: 6,4×6,3 cm, sz.: 1–0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.2.A.) [*190. tábla 2*].
3. 1 db két kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott karperec. Nyitott végein a két huzal egyikének ellapított vége spirálisan fel van tekerve a másik egyenesen álló végei előtt. M.: 7,7×7,5 cm, hv.: 0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.1.A.) [*190. tábla 3*].
4. 1 db szürkésbarna színű agyag orsógomb. M.: 4,1×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.8.A.) [*190. tábla 4*].

5–6. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú fülük, mely a kengyelszíj számára ovális áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,6×12, illetve 14,3×12,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.6–7.A.) [*191. tábla 1–2*].

7. 1 db lapos, kissé ovális kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,4×4,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.5.A.) [*190. tábla 5*].
8. 1 db tört, szögletes átmetszetű, szimmetrikus szájvasú, oldalpálcás vagy kétkarikás kovácsoltvas zabla. A szájvasak kiszélesedő végein két egymással párhuzamos tengelyű áttörés látható. H.: 20 cm, a szájvasak h.: 9,2 cm, a karikák átm.: 3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.4.A.) [*191. tábla 3*].

7. sír (1957. október, 1. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírban lócsontok is voltak. Bolygatott. A sírt homokbányászat során semmisítették meg.

Mellékletei:

1. 1 db nyitott, kiszélesedő, enyhén csúcsba futó módon záródó, végein kissé gerincelt, részben egymásra hajló végű bronz pántkarperec. M.: 8×6,5 cm, sz.: 1,4–1 cm (MNM R. T. ltsz. 62.58.1.A.) [*192. tábla 1*].
2–3. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszíj számára trapéz (?), illetve bizonytalan formájú, hosszúkás áttöréssel rendelkeznek, külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt. Az épebb példány m.: 13,4×11,5 cm (MNM R. T. ltsz. 62.58.2.A.) [*192. tábla 2–3*].
4. 1 db zabla, mely a múzeumba kerülés előtt elveszett.

8. sír (1957. október, 2. sír) [*126. kép 1*]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, „*kissé délnyugatnak eltér*”,[1152] sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Az állkapocs leesett, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak. A bal lábszár és lábfej csontjainak külső oldalán azokkal párhuzamosan, orr részével nyugati irányba mutatva volt a ló koponyája. A mellső lábvég csontjai a lókoponya és az emberi lábszárcsontok között, a lókoponyához közelebb kissé félköríves helyzetben, a lábcsontok végéig, míg a hátsó lábcsontok a jobb lábszárcsontok alsó és a lábfej csontjainak külső oldalán, illetve végében voltak, ugyancsak kissé félköríves helyzetben. A mellső és a hátsó lábcsontok patarészükkel valószínűleg egymással szembe mutató helyzetűek voltak.

Mellékletei:

1. A jobb oldali bordákon, a csigolyák mellett volt 1 db hasáb alakú vastöredék. M.: 1,6×0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.1.A.).
2. A jobb combcsont középső részétől kezdődően a csonton és mellette, a lábszárcsontok felső részéig húzódó vonalban tegez vasveretei voltak megfigyelhetők. A legnagyobb m.: 3×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.3.A.a–e.) [*193. tábla 2*].
3–11. A jobb combcsonton, a tegez szájánál helyezkedett el 9 db nyílcsúcs, hegyükkel a koponya irányába mutató, szorosan egymás mellett fekvő helyzetben, melyeknek ma megtalálható darabjai az alábbi típusokba sorolhatók:
3–5. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,3×2,2; 5,4×2,3; 5,5×1,9 cm.
6–8. 3 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,4×2,2; 6,3×2,2; 8,8×3,2 cm.
9–10. 2 db ismeretlen típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,3×1,8, illetve 4,8×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.4.A.) [*193. tábla 5–12*].
12. A nyílcsúcsok mellett volt 2 db bronz lemeztöredék. A nagyobb darab m.: 0,8×0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.6.A.) [*193. tábla 1*].
13. A jobb láb csontjainak lábszárcsontokhoz közeli része felett, de annál 32 cm-rel magasabban volt 1 db bronzból öntött, háromszög alakú, áttört, szabad indaszárban végződő félpalmettákkal[1153] díszített, hátoldalán 6 elhajlított végű szeggel ellátott függesztőveret. M.: 4,2×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.5.A.) [*193. tábla 4*].
14. A bal lábfej csontjai mellett volt 1 db öt részre tört, egykor csonka kúp alakú, azonban a sírban végbement tömörödési folyamatok hatására ma trapéz alakot mutató, összehajtott ezüstlemez. A legnagyobb m.: 1,6×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.2.A.) [*193. tábla 3*].
15–16. A jobb lábcsontok és a ló hátsó lábcsontjai között, részben az utóbbiak felett, illetve a mellső lábvégcsontok és a váz jobb lábának csontjai között, a váznál magasabb helyzetben volt 2 db vaskengyel:
15. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,1×12,2 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.8.A.).
16. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, felső oldalán kissé ferdén záródó füle, mely a kengyelszíj számára oválisan át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,7×11,7 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.7.A.) [*194. tábla 1–2*].
17. A bal lábcsontok felett volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: kb. 4,2×3 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.10.A.) [*194. tábla 3*].

[1152] HOM R. A. 350-68.
[1153] Bollók 2015, 233.

18. A jobb lábfej csontjainak alsó része felett, a váznál magasabban volt 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak kiszélesedő végein egymásra merőleges tengelyű áttörések láthatók, melyek közül a belsőbe kapcsolódnak trapéz alakban induló füleikkel az oldalpálcák. Az oldalpálcák h.: 12,8, illetve 12,9 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.9.A.) [*193. tábla 13*].

19–20. A sírból kerültek elő íjborító csontlemezek is,[1154] melyek azonban ma már nem találhatók meg a gyűjteményben.[1155]

9. sír (1957. október, 3. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sír homokbányászat során elpusztult. A sírban lócsontok is voltak.

Mellékletei:

1. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Háromszög átmetszetű száraihoz rövid nyakkal téglalap alakú, széles áttörésű fül kapcsolódik. Talpalója egyenes. A szárak külső oldalán huzalberakás nyomai láthatók. M.: 19,5×14 cm (MNM R. T. ltsz. 62.60.2.A.) [*195. tábla 1*].
2. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, végein nagy méretű áttörésekkel rendelkező kovácsoltvas csikózabla. Az ép szájvas h.: 9,4 cm (MNM R. T. ltsz. 62.60.1.A.) [*195. tábla 2*].

10. sír (1957. október, 4. sír) [*126. kép 2*]

Férfi. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, *„kissé északnyugat felé eltér"*[1156], sm.: 76 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra billent, a jobb láb csontjai térdben befelé tolódott helyzetben voltak. A jobb lábcsontok végénél, orr részével a sír nyugati vége irányába mutatva feküdt a ló koponyája, bal oldala alatt pedig egymás mellett a mellső lábcsontok, míg a hátsók a sír végében, É-ÉNy–D-DK-i fekvésben, patarészükkel északnyugati irányban.

Mellékletei:

1. A bal kulcscsont végénél volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egyenesre vágott végű karika. M.: 2,2×2 hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.1.A.) [*196. tábla 1*].
2. A medence jobb oldalának felső része alatt volt 1 db lant alakú vascsiholó töredéke. H.: 3,4 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.2.A.).
3. A jobb kar csontjainak teljes hosszán volt 1 db kovácsoltvas szablya, hegyével a lábak, élével a váz irányában. Pengéje enyhén ívelt, mindkét oldalán vércsatorna nyomai láthatók. Csónak alakú ellenzője gombos végződésű, középső részén gúla alakú kiemelkedéssel. H.: 84,5 cm, a penge sz.: 3 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.5.A.) [*197. tábla 1*].

4–5. A bokacsontok két oldalán, a váznál 20 cm-rel magasabban volt 2 db vaskengyel:

4. 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, ovális áttöréssel ellátott füle rövid nyakkal kapcsolódik a szögletes átmetszetű szárakhoz, melyek talpaló közeli részükön 1-1 korong alakú elem után kiszélesedve csatlakoznak az egyenes talpalóhoz. M.: 16,3×12,3 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.6.A.).
5. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört füle külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,3×13,3 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.7.A.) [*196. tábla 2–3*].
6. A lókoponya orr részének jobb oldalán, a váznál 20 cm-rel magasabban volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×4,2 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.8.A.) [*197. tábla 3*].
7. A jobb combcsont alsó része felett vastöredékek feküdtek. A legnagyobb h.: 2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.3.A.) [*197. tábla 5*].
8. A lábfejek csontjai között vastöredékek voltak. M.: 2,3×0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.4.A.) [*197. tábla 4*].
9. A ló hátsó lábcsontjainak patarésze felett, az egyik kengyel mellett, az emberi váznál 20 cm-rel magasabban volt 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. Az oldalpálcák h.: 14,5 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.9.A.) [*197. tábla 2*].

Szórványleletek (1956):

1. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, enyhén egymásra hajló végű bronz huzalkarika. M.: 2×1,9 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.5.A.) [*198. tábla 1*].
2. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, lekerekített, kissé egymás mellé hajló végű bronz huzalkarperec. M.: 4,6×4,1 cm, hv.: 0,36 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.4.A.) [*198. tábla 2*].
3. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén kissé kúposan kiszélesedő, másikon kissé elhegyesedő végű ezüst huzalkarperec. Átm.: kb. 6,8 cm, hv.: 0,48 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.7.A.) [*198. tábla 3*].
4. 1 db ellapított végein kiszélesedően lekerekített, kissé egymásra hajló végű ezüst pántkarperec. M.: 4,7×4,6 cm, sz.: 1–0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.25.A.) [*198. tábla 4*].

[1154] Kalicz 1957, 167.
[1155] Bíró 2013, 411, 101. jegyzet.
[1156] HOM R. A. 350-68.

5. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, végein enyhén kürtösen kiszélesedővé váló bronz huzalkarperec. M.: 6,6×6,4 cm, hv.: 0,51 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.1.A.) [*198. tábla 5*].
6. 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával rendelkező bronzcsat. Felületén árkolt díszítés található, csatpecke hiányzik, hátoldalán 3 szegecs helyezkedik el. M.: 2,7×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.24.A.) [*198. tábla 6*].
7. 1 db félgömbfejű aranyozott ezüstveret, hátoldalán ellentett lemezkével ellátott szegeccsel. Átm.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.3.A.) [*198. tábla 7*].
8–14. 7 db félgömbfejű aranyozott ezüstveret, hátoldalukon ellentett lemezkével ellátott szegeccsel. Átm.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.8.A.) [*198. tábla 8–14*].
15. 1 db egyik oldalán egyenes, három részre tört ezüstlemez, mely két ponton azonos irányból át van lyukasztva, míg egy harmadik átlyukasztás nyoma a lemez egyik szélén látható. A legnagyobb darab m.: 1,2×1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.2.A.) [*198. tábla 15*].
16–62. 47 db rozettás lószerszámveret, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
16–20. 5 db bronzból öntött, aranyozott, ovális füles veret. Középpontjukban félgömbszerű kiemelkedés található, melyből négy levél alakú minta mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 4×3,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.18.A.) [*199. tábla 1–5*].
21–22. 2 db bronzból öntött, aranyozott, ovális füles rozettás veret. Középpontjukban félgömbszerű kiemelkedés található, melyből négy levél alakú, végein – a vonal–pont–vonal kerettel érintkező résznél – volutát képző, a levelek között kisebb levél alakú elemekkel[1157] ellátott minta indul. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 4,6×4,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.17.A.) [*199. tábla 6–7*].
23. 1 db bronzból öntött, kerek rozettás veret. Középpontjában félgömbszerű kiemelkedés található, melyből három levél alakú minta mutat a veret vonal–pont–vonal[1158] kerettel övezett széle felé. Hátoldalán 3 szegecs található. Átm.: 3,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.19.A.) [*199. tábla 8*].
24–28. 5 db bronzból öntött, aranyozott, kerek rozettás veret. Felületüknek közepén félgömbszerűen kidomborodó rész található, melyből négy téglalap alakú levél mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. Átm.: 2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.20.A.) [*199. tábla 9–13*].
29–44. 16 db bronzból öntött, aranyozott, kerek füles veret. Felületüknek közepén félgömbszerűen kidomborodó rész található, melyből négy téglalap alakú levél mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 3-3 szeg található, egy a fülnél, kettő pedig azzal átellenesen. Több veret hátoldalán megfigyelhetők a duplán összehajlított bőrszíj maradványai, melyeknél a hajtás a füllel szemben található. M.: 3×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.21.A.) [*200. tábla 1–16*].
45–57. 15 db bronzból öntött, aranyozott, kerek füles veret. Felületüknek közepén félgömbszerűen kidomborodó rész található, melyből négy téglalap alakú levél mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 3-3 szeg található, egy a füllel szemben, kettő pedig ahhoz közelebb kétoldalt. Több veret hátoldalán megfigyelhetők a duplán összehajlított bőrszíj maradványai, melyeknél a hajtás a füllel szemben található. M.: 2,9×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.21.A.) [*199. tábla 17–31*].
60. 1 db bronzból öntött, pajzs alakú rozettás nagyszíjvég. Közepén félgömbszerűen kidomborodó középpont körül elhelyezkedő, négy belső osztással tagolt, nyújtott ovális alakú[1159] levél mutat a veret vonal–pont–vonal[1160] kerettel övezett sarkai felé. Hátoldalán négy szegecs található. M.: 5,7×4,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.22.A.) [*199. tábla 14*].
61–62. 2 db bronzból öntött, pajzs alakú rozettás kisszíjvég. Középpontjukban négy kerek minta látható, melyekből a veretek tagolatlan kerettel övezett sarkai felé 1-1 egyenes vonalú, míg három oldalának közepe felé 1-1 belső osztással tagolt, nyújtott ovális alakú[1161] levél mutat. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 3,4×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.23.A.) [*199. tábla 15–16*].
63–67. 5 db kengyel:
63. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára ovális áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,5×12,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.28.A.) [*202. tábla 1*].
64. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára fordított trapéz alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,5×11,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.13.A.) [*202. tábla 2*].

[1157] Bollók 2015, 320–322.
[1158] Bollók 2015, 319.
[1159] Bollók 2015, 319.
[1160] Bollók 2015, 319.
[1161] Bollók 2015, 320.

65. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Kissé trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára ovális áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,6×11,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.14.A.) [*201. tábla 1*].
66. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 11,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.15.A.) [*201. tábla 2*].
67. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára szokatlanul kis méretű szögletes áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a rombusz átmetszetű szárakhoz. Talpalója ívelt. M.: 14×11 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.16.A.) [*201. tábla 3*].
68. 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×5,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.12.A.) [*201. tábla 4*].

69–73. 5 db zabla:

69. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szögletes átmetszetű oldalpálca trapézosan kiszélesedő, majd összeszűkülő rész után téglalap alakú elemben záródó fülével csatlakozik a szájvas végén lévő áttörésbe. Az egyik szájvas h.: 9,9 cm, az oldalpálca h.: 13,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.9.A.) [*200. tábla 19*].
70. 1 db tört szájvasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla, két különböző – egy csikó- és egy oldalpálcás – zablából összeállítva. H.: 20,6 cm, az oldalpálcák h.: 11 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.26.A.) [*200. tábla 17*].
71. 1 db tört, aszimmetrikus szájvasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvas h.: 8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.27.A.) [*200. tábla 18*].
72. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 8, illetve 7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.11.A.) [*200. tábla 20*].
73. 1 db szögletes átmetszetű zablaszájvas. H.: 10,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.10.A.) [*200. tábla 21*].
74. 1 db szürkésbarna színű agyagedény töredéke. M.: 3,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.6.A.).
75. 1 db kovácsoltvas szablya.[1162]

Szórványleletek a 7–10. számú sírokból:

1–? „*Néhány kés*”.[1163]

A szakirodalomban az 1956. évi ásatás szórványleletei között szerepelnek az alábbi tárgyak:

1–? Bizonytalan számú gyöngy.[1164]

75.3. ÉRTÉKELÉS

A lelőhely a II. katonai felmérés térképe alapján feltehetően egy É–D-i irányú, hosszúkás dombvonulat északi tagján helyezkedett el, a vonulatot egykor minden oldalról vizenyős rész határolta. Itt egy bizonytalan sírszámú honfoglalás kori temetőt bolygattak meg, és bizonytalan számban pusztítottak is el a több éven át tartó anyagkitermelés során. A bánya nyitását követően a domb kb. háromnegyed részének elbányászása alatt megsemmisített sírok leleteiből mindössze egy szablya és egy kengyel maradt meg. Ezt követően nyílt lehetőségük szerencsésebb esetben feltárására, kevésbé ideális helyzetben pedig csupán a sírok leleteinek vagy azok egy részének összegyűjtésére a helyszínre kiszálló szakembereknek, a domb mintegy 200×80 méteres, szabálytalan alakban kibányászott területén. Sajnos az 1956-ban és 1957-ben feltárt sírok egymáshoz viszonyított helyzete nem ismert,[1165] így a temető kiterjedésére vonatkozóan sincs adat. A sírok elhelyezkedését illetően is mindössze annyi bizonyos, hogy a Kalicz Nándor által 1957-ben feltárt és a leletmentést megelőzően feldúlt temetkezések egy szabályos, É–D-i irányú sorban voltak [*127. kép*].[1166]

A temető sírjainak és szórványleleteinek leírása során a legfontosabb forrást Vinnai Klára szakdolgozata jelentette, aki annak elkészítése alkalmával konzultált a temető egy részét feltáró Bartha Antallal is.[1167] A sírok vázlatos bemutatása megtalálható a millecentenáriumi kiállítás kapcsán a lelőhelyet ismertető részben,[1168] továbbá a feldolgozás során a leltárkönyvek releváns információi is hasznosak voltak. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy ezek egy része között néhány esetben – ma már nehezen feloldható – ellentmondás feszül.

Részint a sírokat ért bolygatás, részint a dokumentációs hiányosságok miatt a *temetkezési szokások*ról, a sírgödrök alakjáról, a vázak vagy a mellékletek helyzetéről nagyon kevés információ áll csak rendelkezésre, egyedül a 8. és 10. sír esetében ismert azok pontos helyzete. Sajnos nem készült antropológiai és archaeozoológiai elemzés sem.

[1162] Révész 2020, 213, 220–221.
[1163] Kalicz 1957, 167.
[1164] Fodor 1996, 169.
[1165] Fodor 1996, 169.
[1166] Kalicz 1957, 167; Kalicz 1958a; Fodor 1996, 169.
[1167] Vinnai é. n. 2.
[1168] Fodor 1996.

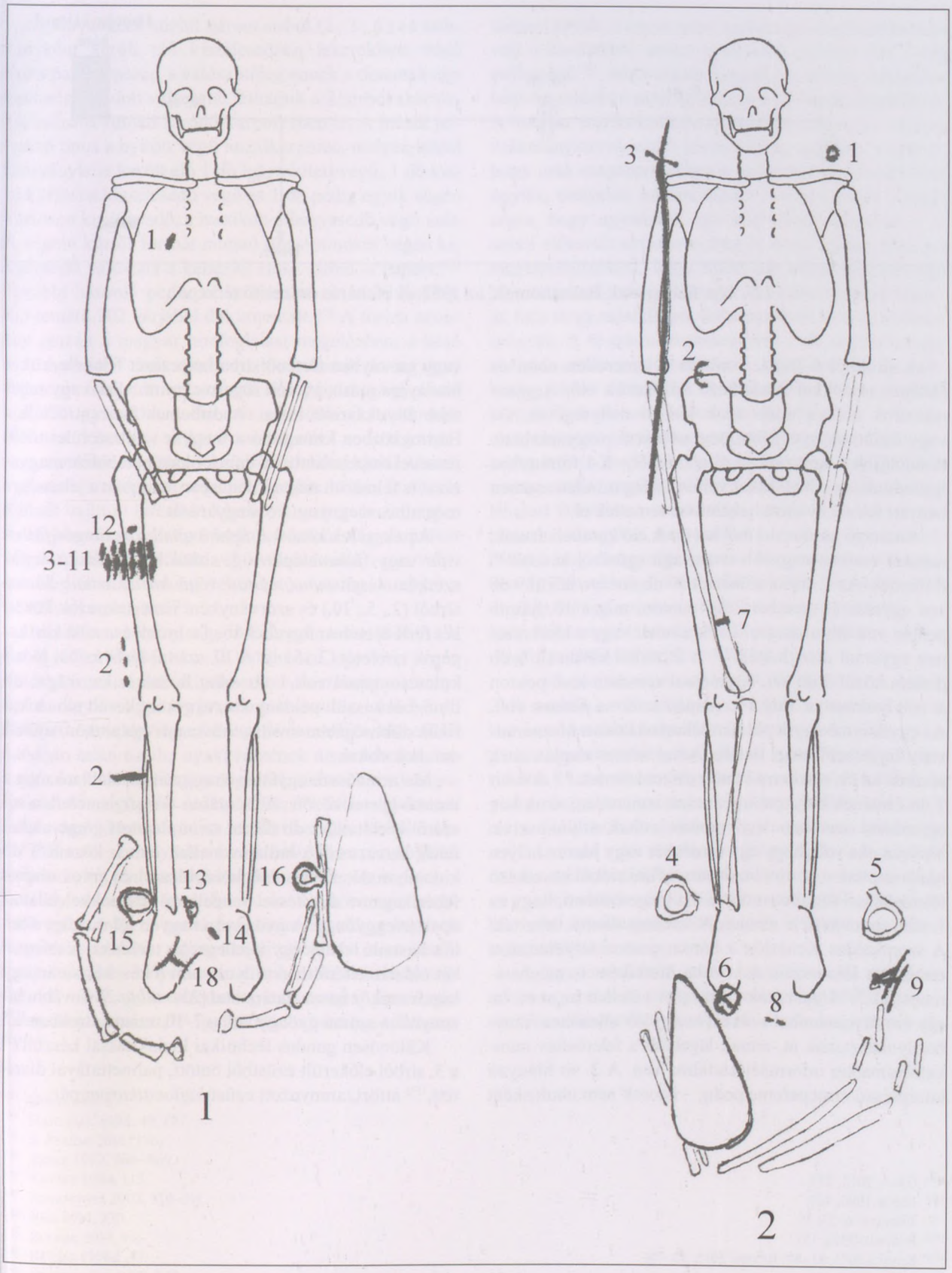

126. kép. Sárospatak-Baksahomok, 1: 8. sír, 2: 10. sír

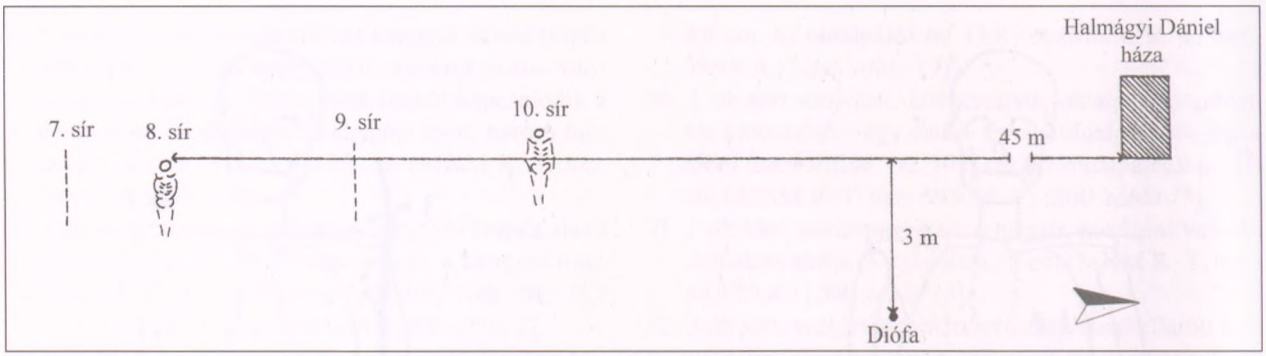

127. kép. Sárospatak-Baksahomok, az 1957. évi feltárás összesítő térképe

A sírokból 6 férfi-, 2 női és 2 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező váz került elő. A gyermeksírok hiánya talán azok kisebb mélységével, és/vagy csontjaik gyengébb megtartásával magyarázható. A tájolások a korszakban általános Ny–K-i főirányhoz igazodnak, az elhunytakat valószínűleg minden esetben hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el.

A temető három sírjából kerültek elő korabeli érmék, minden esetben nagyobb tisztaságú ezüstből készült[1169] dirhemek. Az 1. sírból előkerült 10 db dirhem közül 9 db két, egymással szemben lévő ponton, míg a 10. három ponton volt átlyukasztva. Ezek a ruhát vagy a lószerszámot egyaránt díszíthették.[1170] A 2. sírból előkerült 6 db dirhem közül 5 db két, egymással szemben lévő ponton át volt lyukasztva, míg a 6. csupán az érme pereme volt. Az egyik érme egyik oldalán rákorrodálódott bőrmaradvány figyelhető meg. Bartha Antal adatai alapján ezek részben az öv, részben a kantár díszei lehettek.[1171] A 4. sír 2 db érmének helyzete ugyancsak ismeretlen, azok két, egymással szemben lévő ponton voltak átlyukasztva. Nyilván oka volt, hogy egy érmét két vagy három helyen lyukasztottak-e át, ami bizonyára a funkcióból következő felerősítéssel függhetett össze. Ez megerősítheti, hogy az 1. sír veretei kétféle elemen is felhasználhatók lehettek. A szomszédos Kenézlőn a három ponton átlyukasztott érméket a lószerszám és a ruha díszeiként is meghatározhatjuk.[1172] Ugyancsak nem lehet véletlen az sem, ha egy érmét mindenhol azonos, avagy két ellentétes irányból lyukasztanak át, annak legalább a felerősítés munkafolyamatára információtartalma van. A 2. sír hiányzó középrészű érmepereme pedig – hacsak nem obulusként vagy tarsolyban történő sírba helyezését feltételezzük – bizonyára máshogy volt rögzítve, mint teljes vagy teljesebb átlyukasztott társai. A dirhemek koncentrációja a Bodrogközben kimagasló a magyar szállásterület többi részével összehasonlítva, ennek okaként többféle magyarázat is felmerült már a kutatásban, azonban a jelenségre még nincs megnyugtató magyarázat.[1173]

Az ékszerek között *B típusú gömbsorcsüngős fülbevaló* vagy fülbevalópár a 3. sírból került elő. A fejékszerként viselt *sima, nyitott végű huzalkarikák* három sírból (2., 5., 10.) és szórványként ismertek, ezek között két férfi esetében figyelték meg a bronz és ezüst karikapárok viseletét (2., 5.) is. A 10. számú férfiváz bal oldali kulcscsontjánál volt 1 db ezüst huzalkarika, míg 1 db bronzból készült példány szórványként került elő. A karikák többségében ovális, hosszanti oldalukon nyitott darabok voltak.

Ma mindössze egyetlen *üveggyöngy* található meg a temető leletei között. A 3. számú női sír ismeretlen részéről került elő 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, ennek közein 3 db kidomborodó, zöld színű középrésszel és piros alapon fehér sugaras díszítéssel rendelkező szemekkel ellátott opak üveggyöngy. A gyöngyön nagyon jól megfigyelhető a hasonló leletek egyik jellegzetes technikai részlete, a két oldalán eltérő méretű lyuk, ami a készítés során egy kúpos eszköz használatára utal [*254. tábla 2*]. További bizonytalan számú gyöngy volt a 7–10. számú sírokban.[1174]

Különösen gondos technikai kialakítással készült[1175] a 3. sírból előkerült ezüstből öntött, palmettafával díszített,[1176] áttört, aranyozott ezüst *hajfonatkorong*pár.

[1169] Greff 2012, 253.
[1170] Fodor 1996, 169.
[1171] Vinnai é. n. 27, 35.
[1172] Révész 1996a, 151.
[1173] Kovács 2011, 81–89; Révész 2015, 73–74.
[1174] Fodor 1996, 169.
[1175] Bollók 2015, 207.
[1176] Bollók 2015, 263.

A *karperecek* között három sírból (2., 3., 6.) és szórványként került elő kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec, s valószínűleg ennek a típusnak egy geometrizálódott változatát láthatjuk a 7. sírból származó, csúcsba futóan záródó karperecben is. A másik jellemző típus a nyitott végű huzalkarperec, melyek közül szórványként került elő 1 db lekerekített végű, 1 db kissé kürtösen kiszélesedő végű és 1 db pedig egyik végén kürtösen kiszélesedő, a másikon elhegyesedő végű volt. A végein kürtös formát mutató típus mindkét végén kiszélesedő változata a kenézlői II/43. sírból is ismert.[1177] További hasonló pedig az ipolykiskeszi (Malé Kosihy, Sl.) temető 202. sírjából dokumentált.[1178] A forma azonban igazán a magyar honfoglalást megelőzően, a késő avar korban[1179] volt elterjedt, használatuk az egykori Pannonia területén a 9. század közepéig megfigyelhető volt.[1180] Ugyanakkor talán már a későbbi ékszertípusok előfutára lehet a 6. sír két bronzhuzalból sodrott karperece, azonban még azoktól eltérő technikai kialakítással, s ezzel összefüggően végeinek megformálása is eltér a többrét hajlított huzalból készült[1181] sodrott huzalkarperecek korszakra jellemző hurkos-kampós vagy mindkét végén spirálisan kitöltött végű változataitól, ezért valószínűleg önálló típusnak tekinthető. Analóg darabjait a Rétközből ismerjük.[1182]

Mindössze néhány ruhadísz ismert a temetőből. Az 1. sírból előkerült csaknem 32 cm hosszú, egyik ép végén csúcsba futva záródó átlyukasztott *ezüstlemez* – amennyiben egykor egy tárgyat alkotott (ma biztosan 2-2 db állítható össze egy-egy 7-8 cm-es darabbá) – méretéből adódóan talán a ruha nyaki részének dísze lehetett, hasonlóan a kenézlő-fazekaszugi I/21. sírban, a nyakcsigolyák körül megfigyelt ezüstpánthoz.[1183] Talán ugyancsak ruha- vagy lószerszámdísz lehetett az ugyanebből a sírból előkerült szabálytalan *bronzlemez* és a szórványként előkerült, két ponton átlyukasztott *ezüstlemez* is.

Helyzete ugyan nem ismert, de vélhetően az elhunyt által viselt övön – annak meglétére az ahhoz kapcsolt tárgyak is utalnak, ugyanakkor záróeleme nem került gyűjteménybe – helyezkedett el a 2. sírból származó *szíjbújtató*, mely egykor eredetileg egy nyugati típusú sarkantyúhoz tartozott,[1184] így itt már másodlagos felhasználásra került. 2 cm-es belső szélessége alapján alkalmas volt a korszakból ismert veretekkel díszített, kb. 2 cm szélességű[1185] bőrövekhez hasonló metrikus adatokkal bíró öv záróelem után következő részének megtartására. A magyar szállásterületre valószínűleg az egyik nyugati zsákmányszerző akció során került, kérdéses azonban, hogy csak magában, avagy a sarkantyú egyéb részeivel együtt, melyeket azután másutt hasznosítottak. Lehetséges, hogy ugyancsak egy szíjbújtatót láthatunk a 4. sírból előkerült ezüstlemezben is, noha logikai úton ezt megkérdőjelezheti, hogy miért lett volna díszített egy bújtató takart, hátsó oldala is. Az ellentmondást feloldja, ha a tárgy másodlagos felhasználását itt is számításba vesszük. A 6. számú temetkezésből 1 db *kisebb kéttagú csüngős ezüstveret* töredéke van dokumentálva. Ez utóbbi tárgytípust a kutatás a 10. század második negyedétől keltezi.[1186] A szórványleletek között található 1 db *bronzcsat*, melynek hátoldalán a szegecsek a veret síkjától számítva 0,6 cm hosszúak, így eredetileg egy meglehetősen vastag szíjra, esetleg bőrrel kombinált egyéb anyagra lehetett felerősítve, ezért talán inkább a lószerszámhoz tartozhatott egykor. Erre utalhat az is, hogy egy hasonló méretű szeg a nagyobb rozettás lószerszámveretek egyikén figyelhető meg. A további szórványleletek között 1 db *félgömbfejű* ezüst- és 7 db bronz*veret* található, melyek felhasználási területe változatos, gyakorta voltak megfigyelhetők lábbelik díszeiként.

A *használati és munkaeszközök* között az 1. sírból 2 db vaskés került elő, melyek közül az egyiket a jobb kar és a test közé helyezték a temetés során. Ha nem is párhuzam nélkül álló, de 2 db kés sírba helyezése mégis ritkább a korszak temetkezéseiben. A 4. sírból előkerült vaskés helyzete ismeretlen. Néhány további kés került elő a 7–10. számú sírokból vagy azok valamelyikéből is.[1187] *Csiholó* a 10. sírból, *kovakő* pedig a 2. és 4. sírból dokumentált, az előbbinek vasoxid-maradványai talán az egykor mellette lévő csiholóra utalhatnak, ami azonban nem került gyűjteménybe. A 6. számú női sírból származik 1 db *orsógomb*.

A fegyverek között *szablya* az 1. és a 10. sírból, továbbá egy példány pedig szóványként került elő.[1188] Az 1. sírnál az elhunyt fegyverzetének részéhez tegezben a sír-

[1177] Horváth é. n.
[1178] Hanuliak 1994, 49, 127.
[1179] S. Perémi 2001, 176.
[1180] Szőke 1992, 866–869.
[1181] Kovács 1994, 115.
[1182] Istvánovits 2003, 310–311.
[1183] Jósa 1914, 330.
[1184] Bollók 2014, 94.
[1185] Révész 1996d, 47.
[1186] Mesterházy 1989, 249.
[1187] Kalicz 1957, 167.
[1188] Révész 2020, 213, 220–221.

ba helyezett nyílcsúcsok is tartoztak, mivel azonban ezek önmagukban aligha lettek volna használhatók, talán nem alaptalan feltételezni az új sírba helyezését sem, mely ebben az esetben vélhetően nélkülözte a csontborítást, ezért nem maradt nyoma. Egy esetben van csak csontlapokkal is felszerelt újra utaló nyom: a 8. sírból ennek csontlemezei kerültek elő,[1189] melyek azonban sajnos ma már nem találhatók meg az MNM Régészeti Tárában.[1190] A 2. sírból a *nyílcsúcsok* mellett előkerült egy bronzlemezekből szegecselt függesztő is, mely talán a *tegez* kapcsolására szolgált. A 4–5. sírban nyílvesszők, a 8. sírban pedig tegezbe helyezett nyílvesszők voltak, és ebből a sírból is előkerült 1 db függesztő, mely akár *készenléti íjtegez* részét is alkothatta egykor.[1191] A *nyílvesszők* száma sironként 5 (1., 2., 4.) és 9 db (8.) volt, ezek helyzete azonban csak a 8. sírnál ismert, ahol a 9 db nyílvesszőt tartalmazó vasveretes tegezt az elhunyt jobb lábára helyezték. A nyílvesszők magasabb száma miatt talán feltételezhetjük, hogy ezek azokban az esetekben is tegezben kerültek sírba, amikor annak megfigyelésére nem nyílt lehetőség. Típusaik szerint a nem besorolható 7 db-on (1., 2., 8.) felül rombusz alakú 4 db (1., 2., 4.), deltoid alakú 7 db (1., 4–5.), deltoid alakú, rövid vágóélű 7 db (2., 4., 8.), deltoid alakú, hosszú vágóélű 3 db (8.), villás szárú 1 db (4.). A 10. sírban a szablyát az elhunyt jobb karjára fektették a temetés során, élével a felsőtest, hegyével a lábak irányába. A szablyák közül az egyik példány vasellenzője ezüstberakással volt díszítve.[1192]

Az *étel- vagy italmelléklet* tárolására szolgáló agyagedények vagy azok töredékei három sírból (1., 3–4.) és szórványként dokumentáltak. Sajnos a sírokat ért bolygatás miatt ma már nehéz lenne megállapítani, hogy az edénytöredékek között melyek voltak egykor egész edények, s melyeket helyeztek a sírba már eleve törötten vagy hiányosan, esetleg kerülhettek-e a sírok leletei közé eredetileg nem oda tartozó példányok is.

Minden ismert sír lovas temetkezés volt, mely *lócsontok*at is tartalmazott.[1193] Ezek közül a 8. és a 10. sírnál ismert, hogy a lókoponya és a lábcsontok a sírban hol és milyen helyzetben voltak. A 8. sír esetében a lovas temetkezés jellemző vonása, hogy a ló testrészei körülveszik a halott lábfejeit, lábszárait. Ez a kiterített lóbőrös temetkezések közé sorolható, ahol a lóbőrt a halott lábaira ráterítették.[1194] A 10. sír esetében feltehető, hogy abba a ló bőre nem, csupán feje és végtagjai kerültek bele.[1195]

A többi sírban csak annyit bizonyos, hogy a lócsontok az elhunytak lábainál voltak.[1196] A 2–3. sír kivételével minden sírból kerültek elő *kengyelek*, melyekhez további szórványdarabok is sorolhatók, összesen 20 db. Ennek döntő többsége a korszakra leginkább jellemző körte alakú, ívelt talpalóján bordákkal merevített változat. Mindössze 2 db eltérő típus ismert: a 9. sírból 1 db karoling-normann típusú, míg a 10. sírból – a körte alakú változat mellett – 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú kengyel került elő. A 9. sír említett kengyele huzalberakással volt díszítve, míg a 3. sírban mindkét körte alakú kengyel szárain – fémvizsgálat hiányában sajnos csupán valószínűsíteni tudom, hogy – ezüstlemez-berakás nyomai láthatók. Az egyik példányon a szárak külső és belső oldalára támaszkodó helyzetben lévő félköríves, lemélyedő kialakítások is megfigyelhetők. Ennek a technikai megoldásnak a párhuzama a Tarnaörs-Szentandrási határ temetőjéből szórványként előkerült egyik körte alakú kengyelen bukkan fel,[1197] annak mindkét szárának külső és belső oldalán is egymással érintkező félkör alakú vájatok sorakoznak. Azonban itt a félkörök azonos irányban helyezkednek el, míg vizsgált kengyelünkön egymással ellentétes helyzetűek. Ugyancsak hasonló félköríves minta látható a Budapest-Csúcshegyen feltárt 2. sír körte alakú kengyelén[1198] és a tarnaörsi 1. sírból előkerült legyező alakú kengyel hátoldalának külső részén is,[1199] ahol az elülső oldalt levélmintás berakás[1200] díszítette. Sajnos a mintát a kengyelen nem tudnám megbízhatóan rekonstruálni.

Zablák minden sírból kerültek elő, sőt, volt olyan temetkezés is, amelyik 2 db csikózablát tartalmazott (3.). Ezek között az 1. és 7. sír bizonytalan típusa mellett a többség egyszerű csikózabla (4–5., 9.), de ismert annak nagykarikás (2.) változata is. A szájvasak végein külön elemmel rendelkező zablák között oldalpálcás (8., 10.) és ma már nem megállapíthatóan kétkarikás vagy oldalpálcás változatok is vannak (6.). További 3 db oldalpálcás és 1 db csikózabla a szórványleletek között található, 1 db besorolhatatlan típussal együtt. Mivel a 9. sír zablája-

[1189] Kalicz 1957, 167.
[1190] Bíró 2013, 411, 101. jegyzet.
[1191] Révész 1996, 159–161.
[1192] Révész 2001, 42.
[1193] Kalicz 1957, 167; Vinnai é. n. 31.
[1194] Bálint 1969, 110.
[1195] Vörös 2001, 591.
[1196] Vinnai é. n. 31.
[1197] Révész 2008, 276, 68. tábla 1.
[1198] Garády 1934, 31; Nagy 1975, 210–211, 145. kép.
[1199] Révész 2008, 276, 67. tábla 1a.
[1200] Horváth 2009.

nak végein szokatlanul nagy méretű áttörések láthatók, így kérdéses, vajon tartozhattak-e hozzá karikák, avagy azok funkcióját a nagy méretű lyukak egyben látták el.[1201]

Az 1956. évi leletek között került elő egy bronzból öntött *rozettás lószerszámveretek*ből álló garnitúra. Amennyiben a valószínűleg hiányosan gyűjteménybe került veretek egy garnitúrához tartoztak, úgy a kantár, a szügyelő vagy farhám díszítésére is szolgálhattak. A rozettás lószerszámok közismerten változatos veretekből állhattak, itt is négyféle méretű kerekded veretet találunk köztük. A 2 db nagy, ovális füles veret hátlapján az egykori – mára azonban hiányos – szeg a veret síkjától számítva 0,8 cm hosszan emelkedik ki, így amire felerősítették is ilyen vastag kellett, hogy legyen. A kétféle kisebb, füles vereteket duplán hajlított bőrszíjra szegecselték, úgy, hogy a bőr összehajtott szélénél helyezkedtek el a veretek fül nélküli részei, így a szíj szélessége a fülig, sőt, akár az alá – vagy bizonytalan hosszúságban azon túl – is érhetett. A szíj eredeti szélessége annak egyedüli mérhető esetében 2,9 cm, míg vastagsága legfeljebb 0,3 cm volt.[1202] A veretek hátoldalán lévő szegecsek – eredeti állapotukban talán elhajlított végű szegek – méretének esetenkénti változatossága arra utalhat, hogy az azokat tartó szíj, vagy az egymást keresztező szíjak vastagsága különböző lehetett.

A sírkert véleményem szerint a szállási temetők[1203] közé sorolható, teljes sírszámát azonban nem ismerjük, ugyanakkor a szórványként előkerült lószerszámok és rozettás veretek alighanem további lovas sírok emlékei lehetnek, még akkor is, ha az 5 db szórvány kengyel közül 4 db-ot az elvileg kengyeleket nem szolgáltató 2. és 3. számú sír leleteinek is tarthatnánk. Keltezését illetően a 4. sír esetében az előkerült dirhemek a 916/917. évben, az 1. és 2. sír esetében pedig a 918/919. évben határozzák meg azok *terminus post quem* időpontját, amihez bizonytalan hosszúságú időt számíthatnánk még hozzá átlyukasztásukból következő használatuk miatt. Ezek a dirhemek azonban kibocsátásuk után akár még négy évtizedig is forgalomban maradhattak.[1204] Így a 10. század második negyede elé valószínűleg nem keltezhetjük a temetőt. Ezt a későbbiekben feltűnő leletek, mint a kéttagú csüngős veret és a sodrott karperec is alátámasztják, melyek a század második negyedétől, középső harmadától terjedhettek el. Mint említettem, a karperec jó analógiái a közelben a rétközi temetőkből ismertek: Tiszabercel-Mezőgazdasági szakiskola 13. sírjában kisebb kéttagú csüngős veretekkel együtt került elő egy hasonló darab. A temetőt a 10. század végétől keltezte Istvánovits Eszter.[1205] Gáva-Szincse dombon pedig egy női lovas sírból származik, melyet – lábbeli veretei alapján – Istvánovits a 10. század elejére keltezett.[1206] Legkorábban tehát – úgy gondolom – a 10. század 20-as éveiben nyithatta temetőjét a közösség a homokos talajú dombon, melyet azután bizonytalan, de talán inkább csak rövidebb ideig, legfeljebb néhány évtizedig használt.

A közösség a sírokból előkerült dirhemek alapján valamilyen módon kapcsolatba került azokkal az arab kereskedőkkel, akiktől ezeket beszerezhették. A karoling bújtató és a karoling-normann típusú kengyel ugyanakkor a nyugati zsákmányszerző akciók lenyomataiként értékelhetők. A 6 férfi, 2 nő és 2 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező elhunyt mellett bizonytalan, hogy a temetőben hány és milyen korú elhunytat rejtő sír lehetett még. Ugyanakkor szembetűnő, hogy a megmentett temetőrészlet minden férfisírjából került elő valamilyen fegyver, azonban nem vagy csupán elvétve ismertek az öv vagy tarsoly fémdíszei, a fegyverek nemesfém szerelékei vagy a lószerszám bronz- vagy ezüstdíszei. Ezek természetesen a szerencsétlen előkerülési körülmények áldozatául is eshettek, de talán 1-2 db fennmaradását jogosan várhatnánk. Ezért megkockáztatnám a feltételezést, hogy itt egy olyan mesterségesen szervezett közösség temetője bukkant fel, melyben többségben voltak a fegyveres férfiak, ugyanakkor felszerelésük nélkülözte a nemesfém díszeket. Hozzájuk talán kevesebb kerülhetett a zsákmányból, legalábbis annak nemesfém részeiből, melyeket azután újraöntve, az említett díszek formájában használhattak volna tovább. Kérdéses, hogy a nemesfém hiánya mellett feltételezhetjük-e a zsákmány más részének erőteljesebb reprezentáltságát, pl. bizonyos ruhák, selyemből készült kelmék meglétét, melyekre a nemesfémekhez hasonló igény mutatkozott, így azok a vagyoni helyzetre utalhattak,[1207] ezek nyomát azonban ma már nem ismerjük.

75.4. IRODALOM

FÉK 873. sz.; BARTHA 1968, 154, 172; VINNAI é. n.; KOVÁCS 1989, 57–58; FODOR 1996; HORVÁTH 2019, 119–147; HOM R. A. 350-1968.

[1201] VINNAI é. n. 22.
[1202] BOLLÓK 2013, 436.
[1203] KOVÁCS 2013, 521–530.
[1204] KOVÁCS 2011, 84–85.
[1205] ISTVÁNOVITS 2003, 426.
[1206] ISTVÁNOVITS 2003, 55–57, 288, 311.
[1207] BOLLÓK et al. 2009, 159.

76. SÁROSPATAK-BODROGHALÁSZ

76.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Kertész István református lelkész ajándékaként került a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményébe egy honfoglalás korból származóként meghatározott aranygyűrű, melynek lelőhelyén kívül sajnos további leletkörülményei nem ismertek.[1208]

76.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, nyitott, hegyesedő végű rovátkolt díszítésű arany huzalgyűrű.[1209] Átm.: 2,1 cm (SRM ltsz. 1916.1.) [*182. tábla 5*].

76.3. IRODALOM

J. Dankó–Patay 2000, 58.

77. SZAKÁLD-MULATÓDOMB

77.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szakáld és Nagycsécs települések között található a Mulatódomb ÉK–DNy-i irányú szabálytalan ovális alakot mutató kiemelkedése, melynek középrészén húzódik a községek határa. 1965-ben a nagycsécsi oldalt szőlő borította, míg a szakáldi részen egy homokbánya helyezkedett el, ahol decemberben és a rákövetkező év januárjában kerültek elő egy honfoglalás kori temető első sírjai [*128. kép*]. Röviddel ezt követően néhány leletet a bányában dolgozó munkások be is küldtek a Hejőkeresztúri Múzeumba, azonban minden előkerült tárgyat sajnos nem gyűjtöttek össze. A leletek előkerüléséről a múzeum vezetője, Pap Arzén 1966. április 16-án értesítette a Herman Ottó Múzeumot, ahonnan április 19-én K. Végh Katalin szállt ki a helyszínre. A helyszíni szemle alkalmával azonban már csak egy sír maradványai voltak megfigyelhetők a domb déli részén, a bánya falában. A munkások elmondásából ugyanakkor megtudta, hogy az előkerült sírokban öv- és kerek veretek, valamint kengyelek is voltak. A leletek a Herman Ottó Múzeumban találhatók.

77.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1966)[1210]
Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
Mellékletei:

1–2. 2 db ovális karikával ellátott, két üreges félből összeállított lemezgömbös csüngőjű ezüstfüggő. A karika m.: 2,3×1,5 cm, a gömbök átm.: 1,1 cm (HOM ltsz. 68.23.1.) [*203. tábla 1–2, 253. tábla 2–3*].

3–7. 5 db gyöngy, melyek az alábi típusokba sorolhatók:

3–4. 2 db sötétkék színű, lapított gömb alakú, oldalán kidomborodó, sötét közepű, piros-fehér sugaras díszítésű szemekkel ellátott opak üveggyöngy (HOM ltsz. 68.23.2. – elvesztek).[1211]

5. 1 db kék színű, kéttagú opak rúdgyöngy, H.: 1,2 cm (HOM ltsz. 68.23.2.) [*203. tábla 3*].

6–7. 2 db sárga szegmentgyöngy. Átm.: 0,7, illetve 0,6 cm (HOM ltsz. 68.23.2.) [*203. tábla 4–5*].

8. 1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű. Kerek foglalatát körben négy üreges hólyag díszíti, ezek felett hajlanak a foglalat trapéz alakú karmai a benne lévő sárgás-barnás színű kőre. Karikája szalagszerű, mely a foglalat alatti részen kiszélesedő, végeit két szegecs fogja ösz-

[1208] J. Dankó–Patay 2000, 58.
[1209] J. Dankó–Patay 2000, 88. kép.
[1210] Pap Arzén elmondása szerint egy sírból származnak az alábbi tárgyak (K. Végh 1970, 87).
[1211] K. Végh 1970, 102, X. tábla 12–13.

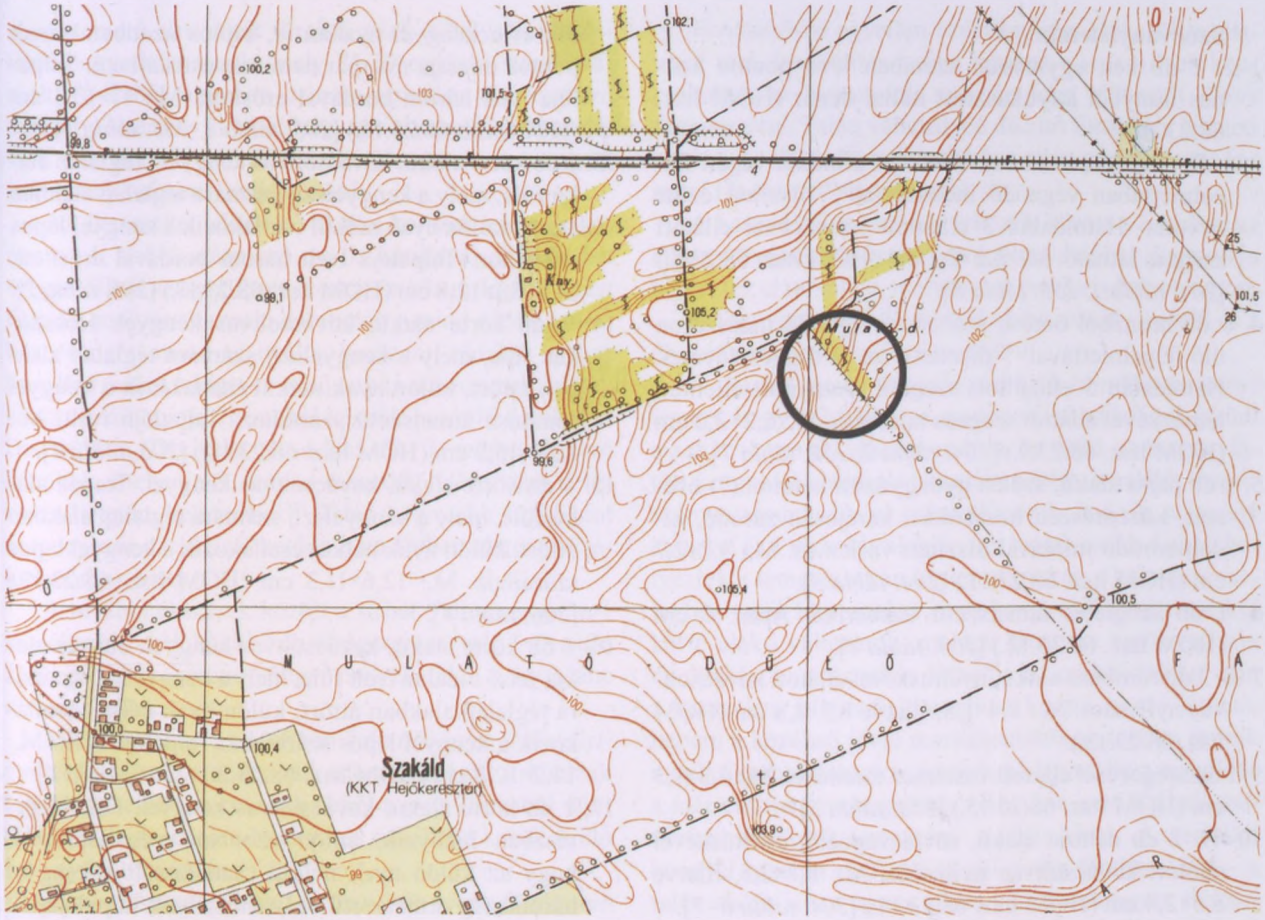

128. kép. Szakáld-Mulatódomb (1:10 000)

sze. M.: 2,7×2,2 cm (HOM ltsz. 68.23.3.) [*203. tábla 6, 258. tábla 8*].

9. 1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű. A gyűrűből mára csupán szalagszerű, a foglalat alatti részen kiszélesedő karikája maradt meg. A karika egyenesre vágott végeit 2-2 bevágással 3-3 nyelvre osztották, melyeket egymásba csúsztatva összekalapáltak. M.: 2×2 cm (HOM ltsz. 68.23.4.) [*203. tábla 7*].
10. 1 db gömb alakú, bronzból öntött fülesgomb. H.: 1,5 cm (HOM ltsz. 68.23.5.).[1212]
11. 1 db gomba alakú, fején rovátkolást utánzóan öntött bronz fülesgomb. H.: 1,3 cm (HOM ltsz. 68.23.6.).[1213]
12–70. 59 db félgömb alakú, hátoldalán ellentett lemezkés szegeccsel ellátott veret. Ebből 58 db bronz, 1 db ezüst. Átm.: 0,7 cm (HOM ltsz. 68.23.7.) [*203. tábla 8–43*].

2. sír (1966. április 19.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sír a homokbányászat során részben megsemmisült.

Mellékletei:

1. A medence jobb oldalán feküdt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 5,3×2,4 cm (HOM ltsz. 68.23.23.).[1214]
2. A váz medencéjének bal oldalán volt 1 db négyzetes átmetszetű, tört, aszimmetrikus szájvasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 7, illetve 6,5 cm, a karikák átm.: 4,6, illetve 4,5 cm (HOM ltsz. 68.23.24.).[1215]

[1212] K. Végh 1970, 102, X. tábla 7.
[1213] K. Végh 1970, 102, X. tábla 8.
[1214] K. Végh 1970, 104, XII. tábla 4.
[1215] K. Végh 1970, 105, XIII. tábla 1.

Szórványleletek:

1–2. 2 db két, egymással szemben lévő ponton azonos irányból átlyukasztott itáliai denár (HOM ltsz. 68.23.10.).[1216]

3. 1 db alsó részén áttört, felületén mindkét végén félpalmettában végződő indaszárral[1217] díszített ezüst övveret. Hátoldalán 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs látható. M.: 2,2×2,1 cm (HOM ltsz. 68.23.8.) [*204. tábla 1, 259. tábla 8*].

4. 1 db bronzból öntött, szabadon végződő indaszáron ülő félpalmettával[1218] díszített, áttört függesztőveret. Hátoldalán 5 elhajlított szegből kialakított ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 6,2×2,2 cm (HOM ltsz. 68.23.9.) [*204. tábla 2, 259. tábla 7*].

5. 1 db pajzs alakú, szélén gyöngyözött kerettel (?) övezett, középrészén hosszúkás, karéjosan záródó, kidomborodó mintával díszített vaslemez. M.: 3,7×2,7 cm (HOM ltsz. 68.23.11.) [*204. tábla 3*].

6. 1 db szögletes átmetszetű vaskarika. Átm.: 5 cm (HOM ltsz. 68.23.12.) [*204. tábla 4*].

7–8. 2 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8,4×1,8, illetve 8,3×1,8 cm (HOM ltsz. 68.23.13.).[1219]

9. 1 db szegeccsel ellátott vaslemez töredékei. M.: 4,3×1,3 cm (HOM ltsz. 68.23.15.) [*204. tábla 5*].

10–11. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8,7×2,5, illetve 8,5×2,4 cm (HOM ltsz. 68.23.14.) [*204. tábla 6–7*].

12. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára fordított trapéz alakban áttört, kissé összeszűkülő nyakkal csatlakozik a háromszög átmetszetű szárakhoz. A szárak külső oldalán, a nyak és a talpaló között bronz/réz huzalberakás látható, ilyen huzalberakás helyezkedik el a kengyel nyakán is, sajnos azonban annak pontos mintája ma már nem rekonstruálható. Talpalója ívelt három bordával erősített. M.: 17×10,3 cm (HOM ltsz. 68.23.16.) [*205. tábla 1, 264. tábla 1*].

13. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt három bordával erősített. M.: 15,1×12,8 cm (HOM ltsz. 68.23.17.) [*205. tábla 2*].

14. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Hosszúkás füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 12,8×15,2 cm (HOM ltsz. 68.23.18.) [*206. tábla 1*].

15. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. M.: 12,6×11,3 cm (HOM ltsz. 68.23.19.) [*206. tábla 4*].

16. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Tarpéz alakú, felső oldalán ívelt füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 14,2×12,8 cm (HOM ltsz. 68.23.20.) [*206. tábla 2*].

17. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Füle nagyrészben hiányzik, annyi azonban megállapítható, hogy az külön nyak nélkül csatlakozott a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz. Ívelt talpalójának nagy része hiányzik. M.: 12,5×12,4 cm (HOM ltsz. 68.23.21.) [*206. tábla 3*].

18. 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájvasú kovácsoltvas csikózabla. H.: 25,4 cm, a szájvasak h.: 8,5, illetve 8 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 5,4 cm (HOM ltsz. 68.23.22.) [*205. tábla 3*].

77.3. ÉRTÉKELÉS

A dombon a bányamunkák során annak elbányászott északnyugati részén kb. 25-30 sírt találhattak.[1220] A temető azonban bizonyára folytatódott a bánya keleti határán túl is, az ekkor Nagycsécshez tartozó szőlővel borított területen. Mivel a sírok a bányában megfigyeltek szerint viszonylag sekély, 50-60 cm-es mélységben voltak,[1221] ezért K. Végh Katalin feltételezte, hogy a szőlőben található, becslése szerint legfeljebb 3-4 sírt már a tőkék telepítése során elpusztították.[1222] A domb északkeleti nyúlványán azonban egy 2007-ben folytatott terepbejárás során honfoglalás kori kerámiadarabok is előkerültek, így nem zárható ki, hogy a lelőhelynek még lehet bolygatatlan része.[1223]

[1216] K. Végh 1970, 102, X. tábla 14–15; Kovács 2011, 149.
[1217] Bollók 2015, 241.
[1218] Bollók 2015, 233.
[1219] K. Végh 1970, 103, XI. tábla 1–2.
[1220] K. Végh 1970, 87.
[1221] HOM R. A. 364-68.
[1222] K. Végh 1970, 87; HOM R. A. 364-68.
[1223] Szolyák–Horváth–Kalászdi 2008.

A temető sírszámát illetően csak a helyszíni becslésre hagyatkozhatunk, mely 25-30 egykori sírral számolt.[1224] Ebből azonban csupán egyetlen sír részbeni megfigyelésére nyílt lehetőség, így a temető szerkezetét és a temetkezési szokásokat illetően szinte semmilyen információval nem rendelkezünk.

Az ékszereket tekintve ritkák a korszak leletanyagában az 1. sírból származó ovális karikával ellátott, két üreges félből összeállított *lemezgömbös csüngőjű ezüst függők*, melyhez hasonló darabokat – mind a lemezgömbös csüngőt, mind az ovális, hosszanti oldalán nyitott huzalkarikákat tekintve – elsősorban a 9. századi leletek között találhatunk. Bronzból készült hasonló darabokat Divékújfalu (Diviacka Nová Ves, Sl.) 1. számú sírjából közöltek, melyet a 9. század második felére vagy a 10. század elejére kelteznek.[1225] Talán helyesebb függőként megnevezni ezeket, vélhetően nem fülben történő viseleti módjuk miatt.

A további ékszerek között a sírból 5 db *üveggyöngy* is előkerült, ezek közül 2 db virágszemes, míg 1 db rúd-, 2 db pedig szegmentgyöngy, melyek talán a nyaklánc díszei lehettek.

A kéz ékszereit az 1. sírban 2 db *hólyagos fejű ezüstgyűrű* képviseli, mindez ritkaságnak számít a korszak temetkezéseiben, mert azok ebből a gyűrűtípusból döntően csak 1 db-ot tartalmaztak, s ritkábban kerültek elő más gyűrűtípussal is.[1226]

A ruha kapcsolását az 1. sírban 2 db bronz *fülesgomb* szolgálta, míg az elhunyt nő lábbelijét is díszíthette az előkerült legkevesebb 59 db félgömb alakú, döntően bronz-, ritkábban ezüst*veret*. Amennyiben ezek valóban ilyen funkcióban kerültek felhasználásra,[1227] úgy talán feltételezhetünk olyan eseteket is, amikor a lábbelin a díszítést különböző formájú veretek helyett azonos, de eltérő anyagból készült, eltérő színű szegecsek alkalmazásával oldották meg, esetleg ezek elhelyezésével kirajzolva valamilyen mintát.

Veretes övre egyetlen szórványként előkerült ezüstveret utal, így kérdés, vajon lehetett-e valamilyen kapcsolatban az ugyancsak szórványként előkerült *áttört függesztővel*. Talán valamilyen díszítő funkciója lehetett egykor az előkerült pajzs alakú, szélén gyöngyözött kerettel (?) övezett *vaslemez*nek is.

A használati és munkaeszközök között a 2. sírban az elhuny övének valószínűleg jobb oldalához kapcsolva helyezték el tarsolyát, melyben *csiholója* is helyet kapott.

A fegyverzetre 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű és 2 db rombusz alakú *nyílcsúcs* utal.

A lószerszámos temetkezésekről mindössze annyi ismert, hogy a 2. sírban a medence bal oldalánál feküdt a *zabla*. A munkások elmondása, továbbá az összegyűjtött *kengyelek* alapján a temetőben több, legalább lószerszámos temetkezéssel számolhatunk. A 6 db szórvány kengyel és 1 db zabla alapján így legkevesebb 4 sírba helyeztek a temetés során lószerszámokat, s bizonyos esetekben talán lócsontokat is. A kengyelek kivétel nélkül körte alakú változatok, melyek közül az egyik szárain és nyakán huzalberakás látható. Ez utóbbi talpán nem a korszakra jellemző klasszikus három borda látható, hanem a középső jóval markánsabb, s az talán a szárak meghosszabbításának is tekinthető lenne. Ez a megoldás a már említett bodrogvécsi, vélhetően nem Kárpát-medencei készítésű kengyelen is felbukkan. A szakáldi kengyel további részletei közül pedig fémberakása – s talán alakja is – a trapéz alakú változatok egyes elemeivel mutat rokonságot. A zablák között mindkét példány egyszerű csikózabla volt.

Sajnos a temető keltezése szempontjából jelentős *itáliai denár* kibocsátója nem ismert, így csak a 889. évi *terminus post quem* dátum határozható meg,[1228] melyhez az átlyukasztott érme esetében további bizonytalan idejű használatot számíthatunk hozzá. Sajnos ennek pontosítására a leletanyag sem nyújt lehetőséget, de a magam részéről úgy gondolom, hogy a század vége felé már nem temetkeztek ide.

77.4. IRODALOM

K. Végh 1966; K. Végh 1970, 87; HOM R. A. 364–68.

[1224] K. Végh 1970, 87; HOM R. A. 364-68.
[1225] Ruttkay 1965, 191.
[1226] Horváth 2005, 129.
[1227] Mint Révész László felhívta rá a figyelmet, a veretek régészeti megfigyelés nélkül kerültek elő, azok többféle funkcióban is alkalmazhatók lehettek (Révész 1996, 99).
[1228] Kovács 2011, 149.

78. SZENTISTVÁN-HONVÉD U. 8.

78.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szabó József miskolci műgyűjtő révén került a Herman Ottó Múzeumba 2003-ban 2 db öntött hajfonatkorong, melyek leletkörülményeiről csak annyi ismert, hogy azokat a település mai temetőjében, sírásás közben találták valamikor az 1980-as években [*129. kép 1*].[1229]

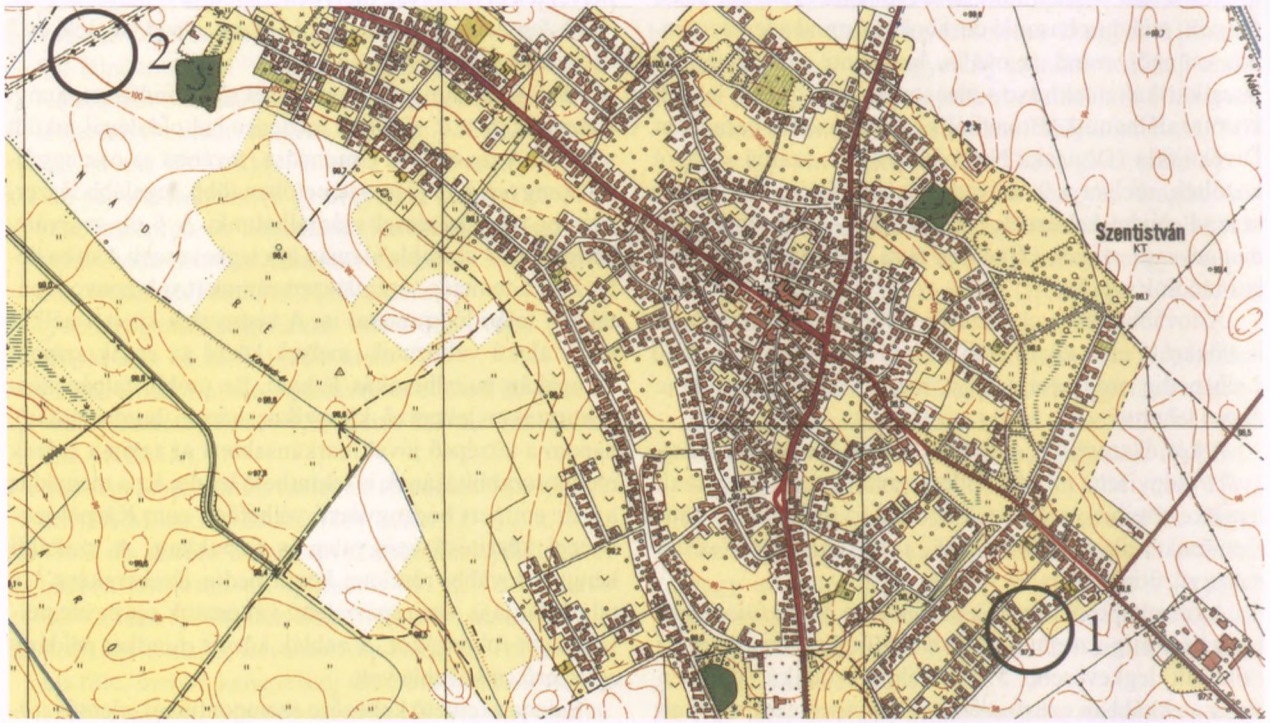

129. kép. Szentistván, 1: Honvéd u. 8., 2: Mádi rét (1:10 000)

78.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db bronzból öntött, jobbra néző, stilizált lovas alakot ábrázoló áttört korong, felső oldalán, a lovas fejénél a koronggal egybeöntött kerek fül látható. M.: 4,7×3,8 cm (HOM ltsz. n.) [*218. tábla 10*].
2. 1 db bronzból öntött, balra néző képzeletbeli állatalakot és annak hátából induló háromágú növényi mintát ábrázoló, áttört hajfonatkorong. Átm.: 4,6 cm (HOM ltsz. n.) [*218. tábla 11*].

78.3. IRODALOM

RÉVÉSZ 2014a, 440.

[1229] RÉVÉSZ 2014a, 440.

79. SZENTISTVÁN-MÁDI RÉT, MOL 24. LELŐHELY

79.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2006 nyarán a MOL-termék-távvezeték nyomvonalán végzett megelőző feltárás során réz-, császár- és kora Árpád-kori objektumok kerültek feltárásra Selján Éva és Veres János vezetésével, melyek közül utóbbi korszakot egy temető 4 sírja képviselte [*129. kép 2*].[1230] Az antropológiai és a régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban került elhelyezésre.

79.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (2006. április 4.) [*207. tábla 1*]

Nő. Csv. h.: 145 cm, t.: D-DNy–É-ÉK 30°, sm.: 20 cm, sh.: 232 cm, ssz.: 110 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A karok csontjai szorosan a váz csontjai mellett voltak. Bolygatott. A kézfejek és a jobb lábfej csontjai teljesen, a bal esetében pedig részben hiányoztak, a bordák kimozdultak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldala alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, bordázott (3) S-végű karika. M.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: 0,42 cm (HOM ltsz. n.) [*207. tábla 2*].
2. A jobb felkarcsont alsó végén volt 1 db ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő, egymás mellé hajló végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,3×2,1 cm, hv.: 0,33×0,26 cm (HOM ltsz. n.) [*207. tábla 3*].
3. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, elkalapált végű gyűrű. Átm.: 2,3 cm, hv.: 0,34 cm (HOM ltsz. n.) [*207. tábla 4*].

2. sír (2006. április 4.) [*207. tábla 5*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: D-DNy–É-ÉK 20°, sm.: 30 cm, sh.: 220 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét kézfej csontjai a medencén voltak. Bolygatott. A koponya egy részét földmunka semmisítette meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, spirális, bordázott (3) S-végű karika. M.: 2,4×2,1 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,41 cm (HOM ltsz. n.) [*207. tábla 6*].
2. A bal kéz csontjai között volt 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, egyik végén levágott, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű. M.: 2,4×2,3 cm, v.: 0,4×0,35 cm (HOM ltsz. n.) [*207. tábla 7*].

3. sír (2006. április 10.) [*207. tábla 8*]

Férfi.[1231] Csv. h.: 156 cm, t.: D-DNy–É-ÉK 20°, sm.: 18 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé balra dőlt. A kéz- és a lábfejek csontjai felszívódtak.

Melléklete: nem volt.

9. sír (2006. április 3.) [*207. tábla 9*]

Gyermek. Csv. h.: kb. 85 cm, t.: D-DNy–É-ÉK 20°, sm.: 21–10 cm, sh.: 115 cm, ssz.: 54 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A váz csontjainak egy részét földmunka mozdította ki, illetve részben meg is semmisítette. A csontok egy része felszívódott. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüst huzalkarika 2 db töredéke. Hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. n.) [*207. tábla 10*].

79.3. ÉRTÉKELÉS

A település nyugati határában futó nyomvonalas létesítmény mintegy 140 méteres szakaszának 10 méter szélességben történő megkutatására volt lehetőség [*130. kép*], így az előkerült 4 sír bizonyára csak egy része lehet az egykori temetőnek, mely a feltárás összesítő térképe alapján északnyugati és délkeleti irányban egyaránt folytatódhat. Az 1–2. sír esetében az antropológiai vizsgálat hiánya ellenére valószínűsíthető, hogy az elhuny-

[1230] Selján–Veres 2008.
[1231] Szőllősy 2013, 144.

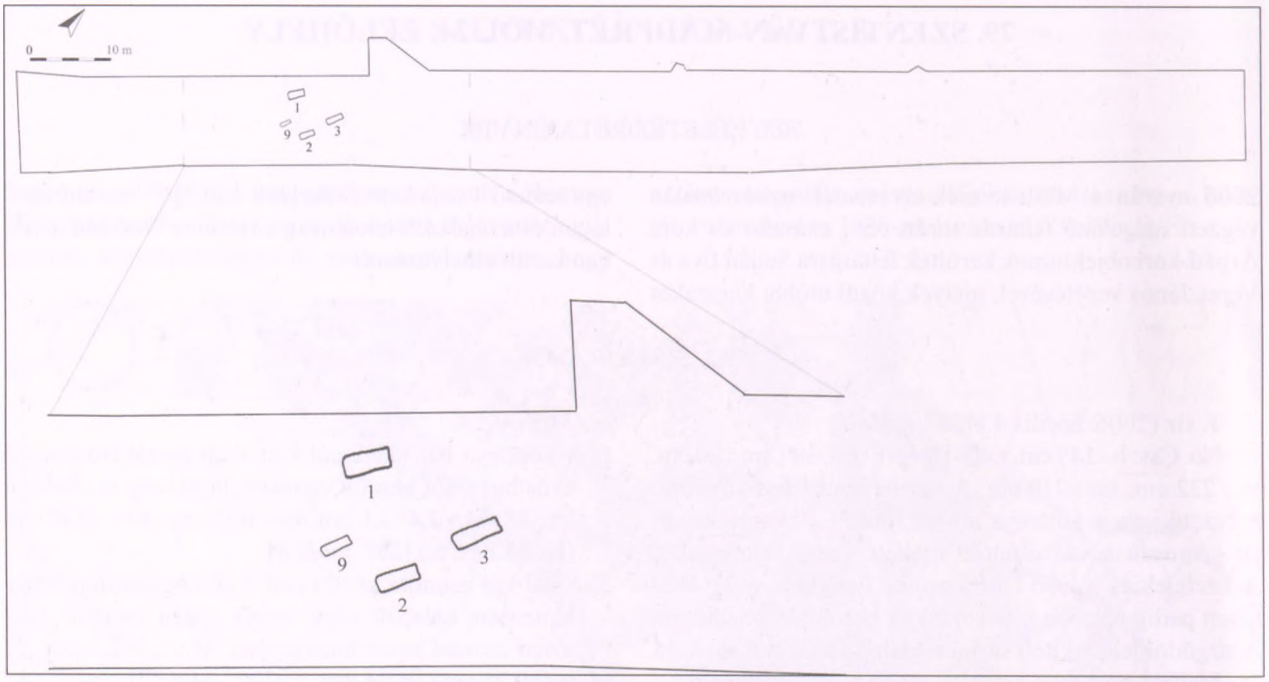

130. kép. Szentistván-Mádi rét, MOL 24. lelőhely, a feltárt terület

tak nők lehettek.[1232] Az előkerült bordázott ezüst S-végű karikák a 11. század középső részére utalnak,[1233] s ennek nem mond ellent a 2. sírból előkerült, hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű gyűrű sem, mely 11. század eleji megjelenés után vélhetően szűk egy évszázad alatt ment ki a divatból, sírba helyezésük talán a férfiak esetében szűnt meg kissé korábban.[1234] Ez utóbbi ékszer végét talán sérülése okán vágták le.

A sírok feltételezhetően összefüggésbe hozhatók az 1 km-re található Szentistván M3-as autópálya nyomvonalán található 3. számú lelőhelyen feltárt kora Árpád-kori településsel.[1235] A közösség, mely temetőjének választotta a teraszos jellegű enyhe kiemelkedés oldalát, leginkább egy 11. századi falusias jellegű csoport lehetett. A temető nem egészen 3 km-re található a Mezőkeresztes területén, ugyancsak a MOL-vezeték nyomvonalának kutatása során azonosított temetőtöredéktől, mindkettő leletanyagának hasonló vonásai az ezüst S-végű karikák és a törtezüst leletek körébe sorolható gyűrűk.

79.4. IRODALOM

Selján–Veres 2008; Szőllősy 2013, 144; HOM R. A. 4170-07.

80. SZENTSIMON, ÓZD FELÉ ESŐ TELEPÜLÉSRÉSZ

80.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1950. április közepén a község Ózd felé eső – ma már pontosan nem azonosítható – részén [*131. kép*] házhelyeket alakítottak ki, melynek során az egyik tulajdonos telke planírozása közben egy sírra bukkant. Egy hónappal később földmunkák során Kovács Viktor és ifj. Nagy József telkén további három sírt bolygattak meg, ebből az

[1232] Szőllősy 2013, 144.
[1233] Szőke–Vándor 1987, 57.
[1234] Kovács 2015, 203–204.
[1235] Szőllősy 2013, 144.

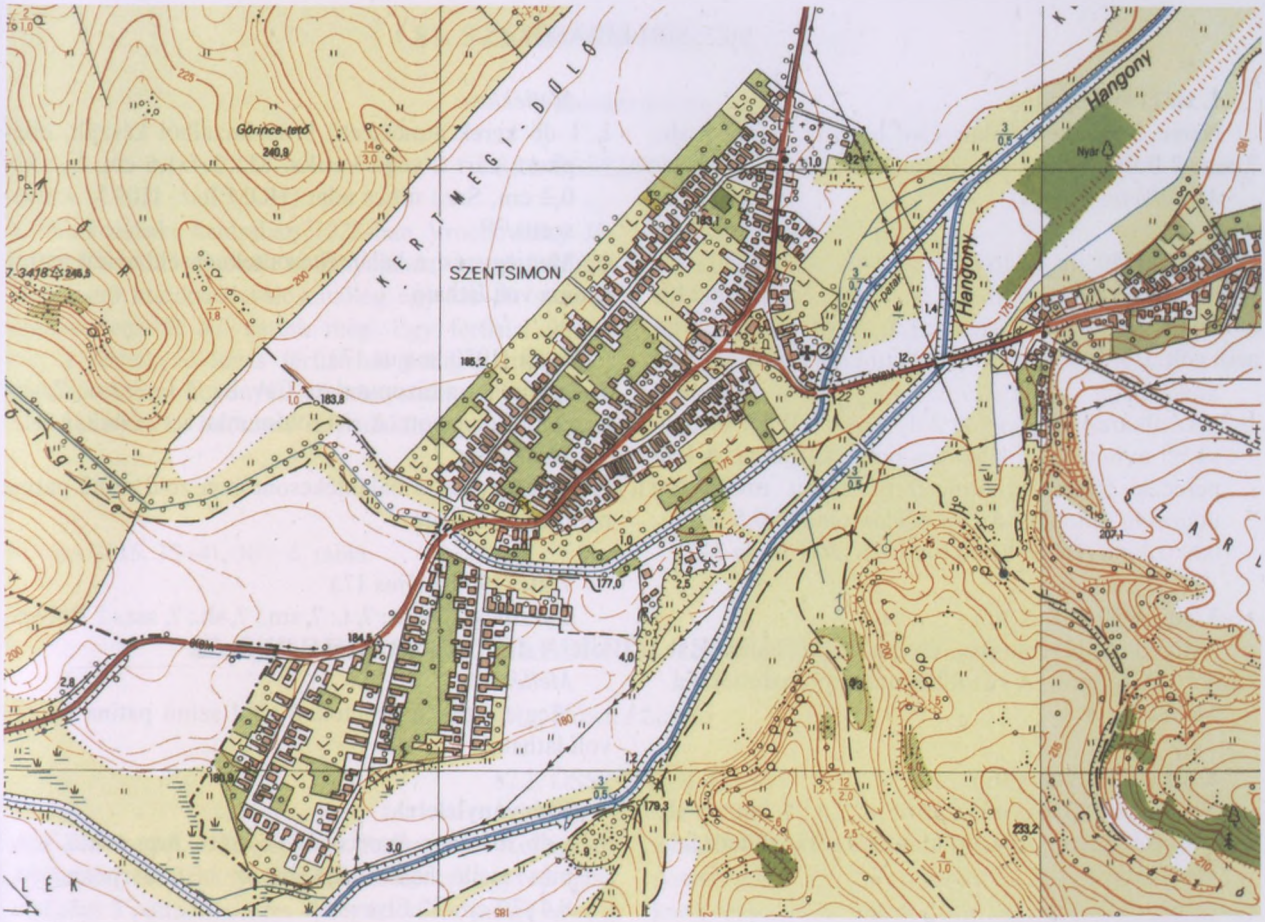

131. kép. Szentsimon, Ózd felé eső településrész (1:10 000)

egyik váz mindkét alkarjának csontjain volt 1-1 állatfejes bronz karperec. Az előkerült sírokról május 16-án Csomor Ernő plébános értesítette a Borsod-Miskolci Múzeumot.[1236] A helyszínre május 17-én Megay Géza szállt ki, aki ott a felszínen fekvő emberi csontokat is megfigyelt, egy helyen pedig – a munkások által másodlagos helyre összehordva – földdel letakarva ugyancsak több emberi csontot talált. Itt két váz koponyáját ki is bontotta a földkupacból, melyeknél a halántékcsontok zöld patinával voltak borítva. Az egyik koponya közelében pedig a későbbiekben megtalált 1 db S-végű karikát. Itt került elő továbbá egy gyermek vázának néhány, ugyancsak zöld patinás csontja is. Megay helyszíni megfigyelése szerint a karpereceket tartalmazó sír és az előkerült további 4-5 temetkezés között 5 méter, a munkások által másodlagos helyre összehordott csontok és a karpereces sír között pedig kb. 8 méter távolság volt. Ez utóbbi mintegy 50 cm mélyen került elő, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben, Ny–K-i tájolással, csakúgy, mint a többi 4-5 sírban talált csontváz.[1237] A helyszínen megtudta azt is, hogy 1907-ben a lelőhely melletti úttest építése során is kerültek már elő sírok. Sajnos a lelőhely feltárására akkor nem volt lehetőség, a tulajdonosok azonban ígéretet tettek rá, hogy a földmunka folytatását jelzik majd a múzeumnak.[1238]

A leletkataszter ide sorol továbbá egy karperecet, pántgyűrűt és egy I. István (1000–1038) érmét is,[1239] melyek azonban ma már nem lelhetők fel.[1240] A régészeti és az antropológiai leletanyag fennmaradt része a Herman Ottó Múzeumban található.

[1236] HOM R. A. 153-1950.
[1237] HOM R. A. 751-69.
[1238] Megay 1956, 17.
[1239] Fék 1037. sz.
[1240] K. Végh 1970, 79.

80.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1950. április)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dúlták fel.
Melléklete: ?

2. sír (1950. május 16.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt földmunka során dúlták fel.
Mellékletei:
1–2. Az alkarcsontokon volt 2 db Kovács 1994, 4a típusú,[1241] nyitott végű állatfejes bronz karperec. A karperecek félköríves átmetszetű szárai rovátkolást utánzóan öntöttek. Az ép példány m.: 7×6,5 cm, v.: 0,6×0,4 cm (HOM ltsz. 1109.1–2.) [*208. tábla 1–2*].

3. sír (1950. május 16.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dúlták fel.
Melléklete: ?

4. sír (1950. május 16.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dúlták fel.
Melléklete: ?

5. sír (1950. május 17.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dúlták fel.
Melléklete:
1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,4×1,6 cm, hv.: kb. 0,2 cm, Ssz.: nincs adat (HOM ltsz. 1109.3. – elveszett).[1242]
Megjegyzés: a halántékcsontokon zöld színű patina nyoma volt látható.

6. sír (1950. május 17.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dúlták fel.
Melléklete: ?
Megjegyzés: a halántékcsontokon zöld színű patina nyoma volt látható.

7. sír (1950. május 17.)
Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dúlták fel.
Melléklete: ?
Megjegyzés: a csontokon zöld színű patina nyoma volt látható.

Szórványleletek:
1. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő, egymás mellé hajló végű bronz huzalkarperec. M.: 8,4×7,7 cm.[1243] Elveszett.
2. 1 db nyitott, egymásra hajló végű pántgyűrű. M.: 2,6×2,5 cm.[1244] Elveszett.
3. 1 db I. István (1000–1038) érme.[1245] Elveszett.

80.3. ÉRTÉKELÉS

A domb legmagasabb pontja az úttest vonalában helyezkedett el, így annak építésekor gyakorlatilag kettévágták az ott található lelőhelyet.[1246] Megay helyszíni megfigyelése szerint összesen kb. 6 sír kerülhetett elő a munkálatok során,[1247] ehhez sorolható még az 1950 áprilisában előkerült, valamint az 1907-ben, útépítés során megtalált bizonytalan számú sír. A temető szegényes leletanyagú, valószínűleg egy 11. századi falusias közösségre utal.

80.4. IRODALOM

Fék 1037. sz.; Fehér 1957, 289; K. Végh 1970, 79; HOM R. A. 153-1950.; 375-68.; 751-69.; MNM R. A. 322. Sz. V.

1241 Kovács 1994, 126.
1242 K. Végh 1970, 93, I. tábla 10; Fehér 1957, 289, T. XXXIII/1.
1243 Fehér 1957, 289, T. XXXIII/6.
1244 Fehér 1957, 289, T. XXXIII/5.
1245 Fehér 1957, 289, T. XXXIII/4.
1246 HOM R. A. 751-69.
1247 HOM R. A. 751-69.

81. SZERENCS-KÁCSA-DŰLŐ

Kovács László

81.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A város északi határában 1928-ban Vruchovszky Józsefnek a kácsa-dűlőbeli kőbányájához vezető földútját kiszélesítő munkásai valószínűleg egy kis 10. századi szállási temetőt bolygattak meg. Egy férfisírt feldúltak, a következő lovas férfisírból pedig a tulajdonos csak az emberi koponyát, 18 aranyozott ezüst övdíszt: az öv csatját, 12 áttöréses szív alakú, 4 pajzs alakú és egy ugyanilyen, de áttöréses övveretét, végezetül egy nyílcsúcs tüskéjét mentette meg. A kalandos sorsú övdíszekből csak 11 áttöréses – 10 szív és 1 pajzs alakú – példány maradt meg a kassai múzeumban. A különleges virágbimbós díszítésű övveretkészlet a honfoglalás kori leletanyag legarchaikusabb csoportjába tartozik.

81.2. IRODALOM

Kovács 2015, 35–41, 307: 6. tábla.

82. SZERENCS, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

Kovács László

82.1. ÖSSZEFOGLALÁS

1907-ben került a Sárospataki Református Kollégium gyűjteményébe Vitányi Bertalan szerencsi ügyvéd ajándékaként 3 palmettadíszes – két áttöréses széles és egy keskeny – bronz kantárszíj- vagy övveret, egy oldalpálcás zabla, végezetül egy háromszög alakú, dudoros nyakú, keresztben álló téglalap alakú fülű kengyelpár. Amennyiben a vereteket kantárszíjról származtatjuk, akkor a leletegyüttes egy 10. századi női sír mellékleteinek maradványa lehet, amelybe a magyarokétól eltérő típusú kengyelpár nyugat-európai zsákmányból kerülhetett.

82.2. IRODALOM

Kovács 2015, 44–45, 308–309: 7–8. tábla.

83. SZERENCS-LAJOS KÖZ 2.

Kovács László

83.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A református templom mellett kertrendezéssel kapcsolatos földelhordás közben 1967-ben néhány sírt bolygattak meg, amelyek leleteit, köztük 11. századi denárokat, dr. Petrikovits László szerezte meg. A helyszínre vonuló K. Végh Katalin megállapította, hogy a templom körüli temető Árpád- és középkori temetkezései láttak napvilágot. 2011-ben az épület nyugati oldalán a templomkerten belül húzott kutatóárokban a temető 11–16. század közé keltezhető újabb 60, illetőleg a kerítőfalon kívül ásott kutatóárokban további 60-70 sírja bukkant fel. Sajnos, a 11. századi pénzek meghatározás nélkül kallódtak el, pedig e korai sírok egy falusi temetőnek vagy a gótikus templom elődje templom körüli temetőjének megbolygatását tanúsítva, a város korai történetének fontos emlékei lehettek volna.

83.2. IRODALOM

Kovács 2015, 42–43.

84. SZIKSZÓ-VADÁSZ PATAK PARTJA

84.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1979. július 20-án Ádám István szikszói tanár értesítette az Alsóvadász-Várdombon feltárást folytató Simán Katalint, hogy a Vadász patak keleti oldalán található É–D-i irányú ovális dombon nyitott homokbányában egy csontvázas sír került elő [*132. kép*]. Simán Katalin még aznap megtekintette a helyszínt, ahol ekkor már csupán a sír helyét tudta megfigyelni, szerencsére azonban az előkerült emberi és lócsontokat, valamint egy töredékes szablyát, kengyel- és zablatöredéket a találók átadtak neki. Lehetősége nyílt ugyanakkor a sírtól mintegy 6-8 méterre, a homokbánya falában két egymásba helyezett agyagedényt kibontani. Homokkitermelés során augusztus végén egy újabb sír került elő, ennek nyomán 1979. augusztus 27–31. között Wolf Mária vezetésével folyt leletmentő ásatás a területen, melynek alkalmával feltárták a 2. számú temetkezést, illetve egy további objektumot is. A régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található,[1248] az 1. sír anyaga azonban a Herman Ottó Múzeum 1980. évi költözésekor elveszett.[1249]

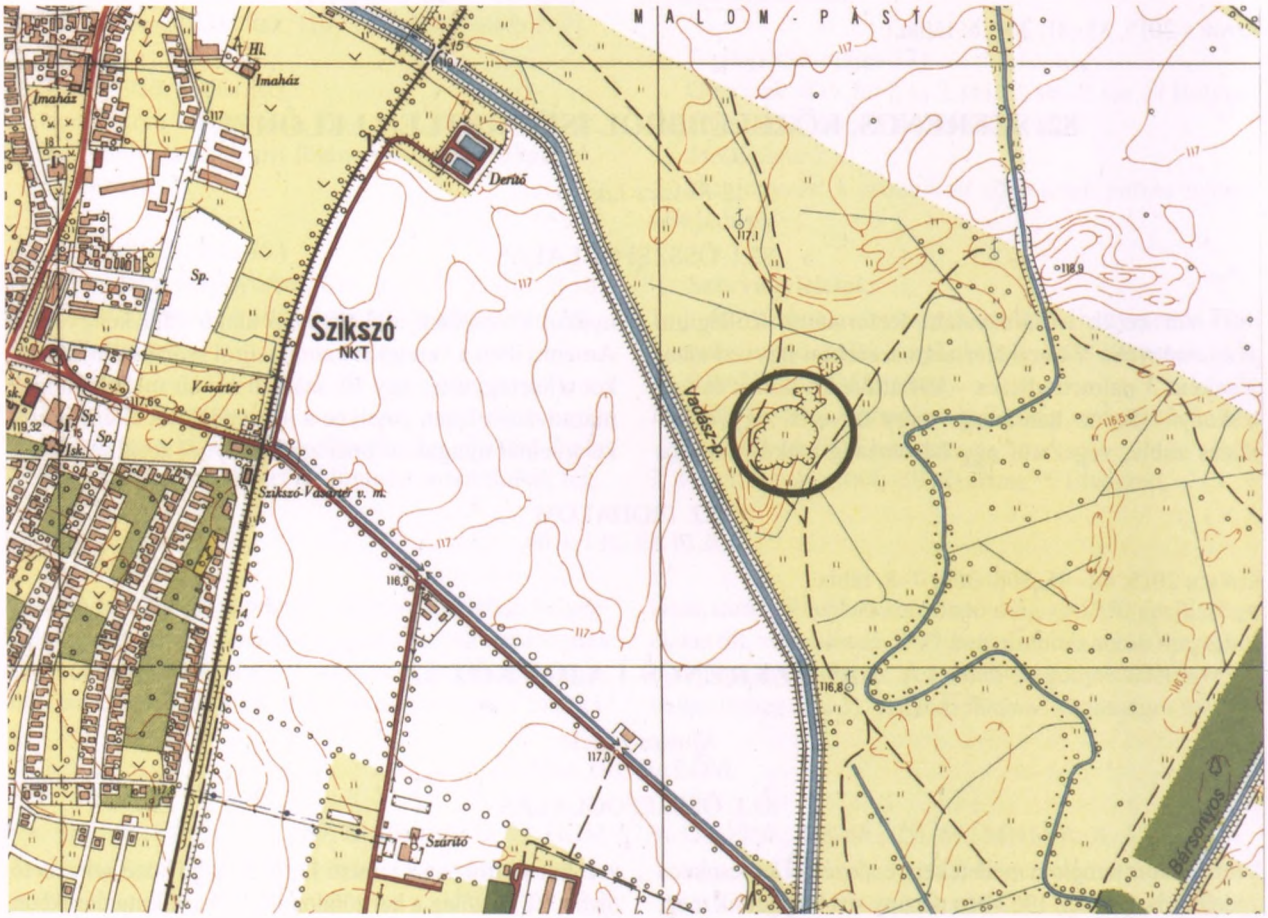

132. kép. Szikszó-Vadász patak partja (1:10 000)

[1248] Wolf 1989, 155.
[1249] Wolf 1993, 546.

84.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1979. július 20.)

Férfi.[1250] Csv. h.: ?, t.: Ny–K, kb. 231°, sm.: kb. 70 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Homokbányászás során a sírt teljesen feldúlták. A sírban ló koponyája és lábcsontjai is voltak.

Mellékletei:

1. 1 db töredékes szablya (HOM ltsz. 82.6.1. – elveszett).
2. 1 db kengyel (HOM ltsz. 82.6.2. – elveszett).
3. 1 db zabla (HOM ltsz. 82.6.3. – elveszett).
4. A lókoponya mosása során került elő egy vastárgy töredéke, mely feltehetően tegez vasalása volt.[1251]

2. sír (1979. augusztus 28.) [*208. tábla 3*]

Nő.[1252] Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, kb. 316°, sm.: 73 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A homokbányászás során előkerült sírt csaknem teljesen feldúlták, *in situ* helyzetben csak a lábszár és lábfej csontjai maradtak meg.

Mellékletei:

1–2. A lábszárcsontok környékén[1253] került elő egy karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyelpár. Az egyik kengyel füle enyhén legyező alakú, mely gombos nyakkal kapcsolódott a kengyel félköríves átmetszetű száraihoz. Talpalója enyhén domború, három bordával erősített. A másik kengyel is hasonló, de füle hiányzik. M.: 17×10,5, illetve 14,8×11,4 cm (HOM ltsz. 82.6.4–5.) [*209. tábla*].

3. Ugyanott helyezkedett el 1 db tört, négyzetes átmetszetű, élein taréjos kiképzésű, szimmetrikus szájvasainak végén két, egymásra merőleges tengelyű áttöréssel rendelkező oldalpálcás zabla. A szájvasak belső áttöréseibe kapcsolódnak az összeszűkülő rész után kiszélesedő füleikkel az egyenes oldalpálcák. H.: 20,2 cm, a szájvasak h.: 11 cm, az oldalpálcák h.: 11,4, illetve 11,3 cm (HOM ltsz. 82.6.6.) [*208. tábla 4, 263. tábla 2*].

84.3. ÉRTÉKELÉS

A sírok környezetének vizsgálata „*nem adott semmiféle támpontot arra nézve* [...], *hogy az előkerült két síron kívül voltak-e további sírok* [...] *a* [...] *dombon.*"[1254] A megkutatott felület nagysága miatt azonban nyitva kell hagynunk a kérdést, hogy a temetőnek maradhattak-e még földben lévő sírjai. Feltárásra került ugyanakkor egy agyagedényekből és malomkövekből álló, határjelként értelmezhető objektum, mely összefüggésben állhatott a feltárt sírokkal [*133. kép*].[1255]

A sírok tájolása a bolygatás miatt csupán hozzávetőlegesen ismert, azonban úgy tűnik, az nagyobb eltérést mutatott a korszakban általános Ny–K-i főiránytól; s különösen a 2. sír esetében igaz ez. Sajnos a sírgödrökről sem rendelkezünk megfelelő információkkal, s az egyes tárgyak fekvése sem ismert pontosan. Az előkerült két sír mindegyike *lovas temetkezés* volt, az elsőben lócsontok is voltak, míg a másodikban csak lószerszámok, s noha a sírt feldúlták, a lócsontok meglétére vélhetően emlékeztek volna a találók, mint erről az 1. sírnál is beszámoltak, illetve megőrizték azok részeit. Utóbbi sír leletanyaga sajnos elveszett, a kengyelek és a zabla típusa így nem ismert. A 2. sírból egy *karoling-normann típusú kengyelpár* került elő, melyet a lábszárakhoz helyeztek a temetés során. A *zabla* szájvasainak taréjos kialakítása a ló könnyebb irányíthatóságát szolgálta, hasonló oldalpálcás zabla másutt is felbukkan a korszak leletanyagában.[1256] Az 1. sírból előkerült *szablya* töredékei sajnos a feltárást követő évben elvesztek,[1257] így az a fegyverek hiteles példányai közé nem vehető fel.[1258] Az 1. sírból a lókoponya mosásakor előkerült egy vastárgy töredéke, mely egykor feltehetően *tegez* vasalása volt.[1259]

Az egykori közösség jellegét két sír alapján nehéz lenne megítélni, ugyanakkor az ismert adatok alapján talán ezek a sírok is azok sorába illeszkednek, ahol a temetőket lovas vagy lószerszámos sírok is jellemzik, azonban a fegyverek megléte mellett ékszerek, ruha-, öv- vagy lószerszámdíszek – legalábbis jelentős száma – nélkül. Az első sír esetében a szablya és a tegez veretének (?) darabkája férfi elhunytra utal, s amennyiben a 2. sír esetében a nem meghatározása[1260] helyes, akkor az

[1250] Wolf 1989, 155.
[1251] Wolf 1993, 546.
[1252] Wolf 1989, 155.
[1253] A sírrajz alapján ezek a lábszárcsontok alsó végeinél voltak, míg a találó elmondása azok térd környéki helyzetét határozta meg: Wolf 1993, 545.
[1254] Wolf 1993, 547.
[1255] Wolf 1993, 547–548.
[1256] Dienes 1966, 216.
[1257] Wolf 1993, 546.
[1258] Kovács 1995, 176.
[1259] Wolf 1993, 546.
[1260] Wolf 1989, 155.

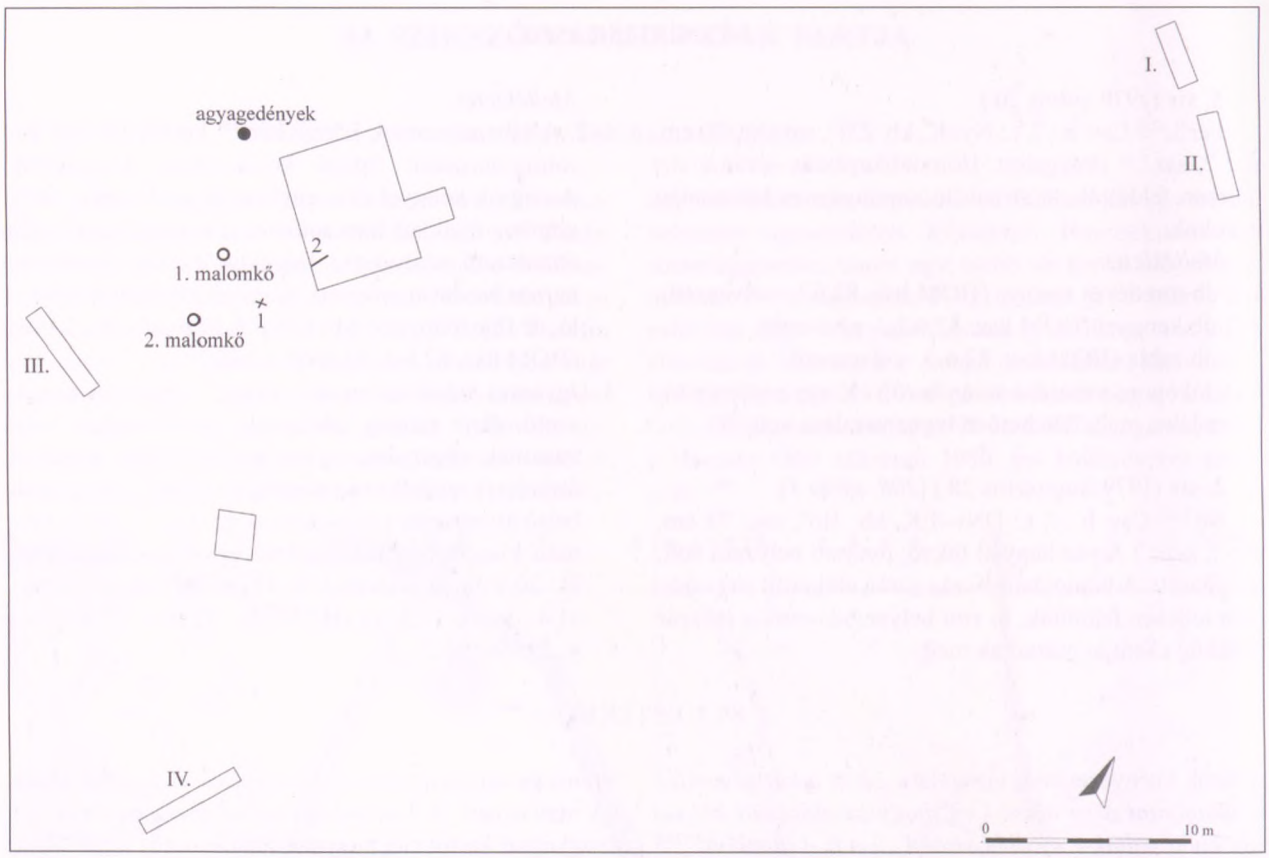

133. kép. Szikszó-Vadász patak partja

egy férfi- és egy női temetkezés akár egy természetes nemi arányokat mutató közösség temetőjének kezdeti nyoma is lehetett. Természetesen nem ismerjük, maradhattak-e sírok feltáratlanul, vagy pusztulhattak-e el.

A sírok keltezésében – az esetleges negatív érvek mellett – az egyedüli támpontot a karoling-normann típusú kengyelpár jelentheti. A tárgytípus feldolgozása[1261] óta gyarapodott a leletek sora, az újabb elemzések felvetették a típus teljes 10. századi használatának lehetőségét is,[1262] így az e századot meghatározó földbe kerülésen felül további adattal nem szolgálhat. A feltehetően határjelként elásott tárgyak a 10. század végét, 11. század elejét jelölik ki.[1263]

84.4. IRODALOM

Wolf 1980; Wolf 1980a; Wolf 1993, 545–547; HOM R. A. 1478-81.; MNM R. A. XIII.169/1981.

[1261] Mesterházy 1981; Kovács 1985.
[1262] Balogh 2003, 287–288.
[1263] Wolf 1993, 548.

85. SZINYÉR
(Svinice, Sl.)

85.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1902-ben a település határában [*134. kép*] szőlő aláforgatás során egy gazdag női sírra bukkantak, melyet azonban valószínűleg teljesen feldúltak a találók. A sírból előkerült leletek egy részét Székely Albert gyűjtötte össze, melyek saját gyűjteményébe kerültek, míg más részük elkallódott.[1264]

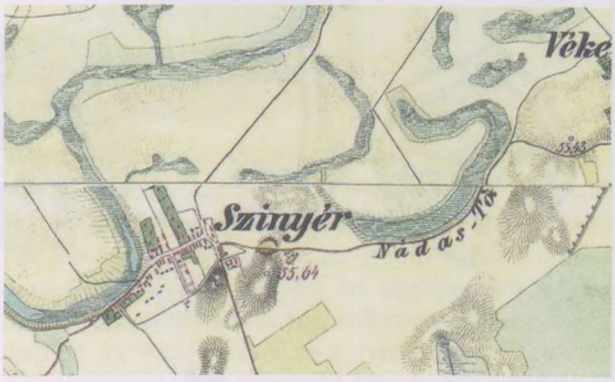

134. kép. Szinyér a II. katonai felmérés térképén

85.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1902) [*135. kép*]

Nő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt valószínűleg teljesen feldúlták.

Mellékletei:

1. 1 db kiszélesedően lekerekített végű, 1-1 ponton átlyukasztott rosszezüst pántkarperec. Átm.: kb. 6,3 cm, sz.: 1,4–1 cm.
2. 1 db rosszezüstből öntött, kerek rozettás lószerszámveret. Hátoldalán 3 elhajlított végű szeg található. Átm.: kb. 3,1 cm.
3. 1 db rosszezüstből öntött, kerek rozettás lószerszámveret. Hátoldalán 3 elhajlított végű szeg található, ebből az egyiket ellentett lemezkével ellátott szegeccsé alakították. Átm.: kb. 3,1 cm.
4. 1 db rosszezüstből öntött rozettás kisszíjvég. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: kb. 3,1×1,9 cm.
5. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasakkal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak végein lévő, egymásra merőleges tengelyű áttörések közül a belsőkbe kapcsolódnak trapéz alakú, majd összeszűkülő rész után téglalap alakúvá váló füleikkel a dudoros kialakítású oldalpálcák. A szájvasak h. kb.: 11,1, illetve 10,2 cm, az oldalpálcák h.: 12, illetve 11,7 cm.

85.3. ÉRTÉKELÉS

Mivel az előkerült sír környezetének kutatása nem történt meg,[1265] ezért nyitva kell hagynunk a kérdést, vajon egyetlen 10. századi sírt rejtett-e a terület, avagy ott egy hasonló korú temető elhelyezkedésével számolhatunk.

85.4. IRODALOM

Hampel 1907, 144–145; Fék 892. sz.; Révész 2001, 63; Nevizánsky–Košta 2009, 328.

[1264] Hampel 1907, 144–145; Nevizánsky–Košta 2009, 328.
[1265] Révész 1991, 624.

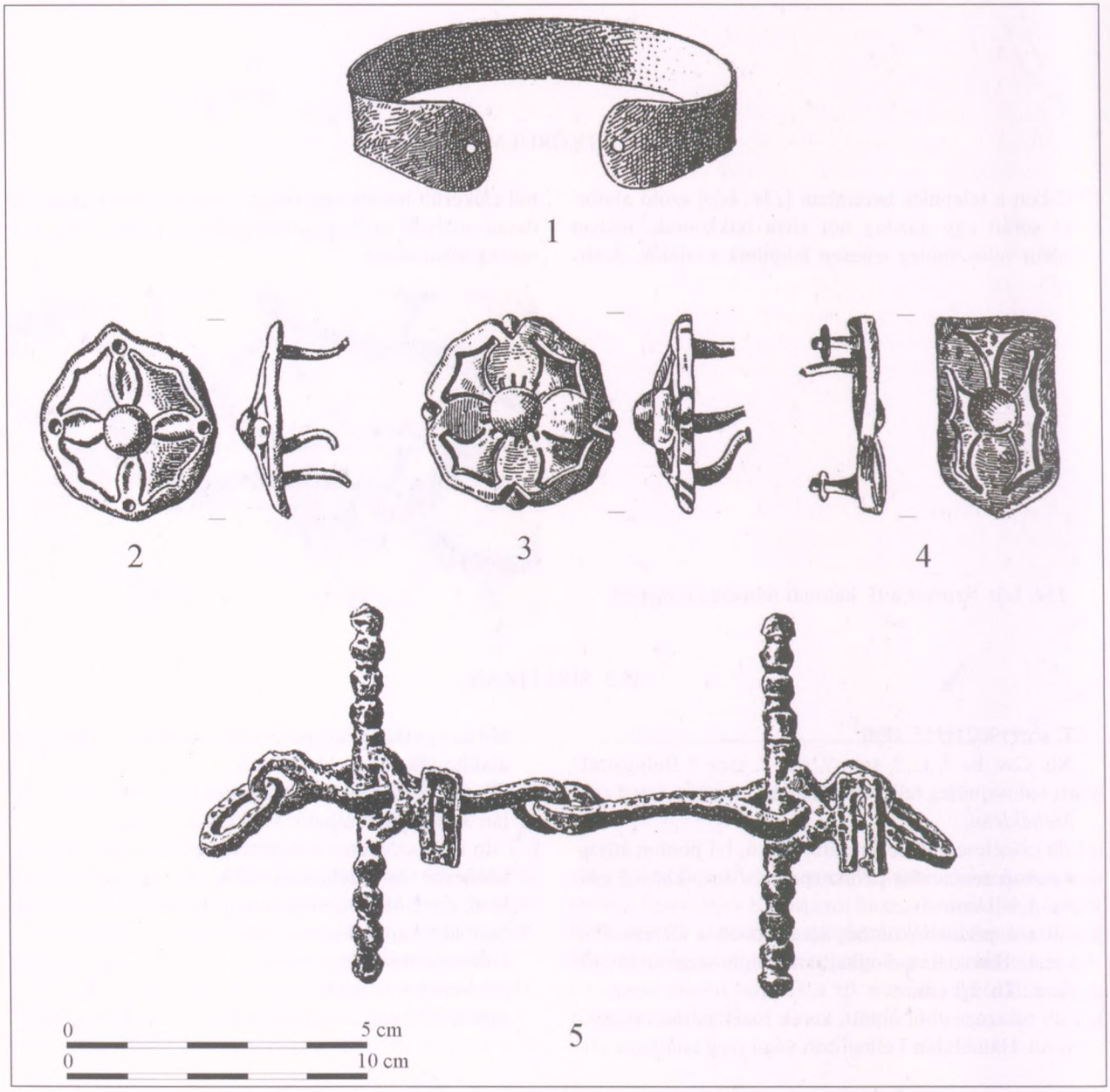

135. kép. Szinyér, a sírból előkerült leletek

86. SZOMOTOR-HEGYILEGELŐ I. (Somotor, Sl.)

86.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1954 májusában a Szomotor-hegység déli, délnyugati részén, a Bodrog sík vidékére ereszkedő lankás terület északkeleti részén, a Hegyilegelő 559. számú parcelláján földmunka során kora Árpád-kori temetkezéseket bolygattak meg [*136. kép*].[1266] Ezt követően Pásztor János vezetésével 3 szondában összesen 35 sír került

[1266] Pastor 1955, 276; Pastor 1955a, 141; Hanuliak 1991, 77.

feltárására.[1267] A további kutatások során 1958-ig az elsőként megnyitott felülethez délnyugati és északkeleti irányban csatlakozóan egy 11–12. századi soros jellegű temető részletét dokumentálták, valamint feltártak egy 12–16. század között használt templom körüli temetőrészt is. A leletanyag a kassai Kelet-szlovákiai Múzeum gyűjteményében található.

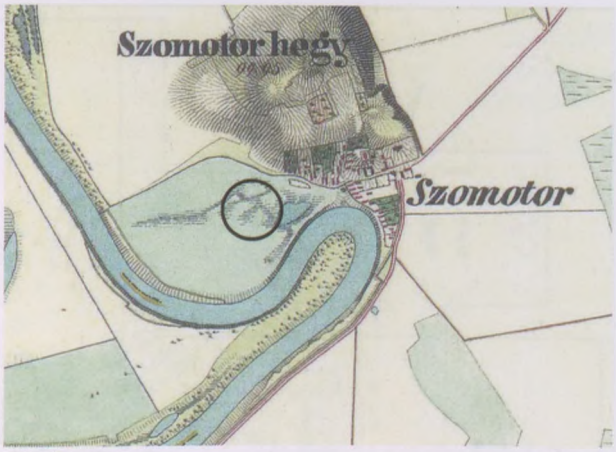

136. kép. Szomotor-Hegyilegelő I., a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

86.2. ÉRTÉKELÉS

1954–1955-ben 54, majd 1958-ig még további 10 sírt tártak fel a temetőben Pásztor János vezetésével. Sajnálatos módon a temetőt nem lehetett teljesen lehatárolni, így az a 64 megismert sírral csupán részlegesen feltárt, egykori sírszáma 100 körül lehetett.[1268] Egyedül a feltárt terület északi felének nyugati sarkában és megközelítőleges középső részén lehetett megfelelő nagyságú területet megvizsgálni, így széle ott nagy valószínűséggel meghatározható, s talán ugyancsak elérte a kutatás a temető délkeleti végét is [*137. kép*].

Az elsőként feltárt 35 sír között 11 férfi, 8 nő, 11 gyermek és 5 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező személy volt.[1269] Pásztor János elsődleges meghatározása szerint a temetőben 1 bizonytalan eseten felül 19 gyermek, 21 nő, 20 férfi és 3 felnőtt sírja került elő összesen.[1270] Az elsőként feltárt 35 váz közül 3 is robosztusabb, 170-180 cm-es testmagasságú személyé volt.[1271]

Az elhunytakat a korszakban általános, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el, egyetlen zsugorított helyzetű személy (56.) kivételével. Nagyobb eltérések mutatkoztak a felső végtagok fekvését illetően, ahol 7 különböző változat volt megfigyelhető, a sírok 31,3%-ában.[1272] A végtagok közül az egyik vagy másik láb térdben történő behajlítása 4 sírban volt dokumentálható (4., 8., 18., 34.).[1273]

A *sírgödrök* az ismert esetekben téglalap alakú vagy hosszúkás aknasírok voltak. *Mélységük* sajnos a temető területét az évszázadok alatt ért nagymértékű eróziós folyamatok miatt sokszor nem volt pontosan megállapítható.[1274] Az ismert esetekben a gyermekek és a csecsemők vonatkozásában csupán 50-100 cm, míg a férfiaknál egészen a 2 méteres mélységet is elérhették.[1275]

Tájolásuk tekintetében a korszakra jellemző Ny–K-i irányítást (kb. 79–90° között)[1276] mindössze a feltárt terület északkeleti szélén fekvő 3 sír képviseli (49., 54., 60.).[1277] A leggyakrabban megközelítőleg szabályos, D–É-i irányú (kb. 175–185° között) sírgödrökbe fektették az elhunytakat, fejükkel délen. Ezek közé sorolható a 2–5., 9–17., 30–31., 33., 35., 52., 55., 57. és valószínűleg a 6–7. sír is. A déli iránytól a sírok általában nyugat felé tértek el.[1278] Kb. 11 fokos egységek szerint felosztva azokat, az alábbi csoportokat tudtam meghatározni. A déli irányhoz legközelebb a kb. 159–170° közé tájolt temetkezések vannak (8., 18., továbbá feltételesen a sírgödör tengelye alapján: 38., 48., 50.). Ezt követik a kb. 147–158° közé irányított sírok (feltételesen ide sorolva a sírgödör tengelye alapján: 44–45.), majd a kb. 135–146° között elhelyezkedők (19., 26., 28–29., 32., 36–37., 41., 47., továbbá feltételesen a sírgödör tengelye alapján: 39., 51.). A következő csoport a kb. 123–134° közti esetek (21., 24.,

[1267] Pastor 1955, 276.
[1268] Hanuliak 1991, 77.
[1269] Pastor 1955, 282.
[1270] Hanuliak 1991, 85.
[1271] Pastor 1955, 277.
[1272] Hanuliak 1991, 97.
[1273] Hanuliak 1991, 78.
[1274] Hanuliak 1991, 97.
[1275] Pastor 1955, 276; Pastor 1955a, 142.
[1276] A tájolási értékeket Dienes István és Kovács László módszeréhez (Kovács 2016, 366, 70. jegyzet) hasonlóan északról az óramutató járásával ellentétes irányban adtam meg.
[1277] Hanuliak 1991, 79.
[1278] Pastor 1955, 276.

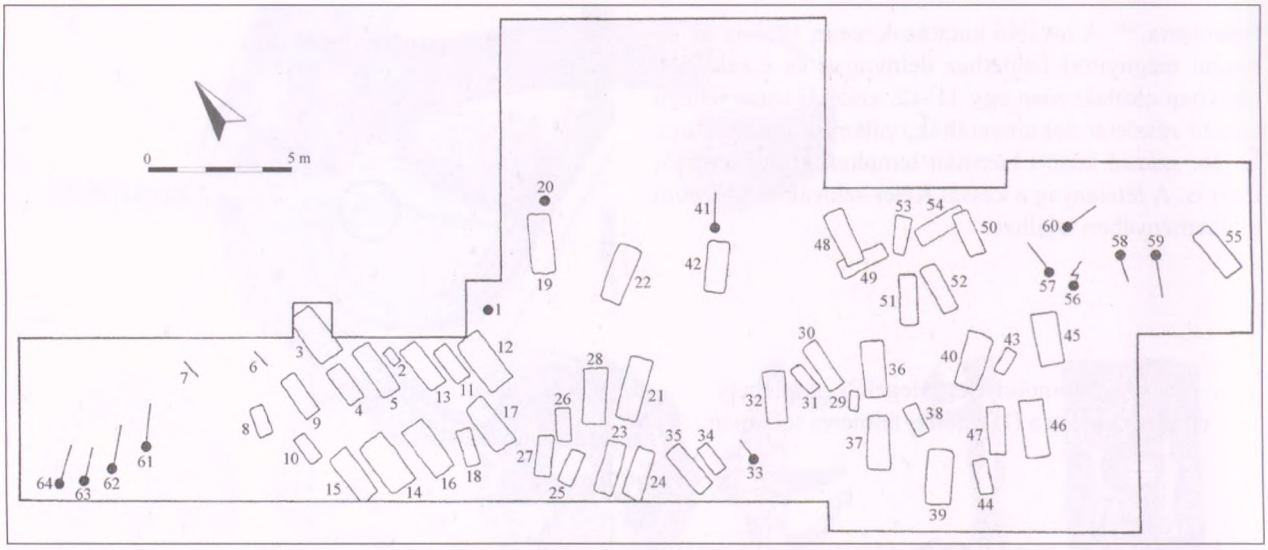

137. kép. Szomotor-Hegyilegelő I., a feltárt terület

27., 56., 61–64., továbbá feltételesen a sírgödör tengelye alapján: 42., 53.) és a kb. 111–122° közé tájolt sírok (22., 25., továbbá feltételesen a sírgödör tengelye alapján: 40., 43.). Ellentétes, É–D-i tájolással 1 személyt temettek el (34.), míg további 3 sírban ÉK–DNy-i (kb. 327–338° között) volt a tájolás (46., 58–59.).[1279] A csoportokat ábrázoló térképre [*138. kép 1*] pillantva természetesen azonnal látható, hogy az eltérések mértéke sok esetben minimális volt csupán az általam bizonyos fokig szubjektíven elválasztott csoportok egyes tagjai között, de reményeim szerint a tendenciákat azért így is tükrözik. Ezek az irányítások valamilyen mértékig feltehetően jellemeztek 1-1 közösségen belüli kisebb csoportot (a terepviszonyok kényszerítő ereje talán ebben az esetben elvethető, hiszen a nyugati tájolású sírok mellé/fölé a későbbiekben azokra merőleges tengelyű sírgödröket ástak). Erre mutathat, hogy az egyes tájolások megfigyelhetően kirajzolnak bizonyos csoportokat a temetőben. Így egy sűrűbben elhelyezkedő temetkezésekből álló tömböt a feltárt terület nyugati szélén (61–64.) azonosíthatunk, továbbá tájolásuk szerint annak folytatását (?) a feltárt terület középső részének déli felén (21., 23–24.) találjuk. Közéjük ékelődik egy szabályos déli irányítású csoport (2–7., 9–17.). Egy harmadik egységet különíthetünk el a feltárt terület középső részén, de előbbieknél lazább szerkezetben elhelyezkedve (19., 26., 28–29., 32., 36–37., 41., 47., 39., 51.). A már említett szabályos déli irányítású csoport egy kissé íves, távolabbi sírsora pedig a 35., 33., 31., 30., 52., 57. és 55. sírokra tekintve rajzolódhat ki. Míg ezek többé-kevésbé szabályos sorokban vagy soroknak (is) tekinthető vonalban helyezkednek el, addig a három Ny–K-i tájolású temetkezés tengelyük szerint egymás mögött fekszik. Ha nem csupán ez a három sír volt ebben az irányításban a temetőben, akkor a csoport további tagjait a feltárt terület határai alapján valószínűleg északkeleti irányban kereshetnénk. Az előbbieket vágó két temetkezés egy további harmadikkal kiegészítve jelezhet egy csaknem azonosan – kb. 159–170° közé – tájolt sírcsoportot (38., 48., 50.). Egy további egység határozható talán meg a három É–D-i irányítású sír alapján is (46., 58–59.).

A soros jellegű[1280] temetőben tehát a szabályos sorokat, sorkezdeményeket (?) alkotó temetkezések (pl. 14–17. vagy 37., 46–47.) mellett talán csoportokban történő temetkezéseket is feltételezhetünk, melyek főként a tájolások alapján rajzolódhatnak ki. Ugyanakkor a mereven lehatárolható csoportok ellen szólhat, hogy az egymás mellett elhelyezkedő 46–47. számú sírban azonos típusú kőkonstrukció volt, ugyanakkor az elhunytak sírgödörbe fektetése már ellentétes irányban történt.

Az irányítások nagyfokú változatossága mellett ki kell emelni a kőpakolásos sírokat is. Összesen 12 sírban (14., 21., 28., 30., 36–37., 39., 45., 46., 47., 52., 55.) volt megfigyelhető, hogy a temetés alkalmával, a sír behantolása során különböző köveket is felhasználtak [*138. kép 2.*].[1281] Ezeket a sírokat többségében a déli vagy délnyugati irányhoz tájolták. Az előkerült kövek között részben

[1279] Pastor 1955, 276; Hanuliak 1991, 79.
[1280] Pastor 1955, 276.
[1281] Hanuliak 1991, 79–80, *Obr.* 5.

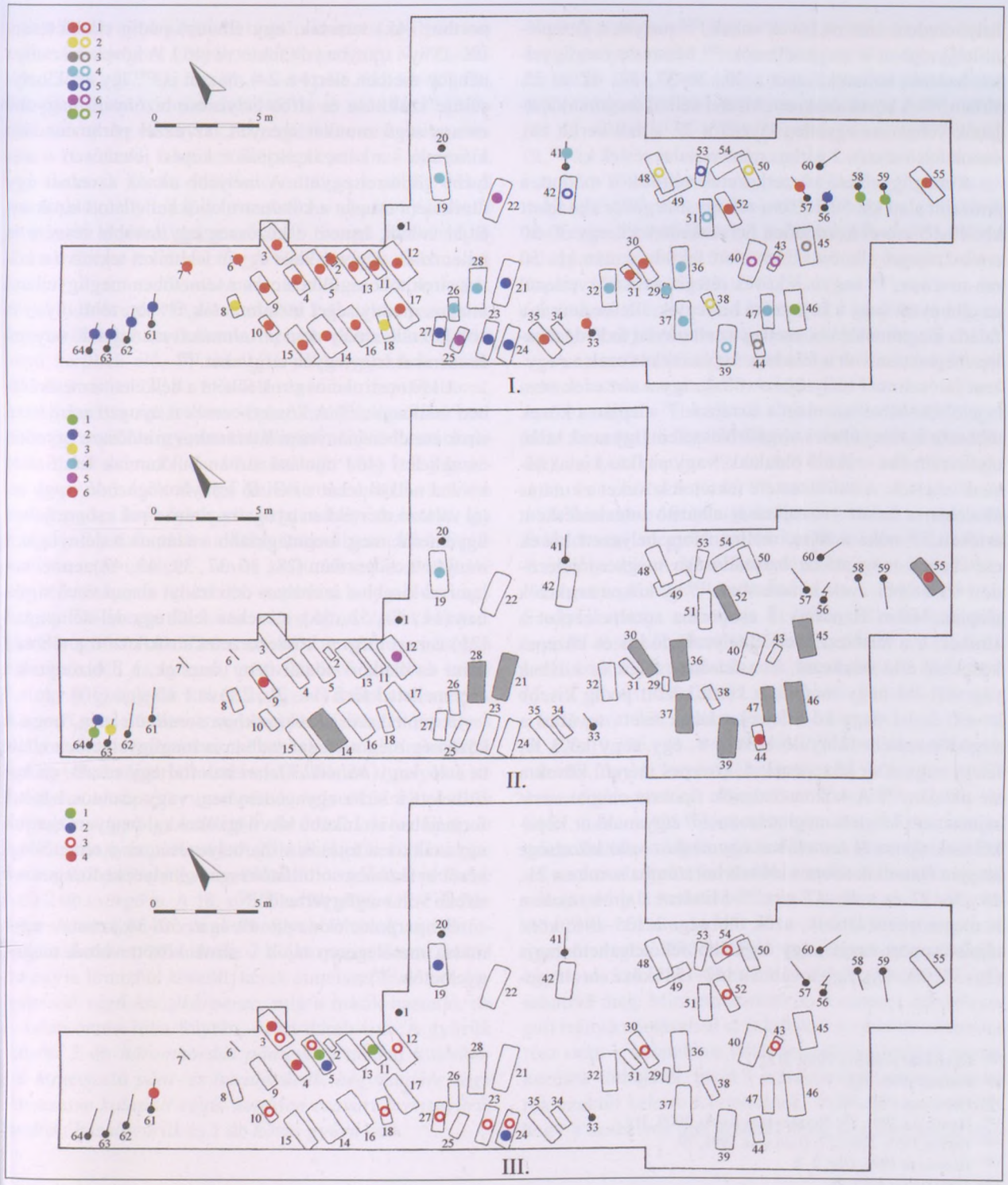

138. kép. Szomotor-Hegyilegelő I. temető, 1: A tájolások fő csoportjai (üres karikával jelölve a temetőtérképen látható sírgödör irányítása alapján ide sorolható sírt): D–É kb. 175–185° (1), kb. 159–170° (2), kb. 147–158° (3), kb. 135–146° (4), kb. 123–134° (5), kb. 111–122° (6), kb. 236–246° (7). 2: A kőpakolásos sírok (szürke alapszín) és 11. századi érméket tartalmazó sírok a temetőben: I. István (1), Orseolo Péter (2), I. András (3), Salamon (4), I. Géza (5), I. László (6). 3: Fluorit- (1) és fóliás (2) gyöngyöket, sima (3) és bordázott (4) S-végű karikákat tartalmazó sírok a temetőben

helyi eredetű andezit kövek voltak,[1282] melyek a Zempléni-hegységben is megtalálhatók.[1283] Másrészt megfigyeltek hasonló homokköveket a 30., 36–37., 39., 45. és 55. sírban.[1284] A kövek csaknem kivétel nélkül megmunkálatlanok voltak, az egyetlen kivétel a 39. sírból került elő, ennek felső részén 2 párhuzamos vonalat vésték ki.[1285]

A megfigyelhető kőszerkezetek változatos módon, a járószint alatt kb. 50-100 cm-rel, így a sírgödör alja felett kb. 40-65 cm-el kezdődően helyezkedtek el, egy 30-50 cm-es réteget alkotva. Ezek alatt feküdt azután kb. 50 cm-re a váz,[1286] vagyis a köves réteget nem közvetlenül az elhunytra vagy a koporsóra helyezték, illetve nem is a faláda megtámasztása, esetleg az elhunytat fedő deszkalap megtartása volt a feladata. Ugyanakkor ezek az egykori járószintnél mélyebben voltak, így a sírt ezek nem is jelölték. Mivel azonban a sírrajzok[1287] alapján a kövek többször is túlnyúltak a sírgödrök szélein, így azok talán aljuk irányába szűkülő oldalúak, vagy padkás kialakításúak lehettek. A halott testére fektetett köveket a kutatás általában a halott visszajárását elhárító intézkedésként értékeli,[1288] noha a fejre, mellre, lábra helyezett kövek esetében a magyarázat helytállósága megkérdőjeleződött az utóbbi évek kutatásában.[1289] A kőkonstrukciók alapján Milan Hanuliak 5 csoportba sorolta ezeket a sírokat: 1. a felsőtest felett elhelyezkedő kis és közepes kövekből álló szerkezet; 2. a felsőtest felett és a lábak végeinél 1-1 nagy méretű, a kettő között pedig kisebb kövek; 3. 1-1 nagy kő a fej és a lábak felett, továbbá a sírgödör szélein túlnyúló kövek; 4. egy nagy kő a fej felett, vagy a sír közepénél; 5. közepes méretű kövek a sír oldalán.[1290] A kőkonstrukciók tipokronológiai sorát sajnos nem lehetett meghatározni,[1291] ugyanakkor kőpakolásuk típusa és temetőben egymáshoz való közelsége alapján Hanuliak azonos időbeli horizontba sorolta a 21., 28., 36–37. és a 46–47. sírt.[1292] Mindezt a sírok tájolása is megerősíteni látszik, azok többsége a 135–146° közé tájolt csoport tagja vagy legalább feltételezhető tagja (36–37., 39., 47.). Egy további a 147–158° közé sorolt csoporthoz (45.) tartozik, egy elhunyt pedig ellentétesen, ÉK–DNy-i irányba volt fektetve (46.). A kövek összsúlya néhány esetben elérte a 2-4 mázsát is,[1293] így azok helyszínre szállítása és sírba helyezése bizonyára nagyobb mennyiségű munkát igényelt, az ezzel párhuzamosan kiásandó – a korszak sírjaihoz képest jelentősen – mélyebb gödörrel együtt. A mélyebb aknák azonban úgy tűnik nem csupán a kőkonstrukciókkal ellátott sírok sajátjai voltak, hanem a közösség egy további részére is jellemzőek. Ugyanakkor egyéb leleteiket tekintve a köves sírok többségükben csak a temetőben megfigyelhető átlagos mennyiséget tartalmazták,[1294] sőt, több olyan is volt köztük, amely nem tartalmazott maradandó anyagú ékszereket vagy egyéb tárgyakat.[1295]

A kőkonstrukciós sírok főként a délkeleti temetőrészben találhatók.[1296] A kőszerkezetek a nyugati irányítású sírok esetében hiányozni látszanak, s mindössze egyetlen északkeleti (46.) tájolású sírban bukkannak fel. Szinte kivétel nélkül tehát a déli fő irányhoz igazodó, vagy attól változó mértékben nyugatra eltérő sírok csoportjában figyelhetők meg. Legmagasabb a számuk a délnyugatra irányított csoportban (28., 36–37., 39., 45., 47.), ennél valamivel kisebb a szabályos déli irányt alapul vevő sírokban (14., 30., 52., 55.), s ezeken felül egy dél-délnyugati (21.) ismert még. A kőszerkezetes sírok között a többség nemi és életkori adatai nem ismertek, a 8 bizonytalan eset mellett 3 férfi (14., 21., 28.) és 1 nő sírja (30.) van.

A temetkezési szokásokhoz sorolható még, hogy a közösség még a 11. században is megfigyelhetően ellátta *étel- vagy italmelléklettel* halottai egy részét, ez kerülhetett a sírba agyagedényben, vagy csontos húsétel formájában is. Inkább hitvilági okokkal magyarázhatjuk ugyanakkor a tojások sírba helyezését, ez a temető legkésőbbi fázisába sorolható részén elhelyezkedő 9. számú sírban volt megfigyelhető.[1297]

Szuperpozíciók az 48–49. és az 50–54. számú – egymásra merőlegesen tájolt – sírok között voltak megfigyelhetők.[1298]

[1282] Nevizánsky–Košta 2009, 313.
[1283] Pinczés 1998, 382.
[1284] Hanuliak 1991, 79.
[1285] Hanuliak 1991, 79; Nevizánsky–Košta 2009, 313.
[1286] Pastor 1955, 276–277; Hanuliak 1991, 79.
[1287] Hanuliak 1991, *Obr.* 2–3.
[1288] Tettmanati 1975, 95.
[1289] Kovács 2015, 366, 69. jegyzet.
[1290] Hanuliak 1991, 97.
[1291] Hanuliak 1991, 80.
[1292] Hanuliak 1991, 81.
[1293] Pastor 1955a, 142.
[1294] Hanuliak 1991, *Obr.* 5.
[1295] Pastor 1955, 277.
[1296] Hanuliak 1991, 103, *Obr.* 5.
[1297] Hanuliak 1991, 84.
[1298] Hanuliak 1991, 77.

A feltárt sírok közül 29 tartalmazott valamilyen maradandó anyagból készült mellékletet (3–5., 9–12., 18–19., 23–24., 27., 30., 36., 41., 43–44., 49., 51., 54–55., 59., 60–61., 63–64.), ami a sírok 45,3%-át teszi ki.[1299] [*210–213. tábla*]. Az elhunytak ékszerkészlete nem mutat eltérést a 11. századi falusias közösségek jellemző típusaitól. Az ékszerek között fülbevaló mindössze az 52. sírból került elő, melyben 2 db *huroksorral díszített fülbevaló* volt, ezek a sírból származó 2 db S-végű karikával alkottak ékszer-kombinációt. A fejékszerként viselt *sima, nyitott végű huzalkarikák*nak mindössze 2 sírból (44., 59.) 1-1 db és szórványként további 2 db példánya ismert, míg az *S-végű karikák*nak, melyek előbbiekkel együtt nem kerültek elő, 14 sírból 31 példánya dokumentált. Ebből 3 sírban (3., 4., 61.) volt végén bordázott változat, mindhárom a feltárt temetőrész északnyugati felében. Döntően nők és gyermekek/lányok sírjaiból származnak, darabszámuk 1 és 5 között volt. Meg kell jegyezni, hogy a 3-4 db S-végű karikát tartalmazó sírokban mindegyik a koponya egyik oldalán helyezkedett el, így ez jelen esetben talán inkább valamilyen eltérő fejékszerviseletre utalhat – ami a kulturális/etnikai különbség lehetőségét is felvetheti – semmint bolygatásra vagy a temetési szertartás során végrehajtott cselekményre. Az S-végű karikák főként a feltárt temetőrész középső részének déli és nyugati területén lévő sírokban találhatók. A gyöngyök között nagyobb számban ismertek ásványi eredetű *ametisztgyöngy*ök (5., 11., 18.), melyek a temetőben egymáshoz közel találhatók. *Aranyfóliás gyöngy*ök 3 női sírból ismertek (5., 19., 24.), melyek a temetőrész középső/nyugati részén helyezkednek el. 1 db *kéttagú rúdgyöngy* mellett 1 db *hasáb alakú, levágott sarkú* gyöngy ismert még. A 23. sírból előkerült *kockásra vagdalt felületű gyöngy*ökből álló nyakláncra fűzve volt 2 db *csörgő* is. A 18. sírból került elő *kauri*. Feltehetően valamilyen hitvilági szereppel bírhattak az állatfogak a sírokban. Mindössze 2 db karperec ismert, ebből az egyik bronzból készült, kerek átmetszetű, *nyitott, hegyesedő végű huzalkarperec*, míg a másik hasonló, de – talán öntési hiba folytán – zárt darab volt. A gyűrűk között 2 db *hárombordás pántgyűrű* mellett különböző átmetszetű *pánt- és huzalgyűrűk, hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű, sodrott huzalgyűrűk* és 1 db *köves gyűrű* van.

A temetés során több sírba helyeztek korabeli érméket is, melyek között I. István (1000–1038) és Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) (64.), I. András (1046–1060) (63.), Géza *dux* (1064–1074) (sz.), Salamon (1063–1074) (12.), I. Géza (1074–1077) (19.) és I. László (1077–1095) (9., 44., 55.) veretei voltak, egy bizonytalan típus mellett (36.).[1300] Helyzetük alapján obulusként[1301] az elhunyt szájába (9., 44., 64.), illetve jobb (55.) vagy bal (63.) kezébe, kezének környékére (?) kerültek, jellemzően 1 db-ot elhelyezve, kivéve a 64. sírnál, ahol az elhunyt 2 db-ot kapott. Döntően férfiak (36., 55., 63–64.) esetében, két felnőttkorú személy (9., 12.) mellett 1 nő (19.) és 1 gyermek (44.) sírjából ismert ez a szokás [*138. kép 3*].

A temető belső időrendjét tekintve Hanuliak 3 horizontot határozott meg.[1302] A legkorábbi sírok – véleménye – szerint a 11. század elejére keltezhetők,[1303] ezek közé tartoznak a Ny–K-i tájolású temetkezések (49., 54., 60.), melyek közül a 49. és az 54. felett helyezkedett el a 48. és az 50. számú sír.[1304] Az előbbiek közül a 49. sír 1 db hárombordás pántgyűrűt tartalmazott, a típus 10. század végi megjelenéséről korábban elmondottak itt is érvényesek. A 10. század végi, 11. század eleji – lehetséges legkorábbi – keltezését a csoportnak az 54. sír S-végű karikája sem zárja ki. Ebbe a horizontba még további 4 sír sorolható (8., 23., 43., 59.).[1305] A második szakaszt a 11. század második harmadába tartozó sírok (5., 11., 18., 21., 24., 27., 31., 51–53., 63–64.) alkotják, míg a záró periódust a század utolsó harmada képezi (3–4., 9., 12., 19., 36., 41., 44., 55., 61.).[1306] Ha a temető érméit nézzük, úgy I. István pénzeinek a 11. század második évtizedében történő elterjedését[1307] tekintve, I. László CNH. I. 31. = H25 típusú érméig mintegy 6-7 évtizeddel számolhatnánk. Ugyanakkor I. István érme Orseolo Péter veretével együtt került elő, a mellette lévő 63. számú sírban pedig I. András pénze volt, így az első királyunk veretét is tartalmazó 64. sírt – valószínűleg a temető nyugati végén lévő további temetkezésekkel (61–62.) együtt – csak a 11. század második negyedének végén áshatták meg. Mint említettem, ez a csoport dél-délnyugati irányú tájolásaival el is különül a – kisebb sírmentes rész után – keletebbre található, déli irányítású temetkezések tömbjétől, majd a dél-délnyugati irányítású sírok ezektől keletre folytatódnak. Talán az sem véletlen, hogy a szabályos déli tájolású sírok egy sora pedig eze-

[1299] Hanuliak 1991, 97.
[1300] Hanuliak 1991, 83; Hunka 2013, 146. – Milan Hanuliak a 36. sírból is említ egy érmét, ez Jan Hunka összefoglalásában nem szerepel.
[1301] Hunka 2013, 146.
[1302] Hanuliak 1991, 84–85.
[1303] Hanuliak 1991, 84.
[1304] Hanuliak 1991, 84.
[1305] Hanuliak 1991, 84, *Obr.* 1.
[1306] Hanuliak 1991, 84, *Obr.* 1.
[1307] Kovács 1997, 61, 84.

ket követi. Mintha e két – tájolásuk alapján elválasztható – csoport számára kijelölt helyek lettek volna a temetőn belül. A 14 sírból 31 példánnyal ismert S-végű karikák is döntően erre a két csoportra jellemzőek, bordázott végű változataik pedig csak itt, a feltárt terület nyugati részen lévő sírokból kerültek elő, hasonlóan a vastag huzalú karikákhoz. A két csoport tagjai mellett csupán néhány ilyen karikaékszert tartalmazó sír dokumentált még, a legkorábbinak tartható Ny–K-i (54.), és a kb. 327–338° közé tájolt sírok egyikénél (43.). Egy köves sírból került elő még ilyen ékszer (30.), ez azonban a szabályosabban délre tájolt csoporthoz tartozhatott. Az S-végű karikák használatának kezdetéről többször esett már szó, a régióban a 10. század végét megelőzően ennek lehetőségével valószínűleg nem számolhatunk, de nagyobb arányban csak a 11. századtól terjedhettek el. A karikák végeinek merevítésére is szolgáló bordázat pedig csak a 11. század középső részén jelent meg.[1308] A gyöngyök között nagyobb számban ismertek ásványi eredetű fluoritgyöngyök, melyek döntően a 11. századra datálhatók[1309] (5., 11.). Ezek a temetőben egymáshoz közel, a már többször említett déli irányítású sírokból kerültek elő. A 10. század utolsó negyedétől számol a kutatás az aranyfóliás gyöngyök használatával is, melyek 3 női sírból származnak, az egyik fluoritgyöngyöt is tartalmazó sír (5.) mellett a temetőrész középső részén elhelyezkedve (19., 24.). Jelen esetben azonban megjelenésük időpontját csak évtizedekkel később követően kerültek sírba, hiszen a 19. sír I. Géza érmét is tartalmazta. A 23. sírból előkerült, kockásra vagdalt felületű gyöngyökből álló nyaklánc ritka lelete nem csupán a bodrogközi temetőknek, hanem a teljes Borsod, Abaúj és Zemplén megyei régiónak is. A 11. század második felétől gyakorivá váló gyöngytípus[1310] az említett három megyében mindössze Tiszalúc-Sarkadon került elő, ahol Salamon érme[1311] alapján az nem keltezhető a 11. század harmadik negyedét megelőzően. A gyöngy is megerősíteni látszik tehát a tájolásuk alapján egységbe sorolt sírcsoportnak a 11. század középső részére történő keltezését. Az 52. sírból előkerült huroksorral díszített fülbevalók használatával vizsgált területünkön csak a 11. századtól számolhatunk nagyobb arányban. A gyűrűk között a hárombordás pántgyűrűk keltezéséről többször volt már szó, míg a hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart huzalgyűrűk 11. század eleji megjelenésük után vélhetően szűk egy évszázad alatt mentek ki a divatból, sírba helyezésük talán a férfiak esetében szűnt meg kissé korábban.[1312]

A temető leletanyaga egységes, így vélhetően nem jelentősen hosszú időn át használták. Ugyanakkor az egyes tájolások szerinti csoportok között talán feltételezhetünk némi időbeli eltérést is. A legkésőbbi talán a déli és délnyugati irány lehet, mivel I. László veretei a déli csoportban két sírból kerültek elő (9., 55.), egy továbbit pedig Salamon érme keltez (12.); a délnyugati síroknál pedig 1-1 sírban Géza (19.) és László (44.) pénze volt. Ez utóbbi érmékkel keltezhető csoport tagjai között a legnagyobb a kőszerkezetes sírok aránya is. Az említetteknél érméik alapján talán némiképp korábbi lehet az I. István és Orseolo Péter (64.), illetve az I. András (63.) vereteit tartalmazó sírok csoportja (21., 23–24., 27., 61–64.).[1313]

Összefoglalóan a temetőben a 11. század középső évtizedeitől országló uralkodók érméinek nagyobb száma, valamint I. István és Orseolo Péter érméinek egyazon sírból történő előkerülése, valamint a velük szomszédos temetkezésben lévő I. András érme alapján feltehető, hogy az érméket tartalmazó sírokat csak a 11. század második negyedének végével kezdődően áshatták. Ezek leletanyaga nem különbözik az érméket nem tartalmazó temetkezésektől, köztük is vannak olyanok, melyeknek a 11. század középső részétől történő keltezését leleteik is támogatják. Mindezért a temető használati idejét, úgy gondolom, a 11. század első felének valamely évtizede, talán második negyede (?) és e század vége között jelölhetjük ki. Ennek egyedül a szuperpozícióban lévő sírok mondhatnak ellent, hiszen ezek azt sugallnák, hogy a nyugati irányú sírok nyoma már elenyészett, ezért ástak ott továbbiakat ezekről nem tudva. Másutt ugyanakkor megfigyelhető az is, hogy egyes sírok – főként az északi

[1308] Szőke–Vándor 1987, 57.
[1309] Kovács 2015, 196.
[1310] Kovács 1985, 382.
[1311] Kovács 2015, 197.
[1312] Kovács 2015, 203–204.
[1313] Amennyiben a fent elmondottak helytállóak, úgy idővel talán itt is megfigyelhető lehetett egy olyan folyamat, melynek során a tájolás iránya megváltozott: a nyugati iránytól fokozatosan, néhány évtized alatt elérte a déli, délnyugati irányt. Mindezt persze a leletanyagnak is meg kellene erősítenie, ami évtizedes pontosságú tipokronológia hiányában és a temető részleges feltártsága miatt jelenleg nem lehetséges. Így csupán, mint mérlegelendő lehetőséget említhetem meg, annál is inkább csak ilyen módon, mert annak lehetősége sem vethető el teljesen, hogy a nyugati tájolású sírokat megásók már nem használták a temetőt, amikor a többségében változó mértékben dél felé tájolt sírok készültek. Vagyis a temetőt talán rövid időre felhagyták, majd újra használatba vették. Ekkor azonban már olyanok, akik többségében a déli irányba temetkeztek. Az előzőhöz hasonlóan jelenleg ez sem több azonban egy hasonlóan bizonyíthatatlan felvetésnél, melyek sorát akár az is gyarapíthatná, hogy a nyugati tájolású csoport idővel áttérhetett a déli irányításra, s így akár ők maguk is megáshatták volna korábbi sírjaik közelébe az azokat felülrétegzőket.

tájolásúak csoportjában – annyira szorosan helyezkednek el egymás mellett, hogy bizonyára jól ismert volt a későbbi sírgödröket megásók előtt a korábbi temetkezések elhelyezkedése.

86.3. IRODALOM

Pastor 1954; Hanuliak 1991; Horváth 2019, 177–184.

87. TAKTAHARKÁNY-BAZSI-PUSZTA

Kovács László

87.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A községhatár déli részén egy 1856-ban megjelent beszámoló szerint a hajdani Bás nevű középkori falu területén 1857-ben vasútépítés közben sírokra bukkantak. Ezek egyikében olyan kiszélesedő végű, nyitott bronz pántkarperec-pár előkerülését említették, amelynek a pántja hosszában egyes sorban, a végein pedig 4-4 kettős pontkörrel volt díszítve. Hasonló ékszerek 10–11. századi falusi temetőrészletekből ismeretesek.

87.2. IRODALOM

Kovács 2015, 45–48.

88. TARCAL-VINNAI-DŰLŐ

Kovács László

88.1. ÖSSZEFOGLALÁS

1894 októberében Tarczaly Lajosnak a községhatár délkeleti részén a Kopasz-hegy nyugati lejtőjén fekvő birtokán szőlő alá forgatáskor három melléklet nélkülinek mondott és egy gazdag sírra bukkantak. Utóbbi leleteit a tulajdonos bátyja, Tarczaly Dávid gyűjtötte össze, és a jelentőségüket felismerve a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. A gazdag 4. sír részleges lovas temetkezés volt, a ló koponyája az ember feje mellett feküdt. A vitéz begyűjtött mellékleteit a következőképpen lehet rekonstruálni: a viseletéből megmaradt bőrövét aranyozott ezüst széles és keskeny veretek díszítették és bronzbújtatókat húztak rá. Az övre volt felfüggesztve a vörösréz hátlapú, aranyozott ezüst palmettamintázatú tarsolylemezes bőrtarsolya, a függesztőszíján aranyozott ezüstveretekkel, csattal, szíjvéggel. A fegyverzetéhez aranyozott ezüst- és ezüstveretekkel ékesített, bronz függesztőfüles készenléti íjtartó tegez, valamint négy nyílvessző tartozott, továbbá egy aranyozott ezüstszerelékes szablya, ezüstcsatos függesztőszíjú fahüvelyben, a lószerszámából pedig az ezüsttausírozású oldalpálcás zabla és a kengyelpár maradt meg. Valószínű, hogy elkerülte a találók figyelmét az övének csatja és szíjvége, az agancslemezes íjának vagy a vaspálcás merevítésű bőr nyíltegezének felismerhetetlenné vált több maradványa és a hevedercsatja.

A négy sírból álló együttes páratlan a honfoglalás korában, mert írásos forrásadatok híján kizárható, hogy az urával három szolgáját temették el, akiknek a neme és az életkora sem ismert, mint ahogy a vitézé sem, bár az ő állkapocs nélküli koponyája csak 1944-ben veszett el. Nem lehetetlen, hogy a földben további sírok is maradtak még, hitelesítő feltárás ugyanis eddig nem történt.

A tarcali előkelő férfi a bizonyára hiányosan megmentett hagyatéka ellenére is a magyar nagyfejedelem udvarának egyik előkelősége lehetett. Ez a rekonstruált aranyozott ezüstveretes készenléti íjtartó tegeze, a legszebbek közé tartozó szablyája és a szablyával csak kivételesen ritkán együtt temetett veretes öve, valamint az ugyancsak aranyozott ezüst tarsolylemeze, azaz a méltóságjelvényeinek összessége alapján feltételezhető. Sajnos a neve örökre ismeretlen marad, hiszen egyetlen honfoglalás kori temetkezést sem lehet konkrét személyhez kötni, ráadásul „Tarcal kun vitéz/*Turzol miles cuman[us]*" nem is volt történeti vagy a krónikákban emlí-

tett személy, a neve pedig csupán Anonymus alkotása a hegynév, avagy a helységnév alapján. Mindenesetre már a lelőhelyet 1895-ben elsőként megvizsgáló Jósa András is úgy vélte, hogy e mondabeli Tarcal vitéz sírja került itt napvilágra, s ezt a vélekedést osztó helybéliek egy 1935-ben felállított, rovásírásos feliratú, ma is álló obeliszkkel örökítették meg.

88.2. IRODALOM

Kovács 2015, 49–90, 310–316: 9–15. tábla.

89. TIBOLDDARÓC-ODESCALCHI HERCEG BIRTOKA

89.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1911-ben Odescalchi herceg birtokán [*139. kép*] egy 200-300 éves tölgyes erdő helyén szőlőtelepítési munkálatok kezdődtek. Ennek során első lépésben kivágták a fákat, majd a talaj felásása során mintegy három ásónyom mélységben egy leletegyüttesre bukkantak a munkások, mely vaskori és 10–11. századi tárgyakat tartalmazott. A korábban a herceg birtokában lévő leletegyüttest 1972. november 13-án Horváth József magángyűjtőtől vásárolta meg a Magyar Nemzeti Múzeum, elmondása szerint az az édesapjáé volt, de hogy hozzá hogyan került, arra vonatkozóan nem rendelkezett információval.

89.2. LELETLEÍRÁSOK

1–2. 2 db bronzból öntött fülbevaló. Alsó felén rombusz átmetszetű karikájának középrészén két rombusz alakú tagból álló csüngő látható, s 1-1 rombusz alakú, gyűrűtaggal közrefogott elem zárja az egyik végén gyűrűs, a másikon elhegyesedő végű karikát. Az egyiknek csak a karikája maradt meg. M.: 4,5×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 73.26.A.) [*214. tábla 1*].

3. 1 db kerek átmetszetű, vastag, kétszer kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 14,1×13,5 cm, hv.: 0,62 cm (MNM R. T. ltsz. 73.25.A.) [*214. tábla 2*].

4. 1 db Kovács 1994, 1d típusú[1314] állatfejes bronz karperec. M.: 7×6,5 cm.[1315] Elveszett.

5. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec, melynek felületén „*szalagdíszítés*"[1316] látható. M.: 9×5,7 cm, sz.: 0,9 cm.[1317] Elveszett.

6. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,1×5,7 cm, sz.: 0,9 cm.[1318] Elveszett.

7. 1 db kiszélesedő, sarkain lekerekített, rovátkolt díszítésű egyenes végein 2-2 ponton átlyukasztott bronz pántkarperec. M.: 6,4×6,4 cm, sz.: 0,6–1 cm (MNM R. T. ltsz. 73.29.A.) [*214. tábla 3*].

8. 1 db bronzból öntött, pajzs alakúan kiszélesedő fején pentagrammával díszített Keszi 1999, C típusú[1319] karikagyűrű. Sz.: 2 cm.[1320] Elveszett.

9–11. 3 db kisebb, kerek egytagú bronzveret. Felületükön koncentrikus, gyöngyözött kerettel övezett minta látható, hátoldalukon 2-2 felerősítésre szolgáló fül helyezkedik el. Átm.: 1,55 cm. Ma csak 2 db található meg (MNM R. T. ltsz. 73.28.A.) [*214. tábla 4–5*].

12. 1 db bronzból öntött, csepp alakú, felületén rovátkolt díszítéssel ellátott üreges fél fülesgomb. M.: 2,3×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 73.27.A.) [*214. tábla 6*].

[1314] Kovács 1994, 129.
[1315] Nees 1934, 95. kép 2.
[1316] Nees 1934, 174.
[1317] Nees 1934, 95. kép b.
[1318] Nees 1934, 95. kép c.
[1319] Keszi 1999, 134.
[1320] Nees 1934, 95. kép 8.

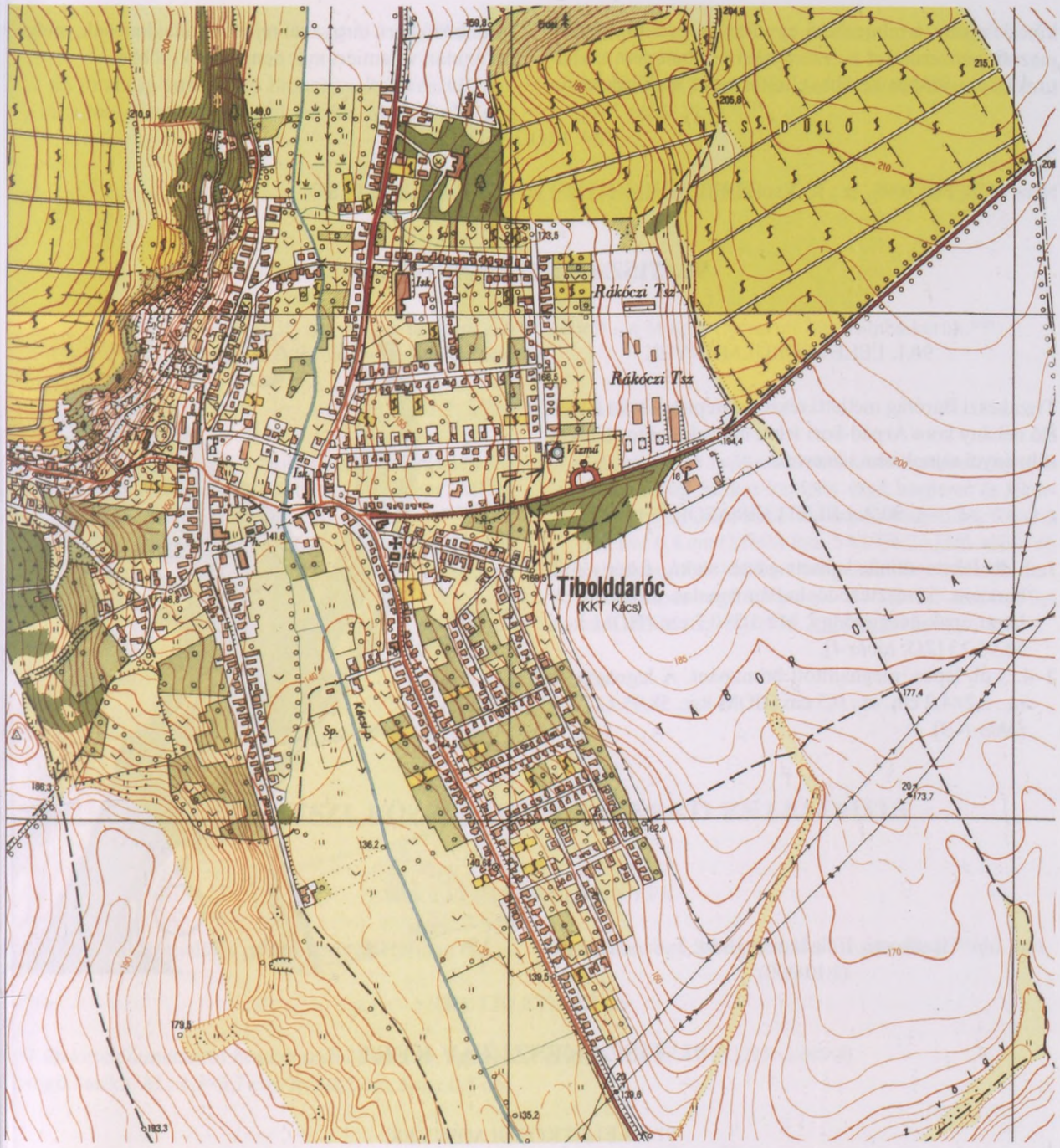

139. kép. Tibolddaróc (1:10 000)

89.3. ÉRTÉKELÉS

A szőlőtelepítés során a település pontosan ma már nem azonosítható részén előkerült vaskori és 10–11. századi leletek egy kincs-, esetleg sírlelet[1321] részeinek tekinthetők, mely a tárgyak alapján legkorábban a 11. században kerülhetett földbe. Arról nem szól a beszámoló, hogy ezek kincslelet esetén valamilyen tároló alkalmatosságban lehettek-e, kerültek-e elő pl. agyagedény-darabok a leletek körül. Mivel azonban a 11. századból ismert

[1321] Az előkerült fülesgomb inkább sírleletet valószínűsít (Keszi 1999, 134).

kincsleletként értelmezhető együttesek gyakran tartalmaztak pénzérméket is, ezért jelen esetben nem zárhatunk ki egy időben későbbi elrejtést sem, melynek során különböző korú tárgyakat rejtett el tulajdonosuk, melyeket azután valamiért már nem ásott ki többé.

89.4. IRODALOM

NEES 1934; FÉK 1098. sz.; K. VÉGH 1970, 88.

90. TISZAKESZI-BÁRÓTAG

90.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Tiszakeszi Bárótag melletti részén gátépítés során került elő néhány kora Árpád-kori lelet, melyek pontos lelőkörülményei sajnos nem ismertek.

90.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér színű berakott, kereszteződő hullámvonalas mintával ellátott opak üveggyöngy. M.: 1,3×0,7 cm (HOM ltsz. 58.95.2.) [*215. tábla 4*].
2–4. 3 db lapos, meghajlított bronzpánt. A legnagyobb m.: 5,2×4,2 cm, sz.: 0,5 cm (HOM ltsz. 58.95.1.) [*215. tábla 1–3*].

140. kép. Tiszakeszi, 1: Százdi apátság, 2: Szódadomb (1:10 000)

91. TISZAKESZI-FÁY KERT

91.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Csereként került a Miskolci Múzeumba egy S-végű karika, amelynek lelőhelyeként Tiszakeszi-Fáy kert szerepel.[1322]

[1322] K. VÉGH 1970, 86. – A pontos lelőhely sajnos ma már nem lokalizálható. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy 1936. április 6–7-én, majd szeptember 16–26. között Tompa Ferenc rézkori sírokat tárt fel a Fáy kert nevű részen, Simon Károly földjén, ami a Tisza gátjának közelében, annak sarkánál helyezkedett el (PATAY 1957, 31) a település szélén (HELLEBRANDT–PATAY 1977, 50). Talán ezen a – sajnos pontosan ugyancsak nem beazonosítható – területen került elő az S-végű karika is.

91.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális, bordázott (2) S-végű karika. M.: 4,5×4,3 cm, hv.: 0,21×0,21 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. 58.82.1.) [*215. tábla 9*].

92. TISZAKESZI-KENDERFÖLDEK

92.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Kenderföldek területén 1936-ban tártak fel kora Árpád-kori sírokat, melyek leletanyaga – dokumentáció nélkül – a Magyar Nemzeti Múzeumba került.[1323]

92.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,7×6,6 cm, v.: 0,34 cm (MNM ltsz. 54/1936.3.) [*216. tábla 1*].
2. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. Hiányos. Hv.: 0,4 cm (MNM ltsz. 54/1936.4.) [*216. tábla 3*].
3. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, egykor valószínűleg hurkos-kampós végű karperec (a leltárkönyv bejegyzése említi is a kapcsos tagot). M.: 9,6×8,2 cm, hv.: 0,4 cm (MNM ltsz. 54/1936.2.) [*216. tábla 4*].
4. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec. M.: 8,7×8,2 cm, hv.: 0,4 cm (MNM ltsz. 54/1936.2.) [*216. tábla 2*].

92.3. IRODALOM

Fék 1123. sz.; K. Végh 1970, 86; Wolf 1991, 121.

93. TISZAKESZI, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

93.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Közelebbi helymegjelölés nélkül került a Herman Ottó Múzeumba egy S-végű karika Tiszakesziről.[1324]

93.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 4,3×3,7 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. 58.81.1.) [*215. tábla 8*].

94. TISZAKESZI-SZÁZDI APÁTSÁG (Százdi-sziget)

94.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Tisza kanyarulatánál [*140. kép 1*], a folyó árteréből kiemelkedő domb északi részén, az egykori százdi apátság területén Tompa Ferenc 1936-ban végzett feltárást, ennek során egy „*téglasírból*" került elő 3 db huzalkari-

[1323] Fék 1123. sz.; K. Végh 1970, 86; Wolf 1991, 121.
[1324] K. Végh 1970, 86.

ka.[1325] Ugyancsak innen egy téglasírból származó bordázott S-végű karika szerepel a múzeum leltárkönyvében Leszih Andor ásatásából származó leletként.

A Tisza II. Vízlépcső építéséhez kapcsolódó régészeti feltárások keretei között 1965. május 24. és június 2. között K. Végh Katalin végzett feltárásokat a Százdi-szigeten, melynek célja a 11. századi apátság épületeinek feltárása volt. A munkát a dombon a kutatást megelőzően elbontott filagoria körüli részén kezdték, ahol a felszínen nagyobb mennyiségű kő- és téglamaradvány volt látható. A munka során valószínűsítették az egykori temető helyét és feldúlt sírok mellett sikerült megfigyelni 4 temetkezést is. Sajnos korhatározásra alkalmas leletek ez utóbbiakból nem kerültek elő.[1326] A leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

94.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Lengyel Andor ásatása során egy téglasírból került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális, enyhén bordázott (4) S-végű karika. M.: 4,3×3,7 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,47 cm (HOM ltsz. 58.81.1.).

2–3. 2 db S-végű karika.

2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 2,9×2,4 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,32 cm (HOM ltsz. 53.1120.1.) [*215. tábla 5*].

3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 2,6×2,4 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,4 cm (HOM ltsz. 53.1120.2.) [*215. tábla 6*].

4. 1 db kerek átmetszetű, köpűs végű bronz huzalkarika. M.: 3,6×3,3 cm, hv.: 0,34–0,21 cm (HOM ltsz. 53.1120.3.) [*215. tábla 7*].

94.3. IRODALOM

Fék 1124. sz.; K. Végh 1970, 86; Wolf 1991, 121; MNM R. A. V.68/1966.

95. TISZAKESZI-SZÓDADOMB

95.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől délre, a Tisza árterében található kisebb dombon Deák Gyula és Garas Sándor egykori birtokán, 1900 telén Gálffy Ignácz végzett ásatást [*140. kép 2*]. A feltárás apropóját a Tisza előző évi árvize szolgáltatta, mely elöntötte a Szódadomb alacsonyabban fekvő részeit, ahol az árhullám levonulása után a víz által kimosott emberi csontok váltak láthatóvá. Az így felfedezett temetőben egy kora vaskori zsugorított helyzetű váz mellett egy 10–11. századi temetkezés is feltárásra került. Sajnos a feltárások pontos helye a területen belül nem azonosítható.[1327]

1930-ban Megay Géza, egy meghatározhatatlan időpontban[1328] pedig Hamzsa András is végzett feltárást a területen, erről azonban dokumentáció nem áll rendelkezésre.[1329] A múzeumi leltárkönyv ugyanakkor Megay Géza és Hamzsa András ásatásáról származóként jelez több korabeli tárgyat is, ezek némelyikénél külön is jelezte az azokat leltározó személy, hogy Hamzsa ásatásán kerültek elő. Így vélhetően legalább Hamzsa kutatása során kerülhettek elő 10–11. századi temetkezések.

2013. szeptember 22. és október 5. között a Borsodi Mezőség és a Bükk hegylábi régió bronzkori településszerkezetének vizsgálatát célzó BORBAS-projekt keretei között került sor a Szódadomb műszeres kutatására,[1330] melynek során Bacskai István több 10–11. századi tárgyat is talált.[1331] A leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

[1325] Fék 1124. sz.; K. Végh 1970, 86; Wolf 1991, 121.
[1326] MNM R. A. V.68/1966.
[1327] Balázs–P. Fischl 2013, 21.
[1328] P. Fischl 2016.
[1329] Balázs–P. Fischl 2013, 21; P. Fischl et al. 2017, 146.
[1330] Kienlin–P. Fischl–Pusztai 2018, 267–273.
[1331] P. Fischl 2016; P. Fischl et al. 2017, 145–146, 160–162.

95.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1900.) [*217. tábla 1*]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: kb. 175 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal kar csontjai könyökben enyhén behajlított helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontok alsó végeinél volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 7,3×6,5 cm, v.: 0,37 cm (HOM ltsz. 53.1119.2.) [*217. tábla 2*].
2. A bal combcsont középső részének külső oldalán, a csonttal párhuzamosan helyezkedett el 1 db háromszög átmetsztetű pengével és hátának vonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés. M.: 6,8×0,9 cm (HOM ltsz. 53.1119.7.).[1332]

A BORBAS-projekt keretei között végzett kutatás során az alábbi 10–11. századi tárgyak kerültek elő:

1. 1 db pajzs alakú, három oldalának közepén 1-1 csepp alakú mintával, felületén pedig a veret sarkainak irányába mutató, lemélyedő szív alakú díszítéssel ellátott bronzból öntött övveret. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 2,2×1,6 cm (HOM ltsz. 2013.60.25.) [*218. tábla 1*].
2. 1 db pajzs alakú, meandermintás,[1333] bronzból öntött, felső oldalán hiányos szíjvég. Hátoldalán 1 elhajlított végű szeg – párja egykor a letört részen lehetett – található. M.: 2,6×1,2 cm (HOM ltsz. 2013.60.24.) [*218. tábla 2*].
3. 1 db bronzból öntött, kerek, kisebb kéttagú csüngős veret felső része, felületén sugaras díszítéssel. Szélén 2 másodlagos kialakítású lyuk található. Átm.: 1,7 cm (HOM ltsz. 2013.60.28.) [*218. tábla 3*].
4. 1 db bronzból öntött, kerek, kúp alakú, kisebb kéttagú csüngős veret felső része, felületén sugaras díszítéssel. Szélén körben 5 másodlagos kialakítású lyuk található. Átm.: 1,8 cm (HOM ltsz. 2013.60.27.) [*218. tábla 4*].
5. 1 db alsó részén kereszt alakban nyitott, rovátkolt díszítésű füles bronzcsörgő fele. M.: 2,9×1,8 cm (HOM ltsz. 2013.60.29.) [*218. tábla 5*].
6. 1 db háromszög átmetszetű, a penge középvonalában csúcsba futó hegyű, annak ugyancsak középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés. M.: 5,5×1,1 cm (HOM ltsz. 2013.60.43.) [*218. tábla 6*].
7. 1 db háromszög átmetszetű, a penge hátához közelebb elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés. M.: 7,5×1,6 cm (HOM ltsz. 2013.60.44.) [*218. tábla 7*].
8. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 9,6×2,4 cm (HOM ltsz. 2013.60.37.) [*218. tábla 8*].

A Herman Ottó Múzeum leltárkönyve a következő tárgyakat sorolja még fel, mint Megay Géza és Hamzsa András ásatásáról származó, illetve a Szódadombról ajándékozás útján a múzeumba került leleteket:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 3,3×2,5 cm, hv.: 0,15 cm, Ssz.: 0,36 cm (HOM ltsz. 53.1119.3.) [*217. tábla 3*].
2. 1 db bronzból öntött, hálómintás[1334] és pontkörös díszítéssel ellátott, alsó szárának végén két ponton átlyukasztott bronzkereszt. Alsó részén felerősítésre szolgáló tüske vagy köpű helyezkedett el egykor.[1335] M.: 7,9×4,8 cm (HOM ltsz. 53.1119.4.) [*217. tábla 4, 255. tábla 2*].
3. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű karperec. Átm.: 7,4 cm (HOM ltsz. 53.1119.1. – elveszett).[1336]
4. 1 db négyszögletes átmetszetű, végein legyezőszerűen kiszélesedő és ellaposodó, rácsmintás díszítésű (?) bronz karperec. M.: 7×6 cm, v.: 0,35×0,35–1 cm (HOM ltsz. 58.94.1. – Hamzsa András ásatása) [*219. tábla 1*].
5. 1 db téglalap átmetszetű, legyezőszerűen kiszélesedő és ellaposodó végein egyenes vonalú mintákkal díszített bronz karperec. M.: 6,2×6,1 cm, v.: 0,3×0,17–1 cm (HOM ltsz. 58.94.2. – Hamzsa András ásatása) [*219. tábla 2*].
6. 1 db téglalap átmetszetű, ellaposodó végein egyenes vonalú és X alakú mintákkal díszített bronz karperec. M.: 6,4×5,2 cm, v.: 0,3×0,25–0,8 cm (HOM ltsz. 58.94.3. – Hamzsa András ásatása) [*219. tábla 3*].
7. 1 db téglalap átmetszetű, ellaposodó végeinek szélein farkasfogmintát utánzó díszítéssel ellátott bronz karperec. M.: 6,5×5,9 cm, v.: 0,4×0,3–1,1 cm (HOM ltsz. 58.94.4. – Hamzsa András ásatása) [*219. tábla 4, 258. tábla 10*].

[1332] K. Végh 1970, 100, VIII. tábla 7. – Az eredeti sírrajz alapján a kés ennél egykor feltehetően nagyobb volt.
[1333] P. Fischl et al. 2017, 160.
[1334] Langó 2018, 255.
[1335] Langó 2018, 255.
[1336] K. Végh 1970, 100, VIII. tábla 1.

8. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,1×1,9 cm (HOM ltsz. 53.1119.5.).[1337]
9. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,7×1,9 cm (HOM ltsz. 53.1119.6.).[1338]
10. 1 db szögletes átmetszetű, tört szájvasú, agancsból készült oldalpálcákkal ellátott kovácsoltvas zabla. A szájvasak külső végein 1-1 egymásra merőleges tengelyű lyuk található, melyeket a szájvasak végeinek összesodrásával alakítottak ki. Ezek közül a belsőkhöz kapcsolódnak 1-1 U alakú elemmel a felső végeiken gombos kialakítású agancs oldalpálcák. A szájvas h.: 11,7 cm, az oldalpálcák h.: 13,8, illetve 12,6 cm (HOM ltsz. 65.57.13.) [*218. tábla 9, 263. tábla 1*].

95.3. ÉRTÉKELÉS

A 2013-as kutatást megelőzően több periódusban előkerült leletek esetében sajnos nem ismert, hogy azok mekkora területről származnak, de feltehetően legalább részben egy temető emlékei lehetnek, melynek azonban csupán egyetlen sírja került elő célzott kutatás során, a többi valószínűleg részben vagy egészben megsemmisült, mindössze leleteik bizonytalan nagyságú része került közgyűjteménybe. A temető egykori sírszáma így ismeretlen, s a leletek közti esetleges összefüggések sem igazolhatók. A BORBAS-projekt keretében fémkereső műszerrel talált leletek a bronzkori település magján és attól nyugatra kerültek elő,[1339] kérdés természetesen, hogy ezeket milyen jellegű objektumokhoz kapcsolhatnánk, avagy bennük egykor a járószinten heverő, elvesztett, elhagyott, vagy a nyílvesszők esetében kilőtt tárgyakat is láthatunk-e.

Az 1. sír esetében az elhunyt csontvázának hosszából nagy valószínűséggel felnőtt korú személyre következtethetünk, aki karján huzalkarperecet, derekának bal oldalán pedig vaskést viselt. Utóbbi helyzete a megye területén inkább a férfisírokra jellemző, így jelen esetben is fel kell vetni ennek lehetőségét.

Hasonlóságuk alapján a magam részéről megkockáztatnám a feltételezést, hogy a Hamzsa András ásatásából származóként jelölt 4 db ellaposodóan kiszélesedő végű karperec között egykor lehetett valamilyen kapcsolat, így ezek talán egy sírból származnak.

Az agancs oldalpálcákkal ellátott zabla legalább egy lószerszámos temetkezés megmaradt emléke lehet. A hasonló oldaltaggal szerelt vaszablák ritka leletei a korszak temetkezéseinek, melyek általában női vagy „*rangosabb*" férfitemetkezésekből ismertek.[1340]

95.4. IRODALOM

GÁLFFY 1901, 44–45; FÉK 1125. sz.; K. VÉGH 1970, 85–86; KEMENCZEI 1971, 31–32.

96. TISZALÚC-SARKAD

Kovács László

96.1. ÖSSZEFOGLALÁS

Patay Pál a nagyközség nyugati határszélén 1974–1990 között a rézkori Hunyadihalom-csoport települését tárta fel, s eközben Kovács László közreműködésével 1976–1984 között teljes feltárásra került a jóval kisebb területen, a lelőhely dombjának tetején és keleti lejtőjén elhelyezkedő 11. századi temető is. A megye legnagyobb, 252 (+52a) síros korabeli sírmezejében 94 személy – 42 férfi és 52 nő – német és életkorát lehetett együttesen meghatározni. Az elhunytak többségét úgy fektették, hogy a lejtő irányában kiszélesedő horizonton Napkeletre tekintettek. A sírgödröket gyakran szűkre méretezték, a gyermekeknek sekélyebb gödröket ástak. A halottakat nyújtott testhelyzetben, háton fekve helyezték el, az alkarjaikat gyakran behajlították. Mintegy 13 esetben a test lepelbe csavarására lehetett következtetni, koporsónak alig maradt nyoma. Néhányszor részleges egymás fölé fektetést is meg lehetett figyelni.

[1337] K. VÉGH 1970, 100, VIII. tábla 5.
[1338] K. VÉGH 1970, 100, VIII. tábla 6.
[1339] P. FISCHL et al. 2017, 153.
[1340] WOLF 2016, 657.

Melléklet 81 sírban került elő, közülük a korhatározást biztosító pénzt 34 halottnak adtak összesen 40 példányban: Aba Sámuel (1041–1044) 1 denárát, I. András (1046–1060) kétféle veretéből 2, illetve 4 példányt, Béla *dux* (1048–1060) 2 érmét, Salamon (1063–1074) kétféle denárából 3, illetve 7 és 1 meghatározhatatlan darabot, Géza (1074–1077) 1-1 hercegi, illetve királyi veretét, I. László (1077–1095) négyféle érmének 3, 2, 3 és 4 példányát, végezetül 6 pénztöredék meghatározhatatlanná vált. Értelemszerű megkülönböztetés mutatkozott abban, hogy összesen 16 férfi és csak 2 nő kapott kizárólag érmét, míg érmés és ékszeres ellátásban 13 nő és 1-1 férfi, gyermek és felnőtt részesült. 17 érmét halotti obulusként mellékeltek, mert az elhunyt szájába vagy valamelyik markába tették, a többit a legkülönbözőbb testtájakra helyezték. Az érmés sírok elhelyezkedéséből a temető betelepítésének rendszerére lehetett következtetni. 63 sírban – 35 nő és 28 „nem nő", azaz férfi, felnőtt és gyermek mellett – látott napvilágot a falusi temetőkre jellemző szegényes ékszerválasztékból valami: ezüst vagy bronz S-végű karika, sima varkocskarika, csepp alakú karika, gyöngysor vagy csak néhány szem gyöngy, többféle ezüst- vagy bronzgyűrű. Érdekes, hogy két olyan női sír is volt, amelyben a fentiek mellett további ékszertípusok is előfordultak: a 163. sírban ezüst- és bronzveretekkel díszített ruházatú fiatal nő nyugodott, a 225. sírba temetett ugyancsak fiatal nő pedig csavart bronzhuzal nyakperecet és bronz pálcakarperecet kapott. Mindkét nőt Salamon uralkodása idején (1063–1074) hantolhatták el, és a viseleti sajátosságaiknak kétféle magyarázata is elképzelhető: vagy a néhány generáción át örökölt tárgyakat adta végül a család a kedves halottjának, vagy az elhunyt olyan idegen környezetből érkezett, ahol a veretes ing (ünnepi?) viselete még a 11. század második felében is divatban volt.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a helyszínre érkezett vagy telepített faluközösség az 1030-as és az 1100-as évek között használta a temetőt. A felhagyásának az lehetett az oka, hogy az állam és az egyház törvényekben is elrendelt, s egyre erősödő elvárásának megfelelően a falu lakói – akár már korábban is – templomot építettek, és a temetkezést a templom körül létesített új temetőben folytatták. A falu és temploma helyét egyelőre nem sikerült azonosítani.

96.2. IRODALOM

Kovács 2015, 91–220, 317–349: 16–48. tábla.

97. TISZASZEDERKÉNY-TISZAI VEGYI KOMBINÁT (Tiszaújváros)

97.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1961-ben a Sajó-csatorna mentén, a Tisza árterében elhelyezkedő Tiszai Vegyi Kombinát építését megelőzően a területen nagyarányú tereprendezési munkálatokat végeztek,[1341] ennek során a felszínt az altalajig legyalulták. A 31. számú Állami Építőipari Vállalat 1961. november 21-én értesítette a Herman Ottó Múzeumot, hogy a Műtrágyagyár épületénél bizonytalan korú sírt találtak [*141. kép*]. A sírnak láb felőli vége került elő a munkálatok során, többi részét azonban nem bolygatták és a munkát a kérdéses területen felfüggesztették. A helyszínre – Megay Géza távolléte miatt – november 27-én Gajda Imre restaurátor szállt ki, aki feltárta a sír még földben lévő részét és összegyűjtötte az addig előkerült leleteket.[1342]

1969 augusztusában a műszerészműhely 2/2-es számú épületének alapozása során az alapozási árkokban három sírt bolygattak meg, melyek előkerülését Kovács Lajos főépítésvezető jelentette a Herman Ottó Múzeumnak. A helyszínre augusztus 25-én K. Végh Katalin szállt ki, sajnálatos módon azonban kiérkezéséig a sírokat oly mértékben megbolygatták, hogy a sírgödrök pontos tájolását, alakját, a vázak helyzetét és a leletek fekvését sem lehetett már megfigyelni,[1343] így csak az előkerült leletek begyűjtésére nyílt lehetősége.[1344] A kutatás során több sír nem került elő, azok valószínűleg évekkel korábban, a gyár építését megelőzően elpusztultak.[1345] A régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

[1341] https://hu.wikipedia.org/wiki/MOL_Petrolk%C3%A9mia_Zrt. (letöltve: 2016. december 13.)
[1342] Komáromy 1962; Kemenczei–K. Végh 1964, 235; MNM R. A. XIX.559/1961.
[1343] K. Végh 1992, 66.
[1344] K. Végh 1992, 62.
[1345] K. Végh 1970; Kemenczei–K. Végh 1971, 511; Révész 1992, 95.

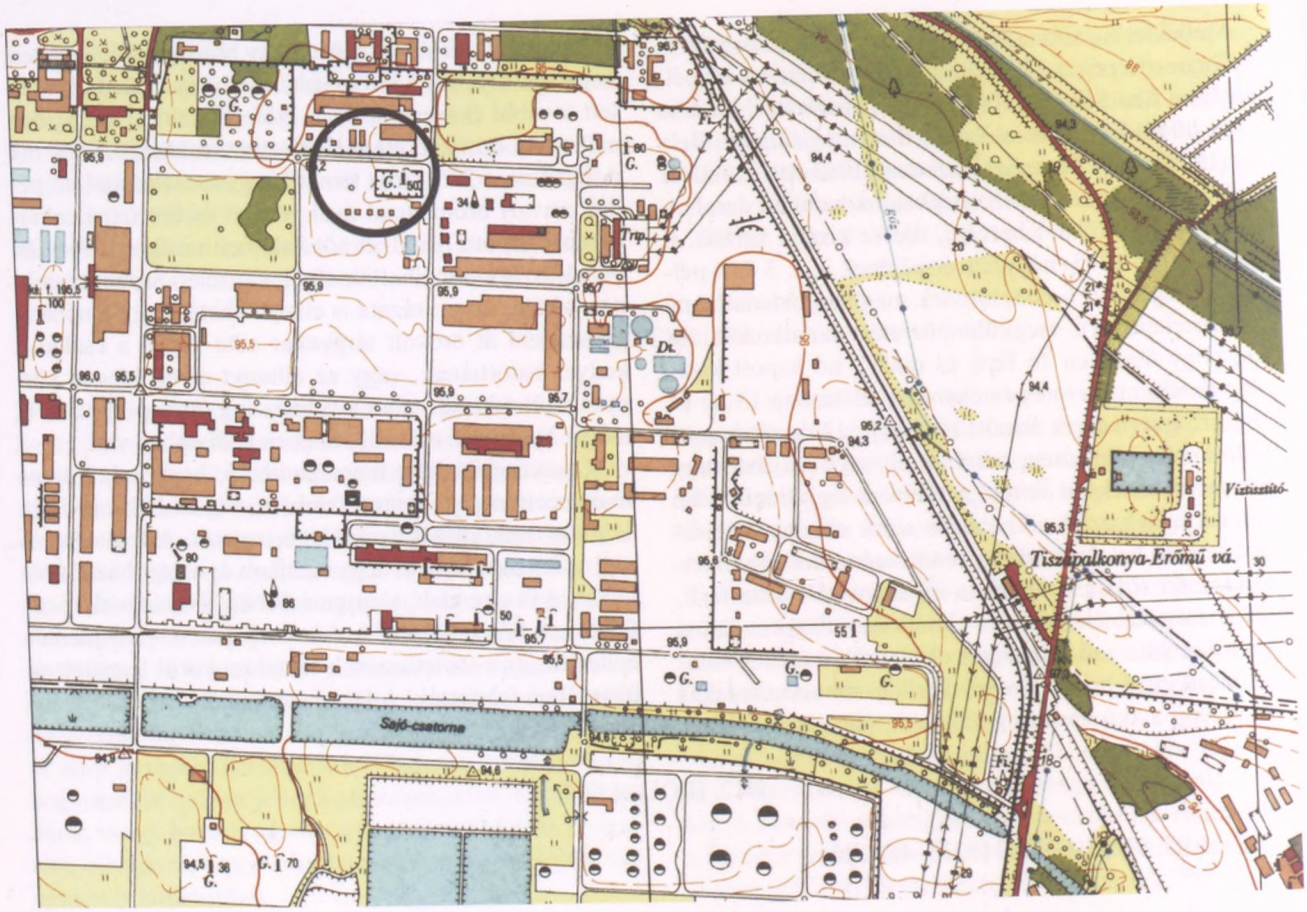

141. kép. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát (1:10 000)

97.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1961. november 27.) [*220. tábla 1*]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sír keleti részét a földmunka megsemmisítette. A sírgödör egyik fala 80 cm-es mélységig függőleges volt, majd 140 cm-es mélységig *„40 cm-re szélesedett, padmalyszerüen befelé ásva."*[1346]

Mellékletei:

1. A 4. csigolyán feküdt 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 2,2×2,2 cm, hv.: 0,2 cm (HOM ltsz. 62.26.4.) [*220. tábla 2*].

2–4. A keresztcsonttól a bal felkarcsont alsó végéig húzódó vonalban volt 3 db fülesgomb, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

2. 1 db gomba alakú, fején rovátkolást utánzóan öntött bronz fülesgomb. H.: 1,3 cm.
3. 1 db gomba alakú, feje és füle között gyűrűs kialakítással ellátott, öntött bronz fülesgomb. H.: 1,1 cm.
4. 1 db körte alakú, öntött bronz fülesgomb. H.: 1,1 cm (HOM ltsz. 62.26.5.) [*220. tábla 3–5*].

5–6. Az alkarcsontok alsó végeinél volt 1-1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 5,8×5,1, illetve 5,7×4,9 cm, sz.: 1,3–0,9, illetve 1,3–0,9 cm (HOM ltsz. 62.26.1–2.) [*220. tábla 6–7*].

7. A jobb oldalai felső bordákon feküdt 1 db *„késnyélszerű famaradványokkal borított"*[1347] vastárgy, melyen szövetlenyomat is megfigyelhető volt. Elveszett.
8. A bal felkarcsont felső vége mellett sertés lábszárcsontja, alatta pedig egy szárnyas csontjai voltak. Elvesztek.

9–10. A találók elmondása alapján a lábfejek csontjainál volt 2 db vaskengyel.

9. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel

[1346] MNM R. A. XIX.559/1961.
[1347] MNM R. A. XIX.559/1961.

lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 15×11,4 cm (HOM ltsz. 62.26.6.).

10. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 11,8×11 cm (HOM. ltsz. 62.26.7.) [*220. tábla 8–9*].
11. A jobb lábfej csontjainak külső oldalán volt 1 db kovácsoltvas zabla lapos karikája. Átm.: 4 cm (HOM ltsz. 62.26.3. – elveszett).

2. sír (1969. augusztus 25., 1. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 90 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt annak keleti vége kivételével az épületalapozási munkálatok során megsemmisítették. Az emberi váz lábfejének csontjainál helyezkedett el a ló koponyája és lábcsontjai.

Mellékletei:

1. A lócsontoknál volt 1 db lapított gomba alakú,[1348] feje és füle között gyűrűs kialakítással ellátott öntött bronz fülesgomb. H.: 1,1 cm (HOM ltsz. 69.47.1. – elveszett) [*221. tábla 1*].
2. A sírban volt 1 db egykor valószínűleg négyzet alakú, három sarkán azonos irányból átlyukasztott ezüstlemez. M.: 1,9×1,9 cm (HOM ltsz. 69.47.2.) [*221. tábla 2*].
3. Ismeretlen helyről került elő 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec. Átm.: 7 cm, sz.: 0,8 cm (HOM ltsz. 69.47.3. – elveszett) [*221. tábla 3*].
4. A lócsontok mellett volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak végein lévő, két egymásra merőleges tengelyű áttörés közül a belsőkbe kapcsolódnak az egyenes oldalpálcák összeszűkülő, majd trapéz alakúan kiszélesedő, téglalap alakban áttört szíjtartó fülei, míg a külsőkben 1-1 vaskarika helyezkedik el. Az oldalpálcák h.: 12,9 cm, a karika átm.: 2,5 cm (HOM ltsz. 69.47.4.) [*221. tábla 4*].

3. sír (1969. augusztus 25., 2. sír)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt épületalapozási munkálatok során bolygatták meg, *in situ* helyzetben csak a koponya maradt meg. Az emberi váz lábcsontjainál helyezkedett el a ló koponyája és lábcsontjai.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán feküdt 1-1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2×1,9, illetve 2×2 cm, hv.: 0,1, illetve 0,14 cm (HOM ltsz. 69.47.15.) [*222. tábla 1–2*].

3–4. A sírból került elő 2 db üveggyöngy:

3. 1 db sárga színű, kéttagú rúdgyöngy. H.: 0,9 cm (HOM ltsz. 69.47.13.) [*222. tábla 3*].
4. 1 db kék színű, kéttagú rúdgyöngy. H.: 1,2 cm (HOM ltsz. 69.47.13.) [*222. tábla 4*].

5–6. 2 db gomba alakú, fején rovátkolást utánzóan öntött díszítéssel ellátott bronz fülesgomb. H.: 1,1-1,1 cm (HOM ltsz. 69.47.12.) [*222. tábla 5–6*].

7. 1 db téglalap alakú, rövidebb oldalain 2-2 ponton átlyukasztott aranylemez. M.: 1,7×0,9 cm (HOM ltsz. 69.47.14. – elveszett) [*222. tábla 7*].
8. 6 db hosszúkás ezüstpánt, melyek közül az egyik csúcsba futó vége átlyukasztott. A pántok változó mértékben íveltek. Sz.: 0,7-0,3 cm (HOM ltsz. 69.47.11.) [*222. tábla 8*].

9–38. Veretes öv csatja, veretei és szíjvége, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

9. 1 db ovális karikával, azon kissé túlhajló pecekkel ellátott ezüstből öntött övcsat. Felületét líra alakú palmetták[1349] díszítik, melyek háttere aranyozott. Hátoldalán 4 szegecs és bronz szíjszorító lemez található. M.: 4,9×2 cm (HOM ltsz. 69.47.5.) [*222. tábla 9, 259. tábla 1*].
10. 1 db fordított pajzs alakú, egyenes alsó oldalán áttört, a veret alakját követően belső felén egyenes vonalú, a külsőn karéjos kialakítású, bevagdosott,[1350] aranyozott mintával díszített ezüstből öntött övveret. Hátoldalán 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 1,8×1,6 cm (HOM ltsz. 69.47.7.) [*223. tábla 1, 259. tábla 3*].

11–19. 9 db ovális, egyik szélesebb oldalának középrészén csepp alakban kiugró elemmel ellátott, felületén a veret alakját követően lemélyedő, belső felén egyenes vonalú, külsőn karéjos kialakítású, bevagdosott,[1351] aranyozott mintával ellátott, ezüstből öntött övveret. Hátoldalán 1 darabnál még látható az eredeti felerősítést szolgáló, 3 elhajlított végű szeg, melyeket a többség esetében ellentett lemezkével ellátott szegeccsé alakítottak. M.: 1,8×1,7 cm (HOM ltsz. 69.47.8.) [*223. tábla 2–10, 259. tábla 6*].

20–37. 18 db csepp alakú, felületén a veret alakját követően lemélyedő, belső felén egyenes vonalú, külsőn karéjos kialakítású, bevagdosott[1352] aranyozott mintával

[1348] Andrási 2015, 154.
[1349] Bollók 2015, 235.
[1350] Bollók 2015, 368.
[1351] Bollók 2015, 368.
[1352] Bollók 2015, 368.

ellátott, ezüstből öntött övveret. Hátoldalán 16 darabnak 3, 2 darabnak pedig 2 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. A veretek díszítése – kopás következtében (?) – kétféle állapotú. M.: 1,8×1,8 cm (HOM ltsz. 69.47.9.) [*223. tábla 11–28, 259. tábla 4–5*].

38. 1 db pajzs alakú, bevagdosott[1353] aranyozott mintával ellátott, ezüstből öntött nagyszíjvég. Hátoldalán 6 ellentett lemezkével ellátott szegecs és a szíjvéget tokszerűen közrefogó bronz szíjszorító lemez található. M.: 6,1×2 cm (HOM ltsz. 69.47.6.) [*222. tábla 10, 259. tábla 2*].
39. 5 db ezüstlemez, ebből 2 db megközelítőleg téglalap alakú, 2-2 ponton átlyukasztott, az egyikben elkalapált fejű szeggel. További 2 db lemez U alakban meghajlított. A legnagyobb m.: 2,8×2,2 cm, a szeg h.: 0,6 cm (HOM ltsz. 69.47.10.) [*223. tábla 29*].
40. 1 db enyhén ívelt pengével rendelkező, éle felé hajló markolatának penge felé eső részén gombos végű, csónak alakú keresztvassal ellátott, kovácsoltvas szablya. H.: 83 cm, a penge sz.: 2 cm (HOM ltsz. 69.47.18. – mára csupán az ellenző egyik gombos vége található meg: HOM ltsz. 69.47.28.) [*224. tábla 1*].

41–42. 2 db ívelt átmetszetű, húrbeakasztó nyílással ellátott, végén írdalt íjvégborító csontlemez. M.: 28,5×2, illetve 9×2 cm (HOM ltsz. 69.47.16–17.) [*224. tábla 2*].

43–52. 10 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

43–44. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 9,4×1,9, illetve 7,5×1,8 cm (HOM ltsz. 69.47.22–23.) [*224. tábla 3–4*].

45. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,6×1,8 cm (HOM ltsz. 47.23.) [*224. tábla 5*].

46–47. 2 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,5×2, illetve 6×1,8 cm (HOM ltsz. 47.22.) [*224. tábla 6–7*].

48–51. 4 db rombusz átmetszetű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas páncélszúró nyílcsúcs. H.: 9,5; 7,8; 3,1; illetve 8 cm (HOM ltsz. 47.24–25.) [*224. tábla 8–11*].

52. 1 db ovális átmetszetű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas páncélszúró nyílcsúcs. H.: 8,5 cm (HOM ltsz. 47.26.) [*224. tábla 12*].
53. Tegez vasalásai. A legnagyobb h.: 11,8 cm (HOM ltsz. 69.47.21.) [*224. tábla 14*].
54. 1 db kerek átmetszetű, egyik végén ellapított gömb alakú elemben végződő vastárgy. H.: 4,6 cm (HOM ltsz. 69.47.27.) [*224. tábla 13*].

55–56. 2 db kovácsoltvas karika. Átm.: 5,3, illetve 3,2 cm (HOM ltsz. 69.47.19–20. – 1 db elveszett) [*224. tábla 15–16*].

4. sír (1969. augusztus 25., 3. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt épületalapozási munkálatok során bolygatták meg, *in situ* helyzetben csak annak keleti vége maradt.

Mellékletei:

1–2. A lábszárcsontok fölött kb. 20 cm-el feküdt 2 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Lapos száraik külön nyak nélkül kapcsolódnak a téglalap alakú, felső oldalán ívelt, a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört fülekhez. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített, az egyik esetében annak szélei vissza vannak hajlítva. M.: 13×10,6, illetve 13,1×11,2 cm (HOM ltsz. 69.47.30.) [*225. tábla 1–2*].

3. Ugyanott került elő 1 db D alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,9×3,7 cm (HOM ltsz. 69.47.31.) [*225. tábla 3*].
4. A földmunkát végző munkások elmondása szerint ebből a sírból került elő 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel is. Háromszög átmetszetű szárai jelképes nyakkal kapcsolódnak a téglalap alakú, felső oldalán ívelt, a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört fülhöz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,6×13,2 cm (HOM ltsz. 69.47.29.) [*225. tábla 4*].
5. A kengyel fülébe akasztva volt 1 db trapéz alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,8×5,1 cm (HOM ltsz. 69.47.29.) [*225. tábla 5*].

97.3. ÉRTÉKELÉS

A temető egykori nagysága sajnos ismeretlen,[1354] továbbá az 1961-ben előkerült sír helyzete sem lokalizálható az 1969-ben megfigyelt sírokhoz képest [*142. kép*]. Az 1969-ben kiásott négy, egymással párhuzamos, 36 méter hosszú alapárokban és a rájuk merőleges keresztárkokban több sírt nem lehetett észlelni, feltárásra pedig az építkezés miatt nem kerülhetett sor.[1355] Valószínűsíthető, hogy a gyár építéséhez kapcsolódó tereprendezéskor a temető sírjai közül a kevésbé mélyre ásottak elpusztulhattak.[1356]

[1353] Bollók 2015, 368.
[1354] K. Végh 1992, 67.
[1355] MNM R. A. XVIII.240/1969.
[1356] MNM R. A. XVIII.240/1969.

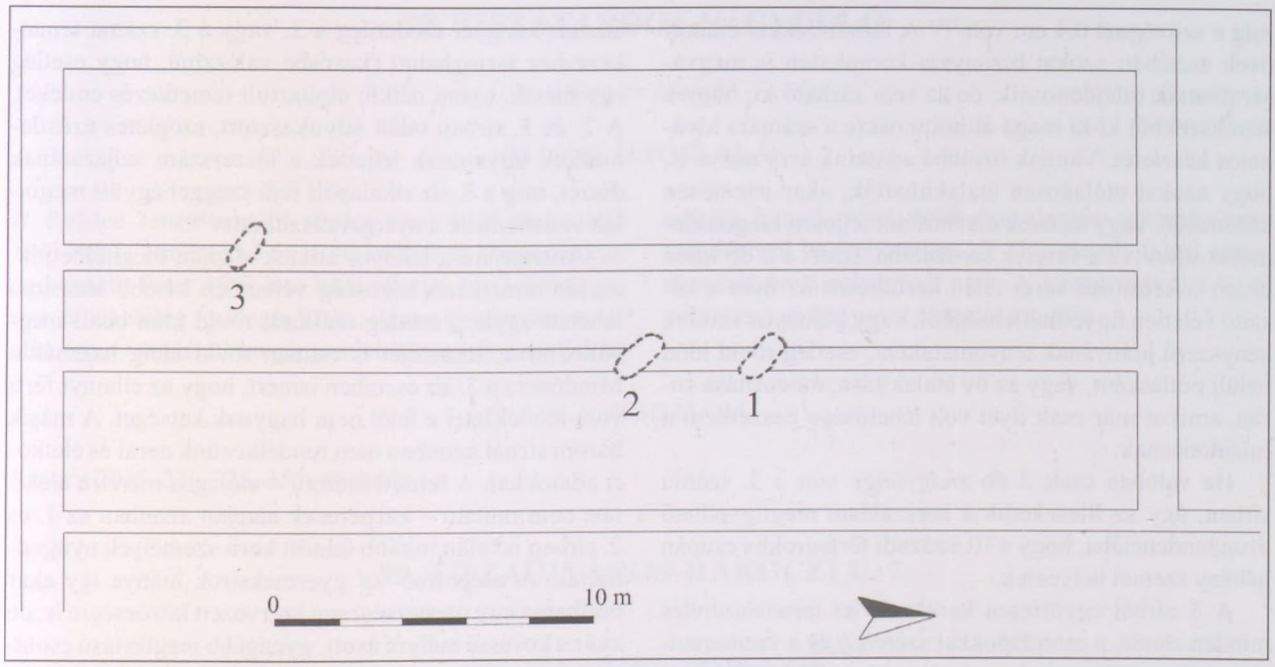

142. kép. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát

A sírgödrök közül csak az 1. sír alakja ismert, annak egyik oldala padmalyos kialakítású volt, a méretek alapján az tényleges padmalyos kialakítású lehetett.[1357] A további gödrök 30-90-140 cm-es mélységénél a földmunkák miatt csak az altalajtól mért adatot lehetett dokumentálni,[1358] így ehhez még a bizonytalan mértékű humuszvastagság járulna hozzá az egykori járószinthez.

Az ékszerek közül a *fej díszei*t képviseli az 1. sír bronzkarikája és a 4. sír 2 db arany huzalkarikája. Utóbbiak a koponya két oldalán feküdtek. A sírokból ezeken felül csak *karperec*ek kerültek elő: az 1. sírban 2 db, míg a 2. számúban 1 db ezüstből készült, kiszélesedően lekerekített végű pántkarperec. Talán a ruha csukló közeli részét díszítették a 3. sír *ezüstlemez*ei, s az ugyanezen sírban lévő téglalap alakú aranylemezke is lehetett ezen, vagy akár a szemfedőn[1359] is. A ruhát az 1. sírban 3 db, a 2. esetében legalább 1 db, míg a 3. sírban legkevesebb 2 db bronz *fülesgomb* zárta. A 3. sírból előkerült *veretes öv*garnitúra esetében – noha a főbb övdísz típusok megtalálhatók – nem zárható ki, hogy egyes darabjai elkallódhattak.[1360] A hasonló veretekkel díszített garnitúrák között Tiszabezdéd-Harangláb-dűlőn a 3. sírban 59 db, míg Vereben 29 db volt az elhunyt mellett.[1361] Ennek ellenére megállapítható, hogy azt legalább háromféle – de azonos mintázatú – veret díszítette, melyek közül az egy csoportba sorolható példányok között is mutatkoznak különbségek azok két vagy három szeggel/szegeccsel történő felerősítését illetően. Az övcsat hátoldalán 4 szegeccsel rögzített szíjszorító lemez fogta közre két oldalról az öv bőr végét, míg a szíjvégnél 6 szegecs és a szíjvéget tokszerűen, oldalain is közrezáró szíjszorító szolgált az öv végének befogására. A szíjszorító lemezek – legalábbis annak fennmaradt példái – tudomásom szerint ritkák a korszak sírjaiban, azonban a tokszerű megoldás még ezeken belül is kivételesnek számít. Hasonló a karosi I. temető egyik 1899-ben feldúlt sírjából ismert,[1362] továbbá a már az egykori Szabolcs megye területére eső Rakamaz-Strázsadomb A sírjából.[1363] Az öv veretei közül a 9 db ovális veret eredetileg elhajlított végű szegekkel volt felerősítve, melyek egy részét azok végének letörése után szegecsekké alakították. Valószínűleg tehát a további övveretek egy része is eredetileg ilyen szegekkel lehetett felerősítve, s csupán másodlagos megoldás a szegecs. A szegecsek hossza a csat esetében 0,35,

1357 Varga 2013, 311–312.
1358 K. Végh 1992, 66.
1359 K. Végh 1992, 66.
1360 K. Végh 1992, 66.
1361 K. Végh 1992, 66.
1362 Dókus 1900, 50, 4. tábla 3.
1363 Bollók 2013, 435.

míg a szíjvégnél 0,4 cm volt.[1364] A fémdíszekkel ellátott övek esetében azokat bizonyára kompletten is megvásárolhatták tulajdonosaik, de az sem zárható ki, hogy a fémdíszekből ki-ki maga állította össze a számára kívánatos készletet. Vannak továbbá adataink arra nézve is, hogy azokat utólagosan átalakíthatták, akár jelentősen különböző, vagy az övek díszítésétől teljesen idegen elemeket illesztve a veretek sorozatába. Ezért a 2 db kissé eltérő felerősítésű veret talán kerülhetett az övre a készítő véletlen figyelmetlenségből, vagy bizonyos veretek kényszerű hiányának lenyomataként, esetleg rövid időn belüli pótlásként, vagy az öv átalakítása, módosítása során, amikor már csak ilyet volt lehetősége beszerezni a tulajdonosnak.

Ha valóban csak 2 db *rúdgyöngy* volt a 3. számú sírban, úgy az illeszkedik a korszakban megfigyelhető azon tendenciába, hogy a 10. századi férfisírokba csupán néhány szemet helyeztek.

A 3. sírból együttesen került elő az íjászfelszerelés minden eleme, a csontlapokkal szerelt *íj* és a vasmerevítős, *nyílvesszők*et tartalmazó *tegez*. A nyílvesszők közül 5 db páncélszúró, 3 db a deltoid rövid és hosszú vágóélű változata, míg 2 db ismeretlen típusú volt. A sírból előkerült továbbá a közelharc fegyvereként szolgáló *szablya* is.

Valamennyi ismert sír *lócsont*os vagy lószerszámos temetkezés volt,[1365] ez utóbbiak viszonylag kis számban ismertek padmalyos kialakítású sírgödrökbe temetett személyek melléről.[1366] A 2. és 3. sírban a ló csontjai az elhunyt lábához kerültek, a lovas temetkezések valószínűleg összehajtott lóbőrös változataiként. A 3. sírból nincs információ a lószerszámok meglétéről/helyzetéről, míg a 2. sírban ezek az elhunyt lábainál lévő lócsontok mellett voltak. Ugyancsak az elhunyt lábaihoz helyezték a lószerszámokat a lókoponyát és lábvégcsontokat nem tartalmazó 1. sírban, míg a 4. számúban azt a sír részleges behantolása után az elhunyt lábszárai fölé fektették. Noha a korszak temetkezéseit tekintve nem teljesen ismeretlen, hogy egy sírba egy garnitúránál több lószerszám kerüljön,[1367] mégis valószínűbbnek tűnik számomra, hogy a találók elmondása alapján a 4. sírból – egy fülébe akasztott hevedercsattal együtt – előkerült/átadott kengyel eredetileg a 2. vagy a 3. számú temetkezéshez tartozhatott (kevésbé valószínű, hogy esetleg egy másik, nyom nélkül elpusztult temetkezés emléke). A 2. és 3. sírban talált átlyukasztott, szögletes ezüstlemezkék ugyancsak lehettek a lószerszám szíjazatának díszei, míg a 3. sír elkalapált fejű szeggel együtt megtalált ezüstlemeze a nyerget díszíthette.[1368]

Amennyire a hiányos adatok alapján megítélhetjük, az ide temetkező közösség vélhetően kisebb létszámú lehetett egykor, esetleg szállását rövid időn belül megváltoztatva, temetőjét is csupán rövid ideig használta. Mindössze a 3. sír esetében ismert, hogy az elhunyt férfi volt, mellékletei e felől nem hagynak kétséget. A másik három sírnál azonban nem rendelkezünk nemi és életkori adatokkal. A felnőtt méretű – utólagos méretre alakítást nem mutató – karperecek alapján azonban az 1. és 2. sírban is talán inkább felnőtt korú személyek nyugodhattak. A csecsemő- és gyermeksírok hiánya így akár utalhatna egy mesterségesen szervezett közösségre is, de akár a kevéssé mélyre ásott, gyengébb megtartású csontvázakat tartalmazó sírok nyomtalan pusztulására is.

A 3. sírba helyezett tegezben a nyílcsúcsok fele páncélszúró típus volt, így talán jogos a felvetés, hogy az elhunyt élete során részt vett védőfelszerelést viselő katonák ellen vívott harcban, bizonyára a magyar szállásterületen kívül. Ennek ellenére ezen akciók közveten bizonyítékaként értékelhető lelet nem került elő a sírokból. A közösség módosabb személyekből állt, hiszen 2 esetben lovat is áldoztak, míg a másik 2 sírnál a lószerszámokat helyezték a sírba.

A temető keltezését illetően az öv – erősen kopott[1369] – vereteinek párhuzamai alapján a 10. század első évtizedei, első fele fogalmazódott meg a kutatásban,[1370] ugyanakkor a kéttagú rúdgyöngyök Tiszabezdéden is megtalálhatók, de ott mindkét végén spirálisan kitöltött végű sodrott karperecek voltak egy sírban, ezt pedig a 10. század második negyedétől[1371] használhatták a kutatás jelen állása szerint. Így számomra is a 10. század második negyede tűnik a bizonytalan – de feltehetően nem nagy – sírszámú temető használatának legkorábbi időpontjának.

97.4. IRODALOM

K. Végh 1992; Révész 1996a.

[1364] Bollók 2013, 435.
[1365] Révész 1996a.
[1366] Varga 2013, 315.
[1367] Türk–Lőrinczy 2015, 16.
[1368] K. Végh 1992, 66–67.
[1369] Révész 1996a.
[1370] K. Végh 1992, 67; Révész 1996a.
[1371] Révész 1996, 91–92; Langó 2000, 43; Révész 2008, 417.

98. TISZATARDOS-NAGYDŰLŐ

Kovács László

98.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A Rohács János amatőr régész által 1935-ben, majd 1941-ben leletmentett 3 és 10 sír lelőhelyét Dienes István és Németh Péter 1971-ben hitelesítette. Az 1-1 bolygatott, feltehetőleg részleges lovas, illetve lószerszámos sír ellenére a rendkívül szegényes leletanyag és a melléklet nélküli temetkezések többsége alapján sejthető, hogy közelebbről keltezhetetlen 10–11. századi falusi temetőmaradványt bolygattak meg. A leletanyagból a 4. sír változatos gyöngysora érdemel említést.

98.2. IRODALOM

Kovács 2015, 221–225, 350: 49. tábla.

99. TISZAÚJVÁROS-RÁKÓCZI U. 7.

99.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1989-ben Tiszaújvároson a Rákóczi utca 7. számú ház előtt, a gyalogjárda alatt földmunkák során egy temetkezésre bukkantak [*143. kép*]. A helyszínen Lovász Emese végzett leletmentést, ennek során feltárta az előkerült rézkori sírt, továbbá ekkor került elő egy S-végű karika is.

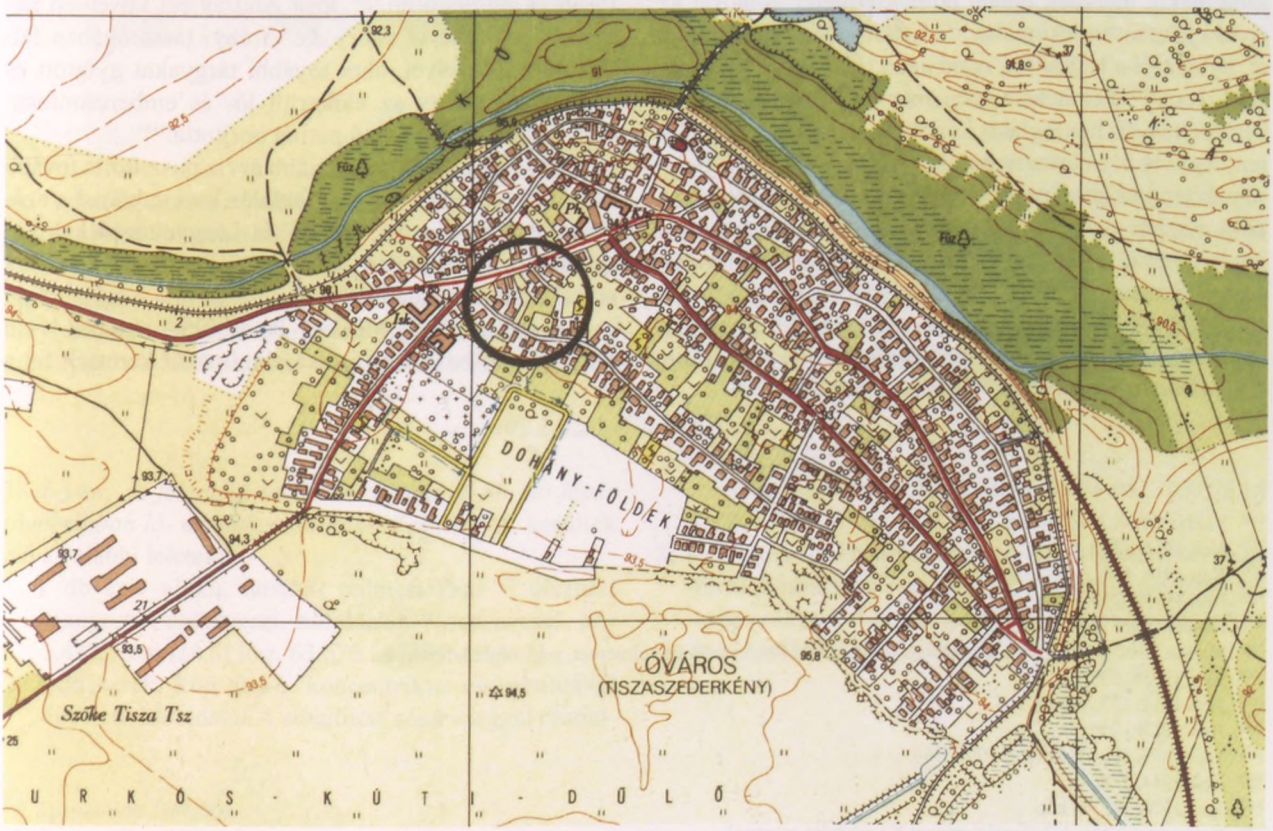

143. kép. Tiszaújváros-Rákóczi u. 7. (1:10 000)

99.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 2,2×1,8 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: 0,4 cm (HOM ltsz. 94.93.1.).

100. ZALKOD-HEISZMANN KÁROLY TELKE

100.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az 1940-es években a község belterületén, Heiszmann Károly telkén feltehetően honfoglalás kori sírok kerültek elő.[1372]

101. ZALKOD-SZEGFARKI-DŰLŐ

101.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Bodrog árterében, a mai Bodrog-zugi csatorna mentén, a település délnyugati végén található domb teraszos részén helyezkedik el a Szegfarki-dűlő, mely nevét szeg alakú csúcsa nyomán kapta.[1373] A környezetéből a 20. század elején még 5-8 méter magasságban kiemelkedő háromszög alakú, meredek oldalú homokterületet[1374] idővel az erózió jelentősen lekoptatta.[1375] Kelet felől a Szederkényi út, nyugatról a Hajcsárút, majd azon túl a Dióér határolta [*144. kép*].[1376] Feltételezhetően már 1864-et megelőzően kerülhettek elő honfoglalás kori régészeti leletek a területen, fegyverek és lószerszámok; erről egy 1864. évi helységnévtár már beszámolt.[1377] 1888-ban ezen a területen, a dűlő nyugati csúcsán[1378] „*a jelenlegi temetőtől nyugatra kb. 60 lépés távolságban*"[1379] talált Dombrádi Gusztáv zalkodi földmérő[1380] 3 db honfoglalás kori veretet, melyeket 1891. február 13-án átadott Jósa Andrásnak.[1381] Elmondása szerint azonban „*több százra menő hasonló és másfajta* [...] *többnyire aranyozott*" veret is előkerült ott.[1382]

A „*magas parton fekvő régi zsidótemető alatti homokfúvásból*"[1383] pásztorgyerekek bolygatása nyomán került elő „*számos ezüst szíjdíszítés*" is, melyeket Fábry Zoltán[1384] földbirtokos Virányi János kenézlői jegyző útján juttatott el a Nyíregyházi Múzeumnak 1910. május 16-án és június 6-án.[1385] Jósa András ezt követően néhány nap elteltével Fábry és Virányi társaságában felkereste a lelőhelyet, ahol további tárgyakat gyűjtött és megfigyelte, hogy az előkerült ló- és embercsontokat több helyen is zöld színű patina borította.[1386]

1924 márciusában egy újabb árvíz pusztította tovább a lelőhelyet, ekkor egy honfoglalás kori zablával a szájában lévő lókoponya, „*kard*" és kengyeltöredékek kerültek elő, s a területen „*köröskörül ember és lócsontok voltak*" megfigyelhetők.[1387]

Dienes István és Makkay János 1958. október 11-én a tiszaeszlár-bashalmi ásatás alkalmával keresték fel a

[1372] Valter 1964, 134; Valter 1974, 35.
[1373] Jósa 1913b, 235.
[1374] Jósa 1914, 178.
[1375] Jósa 1913b, 235.
[1376] Dienes 1996, 368.
[1377] Mizser 2000, 262. – Az adatra Jakab Attila (JAM) hívta fel a figyelmemet, segítségét köszönöm.
[1378] Jósa 1913b, 235.
[1379] Jósa 1914, 177, V. kép.
[1380] Jósa 1913b, 235.
[1381] Jósa 1899, 68–69; Dienes 1996, 366.
[1382] Jósa 1914, 178.
[1383] Jósa 1914, 177, V. kép.
[1384] Keresztneve Jósa leírólapján másutt Károlyként szerepel.
[1385] Jósa 1914, 178.
[1386] Jósa 1914, 178.
[1387] Kiss 1934, 218; Dienes 1996, 367.

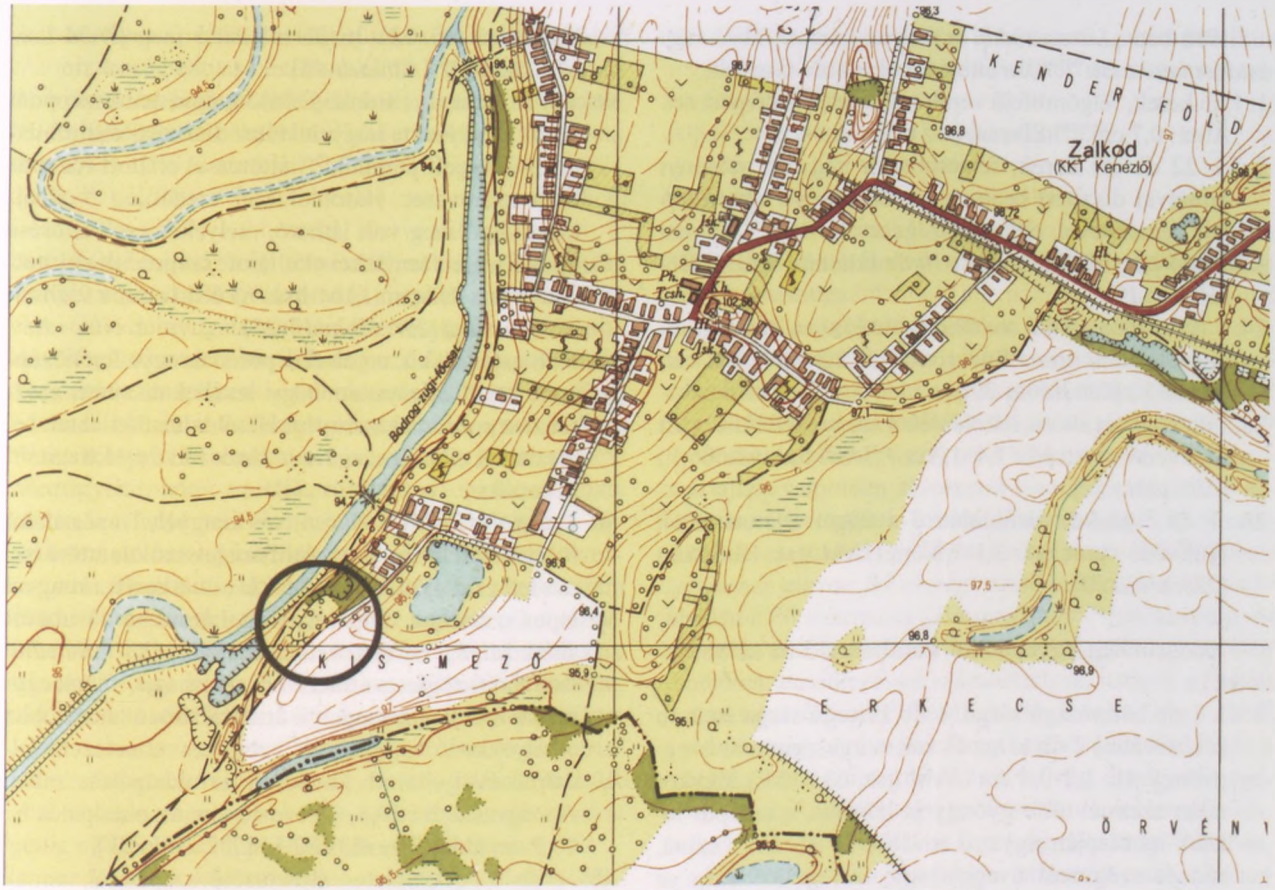

144. kép. Zalkod-Szegfarki-dűlő

helyszínt, feltárásra azonban a dombon lévő újkori temető miatt nem volt lehetőségük.[1388]

1989-ben Révész László és Wolf Mária végzett terepbejárást a honfoglalás kori lelőhely területén, ahol a helyi lakosok elmondása alapján megtudták, hogy még néhány évtizeddel korábban is mostak ki a Tisza áradásai feltehetően honfoglalás kori leleteket a domboldalból. A temető hitelesítő ásatása azonban a terület fedettsége és az ott található újkori temető miatt nem volt elvégezhető.[1389] A régészeti leletanyag a Jósa András Múzeumban található, míg az embertani anyagot a Magyar Természettudományi Múzeum őrzi.[1390]

101.2. LELETLEÍRÁSOK

1888-ban, *„a jelenlegi temetőtől nyugatra kb. 60 lépés távolságban ló- és embercsontokkal együtt"*[1391] kerültek elő az alábbi leletek:

1. 1 db szív alakú, hasított palmettákkal[1392] díszített aranyozott ezüstveret, hátoldalán 3 szegeccsel. M.: 3,4×2,5 cm (JAM ltsz. 63.676.1.) [*226. tábla 1*].
2. 1 db kerek, kúp alakú, koncentrikus virágmintával díszített, hátoldalán 4 elhajlított végű szeggel rendelkező ezüstveret. Átm.: 2,6 cm (JAM ltsz. 63.675.1.) [*226. tábla 2*].
3. 1 db pajzs alakú, felső oldalán kerek lemélyedő mintával, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott, lemélyedő részén aranyozott bronz szíjvég. M.: 3,5×1,5 cm (JAM ltsz. 63.677.1.) [*226. tábla 3*].

[1388] Dienes 1996, 367, 369.
[1389] Révész–Wolf 1991.
[1390] Makra 2007, 17.
[1391] Jósa 1914, 177, V. kép.
[1392] Bollók 2015, 245.

1910-ben *„Lovas-sírból a magas parton fekvő régi zsidótemető alatt"*[1393] kerültek elő az alábbi tárgyak:

1. 1 db kerek, félgömbfejű veret, hátoldalán 1 szegeccsel. Átm.: 0,7 cm.[1394] Elveszett.
2–23. 22 db (?) kerek, félgömbfejű, négyágú növényi mintával díszített bronzveret, hátoldalán egy ellentett lemezkével ellátott szegeccsel. Átm.: 0,6 cm (JAM ltsz. 63.682.1. – ma 16 db található meg) [*226. tábla 4–19*].
24. 1 db gomba alakú, rovátkolást utánzóan öntött mintával díszített bronz fülesgomb. H.: 1,3 cm (JAM ltsz. 63.685.1.) [*226. tábla 20*].
25. 1 db négyzet alakú, hátoldalán 4 szeggel ellátott ezüst lyukvédő veret. M.: 1,4×1,3 cm (JAM ltsz. 63.686.1.) [*226. tábla 21*].
26. 1 db S-alakú, hátoldalán 3 szeggel ellátott ezüst lyukvédő veret. M.: 3,1×1,3 cm (JAM ltsz. 63.686.1.) [*226. tábla 22*].

Valószínűleg ugyanekkor kerültek elő az alábbi leletek is:

1–11. 1 db háromtagú sárga, 6 db kéttagú sárga és 2 db kék, továbbá 2 db sárga és kék színű szegment üveggyöngy. H.: 1,2-0,4 cm (JAM ltsz. 63.679.1.). Egykor talán ezeknél több gyöngy is lehetett, a zalkodi leletek leírólapján ugyanis további 16 db fehér színű, rúd és szegment üveggyöngy szerepel,[1395] míg az említetteken felül további 4 db sárga, 2 db fehér és 1 db kék színű, gömb alakú vagy szegment üveggyöngyről olvashatunk, de csak 1 db kék színű, kéttagú rúdgyöngyről [*226. tábla 23–33*].
12. 1 db átfúrt kauri. H.: 1,7 cm (JAM 63.680.1.) [*226. tábla 34*].
13. 1 db lekerekített, egymásra hajló végű ezüst pántkarperec. M.: 5,8×5,7 cm.[1396] Elveszett.
14–33. 16, 20 vagy 32 db[1397] szív alakú, felületén hasított palmettákkal díszített,[1398] hátoldalán eredetileg 3 elhajlított végű szeggel rendelkező ezüstveret. A veretek jelentős részén a szegek letörése után azokat ellentett lemezkével ellátott szegecsekké alakították. M.: 2×1,5 cm. Ma 16 db található meg (JAM ltsz. 63.678.1.) [*227. tábla 1–16*].
34–44. 11 db kerek, bronzból öntött, egyetlen középpont körül elhelyezett négy levéllel díszített, aszimmetrikusan tagolt peremű,[1399] áttöréssel ellátott rozettás lószerszámveret. Hátoldalukon eredetileg 3 elhajlított végű szeg volt látható, melyeket azok letörése után ellentett lemezkével ellátott szegeccsé alakítottak. Átm.: 2,7 cm (JAM ltsz. 63.681.1. – ma 9 db található meg) [*227. tábla 17–27*].
45. 1 db pajzs alakú, tagolatlan peremű, egyetlen középpont körül elhelyezett négy levéllel díszített, roszszezüst rozettás kisszíjvég. Hátoldalán 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs látható. M.: 2,9×1,8 cm.[1400] Elveszett.
46. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel rendelkezett, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 8,3 cm (JAM ltsz. 63.684.1.) [*227. tábla 28*].
47. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal, annak egymásra merőleges tengelyű áttörései közül a belsőben elhelyezkedő, ugyancsak szögletes átmetszetű oldalpálcával ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak h.: 10,8, illetve 10 cm, az oldalpálca h.: 10,3 cm (JAM ltsz. 63.683.1.) [*227. tábla 29*].
48. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal, annak egymásra merőleges tengelyű áttörései közül a belsőbe csatlakozó kerekded átmetszetű – végén egykor talán gombos kialakítással ellátott – oldalpálcával és trapéz alakúan kiszélesedő füllel rendelkező kovácsoltvas oldalpálcás zabla. Az oldalpálca h.: 10,7 cm (JAM ltsz. 63.683.1.) [*227. tábla 30*].

1924-ben kerültek elő az alábbi leletek:

1. 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak hátához közelebb elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal ellátott, éle irányából csúcsba futó pengéjű kovácsoltvas kés.[1401] Elveszett.
2. 1 db szablya[1402] töredéke.[1403] Elveszett.

[1393] Jósa 1914, 177, V. kép.
[1394] Jósa 1914, 177, V. kép C/1.
[1395] JAM R. A. ltsz. n.
[1396] Jósa 1914, 177, V. kép A/5.
[1397] A leletek leírólapján (JAM ltsz. n.) 20 db, másutt 32 db, a leltárkönyvben pedig 16 db veret szerepel, utóbbi a „Csenkedűlő" megnevezéssel.
[1398] Bollók 2015, 246.
[1399] Bollók 2015, 320.
[1400] Jósa 1914, 177, V. kép A/6.
[1401] Kiss 1934, 218, T. LXIII/1.
[1402] Kovács 1990, 45, 2. kép.
[1403] Kiss 1934, 218, T. LXIII/2.

3. 1 db lapos, ovális, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott, kovácsoltvas hevedercsat.[1404] Elveszett.
4. 1 db valószínűleg körte alakú, kovácsoltvas kengyel, Talpalója ívelt, három bordával erősített.[1405] Elveszett.
5. 1 db tört, négyszögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájvasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózabla.[1406] Elveszett.
6. 1 db lapos vaskarika (zablakarika?).[1407]

101.3. ÉRTÉKELÉS

A homokdombon lévő temető[1408] valószínűleg É–D-i irányban hosszabban húzódott, melynek sírjai a Szegfarki-dűlő délnyugati csúcsán, illetve annak déli harmada táján lévő zsidó temető határán, de tovább északra, a keresztény temetőben is felbukkantak.[1409] Az erózió és az áradások a homokdombot jelentősen lekoptatták, Jósa beszámolója szerint több sírt is a *„szél [...] tárt fel"*.[1410] Megfigyelte, hogy az előkerült ember- és lócsontokon többször is zöld patina volt látható, ebből helyesen következtetett az egykori ékszerekre, különböző ruha- vagy lószerszámdíszekre.[1411] A temető több periódusban előkerült sírjainak egymáshoz viszonyított elhelyezkedése sajnos nem ismert, a sírok számát megbecsülni sem lehetett,[1412] így ilyen becslésre az előkerült leletanyag alapján sem vállalkozhatunk, hiszen a *„széthordott"* leletek száma ismeretlen.[1413] Az egykori temető sírjait tehát részint az áradások és az egyéb bolygatások, az ezek által részben vagy egészben megkímélt temetkezéseket pedig az újabb kori temetkezések tehették tönkre.[1414]

Az ékszerek között három- és kéttagú, illetve szegment *üveggyöngyök* találhatók, továbbá 1 db *kauri*. A kar ékszereit pedig 1 db ezüst *pántkarperec* képviseli.

A ruhadíszek között az 1888-ban előkerült *veret* és *szíjvég* talán öv díszei voltak egykor, az 1910-ben előkerült bizonytalan számú szív alakú veret bizonyára egy sírban volt, ahol talán az elhunyt övét/ruháját díszíthették. A ruha zárására az egyetlen biztos adat az 1910-ben előkerült *fülesgomb*. Ugyanebből a lovas sírból származik 23 db kétféle típusú félgömbfejű veret, melyek lehettek lábbeli díszei is,[1415] azonban helyzetük megfigyelésének hiányában mégsem sorolhatjuk őket egyértelműen ebbe a csoportba.[1416]

A munkaeszközöket 1 db vas*kés* képviseli.

A fegyverek között mindössze egyetlen *szablya* töredéke ismert, ez azonban sajnos ellenőrizhetetlen adat.[1417]

Az 1888-ban *„a jelenlegi temetőtől nyugatra kb. 60 lépés távolságban"*[1418] előkerült lócsontok és a szeghosszai alapján minden bizonnyal lószerszámveretként alkalmazott kerek dísz – amennyiben ezek egy sírból származnak – legalább egy lovas sírra utalnak. Az 1910-ben *„a magas parton fekvő régi zsidótemető alatti homokfúvásból"*[1419] származó *„Lovas-sírból"*[1420] előkerült nyereg lyukvédő veretei és a lócsontok alapján egy további lócsontos temetkezéssel számolhatunk, melyek a terület nyugati partfalánál[1421] kerültek elő. Kérdés, hogy ebből a sírból, avagy egy másik temetkezésből kerültek-e elő a rozettás lószerszámveretek és a szíjvég. Ezek sorát egészíti ki még legalább egy további lócsontos temetkezés, melyek maradványait Kiss Lajos figyelte meg 1924-ben, s amennyiben az ugyanekkor előkerült vaskarikában zabla karikájának egyetlen töredékét láthatjuk, úgy az egy további lovas sírra utalna. Összesen tehát legkevesebb 4 lovas temetkezést ismerünk, a beszámolók alapján azonban alighanem jogosan feltételezhető, hogy ez a szám egykor magasabb lehetett. Ebből valószínűleg két sírban is veretekkel volt díszítve a lószerszám.

A temető leletanyaga alapján a 10. században belül sajnos nehezen keltezhető, valószínűleg a szállási temetők közé sorolható.

[1404] Kiss 1934, 218, T. LXIII/3.
[1405] Kiss 1934, 218, T. LXIII/4.
[1406] Kiss 1934, 218, T. LXIII/6.
[1407] Kiss 1934, 218, T. LXIII/7.
[1408] Szőke Béla egymástól nagyobb távolságra elhelyezkedő magányos sírok létezésével számolt a lelőhelyen (Szőke 1962, 15).
[1409] Dienes 1996, 369.
[1410] Jósa 1914, 178.
[1411] Jósa 1913a, 238; Jósa 1914, 178.
[1412] Jósa 1914, 178.
[1413] Jósa 1913a, 237.
[1414] Dienes 1996, 368.
[1415] Dienes 1996, 368.
[1416] Révész 1996, 99.
[1417] Kovács 1995, 179.
[1418] Jósa 1914, 177, V. kép.
[1419] Jósa 1914, 177, V. kép.
[1420] Jósa 1914, 177, V. kép.
[1421] Dienes 1996, 368.

101.4. IRODALOM

HAMPEL 1900, 732–733; JÓSA 1914, 178, V. kép; JÓSA 1916, 194, V. kép; KISS 1934, 217–218; FÉK 1230–1231. sz.; DIENES 1996, 366–369.

102. ZEMPLÉN-HOSPODÁRSKÝ DVOR JRD
(Zemplín, Sl.)

102.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1961-ben a JRD mezőgazdasági vállalat telepének udvarán épületalapozás közben bolygattak meg kora Árpád-kori sírokat, melyek leleteinek egy részét Š. Špiak gyűjtötte össze [*145. kép 1*].[1422]

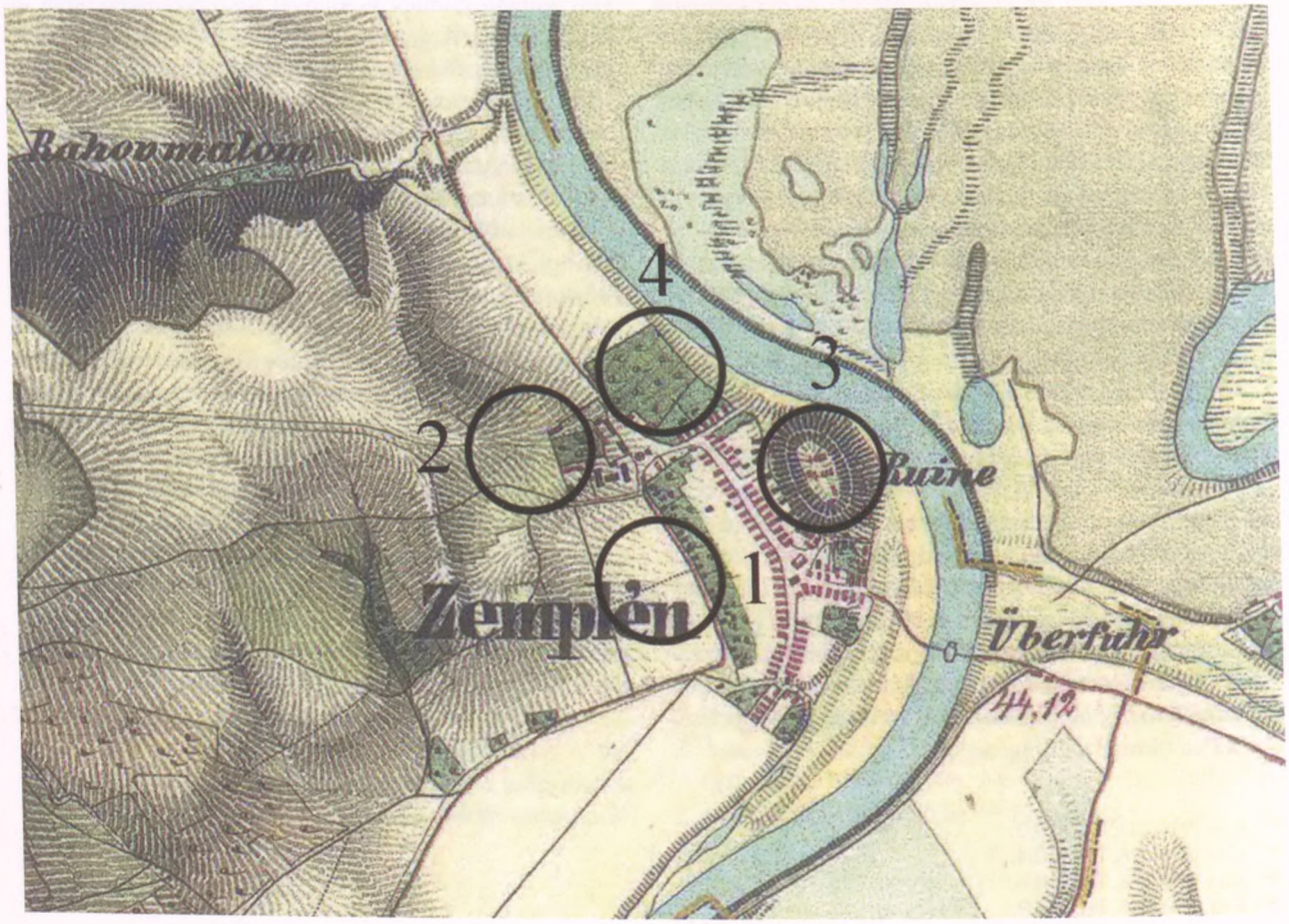

145. kép. Zemplén, 1: Hospodárský dvor JRD, 2: Szélmalomdomb, 3: Vár, 4: Kertalja

[1422] ŠPIAK 1962; HORVÁTHOVÁ–HREA 2015, 101–104; MORDOVIN 2016.

102.2. LELETLEÍRÁSOK

1–2. 2 db huroksorral díszített bronz fülbevaló.[1423] M.: kb. 3,7×3,5, illetve 3,7×3,6 cm [*228. tábla 1–2*].

3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika.[1424] M.: kb. 1,9×1,7 cm [*228. tábla 3*].

4–? Üveggyöngyök.

102.3. IRODALOM

Špiak 1962; Horváthová–Hrea 2015, 101–104; Mordovin 2016.

103. ZEMPLÉN-KERTALJA (Zemplín, Sl.)

103.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1955 és 1957 között a település Kertalja nevű részén [*145. kép 4*], a mezőgazdasági termelőszövetkezet területén Blažej Benadik vezetésével vaskori és 9–10. századi telepjelenségek mellett 1956-ban feltárásra került egy kora Árpád-kori soros jellegű temető 5 sírja is, melyek az egykori temető nyugati széléhez tartoztak.[1425] A feltárás során 4 szondát nyitottak, összesen 79 m²-t megkutatva. A feltárt sírok esetenként szuperpozícióban voltak a 9–10. századi telep néhány objektumával. A temetőnek sajnos ismeretlen nagyságú része elpusztult már a feltárás előtt, a megmentett sírokból fülbevaló, hajkarikák, S-végű karikák, gyöngyök, I. Béla (1060–1063) CNH. I. 16. = H12 típusú érme, egy sírból pedig a váz bal oldaláról egy vaskés került elő.[1426]

104. ZEMPLÉN-SZÉLMALOMDOMB (Zemplín, Sl.)

104.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1958-ban a Szlovák Tudományos Akadémia Régészeti Intézete a Zemplén környéki halomsírok kutatását végezte. A településtől nyugatra, a zempléni föld-fa szerkezetű erősséggel szemben található Szélmalomdombon a 4. számú ovális alapterületű, mintegy 160 cm magas római kori halomban 11, a 8–9. századból származó hamvasztásos temetkezés mellett, annak középső részén egy honfoglalás kori sír is feltárásra került [*145. kép 2*].[1427] Az embertani anyag csaknem teljesen megsemmisült, a régészeti leletanyag pedig a Prágai Nemzeti Múzeumban és a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumban került elhelyezésre.

104.2. SÍRLEÍRÁS

Férfi, *adultus* vagy fiatalabb korú. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: kb. 300-310 cm (a halom csúcspontjától), sh.: 316 cm, ssz.: 216 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal láb csontjai mellett a koporsó vonalán kívül helyezkedtek el a ló csontjai, megközelítőleg a combcsontnál a lókoponya, mögötte pedig a mellső, majd a hátsó lábak. A sírgödör csaknem téglalap alakú aknasír volt, melynek oldalát fabélés borította. *Megjegyzés:* a sírban 210×58–70 cm-es, láb felőli végén szélesebb fakoporsó nyomai voltak megfigyelhetők [*229. tábla 1–2*].

[1423] Špiak 1962, 302, *Obr.* 4/8–9.
[1424] Špiak 1962, 302, *Obr.* 4/10.
[1425] Benadik–Točík 1978, 294–296; Nevizánsky–Košta 2009, 328.
[1426] Čaplovič 1983, 63; Benadik–Točík 1978, 294–296; Nevizánsky–Košta 2009, 328; Hunka 2013, 149; Horváthová–Hrea 2015, 97.
[1427] Budinský-Krička 1965; Horváthová–Hrea 2015, 104.

Mellékletei:

1–2. A koponya környékén volt 2 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, nyitott végű karika, melyek közül az egyik a nyakperecen volt. M.: 2,3×2,1, illetve 2,4×2,3 cm, hv.: 0,2-0,2 cm [*230. tábla 1–2*].

3. A nyakcsigolyák környékén volt 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, hurkos-kampós végű nyakperec. Átm.: 15,3 cm, hv.: 0,17 cm [*230. tábla 3*].

4–5. Mindkét kar alkar csontjain volt 1-1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, hurkos-kampós végű karperec. M.: 7,1×6,7, illetve 6,5×6,2 cm, hv.: 0,17 cm [*231. tábla 1–2*].

6–7. Mindkét lábszár csontjain volt 1-1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, hurkos-kampós végű lábperec. M.: 8,5×8,1, illetve 8,4×7,7 cm, hv.: 0,17 cm [*231. tábla 3–4*].

8–12. A kulcscsontok vonalában és a sír északnyugati sarkában helyezkedett el 5 db aranyozott ezüstkorong, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

8. A sír északnyugati sarkában volt 1 db kerek, sasábrázolással[1428] díszített aranyozott ezüstkorong. Peremén körben 7 db félgömbfejű szegecs található, melyek a hátlaphoz rögzítették. Átm.: 7,4 cm [*232. tábla 1*].

9–10. A koporsó délnyugati sarkától mintegy 20 cm-re volt 2 db kerek, fa előtt álló négylábú állatábrázolással[1429] díszített aranyozott ezüstkorong. Peremükön körben 7 db félgömbfejű szegecs található, melyek azokat a hátlaphoz rögzítették. Átm.: 7,4 cm [*232. tábla 2–3*].

11. A koporsó hossztengelyében volt 1 db növényi mintával díszített aranyozott ezüstkorong. Átm.: ? [*232. tábla 4*].

12. Előbbi korongtól északi irányban volt 1 db növényi mintával díszített aranyozott ezüstkorong. Átm.: ? [*232. tábla 5*].

13–17. A bordákon a nyakperec közelében és a váz gyomor környéki részén volt 5 db aranylemezke. 4 db pereme egy vagy két oldalon visszahajtott, a legkisebb pedig egy ponton átlyukasztott. A legnagyobb darab m.: 3,5×3,1 cm [*233. tábla 28–32*].

18–220. A felsőtest csontjain, a kulcscsontok és a medence között voltak az alábbi leletek:

18–172. 155 db kerek, szélén gyöngyözött kerettel övezett, kidomborodó középrészén lemélyedő aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs látható. Több darab is bőrmaradványokkal együtt került elő. Átm.: 1,8 cm [*233. tábla 1–19, 234–236. tábla*].

173–201. 29 db kerek, kidomborodó középrészét övezően lemélyedő aranyozott sávval díszített ezüstveret, melyek hátoldalán 1 szegecs található. Az egyiken szerves anyag maradványa látható. Átm.: 1,6 cm [*237. tábla*].

202–220. 19 db kerek, kidomborodó, szélén díszítetlen sávval, közepén lemélyedő aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. Átm.: 1,8 cm [*233. tábla 20–24*].

221–225. 5 db bronz fülesgomb, melyek közül 3 db egyenes vonalban, megközelítőleg a bordák középrészén vagy kissé jobb oldalán helyezkedett el, a negyedik az előbbiek vonalától kissé a sír északi irányában eltérve az övveretek környékén, a feljebb futó veretsor alsó szélénél volt, míg 1 db helyzete ismeretlen. A gombok között 3 db vizsgálható, ezek a típus gömb alakú változatai, melyek közül 2 db két részből összeállított, belül üreges, az egyik aranyozott, míg a harmadik – törött fülű – tömör. H.: 1,8–1,75–1,35 cm [*233. tábla 25–27*].

226–304. A sírban veretes öv aranyozott ezüstdíszei feküdtek, annak középső harmadában, csaknem két széle között. Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:

226–262. 37+? db szélesebb levél alakú, ezüstből öntött, három ponton áttört aranyozott veret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 1,9×1,9 cm [*238. tábla, 239. tábla 1–20*].

263–304. Legalább 42 db keskenyebb levél alakú, ezüstből öntött, két ponton áttört aranyozott veret. Hátoldalukon 3 szegecs látható. M.: 1,8×1,8 cm [*240. tábla*].

305. 1 db pajzs alakú, felső oldalán karéjos kialakítású, szélén gyöngyözött kerettel övezett növényi mintával díszített aranyozott ezüst nagyszíjvég. Hátoldalán 5 szegecs található. M.: 5,7×2,1 cm [*239. tábla 23*].

306. 1 db pajzs alakú, felső oldalán karéjos kialakítású, díszített aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalán 2 szegecs található. Valószínűleg a felsőtest csontjain feküdt. M.: 2,2×0,9 cm [*239. tábla 21*].

307. 1 db pajzs alakú, felső oldalán karéjos kialakítású növényi mintával díszített aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 3,3×1,1 cm [*239. tábla 22*].

308–310. 3 db levél alakú aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. M.: 1,6×1,2 cm [*239. tábla 24–26*].[1430]

311. 1 db líra alakú, vaspecekkel ellátott bronzcsat. M.: 2,6×2,3 cm [*239. tábla 27*].[1431]

[1428] Bollók 2015, 354.
[1429] Bollók 2015, 350.
[1430] Budinský-Krička–Fettich 1973, 172, *Abb.* 17/36–38; Holčík 2000, 329, 15.03.01 n.
[1431] Budinský-Krička–Fettich 1973, 173, *Abb.* 17/35.

312. A bal kar csontjai és a medence mellett volt hegyével a koponya irányába, élével ferdén, részben a gödör alja és az elhunyt csontjainak irányába mutató helyzetben 1 db kovácsoltvas szablya a hüvely famaradványaival együtt. Markolata éle irányába hajlik, két helyen szegecselt, végén ovális gomb található. Ellenzője csónak alakú, végein gömbös kialakítással. A hüvely szájánál és felső harmadában 1-1 U alakú vasfüggesztő helyezkedik el, végét ovális koptató zárja. Markolatát, a függesztők belső részét és a hüvely vége feletti részt díszítetlen aranylemez borítás fedi. H.: 94 cm, az ellenző h.: 11,5 cm, a tok sz.: 4,6–3,7 cm [*241. tábla*].

313. A bal felkarcsont mellett – talán részben magán a csonton is – és a koporsó északnyugati részében tegez maradványai helyezkedtek el, melyek döntően vasveretek voltak, illetve 2 db bronzlemezke. A sírrajzon a nyílcsúcsok hegyénél ábrázolt téglalap alakú tárgy talán ennek megfigyelhető részét jeleníti meg. A legnagyobb tegezvasalás h.: 9 cm [*242. tábla 1*].

314–320. A tegezmaradványok között feküdt egymás mellett 7 db kovácsoltvas nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

314–316. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 9,9×2,7; 10,1×2,5, illetve 10,5×3 cm.

317. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 11,6×3,6 cm.

318. 1 db levél alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 12×3,4 cm.

319. 1 db páncéltörő típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,9×1,1 cm.

320. 1 db kis méretű, deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,2×0,9 cm [*242. tábla 2–8*].

321. Megközelítőleg a medence jobb oldalán volt hegyével a lábak irányába mutató helyzetben 1 db háromszög átmetszetű pengéjének középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott, ugyancsak a penge középvonalában csúcsba futó végű kovácsoltvas kés, a fatok maradványaival. M.: 10,6×2 cm [*242. tábla 9*].

322. A kés nyéltüskéjétől néhány cm-rel feljebb helyezkedett el 1 db lant alakú, végein visszahajlított kovácsoltvas csiholó rákorrodálódott textilmaradvánnyal. M.: 7,7×3,7cm [*242. tábla 10*].

323. Ugyanott volt 1 db kovakő. M.: 2,9×2,3 cm [*242. tábla 11*].

324. A koporsó északnyugati sarkában volt 1 db körte alakú, díszítetlen pereme alatt növényi mintával ellátott, gyűrűfüles aranyozott ezüstcsésze. M.: 6,3 cm, sz. átm.: 7,9 cm, f. átm.: 9,8 cm [*243. tábla*].

325–326. A lábcsontok végeinél – részben talán azokon is – volt füleikkel egymás irányába mutató, részben egymáson fekvő helyzetben 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszíj számára ovális, illetve fordított trapéz alakú áttöréssel ellátottak, külön nyak nélkül csatlakoznak az ovális átmetszetű szárakhoz. Talpalójuk ívelt, 3 bordával erősített. M.: 17,2×13,8, illetve 17×13,5 cm [*244. tábla*].

327. Ugyanott volt 1 db téglalap alakú, hosszanti oldalain kissé ívelt kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×4,4 cm [*245. tábla 9*].

328. A sír délkeleti részében feküdt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla, részben a téglalap alakú veretek felett. A szájvasak végein lévő merőleges tengelyű lyukak közül a belsőkbe kapcsolódnak trapéz alakúan kiszélesedő, majd valószínűleg szögletessé keskenyedő füleikkel a szögletes átmetszetű oldalpálcák, melyek végein 1-1 kettős kónikus gomb található, melyek felső részét bronzlemez borítja. A szájvas h.: 16,5 cm [*245. tábla 1*].

329–485. Ugyanott helyezkedtek el aranyozott ezüst lószerszámveretek, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:

329–330. A jobb lábcsontok környékén volt 2 db nagyobb, középrészükön félgömbszerűen kidomborodó aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4 szegecs található. Átm.: 3,8-3,7 cm [*246. tábla 3–4*].

331–334. Ugyanott volt 4 db kisebb, középrészükön kidomborodó – 2 db esetében áttört – kerek, aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4 szegecs található. Átm.: 2,8-2,7 cm [*246. tábla 5–8*].

335–429. Ugyanott helyezkedett 95 db téglalap alakú, hosszanti oldalain karéjos kialakítású, 3 csepp alakú mintával díszített aranyozott ezüstveret, egybefüggő sorozatokban. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. Több darab is másodlagosan átfúrt, a lyukakban 1-1 szegeccsel. M.: 2,2×1,3 cm [*246. tábla 1, 247. tábla*].

430–433. Részben a téglalap alakú veretek alatt volt 4 db levél alakú, középrészén kidomborodó, növényi mintával díszített aranyozott ezüst csörgős lószerszámveret. Hátlapjuk ellentétesen kidomborodó, melyet 5 szegecs rögzített. A kettő között 1-1 kis golyó található. M.: 7,1×4,2 cm [*248. tábla*].

434–442. A lószerszámoknál, a kerek rozettás és a téglalap alakú veretekkel együtt volt 6 db csat, s valószínűleg további 3 db is ott helyezkedett el egykor, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

434–438. 5 db csat teste téglalap alakú, hátsó oldalán karéjos kialakítású, míg ovális karikájuk testükkel egybeöntött, pecekkel azonban nem rendelkeztek. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 1,9×1,8 cm [*245. tábla 2–6*].

439–442. 4 db csatnak csupán árkolt díszítésű karikája ismert, azonban megállapítható, hogy ezek egykor pecekkel voltak felszerelve. Felületük aranyozott.

Hátoldalukon 2+? szegecs található. M.: 1,8×1,2 cm [*245. tábla 7–8*].

443–478. 36 db ovális, alsó felén áttört aranyozott ezüst lószerszámveret, melyek részben a téglalap alakú veretekkel díszített szíjak felett és alatt, valamint a kengyelek felett helyezkedtek el. Hátoldalukon 4 szegecs található. M.: 5,7×3,9 cm [*249–251. tábla, 252. tábla 1–2*].

479. 1 db pajzs alakú, növényi mintával díszített, aranyozott ezüst szíjvég alsó része. Hátoldalán szegecsek találhatók. M.: 2,1×1,7 cm [*252. tábla 3*].[1432]

480. 1 db pajzs alakú, középrészén félgömb alakú kidomborodó mintával, abból indulóan lemélyedő aranyozott résszel 4 részre osztott ezüst szíjvég. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: 4×2,1 cm [*246. tábla 2*].

481–483. 3 db pajzs alakú, felső oldalán karéjos kialakítású aranyozott ezüst kisszíjvég. M.: 2,2×0,9 cm [*246. tábla 9*]. Ugyancsak az egykori szíjvégre utal a bőr zöld patinás, konzerválódott maradványa, melyre egykor felerősítve volt. A bőrmaradványon, annak hosszanti oldalán látható két, egymással szemben elhelyezkedő lyuk.[1433]

484. 1 db levél alakú, kerek középrészén lemélyedő aranyozott ezüstveret. Hátoldalán 3 szegecs található és megmaradt a bőrszíj egy darabkája is. M.: 2,5×1,9 cm [*246. tábla 10*].

485. A kengyelektől keletre vaspántos favödör erősen korrodálódott füle és vasalásai helyezkedtek el. Átm.: kb. 27-28 cm. Elvesztek.

486. Különböző vastöredékek.[1434]

487. A koporsó északi végében kölesszemeket figyeltek meg.[1435]

488. A sírban fa-, bőr-, textil- és prémmaradványok, valamint selyemmaradványok voltak.[1436]

104.3. ÉRTÉKELÉS

A településtől nyugatra található őskori halmot előbb a római császárkorban, majd a 10. században is alkalmasnak ítélték meg az ott élők temetkezési helynek, így a magányosan eltemetett,[1437] gazdag leleteket tartalmazó férfi sírját abba egyszerűen beleásták.[1438] A sír 300-310 cm-es mélységben helyezkedett el, a mintegy 160 cm magas halom tetejétől számítva, vagyis már az altalajba ásva. Nem csupán mélysége, hanem nagysága és kialakítása is utal arra, hogy a temetést végzők részéről nagyobb munkát igényelt annak elkészítése, ami már eleve rámutat az eltemetett iránti kiemelt figyelemre, hiszen a hasonlóan nagy méretű sírgödrök ritkák a korszakban.[1439] A felső részén természetszerűleg nagyobb méretű gödör oldalát fával bélelték ki, ennek oka valószínűleg a föld beomlásának megakadályozása lehetett, azt azonban ma már nem lehet eldönteni, hogy a temetési szertartáshoz kapcsolódóan esetleg hosszabb ideig is nyitva lehetett-e a gödör, így a zsaluzásra emiatt is szükség volt, vagy csak a temetés szűkebb idejére. Az elhunytat koporsóban temették el, amely lucfenyő, tölgy-, nyír- és közelebbről nem meghatározható fa felhasználásával készült,[1440] vagyis meglehetősen aprólékos munka lehetett, s talán a különböző fák egymás melletti alkalmazása valamilyen díszítést is kölcsönzött a ládának. Koporsószegek azonban nem voltak megfigyelhetők,[1441] így azt csapolással állíthatták össze. Az elhunytat valamilyen szerves anyagba is becsavarták a temetés során,[1442] és/vagy a koporsó belsejét is kibélelték bőrrel és szövettel.[1443] A koporsóban az elhunyt hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben feküdt, karjai – a karperecek alapján – valószínűleg a test mellett feküdtek, lábai pedig – a lábperecek fekvéséből kiindulva – nyújtott helyzetben voltak. Részletes sírrajz hiányában – bár a sírról rekonstrukciós rajz is készült [*229. tábla 3*] – az egyes leletek fekvését csupán a létező ábrázolásai alapján nem lehetett minden esetben meghatározni.

Az ékszerekhez 2 db *sima, nyitott végű arany huzalkarika* tartozott, ezek a koponya környékén feküdtek, az egyik a *nyakperec*re ráhúzva. Utóbbi ugyancsak aranyhuzalból készült, valamint *kar- és lábperec*eket is viselt az elhunyt, melyek vélhetően temetési ékszerek lehettek.[1444] A nyakpereceken kiegészítő díszítésként al-

[1432] Budinský-Krička–Fettich 1973, 176, *Abb.* 20/19.
[1433] Budinský-Krička–Fettich 1973, 176, *Abb.* 20/18.
[1434] Budinský-Krička–Fettich 1973, 39.
[1435] Bollók 2015, 116
[1436] Bollók et al. 2009.
[1437] László 1976, 79; Fodor 1976, 282.
[1438] Hozzászólások 281.
[1439] Tettamanti 1975, 90–91.
[1440] Budinský-Krička–Fettich 1973, 45.
[1441] Budinský-Krička–Fettich 1973, 16.
[1442] Budinský-Krička–Fettich 1973, László 1976, 79.
[1443] Fodor 1976, 282.
[1444] Kovács 2019, 165–166, 174–175.

kalmazott tárgyak, pl. gyűrűk vagy gyöngyök nem számítanak ismeretlenek a korszak gyakorlatában, kérdés azonban, hogy ez az életben is így volt-e, vagy a temetés alkalmával egészítették ki így a nyakperecet. Vizsgált sírunk esetében ez utóbbi talán valószínűbbnek tűnik, hiszen ha a nyakperec is a halotti ékszerek közé sorolható, akkor valószínűleg jogos az ezektől elválasztható karikaékszerek szimmetrikus viseletének feltételezése. A sírból az elhunyt vállainak környékéről előkerült aranyozott ezüst lemezkorongok funkciójával kapcsolatban többféle felhasználási mód lehetősége is felmerült a kutatásban,[1445] mindeddig pontos Kárpát-medencei párhuzamaik ellenére valószínűleg az elhunyt *hajfonatkorong*jaiként azonosíthatjuk ezeket.[1446]

A viselet részei között az elhunyt bőr felsőruháját 203 db, háromféle típusba sorolható *kisebb kerek veret* díszítette, melyek a kulcscsontok és a medence között helyezkedtek el. Felerősítésüket 1 vagy 2 szegecs szolgálta, átmérőjük hasonló: 1,6-1,8 cm. A háromféle veretek rendszere sajnos nem ismert, a sírrajz alapján a mellkason talán vízszintesen ütemesen sorakozó veretsorokat láthatunk, melyek a vállaknál sűrűsödést mutatnak. Egy nagyobb egybefüggő bőrmaradványon megfigyelhető, hogy szorosan egymás mellett vagy akár érintkezve helyezkedik el 2-2 db azonos veret. Ennek alapján ez talán a vállak közeli részről származik. A bőrmaradványokon textillenyomatok is megfigyelhetők, melyek a veretek alatt is folytatódnak.[1447] Ennek alapján a ruha lehetett bőrből és arra talán textilapplikációkat is helyeztek, az egészet pedig veretek díszítették. Ezek között helyezkedett el 3 db *fülesgomb* egyenes vonalban – a nyakperec helyzetéből kiindulva – megközelítőleg a bordák középrészén vagy kissé azok jobb oldalán, a negyedik az előbbiek vonalától kissé a sír északi fele irányában eltérve – a feljebb futó övveretsor környékén, míg az ötödik gomb helyzete kérdéses. Valószínűleg ezek a veretekkel díszített felsőruhát zárhatták, mely az övveretek környékén előkerült gomb alapján a derekat elérte, de feltehetően még lejjebb is folytatódott, ám itt már fémdíszek nélkül. Hasonló arányban fémdíszekkel ellátott férfi felsőruha mindeddig nem ismert a korszak más férfisírjaiból.

A bordákon, a nyakperec közelében és a váz gyomor környéki részén elhelyezkedő 5 db *aranylemez*ke funkcióját talán ugyancsak a ruhadíszek között határozhatjuk meg, noha felerősítésre szolgáló lyuk csak a legkisebb darabon látható, ugyanakkor 4 db esetében szélük egyik vagy két oldalán is visszahajtott, így esetleg valamilyen textil széleire (?) lehettek visszahajtásukkal rögzítve.

A *veretes öv*nek az övveretekhez és szíjvéghez hasonló kialakítású csatja nem ismert, így talán az előkerült *lira alakú csat* zárhatta azt, de az is lehetséges, hogy a csatot valamiért nem helyezték a sírba. A bőrszíj végét aranyozott ezüst *nagyszíjvég* zárta, a *kiszszíjvég*ek pedig függesztőszíjakon is elhelyezkedhettek. A kisszíjvégek közül a kisebbik darabhoz hasonló 3 db is előkerült még a sírból, melyek azonban már a lószerszámokhoz tartozhattak, így utóbbi esetében az ugyan a ruhadíszek között szerepel, hiszen a felsőtesten volt, de talán mégsem zárható ki, hogy egykor ez is a lószerszámdíszekhez tartozott.[1448]

Az *övveretek* számával kapcsolatban a publikáció 37 db szélesebb és 42 db keskenyebb veretet említ, így összesen 79 db-ot.[1449] A megjelent fotótáblákon[1450] ugyanakkor összesen 127 db veret látható. Az eltérés oka, hogy a 18. számú ábra 54 db verete szerepel a 19. számú illusztráción is, ugyanabban a sorrendben, így utóbbi tulajdonképpen a 18. számú kiegészítésének tekinthető, az annak bal oldalára és aljára helyezett 19 db – gyakran hiányos – verettel együtt, így azon már összesen 73 db van. A monográfiában ábrázolt veretek közül ugyanakkor 39 db a szélesebb és 34 db a keskenyebb változat. Az egykori veretek száma a szövegben említett 79 db-nál azonban bizonyosan több volt, hiszen egy 2007-ben végzett kutatás során 94 db veretet azonosítottak.[1451] A sírrajzon pedig – ha jól számolom – 109 db szerepel. Sajnos az övveretek számát illetően sem áll rendelkezésre részletes dokumentáció,[1452] s ebben a kérdésben a leltárkönyvi adatokra sem támaszkodhatunk. Magam elképzelhetőnek tartom azt is, hogy a veretek száma valóban 127 db volt, s nem a nyomdatechnika ördöge folytán jelent meg kétszer ugyanaz a tábla, hiszen az egyik táblafotó kiegészítése, vagy a másik levágása feltétlenül szándékosságra utal. Ezt bizonyára a szerzők is észlelték volna. Talán a veretek egy részének rosszabb megtartása miatt dönthetett a szerzőpáros úgy, hogy azok jobb megtartású darabjaiból mutatja be a kellő számú veretet. Az öv és a szablya függesztőjének helyzete a sírrajz alapján nem rekonstruálható,[1453] az azonban

[1445] Hozzászólások 279; Fodor 1976, 284; László 1976, 83.
[1446] Fodor 2014, 140–141.
[1447] Langó Péter (PPKE) leírása a bőrmaradványokról. Köszönöm a szerzőnek, hogy kéziratát felhasználhattam.
[1448] Budinský-Krička–Fettich 1973, 36.
[1449] Budinský-Krička–Fettich 1973, 25, 51; Holčík 2000, 330.
[1450] Budinský-Krička–Fettich 1973, 174–175, *Abb.* 18–19.
[1451] Langó–Patay–Horváth 2016, 575.
[1452] Langó–Patay–Horváth 2016, 575.
[1453] Hozzászólások 279.

feltételezhető, hogy a temetés során az övet az elhunytra adták, de nem a viseleti módnak megfelelően, azzal ugyanis átkötötték a két alkart is, hiszen a veretek egy része az alkarcsontok feltételezhető helyén futott.[1454] Talán az övhöz csatlakozó függesztőszíjakon kapott helyet a 3 db *kisebb, levél alakú veret* is.

A használati és munkaeszközök között a medence jobb oldalán volt az elhunyt *vaskése*, mellette pedig *csiholója* és *kovaköve*, utóbbi valószínűleg egy tarsolyra vagy kisebb zacskóra utalhat.

A fegyverek között a sírba az aranylemezekkel díszített *szablya* fordított helyzetben, hegyével az elhunyt feje irányába mutatóan került, a bal kar és a koporsó fala közé helyezve, élével a koporsó alja irányába. Mellé, illetve részben valószínűleg az elhunyt bal karjára/vállára fektették a 7 db *nyílcsúcs*ot tartalmazó vasveretes *tegez*t, melynek szája környékét 2 db bronzlemezke is díszíthette.

Folyadékot valószínűleg nem tartalmazva, használati eszközként került a sírba a koporsó északnyugati sarkába helyezett aranyozott *ezüstcsésze*. Ugyancsak kérdéses, hogy az előkerült *vödör*ben – melynek sírba helyezése esetében kérdés, hogy feltételezhetjük-e azt, hogy azt a koporsó tetejére tették a temetés során, majd az a fa korhadása következtében került a sír szintjére[1455] – lehetett-e valamilyen folyadék, vagy azt is valamilyen túlvilágon végzendő feladat ellátásának megkönnyítése céljából helyezték a sírba, esetleg egyéb okból volt jelentősége. A vödör fém elemei már a feltáráskor is rossz állapotban voltak,[1456] sajnos fotót nem közöltek ezekről a tárgyakról, így a tárgyakról a sírrajz adatainál többet nem mondhatunk. Ezen látható a vödör két végén visszahajlított füle, 3 db nagyobb, egybefüggő és 3 db kisebb vasalás, melyek közül a váz lábaihoz legközelebb eső talán egybetartozott az ott lévő nagyobb vasalással, így legalább 2 db, kb. 27-28 cm átmérőjű abroncs foghatta össze a vödör dongáit. Bizonyára a fül felerősítésére szolgált az a trapéz, illetve a sírrajzon ábrázolt részén szögletes tárgy, melyek a fül két végénél helyezkedtek el. Így a vödör feltehetően különbözött a típus miskolci példányától, ahol az egyik vasaláson volt kialakítva a fül két helye.

A sírból előkerült *kölessel* kapcsolatban azt egyrészt elhelyezhették zacskóban vagy faedényben[1457] a sírba, ebben az esetben inkább ételmellékletet láthatnánk benne, ha azonban a koporsóba szórták,[1458] úgy célja a halott visszajárásának megakadályozása volt.[1459]

Az elhunyt bal lába mellé került a *ló* részleges váza, a comb mellé a lókoponya, mögötte pedig a lábak végei. Sajnos a 157 db lószerszámveret pontos helye nem állapítható meg, rendelkezésre álló adataink alapján Révész László végezte el azok elemzését.[1460] A kantárt díszítette a 95 db három cseppmintás téglalap alakú, egymásba csatlakozó veret, melyek annak pofa- és homlokszíján, illetve az orradzón és az átkötőszíjakon helyezkedhettek el, ezek egy bőrszíjjal együtt megmaradt részlete alapján végét szíjvég zárta. A veretek a kantár legalább 135-140 cm hosszú részét lefedték.[1461] A kétféle méretű kerek kantárrózsákat a szíjak érintkezési helyeire rekonstruálhatjuk. A szügyelőn és farhámon helyezkedett el a 36 db ovális, áttört veret. A csörgős veretek esetében a szügyelő és a farhám mellett kantáron történő felhasználásuk is ismert a korszakban,[1462] ebben az esetben azonban talán a szügyelő és farhám a valószínűbb. Nem ismerjük ugyanakkor a 3 db kisszíjvég, a töredékes nagyobb szíjvég, a levél alakú veret és a 9 db – kétféle típusú – csat helyzetét.[1463] Bizonyára eltérő funkciója volt a csatok közül azoknak, melyek hagyományos módon pecekkel is rendelkeztek, tehát valamilyen szíjat ténylegesen is csatolni lehetett velük, mint azoknak, melyeknek csak karikájuk volt, de a csat testén a pecek helye nélkül. Ez utóbbiak felerősítésére szolgáló 3 szegecs közül az egyik a karika csúcspontjában található, vagyis azok teljes felületükkel felfeküdtek a szíjra, így – ha csak kevéssé valószínű módon azt ki nem vágták a karikánál – még átfűzni sem lehetett semmit azon, szerepük tehát kizárólag díszítő célzatú lehetett. A veretek helyzete alapján a kantárt valószínűleg a szügyelőre fektették a temetés során. A sír délkeleti végében feküdt az oldalpálcás, a pálcák kettős kónikus végein bronzlemezzel borított *zabla*. A nyeregre utaló *hevedercsat* és *kengyelpár* pedig a lábak végeinél, részben talán azokon is elhelyezkedve került elő. A kengyelpár érdekessége a szárak és

[1454] László 1976, 80.
[1455] László 1976, 79.
[1456] Budinský-Krička–Fettich 1973, 16.
[1457] László 1976, 79.
[1458] Fodor 1976, 285.
[1459] Bollók 2015, 116.
[1460] Révész 1996, 76.
[1461] Budinský-Krička–Fettich 1973, 35.
[1462] Révész 2001, 21.
[1463] Révész 1996, 76.

a talpaló találkozásánál lévő gomb, mely a körte alakú kengyelekre kevéssé jellemző.[1464]

Az előkerült ezüsttárgyak egy részének anyagösszetételét Susanne Greiff vizsgálta.[1465] A tárgyakra főleg az ezüst és a réz összetétele jellemző, 2 csoportba sorolható összetételben: egyikben a réz aránya alacsonyabb, 0,5–10%, míg másutt 20–45%. Egyes tárgyak ötvözetkompozíciója nagyon hasonló, így kapcsolat feltételezhető a sas ábrázolással díszített hajfonatkorong és a lószerszámveretek közül az egyik kisebb kerek veret, illetve a csepp alakú veretek egy része és a szíjvég között.

A sír keltezése során annak korai – 9. század végére, 10. század elejére történő – datálása[1466] nem igazolható, leletanyaga bármennyire is kiemelkedő, az a 10. századon belül, annak utolsó évtizedeitől eltekintve nehezen pontosítható.

104.4. IRODALOM

Budinský-Krička 1965; Budinský-Krička–Fettich 1973; Benodik–Točík 1978; Holčík 2000; Révész 2018.

105. ZEMPLÉN-VÁR (Zemplín, Sl.)

105.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1962-ben a zempléni föld-fa szerkezetű erősség sáncának vizsgálatát végezte Blažej Benadik, a Szlovák Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének munkatársa, melynek során a legfelső, III. rétegéből került elő 1 méteres mélységből 1 db kisebb kerek veret [*145. kép 3*].[1467] A veret valószínűleg egy, a sánc építése során megbolygatott sírból vagy települési rétegből származik, melynek földjét felhasználták az erősség építése során.[1468] A ruhadísz valószínűleg a szélmalomdombi sírból előkerült hasonló veretekkel egy műhelyből származik.[1469] Ugyancsak az erősség kutatása során került elő 1 db bronzgyűrű is.[1470]

105.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db bronzból öntött, ovális foglalattal ellátott, annak két oldalán granulációt utánzó gömböcskékkel díszített karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm [*228. tábla 4*].
2. 1 db kerek, szélén gyöngyözött kerettel övezett, kidomborodó, középrészén lemélyedő aranyozott ezüstveret, hátoldalán 2 db szegecs látható. Átm.: 1,8 cm [*228. tábla 5*].

106. ZEMPLÉNAGÁRD-TEREBESI HOMOK I.

106.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település nyugati határában elhelyezkedő négy, egymás közelében található homokdomb legészakibb, megközelítőleg É–D-i irányú ovális kiemelkedésén, Korchma Menyhért zemplénagárdi jegyző földjén 1900-ban földmunkák során került elő két honfoglalás kori lovas sír [*146. kép 1*]. Ezekben az ember- és lócsontok mellett kengyelek, nyílcsúcsok, dárdahegyek, zabla, karperecek, gyűrűk, pitykék, rozetták, lószerszámszíj csatok és „*hasonlók*" voltak. A találás hírére november 26-án Dókus Gyula a terület tulajdonosával együtt megtekintette a helyszínt, ahol megfigyelték a még földben lévő sírokat és összeszedték az előkerült

[1464] Kovács 1986.
[1465] Greiff 2012, 248, *Tab.* 2.
[1466] Greiff 2012, 248, *Not.* 11.
[1467] Benadik 1964, 158; Budinský-Krička–Fettich 1973, 26, *Abb.* 25.
[1468] Fodor 1976, 282–283.
[1469] Budinský-Krička–Fettich 1973, 26.
[1470] Benadik 1964, 155.

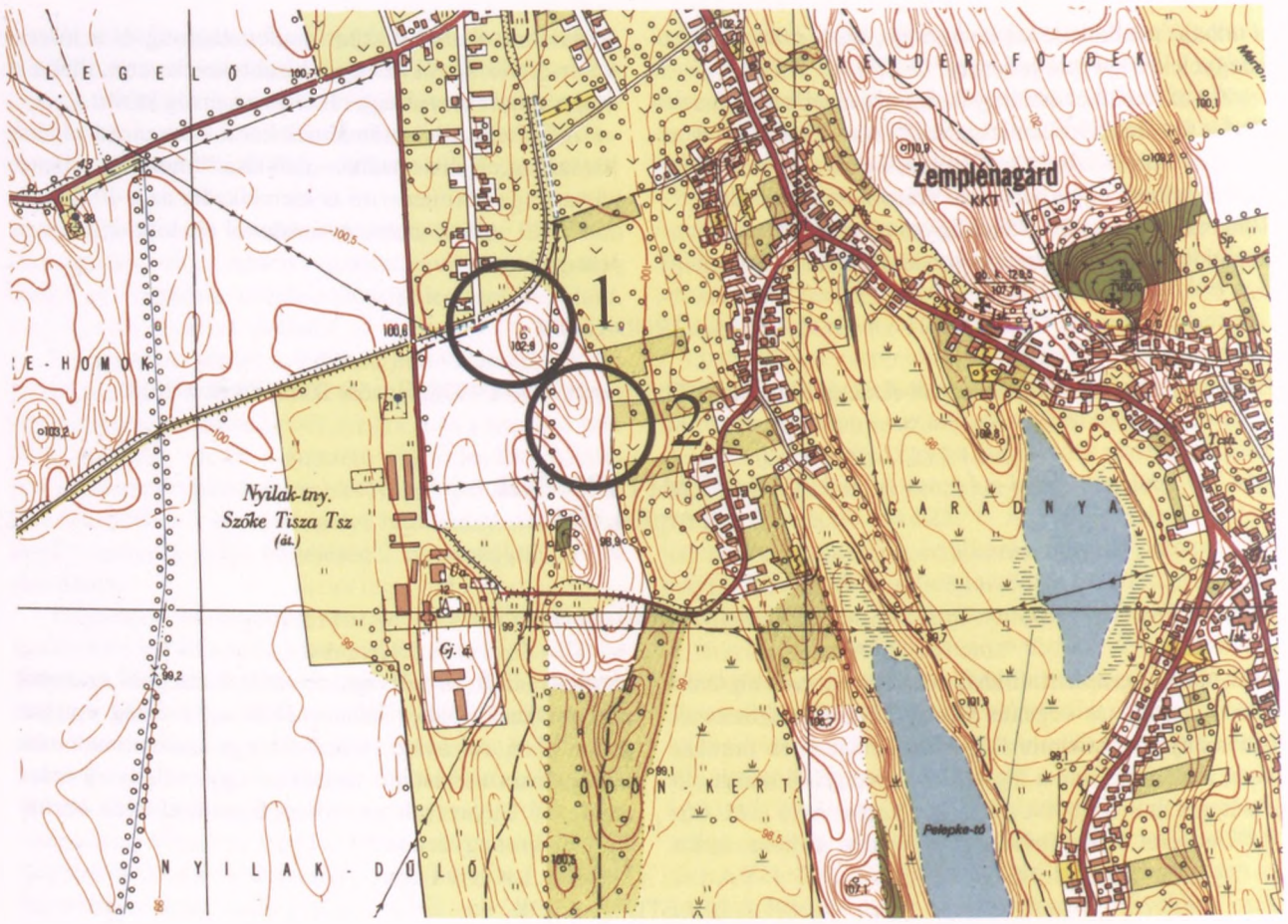

146. kép. Zemplénagárd-Terebesi homok, 1: I. temető, 2: II. temető

leletek fellelhető részét.[1471] Ezek azután Dókus magángyűjteményébe kerültek.[1472]

A lelőhely a mai Szőke Tisza Tsz. Nyilahi-tanyájánál található majorságától északkeletre, mintegy 300 méterre található. A területet nyugati és déli irányból betonút, keletről kertek, észak felől pedig a község házai határolják. 1989[1473] és 1991[1474] között Révész László folytatott hitelesítő feltárást a területen, melynek során egy szétroncsolt sírt tárt fel, továbbá ember- és lócsontokat, vastöredékeket, valamint egy hevedercsatot is talált.[1475] A feltárás során valószínűsíthetővé vált, hogy az egykori temetőt a mezőgazdasági munkálatok mára teljesen elpusztították.[1476]

106.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db – Dongó Gyárfás Géza által „*gránátkő*" megnevezéssel illetett,[1477] így valószínűleg – vörös színű, lapított gömb alakú, kereszteződő hullámvonallal, annak közein 1-1 kidomborodó virágszemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,4×1,2 cm.[1478]

[1471] Hampel 1907, 100; Révész–Wolf 1991a.
[1472] Hampel 1907, 100.
[1473] Révész–Wolf 1991a.
[1474] Révész 1996, 11.
[1475] Révész–Wolf 1991a, 661; Révész 1996, 11.
[1476] Révész 1993.
[1477] Dongó 1901, 30.
[1478] Hampel 1907, 101, 1. T/C/8.

2–4. 3 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, két esetben elhegyesedő végű karperec. M.: 6,4×6,3, illetve 4,7×4,6 cm, hv.: 0,4-0,4 cm.[1479]

5. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, egymásra hajló végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,1×2,1 cm, hv.: 0,3 cm.[1480]

6–8. 3 db kerek, üreges bronz fél fülesgomb, melyek közül az egyik rovátkolást utánzóan öntött díszítésű. H.: 1,6, 1,5, illetve 1,5 cm.[1481]

9. 1 db háromszög átmetszetű pengével, a hát vonalában futó nyéltüskével rendelkező kovácsoltvas kés. M.: 10×2,1 cm.[1482]

10. 1 db enyhén ívelt pengéjű, annak teljes hosszán vércsatornával ellátott kovácsoltvas szablya. Átlyukasztott markolata éle irányába hajlik, ellenzője végei gombos kialakításúak, a penge felső végénél az egykori hüvely lemezborítása látható. H.: 83 cm.[1483]

11–12. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füleik, melyek a kengyelszíjak számára téglalap alakban áttörtek, külön nyak nélkül kapcsolódnak a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt. M.: 16,5×13,2, illetve 14,4×12,3 cm.[1484]

13. 1 db tört szájvasú kovácsoltvas zabla bronz oldalpálcákkal. Az oldalpálcák végei gombos kialakításúak, középső részükhöz kapcsolódik a trapéz alakú, majd kicsúcsosodó téglalap alakú tagban végződő fül. Az oldalpálcák h.: 12 cm.[1485]

14–? Nyílcsúcsok, *„dárdahegyek"*.[1486]

16–? Lószerszámszíj csatok.

106.3. ÉRTÉKELÉS

A kisebb domb, melyet körben vizenyős, lápos terület övezett, a kora Árpád-korban a környezetéből kiemelkedő szárazulatot képezett; ezen a területen összesen 7 vagy 8 sír került elő, melyek két sorban, 70-80 cm mélységben helyezkedtek el.[1487] Ezek közül legalább kettő lovas temetkezés volt, az előkerült lócsontok alapján részleges lovas temetkezéssel. Kérdéses, hogy a Révész László által megtalált szétroncsolt lócsontos sír ezek egyike volt-e, avagy egy harmadik *lócsontok*at is tartalmazó temetkezés. Mindössze egyetlen adattal rendelkezünk az elhunytak testalkatát illetően: az egyik csontváz hossza 180 cm volt.[1488] Dongó Gyárfás Géza két *„arconfekvő helyzetben 75-80 cm"* mélységben elhelyezkedő vázról is tudósít.[1489]

Az ékszerek között *gyöngy*, *karperecek* és egy *gyűrű* található. Utóbbi egy rombusz átmetszetű, hegyesedő végű ékszer, mely típus keltezése az ezredfordulótól valószínűsíthető.[1490] A Dongó által említett *„ezüstgyűrűk"*[1491] megítélése kérdéses. A pitykék, rozetták meghatározása sajnos ugyancsak bizonytalan, a korszak szóhasználatát tekintve *ruha- vagy lószerszámdíszek*, esetleg övveretek egyaránt lehettek.

A korabeli beszámolóban szerepel egy *„bronz csészike, mely a törzs nélkül eltemtett női koponyacsont mellett feküdt egy késpenge társaságában."*[1492] A sírt egyértelműen a honfoglalás kori sírok közé sorolta a beszámoló: *„a lelet bizonyos értelemben fényt vet a családtag, vagy épp a „feleség" honfoglaláskori temetésének ritusz módjára és értelmére."*[1493] Ha ez valóban egy korabeli temetkezés volt és a lelet meghatározása is pontos, akkor itt valószínűleg egy ún. koponyatemetkezés nyoma bukkant fel, amikor az elhunytnak valamilyen okból kifolyólag csak a fejét temették el. A *„bronz csészike"*[1494] esetében nem tudok másra gondolni, mint egy kis tálra vagy csészére, ami tekintve a korabeli leletek alacsony számát, különösen fájó vesztesége lehet a kutatásnak.[1495]

A fegyverek között egykor valószínűleg ezüstlemez borítású tokkal rendelkezett az előkerült *szablya*, íjászfelszerelésre utalnak az előkerült *nyílcsúcsok*, a sírokból

[1479] Hampel 1907, 101, 1. T/C/1–3.
[1480] Hampel 1907, 101, 1. T/C/4.
[1481] Hampel 1907, 101, 1. T/C/5–7.
[1482] Hampel 1907, 101, 1. T/B/4.
[1483] Hampel 1907, 100, 1. T/A.
[1484] Hampel 1907, 100, 1. T/B/1–2.
[1485] Hampel 1907, 100, 1. T/B/3.
[1486] Dongó 1901, 30.
[1487] Dongó 1901, 30.
[1488] Dongó 1901, 30.
[1489] Dongó 1901, 30.
[1490] Szőke–Vándor 1987, 75.
[1491] Dongó 1901, 30.
[1492] Dongó 1901, 30.
[1493] Dongó 1901, 30.
[1494] Dongó 1901, 30.
[1495] Talán érdemes megjegyezni, hogy Kunágotán a 4. sírban lévő gyermek váz koponyája alatt volt 1 db levél alakú ezüst lószerszámdísz, melynek szélei rá voltak hajlítva a koponyára (Móra 1926, 11–13), mely így – felhajtott szélei révén – akár tálka benyomását is kelthette volna.

származó dárdahegyek[1496] megítélése azonban bizonytalan, azok akár nyílcsúcsok is lehettek.[1497]

A *kengyelek* és *zabla* bizonyára a lócsontos temetkezésekhez köthetők, azonban kérdés, milyen összeállításban.

Az előkerült leletanyag alapján a temetőtöredék a 10. századra keltezhető, vélhetően egy szállási közösség sírkertje lehetett.

106.4. IRODALOM

Dongó 1901, 30; Hampel 1907, 100–101; Fék 1234. sz.; K. Végh 1970, 88.

107. ZEMPLÉNAGÁRD-TEREBESI HOMOK II.

107.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Terebesi homok I. számú lelőhelyétől mintegy 100 méterre délkeleti irányban található É–D-i irányú homokdomb területén Révész László és Wolf Mária által végzett megfigyelés során néhány csonttöredék került elő, melyek valószínűleg egy elpusztított honfoglalás kori temető nyomai lehetnek [*146. kép 2*].[1498]

[1496] Dongó 1901, 30.
[1497] A lelet nem szerepel Kovács László összefoglaló tanulmányában sem a korabeli lándzsák között (Kovács 1970.).
[1498] Révész–Wolf 1991a, 661; Révész 1996, 11.

II.1. BIZONYTALAN VAGY ISMERETLEN LELŐHELYEK

108. ALSÓBERECKI, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

108.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Berecz Károly alsóberecki tanító 4 db körte alakú kengyelt és 1 db csikózablát juttatott el a Magyar Nemzeti Múzeumba, ezeket a tárgyakat mint Alsóbereckin [*147. kép*] előkerült leleteket vették leltárba.[1499] A lószerszámok pontosabb lelőhelyéről és azok leletkörülményeiről nem áll rendelkezésre további információ, ugyanakkor mivel Berecz gyűjtötte össze a karos-eperjesszögi I. temetőben 1899-ben répavermelés során előkerült leleteket is, ezért feltehető, hogy ezek nem egy Alsóberecki határában elhelyezkedő korabeli temetőből, hanem az említett szomszédos karosi lelőhelyről származnak.[1500]

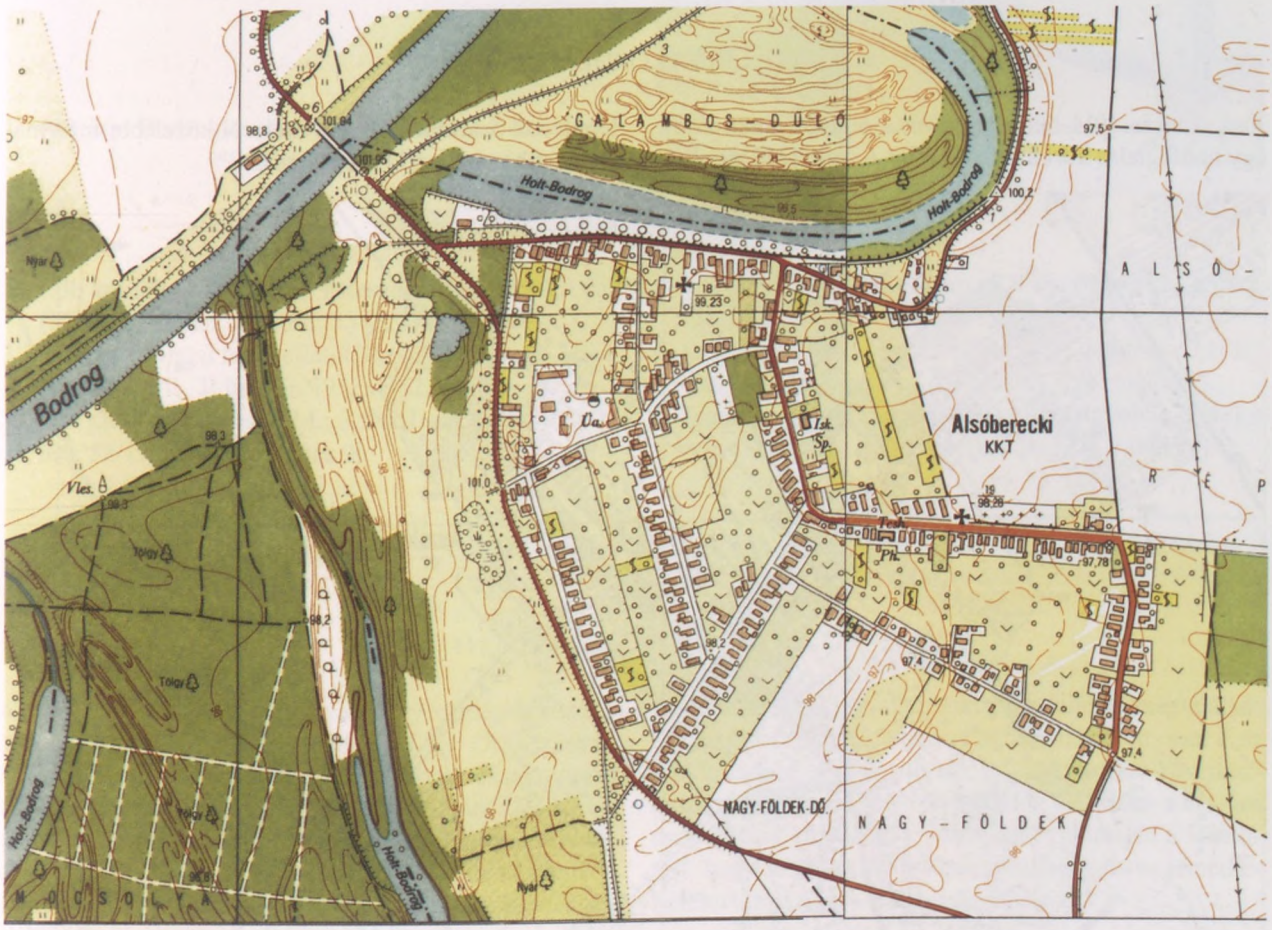

147. kép. Alsóberecki (1:10 000)

[1499] FÉK 16. sz.; VALTER 1964, 136; K. VÉGH 1970, 88; RÉVÉSZ 1996, 10.
[1500] RÉVÉSZ 1996, 10, 20. jegyzet.

108.2. LELETLEÍRÁSOK

1–4. 4 db körte alakú kengyel:
1. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára fordított trapéz alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 17,2×13 cm (MNM R. T. ltsz. 38/1905.2.) [*228. tábla 6*].
2–4. 3 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Elvesztek.
5. 1 db csikózabla. Elveszett.

108.3. IRODALOM

FÉK 16. sz.; VALTER 1964, 136; K. VÉGH 1970, 88; RÉVÉSZ 1996, 10.

109. ASZALÓ, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

109.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Jósa András 1914-ben megjelent tanulmányában említ egy honfoglalás kori szablyát, mint Aszaló [*148. kép*] településről származó leletet, melyről közelebbi információ azonban nem áll rendelkezésre.[1501]

148. kép. Aszaló (1:10 000)

[1501] JÓSA 1914, 172; NAGY 1914, 172; FÉK 26. sz.; K. VÉGH 1970, 88; WOLF 1989, 145; RÉVÉSZ 1992, 94; RÉVÉSZ 1994, 61.

110. BODROGSZENTMÁRIA (?)
(Svätá Mária, Sl.)

110.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Váraljai-hagyatékból került több tárgy az MNM gyűjteményébe, melyek között honfoglalás kori leletek is találhatók. Sajnos a tárgyak pontos lelőhelye és leletkörülményei egyaránt ismeretlenek [*149. kép*].

149. kép. Bodrogszentmária a II. katonai felmérés térképén

110.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db két félből álló bronz fülesgomb fele. H.: 1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 58/1952.2.) [*228. tábla 7*].
2. 1 db lencse alakú fejjel ellátott bronz fülesgomb. H.: 1 cm (MNM R. T. ltsz. 58/1952.3.) [*228. tábla 8*].
3. 1 db szögletes vascsat. M.: 3,5×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 58/1952.8.) [*228. tábla 9*].
4–5. 2 (?) db vaskarika. Átm.: 2,9 cm (MNM R. T. ltsz. 58/1952.7.) [*228. tábla 10–11*].
6. Lapos vastöredékek. A legnagyobb darab m.: 7,1×2,7 cm (MNM R. T. ltsz. 58/1952.1.) [*228. tábla 12*].
7. Tegez vasalásának töredékei. A legnagyobb m.: 4×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 58/1952.9.) [*228. tábla 13*].

111. NEKÉZSENY

111.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Nekézseny [*150. kép*] és Csokvaomány községek között, a Sátai-patak völgye fölé emelkedő ÉNy–DK-i irányú, hosszan elnyúló Szégyen-tető nevű domb északnyugati végén 1979. augusztus 17-én homokkitermelés során találtak egy sírt, melyből emberi és lócsontok kerültek elő. A sírról Anga Lajos nekézsenyi lakos értesítette a Herman Ottó Múzeumot. A helyszínen augusztus 22-én Wolf Mária tartott szemlét, ahol kibontotta a váz még földben lévő részét, a homokbánya falában megtalálható lábszárcsontot. Leletanyag azonban sem itt, sem a sír más részében nem került elő, így a sír korára következtetni nem lehetett.[1502] Mivel a találók vélhetően a ló teljes csontvázára emlékeztek volna, ezért felmerül a lehetőség, hogy a „*lovassír*" csupán részleges lovas temetkezést tartalmazó 10. századi sír lehetett.

[1502] Wolf 1980b; HOM R. A. 1438-1979.

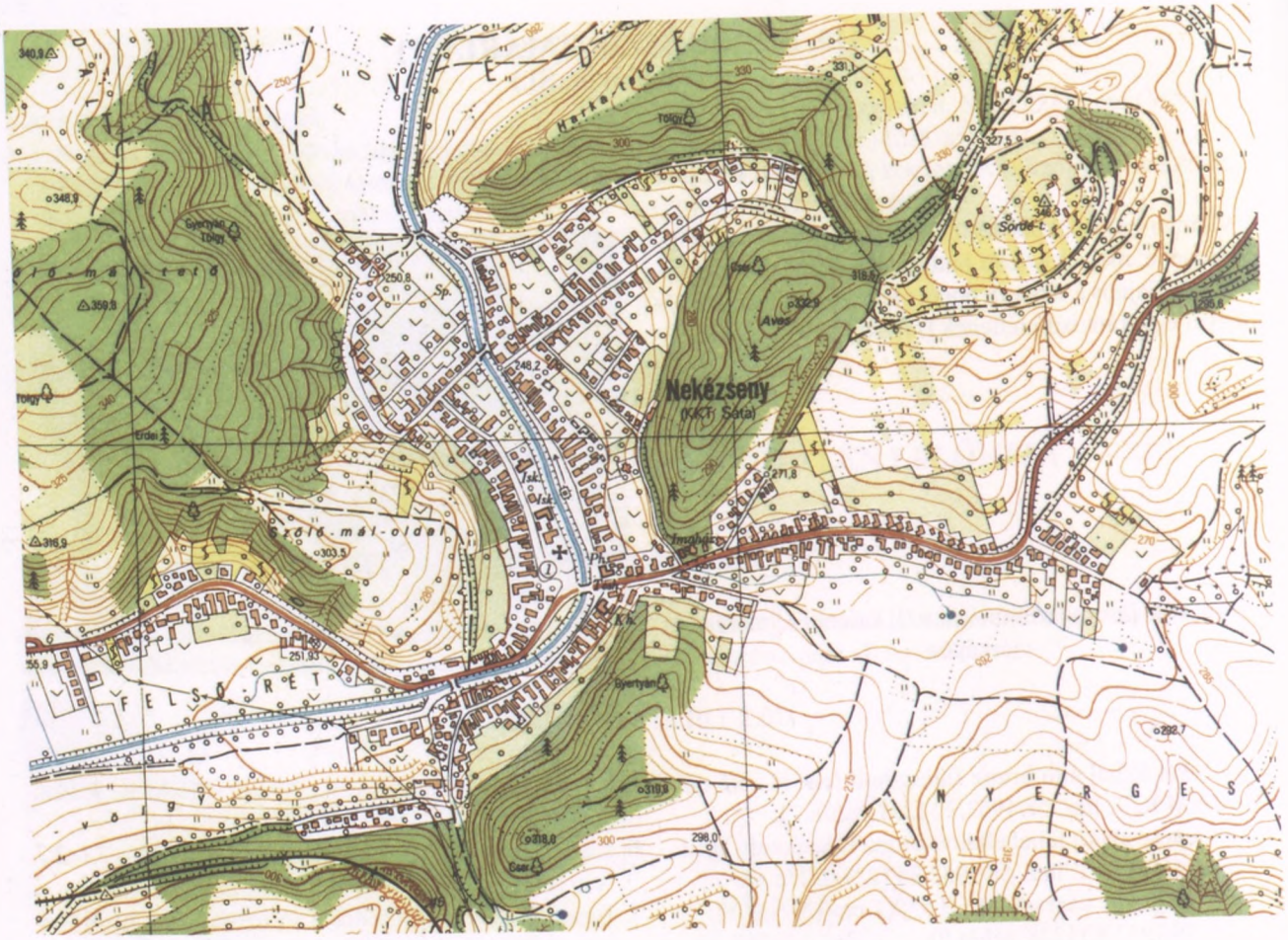

150. kép. Nekézseny (1:10 000)

112. ISMERETLEN LELŐHELY

112.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Herman Ottó Múzeumban található több korabeli lelet, melyek lelőhelye azonban pontosan nem ismert. 1952-ben helyeztek letétbe egy leletegyüttest, mely a leltárkönyvi bejegyzés szerint Tomosi Sándor magángyűjteményéből származik, lelőhelye azonban ott nem szerepel, ellenben az aranytárgyak jegyzéke Borsodbótát nevezi meg az aranyból készült karikaékszerek származási helyeként.[1503] 1 db S-végű karika és 1 db karikagyűrű pedig az egykori Abaúj megye területéről származhat, míg egy szablyamarkolatú kard feltehetően Zemplén megyéből.

112.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 3,1×3,6 cm, hv.: 0,15 cm, Ssz.: 0,24 cm (HOM ltsz. 53.1121.1.).[1504]
2. 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,4×1,6 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,31 cm (HOM ltsz. 53.1121.2.).[1505]

[1503] FÉK 447. sz.; K. VÉGH 1970, 88.
[1504] K. VÉGH 1970, 107, XV. tábla 1; MESTERHÁZY 1983, 143, 1. ábra 8.
[1505] K. VÉGH 1970, 107, XV. tábla 3; MESTERHÁZY 1983, 143, 1. ábra 9.

3. 1 db arany, valószínűleg bordázott S-végű karika (HOM ltsz. 53.1121.3.).
4. 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, nyitott, hegyesedő, egymás mellé hajló végű huzalkarika. M.: 2×1,9 cm, hv.: 0,2 cm (HOM ltsz. 53.1121.4.).[1506]
5–6. 2 db ezüst S-végű karika (HOM ltsz. 53.1121.5.).
7. 1 db ezüst S-végű karika (HOM ltsz. 53.1121.6.)
8–13. 6 db ezüst S-végű karika (HOM ltsz. 53.1121.7.)
14. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,1×1,6 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 113/1869.1. – Abaúj megye) [*252. tábla 4*].
15. 1 db ezüst huzalkarika. Átm.: 2,5 cm (HOM ltsz. 53.1121.8.).
16–24. 9 db kettős kónikus, többboldalú hasáb alakú vörös színű borostyángyöngy. M.: 2,1×1 cm (HOM ltsz. 53.1121.12.).
25. 1 db narancssárga színű kerek gyöngy. Átm.: 0,8 cm (HOM ltsz. 53.1121.13.).
26. 1 db fehér színű, alaktalan hegyikristály gyöngy. Átm.: 1,2 cm (HOM ltsz. 53.1121.14.).
27. 1 db sodrott ezüst huzalgyűrű. Átm.: 2 cm (HOM ltsz. 53.1121.9.).
28. 1 db félköríves átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött bronz karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm, v.: 0,3×0,25 cm (MNM R. T. ltsz.113/1869.3. – Abaúj megye) [*252. tábla 5*].
29. 1 db kétosztatú bronzcsat. M.: 2,6×1,9 cm (HOM ltsz. 53.1121.10.).
30. A leltárkönyv bejegyzése alapján a Sárospataki Rákóczi Múzeumból került a Herman Ottó Múzeumba 1 db ívelt pengéjű, éle felé hajló markolattal ellátott kovácsoltvas szablya. Ellenzője hiányzik. H.: 82,5 cm, a penge sz.: 2,8–2,3 cm (HOM ltsz. 58.193.1.) [*252. tábla 6*].
31. 1 db szablyamarkolatú kard, melynél „*A végig kétélű penge lapos és széles, jelenlegi legnagyobb szélessége 5 cm; kétélű és szimmetrikus, mint a normann kardok pengéje. Keresztvasa és markolata olyan, mint a teljesen kifejlődött honfoglaló magyar szablyáké. A lefelé görbülő keresztvas hossza 9,5 cm, végein 1-1 szokásos gomb. Az előreálló markolat jelenlegi hossza 8,5 cm. Az egész darab jelenlegi hosszúsága 87,5 cm.*" (Zemplén megye – elveszett).[1507]
32. 1 db Ióannész Tzimiszkész császár (969–976) 972 után kibocsátott rézfollisa.[1508]

A KKM őrzi Dókus Gyula gyűjteményének megmaradt darabjait, melyek között néhány lelet azonosítása sajnos nem lehetséges, ezért ezek esetében mint ismeretlen lelőhelyű tárgyak szerepelnek (1–11.). Ugyancsak nem pontosítható a Bodrogköz és Zemplén (12–18.) megye területéről előkerült tárgyak lelőhelye, leletkörnyezete, ezért ezek is itt kaptak helyet:

1. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 15×13,2 cm (KKM ltsz. A 944.).[1509]
2. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,3×12,9 cm (KKM ltsz. A 931.).[1510]
3. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 12,3×10,7 cm (KKM ltsz. A 942.).[1511]
4. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 15,5×13,2 cm (KKM ltsz. A 948.).[1512]
5. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,7×12,9 cm (KKM ltsz. A 940.).[1513]
6. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt,

[1506] K. Végh 1970, 107, XV. tábla 2.
[1507] Fettich 1937, 53; Fék 880. sz.; Bakay 1965, 11, Kovács 1990, 40, 3. jegyzet.
[1508] Kovács 2011, 169.
[1509] Nevizánsky–Gašaj 2015, 103, *Obr.* 2/5.
[1510] Nevizánsky–Gašaj 2015, 103, *Obr.* 5/5.
[1511] Nevizánsky–Gašaj 2015, 103, *Obr.* 6/4.
[1512] Nevizánsky–Gašaj 2015, 103, *Obr.* 6/5.
[1513] Nevizánsky–Gašaj 2015, 103, *Obr.* 6/6.

három bordával erősített. M.: 13,3×10,8 cm (KKM ltsz. A 929.).[1514]

7. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 14,3×14,3 cm (KKM ltsz. A 953.).[1515]
8. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Legyező alakú füle, mely a kengyelszíj számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,6×11,7 cm (KKM ltsz. A 956.).[1516]
9. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak végein lévő egymásra merőleges tengelyű lyukak közül a belsőkbe kapcsolódnak kiszélesedő, összeszűkülő, majd újra kiszélesedő füleikkel a tagolt díszítésű oldalpálcák. A szájvasak h.: 9,6, illetve 9,5 cm, az oldalpálcák h.: 16,3, illetve 16,2 cm (KKM ltsz. 963.).[1517]
10. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak végein lévő, egymásra merőleges tengelyű lyukak közül a belsőkbe kapcsolódnak trapéz alakúan kiszélesedő, majd összeszűkülő rész után újra téglalap alakúvá váló füleikkel a végeiken gombos díszítésű oldalpálcák. A szájvasak h.: 9,3, illetve 9,1 cm, az oldalpálcák h.: 11,1, illetve 10,9 cm (KKM ltsz. 961.).[1518]
11. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak végein lévő egymásra merőleges tengelyű lyukak közül a belsőkbe kapcsolódnak füleikkel a rombusz átmetszetű oldalpálcák. A szájvasak h.: 10,5, illetve 10 cm, az oldalpálcák h.: 15,3, illetve 14,3 cm (KKM ltsz. 962.).[1519]
12. 1 db kerek rozettás lószerszámveret. Átm.: 2,6 cm.[1520]
13. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű huzalkarika. M.: 2,7×2,4 cm.[1521]
14. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű huzalkarika. M.: 2,2×2,1 cm.[1522]
15. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű huzalkarika. M.: 1,9×1,8 cm.[1523]
16. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű huzalkarika. Átm.: 2,3 cm.[1524]
17. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű huzalkarika. M.: 2,3×2,2 cm.[1525]
18. 15. 1 db lencse átmetszetű, nyitott végű huzalkarika/gyűrű. M.: 2,2×1,8 cm.[1526]

113. ISMERETLEN LELŐHELY: AZ ÚN. TOKAJI KINCS

Kovács László

113.1. ÖSSZEFOGLALÁS

Az eladó, Krausz Jakab budapesti régiségkereskedő információjára támaszkodva a 122 tárgyat 1896 végén és a következő év elején az MNM gyűjteményébe több részletben megvásárló Hampel József sírleletekként közölte a leletegyüttest. Később egy megbízható, de sajnos nem ismertetett értesülés szerint mindőjüket együtt egy cserépedényben lelték, tehát kincsleletnek tekinthetők. Jósa András viszont azon a véleményen volt, hogy a leletek a Zalkod-Szegfarka-dűlőben a Tisza-kimosta honfoglalás kori temetőből valók, és egy Kupfer nevű tokaji aranyműves gyűjtötte őket össze. Németh Péter, majd Mesterházy Károly múlt század végi revíziója azonban különböző korú, s bizonyára eltérő származású csoportokra osztotta a tárgyakat: 1) 10. századi sírokból eredeztethető aranyozott ezüst, ezüst és bronz viseleti díszek ős ékszerek; 2) egy a 11. század első felében

[1514] Nevizánsky–Gašaj 2015, 103, *Obr.* 8/2.
[1515] Nevizánsky–Gašaj 2015, 103, *Obr.* 8/4.
[1516] Nevizánsky–Gašaj 2015, 103–104, *Obr.* 8/5.
[1517] Nevizánsky–Gašaj 2015, 104, *Obr.* 8/3.
[1518] Nevizánsky–Gašaj 2015, 104, *Obr.* 8/1.
[1519] Nevizánsky–Gašaj 2015, 104, *Obr.* 5/3.
[1520] Révész 1996, 360, 137. tábla 28.
[1521] Révész 1996, 360, 137. tábla 27.
[1522] Révész 1996, 360, 137. tábla 29.
[1523] Révész 1996, 360, 137. tábla 30.
[1524] Révész 1996, 360, 137. tábla 29.
[1525] Révész 1996, 360, 137. tábla 35.
[1526] Révész 1996, 360, 137. tábla 29.

elrejtett kincsből való ezüst ékszerek és velük együtt I. Rómanosz Lakapénosz & Khrisztophorosz bizánci társuralkodók (922/924–934) ép aranypénze/solidusa, 10 amulettnek tekinthető solidusközép-körülvágat, amely két eldönthetetlenül szembenálló vélemény szerint vagy VII. Kónsztantinosz Porphürogennétosz & II. Rómanosz társcsászár (945–959) uralkodása alatt, vagy pedig II. Niképhorosz Phókasz & II. Baszileiosz társcsászár (963–969) 963-ban kibocsátott solidusának különböző mértékben körülnyírt olyan példánya, amelyen a hátoldali Krisztus-fej sértetlen maradt, valamint 3 bizánci bronz pénzsúly; 3) őskori/késő bronzkori–kora vaskori, középkori/13–14. századi ékszerek, és újkori/19. századi tárgyak. A leletek együttes előkerülése tehát kizárt, fennmaradt információk híján tovább nem elemezhető, „Tokaji kincs"-ként való említésüknek kutatástörténeti/gyakorlati haszna van.

113.2. IRODALOM

Kovács 2015, 227–249, 352–359: 51–58. tábla.

114. ISMERETLEN LELŐHELY (TOKAJ KÖRNYÉKE)

Kovács László

114.1. ÖSSZEFOGLALÁS

Valószínűleg egy megbolygatott 10. századi sírból maradt meg egy körte alakú, jellegzetesen aszimmetrikus szárú kengyelpár.

114.2. IRODALOM

Kovács 2015, 226, 351: 50. tábla.

III. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

A három megye területéről közreadott katalógusban 111 lelőhely szerepel, melyek forrásértéke természetesen változó.[1527] Néhány esetében sajnos még az egykori sírok, temetők létezése is kétséges, míg a „Bizonytalan vagy ismeretlen lelőhelyek" címszó alatt felsorolt tárgyak akár további lelőhelyekkel is növelhetnék a forrásbázist.[1528] Vizsgált területünkről becslésem szerint így – a már publikált lelőhelyeket is beleszámítva[1529] – legkevesebb 1050-1100 sírról van információnk, ami azonban a napjainkig előkerült síroknak bizonyára csupán egy része lehet.

Teljesen – vagy legalább nagyobb részben és hitelesen – feltártnak mindössze néhány lelőhely tekinthető (Bodroghalom-Eresztvényhomok, Bodrogszerdahely-Bálványdomb, Karcsa-Kormoska, Karos-Eperjesszög II–III. temető, Tiszalúc-Sarkad, Zemplén-Szélmalomdomb), míg többségében annak csak bizonytalan nagyságú része került szakember, vagy legalább részben szakember által dokumentálásra.

TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

1. táblázat. A temetkezések adatai

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Ágcsernyő-Nagyréti domb	kb. 15 sír	Nemük, koruk bizonytalan		50–60		Ny–K
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi				Ny–K
	2. sír	Gyermek				Ny–K
	3. sír	Gyermek				Ny–K
	4. sír	Nő, 25 év körüli		40		Ny–K
	5. sír	Gyermek				Ny–K
	7. sír	Gyermek				Ny–K
	9. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	10. sír	Férfi, 20-21 éves				Ny–K
	11. sír	Nő, 22-26 éves				DNy–ÉK
	12. sír	Nő				Ny–K
	13. sír	Férfi, 30-40 éves		37		Ny–K
	14. sír	Férfi, 18 év körüli		70		Ny–K
	15. sír	Férfi, 35 év körüli				Ny–K
	16. sír	Férfi, 30-35 év körüli				Ny–K
	17. sír	Férfi, 50-60 év körüli				Ny–K
	18. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	19. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	20. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K

[1527] A megyék további lelőhelyeit bemutató, e kötet függelékében szereplő tanulmányok kéziratom lezárását követően öltöttek végleges formát, ezért közülük csak azokra történik hivatkozás, melyekről valamilyen formában elérhető információk álltak rendelkezésemre.

[1528] A Domaházáról említett lelőhelyek (Hampel 1902, 300–301; Tariczky 1903; Hampel 1907, 112–113; Fék 238–239. sz.) valójában a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Puszta-Domaházára vonatkoznak (Kovács 1989a, 99–101; Mesterházy 1993, 287). A leletkataszterben (Fék 866. sz.) szereplő Sajókaza-Ormospusztán előkerült nyakperec (HOM ltsz. 53.1101.1.) pedig az őskori leletek közé sorolható (K. Végh 1970, 90, 22. jegyzet).

[1529] Edelény-Református templom: a temető 32 korai sírja (Wolf 2019, 293–294), Karos-Eperjesszög I. temető: 80-100, esetleg száznál is több sír, II. temető: 73+6+kb. 10-15 sír, III. temető: 19+néhány elpusztult temetkezés (Révész 1996, 15, 33, 38, 193–197; Révész 2003, 266), Mezőzombor-Bálványdomb: legalább 15 sír (Révész 1996h, 159), Szerencs-Kácsa-dűlő: 1-2+? sír (Kovács 2015, 41), Szerencs-Lajos köz 2.: legalább 4-5+? sír (Kovács 2015, 42–43), Szerencs, közelebbről ismeretlen lelőhely: 1 (?) sír (Kovács 2015, 44), Taktaharkány-Bazsi-puszta: 2+? sír (Kovács 2015, 46–47), Tarcal-Vinnai-dűlő: 4+? sír (Kovács 2015, 49–90), Tiszalúc-Sarkad: 252+? sír (Kovács 2015, 91), Tiszatardos-Nagydűlő: 13+? sír (Kovács 2015, 221–225).

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Ároktő-Dongóhalom	21. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	22. sír	Neme, kora bizonytalan		40		Ny–K
	23. sír	Gyermek		20		Ny–K
	24. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K 260°
	26. sír	Gyermek		45	1,05	ÉNy–DK 335°
	27. sír	Nő		35		ÉNy–DK 315°
	28. sír	Gyermek		25		Ny–K 245°
	29. sír	Neme, kora bizonytalan		30		DNy–ÉK 210°
	30. sír	Gyermek		30		DNy–ÉK
	31. sír	Gyermek		30		DNy–ÉK 240°
	32. sír	Férfi		40		Ny–K 250°
	33. sír	Férfi		30		DNy–ÉK 230°
	34. sír	Neme, kora bizonytalan		115		DNy–ÉK 235°
	35. sír	Neme, kora bizonytalan		55		Ny–K
	36. sír	Gyermek	Aknasír	65	0,36	Ny–K 280°
	Egy 1966-ban elpusztult sír+? sír	Neme, kora bizonytalan				
Bély	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Bodroghalom-Eresztvényhomok	1. sír	Neme, kora bizonytalan		53		É–D
	2. sír	Neme, kora bizonytalan		31–55		Ny–K
	3. sír	Neme, kora bizonytalan		67		D–É
	4. sír	Neme, kora bizonytalan		50		É–D
	5. sír	Neme, kora bizonytalan		22		?
	6. sír	Neme, kora bizonytalan		50		D–É
	7. sír	Neme, kora bizonytalan		52		Ny–K
	8. sír	Neme, kora bizonytalan		53		
	9. sír	Neme, kora bizonytalan		46		Ny–K
	10. sír	Neme, kora bizonytalan		16–23		
	11. sír	Neme, kora bizonytalan		27–42		Ny–K
	12. sír	Neme, kora bizonytalan				
	13. sír	Neme, kora bizonytalan		50		É–D, 92–270°
	14. sír	Kutya csontváz		73		K–Ny, 135–245°
	15. sír	Neme, kora bizonytalan		24		
	16. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		40		Ny–K, 270–90°
	17. sír	Idős férfi		48		Ny–K, 280–80°
	18. sír	Nő (?)		58		Ny–K, 280–80°
	19. sír	Gyermek, 1-2 éves		71		
	20. sír	Neme, kora bizonytalan		50		Ny–K, 270–90°
	21. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		44		
	22. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		46		
	23. sír	Gyermek, 5 év körüli		52		Ny–K, 280–100°
	24. sír	Fiatal felnőtt		55		Ny–K, 270–90°
	25. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		35		Ny–K
	26. sír	Fiatal nő		64		Ny–K
	27. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		32		
Bodroghalom, közelebbről ismeretlen lelőhely	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Bodrogszentmária-Papdomb	? sír	Nemük, koruk bizonytalan				

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	I/1926., 3/1937. sír	Férfi	Délkeleti felén kőborításos			
	II/1926. sír	Férfi (?)				
	1/1937. sír	Neme, kora bizonytalan	Déli és nyugati oldalán kövek határolták, kőpakolásos			Ny–K
	2/1937. sír	Férfi	Keleti végét kőkoszorú határolta, kőpakolásos			Ny–K
	1. sír	Gyermek	Ovális aknasír, kőpakolásos	80		Ny–K
	2. sír	Férfi	Kőpakolásos	77	kb. 1,7	Ny–K
	3. sír	Férfi	Kőpakolásos			DNy–ÉK
	4. sír	Nő	Kőpakolásos			Ny–K
	5. sír	Gyermek	Kőpakolásos	72		Ny–K
	6. sír	Gyermek	Kőpakolásos	51		Ny–K
	7. sír	Gyermek	Kövekkel kirakott	60		Ny–K
	8. sír	Férfi	Kőpakolásos	78		Ny–K
	9. sír	Nő	Köves sír	52–63		Ny–K
	? sír					
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	20-30+? sír					
Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlő	1. sír	Gyermek, 6 éves				
Edelény-Borsod, Fő u. 268.	? sír					
Edelény-Finke	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Edelény-Semmelweis u. 10.	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		92		Ny–K 24'
	2. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	3. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	4. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	5. sír	Nő (?)	Téglalap alakú aknasír	75		Ny–K 23,5'
	6. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	75		Ny–K 26,5'
	7. sír	Nő	Hosszúkás aknasír	53		Ny–K 29'
	8. sír	Gyermek	Hosszúkás aknasír	25		Ny–K 30,5'
Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely	? sír					
Felsőzsolca-Nagyszilvás u. 23.	154. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		111		Ny–K
	155. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		125		Ny–K
	156. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		111		Ny–K
	163. sír	Neme, kora bizonytalan		86		Ny–K
Garany	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Hejce	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Karcsa-Kormoska	1. sír	Neme bizonytalan, 14-16 éves		38		Ny–K, 270–90°
	2. sír	Nő, 20-24 éves		48		Ny–K, 280–90°
	3. sír	Nő, 20-24 éves		50		Ny–K, 280–90°
	4. sír	Gyermek, 9-12 éves		50		Ny–K, 270–90°
	5. sír	Neme, kora bizonytalan		48		Ny–K, 250–70°
	6. sír	Nő, 23-30 éves		52		Ny–K, 250–50°
	7. sír	Nő, 35-55 éves		48		Ny–K, 270–90°
	8. sír	Neme bizonytalan, 45-55 éves		48		Ny–K, 260–80°

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Karcsa-Kormoska	9. sír	Nő, 42-47 éves		47		Ny–K, 270–90°
	10. sír	Nő, 20-25 éves		30		Ny–K, 275–95°
	11. sír	Nő, 30-60 éves		41		Ny–K, 275–95°
	12. sír	Nő, 18-23 éves		44		Ny–K, 270–90°
	13. sír	Nő, 17-25 éves		54		Ny–K, 265–95°
	14. sír	Neme, kora bizonytalan		48		Ny–K, 260–90°
	15. sír	Gyermek, 5-8 éves		37		Ny–K, 270–90°
	16. sír	Nő, 30-60 éves		33		Ny–K, 250–100°
	17. sír	Neme bizonytalan, 16-19 éves		42		Ny–K, 270–90°
	18. sír	Férfi, 35-45 éves		38		Ny–K, 260–80°
	19. sír	Nő, 20-24 éves		36		Ny–K, 260–80°
	20. sír	Nő, 33-39 éves		51		Ny–K, 270–90°
	21. sír	Férfi, 40-45 éves		48		Ny–K, 270–90°
	22. sír	Férfi, 25-35 éves		28		Ny–K, 270–90°
	23. sír	Nő, 40-50 éves		74		Ny–K, 275–95°
	24. sír	Gyermek, 5-8 éves		45		Ny–K, 290–80°
	25. sír	Férfi, 31-39 éves		49		Ny–K, 280–80°
	26. sír	Férfi, 23-28 éves		41		Ny–K, 280–80°
	27. sír	Nő, 27-31 éves		50		Ny–K, 280–80°
	28. sír	Neme, kora bizonytalan		50		Ny–K, 270–90°
	29. sír	Neme, kora bizonytalan		50		Ny–K, 270–90°
	30. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		50		Ny–K, 270–90°
	31. sír	Nő, 29-35 éves		46		Ny–K, 265–95°
	32. sír	Nő, 30-33 éves		42		Ny–K, 270–90°
	33. sír	Nő, 35-40 éves		51		Ny–K, 270–90°
	34. sír	Gyermek, 4-6 éves		44		Ny–K, 280–100°
	35. sír	Nő, 55-65 éves		52		Ny–K, 280–100°
	36. sír	Nő, 25-29 éves		52		Ny–K, 270–90°
	37. sír	Neme, kora bizonytalan		49		Ny–K, 265–95°
	38. sír	Neme, kora bizonytalan		50		Ny–K, 270–90°
	39. sír	Férfi (?), 20-30 éves		65		Ny–K, 275–95°
	40. sír	Férfi, 20-30 éves		50		Ny–K, 270–90°
	41. sír	Férfi, 35-40 éves		36		Ny–K, 270–90°
	42. sír	Férfi, 25-34 éves		45		Ny–K, 270–90°
	43. sír	Nő (?), 36-45 éves		38		Ny–K, 280–100°
	44. sír	Neme bizonytalan, 33-39 éves		40		Ny–K, 270–90°
	45. sír	Férfi (?), 35-45 éves		?		Ny–K
	46. sír	Férfi, 25-30 éves		78		Ny–K, 275–95°
	47. sír	Férfi, 32-36 éves		59		Ny–K, 270–90°
	48. sír	Férfi, 29-35 éves		55		Ny–K, 270–90°
	49. sír	Gyermek, 8-11 éves		51		Ny–K
	50. sír	Neme, kora bizonytalan		38		Ny–K
	51. sír	Férfi (?), 20-30 éves		45		Ny–K, 260–100°
	52. sír	Neme, kora bizonytalan		29		Ny–K, 260–100°
	53. sír	Férfi, 32-42 éves		50		Ny–K, 280–80°
	54. sír	Nő, 24-33 éves		30		Ny–K, 280–80°
	55. sír	Nő, 20-25 éves		46		Ny–K, 280–100°
	56. sír	Neme, kora bizonytalan		30		Ny–K
	57. sír	Nő, 42-52 éves		40		Ny–K, 275–95°
	58. sír	Férfi, 40-50 éves		34		Ny–K, 290–70°
	59. sír	Férfi, 36-42 éves		38		Ny–K, 280–100°
	60. sír	Férfi (?), 25-30 éves		47		Ny–K, 280–80°
	61. sír	Nő (?), 21-24 éves		38		Ny–K, 275–95°

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Karcsa-Kormoska	62. sír	Nő, 19-24 éves		42		Ny–K, 270–90°
	63. sír	Férfi, 43-47 éves		50		Ny–K, 270–90°
	64. sír	Férfi, 30-60 éves		46		Ny–K, 270–90°
	65. sír	Férfi, 33-43 éves		85		Ny–K, 290–70°
	66. sír	Gyermek, 8-13 hónapos		30		K–Ny, 90–270°
	67. sír	Gyermek, 5-7 éves		25		Ny–K
	68. sír	Férfi, 23-40 éves		26		Ny–K, 270–90°
	69. sír	Férfi (?), 23-40 éves		52		Ny–K, 280–80°
	70. sír	Férfi, 25-32 éves		60		Ny–K, 270–90°
	71. sír	Neme bizonytalan, 14-18 éves		25		Ny–K, 280–80°
	72. sír	Férfi, 30-60 éves		26		Ny–K
	73. sír	Nő (?), 23-28 éves		26		Ny–K, 280–80°
	74. sír	Férfi, 20-25 éves		25		Ny–K
	75. sír	Férfi, 34-42 éves		30		Ny–K, 270–90°
	76. sír	Nő, 30-36 éves		30		Ny–K, 280–80°
	77. sír	Nő (?), 31-39 éves		30		Ny–K, 280–80°
	78. sír	Férfi, 22-24 éves		25		Ny–K, 270–90°
	79. sír	Nő, 23-40 éves		40		Ny–K, 275–95°
	80. sír	Férfi, 30-60 éves		59		Ny–K, 280–80°
	81. sír	Gyermek, 7-8 éves		60		Ny–K, 280–80°
	82. sír	Gyermek, 4-6 éves		57		Ny–K, 270–90°
	83. sír	Gyermek, 6-7 éves		55		Ny–K
	84. sír	Neme, kora bizonytalan		60		Ny–K, 270–90°
	85. sír	Gyermek		38		Ny–K
	86. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		68		Ny–K, 280–80°
	87. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		73		Ny–K, 290–70°
	88. sír	Neme, kora bizonytalan		70		Ny–K, 280–80°
	89. sír	Férfi, 18-28 éves		62		Ny–K, 280–80°
	90. sír	Neme, kora bizonytalan		59		Ny–K, 270–90°
	91. sír	Gyermek, 4-6 éves		35		Ny–K, 280–80°
	92. sír	Nő, 25-40 éves		32		Ny–K, 295–65°
	93. sír	Nő, 35-55 éves		55		Ny–K, 280–80°
	94. sír	Férfi, 48-65 éves		45		Ny–K, 275–95°
	95. sír	Nő, 35-45 éves		33		Ny–K, 280–80°
	96. sír	Nő, 25-35 éves		30		Ny–K, 275–95°
	97. sír	Férfi, 35-50 éves		30		Ny–K, 280–90°
	98. sír	Nő, 30-40 éves		28		Ny–K, 290–70°
	99. sír	Nő, 30-40 éves		50		Ny–K, 280–80°
	100. sír	Férfi, 40-50 éves		50		Ny–K, 280–80°
	101. sír	Férfi, 35-60 éves		34		Ny–K, 280–80°
	102. sír	Neme bizonytalan, 30-70 éves		48		Ny–K
	103. sír	Nő, 20-24 éves		40		Ny–K, 260–80°
	104. sír	Férfi, 18-25 éves		28		Ny–K
	105. sír	Neme bizonytalan, 30-60 éves		47		Ny–K, 300–60°
	106. sír	Férfi, 45-55 éves		45		Ny–K, 300–60°
	107. sír	Férfi (?), 20-40 éves		31		Ny–K
Karcsa-Tégláska	1 (?) sír					
Kassa-Bárca	5+? sír					
Kács-templom	? sír					

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Kenézlő-Fazekaszug I.	1. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny–K
	2. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny–K
	3. sír	Férfi		?		Ny–K
	4. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny–K
	5. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny–K
	6. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny–K
	7. sír	Nő		30		Ny–K
	8. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny–K
	9. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny–K
	10. sír	Férfi		30		Ny–K
	11. sír	Férfi		35		Ny–K
	12. sír	Neme, kora bizonytalan		65		Ny–K
	13. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny–K
	14. sír	Férfi		76		Ny–K
	15. sír	Neme, kora bizonytalan		*„egy ásónyom"*		Ny–K
	16. sír	Férfi		?		Ny–K
	17. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny–K
	18. sír	Férfi		65		Ny–K
	19. sír	Nő		50		Ny–K
	20. sír	Neme, kora bizonytalan		60		Ny–K
	21. sír	Férfi		70		Ny–K
	22. sír	Neme, kora bizonytalan		55		Ny–K
	23. sír	Nő		60		Ny–K
	24. sír	Neme, kora bizonytalan		35		Ny–K
	25. sír	Férfi		55		Ny–K
Kenézlő-Fazekaszug I/a.	A sír	Neme, kora bizonytalan				
	B sír	Gyermek, 6-12 éves				
	C sír	Neme, kora bizonytalan				
	D sír	Neme, kora bizonytalan				
	E sír	Neme, kora bizonytalan				
	+ 3 (?) sír					
Kenézlő-Fazekaszug II.	26. sír	Nő		100–115		Ny–K
	27. sír	Gyermek		100		K–Ny
	28. sír	Férfi		75–80		Ny–K
	29. sír	Férfi		110		Ny–K
	30. sír	Férfi		100		Ny–K
	31. sír	Gyermek		65		Ny–K
	32. sír	Férfi		95		Ny–K
	33. sír	Férfi		95		Ny–K
	34. sír	Nő		100		Ny–K
	35. sír	Nő		120		Ny–K
	36. sír	Neme, kora bizonytalan		60		Ny–K
	37. sír	Neme, kora bizonytalan		60		Ny–K
	38. sír	Nő		190		Ny–K
	39. sír	Férfi		40		Ny–K
	40. sír	Férfi		45		Ny–K
	41. sír	Nő		50		Ny–K
	42. sír	Férfi		65		Ny–K
	43. sír	Nő		55		Ny–K
	44. sír	Nő		100		Ny–K
	45. sír	Fiatal férfi		120		Ny–K
	46. sír	Férfi		100		Ny–K
	47. sír	Nő		30		Ny–K
	48. sír	Férfi		65		Ny–K
	49. sír	Nő		50		Ny–K
	50. sír	Férfi		130		Ny–K

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Kisdobra-Ligahomok	1. sír	Férfi, 40 év felett				Ny–K
	2. sír	Nő				Ny–K
	3. sír	Férfi, idős				Ny–K
	4. sír	Férfi				Ny–K
	5. sír	Férfi				Ny–K
	6. sír	Nő				Ny–K
	7. sír	Férfi				Ny–K
	8. sír	Nő				Ny–K
	+ ? sír					
Kistokaj-Homokbánya	1. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	2. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	3. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	4. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	5. sír	Fiatal nő		35		
	6. sír	Férfi, 50-60 év körüli		84		
	7. sír	Férfi		80		ÉNy–DK
	8. sír	Csecsemő		60		
	9. sír	Gyermek		60		ÉNy–DK
	10. sír	Gyermek		50–60		
	11. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		1,83	Ny–K 255°
	12. sír	Nő (?)	Szögletes aknasír		1,24	Ny–K 250°
	13. sír	Férfi	Téglalap alakú, nyugati felén kissé ferdén záródó aknasír		1,32	Ny–K
	14. sír	Nő	Hosszúkás, keleti felén kissé kiöblösödő aknasír		1,22	Ny–K 255°
	15. sír	Nő	Lekerekített sarkú, nyugati felén kissé kiszélesedő aknasír		1,93	Ny–K
	16. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				
	17. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				
	18. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny–K 260°
	19. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				
	20. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny–K
	21. sír	Férfi			1,2	Ny–K 250°
	22. sír	Gyermek				Ny–K
	23. sír	Gyermek				
	24. sír	Férfi	Hosszúkás aknasír			Ny–K 260°
	25. sír	Gyermek				Ny–K 255°
	26. sír	Gyermek				Ny–K
	27. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú, keleti felén kissé kiszélesedő aknasír		1,42	Ny–K 255°
	28. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír			Ny–K 255°
	29. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		1,44	Ny–K 245°
	30. sír	Gyermek				
	31. sír	Gyermek				Ny–K

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Kistokaj-Homokbánya	32. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír			Ny–K 255°
	33. sír	Férfi				Ny–K 275°
	34. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú, keleti felén kiszélesedő aknasír			Ny–K 255°
	35. sír	Férfi	Enyhén S alakot mutató aknasír			Ny–K 265°
	36. sír	Nő	Végein kissé ferdén záruló, keleti irányba szűkülő, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		1,3	Ny–K 255°
	37. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		1,68	Ny–K 265°
	38. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Valószínűleg téglalap alakú aknasír		0,86	Ny–K 255°
	39. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		2,04	Ny–K 250°
	40. sír	Férfi	Téglalap alakú aknasír			Ny–K 245°
	41. sír	Gyermek	Téglalap alakú aknasír			Ny–K 255°
	42. sír	Nő	Téglalap alakú aknasír		0,78	Ny–K 265°
	43. sír	Gyermek	Nyugati irányba kiszélesedő, hosszúkás aknasír		0,16	Ny–K 250°
	44. sír	Nő	Keleti végén kiszélesedő, hosszúkás aknasír		1,8	Ny–K 250°
	45. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny–K 230°
	46. sír	Gyermek			0,25	Ny–K 265°
	47. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		0,92	Ny–K 265°
	48. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Valószínűleg lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		0,75	Ny–K 260°
	49. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú, nyugati végén kiszélesedő aknasír		0,82	Ny–K 280°
	50. sír	Nő	Valószínűleg téglalap alakú aknasír			Ny–K
	51. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		1,16	Ny–K 250°
	52. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny–K
	53. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati részén kiszélesedő aknasír		1,33	Ny–K 260°
	54. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati részén szélesebb aknasír		0,94	Ny–K 260°
	55. sír	Nő				Ny–K 15°
	56. sír	Férfi				Ny–K 28°

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Kistokaj-Homokbánya	57. sír	Gyermek				Ny–K 27,5°
	58. sír	Férfi				Ny–K 30°
	59. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		60		
	60. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		60		
	61. sír	Férfi				
	62. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		60		
	63. sír	Fiatal leány				Ny–K 38°
	64. sír	Nő		55		Ny–K 46,5°
	65. sír	Gyermek		43		
	66. sír	Gyermek		58		Ny–K 48°
	67. sír	Férfi		54		Ny–K 49°
	68. sír	Nő		56		Ny–K 44°
	69. sír	Gyermek		20		Ny–K 52,5°
	70. sír	Férfi		45		Ny–K 52°
	71. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				
	72. sír	Férfi		60–70		Ny–K 44–44,5°
	73. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny–K 46°
	74. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny–K 42,5°
	75. sír	Gyermek		50		Ny–K 44°
	76. sír	Gyermek		50		Ny–K 43°
	77. sír	Férfi		45		Ny–K 39°
	78. sír	Férfi				Ny–K 40°
	79. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny–K 42°
	80. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny–K
	81. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				
	82. sír	Nő (?)		86		Ny–K 46°
	83. sír	Nő (?)		56		Ny–K 26,5°
Mályi-Kossuth u. 27/c.	1. sír	Neme, kora bizonytalan		kb. 50-60		É–D (?)
	+ ? sír					
Mezőcsát-Bernáth-dűlő	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
	2. sír	Neme, kora bizonytalan				
	3. sír	Neme, kora bizonytalan				
	4. sír	Neme, kora bizonytalan				
	5. sír	Neme, kora bizonytalan				
	6. sír	Neme, kora bizonytalan				
	7. sír	Neme, kora bizonytalan				
Mezőcsát-Csicske	28. sír	Nő		96		Ny–K 300°
	44. sír	Gyermek		82		Ny–K 310°
	52. sír	Nő		54		Ny–K 295°
	53. sír	Nő		62		Ny–K 310°
	101. sír	Férfi		77	1,62	Ny–K 265°
	102. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	69		Ny–K 273°
	103. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	74	1,55	Ny–K 282°
	104. sír	Férfi	Téglalap alakú, rövidebb oldalain téglalap alakú bővítéssel ellátott aknasír	85	0,95	Ny–K 283°

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Mezőcsát-Csicske	105. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	86	1,14	Ny–K 290°
	106. sír	Nő	Trapéz alakú aknasír	78		Ny–K 285°
	107. sír	Nő		87		Ny–K 285°
	108. sír	Férfi	Ovális aknasír	89	1,4	Ny–K 285°
	109. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	59		Ny–K 292°
	110. sír	Férfi	Nyugati irányba kiszélesedő, téglalap alakú aknasír	83	1,42	Ny–K 282°
	111. sír	Nő	Nyugati irányba kissé kiszélesedő, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	76		Ny–K 293°
	112. sír	Fiatal nő	Jobb oldalán padkás, bal oldalán padmalyos aknasír	92	1,7	Ny–K 290°
	114. sír	Nő		56		Ny–K 288°
	116. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	83		Ny–K 285°
Mezőcsát-Hejőmenti Állami Gazdaság, Almatároló	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér	1. sír	Neme, kora bizonytalan		100–120 cm		
Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	55	1,84	Ny–K
	2. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	40	1,68	DNy–ÉK
	3. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	16	1,88	Ny–K
Miskolc-Avas, Mélyvölgy u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
	2. sír	Neme, kora bizonytalan				
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan		kb. 80		Ny–K
	2. sír	Neme, kora bizonytalan		kb. 200		
	3. sír	Neme, kora bizonytalan		46		Ny–K
Miskolc-Görömböly	1. sír	Neme, kora bizonytalan		kb. 120		
Miskolc-Repülőtér	1. sír	Férfi		107	1,77	DNy–ÉK
	2. sír	Nő		80	1,4	DNy–ÉK
	3. sír	Férfi		110	1,23	Ny-DNy–K-ÉK
	4. sír	Nő		115	0,82	ÉNy–DK
	5. sír	Férfi		65		DNy–ÉK
	6. sír	Neme, kora bizonytalan		100	0,81	DNy–ÉK
	7. sír	Nő		120	0,85	DNy–ÉK
	8. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	9. sír	Férfi (?)		94	1,8	
	10. sír	Nő				Ny–K
	11. sír	Gyermek, 5-6 év körüli				Ny–K
	12. sír	Neme, kora bizonytalan				
	13. sír	Neme, kora bizonytalan				
	14. sír	Neme, kora bizonytalan				
	15. sír	Neme, kora bizonytalan				
	16. sír	Férfi		130		Ny–K
	17. sír	Leány, kb. 15 éves		130		Ny–K
	18. sír	Férfi		173	0,56	Ny–K
	19. sír	Férfi (?)		160		Ny–K
	20. sír	Nő		130	0,64	Ny–K

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Miskolc-Repülőtér	21. sír	Nő		130	0,55	Ny–K
	22. sír	Neme, kora bizonytalan		130		Ny–K
	23. sír	Férfi		130		Ny–K
	24. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	25. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
Miskolc-Tapolca	7+? sír					
Monaj-Berencsi szőlők	1. sír	Férfi		170		Ny–K
Muhi falu 10–11. századi temetője	25+? sír					
Muhi puszta, Muhipuszta (?)	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Nagykövesd-Szőlőshomok	? sír					
Nagymihály	? sír					
Nagyrozvágy-Futóhomok	1. sír	Férfi				
Oszlár-Csörsz-árok	1. sír	Férfi, *ad.* korú	Nyugati felén kissé kiszélesedő, hosszúkás aknasír	45–50		Ny–K 266–86°
	2. sír	Gyermek, *inf.* I-es		30		Ny–K 282–102°
	3. sír	Nő, *ad.* korú	Téglalap alakú aknasír	65	0,73	Ny–K
	4. sír	Férfi, *ad.* korú	Északi oldalán kissé szabálytalan oldalú, téglalap alakú aknasír	78	0,76	Ny–K
	5. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	88	1,04	Ny–K
Ózd III. kerület	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Őrös-Külsőlegelő	? sír					
Rad-Cselédhomok	1. sír	Férfi				Ny–K
	2. sír	Nő				Ny–K
	3. sír	Férfi				DNy–ÉK
	4. sír	Férfi				DNy–ÉK
	5. sír	Neme, kora bizonytalan				DNy–ÉK
	6. sír	Gyermek				DNy–ÉK
	7. sír	Nő				DNy–ÉK
	8. sír	Férfi				Ny–K
	9. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	10. sír	Férfi				DNy–ÉK
	11. sír	Nő				Ny–K
	12. sír	Neme, kora bizonytalan				DNy–ÉK
	13. sír	Gyermek				ÉK–DNy
	+ ? sír					
Rad-Vereshomok	kb. 20 sír	Nemük, koruk bizonytalan		80–100		
Sajólád-Alkotmány u. 32.	1. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
Sajópüspöki-templom	? sír					
Sajószöged-Geodéziai torony	10. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú aknasír			Ny–K
	11. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Keleti irányba kissé kiszélesedő, lekerekített sarkú aknasír		1,3	Ny–K
	18. sír	Fiatal leány	Enyhén ívelt aknasír			Ny–K
	51. sír	Neme, kora bizonytalan				
	82. sír	Neme, kora bizonytalan				
	101. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú, nyugati irányba kiszélesedő aknasír	101	0,93	Ny–K

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Sajószöged-Geodéziai torony	102. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú aknasír	97		Ny–K
	105. sír	Neme, kora bizonytalan	Nyugati irányba kiszélesedő aknasír	81	0,81	Ny–K
	114. sír	Gyermek	Nyugati irányba kiszélesedő aknasír	90	0,41	Ny–K
	117. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Ferdén záródó, hosszúkás aknasír	109	1,19	Ny–K
	118. sír	Gyermek		83	0,48	Ny–K
	120. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	107	0,85	Ny–K
	123. sír	Neme, kora bizonytalan		5		Ny-DNy–K-ÉK
	125. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Hosszúkás aknasír	13		Ny–K
	126. sír	Neme, kora bizonytalan	Hosszúkás, nyugati felén kiszélesedő aknasír	30	1,11	Ny–K
	127. sír	Neme, kora bizonytalan		22		Ny–K
	129. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú aknasír	20		Ny–K
	138. sír	Gyermek	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	16	0,4	Ny–K
	144. sír	Neme, kora bizonytalan		7		Ny–K
	151. sír	Neme, kora bizonytalan		4		Ny-DNy–K-ÉK
	152. sír	Neme, kora bizonytalan		21		Ny–K
	160. sír	Neme, kora bizonytalan	Nyugati irányba kiszélesedő aknasír	30	1,1	Ny–K
	161. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	50		Ny–K
	171. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	60	1,2	Ny–K
Sárazsadány-Akasztószer	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		37		É–D 352°
	2. sír	Gyermek	Téglalap alakú, nyugati felén ferdén záródó aknasír	35	0,28	Ny–K 265°
	4. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú, nyugati részén kiszélesedő aknasír		1,36	Ny–K 276°
	5. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú, nyugati részén kiszélesedő aknasír		1	Ny–K 288°
	6. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati részén kiszélesedő aknasír	45	1,5	É–D 336°
	8. sír	Nő		60		ÉNy–DK 296°
	9. sír	Gyermek		25		É–D 348°
	10. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú aknasír	55	1,38	É–D 351°
	11. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Nyugati irányba kiszélesedő aknasír	55	1,38	Ny–K 287°
	13. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Hosszúkás, keleti végén ívelten záródó aknasír	68		ÉNy–DK 298°
	14. sír	Nő		65		ÉNy–DK 300°
Sárazsadány-Felvég u. 17.	? sír					
Sárospatak-Apróhomok	? sír					

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m^2)	Tájolás
Sárospatak-Baksahomok	1. sír	Férfi				Ny–K
	2. sír	Férfi				Ny–K
	3. sír	Nő				
	4. sír	Férfi				Ny–K
	5. sír	Férfi				Ny–K
	6. sír	Nő				Ny–K
	7. sír	Neme, kora bizonytalan				
	8. sír	Férfi		65		Ny–K
	9. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	10. sír	Férfi		76		Ny–K
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő				Ny–K
	2. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	+ kb. 25–30 sír					
Szentistván-Mádi rét, MOL 24. lelőhely	1. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	20	2,5	D-DNy–É-ÉK 30°
	2. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	30	1,76	D-DNy–É-ÉK 20°
	3. sír	Férfi		18		D-DNy–É-ÉK 20°
	9. sír	Gyermek	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	21–10	0,62	D-DNy–É-ÉK 20°
Szentsimon, Ózd felé eső településrész	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
	2. sír	Neme, kora bizonytalan				
	3. sír	Neme, kora bizonytalan				
	4. sír	Neme, kora bizonytalan				
	5. sír	Neme, kora bizonytalan				
	6. sír	Neme, kora bizonytalan				
	7. sír	Gyermek				
Szikszó-Vadász patak partja	1. sír	Férfi				Ny–K kb. 231°
	2. sír	Nő				Ny–K kb. 316°
Szinyér	1. sír	Nő				
Szomotor-Hegyilegelő I.	64+? sír					
Tiszakeszi-Bárótag	? sír					
Tiszakeszi-Kenderföldek	? sír					
Tiszakeszi-Százdi apátság	6+? sír					
Tiszakeszi-Szódadomb	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny–K
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	Padmalyos aknasír	140		Ny–K
	2. sír	Neme, kora bizonytalan		90		Ny–K
	3. sír	Férfi		140		Ny–K
	4. sír	Neme, kora bizonytalan		30		Ny–K
Tiszaújváros-Rákóczi u. 7.	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Zalkod-Heiszmann Károly telke	? sír					
Zalkod-Szegfarki-dűlő	? sír					
Zemplén-Hospodárský dvor JRD	? sír					
Zemplén-Kertalja	5+? sír					
Zemplén-Szélmalomdomb	1. sír	Férfi, *ad.* vagy fiatalabb	Téglalap alakú aknasír	300-310	6,8	Ny–K
Zemplénagárd-Terebesi homok I.	? sír					
Zemplénagárd-Terebesi homok II.	? sír					

A temetők helyének az egykori közösségek gyakorta választottak az árterekből, mocsaras, vizenyős részekből kiemelkedő és/vagy vízfolyásokkal övezett, különböző alakú és nagyságú szárazulatokat, melyektől bizonyára nem nagy távolságban helyezkedett el állandó lakhelyük. Megfigyelhető jelenség volt az is, hogy figyelemmel voltak a talajviszonyok kínálta lehetőségekre, homokos talajú dombot, vagy az adott terület homokos altalajú részét kiválasztva. A magaslatok formája – úgy tűnik – nem volt kizárólagos szempont, legalábbis nem mutatható ki rendszer annak tekintetében, hogy előnyben részesítették volna a kerekded vagy hosszúkás dombocskákat. A kerekdedtől elérő formájú emelkedők esetében azonban gyakrabban volt azok megközelítőleges hossztengelye É–D-i irányú. Ezeknek a tetején, vagy a gerinchez közeli részén (Karos-Eperjesszög II–III., Sajószöged-Geodéziai torony, Szikszó-Vadász patak), a tetejének középső és keleti felén (Karos-Eperjesszög I.), tetejének észak-északnyugati részén (Karcsa-Téglaska), déli-délkeleti felén (Bodrogszerdahely-Bálványdomb, Sárazsadány-Akasztószer, Szakáld-Mulatódomb, Tiszatardos-Nagydűlő), avagy északi lejtőjén (Bodroghalom-Eresztvényhomok), illetve bizonytalan részén (Sárospatak-Baksahomok, Zemplénagárd-Terebesi homok I–II.) ásták meg a sírokat. De temetkeztek egy ÉNy–DK-i irányú ovális emelkedő délkeleti részén (Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely), egy ÉK–DNy-i irányú, háromszög alakú emelkedő tetején és északi, valamint déli lejtőjén (Tiszalúc-Sarkad), avagy annak délnyugati részén (Zalkod-Szegfarki-dűlő), illetve egy É-ÉK–D-DNy-i magaslat északnyugati lejtőjén (Kenézlő-Fazekaszug II.), valamint egy ÉNy–DK-i irányú emelkedő déli-délkeleti felén is (Kistokaj-Homokbánya, Mályi-Kossuth u. 27/c). De megfigyeltek temetőket egy É–D-i irányú, inkább teraszos jellegű emelkedő déli felén (Bogács-Pazsagpuszta, Oszlár-Csörsz-árok) is. Természetesen a fenti megállapítások a dombok általunk ismert formája alapján történtek, azonban számításba kell venni azt is, hogy azok akár jelentősebben is megváltozhattak a 10–11. század óta.

A temetők helyének kiválasztott emelkedők egykori magassága is csupán hozzávetőlegesen ismert ma már, azonban a dombok alakjához hasonlóan ez is változatos képet mutatott. A mindössze 1-2 méterrel környezete fölé magasodó enyhe emelkedéstől a 6-8 méteres, már markánsabb dombocskákig többféle található közöttük. Ezeket áttekintve úgy tűnik, hogy a 10. században a magasabbak gyakrabban jutottak szerephez, míg a 11. századi sírkertek számára helyeként nagyobb arányban választottak inkább teraszos jellegű területeket. Ezt a közösség lakhelyéhez való közelség kényszerű lehetőségei mellett bizonyára annak lélekszáma és hosszabb ideig tartó – vagy legalábbis hosszabb időre tervezett – állandó megtelepedése is befolyásolta, hiszen ennek megfelelő méretű temetőhely kiválasztására volt szükség. Valószínűleg nem volt ugyanakkor megfigyelhető összefüggés a 10. században belül a közösségek jellege és a kiválasztott domb magassága között, vagyis a leletanyaguk alapján minden bizonnyal tehetősebb közösségek nem feltétlenül választottak temetőjüknek magasabb dombot.

A sírok elhelyezkedése esetenként utalhat a terület vízrajzi viszonyaiban egy évezred alatt bekövetkezett változásokra is, hiszen nyilvánvaló, hogy a ma vizenyős részeken előkerülő temetkezések színterei a 10. században még minden bizonnyal a szárazulatok közé tartoztak.[1530] Esetenként korábbi korszakok tájban érzékelhető elemei is szerepet kaptak a temető helyének kijelölésénél. A Tisza árteréből kiemelkedő természetes halmon, de annak egy bronzkori tell település egymásra rakódó rétegei nyomán létrejött mesterséges emelkedőjén jelölte ki temetőjét az a közösség, mely Ároktő-Dongóhalmon helyezte halottait nyugalomra. Egy halomsírba ástak bele egy sírt Monaj-Berencsi szőlőknél és Zemplén-Szélmalomdombon is. Bodrogszerdahely-Bálványdombon is volt két korábbi halomsír a temető területén, de arra vonatkozóan nincs biztos adatunk, hogy ezekbe is temetkeztek volna a 10. század folyamán. A halomba való temetkezés a magyarság szokásainak egyik keleti gyökerű eleme lehet.[1531] Korábbi objektumot – az egykori Csörsz-árok vonalát – figyelembe véve, azt a temető egyik határvonalának kijelölve[1532] alakították ki a temető helyét Oszláron.

A 10. századi temetők között megtalálhatók a szállási[1533] és a falusi[1534] jellegűek, a 11. században pedig jelen vannak a nagyobb sírszámú, falusi temetők,[1535] de talán felvetődhet annak a lehetősége is, hogy egyes esetekben az ezredforduló után is történhetett még kisebb létszámú csoportokban is a megtelepedés, s ezek nyomai azok a mindössze néhány sírral megismert 11. századi sírkertek, amelyeket például Mezőkeresztesen, Oszláron és Szentistvánon dokumentáltak. Természetesen egyik sem teljesen feltárt, így mindez jelenleg csupán felvetés lehet, melyet teljes felületű feltárás igazolhatna, avagy

[1530] Révész 2003, 100.
[1531] Bende–Lőrinczy–Türk 2013, 35.
[1532] Patay 1970; Tettamanti 1975, 89.
[1533] Kovács 2013, 521–530.
[1534] Kovács 2013, 530–532.
[1535] Kovács 2013, 532–543.

cáfolhatna meg. Úgy tűnik, hogy a 11. századra – a megelőző évszázadból is csupán néhány esetben ismert – magányos sírokba történő temetés szokása megszűnik.

A sírgödröket illetően – részben a homokos talaj okozta rossz megfigyelési lehetőségek nyomán – adataink többségében csak azok mélységére korlátozódnak, s csupán kisebb számban ismert azok nagysága. Erről esetenként az egyes mellékletek elhelyezkedése is szolgáltathat közvetett adatokat, pl. Kenézlő-Fazekaszug I/14. sírjánál a leletek alapján a gödör fala az elhunyt testétől legalább 40-40 cm-re volt több irányban is. Hasonlóan szegényesek ismereteink a gödrök alakjáról is. Az ismert esetek mellett vélhetően azonban a bizonytalanok is többé-kevésbé téglalap alakú aknasírok lehettek. Amikor kiszélesedtek, az általában a nyugati oldalukon volt megfigyelhető. Karos-Eperjesszög temetőiben sem voltak megfigyelhetők a sírgödrök,[1536] s Edelény-Református templom temetőjében is mindössze egy sír, a 67. esetében volt lehetőség annak dokumentálására, ami egy keskeny, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.[1537] Tiszalúc-Sarkadon ugyancsak többségében lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírok voltak dokumentálhatók, további 8 pedig úgynevezett füles sírgödör volt.[1538] Az egyszerű aknasíroktól eltérő padmalyos gödrök elsősorban a 10., de kisebb számban még a 11. századi, már templom körüli temetőkben is felbukkannak, viszonylag alacsony számban ismert voltuk feltehetően összefügg az eróziós folyamatokkal és a megfigyelési nehézségekkel is.[1539] Területünk temetőiben két ilyen eset ismert: a jobb oldalán padkás, a bal felén pedig padmalyos kialakítású aknasír volt Mezőcsát-Csicske 112. sírja, míg padmalyos aknasír volt Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 1. sírja. Jóval nagyobb számban készítettek (avagy nagyobb arányban tudtak a kutatók megfigyelni a feltárások során) ilyen gödröket a szomszédos Heves megyei temetőkben, ahol Aldebrő-Mocsáros,[1540] Besenyőtelek-Tepély I. temető,[1541] Dormánd-Hanyipuszta,[1542] Kál-Legelő[1543] és Tiszanána-Cseh tanya[1544] esetében is láthatunk ezekre példát. Többször is beszámoltak a korabeli híradások[1545] a sírgödör aljának – esetenként több 10 cm-es vastagságban – agyaggal való kitapasztásáról, melynek oka egyelőre ismeretlen. Adataink ugyan hiányosak a kenézlői I. temető esetében is, mégis úgy tűnik, hogy a hasonló időszakban használt, mintegy 150 méterre elhelyezkedő II. temetővel ellentétben az elhunytak számára mintha kevésbé mély gödröket ástak volna. Ugyanez a hasonló korú és távolságra elhelyezkedő karosi temetők esetében viszont nem figyelhető meg. A terület sírjai között a legmélyebb gödröket alighanem a miskolc-repülőtéri temetőben találjuk, ahol nagyobb arányban ismert a sírok között 1 méteres mélységet is meghaladó.

A sírok Ny–K-i irányítása mellett ritkábban megfigyelhetők ellentétes, K–Ny-i irányú tájolások is,[1546] így vizsgált térségünkben egy gyermeket (Karcsa-Kormoska 66. sír) és egy férfit (Kenézlő-Fazekaszug II/27. sír) fektettek a sírba. Továbbá egyes esetekben az É–D-i vagy D–É-i tengelyben sírba történő helyezés is jellemző volt. Ez Bodroghalom-Eresztvényhomokon (27 sírból 5 esetben), Sárazsadány-Akasztószeren (11 sírból 4 esetben), Szomotor-Hegyilegelőn (64 sírból 23 esetben), továbbá a találók elmondása alapján Mályi-Kossuth u. 1. sírjában volt dokumentálható. Egy-egy temetőn belül nem találtam biztos adatot arra vonatkozóan, hogy idővel változás állt volna be a tájolásban, azonban Szomotor-Hegyilegelőn ennek lehetősége talán mérlegelendő. Másutt azonban úgy tűnik, hogy a csoportok eltérő szokásaiban kell keresni az eltérő tájolás okát.

Az elhunytak bizonytalan nagyságú részét vélhetően koporsóban temették el, azonban ennek nyomai nagyon ritkán voltak csak dokumentálhatók, így ezekre sokszor csak közvetett nyomok alapján gondolhatunk. Ilyen lehet pl. az elhunyt részére ásott nagyobb méretű sírgödör, vagy a vélhetően annak tetejére került tárgyak esete. Teljes vizsgált megyénket tekintve is csak alacsony számban voltak megfigyelhetők koporsók, valamint deszkakeretek nyomai: Tiszalúc-Sarkadon 12 sír esetében lehetett ilyen megfigyelést tenni.[1547] A testet szorosan körülvevő anyagra utalnak azok a megfigyelések is, amikor a karok csontjai szorosan a váz csontjai mellett voltak, az alkarcsontok végei és a kézcsontok pedig a medence alá simultak. A test becsavarására a megye

[1536] Révész 1996, 190.
[1537] Wolf 2005, 134.
[1538] Kovács 2015, 167–171.
[1539] Varga 2013, 313, 316.
[1540] Révész 2008, 38.
[1541] Révész 2008, 60.
[1542] Révész 2008, 89.
[1543] Révész 2008, 230; Varga 2013, 305.
[1544] Varga 2013, 310.
[1545] Jósa 1914, 338–339.
[1546] Kovács 2016.
[1547] Kovács 2015, 174.

temetőiből a karos-eperjesszögi lelőhelyekről is több példát ismerünk.[1548] Tiszalúc-Sarkadon pedig bizonyára minden elhunytat lepelbe burkolva vagy lepellel fedve helyeztek el a sírban, megóvandó a testet a behantoláskor reáhulló rögök okozta sérülésektől.[1549] A test lepelbe csavarása Edelény-Református templom temetőjének 62. sírjában is dokumentálható volt.[1550]

Bodrogszerdahely-Bálványdombon (I/1926., 3/1937., 1/1937., 2/1937., 1–9. sír) és Szomotor-Hegyilegelőn (14., 21., 28., 30., 36–37., 39., 45–47., 52., 55. sír) figyeltek meg kőpakolásos sírokat. Sajnos a bodrogszerdahelyi temető esetében éppen ezek karakteres példáinak feltárása kevéssé szakszerűen történt, így ezekről meglehetősen kevés adattal rendelkezünk. Szomotor-Hegyilegelőn 12 sírban volt kőpakolás, itt a kövek a sírokba annak részleges betemetése után kerültek, ugyanakkor a sírgödör szélein túlnyúló kövek felvetik a sír befedésének lehetőségét is. A kövek sírokba helyezésének szokása a 9–10. században a mai Szlovákia délnyugati területein volt elsősorban megfigyelhető, mely szokás bizonyos esetekben funkcionális célt is szolgált.[1551] A magyarság megjelenését követően pedig elsősorban Zemplén (Zemplín, Sl.) környékén készítettek kőpakolással ellátott sírokat.[1552]

Az azonos korszakba tartozó temetkezések közti szuperpozíciók természetes módon elsősorban a már templomhoz igazodó temetők esetében voltak dokumentálhatók. Kivételt képez azonban Karcsa-Kormoska 26. és 70. sírja, Kistokaj-Homokbánya 32–33. számú temetkezése és Szomotor-Hegyilegelő, ahol a 49. és az 54. sír felett helyezkedett el részben a 48. és az 50. számú temetkezés.[1553] Tiszalúc-Sarkad temetőjében 13 esetben volt megfigyelhető részbeni egymásra temetés, elsősorban kisgyermekek esetében.[1554] Kistokajon a 8. számú csecsemő váza a 7. számú férfi felett 20 cm-el feküdt, ebben az esetben talán egy utántemetés nyoma bukkant fel.

Az elhunytak hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben történő eltemetése általános volt, mindössze néhány sírból ismert enyhén vagy teljesen oldalra fektetett helyzetben eltemetett személy, ebből kettő fiatal volt (Kistokaj-Homokbánya 63. sír, Rad-Cselédhomok 13. sír), míg egy esetben az elhunyt neme és életkora ismeretlen (Szomotor-Hegyilegelő 56. sír). Ugyanakkor mind a lábak, mind a karok, illetve a kettő együttes elhelyezése is mutatott változatosságokat. Ezeket az eseteket 3 fő szempont szerint csoportosítottam: a kar/karok nyújtott helyzettől való eltérése, a láb/lábak nyújtott helyzettől való eltérése, valamint a kettő egyben. A nagyobb változatosság természetesen a karok fektetését jellemezte. A többségében megfigyelhető test melletti – esetenként a test szerves anyagba történő becsavarása miatt rendkívül szoros – helyzeten felül döntően az alkarok behajlítását dokumentálhatták az egyes síroknál. Ezek között mindössze néhány esetben voltak csak megfigyelhetők a testtől távolabb fektetett, könyökben behajlított karokkal eltemetett személyek a katalógusban bemutatott temetőkben (Karcsa-Kormoska 34., 65. sír), melyekhez hasonló jelenség Karos-Eperjesszög II. temetőjének 1. és 31. sírjában is megfigyelhető volt.[1555] Többségében tehát a karok behajlítása nyomán az alkarok végei és a kezek a testre kerültek. Az alkar a test mellett fekvő felkarhoz viszonyítva lehetett enyhébben a has tájékára fektetve, erőteljesebben a mellkas középső részére, illetve annak felső részére, esetleg a felkarra visszahajlítva. (A hajlítás mértéke természetesen bizonyos mértékig szubjektív, így az alábbi besorolásom sem mentes ettől. Azokat az eseteket pedig, ahol a behajlított kar vagy karok a combok végein voltak, itt nem szerepeltetem). Ezek önmagukban vagy együttesen megfigyelhető kombinációit 12 csoportra tudtam osztani, az alábbiak szerint:

I. A jobb alkar a hastájékon, míg a másik a test mellett 20 esetben volt megfigyelhető: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2. sír, Karcsa-Kormoska 14., 22., 26., 35., 57. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/26., 28. sír, Kistokaj-Homokbánya 11–12., 14., 77–78. sír, Mezőcsát-Csicske 44., 111. sír, Miskolc-Repülőtér 19. sír, Oszlár-Csörsz-árok 1., 4. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 10. sír, Sárazsadány-Akasztószer 11. sír; amihez Karos-Eperjesszög II–III. temetőjének 5, míg Tiszalúc-Sarkad 24 sírja csatlakozik. A temetőkben hasonló számban alkalmazták férfi és női elhunytak esetében, a gyermeksírok száma azonban az előbbiek kevesebb, mint a fele. A szokás már a 10. századi temetőkben is megtalálható volt, a 11. századi sírkertek nagyobb sírszáma miatt azonban a nagyobb esetszám ebből az időszakból ismert.

II. A bal alkar a hastájékon, a másik a test mellett 15 sírból ismert: Karcsa-Kormoska 9., 40., 47., 98. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/10., 14., 25. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/35. sír, Kistokaj-Homokbánya 32., 37. sír, Miskolc-Repülőtér 3. sír, Sajószöged-Geodéziai to-

[1548] Révész 1996, 190.
[1549] Kovács 2015, 174, 581. jegyzet.
[1550] Wolf 2005, 132.
[1551] Hanuliak 2004, 98–99.
[1552] Točík 1988, 185.
[1553] Hanuliak 1991, 77.
[1554] Kovács 2015, 175.
[1555] Révész 1996, 15, 21.

rony 18., 102. sír, Sárazsadány-Akasztószer 5., 14. sír. Az elhunyt végtagjainak hasonló elrendezése Karos-Eperjesszög I–II. temetőjében további 10 sírból dokumentált, amihez Tiszalúc-Sarkad 23 temetkezése csatlakozik. Nagyobb arányban hajtották férfi halottak kezét a hastájékra (22), mint nőkét (16). A szokás elsősorban felnőttekre lehetett jellemző, amit a 3 felnőtt korú elhunyt mellett megfigyelhető 7 gyermek mutat. Az I. változathoz képest itt 10. századi arányuk magasabb, de még így is a 11. századra keltezhető sírokból ismert többségük.

III. A bal alkarnak a mellkas középső részére történő fektetése a másik kar test melletti elhelyezésével együtt 7 sírból ismert: Karcsa-Kormoska 1., 4., 62., 65., 92., 95. sír, Miskolc-Repülőtér 18. sír. Az elhunyt végtagjainak hasonló elrendezése Karoson mindössze a III. temető 8. sírjában dokumentált. Különösen elterjedt volt a Karcsa-Kormoskán temetkező közösség gyakorlatában, ami azért is figyelemre méltó, mert a hasonló korú, de nagyobb sírszámú tiszalúci temetőben csak 3 esetben volt ez megfigyelhető. A szokás 10. századi szórványos előfordulására az említett karosi sír utal, döntően azonban 11. századi környezetből ismertek.

IV. A jobb alkar a mellkas középső részén, míg a másik a test mellett mindössze 1 sírból ismert: Karcsa-Kormoska 20. sír, melyet e megye teljes területét tekintve Tiszalúc-Sarkad 3 temetkezése egészít ki.[1556]

V. A bal alkar mellkas felső részére történő visszahajlítása a másik kar egyenes fekvése mellett ugyancsak 1 sírnál dokumentált: Edelény-Semmelweis u. 8. sír, melyhez további 1 sír sorolható a tiszalúc-sarkadi temetőből.

VI. Mindkét alkar megközelítőleg azonos mértékű behajlítása a hastájékra – esetleg a csupán felületesen ismert esetekben a test mellett maradva – az egyik legnagyobb számban feljegyzett változat, ahol a kezek akár össze is lehettek kulcsolva vagy fekhettek akár egymáson is: Ároktő-Dongóhalom 1., 4., 31–33. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 24. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3–5. sír, Karcsa-Kormoska 7., 13., 37. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/30., 43. sír, Kistokaj-Homokbánya 6., 15., 28., 31., 35., 42., 46., 51., 53., 58., 63., 68. sír, Mezőcsát-Csicske 104. sír, Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 3. sír, Miskolc-Repülőtér 1. (?), 2. (?), 4., 6–7. sír, Rad-Cselédhomok 1., 6. sír, Sárospatak-Baksahomok 8. sír, Szentistván-Mádi rét 2. sír. Ezeket kiegészíti Karos-Eperjesszög II/3., 17., 26., 41., 47., 56., 63., 71., illetve III/6. sírja. Tiszalúc-Sarkadon pedig további 17 sírban dokumentált. Megközelítőleg hasonló az arányuk férfi- és női temetkezésekben, némileg kevesebb gyermeksír mellett. Már a 10. századi temetőkben is megtalálható, s a szokás úgy tűnik töretlen volt a 11. században is.

VII. Mindkét alkar megközelítőleg azonos mértékű behajlítása a mellkas középső részére 4 elhunyt esetében történt: Ároktő-Dongóhalom 12. sír, Edelény-Semmelweis u. 6. sír, Karcsa-Kormoska 64. sír, Sárazsadány-Akasztószer 4. sír. Ehhez Tiszalúc-Sarkad 208. sírja sorolható még.

VIII. Mindkét alkar megközelítőleg azonos mértékű behajlítása a felsőtest felső részére vagy a felkarokra 3 sírból dokumentált: Ároktő-Dongóhalom 18. sír, Kistokaj-Homokbánya 21. sír, Miskolc-Repülőtér 16. sír.

IX. A bal kar a mellkas középső részére, míg a jobb a hastájékra 5 elhunytnál került: Bodroghalom-Eresztvényhomok 18. sír, Edelény-Semmelweis u. 5. sír, Kistokaj-Homokbánya 13., 27. sír, Miskolc-Repülőtér 21. sír. Az elhunytak végtagjainak hasonló elrendezése Tiszalúc-Sarkadon is 5 sírban volt megfigyelhető.

X. A jobb alkar a mellkason, míg a bal a hasnál 7 sírban volt megfigyelhető: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 9. sír, Kistokaj-Homokbánya 29., 40., 54., 56., 72. sír, Miskolc-Repülőtér 20. sír, hasonló Tiszalúc-Sarkadon 2 sírból ismert.[1557]

XI. A bal alkar a mellkas közepénél, míg a jobb annak felső részén vagy a felkaron 2 sírnál fordult elő: Edelény-Semmelweis u. 7. sír, Kistokaj-Homokbánya 47. sír.

XII. A jobb alkar a mellkas közepén, a bal pedig feljebb 2 sírnál dokumentált: Kistokaj-Homokbánya 64. sír, Sárazsadány-Akasztószer 6. sír.

A lábak elrendezését illetően is megkülönböztethetjük egyik vagy mindkettő nyújtott helyzettől eltérő fektetését. Az elhunyt bal lábát térdben hajlították be Karcsa-Kormoska 44. sírjában, míg a jobb hasonló elhelyezése Bodrogszerdahely-Bálványdomb 6. és Sárazsadány-Akasztószer 2. sírjában volt megfigyelhető, előbbinél azonban a lábak nem keresztezték egymást, míg utóbbinál a jobb lábfej valószínűleg a bal lábszáron lehetett. A jobb vagy a bal láb térdben történő behajlítása Karos-Eperjesszög II. temetőjében is egy-egy esetben dokumentált.

Mindkét láb oldalra történő fektetésében ritkább volt a zsugorított helyzethez hasonlóan erősen felhúzott lábakkal történő temetés, ez mindössze Kistokaj-Homokbánya 41. sírjában volt megfigyelhető, ahol a gyermek

[1556] Kovács 2015, 120, 124–125.
[1557] Kovács 2015, 173.

lábait a bal oldalra fektetve helyezték el így. A megyéből hasonlóan erősebben felhúzott lábakkal történő temetés ugyancsak egy gyermek esetében, Tiszalúc-Sarkad 8. sírjában ismert, azonban itt a gyermek teste is félig baloldalt fekvő helyzetben volt, de egyenesen elhelyezett karokkal. A lábak jobb oldalra fektetett, térdben változó mértékben, de a zsugorított helyzethez képest mindenképpen enyhébben behajlított helyzete két temetőben volt dokumentálható: Ároktő-Dongóhalom 9. sírjában az elhunyt bal térde a jobb comb fölé került, míg Kistokaj-Homokbányán a 24. sírban a lábak behajlítva, egymással párhuzamosak voltak. A lábak hasonló elrendezése Karos-Eperjesszög II–III. temetőjében is megfigyelhető volt, két gyermek, illetve egy nő esetében. A lábak jobb vagy bal oldali fektetése együttesen megfigyelhető volt a tiszalúc-sarkadi temetőben.

A lábak változó mértékű terpesztett fektetése önmagában ritka eset volt, mindössze Bodroghalom-Ereszt-vényhomok 9. sírjában került elő ilyen módon sírba helyezett személy teste. A terpesztett lábak ugyanakkor gyakran térdben behajlított helyzetbe kerültek a temetés során, ilyen fekvés Tiszalúc-Sarkadon több gyermek esetében is megfigyelhető volt. A lista kiegészíthető továbbá Karos-Eperjesszög III/17. sírjával is, ahol mindkét láb térdben behajlított, kissé terpesztett helyzetben volt.[1558]

A lábak egymáson keresztbe történő fektetése a karok nyújtott helyzete mellett ugyancsak ritka jelenség volt, a bodrogszerdahelyi temető 1. sírjában a lábak térben keresztezték egymást, míg Fettich Nándor a kenézlő-fazekaszugi II/44. sírban dokumentálta, hogy az elhunyt lábait a temetés során úgy helyezték el, hogy a bal lábszár a jobb felett feküdt.

A harmadik csoportot a lábak és a karok nyújtott helyzettől való – többségében a fentiekben már ismertetett egyes csoportjaiból összeálló – együttes eltérése adja, mely a katalógusban bemutatott sírok esetében az alábbi változatokat mutatja:

A jobb láb térdben behajlított helyzetéhez a jobb alkarnak a mellkas felső részére, míg a balnak a hastájékra történő fektetése párosult Kistokaj-Homokbánya 67. sírjában. A jobb kar kissé behajlított helyzetéhez a jobb láb ugyancsak kisebb behajlítása párosulhatott Rad-Cseléd-homok 2. sírjában. Mindkét láb esetében baloldalt fekvő, erősebben felhúzott lábakkal és a has tájékára fektetett kezekkel történő temetés az Ároktő-Dongóhalom 31. sírjába temetett gyermeknél dokumentált. Enyhébben behajlított, jobboldalt egymással párhuzamosan fekvő lábakhoz a jobb (Kistokaj-Homokbánya 12. sír), vagy mindkét alkar hastájéki helyzete (Kistokaj-Homokbánya 21., 46. sír) párosulhatott. Utóbbi példája vizsgált megyénkben Tiszalúc-Sarkad 17. sírjából is ismert.[1559] A lábak terpesztett helyzetében a bal alkarnak a mellkas felső részére történő visszahajtása járult Karcsa-Kormoska 65. sírjánál. A lábak bokánál kereszteződő, a jobbal felül lévő helyzetéhez a bal alkarnak a hastájékra történő, míg a jobb alkarnak a mellkas középső részére történő hajlítása ugyancsak egy esetben párosult (Kistokaj-Homokbánya 54. sír). A szintúgy kereszteződő, de a lábszáraknál a ballal felül lévő lábak és a bal alkar hastájéki helyzete szintén csak egy sírból ismert (Sárazsadány-Akasztószer 14. sír).

Az elhunytak testének sírba helyezése a temetést végzők gyakorlata alapján tehát változatos lehetett. Mindkét kéz ölbe hajlításának aránya Ároktő-Dongóhalmon volt a legmagasabb (35/5 eset), míg Karcsa-Kormoskán valamelyik alkar ölbe helyezése, avagy a bal alkarnak a mellkas középső részére történő hajlítása volt a meghatározó, s csak kisebb számban hajlították be mindkét alkart a has tájékára (107/9, 6, illetve 3 eset). Kistokajon ugyanakkor az egyik legnagyobb számban ismert eset volt az utóbbi, amikor mindkét alkart az elhunyt hasi részére fektették (83/12 eset), mely felnőtt férfiaknál, nőknél és gyermekeknél is dokumentálható volt. Az egyik alkar hastájékra fektetése pedig ebben a temetőben csaknem azonos arányban volt megfigyelhető a nőknél és a férfiaknál, gyermeksírból viszont nem ismert. Szembetűnő továbbá, hogy a temetőben a jobb alkar mellkasra, míg a bal hastájékra fektetését csak férfiak esetében alkalmazták. Miskolc-Repülőtéren mindkét kar – hasonló vagy változó mértékű – behajlítása a női sírokra volt jellemző, míg a férfiaknál csak az egyik kart fektették a nyújtottól eltérően. Tiszalúcon pedig egyik vagy mindkét alkar hastájékra fektetése volt a leginkább jellemző nyújtott helyzettől való eltérés, mely egyik kar esetében inkább a felnőtt nőkre vagy férfiakra, míg mindkét kar hastájékra fektetését tekintve pedig inkább a gyermekekre volt jellemző. Karos-Eperjesszög II–III. temetőjében ugyanakkor megfigyelhető volt, hogy az egyik kart döntően férfi elhunytaknál fektették a felsőtest alsó részére (főként a bal kar fektetésének aránya szembetűnő), míg mindkét kart kétszer annyi esetben hajlították be enyhén a nőknél, mint a férfiaknál. Érdekes, hogy az egyik alkar hastájékra fektetését tekintve Kenézlő II. temetőjében csak a jobb, míg I. számú sírkertjében pedig csak a balt helyezték el ebben a formában.

A lábak egyik oldalra fektetett, térdben behajlított helyzetét a legtöbbször a kistokaji temetőben lehetett megfigyelni. Ennek a szokásnak az oka esetenként talán lehetett a sírgödör kialakítása is, amikor az elhunytat annak oldalfalához igazodva fektették.

[1558] Révész 1996, 37.
[1559] Kovács 2015, 173–174.

Az elhunytak sírba helyezési módjainak korszakonkénti viszonyait illetően – a katalógusban bemutatott temetők esetében – úgy tűnik a közösségeknél egyik vagy másik alkar hastájéki elhelyezése a 10. és a 11. században is megtalálható volt, ugyanakkor ezek erőteljesebb, már a mellkas középső részére történő hajlítása inkább a 10. század később megásott sírjaiban és a 11. századi temetkezésekben bukkan fel. Mindkét alkar hastájéki helyzete ugyancsak megfigyelhető a 10. és a 11. századi temetőkben is, a kis esetszám alapján azonban itt is inkább a 10. század későbbi periódusától lehetett elterjedt a szokás, a felsőtest felső részén viszont a 11. század későbbi évtizedeiből már nem ismerem ennek példáit. Az alkarok aszimmetrikus elrendezése szerint a bal alkar a mellkas középső részén, míg a jobb a hastájékon, illetve ennek fordított esete is megtalálható már a 10. századi temetőkben, de a 11. század első felére keltezett sírkertekben is. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy az egyik alkarnak erőteljesen a mellkas felső részére történő, míg a másiknak a mellkas középső részére történő fektetése döntően a 10. századi közösségeknél volt megfigyelhető. Az elmondottakat megerősítik a karosi temetők is, ahol – két esetet leszámítva – szinte kizárólagosan csak egyik vagy másik, illetve mindkét alkar hastájéki fektetését lehetett megfigyelni. Tiszalúc-Sarkadon – bizonyára a nagyobb sírszámból eredően is – nagyobb számú kartartási forma ismert; döntően azonban itt is e három variáns bukkan fel. A lábak elrendezését illetően 10. és 11. századi temetőkben is megfigyelhető volt a nyújtott helyzettől való eltérés.

Kisdobra-Ligahomokon a 8. sírban egy álló helyzetű koponya volt a váz többi csontja nélkül, így itt tehát csak az elhunyt fejét temették el, valószínűleg oly módon, hogy részben alatta lehetett az előkerült nyakperec, míg mellé agyagedényben étel- vagy italmellékletet helyeztek. A katalógusban bemutatott temetőkben másutt nem ismert ez a szokás. Az elhunyt fejének/koponyájának önmagában való eltemetése ritka eset a magyar szállásterületen belül is.[1560] Kissé távolabb, ugyancsak sodrott nyakpereccel temették el az elhunyt fejét Pilíny-Sirmányhegy 17. sírjában.[1561] Úgy tűnik tehát, hogy a szokás – a pilinyi temető keltezését alapul véve – a 10. század végén, 11. század elején még legalább megfigyelhető volt.

ÉRMÉK

A temetők keltezése szempontjából kiemelt helyen álló 10–11. századi – kisebb számban pedig ettől eltérő időszakban vert – *érmék*et tartalmazó sírok jellemző adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

2. táblázat. Érmék

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Bodroghalom-Ereszt-vényhomok	8. sír	Neme, kora bizonytalan	Római (?)	A koponyától 30 cm-re délnyugatra	Átfúrt
Bodroghalom, közelebbről ismeretlen lelőhely	1. sír	Neme, kora bizonytalan	Richwin strassburgi püspök (913–933)	?	2 ponton, azonos irányból átlyukasztott
Bodrogszerda-hely-Bálványdomb	I/1926., 3/1937. sír	Férfi	9 db római/nyugat-európai vagy arab dirhem	?	2 ponton átlyukasztottak
Bodrogszerda-hely-Belterület	szórvány		Baszileiosz és Kónszantinosz (867–886)		
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	szórvány (1897. év)	?	Ahmad ibn Iszmail számánida emír (907–914) sási, 911/912-ben kibocsátott dirhemének volgai bolgár pszeudoszámánida utánzata		4 ponton, azonos irányból átlyukasztott
	1897. évi sír	Férfi	Ismeretlen típusú dirhemek szablya hüvelydíszként felhasználva		
	1898. évi sír	Férfi	Ismeretlen típusú dirhem		

[1560] Szarka 2003, 303–304.
[1561] Horváth 2018, 68.

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Karcsa-Kormoska	3. sír	Nő, 20-24 éves	I. László (1077–1095) H25	A jobb medencelapáton	
	5. sír	Neme, kora bizonytalan	I. László (1077–1095) H25	A bal oldali utolsó bordák és a csigolyák között	
	19. sír	Nő, 20-24 éves	Béla *dux* (1048–1060) H11	A jobb oldali utolsó borda alatt	
	21. sír	Férfi, 40-50 éves	I. László (1077–1095) H23	A bal alkarcsontok felső vége mellett	
	39. sír	Férfi (?), 20-30 éves	I. László (1077–1095) H22	A bal felkarcsont mellett	
	47. sír	Férfi, 32-36 éves	Kálmán (1095–1116)	A jobb felkarcsont felső vége alatt	
	59. sír	Férfi, 36-42 éves	I. László (1077–1095) H24	A jobb combcsont középső része alatt	
	89. sír	Férfi, 18-28 éves	I. László (1077–1095) H27	A medence bal oldali felső széle és a bordák között	
	103. sír	Nő, 20-24 éves	?	A jobb kéz csontjai között	
	szórvány		I. László (1077–1095) H29		
Kenézlő-Fazekaszug I.	11. sír	Férfi	Berengar király (?) (888–915) 1 db velencei, 2 db uralkodása ismeretlen szakaszában vert veronai (?) és 2 db velencei érme, Burgundiai Rudolf (922–926) 2 db milánói, Provence-i Hugo (926–931) 6 db velencei és 1 db páviai verete, Burgundi Rudolf (922–926) 1 db milánói, Provence-i Hugo & Lothar (931–947) 3 db páviai denára	A lókoponyán és a sírban szétszóródva a váz combcsontjaiig	2 és 3 ponton átlyukasztottak
	14. sír	Férfi	Iszmail ibn Ahmad sási, 902/903. és a 903/904. évben, Naszr ibn Ahmad andarabai, a 921/922. évben kibocsátott dirheme, egy bizonytalan kibocsátó 932–941/942. évek közé keltezhető, valószínűleg volgai bolgár utánzata, valamint 1 db ismeretlen, valószínűleg volgai bolgár dirhemutánzat	A bal alkar- és kézcsontok alatt és felett, szövetbe göngyölve	3 és 4 ponton átlyukasztott
	18. sír	Férfi	1 db szétkalapált dirhem	Az alsó állkapocs jobb oldalánál	?
Kenézlő-Fazekaszug II.	37. sír	Neme, kora bizonytalan	Burgundiai Rudolf (922–926) páviai verete	A koponya alatt	2 ponton, azonos irányból átlyukasztott
	45. sír	Fiatal férfi	Ahmad ibn Iszmail szamarkandi, a 907/908–911/912. években veretett dirhemének valószínűleg volgai bolgár utánzata	A mellkas csontjainak bal oldalán	2 ponton, azonos irányból átlyukasztott
Kisdobra-Ligahomok	6. sír	Nő	Al-Mutadid-billah kalifa sási, a 893/894. évben vert érme, Iszmail ibn Ahmad számánida emír 4 db érme: sási, a 899/900., a 900. és a 904/905. évben, valamint szamarkandi, a 902/903. évben vert dirheme. Ahmad ibn Iszmail számánida emír 3 db érme: sási, a 907/908. és a 910/911. évben vert és szamarkandi, a 909/910. évben vert érme. Naszr ibn Ahmad számánida emír sási, a 928/929. évben vert érme	Az alsó állkapocs alatt kezdődően, a nyakcsigolyákon, a felsőtest csontjain, a medencén és a combcsontok felső része felett, egymástól azonos távolságra	4 ponton átlyukasztott

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Kistokaj-Homok-bánya	63. sír	Fiatal leány	Iszmail ibn Ahmad sási, a 906/907. évben vert dirheme	A nyakcsigolyák bal oldala mellett	2 ponton, azonos irányból átlyukasztott
Miskolc-Avas, Mély-völgy u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	I. László (1077–1095) érme	?	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	I. László (1077–1095) érme	?	
Oszlár-Csörsz-árok	4. sír	Férfi, *ad.* korú	Salamon (1063–1074) H17	A jobb oldali felső bordák között	
Rad-Cselédhomok	5. sír	Neme, kora bizonytalan	I. László (1077–1095) H28	?	
Sajószöged-Geodéziai torony	160. sír	Neme, kora bizonytalan	I. László (1077–1095) 1080–1082 között vert érme	A koponya hátsó falán	
Sárazsadány-Akasztószer	8. sír	Nő	Salamon (1063–1074) H15	A bal alkarcsontok felső vége és a medence között	
	11. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	I. László (1077–1095) H29	A mellkas bal oldali csontjai alatt	
	13. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	I. László (1077–1095) H29	A keresztcsonttól számított 6–7. csigolyán	
	14. sír	Nő	I. László (1077–1095)	A jobb alkarcsontok felső vége alatt	
Sárospatak-Baksa-homok	1. sír	Férfi	Iszmail ibn Ahmad szamarkandi, a 900/901. évben és andarabiai, a 907/908. évben veretett érme. Ahmad ibn Iszmail sási, a 910/911. évben, szamarkandi, a 911/912. évben, sási, a 911/912. évben és szamarkandi, a 912/913. évben veretett dirheme. Naszr ibn Ahmad sási, a 914/915. évben, szamarkandi, a 914/915. évben és 2 db szamarkandi, a 918/919. évben veretett dirheme	?	2 és 3 ponton, azonos irányból átlyukasztott
	2. sír	Férfi	Ahmad ibn Iszmail sási, a 911/912. évben veretett körülnyírt dirheme. 2 db sási, a 912/913. évben veretett dirhem. Naszr ibn Ahmad andarabai, a 916/917. évben veretett dirheme, marvi, a 918/919. évben veretett dirhemének fele, talán Iszmail ibn Ahmad sási, a 896–898. években veretett dirhemének hiányzó középrészű pereme		2 ponton, azonos és ellentétes irányból is átlyukasztott, az egyiken bőrmaradvánnyal
	4. sír	Férfi	Iszmail ibn Ahmad szamarkandi, a 902/903. évben veretett dirheme, Naszr ibn Ahmad sási, a 916/917. évben veretett dirheme		2 ponton, azonos irányból átlyukasztott
Szakáld-Mulatódomb	szórvány		2 db itáliai denár		2 ponton, azonos irányból átlyukasztott
Szentsimon, Ózd felé eső településrész	szórvány		I. István (1000–1038)		
Szomotor-Hegyilegelő	9. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	I. László (1077–1095) H25	Az alsó állkapocs alatt	
	12. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Salamon (1063–1074) H15	A medence jobb oldala felett	
	19. sír	Nő	I. Géza (1074–1077)	A szájüregben	
	36. sír	Férfi	?		
	44. sír	Gyermek	I. László (1077–1095) H24	A szájüregben	
	55. sír	Férfi	I. László (1077–1095) H25	A jobb alkar csontjainál	

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Szomotor-Hegyilegelő	63. sír	Férfi	I. András (1046–1060)	A bal kézcsontok között	
	64. sír	Férfi	I. István (1000–1038) H1, Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) H6	A szájüregben	
	szórvány		Géza *dux* (1064–1074) H18		
Zemplén-Kertalja	? sír		I. Béla (1060–1063) H12		
Ismeretlen lelőhely	szórvány		Ióannész Tzimiszkész császár (969–976) 972 után kibocsátott rézfollisa		

A 10. századi Kárpát-medencén kívül vert érmék minden esetben átlyukasztottak voltak, s ugyanez mondható el Bodrogszerdahely-Bálványdomb és Bodroghalom-Eresztvényhomok római/nyugat-európai/arab érméiről is, utalva díszként történő felhasználásukra. A nyugat-európai és arab dirhemek, vagy azok utánzatai együttesen Kenézlő-Fazekaszug I. és II. temetőjéből kerültek elő, míg a nyugati veretek Bodroghalom, közelebbről ismeretlen lelőhelyéről és Szakáld-Mulatódombról. Dirhemek pedig Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, Kisdobra-Ligahomok, Kistokaj-Homokbánya és Sárospatak-Baksahomok temetőjéből. A különböző érmék sírokba kerülésének esetlegességét alighanem jól mutatja Karos-Eperjesszög II. és III. temetője, míg előbbi legkevesebb 6 temetkezése tartalmazott akár vegyesen is nyugati érméket és dirhemeket, addig utóbbiból egyetlen ilyen lelet sem került elő.[1562] Az érmék között bizonytalan a kenézlői I/18. sír dirhemének felerősítése, mivel a közepén látható lyuk inkább lehet anyagromlás, semmint szándékos átlyukasztás eredménye (ezt azonban természetesen felhasználhatták annak felerősítéséhez is). A további érméket 2-4 ponton lyukasztották át, ezek nem mutatnak azonban érmetípusonként szabályszerű eltérést, inkább a felhasználás módjával állhattak kapcsolatban. Ugyanakkor nehezen tudnám megválaszolni, hogy mi oka lehetett annak, hogy a sárospatak-baksahomoki 2. sírban ugyanazon uralkodó 2 db verete közül az egyiket két ponton azonos irányból, míg a másikat két ponton, de ellentétes irányból ütötték át, s az érmén belüli ellentétes átlyukasztás a sír más pénzeinél is megfigyelhető, míg más darabokat pedig a szerszám okozta sorja alapján azonos irányból lyukasztottak át. Az eljárás okát – mely megfigyelhető pl. a karos-eperjesszögi II/7. sírjának egyik dirhemén is[1563] – nem tudom indokolni. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy egy tárgy eltérő irányból történő átlyukasztása nem csupán a korabeli érméknél bukkan fel, az megfigyelhető más lemezes tárgyakon is, mint például a hajfonatkorongjaink közül az anarcsi,[1564] avagy a tiszabercel-ráctemetői 4. sírból előkerült darabon is.[1565]

A sironként 1 és 10 db közti számban előkerült érmék közül azok – helyzetük alapján – a lószerszámot díszíthették Kenézlő-Fazekaszug I/11. sírjában.[1566] A ruhán vagy az övön egyaránt elképzelhető a kenézlő-fazekaszugi I/14. sír érméinek felhasználása. A ruhát annak nyaki részétől a combok felső részéig látták el felvarrt érmékkel a kisdobrai 6. sírban. A kenézlői II. temető 37. sírjában talált érme nyakláncra fűzve is lehetett, de hasonló felhasználása valószínűsíthető a Kistokaj-Homokbányán előkerült dirhemnek is, míg a kenézlői II/45. sír érme fekvése alapján inkább ruhadísz lehetett. Sárospatak-Baksahomokon ugyancsak ruha- vagy lószerszámdíszeket azonosíthatunk az érmékben.[1567] Bodrogvécsen pedig egy szablya hüvelyét díszítette több téglalap alakúra kalapált és átlyukasztott ezüstdirhem. Az érmék felhasználási módja változatos volt a karos-eperjesszögi II. temetőben is: a 7. és a 15. sírban a lószerszámot díszítették, az 51. sírban ruhadíszként szolgáltak, s hasonló feltételezhető a szórvány leletekkel kapcsolatban is. Az átlyukasztás nélküli példányok ugyanakkor talán halotti obulusként is a sírba kerülhettek.[1568]

Az érmék döntően a vizsgált térség bodrogközi részén található temetőkből ismertek, különösen a muszlim érmék döntő többségének elterjedése szembetűnő a korszakban a Felső-Tisza-vidékén, azon belül is a Bodrogközben, s kizárólagosan a bordogközi sírokra jellemző azok magasabb, sironként 2–10 közti darabszáma.[1569]

A 11. századi önálló magyar pénzverés megindulásához köthető érmék a katalógusban bemutatott temetők közül 26 sírból és szórványként ismertek. A katalógus-

[1562] Révész 1996, 187.
[1563] Révész 1996, 387, 164, T/7.
[1564] Fodor 1996b, 128.
[1565] Fodor 1996c, 179–180.
[1566] Révész 1996d, 151.
[1567] Fodor 1996, 169; Vinnai é. n. 27, 35.
[1568] Révész 1996, 188.
[1569] Révész 1996, 189.

151. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék katalógusban bemutatott temetőinek 10. századi nyugat-európai (●), 10. századi muszlim (○), 10. századi nyugat-európai és muszlim (+), 11. századi magyar vagy bizonytalan típusú, de valószínűleg 11. századi magyar (■) érméket tartalmazó sírjai. 1: Bodroghalom, közelebbről ismeretlen lelőhely, 2–4: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben szórvány, 5–14: Karcsa-Kormoska 3., 5., 19., 21., 39., 47., 59., 89., 103. sír és szórvány, 15–17: Kenézlő-Fazekaszug I/11., 14., 18. sír, 18–19: Kenézlő-Fazekaszug II/37., 45. sír, 20: Kisdobra-Ligahomok 6. sír, 21: Kistokaj-Homokbánya 63. sír, 22–23: Miskolc-Avas, Mélyvölgy u. 1–2. sír, 24: Oszlár-Csörsz-árok 4. sír, 25: Rad-Cselédhomok 5. sír, 26: Sajószöged-Geodéziai torony 160. sír, 27–30: Sárazsadány-Akasztószer 8., 11., 13–14. sír, 31–33: Sárospatak-Baksahomok 1–2., 4. sír, 34: Szakáld-Mulatódomb szórvány, 35: Szentsimon, Ózd felé eső településrész szórvány, 36–44: Szomotor-Hegyilegelő 9., 12., 19., 36., 44., 55., 63–64. sír és szórvány, 45: Karos-Eperjesszög I/szórvány, 46–51: Karos-Eperjesszög II/1–2., 7., 15., 51–52. sír, 52: Szerencs-Lajos köz, 53–86: Tiszalúc-Sarkad 5–6., 9–10., 14., 16., 18–19., 24., 32., 34., 66., 97., 103., 105–106., 109., 111–112., 116., 122., 142., 150., 153., 170., 180., 187–188., 207., 209., 223., 225., 231., 245. sír, 87: Zemplén-Kertalja ? sír

ban bemutatott temetőkből sironként 1 vagy 2 db került elő, melyek között átlyukasztott példány azonban nem ismert, így kézenfekvő obulusként történő felhasználásukat feltételezni. 11. századi érme átlyukasztására a megyékből is csak egy példát ismerek: Tiszalúc-Sarkad 103. sírjában, mely két, egymás melletti ponton történt átütése alapján az elhunyt gyermek nyakába is lehetett akasztva [*151. kép*].[1570]

A magyar érmék között mindössze egyetlen adatunk van az elhunyt fejére helyezett veretről: Sajószöged-Geodéziai torony 160. sírjában az elhunyt bal szemére tehették azt, mely így került azután a koponya hátsó falára a test bomlása során.[1571] Sem a szájüregből, sem az állkapocs környékéről nem rendelkezünk adatokkal, így többségében azok a felsőtestre kerülhettek a temetés során, ahonnan a test bomlásának hatására néhány esetben el is mozdulhattak, így kerülve a feltáráskor megfigyelhető helyükre: a felkarcsontok vagy az alkarcsontok felső vége tájára. Egyetlen esetben ismert az elhunyt kezébe helyezett pénz: Karcsa-Kormoskán a 103. sírban az a jobb kéz csontjai között volt. A megye további sírjaiban Tiszalúc-Sarkad temetőjében az 1 db érmét tartalmazó sírokban az 13 esetben került az elhunyt szájába, 4 sírban a fej környékére, 1 sírban a jobb szem elé, 1 sírban a bal halánték környékére, 1-1 sírban a jobb vagy a bal kézbe, 2-2 esetben a fej alá vagy a mellkas jobb oldalára, 1 sírban a mellkas bal oldalára, 1-1 esetben pedig a fej jobb oldali járomcsontjának környékére, a jobb váll tájára, valamint a bal váll alá, 1 sírban pedig a bal lábszár mellé. 2 db érme esetében 1 sírban azok a mellkas bal oldalára és az elhunyt szájába, illetve 1 másik elhunytnál annak jobb kezébe és a szájba kerültek. 3 db érménél 1 sírban a mellkas középső részére, szorosan egymás mellé, míg 1 másik temetkezésben az elhunyt szájába, valamint jobb kezébe és mellkasának közepére helyezték azokat a temetést végzők.[1572]

Úgy tűnik többségében a felnőttek sírjaiba kerültek obulusok, Karcsa-Kormoskán az ismert adatok erre mutatnak és Sárazsadány-Akasztószer esetében is csak felnőttek – ebből két esetben nők – sírjaiból dokumentáltak. Ugyanakkor nem voltak megfigyelhetők nemi és életkori különbségek a Tiszalúc-Sarkadon pénzmellékletekkel eltemetett személyeket illetően.[1573] Sironkénti egynél több pénzérme adása a megyében Tiszalúc-Sarkad több sírjában,[1574] valamint Szerencs-Lajos közben is megfigyelhető volt, utóbbi egyetlen temetkezéséből 4 db – sajnos meghatározás nélkül elveszett – 11. századi érme került elő.[1575] A megyéből származó korabeli érmék sorát gyarapítja Edelény-Borsodi földvár, ahol a templom északi oldalfalának alapozási árka mellett Salamon CNH. I. 22. = H17 érme került elő szórványként.[1576]

Az érméket tartalmazó sírok egy részében azok az elhunyt egyetlen maradandó anyagú leletét alkották (Karcsa-Kormoska 21., 47., 89. sír, Oszlár-Csörsz-árok 4. sír, Miskolc-Avas 1–2. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 160. sír), s valószínűleg a karcsai 59. sír is ide sorolható, ahol az előkerült édesvízi csigák bizonyára nem ételmellékletként kerültek a sírba,[1577] míg a szomotor-hegyilegelői 36., 55., 64. sírok esetében jelenleg csak felvetni lehet a lehetőséget. Az érméken felül bizonytalan anyagú körte alakú (Szomotor 44. sír), sima ezüst- (Tiszalúc 153., 180. sír), S-végű ezüst- (Karcsa 3., 5. sír, Rad 5. sír, Tiszalúc 5., 24., 97., 109., 111–112., 116., 122., 207., 209., 245. sír), valamint bronzkarikák (Karcsa 39. sír, Sárazsadány 8., 13. sír, Szomotor 12. sír, Tiszalúc 225. sír), további bizonytalan típusú ólom karikaékszerek (Karcsa 103. sír), különböző gyöngyök (Karcsa 3., 19., 39. sír, Sárazsadány 8., 14. sír, Szomotor 9., 19. sír, Tiszalúc 10., 97., 116., 225.), sodrott nyakperec (Tiszalúc 225. sír), huzalkarperec (Tiszalúc), ezüst huzalgyűrű (Karcsa 3. sír), hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronz- (Sárazsadány 8. sír) vagy ezüstgyűrűk (Tiszalúc 24., 109., 116., 153. sír), sodrott bronzgyűrű (Szomotor 19. sír), bronz (Szomotor 9.) és ezüst (Tiszalúc 112. sír) huzalgyűrűk, csaknem négyzetes átmetszetű bronz- (Tiszalúc 180. sír), illetve bizonytalan típusú gyűrűk (Sárazsadány 11. sír), illetve tojások (Szomotor 9. sír) kerültek elő.

Az érméket tekintve a sima, nyitott végű huzalgyűrűk és az S-végű karikák már Aba Sámuel (1041–1044) és I. András (1046–1060) érméivel együtt megtalálhatók, az S-végű karikákon már ezekben az esetekben felbukkan a vég bordázása. Ugyanakkor a vastagabb huzal jelenleg csak Salamon érmével kísérve ismert, viszont a vékonyabb huzalvastagság egészen I. László koráig (1077–1095) megtalálható a karikaékszereknél. A hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart vagy sodrott gyűrűk elsőként Salamon érméivel jelentkeznek, 11. századi folyamatos használatukra utal, hogy I. Géza (1074–1077) és I. László pénzei is kísérik

[1570] Kovács 2015, 180, 6. táblázat.
[1571] Szörényi 2008, 259.
[1572] Kovács 2015, 180, 183.
[1573] Kovács 2015, 183.
[1574] Kovács 2015, 183.
[1575] Kovács 2015, 42–43.
[1576] Wolf 2005, 132.
[1577] Révész 2011, 536.

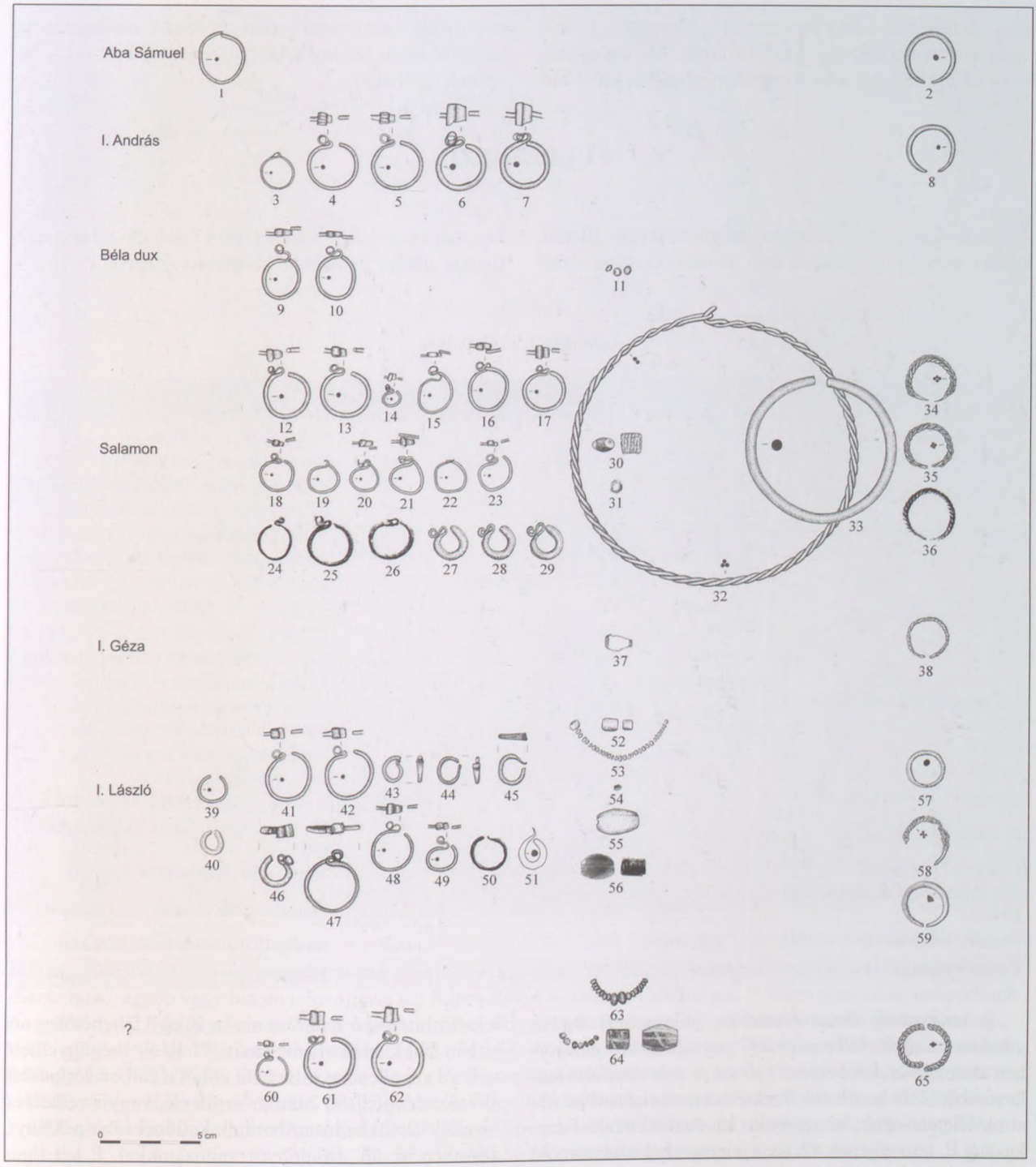

152. kép. Árpád-kori érmékkel egy sírból előkerült tárgyak Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sírjaiban. 1–2: Tiszalúc-Sarkad 180. sír, 3: Tiszalúc-Sarkad 5. sír, 4–5, 8: Tiszalúc-Sarkad 112. sír, 6–7: Tiszalúc-Sarkad 207. sír, 9–10: Tiszalúc-Sarkad 245. sír, 11: Karcsa-Kormoska 19. sír, 12–14, 34: Tiszalúc-Sarkad 109. sír, 15–16: Tiszalúc-Sarkad 209. sír, 17, 35: Tiszalúc-Sarkad 24. sír, 18: Tiszalúc-Sarkad 111. sír, 19–23, 30, 32–33: Tiszalúc-Sarkad 225. sír, 24–26, 31, 36: Sárazsadány-Akasztószer 8. sír, 27–29: Szomotor-Hegyilegelő 12. sír, 37–38: Szomotor-Hegyilegelő 19. sír, 39: Tiszalúc-Sarkad 153. sír, 40: Szomotor-Hegyilegelő 44. sír, 41–42: Tiszalúc-Sarkad 122. sír, 43–45: Karcsa-Kormoska 39. sír, 46, 53, 59: Karcsa-Kormoska 3. sír, 47: Karcsa-Kormoska 5. sír, 48–49, 54: Tiszalúc-Sarkad 97. sír, 50: Sárazsadány-Akasztószer 13. sír, 51: Rad-Cselédhomok 5. sír, 52, 57: Szomotor-Hegyilegelő 9. sír, 58: Tiszalúc-Sarkad 153. sír, 60–63, 65: Tiszalúc-Sarkad 116. sír

őket. A fóliás és a fluoritgyöngyök I. Géza és I. László vereteivel ismertek egy sírból. Kérdés természetesen, hogy ez a kisszámú adat az egykori objektív képet tárja-e elénk, avagy torzít, mert az érmék esetleges sírba kerülése miatt bizonyos tárgyak jelenleg hiányozni látszanak [*152. kép*].

FÜLBEVALÓK

Az összefoglalóan fülbevaló megnevezéssel illetett, egykor azonban bizonyára nem minden esetben a fülben, hanem sokszor fejékszerként viselt ékszerek összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

3. táblázat. Fülbevalók

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Bodrogszentmária-Papdomb	szórvány		1	Csillagdíszes ezüst fülbevaló
Edelény-Semmelweis u. 10.	8. sír	Gyermek	1	Szőlőfürtdíszes bronz fülbevaló
Kenézlő-Fazekaszug I. temető	7. sír	Nő	2	B típusú gömbsorcsüngős ezüst fülbevaló
	23. sír	Nő	2	B típusú gömbsorcsüngős ezüst fülbevaló
Kenézlő-Fazekaszug II.	42. sír	Férfi	1	B típusú gömbsorcsüngős bronz fülbevaló
Kistokaj-Homokbánya	14. sír	Nő	6	Ezüstből öntött, szőlőfürtdíszes fülbevalók
	15. sír	Nő	2	B típusú bronz gömbsorcsüngős fülbevaló
	28. sír	Nő	4	Ezüstből öntött, szőlőfürtdíszes fülbevaló
	34. sír	Nő	1	B típusú ezüst gömbsorcsüngő fülbevaló
	44. sír	Nő	2	B típusú ezüst gömbsorcsüngős fülbevaló
	szórvány		1	B típusú bronz gömbsorcsüngős fülbevaló
Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhely	szórvány		1	Két pár gyöngykoszorúval díszített, kijev-volhíniai típusú ezüst fülbevaló
Ónod (?)	szórvány		1	Huroksorral díszített bronz fülbevaló
Ózd III. kerület	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Csörgős bronz fülbevaló
Sárospatak-Baksahomok	3. sír	Nő	1 vagy 2	B típusú gömbsorcsüngős bronz fülbevaló
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő	2	Ovális karikával ellátott, lemezgömbcsüngős függő
Szomotor-Hegyilegelő	52. sír		2	Huroksorral díszített fülbevaló
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	szórvány		2	Rombusz alakú csüngős bronz fülbevaló
Zemplén-Hospodárský dvor JRD	szórvány		2	Huroksorral díszített bronz fülbevaló
Zemplén-Kertalja	? sír		?	Fülbevaló

A magyarság ékszerkészletére jellemző B típusú *gömbsorcsüngős fülbevalók*at[1578] tartalmaztak elsősorban a bemutatott lelőhelyek: 7 sírból és szórványként legkevesebb 12 db került elő. Természetesen elsősorban női sírok leletei voltak, az egyetlen kivételt Kenézlő-Fazekaszug II. temetőjének 42. sírja jelenti, ahol a beszámoló szerint utólagosan került elő a férfisírból a fülbevaló, így annak fekvését sem lehetett megfigyelni.[1579] Változatos életkori szakaszokban elhunyt nőkkel kerültek sírba Karos-Eperjesszög II. temetőjének 8 sírjában,[1580] míg az I. temető hitelesítő feltárása során is egy feltehetőleg női sírban bukkantak ilyen leletre.[1581] Itt is megfigyelhető volt az a tendencia, miszerint ebből a fülbevalótípusból síronként legfeljebb 2 darab került elő, vagyis vélhetően viselőik életükben sem hordtak kettőnél több példányt, szemben az ún. *szőlőfürtös* változatokkal. E két típus együttesen Kistokaj-Homokbánya temetőjéből ismert, de itt is megfigyelhető volt, hogy egy síron belül nem keveredtek egymással. A csüngőjükön szőlőfürtöt utánzóan öntött darabok száma 4–6 db volt, vagyis az elteme-

[1578] Révész 1988.
[1579] Fettich 1931, 93.
[1580] Révész 1996, 79.
[1581] Révész 2003, 265.

153. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megye gömbsorcsüngős (●), szőlőfürtös/kijev-volhíniai típusú (○), huroksorral díszített (■), egyéb vagy bizonytalan típusú (□) fülbevalókat tartalmazó lelőhelyei. 1: Bodrogszentmária-Papdomb szórvány, 2: Edelény-Semmelweis u. 10. 8. sír, 3–4: Kenézlő-Fazekaszug I/7., 23. sír, 5: Kenézlő-Fazekaszug II/42. sír, 6–11: Kistokaj-Homokbánya 14–15., 28., 34., 44. sír és szórvány, 12: Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhely, 13: Ónod (?), 14: Ózd III. kerület 1. sír, 15: Sárospatak-Baksahomok 3. sír, 16: Szakáld-Mulatódomb 1. sír, 17: Szomotor-Hegyilegelő 52. sír, 18: Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka, 19: Zemplén-Hospodárský dvor JRD szórvány, 20: Zemplén-Kertalja ? sír, 21: Karos-Eperjesszög 2001/5. sír, 22–30: Karos-Eperjesszög II/4., 13., 25., 27., 37., 47., 56., 72. sír és szórvány

tettek életükben minden bizonnyal nem fülükben, hanem valamilyen szerves anyagú elemhez kapcsolva viselték ezeket, ennek részét alkothatták a 28. sírban megfigyelt fejékszerként azonosítható huzalkarikák is. Vélhetően az Edelény-Semmelweis u. 8. sírjában nyugvó gyermek is hasonló módon viselte életében avagy ravatalán ezeket az ékszereket. Ugyanakkor a gömbsorcsüngős változatokat tartalmazó sírok esetében megfigyelhető, hogy azok nem tartalmaztak fejékszerként meghatározható huzalkarikákat, ami másutt is ritkán kíséri csak e fülbevalótípust.[1582] Sírba helyezésüket illetően is mutatkozik különbség a szőlőfürtdíszes fülbevalókkal szemben, hiszen

[1582] Horváth 2012, 199.

míg a gömbsorcsüngősök a váz kulcscsontjának középső részén (Kenézlő-Fazekaszug I/7. sír) vagy a nyakcsigolyák jobb oldalán, csüngő részükkel a csigolyák felé mutató ferde helyzetben (Kenézlő-Fazekaszug I/23. sír) is megfigyelhetők voltak, addig a szőlőfürtdíszeseket minden esetben a viseleti módnak megfelelő helyen figyelték meg, vagyis azokat a viseleti módnak megfelelően adták az elhunyttal, még akkor is, ha esetleg nem minden esetben annak életében használt ékszerei lehettek. Az egyes közösségek eltérő gyakorlata is kirajzolódik e két fülbevalótípus kapcsán, hiszen amíg a kenézlői I. temetőben a gömbsorcsüngősöket nem a viseleti módnak megfelelően helyezték sírba, addig Kistokajon a szőlőfürtösök mellett a gömbsorcsüngősök is a viseleti módnak megfelelően helyezkedtek el. Vagyis az eltérő ékszertípus és viseleti mód alapján feltételezhetően különböző csoport temetkezési szokásai nem tértek el itt a gömbsorcsüngős fülbevalókkal eltemetett személyek sírjaitól a fülbevalók sírba helyezésének módjában.

Elterjedési különbségek is kirajzolódnak a két fülbevalótípus kapcsán: míg a 10. század második felében megjelenő szőlőfürtösök hiányoznak a Bodrogköz temetőiből,[1583] addig a gömbsorcsüngős változatok elterjedése egyenletesebbnek tűnik.

Huroksorral díszített fülbevalók a feltételesen egy ónodiként meghatározható lelőhely mellett párban Szomotor-Hegyilegelőn az 52. sírból kerültek elő, ahol 2 db S-végű karikával alkotott ez ékszerkombinációt, míg Zemplén-Hospodárský dvor JRD szórvány fülbevalói is talán összetartoztak egykor. A fülbevalók között lehet megemlíteni az ún. Tokaji kincs különböző ékszereit is.[1584]

Csillagdíszes fülbevaló Bodrogszentmária-Papdombon került elő, sajnos leletösszefüggéseinek ismerete nélkül [*153. kép*].

Fülbevalót is tartalmazó temetkezésből nem ismert sem 10., sem 11. századi érme, így a keltezésükhöz ezek nem használhatók. A temetők egészét tekintve a gömbsorcsüngős fülbevalók használata vizsgált területünk sírjai alapján a 10. században lehetett jellemző, bizonyosan 11. századi környezetből már nem ismert. A szőlőfürtös változatoknak ugyancsak 10. századi keltezése feltételezhető, 11. századi falusi temetőkből mindeddig nem kerültek elő. A huroksorral díszített ékszerek ugyanakkor talán már itt is inkább az ezredforduló, vagy a 11. század felé mutatnak.

SIMA, NYITOTT VÉGŰ HUZALKARIKÁK

A fejékszerek általánosan elterjedt, hosszú időn keresztül használt típusait alkotják a sima, nyitott végű huzalkarikák, melyek katalógusban bemutatott lelőhelyeinek összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

4. táblázat. Sima, nyitott végű huzalkarikák

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Ároktő-Dongóhalom	4. sír	Nő, 25 év körüli	1	A legfelső nyakcsigolya alatt	Bronz
	23. sír	Gyermek	1	A koponya bal oldalán	Bronz
	27. sír	Nő	1	A bal halántéknál	Bronz
Bodroghalom-Eresztvény-homok	8. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A koponyán	Bronz
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A bal arckoponya alatt	Bronz
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	Szórvány		1		Bronz
	2. sír	Férfi	2	A jobb kulcscsont felett és ? helyen	Bronz
	3. sír	Férfi	1	A koponya jobb oldalán	Ezüst
	7. sír	Gyermek	1	A koponyatető mögött	Bronz
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	Szórvány 1898. év	?	2	?	Rosszezüst, ráhúzott fülesgombokkal

[1583] Révész 2020, 230, 237.
[1584] Kovács 2015, 241–244.

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darab-szám	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Edelény-Semmelweis u. 10.	8. sír	Gyermek	2	A koponya jobb oldalán	Bronz, egybekapcsolva
Karcsa-Kormoska	11. sír	Nő, 30-60 éves	1	A jobb felkarcsont felső végétől 7 cm-re	Bronz, körte alakú
Kenézlő-Fazekaszug I. temető	10. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Ezüst
	11. sír	Férfi	1	A koponya jobb oldalán, a fül magasságában	Ezüst
	14. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Ezüst
	16. sír	Férfi	1	A koponya bal oldalán, a fül magasságában	Ezüst
	18. sír	Férfi	2	A koponya bal oldalán, a fül magasságában és a bal oldali kulcscsont alatt	Ezüst
	21. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Bronz
	25. sír	Férfi	1	A koponya jobb oldalánál	Ezüst
Kenézlő-Fazekaszug II.	28. sír	Férfi	1	A koponya jobb oldalán	Ezüst
	29. sír	Férfi	2	A jobb lapocka alatt és kicsivel lejjebb	Bronz
	41. sír	Nő	2	A koponya jobb oldalán és ismeretlen helyen	Ezüst
	43. sír	Nő	1	A koponyánál	Ezüst
	46. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Ezüst
	47. sír	Nő	1	A koponyánál	Arany
	48. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Ezüst
	50. sír	Férfi	1	A koponya bal oldalán	Ezüst
	Szórvány		1+1		Bronz, ezüst
Kisdobra-Ligahomok	1. sír	Férfi	2	A koponya csecsnyúlványainál	Rosszezüst
	2. sír	Nő	2	A koponya két oldalán	Rosszezüst
	3. sír	Férfi, idős	1	A koponya jobb oldalán	Rosszezüst
	4. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Rosszezüst
	6. sír	Nő	2	A koponya mellett	Rosszezüst, hozzákapcsolt kisebb, kéttagú csüngős veretekkel
	7. sír	Férfi	1	A koponya szájüregében	Rosszezüst
Kistokaj-Homokbánya	28. sír	Nő	1+1	Az állkapcson lévő fülbevalók alatt és a koponya alatt	Bronz, ezüst
	36. sír	Nő	1	A koponya alatt (a koponya két oldalán lévő patina alapján további 1 db karika is feltételezhető)	Bronz
	37. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Ezüst
	47. sír	Nő	1+1	A koponya két oldalán	Bronz, zárt bronz
	76. sír	Gyermek	1	A koponya alatt	Ezüst
Miskolc-Repülőtér	1. sír	Férfi	2	Az állkapocs két oldalán	Bronz
	3. sír	Férfi	2	A halántékcsontoknál	Bronz
	4. sír	Nő	2	A csecsnyúlványoknál	Bronz
	11. sír	Gyermek	1	A koponya jobb oldalán	Bronz
Oszlár-Csörsz-árok	1. sír	Férfi, *ad.* korú	1	A koponya jobb oldali csecsnyúlványánál	Bronz
Sajószöged-Geodéziai torony	120. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A jobb oldali felső bordákon	Bronz
Sárospatak-Baksahomok	2. sír	Férfi	2	?	Bronz
	5. sír	Férfi	2	?	Ezüst
	10. sír	Férfi	1	A bal kulcscsont végénél	Ezüst
	Szórvány		1		Bronz

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darab-szám	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Szomotor-Hegyilegelő	44. sír	Gyermek	1	?	Ezüst
	59. sír	?	1	?	?
	Szórvány	?	2	?	?
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A negyedik csigolyán	Bronz
	3. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Arany
Zemplén-Kertalja	? sír		?		?
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi	2	A koponya környékén	Arany
Ismeretlen lelőhely	Szórvány		1+1		Arany, ezüst

A karikák száma sironként mindössze 1 vagy 2 db volt, melyekhez csak ritka esetben csatlakoztak egyéb típusú fejékszerek is. A fülbevalók kapcsán már említett Edelény-Semmelweis utcai 8. sír mellett Karcsa-Kormoska 11. számú női sírjában volt még az 1 db körte alakú karika mellett a csecsnyúlványoknál 1-1 db S-végű karika is. Sima huzalkarikák és S-végű karikák együttes alkalmazása Tiszalúc-Sarkadon 3 sírban volt megfigyelhető, ahol egy felnőtt váz bal lapockája alatt volt 1 db S-végű, míg 1 db sima karika a fejtető környékén helyezkedett el. Egy ugyancsak felnőtt váz bal felkarcsontjának felső végénél volt 1 db S-végű, míg 1 db sima a jobb szeméremcsont alatt; egy 14-15 éves női váz esetében pedig a jobb felkarcsont felső végénél, a koponyából, valamint a sírföldből előkerült 3 db S-végű karika mellett a jobb felkarcsont felső vége mellől és a koponyából származik 1-1 db sima karika.[1585]

A karikák darabszámát tekintve 1 db karika viselete férfiak, nők és gyermekek esetében egyaránt megfigyelhető volt. Ároktő-Dongóhalom temetőjében pedig talán azt is feltételezhetjük, hogy a közösség szokása kifejezetten előnyben részesítette az 1 db karika viseletét, hiszen a temetőben csak ilyen eseteket dokumentáltak. Mivel a temető egyik leggazdagabb leleteket tartalmazó 4. számú sírjában is csak 1 db karika volt, így alighanem feltételezhetjük, hogy nem kényszerűségből, anyagi lehetőségeik miatt alkalmazták ezt a megoldást.

A 2 db karikát tartalmazó sírok esetében feltételezhetjük azoknak egykor a fej két oldalán történő szimmetrikus viseletét, még akkor is, ha a sírokból nem is minden esetben a koponya két oldalán, a halánték és az állkapocs közötti magasságban kerültek elő. Egy esetben a lapockáknál voltak a karikák, így ez talán egy varkocsokba fonott, vagy a fejről leengedett szalag nyoma is lehet (Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír), s talán hasonló lehet a helyzet a bodrogszerdahelyi 2. sír jobb kulcscsont felett megfigyelt karikájával is, melynek párja a sír ismeretlen részén volt. Az aszimmetrikus viseletre mindössze egyetlen példát ismerek bemutatott temetőinkben: Edelény-Semmelweis u. már többször említett 8. sírjánál. Ott a gyermek fejének jobb oldalán húzódott az a szerves anyagú elem, melyhez a sírból előkerült 2 darab egybekapcsolt huzalkarikát is erősítették, a már említett fülbevalóval együtt. A gyermekek aszimmetrikus fejékszerviselete tehát nem csak azokban az esetekben igazolható, ahol a sír csak 1 db huzalkarikát tartalmazott. Mindkét esetben ráakasztott fülesgombokkal kiegészített díszítése miatt talán egy garnitúrát láthatunk a bodrogvécsi szórvány karikákban. A kisdobrai 6. sírban pedig csüngős veretek egészítették ki a karikapárt.

A karikák alapanyaga bronz, ezüst vagy arany volt, ezekből párban egy kivétellel (Kistokaj-Homokbánya 28. sír) azonos anyagú karikákat viseltek. A ritka arany karikapárral két férfit (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) temettek el, egy nőt pedig 1 db aranyból készült karikával (Kenézlő-Fazekaszug II/47. sír) bocsátottak a sírba. Ezüst-/rosszezüst karika párban 9 férfi (Kenézlő-Fazekaszug I/10., 14., 18. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/46., 48. sír, Kisdobra-Ligahomok 1., 4. sír, Kistokaj-Homokbánya 37. sír, Sárospatak-Baksahomok 5. sír) és 3 nő (Kenézlő-Fazekaszug II/41. sír, Kisdobra-Ligahomok 2., 6. sír) sírjába került. Párosan viselt ezüstkarikák a katalógusban bemutatott temetőkön felül Karos-Eperjesszög esetében 3 férfi (II/11., 29., 41. sír) és 2 gyermek (I/8. sír, II/3. sír) mellől kerültek elő. Mezőzombor-Bálványdombon 2 női (?) sírból (1–2.) ismert párosan viselt ezüstkarika.[1586] Bronzkarika párban 6 férfi (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/21. sír, II/29. sír, Miskolc-Repülőtér 1., 3. sír, Sárospatak-Baksahomok 2. sír) és 2 nő (Kistokaj-Homokbánya 47. sír – itt az egyik zárt karika volt, Miskolc-Repülőtér 4. sír) mellett volt, továbbá 1 gyermek sírjában (Edelény-Semmelweis u. 8. sír), utóbbiról azonban már említettem, hogy nem szimmetrikusan elhelyezve. Párosan viselt bronzkarikák Karos temetőiben 1 férfi- (II/11. sír) és 1 női (I/8. sír) sírban he-

[1585] Kovács 2015, 193–194.
[1586] Kovács 2015, 21–22, 27.

154. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sima, nyitott végű huzalkarikákat tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1–3: Ároktő-Dongóhalom 4., 23., 27. sír, 4–6: Bodroghalom-Eresztvényhomok 8–9. sír és szórvány, 7–9: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2–3., 7. sír, 10: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben szórvány, 11: Edelény-Semmelweis u. 10. 8. sír, 12: Karcsa-Kormoska 11. sír, 13–19: Kenézlő-Fazekaszug I/10–11., 14., 16., 18., 21., 25. sír, 20–28: Kenézlő-Fazekaszug II/28–29., 41., 43., 46–48., 50. sír és szórvány, 29–34: Kisdobra-Ligahomok 1–4., 6–7. sír, 35–39: Kistokaj-Homokbánya 28., 36–37., 47., 76. sír, 40–43: Miskolc-Repülőtér 1., 3–4., 11. sír, 44: Oszlár-Csörsz-árok 1. sír, 45: Sajószöged-Geodéziai torony 120. sír, 46–49: Sárospatak-Baksahomok 2., 5., 10. sír és szórvány, 50–52: Szomotor-Hegyilegelő 44., 59. sír és szórvány, 53–54: Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 1., 3. sír, 55: Zemplén-Kertalja ? sír, 56: Zemplén-Szélmalomdomb, 57–58: Karos-Eperjesszög I/8. sír és szórvány, 59–67: Karos-Eperjesszög II/1., 3., 5., 17., 29., 32., 36., 44., 70. sír, 68–71: Karos-Eperjesszög III/13., 16–18. sír, 72–75: Mezőzombor-Bálványdomb 1–3. sír és szórvány, 76–84: Tiszalúc-Sarkad 13., 25., 64., 81., 153., 180–181., 221., 226. sír, 85–86: Tiszatardos-Nagydűlő 2., 6. sír, 87: Edelény-Borsodi földvár, 88–89: Edelény-Református templom 42., 68. sír

lyezkedtek el. Tiszalúc-Sarkadon a sima karikák közül párosan 2 db közepes méretű bronzkarika 1 női temetkezésben volt megfigyelhető (181. sír). Ismeretlen anyagú karikapár került elő a megyékben Tiszatardos-Nagydűlőn a 2/1935. számú gyermeksírból.[1587]

Vasból készült fejékszerre utaló nyom is lehetett talán az ároktő-dongóhalmi 9. sírban a halántékcsontnál

[1587] Kovács 2015, 222.

megfigyelt vastöredék, ilyen ékszerek jelenlétének lehetősége a karosi II. temető esetében is felmerült, ahol két gyermek, illetve serdülő korú személy sírjában volt vaskarika a koponya mellett [*154. kép*].[1588]

A karikák alakját illetően a fenti táblázatban szereplők közül mintegy 10 eset sajnos nem értékelhető (Ároktő-Dongóhalom 4., 23. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír, Edelény-Semmelweis u. 10. 8. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/21., 25. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/41. sír, Oszlár-Csörsz-árok 1. sír, Sárospatak-Baksahomok szórvány, Ismeretlen lelőhely). Ezeken felül a kerek/kerekded (Kenézlő-Fazekaszug I/14., 16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29., 46., 50. sír, Miskolc-Repülőtér 1. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi kombinát 1., 3. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) és a különböző ovális változatok a jellemzőek. 3 db körte alakú karika Szomotoron került elő (44. sír és szórvány). Ha a megye további lelőhelyeit is tekintjük, a kerek/kerekded karikák száma további példányokkal növelhető (Karos-Eperjesszög I. temető szórvány, Karos-Eperjesszög II/5–6., 9., 17., 29., 32., 44. sír, Mezőzombor-Bálványdomb 1–3. sír és szórvány).

A szabályosabban ovális darabok között a hosszanti oldalának megközelítőleges középrészén (Bodroghalom-Eresztvényhomok 8. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 7. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/18. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/46., 48. sír, Kistokaj-Homokbánya 28. sír, Sárospatak-Baksahomok 2., 5. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) vagy a rövidebb oldalán (Ároktő-Dongóhalom 27. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/10–11. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/43., 48. sír, Kistokaj-Homokbánya 37., 47., 76. sír, Miskolc-Repülőtér 1., 3–4. sír), illetve hosszanti oldalán, de nem középrészén nyitott (Miskolc-Repülőtér 4. sír) végű darabok egyaránt megtalálhatók, igaz, utóbbiak száma alacsony. A megye további temetőiből ismerjük még az ovális, hosszanti (Karos-Eperjesszög II/3., 11., 29., 52., III/16., Mezőzombor-Bálványdomb 1. sír, Tiszalúc-Sarkad 153. sír), illetve a rövidebb oldalán nyitott karikák (Karos-Eperjesszög III/12., 17. sír, Tiszalúc-Sarkad 13., 180–181., 226. sír) példányait is.

A bemutatott karikák végei jellemzően nem hajlanak egymásra vagy egymás mellé, ugyanakkor ezeknek több példánya is ismert Karos-Eperjesszög (II/1., 41., 70. sír, III/10–11. sír) és Tiszalúc-Sarkad (180–181., 226. sír) temetőiből. A karikák változatosságát mutatja, hogy azok egyik vége néha elhegyesedő kialakítású is lehetett (Bodroghalom-Eresztvényhomok 8. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II. temető szórvány), ennek kapcsán felmerülhet a fülben való viselet lehetősége is.

A karikák alakjában tehát a kerek/kerekded és az ovális változat dominál. Utóbbi forma hosszabb oldalán nyitott végű variánsa gyakori a késő avar kori, illetve 9. századi temetők leletanyagában, az egyéb hasonló formájú fejékszerekkel – pl. kétpántos, nyitott végű karikákkal – együtt. Ezek avar kor végi temetőkben való felbukkanásukat követően a 9. század közepétől a 10. század első feléig számítottak igazán elterjedtnek, azonban a kialakuló magyar köznépi viseletnek már nem váltak részévé.[1589] Ezek a típusok ugyan megtalálhatók korábbinak tartott temetőinkben – pl. Kenézlő-Fazekaszug I–II. vagy Sárospatak-Baksahomok – azonban a 9. századi előzmények hatását nem tudjuk igazolni.

A párosan viselt példányok többségükben hasonló méretű, esetenként csaknem azonos darabok voltak, kivétel természetesen itt is akad: a méretükben markánsabb különbségeket mutató kistokaj-homokbányai 37. és a miskolc-repülőtéri 4. sír karikái. A karosi II. temető esetében is hasonló méretű és alakú példányokat viseltek együtt, melyek esetenként itt is csaknem azonos darabok voltak.[1590] A megközelítőleg hasonló darabok együttes viselete Mezőzombor és Tiszalúc temetőiben is megfigyelhető volt.

A karikákat kiegészítő díszítésként ráhúzott fülesgombokkal (Bodrogvécs szórvány), vagy kisebb csüngős veretekkel is elláthatták (Kisdobra-Ligahomok 6. sír). Ezekben az esetekben kérdéses lehet, hogy egykori felhasználóik milyen fejékszert láttak a megváltozott karikákban: fülbevalót avagy hajkarikát?

Kisdobra-Ligahomokon a 3. sírban lévő 1 db karika nem a viseleti módnak megfelelő helyen, hanem egy bronzlemezkével együtt a szájüregben voltak. Sima huzalkarika hasonló módon, egyfajta „*sajátos halotti obulusként*" a tiszalúc-sarkadi temetőben is megfigyelhető volt.[1591]

A temetőkből ismert sírok számához viszonyítva különösen gyakori volt a huzalkarikák fejékszerként történő viselete Kisdobra-Ligahomokon, ahol 8-ból 6 (?), továbbá Kenézlő-Fazekaszug I. és II. temetőjében, ahol 30-ból 7, illetve 25-ből legalább 8 temetkezés is tartalmazta ezt a tárgytípust. Hasonló volt az arányuk Karos-Eperjesszög III. temetőjében is, ahol a 19 sírból 6 tartalmazott sima huzalkarikát, míg némiképp alacsonyabb a II. temetőben, ahol a 73 temetkezés közül 15-ből kerültek elő.[1592] Kisdobrán 4 férfi – ebből egy esetében másodlagos funkcióban – és 2 nő, Kenézlő I. temetőjé-

[1588] Révész 1996, 79.
[1589] Szőke 1994, 269–270.
[1590] Révész 1996, 79.
[1591] Kovács 2015, 193.
[1592] Révész 1996, 79.

ben csak férfiak, míg a II. sírkert esetében 5 férfi mellett 3 nőt is eltemettek velük. A férfisírok magasabb aránya Karos temetőinél – a II. temetőben 7 férfi, 4 nő és 4 gyermek, míg a III. esetében 4 férfi, 1 nő és 1 gyermek – is megfigyelhető, s a nagy részében feldúlt sárospatak-baksahomoki is hasonló képet mutat. A sima, nyitott végű karikáknak ugyanakkor szembeötlő a csaknem teljes hiánya Karcsa-Kormoska 11. századi sírjaiban, s alacsony a számuk Tiszalúc-Sarkadon is, ami bizonyára fokozatos háttérbe szorulásuk – de nem teljes eltűnésük – jele, a korszak karakterisztikus emlékeinek számító S-végű karikáival szemben. Döntően tehát 10. századi sírok jellemző leleteit alkotják.

S-VÉGŰ KARIKÁK

Az imént már említett, korszakra jellemző ékszertípus, az S-végű karikák összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

5. táblázat. S-végű karikák

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Megjegyzés
Alsódobsza	Szórvány		2	?
Ároktő-Dongóhalom	29. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Ezüst
	Szórvány		1	Ezüst
Edelény-Borsod, Fő u. 268.	Szórvány		2	Bronz
Felsőzsolca-Nagyszilvás u. 23.	163. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Bronz
Felsőzsolca-Várdomb	2–3. számú ház környéke		1	Bronz
Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1	Bronz (?)
Garany	1. sír		2	Ezüst, bronz
Karcsa-Kormoska	2. sír	Nő, 20-24 éves	1	Ezüst
	3. sír	Nő, 20-24 éves	1	Ezüst
	5. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Ezüst
	6. sír	Nő, 20-30 éves	2	Bronz
	8. sír	Neme bizonytalan, 45-55 éves	1	Ezüst
	10. sír	Nő, 20-25 éves	1	Ezüst
	11. sír	Nő, 30-60 éves	2	Bronz
	27. sír	Nő, 27-31 éves	1	Ezüst
	29. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Ólom
	31. sír	Nő, 29-35 éves	2	Ezüst
	32. sír	Nő, 30-33 éves	1	Ezüst
	33. sír	Nő, 35-40 éves	1+1	Ezüst, bronz
	36. sír	Nő, 25-29 éves	1	Ezüst
	38. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	39. sír	Férfi (?), 20-30 éves	3	Bronz
	43. sír	Nő (?), 36-45 éves	3	Ezüst
	44. sír	Neme bizonytalan, 33-39 éves	1	Ezüst
	50. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	57. sír	Nő, 42-52 éves	5	Ezüst
	61. sír	Nő (?), 21-24 éves	2+2	Ezüst, bronz
	79. sír	Nő, 23-40 éves	2	Ólom
	81. sír	Gyermek, 7-8 éves	1	Ólom
	88. sír	Neme, kora bizonytalan	4	Ezüst
	98. sír	Nő, 30-40 éves	1	Ezüst
	99. sír	Nő, 30-40 éves	1	Ezüst
	105. sír	Neme bizonytalan, 30-60 éves	1	Bronz
	Szórvány		1	Bronz
Kassa-Bárca	? sír	?	?	?
Kács-templom	Szórvány		1	Arany

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Megjegyzés
Mályi-Kossuth u. 27/c.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Bronz
Mezőcsát-Bernáth-dűlő	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Ezüst
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
Mezőcsát-Csicske	28. sír	Nő	1	Ezüst
	52. sír	Nő	2	Ezüst
	105. sír	Nő	1	Ezüst
	106. sír	Nő	1	Ezüst
	111. sír	Nő	2	Bronz
	112. sír	Fiatal nő	1	Ezüst
	114. sír	Nő	2	Bronz
	Szórvány		2	Ezüst
Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	2	Ezüst
	3. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1	Ezüst
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Bronz
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	10	Bronz
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	11	Bronz
Miskolc-Repülőtér	Szórvány		1	Bronz
Miskolc-Tapolca	Szórvány		1	Bronz
Muhi-Orliczky Béla háza	Szórvány		3	Bronz
Oszlár-Csörsz-árok	3. sír	Nő, *ad.* korú	1+2	Ezüst, bronz
Rad-Cselédhomok	5. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Ezüst
	6. sír	Gyermek	1	Ezüst
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	2+1	Bronz, ólom
	11. sír	Neme, kora bizonytalan	4	Bronz
Rad-Vereshomok	Szórvány		3	Bronz
Sajószöged-Geodéziai torony	82. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Bronz
	118. sír	Gyermek	2	Bronz
	Szórvány		2	Bronz
Sárazsadány-Akasztószer	4. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1	Bronz
	8. sír	Nő	3	Bronz
	13. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1	Bronz
Szentistván-Mádi rét, MOL-24. lelőhely	1. sír	Nő	1	Ezüst
	2. sír	Nő	1	Ezüst
Szentsimon, Ózd felé eső településrész	5. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
Szomotor-Hegyilegelő	3. sír	Gyermek (?)	2	Ezüst, bronz
	4. sír	Gyermek	1	Bronz
	5. sír	Nő	4	Ezüst
	10. sír	Leány	3	Bronz
	12. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	3	Bronz
	18. sír	Gyermek/fiatal	1	Ezüst
	23. sír	Nő	1	Bronz
	24. sír	Nő	5	Bronz
	27. sír	Gyermek	2	Ezüst
	30. sír	Nő	1	Ezüst
	43. sír	?	4	?
	52. sír	?	2	?
	54. sír	?	1	?
	61. sír	?	1	?
Tiszakeszi-Fáy kert	Szórvány		1	Bronz
Tiszakeszi-Százdi apátság	Szórvány		3	Bronz
Tiszakeszi-Szódadomb	Szórvány		1	Bronz
Tiszakeszi, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1	Bronz
Tiszaújváros-Rákóczi u. 7.	Szórvány		1	Bronz

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Megjegyzés
Zemplén-Hospodárský dvor JRD	Szórvány		1	Bronz
Zemplén-Kertalja	? sír		?	?
Bodrogszentmária-Papdomb	Szórvány		2	Bronz
Ismeretlen lelőhely	Szórvány		3+9+1	Arany, ezüst, bronz

Az S-végű karikáknak a katalógusban bemutatott lelőhelyekről legkevesebb 195 példánya ismert, ezt egészíti ki Tiszalúc-Sarkad temetője, ahol 50 sírból 83 db – 58 db ezüst és 25 db bronz – S-végű karika dokumentált.[1593] A Taktaköz további lelőhelyei között pedig Szerencs-Lajos köz 11–12. századi templom körüli temetőjének feltárt részletében 3 sírból összesen 2 db bronz és 2 db ezüst S-végű karika ismert.[1594] Továbbá Edelény-Borsodi földvár 1926. évi kutatása során, a ma is álló templom melletti temetőből került elő 9 db S-végű karika, melyek leírása szerint „*2 nagyobb, 3 kisebb, 1 kisebb aránylag nagyon vastag, 1 törött, 2 nagyobbnak csak a karikája van meg.*"[1595] További 6 db bronz S-végű karika pedig Wolf Mária feltárásából származik, a föld-fa szerkezetű erősség területén kutatott telepről, valamint a Református templom temetőjének 4 korai sírjából.[1596] S-végű karikák az ún. Tokaji kincs néven ismert leletben is megtalálhatók, összesen 5 db ezüstből készült példány.[1597] Továbbá Muhi falu 10–11. századi temetőjének legalább egy sírjából került elő 2 db karika.[1598]

A katalógusban bemutatott S-végű karikát tartalmazó sírok között mindössze egyetlen – s az is csak feltételesen – férfiként meghatározott személy temetkezése ismert (Karcsa-Kormoska 39. sír), így megállapítható, hogy ezek viselete csaknem kizárólag a nők és gyermekek, vélhetően kisleányok körére volt jellemző. Az S-végű karikák viseletének nők és gyermekek körében megfigyelt magas aránya Tiszalúc-Sarkadon is érzékelhető volt, ahol az 50 sírból 29 nő, 2 férfi, 3 ismeretlen nemű felnőtt, 16 pedig gyermek sírja volt.[1599]

Legkevesebb 38 esetben csak 1 db karika került elő, azonban ebből minimum 10 volt – nem egyszer erősen – bolygatott a koponya környékén, így, amint arra Kovács László a tiszalúci temető elemzése során rámutatott,[1600] nem lehet kizárni annak lehetőségét sem, hogy ezek párja a bolygatás következtében semmisült meg, hiszen a megmaradt karikákat többször a koponya alatt találták. Tiszalúc-Sarkadon 24 sírban volt 1 db karika, ezek közül 14 sír esetében azonban a karika a koponya alól, vagy abból került elő.[1601] Edelény-Református temető mind a 4 sírjában csak 1-1 db S-végű karika volt.

2 db karika mintegy 20 temetkezésből dokumentált, azonban a koponyát ért bolygatások miatt a koponyatöredékek közül előkerült karikák esetében (Garany 1. sír, Felsőzsolca-Nagyszilvás u. 163. sír, Karcsa-Kormoska 33. sír) itt sem lehet elvetni egykori számuk módosulását. Helyzetük szerint a csecsnyúlványok mellett (Karcsa-Kormoska 5., 11. sír), az alsó állkapocs alatt (Karcsa-Kormoska 6. sír), a koponya két oldalán (Mezőcsát-Csicske 52. sír), a koponya alatt (Mezőcsát-Csicske 111. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 118. sír), illetve az egyik részben kimozdult, viseleti módtól eltérően sírba helyezett, vagy ismeretlen helyen lévő példány esetében a bal csecsnyúlványon és a szegycsont helyén (Karcsa-Kormoska 31. sír), a bal csecsnyúlványon és a jobb lábszárcsontok mellett (Karcsa-Kormoska 79. sír), a bal csecsnyúlványon és ismeretlen helyen (Mezőkeresztes MOL 23. lelőhely 1. sír) voltak. Ebből egyrészt következtethetünk azok magasabb, halánték közeli viseleti módjára egy fejszalagon, kendőn stb., ugyanakkor az alsó állkapocs alatt fekvő darabok vélhetően hajfonatokhoz vagy fejdíszről leeresztett szalagokhoz kapcsolt, a nyak magasságában viselt karikákra utalnak. Ezek döntően tehát szimmetrikusan helyezkedtek el a fej két oldalán. A mezőcsát-csicskei 114. sírban a temetés során a mellkasra hajlított fej[1602] bal oldali halántékcsontjára volt tapadva S-végével a járomcsont felé mutató helyzetben az egyik, míg attól mintegy 5 cm-re feküdt a másik deformált karika. Mivel a koponyát a beszámoló szerint nem érte bolygatás,[1603] ezért vagy nem szimmetrikusan viselték ezeket, vagy a temetés során került feltáráskor megfigyelt

[1593] Kovács 2015, 191.
[1594] Kovács 2015, 43.
[1595] Leszih 1927, 86; Wolf 1996b, 417.
[1596] Wolf 1992, 429; Wolf 2019, 100–101.
[1597] Kovács 2015, 245–246.
[1598] HOM ltsz. 2007.21.1.673, 675.
[1599] Kovács 2015, 189.
[1600] Kovács 2015, 189.
[1601] Kovács 2015, 189.
[1602] Szabó 2006, 84.
[1603] Szabó 2006, 84.

155. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megye S-végű karikákat tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1: Alsódobsza szórvány, 2–3: Ároktő-Dongóhalom 29. sír és szórvány, 4: Bodrogszentmária-Papdomb, 5: Edelény-Borsod, Fő u. 268. szórvány, 6: Felsőzsolca-Nagyszilvás u. 23. 163. sír, 7: Felsőzsolca-Várdomb 2–3. ház környéke, 8: Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely, 9: Garany 1. sír, 10–36: Karcsa-Kormoska 2–3., 5–6., 8., 10–11., 27., 29., 31–33., 36., 38–39., 43–44., 50., 57., 61., 79., 81., 88., 98–99., 105. sír és szórvány, 37: Kassa-Bárca, 38: Kács-templom szórvány, 39: Mályi-Kossuth u. 27/c. 1. sír, 40–43: Mezőcsát-Bernáth-dűlő 1., 3–4., 7. sír, 44–51: Mezőcsát-Csicske 28., 52., 105–106., 111–112., 114. sír és szórvány, 52–53: Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1., 3. sír, 54–56: Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 1–3. sír, 57: Miskolc-Repülőtér szórvány, 58: Miskolc-Tapolca szórvány, 59: Muhi-Orliczky Béla háza szórvány, 60: Oszlár-Csörsz-árok 3. sír, 61–64: Rad-Cselédhomok 5–7., 11. sír, 65: Rad-Vereshomok, 66–68: Sajószöged-Geodéziai torony 82., 118. sír és szórvány, 69–71: Sárazsadány-Akasztószer 4., 8., 13. sír, 72–73: Szentistván-Mádi rét, MOL-24. lelőhely 1–2. sír, 74: Szentsimon, Ózd felé eső településrész 5. sír, 75–88: Szomotor-Hegyilegelő 3–5., 10., 12., 18., 23–24., 27., 30., 43., 52., 54., 61. sír, 89: Tiszakeszi-Fáy kert szórvány, 90: Tiszakeszi-Százdi apátság szórvány, 91: Tiszakeszi-Szódadomb szórvány, 92: Tiszakeszi, közelebbről ismeretlen lelőhely szórvány, 93: Tiszaújváros-Rákóczi u. 7. szórvány, 94: Zemplén-Hospodárský dvor JRD szórvány, 95: Zemplén-Kertalja ? sír, 96: Edelény-Borsodi földvár, 97–100: Edelény-Református templom 46., 68., 70–71. sír, 101: Szerencs-Lajos köz 2., 102–151: Tiszalúc-Sarkad 5., 24–26., 33., 41., 59., 69., 78., 84., 88., 97., 104., 109., 111–112., 116., 120., 122., 127., 132., 137–139., 141., 151–152., 159., 163., 165., 178., 184–185., 192–193., 207., 209–211., 221., 224–228., 230., 238., 245–246., 251. sír

helyére a deformált karika. Az esztétikai szempontokat tekintve talán utóbbi a valószínűbb, noha aszimmetrikus viseletre a fülbevalók és a sima, nyitott végű huzalkarikák kapcsán már említett Edelény-Semmelweis utcai 8. sír utal. De talán egy ilyen nyoma lehet Karcsa-Kormoska 10. sírjában is az alsó állkapocs és a jobb kulcscsont között megfigyelt 1 db S-végű karika és 3 db gyöngy esete is, melyek talán egy hajba fűzött szalagon lehettek. A párban viselt karikák 5 alkalommal ezüstből, 9 sírban pedig bronzból készültek, 1 esetben e két alapanyag vegyesen volt megfigyelhető, 1 alkalommal pedig ólomból készültek. Tiszalúcon 2 db karika 18 sírból került elő. Itt általában azonos anyagú és egymással megegyező méretű párokat mellékeltek az elhunyt számára, párosan gyakoribb volt az ezüst karikapár.[1604]

3 db bronzkarika viselete 4 sírban dokumentált. Karcsa-Kormoskán a feltételesen férfiként meghatározott 39. számú elhunyt mellett, ahol a koponyatetőnél, a koponya alatt és az állkapocs jobb oldala mellett voltak, ugyanezen temető 43. sírjában a női váz koponyájának jobb oldalán 1 db, míg annak bal oldalán 2 db karika volt, Sárazsadány-Akasztószeren pedig a 8. számú női sírban a halántékcsontok felett és a koponya alatt feküdtek. 3 db karikánál nyilván természetes volt az aszimmetrikus viselet. Érdekes módon Szomotor 10. és 12. sírjában is a koponya bal oldalán volt mindhárom karika. Valószínűleg a radi 7. sír sérült ólomkarikája is ebbe a csoportba sorolható, a sír másik 2 db bronzkarikájával együtt. Tiszalúcon 3 db karika 4 sírban volt (78., 109., 116., 120. sír).[1605]

4 db – 2 db ezüst és 2 db bronz – S-végű karika Karcsa-Kormoska 61. sírjából ismert, ahol láthatóan a fejdísz más-más részein alkalmazták azokat: a bronzból készült karikák a felkarcsontok felső végeinél feküdtek, míg az ezüst ékszerek a kulcscsontok közepénél. Amennyiben ezek az életben való viseleti helyzetet tükrözik, úgy valószínűnek tűnik, hogy valamilyen fejdíszről alácsüngő szalagon helyezkedhettek el, valószínűleg magasabban az ezüst- és lejjebb a bronzkarikák. Az ezeket tartó szalagot a felkarok végeihez hajlíthatták a temetés során. 4 db ezüstkarika Karcsa-Kormoska 88. sírjában a koponya alatt feküdt: 3 egymás mellett, míg további 1 db ezektől 50 cm-re, vélhetően nem egykori viseleti helyén. A koponya alatt egyvonalban fekvő karikák alapján talán valamilyen hajfonatokba fűzött vagy fejszalagról leeresztett pántokra erősítve képzelhetnénk el ezeket, a fej hátsó részét díszítve. 4 db bronzkarika volt Radcselédhomok 11. sírjában, ebből 1 db a koponya bal oldalán, míg 3 db alatta. 4 db ezüstkarika volt Szomotor 5. sírjában a koponya jobb oldalán, és – ismeretlen helyzetben – a 43. sírban is.

5 db ezüstből készült karika Karcsa-Kormoska 57. sírjában dokumentált, ahol a koponyatető, a tarkócsont és a bal felkarcsont felső vége mellett helyezkedtek el, vélhetően kimozdulva egykori helyükről. Szomotoron a 24. sírban a koponya körül volt 5 db bronzkarika. Tiszalúcon pedig 5 db karika 1 temetkezésben dokumentált.[1606]

Kiemelkedő ebből a szempontból vizsgált területünkön Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 2. és 3. sírja, míg az előbbi ugyanis 10, addig az utóbbi 11 db bronz S-végű karikát tartalmazott. Ilyen darabszámú sima, nyitott végű és/vagy S-végű huzalkarikát, fülbevalót felhasználó viselet máshonnan nem ismert vizsgált régiónkból. Sajnos helyzetüket illetően csak a 3. sírról vannak adataink, ott a koponya két oldalán egymáshoz közel, két vízszintes sorban helyezkedtek el, s megfigyelhetők voltak körülöttük bőrmaradványok, illetve az egyik karikán egy átfűzött bőrdarab is. Szoros egymás melletti helyzetük alapján talán inkább egy fejdísz vagy fejfedő alsó részére varrt felhasználásukat valószínűsíteném, semmint ilyenről alácsüngő szalagok egykori meglétét. Hasonló számú, 10–14 db S-végű karika nagyobb területi kitekintésben Piliny-Sirmányhegy 5–6., illetve 104. sírjából, Eger-Vár 466. számú temetkezéséből és Perse-Bércz 12. számú sírjából ismert. A nagyszámú S-végű karikákat fejékszerként alkalmazó viselet esetében a sírok ugyanakkor nem feltétlenül a temetők leggazdagabb leleteket adó sírjai voltak, így karikákban való gazdagságuk vélhetően nem – vagy nem csupán – anyagi lehetőségeikkel indokolható, hanem azzal, hogy életükben is ilyen fejdíszt viseltek, avagy a temetést végzők valamiért lényegesnek gondolták, hogy ilyenben temessék el őket. Ezek a sírok a kísérő leleteik alapján a 10. század vége elé nem keltezhetők. Ez tekinthető tehát a nagyszámú karikát használó fejékszerviselet legkorábbi periódusának is.

Sajnos annak eldöntéséhez nem rendelkezünk elégséges adattal, hogy vajon más lehetett-e a viseleti mód a vékony- és a vastaghuzalú karikák esetében. A nagyszámú karikaviselet elsősorban a vastaghuzalú darabokná figyelhető meg, ennek azonban inkább az lehetett az oka, hogy az ilyen viselet elterjedésekor már a karikák vastaghuzalú változatai forogtak főleg. Az S-vég a karika felerősítését valószínűleg nem befolyásolta, hiszen ez több darabról is hiányzott már a sírba kerüléskor.

[1604] Kovács 2015, 189.
[1605] Kovács 2015, 191.
[1606] Kovács 2015, 191.

Ólomból készült – sajnos rossz állapotú – karikákat Karcsa-Kormoska temetőjének 3 sírjából (29., 79., 81.) és valószínűleg a radi 7. számú temetkezésből dokumentáltak [*155. kép*].

Vizsgált területünkön az S-végű karikák elszórtan felbukkannak már azokban a temetőkben is, melyek rendelkeztek 10. századi szegmenssel, azonban azok későbbi részeire jellemzőek csak, ráadásul ott is alacsony számban (Ároktő-Dongóhalom 2 db, Miskolc-Repülőtér 1 db). Nagyobb arányban csak a 11. századi lelőhelyekről ismertek; így 10. század végi megjelenésükkel számolva elterjedésük erre az időszakra tehető, sőt, a korabeli érmék alapján talán csak I. István (1000–1038) pénzforgalmának megindulásától. Ugyancsak a későbbi elterjedés bizonyítéka lehet, hogy vizsgált területünkön hiányoznak, vagy csupán alacsony számban bukkannak fel azokban a falusi temetőkben, melyekben még megtalálható volt a fegyverrel, lóval történő temetkezés hagyománya is. Nógrád megye esetében az S-végű karikák 11. századi használata több Árpád-kori érmét tartalmazó temető alapján igazolható, de talán már a karikák 10. század végi megjelenésével is számolhatunk. A sóshartyán-hosszútetői temető legkésőbbi periódusában bukkantak csak fel,[1607] ami I. István érméje alapján talán a 11. század első negyedének vége, második negyedének eleje lehet. Ennek alapján itt is csupán a 11. századtól adatolható relatíve nagyobb arányú elterjedésük. Heves megye területén megjelentek ugyan már a 10. század utolsó harmadában is, de széles körű elterjedésük még a 11. században sem volt megfigyelhető.[1608]

NYAKPERECEK

6. táblázat. Nyakperecek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus
Bodroghalom-Eresztvényhomok	12. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű
Hernádkércs, közelebbről ismeretlen lelőhely	szórvány		1 db vastag, háromszor kétrét hajlított sodrott bronzhuzalból fonott, hurkos-kampós végű
Kisdobra-Ligahomok	8. sír	Nő	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, kétkampós végű
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	szórvány		1 db vastag, kétszer kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, *ad.* vagy fiatalabb	1 db vékony, kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, hurkos-kampós végű

Mindeddig ritkán előforduló leletnek számítanak Borsod, Abaúj és Zemplén megyék korabeli temetőiben a nyakperecek, hiszen a katalógusban részletesen bemutatott lelőhelyekről mindössze 5 db ismert, abból is 2 db szórvány. Sajnos ez utóbbiak közé tartozik a hernádkércsi fonott ékszer is, melyhez hasonló máshonnan nem ismert a megyék területéről. A kisdobrai 8. számú, ún. koponyatemetkezés mellett bolygatott sírból látott napvilágot Bodroghalom-Eresztvényhomokon egy ismeretlen nemű és életkorú elhunyt mellett 1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű ékszer, mely a sír egyetlen megmaradt leletét jelentette. Mérete alapján inkább egy gyermeké lehetett. A magyar szállásterület egyik leggazdagabb leletanyagú temetkezéséből származik ugyanakkor a zempléni aranyhuzalból készült példány (melyet hasonló kivitelű kar- és bokaperecek kísértek). E rövid listát egészíti ki Karos-Eperjesszög I. temetője, melyből 1 db kétrét hajlított ezüsthuzalból sodrott nyakperec került elő, nem ismert azonban milyen zárószerkezettel.[1609] Ugyancsak ismeretlen volt a záródása a Mezőzombor-Bálvány-dombról szórványként előkerült egyetlen ezüsthuzalból készült nyakperecnek.[1610] Még ennyi adat sem áll rendelkezésre sajnos a tiszatardos-nagydűlői 4/1941. sírból származó 1 db „*sima ezüst huzalnyakperec*" vonatkozásában, mely sajnálatos módon elkallódott.[1611] A leírás talán inkább egyetlen huzalból készült példányra utalhat. A Taktaközből ismert nyakperecek egyetlen vizsgálható típusát így Tiszalúc-Sarkad 225. sírjának ékszere jelenti; ez egy háromrét hajlított, vékony

[1607] Fodor 1996a, 407.
[1608] Révész 2008, 405.
[1609] Révész 1996, 13, 92.
[1610] Kovács 2015, 27.
[1611] Kovács 2015, 223.

156. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megye egyetlen huzalból készült (○), sodrott/fonott (●) és bizonytalan típusú (□) nyakpereceket tartalmazó lelőhelyei. 1: Bodroghalom-Eresztvényhomok 12. sír, 2: Hernádkércs, közelebbről ismeretlen lelőhely, 3: Kisdobra-Ligahomok 8. sír, 4: Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka, 5: Zemplén-Szélmalomdomb, 6: Karos-Eperjesszög I. temető, 7: Mezőzombor-Bálványdomb szórvány, 8: Tiszatardos-Nagydűlő 4/1941. sír, 9: Tiszalúc-Sarkad 225. sír

bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű példány.[1612] Az ékszert Salamon H14 érme kísérte. A korabeli érme és a nyakperec alkotta leletkombináció ritkán figyelhető csak meg a korabeli falusi temetőkben, ahol ezen felül további 22 ilyen eset dokumentált az I. István és Salamon uralkodása közti időszakból, a templom körüli temetőkből azonban már egyetlen ilyen sem.[1613] E néhány – esetenként sajnos bizonytalan – adat alapján annyit mindenképp érdemesnek tűnik megjegyezni, hogy vizsgált területünkön – úgy tűnik – már a 10. századi temetőkben megjelentek a nyakperecek, melyek egyetlen huzalból, vagy többrét hajlított, vékony huzalból készültek. Ezek között azonban lehettek halotti ékszerek[1614] is, mint a zempléni sír esetében ez feltételezhető. Alapanyagukat illetően magasabb az ezüstből készült változatok száma. A 10. századi leletek közé sorolható Kisdobra-Ligahomok, Karos-Eperjesszög I., Mezőzombor-Bálványdomb és Tiszatardos-Nagydűlő ékszere, utóbbi temető ugyan

[1612] Kovács 2015, 150.
[1613] Kovács 2015, 208.
[1614] Kovács 2019.

nehezen keltezhető, azonban az 1. sír veretes csizmája és a lószerszámos temetkezés a 10–11. századi falusi temetőnek[1615] talán inkább a korábbi, 10. századi részére utalhat. Megjelentek tehát a kora Árpád-kori temetőkben kiteljesedő anyagi kultúra első nyomai már a 10. század középső részére datálható temetőkben is [*156. kép*].[1616]

Jóval magasabb a nyakperecek száma Heves[1617] és Nógrád[1618] megyék területén, ahonnan 14 lelőhelyről mintegy 28 db ilyen ékszer ismert, ugyanakkor itt is megfigyelhető, hogy a sodrott változatokhoz képest alacsony az egyetlen huzalból készült példányok száma. Ez vélhetően rávilágít a közösségek eltérő jellegére/gyakorlatára/lehetőségeire is, hiszen míg Borsod, Abaúj és Zemplén megyék 11. századi falusi temetőinek leletei közül szinte teljesen hiányoznak a nyakperecek, addig a hasonló piliny-sirmányhegyi temető esetében ennek több sírból különböző példái ismertek. A temető ugyan némileg korábban indulhatott, mint az ezredforduló, s abban még a lovas, fegyveres sírok is megtalálhatók, az érmék I. Lászlóig tartó sorozata azonban a 11. század végéig tartó használat bizonyítéka, az egyik nyakperec pedig I. András veretével együtt került elő. Hasonlóan a 10. század végén indulhatott és a pilinyinél korábban, a 11. század közepe táján zárult Újlőrincfalva-Magyarád temetője, melynek ugyancsak több sírjából dokumentálták nyakperec előkerülését. Az ékszerek megjelenési idejét tekintve a Bodrogköz területén Karos-Eperjesszög I., Kisdobra-Ligahomok és Zemplén-Szélmalomdomb is azok 10. századi – annak második harmadában történő[1619] – felbukkanása mellett szól, nem csupán az egyetlen huzalból készült, hanem a sodrott változatoknál is, ugyanakkor valamiért mégsem terjedtek el ezek a későbbiekben nagyobb számban. Tehát míg a megjelenésük/korai elterjedésük szempontjából a felső-tiszai régió szerepe jelentősnek mondható, addig a már teljességében kialakult anyagi kultúra részeként mégsem terjedtek el ezek itt, szemben más ékszertípusokkal.

GYÖNGYÖK, CSÜNGŐK, KAURIK

A katalógusban bemutatott sírok egyik legnagyobb darabszámú tárgycsoportját a különböző *gyöngyök, csüngők, kaurik és kagylók* alkotják, melyek összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

7. táblázat. Gyöngyök, csüngők, kaurik

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Bodroghalom-Eresztvényhomok	9. sír	Neme, kora bizonytalan	1+1+1+4+2+6	Fehér színű, henger alakú, oldalán bemélyedő spirális mintával díszített opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; szürke színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; barna színű, lapított gömb alakú, opak üveggyöngy; zöld színű, hengeres opak üveggyöngy; bizonytalan típusú gyöngyök
	22. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1	Lapított gömb alakú hegyikristály gyöngy
	26. sír	Fiatal nő	2+1+2+3+1+1	Szürke színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; korong alakú, kék színű, áttetsző üveggyöngy; kék színű, két- és háromtagú rúd-, továbbá szegment üveggyöngyök; kis méretű rácsmintás pántgyűrű
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	1. sír	Gyermek	1+1	Kékeszöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy; szürke színű bevonattal ellátott, lapított gömb alakú, kereszteződő fehér színű hullámvonallal, annak közein fekete sávval övezett fehér közepű, piros alapon fehér sugaras mintákkal díszített opak szemesgyöngy

[1615] Kovács 2015, 225.
[1616] Révész 1996, 92.
[1617] Vö. Révész 2008, 412.
[1618] Vö. Horváth 2018, 189–190.
[1619] Révész 1996, 92.

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	5. sír	Gyermek	8+3+1	Fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy; fekete színű gyöngy; piros színű gyöngy
	6. sír	Gyermek	1+1+3	Szürke színű, négyágú hasáb alakú, sárga-vörös-sárga színű sávokból álló fenyőmintával díszített üveggyöngy; piros színű, lapított gömb alakú, oldalán 3 fehér alapon 4 piszkosfehér sugaras mintával díszített kidomborodó virágszemmel ellátott opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 kidomborodó, vörös bevonattal ellátott szemmel díszített opak üveggyöngy
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	Szórvány	?	1	Lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy
Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlő	1. sír	Gyermek, 6 éves	1+1+1+1+1	Fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, ennek közein fekete kerettel övezett fehér színű középrésszel, azt piros alapon fehér és sárga sugaras, kidomborodó szemekkel ellátott, opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, ennek közein fekete kerettel övezett fehér színű középrésszel, azt piros alapon fehér sugaras és egyszínű sárga szemekkel díszített opak üveggyöngy; fekete színű, henger alakú, zöld kereszteződő hullámvonallal, ezek közein zöld színű középrésszel, azt piros alapon fehér sugaras, kidomborodó szemekkel ellátott opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, ezek közein sárga, kidomborodó szemekkel díszített opak üveggyöngy; fekete színű, henger alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, ezek közein piros alapon fehér-sárga sugaras, kidomborodó szemekkel ellátott opak üveggyöngy. A gyöngy hátterét egykor legalább sávokban ezüst színű bevonat borította
	Szórvány		1	Bronzcsörgő
Edelény-Semmelweis u. 10.	8. sír	Gyermek	2+1+?	Szürke színű bevonattal ellátott szegmentgyöngy; fehér színű, lapított gömb alakú üveggyöngy; fekete színű üveggyöngy
Felsőzsolca-Várdomb	6. számú ház		?	Apró zöld színű üveggyöngyök
Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1+2+1+4+11	Zöld színű olívagyöngy; kék színű, kéttagú rúdgyöngy; arany színű bevonattal ellátott szegmentgyöngy; kék színű szegmentgyöngy; fehéres-szürkés színű szegmentgyöngy
Garany	1. sír	Neme, kora bizonytalan	3	Üveggyöngy
Karcsa-Kormoska	2. sír	Nő, 20-24 éves	4	Lila színű fluoritgyöngy
	3. sír	Nő, 20-24 éves	1+7+22	Sárga színű, áttetsző hengeres üveggyöngy; lapított gömb és henger alakú áttetsző üveggyöngy; fehéres, szürke és fekete színű, lapított gömb alakú üveggyöngy
	10. sír	Nő, 20-25 éves	2+1	Sárgászöldes színű szegment- és vöröses színű, kerek karneolgyöngy
	19. sír	Nő, 20-24 éves	2+1	Fehéres és sárgás színű, kerekded és lapított gömb alakú üveggyöngy
	39. sír	Férfi (?), 20-30 éves	3	Lila és fehér színű fluoritgyöngy
	61. sír	Nő (?), 21-24 éves	11	Szürke, fehér és lila színű fluoritgyöngy
	78. sír	Férfi, 22-24 éves	5	Fehér, lila és sárga színű fluoritgyöngy

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Karcsa-Kormoska	90. sír	Neme, kora bizonytalan	1+1	Szürkés színű fluoritgyöngy, kagyló
	92. sír	Nő, 20-25 éves	2	Lila és zöld színű fluoritgyöngy
	96. sír	Nő, 25-35 éves	1	Fehéres színű, oldalán bordázott szegmentgyöngy
	99. sír	Nő, 30-40 éves	2+24	Kék színű, kéttagú rúdgyöngy; zöld, sárga, és fehér színű, lapított gömb alakú és szegment üveggyöngy
	Szórvány		1	Lila színű fluoritgyöngy
Kassa-Bárca	? sír		?	Barna színű szemesgyöngyök
Kenézlő-Fazekaszug I.	10. sír	Férfi	1+1	Fekete színű, lapított gömb alakú, 3 kerek sárga színű, annak közepén zöld színű téglalap alakú szemmel díszített opak üveggyöngy, ? típusú gyöngy
	16. sír	Férfi	3+1	Fekete színű, hengeres és lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein kidomborodó türkiz színű középrésszel, azt sugarasan övező vörös-fehér sávos mintával díszített opak üveggyöngyök; fekete színű, hengeres és lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonalú mintával, ennek közein kidomborodó, fekete színű középrésszel, azt sugarasan övező vörös-fehér sávos mintával díszített opak üveggyöngy
	19. sír	Nő	1+1+65	Sötétbarna színű, hengeres, kidomborodó, türkiz színű középrésszel és azt sugarasan övező vörös-fehér sávos mintával díszített opak üveggyöngy; fekete színű, fehér kereszteződő hullámvonallal mintával, ezek közein türkiz színű középrésszel, azt sugarasan övező vörös-fehér sávos mintával díszített opak üveggyöngy; kéttagú rúd és szegment üveggyöngyök
Kenézlő-Fazekaszug I/a.	Szórvány			*„agyaggyöngyök"*
Kenézlő-Fazekaszug II.	34. sír	Nő	1+1+1+1+1+1+1+1+2+1+1	Fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, piros-fehér-fekete kidomborodó virágszemekkel díszített opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, fekete-fehér sugaras virágszemekkel díszített opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy fekete közepű, piros-fehér-fekete sugaras mintával díszített kidomborodó virágszemes opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein zöld közepű, piros-fehér sugaras virágszemekkel díszített opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein zöld közepű, piros-fehér sugaras kidomborodó virágszemekkel díszített opak üveggyöngy; fekete színű, henger alakú, oldalán sárga fenyőmintát utánzó rátétmintával díszített opak üveggyöngy; sárgás színű, hordó alakú üveggyöngy; kék színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy; sárgás színű, hengeres üveggyöngy; huzalkarika
	37. sír	Neme, kora bizonytalan	1+2+1	Sötét színű, oldalán fehér kereszteződő hullámvonallal díszített opak üveggyöngy; bizonytalan típusú gyöngy; kagyló
	45. sír	Fiatal férfi	1+1+1+1	Fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein zöld középrésszel, majd piros alapon fehér-sárga-zöld színű sugarasan kidomborodó virágszemekkel ellátott opak üveggyöngy. A szemek és a hullámvonal közti rész egykor valószínűleg teljes felületén szürke anyaggal volt bevonva; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, fekete alapon piros-fehér sugaras díszítésű kissé kidomborodó virágszemekkel ellátott opak üveggyöngy; kauri; kagyló

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Kenézlő-Fazekaszug II.	46. sír	Férfi	1	Zöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy
	49. sír	Nő	1+1	Sárga színű, lapított gömb alakú, két szélén fekete közepű, piros-fehér-fekete kidomborodó virágszemekkel díszített üveggyöngy; sárga színű, lapított gömb alakú, farkasfog alakban elhelyezkedő, sárga, majd fekete közepű, piros-fehér sugaras virágszemekkel ellátott opak üveggyöngy
	Szórvány		1	Kék színű, levágott sarkú hasáb alakú áttetsző üveggyöngy
Kistokaj-Homokbánya	9. sír	Gyermek	1	Szürke színű, hordó alakú, fehér fenyőmintával (?) díszített üveggyöngy
	10. sír	Gyermek	2+1	Szürke színű, hordó alakú, fehér fenyőmintával (?) díszített üveggyöngy; barnásszürke színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy kidomborodó zöldes színű szemmel díszített üveggyöngy
	14. sír	Nő	3+1+9+441+1	Kauri; kék színű, kéttagú rúdgyöngy; fehér és zöld színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; fehér, kék és zöld színű, kerek, hengeres, csonkakúp és szegment üveggyöngy, spirális bronzhuzal, közepében 1 db zöld színű üveggyönggyel
	15. sír	Nő	39+10+55	Kék, fehér és szürke színű, hengeres, csonkakúp és lapított gömb alakú üveggyöngy; sötétkék és fehér színű, két- és háromtagú rúdgyöngyök, illetve apró üveggyöngyök
	27. sír	Nő	1+14+3	Kauri, fehér színű, lapított gömb alakú, vörös kereszteződő hullámvonallal, annak közein sötétzöld színű szemekkel díszített opak szemesgyöngy; kék, fehér és szürke színű, hengeres és lapított gömb alakú üveggyöngy
	34. sír	Nő	5+5+47+1+25	Kauri; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein piros szemekkel díszített opak üveggyöngy; fehér és zöld színű, hengeres és csonkagúla alakú üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér, kereszteződő hullámvonallal, annak közein vörös szemekkel díszített opak üveggyöngy; fehér, kék és fekete színű, hengeres, csonkagúla és lapított gömb alakú üveggyöngy
	36. sír	Nő	1+1	Fekete színű, henger alakú, fehér színű kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, piros-fehér sugaras mintákkal díszített opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, fehér sávval övezett, piros-fehér sugaras mintákkal díszített, domború szemekkel ellátott opak üveggyöngy
	44. sír	Nő	10+1+10+2+13	Kauri; fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű spirális mintával díszített opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, zöldes-fehér színű, kereszteződő hullámvonallal, annak közein kidomborodó zöld szemekkel díszített opak üveggyöngy; zöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott opak üveggyöngy; zöld színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy
	50. sír	Nő	1	Fekete színű, lapított gömb alakú, sárgás-fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, piros-fehér-fekete sugaras szemekkel díszített opak üveggyöngy, melynek háttere szürkére festett
	55. sír	Nő	1+1+1+1	Fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű kereszteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy fekete közepű, piros alapon fehér és törtfehér sugaras mintákkal ellátott, kidomborodó virágszemekkel díszített opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, fekete alapon piros-fehér sugaras, kidomborodó szemekkel díszített opak üveggyöngy; barna színű, kereszteződő világos hullámvonallal díszített üveggyöngy; barnás-fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Kistokaj-Homokbánya	63. sír	Fiatal leány	1+1+1+1+10	Lapított gömb alakú, kereszteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy virágszemmel díszített opak üveggyöngy; barna színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy; barna színű, hasáb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy; barna színű, lapos üveggyöngy, ? gyöngy
	66. sír	Gyermek	1+1+1	Barna színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein fehéres kidomborodó szemekkel díszített üveggyöngy; fehér színű, lapított gömb alakú üveggyöngy; állatfog
	69. sír	Gyermek	1	Barna színű, lapított gömb alakú, zöld színű középrésszel, azt övezően barna alapon piros-fehér sugaras szemekkel ellátott opak üveggyöngy
	Szórvány az 1–4. sírból		?	*„gyöngyök"*
	Szórvány		1+1	Barna színű, lapított gömb alakú, kereszteződő zöld színű hullámvonallal, annak közein egy-egy barna közepű, barna alapon piros-zöld-barna sugaras, kidomborodó virágszemekkel díszített opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, kereszteződő zöld színű hullámvonallal, annak közein egy-egy fekete közepű, piros alapon fehér sugaras kidomborodó virágszemekkel díszített opak üveggyöngy
Mezőcsát-Csicske	44. sír	Gyermek	10	Üveg- és/vagy fluoritgyöngyök
	112. sír	Fiatal nő	8+1	Fluoritgyöngy; kauri
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Barna színű, sárga szemekkel ellátott opak üveggyöngy
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Lunula
Miskolc-Repülőtér	4. sír	Nő	20+1	Fehéres színű, kerek, csonkakúp és hengeres üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú üveggyöngy
	11. sír	Gyermek, 5-6 év körüli	1+12+8+2+3+1+1+1+19+1	Fekete színű, lapított gömb alakú, oldalán fehér színű kereszteződő hullámvonallal, annak közein kidomborodó piros színű szemekkel díszített opak üveggyöngy; barna színű, hengeres és csonkakúp alakú, külön hozzáillesztett gyűrűfülben végződő, oldalán sárgás színű, spirális mintával díszített üveggyöngy; hengeres, sárga színű üveggyöngy, mely lehetséges, hogy oldalán spiráldíszes mintával ellátott volt; kéttagú sárga színű rúdgyöngy; háromtagú, ezüst és arany színű bevonattal ellátott rúdgyöngy; barna színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; sárgásbarna színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; középen átfúrt, égetetéssel (?) kialakított mintával ellátott csontkorong; kauri; félgömb alakú csüngős bronzdísz
	17. sír	Leány, kb. 15 éves	3+5+1	Világosbarna színű, lapított gömb alakú, vörösbarna kereszteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy kidomborodó fekete berakott szemmel díszített opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, sárgás színű, kereszteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy berakott, kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy zöld színű, kidomborodó, berakott szemmel díszített opak üveggyöngy
	23. sír	Férfi	1	Bronzból öntött ereklyetartó mellkereszt
Muhipuszta (?)	Szórvány		56	Fekete színű, lapított gömb alakú és kettős kónikus opak üveggyöngy
Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1	Ezüstgyöngy

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Sajószöged-Geodéziai torony	18. sír	Fiatal leány	3+3+1+1+1+1+441	Vörös színű, gömb alakú karneolgyöngy; áttetsző, gömb alakú hegyikristály gyöngy; fehéres színű, hengeres üveggyöngy; fehér színű, kettős kónikus üveggyöngy; fehéres színű, korong alakú üveggyöngy; fehéres színű, félköríves átmetszetű üveggyöngy; szürke és fehér színű, kéttagú rúd- és szegmentgyöngy, valamint apró fehér, lapított gömb alakú üveggyöngy
Sály-Lator	Szórvány		1	Balta alakú amulett
Sárazsadány-Akasztószer	8. sír	Nő	1+1+2	Sötétkék színű lapított gömb alakú üveggyöngy; feketés színű lapított gömb alakú üveggyöngy; zöld színű lapított gömb alakú üveggyöngyök
	14. sír	Nő	2+7	Fekete színű, henger alakú opak üveggyöngy, lila színű fluoritgyöngy
Sárospatak-Baksahomok	3. sír	Nő	1	Fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy kidomborodó, zöld színű középrésszel és piros alapon fehér sugaras díszítéssel rendelkező szemekkel ellátott opak üveggyöngy
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő	2+1+2	Sötétkék színű, lapított gömb alakú, oldalán kidomborodó, sötét közepű, piros-fehér sugaras díszítésű szemekkel ellátott opak üveggyöngy; kék színű, kéttagú opak rúdgyöngy; sárga színű, szegmentgyöngy
Szomotor-Hegyilegelő	5. sír	Nő	6+5+2	Lila színű ametisztgyöngy; 5 db hengeres, aranyfóliás üveggyöngy; 2 db hengeres üveggyöngy
	9. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1+1	Zöld színű, hengeres üveggyöngy; barna színű hengeres üveggyöngy
	10. sír	Leány	7+1+2	Fehéres és zöldes színű üveggyöngy; csüngő; állatfog
	11. sír	Gyermek/ fital	2	Lila színű ametisztgyöngy
	18. sír	Gyermek/ fiatal	5+11+2+202+30	Kauri; vörös és fehér színű ametisztgyöngy, üveggyöngy, szürkés színű üveggyöngy, ? típusú gyöngy
	19. sír	Nő	1	Hordó alakú aranyfóliás üveggyöngy
	23. sír	Nő	12+2	Kockásra vagdalt felületű üveggyöngy; csörgő
	24. sír	Nő	7+1+1	Henger alakú, aranyfóliás üveggyöngy; hasáb alakú, sarkain levágott üveggyöngy, állatfog
	27. sír	Gyermek	1+2	Kéttagú rúdgyöngy; kisebb üveggyöngy
	30. sír	Nő	3	Zöld és fehér színű üveggyöngy
	59. sír		1	Henger alakú, spirális mintával díszített üveggyöngy
Tiszakeszi-Bárótag	Szórvány		1	Fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal díszített opak üveggyöngy
Tiszakeszi-Szódadomb	Szórvány			Bronzból öntött kereszt
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	3. sír	Férfi	1+1	Sárga és kék színű, kéttagú rúdgyöngy
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		8+1+2+1	Két- és háromtagú rúd-; valamint szegmentgyöngyök; kauri
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		1	Vörös színű, lapított gömb alakú kereszteződő hullámvonallal, annak közein virágszemekkel díszített opak üveggyöngy
Zemplén-Hospodárský dvor JRD	Szórvány		?	Üveggyöngyök
Ismeretlen lelőhely	Szórvány		9+1+1	Kettős kónikus, többoldalú hasáb alakú borostyángyöngy; narancssárga színű kerek gyöngy; fehér színű hegyikristály gyöngy

Gyöngyök természetes módon főként nők vagy gyermekek – bizonyára kislányok – sírjaiban bukkannak fel. Ugyanakkor Kenézlő-Fazekaszug I/10., 16. és II/45–46. sírja, valamint Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. számú férfitemetkezése is tartalmazta a tárgytípust. A férfisírok sajátossága, hogy minden esetben egy vagy csupán néhány darab volt belőlük. Sajnos a kenézlői I/16. és a tiszaszederkényi 3. sírból előkerült gyöngyök fekvése nem ismert, a többi sírban a jobb orsócsont alatt (Kenézlő I/10. sír), a bal felkarcsont belső oldalán 1 db kauri és 1 db kagyló mellett (Kenézlő II/45. sír), illetve a koponya jobb oldalán, egy huzalkarika mellett (Kenézlő II/46. sír) figyelték meg ezeket, vagyis nyakban történő viseletüknek megfelelő helyen csak a kenézlői II/46. sírban volt a gyöngy. A karosi II. temető 3 férfisírjában is felbukkannak, síronként 1 vagy 3 db.[1620] Ezek között a kenézlői temetőkben főleg szemesgyöngyök, míg Tiszaszederkényen rúdgyöngyök voltak. Karos-Eperjesszög II. temetőjének férfisírjai közül kettőben ugyancsak szemesgyöngyök voltak.[1621] A 10. században néhány szemesgyöngy a gazdagabb leletanyagú temetőkben másutt is felbukkant már férfiak sírleleteként.

Úgy tűnik a 11. századra ezzel szemben a férfiak gyöngyviselete/gyöngyökkel történő temetése háttérbe szorult, vizsgált temetőink között ekkor már csupán Karcsa-Kormoska két – ebből az egyik esetében csupán bizonytalanul férfinak meghatározható – sírja képviseli az erősebb nem körében a gyöngyviseletet vagy a gyöngy mellékletül adásának szokását (39., 78. sír). A hasonló időszakban használt Tiszalúc-Sarkadon pedig már nem került elő ilyen lelet férfisírból.[1622]

A női és gyermeksírokban számuk természetesen jóval nagyobb, ebből fakadóan típusaik is jóval változatosabbak.

FLUORIT-, HEGYIKRISTÁLY, KARNEOL- ÉS BOROSTYÁNGYÖNGYÖK

Az ásványi eredetű gyöngyök között különböző – fehér, vörös, lila, sárga, szürke és zöld – színű fluorit-/ametisztgyöngyök (Karcsa-Kormoska 2., 39., 61., 78., 90., 92. sír és szórvány, Mezőcsát-Csicske 44. (?), 112. sír, Sárazsadány-Akasztószer 14. sír, Szomotor-Hegyilegelő 5., 11., 18. sír) vannak, melyek aránya különösen Karcsa-Kormoskán jelentős, ahol legkevesebb 7 sír tartalmazott fluoritgyöngyöt, ezek egyike mellett karneolgyöngy is volt. A hasonló időszakban használt, ugyancsak falusias jellegű közösség által létrehozott tiszalúc-sarkadi temetőben ugyanakkor a fluoritgyöngyök aránya jóval alacsonyabb, egy női (138.) és egy gyermeksírból (10.) kerültek mindössze elő, összesen 8 db lila és 6 db lilásszürke színű, hatszög átmetszetű példány.[1623] Területi elterjedésüket tekintve mindeddig hiányoznak a mai Heves megye korabeli sírjaiból,[1624] s példái Nógrád megye területén is ritkák: a piliny-sirmányhegyi temető 3 sírjában (2., 15., 134.) Nyáry Albert lila színű „*ametisztgyöngyöket*" tárt fel, melyek nagymértékű hasonlóságot mutatnak a lila színű fluoritgyöngyökkel,[1625] így talán csak megnevezésük volt más. Néhány ametisztgyöngy volt Szécsény-Kerekdombon is. Mindkét temető a gyöngyök 11. századi keltezésére utal. Az egyenetlen területi elterjedés felhívja a figyelmet a fluoritgyöngyök teljességre törekvő felgyűjtésének és értékelésének szükségességére.[1626]

Kisebb számban ismertek áttetsző, lapított gömb alakú hegyikristály gyöngyök (Bodroghalom-Eresztvényhomok 22. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír, Ismeretlen lelőhely), melyek már a 10. századi temetőkben is felbukkanhattak, de nagyobb arányban csak a 11. századi ékszerviseletre lehettek jellemzők.

Vöröses színű, lapított gömb alakú karneolgyöngyök két sírból dokumentáltak (Karcsa-Kormoska 10. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír), mindkettő már a 11. században kerülhetett a földbe. Ugyanakkor 1 db hatoldalú hasáb és 1 db kettős kónikus, hatszög átmetszetű, illetve 1 db levágott sarkú hasáb alakú karneolgyöngy volt Karos-Eperjesszög II. temetőjének 37. és 56. számú női sírjában,[1627] így a gyöngyök forgalma már a 10. századtól adatolható.

[1620] Révész 1996, 81.
[1621] Révész 1996, 81.
[1622] Kovács 2015, 194.
[1623] Kovács 2015, 196.
[1624] Révész 2008, 411.
[1625] Horváth 2018.
[1626] Kovács 2015, 196–197.
[1627] Révész 1996, 23, 29.

FÓLIÁS GYÖNGYÖK

Vékony fémfóliával borított gyöngyök mindössze Szomotorról kerültek elő eddig, az 5., 19. és a 24. sírban hengeres és hordó alakú aranyfóliás példányok. A megye teljes területét tekintve ide tartozik még Tiszalúc-Sarkad 5 temetkezése (10., 78., 138., 226., 228.) is, melyekben fiatal nők és nagyobb leányok mellett voltak az alábbi számban és formában ilyen gyöngyök: 8 db fekete színű, hengeres ezüstfóliás, 10 db hengeres aranyfóliás, legalább 6 db fekete színű, hordó alakú aranyfóliás, 9 (?) db fekete színű, barnás színű fóliával ellátott hengeres és 1 db fóliával ellátott hengeres üveggyöngy. A sírok a temető használati idejének talán inkább második felére keltezhetők.[1628]

A fluoritgyöngyökkel szemben a fóliás darabok esetében fordított helyzet figyelhető meg, azok ugyanis nagyobb számban találhatók meg vizsgált megyénk szomszédos területein. A tiszalúci temetőhöz hasonlóan 1 nő, valamint 3 gyermek, illetve fiatal leány mellett voltak a Nógrád megyei Mohorán a 3., Piliny-Sirmányhegyen pedig a 99., 134. és 157. sírban. Heves megyében csak gyermeksírokból ismertek: Eger-Gépállomás A sír, Füzesabony-Kastélydűlő 8. sír és Pétervására-Ivádi út 21. sír.

Szomotor-Hegyilegelőn a 19. számú sír I. Géza (1074–1077) érmét is tartalmazta, ami a 11. századi használat bizonyítéka, hasonlóan a tiszalúci temetőben megfigyeltekhez.

A gyöngyök valódi fóliás változatai mellett ezüst- és aranyszínű bevonat elvétve felbukkan az alábbiakban következő többtagú rúd- (Miskolc-Repülőtér 11. sír), vagy ezek darabolásával létrehozott szegmentgyöngyökön (Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely) is.

RÚD- ÉS SZEGMENTGYÖNGYÖK

A katalógusban szereplő forrásbázis 12 temetőjének legkevesebb 15 sírjából és szórványként ismertek ezek a gyöngyök, ebből 1 esetben férfi (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír), 8 esetben nő (Bodroghalom-Eresztvényhomok 26. sír, Karcsa-Kormoska 10., 96., 99. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/19. sír, Kistokaj-Homokbánya 14–15. sír, Szakáld-Mulatódomb 1. sír), 4 esetben pedig gyermek (Edelény-Semmelweis u. 8. sír, Miskolc-Repülőtér 11. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír, Szomotor-Hegyilegelő 27. sír) mellett voltak. Sírban megfigyelt helyzetük alapján megtaláljuk ezeket nyakláncként felfűzve (Bodroghalom-Eresztvényhomok 26. sír, Edelény-Semmelweis u. 8. sír, Karcsa-Kormoska 99. sír, Kistokaj-Homokbánya 14–15. sír, Miskolc-Repülőtér 11. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír), ruhadíszként (?) felvarrva (Kenézlő-Fazekaszug I/19. sír), valamint S-végű karikával együtt talán a hajba fűzött szalaghoz történő kapcsolásukat is (Karcsa-Kormoska 10. sír) feltételezhetjük. A gyöngytípus Karos-Eperjesszög I. temetőjéből 1-1 db sárga és kék színű két-, valamint 1 db sárga színű háromtagú rúdgyöngy formájában ismert, melyek a hitelesítő feltárás során kerültek elő,[1629] s feltehetően ilyenek lehettek a 12. sírból származó kék és sárga színű, bizonytalan darabszámú „*hármas*" gyöngyök is.[1630] A II. és III. temetőben is megtalálhatók a többtagú (2–4 tagból álló) rúd- és szegmentgyöngyök, többségében gyermekek, ritkábban nők mellett.[1631] Sironkénti darabszámuk – töredezettségük okán – nem mindenütt állapítható meg pontosan, felhasználásukat tekintve a nyaklánc mellett a ruha és a fejfedő díszítésére is szolgálhattak, mint ez utóbbi a II/3. sír esetében megfigyelhető volt a koponya mellett fekvő gyöngyök esetében.[1632] Tiszalúc-Sarkad 163. és 226. sírjában a fiatal nők mellett nagy számban kerültek ezek elő: 71, illetve 89 db kéttagú rúd- és szegmentgyöngy, további gyöngyökkel együtt.[1633]

Úgy tűnik, hogy a 10. századi, esetenként gazdagabb leletanyagú temetőkben ezek már megtalálhatók voltak (Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír, Edelény-Semmelweis u. 8. sír, Karos-Eperjesszög I–II. temető, Kenézlő-Fazekaszug I/19. sír, Kistokaj-Homokbánya 14–15. sír, Szakád-Mulatódomb 1. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, Zalkod-Szegfarki-dűlő), azonban ritkábban bukkannak csak fel, s az ezeket tartalmazó sírok aránya elmarad ezen temetők jellemző – szemes és/vagy vonalas díszítésű – gyöngytípusait tartalmazó sírjaiétól.

[1628] Kovács 2015, 196.
[1629] Révész 2003, 265.
[1630] Révész 1996, 14.
[1631] Révész 1996, 81.
[1632] Révész 1996, 81.
[1633] Kovács 2015, 134, 152.

HENGERES/CSONKAKÚP ALAKÚ, GYŰRŰFÜLLEL ELLÁTOTT, SPIRÁLVONALAS DÍSZÍTÉSŰ GYÖNGYÖK

Miskolc-Repülőtér 11. sírjában a gyermek nyakcsigolyái körül – egyéb nyakdíszek mellett – 12 db barna színű, hengeres és csonkakúp alakú, külön hozzáillesztett gyűrűfülben végződő, oldalán spirálisan lemélyedő, a gyöngy belső színét láttató sárgás mintázatú üveggyöngy helyezkedett el. Ez a típus a magyar szállásterületről ismert gyöngyök között meglehetősen kisszámú változatot alkot, melyek jellemző vonása a henger, illetve a csonkakúp alakú test esetében annak kisebb átmérőjű végén elhelyezkedő gyűrűfül.[1634] Az ismert darabok hossza többségében 1,1–2,5 cm között változik. A gyűrűfül valószínűleg többségében külön hozzáillesztett lehetett, noha nem zárható ki – elsősorban a csak rajz alapján ismert példányoknál gondolhatunk erre – egy darabból álló változatok megléte sem. Anyaguk üveg,[1635] kristályos üveg,[1636] paszta,[1637] kerámia,[1638] sőt bronz[1639] is lehetett az egyes közlemények meghatározásai szerint. Alapszínük fehér, sárga, barna, barnásfekete vagy feketés, melyet spirálisan lemélyedő, a bevonattal ellátott vagy a készítés során létrejött külső résszel szemben a gyöngy belső alapszínét láttató minta, vagy – talán gyakrabban – világosabb színű, spirális rátétminta díszít, az ismert esetekben fehér vagy fehéressárgás színben. Valószínűleg azon esetek legalább egy részében is számolhatunk az egykori berakás meglétével, amikor csak a lemélyedő spirális vájat látható ma már a gyöngyön. Esetenként rendkívül kicsi a különbség a hengeres vagy a csonkakúp alakú gyöngyök teste között, így egy garnitúrán belül is előfordul a kétféle változat, ami kézműves termékek esetén korántsem meglepő [*157. kép*].

Ez a típus viseleti helyzetét tekintve a csüngőket idézi, hiszen azok is állásuk szerint lefelé csüngenek a zsinórról, míg a Kárpát-medencei gyöngyök elsöprő többsége megközelítőleges szimmetriatengelyében helyezkedett el a zsinóron. A dokumentált esetekben többségében a nyak környékén megfigyelt helyzetük alapján ezek döntően a nyaklánc részei voltak, a két kivétel Sárrétudvari-Hízóföld 118.,[1640] és Tiszaeszlár-Dióskert I. számú temetkezése,[1641] ahol a hajfonatot díszítették. Készletenkénti számuk 1 és 12 db között változik, döntően azonban csak 1–4 db, így vélhetően megbecsült darabok lehettek, melyek természetesen egyéb – gyakran ugyancsak vonalas és/vagy szemes mintával díszített – gyöngyök társaságában is ismertek.

Vágsellye kivételével mindenütt további gyöngyökkel együtt kerültek elő. Kísérőleleteik között gyakoriak a hasonló hengeres vagy csonkakúp alakú, testükön ugyancsak spirális mintával díszített, de gyűrűfül nélküli, így hossztengelyükben átlyukasztott gyöngyök, melyek Miskolc 11. (?), Beodra 5., Csekej 554., Marosgombás 10., Sárrétudvari 118. és Tiszaeszlár 1. sírjában is megtalálhatók voltak, vagyis csaknem minden esetben. Ugyancsak megtalálhatók voltak a többboldalú hasáb alakú, oldalán fenyőmintás gyöngyök is (Beodra 5. sír, Marosgombás 10. sír, Nyíregyháza-Oros 4040. sír, Sárrétudvari 118. sír). A lapított gömb alakú gyöngyök között az oldalán hasonlóan spirálmintás díszítésű (Sárrétudvari 118. sír), vagy kereszteződő, hullámvonalas mintázatú darabok (Hidaskürt 18. sír, Nyíregyháza-Oros 4040. sír). Szemes változatok esetében pedig azok virágszemekkel (Sárrétudvari 118. sír) díszített változata ismert. A szemes és a hullámvonalas minta kombináltan, virágszemekkel és kereszteződő hullámvonalas díszítéssel 2 sírból ismert (Perse 101. sír, Sárrétudvari 118. sír). Ugyancsak lapított gömb alakú, de sima szemekkel és kereszteződő hullámvonallal díszített gyöngyök pedig 7 temetkezésben voltak (Beodra 5. sír, Csekej 554. sír, Hidaskürt 18. sír, Marosgombás 10. sír, Nyíregyháza-Oros 4040. sír, Perse 101. sír, Sárrétudvari 118. sír). Henger alakú, hálómintás szemesgyöngyök Marosgombás 10. sírjából ismertek. A rúdgyöngyök között megtalálhatók azok ezüst- vagy aranyszínű bevonattal ellátott változatai is (Hidaskürt, Miskolc 11. sír, Perse 101. sír, Sárrétudvari 118. sír). Lapított gömb alakú, oldalán erőteljesen bordázott gyöngyök 2 sírban voltak (Marosgombás 10. sír, Perse 101. sír, Sárrétudvari 118. sír). Kaurik pedig Beodra 5., Marosgombás 10. és Sárrétudvari 118. sírjából ismertek.

[1634] Az alábbi további példányokat ismerem: Beodra (Novo Miloševo, Srb.) 5. sír (Stanojev 1989, 67–68), Csekej-Disznólegelő (Čakajovce, Sl.) 554. sír (Rejholcová 1995, 59), Hidaskürt (Mostová, Sl.) 18. sír (Vlkolinská–Ižóf 2010, 162–164), Marosgombás-Kiss Magura nyergén (Gâmbaş, Ro.) 10. sír (Bóna 1986, 206, 12. ábra; Gáll 2013, 323), Nyíregyháza-Oros 4040. sír (Jakab 2019a, 218), Perse-Bércz (Prša, Sl.) 101. sír (Točík 1968, 40), Sárrétudvari-Hízóföld 118. sír (M. Nepper 1996, 267, 25. kép; M. Nepper 2002, 318; Révész 1999, 59), Tiszaeszlár-Dióskert I. sír (Tóth 2014, 47), Vágsellye-Veča-Andelok I. (Šal'a, Sl.) 41. sír (Točík 1992, 186).

[1635] Rejholcová 1995, 59.

[1636] Vlkolinská–Ižóf 2010, 163.

[1637] Točík 1968, 41.

[1638] Stanojev 1989, 67.

[1639] Točík 1992, 186.

[1640] M. Nepper 2002, 318.

[1641] Tóth 2014, 52.

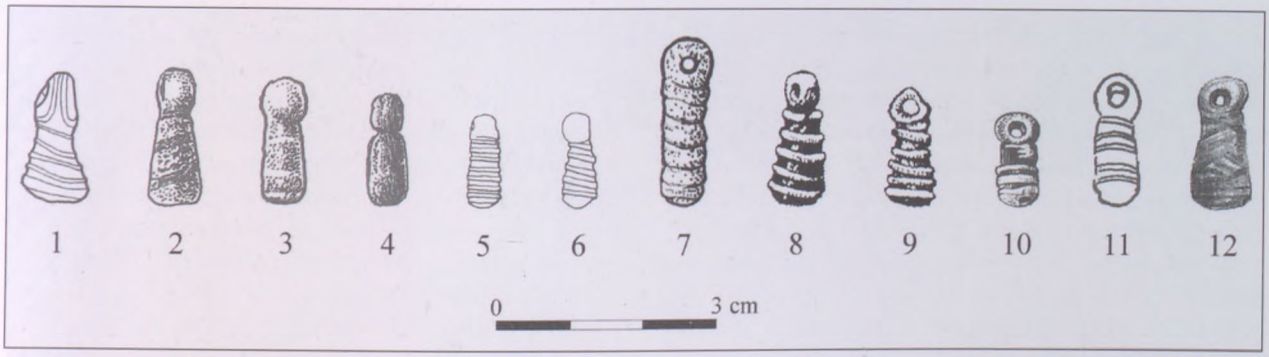

157. kép. Hengeres/csonkakúp alakú, gyűrűfüllel ellátott, spirális díszítésű gyöngyök a magyar szállásterületen. 1: Beodra 5. sír, 2–4: Csekej 554. sír, 5–6: Hidaskürt 18. sír, 7: Perse 101. sír, 8–9: Sárrétudvari-Hízóföld 118. sír, 10: Tiszaeszlár 1. sír, 11: Vágsellye 41. sír, 12: Nyíregyháza-Oros 4040. sír

Látható tehát, hogy a kísérőgyöngyök között – a sima gömb, hengeres vagy csonkakúp alakú példányokon felül – jelentős a vonalas és/vagy szemes díszítésű változatok száma, ami korántsem meglepő, hiszen hasonló vonásokat mutatnak.

Viselőik között 2 gyermek (Hidaskürt 18. sír, Miskolc 11. sír), 6 nő (Beodra 5. sír, Perse 101. sír, Marosgombás 10. sír, Nyíregyháza-Oros 4040. sír, Sárrétudvari 118. sír, Tiszaeszlár 1. sír), 1 férfi (Csekej 554. sír), valamint 1 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező személy ismert (Vágsellye 41. sír).

A további füles üveggyöngyök ritkaságnak számítanak a korszak sírjaiban. Gömb alakú, kék színű füles üveggyöngyök a győr-pósdombi temető 217. sírjából ismertek.[1642] Ugyancsak füles, koncentrikus körökkel díszített agyaggyöngyök voltak a szob-vendelini temetőben.[1643] Fekete színű, fehéres szemekkel díszített gyöngyre pedig egy barna színű lapított gömb alakú gyöngyöt ragasztottak egy soroksári sírban.[1644] A fül alkalmazása ugyanakkor nagyobb arányban található meg a korabeli fémgyöngyök esetében. Lehetséges tehát, hogy az említett győri darabokban is a fémgyöngyök utánzatait láthatjuk.[1645] (Talán hasonló szemlélet tükröződését fedezhetjük fel azokban az esetekben is, amikor a nyak- vagy karláncba fülesgombokat fűztek, melyek így arról a gyöngyökhöz hasonlóan lefelé csüngtek.)

Keltezésük tekintetében sajnos korabeli érme csak Perse 101. sírjában adja meg a sír *terminus post quem* időpontját, ez Naszr ibn Ahmad (914–943) átlyukasztott érme alapján a 914. évben jelölhető ki,[1646] ugyanakkor a sírok további leletanyagát tekintve azonban a nyughely vélhetően ennél lényegesen később, csak a 10. század utolsó harmadában létesült.[1647] A miskolci temető megismert része a 10. század középső része elé – úgy gondolom – nem keltezhető. Hidaskürt temetője a 10. századra keltezhető,[1648] Marosgombás sírjai pedig a 10. század közepére, második felére datálhatók.[1649] Nyíregyháza-Oros temetője a 10. század második felében lehetett használatban.[1650] Sárrétudvari-Hízóföld temetője a 10. század középső harmadában történő nagyarányú használata után a 970-es években zárult.[1651] Tiszaeszlár-Dióskert temetőjének használatát II. Niképhorosz (963–969) érme alapján a 10. század 60-as, 70-es éveire tehetjük.[1652] Vágsellye 10–11. századi[1653] temetője annak leletanyaga – S-végű karikák, zárt karikagyűrű, hurkos-kampós végű sodrott karperec – alapján inkább ezek fordulójától lehetett használatban.

[1642] Mesterházy 2014, 492.
[1643] MNM ltsz. 13/1931.15.
[1644] Bencze–Szigeti 2010, 56.
[1645] Mesterházy 2014, 502.
[1646] Kovács 2011, 179.
[1647] Kovács 2008b, 488.
[1648] Vlkolinská–Ižóf 2010, 178.
[1649] Gáll 2013, 328.
[1650] Jakab 2019a, 285.
[1651] M. Nepper 2002, 358.
[1652] Németh 1996, 191; Tóth 2014, 53.
[1653] Točík 1992, 178.

158. kép. Hengeres/csonkakúp alakú, gyűrűfüllel ellátott, spirális díszítésű gyöngyök a magyar szállásterületen. 1: Miskolc-Repülőtér, 2: Beodra 5. sír, 3: Csekej 554. sír, 4: Hidaskürt 18. sír, 5: Marosgombás 10. sír, 6: Nyíregyháza-Oros 4040. sír, 7: Perse-Bércz 101. sír, 8: Sárrétudvari-Hízóföld 118. sír, 9: Tiszaeszlár-Dióskert 1. sír, 10: Vágsellye 41. sír

A gyöngyök tehát a 10. század második negyedének végétől (?) már forgalomban lehettek a magyar szállásterületen, hasonlóan az Al-Duna vidék temetőihez, ahol párhuzamaik felbukkannak már a 10. század első felére keltezhető leletanyagban,[1654] de használatuk folytatódott a következő évszázadban is.[1655] A gyöngytípusok a magyar szállásterület északi és keleti részéről ismertek elsősorban [*158. kép*].

HENGERES, SPIRÁLVONALAS DÍSZÍTÉSŰ GYÖNGYÖK

Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sírjában 1 db fehér színű, henger alakú, oldalán bemélyedő spirális mintával díszített opak üveggyöngy volt az ismeretlen nemű és korú elhunyt nyakláncában. Szomotor-Hegyilegelő 59. sírjában ugyancsak 1 db hengeres, fehér színű, spirális mintával díszített üveggyöngy volt. Edelény-Borsodi földvár szórvány leletei között pedig 1 db szürke színű, henger alakú, fehér spirális mészberakással díszített üveggyöngy volt.[1656] Miskolc-Repülőtér 11. sírjában 8 db hengeres, sárga színű üveggyöngyöt dokumentáltak, melyek esetében ugyancsak lehetséges, hogy oldalukon egykor spiráldíszes mintával rendelkeztek. Ezek a gyöngyök hengeres alakjuk és díszítésük miatt is nagyban hasonlítanak a korábban tárgyalt gyöngyökhöz – sőt, esetenként egy garnitúrát is alkottak azokkal –, azonban eltérő felfüggesztéssel rendelkeztek, hiszen gyűrűfül helyett a gyöngyök hossztengelyében húzódó lyukon át fűzték fel azokat. Sajnos a bodroghalmi gyöngyön a földben eltöltött évszázadok során lejátszódó kémiai folyamatok eredményeként ma már nem állapítható meg, hogy a lemélyedő spirális minta – vagy az abban elhelyezkedő, de kihullott berakás – milyen színű volt egykor, azonban bizonyára jogos annak feltételezése, hogy a gyöngy felületének színétől eltérő. Ez a bikolor hatás jellemzi ugyanis a gyöngytípust, ahol azt a lemélyedő spirális vájat, illetve az abba berakott, vagy csak a gyöngy testére helyezett plasztikus díszítés biztosította. Utóbbi esetében a technikai megoldás leírását már Kada Elek közzétette a kecskeméti leletek kapcsán, megállapítva, hogy a gyöngy „*vájt vonalas díszítéseibe fehér anyag*

[1654] Staššíková-Štukovská 2009, 216.
[1655] Dontceva–Petkova 2005, 84–85, 199.
[1656] Wolf 1992a, 421, III. T/10; Wolf 2008a, 14.

van beleégetve".[1657] Mint említettem, alakjuk szerint hasonlóak a gyűrűfülesekhez, sajnos azonban azok nagy része esetében nem ismert, hogy testük lehetett-e üreges is, így nem tudom megítélni, hogy felmerülhet-e annak a lehetősége, hogy ezek között is lehettek egykor gyűrűfüllel ellátott darabok. Méretük az előbbiek testétől nem tér el jelentősen, átlagosan 1,1–1,6 cm; ugyanakkor a gyűrűfül miatt az előbbiek természetesen hosszabbak voltak. A gyöngyöket díszítésük szerint tehát két típusra oszthatjuk, a lemélyedő részén előbukkanó eltérő színű, és a részben a gyöngy testébe mélyedően berakott spirális mintával díszítettekre.

A típust Szőke Béla a szemesgyöngyökkel egykorúnak határozta meg, de azokkal ellentétben inkább az ún. köznépi jellegű temetőkre jellemzők,[1658] melyek Közép-Európában mindig kelet felől jelennek meg, utoljára a honfoglaló magyarokkal.[1659] Ezek a gyöngyök észrevehetően hiányoznak vizsgált megyénk 10. századi, gazdagabb leletanyagú temetőiből (Karos-Eperjesszög II–III., Kenézlő-Fazekaszug I–II., Sárospatak-Baksahomok), még ha ezek között esetenként nagyobb arányú a pusztulás mértéke is. Ugyanakkor a 10. század második felében/végén már bizonyára forgalomban lehettek, de talán még mindig csupán alacsonyabb arányban, erre mutatnak Bodroghalom-Eresztvényhomok, Miskolc-Repülőtér és az edelény-borsodi földvár leletei is. Hasonló keltezés valószínűsíthető nagyobb területi kitekintésben is, megengedve annak feltételezését, hogy a gyöngyök a magyarság északkeleti szállásterületén a 10. század végétől mutatnak csak nagyobb számú elterjedést. Erre Perse-Bércz 10. század második felére keltezhető temetője[1660] mellett Újlőrincfalva-Magyarad 7. sírja is utalhat, mely a 10. század 80-as, 90-es éveitől az 1060-as évekig használt temető legfiatalabb részéhez is tartozhat.[1661]

HENGERES/HASÁB ALAKÚ, OLDALÁN FENYŐMINTÁT UTÁNZÓ DÍSZÍTÉSSEL ELLÁTOTT GYÖNGYÖK

Bodrogszerdahely-Bálványdomb 6. sírjában volt 1 db szürke színű, hasáb alakú, sárga-vörös-sárga színű sávokból álló fenyőmintával díszített üveggyöngy. Kistokaj-Homokbánya 9. sírjából került elő 1 db szürke színű, hordó alakú, fehér színű fenyőmintával (?) díszített üveggyöngy, míg a 10. számú temetkezésben 2 db szürke színű, hordó alakú, fehér fenyőmintával (?) díszített üveggyöngy volt. A megyék további leleteit tekintve megemlíthető még Tiszatardos-Nagy-dűlő temetője, melynek 4. sírjából 2 db fekete színű, henger alakú, zöld színű fenyőmintát utánzó díszítéssel rendelkező opak üveggyöngy került elő.[1662] Ezek közül a 10. századra keltezhető a bodrogszerdahelyi és a kistokaji temető, míg a tiszatardosi korhatározása a 10–11. századon[1663] belül kevéssé pontosítható. Vizsgált megyénkben a tiszatardosi nő vagy nagyobb gyermek sírja volt, míg a többi gyermeksírban volt.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, VONALAS ÉS/VAGY SZEMES DÍSZÍTÉSŰ GYÖNGYÖK

Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sírjaiból nagyobb számban kerültek elő különböző vonalas és/vagy szemes mintával díszített, döntően különböző mértékben gömbös testű gyöngyök. A vonalas és/vagy szemes minták a korszak gyöngytípusainak jellegzetes díszítőelemei, melyek gyakorta jelennek meg egymást kiegészítő kombinációban. Mind a vonalak, mind a szemek – természetesen főként utóbbiak – kialakítása változatos módon történhetett, színösszeállításuk mellett elhelyezkedésük és darabszámuk is befolyásolja tipológiai besorolásukat.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, SPIRÁLVONALAS DÍSZÍTÉSŰ, KÉTSZÍNŰ GYÖNGY

Kistokaj-Homokbánya 44. számú női sírjában volt 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű berakott spirálvonalas mintával díszített opak üveggyöngy, mely egy 10. században eltemetett nő melléklete volt.

[1657] Kada 1896, 43.
[1658] Szőke 1962, 53.
[1659] Szőke 1962, 53.
[1660] Horváth 2018, 147.
[1661] Révész 2008, 333, 447.
[1662] Kovács 2015, 223.
[1663] Kovács 2015, 225.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, KERESZTEZŐDŐ HULLÁMVONALAS DÍSZÍTÉSŰ, KÉTSZÍNŰ GYÖNGYÖK

Kenézlő-Fazekaszug II/37. sírjában volt az ismeretlen nemű és korú váz mellett 1 db sötét színű, lapított gömb alakú, oldalán fehér kereszteződő hullámvonallal díszített opak üveggyöngy. Kistokaj-Homokbánya 55. számú női sírjában volt 1 db barna színű, lapított gömb alakú, kereszteződő világos színű hullámvonallal díszített – sajnos megsemmisült – üveggyöngy. Az egyetlen ma is megtalálható példány pedig szerencsétlen módon szórvány, mely Tiszakeszi-Bárótag leletei között található: 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér színű kereszteződő berakott hullámvonallal díszített opak üveggyöngy, melyen a hullámvonal 3 részt zár közre. A gyöngyöket – a szemes és az együttesen különböző szemes és hullámvonalas díszítésű példányokkal együtt – Szőke Béla főként a 10. század első kétharmadára, legkésőbb a század végére, illetve a 11. század elejére keltezte.[1664] Vizsgált megyénk sírjaiban a ritkán felbukkanó típusnak a 10. századi használata már igazolható Kenézlő és Kistokaj esetében, míg Tiszakeszi-Bárótag szórványlelete sajnos nem keltezhető pontosabban.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY KÖZÉPRÉSZÉN ELHELYEZKEDŐ, EGYSZÍNŰ SZEMEKKEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGYÖK

Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 1. számú sírjában az ismeretlen nemű és életkorú váz mellett 2 db barna színű, lapított gömb alakú, 3 db sárga színű, kidomborodó rátétszemmel díszített opak üveggyöngy volt. Tiszalúc-Sarkad 81. sírjában a 2-2,5 éves gyermek mellett 1 db szürke színű, lapított gömb alakú, 3 db sárga színű, kissé kidomborodó rátétszemmel díszített opak üveggyöngy volt.[1665] A 225. sírban pedig 6 db barna színű, lapított gömb alakú, sárga színű, kissé kidomborodó rátétszemmel díszített opak üveggyöngy helyezkedett el a 21-25 éves nő gyöngysorában.[1666]

A gyöngyök Miskolc-Diósgyőr 2. számú sírjában a vastagabb és vastag huzalú S-végű karikák és a rombusz átmetszetű, hegyesedő végű huzalkarperec alapján az ezredfordulónál korábbi időben nem kerülhettek földbe, míg Tiszalúcon Salamon (1063–1074) érme[1667] és a kockásra vagdalt felületű gyöngyök[1668] alapján ennél is későbbre, a 11. század második felére keltezhetők. Vizsgált régiónkban tehát jelenleg az egyszerűbb, egyszínű rátétszemekkel díszített gyöngyök használata főként a 11. századtól mutatható ki, elsősorban gyermekek és nők körében.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY KÖZÉPRÉSZÉN ELHELYEZKEDŐ, KÉTSZÍNŰ KONCENTRIKUS SZEMEKKEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGYÖK

Kenézlő-Fazekaszug I/10. sírjában 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, 3 db kerek, sárga alapszínű, annak középrészén zöld szemekkel díszített opak üveggyöngy volt. Tiszalúc-Sarkad 219. sírjában 1 db barna színű, lapított gömb alakú, sárga alapszínű, annak középrészén zöld színű, kissé kidomborodó rátétszemekkel díszített opak üveggyöngy volt.[1669] A 225. sírban pedig 5 db barna színű, lapított gömb alakú, sárga alapszínű, középrészén zöld színű, kissé kidomborodó rátétszemmel díszített opak üveggyöngy helyezkedett el.[1670] Kenézlőn tehát már 10. századi környezetben is felbukkannak, ugyanakkor a szemek kialakítása itt finomabb, nem beszélhetünk plasztikus rátétszemről – szemben a tiszalúci példányokkal – sokkal inkább a virágszemesek kialakítását idézi. Tiszalúcon ennél jóval későbbre, így Salamon (1063–1074) érme[1671] és a kockásra vagdalt felületű gyöngyök[1672] alapján a 11. század második felére keltezhetők.

[1664] Szőke 1962, 53.
[1665] MNM R. T. ltsz. 81.60.A.
[1666] MNM R. T. ltsz. 88.12.7.A.
[1667] Kovács 2015, 197.
[1668] Kovács 1985, 382.
[1669] MNM R. T. ltsz. 88.8.A.
[1670] MNM R. T. ltsz. 88.12.7.A.
[1671] Kovács 2015, 197.
[1672] Kovács 1985, 382.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY KÖZÉPRÉSZÉN ELHELYEZKEDŐ 3 DB KÉTSZÍNŰ VIRÁGSZEMMEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGY

Bodrogszerdahely-Bálványdomb 6. sírjában 1 db vörös színű, 3 db kidomborodó, fehér alapon piszkosfehér sugaras mintákkal kialakított virágszemmel díszített opak üveggyöngy került elő.[1673] A típus valószínűleg a virágszemes változatok egyszerűbb darabjaként azonosítható.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY KÖZÉPRÉSZÉN ELHELYEZKEDŐ, 4 DB KÉTSZÍNŰ VIRÁGSZEMMEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGYÖK

Karos-Eperjesszög II/61. sírjában 1 db vörös színű, lapított gömb alakú, 4 db kidomborodó, fekete alapszínű, fehér sugaras mintákkal kialakított virágszemmel díszített opak üveggyöngy volt. Míg a fentebb említett bodrogszerdahelyi egy egyszerűbb változat, addig a karosi ezzel szemben kifejezetten jó minőségű. Mégis mindkettő a 10. századra keltezhető, vagyis egymás mellett léteztek különböző minőségben készült darabok.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY KÖZÉPRÉSZÉN ELHELYEZKEDŐ, 4 DB HÁROMSZÍNŰ VIRÁGSZEMMEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGYÖK

Kenézlő-Fazekaszug I/19. sírjában 1 db sötétbarna színű, lapított gömb alakú, 4 db kidomborodó, zöld színű középrésszel és piros alapon fehér sugaras mintákkal kialakított virágszemmel rendelkező opak üveggyöngy volt. Szakáld-Mulatódomb 1. sírjából pedig 2 db sötétkék színű, lapított gömb alakú, 4 db kidomborodó, sötét színű középrésszel és piros-fehér sugaras mintákkal kialakított virágszemmel ellátott opak üveggyöngy került elő. Mindkét esetben tehát 4 db szem helyezkedett el a gyöngyökön, hasonlóan a fentebb említett karosi gyöngyhöz. További hasonlóság, hogy ezek is 10. századi környezetből ismertek, minden esetben női sírokból.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY SZÉLEIN, FARKASFOG ALAKBAN ELHELYEZKEDŐ, 6 DB HÁROM- VAGY NÉGYSZÍNŰ VIRÁGSZEMMEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGYÖK

Kenézlő-Fazekaszug II/49. sírjában 1 db sárga színű, lapított gömb alakú, két szélén farkasfog mintát utánzóan elhelyezkedő 6 db kissé kidomborodó, fekete közepű, piros-fehér-fekete sugaras mintákkal kialakított virágszemmel díszített opak üveggyöngy volt. Ebben a sírban volt 1 db sárga színű, lapított gömb alakú, két szélén, farkasfogmintát utánzóan elhelyezkedő 6 db sárga, majd fekete közepű, piros-fehér sugaras mintákkal kialakított virágszemmel díszített opak üveggyöngy is volt. Kistokaj-Homokbánya 69. sírjában 1 db barna színű, lapított gömb alakú, két szélén, farkasfog mintát utánzóan elhelyezkedő 6 db zöld színű középrésszel, azt övezően barna alapon piros-fehér sugaras mintákkal kialakított virágszemmel ellátott opak üveggyöngy volt. A gyöngyök 10. századi környezetből ismertek, női és gyermeksírból.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, EGYSZÍNŰ SZEMEKKEL ÉS HULLÁMVONALAS DÍSZÍTÉSSEL ELLÁTOTT ÜVEGGYÖNGYÖK

Technikai kivitelük alapján az első csoportot a mindeddig meglehetősen ritka változatként előkerülő, jó minőségű, a később tárgyalandó virágszemes gyöngyökhöz hasonló technikai kialakítással készült, de azoktól eltérően csak egyszínű szemekkel rendelkező gyöngyök alkotják. Vizsgált területünkön mindössze egyetlen példáját ismerem: Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlő gyermeksírjából, ahol virágszemes változatok mellett volt 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, ennek közein 3 db sárga színű, kidomborodó szemmel ellátott opak üveggyöngy is.

A második csoportban a típus többségének díszítése utólagos rátétmintának vagy berakásnak tekinthető, e kettő között a határ gyakorta el is mosódik, hiszen amennyiben egy vékony szálat vagy kisebb szemet helyeztek fel a gyöngy testére, annak helyét ki is véshették a készítés során, így a rongálódott daraboknál már nem dönthető el pontosan, hogy a minta a gyöngy síkjában maradt,

[1673] MNM R. T. 10/1941.53.

avagy kiemelkedett abból. A gyöngyök között a legalaposabban kidolgozott változat Kistokaj-Homokbánya 27. sírjának 1 db fehér színű, lapított gömb alakú, vörös kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 db sötétzöld színű szemmel díszített opak üveggyöngye, melynek hullámvonalas mintája inkább az előbbi, míg szeme inkább már az utóbbi, tehát a durvább kivitelű berakott díszítésű csoport irányába mutat. Ugyanezen temető 10. sírjában 1 db – sajnos csupán leírás alapján ismert – barnásszürke színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, ennek közein egy-egy kidomborodó zöldes színű szemmel díszített üveggyöngy volt. A 44. számú temetkezésben 10 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöldesfehér színű, kereszteződő berakott hullámvonallal, annak közein 3 db kidomborodó zöld szemmel díszített opak üveggyöngy volt, melyek a megyében a ritkább változatba tartoznak a gyöngyök alakját illetően, mivel annak szélessége és magassága között ugyanis nagyobb arányú az eltérés, hasonlóan a majd alább említendő miskolc-repülőtéri 17. sír gyöngyeihez. Kistokajon a 34. sírban 5 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal és 3 db piros szemmel díszített opak üveggyöngy volt, a 66. sírban pedig 1 db barna színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 db fehéres kidomborodó szemekkel díszített üveggyöngy. Miskolc-Repülőtéren a 11. sírból 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, oldalán fehér színű kereszteződő hullámvonallal, ennek közein 3 db kidomborodó piros színű szemmel díszített opak üveggyöngy került elő, míg a 17. sírban 3 db világosbarna színű, lapított gömb alakú, vörösbarna kereszteződő, berakott (?) hullámvonallal, ennek közein 3 db fekete színű, kidomborodó berakott szemmel díszített opak üveggyöngy, 5 db fekete színű bevonattal ellátott, lapított gömb alakú, sárgás színű kereszteződő hullámvonallal, ennek 3 közén egy-egy berakott, kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy és 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, ennek közein 3 db zöld színű, kidomborodó szemmel díszített opak üveggyöngy volt. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5. sírjában 8 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak 3 közén egy-egy kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy volt, míg a 6. számú temetkezésben 3 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 db kidomborodó, vörös bevonattal ellátott szemmel díszített opak üveggyöngy helyezkedett el. A megyék további lelőhelyei között Tiszatardos-Nagydűlő 4. sírjában 3 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehéres, illetve sárga kereszteződő hullámvonallal és 3 db fehéres, illetve sárgásbarna szemmel ellátott opak üveggyöngy; 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehéres kereszteződő hullámvonallal és 3 db kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy; 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, vörös színű kereszteződő hullámvonallal és 3 db fehér színű, kidomborodó berakott szemmel ellátott gyöngy; 2 db fekete színű, lapított gömb alakú, valószínűleg fehér színű kereszteződő hullámvonallal és 3 db kidomborodó vörös szemmel ellátott opak üveggyöngy; 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal és 3 db fehér berakott szemmel ellátott opak üveggyöngy volt.[1674] Karos-Eperjesszög II/62. sírjában 2 db fekete bevonattal ellátott, lapított gömb alakú, fehéres színű kereszteződő hullámvonallal, ennek közein 3 db kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy és 1 db fehéres színű, lapított gömb alakú, barna színű kereszteződő hullámvonallal és 3 db barna színű szemmel ellátott opak üveggyöngy volt.[1675] A II/65. sírban pedig 2 db barna színű, lapított gömb alakú, kereszteződő sárga hullámvonallal és 3 db szemmel ellátott opak üveggyöngy volt.[1676] A II/73. sírban 1 db lapított gömb alakú, kereszteződő vonalas mintával és 3 db szemmel ellátott opak üveggyöngy volt.[1677]

A változatos színösszeállításokban ismert gyöngyök az esetek többségében női (Kistokaj-Homokbánya 27., 34., 44. sír, Karos-Eperjesszög II/62. sír), fiatal leány (Miskolc-Repülőtér 17. sír) vagy gyermek (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5–6. sír, Kistokaj-Homokbánya 10., 66. sír, Miskolc-Repülőtér 11. sír, Karos-Eperjesszög II/65., 73. sír), illetve nő vagy nagyobb gyermek (Tiszatardos-Nagydűlő 4. sír) mellől kerültek elő. Használatuk a 10. században már megfigyelhető volt, a sírok döntő többsége ide sorolható (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5–6. sír, Karos-Eperjesszög II. temető, Kistokaj-Homokbánya, Miskolc-Repülőtér), s úgy tűnik, hogy használatuk a 11. században vissza is esik.

[1674] Kovács 2015, 223; MNM ltsz. 11/1948.2.
[1675] Révész 1996, 31; HOM ltsz. 94.55.2.
[1676] Révész 1996, 31; HOM ltsz. 94.58.1.
[1677] Révész 1996, 32.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, VIRÁGSZEMEKKEL ÉS HULLÁMVONALAS DÍSZÍTÉSSEL ELLÁTOTT ÜVEGGYÖNGYÖK

A magyar szállásterület temetőinek alighanem legszebb gyöngyei tartoznak ide, még akkor is, ha köztük nagyobb arányban megfigyelhető, hogy a készítés során fellépő hiba folytán a szemek esetenként kevéssé sikerültek szabályosra, és/vagy a hullámvonal futása valamelyik szemen áthúzódik, egyben utalva arra is, hogy a készítés folyamata során ezekben az esetekben először készültek el a szemek, majd az azokat övező – vagy mint említettem esetenként azokon átfutó – hullám. A technikai kivitel vonatkozásában érdemes még megemlíteni, hogy gyakorta megfigyelhető jelenség, hogy a gyöngyökön kialakított lyuk végei különböző átmérővel bírnak, rámutatva arra, hogy azokat esetenként kúpos eszközzel készítették. A gyöngyök tipokronológiai vizsgálata feltétlenül önálló tanulmányt igényelne.

KAURIK, KAGYLÓK, CSÜNGŐK

Kaurik[1678] 1 és 19 közti darabszámban kerültek elő, jellemzőbb volt azonban sironként csupán néhány darab, a két legnagyobb számú eset 10 darabbal Kistokaj-Homokbánya 44. sírja, míg 19 darabot Miskolc-Repülőtér 11. számú temetkezése tartalmazott. Ritkábban kerültek sírba kagylók is, általában 1-1 db (Karcsa-Kormoska 90. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/37., 45. sír). Némiképp meglepő módon mindössze néhány sírból ismert csupán feltehetően hitvilági céllal viselt állatfog (Kistokaj-Homokbánya 66. sír, Szomotor-Hegyilegelő 10., 24. sír) és a félhold alakú csüngőknek is mindössze kettő példánya (Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 3. sír) és egy kissé a hagyományos változatoktól eltérő példánya dokumentált (Szomotor-Hegyilegelő 10. sír).

A Sályon előkerült Makarov II. típusú balta alakú amulettek megjelenése a 11. század második felére tehető.[1679] A hasonló magyarországi tárgyakban importleleteket láthatunk, melyek többségükben 11–12. századi településekről ismertek.[1680]

A kereszteket Miskolc-Repülőtér 23. sírja és Tiszakeszi-Szódadomb szórvány keresztje képviseli. Az előbbi ereklyetartó mellkereszt, utóbbi viszont eredetileg tüskével vagy köpűvel felerősített szertartási kereszt volt, melyet annak letörése után átfúrva, nyakba akasztva viseltek tovább,[1681] ám eredeti helyzetéhez képest fordított állásban.

NYAKLÁNC

Bodrogszerdahely-Bálványdomb 7. számú gyermeksírjából van adatunk fémből készült szemekből összeállított nyaklánc egykori meglétéről. A koponyatető mögött fekvő, bizonyára a sírt ért bolygatás nyomán darabokra szakadt ékszer az U alakú szemekből álló láncok ritkább változataként kettős szemekből állt. Fémszemekből álló lánc Karos-Eperjesszög és Mezőzombor-Bálványdomb temetőjéből ismert még a megyékből.[1682]

HAJFONATKORONGOK

Hajfonatkorongok bemutatott lelőhelyeink között 4 temetőből kerültek elő, ebből azonban sajnos csak a kistokaj-homokbányai 24. és a zemplén-szélmalomdombi sír tekinthető hitelesen feltártnak. A sárospatak-baksahomoki 3. sírból a korongok ugyan megmaradtak, de bizonyára több-kevesebb tárgy elkallódhatott. Még ennyi információval sem rendelkezünk a Szentistván-Honvéd u. 8. szám alatt előkerült tárgyak leletkörülményeit illetően, így az sem teljesen bizonyos, hogy ezek egy sírban voltak-e egykor. A zempléni férfisírból előkerült korongok kivételével mindhárom azok áttört típusait képviselik, a megye területén azonban megtalálhatók voltak további, lemezből készült változatok is, mint erre Karos-Eperjesszög II/47., 72. és III/5. sírja mutat. Az előbbi temetőből egy további áttört korongpár is előkerült a II/56. sírból.[1683] A zempléni férfisír 5 db korongja kapcsán a szakirodalomban különböző elképzelések születtek azok felhasználásával, sírba kerülésnek okával kapcsolatosan.[1684]

[1678] Kovács 2008, 119–133, 340–406.
[1679] Füredi et al. 2017, 427.
[1680] Füredi et al. 2017, 427.
[1681] Langó 2018.
[1682] Horváth 2004.
[1683] Révész 1996, 82–89.
[1684] Fodor 1976, 284–285.

KARPERECEK

8. táblázat. Karperecek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kíséröleletek
Ároktő-Dongóhalom	4. sír	Nő, 25 év körüli	5 db kerek vagy ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Huzalkarika, egy- és kéttagú csüngős ruhadíszek
	9. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Vastöredék (fejékszer?)
	11. sír	Nő, 22-26 éves	2 db kerek, illetve kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	1 db bronz huzal- és 1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű
	12. sír	Nő	1 db Kovács 1994, 2a típusú állatfejes bronz karperec	1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű
	Szórvány		1 db ovális átmetszetű, zárt bronz karperec; 1 db pödrött végű bronz pántkarperec	
Bodroghalom-Eresztvény-homok	1. sír	Neme, kora bizonytalan	3 db nyitott, kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	
	22. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Hegyikristály gyöngy, 1 db hárombordás bronz pántgyűrű, agyagedény
	26. sír	Fiatal nő	2 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Gyöngyök, 1 db rácsmintás bronz pántgyűrű, vastárgy
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	Szórvány	?	1 db kerek átmetszetű, nyitott végű ezüst huzalkarperec, 1 db kiszélesedően lekerekített végű rosszezüst pántkarperec, 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	
Cigánd-Diós-dűlő	Szórvány		1 db bronz karperec	
Edelény-Borsod, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec	
Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db Kovács 1994 felosztásába nem besorolható típusú állatfejes bronz pántkarperec	
Kenézlő-Fazekaszug I.	7. sír	Nő	1 db enyhén kiszélesedő, lekerekített végű bronz pántkarperec	Gömsorcsüngős fülbevalópár, aklaszegek, fülesgombok, zabla, vastöredék
	16. sír	Férfi	1 db kiszélesedően lekerekített végén díszített bronz pántkarperec, 1 db háromszög átmetszetű, nyitott, rovátkolást utánzóan öntött bronz karperec	Huzalkarika, gyöngyök, övveretek, csiholó, íj, tegez, nyílcsúcsok, kengyelpár, hevedercsat, zabla, vaskarika, lócsontok
Kenézlő-Fazekaszug II.	26. sír	Nő	2 db lekerekített végű bronz pántkarperec	Fülesgombok, zabla, kengyelpár, lócsontok
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	2 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec	1 db foglalatos ezüstgyűrű, övveretek, vaskés, csontárak, zabla, lócsontok
	34. sír	Nő	1 db díszített bronz és 1 db díszítetlen ezüst pántkarperec	Ezüstveretes fapálcika, gyöngyök, bronzlemez, huzalkarika, veretes lábbeli, vastárgyak, zabla, kengyelpár
	41. sír	Nő	1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzal- és 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	Fémdíszes fejdísz, huzalkarikák, fülesgombok, vastárgy, agyagedény
	43. sír	Nő	1 db kerek átmetszetű, végei felé kúposan kiszélesedő bronz huzalkarperec	Huzalkarika, fülesgombok, veretes lábbeli
	44. sír	Nő	1 db kiszélesedően lekerekített és 1 db lekerekített végű ezüst pántkarperec	Ezüstgomb, zabla, kengyelpár, hevedercsat, lócsontok
	47. sír	Nő	2 db kiszélesedő, enyhén lekerekített végű bronz pántkarperec	Huzalkarika, ezüstfoglalatos csontpálcika, zabla, kengyel, hevedercsat, lócsontok
	49. sír	Nő	2 db kiszélesedő, enyhén lekerekített végű rosszezüst pántkarperec	Gyöngyök, veretes lábbeli, kengyelpár, hevedercsat, zabla, lócsontok

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Kenézlő-Fazekaszug II.	50. sír	Férfi	1 db kiszélesedően lekerekített végű rosszezüst pántkarperec	Huzalkarika, övveretek, csontos íj, tegez (?), nyílcsúcsok, zabla, hevedercsat, lócsontok
Kisdobra-Ligahomok	2. sír	Nő	2 db rosszezüst pántkarperec	Huzalkarikák
	6. sír	Nő	2 db nyitott, hegyesedő végű ezüst huzalkarperec	Huzalkarikák, kisebb, kéttagú csüngős veretek, dirhemek, vaskés, kengyelpár, zabla
Kistokaj-Homokbánya	14. sír	Nő	1 db pödrött végű, pontkörmintás bronz pántkarperec, 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	Szőlőfürtdíszes fülbevalók, huzalkarika (?), gyöngyök, kaurik, 1 db fejes bronz karikagyűrű
	15. sír	Nő	1 db pödrött végű, farkasfog- és pontkörmintákkal díszített bronz pántkarperec	Lánccal összekapcsolt gömbsorcsüngős fülbevalópár, gyöngyök, rombusz alakú ruhadíszek, rozetták, fülesgombok, fejes bronz karikagyűrű
	27. sír	Nő	1 db pödrött végű, egymást keresztező farkasfogmintákkal, az így felosztott mezőkben pedig körponcokkal díszített bronz pántkarperec; 1 db ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec; 1 db háromrét hajlított, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec	Gyöngyök, kaurik
	34. sír	Nő	2 db háromrét hajlított, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec	Gömbsorcsüngős fülbevaló, gyöngyök, hajfonatkorongpár, rozetták, fülesgombok
	44. sír	Nő	1 db pödrött végű, farkasfogmintával díszített bronz pánt- és 1 db háromrét hajlított, vékony bronzhuzalból sodrott, spirálisan kitöltött végű huzalkarperec	Gömbsorcsüngős fülbevalópár, gyöngyök, kaurik, rombusz alakú ruhadísz, rozetták
	55. sír	Nő	1 db pödrött végű, körponcokkal díszített bronz pánt- és 1 db háromrét hajlított, vékony bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkarperec	Gyöngyök, rombusz alakú ruhadísz, rozetták, fülesgomb, bronzgyűrű, vaskés
	68. sír	Nő	1 db pödrött végű, farkasfogmintás bronz pántkarperec	
	78. sír	Férfi	1 db pödrött végű bronz pántkarperec	Nyílcsúcsok, ár vagy bogozó
	Szórvány		1 db kiszélesedően lekerekített végű veretrátétes ezüst pántkarperec; 1 db kiszélesedően lekerekített végű, közepén gerincelt bronz pántkarperec, 1 db pödrött végű, pontkörmintás díszítésű bronz pántkarperec	
Mezőcsát-Csicske	Szórvány		1 db huzalkarperec	
Mezőcsát-Hejőmenti Állami Gazdaság, Almatároló	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec	
Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, 1 db bronz huzalkarperec	Bronz- (?) gyűrű
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec, 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec	S-végű karikák, agyagedény
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec	S-végű karikák, gyöngyök
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db karperec	S-végű karikák, lunula, 1 db félköríves átmetszetű bronz pánt- és 1 db hárombordás bronz pántgyűrű
Miskolc-Repülőtér	2. sír	Nő	1-1 db kissé ovális, illetve kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Fülesgombok, rozetta, 1 db hólyagos fejű ezüst- és 1 db foglalatos ezüstgyűrű

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Miskolc-Repülőtér	4. sír	Nő	1 db pödrött végű, díszített bronz pántkarperec	Huzalkarikák, gyöngyök, övveret, csat, 1 db fejes bronz karikagyűrű
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db ? típusú karperec	Agyagedény
	Szórvány		2 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, 1 db Kovács 1994, 4a típusú állatfejes bronz karperec	
Muhi puszta	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db állatfejes bronz karperec	
Muhipuszta (?)	Szórvány		2 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	
Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db kerek átmetszetű, nyitott végű ezüst huzalkarperec	
Ónod (?)	Szórvány		1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, hurkos-kampós végű fonott karperec, 2 db kerek, illetve ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	
Sajólád-Alkotmány u. 32.		Neme, kora bizonytalan	1 db kiszélesedően lekerekített végű, egymást keresztező poncolt farkasfog-mintával díszített bronz pántkarperec	Rozetta
Sajószöged-Geodéziai torony	18. sír	Fiatal leány	1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Gyöngyök
Sárazsadány-Felvég u. 17.	Szórvány		1 db kiszélesedően lekerekített végű, díszített bronz pántkarperec	
Sárospatak-Baksahomok	2. sír	Férfi	1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec	Huzalkarikák, érmék, bújtató, függesztőveret, kova, nyílcsúcsok, csat, csiholó, zabla, lócsontok
	3. sír	Nő	1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec	Gömbsorcsüngős fülbevalópár, gyöngy, hajfonatkorongok, agyagedények, zabla, hevedercsat, lócsontok
	6. sír	Nő	1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec, 1 db két bronzhuzalból sodrott karperec	Kisebb csüngős veret, orsógomb, zabla, kengyelek, hevedercsat, lócsontok
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db kiszélesedő, csúcsba futóan záródó bronz pántkarperec	Zabla, kengyelek, lócsontok
	Szórvány		1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec, 1 db kerek átmetszetű, nyitott, kissé kürtös végű bronz huzalkarperec, 1 db kerek átmetszetű ezüst huzalkarperec, mely egyik végén kúposan kiszélesedik, míg másik vége elhegyesedő, 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec	
Szentsimon, Ózd felé eső településrész	2. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db Kovács 1994, 4a típusú állatfejes bronz karperec	
	Szórvány		1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	
Szomotor-Hegyilegelő	Szórvány		1 db kerek átmetszetű, nyitott végű huzalkarperec, 1 db kerek átmetszetű zárt karperec	
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	Szórvány		1 db Kovács 1994, 1d típusú állatfejes bronz karperec, 2 db kiszélesedően lekerekített végű díszített bronz pántkarperec, 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	
Tiszakeszi-Kenderföldek	Szórvány		2 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec, 2 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec	

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Tiszakeszi-Szódadomb	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Vaskés
	Szórvány		1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű karperec, 4 db négyszögletes vagy téglalap átmetszetű, végeiken kiszélesedő bronz karperec	
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	Huzalkarika, fülesgombok, kés (?), állatcsont, zabla, kengyelpár
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec	Fülesgomb, ezüstlemezke, zabla, lócsontok
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		1 db lekerekített végű ezüst pántkarperec	
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, *ad.* vagy fiatalabb	2 db vékony aranyhuzalból készült hurkos-kampós végű karperec, 2 db vékony aranyhuzalból készült hurkos-kampós végű bokaperec	
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		3 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec	

HUZALKARPERECEK

A katalógusban bemutatott huzalkarperecek között – hasonlóan a korszakban megfigyelhető tendenciákhoz – legnagyobb számban kerek vagy kissé ovális átmetszetű, nyitott, gyakorta elhegyesedő, kisebb számban egyenesre vágott vagy lekerekített végű bronz karperecek találhatók. Huzalkarperec megnevezésüket a forma adja, hiszen ezek valójában öntött darabok voltak. Az ezüstből készültek esetében a klasszikus változatot képviselő kisdobrai 6., a karosi II/32. és 72. sírból,[1685] valamint a Nagykövesdről származó példányok mellett már talán inkább valóban huzalnak nevezhetjük a végig azonos átmérőjű változatban készült bodrogvécsi ékszert. Ugyancsak huzalból készültek a zempléni sír arany kar- és lábperecei, de ezek a temetési ékszerek[1686] már hurkos-kampós záródást kaptak.

Síronként 1–5 közti darabszámban kerültek elő, méretükből fakadóan elsősorban felnőttek, vagy a felnőttkor elején járó nők (Ároktő-Dongóhalom 4., 9., 11. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 26. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/41. sír, Kisdobra-Ligahomok 6. sír, Kistokaj-Homokbánya 27. sír, Miskolc-Repülőtér 2. sír) viselték, s ugyancsak nők sírjába került Karos-Eperjesszögön[1687] és Tiszalúc-Sarkadon is.[1688] Mindössze egyetlen példáját ismerem gyermeksírban (Kenézlő-Fazekaszug II/31. sír), ahol a váz alkarcsontjainak helyein voltak a többi példányhoz képest kis méretű karperecek, vagyis ezek vélhetően eredetileg is gyermek számára készültek, s nem a felnőtt méretű ékszert tették utólagos alakítással a kisebb karokra megfelelővé. Az ismert esetekben az alkarok középső, vagy azok csukló közeli részein figyelték meg viseletüket. Felnőtt nők körében történő viseletük figyelhető meg Nógrád megye hasonló ékszereket tartalmazó sírjai esetében,[1689] míg Heves megyében az ismert esetek ugyancsak női és gyermeksírokról szólnak.[1690]

A sírok között lovas temetkezés csak a kenézlői II/31. sírból ismert, ehhez egyedül Karos II/32. számú, ugyancsak lócsontokat is tartalmazó sírja sorolható. A bemutatott sírokban többségében egyszerűbb ékszerek, gyöngyök, különböző pánt- vagy foglalattal ellátott gyűrűk, ritkábban ruhadíszek jellemezték az eltemetettek viseletét és ékszerkészletét. Az egyetlen fülbevaló a karosi II/72. sírból származik, míg az egyetlen nyakperec a tiszalúci temetkezésből került elő.

Vizsgált temetőinkben ezen karperecek keltezéséhez korabeli érme *terminus post quem* dátumot egyedül a tiszalúci sír esetében szolgáltat, az legkorábban az 1063. évben kerülhetett földbe a vele együtt előkerült Salamon (1063–1074) érme alapján.[1691] A karperecek ezen típusa falusi temetőkben érmékkel együtt döntően női temetkezésekből ismert, ahol a pénzek I. István (1000–1038) és I.

[1685] Révész 1996, 21, 32.
[1686] Kovács 2019.
[1687] Révész 1996, 90.
[1688] Kovács 2015, 208.
[1689] Horváth 2018.
[1690] Révész 2008, 417.
[1691] Kovács 2015, 150.

László (1077–1095) uralkodása között készültek.[1692] Összességében úgy tűnik, hogy nagyobb arányban talán a 10. század második felében és a 11. század elején számolhatunk ezek használatával, azonban akkor sem lehettek nagymértékben elterjedtek, inkább egyes közösségekre jellemzőek. Szembetűnő ugyanis más karperectípusokkal szembeni alacsony arányuk azokban a temetőkben, melyekben a karperecek viseletének szokása szemlátomást elevenen élt és bizonyára lehetőségük is lett volna ilyeneket beszerezni (Kenézlő-Fazekaszug II. temető, Kistokaj-Homokbánya, Karos-Eperjesszög II. temető). Ugyanakkor, ha csak elvétve is, de még Salamon érmével is megfigyelhetők. Arányuk Borsod, Abaúj és Zemplén megyék 11. századi közösségeinél is alacsonynak mondható volt, az egyetlen kivétel az Ároktő-Dongóhalmon temetkező közösség esete. A regionális különbségekre ugyanakkor rávilágít, hogy Nógrád megye területén ezeket láthatóan nagyobb számban használták még a 11. századi közösségek, s temetkeztek is velük, hiszen például Piliny-Sirmányhegyen az 54. sírban I. Béla (1060–1063) veretével együtt volt a karperec. De Egyházasgerge-Sirmány és Szécsény-Kerekdomb temetőinek érméi is azok 11. századi használatára utalnak.[1693] Heves megyében már a 10. századtól számolhatunk használatukkal, s ez a 11. században is megfigyelhető maradt.[1694] Megjelenésük idejére nézve a kisdobrai 6. sírból[1695] a 2 db rosszezüst huzalkarpereccel együtt előkerült dirhemek a 928/929. évi *terminus post quem*et,[1696] Sóshartyán-Zúdótetőn pedig sajnos csak a kevéssé informatív 899. évi *terminus post quem* időpontot adja meg a korabeli érme.

A hasonló, de rombusz átmetszetű, vizsgált területünkön mindeddig kizárólagosan bronzból ismert karperecek (Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 1–2. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír, Szentsimon, Ózd felé eső településrész szórvány) esetében mindössze egyetlen sírból van együttes adatunk az elhunyt nemére és életkorára, valamint a karperec helyzetére: Sajószöged-Geodéziai torony 18. sírjában a fiatal leány bal alkarcsontjainak középső részén volt a karperec, végeivel a medence felé mutató helyzetben. A karperecek ezen típusa vaskosabb kialakítása miatt nehezen volt utólagosan alakítható, így vélhetően a többi eset is inkább felnőtt, vagy legalábbis már nem kisgyermek korú személyek általi használatára utal. További 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec edelény-borsodi földvár területén került elő.[1697] 10. századi temetőkből nem ismert a karpereceknek ez a változata, a kevés adat közül a miskolci 2. sír vastag huzalú S-végű karikái is a sír 11. századi keltezésére utalnak. Ennek megfelelően kísérőleleteik közül hiányoznak a megelőző évszázad karakterisztikus emlékei, ugyanakkor a miskolci 2. sírban 10 db S-végű karika, a sajószögedi temetkezésben – a temetőből egyedül ismert gyöngysorban – karneol- és hegyikristály gyöngyök is voltak, így a falusias közösségeken belül szemlátomást gazdagabb leletekkel bocsátották a túlvilágra az ilyenekkel eltemetett személyeket. Az arányuk ezeknek is alacsonyabb, mint a nógrádi területeken, ahonnan 9 db hasonló közölt.[1698] Ezek az ismert esetekben női sírokból származó ékszerek révén ugyancsak a 11. századra keltezhetők.[1699] Heves megyéből mintegy 12 db dokumentált, ugyancsak 11. századi női és gyermeksírokból.[1700] Úgy tűnik tehát, hogy a magyar szállásterület északkeleti részén csak a 11. századtól terjedtek el a vaskos, bronzból öntött, végeik irányába elhegyesedő végű karperecek, elterjedésük azonban ott sem volt egyenletes, jelenleg a Hernád és a Tisza közötti területek temetőiből viszont nem ismertek [*159. kép*].

A megyéből ismert huzalkarperecek között egyedi darab a kenézlői II. temető 44. sírjából előkerült, mindkét végén kürtösen kiszélesedő bronz karperec, és a sárospatak-baksahomoki temető szórvány leletei között található 2 db hasonló ékszer, melyek közül azonban csak az egyik esetében szélesednek ki végei kürtösen, míg a másiknál csupán az egyik véget alakították ilyenné. Utóbbihoz hasonló az ipolykiskeszi (Malé Kosihy, Sl.) temető 202. sírjából dokumentált.[1701] A forma azonban igazán a magyar honfoglalást megelőzően, a késő avar korban[1702] volt elterjedt, használatuk Pannonia területén a 9. század közepéig megfigyelhető volt.[1703]

[1692] Kovács 2015, 209.
[1693] Horváth 2018.
[1694] Révész 2008, 417.
[1695] Dókus 1900, 56.
[1696] Kovács 2011, 178.
[1697] Wolf 1992, 421, 429.
[1698] Ebben nem szerepel a karancslapujtő-nyárvas-dűlői 1. sírból származó rombusz átmetszetű, de kialakítását tekintve markánsan eltérő ezüst karperecpár (Horváth 2018).
[1699] Horváth 2018.
[1700] Révész 2008, 417.
[1701] Hanuliak 2004, 49, 127.
[1702] S. Perémi 2001, 176
[1703] Szőke 1992, 866–869.

159. kép. Borsod, Abaúj, Zemplén, Heves és Nógrád megyék kerek/ovális átmetszetű, nyitott végű huzalkarpereceket (●) és rombusz átmetszetű, nyitott végű huzalkarpereceket (○) tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1–8: Ároktő-Dongóhalom 4., 9., 11. sír, 9–14: Bodroghalom-Eresztvényhomok 1., 22., 26. sír, 15. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben szórvány, 16–18: Kenézlő-Fazekaszug II/31., 41. sír, 19–20: Kisdobra-Ligahomok 6. sír, 21: Kistokaj-Homokbánya 27. sír, 22–24: Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 1–2. sír, 25–28: Miskolc-Repülőtér 2. sír, szórvány, 29: Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhely, 30: Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír, 31: Szentsimon, Ózd felé eső településrész, 32: Szomotor-Hegyilegelő szórvány, 33–34: Tiszakeszi-Kenderföldek, 35–37: Zemplénagárd-Terebesi homok I. szórvány, 38–41: Edelény-Borsodi földvár, 42: Tiszalúc-Sarkad 225. sír, 43–44: Karos-Eperjesszög II/32., 72. sír, 45–46: Cserháthaláp, 47–48: Egyházasgerge-Sirmány 3. sír, 49–50: Ipolyvece-Görgei u., 51: Jobbágyi-Hermann Károly szőlője, 52: Karancslapujtő-Nyárvas-dűlő 4. sír, 53: Kisterenye-Bányakapitányság, 54: Nógrádkövesd-Vasútállomás, 55: Nógrádsáp-Tatárka 13. sír, 56–59: Perse-Bércz 76., 101. sír, 60–73: Piliny-Sirmányhegy 42., 50., 56., 95., 97., 112., 124., 126–127. sír, 74: Salgótarján, 75: Sóshartyán-Hosszútető 20. sír, 76–77: Sóshartyán-Zúdótető 2. sír, 78: Szalmatercs-Fehérló-dűlő, 79: Szanda-Bokák-dűlő, 80: Szécsény-Kerekdomb, 81–84: Aldebrő-Mocsáros 15., 27–28. sír, 85–86: Besenyőtelek-Tepély I/A sír, 87–88: Eger-Gépállomás A sír, 89–91: Eger-Vár 203., 466. sír, 92: Heves-Szőlők, 93: Lőrincy-Selypi-puszta 4. sír, 94–96: Pétervására-Ivádi út 1–3. sír, 97–98: Pétervására-Vár, 99–102: Újlőrincfalva-Magyarad 11., 35. sír, A leletegyüttes, B leletegyüttes, 103–104: Visonta-Felsőrét 55. sír

PÁNTKARPERECEK

A pántkarperecek között a legegyszerűbb formát a lekerekített végű bronz- (Kenézlő-Fazekaszug II/26. sír) vagy ezüst-/rosszezüst (Kenézlő-Fazekaszug II/34., 44. sír, Kisdobra-Ligahomok 2. sír, Zalkod-Szegfarki-dűlő) változatok alkotják. (Itt nem szerepeltetem azokat az eseteket, amikor rendkívül vékony lemezből készült karpánt – halotti ékszer[1704] – került elő, mivel a csuklóknál megfigyelt pántok önállóan viseletre nem lehettek alkalmasak.) Hasonló karperecek megyénk területéről ezüstből készült változatban Karos-Eperjesszög II/11., 29., 47., 54. sírjából és szórványként, illetve a III/13. sírból ismertek. A hasonlóan lekerekített végű, de díszített változatoknak csak egyetlen bronzból készült darabját ismerem (Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír). Ezektől élesen nem elválasztható[1705] csoportot alkotnak a kiszélesedően lekerekített végű bronz (Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány, Kenézlő-Fazekaszug I/7., 16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/41., 47. sír, Kistokaj-Homokbánya 14. sír és szórvány, Muhipuszta?, Ónod?, Szinyér, Tibolddaróc, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 1. sír) és ezüst karperecek (Kenézlő-Fazekaszug II/44., 49–50. sír, Sárospatak-Baksahomok 2–3., 6. sír és szórvány, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 2. sír), melyek között ugyancsak felbukkannak az öntött és a lemezből készült változatok is. Kiszélesedően lekerekített végű karperecek Karos-Eperjesszög I. és II. temetőjéből bronz- (12., 66.) és ezüst- (3., 45., 53., 56., 61.), míg III. temetőjéből ezüst- (6., 9.) változatban ismertek. A leletek sorát gyarapítja a mezőzombori temető 2. sírjából, valamint szórványként előkerült 1-1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst karperec.[1706] A kiszélesedően lekerekített végű karperecek díszített változata mindössze néhány lelőhelyről került elő (Sajólád-Alkotmány u. 32., Sárazsadány-Felvég u. 17., Tibolddaróc), egy pontkörmintás bronz pántkarperec-pár pedig Taktaharkány-Bazsi-pusztáról dokumentált.[1707] A kiszélesedő végű karperecek közé sorolható egy kiszélesedően csúcsba futó végződésű öntött ezüst karperec is (Sárospatak-Baksahomok 7. sír).

Figyelemre méltó kísérőleleteik között a gyűrűk alacsony száma. Vizsgált temetőinkben mindössze Kistokaj 14. sírjában volt 1 db fejes karikagyűrű, mely a megye teljes területéről is mindössze egy további példával egészíthető ki, Karoson a II/45. sírban volt 2 db gyűrű.

A karperecek között a lekerekített és kiszélesedően lekerekített véggel rendelkező változatok is csak 10. századi temetőkből ismertek. A huzalkarperecekkel ellentétben lekerekített vagy kiszélesedően lekerekített végű pántkarperecekben kifejezetten gazdag a megye leletanyaga, hiszen Nógrádból mindössze két 10. századi temetőből, egy női és egy gyermeksírból összesen csupán 3 db bronzpéldány került elő (további 1 db pedig vasból készült, ez utóbbi azonban már 10. század végi–11. századi lehet),[1708] Hevesből mintegy 10 db ismert, a biztos esetekben kivétel nélkül női sírokból, melyeket a 10. század első felében, háromnegyedében áshattak meg.[1709]

Pödrött végű pántkarperecek

Az egyszerű pödrött végű változatoknak bronzból készült darabjai kerültek csak elő mindeddig (Ároktő-Dongóhalom szórvány, Kistokaj-Homokbánya 78. sír), s ugyancsak bronzból készítették azok díszített változatait is (Kistokaj-Homokbánya 14–15., 27., 44., 55., 68. sír és szórvány, Miskolc-Repülőtér 4. sír). Pödrött végű bronz karperecek a megyéből Karos-Eperjesszög II. és III. temetőjének 1-1 sírjából kerültek még elő, 1 db sima (III/5.) és 1 db díszített (II/73.) változat.[1710] Mindössze egyetlen ezüstből készült változatot ismerek ezeken felül, Mezőzombor-Bálványdomb 4. sírjából.[1711] A karperecek díszítetlen változatai közül 1 férfi sírja ismert, míg a díszítettek csak női sírokból kerültek elő.

A pödrött végű pántkarperecek használatával már a 10. század elejétől számolhatunk, s mindez a díszített példányokra is igaz, használatuk ugyanis párhuzamosan megfigyelhető volt már a 10. század első harmadában.[1712] Jól észrevehető regionális különbség ugyanakkor, hogy amíg a Borsod, Abaúj és Zemplén megyei részeken a 11. században már nem, vagy csupán elvétve kerültek sírba a pödrött végű, vagy pödrött végű díszített pántkarperecek, addig Nógrád megyében még temettek ilyenekkel a 11. században is, legalább annak második negyedéig.[1713] A pödrött végű pántkarperecek száma alacsony a bodrogközi és a Hernád–Bodrog-vidéki temetőkben is, lelő-

[1704] Kovács 2019.
[1705] Mesterházy Károly legutóbb együtt, a kikerekedő végű pántkarperecek között tárgyalta a két változatot (Mesterházy 2018, 190–195).
[1706] Kovács 2015, 21, 27.
[1707] Kovács 2015, 47.
[1708] Horváth 2018.
[1709] Révész 2008, 415, 445.
[1710] Révész 1996, 91.
[1711] Kovács 2015, 24.
[1712] Mesterházy 2018, 197.
[1713] Horváth 2018.

helyeiket elsősorban a Sajótól keletre találjuk. Különösen magas volt viszont a számuk a kistokaji temetőben, főként a díszített változatoké. Arányuk itt kiegyenlítettebb a pántkarperecekkel, míg a bodrogközi temetőket ez utóbbiak jellemzik csaknem kizárólagosan.

Veretrátétes pántkarperecek

A díszített pántkarperecek talán legszebb tagjaiként egyetlen tényleges veretrátétes ezüst pántkarperec található a katalógusban, Kistokaj-Homokbánya szórvány leleteként. Ehhez a típushoz Mezőzombor-Bálványdomb 2 db további karperece csatlakozik még a megyékből: a kistokajihoz kialakítását tekintve hasonló, szórványként előkerült példány, valamint a magyar szállásterületről eddig ismert egyik legszebb kivitelű, pántján poncolt növényi mintával díszített ékszer, mely a 4. sírból dokumentált.[1714] Talán ezek egyszerűbb változatának tekinthetjük a kenézlői I/16. sír végein díszített karperecét.

A pántkarperecek a katalógusban bemutatott temetőkben főként női (Kenézlő-Fazekaszug I/7. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/26., 34., 41., 43–44., 47., 49. sír, Kistokaj-Homokbánya 14–15., 27., 44., 55., 68. sír, Miskolc-Repülőtér 4. sír, Sárospatak-Baksahomok 3., 6. sír), kisebb számban férfi- (Kenézlő-Fazekaszug I/16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/50. sír, Kistokaj-Homokbánya 78. sír, Sárospatak-Baksahomok 2. sír) sírokból ismertek, ugyanakkor bizonyosan gyermeksírból nem került elő vizsgált temetőinkben ilyen ékszer. Viseleti módjuk az alkarokon történő használatot mutatja; annak gyakorlatilag teljes hosszára találhatunk példákat. Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy végeikkel egykor felfelé kerülhettek sírba, hiszen annak esetenként díszített kialakítása csak így érvényesült megfelelően. Nem minden esetben viselték azonban párosan szimmetrikusan ezeket, előfordult, hogy 2 db karperec csak az elhunyt jobb karján volt (Kistokaj-Homokbánya 14. sír).

SODROTT ÉS FONOTT KARPERECEK

Egyetlen huzal háromszoros vagy vagy kétszer kétrét összehajtásával, majd sodrásával, illetve fonásával kialakított karperecek hurkos-kampós záródással (Edelény-Borsod, közelebbről ismeretlen lelőhely, Kistokaj-Homokbánya 27., 34. sír, Ónod ?, Tiszakeszi-Kenderföldek), vagy végeiken spirálisan kitöltött változatban (Kistokaj-Homokbánya 44., 55. sír, Tiszakeszi-Szódadomb szórvány) ismertek. Fonott karperecre Karoson az I. temető egyik naplóbejegyzése is utal, egy ilyen töredékről adva hírt.[1715]

Jellemzően sodrott karperecekből a sírok csak 1 darabot tartalmaztak (gyakran azonban másfajta karperecc el együtt), párban csak egyetlen sírban voltak (Kistokaj-Homokbánya 34. sír). Ugyancsak egyetlen esetben ismerek példát eltérő technikai megoldással kialakított sodrott karperecre, amikor is 2 db különálló huzal összesodrásával készült el az ékszer (Sárospatak-Baksahomok 6. sír). Viselőik a biztosabb adatok alapján nők voltak (Kistokaj-Homokbánya 27., 34., 44., 55. sír, Sárospatak-Baksahomok 6. sír), akik a jobb és a bal karjukon egyaránt viselhették ezeket.

Keltezésük tekintetében annyi megállapítható, hogy a 10. századi temetőkben ezek már megtalálhatók, a hasonló kialakítású, 10. század középső részére keltezhető nyakperecekhez hasonlóan.[1716] Ugyanakkor vizsgált megyéink temetőiben a 10. század végén már valószínűleg nem kerültek sírba, kísérőleleteik közül legalábbis hiányoznak az ekkor elterjedő tárgytípusok, így ezek között gömbsorcsüngős fülbevalók, gyöngyök, rozettás és rombusz alakú ruhadíszek vannak, azonban gyűrűkből mindössze 1 db.

A sodrott karperecekből Nógrád megye temetőiből 9 db ismert, ezek többségében két-, vagy háromrét hajlított bronz-, ritkábban ezüsthuzalból készültek, s végeik – a kétrét hajlított kivételével – spirális kitöltést kaptak. Többségében felnőtt nők sírjaiban találjuk ezeket, de egy esetben férfitemetkezésből is napvilágot látott. Általában a sír egyetlen karperecét alkották, kivételként huzal- vagy pödrött végű pántkarpereccel voltak párban.[1717] Ugyanebben az összeállításban figyelték meg Sóshartyán-Hosszútető 30. sírjában is.[1718] 10. századi megjelenésük a nógrádi temetőkben is megfigyelhető, használatuk a 11. században is adatolható.[1719] Heves megyében a sodrott karperecek között mindkét végükön spirálisan kitöltött és hurkos-kampós záródásúak is vannak, előbbi 3 nő vagy leánygyermek sírjából összesen 4 db ismert, az utóbbi pedig szórványként 2 db. Használati idejük a mindkét végén spirálisan kitöltött változatok esetében a 920-as évektől már megfigyelhető lehetett, egészen a 11. század végéig.[1720]

[1714] Kovács 2015, 24–25, 27.
[1715] Révész 1996, 15.
[1716] Révész 1996, 92.
[1717] Horváth 2018.
[1718] Fodor 1973, 34.
[1719] Horváth 2018.
[1720] Révész 2008, 417.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

ÁLLATFEJES KARPERECEK

Az állatfejes karperecek között sajnos nagyon sok a szórvány darab, melyeknek Kovács László felosztása[1721] szerinti 1d (Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka), 2a (Ároktő-Dongóhalom 12. sír), 4a (Szentsimon, Ózd felé eső településrész, Miskolc-Repülőtér szórvány), illetve nem besorolható (Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely) vagy bizonytalan típusa (Muhi puszta) került elő mindeddig.

EGYEDI KARPERECEK

Különleges, a huzal- és pántkarperecek közti formát mutatnak a Tiszakeszi-Szódadombról szórványként előkerült, végeiken ellaposodó, legyezőszerűen kiszélesedő karperecek, hiszen végeik kialakítását tekintve a kiszélesedően ellapított megformálás a korszakban csaknem kizárólagosan a pántkarperecek körére jellemző, s ritkábban bukkan csak fel a huzalkarperecek egyik[1722] vagy mindkét végén,[1723] melyek a Tiszakeszin előkerült példányok többségéhez hasonlóan ugyancsak díszítettek. Ugyanakkor, míg az említett pántkarperecek végeit elkalapálták, addig a Tiszakeszin napvilágra került darabok esetében az öntőforma volt ilyen, ami a ritkább megoldás. Különleges kivitelük és együttes előkerülésük okán talán nem zárható ki, hogy ezek egy sír leletei lehettek. A Tiszakeszitől származó, szélein farkasfogmintát utánzó díszítéssel ellátott karperechez nagyban hasonló ékszer Hajdújárásról (Hajdukovo, Srb.) ismert,[1724] ahol import tárgyként határozható meg.[1725] A magyar szállásterület déli részéről ismertek hasonló kiszélesedő végű karperecek,[1726] azonban az ilyen négyszögletes vagy téglalap átmetszetű, végeiken legyezőszerűen kiszélesedő karperecek ennek ellenére ritkaságnak számítanak a korszak Kárpát-medencei temetkezéseiben. A hasonló karperecformákat a kora középkori bizánci tradíciókon alapuló balkáni leletanyagból ismerjük nagyobb számban,[1727] de felbukkannak a 9–10. századi finnugor leletanyagban[1728] is. Megtalálhatók továbbá a magyarság Kárpát-medencei megjelenését megelőző avar korszak temetkezéseiben is.[1729]

Egyedi darab Kenézlő-Fazekaszug I/16. sírjának háromszög átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött karperece, egy további párhuzam nélkül álló, hurkos-kampós végű (?) ezüst huzalkarperec pedig az ún. Tokaji kincsben található.[1730]

A zárt karperecek között 1 db ovális és 1 db kerek átmetszetű bronz karperec van, sajnos mindkettő szórvány (Ároktő-Dongóhalom, Szomotor-Hegyilegelő). A szomotori esetében talán öntési hiba is okozhatta végeinek zárt állapotát.

A karperecek viseleti módját már részben érintettem, így itt már csak annyit jegyeznék meg, hogy úgy tűnik gyakrabban kerültek ezek elő végeikkel felfelé mutató helyzetben. Ez a végeiken díszített változatoknál nem meglepő, azonban ez – úgy tűnik – részben megfigyelhető volt az egyszerű huzalkarpereceknél is. Karos-Eperjesszög temetőiben megfigyelhető volt, hogy a nők és a gyermekek, valamint a férfiak karperecviselete eltérő jegyeket mutatott. Előbbiek a könyökök alatt vagy az alkar közepén, az utóbbiak pedig leggyakrabban a csukló közeli helyen viselték ezeket.[1731] A kisszámú ismert adat alapján ilyen tendencia talán Kenézlő-Fazekaszug I–II. temetőjében is megfigyelhető lehetett, legalábbis mindkét férfisírban (I/16., II/50.) a karperecek a csuklóhoz közel voltak, míg a női síroknál azok annak középső vagy felső részein.

Néhány esetben a karperecek sem a viseleti módnak megfelelően kerültek sírba. Ilyen Ároktő-Dongóhalom 11. sírja, ahol a – leírás szerint a karcsontok környékén nem bolygatott – váz bal alkarcsontjain és a combcsontok között került elő 1-1 db huzalkarperec, így az utóbbi valószínűleg a temetés során került a combok közé. Hasonló jelenség bukkant fel Kistokaj-Homokbánya 78. sírjában is, ahol a karperec a bal combcsont felett 10 cm-re feküdt, mely így talán a már részben behantolt sírba került.

[1721] Kovács 1994, 120–137.
[1722] Ibrány-Esbó-halom 25. sírjának 11. századra keltezhető példánya: Istvánovits 2003, 74, 309, valamint Újlót (Veľké Lovce, Sl.) ugyancsak 11. századra datálható 4. sírjának ékszere: Nevizánsky 2011, 169–170.
[1723] Nádudvar-Törökla ponyag I. sírjának 11. század elejére keltezhető példánya: Mesterházy 1968, 138, 150; valamint Petróc (Petrovčić, Srb.) 10–11. századi lelőhelyének ékszere: Stanojev 1989, 89.
[1724] Stanojev 1989, 125.
[1725] Ota 2016, 441.
[1726] Stanojev 1989, 30, 52, 117.
[1727] Angelkova–Marvakov 2001, 21; Dontcheva-Petkova 2005, 112; Ota 2010, 416–417.
[1728] Sedov 1987, 112.
[1729] Pásztor 2017, 143.
[1730] Kovács 2015, 242.
[1731] Révész 1996, 89.

A közösségek karperecviseletét tekintve a pántkarperecek Kenézlő-Fazekaszug II., Kistokaj-Homokbánya, Sárospatak-Baksahomok és Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát lelőhelyein voltak nagyobb arányban megtalálhatók, vagyis 10. századi környezetben. A karperecek között a kenézlői II. temetőt az I. számúval összevetve különösen gyakoriak voltak a hegyesedő végű huzalkarperecek.[1732] Közösségenként minden bizonnyal változó volt a karperecviselet, Bodrogszerdahelyen például nem került elő, másutt viszont egy sírban kettőnél több darab is volt.

GYŰRŰK

Az ékszerek egy nagyobb darabszámú csoportját alkotó gyűrűket tartalmazó temetkezések jellemző adatait az alábbi táblázat foglalja össze:

9. táblázat. Gyűrűk

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Ároktő-Dongóhalom	11. sír	Nő, 22-26 éves	1 db huzalgyűrű, 1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű	2 db kerek, illetve kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec
	12. sír	Nő	1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű	1 db Kovács 1994, 2a típusú állatfejes bronz karperec
Bodroghalom-Ereszt-vényhomok	2. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db ovális átmetszetű, nyitott végű bronz huzalgyűrű, 1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű	
	8. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db lekerekített sarkú téglalap átmetszetű bronz huzalgyűrű	Huzalkarika, érme
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db nyitott végű huzalgyűrű, 1 db szamárhátíves átmetszetű bronz pántgyűrű	Huzalkarika, gyöngyök, fülesgomb, vadkanagyar, orsógomb, agyagedények
	18. sír	Nő (?)	1 db nyitott, lekerekített végű ezüst pántgyűrű	Vaslemez, agyagedény
	22. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db hárombordás bronz pántgyűrű	Gyöngy, 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, agyagedény
	23. sír	Gyermek, 5 év körüli	1 db háromszög átmetszetű, nyitott végű bronz pántgyűrű	
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	Szórvány	?	1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű, 1 db négygömbös fejű ezüstgyűrű	
	1898. évi sír		1 db filigrán és granulált díszítésű arany fejesgyűrű	
Edelény-Borsod, Fő u.	Szórvány		1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, nyitott, elkalapált végű gyűrű	
Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db granulációval díszített bronz fejesgyűrű	
Karcsa-Kormoska	3. sír	Nő, 20-24 éves	1 db háromszög átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű ezüst huzalgyűrű	S-végű karika, gyöngyök, érme
	12. sír	Nő, 18-23 éves	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, ellapított végű gyűrű	
	26. sír	Férfi, 23-28 éves	1 db kiszélesedő fején és oldalán pontkördíszes bronz karikagyűrű	Agyagedény
	30. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db téglalap átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű	
	38. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db végei irányába kissé elhegyesedő, nyitott végű ezüst pántgyűrű	S-végű karika

[1732] Révész 1991, 623; Révész 1996d, 152.

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Karcsa-Kormoska	40. sír	Férfi, 20-30 éves	1 db végei irányába elhegyesedő, nyitott végű ezüst pántgyűrű	
	61. sír	Nő (?), 21-24 éves	1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű	S-végű karikák, gyöngyök
	69. sír	Férfi (?), 23-40 éves	1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű	
	71. sír	Neme bizonytalan, 14-18 éves	1 db végei irányába elhegyesedő, nyitott végű ezüst pántgyűrű	
	73. sír	Nő (?), 23-28 éves	1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű	
	86. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű	
	92. sír	Nő, 25-40 éves	1 db végei irányba elhegyesedő, nyitott végű ezüst pántgyűrű	Gyöngyök
	100. sír	Férfi, 40-50 éves	1 db kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, összeforrasztott (?) végű huzalgyűrű	
	Szórvány		1 db bronz pántgyűrű	
Kenézlő-Fazekaszug I.	14. sír	Férfi	1 db ezüst pántgyűrű	Huzalkarikák, ezüst karpántok, övveretek, tarsolylemez, kerek veretek, érmék, kés, szablya, tegez, nyílcsúcsok, zabla, kengyelek, hevedercsat, lócsontok
	21. sír	Férfi	1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű	Huzalkarikák, ezüst kar-, nyak- és bokapántok, fülesgombok, övveretek, tegez, nyílcsúcsok, fokosbalta, kés, zabla, kengyelpár, hevedercsat, lócsontok
Kenézlő-Fazekaszug II.	29. sír	Férfi	?	Huzalkarikák, övveretek, fülesgombok, csiholó, kova, tegez, nyílcsúcsok, szablya, kés, zabla, kengyelpár, lócsontok
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	1 db foglalattal ellátott, filigrán és granulált díszítésű ezüstgyűrű	2 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec, övveretek, kés, csontárak, zabla, lócsontok
	Szórvány	Neme, kora bizonytalan	1 db négygömbös fejű ezüstgyűrű	?
Kistokaj-Homokbánya	14. sír	Nő	1 db pajzs alakúan kiszélesedő fején poncolt és kidomborodó mintákkal díszített, nyitott, egymásra hajló végű bronzgyűrű	Szőlőfürtdíszes fülbevalók, huzalkarika (?), gyöngyök, kaurik, 1 db pödrött végű, pontkörmintás bronz pántkarperec, 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec
	15. sír	Nő	1 db ezüstből öntött, rombusz alakú fején 1-1 félgömbbel és vonalas mintával díszített karikagyűrű	Lánccal összekapcsolt gömbsorcsüngős fülbevalópár, gyöngyök, rombusz alakú ruhadíszek, rozetták, fülesgombok, 1 db pödrött végű, farkasfog- és pontkörmintákkal díszített bronz pántkarperec
	28. sír	Nő	1 db bronz karikagyűrű, 1 db pajzs alakúan kiszélesedő fejű, Keszi 1999, A2 típusú bronz karikagyűrű	Szőlőfürtdíszes fülbevalók, huzalkarikák
	36. sír	Nő	1 db rombusz alakú fején vonalas mintával díszített bronz karikagyűrű	Huzalkarika, gyöngyök, fülesgombok
	40. sír	Férfi	1 db kerek, kiszélesedő fejjel ellátott bronz karikagyűrű	
	47. sír	Nő	1 db kerek átmetszetű bronz huzalgyűrű	Huzalkarikák, orsókarika, agyagedény

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Kistokaj-Homokbánya	55. sír	Nő	1 db végei irányába elvékonyodó bronzgyűrű	Gyöngyök, rombusz alakú ruhadísz, rozetták, fülesgomb, 1 db pödrött végű, körponcokkal díszített bronz pánt- és 1 db háromrét hajlított, vékony bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkarperec, kés
Mezőcsát-Bernáth-dűlő	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű	S-végű karikák
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű	S-végű karika
Mezőcsát-Csicske	52. sír	Nő	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, elkalapált végű gyűrű	S-végű karikák
	109. sír	Nő	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű	
	112. sír	Fiatal nő	1 db ezüstözött bronz, írásjegyekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű, 1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű	S-végű karika, gyöngyök, kauri
	Szórvány		1 db írásjegyekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű	
Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db bronz- (?) gyűrű	1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, 1 db bronz huzalkarperec
Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű	S-végű karikák, állatcsont
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u.	3. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű, 1 db szélein rovátkolást utánzóan öntött, hárombordás bronz pántgyűrű	S-végű karikák, lunula, karperec
Miskolc-Repülőtér	2. sír	Nő	1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű, 1 db foglalattal ellátott ezüstgyűrű	1-1 db kissé ovális, illetve kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec
	4. sír	Nő	2 db bronzból öntött fejesgyűrű	1 db pödrött végű, díszített bronz pántkarperec
Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db filigrán és granulált díszítésű fejes ezüstgyűrű	
Rad-Cselédhomok	2. sír	Nő	1 db ovális átmetszetű, nyitott végű huzalgyűrű	Agyagedény
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db bronz karikagyűrű	Agyagedény
Sajószöged-Geodéziai torony	129. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db hegyesedő végű, plasztikus díszítéssel ellátott, ezüstből öntött pántgyűrű	Kés
Sárazsadány-Akasztószer	6. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronzgyűrű	
	8. sír	Nő	1 db sodrott, elkalapált végű bronzgyűrű	S-végű karikák, gyöngyök, érme
Sárospatak-Bodroghalász	Szórvány		1 db rovátkolt díszítésű arany huzalgyűrű	
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő	2 db hólyagos fejű ezüstgyűrű	Lemezgömbcsüngős fülbevalók, gyöngyök, fülesgombok, veretes lábbeli
Szentistván-Mádi rét, MOL-24. lelőhely	1. sír	Nő	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, elkalapált végű gyűrű, 1 db ovális átmetszetű, hegyesedő, egymás mellé hajló végű huzalgyűrű	S-végű karika
	2. sír	Nő	1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű	S-végű karika
Szentsimon, Ózd felé eső településrész	Szórvány		1 db nyitott végű pántgyűrű	

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Szomotor-Hegyilegelő	5. sír	Nő	1 db félköríves átmetszetű ezüst pántgyűrű, 1 db „*fonott*" bronzgyűrű	
	9. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db kerek átmetszetű egymás mellé hajló végű bronz huzalgyűrű	
	10. sír	Leány	1 db bronz pántgyűrű	
	19. sír	Nő	1 db kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hegyesedő végű huzalgyűrű	
	24. sír	Nő	1 db sodrott ezüst huzalgyűrű	
	27. sír	Gyermek	1 db köves bronz karikagyűrű	
	49. sír		1 db hárombordás pántgyűrű, 1 db félköríves átmetszetű pántgyűrű	
	51. sír		1 db kerek átmetszetű, egymás mellé hajló végű huzalgyűrű	
	52. sír		1 db kerek átmetszetű, nyitott végű huzalgyűrű	
	59. sír		1 db hárombordás pántgyűrű	
	61. sír		1 db kerek átmetszetű, nyitott végű huzalgyűrű	
	Szórvány		1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű, 1 db pántgyűrű	
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	Szórvány		1 db Keszi 1999, C típusú bronzgyűrű	
Zemplén-Várhegy	Szórvány		1 db foglalattal ellátott bronz karikagyűrű	
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű huzalgyűrű	
Ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db sodrott ezüst huzalgyűrű, 1 db rovátkolást utánzóan öntött bronz karikagyűrű	

PÁNTGYŰRŰK

A pántgyűrűk között lapos (Bodroghalom-Eresztvényhomok 18. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 129. sír, Szomotor-Hegyilegelő 10. sír és szórvány), félköríves (Ároktő-Dongóhalom 11–12. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 2. sír, Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 3. sír, Szomotor-Hegyilelgelő 5., 49. sír), háromszög (Bodroghalom-Eresztvényhomok 23. sír) vagy szamárhátíves (Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír) átmetszetűek egyaránt vannak. Noha utóbbiak szélessége nem feltétlenül többszöröse a vastagságuknak, mint az a pántgyűrűkre nevükből fakadóan általában jellemző lenne, mégis ide soroltam őket. További 2 db részben betűszerű[1733] mintákkal díszített ékszer sorolható még ide (Mezőcsát-Csicske 112. sír és szórvány). Utóbbiakat és a Sajószöged-Geodéziai torony 129. sírjából származó plasztikus díszítésű gyűrűt leszámítva ezek a leletek díszítetlenek voltak, az egyetlen további eltérő példány a bodroghalom-eresztvényhomoki 26. sír rácsmintás pántgyűrűje, mely azonban már másodlagosan felhasználva, vélhetően eltörése után kisebb gyűrűnek összehajtva, a nyaklánccba fűzve bukkant fel. Hasonló ékszer – méretéből fakadóan már ugyancsak másodlagosan felhasználva – Edelény-Borsodi földvár szórvány leletei között található.[1734]

Hárombordás pántgyűrűk 4 sírból kerültek elő: Bodroghalom-Eresztvényhomok 22., Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 3. és Szomotor-Hegyilegelő 49. és 59. számú temetkezésből. A miskolci szélein rovátkolást utánzóan öntött változat. Sajnos mind a négy elhunyt neme, kora ismeretlen, a gyűrűk az első két sírban az eltemetett bal kezén voltak. A típus keltezését tekintve Jochen Giesler véleménye szerint a 10. század utolsó harmadától a 11. század közepéig számolhatunk használatukkal.[1735] A megyék ilyen ékszerei beilleszthetők

[1733] Kovács 2015, 206.
[1734] Wolf 2019, 245, 66. tábla 3.
[1735] Giesler 1981, 109–110.

ebbe a kronológiai horizontba. A típus használata ugyanakkor jelentős regionális eltéréseket mutathatott egykoron, hiszen valamiért alig található csak meg vizsgált megyéinkben, hasonlóan a hevesi területekhez, ahonnan csupán egyetlen példáját ismerem, a 10. század második és negyedik negyedének eleje közé keltezett aldebrő-mocsárosi temető 27. számú női sírjából, ahol a bronzgyűrű a bal kézen volt.[1736] Ezzel szemben Nógrád megye temetőiből csaknem 20 db ezüst- és bronzpéldány dokumentált. A biztosabban keltezhető esetekben 11. századi környezetből kerültek elő – nem számítva a szórvány vagy bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező elhunytakat – 6 női (Piliny-Sirmányhegy 47., 54., 97., 112., 126–127.), 2 férfi- (Piliny-Sirmányhegy 37., 109. sír) és 1 gyermeksírból (Piliny-Sirmányhegy 73. sír), ahol azok a nők esetében az elhunyt jobb kezének középső ujján (126.), bal kezének mutató ujján (97.), jobb kezének valamelyik ujján (112.), 1 férfinek (109.) pedig a bal kezén voltak. Egy ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező személy jobb kezének középső ujján is megfigyelték a gyűrűt (115.). Egy esetben pedig azt másodlagosan, bizonyára eltörése után apró gyűrűvé hajlítva használták fel, mely egy női sír melléklete volt (127.). További egy idős személy sírjában az alsó csigolyákon lévő karperecen fekve (Egyházasgerge-Sirmány 9. sír), egy fiatal személynek pedig nyakperecére húzva (Piliny-Sirmányhegy 48. sír) került elő.[1737] I. Béla (1060–1063) érme alapján a 11. század harmadik negyedében itt még divatban voltak.

HUZALGYŰRŰK

A huzalgyűrűk között kerek (Kistokaj-Homokbánya 47., 55. sír, Szomotor-Hegyilegelő 9., 51., 61. sír), ovális (Rad-Cselédhomok 2. sír, Szentistván-Mádi rét 1. sír), háromszög (Karcsa-Kormoska 3. sír) és rombusz (Sárazsadány-Akasztószer 6. sír, Zemplénagárd-Terebesi-homok I.) átmetszetűeket ismerünk. Egy kerekded átmetszetű darab rovátkolt díszítéssel ellátott (Sárospatak-Bodroghalász), s bizonyos mértékben szögletes átmetszete révén érvényesült az Ismeretlen lelőhelyről származó sodrott huzalgyűrű díszítése is. Ezek sorába illeszkedik az Edelény-Borsodi földvár területéről szórványként előkerült kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronzgyűrű is.[1738] Ide sorolható még Tiszalúc-Sarkad 3 sírjának (70., 112., 180.) 1-1 db kerek, ellipszis és csaknem négyzet átmetszetű ékszere is, utóbbi kettő I. András (1046–1060), illetve Aba Sámuel (1041–1044) érmével volt együtt.[1739]

A huzalgyűrűk tehát kisebb számban már a 10. századi sírokban is felbukkannak vizsgált területünkön, ugyanakkor a nagyobb arányú elterjedésük feltehetően csak a 11. századtól igazolható. Hasonló figyelhető meg Heves és Nógrád megye lelőhelyei esetében is, ahol az aldebrő-mocsárosi 920–1000 közé keltezhető temető[1740] kivételével csak 11. századi környezetből[1741] dokumentáltak.

FEJES- ÉS KARIKAGYŰRŰK

A zárt karikagyűrűket mindössze 1 db kerek átmetszetű (Rad-Cselédhomok 12. sír) és 1 db rovátkolást utánzóan öntött gyűrű képviseli (Ismeretlen lelőhely), míg az ugyancsak zárt, de fejjel ellátott gyűrűk között kiszélesedő fején díszített (Karcsa-Kormoska 26. sír), pajzs alakúan kiszélesedő fején díszített (Kistokaj-Homokbánya 14. sír), vagy rombusz alakú, illetve hármas tagolású fejjel ellátott, ugyancsak díszített (Kistokaj-Homokbánya 15., 36. sír, Miskolc-Repülőtér 4. sír), továbbá kiszélesedő fején díszítetlen (Kistokaj-Homokbánya 40. sír) gyűrűk vannak. Egy pajzs alakúan kiszélesedő fején madárábrázolással ellátott, Keszi 1999, A2 (Kistokaj-Homokbánya 28. sír), továbbá egy C (Tibolddaróc) típusú gyűrű ismert ezeken felül. Ugyancsak a zárt karikagyűrűk közé sorolható néhány foglalattal ellátott ékszer is, ez utóbbiak Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhelyéről, Kenézlő-Fazekaszug II/31., Miskolc-Repülőtér 2. és Szomotor-Hegyilegelő 27. sírjából kerültek elő. Két sírból 3 db karikagyűrű Tiszalúc-Sarkad 78. és 240. sírjából ismert még.[1742]

A fejesgyűrűk között a ritka darabok közé tartozik a kistokaji 14. sír ékszere, fejének kialakítása mellett ugyancsak különlegessé teszi karikája, ugyanis az a fejesgyűrűk többségétől eltérően nyitott, végei pedig nagyobb szakaszon egymásra hajlanak. Utóbbi kiszélesedő rész a 9. század közepétől megjelenő pajzsos fejű

[1736] Révész 2008, 30, 446.
[1737] Horváth 2018.
[1738] Wolf 1992, 429.
[1739] Kovács 2015, 205–206.
[1740] Révész 2008, 50.
[1741] Fodor 2008, 102; Horváth 2018.
[1742] Kovács 2015, 206.

gyűrűkkel[1743] mutat rokonságot, a gyűrű alakja mellett annak díszítését tekintve is. Ez a gyűrűtípus egészen a 9. század végéig használatban maradt a Kárpát-medence nyugati felén.[1744] A csekeji temetőben e század második felére, illetve a 10. század elejére keltezte ezeket Maria Rejholcová,[1745] míg a morva területeken egészen a 10. század második feléig számol a kutatás ezek használatával.[1746] (Talán érdemes visszautalni arra, hogy a kistokaji sírt a nagyszámú fejékszer egy temetőn belül elkülönülő csoportba sorolja.) Hasonló kialakítás figyelhető meg a bodrogvécsi temető egyik ezüstgyűrűjénél is, melynek kiszélesedő fejét ugyancsak kidomborodó félgömbök és vonalas minták díszítik. Ugyancsak a magyar szállásterületről ismert gyűrűk ritkább típusaiba tartozik a kistokaj-komokbányai 15. és 36. sír, valamint a miskolc-repülőtéri 4. sír ékszere. Ezek közül a kistokaji 36. sír gyűrűje nem sorolható be egyértelműen a zárt lemezgyűrűk pajzs alakúan kiszélesedő fejű változatai közé,[1747] noha azok E típusával[1748] vannak is hasonló vonások: ilyen a fejük rombusz alakja, illetve másutt annak hármas tagolása, ahol a rombusz alakú középrész karikához csatlakozó végeinél kétoldalt egy-egy kiugró elem található. Pontos párhuzamaikat a környező területek leletanyagából nem ismerem, a magyar szállásterület északi részéről csak Szob-Bészob hasonló gyűrűjét tudnám említeni.[1749] A hármasan tagolt fejjel rendelkező, hasonló ékszerek döntően jóval délebbre bukkannak fel: Szegvár-Oromdűlő 4. sír, Szentes-Szent László 98., 108. sír, Tápé-Malajdok B temető 8. sír,[1750] illetve díszítetlen változatban Vörs-Majori-dűlő 91. sír.[1751] A miskolci gyűrűhöz hasonló a homokmégy-székesi 166. sírból ismert, ott ezt a 10. század középső harmadára keltezik.[1752] Ezek az ismert esetekben nők vagy gyermekek mellett voltak, de alighanem a többi sír esetében is jogosan feltételezünk női vagy nagyobb gyermek elhunytat, kísérőleleteik között a tápéi 8. sírban pentagrammás gyűrű és négygömbös fülbevalópár, míg a szentesi 108. sírban szőlőfürtös fülbevalópár mutat déli kapcsolatokat, főként a szentesi temető nagyszámú pajzs alakúan kiszélesedő fejű gyűrűi mellett. A kistokaji gyűrű legjobb párhuzamait az Al-Duna menti temetők hármas tagolású foglalattal ellátott, „X" alakban elhelyezkedő vonalakkal díszített gyűrűiben láthatjuk, ahol ezek keltezése a 10. század második fele és a 11. század, illetve a 10–11. század.[1753] A hasonló ékszerek esetében joggal feltételezhető azok balkáni származása.[1754] A kistokaji 15. és a miskolci 4. sír nagyobbik gyűrűje egy csoportba sorolható, közös vonásuk rombusz vagy négyszög alakú fejük, melynek középpontjában és sarkaiban egy-egy plasztikus gömböcske található.

Valódi filigrán és granulált díszítésű ezüstgyűrű Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhelyéről került elő, s ugyancsak különleges a bodrogvécsi tarsolylemezzel és szablyamarkolatú karddal eltemetett férfi sírjából 1898-ban előkerült filigrán és granulált díszítésű, bizánci jellegű[1755] arany fejesgyűrű, melynek párhuzamait egy Szabolcs megyei lelőhelyről,[1756] illetve Tarpáról ismerjük,[1757] valamint talán a karosi I. temető leletei között is hasonló gyűrű lehetett egykor.[1758]

HÓLYAGOS ÉS NÉGYGÖMBÖS FEJŰ GYŰRŰK

A honfoglaló magyarság egyik jellegzetes gyűrűtípusát képviselő hólyagos fejű gyűrűk 1 férfi és 2 nő sírjába kerültek (Kenézlő-Fazekaszug I/21. sír, Miskolc-Repülőtér 2. sír, Szakáld-Mulatódomb 1. sír), valamint Bodrogvécsről szórványként kerültek elő. Azok öntött, négygömbös fejű változata ugyancsak szórványként ismert a bodrogvécsi és a kenézlő-fazekaszugi II. temetőből. Ezek a megye lelőhelyei között a legnagyobb számban Karos-Eperjesszögről dokumentáltak, ahol 4 sírban is hólyagos fejű gyűrűk voltak az elhunytak ujjain.[1759]

[1743] Szőke 1994, 262.
[1744] Szőke 1992, 869–871; Tomka 2000, 200.
[1745] Rejholcová 1995, 46; Rejholcová 1995a, 74–75.
[1746] Szőke 1996, 101.
[1747] Keszi 1999.
[1748] Keszi 1999, 133, 135.
[1749] MNM R. T. 20/1939.11.
[1750] Keszi 1999, 135: 56., 62–65. sz.
[1751] Hegyi 2015.
[1752] Gallina–Varga 2016, 108, 166.
[1753] Radičević 2007, 354; Radičević 2013, 491–494, *Fig.* 6–7.
[1754] Ungermann 2017, 70.
[1755] Mesterházy 1990.
[1756] Mesterházy 1996a.
[1757] Jakab 2014, 88.
[1758] Révész 1996, 93.
[1759] Horváth 2005, 134.

SODROTT GYŰRŰK

Többszörösen összehajtott huzalból sodrott gyűrűk a bizonytalan eseteken (Edelény-Borsod, Fő u., Ismeretlen lelőhely) felül felnőtt korú személyek (Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1. sír), nők (Karcsa-Kormoska 12. sír, Mezőcsát-Csicske 52., 109., 112. sír, Sárazsadány-Akasztószer 8. sír, Szentistván-Mádi rét 1. sír, Szomotor-Hegyilegelő 19. sír) és egy férfi (Karcsa-Kormoska 100. sír) mellett voltak, ezek többségében háromrét hajlított ezüsthuzalból készültek, végeiket pedig elkalapálták. A gyűrűk az egyetlen férfi esetében feltehetően jobb kezének egyik ujján, míg a 6 elhunyt nő esetében öt alkalommal bizonyosan a jobb kezükön voltak (Mezőcsát-Csicske 52., 109. sír, Sárazsadány-Akasztószer 8. sír, Szentistván-Mádi rét 1. sír, Szomotor-Hegyilegelő 19. sír). A gyűrűk a bemutatott temetőkben a 11. századnál korábban nem kerülhettek sírba: Sárazsadányon Salamon (1063–1074), míg Szomotoron Géza (1074–1077) érmével együtt voltak a sírban. Az ilyen gyűrűk száma alacsonyabb Nógrád megyében, ahonnan csupán Alsótold-Kereszti tábla 4. számú női sírjából ismert a jobb kéz csontjai közül 1 db kétrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű.[1760] Heves megyében Eger-Vár 255. számú női sírjában az ezüstből készült, végein hegyesedőre ellapított gyűrű az elhunyt jobb kezén,[1761] és ugyancsak ezüstből, hegyesedő véggel Füzesabony-Kastélydűlő 2. számú női sírjában a váz bal kezének csontjai között volt.[1762]

HEGYESEDŐRE VAGY LEMEZESRE KALAPÁLT VÉGŰ, KETTŐSEN CSAVART HUZALGYŰRŰK

A sodrott gyűrűkkel több ponton hasonlóságot mutató, hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart huzalgyűrűk a meghatározatlan nemi és életkori mutatójú vázak (Mezőcsát-Bernáth-dűlő 1., 4. sír, Szomotor-Hegyilegelő szórvány) mellett csak női, vagy feltehetően női sírokból (Karcsa-Kormoska 61., 73. sír, Szentistván-Mádi rét 2. sír, Szomotor-Hegyilegelő 24. sír) ismertek. A gyűrűknek ez a fajtája nagyobb számban került elő a tiszalúc-sarkadi temetőből, ahol azok a leggyakrabban eltemetett gyűrűtípust alkották. A 8 sírból (24., 109., 116., 138–139., 153., 211., 226.) dokumentált tárgytípus feldolgozását a temető értékelése kapcsán Kovács László végezte el.[1763]

A gyűrűk 1 női váz jobb kezének csontjai között (Szomotor-Hegyilegelő 24. sír), 1 – feltehetően – női váz vélhetően jobb ujjperceinek egyikén (Karcsa-Kormoska 73. sír), 1 felnőtt nő bal kezének csontjai között (Szentistván-Mádi rét 2. sír) helyezkedtek el. A tiszalúci 11. századi falusi temetőben ezek kizárólag női sírokból kerültek elő, többnyire az elhunyt jobb kezének egyik ujjára húzva.[1764]

Kisebb számban ismert csak a típus Heves megyéből, ahol Eger-Vár 203. sírjában az elhunyt nő jobb kezének középső ujján volt az ezüstgyűrű.[1765] Füzesabony-Kastélydűlő 1. és 6. sírjában ugyancsak elhunyt nők jobb kezének csontjai között figyelték meg az ezüstből készült ékszereket.[1766] Gyöngyöspata-Pócztető 26. és 42. sírjából ismert még ilyen gyűrű Heves megyéből.[1767] Nógrád megye temetőiben is többségében ezüstből készültek, Egyházasgerge-Sirmány 4. sírjában egy 20 év körüli személy bal kezéről, Piliny-Sirmányhegy 2. sírjában a nő jobb kezéről, szórványként Szécsény-Kerekdombról, valamint ismeretlen számú sírból Nógrádsáp-Tatárkáról. Mindössze egyetlen esetben készültek bronzból: Piliny-Sirmányhegy 145. sírjából került ilyen elő, ahol az ismeretlen nemű és korú személy bal kézcsontjai között volt.[1768] A lelőhelyek listáját Perse-Bércz 8. számú sírja egészíti ki, ahol a felnőtt váz jobb kézcsontjai között volt 1 db ezüstgyűrű.[1769]

Keltezésüket tekintve a 11. század eleji megjelenés után vélhetően szűk egy évszázad alatt mentek ki a divatból, sírba helyezésük talán a férfiak esetében szűnt meg kissé korábban.[1770] A katalógusban bemutatott temetőkben is a 11. századra keltezhető sírokból ismerjük ezeket. Tiszalúcon 2 sírban Salamon (1063–1074), 1 temetkezésben pedig I. László (1077–1095) érme kísérte a gyűrűket, melyek a temetőt használó közösség körében Salamon, I. Géza (1074–1077) és I. László ko-

[1760] Horváth 2018.
[1761] Fodor 2008, 130.
[1762] Révész 2008, 167.
[1763] Kovács 2015, 198–205.
[1764] Kovács 2015, 198.
[1765] Fodor 2008, 124–125.
[1766] Révész 2008, 167–168.
[1767] Szabó 1985, 27, 29.
[1768] Horváth 2018.
[1769] Točík 1992, 170–171.
[1770] Vö. Kovács 2015a, 203–204.

rában történő használatukat valószínűsítik.[1771] Nógrád megyében Egyházasgergén I. András (1046–1060), Piliny-Sirmányhegyen pedig egy ismeretlen típusú érme volt a gyűrűkkel egy sírban. Ugyancsak a 11. századra datálhatók a Heves megyei példányok,[1772] s 11. századi használatukat megerősíti Perse-Bércz 8. sírja is, ahol a hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű ezüstgyűrű I. László érmével volt együtt.[1773]

Szomotor-Hegyilegelőn az 5. sírban egy sajnos a felszedéskor elporladt „*fonott*" gyűrű volt, így nyitva kell hagynunk annak eldöntését, hogy ennek pontos típusa milyen lehetett.

Gyűrűket a megyék területén az ismert adatok alapján döntően felnőttek, azok között is elsősorban nők viselhettek. A bizonytalan nemű vázak között is az ismert esetekben egy 14-18 éves korú elhunyt (Karcsa-Kormoska 71. sír) mellett felnőttek (Bodroghalom-Eresztvényhomok 22. sír, Karcsa-Kormoska 30., 86. sír, Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 129. sír, Sárazsadány-Akasztószer 6. sír, Szomotor-Hegyilegelő 9. sír) találhatók. 8 esetben felnőtt férfiak (Karcsa-Kormoska 26., 40., 69. (?), 100. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/14., 21. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, Kistokaj-Homokbánya 40. sír), 26 alkalommal pedig nők, vagy feltételesen nőknek meghatározható személyek vannak (Ároktő-Dongóhalom 11–12. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 18. sír, Karcsa-Kormoska 3., 12., 61., 73., 92. sír, Kistokaj-Homokbánya 14–15., 28., 36., 47., 55. sír, Mezőcsát-Csicske 52., 109., 112. sír, Miskolc-Repülőtér 2., 4. sír, Sárazsadány-Akasztószer 8. sír, Szakáld-Mulatódob 1. sír, Szentistván-Mádi rét 1–2. sír, Szomotor-Hegyilegelő 5., 19., 24. sír) a 4 gyermeksír mellett (Bodroghalom-Eresztvényhomok 23. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/31. sír, Szomotor-Hegyilegelő 10., 27. sír). Utóbbiak között 2 db pánt- és 2 db foglalattal ellátott karikagyűrű volt, a karikagyűrűket alpvetően sem lehetett, az előbbieket pedig nem alakították utólagosan a gyermekek számára megfelelő méretűvé, így mindegyikkel kapcsolatban felmerül a lehetőség, hogy azok temetési ajándékok lehettek. A férfiak által viselt gyűrűk között hólyagos fejű, pánt-, huzal-, karika- és többrét hajlított huzalból sodrott gyűrűk egyaránt vannak, igaz döntően csak 1-1 db. A női sírokból pedig pánt-, huzal-, többrét hajlított, sodrott, ellapított végű huzalgyűrűk, hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgyűrűk, pajzs alakúan kiszélesedő fején díszített karikagyűrűk, hólyagos fejű és foglalattal ellátott gyűrűtípusok találhatók. A gyűrűviselet a megye további lelőhelyei esetében Karos-Eperjesszögön 2 férfi mellett 4 női sírban volt dokumentálható, ezek egy kivétellel az elhunytak jobb kezén voltak.[1774] Tiszalúc-Sarkadon gyűrűk csak női sírokba kerültek, a 13 sírból kettő kivételével az elhunyt jobb kezére.[1775]

A gyűrűk természetesen egyéb ékszerekkel együtt is megfigyelhetők voltak, ezek közül is azonban talán a leginkább markáns csoportot az S-végű karikákkal alkották. Jellemzően 1 vagy 2, ritkábban több, akár 11 db S-végű karika is csatlakozhatott vizsgált temetőinkben a különböző gyűrűkhöz. Ezek karakteres példáját a döntően ezüsthuzalból készült S-végű karikák és a sodrott vagy hegyesedőre, illetve lemezesre kalapált, kettősen csavart ezüst huzalgyűrűk alkotják, melyek talán klasszikus változatában párosan viselt ezüstkarikák és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst- (Mezőcsát-Bernáth-dűlő 1. sír, Mezőcsát-Csicske 52. sír) vagy sodrott gyűrű (Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1. sír) volt a sírban. Kiegészítve a kombinációt 1 db díszített pántgyűrű is volt Tiszalúc-Sarkad 138. sírjában. 2 db bronz és 2 db ezüst S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű pedig Karcsa-Kormoska 61. sírjában dokumentált. 5 db bronz S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű bronzgyűrű a szomotori 24. sírban volt. 3 db ezüst S-végű és 2 db sima, nyitott végű bronzkarika, valamint 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű Tiszalúc-Sarkad 226. sírjából, 3 db ezüst S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű ugyanezen temető 109. és 116. sírjából is ismert. Továbbá 3 db bronz S-végű karika és 1 db sodrott bronzgyűrű Sárazsadány-Akasztószer 8. sírjából is előkerült. 1 db ezüst S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst- és 1 db bronz huzalgyűrű Szentistván-Mádi rét 2. sírjában; míg 1 db ezüst S-végű karika 1 db sodrott és további 1 db huzalgyűrűvel ugyanezen temető 1. sírjában alkotott ékszerkombinációt. 1 db ezüst S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű Tiszalúc-Sarkad 24., 139. és 211. sírjában; 1 db sima, nyitott végű ezüst huzalkarika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű a 153. sírban; 1 db bronz S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű pedig Mezőcsát-Bernáth-dűlő 4. sírjából került elő.

[1771] Kovács 2015, 198.
[1772] Révész 2008, 179, 421.
[1773] Točík 1992, 171.
[1774] Révész 1996, 93.
[1775] Kovács 2015, 198.

A gyűrűviselet az egyes közösségeknél természetesen eltérő volt. A 10. századi gazdagabb leletanyagú temetőkben arányait tekintve kevésbé lehetett jellemző, mely elsősorban hólyagos vagy négygömbös fejű, illetve egyéb, kő- vagy üvegbetéttel díszített gyűrűk formájában jelent meg, esetleg a magyar szállásterületen kevéssé elterjedt típusokban. Ugyanakkor a 11. századi temetőkben már jóval ritkábbak a kő- vagy üvegbetétes gyűrűk, a gyűrűviselet arányai ellenben bizonyos közösségek esetében emelkedő tendenciát mutatnak.

RUHA- ÉS ÖVDÍSZEK

Az egykori ruházat fémdíszekkel történő kiegészítésének példái a fejfedőktől a lábbelikig megtalálhatók vizsgált területünk sírjaiban, melyek összefoglaló bemutatását az alábbi táblázat tartalmazza:

10. táblázat. Ruha- és övdíszek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Megjegyzés
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi	*„bronz és vascsat", „bronz szíjvég"*	
	4. sír	Nő, 25 év körüli	4 db kisebb, BÁLINT 1991, Ia típusú kéttagú csüngős és 3 db egytagú veret	
	18. sír	Neme, kora bizonytalan	Líra alakú bronz övcsat	
	27. sír	Nő	1 db kerek bronzveret, 7 db ezüstrozetta	
Bodroghalom-Eresztvényhomok	7. sír	Neme, kora bizonytalan	Övcsat	
	13. sír	Neme, kora bizonytalan	Övcsat	
	17. sír	Idős férfi	Övcsat, hurkos taggal ellátott vasszegecs	
	20. sír	Neme, kora bizonytalan	Vasveret	
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	1/1937. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db BÁLINT 1991 kategóriáiba nem besorolható kisebb, kéttagú csüngős ezüstveret, ezüstlemezkék	
	2/1937. sír	Férfi	2 db szív és 1 db levél alakú aranyozott ezüst övveret, 8 db levél alakú ezüst mellékszíj veret, 1 db emberi arcot utánzó aranyozott ezüstveret, 1 db levél alakú aranyozott ezüstveret, 1 db bronz nagyszíjvég	
	3. sír	Férfi	Veretes tarsoly	
	4. sír	Nő	12 db kisebb, BÁLINT 1991, Ie típusú kéttagú csüngős, 15 db levél és 10 db kerek, egytagú aranyozott ezüstveret, vékony ezüstszalagok	
	6. sír	Gyermek	1 db kisebb kerek és 1 db rombusz alakú aranyozott ezüstveret	
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	1898. évi sír		Aranyozott ezüst tarsolylemez	
	Szórvány		16 db szélesebb és 11 db keskenyebb ezüst övveret, 9 db szélesebb és 5 db keskenyebb ezüst övveret, 1 db aranyozott ezüst övcsat, 1 db líra alakú csat	
Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		2 db félkör alakú, vésett ezüstveret	
Karcsa-Kormoska	Szórvány		*„csatok"*	
Kenézlő-Fazekaszug I.	3. sír	Férfi	Övcsat, 4 db keskenyebb és 3 db szélesebb ezüstveret, nagyszíjvég, líra alakú csat, tarsolylemez, függesztőveret	
	7. sír	Nő	4-5 db gomb alakú aklaszeg	
	10. sír	Férfi	Övcsat, 16 db keskenyebb és 19 szélesebb bronzveret, nagy- és kisszíjvég; ezüstlemez, vékony ezüstszalagok	

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Megjegyzés
Kenézlő-Fazekaszug I.	11. sír	Férfi	Övcsat, 7 db keskenyebb és 10 db szélesebb ezüstveret, 1 db bronzveret	
	14. sír	Férfi	1 db bronzveret, 1 db szíjvég, tarsolylemez, 2 db ezüstveret, 1 db kerek ezüstveret; vékony ezüstszalagok	
	16. sír	Férfi	Övcsat, 16 db szélesebb, áttört ezüstveret, 14 db keskenyebb ezüstveret, 1 db bronz nagyszíjvég	
	19. sír	Nő	10 db háromszög alakú és 35 db félgömbfejű lábbeli veret	
	21. sír	Férfi	Csat, 6 db rombusz alakú veret, 2 db félgömbfejű veret; kisszíjvég, vékony ezüstszalagok	
	22. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db félgömbfejű veret	
	23. sír	Nő	5 db félgömb alakú lábbeli veret	
Kenézlő-Fazekaszug II.	28. sír	Férfi	Fémlemezzel díszített tarsoly, tarsolyszíj veretek	Tarsoly bőrmaradványai
	29. sír	Férfi	17 db keskenyebb és 24 db szélesebb bronzveret, 1 db bronz nagyszíjvég	1 db zöld patinás, átlyukasztott bőrmaradvány
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	Csat, 13 db keskenyebb és 8 db szélesebb bronzveret	Famaradványok
	34. sír	Nő	Vertes lábbeli félgömbfejű ezüstveretei	
	36. sír	Neme, kora bizonytalan	Bronzlemez	
	39. sír	Férfi	Líra alakú csat	
	41. sír	Nő	4 db szív alakú bronzlemez	
	42. sír	Férfi	1 db ezüst övcsat, 7 db keskenyebb és 6 db szélesebb ezüstveret, 1 db ezüst nagyszíjvég	
	43. sír	Nő	Vertes lábbeli félgömbfejű veretei	
	45. sír	Fiatal férfi	Legalább 6 db keskeny és legalább 7 db szélesebb ezüstveret, 1 db ezüstveret, 1 db ezüst övcsat, 1 db bronz övbújtató	Szövet- és famaradványok között
	46. sír	Férfi	10 db keskenyebb, 9 db szélesebb ezüstveret, 1 db ezüst övcsat, 1 db ezüst nagyszíjvég, 1 db ezüstszalag	Famaradványok
	49. sír	Nő	4 db négyzetes és 25 db háromszög alakú lábbeli (?) veret	
	50. sír	Férfi	Legalább 11 db keskenyebb, legalább 8 db szélesebb, 3 db szélesebb ezüstveret, 1 db ezüst övcsat, 1 db ezüst nagyszíjvég	A temetés során a mellkasra helyezték
	Szórvány		1 db csúcsba futó végén átlyukasztott bronzlemez	
Kisdobra-Ligahomok	6. sír	Nő	2 db kisebb, kéttagú csüngős rosszezüst veret	Huzalkarikákhoz kapcsolva
	7. sír	Férfi	3 db szélesebb és 3 db keskenyebb bronz övveret, 1 db pajzs alakú nagyszíjvég, 1 db levél alakú veret, 2 db függesztőszíj veret, 1 db függesztőveret, 1 db téglalap alakú veret, 1 db bronzcsat	
Kistokaj-Homokbánya	15. sír	Nő	8 db rombusz alakú préselt ezüstdísz, 8 db préselt ezüstrozetta	
	34. sír	Nő	8 db préselt ezüstrozetta, 2 db négyzet alakú préselt ezüstrozetta	
	44. sír	Nő	1 db rombusz alakú préselt ezüstdísz, 17 db préselt aranyozott bronzrozetta	
	55. sír	Nő	1 db rombusz alakú préselt ezüstdísz, 3 db préselt ezüstrozetta	
Miskolc-Repülőtér	2. sír	Nő	1 db préselt ezüstrozetta	
	4. sír	Nő	1 db bronz övveret, 1 db líra alakú (?) ezüstcsat	
Nagykövesd-Szőlőshomok	Szórvány		*„apró pityke-töredékek"*	

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Megjegyzés
Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db ezüst *„pitykegomb felsőrésze"*	
Ózd III. kerület	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db bronz lábperec	
Sajólád-Alkotmány u. 32.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db aranyozott bronzrozetta	
Sárospatak-Apróhomok	Szórvány		1 db ezüst övveret	
Sárospatak-Baksahomok	1. sír	Férfi	1 db ezüstpánt, 1 db bronzlemez	
	2. sír	Férfi	1 db bújtató	
	4. sír	Férfi	1 db bújtató (?)	
	6. sír	Nő	1 db kisebb, kéttagú csüngős ezüstveret	
	8. sír	Férfi	1 db függesztőveret	
	Szórvány		8 db félgömbfejű ezüstveret, 1 db ezüstlemez	
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő	58 db bronz és 1 db ezüst félgömbfejű veret	
	Szórvány		1 db ezüstveret, 1 db bronz függesztőveret, 1 db vasveret (?)	
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	Szórvány		3 db kisebb egytagú kerek bronzveret	
Tiszakeszi-Szódadomb	BORBAS projekt szórvány		1 db bronz övveret, 1 db bronz szíjvég, 2 db kisebb, kéttagú csüngős veret felső része	
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	3. sír	Férfi	1 db fordított pajzs alakú, 9 db ovális és 18 db csepp alakú ezüstveret, 1 db ezüst övcsat, 1 db ezüst nagyszíjvég	
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		1 db övveret, 1 db szíjvég, 1 db kerek veret, 1 db félgömbfejű veret, 16/20 db övveret, 22 db félgömbfejű veret	
Zemplén-Szélmalom-domb		Férfi, *ad.* vagy fiatalabb korú	37+? db szélesebb és 42+? db keskenyebb aranyozott ezüst övveret, 1 db pajzs alakú aranyozott ezüst nagyszíjvég, 2 db pajzs alakú aranyozott ezüst kisszíjvég, 3 db levél alakú aranyozott ezüstveret, 1 db líra alakú bronzcsat, 203 db háromféle, kisebb kerek aranyozott ezüstveret	
Zemplén-Vár	Szórvány		1 db kisebb, kerek aranyozott ezüstveret	
Ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db bronzcsat	

A ruházat díszítésének nyomait különböző fémelemek formájában figyelhetjük meg, sajnos semmit nem tudunk azonban annak egyéb díszítőelemeiről, illetve magának a ruházatnak az anyagáról is csupán néhány adattal rendelkezünk.

VÉKONY FÉMLEMEZEK, PRÉSELT ROZETTÁK

A fejfedők, fejdíszek egykori meglétére a már említett fejékszerként viselt fülbevalók, karikaékszerek mellett a kenézlői II. temető 41. sírjában a koponya homloki részén sorban fekvő helyzetben megfigyelt 4 db szív alakú vékony bronzlemez utalt, melyek csúcsukkal lefelé mutató helyzetben feküdtek. Ugyancsak valamilyen fejen viselt elem volt a kistokaj-homokbányai 34. sírban, ahol annak díszeit 4 db ezüstrozetta alkotta, melyek a koponyán és alatta helyezkedtek el, továbbá a sírban ilyen fémdíszek helyezkedtek el az elhunyt ruháján is. Hasonló préselt rozettákat alkalmaztak ugyancsak a ruházaton a temető 15., 44. és 55. sírjában is, továbbá megtalálhatók Árokto-Dongóhalom 27., Miskolc-Repülőtér 2. és Sajólád-Alkotmány u. 32. 1. sírjában is. A dokumentált esetekben ezek a ruha elülső részén kaptak helyet, nagyobb darabszám esetén vélhetően 2 sorban futó helyzetben. Préselt rozettákkal díszített ruhák a megyében Karos-Eperjesszög II. temetőjének 18., 47. és 62. sírjába is kerültek.[1776]

Több sírból származnak vékony nemesfém szalagok, gyakorta átlyukasztott, egyenes vagy csúcsba futóan záródó végekkel (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1/1937., 4. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/10., 14., 21. sír, Sá-

[1776] Révész 1996, 95.

rospatak-Baksahomok 1. sír). Ezeknek az egykor csuklók vagy bokák, egy esetben pedig a nyakcsigolyák körül elhelyezkedő pántoknak a funkciójával kapcsolatban alighanem a ruha ujját és a nadrág szárát díszítő szerepükkel számolhatunk, utóbbi ruhadarabnak egyenesen a meglétére is ennek alapján következtetett már Jósa András.[1777] Jósa azt is megfigyelte, hogy ezek kis átmérőjük alapján egykor nagyon szorosan foghatták közre az alattuk lévő ruhát, s ugyanezért ezeket nem is húzhatták volna fel az elhunyt kezein vagy lábfejein át,[1778] hanem azokat végeik széthúzása után helyezték fel, majd azok összekötésével rögzítették. Az utóbbi időszak kutatása ezeket a vékony lemezeket halotti ruha díszeiként határozta meg.[1779] Kenézlő I. temetőjében ezek szemlátomást kapcsolatban álltak az öv díszeivel, hiszen mindhárom sírból együtt kerültek elő. Ugyanakkor a mindennapok során történő használatuk lehetősége az ezüstlemezek törékenysége alapján jogosan kérdőjeleződött meg, vékony anyaguk folytán ezeket gyakran a sírokból sem lehetett már kiemelni, mert a bontás közben elporladtak.[1780] A ruha vagy a lószerszám dísze is lehetett a kenézlő-fazekaszugi hitelesítő feltárás során előkerült, csúcsba futó végén átlyukasztott bronzlemez, s ezek a funkciók felvethetők a 42. sírból származó, mindkét végén átlyukasztott bronzszalaggal kapcsolatban is. Ezek az ujjaikon és nyakrészüknél fémszalagokkal díszített ruhák a 10. századi, gazdagabb leletanyagú temetőkben nyugvó férfiak hagyatékához sorolhatók.

KISEBB, KÉTTAGÚ CSÜNGŐS ÉS EGYTAGÚ KEREK VERETEK

Ugyancsak a ruha díszei voltak egykor a főként dél-alföldi területeken elterjedt kisebb, kéttagú csüngős veretek,[1781] melyek 6 lelőhelyről dokumentáltak, ebből azonban a viseleti mód szempontjából nem értékelhető a Tiszakeszi-Szódadombon szórványként előkerült 2 töredékes darab és a Sárospatak-Baksahomokon feldúlt női sírból származó veret töredéke. Kisdobrán a 6. sírban egy-egy huzalkarikára volt akasztva egy-egy kisebb, kéttagú csüngős veret, már másodlagos felhasználásban. Ároktő-Dongóhalom 4. sírjában Megay Géza figyelte meg, hogy a 4 db kisebb, kéttagú csüngős veret egymástól 3-4 cm távolságban helyezkedett el, köztük pedig 3 db kisebb kerek veret volt, vagyis azokat váltakozva, ütemesen erősítették fel a ruhára.[1782] Az ilyen kisebb, kerek veretek gyakorta kapcsolódtak csüngős társaikhoz, temetőinkben azonban az ároktői mellett csak a bodrogszerdahelyi 4. sírban voltak együtt. Itt pontosan dokumentálható volt a 37 db egy- és kéttagú veret egykori elhelyezkedése. Az 1/1937. sírban további 1 db kisebb csüngős veret volt, míg 1 db kisebb kerek veret a 6. számú temetkezésben. A kisebb kerek veretek önmagukban a Tibolddarócon előkerült leletben is megtalálhatók. Ugyancsak egytagú, háromféle 155+29+19 db aranyozott ezüstveret volt a zempléni sírban nyugvó férfi felsőtestének csontjain. Felerősítésüket 1 vagy 2 szegeccsel oldották meg. A felsőruha díszítésére szolgáltak, számuk alapján bizonyára több részén és több sorban díszítve azt. Egy hasonló veret a zempléni erősség sáncából is előkerült. A megyék teljes területén a leletek sorát gyarapítja Edelény-Borsodi földvár 3. számú kemencéjének a közeléből előkerült kisebb, kéttagú csüngős bronzveret.[1783] Sírleletként Tiszalúc-Sarkadon a 163. sírba temetett fiatal nő ruházatát 11 db Bálint 1991, Ia–c típusú[1784] kisebb, kéttagú csüngős bronzveret mellett 3 db kisebb kerek veret is díszítette.[1785] Mezőzombor-Bálvány-domb 4. számú sírjában pedig ugyancsak kisebb, kéttagú csüngős veretek voltak, összesen 8 db, azonban azoknak rombusz alakú felső taggal ellátott, Bálint 1991, IIa típusú[1786] darabjai. Ezekhez így a garnitúra egységét biztosítva ugyancsak rombusz alakú, de csüngő nélküli veretek társultak.[1787] A kisebb, kéttagú csüngős díszek utóbbi típusai főleg Északkelet-Magyarország temetőiből ismertek.[1788] Itt lehet megemlíteni az ún. Tokaji kincs 1 db kisebb kéttagú csüngős veretének felső tagját, valamint 1 db kisebb kerek veretét.[1789]

[1777] Jósa 1914, 313.
[1778] Jósa 1914, 313.
[1779] Mesterházy 2018, 199–200; Kovács 2019.
[1780] Jósa 1914, 319–320, 330.
[1781] Bálint 1991, 123–132.
[1782] Megay 1956, 18.
[1783] Wolf 1992, 429.
[1784] Bálint 1991, 123–126.
[1785] Kovács 2015, 134–135.
[1786] Bálint 1991, 130.
[1787] Kovács 2015, 22–23.
[1788] Kovács 2015, 28.
[1789] Kovács 2015, 240.

ROMBUSZ ALAKÚ RUHADÍSZEK

Rombusz alakú ruhadíszek döntően a kistokaji temetőből ismertek, ahol azok többször is együtt kerültek felhasználásra a már említett préselt kerek rozettákkal, azonban kérdéses, hogy ugyanazon a ruhadarabon-e. Teljesebb készlet csak 1 sírban volt (15.), két másik temetkezésből csak 1-1 db került elő (44., 55.). Ezeken felül Bodrogszerdahely-Bálványdomb 6. sírjában 1 db, míg 4 db a 2/1937. sír leletei között szerepel (nem kizárható azonban, hogy csupán a leletek összekeveredésének okán). Kenézlő I/21. sírjában 6 db ilyen ruhadísz volt, melyek az előbbiekkel szemben öntött darabok, hasonlóan a megyéből már említett mezőzombori példányokhoz. A kenézlői I/21. sír abban is különbözik az előbbiektől, hogy abba férfit temettek. A megyei leletek sorát Karos-Eperjesszög I. temetőjéből szórványként (11 db), míg II. temetőjének 4. sírjából (4 db) előkerült öntött veretei, továbbá ugyanezen temető 47. (12 db) és 70. (2 db) sírjának préselt változatai gyarapítják.[1790] A már említett Mezőzombor-Bálvány-dombi 4. sírban az 5 db veret rombusz alakú felső taggal ellátott csüngős díszekhez társult.[1791] Itt lehet megemlíteni ismét az ún. Tokaji kincset, melyben 21 db ezüstözött bronzdísz található.[1792]

A rombusz alakú ruhadíszek főként a 10. század első kétharmadára keltezhető, módosabb személyek hagyatékában találhatók, noha használatuk egészen az ezredfordulóig kimutatható.[1793] Vizsgált megyénk területén is inkább a 10. század korábbi részeiben használt temetőkből ismertek.

ÖVEK

Az egykori övek között bizonyára többféle darabot különíthetünk el, kezdve a leggyakoribbnak számítható, a mindennapi élet során használt egyszerűbb változatoktól, melyekre esetenként csak annak záróeleme és/vagy az arra felfüggesztett tárgyak[1794] utalnak. Veretekkel díszített darabjaik kapcsán a veretek száma, azok típusai, a garnitúrák összeállítása, esetenként a fémdíszeket hordozó egykori viseleti elem – ruha vagy öv – meghatározása,[1795] az öv gyakorlati használatra történő alkalmasságának kérdése[1796] mind-mind olyan szempont, melynek vizsgálata az egykori mindennapokba enged bepillantást.[1797]

Az előkerült leletek típusai és száma alapján többé-kevésbé teljesnek tekinthető veretkészletű garnitúra volt Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, ahol 2 db készlet ismert, Kenézlő-Fazekaszug I/3., 10–11. és 16. sírjában, Kenézlő-Fazekaszug II/29., 31., 42., 45–46. és 50. sírjában, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. számú temetkezésében, Zemplén-Szélmalomdombon, továbbá talán Kisdobra-Ligahomok 7. sírjában is. Ezekben az esetekben megtalálhatók voltak a veretek szélesebb változatai mellett azok keskenyebb darabjai is (esetenként továbbá csat és szíjvég is), melyek közül a keskenyebbek adott helyzetben megfigyelve az öv lecsüngő végét díszíthették, vagy – mint erre a fonyódi sír feldolgozása kapcsán a szerzők rámutattak, fennállhat az elvi lehetősége annak is, hogy – a ruha deréktájára erősített szélesebb veretek mellett az övön csak a keskenyebbek helyezkedtek el.[1798] A feldúlt sírból megmentett 20 db veret alapján talán teljes veretkészletű lehetett a zalkodi öv is. Az egységes garnitúrákhoz ritkábban járult csak a többségtől markánsan különböző veret. 1 db eltérő alakú és díszítésű veret volt Kenézlő-Fazekaszug II/45. sírjában, míg 3 db hasonló díszítésű, de a többinél szélesebb a II/50. számú temetkezésben. További 1 db eltérő veret volt a kenézlői I/11. sírban is, melynek eltérő kialakítása azonban abból is adódhatott, hogy azt talán egy függesztőszíjon helyezték el.

Ugyanakkor veretek jóval kisebb számban is dokumentáltak: a tarsolylemezt is tartalmazó kenézlői I/14. sírban a tarsoly – melynek bőr hátlapja és famaradványai is megfigyelhetők voltak még a feltáráskor –, valamint annak egyéb veretei mellett csak 1 db övveret és 1 db szíjvég utal az öv fémdíszeire, míg a 21. sírban pedig még ennél is kevesebb, csak 1 db csat és 1 db szíjvég. Ennek oka talán a temetési szertartásban keresendő, ami esetleg *„szimbolikus övtemetkezés"*[1799] nyoma lehet. Fémvereteket nem tartalmazott a bodrogszerdahelyi 3. sírba temetett férfi öve sem, melyen azonban fémveretekkel díszített tarsoly függött. A beszámoló alapján a bodrogvécsi tarsolylemezes sírban sem volt veretes öv. A megyékből ismert övveretes

[1790] Révész 1996, 94.
[1791] Kovács 2015, 22–23.
[1792] Kovács 2015, 240–241.
[1793] Révész 2008, 424.
[1794] Istvánovits 2003, 326.
[1795] E. Nagy et al. 2010, 22–24.
[1796] Bollók 2013, 435–436.
[1797] Az egyes veretek, csatok, szíjvégek kapcsolatait elemzi: Révész 1996, 103–133; Bollók 2013, 432–438.
[1798] E. Nagy et al. 2010, 24.
[1799] Bollók 2013, 439.

sírok sorához csatlakozik Karos-Eperjesszög három temetője. Ezek közül az I. esetében legalább 1 teljes készletű (1.), további 2 bizonytalan (9., szórvány) megítélésű. A II. számú temetőben 9 sírban (2., 14., 16., 29., 35., 50., 52., 60–61. sír) voltak övveretek, egy garnitúra pedig szórványként került elő. Ebből legalább 5 teljes (II/14., 29., 35., 52., 61.) készletű volt. A III. temető esetében pedig 2 teljes készlet ismert (3., 11.).[1800] A megye leletanyagát Szerencs-Kácsa-dűlő[1801] és Tarcal-Vinnai-dűlő 4. sírjának[1802] egy-egy teljes készletűnek tekinthető darabja egészíti ki. Szerencs, közelebbről ismeretlen lelőhelyéről pedig egy feltételesen legalább jelképes lovas temetkezésnek meghatározható sírleletből 3 db, kétféle típusú, bronzból öntött kantárszíj- vagy övveret ismert.[1803] A garnitúrák egykori teljességét illetően a bizonytalanság okai a rablás vagy a temetés során történt rituális cselekmények, illetve későbbi bolygatások is lehetnek.[1804]

Bizonyosan nem volt ugyanakkor díszes öv a miskolc-repülőtéri 4. számú női sírban, ahol 1 db veret a váz szegycsontja felett helyezkedett el. Helyzete alapján talán az áttörésén áthúzott zsinegen, a sírból előkerült gyöngyökkel együtt (?) viselte tulajdonosa. 1-1 db övveret került elő szórványként Szakáld-Mulatódombon és Tiszakeszi-Szódadombon is, így nehéz eldönteni, hogy egykori veretes öv nyoma, egy sír másodlagosan felhasznált tárgya, esetleg elveszített darab lehetett-e. A szakáldi temetőben előkerült további leletanyag azonban nem zárná ki, hogy egy övveretekkel eltemetett férfi sírját is feltételezzük. Noha csupán kisebb számú veret ismert, mégis vélhetően fémdíszes öv volt a bodrogszerdahelyi 2/1937. sírban.[1805] Nehéz értékelni a Mezőzombor-Bálványdombon szórványként előkerült 1 db övveretet.[1806]

Ritka leletnek számítanak a korszak temetkezéseiben az övek végeinek megtartására szolgáló, fémből készült bújtatók. Vizsgált területünk leletanyagában is mindössze Kenézlő-Fazekaszug II/45. sírjában, valamint Sárospatak-Baksahomok 2. és feltételesen 4. számú temetkezésében van erre utaló nyom. Az öv meglétét a bújtató kétségtelenül igazolja a sírokban, a kenézlői esetében ennek mérete alapján nem is okozhatott gondot rajta áthúzni az öv veretekkel díszített részét. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy fémbújtató veretek nélküli övhöz is tartozhatott. Noha mindkét sárospataki temetkezés feldúlt volt, veretek azonban talán mégsem díszíthették az elhunytak öveit, hiszen ilyenek egykori megléte esetén némiképp jogosan várhatnánk, hogy legalább néhány darabot sikerül ezekből megmenteni. A megyében Karos-Eperjesszög II/16. sírjában 4 db bronz övveret mellett volt 1 db bronzbújtató is,[1807] míg további fémbújtatók tarsolyok zárószíjairól is ismertek a megyék sírjaiból.

Az övek sírba helyezésének módját az értékelhető lelőhelyeknél már érintettem, így itt csak arra utalnék, hogy azok elhelyezésében nagyobb változatosság volt megfigyelhető Karos-Eperjesszög temetőiben is, ahol az elhunytak derekára csatolták az övet 4 sírban (II/4., 29., 35., III/11.), az elhunyt derekára csatolt, de a sír behantolása előtt kioldott övet pedig 1 esetben (II/61.) dokumentáltak. További 1-1 esetben pedig bizonytalan, hogy azt a derékra csatolták vagy megoldották (II/52.), esetleg rituálisan megcsonkították-e, avagy azt eredetileg is csak néhány veret díszítette (II/60.). A temetőben megfigyelhető volt továbbá, hogy az öv lecsüngő végét felhajtották (II/52., III/11.), vagy azt az elhunyt dereka köré csavarták (II/29., 35. és talán a 14.).[1808] Az övek viseleti módtól eltérő sírba helyezésére még a 11. századból is hozható fel példa (természetesen ekkor már nem azok veretdíszes változatai esetében): Edelény-Református templom 67. sírjában az ágyékcsigolyák alatt, előlapjával a sír alja felé fordulva került elő 1 db líra alakú csat, így az övet a halotton megfordítva helyezték a sírba.[1809] Itt kell visszautalni arra a jelenségre, hogy a sírokba helyezett övek talán nem minden esetben a napi használat során alkalmazott darabok voltak. Főként a kenézlői II. temető esetében merült fel az öv valamiképpen falappal történő szerkezeti összefüggésének lehetősége, mely így nyilván kizárná a mindennapos gyakorlat során történő alkalmazásukat, hasonlóan azokhoz az esetekhez, ahol a veretek vagy az öv bőrből készült részének fizikai tulajdonságai kérdőjelezhetik meg azt.[1810] A veret és annak szíjszorító lapja között famaradványok voltak a sárospatak-apróhomoki darab esetében is. Továbbá érdemes itt megemlíteni a karos-eperjesszögi II/52. sírból származó készenléti íjtegez esetében tett megfigyeléseket is, ahol a restaurálás során dokumentálható volt, hogy a tegez bőrrel bevont fakéregből készült részére szegecselték annak fémdíszeit.[1811]

[1800] Révész 1996, 103–120.
[1801] Kovács 2015, 36–38.
[1802] Kovács 2015, 81–83.
[1803] Kovács 2015, 45.
[1804] Révész 1996, 103–120.
[1805] Nevizánszky 2010, 10; Nevizánsky–Košta 2012, 122.
[1806] Kovács 2015, 27.
[1807] Révész 1996, 19.
[1808] Révész 1996, 110, 118, 120–121.
[1809] Wolf 2005, 136.
[1810] Bollók 2013, 435–436, 439.
[1811] B. Perjés 1997, 833–834, 2. rajz.

A veretes övek főként Kenézlő I. és II. temetőjéből kerültek elő, a tárgytípus hasonló mértékű koncentrációja egyedül Karos-Eperjesszög lelőhelyei esetében ismert még a magyar szállásterületről.[1812]

VERETES LÁBBELIK

Veretekkel díszített lábbeliket bemutatott temetőink közül bizonyosan csak a kenézlői sírkertekből ismerünk. Az elsőként feltárt lelőhelyen 2 sírban (19., 23.), míg a második alkalommal Fettich Nándor 2 vagy 3 temetkezésben figyelte meg annak nyomait (34., 43., 49. ?). Sajnálatos módon azonban a fémdíszek alkotta rendszereket pontosan nem dokumentálták, így rekonstruálásuk sem lehetséges.[1813] Mindössze az I/19. sír Jósa András által készített rajzán látható némi szabályosság a díszek elhelyezkedését illetően, azonban itt a jobb kéz csontjainál lévőket ábrázolta Jósa olyan formában, melyhez hasonlók a pontosabban leírt lábbeliknél azok szélén és vonalukat összekötve a lábfejnél helyezkedhettek el. Mivel azonban ebben az esetben a bal lábbelit, vagy legalább annak bőrre felerősített díszítését (?) helyezhették az elhunyt jobb keze mellé (míg további darabjai bolygatás vagy ugyancsak szándékos cselekedetek nyomán a bordákon és a combcsontnál is előkerültek), így a rekonstrukció ennek alapján bizonytalan lenne. Nehéz megítélni, hogy a 23. sírban hiányzott-e az elhunyt lábáról a teljes bal lábbeli, vagy csak annak vereteit választották le, ugyanis a bolygatatlan temetkezésben fémdíszek csak a jobb lábfej csontjainál voltak megfigyelhetők. Az egyik lábbeli a viseleti módjának megfelelően, míg a másik a sír egyéb részébe helyezve vagy részben rongálva a korszak más temetkezéseiben is megfigyelhető volt.[1814] Adataink sajnos nem elegendőek annak eldöntéséhez sem, hogy vajon ezek között lehettek-e magasabb – s ha igen, a lábszár mely részéig felnyúló – szárral rendelkező darabok, s adott esetben ezek befoghatták-e a nadrág szárát is. Bemutatott lelőhelyeink között Sárospatak-Baksahomok, Szakáld-Mulatódomb és Zalkod-Szegfarka is tartalmazott olyan vereteket, melyek lehettek akár lábbeli díszei is, de pontosabb megfigyelések hiányában nem sorolhatók bizonyosan ezek közé.[1815] A fémdíszes lábbelik sorát Karos-Eperjesszög II. temetőjének 4, III. sírkertjének pedig 2 sírja egészíti ki, a viseleti módtól eltérő sírba helyezés pedig itt is megfigyelhető volt.[1816] A 45. sírból származó példánynál dokumentált, hogy a lábbeli fejrésze külön szabott volt a szártól.[1817] Pontos megfigyelések hiányában a mezőzombor-bálványdombi 4. sírban lévő 2-2 db fémverettel díszített lábbeli[1818] sem rekonstruálható,[1819] s ez érvényes Tiszatardos-Nagydűlőn az 1/1935. sírban a lábfej csontjai alatt talált 8 db kerek vagy lencse alakú fejjel rendelkező veretekkel díszített lábbelire is.[1820]

FÜLESGOMBOK

Az eredeti funkciójukat tekintve a ruházat zárására, néhány esetben azonban másodlagosan felhasználva, bizonyára pusztán díszítő elemként alkalmazott fülesgombokat tartalmazó sírok összesítő adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

11. táblázat. Fülesgombok

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Sírbéli helyzet
Ároktő-Dongóhalom	27. sír	Nő	1+1 (2 db fél)	Az alsó állkapocs alatt és a medence jobb oldalánál
Bodroghalom-Eresztvény-homok	9. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A balra fordult koponya arckoponya része alatt
Bodrogszentmária (?)	Szórvány		1+1 (fél)	
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	4. sír	Nő	1	A nyakcsigolyák bal oldalánál

[1812] Révész 1996, 121.
[1813] Révész 1996, 99.
[1814] Révész 1996, 103.
[1815] Révész 1996, 99.
[1816] Révész 1996, 100, 103.
[1817] B. Perjés 1997, 833.
[1818] Kovács 2015, 26, 30–31.
[1819] Révész 1996, 99.
[1820] Kovács 2015, 222.

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Sírbéli helyzet
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	5. sír	Gyermek	1	A jobb oldali bordákon
	Szórvány		1	?
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	Szórvány		2	Másodlagosan huzalkarikákra akasztva
Felsőzsolca-Várdomb	6. számú ház		1	?
Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1	?
Kenézlő-Fazekaszug I.	7. sír	Nő	4	A szegycsont jobb és bal szélén voltak, egymástól mintegy 15 cm távolságban, arányosan elhelyezkedve
	21. sír	Férfi	10	A bal oldali bordákon, a 3. bordától az alsó bordákig vagy a medence felső széléig tartó, egyenes vonalú, álló helyzetben, egymástól egyenlő távolságban. A gombok alatt megfigyelhető volt egy bőrszalag maradványa is.
Kenézlő-Fazekaszug II.	26. sír	Nő	2	A bordák középső részén
	28. sír	Férfi	4	A felsőtest csontjainak két oldalán (3+1 db)
	29. sír	Férfi	4	A felsőtest csontjainak jobb oldalán, a bordáktól a medencéig
	41. sír	Nő	6+? (11 db fél)	A felsőtest csontjainak jobb oldalán, kb. a medencéig/a combcsontok felső végéig
	43. sír	Nő	5+? (9 db fél)	A felsőtest csontjainak jobb oldalán, kb. a combcsontok felső végéig
	44. sír	Nő	1	A jobb oldali bordákon
	Szórvány		1	
Kistokaj-Homokbánya	15. sír	Nő	2 (4 db fél)	A bal felkarcsont alsó részének belső oldala és a bordák között, valamint a keresztcsont felső része alatt
	34. sír	Nő	3+4 (6+8 db fél)	A felső bordákon, a csigolyák két oldalán 1-1 db, az alsó bordák és az alsó csigolyák környékén 4 db és a medence bal oldala és a csigolyák között további 1 db volt
	36. sír	Nő	4	A csigolyák és a bal kulcscsont között 1 db, az alsó csigolyák bal oldalánál 1 db, a jobb oldalánál pedig 2 db
	55. sír	Nő	1	?
	63. sír	Fiatal leány	1	?
	Szórvány		1	
Miskolc-Repülőtér	1. sír	Férfi	8	A jobb felkarcsonttól 32 cm-re
	2. sír	Nő	6	A homlokcsont közepén 1 db, a jobb oldali felső bordákon egyenes vonalban, egymástól 1,4-1,4 cm-re 5 db
	11. sír	Gyermek, 5-6 éves	1	A szegycsonton
	Szórvány		6	
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő	2	?
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	Szórvány		1 (fél)	
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	3	A keresztcsonttól a bal felkarcsont alsó végéig
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A lócsontoknál
	3. sír	Férfi	2	?
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		1	
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, *ad.* vagy fiatalabb	5	A bordákon és a medence felső részénél
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		3 (fél)	

A gombokat ritkán figyelték csak meg a koponya körül, ekkor a homlokcsonton (Miskolc-Repülőtér 2. sír) vagy a balra elfordult koponya arcrésze alatt (Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír) helyezkedtek el. Amennyiben utóbbi esetben nem a gyöngyöktől távolabb került nyakdísz részét alkotta a fülesgomb, úgy talán egy a bal oldalon gombolódó fátyol,[1821] esetleg az ugyanott talált huzalkarikával együtt – melynek töredékessége miatt

[1821] ANDRÁSI 2015, 162–163.

nem megállapítható, hogy a fülesgomb arra felfűzve lehetett-e – talán valamilyen fejdísz része volt egykor. Fejékszerként viselt huzalkarikákra akasztott fülesgombokat több korabeli sírban is találtak,[1822] s nyakláncba fűzésük sem vethető el.[1823] A homlokcsonton előkerült darab esetében pedig csak egy talán kevéssé praktikusnak tűnő módon középen gombolódó fejfedőt tudok feltételezni, ezért nem zárnám ki a lehetőségét, hogy a fejfedőre/fejdíszre a gomb itt már funkcionális cél nélkül, pusztán díszítő szereppel került felvarrásra.

A felsőruha zárását a mellkas felső részén lévő 1 db gombbal oldhatták meg két gyermek esetében (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5. sír, Miskolc-Repülőtér 11. sír), míg egy nő ruháján a nyak bal oldalán volt a gomb (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 4. sír). Gombolásukat tekintve meglepően egységes ruházatban temethettek el két nőt Kenézlő-Fazekaszug II/41. és 43. sírjába, ahol a gombok a felsőtest jobb oldali csontjain húzódtak a medence vagy a combcsont felső végéig, valószínűleg egyenes vonalban. Az előbbi esetben a ruha a csípőt, az utóbbi esetben pedig legalább a combok felső részét is takarta még. A nők viselhettek olyan ruhát is, ami ugyancsak a felsőtest jobb oldalán, de csak annak felső részén zárult egyenes vonalban, egymástól 1,4 cm-re felvarrt gombokkal (Miskolc-Repülőtér 2. sír). Számolhatunk olyan gombolással is, ami a felsőtest középső részén, egymástól bizonytalan távolságra, de párosan elhelyezett gombokkal valósult meg, melyek lehettek a felső bordák magasságában is, ahol a felső gombpároktól az alsók 15 cm-el lejjebb voltak (Kenézlő-Fazekaszug I/7. sír), s talán ugyancsak középen, gombpárokkal záródó ruhákra következtethetünk Kistokaj-Homokbánya 34. és 36. számú női sírjában is, ahol azonban a gombok egymástól távolabb, talán a felsőtest alsó és felső részén, illetve e két pont között ütemesen sorakozva voltak felerősítve. Ez a megoldás esetleg hasonlatos lehet az ún. bolgár vagy „*szárasgombos*" kaftánokon[1824] alkalmazott gomboláshoz.

Férfiaknál ismert a felsőtest jobb oldalán, vélhetően egyenes vonalban záródó ruha (Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír), ami a gombok helyzete alapján legalább a csípőig ért. Más esetben a felsőtest bal oldalán egyenes vonalban elhelyezett gombokkal kapcsolódó ruhát dokumentáltak, legalább a derékig érő hosszal (Kenézlő-Fazekaszug I/21. sír), illetve következtethetünk a deréktól a bal alsó bordákig ferdén gombolódó ruhára is (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír). A felsőtest középrészén vagy kissé jobb oldalán zárhatta az 5 db gomb a zempléni férfi ruháját, mely ezek alapján valószínűleg a deréknál lejjebb is érhetett, ezen a részén azonban már nem volt fémdíszes. Nehezen tudnám meghatározni a miskolc-repülőtéri 1. sírban a jobb felkarcsonttól 32 cm-re, ovális területen előkerült, füleikkel különböző irányban fekvő 8 db fülesgomb által zárt ruha egykori gombolási rendszerét, arra azonban ez az eset is utal – amennyiben ez az elhunyt saját ruhája volt –, hogy nagyobb számú fémgomb alkalmazása férfiak ruháján is elterjedt lehetett. Kenézlő-Fazekaszug I/21. sírjában pl. 10 db gomb volt. A kérdéses ruhát talán összehajtva/összegyűrve helyezték a sírba. A megye további lelőhelyei közül Karos-Eperjesszög három temetője esetében az I. esetében csak néhány lelet utal az egykori fémgombokkal záródó ruhákra (1., 8., 12. sír és szórvány). A II. (1., 13–14., 20., 27., 35–36., 45., 47., 53., 56–57., 62., 66., 68., 70–72. sír és szórvány) és a III. (5–6., 8–9., 11., 15.) temetőben a pontos feltárási megfigyelések nyomán azonban nem csupán azok helyzete volt dokumentálható, hanem megfigyelhető volt bizonyos eltérés a férfi- és a női viselet között is. Előbbiek egy részénél a gombok a gerincoszlop jobb oldalán, egymástól 8-10 cm-re, egyesével vagy párosával helyezkedtek el, míg utóbbiaknál a kisebb számú fémgombok általában a gerincoszlop közepe táján, egymással szemben vagy egymás mellett, a bal oldalon voltak.[1825] A ruha középen záródott a II/20., a 35. és az 56. sírban,[1826] míg ferdén záródó ruha a II/36. sírban dokumentált.[1827] A Taktaközben ritkább volt a fémgombos ruhazárás: Mezőzombor-Bálványdomb 1. számú női (?) sírjából 1 db fél került elő, a temető szórvány leletei között pedig további 1 db fél bronz fülesgomb található.[1828] Ugyanakkor a gazdag fémdíszes ruhában eltemetett 4. számú nő ruháját nem fémgombok zárták. Másodlagos felhasználása is megfigyelhető volt a gomboknak: Tiszatardos-Nagydűlőn a 4/1941. sírban a nő vagy nagyobb gyermek gyöngysorába volt fűzve 1 db két félből álló bronz fülesgomb, a 6/1941. sírba temetett ugyancsak nő vagy nagyobb gyermek nyakában pedig szintén 1 db két félből álló bronz fülesgomb helyezkedett el.[1829] A tárgyak sorát gyarapíthatja az ún. Tokaji kincs két félből álló bronz fülesgombja is.[1830]

[1822] Dókus 1900, 42; Széll 1941, 181.
[1823] Točík 1987, 212.
[1824] E. Nagy et al. 2010, 20.
[1825] Révész 1996, 97–98.
[1826] Andrási 2015, 163.
[1827] Andrási 2015, 164.
[1828] Kovács 2015, 21, 27.
[1829] Kovács 2015, 223–224.
[1830] Kovács 2015, 241.

A két félből álló – nagyobb méretű – gombok vizsgált temetőinkben mindeddig csak női sírokból ismertek, a nők ruhái tehát esetenként nagyobb méretű gombokkal zárultak. Nem feltétlenül voltak azonban ezek díszesebbek a férfiak gombjainál, hiszen mindkét nem temetkezéseiben megtalálhatók voltak a díszített gombok is. Karos-Eperjesszög temetőiben a gombok többségében tömör változatok voltak. Jóval ritkábbak ugyanakkor a nagyobb méretű, két félből álló darabok, melyeket a gazdagabb leletanyagot szolgáltató női sírokban dokumentáltak itt.[1831] Különleges a kenézlői II. temető 44. sírjából és szórványként előkerült egy-egy filigrán és granulált díszítésű ezüstgomb, melyek esetében – ha bírtak is funkcionális céllal – igen fontos lehetett díszítő szerepük is.

Az egyenes vonalban futó, álló helyzetű[1832] gombok sorozata alatt Kenézlő-Fazekaszug I/21. sírjában egy bőrszalag maradványa volt megfigyelhető. Ez a szalag lehetett a gombokat tartó ruharészen is, mint azt Jósa András írta *„valószínűleg a lyukakon áthúzott húrral szorosan a ruhára erősítve"*,[1833] de talán meggondolandó egy olyan bőrszalag lehetősége is, mely a gomblyukak tartását biztosította volna, melyet ma a lyukak körbe varrása szolgál. A gombok álló helyzete alapján bizonyára a ruha begombolt állapotban volt az elhunyton a temetés során.

A fémgombokkal záródó ruhák viselete vizsgált területünkön főként a 10. századi közösségek tagjaira lehetett jellemző, a század második felében/végén is zárhatták még ilyenekkel a ruháikat. A többgombos ruhák viselete másutt is megfigyelhető a 10. század végén.[1834] A ruhák záródásához használt fémgombok darabszáma ugyanakkor a 11. században már megfigyelhetően csökken, ekkor már több helyütt is csupán 1-1 db szolgálta a ruhazárást.[1835] Vizsgált megyéink falusi közösségeinek 11. századi sírkertjeiben (Karcsa-Kormoska, Tiszalúc-Sarkad) mindeddig nincs nyoma ilyen viseletnek, azonban ez talán csak regionális eltérés lehet, hiszen a mai Nógrád megye területén a 11. században élt falusi közösség piliny-sirmányhegyi temetőjében dokumentált ezek használata.[1836]

HASZNÁLATI ÉS MUNKAESZKÖZÖK: KÉSEK

A katalógusban bemutatott temetőkben mintegy 36 esetben van adatunk kés sírba helyezésére, ezen sírok egykori számát azonban minden bizonnyal tovább növelik a szórványként előkerült kések, melyek összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

12. táblázat. Kések

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Sírbéli helyzet
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi	A medence felső része felett
	15. sír	Férfi	A medence jobb oldala mellett
	18. sír	Neme, kora bizonytalan	A medence bal felső széle és az alsó bordák között
Bodroghalom-Eresztvényhomok	7. sír	Neme, kora bizonytalan	A bal kézfej csontjainál
	17. sír	Idős férfi	A jobb combcsont felső végének külső oldalánál
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	2. sír	Férfi	A medence jobb oldala mellett
	3. sír	Férfi	A jobb combcsont felső részének külső oldalán és ismeretlen helyen
	8. sír	Férfi	A bal lábszárcsontok alsó részénél
	Szórvány	?	?
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	4 db szórvány	?	?

[1831] Révész 1996, 97–98.
[1832] Jósa 1914, 330.
[1833] Jósa 1914, 330.
[1834] Andrási 2015, 164.
[1835] Andrási 2015, 164.
[1836] Horváth 2018.

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Sírbéli helyzet
Kenézlő-Fazekaszug I.	10. sír	Férfi	A medence jobb oldala mellett, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben
	13. sír	Neme, kora bizonytalan	A medence jobb oldala mellett
	14. sír	Férfi	A medence jobb oldala mellett, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben
	21. sír	Férfi	A combcsontok között, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben
Kenézlő-Fazekaszug II.	28. sír	Férfi	A medence jobb oldalán lévő tarsolylemez mellett, de annál *„föl-jebb"*
	29. sír	Férfi	A jobb combcsontnál
	30. sír	Férfi	A keresztcsont alatt
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	A bal combcsont mellett
	39. sír	Férfi	A bal alkarcsontok alatt
	42. sír	Férfi	A jobb combcsont mellett
	45. sír	Fiatal férfi	A medencén
Kisdobra-Ligahomok	6. sír	Nő	A jobb kézcsontok alatt
Kistokaj-Homokbánya	6. sír	Férfi, 50-60 év körüli	A medence bal oldalán
	11. sír	Nő	A jobb alkarcsontok alatt, a medencén
	22. sír	Gyermek	A bordák között
	37. sír	Férfi	A bal combcsont felső részén
	53. sír	Nő	A jobb alkarcsontok és az alsó csigolyák között
	54. sír	Férfi	Az alsó csigolyákon
	55. sír	Nő	?
	73. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	A csontok közelében
Miskolc-Repülőtér	3. sír	Férfi	A jobb kéz kisujjának csontjai mellett
	Szórvány		
Monaj-Berencsi szőlők	1. sír	Férfi	? (2 db)
Rad-Cselédhomok	6. sír	Gyermek	A mellkas csontjainak középrészén
Sajószöged-Geodéziai torony	129. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?
Sárazsadány-Akasztószer	4. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	A medence bal oldalán
Sárospatak-Baksahomok	1. sír	Férfi	A jobb kar és a felsőtest csontjai között, illetve a sír bizonytalan részén (2 db)
	4. sír	Férfi	?
	7–10. sír		? db
Tiszakeszi-Szódadomb	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	A bal combcsont középső részének külső oldalán
	Szórvány		2 db
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	A jobb oldali felső bordákon
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		1 db
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, *ad.* vagy fiatalabb	A medence jobb oldalán
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		1 db

A katalógusban bemutatott sírokban a kések az ismert esetekben döntően férfiak mellékleteit alkották. 4 nő (Kisdobra-Ligahomok 6. sír, Kistokaj-Homokbánya 11., 52., 55.) és 2 gyermek (Kenézlő-Fazekaszug II/31. sír, Rad-Cselédhomok 6. sír), mellett 23 férfi (Ároktő-Dongóhalom 1., 15. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 17. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2–3., 8. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/10., 14., 21. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/28–30., 39., 42., 45. sír, Kistokaj-Homokbánya 6., 37., 54. sír, Miskolc-Repülőtér 3. sír, Monaj-Berencsi szőlők 1. sír, Sárospatak-Baksahomok 1., 4. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) sírja tartalmazta ezt a tárgytípust. 4 esetben pedig csak annyi bizonyos, hogy a késsel eltemetett személy már felnőtt korba lépett (Kistokaj-Ho-

mokbánya 73. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 129. sír, Sárazsadány-Akasztószer 4. sír, Tiszakeszi-Szódadomb 1. sír). A férfisírok erőteljesebb reprezentáltsága a megyében Karos-Eperjesszög temetőiben is megfigyelhető volt, ahol ritkábban – a 28 sírból csak 4 esetében – ismertek ezek női temetkezésekből.[1837]

A kések a korszak általános formáit mutatják, kivétel ez alól Monaj-Berencsi szőlők 1. sírjának egyik eszköze, mely markolatának végén spirálisan visszahajtott, egyedi példány volt. Rendkívül nagy – 41 cm-es – mérete miatt ugyancsak különleges a kisdobrai 6. sír vaseszköze. A kések markolata bizonyára fából készült, melynek egy darabja Kenézlő II/31. sírjában volt megfigyelhető, míg ugyancsak fából készült tokjaik Bodrogszerdahely-Bálványdomb 8.[1838] és Zemplén-Szélmalomdomb sírjában őrződtek meg részlegesen. Bodrogvécsen az egyik kés markolatát félkör alakú aranyozott lemez díszítette. Két karosi sírban a fatok bronz torkolatveretet, egyben pedig csontborítást is kapott.[1839] Késekből döntően csak 1-1 db került a sírba. A három kivétel a Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3., valamint Monaj és Sárospatak-Baksahomok 1. sírja. Borotva vagy kés lehetett a bodrogszerdahelyi I/1926., 3/1937. sír merev, ólomnyelű eszköze.

A kések férfiak mellett 13 esetben kerültek az elhunyt jobb oldalára, döntően a derék vagy a csípő környékére, s mindössze 3 eset képviseli a bal oldali helyzetet (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 8. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/39. sír, Kistokaj-Homokbánya 37. sír). A bal oldal erőteljesebb reprezentáltsága férfiaknál Karos-Eperjesszög temetőiben is megfigyelhető volt, ahol azok leggyakrabban a medence bal (6 sír) vagy jobb oldalán (9 sír), esetleg lejjebb, már a bal (1 sír) vagy a jobb (1 sír) combcsont mellett helyezkedtek el, illetve magasabb helyen a jobb könyöknél (1 sír). A könyök melletti fekvés a sírok összességét tekintve a katalógusban bemutatott síroknál is ritkább volt, 2 bizonytalan nemű és korú váz (Ároktő-Dongóhalom 18. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 7. sír) mellett 2 felnőtt (Sárazsadány-Akasztószer 4. sír, Tiszakeszi-Szódadomb 1. sír) sírjából ismert még. A 4 női sír közül a három esetében, ahol ismert a kések helyzete, ott azok a medence jobb oldalánál, vagy a jobb kéz alatt voltak. Mindez Karos-Eperjesszög temetőiben is hasonló volt, ahol a jobb váll vagy a medence jobb oldala mellett feküdtek. A jobb oldalra helyezett késsel eltemetett személyek közé sorolható még egy bizonytalan nemű és korú személy temetkezése is; akinek a sírjában a kés a jobb oldali felső bordákon volt (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi kombinát 1. sír). Ugyanakkor Tiszatardos-Nagydűlőn a 4/1941. és a 6/1941. sírban is a női vagy nagyobb gyermek bal kezének csontjainál volt 1-1 db vaskés.[1840] Bemutatott sírjaink között három gyermeksírban volt kés, ahol az a felsőtest csontjain (Rad), a bal combcsont mellett (Kenézlő), illetve az erősen bolygatott váz bordái között volt (Kistokaj), így utóbbi helyzete feltételes. Gyermekeknél a kést Karoson a jobb felkar vagy a jobb alkarcsontok mellett figyelték meg.

A kések az esetek többségében egykori övről függesztett helyzetüknek megfelelően, hegyükkel a lábak irányába mutató helyzetben feküdtek, a kivételt Kenézlő-Fazekaszug I. temetője képviseli, ahol 3 férfisírban (10., 14., 21.) is fordított fekvésben, hegyükkel a koponya felé mutató irányban voltak, így ez a közösség temetkezési szokásaiba enged bepillantást. Ilyen eljárás még a 11. században is megfigyelhető volt, mint erre Perse-Bércz 14. sírja utal.

HASZNÁLATI ÉS MUNKAESZKÖZÖK: ÁRAK, BOGOZÓK, CSIHOLÓK, KOVÁK, ORSÓGOMBOK

A mindennapok során elvégzett munkafolyamatokhoz szükséges eszközök esetenként a sírokba is bekerültek, ezek összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

13. táblázat. Használati és munkaeszközök

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Tárgytípus	Sírbéli helyzet
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi	Csiholó	?
	17. sír	Férfi, 50-60 éves	Csiholó, kova	A bal kéz csontjainál

[1837] Révész 1996, 185.
[1838] Erdélyi 1964, 27.
[1839] Révész 1996, 34–35, 185.
[1840] Kovács 2015, 224.

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Tárgytípus	Sírbéli helyzet
Bodroghalom-Eresztvényhomok	7. sír	Neme, kora bizonytalan	Csiholó, kova	A bal kézfej csontjainál
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	Orsógomb	A jobb felkarcsont alsó részének belső oldalán
	17. sír	Idős férfi	Bogozó	A jobb combcsont felső végének külső oldalánál
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	I/1926., 3/1937. sír	Férfi	Kova, csiholó (?)	?
	2. sír	Férfi	Csiholó, kovák	A medence jobb oldalánál
	3. sír	Férfi	Csiholó, kova, fenőkő	A medence jobb oldalánál
	8. sír	Férfi	Csiholó, kova	A bal lábszárcsontoknál
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	1898. évi sír		Csiholó, kova	?
	1898. évi szórvány		2 db csiholó, 2 db kovakő, fenőkő	
Kenézlő-Fazekaszug I.	16. sír	Férfi	Csiholó	?
Kenézlő-Fazekaszug II.	28. sír	Férfi	Kovák	A medence jobb oldalánál lévő tarsolyban
	29. sír	Férfi	Csiholó, kovák	A medence jobb oldalánál
	30. sír	Férfi	Csiholó, kovák	A jobb alkarcsontok felső végénél
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	2 db csontár	A jobb alkarcsontok alsó végénél
	39. sír	Férfi	Fenőkő	A medence bal oldala alatt
	46. sír	Férfi	Csiholó, kova	A medence bal oldala alatt
	Szórvány		Csiholó	?
Kisdobra-Ligahomok	3. sír	Férfi, idős	Csiholó, kova	A jobb kéz csontjai alatt
	7. sír	Férfi	Csiholó, kova	A jobb kéz és a medence mellett
Kistokaj-Homokbánya	6. sír	Férfi, 50-60 év körüli	Csiholó, kova	A bal felkarcsont felső részének belső oldalán
	39. sír	Férfi	Csiholó	A bal alkarcsontok középső részén
	47. sír	Nő	Orsókarika	A medence bal oldala alatt
	50. sír	Nő	Orsókarika	?
	78. sír	Férfi	2 db ár és/vagy bogozó	A bal kulcscsonton és a keresztcsonton
	Szórvány		Bogozó, ár vagy bogozó	
Rad-Cselédhomok	8. sír	Férfi	Fenőkő, ismeretlen funkciójú vastárgy	A bal combcsontnál
Sajószöged-Geodéziai torony	114. sír	Gyermek	Obszidián	A combcsontok között
Sárospatak-Baksahomok	2. sír	Férfi	Kovakő	?
	4. sír	Férfi	Kovakő	?
	6. sír	Nő	Orsógomb	?
	10. sír	Férfi	Csiholó	A medence jobb oldalának felső szélénél
Szakáld-Mulatódomb	2. sír	Neme, kora bizonytalan	Csiholó	A medence jobb oldalán
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, *ad.* vagy fiatalabb	Csiholó, kova	A medence jobb oldalán

A további használati és munkaeszközök az ismert esetekben a csekhez hasonlóan döntően ugyancsak férfiak sírjába kerültek (Ároktő-Dongóhalom 1., 17. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 17. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1/1926., 3/1937., 2–3., 8. sír, Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben 1898. évi sír, Kenézlő-Fazekaszug I/16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/28–30., 39., 46. sír, Kisdobra-Ligahomok 3., 7. sír, Kistokaj-Ho-

mokbánya 6., 39., 78. sír, Rad-Cselédhomok 8. sír, Sárospatak-Baksahomok 2., 4., 10. sír, Zemplén-Szélmalomdomb), ezeken felül 3 nőt (Kistokaj-Homokbánya 47., 50. sír, Sárospatak-Baksahomok 6. sír) és 2 gyermeket (Kenézlő-Fazekaszug II/31. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 114. sír) bocsátottak sírba ezekkel, s ide sorolható még 3 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező elhunyt (Bodroghalom-Eresztvényhomok 7., 9. sír, Szakáld-Mulatódomb 2. sír).

Közöttük a tűzgyújtás eszközei – csiholók, kovák – szinte kizárólag férfiak sírjaiból dokumentáltak, az egyetlen kivétel Sajószöged-Geodéziai torony 114. sírja, ahol a gyermek combcsontjai között volt 1 db obszidián. Ezzel kapcsolatban azonban nem zárható ki, hogy nem a tűzgyújtás tényleges vagy jelképes eszközeként került a sírba, hanem a sírfölddel együtt. Ezek Bodrogszerdahely 3. és Kenézlő-Fazekaszug II/28. sírjában a medence jobb oldalánál lévő tarsolyban voltak. Tarsolylemez alatt megfigyelt helyzetük alapján ugyanígy voltak a bodrogvécsi 1898. évi sírban is, s ugyancsak az övhöz erősített tartóban kerülhettek elhelyezésre hasonló helyzetben, a medence jobb vagy bal oldalán, a kézcsontok alatt vagy a combcsont felső része közelében megfigyelt tárgyak is. Dokumentálható volt azonban olyan eset is, amikor nem a tarsoly vagy bőrzacskó viseleti módjának megfelelően helyezték sírba a készséget. Ekkor az az alkarra (Kistokaj-Homokbánya 39. sír), vagy valamelyik felkar belső oldalára került (Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/30. sír, Kistokaj-Homokbánya 6. sír). A késsel együtt elhelyezett készség a bodrogszerdahelyi 8. sírban az elhunyt bal lábszára mellett volt. A megyék további hasonló leletei között Karos-Eperjesszög temetője említhető, ahol azonban alacsony volt a csiholóacélok száma, a II. és III. temetőből összesen 9, illetve 1 férfisírból került elő, két esetben pedig csak kovakő volt az elhunyt tarsolyában.[1841] Az I. temető hitelesítő feltárása során került elő egy figurális mintázatú csiholó is, mely a korabeli leletek között a magyar szállásterületen ritkaságnak számít.[1842]

Hasonló fekvés figyelhető meg a sírokban a bogozók, árak, fenőkövek és orsógombok/orsókarikák esetében is. Ezek férfi- és női sírokból egyaránt ismertek. Ugyancsak lehettek egy övhöz kapcsolódó kisebb zacskóban is, ilyenek egykori használatának lehetősége a nők esetében is felvetődik. Természetesen az életbeli helyzettől markánsan eltérő előkerülésük ezen eszközök esetében is ismert, felvillantva a temetkezési szokások változatos voltát. Ennek nyomán kerülhetett a kistokaj-homokbányai 78. sírban 2 db ár és/vagy bogozó az elhunyt férfi bal vállára. Bőrlyukasztó árak Karos-Eperjesszög temetőiben csak női sírokból dokumentáltak, a II. és III. temetőből 7, illetve 1 sírból. Ezek többnyire az alsó bordák környékén feküdtek. Két sírban azonban itt is az egykori helyzettől jelentősen eltérő helyen, a koponya mellett, illetve alatt voltak, talán óvó-védő szerepben.[1843] Bőrlyukasztó Edelény-Borsodi földvár szórvány leletei között is található.[1844]

Orsókarikák és -gombok 3 női sír (Kistokaj-Homokbánya 47., 50. sír, Sárospatak-Baksahomok 6. sír) mellett egy ismeretlen nemű és életkorú személy (Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír) sírjából jutottak gyűjteménybe. Ritkább lelet a korszak temetkezéseiben az orsókarika, mely nem tartozik a honfoglalás kori temetkezések jellemző lelettárgyai közé, a 10. századi sírokban feltételezhetően avar hatásként értékelhető.[1845]

FEGYVEREK

A korabeli sírokba helyezett fegyvereket, az ezekből felépülő fegyverkombinációk összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

14. táblázat. Fegyverek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Fegyver típusa
Ágcsernyő-Nagyréti domb	Szórvány		1 db szablya, 1 db kard, tegez, 7 db nyílcsúcs
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi	3 db nyílcsúcs
	14. sír	Férfi, 18 év körüli	Tegez

[1841] Révész 1996, 185.
[1842] Révész 2003, 267–268.
[1843] Révész 1996, 185.
[1844] Wolf 1992, 426.
[1845] Istvánovits 2003, 358.

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Fegyver típusa
Ároktő-Dongóhalom	15. sír	Férfi	2 db nyílcsúcs
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	I/1926., 3/1937. sír	Férfi	Tegez, 6 db nyílcsúcs
	II/1926. sír	Férfi	Fokosbárd
	2/1937. sír	Férfi	1 db nyílcsúcs, készenléti íjtegez
	2. sír	Férfi	Csontos íj, tegez, 8 db nyílcsúcs
	3. sír	Férfi	Szablya, csontos íj, tegez, 5 db nyílcsúcs
	5. sír	Gyermek	Fokosbalta
	Szórvány		Csontos íj
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	1897. évi sír	Férfi	Szablya, hüvelyén elkalapált dirhemekkel
	Szórvány 1897. év		Szablya, fokosbalta
	1898. évi sír	Férfi	Szablyamarkolatú kard
	Szórvány 1898. év		Szablya/kard (?), 2 db nyílcsúcs
Edelény-Finke	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db nyílcsúcs
Karcsa-Kormoska	Szórvány		*„kardok"*
Karcsa-Tégláska	Szórvány		*„nyílcsúcs"*
Kassa-Abaszéplak, Bencés kolostor	Szórvány		1 db nyílcsúcs
Kassa-Abaszéplak	Szórvány		1 db T-1 típusú és 1 db ismeretlen típusú (és korú?) kétélű kard
Kenézlő-Fazekaszug I.	3. sír	Férfi	Szablya
	11. sír	Férfi	Íj, tegez, 6 db nyílcsúcs
	14. sír	Férfi	Szablya, tegez, 7 db nyílcsúcs
	16. sír	Férfi	Csontos íj, tegez, 5 db nyílcsúcs
	18. sír	Férfi	Szablya, csontos íj, 7 db nyílcsúcs
	21. sír	Férfi	Fokosbalta, tegez, 4 db nyílcsúcs
	25. sír	Férfi	Szablya, fokosbalta
Kenézlő-Fazekaszug II.	28. sír	Férfi	Tegez, 6 db nyílcsúcs
	29. sír	Férfi	Szablya, vasveretes tegez, 7 db nyílcsúcs
	39. sír	Férfi	Íj, tegez, 3 db nyílcsúcs
	40. sír	Férfi	Tegez, 5 db nyílcsúcs
	42. sír	Férfi	Tegez, 3 db nyílcsúcs
	45. sír	Fiatal férfi	Tegez (?), 8 (?) db nyílcsúcs
	46. sír	Férfi	Csontos íj, tegez, ? db nyílcsúcs
	50. sír	Férfi	Csontos íj, tegez, ? db nyílcsúcs
	Szórvány	?	Tegez, 9 db nyílcsúcs
Kisdobra-Ligahomok	1. sír	Férfi	5 db nyílcsúcs
	3. sír	Férfi	4 db nyílcsúcs
	4. sír	Férfi	3 db nyílcsúcs
	5. sír	Férfi	Szablya, fokos
	7. sír	Férfi	7 db nyílcsúcs
	Szórvány		Szablya

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Fegyver típusa
Kistokaj-Homokbánya	37. sír	Férfi	1 db nyílcsúcs
	72. sír	Férfi	1 db nyílcsúcs
	77. sír	Férfi	Lándzsa, 2 db nyílcsúcs
	78. sír	Férfi	2 db nyílcsúcs
	Szórvány		Szablya, tegez
Miskolc-Repülőtér	1. sír	Férfi	4 db nyílcsúcs
	3. sír	Férfi	Tegez, 3 db nyílcsúcs
	5. sír	Férfi	Szablya, tegez, 1 db nyílcsúcs
	Szórvány		Kard, nyílcsúcs
Monaj-Berencsi szőlők	1. sír	Férfi	Kard vagy szablya, 1 db nyílcsúcs
Nagykövesd-Szőlőshomok	Szórvány		Kard/szablya (?)
Nagyrozvágy-Futóhomok	1. sír		Kard/szablya (?)
Rad-Cselédhomok	Szórvány		Fokosbalta
Sárospatak-Baksahomok	1. sír	Férfi	Szablya, tegez, 5 db nyílcsúcs
	2. sír	Férfi	Tegez (?), 5 db nyílcsúcs
	4. sír	Férfi	5 db nyílcsúcs
	5. sír	Férfi	5 db nyílcsúcs
	8. sír	Férfi	Csontos íj, tegez, 9 db nyílcsúcs
	10. sír	Férfi	Szablya
	Szórvány		Szablya
Szakáld-Mulatódomb	Szórvány		4 db nyílcsúcs
Szikszó-Vadász patak partja	1. sír	Férfi	Szablya (?), tegez (?)
Tiszakeszi-Szódadomb	BORBAS projekt szórvány		1 db nyílcsúcs
	Szórvány		2 db nyílcsúcs
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	3. sír	Férfi	Szablya, csontos íj, tegez, 10 db nyílcsúcs
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		Szablya
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, *ad.* vagy fiatalabb	Szablya, tegez, 7 db nyílcsúcs
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		Szablya, „*dárdahegyek*", ? db nyílcsúcs
Aszaló	Szórvány		Szablya
Ismeretlen lelőhely	Szórvány		Szablya, szablyamarkolatú kard
Bodrogszentmária (?)	Szórvány		Tegez

ÍJÁSZFELSZERELÉS

A sírokba helyezett fegyverek típusai, illetve egyes elemeik száma az egykor élt emberek számára bizonyára valamilyen érthető rendszert tükrözött, számunkra azonban ennek okai teljességükben ma már aligha megismerhetők. A fegyverek között leggyakrabban a nyílvesszőket helyezték az elhunytak mellé, természetesen gyakorta az íjászfelszerelés egyéb elemeivel együtt, mint az azokat tartó tegez és az íj, illetve utóbbi tartójával is számolhatunk, melyet azonban maradandó anyagú elemek hiányában ritkán nyílik lehetőség megfigyelni. Az íjakra és tegezekre is azok csontból vagy fémből készült elemei alapján következtethetünk. Ezek hiányában a tegez jelenléte legfeljebb az egy csomóban fekvő nyílcsúcsok alapján feltételezhető, s talán csak gyaníthatjuk azt, hogy annak vasvereteire talán nem fordítottak kellő figyelmet, esetleg rossz megtartásuk miatt nem szól róluk híradás. Ugyanakkor lehetséges, hogy voltak vasmerevítés nélküli, tisztán szerves anyagból készült tegezek is, melyeknek nem maradt nyomuk. Továbbá annak lehetősége sem vethető el, hogy számolhatunk önmagukban, egy kötegben behelyezett nyílvesszőkkel is. A fordított eset, amikor csupán a tegez szerepel a sír leírásánál, mindössze egyetlen esetben ismert (Ároktő-Dongóhalom 14. sír). Itt a nyílcsúcsok hiányát azonban talán a sír bolygatása okozhatta, mivel nehezen képzelhető el, hogy az üresen került volna a sírba, esetleg tisztán favesszőkkel. Megoszlik a kutatás véleménye abban a kérdésben, hogy vajon minden nyílcsúcsot tartalmazó sírban lehetett-e íj is, noha annak meglétét, elhunyt által életében történő használatát több kutatási eredmény is támogatja.[1846] Kenézlő-Fazekaszug II/39. sírjában az íj csontlapjai nem kerültek elő, azonban a sírban egy csontlapokkal felszerelt íjtegez is volt, így talán jogos a fegyver jelenlétének feltételezése, még akkor is, ha az nem a tegezben volt, mint erre az eljárásra a készenléti íjtegezek esetében is adódik példa.[1847] A biztos adatokat tekintve mindhárom elem legkevesebb 7 sírba került együttesen (Kenézlő-Fazekaszug I/11., 16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/39., 46., 50. sír, Sárospatak-Baksahomok 8. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír), esetenként egyéb fegyverekkel – így szablyával Kenézlő-Fazekaszug I/18. és Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sírjában – kiegészítve. Tegez és nyílcsúcsok együttesét több sírban is meg lehetett figyelni (Kenézlő-Fazekaszug I/14., 21. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/28–29., 40., 42., 45. sír, Miskolc-Repülőtér 3., 5. sír, Sárospatak-Baksahomok 1–2. sír, Zemplén-Szélmalomdomb), így az íj itt talán csontlapok nélküli volt. Ezek között is volt több olyan, melybe fegyverként még szablya (Kenézlő-Fazekaszug I/14. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, Miskolc-Repülőtér 5. sír, Sárospatak-Baksahomok 1. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) vagy fokosbalta került (Kenézlő-Fazekaszug I/21. sír). Ezért talán nem alaptalan feltételezni, hogy ezekben a sírokban is lehetett csontlapok nélküli íj is.

Az egykori *nyílvesszők*ből számunkra leginkább érzékelhető nyílcsúcsok síronkénti darabszáma változatos volt, az egykori teljes képet sajnos mai adataink vélhetően csak részben adják vissza. A sírokban 1 db (Edelény-Finke 1. sír, Kistokaj-Homokbánya 37., 72. sír, Miskolc-Repülőtér 5. sír, Monaj-Berencsi-szőlők 1. sír), 2 db (Ároktő-Dongóhalom 15. sír, Kistokaj-Homokbánya 77–78. sír), 3 db (Ároktő-Dongóhalom 1. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/39., 42. sír, Kisdobra-Ligahomok 4. sír, Miskolc-Repülőtér 3. sír), 4 db (Kisdobra-Ligahomok 3. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/21. sír, Miskolc-Repülőtér 1. sír), 5 db (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/40. sír, Kisdobra-Ligahomok 1. sír, Sárospatak-Baksahomok 1–2., 4–5. sír), 6 db (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1/1926., 3/1937. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/11. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/28. sír), 7 db (Kenézlő-Fazekaszug I/14., 18. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, Kisdobra-Ligahomok 7. sír), 8 db (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír?), 9 db (Sárospatak-Baksahomok 8. sír) vagy 10 db (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi kombinát 3. sír) volt, vizsgált megyénk teljes területéről azonban még 13 db nyílvesző sírba helyezésére is van példa.[1848] A nyílvesszők száma nem állt egyenes arányban az elhunyt társadalmi helyzetével,[1849] a tegezek pedig bizonyára egyik sírban sem voltak teljesen megtöltve, hiszen azokba 20-25 db vessző fért volna.[1850]

A megyékben Karoson sajnos az I. temetőben csak egyetlen esetben ismert a sírba helyezett nyílcsúcsok száma: az 1. sír 7 db-ot tartalmazott, ebből legalább 4 db deltoid alakú, rövid vágóélű, 1 db pedig villás szárú volt. További 4 sírban csak a nyílcsúcsok egykori jelenléte ismert, míg a hitelesítő feltárás során pedig további 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű nyílcsúcs került elő a 2001/6. sírból.[1851] A II. temetőben 22 sírban voltak nyílcsúcsok,

[1846] Tihanyi 2015, 179.
[1847] Révész 1996, 161.
[1848] Révész 1996, 168.
[1849] Révész 1996, 168–169.
[1850] Révész 1996, 169.
[1851] Révész 2003, 265.

összesen 127 db, azonban a bolygatások ezek számát bizonyára csökkentették. A nyílcsúcsok száma 1 és 13 db között változott. A bolygatatlan sírok esetében 1 sírban volt csupán 1 db, 3 sírban 3 db, 4 sírban 5 db, ugyancsak 4 sírban 6 db, 1 sírban pedig 13 db. A III. temetőben 5 sírban voltak nyílcsúcsok, 1 db pedig szórványként került elő. Ezek közül a bolygatatlan 11. sírban 11 db, a 13. sírban pedig 2 db nyílcsúcs volt. A Taktaköz sírjai között Szerencs-Kácsa-dűlőn a sírban hagyott rozsdás vastárgyak között lehettek akár nyílcsúcsok és tegez maradványai is, ma azonban csak 1 db valószínűleg nyílcsúcsra utaló tüske ismert.[1852] Tarcal-Vinnai-dűlő 4. sírjában legalább 4 db nyílcsúcs volt.[1853]

A nyílvesszők zömét a katalógusban bemutatott temetők esetében a deltoid alakú nyílcsúcsok különböző változataival szerelték fel, ezek között mintegy 60 db rövid, míg 39 db hosszú vágóélű. A deltoid alakú nyílcsúcsok magasabb aránya megegyezik a korszak más temetőiben megfigyelt jelenségekkel.[1854] Páncélszúró 17 db, rombusz alakú pedig 16 (?) db volt. Mindössze 5 db villás szárú és 1 db domborúan ívelt élű változat került elő, 5 db levél alakú és 2 db egyenes élű (?) mellett. Legkevesebb 43 db nyílcsúcs típusa sajnos ismeretlen. Felerősítésük szinte kizárólagosan nyéltüskével történt, mindössze néhány köpűs változat ismert. Karos-Eperjesszög temetőiben a leggyakoribbak a deltoid alakú, rövid vagy hosszú vágóélű nyílcsúcsok voltak,[1855] összesen mintegy 70 db került elő. Gyakoriak voltak a keskeny pengéjű vagy rombusz átmetszetű vadász vagy páncéltörő nyílhegyek, 11 sírból ismertek, sironként 1 és 4 közti számban, mintegy 24 db.[1856] Ugyanakkor ritkábban kerültek elő villás szárú vadász nyílhegyek, ezekből sironként legfeljebb 1-1 db fordult elő, a temetőben összesen 4 db.[1857] A nyílcsúcsok felerősítését tekintve itt is a jellemző a nyéltüskével történő rögzítés volt, mindössze 2 sír összesen 5 db példánya volt köpűs.[1858] A megye területén Tarcal-Vinnai-dűlő 4. sírjában 3 db deltoid alakú hosszú vágóélű, és 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű nyílcsúcs volt még.[1859]

A nyílcsúcsok sironkénti összetétele változatos volt bemutatott temetőink mellett a karosi sírokban is, ahol két sírban voltak azonos méretű és típusú darabok: 7 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, illetve 5 db ugyancsak deltoid alakú, de rövid vágóélű.[1860] A nyílcsúcsok sironkénti összeállításának szempontjait nehezen tudnám magyarázni, nyilván több szempont is érvényesült.

Mint említettem, *tegez*ek sírba helyezésére azok fémből vagy csontból készült elemei mellett utalhatnak azok az esetek is, amikor a nyílcsúcsok egy csomóban feküdtek, így ezek talán lehettek egy fémelemeket nélkülöző, bőrből készült zsákban is. A maradandó anyagú elemekkel szerelt tegezek nyomai bemutatott temetőinkben 3 db nyílcsúcstól dokumentálhatók, ez lehetett talán az a legkisebb mennyiség, amikor azokat már fémveretes tegezben helyezték az elhunyt mellé. Ugyanakkor nem tudnám megválaszolni, hogy vajon a tegez sírba helyezése önmagában jelentett-e többet a puszta anyagi áldozatnál a gyászolók részéről. Ez hasonló a szakasz elején már említett kérdéshez, hogy vajon minden nyílvesszős, tegezes sírban volt-e íj is. Tegezek a megye további lelőhelyein Karoson az I. számú temetőben 3 sírban (1., 11., 2001/7.), a II. esetében 16 temetkezésben (6–7., 11., 14., 16., 18., 20., 29., 34., 36., 41., 50., 52., 59–60., 63.), míg a III.-ban 4 sírban (4., 10–11., 13.) voltak megfigyelhetők,[1861] de a tarcali elhunyt mellé is elhelyezték.[1862]

Az *íjak*at csontlapjaik hiányában nehéz meghatározni, ritka segítség, amikor annak nyugalmi,[1863] vagy felajzott állapotban történő tárolását biztosító tegeze[1864] előkerül. Az íj sírba helyezésére bemutatott temetőinkben 7 esetben annak csontlapjai (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/16., 18. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/46., 50. sír, Sárospatak-Baksahomok 8. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír), 2 temetkezésben nyugalmi állapotú tegezei utalhatnak (Kenézlő-Fazekaszug I/11. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/39. sír). Utóbbi esetekben a feltételes módot indokolja, hogy csontlapok egyik sírból sem kerültek elő, s a kenézlői I/11. sírban a tegez végén elhelyezkedő csontlapok is olyan helyzetben voltak, mely kizárná annak lehetőségét, hogy az íj a tegezben lehetett volna. Hasonló jelenség ugyanakkor a készenléti íjtegezeket tartalmazó sírok esetében is megfigyelhető volt, az íjcsontok helyzete esetenként itt is kizárta, hogy a fegyver a tegezbe

[1852] Kovács 2015, 36, 38.
[1853] Kovács 2015, 73–81, 86.
[1854] Révész 1996, 169.
[1855] Révész 1996, 169.
[1856] Révész 1996, 169.
[1857] Révész 1996, 169.
[1858] Révész 1996, 169.
[1859] Kovács 2015, 73–81, 86.
[1860] Révész 1996, 168–169.
[1861] Révész 1996, 172; Révész 2003, 266.
[1862] Kovács 2015, 73–78, 86.
[1863] László 1955; Révész 1996, 154–157.
[1864] Révész 1996, 157–168.

helyezve került volna sírba.[1865] Utóbbi tárgytípus veretes példánya a bodrogszerdahelyi 2/1937. sírban feltételezhető. A sírok tanúságai alapján ritkább lehetett a csontlapokkal díszített íjtegez, sírokba legalábbis csak ritkán helyezték ezeket.[1866] A megyében még Karos-Eperjesszög II/16. sírjából ismert, ott íjcsontokkal együtt került elő.[1867] A megye egészét tekintve Karos-Eperjesszög I. temetőjében 1 sírból ismertek még íjcsontok (1. sír),[1868] a II. temetőben 12 (6–7., 9., 14., 16., 20., 36., 41., 51–52., 60–61.), míg a III. esetében 4 sír (4., 11., 13–14.) tartalmazta ezeket.[1869] Készenléti íjtegez Tarcal-Vinnai-dűlő 4. számú sírjában is volt, s talán feltételezhető, hogy az íj csontlapjai így csak megfigyelés nélkül maradtak.[1870]

Sajnos az íj sírban elfoglalt helyét a katalógusban bemutatott temetők esetében nem egyszerű meghatározni, a kenézlői I/18. sírban azt vélhetően az elhunyt bal lábára és derekára helyezték, míg a II. temető 46. és 50. sírjában részben a bal alkar alá, részben pedig a felsőtest jobb oldala mellé. A bodrogszerdahelyi 2. és 3. sírban az elhunyt jobb oldalára tehették; előbbinél a lábakhoz, az utóbbinál magasabbra, részben a felsőtesre és a lábakra, avagy melléjük fektetve. A sárospataki és a tiszaszederkényi íj helyzete nem ismert. A lábakra fektetett íj a megye sírjai között megfigyelhető volt Karos-Eperjesszög II/14. sírjában is, míg a lábak közé fektetett fegyverre ugyanezen temető 6. sírja adhat példát, az elhunyt felsőtestére pedig a 60. sírban került. Tehát a tegezekhez hasonlóan itt is változatos elrendezést alkalmaztak a temetést végzők.

Nehezen tudnám megválaszolni, hogy milyen esetekben azonosíthatjuk a sírba helyezett íjat, tegezt, nyílcsúcsokat úgy, mint a vadászat eszközeként (is?) sírba helyezett tárgyakat. Vadásztak-e és harcoltak-e esetenként ugyanazzal a fegyverrel? Maga az íj bizonyára alkalmas volt erre is, arra is, s a tegez sem jelenthetett problémát, a különbség így talán a nyílvesszőkben mutatkozhat meg. A legkevésbé a villás szárú nyílcsúcsok mentesek a bizonytalanságtól, hiszen azok kifejezetten vízimadarak elejtésére szolgáltak.[1871] Ugyanakkor önmagában ez csak 1 sírban volt, a másik 2 ilyen típusú heggyel szerelt vesszőt tartalmazó temetkezésben ezek mellett további nyílcsúcsok is voltak, de villásból mindig csak 1 db. A villás szárúak Karoson is mindkét esetben egyéb típusokkal kerültek elő, de hasonló vonás, hogy ott is csak 1-1 db került belőlük elő a sírból. Ezek a tegezek tehát egyszerre tartalmaztak vadászati és harci tevékenységre alkalmas nyílvesszőket. Talán inkább vadászati célú alkalmazását tételezhetjük fel az egyedüliként előkerült monaji, domborúan ívelt élű nyílcsúccsal szerelt nyílvesszőnek. Az ún. páncélszúró, nevéből adódóan a vértet hegyénél és kisebb átmetszeténél fogva átütni képes típusok megítélése már nehezebb kérdés, ezeket ugyanis „*vadász*" nyílcsúcsként, prémes állatok elejtésére szolgáló darabokként is meghatározza a szakirodalom,[1872] ahol a kisebb átmetszet nyilván az értékes prém védelmét szolgálta.

LÁNDZSA

A fegyver nyoma mindössze Kistokaj-Homokbánya 77. sírjából ismert, itt a férfi jobb felkarja és a mellkas közé helyezték, hegyével a fej irányába mutató helyzetben. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a lándzsaként meghatározott, alig több mint 1 cm belső átmérőjű köpűvel bíró fegyver legfeljebb egy vékony nyél befogadására lett volna alkalmas, így nem sorolható a klasszikus értelemben vett lándzsák közé, ezért talán nem vethető el nyílvessző volta sem. A Zemplénagárd-Terebesi homok I. temetőjéről szóló tudósításban szereplő „*dárdahegyek*"[1873] megítélése szintén bizonytalan, ezek lehettek akár nyílcsúcsok is.

BALTÁK

Ugyancsak alacsony a *fokosbalták* száma, egy sírból a bodrogszerdahelyi (5.) és két sírból a kenézlő-fazekaszugi I. temetőből (21., 25.) ismertek, további 1-1 db pedig a bodrogvécsi és a radi temetőből szórványként került elő. Sírba az elhunyt jobb combjának alsó részére keresztben, élével kifelé, illetve az elhunyt bal oldalára helyezett szablya ellenzőjére, élével az elhunyt irányába mutató helyzetben kerültek. *Fokosbárd* Bodrogszerda-

[1865] Révész 1996, 161.
[1866] László 1955, 119.
[1867] Révész 1996, 19, 155–157.
[1868] Révész 1996, 153.
[1869] Révész 1996, 153.
[1870] Kovács 2015, 73–78, 86.
[1871] Révész 1996i, 45.
[1872] Révész 1996i, 45.
[1873] Dongó 1901, 30.

hely II/1926. sírjában volt. *Fokos* Kisdobra 5. sírjában dokumentált, ahol a szablya elhunyt bal kezénél, illetve combjánál lévő hegye és a ló feje között feküdt. A megyében Karos-Eperjesszög temetőiben 3 sírból került elő fokosbalta (II/69., III/3., 8.), míg a hasonló fegyverek között 1-1 sírból fokos alabárd (II/16.) és baltás szekerce (II/11.) ismert.[1874] Sírba helyezésük hasonló vonásokat mutat a kenézlői esetekhez, a II/11. sírban a szablya ellenzője felett, azzal párhuzamosan feküdt a balta, míg a II/16. és a III/8. sírban egyaránt a jobb comb alsó részén, arra merőlegesen helyezkedett el.[1875] Fokosbalták mindeddig csak a Bodrogköz területén lévő temetőkből ismertek. Egészen kicsi volt a bodrogszerdahelyi gyermeksírból előkerült fegyver.

SZABLYÁK

A napjainkig mintegy 150 példányban ismert[1876] fegyvertípus 13 sírból (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben 1897. évi sír, Kenézlő-Fazekaszug I/3., 14., 18., 25. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, Kisdobra-Ligahomok 5. sír, Miskolc-Repülőtér 5. sír, Sárospatak-Baksahomok 1., 10. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) és 8 esetben szórványként (Ágcsernyő-Nagyréti domb, Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben 1897. évi szórvány, Kassa, közelebbről ismeretlen lelőhely, Kisdobra-Ligahomok, Kistokaj-Homokbánya, Sárospatak-Baksahomok, Zalkod-Szegfarki-dűlő, Zemplénagárd-Terebesi homok I.) ismert, de itt kell megemlíteni az Aszalóról származónak mondott szablyát is,[1877] valamint egy ismeretlen lelőhelyű példányt is, melynek esetében azonban legfeljebb csak a megye területe valószínűsíthető. A további bizonytalan példányok között pedig a Szikszó-Vadász patak partja 1. sírjából előkerült – és sajnos vizsgálat nélkül elveszett – fegyvert lehet megemlíteni, s ma már nehéz lenne megítélni azt, hogy kard avagy szablya került-e az elhunytak mellé, s egyben azok elhelyezkedése sem ismert Karcsa-Kormoskán, Monaj-Berencsi szőlők 1. és Nagyrozvány-Futóhomok 1. sírjában [*160. kép*].

A szablyákat tartalmazó sírokba csaknem minden esetben került további fegyver is. Az egyetlen hitelesen feltárt kivétel a sárospatak-baksahomoki 10. sír. A temekezések közül az ismert esetekben a ló részleges vázát 9 sír (Kenézlő-Fazekaszug I/3., 14., 16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, Kisdobra-Ligahomok 5. sír, Sárospatak-Baksahomok 1., 10. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, Zemplén-Szélmalomdomb), míg csupán a ló szerszámzatát 2 sír (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, Miskolc-Repülőtér 5. sír) rejtette, ugyanakkor csupán egyetlen esetben nem volt lovas temetkezésre utaló nyom (Kenézlő-Fazekaszug I/25. sír).

A szablyákat a sírokba nagyfokú változatosság szerint helyezhették el. Megtaláljuk azokat a megközelítőleges viseleti módnak megfelelően, az elhunyt bal oldalán, markolatával a derék vagy a derék és a mellkas alsó része között indulóan, a lábak mellé fektetve, hegyével a lábfejek irányába, élével a test felé vagy kifelé néző helyzetben (Kenézlő-Fazekaszug I/14., 25. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír). Hasonlóan, de a jobb oldalon is megfigyelték (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír). A fegyver kerülhetett feljebb is, markolatával a nyak mellett indulóan, az elhunyt bal (Kisdobra-Ligahomok 5. sír) vagy jobb (Kenézlő-Fazekaszug I/18. sír) karjával párhuzamosan, a test mellé, élével kifelé mutatóan. A fegyvert fektethették az elhunyt testére is, a bal vagy jobb karjára, meglepően hasonló módon. A bal felkarra oly módon, hogy a markolat az elhunyt feje mellett volt, hegye így a láb irányába nézett, éle pedig a test felé (Miskolc-Repülőtér 5. sír). A jobb kar esetében pedig olyan helyzetben lehetett megfigyelni, amikor a markolat megközelítőleg az elhunyt nyaka mellett volt, hegye így a comb felső részén helyezkedett el, élével az elhunyt irányába mutatóan (Sárospatak-Baksahomok 10. sír). Mivel a fegyverek ebben a formában – egyenes, sík felületet biztosító koporsó hiányában – a sír óvatlan behantolása esetén vélhetően lebillenhettek volna a karról, ezért különösen óvatosan végezhették el a betemetést. Megfigyelhető volt az elhunyt bal oldalán, fordított helyzetben, markolatával a comb középső vagy felső része, így hegyével a felkar vagy a fej környékére történő helyezése is (Zemplén-Szélmalomdomb). A megye teljes területén Karos-Eperjesszög I. temetőjéből az 1930-as évekig 2 db szablya vált ismertté, ebből 1 db szórvány, a másik a 2. sírba temetett elhunyt mellkasának bal oldalának felső részén volt.[1878] A hitelesítő feltárás során további 1 db szablya (és tegez) a 2001/7. sírból dokumentált, helyzete sajnos a sír nagyfokú bolygatása miatt nem volt megállapítható.[1879] A II. temetőben 8 elhunyt

[1874] Révész 1996, 175.
[1875] Révész 1996, 17–19, 35.
[1876] Révész 2020, 221.
[1877] Jósa 1914, 172.
[1878] Révész 1996, 14, 178.
[1879] Révész 2003, 266.

160. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék szablyákat (●) és kétélű kardokat (○) tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1: Ágcsernyő-Nagyréti domb, 2: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, 3–4: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben 1897. évi sír és szórvány, 5: Kassa, közelebbről ismeretlen lelőhely szórvány, 6–9: Kenézlő-Fazekaszug I/3., 14., 18., 25. sír, 10: Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, 11–12: Kisdobra-Ligahomok 5. sír és szórvány, 13: Kistokaj-Homokbánya szórvány, 14: Miskolc-Repülőtér 5. sír, 15–17: Sárospatak-Baksahomok 1., 10. sír és szórvány, 18: Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, 19: Zalkod-Szegfarki-dűlő szórvány, 20: Zemplén-Szélmalomdomb, 21: Zemplénagárd-Terebesi homok I. szórvány, 22–23: Karos-Eperjesszög I/2. sír és szórvány, 24–31: Karos-Eperjesszög II/5–6., 11., 20., 36., 41., 50., 52. sír, 32: Karos-Eperjesszög III/11. sír, 33: Tarcal-Vinnai-dűlő 4. sír, 34: Ágcsernyő-Nagyréti domb szórvány, 35–36: Kassa-Abaszéplak szórvány, 37: Miskolc-Repülőtér szórvány

(5–6., 11., 20., 36., 41., 50., 52. sír) mellé helyeztek szablyát,[1880] ezek a 2 bizonytalan eset kivételével kerülhettek az elhunyt bal karjára és combjára is fektetve, hegyével a fej irányába fordítva, élével kifelé (6. sír).[1881] A bal láb mellé, markolatával a comb felső részénél, hegyével a lábfejek irányába, élével pedig a test felé elhelyezve

[1880] Révész 1996, 178.
[1881] Révész 1996, 16.

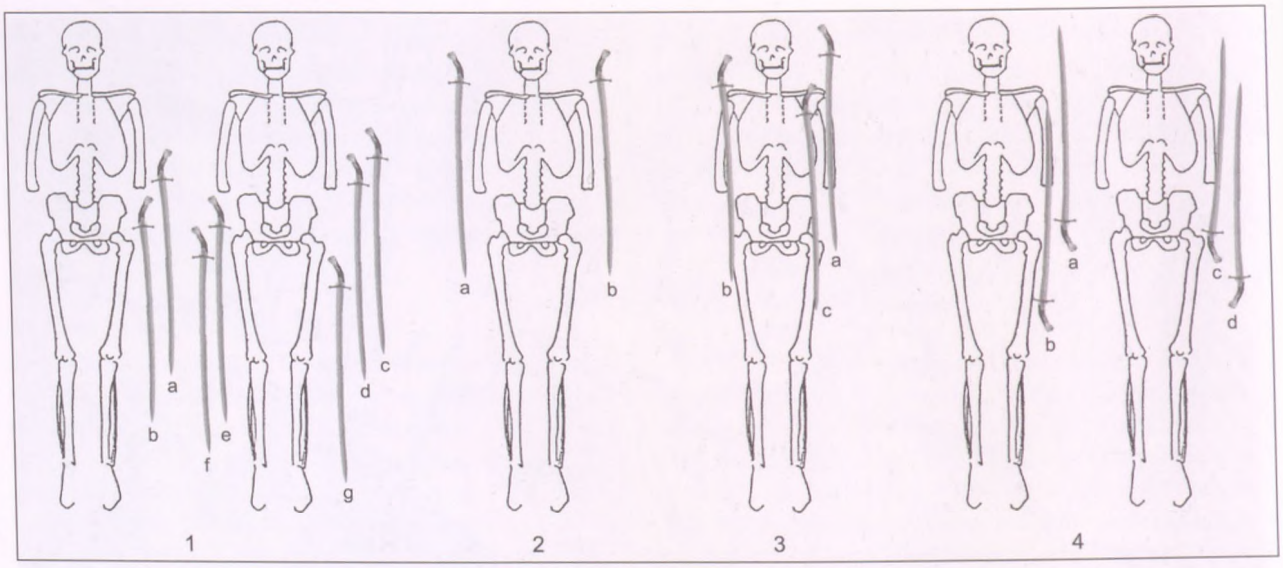

161. kép. Szablyák sírba helyezése Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sírjaiban. 1.a: Karos-Eperjesszög II/20. sír, b: Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, c: Kenézlő-Fazekaszug I/25. sír, d: Kenézlő-Fazekaszug I/14. sír, e: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, f: Karos-Eperjesszög II/41. sír, g: Karos-Eperjesszög II/11. sír, 2.a: Kenézlő-Fazekaszug I/18. sír, b: Kisdobra-Ligahomok 5. sír, 3.a: Miskolc-Repülőtér 5. sír, b: Sárospatak-Baksahomok 10. sír, c: Karos-Eperjesszög II/36. sír, 4.a: Karos-Eperjesszög II/52. sír, b: Karos-Eperjesszög II/6. sír, c: Karos-Eperjesszög III/11. sír, d.: Zemplén-Szélmalomdomb

(11. sír).[1882] A test bal oldala mellett, a könyök és a térd között, hegyével a lábak végei felé, élével kifelé mutató helyzetben (20. sír).[1883] A mellkas bal oldalára, markolatának végével a vállnál, hegyével a lábak irányába, élével pedig kifelé mutató helyzetben (36. sír).[1884] A bal kar külső oldalán, markolatával a comb felső végénél, hegyével a fej irányába, élével kifelé (52. sír).[1885] A jobb láb mellé, markolatával a comb felső végénél, hegyével a lábak végei irányába, élével kifelé mutatóan (41. sír).[1886] A III. temető 11. sírjában pedig az elhunyt bal oldalán, a comb felső része és a váll között húzódott, hegyével a koponya felé, élével kifelé fordított fegyver.[1887] A Taktaköz lelőhelyeiről Tarcalon a 4. sírban állítólag az elhunyt jobb oldalán volt a szablya [*161. kép*].[1888]

A fegyverek elhelyezését illetően tehát többféle variáció dokumentált. Az elhunytak jobb és bal oldalára helyezett szablya egyaránt megfigyelhető volt, azonban míg a bal oldalra 12, addig a jobb oldalra csak 4 fegyver került. Vizsgált megyénk teljes területét szemlélve gyakorinak tekinthető, hogy a szablyákat az elhunyt felsőtestére vagy karjára fektették. Ennek a rituselemnek a közös sajátossága, hogy a fegyver a test jobb (Sárospatak-Baksahomok 10. sír) vagy bal (Karos-Eperjesszög I/2., II/36. sír, Miskolc-Repülőtér 5. sír) oldalán volt, oly módon, hogy annak markolata a váll vagy a fej környékén helyezkedett el, míg éle némileg változatosabb elrendezésben kifelé vagy a test irányába mutatott.

Főként a karosi közösségekre jellemző szokásnak tűnik a szablyáknak az elhunyt bal oldalára, de fordított helyzetben, markolatával a comb középső vagy felső része, így hegyével a felkar vagy a fej környékére, élével kifelé mutató helyzetben történő elhelyezése (II/6., 52. sír, III/11. sír).[1889] Hasonló helyzetben került a zemplén-szélmalomdombi sírba is a fegyver, élével ferdén, részben a gödör alja és kissé az elhunyt irányába. A karosi I/2. sírban pedig a szablya az elhunyt mellkasi csontja-

[1882] Révész 1996, 17.
[1883] Révész 1996, 20.
[1884] Révész 1996, 22.
[1885] Révész 1996, 26.
[1886] Révész 1996, 23.
[1887] Révész 1996, 35.
[1888] Kovács 2015, 78.
[1889] Révész 1996, 190; Révész 2020, 222.

inak bal felső részén, markolatával lefelé feküdt,[1890] nem ismert azonban, hogy élével milyen irányban. Mindez rávilágít a Felső-Tisza-vidék egyes közösségeinek szoros kapcsolataira is,[1891] hiszen a szablya hasonló módon és helyzetben – az elhunyt bal vagy jobb oldalán – történő elhelyezése ritkábban bukkan csak fel a magyar szállásterület más részein.[1892]

Karos-Eperjesszög II–III. temetőjében a fegyverek elhelyezésének vonatkozásában következetesség nem volt megfigyelhető.[1893] A hegyével a fej felé fordított szablya bizonyára a fordított túlvilághittel állhatott kapcsolatban, melyet a Felső-Tisza-vidékre jellemző elemnek is tekinthetünk.[1894] Talán a kenézlői I. temető jellegzetességének tűnhet a könyöktől induló, élével a test felé néző szablya, mely két sírból is ismert (14., 25.). Érdekes ugyanakkor, hogy a biztos eseteket tekintve (az I/12. sírt nem tekinthetjük annak) nem ismert kétszer ugyanoda helyezett fegyver Karoson, míg Kenéző I. temetőjében ez két sírnál is megfigyelhető volt. Szablyákat bemutatott temetőink közül a legnagyobb arányban a kenézlői I. sírkert esetében helyeztek sírba, s különösen szembetűnő a különbség a II. számú temetővel szemben, melyből mindössze 1 db ilyen fegyver ismert. Többségében ugyancsak egy ilyen sír tartalmazta ezt a fegyvert temetőnként, kivéve a sárospataki sírkertet [*162. kép*].

A fegyverek között több darab is nívós példány volt, a díszes karosi és tarcali fegyverek mellett ilyen a bodrogvécsi 1897. évi szórvány szablya vagy az ugyancsak szórvány kassai is.

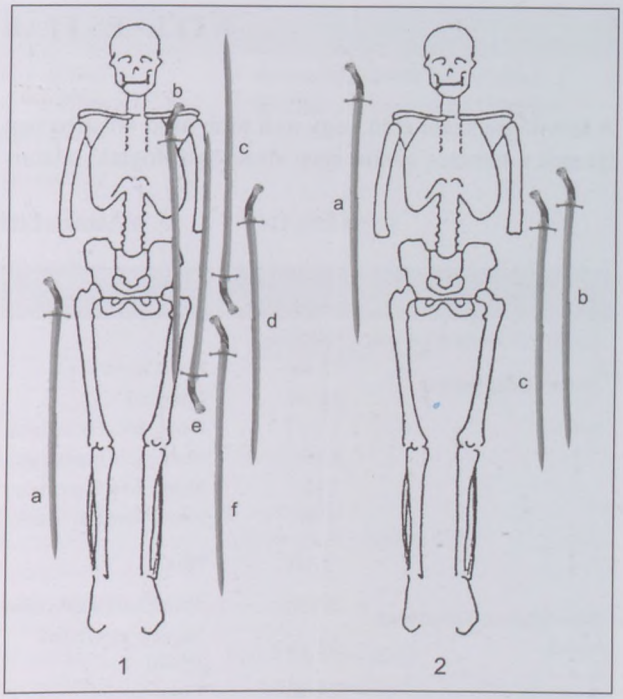

162. kép. A szablyák helyzete Karos-Eperjesszög II. temetőjében, 1.a: 41. sír, b: 36. sír, c: 52. sír, d: 20. sír, e: 6. sír, f: 11. sír, illetve Kenézlő-Fazekaszug I. temetőjében, 2.a: 18. sír, b: 25. sír, c: 14. sír

KÉTÉLŰ KARD

A fegyver mindössze néhány esetben ismert, s sajnos mindegyik szórványként került elő (Ágcsernyő-Nagyréti domb, Kassa-Abaszéplak, Miskolc-Repülőtér), így típusmeghatározásukon felül (Petersen U, T-2 és Y), illetve, hogy lelőhelyeik két esetben a szállásterület szélén találhatók többet nem mondhatunk róluk. Ezért arra a kérdésre, hogy vajon megfigyelhető-e eltérés a szablyákat és kardokat sírba helyező közösség temetési gyakorlata között a fegyver elhelyezését illetően, csak nagyszámú sír elemzésével remélhetnénk választ.

Sajnos antropológiai vizsgálat kevés esetben áll rendelkezésre a fegyveres sírokban feltárt vázakról, így ennek alapján sokszor nem lehet megítélni, vajon az elhunyt életkora alapján tartozhatott-e a tényleges fegyverforgatásra alkalmas életkorú és megfelelő fizikai adottságokkal rendelkező csoportba, esetlegesen az íj használata okozott-e valamilyen megfigyelhető nyomot,[1895] avagy traumás elváltozások mutatják-e a harcokban szerzett sérüléseket.

[1890] Révész 1996, 14.
[1891] Révész 1992, 93–94.
[1892] Tiszabezdéd 10. sír, Vágtornóc 183. sír (Révész 2020, 222, 1276. jegyzet), Sárrétudvari-Poroshalom 1. sír (M. Nepper 2002, 395), Jászfényszaru (http://www.jttv.hu/honfoglalas-kori-leleteket-talaltak-regeszek-jaszfenyszarun letöltve: 2018. július 24.)
[1893] Révész 1996, 190.
[1894] Révész 1996, 190.
[1895] Tihanyi 2015.

ÉTEL- ÉS ITALMELLÉKLETEK

A túlvilágra szánt ételt vagy italt több mint 40 sírba helyeztek a temetés során, ezen sírok összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

15. táblázat. Étel- és italmellékletek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Az ételmelléklet jellege	Sírbéli helyzet
Ágcsernyő-Nagyréti domb	Szórvány		3 (?) db agyagedény	
Ároktő-Dongóhalom	17. sír	Férfi, 50-60 éves	Állatcsont (szárnyas)	A bal váll csontjain
	23. sír	Gyermek	Állatcsont	A sír nyugati végében
Bély		Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	
Bodroghalom-Eresztvény-homok	6. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	?
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A lábak végeinél
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db agyagedény	A koponya jobb oldalán
	18. sír	Nő (?)	Agyagedény	A bal lábszárcsontok alsó végének külső oldalán
	20. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A bal lábszárcsontok mellett
	22. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Agyagedény	?
	24. sír	Fiatal felnőtt	Agyagedény	A lábszárcsontok alsó végei között
	25. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	2 vagy 3 db agyagedény	A lábcsontok végeinél
	27. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Agyagedény	?
Bodrogszerdahely-Bálvány-domb	1/1937. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A koponya bal oldalán
	1. sír	Gyermek	Állatcsont	A bordák felett 5 cm-re
	4. sír	Nő	Állatcsont	A koponyatető mögött 25 cm-re
	5. sír	Gyermek	Állatcsont	A medence jobb oldalán, az alkarcsontok mellett és a bal lábszárcsontok felső részénél
	6. sír	Gyermek	Állatcsont	A bal combcsont alsó végénél
	7. sír	Gyermek	Agyagedény	A koponya mögött, annak bal oldalán
	Szórvány		Agyagedény	
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	1898. évi szórvány		Agyagedények	
Edelény-Semmelweis u. 10.	5. sír	Nő (?)	Agyagedény	Az alsó állkapocs és a bal felkarcsont végétől egyaránt 10-15 cm-re, a váznál kb. 40 cm-el magasabban
	7. sír	Nő	Agyagedény	A bal lábcsontok végénél, a csontok felett
Karcsa-Kormoska	Szórvány		*„edények"*	
Kenézlő-Fazekaszug I.	23. sír	Nő	Agyagedény	A koponya mellett
Kenézlő-Fazekaszug I/a.	B sír	Gyermek, 6-12 éves	Agyagedény	A koponya jobb oldalánál
Kenézlő-Fazekaszug II.	32. sír	Férfi	Agyagedény	A koponyánál
	33. sír	Férfi	Agyagedény	A koponya bal oldalán, ferdén álló helyzetben
	34. sír	Nő	Állatcsont	A koponya töredékei között
	37. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A koponya jobb oldala mellett
	38. sír	Nő	Agyagedény	A váz bal oldalánál
	41. sír	Nő	Agyagedény	A koponya jobb oldalán
	Szórvány		Agyagedény	
Kisdobra-Ligahomok	8. sír	Nő	Agyagedény	A koponya mellett
Kistokaj-Homokbánya	47. sír	Nő	Agyagedény	A lábfejek csontjai felett
	63. sír	Fiatal leány	Agyagedény	A bal combcsont felső részénél és annak külső oldalától 20 cm-re
	64. sír	Nő	Agyagedény	A medence bal oldalától 20 cm-re

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Az ételmelléklet jellege	Sírbéli helyzet
Kistokaj-Homokbánya	66. sír	Gyermek	Agyagedény	A váz bal oldalánál és a sír végében
	69. sír	Gyermek	Agyagedény	A váztól kb. 80 cm-re északi irányban
	70. sír	Férfi	Agyagedény	?
	73. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Agyagedény	?
	75. sír	Gyermek	Agyagedény	A váz bal oldalánál
	Szórvány az 1–4. sírokból		Agyagedény	
	szórvány		Agyagedények	
Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Állatcsont	A lábszárcsontok fölött
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	?
Miskolc-Görömböly	1. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	
Miskolc-Repülőtér	9. sír	Férfi (?)	Agyagedény	A koponyától 42 cm-re délre
	11. sír	Gyermek, 5-6 éves	Agyagedény	A koponyától 10 cm-re délre
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	
	Szórvány		Agyagedények, vaspántos favödör	
Rad-Cselédhomok	2. sír	Nő	Agyagedény	A jobb láb csontjainál
	8. sír	Férfi	Agyagedény	A jobb láb csontjainál
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A jobb lábszár csontjainak felső részénél
	Szórvány	?	3 db agyagedény	?
Sajópüspöki-templom	Szórvány		Agyagedény	
Sárospatak-Baksahomok	1. sír	Férfi	Agyagedény töredékei	?
	3. sír	Nő	Agyagedény és azok töredékei	?
	4. sír	Férfi	Agyagedény töredékei	?
	Szórvány		Agyagedény töredéke	
Szomotor-Hegyilegelő	9. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	2 db tojás	A jobb sípcsont mellett
	24. sír	Nő	Állatcsont	A koponya bal oldalán
	60. sír		Agyagedény	
	Szórvány		Agyagedény	
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	Sertés- és szárnyas csontok	A bal felkarcsont felső vége mellett
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, *ad.* vagy fiatalabb	Ezüstcsésze, vödör	A koporsó északnyugati sarkában

A katalógusban bemutatott lelőhelyek esetében döntően agyagedényben helyezték a sírba az elhunyt számára biztosított étel- vagy italmellékletet, míg csontos húsételt 10 esetben dokumentáltak. A csontot nem tartalmazó hús- vagy gabonafélékből készült eleség számunkra felismerhetetlen maradt,[1896] hasonlóan azokhoz az esetekhez, amikor a 20. század elején végzett feltárások során nem tulajdonítottak kellő figyelmet a sírokból esetlegesen előkerülő állatcsontoknak.[1897] Úgy tűnik, hogy húsételt többségében felnőttek útravalójaként adtak, a néhány gyermeksír (Ároktő-Dongóhalom 23. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5–6. sír) azonban jól mutatja, hogy fiatalabb személyek körében sem volt ismeretlen a szokás. A hús nyomát mindössze egyszer figyelték meg a sír lábak felőli végében (Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1. sír), azok jellemző helye úgy tűnik a fej (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 4. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír, Ároktő-Dongóhalom 23. sír) vagy a váll környéke (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 1. sír) volt, továbbá a váz csontjain (Ároktő-Dongóhalom 17. sír), a felsőtest csontjai felett (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1. sír), a jobb alkar és a derék, valamint a bal lábszár mellett (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5. sír), illetve a bal comb alsó végénél

[1896] Révész 1996, 191.
[1897] Istvánovits 2003, 357.

163. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék agyagedényt tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1–2: Ágcsernyő-Nagyréti domb szórvány, 3: Bély, 4–12: Bodroghalom-Eresztvényhomok 6–7., 9., 18., 20., 22., 24–25., 27. sír, 13–15: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1/1937., 7. sír, szórvány, 16: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben 1897. évi szórvány, 17–18: Edelény-Semmelweis u. 10. 5., 7. sír, 19: Karcsa-Kormoska szórvány, 20: Kenézlő-Fazekaszug I/23. sír, 21: Kenézlő-Fazekaszug I/a. B sír, 22–27: Kenézlő-Fazekaszug II/32–33., 37–38., 41. sír és szórvány, 28: Kisdobra-Ligahomok 8. sír, 29–38: Kistokaj-Homokbánya 47., 63–64., 66., 69–70., 73., 75. sír és szórványok, 39: Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 1. sír, 40: Miskolc-Görömböly 1. sír, 41–44: Miskolc-Repülőtér 9., 11–12. sír és szórvány, 45–48: Rad-Cselédhomok 2., 8., 12. sír és szórvány, 49: Sajópüspöki-templom, 50–53: Sárospatak-Baksahomok 1., 3–4. sír és szórvány, 54–56: Szomotor-Hegyilegelő 9., 60. sír és szórvány, 57–58: Karos-Eperjesszög I/13. sír és szórvány, 59–68: Karos-Eperjesszög II/1., 3–4., 22., 24., 31., 39., 48., 64., 66. sír, 69–71: Karos-Eperjesszög III/ 16., 18–19. sír, 72–73: Taktaharkány-Bazsi puszta szórvány, 74: Tiszatardos-Nagy-dűlő 4/1941. sír

(Bodrogszerdahely-Bálványdomb 6. sír) egyaránt dokumentálták. Csontos húsételre utaló állatcsont a karosi I. temetőben – bizonyára a hiányos megfigyelési lehetőségekre visszavezethető okok miatt – csak egyetlen temetkezésből (13. sír) ismert, míg a II. temetőben 13 férfi, 11 nő és 4 gyermek sírjából került elő (1., 3., 10–11., 14., 16., 19., 22–24., 27., 29., 31–33., 36–37., 41., 47., 52–53., 56., 58–60., 66–67., 71. sír). Ezzel szemben a III. teme-

164. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék csontos húsételt tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1–2: Ároktő-Dongóhalom 17., 23. sír, 3–5: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1., 4–6. sír, 6: Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír, 7: Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1. sír, 8: Szomotor-Hegyilegelő 24. sír, 9: Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 1. sír, 10: Karos-Eperjesszög I/13. sír, 11–39: Karos-Eperjesszög II/1., 3., 10–11., 14., 16., 19., 22–24., 27., 29., 31–33., 36–37., 41., 47., 52–53., 56., 58–60., 66–67., 71. sír, 40–42: Karos-Eperjesszög III/3., 11–12. sír, 43: Szerencs-Kácsa-dűlő

tőben csak 3 sírban (3., 11–12.) volt. Leggyakrabban a koponya mellett helyezkedtek el.[1898] Az étel- vagy italmellékletek adása ritkább volt a Taktaközben,[1899] ahol a Szerencs-Kácsa-dűlőn talált lovas sír ismeretlen részéből származó madárcsontok említhetők.[1900]

Szembeötlő, hogy a pontosan dokumentált karosi II. és III. temetőben az állatcsontok aránya 38 és 16% volt, míg Kenézlő II. temetőjében mindössze 4%. Természetesen a közösségek hasonló jegyei ellenére is létezhetett eltérő étel- vagy italmelléklet adási gyakorlat. Hasonló a karosi és a bodroghalom-eresztvényhomoki temetők

[1898] Révész 1996, 191; Vörös 1996, 470.
[1899] A mezőzombor-bálványdombi temető edénytöredékeinek megítélése bizonytalan (Kovács 2015, 27).
[1900] Kovács 2015, 35–36.

esetében figyelhető meg, melyek egymáshoz közel, feltehetően részben legalább párhuzamosan ott élő közösségek nyomaiként értelmezhetők, s köztük esetlegesen bizonyos kapcsolat is fennállhatott,[1901] azonban mégis nagyban eltérő az ételmellékletek jellege. Míg Karoson magasabb volt a húsételre utaló állatcsontok aránya az edényben behelyezett táplálléknál, addig a kb. 60-70%-ban feltárt bodroghalmi sírkert esetében ennek nyoma nem került elő. A két közösség jellege markánsan eltérő, ez talán ételmelléklet adási szokásaikban is tükröződött. Sőt esetleg táplálkozási szokásaikban is megmutatkoztak gazdálkodásuk, valamint anyagi lehetőségeik különbségei. Arra vonatkozóan nehéz lenne kétségtelen bizonyítékot felhozni, hogy idővel a csontos húsétel adása háttérbe szorult volna az agyagedényben adott táplálékkal szemben, melynek oka akár a gazdálkodás, akár a hitvilág változásában is kereshető lenne.

A sírokból előkerülő agyagedények – vagy azok töredékei – bizonyára nagyobb arányban keltették fel a megtalálók figyelmét, így azokról vélhetően több információ is fennmaradt. 40 eseten felül van adat agyagedények előkerüléséről, ebből Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. és 25. sírjába helyeztek 2, vagy 2-3 db agyagedényben bizonyára különböző tartalmú ételt vagy ételt és italt is, a fej jobb oldalára, illetve a lábak végeihez. Sárospatak-Baksahomok bolygatott 1., 3. és 4. sírja esetében sem az nem ismert, hogy hány agyagedényt tartalmaztak, sem az, hogy esetenként talán csak edénytöredék[1902] került-e a sírba. A fenti esetek ellenére az elhunytak számára döntően 1 db edényben biztosítottak táplálékot. A sírok között sajnos magas az ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező elhunytak aránya (Bodroghalom-Eresztvényhomok 6–7., 20. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1/1937. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/37. sír, Miskolc-Diósgyőr, Vörös u.–Lankás u. 1. sír, Miskolc-Görömböly 1. sír, Miskolc-Repülőtér 12. sír, Rad-Cselédhomok 12. sír, Sajópüspöki-templom), másutt pedig csak már felnőtt korba lépésük ismert (Bodroghalom-Eresztvényhomok 22., 24., 27. sír, Kistokaj-Homokbánya 73. sír). Férfiak 7 esetben (Kenézlő-Fazekaszug II/32–33. sír, Kistokaj-Homokbánya 70. sír, Miskolc-Repülőtér 9. sír, Rad-Cselédhomok 8. sír, Sárospatak-Baksahomok 1., 4. sír), nők 10 sírban (Bodroghalom-Eresztvényhomok 18. sír, Edelény-Semmelweis u. 5., 7. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/38., 41. sír, Kisdobra-Ligahomok 8. sír, Kistokaj-Homokbánya 47., 64. sír, Rad-Cselédhomok 2. sír, Sárospatak-Baksahomok 3. sír), gyermekek pedig 6 alkalommal kaptak ilyen túlvilági útravalót (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 7. sír, Kistokaj-Homokbánya 63., 66., 69., 75. sír, Miskolc-Repülőtér 11. sír).

Az edényeket – az ismert esetekben – a sírokban három markánsan elkülönülő helyre tehették. A fej környékének esetében kerülhetett annak jobb oldalára, vagy attól kissé távolabb (Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír (2 db), Kenézlő-Fazekaszug B. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/37., 41. sír, Miskolc-Repülőtér 9., 11. sír), illetve annak bal oldala mellé (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1/1937. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/33. sír) avagy bal oldala mögé (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 7. sír). Néhány esetben sajnos a fej körüli helyzet tovább nem pontosítható (Ároktő-Dongóhalom 23. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/32. sír, Kisdobra-Ligahomok 8. sír).

A test mellé helyezett edényeknél a bal oldal bizonytalan része mellé rakott edényeken (Kenézlő-Fazekaszug II/38. sír, Kistokaj-Homokbánya 66., 75. sír) felül a derék bal oldalától vagy a bal combtól változó távolságban (Kistokaj-Homokbánya 63–64., 69. sír) is figyeltek meg ilyeneket.

A lábakhoz helyezett edények pedig a lábak végeihez (Bodroghalom-Eresztvényhomok 7., 25. sír [3 ? db]) vagy a bokák közé (Bodroghalom-Eresztvényhomok 24. sír), a jobb láb/lábszár környékére (Rad-Cselédhomok 2., 8., 12. sír), a bal láb végéhez, vagy a bal boka külső oldalára (Bodroghalom-Eresztvényhomok 18., 20. sír), illetve az egyik lábfejhez (Tiszatardos-Nagydűlő 4/1941. sír) is kerülhettek.

A fenti három fő esetben az agyagedény a váz szintjén helyezkedett el, azonban azok megfigyelhetők voltak a váz csontjainál magasabban is, amikor az a koporsóra helyezve, vagy épp a sír részleges betemetése után került a sírba, az elhunyt fejének bal oldala fölé (Edelény-Semmelweis u. 5. sír), a bal (Edelény-Semmelweis u. 7. sír) vagy mindkét lábfej végei fölé (Kistokaj-Homokbánya 47. sír). Ugyanakkor nem csupán az edényben elhelyezett étel- vagy italmellékletre volt jellemző ez a helyzet, két esetben ugyanis a csontos hús is ilyen formában, az elhunyt felett (vagy a testére/a koporsóra téve avagy a részben behantolt, esetleg utólag megásott gödörbe helyezve) került a sírba.

A megye további lelőhelyeit tekintve Karos-Eperjesszög temetőiben az I. sírkert esetében a 13. sír és egy szórvány agyagedény utal az étel- és italmellékletek egykori sírba helyezésére. A II. temetőben 10 (1., 3–4., 22., 24., 31., 39., 48., 64., 66.), míg a III. estében 3 sírból (16., 18–19.) került elő ilyen lelet. A megfigyelt esetek között 11 sírban gyermek vagy serdülő korú személy váza volt, a felnőttek között mindössze 2 nő és 1 bizonytalanul férfinak meghatározható személy ismert. Az agyagedé-

[1901] Révész 2006, 415.
[1902] Istvánovits 2003, 353.

nyeket többségében az elhunytak feje mellé helyezték, mindössze két esetben voltak azok a kar és három alkalommal a lábak mellett.[1903] Taktaharkány-Bazsi-pusztán kétséges helyszíni megfigyelés szerint az előkerült sírok mindegyikében a koponyánál és a lábak csontjainak végeinél is volt egy-egy agyagedény.[1904] Tiszatardos-Nagydűlőn a 4/1941. sírban nyugvó nő vagy nagyobb gyermek koponyájánál volt 1 db agyagedény, míg a jobb felkarcsont felső végénél tojáshéjak feküdtek.[1905]

Különleges a magyar szállásterületen a zempléni sírból előkerült csésze, mely bizonyára nem italmellékletet tartalmazva, hanem annak fogyasztását a túlvilágon elősegítő elemként került a sírba.

Az agyagedényben elhelyezett étel- vagy italmelléklet, illetve a húsételek sírba helyezésének kronológiai vetülete kapcsán az agyagedényben adott útravaló felbukkan érmékkel biztosan a 11. századra keltezhető temetőkben is (Rad-Cselédhomok, Szomotor-Hegyilegelő), s ezek vizsgált területünktől távolabb is megfigyelhetők (Szécsény-Apátipuszta, Perse-Bércz). Szembeötlő, hogy ezek a lelőhelyek a Magyar Királyság északkeleti részének északi peremén helyezkednek el. Ugyanakkor a hasonló korú, de délebbre található Borsod, Abaúj és Zemplén megyei 11. századi sírkertekben eddig még nem kerültek elő ilyenek. Úgy tűnik, mintha a településterület belsőbb részei felé helyenként és közösségenként csökkenne az intenzitása ennek a szokásnak. Azért csak helyenként és közösségenként, mert az érméi alapján a 11. század közepéig bizonyosan használt, ugyancsak a terület északi részén elhelyezkedő piliny-sirmányhegyi temetőből sem ismert agyagedényben sírba helyezett étel vagy ital, s mindössze egy sírban volt húsételre utaló nyom. Az agyagedényben elhelyezett, bizonytalan típusú táplálék és a húsételek adásának szokása között markáns időbeli különbséget nem tudok kimutatni, azonban mintha a húsételek sírba helyezésének szokása némileg hamarabb visszaszorulna.

Ha a sírbéli helyzet időrendi vonatkozásait próbáljuk körüljárni, az a felvetés talán megkockáztatható, hogy az étel- vagy italmelléklet elhunyt fejének környezetébe történő helyezése a 11. század elején már csupán ritkábban bukkanhatott fel, példáinak elsöprő többsége a 10. századra keltezhető. Úgy tűnik, mintha az útravaló adásának helyeként a sír láb felőli végét tartották volna a legtovább alkalmasnak, ennek formája maradt fenn vélhetően a legtovább, még I. László (1077–1095) érmével együtt (Perse-Bércz 12. sír), illetve a szent király érmét tartalmazó sír környezetében (Rad-Cselédhomok) is megfigyelhető volt.

Ha térképen ábrázoljuk a csontos húsételek és az agyagedényben elhelyezett útravalók elterjedését, akkor azt láthatjuk, hogy a húsételek adása a Bodrogközben annak középső részére – főként a karosi közösségekre – volt jellemző, míg az edényben elhelyezett táplálék szokása jóval egyenletesebben elterjedt lehetett. A csontos húsétel adása hiányozni látszik a mai Miskolc környékéről is, szemben az edénymellékletekkel [*163–164. kép*].

A sírokba helyezett edények típusait illetően a többség a fazekak különböző változataiba sorolhatók. Keleti örökség ugyanakkor a miskolc-repülőtéri temetőben előkerült bordás nyakú palack,[1906] melyhez hasonlóan bordás kialakítású nyakkal rendelkező edények az ágcsernyői[1907] és bélyi[1908] lelőhelyekről ismertek, azonban ez utóbbiak füllel is rendelkeznek.

Miskolc-Repülőtér szórvány leletei között található továbbá 1 db vaspántos favödör, mely közismerten ritka leletnek számít a magyar szállásterület sírjaiban, felbukkanásuk pedig külső hatás nyomán jelentkezhetett. Ugyanakkor felbukkant a magyar szállásterületről ismert egyik leggazdagabb férfi sírban is, Zemplén-Szélmalomdombon, egy unikális fémcsészével együtt.

Archaeozoológiai vizsgálatok hiányában a húsételek között csak néhány esetében ismert az állatok fajtája. Ároktő-Dongóhalmon valamilyen szárnyas (a kisebb állat csontjai alapján Szomotor 24. sírjában is lehetett akár szárnyas is), Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 1. sírjában pedig ugyancsak valamilyen szárnyas és sertés csontjai voltak. A többi esetben csak a csontos húsétel megléte ismert (Ároktő-Dongóhalom 23. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1., 4–6. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír, Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1. sír). Karos-Eperjesszög temetőiben az ételadományként sírba helyezett állati testrészek között a legmagasabb a juhok aránya, mely 17 sírba került, míg szarvasmarha 8, sertés és házityúk 2-2, ló pedig 1 sírban volt.[1909] A juh magasabb aránya Heves megye temetőiben is megfigyelhető, ott 15 sírban került elő, míg sertés húsa 4 sírba került, a bizonytalan esetek mellett.[1910] Juh vagy kecske, illetve tyúk sírba helyezésére a Nógrád megyei nógrádkövesdi és piliny-sirmányhegyi temetőben is van példa. Megfi-

[1903] Révész 1996, 186–187, 191.
[1904] Kovács 2015, 47.
[1905] Kovács 2015, 224.
[1906] Révész 1994, 67.
[1907] Mesterházy–Takács 1996; Nevizánsky 2012.
[1908] Mesterházy–Takács 1996a; Nevizánsky–Košta 2009, 327.
[1909] Vörös 1996, 470.
[1910] Vörös 2008, 463–464.

gyelhető tehát itt is az a tendencia – mely azonban nem az állatállomány egykori arányait mutatja –, hogy a sírokba leggyakrabban juhok, kisebb számban szarvasmarhák és sertések, illetve ritkábban ló testrészei kerültek.[1911]

A katalógusban bemutatott lelőhelyek esetében mindössze két adatot találtam (Szomotor-Hegyilegelő 9. sír, Tiszatardos-Nagydűlő 4/1941. sír) a kutatás által többségében hitvilági okokkal magyarázott[1912] *tojás*ok sírba helyezésére, melyeket azonban bizonyára értelmezhetünk néhány esetben ételmellékletként is, hiszen a tojás egy könnyen fogyasztható étel is volt.

LOVAS SÍROK, LÓSZERSZÁMOK

A katalógusban bemutatott lelőhelyekről több lovas sírra utaló adattal rendelkezünk, ezek összefoglalását az alábbi táblázat tartalmazza:

16. táblázat. Lovas sírok, lószerszámok

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Lócsontok	Zabla	Kengyel	Egyéb
Ágcsernyő-Nagyréti domb	? sír		• ? esetben	• 2 db csikó, 1 db oldalpálcás	• 3 db körte alakú, 2 (?) db legyező alakú, 2 db karoling-normann típusú	
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi	•	• Csikó	• 1 db vállába kovácsolt fülű, 1 db körte alakú	Veretes lószerszám, hevedercsat
Bély		Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	I/1926., 3/1937. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat, ezüstlemezek
	II/1926. sír	Férfi (?)	•	• 2 db oldalpálcás, 2 db csikó	• 1 db körte és 1 db legyező alakú	
	1/1937. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
	2/1937. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• ?	Veretes lószerszám, ezüstlemezek
	2. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	3. sír	Férfi		• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	Szórvány			• Csikó		
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	1897. évi sír	Férfi	•	?	?	
	1897. évi szórvány			• 3 db csikó, 1 db kétkarikás vagy oldalpálcás	• 2 db legyező alakú, 8 db körte alakú, 1 db karoling-normann típusú, 1 db ? típusú	
	1898. évi sír		?	?	?	Ezüstlemezekkel díszített nyereg
	1898. évi szórvány			• 2 db csikó, 4 db oldalpálcás	• 7 db körte alakú, 3 db karoling-normann típusú	3 db hevedercsat, veretes lószerszám

[1911] Vörös 2015, 112.

[1912] Tettamanti 1975, 109; Istvánovits 2003, 357; Révész 2008, 437; Vörös 2008, 230.

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Lócsontok	Zabla	Kengyel	Egyéb
Bogács-Pazsagpuszta	Szórvány				• 1 db legyező és 1 db trapéz alakú	
Edelény-Finke	1. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
Hejce	1. sír	Neme, kora bizonytalan			• 2 db körte alakú	
Karcsa-Kormoska	szórvány				• *„kengyelek"*	
Karcsa, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány			• Csikó		Hevedercsat
Kenézlő-Fazekaszug I.	1. sír	Neme, kora bizonytalan		• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	3. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	?	Levél alakú lószerszámdísz
	7. sír	Nő		• ?		
	10. sír	Férfi	•	• Csikó		Hevedercsat
	11. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	14. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	16. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	18. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás		Hevedercsat
	21. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	Szórvány				• 1 db	
Kenézlő-Fazekaszug I/a.	E sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Csikó	?	
Kenézlő-Fazekaszug II.	26. sír	Nő	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
	28. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat, nyeregmaradványok
	29. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	2 db vaskarika
	30. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	•	• ?		
	34. sír	Nő		• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	
	35. sír	Nő	•	• Oldalpálcás	• 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú, 1 db boltozatos szárú, egyenes talpalóval ellátott	Hevedercsat
	39. sír	Férfi		• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat (?)
	40. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
	42. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Lócsontok	Zabla	Kengyel	Egyéb
Kenézlő-Fazekaszug II.	44. sír	Nő	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	45. sír	Fiatal férfi	•	• Csikó	• 1 db körte alakú, 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű	Hevedercsat
	46. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Ezüstlemezes lószerszámdíszek, hevedercsat
	47. sír	Nő	•	• Láncos	• 1 db körte alakú	
	48. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
	49. sír	Nő	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	1 db szív alakú lószerszámveret, hevedercsat
	50. sír	Férfi	•	• Csikó (?)		Hevedercsat, a lókoponya orr-részén bronzlemez okozta zöld színű patina volt látható
	Szórvány			• ?	• 2 db körte alakú	2 db rozettás kisszíjvég, 2 db hevedercsat
Kenézlő, közelebbről ismeretlen lelőhely	Szórvány			• Oldalpálcás		
Kisdobra-Ligahomok	5. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 2 db legyező alakú	
	6. sír	Nő	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	
	7. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db ? típusú	
	Szórvány			• 2 (?) db csikó, 1 db oldalpálcás	• 2 (?) db körte alakú, 1 db karoling-normann típusú	Hevedercsat
Kistokaj-Homokbánya	61. sír	Férfi	•		• 2 db körte alakú	
	Szórvány			• Oldalpálcás, ?	• 1 db körte alakú	Hevedercsat
Miskolc-Repülőtér	1. sír	Férfi	•	?	?	
	5. sír	Férfi		• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
Monaj-Berencsi szőlők	1. sír	Férfi		• Csikó	• 2 db körte alakú	
Nagykövesd-Szőlős-homok	Szórvány		• ? sír	• ? db/típus	• 5 db körte alakú	
Nagyrozvány-Futó-homok	1. sír	Férfi	•	?	• ?	Lószerszámveretek (?)
Sály-Lator	Szórvány			• Oldalpálcás		
Sárospatak-Apróhomok	Szórvány					Rozettás lószerszámveret
Sárospatak-Baksahomok	1. sír	Férfi	•	• ?	• 2 db körte alakú	
	2. sír	Férfi	•	• Csikó		
	3. sír	Nő	•	• 2 db csikó		Hevedercsat

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Lócsontok	Zabla	Kengyel	Egyéb
Sárospatak-Baksahomok	4. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
	5. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	6. sír	Nő	•	• Oldalpálcás vagy kétkarikás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• ?	• 2 db körte alakú	
	8. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Csikó	• 1 db karoling-normann típusú	
	10. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú, 1 db körte alakú	Hevedercsat
	Szórvány			• 3 db oldalpálcás, 1 db csikó, 1 db ? típusú	• 5 db körte alakú	1 db bronzcsat, 47 db rozettás lószerszámveret, hevedercsat
Szakáld-Mulatódomb	2. sír	Neme, kora bizonytalan		• Csikó		
	Szórvány			• Csikó	• 6 db körte alakú	
Szikszó-Vadász patak partja	1. sír	Férfi	•	• ?	• ?	
	2. sír	Nő		• Oldalpálcás	• 2 db karoling-normann típusú	
Szinyér		Nő	?	• Oldalpálcás	?	Rozettás lószerszámveretek
Tiszakeszi-Szódadomb	Szórvány			• Oldalpálcás		
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan		• ?	• 2 db körte alakú	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Oldalpálcás		
	3. sír	Férfi	•			
	4. sír	Neme, kora bizonytalan			• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	Szórvány (2/3. sír ?)				• 1 db körte alakú	Hevedercsat
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		•	• 2 db (?) csikó, 2 db oldalpálcás	• 1 db valószínűleg körte alakú, 1 db körte alakú	Lyukvédők, rozettás lószerszámveretek, kerek lószerszámveret (?), hevedercsat
Zemplén-Szélmalom-domb		Férfi, *ad.* vagy fiatalabb	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat, lószerszámveretek, csatok
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Lószerszámszíj csatok
Alsóberecki	Szórvány			• Csikó	• 4 db körte alakú	
Nekézseny	Szórvány		•	?	?	

165. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék lócsontokat (●), lószerszámokat (○) és legalább lószerszámokat (□) tartalmazó sírjai. 1–4: Ágcsernyő-Nagyréti domb szórvány, 5: Ároktő-Dongóhalom 1. sír, 6: Bély, 7–13: Bodrogszerdahely-Bálványdomb I/1926., 3/1937., II/1937., 1/1937., 2/1937., 2–3. sír, 14–24: Bodrogvécs 1897. évi sír, 1897. évi szórvány, 1898. évi sír, 1898. évi szórvány, 25: Bogács-Pazsagpuszta, 26: Edelény-Finke 1. sír, 27: Hejce, közelebbről ismeretlen lelőhely 1. sír, 28: Karcsa-Kormoska szórvány, 29: Karcsa, közelebbről ismeretlen lelőhely szórvány, 30–40: Kenézlő-Fazekaszug I/1., 3., 10–12., 14., 16., 18., 21. sír és szórvány, I/a. E. sír, 41–58: Kenézlő-Fazekaszug II/26., 28–31., 34–35., 39–40., 42., 44–50. sír és szórvány, 59: Kenézlő, közelebbről ismeretlen lelőhely szórvány, 60–64: Kisdobra-Ligahomok 5–7. sír, szórvány, 65–66: Kistokaj-Homokbánya 61. sír és szórvány, 67–68: Miskolc-Repülőtér 1., 5. sír, 69: Monaj-Berencsi szőlők 1. sír, 70–72: Nagykövesd-Szőlőshomok szórvány, 73: Nagyrozvágy-Futóhomok 1. sír, 74–75: Sárospatak-Apróhomok, 76–87: Sárospatak-Baksahomok 1–10. sír és szórvány, 88–91: Szakáld-Mulatódomb 2. sír és szórvány, 92–93: Szikszó-Vadász patak partja 1–2. sír, 94: Szinyér, 95: Tiszakeszi-Szódadomb, 96–99: Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi kombinát 1–4. sír, 100–103: Zalkod-Szegfarki-dűlő szórvány, 104: Zemplén-Szélmalomdomb, 105–106: Zemplénagárd-Terebesi-homok I., 107–114: Karos-Eperjesszög I/1–2., 6., 9., 11–12., 2001/1., 6., 8. sír és szórvány, 115–151: Karos-Eperjesszög II/2–3., 5–7., 9., 11., 13–16., 18–20., 25., 29., 32., 34–37., 40–41., 45., 47., 49–56., 59–61., 63. sír és szórvány, 152–163: Karos-Eperjesszög III/2–4., 6., 8–9., 11–14., 17–18. sír és szórvány, 164–167: Mezőzombor-Bálványdomb 3. sír és szórvány, 168: Szerencs, közelebbről ismeretlen lelőhely szórvány, 169: Tarcal-Vinnai-dűlő 4. sír, 170–171: Tiszatardos-Nagydűlő 3/1935., 13/1941. sír

RÉSZLEGES LOVAS TEMETKEZÉSEK

A táblázatban szereplő sírok közül csaknem 60 esetben a sírba bekerült a ló feje és lábai is, míg megközelítőleg 11 esetben csak a lószerszámot, a fennmaradó síroknál pedig legalább a lószerszámot a sírba helyezték. Sárospatak-Baksahomokon minden sírban találtak lócsontokat, 6 férfi, 2 nő és 2 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy mellett. Magas volt a részleges lovas temetkezések aránya a lovas sírokon belül Bodrogszerdahelyen, ahol 6 sírból 5 esetében ez megfigyelhető volt, közülük legalább 4 férfi sírja. Kenézlő temetőiben az I. számú sírkert 12 lovas sírjából 9 tartalmazott lócsontokat – ide számítva a Szalay Géza által feltárt sírokat is –, ebből 7 férfi és 2 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy sírja volt. A II. temetőben 17 sírból 15-ben voltak lócsontok, 9 férfi, 5 nő és 1 gyermek esetében. Kisdobrán 8-ból 3 sírban figyelték meg ezt a szokást, Ágcsernyőn pedig az előkerült kb. 15 sírnál a legtöbb esetében megtalálható volt a ló részleges váza is.[1913] Természetesen egyik sírkert sem teljesen feltárt, így az összehasonlítás Karos-Eperjesszög temetőivel csupán utóbbi adatainak bemutatására korlátozódhat, ahol az I. számúban legalább 4 alkalommal (6., 9., 2001/6., 8.) volt lócsont a sírban, a II. temetőben 32 alkalommal volt megfigyelhető lócsontos temetkezés (2–3., 5–9., 11., 14–16., 18., 20., 29., 32., 34., 35–37., 40–41., 45., 47., 49–52., 54–56., 59–61.),[1914] míg a III. temetőben 7 sírban találtak lócsontokat (2–4., 11–12., 14., 17.).[1915] Természetesen a szórvány leletek lehetnek további, akár a ló részleges testét is tartalmazó lovas temetkezések emlékei is. Az adatokból úgy tűnik, hogy ez a fajta rítus a férfiakra volt elsősorban jellemző, a katalógusban bemutatott további lelőhelyeket tekintve 9 férfi (Ároktő-Dongóhalom 1. sír, Kisdobra-Ligahomok 5., 7. sír, Kistokaj-Homokbánya 61. sír, Miskolc-Repülőtér 1. sír, Nagyrozvány-Futóhomok 1. sír, Nekézseny, Szikszó-Vadász patak partja 1. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír) mellett 1 nő (Kisdobra-Ligahomok 6. sír) és 2 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező személy (Edelény-Finke 1. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 2. sír) sírja sorolható még ide. A férfisírok magasabb száma Karos-Eperjesszög II. temetőjében is megfigyelhető volt, míg a III. temető esetében csak férfiaknál bukkant fel a szokás.[1916] A Taktaközből Szerencs-Kácsa-dűlő lócsontos férfisírja,[1917] Tarcal-Vinnai-dűlő 4. számú, ugyancsak férfitemetkezése és Tiszatardos-Nagydűlő 13/1941. temetkezése sorolható még ide [*165. kép*].[1918]

A magas esetszám ellenére sajnos a lócsontok pontos helyzete gyakorta nem ismert. A feltárásokról beszámoló publikációk vagy dokumentációk a lókoponya meglétére és helyzetére általában kitérnek, de a lábcsontok fekvését néha még akkor sem említik, ha azok feltárás során előkerültek, így bizonyos esetekben kérdéses marad, vajon minden esetben bekerültek-e a sírba a ló mind a 4 lábának végei. Ezért sajnos több sír sem értékelhető kellő részletességgel (Ároktő-Dongóhalom 1. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/10., 21. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/42., 46–48. sír, Sárospatak-Baksahomok 3., 7., 9. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 2–3. sír).

A ló testrészeit döntően az elhunyt bal oldalára helyezték a korszakban,[1919] így volt ez bemutatott sírjainkban is, hiszen a jobb oldalra helyezett, nyúzott lovas temetkezés közismerten ritka a 10. századi magyarországi lelőhelyeken.[1920] Ez talán az elhunyt balkezes voltával is kapcsolatban állhatott.[1921]

A ló feje és lábainak végei az elhunyt bal oldalára fektetve a legnagyobb számban abban az elrendezésben voltak megfigyelhetők, amikor a ló feje után helyezték el a lábak végeit. Ezekben az esetekben a ló feje kerülhetett az elhunyt fejétől egészen a lábszáráig, orrával ez elhunyt feje irányába fordítva. A lólábak pedig vagy egymás mellé, de egymástól távolabb két helyre kerültek a sírban (1., 6.), vagy ugyancsak egymás mellett fekve, de egymást követően elhelyezve, a ló feje mögött vagy attól bizonyos távolságban, ami a leggyakoribb változat volt (2., 4–5., 8., 11.). A harmadik változatban pedig – melyek esetében a ló feje az elhunyt derék vagy lábszár közeli részén volt – a lábak változó mértékben egymás mellett helyezkedtek el (3., 7., 10.).

A bal oldali helyzet egy variánsa, amikor a ló mellső lába(i) részben a ló fejének hátsó része alá került(ek), míg a hátsó lábak attól/azoktól változó távolságra, akár egymást keresztezve is megfigyelhetők (12–15.). Dokumentált a mellső lábak ló feje mellé, míg a hátsók azt

[1913] Pastor 1952; Pastor 1955a, 140.
[1914] Révész 1996, 39.
[1915] Révész 1996, 39.
[1916] Révész 1996, 39.
[1917] Kovács 2015, 36.
[1918] Kovács 2015, 71.
[1919] Vörös 2013, 328.
[1920] Révész 2008, 282.
[1921] Bálint 1969, 108–110.

követően történő elhelyezése is (16.). Az elhunyt bal lába mellett a ló fejét a lábakra is helyezhették (19–20.). Feltételezhető továbbá, hogy egyes esetekben talán csak a ló fejét helyezték az elhunyt bal oldalára (22–23.).

Az elhunyt jobb oldalán elhelyezett ló esetében a ló lábai annak feje előtt és mögött, illetve részben fejének első része alatt kaptak helyet (17–19.). Ugyancsak megfigyelhető volt a jobb oldali helyzet esetében is, hogy a ló lábai a feje után, egymás mögött helyezkedtek el (21.), egy esetben pedig két láb a fej jobb oldalára került (20.).

A ló feje és lábai kerülhettek az elhunyt lábainak végeihez, megközelítőlegesen testének középvonalában elhelyezkedve, amikor a ló feje az elhunyt koponyája irányába nézett. Ezekben az esetekben a ló fejét helyezhették a lábak, vagy azok egy részének végeire, melyek az elhunyt lábainak végében vagy attól változó távolságban is lehettek (1–4.). Valószínűleg ebbe a csoportba sorolható, amikor a ló fejét nem pontosan az elhunyt testének vonalában, hanem kissé ferdén helyezték el (6.), vagy a feje az elhunyt feje irányába nézett, de a lábak végei mellette feküdtek (5.), illetve részben a lólábakra (7.), vagy a lólábak mellé (8–9.) fektetett lókoponya az elhunyt testéhez képest kissé annak jobb oldali irányában volt elhelyezve. Ez már talán átvezet ahhoz a csoporthoz, ahol a ló részei mintegy körülölelték az elhunyt lábait. Itt a ló feje kerülhetett az elhunyt bal vagy jobb lába mellé, minden esetben nyugati tájolással, míg a lábak az elhunyt lábait változó mértékben körülölelve helyezkedtek el (11–14.). Bizonyos esetekben nem ölelték teljesen körül a lábakat, hanem csak azok valamelyik oldalát és végét (16–18.). Ezen csoportokba sorolható az a változat is, amikor a ló fejét északi irányban helyezték el (15.).

A ló testrészeinek elhelyezése alapján következtethetünk arra, hogy a ló testrészei annak bőrében hagyva kerültek-e a sírba, a bőrt kiterítették avagy kitömték-e a temetés során. A kitömött lóbőrnek minimum 40 cm-es helyigénye volt az elhunyt és a sírgödör fala között,[1922] míg a ló kb. 20 kg súlyú bőre összehajtva a fejével együtt kb. 60×40×60 cm-es helyigényű.[1923] Ezeknél a kérdéseknél tehát elengedhetetlen lenne a sírgödör metrikus adatainak ismerete, amit sajnos sok esetben nem ismerünk.[1924] A kitömött lóbőrös változat lehetősége a lócsontok helyzete alapján Kenézlő-Fazekaszug II/26. sírja esetében merülhet fel. Sajnos a sírgödör mérete itt sem ismert, így nem igazolható kétségtelenül a kitömött lóbőr megléte sem. A ló azonban valószínűleg felszerszámozottan került a sírba, fején lehetett a kantár, míg a nyerget a fej és a sír keleti végéhez közelebb elhelyezkedő lábvégek közé tették. A 45. sírban a ló feje az elhunyt feje és válla mellett volt, az egyik lábvég a csípő és a comb táján, a másik a lábszáraknál, ez utóbbinak a sírgödör északi fala felé eső párja pedig ferdén, kb. 45°-os szögben állt, felső végével a többi felett. A negyedik lábvégcsont egy töredék alapján az előbbi felső vége mellett, talán vízszintesen feküdhetett. A 3. számú lábcsonthoz hasonló dőlésszögben, talpalójával a csont felső végénél volt az egyik kengyel is. Véleményem szerint itt a ló bőrének nagy része az elhunyt bal lábának külső oldalán kerülhetett összehajtásra, majd erre helyezték a két – feltehetően bőrében hagyott – lábvéget, s valószínűleg a nyeregről az egyik kengyel is oda került, majd a bőr száradása, bomlása és a föld tömörödése során együttesen fellépő hatások okozhatták végül a sírban megfigyelt helyzetet. Nem ismerem ugyan a sírgödör méretét, de véleményem szerint ebben az esetben valószínűbbnek tűnik az összehajtott lóbőrös temetkezés. A karos-eperjesszögi II/15. sírban a ló kitömött[1925] bőre a sír teljes hosszában végighúzódott.[1926]

Valószínűleg az összehajtott lóbőrös temetkezések közé sorolható a kenézlői II. temető 30. sírja, ahol a ló feje az elhunyt lábai közé eső vonalban helyezkedett el, míg a jobb oldalán sorakoztak a lábak csontjai, az emberi váz csontjainál magasabb helyzetben. Itt tehát – bár a sírgödör mérete nem ismert – lehetséges, hogy a sír végébe került az összehajtott lóbőr, majd arra a benne hagyott fej és a lábvégek. Az 50. sírban is magasabb fekvésben voltak a ló csontjai, tehát ez előbbiekben elmondottak itt is érvényesek lehetnek, ugyanakkor itt a bőrt a csontok helyzete alapján hosszabb területen teríthették szét. Kenézlő-Fazekaszug I/11. sírja esetében sajnos nem találtam adatot arra vonatkozóan, hogy vajon a váznál magasabban voltak-e a ló csontjai, így a ló bőre lehetett-e esetleg alattuk összehajtva, vagy annak hiányában a temetés esetleg a lóbőr sírba tétele nélkül zajlott-e le. Ugyanez érvényes a 14., a II/49. és a sárospatak-baksahomoki 10. sírra is, bár utóbbi esetében talán valószínűbb, hogy abba a ló bőre nem, csupán feje és végtagjai kerültek bele.[1927]

A kiterített lóbőrös temetkezések közé azokat az eseteket sorolhatjuk, ahol a lóbőrt a halott lábaira ráterítették.[1928] Ez a lócsontok helyzete alapján Kenézlő-Fazekaszug I/12., 18., II/30. és Sárospatak-Baksahomok

[1922] Vörös 2015, 113.
[1923] Vörös 2015, 112.
[1924] Vörös 2014, 112–113.
[1925] Révész 1996, 41.
[1926] Vörös 1996, 471.
[1927] Vörös 2001, 591.
[1928] Bálint 1969, 110.

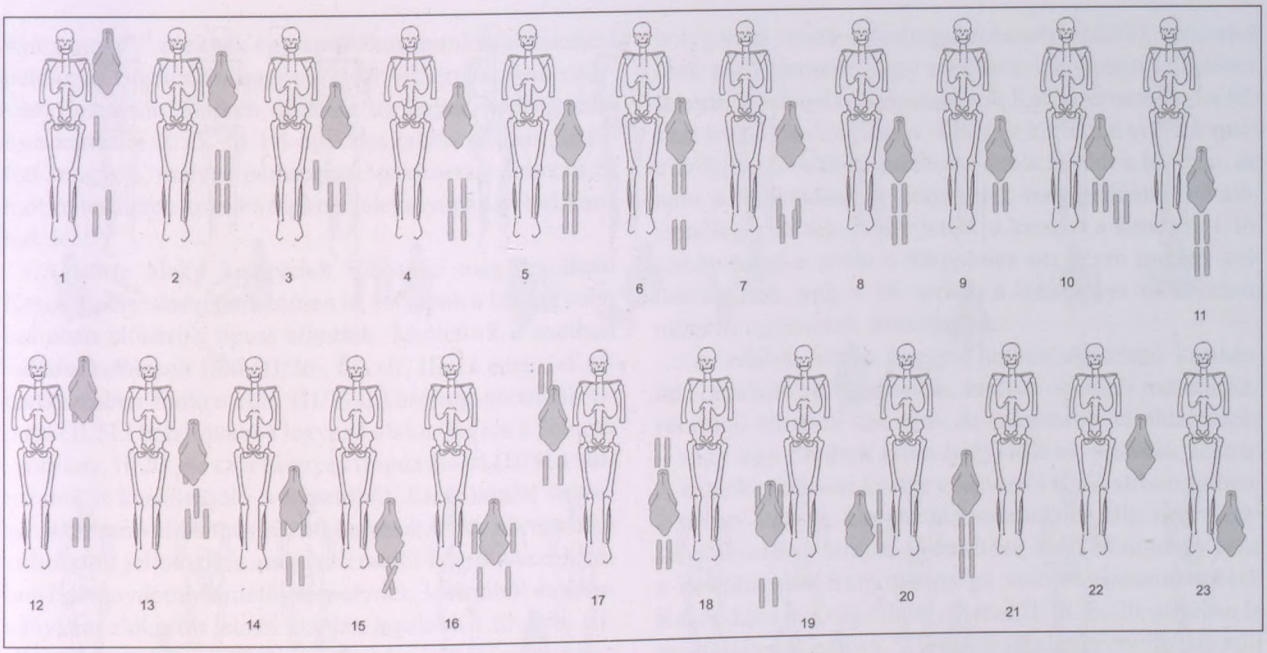

166. kép. A lócsontok helyzete Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sírjaiban I. 1: Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír, 2: Karos-Eperjesszög II/47. sír, 3: Kenézlő-Fazekaszug II/50. sír, 4: Karos-Eperjesszög II/50. sír, 5: Karos-Eperjesszög II/37. sír, 6: Karos-Eperjesszög II/41. sír, 7: Karos-Eperjesszög II/32. sír, 8: Kisdobra-Ligahomok 7. sír, Zemplén-Szélmalomdomb, 9: Miskolc-Repülőtér 1. sír, 10: Karos-Eperjesszög II/9. sír, 11: Karos-Eperjesszög III/14., 17. sír, Kisdobra-Ligahomok 5. sír, 12: Kenézlő-Fazekaszug II/26. sír, Karos-Eperjesszög II/15. sír, 13: Karos-Eperjesszög II/18. sír, 14: Karos-Eperjesszög II/35. sír, 15: Karos-Eperjesszög II/16. sír, 16: Kenézlő-Fazekaszug II/49. sír, 17: Kenézlő-Fazekaszug I/14. sír, 18: Kisdobra-Ligahomok 6. sír, 19: Karos-Eperjesszög II/3. sír, 20: Kistokaj-Homokbánya 61. sír, 21: Karos-Eperjesszög II/11., 52., 59. sír, 22: Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, 23: Kenézlő-Fazekaszug I/10., 21. sír

8. sírjában feltételezhető. A kenézlői II. temető 35. sírjában a ló emberi váznál magasabban fekvő csontjai körülölelték az elhunyt lábainak végeit, így itt feltételezhető, hogy a ló bőrét az elhunyt lábaira terítették, majd ezekre került a bőrében hagyott fej és a 4 lábvég, ez okozza azok magasabb fekvését. Sárospatak esetében a dokumentáció nem említi a lócsontok magasabb fekvését, a kengyelek, a hevedercsat és a zabla azonban 20 cm-el a váz csontjai felett feküdtek. Ha a ló bőrét az elhunyt lábszáraira terítve hajtották össze, majd erre került a nyereg és a kantár, azzal magyarázatot nyerhet a szintkülönbség is. Ugyanakkor kérdéses, hogy a ló testrészei annak bőrében maradtak-e? Ennek esetén – feltételezve, hogy azok a váz szintjén feküdtek – először a lábak és a fej került elhelyezésre, majd az egészre terítették a bőrt, amire a lószerszámok is kerültek. (A sírrajzon az egyik kengyel füle a lókoponya mellett lévő lábcsonton van, így a lószerszámokat a ló részei után helyezték a sírba.). Talán egyszerűbbnek tűnne azonban először elhelyezni a bőrt, majd arra fektetni a bőrben hagyott testrészeket, amelyek azonban így magasabb helyzetbe kerülnének. Ha viszont a lábak végeit és a fejet a bőrről levágták, az eljárás máris egyszerűbbé válhatott. A kenézlői 12. sírban sem ismert sem a lócsontok, sem a lószerszámok magasabb helyzete, így a fent elmondottak itt is érvényesek lehetnek. A kenézlői 18. sírban a lólábak csontjai a koponyánál mélyebben feküdtek, így a ló lábai kerülhettek először a sírba, majd az összehajtott lóbőr és rá a ló feje [*166–167. kép*].

A lószerszámos sírok számának pontos megítélése ma már lehetetlen, hiszen a szórványként előkerült kengyelek, zablák, lószerszámveretek – ha csak nem elveszített darabok voltak – a lószerszámos sírok közé nagy valószínűséggel besorolhatók, ugyanakkor előkerülhettek lócsontokat is tartalmazó temetkezésekből is.

A lószerszámok sírba helyezését illetően néhány esetben bizonytalan, hogy bekerült-e a sírba a teljes garnitúra, vagyis a nyereg a kengyelekkel és a hevedercsattal, valamint a kantár a zablával együtt. A legkevesebb adattal az egykori nyergekről rendelkezünk, ezek többnyire csak a kengyelek vagy annak fémből készült szerelékei pl. lyukvédői vagy hevedercsatja alapján feltételezhetők. Kivételesen szerencsés megfigyelési lehetőségek folytán Fettich Nándor leírta a nyereg famaradványait a kenézlői II. temető 28. sírjában, ahol azok Hollendonner Ferenc meghatá-

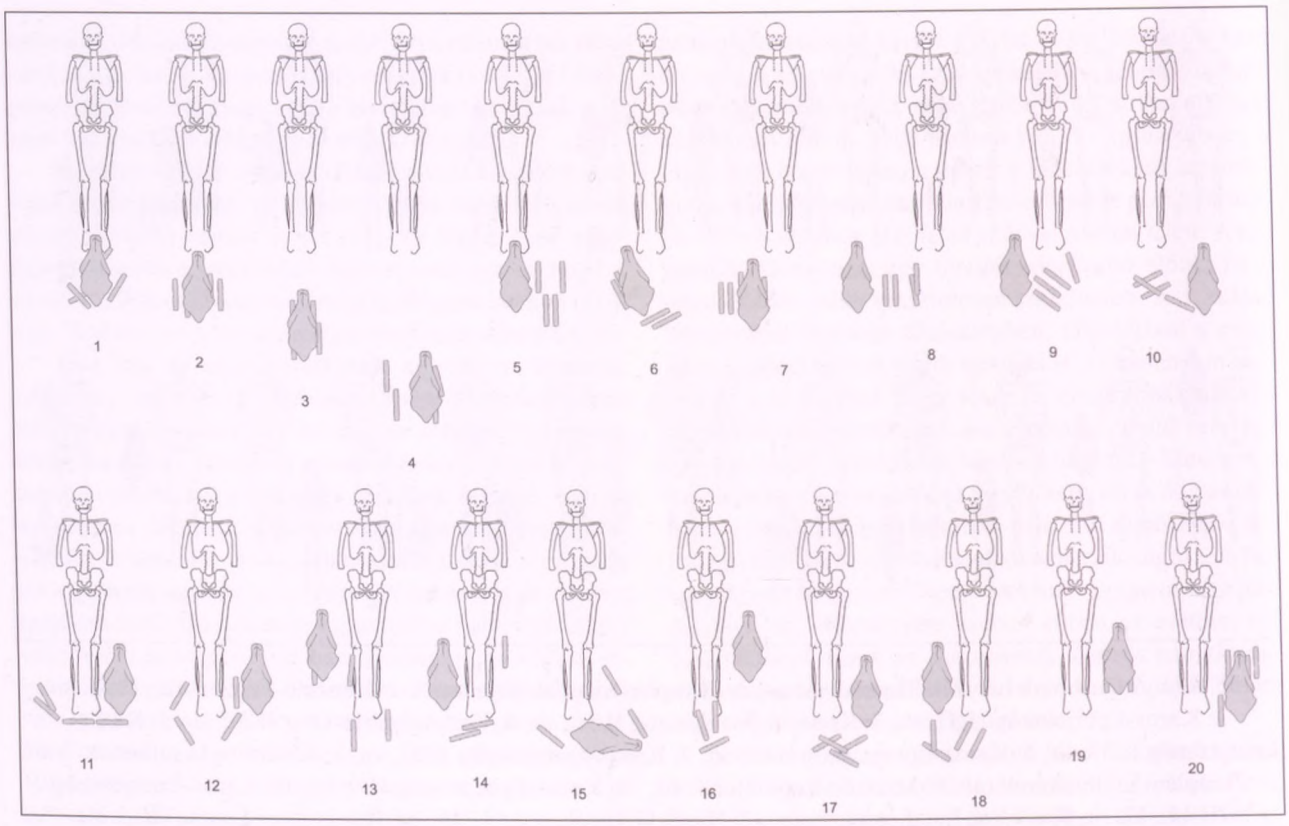

167. kép. A lócsontok helyzete Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sírjaiban II. 1: Kenézlő-Fazekaszug I/11. sír, 2: Karos-Eperjesszög II/29. sír, 3: Karos-Eperjesszög III/11. sír, 4: Karos-Eperjesszög II/14. sír, 5: Kenézlő-Fazekaszug II/30. sír, 6: Sárospatak-Baksahomok 10. sír, 7: Karos-Eperjesszög II/45. sír, 8: Karos-Eperjesszög II/7. sír, 9: Karos-Eperjesszög II/51. sír, 10: Karos-Eperjesszög II/36. sír, 11: Kenézlő-Fazekaszug I/12. sír, 12: Sárospatak-Baksahomok 8. sír, 13: Karos-Eperjesszög II/60. sír, 14: Kenézlő-Fazekaszug II/35. sír, 15: Kenézlő-Fazekaszug I/18. sír, 16: Karos-Eperjesszög II/20. sír, 17: Karos-Eperjesszög II/56. sír, 18: Karos-Eperjesszög II/61. sír, 19: Karos-Eperjesszög II/5–6. sír, 20: Karos-Eperjesszög II/2., 34. sír

rozása szerint valószínűleg rezgő nyárfából készültek.[1929] A karosi temetők vizsgálata nyár- vagy fűz-, illetve tölgy- vagy kőrisfa maradványokat mutatott ki a nyergek fémből készült részei által konzervált maradványokban.[1930]

A nyereg azonban nem feltétlenül kerülhetett minden esetben sírba, erre példa a kenézlői II/31. sír, ahol az eltemetett gyermek óvatosságból talán még szőrén ülhette meg a lovat, ezért a sírba is csak a zablát helyezték. Esetenként pedig a nyerget talán nem teljes állapotában helyezték a sírba, erre azok az esetek utalnak, amikor annak kengyelei igen, hevedercsatja viszont nem (Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír), vagy épp fordítva, csak hevedercsatja került elő, de kengyelek nélkül (Kenézlő-Fazekaszug II/50. sír).

A kengyelek többségében a körte alakú változatba sorolhatók, ezek gyakorta párban kerültek elő, ritkábban volt csak vállába kovácsolt fülű (Ároktő-Dongóhalom 1. sír), legyező alakú (Bodrogszerdahely-Bálványdomb II/1926. sír,) vagy egyenes talpú, boltozatos szárú kengyellel (Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír, Sárospatak-Baksahomok 10. sír) együtt. A párok között még legyező alakú (Kisdobra-Ligahomok 6. sír), boltozatos szárú (Kenézlő-Fazekaszug II/35. sír) és karoling-normann típusú (Ágcsernyő-Nagyréti domb, Szikszó-Vadász patak partja 2. sír) garnitúrák ismertek, utóbbiak meglehetősen gyakoriak a Bodrogközben.[1931] Ritkák ugyanakkor a 10. század középső részétől elterjedő trapéz alakú

[1929] Fettich 1931, 84.
[1930] B. Perjés 1997, 831–832.
[1931] Révész 2020, 228.

változatok,[1932] ezeknek egy aprólékos munkával díszített példánya Bogács-Pazsagpusztáról ismert, sajnos szórvány leletként. Szintén unikális az egyik bodrogvécsi és a kenézlői II/35. sír 1-1 egyenes talpú, szárain díszített kengyele, melyek párhuzamai gyakorta a szlovák és morva területek kora középkori leletanyagában bukkannak fel.[1933]

A körte alakú kengyelek többsége megfigyelhető Karos-Eperjesszög temetőiben is, sőt, azok a legnagyobb számban előkerült típust alkották. Mellettük 3 esetben vállába kovácsolt fülű (II/36., 61. sír, III/13. sír), 1-1 temetkezésben hurkos fülű (II/19.), karoling-normann típusú (II/51.) volt, továbbá legyező alakú (Karos I. temető szórvány, II/20. sír szórvány) és trapéz alakú (II/41.) változatok is kerültek elő a temetőből. Ezek között összesen 4 sírban voltak tausírozott darabok.[1934] A körte alakú változatok jellemzik a megye temetői közül Mezőzombor-Bálványdomb temetőjét, melynek 3. sírjából és szórványként előkerült leletei alapján legalább 1 további sírjában volt ez a típus.[1935] Szerencs, közelebbről ismeretlen lelőhelyéről domborúan ívelt háromszög alakú, egyenes talpalójú kengyelpár,[1936] Tarcal-Vinnai-dűlőn pedig trapézosan fél ellipszis alakú vaskengyelpár került elő.[1937] Egy körte alakú kengyelpár ismert Tokaj környékéről,[1938] egy további kengyelpárt tartalmazó sír pedig a tiszatardos-nagydűlői 3/1935. sírból.[1939]

A zabla a ló részleges vázát is tartalmazó sírokban általában a felkantározott helyzetnek megfelelően került elő a korszak sírjaiból.[1940] Bemutatott temetőinkben erre az alábbi adatokat ismerjük: Ároktő-Dongóhalom 1. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/a. E sír, Kenézlő-Fazekaszug II/44. sír. Ugyancsak a lókoponyán, de nem annak száj részében, esetleg orr részére keresztben helyezve volt az a kenézlői II/29. sírban, ahol az a lókoponya száj része előtt feküdt, míg a 31. sírban általánosan csak a lókoponya előtt fekvő zabláról szól a tudósítás. Kissé bizonytalan hogy ide sorolhatjuk-e a kenézlő-fazekaszugi I/10. sírt, ahol a zabla a lókoponya orr részén volt ugyan, de nem kereszt-, hanem hosszirányban fekve, valamint bolygatása miatt a bodrogszerdahelyi 2/1937. sírt, ahol csak annyi ismert, hogy a zabla a lókoponya közelében feküdt. Viszonylag alacsony volt Karos temetőiben a felkantározott lovak száma: 4 női sír esetében volt a kantár a ló fején, további 4 esetben a zabla feküdt a ló fején, de nem a felkantározott helyzetnek megfelelően.[1941] Valószínűleg a ló feje mellé tették a kantárt a kenézlői I/16. sírban, ahol a zabla a lókoponya orr része mellett volt összehajtva, míg a 18. sírban a lókoponya tarkó része mögött, ugyancsak összehajtva.

A zablák között leggyakrabban egyszerű karikás, ún. csikózablák találhatók, melyek változó méretű karikákkal lehettek szerelve, de magasabb az oldalpálcás – vagy egy esetben talán négykarikás – zablák száma. A zablák szájvasai között a kenézlői II/47. sírban az nem 2 merev tagból, hanem láncszemekből állt, míg Szikszón a szájvas tarajos kialakítású volt. Mindkettő célja a ló könnyebb irányíthatósága volt.[1942] Hasonló zablák Karos-Eperjesszög III/18., illetve II/18. és 20. sírjában is megtalálhatók voltak.[1943] Az oldalpálca bronzból készült Zemplénagárdon, rosszezüstből Kisdobrán, a sályi telepen és Tiszakeszi-Szódadombon pedig agancsból. A megyék leletanyagában a csikózablák túlsúlya Karos-Eperjesszög temetőiben is megfigyelhető, ott legkevesebb 16 sírban volt emellett oldalpálcás változat.[1944] Csikózablák a Taktaközből Mezőzombor-Bálványdombról, oldalpálcás változatok pedig Szerencs, közelebbről ismeretlen lelőhelyéről és Tarcal-Vinnai-dűlő 4. sírjából ismertek, utóbbi ezüstberakásos volt.[1945] Egy további bizonytalan típusú zablát tartalmazó sír került elő Tiszatardos-Nagydűlőn.[1946]

A fémveretekkel díszített lószerszámok között sajnos bizonytalan annak az 52 db bronzveretnek a típusa, mely az ároktő-dongóhalmi 1. sírban volt. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2/1937. sírjában különböző veretek, nagyobb levél alakú díszek, fémlemezkék és falerák is díszítették a lószerszámot, s fémlemezekkel díszített voltuk az I/1926., 3/1937. sír esetében is feltételezhető. Kenézlő-Fazekaszug I/3. sírjában 1 db levél alakú, le-

[1932] Kovács 1986.
[1933] Karo 2004, 167–169.
[1934] Révész 1996, 43–46.
[1935] Kovács 2015, 22, 27.
[1936] Kovács 2015, 45.
[1937] Kovács 2015, 81, 86.
[1938] Kovács 2015, 226.
[1939] Kovács 2015, 223.
[1940] Vörös 2015, 113.
[1941] Révész 1996, 40.
[1942] Dienes 1966, 216.
[1943] Révész 1996, 43.
[1944] Révész 1996, 41–42.
[1945] Kovács 2015, 22, 27, 45, 81, 86.
[1946] Kovács 2015, 223.

mezes lószerszámdísz helyezkedett el, melyet a hasonló darabok felhasználása alapján[1947] vélhetően a szügyelőre helyezhettek. Lemezkékkel díszített kantár Kenézlő-Fazekaszug II/46. sírjában volt, s a 29 db, kissé bizonytalan megítélésű veret mellett 1 db szív alakú ezüstveret lehetett bizonyosan a kantár dísze a 49. sírban. Rozettás lószerszámveretek Kenézlő-Fazekaszug I. vagy II. temetőjéből szórványként kerültek elő, a párosan összetartozó szíjvégek bizonyára egy lószerszámhoz tartozhattak egykor. Sárospatak-Apróhomokról 1 db szórvány veret került gyűjteménybe, míg Sárospatak-Baksahomokon és Zalkod-Szegfarki-dűlőn ugyancsak szórványként, de nagyobb darabszámú, vélhetően 1-1 készlet darabjai. Szinyéren 4 db rozettás veret maradt meg a feldúlt sír leletei közül. Csak a lókoponya patinája utalt az egykori fémdíszekre a kenézlői II/50. sírban, így itt talán könnyebben elporladó lemezkék díszítették a kantárt. A korszak egyik leggazdagabb lószerszámveret-garnitúrájával temették el a zempléni sírban nyugvó férfit, sajnos ugyanakkor a dokumentáció annak rekonstrukcióját csak részben teszi lehetővé.[1948] A fémdíszes lószerszámok kiegészíthetők a pénzekkel díszített változatokkal is, mint erre Kenézlő-Fazekaszug I/11. és Sárospatak-Baksahomok 2. sírja utal. Előbbi esetében a pénzektől távolabb fekvő zabla alapján ezek nem csupán a kantáron képzelhetők el. Karos-Eperjesszögön a 3 temetőből összesen 8 rozettás,[1949] továbbá legkevesebb 8 övveret alakú lószerszámdíszeket tartalmazó sír ismert.[1950]

[1947] Horváth 2014, 294–296.
[1948] Révész 1996, 76.
[1949] Révész 2003, 267.
[1950] Révész 1996, 54–78.

IV. RÉGÉSZETI ADATOK BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETÉHEZ

A BODROGKÖZ

A Bodrogköz vizsgált területünk talán legmarkánsabban körülhatárolható ártéri szintű tökéletes síksága,[1951] melyet a Tisza, a Bodrog és a Latorca folyása határol. Átlagos tengerszint feletti magassága 125 méter, észak-északkeleti része magasabban fekvő, dombokkal tagolt, míg déli-délnyugati része vizenyősebb. A két terület közé ékelődő Hosszúrét – árvízmentesítés előtt egybefüggő – mocsárterülete szinte elválasztotta egymástól a Bodrogköz északi és déli részét.[1952] Területét ugyan a vízfolyások alapján szokás kijelölni, azonban a kistáj természetföldrajzi határai átlépik azokat. Így a Tisza bal oldali hullámtere is teljes egészében annak részét képezi, hiszen a parti hullámtér vegetációja a Bodrogközben található ártéri növénytársuláshoz hasonló.[1953] Ugyancsak a folyóközhöz sorolható észak-északnyugati irányban a Bodrog folyása menti területsáv egy része is, ide tartoznak a Bodrogköz peremén fekvő egyes települések.[1954]

A Bodrogköz a Kárpát-medencei települési struktúrában elfoglalt legjelentősebb szerepét alighanem a magyarság megjelenését követően érte el. A 19. század második fele/vége óta előkerülő sírok, temetők nyomán a kutatás már korán felismerte a terület különleges jellegét. A keleti szállásokról a Kárpát-medencébe költöző magyarság bodrogközi megtelepedésének vizsgálatára – elsősorban az írott források híradásai alapján, de megemlítve a régészeti leleteket is – 1898-ban már önálló tanulmányt szentelt Réthy Pál.[1955] A sírok magas száma, az előkerülő leletek jellege és minősége más területekkel összehasonlítva már ekkor kiemelkedőnek számított a Kárpát-medencén belül,[1956] amire Réthy tanulmányát követően néhány évvel később már Jósa András is felhívta a figyelmet.[1957] A terület forrásbázisának kivételes jellegére a kutatás a 20. század folyamán számos esetben próbált magyarázatot adni.[1958] A Felső-Tisza-vidék összefoglaló elemzését végül a teljesen feltárt karos-eperjesszögi temetők feldolgozása során Révész László publikálta.[1959] Kutatási eredményei alapján, melyet a régészeti és a történeti kutatás – természetes módon esetenként eltérő véleményeknek is hangot adva,[1960] de – többségében elfogadott,[1961] a 10. század első felében, középső évtizedeiig itt feltételezhető a Magyar Nagyfejedelmi Központ. A 955-ben lezajlott augsburgi vereséget követően azonban a belső erőviszonyok átrendeződésnek indultak,[1962] ami vélhetően súlyos hatalmi harcokhoz vezetett,[1963] így ez a központ helyzetére is kihatással volt. A vezető szerepért folytatott harcban alulmaradt korábbi fejedelem Felső-Tisza-vidéki kíséretét széttelepítették,[1964] az új fejedelem, Taksony[1965] pedig hatalmi centrumát a Duna–Tisza közére,[1966] annak északi felére helyezte át,[1967] mely azután mintegy két évtizedig, a 970-es évekig helyezkedett el ott.[1968] Ennek

[1951] Révész 1996, 7; Tuba–Szirmai 2008, 7–8; Dövényi 2010, 144–148.
[1952] Dankó 1964, 144; Siska 2002, 299.
[1953] Tuba–Szirmai 2008, 8.
[1954] Dövényi 2010, 144–148.
[1955] Réthy 1898.
[1956] Révész 2003, 480.
[1957] Jósa 1901, 163–164.
[1958] Vö. Révész 1996, 201–206; Révész 1999, 144–157; Révész 2003b, 480.
[1959] Révész 1996.
[1960] Mesterházy 1995, 1036; Kristó 1997, 249–251; Balogh 2003, 469; Fodor 2009, 91–92.
[1961] Makk 2004, 121; Polgár 2019, 288–289.
[1962] Font 2009, 11.
[1963] Makk 2004, 124.
[1964] Révész 1996, 205.
[1965] Makk 2004, 124; Révész 2004, 53.
[1966] Makk 2004, 125.
[1967] Lőrinczy–Türk 2011, 444; Bencze–Szigeti 2015, 109.
[1968] Makk 2004, 125–126.

régészeti nyomai a közelmúlt feltárásai alkalmával kezdtek ismertté válni.[1969]

A magyarság Kárpát-medencébe történő beköltözésének feltételezett útvonalait[1970] tekintve a Felső-Tisza-vidék valószínűleg a szállásterület azon részei közé sorolható, ahol az újonnan érkezők az elsők között megjelenhettek.[1971] Ennek időpontját azonban ma már nem a korábban elfogadott 895. évhez,[1972] vagy a 890-es évekhez köti a kutatás egy része, hanem helyette egy több évtizedes folyamatot valószínűsít. Ez a 9. század vége előtt akár több évtizeddel is kezdetét vehette, s eredményeként így már a 860-as, 70-es évektől számol – ha csak elszórtan is, de – a magyarok jelenlétével a Kárpát-medence egyes részein.[1973] A kérdés tekintetében azonban a kutatás ma még megosztott.[1974] Ezekre az évtizedekre keltezhető sírt vagy temetőt nem tudok azonosítani a területen, de természetesen nem vethető el annak lehetősége sem, hogy a jövőben az újabb feltárások – kiegészítve a természettudományos vizsgálatok eredményeivel – további adatokkal szolgálhatnak majd ehhez a kérdéshez. Ugyanakkor bármikor is történt a magyarság megjelenése, figyelembe kell venni a Bodrogközben már ekkor itt élő népességet, hiszen a Felső-Tisza vidékén és Észak-Erdélyben a 8. századtól kezdve keleti szlávok nyomai mutathatók ki.[1975] Ezek a szlávokhoz kapcsolt[1976] hamvasztásos temetők pedig rendelkeztek 9–10. századi periódussal, sőt, egyesek használata egészen a 11. századig feltételezhető.[1977] Sírjaik alapján megtelepedésük a Bodrogköz északkeleti és délkeleti részein rekonstruálható.[1978] Halomsíros temetőik a terület északi felén az ún. Zemplén–Kassa-csoportba sorolhatók: Kisgéres (Malý Horeš, Sl.), Királyhelmec (Král'ovský Chlmec, Sl.), Bodrogszerdahely-Bak-hegy (Streda nad Bodrogom, Sl.) és ide sorolható a Bodrogköztől északra fekvő Topolóka (Topol'ovka, Sl.),[1979] északkeletre Cserlenő (Cervenovo, Ukr.) és Dombokpuszta (Domboki, Ukr.);[1980] míg a déli részen Karcsa-Somos,[1981] Karos-Eperjesszög II. temető,[1982] Pácin-Szenna-domb[1983] és Zemplénagárd-Nagygödör-dűlő[1984] egészíti ki a sort. Temetőik környezetében feltételezhető – esetenként régészeti feltárással is igazolt – telepeik[1985] kirajzolta településterületük tehát részben kikerüli a magyarság 10. századi települési tömbjét, ezek a Karcsa-patak mentén Nagykövesdtől Kisdobráig húzódó homokhátakon vannak.[1986] Részben azonban előbbiek közelében is megtaláljuk őket, hiszen Kisdobra (Dobrá, Sl.) és Bély (Biel, Sl.) temetőihez közel helyezkedik el Királyhelmec sírkertje, de egymás közelében fekszenek azok Bodrogszerdahelyen, Karoson és Zemplénagárdon is.[1987] A szlávság továbbélése itt tehát folyamatosnak tekinthető,[1988] emlékeik azonban csupán szigetszerűen megtelepedett, alacsony létszámú lakosságra utalnak.[1989] Arról pedig megoszlik a kutatás véleménye, hogy pontosan meddig is számolhatunk helyben történő továbbélésük lehetőségével, illetve mi lett ezeknek a közösségeknek a sorsa.

A magyarsággal megjelenő új régészeti kultúra nyomai nyugati irányból indulva a Bodrog és a Tisza összefolyásánál található Bodrogzug háromszög alakú, kissé kiemelkedő löszhalomvidékén, az ún. Szigeten[1990] bukkannak fel elsőként. Ennek nyugati sarkában található Zalkod település, ahol több alkalommal kerültek elő honfoglalás kori sírok, melyek valószínűleg egy szállási temető nyomai lehetnek. Sajnos a Heinszmann Károly telkén előkerült leletekkel kapcsolatban csak annyit lehet tudni, hogy feltehetően korabeli sír vagy temető került elő itt. A további kutatás hivatott választ adni a kérdésre, hogy a Szegfarkától nem egészen 2 km-re, a Dózsa Tsz-től északra előkerült szórvány le-

[1969] Bencze–Szigeti 2010; Füredi 2012; Patay–Rácz 2012.
[1970] Bálint 2000, 344.
[1971] Györffy–Zólyomi 1996, 917; Róna-Tas 1997, 261–262; Szőke 2014, 108.
[1972] Tóth 1998, 189–197.
[1973] Szőke 2014, 108; Szőke 2015, 38; Lőrinczy–Türk 2015, 107, 113–114.
[1974] Révész 1996, 204; Révész 2015, 90; Révész 2020, 238–239.
[1975] Bálint 2000, 343.
[1976] Szőke 1986, 32.
[1977] Wolf 1994, 127; Kovács 2013, 518.
[1978] J. Dankó 2017, 49.
[1979] Hanuliak 2004, 11, 239.
[1980] Takács 2018, 97–98.
[1981] Wolf 1991, 582; Wolf 1994, 126; Révész 1996, 10.
[1982] Wolf 1994, 126; Révész 1996, 10.
[1983] Pintér-Nagy–Wolf 2017, 146–149.
[1984] Révész–Wolf 1993; Wolf 1994, 120–125.
[1985] Révész 1996, 8; Pintér-Nagy–Wolf 2017, 149.
[1986] Révész 1996, 12.
[1987] Wolf 1994, 127.
[1988] Révész 1996, 12.
[1989] Révész 2020, 253.
[1990] Borsos 1994, 313.

letek egy korabeli temetőt sejtetnek-e. A Sziget másik megtelepedési központja a mai Kenézlő környékén található. A két fazekaszugi szállási temető[1991] egy-egy jellegében különböző vonásokat mutató közösségre utal. A legjelentősebb talán sírszámuk, ami az I. esetében feltételezhetően legalább 60-80-100 lehetett,[1992] illetve a feltárt 25 sírral talán egykori teljességét közelítő[1993] volt. Megfigyelhetők eltérő vonások ékszerkészletükben, temetkezési szokásaik egyes elemeiben, és a II. temető leletanyaga gazdagabbnak is tűnik, gyakrabban tartalmazva nívósabb kivitelű tárgyakat. Az I. temető 14. sírjából előkerült pénzérmék alapján 932-ben[1994] még biztosan használatban volt, a további sírok *terminus post quem* dátumai a csupán 895. évben meghatározható mellett hasonló időszakot mutat (931)[1995]. Ugyanakkor a temető egyik vezérleletének tekinthető tarsolylemezt, mely ugyancsak a 14. sírból került elő, az érmék által meghatározott lehetséges legkorábbi dátumot követő évektől (kb. 940–980) keltezhető tárgycsoportba sorolta egy újabb elemzés.[1996] Nem tudjuk azonban, hogy a temető feltételezett további részének – elpusztult vagy részben még ma is földben lévő – sírjai annak használatát tekintve mai képünket a kronológiáról hogyan befolyásolnák, és ez a fentebb említett tárgyak színvonalára vonatkozó megfigyelésre is igaz természetesen. A pénzeket tekintve a II. temetőben a 907/908., illetve a 922. év jelölhető ki *terminus post quem* dátumokként,[1997] azonban a leletanyag a temető 10. század második felében történő használatát is sugallja.[1998] Nem tudnám megválaszolni, hogy az I. temető feltételezett nagyobb sírszáma a közösség nagyságával vagy megtelepedésük hosszabb időtartamával áll-e kapcsolatban. A Bodrogzug temetőinek és szórvány leleteinek elhelyezkedését tekintve úgy tűnik, hogy azok eddig ismert tagjai a háromszög alakú terület északi és nyugati szélein helyezkednek el. Ez bizonyára szándékosságot tükröz, és nem feltétlenül azt jelenti, hogy szállásaik vagy életterük kikerülte volna a belsőbb részeket. Talán a temetőket valamilyen okból szándékosan a mindennapi élettér szélein jelölték ki.

A Bodrogzug után keleti irányban a lelőhelyek következő tagja már a mai Sárospatak környezetében elhelyezkedő Baksahomokon található. A temető a II. katonai felmérés térképe alapján feltehetően egy É–D-i irányú, hosszúkás dombvonulat északi tagján helyezkedett el, kérdés azonban, hogy lehettek-e további temetők ezen a dombon, vagyis itt is egy temetőcsoport helyezkedett-e el. Figyelemre méltó az egyes sírokban talált nagyszámú dirhem, ezzel szemben viszont a nemesfém ékszerek, veretek sokszor hiányoznak, s ezt talán nem mindig a sírok szerencsétlen előkerülési körülményei okozzák. A feltehetően arab kereskedőktől származó dirhemek alapján a közösség rendelkezett olyan cserealappal, melyet pénzekre váltott. Ezt talán a nyugati zsákmány – erre a karoling bujtató és a kengyel is utal – egy olyan része biztosíthatta, mely nem volt beolvasztható, s így a fémdíszek iránti igényüket ezen a módon elégíthették ki. Ruhák vagy rabszolgák egyaránt számításba vehetők. A sírok keltezése szempontjából az említett dirhemek *terminus post quem* dátumai a 916/17. és két sírnál a 918/19. év, vagyis a temető a 10. század második negyedében feltehetően még vagy már használatban lehetett. Ettől délre, de még ugyancsak Sárospatak körzetében az Apróhomokon volt egy másik 10. századi temető is.

Tovább haladva keleti irányba, Karos-Eperjesszögről három temetőt ismerünk, egy É–D-i irányban húzódó dombsor egymás melletti tagjairól.[1999] Az I. számú, legalább 40-50 síros[2000] temető *terminus post quem*jét egy szórványként előkerült dirhem adja, mely a 905/906. évet megelőzően nem kerülhetett földbe.[2001] Ettől 120 méterre déli irányban helyezkedett el a II. temető,[2002] ahol 73 sírt tártak fel a legkevesebb 84-88 síros temetőből.[2003] A II. számú sírkert esetében a 922/923. évet jelölik ki az érmék (7.),[2004] míg a további pénzeket tartalmazó sírok esetében a 895. (1.), 902. (2.), 904/905. (52.), 910/911. (51.),[2005] 914/915. (sz.)[2006] és a 915. év (15.)[2007] szerepel. Déli irány-

1991 Kovács 2013, 572.
1992 Révész 1996a, 150; Révész 2020, 219.
1993 Révész 2020, 218–219.
1994 Kovács 2011, 178.
1995 Kovács 2011, 143, 178.
1996 Gáll–M. Lezsák 2018, 95.
1997 Kovács 2013, 585.
1998 Mesterházy 2018, 194.
1999 Révész 2003, 275, 5. kép.
2000 Révész 2020, 219.
2001 Kovács 2011, 181.
2002 Révész 2003, 267.
2003 Révész 1996, 33; Kovács 2013, 571.
2004 Kovács 2011, 176.
2005 Kovács 2011, 176.
2006 Kovács 2011, 182.
2007 Kovács 2011, 143; Kovács 2013, 585.

ban 200 méterre találjuk a III. temetőt,[2008] melyben a 19 feltárt sír mellett legfeljebb néhány további pusztulhatott csak el.[2009] Ezek a Karos határában feltárt temetők talán már a 9. század utolsó éveitől használatban lehettek és a legújabb elemzés szerint a 10. század 30-as/50-es évei között hagyhatták fel azokat.[2010] A karosi temetőktől délre, Bodroghalom közelebbről ismeretlen lelőhelyén került elő egy 10. századi sír, melyet Richwin strassburgi püspök (913–933) 1 db átlyukasztott érme keltez a 913. évet követő időszakra.[2011] A Bodroghalomtól keleti irányban található Karcsa településről egy „*feltehetőleg honfoglalás kori sír*" mellett sajnos csak szórvány leleteket ismerünk. A Bodrogköz középső részén a ma ismert lelőhelyek sorát keleti irányban Nagyrozvágy-Futóhomok zárja, csupán elmondásból ismert lovas sírjával. Már északi irányban található Bodrogszerdahely és Bodrogvécs temetője. Előbbi sírszáma talán 20 körül, vagy a felett lehetett, míg utóbbi esetében legalább 20-30 megtalált sírral számolhatunk, de a temető akár ennél lényeges több sírt is tartalmazhatott.[2012] Egyiket egy dirhem a 911/912. évvel kezdődően keltezi, de a szablyamarkolatú kard talán ennél is későbbi időpontra utal. Kérdéses, hogy a terület tulajdonosa által a környező dombokon említett temetők milyen korszak hírmondói lehetnek. Bodrogvéccsel csaknem szemben, a Bodrog jobb partján helyezkedik el Ladmac község, melynek határában a Pipiske-tetőn vagy Somos-hegyen nyílcsúcsokat, sarkantyúkat és „*hasonló*" leleteket tartalmazó „*pogány-temető*" került elő a 19. század végén. Sajnos régészeti feltárás valószínűleg annak ellenére sem történt, hogy az *Adalékok Zemplén vármegye Történetéhez* című folyóirat hasábjain erre a következő felhívást tette közzé a szerkesztő: „*Bárcsak akadna a szaktudományért lelkesedő és áldozni kész mübarát, aki abban pogány-temetőben porladozó kor emlékezetét a régész ásójával föltárná a szaktudomány javára és mindnyájunk okulására!*"[2013] Az előkerült „*koponya-csontmaradványok*" a sírok meglétét kétségtelenné teszik, a nyílcsúcsok pedig 10. századiak is lehetnek. Ennek a keltezésnek talán nem mondanak ellent az említett sarkantyúk sem, hiszen hasonló lelet a korszakból épp a közeli Bodrogvécsről is dokumentált.[2014] Ezért talán ide is sorolható lenne. Szinyér település határából pedig egy gazdag női lovas sír ismert. A Bodrog és a Latorca torkolatától délre, a zempléni földfa szerkezetű erősség környezetében, Zemplén-Szélmalomdombon került elő a magyar szállásterület egyik leggazdagabb temetkezése, sajnos ennek keltezése viszont kevéssé szilárd.

Délkelet felé, de már a Bodrogköz északi részén helyezkedik el Kisdobra-Ligahomok, ahol 8 sír mellett ismeretlen számú pusztult el, a megmentett sírok egyike a 928/929. évet követően kerülhetett megásásra. Kisdobrától 500 méterre[2015] keletre található Bély lovas sírja, így talán felvethető a két lelőhely egykori kapcsolata is.[2016] Ettől délkeletre, Zemplénagárd-Terebesi homokon két hasonló jellegű lelőhely is ismert.[2017] A kistájbeosztás alapján ide sorolható még a Tisza bal partján fekvő Tuzsér-Boszorkányhegy egykor talán 20-25 síros[2018] szállási temetője is.[2019]

A lelőhelyek elhelyezkedése alapján látható, hogy a terület középső részének Tisza menti szakasza – melyet északon a Hosszúrét mocsárvilága határol –, vélhetően kívül esett a megtelepedési területen, hiszen innen nyomaik eddig nem kerültek még elő. Oka bizonyára a természetföldrajzi viszonyokban keresendő, hiszen a mocsárvilág szinte teljesen elzárta egymástól az északi és a déli területeket.[2020] Ugyancsak hiányoznak a 10. századi temetők a Karcsa-patak mentén Nagykövesdtől Kisdobráig húzódó homokhátakról, és – Szinyér kivételével – az ettől északkeletre fekvő részekről is.[2021] Mindezek alapján a 10. századi lelőhelyek három fő csoportja különíthető el: az első a Bodrogzug a már említett Szigettel, a második a Bodrog és a Karcsa közti homokháton, ez a mai Sárospataktól Szinyérig tartó sávban található temetők alkotta egység, míg a harmadik a Bodrogköz keleti részén, a Tisza és a Latorca által közrefogott területen helyezkedik el.[2022] A fent említett lelőhelyek többségében az ún. Tiszaeszlár–Karos–Rétközberencs-

[2008] Révész 1996, 33.
[2009] Révész 1996, 15, 33, 38.
[2010] Révész 2020, 238–239. – A korábbi időszak kutatásában felmerült azok 10. század közepét követő használatának lehetősége is: Kristó 1997, 244–245; Révész 2003a, 267; Révész 2006, 412.
[2011] Kovács 2011, 154.
[2012] Révész 1996b, 141.
[2013] Dongó 1896, 296.
[2014] Wolf 1991, 590–591.
[2015] Révész 2020, 211.
[2016] Révész 2020, 219.
[2017] Révész 2000, 219.
[2018] Révész 2020, 15.
[2019] Kovács 2013, 586.
[2020] Siska 2002, 299.
[2021] Révész 1996, 12.
[2022] Révész 1996, 10–11; Révész 2020, 210–214, 216.

temetőcsoport tagjai,[2023] melybe a Bodrogköz területén elhelyezkedők (Bély, Bodrogszerdahely-Bálványdomb, Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, Karos-Eperjesszög I–III. temető, Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető, Kisdobra-Ligahomok, Nagykövesd-Szőlőshegy, Sárospatak-Apróhomok, Sárospatak-Baksahomok, Szinyér, Zalkod-Szegfarki-dűlő, Zemplénagárd-Terebesi-homok, Tuzsér-Boszorkányhegy) mellett annak északi határsávjában (Zemplén-Szélmalomdomb), a Taktaközben (Tarcal-Vinnai-dűlő[2024]), a Nyíri Mezőségben (Tiszaeszlár-Bashalom I–II. temető,[2025] Tiszaeszlár-Újtelep[2026]), a Rétközben (Rétközberencs-Paromdomb,[2027] Tiszabezdéd-Harangláb-dűlő[2028]), továbbá a Hajdúság (Rakamaz-Gyepiföld,[2029] Rakamaz-Strázsadomb[2030]) és a Nyírség (Eperjeske[2031]) északi részein fekvő lelőhelyek sorolhatók, s nagy valószínűséggel ide tartozhat még Szinyér és Karcsa-Tégláska is.[2032] A temetők alapján megfigyelhető, hogy az azokat létesítő, mesterségesen szervezett közösségek által hátrahagyott sírok között a férfiak aránya magasabb, ezekből nagyobb számban ismertek különböző jellegzetes tárgytípusok, mint a fémdíszes tarsolyok, veretes övek, nemesfém-szerelékes fegyverek stb., illetve maguk a közösségek is erős fegyveres jelleget mutatnak. Az egyes sírkertek egymástól 150-200 méterre elhelyezkedve kisebb temetőcsoportokat alkotnak, s köztük szinte mindegyik tartalmaz egy-egy kiemelkedő férfisírt is. További közös vonásaik sorát gyarapítja, hogy egyes sírokban meglepően hasonló rítust követtek a temetés során, ilyen a szablya megfordítása vagy az öv végének elhunyt vállhoz történő felhajlítása.[2033]

A hasonlóságok mellett természetes módon azonban különbségek is megfigyelhetők voltak. Sárospatak-Baksahomok esetében említettem már, hogy a közösség valószínűleg kevésbé használt nemesfémből készült díszeket, ugyanakkor meglepően nagy számban birtokoltak arab ezüstpénzeket, melyeket a kereskedelem juttatott el hozzájuk.[2034] Noha nyugati fegyveres akciókban való részvételükre, vagy ahhoz kapcsolódásuk lehetőségére több, sírjaikból előkerült lelet is utalt, a nyugat-európai területeken vert érmét mégsem ismerünk hagyatékukból, aminek a dirhemek felhasználása alapján csak az lehetett az oka, hogy ilyeneket nem birtokoltak. Minden esetben elhelyezték ugyanakkor az elhunyt mellé lovának fejét és lábainak végeit is. Jelzésszerűen felbukkan viszont néhány olyan tárgytípus is, melyek inkább az ún. falusias temetők[2035] jellemző leletei közé sorolhatók. Ismert sírjainak leletanyaga alapján a kisdobrai temetőben a lovas sírok száma alacsonyabb, a temető egészének leletanyagához mérten azonban némiképp már nagyobb számban jelentek meg itt az előbb említett falusias temetők jellemzőbb leletei, mint a sodrott nyakperec, a huzalkarperecek vagy a másodlagos formában, nem ruhadíszként, hanem valószínűleg ékszerként felhasznált kisebb, kéttagú csüngős dísz. Az egyes közösségek nem csupán egykori viseletükben vagy ékszerkészletükben, felszerelési tárgyaikban, hanem temetkezési szokásaikban is mutatnak eltéréseket. Ennek egyik része a lovas temetkezések esetében ragadható meg. Egy kivétellel hiányozni látszik a Sziget temetőiből a lovak elhelyezésének azon módozata, amikor az elhunyt derekának, lábainak bal oldalára fektették a hátas fejét, mögé pedig többé-kevésbé szabályos sorban a mellső, majd a hátsó lábakat. A Bodrogköz középső és nyugati részéből ismerjük viszont az elhunyt lábainak végébe helyezett temetkezéseket, míg a halott lábait körülölelően – esetleg magukon a lábakon fekvően – elrendezett változat nagyobb arányban a Bodrogzugból dokumentált. Ezen a területen koncentrálódnak azok az esetek is, amikor a sírba feltehetően csak a ló feje került be. Mindez természetesen csupán néhány volt a különbségek közül, melyek további csoportjainak elkülönítése a hitelesen feltárt temetők számának gyarapodásával várható.

A sokszor töredékes adatok alapján sajnos nehezen lehet ma még megbízhatóan szűkíteni az egyes temetők használati idejét, hiszen a kutatás még a leginkább biztos adatokat szolgáltató korabeli érmék alapján történő keltezés megbízhatóságában is megosztott. Még a *terminus post quem* dátumok esetében is figyelembe kell venni a széleskörű pénzmozgás befolyásoló szerepét, így ezen

[2023] Révész 2020, 235–243, 434.
[2024] Kovács 2015, 49–90.
[2025] Tóth 2014, 25–45.
[2026] Tóth 2014, 57–60.
[2027] Istvánovits 2003, 176–179.
[2028] Istvánovits–Révész 2003, 209–215.
[2029] Fodor 1996.
[2030] Fodor 1996b.
[2031] Kiss 1922, 42–55.
[2032] Révész 2020, 239.
[2033] Révész 1994, 144; Révész 1999, 230; Révész 2015, 109; Révész 2018, 341.
[2034] Kovács 2011, 91.
[2035] Kovács 2013, 530–543.

időpontok érménkénti differenciáltságát.[2036] Összességében a Tiszaeszlár–Karos–Rétközberencs-temetőcsoport tagjait hozzávetőlegesen egy 50-60 éves időtartam alatt használták; az egyes temetőket, temetőcsoportokat azonban legfeljebb 1-3 évtizedig.[2037] A csoport tagjai közül valószínűleg a 930–950-es évek között hagyták fel a karosi I–III., a kisdobrai és a sárospataki temetőket, míg a kenézlői I–II. és a bodrogvécsi sírkertek megnyitása és felhagyása néhány évvel/évtizeddel később történhetett.[2038] A feltételezhetően legfeljebb 25-30 éves használat[2039] mellett a másik véglet esetében pedig akár néhány évet követő felhagyás is lehetségesnek látszik az olyan esetekben, amikor egy magasabb lélekszámú közösség nyitott temetőt, de azt az előzőekben említett időtartamnak talán csak töredéke alatt, meglepően rövid ideig tartó használat után felhagyta.[2040] Ezért ezekben a temetőkben nem, vagy csupán minimális számban voltak megfigyelhetők rokonsági kapcsolatok: „*az a tény, hogy ezek a kapcsolatok nem egy temetőben képeződnek le, arra utalhat, hogy a népesség, illetve az azt alkotó személyek mozognak, legalábbis annál gyorsabban, mintsem párhuzamos és vertikális vérségi kapcsolatok nyomát hagynák a temetőkben*",[2041] avagy a közösségek nem családi alapon szerveződtek.[2042] A természettudományos vizsgálatok számának növekedésével ezekre az esetekre is mind gyakrabban derült fény. Közéjük tartozik pl. a Dunántúlon a Balatonújlak-Erdő-dűlői[2043] 10. századi – egyenletes nemi és életkori eloszlású – szállási, sőt, a vélhetően hasonló típusba sorolható,[2044] de már 11. századi Makó-Igási járandóban feltárt férfitöbbletű temető,[2045] és a jelenséget genetikai vizsgálata révén először a kutatás számára megvilágító,[2046] régészeti leletanyaga alapján a 10. század középső harmadára keltezett,[2047] egyenetlen nemi arányokat mutató – 15 nő mellett mindössze 3 férfi- és 2 gyermeksírt tartalmazó –,[2048] harta-freifelti[2049] temető. Utóbbi azonban jelentősen különbözik a nemek arányainak[2050] okán (is) a Tiszaeszlár–Karos–Rétközberencs-csoport tagjaitól. Természetesen ezek a megfigyelések nem általánosíthatók, de mint lehetőség feltételen szem előtt tartandó a lelőhelyek elemzése során is.

Az egykori közösségek megszervezésének és irányításának témakörébe vág, hogy a genetikai vizsgálatok a karosi I–III. számú temetők esetében azokon belül kimutattak ugyan rokoni kapcsolatokat az elhunytak között, azonban az egyes temetők között – kivéve a II/52. és a III/11. sír apai és anyai ágon is rokon férfiait – már nem volt ilyen összefüggés.[2051] Anyai ágú rokonságot feltételezett a vizsgálat a karosi II. és a kenézlői II. temető néhány elhunytja között,[2052] s ehhez csatlakozik az újabban vizsgálat alá vett Magyarhomorog-Kónya-dombon feltárt 10. századi szállási temetőben eltemetettek közül két férfi is.[2053] Az említett karosi II/52. és III/11. számú sírok és a magyarhomorogi 9. sír ugyanazon apai vonalba tartozása alapján pedig felmerült a lehetősége, hogy az egykorú, 10. századi temetők vezetői rétege apai ágú rokonsági kapcsolatban lehetett.[2054] A genetikai vizsgálat több lehetséges rokoni viszonyt azonosított továbbá a karosi II. és a kenézlői II. temetőben elhantoltak és távolabbi, főként a mai kelet- és délkelet-magyarországi temetőkben nyugvó személyek között is (Szegvár-Oromdűlő, Magyarhomorog-Kónya-domb, Orosháza-Görbics tanya, Szabadkígyós-Pálliget és Harta-Freifelt).[2055] Ennek nyomán a kutatók felvetették annak lehetőségét, hogy a mai Karos környékén három hasonló összetételű, de eltérő azonosságtudatú törzs telepedett le, s ezek egymással nem keveredtek. A távolabbi temetőkkel meglévő rokoni kapcsolatok alapján pedig feltételezték, hogy a Kárpát-medencébe költözést követően az egyes törzseket megoszthatták, tagjaikat széttelepíthették, s az egyes

2036 Kovács 2011, 91–92.
2037 Révész 2020, 239.
2038 Révész 2020, 239.
2039 Mesterházy 1996a, 778–779; Bóna 1997, 1459; Kovács 2013, 528; Kovács 2019a, 487.
2040 Kovács 2011, 97–98; Kovács 2013, 529.
2041 Mende 2013.
2042 Csősz–Mende 2015, 175.
2043 Langó–Siklósi 2013.
2044 Balogh 2016, 413; Csősz–Mende 2016; Kovács 2019a, 249–251.
2045 Balogh 2016, 409; Marcsik 2016, 428–430.
2046 Bálint–Langó 2008, 1217, 1. jegyzet.
2047 Langó–Siklósi 2013, 148, I. táblázat.
2048 Kovács 2013, 529, 109. jegyzet; Langó–Kustár–Csősz 2018, 249.
2049 Langó et al. 2016; Langó–Kustár–Csősz 2018, 251.
2050 Azt bizonyíthatatlan lehetőségként nem mérlegelve, hogy az egykori közösség fegyveres férfi többségéből mindössze 3 férfit temettek el, s közülük is csak egyikükkel adták fegyvereit.
2051 Neparáczki 2017, 47–48.
2052 Neparáczki 2017, 47.
2053 Török–Neparáczki 2019, 614, Összefoglaló táblázat.
2054 Török–Neparáczki 2019, 614.
2055 Neparáczki 2017, 47–48.

területeken különböző törzsek töredékeit telepíthették egymás mellé.[2056] Személyek mozgása a korszakban a régészeti leletanyag alapján is igazolhatónak tűnik,[2057] ma pedig már olyan adattal is rendelkezünk, amikor anya és gyermeke egymástól mintegy 140 km-re lévő temetőben – Szeged-Öthalom és Harta-Freifelt – nyugodott.[2058] Érdekes kérdés, hogy általában miért csak 1-1 kiemelkedő – a közösség vezetőjeként, vezéreként meghatározható[2059] – férfisírt tartalmaztak[2060] ezek a temetők. Az eltemetettek különleges helyzetét Karoson nem csupán sírleleteik, hanem az említett rokonsági kapcsolataik is alátámasztják, hiszen a két temető között csak az ő esetükben volt ez megfigyelhető. A közösség nyilván nem maradt vezető nélkül annak halála után sem, s kevéssé valószínű, hogy ennek bekövetkezése után felhagyta volna korábbi temetőjét, hogy másutt nyisson újat. Ezt részben feloldhatja, ha számításba vesszük annak lehetőségét, hogy az új vezető a közösséggel együtt költözött az új szállásra, s így természetes módon már ott is temették el. Ebben az esetben viszont adódna a felvetés, hogy az eltemetett vezető már a temető megnyitásától az adott közösség élén állhatott, ezért nincs másik hasonló jellegű sír a temetőben. Természetesen azonban az sem bizonyított, hogy hasonló módon, hasonló tárgyi anyaggal eltemetett személyekben kellene keresnünk a közösségek élén egymást váltó vezetőket, hiszen e gazdag sírokra jellemző, kiemelkedő minőségű tárgyak sironkénti összetétele is változatos lehetett, melynek oka még felderítésre vár.[2061]

A temetőkben nyugvó férfiak sírjaiba helyezett fegyverek már utaltak a korszak harcokkal átitatott mindennapjaira, erről – a szerencsés, de sajnos csupán ritka esetekben szakember által megvizsgált – csontjaik is tanúskodnak. Karos-Eperjesszög II. és III. temetőjében az elhunytak koponyáin 30%-os arányban voltak megfigyelhetők traumás elváltozások, ugyanakkor érdekes módon a vázcsontokon ilyen külső behatások nyomai nem bukkantak fel.[2062] Sérüléseik egy részét természetesen szerezhették valamely nyugati irányú fegyveres akció során is, amennyiben azonban a seb azonnal vagy rövid időn belül bekövetkező halállal járt, annak esélye is jelentősen csökkent, hogy a külhonban elhunyt személy életteréhez közel került volna eltemetésre. Noha vannak rá adataink, hogy erre bizonyos esetekben törekedtek,[2063] s valószínűleg nem szívesen temették el az elesetteket otthonuktól távol,[2064] tömegesen azonban bizonyára az életszerű viszonyok kényszerítő ereje diadalmaskodott. Kovács László mutatott rá a magyarhomorogi 10. századi szállás temető feldolgozása kapcsán, hogy a 17 síros temetőben, ha nem valamilyen férfiakat sújtó betegségben halt meg az ott eltemetett 11 férfi, akkor csak olyan közeli fegyveres konfliktusnak eshettek áldozatul, melynek távolsága még lehetővé tette testük hazaszállítását.[2065] A konfliktusokat megnevezni természetesen nem lehet,[2066] de ezek kapcsolódhattak akár a hatalmi harcokhoz, esetenként pedig bizonyára lehettek köztük személyes ellentétek vagy kisebb-nagyobb csoportok közti érdeksérelmek is. Ha sérüléseik a főhatalomért vívott küzdelem nyomait őrzik, akkor azok a férfiak valószínűleg egy relatíve rövid időn belül kerülhettek eltemetésre, valamikor a 10. század közepén, hiszen a kutatás a belső viszonyok megrendülését a 10. század közepén feltételezi.[2067]

A 10. századi népesség számára vonatkozó becslés kísérletére csak a teljesen feltárt temetők esetében tehetnénk megfelelő eredménnyel kecsegtető próbálkozást. A Karos határában előkerült sírok és leletek alapján valószínűsíthető, hogy a Bodrogközben komolyabb létszámú közösségek élhettek, hiszen legkevesebb 200 sírt ismerünk a 10. század első feléből, háromnegyedéből.[2068] A fejedelmi központ áthelyezésének hatására azonban, ha csak átmenetileg is, de feltehető a népesség számának visszaesése. A Bodrogközben élők számát pedig tovább csökkenthette egy másik esemény is. A klimatikus vizsgálatok alapján a globális éghajlatváltozás hatására a 750-es évektől 900-ig a Kárpát-medencében nagyarányú felmelegedés és szárazság volt,[2069] ami az árterületek, vizenyős részek összehúzódását eredményezte.[2070]

[2056] Neparáczki 2017, 47–48.
[2057] A Maros-torkolat északkeleti irányú kapcsolatrendszerének vonatkozásában: Türk–Lőrinczy 2015, 107–109.
[2058] Türk–Lőrinczy 2015, 103, 108, 184. jegyzet; Csősz–Mende 2015, 374.
[2059] Révész 1999, 130–143.
[2060] Révész 1994, 144; Révész 1999, 230; Révész 2015, 109; Révész 2018, 341.
[2061] Révész 1996, 49.
[2062] Kustár 1996, 402, 407.
[2063] Szarka 2003, 301.
[2064] Szarka 2003, 297–298.
[2065] Kovács 2019a, 246, 487.
[2066] Kovács 2019a, 246.
[2067] Font 2009, 11.
[2068] Révész 1996, 198–199.
[2069] Györffy–Zólyomi 1996, 915–917.
[2070] Frisnyák 2000, 53; Frisnyák 2001, 557.

Ezt követően azonban a Kárpát-medence viszonyai csapadékosabbá váltak.[2071] Türk Attila és Lőrinczy Gábor kutatásaik során arra az eredményre jutottak, hogy a csapadékviszonyok megváltozása nyomán, a 10. század közepét követően a Bodrogköz éghajlata olyan mértékben kedvezőtlenre fordult, hogy az már alkalmatlanná vált a további ott tartózkodásra.[2072] Feltételezésük szerint így ezen időpontot követően ezért – de természetesen egyéb okokat sem elvetve a távozás kiváltójaként, mint pl. a népességnövekedés kényszerítő ereje avagy a honfoglalást követő megtelepedési terület emlékéhez történő visszatérés[2073] – az addig ott élők egy része a Duna–Tisza közének déli felére távozott, amit a régészeti és az embertani vizsgálatok eredményei is igazolnak.[2074] Ugyancsak a Bodrogközből, talán a bácskai részek irányába történő kitelepítéssel számolt Mesterházy Károly is.[2075]

Többször megfogalmazódott a kutatásban a kérdés, hogy vajon azonosíthatjuk-e a 10–11. századi köznépi tömegeket – vagy azok egy részét – a szláv hamvasztásos sírokba temetett személyekkel.[2076] Mivel e sírok száma messze alatta marad a magyarsághoz kapcsolható temetőkből ismert temetkezések számának,[2077] ezért erre a kérdésre talán inkább negatív válasz adható, hiszen az életszerű viszonyok ennek inkább fordítottját feltételeznék.

A 10. század első kétharmadában a lelőhelyek tehát két gócpontot rajzolnak ki a Bodrogközben: a Bodrog torkolatának körzetét Kenézlő vonzáskörzetében és a Bodrogköz középső részét Karos és Zemplén között.[2078]

A következő csoport már azon közösségek temetőit tartalmazza, melyek a 10. század középső részét követően – de talán nem teljesen elvethető lehetőségként akár már azt megelőzően is – a területen élhettek, de sírjaik, temetőik jellege különbözik az előző csoportétól. A 10. század második felének vonatkozásában sajnos már nem ismert olyan korabeli érmét tartalmazó sír, melynek *terminus post quem*jét felhasználhatnánk, noha a 10. század első felében/közepén vert pénzérmék eltemetésének elvi lehetősége természetesen még ekkor is fennállt.[2079] Ezért főként egyes tárgytípusokra, esetleg negatív érvként valamely típusok hiányára épülhet a keltezés.

A lelőhelyek sorát nyugati irányból indulva a Bodrogköz peremén fekvő Sárazsadány-Felvég u. 17. lelőhelye nyitja. A több sírból álló temetőből mindössze az egyik sír tartalmazott mellékletet, a temető az ott előkerült díszített bronz pántkarperec alapján sorolható ide.[2080] A következő lelőhely Bodroghalom-Eresztvény-homok temetője, mely a harmadik számú karosi temetőtől délre, 1,7 km-re található,[2081] s a Karos környéki 3 temetővel szerves egységet alkot; lényegében ez a karos–bodroghalmi-temetőcsoport.[2082] Ha a kb. 40 sírt hátrahagyó közösség a karosi temetőkben nyugvókat szolgálta életében, akkor arra a 10. század közepén/második felének elején kerülhetett sor. Északkelet felé Őrös-Külsőlegelőről egy köznépi jellegű temető ismert, melyet részben kényszerűen az információhiány okán soroltam ide. Rad-Vereshomokon a feldúlt 20 sír a leletek alapján a 10. század végét, 11. század elejét megelőző időszakra valószínűleg nem keltezhető. Már a Bodrogköz keleti végénél helyezkedik el Ágcsernyő-Nagyréti domb és Tiszasalamon már kétélű kardokat is tartalmazó temetői, vagy ezek egybe tartozása esetén temetője.[2083] Utóbbi lehetőség érvényesülése esetén a közösség erőteljes fegyveres jelleget mutatna. Bodrogszentmária-Papdombon rigolírozás során bolygattak meg egy 10–11. századi temetőt. Sajnos adataink azonban a részletes értékeléshez nem elégségesek. Végezetül három bizonytalan lelőhelyet említhetünk meg: a Bodrogköz déli részén, Cigánd-Diós-dűlőben szórványként került elő egy közelebbről ismeretlen típusú Árpád-kori bronz karperec.[2084] Ugyancsak szórvány leletként értékelhető a Nagykövesdről származónak mondott, összetartozásában azonban nem megerősített leletegyüttes. Őrös-Szőlős-homokon egy 19. század végén előkerült, közelebbről azonban ismeretlen „*Árpád-kori*" temetőről szól híradás, melynek leletei Dókus Gyula gyűjteményébe kerültek.[2085] A Külsőlegelő néven ismert lelőhellyel való esetleges kapcsolata ugyanakkor nem tisztázott.

[2071] Györffy–Zólyomi 1996, 917.
[2072] Türk–Lőrinczy 2015, 112.
[2073] Türk–Lőrinczy 2015, 112.
[2074] Vö. Türk–Lőrinczy 2015, 107–109, 112–113.
[2075] Mesterházy 1995, 1046.
[2076] Révész–Wolf 1993, 108; Wolf 1994, 127; Pintér-Nagy–Wolf 2017, 150.
[2077] Pintér-Nagy–Wolf 2017, 150.
[2078] Révész 2020, 245.
[2079] Kovács 2011, 93–94.
[2080] Mesterházy 2018, 194.
[2081] Révész 2003, 268–269; Révész 2006, 414–415.
[2082] Révész 2014, 79–82, 68. kép; Révész 2020, 211–213.
[2083] Kobály 2001, 213.
[2084] Kisjuhász 2009.
[2085] Dongó 1899, 30.

A 10–11. századi csoport lelőhelyei sajnos meglehetősen nagy számban tartalmaznak olyan sírokat, melyek esetében nem kizárható, hogy azok már a 11. század valamely részében kerültek csak földbe, ám részint az információhiány, részint pusztulásuk okán adataik az egyértelmű besorolást nem könnyítik meg. Térképen történő ábrázolásuk során rögtön szembetűnő, hogy mindeddig nem ismertek a 10. századi településterület első csoportjának bodrogzugi területéről. Sőt, a 10. századi temetők második tömbjének nyugati részéhez közel is mindössze a Bodrog túlpartján lévő Sárazsadány temetője sorolható ide, ami azonban akár 11. századi is lehet. A közösségek temetőik szerint különböző jegyeket mutatnak, amit természetesen időrendi helyzetük is okozhatott. A leginkább bizonytalanságtól mentesnek azok látszanak, melyekben feltűnnek a fegyverzetváltással összefüggésben elterjedő kétélű kardok, de ahol még megfigyelhetők voltak a 10. századi temetőkre jellemző szokások is, mint például a részleges vagy jelképes lovas temetkezések és a fegyveres sírok. Keltezésük az említett fegyverek 955 utáni elterjedésén alapszik.[2086] Ágcsernyő és Tiszasalamon kétélű kardos lelőhelyei tartoznak ide, de mint említettem, ezek akár egy lelőhelyet is alkothattak a Bodrogköz keleti végében. Ez vagy ezek a bodrogközi temetők többségével ellentétben már nem a Tiszaeszlár–Karos–Rétközberencs-csoportba, hanem a Tiszadob–Ibrány–Nagyhalász-csoportba sorolhatók.[2087] A kutatás megosztott abban a kérdésben, hogy a kétélű kardok megjelenésüket követően még csak a központi hatalom csapatainak felszereléséhez tartoztak-e,[2088] avagy elterjedésük országos érvényű volt.[2089] Előbbi érvényesülése esetén ezek a központi hatalom katonáskodó elemeihez lennének köthetők,[2090] s mivel a Bodrogközből nincs más biztos adatunk kétélű kardok előkerülésére,[2091] így földrajzi helyzetüket is figyelembe véve bennük talán valamely stratégiai pont ellenőrzését ellátó fegyvereseket feltételezhetünk. A hasonló fegyverek egy része másutt az ezredforduló táján létesített központok szűkebb környezetében található.[2092] A második csoportot a részben kényszerűségből ide sorolt, egyszerű ékszereket, köztük azonban már S-végű karikákat is tartalmazó, ugyanakkor esetenként edénymellékletekkel is ellátott temetkezések alkotják. Ezek esetében azonban tisztán 11. századi keltezésük lehetősége sem zárható ki teljesen. A harmadik csoportba pedig Bodroghalom-Eresztvényhomok temetőjét sorolnám. Ez az utóbbiaknál korábbinak tűnik, a temetkezési szokások, főként a tájolások rendkívüli változatossága mindeddig egyedülálló. A korszakra jellemző Ny–K-i tájolástól különböző irányítások[2093] lehetséges okaira a kutatás különböző magyarázatokat is felsorolt már. Ezek egyike, hogy az adott közösség tagjai épp csak áttértek a korábbi hamvasztásos temetkezési formáról a korhasztásos módra, így nem volt kialakult szabályrendszerük annak vonatkozásában.[2094] Ezt a lehetőséget reálisnak elfogadva, itt talán nem zárhatnánk ki, hogy bennük egy részben már asszimilálódott szláv közösséget feltételezzünk; ama szláv közösségek egyikét, melyek 10. századi létezését a kutatás régóta feltételezte. Mindez természetesen nem több, mint feltételezés, hiszen kétségtelen bizonyíték nem támasztja alá: szegényes sírjaik mellékletei nagyrészt nem különböztek a korszak egyéb temetkezéseitől, ugyanakkor egyedi vonásaik között a tájolásokon felül még meg kell említeni az edénymellékletek magas százalékos arányát (a temető ismert sírjain belül 33%), ezeken belül a 9. és 25. sír páros edénymellékletét, a sírba helyezett orsógombot, melyek mind-mind egy szokásaiban részben eltérő közösségre utalhatnak. Egykori etnikus önmeghatározásuk természetesen ma már eldönthetetlen kérdés marad.

A 10–11. századi lelőhelyekhez hasonlóan az ezredforduló utáni közösségek temetőinek első csoportját is a Bodrog mentén található mai Sárazsadány területének Akasztószer nevű részén elhelyezkedő temetője nyitja, melyet az előkerült érmék a 11. század utolsó évtizedeire helyeznek, sajnos a temető nagyságának ismerete nélkül. Magán a tulajdonképpeni folyóközön belül az első bizonyosan 11. századi, szerencsés módon 107 sírral csaknem teljesen feltárt lelőhely Karcsa-Kormoskán található.[2095] A falusias közösség[2096] Béla *dux* (1047–1060), I. László (1077–1095) és Kálmán (1095–1116) érmei alapján a 11. század közepétől használhatta temetőjét, míg vége e század utolsó éveire, vagy a 12. század elejére tehető. Északi irányban a Bodroghoz közel, a Szomotornak nevezett domb vulkáni alakulatának déli felén helyezkedik el Szomotor-Hegyilegelő, ahol 64 sírt tártak

2086 Kovács 1989.
2087 Révész 2020, 239–240, 1345. jegyzet.
2088 Veszprémy 2000, 337.
2089 Mesterházy 1996a, 791–792.
2090 Veszprémy 2000, 337.
2091 Révész 1996, 205.
2092 Révész 2020, 284.
2093 Kovács 2016.
2094 Gáll 2013, 600–601.
2095 Révész 2011.
2096 Kovács 2013, 566.

fel az egykori kb. 100 sírosra becsült temetőből. A tájolások és a kőpakolásos sírok a közösség eltérő szokásainak bizonyítékai. Sírjaikat I. István (1000–1038) és I. László (1077–1095) érméi megbízhatóan keltezik a 11. századra, a közösség temetkezési szokásai az egységes ékszerviselet ellenére is különböző csoportokra utalnak. Rad-Cselédhomokon egy soros temetőt bolygattak és semmisítettek meg bányaművelés során, a megfigyelt 13 sír mellett akár jelentős számú temetkezés pusztulásával is számolhatunk. 11. század végi, 12. század eleji keltezését I. László (1077–1095) H28 típusú érme[2097] is támogatja. Zemplén-Hospodárský dvor JRD mezőgazdasági vállalat telepének udvarán 11. századi sírok, Kertalján pedig I. Béla (1060–1063) érmét is tartalmazó temetkezések kerültek elő. Egykori sírszáma sajnos ezek egyikének sem ismert.

A 11. századi temetők elhelyezkedése részben fedi a 10–11. századi csoport területét, s mint már említettem merev határvonalat sem lehet minden esetben húzni a kategóriák között. Ugyanakkor, míg a 10–11. századi megtelepedés emlékei a Bodrogköz keleti felében még felbukkannak, addig a 11. század középső részére, második felére keltezhető lelőhelyet még nem ismerünk erről a területről. Nehezen azonosíthatók a 11. század első felének temetői is, adataink inkább csak azok a század középső évtizedeitől, harmadik negyedétől történő használatára utalnak (Karcsa, Rad-Cselédhomok, Sárazsadány, Szomotor, Zemplén-Kertalja).

A megelőző periódusokhoz hasonlóan a Tisza menti részekről ekkor sem ismert temető, egy telep említése azonban szerepel a szakirodalomban Révleányvár-Várdombról.[2098] Mégis inkább úgy tűnik, hogy a telepfeltárások[2099] eredményei is inkább csak a 12. századtól látszanak igazolni a nagyobb arányú megtelepedést. A Bodrogzugból sem ismert korabeli temető, néhány 11. századra keltezett telepet azonban itt is megemlít a szakirodalom: Zalkod-Szegfarka, Kenézlő-Gicepart, és kissé keletre Sárospatak-Páterhomok.[2100] A terület egyetlen, csaknem teljesen feltárt temetőjét Karcsa-Kormoskán találjuk. Ezzel azonban rögtön a végére is értünk a Bodrogköz belső részeiről ismert lelőhelyeknek, hiszen a továbbiak már mind a névadó folyó vonzáskörzetében helyezkednek el. Nyugati irányból indulva az első biztosan csak a 11. században, de annak is inkább későbbi részében nyitott temetője Sárazsadány-Akasztószeren található, kb. 1 km-re a Felvég utca 17. szám alatt lévő, 10–11. századba sorolt lelőhelytől. Ez utalhat már egy kisebb települési gócpontra, azonban a megtelepedés igazán koncentráltan a Bodrog és a Latorca találkozásának vidékén figyelhető meg. Közülük a 11. század középső részétől használhatták Szomotor, Rad és Zemplén-Kertalja temetőjét. Nem kizárhatóan korábbi is lehet ezeknél Zemplén-Hospodárský dvor JRD lelőhelye. A temetők számának emelkedése ekkor már összefüggésben állhatott a kialakuló zempléni központ szerepével, ahol a magyarság ugyan már a 10. században megjelent, a soros jellegű sírkertek mégis csak a 11. századtól bukkannak fel.[2101]

A közösségek jellegét illetően a karcsa-kormoskai temető illeszkedik a korszak 11. századi falusi sírkertjeinek sorába, azonban jelentősen eltérő vonásokat mutat mind Sárazsadány-Akasztószer, mind Szomotor-Hegyilegelő temetője. A megközelítőleg hasonló időszakban használt temetőkben megfigyelhető volt részben különböző szokású csoportok egymás mellett élése. Azonban míg Sárazsadányon – a feltárt temetőrészlet alapján – csak két csoport különül el markánsan sírjaik tájolása és azok leletmennyisége alapján, különállásukat pedig még sírjaik temetőn belüli csoportosulása is jelzi; addig Szomotoron a tájolások adják a megkülönböztetés alapját, így itt a közösségen belül talán jóval több csoportot feltételezhetünk. Külön érdekesség, hogy utóbbi esetében a korszakra jellemző nyugati irányítású temetkezések száma elenyésző a teljes sírszámhoz képest.

Egy adott területre jellemző tájolásoktól eltérő irányítások magyarázataként különböző lehetőségek fogalmazódtak már meg a kutatásban, ezek elemzése magában rejti a lehetőséget az eltérő hagyományok felismeréséhez, az egyes csoportok szétválasztásához,[2102] és utalhat a temetőn belüli rokoni közösségekre, de akár etnikai összetartozásra is.[2103] Az északi tájolás kapcsán az avar kori népesség továbbélésének lehetősége többször megfogalmazódott már a kutatásban,[2104] míg vizsgált régiónk vonatkozásában meg kell említeni, hogy a 9–10. századi Kárpát-medence északi peremén feltűnő tömeges K–Ny-i irányítás kapcsán a késő avar kori és szláv népesség keveredésének lehetősége vetődött fel.[2105] Valahol talán ebben az irányban kell keresni a magyarázatot az említett temetők szokatlan jelenségeire is, szem

[2097] Hunka 2013, 144.
[2098] Valter 2008, 320.
[2099] Ringer–Szörényi 2011.
[2100] Valter 1974, 13–14; Valter 2008, 320.
[2101] Slivka–Vallašek 1981, 310.
[2102] Tomka 1975, 5.
[2103] Kovács 2015, 354, 360.
[2104] Tettamanti 1975, 93; Horváth 2018, 149–152.
[2105] Kovács 2015, 361.

előtt tartva természetesen, hogy az ellentétes tájolású temetkezések fennmaradása mögött különféle etnikumok továbbélését sejtő feltételezés még alapos ellenőrzésre vár,[2106] hiszen a szokásoshoz képest ellentétes helyzetű sírok, sírcsoportok, illetve egyes temetők más környezetben is elég gyakoriak, és nem jelentenek önmagukban etnikai különbséget.[2107] Erre mutat, hogy a korszak Ny–K-i tájolásától eltérő, Kovács László által feldolgozott ellentétes tájolású temetkezések[2108] sem különböztek általában a temető többi sírjától.[2109]

Az északi irányítás viszonylag gyakori volt a településterület északi részein,[2110] így természetesen megtalálható vizsgált régiónk szomszédos területein is. Ilyen a rétközi Ibrány-Esbóhalom 133. számú sírja, melybe csaknem szabályosan É–D-i irányba tájolva (356°) fektették a felnőtt nőt. A sír a temető 11. századi részének keleti szélén zárta a temetkezések sorát, S-végű karikái és pántgyűrűje[2111] alapján ékszerekkel is ellátták, ugyanakkor sírja tájolásának és horizontál stratigráfiai helyzetének ebben az esetben bizonyára nem egy – számunkra ismeretlen szempontok alapján – összetartozó közösséghez sorolása volt az oka. Ugyancsak szabályos É–D-i irányításban feküdt Tiszabercel-Mezőgazdasági szakiskola 14. számú sírjában, a temető megközelítőleg középső részén a mellékletek nélkül eltemetett, bizonytalan nemű és életkorú személy,[2112] mely a 13. sír alatt elhelyezkedve a sírkert idősebb horizontjához tartozott.[2113] Utóbbi sodrott karperecén alapulva a temető 10. század végi nyitását[2114] feltételezve ez a sír ezt megelőzően kerülhetett megására. Az ibrányihoz hasonlóan azonban itt is a temetőn belüli egyedi esetről lehet szó. Ugyanakkor a Nyíri Mezőségben, Tiszalök-Rázom II. számú temetőjében különösen gyakori volt ez az eljárás, 14 északi irányú sírt dokumentáltak, melyek azonban tájolásukon felül más közös jegyet nem mutattak.[2115] A Taktaközben Tiszalúc-Sarkad 11. századi temetőjének 87., 115., 133., 155. és 161. számú É-ÉNy-i (0–45°), és 175. számú ÉK-i (351°) tájolású sírja[2116] sorolható ide, de helyzetük szerint ezek sem különülnek el a temetőben. Valószínűleg nem kapcsolatuk jeleként értékelhető, hogy egyik sem tartalmazott maradandó anyagú mellékletet, hiszen ilyenek csak a sírok 32,02%-ából kerültek elő.[2117] Egy nő mellett (87.) többségükben gyermekek voltak. Érdemes itt megemlíteni Tomka Péter avar kori sírok kapcsán tett megfigyelését, miszerint az eltérő és ellentétes tájolású sírok között sok a gyermeksír, aminek oka a részben kevesebb figyelemmel magyarázható.[2118] Taktaharkány-Bazsi puszta ismeretlen számú temetkezése is északi tájolással és a vázak koponyájánál, valamint lábainak csontjainál lévő páros agyagedény mellékletekkel szerepel a híradásokban.[2119] A temető egyetlen megmaradt lelete egy pontkörmintás, kiszélesedően lekerekített végű pántkarperec volt,[2120] mely a 11. század középső részéig forgalomban lévő ékszerek legkésőbbi példányai közé sorolható.[2121] Ha a híradás a tájolás és az edénymellékletek tekintetében is pontos, úgy itt a közösség jellege egyedi, hiszen ilyen kombináció másutt nem ismert a Bodrogközből, ugyanakkor 2 db agyagedény sírba helyezése – de nem a fej és a lábak mellé, hanem egyik vagy másik helyre – Bodroghalom 9. és 25. számú sírjában is megfigyelhető volt. Ez utóbbiak tájolása azonban a nyugati irányhoz igazodott. Szabolcs-Petőfi Sándor u. temetőjében az északi irányítású (45–315°) sírok között egy békapózban eltemetett nő (364.) a temető nyugati, míg egy zsugorított helyzetben sírba fektetett nő (391.) annak dél-délkeleti szélén került elő.[2122] A további sírok (162., 220., 223., 236.) nem mutatnak kizárólagosan erre a tájolási csoportra jellemző jegyeket, sem az eltemetettek nemi és életkori adatait, sem temetőben elfoglalt helyzetüket illetően, talán csak mellékleteik alacsony száma említhető meg, 1 db S-végű karika (50.) és 1 db ló bordatöredéke (251.) maradt meg számunkra láthatóan.

Temetőnként tehát meglehetősen változatos módon figyelhetők meg az északi irányhoz igazodó sírok vizsgált régiónk környezetében is, esetenként nem fedezhetők fel összefüggések, másutt talán a temető szélein

[2106] Kovács 2015, 361.
[2107] Tomka 1975, 57–58.
[2108] Kovács 2015.
[2109] Kovács 2015, 360.
[2110] Tettamanti 1975, 93.
[2111] Istvánovits 2003, 88.
[2112] Istvánovits 2003, 189, 375, 378, 425.
[2113] Istvánovits 2003, 187, 189, 425.
[2114] Istvánovits 2003, 426.
[2115] Tóth 2014, 171, 351. jegyzet.
[2116] Kovács 2015, 166, 3. táblázat.
[2117] Kovács 2015, 177.
[2118] Tomka 1975, 59.
[2119] Kovács 2015, 46–48.
[2120] Kovács 2015, 47.
[2121] Mesterházy 2018, 194.
[2122] Kovács 1994, 105.

elhelyezkedve, mintegy zárva a sírok sorát, vagy már a temetőn kívül kaptak csak helyet. Különbségeik ellenére annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy nagyobb arányban csak a 11. századtól bukkannak fel, ugyanúgy, ahogy ez a kissé távolabbi Perse-Bércz temetője esetében is megfigyelhető volt.[2123] Ez már az az időszak, mikor az új anyagi kultúra kialakult formájában elterjedt a Magyar Királyság területén, s azt lehetőségeihez mérten ki-ki fel is használhatta. Az egységesült ékszerkészlet alkalmazása mellett azonban valamiért ezek a közösségek fontosnak érezték, hogy halottaik egy változó számú részét ne a jellemző nyugati irányhoz igazítsák. A jelenség értelmezésével kapcsolatban az óvatosság feltétlenül indokolt, annyi azonban Sárazsadány esetében bizonyosan megállapítható, hogy két jelentősen különböző csoport sírjai kerültek ott napvilágra, ennek hátterében pedig akár eltérő etnikumok jelenléte is húzódhat.

Szomotoron ugyanakkor az északi és a nyugati tájolás is ritkább, ezzel szemben a déli és délnyugati irányítás dominál.[2124] Az egykori közösségről kialakítható képet pedig itt tovább színesíti a kőpakolásos sírok magasabb száma. Ebben azonban talán csak a környezet teremtette lehetőségeket kihasználó, kőfejtésre alkalmas területen megtelepedő közösségnél kialakuló gyakorlatot, s nem valamilyen mélyebben gyökeredző hagyományt láthatunk. Noha a kőpakolásos sírok már a megelőző évszázadban, a mintegy 4 km-re[2125] temetkező bodrogszerdahelyi közösségnél is megfigyelhetők voltak, a két helyen temetőt nyitó csoportok közötti tájolások eltérése jelentős, hasonlóan a sírok mélységéhez és részben a kőkonstrukciók kialakításához, továbbá Szomotoron épp a nyugati irányítású sírokból hiányoznak a kőszerkezetek, megkérdőjelezve így a köztük lévő kapcsolat lehetőségét. Mivel bár a kőpakolásos sírok ugyan többségében D–DNy-i tájolásúak, a szokás ellenére sem kapcsolódott kizárólagosan egyik tájolási irányhoz sem, ezért az megközelítőleg a közösség egészére jellemző, de csupán bizonyos személyek esetében alkalmazott eljárásként értékelhető, így a közösség temetkezési szokásainak csaknem közös rétegét alkothatja. Az új anyagi kultúra kétségtelenül elérte a szomotori közösséget is, és a temetkezési szokások obulusadási gyakorlata is megjelent már eszköztárukban, ugyanakkor tájolásukban mégis jelentősek a különbségek. Ennek több oka is lehetett. Egyfelől a hasonlóságok mellett talán valamiért mégis fontosnak tartottak egyfajta megkülönböztetést, így talán ebben tükröződhet csoporttudatuk. Másrészről visszautalok arra a bizonyíthatatlan felvetésre, hogy a tájolás iránya idővel változásnak indult, s ez okozza a különbséget, így az egyes csoportok eltérése legalább részben kronológiai okokkal is magyarázható lehet. Ebben az esetben azonban a zártabb tömbökben elhelyezkedő sírok alapján kérdéses, hogy miért csak a temető egy-egy területét használták, ami viszont ismét logikusan feltételezne valamilyen kapcsolatot az ott eltemetettek között. Valószínűleg ennyire vegytisztán tehát egyik folyamat sem érvényesült, így összetett – részben számunkra ma már láthatatlan – okai lehettek a sokféleségnek. Mint már utaltam rá, a fentebb elmondottak nagy része természetesen nem lehet több felvetés jellegű ötletnél, hiszen a kronológiáról, a tájolás megváltozásáról elmondottakat rögtön megkérdőjelezheti egy gyakorlati szempont, vagyis, ha a későbbi sírokat egyszerűen a korábban megásottakhoz igazították.[2126] Ráadásul a csoportok szerinti elkülönülést is bizonytalanná teheti, ha a sírok fekvését esetenként a természet megszabta tényezőkhöz kényszerűen igazodva alakították ki a temető egy részén (említettem, hogy a feltárt terület északkeleti része ebből a szempontból valószínűleg kiesik), mint ez pl. a távolabbi Letkés-Téglaégető I. számú temető esetében megfigyelhető volt, ahol is a sírkert délkeleti szélén elhelyezkedő 20–21. számú sírok irányítását a domb alakja szabta meg, így azok a dombperem nyugati széléhez igazodva kerültek megásásra.[2127] Itt, a temető délkeleti szélén egy olyan, kissé ívelt vonalban elhelyezkedő, a temetkezések többségére csaknem merőlegesen tájolt sírsor (22–23., 27., 35–36.) húzódik, mely elkülönül a temető sírjainak többségétől.[2128] Ezek végén van a 20–21. számú temetkezés, melyek a temetőtérkép alapján illeszkednek azok sorába, de mint láttuk, ennek oka a domb alakja lehetett. Azt, hogy ez esetleg éppen egybeesett-e a sírokat megásók szándékával, ma már nem tudjuk eldönteni.

Míg tehát Sárazsadány esetében egy kisebb, de jelentősen eltérő szokású csoportot lehet jelenlegi adataink alapján feltételezni, egy, a korszakba illeszkedő, nagyobb létszámú (?) csoport mellett, addig Szomotoron épp a korszak jellemző tájolási gyakorlata szorult háttérbe; megjelent ugyanakkor a kőpakolás kialakításának szokása, s így csaknem a teljes közösség eltérő vonásokkal rendelkezhetett. Mindkettő igazodott ugyanakkor a korszak ékszer- és feltehetően ruhaviseletéhez, anyagi lehetőségeik azonban természetesen befolyásolhatták őket mindennapjaik és temetkezéseik során is.

[2123] Horváth 2018, 138–152.
[2124] Tettamanti 1975, 93.
[2125] Nevizánsky–Košta 2009, 313.
[2126] Kovács 2019a, 268.
[2127] Bakay 1978, 67–72, 152.
[2128] Révész 2020, 58.

A Bodrogköz 11. századi lakosságszámát illetően főképp annak középső részéről/második feléből – Karcsán, Sárazsadányon, Radon, Szomotoron és Zemplénben – mintegy 200 sírt ismerünk. Ezek becsült egykori száma azonban legalább ennek másfélszerese lehet. Talán ebben az évszázadban is számolhatunk temetőcsoportokkal, vagy temetkezési helyként kijelölt területekkel, mint ezt a Rad környéki lelőhelyek mutathatják, ahol az egykori Tisza holt medrének kanyarulatát övező négy dombról, annak északi és déli tagjáról két hasonló korú temetőt is ismerünk, egymástól kb. 1 km-re. Noha a két temető a 10–11. és a 11. századi csoportban szerepelt, Vereshomok szegényes leletanyaga alapján nem zárható ki, hogy részben párhuzamosan használt periódussal is rendelkezhettek.

A 10. századi temetők kapcsán már szó volt az elhunytak harcokban szerzett sérüléseiről, s esetenként bizonyára ezekkel összefüggő elhalálozásukról. Erőszakos cselekményekben a 11. századi Bodrogközben élt népesség is feltehetően részt vett, noha az antropológiai vizsgálatok száma ebben az esetben is alacsony. Egyedül Karcsa-Kormoska esetében rendelkezünk ilyen adatokkal, ott az elhunyt férfiak halálozási görbéje első csúcspontját a 25. életév környékén érte el, ami feltehetően összefüggésben állhatott katonai szerepvállalásukkal, míg a nőknél a 20. életév környéki csúcspont valószínűleg a korszakban magas szülési halandóságot mutatja.[2129]

Az Alföld északkeleti része, a Tisza felső folyásának vidéke talán már a magyarság népi tömegeinek Kárpát-medencébe költözését megelőzően is szereppel bírhatott népünk történelmében, hiszen a kutatás ma már számol annak lehetőségével, hogy a magyarság egy része a honalapítását[2130] megelőzően már jelen volt a Kárpát-medencében.[2131] A régió annak földrajzi helyzete alapján pedig bizonyára az elsőként elért területek között lehetett, akár már állandóan megtelepedett csoportok itteni jelenlétének lehetőségéről, akár a nyugati irányú fegyveres akciókban részt vevő sereg Felső-Tisza-vidéken történő állomásoztatásáról van is szó. Az új haza birtokba vételét követően azonban szerepe már kétségtelenül kiemelkedő volt, hiszen az itt található gazdag leletanyagú sírok, temetők hasonló koncentrációja másutt nem figyelhető meg a magyar szállásterületen belül. A leginkább elfogadott nézet szerint ezek a temetők magának a fejedelmi központnak a hagyatékát jelzik. A központ egészen a 10. század középső részén bekövetkező hatalmi harcokig maradt a területen, ezt követően a Duna–Tisza közének északi részére került át. A politikai/katonai szempontok mellett a Bodrogköz településtörténeti képének formálódásában közrejátszhatott továbbá egy klimatikus esemény is, az időjárás csapadékosabbra fordulása, így a terület életviszonyainak kedvezőtlenné válása. Az említett folyamatok hatására a 10. század második felétől ezért észrevehetően megváltozott az itt élő közösségek jellege és valószínűleg lélekszáma is. A másutt nagyobb arányban felbukkanó, új típusú – kétélű kardokat tartalmazó – fegyverezettel jellemezhető csoportok sírjai mindeddig csupán minimális számban ismertek, s eddig azok is csupán a terület keleti széléről. Úgy tűnik, megfigyelhető egy eltolódás a településterület vonatkozásában is, a Bodrogköz nyugati részéről, a Bodrogzugból ebből az időszakból mindeddig nem ismert korabeli lelőhely. Ez a súlyponteltolódás a 11. században is megmaradt, a Sárazsadány–Bodroghalom–Karcsa képzeletbeli vonaltól délre csupán szórványos leletek utalnak a megtelepedésre. A települési terület súlypontja pedig főképp a század közepét követően a Bodrog–Latorca találkozásánál rajzolódik ki, vélhető összefüggésben már a zempléni központtal. Ugyanakkor megfigyelhetően különböző szokásokkal bíró közösségek, vagy a közösségeken belül létező kisebb csoportok jelentek meg a Bodrog menti területsávban, melyek jellemzője sírjaik tájolásának a Ny–K-i iránytól való eltérése, ugyanakkor ékszerviseletük és temetkezési szokásaik más elemei belesimulnak a korabeli Magyar Királyság népeinek gyakorlatába. Bennük így bizonyára részben eltérő szokású, ugyanakkor noha bizonyíthatatlanul, de nem is kizárhatóan talán különböző etnikai azonosságtudatú csoportokat láthatunk, megjelenésük hátterében pedig – helyi előzmények hiányában – valószínűleg betelepedés vagy betelepítés húzódhat meg.

[2129] Kustár et al. 2006, 236.
[2130] Király 2006, 84–87; Zoltán 2008, 356.
[2131] Szőke 2014, 108–110; Szőke 2015, 38; Szabados 2016, 639.

TAKTAKÖZ

A Bodrogköztől délnyugatra található Taktaköz 92 és 115 méter tengerszint feletti magassággal bíró ártéri síkság, éghajlata mérsékelten meleg és mérsékelten száraz, jellemző növénytakaróját főként réti talajokon megtalálható kőris–szil ligeterdők alkotják.[2132]

A késő avar korból mindössze néhány lelőhely ismert e területen, azok is a kistáj nyugati széléről.[2133]

A Taktaköz településtörténetéről az előkerült régészeti leletanyag sajnos rendkívül kevés adatot tartalmaz.[2134] A csupán ténymegállapító jelentőségű[2135] szórvány leleteken felül a 10. századi temetőket Mezőzombor-Bálványdomb, Szerencs-Kácsa-dűlő és – a Tiszaeszlár–Karos–Rétközberencs-temetőcsoportnál már említett – Tarcal-Vinnai-dűlő képviseli, míg időben már egy következő, 10–11. századi csoportba tartozik Tiszatardos-Nagy-dűlő. 11. századi falusi közösség használta Tiszalúc-Sarkad temetőjét, míg az új hit előírásainak megfelelően már templom cintermében voltak a sírok Szerencs-Lajos köz esetében. Úgy tűnik, hogy a taktaközi mocsárvilág északi és keleti peremén telepedtek meg a közösségek.[2136]

A lelőhelyeket létesítő csoportok közül Mezőzombor és Tiszatardos a tarcalival ellentétben már nem a Tiszaeszlár–Karos–Rétközberencs-csoportba, hanem a Tiszadob–Ibrány–Nagyhalász-csoportba tartozik.[2137]

ZEMPLÉNI-SÍK

A Bodrogköztől északi irányban elhelyezkedő, az Ondava–Tapoly–Laborc folyók átszelte Zempléni-sík déli része annak síkvidéki jellege ellenére sem mutatja a bodrogközihez hasonló sűrűségű megtelepedés jeleit. Sőt, mindössze néhány lelőhely ismert a területről. Az Ondava mentén, Zempléntől mintegy 10 km-re északra található Garany temetője, melynek állítólagos szablyája ellenére a biztosabb adatok inkább egy már java 11. századi sír vagy temető meglétére utalnak. Jóval északabbra helyezkedik el a Laborc völgyében Nagymihály, melynek ugyancsak 11. századi temetője feltehetően még a templomot megelőző soros jellegű sírkertként indult. Jelenleg tehát úgy tűnik, hogy a szállásterület a 10. században északi irányban nem lépte túl a Bodrog–Latorca vonalát, ettől északra legfeljebb nyári legelőterületként hasznosították a folyóvölgyeket.[2138] Valószínűleg azonban a 11. századtól is csak lassan indult meg az északi irányú megtelepedés, hiszen mindössze az említett két lelőhely ismert.[2139]

HERNÁD-VÖLGY

Az Eperjes–Tokaji-hegység alkotta választóvonal után a megtelepedés nyomai a Hernád-völgyben bukkannak fel ismét. Az északról déli irányba csökkenő tengerszint feletti magasságú völgy tengerszint feletti magassága 118 és 170 méter között változik, mérsékelten hűvös/mérsékelten száraz, délen már száraz éghajlatú kistáj. Réti öntésekkel és barna erdőtalajokkal jellemezhető, melyen puhafás ligeterdők és bokorfüzesek élnek. A hegyvidék irányában a Szerencsköz 120 és 284 méter magasságú dombvidékével határos, amelynek mérsékelten hűvös/mérsékelten száraz éghajlata lösztölgyesek, sztyepprétek és cserjések alkotta növényzettel jellemezhető különböző barna erdőtalajokon.[2140]

[2132] Dövényi 2010, 151–155.
[2133] Lovász 2002a; Lovász 2002b; Révész 2020, 254, 67. kép.
[2134] Vö. Kovács 2015, 257–262.
[2135] Kovács 2015, 262.
[2136] Révész 2020, 216.
[2137] Révész 2020, 239–240, 1345. jegyzet.
[2138] Révész 2020, 216, 246.
[2139] A Garanytól nem messze, az Ondava folyásának keleti oldalán, a Maláca település temploma mellett feltárt (X. Y. 1896) 11. századi (Szélt 1941, 233) temető besorolása bizonytalan.
[2140] Dövényi 2010, 849–856.

A Hernád völgyében az avar korban kifejezetten sűrű településhálózat mutatható ki,[2141] ugyanakkor jelenlegi adataink alapján úgy tűnik, hogy a völgy körzetét a 10. században csak szórványosan népesítették be a magyarok.[2142] A 10. századi leletek egy csoportja a mai Kassa környékén található, sajnos azonban leletkörülményeik bizonytalanok. Az Abaszéplakon talált nyílcsúcs településtörténeti forrásértékkel nem bír, s ugyancsak feltételesen hozható csak kapcsolatba egy 10. századi sírral vagy temetővel az előkerült ezüstszerelékes szablya is. A megtelepedés biztos nyomai tehát jelenleg ettől csak délre ismertek. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy Kassától mintegy 15 km-re északra, a Tarca és a Hernád folyók között elterülő Lemesről egy lócsontokat, fokost, lószerszámdíszt és vaskengyelt tartalmazó, *„lovával együtt eltemetett lovag"*[2143] sírja is szerepel a szakirodalomban. Jelenleg azonban ez sem több egy bizonytalan adatnál. Az első, már valóban sírleletet a Hejce környékén előkerült lovas sír adja, majd a Szalaszenden feltárt 6 síros temetőrészlet következik.[2144] A közösség itteni megtelepedését a sírok egyikét kísérő Hugo és II. Lothar (931–947) érme alapján legkorábban a 10. század középső harmadára tehetjük. A temető kirabolt részletét az előkerült lovas temetkezések mellett a ruhadíszek, fegyverek és nyugati érmék alapján alighanem egy 10. századi szállási temetővel azonosíthatjuk. A közösség azonban úgy tűnik nélkülözte a nemesfémből készült gazdagabb ékszereket, ruha- és lószerszámdíszeket, hiszen hírmondónak talán a rablás ellenére is maradt volna ezekből néhány darab. Ugyanakkor a nyugati hadjáratok hatása valamilyen módon elérte őket, erre utal a 2 db érme. Kissé délebbre, Encs-Tobolykán a közelmúltban került feltárásra egy honfoglalás kori temető.[2145] Ugyan kissé már nyugatabbra, a Csereháton található a lelőhelye, de talán itt lehet megemlíteni a monaji lovas sírt is, mint egy halomba ásott magányos temetkezést, mely azonban szintén nélkülözte a nemesfémből készült leleteket, hasonlóan a déli irányban található Szikszón előkerült két lovas, illetve lószerszámos temetkezéshez. Előbbiben egy sajnos elveszett, ezért bizonytalanul megítélhető szablyával, a második sírból ugyanakkor megmaradt a vélhetően nyugati fegyveres akcióval összekapcsolható karoling-normann típusú kengyelpár. Sajnos nem ismerjük sem a hejcei tausírozott kengyelpár, sem a kassai ezüstszerelékes szablya leletkörnyezetét, így egyelőre azt mondhatjuk csupán, hogy a Hernád völgyében kétségtelenül megtelepedő 10. századi csoportok valószínűleg szegényesebb közösségek voltak, melyek által hátrahagyott sírok között esetenként lehetett egy-egy gazdagabb leletanyagú is, talán magányos temetkezés. A 10. századi településterület határa tehát a biztosabb adatok alapján jelenleg úgy tűnik, hogy a század első feléig/közepéig valahol a Rakaca–Ida vízfolyásainak vidékén keresendő.

A 10. század második felének és a 11. század elejének a leletanyagát tekintve a forrásadottságok sajnos hasonlatosak a 10. századihoz. A Kassa melletti Abaszéplakon előkerült kétélű kardok akár a 10. század közepét követő megtelepedés feltételezését is megengednék, a biztosabb adatok azonban a régióban csak a 11. századból származnak, erre a Kassa-Bárcán feltárt 5 síros temetőrészlet mutat. A szűkös információk alapján nehéz megítélni a közösség jellegét és temetőjük egykori nagyságát. Ezzel viszont a hiteles adatok végére is értünk, a további megtelepedés jelenleg csupán szórvány leletek alapján tételezhető fel. Rásonysápberencsről a 10–11. századon belül nehezen keltezhető szórvány leletanyag ismert,[2146] Hernádkércsen egy vastag huzalú nyakperec, Alsódobszán pedig S-végű karikapár került elő. Utóbbiak leletkörnyezete ismeretlen, előbbi pedig telepfeltárás során látott napvilágot. Úgy tűnik tehát, hogy talán már a 10. század második felében, de a 11. században már bizonyosan elérik egyes csoportok a mai Kassa környékét. Mindeddig nem ismert azonban nagyobb sírszámú, ún. falusias temető a területről.[2147]

[2141] Fekete 2013, 66–67.
[2142] Révész 2020, 299.
[2143] Rómer 1868a, 190; Fék 615. sz.
[2144] Libor–Takács 2019.
[2145] Lásd e kötet függelékében Felföldi Szabolcs és Pintér-Nagy Katalin cikkét.
[2146] Csengery–L. Hajdú–Horváth 2014.
[2147] Révész 2020, 299.

BÓDVA-VÖLGY

Kelet felé a Sajóba torkolló Bódva völgye képezi a Cserehát határát. A völgy déli részén a domborzat 140 és 180 méter magasságú részekből áll, mérsékelten hűvös/mérsékelten nedves éghajlatú. Öntéstalajokkal borított, melyet folyóvölgyi ligeterdők, bokorfüzesek és mocsárrétek fednek, magasabb részein pedig zárt bükkerdők találhatók. Déli része – éppen a mai Edelény területéig – a kistájbeosztás szerint már a Sajó-völgy északkeleti részéhez tartozik, ami 123 és 181 méter magasságú, mérsékelten hűvös/mérsékelten száraz éghajlatú. Agyagbemosódásos barna erdőtalajokkal jellemezhető, folyó menti ligeterdőkkel és mocsárrétekkel borított folyóvölgy.[2148]

A területről jelenleg kevés késő avar kori lelőhely ismert, ezek a 8. század közepe után vélhetően megszűntek, az adatok azonban arra mutatnak, hogy az avarság megszállta a völgy Edelénytől északra fekvő részét is.[2149]

A 10–11. századi megtelepedés nyomai a Sajó-torkolattól mindeddig csak Edelény körzetéből ismertek. Borsodszirák-Egres-dűlőn műszeres kutatás során kerültek elő 10. századi ezüst övveretek,[2150] azonban nyitva kell hagynunk annak eldöntését, hogy sírra, esetleg temetőre utalnak-e? Ugyanakkor legalább 1 lovas sír került elő kissé északabbra, Finkén, a vasút vonala mellett, mely már kétségtelenül a 10. századi megtelepedés nyoma. Északi irányban a Semmelweis utcában előkerült temetőrészlet, egy szegényes közösség itteni életének megmaradt hírmondója. Sajnos a finkei lelőhellyel együtt ez sem teljesen feltárt, s ugyancsak kérdéses, hogy magányos sírként, vagy temető részeként értékelhetjük-e inkább a Derekegyházán előkerült 6 év körüli gyermek sírját. Jelenleg úgy tűnik, hogy a klasszikus 10. századi lovas – vagy ha beigazolódna a borsodsziráki leletek sírhoz köthető volta –, esetleg nemesfémből készült tárgyakkal bíró közösségek talán inkább a kérdéses alapítású településtől,[2151] mely a 10. század közepén, talán már első harmadában is[2152] lakott lehetett, délebbre találhatók. Ha ez a keltezés helytálló, akkor hasonló datálás az említett sírokkal kapcsolatban is felmerülhet, bár a Semmelweis utcai temető 10. század második felében feltűnő szőlőfürtös fülbevalója[2153] későbbi időpontra mutat. A település életének vége a 970–980-as években bekövetkezett tűzvésszel hozható összefüggésbe,[2154] ami a kő- és faépületek pusztulását okozta.[2155] A leégett falut, mely egy 10. századi előkelő központja volt, a tűzvész után azonban nem építették újjá, objektumai betemetődtek, létezése homályba veszett, s a helyére a 11. században, az 1020–1050-es évek között[2156] emelték az ispáni várat,[2157] mely a 11. század közepétől a 12. század közepéig volt lakott.[2158] A kettő között azonban meglehetősen hosszú idő telt el,[2159] így a népesség folytonossága jelenleg a sírleletek alapján sem mutatható ki egyértelműen, ugyanakkor el sem vethetjük, hiszen a Semmelweis utcában feltárt temetőrészlet, és a település közelebbről ismeretlen lelőhelyén talált sodrott ékszer egyaránt lehet egy 10. század végi–11. század eleji közösség emléke is. Ugyanakkor talán már inkább a formálódó központtal kapcsolhatjuk össze keltezése alapján a Fő u. 268. szám alatt feltárt, bordázott ezüst S-végű karikás sírokat, s természetesen a Református templom mellett elhelyezkedő temetőrészt is, ahol a feltárt részben a nemek aránya kiegyenlített volt, s a felnőttekkel csaknem azonos számú a gyermeksír. Traumás sérüléseik ellenére nem férfitöbbletű katonai közösséggel, hanem családjaik körében élő, de csonttöréseik alapján katonáskodó elemekkel számolhatunk.[2160] Az említett Fő utcai leletek valószínűleg egy 11. századi soros temetőre utalnak, vagyis a 11. század végén részben párhuzamosan használták a templom körüli temetővel együtt, vagyis a soros temető felhagyása nem azért következett be, mert a templom melletti váltotta volna fel.[2161] A településtörténet szempontjából egy 11. század végén bekövetkezett tragikus esemény emlékét őrizte meg a Borsod-Derekegyházi határrészen elrejtett 46 db I. László (1077–1095) érmét tartalmazó lelet.[2162] Jelenleg tehát úgy tűnik, hogy a 10. szá-

[2148] Dövényi 2010, 772–775, 845–849.
[2149] Fekete 2018, 185; Wolf 2019, 16.
[2150] Wolf 2019, 17.
[2151] Wolf 2019, 329.
[2152] Wolf 2019, 331.
[2153] Révész 2020, 237.
[2154] Wolf 2019, 329.
[2155] Wolf 2019, 330.
[2156] Wolf 2019, 334.
[2157] Wolf 2019, 330.
[2158] Wolf 2019, 334.
[2159] Wolf 2019, 330.
[2160] Wolf 2019, 337.
[2161] Wolf 2019, 337.
[2162] Wolf 2019, 17.

zad végén, 11. század elején még itt sem számolhatunk nagyobb létszámú közösségek megtelepedésével, erre csak az erősség építését követően mutatnak adatok, a 11. század középső évtizedeitől. A soros és a templom körüli temető együttes használatára másutt is van példa, oka talán etnikus különbségekre vezethető vissza.[2163]

A SAJÓ-VÖLGY

A folyó több kistáj területén áthaladva éri el végül a Tiszát. Középső folyásvidékét a Bódva torkolatától északnyugatra a Sajó-völgy Ny–K-i irányú, 123 és 181 méter magasságú, mérsékelten hűvös/mérsékelten száraz éghajlatú, agyagbemosódásos barna erdőtalajokkal jellemezhető, folyó menti ligeterdőkkel és mocsárrétekkel borított folyóvölgye alkotja, melyhez délnyugati irányból a Pétervásári-dombság 150 és 542 méter közötti magasságú hegyközti dombsága csatlakozik, mely mérsékelten hűvös/mérsékelten száraz éghajlatú. Uralkodó talajtípusa az anyagbemosódásos barna erdőtalaj, cseres-tölgyes növénytakaróval. A Bódva torkolattól délkeletre pedig, csaknem a Tisza vonaláig a Sajó–Hernád-sík É–D-i irányú, 89 és 160 méter magas hordalékkúpsága következik. A folyó a magasabban fekvő dombvidék után itt lép ki síkvidéki területre. Jellemző talajai a kavics, öntés réti és réti talajok, melyeket alacsony árterű fűz–nyár ligetek, míg a magasabb részeken tölgy–kőris–szil ligetek váltanak.[2164]

A Sajó völgyében a 8. század utolsó negyedét követően a késő avar kori településhálózat nyomai eltűnnek, így a terület feltehetően lakatlan volt, vagy csupán minimális lakottsággal rendelkezett, az is elsősorban a folyó alsó folyása mentén, megközelítőleg a Bódva torkolatáig húzódó részen feltételezhető.[2165]

A 10–11. századi lelőhelyek ezzel szemben két csoportra különülnek el. A folyó felső folyásvidékén, a Sajó és Rima találkozásának körzetében helyezkedik el egy kisebb csoportjuk: Szentsimon, Sajópüspöki és Ózd. Sajópüspökiben egy feldúlt 10. századi temető nyomai – csontok és edénytöredékek – kerültek elő, sajnos ezeken az adatokon felül azonban közelebbi információval nem rendelkezünk erről. Az ózdi III. kerületben előkerült sírról szintén nagyon hiányosak az adataink, itt egy kora Árpád-kori, de a megszokottól eltérő módon, zsugorított helyzetben eltemetett személy sírja utalhat a korabeli megtelepedésre. Az egyedüli biztosabb adat Szentsimon település Ózd felé eső településrészéről áll rendelkezésre, ahol egy ismeretlen sírszámú temető legalább 8 sírját dúlták fel, melynek leletanyaga a 11. századra, annak is inkább elejére keltezhető. A Bükk északi előterében másutt jelenleg nem ismerünk megtelepedésre utaló nyomokat, az egyetlen kivétel talán Nekézseny – sajnos bizonytalanul megítélhető – 10. századi lovas temetkezése lehetne. Úgy tűnik tehát, hogy a 10. században a magyarság nem telepedett meg a hegyek közé nyúló Erdőhát területén, nyomaik csak a 11. századtól fedezhetők fel. A 10–11. századi megtelepedés nyomai pedig a völgyben lefelé csak – a Bódva-völgy kapcsán említett – Edelény környékén találhatók meg elsőként.

A lelőhelyek másik csoportja megközelítőleg a Szinva-patak és a Sajó tiszai torkolata között található, utóbbi azonban már a Borsodi ártéren található. A 10. századi lelőhelyek között jelenleg egyetlen olyan ismert csupán, melyet véleményem szerint az ún. szállási temetők közé sorolhatnánk, s annak használata a 10. század valamely részében történt. Szakáld-Mulatódombon egy bizonytalan sírszámú temető nagy része pusztult el, s a temető értékelését sajnos tovább nehezíti, hogy az előkerült itáliai érmék sem határozhatók meg. Az egyetlen szórvány övveret lehet fémdíszes öv megmaradt hírmondója, de másodlagosan felhasznált tárgy is, ahogyan a függesztő verettel való esetleges kapcsolata is homályban marad. Viseleti elemet díszíthettek az előkerült félgömbfejű díszek, ami akár lábbeli is lehetett. A lemezgömbös fülbevalópár ugyanakkor környezetében idegen elemnek tűnik. Nem zárható ki, hogy itt egy gazdagabb leletanyaggal temetkező, köztük legalább 4 lószerszámot is biztosan tartalmazó sírt létrehozó közösség nyughelyét pusztították el csaknem teljesen. Hasonlót jelenleg nem ismerünk a területről, legközelebb majd csak a Tisza mentén, de már a Borsodi ártérben, Tiszaszederkénynél bukkan csak fel ilyen. Ezüst pántkarperece alapján 10. századra keltezhető a Mezőcsáti Állami Gazdaság almatárolójánál előkerült sír is. A további 10. századi temetők már inkább falusias közösségekhez kapcsolhatók. Ugyancsak 10. századi, de sírszáma alapján már inkább a falusi temetők közé sorolható a Kistokaj-Homokbányán talán csak a század első-második évtizedében megnyitott temető. Ezt a század vége előtt fel is hagyhatták, a leletanyagból ugyanis hiányoznak a század végétől elterjedő tárgytípusok.

[2163] Kiss 2005.
[2164] Dövényi 2010, 214–219, 830–834.
[2165] Szentpéteri 2006, 459–460; Fekete 2013, 67; Fekete 2018, 196; Révész 2020, 254, 67. kép.

A sírok alapján az egykori közösségben viseletében, ékszerkészletekben eltérő csoportok egymás mellett élése figyelhető meg. Egyiket a döntően szőlőfürtös fülbevalókból álló nagyszámú fejékszert használó csoport tagjai alkotják, míg a másik csoportot a gombsorcsüngős fülbevalópárral eltemetett asszonyok alkotják, akiknél ugyanakkor megfigyelhető volt a ruházat díszítése fémből készült elemekkel. Az eltérő viselet utalhat idegenből hozott asszonyra,[2166] de akár egy csoportra is, hiszen legalább 2 ilyen sír azonosítható. Ugyanakkor egységesülés nyomai is megfigyelhetők voltak az ékszerviseletben, hiszen a pödrött végű díszített pántkarpereceket mindkét fejékszer viselettel jellemezhető csoport tagjai használták. Egyes, környezetükben idegen, déli kapcsolatokat mutató gyűrűtípusok talán a kereskedelemre utalnak, melyek azonban érdekes módon épp a gömbsorcsüngős fülbevalókkal jellemezhető csoportban tűnnek fel. Rendkívül népszerű volt a közösség körében a karperecek viseletének szokása is, különösen a pödrött végű, díszített pántkarpereceket viselték nagy számban, és azt is érdemes megjegyezni, hogy előfordult itt kettőnél több karperecet tartalmazó temetkezés is, amire mindössze néhány példa ismert csak a megyék területéről. A Kistokajról műszeres kutatás során előkerült 10. századi leletek értékelését hitelesítő feltárás világíthatná meg. Kistokajjal csaknem szemben, a folyó bal partján, Sajóládról egy díszített bronz pántkarperec és egy ruhadísz került elő egy temetkezésből; a sírt feltehetően a 10. századi csoportba sorolhatjuk. Mindössze néhány km-re található északi irányban Miskolc-Repülőtér nagyobb vagy több egymás mellett elhelyezkedő kisebb[2167] temetője. Itt már felbukkannak a kistokaji esetében még hiányzó, későbbi ékszertípusok és kétélű kard is, ugyanakkor érdekes jelenség a vödör sírba helyezése, ami ha az előbbi leletekkel egy horizontba tartozik, akkor egy olyan jelenségnek a 10. század második felében történő meglétére utal, melyet elsősorban a magyarság megjelenését megelőző periódus avar–szláv csoportjainak köréből ismerünk. Így ezt a szokást talán az előbbi csoportok valamely helyben továbbélő tagjaihoz kapcsolhatnánk? Itt is feltűnnek a Kistokajon már említett, feltehetően kereskedelemmel összekapcsolható gyűrűk, így a két közösség részben talán ugyanabból a forrásból merített. Miskolc környezetében a 11. századtól mutat emelkedést a lelőhelyek száma. A város területén az avasi I. László (1077–1095) érméivel keltezhető sírok mellett egy nagy vagy két kisebb temető[2168] nyomai a Lankás u.–Vörös u. területén előkerült sírok. Soros vagy templom körüli egyaránt lehetett a Tapolcán előkerült kora Árpád-kori sírmező. Déli irányban, Mályiban került elő egy ugyancsak 11. századi sír egy ismeretlen sírszámú temető nyomaként. A Sajó bal partján pedig Felsőzsolca 11. századi, talán még soros jellegű temetője és már a templom cintermében elhelyezkedő sírjai képviselik az új idők kívánta gyakorlatot. Ónod és Muhipuszta szórvány leletei sajnos nem értékelhetők, ugyanakkor Muhi középkori falu területén egy 25 síros temetőrészlet utal egy 10–11. századi falusias közösségre. Hasonló csoport temetkezett Sajószögeden a Geodéziai toronynál is, a 24 sírral részben feltárt temető I. László (1077–1095) érme alapján a 11. század végén még bizonyosan használatban volt. A Mezőcsát-Bernáth dűlőn feltárt temetőrészlet a 11. századra keltezhető, míg Csicskén már templom körül történtek a temetkezések. Köröm-Kápolnadombon 10–11. századi temető részlete dokumentált.[2169]

Úgy tűnik tehát, hogy a Sajó völgyében nagyobb létszámú, falusias csoportok élhettek már a 10. században, legalábbis a mai Kistokaj és Miskolc körzetében, s ez a települési koncentráció megfigyelhető volt, sőt emelkedő arányúvá vált a 11. században, elsősorban a folyó jobb parti területein. Egyes leletek arra utalnak, hogy a tiszai kereskedelmi út[2170] termékei a Sajó mentén is elérhetők voltak.

A BORSODI-ÁRTÉR

A Tisza mentének 88 és 94 méteres tengerszint feletti magassággal bíró, ártéri szintű tökéletes síksága mérsékelten meleg, száraz éghajlatú kistáj, a Tisza egykori ártere, melynek természetes növénytakaróját fűz–nyár ligeterdők és mocsári növényzet jellemzi a különböző öntéstalajokon.[2171]

[2166] Révész 2020, 308–309.
[2167] Révész 2020, 261.
[2168] Révész 2020, 261.
[2169] Lásd e kötet függelékében Horváth Antónia cikkét.
[2170] Mesterházy 1993, 460.
[2171] Dövényi 2010, 155–159.

A terület 8. század végi lakottságára több temető is utal, a 9. századtól azonban úgy tűnik a lelőhelyek száma visszaesik.[2172]

A 10. századi megtelepedés emléke a Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát területén feltárt temetőrészlet, melynek mind a 4 megismert sírjában lócsontos vagy lószerszámos temetkezés volt, ezek közül is kiemelkedik egy gazdag övkészlettel, szablyával és íjászfelszereléssel eltemetett férfi sírja. Sajnos csupán utóbbi neme ismert, míg a többi esetben legfeljebb a felnőtt méretű ékszerek alapján lehetne felvetéseket megfogalmazni az illetők életkorára nézve. Valószínűleg ugyancsak egy 10. századi, vagy 10. századi résszel is rendelkező temetőre utalnak a Tiszakeszi-Szódadombon előkerült szórvány öv- és ruhadíszek, agancs oldalpálcás zabla, de már feltűnik sodrott karperec és S-végű karika is. Külön meg kell említeni azt a 4 db meglepően egységes, déli irányú kapcsolatokat mutató karperecet, melyek talán itt is a kereskedelem nyomait őrzik, ha viszont egykori összetartozásuk feltételezése helytálló, akkor talán eltérő kulturális hagyományokkal rendelkező személy vagy személyek feltételezését is megengedik. Ugyanígy Ároktő-Dongóhalom esetében is megtalálható a lovas temetkezés hagyománya, de már megjelennek a későbbi időszak leletei között az S-végű karikák és az állatfejes karperec is. Mivel teljes feltárás nem történt, így nehéz a temető használati idejére, a lakosság egykori lélekszámára vonatkozóan még csak becslést is megfogalmazni. Ha nem későbbi betemetkezés vagy éppen a temető területén elveszített ékszer volt a bordázott S-végű karika, akkor annak alapján a 11. század közepi használat feltételezhető. Mivel pedig vélhetően nem az ismert sírszám sokszorosát tartalmazta a temető, így – elfogadva az S-végű karika keltezését – talán a temető nyitó periódusa is inkább a 10. század második fele, vége irányába mutat, amikor még élt a lovas temetkezés szokása. A közösség egyik tagját a megyékben mindeddig párhuzam nélkül álló módon 5 db karpereccel temették el. Mint említettem, hasonló jelenség ritkábban dokumentált nem csupán e kistáj vidékén, de a teljes északkeleti régióban is. Nem lehet ugyan bizonyítani, de legközelebb talán az imént említett tiszakeszi karperecek esetében merülhet fel ennek lehetősége. A Tiszakeszi-Kenderföldeken talált sírok a 10–11. századon belül sajnos nehezen keltezhetők, míg inkább már a 11–12. század irányába mutatnak a Százdi-apátságnál feltárt sírok. A 11. század második felére mutat ugyanakkor az Oszláron feltárt temetőtöredék.

BORSODI-MEZŐSÉG

Északnyugati irányban a Borsodi-Mezőség – kisebb részben Heves megyére is kiterjedő – 89 és 140 méter közti hordalékkúpsága következik, melynek éghajlata mérsékelten meleg/száraz. Homokos felszínén, pusztai és vizes élőhelyekre jellemző őshonos növényzettel, illetve fűzligetekkel borított táj.[2173]

A késő avar korban a terület feltehetően lakatlan volt, vagy csupán minimális népsűrűsséggel rendelkező; a megtelepedés nyomai a 8. század végét követően nem ismertek.[2174]

A 10. századi megtelepedés emlékei Szentistván település temetőjében, a Honvéd u. 8. szám alatt előkerült áttört korongok, ennél többet azonban nem tudni a lelőhelyről. 10–11. századi besorolásnál pontosabban nem tudom elhelyezni azt a temetőt, ami Mezőkeresztes-Kiserdőn került elő. Már a 11. századi temetők közé sorolhatók ugyanakkor az egymástól kevesebb, mint 3 km-re található Mezőkeresztes-MOL 23. számú és Szentistván-Mádi réten előkerült temetők. A gázvezeték fektetés során a nyomvonal néhány méteres szélességében feltárt két temető 3 és 4 sírja bizonyára azoknak csupán egy részét alkotja. Leletanyaguk jellegzetesen 11. századi, így ennek alapján besorolhatnánk ezeket a falusi temetők csoportjába is. Ugyanakkor, amennyiben teljes feltárás igazolná a jövőben, hogy sírszámuk nem volt jelentősen magasabb, akkor – még mindig nem tudva természetesen a választ arra a kérdésre, vajon nem egy nagyobb, falusias közösség hagyta-e fel valamiért idejekorán a temetőt, de – felvetődhet annak a lehetősége is, hogy a 11. században a megtelepedési egységek között egy falusinál jóval kisebb létszámú egységnek a nyoma bukkant-e itt fel. A 10. század második felében és a 11. század elején a közösségek mozgása felerősödött,[2175] talán ez is nyomot hagyott ezeken a közösségeken.

[2172] Lovász 2002c; Lovász 2002d; Lovász 2002e; Lovász 2002f; Szentpéteri 2006, 459–460; Révész 2020, 254, 67. kép.
[2173] Dövényi 2010, 210–214.
[2174] Szentpéteri 2006, 459–460.
[2175] Révész 2020, 453.

MISKOLCI-BÜKKALJA

Északi irányban a Miskolci-Bükkalja 115 és 366 méter magasságú hegylábfelszíni dombsága, illetve a 150 méteres átlagmagasságú alacsonyabb területeken hegyelőtéri dombsága övezi a Borsodi-Mezőséget. A magasabb területek éghajlata mérsékelten hűvös/mérsékelten száraz, míg a sík területeké mérsékelten meleg/mérsékelten száraz. A kistájat kőzeten képződött erdőtalajok jellemzik, tatárjuhos lösztölgyes növénytakaróval.[2176]

A késő avar korban a terület lakottságára vonatkozóan temetőket, valamint a 9. századba is átnyúló használatú telepeket ismerünk.[2177]

A 10. századi megtelepedésre mindössze a Sály-Lator telepjelenségéből előkerült oldalpálcás zabla utal, míg az ugyanitt előkerült Makarov II. típusú balta alakú amulett inkább már a 11. század második felének irányába mutat.[2178] Ugyancsak az új évezred lelete lehet a tibolddaróci, jellegében bizonytalanul megítélhető sír- vagy kincslelet. A kácsi arany S-végű karika pedig feltehetően már a templom köré temetkezők egy tagjának 11. század közepi sírjából származik. A kistájhoz nyugatról csatlakozó Egri-Bükkalja területére esik Bogács, ahol a megyékből eddig máshonnan nem ismert, tausírozott trapéz alakú kengyel került elő, sajnos szórvány leletként.

Mindezek alapján a Bükkalján nem számolhatunk sűrű megtelepedéssel a 10. században,[2179] a megtelepedés nyomai halvány emelkedést majd csak a 11. századtól mutatnak.

[2176] Dövényi 2010, 752–756.
[2177] Lovász 2002g; Lovász 2002h; Lovász 2002i; Lovász 2002j; Szentpéteri 2006, 459–460; Révész 2020, 254, 67. kép.
[2178] Füredi et al. 2017, 427.
[2179] Révész 2020, 300.

168. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék 10. századi temetői (●) és szórványleletei (○), 10–11. századi temetői (●) és szórványleletei (○), 11. századi temetői (●) és szórványleletei (○), valamint bizonytalan lelőhelyei (•): 1. Alsódobsza, közelebbről ismeretlen lelőhely, 2. Ágcsernyő-Nagyréti domb, 3. Ároktő-Dongóhalom, 4. Bély, 5. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 6. Bodroghalom, közelebbről ismeretlen lelőhely, 7. Bodrogszentmária-Papdomb, 8. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 9. Bodrogszerdahely-belterület, 10. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, 11. Bogács-Pazsagpuszta, 12. Cigánd-Diós-dűlő, 13. Edelény-Derekegyháza-dűlő, 14. Edelény-Borsod, Fő u., 15. Edelény-Borsod, közelebbről ismeretlen lelőhely, 16. Edelény-Borsodi földvár, 17. Edelény-Finke, 18. Edelény-Református templom, 19. Edelény-Semmelweis u. 10., 20. Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely, 21. Felsőzsolca-Nagyszilvás u. 21., 22. Felsőzsolca-Várdomb, 23. Garany, 24. Hejce, közelebbről ismeretlen lelőhely, 25. Hernádkércs, közelebbről ismeretlen lelőhely, 26. Karcsa-Kormoska, 27. Karcsa, közelebbről ismeretlen lelőhely, 28. Karcsa-Tégláska, 29. Karos-Eperjesszög I., 30. Karos-Eperjesszög II., 31. Karos-Eperjesszög III., 32. Kassa-Abaszéplak, 33. Kassa-Abaszéplak, Bencés kolostor, 34. Kassa-Bárca, 35. Kassa, közelebbről ismeretlen lelőhely, 36. Kács-Templom, 37. Kenézlő-Fazekaszug I., 38. Kenézlő-Fazekaszug II., 39. Kenézlő, közelebbről ismeretlen lelőhely, 40. Kisdobra-Ligahomok, 41. Kistokaj-Homokbánya, 42. Mályi-Kossuth u. 27., 43. Mezőcsát-Bernáth-dűlő, 44. Mezőcsát-Csicske, 45. Mezőcsát-Hejőmenti Állami Gazdaság, Almatároló, 46. Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér, 47. Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely, 48. Mezőzombor-Bálványdomb, 49. Miskolc-Avas, Mélyvölgy u., 50. Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u., 51. Miskolc-Görömböly,

52. Miskolc-Repülőtér, 53. Miskolc-Tapolca, 54. Monaj-Berencsi szőlők, 55. Muhi falu 10–11. századi temetője, 56. Muhi-Orliczky Béla háza, 57. Muhi puszta, Muhipuszta (?) 1. sír, 58. Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhely, 59. Nagykövesd-Szőlőshomok, 60. Nagymihály, 61. Nagyrozvágy-Futóhomok, 62. Oszlár-Csörsz-árok, 63. Ónod (?), 64. Ózd III. kerület, 65. Őrös-Külsőlegelő, 66. Rad-Cselédhomok, 67. Rad-Vereshomok, 68. Sajólád-Alkotmány u., 69. Sajópüspöki-templom, 70. Sajószöged-Geodéziai torony, 71. Sály-Lator, 72. Sárazsadány-Akasztószer, 73. Sárazsadány-Felvég u. 17., 74. Sárospatak-Apróhomok, 75. Sárospatak-Baksahomok, 76. Sárospatak-Bodroghalász, 77. Szakáld-Mulatódomb, 78. Szentistván-Honvéd u. 8., 79. Szentistván-Mádi rét, MOL 24. lelőhely, 80. Szentsimon-Ózd felé eső településrész, 81. Szerencs-Kácsa-dűlő, 82. Szerencs, közelebbről ismeretlen lelőhely, 83. Szerencs-Lajos köz 2., 84. Szikszó-Vadász patak partja, 85. Szinyér, 86. Szomotor-Hegyilegelő I., 87. Taktaharkány-Bazsi puszta, 88. Tarcal-Vinnai dűlő, 89. Tibolddaróc-Odescalchi herceg birtoka, 90. Tiszakeszi-Bárótag, 91. Tiszakeszi-Fáy kert, 92. Tiszakeszi-Kenderföldek, 93. Tiszakeszi, közelebbről ismeretlen lelőhely, 94. Tiszakeszi-Százdi apátság, 95. Tiszakeszi-Szódadomb, 96. Tiszalúc-Sarkad, 97. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát, 98. Tiszatardos-Nagydűlő, 99. Tiszaújváros-Rákóczi u. 7., 100. Zalkod-Heiszmann Károly telke, 101. Zalkod-Szegfarki-dűlő, 102. Zemplén-Hospodárský dvor JRD, 103. Zemplén-Kertalja, 104. Zemplén-Szélmalomdomb, 105. Zemplén-Vár, 106. Zemplénagárd-Terebesi homok I., 107. Zemplénagárd-Terebesi homok II., 108. Alsóberecki, közelebbről ismeretlen lelőhely, 109. Aszaló, közelebbről ismeretlen lelőhely, 110. Bodrogszentmária (?), 111. Nekézseny, 112. Encs-Tobolyka, 113. Köröm-Kápolnadomb, 114. Méra-Kis- és Nagyhegy, 115. Borsodszirák, 116. Kistokaj, 117. Zalkod-Dózsa Tsz., 118. Ladmac-Pipiske-tető

V. CONQUEST- AND ÁRPÁD-PERIOD BURIALS AND GRAVE FINDS FROM BORSOD, ABAÚJ AND ZEMPLÉN COUNTIES

This volume contains a presentation of conquest- and Árpád-period burials found in three counties (whose 10th–11th century borders can only be approximated) in the north-eastern part of the Hungarian Kingdom. The aim was to present the entire assemblages, but understandably, for those that have recently been published in modern overview, only references to the literature have been provided. As a result, 114 sites altogether and approximately 1000 burials appear in this catalogue.

RESEARCH HISTORY OF CONQUEST- AND ÁRPÁD-PERIOD GRAVE FINDS FROM BORSOD, ABAÚJ AND ZEMPLÉN COUNTIES

We have data from 1850 onwards about the discovery of conquest- and Árpád-period graves from Borsod, Abaúj and Zemplén counties. Research achieving varying degrees of success was carried out until 1913, when András Jósa conducted the first excavation to yield a large number of graves, the unearthing of a cemetery in Kenézlő-Fazekaszug. In the years following, approximately eight more graves were unearthed by the owner of the land, Géza Szalay. In 1927, Nándor Fettich conducted almost all of his examination of cemetery II, lying just 150 meters from cemetery I in Fazekaszug, and also recorded 25 graves. In 1930, an archaeological excavation began in Ároktő-Dongóhalom during road construction. Nineteen graves from an early Árpád-period burial were brought to light. Following the work of Géza Megay, Tibor Kemenczei and Katalin K. Végh rescued another 14 graves from the cemetery in 1966. Megay conducted several rescue operations between 1930 and 1960: in 1950 in the part of Szentsimon closer to Ózd, in 1951 in Kistokaj-Homokbánya, in 1951 and 1959 in the territory of the Miskolc airport, and in 1957 in Miskolc-Tapolca. Between 1951 and 1957, a lavish conquest-period cemetery was unearthed in Sárospatak-Baksahomok whose artefacts were collected by Antal Bartha and Nándor Kutzián. In 1958, under the direction of Ida Kutzián, twelve graves from an early Árpád-period cemetery were discovered. In 1961 and 1969, four graves from a conquest-period cemetery were rescued during construction of the Tisza Chemical Complex in Tiszaszederkény. In 1965, during sand mining operations in Szakáld-Mulatódomb, a conquest-period cemetery was almost completely destroyed; Katalin K. Végh managed to rescue only a small portion of the artefacts. In 1950 the first graves came to light in the cemetery of Kistokaj-Homokbánya. A larger scale rescue excavation, however, took place only two decades later: in 1970 Katalin K. Végh documented 44 graves, while in 1972 Judit Gábor and Magdolna Hellebrandt documented another 27 burials. In 1995 and 2001, under the direction of Tamás Pusztai, the excavation of a part of an 11th-century cemetery was conducted in Muhi, in the area of a medieval market town. Between 1996-1998 in Karcsa-Kormoska, László Révész oversaw the complete excavation of an 11th-century cemetery, which added a further 107 graves to the material available for study. In 2000, Révész and Magdolna B. Hellebrandt documented the graves in a conquest-period cemetery in Bodroghalom-Eresztvényhomok. In 2004, Gábor András Szörényi led excavations that uncovered a part of an early Árpád-period cemetery containing 24 graves.

In addition to publications of the finds, several studies have dealt with 10th–11th century archaeological research. In 1900, Gyula Dókus wrote about the cemeteries of Zemplén County. The finds were naturally included in József Hampel's monographic summaries. In 1968 István Dienes made plans to publish the 10th–11th century finds from Borsod-Abaúj-Zemplén County, a project that would have been overseen by Katalin K. Végh and Antal Bartha. In 1970, Katalin K. Végh published a more ambitious study on the 10th–11th century grave finds housed in the Ottó Herman Museum. In several studies, Ilona Valter wrote about the conquest-period settlement history of Bodrogköz, which included a brief presentation of the sites. In 1992, László Révész discussed the 10th–11th century cemeteries of Borsod-Abaúj-Zemplén County, providing a detailed analysis of sites discovered in the territory of Miskolc. In 1996, he introduced the cemeteries of Karos-Eperjesszög, separately addressing questions of the 10th-century settlement history of the Upper Tisza region. In the catalogue of the millennium exhibition, István Fodor and László Révész discussed several of the county sites. László Kovács published the contemporary cemeteries of Taktaköz, while Mária Wolf summarised the conquest-period and early Árpád-period cemeteries found in the agglomeration of the county castle of Borsod. The author of this study published a summary – as a preliminary study to this volume – of the 10th–11th century settlement history of Bodrogköz.

PRESENTATION OF THE NATURAL GEOGRAPHIC ENVIRONMENT

The topography of the north-eastern region of the Carpathian Basin includes both mountainous and flatland regions as well as transitional zones. The height above sea level gradually decreases as the northern, higher areas transition into flatlands to the southeast. Naturally, this transition is not smooth, as valleys are carved into the highlands by watercourses, and occasionally mountain spurs extend into the plains. The fluvial processes in the Tisza and Bodrog regions often resulted in territories permanently covered in water, which fundamentally influenced the formation of settlements.

ARCHAEOLOGICAL INFORMATION RELATED TO THE CONQUEST-PERIOD AND EARLY ÁRPÁD-PERIOD SETTLEMENT HISTORY OF BORSOD, ABAÚJ AND ZEMPLÉN COUNTIES

BODROGKÖZ

Given the location of 10th-century sites in Bodrogköz, the stretch of the Tisza belonging to the central part of the region – bordered by the Hosszúrét wetland to the north – presumably fell outside of the settlement area; after all no traces have thus far been discovered there. The reason surely lies in the physical geography of the area since the wetland almost completely separated the northern and southern territories from each other. Tenth-century cemeteries are likewise missing from the sand ridges along the Karcsa Stream, from Nagykövesd to Kisdobra. The majority of known sites belong to the so-called Tiszaeszlár–Karos–Rétközberencs cemetery group,[2180] which can be found in the region of Bodrogköz (Bély, Bodrogszerdahely-Bálványdomb, Bodrogvécs-Lecse (opposite the pub), Karos-Eperjesszög (cemeteries I–III), Kenézlő-Fazekaszug (cemeteries I–II), Kisdobra-Ligahomok, Nagykövesd-Szőlőshegy, Sárospatak-Apróhomok, Sárospatak-Baksahomok, Szinyér, Zalkod-Szegfarka, Zemplénagárd-Terebesi-homok, Tuzsér-Boszorkányhegy), and in the strip that borders the north (Zemplén-Szélmalomdomb), in Taktaköz (Tarcal-Vinnai-dűlő), in Nyíri Mezőség (Tiszaeszlár-Bashalom (cemeteries I–II), Tiszaeszlár-Újtelep), in Rétköz (Rétközberencs-Paromdomb, Tiszabezdéd-Harangláb-dűlő), as well as the sites in the northern parts of the Hajdúság (Rakamaz-Gyepiföld, Rakamaz-Strázsadomb) and the Nyírség (Eperjeske). The cemeteries, created by artificially organised communities, contained a greater proportion of graves belonging to men, and these yielded a greater number of assorted characteristic object types, such as sabretaches and belts with metal mounts and weapons with precious metal fittings, etc., indicating the communities themselves were heavily armed. The various burial grounds formed smaller burial groups located 150-200 meters from each other, and almost all of them included a burial of a prominent male. Another common feature was the strikingly similar burial rite employed in a few graves: three burials documented by experts – Zemplén-Szélmalomdomb and graves II/52 and III/11 in Karos-Eperjesszög – contained sabres that were laid upside down in the graves and belt ends turned upwards at the shoulders of the deceased.[2181] These were the resting places for the various leaders of the organized chieftain's entourage and their family members, unmarried armed men and servants.[2182] The number and the structure of the graves created by the different communities are similar in Bodrogvécs, Kenézlő I and Karos II.[2183] However, Karos cemetery II, in terms of its structure and finds, resembles most closely cemetery I, which lies to the north.[2184] Naturally, not only similarities but differences could also be observed. In the case of Sárospatak-Baksahomok, the community probably used fewer precious metal ornaments but, at the same time, possessed a surprisingly large number of Arabic silver coins, acquired through trade.[2185] Although several grave finds indicate the community participated in or had the opportunity to join military manoeuvres in the west, the goods did not include coins struck in these

[2180] Révész 2020.
[2181] Révész 1994, 144; Révész 1999, 230; Révész 2015, 109; Révész 2018, 341.
[2182] Révész 2006, 412.
[2183] Révész 1991, 622; Révész 1996, 140.
[2184] Révész 2003, 267.
[2185] Kovács 2011, 91.

regions. In every case, the head of the deceased's horse and the ends of its legs were placed in the graves next to the body. Some more randomly discovered object types could be classified as typical artefacts from village cemeteries. Based on the finds from known graves, the number of horse burials in the cemetery of Kisdobra were small. However, compared to the finds from the entire cemetery, the characteristic village artefacts mentioned above, such as a twisted torc, wire bracelet, or smaller, two-part pendant in secondary use were found in greater numbers here. The various communities differed not only in their former attire, jewellery sets and accessories but also in their burial customs. The horse burial variation in which the head of the horse was placed on the left side of the deceased's waist and legs while the front and hind legs were placed behind the deceased in a somewhat more regular order was absent from the cemetery of Sziget with one exception. Burials are known from the middle and western parts of Bodrogköz in which the horse remains, which did not always include the skin,[2186] were placed at the feet of the deceased, while in Bodrogzug, the parts of the horse were arranged around – or were perhaps placed on – the feet of the deceased in a larger portion of the burials. Cases in which only the horse head was placed in the grave have also been documented in these places. Naturally, these are just some of the differences; as the number of professionally conducted cemetery excavations increases we can expect more burial types to be discovered and classified.

The cemeteries of the communities mentioned above were used in the third quarter of the 10th century[2187] and were later abandoned. However, it would be difficult to confidently narrow the period of use of any cemetery within this timeframe since there is incomplete information and there is even some disagreement about the reliability of dating based on contemporary coins, even though they provide the most certain information. In determining *terminus post quem* dates too, the impact of the wide scale circulation of money, and thus the difference in dates provided by the coins, needs to be taken into consideration.[2188] Because of the small number of graves, the so-called "temporary settlement cemeteries" – which includes a significant number of the cemeteries mentioned above – were likely to have been used for a short period of time,[2189] for one or two generations, or about 25-30 years at the most.[2190] In fact, the latest research suggests that in this period, cemeteries may have been established for a more populous community but remained in use for a surprisingly short period of time – just a fraction of the 25-30 years mentioned above.[2191] This might explain why there were no or very few kin relationships observed in these cemeteries;[2192] the other possibility is that the communities were not organized based on families.[2193] An increasing number of anthropological/genetic examinations have brought to light more such cases. Among these, for example, are the 10th century, short-lived[2194] cemetery of Balatonújlak-Erdő-dűlő[2195] in Transdanubia, which contains a uniform distribution of the deceased with respect to sex and age (the graves of six women, six children and six men)[2196] and an 11th century cemetery presumably belonging to a similar type,[2197] excavated in Makó-Igási járandó, containing the graves of two women, one child and seven men (of the men's graves two contained weapons, but one had only a single arrow shaft while the other had a more rare type of weapon, a double-edged sword).[2198] Yet another is the Harta-Freifelt[2199] cemetery, dated to the middle third of the 10th century based on the archaeological material,[2200] which contains an uneven distribution of graves with respect to gender (15 women, 3 men and 2 children).[2201] For the first time, genetic examinations were used to shed light on this phenomenon.[2202] This last mentioned cemetery, however, differs significantly from those in the Tiszaeszlár–Karos–Rétközberencs group in terms

2186 Vörös 2001, 591.
2187 Révész 2003b, 481.
2188 Kovács 2011, 91–92.
2189 Kovács 2013, 526; Kovács 2019, 487.
2190 Bóna 1997, 1459; Mesterházy 1996a, 778–779; Kovács 2013, 528.
2191 Kovács 2011, 97–98; Kovács 2013, 529.
2192 Mende 2013.
2193 Csősz–Mende 2015, 175.
2194 Kovács 2019, 249.
2195 Langó–Siklósi 2013.
2196 Kovács 2013, 530, notes 113–114.
2197 Balogh 2016, 413; Csősz–Mende 2016; Kovács 2019, 249–251.
2198 Balogh 2016, 409; Marcsik 2016, 428–430.
2199 Langó et al. 2016; Langó–Kustár–Csősz 2018, 251.
2200 Langó–Siklósi 2013, 148, chart I.
2201 Langó–Kustár–Csősz 2018, 249; Kovács 2013, 529, note 109.
2202 Bálint–Langó 2008, 1217, note 1.

of the distribution[2203] of the sexes (too). Naturally, these observations cannot be generalized, but they should be kept in mind during analysis of the sites. Given all this, in the case of Sárospatak-Baksahomok, perhaps the supposition that the cemetery was opened at the earliest in the second decade of the 10th century, or perhaps a little bit later, is acceptable. We do not know how the destroyed part of the cemetery might influence our view today, but as I mentioned, of the ten known graves, three could only have been dug (based on the evidence of the dirhams) after the years 916/917 and 918/919. The perforated coins, however, make the date more difficult to pinpoint as these were the type of coin that might have been placed in a grave at a significantly later time than they were struck.[2204] This cemetery in the area of what is today Baksahomok, which can be dated to the 920s at the earliest, was naturally preceded by the community that had settled there an unknown number of years earlier. A coin with similar origins but issued a decade later was found in grave 6 in Kisdobra, where the *terminus post quem* is 928/929. Of the object types in the assemblage, the abovementioned twisted torc[2205] and smaller, two-part pendants[2206] also indicate the graves date to the second third of the 10th century, or the 920s. Somewhat similar artefacts were found in the Sárospatak cemetery too. The dirhem unearthed in Bodrogvécs could not have been placed in the grave before 911/912; the issuer of the silver coin used to decorate the sword with sabre-hilt, however, is unknown. A similar combination of a sword next to a coin has thus far been found in one other burial and its *terminus post quem* is 945.[2207] In cemetery I in Kenézlő, in addition to the coins indicating a *terminus post quem* of 895, are coins that point to a date beginning in the 930s, while in the neighbouring cemetery II, the coins suggest a date in the 920s. Of course it is not known to what degree a few graves can represent the entire cemetery, since cemetery I might contain as many as 80 to 100 burials.[2208] It is far more difficult to determine when the cemeteries were established, since the material remains of the arriving population have yet to be classified, given that their similarities to the material found to the east do not automatically mean they also date to an early period. Furthermore, researchers have already raised the possibility that the early graves contained few artefacts, that at that time they lacked the elements of later material culture.[2209] For this reason, for a detailed analysis of the changes in 10th century settlement history within Bodrogköz, it is necessary to expand our present set of sources. Hopefully this can be achieved in the future as an increasing number of cemeteries are discovered and are completely and professionally excavated.

The results of genetic tests of the deceased in the Karos cemeteries shed light on the matter of how these former communities were organized and led. These tests have revealed kinship within single cemeteries but not across more than one, except in the case of graves II/52 and III/11, in which the two men were found to be related both on the maternal and paternal sides.[2210] The tests suggested kinship along the maternal line amongst several of the deceased in cemetery II in Karos and cemetery II in Kenézlő.[2211] Likewise, the remains of two men in the 10th-century short-lived cemetery of Magyarhomorog-Kónya-domb were recently tested and showed the two men were related on the maternal side.[2212] Because of the kinship along the paternal line between the individuals buried in graves II/52 and III/11 in Karos (mentioned above) and grave 9 in Magyarhomorog, the possibility has been raised that the ruling layer of society buried in the former 10th-century cemeteries may have been paternal kin.[2213] The genetic tests have identified several more possible relationships between some of the deceased in cemeteries II in Karos and II in Kenézlő and individuals buried in more distant cemeteries, mainly in what is today eastern and southeastern Hungary (Szegvár-Oromdűlő, Magyarhomorog-Kónya-domb, Orosháza-Görbics tanya, Szabadkígyós-Pálliget and Harta-Freifelt).[2214] As a result, researchers posited that three groups of similar composition but different identities had settled in what is today the area of Karos and did not mix with each other. Basing their conclusions on the kinship between individuals buried in distant cemeteries, they proposed, however, that after moving into the

[2203] I do not consider it likely that only three men from the former community comprised mostly of armed men were buried and among them only one was buried with weapons.
[2204] Kovács 2011, 93–94.
[2205] Révész 1996, 92.
[2206] Mesterházy 1989, 249–250.
[2207] Kovács 2011, 95.
[2208] Révész 1996a, 150.
[2209] Bálint 1994, 44–46; Türk–Lőrinczy 2015, 107–108.
[2210] Neparáczki 2017, 47–48; https://www.youtube.com/watch?v=U8p5uFrOaHA (downloaded: 24th April 2019).
[2211] Neparáczki 2017, 47.
[2212] Török–Neparáczki 2019, 614, summary chart.
[2213] Török–Neparáczki 2019, 614.
[2214] Neparáczki 2017, 47–48.

Carpathian Basin, some tribes were broken up and their members dispersed, and fragments of various tribes settled alongside each other in different regions.[2215] The movement of individuals during this period appears to be confirmed by the archaeological finds;[2216] today we have evidence that a mother and child were laid to rest in cemeteries some 140 km from each other – Szeged-Öthalom and Harta-Freifelt.[2217] It is an interesting question why, in general, these cemeteries contained[2218] the grave of only one prominent male – either the leader or chief of the community.[2219] The distinguished status of the deceased men in Karos is supported not only by the finds but also by these family ties, since this kinship was observed only in the case of these special individuals. Obviously, the community did not remain leaderless after one had died and it was even less likely that the community would have abandoned a cemetery and opened a new one elsewhere because of the leader's death. The explanation might be that the new leader moved with the community to a new location in the middle of the 10th century, and therefore, it was natural that he should be buried there. In this case, however, we might presume that the buried leader had led the community since the establishment of the cemetery; this explains why there is no burial of a similarly distinguished individual in the cemetery. Naturally, however, it is not certain that the leaders who succeeded one another as heads of the communities were buried in a similar manner and with similar goods, since the set of exceptionally high quality goods typically found in these lavish graves may have varied from grave to grave for reasons that have yet to be explored.[2220]

The weapons placed in the graves of men in these cemeteries already hint at the pervasiveness of warfare in their everyday lives, to which the bones of the deceased – which researchers have fortunately, although only rarely, been able to examine – bear witness. In cemeteries II and III in Karos-Eperjesszög, evidence of trauma was seen in 30 percent of the skulls; interestingly, traces of external impact on the rest of the skeleton, however, were not found.[2221] Naturally, the individuals may have sustained their injuries during some kind of military campaign in the west. However, if their wounds led to their deaths immediately or within a short period of time, the likelihood was greater that their bodies would not have been buried close to home. Although we have information that in certain cases attempts were made to bring the deceased home,[2222] since there was probably great reluctance to bury them abroad,[2223] in the majority of cases practicality likely prevailed. During analysis of the 10th-century short-lived cemetery of Magyarhomorog, László Kovács demonstrated that if the 11 men in the cemetery, which consisted of 17 graves, had not died of some illness, they must been killed in an armed conflict that occurred somewhere close enough to allow the bodies to be brought home.[2224] Of course it is not possible to name the conflicts,[2225] but these may have been connected to power struggles or occasionally to personal hostilities or grievances between smaller or larger groups. If the injuries show traces of a struggle for dominion then the men were probably buried rather quickly, sometime in the middle of the 10th century, when, researchers believe, there was a disturbance in the internal balance of power.[2226]

Attempts to adequately estimate the size of the 10th-century population require that the cemeteries be fully excavated. The graves and artefacts found along the border of Karos suggest that rather large communities lived in Bodrogköz, as at least 200 graves are known that date to the first half or three-quarters of the 10th century.[2227] However, the decrease in population can certainly be attributed to, if only temporarily, to the relocation of the power centre. Another event also contributed to the further decrease in population in Bodrogköz: studies of climate change show that between 750 and 900, the Carpathian Basin grew considerably warmer and drier,[2228] resulting in the contraction of the floodplains and wetlands.[2229] After this, however, the amounts of precipitation

[2215] Neparáczki 2017, 47–48.
[2216] Regarding the north-east network of the mouth of the Maros: Türk–Lőrinczy 2015, 107–109.
[2217] Türk–Lőrinczy 2015, 103, 108, note 184; Csősz–Mende 2015, 374.
[2218] Révész 1994, 144; Révész 1999, 230; Révész 2015, 109; Révész 2018, 341.
[2219] Révész 1999, 130–143.
[2220] Révész 1996, 49.
[2221] Kustár 1996, 402, 407.
[2222] Szarka 2003, 301.
[2223] Szarka 2003, 297–298.
[2224] Kovács 2019, 246, 487.
[2225] Kovács 2019, 246.
[2226] Font 2009, 11.
[2227] Révész 1996, 198–199.
[2228] Győrffy–Zólyomi 1996, 915–917.
[2229] Frisnyák 2000, 53; Frisnyák 2001, 557.

in the Carpathian Basin increased.[2230] Research by Attila Türk and Gábor Lőrinczy showed that changes in precipitation resulted in an unfavourable change in climate in Bodrogköz in the middle of the 10th century, which made the area unsuitable for further inhabitancy.[2231] They posited that after this a portion of the inhabitants moved to the southern part of the region between the Danube and the Tisza, a hypothesis that has been confirmed by archaeological and anthropological studies.[2232] Of course, other reasons for this migration cannot be excluded; the pressure of an increasing population and the desire to return to the original, post-conquest settlement area may have played a role.[2233] Károly Mesterházy also postulated that migration paths may have led from Bodrogköz to perhaps parts of the Bácska region.[2234]

The question has been raised several times in the research whether we can identify the cremated individuals in 10th–11th century Slavic burials with at least a portion of the members of the common masses.[2235] Because the number of these types of Slavic graves is considerably smaller than the number of known burials linked to the Hungarians,[2236] perhaps the answer to the question is no. After all, the actual conditions of living would suggest the opposite.

The sites of the next 10th–11th century group unfortunately contain a significantly large number of graves that could possibly have been dug sometime in the 11th century, but simple classification is hampered by both a lack of information and the destruction of the burials. If we map the second group, it becomes clear that burials from this second group for the most part cannot be found where the first group of 10th century settlement territories, in Bodrogzug, were located. In fact, only one site close to the western part of the second cluster of 10th-century cemeteries, Sárazsadány-Felvég street No. 17 on the opposite bank of the Bodrog, can be classified in this group. However, an ornate band bracelet suggests the cemetery may have been opened in the 11th century. The cemeteries reveal various features of the communities that might result from their place in the chronology. Those whose dating appears the most certain contain double-edged swords, which became more wisely used when there was a change in weaponry, and which still reflect customs typical of 10th century burials, such as partial or symbolic horse burials and graves with weapons. The dating of these graves is based on the dissemination of double-edged swords after 955.[2237] The sites with double edged-swords in Ágcsernyő and Tiszasalamon belong to this group, but these two locations might in fact constitute one site at the eastern end of Bodrogköz. Research is divided on the question of whether, following their appearance, double-edged swords were among the equipment used exclusively by the forces of the central power[2238] or whether they were used throughout the country.[2239] If the former is true, then the graves must have belonged to the military personnel employed by the central power,[2240] and because we have no other certain information from Bodrogköz about the occurrence of double-edged swords,[2241] we can conclude based on geographical position too that the deceased may have been soldiers protecting some kind of strategic point. The second group that likely belongs to this period comprises burials that contained simple jewellery, but also S-ended rings and occasionally pots. In these cases, we cannot exclude that these burials can be dated entirely to the 11th century. However, I would classify the cemetery in Bodroghalom-Eresztvényhomok in the third group. This cemetery appears to be earlier than those discussed previously. The burial customs, especially the extraordinary diversity in the orientation of the graves, are unique. The literature has provided several possible reasons for the various orientations,[2242] which contrast to the west-east orientation typical of the period. One such explanation is that the members of a given community had just converted from the earlier burial practice of cremation to the custom of inhumation; as a consequence, no set of rules governing burials had yet been established.[2243] If we accept this as a reasonable explanation, then we cannot perhaps exclude the possibility that the graves contained in part an already assimilated Slavic population, whose 10th century existence has been

[2230] Györffy–Zólyomi 1996, 917.
[2231] Türk–Lőrinczy 2015, 112.
[2232] Cf. Türk–Lőrinczy 2015, 107–109, 112–113.
[2233] Lőrinczy–Türk 2015, 112.
[2234] Mesterházy 1995, 1046.
[2235] Révész–Wolf 1993, 108; Wolf 1994, 127; Pintér-Nagy–Wolf 2017, 150.
[2236] Pintér-Nagy–Wolf 2017, 150.
[2237] Kovács 1989.
[2238] Veszprémy 2000, 337.
[2239] Mesterházy 1996a, 791–792.
[2240] Veszprémy 2000, 337.
[2241] Révész 1996, 205.
[2242] Kovács 2016.
[2243] Gáll 2013, 600–601.

postulated for some time by researchers. All of this is, of course, no more than speculation, since it is not supported by clear evidence: the burials' meagre grave goods for the most part did not distinguish them from other burials of the period, although they had other unique features aside from their various orientations: a large percentage of the graves contained pots (33% of the known graves in the cemetery), which included pots in pairs in graves 9 and 25 and a spindle whorl. These all suggest a community without a completely uniform set of customs. Their ethnic identity of course remains an open question.

The 11th-century location of the graves partially covers the territory of the 10th–11th century group, and as already mentioned it is not possible in every case to draw firm boundaries between the categories. At the same time, while remnants of the 10th–11th century settlements continue to crop up in the eastern half of Bodrogköz, sites dated to the middle or second half of the 11th century are known in this region. Cemeteries from the first half of the 11th century are also difficult to identify; our information points more strongly to their use in the middle decades and third quarter of the century (Karcsa, Rad-Cseléd-homok, Sárazsadány, Szomotor, Zemplén-Kertalja).

No cemeteries are known in the area along the Tisza River from the 11th century, just as none are known from the preceding periods either. However, the literature contains one reference to a settlement in Révleányvár-Várdomb.[2244] Nevertheless, the results of excavations[2245] seem to confirm the presence of a higher rate of settlement beginning only in the 12th century. Contemporary cemeteries are not known from Bodrogzug either; however, the literature mentions several settlements dating to the 11th century here too: Zalkod-Szegfarka, Kenézlő-Gicepart, and, a little to the east, Sárospatak-Páterhomok.[2246] The only, nearly completely excavated cemetery is found in Karcsa-Kormoska. The amount of precious metals known from the graves of the village community corresponds to the averages for the period;[2247] the graves were dug in the middle of the 11th and the beginning of the 12th centuries.[2248] These, however, are the last of the known sites from the interior of Bodrogköz. The rest are located in the catchment basin of the Bodrog River. From the west, the first cemetery, which certainly dates to the 11th century and probably to the later part of it, can be found in Sárazsadány-Akasztószer, approximately 1 km from the site at Felvég street No. 17, dated to the 10th or 11th century. This suggests a smaller settlement hub; however the settlements were especially concentrated in the area where the Latorca and Bodrog rivers meet. Of these settlements, those dating to the mid-11th century may have used the cemeteries of Szomotor, Rad and Zemplén-Kertalja. The site of Zemplén-Hospodarský dvor JRD may also be earlier than these. The increase in the number of cemeteries at that time may be related to the emergence of Zemplén as a centre. Hungarians had already appeared there in the 10th century, although the type of cemetery with row graves did not occur until the 11th century.[2249] This settlement concentration perhaps already shows traces of the 11th-century densification of the settlement network.[2250]

Regarding the nature of the communities, the Karcsa-Kormoska cemetery fits with the village burial grounds of the 11th century, however both Sárazsadány-Akasztószer and Szomotor-Hegyilegelő have significantly different features. In cemeteries in use at approximately the same time, groups with some differing customs can be observed to have lived side by side. However, in Sárazsadány, according to evidence from the excavated part of the cemetery, the graves form only two well-defined groups based on the orientation of the graves and the quantity of the grave goods; the separation between the two groups is also indicated by the grouping of these burials within the cemetery. Meanwhile in Szomotor, only the orientation of the graves distinguishes the different groups; this suggests the existence of considerably more groups within the community. Especially interesting is that in Szomotor, the westward-facing burials typical of the period account for only a small percentage of the total number of graves.

Various explanations have been given in the literature – as I mentioned above – for the divergence from the customary orientation of the graves in a given region. Analysis of these allows for the recognition of differing traditions and the categorization into various groups[2251] and might indicate the existence of kinship communities within the cemetery but also the possibility of ethnic affiliation.[2252] Several times in the literature[2253] the possibility of the survival of the Avar-period population has been posited because of the northern orientation of the

[2244] Valter 2008, 320.
[2245] Ringer–Szörényi 2011.
[2246] Valter 1974, 13–14; Valter 2008, 320.
[2247] Révész 2011, 539.
[2248] Révész 2011, 539.
[2249] Slivka–Vallašek 1981, 310.
[2250] Kristó 2000, 431,
[2251] Tomka 1975, 5.
[2252] Kovács 2015, 354, 360.
[2253] Tettamanti 1975, 93; Horváth 2018, 149–152.

graves. It should be mentioned, though, that the multitude of 9th–10th century graves with an east-west orientation in the given regions along the northern perimeter of the Carpathian Basin point to the mixing of the late Avar and Slavic populations.[2254] This direction of enquiry might lead to an explanation of the unusual features of the cemeteries, although we should of course keep in mind that the assumption that the continued practice of burials with opposing orientations can be explained by the survival of ethnic groups requires further scrutiny.[2255] After all, the use of uncustomary orientations for burials and burial groups, or in some cemeteries located in other environs was relatively common and did not necessarily indicate ethnic differences.[2256] This is demonstrated by the fact that burials with alignments that contrast with the typical west-east orientation of the period, which were examined and analysed by László Kovács, [2257] in general corresponded to the other graves in the cemetery.[2258]

The northern orientation was relatively common in the northern parts of the settlement region[2259] and thus occurred in the areas next to the region in question too; an example is grave 133 in the Ibrány-Esbó halom in Rétköz, in which the adult female was laid in almost an exact north-south direction (356°). The grave appears at the end of a row of burials on the eastern edge of the 11th-century part of the cemetery. The rings with S-shaped ends and the band rings,[2260] however, suggest that jewellery was also placed in the grave. At the same time, the orientation of the grave and the horizontal stratigraphic position were probably not an expression of the deceased's belonging to a specific group whose cohesion was based on sone sort of criteria. At the same time, the individual of uncertain age and sex, buried without grave goods in grave 14 in the approximate centre of the cemetery located on the site of the Tiszabercel Vocational School, was placed in a similarly regular north-south direction.[2261] This grave was found underneath grave 13 and belonged to the earlier horizon of the burial ground.[2262] Given the twisted bracelet found in this grave and assuming the cemetery was opened in the late 10th century,[2263] grave 14 must have been dug before grave 13. Like the Ibrány grave, this too must have been unique amongst the other graves in the cemetery. At the same time, in cemetery II of Tiszalök-Rázom in Nyíri Mezőség, this alignment was especially common. Fourteen graves with a northern orientation were documented which, aside from their orientation, share no other common features.[2264] We can include in this category graves 87, 115, 133, 155, 161, which have a north-northwest orientation (0–45°), and grave 175, which has a north-south (351°)[2265] orientation; furthermore none of them were located in separate clusters in the cemetery. In the 11th-century cemetery of Tiszalúc-Sarkad in Taktaköz, none of the graves contained any grave goods made of durable materials, but this is probably not evidence of a connection between the graves since 32.02% of the graves did not contain any.[2266] One grave was for a woman (grave 87), while the majority were children's graves. Here, an observation by Péter Tomka about Avar-period graves is worth noting: amongst the graves that had different or opposing orientations were numerous children's graves; the reason for this might be that less attention was paid to the burial of children.[2267]An unknown number of graves with a northern orientation and containing skeletons with a pair of clay pots at the skull and another pair at the feet have been reported from Taktaharkány-Bazsi puszta.[2268] The only surviving artefact from the cemetery is a band bracelet that increases in width, culminating in rounded ends, and decorated with a dot pattern.[2269] This find can be classified amongst the latest jewellery specimens that were in circulation until the middle of the 11th century.[2270] If the report about the orientation of the graves and the pots is accurate, then this community is unique since this sort of combination is unknown elsewhere, not even in Bodrogköz, although the placement of two pots in the grave can be observed in graves 9 and 25 of

2254 Kovács 2015, 361.
2255 Kovács 2015, 361.
2256 Tomka 1975, 57–58.
2257 Kovács 2015.
2258 Kovács 2015, 360.
2259 Tettamanti 1975, 93.
2260 Istvánovits 2003, 88.
2261 Istvánovits 2003, 189, 375, 378, 425.
2262 Istvánovits 2003, 187, 189, 425.
2263 Istvánovits 2003, 426.
2264 Tóth 2014, 171, note 351
2265 Kovács 2015, 166, chart 3.
2266 Kovács 2015, 177.
2267 Tomka 1975, 59.
2268 Kovács 2015, 46–48.
2269 Kovács 2015, 47.
2270 Mesterházy 2018, 194.

Bodroghalom – but at places other than the head or feet. These latter two graves were also positioned toward the west. In the cemetery at Petőfi Sándor street in Szabolcs, amongst the graves with a northern orientation is one (grave 364) located at the western edge that contained a woman buried in a frog pose, while another grave (391) at the south-southeastern edge contained a woman in a crouched position.[2271] The other graves (162, 220, 223, 236) do not display features exclusively characteristic of this orientation group with respect to sex or age or their body position. Only the scant number of goods they were buried with can be considered a common feature; one ring with S-shaped ends (from grave 50) and one fragment of a horse rib (grave 251) have survived.

The graves aligned to the north show considerable variation across the cemeteries in the examined regions and nearby as well. In some cases there are no correlations, while in others the graves appear at the edges, like end-pieces to a row of burials, or they were placed outside the cemetery. Despite their differences, it appears probable that graves of this kind began to appear in larger numbers in the 11th century just as they did in the slightly more remote cemetery of Perse-Bércz.[2272] This is the period when the newly developed form of material culture spread throughout the region of the Hungarian kingdom and was used as much as circumstances allowed. In addition to using a uniform set of jewellery, these communities for some reason also felt that it was important to bury a certain number of their dead in an alignment other than the customary western orientation. Caution is necessary in interpreting this phenomenon, but we can nevertheless establish with assurance that two significantly different groups of graves have come to light, and this difference could even be explained by the presence of different ethnicities.

In Szomotor, these northern and western orientations are rarer and instead a southern and southwestern orientation dominates.[2273] The view of this former community is further nuanced by the high number of graves packed with stones. However, this may not be evidence of a deep-rooted tradition but rather of a practice that evolved in a community that exploited the stone quarrying opportunities of the region where it was located. Although graves packed with stones could be observed in a cemetery dating to the previous century and belonging to the community of Bodrogszerdahely, about 4 km away,[2274] the difference in the orientation of the graves is significant, just as the depth and to some extent the stone construction is. Furthermore, in Szomotor, it is the graves with a western alignment that lack the stone structures, thus calling into question the possibility that there was any connection between the two cemeteries. Although the majority of the graves packed with stones have a southern or south-western orientation, they cannot be associated exclusively with any one alignment. Therefore it can be roughly considered a community-wide practice that was reserved for the burial of only certain individuals; the community's burial customs thus have a common feature. The new material culture certainly reached the community of Szomotor too, and the practice of leaving obols appeared amongst their burial customs, yet the orientation of the graves was still extremely diverse. There are several possible reasons for this. On the one hand, the community may have, for some reason, felt the need for some sort of distinguishing practice amongst all the uniform customs. Perhaps this reflects the group's sense of identity. On the other hand, according to the vague hypothesis discussed above, the direction of the alignment may have begun to change over time. Therefore, the differences between groups in terms of the orientation of the graves might in part have a chronological explanation. In this case, however, the placement of the graves in closed clusters raises the question of why just one area of the cemetery was used. We can logically conclude there was some connection between the buried individuals. It is not likely, however, that any one process dominated completely. Instead complex reasons – some of which remain obscure to us today – likely explain the variations. Therefore, most of what had been discussed above is mere speculation. Furthermore, the clustering of graves with a particular orientation may in fact be linked to certain natural features that required the same positioning of the graves in one part of the cemetery. For example, in Téglaégető I in Letkés, the alignment of graves 20 and 21 in the south-eastern part was determined by the shape of the hill: the graves were adjusted to the hill's perimeter.[2275] There, a slightly arced row of graves (22–23, 27, 35–36) in the southeastern edge of the cemetery are positioned almost perpendicularly to the majority of the burials. At the end of this row are graves 20 and 21, which based on the cemetery map, fit with those in the row. However, as we have seen, their positioning could also have been determined by the shape of the hill. Whether the grave diggers intended to align them with the other graves is impossible to known today.

In Sárazsadány we can presume, based on our current information, there was a smaller community, but one with considerably more diverse customs, alongside

[2271] Kovács 1994, 105.
[2272] Horváth 2018, 138–152.
[2273] Tettamanti 1975, 93.
[2274] Nevizánsky–Košta 2009, 313.
[2275] Bakay 1978, 67–72, 152.

a more populous (?) group whose customs were typical of the period. Meanwhile, in Szomotor, the entire community may have possessed diverse features, as the typical grave orientation of the period was not observed but stone packing was practiced. Both communities adhered to the jewellery and presumably the clothing fashions of the time, although their material wealth may have influenced their daily lives, including their burials practices.

Regarding the 11th-century population of Bodrogköz, we know of about 200 graves mainly from the middle and second half of the century – Karcsa, Sárazsadány, Rad, Szomotor and Zemplén. Their estimated original numbers may have been much higher. Perhaps we can count cemetery groups or areas designated as burial grounds from this century, such as the two cemeteries of similar age in the area of Rad, which are approximately one kilometre from each other on the northern and southern parts of four hills surrounding the bend of a former backwater of the Tisza. Although the two cemeteries appear in the 10th–11th and the 11th century groups, the meagre finds from Vereshomok suggest the possibility that they were in use during partially overlapping periods.

TAKTAKÖZ

Unfortunately, the archaeological finds from Taktaköz, to the southwest of Bordrogköz, provide very little information about its settlement history. The 10th-century cemeteries are represented by Mezőzombor-Bálványdomb, Szerencs-Kácsa-dűlő and Tarcal-Vinnai-dűlő, while the next, 10th–11th century group includes the site of Tiszatardos-Nagy-dűlő. An 11th-century village community used the cemetery of Tiszalúc-Sarkad, while the graves in Szerencs-Lajos köz were already placed in the church cemetery in accordance with the requirements of the new faith.[2276] It seems that the former communities settled along the northern and eastern perimeters of the Taktaköz wetlands.

ZEMPLÉN PLAIN

Although the southern part of the Zemplén plain, located to the north of Bodrogköz, is a flatland, it does not bear traces of the kind of intensive settlement found in Bodrogköz. In fact, only a few sites are known from this area, and these date to the 11th century: in Garány one grave or part of a cemetery was found, while farther to the north is the cemetery of Nagymihály. It seems that in the 10th century, the settlement area did not cross the boundary of Bodrog-Latorca to the north, and in the 11th century, settlements probably began spreading very slowly to the north.

HERNÁD VALLEY

Beyond the Eperjes-Tokaj Mountains to the west of Zemplén, traces of settlements again appear in the Hernád Valley. However, it seems that the valley region was only sparsely populated by Hungarians in the 10th century. One group of sites is located in the area of Kassa. Unfortunately, though, these are without exception isolated finds; therefore, their value as sources of information on the settlement history of the area is questionable. The first traces of settlement were found to the south, in Cserehát: in the vicinity of Hejce, a horse burial was discovered, and in Szalaszend, part of a cemetery was found. A little to the south, in Encs-Tobolyka, a conquest-period cemetery came to light. Somewhat more to the west, a horse burial in Monaj was unearthed and in Szikszó two horse burials and two containing horse tack were discovered, but these can probably be classified in this region and period too. It appears at present, based on the most reliable information, that the border of the 10th-century settlement area was located through the first half of the century somewhere in the area of the Rakaca–Ida confluence. In the second half of the 10th and the beginning of the 11thcenturies, the settlement pattern must have been similar; more reliable data suggest settlement in the area of Kassa began only in the 11th century.

BÓDVA VALLEY

To the south, the Bódva River, which flows into the Sajó River, forms the border of Cserehát. Traces of the 10th–11th century settlement, however, have thus far only been found in the vicinity of Edelény. The cemeteries suggest that at the end of the 10th and beginning of the 11th centuries more populous communities had still not settled there. We only find evidence from the mid-11th century, following the construction of Borsod Castle.

[2276] Kovács 2015.

SAJÓ VALLEY

The 10th–11th century sites along the river can be divided into two groups. A smaller group is located in the upper river basin, where the Sajó and Rima meet: Szentsimon, Sajópüspöki and Ózd. In Sajópüspöki, traces of a ravaged 10th-century cemetery were discovered, while in the part of Szentsimon towards Ózd, the cemetery of an 11th-century community was found. It seems that in the 10th century, Hungarians had not settled in the region of Erdőhát either, which extends between the mountains. Traces dating only to the 11th century can be found there. The other group of sites is located approximately between the Szinva River and the mouth of the Sajó River, where it empties into the Tisza. Amongst the 10th-century sites are Szakáld-Mulatódomb and Mezőcsát-Állami Gazdaság. These were probably not larger cemeteries, with the number of burials around 100, while the other sites were linked to village-like communities. In Kistokaj-Homokbánya, burials were probably performed from one of the early decades of the 10th century until one of the last decades of the same century; the clothing and jewellery of this former community reveal that two distinct groups were living side by side. An ornate bronze band bracelet and clothing ornament were unearthed in Sajólád, almost opposite Kistokaj. The grave can likewise be classified in the 10th-century group. Several kilometres to the north, in the area of the Miskolc Airport, is a larger, or perhaps two smaller adjacent cemeteries. Here, later jewellery types and a double-edged sword have come to light; therefore, the cemetery can be linked to a community that inhabited the area in the second half of the 10th century. In the vicinity of Miskolc, however, the number of sites began to increase only in the 11th century. On the left bank of the Sajó, the 11th-century, row-type cemetery of Felsőzsolca and the graves in the church graveyard represent the demands of the new period. An early Árpád-period community buried its dead in Sajószöged, where the Geodesic Tower is located, in Mezőcsát-Bernáth dűlő, while in Mezőcsát-Csicske, the burials were placed around the church. It thus appears that more populous, village-like groups lived in the Sajó Valley in the 10th century, at least in the area of today's Kistokaj and Miskolc, and a cluster of settlements could be observed, which moreover began to increase in density in the 11th century; primarily in the territory along the right bank of the river.

THE BORSOD FLOODPLAIN

Along the Tisza, in the area of the Tiszaszederkény-Tisza Chemical Complex, a 10th-century part of a cemetery came to light; all four of its known graves contained horse bones or horse tack. Finds from Tiszakeszi-Szódadomb probably also indicate a 10th-century cemetery or part of a cemetery. Likewise in Ároktő-Dongóhalom, the tradition of the horse burial can still be found, but so too can the S-ended hoops and bracelets with animal heads amongst the later-period artefacts. Unfortunately, the graves in Tiszakeszi-Kenderföldek are difficult to date within the 10th and 11th centuries, while the burials excavated by the monastery of Százd are more likely 11th–12th century. A community buried its dead in an area next to Oszlár in the second half of the 11th century.

BORSODI MEZŐSÉG

To the northwest, the perforated braid ornaments unearthed in the cemetery of the settlement of Szentistván can be interpreted as artefacts of a 10th-century settlement. I cannot date the cemetery discovered in Mezőkeresztes-Kiserdő to a more precise period than the 10th–11th century, although the sites located fewer than 3 kilometres apart in the meadow of Szentistván-Mádi rét and by the Mezőkeresztes-MOL (site 23) can already be classified as 11th century cemeteries. Their assemblages are characteristically 11th century; at the same time, a community that was much smaller than a village community must have established the sites.

MISKOLCI-BÜKKALJA (BÜKK FOOTHILLS AT MISKOLC)

In Miskolci-Bükkalja, only the Sály bit indicates a 10th century settlement, while the finds from Tibolddaróc and Kács can be dated to the 11th century. Bogács, where a metal inlaid, trapezoidal stirrup unlike any other found in the county was discovered, already lies in the territory of Egri-Bükkajla (Bükk foothills at Eger). All of these suggest that Bükkalja was not a densely settled area in the 10th century. Traces of a slight increase in the settlement density can only be observed beginning in the 11th century.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

RÖVIDÍTÉSEK

ad.	*adultus* ('érett' [fiatal felnőtt], latin)
átm.	átmérő
AÚSAV	Archeologický ústav SAV, Nitra
csv. h.	csontváz hossza
D	dél
É	észak
é. n.	év nélkül
f. átm.	fenékátmérő
Fig.	*figure* ('ábra', angol)
h.	hossz
H. C.	Horváth Ciprián
Hr.	Horvátország
hv.	huzalvastagság
inf.	*infans* ('gyermek', latin)
iuv.	*iuvenilis* ('ifjú', latin)
JAM	Jósa András Múzeum, Nyíregyháza
K	kelet
ltsz.	leltári szám
ltsz. n.	leltári szám nélkül
m.	méret
mat.	*maturus* ('érett' [érett felnőtt], latin)
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
MTM	Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest
Ny	nyugat
Obr.	*obraz* ('kép', szlovák; 'kép', bolgár)
PPKE	Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest
R. A.	Régészeti Adattár
sen.	*senilis* ('idős', latin)
sh.	sírhossz
Sl.	Szlovákia
sm.	sírmélység
Srb.	Szerbia
ssz.	sírszélesség
Sv.	Szlovénia
sz.	szélesség
sz.	szórvány
sz. á.	szájátmérő
SzTE	Szegedi Tudományegyetem, Szeged
S-vég sz.	S-vég szélessége
t.	tájolás
Taf.	*Tafel* ('tábla', német)
TSz.	termelőszövetkezet
Ukr.	Ukrajna
ún.	úgynevezett
v.	vastagság

ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ActaArchCarp	Acta Archaeologica Carpathica, Kraków

Agria	Annales Musei Agriensis. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, Eger
AKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
Alba Regia	Alba Regia. Az István Király Múzeum Közleményei, Székesfehérvár
Antaeus	Antaeus. A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének Évkönyve, Budapest
AR	Archeologické rozhledy, Praha
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest
ArchHung	Archaeologia Hungarica, Budapest
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények, Budapest
ASM	Archaeologica Slovaca Monographiae, Nitra
AV	Arheološki Vestnik, Ljubljana
AVANS	Archeologické Výskumy a Nálezy na Slovensku, Nitra
Arrabona	A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei, Győr
BMMK	A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsaba
BudRég	Budapest Régiségei, Budapest
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest
Crania Hungarica	Crania Hungarica. Musée National Hongrois Section Anthropologique du Musée d'Histoire Naturelle, Budapest
Cumania	Cumania. A Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét
DMÉ	A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen
DolgSzeged	Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből, Szeged
DolgKolozsvár	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, Kolozsvár
DuDolg	Dunántúli Dolgozatok. A pécsi Janus Pannonis Múzeum Kiadványai, Pécs
EMÉ	Az Egri Múzeum Évkönyve/Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, Eger
EphNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
Ethn	Ethnographia, Budapest
FolAnthr	Folia Anthropologica, Szombathely
FolArch	Folia Archaeologica, Budapest
Fontes ArchHung	Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest
Földrajzi Értesítő	Földrajzi Értesítő. A Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézetének folyóirata, Budapest
HistCarp	Historica Carpatica, Košice
HOMÉ	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc
HOMK	A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, Miskolc
JAMÉ	A Jósa András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
JPMÉ	A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs
JRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
MatArchSlov	Materialia Archaeologica Slovaca, Nitra
MFMÉ	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
MFMÉ StudArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica, Szeged
MHKÁS	Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei, Szeged – Budapest
MittArchInst	Mitteilungen des Archäologischen Institutes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest
MMM	Moson Megyei Műhely, Mosonmagyaróvár
MŐK	Magyar Őstörténeti Könyvtár, Budapest
MPK	Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien
MSZTRT	Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről, Szeged
MT	Magyar Tudomány, Budapest
MuKuCsoM	Múzeumi kutatások Csongrád megyében, Szeged
OpHung	Opuscula Hungarica, Budapest
PamArch	Památky Archeologické, Praha
Prilozi	Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, Zagreb
PZ	Praehistorische Zeitschrift, Berlin

RégFüz	Régészeti Füzetek, Budapest
RégTan	Régészeti Tanulmányok, Budapest
RGZM	Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
RKM	Régészeti Kutatások Magyarországon, Budapest
Savaria	Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője, Szombathely
SlA	Slovenská archeológia, Nitra
SMK	Somogyi Múzeumok Közleményei, Kaposvár
StCom	Studia Commitatensia, Szentendre
StSl	Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
Studia Archaeologica	Studia Archaeologica, Budapest
ŠtZ	Študijné Zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej Akademie Vied, Nitra
SzMMÉ	A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, Szolnok
SzSzBSz	Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, Nyíregyháza
Tisicum	Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, Szolnok
VAH	Varia Archaeologica Hungarica, Budapest
VNZ	Várkapitányság Nonprofit Zrt., Budapest
VLS	Vlastivedný sborník, Košice
WMMÉ	A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve, Szekszárd
ZGy	Zalai Gyűjtemény, Zalaegerszeg
ZM	Zalai Múzeum, Zalaegerszeg
ZSlNM	Zborník Slovenského Národného Múzea, Bratislava
ZSlNM Hist	Zborník Slovenského Národného Múzea História Ročník, Bratislava
ZAM	Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Bonn

IRODALOM

Adam	*Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa.* Hrsg.: Szentpéteri, J. [VAH 13/1–2.] Budapest 2002.
Alföld	*Az Alföld a 9. században II.* [MSZTRT 4.] Szerk.: Takács M. Szeged 2017.
Andrási 2015	Andrási R.: A 10–11. századi fülesgombok tipokronológiája Hajdú-Bihar megye és a Rétköz területén. Újabb adatok a honfoglalás kori viselet kérdéséhez. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus* II. Szerk.: Bíró Gy. – Pintér-Nagy K. – Takács M. Szeged 2015, 153–176.
Angelkova–Makarov 2001	Angelkova, S. – Makarov, T.: Über zwei Nekropolen aus Südwestbulgarien. In: *Velká Morava mezi východem a západem.* Ed.: Galuška, L. – Kouřil, P. –Měřínský, Z. Brno 2001, 15–27.
Avarok pusztái	*Avarok pusztái. Régészeti tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára.* [Opitz Archaeologica 6. MTA BTK – MŐT Kiadványok 2.] Szerk.: Anders A. – Balogh Cs. – Türk A. Szeged 2014.
Bakay 1965	Bakay K.: *Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéséhez.* [DuDolg 1.] Pécs 1965.
Balázs–P. Fischl 2013	Balázs Á. – P. Fischl K.: Újabb bronzkori kocsimodell Tiszakeszi-Szódadombról. *HOMÉ* 52 (2013), 21–30.
Bálint 1969	Bálint Cs.: A honfoglalás kori lovastemetkezések néhány kérdése. *MFMÉ* 1969/1: 1971, 107–114.
Bálint 1971	Bálint Cs.: A kutya a X–XII. századi magyar hitvilágban. *MFMÉ* 1971/1, 295–315.
Bálint 1971a	Bálint Cs.: X. századi temető a szabadkígyósi-pálligeti táblában. BMMK 1 (1971), 49–88.
Bálint 1977	Bálint Cs.: A honfoglaláskor. In: *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I/1.* Szerk.: Hajdú P. – Róna-Tas A. – Kristó Gy. Szeged 1977, 121–164.
Bálint 1991	Bálint, Cs.: *Südungarn im 10. Jahrhundert.* [Studia Archaeologica 11.] Budapest 1991.
Bálint 2004	Bálint Cs.: *A nagyszentmiklósi kincs.* [VAH 16a.] Budapest 2004.

Balogh 2003	Balogh Cs.: 10. századi sírok Kiskunfélegyháza környékéről. *MFMÉ StudArch* 9 (2003), 283–293.
Bánffy 2008	Bánffy, E.: The deer tooth neklance from grave 12 at Bodrogzsadány. *ActaArchHung* 59 (2008), 163–169.
Bartha 1968	Bartha A.: *A IX–X. századi magyar társadalom*. Budapest 1968.
Bartucz 1931	Bartucz L.: Adatok a honfoglaló magyarok anthropológiájához. Függelék. *ArchÉrt* 45 (1931), 113–119.
Benadík 1964	Benadík, B.: Slovanské nálezy z výskumu valu na Hradisku v Zemplíne. *ŠtZ* 14 (1964), 151–159.
Benadík–Točík 1978	Benadík, B. – Točík, A.: Zemplín. In: *Importants sites slaves en Slovaquie*. Ed.: Choprovsky, B. Bratislava 1978, 294–297.
Bencze–Szigeti 2010	Bencze Z. – Szigeti J.: Honfoglalás kori temető Soroksár határában (M0 BP 09). *BudRég* 42–43 (2009–2010): 2010, 51–79.
Bende–Lőrinczy–Türk 2013	Bende L. – Lőrinczy G. – Türk A.: Újabb 10. századi sírok a Maros-torkolat Duna–Tisza közi oldaláról. Régészeti adatok egy szaltovói párhuzamú tárgytípus értelmezéséhez és a honfoglalás kori temetkezési szokásokhoz. In: Honfoglalás kor 25–68.
Bernert–Kustár–Szikossy 2001	Bernert Zs. – Kustár Á. – Szikossy I.: Az [sic!] Borsod - edelényi [sic!] református templom körüli temető embertani vizsgálata. *WMMÉ* 23 (2001), 295–319.
B. Hellebrandt 1982	B. Hellebrandt M.: Huszonöt év régészeti leletmentései Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *HOMK* 20 (1982), 127–133.
B. Hellebrandt 1989	B. Hellebrandt M.: Régészeti tanácskozás Miskolcon. *HOMK* 26 (1989), 219–220.
B. Hellebrandt 1991	B. Hellebrandt M.: Észrevételek a „Régészeti adatok Miskolc korai történetéhez" című tanulmánykötet kapcsán. *HOMK* 27 (1991), 216–220.
B. Hellebrandt 2004	B. Hellebrandt M.: Mályi, Kossuth u. 27/c. *RKM* 2003 (2004), 250.
B. Hellebrandt–Patay 1977	B. Hellebrandt M. – Patay P.: Újabb rézkori temetők Dél-Borsodban. *HOMÉ* 16 (1977), 43–76.
B. Hellebrandt–Révész 1994	B. Hellebrandt M. – Révész L.: Régészeti gyűjtemény. Kutatástörténeti áttekintés. In: *Mit ránk hagytak a századok... Vezető a Herman Ottó Múzeum állandó régészeti kiállításához*. Szerk.: Révész L. Miskolc 1994, 5–11.
Bíró 2013	Bíró Á.: A 10–11. századi Kárpát-medencei íjlemezek külső forráskritikai problémái. In: Honfoglalás kor 373–422.
Bitka	*Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska*. Zost.: Štefanovičová, T. – Hulínek, D. Bratislava 2008.
Bognár-Kutzián 1970	Bognár-Kutzián I.: Sárazsadány. *MittArchInst* 1 (1970), 129–130.
Bollók 2013	Bollók Á.: Megjegyzések a honfoglalás kori (öv)veretek kutatásának helyzetéről – kiválasztott problémák. In: Honfoglalás kor 423–446.
Bollók 2014	Bollók, Á.: From Carolingian Europe to its periphery and back again. A brief contribution to the study of the last phases of Carolingian metalwork and the Western European booty of the ancient Hungarians. *ZAM* 42 (2014), 77–116.
Bollók 2015	Bollók Á.: *Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. Formatörténeti tanulmányok a honfoglalás kori díszítőművészethez*. Budapest 2015.
Bollók et al. 2009	Bollók, Á. – T. Knotik, M. – Langó, P. – E. Nagy, K. – Türk, A.: Textile remnants in the archaeological heritage of the Carpathian Basin from the 10th–11th centuries. *ActaArchHung* 60 (2009), 147–229.
Bolvári-Takács 2003	Bolvári-Takács G.: Pártállam és megyerendezés 1949–1950. Dokumentumok az önálló Zemplén megye megszületéséről. *Zempléni Múzsa* 3/3 (2003), 71–87.
Bóna 1986	Bóna I.: Daciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In: *Erdély története I. A kezdetektől 1606-ig*. Szerk.: Makkai L. – Mócsy A. Budapest 1986, 107–234, 575–582.
Bóna 1997	Bóna I.: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának társadalomtörténeti tanulságai. A temetők szerkezetének vizsgálata (1944–1996). *MT* 1997/12, 1451–1461.
Borsos 1994	Borsos B.: A bodrogközi települések földrajzi és területhasznosítási típusai a XIX. század közepén. *HOMÉ* 32 (1992), 307–344.

B. Perjés 1997 — B. Perjés J.: Különböző leletek konzerválása, restaurálása és rekonstrukciója a karosi honfoglalás kori temetőből. *HOMÉ* 35–36 (1997), 830–839.

Budinský-Krička 1965 — Budinský-Krička, V.: Staromaďarský náčelnícky hrob zo Zemplína. *AR* 17 (1965), 309–338.

Budinský-Krička–Fettich 1973 — Budinský-Krička, V. – Fettich, N.: *Das altungarische Fürstengrab von Zemplín.* Bratislava 1973.

Čaplovič 1984 — Čaplovič, D.: Výskum v Zemplíne. *AVANS* 1983: 1984, 62–64.

Csallány 1970 — Csallány, D.: Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. *ActaArchHung* 22 (1970), 261–299.

Csengery–L. Hajdú–Horváth 2014 — Csengery P. – L. Hajdú M. – Horváth A.: Rásonysápberencs-Szőlő alja. *HOMÉ* 53 (2014), 248.

Csengery–L. Hajdú–Horváth 2016 — Csengery P. – L. Hajdú M. – Horváth A.: Rásonysápberencs-Szőlő alja. *HOMÉ* 55 (2016), 168–171.

Csirke 2013 — Csirke O.: Római kori halomsír Árpád-kori temetkezései Kemenesszentpéteren (Veszprém megye). In: Honfoglalás kor 69–82.

Csoma 1887 — Csoma J.: A monaji halmokról. *ArchÉrt* 7 (1887), 60–65.

Dankó é. n. — Dankó K.: *A bodrogszerdahelyi honfoglaláskori temető.* [Szakdolgozat – ELTE BTK.] Budapest.

Dienes 1960 — Dienes I.: Sárazsadány. *RégFüz* I/14 (1960), 60.

Dienes 1964 — Dienes I.: Honfoglalás kori tarsolyainkról. *FolArch* 16 (1964), 79–112.

Dienes 1966 — Dienes I.: A honfoglaló magyarok lószerszámának néhány tanulsága. *ArchÉrt* 93 (1966), 208–234.

Dienes 1972 — Dienes I.: *A honfoglaló magyarok.* Budapest 1972.

Dienes 1996 — Dienes I.: A Szabolcs megyei honfoglalás és kora Árpád-kori temetők terepbejárási naplója. Jegyzetekkel ellátta: Németh P. In: *Tanulmányok, közlemények a honfoglalás emlékére 896–1996.* Szerk.: Németh P. Nyíregyháza – Szabolcs 1996, 287–372.

Dobosy 1969 — Dobosy L.: Ózd régészeti leletei. *HOMK* 8 (1969), 20–24.

Domboróczki 2017 — *Múlt-kirakó. Régészeti leletek az őskortól a honfoglaláskorig Heves megye területéről.* Szerk.: Domboróczki L. [A Dobó István Vármúzeum Kiállításvezetői 1.] Eger 2017.

Dongó 1898 — Dongó Gy. G.: Ősmagyar temető. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 34–35.

Dongó 1898a — Dongó Gy. G.: Árpádkori temetőlelet. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 200.

Dongó 1898b — Dongó Gy. G.: A b.-vécsi Árpád-kori temetőből. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 200.

Dongó 1898c — Dongó Gy. G.: A kis-dobrai Árpád-kori temető. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 362–363.

Dongó 1898d — Dongó Gy. G.: Árpád-kori sírok, régiségek. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 30.

Dongó 1898e — Dongó Gy. G.: Szerkesztői megjegyzés Szendrey János tanulmányához. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 106.

Dongó 1901 — Dongó Gy. G.: Ősmagyar sírok a Bodrogközön. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 7 (1901), 30.

Dongó 1901a — Dongó Gy. G.: A nagy-előhomoki legújabb lelet. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 7 (1901), 101–102.

Dontcheva-Petkova 2005 — Dontcheva-Petkova, L.: *Odartsi. Vol. 2.* Sofia 2005.

Dókus 1900 — Dókus Gy.: Árpádkori sírleletek Zemplén vármegyében. *ArchÉrt* 20 (1900), 39–61.

Dókus 1900a — Dókus Gy.: Árpádkori sírleletek. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 6 (1900), 257–259, 289–293.

Dövényi 2010 — *Magyarország kistájainak katasztere.* Szerk.: Dövényi Z. Budapest 2010.

Eisner 1935 — Eisner, J.: Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi r. 1935. *ZSlNM* 30 (1935), 64–91.

E. Nagy et al. 2010 — E. Nagy K. – Bíró Á. – Bollók Á. – Költő L. – Langó P. – Türk A. A.: Bizánci selyemruha töredéke egy fonyódi 10. századi sírból. In: *Studia et experimentia docent.*

Tanulmányok László Emőke tiszteletére. Szerk.: Szegzárdy-Csengery K. – Szilágyi A. – E. Nagy K. Budapest 2010, 11–26.

ERDÉLYI 1961 Erdélyi I.: Újabb adatok a tarsolylemezek stílusának elterjedéséhez Kelet-Európában. *ArchÉrt* 88 (1961), 95–99.

ERDÉLYI 1964 Erdélyi I.: A bodrogszerdahelyi honfoglaláskori temető. *JAMÉ* 4–5 (1962–1963): 1964, 17–30, 221–228.

ERDÉLYI 1995 Erdélyi I.: A bodrogszerdahelyi honfoglaláskori magyar temető. *Studia Nova* 2/4 (1995), 69–81.

EURÓPA KÖZEPE *Európa közepe 1000 körül. Történelmi, művészeti és régészeti tanulmányok.* Szerk.: Wieczorek, A. – Hinz, H. M. Stuttgart 2000.

EUROPAS MITTE *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie.* Hrsg.: Wieczorek, A. – Hinz, H. M. Stuttgart 2000.

FEHÉR 1957 Fehér, G.: Beiträge zum Problem des ungarish-slawischen Zusammenlebens. *ActaArchHung* 8 (1957), 269–318.

FÉK Fehér G. – Éry K. – Kralovánszky A.: *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei.* [RégTan 2.] Budapest 1962.

FEKETE 2013 Fekete L.: Újabb régészeti adatok a Bódva völgyének avar kor végi történetéhez. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus I.* Szerk.: Pintér-Nagy K. – Takács M. Szeged 2013, 52–77.

FEKETE 2018 Fekete L.: Újabb régészeti adatok a Bódva-völgy avar kor végi történetéhez. Kontinuitás kutatás lehetőségei és eredményei a Bódva-völgyben. In: *Sötét idők túlélői. A kontinuitás fogalma, kutatásának módszerei az 5–11. századi Kárpát-medence régészetében.* Szerk.: Hága T. K. – Kolozsi B. [Tempora Obscura 4.] Debrecen 2018, 185–208.

FETTICH 1931 Fettich N.: Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához. *ArchÉrt* 45 (1931), 48–112, 315–329.

FETTICH 1937 Fettich N.: *A honfoglaló magyarság fémművessége I–II.* [ArchHung 21.] Budapest 1937.

FODOR 1976 Fodor I.: Megjegyzések a zempléni sírról. *ArchÉrt* 103 (1976), 282–285.

FODOR 1996 Fodor I.: Sárospatak-Baksahomok. In: HMK 168–171.

FODOR 1996a Fodor I.: Bodrogszerdahely. In: HMK 136–139.

FODOR 1996b Fodor I.: Anarcs. In: HMK 127–128.

FODOR 1996c Fodor I.: Tiszabercel-Ráctemető. In: HMK 179–180.

FODOR 1996d Fodor I.: Rakamaz-Túróczi-part. In: HMK 162–167.

FODOR 2014 Fodor I.: Honfoglalás kori korongjaink és párhuzamaik. *FolArch* 56 (2014), 133–185.

FODOR 2018 Fodor I.: *Magyar régészek a háborús Kijevben.* Budapest 2018.

FONT 2009 Font M.: *Államalapítás 997–1038.* [Magyarország története 2.] Budapest. 2009.

FÓTHI 2015 Fóthi E.: A Kárpát-medence 6–11. századi történetének embertani vonatkozásai. In: MŐT 151–168.

FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ 2008 Frolíková-Kaliszová, D.: Prsteny v hrobové výbavě kostrových pohřebišť od 9. do 13. stol. na Moravě a v Čechách. *Acta Archaeologica Opaviensia* 3 (2008), 143–156.

FÜREDI 2012 Füredi Á.: Honfoglalás kori tarsolylemez Pest megyében. A bugyi-felsőványi 2. sír. *ArchÉrt* 137 (2012), 207–234.

FÜREDI et al. 2017 Füredi Á. – Király Á. – Pópity D. – Rosta Sz. – Türk A. – Zágorhidi Czigány B.: Balta alakú amulettek a Kárpát-medence 11–12. századi hagyatékában. Régészeti megfigyelések a miniatürizált tárgyakról, valamint a kora Árpád-kori rusz–magyar kapcsolatok kérdéséről. In: HADAK ÚTJÁN 413–463.

GARAM–PATAY–SOPRONI 2003 Garam, É. – Patay, P. – Soproni, S.: Sarmatisches Wallsystem im Karpatenbecken. *RégFüz* II/23 (2003).

GÁDOR 1973 Gádor J.: Kistokaj-Homokbánya. *RégFüz* I/26 (1973), 73.

GÁDOR 1974 Gádor J.: Edelény, Semmelweis u. 10. *RégFüz* I/27 (1974), 64.

GÁDOR–HELLEBRANDT 1973 Gádor J. – Hellebrandt M.: A Herman Ottó Múzeum 1972. évi leletmentései. *HOMÉ* 12 (1973), 599–607.

GÁDOR–HELLEBRANDT 1975 Gádor J. – Hellebrandt M.: A Herman Ottó Múzeum 1973–1974. évi ásatásai és leletmentései. *HOMÉ* 13–14 (1975), 131–142.

GÁLFFY 1901 Gálffy I.: Az archaeologiai szakosztály jelentése. In: *A Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület 1901. évi Évkönyve.* Szerk.: Szentpáli I. Miskolc 1901, 28–47.

GÁLL–M. LEZSÁK 2018 — Gáll, E. – M. Lezsák, G.: A view from the West to the East. An analysis of the characteristic, chronology, and distribution of the sabretache plates in the 10th century. *ZAM* 46 (2018), 85–112.

GREIFF 2012 — Greiff, S.: Silver grave goods from early Hungarian contexts: technological implications of debased alloy compositions with zinc, tin and lead. In: UNGARN 241–260.

GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1994 — Györffy Gy. – Zólyomi B.: A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt. In: HÉR 13–37.

GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1996 — Györffy Gy. – Zólyomi B.: A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt. *MT* 103 (1996), 899–926.

HADAK ÚTJÁN — HADAK ÚTJÁN XXIV/2. *A népvándorláskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája.* Szerk.: Balogh Cs. és Major B. közreműködésével Türk A. Budapest – Esztergom 2017, 413–463.

HALÁL ÁRNYÉKÁNAK — *„A halál árnyékának völgyében járok..." A középkori templom körüli temetők kutatása.* Szerk.: Ritoók Á. – Simonyi E. [OpHung 6.] Budapest 2009.

HAMPEL 1898 — Hampel J.: A magyar n. múzeumi régiségtár gyarapodása az 1898. évi első negyedévben. *ArchÉrt* 18 (1898), 277–279.

HAMPEL 1900 — Hampel J.: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: *A magyar honfoglalás kútfői.* Szerk.: Pauler Gy. – Szilágyi S. Budapest 1900, 507–830.

HAMPEL 1902 — Hampel J.: Régiségek a honfoglalás korából. *ArchÉrt* 22 (1902), 296–316.

HAMPEL 1905 — Hampel, J.: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I–III.* Braunschweig 1905.

HAMPEL 1907 — Hampel J.: *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről.* Budapest 1907.

HANULIAK 1991 — Hanuliak, M.: Zhodnotenie archeologického materiálu z nekropol 11.–16. storočia zo Somotoru. *HistCarp* 22 (1991), 77–98.

HANULIAK 1994 — Hanuliak, M.: *Malé Kosihy. Pohrebisko z 10.–11. storočia. Archeologicko–historické vyhodnotenie.* [MatArchSlov 12] Nitra 1994.

HARSÁNYI 1914 — Harsányi P.: A kenézlői lelet olasz érmei. *ArchÉrt* 34 (1914), 340–344.

HEGYI 2015 — Hegyi B.: *Vörs-Majori dűlő 10–11. századi temetője.* [Egyetemi szakdolgozat – SZTE] Szeged 2015.

HÉR — *Honfoglalás és régészet.* Szerk.: Kovács L. [A honfoglalásról sok szemmel 1.] Budapest 1994.

HMK — *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus.* Szerk.: Révész L., Wolf M. és M. Nepper I. közreműködésével Fodor I. Budapest 1996.

HONFOGLALÁS KOR — *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára.* [MSZTRT 3.] Szerk.: Révész L. – Wolf M. Szeged 2013.

HORVÁTH 2004 — Horváth C.: Láncékszerek a honfoglalás kori leletanyagban. *MFMÉ StudArch* 10 (2004), 459–482.

HORVÁTH 2005 — Horváth C.: Hólyagos és négygömbös fejű gyűrűk honfoglalás kori sírokban. *DMÉ* 77 (2004): 2005, 121–148.

HORVÁTH 2008 — Horváth C.: Poncolt hátterű ornamentikával díszített tárgyak honfoglalás kori sírokban. *Arrabona* 46/2 (2008), 49–92.

HORVÁTH 2009 — Horváth C.: Adatok a honfoglalás kori tausírozott kengyelek kérdésköréhez. (A levélmintákkal díszített kengyelek.) *JAMÉ* 51 (2009), 55–78.

HORVÁTH 2010 — Horváth C.: A magyar honfoglalás- és államalapítás korának sírjai (10. század). In: *Vízelőtti régészet. A Lukácsházi árvízcsúcs-csökkentő tározó területén végzett régészeti feltárások.* Szerk.: Ilon G. – Kreiter E. Budapest 2010, 23–27.

HORVÁTH 2012 — Horváth C.: 10. századi sírok Kőszeg-Kőszegfalvi-rétek területén. *Savaria* 35 (2012), 187–205.

HORVÁTH 2013 — Horváth C.: X–XI. századi, tausírozással díszített, trapéz alakú kengyel Mosonmagyaróvár határából. *Arrabona* 50/1 (2012): 2013, 7–48.

HORVÁTH 2016 — Horváth C.: *Kora Árpád-kori temető Szombathely-Kisfaludy Sándor utca területén. S-végű karikaékszerek a kora Árpád-kori Nyugat-Dunántúlon.* Szombathely 2016.

HORVÁTH 2019 — Horváth C.: *Régészeti tanulmányok a Bodrogköz 10–11. századi településtörténetéhez.* [A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 1.] Budapest 2019.

HUNKA 2013 — Hunka, J.: *Mince Árpadovcov z rokov 1000–1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska.* [ASM 15] Nitra 2013.

ILON 2017 — Ilon G.: Szegény gazdagok? Megjegyzések a Mesteri-intapusztai Árpád-kori temető ezüstjeinek értéke kapcsán. *Savaria* 39 (2017), 149–168.

ISTVÁNOVITS 2003 — Istvánovits E.: *A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga.* [MHKÁS 4.] Nyíregyháza – Budapest 2003.

JAKAB 2008 — Jakab A.: Kálmánháza-Vitézsor. *RKM* 2007: 2008, 233–234.

JAKAB 2014 — Jakab A.: Tarpa. In: *A honfoglalók viselete. Magyar őstörténet 1.* Szerk.: Sudár B. – Petkes Zs. Budapest 2014, 82–88.

JAKAB 2019 — Jakab A.: Tarpa, Nagy-hegy. *RKM* 2012: 2019, 99.

JAKAB 2019a — Jakab A.: A Nyíregyháza-Oroson feltárt honfoglalás kori temetőtől. *JAMÉ* 60 (2019), 207–298.

J. DANKÓ 2017 — J. Dankó K.: Régészeti leletek Bodrogszerdahelyen és környékén. *Honismeret* 2017/3, 45–52.

J. DANKÓ–PATAY 2000 — J. Dankó K. – Patay P.: *Régészeti leletek a Sárospataki Református Gimnázium Tudományos Gyűjteményében.* [Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Régészeti Emlékei 2.] Miskolc 2000.

JÓSA 1899 — Jósa A.: *A Szabolcsvármegyei Múzeum ős- és középkori tárgyainak ismertetése.* Nyíregyháza 1899.

JÓSA 1901 — Jósa A.: Bereg, Zemplén és Szabolcs vármegyék jelentősége a honfoglalásban. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 7 (1901), 129–131, 161–164.

JÓSA 1913 — Jósa A.: Anonymus és honfoglalás kori temető Kenézlőn I. *Szabolcsmegyei Hírlap* 2. évf. 75. sz., 1913. szeptember 17., 231–236.

JÓSA 1913a — Jósa A.: Anonymus és honfoglalás kori temető Kenézlőn II. *Szabolcsmegyei Hírlap* 2. évf. 79. sz., 1913. október 1., 237–241.

JÓSA 1913b — Jósa A.: Anonymus és honfoglalás kori temető Kenézlőn III. *Szabolcsmegyei Hírlap* 2. évf. 82. sz., 1913. október 11., 242–246.

JÓSA 1914 — Jósa A.: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban I–II. *ArchÉrt* 34 (1914), 169–184, 303–340.

JÓSA 1916 — Jósa A.: Honfoglalás kori emlékek Szabolcsban. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 22 (1916), 185–196, 273–300.

JÓSVAINÉ 2017 — Jósvainé Dankó Katalin: Régészeti leletek Bodrogszerdahelyen és környékén. *Honismeret* 45 (2017), 45–52.

KALICZ 1957 — Kalicz N.: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletei 1957-ben. *HOMÉ* 1 (1957), 166–168.

KALICZ 1958 — Kalicz N.: Sárospatak-Baksa. *RégFüz* I/9 (1958), 40.

KALICZ 1958a — Kalicz N.: Sárospatak-Baksahomok. *RégFüz* I/10 (1958), 43.

KALICZ 1958b — Kalicz N.: Régészti kutatások és leletek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1958-ban. *HOMÉ* 2 (1958), 129–132.

KALICZ 1958c — Kalicz N.: Sárospatak-Baksa. *ArchÉrt* 85 (1958), 90.

KARO 2004 — Karo, Š.: Die Typologie der frühmittelalterlichen Steigbügel aus slowenischen Fundorten. In: *Zborník na počesť Dariny Bialekovej.* Red.: Fusek, G. Nitra 2004, 165–173.

KEMENCZEI 1971 — Kemenczei T.: A gávai kultúra leletei a miskolci múzeumban. *HOMÉ* 10 (1971), 31–86.

KEMENCZEI–K. VÉGH 1964 — Kemenczei T. – K. Végh K.: A Herman Ottó Múzeum leletmentései és ásatásai az 1959–1963. évben. *HOMÉ* 4 (1962–1963): 1964, 233–242.

KEMENCZEI–K. VÉGH 1966 — Kemenczei T. – K. Végh K.: Ároktő. *RégFüz* I/20 (1968), 6–7.

KEMENCZEI–K. VÉGH 1968 — Kemenczei T. – K. Végh K.: A Herman Ottó Múzeum leletmentései és ásatásai 1966-ban. *HOMÉ* 7 (1968), 391–394.

KEMENCZEI–K. VÉGH 1971 — Kemenczei T. – K. Végh K.: Leletmentések és ásatások 1969–70-ben. *HOMÉ* 10 (1971), 507–515.

KIENLIN–P. FISCHL–PUSZTAI 2018 — Kienlin, T. L. – P. Fischl. K. – Pusztai, T.: *Borsod Region Bronze Age Settlement (BORBAS). Catalogue of the Early to Middle Bronze Age Tell Sites Covered by Magnetometry and Surface Survey.* [Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 317] Bonn 2018.

KIRÁLY–SZÖRÉNYI 2016 — Király Á. – Szörényi G.: Sály-Latorvár, Sály-Latorvártető, Sály-Örsúr vára. *HOMÉ* 55 (2016), 173–174.

KISJUHÁSZ 2009 — Kisjuhász V.: Cigánd, Diós-dűlő. *RKM* 2008: 2009, 176.

KISS 1934 — Kiss L.: Honfoglalás kori leletek a Jósa Múzeumban. *DolgSzeged* 1933–1934: 1934, 215–220.

KISS 2005 — Kiss G.: Két szomszédos, kora Árpád-kori temető Szombathelyen. In: HALÁL ÁRNYÉKÁNAK 151–162.

KOBÁLY 2001 — Kobály J.: Néhány adat Kárpátalja honfoglalás és Árpád-kori leleteiről. *JAMÉ* 43 (2001), 197–224.

KOLNÍKOVÁ 1956 — Kolníková, E.: Súpis mincí uložených v Archeologickom ústave SAV v Nitre. *ŠtZ* 1 (1956), 34–70.

KOMÁROMY 1957 — Komáromy J.: Beszámoló a miskolci Sötétkapu-melletti ásatások eredményéről. *HOMÉ* 1 (1957), 70–101.

KOMÁROMY 1962 — Komáromy J.: Tiszaszederkény. *ArchÉrt* 89 (1962), 260.

KOVÁCS 2015 — Kovács, K.: The Role of Bodrogzsadány in the Late Neolithic Evolution of the Bodrog Valley. In: *Neolithic Cultural phenomena in the Upper Tisa Basin.* Ed.: Virag, C. Satu Mare 2015, 229–248.

KOVÁCS 1970 — Kovács L.: A honfoglaló magyarok lándzsái és lándzsástemetkezésük. *Alba Regia* 11 (1970), 81–108.

KOVÁCS 1982 — Kovács, L.: Die Waffen der landnehmenden Ungarn: Säbel, Kampfäxte, Lanzen. *MittArchInst* 10–11 (1982), 243–255.

KOVÁCS 1985 — Kovács L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán I: Temető u. 5. (Adatok a gombos nyakú kengyelek értékeléséhez). *CommArchHung* 1985, 125–139

KOVÁCS 1985a — Kovács L.: Kora Árpád-kori temetőrészlet Dabas (Gyón)-Paphegyen. *StCom* 17 (1985), 369–386.

KOVÁCS 1986 — Kovács L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán II: A homokbányai temetőrészlet (Adatok a nyéltámaszos balták, valamint a trapéz alakú kengyelek értékeléséhez). *CommArchHung* 1986, 93–121.

KOVÁCS 1989 — Kovács, L.: *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts.* [Fontes ArchHung 19.] Budapest 1989.

KOVÁCS 1989a — Kovács L.: A tiszafüredi múzeum (Szolnok m.) néhány régi, 10., illetve 12. századi leletegyütteséről. *ArchÉrt* 116 (1989), 99–102.

KOVÁCS 1990 — Kovács L.: Szablya–kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10–11. századi magyar sírok keltezéséhez. *ArchÉrt* 117 (1990), 37–49.

KOVÁCS 1991 — Kovács L.: Salamon pénzveréséről. *Századok* 125 (1991), 79–106.

KOVÁCS 1992 — Kovács L.: A tiszafüredi múzeum (Szolnok m.) néhány régi, 10., illetve 12. századi leletegyütteséről. *ArchÉrt* 116 (1992), 99–102.

KOVÁCS 1993 — Kovács L.: *Képes szótár vázlata a Kárpát-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleleteinek leletkataszteréhez.* [Kézirat gyanánt] Budapest 1993.

KOVÁCS 1995 — Kovács L.: A Kárpát-medence kétélű kardjai a 10. század 2. feléből. *CommArchHung* 1994–1995: 1995, 153–189.

KOVÁCS 2008 — Kovács, L.: Muslimische Münzen im Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts. *Antaeus* 29–30 (2008), 479–533.

KOVÁCS 2011 — Kovács L.: *A magyar kalandozások zsákmányáról.* Budapest 2011.

KOVÁCS 2012 — Kovács L.: Fakés egy honfoglaló magyar sírban. In: *Laudator temporis acti. Tanulmányok Horváth István 70 éves születésnapjára.* Szerk.: Tari E. – Tóth E. Esztergom 2012, 107–128.

KOVÁCS 2013 — Kovács L.: Érmeleletes kora Árpád-kori templom körüli temetőkről és templomaikról a Magyar Királyságban (1000–1141). In: HONFOGLALÁS KOR 227–295.

KOVÁCS 2013a — Kovács L.: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. In: HONFOGLALÁS KOR 511–604.

KOVÁCS 2015 — Kovács L.: Kísérletek a Kárpát-medencei 10–11. századi magyar sír-, szórvány- és kincsleletek teljességre törekvő kiadására: leletkataszter, korpusz. *Századok* 149 (2015), 989–1037.

KOVÁCS 2015a — Kovács L.: Megjegyzések a 10–11. századi magyar csecsemősírok kérdéséhez visszatekintéssel a 3–9. századig. *FolAnthr* 14 (2015), 5–66.

KOVÁCS 2019 — Kovács L.: Temetési ékszerek (szalagkarperec, szalaglábperec, sima és hullámos huzalkarperec, huzallábperec). *JAMÉ* 60 (2019), 163–206.

KOVÁCS 2019a — Kovács L.: *Magyarhomorog-Kónya-domb 10. századi szállási és 11–12. századi falusi temetője.* [MHKÁS 12.] Szeged – Budapest 2019.

KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991 — Kovács L. – Révész L.: Kenézlő-Fazekaszug. *HOMÉ* 28–29 (1991), 664.

KOVÁCS–RÉVÉSZ 1992 — Kovács L. – Révész L.: Kenézlő-Fazekaszug. *RégFüz* I/44 (1992), 57.

KOZÁK 1968 — Kozák K.: Adatok Kács történetéhez. *HOMÉ* 7 (1968), 231–266.

KRALOVÁNSZKY 1956 — Kralovánszky A.: Adatok az ún. S-végű hajkarika etnikumjelző szerepéhez. *ArchÉrt* 83 (1956), 206–212.

KRISTÓ 1999 — Kristó Gy.: *A tizenegyedik század története.* Budapest 1999.

KUPSÁKOVÁ 1982 — Kupsáková, Ž.: Prieskum stomatologických znakov jedincov zo slovenského pohrebiska v Rade. *AR* 34 (1982), 43–44.

KUSTÁR 1996 — Kustár Á.: A karos–eperjesszögi I.–II.–III. honfoglalás kori temetők embertani vizsgálata. In: RÉVÉSZ 1996, 395–456.

KUSTÁR et al. 2006 — Kustár Á. – T. Rendes K. – Tóth G. – Guba Zs. – Bíró A. Zs. – Szikossy I.: Karcsa-Kormoska XI–XII. századi temető embertani vizsgálatának eredményei. In: *A Népvándorláskor Fiatal Kutatóinak XVI. konferenciája.* Szerk.: Újlaki Zsuzsánna. CD-ROM megjelenés.

KUSTÁR–LANGÓ 2003 — Kustár R. – Langó P.: *Ezüstbe öltözött lányok. Honfoglalás kori sírok Harta határában.* [Kiállításvezető] Kalocsa 2003.

KUTZIÁN 1958 — Kutzián I.: Sárazsadány. *RégFüz* I/11 (1959), 26–27.

K. VÉGH 1967 — K. Végh K.: Szakáld. *RégFüz* I/20 (1967), 68.

K. VÉGH 1970 — K. Végh K.: Honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletek a miskolci múzeumban. *HOMÉ* 9 (1970), 79–107.

K. VÉGH 1971 — K. Végh K.: Kistokaj. *RégFüz* I/24 (1971), 58–59.

K. VÉGH 1992 — K. Végh K.: Honfoglalás kori sírleletek Tiszaszederkényből. *ArchÉrt* 119 (1992), 62–67.

K. VÉGH–KEMENCZEI 1969 — K. Végh K. – Kemenczei T.: A múzeum új régészeti kutatásai. *HOMÉ* 8 (1969), 6–20.

K. VÉGH–KEMENCZEI 1971 — K. Végh K. – Kemenczei T.: Leletmentések és ásatások 1969–70-ben. *HOMÉ* 10 (1971), 507–515.

LANGÓ 2001 — Langó P.: Megjegyzések az alánok és a magyarok 10. századi együttes beköltözéséhez. *WMMÉ* 23 (2001), 321–342.

LANGÓ 2018 — Langó P.: A Tiszakeszi-Szódadombon talált kora Árpád-kori kereszt. In: *Genius loci. Laszlovszky 60.* Ed.: Mérai, D. – Drosztmér, Á. – Lyublyanovics, K. – Rasson, J. – Papp Reed, Zs. –Vadas, A. – Zatykó, Cs. Budapest 2018, 254–257.

LANGÓ et al. 2016 — Langó, P. – Kustár, Á. – Köhler, K. – Csősz, A.: A study of the tenth-century cemetery at Harta-Freifelt. *Antaeus* 34 (2016), 389–416.

LANGÓ–TÜRK 2003 — Langó P. – Türk A.: *Honfoglalás kori női sír Szentes-Derekegyházi oldal határrészéből.* Szentes 2003.

LÁSZLÓ 1943 — László Gy.: *A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge.* [ArchHung 27.] Budapest, 1943.

LÁSZLÓ 1944 — László Gy.: *A honfoglaló magyar nép élete.* [Népkönyvtár 4.] Budapest 1944.

LÁSZLÓ 1955 — László Gy.: A kenézlői honfoglaláskori íjtegez. *FolArch* 7 (1955), 111–122.

LÁSZLÓ 1957 — László, Gy.: Contribution à l'archéologie de l'époque des migrations. *ActaArchHung* 8 (1957), 165–198.

LÁSZLÓ 1976 — László Gy.: A zempléni honfoglaláskori vezérsírról. *ArchÉrt* 103 (1976), 79–84.

LÁSZLÓ 2017 — László Gy.: *A csákberény-orondpusztai avar kori temető.* Szerk.: Szentpéteri J. Székesfehérvár 2017.

LASZLOVSZKY–PUSZTAI–TOMKA 1997 — Laszlovszky J. – Pusztai T. – Tomka G.: Muhi-Templomdomb. In: *Utak a múltba.* Szerk.: Raczky P. – Kovács T. – Anders A. Budapest 1997, 144–148.

LESZIH 1927 — Leszih A.: A miskolci Muzeum ásatásai Borsodon. *Történelmi és Régészeti Közlemények Miskolc város és Borsodvármegye multjából* 2 (1927), 85–94.

LIBOR–TAKÁCS 2019 — Libor Cs. – Takács R.: A Hernád-völgy honfoglalói. Részlet egy régió történetéből. *Magyar Régészet* 8 (2019), 28–34.

LIPTÁKOVÁ 1963 — Liptáková, Z.: Slovanské pohrebisko z X.–XI. storočia v Úľanoch nad Žitavou. *SlA* 11 (1963), 223–236.

LOSSONCZY 1903 — Lossonczy I.: A Borsod-Miskolczi Múzeum. *ArchÉrt* 23 (1903), 397–400.

Lovász 2002 Lovász E.: Hejce. In: Adam 159.

Lovász 2002a Lovász E.: Mezőzombor-Nyilas A. földje. In: Adam 240.

Lovász 2002b Lovász E.: Tiszalúc. In: Adam 382.

Lovász 2002c Lovász E.: Ároktő-Pélypuszta. In: Adam 25.

Lovász 2002d Lovász E.: Ároktő-Református templom. In: Adam 25.

Lovász 2002e Lovász E.: Tiszkeszi-Gátőrház. In: Adam 381.

Lovász 2002f Lovász E.: Tiszaszederkény-Tisza-part. In: Adam 382.

Lovász 2002g Lovász E.: Emőd-Bacsa-Lapos. In: Adam 128.

Lovász 2002h Lovász E.: Mezőnyárád. In: Adam 239.

Lovász 2002i Lovász E.: Sály-Vízoldal. In: Adam 309.

Lovász 2002j Lovász E.: Tard-Homokbánya. In: Adam 371.

Lőrinczy–Szelekovszky 2018 Lőrinczy G. – Szelekovszky M.: 10. századi sír sír Berettyóújfalu-Nagy Bócs-dűlőből. In: *Sötét idők túlélői. A kontinuitás fogalma, kutatásának módszerei az 5–11. századi Kárpát-medence régészetében.* Szerk.: Hága T. K. – Kolozsi B. [Tempora Obscura 4.] Debrecen 2018, 255–290.

Lőrinczy–Türk 2011 Lőrinczy G. – Türk A.: 10. századi temető Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhátról. Újabb adatok a Maros -torkolat Duna–Tisza közi oldalának 10. századi településtörténetéhez. *MFMÉ StudArch* 12 (2011), 419–479.

Makra 2007 *A Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárának leltározott szakanyaga.* Összeállította: Makra Sz. Budapest 2007.

Malán 1956 Malán, M.: L'anthropologie du cimetière de Bodrogszerdahely (Xe siècle). *Crania Hungarica* 1 (1956), 61–74.

Megay 1956 Megay G.: Az Ároktő–dongóhalmi honfoglaláskori magyar temető. *HOMK* 3 (1956), 15–22.

Megay 1956a Megay G.: A Miskolc-repülőtéri honfoglaláskori magyar temető. *HOMK* 4 (1956), 14–21.

Megay 1959 Megay G.: Miskolc-Repülőtér. *RégFüz* I/13 (1959), 82.

Megay 1959a Megay G.: Kistokaj. *RégFüz* I/13 (1959), 81.

Megay 1960 Megay G.: Kistokaj. *ArchÉrt* 87 (1960), 239.

Megay 1961 Megay G.: Honfoglaláskori temető Miskolc észak-keleti határában. *ArchÉrt* 88 (1961), 100–108.

Mesterházy 1965 Mesterházy K.: Az S végű hajkarika elterjedése a Kárpát-medencében. *DMÉ* 47 (1962–1964): 1965, 95–113.

Mesterházy 1968 Mesterházy K.: Adatok a honfoglaláskori magyar köznépi család szerkezetéhez. A matrilineáris nagycsalád. *DMÉ* 49 (1966–1967): 1968, 131–178.

Mesterházy 1975 Mesterházy K.: Honfoglalás kori kerámiáink keleti kapcsolatai. *FolArch* 26 (1975), 99–117.

Mesterházy 1981 Mesterházy K.: Karoling-normann típusú kengyel a honfoglaló magyaroknál. *FolArch* 32 (1981), 211–223.

Mesterházy 1989 Mesterházy K.: A Felső-Tisza-vidéki ötvösműhely és a honfoglalás kori emlékek időrendje. *Agria* 25–26 (1989), 235–274.

Mesterházy 1990 Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben I. *FolArch* 41 (1990), 87–113.

Mesterházy 1993 Mesterházy K.: A magyar honfoglalás kor régészetének ötven éve. *Századok* 127 (1993), 270–311.

Mesterházy 1996 Mesterházy K.: Avarok, szlávok, magyarok a Bükk-hegységben. *Századok* 130 (1996), 861–876.

Mesterházy 1996a Mesterházy K.: Szabolcs megye – Ismeretlen lelőhely. In: HMK 171.

Mesterházy 2004 Mesterházy K.: Magyar–lengyel kapcsolatok a 10–11. században. *Századok* 138 (2004), 381–401.

Mesterházy 2013 Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok aranya. *Tisicum* 22 (2013), 203–213.

Mesterházy 2018 Mesterházy K.: Pántkarperecek a magyar honfoglalás korából. In: *Két világ határán. Természet- és társadalomtudományi tanulmányok a 70 éves Költő László tiszteletére.* Szerk.: Varga M. – Szentpéteri J. Kaposvár 2018, 187–230.

Mesterházy–Parádi 1996 Mesterházy K. – Parádi N.: Sály–Lator. In: HMK 431–432.

MESTERHÁZY–TAKÁCS 1996 Mesterházy K. – Takács M.: Ágcsernyő. In: HMK 129.

MESTERHÁZY–TAKÁCS 1996a Mesterházy K. – Takács M.: Bély. In: HMK 136.

MÉSZÁROS 2017 Mészáros B.: Szempontok az Alföld legkésőbbi avar horizontjába sorolható lelőhelyek kritikai vizsgálatához. In: ALFÖLD 53–71.

MIROŠŠAYOVÁ 1982 Miroššayová, E.: Slovanské radové pohrebisko v Rade, okr. Trebišov. *AR* 34 (1982), 36–44.

MIZSER 2000 Szabolcs megye Pesty Frigyes 1864. évi helynévtárában. A szöveget gondozta, és a mutatót készítette: Mizser L. *JAMÉ* 42 (2000), 227–372.

M. NEPPER 1996 M. Nepper I.: Sárrétudvari-Hízóföld. In: HMK 257–277.

M. NEPPER 2002 M. Nepper I.: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II.* [MHKÁS 3.] Budapest–Debrecen 2002.

MÔC 2018 Môc, R.: Príspevok k technológii výroby meča z Krásnej nad Hornádom. *ZSlNM Hist* 28 (2018), 221–234.

MORDOVIN 2016 Mordovin M.: *A várszervezet kialakulása a középkori Magyarországon, Csehországban és Lengyelországban a 10–12. században.* Budapest 2016.

MŐT *Magyar Őstörténet. Tudomány és hagyományőrzés.* [MTA BTK MŐT Kiadványok 1.] Szerk.: Sudár B. – Szentpéteri J. – Petkes Zs. – Lezsák G. – Zsidai Zs. Budapest 2014.

NAGY 1914 Nagy G.: Kiegészítés Jósa András: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban c. tanulmányához. *ArchÉrt* 34 (1914), 172.

NEES 1934 Nees, M.: A tibolddaróci kincslelet. *ArchÉrt* 46 (1932–1933): 1934, 164–174.

NÉMETH 1996 Németh P.: Tiszaeszlár-Dióskert. In: HMK 190–192.

NEVIZÁNSKY 2008 Nevizánsky, G.: Aktuálne problémy výskumu pamiatok staromad'arského etnika na území dnešného Slovenska. In: BITKA 265–278.

NEVIZÁNSKY 2011 Nevizánsky, G.: Nepublikované hrobové nálezy z 10. a 11. storočia z južného a západného Slovenska. *ŠtZ* 49 (2011), 143–172.

NEVIZÁNSKY 2012 Nevizánsky, G.: Staromaďarské jazdecké hroby v Čiernej nad Tisou. *ŠtZ* 51 (2012) 75–88.

NEVIZÁNSKY 2013 Nevizánsky, G.: K otázke pôvodu a datovaniu včasnostredovekých jednodielnych zubadiel. *ZSlNM* 23 (2013), 111–116.

NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015 Nevizánsky, G. – Gašaj, D.: Staromaďarské nálezy z Bývalej Dókusovej zbierky uložené vo fonde východoslovenského múzea v Košiciach. *HistCarp* 46 (2015), 95–118.

NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009 Nevizánsky, G. – Košta, J.: Výskum staromaďarského jazdeckého pohrebiska v Strede nad Bodrogom v rokoch 1926 a 1937. *SlA* 57 (2009), 301–354.

NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2012 Nevizánsky, G. – Košta, J.: Die Ausgrabung eines frühungarischen Reitergräberfeldes in Streda nad Bodrogom (okr. Trebišov) in den Jahren 1926 und 1937. In: UNGARN 113–143.

NEVIZÁNSZKY 1994 Nevizánszky G.: A Kárpát-medence északi térségének régészete. In: HÉR 171–179.

NEVIZÁNSZKY 2010 Nevizánszky G.: A bodrogszerdahelyi honfoglalás kori temető feltárása 1926-ban és 1937-ben. In: *Musaeum Hungaricum 3.* Szerk.: Danter I. Boldogfa 2010, 9–29.

OBENAUS 2010 Obenaus, M.: *Arpadenzeitliche Gräberfelder und Grabfunde des 10. bis 12. Jahrhunderts in Österreich. Fundmaterialien des Burgenländischen und Niederösterreichischen Landesmuseums.* [Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 135] Eisenstadt 2010.

OŢA 2010 Oţa, S.: Piese de. In: *Între stepă şi imperiu.* Vol.: Măgureanu, A. – Gall, E. Bucureşti 2010, 403–433.

OŢA 2016 Oţa, S.: Elite locale şi centre de putere în Banat (Sfârşitul secolului al IX-lea – începutul secolului al XI-lea). *Acta Musei Porolissenis* 38 (2016), 433–458.

PARÁDI 1985 Parádi N.: A sály-latori palmettás zablapálca. *FolArch* 36 (1985), 173–181.

PASTOR 1955 Pastor, J.: Belobrdské pohrebište v Somotore. *SlA* 3 (1955), 276–286.

PASTOR 1955a Pastor, J.: Východné Slovensko na úsvite dejin. *VLS* 1 (1955), 122–143.

PASTOR 1962 Pastor, J.: Bodrog, okr. Trebišov. *ŠtZ* 9 (1962), 300.

PÁSZTOR 2017 Pásztor A.: A fej és a kar ékszerei. In: LÁSZLÓ 2017, 108–143.

PATAY 1957 Patay P.: Rézkori temető Tiszakeszin. *HOMÉ* 1 (1957), 31–44.

PATAY 1968 Patay P.: Oszlár. *RégFüz* I/22 (1968), 40.

PATAY 1970 Patay P.: Oszlár. *RégFüz* I/23 (1968), 46.

PATAY 1997 Patay P.: Régészkedéseim Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *HOMÉ* 40 (1997), 481–487.

PATAY–RÁCZ 2012 Patay R. – Rácz T. Á.: Dabas, Vencelkei-dűlő. *RKM* 2010: 2012, 210.

P. Fischl 2006 — P. Fischl K.: Ároktő-Dongóhalom bronzkori tell telep. [Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 4.] Miskolc 2006.

P. Fischl 2016 — P. Fischl K.: Tiszakeszi-Szódadomb. *HOMÉ* 55 (2016), 183.

P. Fischl et al. 2017 — P. Fischl K. – Horváth A. – Révész L. – Tankó K. – K. Tutkovics E.: A BORBAS kincsei. In: *Saulusból Paulus. Fémkeresővel a régészek oldalán.* Szerk.: Bálint M. – Szentpéteri J. Budapest–Hajdúböszörmény 2017, 145–168.

Petkes 2011 — Petkes Zs.: Rúdzablák a 10–12. századi Kárpát-medencében. In: *Hadak útján. A népvándorlás kor ktatóinak XIX. konferenciája.* Szerk.: Bíró Sz. Győr 2011, 231–246.

Pinczés 1998 — Pinczés Z.: A Tokaji-hegység geomorfológiai nagyformái. *Földrajzi Értesítő* 47 (1998), 379–393.

Pintér-Nagy–Wolf 2017 — Pintér-Nagy K. – Wolf M.: Újabb régészeti adatok a Bodrogköz 6. század végi–9. századi történetéhez. Előzetes jelentés Pácin–Szenna-domb lelőhelyről. In: Alföld 139–164.

Polla 1986 — Polla, B.: Archäologische Grabung in Košice-Krásna. (Beitrag zur mittelalterlichen Geschichte der Ostslowakei.) *SlA* 34 (1986), 409–424.

Pórszász 2017 — Pórszász A.: Érmek tanulságai az észak-magyarországi temetőkben a 10. században. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus III.* Szerk.: Bíró Gy. – Pintér-Nagy K. – Takács M. Szeged 2017, 85–106.

Prohászka 2012 — Prohászka P.: Adalékok Borsod-Abaúj-Zemplén megye 10–11. századi régészeti emlékeihez. *HOMÉ* 51 (2012), 105–111.

Pusztai 2001 — Pusztai T.: A középkori Mohi mezőváros építészeti emlékei. In: *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig.* Szerk.: Cseri M. – Tárnoki J. Szolnok 2001, 331–364.

Pusztai 2003 — Pusztai T.: Muhi, Mohi középkori mezőváros területe. *RKM* 2001: 2003, 194.

Pusztai 2004 — Pusztai T.: Miskolc, Rákóczi utca 13. *RKM* 2003: 2004, 254.

Pusztai 2010 — Pusztai T.: Középkori falvak és mezővárosok régészeti kutatása. In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I–II.* Szerk.: Benkő E. – Kovács Gy. Budapest 2010, 113–140.

Radičević 2007 — Radičević, D.: Periodizacija nekropola IX-XI veka u donjem srpskom Podunavlju. *Starinar* 2007, 349–362.

Radičević 2013 — Radičević, D.: Necropole medievale din secolele al IX-lea – al XI-lea în bazinul inferior al Dunării (porţiunea sărbească). *Istros* 19 (2013), 469–514.

Radičević–Špehar 2015 — Radičević, D. – Špehar, P.: Some remarks on Hungarian Conquest Period Finds in Vojvodina. *ActaArchCarp* 50 (2015), 137–162.

Rejholcová 1995 — Rejholcová, M.: *Das Gräberfeld von Čakajovce (9.–12. Jahrhundert). Analyse.* [ASM 15] Nitra – Budapest 1995.

Rejholcová 1995a — Rejholcová, M.: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie).* Nitra 1995.

Régészeti — *Régészeti és természettudományi adatok a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez.* Szerk.: Türk A. – Lőrinczy G. – Marcsik A. Budapest 2015.

Réthy 1899 — Réthy P.: Mikor szállották meg a magyarok a Bodrogközt? *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 5 (1899), 321–322.

Révész 1988 — Révész L.: Gömbsorcsüngős fülbevalók a Kárpát-medencében. *HOMÉ* 25–26 (1986–1987): 1988, 141–159.

Révész 1989 — Révész L.: Előzetes jelentés a karosi honfoglalás kori temető ásatásáról (1986–87). *ArchÉrt* 116 (1989), 22–51.

Révész 1990 — Révész L.: Honfoglalás kori veretes tarsolyok Karosról. *Agria* 25–26 (1990), 275–310.

Révész 1991 — Révész L.: Voltak-e nagycsaládi temetői a honfoglaló magyaroknak? *MFMÉ* 1984/85-2 (1991), 615–628.

Révész 1991a — Révész L.: Ónod-Vár. *HOMÉ* 28–29 (1991), 659.

Révész 1992 — Révész L.: Honfoglalás és államalapítás kori temetők Miskolcon. In: *Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből.* Szerk.: Rémiás T. Miskolc 1992, 91–120.

Révész 1993 — Révész L.: Zemplénagárd-Terebesi halmok. *RégFüz* I/45 (1991): 1993, 56.

Révész 1994 — Révész L.: A magyar honfoglalás kora. In: *Mit ránk hagytak a századok... Vezető a Herman Ottó Múzeum állandó régészeti kiállításához.* Szerk.: Révész L. Miskolc 1994, 58–69.

RÉVÉSZ 1994a — Révész L.: Honfoglalás kori tarsolylemezek Karosról. In: *A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára.* Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1994, 349–368.

RÉVÉSZ 1994b — Révész L.: Vezéri sírok a Felső-Tisza vidékén. In: HÉR 139–150.

RÉVÉSZ 1996 — Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez.* [MHKÁS 1.] Miskolc 1996.

RÉVÉSZ 1996a — Révész L.: Tiszszederkény-Vegyi kombinát. In: HMK 414.

RÉVÉSZ 1996b — Révész L.: Kistokaj-Gerenda dűlő. In: HMK 398.

RÉVÉSZ 1996c — Révész L.: Hejce. In: HMK 391.

RÉVÉSZ 1996d — Révész L.: Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető. In: HMK 150–157.

RÉVÉSZ 1996e — Révész L.: Bodrogvécs. In: HMK 140–142.

RÉVÉSZ 1996f — Révész L.: Kisdobra-Ligahomok. In: HMK 157–158.

RÉVÉSZ 1996g — Révész L.: Kassa vidéke. In: HMK 396–397.

RÉVÉSZ 1996h — Révész L.: Mezőzombor. In: HMK 159–160.

RÉVÉSZ 1996i — Révész L.: Harcmodor, Fegyverzet. In: HMK 43–47.

RÉVÉSZ 1999 — Révész L.: *Emlékezzetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában.* Budapest 1999.

RÉVÉSZ 1999a — Révész L.: Honfoglalás kori temető Tengőd-Hékútpusztán. *HOMÉ* 37 (1999), 267–299.

RÉVÉSZ 2001 — Révész L.: *Aranyszántás Balotán. Gazdag honfoglalás kori női sírok Kiskunhalas környékén.* Budapest – Kiskunhalas 2001.

RÉVÉSZ 2001a — Révész L.: Karcsa, Kormoska. *RKM* 1998: 2001, 152–153.

RÉVÉSZ 2001b — Révész, L.: Säbel. In: *Otto der Grosse. Magdeburg und Europa. Band II.* Hrsg.: Puhle, M. Mainz 2001, 247.

RÉVÉSZ 2002 — Révész L.: Bodroghalom, Magasorom, Pusztaláp. *RKM* 1999: 2002, 173–174.

RÉVÉSZ 2003 — Révész L.: Bodroghalom, Keresztvény-homok. *RKM* 2000: 2003, 99.

RÉVÉSZ 2003a — Révész L.: Újabb adatok a Karos-Eperjesszög I. honfoglalás kori temető értékeléséhez. *MFMÉ StudArch* 9 (2003), 259–276.

RÉVÉSZ 2003b — Révész L.: Válasz Balogh László észrevételeire. *Századok* 137 (2003), 477–488.

RÉVÉSZ 2006 — Révész L.: Magyar honfoglalás kori sírok keltezési lehetőségei. Régészeti keltezés – természettudományos keltezés. *Arabona* 44/1 (2006), 411–440.

RÉVÉSZ 2008 — Révész L.: *Heves megye 10–11. századi temetői.* [MHKÁS 5.] Budapest 2008.

RÉVÉSZ 2010 — Révész É.: Zarándokkeresztek X–XI. századi sírokban. In: *Középkortörténeti Tanulmányok 6.* Szerk.: G. Tóth P. – Szabó P. Szeged 2010, 189–201.

RÉVÉSZ 2011 — Révész L.: 11. századi temető Karcsa-Kormoskán. *MFMÉ-StudArch* 12 (2011), 529–558.

RÉVÉSZ 2012 — Révész É.: Zarándokkeresztek X–XI. századi sírokban. In: *Középkortörténeti Tanulmányok 7.* Szerk.: Kiss P. A. – Piti F. – Szabados Gy. Szeged 2012, 59–75.

RÉVÉSZ 2014 — Révész L.: *A magyar honfoglalás kora. A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállítása.* Budapest 2014.

RÉVÉSZ 2014a — Révész L.: Honfoglalás kori áttört állatalakos hajfonatkorongok a Kárpát-medencében. In: AVAROK PUSZTÁI 439–458.

RÉVÉSZ 2015 — Révész L.: A Kárpát-medence 10–11. századi temetőinek kutatása napjainkban. (Módszertani áttekintés) In: MŐT 63–136.

RÉVÉSZ 2018 — Révész, L.: Das landnahmezeitliche Fürstengrab aus Zemplín und sein archäologischer Kontext. In: *Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte. Festschrift für Falko Daim zu seinem 65. Geburtstag.* Hrsg.: Drauschke, J. – Kislinger, E. – Kühtreiber, K. – Kühtreiber, T. – Scharrer-Liška, G. – Vida, T. 2018, 337–348.

RÉVÉSZ 2020 — Révész L.: *A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig.* [MHKÁS 13.] Szeged – Budapest 2020.

RÉVÉSZ–WOLF 1991 — Révész L. – Wolf M.: Kenézlő-Fazekaszug I–III. *HOMÉ* 28–29 (1991), 657–658.

RÉVÉSZ–WOLF 1991a — Révész L. – Wolf M.: Zemplénagárd-Terbesi halmok I. *HOMÉ* 28–29 (1991), 661.

RÉVÉSZ–WOLF 1991b — Révész L. – Wolf M.: Zalkod-Szegfarka. *HOMÉ* 28–29 (1991), 660.

RÉVÉSZ–WOLF 1993 — Révész L. – Wolf M.: Előzetes jelentés a zemplénagárdi 7–9. századi hamvasztásos temető ásatásáról. In: *Az Alföld a 9. században.* Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1993, 101–124.

RITOÓK 1997 — Ritoók Á.: a magyarországi falusi templom körüli temetők feltárásának újabb eredményei. *FolArch* 46 (1997), 165–177.

RÓMER 1868 Rómer F.: Újabb régészeti leletek. *ArchÉrt* 1 (1868), 19–20.

RÓMER 1868a Rómer F.: Magyar régészeti krónika. *ArchKözl* 7 (1868), 189–190.

RUTTKAY 1965 Ruttkay, A. T.: Nové nálezy z horného ponotria. *ŠtZ* 15 (1965), 189–195.

RUTTKAY 2000 Ruttkay, A. T.: Die Ausbildung herrschaftlicher Strukturen bei den Westslawen auf dem Gebiet der heutigen Ostslowakien. In: EUROPAS MITTE 333–338.

SCHULZE-DÖRRLAMM 2010 Schulze-Dörrlamm, M.: Heilige Nägel und heilige Lanzen. In: *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter.* Hrsg.: Daim, F. – Drauschke, J. Mainz 2010, 97–113.

SEDOV 1987 Sedov, V. V.: *Finno-ugri i balti v. epohy sredneveková.* Moskva 1987.

SELJÁN–VERES 2008 Selján É. – Veres J.: Szentistván–Mádi-rét, MOL-24. lh. *HOMÉ* 47 (2008), 179.

SIKLÓSI 2013 Siklósi, Zs.: *Traces of Social Inequality during the Late Neolithic in the Eastern Carpathian Basin.* Budapest 2013.

SIMONYI 2001 Simonyi E.: Kora Árpád-kori településrészlet Mezőkeresztes-Cethalomról. Újabb adatok az északkelet-magyarországi Árpád-kori kerámia keltezéséhez és az ún. fabéléses lakóházakról. *WMMÉ* 23 (2001), 359–391.

SIMONYI 2001a Simonyi E.: Felsőzsolca-Várdomb. *RégFüz* I/51 (2001), 144–145.

SIMONYI 2002 Simonyi E.: Felsőzsolca, Nagyszilvás, középkori templom és temető. *RKM* 1999: 2002, 202.

SIMONYI 2003 Simonyi E.: Felsőzsolca, Nagyszilvás. *RKM* 2000: 2003, 137–138.

SIMONYI 2003a Simonyi E.: Felsőzsolca, Nagyszilvás. *RKM* 2001: 2003, 163–164.

SIMONYI 2003b Simonyi E.: Előzetes jelentés a felsőzsolca-várdombi ásatásról. *HOMÉ* 42 (2003), 109–133.

SIMONYI 2003c Simonyi E.: Felsőzsolca-Várdomb. *RKM* 2001: 2003, 164.

SIMONYI 2004 Simonyi E.: Középkori templom és temető Felsőzsolca-Nagyszilváson. *HOMÉ* 43 (2004), 161–198.

SIMONYI 2005 Simonyi E.: Középkori és kora újkori temető Felsőzsolca-Nagyszilváson. In: HALÁL ÁRNYÉKÁNAK 305–314.

SISKA 2002 Siska J.: Bodrogközi átkelőhelyek. *HOMÉ* 41 (2002), 299–323.

S. KOÓS 1989 S. Koós J.: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1987. *HOMÉ* 27 (1989), 557–561.

S. KOÓS 1991 S. Koós J.: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1988–1990. *HOMÉ* 28–29 (1991), 649–666.

S. KOÓS–RÉVÉSZ–WOLF 1985 S. Koós J. – Révész L. – Wolf M.: Mezőcsát–Csicske. *RégFüz* I/38 (1985), 18–19.

S. KOÓS–RÉVÉSZ–WOLF 1986 S. Koós J. – Révész L. – Wolf M.: Mezőcsát–Csicske. *RégFüz* I/39 (1986), 71.

SLIVKA–VALLAŠEK 1982 Slivka, M. – Vallašek, A.: Hospodárske zázemie šlachtických sídel v oblasti Horného Zemplína. *Archaeologia historica* 7 (1982), 289–310.

S. PERÉMI 2001 S. Perémi Á.: Ajka-volt téglagyár késő avar kori sírjai. *WMMÉ* 23 (2001), 161–220.

ŠPEHAR–STRUGAR BEVC 2016 Špehar, P. – Strugar Bevc, N.: *Batjanica–Velika humka. Rannomad'arska nekropola.* Belgrad 2016.

ŠPIAK 1962 Špiak, S.: Zemplín, okr. Trebišov. *ŠtZ* 9 (1962), 302.

STANCIU 2014 Stanciu, S.: A well from the early medieval settlement at Jucu de Sus (Cluj county, North-Western Transylvania). In: *Gedenkschrift zum hundertsten Geburstag von Kurt Horedt.* Hrsg.: Cociş, S. Cluj-Napoca 2014, 325–339.

STANOJEV 1989 Stanojev, N.: *Nekropole aus dem 10.–15. Jahrhundert in der Vojvodina.* Novi Sad 1989.

SZABÓ 1980 Szabó J. Gy.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában. IV. *EMÉ* 16–17 (1978–1979): 1980, 45–136.

SZABÓ 1985 Szabó J. Gy.: A gyöngyöspatai Szent Péter templom. *Agria* 21 (1985), 45–136.

SZABÓ 2006 Szabó L.: Árpád-kori templom és temető Mezőcsát határában. *HOMÉ* 45 (2006), 25–90.

SZENDREY 1898 Szendrey J.: A sárospataki honfoglaláskori lelet. *ArchÉrt* 23 (1903), 303–304.

SZENDREY 1898a Szendrey J.: Ősmagyar temető. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 101–106.

SZENDREY 1903 Szendrey J.: A sárospataki honfoglaláskori lelet. *ArchÉrt* 23 (1903), 303–304.

SZENTPÉTERI 2006 Szentpéteri J.: Amiről a térképek mesélnek… Adalékok az avar korszak keltezési problémaköréhez. *Arrabona* 44/2 (2006), 455–496.

SZÉLL 1941 Széll M.: XI. századi temetők Szentes környékén. *FolArch* 3–4 (1941), 231–255.

SZÉLL 1943 Széll M.: Elpusztult falvak, X–XVII. századbeli régészeti leletek Csongrád vármegye területén. *DolgSzeged* 19 (1943), 176–182.

SZOLYÁK–HORVÁTH–KALÁSZDI 2008 — Szolyák P. – Horváth A. – Kalászdi Gy.: Szakáld-Mulató-domb. *HOMÉ* 47 (2008), 194.

SZÖRÉNYI 2008 — Szörényi G. A.: Sajószöged, geodéziai torony. *RKM* 2004: 2008, 271–272.

SZÖRÉNYI 2008a — Szörényi G. A.: Sajószöged középkori temetői. *ArchÉrt* 133 (2008), 251–272.

SZŐKE 1986 — Szőke B. M.: Kora-középkori tanulmányok I. (A Kárpát-medence 9–10. századi régészeti kutatásának vázlata és fő kérdései). *ZM* 25 (1986), 21–36.

SZŐKE 1992 — Szőke, B. M.: Beziehungen zwischen dem Oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). In: *Awarenforschungen II.* Hrsg.: Daim, F. Wien 1992, 841–968.

SZŐKE 1994 — Szőke B. M.: Karoling-kori szolgálónépi temetkezések Mosaburg/Zalavár vonzáskörzetében: Garabonc-Ófalu I–II. *ZM* 5 (1994), 251–317.

SZŐKE 1996 — Szőke, B. M.: Siedlungsreste und Gräber aus dem frühem Mittelalter von Gelsesziget, Böröncze und Hahót-Cseresznyés. *Antaeus* 23 (1996), 167–181.

SZŐKE 2015 — Szőke B. M.: A Kárpát-medence a Karoling-korban és a magyar honfoglalás. In: MŐT 31–42.

SZŐLLŐSY 2013 — Szőllősy Cs.: Kora Árpád-kori településnyomok Szentistván határában. *HOMÉ* 52 (2013), 131–147.

TAKÁCS 2017 — Takács P.: A lakosság életmódja Cigándon a lápok lecsapolása előtt. *Történeti Földrajzi Közlemények* 5 (2017), 23–40.

TAKÁCS 2018 — Takács M.: *Egy kora középkori település a Nyírségben. Adatok a Felső-Tisza-vidék kora középkori településtörténetéhez.* [Doktori értekezés kézirata] Szeged 2018.

TARICZKY 1903 — Tariczky E.: *Tiszavidéki halmok.* [Kézirat – MNM R.A. 56.T.I.] Budapest 1903.

TETTAMANTI 1975 — Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. *StCom* 3 (1975), 79–123.

THOMA 1956 — Thoma A.: Antropológiai vizsgálatok az ároktő-dongóhalmi temető csontvázain. *HOMK* 3 (1956), 22–36.

TIHANYI 2015 — Tihanyi B.: A honfoglalás kori íjak és íjászsírok problémakörének újabb megközelítése. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus II.* Szerk.: Bíró Gy. – Pintér-Nagy K. – Takács M. Szeged 2015, 177–224.

TOČÍK 1968 — Točík, A.: *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei.* Bratislava 1968.

TOČÍK 1978 — Točík, A.: Streda nad Bodrogom, dist. Trebišov. In: *Importants sites slaves en Slovaquie.* Éd.: Chropovskỳ, B. Bratislava 1978, 226–227.

TOČÍK 1987 — Točík, A.: Nachgroßmährische Gräberfelder des 10. und 11. Jh. in der Südwestslowakei. *ŠtZ* 23 (1987), 177–241.

TOČÍK 1992 — Točík, A.: Materyaly k dejinám juznélo Slovenska v. 7.–14. storoči. *ŠtZ* 28 (1992), 5–250.

TOMKA 2018 — Tomka G.: *16–17. századi kerámia a történeti Borsod megyéből.* Budapest 2018.

TOMKA 2000 — Tomka, P.: Gräberfeld aus dem 9. Jh. in Páli-Dombok. *CommArchHung* 2000, 177–210.

TÓTH 2016 — Tóth Z.: 10–11. századi temetőrészlet Gyöngyösön. *EMÉ* 2016, 251–266.

TÓTH 2017 — Tóth Z.: Árpád-kori templom és temető Abasáron. In: HADAK ÚTJÁN 633–665.

TÜRK 2009 — Türk A. A.: Adatok és szempontok a Kárpát-medence X–XI. századi hagyatékában megfigyelt sírformák és temetkezési szokások klasszifikációjához. In: *Avarok, bolgárok, magyarok.* Szerk.: Csáji L. K. Budapest 2009, 87–128.

TÜRK–LŐRINCZY 2015 — Türk A. – Lőrinczy G.: Régészeti adatok és természettudományos eredmények a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez. In: RÉGÉSZETI 11–300.

UNGARN — *Die Archäologie der frühen Ungarn. Chronologie, Technologie und Methodik.* [RGZM – Tagungen 17] Hrsg.: Bendeguz, T. Mainz 2012.

UNGERMANN 2017 — Ungermann, Š.: Prachtfingerringe im frühmittelalterlichen Mähren (9.–10. Jahrhundert). Bemerkungen zur Chronologie und Provenienz des großmährischen Luxusschmucks. *Přehled výzkumů* 59 (2017), 19–96.

URBANOVÁ 2009 — Urbanová, K.: Nálezy textilních fragmentů z lokality Streda nad Bodrogom. *SlA* 57 (2009), 355–358.

VALTER 1964 — Valter I.: Régészeti adatok a Bodrogköz honfoglaláskori településtörténetéhez. *HOMÉ* 4 (1964), 131–141.

VALTER 1974 Valter I.: A Bodrogköz honfoglaláskori és középkori településtörténete. *Agrártörténeti Szemle* 1974/1–2, 1–55.

VALTER 2008 Valter I.: A Bodrogköz középkori települései és azok előzményei. In: *Bodrogköz. (A magyarországi Bodrogköz tájmonográfiája).* Szerk.: Tuba Z. Gödöllő – Sárospatak 2008, 317–325.

VARGA 2013 Varga S.: 10–11. századi padmalyos temetkezések a Kárpát-medencében. In: HONFOGLALÁS 297–320.

VARGA 2014 Varga S.: Honfoglalás kori temetőrészlet Bátmonostor-Pintér tanyáról. Újabb adatok a 10–11. századi vasmerevítéses tegezek típusaihoz. In: AVAROK PUSZTÁI 497–520.

VARGA 2016 Varga S.: Kecel-Vádéi-dűlő. In: Gallina Zs. – Varga S.: *A Duna–Tisza közének honfoglalás és kora Árpád-kori temetői, sír- és kincsleletei I. A Kalocsai Sárköz a 10–11. században.* [MHKÁS 10.] Szeged – Budapest 2016, 291–300.

VARGA 2017 Varga S.: 10–11. századi temetők Röszke határából. Veretes csizmák elterjedése a Kárpát-medencében. In: HADAK ÚTJÁN 465–492.

VEDE 1905 Vede A.: Zemplén vármegye községei. In: *Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye.* Szerk.: Borovszky S. Budapest 1905, 14–141.

VERES–VIGA 1999 *A Herman Ottó Múzeum műkincsei.* Szerk.: Veres L. – Viga Gy. Miskolc 1999.

VIGA 2009 Viga Gy.: *Bodrogközi néprajzi tanulmányok.* Miskolc 2009.

VINNAI é. n. Vinnai K.: *A Sárospatak–Baksahomokon feltárt temető feldolgozása.* [Egyetemi szakdolgozat – ELTE BTK] Budapest é. n.

VÖRÖS 1996 Vörös I.: A karosi honfoglalás kori temetők állatcsont maradványai. In: RÉVÉSZ 1996, 461–493.

VÖRÖS 2008 Vörös I.: Heves megyei honfoglalás kori sírok és temetők archaeozoológiai vizsgálata. In: RÉVÉSZ 2008, 457–470.

VÖRÖS 2014 Vörös I.: Állattartás és földművelés a honfoglalás és kora Árpád-korban. In: RÉVÉSZ 2014, 111–120.

WOLF 1980 Wolf M.: Szikszó-Vadász patak partja, legelő. *RégFüz* I/33 (1980), 73–74.

WOLF 1980a Wolf M.: Szikszó-Vadász patak partja, legelő. *HOMÉ* 19 (1980), 95.

WOLF 1980b Wolf M.: Nekézseny. *HOMÉ* 19 (1980), 93.

WOLF 1987 Wolf M.: Edelény-Borsodi földvár. *RégFüz* I/41 (1988), 67–68.

WOLF 1989 Wolf M.: Árpád-kori eredetű települések Abaúj vármegye déli részén. [Borsodi Kismonográfiák 30.] Miskolc 1989.

WOLF 1991 Wolf M.: Edelény-Borsodi földvár. *RégFüz* I/42 (1991), 45.

WOLF 1991a Wolf M.: Előzetes jelentés a Karos határában feltárt 10. századi telepekről. *MFMÉ* 1984–85/2: 1991, 581–612.

WOLF 1992 Wolf M.: Régészeti adatok Miskolc középkori történetéhez. In: *Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből.* Szerk.: Rémiás T. Miskolc 1992, 121–139.

WOLF 1992a Wolf M.: Előzetes jelentés a borsodi földvár ásatásáról (1987–1990). *JAMÉ* 30–32 (1992), 393–436.

WOLF 1992b Wolf M.: Edelény-Borsodi földvár. *RégFüz* I/44 (1992), 62.

WOLF 1993 Wolf M.: Babonás szokások Árpád-kori falvainkban. *HOMÉ* 31–32/2 (1993), 543–559.

WOLF 1993a Wolf M.: Edelény-Borsodi földvár. *RégFüz* I/45 (1993), 60–61.

WOLF 1994 Wolf M.: Felsőzsolca-Várdomb. *RégFüz* I/46 (1994), 68–69.

WOLF 1994a Wolf M.: Edelény-Borsodi földvár *RégFüz* I/46 (1994), 64.

WOLF 1994b Wolf M.: A Felső-Tisza-vidék 9. századi szláv emlékei. In: HÉR 119–127.

WOLF 1996 Wolf M.: Edelény-Borsodi földvár *RégFüz* I/47 (1996), 62–63.

WOLF 1996a Wolf M.: Felsőzsolca-Várdomb. *RégFüz* I/47 (1996), 63.

WOLF 1996b Wolf M.: Edelény-Borsodi földvár. In: HMK 417–423.

WOLF 2000 Wolf M.: Abaújvár. In: EURÓPA 365–366.

WOLF 2000a Wolf M.: A borsodi földvár. In: EURÓPA 367–368.

WOLF 2002 Wolf M.: Edelény-Borsod, Református templom. *RKM* 1999: 2000, 199–200.

WOLF 2004 Wolf M.: Niellódíszes bronzcsat Edelény-Borsodról. *HOMÉ* 43 (2004), 139–159.

WOLF 2005 Wolf M.: A borsodi ispánsági vár templomai. In: *A középkori templom körüli temetők kutatása.* Szerk.: Ritoók Á. – Simonyi E. Budapest 2005, 131–141.

WOLF 2008 Wolf M.: *A borsodi földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk.* Edelény 2008.

WOLF 2008a Wolf M.: *A borsodi földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk.* [http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1206/1/wolf.pdf – letöltve: 2017. január 3.]

WOLF 2016 Wolf M.: Adatok a 10. századi magyarság csontművességéhez. In: *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére.* Főszerk.: Kovács L. – Révész L. Szerk.: Bollók Á. – Gergely K. – Kolozsi B. – Pető Zs. – Szenthe G. Budapest 2016, 649–668.

WOLF 2019 Wolf M.: *A borsodi f*öldvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk kutatása. [MSZTRT 6.] Budapest – Miskolc –Szeged 2019.

XY 1896 X. Y.: Nagyerdei leletek. *ArchÉrt* 16 (1896), 189.

VII. TÁBLÁK

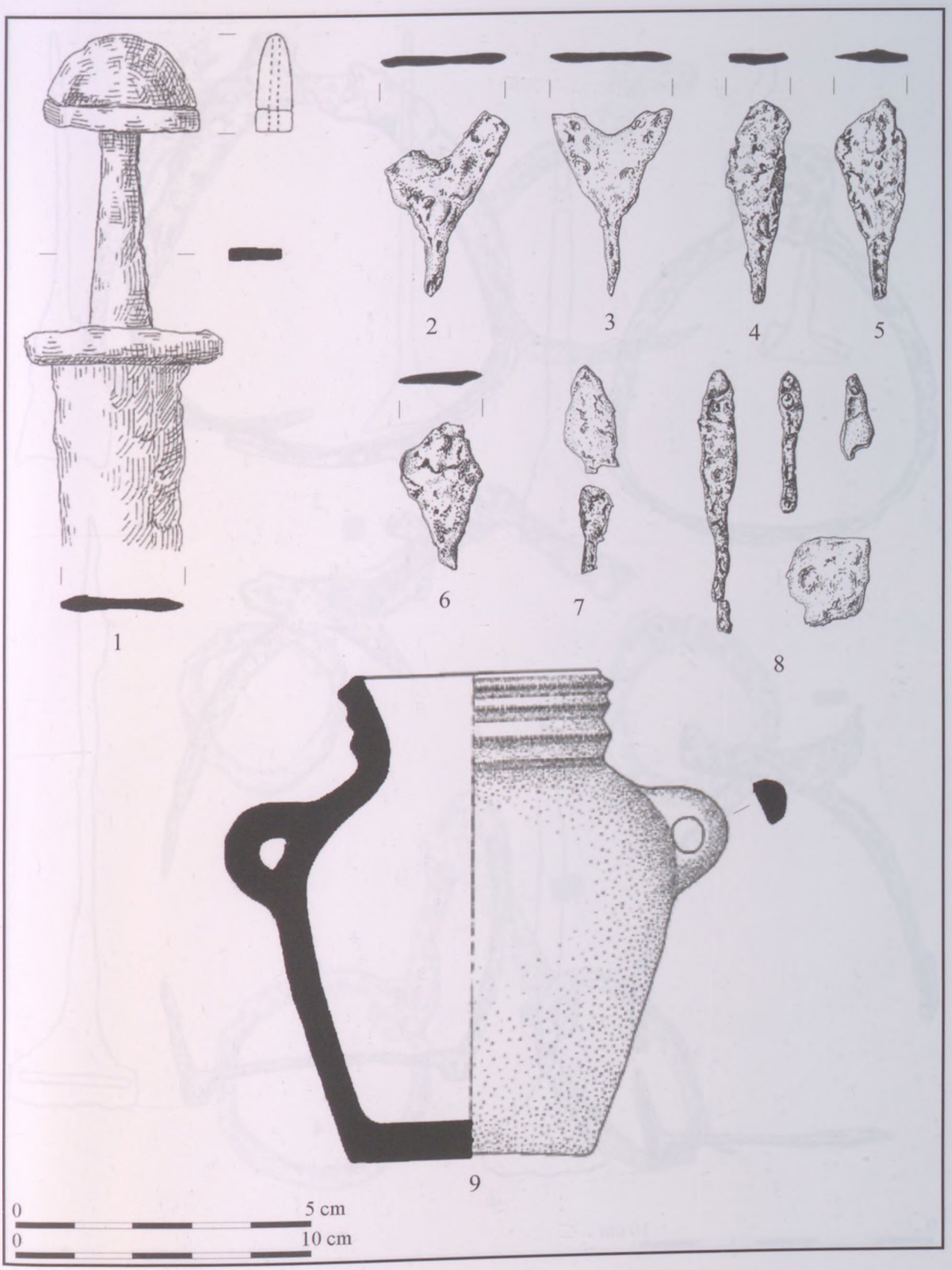

1. tábla. Ágcsernyő-Nagyréti domb, szórvány

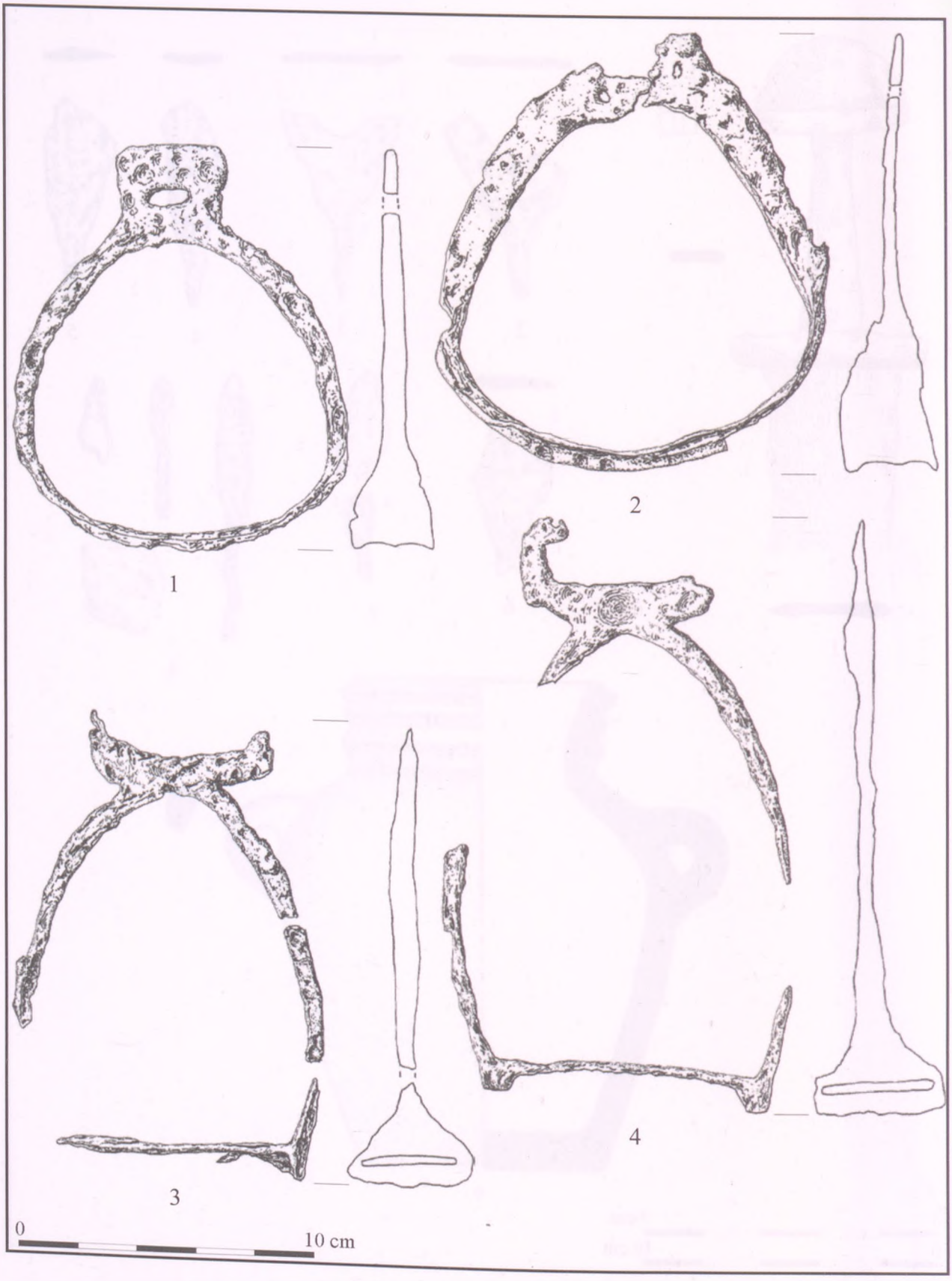

2. tábla. Ágcsernyő-Nagyréti domb, szórvány

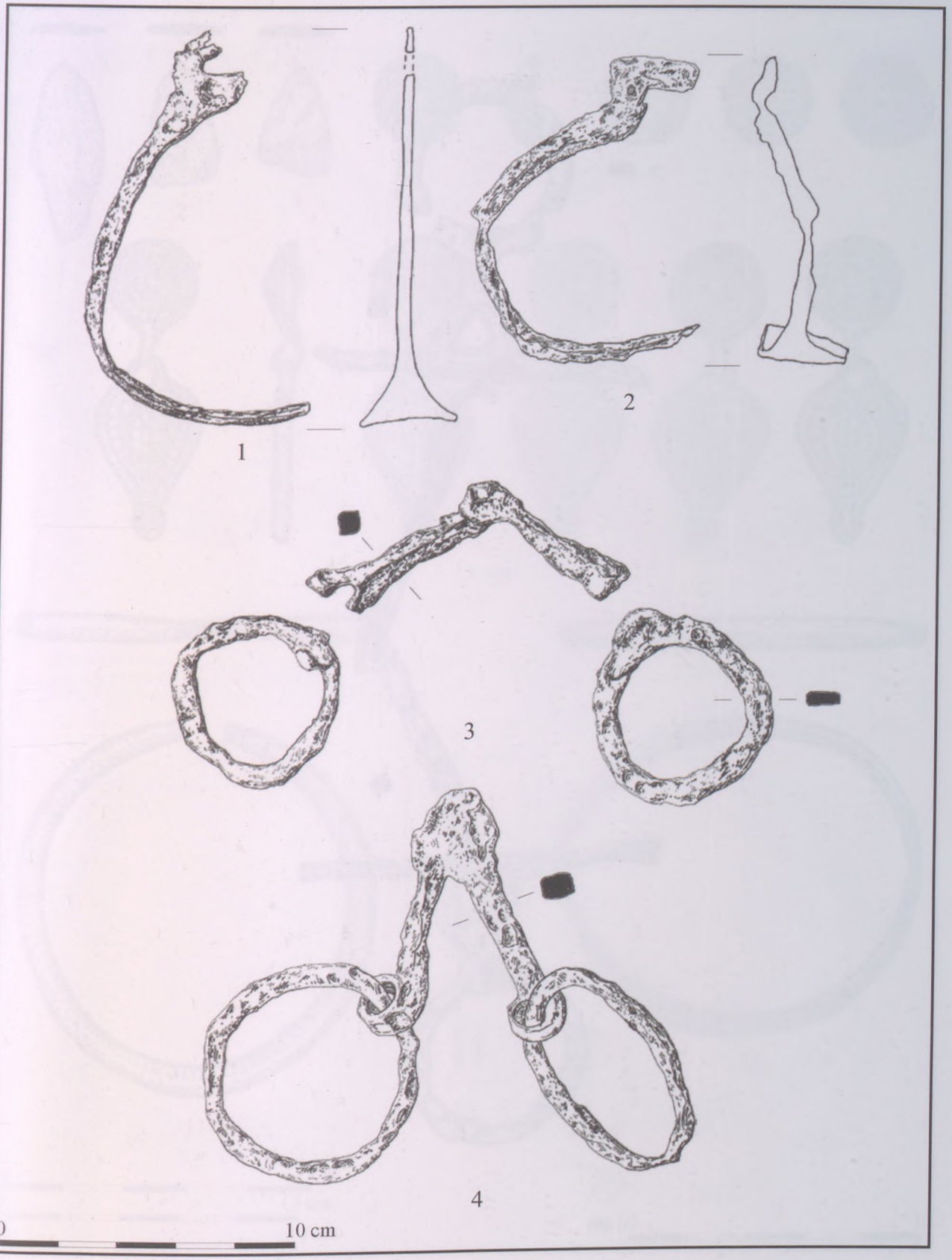

3. tábla. Ágcsernyő-Nagyréti domb, szórvány

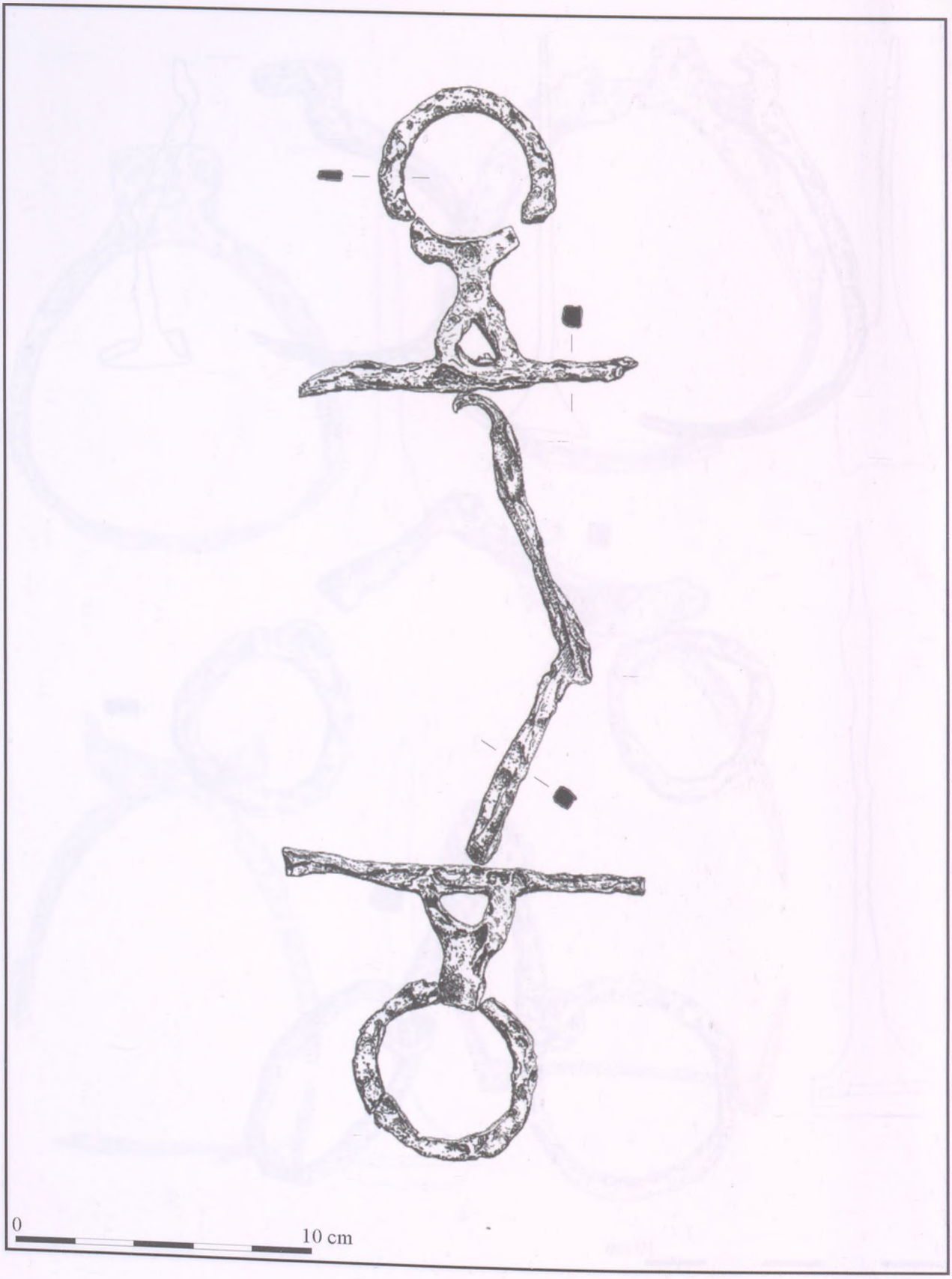

4. tábla. Ágcsernyő-Nagyréti domb, szórvány

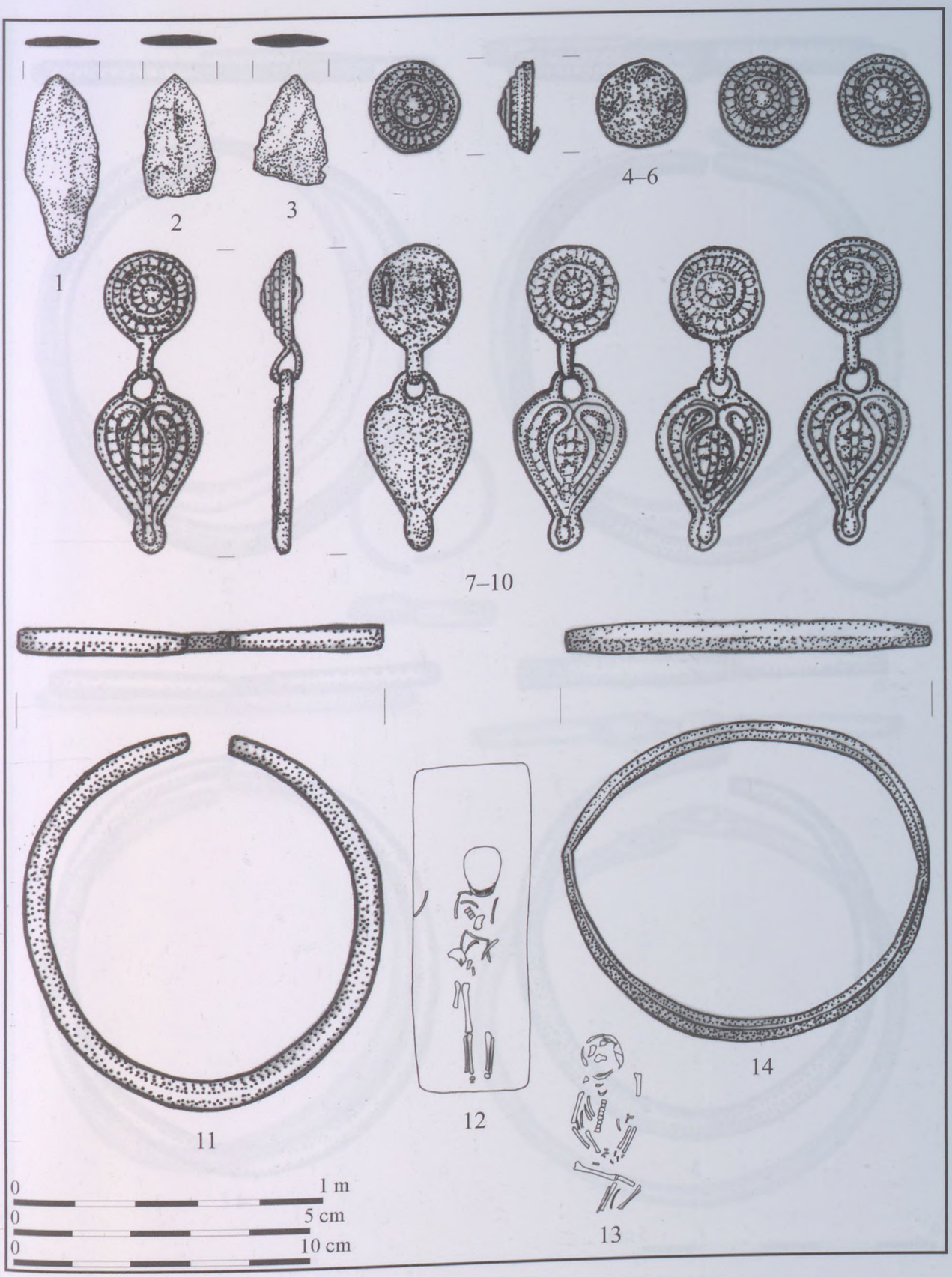

5. tábla. Ároktő-Dongóhalom, 1–3: 1. sír, 4–11: 4. sír, 12: 36. sír, 13: 31. sír, 14: szórvány

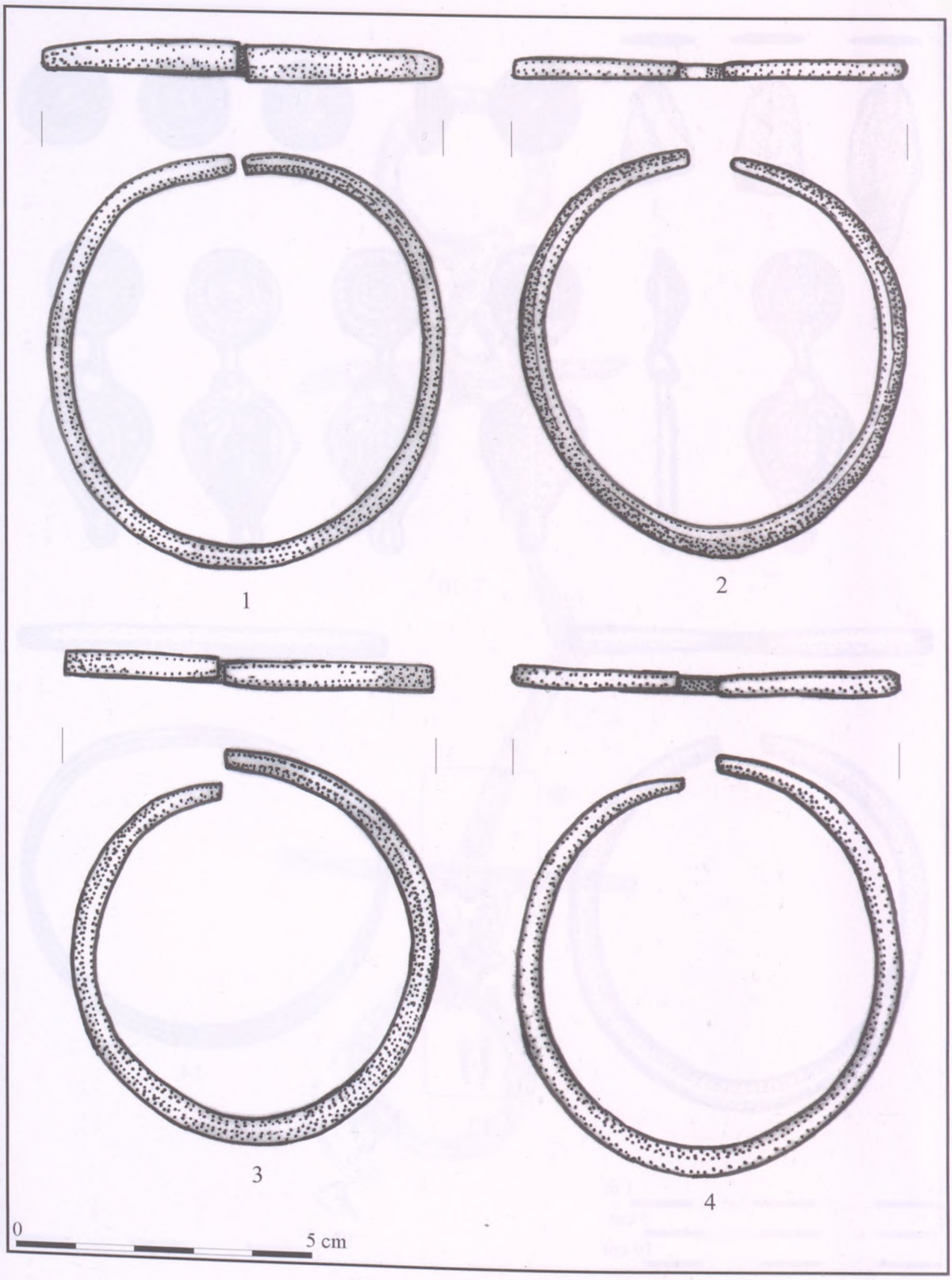

6. tábla. Ároktő-Dongóhalom 4. sír

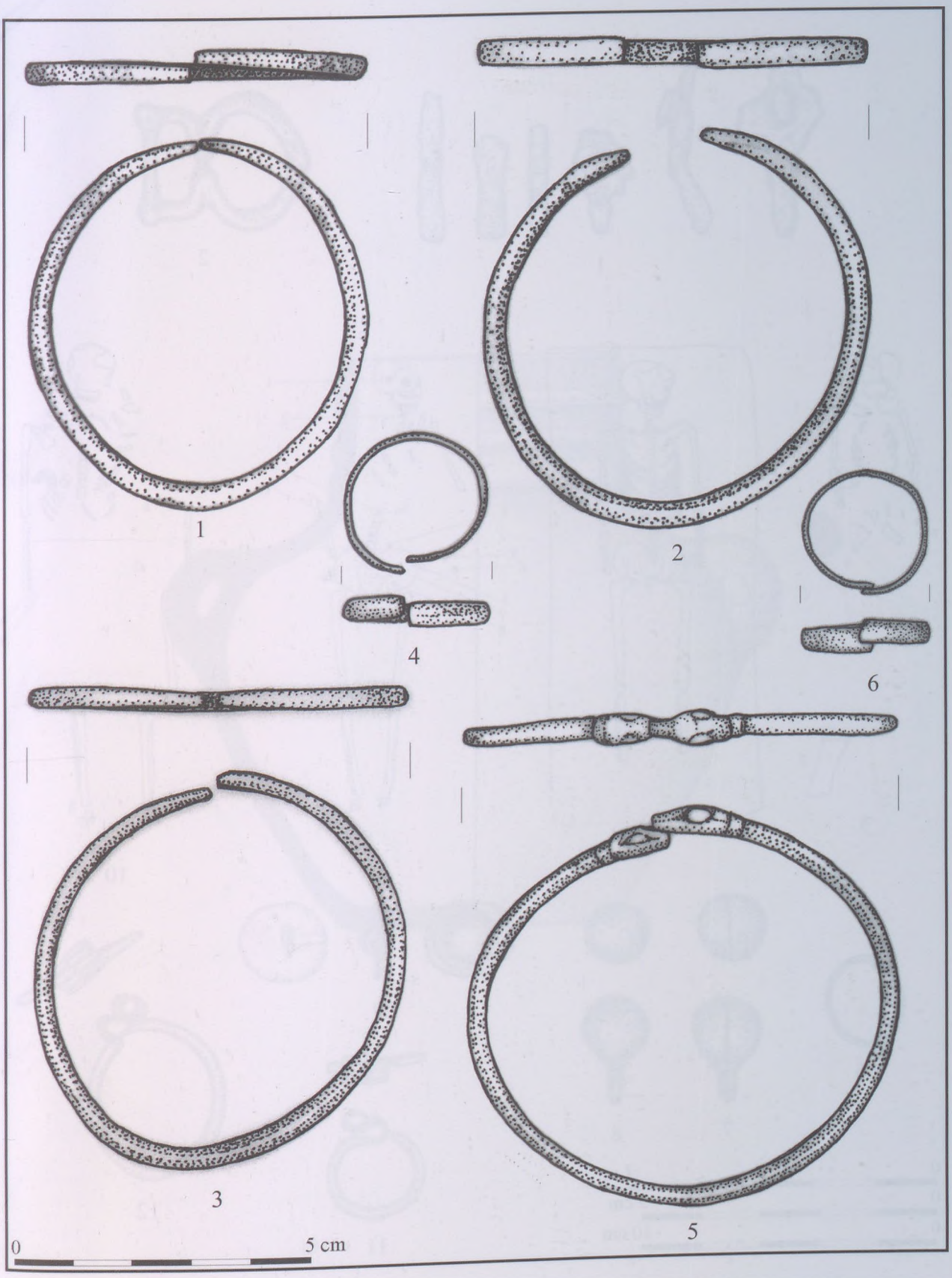

7. tábla. Ároktő-Dongóhalom, 1: 9. sír, 1–3: 11. sír, 5–6: 12. sír

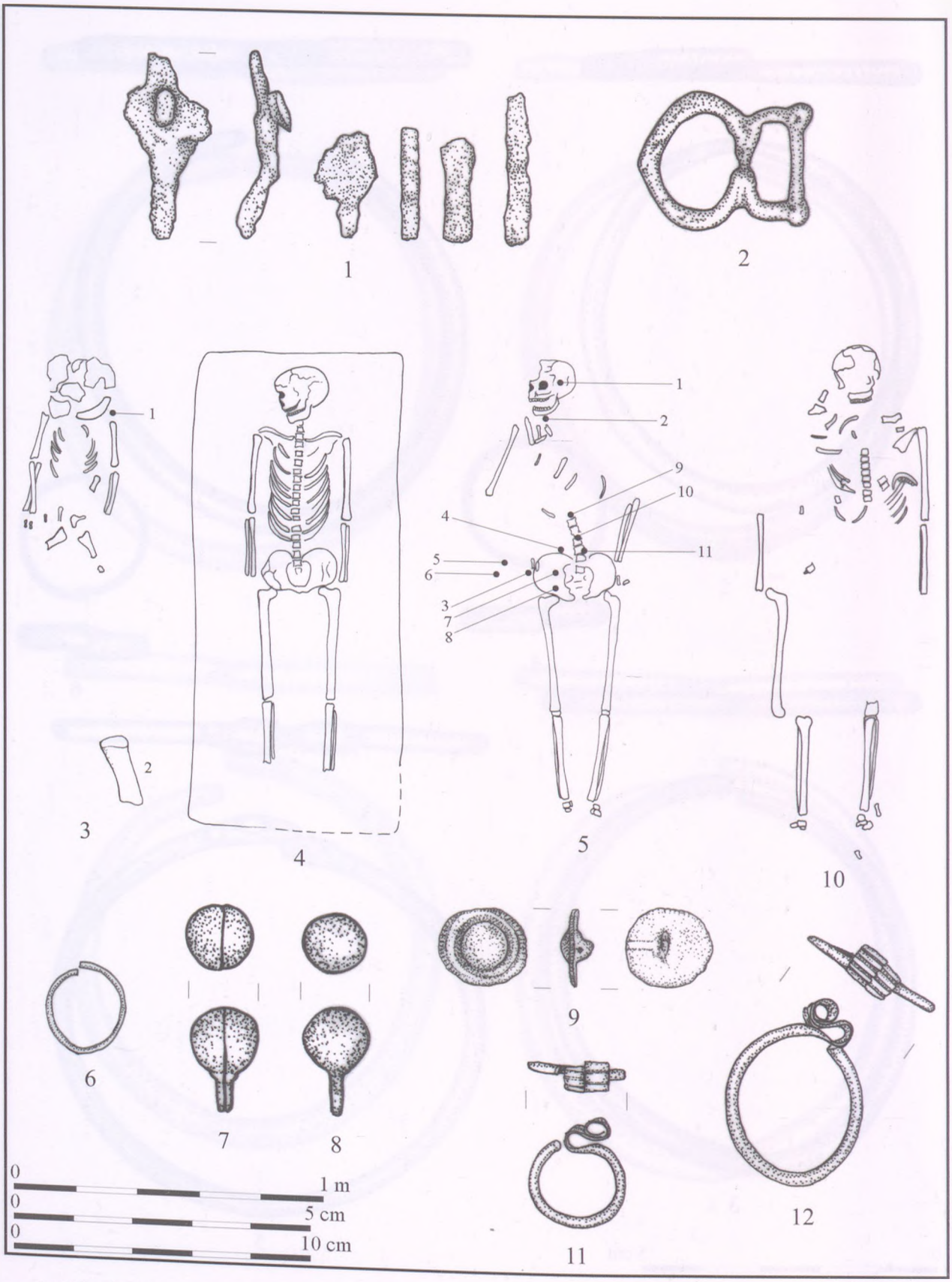

8. tábla. Ároktő-Dongóhalom, 1: 14. sír, 2: 18. sír, 3: 23. sír, 4: 26. sír, 5–8: 27. sír, 9–10: 29. sír, 11: szórvány

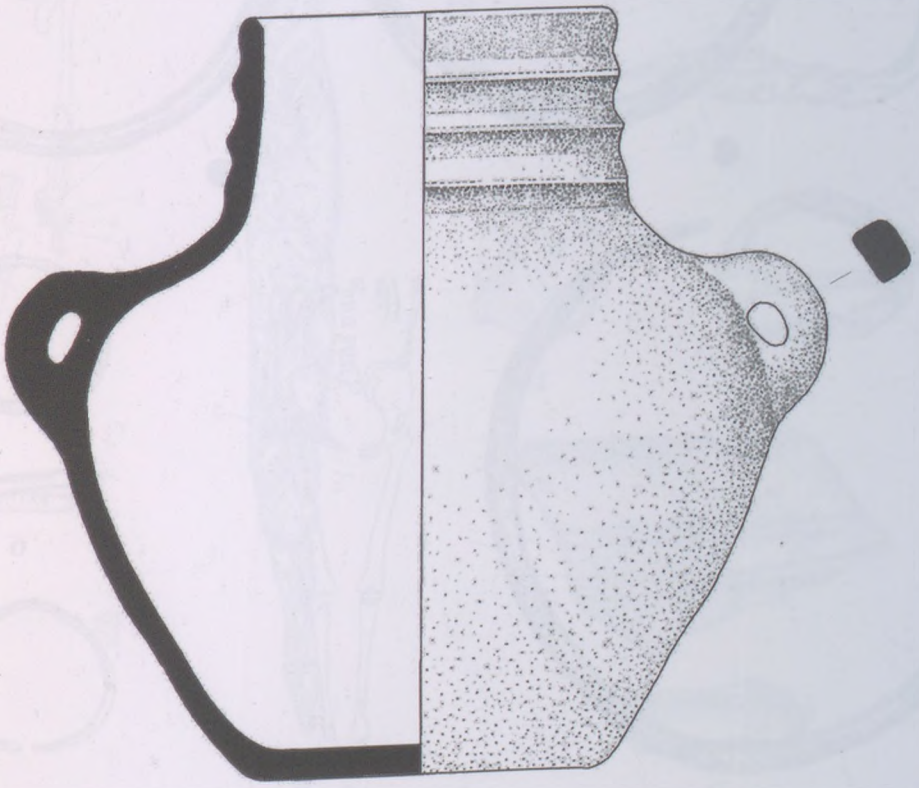

0 10 cm

9. tábla. Bély 1. sír

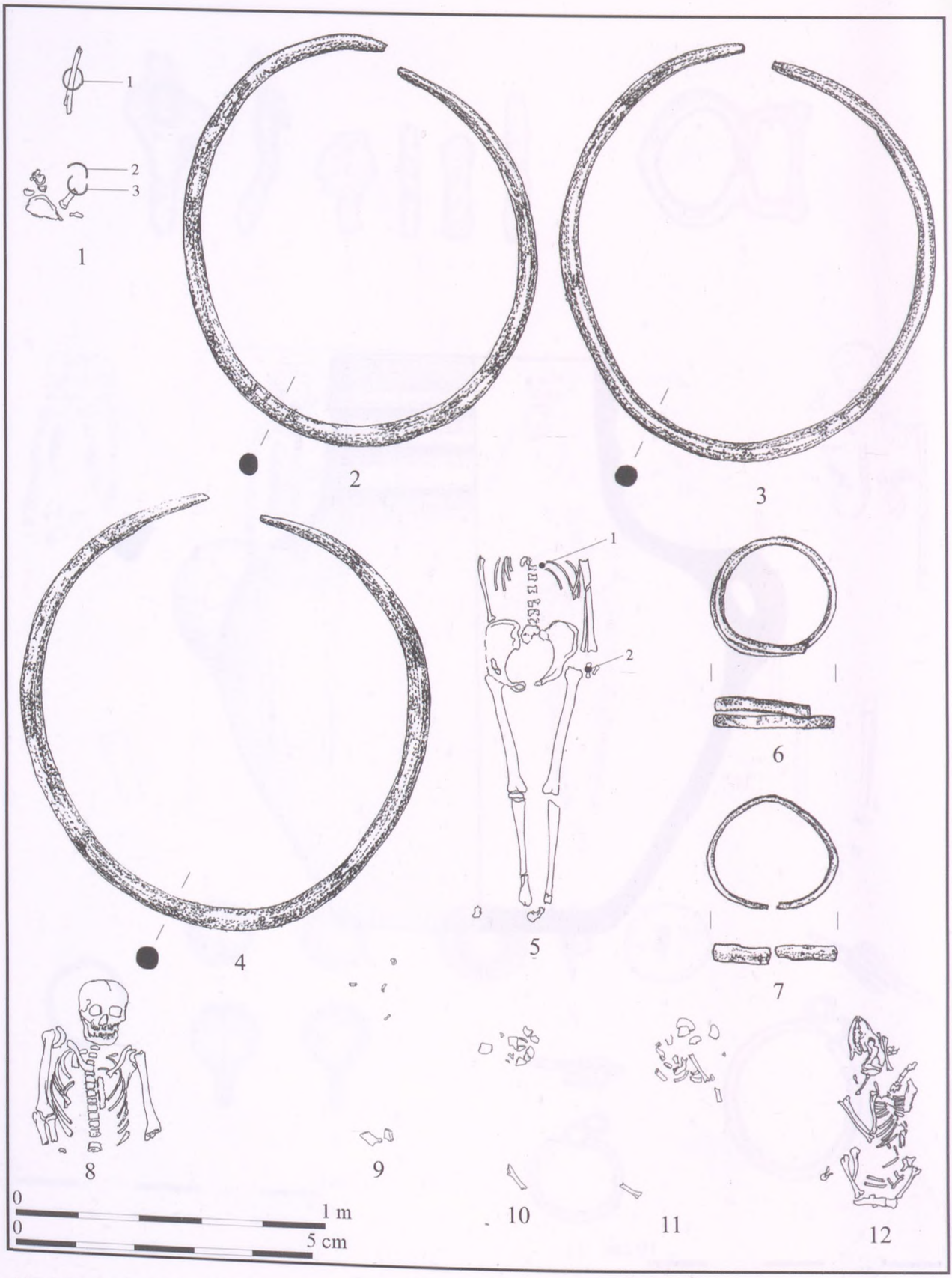

10. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1–4: 1. sír, 5–7: 2. sír, 8: 3. sír, 9: 4. sír, 10: 10. sír, 11: 11. sír, 12: 14. sír

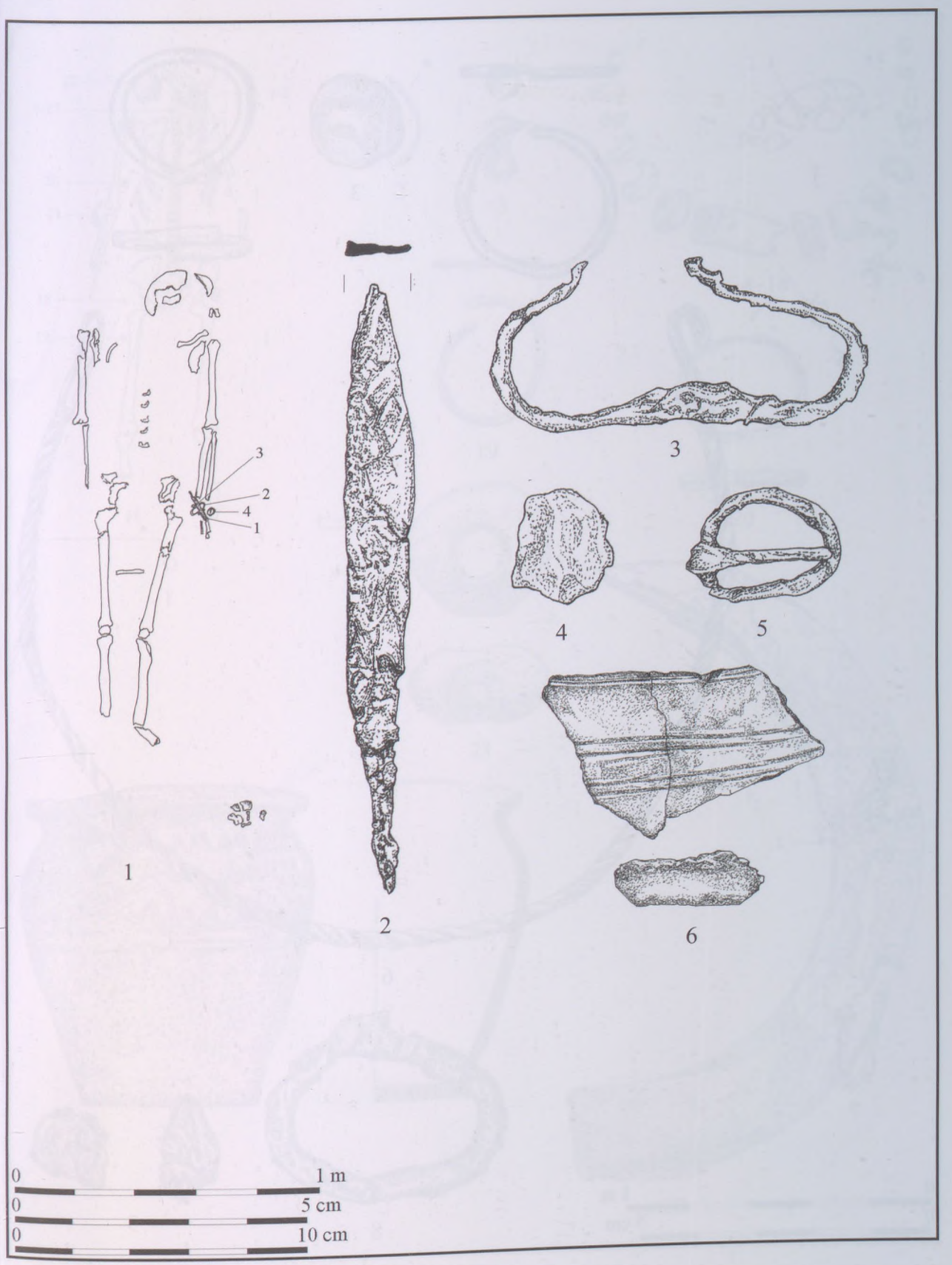

11. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok 7. sír

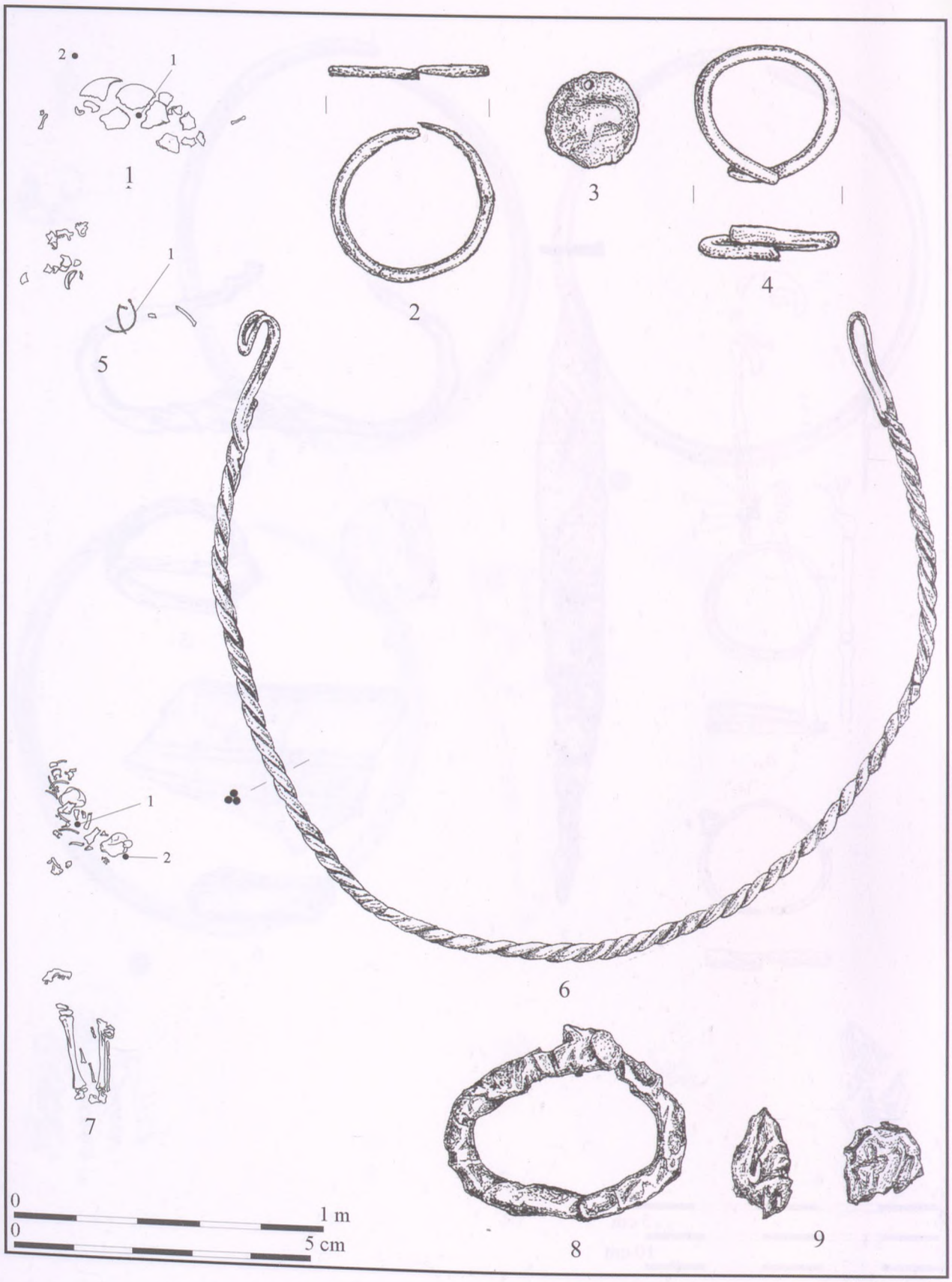

12. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1–4: 8. sír, 5–6: 12. sír, 7–9: 13. sír

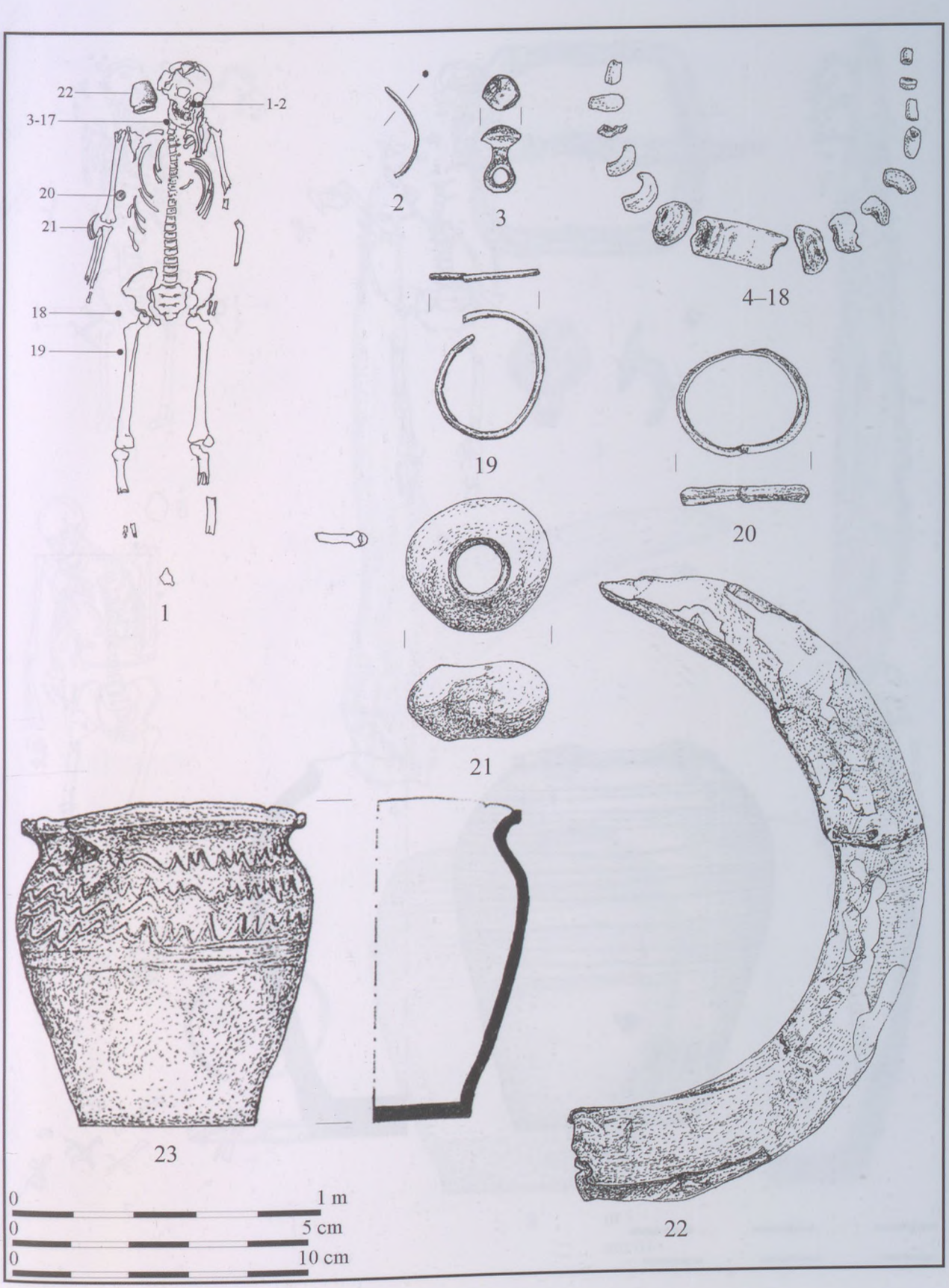

13. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír

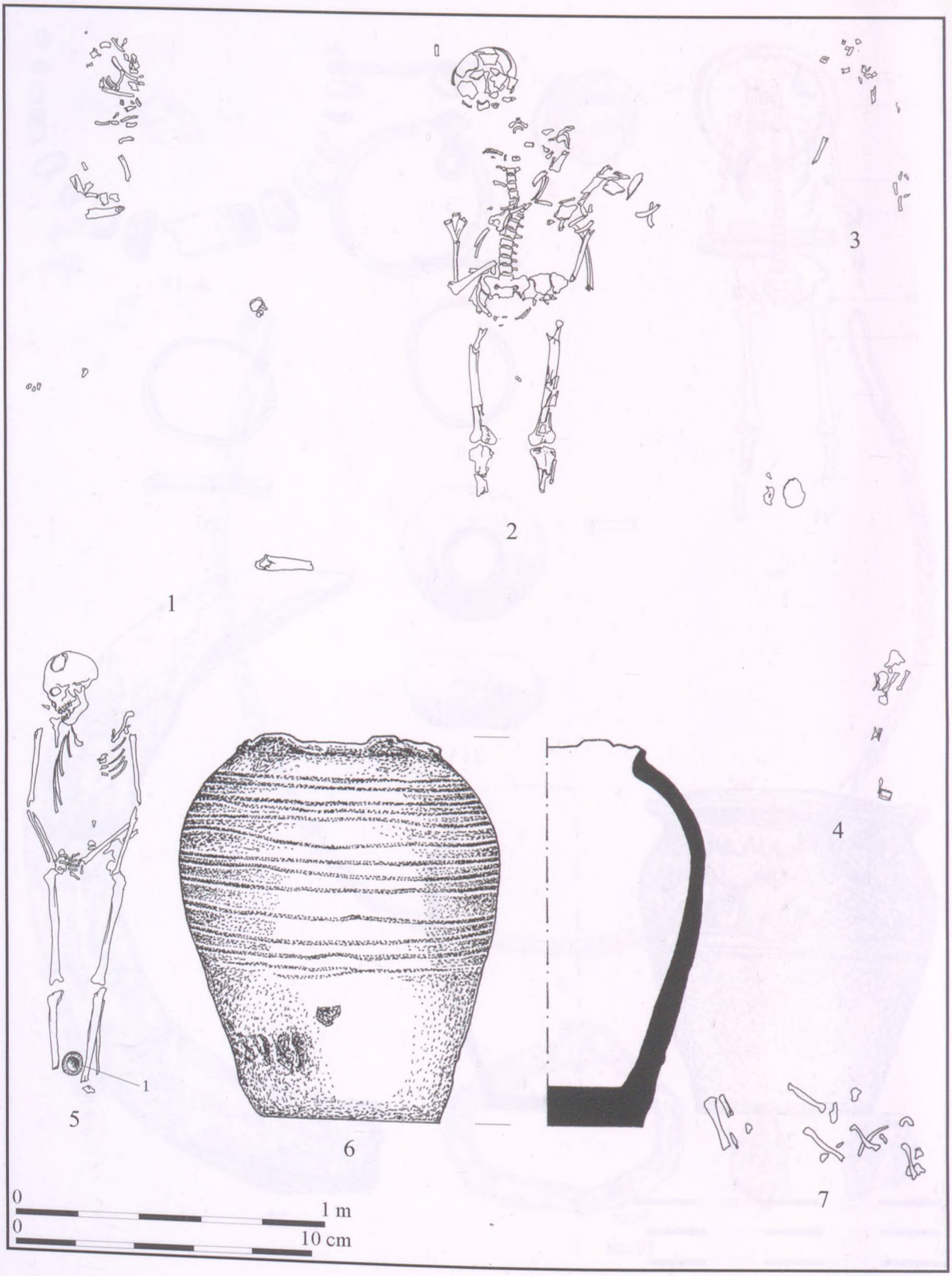

14. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1: 15. sír, 2: 16. sír, 3: 19. sír, 4: 21. sír, 5–6: 24. sír, 7: 27. sír

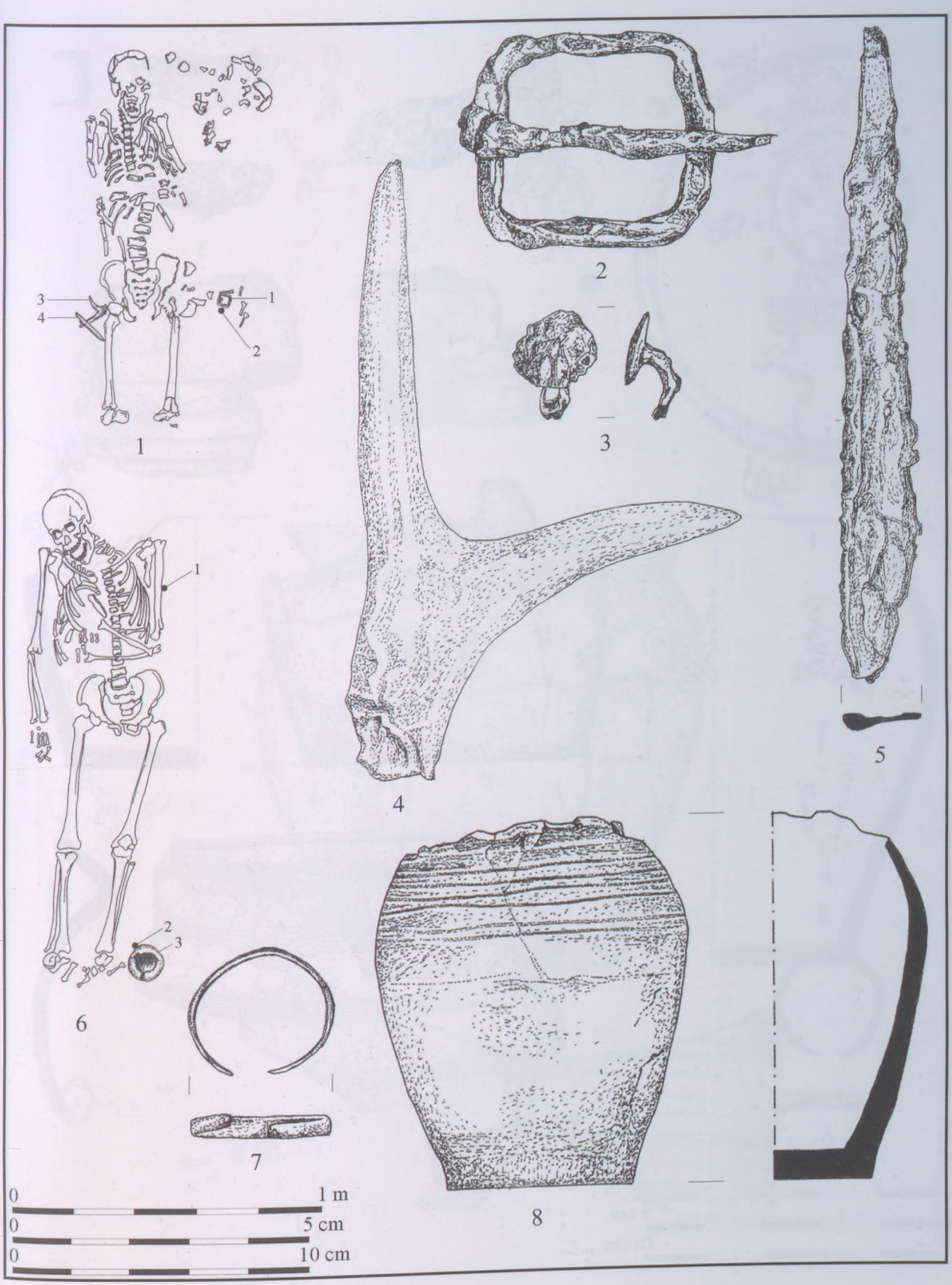

15. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1–5: 17. sír, 6–8: 18. sír

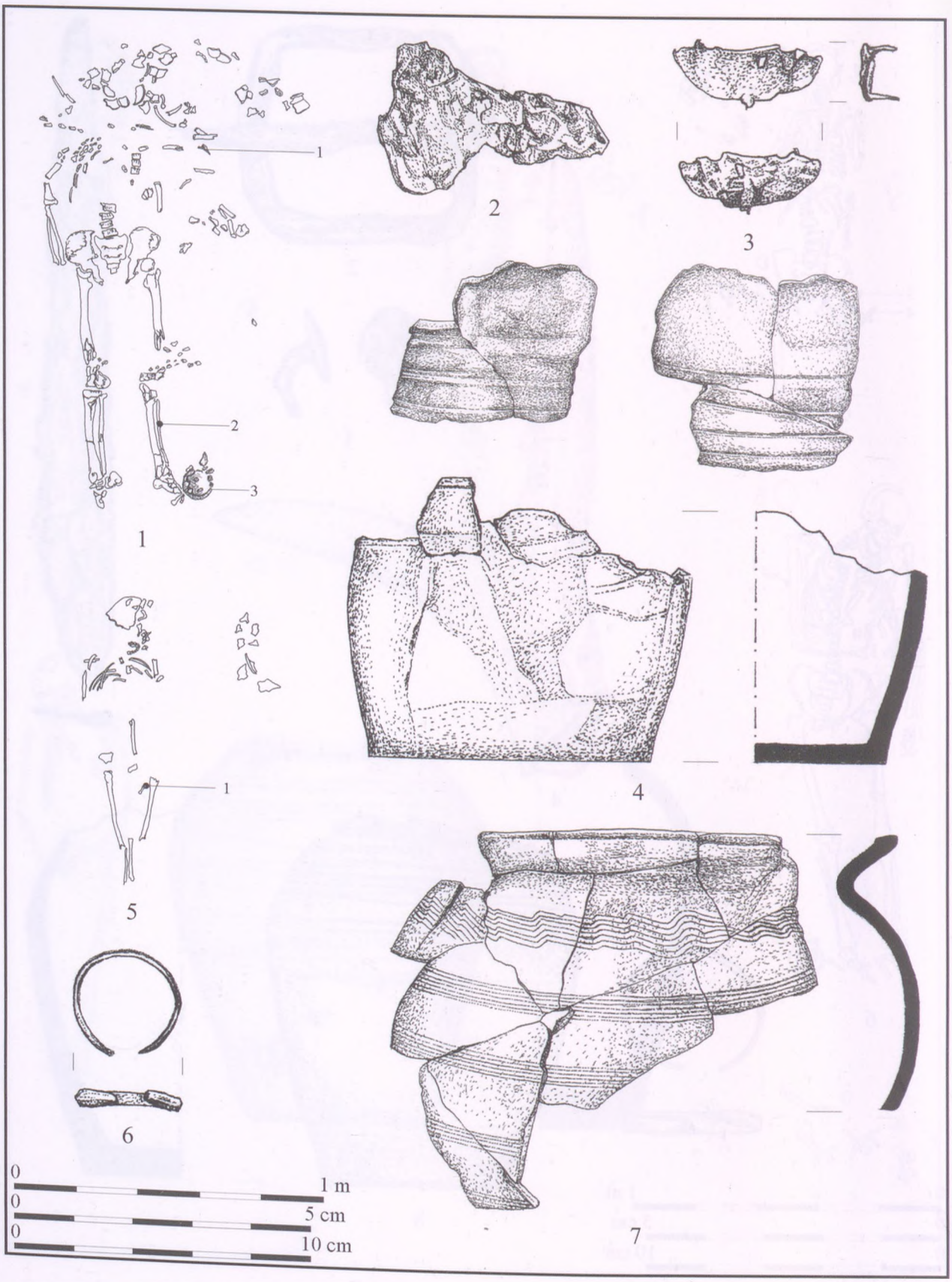

16. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1–4: 20. sír, 5–6: 23. sír, 7: 25. sír

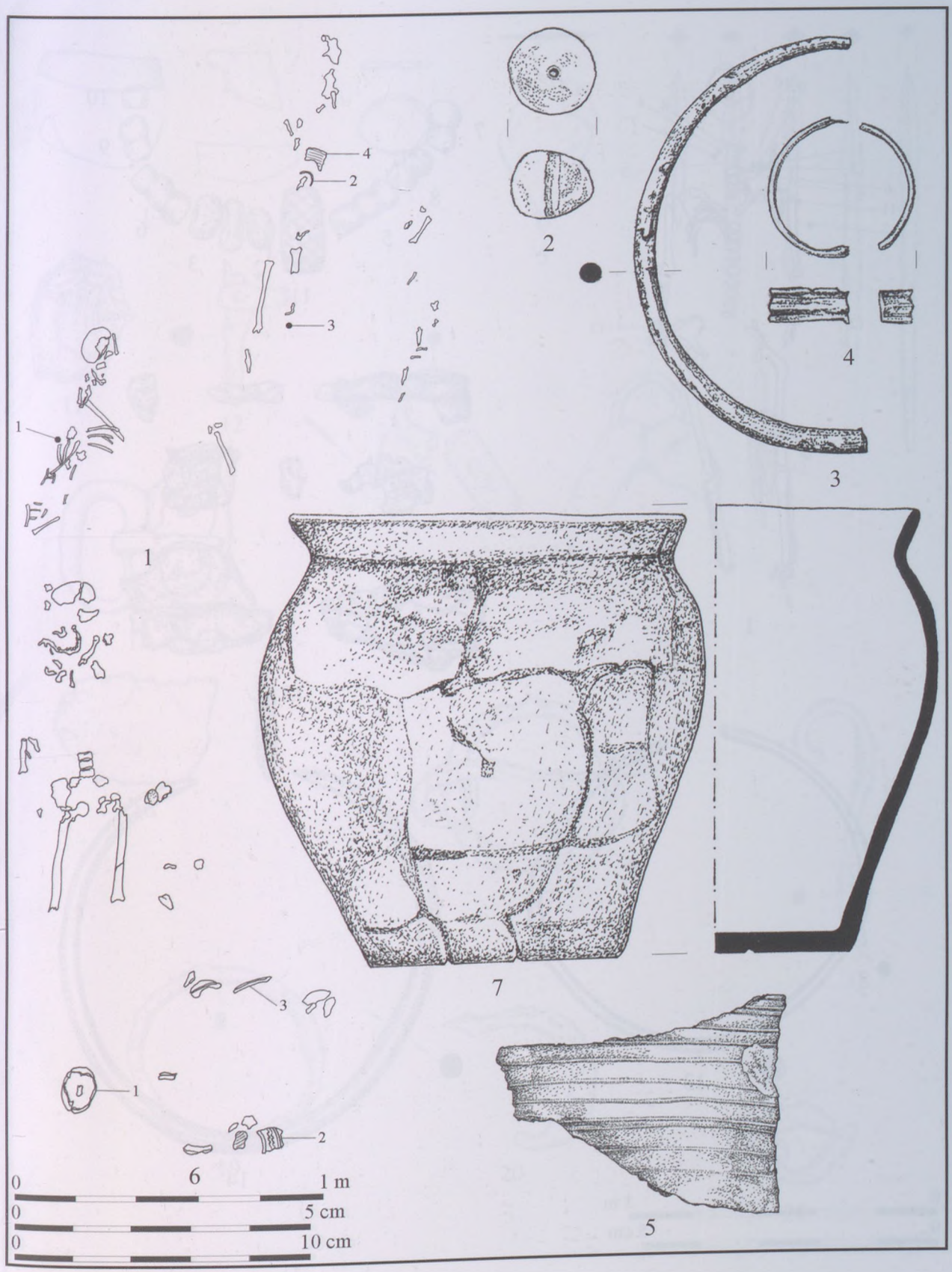

17. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1–5: 22. sír, 6–7: 25. sír

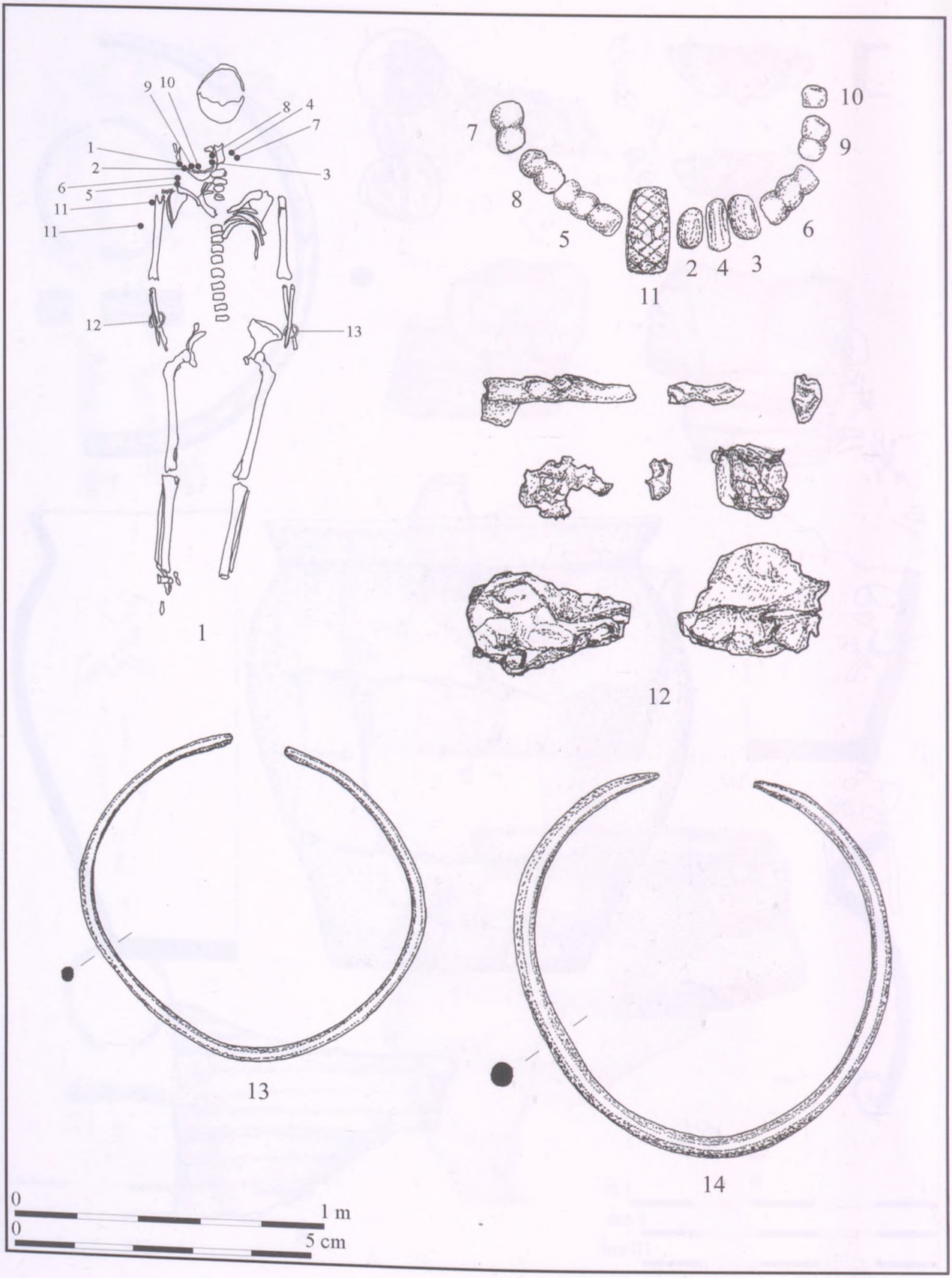

18. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok 26. sír

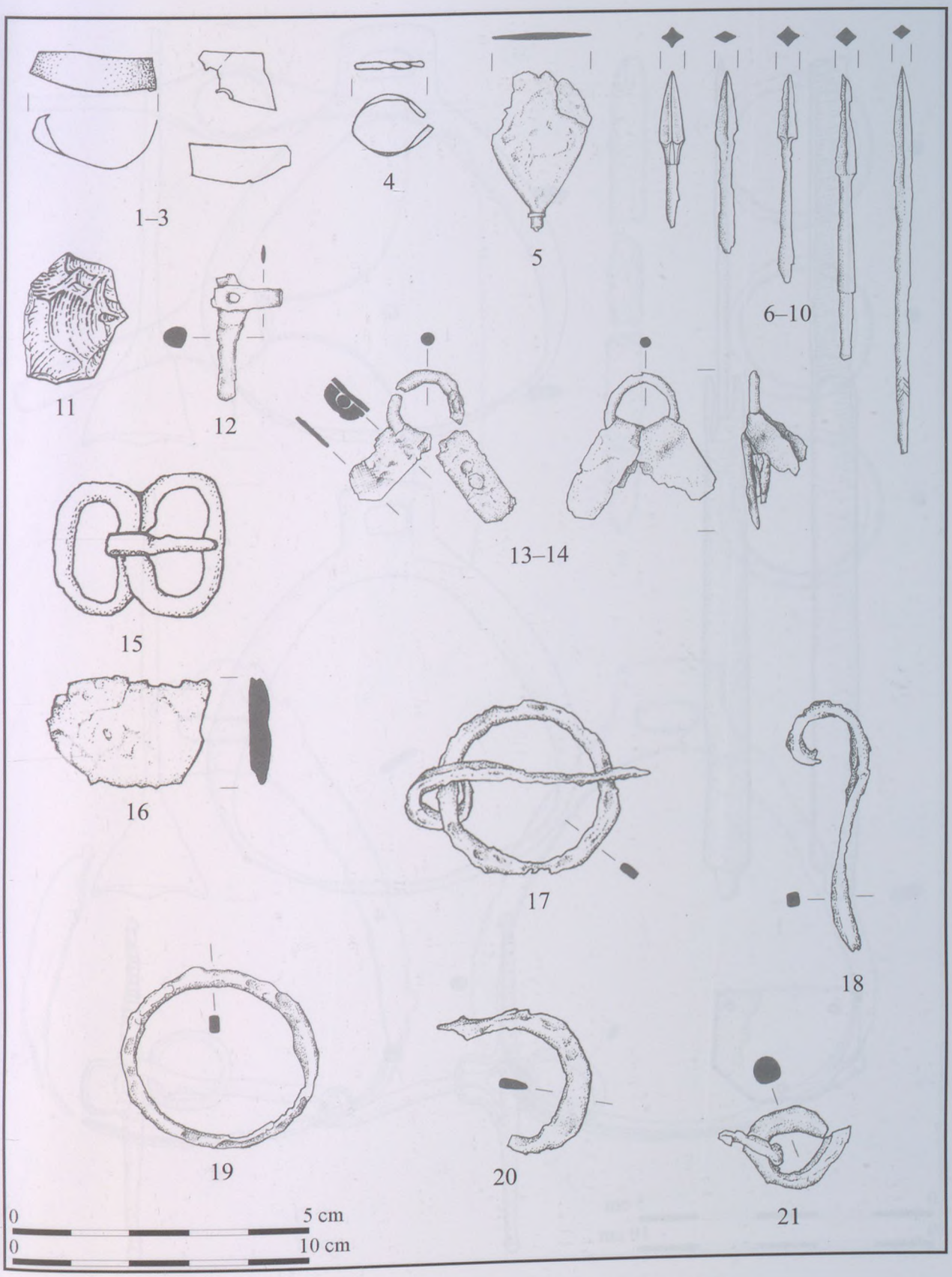

19. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb I/1926., 3/1937. sír

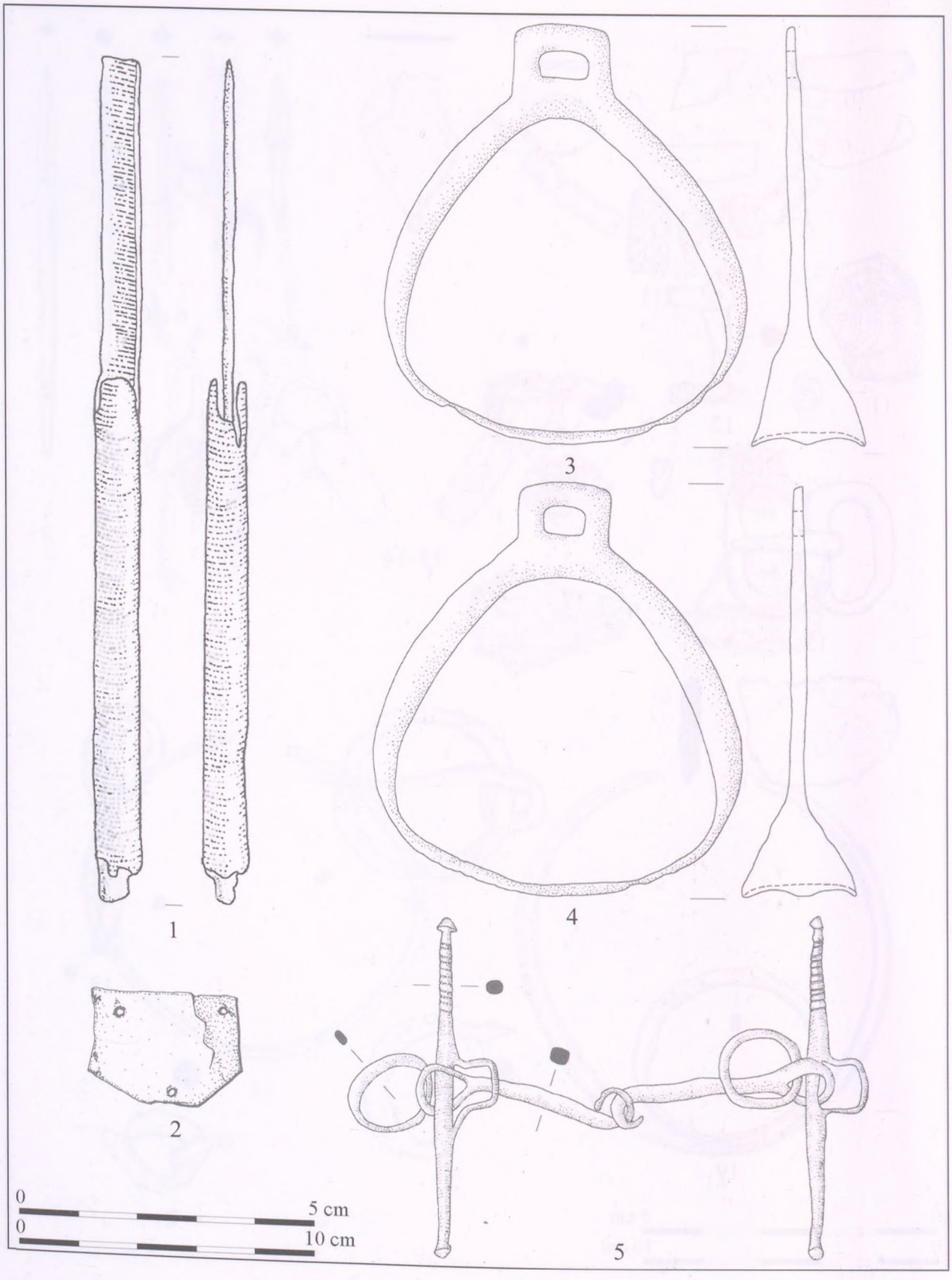

20. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb I/1926., 3/1937. sír

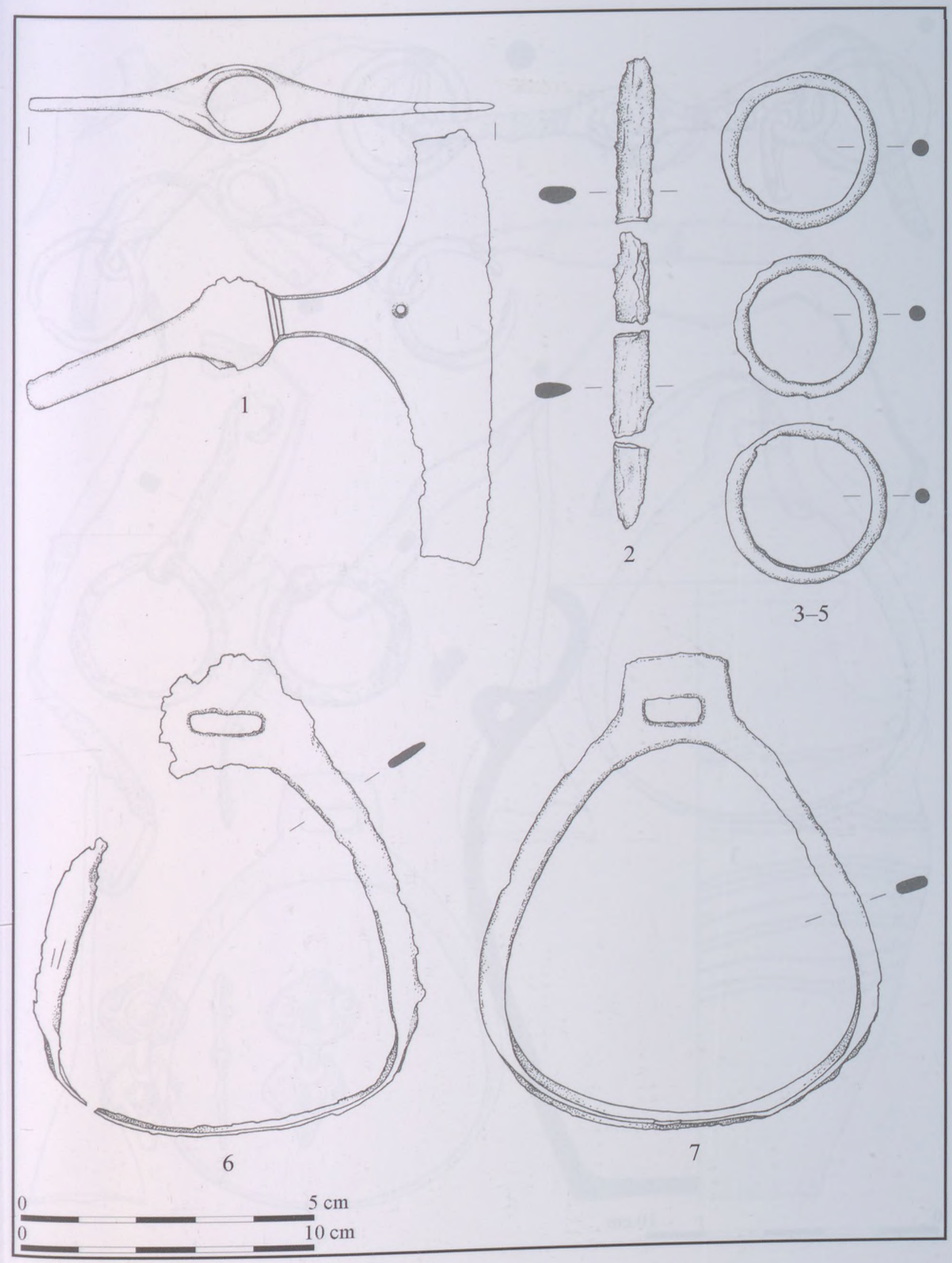

21. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb II/1926. sír

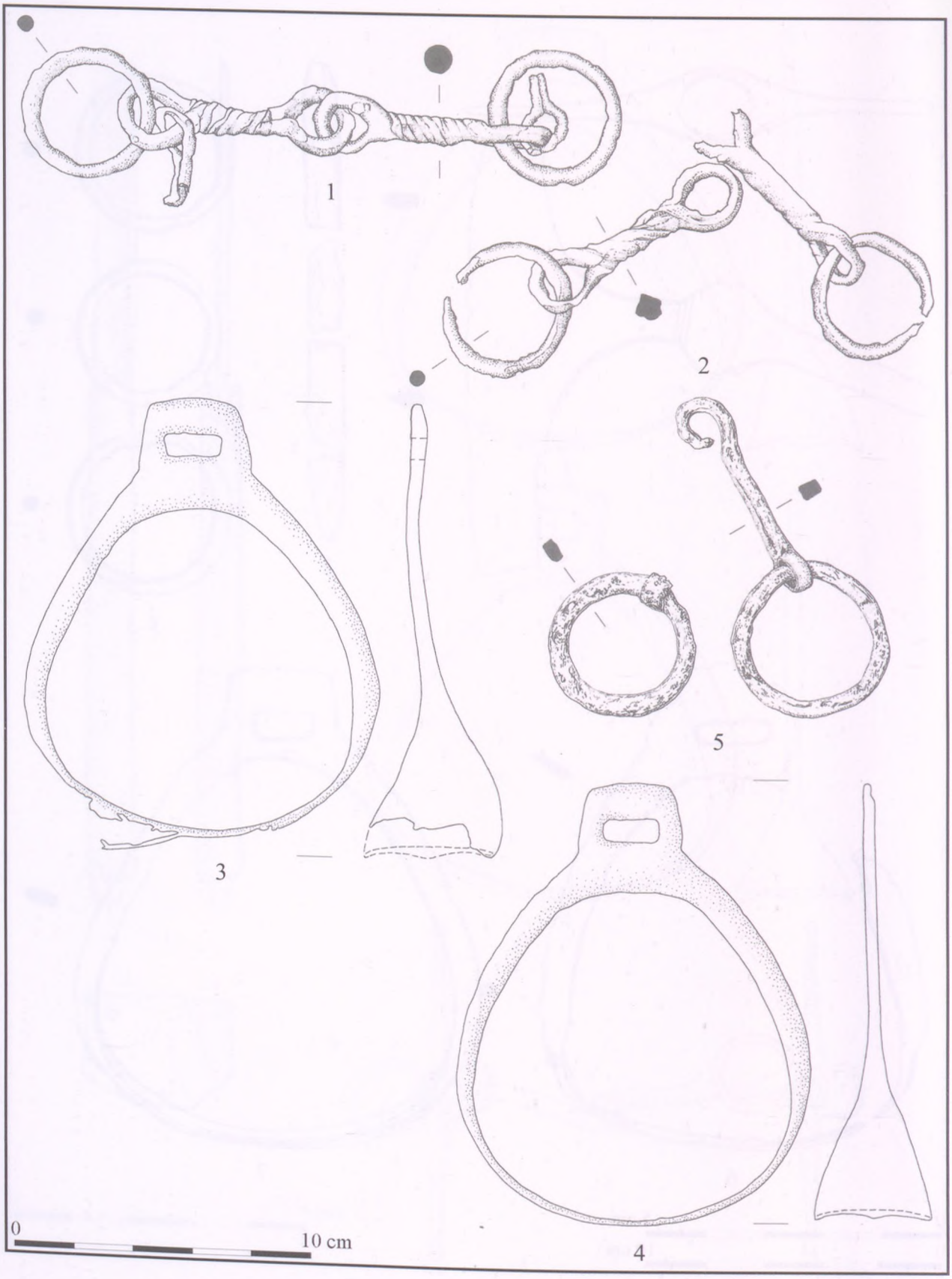

22. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1–2: II/1926. sír, 3–5: 1/1937. sír

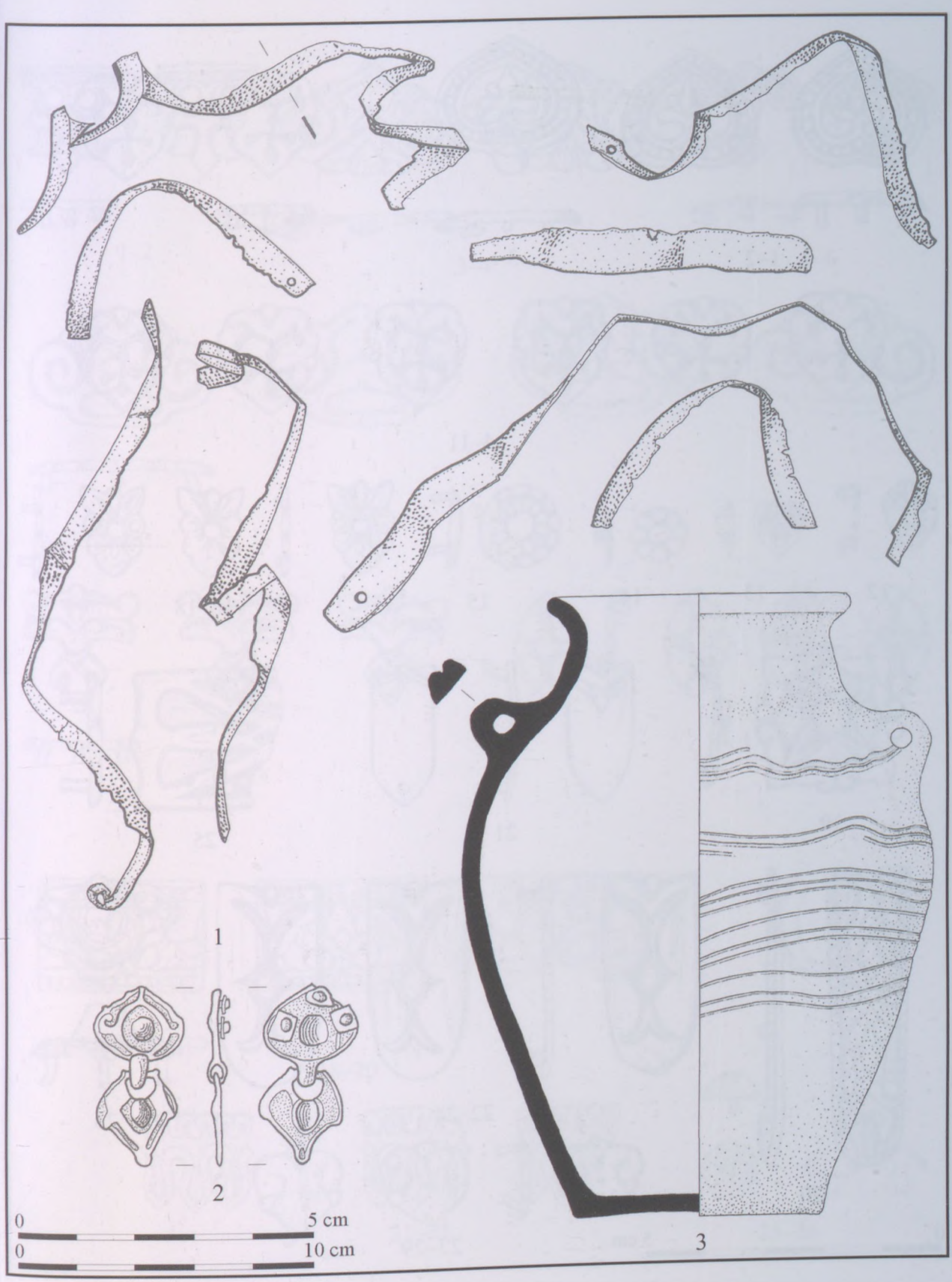

23. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1/1937. sír

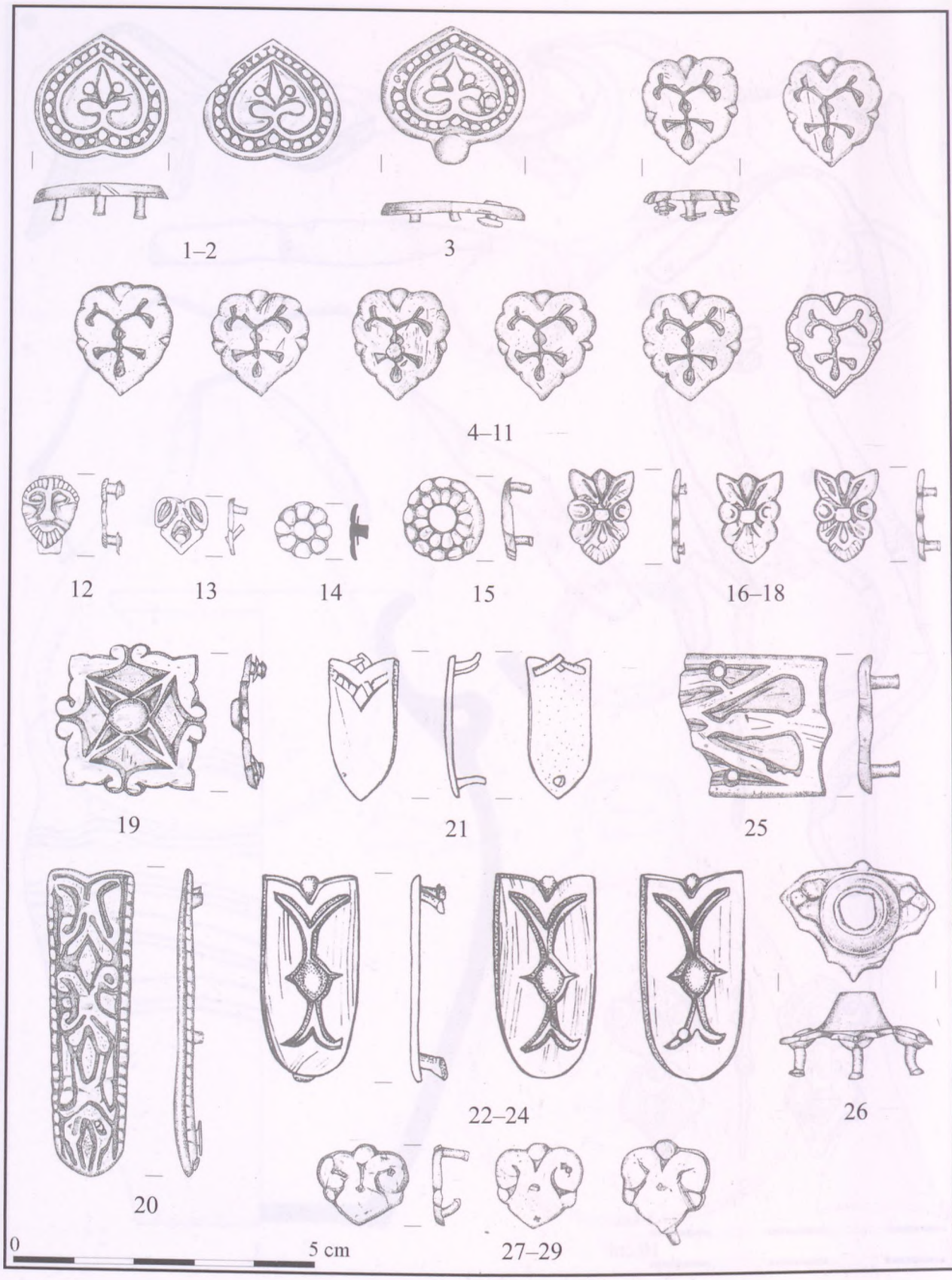

24. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2/1937. sír

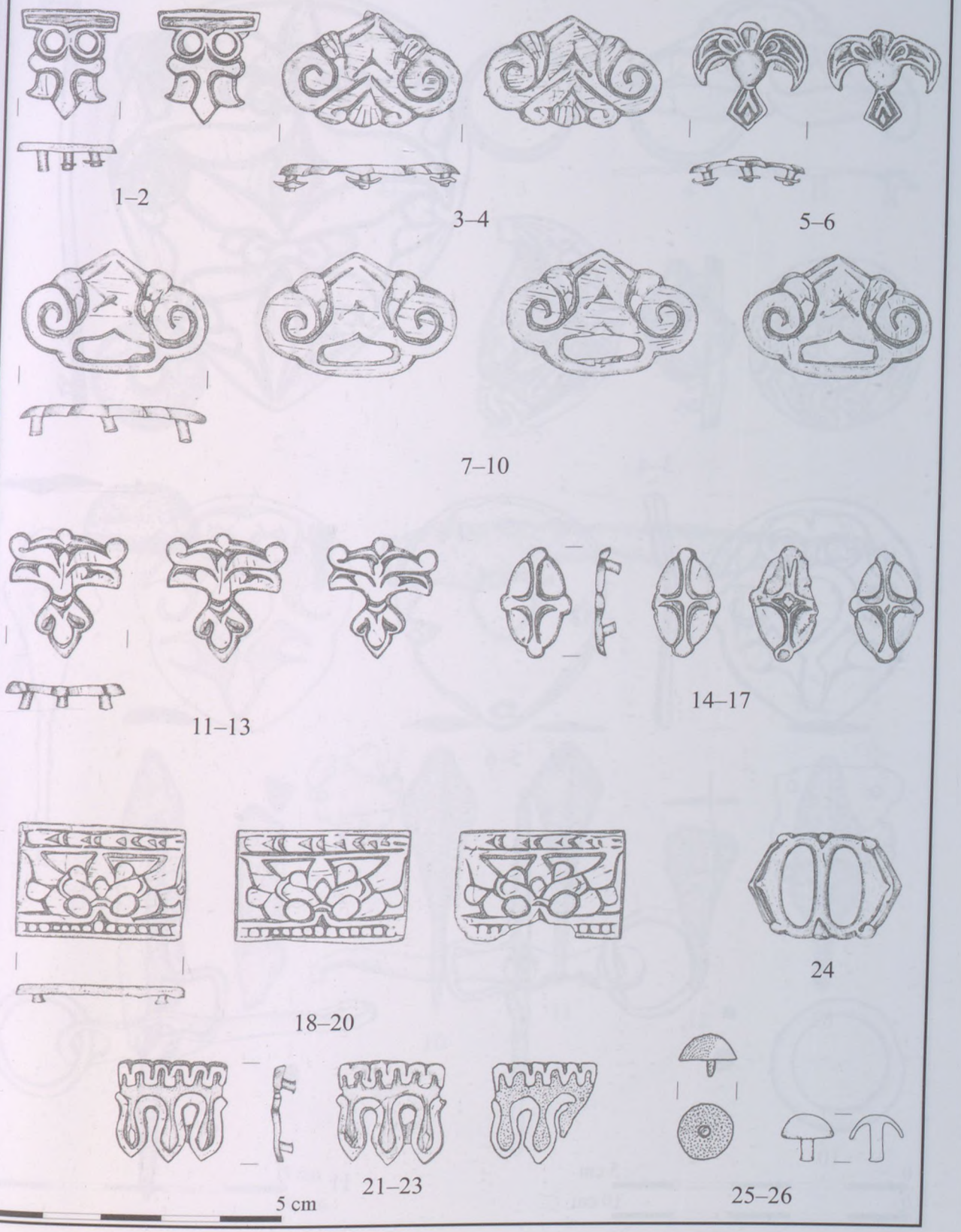

25. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2/1937. sír

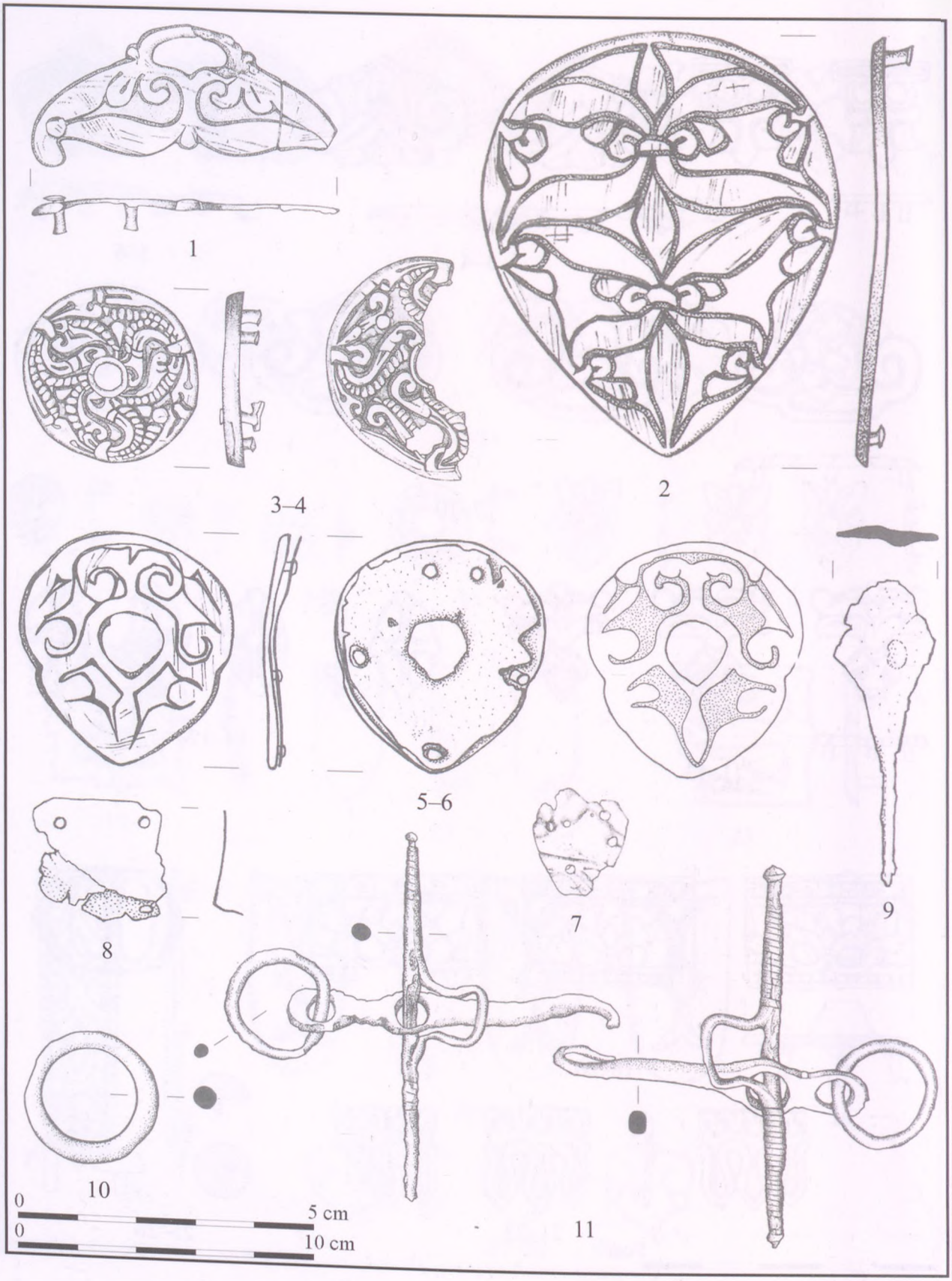

26. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2/1937. sír

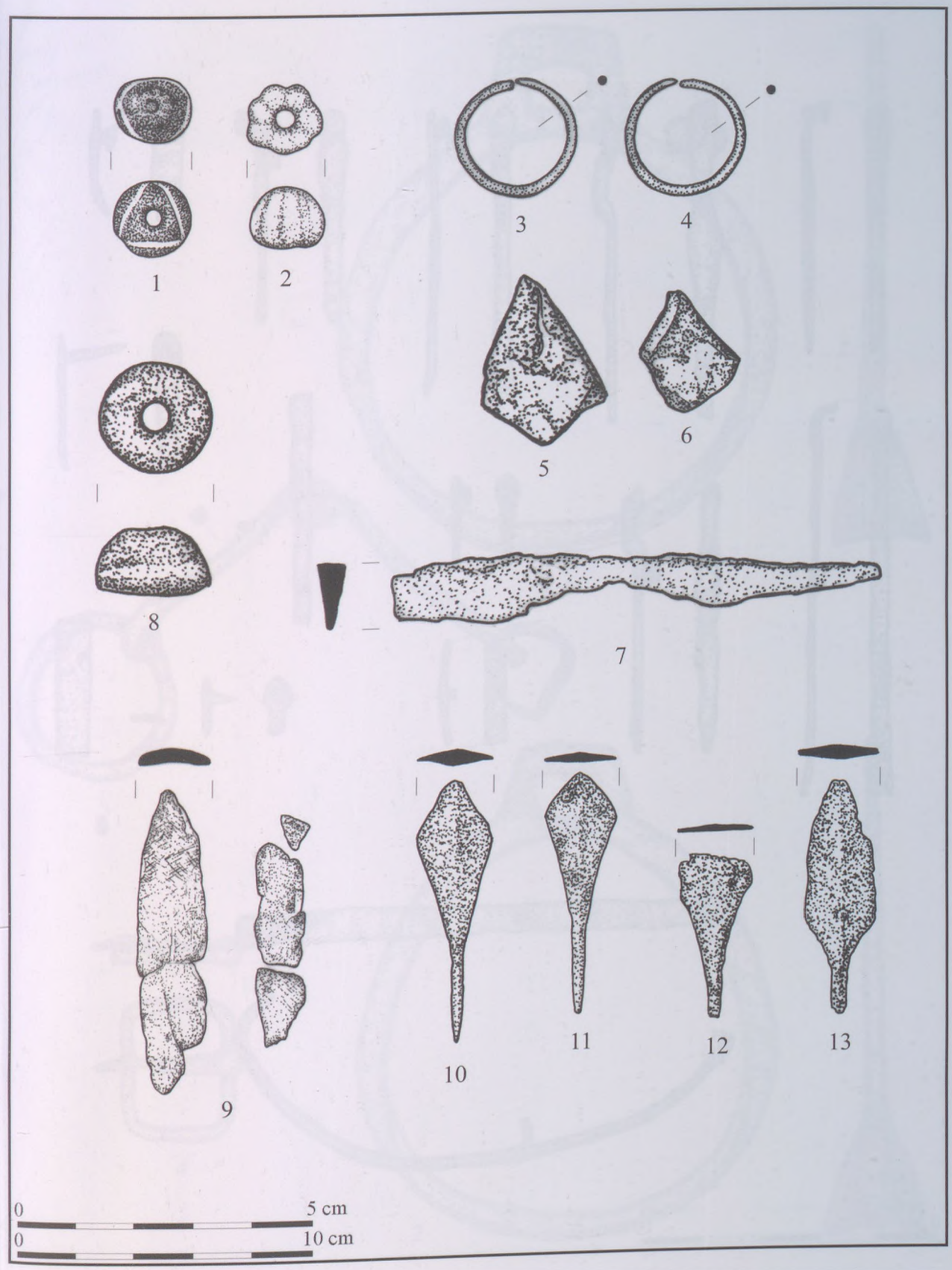

27. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1–2: 1. sír, 3–13: 2. sír

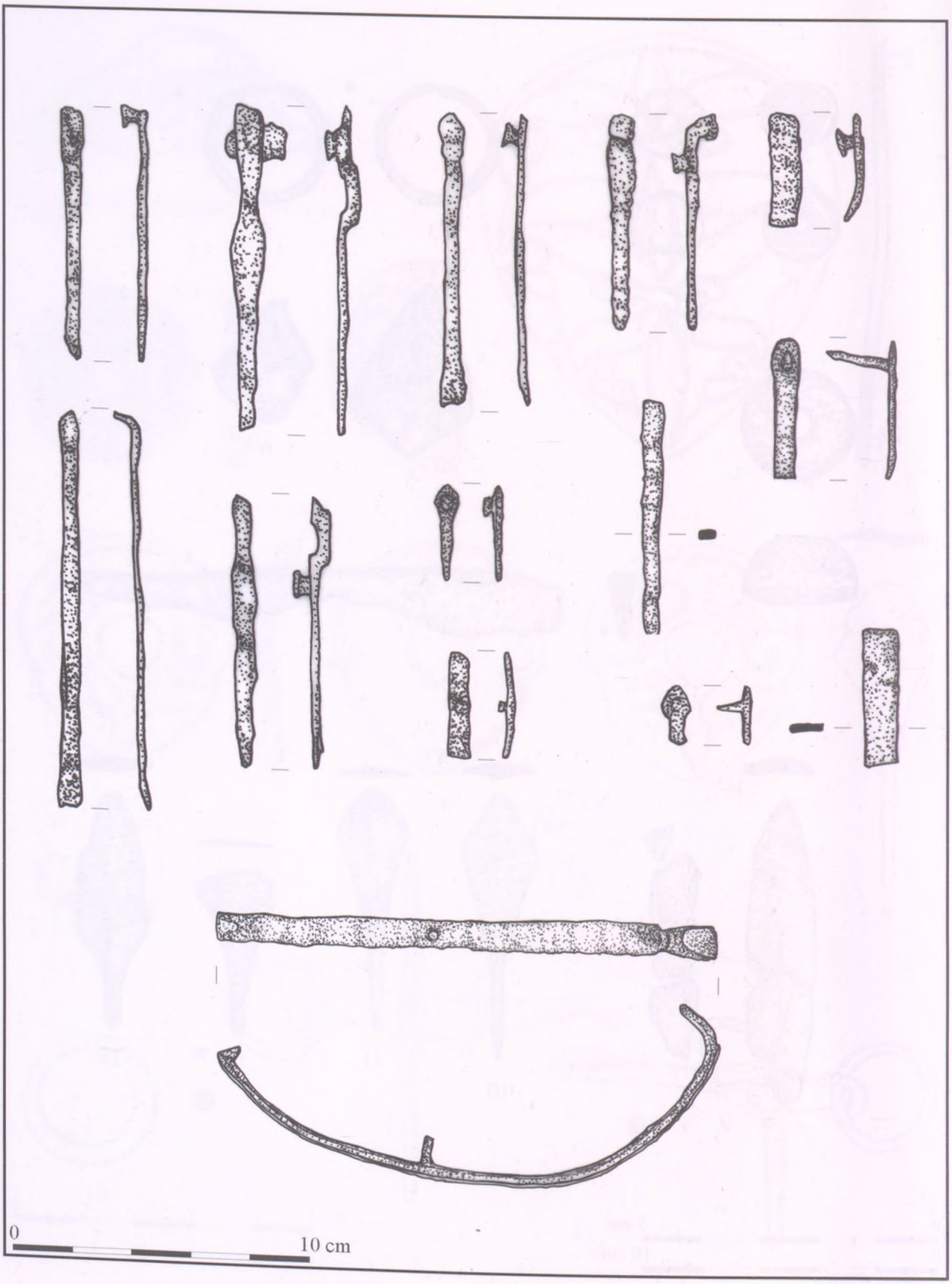

28. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2. sír

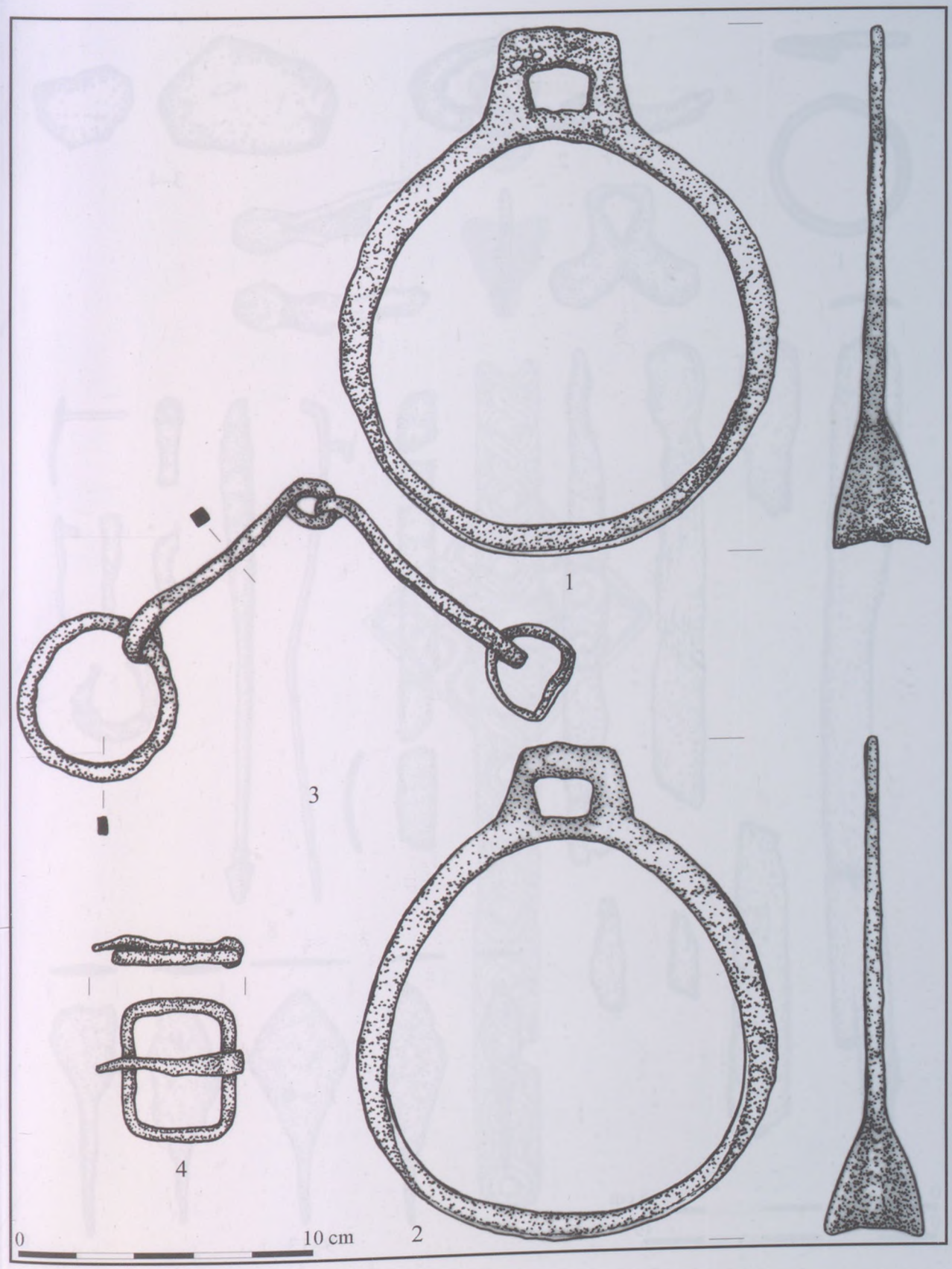

29. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2. sír

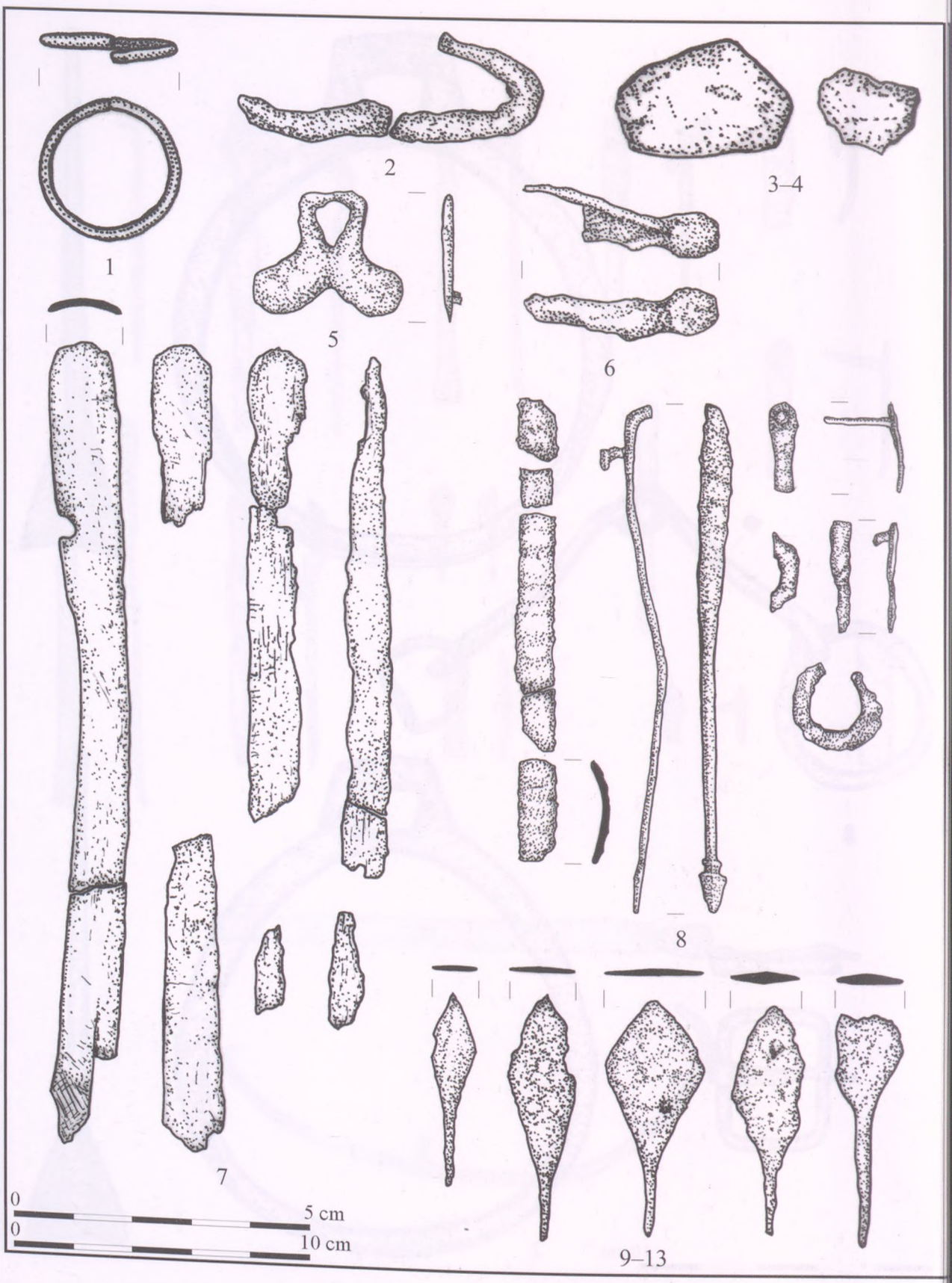

30. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír

31. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír

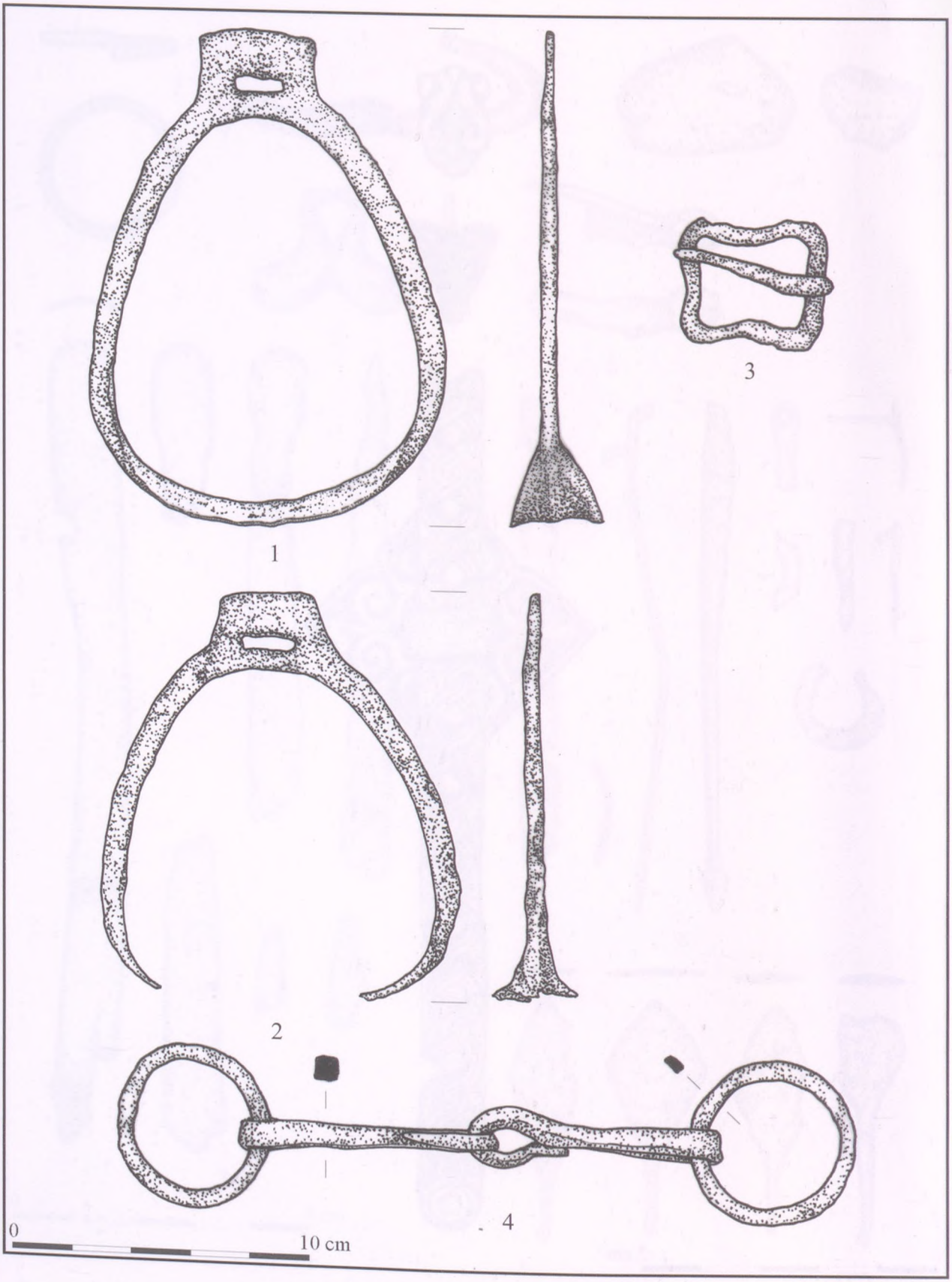

32. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír

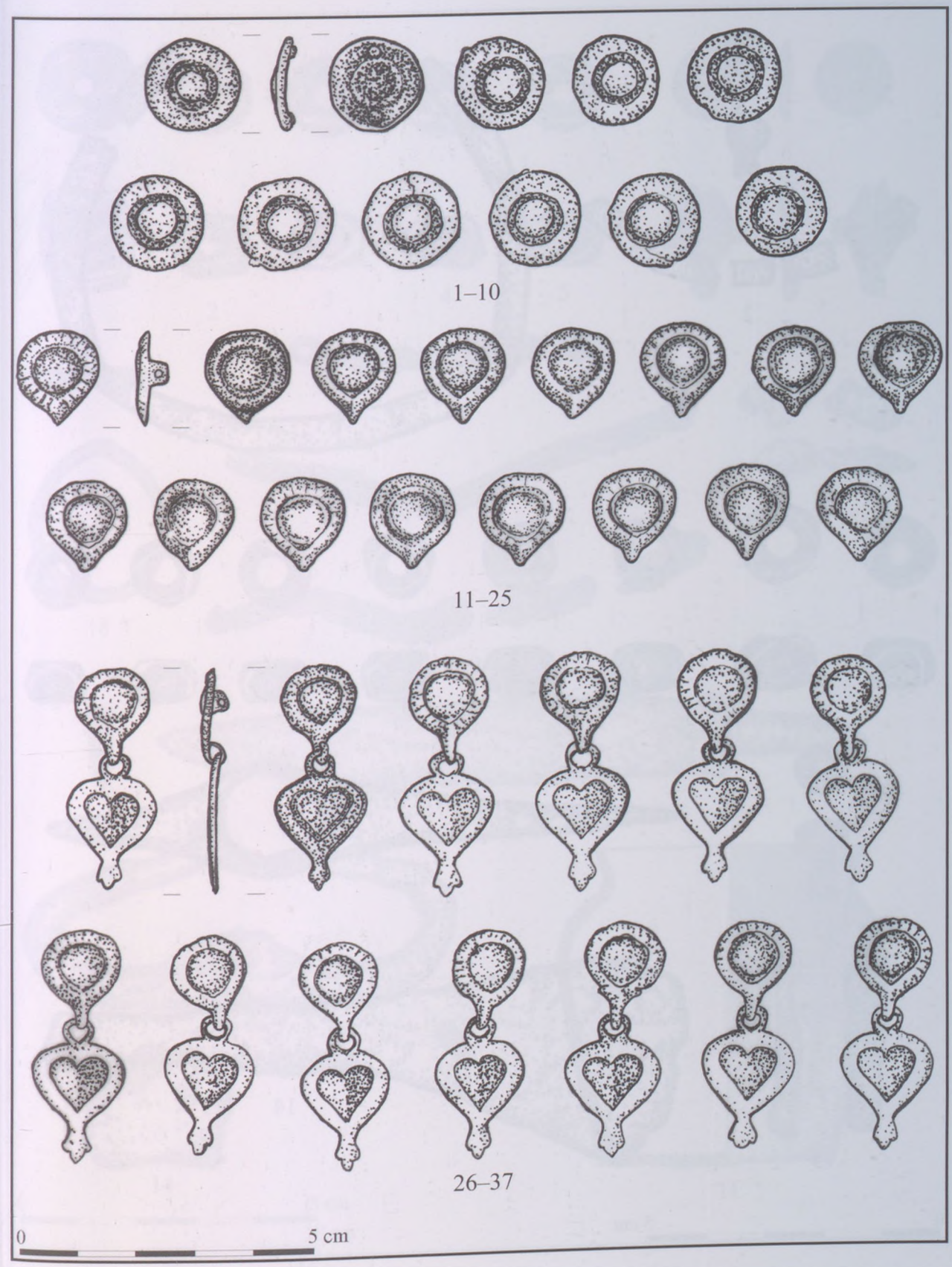

33. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 4. sír

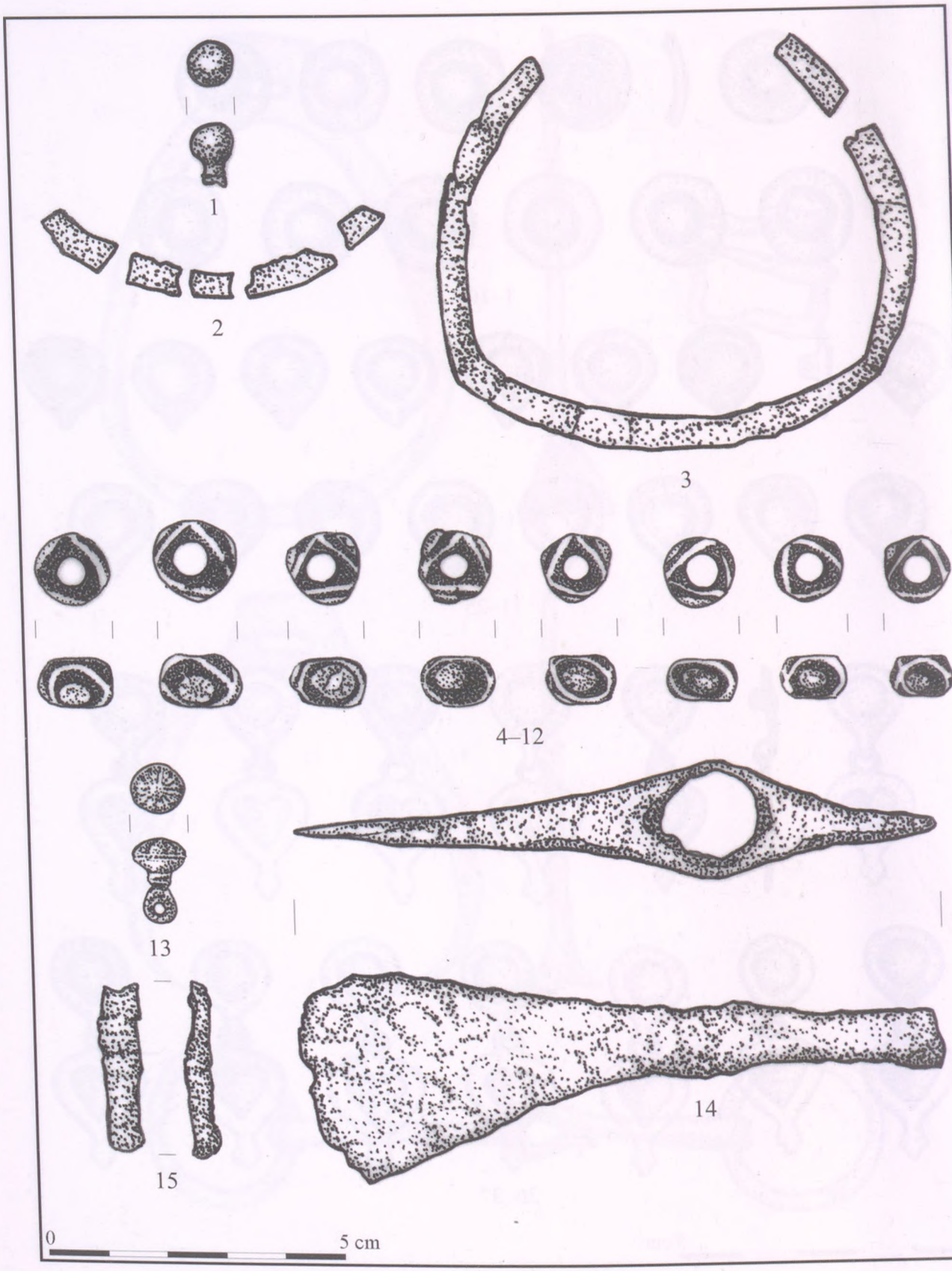

34. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1–3: 4. sír, 4–15: 5. sír

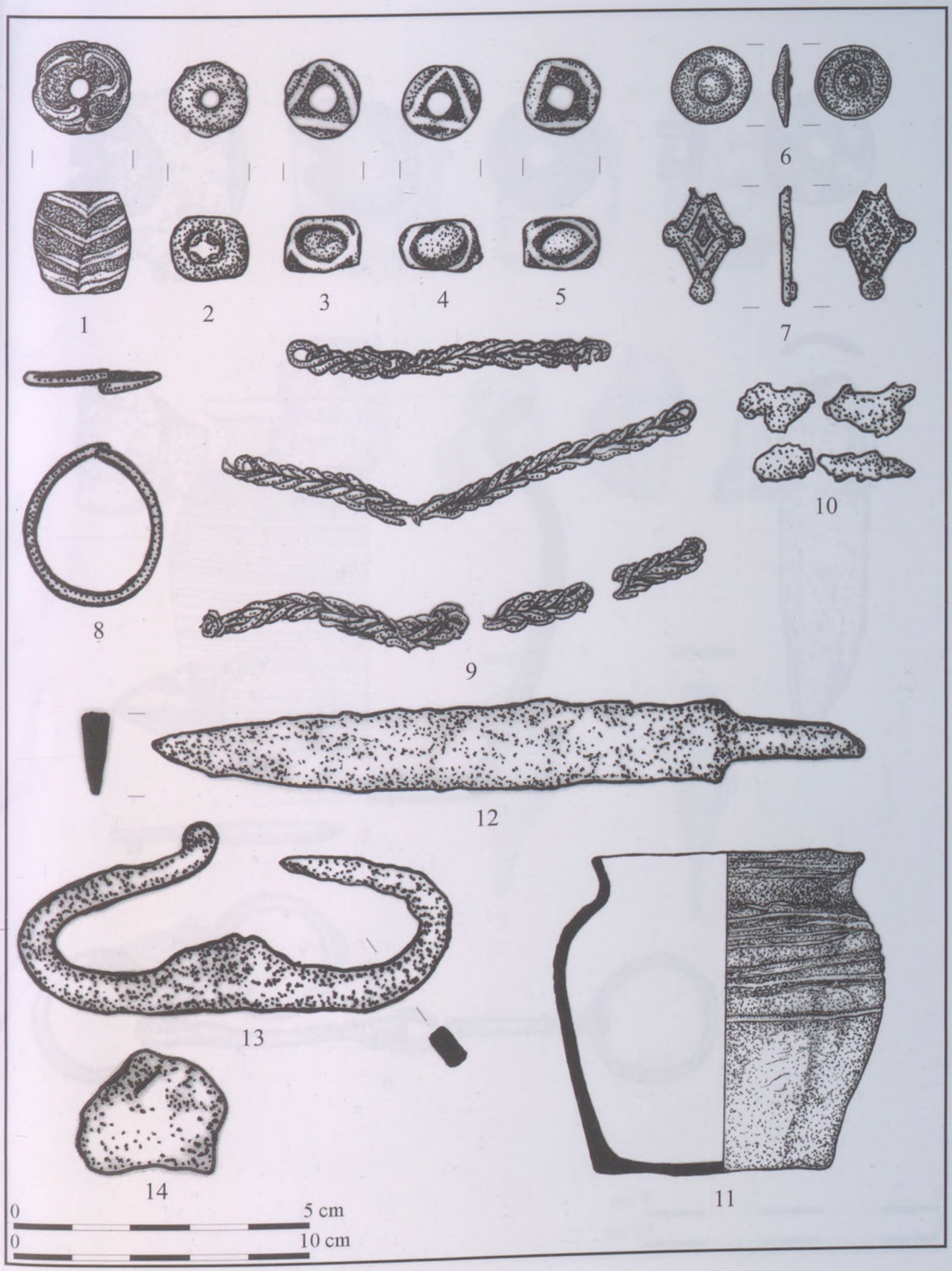

35. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1–7: 6. sír, 8–11: 7. sír, 12–14: 8. sír

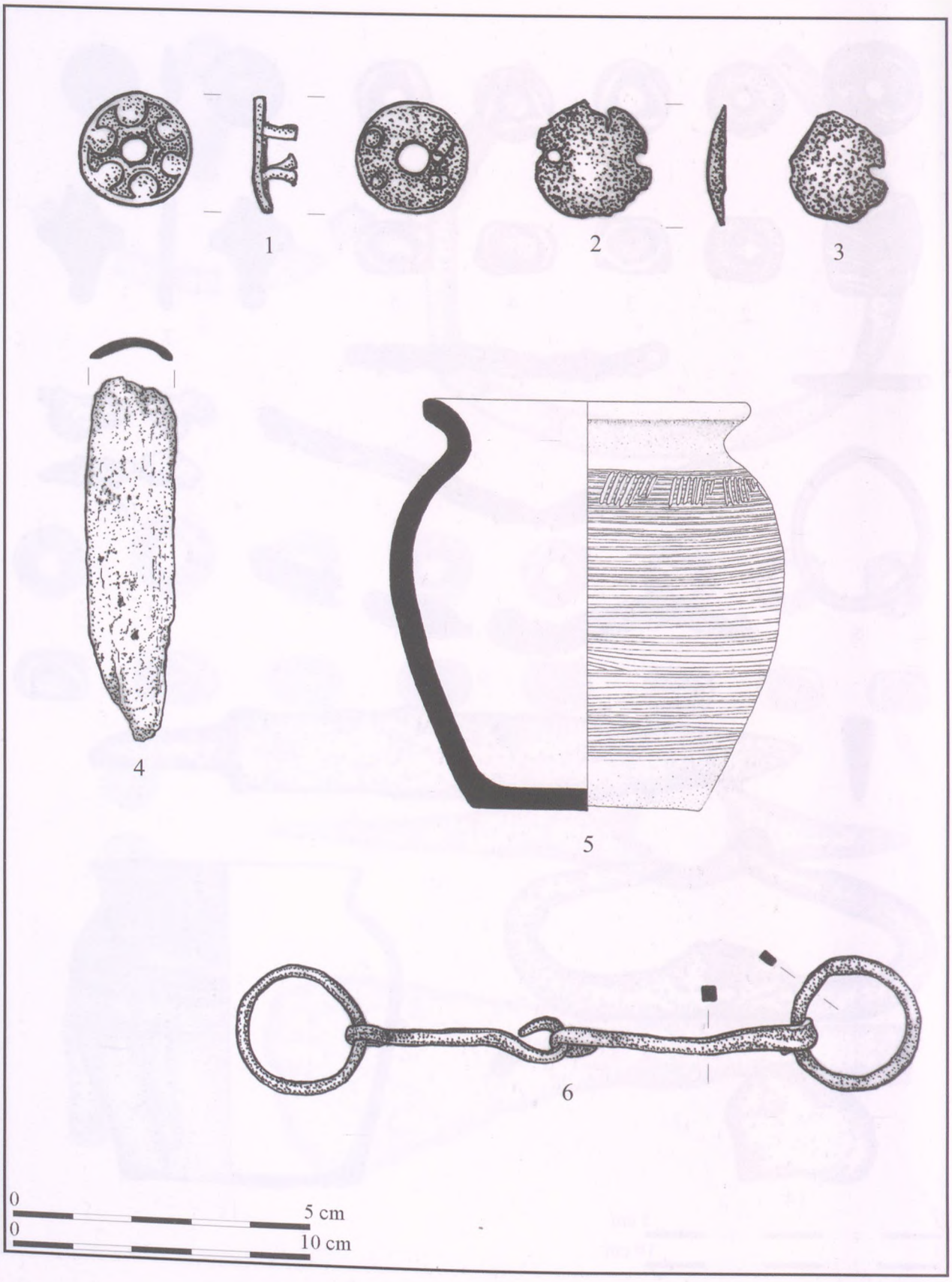

36. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, szórvány

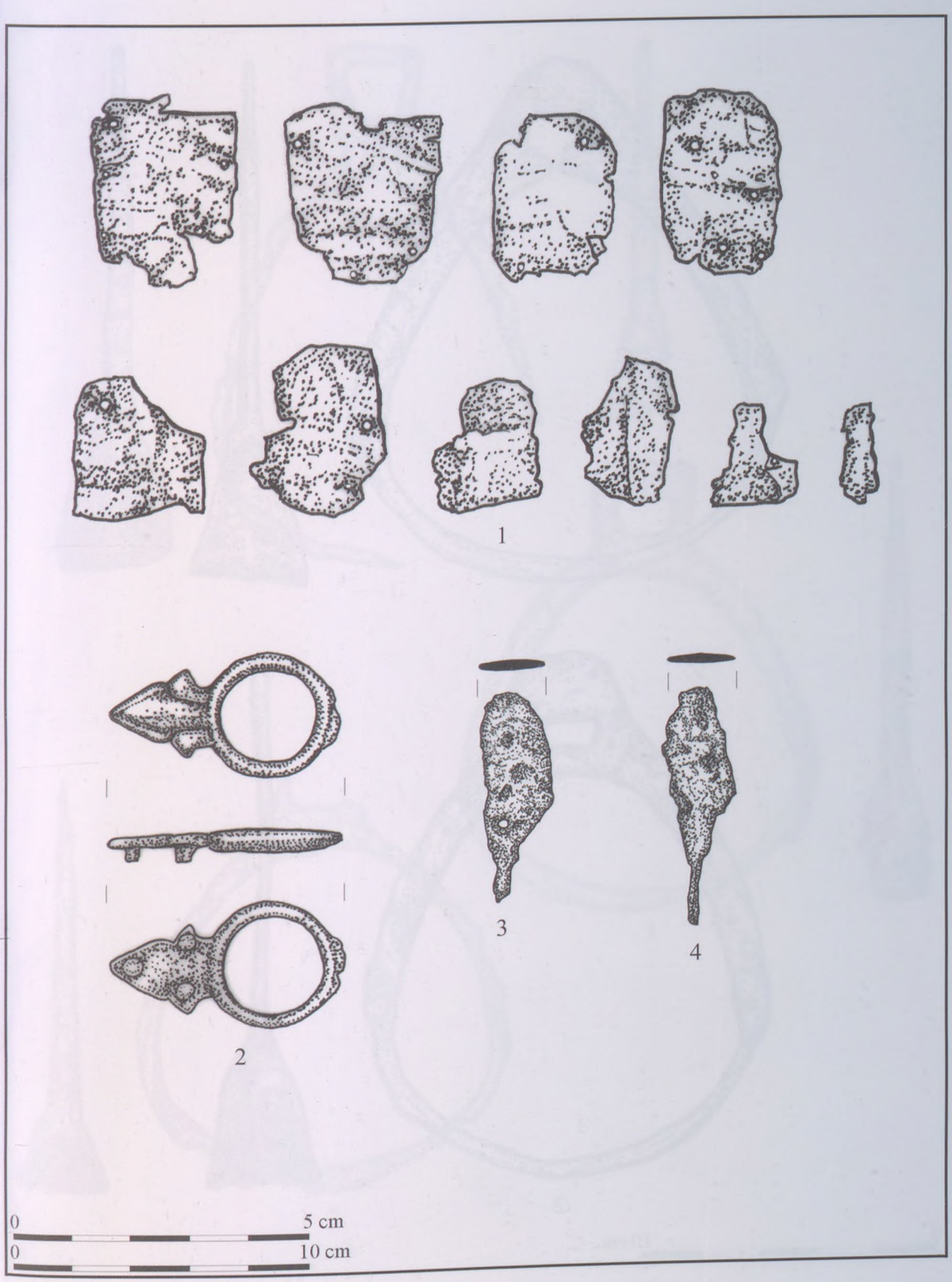

37. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

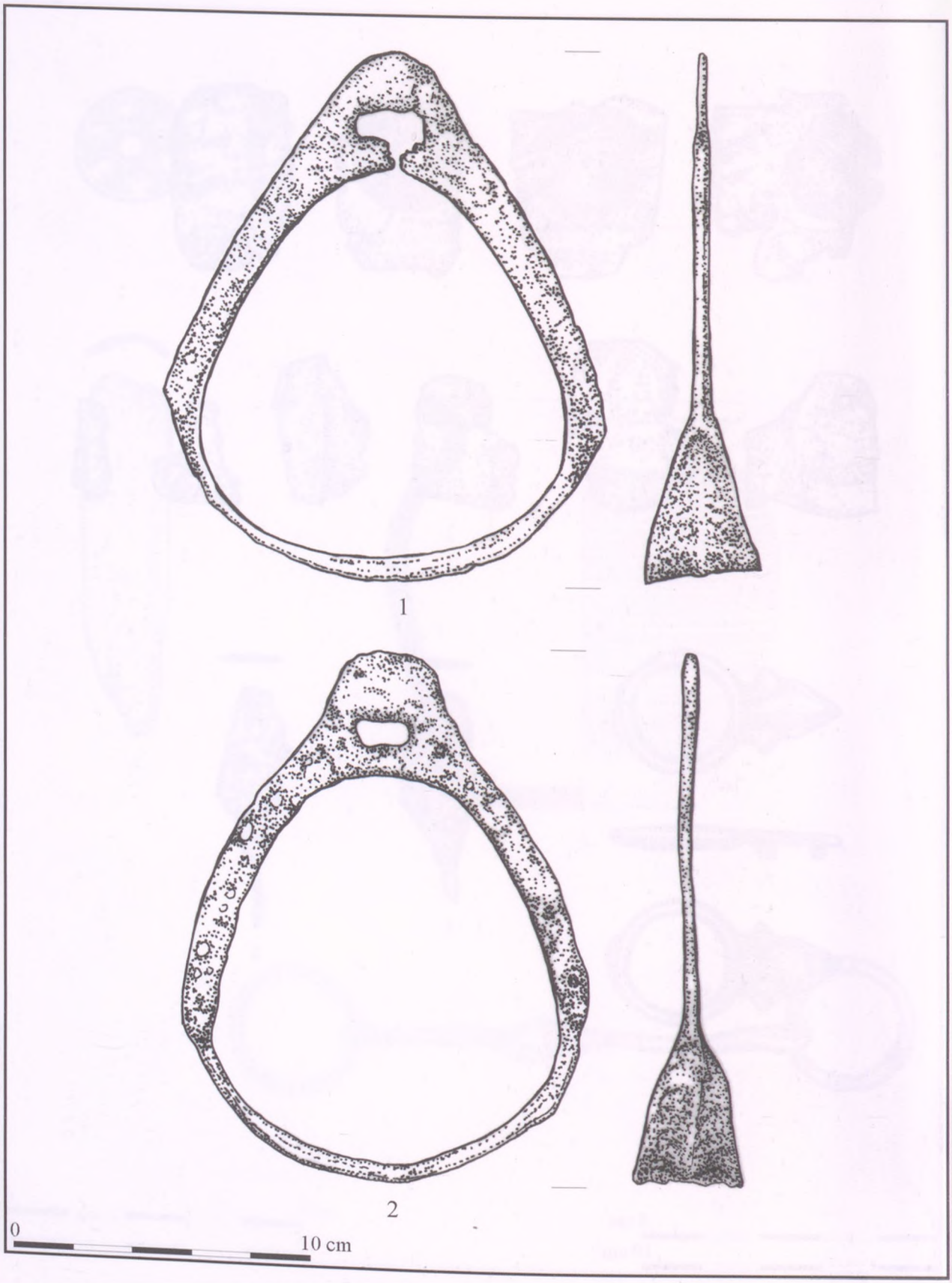

38. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

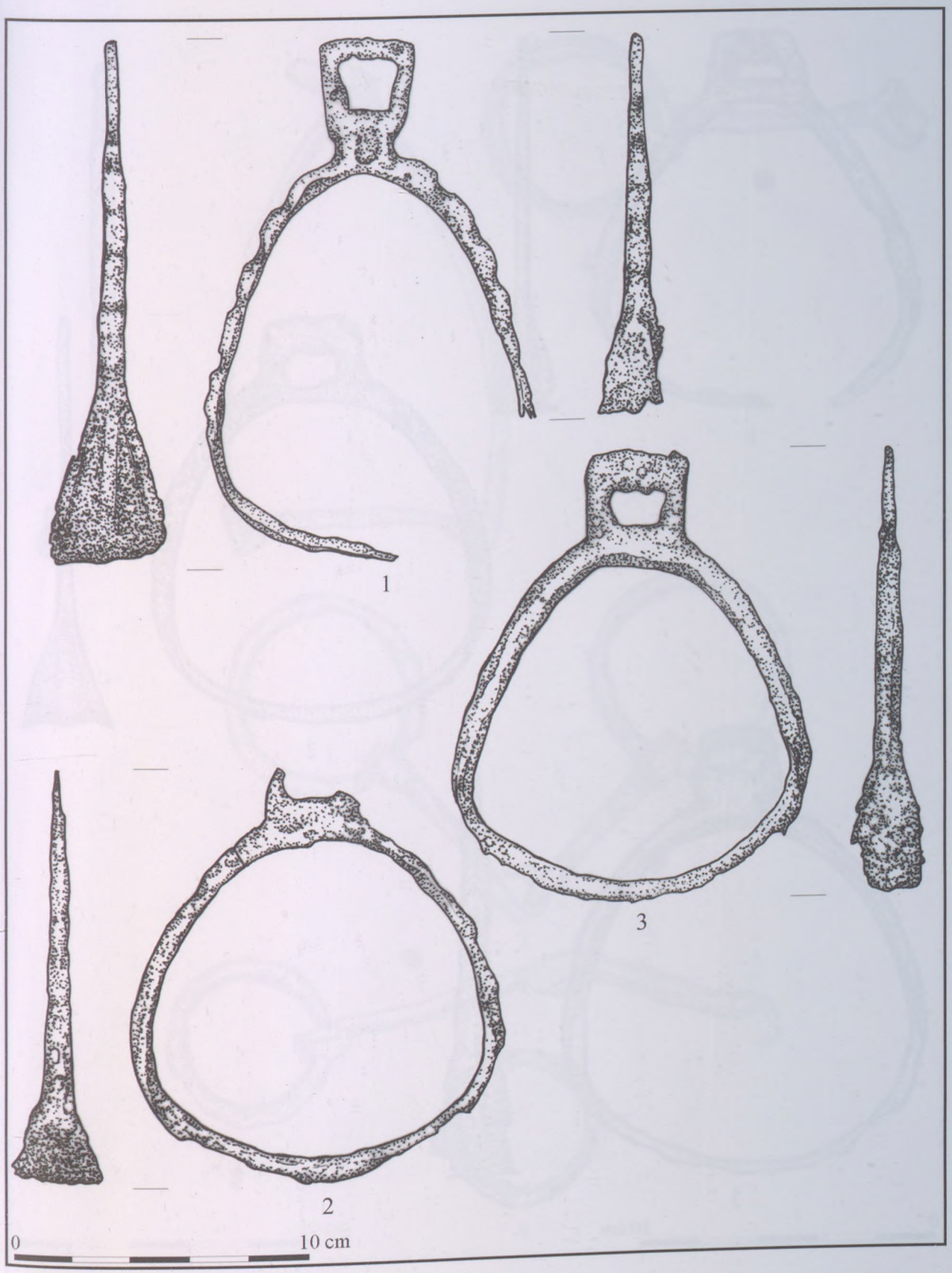

39. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

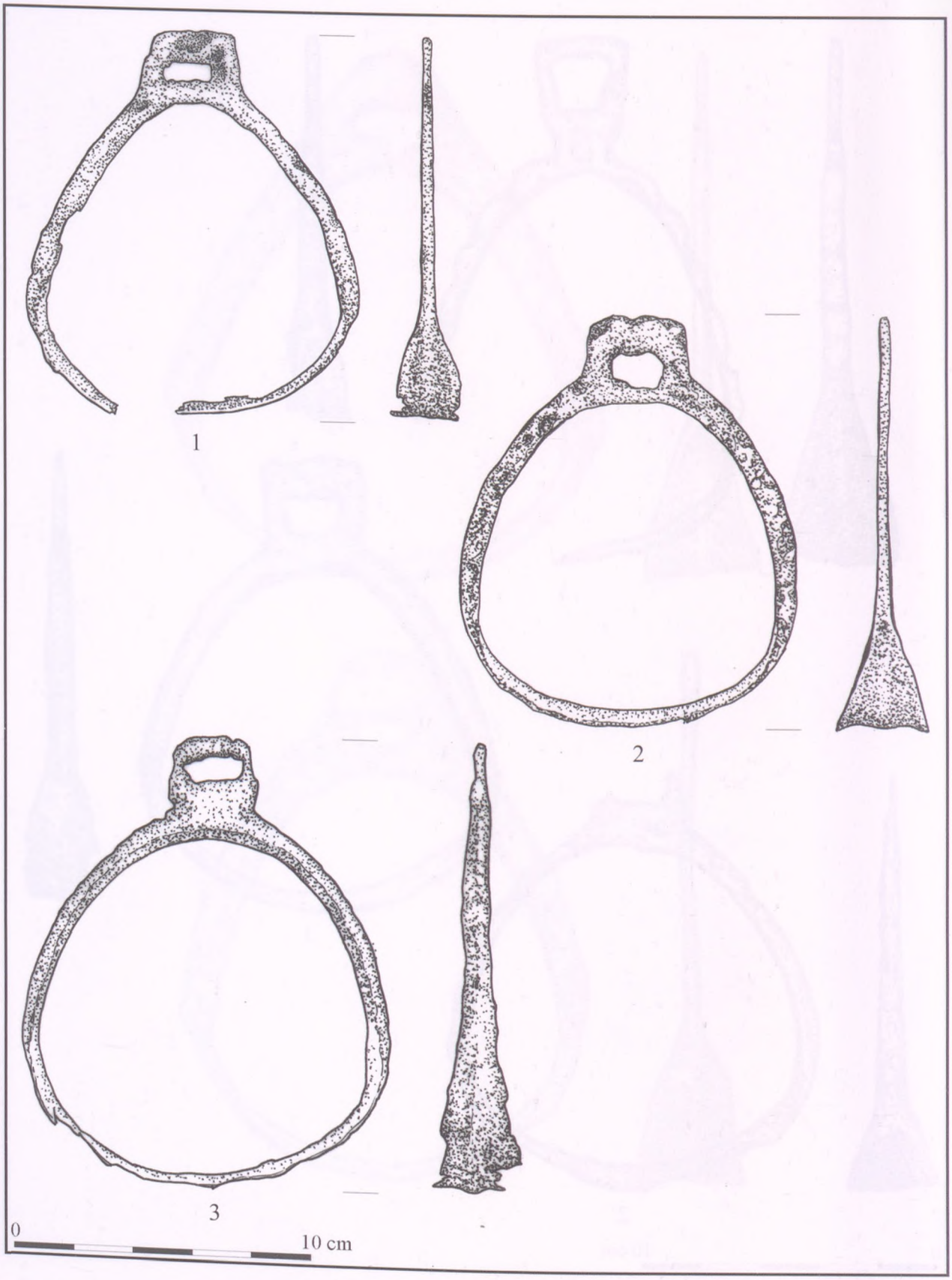

40. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

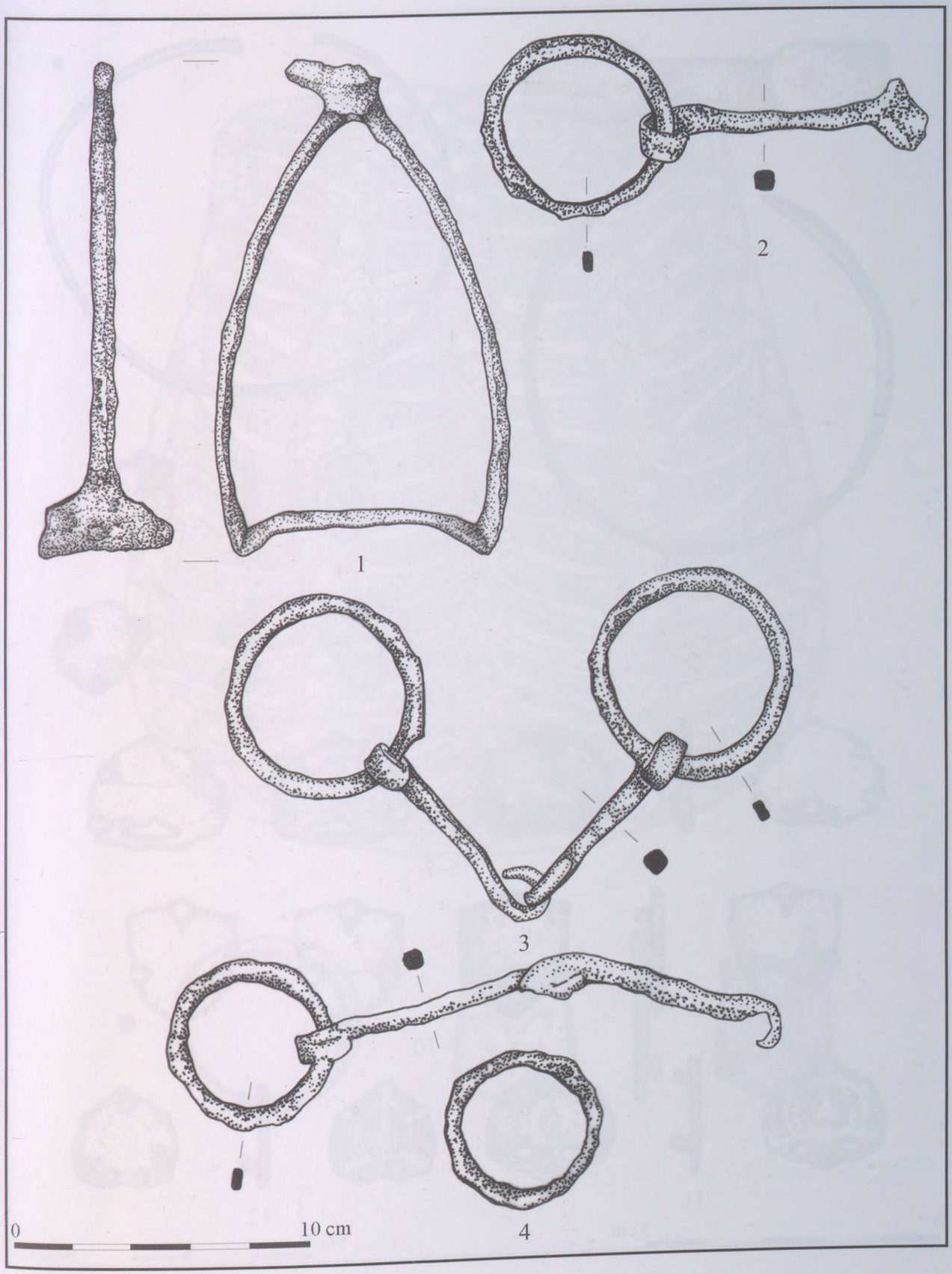

41. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

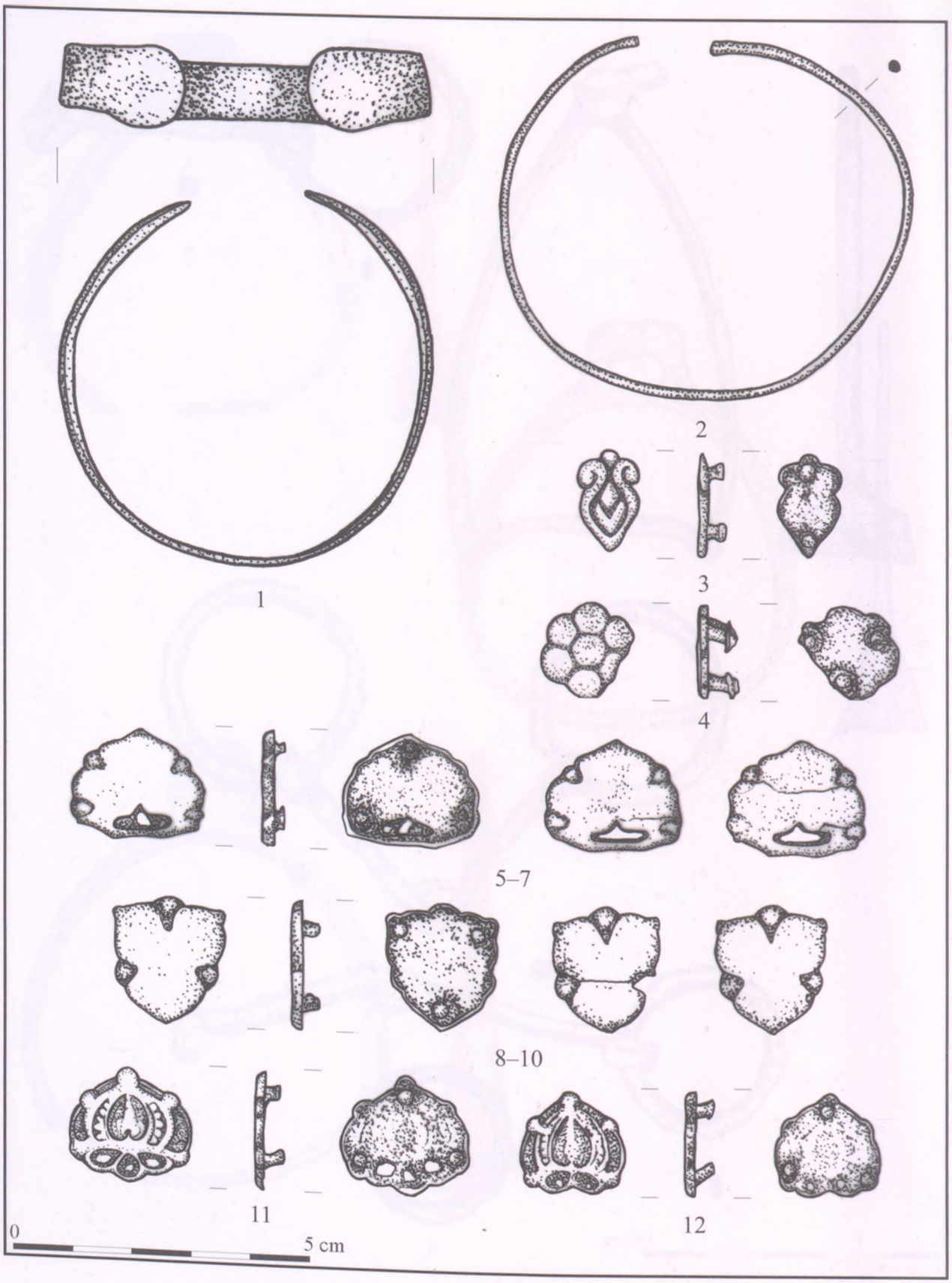

42. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

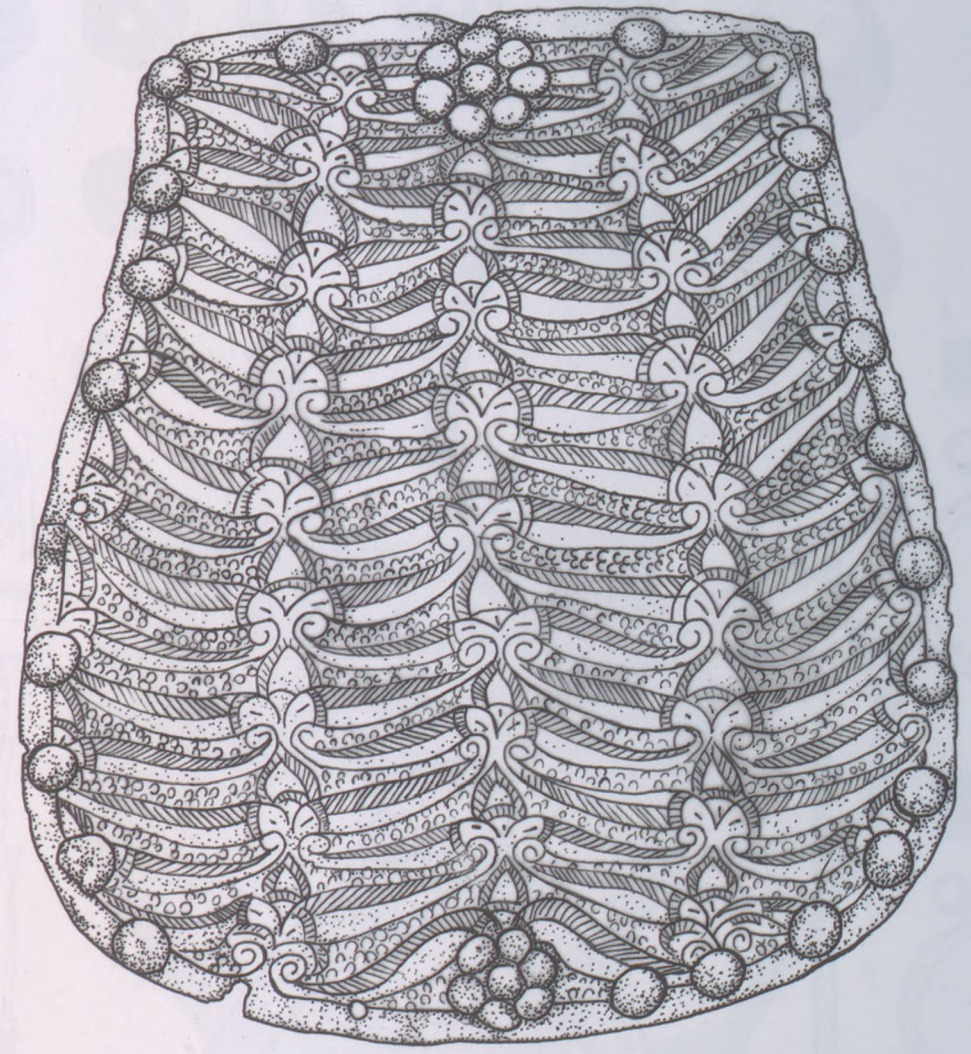

1

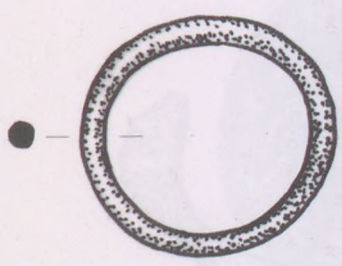

2

3

0 5 cm

43. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

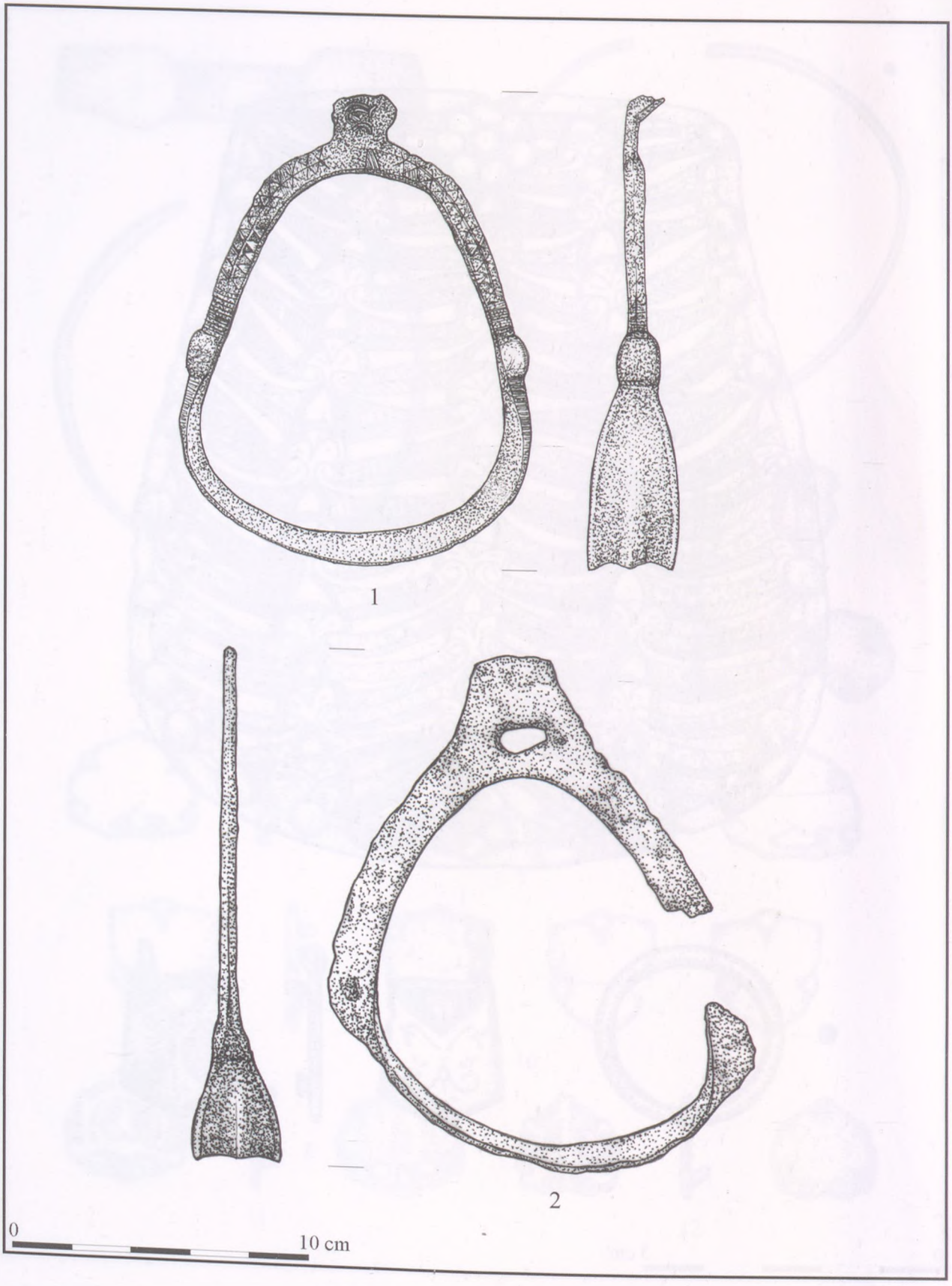

44. tábla. Bogács-Pazsagpuszta, szórvány

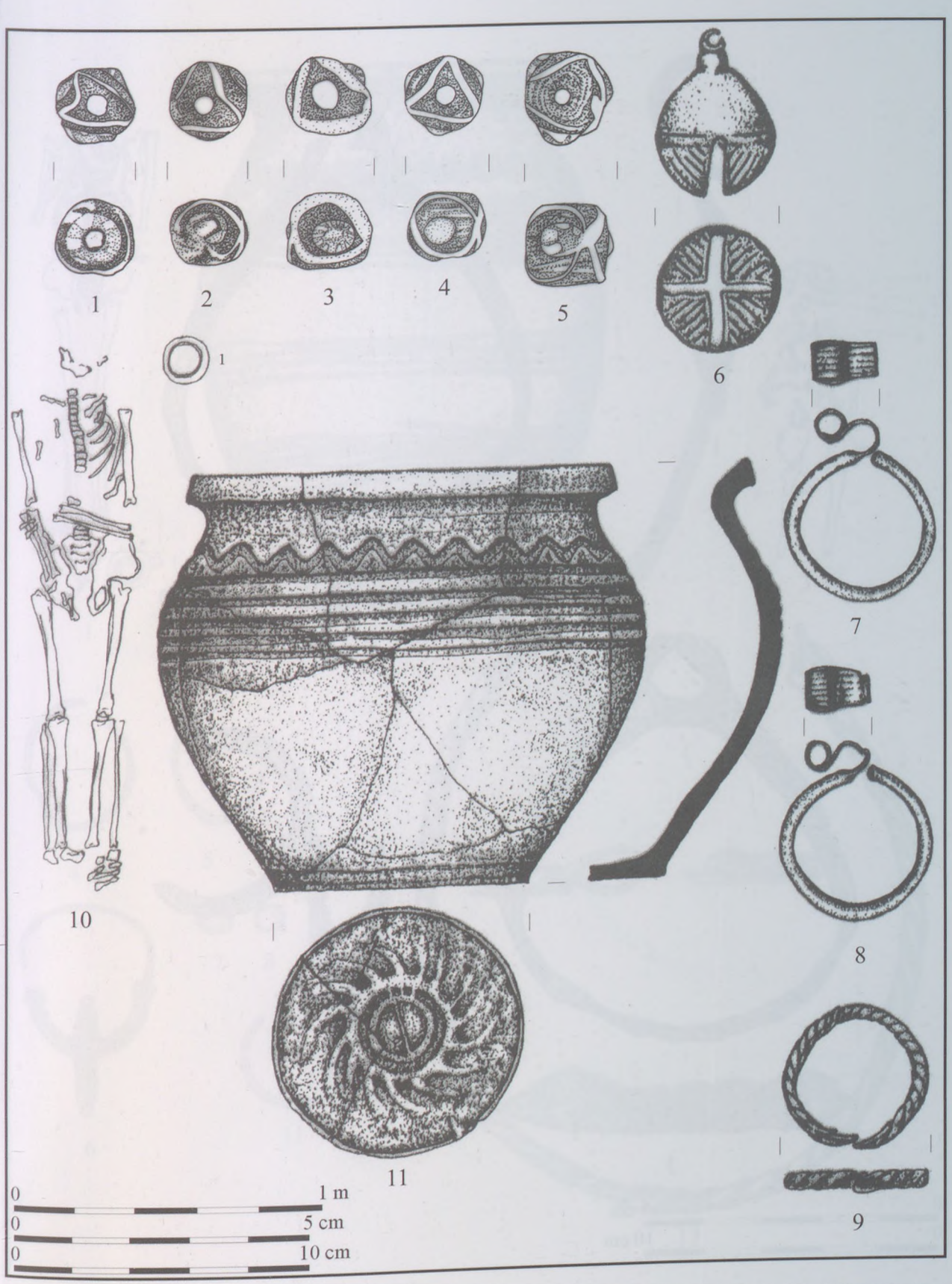

45. tábla. Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlő, 1–5: 1. sír, 6: szórvány, 7–9: Edelény-Borsod, Fő u. 268.: szórvány, 10–11: Edelény-Semmelweis u. 10. 5. sír

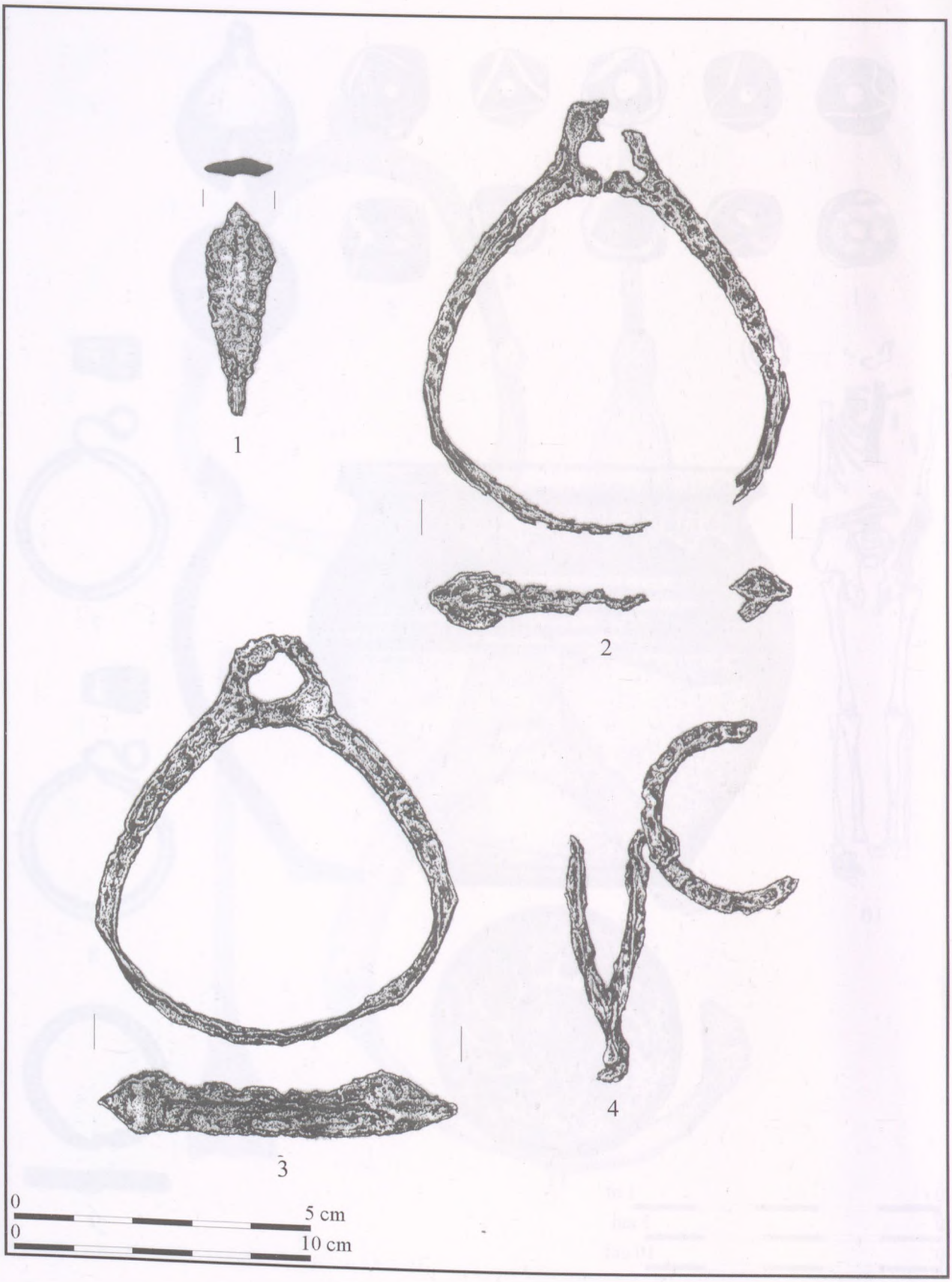

46. tábla. Edelény-Finke

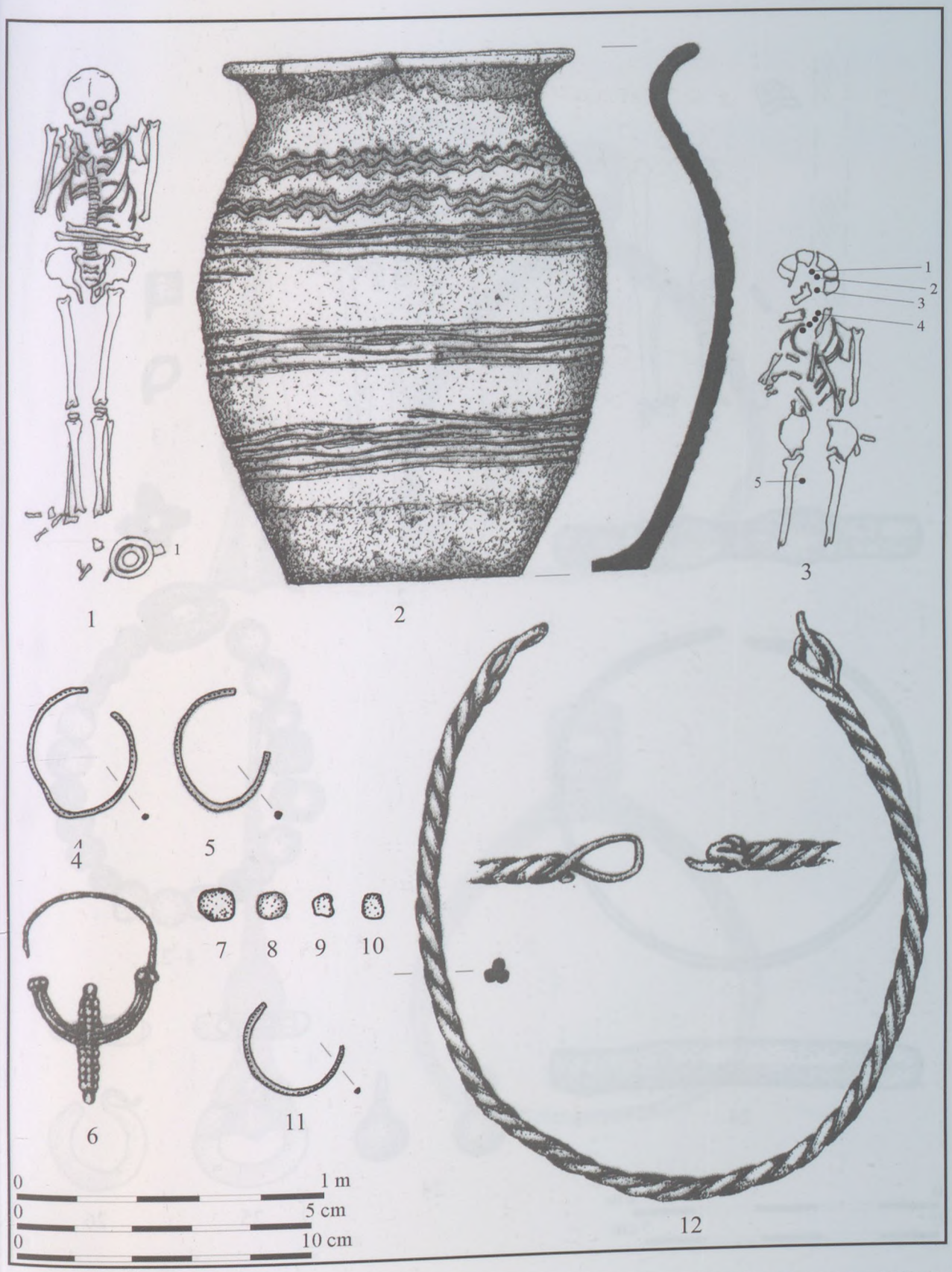

47. tábla. Edelény-Semmelweis u. 10., 1–2: 7. sír, 3–11: 8. sír, 12: Edelény-Borsod, közelebbről ismeretlen lelőhely

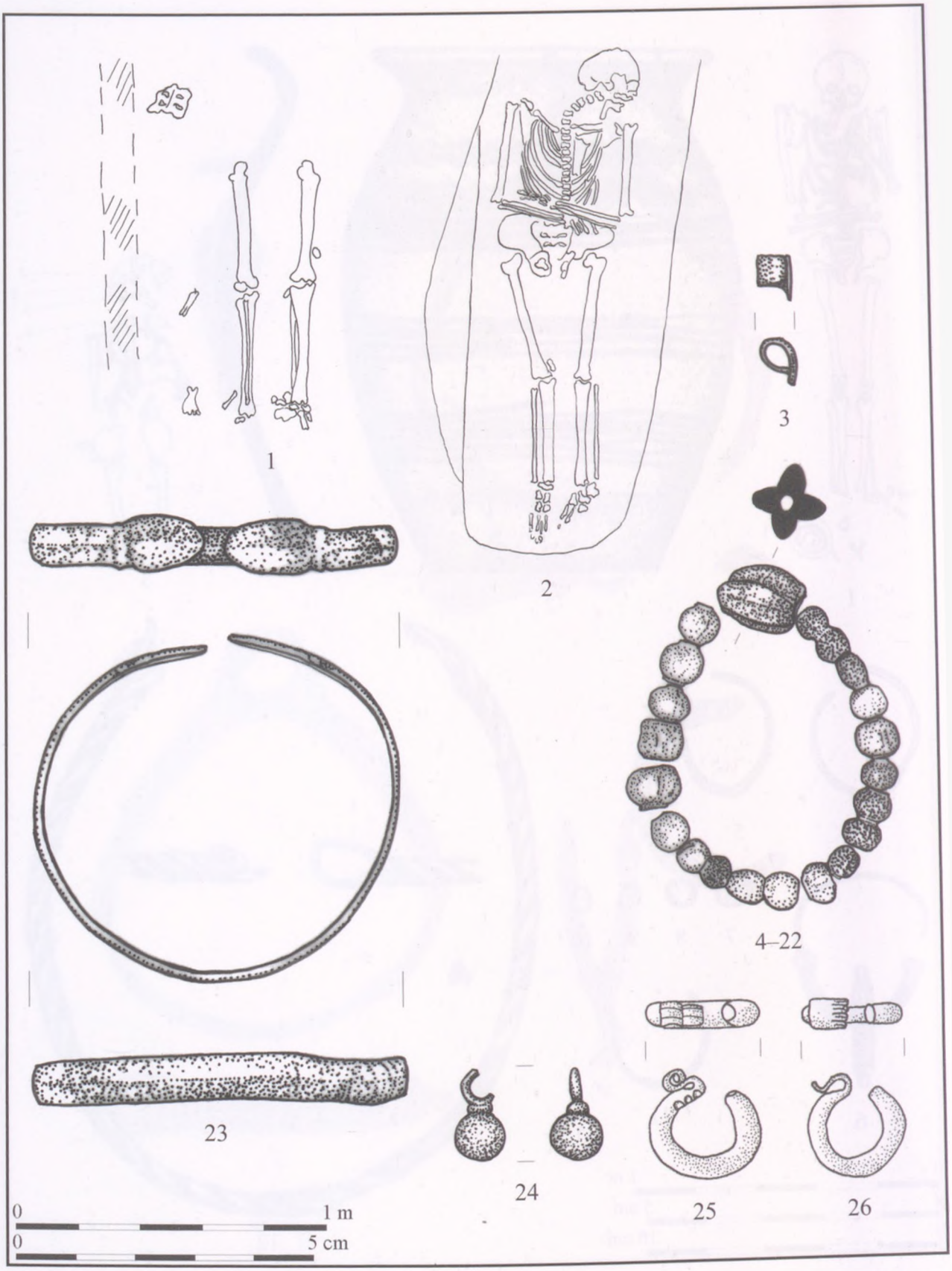

48. tábla. Edelény-Semmelweis u. 10., 1: 1. sír, 2: 6. sír, 3–24: Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely, 25–26: Garany

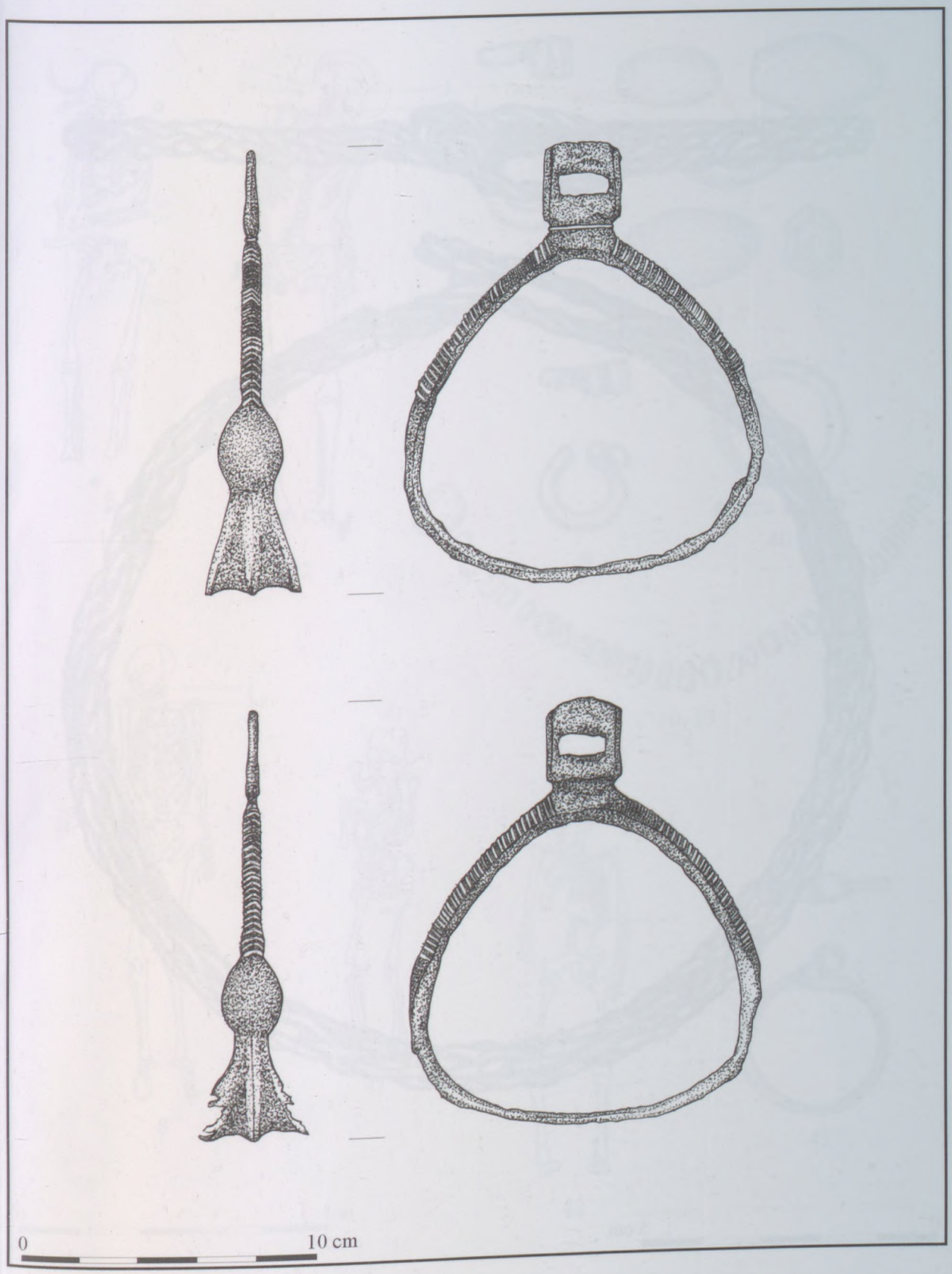

49. tábla. Hejce, közelebbről ismeretlen lelőhely

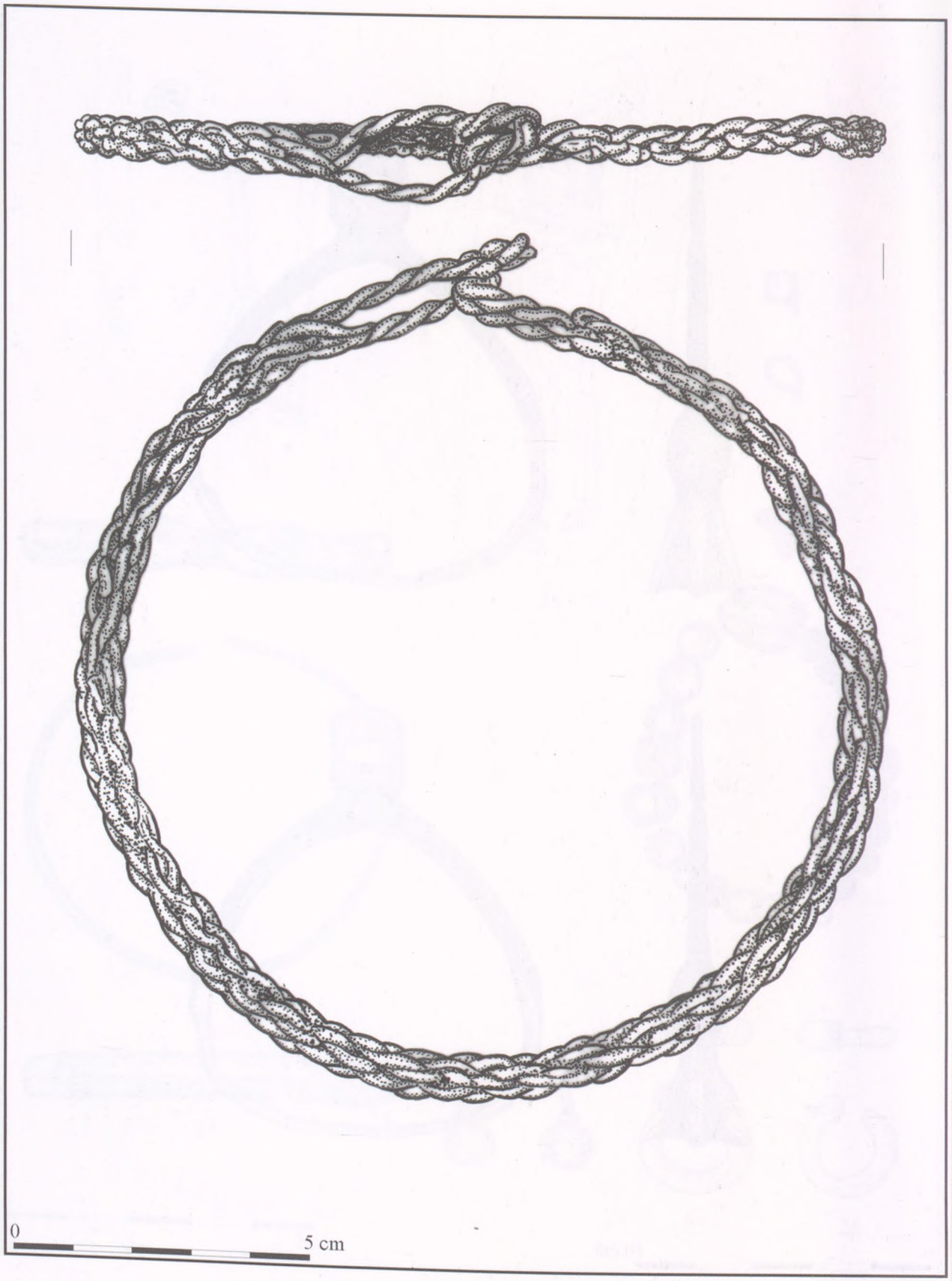

50. tábla. Hernádkércs, közelebbről ismeretlen lelőhely

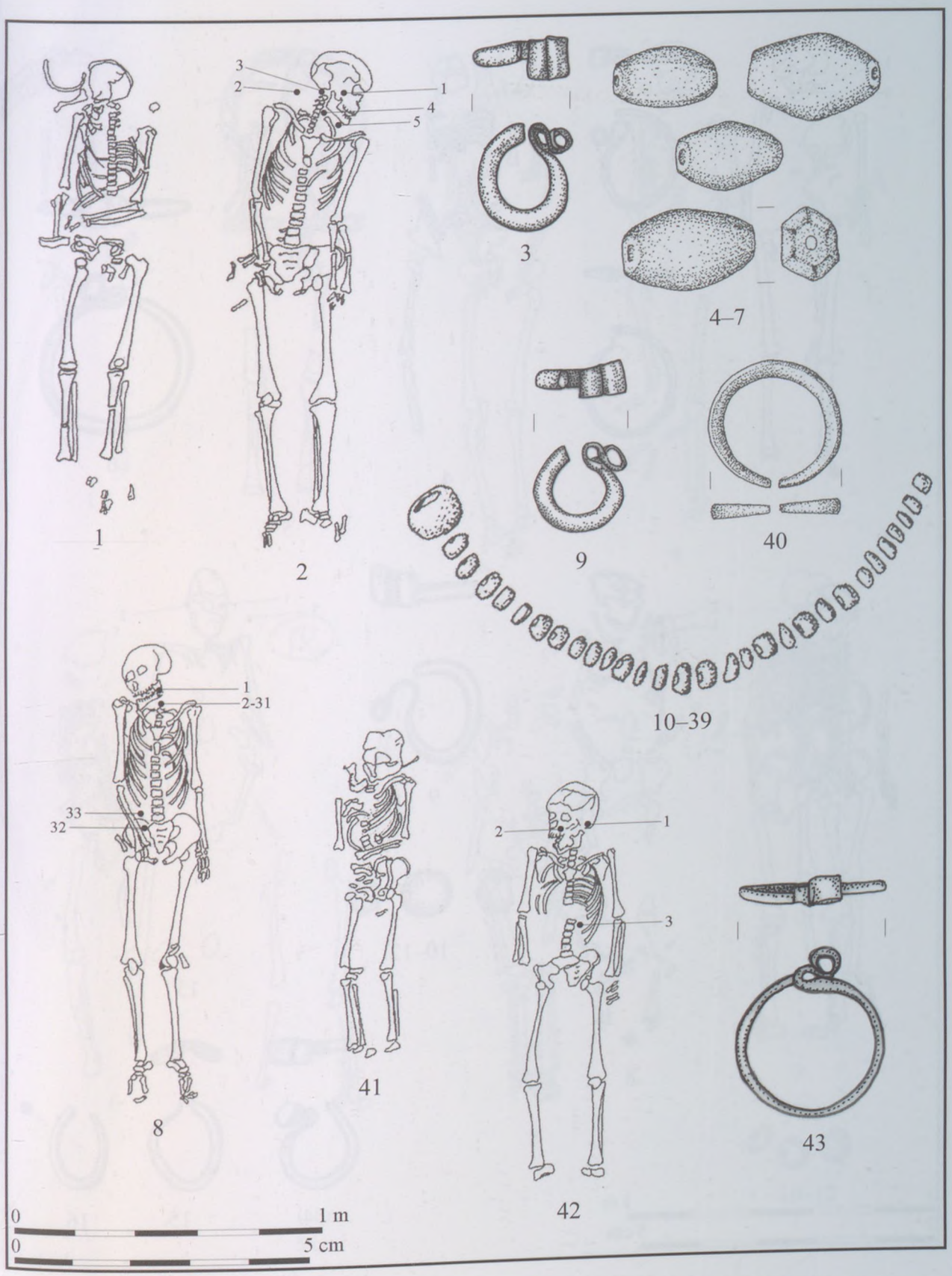

51. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 1. sír, 2–7: 2. sír, 8–40: 3. sír, 41: 4. sír, 42–43: 5. sír

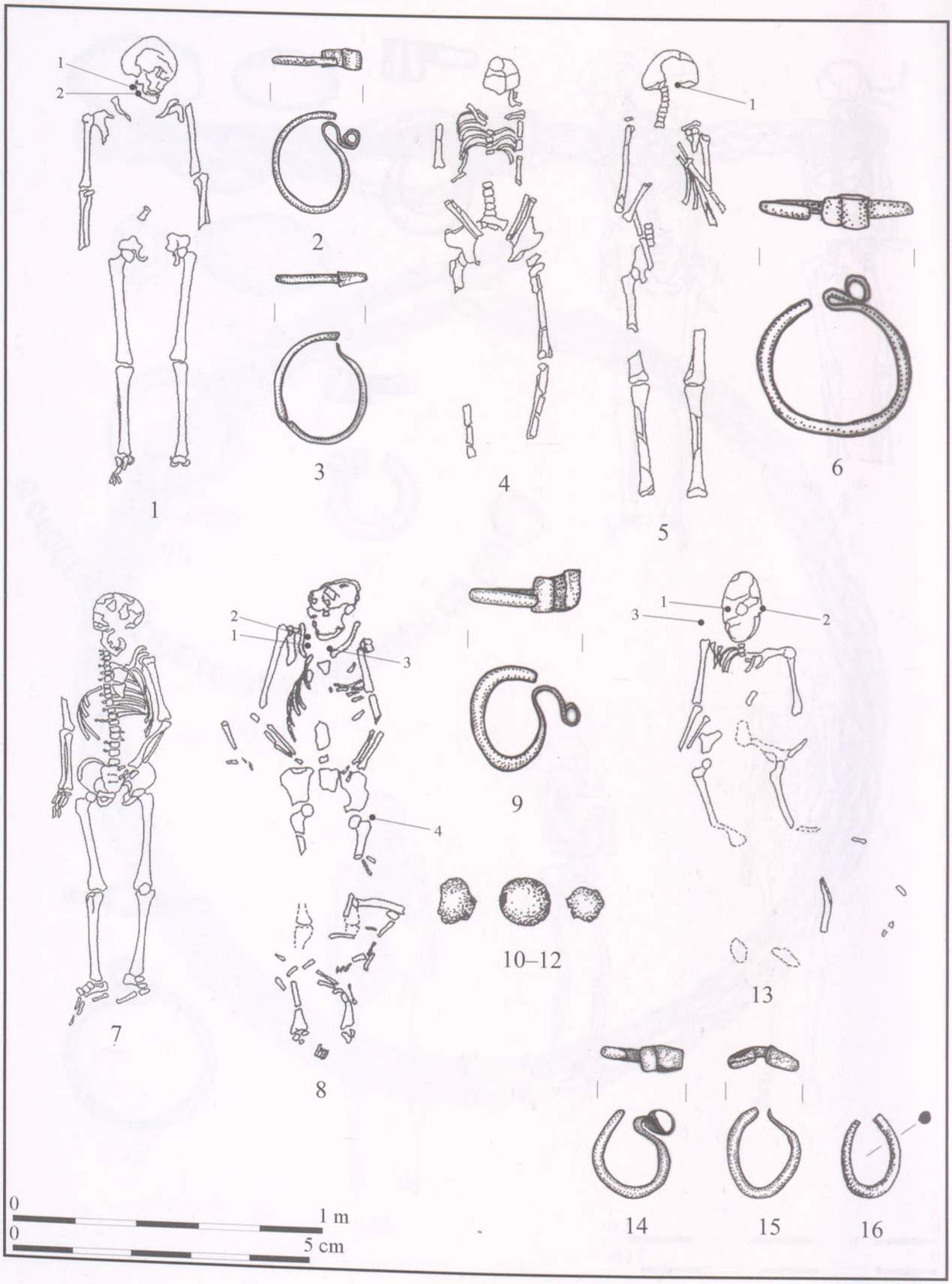

52. tábla. Karcsa-Kormoska, 1–3: 6. sír, 4: 7. sír, 5–6: 8. sír, 7: 9. sír, 8–12: 10. sír, 13–16: 11. sír

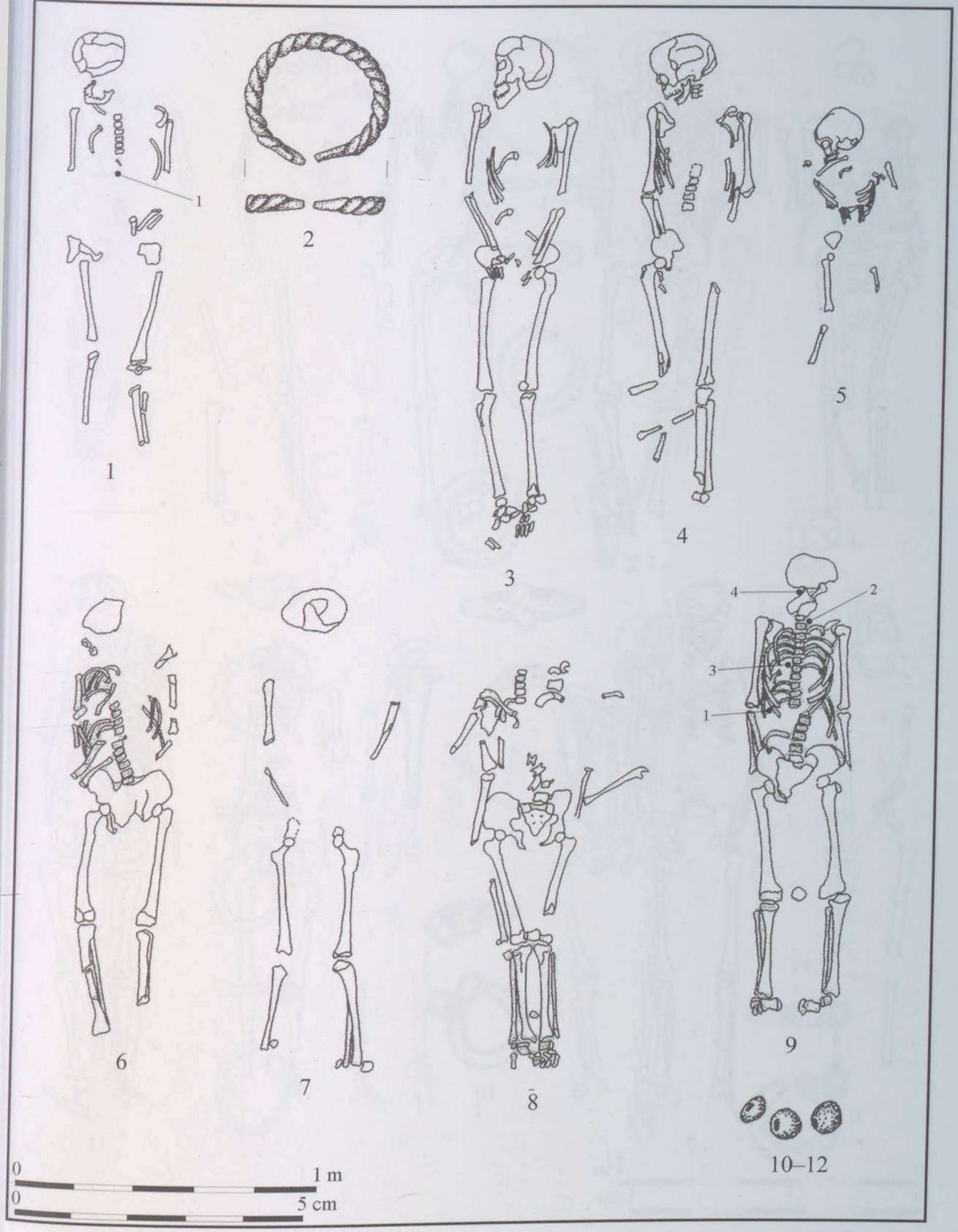

53. tábla. Karcsa-Kormoska, 1–2: 12. sír, 3: 13. sír, 4: 14. sír, 5: 15. sír, 6: 16. sír, 7: 17. sír, 8: 18. sír, 9–12: 19. sír

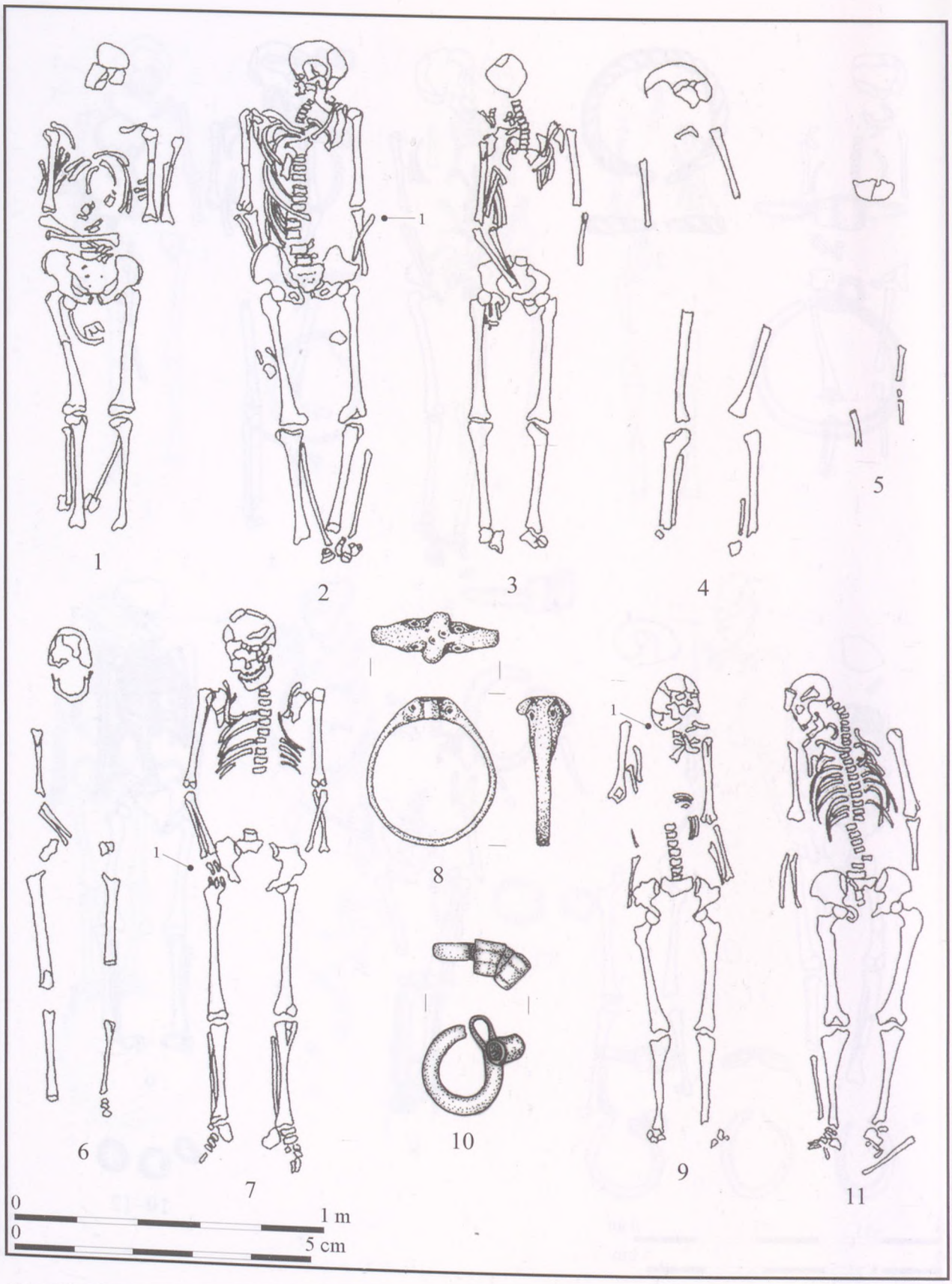

54. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 20. sír, 2: 21. sír, 3: 22. sír, 4: 23. sír, 5: 24. sír, 6: 25. sír, 7–8: 26. sír, 9–10: 27. sír, 11: 28. sír

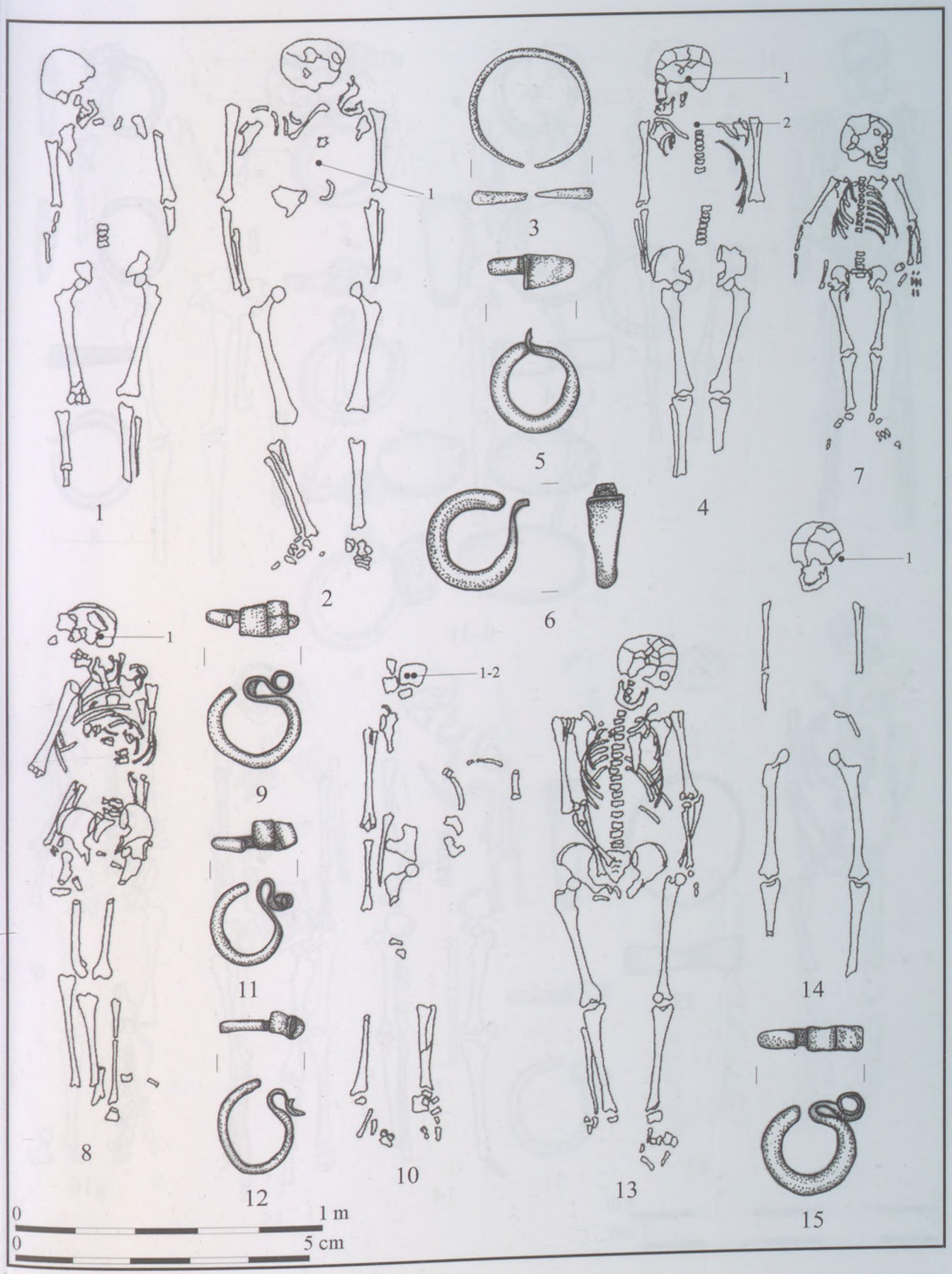

55. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 29. sír, 2–3: 30. sír, 4–6: 31. sír, 7: 34. sír, 8–9: 32. sír, 10–12: 33. sír, 13: 35. sír, 14–15: 36. sír

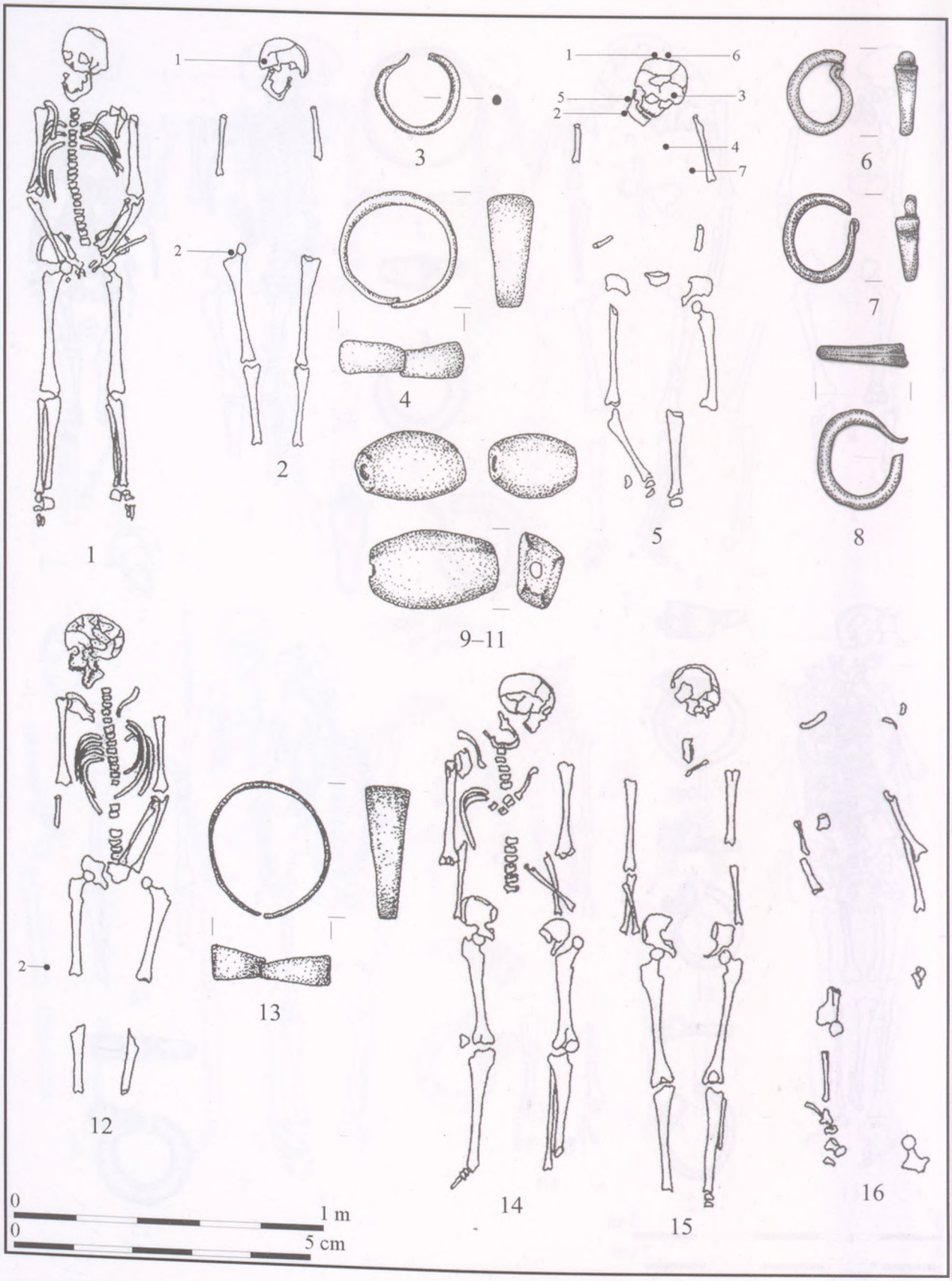

56. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 37. sír, 2–4: 38. sír, 5–11: 39. sír, 12–13: 40. sír, 14: 41. sír, 15: 42. sír, 16: 45. sír

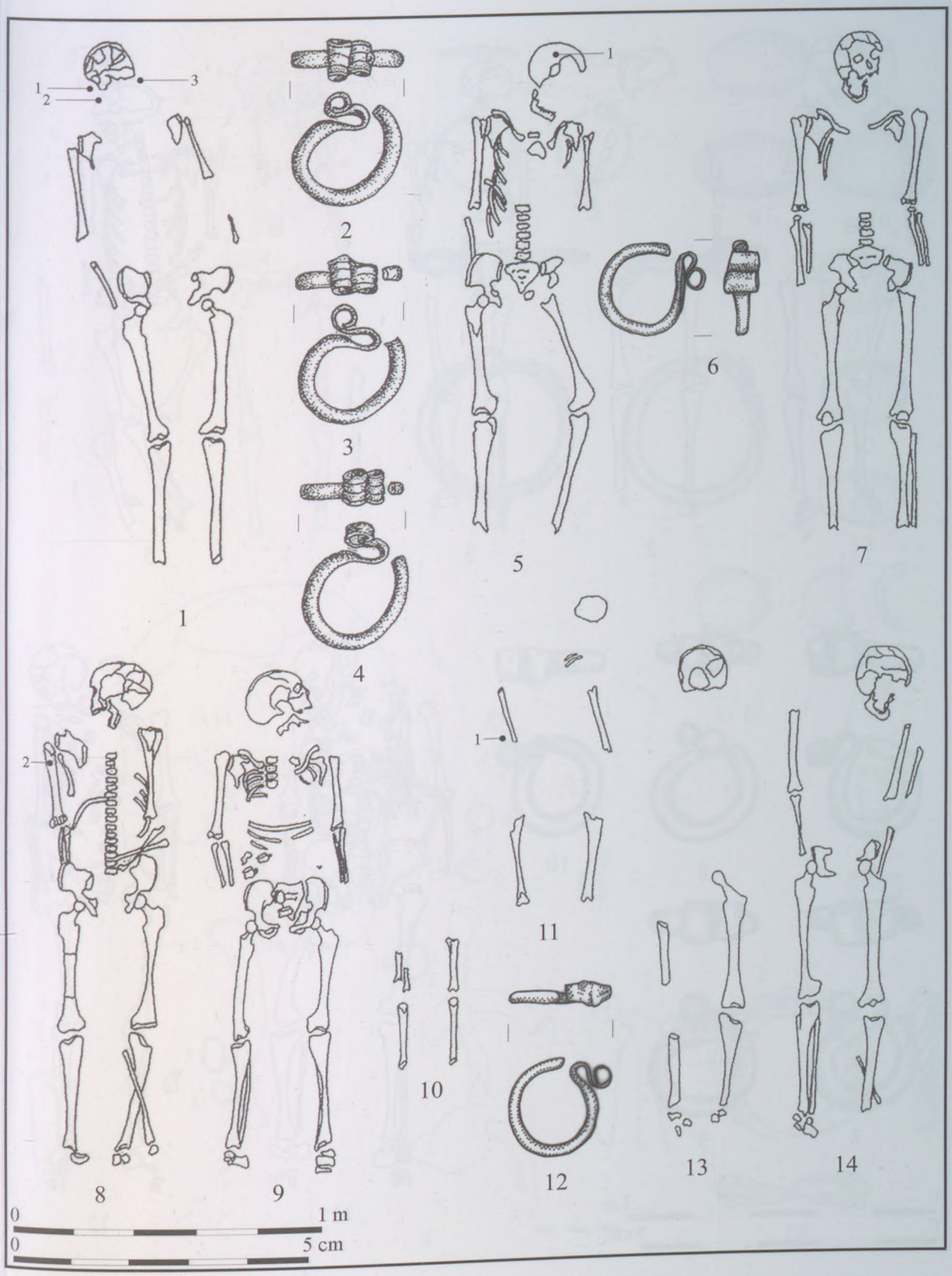

57. tábla. Karcsa-Kormoska, 1–4: 43. sír, 5–6: 44. sír, 7: 46. sír, 8: 47. sír, 9: 48. sír, 10: 49. sír, 11–12: 50. sír, 13: 51. sír, 14: 52. sír

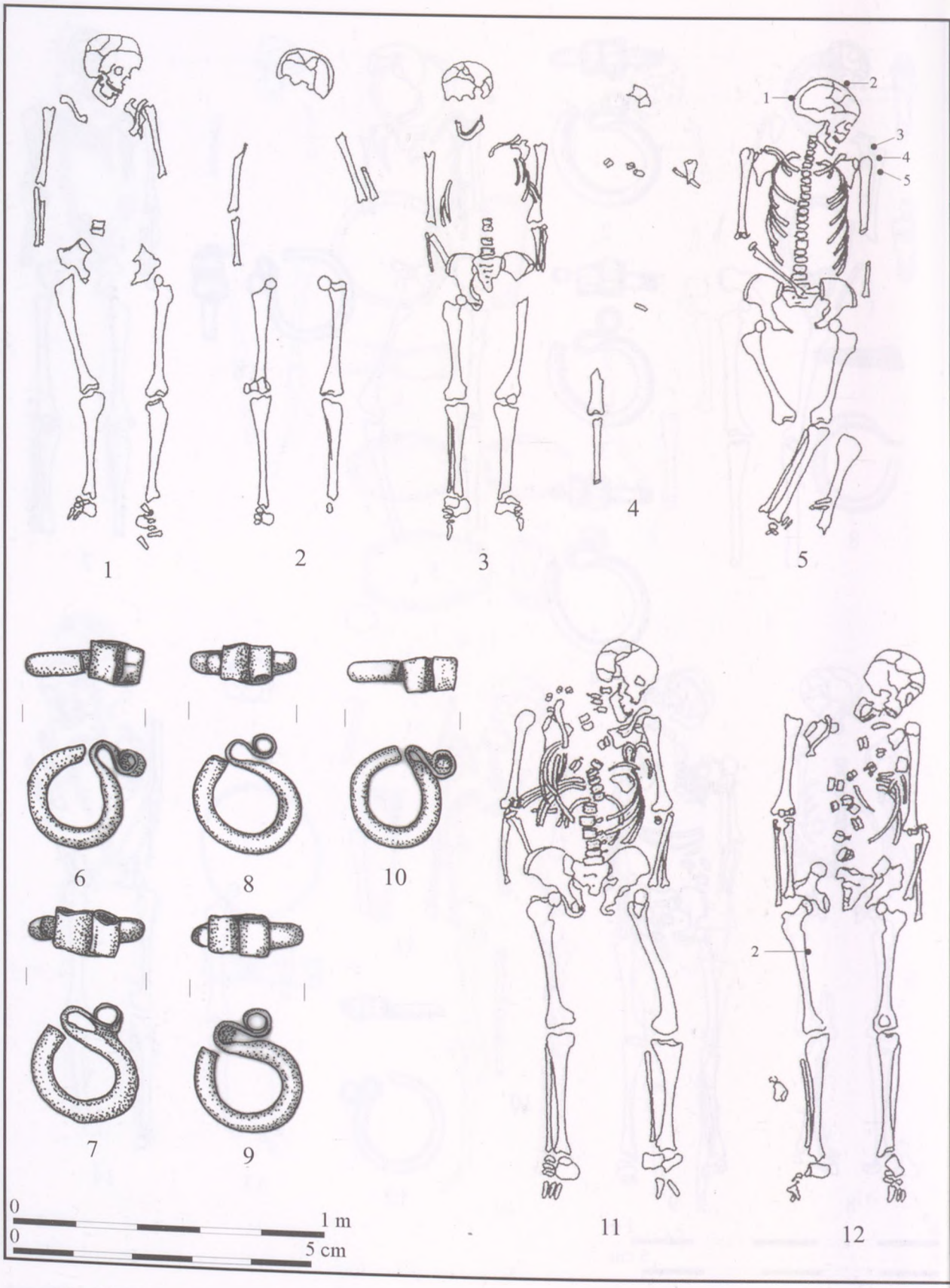

58. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 53. sír, 2: 54. sír, 3: 55. sír, 4: 56. sír, 5–10: 57. sír, 11: 58. sír, 12: 59. sír

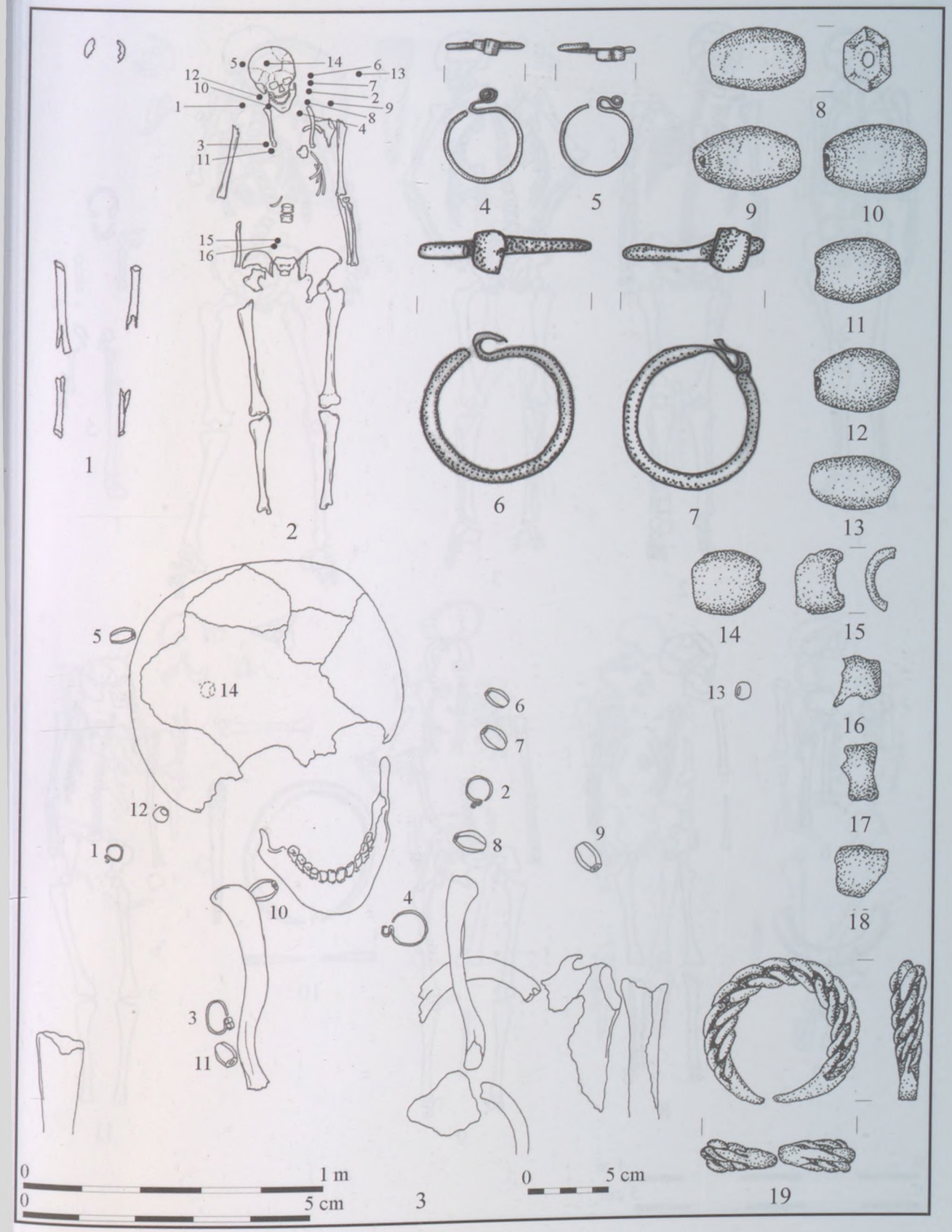

59. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 60. sír, 2–19: 61. sír

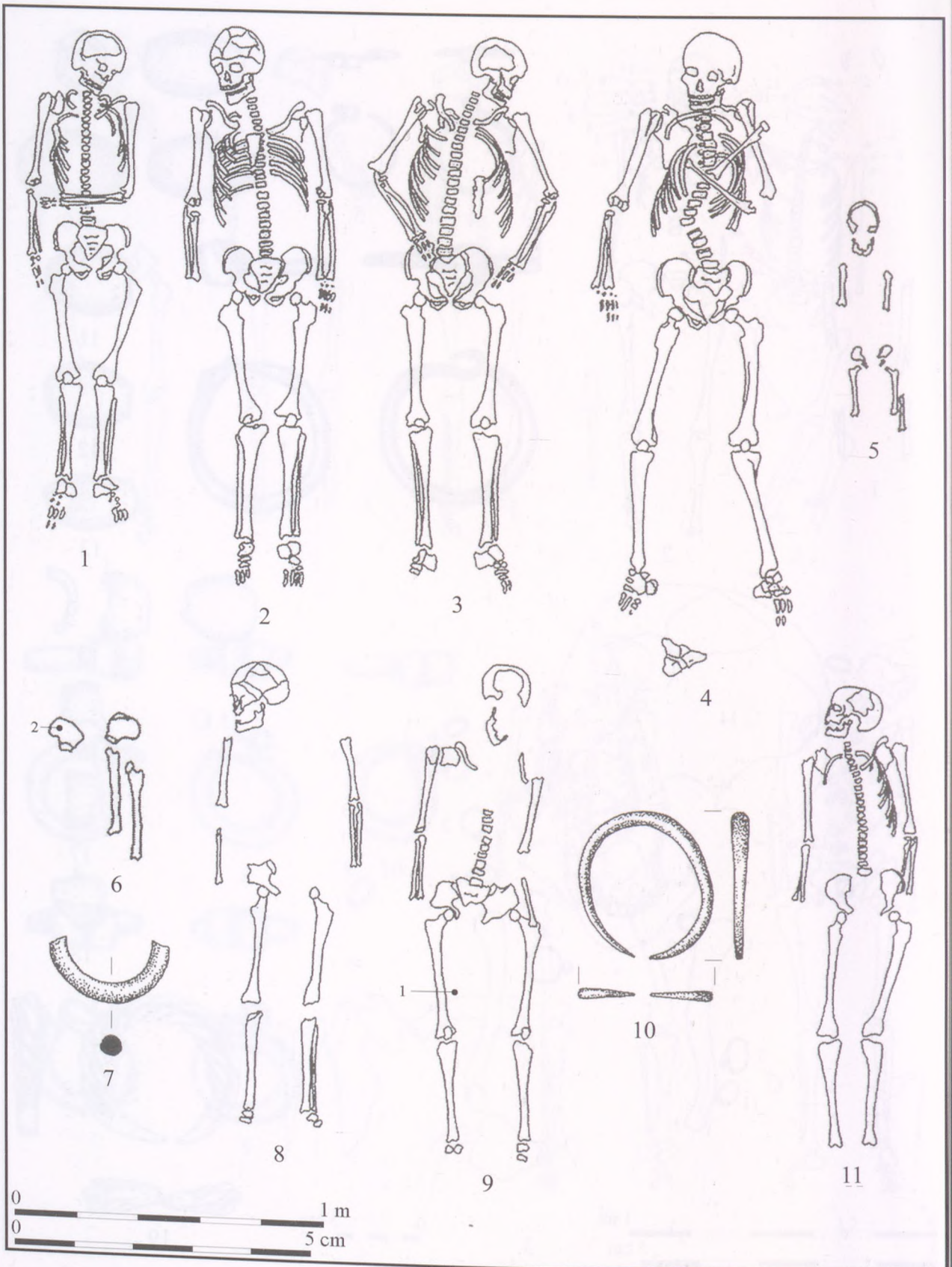

60. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 62. sír, 2: 63. sír, 3: 64. sír, 4: 65. sír, 5: 66. sír, 6–7: 67. sír, 8: 68. sír, 9–10: 69. sír, 11: 70. sír

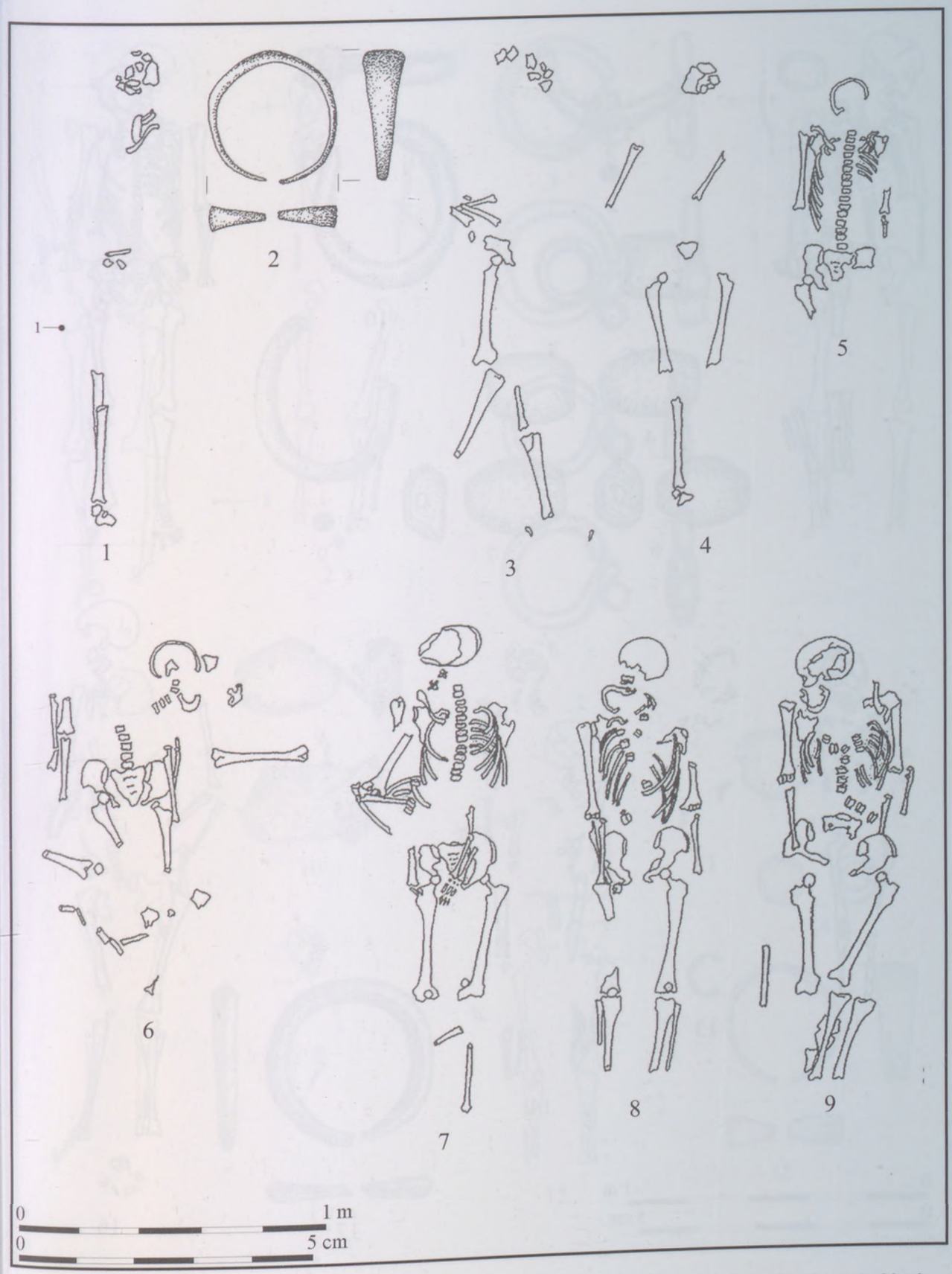

61. tábla. Karcsa-Kormoska, 1–2: 71. sír, 3: 72. sír, 4: 73. sír, 5: 77. sír, 6: 74. sír, 7: 75. sír, 8: 76. sír, 9: 80. sír

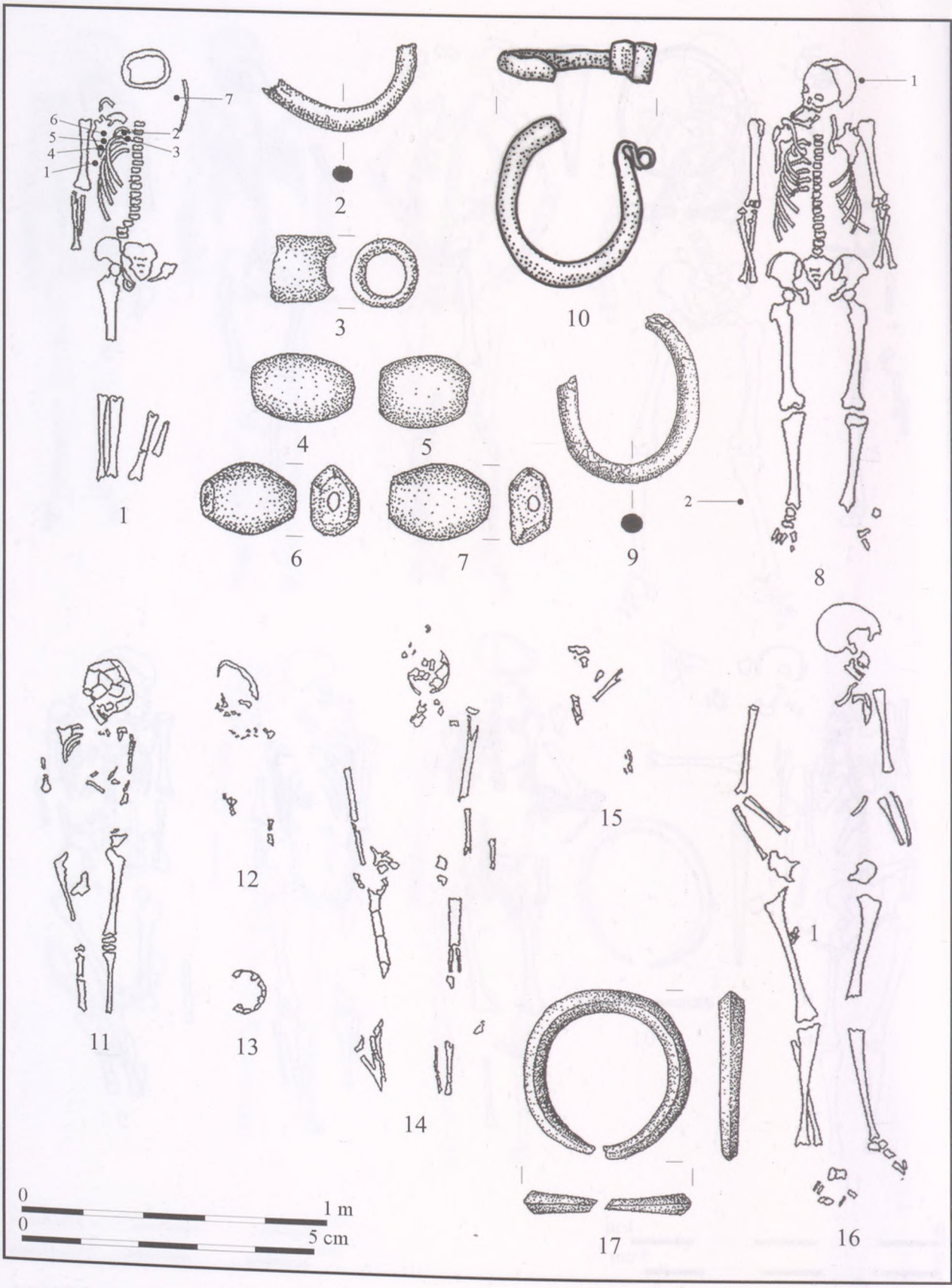

62. tábla. Karcsa-Kormoska, 1–7: 78. sír, 8–10: 79. sír, 11: 81. sír, 12: 82. sír, 13: 83. sír, 14: 84. sír, 15: 85. sír, 16–17: 86. sír

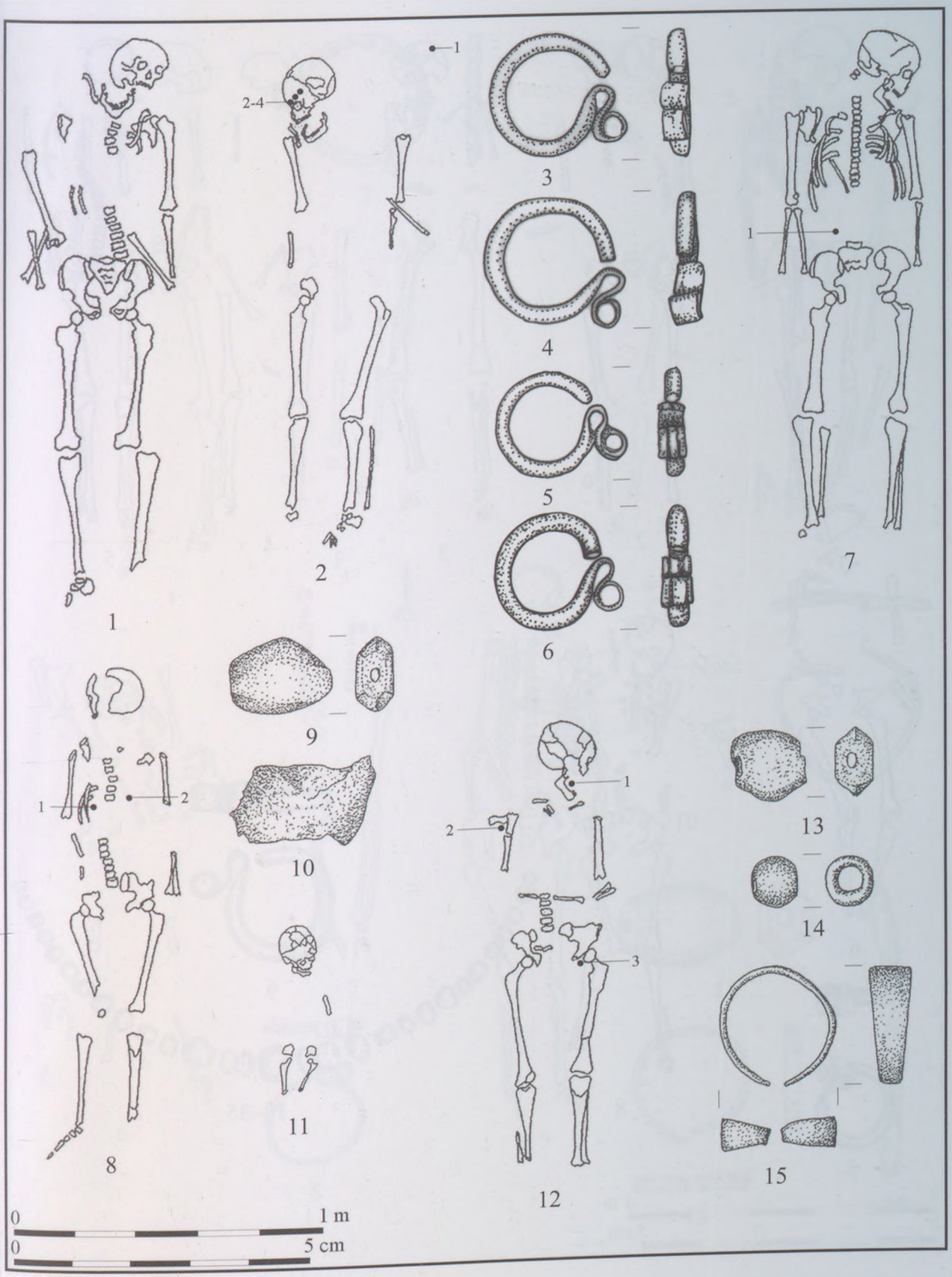

63. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 87. sír, 2–6: 88. sír, 7: 89. sír, 8–10: 90. sír, 11: 91. sír, 12–15: 92. sír

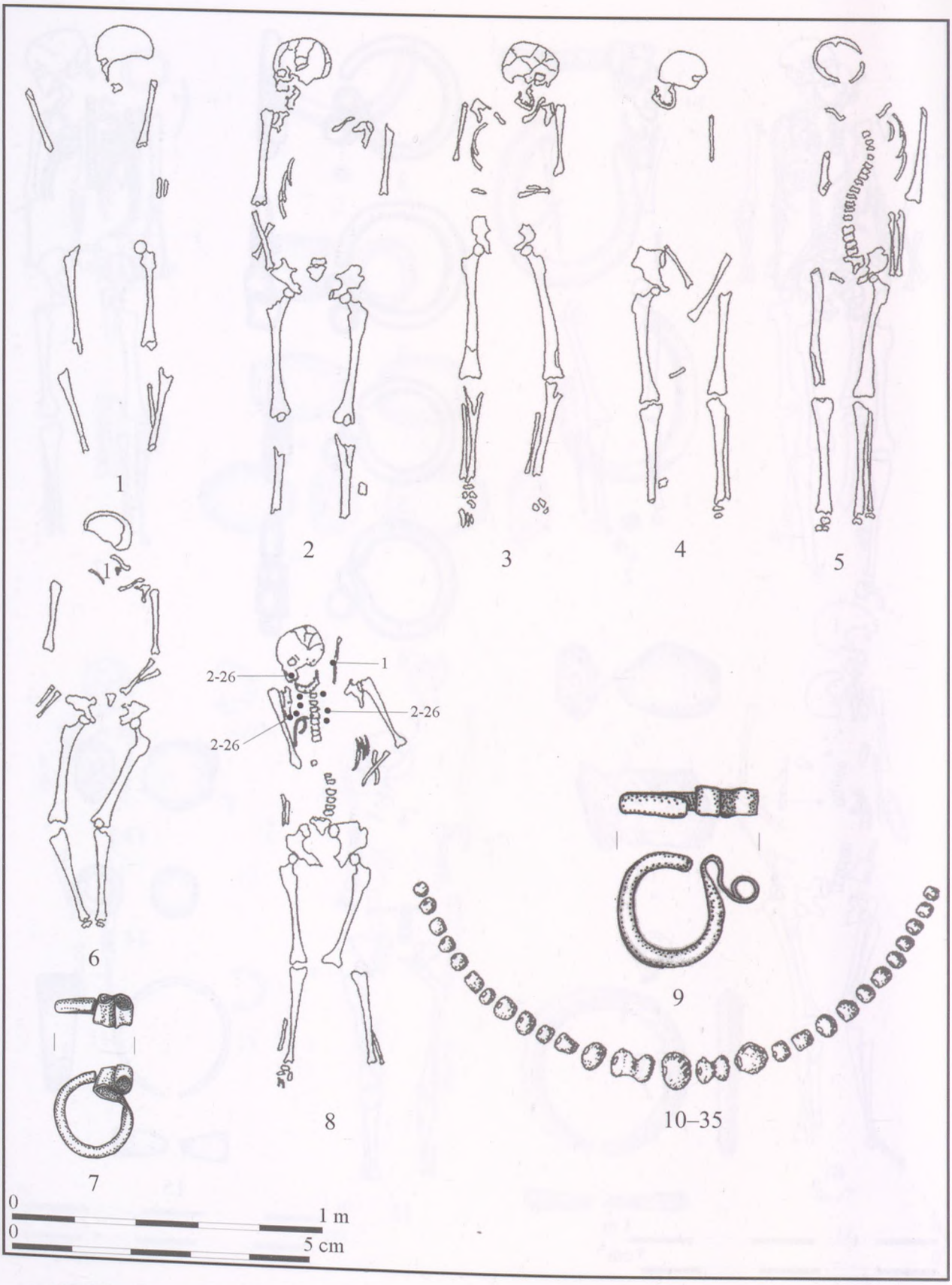

64. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 93. sír, 2: 94. sír, 3: 95. sír, 4: 96. sír, 5: 97. sír, 6–7: 98. sír, 8–35: 99. sír

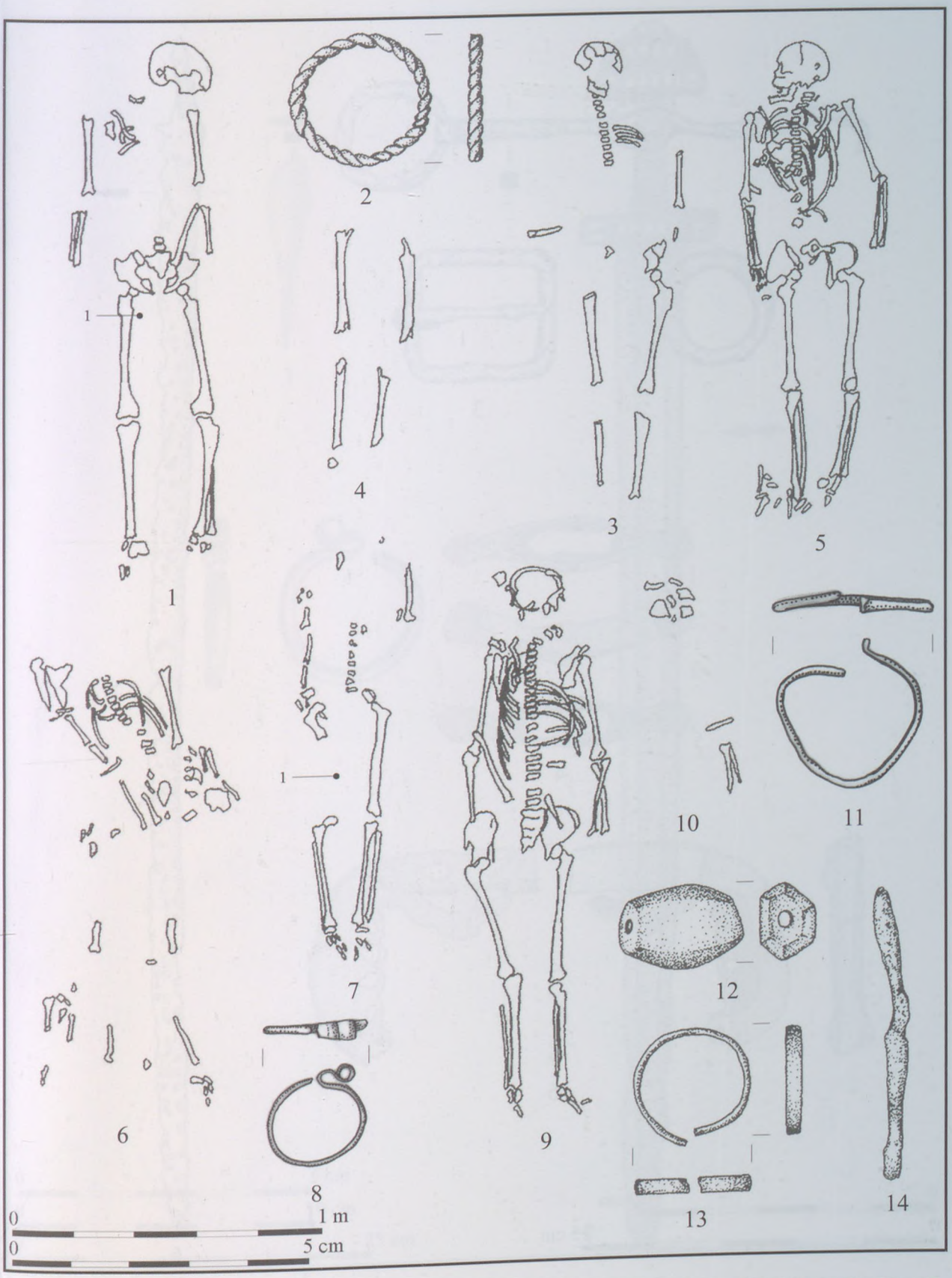

65. tábla. Karcsa-Kormoska, 1–2: 100. sír, 3: 101. sír, 4: 102. sír, 5: 103. sír, 6: 104. sír, 7–8: 105. sír, 9: 106. sír, 10: 107. sír, 11–14: szórvány

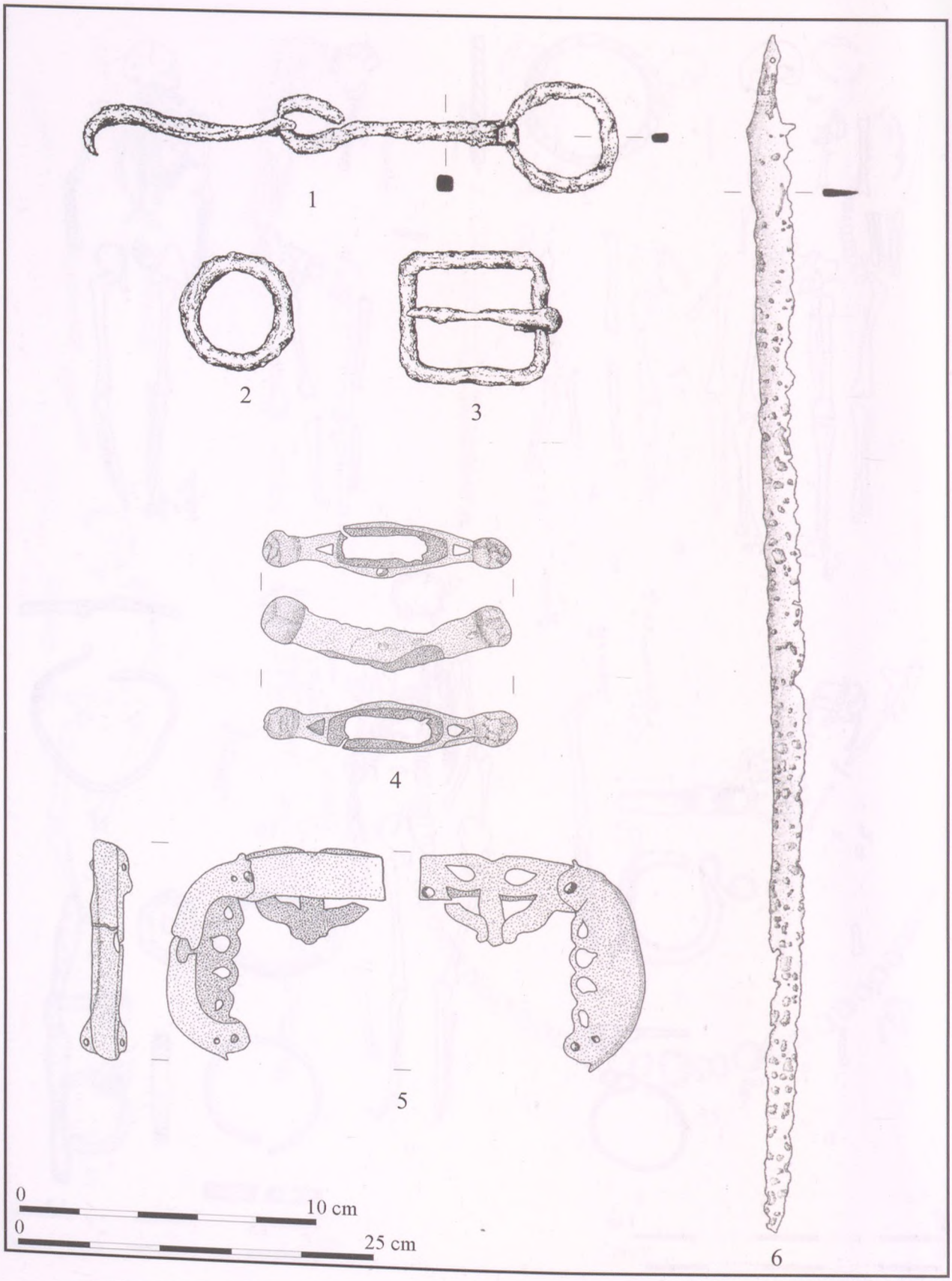

66. tábla. 1–3: Karcsa, közelebbről ismeretlen lelőhely, 4–6: Kassa, közelebbről ismeretlen lelőhely

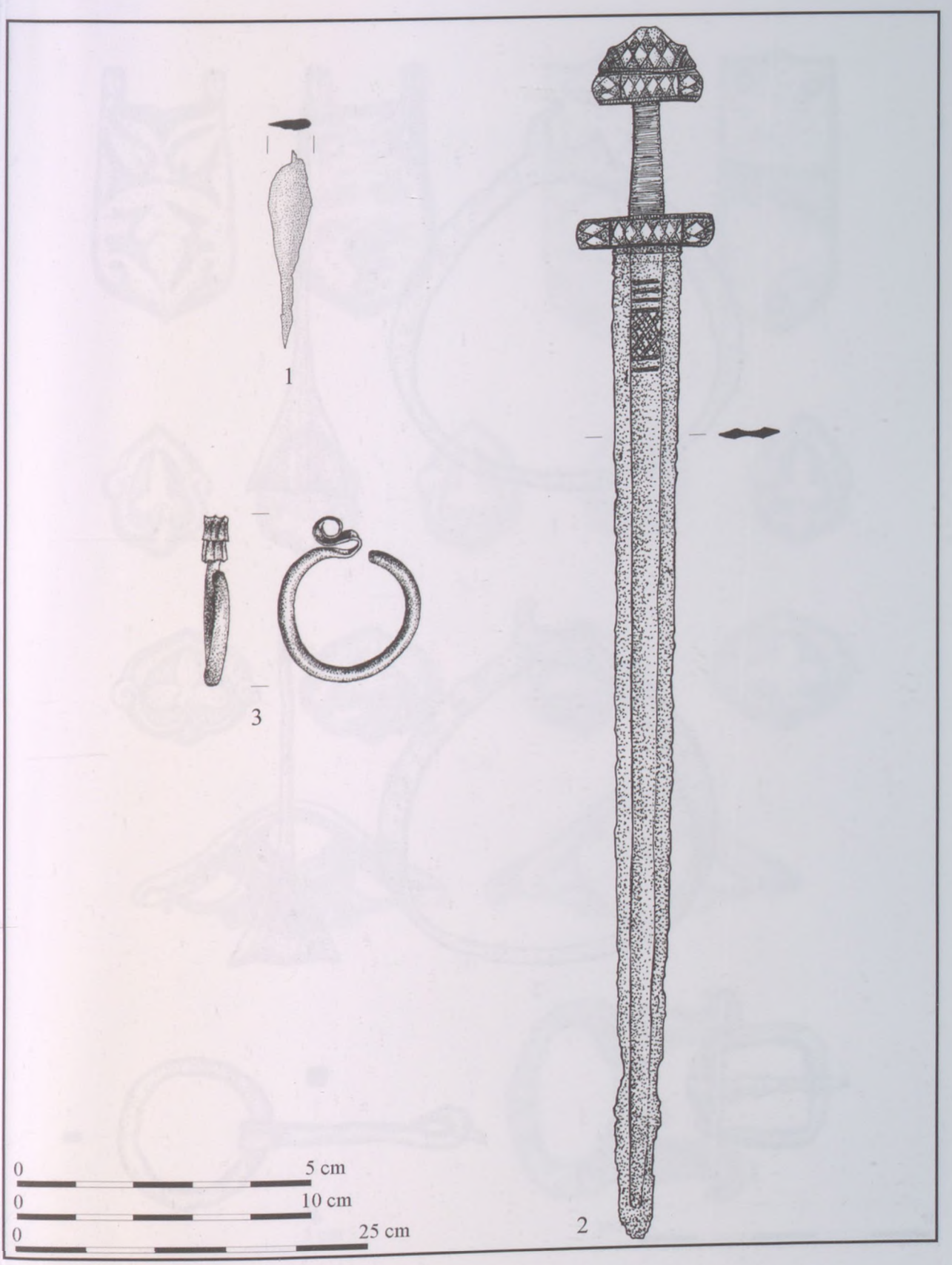

67. tábla. 1: Kassa-Abaszéplak, bencés kolostor, 2: Kassa-Abaszéplak, 3: Kács-templom

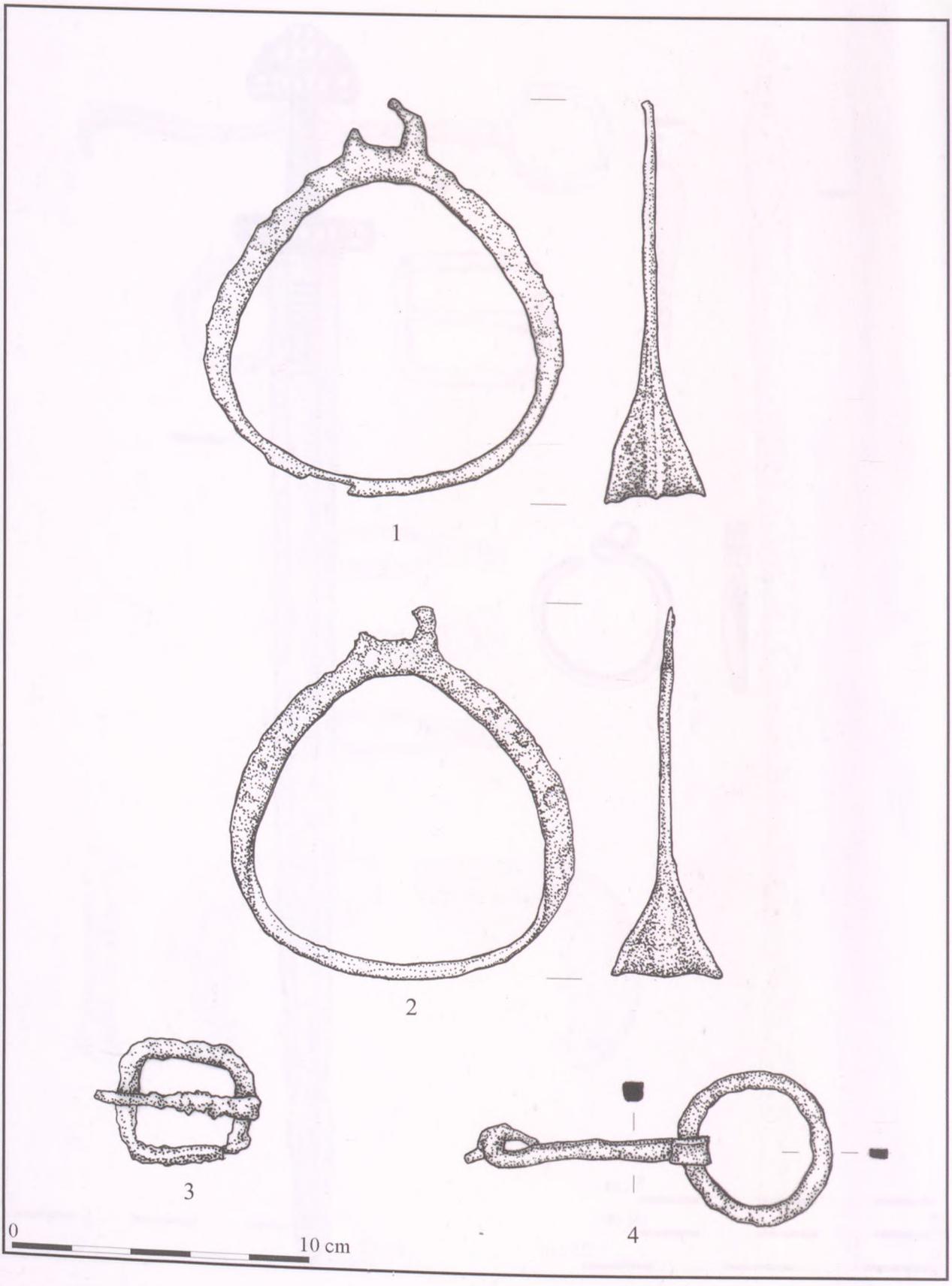

68. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 1. sír

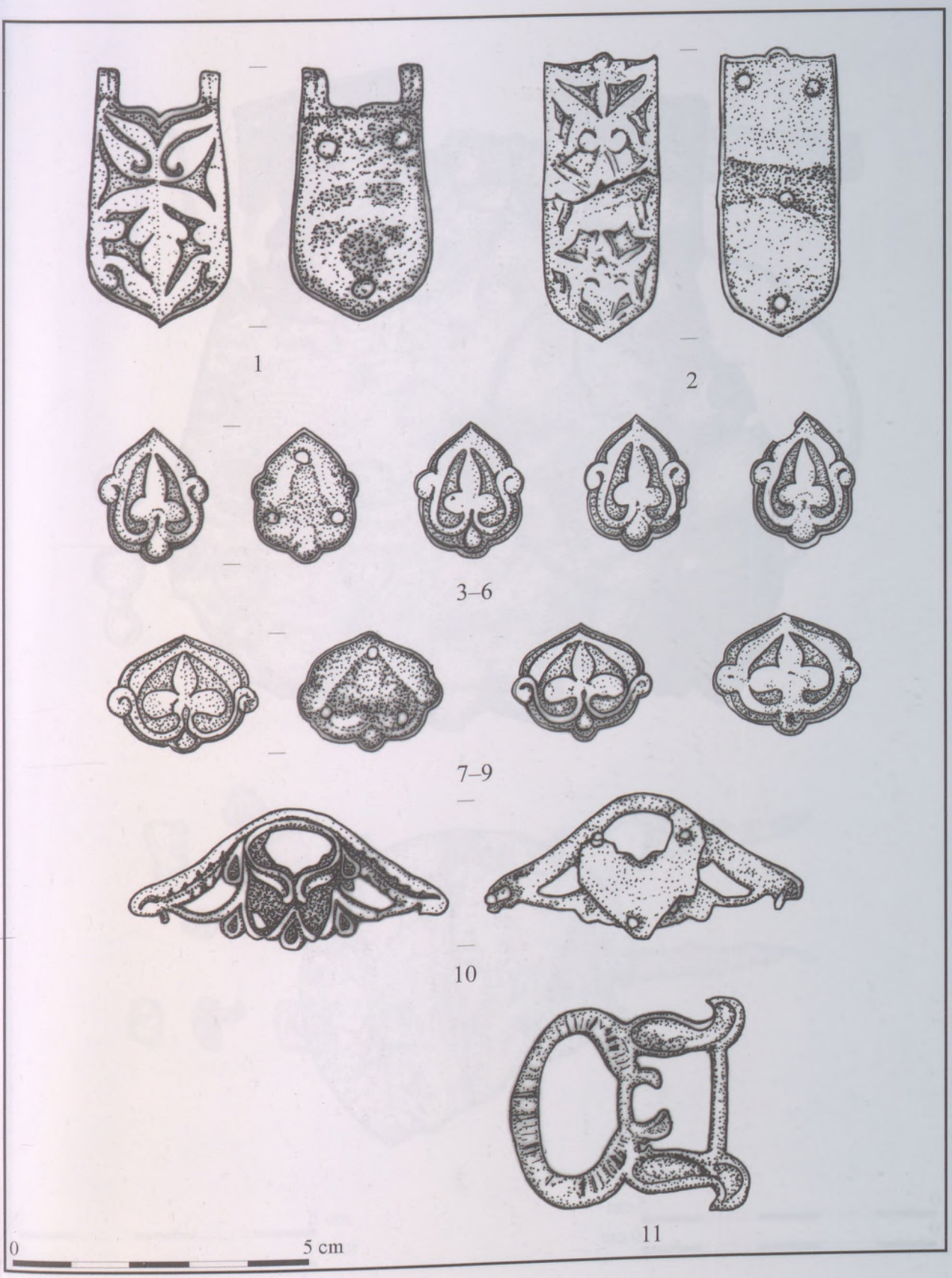

69. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 3. sír

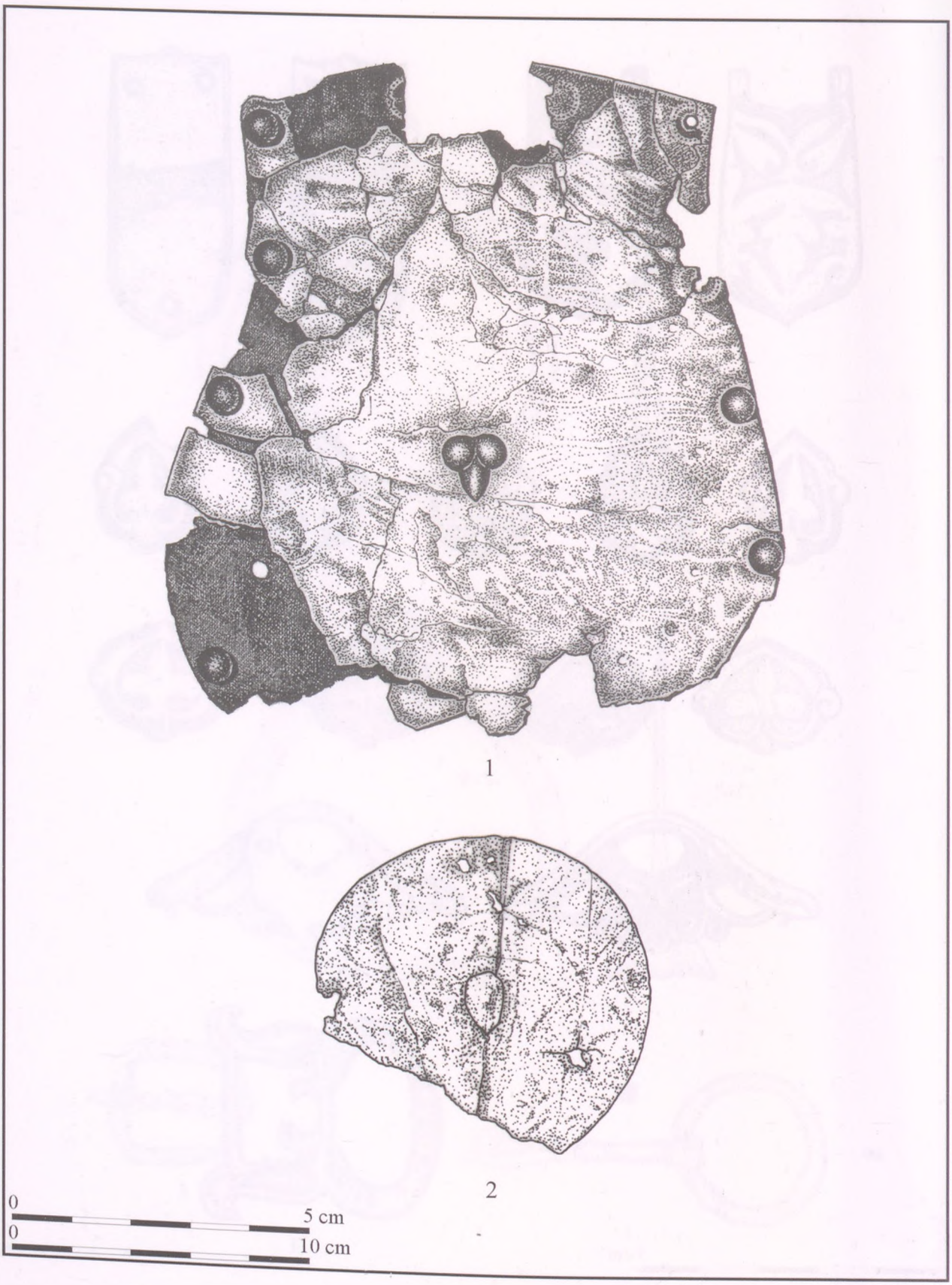

70. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 3. sír

1–2

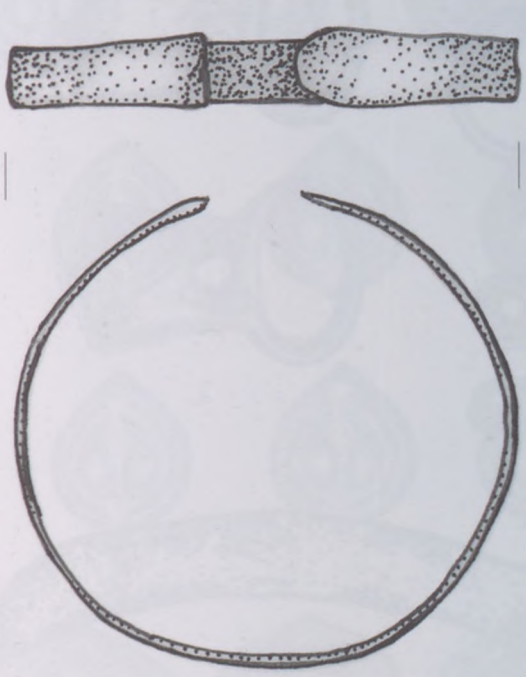

6

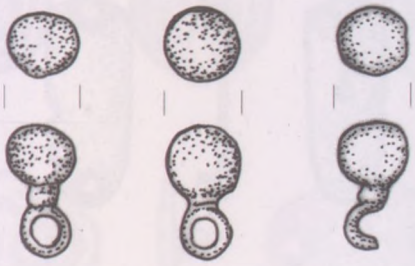

3–5

7

8

0 5 cm

0 10 cm

71. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 7. sír

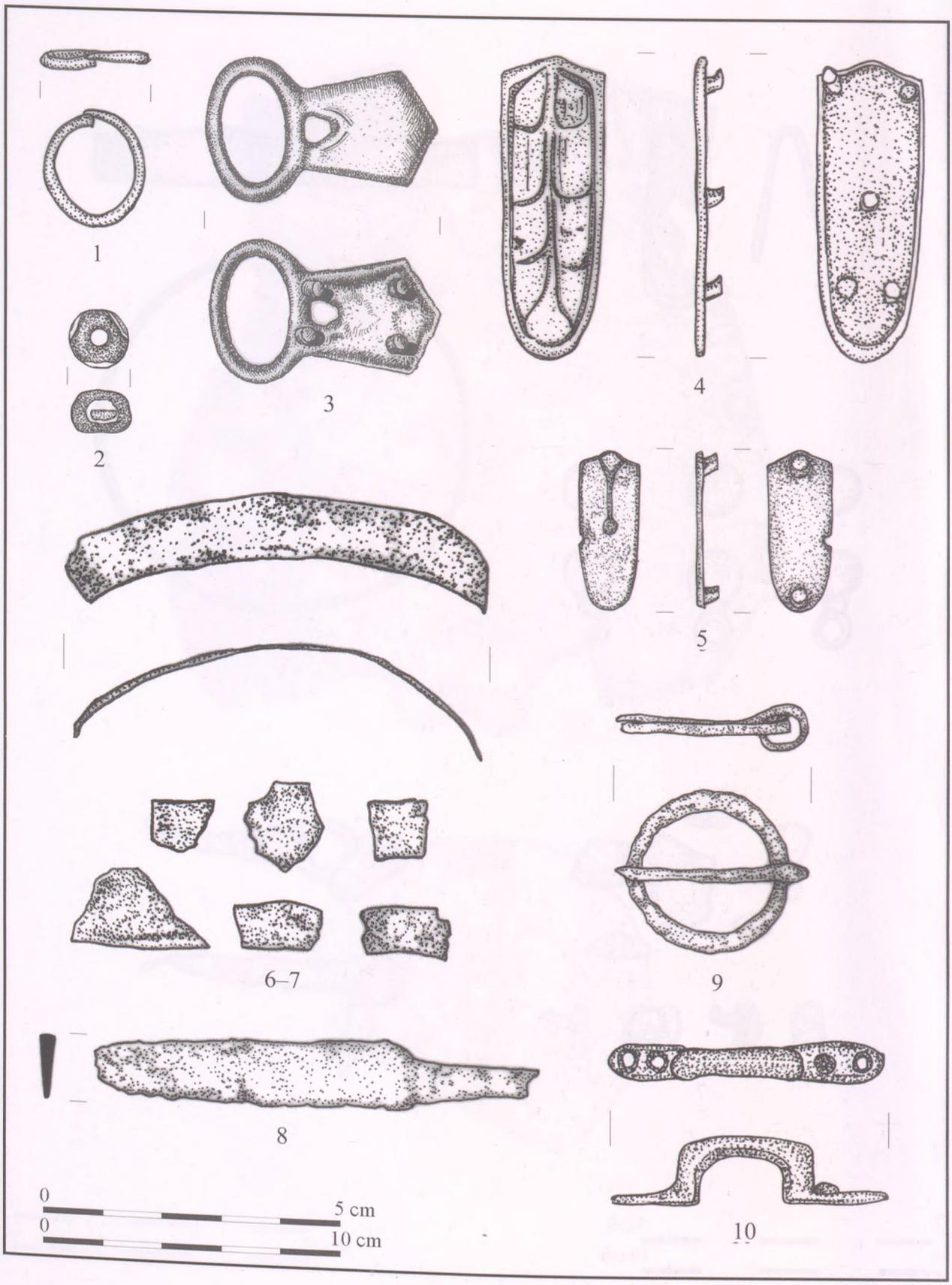

72. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 10. sír

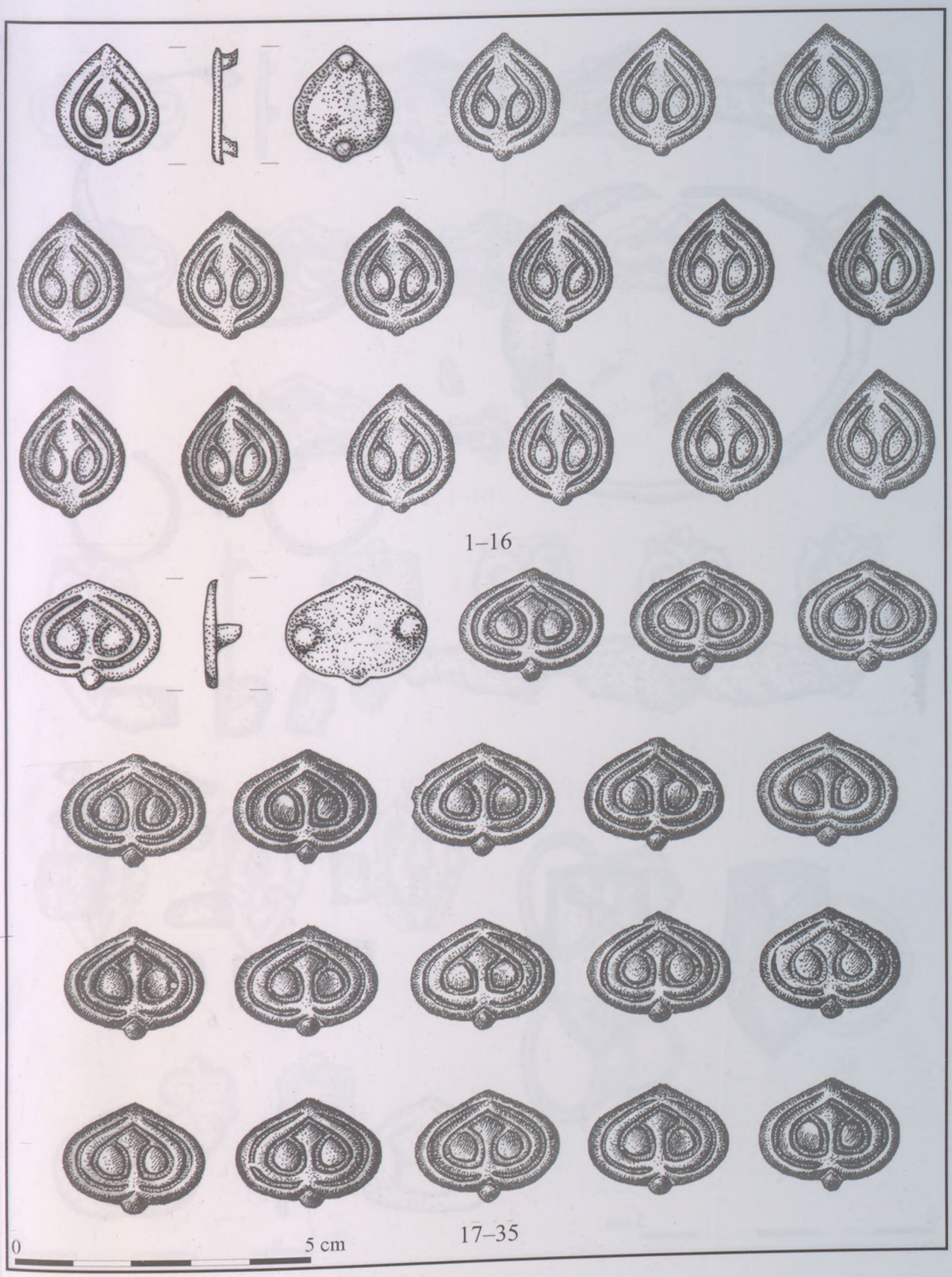

73. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 10. sír

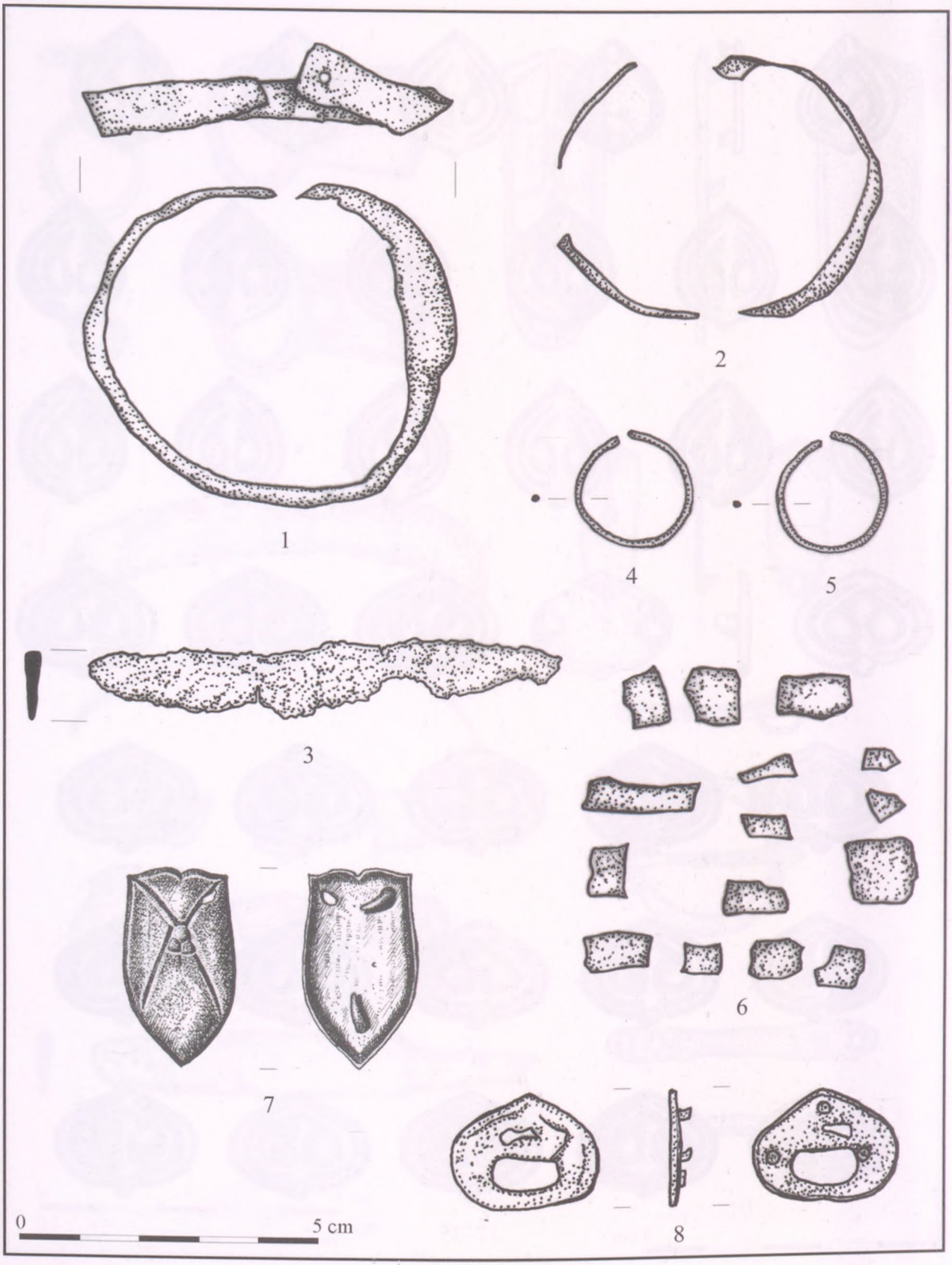

74. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1–2: 10. sír, 3: 13. sír, 4–8: 14. sír

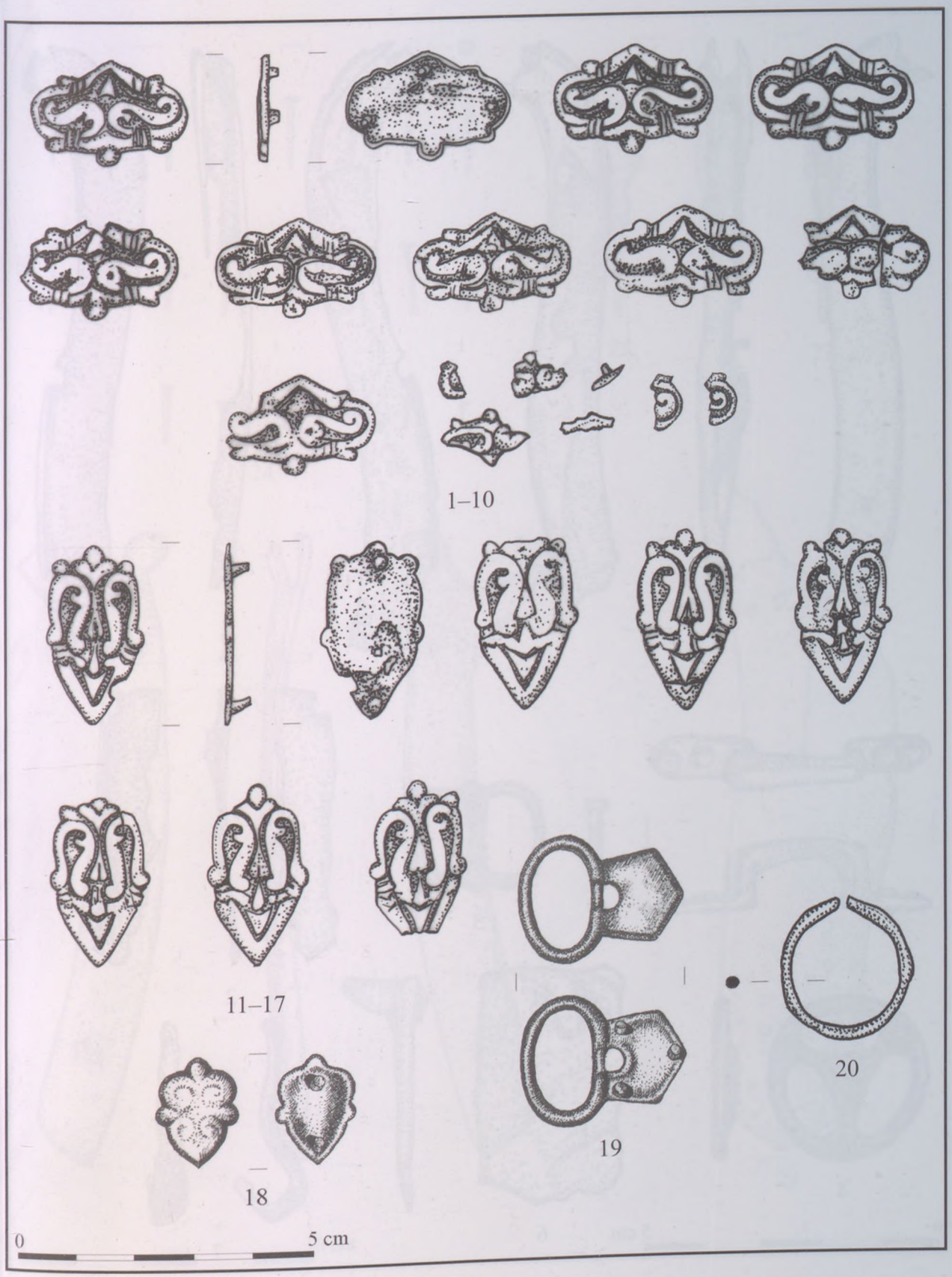

75. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 11. sír

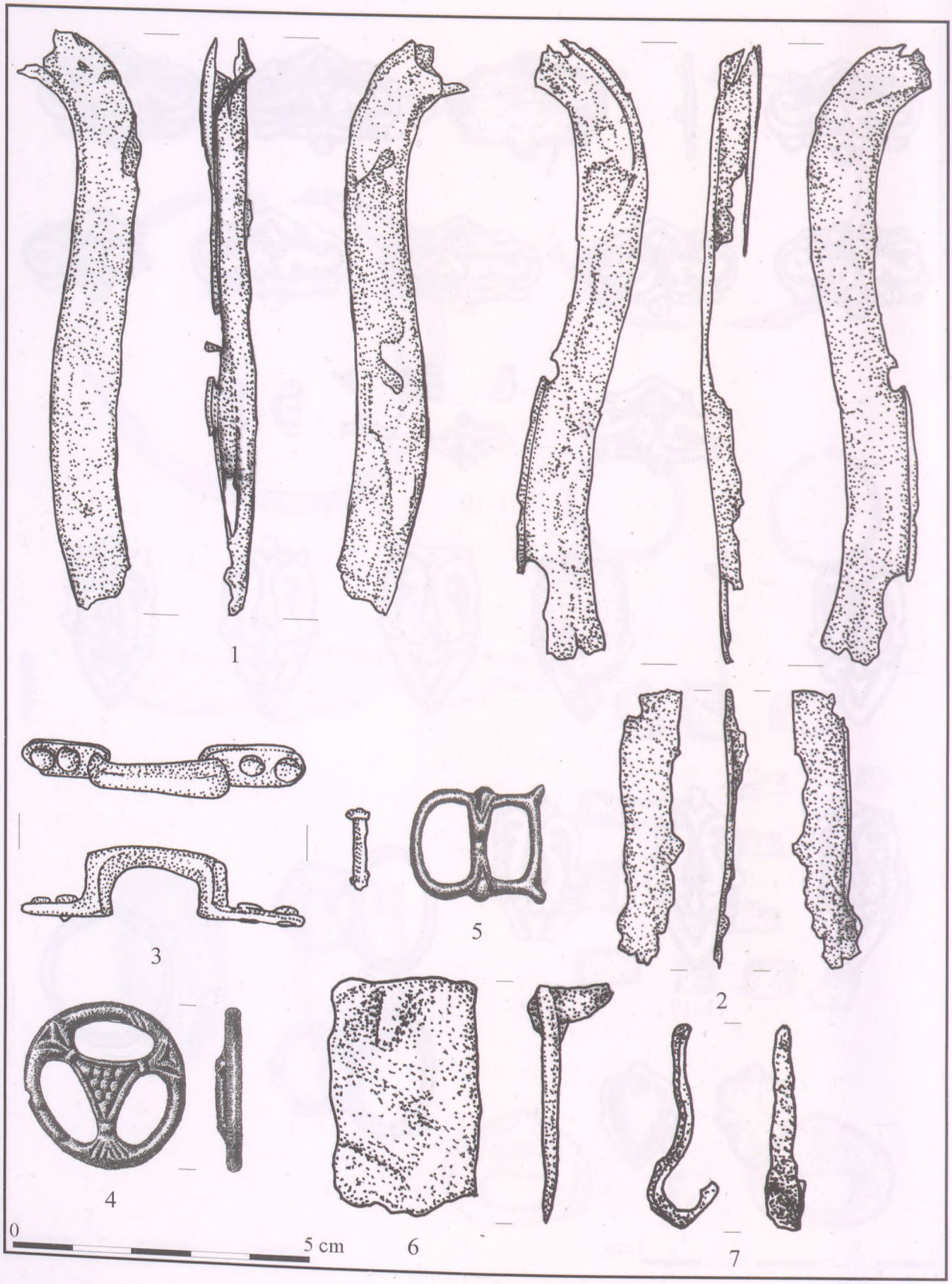

76. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 11. sír

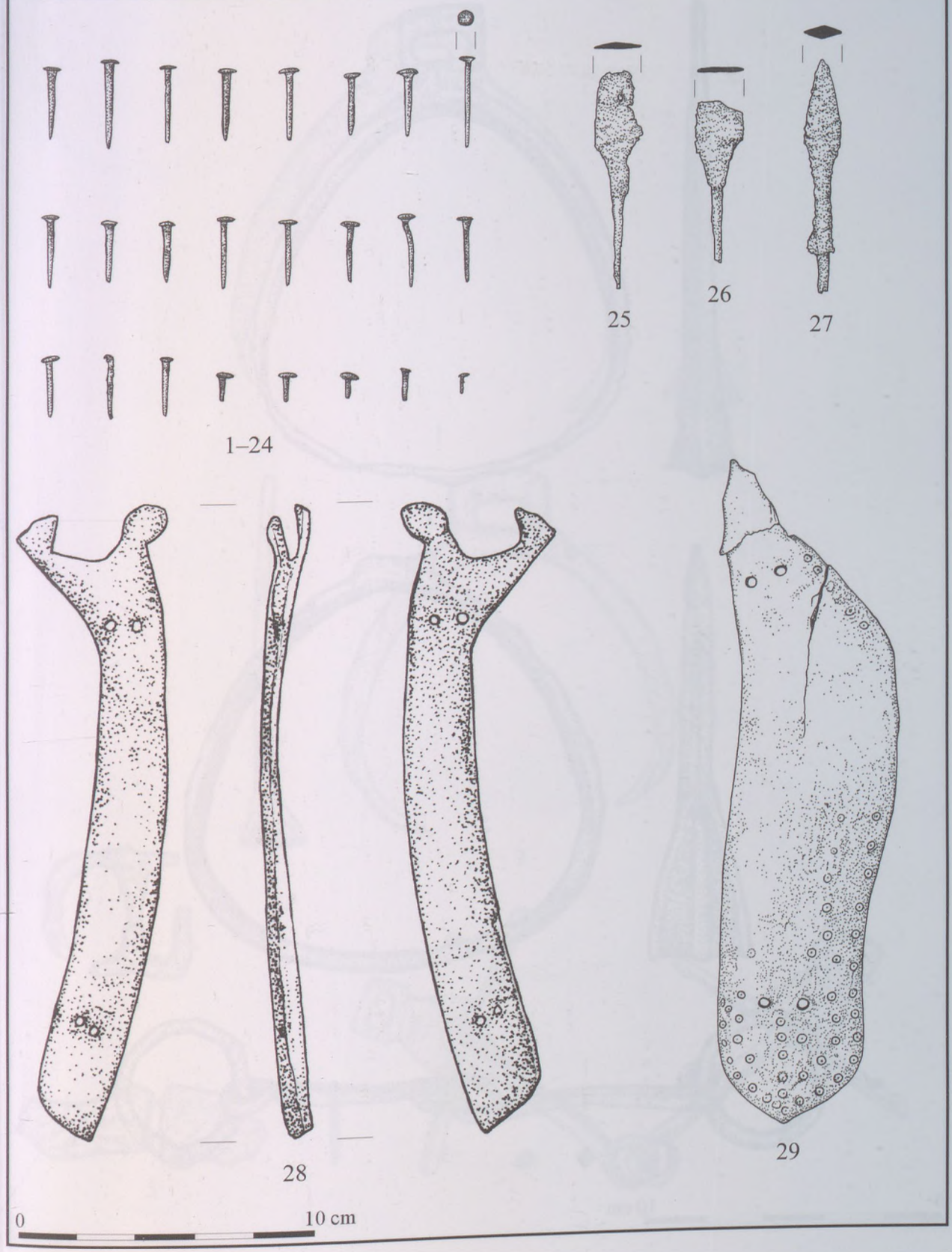

77. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 11. sír

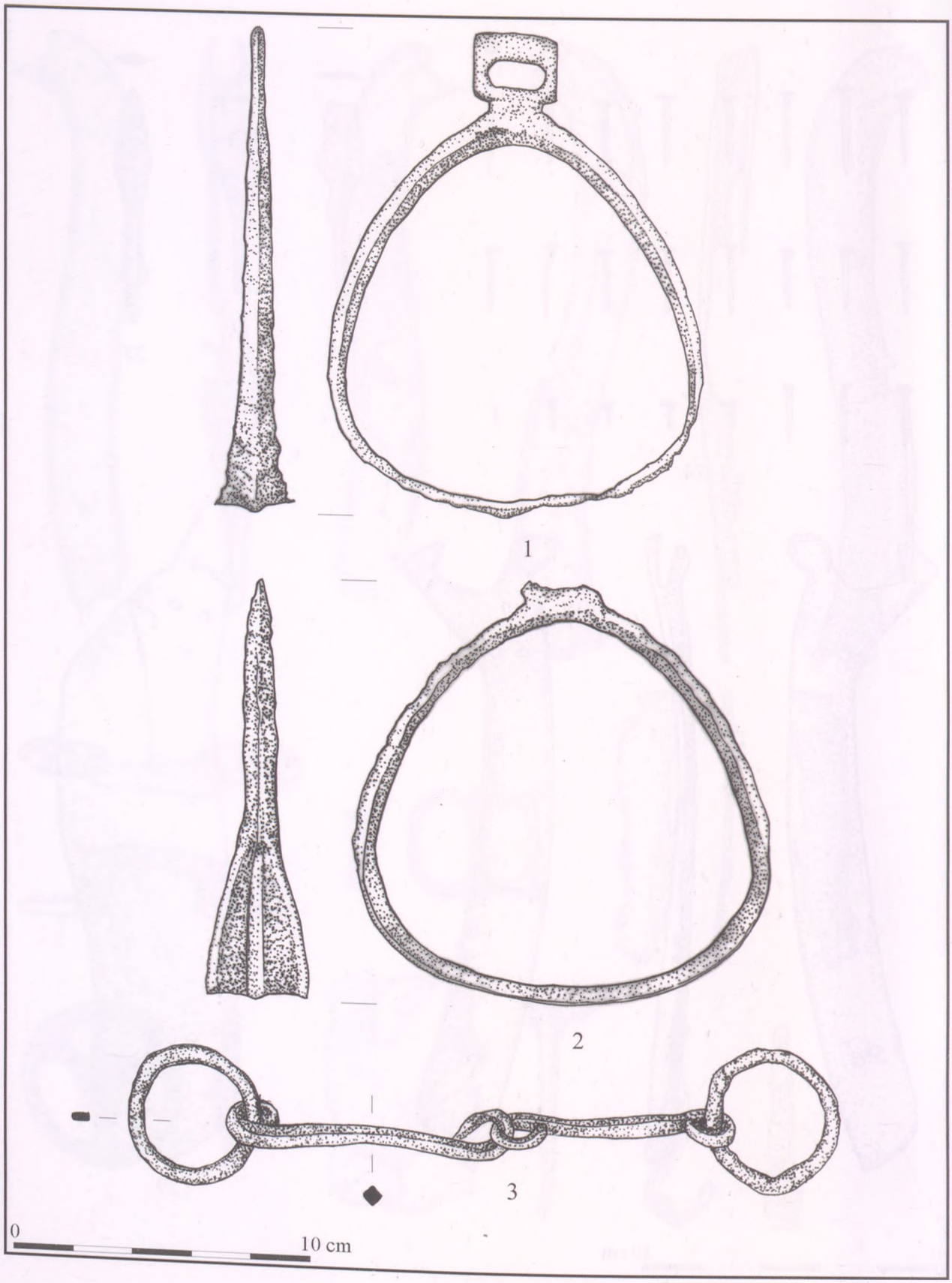

78. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 11. sír

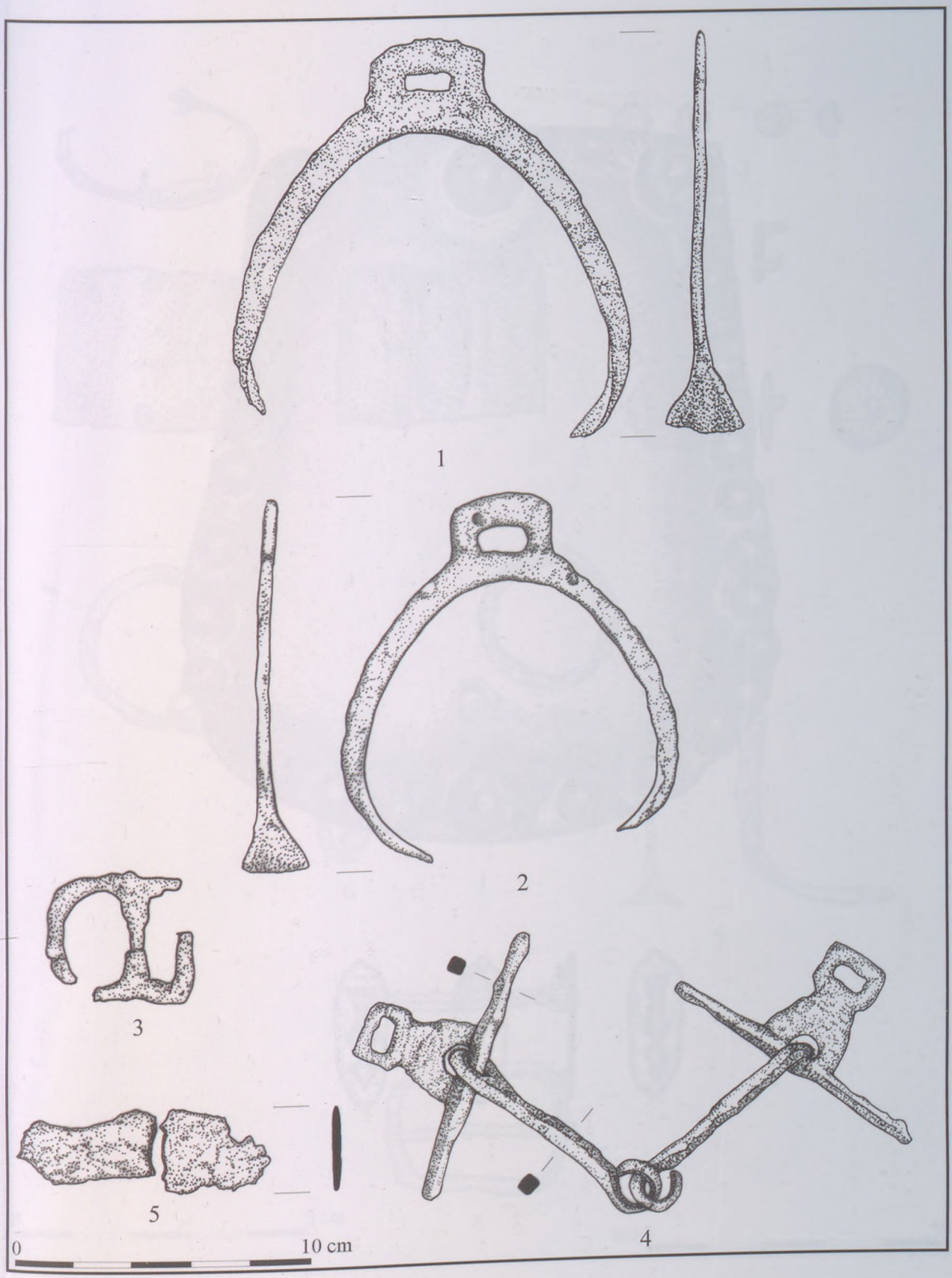

79. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 12. sír

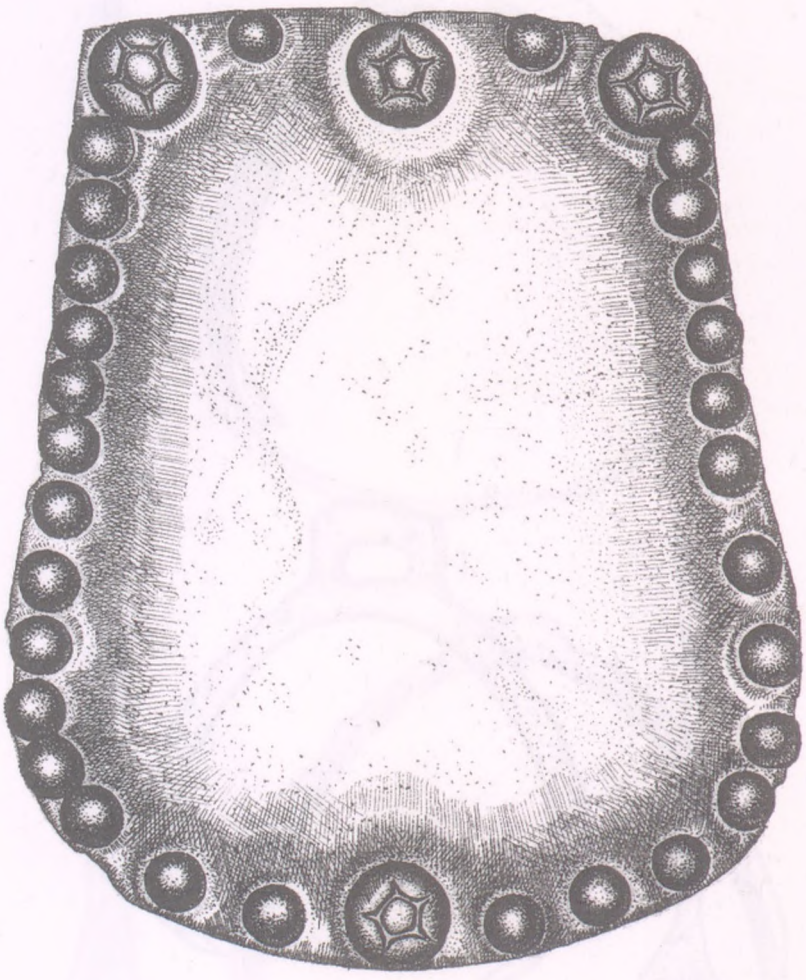

1

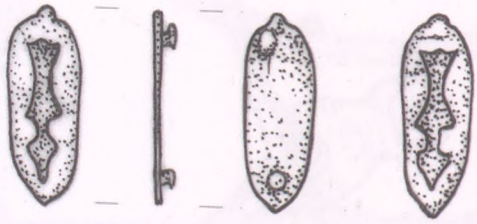

2–3

0 5 cm

80. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 14. sír

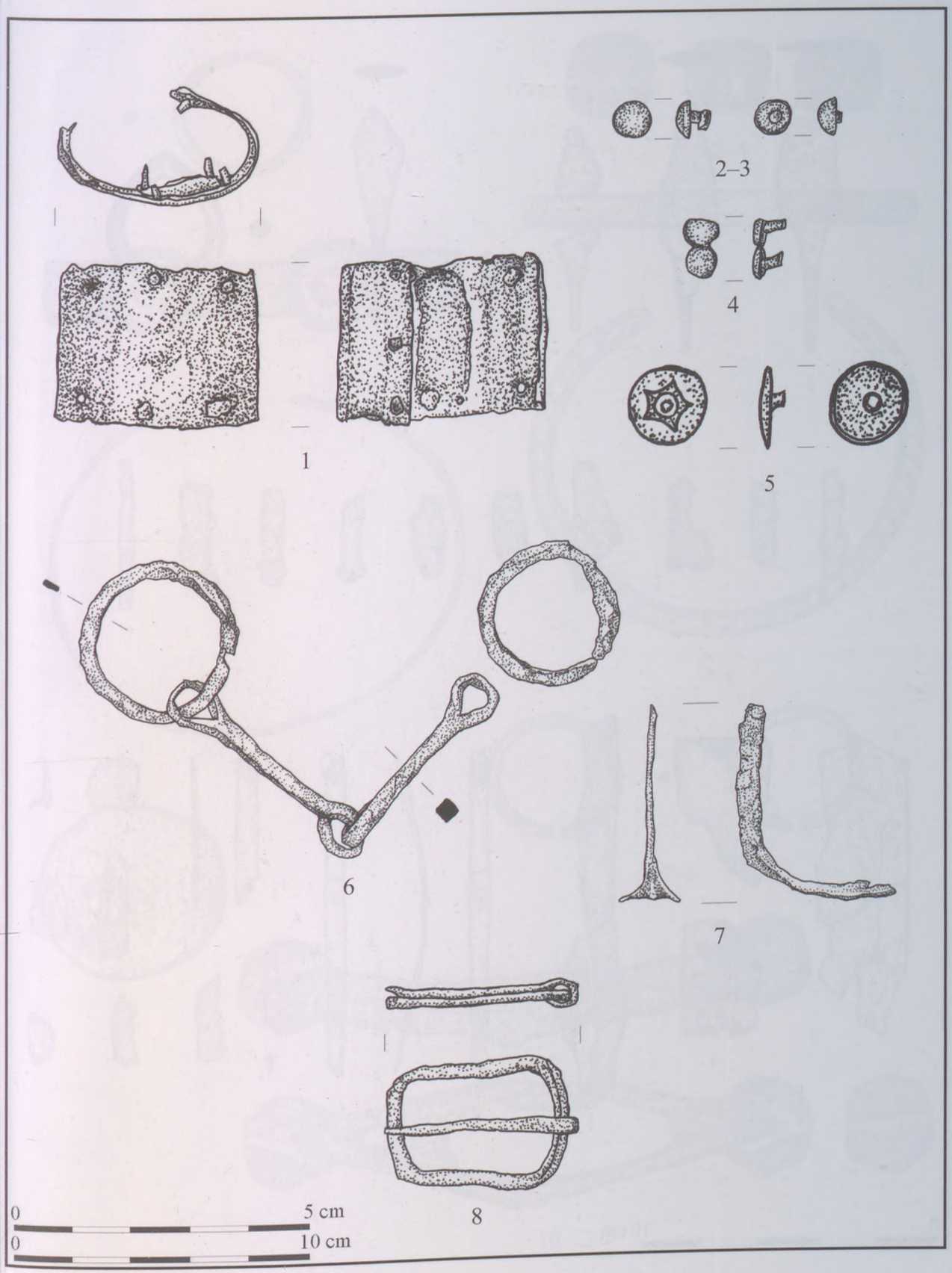

81. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 14. sír

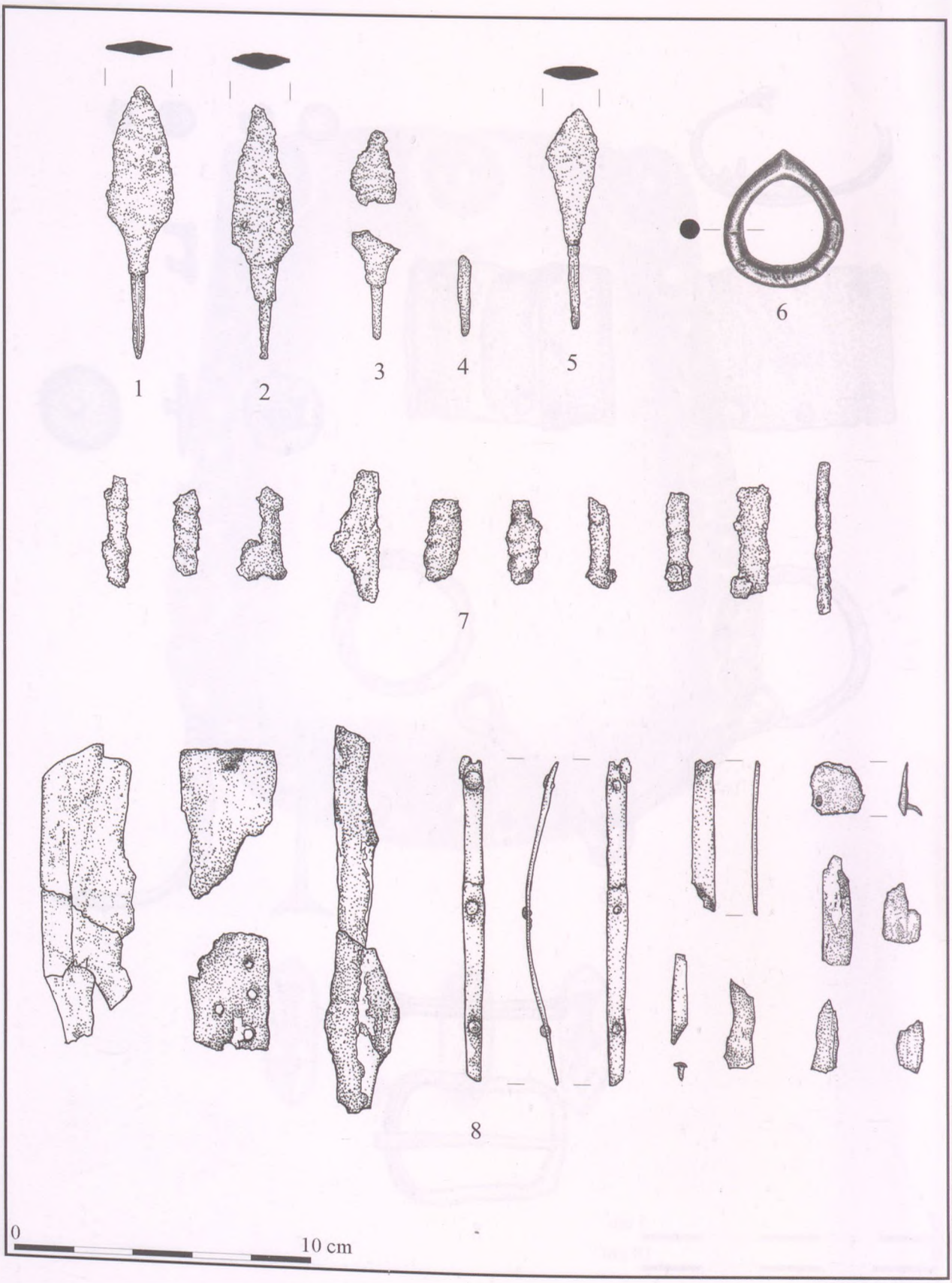

82. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 14. sír

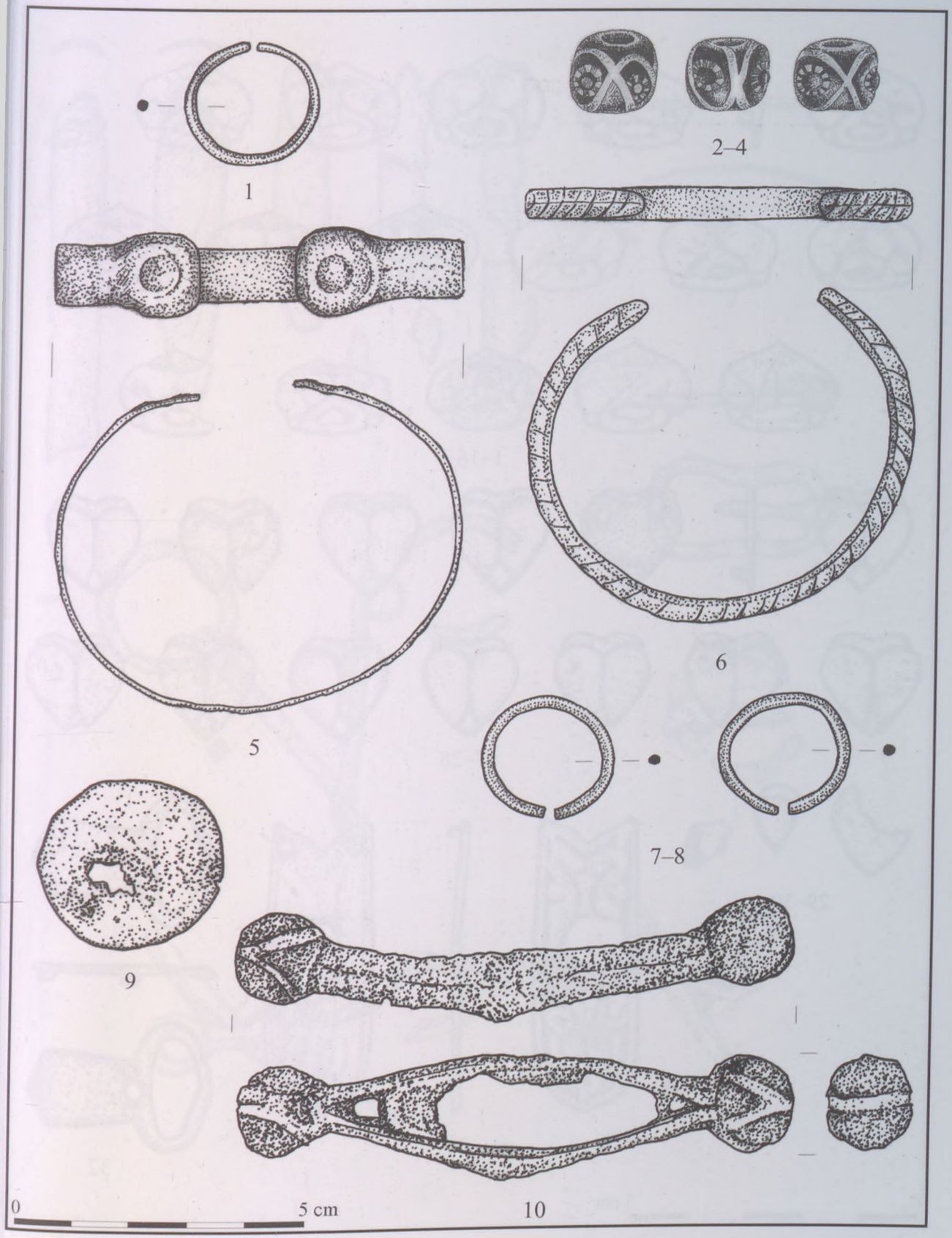

83. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1–6: 16. sír, 7–10: 18. sír

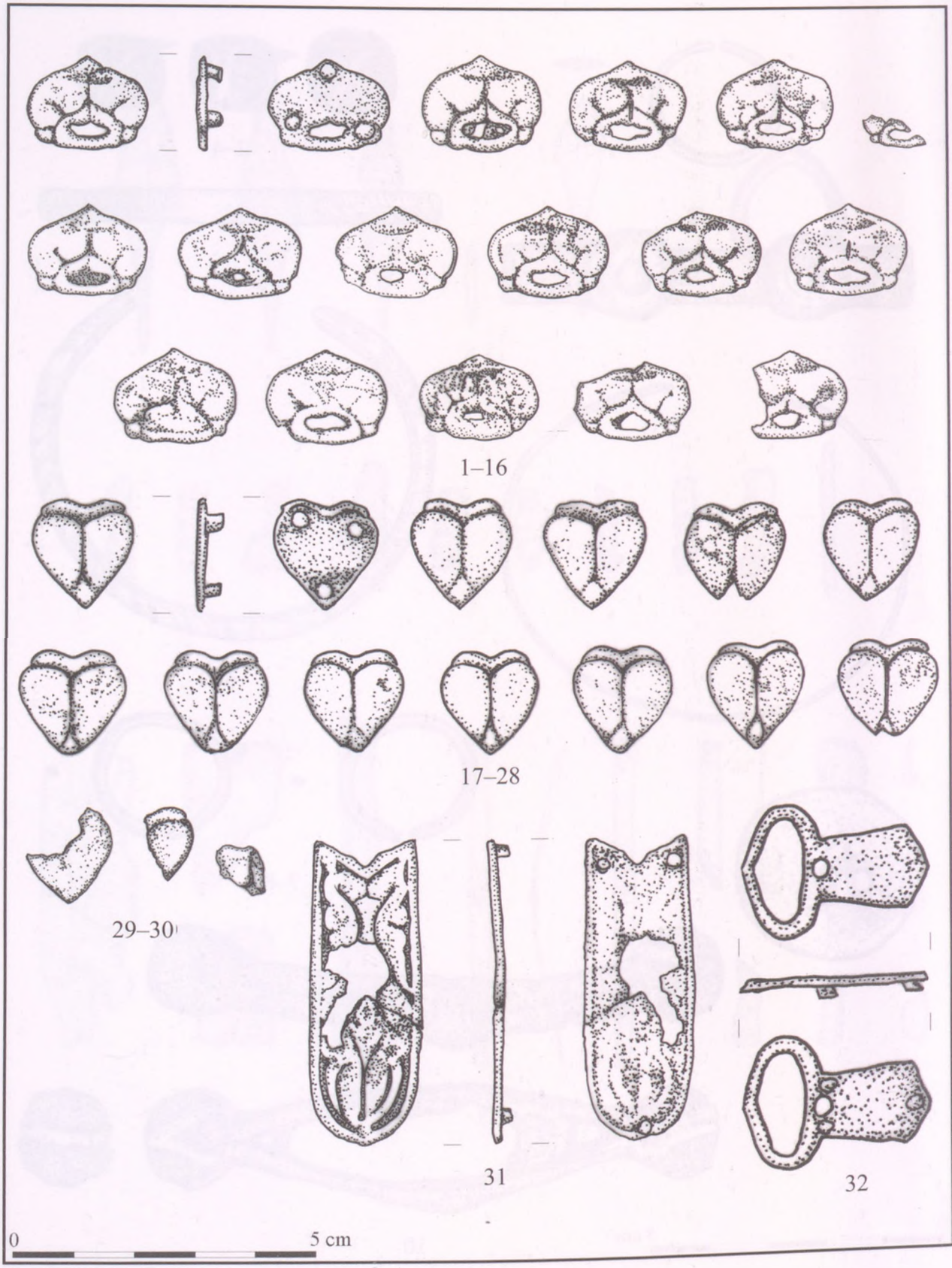

84. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 16. sír

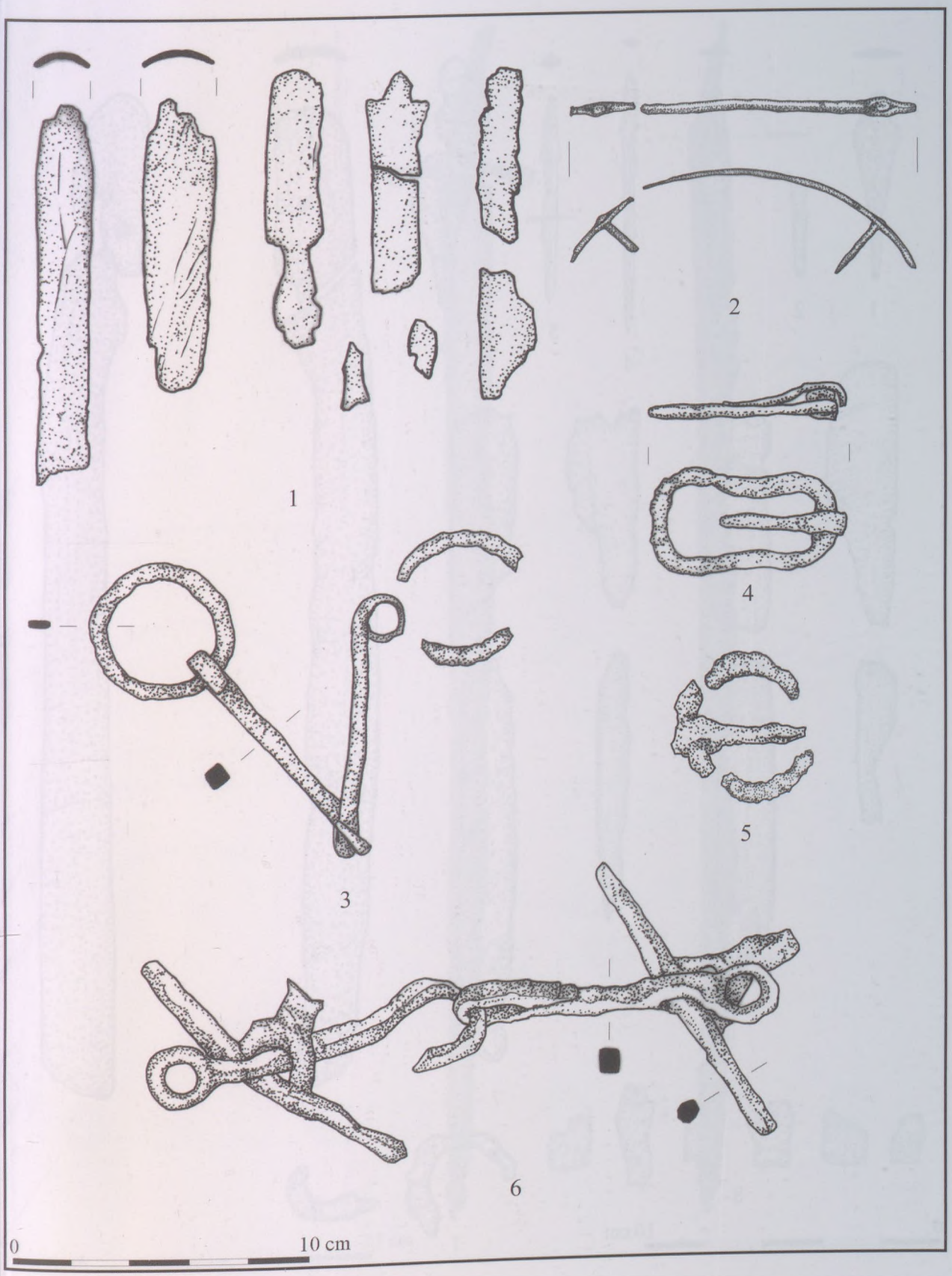

85. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1–4: 16. sír, 5–6: 18. sír

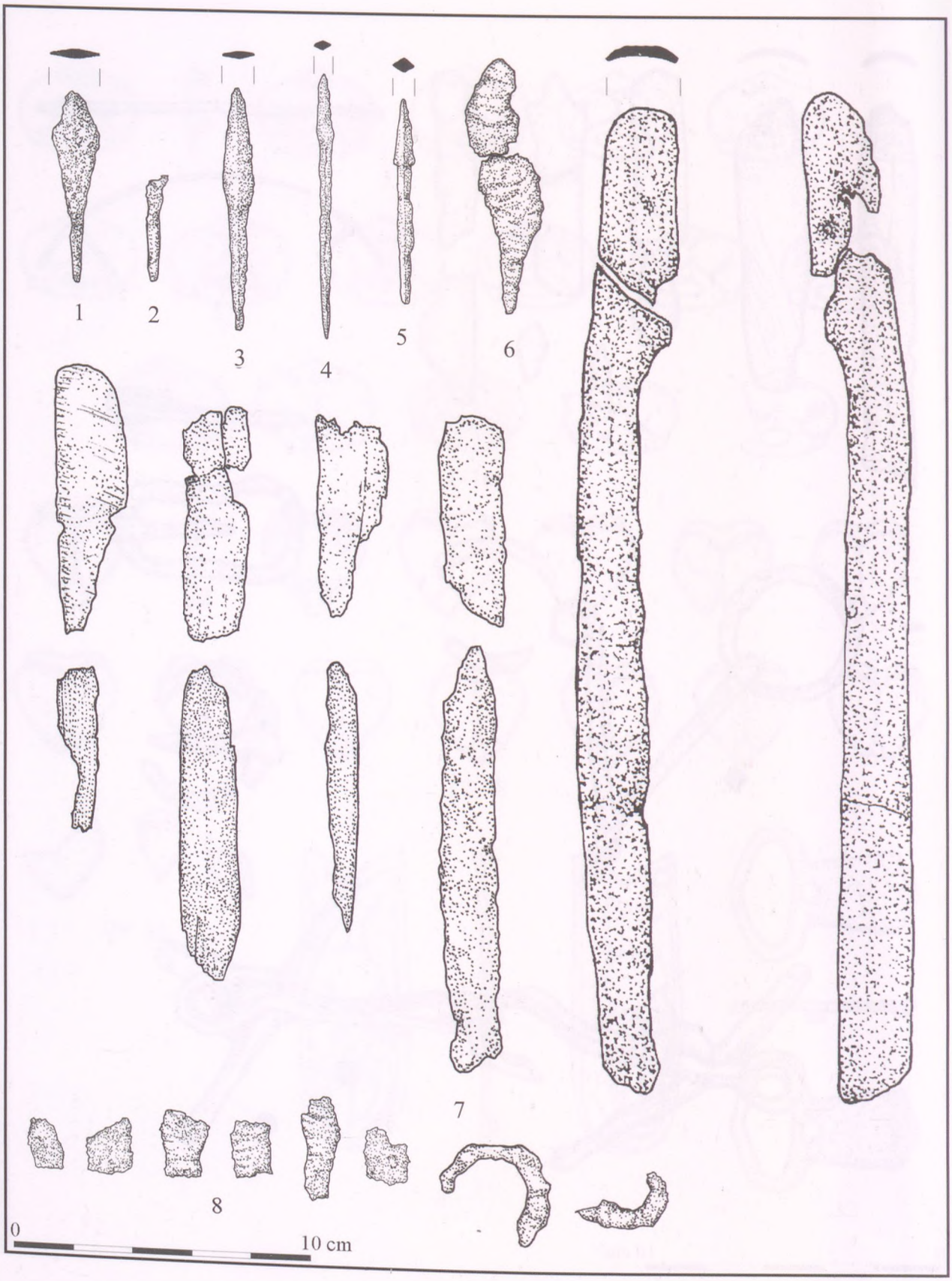

86. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 18. sír

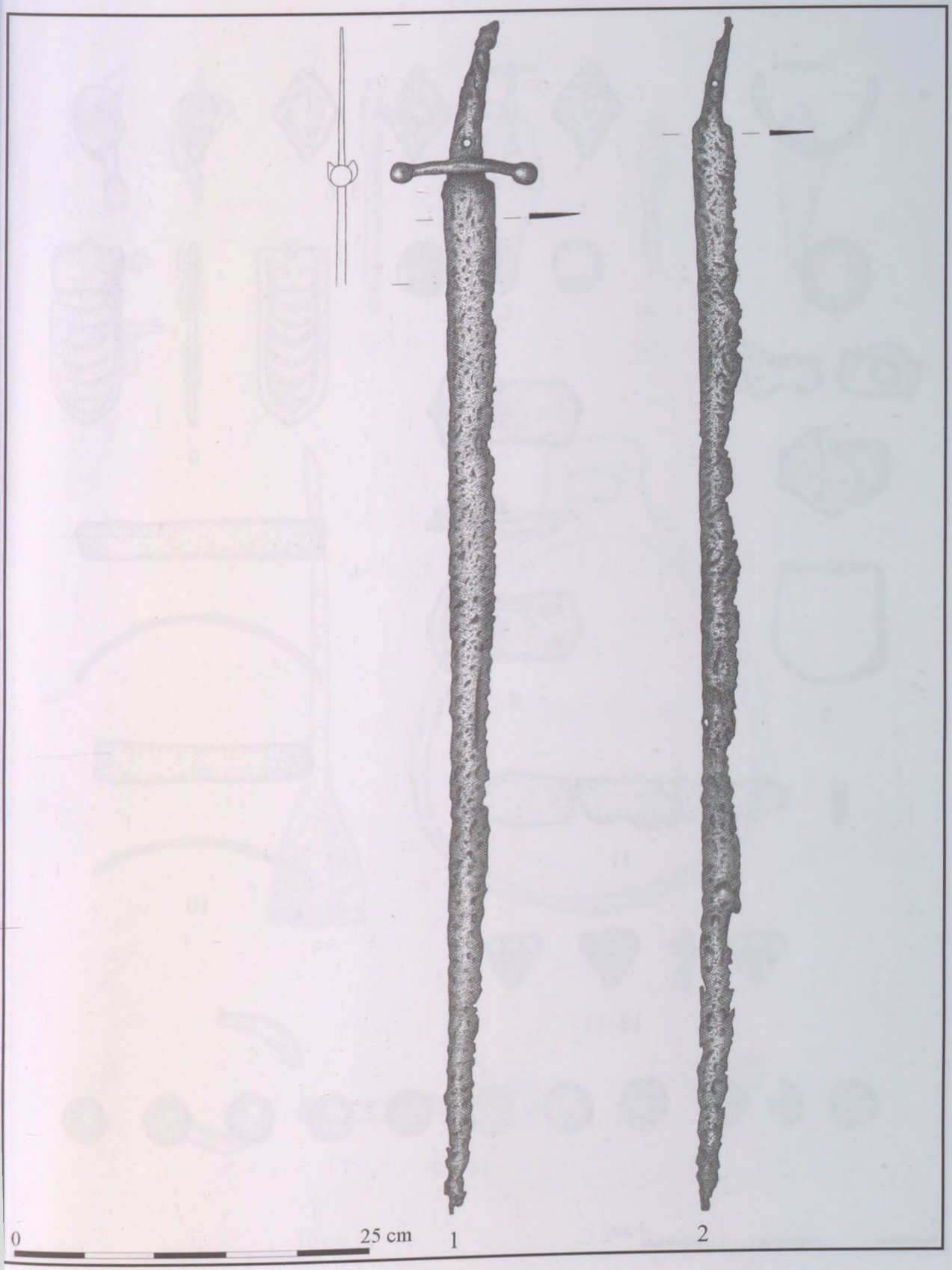

87. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1: 18. sír, 2: azonosíthatatlan

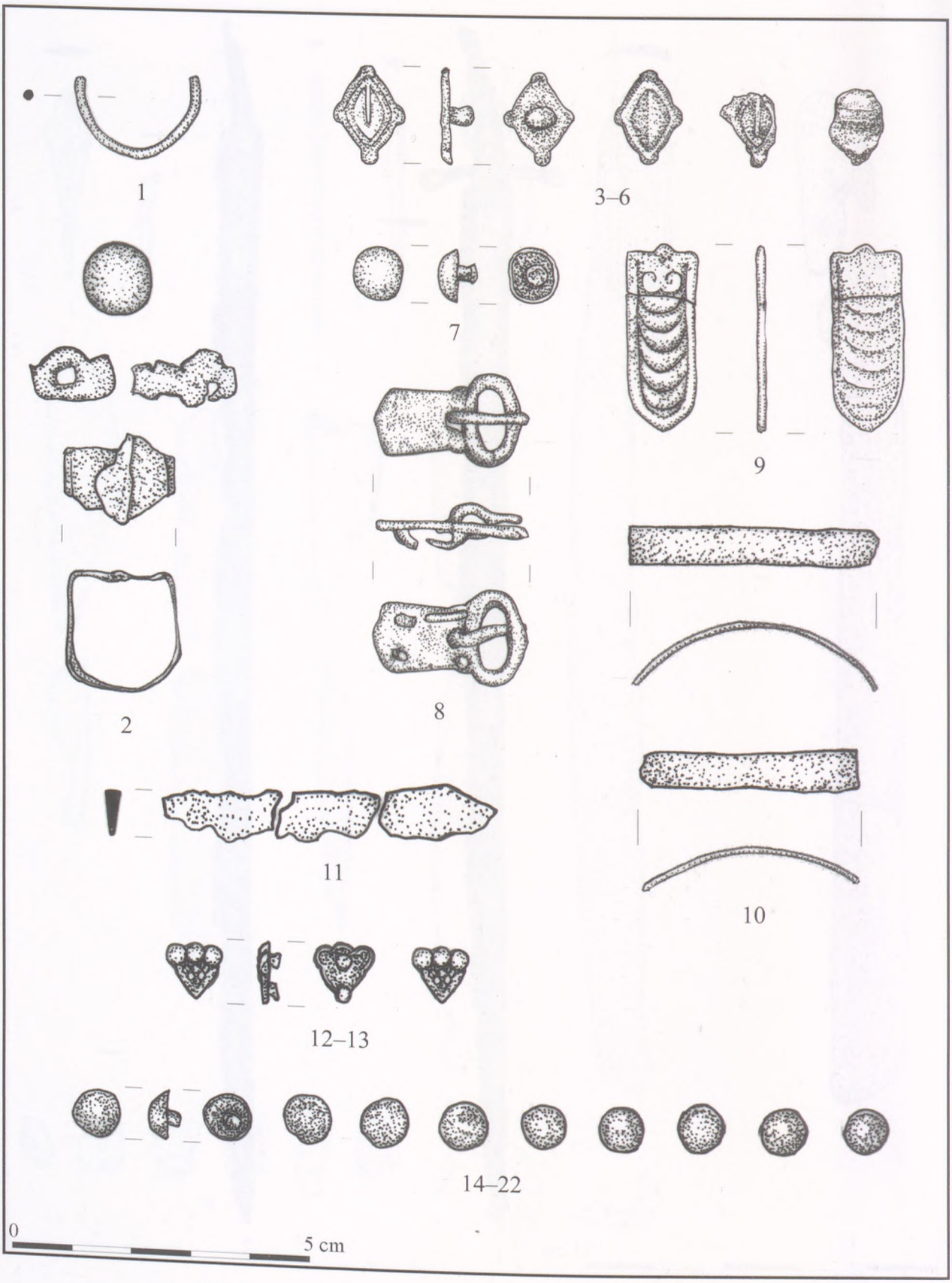

88. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1–11: 21. sír, 12–22: 19. sír

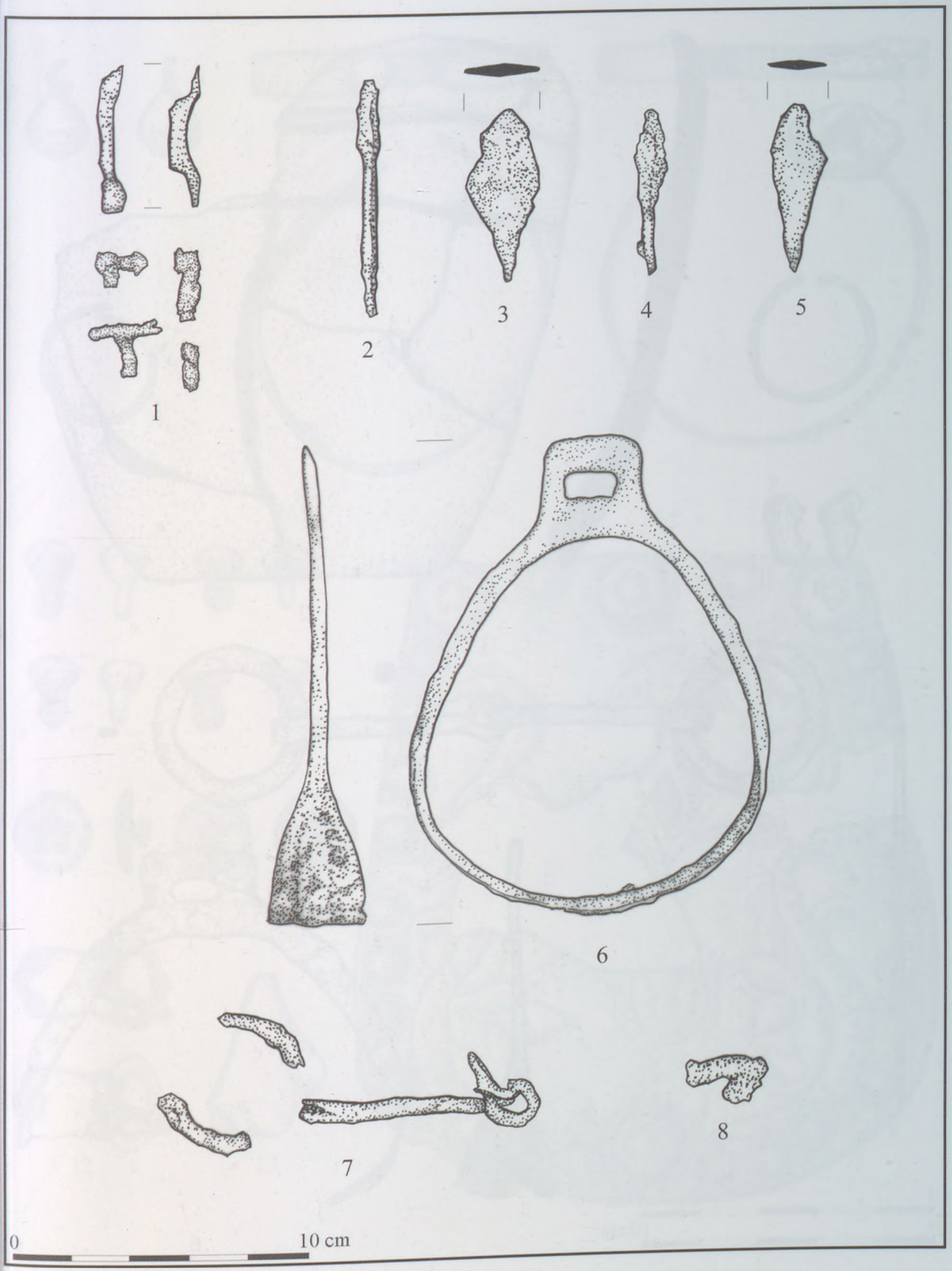

89. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 21. sír

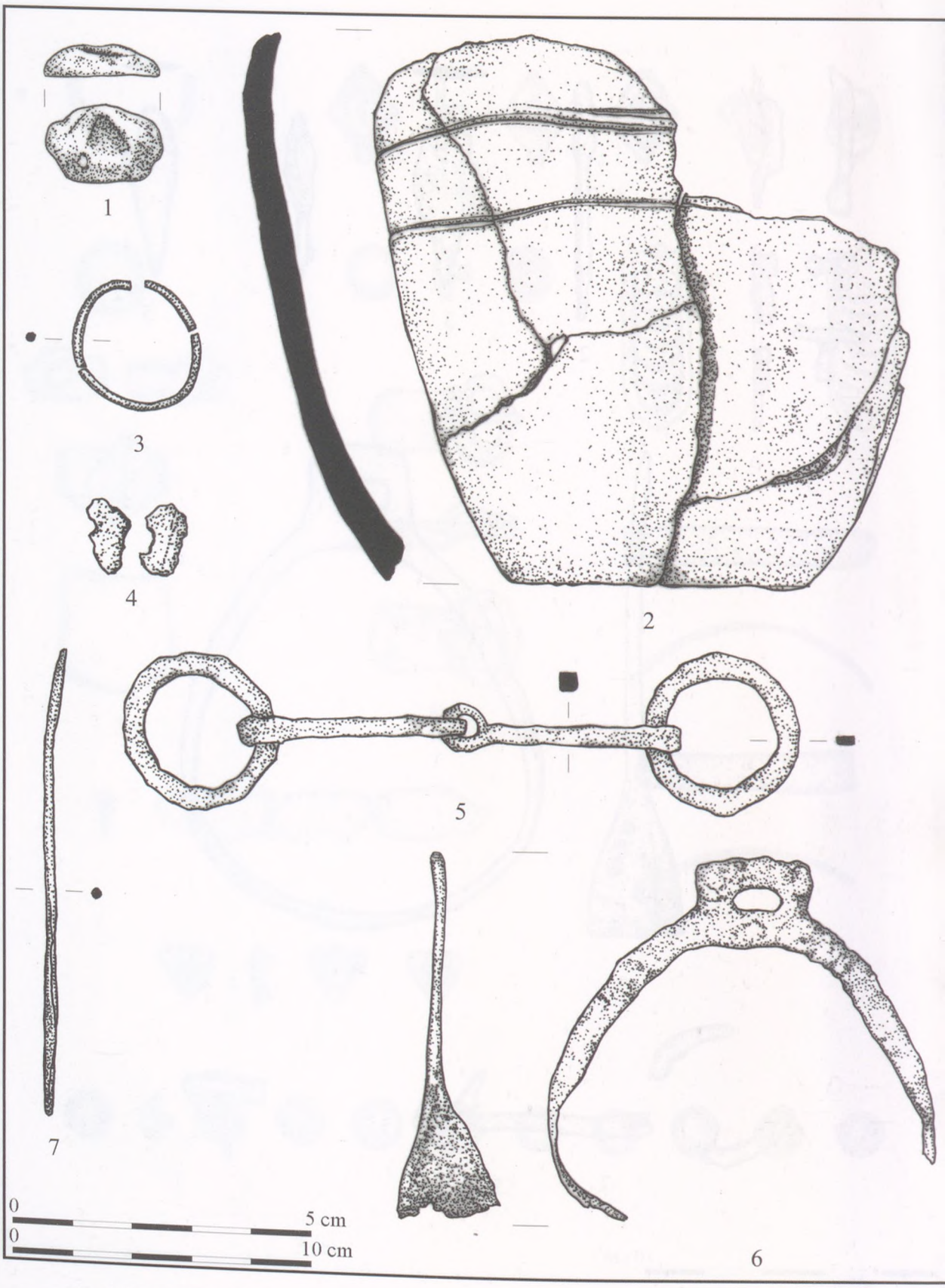

90. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1–2: 23. sír, 3–4: 25. sír, 5–6: azonosíthatatlan, 7: szórvány

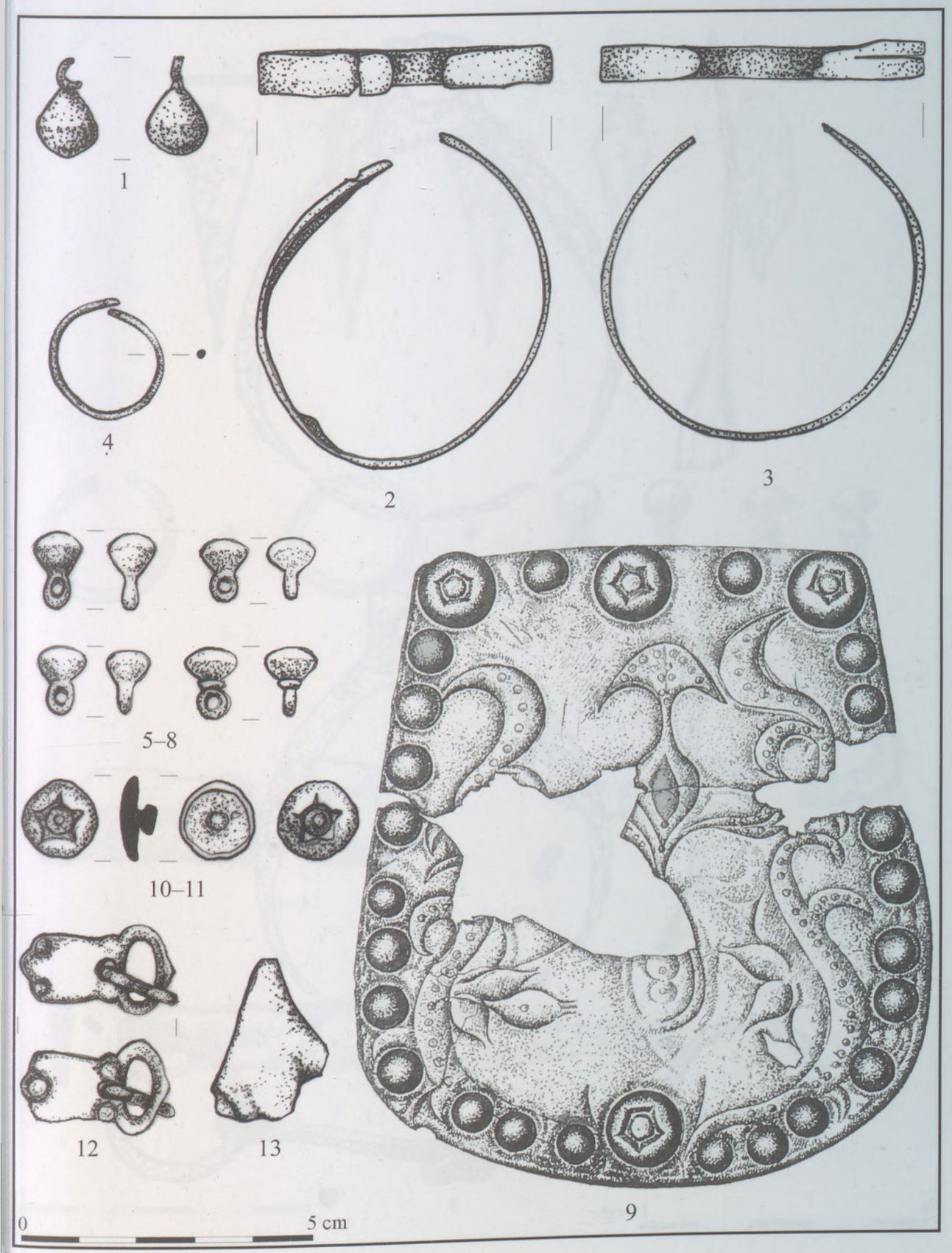

91. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–3: 26. sír, 4–13: 28. sír

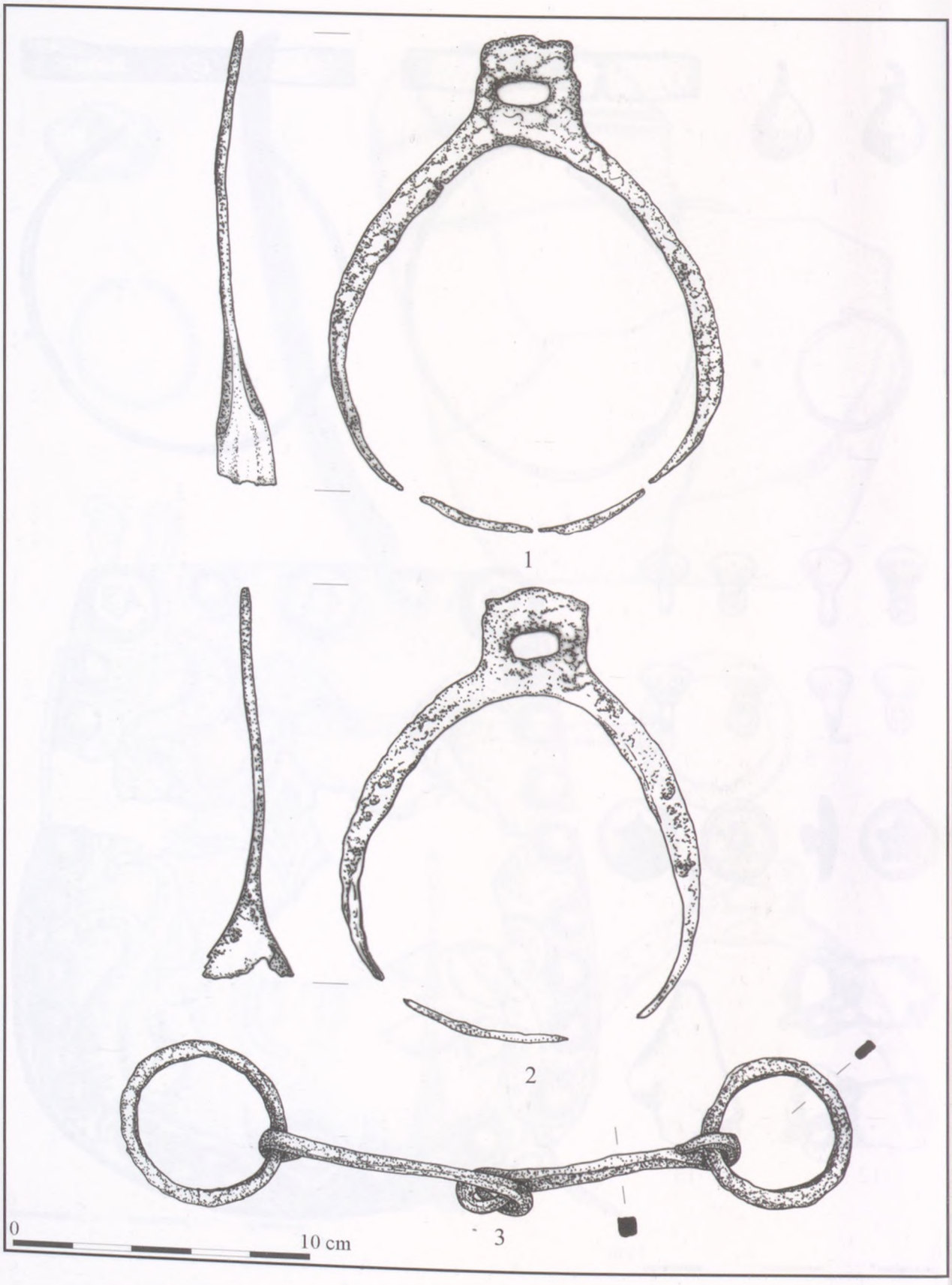

92. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 26. sír

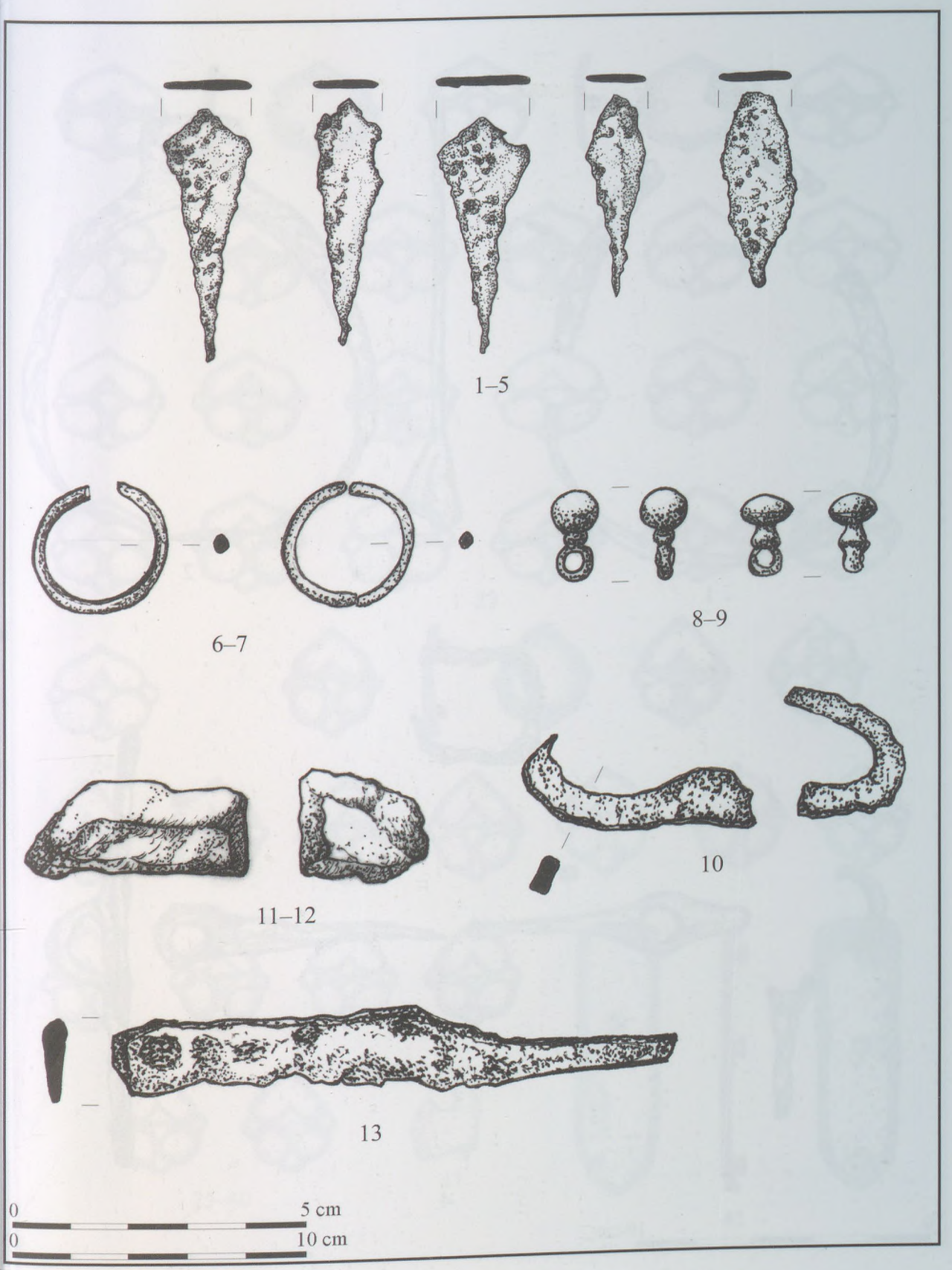

93. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–5: 28. sír, 6–13: 29. sír

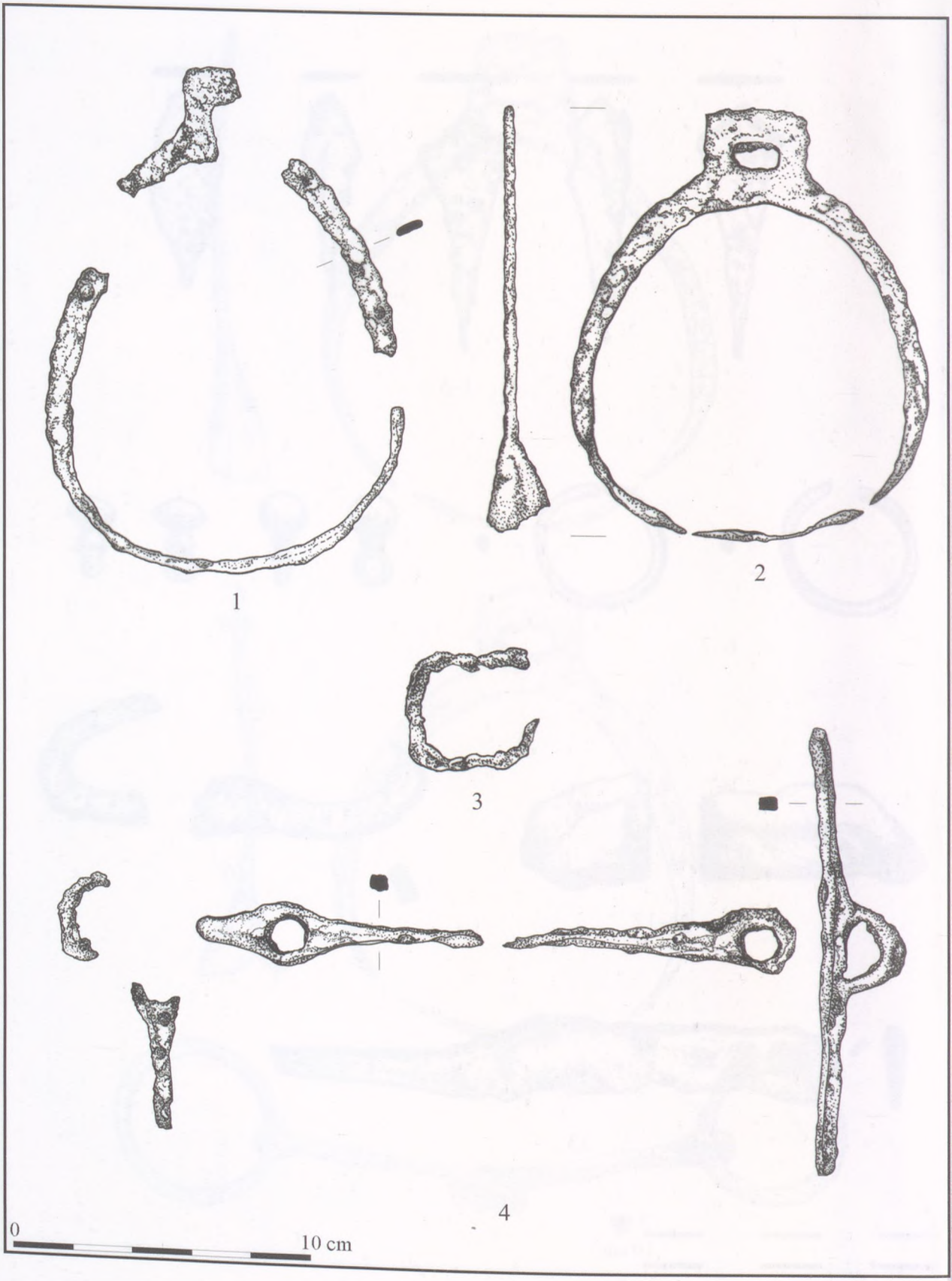

94. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 28. sír

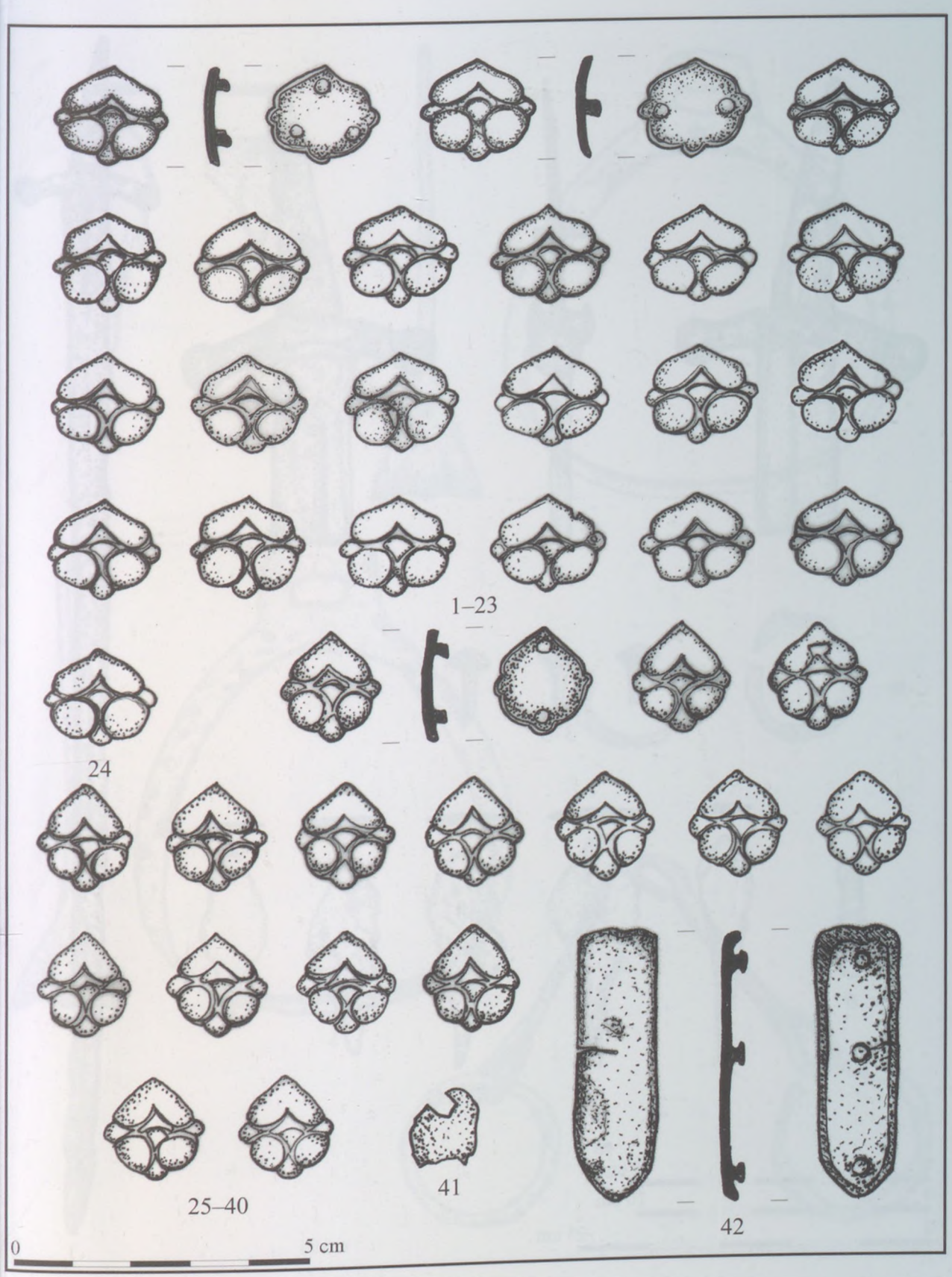

95. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 29. sír

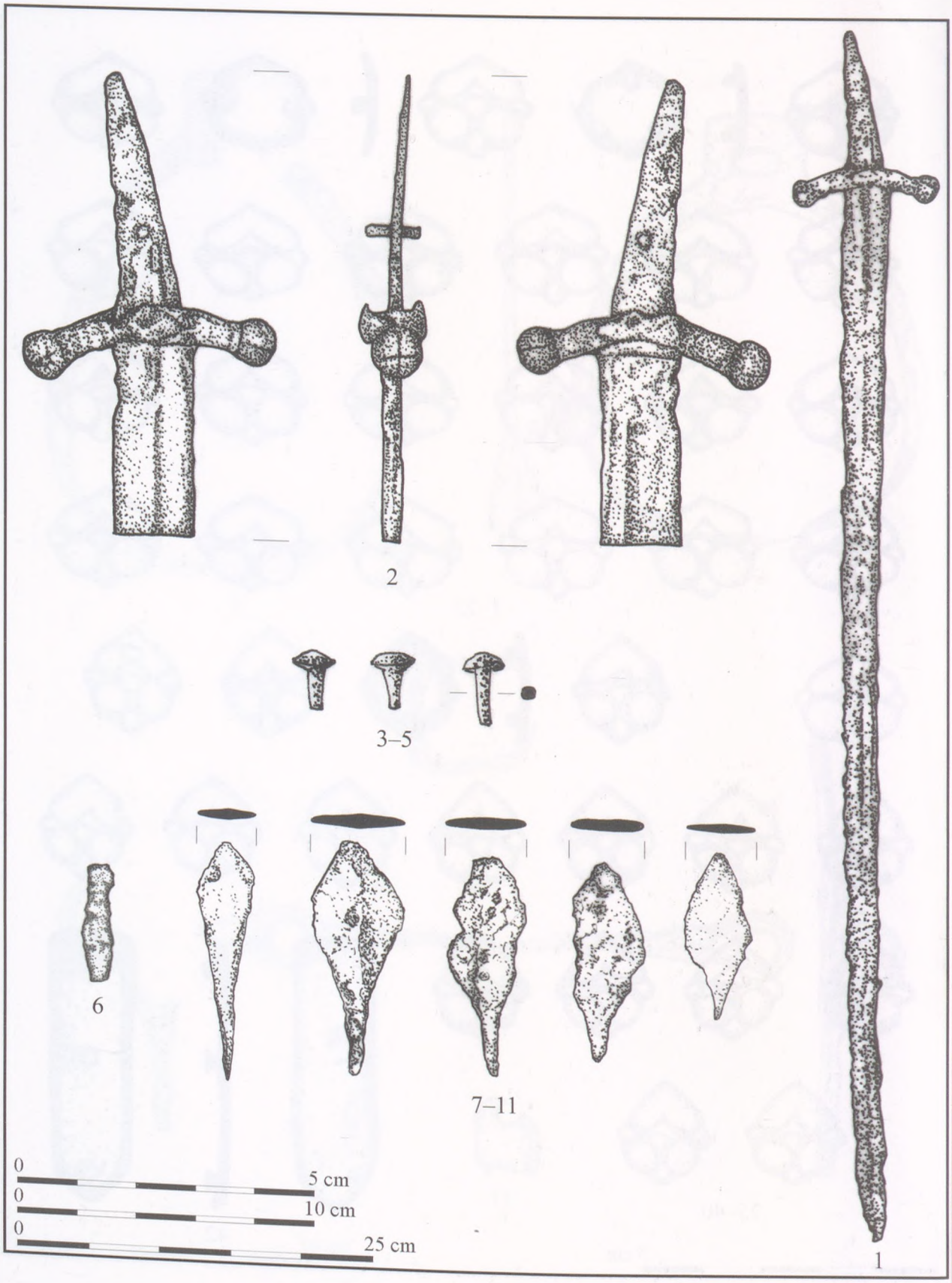

96. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 29. sír

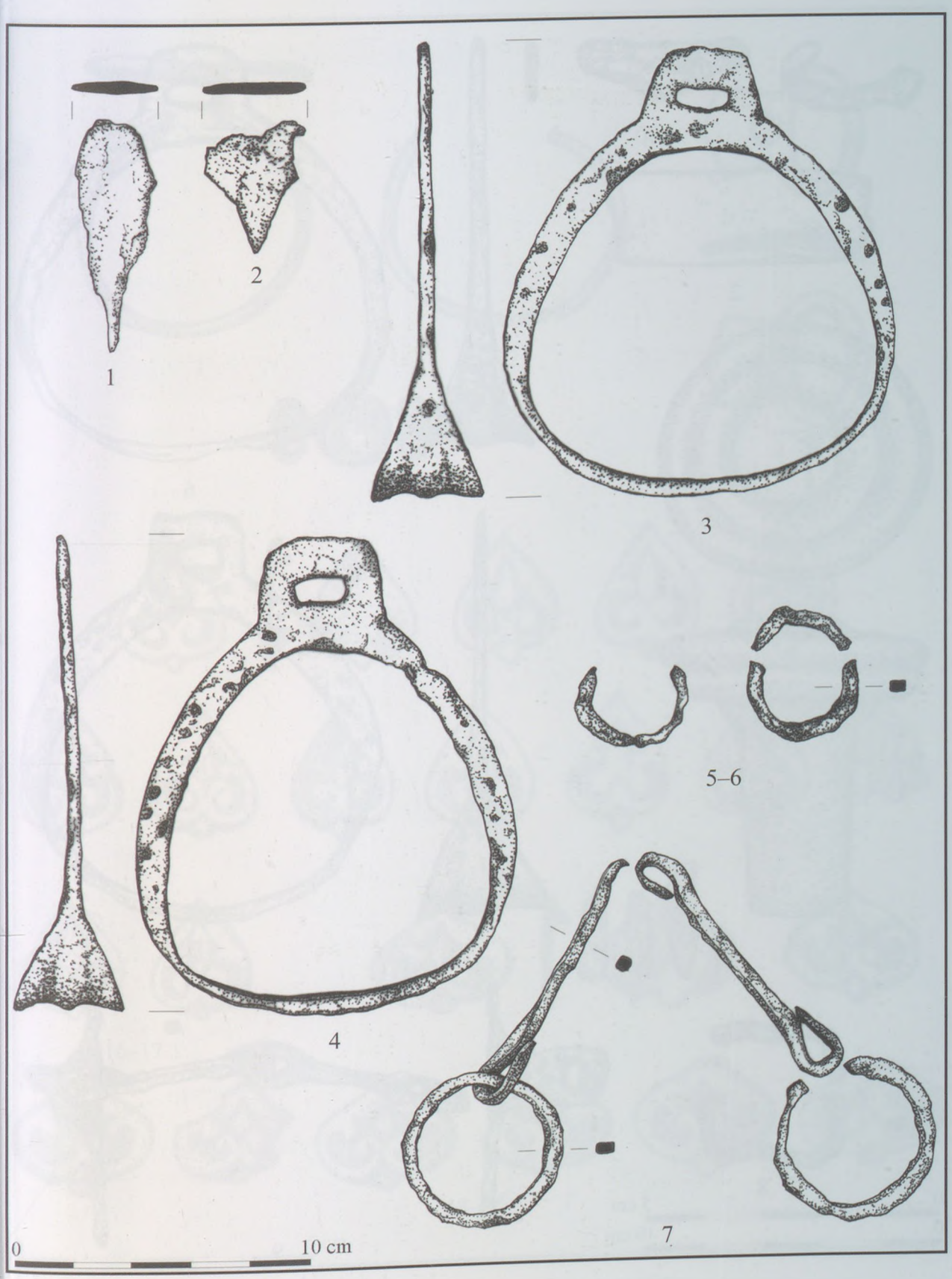

97. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 29. sír

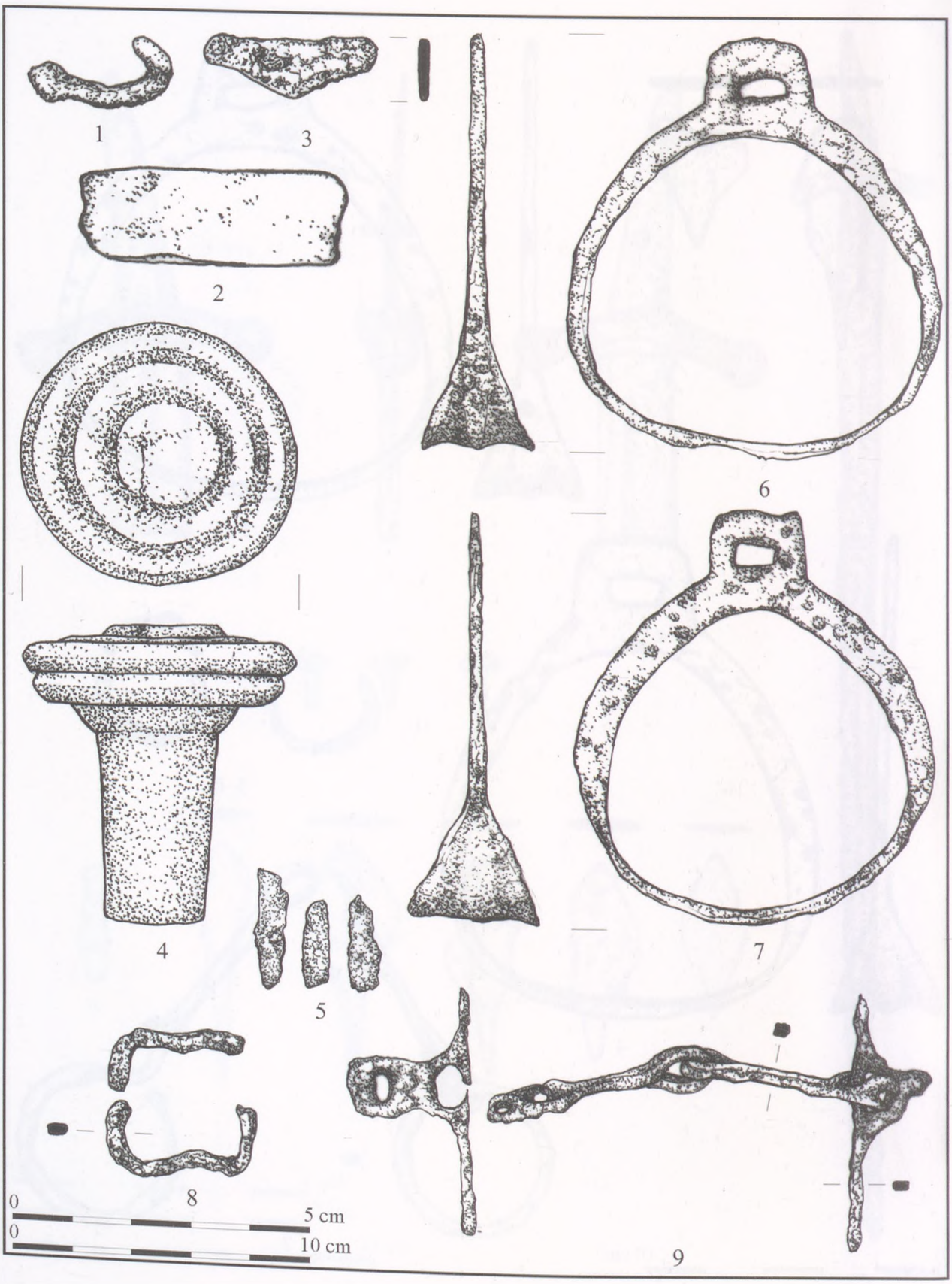

98. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 30. sír

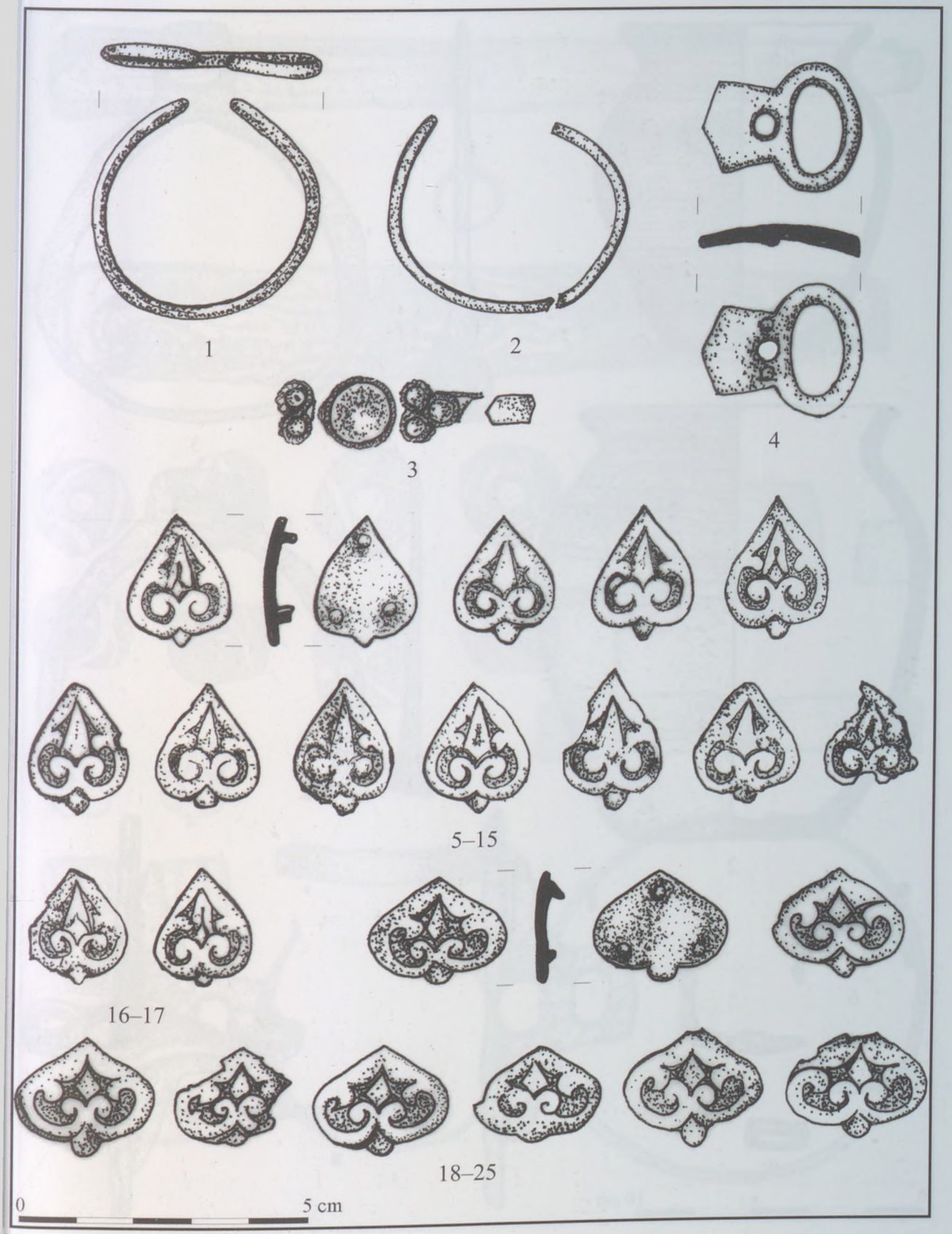

99. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 31. sír

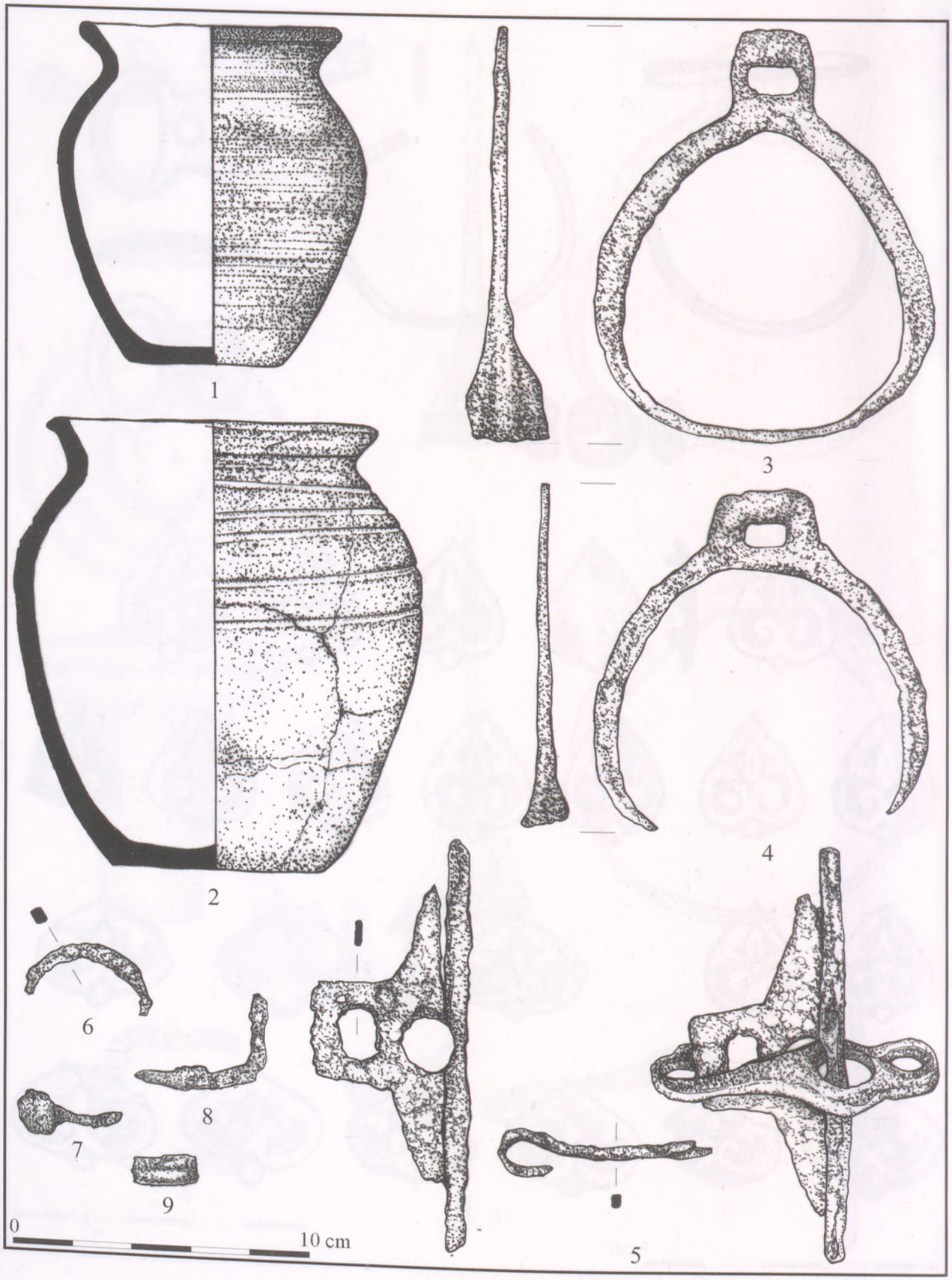

100. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1: 32. sír, 2: 33. sír, 3–9: 34. sír

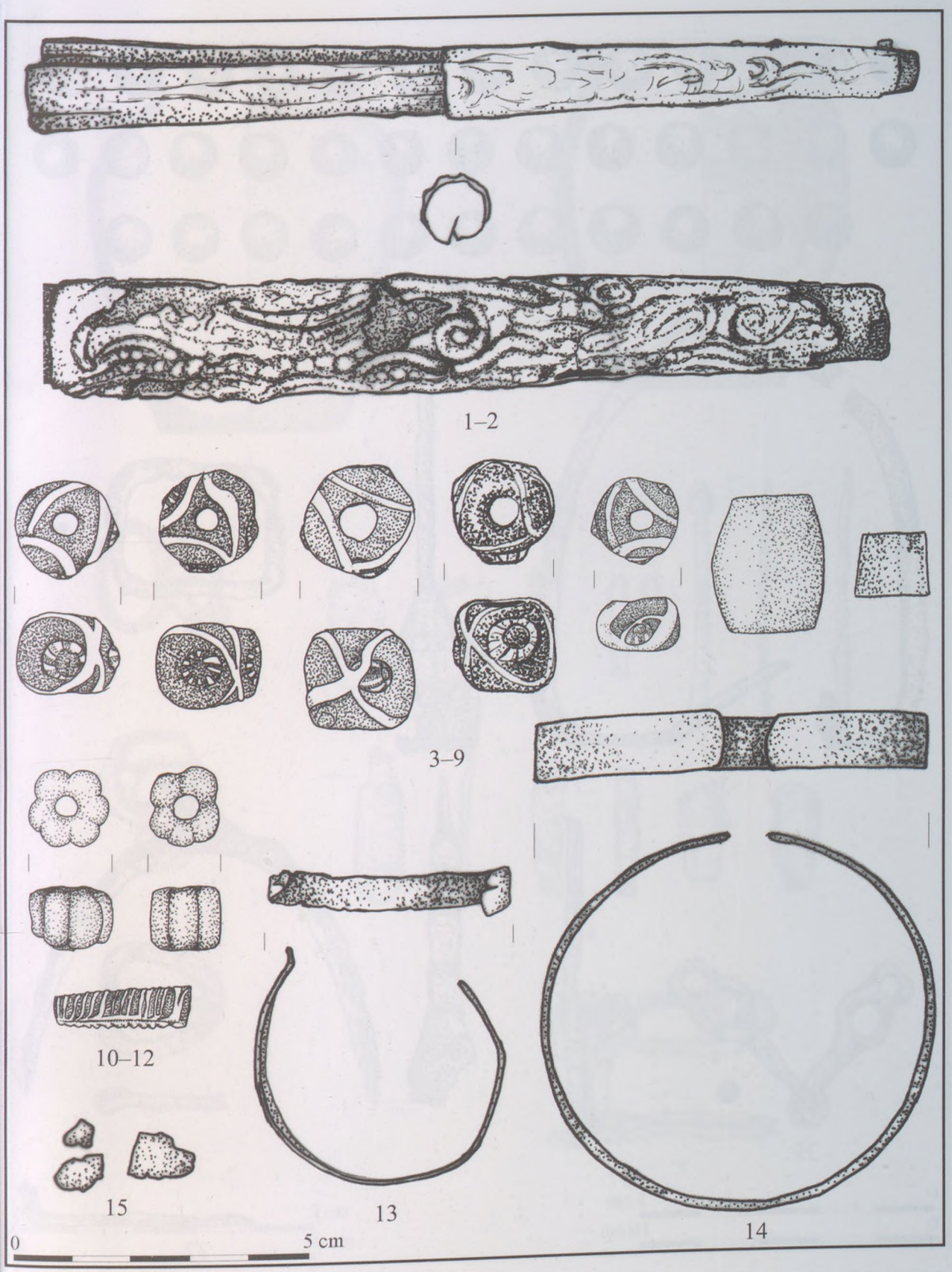

101. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 34. sír

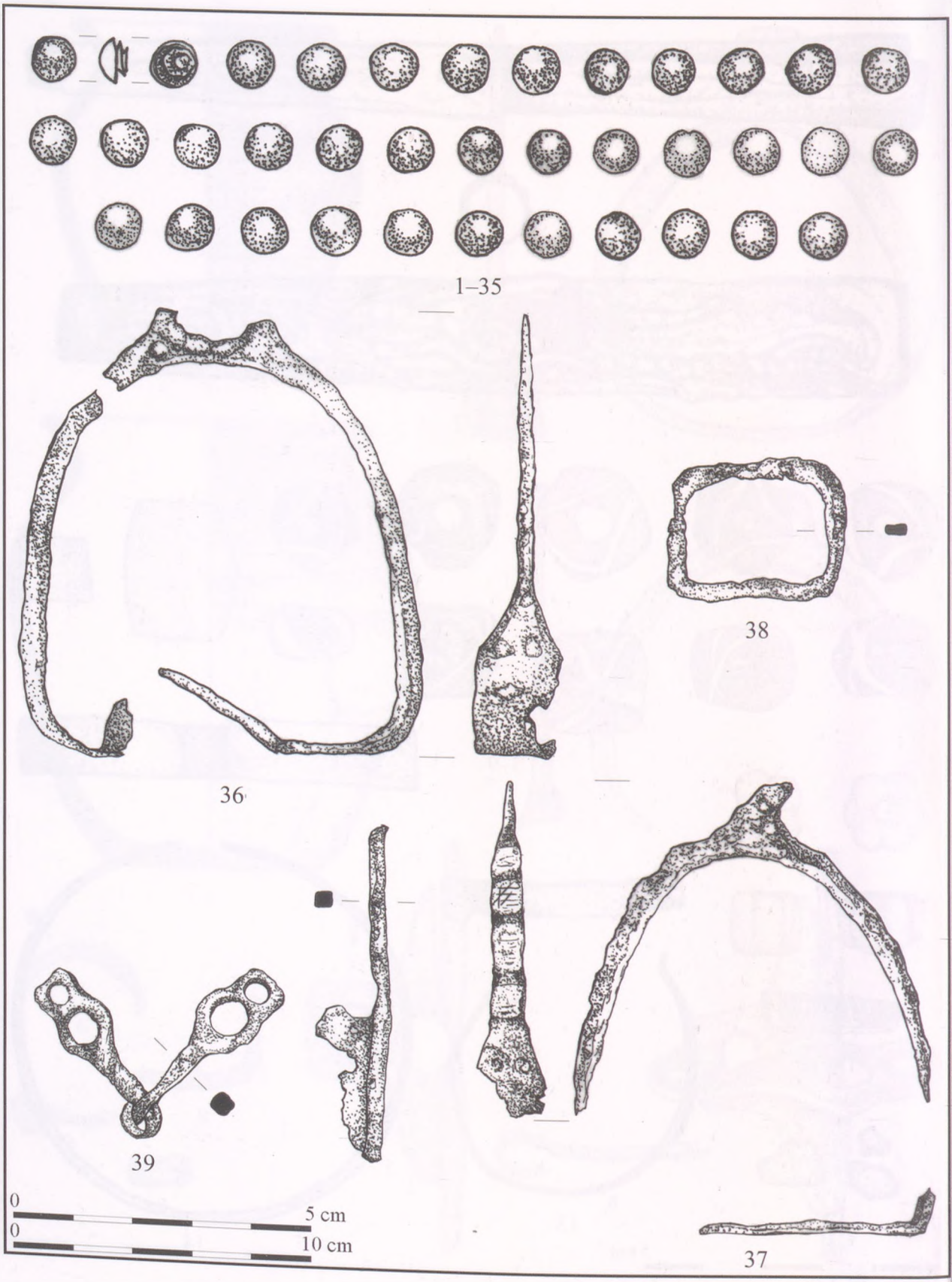

102. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–35: 34. sír, 36–39: 35. sír

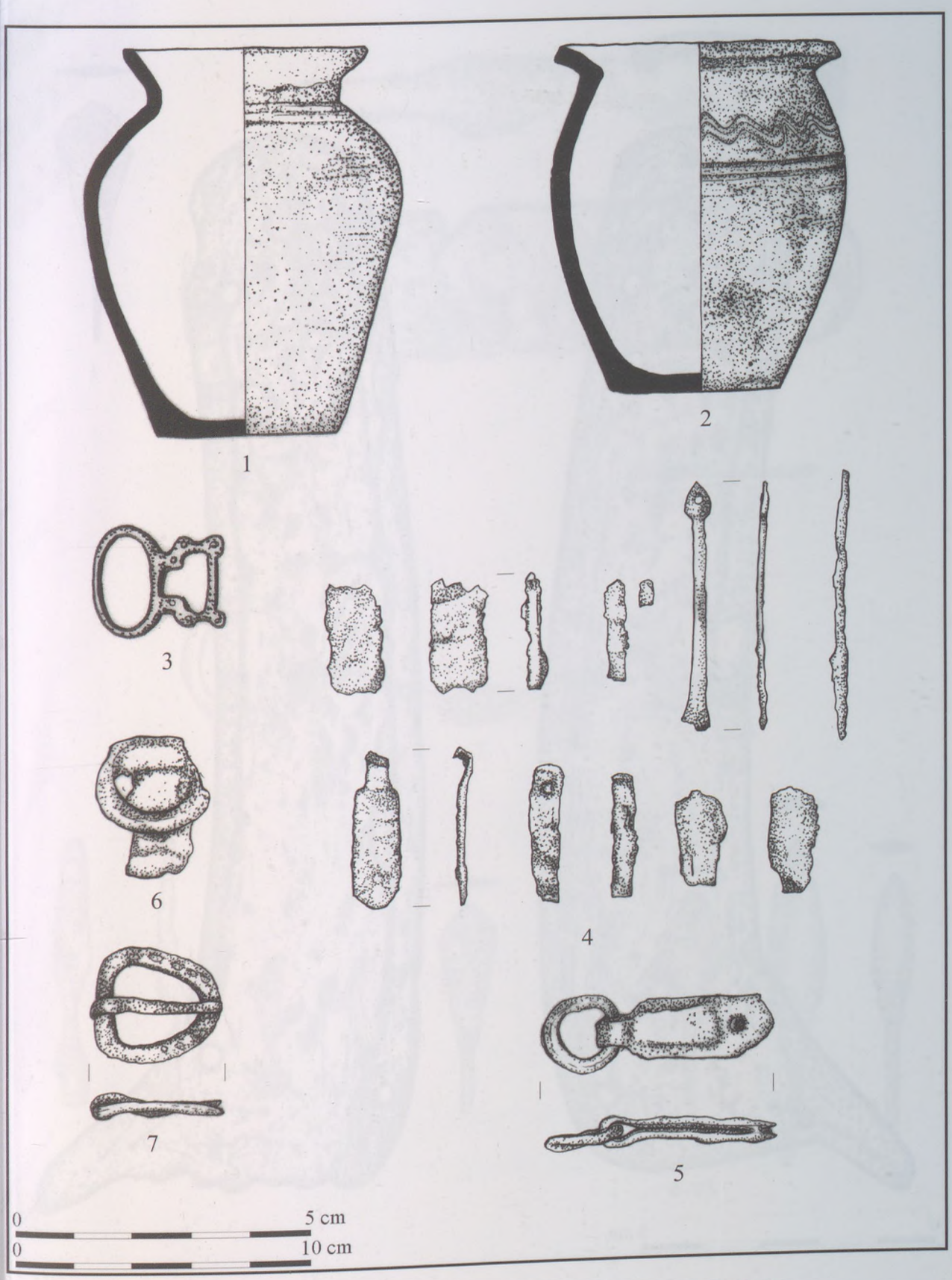

103. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1: 37. sír, 2: 38. sír, 3–7: 39. sír

104. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 39. sír

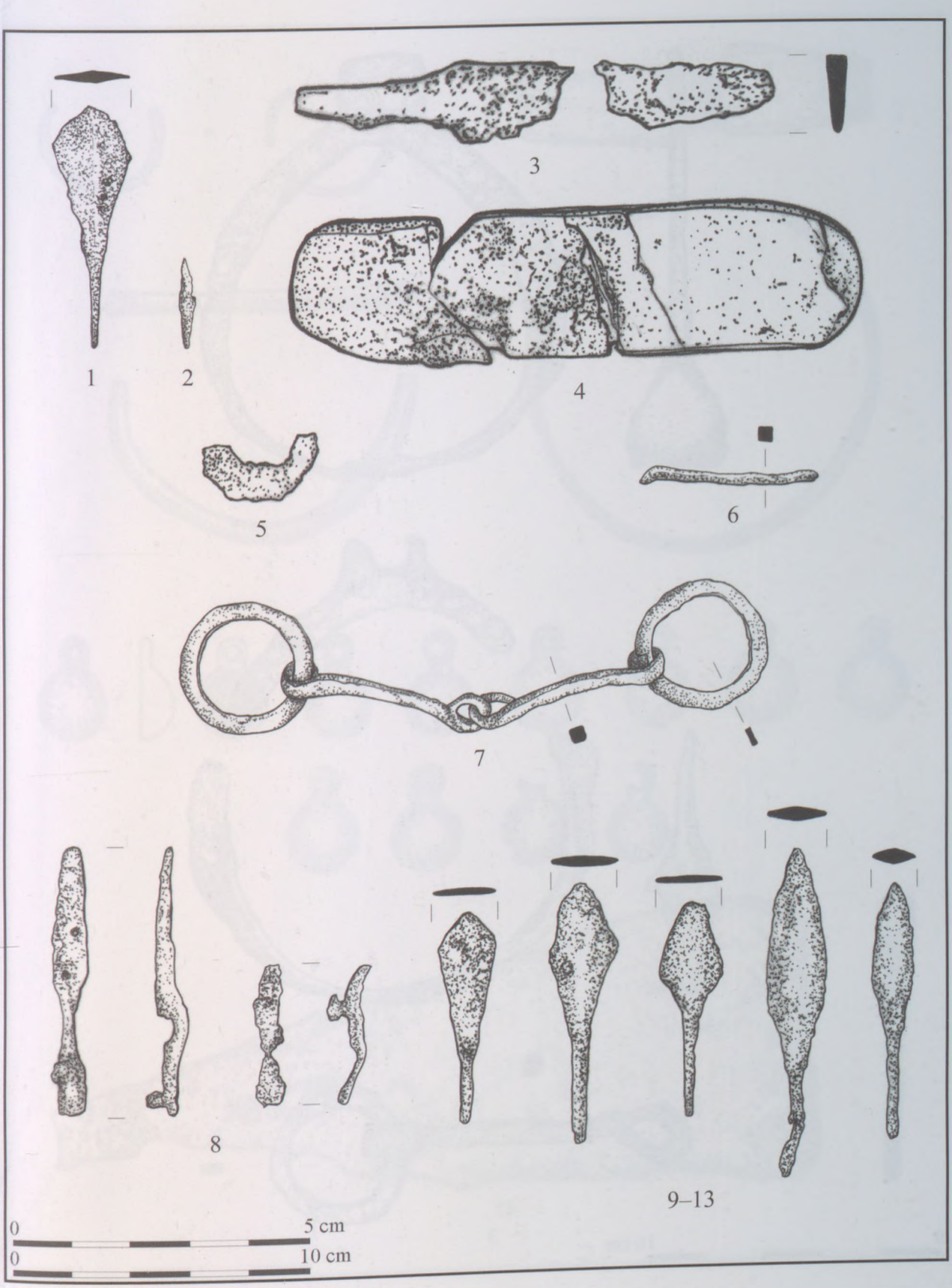

105. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–7: 39. sír, 8–13: 40. sír

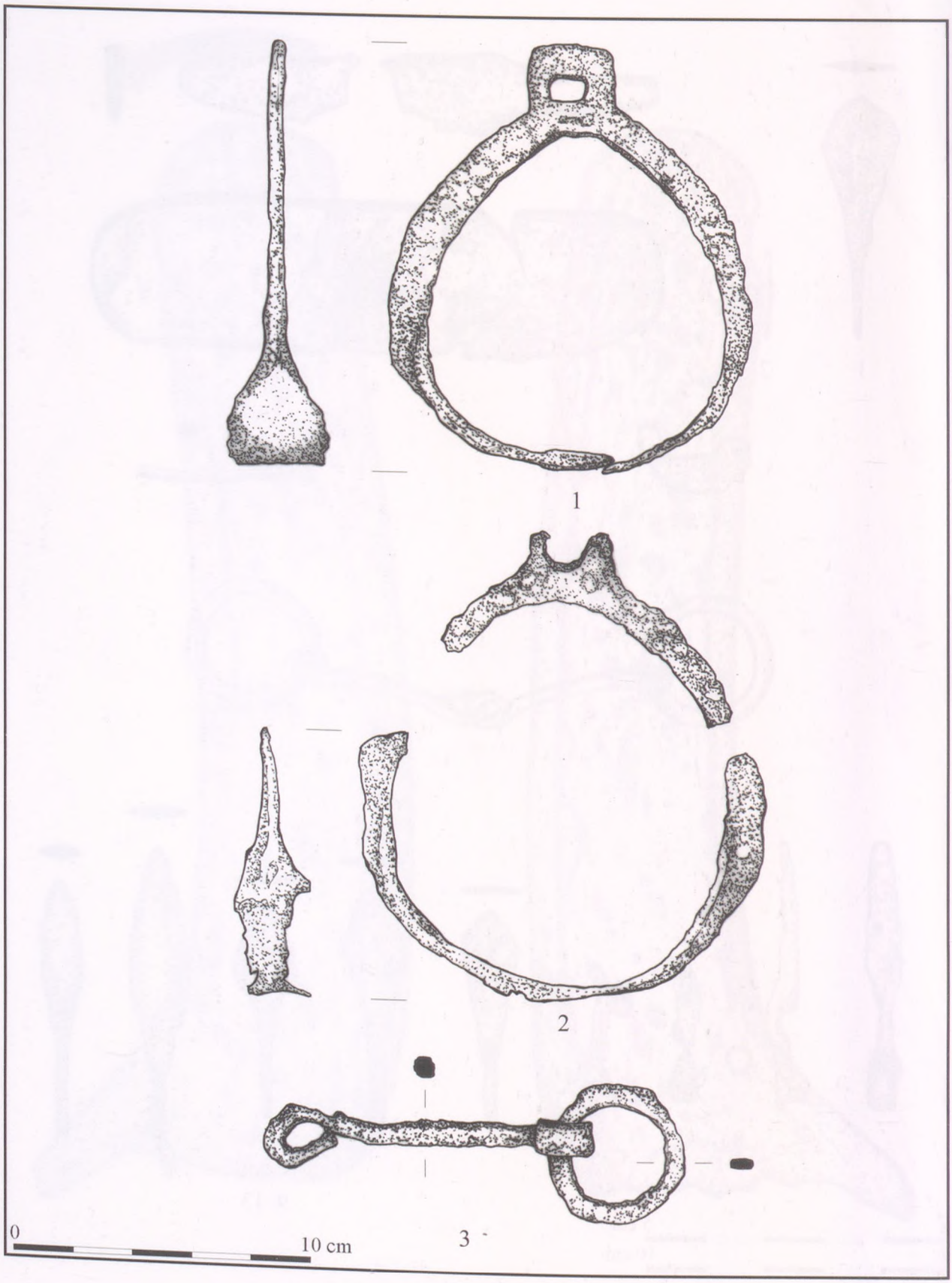

106. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 40. sír

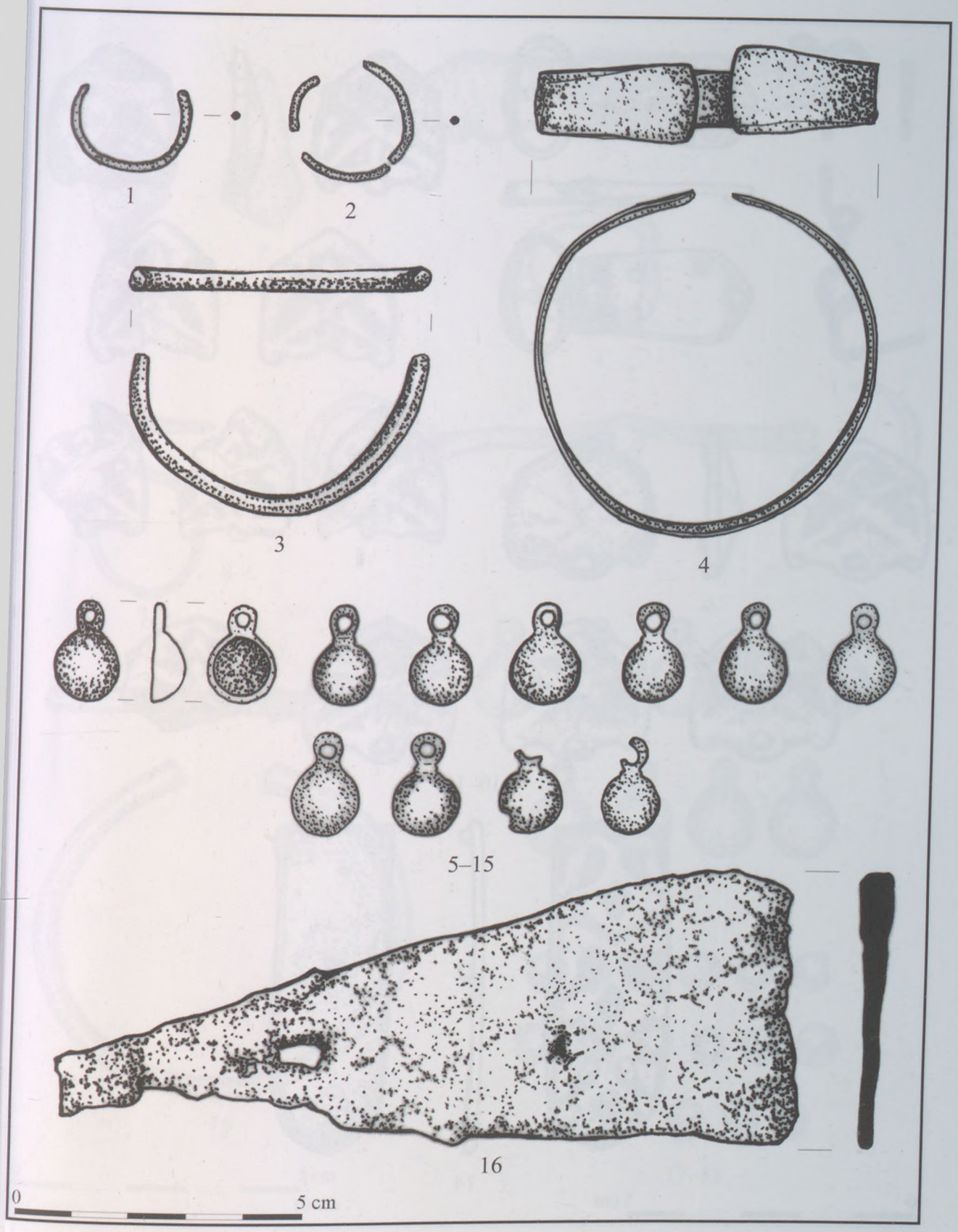

107. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 41. sír

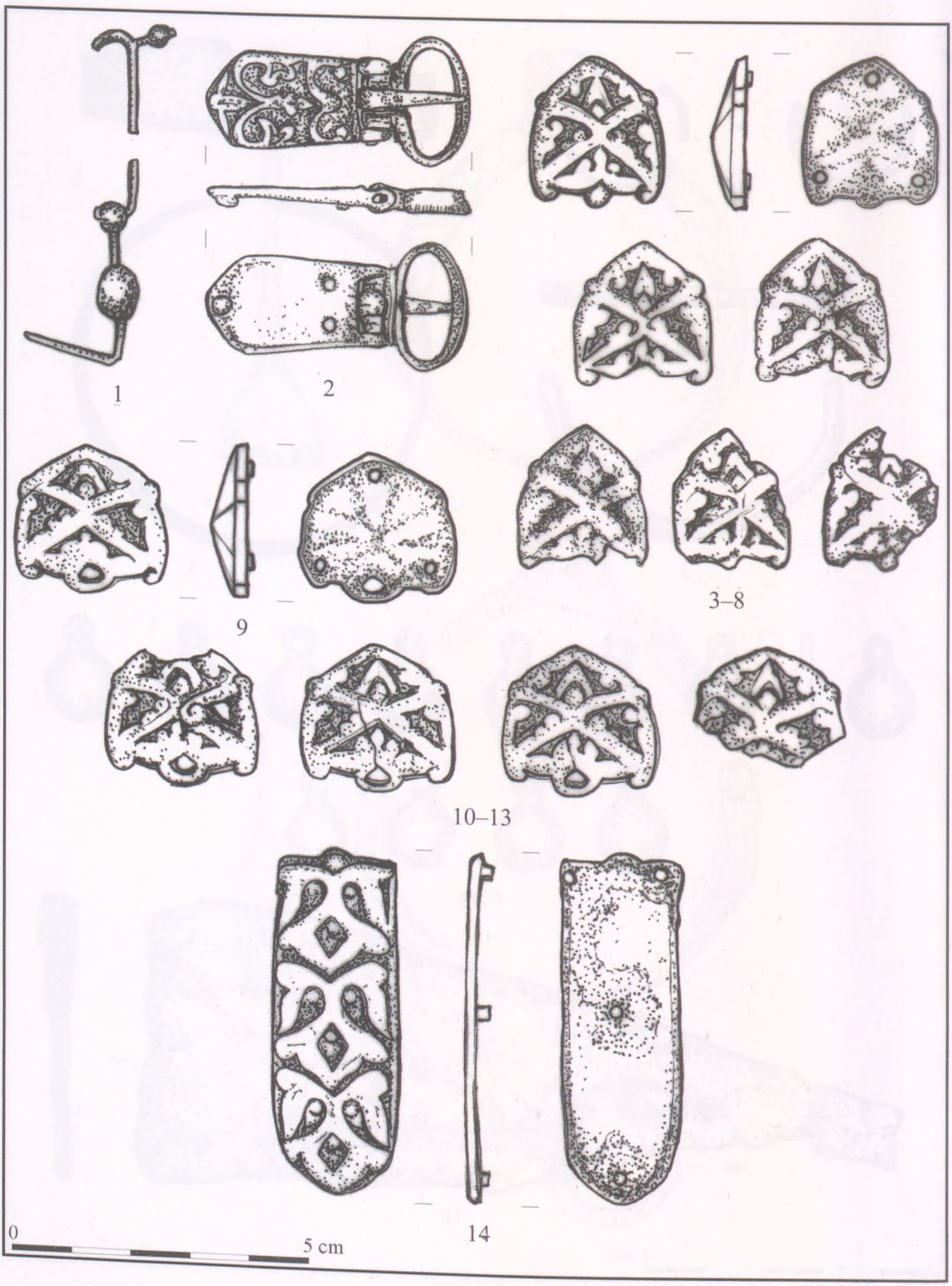

108. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 42. sír

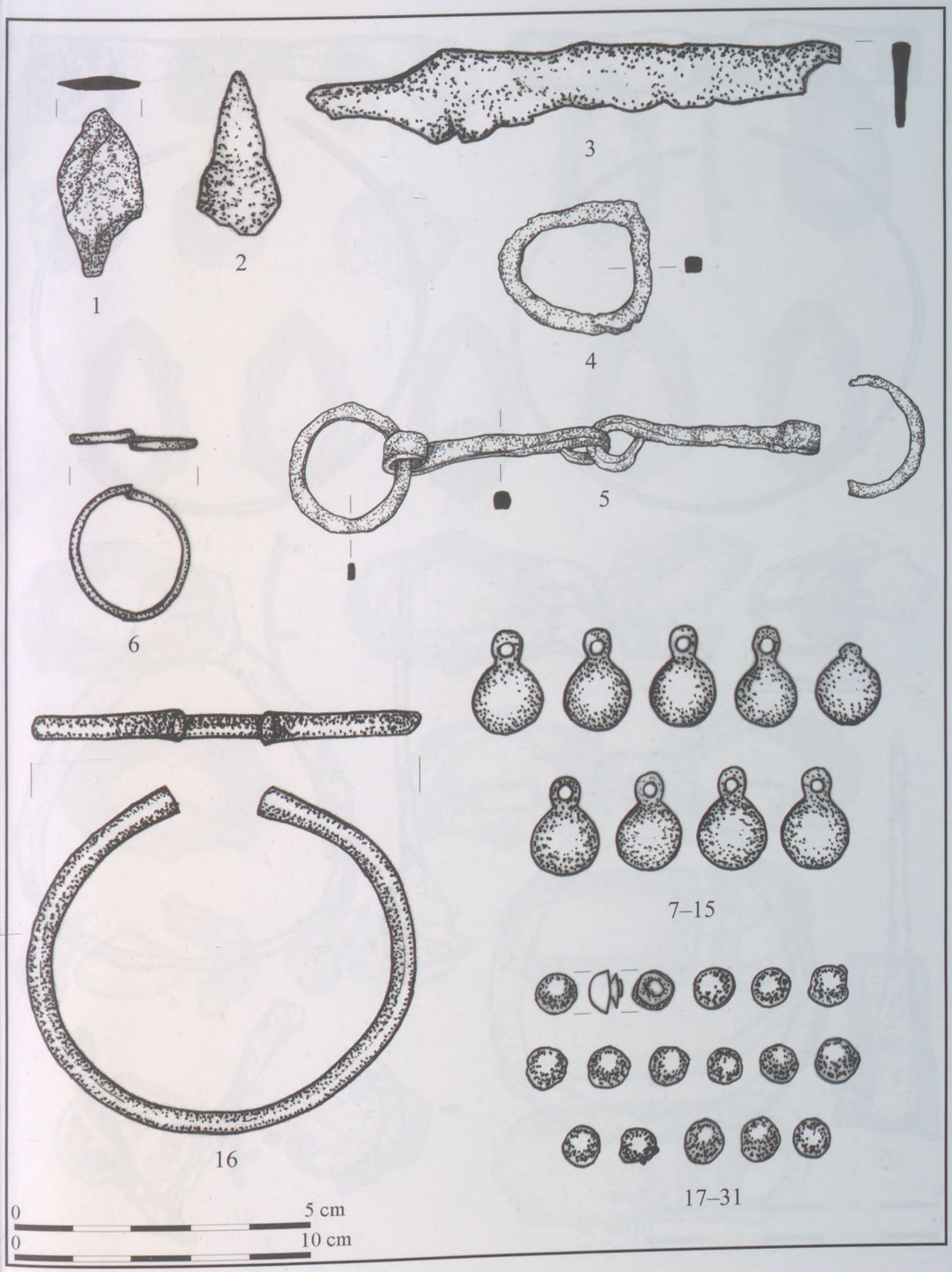

109. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–5: 42. sír, 6–31: 43. sír

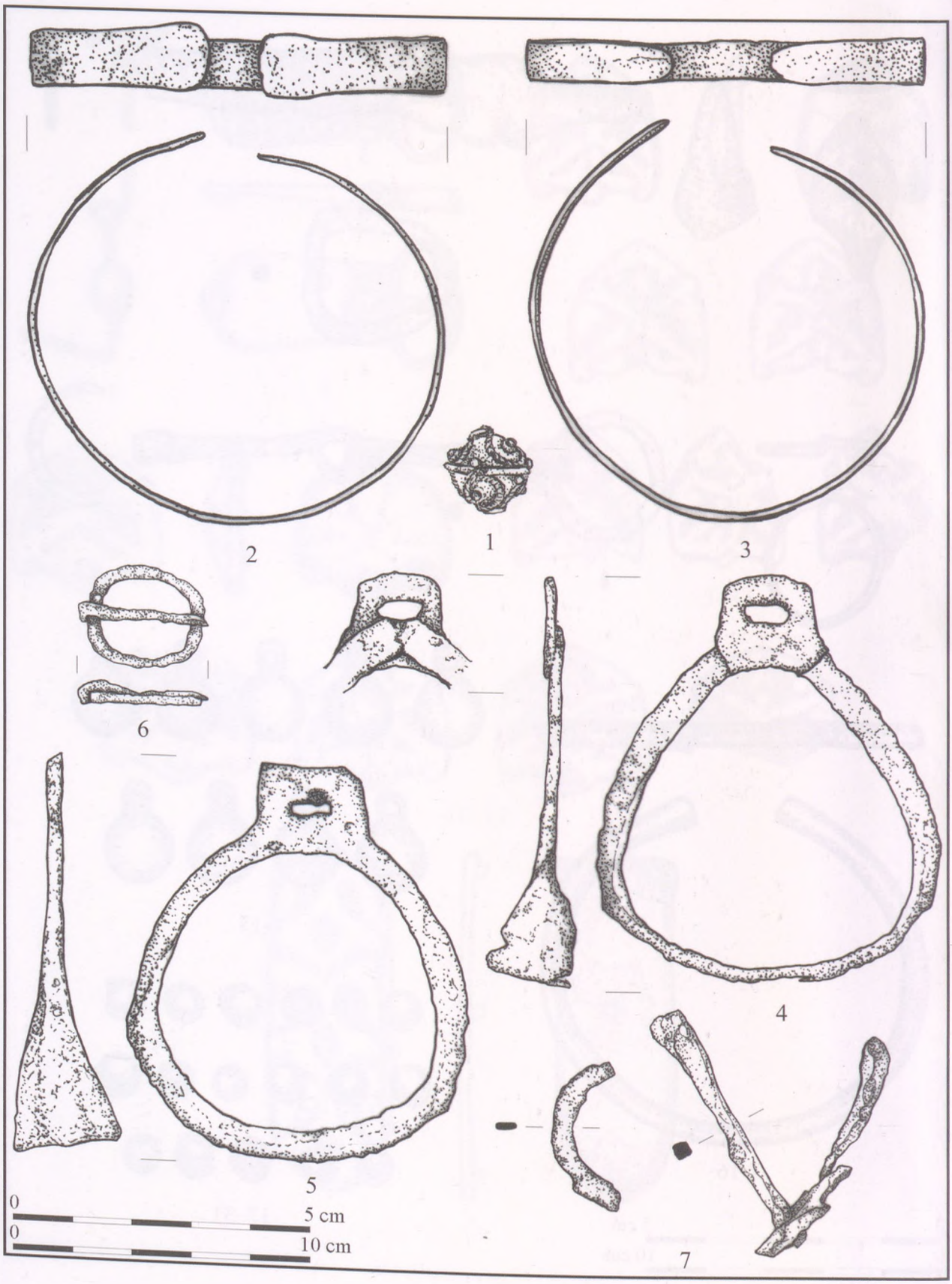

110. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 44. sír

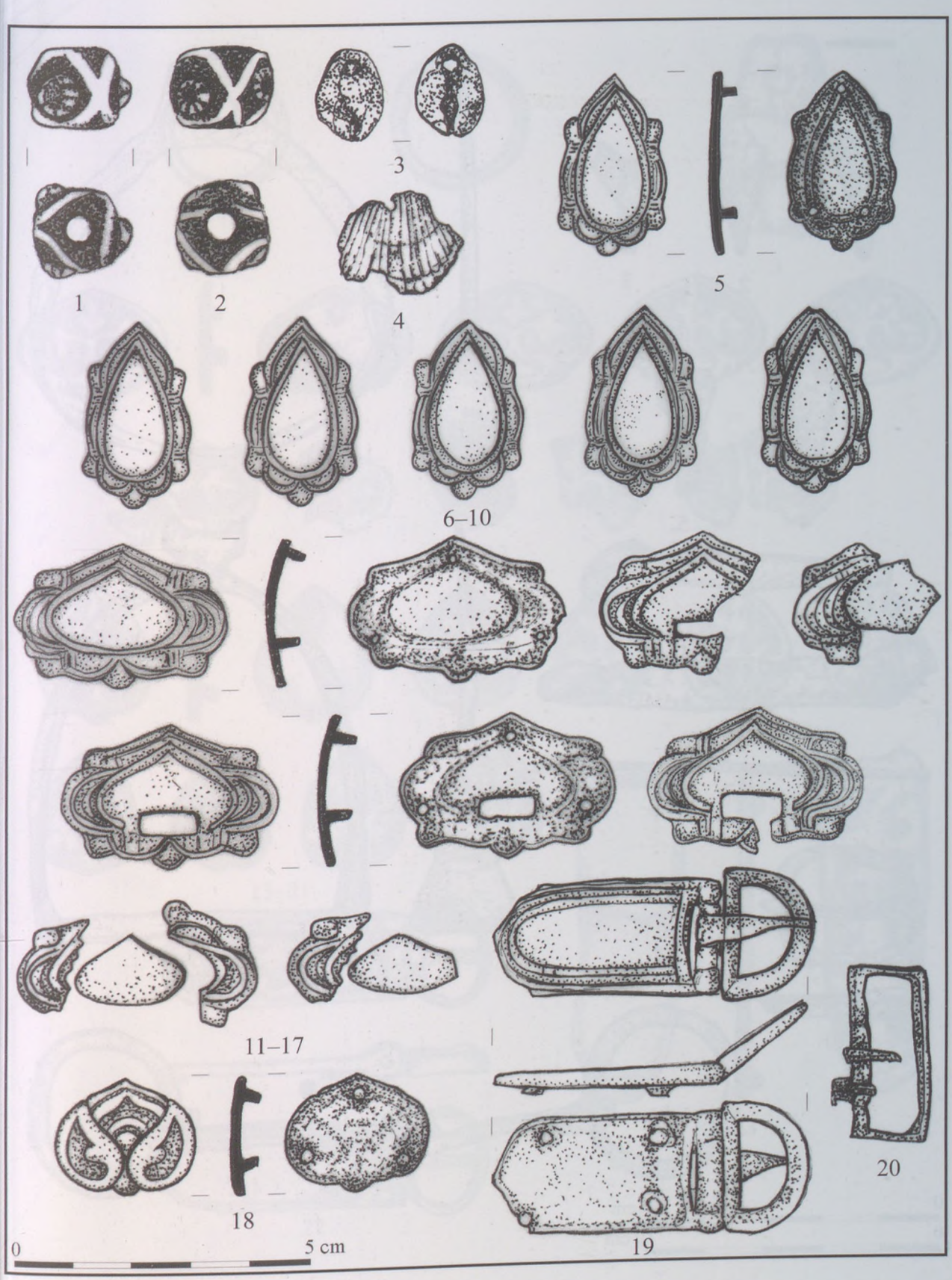

III. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 45. sír

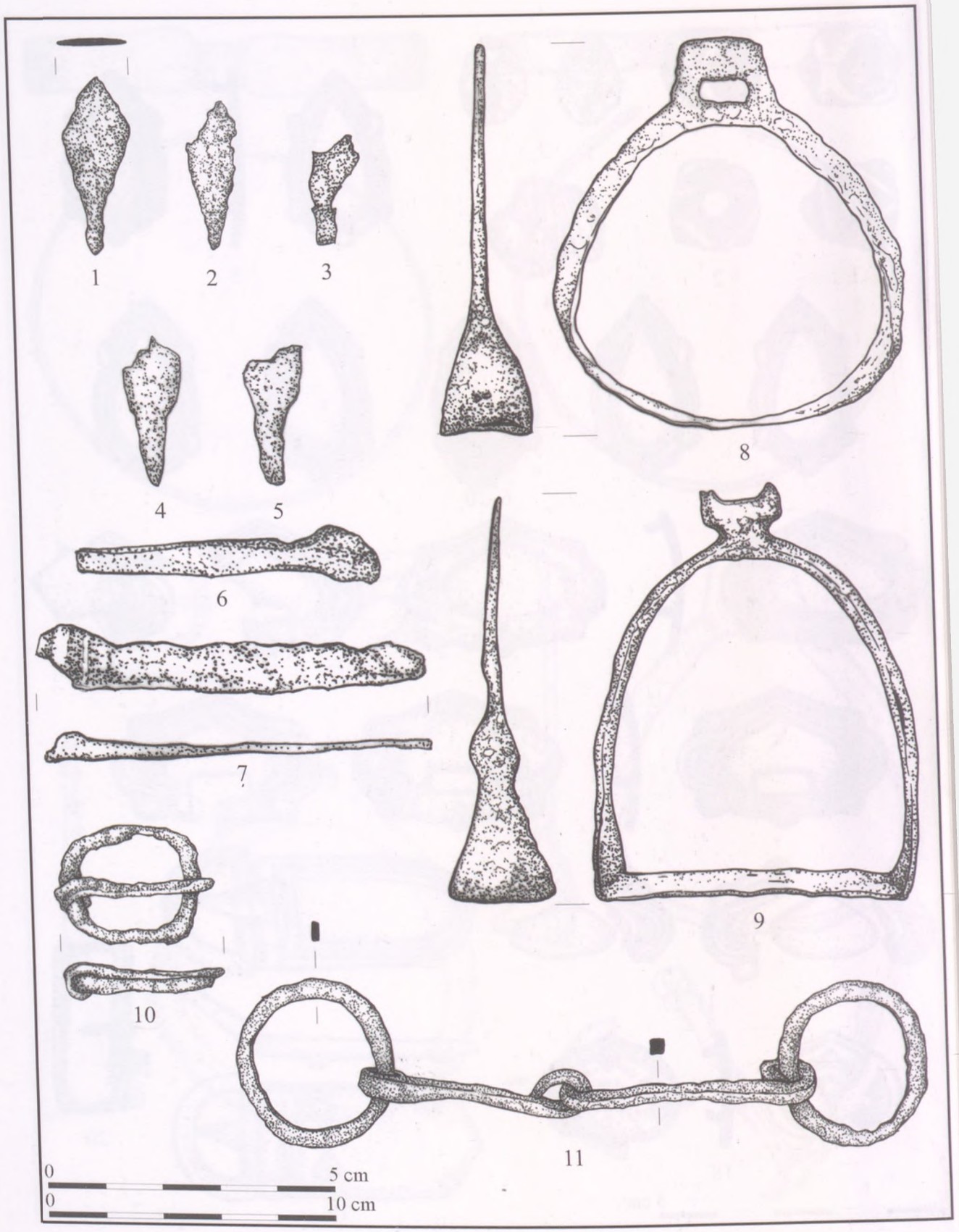

112. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 45. sír

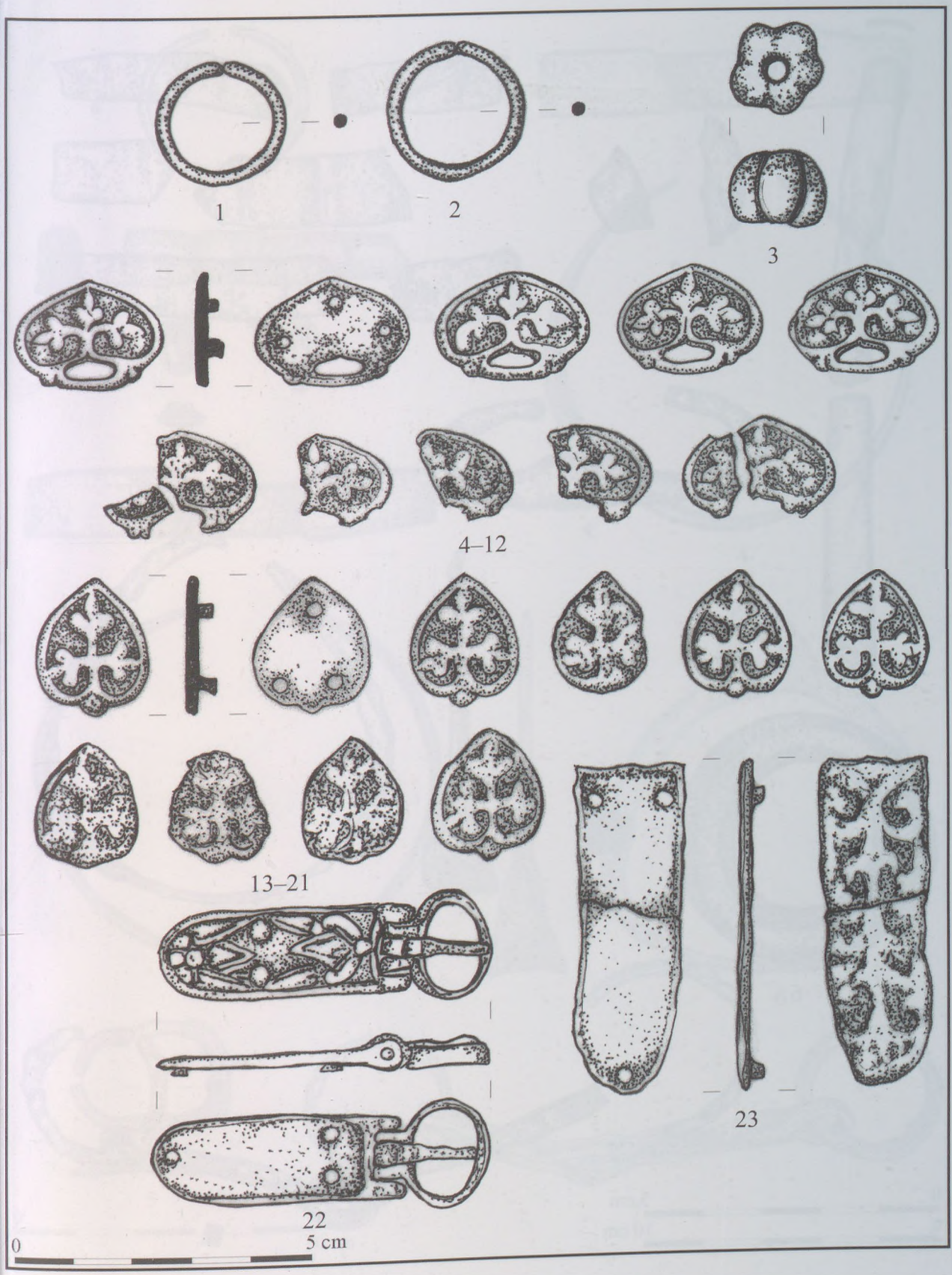

113. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 46. sír

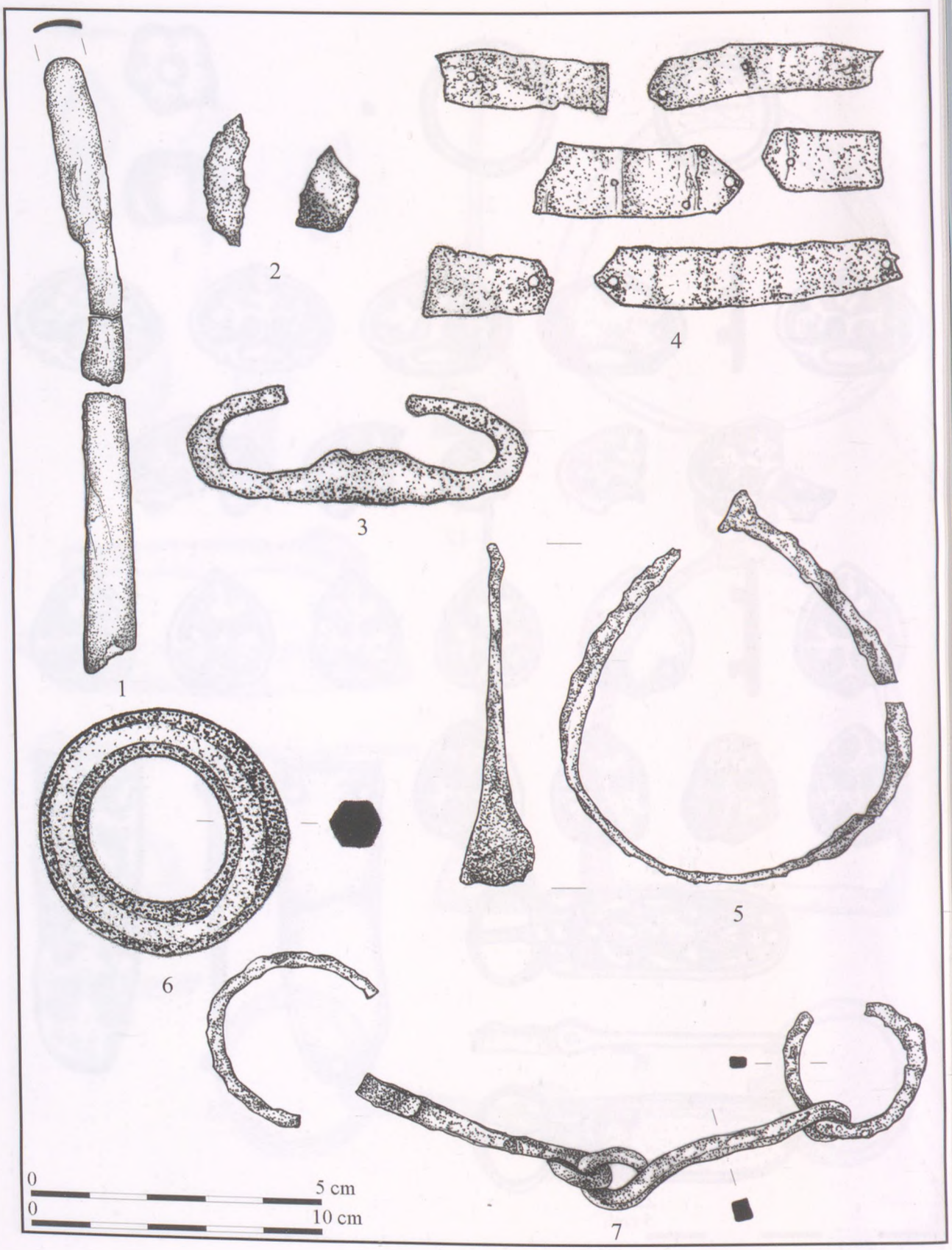

114. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 46. sír

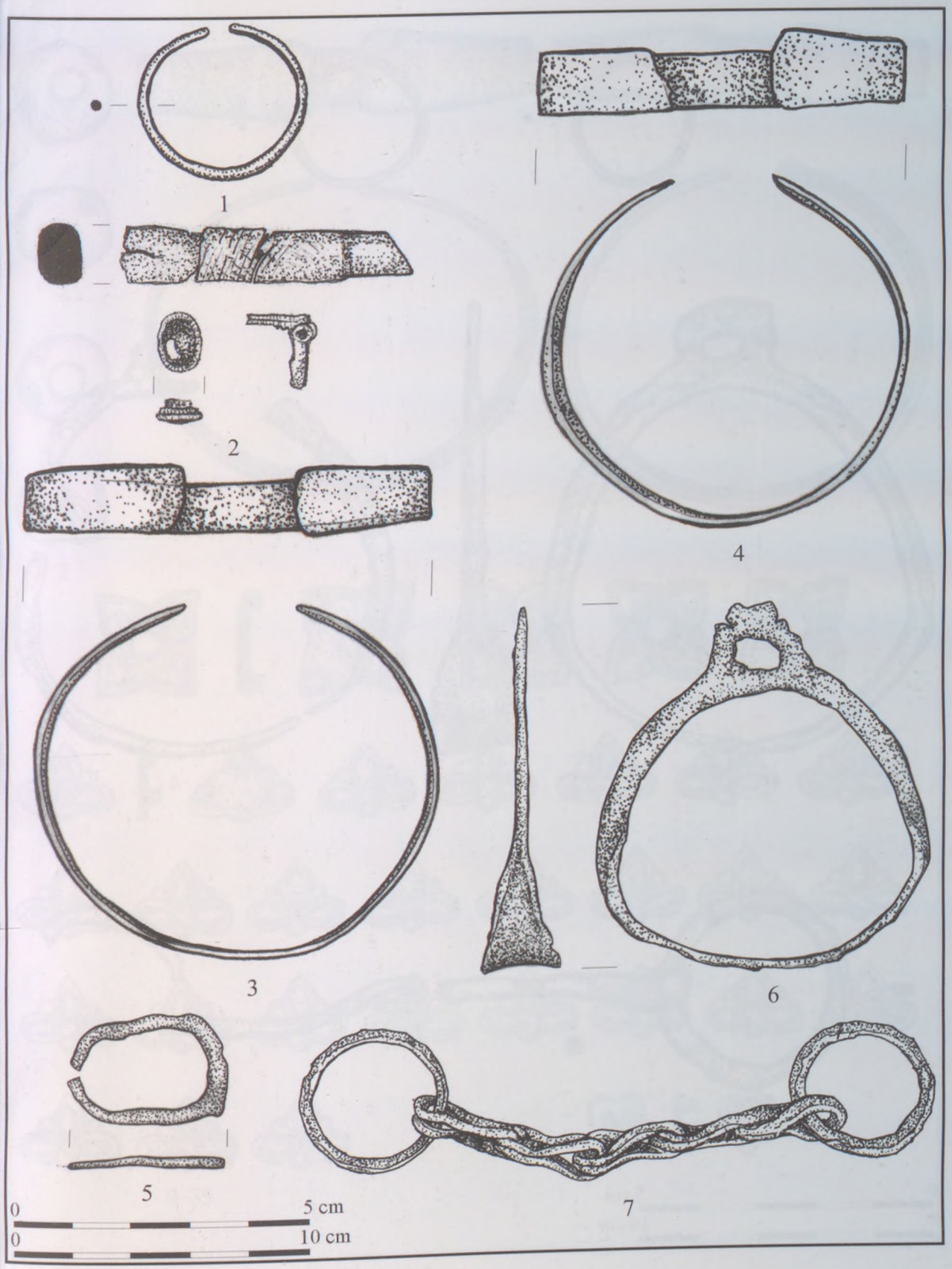

115. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 47. sír

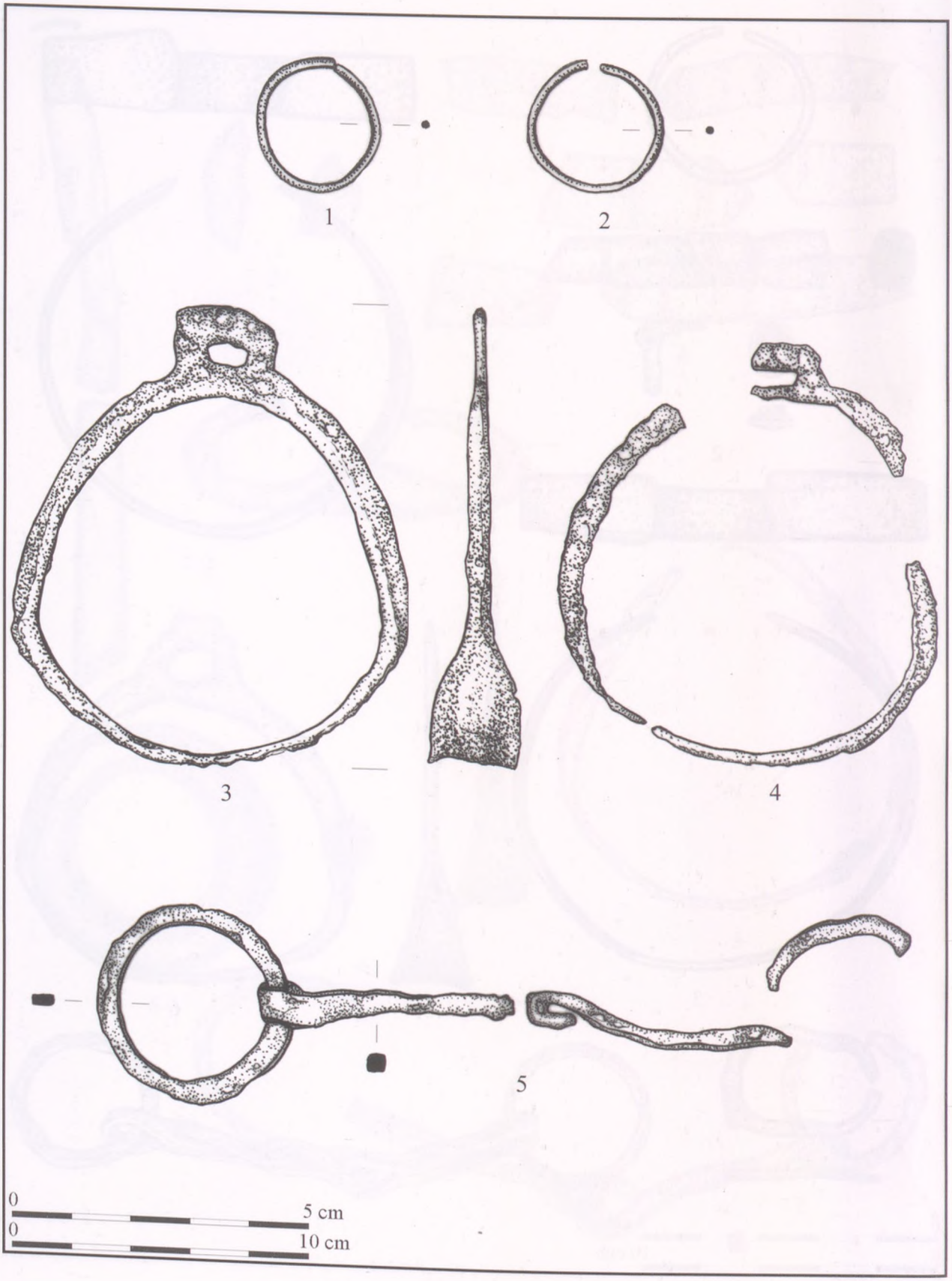

116. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 48. sír

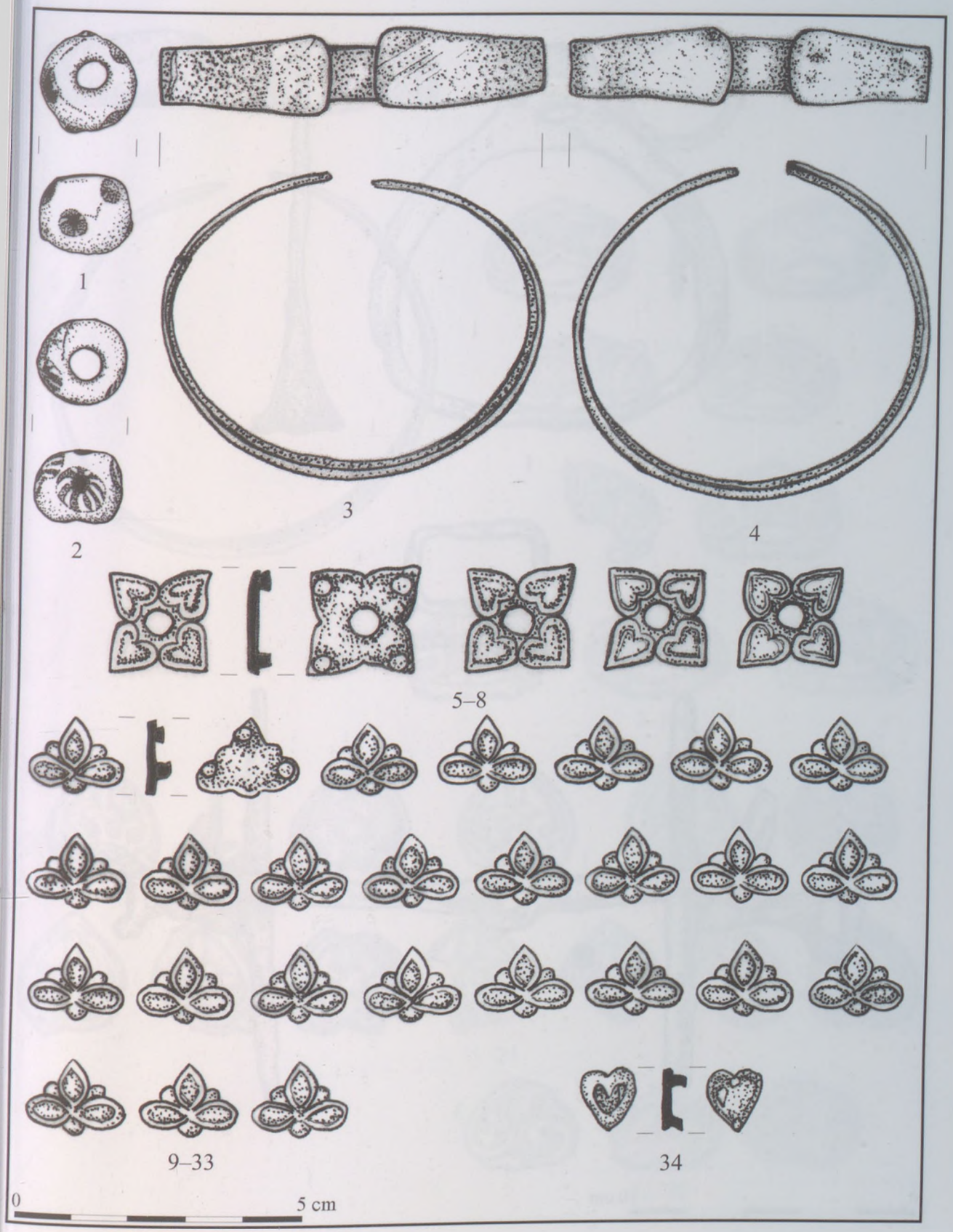

117. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 49. sír

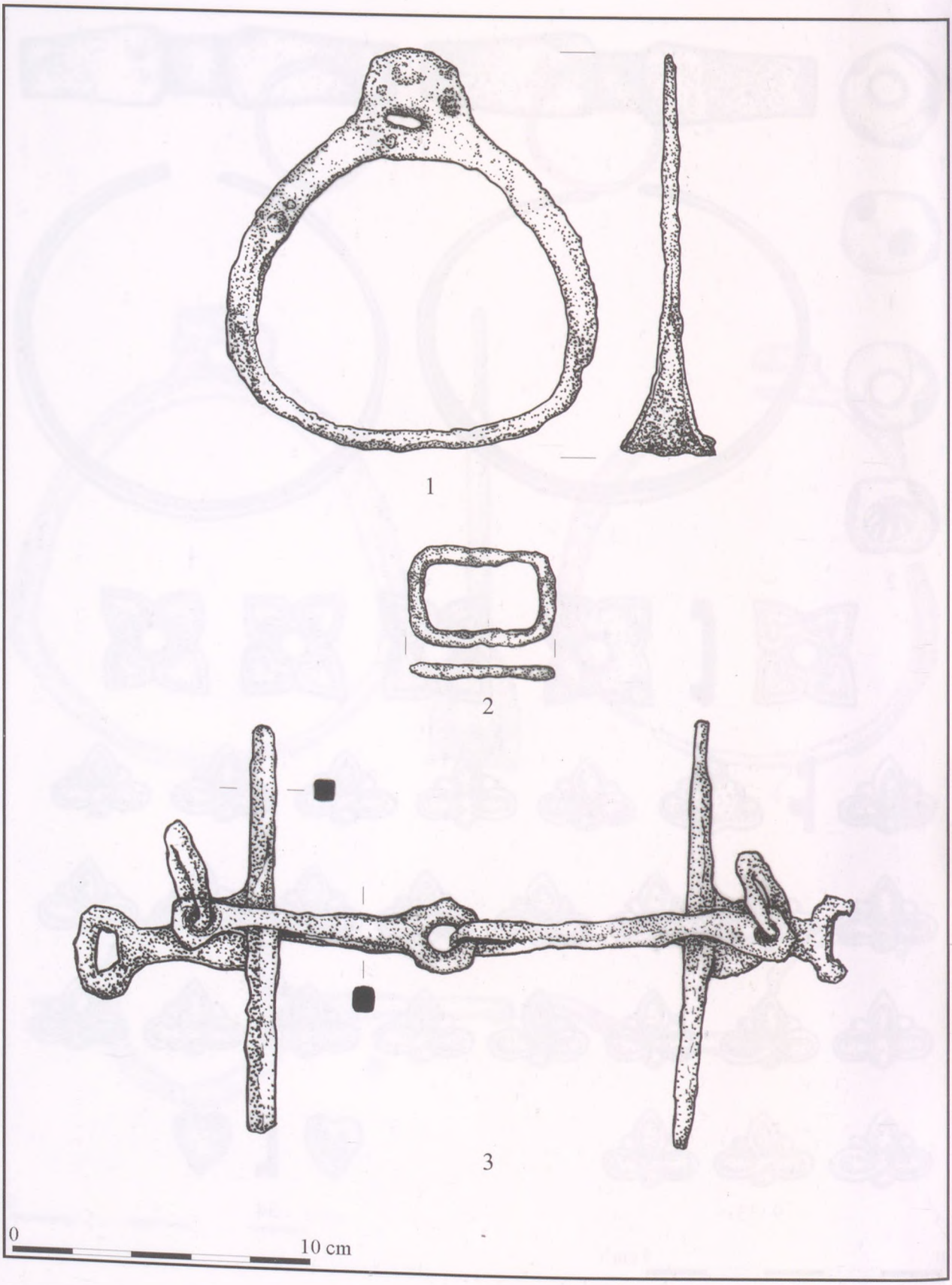

118. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 49. sír

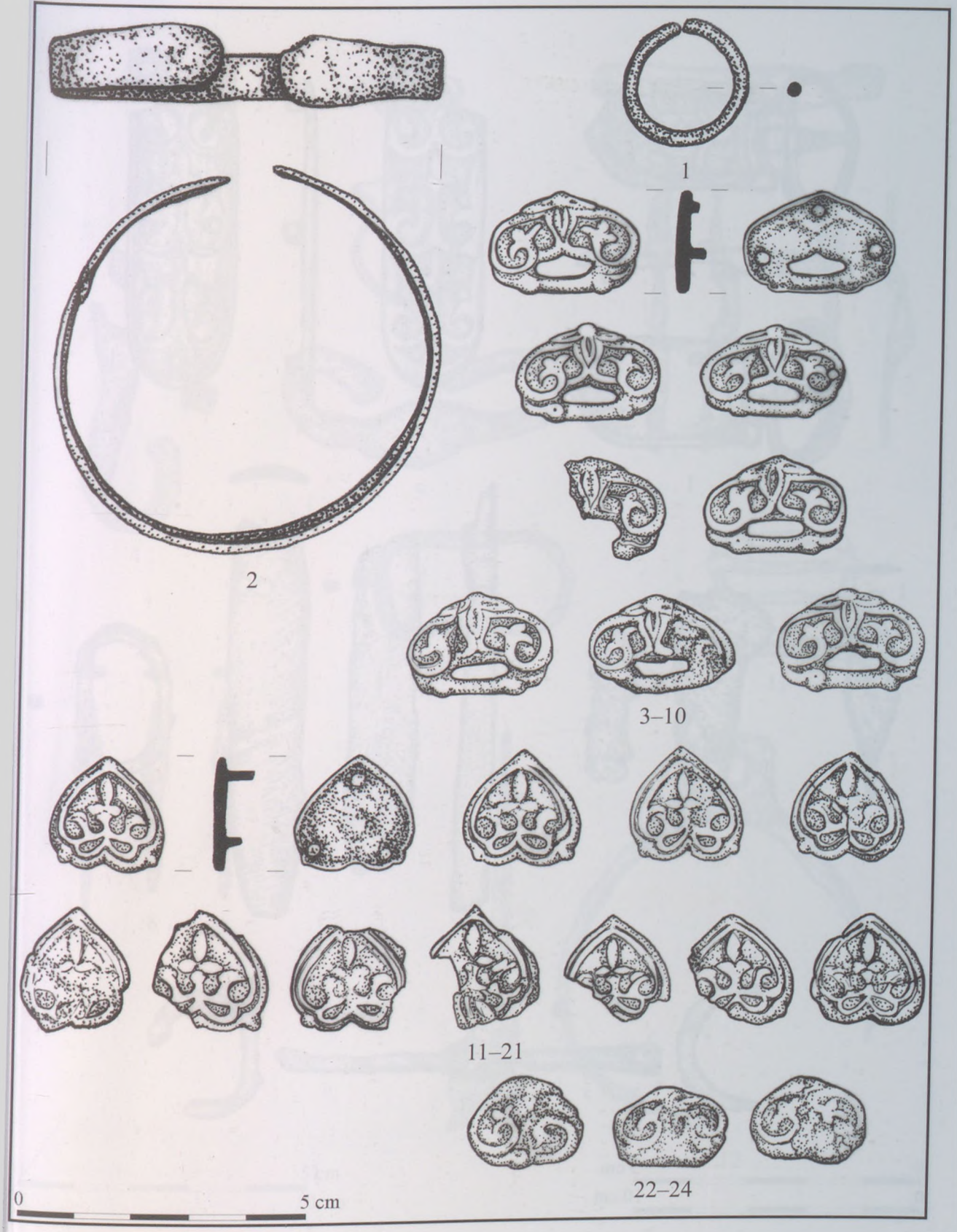

119. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 50. sír

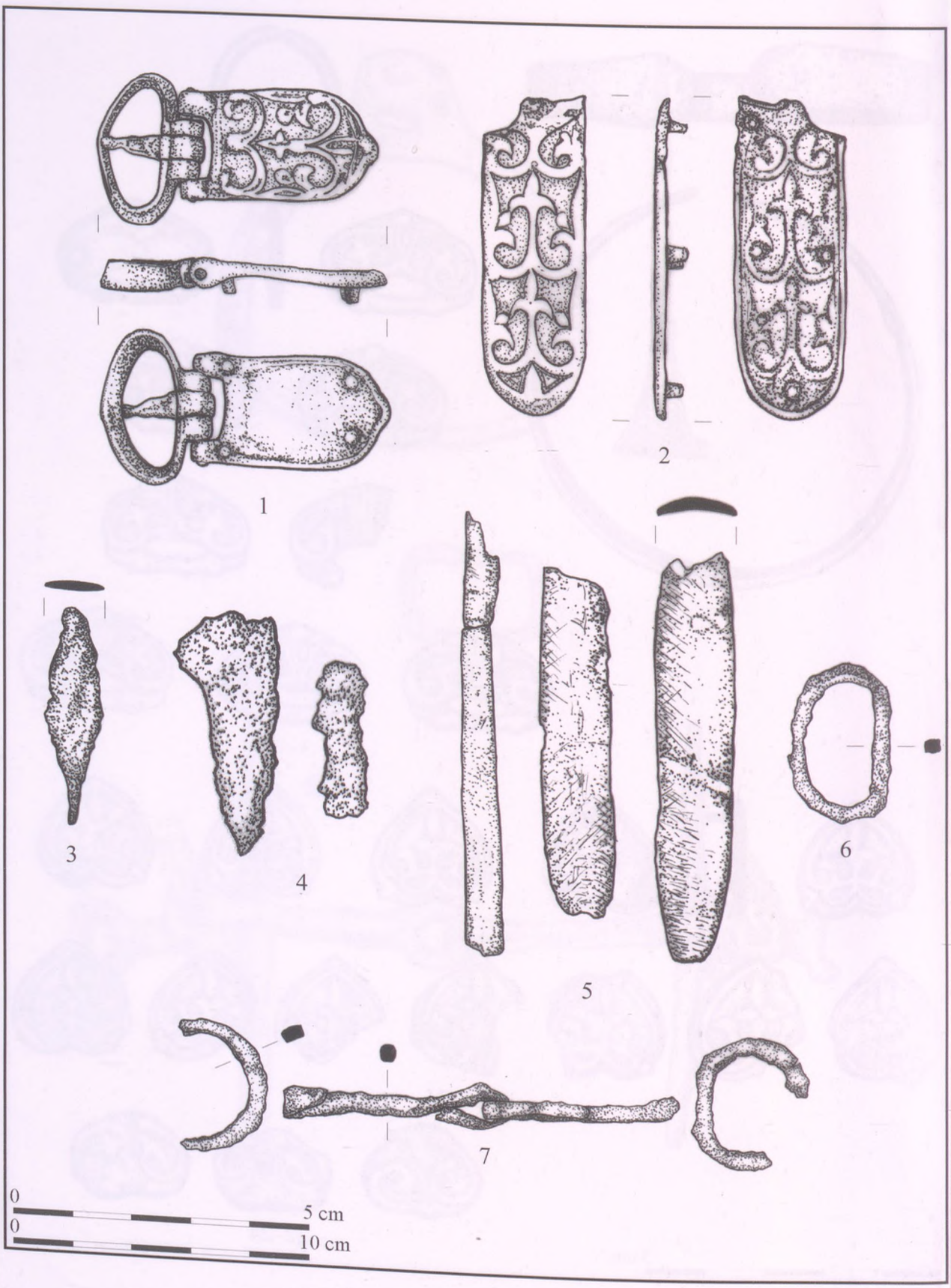

120. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 50. sír

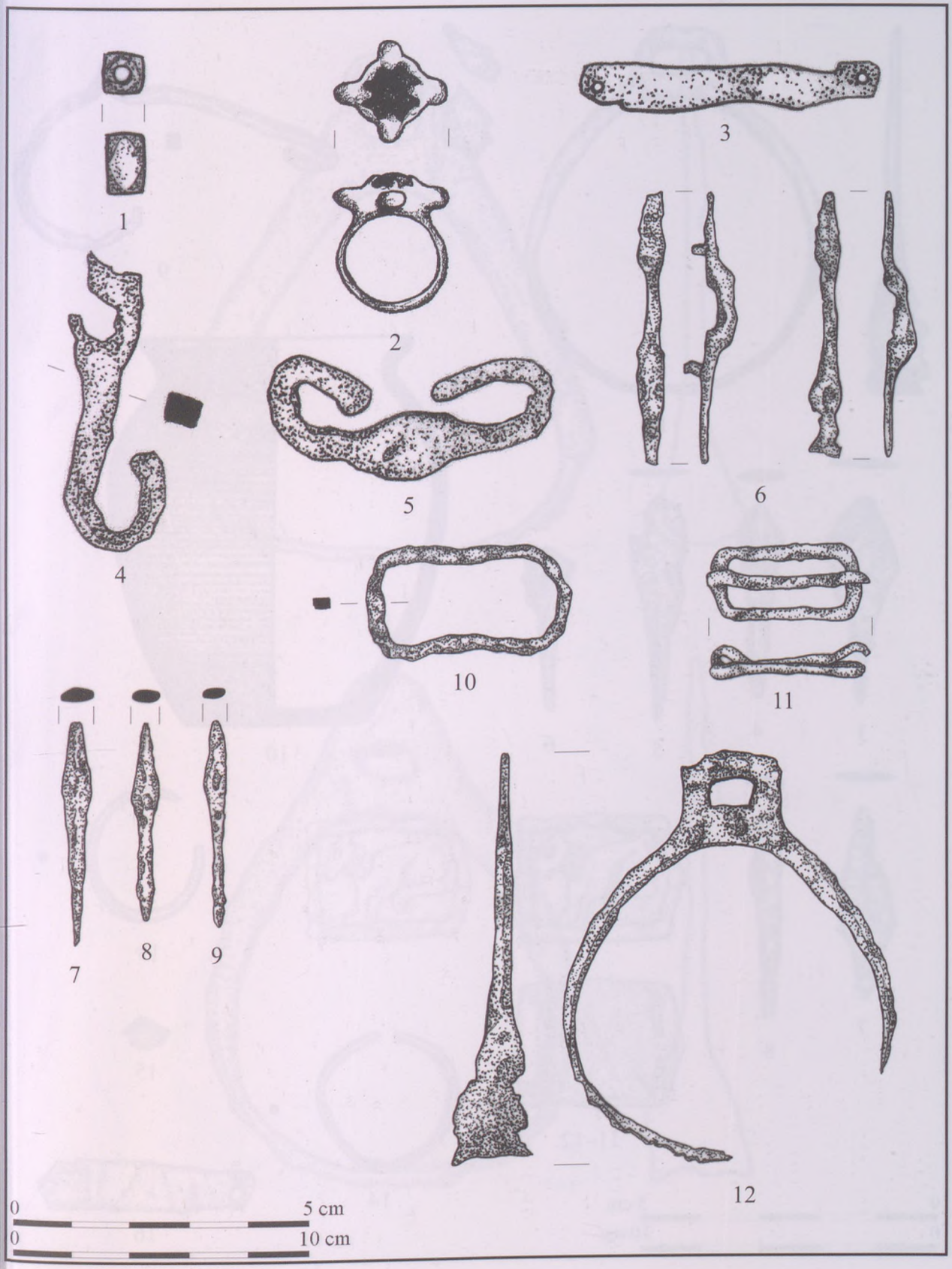

121. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, szórvány vagy azonosíthatatlan

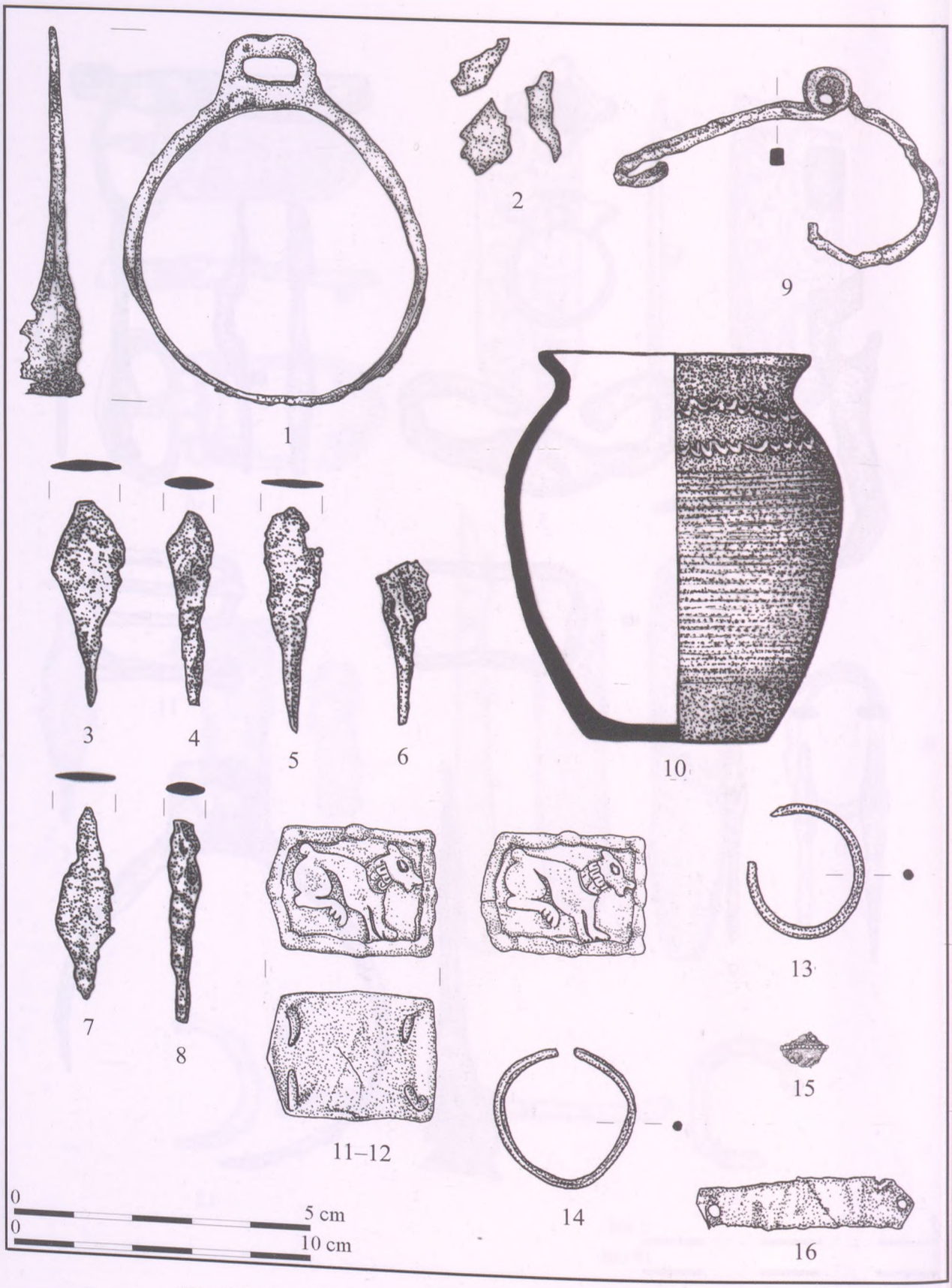

122. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, szórvány vagy azonosíthatatlan

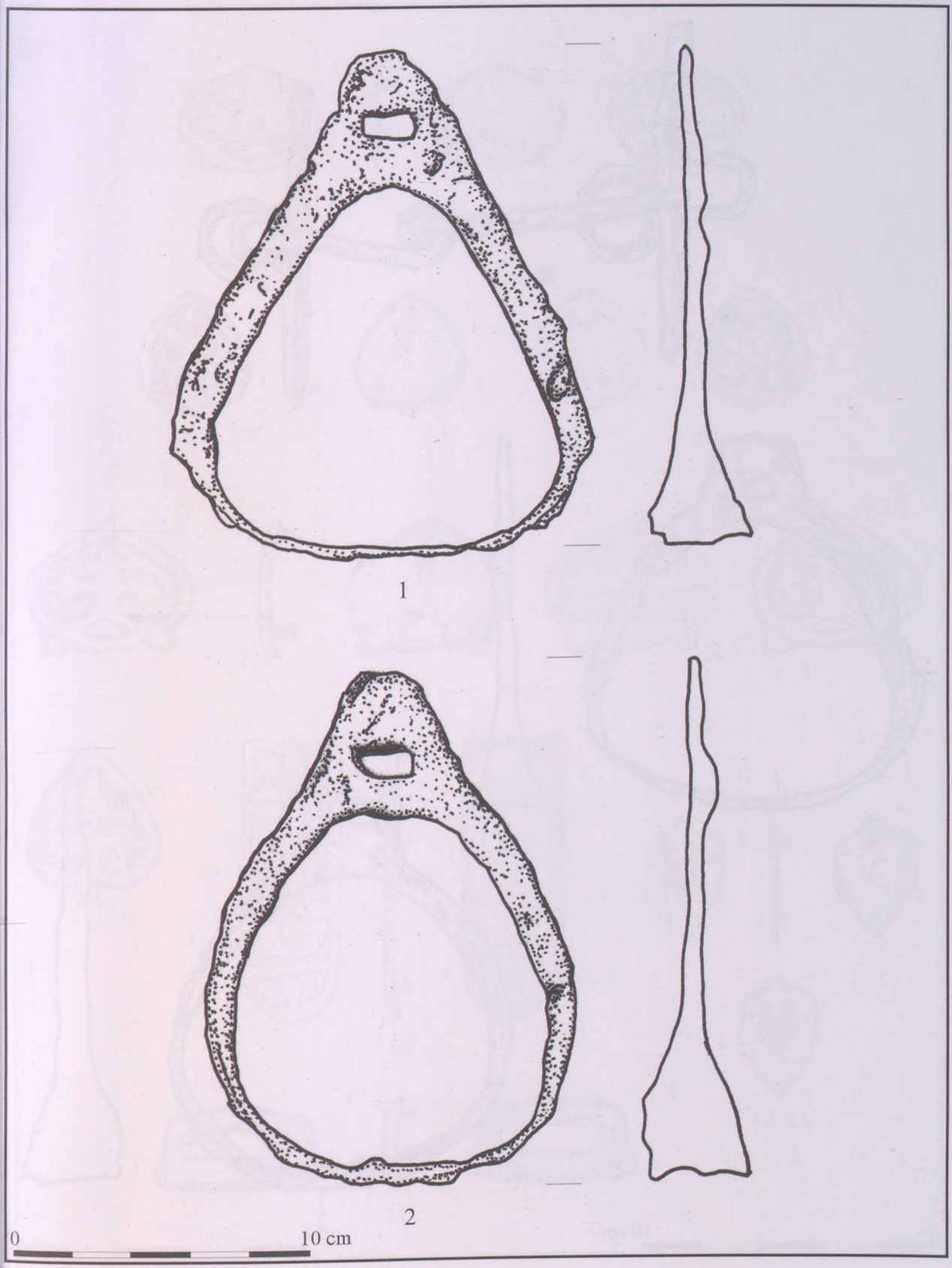

123. tábla. Kisdobra-Ligahomok, 1–2: 5. sír

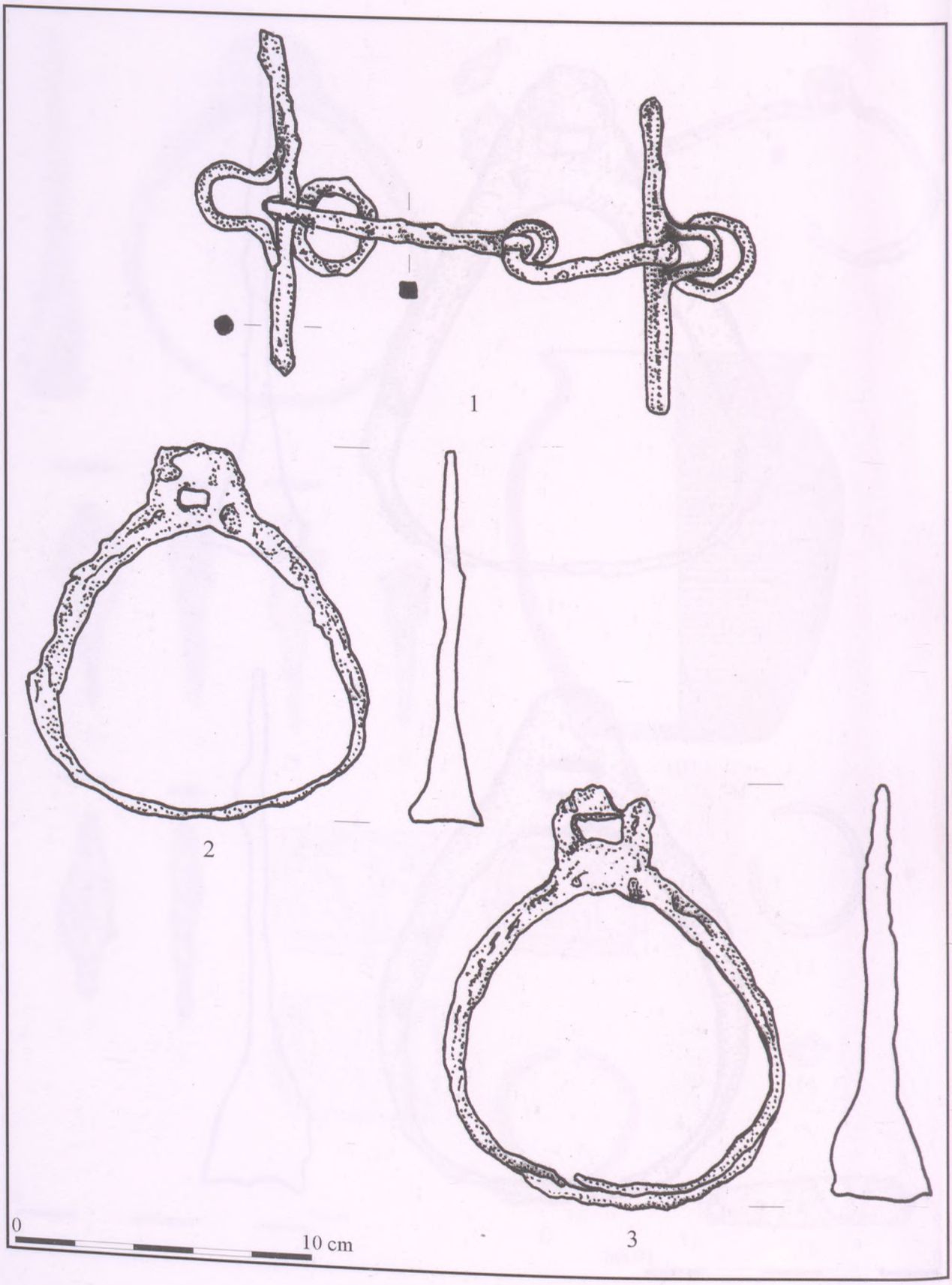

124. tábla. Kisdobra-Ligahomok, 1: 5. sír, 2–3: 6. sír

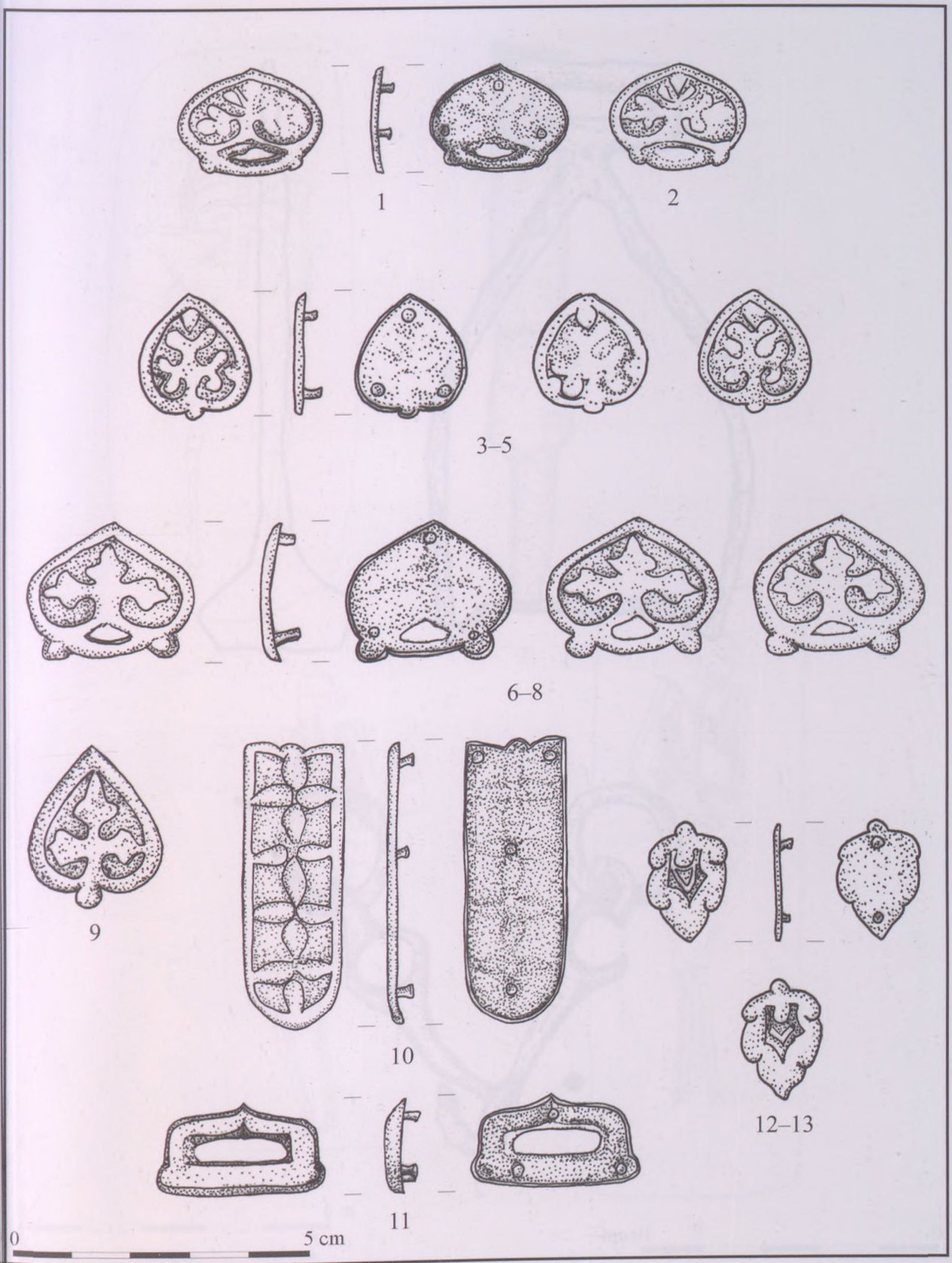

125. tábla. Kisdobra-Ligahomok 7. sír

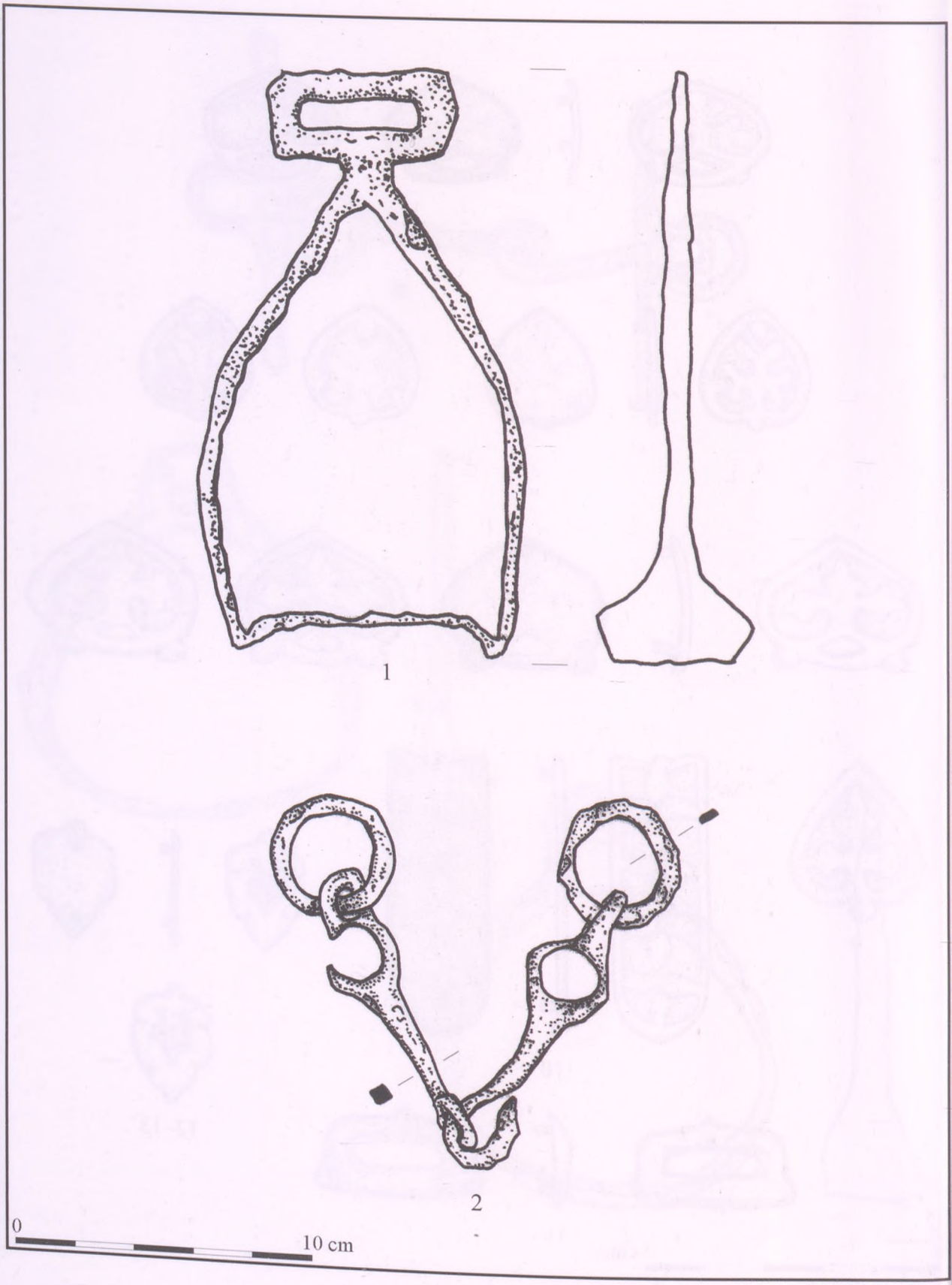

126. tábla. Kisdobra-Ligahomok, szórvány

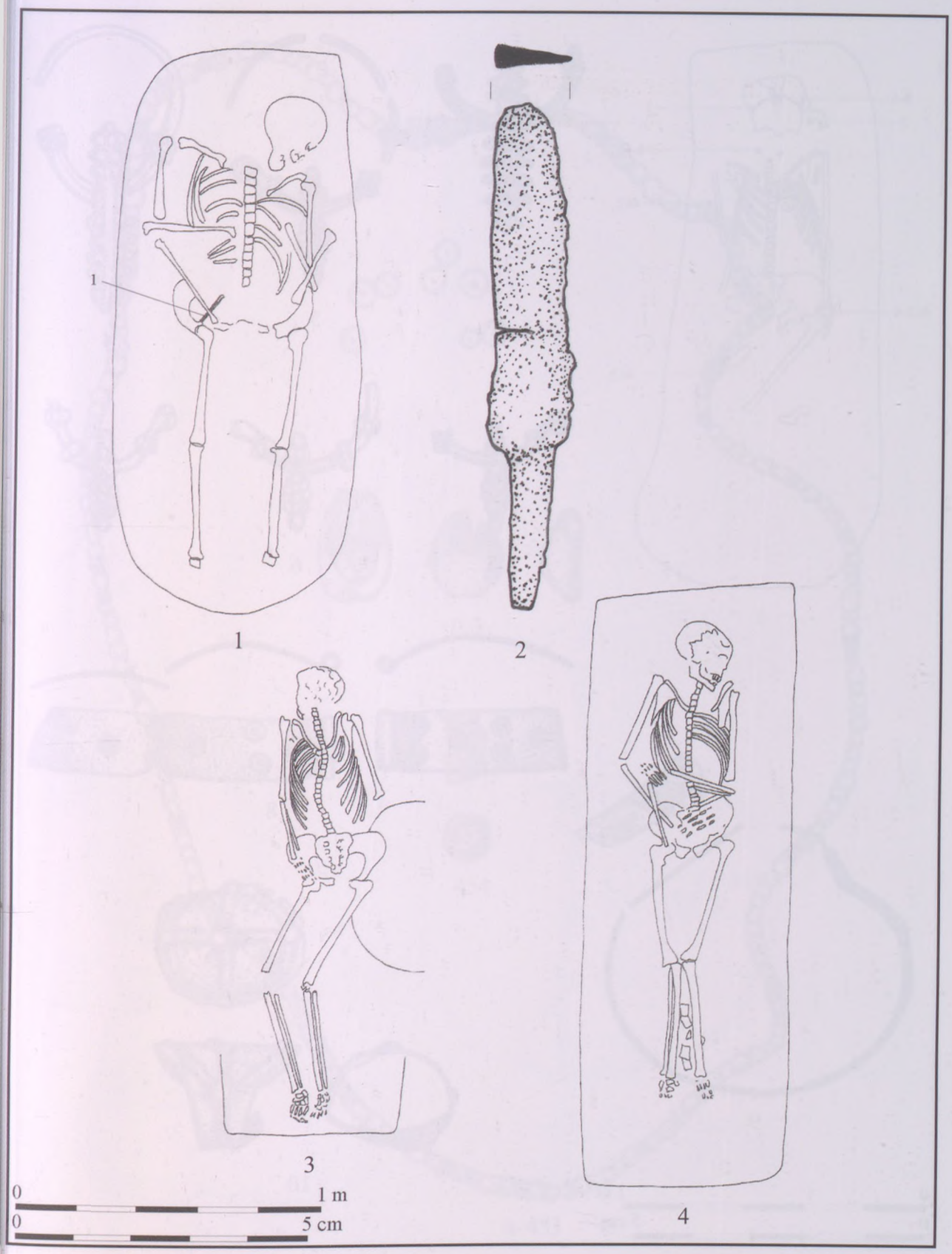

127. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1–2: 11. sír, 3: 12. sír, 4: 13. sír

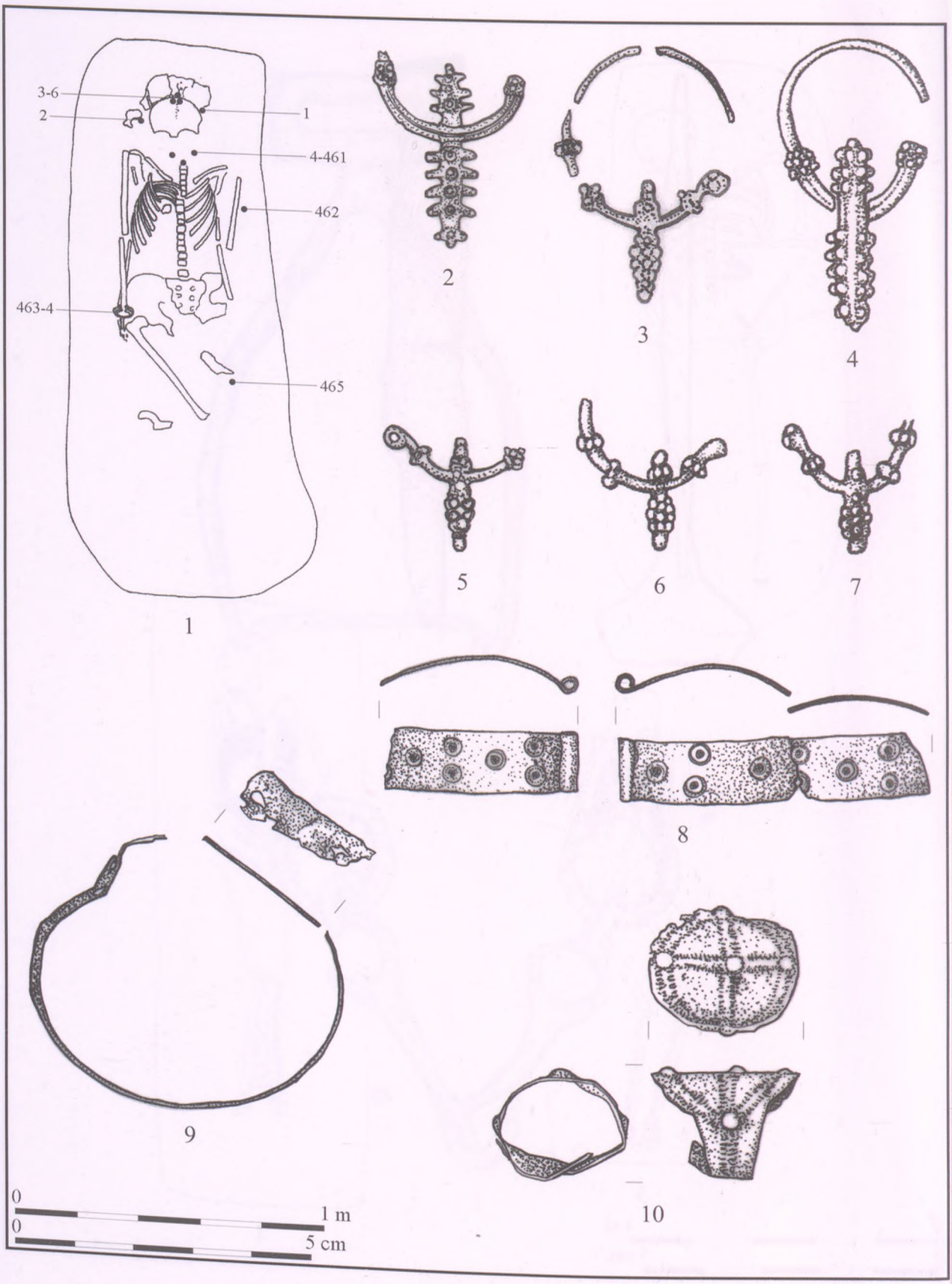

128. tábla. Kistokaj-Homokbánya 14. sír

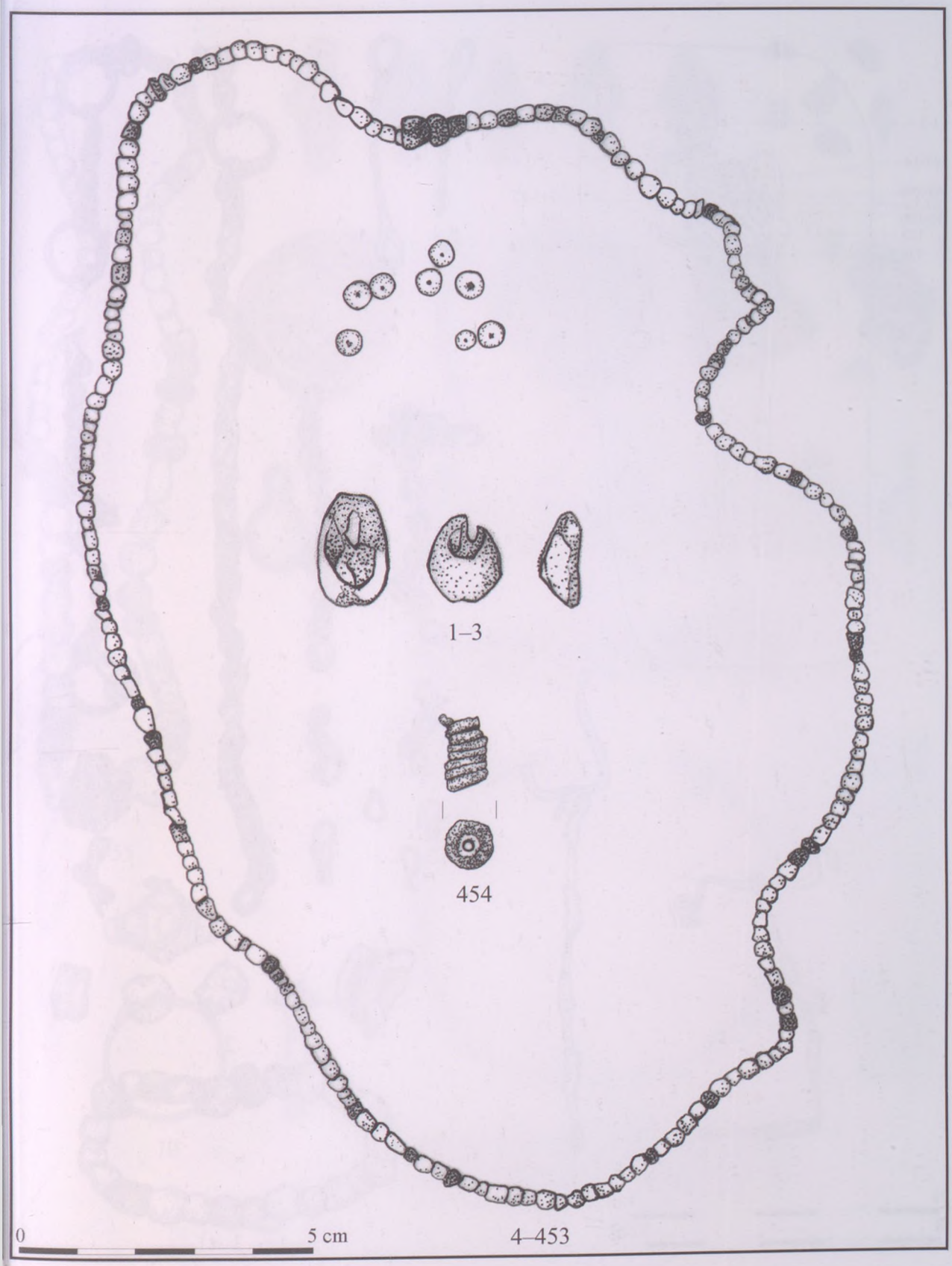

129. tábla. Kistokaj-Homokbánya 14. sír

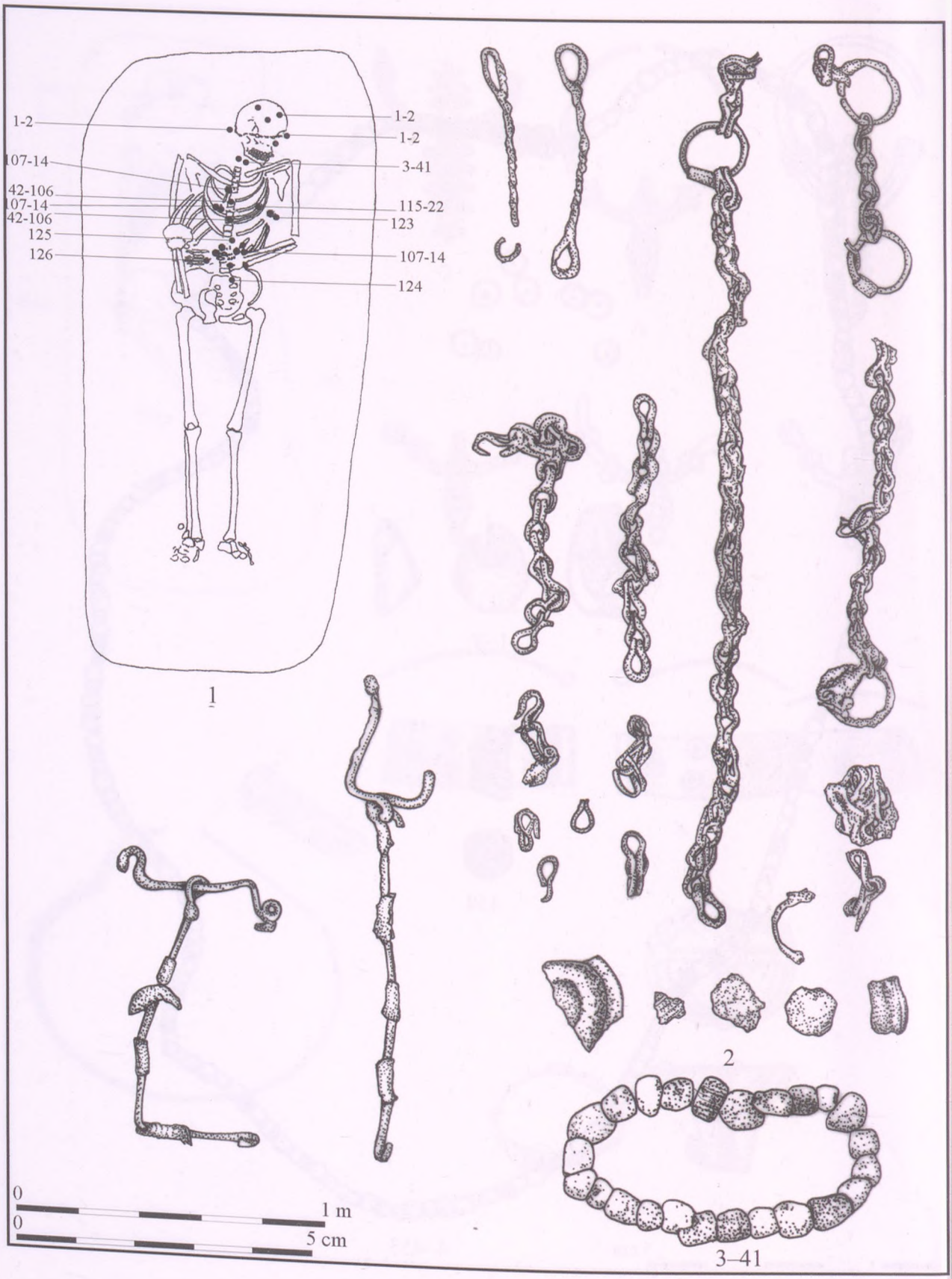

130. tábla. Kistokaj-Homokbánya 15. sír

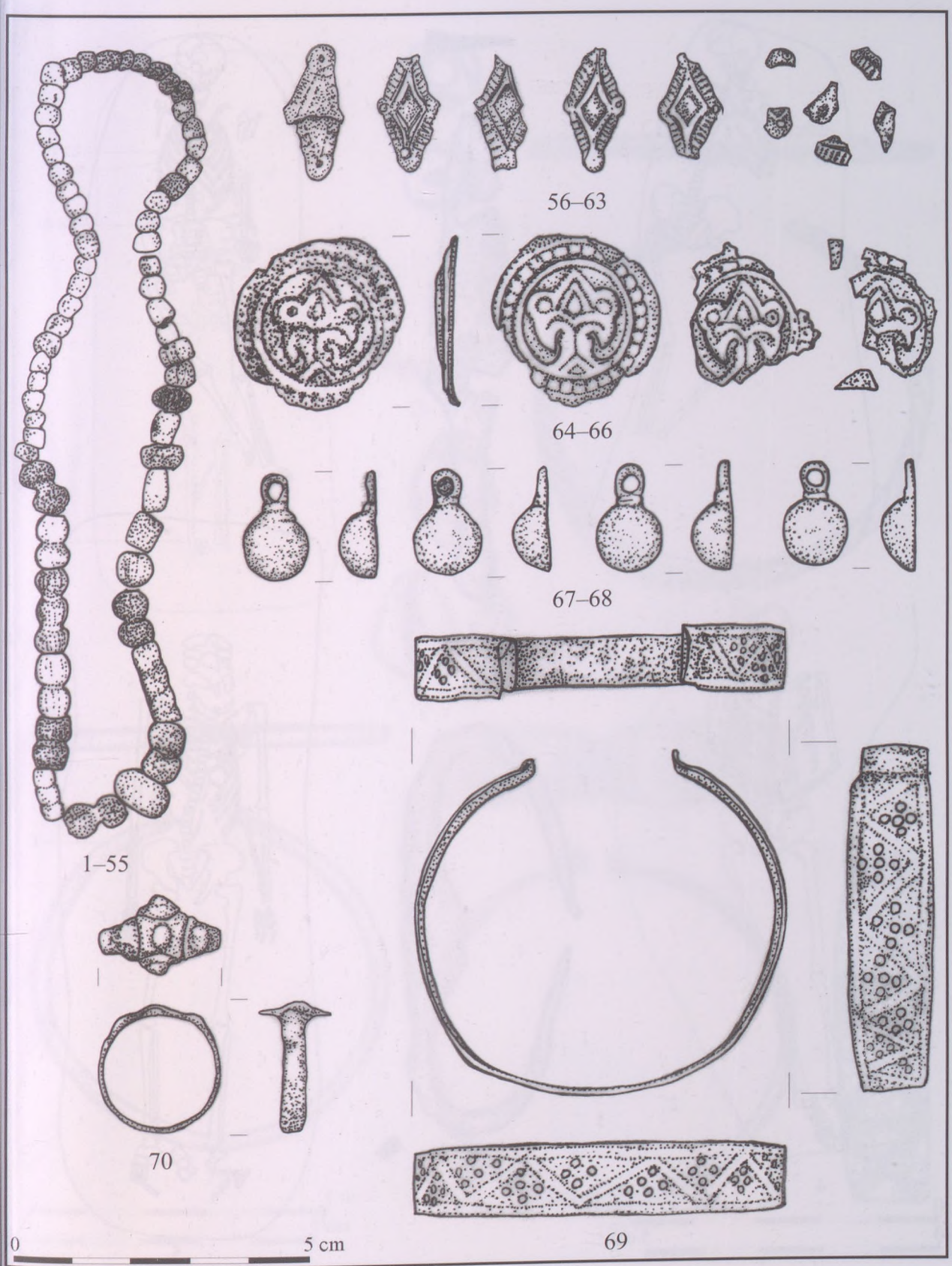

131. tábla. Kistokaj-Homokbánya 15. sír

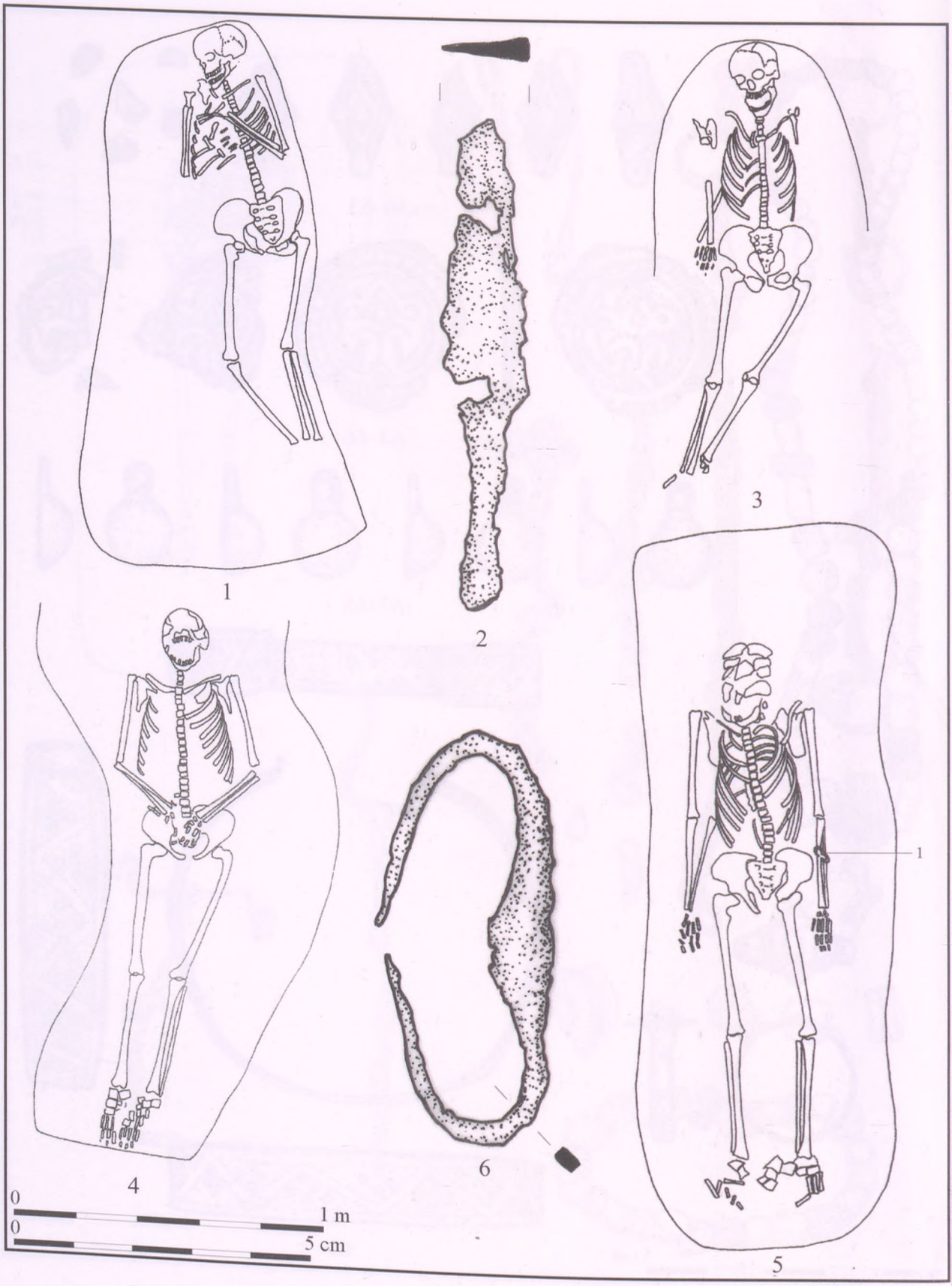

132. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1: 21. sír, 2: 22. sír, 3: 24. sír, 4: 35. sír, 5–6: 39. sír

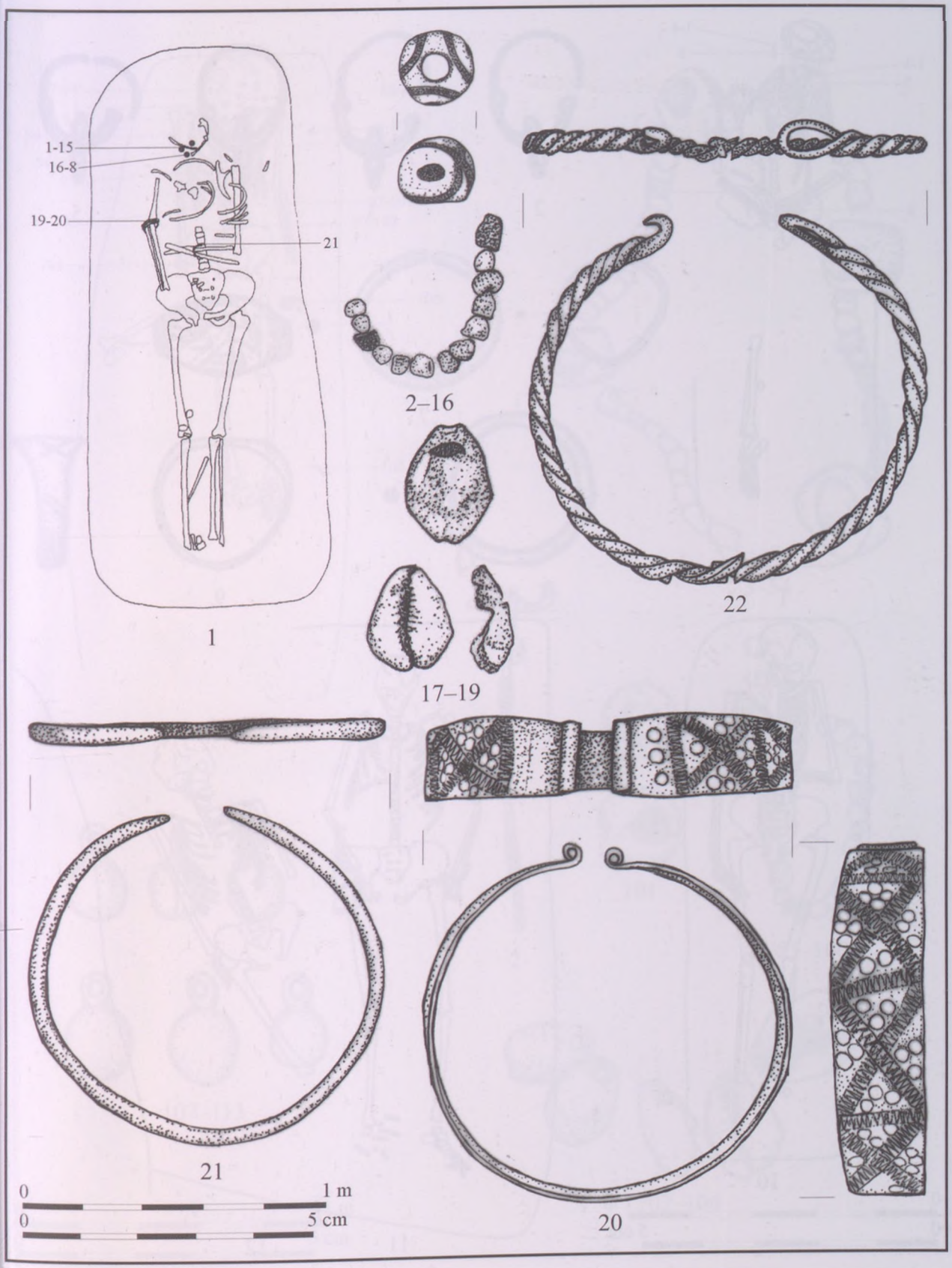

133. tábla. Kistokaj-Homokbánya 27. sír

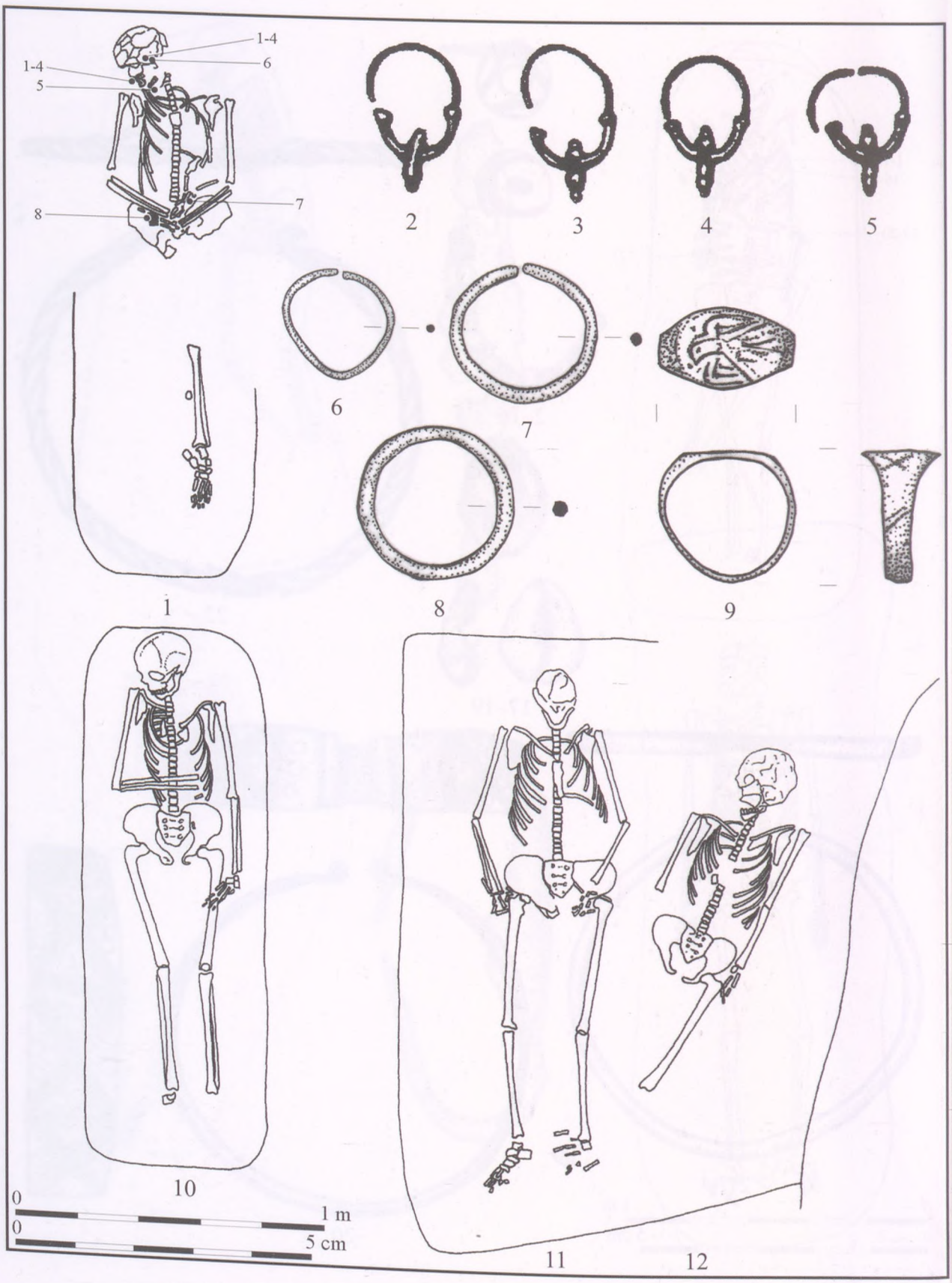

134. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1–9: 28. sír, 10: 29. sír, 11: 32. sír, 12: 33. sír

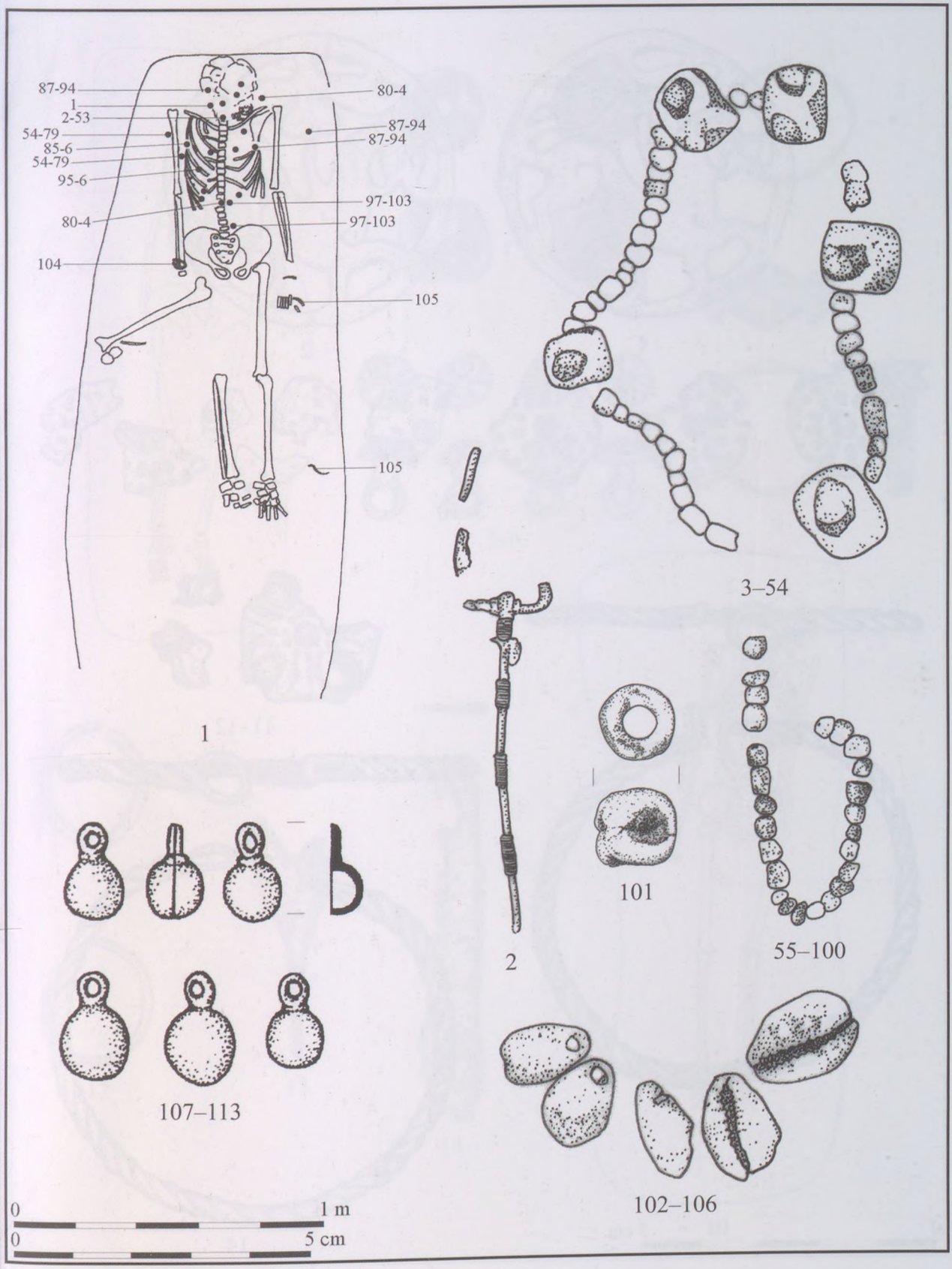

135. tábla. Kistokaj-Homokbánya 34. sír

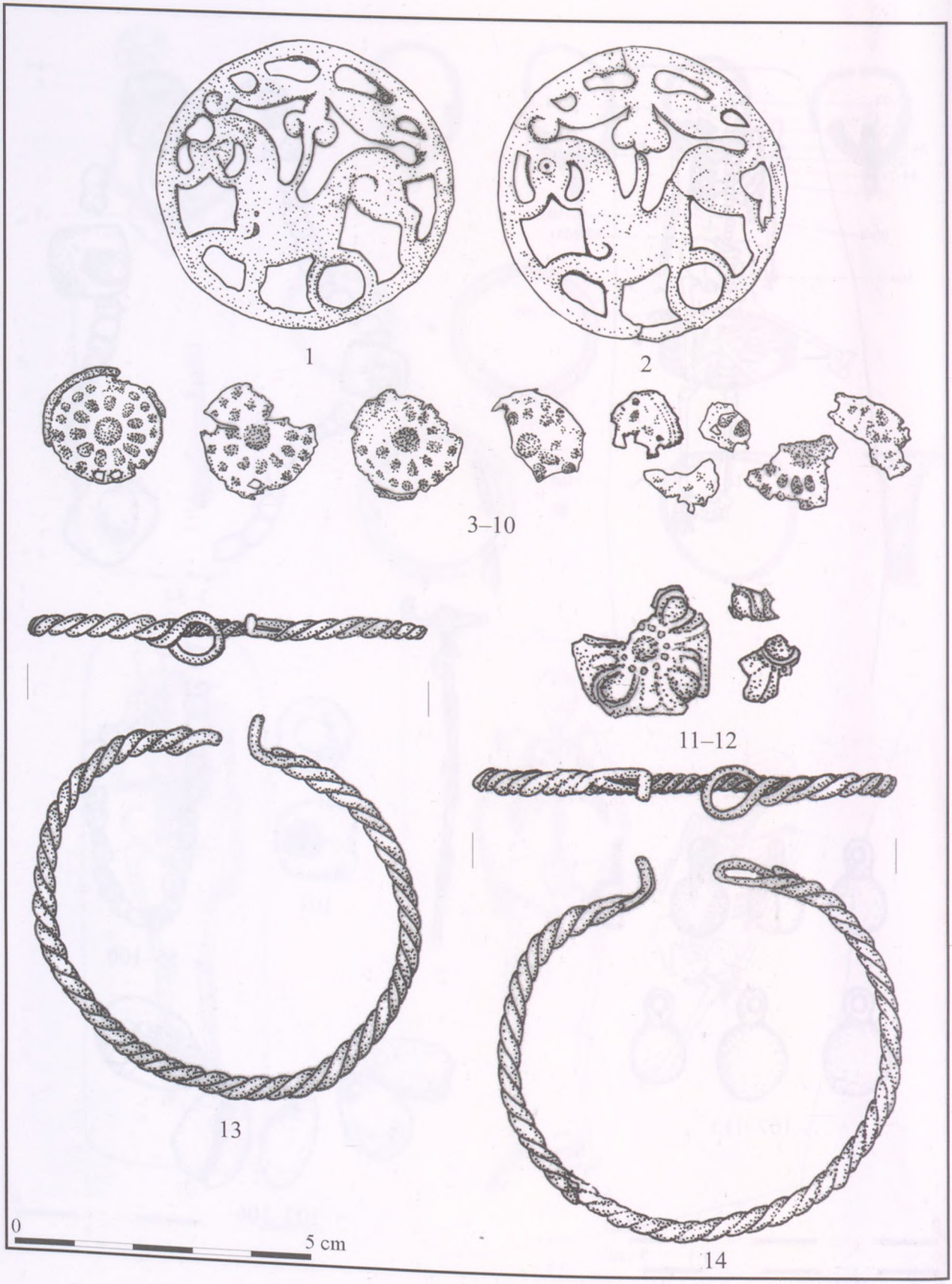

136. tábla. Kistokaj-Homokbánya 34. sír

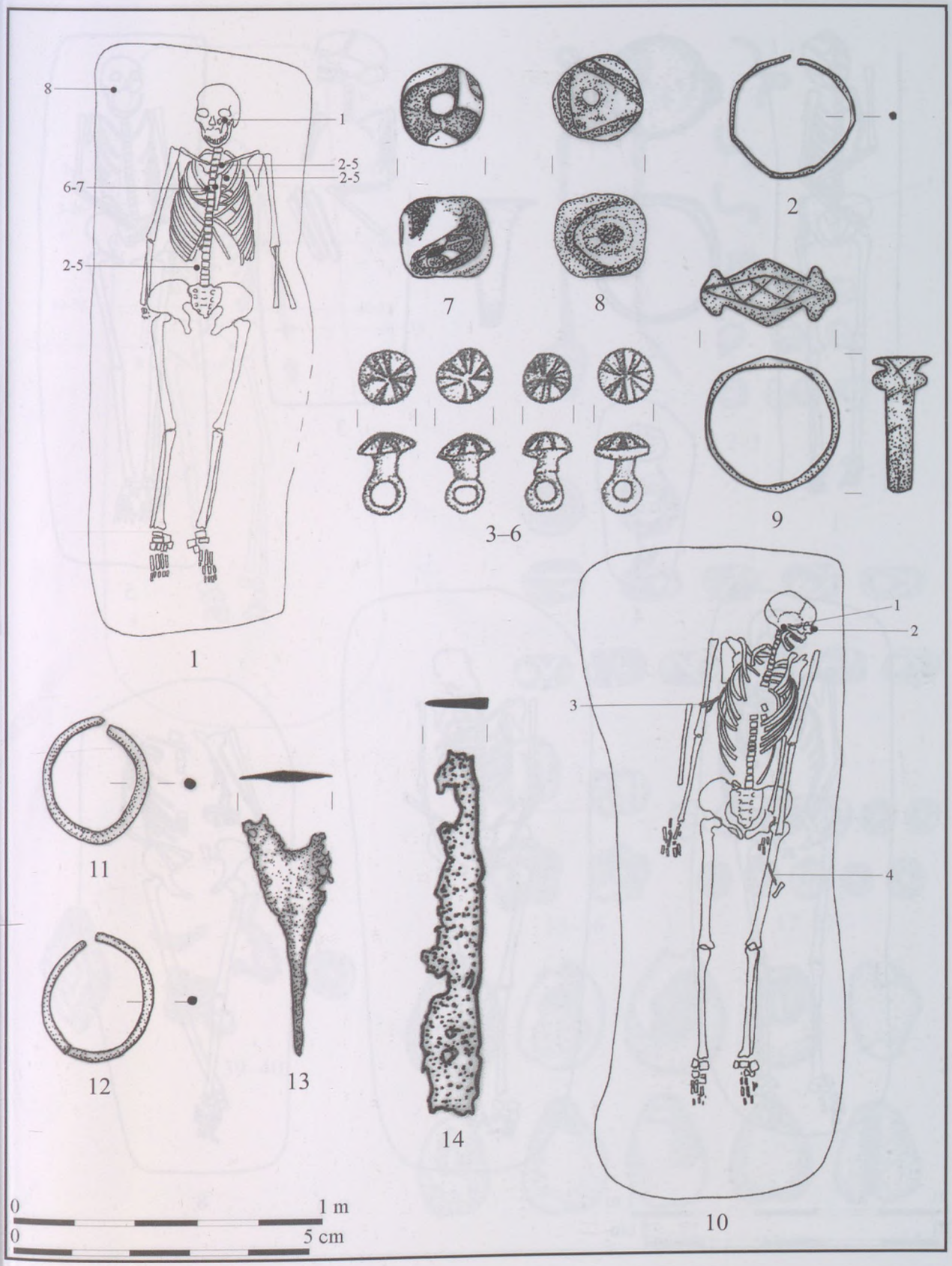

137. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1–9: 36. sír, 10–14: 37. sír

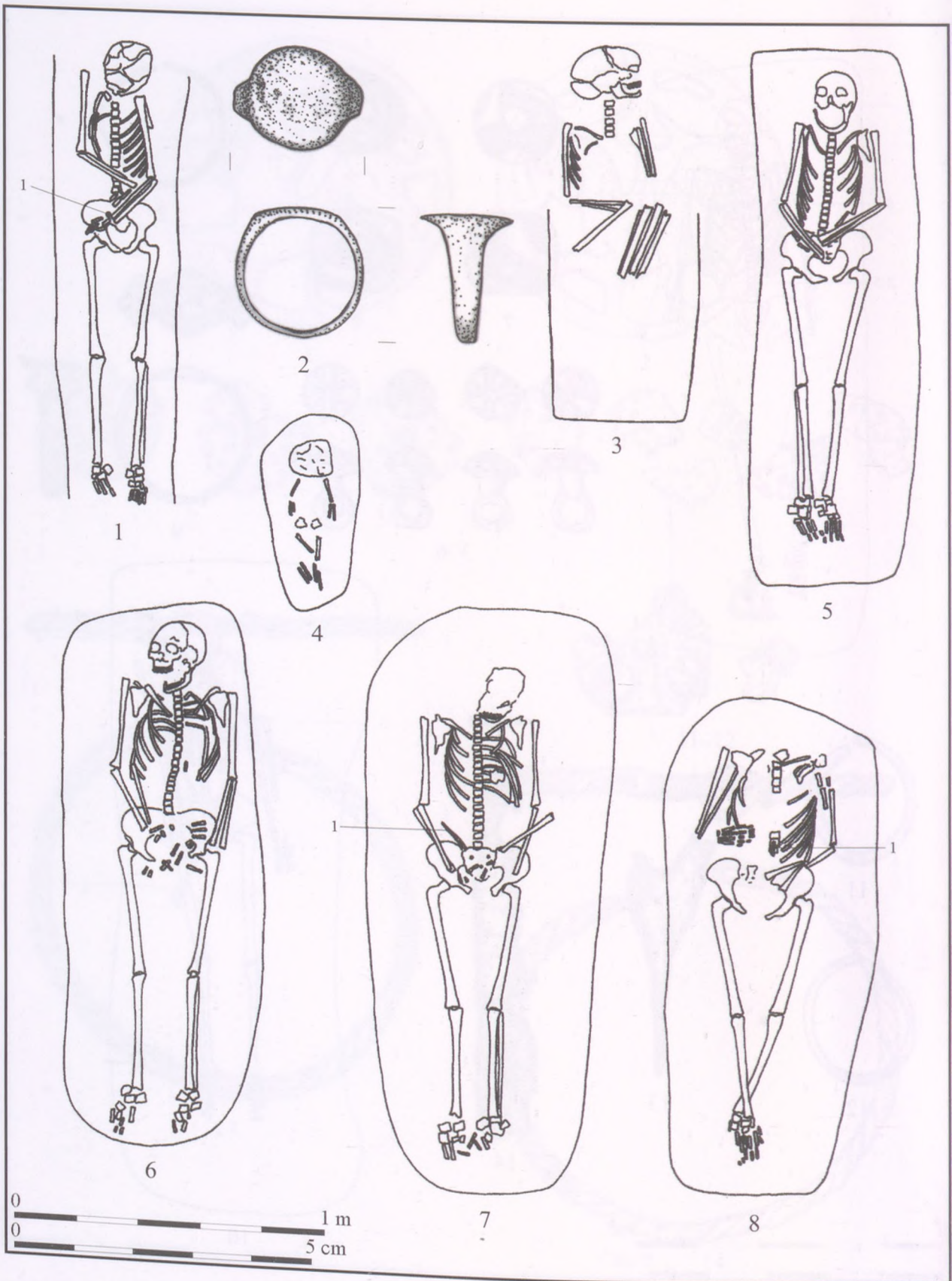

138. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1–2: 40. sír, 3: 41. sír, 4: 43. sír, 5: 42. sír, 6: 51. sír, 7: 53. sír, 8: 54. sír

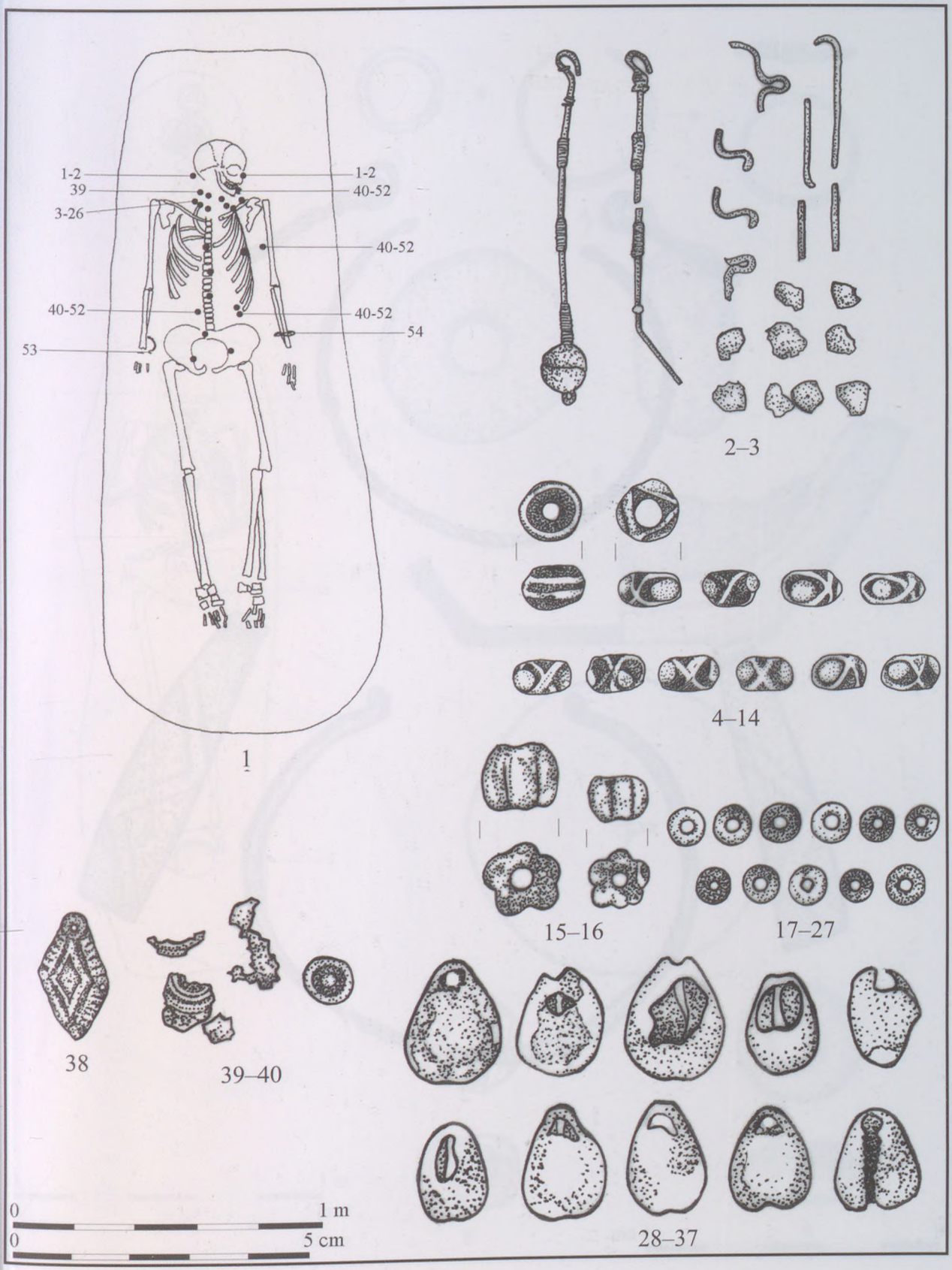

139. tábla. Kistokaj-Homokbánya 44. sír

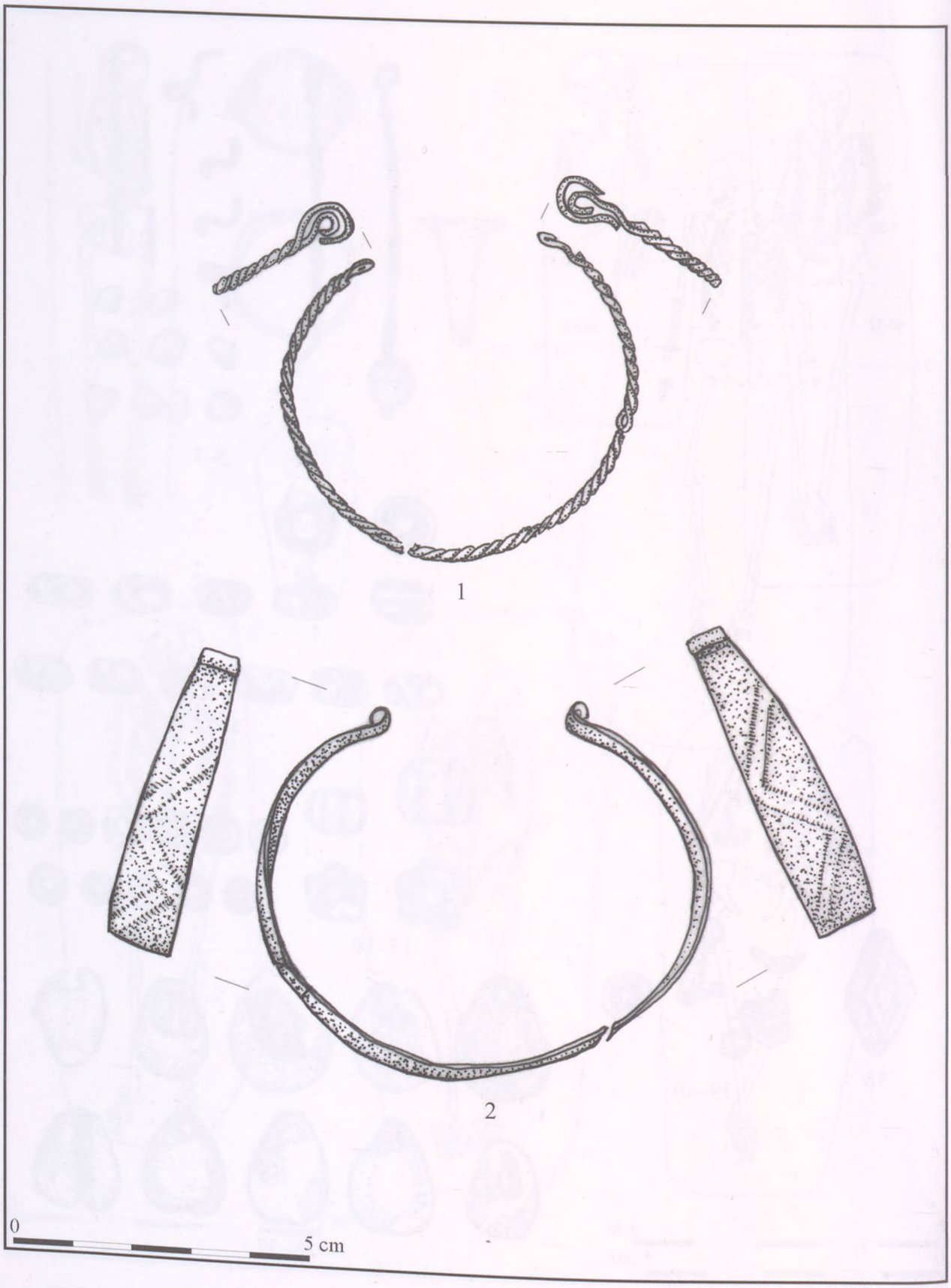

140. tábla. Kistokaj-Homokbánya 44. sír

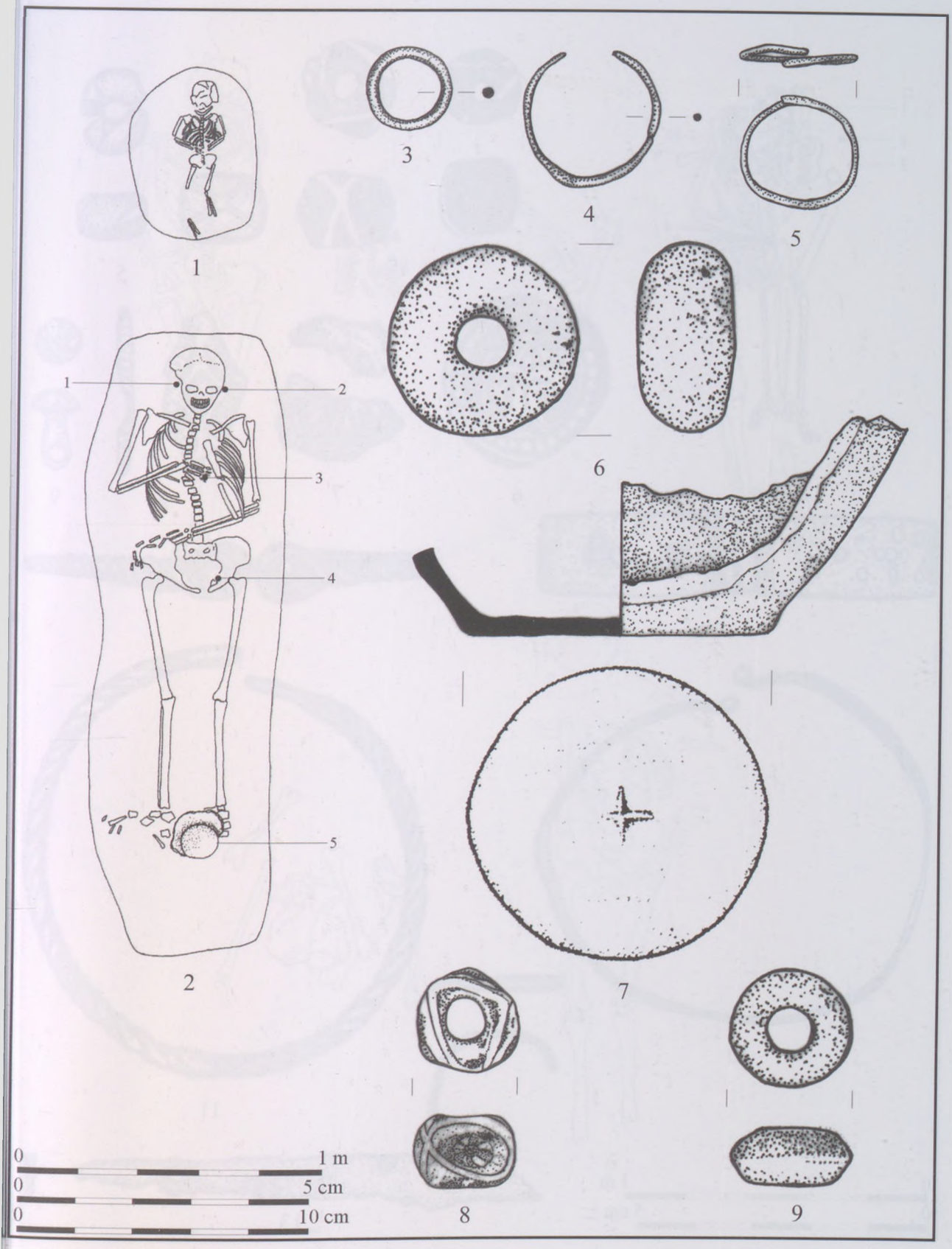

141. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1: 46. sír, 2–7: 47. sír, 8–9: 50. sír

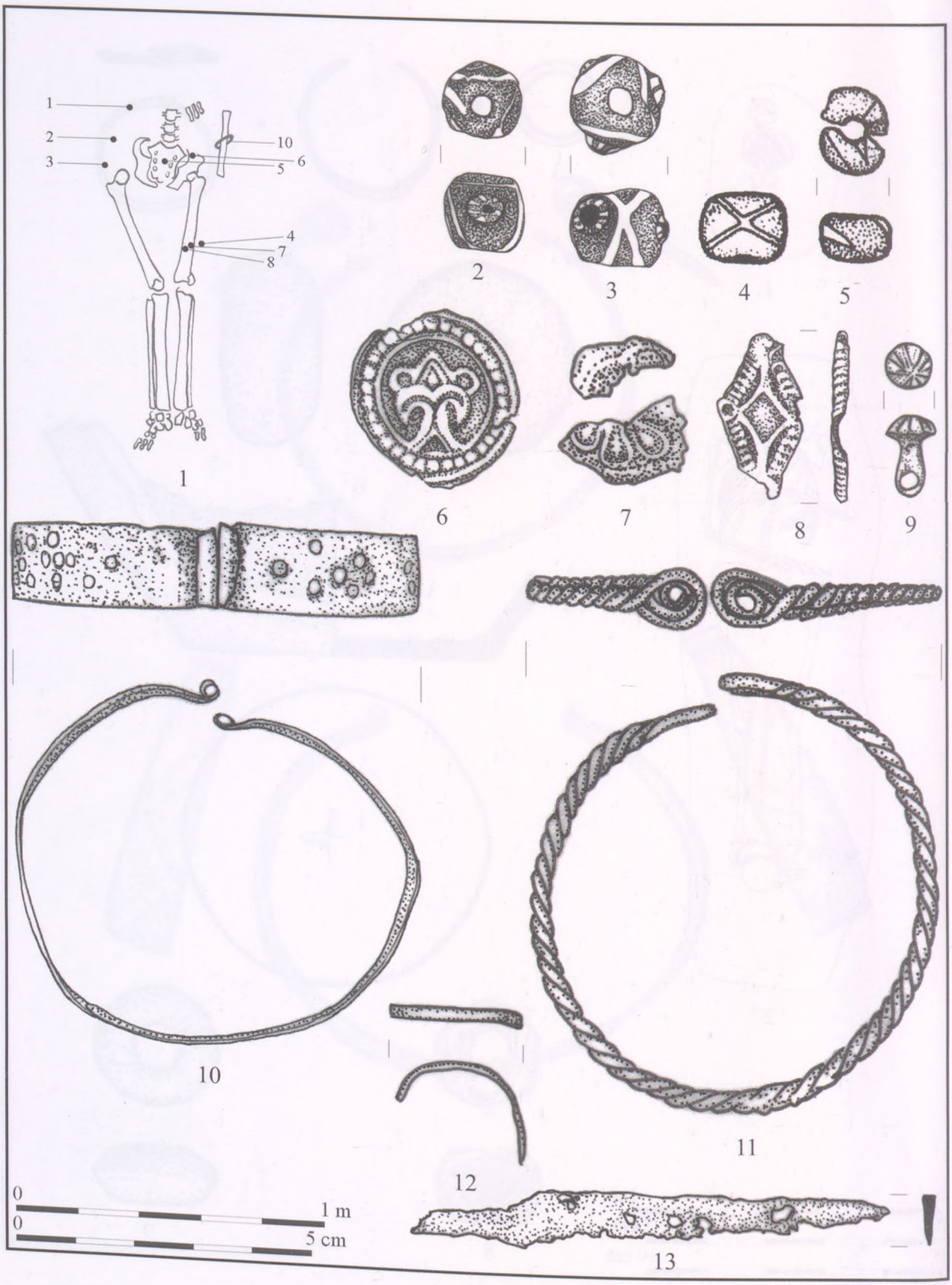

142. tábla. Kistokaj-Homokbánya 55. sír

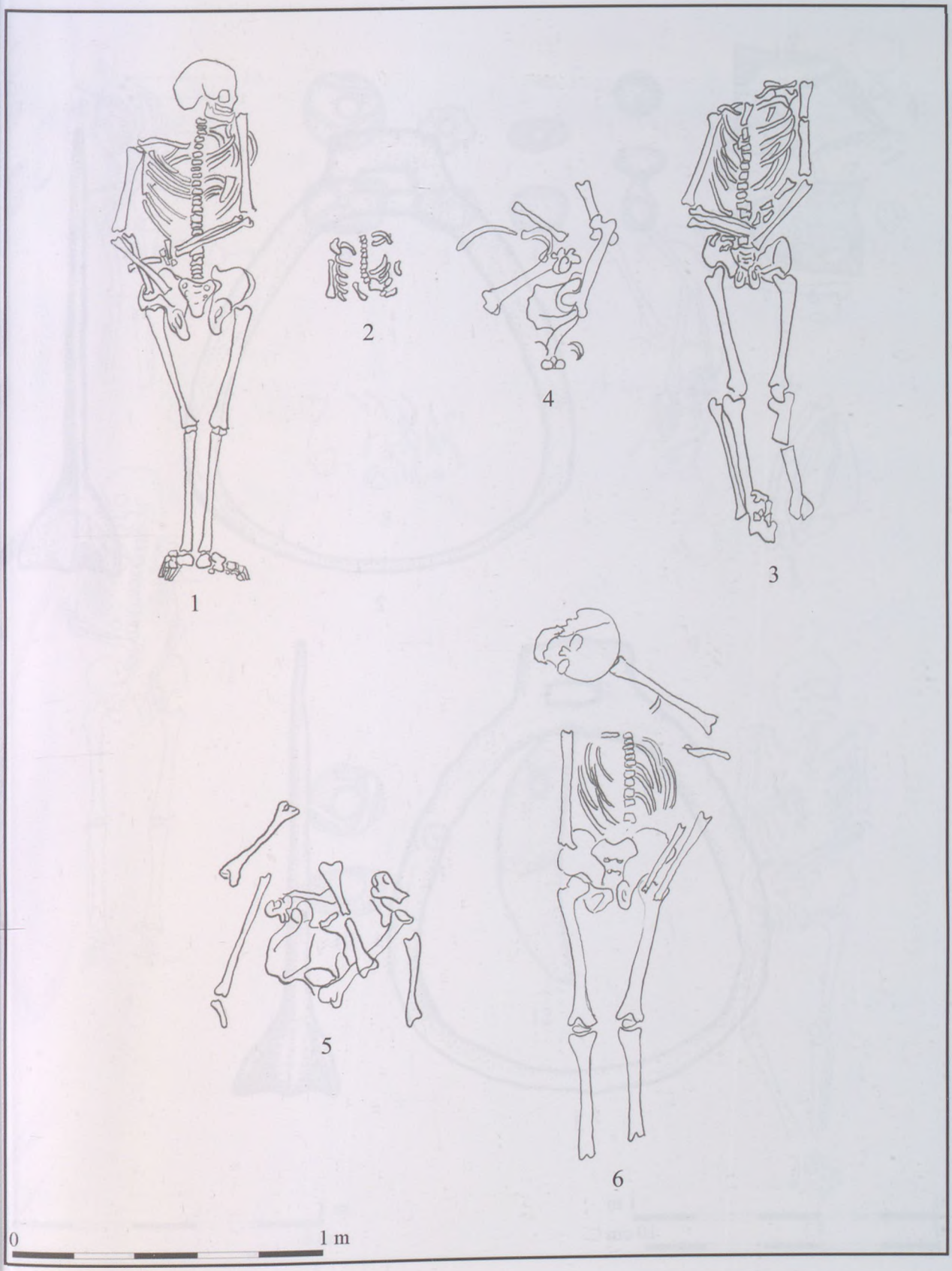

143. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1: 56. sír, 2: 57. sír, 3: 58. sír, 4: 59. sír, 5: 60. sír, 6: 62. sír

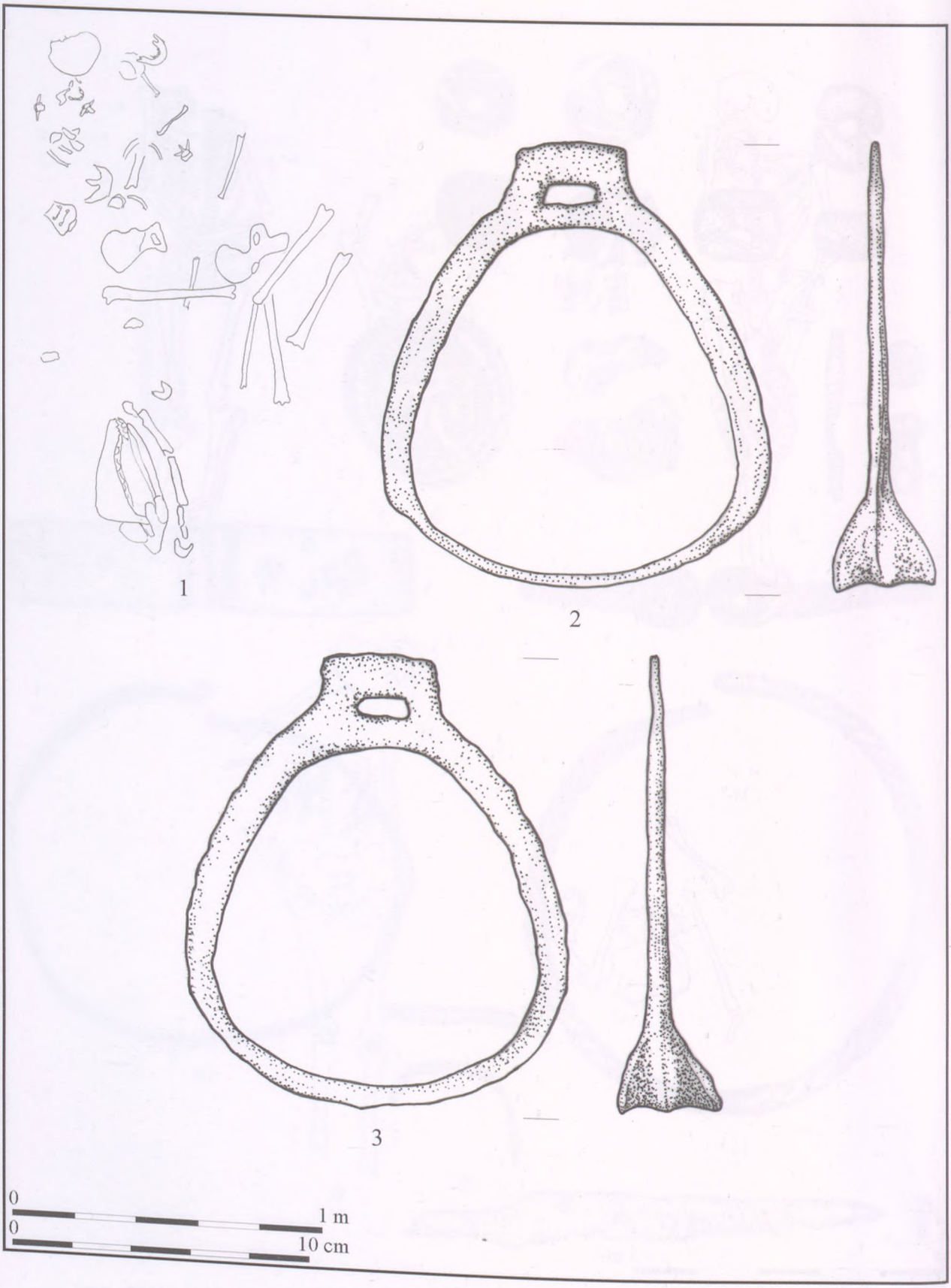

144. tábla. Kistokaj-Homokbánya 61. sír

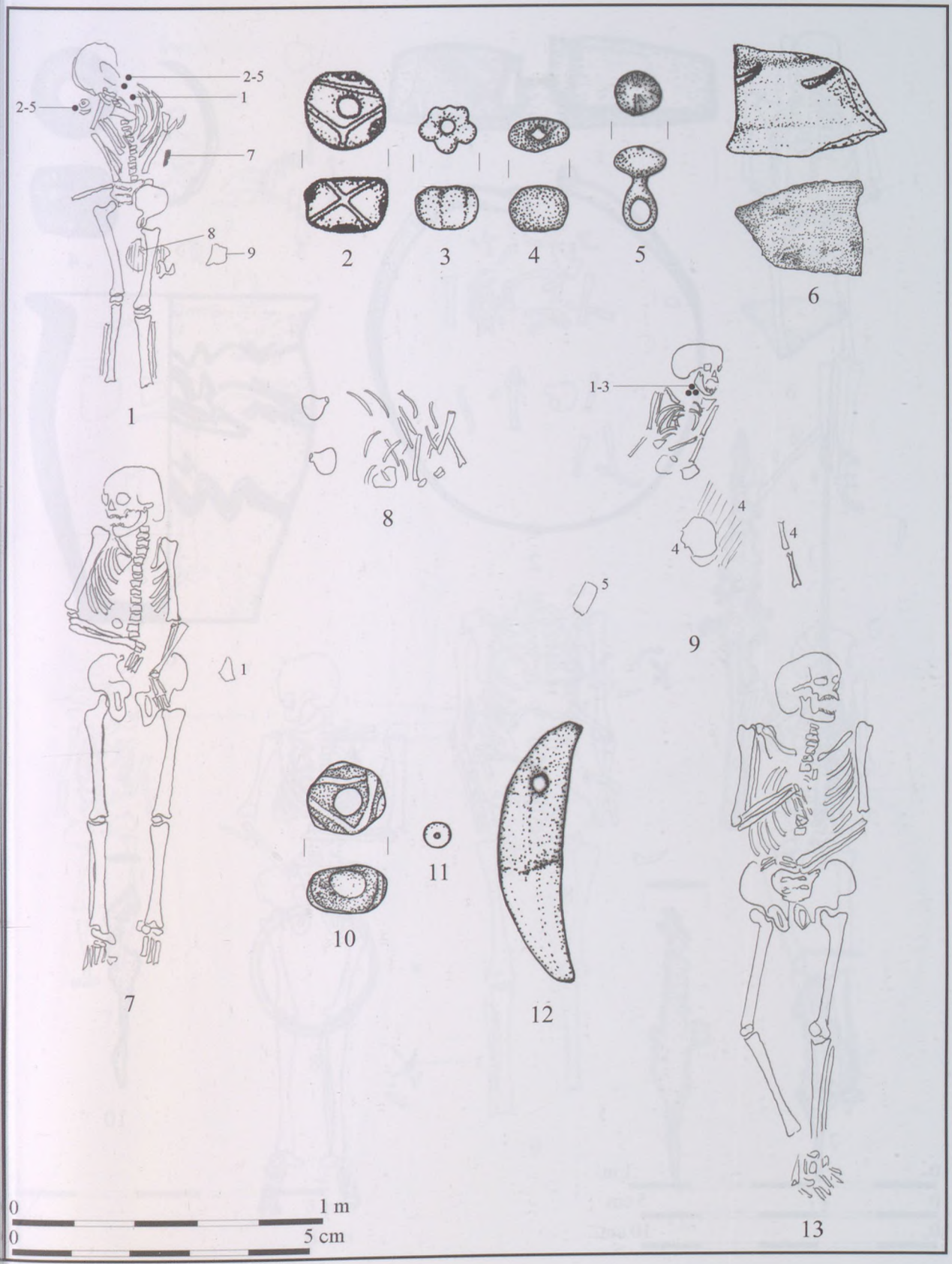

145. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1–6: 63. sír, 7: 64. sír, 8: 65. sír, 9–12: 66. sír, 13: 67. sír

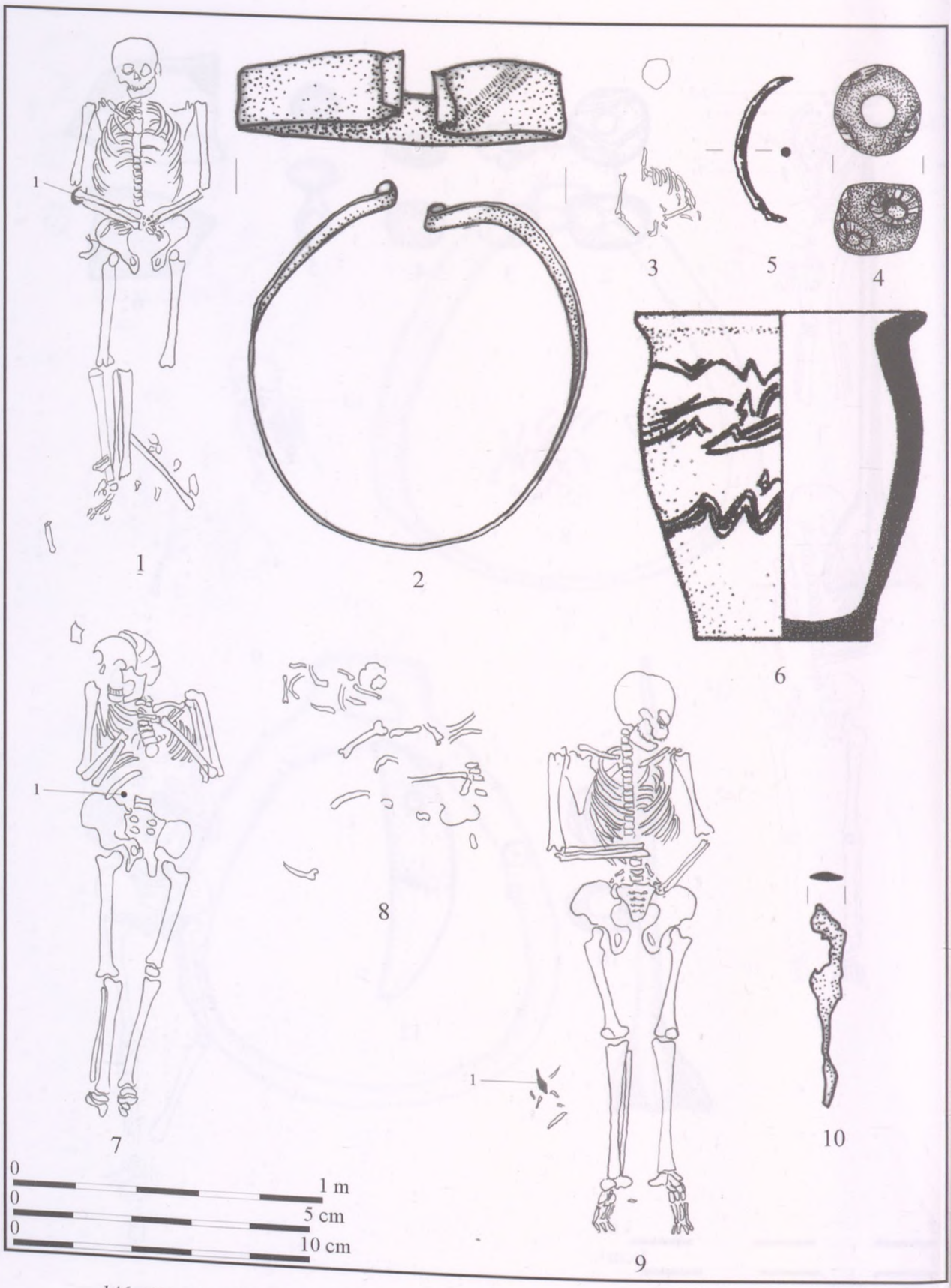

146. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1–2: 68. sír, 3–6: 69. sír, 7: 70. sír, 8: 71. sír, 9–10: 72. sír

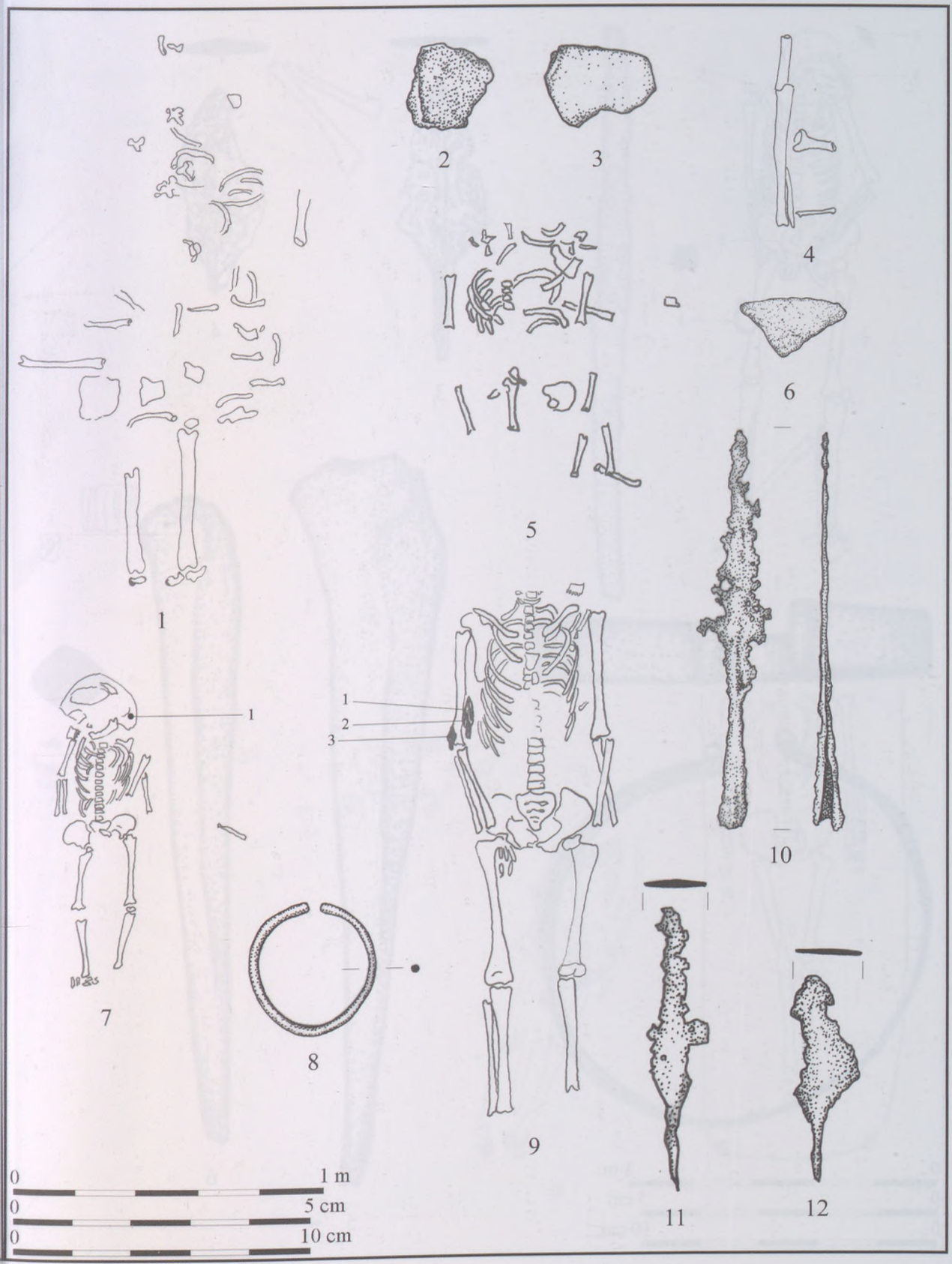

147. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1–3: 73. sír, 4: 74. sír, 5–6: 75. sír, 7–8: 76. sír, 9–12: 77. sír

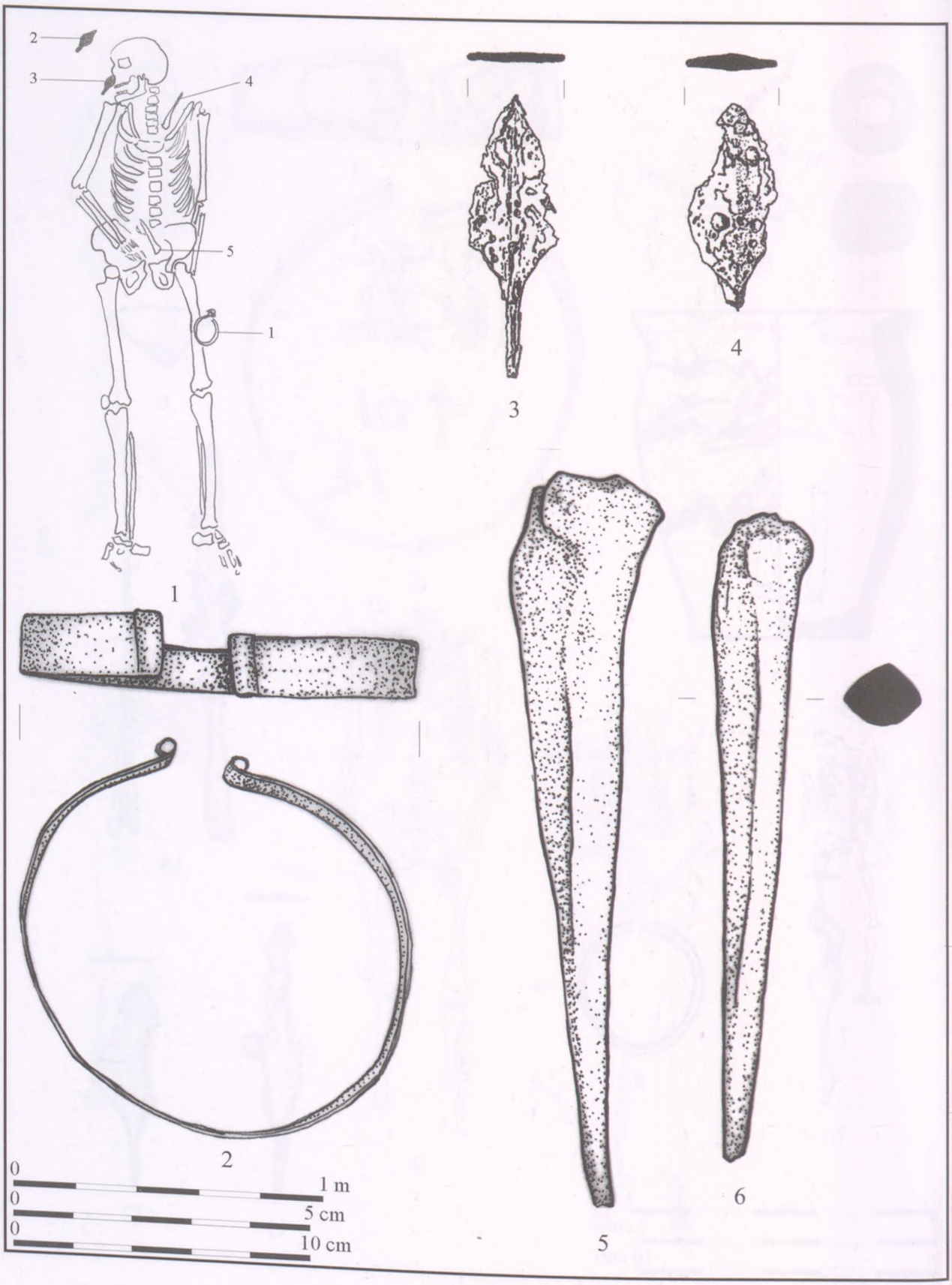

148. tábla. Kistokaj-Homokbánya 78. sír

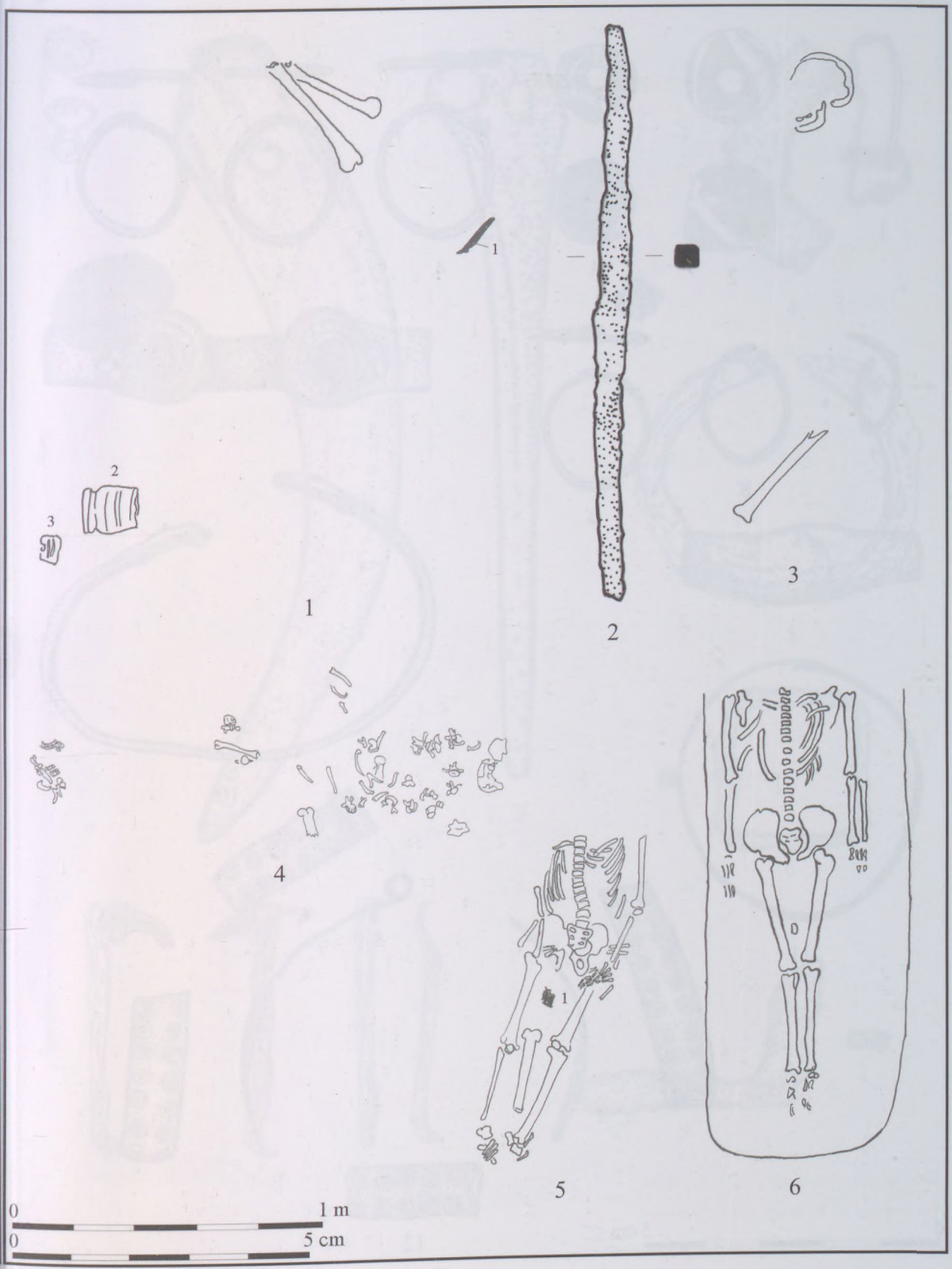

149. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1–2: 79. sír, 3: 80. sír, 4: 81. sír, 5: 82. sír, 6: 83. sír

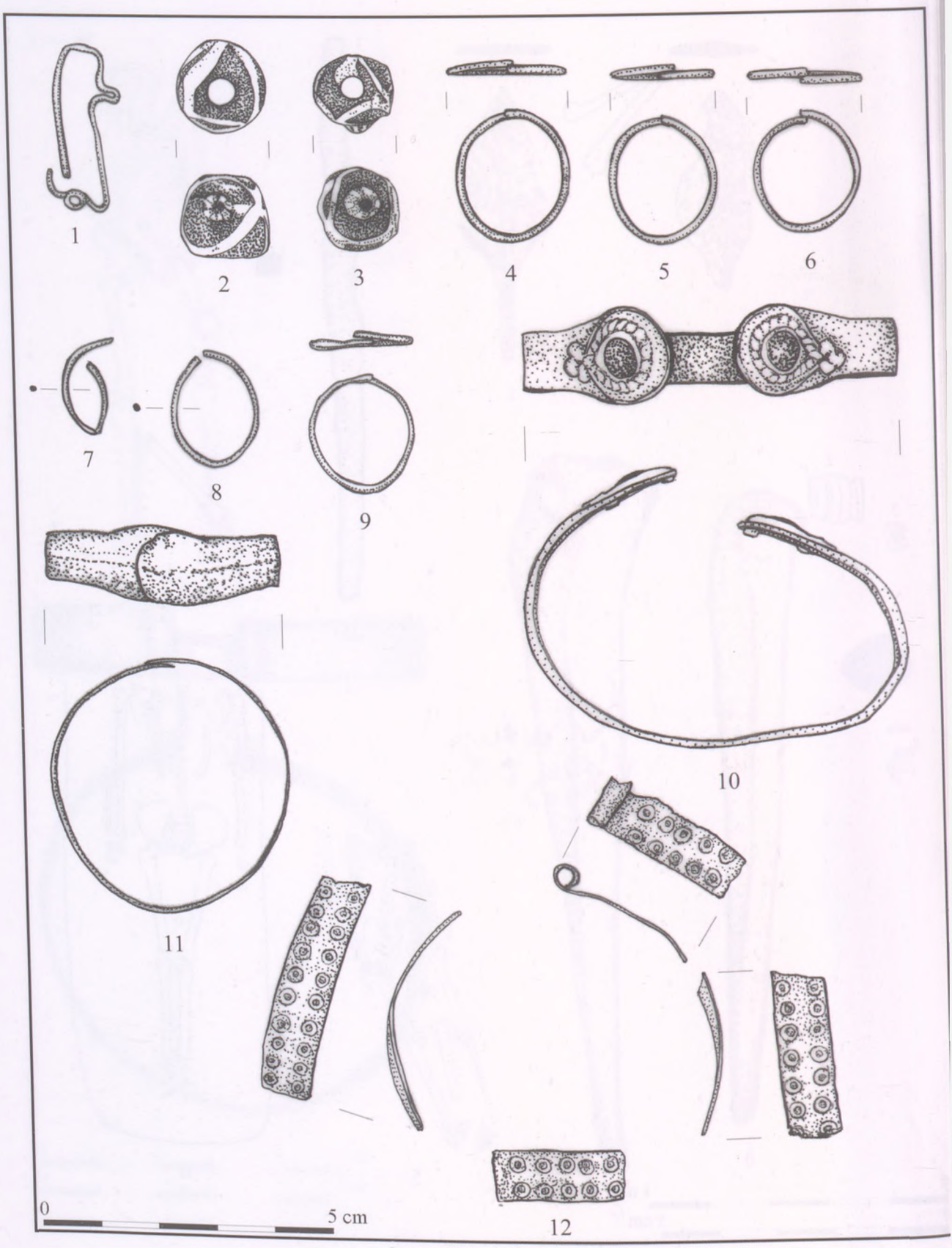

150. tábla. Kistokaj-Homokbánya, szórvány

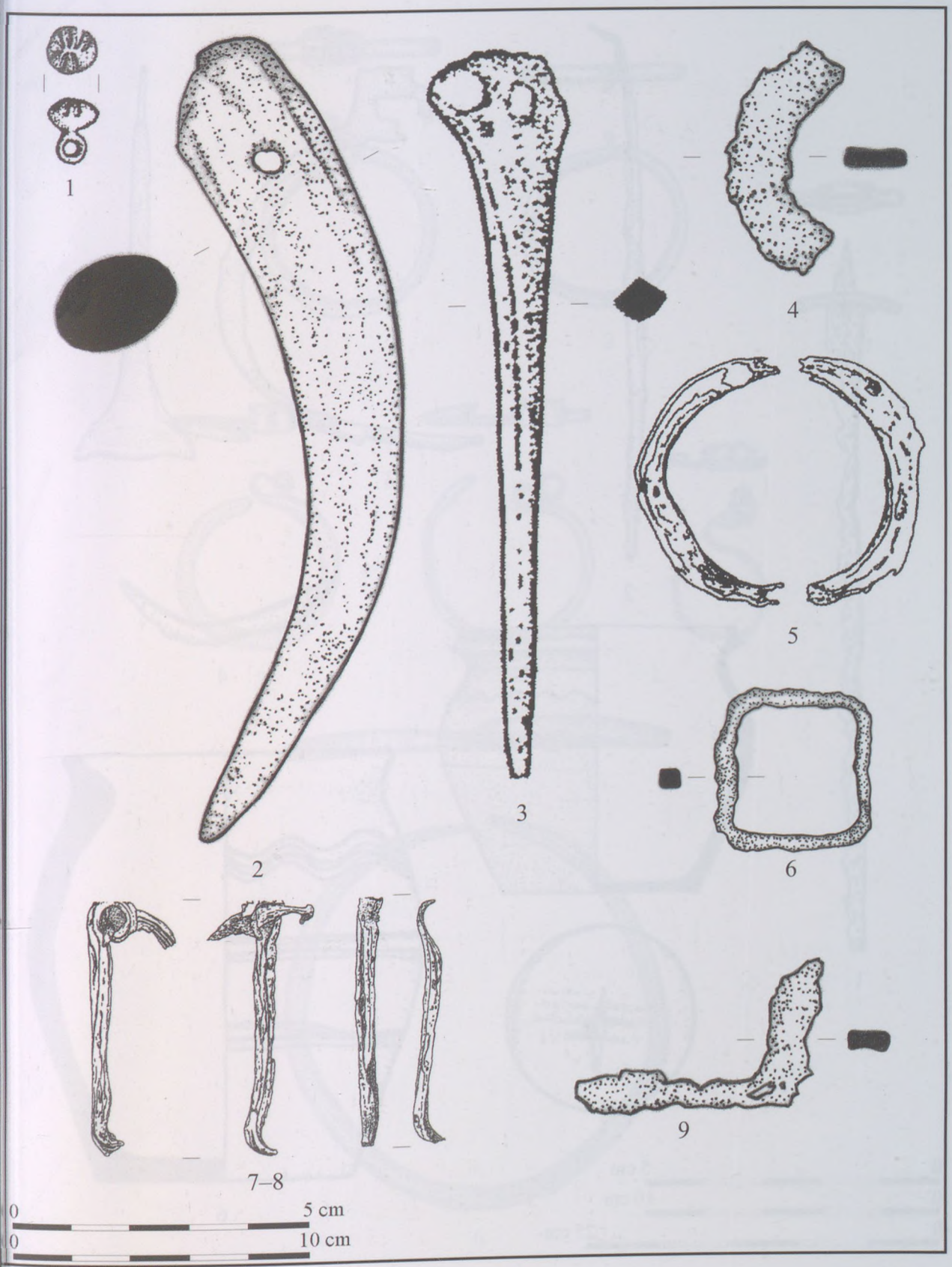

151. tábla. Kistokaj-Homokbánya, szórvány

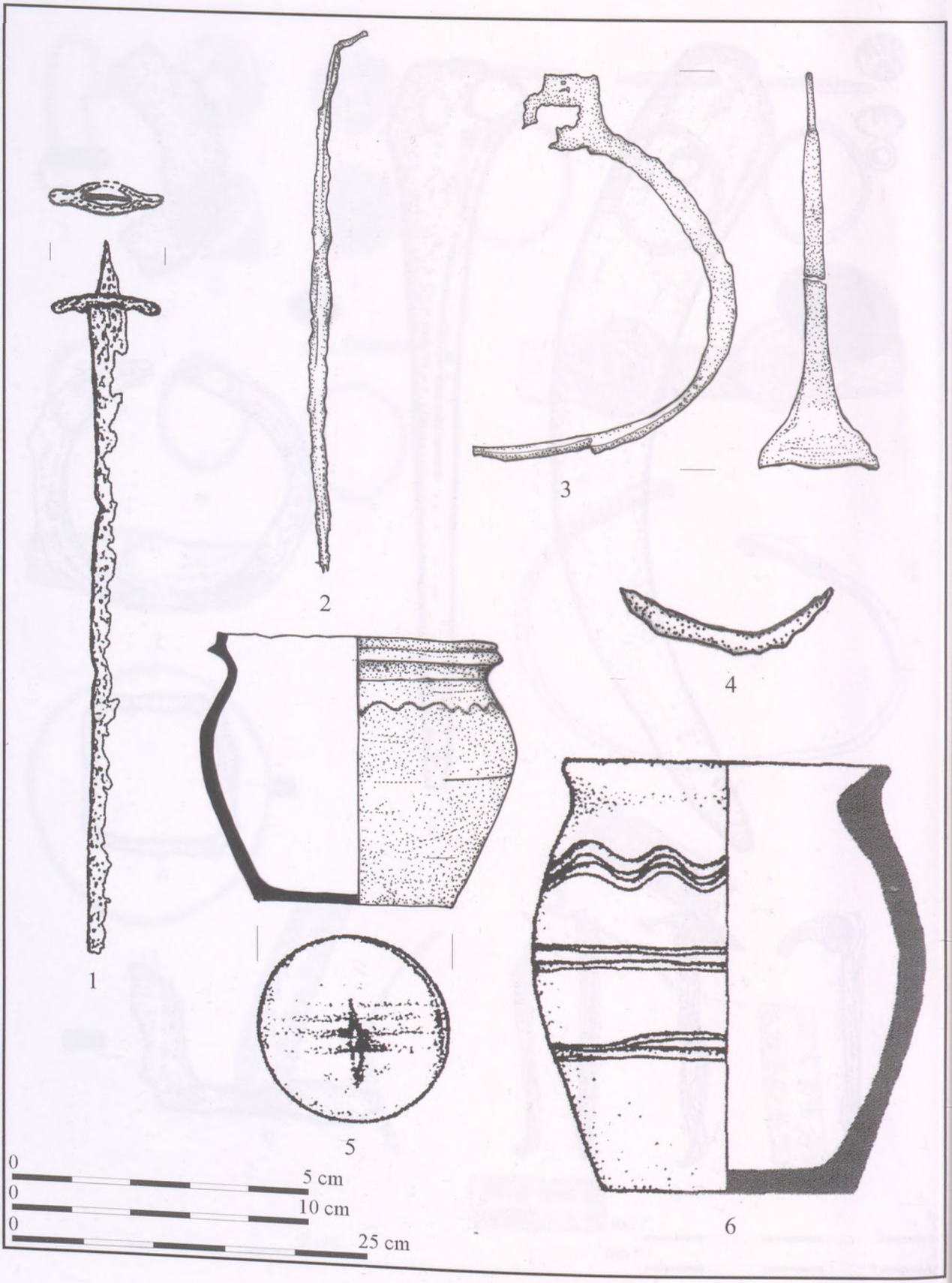

152. tábla. Kistokaj-Homokbánya, szórvány

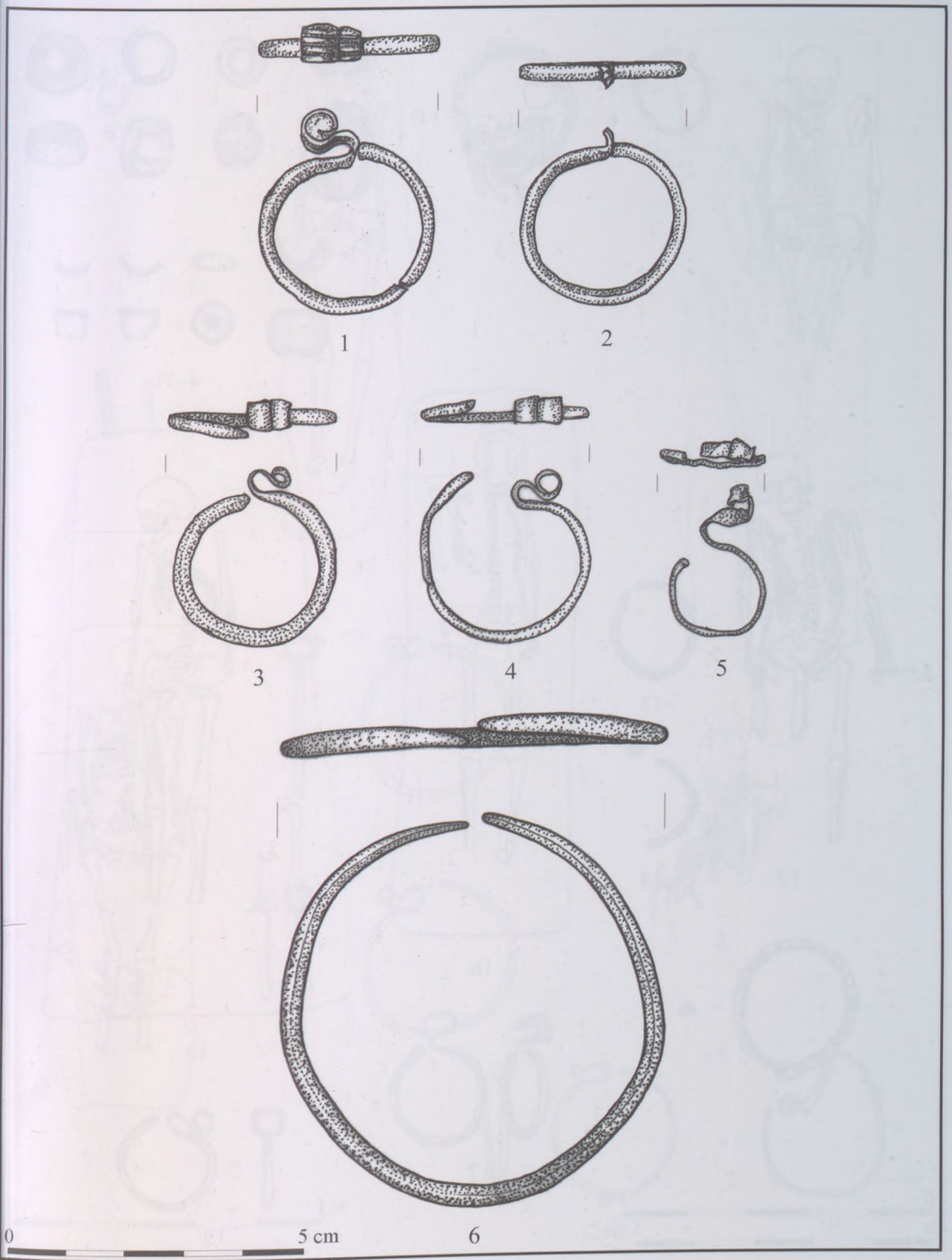

153. tábla. 1–2: Mályi-Kossuth u. 27/c. 1. sír, Mezőcsát-Bernáth-dűlő, 3: 1. sír, 4: 3. sír, 5: 7. sír, 6: Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér 1. sír

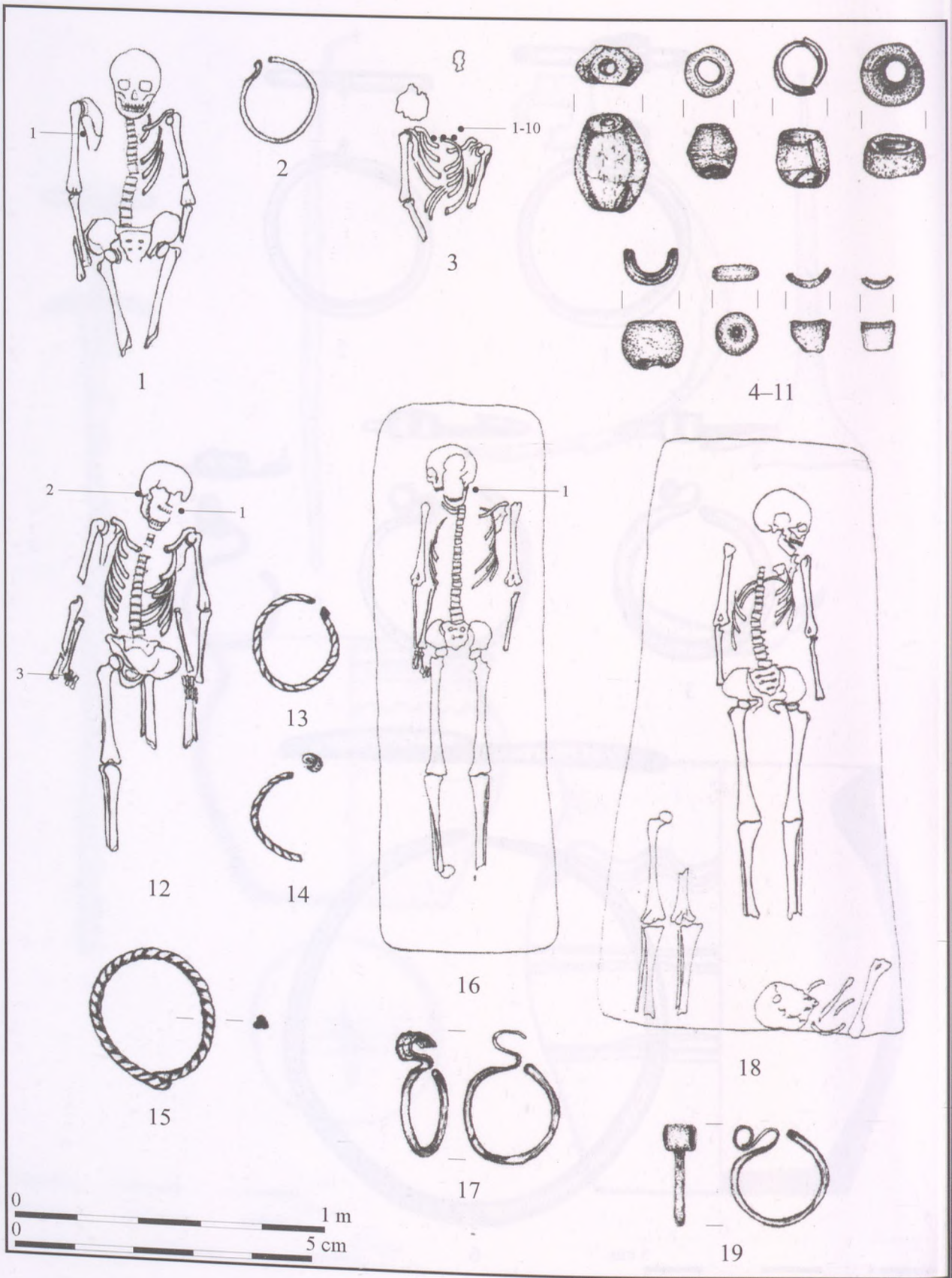

154. tábla. Mezőcsát-Csicske, 1–2: 28. sír, 3–11: 44. sír, 12–15: 52. sír, 16–17: 105. sír, 18–19: 106. sír, 18: 106. sír

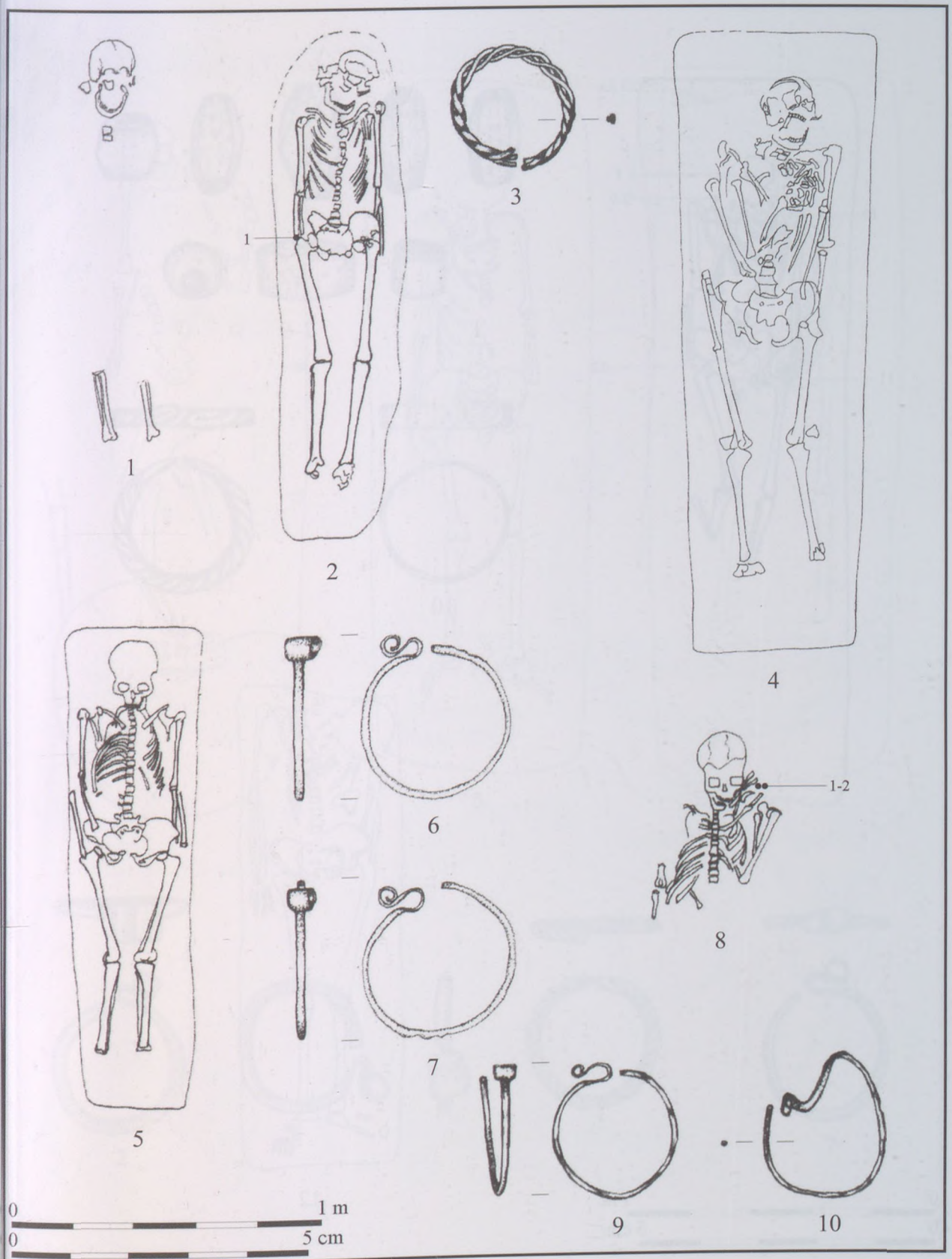

155. tábla. Mezőcsát-Csicske, 1: 53. sír, 2–3: 109. sír, 4: 110. sír, 5–7: 111. sír, 8–10: 114. sír

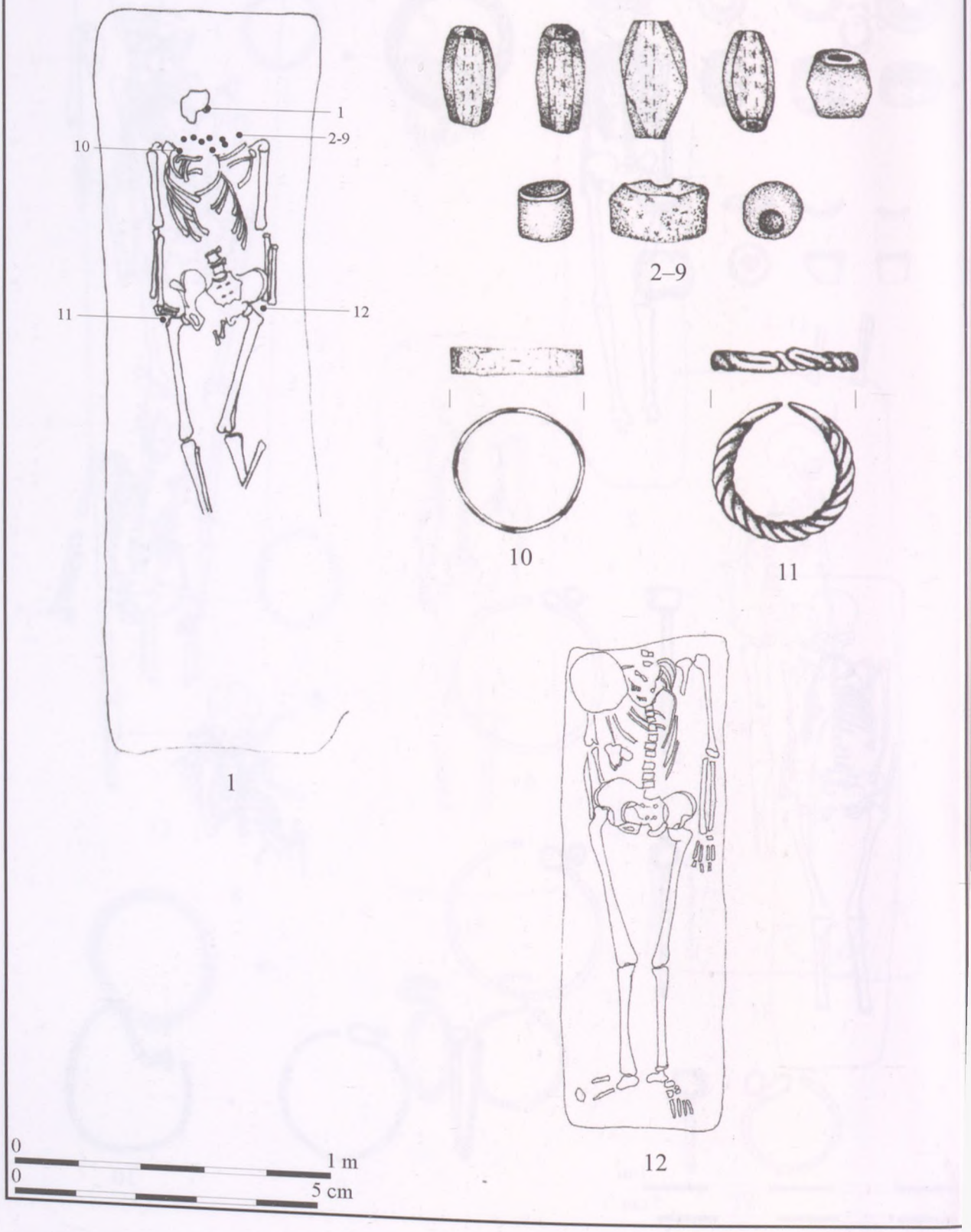

156. tábla. Mezőcsát-Csicske, 1–11: 112. sír, 12: 116. sír

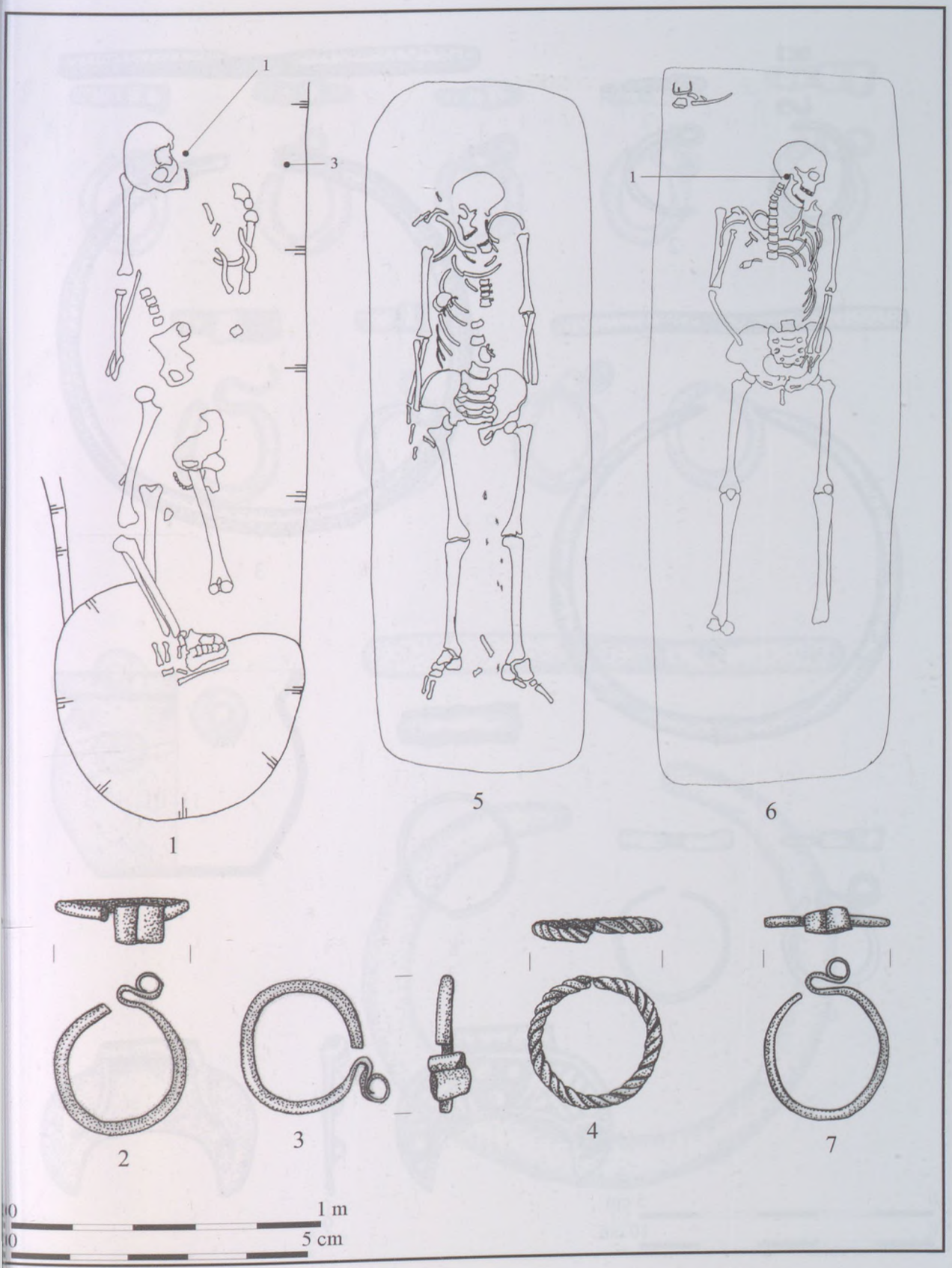

157. tábla. Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely, 1–4: 1. sír, 5: 2. sír, 6–7: 3. sír

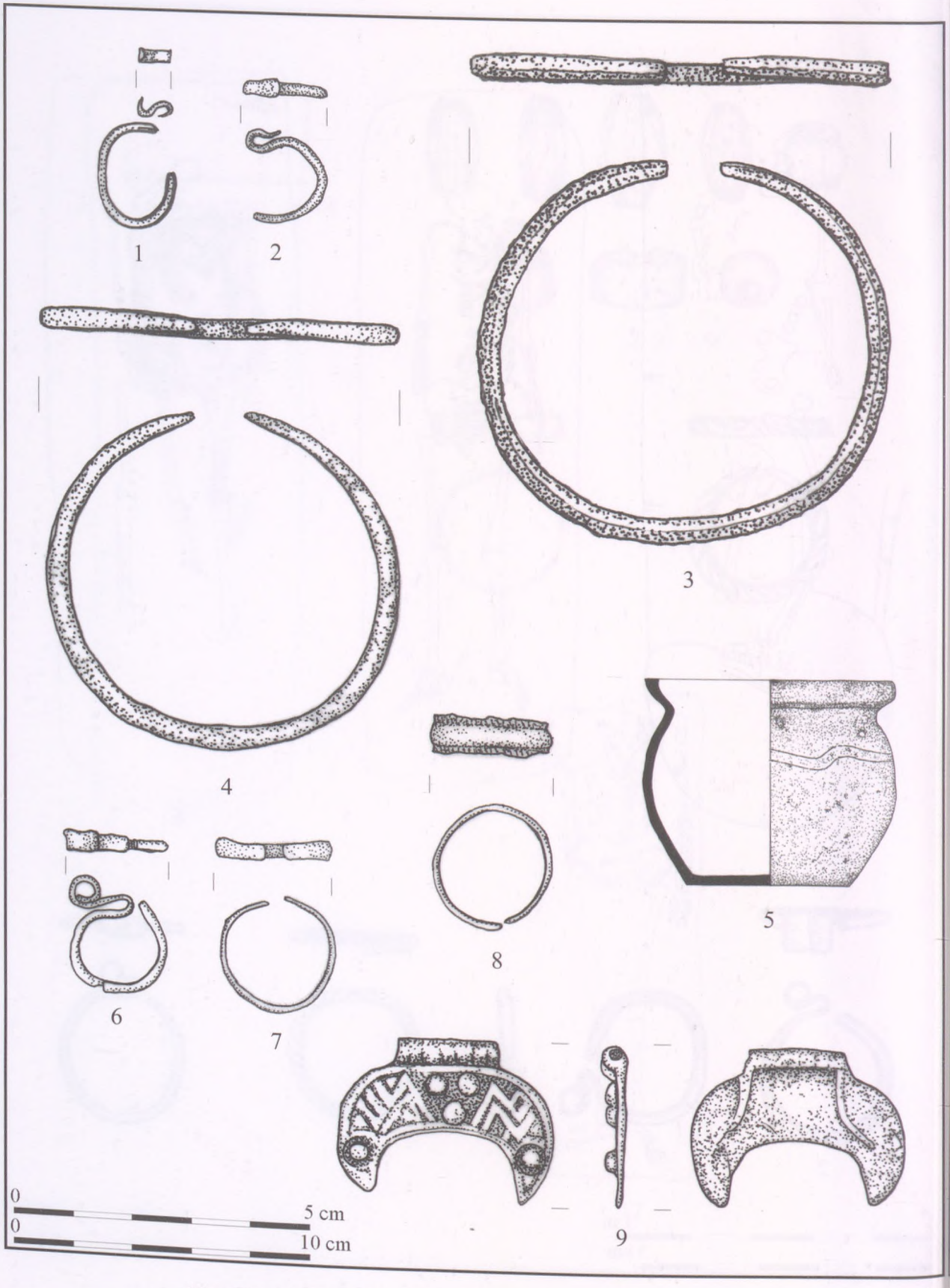

158. tábla. Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u., 1–5: 1. sír, 6–9: 3. sír

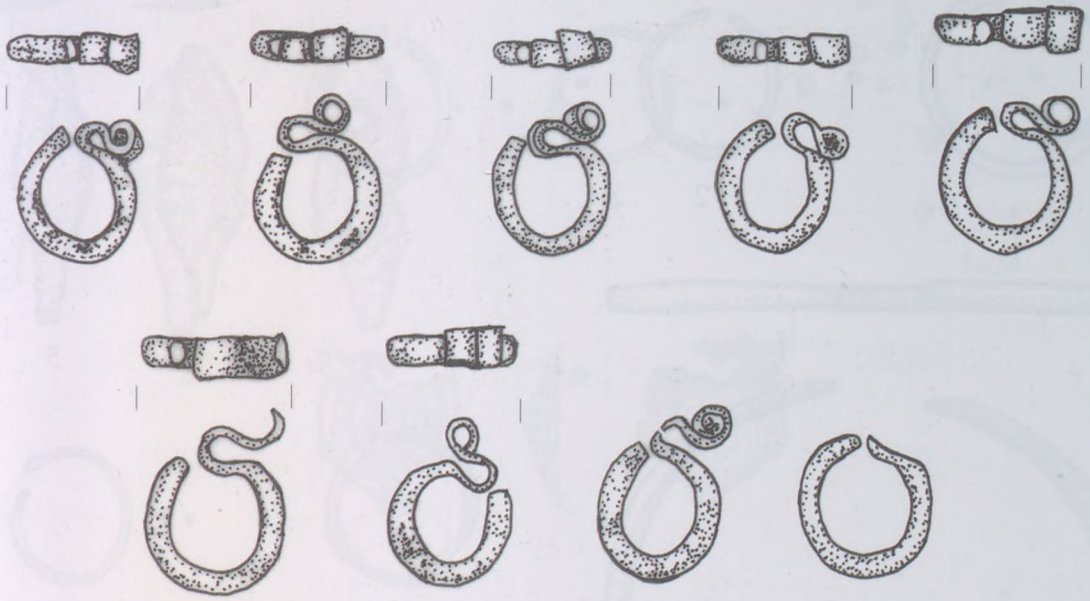

1–9

10–11

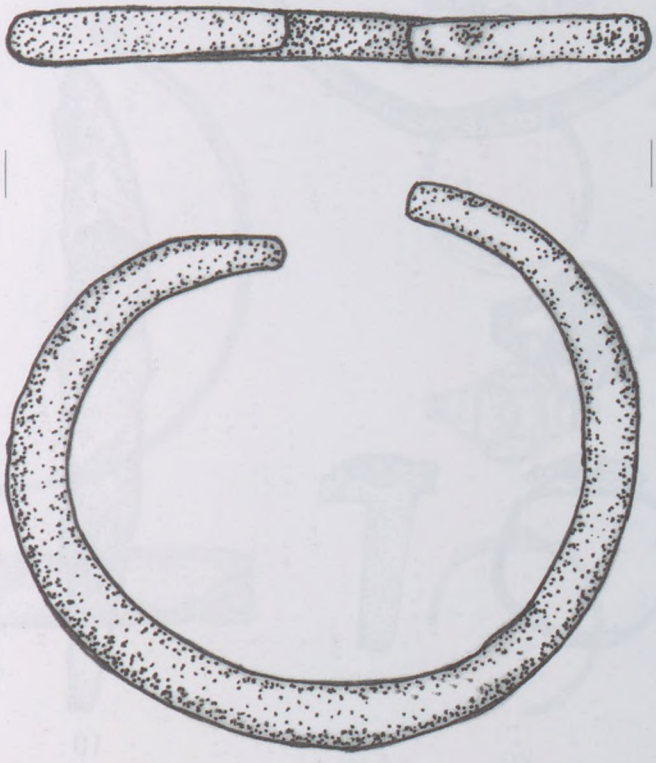

12

0 5 cm

159. tábla. Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 2. sír

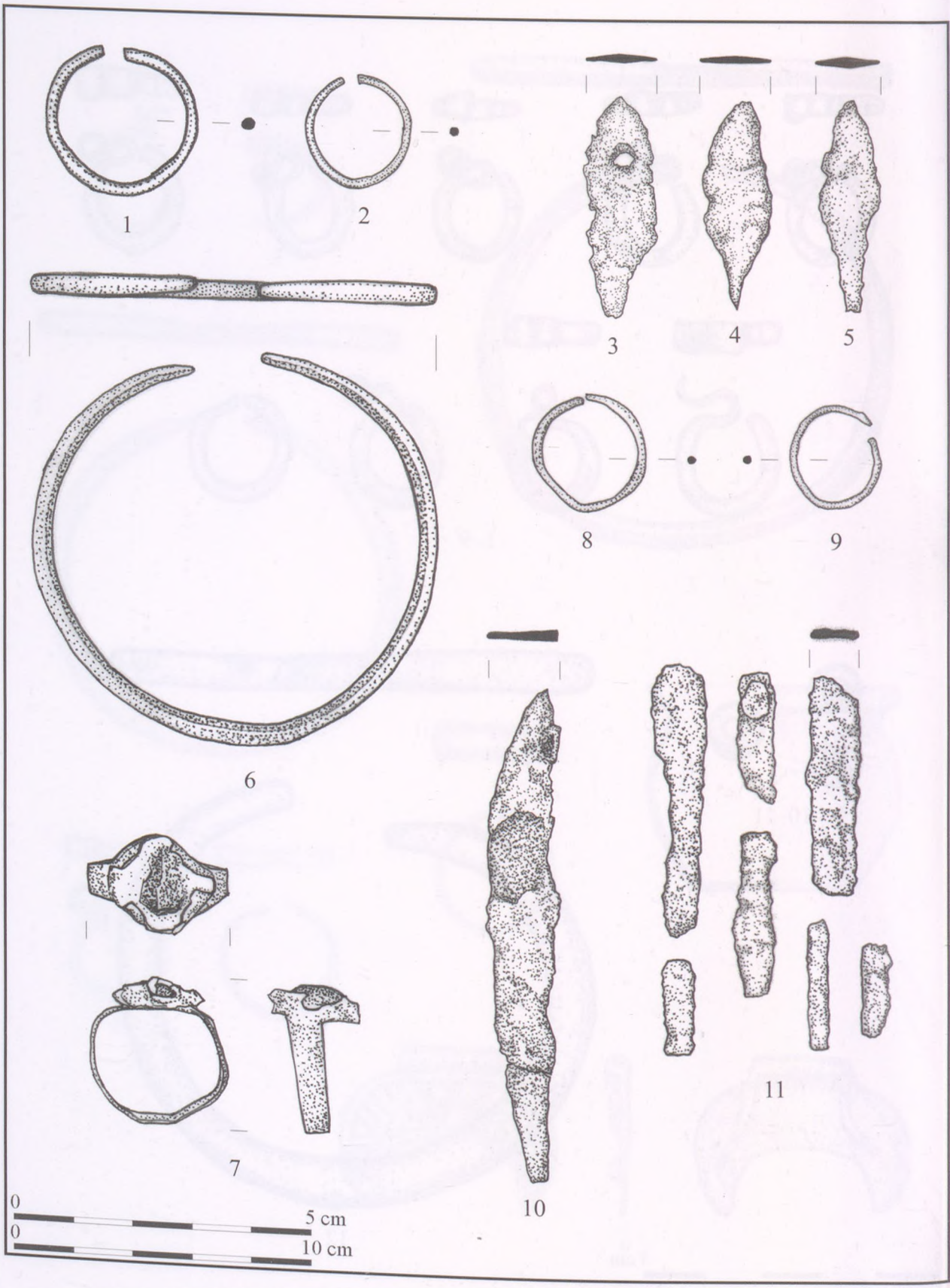

160. tábla. Miskolc-Repülőtér, 1–5: 1. sír, 6–7: 2. sír, 8–11: 3. sír

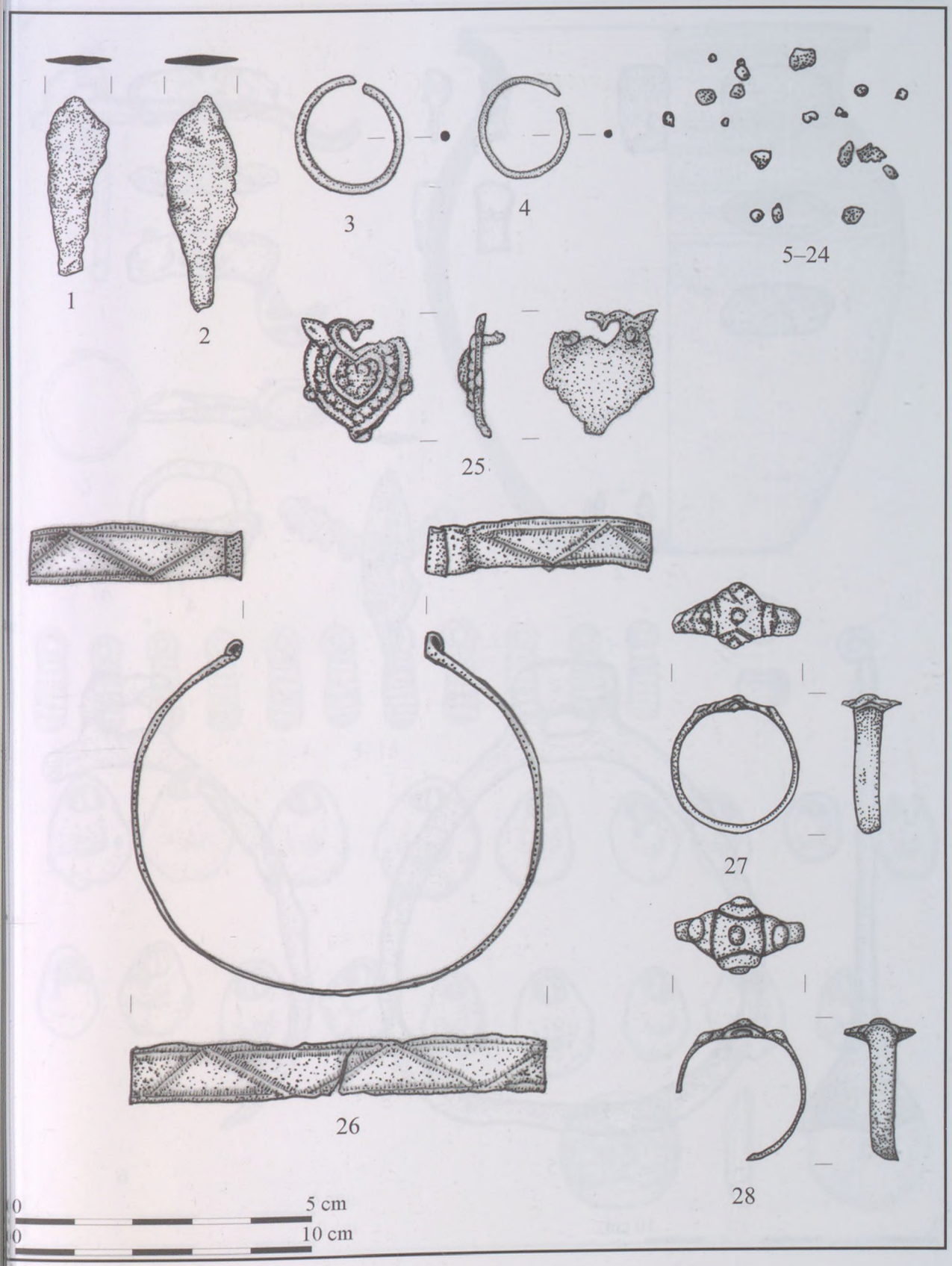

161. tábla. Miskolc-Repülőtér, 1–2: 3. sír, 5–28: 4. sír

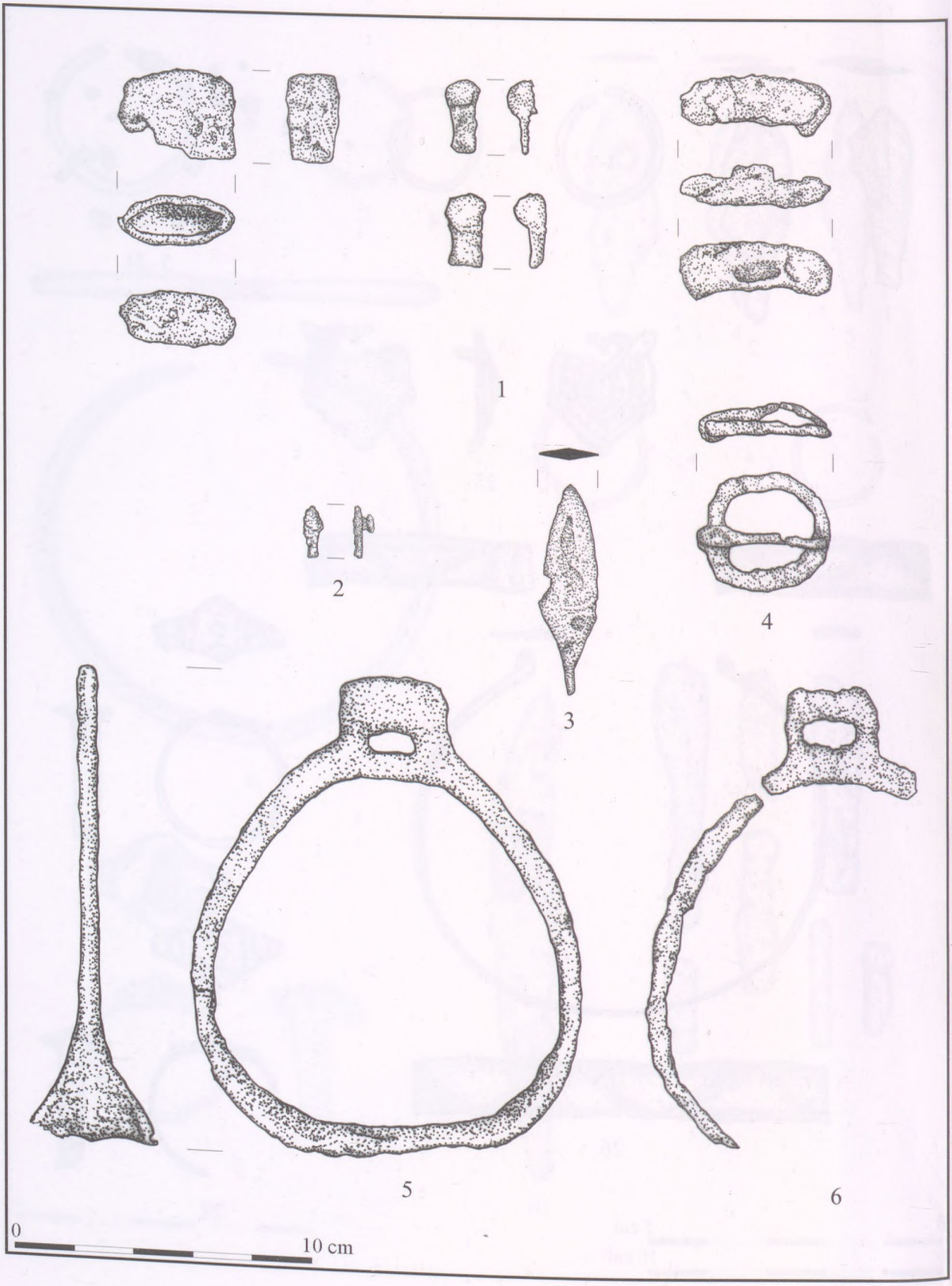

162. tábla. Miskolc-Repülőtér 5. sír

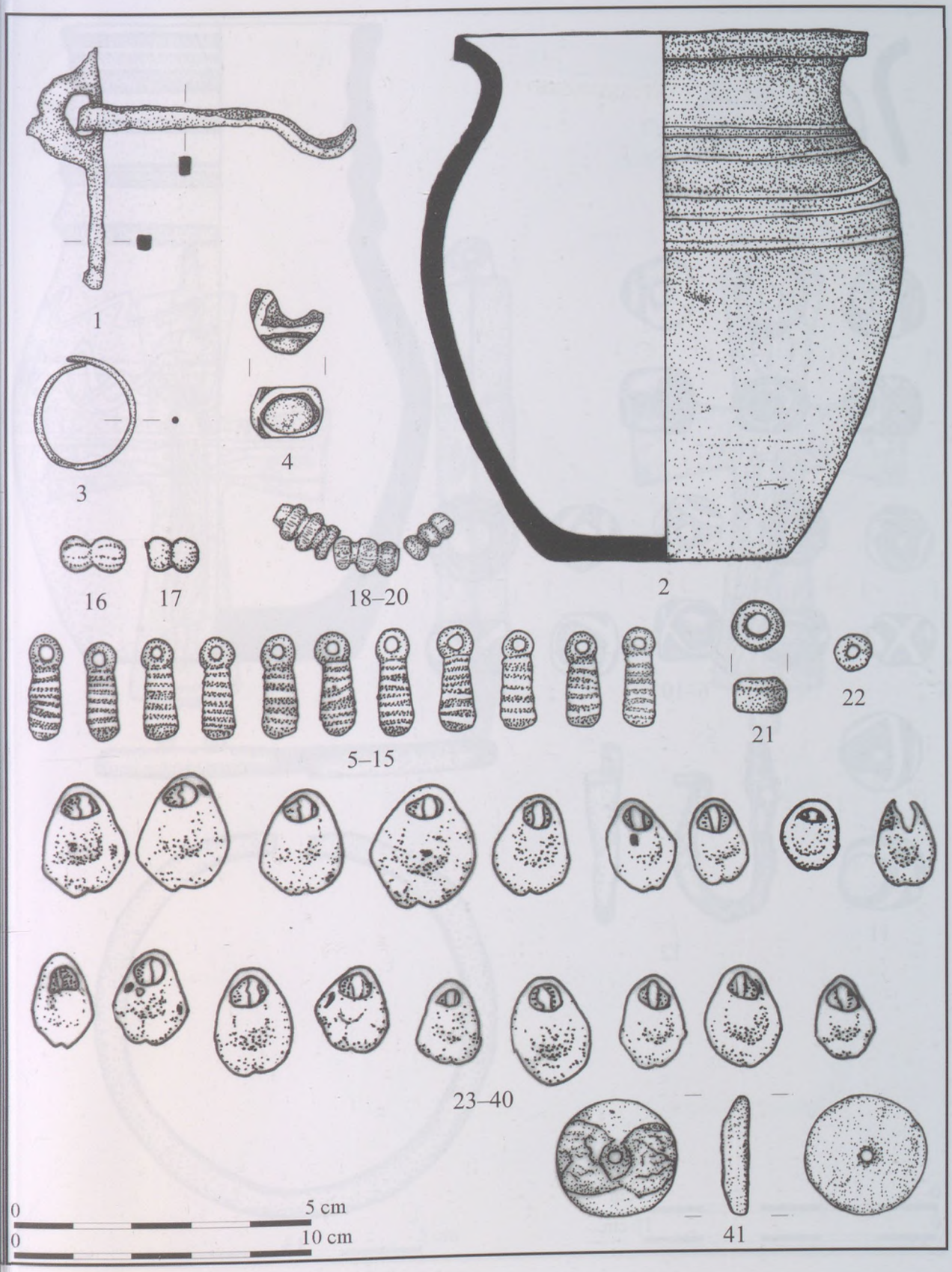

163. tábla. Miskolc-Repülőtér, 1: 5. sír, 2: 9. sír, 3–41: 11. sír

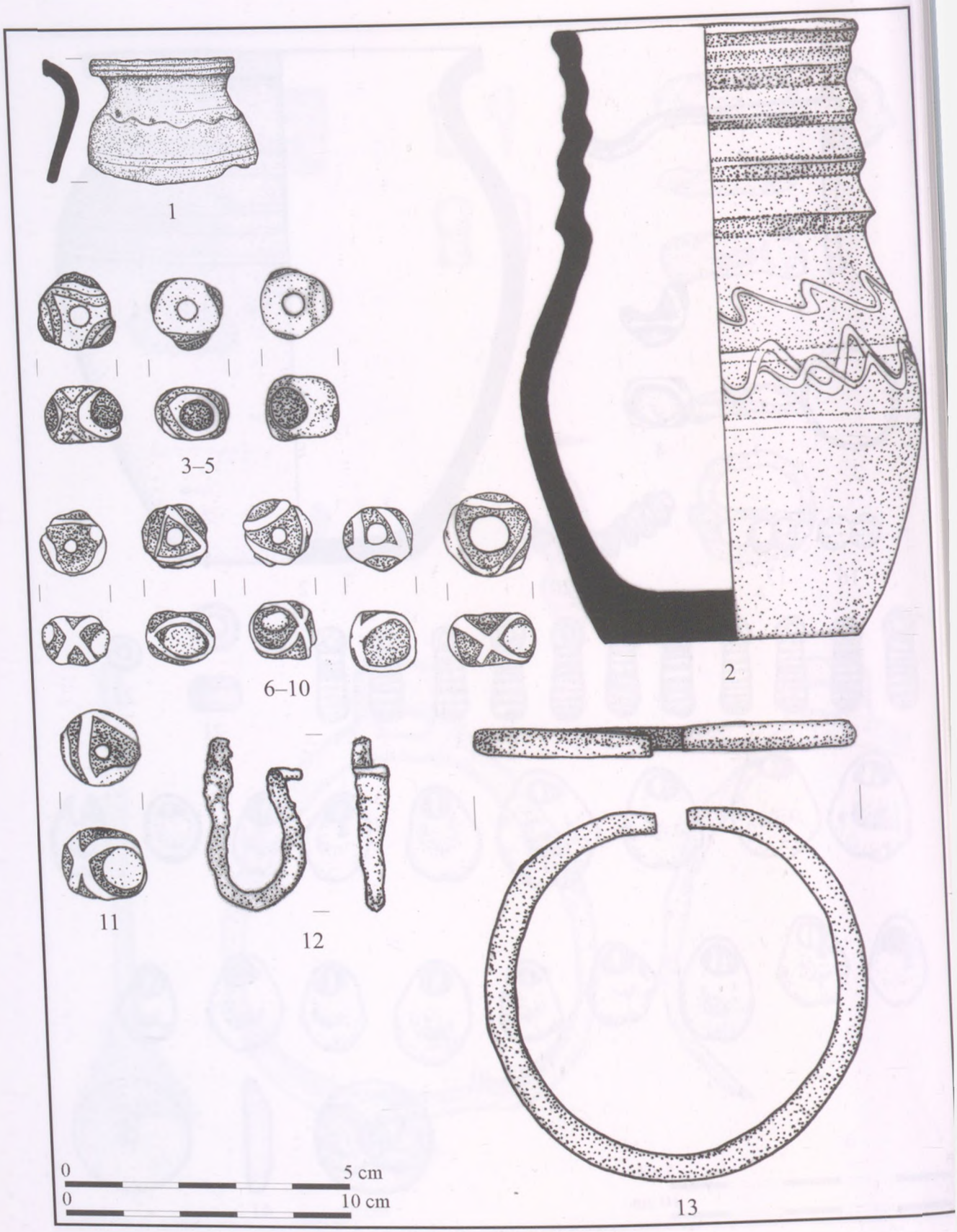

164. tábla. Miskolc-Repülőtér, 1: 11. sír, 2: 12. sír, 3–11: 17. sír, 12–13: 25. sír

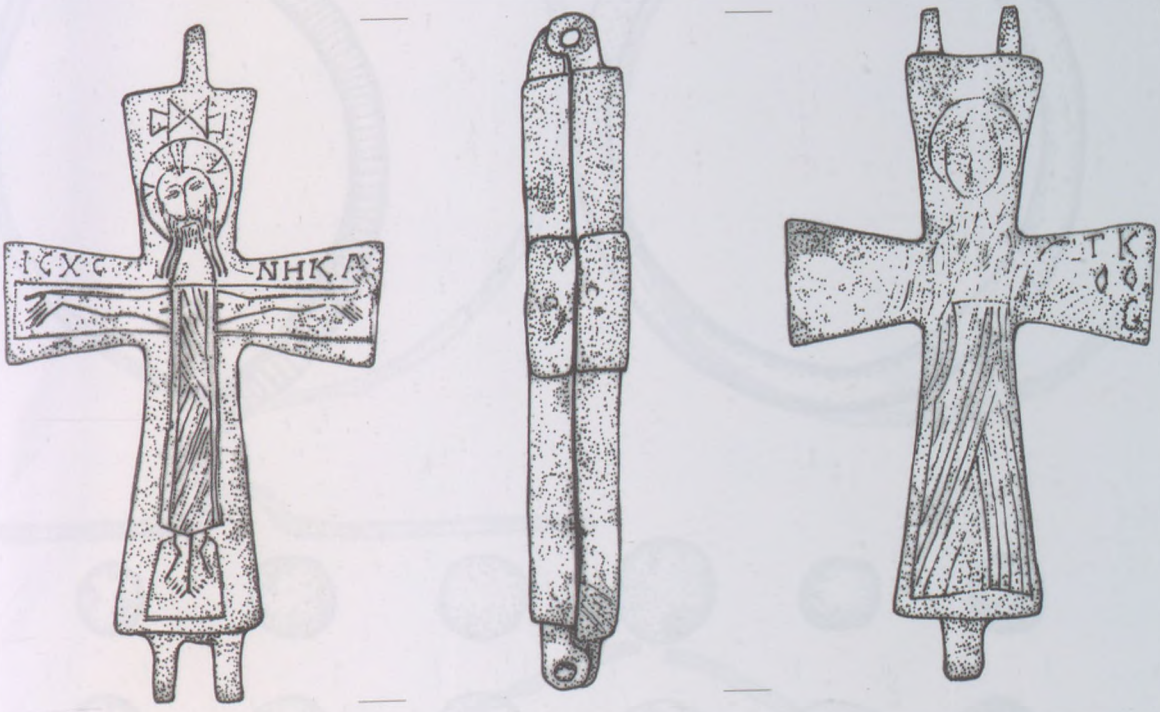

0 5 cm

165. tábla. Miskolc-Repülőtér 23. sír

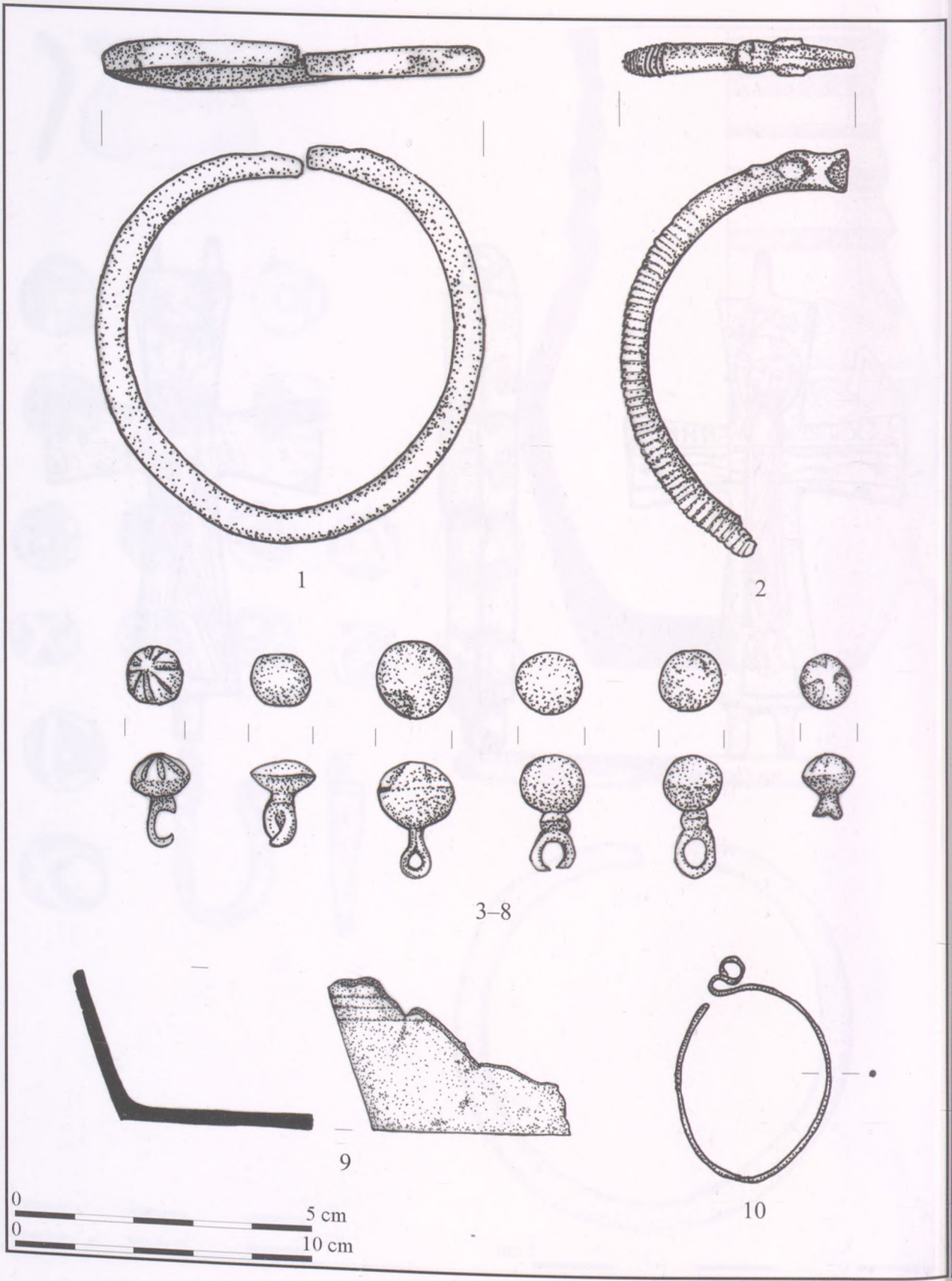

166. tábla. 1–9: Miskolc-Repülőtér, szórvány, 10: Miskolc-Tapolca

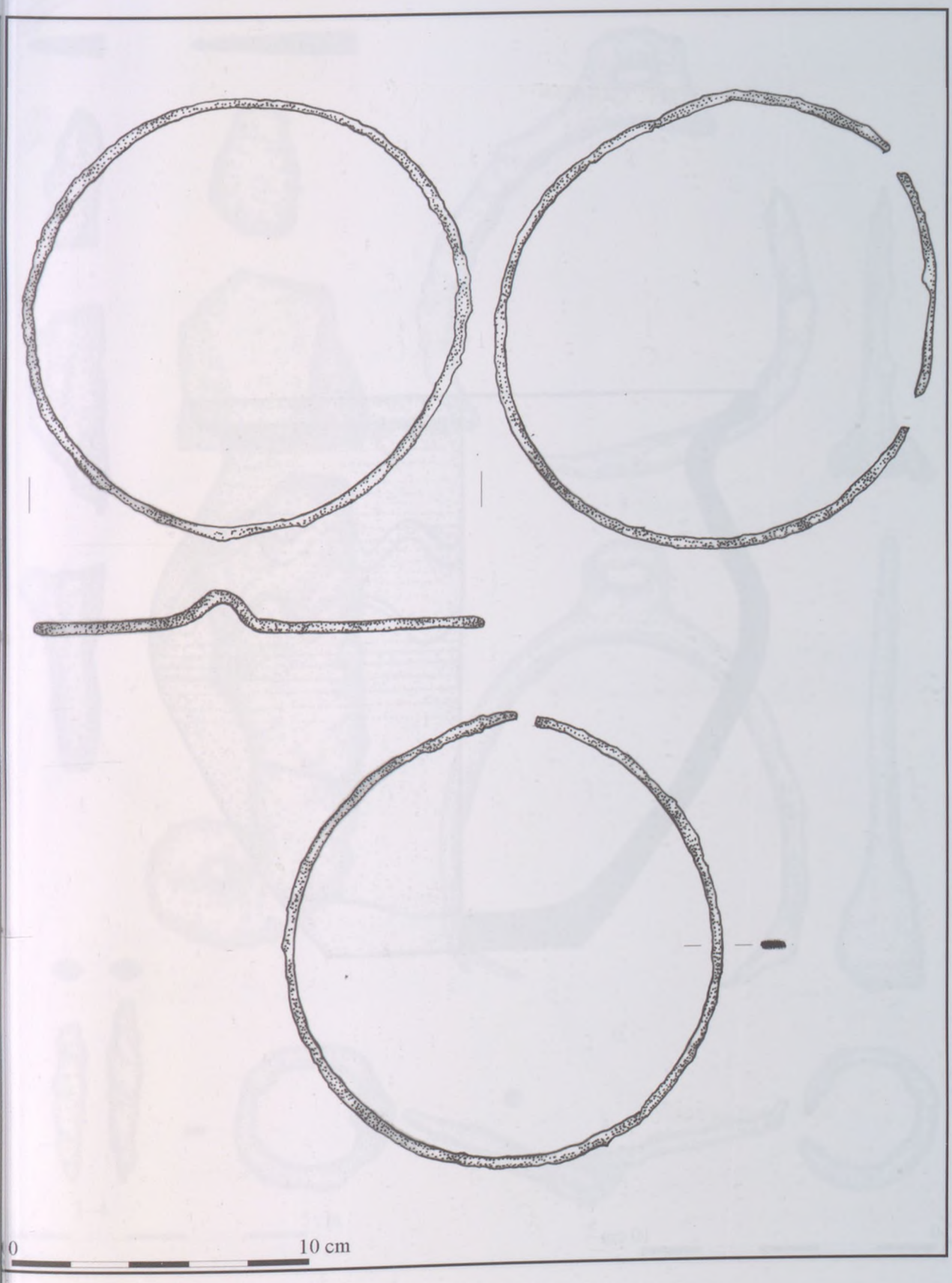

167. tábla. Miskolc-Repülőtér, szórvány

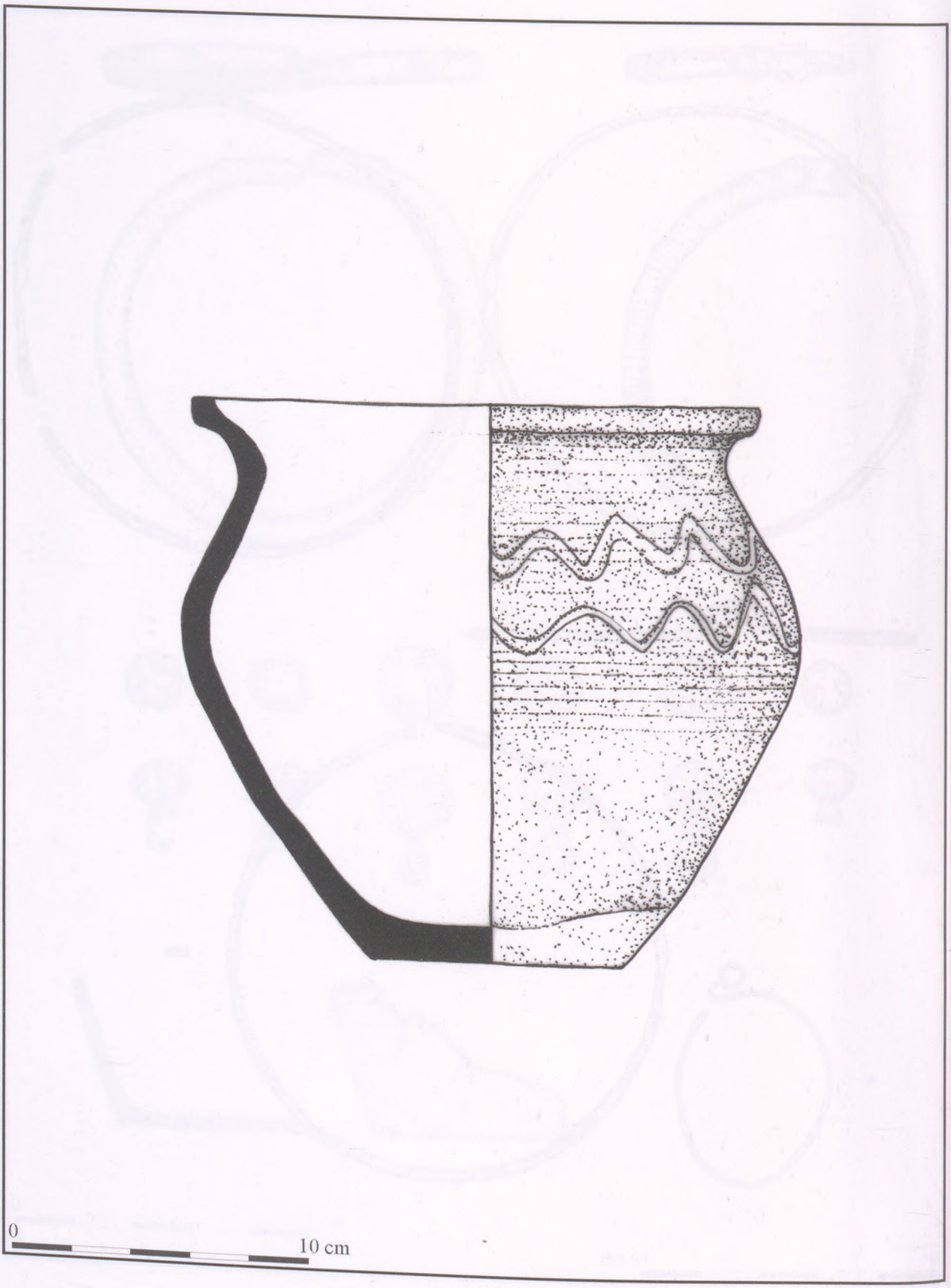

168. tábla. Miskolc-Repülőtér, szórvány

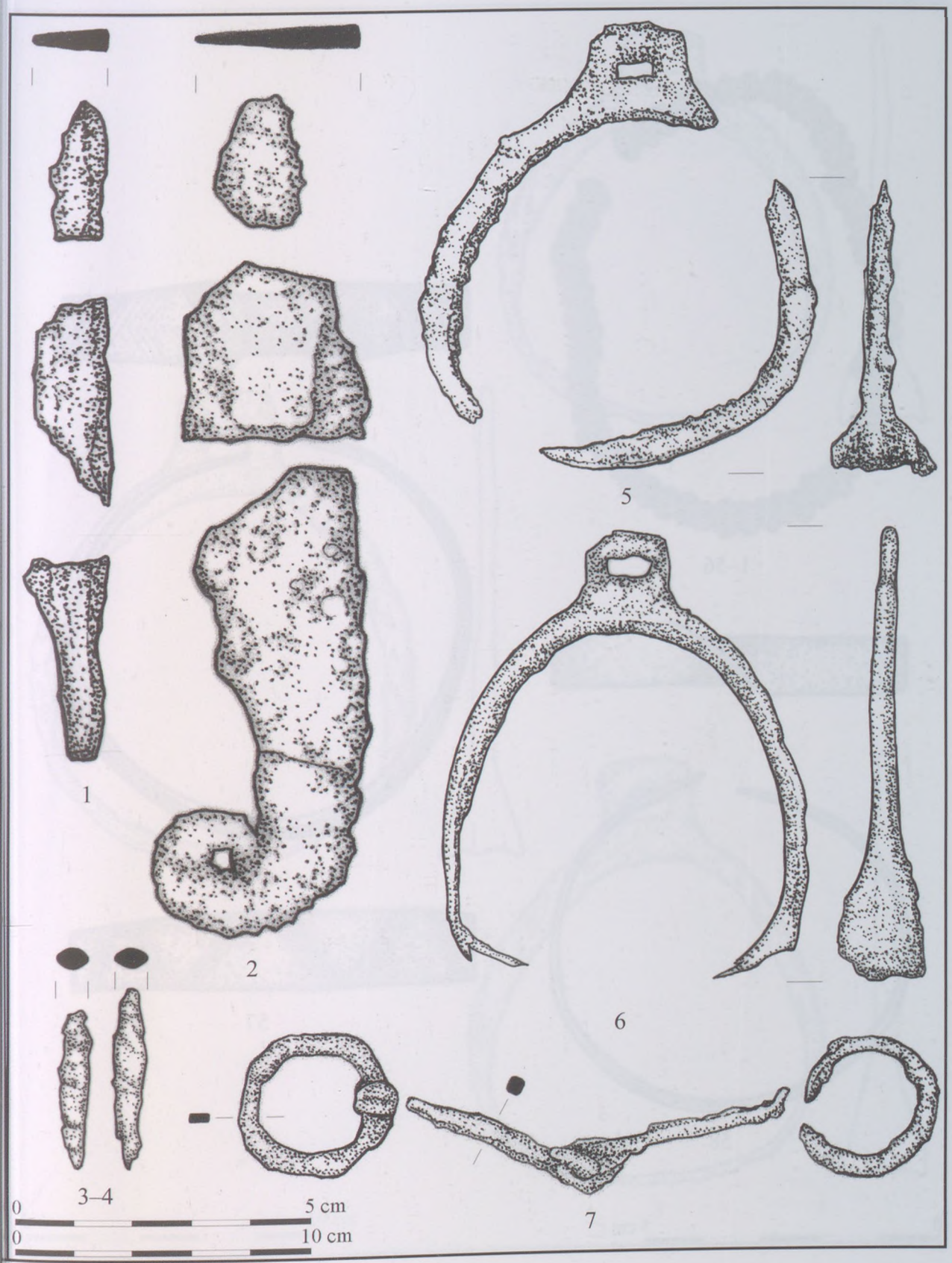

169. tábla. Monaj-Berencsi szőlők

1–56

58

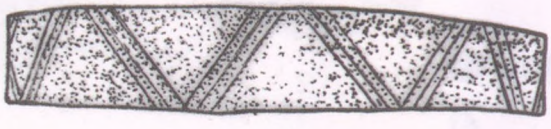

57

0 5 cm

170. tábla. Muhi puszta

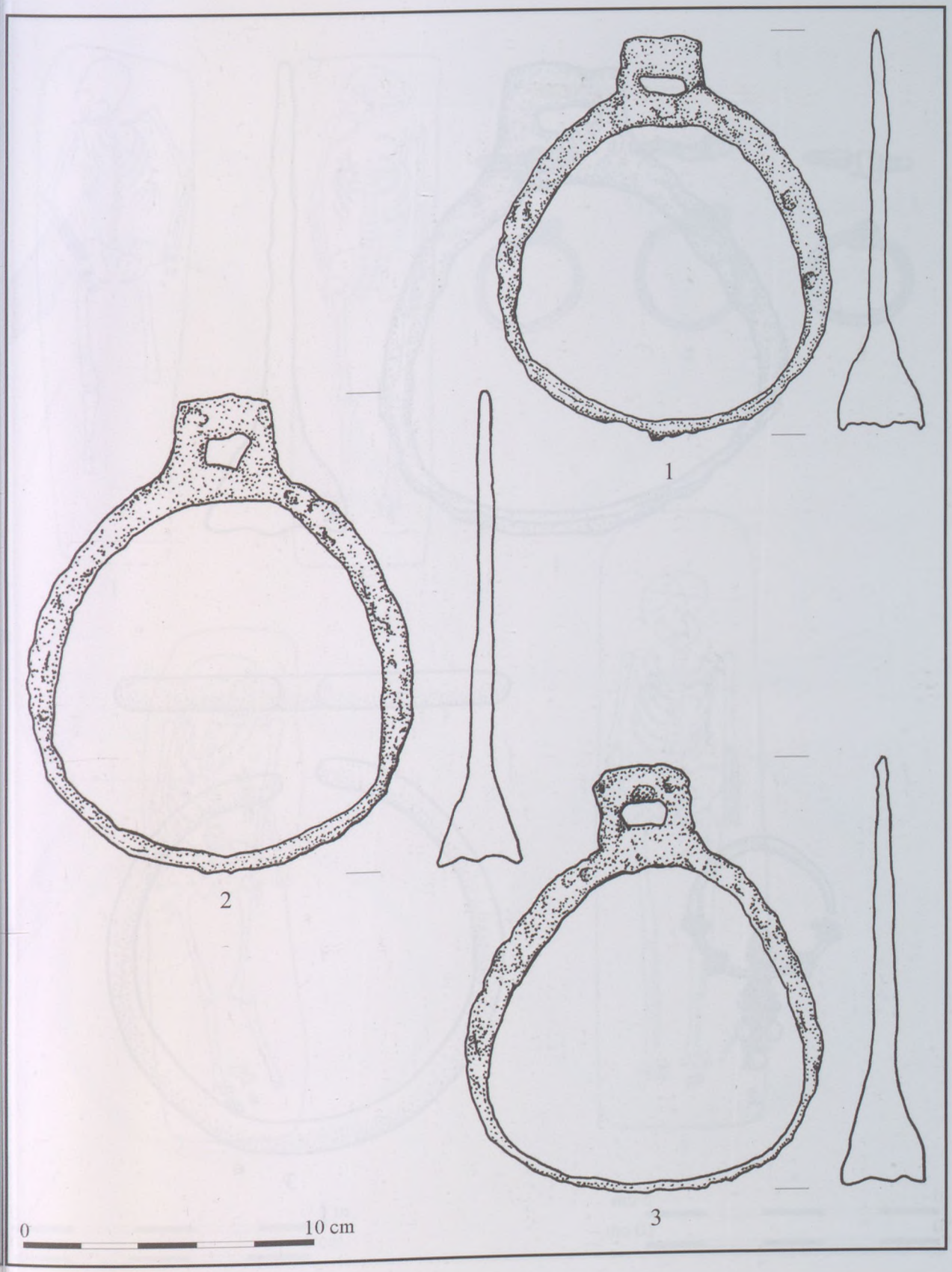

171. tábla. Nagykövesd-Szőlőshomok

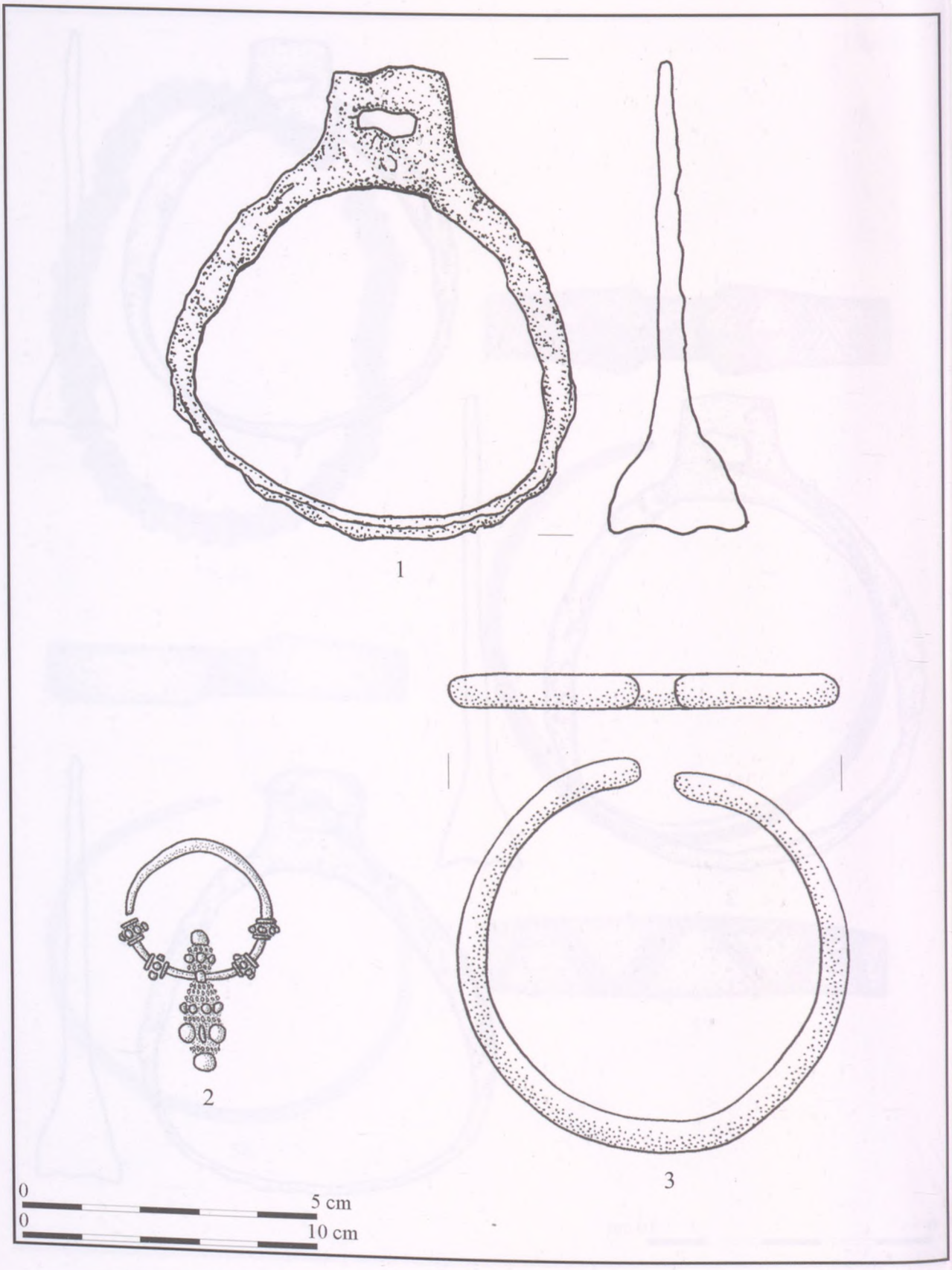

172. tábla. 1: Nagykövesd-Szőlőshomok, 2–3: Nagykövesd, közelebbről ismeretlen lelőhely

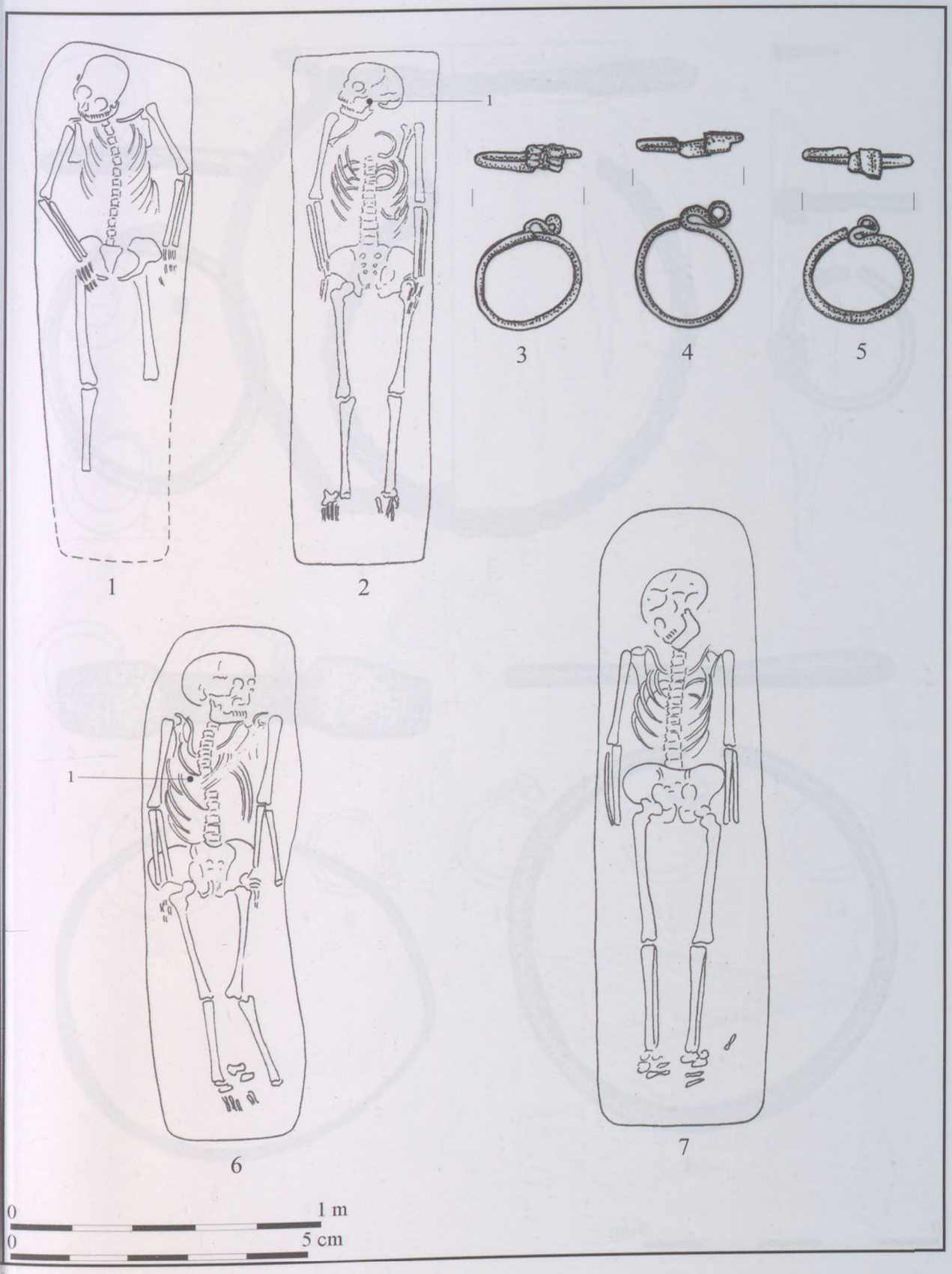

173. tábla. Oszlár-Csörsz-árok, 1: 1. sír, 2–5: 3. sír, 6: 4. sír, 7: 5. sír

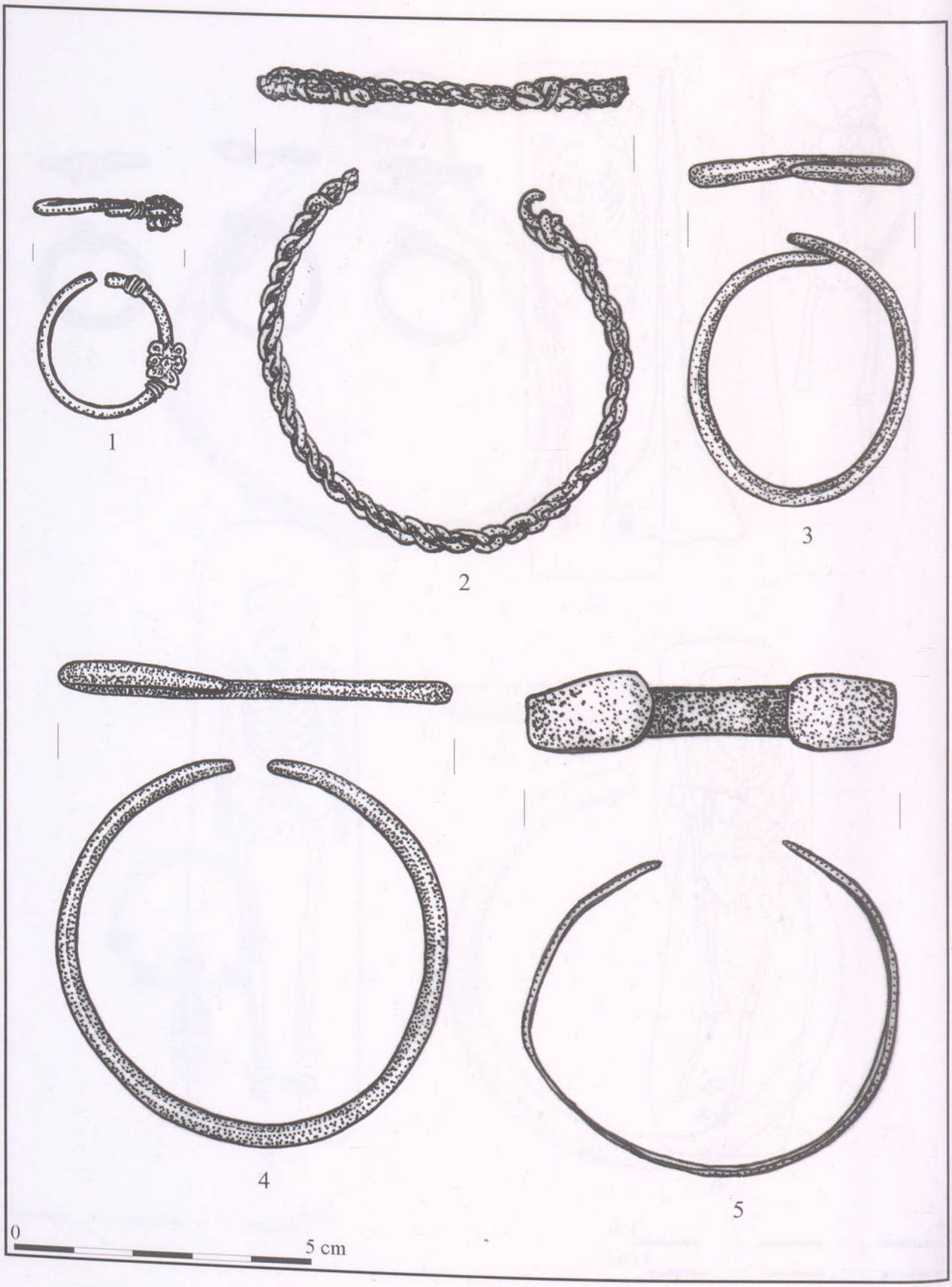

174. tábla. Ónod (?)

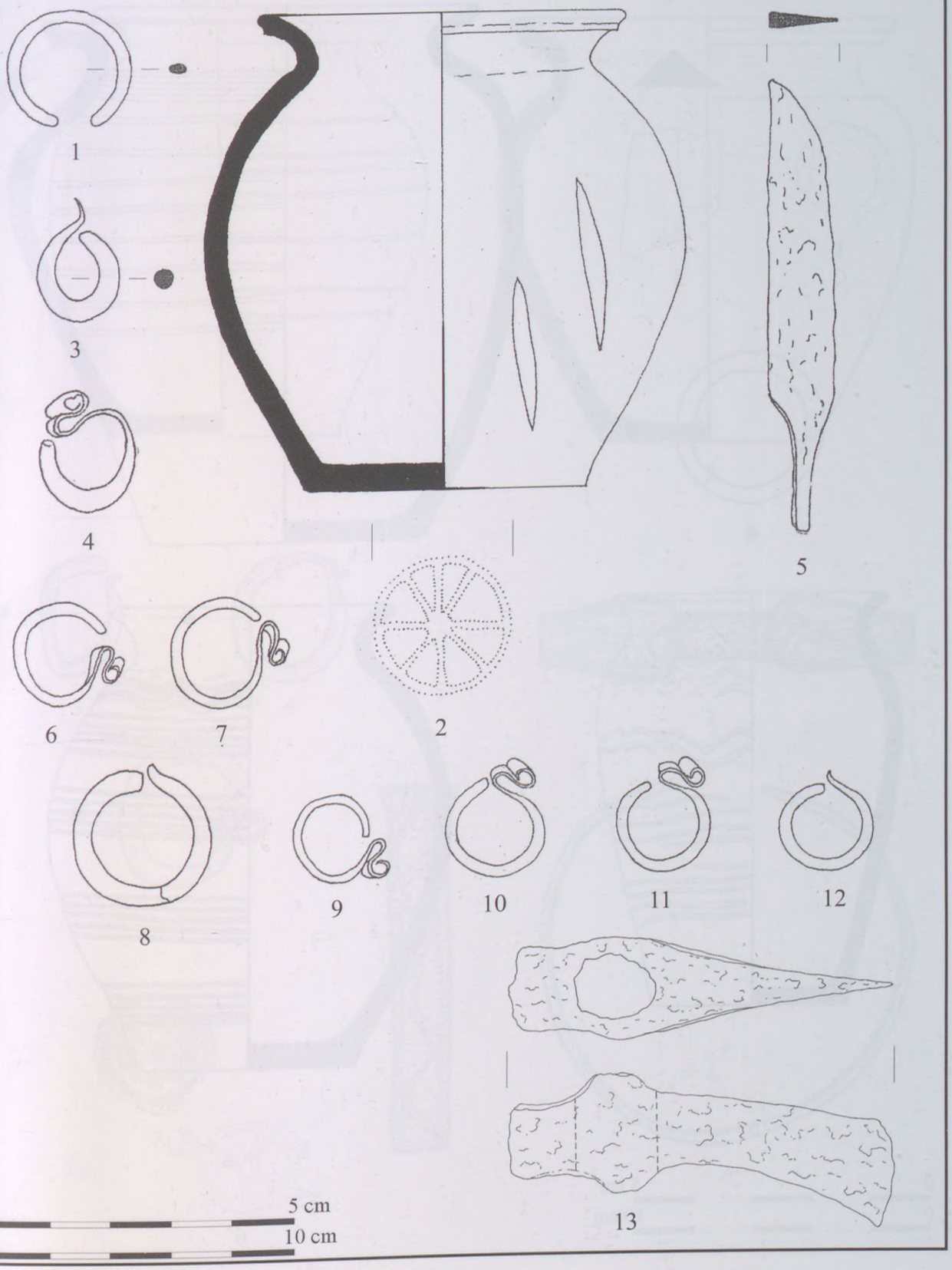

175. tábla. Rad-Cselédhomok, 1–2: 2. sír, 3: 5. sír, 4–5: 6. sír, 6–8: 7. sír, 9–12: 11. sír, 13: szórvány

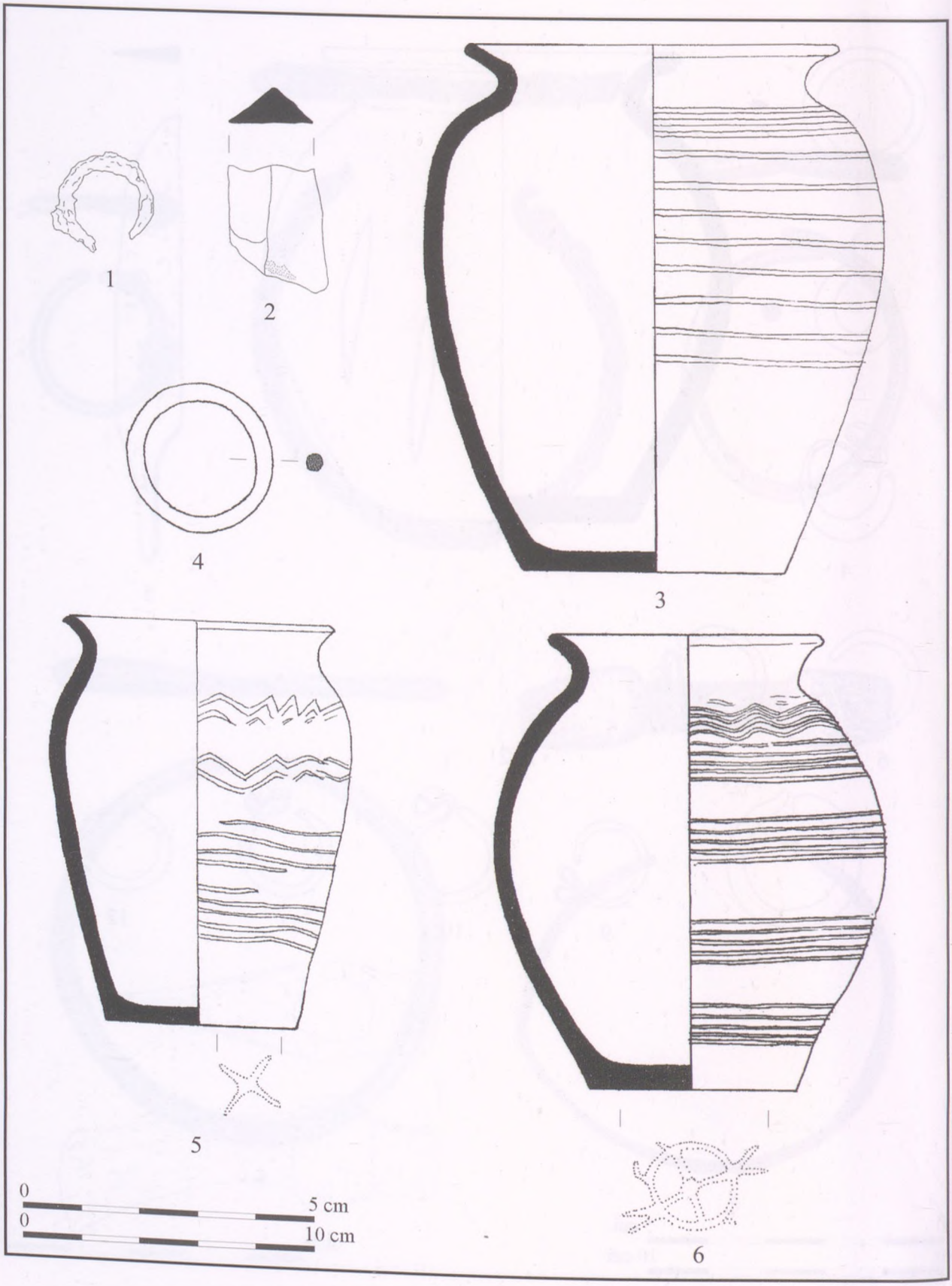

176. tábla. Rad-Cselédhomok, 1–3: 8. sír, 4–5: 12. sír, 6: szórvány

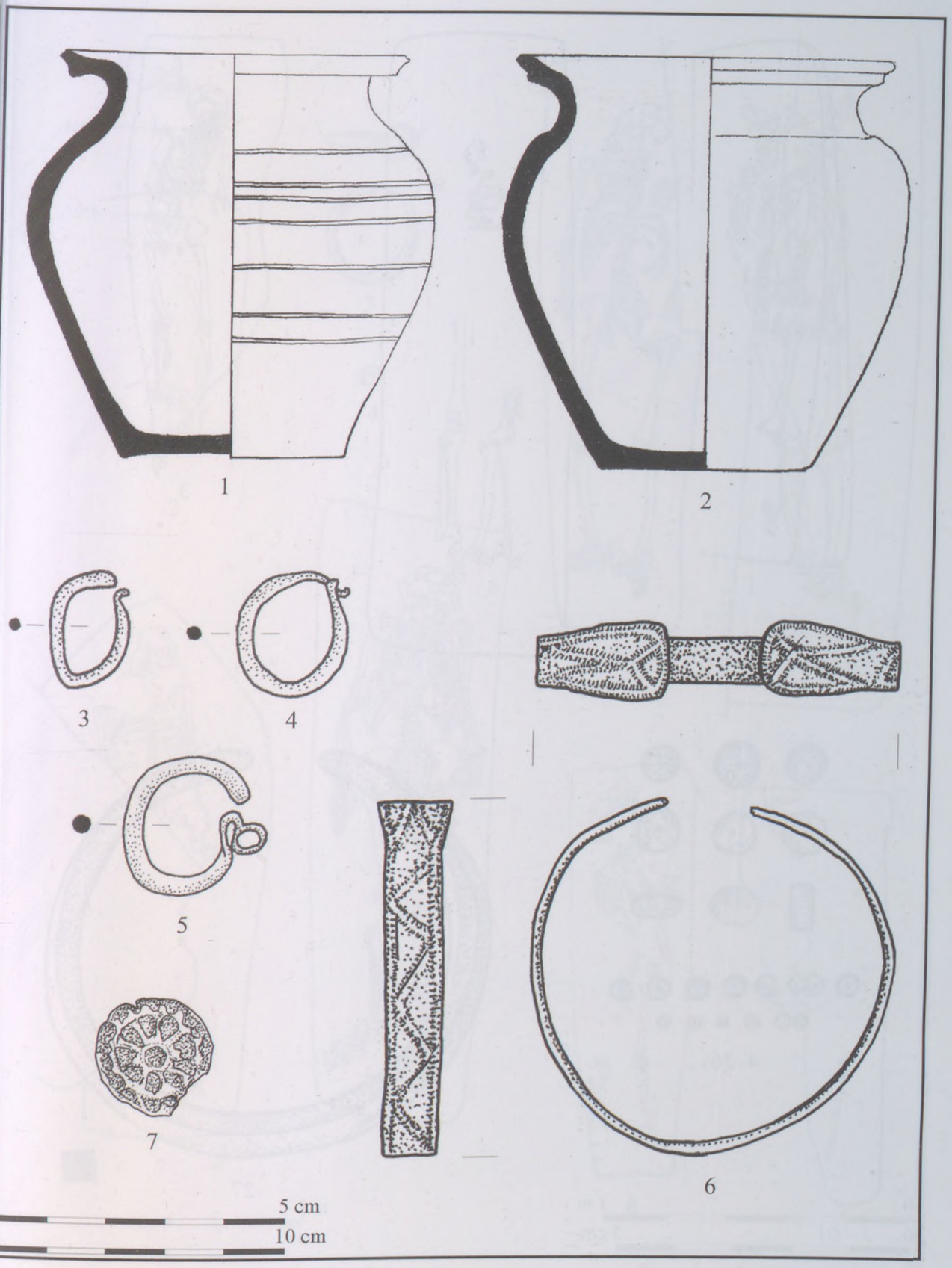

177. tábla. 1–2: Rad-Cselédhomok, szórvány, 3–5: Rad-Vereshomok, 6–7: Sajólád-Alkotmány u. 32. 1. sír

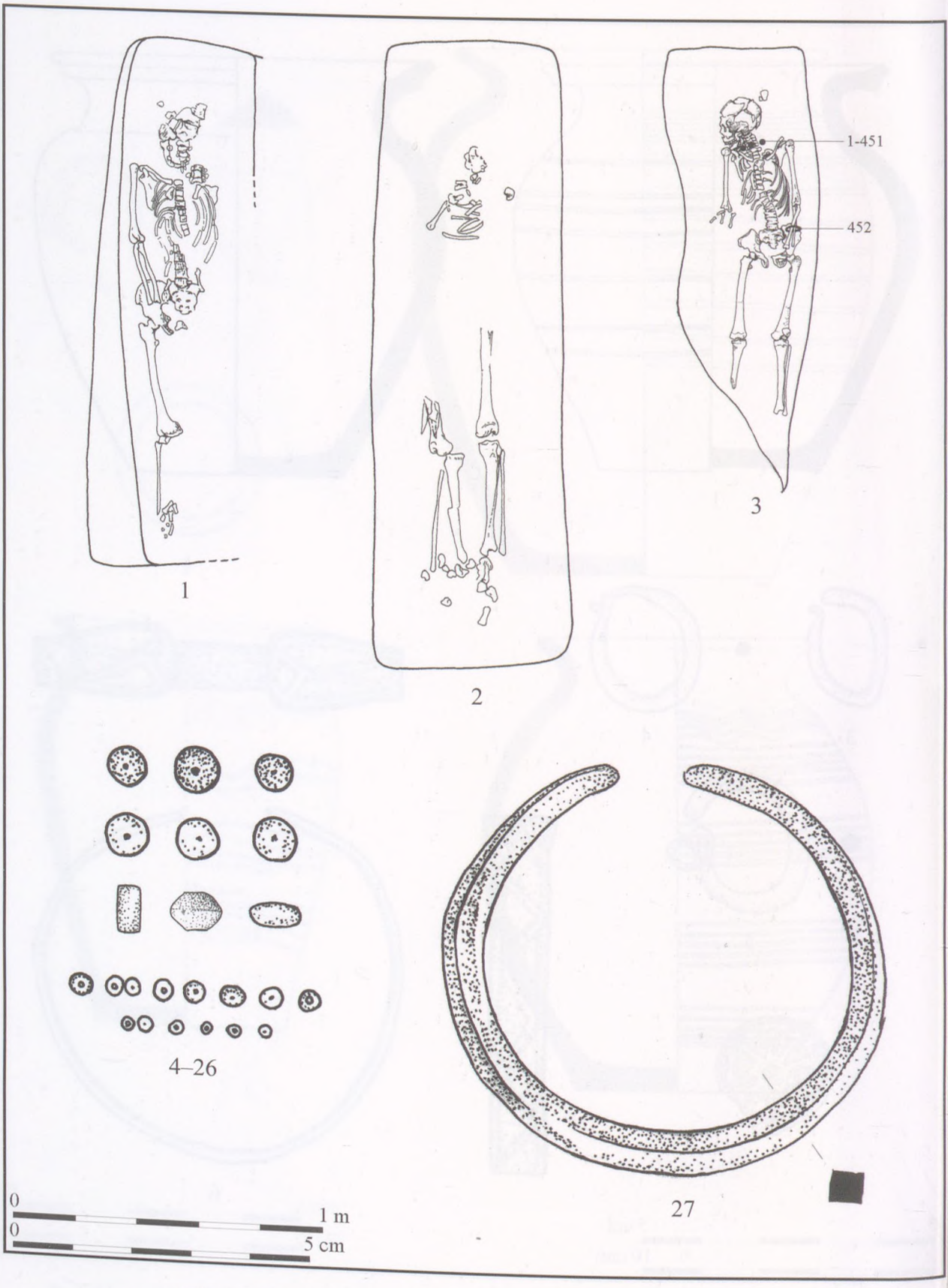

178. tábla. Sajószöged-Geodéziai torony, 1: 10. sír, 2: 11. sír, 3–27: 18. sír

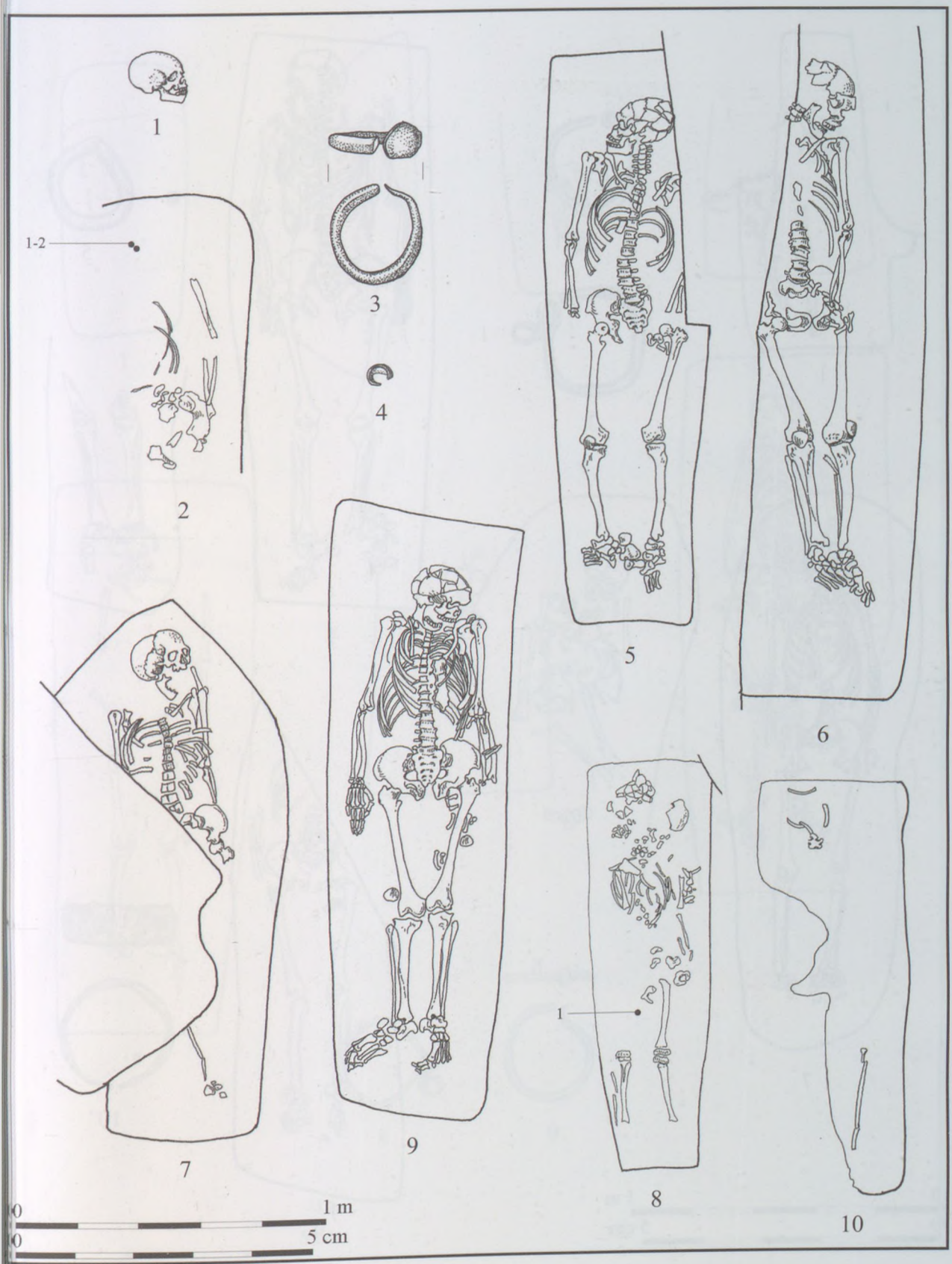

179. tábla. Sajószöged-Geodéziai torony, 1: 51. sír, 2–4: 82. sír, 5: 101. sír, 6: 102. sír, 7: 105. sír, 8: 114. sír, 9: 117. sír, 10: 123. sír

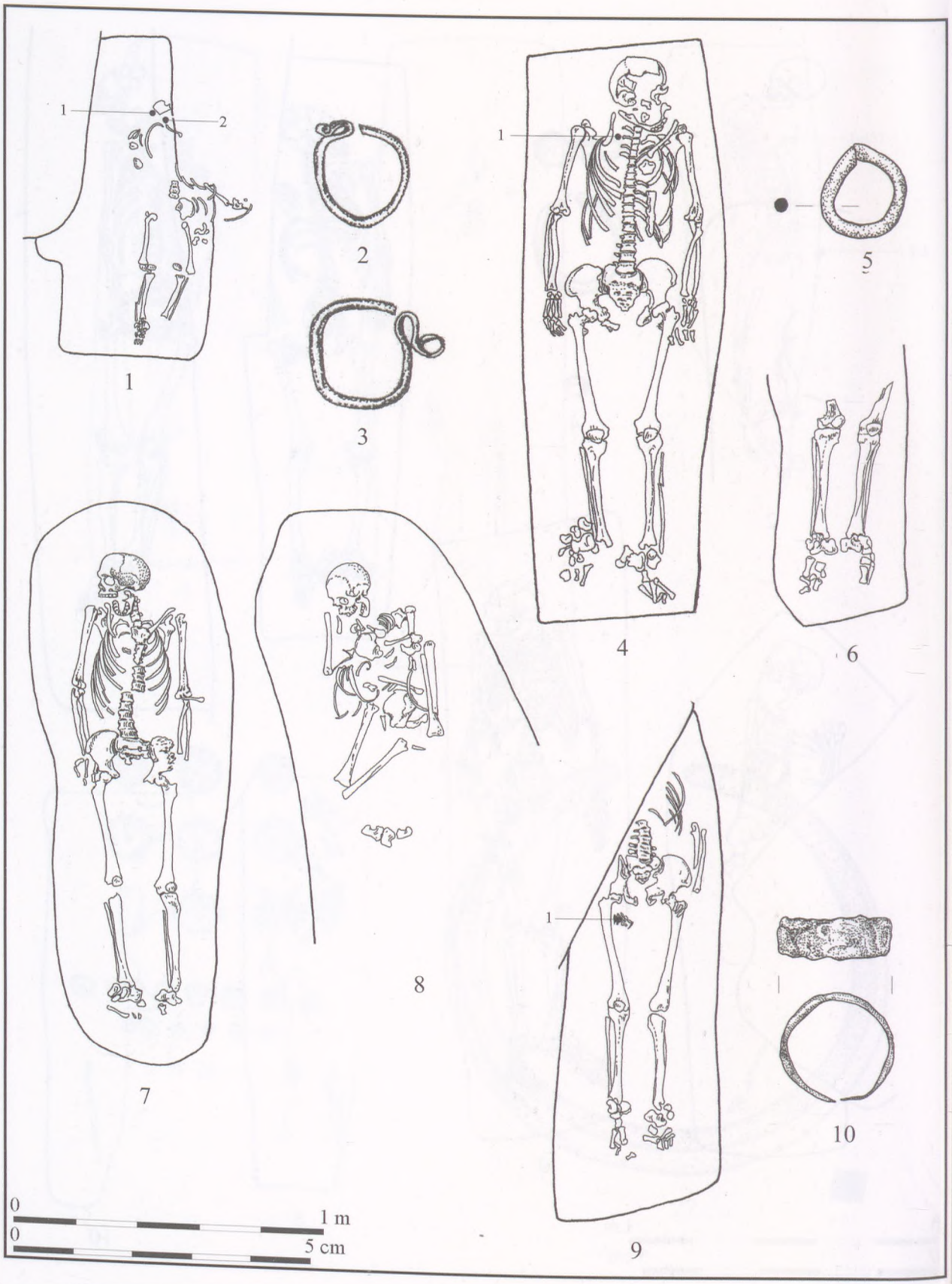

180. tábla. Sajószöged-Geodéziai torony, 1–3: 118. sír, 4–5: 120. sír, 6: 125. sír, 7: 126. sír, 8: 127. sír, 9–10: 129. sír

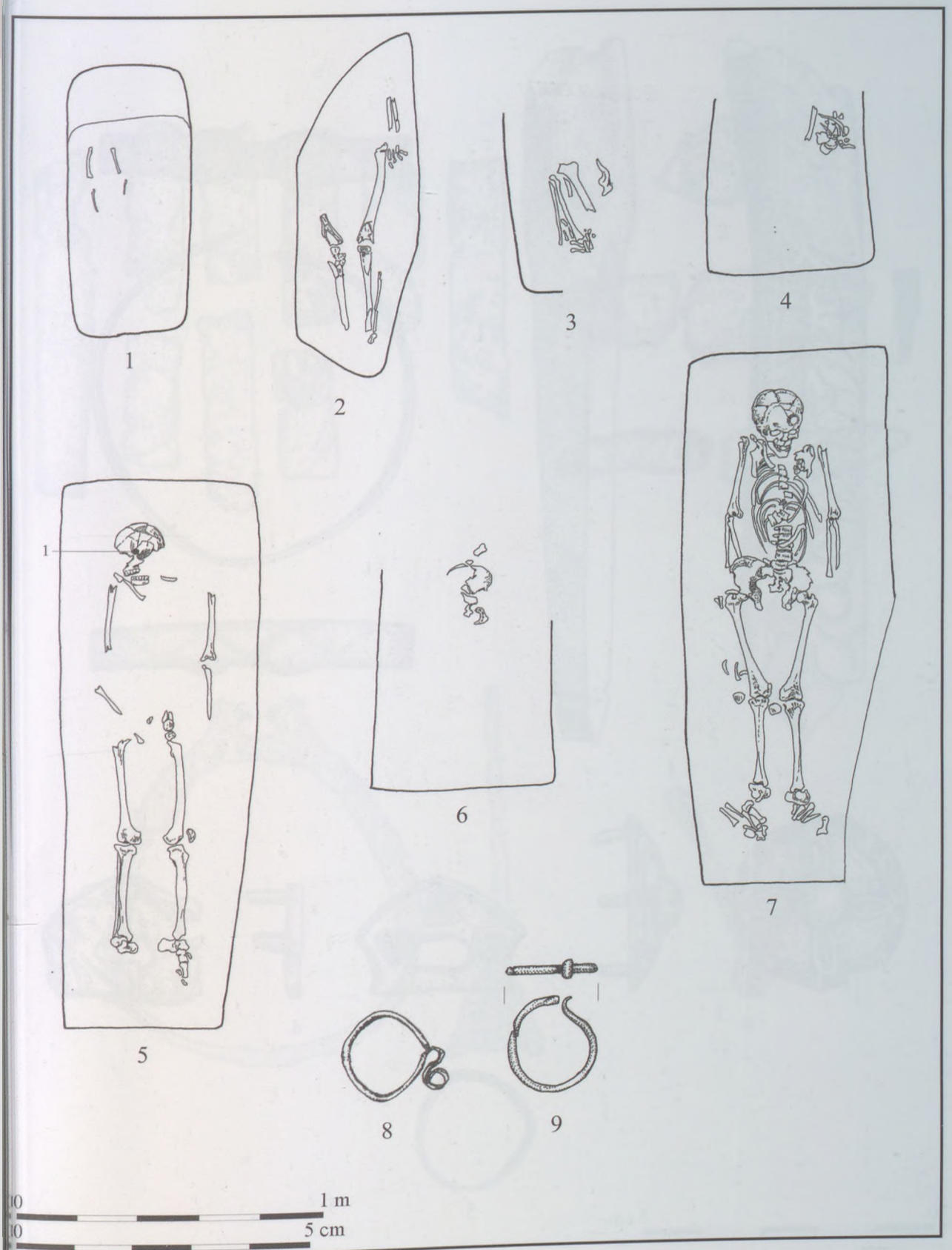

181. tábla. Sajószöged-Geodéziai torony, 1: 138. sír, 2: 144. sír, 3: 151. sír, 4: 152. sír, 5: 160. sír, 6: 161. sír, 7: 171. sír, 8–9: szórvány

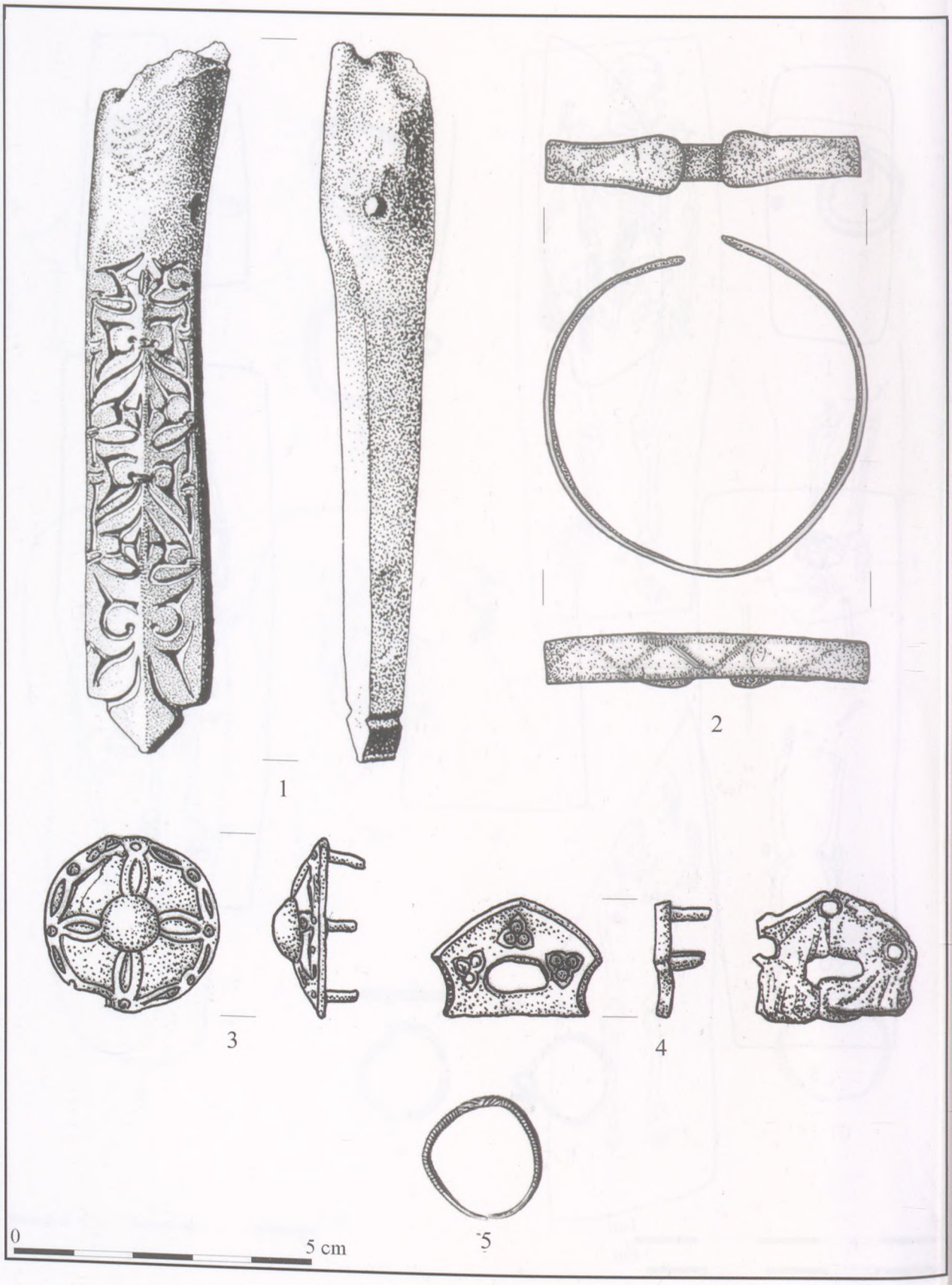

182. tábla. 1: Sály-Lator, 2: Sárazsadány-Felvég u. 17., 3–4: Sárospatak-Apróhomok, 5: Sárospatak-Bodroghalász

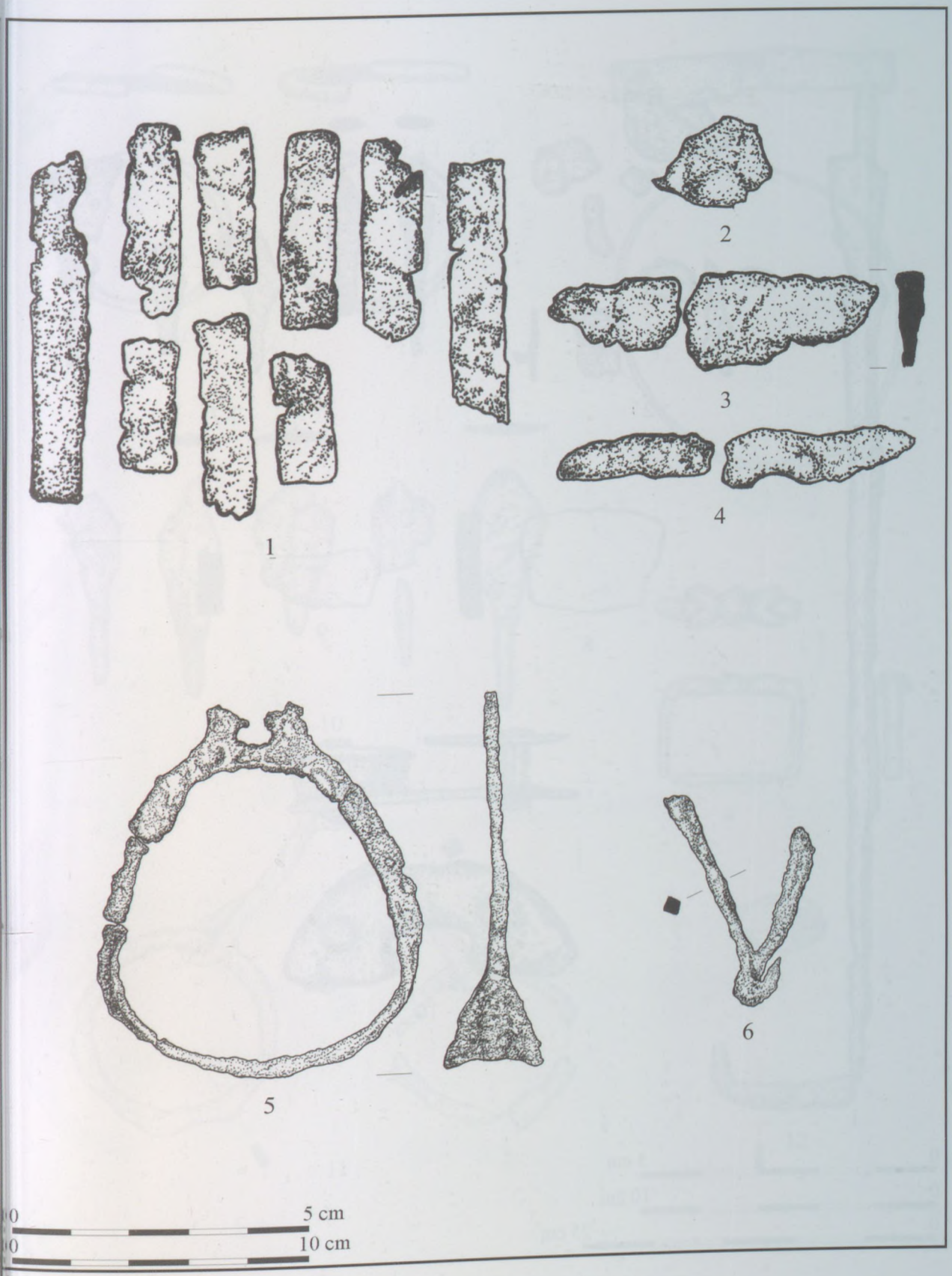

183. tábla. Sárospatak-Baksahomok 1. sír

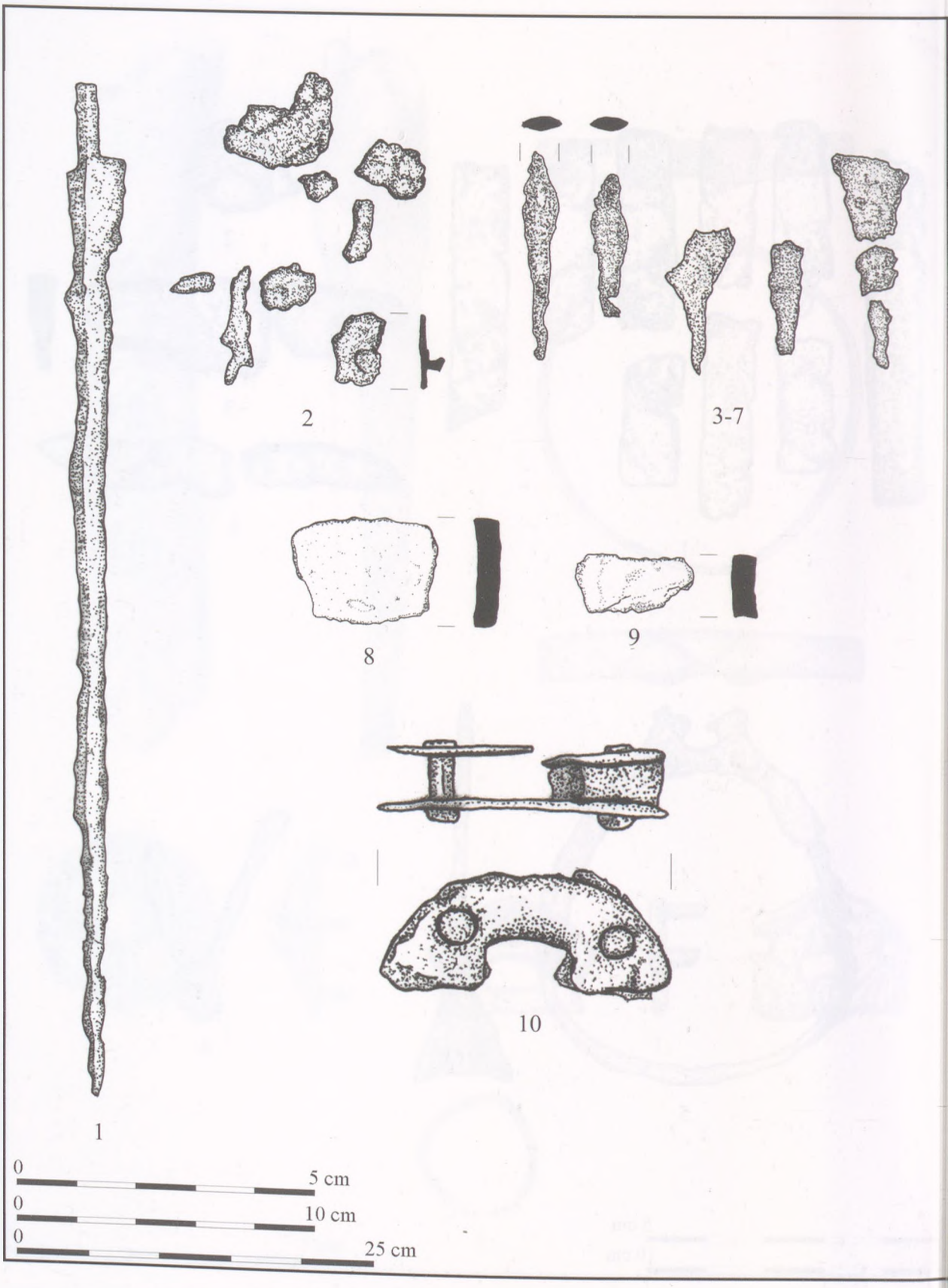

184. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1–9: 1. sír, 10: 2. sír

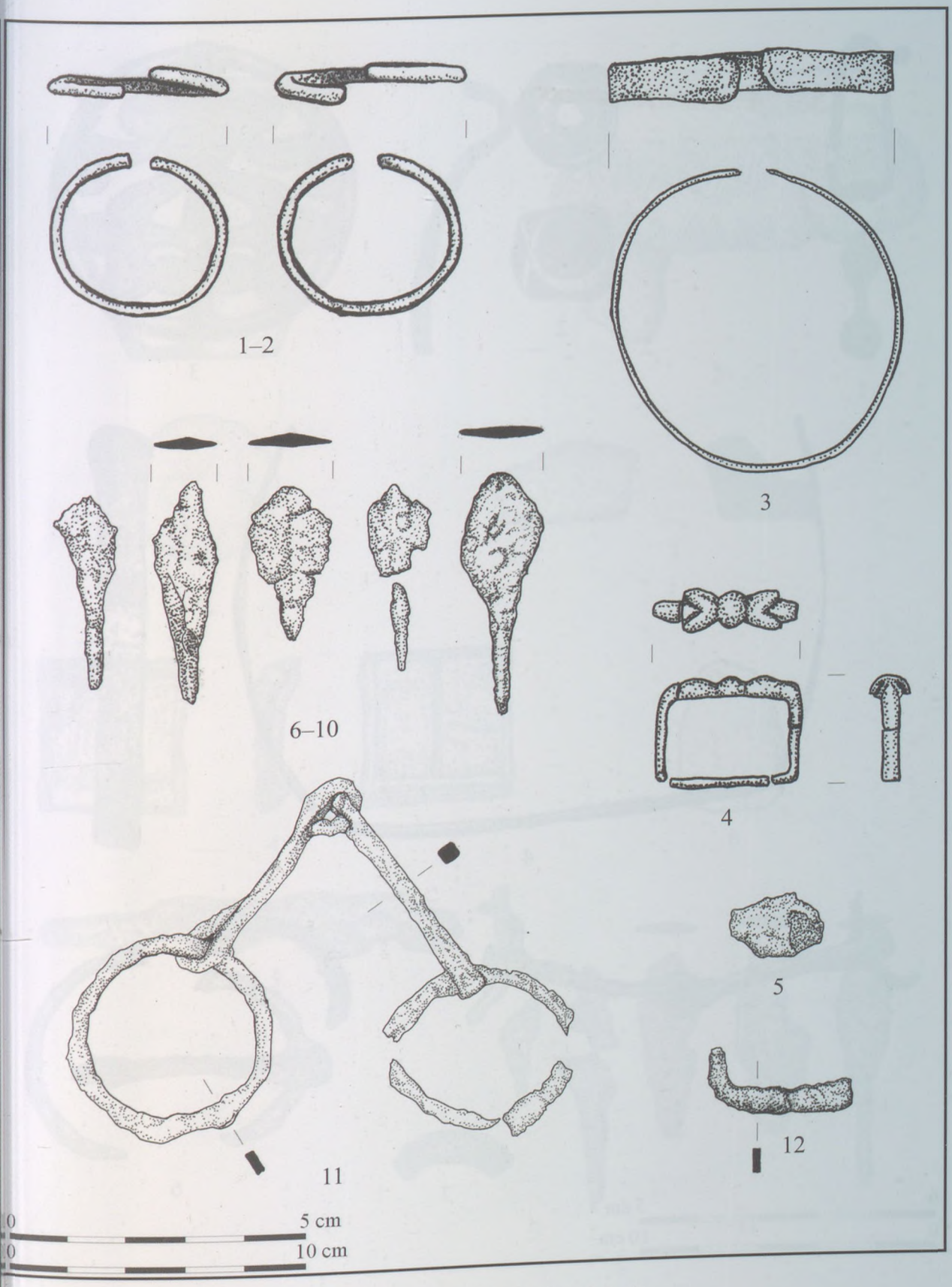

185. tábla. Sárospatak-Baksahomok 2. sír

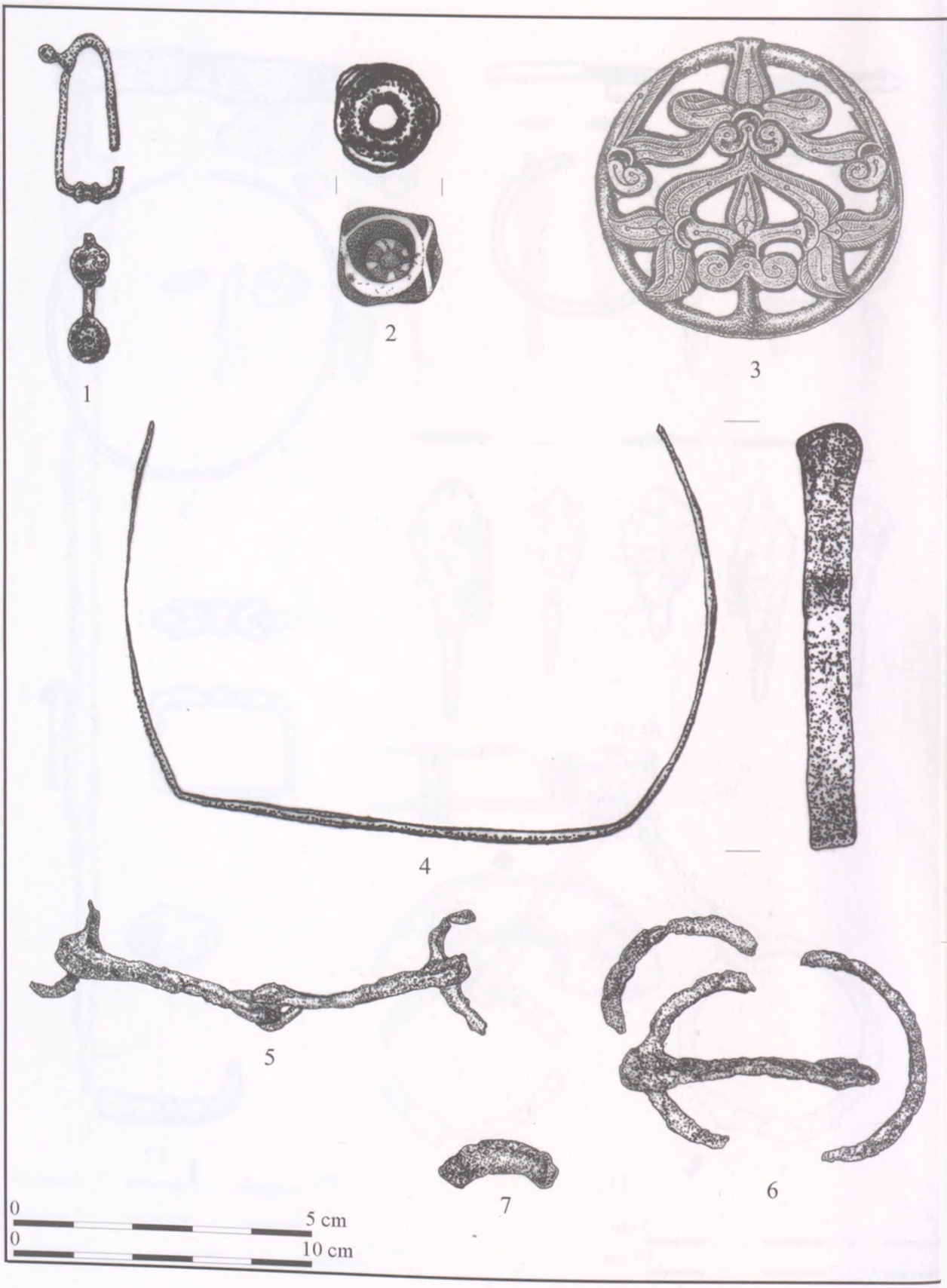

186. tábla. Sárospatak-Baksahomok 3. sír

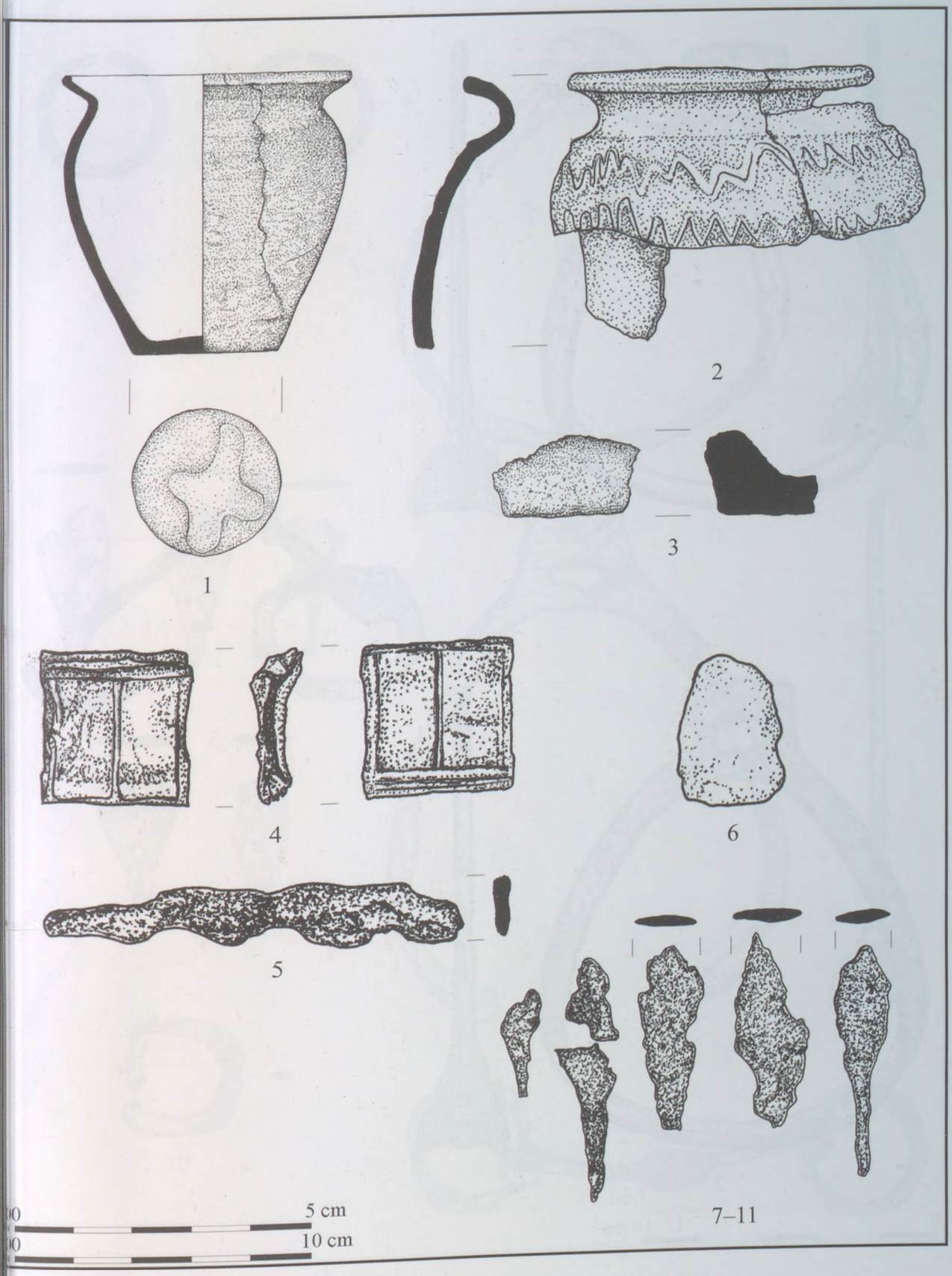

187. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1–3: 3. sír, 4–11: 4. sír

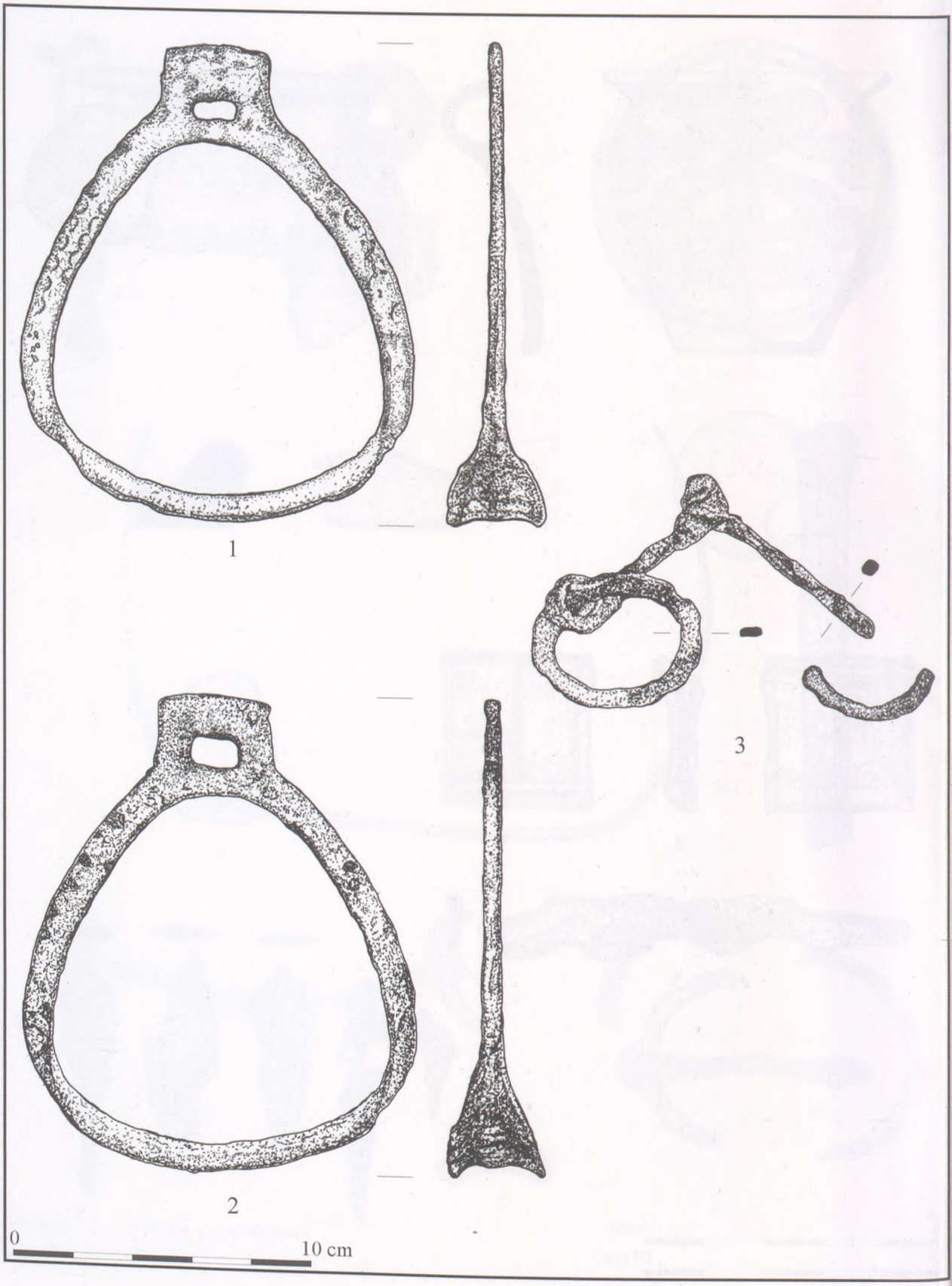

188. tábla. Sárospatak-Baksahomok 4. sír

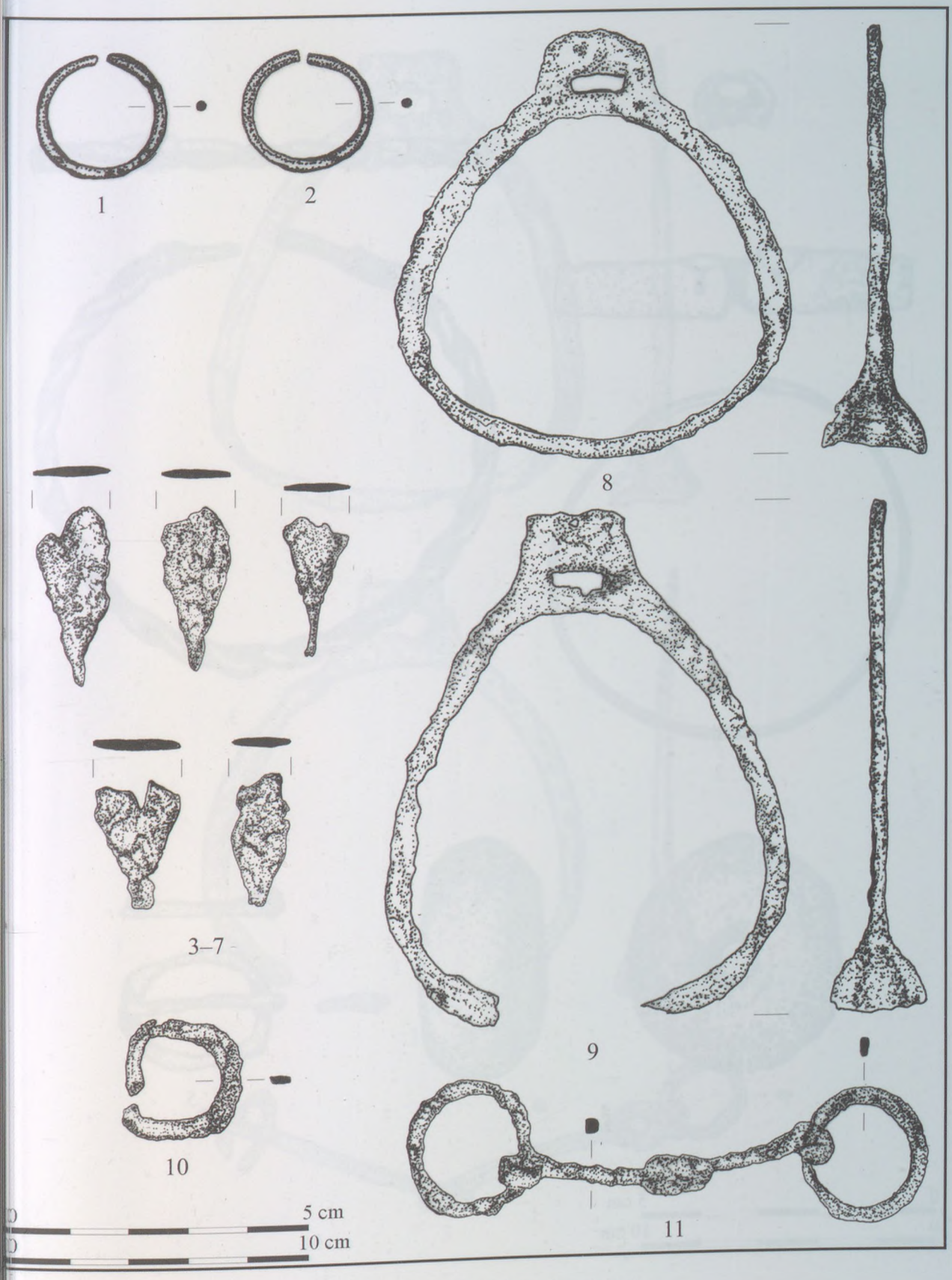

189. tábla. Sárospatak-Baksahomok 5. sír

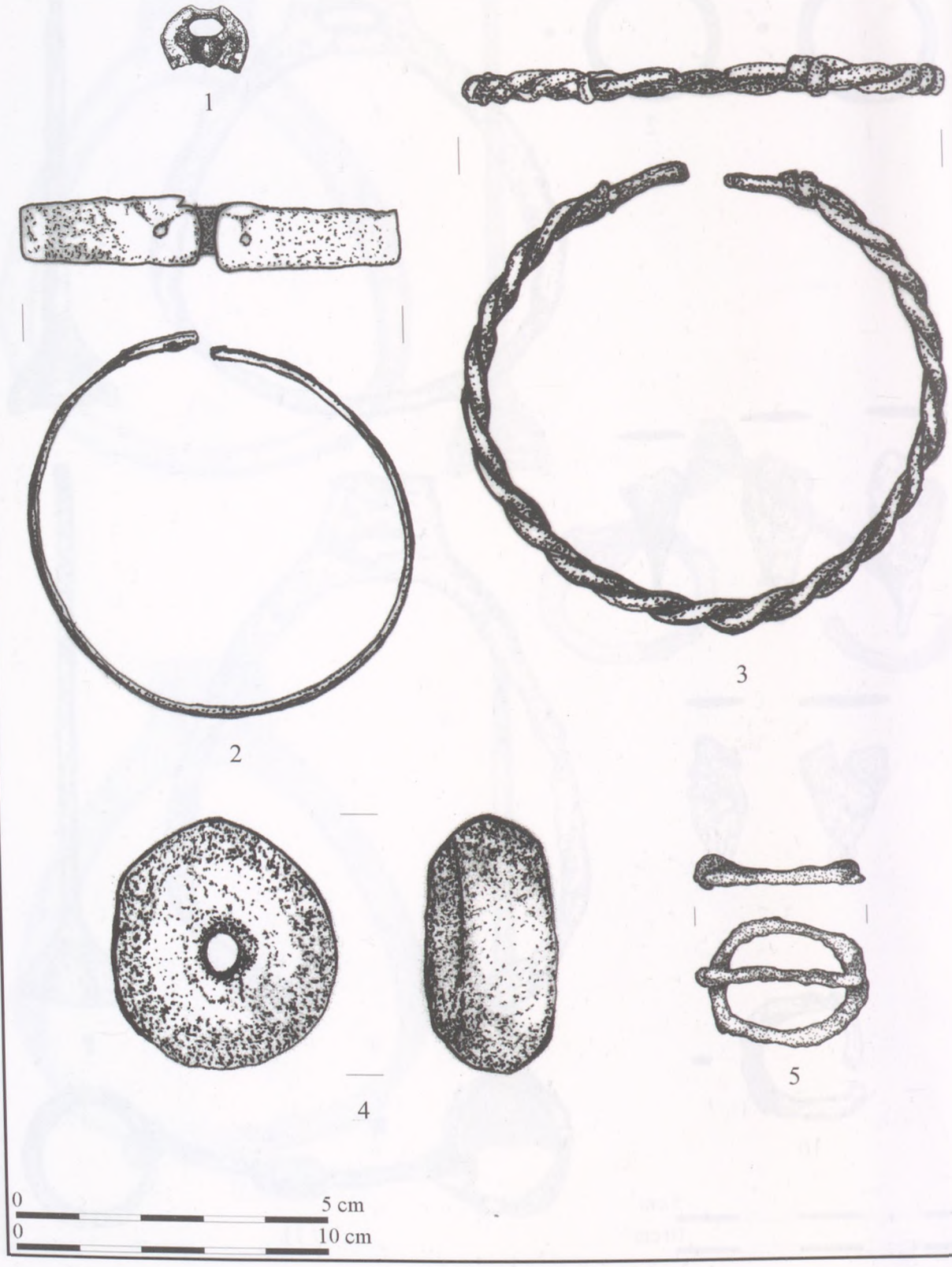

190. tábla. Sárospatak-Baksahomok 6. sír

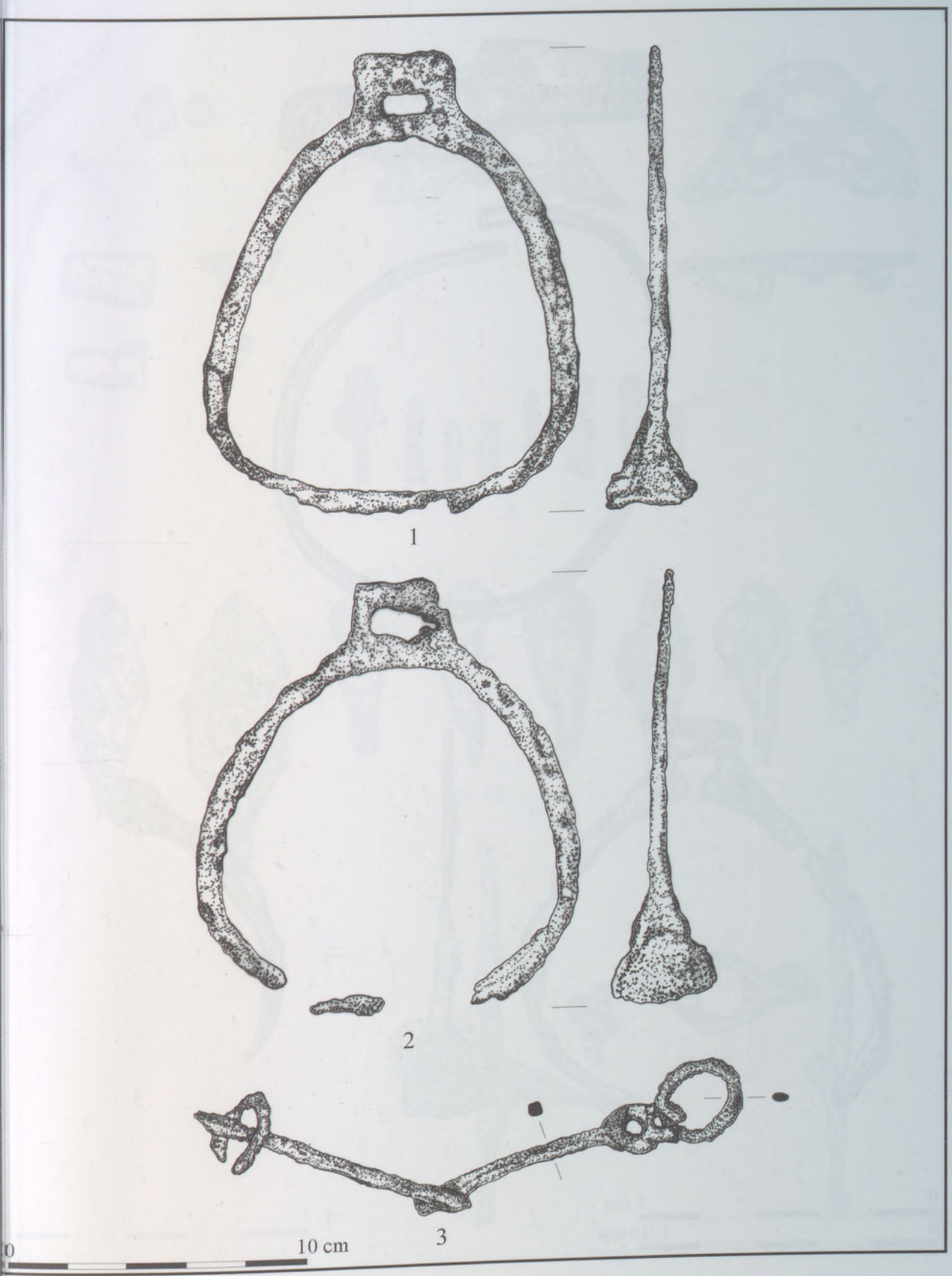

191. tábla. Sárospatak-Baksahomok 6. sír

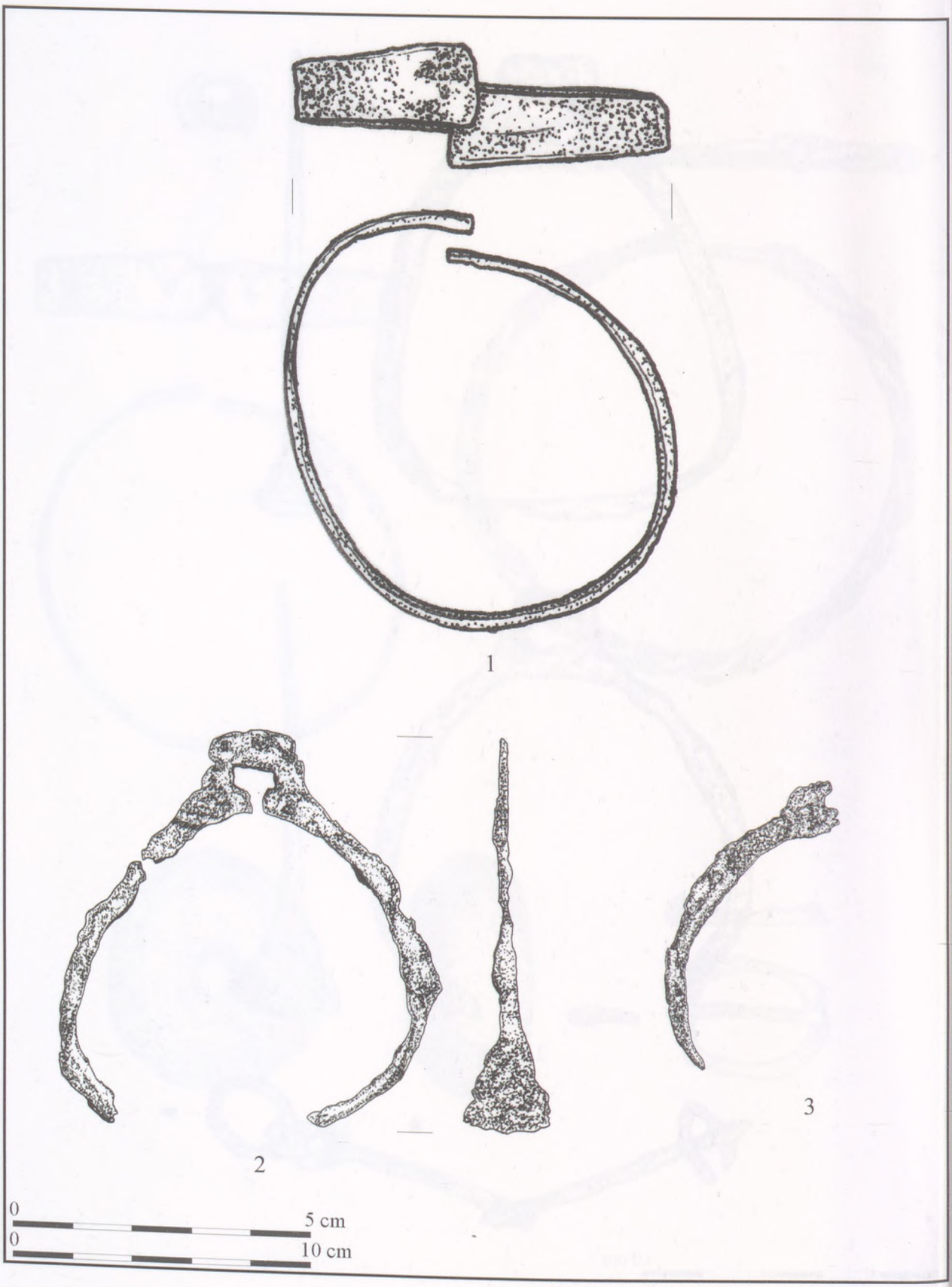

192. tábla. Sárospatak-Baksahomok 7. sír

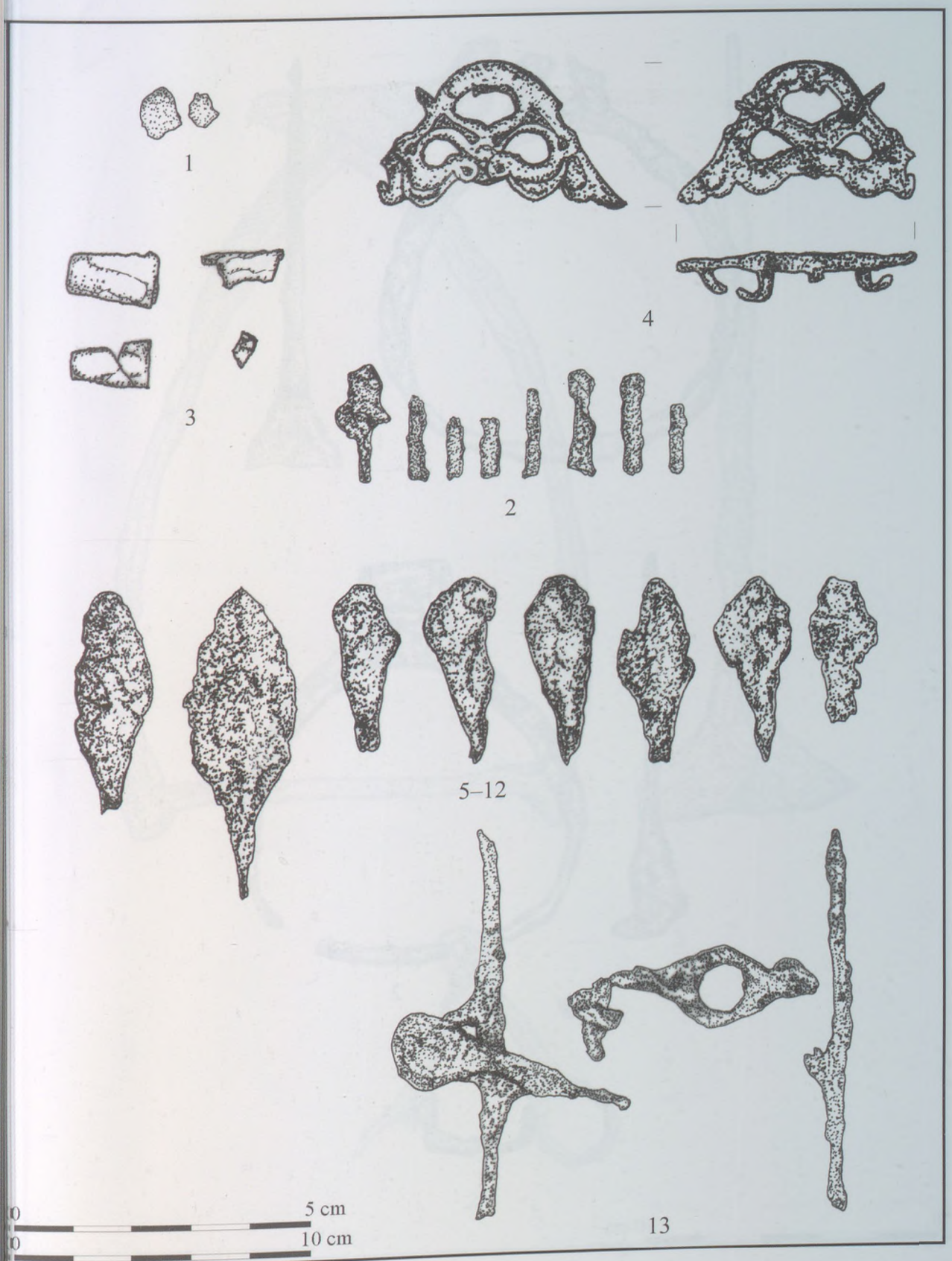

193. tábla. Sárospatak-Baksahomok 8. sír

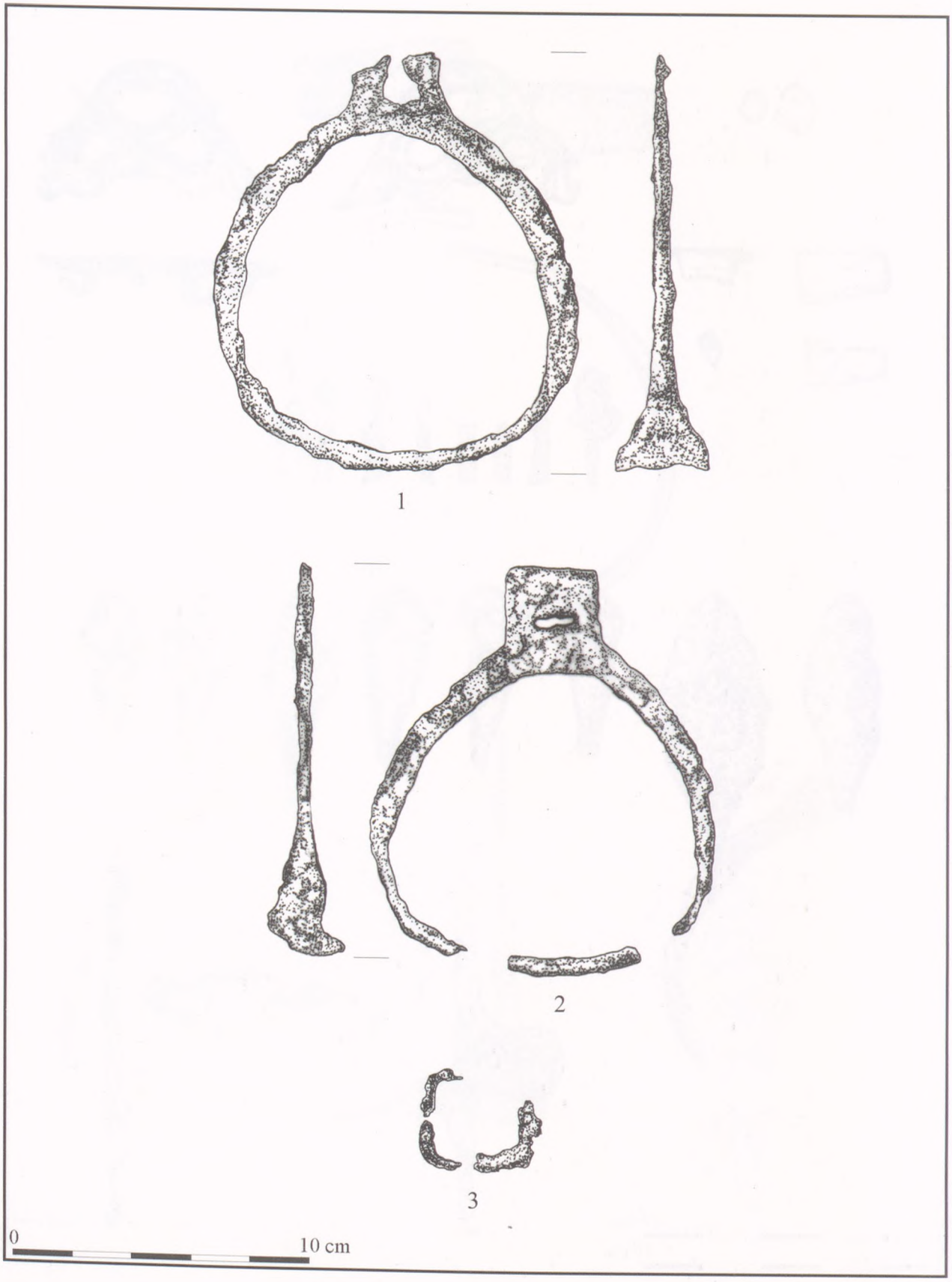

194. tábla. Sárospatak-Baksahomok 8. sír

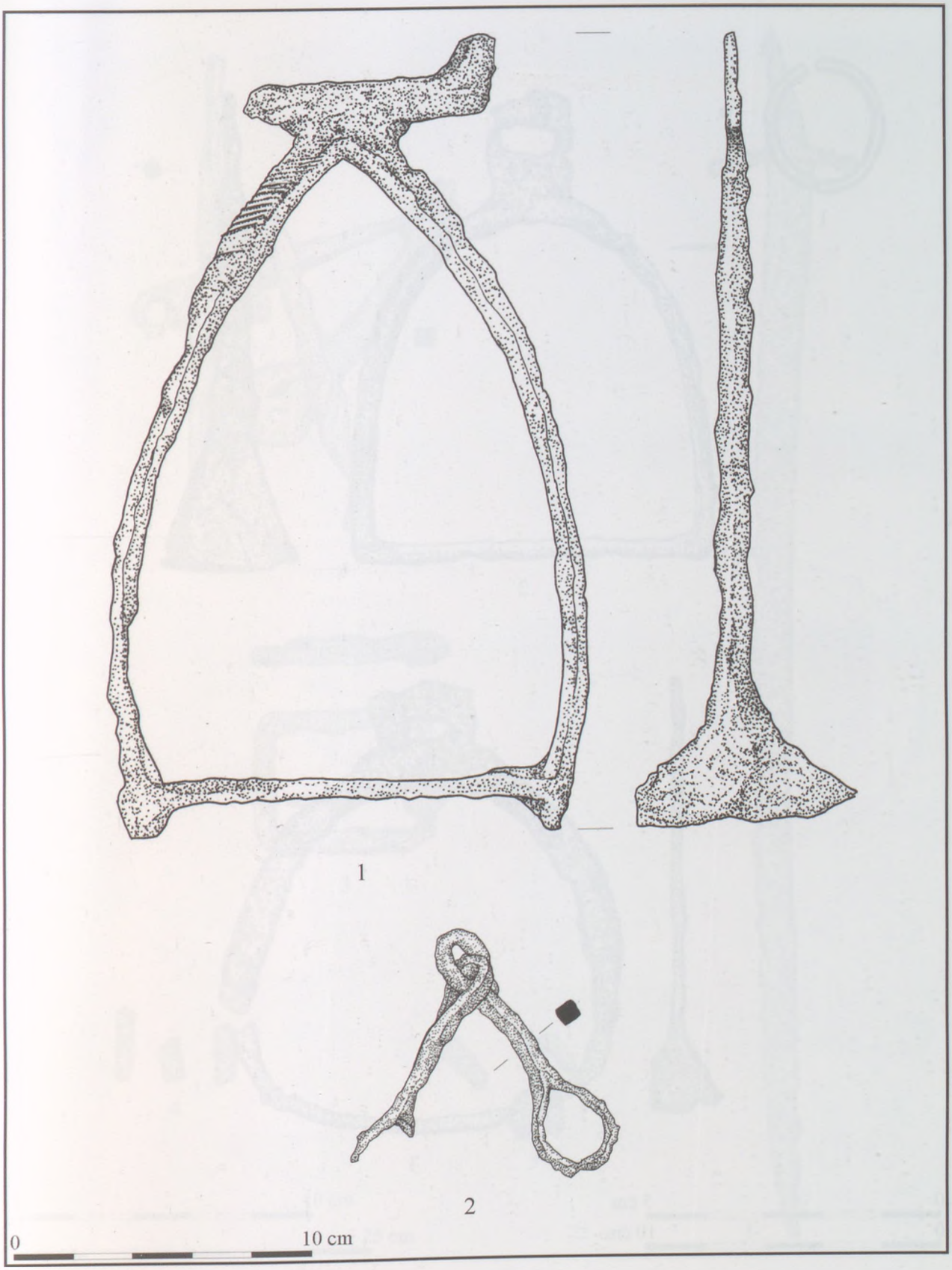

195. tábla. Sárospatak-Baksahomok 9. sír

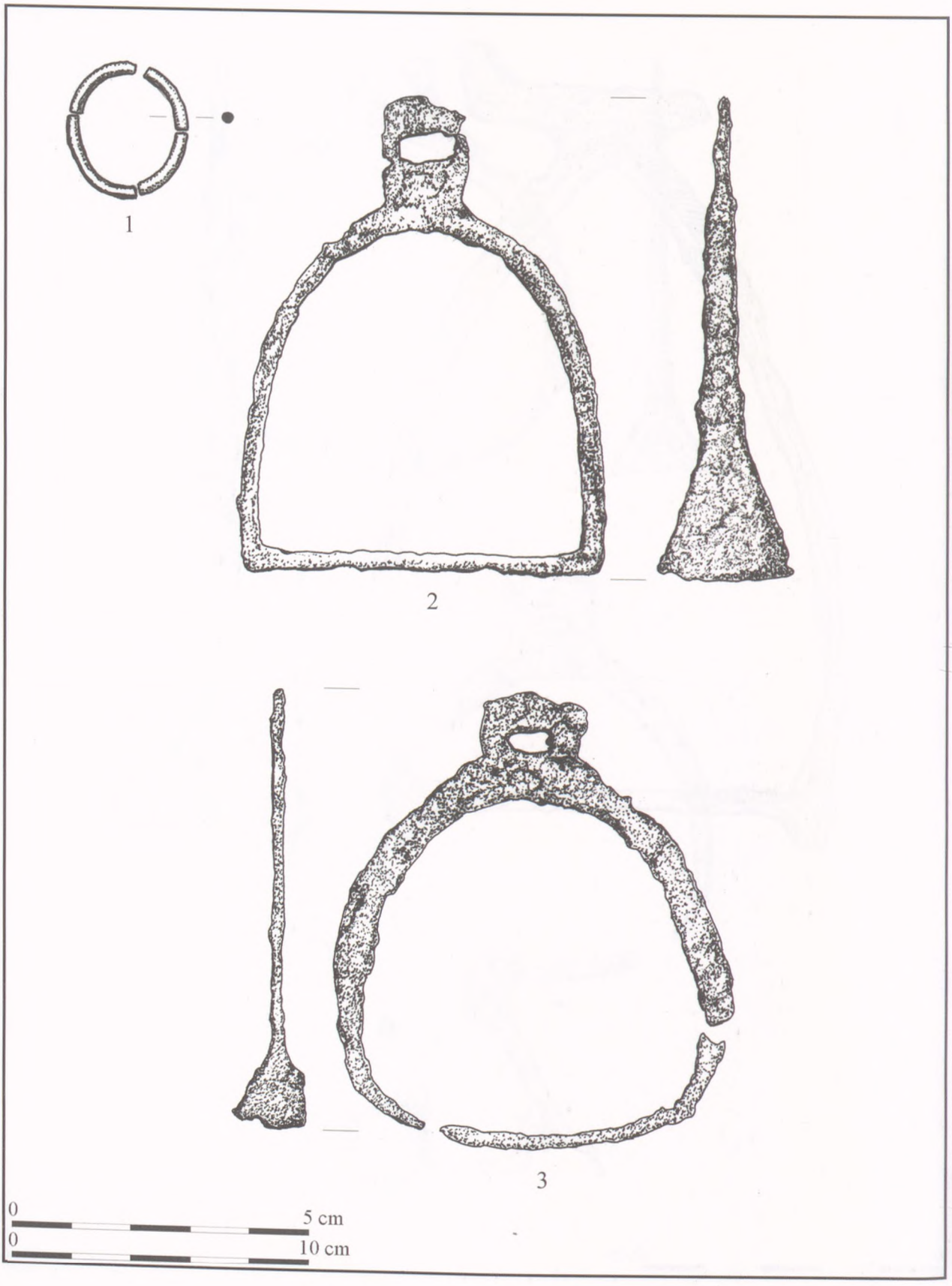

196. tábla. Sárospatak-Baksahomok 10. sír

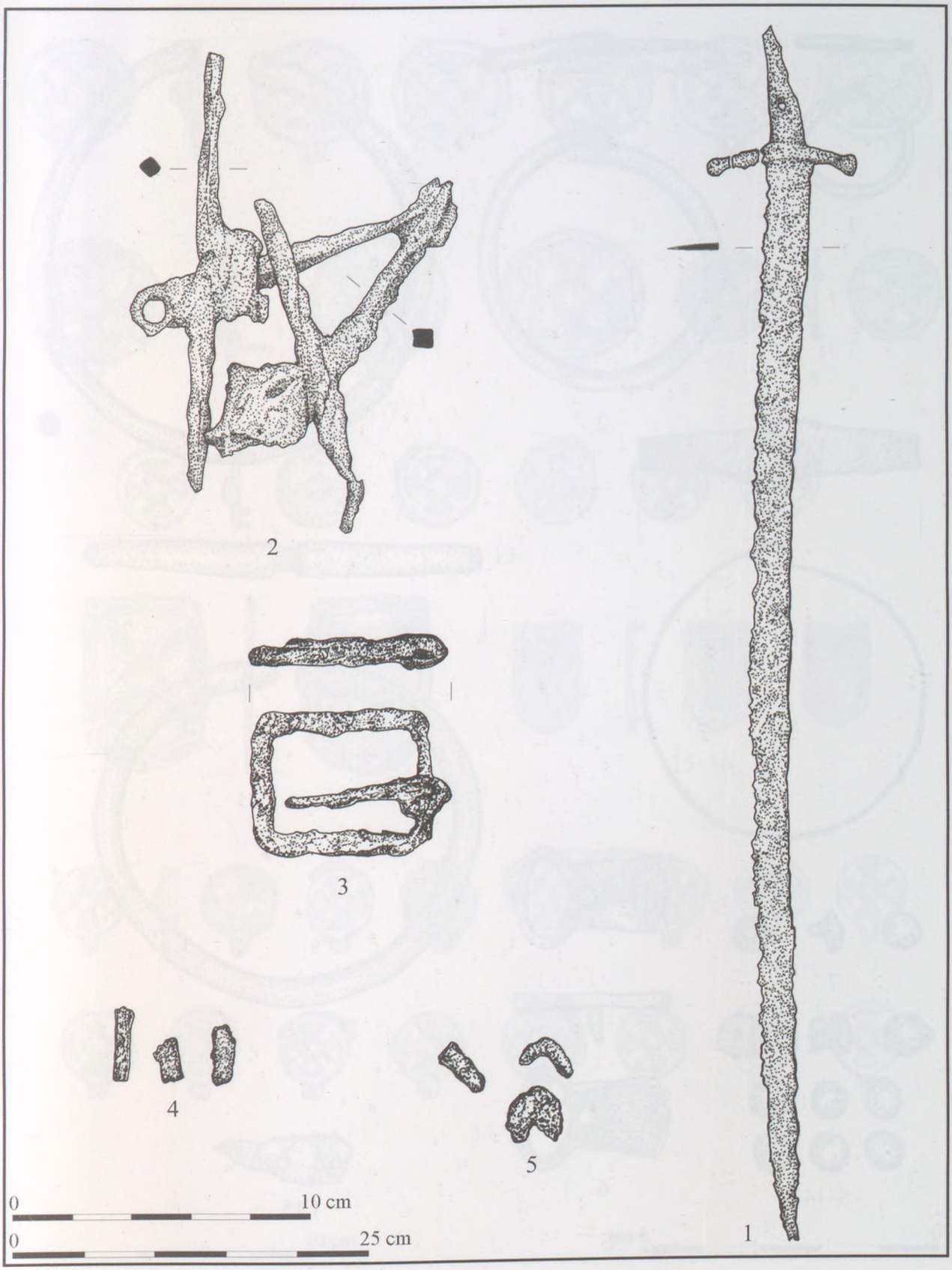

197. tábla. Sárospatak-Baksahomok 10. sír

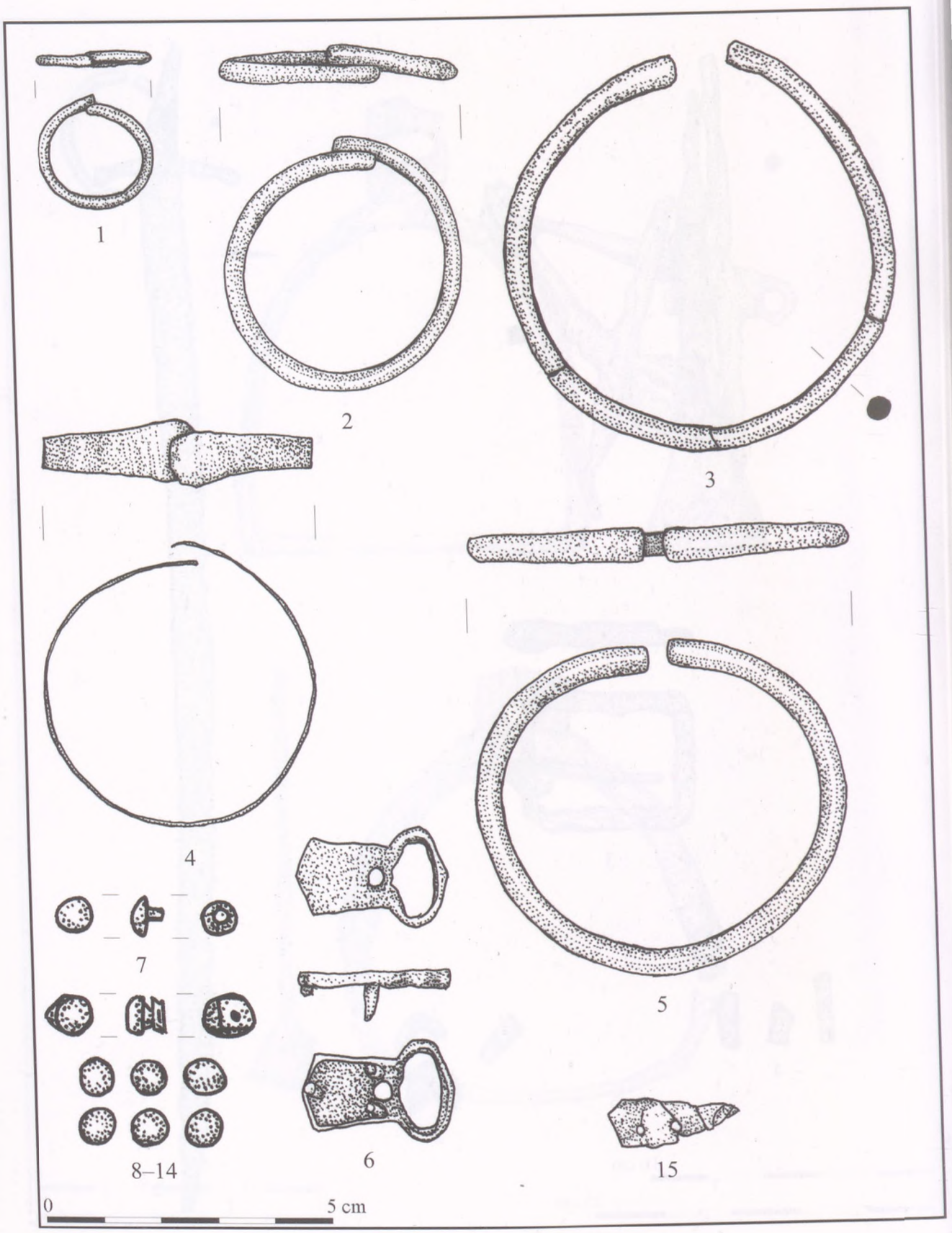

198. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány

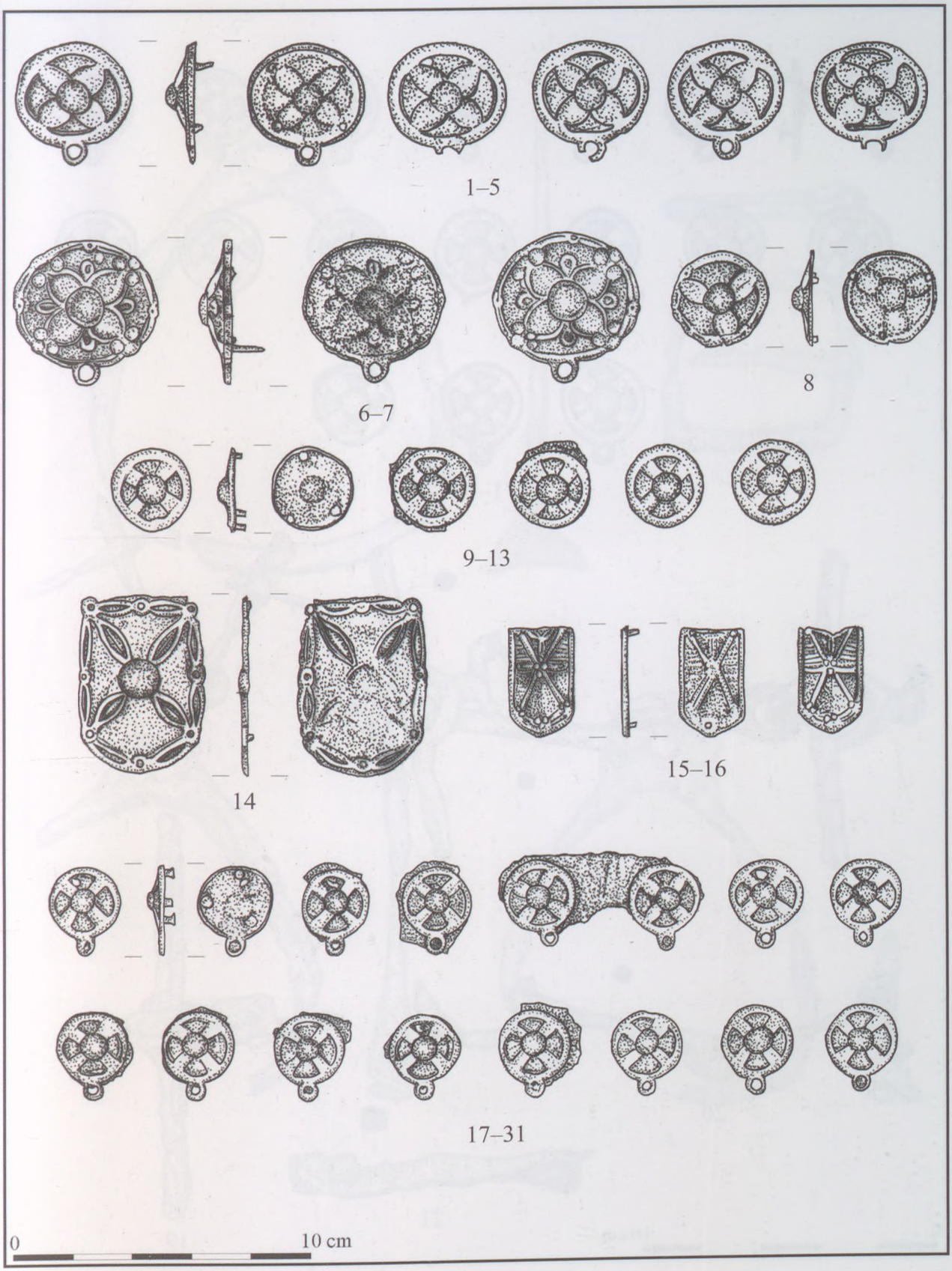

199. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány

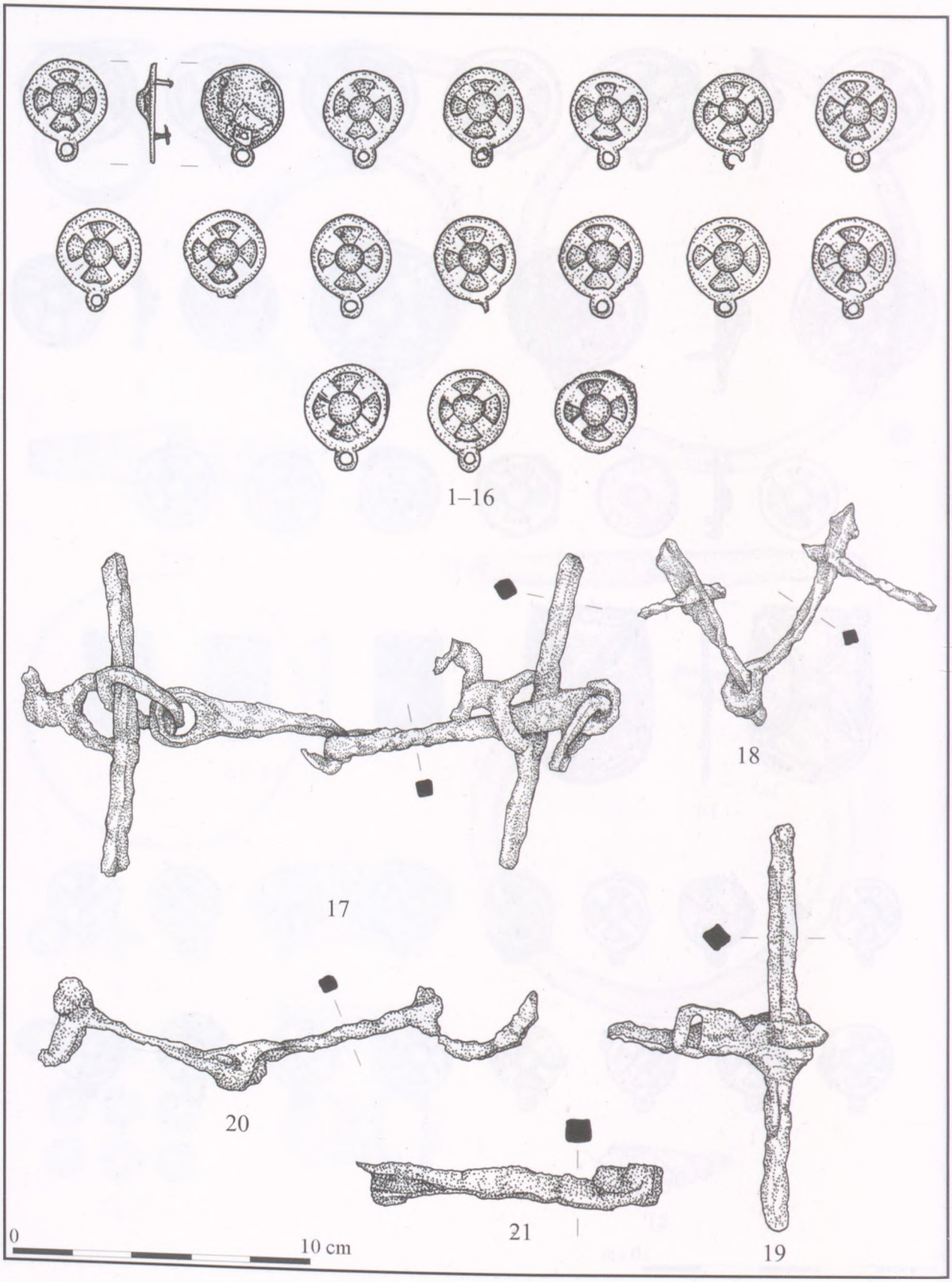

200. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány

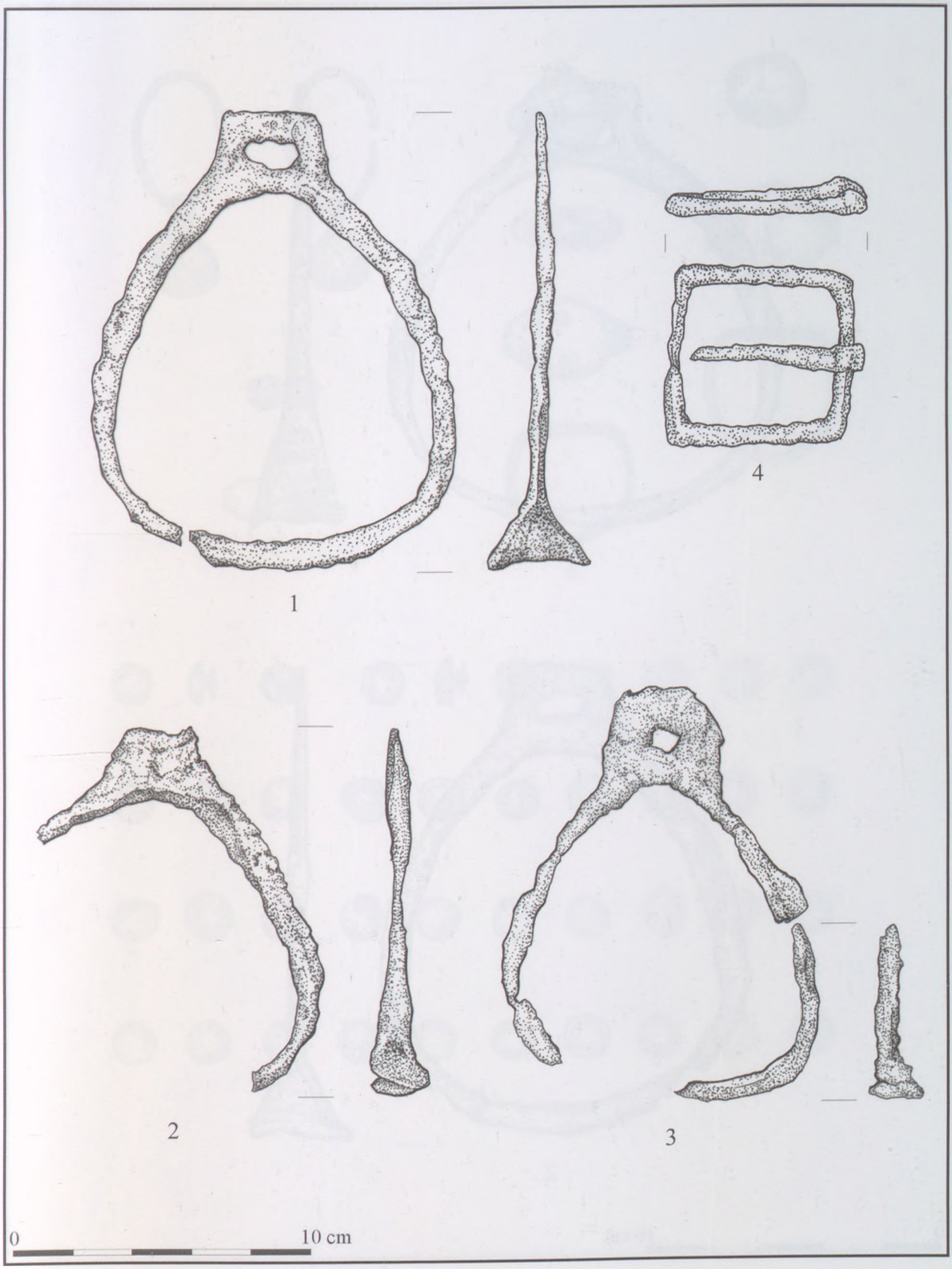

201. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány

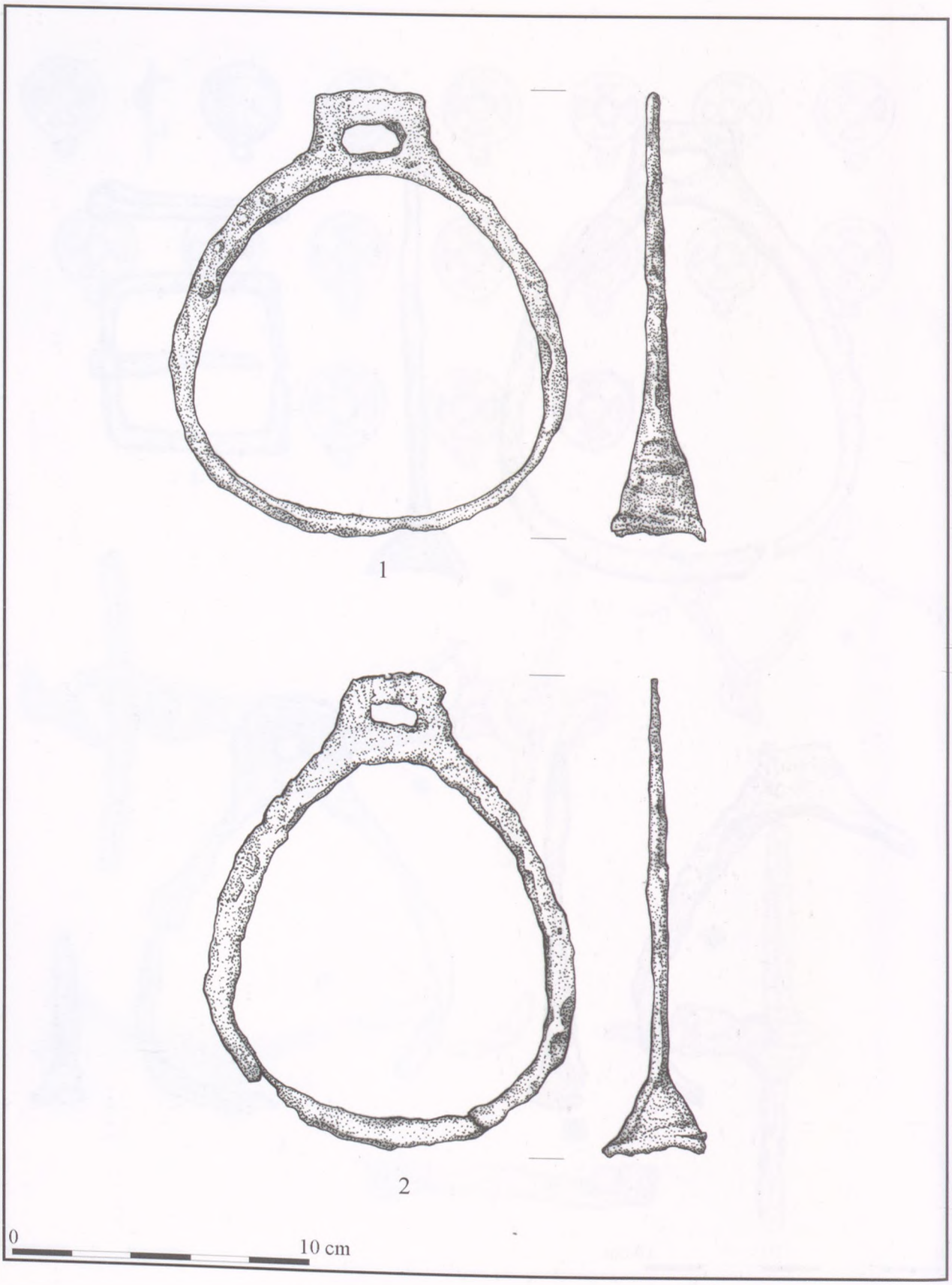

202. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány

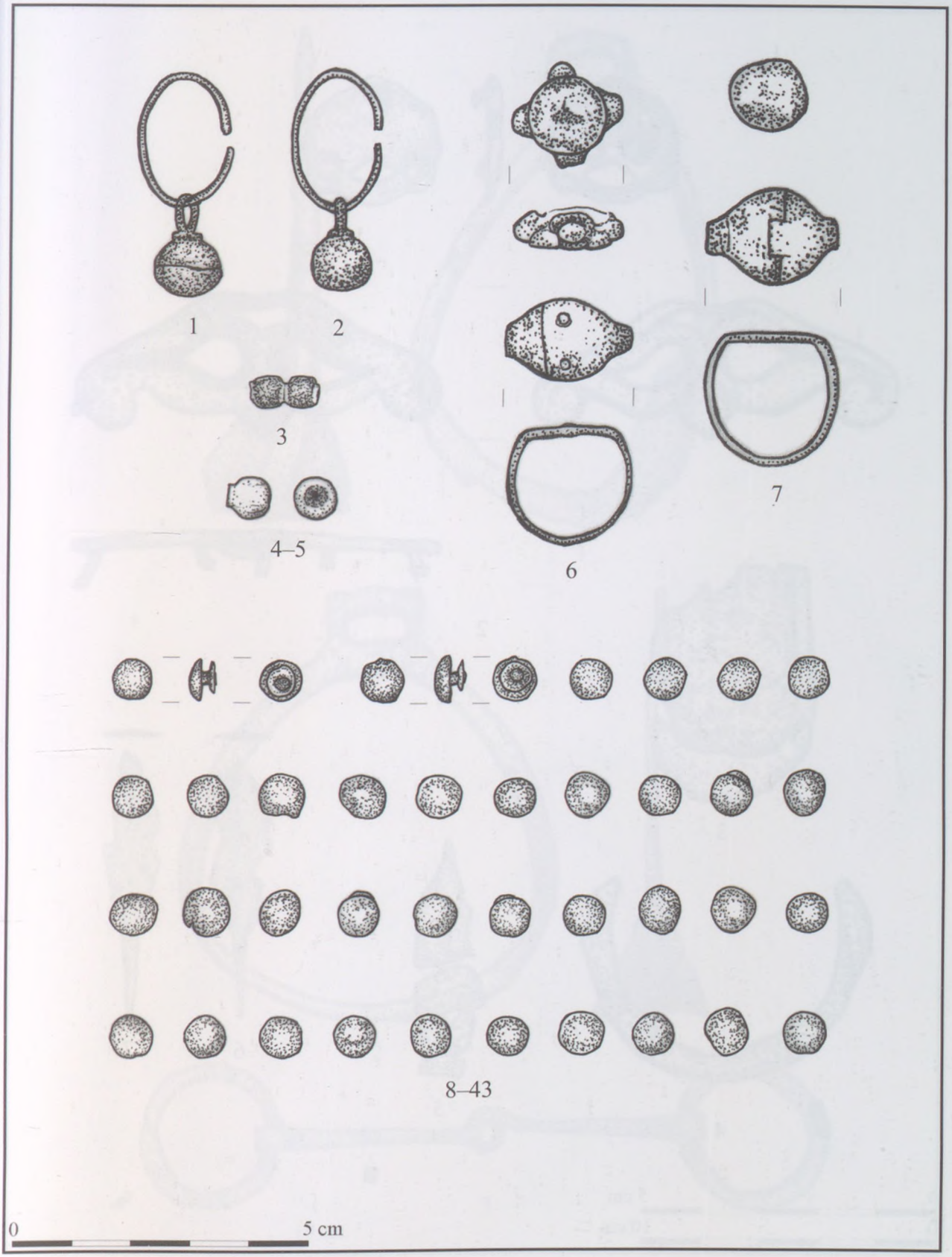

203. tábla. Szakáld-Mulatódomb 1. sír

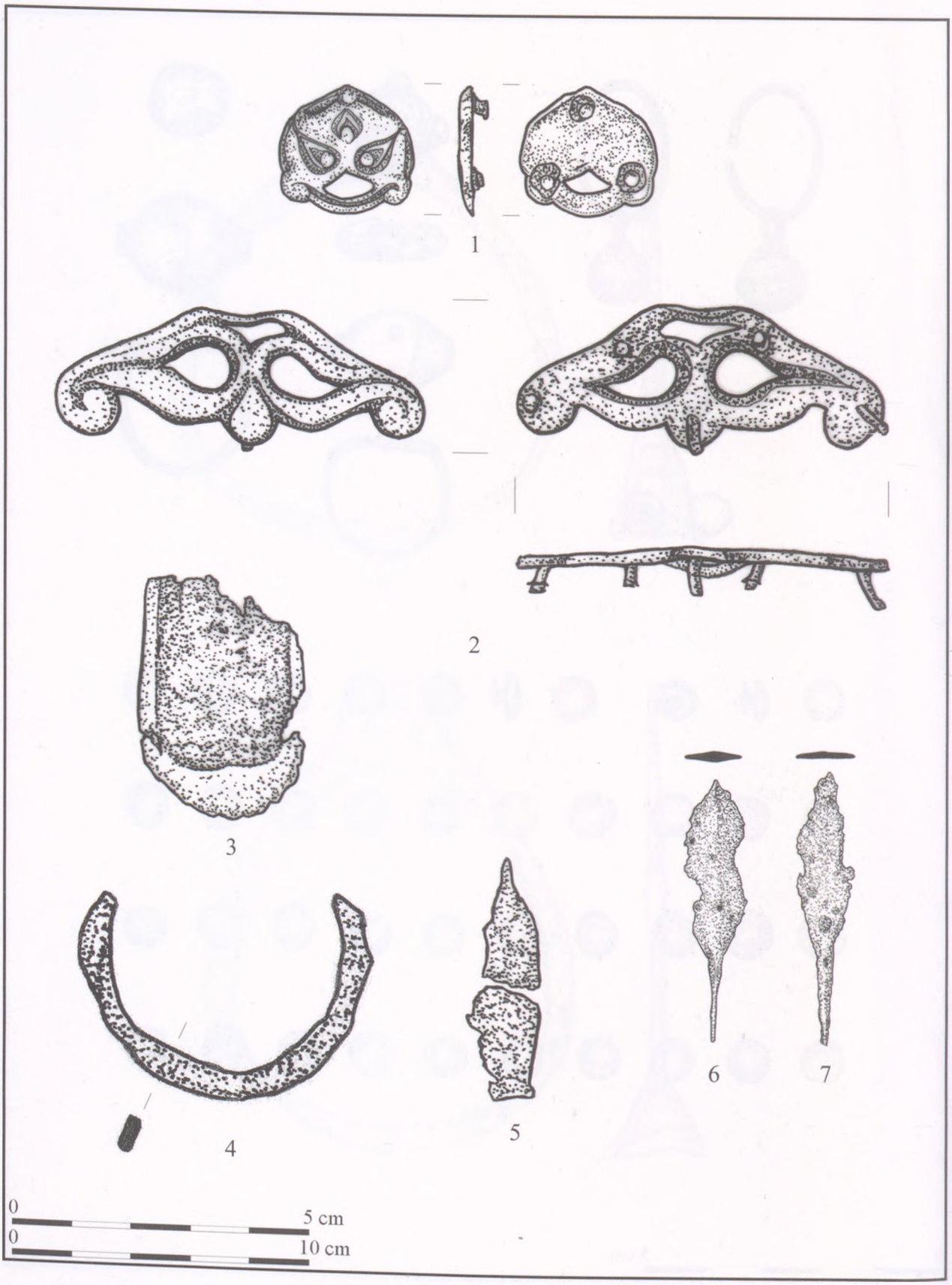

204. tábla. Szakáld-Mulatódomb, szórvány

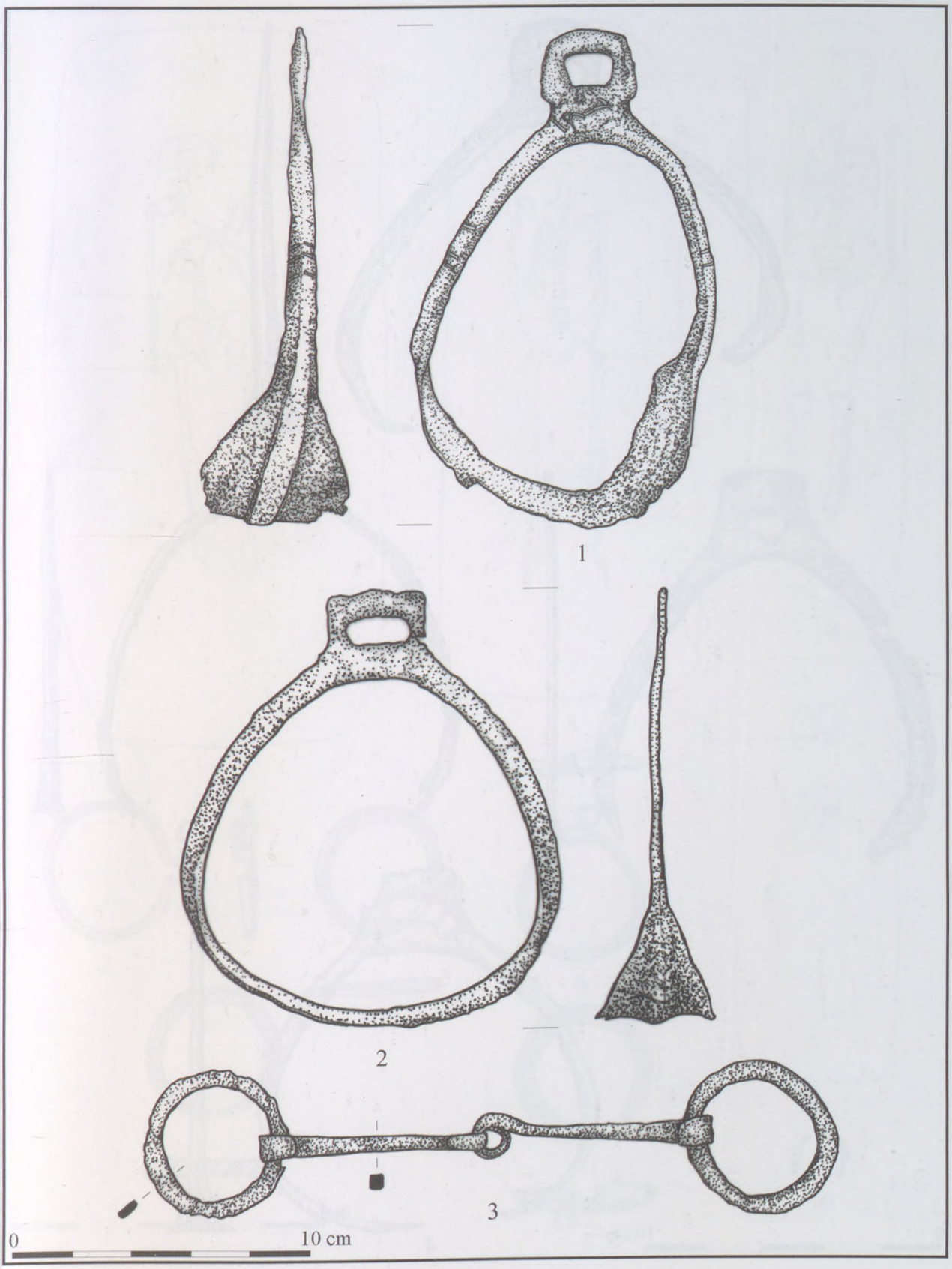

205. tábla. Szakáld-Mulatódomb, szórvány

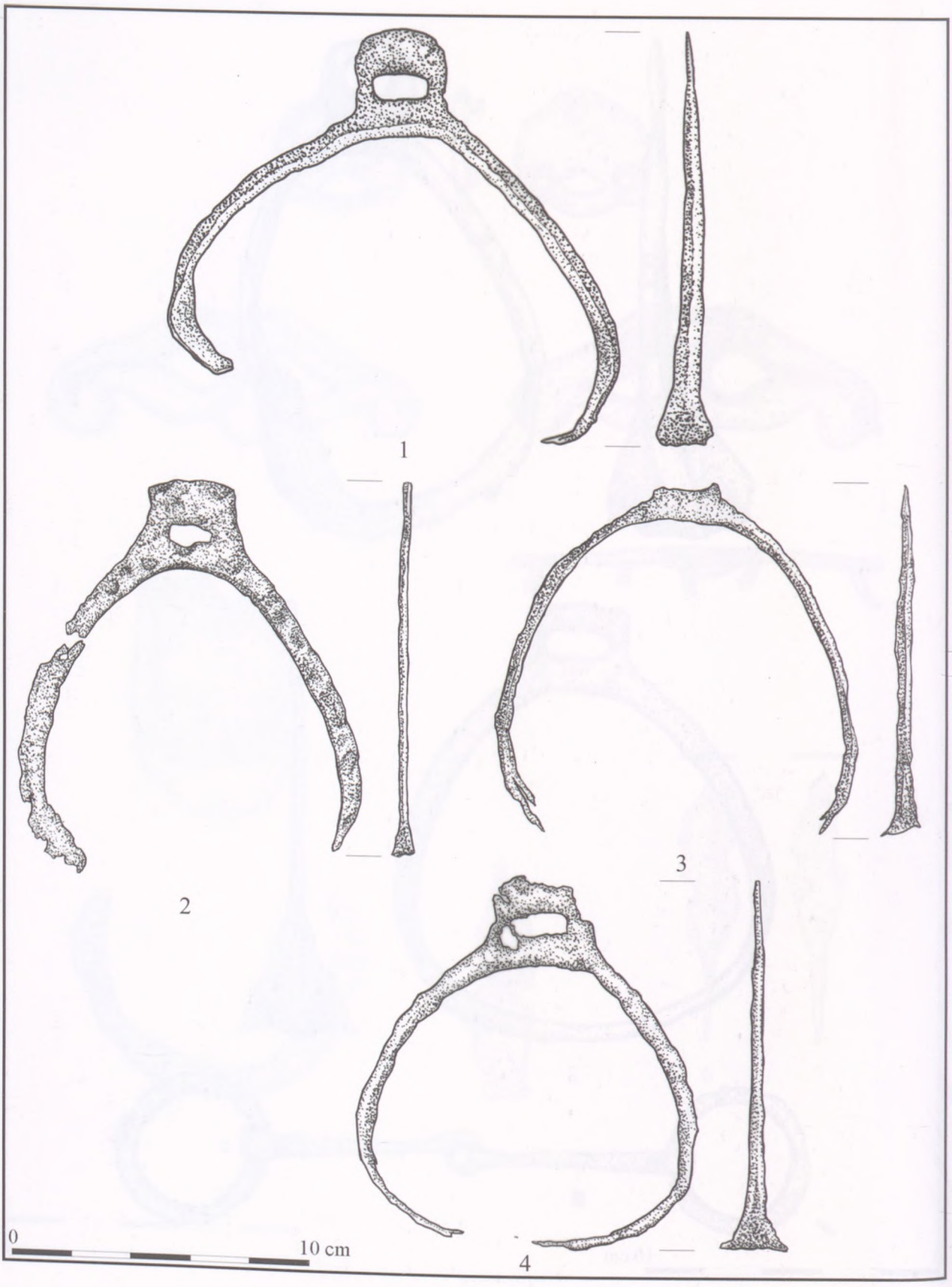

206. tábla. Szakáld-Mulatódomb, szórvány

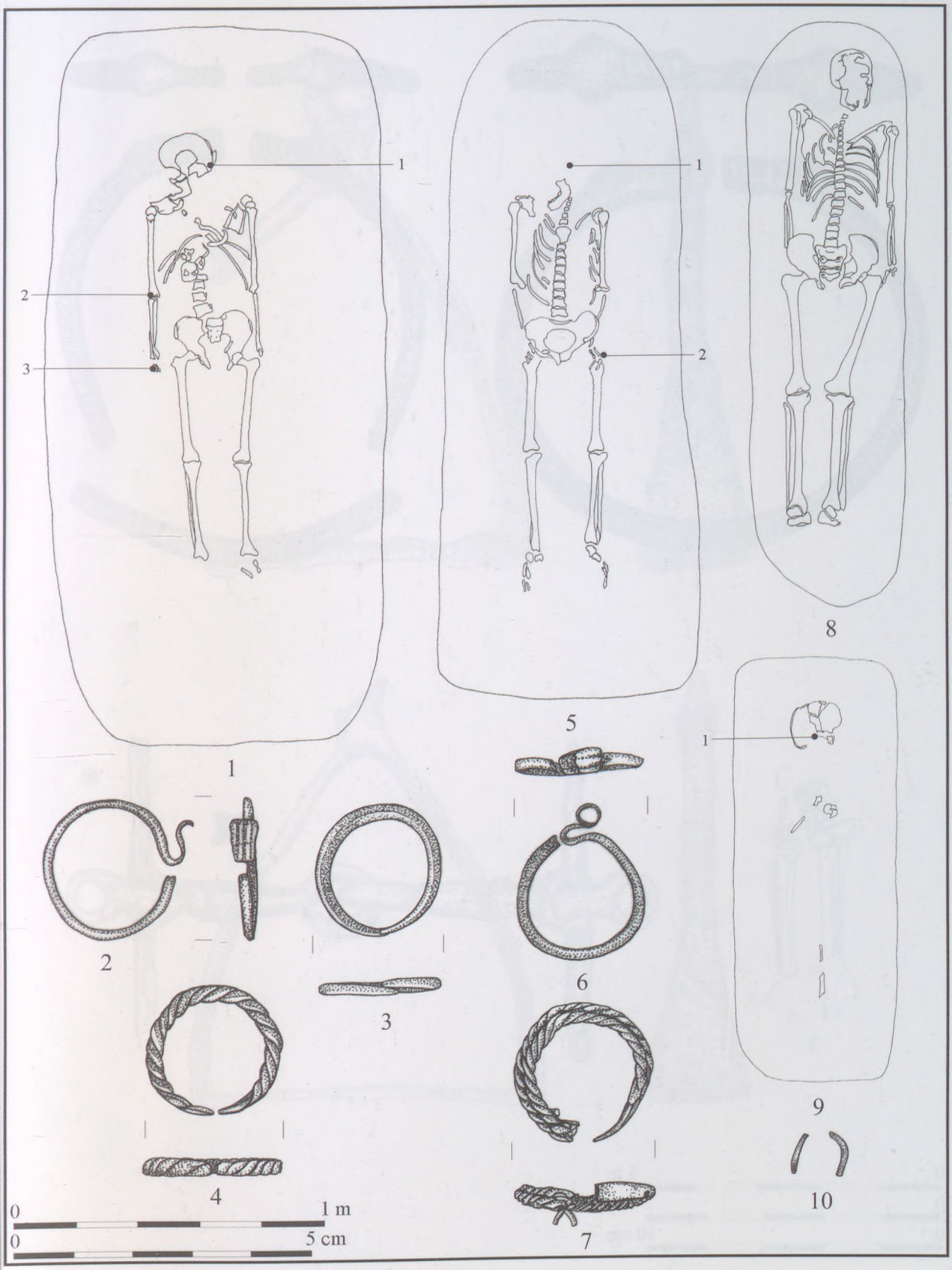

207. tábla. Szentistván-Mádi rét, MOL 24. lelőhely, 1–4: 1. sír, 5–7: 2. sír, 8: 3. sír, 9–10: 9. sír

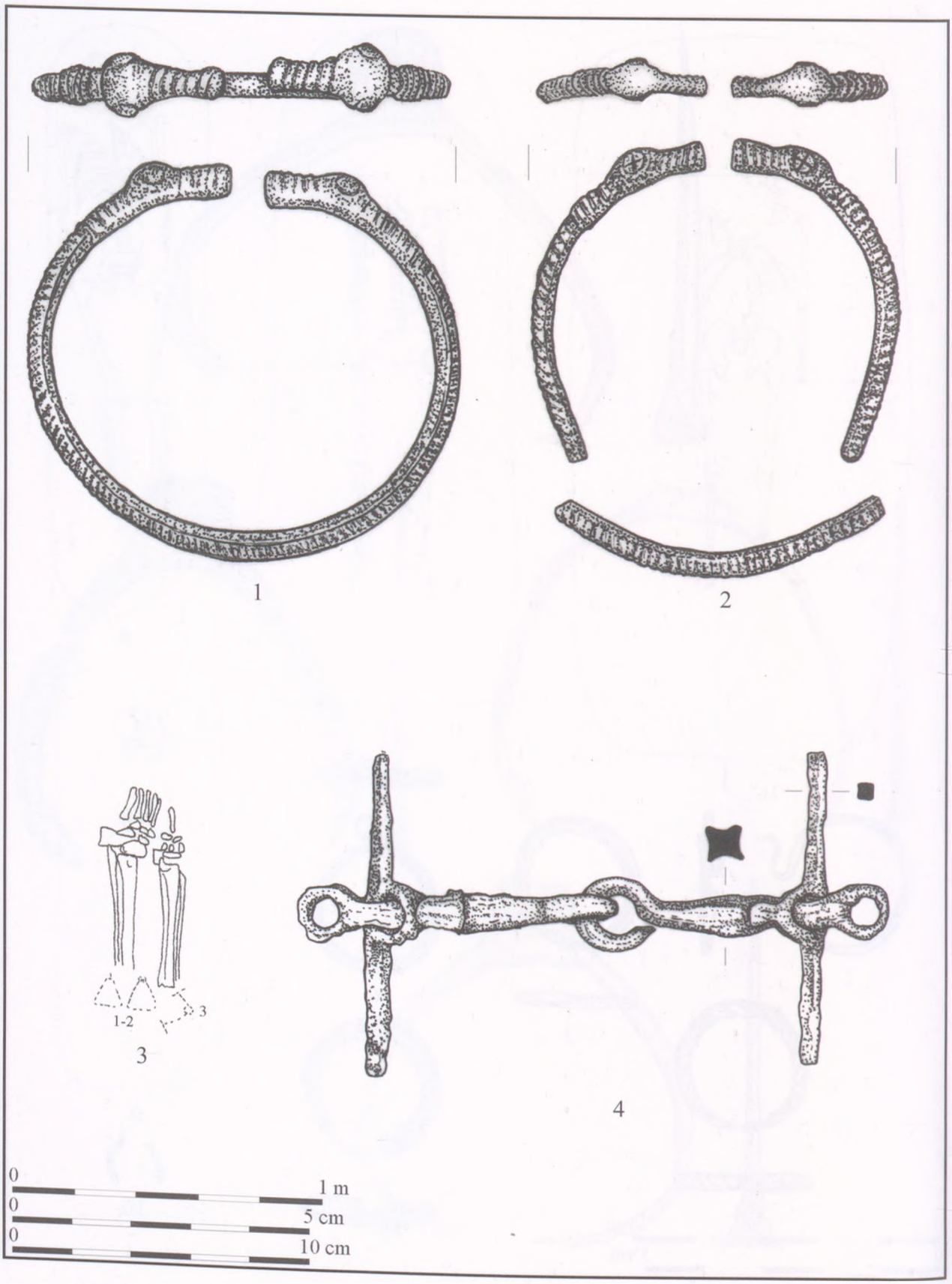

208. tábla. 1–2: Szentsimon, Ózd felé eső településrész 2. sír, 3–4: Szikszó-Vadász patak partja 2. sír

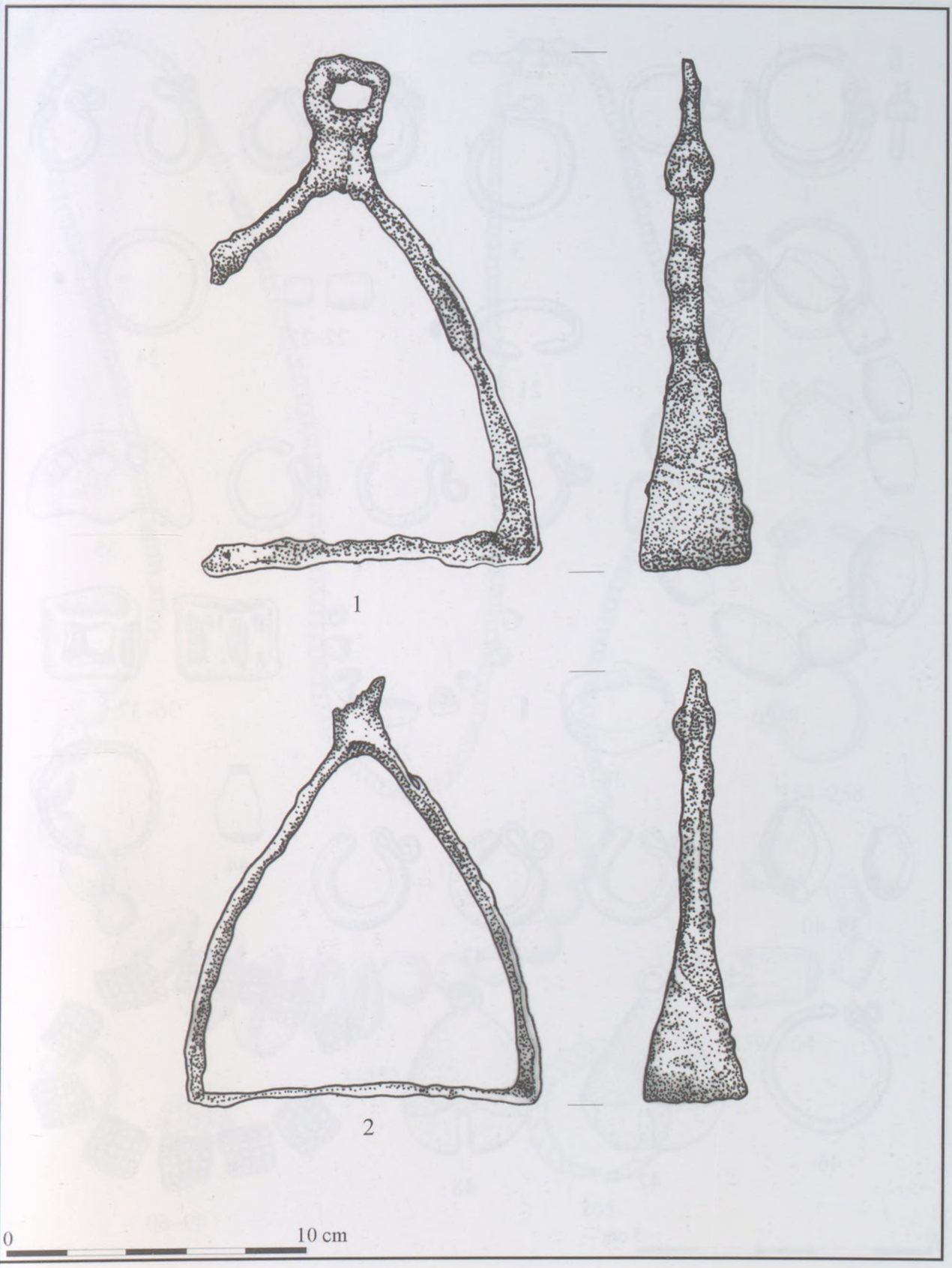

209. tábla. Szikszó-Vadász patak partja 2. sír

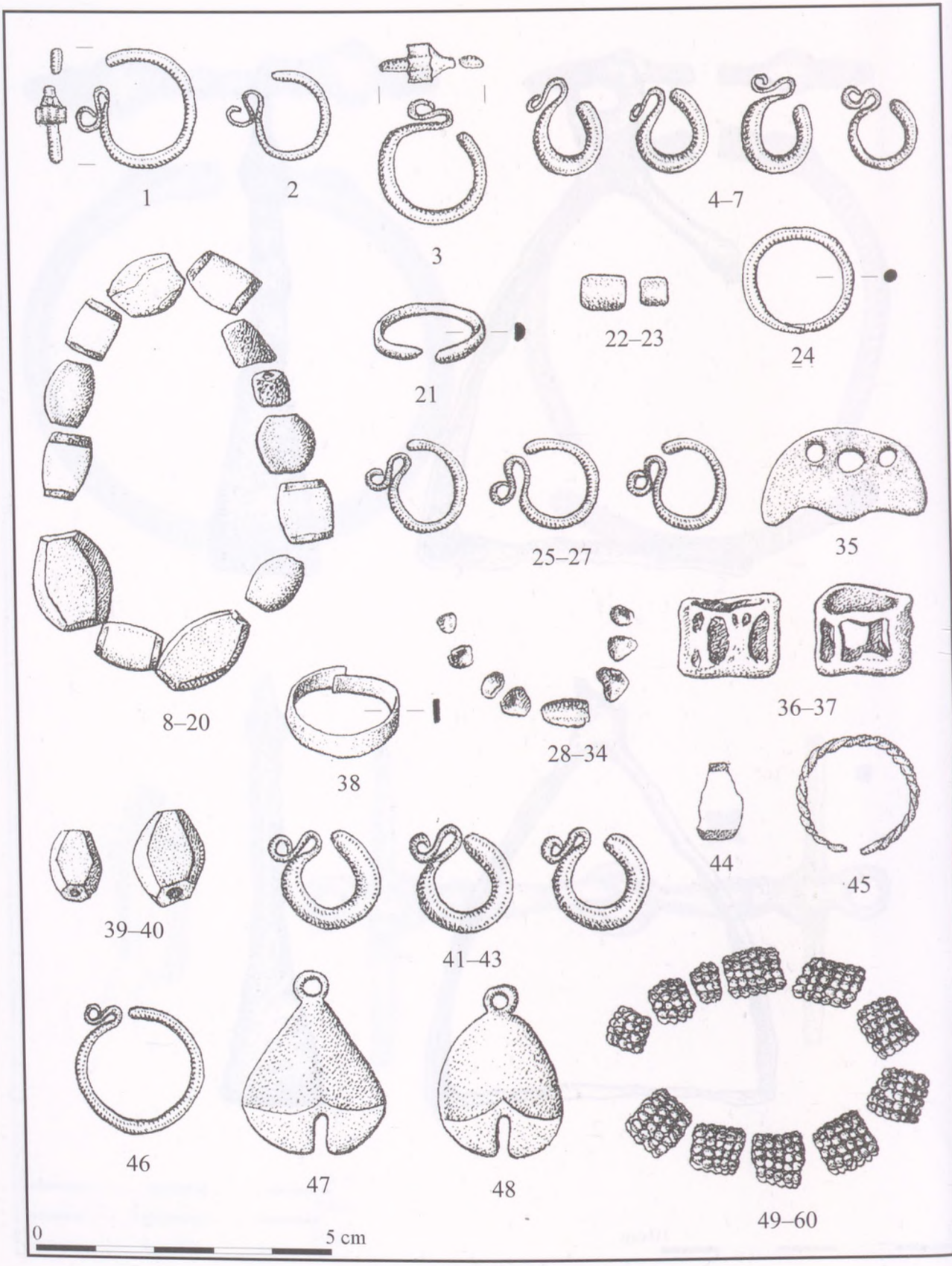

210. tábla. Szomotor-Hegyilegelő I., 1–2: 3. sír, 3: 4. sír, 4–21: 5. sír, 22–24: 9. sír, 25–38: 10. sír, 39–40: 11. sír, 41–43: 12. sír, 44–45: 19. sír, 46–60: 23. sír

211. tábla. Szomotor-Hegyilegelő I., 1–253: 18. sír, 254–265: 24. sír

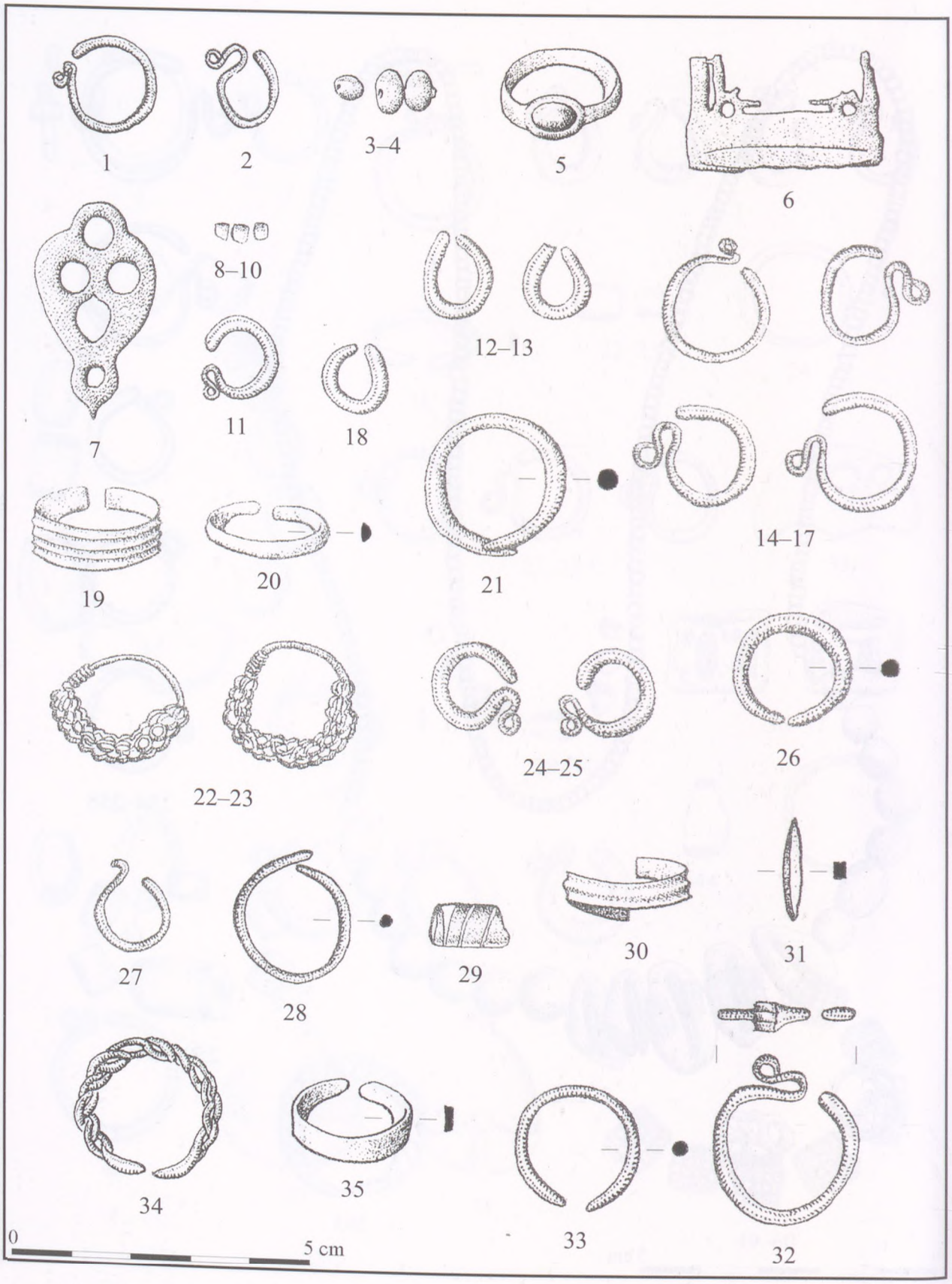

212. tábla. Szomotor-Hegyilegelő I., 1–6: 27. sír, 7–11: 30. sír, 12–13: 41. sír, 14–17: 43. sír, 18: 44. sír, 19–20: 49. sír, 21: 51. sír, 22–26: 52. sír, 27: 54. sír, 28–31: 59. sír, 32–33: 61. sír, 34–35: szórvány

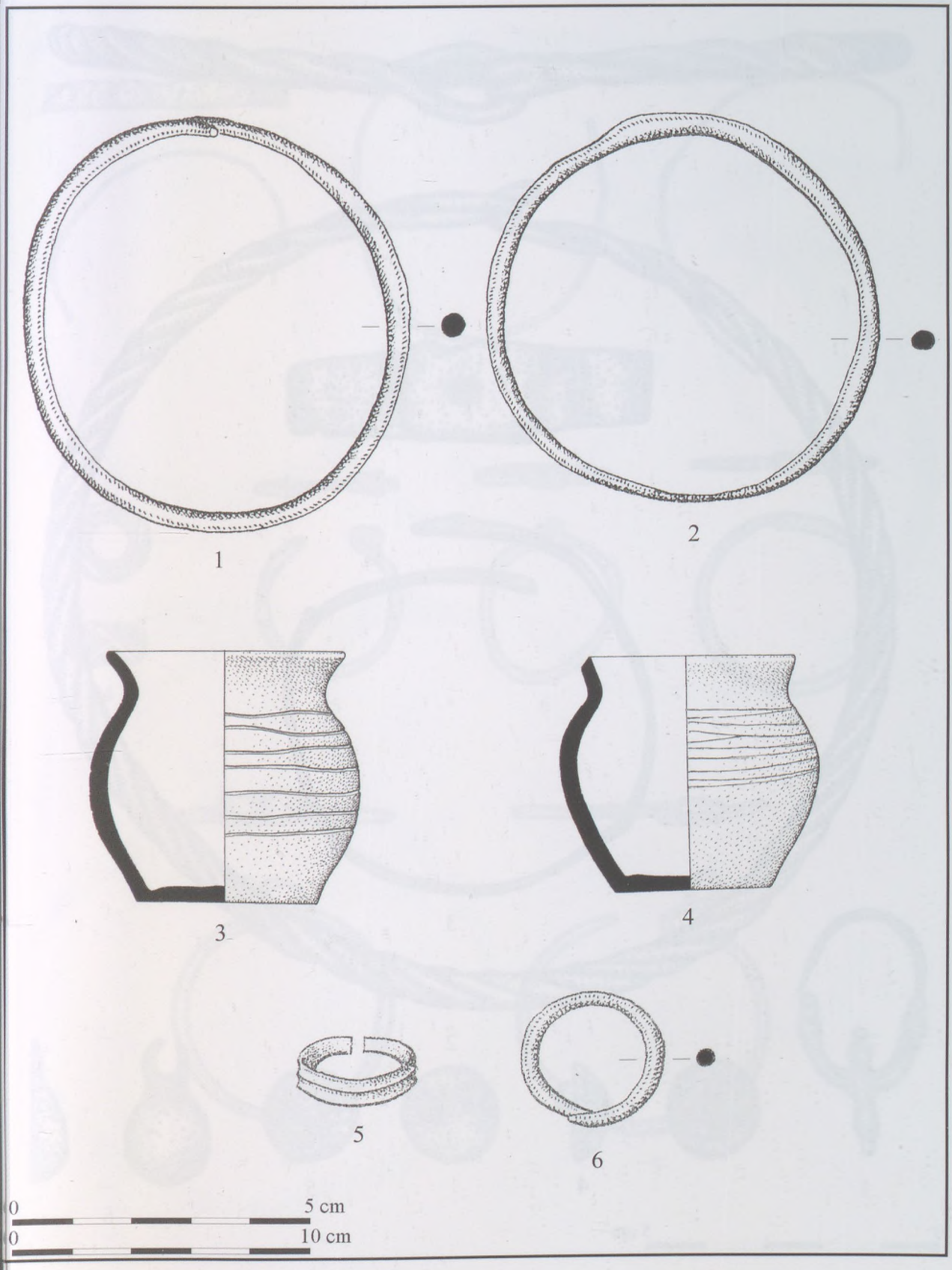

213. tábla. Szomotor-Hegyilegelő I., 1–2, 4–6: szórvány, 3: 60. sír

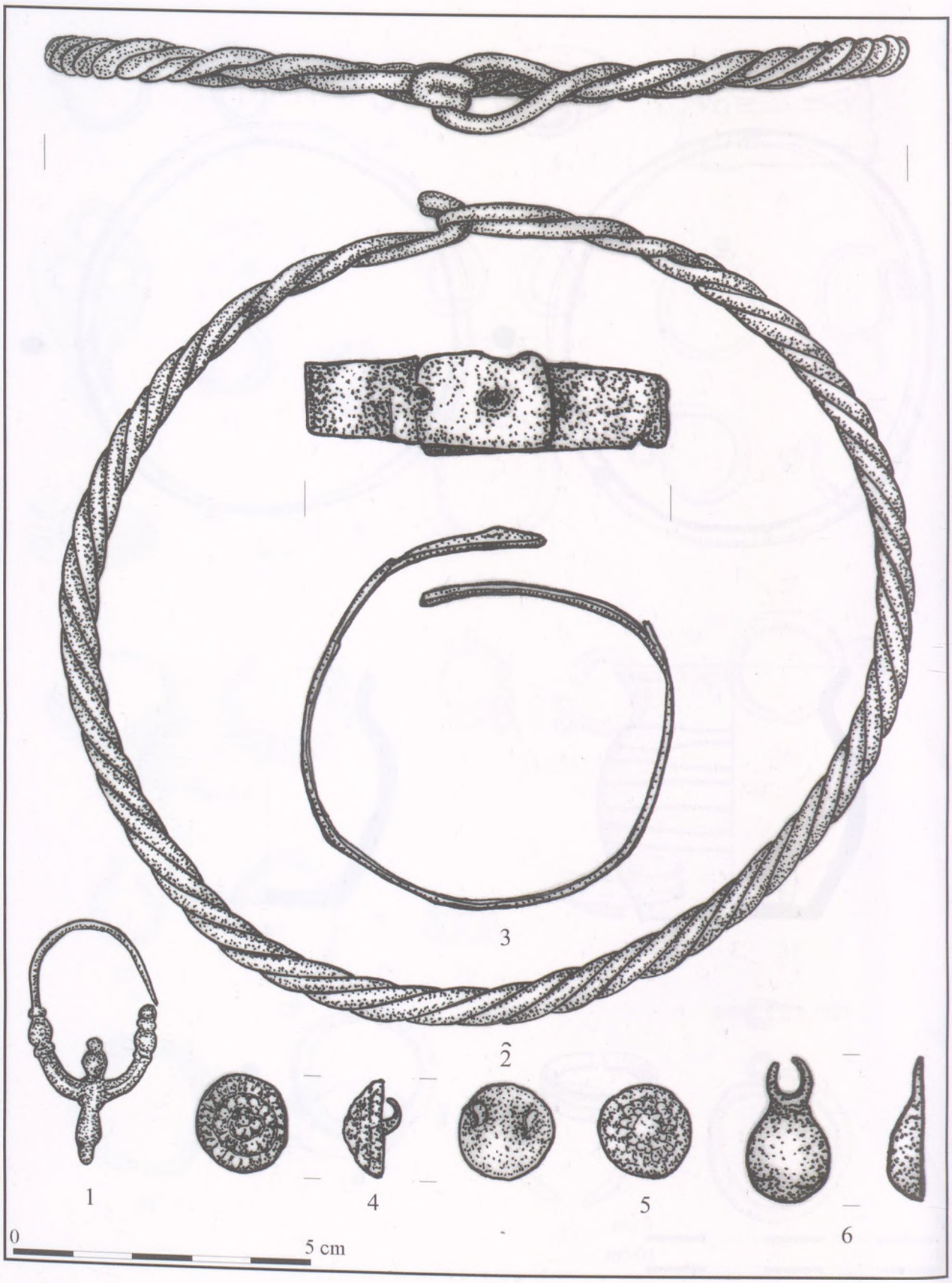

214. tábla. Tibolddaróc-Odescalchi herceg birtoka

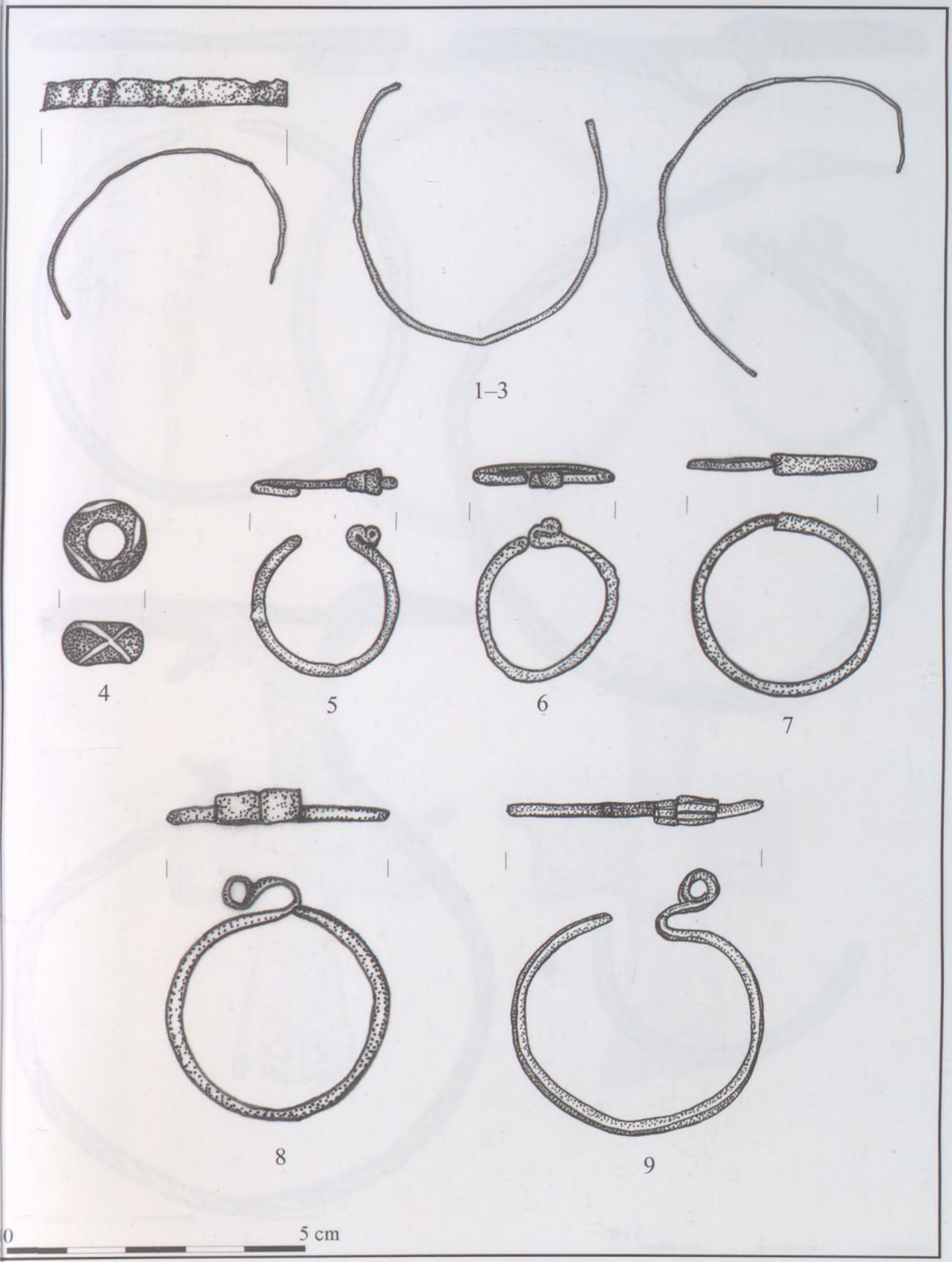

215. tábla. 1–4: Tiszakeszi-Bárótag, 5–7: Tiszakeszi-Százdi apátság, 8: Tiszakeszi, közelebbről ismeretlen lelőhely, 9: Tiszakeszi-Fáy kert

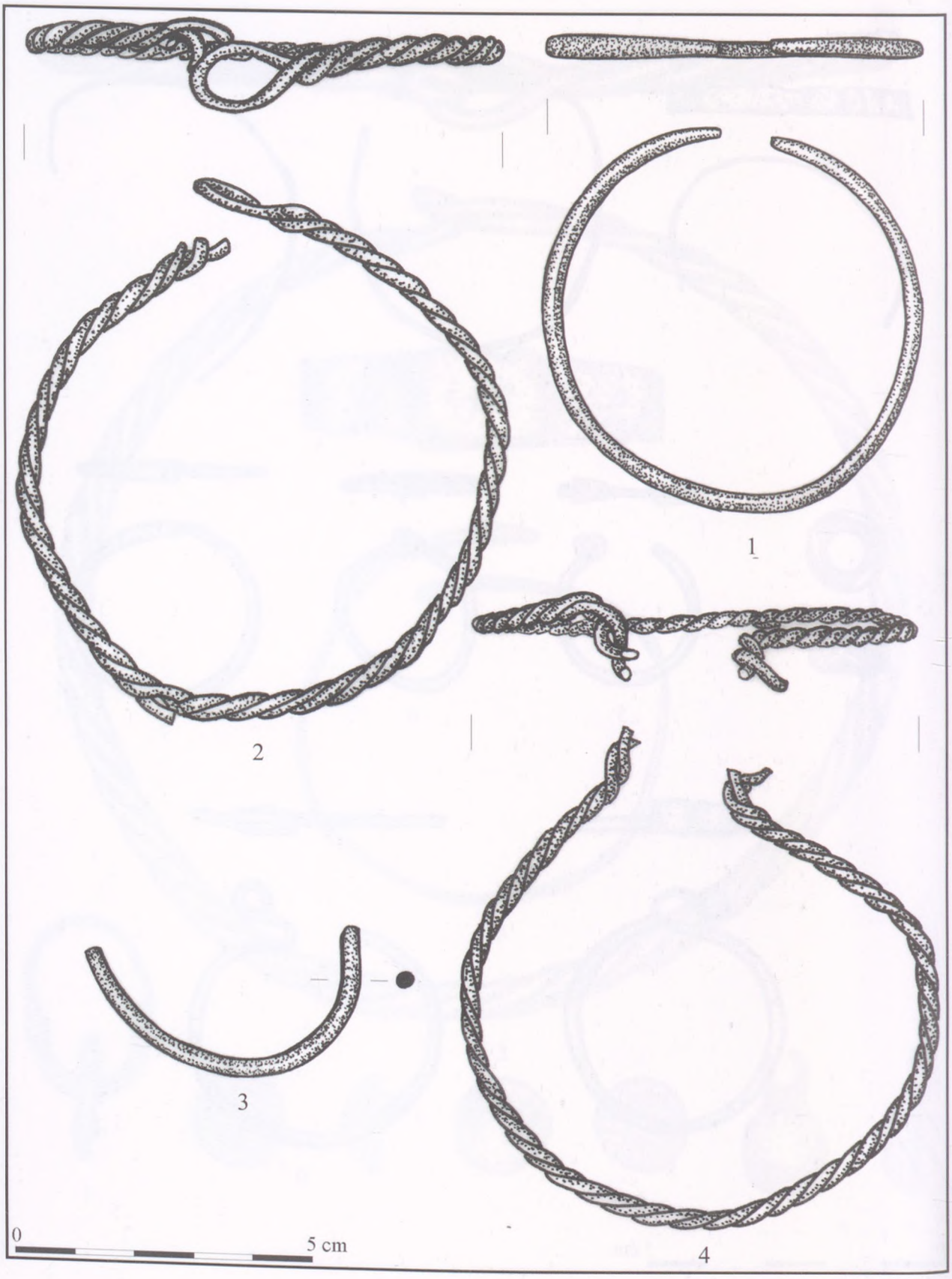

216. tábla. Tiszakeszi-Kenderföldek

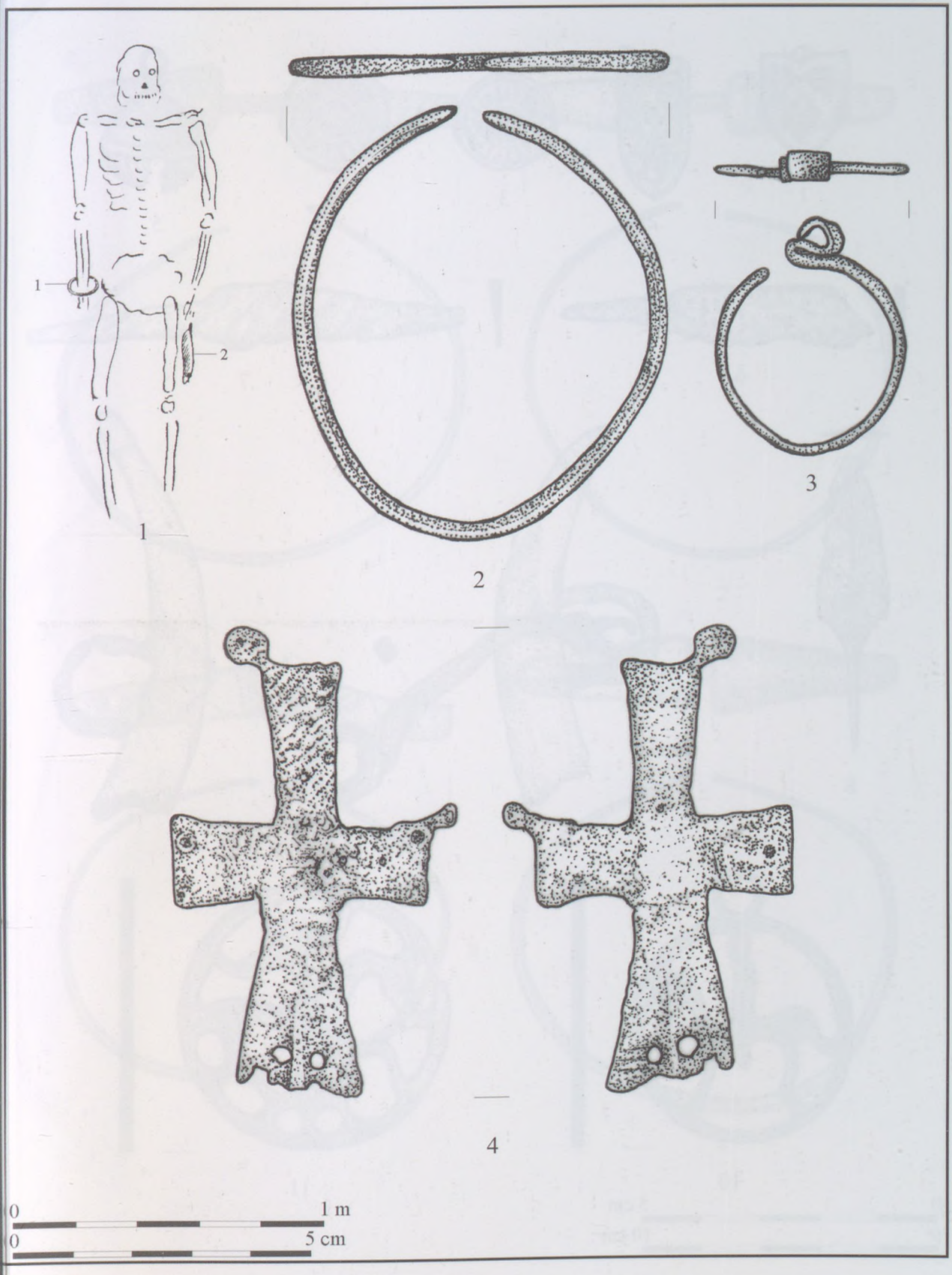

217. tábla. Tiszakeszi-Szódadomb, 1–2: 1. sír, 3–4: szórvány

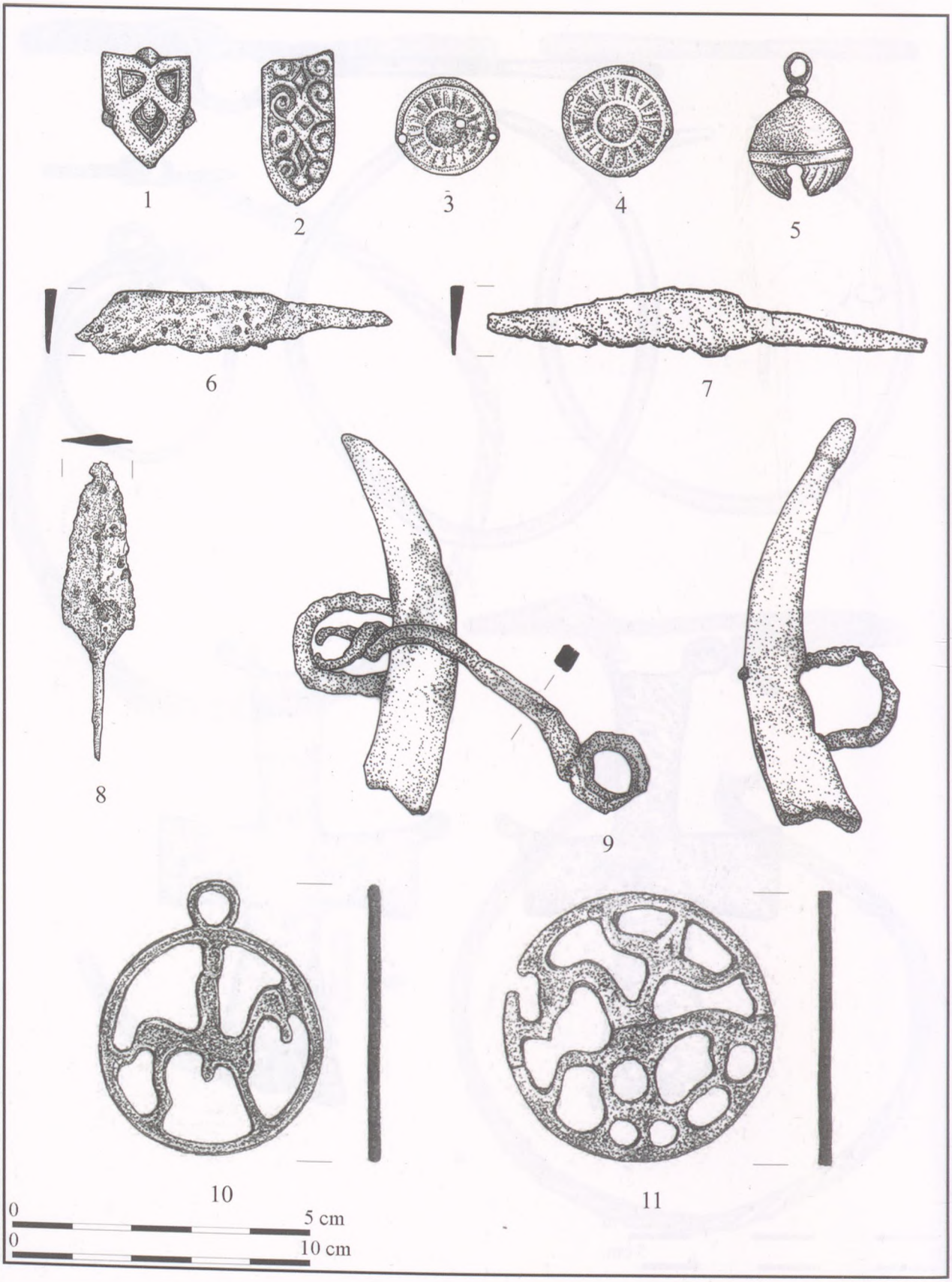

218. tábla. 1–9: Tiszakeszi-Szódadomb, szórvány, 10–11: Szentistván-Honvéd u. 8.

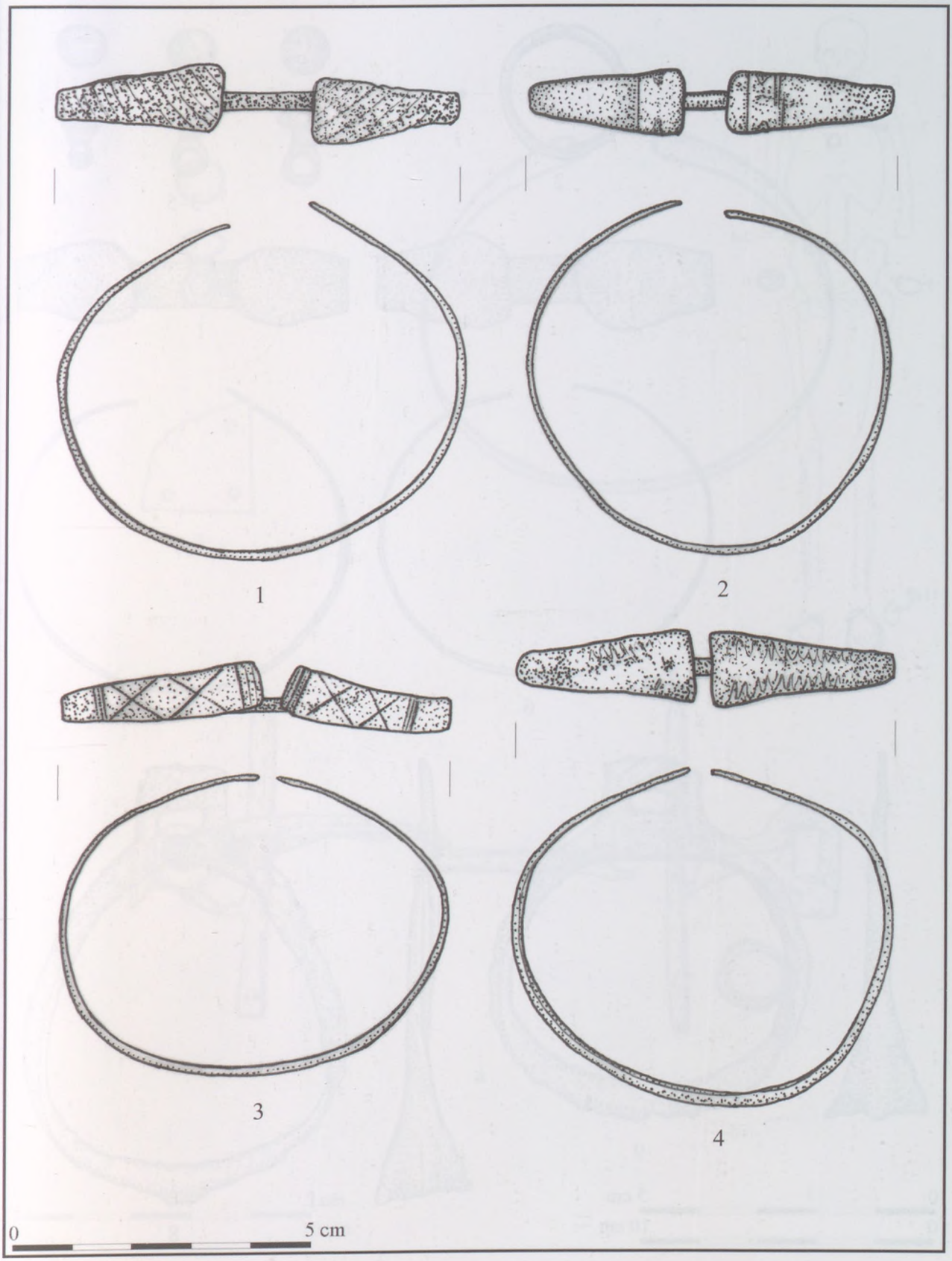

219. tábla. Tiszakeszi-Szódadomb, szórvány

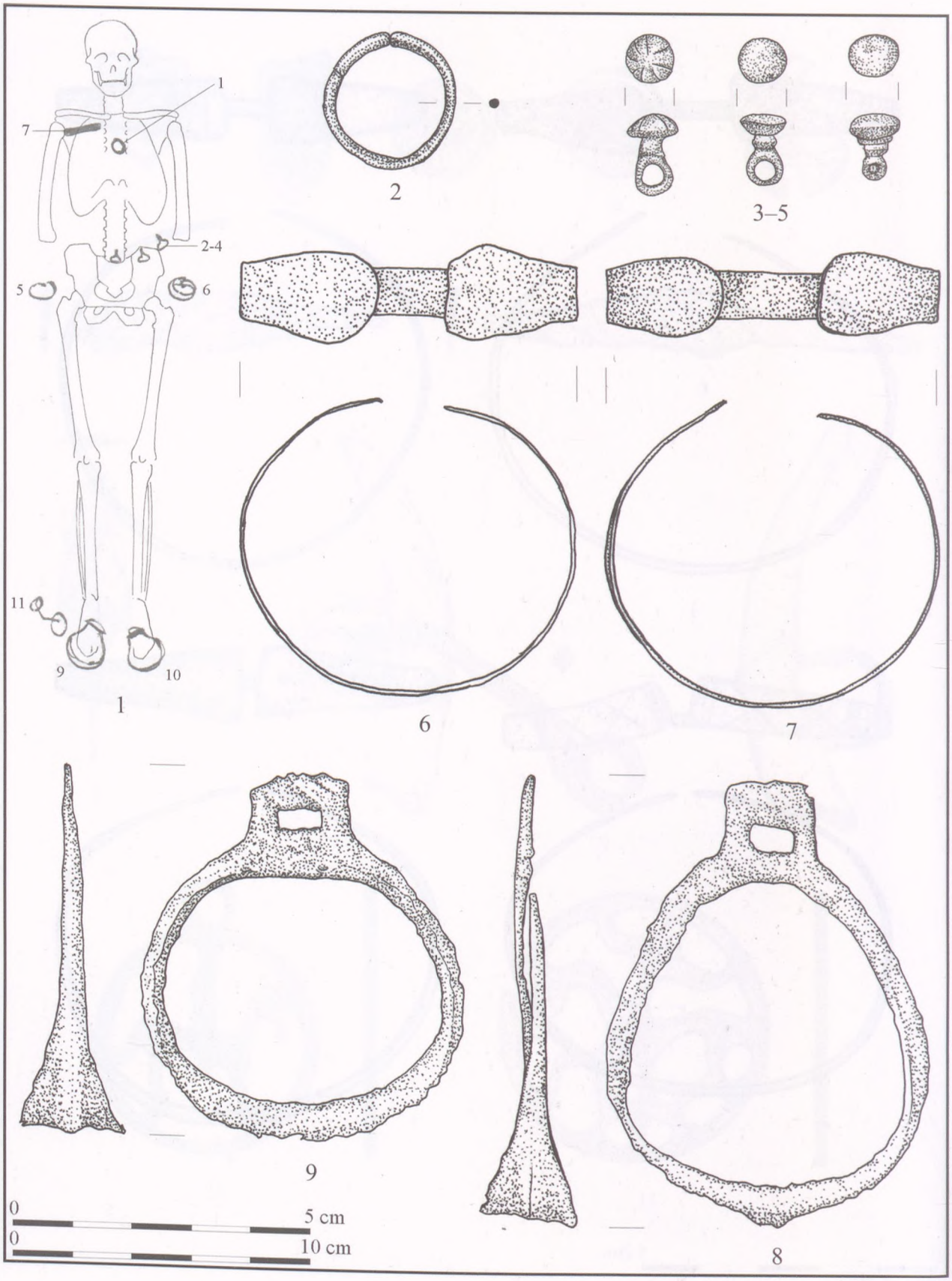

220. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 1. sír

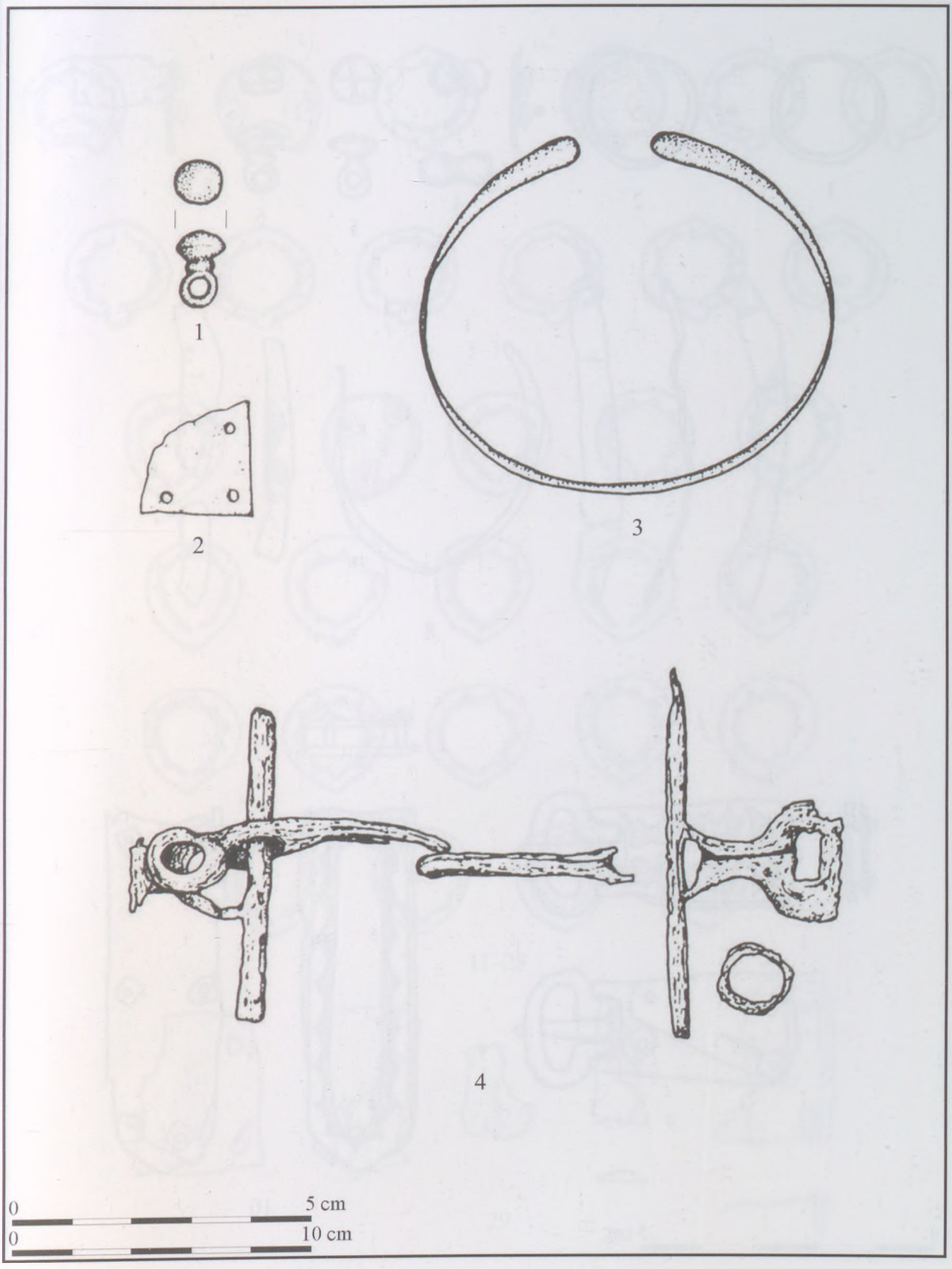

221. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 2. sír

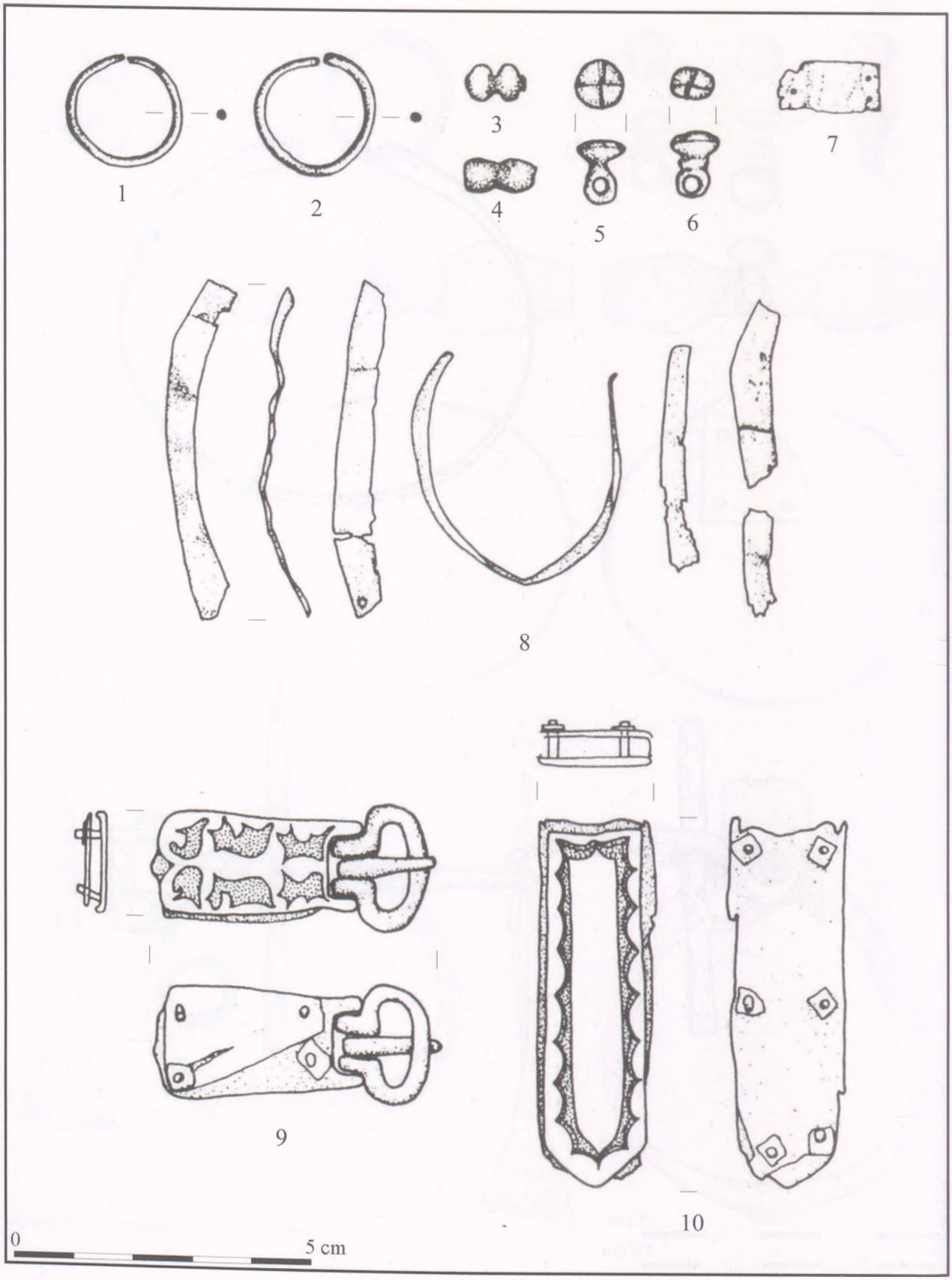

222. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír

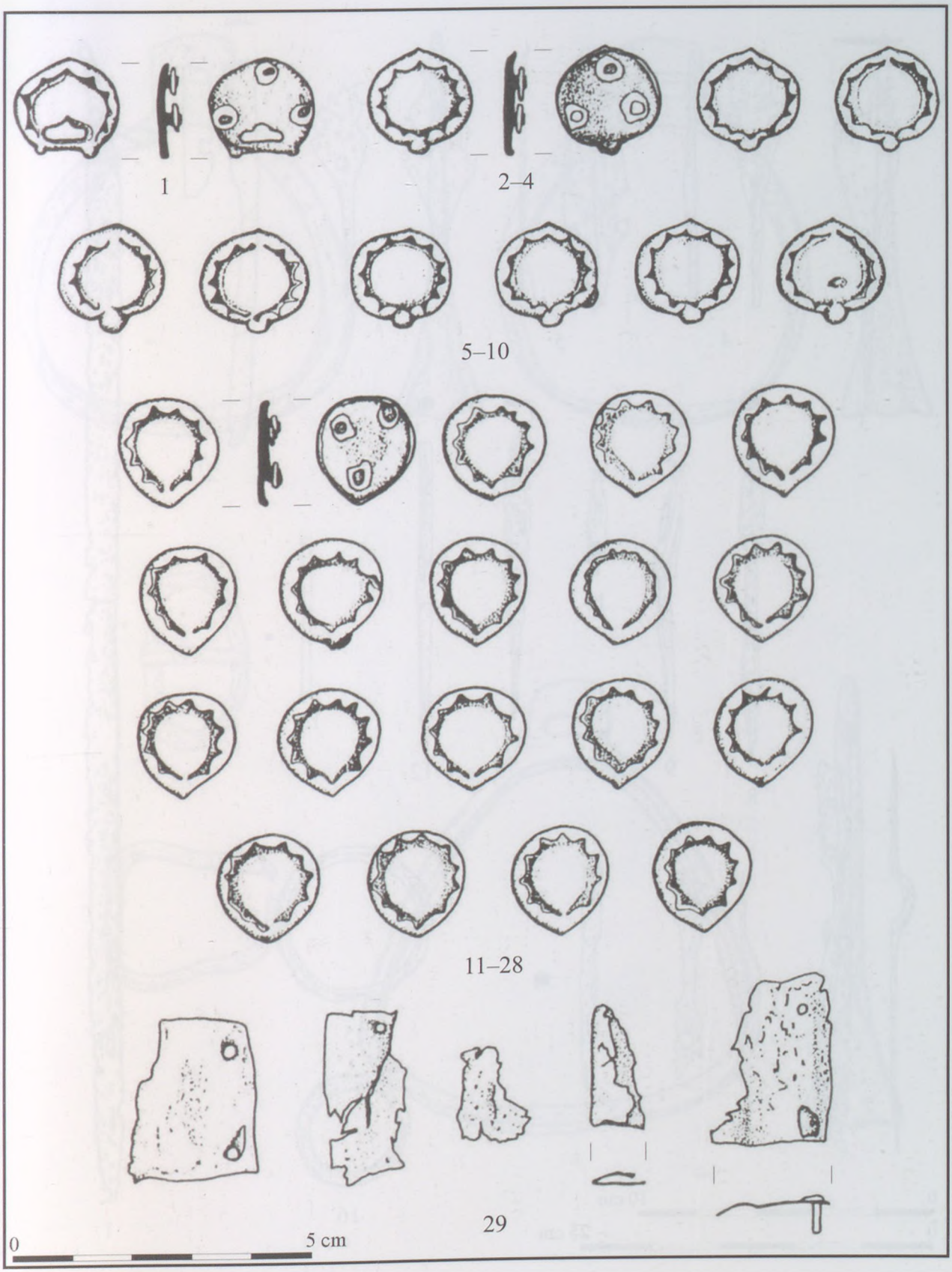

223. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír

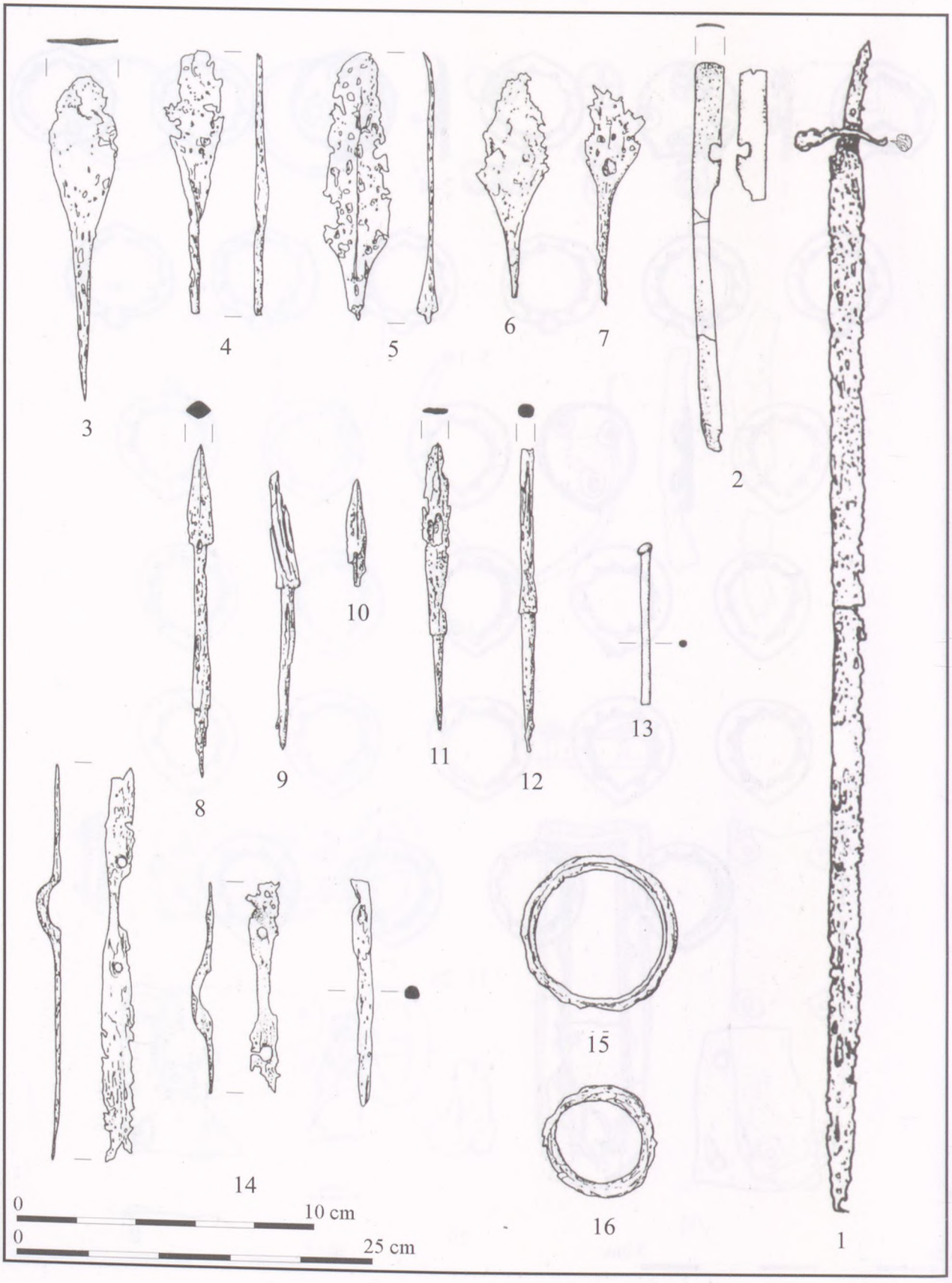

224. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír

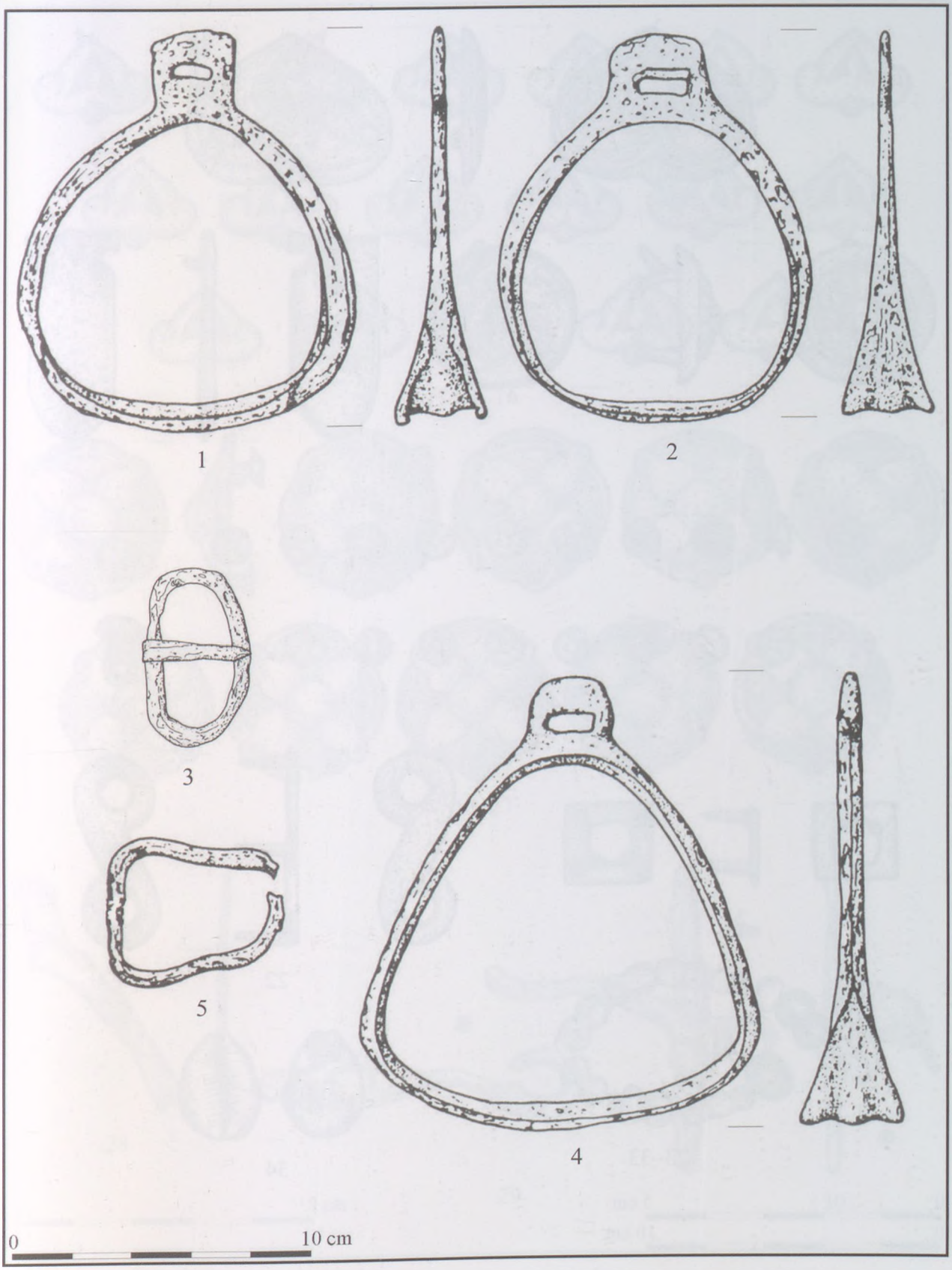

225. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 4. sír

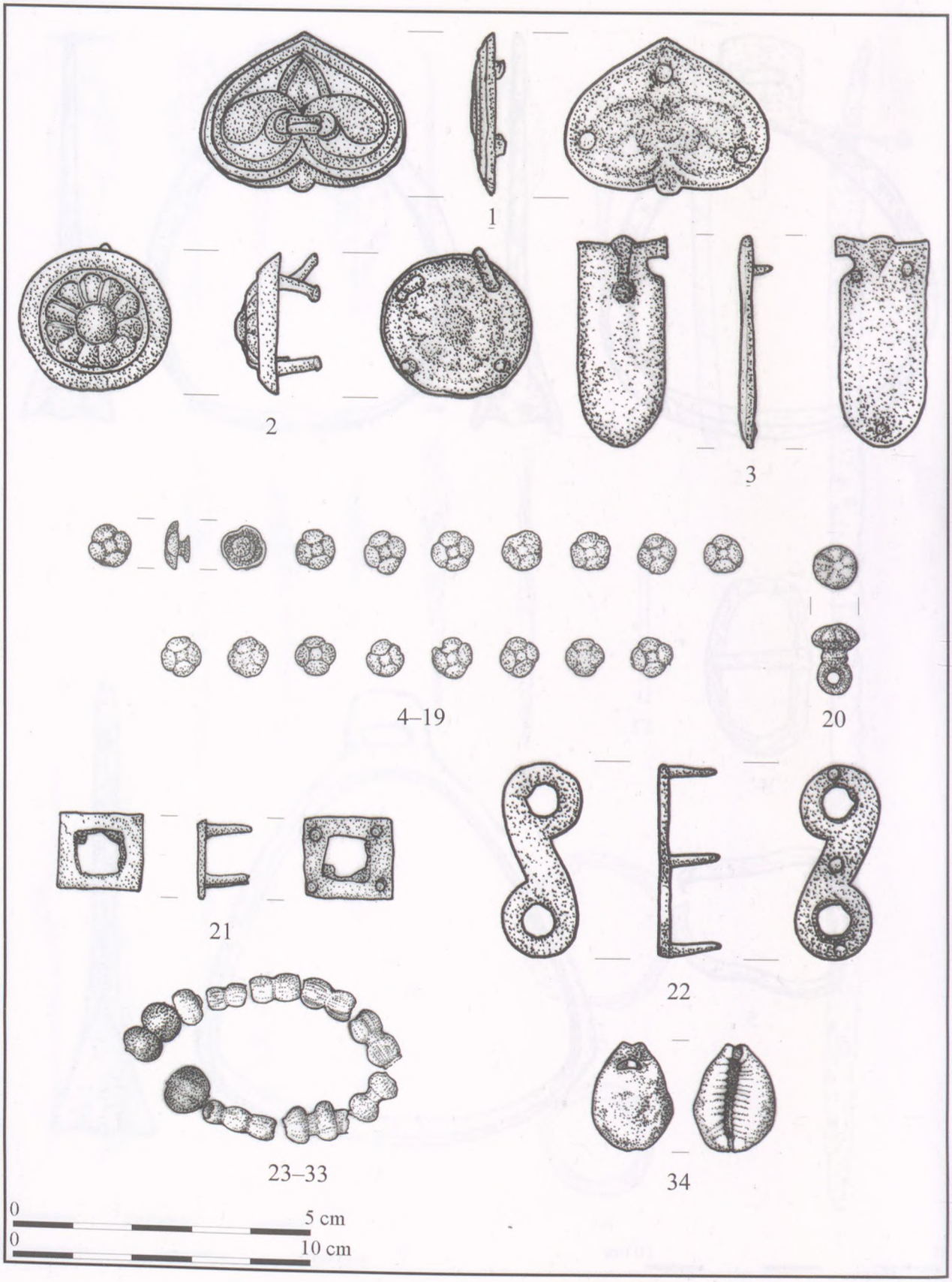

226. tábla. Zalkod-Szegfarki-dűlő, szórvány

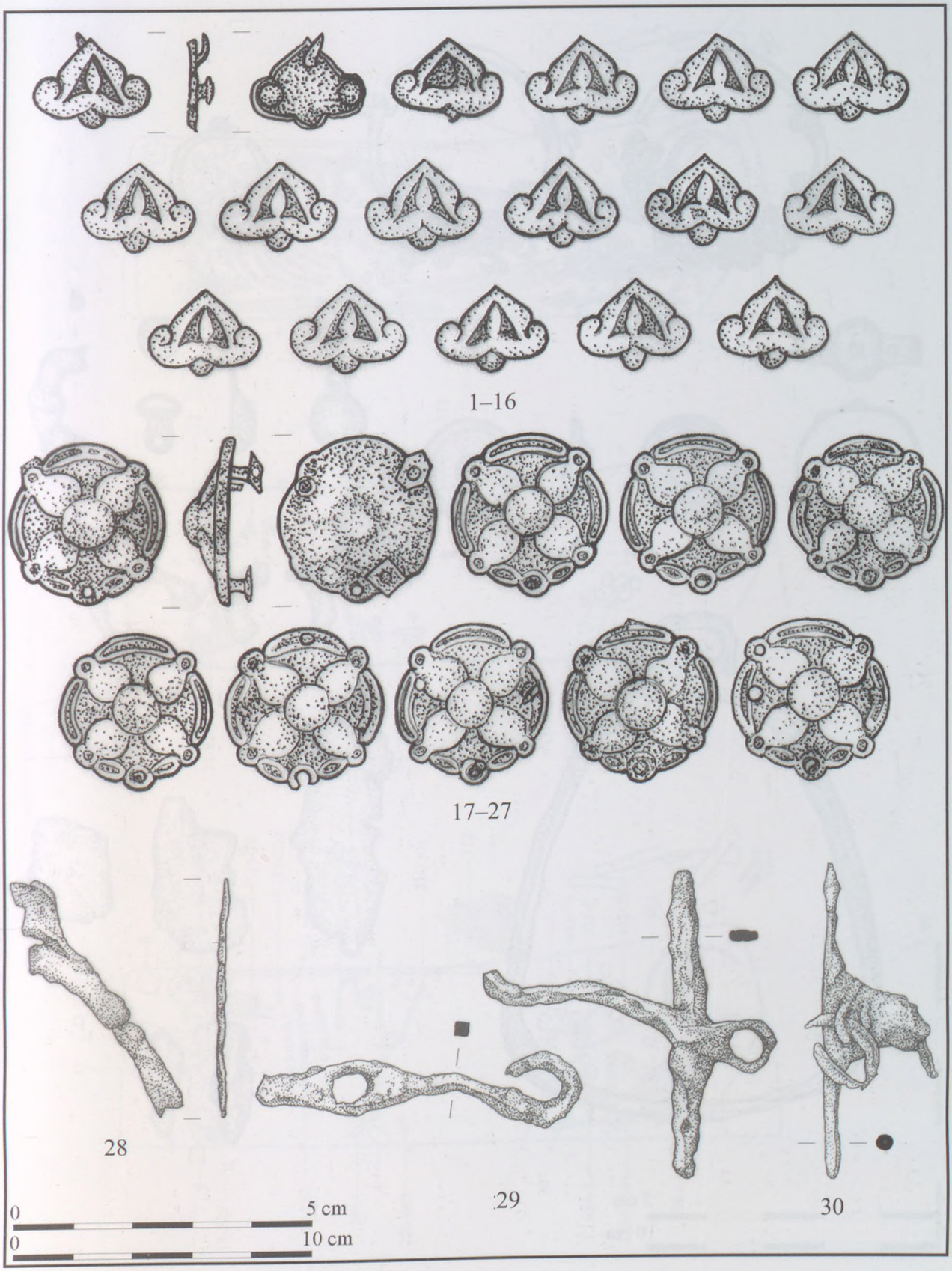

227. tábla. Zalkod-Szegfarki-dűlő, szórvány

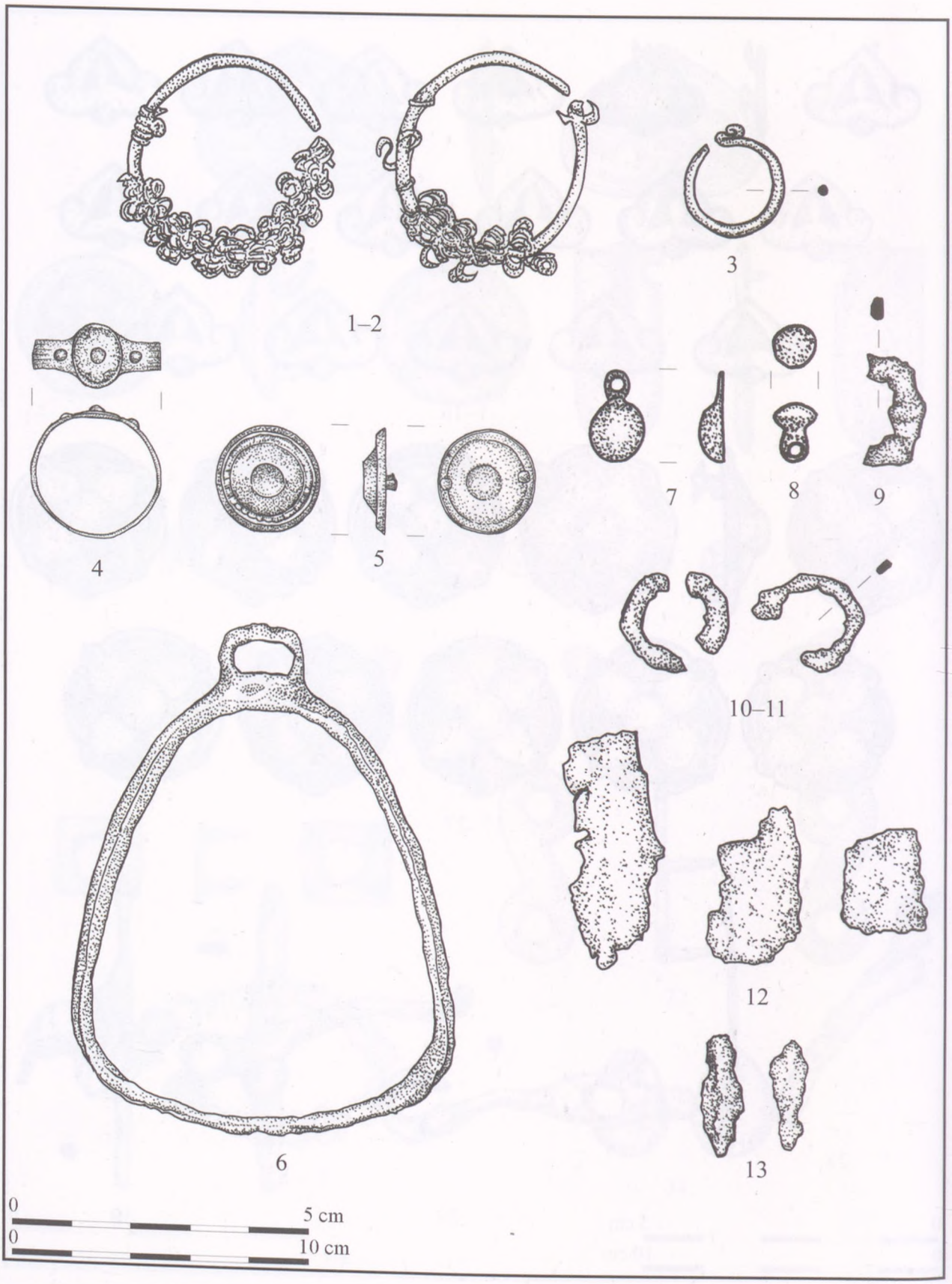

228. tábla. 1–3: Zemplén-Hospodársky dvor JRD, szórvány, 4–5: Zemplén-Vár, 6: Alsóberecki, közelebbről ismeretlen lelőhely, 7–13: Bodrogszentmária (?)

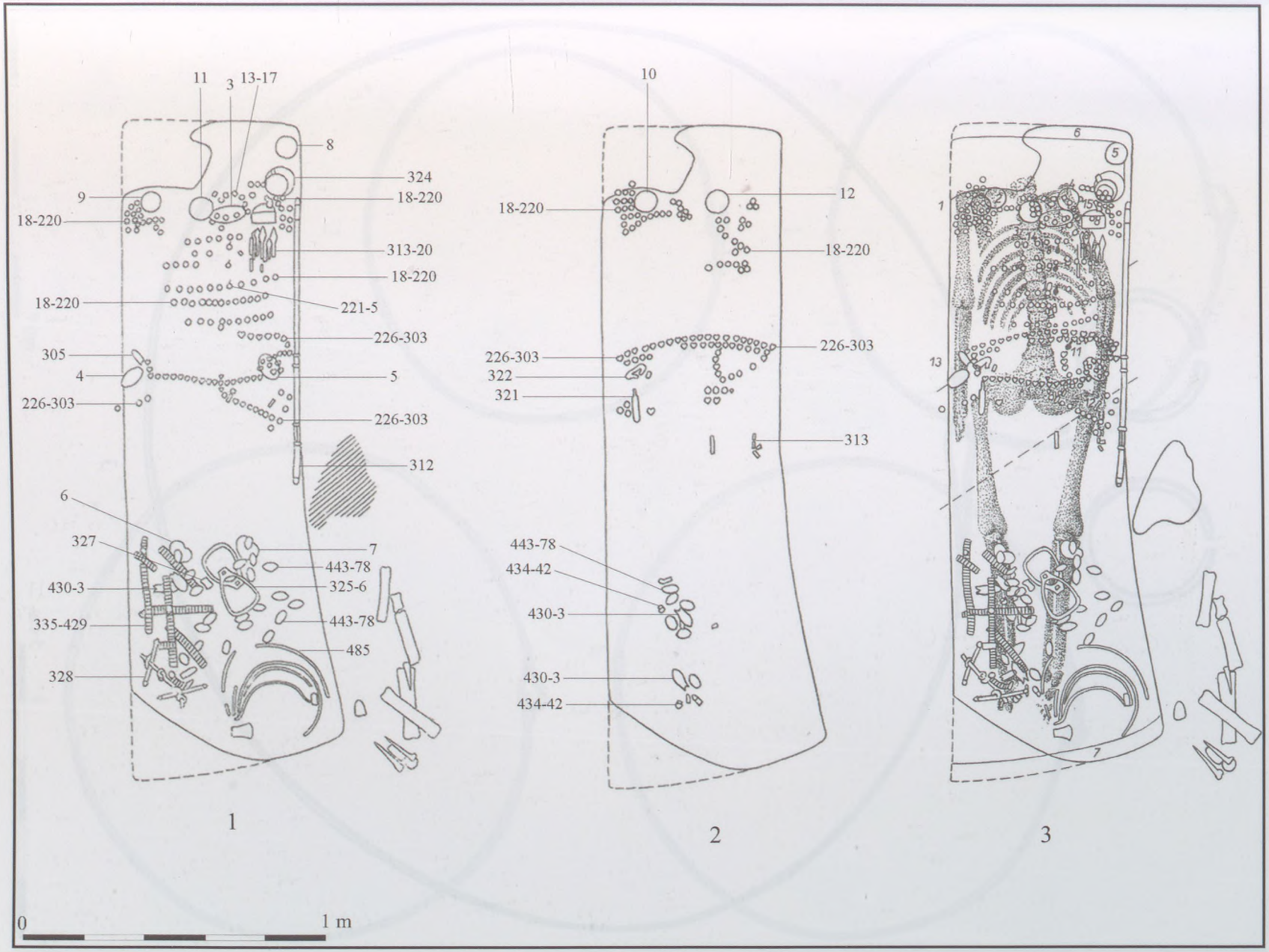

229. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

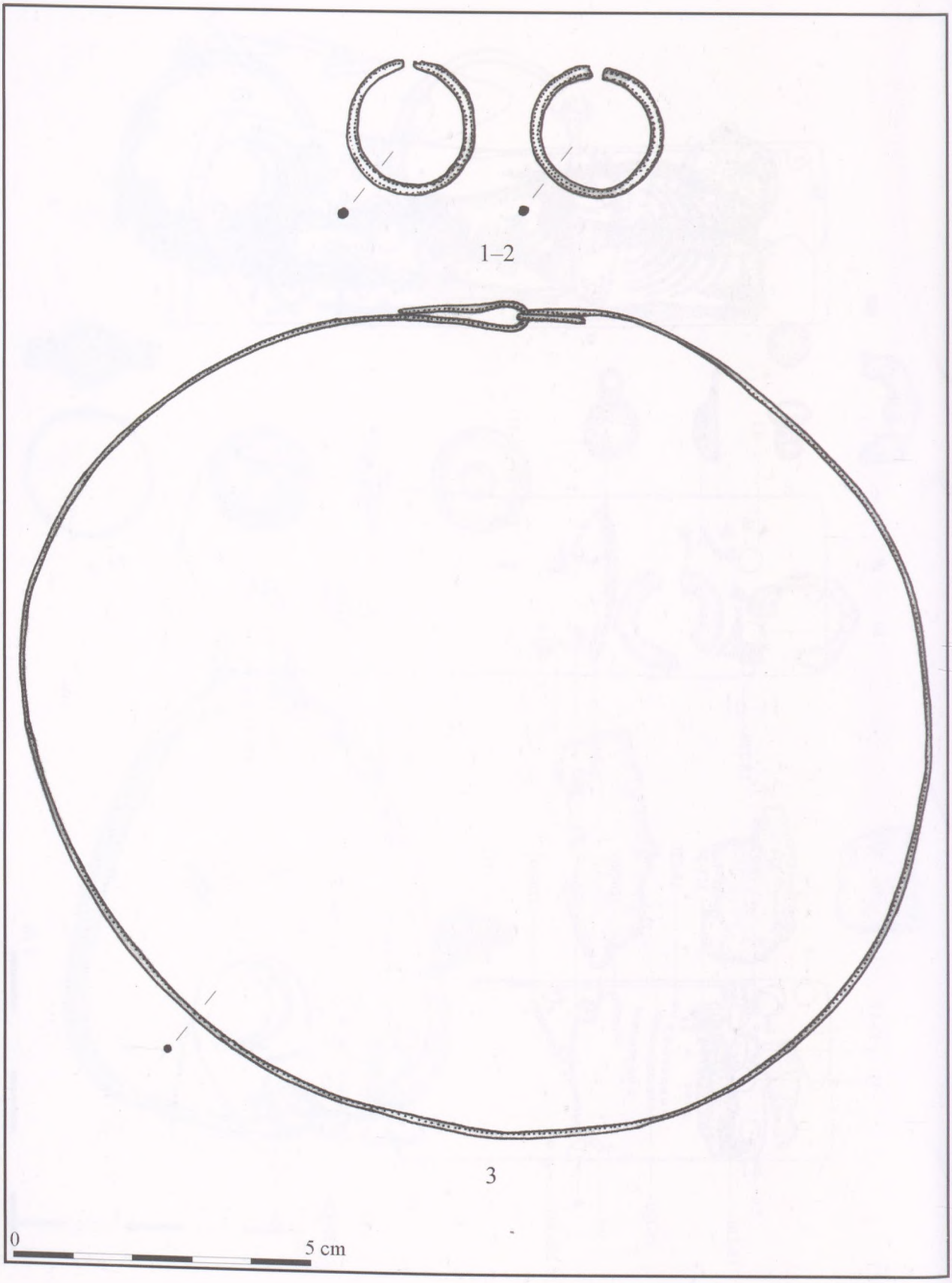

230. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

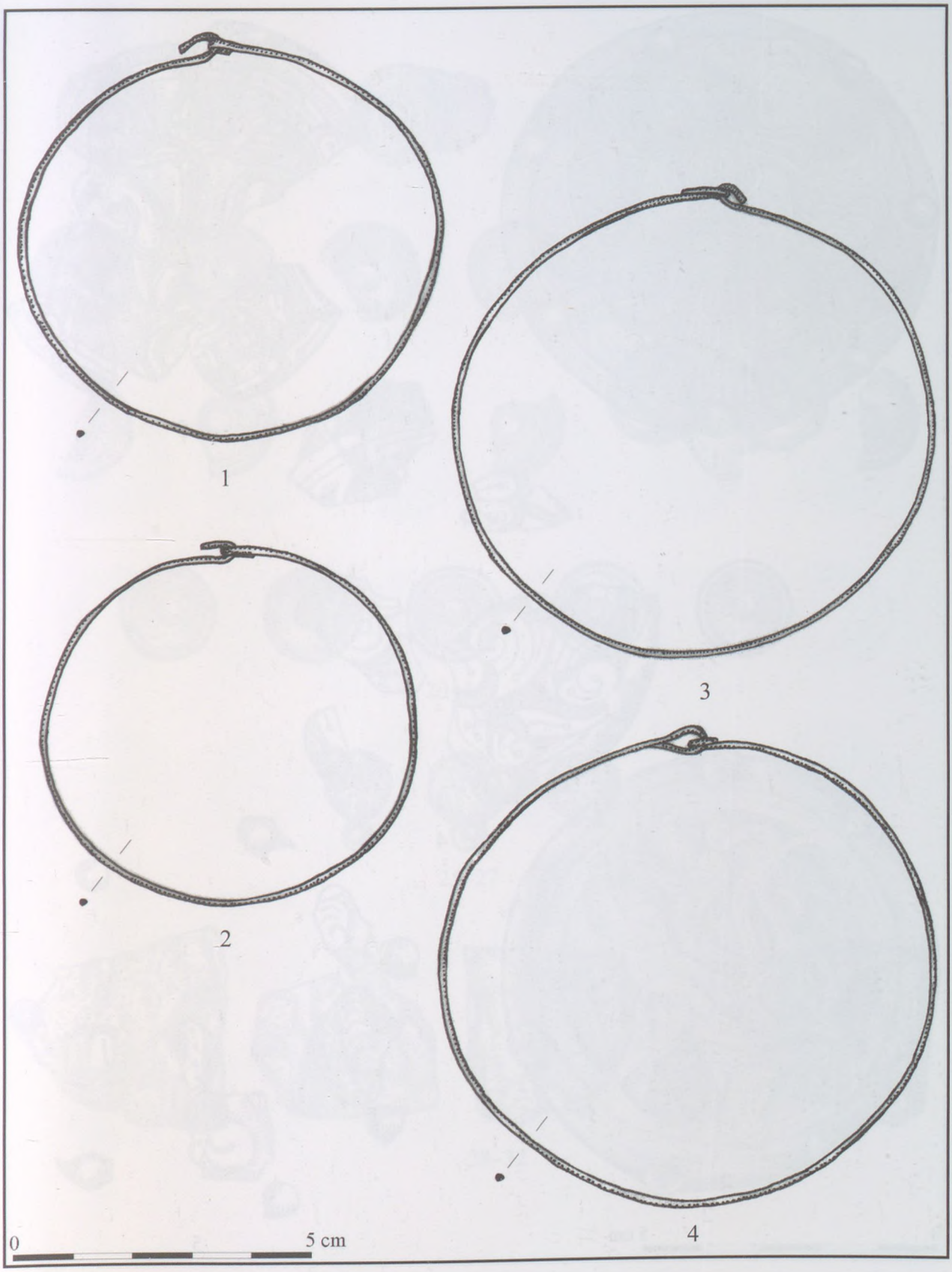

231. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

232. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

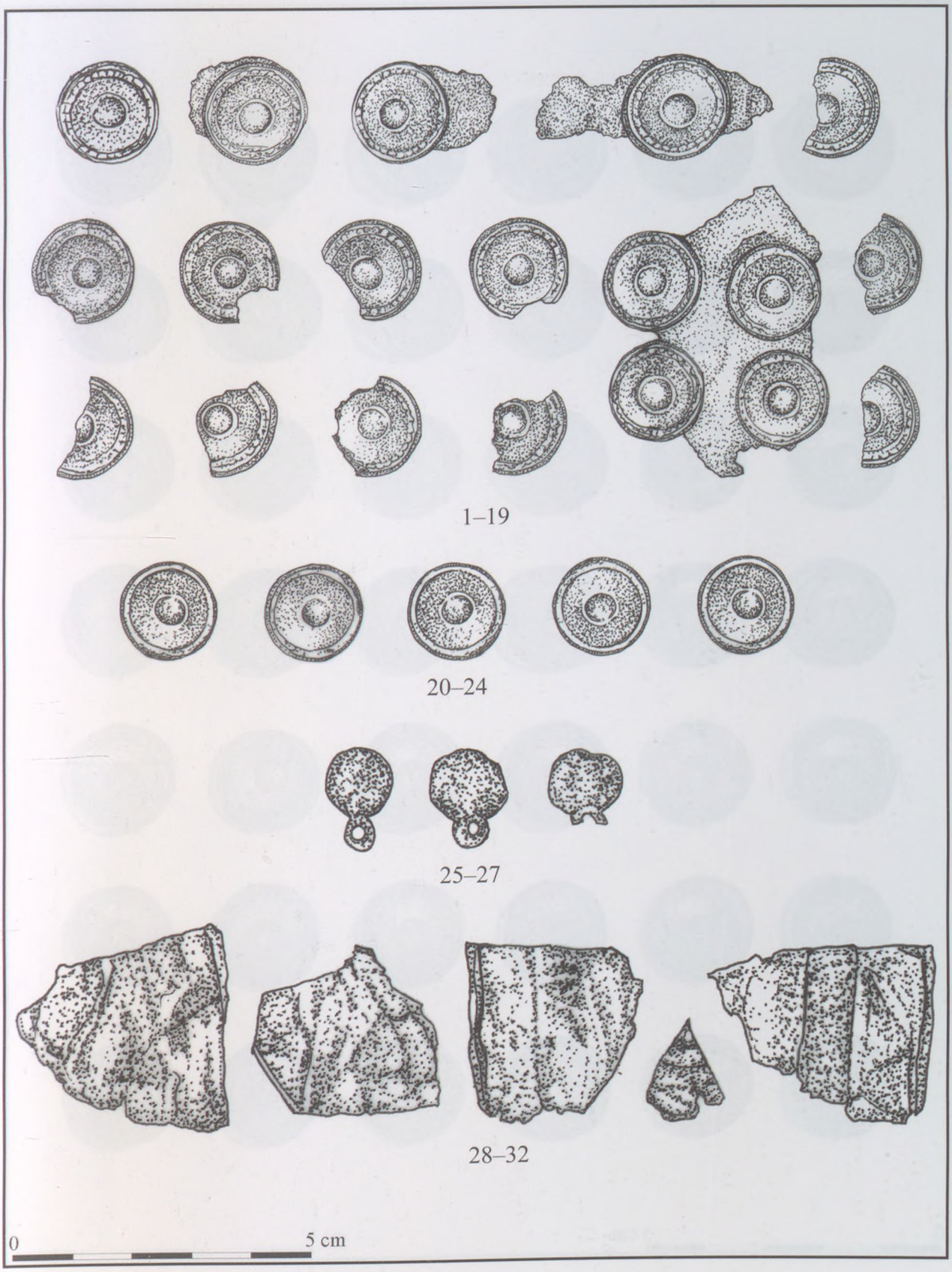

233. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

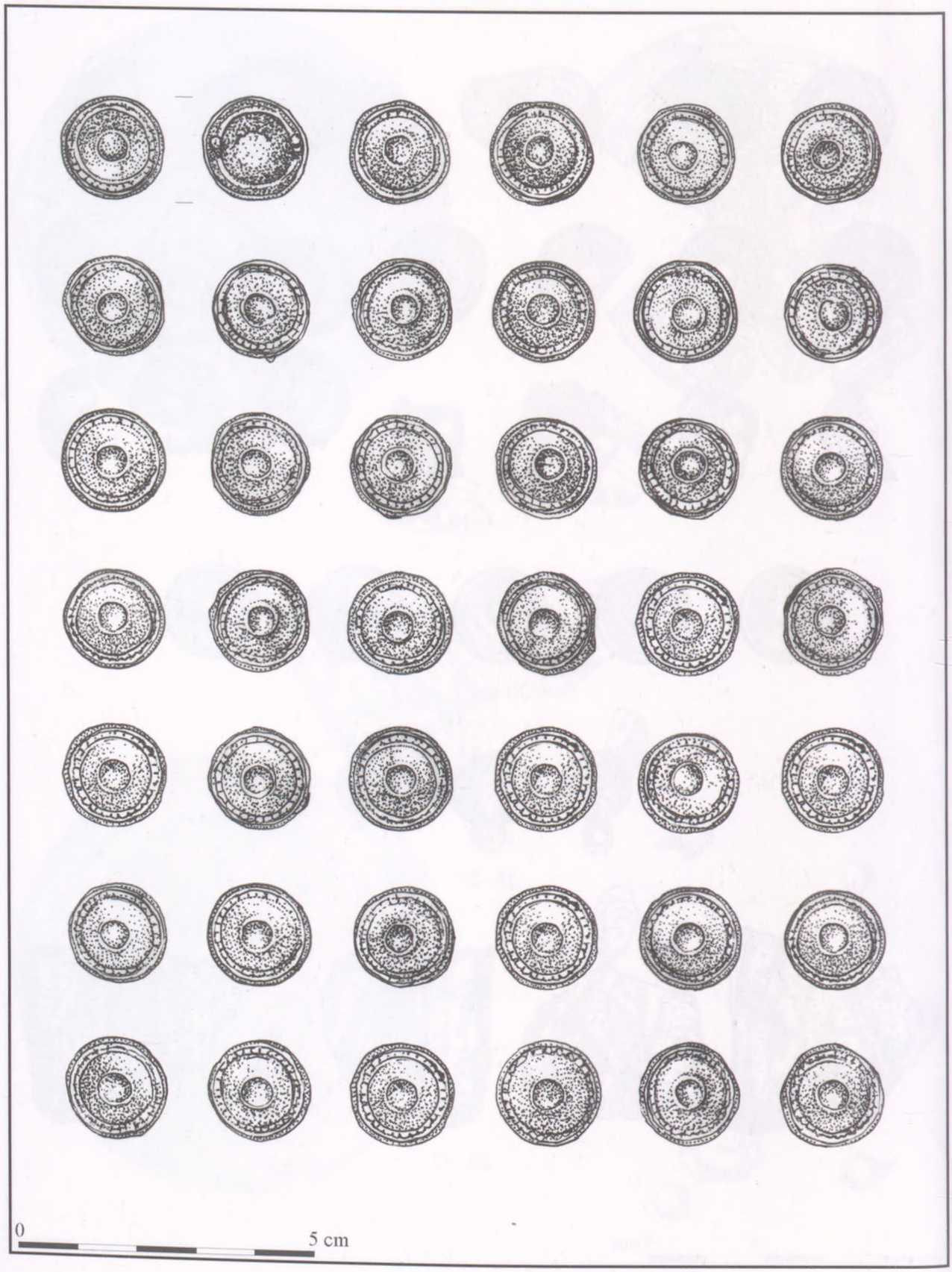

234. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

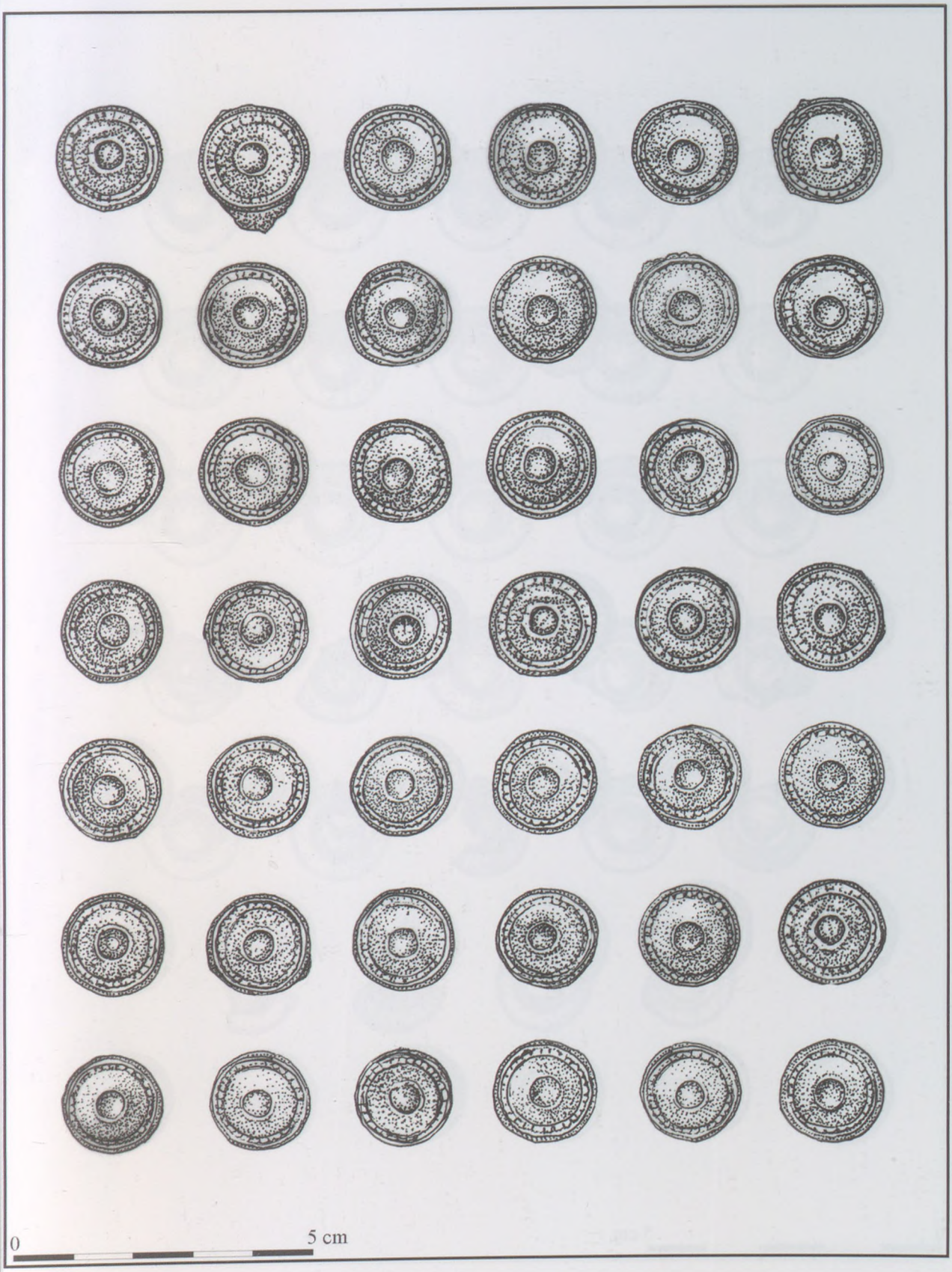

235. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

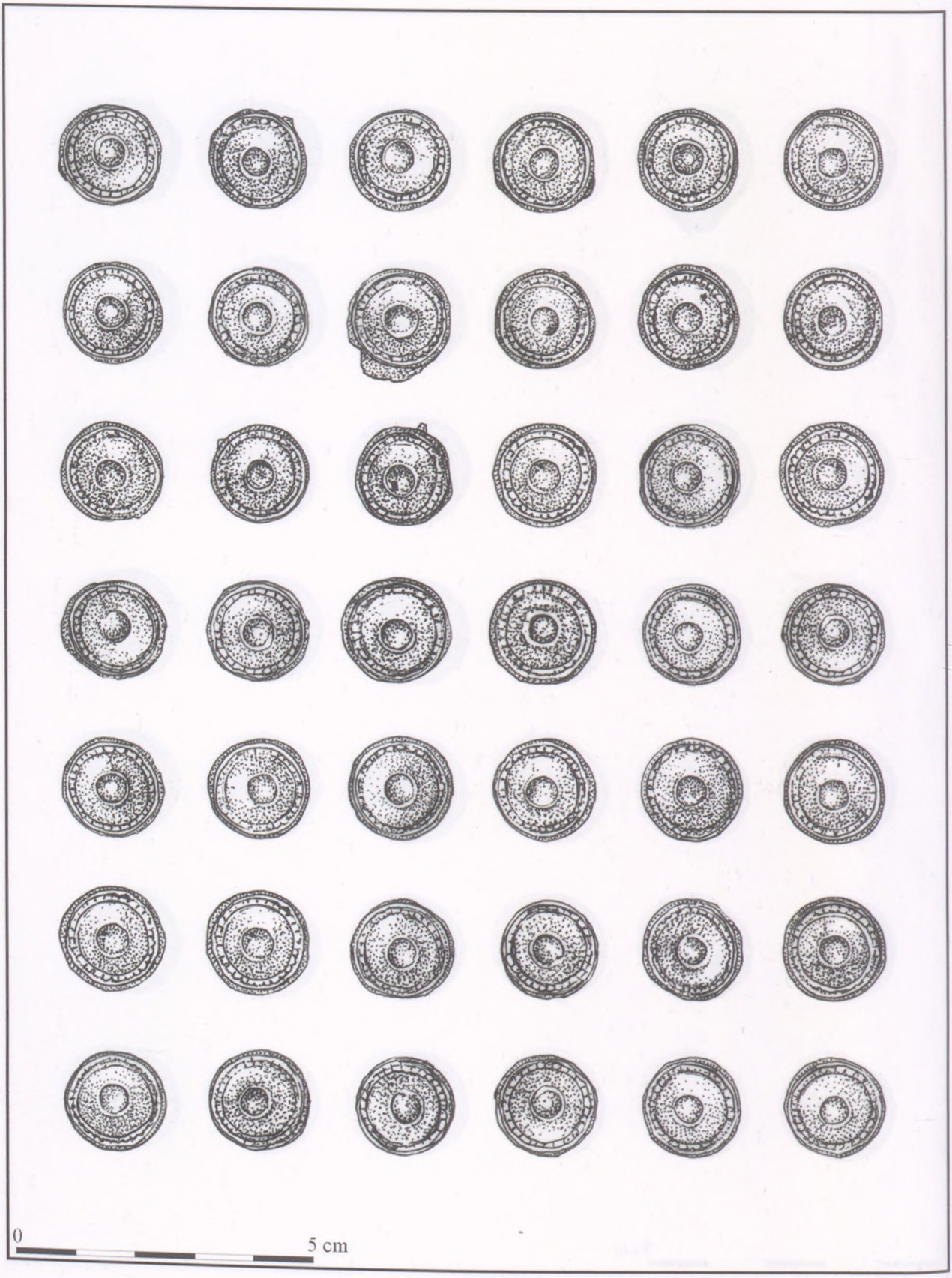

236. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

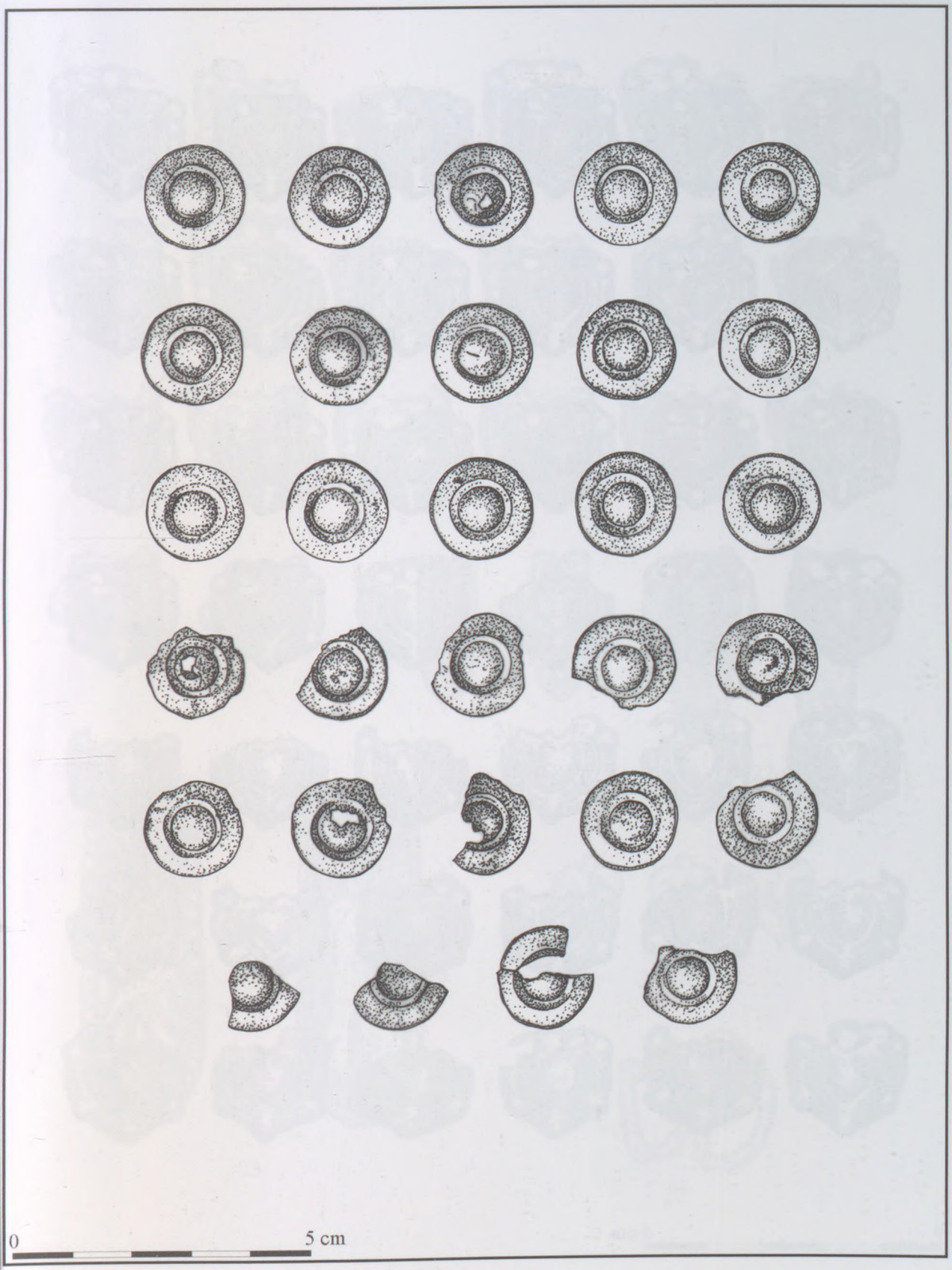

237. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

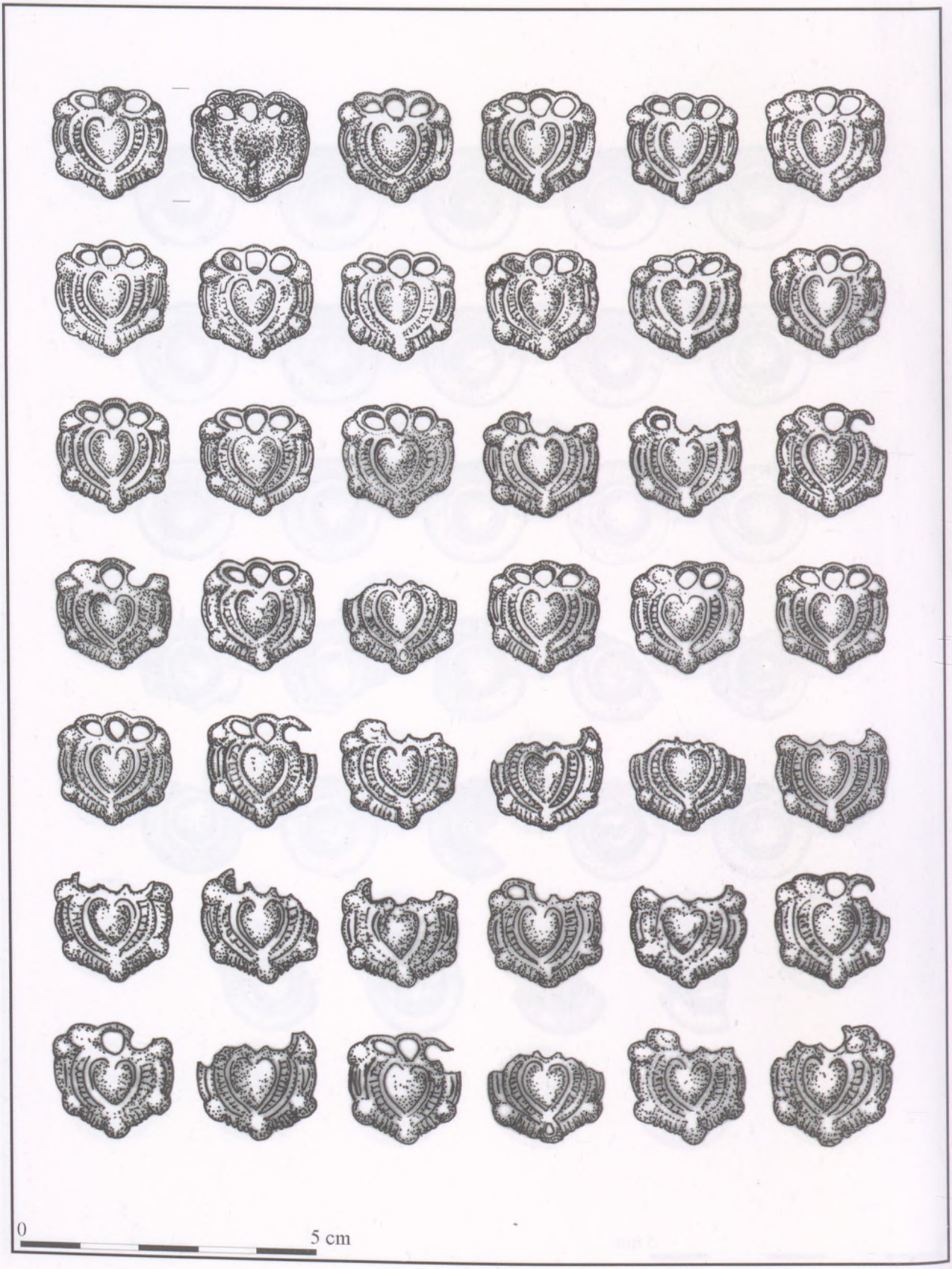

238. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

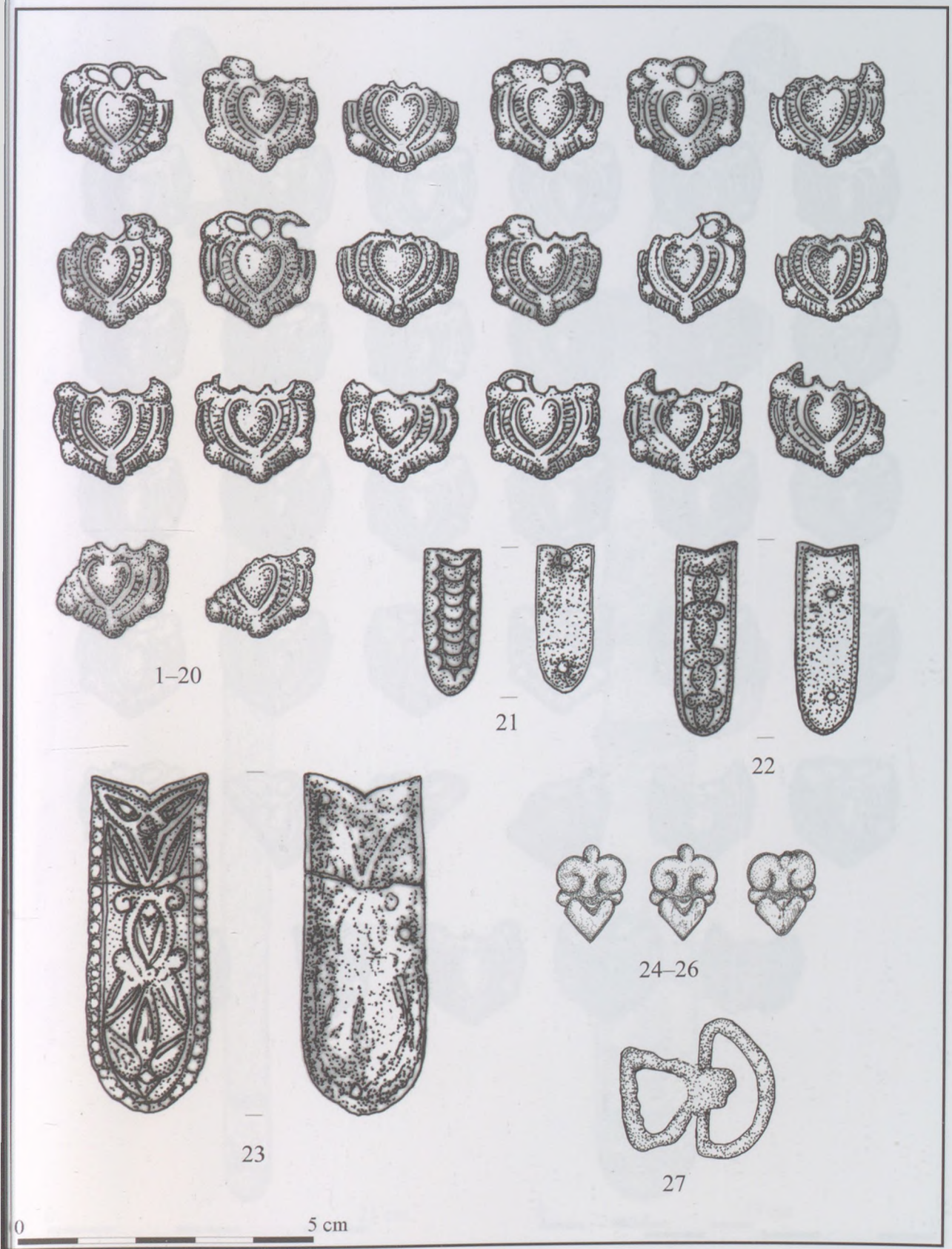

239. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

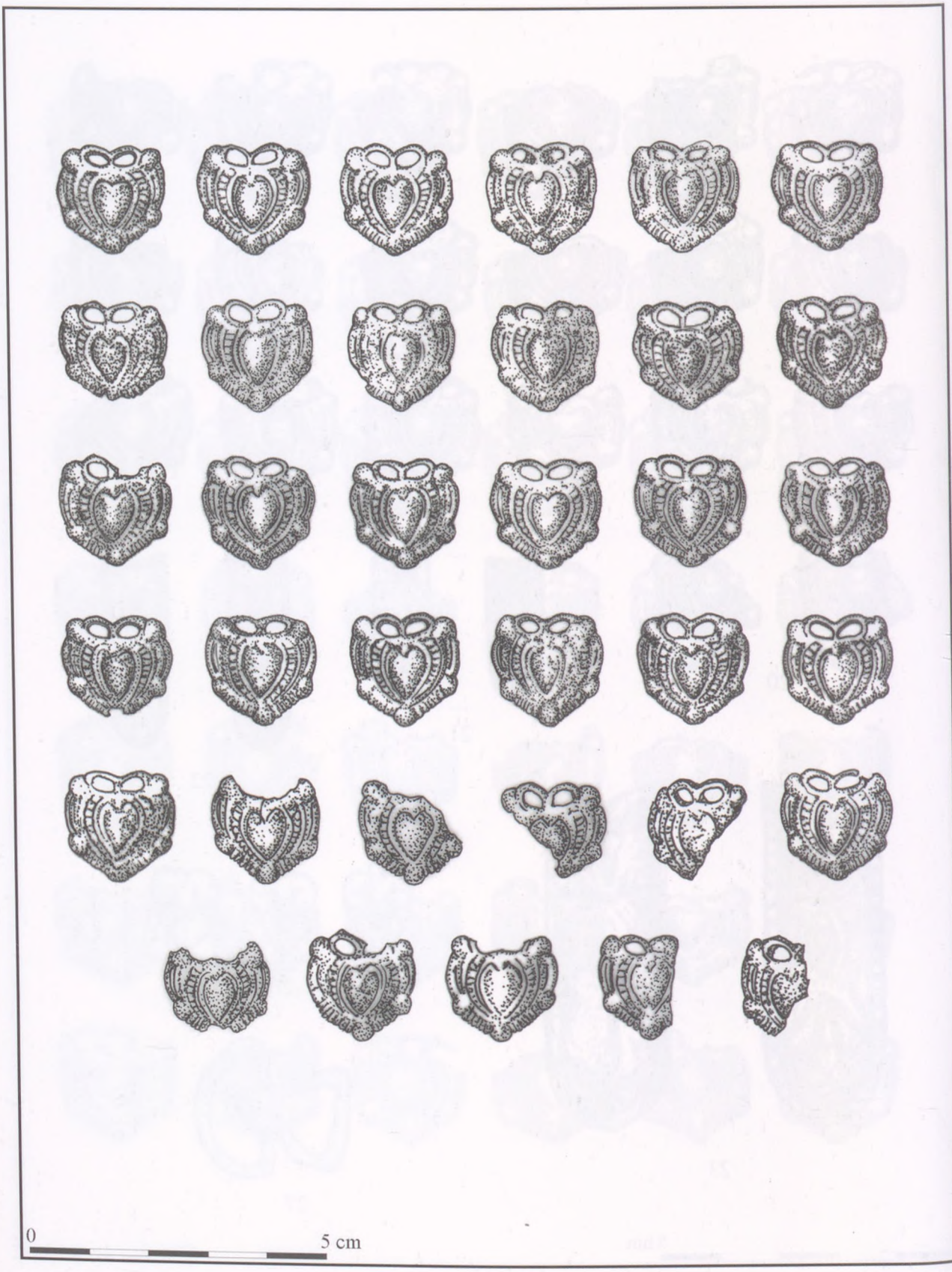

240. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

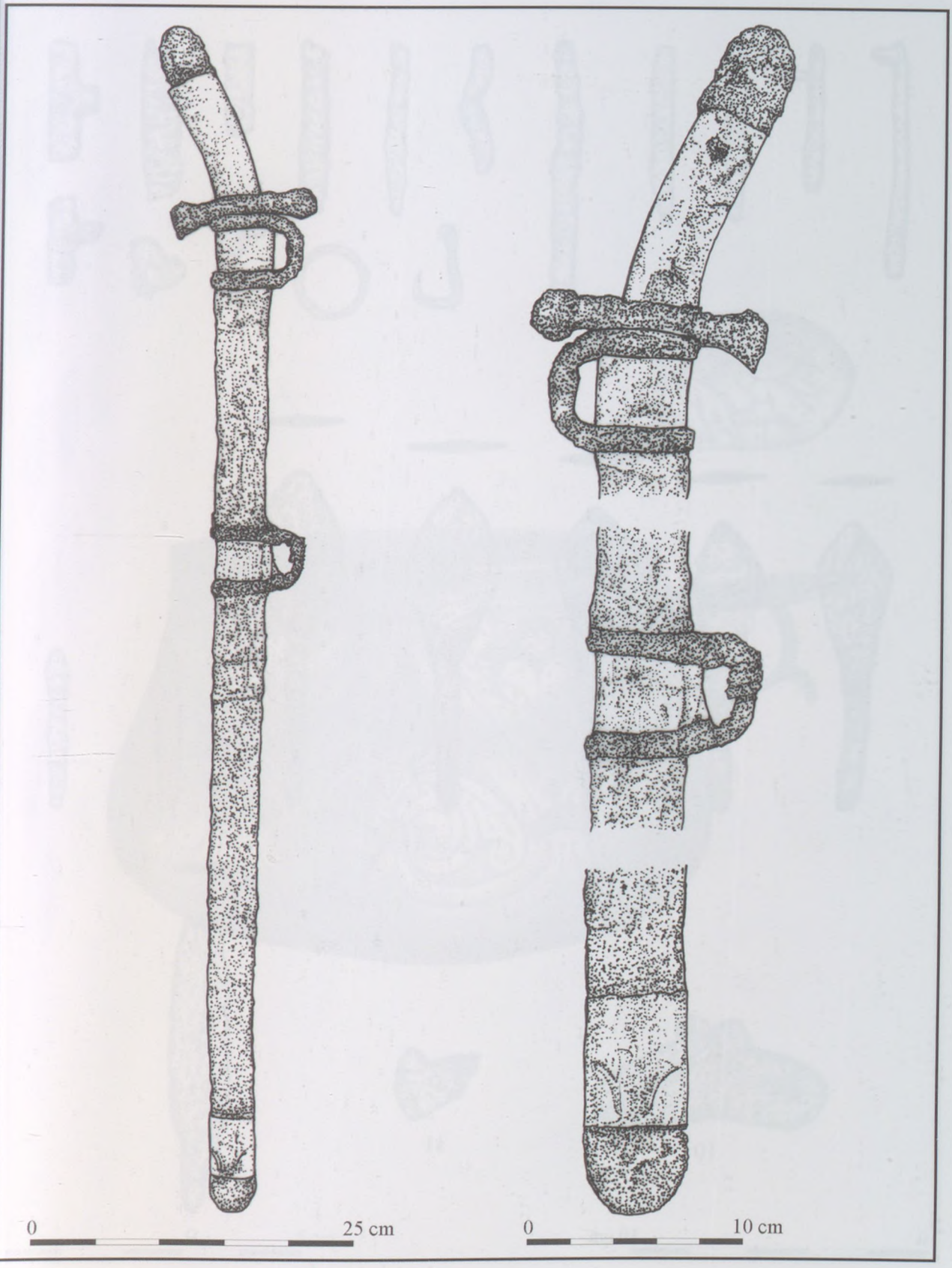

241. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

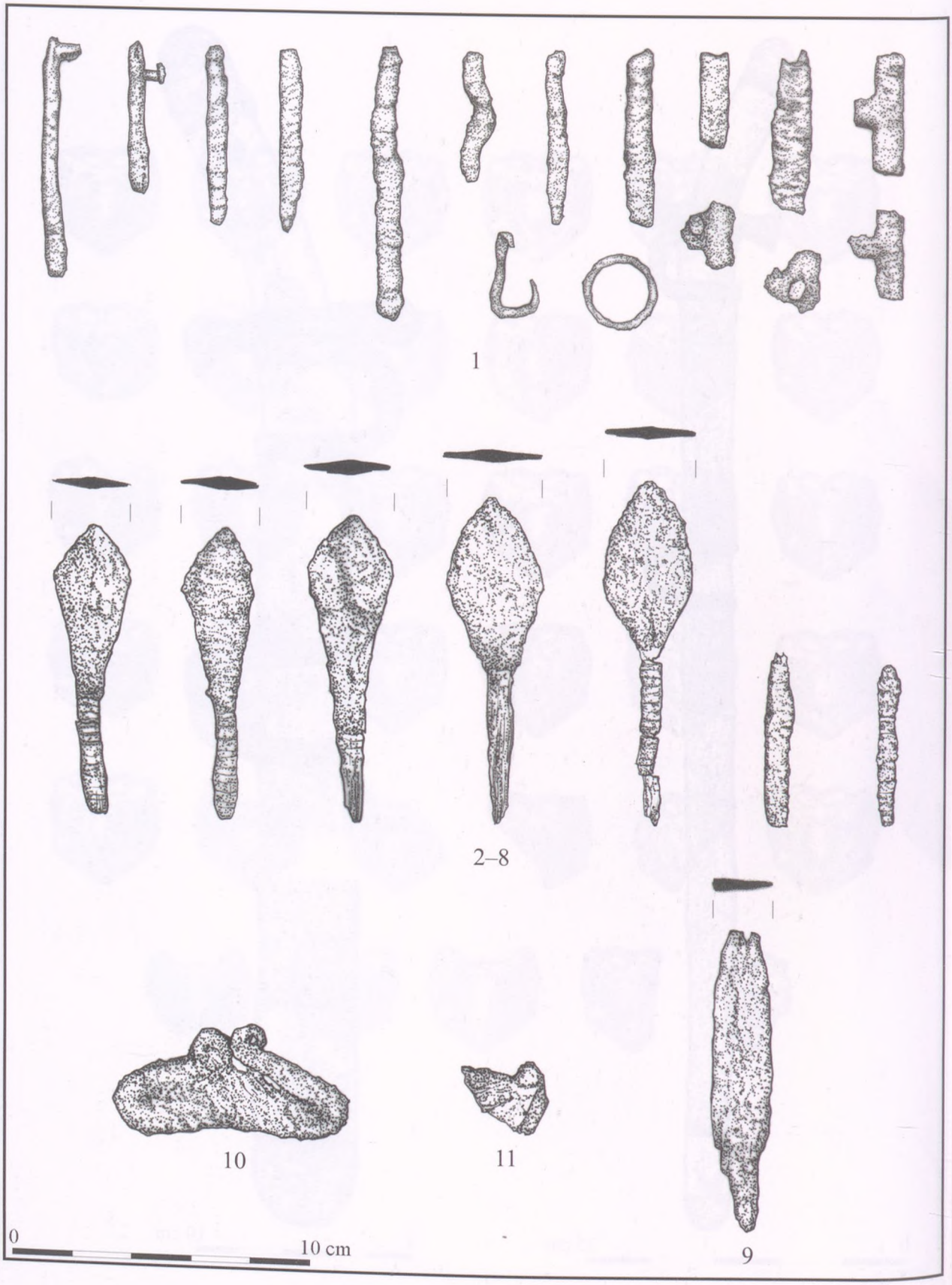

242. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

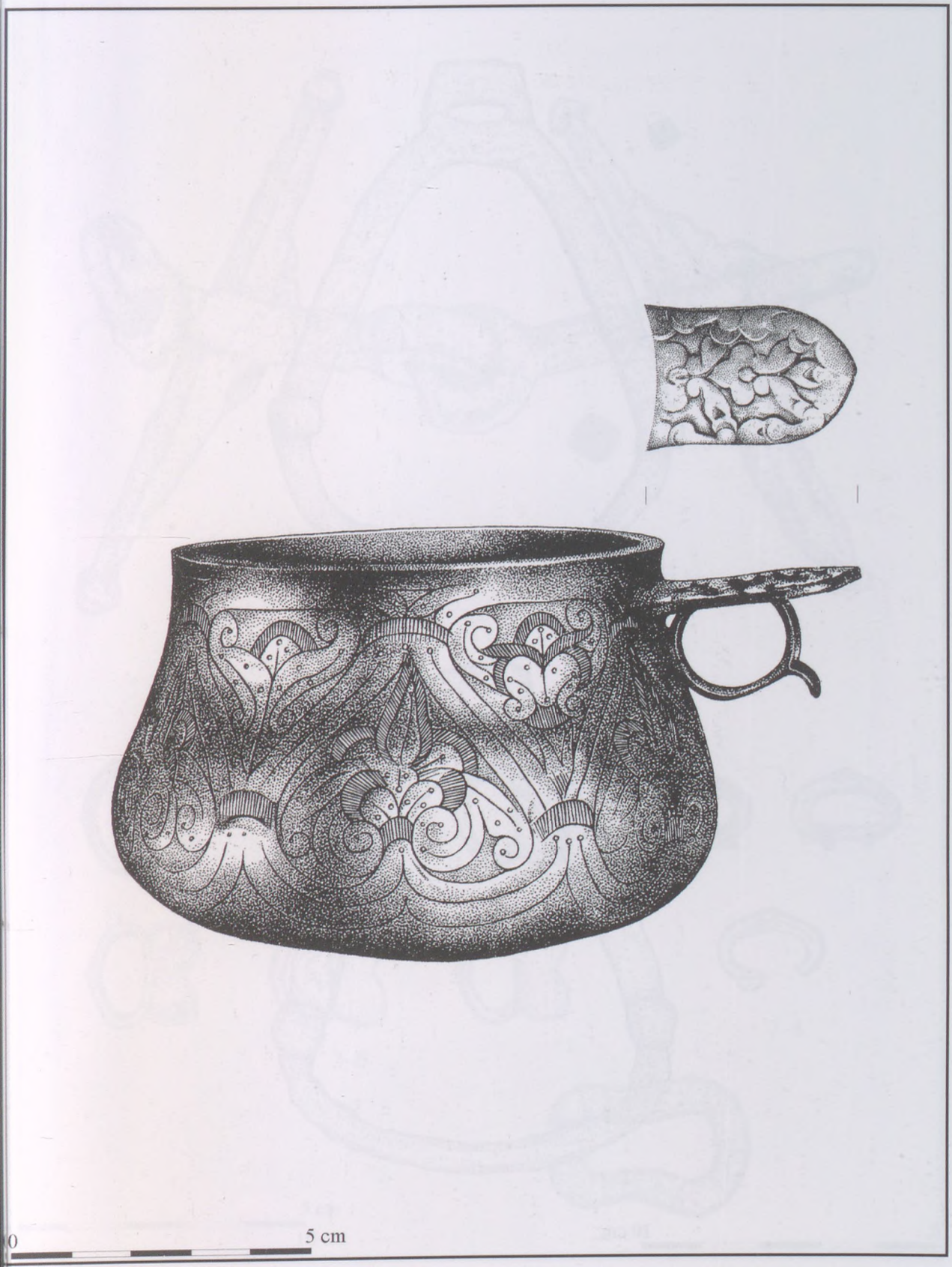

243. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

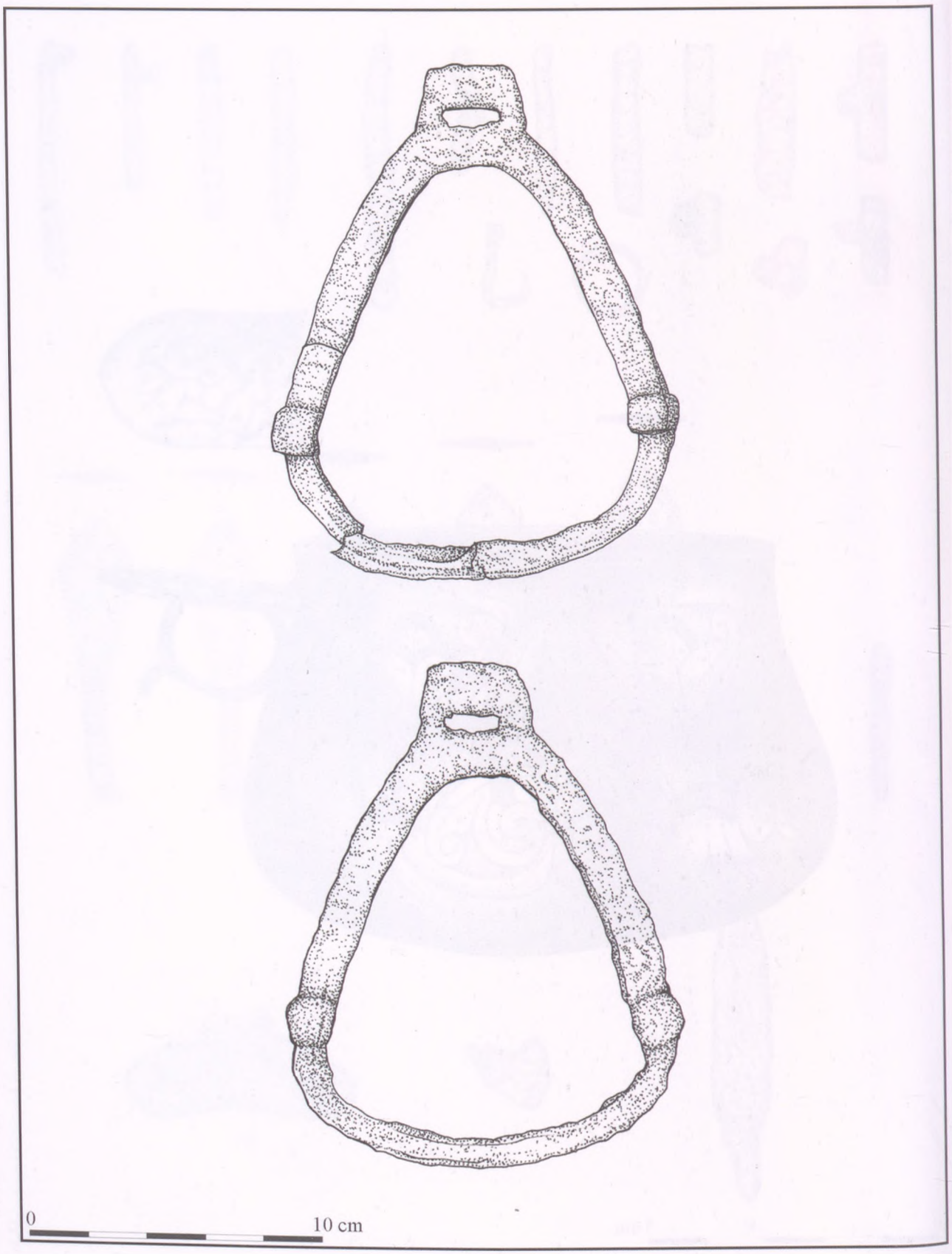

244. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

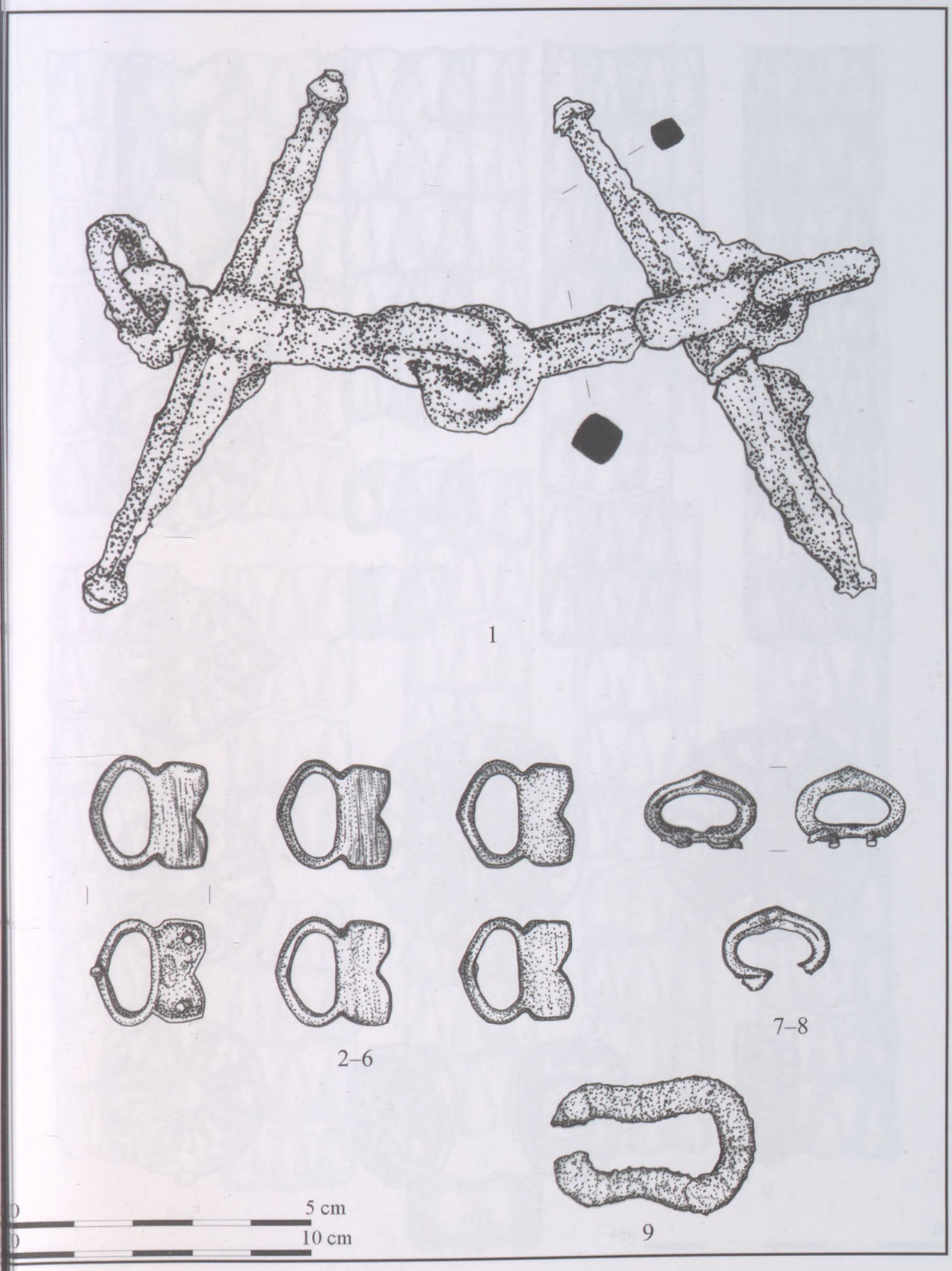

245. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

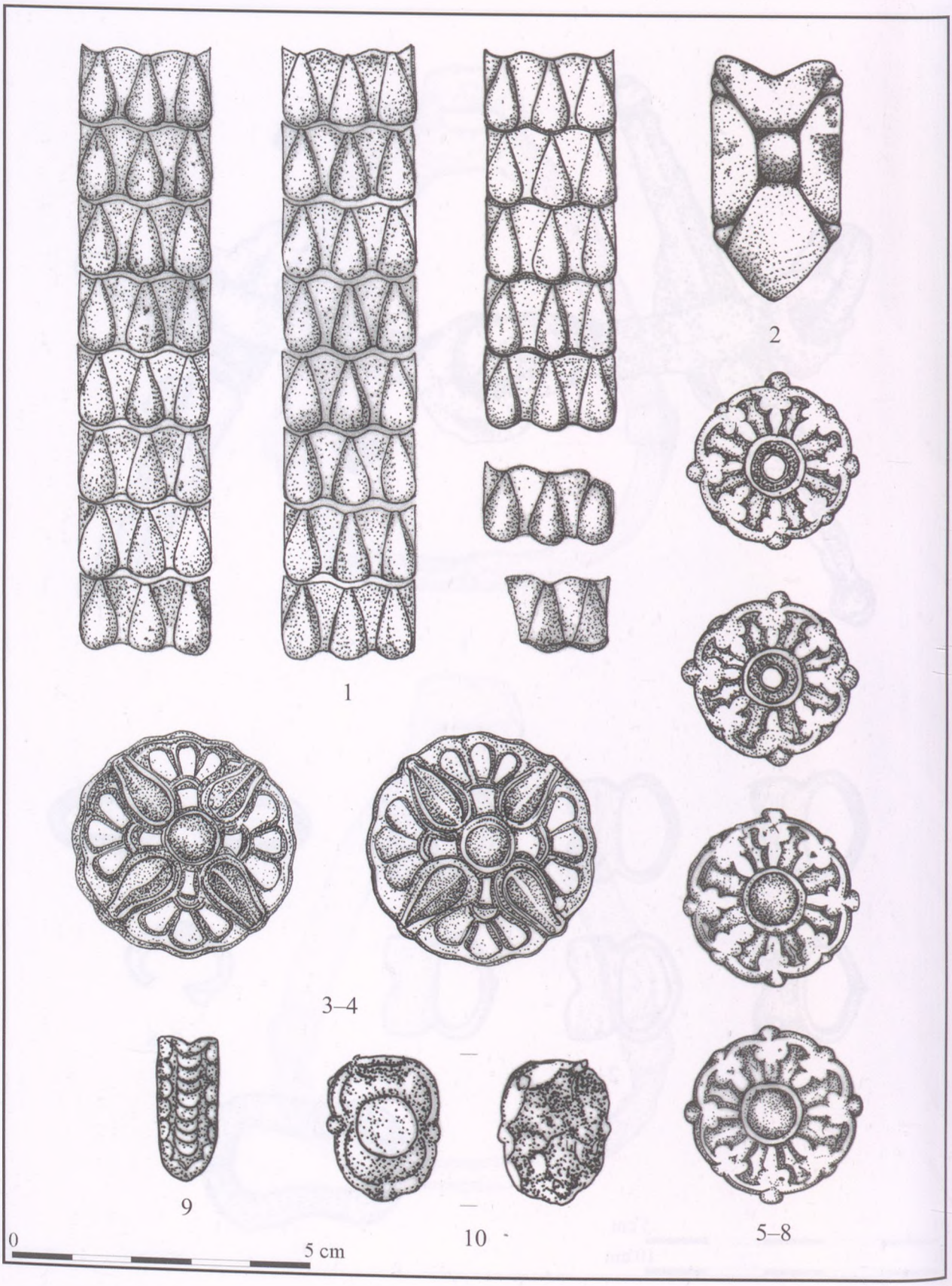

246. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

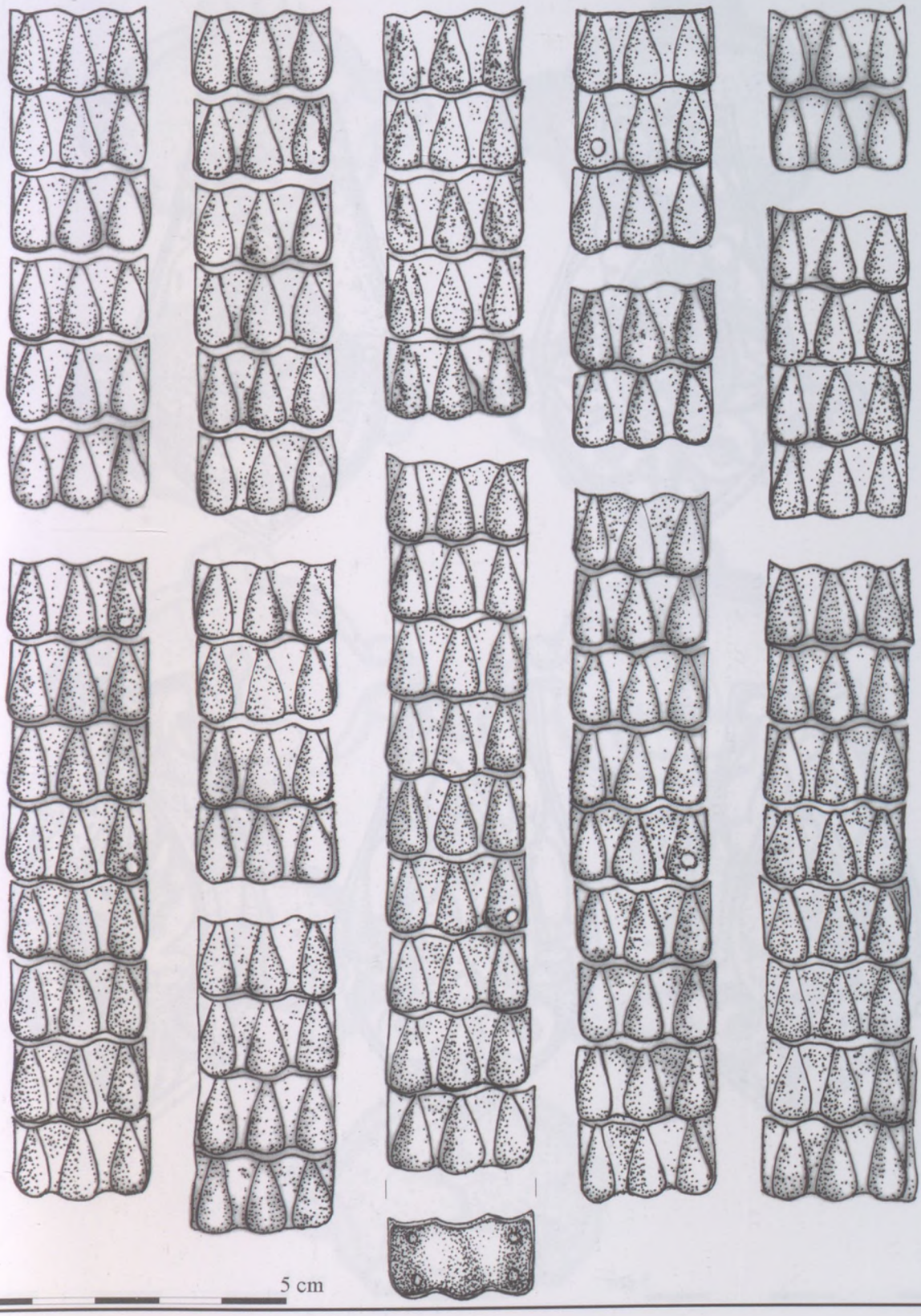

247. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

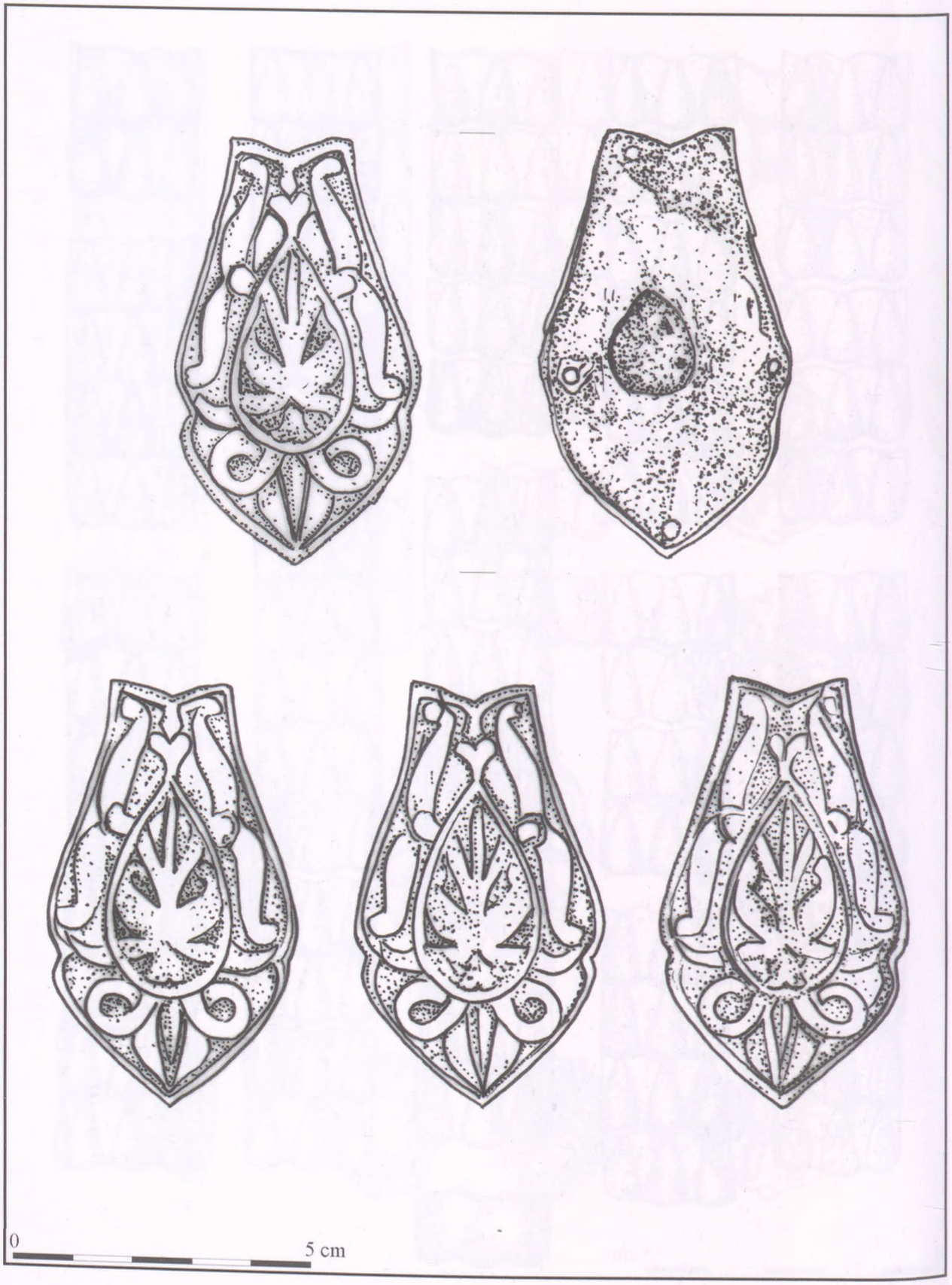

248. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

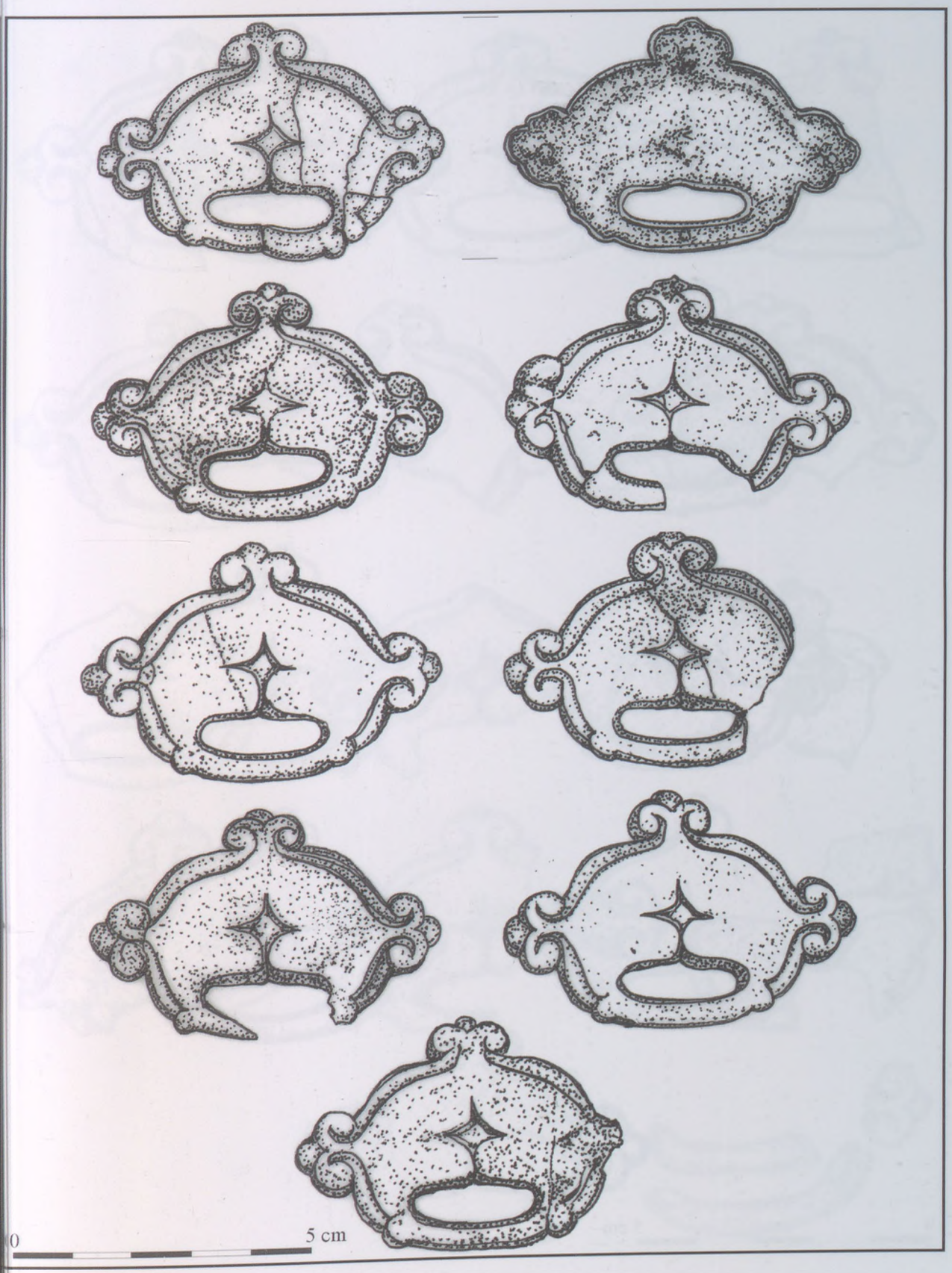

249. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

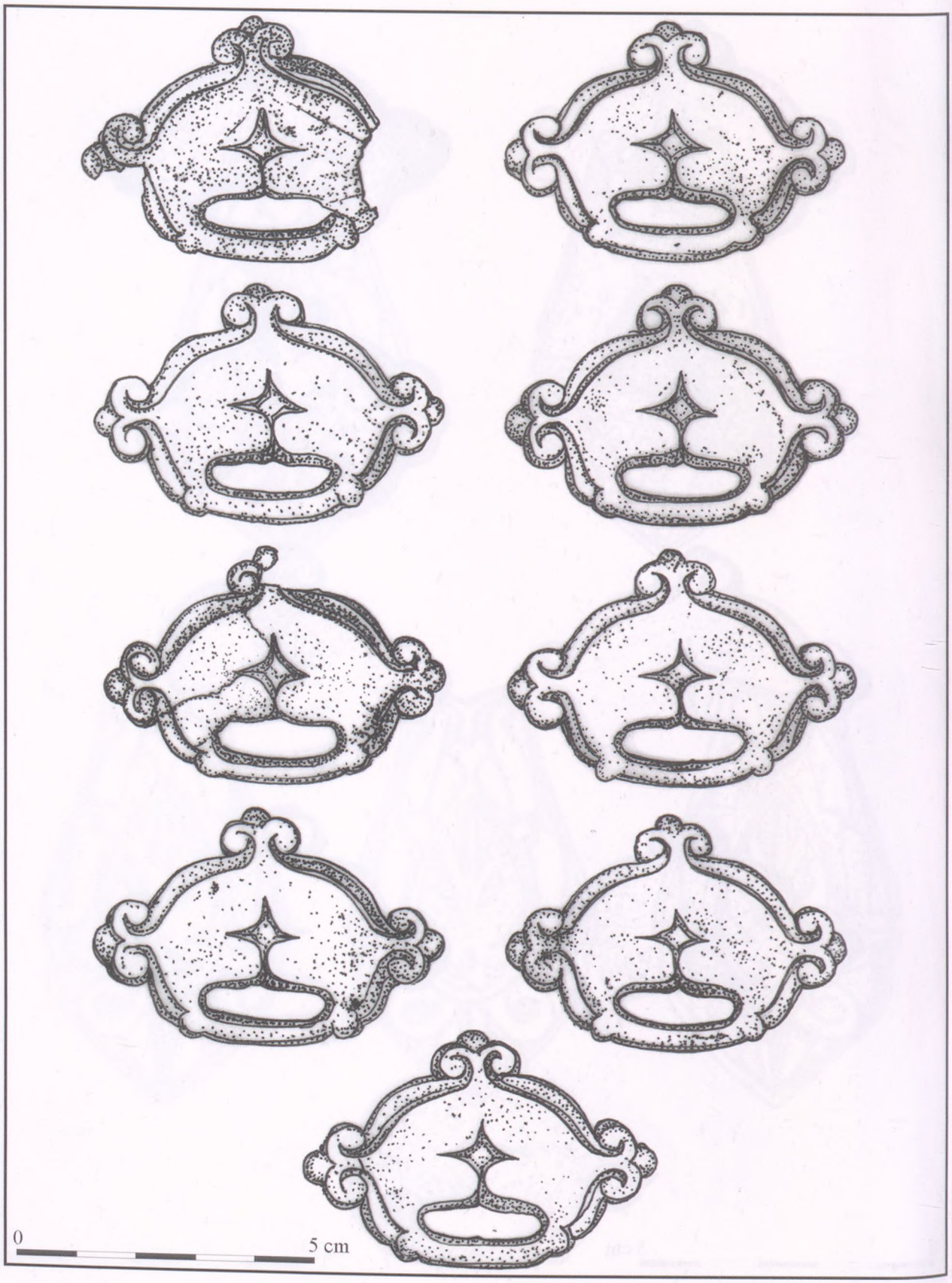

250. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

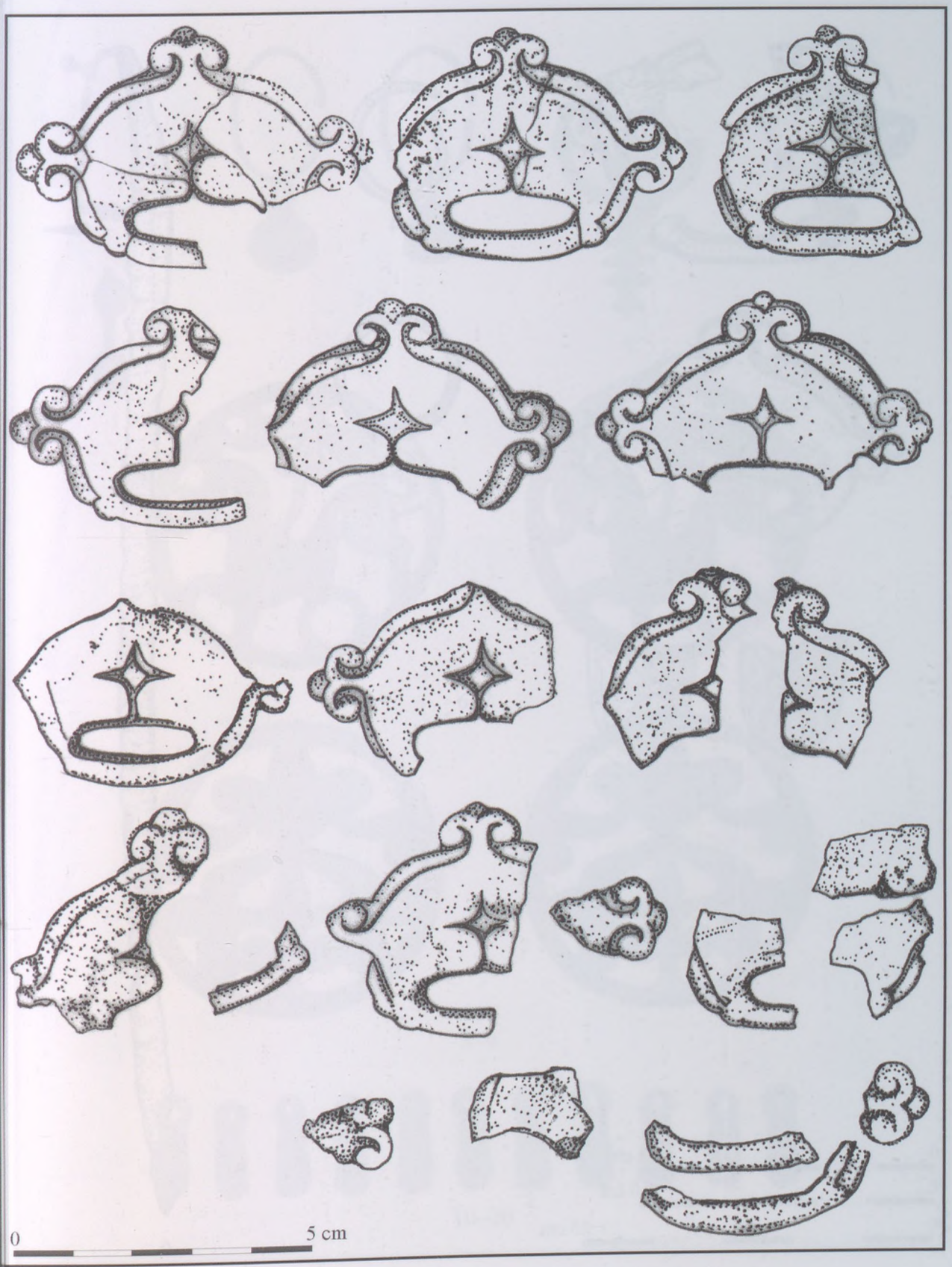

251. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

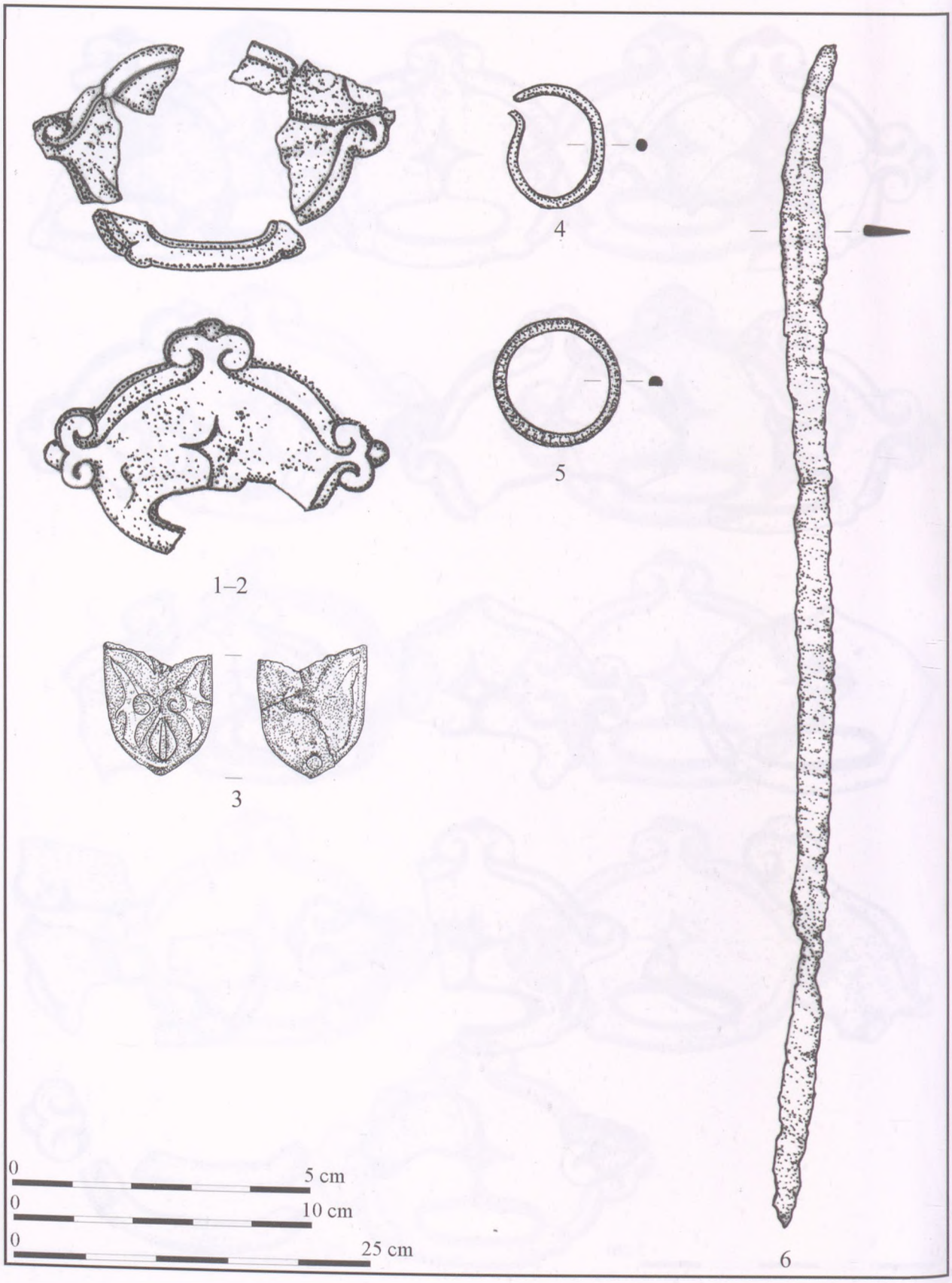

252. tábla. 1–3: Zemplén-Szélmalomdomb, 4–6: Ismeretlen lelőhely

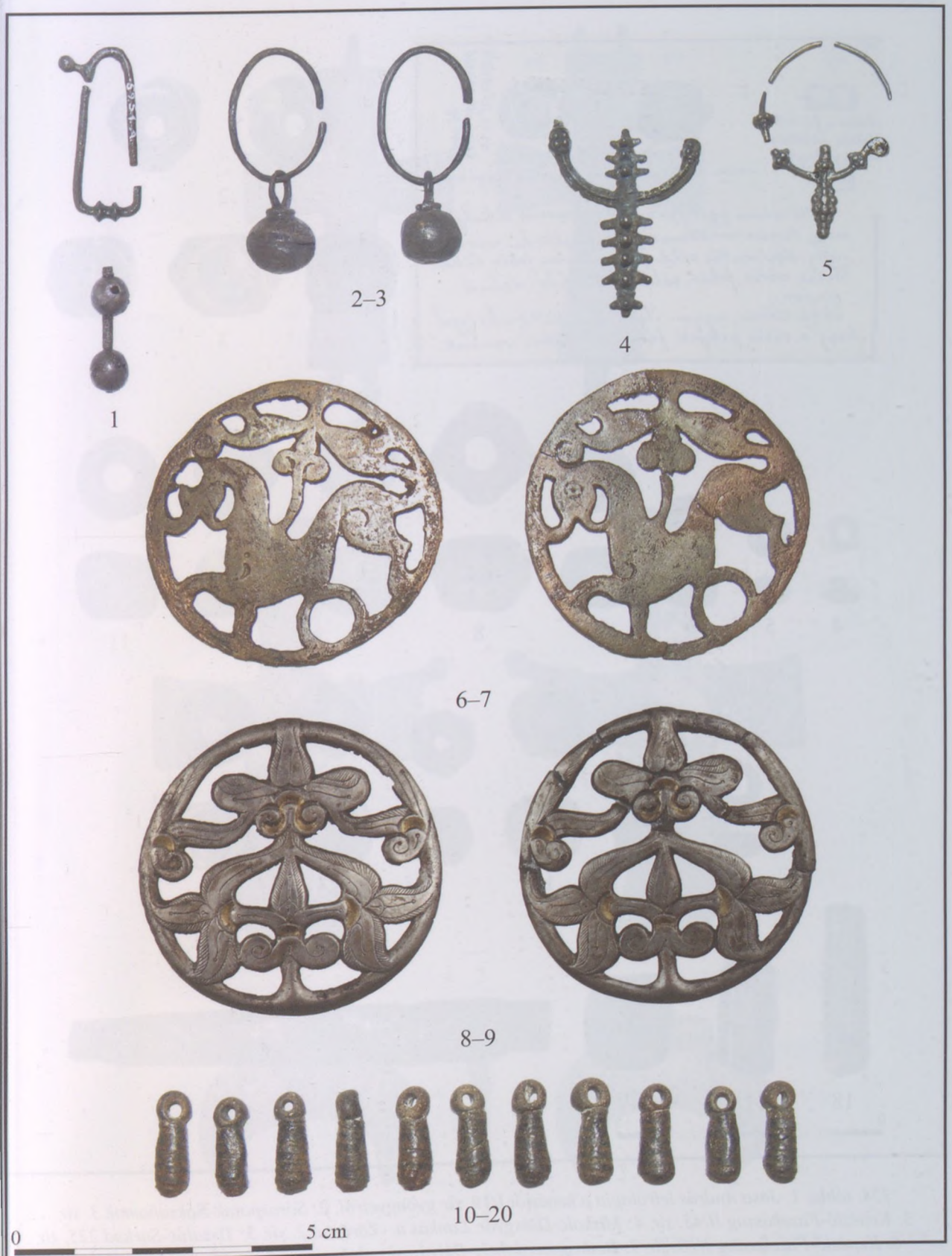

253. tábla. 1, 8–9: Sárospatak-Baksahomok 3. sír, 2–3: Szakáld-Mulatódomb, Kistokaj-Homokbánya 4–5: 14. sír, 6–7: 34. sír, 10–20: Miskolc-Repülőtér 11. sír

254. tábla. 1: Jósa András leírólapja a kenézlői I/19. sír gyöngyeiről, 2: Sárospatak-Baksahomok 3. sír, 3: Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír, 4: Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 2. sír, 5: Tiszalúc-Sarkad 225. sír, 6: Kenézlő-Fazekaszug I/10. sír, 7: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 6. sír, 8: Karos-Eperjesszög II/61. sír, 9–10: Kenézlő-Fazekaszug II/49. sír, 11: Kistokaj-Homokbánya 69. sír, 12: Kistokaj-Homokbánya 44. sír, 13–14: Miskolc-Repülőtér 17. sír, 15: Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlő, 16: Karos-Eperjesszög II/67. sír, 17: Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír, 18, 21: Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír, 19: Tiszatardos-Nagydűlő 4. sír

255. tábla. 1: Miskolc-Repülőtér 23. sír, 2: Tiszakeszi-Szódadomb, 3: Miskolc-Diósgyőr 3. sír

256. tábla. 1: Sály-Lator, 2–9: Sárospatak-Baksahomok 2. sír

257. tábla. 1: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, 2: Kenézlő-Fazekaszug II/49. sír, 3: Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír, 4: Kenézlő-Fazekaszug II/43. sír, 5: Karcsa-Kormoska 61. sír, 6: Karcsa-Kormoska 26. sír, 7: Kistokaj-Homokbánya 28. sír

258. tábla. 1–2: Miskolc-Repülőtér 4. sír, 3: Kistokaj-Homokbánya 15. sír, 4: Kistokaj-Homokbánya 36. sír, 5: Kistokaj-Homokbánya 14. sír, 6: Kenézlő-Fazekaszug II/31. sír, 7: Sajószöged-Geodéziai torony 129. sír, 8: Szakáld-Mulatódomb 1. sír, 9: Kistokaj-Homokbánya, 10: Tiszakeszi-Szódadomb

259. tábla. 1–6: Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, 7–8: Szakáld-Mulatódomb

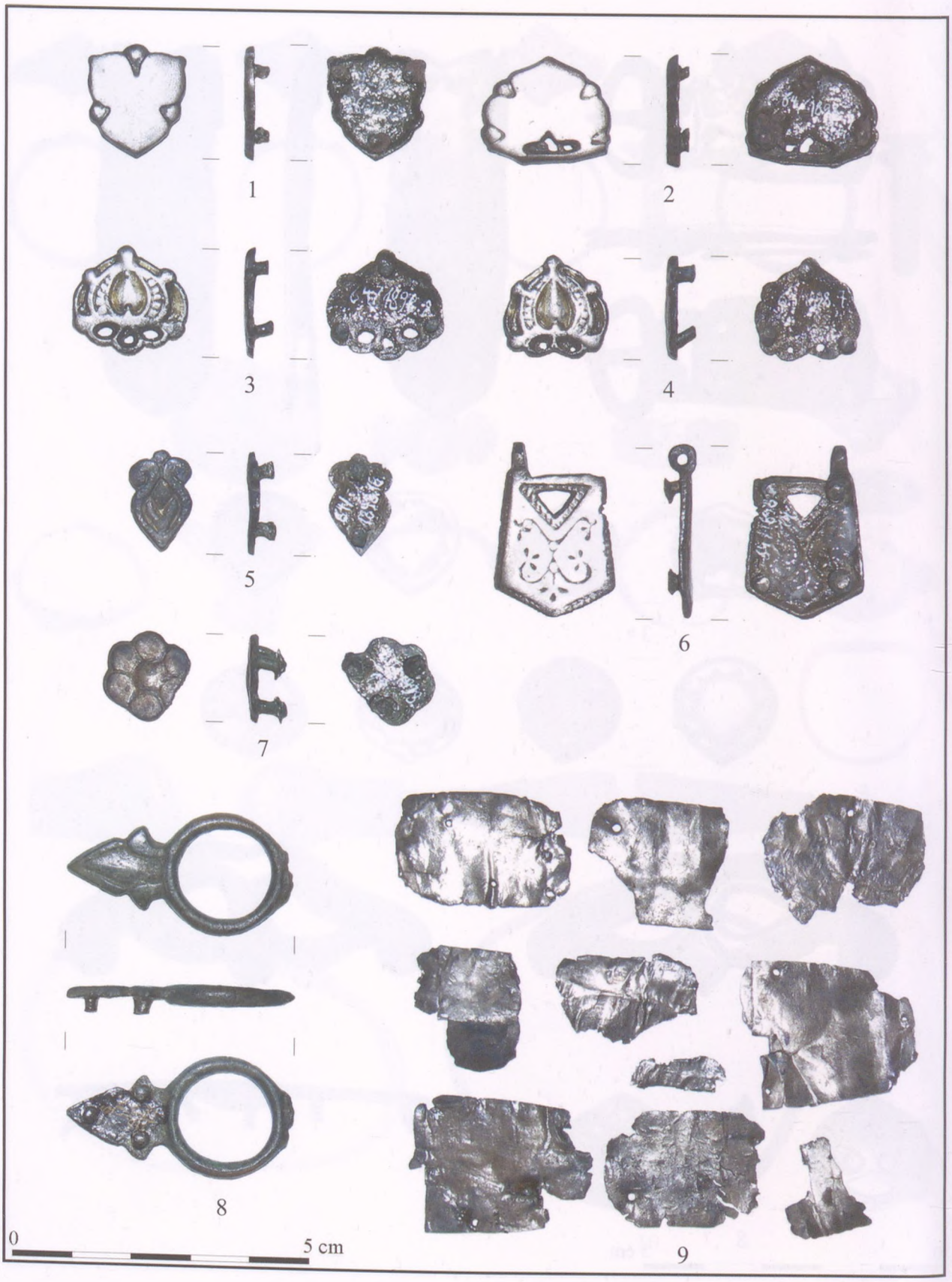

260. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben

261. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–3: 46. sír, 4–6: 49. sír, 7: Kenézlő-Fazekaszug I/3. sír, 8: Miskolc-Repülőtér 4. sír, 9–11: Sárospatak-Baksahomok 4. sír

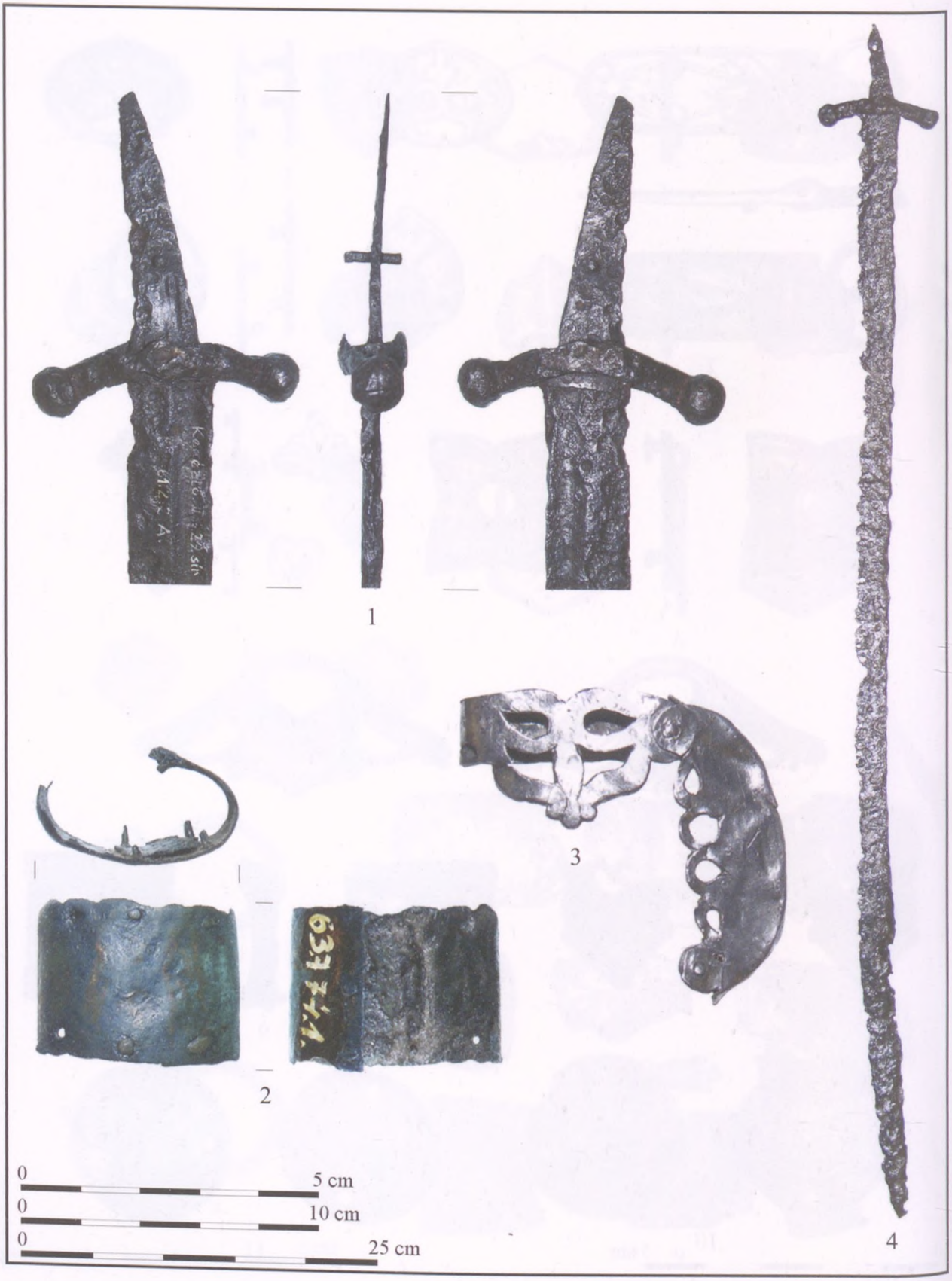

262. tábla. 1: Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, 2: Kenézlő-Fazekaszug I/14. sír, 3–4: Kassa, közelebbről ismeretlen lelőhely

1

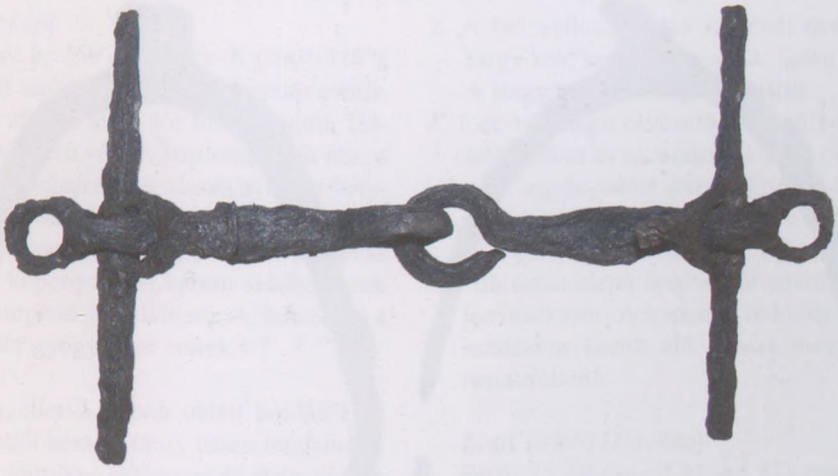

2

0 10 cm

263. tábla. 1: Tiszakeszi-Szódadomb, 2: Szikszó-Vadász patak partja 2. sír

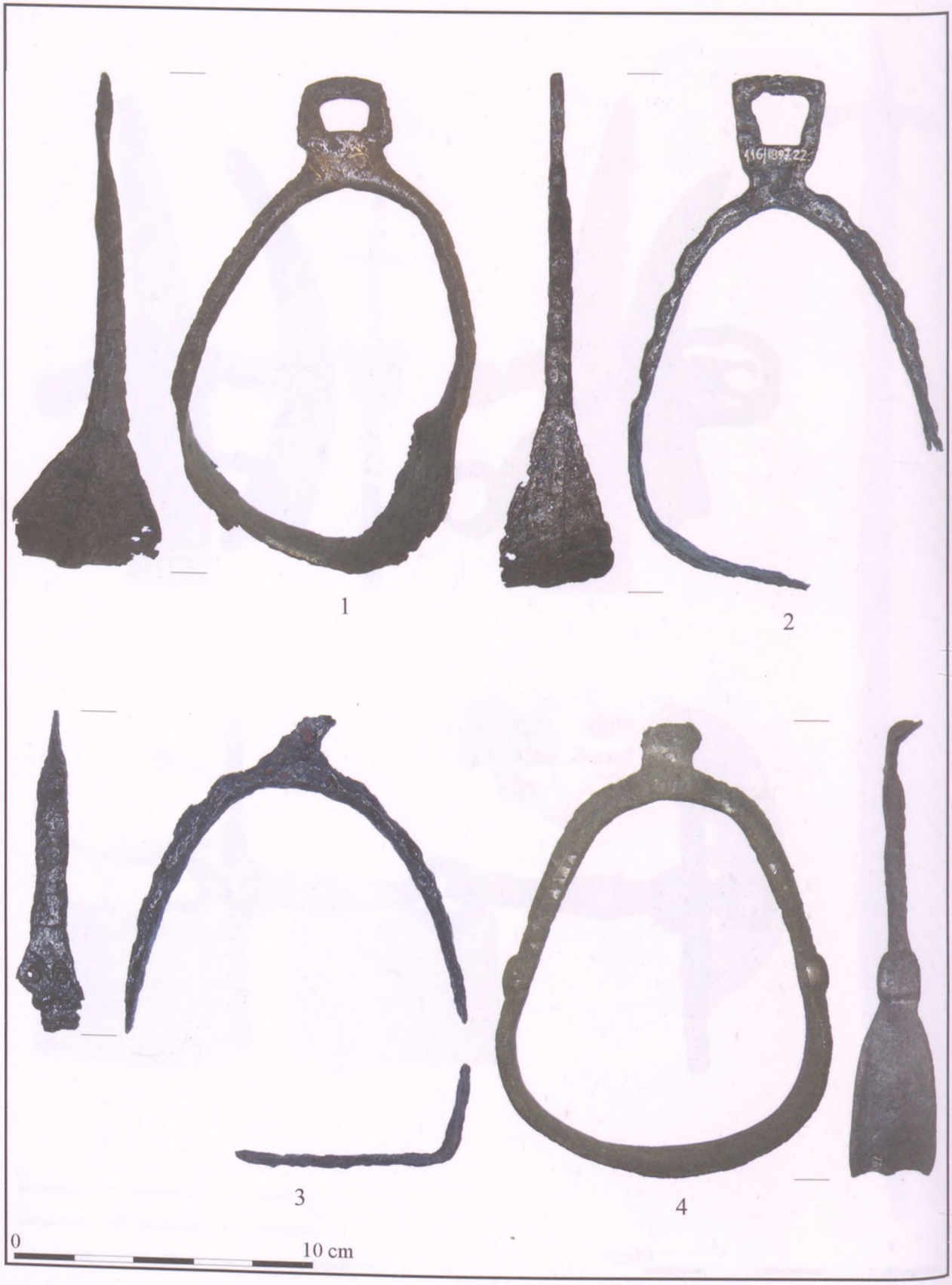

264. tábla. 1: Szakáld-Mulatódomb, 2: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, 3: Kenézlő-Fazekaszug II/35. sír, 4: Bogács-Pazsagpuszta

VIII. FÜGGELÉK

VIII.1. A LEGÚJABBAN (2018-IG) FELTÁRT LELŐHELYEK ÉS KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I–II. HONFOGLALÁS KORI TEMETŐ LOVAS SÍRJAI[2277]

115. NOVAJIDRÁNY-ELKERÜLŐ ÚT

Balogh-Bodor Tekla

115.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely a novajidrányi vasútállomástól délnyugat-a-nyugatra található [*169. kép*], a sírok felett korábban 3. számú főút húzódott. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Örökségvédelmi Igazgatósága 2019 novemberében kezdett régészeti megfigyelés közbeni bontómunkát a területen.[2278] A nyomvonal északi végében, eolit objektumok között, a humuszolást követően hárm Ny–K-i irányú sír foltja rajzolódott ki (S161, S165, S167). 2020-ban folytatódtak a munkálatok és a korábbi területtől Ny-ra, a korábbi ásatási területtel párhuzamosan újabb ásatást kezdtünk, új nyomvonalon. Sajnos a befejezett, 2019-es ásatási terület feltöltésekor, a gépi munkálatok bolygatták az új ásatási területet. A megbeszéltek ellenére, legalább egy méter szélességben az új területre rábővítettek a sáv északi végében, emiatt a 4. sír és az 5. sír részben roncsolódott. [*170. kép*].

115.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (S161) [*171. kép*]

Nő, 25-x éves. Csv. h.: 159 cm, t.: Ny–K (290°–110°), m.: 5–12 cm, sh.: 181 cm, ssz.: 61 cm. A sírgödör ovális, kerekített téglalap alakú, foltja jól kirajzolódott. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A koponya balra néz, a humuszoláskor kissé megsérült. A karok nyújtott helyzetben, a medence mellett helyezkedtek el. Állatjárat bolygathatta meg a kulcscsontok környékét. A csontváz rossz megtartású. A koponyatetőn három sekély, kerek alakú, szimbolikus trepanáció található. A sebszélek a halál időpontjában már gyógyultak voltak.[2279]

Mellékletei:

1. A jobb kulcscsont, illetve a jobb oldali bordák környékén nemesfémből készült tárgy kékes lenyomata, eredetileg talán valamilyen ruhaveret lehetett. Sajnos a tárgy teljesen megsemmisült.
2. A bal vállcsont alsó részénél nemesfémből készült tárgy kék, kerek lenyomata. Talán ruhaveret lehetett. A tárgy teljesen megsemmisült.
3. 1 db réz alapú ötvözetből készült fülesgomb. A jobb felkarcsont és alkarcsont között helyezkedett el. Tömör, egybeöntött darab, gomba alakú, sugaras díszítéssel. A fej átm.: 0,7 cm, a fül átm.: 0,25 cm, s.: 0,79 g, h.: 1 cm, lyuk átm.: 0,2 cm [*172. kép*].
4. 1 db ezüst alapú ötvözetből készült egyszerű, nyitott karikaékszer. A koponya bal oldalához tapadva, felszedéskor került elő. Rossz megtartású, nem volt restaurálható.

2. sír (S165) [*171. kép*]

Férfi, 25-40 éves. Csv. h.: 171 cm, t.: Ny–K (290°–110°), sm.: 10–14 cm, sh.: 227 cm, ssz.: 86 cm. Bolygatatlan sír, melynek foltja jól kirajzolódott. A sírgödör

[2277] A legújabb (2018-ig feltárt), illetve a további numizmatikai adatokat biztosító lelőhelyek sorszámai a kötetben található lelőhelyszámokat folytatják. Itt a képek sorszámozása is a kötet képeinek számait folytatja. A Kenézlő-Fazekaszugi temetők archaeozoológiai feldolgozása viszont a 37., 37a. és 38. sorszámú lelőhelyek anyagához kapcsolódik, ezért ez nem kapott önálló sorszámot.

[2278] Itt szeretnék köszönetet mondani az MNM–RÖG csapatának: az ásatásvezető Vass Bíborkának, hogy átengedte nekem az anyag közlését, valamint a fémtárgyak restaurálásáért Balogh Imrének, a rajzokért és a kerámia restaurálásáért Kazsóki Ágnesnek, a digitalizálásért és a tárgyfotókért Bicskei Józsefnek, valamint Csergő Ákosnak a térképekért.

[2279] Az antropológiai meghatározásokért külön köszönet László Orsolyának (MNM–RÖG).

169. kép. Novajidrány-Elkerülő út. A feltárt terület (a piros kör az előkerült sírok helyét mutatja)

ovális, lekerekített téglalap alakú, nagy méretű. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A vállak kissé felhúzott állapotban, a karok szorosan a test mellett. A jobb kar a jobb medencére helyezve, a bal kar nyújtva, a test mellett. Rossz megtartású váz, a bordák teljesen elkorhadtak, a csigolyák, kézcsontok és a lábujj csontjai töredékesen, alig maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

3. sír (S167) [*171. kép*]

Férfi, 35-50 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 12 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 81 cm. Bolygatatlan, téglalap alakú sírgödör, szürkésbarna betöltésű, foltja jól kirajzolódott. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A koponya balra billent, humuszolás közben kissé megsérült. Karjai a felsőteste mellett, kezei a medencére helyezve, a lábak nyújtva. A csontváz rossz megtartású, a bordák szinte teljesen elkorhadtak. A koponya hátsó területén jól körülhatárolható felszíni roncsolódás látható, melyet okozhatott a fej alá helyezett valamilyen szerves anyag is.

Mellékletei:

1. 1 db kerámiaedény. A jobb lábfej külső oldalán helyezkedett el, a humuszoláskor a gép az egyik oldalát roncsolta, egyébként egész edény. Lassan forgó kézikorongon készült, apró kaviccsal és csillámló homokkal soványított, kis méretű, tömzsi, feketére égetett (barnásszürkés foltokkal). Kissé aszimmetrikus alakú, érdes tapintású. Pereme alig hajlik ki, nyakán bekarcolt vonalköteg díszítés. Sz. átm.: 8,5 cm, v. átm.: 9,4 cm, f. átm.: 6,8 cm, m.: 10,2 cm, perem v.: 0,7 cm [*173. kép*].

4. sír (S256) [*171. kép*]

12-13 év körüli gyermek, a leletek alapján feltételezhető, hogy leánygyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K (270°–90°), sm.: 10 cm, sh.: ?, ssz.: ? Lekerekített téglalap alakú sírgödör, sötétbarna sírfolttal, jól elkülönülve jelentkezett. A sír keleti végét (a csontváz lábfejét) a nyomvonal szélesítésekor, a gépi munkálatok során megsemmisítették. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A koponya jobbra billent. A vállak kissé felhúzva, a karok a bordák mellett szorosan, mindkét kézfejét a medencére helyezték. Jobb oldalát valószínűleg állatjárat bolygatta, a jobb kulcscsont és egy csigolya a jobb könyökhöz került. A rossz megtartású csontváz bordái és a csigolyák szinte teljesen elkorhadtak.

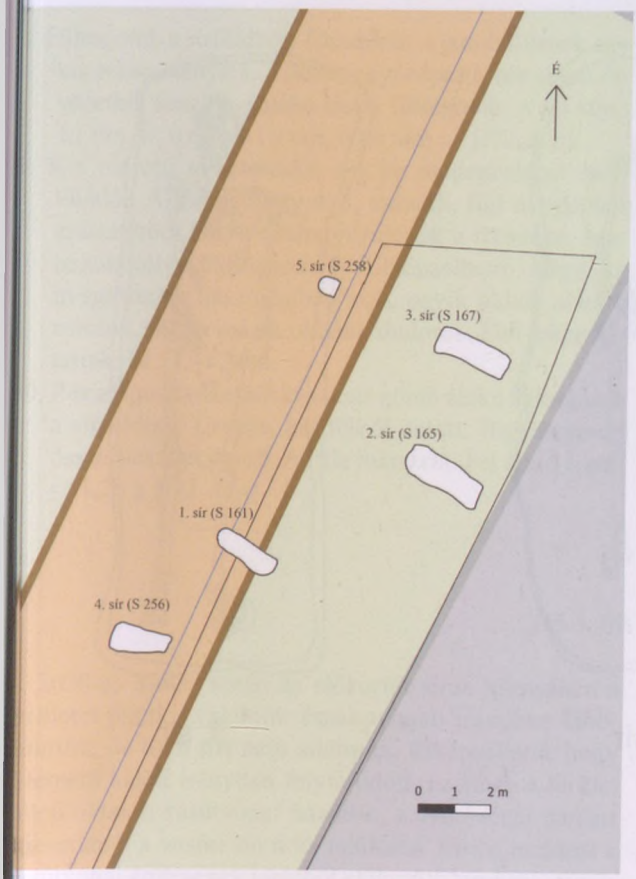

170. kép. A lelőhelyen belül elhelyezkedő temető térképe

Mellékletei:

58 db különböző méretű és színű *üveggyöngy*. A felsőtest egészén, elszórtan helyezkedtek el. Több gyöngyszem volt a koponya környékén. Közöttük 31 db sárga színű üveggyöngyszem (Szilágyi 1994, 1–4 típus[2280]): ebből 15 db gerezdelt díszítésű,[2281] gömb alakú [*172. kép 4. sír/1,2*], metszett gyöngyszem (átm.: 0,55 cm) és 16 db kéttagú rúdgyöngy (átm.: 0,7 cm, h.: 1 cm) [*172. kép 4. sír/1,5*]; továbbá 23 db ezüstfóliás és színtelen gyöngyszem (Szilágyi 1994, 1–4 típus[2282]):ebből 5 db kéttagú rúdgyöngy, 17 db gömb alakú [*172. kép 4. sír/1,3*] (átm.: 0,7 cm) és 1 db hordó alakú[2283] gyöngyszem; 1 db nagyobb méretű (átm.: 1,3 cm), korong alakú, fekete színű gyöngyszem [*172. kép 4. sír/1,8*] (Szilágyi 1994, 27. típus[2284]); 1 db kék színű, kéttagú rúdgyöngy [*172. kép 4. sír/1,7*] (átm.: 0,6 cm, h.: 1,1 cm) és 1 db kékesfekete színű, kisebb méretű, gömb alakú gyöngyszem [*172. kép 4. sír/1,4*] (átm.: 0,6 cm); 1 db nagy méretű, dudoros üveggyöngy[2285] [*172. kép 4. sír/1,1*] (átm.: 1,7 cm), kékeszöld színű, színes rátétdíszítésekkel. További 5 db üveg gyöngyszem került elő, rossz állapotban, eredeti színük ismeretlen. Ebből 1 db nagyobb méretű, gömb alakú (átm.: 1,1 cm) [*172. kép 4. sír/1,6*]); továbbá 1 db kis méretű gömb alakú gyöngyszem, valamint 3 db kis méretű gyöngyszem töredékei.

2. A bordákon bal oldalt, nagyon rossz állapotban megmaradt bronztárgy. Talán rombusz alakú ingnyakveret lehetett. Sz.: 0,8–0,9 cm, h.: 0,9 cm, v.: 0,1 cm, s.: 0,25 g [*172. kép*].
3. Ezüst alapú ötvözetből készült lemez. A felsőtest középső részén, a két könyök vonalában, a csigolyákon helyezkedett el. Vékony lemez, díszítetlen, elvékonyodó, kissé ívelt. A felső és az alsó része töredezett, így nem lehet tudni, hogy átlyukasztották-e vagy sem. Helyzetéből adódóan talán a gyöngy nyakláncho tartozott. A keskeny résznél a sz.: 1 cm, a felső részén a sz.: 2 cm, h.: 3,9 cm, v.: 0, 3 mm, s.: 0,62 g [*172. kép*].
4. Réz alapú ötvözetből készült, pödrött végű pántkarperec. A bal könyökhajlatban helyezkedett el, ép, díszítetlen darab. Átm.: 5,4, sz.: 0,9 cm, v.: 0,125 cm, s.: 12,23 g [*173. kép*].
5. Réz alapú ötvözetből készült pödrött végű pántkarperec. A jobb csuklón helyezkedett el. Díszítetlen, jó állapotú darab, a karperec maga nyitottabb, tágabb kialakítású, mint a másik karon található darab. Átm.: 7,45 cm, sz.: 0,9 cm, v.: 0,1 cm, s.: 7,83 g [*173. kép*].
6. Ezüst alapú ötvözetből készült gyűrű. Nem lehetett megfigyelni, hogy az elhunyt melyik kézfején helyezkedett el, mert a tárgy az ujjcsontok elkorhadás miatt a két combcsont között volt. Ovális alakú, a fej részénél kikerekedő végű, nyitott. A gyűrű két kikerekedő végén 2-2 lyuk található, egyik végén a lyukakban még benne vannak a felerősítéshez használt fémek maradványai. Valószínűleg fejes gyűrű. Átm.: 2,5 cm, v.: 0,25–0,5 mm, sz.: 0,55 cm, a kiszélesedésnél a sz.: 1,1 cm, s.: 0,93 g, h.: 1,2 cm, lyuk átm.: 0,4 cm [*172. kép*].
7. Réz alapú ötvözetből készült fülesgomb. Baloldalt a bordák és a bal könyök között került elő. Tömör, egybeöntött, gomba alakú fülesgomb. A fej átm.: 1,2 cm, a fül átm.: 1,1 cm, s.: 0,91 g [*172. kép*].

[2280] Szilágyi 1994, 68.
[2281] Pásztor 1996, 3. táblázat.
[2282] Szilágyi 1994, 68.
[2283] Istvánovits 2003, 294.
[2284] Szilágyi 1994, 68.
[2285] Révész 1996, 30, 101. táblázat 1.

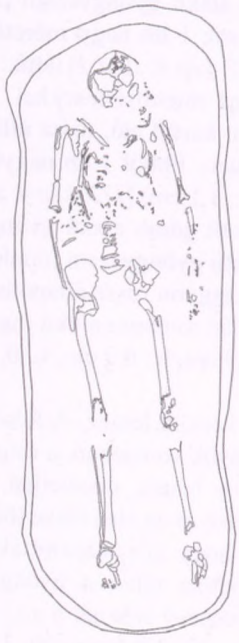

1. sír

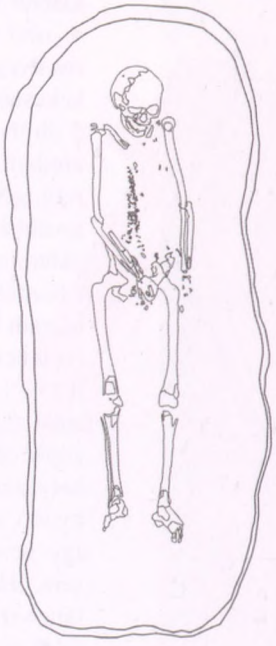

2. sír

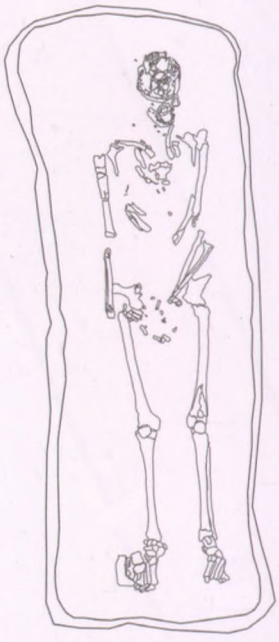

3. sír

4. sír

5. sír

171. kép. Novajidrány-Elkerülő út: sírrajzok

. Fülesgomb a sírföldből. Töredékes, a gomb fülének egy kis része hiányzik. Tömör, egybeöntött, réz alapú ötvözetből készült, gomba alakú fülesgomb. A fej átm.: 1,1 cm, s.: 0,67 g h.: 1 cm, lyuk átm.: – [*172. kép*].

. Kis méretű *üvegtöredék* a jobb medencelapát mellől/alól. A töredék egy 4–5. századi, fújt üvegpohár szálrátétből készült talpgyűrűjének a töredéke, mohazöld/olívazöld színű.[2286] Elképzelhető, hogy az üvegtöredék használatban volt, egyik oldala simára csiszolt, míg a másik oldalán dudoros. Élei lekerekítettek. M.: 1,4×2 cm.

0. Réz alapú ötvözetből készített gömb alakú fülesgomb a sírföldből. Üreges, két félből öntött, függőlegesen összeillesztett darab. A füle hiányzik. Fej átm.: 1 cm, s.: 1,26 g [*172. kép*].

11. A csontok mosásakor került elő egy vékony, réz alapú ötvözetből készült karika. Kerek átmetszetű, rossz állapotú. S.: 0,08 g [*172. kép*].

5. sír (S258) [*171. kép*]

10-13 év körüli, neme ismeretlen. Csv. h.: ?, t.: Ny–K (290°–110°), sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A sírgödör foltja nem volt meghatározható, a sír a humuszban jelentkezett. Keleti vége a 2019-es ásatási sávhoz közel feküdt, a befejezett ásatás feltöltésekor a nyomvonalat ismeretlen okok miatt körülbelül egy méter szélességben, nyugati irányban bővítették, ezért a sír egy része megsemmisült. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A sír a felkarcsontok végéig maradt meg. A koponya összetört, összenyomódott, valószínűleg a gépi munka és a felette húzódó út miatt. A váz jó megtartású.

Melléklete: nem volt.

115.3. ÉRTÉKELÉS

. 2020-as ásatás során az előkerült sírok környékén a rületet északi, valamint északnyugati irányban kibő-tettük, de több sírt nem találtunk. Elképzelhető, hogy temető keleti irányban folytatódott, azonban a terület eleti oldalán vasútvonal húzódik, a nyomvonal mellett özvetlenül a vasúti sín árka található. Írásos említést a asútvonal építésének idejéből előkerülő sírokról, csontázakról nem találtam.

A sírgödrök szerkezete egységesnek mondható, indegyik sírgödör lekerekített téglalap alakú, sírfoljuk l kirajzolódott. Az 5. sír foltja nem volt meghatározható, a sír a humuszban jelentkezett. Egy sír esetében . sír) a sírgödör igen nagy mérete szembetűnő volt. csontok összességében rossz megtartásúak voltak. z 1. sírban eltemetett nő koponyáján három jelképes epanáció nyoma volt megfigyelhető, a halál idején a bszélek már gyógyultak voltak.

A karok helyzete változatos képet mutat. A 1. sírban karok nyújtva voltak a felső test mellett, a 2. sír esetén a bal kar nyújtott állapotban volt, míg a jobb kezet a edencére helyezték. A 3. és a 4. sírban a karok nyújtva ltak, a kezeket a medencére helyezték. A karok helyte az 5. sírban nem volt megfigyelhető.

A 3. sírban talált kis méretű edény az ételmelléklet adásának szokásához köthető. Valószínű, hogy az edényt lassan forgó kézikorongon formálták, azonban részben kézzel is, hurkatechnikával is készítették.[2287] Mind a díszítése, mind a kialakítása a 10. századra keltezi.[2288] Az edényt az elhunyt lábához helyezték, bár a Felső-Tisza-vidéken a fejnél és a vállnál gyakoribbak a sírba helyezett kerámiák.[2289] Általánosan elmondható, hogy noha inkább női és gyermeksírokban fordulnak elő edények,[2290] a novajidrányi temetőben az edény egy férfisírban volt.

Mellékletek szempontjából a lelőhely nem tekinthető gazdag temetőnek. Hiányoznak innen a fegyverek és a lovas temetkezések, illetve a különféle használati eszközök, szerszámok. Ékszerek közül is csupán a köznépi temetőkre jellemző darabok[2291] kerültek elő és ezek is összesen két sírból (1. és 4. sír). A fej ékszerei közül egyedül egy nyitott, kerek átmetszetű karikaékszer került elő az 1. sírból, amely a 10–11. század egészében megtalálható volt.[2292] Gyöngytípusok közül a leggyakoribbak voltak a gömb alakú és a kéttagú rúdgyöngyök (Szilágyi 1994, 1–4. típus)[2293], de előkerült egy korong alakú (Szilágyi 1994, 27. típus)[2294] és egy hordó alakú[2295] gyöngyszem is. Szín szempontjából ezek sárga, illetve

[5] Az üvegtöredék meghatározását köszönöm Dévai Katának.
[7] Simonyi 2005, 46.
[8] Simonyi 2005, 47–48.
[9] Tettamanti 1975, 104, 107; Révész 1996, 187.
[9] Tettamanti 1975, 104, 107.
Szőke 1962, 72.
Kiss 2000, 71.
Szilágyi 1994, 68; Istvánovits 2003, 293.
Szilágyi 1994, 68.
Istvánovits 2003, 294.

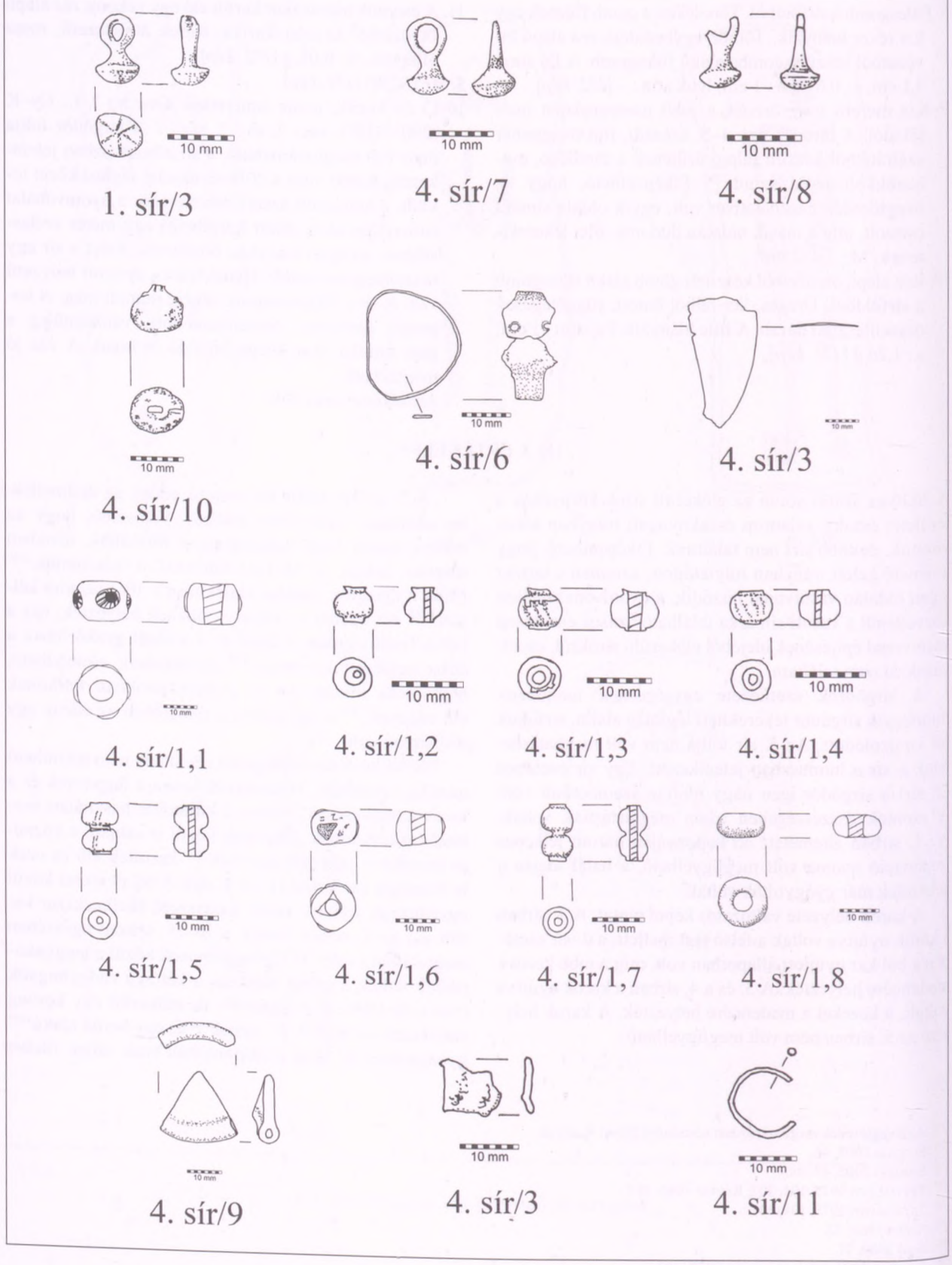

172. kép. Novajidrány-Elkerülő út: a sírokból előkerült tárgyak

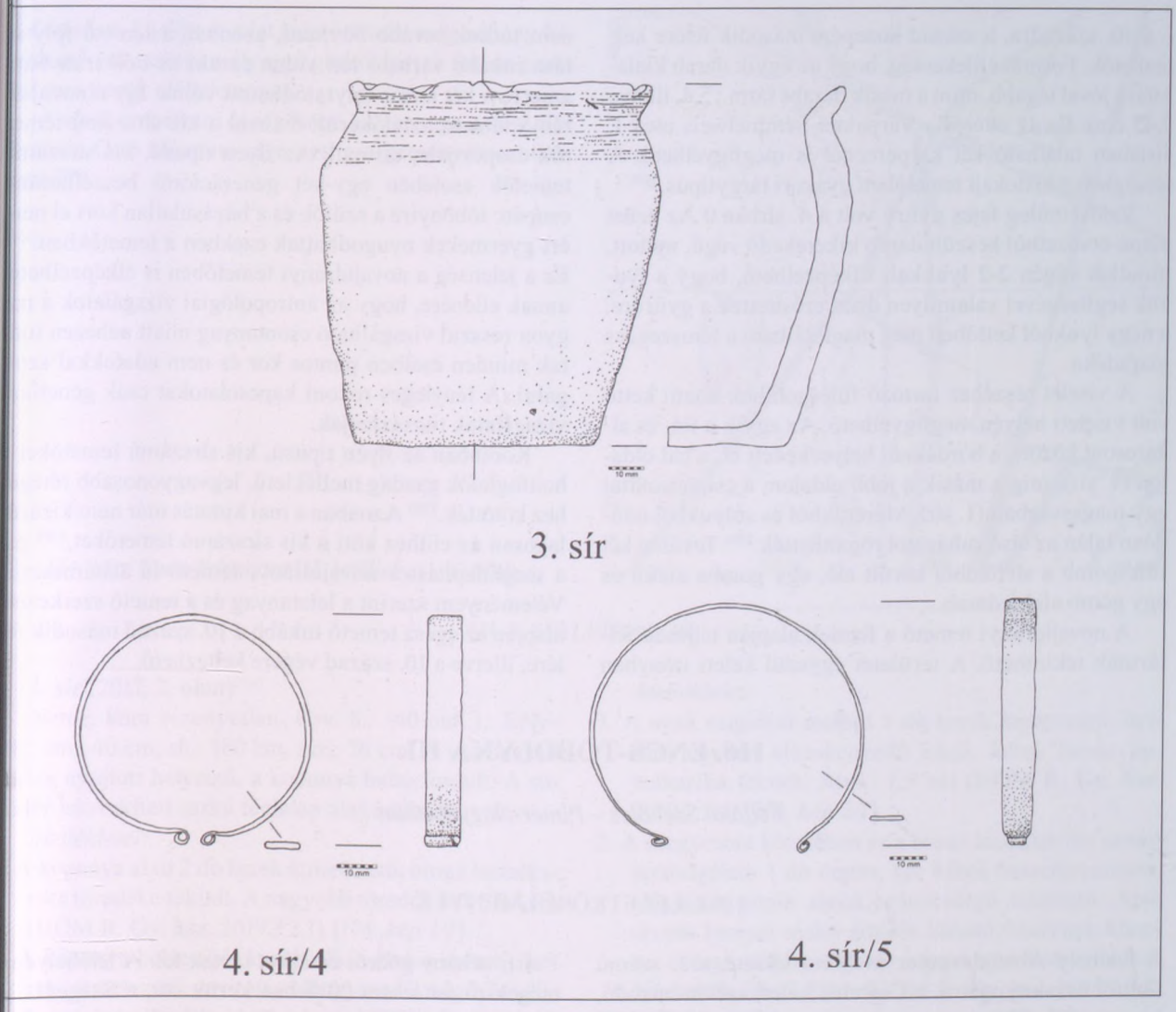

173. kép. Novajidrány-Elkerülő út: a sírokból előkerült tárgyak

ék, kékesfekete színűek voltak, de előfordultak ezüst-liás és színtelen darabok is. Előkerült egy nagyobb méretű dudoros üveggyöngy is, amelynek párhuzamát Karos-Eperjesszög II. temető 61. sírjában találtam eg.[2296] A karosi sírban a gyöngy téglavörös alapszínű olt, és egy *senilis* korú férfi sírjában, az elhunyt nyitott lkapcsai között feküdt.

Talán a 4. sír gyöngysorához tartozott a vékony ezüst-mez, amely a gyöngyök közül került elő, az elhunyt ellkasán. Töredezettsége miatt a felerősítés módját nem hetett megfigyelni, feltáráskor sem lehetett átlyukasz-sra utaló nyomot megfigyelni a tárgyon. Elhelyezkedése és formai kialakítása inkább indokolná, hogy a gyöngy nyaklánchoz tartozott. Formai párhuzamként a Tiszabercel-Mezőgazdasági Szakiskola 16. sírjában előkerült bronzcsüngő említhető.[2297] Itt a csüngő a bal kéznél került elő, így inkább talán a ruházathoz tartozott.

Mesterházy Károly részletesen foglalkozott a honfoglalás kori pántkarperecekkel, ezen belül a pödrött végű darabokkal.[2298] Az itt előkerült két darab díszítetlen, réz alapú ötvözetből készült. Nem eldöntött kérdés, hogy a díszítetlen darabok korábbiak lennének, mint a díszített példányok, azonban a tárgytípus valószínűleg keleti eredetű.[2299] Az itt előkerült darabok – véleményem szerint

Révész 1996, 30, 101. tábla 1.
Istvánovits 2003, 189, 176. tábla.
Mesterházy 2018, 195–197.
Mesterházy 2018, 197.

– a 10. századra, a század közepére/második felére keltezhetők. Formai érdekesség, hogy az egyik darab kialakítása jóval tágabb, mint a másik darabé (átm.: 5,4, illetve 7,45 cm). Ez az eltérés a Várpalota-Semmelweis utca 1. sírjában található két karperecnél is megfigyelhető. A térségben a kistokaji temetőben gyakori tárgytípus.[2300]

Valószínűleg fejes gyűrű volt a 4. sírban.0 Az ezüst alapú ötvözetből készült darab kikerekedő végű, nyitott, mindkét végén 2-2 lyukkal. Elképzelhető, hogy a lyukak segítségével valamilyen díszt erősítettek a gyűrűre, a négy lyukból kettőben még megtalálható a fémszegecs maradéka.

A viselet részéhez tartozó fülesgombok közül kettő volt viseleti helyén megfigyelhető. Az egyik a fel- és alkarcsont között, a bordáknál helyezkedett el, a bal oldalon (4. sír), míg a másik a jobb oldalon, a csípőcsonttal egy magasságban (1. sír). Méretükből és súlyukból adódóan talán az alsó ruházatot rögzíthették.[2301] További két fülesgomb a sírföldből került elő, egy gomba alakú és egy gömb alakú darab.

A novajidrányi temető a fentiek alapján teljesen feltártnak tekinthető. A területet egyedül keleti irányban nem tudtuk tovább bővíteni, azonban a temető folytatása inkább várható lett volna északi és déli irányban, amerre a két sírsor folytatódhatott volna. Így a novajidrányi temető az előkerült 5 sírral a kis sírszámú temetők csoportjába tartozik Az ilyen típusú, kis sírszámú temetők esetében egy-két generációról beszélhetünk csupán: többnyire a szülők és a házasulatlan kort el nem ért gyermekek nyugodhattak ezekben a temetőkben.[2302] Ez a jelenség a novajidrányi temetőben is elképzelhető, annak ellenére, hogy az antropológiai vizsgálatok a nagyon rosszul vizsgálható csontanyag miatt nehezen tudtak minden esetben pontos kor és nem adatokkal szolgálni. A tényleges rokoni kapcsolatokat csak genetikai vizsgálatok tisztázhatják.

Korábban az ilyen típusú, kis sírszámú temetőket a honfoglalók gazdag mellékletű, legvagyonosabb rétegéhez kötötték.[2303] Azonban a mai kutatás már nem kizárólagosan az elithez köti a kis sírszámú temetőket,[2304] ezt a megállapítást a novajidrányi temető is alátámasztja. Véleményem szerint a leletanyag és a temető szerkezete alapján az egész temető inkább a 10. század második felére, illetve a 10. század végére keltezhető.

116. ENCS-TOBOLYKA III.

Felföldi Szabolcs – Pintér-Nagy Katalin

116.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely Abaújdevecser és Méra között, a 3. számú főúttól északnyugatra, a Cserehát keleti szélén húzódó, hosszú, ÉK–DNy-i irányú dombvonulaton található,[2305] mely a Hernád folyóval párhuzamosan fut [*174. kép*]. A dombvonulatot keskeny vízmosások tagolják több részre. Így azt a dombhátat is, amelyen Encs-Tobolyka III. lelőhely található, egy sekélyebb mélységű vízmosás tagolja két szakaszra.[2306]

A lelőhelyen az M30 autópálya Miskolc–Tornyosnémeti C építési szakasz projektjéhez kapcsolódóan 2013 és 2017 között végeztek terepbejárást, majd 2017-ben Fűköh Dániel (Salisbury Régészeti Kft.) vezetésével próbafeltárás folyt a területen.[2307] A próbaásatás során 7 sírt, néhány gödröt és árkot tártak fel. A lelőhelyen a megelőző feltárásra 2018-ban került sor, a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékének oktatója, Pintér-Nagy Katalin vezetésével (régész munkatárs: Felföldi Szabolcs).[2308] A feltárásra kijelölt területen lévő dombhát déli, délkeleti részében a próbaásatás eredményeivel összhangban további 12 sírt észleltek és tártak fel [*175. kép*]. A temetőtől északra három ÉNy–DK-i tájolású, egymással párhuzamosan futó árok került elő, melyek viszonylag szélesek, változó mélységűek voltak, és mindhárom folytatódott a feltárásra kijelölt területen kívül mind északnyugati, mind pedig délkeleti irányban. Leletanyag nem került elő ezekből a jelenségekből.

[2300] Mesterházy 2018, 197.
[2301] Andrási 2015, 161.
[2302] Mesterházy 1996, 776.
[2303] Dienes 1972, 11–18.
[2304] Kovács 2013, 511–513; Révész 2020, 33–34.
[2305] A lelőhely nyilvántartási azonosítója: 84975.
[2306] Ezt a jelenséget azonban csak a humuszolás után lehetett egyértelműen észlelni.
[2307] Ezúton köszönjük a próbafeltárás vezetőjének, Fűköh Dánielnek (Salisbury Régészeti Kft.), hogy átengedte az anyag közlését.
[2308] SZTE Régészeti Tanszék – MTA–ELTE–SZTE Selyemút kutatócsoport.

A feltárásra kijelölt terület keleti részén még néhány kisebb méretű, sekély mélységű gödröt tártak fel, de ezekből sem került elő leletanyag.

A sírok embertani és régészeti leletanyaga a miskolci Herman Ottó Múzeum régészeti gyűjteményében található.[2309]

174. kép. Encs-Tobolyka III. lelőhely (1:10 000)

116.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (2017, 2. obnr)[2310]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 140 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 76 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya alatt 2 db kerek átmetszetű, bronz huzalkarika töredéke feküdt. A nagyobb töredék átm.: 1,8 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.2.1) [*176. kép 1/1*].
2. A koponya belsejéből került elő 1 db kis méretű, kerek átmetszetű, nyitott, elhegyesedő végű, ovális bronz huzalkarika. Átm.: 1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.2.2) [*176. kép 1/2*].
3. A koponya alatt, a fültájékon 2 db vékony, kerek átmetszetű, nyitott, elhegyesedő végű, ovális ezüst huzalkarika volt. Átm.: 1,5 cm; 1,3 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.2.4; 2019.7.2.5) [*176. kép 1/3–4*].
4. A sír betöltésében 1 db kerek átmetszetű, bronz huzalkarika kis méretű töredéke volt. H.: 1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.2.3) [*176. kép 1/5*].

2. sír (2017, 3. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 150 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 50 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 90 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult, a jobb kézfej csontmaradványai a jobb combcsonton és a medencelapáton feküdtek. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A nyak csigolyái mellett 1 db kerek átmetszetű, nyitott, enyhén elkeskenyedő végű, kerek bronz huzalkarika feküdt. Átm.: 1,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.3.4) [*176. kép 2/1*].
2. A szegycsont közelében és a bronz huzalkarika szomszédságában 1 db öntött, két félből összeforrasztott, elnyújtott gömb alakú bronzcsörgő található. Alsó részén kereszt alakú áttörés látható, melynek közeit a csörgő válláig sugaras irányú rovátkolt mintával díszítették. H.: 2,2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.3.1) [*176. kép 2/2*].
3. A szegycsont közelében, a bronzcsörgő szomszédságában 1 db öntött, gomba alakú fülesgomb (rossz minőségű, sugaras díszítésű) került elő. H.: 1,3 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.3.2) [*176. kép 2/3*].
4. A bal medencelapát mellett 1 db öntött, gomba alakú fülesgomb (rossz minőségű, sugaras díszítésű) helyezkedett el. H.: 1,2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.3.3) [*176. kép 2/4*].
5. A lapocka és a felkarcsont találkozásánál egy kis méretű állatcsont feküdt.

3. sír (2017, 4. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 22 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 60 cm. A váz nagyrészt elpusztult, csak a koponya néhány darabja maradt meg.

[2309] A csontok antropológiai vizsgálata még folyamatban van.
[2310] A síroknál megadjuk az ásatások során kiadott objektumszámokat is.

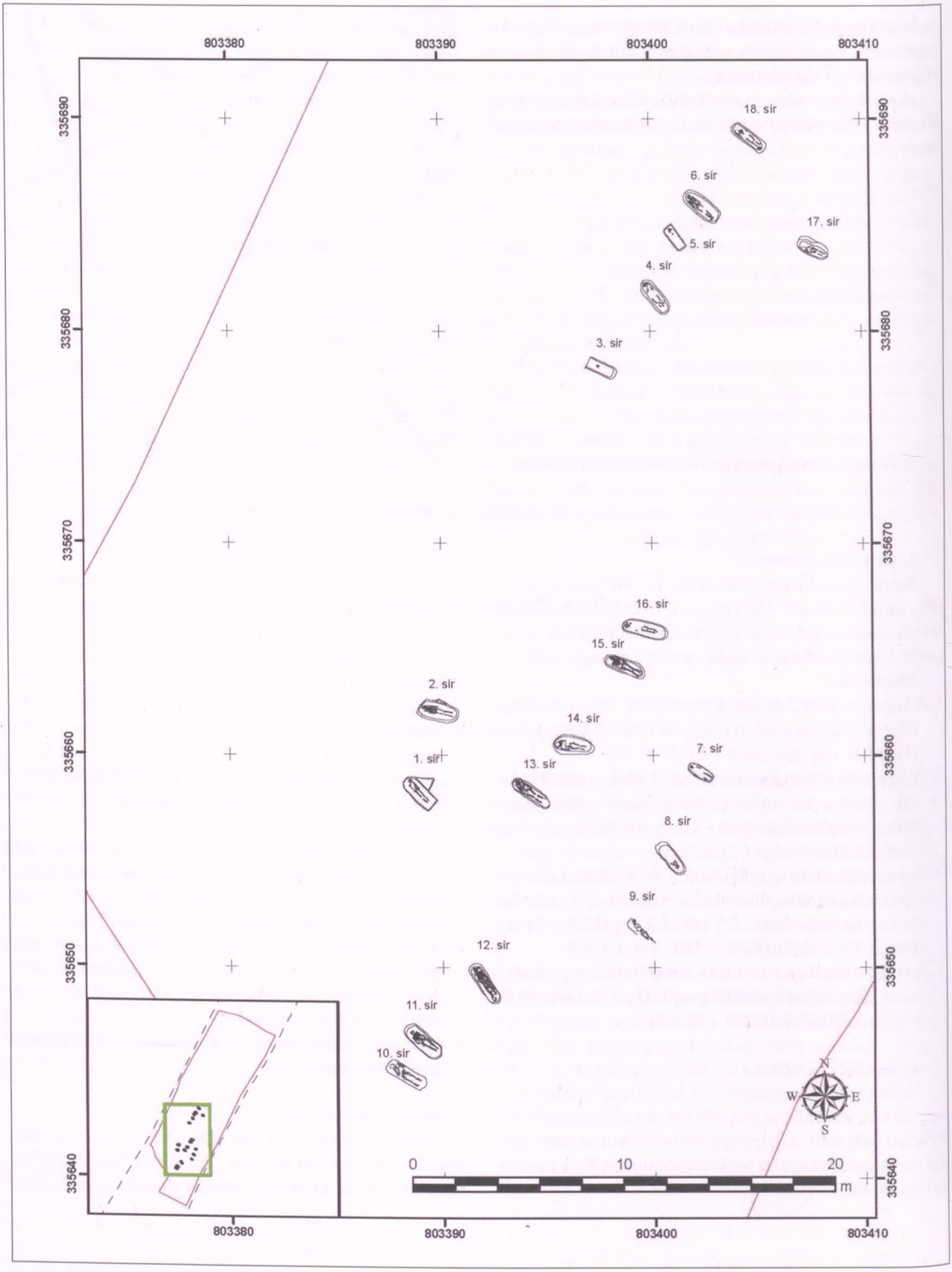

175. kép. Encs-Tobolyka III. lelőhely: a temető térképe

Bolygatott. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

4. sír (2017, 5. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 42 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A lábcsontok tájékán 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű, kerek, ónozott bronz huzalkarika található. Átm.: 1,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.5.1) [*176 kép 4/1*].
2. A koponya mellett egy kis méretű állatcsont feküdt.

5. sír (2017, 6. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 42 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 70 cm. A váz nagyrészt elpusztult, csak a koponya maradt meg töredékesen. Bolygatott. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A szegycsont tájékán 1 db vékony, kerek átmetszetű, kerek bronz huzalkarika töredéke került elő. Átm.: 1,8 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.6.1) [*176. kép 5/1*].
2. A koponya alatt 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű, kerek bronzkarika feküdt. Átm.: 2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.6.2) [*176. kép 5/2*].
3. A nyak tájékánál üveggyöngyök feküdtek. Elvesztek.

6. sír (2017, 7. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 164 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 42 cm, sh.: 205 cm, ssz.: 85 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. Az állkapocs mellett 1 db kerek átmetszetű, nyitott, elkeskenyedő végű, kerek bronz huzalkarika található. Átm.: 2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.7.2) [*176. kép 6/1*].
2. A bal kulcscsont mellett 1 db öntött, kopott felületű, gomba alakú fülesgomb került elő. H.: 1,3 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.7.1) [*176. kép 6/2*].

7. sír (2018, 23. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 287°, sm.: 5–7 cm, sh.: 133 cm, ssz.: 50–60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A feltáráskor a munkagép megbolygatta. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

8. sír (2018, 24. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK 320°, sm.: 25 cm, sh.: 199 cm, ssz.: 69 cm. A váz nagyrészt elpusztult, csak a hosszúcsontok egy része maradt meg. Bolygatott. A sírgödör ovális aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

9. sír (2018, 25. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK 310°, sm.: 4–10 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A feltáráskor a munkagép megbolygatta, ezért a sírgödör alakja és mérete nem meghatározható.

Melléklete: nem volt.

10. sír (2018, 26. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy–DK 305°, sm.: 17–20 cm, sh.: 204 cm, ssz.: 64 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult, a kar csontjainak a maradványai behajlítva a mellkas bordáin feküdtek. A sírgödör keskeny, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

11. sír (2018, 27. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 150 cm, t.: ÉNy–DK 310°, sm.: 27–30 cm, sh.: 217 cm, ssz.: 69–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a jobb kéz csontjainak maradványai a jobb medencelapáton feküdtek. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

12. sír (2018, 28. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 164 cm, t.: ÉNy–DK 320°, sm.: 38–42 cm, sh.: 214 cm, ssz.: 57–68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult, a jobb kéz csontjainak maradványai a jobb combcsont alatt feküdtek. A koponyát és a jobb felkarcsontot állatjárat bolygatta. A sírgödör keskeny, ovális alakú aknasír volt. Megjegyzés: A váz alatt több helyen összefüggő fekete rétegként jelentkezett a koporsó nyoma, különösen a jobb lábfejnél, a váz bal oldalán, a combcsontok között és a jobb oldali bordák között.

Melléklete:

1. A koponya mellett, a jobb oldalon volt 1 db kissé lapított vastárgy töredéke, talán a koporsó tartozéka (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.28.1).

13. sír (2018, 29. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 160 cm, t.: Ny–K 280°, sm.: 34 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult, a jobb kéz csontjainak maradványai a jobb combcsont alatt feküdtek. A sírgödör keskeny, ovális alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya mellett, a jobb fül tájékán 1 db kerek átmetszetű, nyitott, elkeskenyedő végű, kerek bronzkarika

feküdt. Átm.: 2,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.29.1) [*176. kép 13/1*].
2. A jobb oldali bordáknál 1 db két félből öntött, függőlegesen összeillesztett, üreges, gömb alakú, bronz fülesgomb került elő (az egyik fél töredékes). M.: 1,8×1,1×0,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.29.2) [*176. kép 13/2*].
3. A jobb könyök közelében 1 db két félből öntött, függőlegesen összeillesztett, üreges, gömb alakú bronz fülesgomb helyezkedett el (az egyik fél töredékes). M.: 1,8×1,1×0,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.29.3) [*176. kép 13/3*].

14. sír (2018, 30. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 142 cm, t.: Ny–K 260°, sm.: 33–36 cm, sh.: 188 cm, ssz.: 60–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör széles, ovális alakú aknasír volt. Megjegyzés: A váz alatt több helyen összefüggő fekete rétegként jelentkezett a koporsó nyoma, különösen a mellékletek környékén, a mellkas és a medence tájékán.

Mellékletei:

1. A kulcscsont maradványánál 1 db bronzfüggesztő feküdt. M.: 2,4×0,8 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.30.1) [*176. kép 14/1*].
2. A jobb alkarcsontot 1 db bronz pántkarperec vette körül. Az alkarral együtt *in situ* felszedett tárgyat nem lehetett restaurálni, a felszedéskor azonban látszott, hogy talán pödrött végű lehetett (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.30.6) [*176. kép 14/2*].
3. A jobb medencelapát maradványain 3 db öntött bronz fülesgomb került elő. A méretük megegyezik, a gombrészek alakja és díszítése viszont különböző: két gomba alakú (az egyik rácsmintás, a másik kopott felületű), a harmadik kúp alakú sugaras díszítésű). M.: 1,1×0,8 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.30.2, 2019.7.30.2–4.) [*176. kép 14/3*].
4. A koponya maradványainak bal oldalán, a fül tájékán 1 db bronzkarika lenyomata volt észlelhető. Nem tudták restaurálni (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.30.5).
5. A koponya maradványai alatt 1 db bronzkarika lenyomata mutatkozott. Nem lehetett felszedni.

15. sír (2018, 31. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 168 cm, t.: Ny–K 282°, sm.: 40 cm, sh.: 248 cm, ssz.: 67 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör keskeny, ovális alakú aknasír volt. Megjegyzés: A váz alatt több helyen, foltokban fekete rétegként jelentkezett a koporsó nyoma, különösen a lábaknál és a bordák alatt.

Melléklete:

1. Közvetlenül a bal medencelapát mellett, azzal párhuzamosan 1 db egyélű, egyenes hátú, töredékes nyelű kovácsoltvas kés feküdt. M.: 6,7×1,2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.31.1) [*176. kép*].

16. sír (2018, 32. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 280°, sm.: 37–39 cm, sh.: 222 cm, ssz.: 76 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör ovális alakú aknasír volt. Megjegyzés: A váz alatt több helyen, foltokban fekete rétegként jelentkezett a koporsó nyoma, elsősorban a combcsontok és a lábfej csontmaradványai közötti területen.

Mellékletei:

1. Közvetlenül a koponya mellett, a jobb oldalon 1 db nagy méretű, kerek átmetszetű, nyitott, enyhén elkeskenyedő végű, kerek alakú bronzkarika feküdt. Átm.: 3,3 cm, a huzal átm.: 0,3 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.32.4) [*176. kép 16/1*].
2. A nyak környékén, a bronz huzalkarika közelében 3 db nagy méretű, enyhén lapított gömb alakú üveggyöngy feküdt: 2 db fekete, opak üveggyöngy, melynek felületén fehér, kereszteződő hullámvonalas díszítés található, ezek közeiben 1-1, közepén fehér, körülötte vörös alapon fehér sávokkal díszített kidomborodó virágszem látható. Átm.: 1,7 cm, 1,4 cm; h.: 1,2 cm, 1,1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.32.1, 2019.7.30.1–2.) [*176. kép 16/2–3*]. 1 db fehér, kereszteződő hullámvonallal díszített, világosbarna üveggyöngy. Átm.: 1,3 cm, h.: 1,2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.32.3) [*176. kép 16/4*].
3. A sír betöltéséből, a váll környékéről egy amorf alakú vastárgy töredékei (3 db) kerültek elő. A legnagyobb töredék m.: 3,2×1,1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.32.5).

17. sír (2018, 33. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 113 cm, t.: Ny–K 286°, sm.: 47 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

18. sír (2018, 37. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK 310°, sm.: 40–43 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 56–63 cm. A váz eredetileg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bolygatás során a koponya és a koponya környéki csigolyák, valamint a medencecsontok, a medence környéki csigolyák és az alkar csontjai mozdultak el a helyükről. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

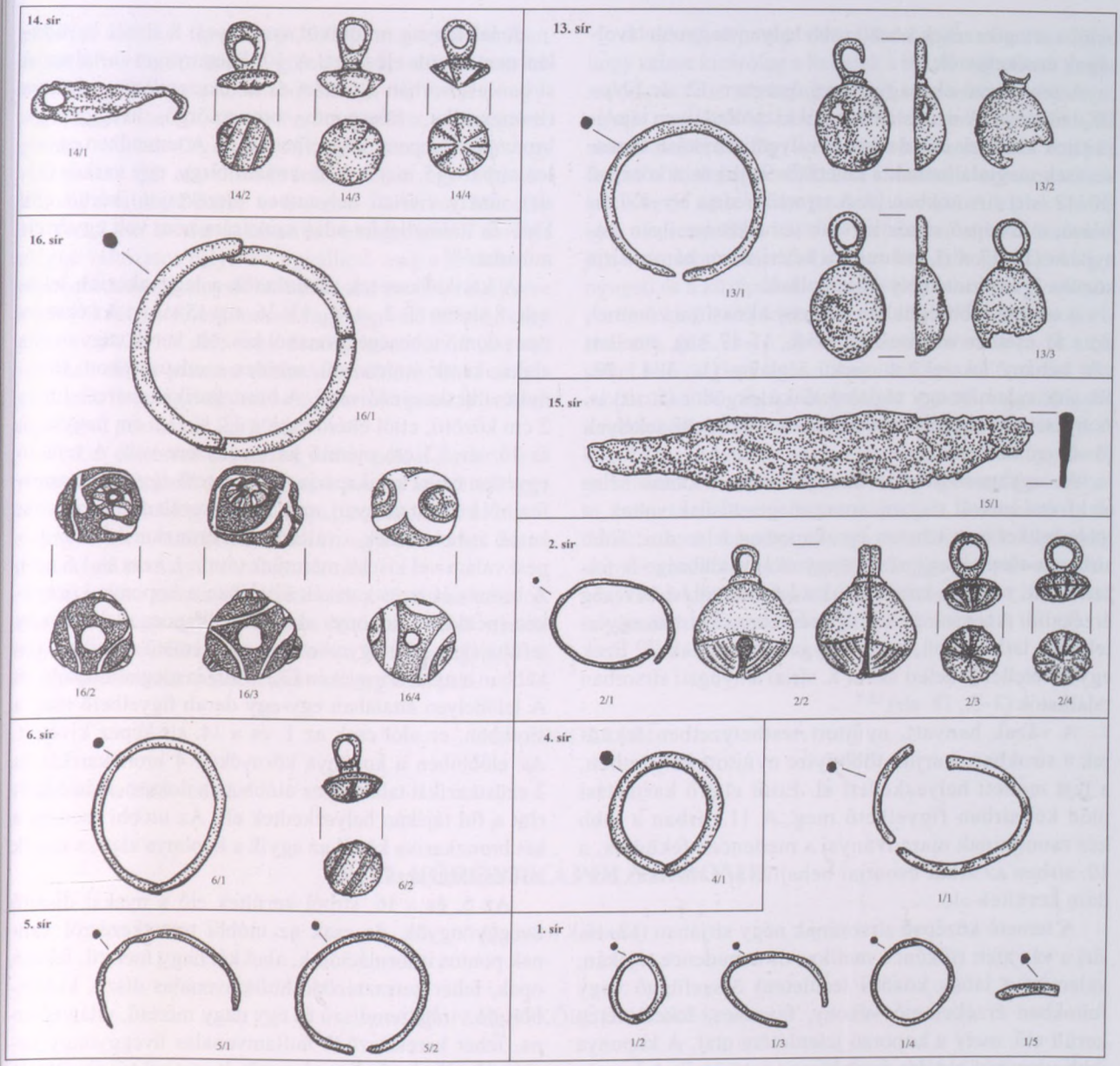

176. kép. Encs-Tobolyka III. lelőhely: a sírokból előkerült tárgyak

116.3. ÉRTÉKELÉS

A Hernád völgyében fekvő kis méretű, összesen 18 sírból álló temető teljesen feltártnak tekinthető, egyik irányba sem folytatódott tovább a sírkert. A temetkezések három, É–D-i irányú, egymással nagyjából párhuzamosan futó sírsorba rendeződve helyezkedtek el. A nyugati (1–6., 18. sír) és a középső (10–17. sír) sírsor tartalmazta a legtöbb (15 db) temetkezést. A keleti sírsorban csupán három temetkezés található (7–9. sír).[2311] A sírsorokon belül a sírok elhelyezkedése alapján kisebb sírcsoportok is elkülöníthetők, melyeken belül a sírok tájolása is megegyezik. A nyugati sírsorban két ilyen csoport határolható körül: a 1. és a 2. sír, valamint a 4–6. sír képez külön-külön sírcsoportot. A középső sírsorban három csoport választható el egymástól: a 10–11. sír, illetve a 13–14. sír, valamint a 15–16. sírok alkotnak külön-külön csoportot. Az egyes sírsorokon

[2311] Nem zárható azonban ki teljesen, hogy itt is több sír lehetett, és a sekélyebb mélységű sírok korábban elpusztulhattak.

belül a temetkezések között több helyen nagyobb távolságok érzékelhetők.[2312]

A temetkezések nagy része, összesen 12 sír ÉNy–DK-i tájolású. A nyugati sírsorból kizárólag ilyen tájolású sírok kerültek elő, de további ilyen irányítású temetkezések megtalálhatóak a keleti (8–9. sír) és a középső (10–12. sír) sírsorokban is. A temető 6 sírja Ny–K-i tájolású, a középső sírsor legtöbb temetkezése ilyen irányítású (13–17. sír), valamint a keleti sírsor három sírja közül a 7. sír szintén Ny–K-i tájolású.

A temető többségükben keskeny aknasírjai zömmel, azaz 11 esetben oválisak (2., 6–8., 11–17. sír), emellett van néhány lekerekített sarkú téglalap (1., 3–4., 10., 18. sír), valamint egy téglalap alakú sírgödör (5. sír) is. A nyesett felszíntől mérve a sírok rendkívül sekélyek (8–42 cm közöttiek).

Az agyagos/kavicsos altalaj miatt a csontok szinte kivétel nélkül nagyon rossz megtartásúak voltak, a többségüket nem lehetett ép állapotban felszedni. Több sírban a csontok egy része vagy akár a többsége is felszívódott, s csak a lenyomatukat lehetett többé-kevésbé érzékelni. A temetkezések egy részében, 5 sírban egyértelműen látható volt, hogy bolygatottak voltak.[2313] Ezek egy kivétellel (a keleti sírsor 8. sírja) a nyugati sírsorban találhatók (3–5., 18. sír).[2314]

A vázak hanyatt, nyújtott testhelyzetben feküdtek a sírokban, karjuk többnyire nyújtott helyzetben, a test mellett helyezkedett el. Ettől eltérő kartartási mód két sírban figyelhető meg. A 11. sírban a jobb kéz csontjainak maradványai a medencén feküdtek, a 10. sírban az alkar csontjai behajlítva, a mellkas bordáin kerültek elő.

A temető középső sírsorának négy sírjában (12–16. sír) a váz alatt (főként a mellkas és a medence tájékán, valamint a lábak közötti területen) összefüggő vagy foltokban érzékelhető vékony, faszenes, fekete réteg került elő, mely a koporsó jelenlétére utal. A koponya jobb vagy bal oldalra fordulása is arra utalhat, hogy a testet koporsóba helyezték. Vasszeget vagy koporsókapcsot viszont nem lehetett egyértelműen azonosítani a temető leletanyagában.[2315] Ezek alapján nem zárhatjuk ki a lehetőségét, hogy több személyt is csapolással összeállított deszkakoporsóban temettek el.

A leletanyag rendkívül szegényes, 8 sírból egyáltalán nem került elő lelet. A 10, leletanyagot tartalmazó sírban elsősorban a viselet és az ékszerek maradványa (bronzkarika, fülesgomb, bronzcsörgő, üveggyöngy, bronz pántkarperec) figyelhető meg. A temetőben egyetlen sírban (15. sír) volt használati tárgy, egy vaskés (15. sír), amely viseleti helyzetben (deréktájon) került elő. Étel- és italmelléklet-adás szokására nem volt egyértelmű adat.[2316]

A karikaékszerek tekinthetők a leggyakoribb leletnek: 8 sírban (1–2., 4–6., 13–16. sír) 15 tárgy. Az ékszertípus döntő többsége bronzból készült, kerek vagy ovális alakú, kerek átmetszetű, minden esetben nyitott, többnyire elkeskenyedő végű. A bronzkarikák mérete 1,5 és 2 cm közötti, ettől eltérő csak a 13. sír 2,5 cm nagyságú és 16. sír 3,3 cm méretű karikaékszere volt. A temető egyetlen ezüst karikapárja (és a temető egyetlen nemesfémből készült tárgyai), az 1. sírból került elő: vékonyak, kerek átmetszetűek, oválisak, s a bronzkarikákhoz képest valamivel kisebb méretűek (átm.: 1,3 cm és 1,5 cm). A bronz- és ezüstkarikák általában a koponya környékén (például a koponya alatt, az állkapocs mellett vagy a fültájékon stb.) figyelhetők meg a temető sírjaiban, ritkábban a nyak környékén (2., 5. sír) is megtalálhatók.[2317] A lelőhelyen általában egy-egy darab figyelhető meg a sírokban, ez alól csak az 1. és a 14. sír képez kivételt. Az előbbiben a koponya környékén 4 bronzkarikát és 2 ezüstkarikát találtak (ez utóbbiak a dokumentáció szerint a fül tájékán helyezkedtek el). Az utóbbi esetben a két bronzkarika közül az egyik a koponya alatt, a másik a fültájékon került elő.

Az 5. és a 16. sírból kerültek elő a nyakat díszítő üveggyöngyök, de csak az utóbbi temetkezésről vannak pontos információink, ahol két nagy méretű, fekete, opak, fehér kereszteződő hullámvonalas díszű, kidomborodó virágszemdíszű és egy nagy méretű, világosbarna, fehér kereszteződő hullámvonalas üveggyöngy került elő. elő. Az 5. sír gyöngyei viszont sajnos elvesztek.

A nyak környékén még egy öntött, két félből összeforrasztott, elnyújtott gömb alakú bronzcsörgő (2. sír) és egy bronzfüggesztő (14. sír) került elő.

A második leggyakoribb lelettípus a temetőben a fülesgomb: 4 sírban 8 példány figyelhető meg. A füles-

[2312] A sírok közötti nagyobb távolságokat talán az is okozhatja, hogy a hiátus területén a sekélyebb temetkezések elpusztulhattak.

[2313] Ezen kívül még két temetkezést (7., 9. sír) a munkagép bolygatott meg a humuszolás során, valamint egy sír koponyáját és a jobb felkarcsontját állatjárat bolygatta meg.

[2314] Két sírban (3., 5. sír) csak a koponya töredékei maradtak meg, az 5. sírból a koponya és a hosszúcsontok teljes összevisszaságban kerültek elő. A 18. sírban a koponyát és a környékén lévő csontokat, valamint a deréktáj környéki csontokat bolygatták meg, a váz többi része *in situ* helyzetben maradt.

[2315] Felmerül a lehetősége annak, hogy a 12. sírból előkerült lapos vastárgy a koporsó tartozéka, koporsókapocs lehetett.

[2316] A 2. és a 4. sírból került elő egy-egy kis méretű állatcsontdarabka a felkarcsont és a lapockacsont találkozásának a környékén. Ezek azonban nem tekinthetők egyértelműen ételmellékletnek.

[2317] Egyedül az 5. sírban figyelhető meg a bronzkarika a lábcsontok tájékán, ezt a sírt azonban teljesen megbolygatták, nem eredeti helyzetében került elő a tárgy.

gombok mindkét típusa képviselteti magát a temetőben. A két félből öntött, üreges, gömb alakú, bronz fülesgombok két példánya a 13. sírból került elő, hosszuk egységesen 1,8 cm. A tömör öntött gombok többségében gomba alakúak (2., 6., 14. sír), és sugaras (2. sír) vagy rácsmintás (14. sír) díszítésűek, emellett egy kúp alakú, sugaras díszű darab is ismert a 14. sírból. Méretük 1,1 és 1,3 cm között váltakozik. A tárgytípus 8 darabja eléggé változatos helyeken figyelhető meg a sírokban: a medencecsont és a nyak környékén, a bordáknál, illetve a könyöknél. A fülesgombok vagy egyedül (6. sír), vagy párosával (2., 13. sír), vagy esetleg hármasával (14. sír) kerültek elő. A párosan előforduló példányoknál megfigyelhető, hogy egy-egy sírba egyforma típusú, díszítésű és méretű példányok kerültek.

A kar ékítésére csupán egyetlen példát ismerünk a vizsgált temetőből: a 14. sír jobb karján került elő egy bronz, valószínűleg pödrött végű pántkarperec, de mivel a tárgyat nem tudták restaurálni, egyelőre teljes bizonyossággal nem nyilatkozhatunk róla.

Használati eszköz jelenlétére csak a 15. sírban találunk adatot, ahol egy egyélű, egyenes hátú kés feküdt viseleti helyzetben, a deréktájékon; valamint a 16. sírban egy amorf, meghatározhatatlan rendeltetésű vastárgy került elő.

A temető sírjainak vizsgálata alapján megállapítható, hogy szinte kizárólag a halottak viseleti tárgyainak és ékszereinek a maradványait találjuk meg a temető sírjaiban, egyéb mellékeltek, halotti állatáldozatok, használati és munkaeszközök, fegyverek sírba helyezése nem volt jellemző a közösség temetkezési rítusára; s ugyanez vonatkozik az öv szerelékeire (csatok, veretek). A leletek száma igen alacsony. Ha a leleteket tartalmazó sírokat összevetjük a sírcsoportokkal, akkor azt látjuk, hogy kizárólag a nyugati és a középső sírsorban elhelyezkedő négy sírcsoportban került elő lelet: az 1. és a 2. sírból álló csoportban; a 4., az 5. és a 6. sírból álló csoportban; a 13. és a 14. sírból álló csoportban; valamint a 15. és a 16. sírból álló csoportban. A rablott, bolygatott temető leggazdagabb temetkezésének a temető közepén található bronzkarikákat, fülesgombokat, pántkarperecet és bronzfüggesztőt tartalmazó 14. sír, és a temető délnyugati szélén található, bronzkarikákat és két ezüstkarikát tartalmazó 1. sír tekinthető. A temetési rítus és a szerényebb leletanyag alapján arra következtethetünk, hogy a temetőt egy szegényesebb közösség használhatta elsősorban a 10. század folyamán, ami átnyúlhatott akár a 11. századra is.

116.4. IRODALOM

HOM R. A. 2019–6582.

117. KÖRÖM-KÁPOLNA-DOMB

Horváth Antónia

117.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely a Miskolctól délkeletre lévő Köröm település határában, a Girincs felé vezető közút jobb oldalán, a Sajó árterének alacsonyabb térszintjéből markánsan kiemelkedő dombon található [*177. kép*].[2318]

A lelőhelyen 1969-ben Kemenczei Tibor végzett leletmentő ásatást, melynek során az ő meghatározása szerint a kora vaskori Hallstatt A periódushoz tartozó Gáva-kultúra településjelenségeit tárta fel az itt nyitott homokbánya területén.

Hellebrandt Magdolna 1996-ban folytatta a lelőhely déli oldalának feltárását, amire a dombon épülő szennyvíztisztító telep építésekor előkerült leletek adtak okot.[2319] A már ismert – általa bronzkorra datált – település további részleteit tárta fel itt, valamint 35 db, általa a 10. századra korhatározott sírt.[2320] A szennyvíztisztító telep bővítése kapcsán 2013-ban Szörényi Gábor András és Miskolczi Melinda készített úgynevezett *Előzetes Régészeti Dokumentációt* a területre vonatkozóan, melynek során megállapították, hogy a lelőhelyet érinti a tervezett beruházás.[2321] Végül a miskolci Herman Ottó Múzeum megbízásából az Ásatárs Kft. Gallina Zsolt ásatásvezető régész[2322] irányítása mellett 2014-ben

[2318] A térképek és sírtáblák elkészítéséhez nyújtott segítséget Gál Viktor és Kiss Dániel kollégáimnak szeretném megköszönni.
[2319] Ezúton köszönöm a feltárás vezetőjének, Hellebrandt Magdolnának, hogy átengedte az anyag közlését.
[2320] HOM R. A. 2674-99.
[2321] HOM R. A. 5701-15.
[2322] Ezúton köszönöm a feltárás vezetőjének, Gallina Zsoltnak (Ásatárs Kft.), hogy átengedte az anyagot közlésre.

folytatta a lelőhely feltárását a szennyvíztisztító telep fejlesztése kapcsán.[2323] Ennek során a korábbi vaskori telep újabb objektumai mellett Gallina Zsolt feltárt további 5 db 10–11. századi sírt is a temető északnyugati részén.[2324]

Az antropológiai és a régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban került elhelyezésre.

117.2. SÍRLEÍRÁSOK

Az 1996-ban előkerült sírok[2325]

1. sír

Neme bizonytalan, *adultus*. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott a földmunkák által. A váz keleti felének egy része, valamint az arckoponya és a bal felkarcsont hiányzik. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bal keze a combon, a jobb a test mellett fekszik. Feje a jobb oldalára fordulva feküdt, a bokái egymáson átvetve. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

2. sír

Nő, *adultus*. Csv. h.: 32 cm, t.: Ny–K, sm.: 1 cm, sh.: ?, ssz.: ? A vázból csak a jobb lábfej csontjai maradtak meg. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

3. sír [*178. kép*]

Nő, *adultus* (30-39 éves). Csv. h.: 170 cm, t.: ÉK–DNy, sm.: 114 cm, sh.: 160 cm (mérhető), ssz.: 65 cm. A gépek által bolygatott. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek, a kézcsontok hiányoznak, valamint a bal oldali bordasora szinte teljesen hiányzik, a jobb oldaliból is csak 4 db borda maradt meg. A jobb felkarcsontja is hiányzik. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, mely a lába felé kissé keskenyedik. A vállától felfelé nem észlelhető.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalánál volt 1 db öntött, gomba alakú fülesgomb. Fején koncentrikus kör véset, melyből négy csoportban sugarak ágaznak le a peremig. H.: 1,2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4257.) [*181. kép 1*].

4. sír

Neme bizonytalan, *infans* (4-5 éves). Csv. h.: 105 cm, t.: Ny–K, sm.: 105 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott a gépek által. A koponya jobbra fordult. A jobb kéz a test mellett, a bal alkarcsontja hiányzik. A jobb lába térdben kissé behajlított, lábfejcsontjai hiányoznak. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

177. kép. Köröm-Kápolna-domb (1:10 000)

5. sír

Nő, *maturus*. Csv. h.: 90 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 9 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott a földmunkák által. A koponya csak kis töredékekben maradt meg, combközéptől pedig nincs meg a váz. Kezei a test mellett fekszenek. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Feje 10 cm-rel fentebb van, mint a teste. Egy bronzkori gödörre ásták rá. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

[2323] A humuszolást a Herman Ottó Múzeum munkatársai végezték.
[2324] HOM R. A. 5780-15.
[2325] Az 1996-os ásatás antropológiai anyagának elsődleges meghatározásáért Marcsik Antóniának tartozom hálás köszönettel.

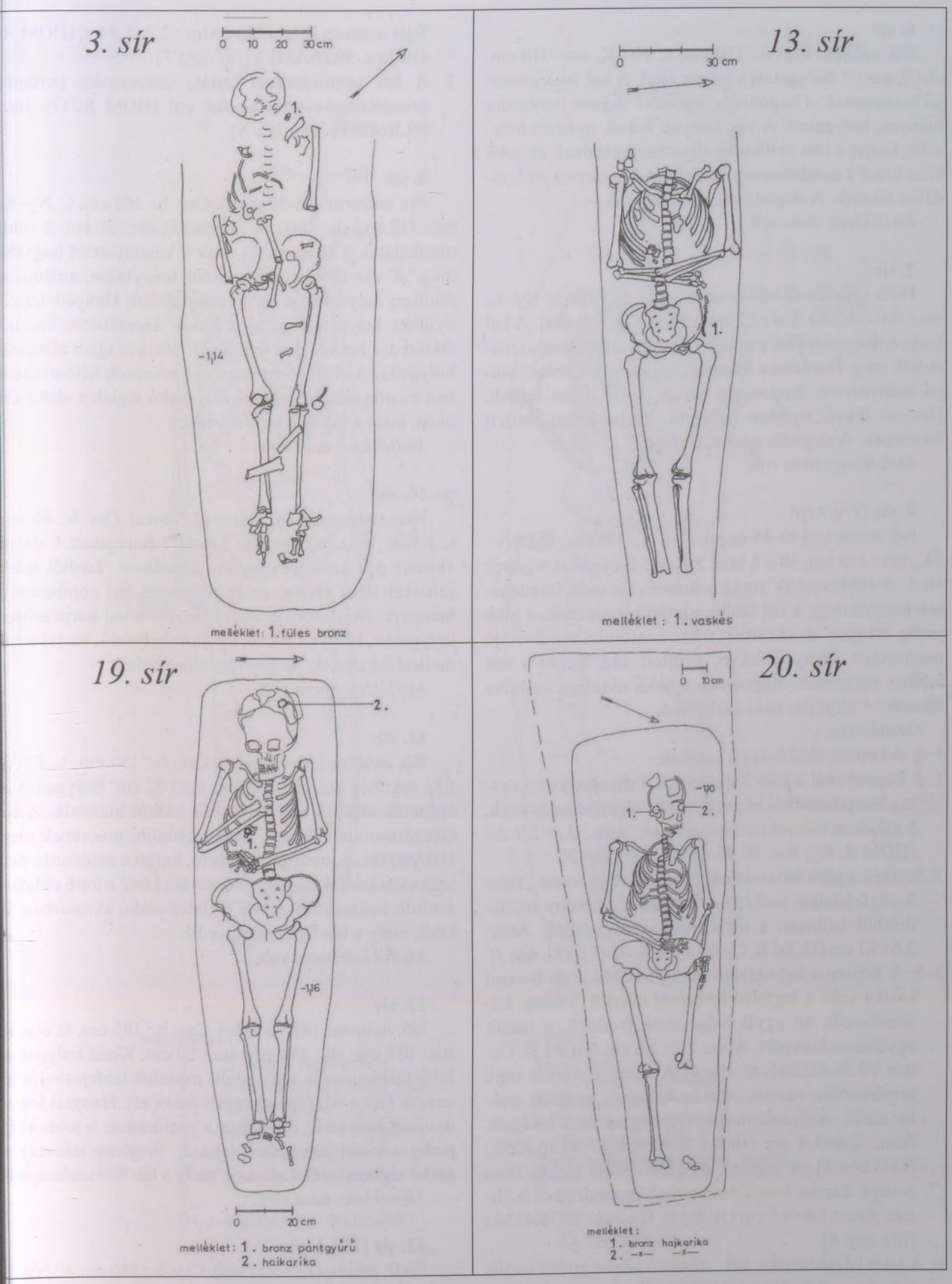

178. kép. A 3., 13., 19–20. sírok rajzai, Köröm-Kápolna-domb

6. sír

Nő, *senium*. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott a gépek által. A bal lábfejcsontjai hiányoznak, a koponyája összetört. A jobb bordasora hiányos, bolygatott. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a test mellett nyújtva helyezkednek el, jobb keze kissé a combcsonton fekszik. A koponya a jobb oldalán fekszik. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

7. sír

Férfi, *adultus* (23-27 éves). Csv. h: 185 cm, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott a gépek által. A bal karja erősen hiányos, s csak töredezett alkarcsontjai maradtak meg. Bordasora hiányos, bolygatott. Lábfejcsontjai hiányoznak. Koponyája sérült, a bal felén feküdt. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a test mellett fekszenek. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

8. sír [*179. kép*]

Nő, *maturus* (40-45 éves). Csv. h.: 175 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ? Kissé bolygatott a gépek által. A földmunkák során a koponyája csak töredékesen maradt meg, a bal lábfejcsontjai hiányoznak, a jobb pedig hiányos. A váz többi része anatómiai rendben, jó megtartású. Hanyatt fekvő, nyújtott váz, karjai a test mellett fekszenek. Koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A sírgödör nem észlelhető.

Mellékletei:

1–5. A koponyánál S-végű karikák:

1. A koponyánál a jobb halántéknál 1 db bordázott, vastag bronzhuzalból készült, egyik végén sima S-végű, a másikon lekerekített karika volt. Átm.: 2,4×2,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4246.) [*181. kép 2*].
2. Szintén a jobb halántéknál került elő egy másik, sima S-végű karika, mely kör átmetszetű, vékony bronzdrótból hajlított, a másik végén hegyesedő. Átm.: 2,6×3,1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4247.) [*181. kép 3*].

3–5. A koponya bal oldalán pedig további 3 db S-végű karika volt: a legfelső bronzból készült, vastag, kör átmetszetű, az egyik vége sima S-alakú, a másik egyenesen levágott. Átm.: 2,2×2,6 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4252.) [*181. kép 4*]. A középső sima S-végű bronzkarika vaskos, kör átmetszetű, nyújtott ovális alakú, melynek másik vége egyenesen levágott. Átm.: 2,6×3,4 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4253.) [*181. kép 5*]. A legalsó, nyújtott ovális alakú, sima S-végű karika kerek átmetszetű bronzdrótból hajlított. Átm.: 3,8×4,6 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4254.) [*181. kép 6*].

6. A jobb kéztőcsonton kék, átlátszó köves gyűrű ovális feje. Átm.: 0,8×0,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4249). Valamint a hozzá tartozó bronz pántgyűrű, melynek fejét oválisra kalapálták. Átm.: 2,3×2,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4248.) [*181. kép 7*].
7. A bal kéztőcsontnál lapos, csúcsosodó, peremes bronzlemezke volt. H: 0,4 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4251.) [*181. kép 8*].

9. sír

Nő, *maturus* (45-50 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 112 cm, sh.: 100 cm (mérhető), ssz.: 50 cm. A földmunkálatok a koponyából csak a koponyatetőt hagyták meg. A váz többi része viszont hiánytalan, anatómiai rendben helyezkedik el, jó megtartású. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a hason keresztezve vannak fektetve, a bal kéz van feljebb. A jobb kéz ujjait állatjárat bolygatta. A sírgödör a váz felső részének kétharmadában megfigyelhető, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír, mely a láb felé keskenyedik.

Melléklete: nem volt.

10. sír

Neme bizonytalan, *infans* (2-5 éves). Csv. h.: 60 cm, t.: Ny–K, sm.: 102 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Csak az aknasír déli szélének részlete észlelhető. Térdtől lefelé mindkét lábát elvitte az építkezés. A bal combcsontja hiányzik. Bordasora erősen hiányos, a bal karja erősen bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a test mellett fekszenek. Koponyája előre bukott.

Melléklete: nem volt.

11. sír

Nő, *adultus* (39-44 éves), Csv. h.: 150 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 114 cm, sh.: 155 cm, ssz.: 52 cm. Bolygatott az építtetők által. A váz keleti fele válltól hiányzik. A bal lábszárcsontja hiányos, a lábfejcsontjai nincsenek meg. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a medencén összekulcsolva fekszenek. Koponyája kissé a jobb oldalára fordult. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, mely a láb felé keskenyedik.

Melléklete: nem volt.

12. sír

Nő, *maturus* (45-50 éves). Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K, sm.: 137 cm, sh.: 150 cm, ssz.: 50 cm. Kissé bolygatott. Jobb felkarcsontja elmozdult, mindkét lábfejcsontja hiányzik (ezt a 41. objektummal ásták el). Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bal karja a mellkason, a jobb karja pedig a hasán keresztben fekszik. Sírgödre lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír, mely a láb felé keskenyedő.

Melléklete: nem volt.

13. sír [*178. kép*]

Férfi, *adultus* (25-30 éves). Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 150 cm, ssz.: 45 cm. Kissé bolygatott. Koponyáját a földmunkák elvitték, mindkét lábfejcsontja hi-

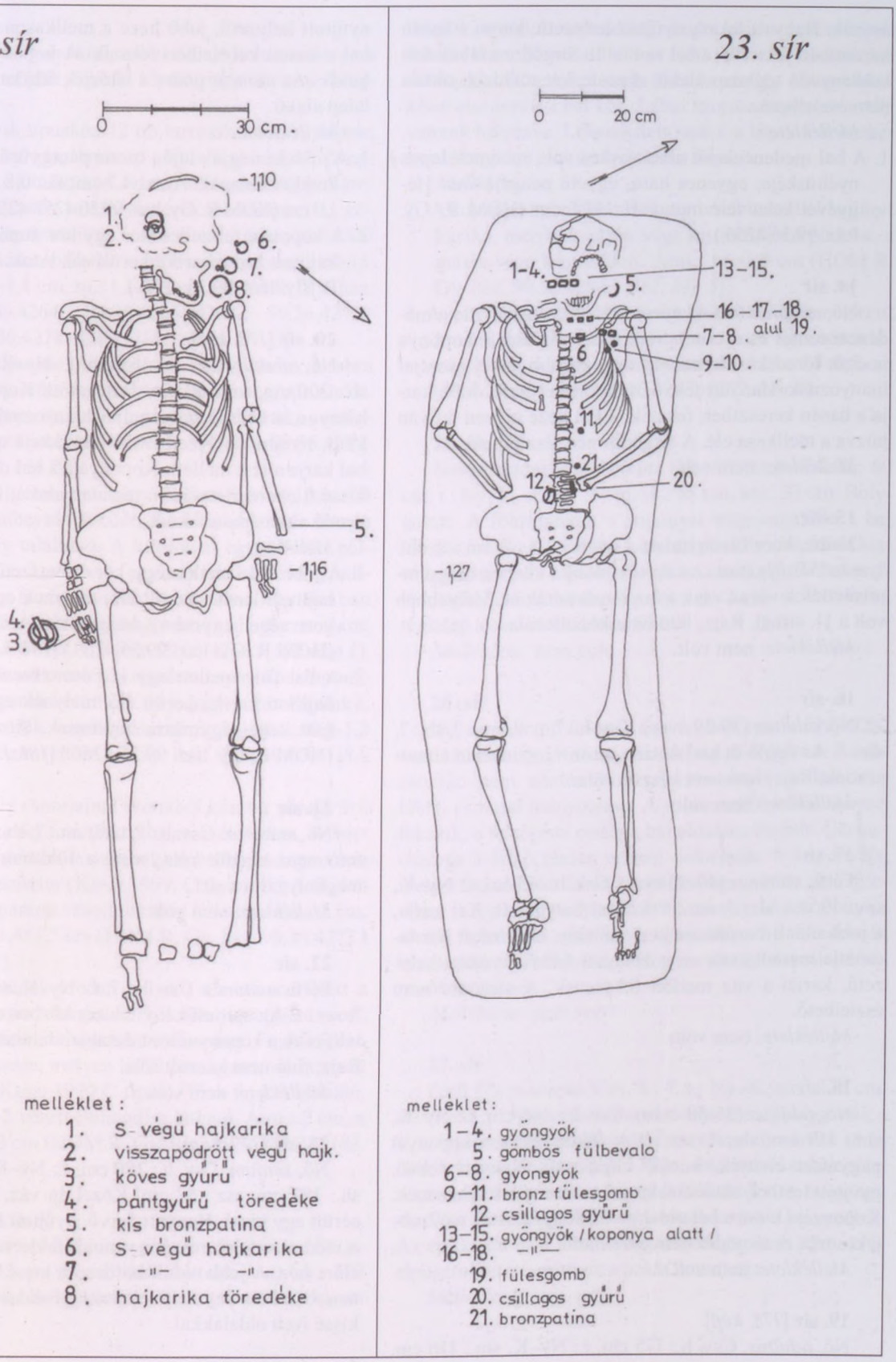

melléklet:

1. S-végű hajkarika
2. visszapödrött végű hajk.
3. köves gyűrű
4. pántgyűrű töredéke
5. kis bronzpatina
6. S-végű hajkarika
7. -"- -"-
8. hajkarika töredéke

melléklet:

1-4. gyöngyök
5. gömbös fülbevaló
6-8. gyöngyök
9-11. bronz fülesgomb
12. csillagos gyűrű
13-15. gyöngyök /koponya alatt/
16-18. -"-
19. fülesgomb
20. csillagos gyűrű
21. bronzpatina

179. kép. A 8. és a 23. sírok rajzai, Köröm-Kápolna-domb

ányzik. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a hasán keresztben fektetve, a bal van felül. Sírgödre a lábak felé keskenyedő téglalap alakú aknasír, két rövidebb oldala nem észlelhető.

Melléklete:

1. A bal medencelapát alatt vaskés volt, melynek lapos nyéltüskéje, egyenes hátú, egyélű pengéje van. Hegyével kelet felé mutat. H.: 11,1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4255.).

14. sír

Nő, *maturus* (40-45 éves). Az építkezés elvitte a medencecsontot és a combcsontokat, valamint a koponya is csak töredékesen maradt meg. A jobb lábfej csontjai hiányoznak. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Jobb karja a hasán keresztben fekszik, a bal keze erősen fel van húzva a mellkasa elé. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

15. sír

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Az építők munka közben megsemmisítették a vázat, csak a koponyát adták át. Mélyebben volt a 11. sírnál. Rajz, fotó nem készült róla.

Melléklete: nem volt.

16. sír

Nő, *adultus* (30-39 éves). Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Az épülő út kialakítása során vízszintesen elmetszették. Rajz, fotó nem készült róla.

Melléklete: nem volt.

17. sír

Férfi, *maturus* (40-50 éves). Csv. h.: 65 cm, t.: Ny–K, sm.: 19 cm, sh.: ?, ssz.: ? Erősen bolygatott. Két karja, a jobb oldali bordacsontja és néhány, elmozdult bordacsontja maradt csak meg. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a váz mellett fekszenek. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

18. sír

Nő, *adultus* (25-30 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 119 cm, sh.: ?, ssz.: ? A földmunkák a koponyát nagyrészt elvitték, bordái hiányosak. Hanyatt fekvő, nyújtott testhelyzetű váz, karjai a test mellett fekszenek. Koponyája kissé a bal oldalára fordult. Ráásták a 67. objektumra. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

19. sír [*178. kép*]

Nő, *adultus*. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny–K, sm.: 116 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 51 cm. Csaknem ép váz, csupán a lábfej csontjaiból hiányzik néhány darab. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, jobb keze a mellkason keresztben, a bal a hason keresztben fekszik. A koponya kissé előre bukik. Az aknasír gödre a lábfejek felé keskenyedő téglalap alakú.

Mellékletei:

1. A jobb kéz egyik ujján bronz pántgyűrű. Feje laposra, kerekre kalapált. Átm.: 4,7 cm, sz.: 0,8 cm, a fej átm.: 1,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4257-4258.) [*181. kép 9*].
2. A koponya felszedésekor egy kör átmetszetű drótból hajlított bronzkarika került elő. Átm.: 1,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4256.).

20. sír [*178. kép*]

Nő, *adultus*. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 110 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 60 cm. Bolygatott. Koponyája erősen hiányos, a bal lábszárcsontjai hiányoznak. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben, a jobb karja a medencén, a bal karja a test mellett. Koponyája a bal oldalára fordult kissé. Lekerekített sarkú téglalap alakú, láb felé keskenyedő aknasírban feküdt.

Mellékletei:

1. A jobb füle mellett egy kör átmetszetű bronzdrótból hajlított karika került elő, melynek egyenesen levágott végei egymásra hajlítottak. Átm.: 1,8×1,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4259.) [*181. kép 10*].
2. A bal füle mellett egy kör átmetszetű bronzdrótból hajlított karika került elő, melynek egyenesen levágott végei egymásra hajlítottak. Átm.: 1,7×1,8 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4260.) [*181. kép 11*].

21. sír

Nő, *maturus*. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Rajz, fotó nem készült róla, mert a földmunkagép teljesen megbolygatta a sírt.

Melléklete: nem volt.

22. sír

Férfi, *maturus*. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 14 cm, sh.: ?, ssz.: ? Az építtetők kivitelezés közben csontokat találtak, csak a koponyacsont darabjait lehetett megmenteni. Rajz, fotó nem készült róla.

Melléklete: nem volt.

23. sír [*179. kép*]

Nő, *senium*. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny–K, sm.: 127 cm, sh.: 187 cm, ssz.: 58 cm. Közel ép váz, az arckoponya sérült egy kissé. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a medence felső részére vannak fektetve. A koponyája előre néz. A jobb oldali bordasora kissé bolygatott. Aknasírban fekszik, mely lekerekített sarkú téglalap alakú, kissé ívelt oldalakkal.

Mellékletei:

1–13. A nyakcsigolyákon, a bal oldali bordasoron és a koponya mögött feküdt 13 db nagy méretű üveggyöngy:

1–12. Az egyik típushoz 12 db tartozik, melyek fekete, valamint barnás, lapított gömb alakú opak üveggyöngyök, felületükön fehér, kereszteződő hullámvonalas díszítés található, ezek közeiben 1-1, közepén fehér, körülötte vörös alapon fehér sávokkal díszített kidomborodó sugaras virágszem látható. Átm.: 1,3–1,4 cm, m.: 1,1–1,3 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4261–4264, 99.36.4266–4268., 99.36.4273–4274., 99.36.4278–4280.) [*181. tábla 12–23*].

13. A másik típusba 1 db tartozik, mely három darabra törve került elő. Barnás színű, nyomott gömb alakú. Erősen kopott, de valószínűleg ez is plasztikus virágmintás díszű lehetett (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4275-4277.) [*181. kép 24*].

14. A bal oldali csecsnyúlvány mellett bronzból készült gömbös fülbevaló feküdt. Karikájának alsó részén 2-2 gyöngy található. A karikával egybeöntött pálcatag tetején 2 szorosan egymás mellett lévő gömbdísz van; a felső a kisebb. Alsó része kúp alakban keskenyedő, imitált gyöngysorból áll össze. Átm: 2×2,2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4265.) [*182. kép 1*].

15. A bal bordasor mentén – részben a gerincoszlopon – 4 db fülesgomb került elő. Mindegyik gomba alakú, három közülük sugaras díszítésű. Fej átm.: 0,8-1,2 cm, h.: 1,2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4265.) [*182. kép 2–5*].

16. A bal kézfej csontjainál bronzból készült pántgyűrű volt, mely a fej felé fokozatosan szélesedett. A fejét körben vésés keretezte, melyen belül pentagramma bevésés díszítette (Keszi 1999, C típus).[2326] A fej két oldalán, a pánton vésett díszítés látható. Átm.: 2 cm, a fej átm.: 1,4×1,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4272.) [*182. kép 6*].

17. A jobb kezének eredeti helyén, a medence felett a gerincoszlopon bronzból készült pántgyűrű volt, mely a fej felé fokozatosan szélesedett. Fejét körben vésés keretezte, melyen belül pentagramma bevésés díszítette (Keszi 1999 C típus).[2327] A fej két oldalán, a pánton 2-2 vésett csillagdísz látható. Átm.: 2 cm, a fej átm.: 1,3 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4282.) [*182. kép 7*].

24. sír [*180. kép*]

Nő, *maturus* (40-50 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 39–53 cm (a mellkasa fentebb van), sh.: 170 cm, ssz.: 52 cm. Bolygatatlan. Jó megtartású. Hanyatt fekszik, nyújtott testtartású, koponyája a bal oldalára fordult kissé. Kezei a mellkas előtt felhúzva lehettek keresztezve, de nem kötözték őket össze, így a bomláskor kissé elcsúszott a bal kéz. Lábai szorosan egymás mellé vannak helyezve. Lekerekített sarkú, a lábak felé keskenyedő téglalap alakú aknasírban fekszik.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán vékony bronzhuzalból hajlított karika, melynek egyik vége kis hurokban pödrött, a másik vége lekerekített. Átm.: 1,6×1,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4284.) [*182. kép 8*].
2. A jobb oldalán az atlasz csigolyánál kerek átmetszetű bronzdrótból hajlított karika, melynek egyenesen levágott végei egymásra hajlítottak. Átm.: 1,7×1,8 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4283.) [*182. kép 9*].

25. sír

Neme bizonytalan, *infans* (kb. fél éves). Csv. h.: 60 cm, t.: Ny–K, sm.: 2–4 cm, sh.: 68 cm, ssz.: 33 cm. Bolygatott. A földmunkák a koponyát megrongálták, a bal lábszár hiányzik. Kissé a jobb oldalára fordult, lábai kissé behajlítottak. A jobb keze félig a test alatt, a bal enyhén behajlítva a medencén fekszik. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt.

Melléklete: nem volt.

26. sír

Nő, *senium* (60 fölötti). Csv. h.: 145 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 126 cm, sh.: 160 cm, ssz.: 45 cm. Bolygatott. A kézcsontjai nem anatómiai rendben vannak, valamint a lábfej csontjai hiányoznak. A medencétől lefelé hanyatt fekszik, a felsőteste pedig a bal oldalára fordult. Gerincoszlopa a felső részen erősen deformált. A koponyája, mely a bal oldalán fekszik, derékszöget zár be vele. Életében is testi deformitásokkal küzdhetett. Arckoponyája sérült. A bal keze a test mellett, a jobb pedig a medencén keresztben feküdt. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt.

Melléklete: nem volt.

27. sír

Férfi (?), *maturus*. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 135 cm, sh.: ?, ssz.: ? Az építkezés során erősen megbolygatták a sírt, így csak koponyadarabokat és hosszúcsontok töredékeit kapta meg az ásató. Rajz, fotó nem készült róla. Az antropológiai anyag vizsgálatánál kiderült, hogy egy *maturus* férfi és egy *infans* gyermek csontjai keveredtek. Az építkezés és a feltárás egyidejűsége miatt több sír is elpusztulhatott, mint ez a példa is mutatja.

Melléklete: nem volt.

[2326] Keszi 1999, 134.
[2327] Keszi 1999, 134.

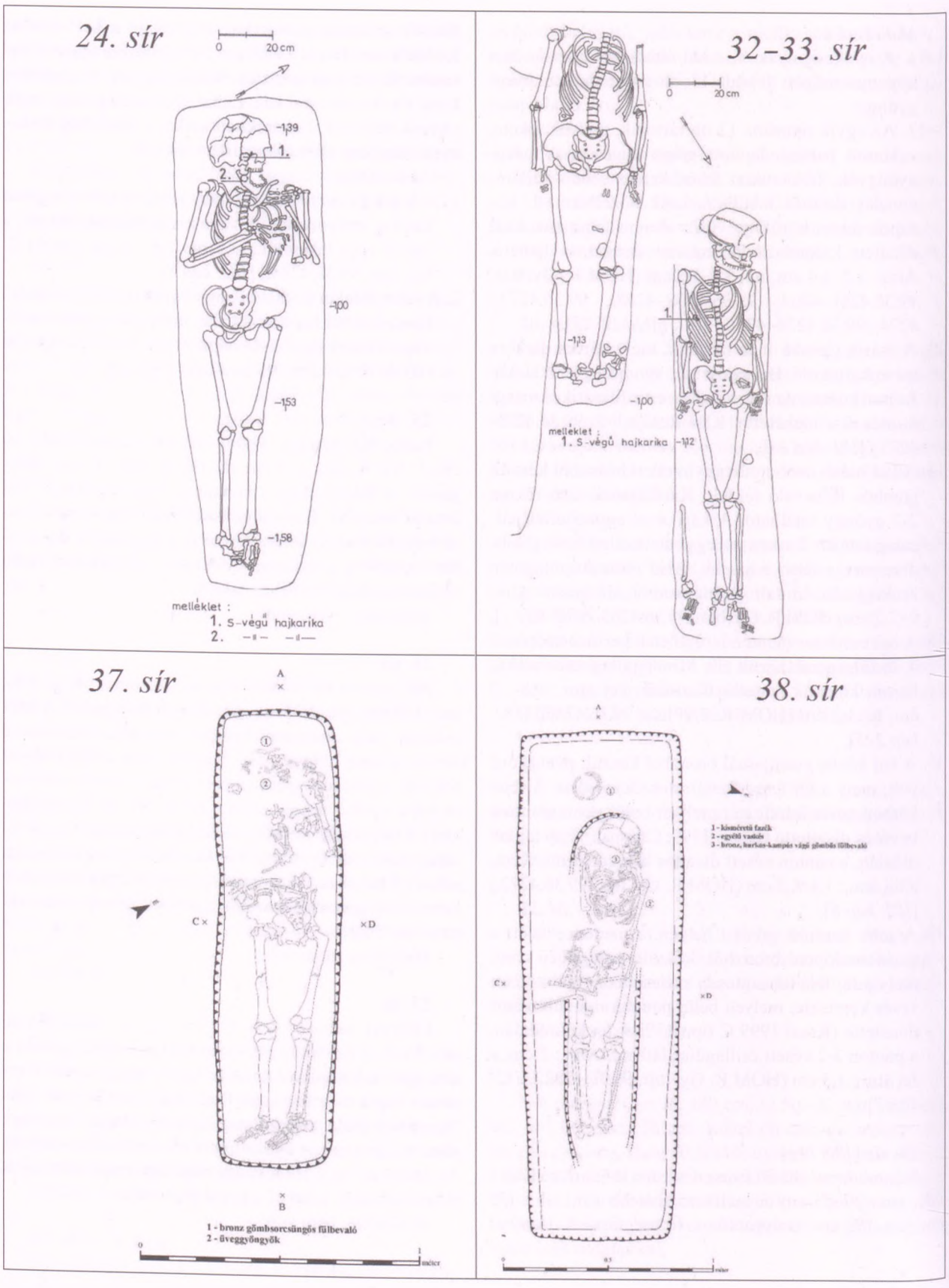

180. kép. A 24., 32–33., a 37. és a 38. sírok rajzai, Köröm-Kápolna-domb

28. sír

Férfi, *maturus* (40-50 éves). Csv. h.: 180 cm, t.: Ny–K, sm.: 112 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan. Jó megtartású. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű karjai a teste mellett helyezkednek el. Arca kissé balra néz. A jobb válla felett gyermek koponyája (*infans*, 2-3 éves). A sírgödör nem észlelhető, mert egymás mellett több temetkezés is van ezen a helyen.

Melléklete: nem volt.

29. sír

Férfi, *adultus* (25-35 éves). Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K, sm.: 114 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A koponyáját a földmunkálatok elvitték, a jobb felkarjára ráásták a 31. sírt. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal karja a test mellett fekszik szorosan, a jobb kissé szöget zár be a medencecsonttal. Bal oldalát ráásták a 30. sírra. Sírgödör nem észlelhető, mert egymás mellett több temetkezés is van ezen a helyen.

Melléklete: nem volt.

30. sír

Férfi, *senium* (60 fölötti). Csv. h.: 158 cm, t.: Ny–K, sm.: 126 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Ráásták a 29. sírt a jobb oldalára, ez elvitte a jobb karját és combcsontját. A váz többi része ép. A koponyája előre bukott. Hanyatt fekszik, nyújtott testtartású, karja a teste mellett fekszik. Sírgödör nem észlelhető, mert egymás mellett több temetkezés is van ezen a helyen.

Melléklete: nem volt.

31. sír

Férfi, *maturus*. Csv. h.: 51 cm, t.: Ny–K, sm.: 109 cm, sh.: ?, ssz.: ? Erősen bolygatott. Két lábszárcsont és a hiányos lábfejcsontok maradtak meg *in situ*. Valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb bokától délre néhány szórvány bordacsont került elő. Ráásták a 29. sírra.

Melléklete: nem volt.

32. sír [*180. kép*]

Férfi, *maturus* (40-50 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 113 cm, sh.: 105 cm (mérhető), ssz.: 30 cm (a lábnál mérhető csak). Bolygatott. A lábfej csontjai nem anatómiai rendben vannak, a kézfej csontjai hiányosak, a koponyáját elvitte az építkezés. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a karjai a medencéje mellett fekszenek. Sírgödre a lábfejek felé keskenyedő, téglalap alakú aknasír, mely csak az északi oldalon észlelhető a test mellett egy szakaszon, valamint a lábak körül.

Melléklete: nem volt.

33. sír [*180. kép*]

Nő, *adultus* (23-39 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 112 cm, sh.: 160 cm (mérhető), ssz.: 40 cm. Ép váz, a jobb szárkapocscsontja mozdult csak el keleti irányban. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a karjai a test mellett fekszenek. A koponyája balra néz. Téglalap alakú aknasírban fekszik, mely válltól nem volt megfogható.

Melléklete:

1. A jobb oldali bordasorának közepén 1 db bronzból készült, sima S-végű karika. Átm.: 2,6 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4285.) [*182. kép 10*].

34. sír

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 55 cm, t.: ?, sm.: 109 cm, sh.: ?, ssz.: ? Erősen bolygatott. Csak két bal felkarcsonttöredék maradt meg, valamint egy töredékes bal combcsont. Sírgödre nem figyelhető meg.

Melléklete: nem volt.

35. sír

Nő, *adultus*. Csv. h.: 168 cm, t.: Ny–K, sm.: 180 cm, ssz.: 70-60 cm. Szinte teljesen bolygatatlan. Csak jobb alkarja és kézcsontjai mozdultak el. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal karja a test mellett szorosan, a jobb kissé távolabb fekszik. A felsőteste kissé elcsavarodott a jobb oldalára, déli irányba. A koponyája a jobb oldalán fekszik. Koponyája erősen torzult, feltűnően kicsi a medencéhez képest. Erős gerincferdülése lehetett, esetleg eltört a gerince, mert van egy nagyobb S alakú kanyar a vázoszlopban. Sírgödre szabálytalan alakú, íves falakkal.

Melléklete: nem volt.

A 2014-ben előkerült sírok[2328]

36. sír (2015.1.1., SNR3)

Nő, *maturus* (40-50 éves). Csv. h.: 159 cm, t.: Ny–K, sm.: 13–15 cm, sh.: 203 cm, ssz.: 66 cm. A humuszolás során megbolygatták, ezért sérült a koponya és az alkarcsontok egy része. A karok a test mellett szorosan, párhuzamosan helyezkednek el, előfordulhat, hogy eredetileg lepelbe csavarták az elhunytat. A bal felkar egy része és az alkar hiányzik. A jobb kezet a medence alatt a combra hajlították. A bal medence és láb szintén a humuszolás által bolygatott. A medence lefelé fordítva helyezkedik el és a combcsont két részre törött. Az egyik fele a medence mellett, a másik a jobb sípcsont tetején van. A bal alsó lábszár szintén kissé elmozdult, a sípcsont egyik vége pedig ugyancsak a jobb térd alatt van. A lábfejek *in situ* maradtak, a jobb oldalra döntve. Leke-

[2328] A 2014-ben előkerült sírok antropológiai feldolgozását Köhler Kitti végezte el (HOM R. A. 5797-15.).

rekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, mely a fej felé eső részen kiszélesedett.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a betöltésében 22 cm mélységben egy apró bronztöredék került elő.

37. sír (2015.1.2., SNR19) [*180. kép*]

Nem meghatározható nemű,[2329] *juvenis*. Csv. h.: 138 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 5–8 cm, sh.: 161 cm, ssz.: 42 cm. A sírt ráásták egy bronzkori gödörre. A váz a medence vonaláig teljesen bolygatott a gépi földmunka által, mindössze a bal felkar és a lapocka maradt *in situ*. A koponya hiányzik. A nyújtott lábak bolygatatlanok, a medence enyhén jobbra dőlt helyzetben van. A lábfejek egymás mellett, jobbra fordítva vannak. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt.

Mellékletek:

1. Bronz gömbsorcsüngős fülbevaló feküdt a koponya helyén, a legfelső nyakcsigolya felett. Két darabba törött. A felső része egykarikás huzalkarika, melynek alján lévő hurokba kapcsolódott a függőtag kampója. A függőrész négy bronzlemezből forrasztott gömbből állt, amelyeket egy egyenes huzalra húztak fel sorban, s egymástól 3 vékony, feltekercselt drótszállal választották el. A gyöngyöknek csak töredékei maradtak meg a restaurálás után. A karika átm.: 3,5×1,5 cm, a pálcatag h.: 5,5 cm [*182. kép 11–13*].
2. A legfelső nyakcsigolya alatt 44 db rossz megtartású, eredetileg zöld színű, apró üveggyöngy volt. Átm.: 0,3 cm [*182. kép 14*].

38. sír (2015.1.3.,SNR21) [*180. kép*]

Nő, *adultus* (25-30 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: 26-33 cm, sh.: 239 cm, ssz.: 77 cm. A sírt ráásták egy bronzkori gödörre. A koponya ép, teljesen a bal oldalára fordult. A felsőtest nagyobb része nem *in situ*, de a két felkar a test mellett van szorosan, így elképzelhető, hogy lepelbe csavarták azt. A jobb oldali medence, illetve mindkét láb *in situ*, a lábak szintén egymás mellett, nyújtott helyzetben vannak, de a lábfejek hiányoznak. A bal oldali medencecsont és egy alkarcsont a keresztcsont vonalába csúszott le. A keresztcsont viszont két másik alkarcsont és két csigolya mellett a jobb oldali combcsonton van keresztben. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, amely rendkívül szűk, így szinte pontosan a csontok vonalát követi.

Mellékletek:

1. A fej felett kis méretű fazék volt elhelyezve a sírban. Sötétszürke, korongolt, vállán két sorban dupla vonaldíszes, kormosra átégett, gyenge megtartású. M.: 16 cm, f. átm.: 8,2 cm [*182. kép 16*].
2. A bal felkar és a bordák között, hegyével délkelet felé mutató egyélű vaskés feküdt. Középső nyélállású, egyenes hátú, ép. H.: 10,5 cm, a penge h.: 8 cm [*182. kép 15*].
3. Bronz hurkos-kampós végű, gömbös fülbevaló volt közvetlenül a bal csecsnyúlvány alatt *in situ*. Kerek alakú, amelyre egyenlő közökben összesen 3 db lapított gömb alakú bronzgyöngyöt húztak fel. Kampós vége letört. Átm.: 2,2 cm [*182. kép 17*].

Megjegyzés: a sír betöltéséből néhány késő bronzkori kerámiatöredék és kagylóhéj is előkerült.

39. sír (2015.1.4., SNR23)

Nő, *adultus* (30-40 éves). Csv. h.: 107 cm, t.: Ny–K, sm.: 3–40 cm, sh.: 167 cm, ssz.: 85 cm. A sírt ráásták egy bronzkori gödörre. A váz koponyája bolygatott, több darabra törött. Az egyik felkar és az alkarok, valamint a bal oldali bordák egy része is hiányzik, helyükön elszórtan ujjcsontok helyezkednek el. A bal medence és combcsont, illetve a bal láb többi csontja is hiányzik. A medencecsont helyén lefelé fordítva az alsó állkapocs látható. A jobb oldalon is csak a combcsont van meg, a másik felkar pedig a térdek vonalában ferdén helyezkedik el. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, melynek alja a lábfej felé lejt.

Melléklete: nem volt.

40. sír (2015.1.5., SNR24)

Nő, *adultus* (30-40 éves). Csv. h.: 86 cm, t.: Ny–K, sm.: 4–12 cm, sh.: 151 cm, ssz.: 70 cm. Erősen bolygatott és hiányos váz, melyet már a gépi humuszolás, valamint korábbi rablás is érintett. A koponya hiányzik. A felsőtestből mindössze a jobb felkar, illetve alkar, valamint a lapocka és néhány csigolya maradt meg. A gerinc a 3-4 háti csigolyától kezdve lefelé van csak meg. A medencéből is szintén csak a jobb oldali lapát maradt a sírban. Az *in situ* jobb combcsont több részre törött, tetején néhány ujjcsont helyezkedik el. A bal oldali combcsontból csak néhány töredék maradt meg. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, melynek alja enyhén ívelt és a lábak felé lejt.

Melléklete: nem volt.

[2329] Az antropológiai anyag feldolgozója nőneműnek vélte (HOM R. A. 5797-15.).

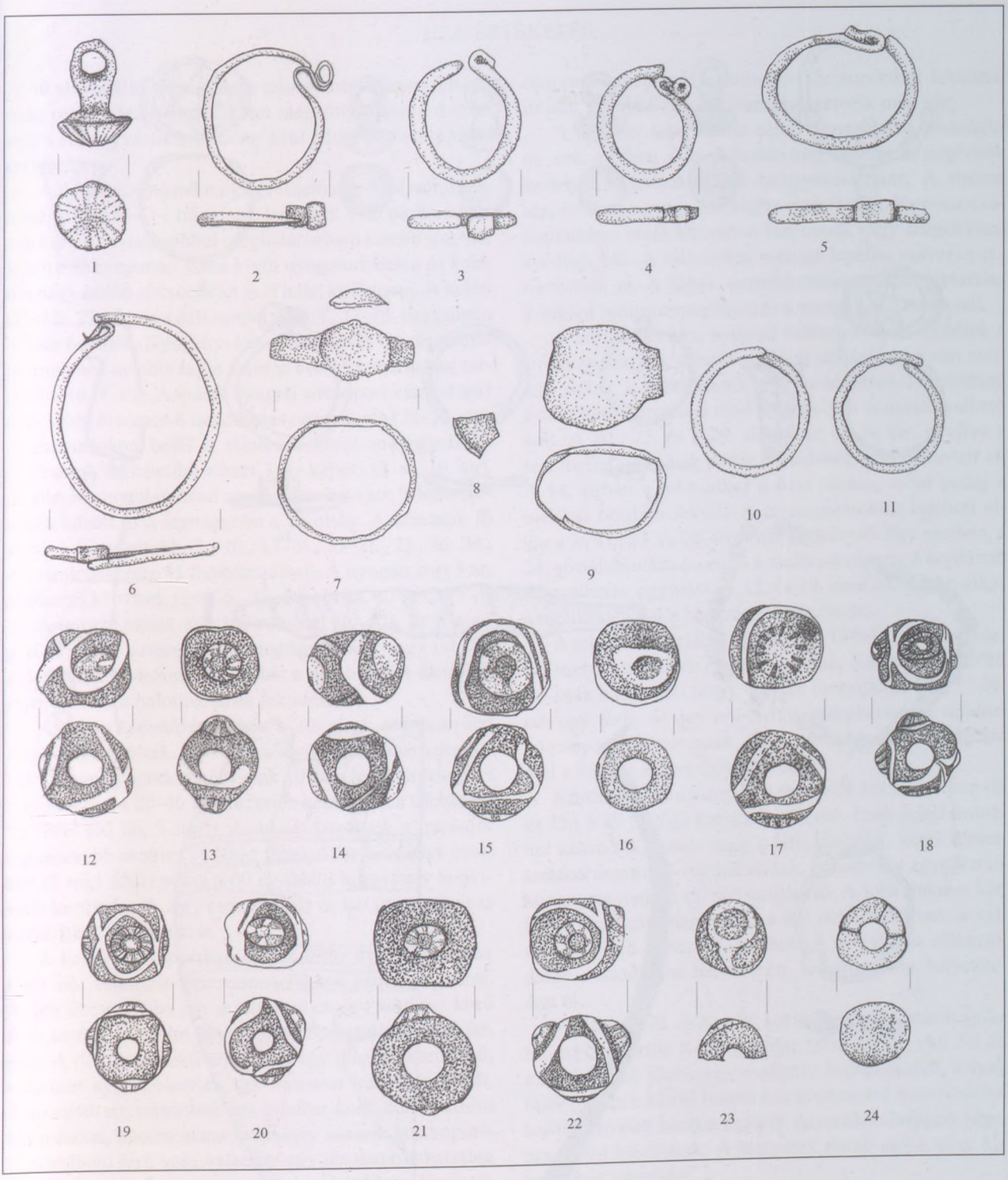

181. kép. A sírokból előkerült tárgyak, Köröm-Kápolna-domb

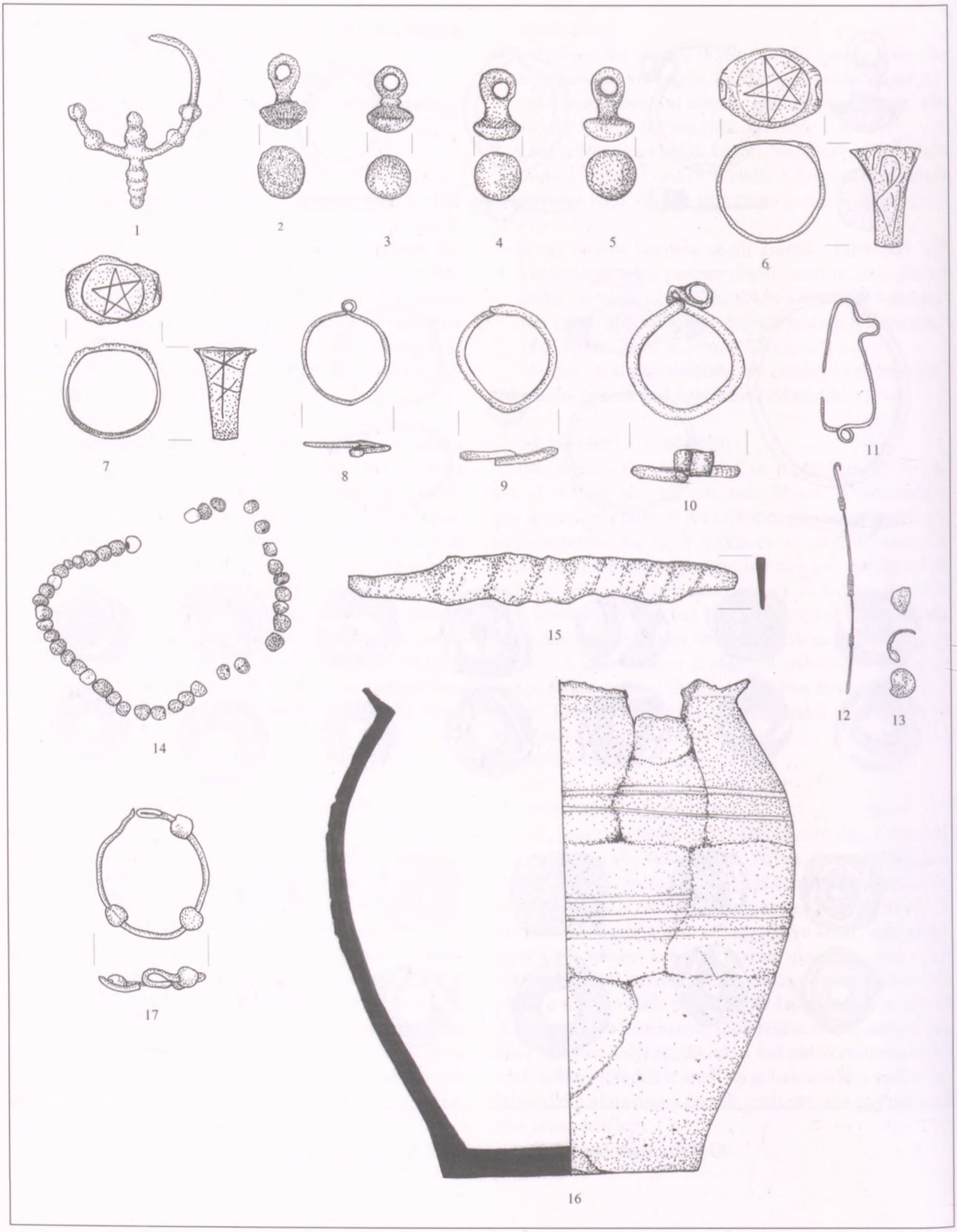

182. kép. A sírokból előkerült tárgyak, Köröm-Kápolna-domb

117.3. ÉRTÉKELÉS

A 40 sírból álló temető nem tekinthető teljesen feltártnak, mert a lelőhelynek lehet még folytatása a dombnak a szennyvíztisztító telep által eddig be nem épített területén.

A temetkezéseknél megfigyelhető egy fő sírsor, mely középen fut É–D-i irányban, valamint vele párhuzamosan két bizonytalanabbul meghatározható kisebb sor, tőle keletre és nyugatra. Ezen kívül nyugaton, délen és keleten négy külön sírcsoportot is el lehet különíteni. A keleti (11–12., 22. sír) és a déli csoporthoz (1., 17–18. sír) csupán 3-3 sír tartozik. Nyugaton két sűrűsödés is megfigyelhető, melynek délebbi tagja szintén csak 3 temetkezést tartalmaz (6–8. sír). A másik nyugati sírcsoport viszont már népesebb, összesen 8 temetkezés tartozik ide (28–35. sír). A csoportokon belül a tájolások közel megegyezőek. A sírsorok legkeletibb részét 3 sír képezi (3–4., 16. sír), ez a legbizonytalanabbul meghatározható sor, a temetkezések között itt a legnagyobb a távolság. A középső, fő sírsor a legnépesebb (2., 10., 13–14., 19–21., 23., 36. 38., 40. sírok összesen 11 temetkezéssel). A nyugati sort 5 temetkezés képviseli (24–26., 37., 39. sírok).

A temetkezések tájolása zömmel Ny–K-i, de a nyugati és a déli sírcsoportnál megfigyelhető, hogy inkább a domborzati viszonyokat, tehát a domb szélét tartották irányadónak a halottak sírba fektetésénél.

A feltárt temetőrészletben a női sírok számszerűen felülreprezentáltak. A 33 biztosan meghatározható sírból 23-ban nyugodott nő, s csak 10-ben férfi. Korcsoport tekintetében a 20-40 év közöttiek képviselik a többséget 15 fővel (12 nő, 3 férfi). A 40-60 közöttiek a második legnépesebb csoport 14 fővel (8 nő, 6 férfi). Három esetben (2 nő,1 férfi) pedig a 60 év feletti korosztály képviselői kerültek elő. Egy csecsemősír és két gyermeksír is előkerült a feltárásokon.

A keleti sírcsoportban egy *adultus* és egy *maturus* korú nő, valamint egy *maturus* korú férfi nyugodott. A déli sírcsoportba egy *adultus* nő és egy *maturus* korú férfi került, valamint egy meghatározhatatlan nemű felnőtt. A délnyugati sírcsoportban egy *adultus* korú férfi, valamint egy *senium* és egy *maturus* korú nő feküdt. A nyugati sírcsoportban két *adultus* korú nő, valamint két *adultus*, három *maturus* és egy *senium* korcsoportba sorolható férfi volt, valamint egy meghatározhatatlan nemű váz. A keleti sírsor, mely meglehetősen hézagos, két *adultus* nőből és egy *infans* gyermekből áll. A középső sírsor hét *adultus* nőből, egy *adultus* férfiból, egy *maturus* nőből és egy *senium* nőből, valamint egy gyermeksírból áll. A nyugati sírsorban a legvegyesebb a korcsoportok megoszlása: minden korcsoportból feküdtek itt nők, továbbá egy csecsemősír tartozik még ide.

A testeket lekerekített sarkú aknasírokba fektették, de sok esetben nem lehetett megfigyelni a sírgödrök széleit a földmunkagépek bolygatásai miatt. A sírokat sárgásbarna agyagos altalajba mélyítették. Koporsós temetkezésre utaló közvetlen fanyomok vagy szegek nem kerültek elő. A halottakat viszont lepelbe csavarva temethették el. A lábak összekötözésére utaló lábtartást 9 helyen tudtunk megfigyelni a vizsgálható eseteknél.

A vázak hanyatt, nyújtott testhelyzetben feküdtek a sírokban, karjaik szintén nyújtott helyzetben a test mellett voltak a vizsgálható temetkezésekből 19 esetben. Ettől eltérő kartartási mód több helyen is megfigyelhető volt. A 20., 25. és a 29. sírban az egyik kéz nyújtva a test mellett, a másik pedig a medencén helyezkedett el. A 14. sírban a jobb alkar a hasi részen, a bal pedig a mellkas bordáin feküdt. A medencecsontra hajlított alkar a 3., 11., 23. és 26. síroknál fordult elő. Egy esetben, a 24. sírnál az alkar csontjai a mellkasi részen, a bordákon keresztezték egymást. A 12. és 19. síroknál a jobb alkar a mellkast, a bal a hasi részt keresztezte.

A temető 40 sírjából mindössze 10-ben volt tárgyi lelet, melyek zömében ékszerek voltak. Két esetben került elő csak használati tárgy, vaskés formájában (13.,[2330] 38. sír) egy férfi- és egy női sírból, mindketten az *adultus* korcsoporthoz tartoztak. Étel- és italmelléklet adására utal a 38. női sírban előkerült fazék.

Köröm-Kápolna-dombon összesen két női sírban (8. és 33.) 6 db S-végű karika került elő. Ezek mind bronzból készültek, kerek vagy ovális alakúak, kerek átmetszetűek és sima S-végűek voltak. A hatból öt egyetlen sír koponyája mellett (8. sír) került elő. A jobb oldalon két, közel egyforma nagyságú, a bal oldalon három, a váll felé növekvő átmérőjű darabok. A 33. sírban előkerült darab másodlagos helyzetben, a bordasoron helyezkedett el.

A temetőből előkerült karikaékszerek mindegyike bronzból készült. Két női sírban (20., 24. sír) volt 2-2 db a fülek körül, illetve egy esetben a koponya alatt, a nyak tájékán. Ezek közül három kör átmetszetű bronzdrótból hajlított nyitott karika, melyek egyenesen levágott végei egymásra hajlítottak. A negyedik darab egyik vége kis hurokban végződik.

A fülbevalók három típusa is jelen van a temetőben. A gömbös (23. sír), gömbsorcsüngős (37. sír) és a hurkos-kampós (38. sír) bronzból készült darabokból csak 1-1 db volt a három különböző korosztályhoz tartozó női

[2330] Itt viseleti helyzetben, deréktájékon.

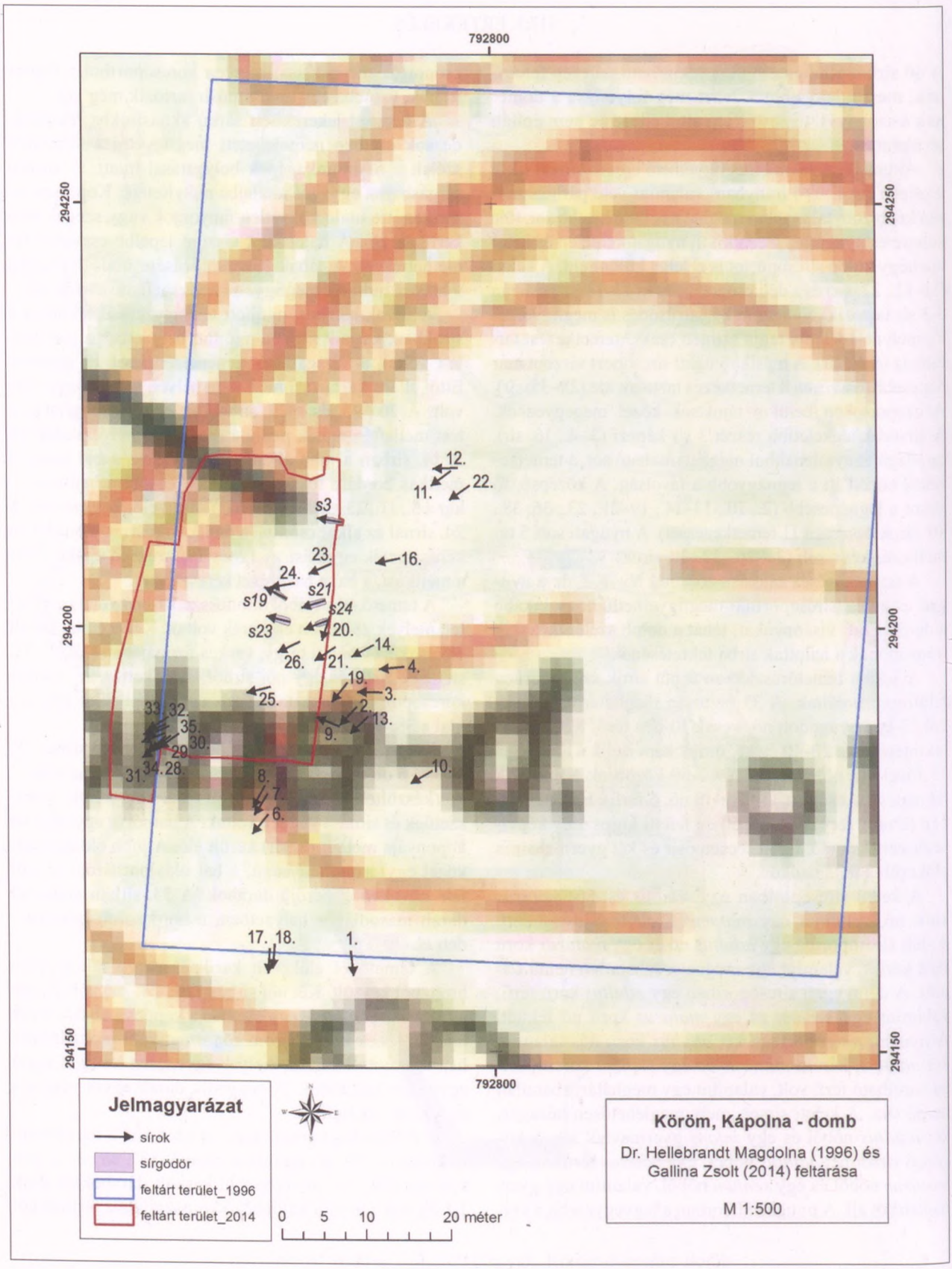

183. kép. Temetőtérkép. Köröm-Kápolna-domb

sírban. Két esetben a csecsnyúlvány mellett, egy esetben pedig a koponya helyén feküdtek.

A nyakat díszítő üveggyöngyök két formája fordult elő a temetőben, két női sírban (23., 37. sír). A nagy méretű (átm.: 1,3–1,4 cm, m.: 1,3–1,4 cm) opak üveggyöngyök, melyek feketék, valamint barnásak, lapított gömb alakúak, fehér, kereszteződő hullámvonalas díszítésűek, melyek közeiben 1-1 közepén fehér, körülötte vörös alapon fehér sávokkal díszített kidomborodó sugaras virágszem látható. A 13 szemből álló gyöngysor a *senium* korú nő nyaka környékén került elő (23. sír). A 44 db, apró szemű zöld üveggyöngyből álló gyöngysor, mely a *juvenis* korú váz nyaka körül feküdt (37. sír), jellemző a korszak gyermeksírjaira.

A ruházathoz tartozó, bronzból öntött fülesgombok két női sírból kerültek elő (3. és 23. sír). Mind az 5 példány gomba alakú, sugarasan díszített.[2331] A 3. sírban talált 1 db a váz bal válla környékén került elő. A 23. sír 4 db gombja pedig a váz bal oldalán, a gerincoszlop mentén feküdt.

A temetőből előkerült 4 db gyűrű mindegyike pántgyűrű volt. Ezek közül a 8. sír jobb kezén lévő egy kék kővel díszített példány. A 19. sírból jobb kéz környékén díszítetlen fejes gyűrű feküdt. A 23. sír mindkét kezén 1-1 pentagrammával díszített gyűrű volt.

A Köröm-Kápolna-dombon feltárt temető sírjainak vizsgálata során megállapítható, hogy a sírok közül kevés tartalmazott tárgyi leletanyagot, s azok is szinte kizárólagosan viseleti tárgyak és ékszerek voltak. Egy esetben fordult csak elő halotti áldozatra utaló jelenség: ez a 38-as sírból előkerült kis méretű fazék, melyet a halott fejénél helyeztek el.

A leletek előfordulása és a sírok csoportjainak, sorainak összevetésekor láthatjuk, hogy a keleti és a déli sírcsoportban egyáltalán nem kerültek elő leletek a sírokból. A nyugati sírcsoportban már előfordult egy lelettel bíró sír is. A délnyugati sírcsoportban azonban volt egy viszonylagosan gazdag sír. A legtöbb lelettel rendelkező, valamint a leggazdagabb sírok a középső és a nyugati sírsorban voltak megfigyelhetőek. Egy kivétellel az összes tárgyi lelettel bíró sír nőkhöz tartozott.[2332] Külön kiemelendő a 8. (5 db S-végű karika és 1 db köves gyűrű), a 23. (szemes gyöngyökből álló gyöngysor, fülbevaló, fülesgombok és 2 db gyűrű), valamint az 37. sírok (ez utóbbiban fülbevaló, apró szemű gyöngyökből álló gyöngysor került elő), melyek a temető leggazdagabb sírjainak számítanak.

A leletanyag és a temetkezési szokások alapján a Köröm-Kápolna-dombon eddig feltárt sírokba egy szegényebb közösség elhunyt tagjait temethették a 10. század végétől a 11. század folyamán.

117.4. IRODALOM

HOM R. A. 797-69.; HOM R. A. 2674-99.; HOM R. A. 5701-15.; HOM R. A. 5780-15.; HOM R. A. 5797-15.

118. RÁSONYSÁPBERENCS-SZŐLŐ ALJA

Horváth Antónia – Horváth Ciprián

118.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől északnyugatra, a Vasonca-patak jobb partján található É–D-i irányú domb keleti irányban kinyúló, félköríves alaprajzú, a domb tetejét és lejtős oldalát magába foglaló területén a rásonysápberencsi záportározó építése során végzett a humuszoláshoz kapcsolódó régészeti szakfelügyeletet 2013. október 24. és november 4. között Csengery Piroska, L. Hajdú Melinda és Horváth Antónia; ezt követően pedig 2014. április 3. és július 14. között megelőző feltárást. A munka során neolit, bronz-, vas-, császár-, avar, honfoglalás és

184. kép. Rásonysápberencs-Szőlő alja (1:10 000)

[2331] A 23. sír három példánya erősen kopott.

[2332] A leletek előfordulása a sírsorokon és csoportokon belül a korcsoportokkal való összevetésnél nem hozott számottevő eredményt.

Árpád-kori telepjelenségeket dokumentáltak. A munkálatokhoz kapcsolódó műszeres kutatás során pedig szórvány leletként került elő egy csörgő, egy gyűrű, nyílcsúcsok és egy kis méretű ólomkereszt is, melyek vizsgált korszakunkba sorolhatók.[2333]

119. EDELÉNY-BORSODI FÖLDVÁR, ESPERESI TEMPLOM

Kovács László

119.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szórvány érmelelet. Az Árpád-kori földvár belsejének északi részén 1992–1993-ban Wolf Mária által feltárt esperesi templom északi oldalfalának omladékai között előkerült, a miskolci Herman Ottó Múzeumba szállított leletek.

119.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Vállába kovácsolt fülű, rézdrót berakásos szárú, a 11. század második felére keltezhető kengyel (HOM R. Gy. ltsz. 96.1.670.).
2. Salamon (1063–1074) CNH. I. 22. (1) = H17 meglehetősen rossz állapotú denára (HOM R. Gy. ltsz. 96. 1. 671.).[2334]

120. EDELÉNY-BORSOD, REFORMÁTUS TEMPLOM

Kovács László

120.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Temetői szórvány érmelelet a vár sáncától délnyugatra, 100 méterre, a mai református templom mellett Wolf Mária által a várnépek templomának 77 sírig feltárt templom körüli temetőjéből. A feltárást Wolf Mária vezette, 1999-ben. A leletanyag a Herman Ottó Múzeumban van, leltározatlan.

120.2. LELETLEÍRÁS

1. II. Béla (1131–1141) CNH. I. 59. (1) = H50 denára (HOM R. Gy. leltározatlan).[2335]

121. FELSŐZSOLCA-VÁRDOMB

Kovács László

121.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szórvány érmelelet, amelyre 1988-ban Wolf Mária terepbejáráson Árpád-kori cserepes környezetben bukkant Zsolca 11–12. századi elődjének területén.

[2333] Csengery–L. Hajdú–Horváth 2014; Csengery–L. Hajdú–Horváth 2016.
[2334] Wolf 2019, 269,172. kép (kengyel), 173. kép (denár).
[2335] Wolf 2019, 286, 287, 286, 183. kép.

121.2. LELETLEÍRÁS

1. 12. századi anonim denár CNH. I. 79. (1) = H95 (HOM R. Gy. ltsz. 88.20.20.).[2336]

121.3. IRODALOM

HOM R. A. 1995-87.

122. SÁROSPATAK-PÁTERHOMOKA

Kovács László

122.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szórvány érmelelet, amely *„1807 körül találtatott Bodrogközön, Zemplin vármegyében, az úgy nevezett pater' homokán* [azaz a várostól délkeletre, a Fűzes-ér mentén],[2337] *ez először Nagy Ferencz' sárospataki colleg. prof. kezébe, innen Fáy János' debreceni polgármester' birtokába került, ennek elhúnyta után egész pénzgyűjteményével Promber Antal bécsi régiségkereskedő vette meg, kitől azt 1841-ben Kiss Ferencz váltá meg."*[2338] Kiss Ferenc gyűjteményéből a MNM Éremtárába került, ahol azonosíthatatlanná vált.

122.2. LELETLEÍRÁS

1. I. Géza (1074–1077) CNH. I. 24. = H19 denára (MNM ltsz. ? – az egykori Kiss Ferenc-gyűjteményből azonosíthatatlanná vált).

123. TISZAKESZI

Kovács László

123.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Ismeretlen körülmények között előkerült szórvány érmék a Herman Ottó Múzeum éremtárában, az esetleges összetartozásuk ismerete nélkül, 1902. évi beleltározással.[2339]

123.2. LELETLEÍRÁSOK

1. I. László (1077–1095) CNH. I. 31. (1) = H25 típusú denára (HOM Éremtára ltsz.: 75.49 [1902/3043]).
2. Kálmán (1095–1116) CNH. I. 49. (1) = H41 típusú denára (HOM Éremtára ltsz.: 75.67 [1902/3045]).
3. Kálmán (1095–1116) CP 2(1) = H42 típusú denára (HOM Éremtára ltsz.: 75.68 [1902/3046]).

[2336] Az érmét II. Béla vereteként közölte: Wolf 1992, 126, 128; Wolf 1994.

[2337] Vö. https://terkepem.hu/utvonalterv/auto/3950-sarospatak-paterhomok,48.284424,21.627769#!l=0,1!p=12/48.2945/21.5860 (letöltve: 2020. április 22.).

[2338] Rupp 1841, 28: Nr. 2, II. tábla 35. – Rupp típusszámainak CNH megfeleltetése: Lakos 1958.

[2339] Az érmékre Révész László hívta fel a figyelmemet, ezeket a HOM Éremtárában Csengeri Piroska találta meg, a meghatározást lehetővé tevő fotókat pedig Mátyás András Jakab küldte meg. Mindannyiuk szívességét ezúton is megköszönöm.

124. GÖNC, RÓKA-DŰLŐ

Pusztai Tamás

124.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2018 januárjában egy új leletegyüttessel gyarapodott a miskolci Herman Ottó Múzeum honfoglalás kori gyűjteménye. Molnár András gönci gyűjtő[2340] 15 tárgyat adott át a múzeumnak, melyeket elmondása alapján évekkel korábban, Gönc határában, a Róka-dűlőben talált. Akkor legalább 2 sír leletei kerültek elő, az egyikben lócsontok is voltak.[2341] 2 zablát, 4 kengyelt (egyet töredékesen), 2 vascsatot, 4 nyílhegyet, valamint – elmondása szerint ugyanezen sírokban talált – 3 edényt adott át a múzeumnak. A helyszínt 2018 januárjában jelen sorok szerzője közösen megtekintette a gyűjtővel. Az általa a leletek találási helyeként megmutatott terület a Hernád folyó keleti teraszának peremén helyezkedik el. Egy északnyugati kitettségű lejtős domboldal, mely 25 méterrel magasodik a Hernád folyó ártere fölé. További régészeti leleteket a felszínen akkor nem találtunk.

185. kép. Gönc, Róka-dűlő (1 : 10 000)

124.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Vasból kovácsolt csikózabla. A szájvasak átmetszete téglalap, a kerek zablakarikák laposra vannak kovácsolva. H.: 24,8 cm [*187. kép 1*].[2342]
2. Vasból kovácsolt csikózabla. A szájvasak átmetszete kör, a kerek zablakarikák laposra vannak kovácsolva. H.: 24,1 cm [*187. kép 2*].
3. Téglalap alakú vascsat. A csatpecek utolsó harmada elgörbült. A csattest laposra kovácsolt, a felső oldala enyhén domború. M.: 7,1×4,6 cm [*187. kép 3*].
4. Téglalap alakú vascsat. A csatpecek a vége felé enyhén elvékonyodik. A csattest laposra kovácsolt. M.: 5×4,1 cm [*187. kép 4*].
5. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú fülén a kengyelszíj számára keskeny áttörés. A fül a kengyel lapos száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik. Talpalója ívelt, középen alul egy külön bordával erősített. M.: 10,2×11,6 cm [*187. kép 5*].
6. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú fülén a kengyelszíj számára keskeny áttörés. A fül a kengyel lapos száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik. Talpalója ívelten indul, de hiányzik. M.: 10,4×11 cm [*187. kép 6*].
7. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Minden oldalán lekerekített téglalap alakú fülén a kengyelszíj számára

[2340] Molnár András, Gönc, Károly Gáspár utca 50.

[2341] A tárgyak előkerülési helyéről a gyűjtő először azt mondta, hogy a víz mosta ki a leleteket, míg egy másik mondatából az derült ki, hogy egy hegyes vastárgyat szúrt le a földbe, és azzal húzta ki ez egyik zablát.

[2342] A tárgyak rajzait a Herman Ottó Múzeum grafikusa, Nagy S. József készítette.

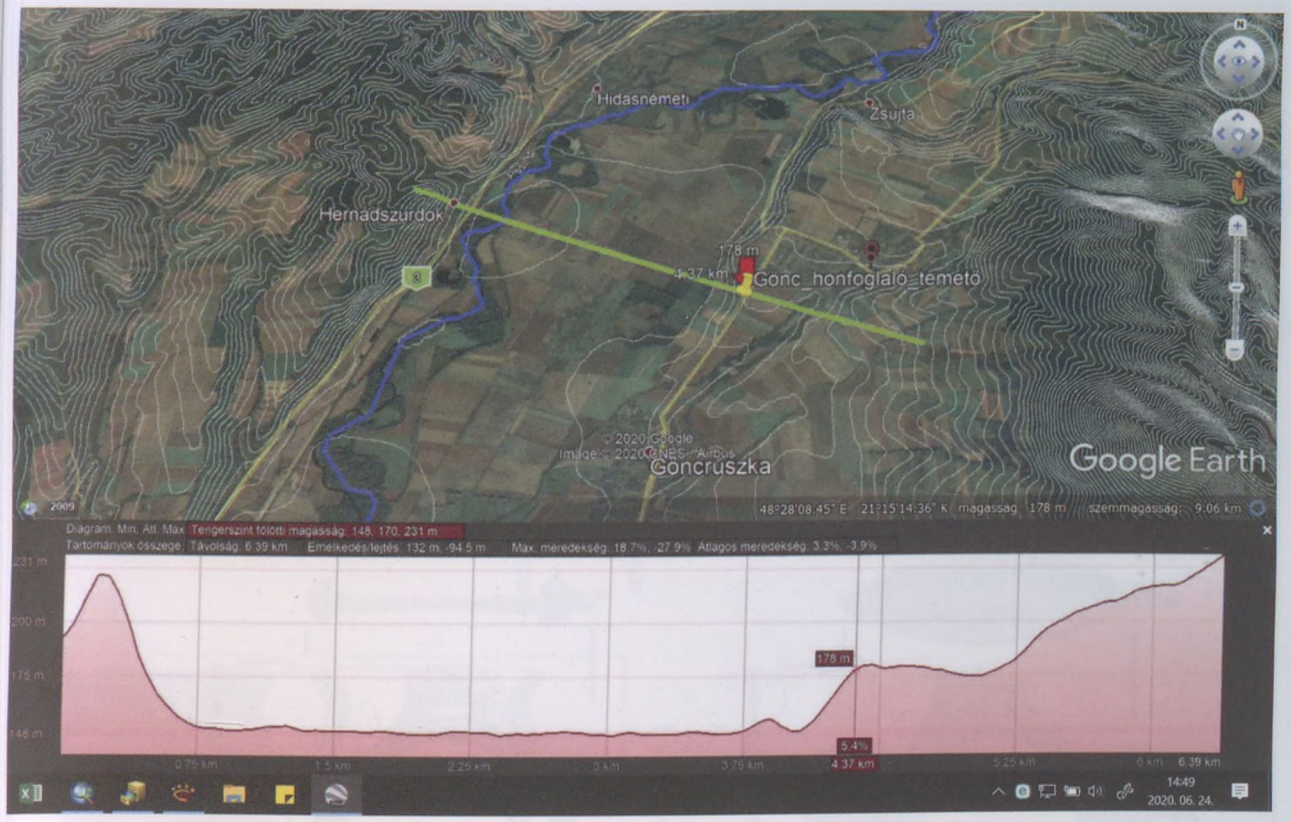

186. kép. A honfoglaló temető gyűjtő által meghatározott helye és helyzete

keskeny áttörés. A fül a kengyel háromszög keresztmetszetű száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik. Talpalója enyhén ívelt, középen alul egy külön bordával erősített. M.: 15×12,8 cm [*187. kép 7*].

8. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel töredéke. Enyhén trapéz alakú fülén a kengyelszíj számára keskeny áttörés. A fül a kengyel lapos száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik. Talpalója ívelten indul. Középen alul egy külön bordával erősített. A függesztőfül fele, a kengyel egyik szára és a talpaló közepe hiányzik. M.: 14 cm [*187. kép 8*].
9. Deltoid alakú, vasból kovácsolt, lapos nyílhegy. Vágóéle rövid, enyhén ívelt. Metszete a vágóélek felé enyhén keskenyedik. Hengeres átmetszetű nyéltüskéje rövid. M.: 7,6×3,2 cm [*188. kép 1*].
10. Deltoid alakú, vasból kovácsolt nyílhegy. Metszete a vágóélek felé enyhén keskenyedik. Hengeres átmetszetű nyéltüskéje rövid. Csúcsa hiányzik. M.: 7,8×2,9 cm [*188. kép 2*].
11. Deltoid alakú, vasból kovácsolt, keskeny, lapos nyílhegy. Vágóéle hosszú. Metszete a vágóélek felé enyhén keskenyedik. Csúcsa és hengeres átmetszetű nyéltüskéje letört. M.: 5,3×2,2 cm [*188. kép 3*].
12. Deltoid alakú, vasból kovácsolt, keskeny, lapos nyílhegy. Metszete a vágóélek felé enyhén keskenyedik. Nyéltüskéje letört. M.: 5,3×2,4 cm [*188. kép 4*].
13. Kis méretű csupor. Homokkal soványított, kézikorongon készült, feketésszürke színűre égetett, kis méretű csupor. Talpától fölfelé haladva fokozatosan szélesedik, legnagyobb szélességét az edény középvonala fölött éri el. Nyaka a talpához mérten szélesebb. A pereme enyhén kihajló, lekerekített szélű. Vállán és hasán egymás fölött az edény testén körbefutó, bekarcolt hullámvonalköteg díszítés, a has alatt pedig ugyancsak körbefutó, bekarcolt párhuzamos vonalköteg díszítés található. Enyhén kihajló peremének teljes belső oldalát bekarcolt vonalkötegminta fedi. M.: 11,9 cm, sz. átm.: 9,6 cm, f. átm.: 6 cm [*189. kép 1*].
14. Kis méretű csupor. Homokkal soványított, kézikorongon készült, vörösesbarna színűre égett, kis méretű csupor. Hordó formájú edény, húzott gömbös testű, talprésze jelentősen szélesebb, mint a nyaka, a pereme rövid, enyhén kihajló, lekerekített szélű. Talprésze díszítetlen, a hasvonal alatti és a váll közötti területet 4 sor, az edény oldalán körbefutó, bekarcolt vonalköteg minta díszíti. Enyhén kihajló peremének teljes belső oldalát bekarcolt vonalkötegminta fedi. M.: 10,2 cm, sz. átm.: 4,8 cm, f. átm.: 6 cm [*189. kép 2*].
15. Kis méretű füles korsó. Finom homokkal soványított, kézikorongon készült, jól égetett, sárgásbarna színű, fényes felületű korsó. Az enyhén felfelé húzott gömbös testű korsónak rövid talpgyűrűje van, rövid

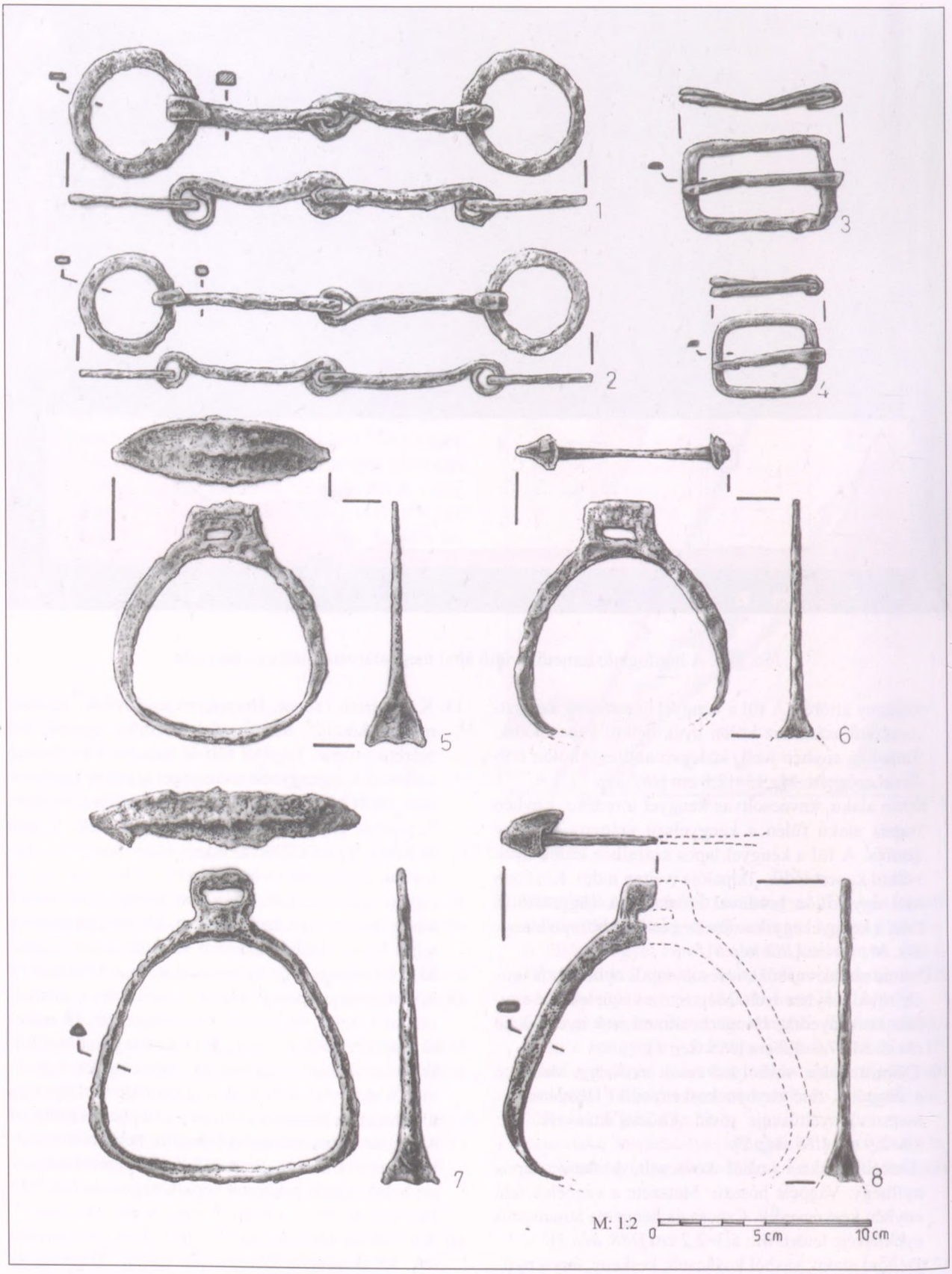

187. kép. Gönc, Róka-dűlő: az előkerült leletek

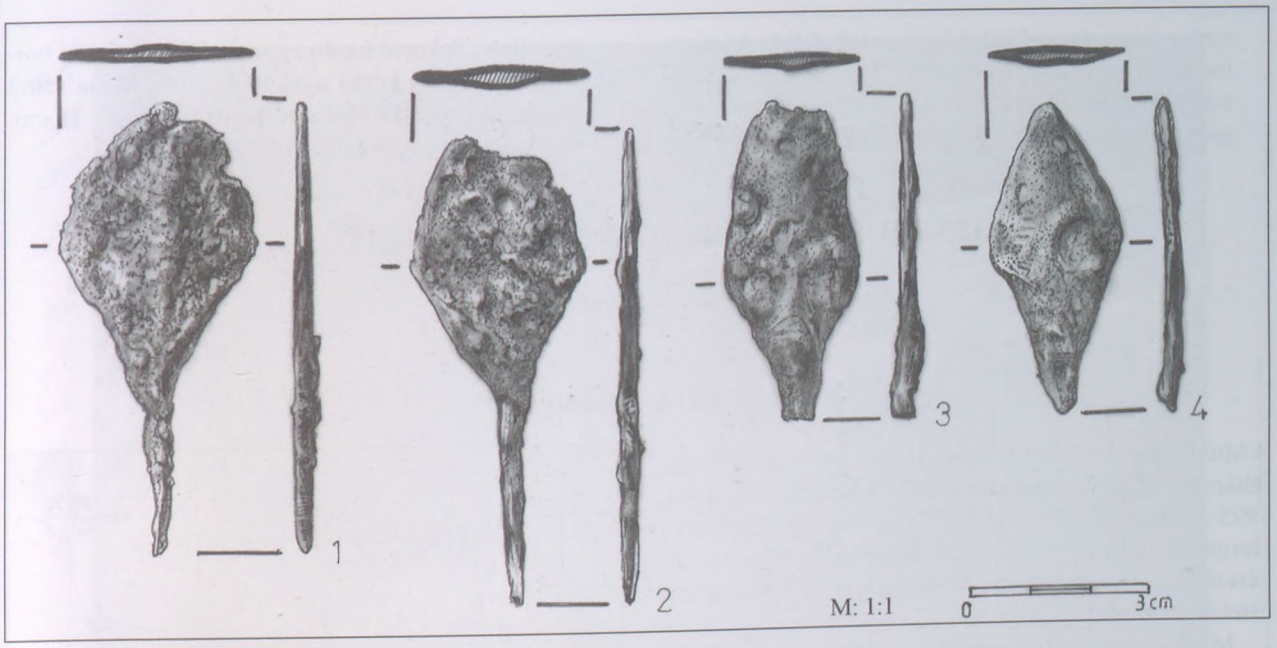

188. kép. Gönc, Róka-dűlő: az előkerült leletek

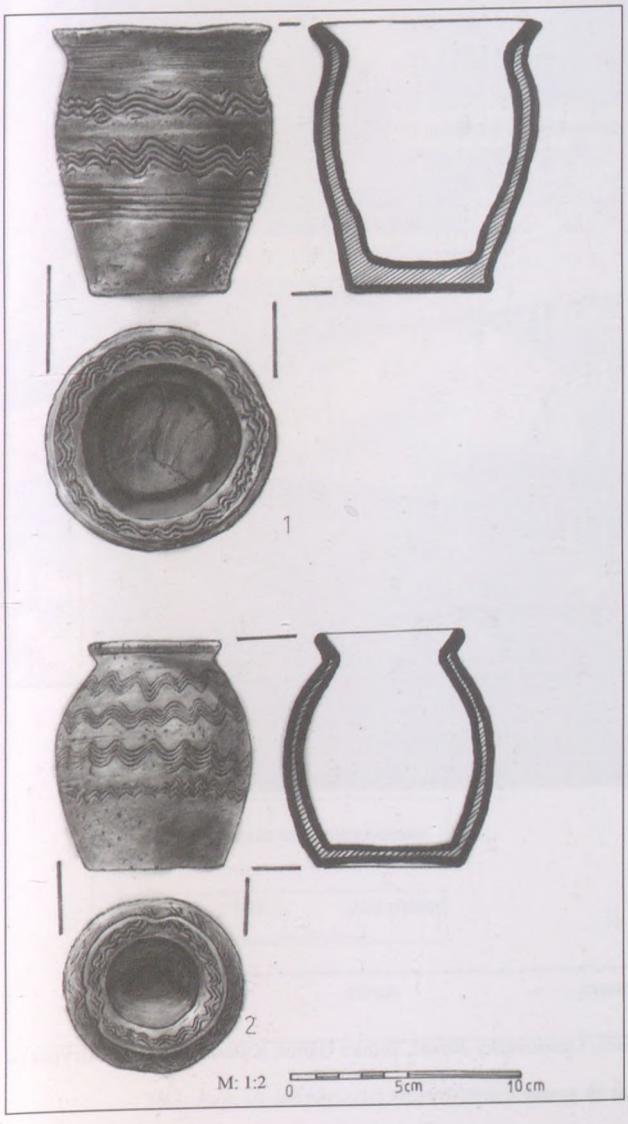

189. kép. Gönc, Róka-dűlő: az előkerült leletek

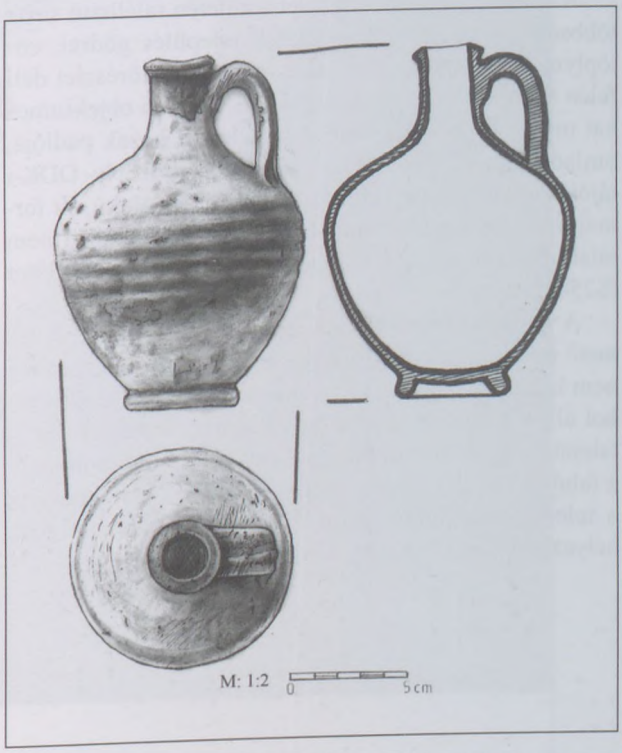

190. kép. Gönc, Róka-dűlő: az előkerült leletek

nyaka kúposan szűkül össze, száját félkör keresztmetszetű gyűrűvel emelték ki. Hurkaszerű, bordázott füle a vállból indul, az edény szájának magasságáig felhúzott és a perem alatt csatlakozik az edény nyakához. A korsó hasán egymás fölött 5 finom borda fut körbe. A korsó nyakán és fülén barna színű engobe/angób. M.: 15,4 cm, legnagyobb sz.: 11 cm, sz. átm.: 3 cm, f. átm.: 5 cm [*190. kép*].

125. MUHI FALU 10–11. SZÁZADI TEMETŐJE

Pusztai Tamás–Horváth Antónia

125.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Muhi (Mohi) faluhoz köthető 11. századi temetőrészlet feltárását az M30-as autópálya építéséhez kapcsolódóan, 1995–1996-ban, valamint 2001-ben végezte a miskolci Herman Ottó Múzeum.[2343] A kutatás során 32 temetkezést tártunk fel, melyeket a 11. századi temető részeiként értelmezhetünk [*191. kép*].[2344]

Minden sírfolt stratigráfiai azonosító számot is kapott (pl. S2307). Amikor az adott foltról bebizonyosodott, hogy sírhoz kapcsolódik, sírszámmal is elláttuk.

A 11. századi temetőrészlet területén található sírok többségét a későbbi, 13. századi település gödrei, cölöplyukai metszik, valamint a feltárt temetőrészlet déli felén a sírokat és az azokat vágó 13. századi objektumokat még a késő középkorban itt felépült házak padlója, omladéka is lefedte. A 11. századi temető ÉÉNy–DDK-i tájolású sírjai között előkerült egy téglalap alakú, sír formájúra kiásott gödör, melyben emberi csontvázat nem találtunk, csupán a gödör fenekén három ásóvasalatot (S2542: gödör).

A temetőrészlet keleti és déli széleit feltártuk. A temető északi és nyugati irányú kiterjedését viszont még nem ismerjük. Ugyanakkor tudjuk, hogy a középkorban hol állt a település temploma. A feltárt temetőrészlet a település későbbi temploma által kijelölt központjától, a faluból Ónod irányába vezető út északi oldala mentén, a településközponttól mintegy 200 méter távolságban helyezkedett el [*192–193. kép*].

191. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének elhelyezkedése (1 : 10 000)

[2343] A feltárásokat Pusztai Tamás vezette. Munkatársak voltak: Fischl Klára, Laszlovszky József, Tomka Gábor, Kulcsár Mihály és Grynaeus András. A leletanyag a miskolci Herman Ottó Múzeumban található.

[2344] Mivel a 20-as sírszám nem került kiadásra, így a sírok számozása 1-től 33-ig tart.

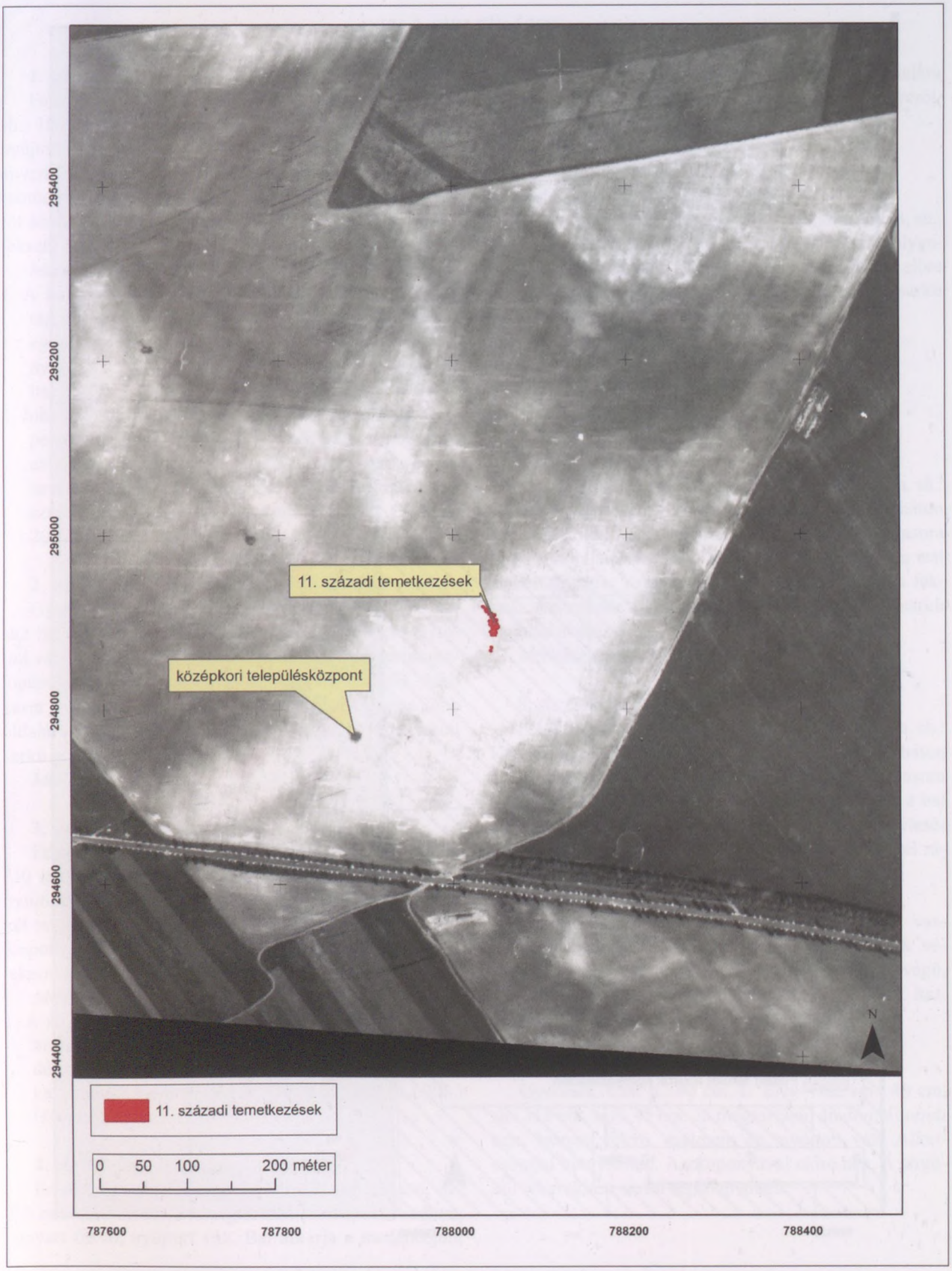

192. kép. A középkori településközpont és a 10–11. századi sírok elhelyezkedése ortofotón

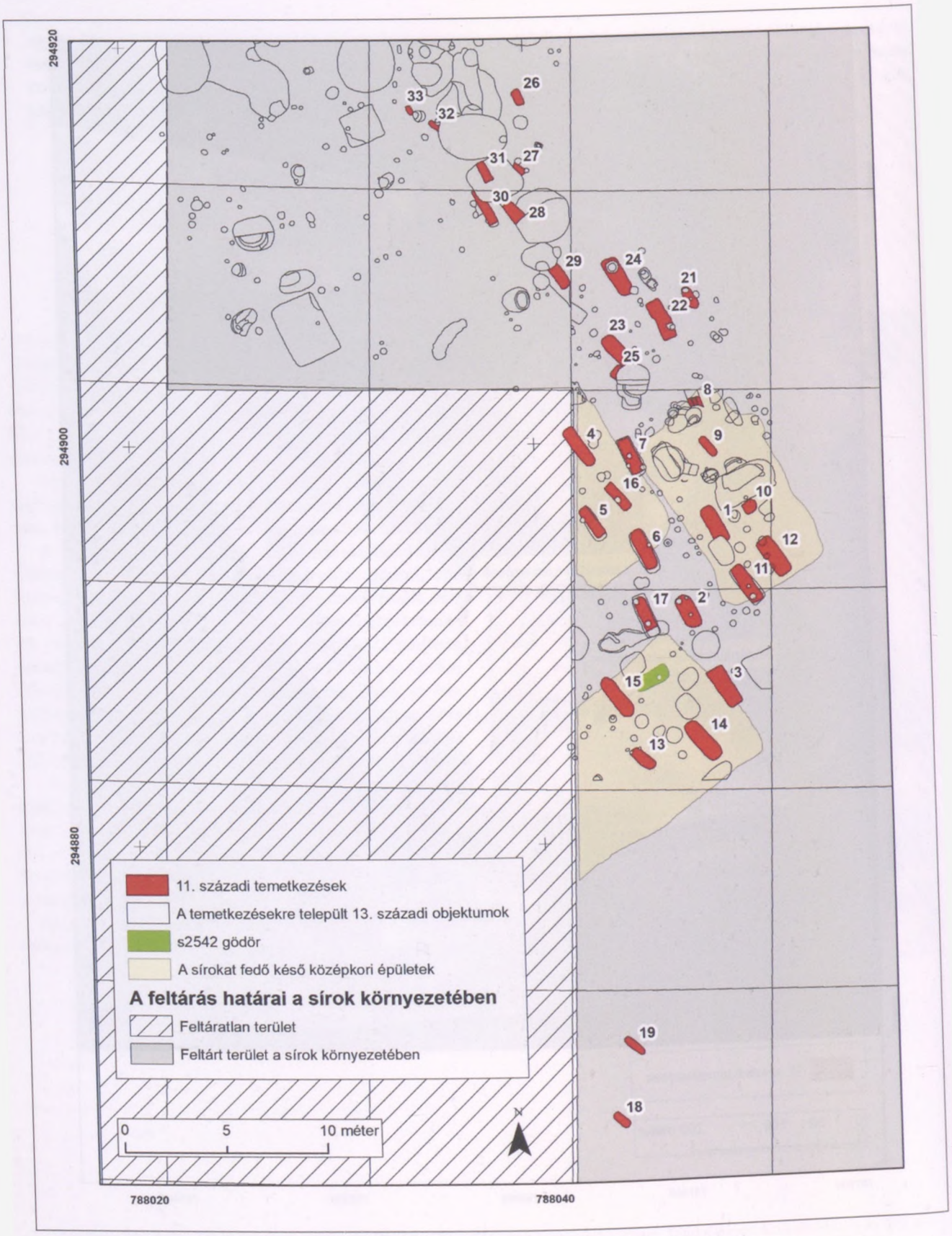

193. kép. Muhi 10–11. századi temetőjében feltárt sírok elhelyezkedése

125.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (S2307) [*194. kép*]

Felnőtt. Csv. h.: 155 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 36 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 75 cm. Kissé bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz; bal karja, mely alkarcsontjának közepétől hiányzik, a test mellett található, míg jobb alkarja a combcsonton nyugszik. Jobb lábszára hiányzik, mivel egy gödröt ástak rá a sírra. Koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Mellékletei:

1. A bal *mandibulán* egy kör átmetszetű, 0,3 cm vastag ezüsthuzalból készült, ovális alakú, egyik végén egyenesen levágott, a másikon bordázott S-végű, nyitott karika volt. Átm.: 2,8×2,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2307.1.) [*199. kép 1*].[2345]
2. Jobb combcsontjának medence felőli végénél egy ujjpercére ráhúzva került elő egy rombusz átmetszetű, az egyik végén kissé elhegyesedő, a másikon egyenesen levágott, szabályos kör alakú, bronzból készült nyitott karika. Átm.: 2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2307.2.) [*199. kép 2*].

2. sír (S2478) [*194. kép*]

Gyermek. Csv. h.: 121 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 31 cm, sh.: 191 cm, ssz.: 85 cm. Bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bal karcsontjai, bordasora, valamint gerincoszlopának középső része a bolygatás miatt hiányzik. Jobb karja a test mellett fekszik. Koponyája enyhén a jobb oldalára fordult, arccal előre néz. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

3. sír (S2501) [*194. kép*]

Felnőtt. Csv. h.: 160 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 34 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 71 cm. Erősen bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bordái hiányoznak, gerincoszlopából csak két csigolya maradt meg. Karjai a test mellett fekszenek. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete:

1. A sír földjéből került elő egy háromszög átmetszetű bronzhuzalból készült, az egyik végén elhegyesedő, a másikon törött, több szálból sodrott fél karika. Átm.: 2,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.708.) [*199. kép* 12].

4. sír (S2528) [*194. kép*]

Felnőtt. Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 34 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 71 cm. Jó megtartású, anatómiai rendben, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bal alkarja a medencéjén, a jobb a test mellett nyugszik. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik, a bal oldala felé elmozdulva a helyéről. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

5. sír (S2523) [*194. kép*]

Felnőtt. Csv. h.: 145 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 45 cm, sh.: 189 cm, ssz.: 71 cm. A medencétől felfelé erősen bolygatott, hiányos, háton fekvő, nyújtott váz. Koponyája előre bukott, arccal előre néz. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

6. sír (S2530)

A sír adatlapja elveszett.

7. sír (S2531) [*194. kép*]

Felnőtt. Csv. h.: 141 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 206 cm, ssz.: 68 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, háton fekvő, nyújtott váz. Gerincoszlopa hiányos, bordasora hiányzik, valamint a jobb alkarcsont is. Bal keze a test mellett fekszik. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. A sírgödör a láb felé szélesedő, lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

8. sír (S2646) [*194. kép*]

Felnőtt. Csv. h.: 158 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 58 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, háton fekvő, nyújtott váz. Gerincoszlopa hiányos, bordasora hiányzik, valamint az alkarcsontok is. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. A sírgödör a láb felé szélesedő, lekerekített sarkú téglalap alakú, jobb lábfejénél ráástak egy gödröt a sírra.

Melléklete:

1. A sír földjéből került elő egy kör átmetszetű, vastag ezüsthuzalból készült, ovális alakú, egyik végén egyenesen levágott, a másikon sima S-végű, nyitott karika. Átm.: 2,1×1,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2646.1.) [*199. kép 4*].

9. sír (S2508) [*195. kép*]

Gyermek. Csv. h.: 90 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 115 cm, ssz.: 45 cm. Jó megtartású, anatómiai rendben, hanyatt fekvő, csaknem ép, nyújtott váz. Alkarcsontjai hiányoznak. Arckoponyával előre néz. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

[2345] A tárgyrajzokat Nagy S. József grafikus, a Herman Ottó Múzeum munkatársa készítette.

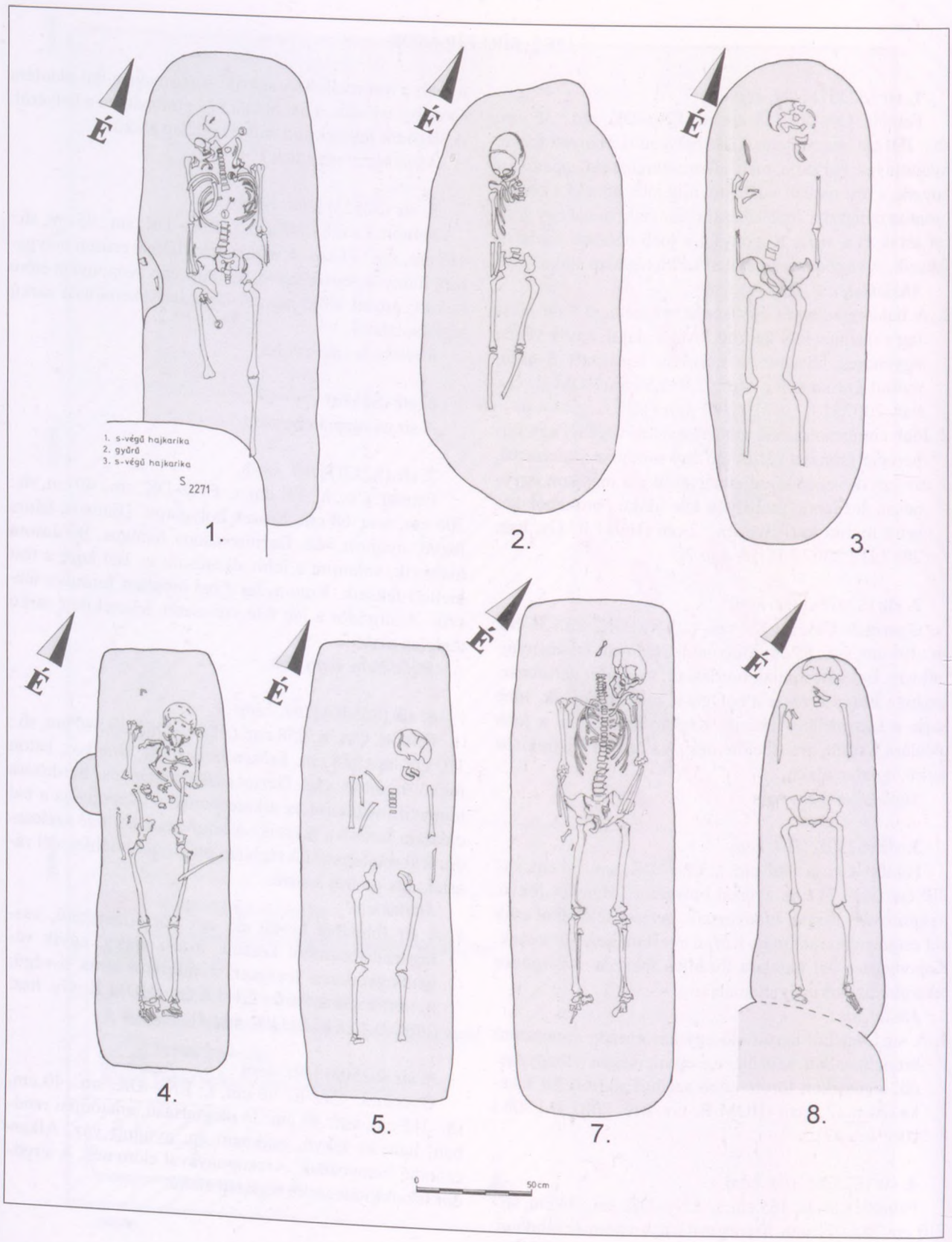

194. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének feltárt sírjai (1–8. sír)

Melléklete:

1. A sír földjéből egy kör átmetszetű, vékony bronzhuzalból készült, ovális alakú, az egyik végén elhegyesedő, a másikon elkalapált, törött, eredetileg valószínűleg S-végű, nyitott karika. Átm.: 2,1×1,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2508.1.) [*199. kép 11*].

10. sír (S2539) [*195. kép*]

Valószínűleg gyermek. Csv. h.: nem mérhető, t.: ÉNy–DK(?), sm.: 67 cm, sh.: 67 cm, ssz.: 75 cm. A sír északi részére ráásott objektum csaknem teljesen megsemmisítette a vázat. Csak a medence és a hosszúcsontok töredékei maradtak meg. Sírgödre talán lekerekített sarkú téglalap lehetett.

Melléklete: nem volt.

11. sír (S2554) [*195. kép*]

Felnőtt. Csv. h.: 175 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 48 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 75 cm. Erősen bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Medencétől felfelé csak gerincoszlopának felső része, a kulcscsontok és néhány töredékes borda maradt meg. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Mellékletei:

1. Jobb füle mellett egy kör átmetszetű, vastag ezüsthuzalból készült, ovális alakú, nyitott karika, melynek az egyik vége elhegyesedik, a másik pedig elkalapált és kissé felfelé pödrött. Átm.: 1,9×2,1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2554.1.) [*199. kép 5*].
2. Koponyájának jobb oldalán,10 cm-re tőle egy kör átmetszetű, vastag ezüsthuzalból készült, ovális alakú, nyitott karika, melynek egyik vége elhegyesedik, a másik pedig elkalapált és kissé felfelé pödrött. Átm.: 1,8×2,3 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2554.1.) [*199. kép 6*].

12. sír (S2676) [*195. kép*]

Felnőtt. Csv. h.: 188 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 50 cm, sh.: 235 cm, ssz.: 90 cm. Bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz, a jobb felkarja hiányzik. A bal oldali bordasora és lábszárcsontjai bolygatottak. Jobb karja a medencén, a bal a test mellett feküdt. Koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik, kissé elmozdulva. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Mellékletei:

1. Bal válla mellett 1 db ovális átmetszetű bronzhuzalból készült, szabályos kerek alakú, mindkét végén elhegyesedő végű, nyitott karika. Átm.: 2,3×2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2676.1.) [*199. kép 9*].
2. Koponyájának jobb oldalán, 10 cm-re tőle egy kis méretű, rossz állapotú, vékony bronzhuzalból készült, egyik végén törött, a másikon legömbölyített végű karika került elő [*199. kép 10*].

13. sír (S2545) [*195. kép*]

Gyermek. Csv. h.: 105 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 55 cm, sh.: 135 cm, ssz.: 61 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Hosszúcsontjai, illetve a medencecsont töredékei maradtak meg. Töredékes koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Mellékletei:

1. Hiányzó bordasorának felső részén egy kör átmetszetű, vékony bronzhuzalból készült, ovális alakú, az egyik végén egyenesen levágott, a másikon sima S-végű, nyitott karika. Átm.: 1,8×1,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2545.1.) [*199. kép 7*].
2. Az 1-es melléklettől jobbra, 10 cm-re egy kör átmetszetű, vékony bronzhuzalból készült, ovális alakú, az egyik végén egyenesen levágott, a másikon sima S-végű, nyitott karika. Átm.: 1,8×1,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2545.2.) [*199. kép 8*].

14. sír (S2544) [*196. kép*]

Felnőtt. Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 235 cm, ssz.: 82 cm. Bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bordái hiányoznak, karjai a test mellett nyugszanak. Koponyája a jobb oldalára dőlve fekszik, kissé előre bukva. Erős gerincferdülése volt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

15. sír (S2546) [*196. kép*]

Felnőtt. Csv. h.: 190 cm (mérhető), t.: ÉNy–DK, sm.: 60 cm, sh.: 230 cm, ssz.: 58 cm. Erősen bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. A jobb oldali medence lapátja és combcsontja fekszik egyedül anatómiai rendben, a többi csontja a sírgödörben szétszóródott. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

16. sír (S2540) [*196. kép*]

Gyermek. Csv. h.: 130 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 37 cm, sh.: 174 cm, ssz.: 48 és 32 cm. Bolygatott. Erősen hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Deréktól felfelé csak a jobb karcsontja maradt meg, az is elmozdulva. Medencecsontja hiányzik. Karcsontjainak töredékei a lábnál fekszenek szétszórva. Erősen töredékes koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, lépcsősen mélyül.

Melléklete: nem volt.

17. sír (S2532) [*196. kép*]

Felnőtt. Csv. h.: 175 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 48 cm, sh.: 236 cm, ssz.: 70 cm. Csaknem ép, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bal karja a medencén, a jobb a test mellett fekszik.

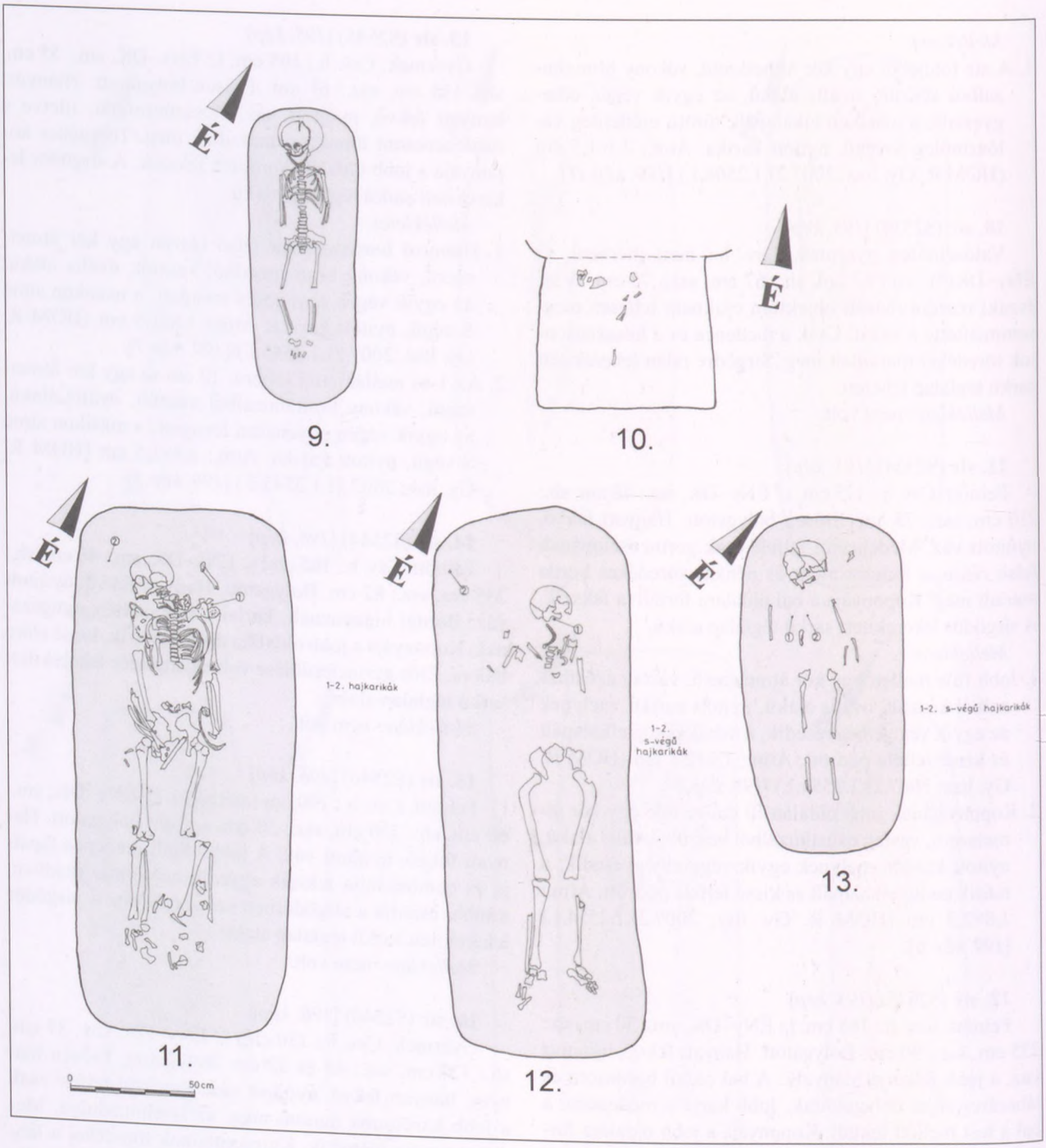

195. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének feltárt sírjai (9–13. sír)

Koponyája a bal oldalára fordult. Gerincferdülése volt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

18. sír (S2693) [*196. kép*]

Gyermek. Csv. h.: 70 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 18 cm, sh.: 97 cm, ssz.: 44 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Pár bordája, illetve a felkarcsontjai maradtak meg, valamint lábainak elmozdult töredékes csontjai. Töredékes koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Mellékletei:

1. Koponyája két oldalán a nyaknál apró üveggyöngyök kerültek elő. Rossz állapotúak voltak, már nem vizsgálhatóak.
2. Arckoponyája bal oldalán karika került elő. Rossz állapotú volt, már nem vizsgálható.

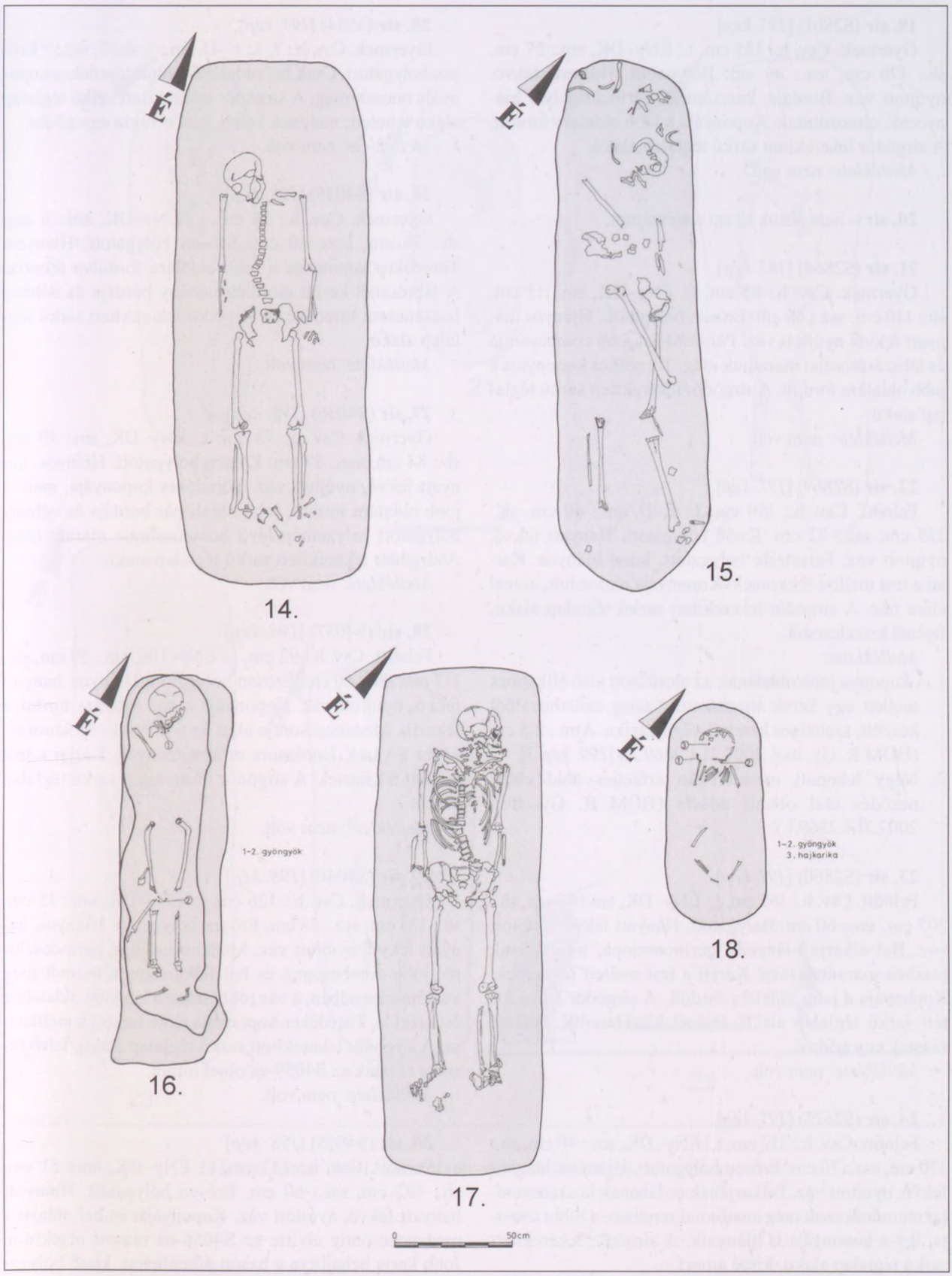

196. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének feltárt sírjai (14–18. sír)

19. sír (S2801) [*197. kép*]
Gyermek. Csv. h.: 135 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 27 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 49 cm. Bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bordája, karcsontjai, gerinccsigolyái hiányosak, elmozdultak. Koponyája a jobb oldalára fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.
Melléklete: nem volt.

20. sír – nem adtuk ki ezt a sírszámot.

21. sír (S2868) [*197. kép*]
Gyermek. Csv. h.: 85 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 17 cm, sh.: 110 cm, ssz.: 46 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Pár bordája, jobb combcsontja és lábszárcsontjai maradtak meg. Töredékes koponyája a jobb oldalára fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.
Melléklete: nem volt.

22. sír (S2869) [*197. kép*]
Felnőtt. Csv. h.: 150 cm, t.: É–D, sm.: 40 cm, sh.: 235 cm, ssz.: 72 cm. Kissé bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Felsőteste bolygatott, kissé hiányos. Karjai a test mellett fekszenek. Koponyája elmozdult, arccal előre néz. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, fejénél kiszélesedik.
Mellékletei:
1. A koponya jobb oldalánál, az elcsúszott alsó állkapocs mellett egy kerek átmetszetű, vastag ezüsthuzalból készült, szabályos kerek S-végű karika. Átm.: 2,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2869.2.) [*199. kép 3*].
2. Négy lekopott metszőfogán erőteljes zöld elszíneződés utal obulus adásra (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2869.1.).

23. sír (S2860) [*197. kép*]
Felnőtt. Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 48 cm, sh.: 205 cm, ssz.: 60 cm. Bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bal alkarja hiányzik, gerincoszlopa, bordái csak részben maradtak meg. Karjai a test mellett fekszenek. Koponyája a jobb oldalára fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, fejénél kiszélesedik, lábánál ráástak egy gödröt.
Melléklete: nem volt.

24. sír (S2673) [*197. kép*]
Felnőtt. Csv. h.: 110 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 70 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Felkarjának és lábának hosszúcsontjai maradtak csak meg anatómiai rendben, a többi csontja, így a koponyája is hiányzik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, kissé amorf.
Melléklete: nem volt.

25. sír (V/34) [*197. kép*]
Gyermek. Csv. h.: ?, t.: É–D, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Erősen bolygatott. Csak bal oldalára fordult töredékes koponyája maradt meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú lehetett, melynek keleti felét elvágta egy gödör.
Melléklete: nem volt.

26. sír (S4035) [*198. kép*]
Gyermek. Csv. h.: 58 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 6 cm, sh.: 76 cm, ssz.: 40 cm. Erősen bolygatott. Hiányos. Töredékes koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A lábrésznél került elő még néhány bordája és néhány hosszúcsont töredéke. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.
Melléklete: nem volt.

27. sír (S4036) [*198. kép*]
Gyermek. Csv. h.: 73 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 10 cm, sh.: 84 cm, ssz.: 37 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Töredékes koponyája, mely a jobb oldalára fordult, jobb oldali pár bordája és néhány bolygatott helyzetben lévő hosszúcsontja maradt meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.
Melléklete: nem volt.

28. sír (S4037) [*198. kép*]
Felnőtt. Csv. h.: 92 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 59 cm, sh.: 117 cm, ssz.: 60 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. Medencecsontja alatt az S4059-es objektum elvágta a vázat. Bordasora erősen hiányos. Karjai a test mellett fekszenek. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.
Melléklete: nem volt.

29. sír (S4040) [*198. kép*]
Gyermek. Csv. h.: 126 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 15 cm, sh.: 135 cm, ssz.: 58 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Medencecsontja, gerincoszlopa, jobb combcsontja és bal felkarcsontja maradt meg anatómiai rendben, a váz többi része a láb jobb oldalához csúszott le. Töredékes koponyája előre bukott a mellkasra. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, felső részére ráásták az S4059-es objektumot.
Melléklete: nem volt.

30. sír (S4055) [*198. kép*]
Felnőtt. Csv. h.: 133 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 51 cm, sh.: 192 cm, ssz.: 60 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Koponyáját és bal oldalát a medencecsontig elvitte az S4056-os ráásott objektum. Jobb karja behajlítva a hason pihenhetett, kissé bolygatott. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.
Melléklete: nem volt.

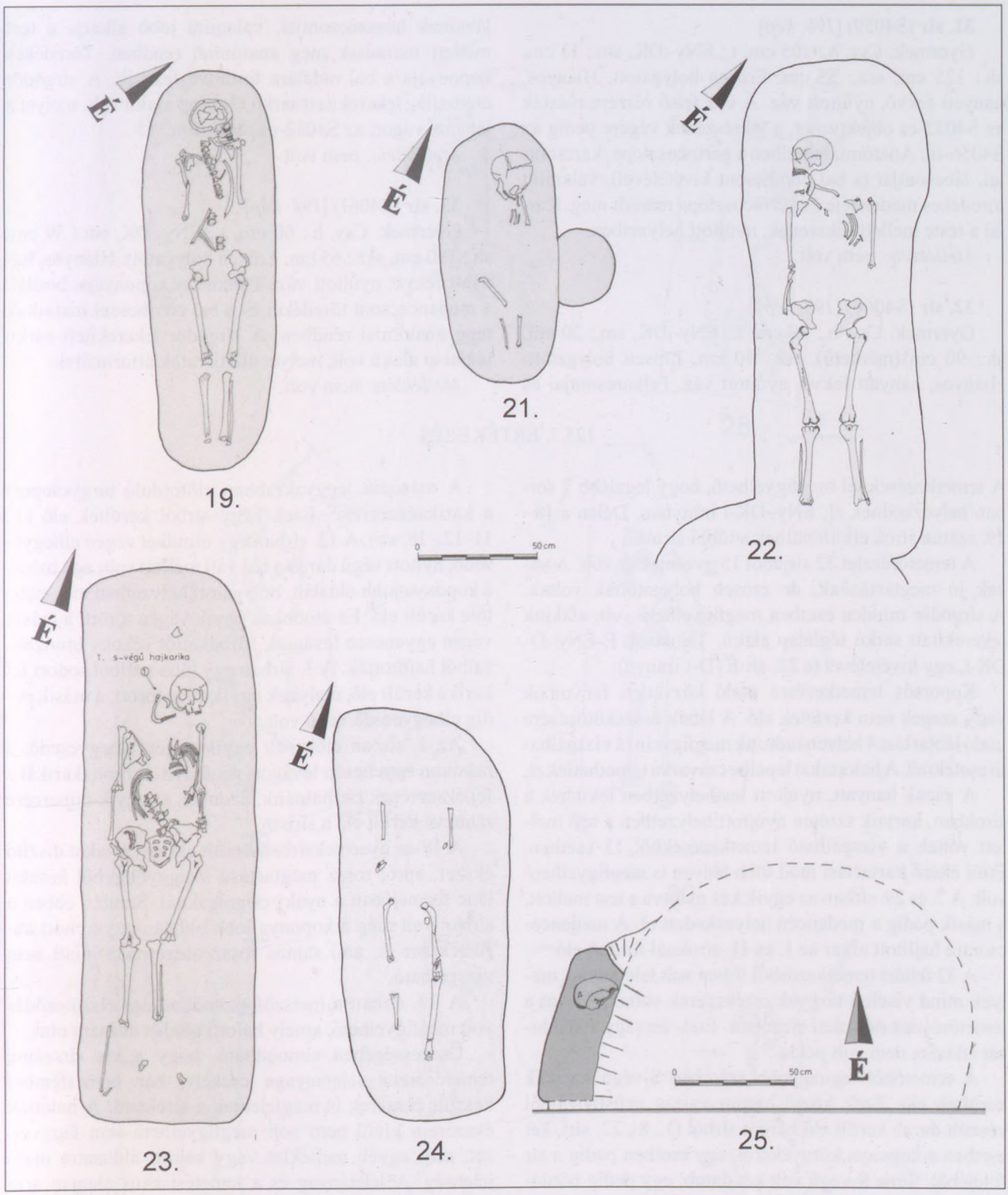

197. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének feltárt sírjai (19–25. sír)

31. sír (S4059) [*198. kép*]

Gyermek. Csv. h.: 105 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 13 cm, sh.: 125 cm, ssz.: 55 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. A váz felső részére rásták az S4032-es objektumot, a lábrészének végére pedig az S4056-ot. Anatómiai rendben a gerincoszlopa, karcsontjai, lábcsontjai (a bal combcsont kivételével), valamint töredékes medencéje és gerincoszlopa maradt meg. Karjai a teste mellett fekszenek, nyújtott helyzetben.

Melléklete: nem volt.

32. sír (S4060) [*198. kép*]

Gyermek. Csv. h.: 98 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 20 cm, sh.: 90 cm (mérhető), ssz.: 40 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Felkarcsontjai és lábainak hosszúcsontjai, valamint jobb alkarja a test mellett maradtak meg anatómiai rendben. Töredékes koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. A sírgödör eredetileg lekerekített sarkú téglalap alakú volt, melyet a lábánál vágott az S4032-es objektum.

Melléklete: nem volt.

33. sír (S4061) [*198. kép*]

Gyermek. Csv. h.: 60 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 39 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 65 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Töredékes koponyája, bordái, a medencecsont töredékei és a bal combcsont maradtak meg anatómiai rendben. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú volt, melyet állatjáratok átformáltak.

Melléklete: nem volt.

125.3. ÉRTÉKELÉS

A temetkezéseknél megfigyelhető, hogy legalább 7 sorban helyezkednek el, ÉNy–DK-i irányban. Délen a 18–19. számú sírok elkülönülnek a többi sírtól.

A temetőrészlet 32 sírjából 15 gyermeksír volt. A vázak jó megtartásúak, de erősen bolygatottak voltak. A sírgödör minden esetben megfigyelhető volt, alakjuk lekerekített sarkú téglalap alakú. Tájolásuk É-ÉNy–D-DK-i, egy kivételével (a 22. sír É–D-i irányú).

Koporsós temetkezésre utaló közvetlen fanyomok vagy szegek nem kerültek elő. A lábak összekötözésére utaló lábtartást 4 helyen tudtunk megfigyelni a vizsgálható eseteknél. A halottakat lepelbe csavarva temethették el.

A vázak hanyatt, nyújtott testhelyzetben feküdtek a sírokban, karjaik szintén nyújtott helyzetben a test mellett voltak a vizsgálható temetkezésekből 15 esetben. Ettől eltérő kartartási mód több helyen is megfigyelhető volt. A 7. és 29. sírban az egyik kéz nyújtva a test mellett, a másik pedig a medencén helyezkedett el. A medencecsontra hajlított alkar az 1. és 11. síroknál fordult elő.

A 32 feltárt temetkezésből 9-ben volt leletanyag, melyek mind viseleti tárgyak és ékszerek voltak, főként a temetőrészlet délkeleti sírjaiban. Étel- és/vagy italáldozat adására nem volt példa.

A temetőből legnagyobb számban S-végű karikák kerültek elő. Ezek közül három vastag ezüsthuzalból készült darab került elő három sírból (1., 8., 22. sír), két esetben a koponya környékéről, egy esetben pedig a sír földjéből. Sima S-végű volt két darab; egy pedig bordázott S-végű. Két sírból (9. és 13. sír) három darab vékony bronzhuzalból kialakított példány került elő. A 9. sírhoz tartozó a sír földjéből került elő. A 13. sírban lévő két egyforma nagyságú pedig a jobb oldali bordasor felső részén, egymástól kis távolságra.

A második leggyakrabban előforduló tárgycsoport a karikaékszereké. Ezek négy sírból kerültek elő (3., 11–12., 18. sír). A 12. sírban egy mindkét végén elhegyesedő, nyitott végű darab a bal váll mellett volt; egy másik a koponya jobb oldalán, bolygatott helyzetben messzebb tőle került elő. Ez utóbbi az egyik végén törött, a másik végén egyenesen levágott. Mindkettőt vékony bronzhuzalból hajlították. A 3. sírban egy több szálból sodort fél karika került elő, melynek egyik vége törött, a másik pedig elhegyesedő végű volt.

Az 1. sírban előkerült egyik végén elhegyesedő, a másikon egyenesen levágott végű nyitott bronzkarikát a fej ékszerének tarthatnánk, azonban az egyik ujjpercére ráhúzva került elő a sírban.

A 18-as gyermeksírban került elő egy nyakat díszítő ékszer, apró, rossz megtartású üveggyöngyből készült lánc formájában a nyaki csigolyáknál. Szintén ebben a sírban volt még a koponya jobb oldalán egy nyitott karikaékszer is, ami sajnos rossz megtartása miatt nem vizsgálható.

A 22. sírban a metszőfogaknál zöldes elszíneződés volt megfigyelhető, amely halotti obulus adására utal.

Összességében elmondható, hogy a kis sírszámú temetőrészlet leletanyaga csekély, bár nemesfémből készült ékszerek is megjelentek a sírokban. A halottak ékszerein kívül nem volt megfigyelhető sem fegyverzet, sem egyéb melléklet vagy halotti áldozatra utaló jelenség. A leletanyag és a temetési rítus alapján arra következtethetünk, hogy a temetőt egy szegényesebb közösség használhatta a 10. század végétől kezdődően a 11. század folyamán.

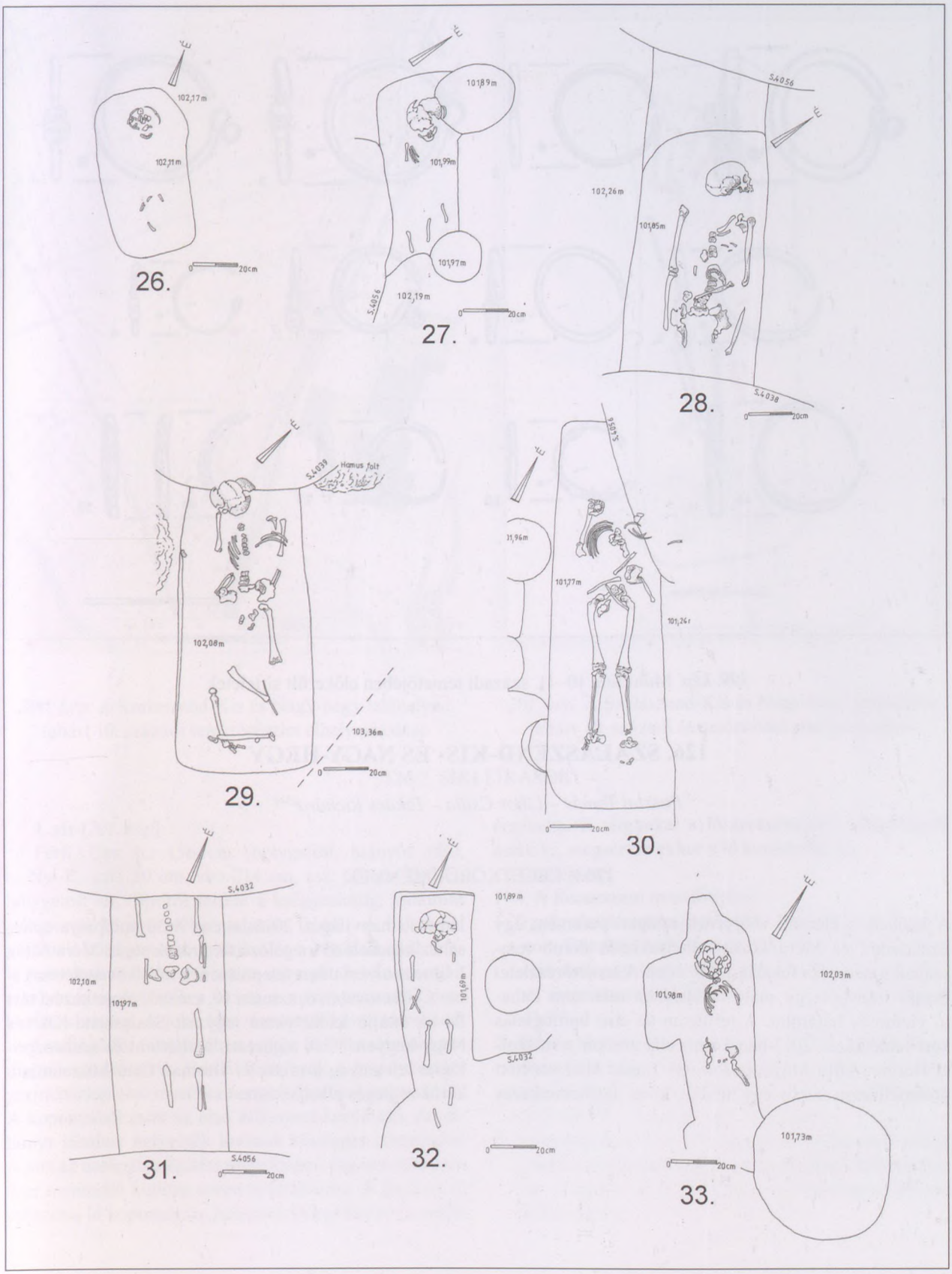

198. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének feltárt sírjai (26–33. sír)

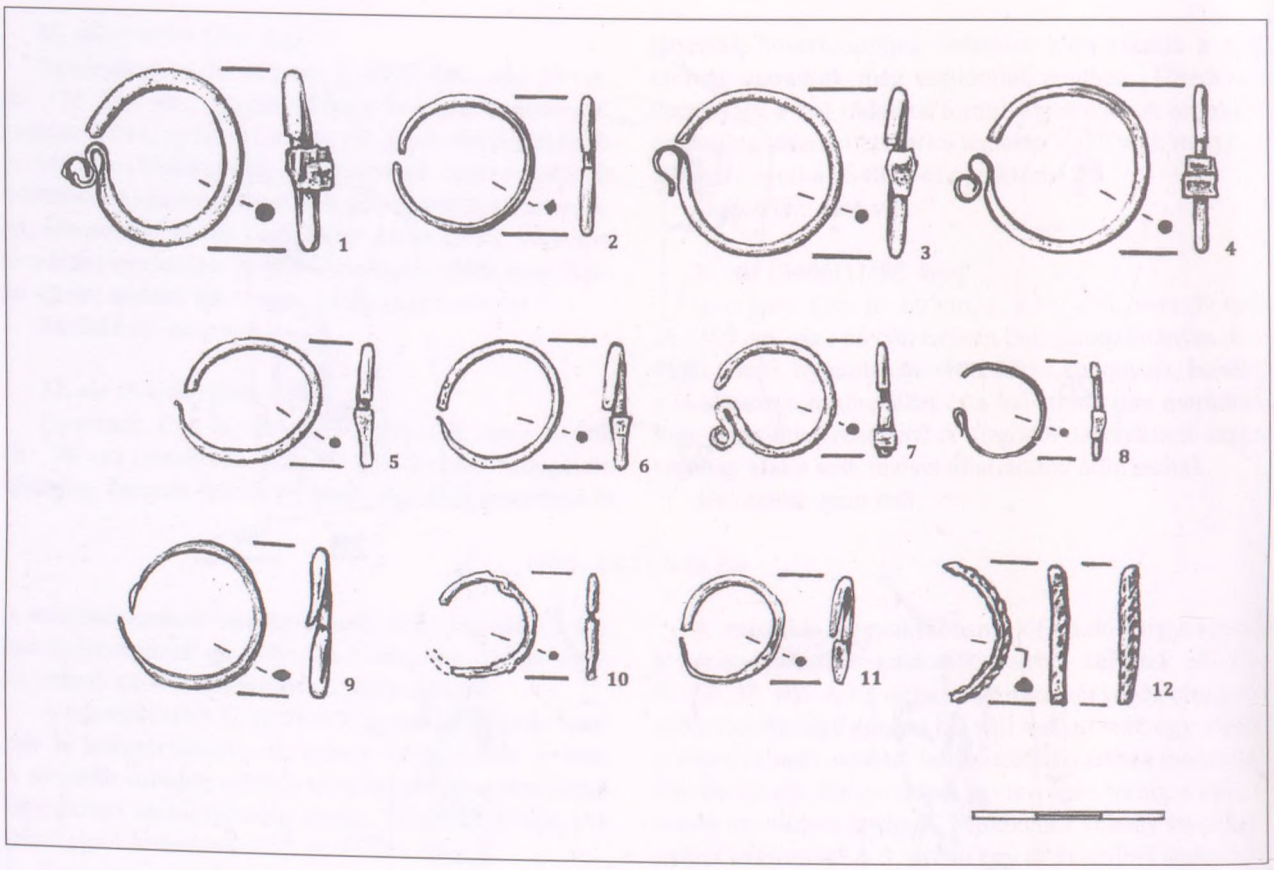

199. kép. Muhi falu 10–11. századi temetőjében előkerült sírleletek

126. SZALASZEND-KIS- ÉS NAGY-HEGY

Pusztai Tamás – Libor Csilla – Takács Richárd[2346]

126.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely a Hernád völgyének nyugati peremén, egy Szalaszend és Méra között elhelyezkedő domb teraszának a peremén fekszik [*200. kép*]. A temetőrészletet északi irányból egy mára a felszínen már nem látható vízmosás határolta. A területen az első honfoglalás kori temetkezés 2017-ben került elő, amikor a miskolci Herman Ottó Múzeum Pusztai Tamás által vezetett próbafeltárása során egy feldúlt lovas férfitemetkezés látott itt napvilágot. 2018-ban az M30 autópálya építéséhez kapcsolódó megelőző feltárások során Méra-Méra I. bronzkori erődített településének külső övezetében Libor Csilla további 6, szintén 10. századi temetkezést tárt fel az önálló lelőhelyként jegyzett Szalaszend-Kis- és Nagy-hegyen.[2347] A régészeti, embertani és archeozoológiai leletanyag a miskolci Herman Ottó Múzeumban kerül végleges elhelyezésre.

[2346] Az 1. számú sír leírása Pusztai Tamás munkája, a 2–7. számú sírok leírását és a leletanyag értékelését Libor Csilla és Takács Richárd készítette.
[2347] Libor–Takács 2019; Takács–Pusztai 2019.

200. kép. A Szalaszend-Kis és Nagy-hegy lelőhelyen feltárt 10. századi temetőrészlet elhelyezkedése

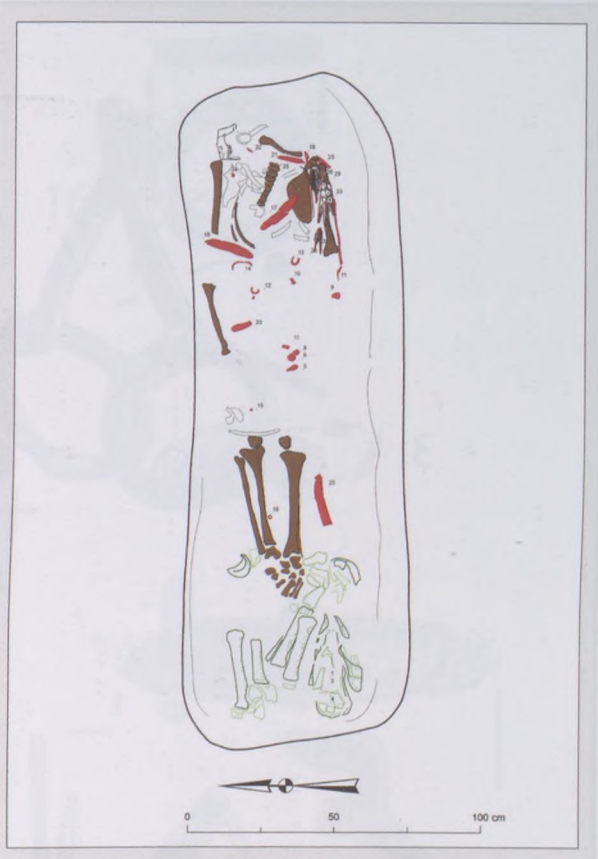

201. kép. A Szalaszend-Kis és Nagy-hegy lelőhelyen feltárt 10. századi temetőrészlet elhelyezkedése

126.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír [*201. kép*]

Férfi. Csv. h.: 156 cm (bolygatott, hiányos váz), t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: 214 cm, ssz: 67 cm. Erősen bolygatott sír. Térdtől felfelé a szegycsontig, valamint a koponya környezetében teljesen feldúlt. A halott bal vállának környezetében, valamint a térdkalácstól lefelé maradtak csak meg *in situ* a csontok. A váz csontjait részben ki is dobálták a sírból, a medencecsontok nem kerültek vissza. A jobb lábszárcsont a halott derekánál lévő rablógödör feltöltésében volt, a bal lábszárcsont pedig teljesen hiányzik. Bordái hiányosak, a csigolyáinak a gerincoszlop alsó részéhez tartozó darabjait szétszórták. A koponyából csak az alsó állkapocs került elő. Az elhunyt lábához helyezték lovának részleges csontvázát. A sírt az autópálya építést megelőzően végzett robbanószer mentesítő kutatás során találták meg. A fémkereső műszer a ló koponyájára helyezett kengyeleket és zablát érzékelte. E tárgyakat a lőszermentesítő szakemberek ásták ki, megsértve ekkor a ló koponyáját is.

Mellékletei:

1–4. A lószerszám maradványai:

1. Trapéz alakú vaskengyel. Sérült. Füle téglalap formájú volt. Talpalója ívelt, ovális alakú. Közepén, hosszanti irányban egy már megkopott borda fut végig. Belső magassága: 10,9 cm. M.: 15,4×12,4 cm [*202. kép 1*].[2348]
2. Trapéz alakú vaskengyel. Sérült. Füle téglalap alakú. Talpalója ívelt, ovális alakú, törött. Alján egy borda fut végig hosszanti irányban. Belső magassága: 11,7 cm. M.: 16,1×13,9 cm [*202. kép 2*].
3. Szimmetrikus, kör átmetszetű szájvasú, kétkarikás csuklós csikózabla. A karikák téglalap átmetszetűek. A szájvasak h.: 9,5 cm, a karikák átm.: 6,1 cm [*202.* kép 3].

[2348] A szalaszendi honfoglalás kori temető 1. sírjában előkerült tárgyak rajzolásáért Nagy S. Józsefnek tartozunk köszönettel. A 2–7. sírok rajzait és az onnan előkerült tárgyak rajzait Kazsóki Ágnes készítette.

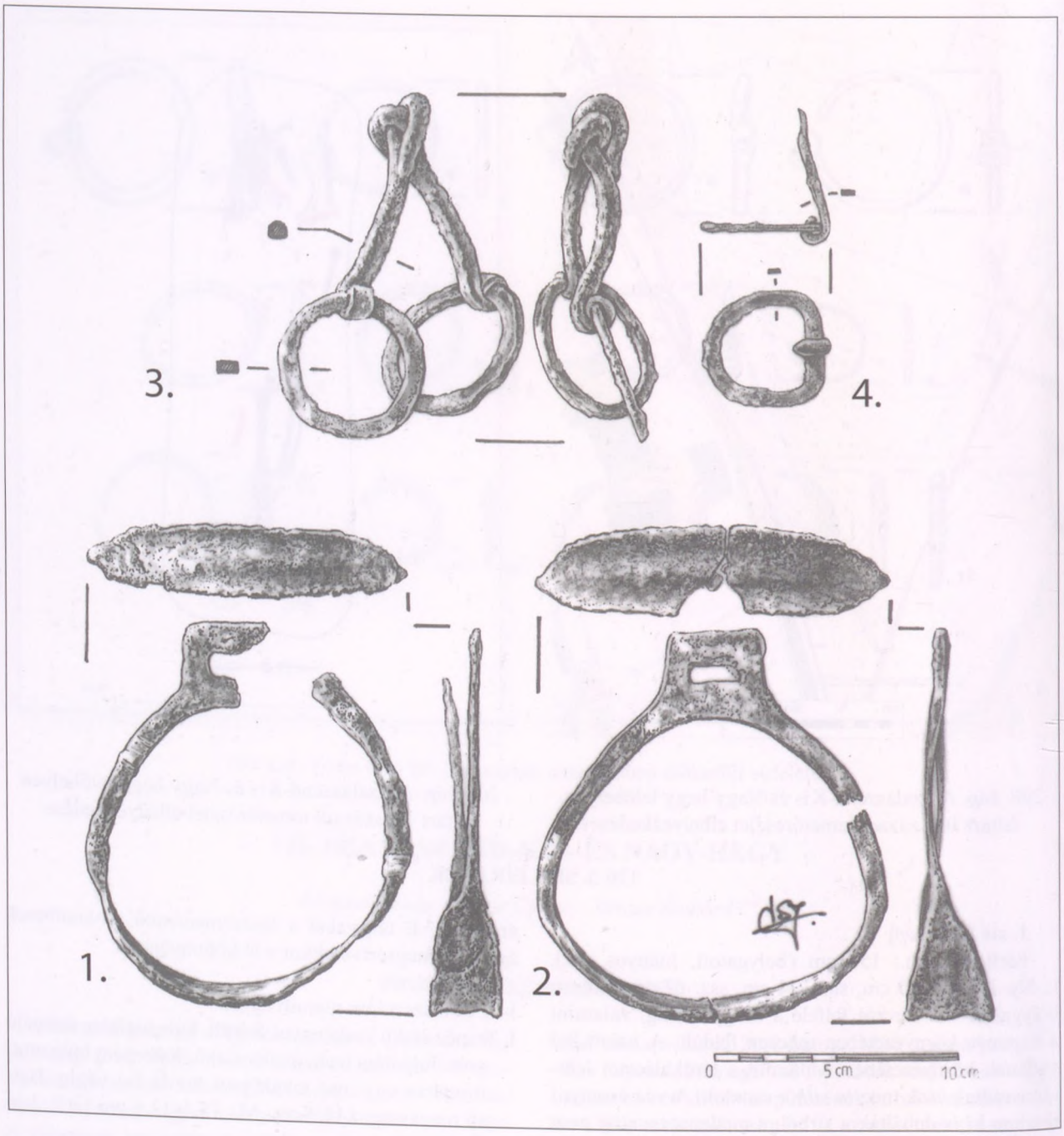

202. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 1. sír leletei (a lószerszám maradványai)

4. D alakú vas hevedercsat. A csatkarika téglalap átmetszetű. M.: 5×4,8 cm [*202. kép 4*].
5–11. A tarsoly és környezete:
5. A bal medencecsont magasságában előkerült egy csont tarsolyzáró. Ovális alakú testének közepén egy 5 mm átmérőjű lyuk található. A testhez keskeny nyaktaggal egy lekerekített fejrész csatlakozik. M.: 4,1×1,6 cm [*203. kép 5*].
6–10. Pattintott kovakövek a csontváz bal medencecsontjának közelében. A 6–8. kövek egy csoportban az 5. számú tarsolyzáró mellett, a 9–10. kovakövek másodlagos helyzetben, a bal könyék környezetében [*203. kép 6–10*].
6. Pattintott kovakő. M.: 1,2×1,2×0,7 cm.
7. Pattintott kovakő. M.: 2,2×2×0,8 cm.
8. Pattintott kovakő. M.: 2,8×1,2×1 cm.
9. Pattintott kovakő. M.: 2,9×1,3×0,8 cm.
10. Pattintott kovapenge. M.: 2,8×1,3×0,4 cm.
11. Ismeretlen rendeltetésű vaspecek. M.: 3,5×0,5 cm [*203. kép 11*].

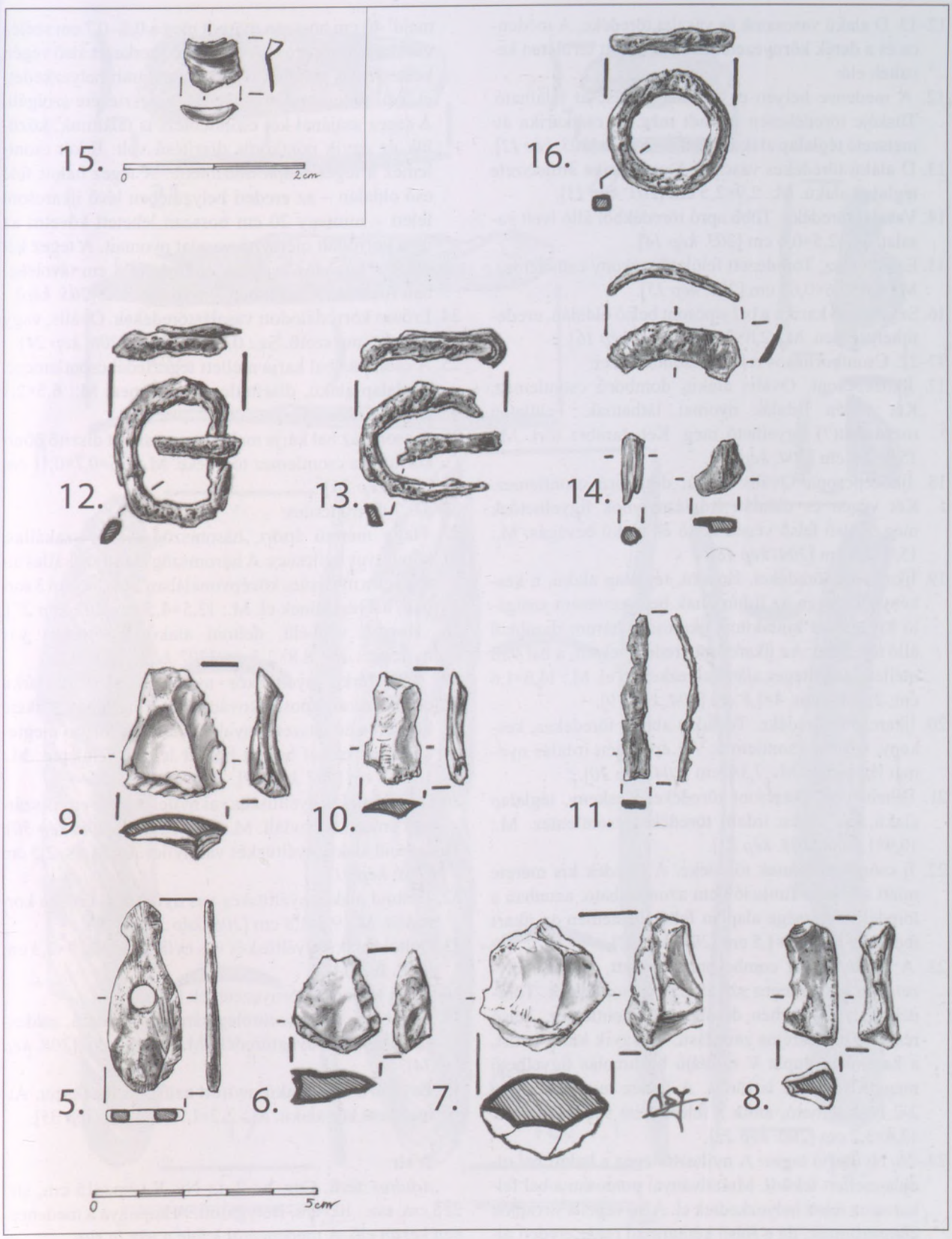

203. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 1. sír leletei (a tarsoly és környezete leletei)

12–13. D alakú vascsatok és vasalat töredéke. A medence és a derék környezetében, bolygatott területen kerültek elő:

12. A medence helyén egy D alakú vascsat található. Tüskéje töredékesen maradt meg. A csatkarika átmetszete téglalap alakú. M.: 3,4×2,6 cm [*203. kép 12*].
13. D alakú töredékes vascsat. A csatkarika átmetszete téglalap alakú. M.: 2,9×2,5 cm [*203. kép 13*].
14. Vasalat töredéke. Több apró töredékből álló ívelt vasalat. M.: 2,5×0,6 cm [*203. kép 14*].
15. Ezüstlemez. Töredezett felületű, vékony ezüstlemez. M.: 0,6×0,6×0,05 cm [*203. kép 15*].
16. Szíjelosztó karika a bal sípcsont belső oldalán, eredeti helyzetben. M.: 2,8×2,8 cm [*203. kép 16*].

17–22. Csontborításos reflexíj csontlemezei:

17. Íjközépcsont. Ovális alakú, domború csontlemez. Két végén irdalás nyomai láthatóak. Felületén rozsdafolt(?) figyelhető meg. Két darabra tört. M.: 15,9×2,6 cm [*204. kép 17*].
18. Íjközépcsont. Ovális alakú, domború csontlemez. Két végén és oldalán irdalásnyomok figyelhetőek meg. Külső felső végén kettő ék alakú bevágás. M.: 15,9×2,9 cm [*204. kép 18*].
19. Íjkarcsont töredékei. Hosszú, téglalap alakú, a keskenyedő végén az íj húrjának beakasztására szolgáló kivágással kialakított íjkarcsont három darabból álló töredéke. Az íjkarcsont eredeti helyén, a bal váll mellett, a nyíltegez alatt helyezkedett el. M.: 14,6×1,6 cm; 2,2×1,4 cm; 4×1,8 cm [*204. kép 19*].
20. Íjkarcsont töredéke. Téglalap alakú, töredékes, keskeny, vékony csontlemez. Az ép végén irdalás nyomai látszanak. M.: 7,3×2cm [*204. kép 20*].
21. Feltehetően íjkarcsont töredéke. Keskeny, téglalap alakú, két végén irdalt, töredékes csontlemez. M.: 10,9×1,5 cm [*204. kép 21*].
22. Íj csontborításának töredéke. A töredék kis mérete miatt a pontos funkció nem azonosítható, azonban a töredék szélessége alapján feltételezhetően az íjkart fedhette. M.: 3,5×1,5 cm [*204. kép 22*].
23. A csontváz bal combcsontja mellett, eredeti helyzetében íjtartó tegez száját lezáró csontlemez. Töredékes. Ívelt, enyhén domborodó csontlemez. Felső része háromkaréjos záródású, az egyik karéj letört, a karéjokon dupla V mintájú bekarcolás figyelhető meg. Alsó része is törött. A lemez mindkét végén 2-2 lyuk látható, amik a felerősítést szolgálják. M.: 13,4×3,2 cm [*206. kép 23*].
24–26. Nyíltartó tegez. A nyíltartó tegez a halott bal oldala mellett feküdt. Maradványai pontosan a bal felkarcsont felett helyezkedtek el. Alsó végét a sírrablók elpusztították, de a fölső kétharmad része eredeti állapotában maradt meg. A sírnak ezt az egységét *in situ* felvéve Herczeg Zsuzsa restaurátor műhelyében bontottuk ki. A tegez halotthoz képest külső szélén majd' 40 cm hosszan maradt meg a 0,5–0,7 cm széles vasalat maradványa. A merevítő szerkezet alsó végén kétszeresen szögben törő vasalatdarab helyezkedett el, ami feltehetően a tegez felfüggesztésére szolgált. A tegez szájánál két csontlemezt is találtunk, közülük az egyik pontkörös díszítésű volt. E két csontlemez a tegez száját díszíthette. A tegez halott felé eső oldalán – az eredeti helyzetében lévő íjkarcsont felett – mintegy 20 cm hosszan lehetett követni az igen korrodált merevítő vasalat nyomait. A tegez két oldalán húzódó vasalatok egymástól 8 cm távolságban futottak. A tegezben 7 nyílhegy volt [*205. kép*].
24. Erősen korrodálódott vasalástöredékek. Ovális, vagy téglalap metszetű. Sz.: 0,7, v.: 0,4 cm [*206. kép 24*].
25. A csontváz bal karja mellett tegezfedél csontlemeze. Téglalap alakú, díszítetlen csontlemez. M.: 6,5×2,1 cm [*206. kép 25*].
26. A csontváz bal karja mellett tegez száját díszítő pontkörmintás csontlemez töredéke. M.: 2,6×0,7×0,11 cm [*206. kép 26*].

27–33. 7 db nyílcsúcs:

27. Nagy méretű áttört, háromszög alakú, szakállas, köpűs, vas nyílcsúcs. A háromszög alakú szakállas áttörések a nyílcsúcs középvonalában 2 oszlopban 3 sorban, helyezkednek el. M.: 13,5×4,5 cm [*207. kép 27*].
28. Hosszú vágóélű, deltoid alakú, nyéltüskés vas nyílcsúcs. M.: 8,8×2,3 cm [*207. kép 28*].
29. Villásfarkú nyéltüskés nyílcsúcs. A villásfarkú csúcs szárai laposra kovácsolva, a nyílhegy tüskéje hengeres átmetszetű, nyakát a kovács forrón megtekerte, ezzel hat bordát hozott létre a felületen. M.: 18×4,8 cm [*207. kép 29*].
30. Deltoid alakú, nyéltüskés vas nyílcsúcs. Az egyik szárnya erősen korrodált. M.: 10,1×4,4 cm [*208. kép 30*].
31. Deltoid alakú, nyéltüskés vas nyílcsúcs. M.: 8×2,5 cm [*208. kép 31*].
32. Deltoid alakú, nyéltüskés vas nyílcsúcs. Erősen korrodált. M.: 9,5×1,8 cm [*208. kép 32*].
33. Deltoid alakú, nyéltüskés vas nyílcsúcs. M.: 9×2,3 cm [*208. kép 33*].

34–35. A koponya környezetének leletei:

34. Domború, megközelítőleg háromszög alakú, zöldeskék árnyalatú üvegtöredék. M.: 1,4×1,2 cm [*208. kép 34*].
35. Enyhén ovális alakú, nyitott ezüst karikaékszer. Átmetszete kör alakú. M.: 2,2×1,9 cm [*208. kép 35*].

2. sír

Adultus férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 15 cm, sh.: 225 cm, ssz.: 105 cm. Bolygatott. A koponya a medencében került elő. A medencétől lefele a váz *in situ*.

Mellékletei:

1. A medencecsont alól került elő *in situ* egy rossz megtartású, négyzet alakú ezüstlemez. A bontás során

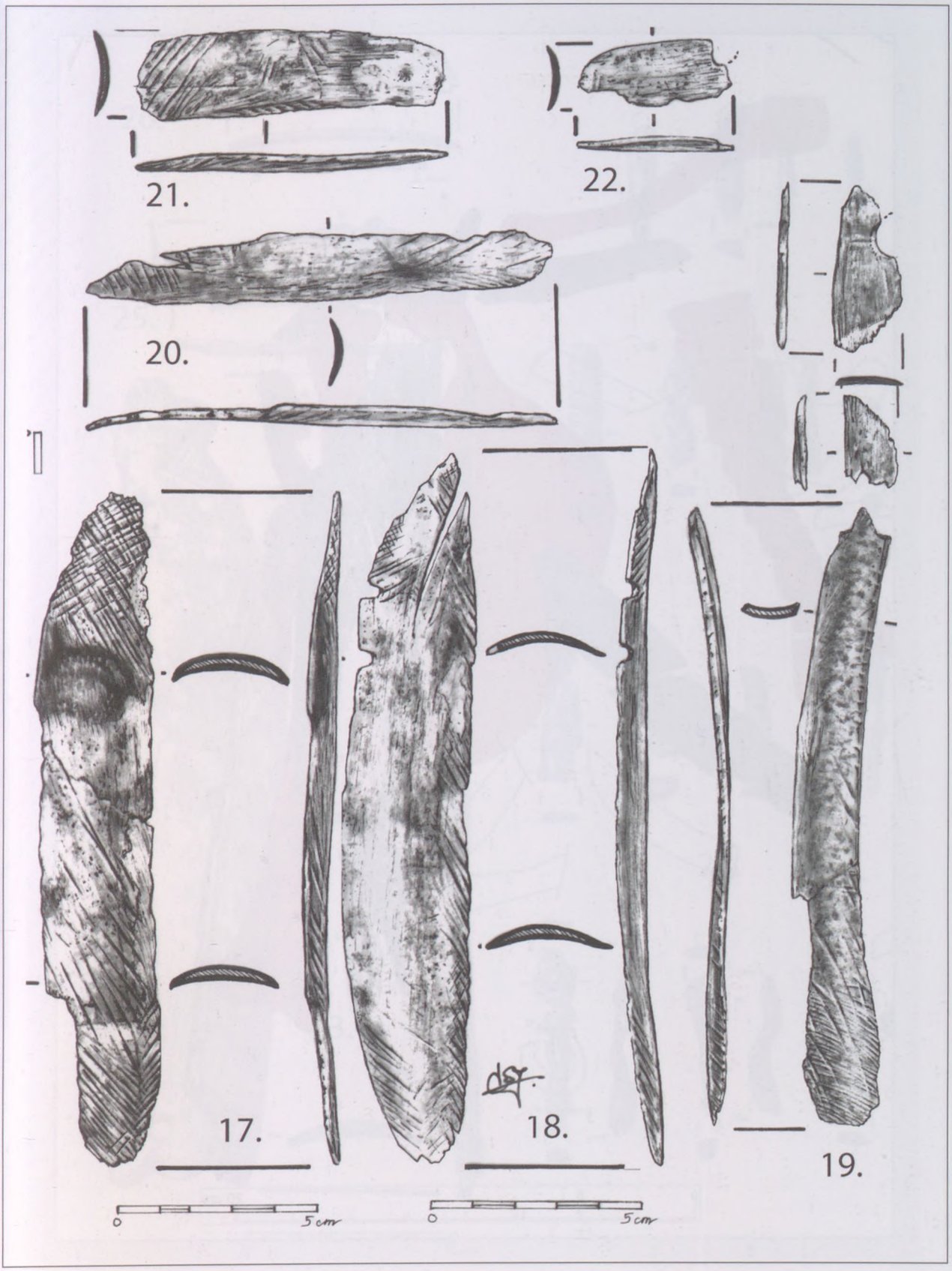

204. kép. Szalaszend-Kis és Nagy-hegy, az 1. sírban talált íjmerevítő csontlemezek

205. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 1. sírban talált – részben *in situ* – nyíltartó tegez

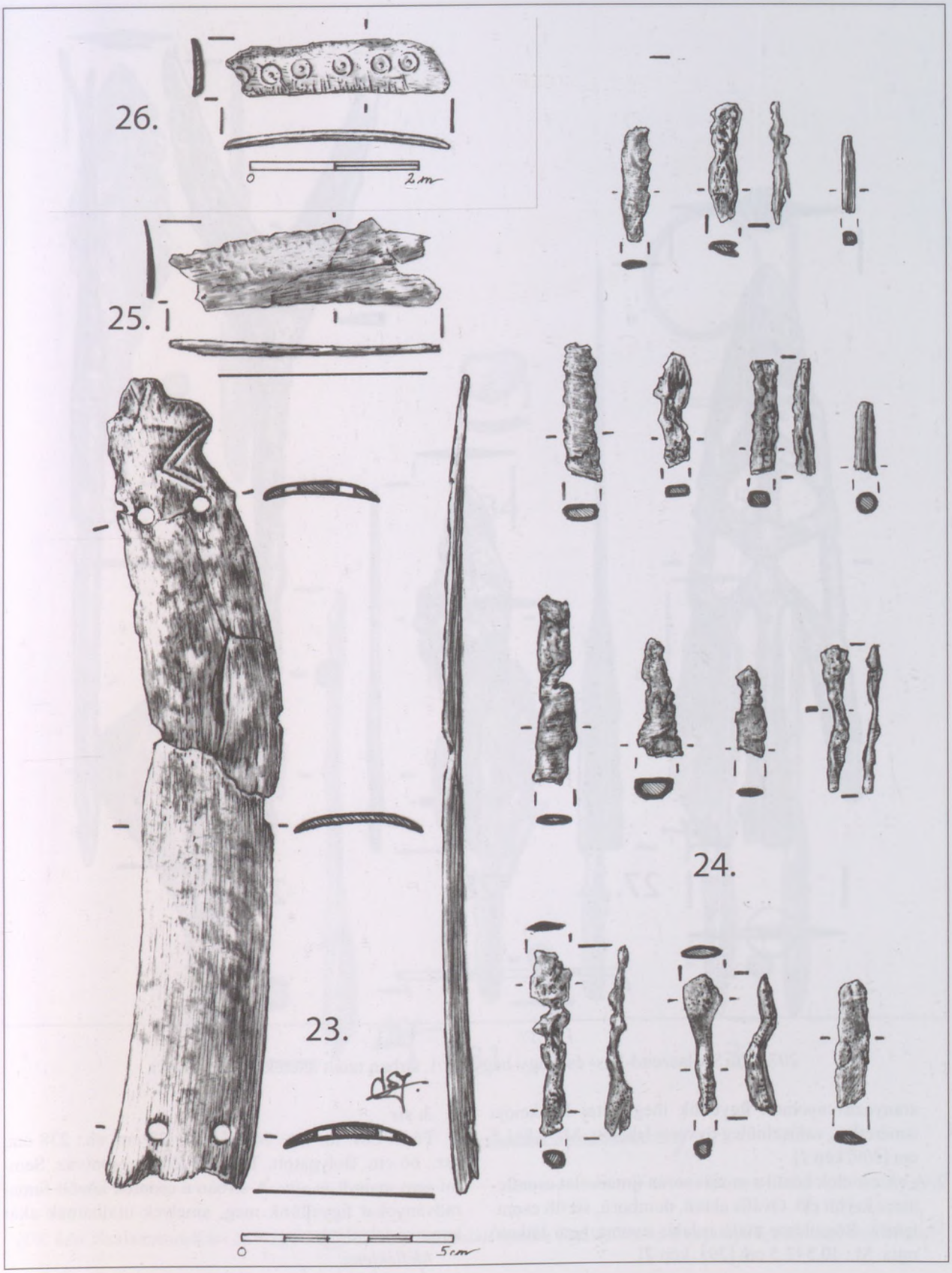

206. kép. Szalaszend-Kis és Nagy-hegy, az 1. sírban talált íjászfelszerelés tárgyai

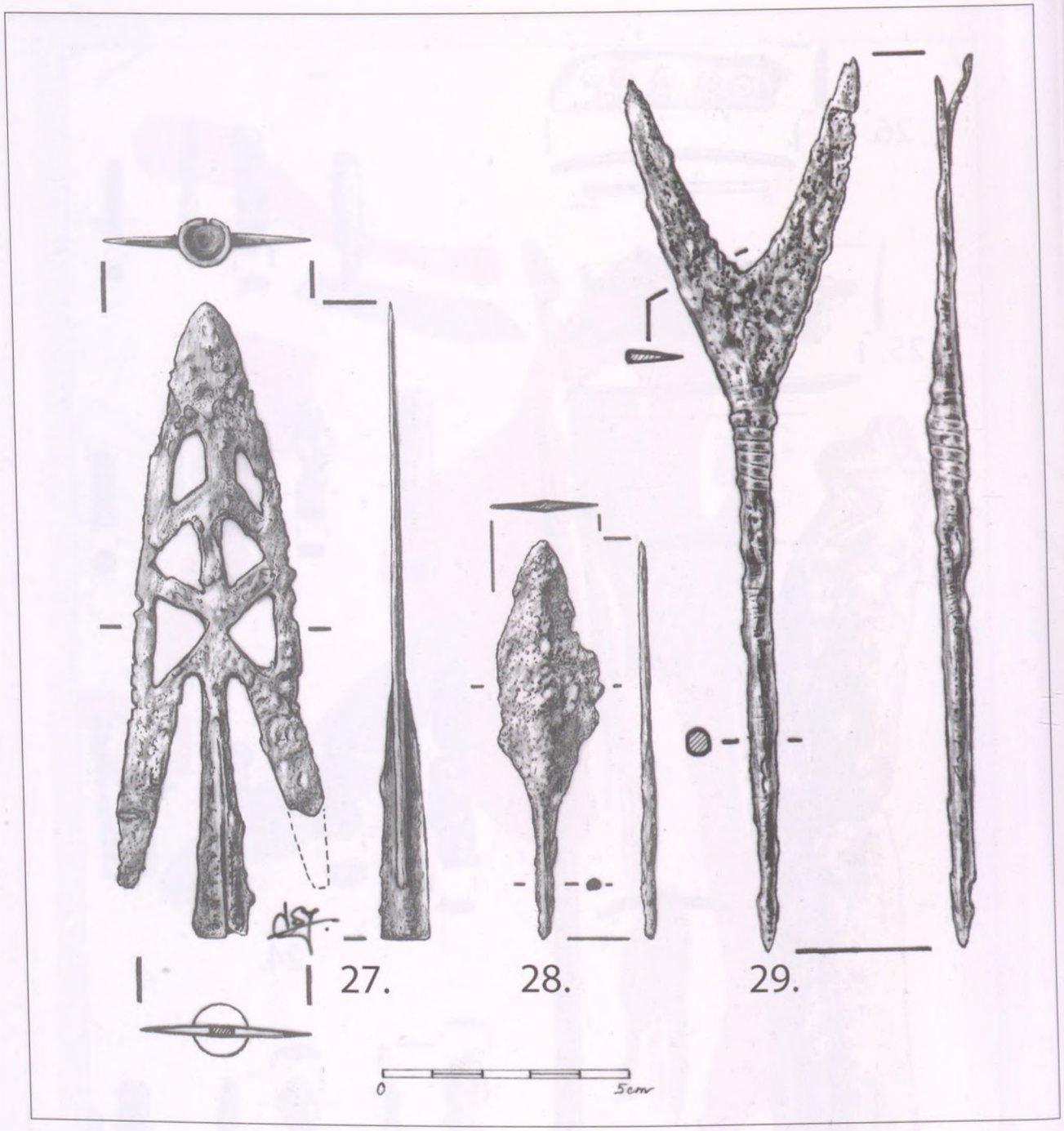

207. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 1. sírban talált leletek (nyílcsúcsok)

aranyozás nyomait figyeltük meg rajta. Funkciója ismeretlen, valószínűleg övveret lehetett. M.: 1,8×1,5 cm [*209. kép 1*].

2. A vázcsontok közül a mosás során újmarkolat csontlemeze került elő. Ovális alakú, domború, sérült csontlemez. Rögzítésre utaló irdalás nyoma nem látható rajta. M.: 10,5×2,5 cm [*203. kép 2*].

3. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 32 cm, sh.: 238 cm, ssz.: 66 cm. Bolygatott. Teljesen feldúlt csontváz. Semmi sem maradt *in situ*. A sírban a csontok között famaradványokat figyeltünk meg, amelyek utalhatnak akár koporsó jelenlétére is.

Mellékletei:

1–3. Két félből álló, gömb alakú, üreges bronz fülesgombok:

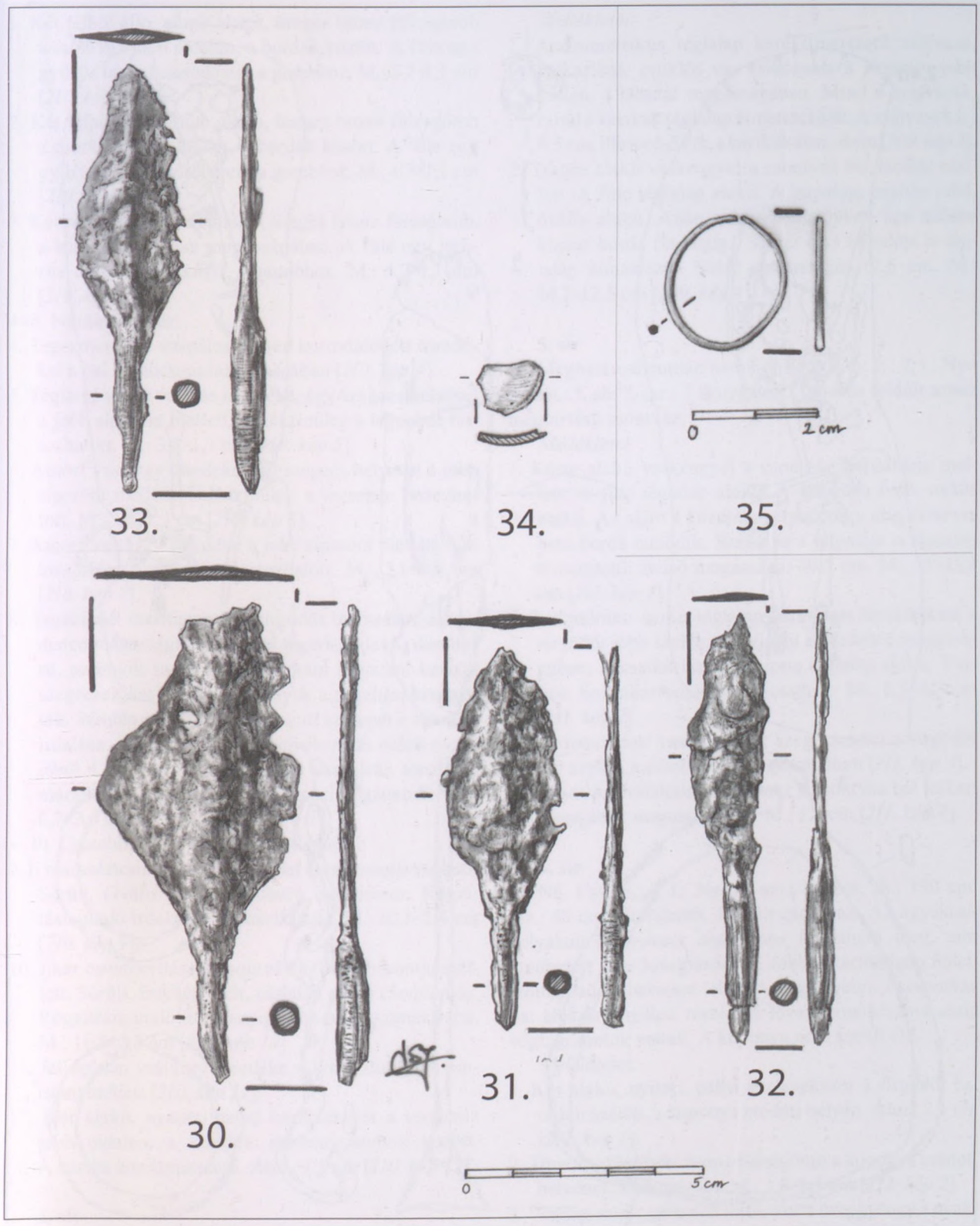

208. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 1. sírban talált leletek (nyílcsúcsok, a koponya környezetének leletei)

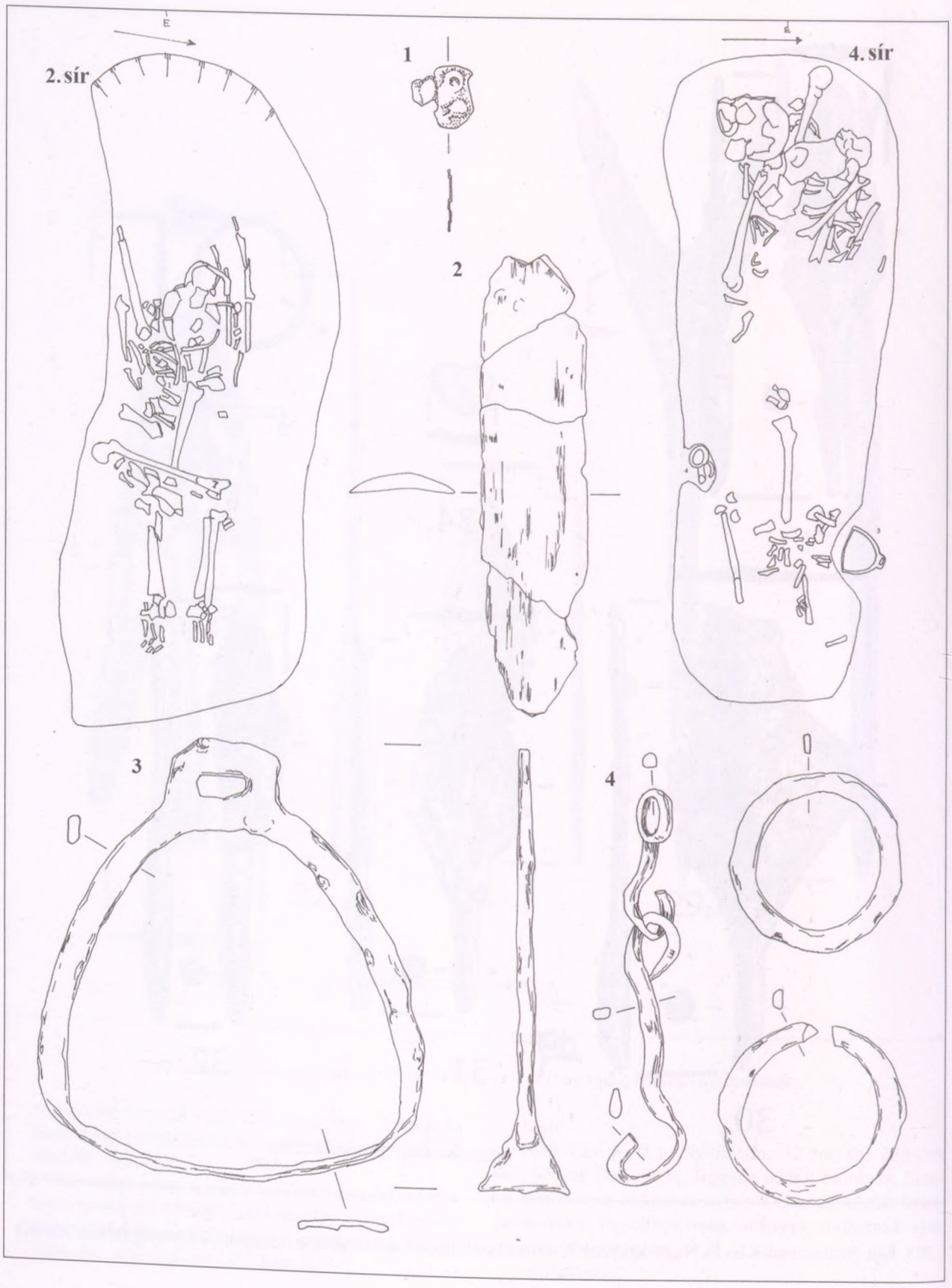

209. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 2. és 4. sír és ezek leletei

1. Két félből álló, gömb alakú, üreges bronz fülesgomb a csontváz jobb oldalán, a bordák között. A füle egy gyűrűs taggal csatlakozik a gombhoz. M.: 1,7×1,1 cm [*210. kép 1*].
2. Két félből álló, gömb alakú, üreges bronz fülesgomb a csontváz bal oldalán, a bordák között. A füle egy gyűrűs taggal csatlakozik a gombhoz. M.: 1,7×1,1 cm [*210. kép 2*].
3. Két félből álló, gömb alakú, üreges bronz fülesgomb, a bal medencelapát magasságában. A füle egy gyűrűs taggal csatlakozik a gombhoz. M.: 1,7×1,1 cm [*210. kép 3*].

4–8. Nyíltartó tegez:

4. Tegezmerevítő vaspálca erősen korrodálódott töredékei a bal combcsont magasságában [*210. kép 4*].
5. Téglalap alakú vasalás töredéke, egy szegecs helyével a jobb sípcsont mellett. Valószínűleg a tegezhez tartozhatott. M.: 3,8×1,3 cm [*210. kép 5*].
6. Amorf vastárgy töredéke egy szegecs helyével a jobb sípcsont mellett. Valószínűleg a tegezhez tartozhatott. M.: 3,8×1,3 cm [*210. kép 6*].
7. Amorf vastárgy töredéke a jobb sípcsont mellett. Valószínűleg a tegezhez tartozhatott. M.: 2,1×0,8 cm [*210. kép 7*].
8. Tegezfedél csontlemeze a sírgödör bal szélén, a medence magasságában. Közel téglalap alakú, domború, az egyik sarka letört. Sarkain bronzból készült szegecsek kerültek elő, amelyek a rögzítést szolgálták. Szintén a rögzítésben játszott szerepet a hátoldal irdalása. A lemez középtengelyében két oldalt nagyjából 4,5-4,5 cm hosszúságban vaspálcák töredékei maradtak meg. Ezeket szegeccsel rögzítették. M.: 8,7×3,6 cm [*210. kép 8*].

9–10. Csontborításos reflexíj csontlemezei:

9. Íj markolatcsontja a csontváz bal combcsontja mellett. Sérült. Ovális alakú, domború csontlemez. Rögzítésre utaló irdalás nem látszik rajta. M.: 10,1×2,4 cm [*210. kép 9*].
10. Íjkar csontborítása a csontváz bal combcsontja mellett. Sérült. Enyhén ívelt, téglalap alakú csontlemez. Rögzítésre utaló irdalásnyomok nem látszanak rajta. M.: 11,5×2,3 cm [*210. kép 10*].
11. Jellegtelen vastárgy töredéke a kimozdult jobb sípcsont mellett [*210. kép 11*].
12. Kör alakú, nyitott, ezüst karikaékszer a csontváz jobb oldalán, a szétdúlt medencecsontok között. A karika kör átmetszetű. Átm.: 1,1 cm [*210. kép 12*].

4. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 10–32 cm, sh.: 215 cm, ssz.: 78 cm. Bolygatott. Hiányos, töredékes állapotú, teljesen feldúlt temetkezés. A rablógödör a derék környékén volt.

Mellékletei:

1. Aszimmetrikus téglalap keresztmetszetű szájvasú, kétkarikás, csuklós vas csikózabla a sírgödör jobb szélén, a lábszár magasságában. Mind a szájvasak, mind a karikák téglalap átmetszetűek. A szájvasak h.: 8,5 cm, illetve 5,5 cm, a karikák átm.: 6 cm [*209. kép 3*].
2. Trapéz alakú vaskengyel a csontváz bal lábfeje mellett. A füle téglalap alakú. A talpalója enyhén ívelt, ovális alakú. Alján a középtengelyben egy erősen kopott borda fut végig. Szárai és a talpalója is téglalap átmetszetű. Belső magassága: 12,5 cm. M.: 14,7×12,5 cm [*209. kép 4*].

5. sír

Meghatározhatatlan nemű és korú. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh: ?, ssz.: ? Bolygatott. Teljesen feldúlt, rossz megtartású csontváz.

Mellékletei:

1. Körte alakú vaskengyel a csontváz bal lábfeje mellett. A füle téglalap alakú. A talpalója ívelt, ovális alakú. Az alján a középtengelyben egy alig észrevehető borda húzódik. Szárai és a talpalója is téglalap átmetszetű. Belső magassága: 10,5 cm. M.: 15×11,3 cm [*211. kép 1*].
2. Lekerekített sarkú téglalap alakú vas hevedercsat a sírgödör jobb szélén, nagyjából a medence magasságában. A csatkarika átmetszete téglalap alakú. Tüskéje hozzákorrodálódott a csathoz. M.: 5,5×4,5 cm [*211. kép 2*].
3. Korrodálódott vastöredékek szegecsekkel a sírgödör bal szélén, a combcsont magasságában [*211. kép 3*].
4. Erősen korrodálódott vaslemez a csontváz bal felkarcsontjának magasságában. M.: 1,1 cm [*211. kép 4*].

6. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 25 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 59 cm. Bolygatott. Feldúlt csontváz. Az ágyékcsigolyákon *sponylosis deformans* figyelhető meg, ami eredhetett akár lovaglásból is. Jobb alkarján igen fejlett izomtapadási helyeket lehetett megfigyelni. A csontváz bal lábszára mellett részleges lovas temetkezésre utaló végtagcsontok voltak. A koponya nem került elő.

Mellékletei:

1. Kör alakú, nyitott, ezüst karikaékszer a sírgödör bal oldali szélén, a koponya eredeti helyén. Átm.: 2,1 cm [*212. kép 1*].
2. Tömör, ezüstözött bronz fülesgomb a koponya eredeti helyének jobb oldalán. M.: 1,6×1,1 cm [*212. kép 2*].
3. Vöröses színű, gerezdelt testű, törött üveggyöngy a nyakcsigolyák magasságában. M.: 1,1×1 cm [*212. kép 3*].
4. Két félből összeillesztett, díszítetlen bronz fülesgomb a csontváz jobb oldalán, a bordák helyén. M.: 1,8×1,1 cm [*212. kép 4*].

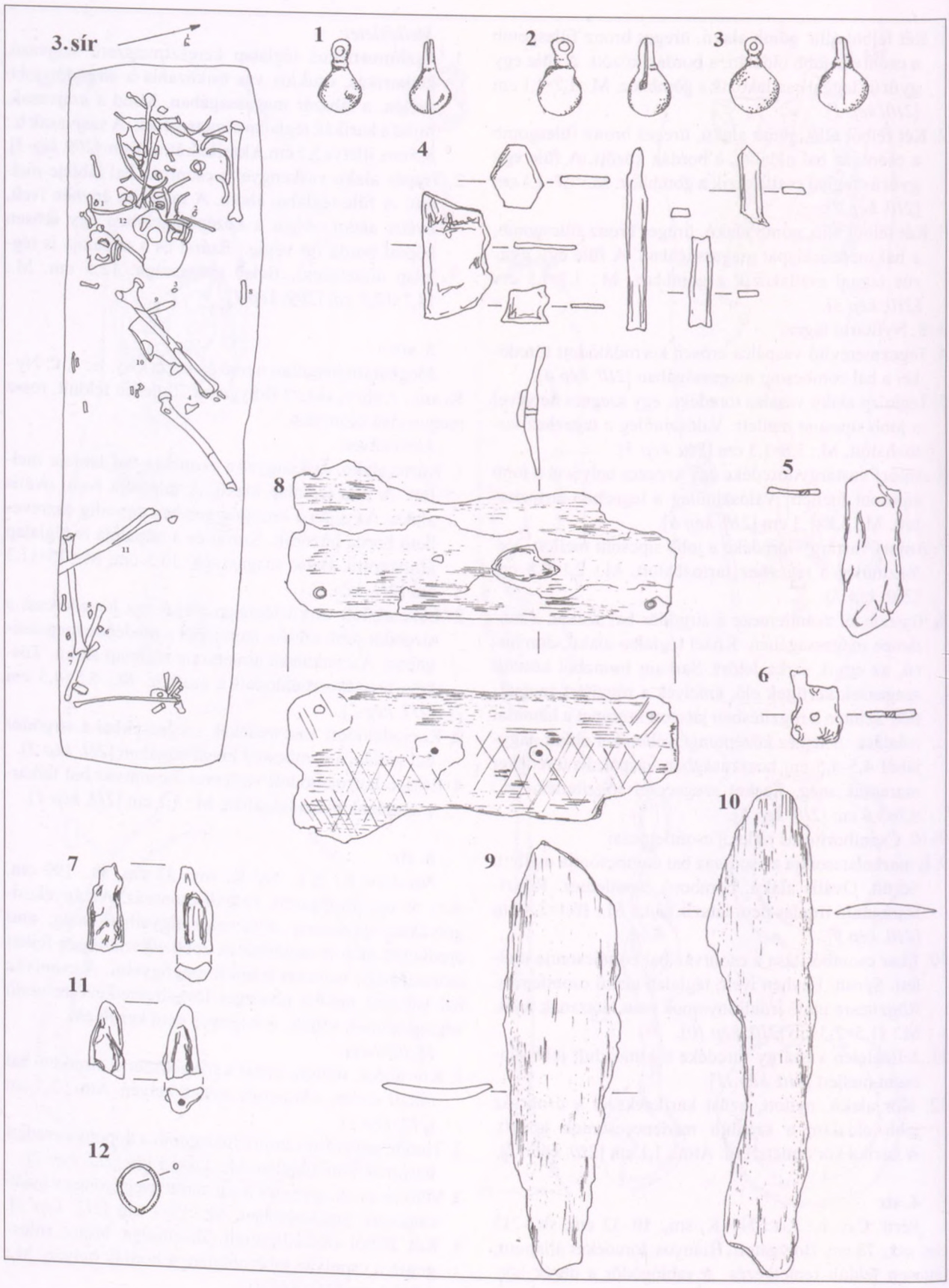

210. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, a 3. sír és leletei

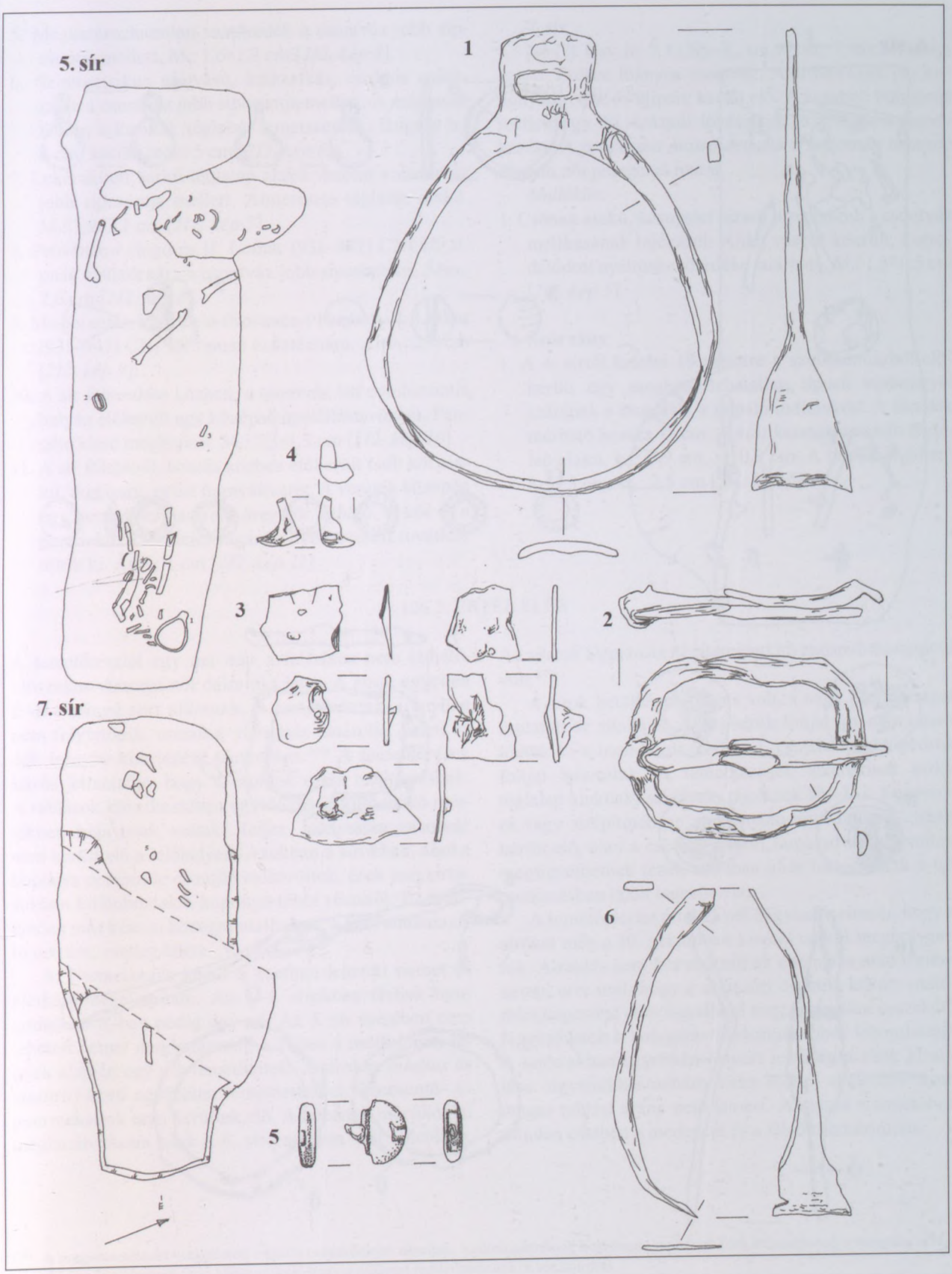

211. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 5. és 7. sír és ezek leletei, valamint egy további szórvány kengyeltöredék

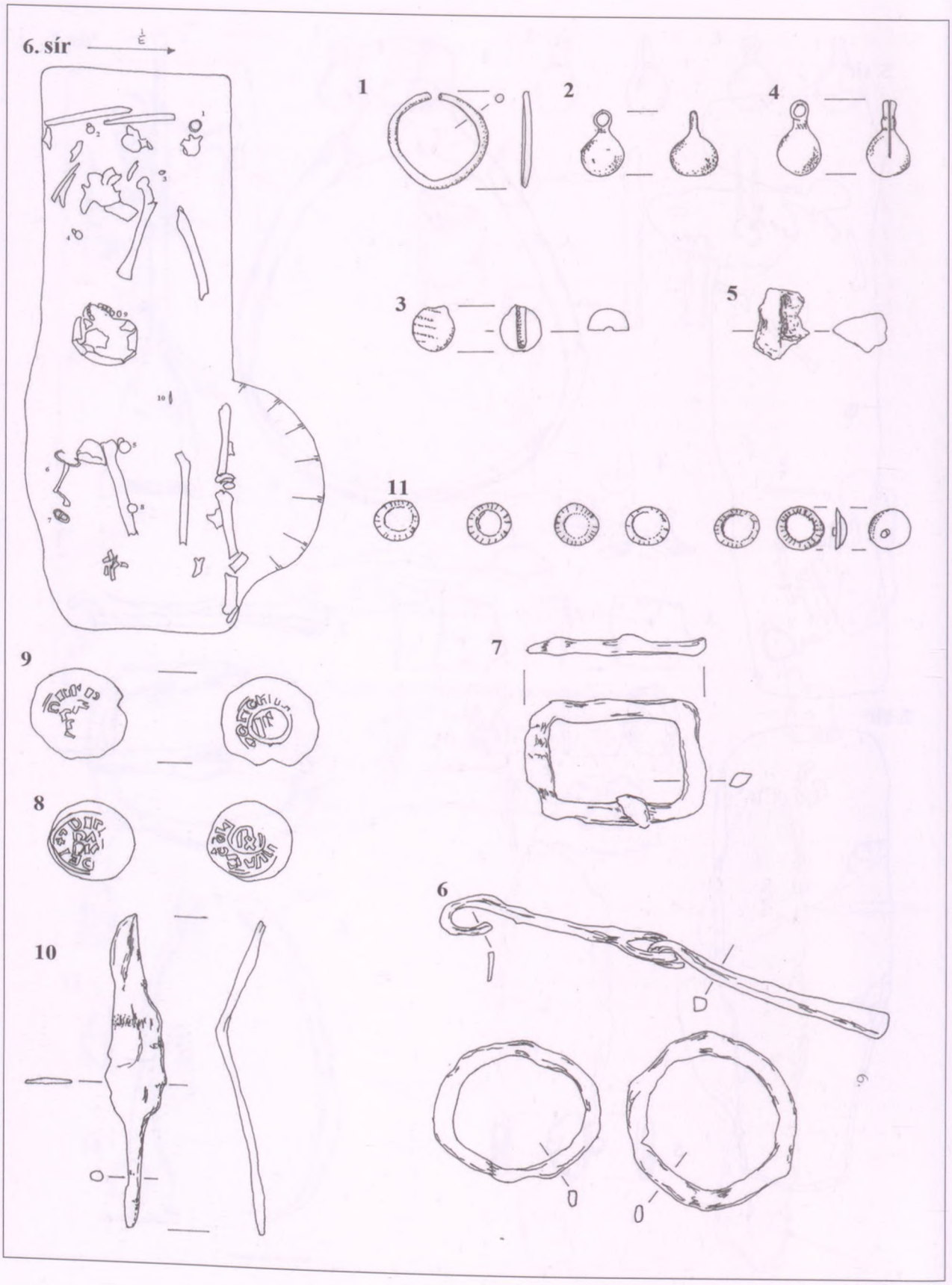

212. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, a 6. sír és leletei

5. Meghatározhatatlan vastöredék a csontváz jobb sípcsontja mellett. M.: 1,6×1,2 cm [*212. kép 5*].
6. Szimmetrikus szájvasú, kétkarikás, csuklós csikózabla a csontváz jobb sípcsontja mellett. A szájvasak félkör, a karikák téglalap átmetszetűek. Szájvas h.: 8 cm, karika átm.: 5 cm [*212. kép 6*].
7. Lekerekített sarkú téglalap alakú vascsat a csontváz jobb sípcsontja mellett. Átmetszete téglalap alakú. M.: 3,9×3,1 cm [*212. kép 7*].
8. Provence-i Hugo és II. Lothar (931–947) CNI I/9 típusú ezüstdenára a csontváz jobb sípcsontján. Átm.: 2,6 cm [*212. kép 8*].
9. Mosás során került elő Provence-i Hugo és II. Lothar (931–947) CNI I/9 típusú ezüstdenára. Átm.: 2,6 cm [*212. kép 9*].
10. A sír felszedése közben, a csontváz bal combcsontja helyén előkerült egy középső nyélállású *vaskés*. Pengéje kissé meghajlott. M.: 7,3×1,3 cm [*212. kép 10*].
11. A sír földjéből, bontás közben előkerült 6 db kör alakú, domború, ezüst ingnyakveret. A veretek közepén egy bevéséssel határolt, üres kör látható. A kör és a perem közti területet sugár irányú bevésett rovátkák töltik ki. Átm.: 1 cm [*212. kép 11*].

7. sír

Nő (?). Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?. Bolygatott. Erősen hiányos csontváz. A sírban csak pár koponyatöredék és ujjperc került elő. A korabeli bolygatás mellett egy 20. századi lövészárok is átvágta a temetkezést. A *processus mastoideus* és a *trigonum mentale* alapján női jellegeket mutat.

Melléklet:

1. Csónak alakú, késnyelet lezáró bronzgomb a csontváz mellkasának tájékáról. Alján vasból készült, korrodálódott nyéltüske töredéke található. M.: 1,3×0,5 cm [*211. kép 5*].

Szórvány

1. A 4. sírtól keletre 18 méterre a szubhumuszból előkerült egy meghatározhatatlan típusú vaskengyel szárának a töredéke, a talpaló indításával. A töredék mérhető hossza 11 cm. A szár keresztmetszete téglalap alakú, sz.: 0,9 cm, v.: 0,3 cm. A talpaló mérhető h.: 3,5 cm, sz.: 2,5 cm [*211. kép 6*].

126.3. ÉRTÉKELÉS

A temetőrészlet egy ma már a felszínen nem látható, időszakos vízmosástól délre jött létre. A sírok egyetlen É–D-i irányú sort alkotnak. A temető északi irányban nem folytatódik, onnan a vízmosás határolja, keleti és déli irányba kiterjedése ismeretlen.[2349] A temetkezések közös jellemzője, hogy a csontok rossz megtartásúak. A rablások következtében egytől-egyig különböző mértékben hiányosak voltak. Teljes, hiánytalan csontváz nem került elő a lelőhelyen. Azokban a sírokban, ahol a koponya *occipitale* csontjai előkerültek, ezek megtartásukban különböztek a koponya többi részétől. Ez feltehetően más kémiai közegre utalhat, pl. a fejet alátámasztó textilre, esetleg bőrre.

A 7 temetkezés közül 5 esetben lehetett nemet és életkort megállapítani. Az 1–4. sírokban férfiak nyugodtak, a 6.-ban pedig egy nő. Az 5. sír esetében nem lehetett nemet meghatározni, a 7.-ben a morfológiai jegyek alapján egy nőt temethettek. A sírokba *adultus* és *maturus* korú egyéneket temethettek el. Csecsemő- és gyermeksírok nem kerültek elő. A koponya morfológiai meghatározására csak a 6. sír esetében volt lehetőség. Az adatok alapján az itt eltemetett nő europid-mongoloid volt.[2350]

A sírok betöltése agyagos volt, s nagy hasonlóságot mutatott az altalajjal. A sírgödrök foltjai így nem rajzolódtak ki a humuszolt felszínen, csupán a rablógödrök foltjai látszottak. A temetkezések lekerekített sarkú téglalap alakúak, sekélyek, tájolásuk Ny–K-i. Koporsóra vagy sírépítményre utaló nyom egyedül a 3. sírban került elő, ahol a csontok között famaradványok voltak megfigyelhetőek (ezek azonban akár tartozhattak a temetkezésben talált tegezhez is).

A temetőrészlet értékelését nagyban nehezíti, hogy a sírokat még a 10. században kivétel nélkül megbolygatták. A rablás nem közvetlenül az eltemetés után történhetett, erre utal, hogy a szétszórt csontok között anatómiai kapcsolat nem figyelhető meg, az azokat összekötő lágyszövetek a bolygatás időpontjára már lebomlottak. A korszakban egyébként ismert jelenség a sírok kirablása, ugyanakkor néhány ritka esettől eltekintve ilyen magas rablási arány nem ismert. A ráásás e temetőben minden esetben a medencét és a felsőtestet érintette.

[2349] A magnetométeres vizsgálatok negatív eredménnyel zárultak. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Tóth Krisztiánnak a vizsgálat elvégzéséért és a Herman Ottó Múzeumnak, hogy a műszert rendelkezésünkre bocsájtotta!

[2350] Az 1. sír antropológiai vizsgálatát Marcsik Antónia, a 2–7. sírokét László Orsolya és Libor Csilla végezte el. Ezúton szeretnék köszönetet mondani nekik!

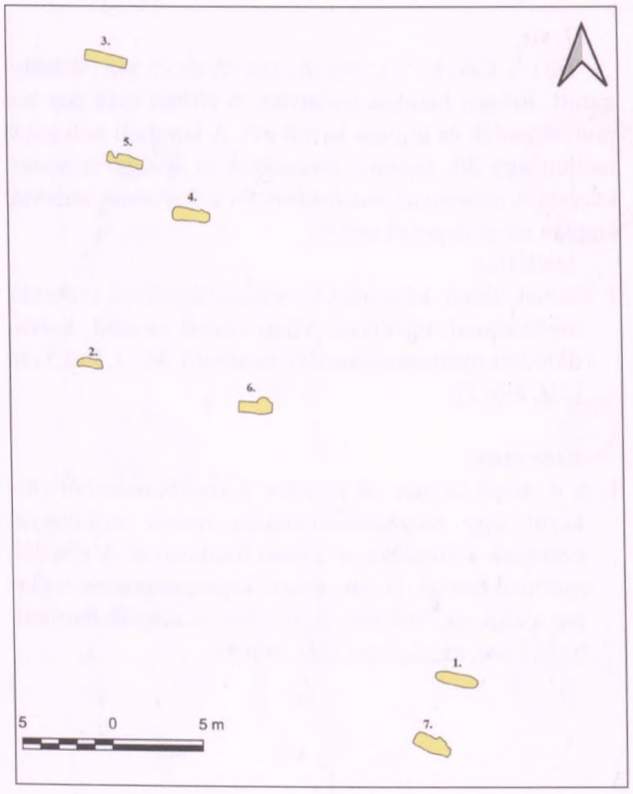

213. kép. Szalaszend-Kis és Nagy-hegy 10. századi temető feltárt sírjainak elhelyezkedése

Összesen 4 sírban voltak lovas temetkezésre utaló nyomok. A lovas temetkezéseket két csoportba lehet sorolni: részleges (1., 6.) és jelképes lovas (4–5.) temetkezések. A részleges lovas temetkezések esetében a halott bal lábához helyezték a ló csontjait a lószerszámokkal együtt (BÁLINT 1969, II. típus). A jelképes lovas temetkezések esetében is az elhunyt bal lába mellé kerültek a lószerszámok a lelőhelyen (BÁLINT 1969, I. típus).

A lószerszámzat elemei közül a legnagyobb arányban kengyelek kerültek elő (1., 4–5., szórvány). Egyedül az 1. sírban volt párban. Itt egy sérült, trapéz alakú kengyelpár volt. A 4. sírban szintén egy trapéz alakú kengyel látott napvilágot, míg az 5.-ben egy körte alakú. Szintén kengyelként értelmezhető a 4. sír közelében talált szórvány is. A két utóbbi temetkezés esetében számolhatunk azzal is akár, hogy már a temetés során is csak egy fémkengyel került a sírba, míg párja eredetileg szerves anyagból készülhetett. Ugyanakkor a kengyelek párja elveszhetett a korabeli rablás során is. A körte alakú kengyel a 10–11. században általánosan elterjedt típus volt, a korszakon belül pontosabban nem keltezhető. A trapéz alakú kengyelek a 10. század középső harmadában jelentek meg,[2351] de csak a század második felében/utolsó harmadában terjedtek el széles körben.[2352]

Az előkerült kengyelek belső magassága viszonylag kicsi (10,5–11,9 cm). Az ilyen kengyelek Dienes István[2353] és Révész László[2354] egybehangzó véleménye szerint főként a nőkre és a lovaglásban kevésbé jártas előkelőkre jellemzőek. A szűkebb kengyel biztonságosabb, mert nem akad bele a lovas lába, ha leesik a lóról. A fegyveres temetkezések esetében gyakran megfigyelhető, hogy a felszálló oldalon rögzített kengyel szűkebb, a másik oldalon rögzített viszont tágabb, hogy a harcos akár menet közben is beilleszthesse a lábát.[2355]

A nyergekre a kengyelen kívül 2 db hevedercsat is utal (1., 6.). Az 1. sírban egy D alakú, a 6.-ban egy téglalap alakú hevedercsat volt.

Zablából összesen 3 ismert a lelőhelyen (1., 4–5.). Az 1. és 5. sírok zablái szimmetrikus szájvasú csikózablák, a 4. sírba aszimmetrikus szájvasú csuklós csikózabla került. Az aszimmetrikus zablák esetében elég egy kézzel tartani a gyeplőt, így a másik kéz szabadon maradhat. Általában harcosok és pásztorok használták.[2356]

A szalaszendi temetőrészlet feltárt sírjainak majdnem a felében (1–3.) kerültek elő fegyveres temetkezések. A lelőhelyen kizárólag az íjászfelszerelés elemei ismertek. Mindhárom temetkezésben előkerültek magukra az íjakra utaló markolat- és szarvlemezek is. Ezek kivétel nélkül mind sérültek voltak.

Az 1. sírban előkerült a nyugalmi állapotú íjtartó tegez szájának csont zárólemeze is. A tárgytípus ugyan ismert a 10–11. századi Kárpát-medencében, de összesen csak 10 lelőhelyről. A legközelebbi párhuzama Kenézlő-Fazekaszug I/11. sírjából ismert. Hasonlóan a szalaszendi példányhoz, itt is csupán egy darab került elő. Legbehatóbban Révész László foglalkozott az íjtartó tegezekkel. Véleménye szerint a nemzetségi arisztokrácia katonai kíséretének módosabb tagjai viselhették. Nem tartja rangjelző tárgynak, *„inkább viselőik igényességét, kedvező anyagi lehetőségeit jelzik".*[2357]

Az 1. és a 3. sírban az íjak mellett előkerültek nyíltartó tegezek is. Az 1. sír tegeze a halott bal karján volt.[2358]

[2351] RÉVÉSZ 1996, 46.
[2352] RÉVÉSZ 1996, 45.
[2353] DIENES 1966, 231.
[2354] RÉVÉSZ 1996, 43.
[2355] DIENES 1966, 232.
[2356] DIENES 1966, 220.
[2357] RÉVÉSZ 1996, 157, további irodalommal.
[2358] A felszínen *in situ* felszedésre került, kibontása később történt meg.

A merevítő pálcák korrodált, de jó állapotban maradtak fent. A tegez tetejét egy igen töredékes, díszítetlen, eredetileg téglalap alakú csontlemez fedte. A 3. sírral ellentétben itt a tegez száját is csontlemezzel díszítették, amelyen pont-kör minta volt. A pont-kör mintás lemezek a 10. század középső harmadában terjedtek el szélesebb körben.[2359] A 3. sír tegezének merevítő pálcái erősen korrodálódott és töredékes állapotban maradtak fent. Ugyanebben a sírban előkerült egy díszítetlen, téglalap alakú csontlemez is, ami a tegez fedelén helyezkedhetett el. A lemez sarkaiban 1-1 bronzszegecs volt, ezekkel rögzítették a tegezhez. A szegecseken kívül vaspálca is merevítette a tárgyat. A díszítetlen lemezek, hasonlóan a pont-kör mintásokhoz, a 10. század közepétől adatolhatóak nagyobb számban.[2360] A csontfedeles tegezek általánosan ismertek a 10. században, de viszonylag kis példányszámban kerültek elő, ezért a korszakon belüli pontosabb datálásra önmagukban alkalmatlanok. Ez a tegeztípus elsősorban a Dél-Alföldön sűrűsödik, a Körösöktől északra szórványosan ismert.[2361] Lelőhelyünk közelében csak Karos-Eperjesszög II. temetőjéből ismert.

Az 1. sírban a tegezben előkerültek a nyílcsúcsok is. A széles körben elterjedt deltoid, rombusz és villás nyílcsúcsok mellett előkerült egy, a Kárpát-medencében analógia nélküli, nagy méretű, háromszög alakú, szakállas, köpűs, áttört pengéjű nyílhegy is. Mérete és kialakítása alapján feltételezhetően vadász nyílhegy lehetett.[2362]

A temetkezésekből a lószerszámok és a fegyverek mellett használati eszközök is előkerültek. Az 1. sírban a tarsolyzáró csontlemez közelében előkerült, feltehetően őskori eredetű, kőpengék/pattintékok a tűzkészség elemei lehettek.[2363] Késre két temetkezés esetében találunk példát. A 6. sírban egy középső nyélállású késpenge került elő, míg a 7. sírban egy kés markolatgombjaként értelmezhető tárgy.

A szalaszendi temetőrészlet ékszerei között legnagyobb számban a karikaékszereket találjuk (1., 3., 6.). Mindhárom temetkezésben 1-1 nyitott, kör alakú, ezüstből készített példány került elő. Ez a típus a 10. században az egész Kárpát-medencében megtalálható, azonban a 11. századi temetkezésekből ismeretlen.[2364] A karikákon kívül egyetlen, töredékes állapotban megmaradt gyöngy értelmezhető még ékszerként (6. sír).

Fülesgombok 2 temetkezésből kerültek elő (3., 6.). A 3. sírban 3 db két félből álló üreges, díszítetlen példány látott napvilágot. A fül minden esetben 1-1 gyűrűs taggal kapcsolódott a gombokhoz. A 6. sír 2 gombja különböző típusokat képviselt. Az egyik példány megegyezik a 3. sírban találtakkal. A másik fülesgomb egy tömör, ezüstözött darab volt. Egyik sírban sem lehetett megfigyelni a gombok eredeti helyzetét.

Övcsat két temetkezésben volt (1., 6.). Mindkét esetben egyszerű, kovácsoltvas csatok kerültek elő. A sírok fentebb említett bolygatottsága miatt eredeti helyzetük ugyancsak ismeretlen. Az 1. sírban 2 db D alakú csat volt, melyek közül az egyik feltehetően a tegez rögzítő szíjához tartozhatott. A 6. sírban egy lekerekített sarkú négyzet alakú csatkarika került elő.

Övveretként értelmezhető a 2. sírban a medence alatt megtalált rossz megtartású ezüstlemez. A korabeli bolygatások során a temetkezésben maradt veret felületén a bontás során aranyozás nyomai voltak megfigyelhetőek.

Tarsolyra utaló nyom csupán az 1. sírban került elő. Az innen ismert ovális alakú, középen átlyukasztott csontlemezke egy nem lecsapódó előlapú tarsoly zárószerkezetéhez tartozhatott.

Ruhaveretként értelmezhető jelenségek 2 temetkezésben voltak (1., 6.). Az 1. sírban kis méretű ezüsttöredékek kerültek elő, amelyek a halott ruházatán lehettek.[2365] A 6. sírban 6 db kör alakú, a szélein rovátkolással díszített ingnyakveret került elő.

A 6. sírban előkerült 2 db Provence-i Hugo és II. Lothar közös uralkodása (931–947) alatt vert CNI I/9 típusú érme.[2366] Az egyik érme a jobb sípcsonton, a másik a szemüregben látott napvilágot. A 10–11. századi Kárpát-medencében ismert mind a halotti obulus adása, mind a halotti szemfedő használata. Esetünkben – a temetkezés rablottsága miatt – nem lehet megállapítani, hogy melyik eset állhatott fenn. Kovács László besorolása alapján a temetkezés a nyugat-európai kalandozó hadjáratok pénzbeli zsákmányának 2. csoportjába esik (Provence-i Hugo önálló és II. Lotharral közös uralkodása).[2367]

A Szalaszend határában feltárt temetőrészlet értékelését nehezíti, hogy viszonylag kevés sírt ismerünk és azok kivétel nélkül bolygatottak/rablottak. A temetőrészlet az előkerült leletek és megfigyelt jelenségek alapján legkorább-

[2359] Straub 1999, 414.
[2360] Straub 1999, 414.
[2361] Straub 1999, 2. kép 1–2.
[2362] *„A vadászatra szánt nyílhegyek esetében fő követelménye, hogy nagy, bőven vérző sebet üssenek (a nyomkövetés miatt). Ezért a vadászhegyek nagyok és háromszög alakúak. A nagy méret okozta tömegnövekedés és a nagy felületű nyílhegy levegőben való „elúszásnak" elkerülésének érdekében ezeket áttörtre készítik."* (Szőllősy 1992, 456–457).
[2363] Amennyiben nem a bronzkori település egyik, a sírok megásása során elpusztult objektumából került bele a temetkezésbe.
[2364] Szőke–Vándor 1987, 54.
[2365] Révész 1996
[2366] Ezúton szeretnék köszönetet mondani Jablonkai Dávidnak az érmék meghatározásáért.
[2367] Kovács 2011, 52–53.

ban a 10. század középső harmadára keltezhető. A temető részleges feltártsága miatt nyitásának és felhagyásának pontos időpontja azonban jelenleg nem megállapítható, de az bizonyos, hogy beleillik a 10–11. századi Kárpát-medence temetőinek sorába, mind a leletanyag, mind pedig a rítus tekintetében. A temető datálása és a megmaradt leletanyag jellege alapján a lelőhely a Kovács 2013, IV. típusba (az úgynevezett szállási temetők közé)[2368] sorolható.

126.4. SZALASZEND-KIS- ÉS NAGY-HEGY 10. SZÁZADI TEMETŐ 1. SZÁMÚ SÍR EMBERTANI LEÍRÁSA

Marcsik Antónia

Általános jellemzők: férfi, *maturus* (50-60) jó megtartású, hiányos csontjai. A koponyából csak a *mandibula* van meg, hiányzik a bal *scapula*, a *humerus*, az *ulna*, a medence bal oldali része, továbbá a bal *femur*, valamint a jobb kéz jelentős csontjai. A gerinc teljes, csupán a *cervicalis* szakaszból hiányzik a második. A bordák nagyon töredékesek.

Életkor (-csoport) megállapítása: *facies symphyseos* felszíne (45-50), fogak abráziója (50-x), felső bordák *ossificatiója*, *facies auricularis* felszíne (50-x), *thoracalis* csigolyák degeneratív *spondylitisének* közepes/erőteljes fokozata.

Nemének meghatározása: medence megfelelő területe (jobb *incisura ischiadica*, *angulus pubis* jobb oldali része), *caput femoris* átmérője (48).

A *mandibula* metrikus jellemzői: szélessége kicsi, illetve közepes (65. és 66. méret), *corpus* magassága kicsi (69. méret), a *ramus* magassága és szélessége közepes (70. és 71. méret).

A *mandibula* morfológiai jellemzői: a *protuberantia mentalis* két oldalán, a *trigonum mentale* fölötti területen hosszanti bemélyedés (izom okozta benyomódás?); *torus mandibularis* (1-1) a *premolariosok* területén; *gonion* régió kissé kifelé hajló.

A fogstátusz: 1. meglévő fogak: két felső *caninus*, alsó négy *incisivus*, foggyökér: bal alsó két *premolaris* és a jobb első *premolaris*; *ante-mortem* fogvesztés: bal első *molaris*, jobb három *molaris*; *post mortem* fogvesztés: jobb-bal alsó *caninus*. A fogak abráziója igen erőteljes.

Patológiás jellemzők: zománc *hypoplasia* az alsó négy *incisivuson* (lineáris, 1x). Az *ante-mortem* fogvesztés nem sokkal halála előtti.

A *postcranialis* váz metrikus jellemzői: *humerus* (324), *radius* (250, 245), *femur* (453), *tibia* (350–344), *fibula* (342–344) méretei alapján a megbecsült testmagasság: 164.58 =165 cm. A felső végtag (*humerus*, *radius*ok), valamint a jobb *femur* alapján a számított testmagasság 168,45 cm, a két *tibia* és *fibula* alapján 160.72 cm. E tényből következik, hogy a lábszárcsontok (*tibia-fibula*) a felső végtag és a combcsont hosszúságához viszonyítva rövidek.

A morfológiai jellegzetességek: *entesopathia* (megerőltetés) nyomai a megfelelő anatómiai területeken (*tuberositas deltoidea*, *tuberculum radii*, *crista iliaca lateralis* oldala, *tuber ischiadicum*, *tuberculum major et minor*, *linea aspera*, *linea musculi solei*, *tuberositas tibiae*).

Patológiás jellegzetességek: a nagy ízületekben (*articulatio cubiti*, *-coxae*, *-genus)* a porc kopásának (degeneratív *arthrosis*) nyoma enyhe fokozatú (*labium* képződmények); degeneratív *spondylosis* a gerinc valamennyi szakaszán, a *lumbalis* csigolyákon enyhe *osteophyta* képződmények, a *thoracalis* szakaszon közepes, illetve erőteljes (legerősebb a 7., 8., 9. csigolyán, valamint a 7. *thoracalis* csigolyán, a jobb oldalon a borda fúziójával), a további *thoracalis*okon enyhe, illetve nincs, illetve enyhe a *cervicalis* régióban. A gerinc minden szakaszán a folyamat elsősorban a *corpus*okat, kisebb mértékben a *facies articularios*okat is érintette. *Tibiák*on, *fibulák*on *periostitis* nyoma enyhe *osteitis*szel. A 7. *thoracalis* csigolya és hozzátartozó borda összecsontosodása nem utal *ankylosing spondylitis*re (nem figyelhető meg a csigolya *corpus*ok összecsontosodása, a többi borda fúziója). Az összecsontosodás lokális jellegű, ennek megfelelően a borda – csigolyához kapcsolódó részének – törése alakíthatta ki. Erre utal a 7. csigolya alattiak nagyon erős *spondylosisa*, mivel a törést követő összecsontosodás a gerinc statikáját megbontotta.

Taxonómia: annak ellenére, hogy a koponya hiányzik, azonban a *torus mandibularis*, a *tibia* és *fibula* – a többi hosszúcsonthoz viszonyított – rövid volta mongolid jellegzetességre, a *mandibula gonion* régiójának morfológiája viszont europid (cromagnoid) típusra utal.

Összefoglalás

Nevezett területen feltárt 1. sírszámú 50-60 életév körüli férfi jó megtartású, de hiányos csontváza került vizsgálatra. A *mandibula* – metrikus értékei alapján – mind szélességre, mind magasságra vonatkozóan kicsi-közepes. Figyelemre méltó annak *medialis* felszínén a *torus mandibularis*. A rendelkezésre álló összes hosszúcsontokból megbecsült testmagasság 165 cm, azonban eltérő a lábszárcsontokra vonatkozóan, ami azok rövidségére utal. Patológiai szempontból kiemelhető az enyhe fokozatú degeneratív *arthritis* kórképe a nagy ízületekben (könyök-, csípő-, térd- [a vállízületet nem lehetett rekonstruálni]), a gerinc *spondylosisa* enyhe-köze-

[2368] Kovács 2013, 520–522.

pes és a *thoracalis* szakaszon, a 7–9 csigolyán kifejlődött formában. A 7. háti csigolyához hozzácsontosodott a jobb oldali borda, a folyamat kialakulása töréssel magyarázható.

A vázcsontok megfelelő anatómiai helyein az izmok megerőltetésének a nyoma látszik, ami összefüggésben lehet lovagló életmóddal (természetesen a jelenséget más tényező is kialakíthatta).

Taxonómiailag feltételezhető az egyén némi mongolid jellege az europid jellegeken kívül.

126.5. IRODALOM

LIBOR–TAKÁCS 2019, 28–34; TAKÁCS–PUSZTAI 2019, 86–87.

127. BORSODSZIRÁK-EGRES-DŰLŐ

Tóth Krisztián

127.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely Borsodszirák településtől 1 km-re délre helyezkedik el a Bódva folyó bal teraszán, a folyó jelenlegi medrétől mintegy 700 méterre északkeletre. A terasz itt egy kiszögellést alkot, melyet nyugatról és délről egy csatorna fog közre. A terület mezőgazdasági művelés alatt áll. 1998-ban Szűcs Tamás vitt be e területről két – a honfoglalás korából származó – ezüstveretet a Herman Ottó Múzeumba, melyek sajnos elvesztek.

Végül 2012 októberében végeztünk fémdetektoros kutatást a lelőhelyen, melynek során egy késő avar kori kiszszíjvég társaságában újabb honfoglalási kori ezüstveretek, illetve egy csat került elő egy 50×50 méteres területről. 2014 decemberében magnetométeres felmérést végeztünk a lelőhelyen, mellyel ugyan sírformájú anomáliákat nem sikerült kimutatnunk, de egy, a bronzkor időszakából származó kettős sánccal körülvett erődöt igen.[2369]

214. kép. Borsodszirák-Egres-dűlő (1 : 10 000)

[2369] TÓTH 2014, 159–182.

127.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db aranyozott ezüstveret [*216. kép*].
2. 1 db palmettás pajzs alakú ezüstveret [*216. kép*].
3. 1 db csepp alakú bronz lyukvédő veret [*216. kép*].

127.3. IRODALOM

Tóth 2014, 159–182.

128. ZALKOD-DÓZSA TSZ-TŐL ÉSZAKRA

Tóth Krisztián

128.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Zalkod településtől északi irányban 1,2 kilométerre található Dózsa TSz-től szintén északra a Bánkódó- és Nagylapos-dűlő északnyugati szélén, egy mezőgazdasági művelés alatt álló homokos területen található a lelőhely. Nyugati és északi szélétől nem messze a Bodrogzug egykori mocsarai, jelenleg vizes legelők találhatók. 2015 tavaszán terepbejárással azonosítottuk a lelőhelyet, ahol ezután magnetométeres és fémdetektoros felmérést is végeztünk. A fémdetektor használatával került elő egy csat és egy kisszíjvég, melyek a honfoglalás korába keltezhetők. A magnetométeres felmérés ugyan azonosított régészeti objektumokat is, de temetőre utaló szabályos anomáliák nem kerültek elő.

128.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db bronzcsat ovális, oldalain hullámos csatkarikával, ráhajló bronzlemez csatpecekkel. A csat teste vékony trapéz alakú bronzlemez, közepén a felerősítésére szolgáló vasszeggel [*216. kép*].
2. 1 db bronzlemezből készített kisszíjvég [*216. kép*].

128.3. IRODALOM

Tóth 2015.

129. ZALKOD-DÓZSA TSZ-TŐL NYUGATRA

Tóth Krisztián

129.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely Zalkod településtől északra mintegy 750 méterre, a Dózsa TSz-től pedig 160 méterre nyugatra helyezkedik el a Bodrogzug mocsaras árterén, az Alsó-rét-dűlő keleti szélén. A vízjárta legelőből itt kiemelkedik egy enyhén ÉK–DNy-i irányú 50 méter széles, 320 méter hosszú homokdomb, melyen ma gyep található. 2015 tavaszán leletfelderítés céljából fémdetektoros kutatást végeztünk a dombon, melynek során két apró meghatározhatatlan bronztárgy került elő az északi részén. Ezután magnetométerrel az egész dombot felmértük. A felmérésen csak a domb délnyugati végén jelentkezett összesen 8 egymástól 2-3 méterre párhuzamosan elhelyezkedő, Ny–K-i tájolású, téglalap alakú anomália. Feltehetően sírok lehetnek, ám pontos korhatározásukat egy régészeti feltárás dönthetné csak el.

129.2. IRODALOM

Tóth 2015.

215. kép. Zalkod: 1. Dózsa TSz-től északra, 2: Dózsa TSz-től nyugatra (1:10000)

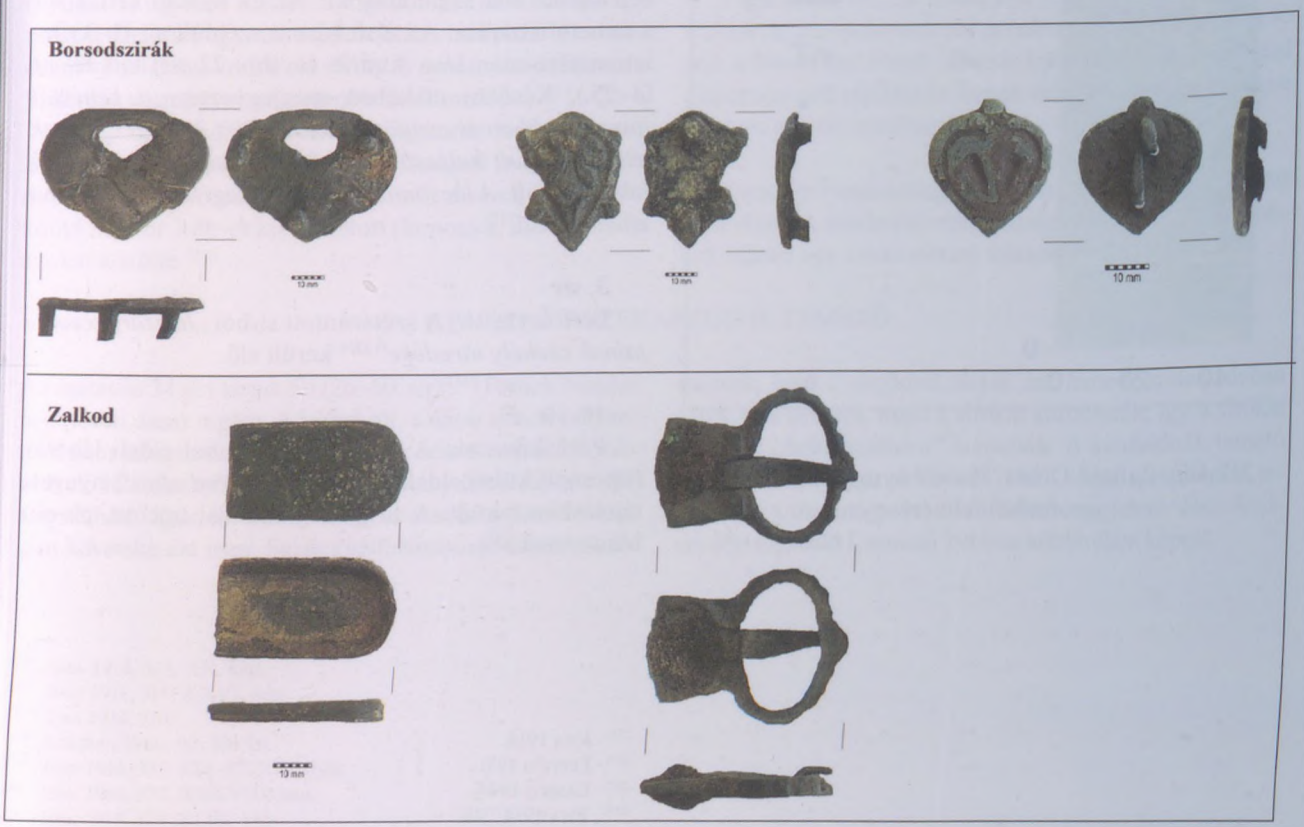

216. kép. Borsodszirák-Egres-dűlő és Zalkod-Dózsa TSz-től északra lelőhelyekről előkerült leletek

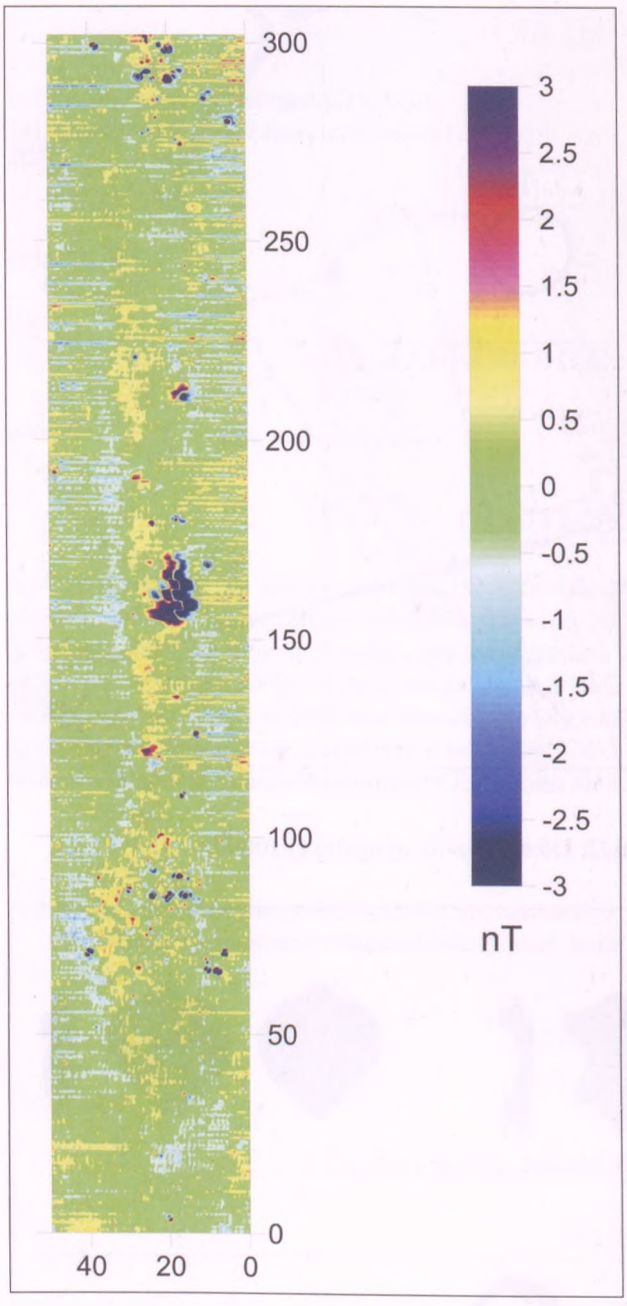

217. kép. Zalkod-Dózsa TSz-től nyugatra lelőhely geofizikai felmérése

KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I–II. HONFOGLALÁS KORI TEMETŐ LOVAS SÍRJAI

Vörös István

A kenézlői temető lómaradványait Jósa András,[2370] Fettich Nándor,[2371] valamint László Gyula[2372] leírásai, rajzai alapján ismertetem. Annak érdekében, hogy a sírban lévő lómaradványok – a fej (koponya + állkapocspár), a koponya, a lábközépcsontok (mc, mt) és egyéb csontok – előfordulását megközelítőleg pontosan le tudjam írni, az emberi csontvázat az egyszerűség kedvéért *Homo*nak nevezem. A honfoglalás kori temető egyes sírjai az alatta húzódó késő neolitikus telep gödreit is érintették.

Az I. temetőből a 14. és a 16. sír lómaradványainak egy része a Nyíregyházi Jósa András Múzeum gyűjteményében található. A II. temetőben 1990-ben végzett hitelesítő ásatásból „szórványként" 7 ló csontmaradvány töredékeit lehetett azonosítani, ezek a MNM Archaeozoológiai Gyűjteményében találhatók.

KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I. TEMETŐ

1913 tavaszán Kenézlőtől 4 kilométerre, a Fazekas-dűlőben három sírt szántottak ki. Az év nyarán került sor a temető feltárása. Az első három szétdúlt sír (1–3.) leletmentése után Jósa András további 22 sírt tárt fel itt (4–25.). Későbbi cikkében megjegyezte: „*a kenézlői lovas-sírokban is csupán a lónak fejét és végtagjainak azon csontjait helyezték a sírba, a melyeken enni való hús nem volt. A lócsontok különbözőleg voltak a sírokba elhelyezve.*"[2373]

3. sír

Férfi lovas sír. A szétszántott sírból „*ló szárnycsontjainak csekély töredéke*"[2374] került elő.

10. sír

Férfi lovas sír. A ló feje a Homo bal oldali lábszár (sípcsont) külső oldalán „*orra a bal térd alatt*", nyugati tájolásban feküdt. A ló lábvég csontjai (mc/mt, ph-ok) hiányoztak.[2375]

[2370] Jósa 1914.
[2371] Fettich 1931.
[2372] László 1944.
[2373] Jósa 1914, 310.
[2374] Jósa 1914, 308.
[2375] Jósa 1914, 312, XVI. kép.

11. sír

Férfi lovas sír. A ló feje a pofa részével a Homo lábfejei között, nyugati tájolásban feküdt. „*Végtagjainak* [...] *csontjai*, [...] *a lónak feje mögé és alá voltak helyezve.*" Az alsó mc az agykoponya bal oldalán délnyugati, a mt a lókoponya jobb oldalán rézsút előre, északnyugati, a felső mc – az alsó mc-on merőlegesen keresztül – részben az agykoponya alatt, délkeleti irányban volt elhelyezve.[2376]

12. sír

Lovas sír. A ló feje a Homo bal oldali lábszárának külső oldalán (a bal térd alatt), nyugati tájolásban feküdt. A ló „*alszáraknak négy csontja az embernek lábai előtt és a jobb lábnak külső oldalán.*" A két mc a Homo jobb lábfejétől délre, a sír délkeleti sarkában rézsút délnyugati irányban, a két mt a Homo lábfejei előtt, és a lókoponya mögött (keletre) egy vonalban elhelyezve déli irányban, a sír keleti falánál került elő.[2377]

14. sír

Férfi lovas sír. A ló feje a Homo jobb oldali karja külső oldalán (a csukló és a karcsont vonalában) nyugati tájolásban feküdt. A koponya „*orra előtt első végtagjai, koponyája fölött, hátsó végtagjainak szárcsontjai* [...] *párhuzamosan fektetve.*" A két mc a lókoponya előtt (nyugatra) egymás mellett nyugati, a két mt a lókoponya mögött (keletre) egymás mellett keleti irányban (a combcsont vonalában) került elő.[2378] A ló csontmaradványait a Szabolcs vármegyei múzeumba szállították.

A nyíregyházi Jósa András Múzeumban található „*koponya a mandibulával és a lábaknak a capus-, ill. tarsustól disztálisan eső csontjaival*", melyek közül Bökönyi Sándor 3 db-ot kiválasztott (koponya, mc és mt) és azokat közölte.[2379]

16. sír

Férfi lovas sír. A ló feje a sír délkeleti sarkában, „*orrával lefelé csaknem függőlegesen irányítva*" északnyugati irányban feküdt. „[...] *valamint némely végszár-csontok*" a Homo jobb oldali lábfejének „*közelében*" kerültek elő. A ló lábvég csontjait a rajzon nem ábrázolták. A két mellső lábközépcsont (s.-d. mc.) a nyíregyházi Jósa András Múzeumba került.

A 16. sírt a „*maga épségében*" szerették volna beszállítani a Szabolcs vármegyei múzeumba. A sírt Kiss Lajos és Jósa András sikeresen kiemelte és egy „*csontváz-ládába*" helyezték. A meredek balsai Tisza-révnél azonban a szekéren szállított ládában a sír minden melléklete elmozdult és összekeveredett.[2380]

18. sír

Férfi lovas sír. „*A csontváznak bal alszára mellett a lónak feje orrával rézsút le és észak felé irányítva feküdt; a szárcsontok pedig alatta, észak és dél felé lettek elhelyezve.*" A ló feje a *Homo* bal oldali lábfeje előtt (keletre), északkeleti irányban feküdt. A mc a jobb oldali Homo lábfej előtt a sír délkeleti sarkában délnyugati, a két mt a sír északi oldalán egyvonalban délnyugati irányban (a térd és az északkeleti sarok között) volt elhelyezve.[2381]

21. sír

Férfi lovas sír. „*A lónak feje* [...] *orrával nyugatnak irányítva, az embernek bal alszára mellett feküdt.*" A ló feje a Homo bal oldali lábszár külső oldalán (a bal térd alatt), nyugati tájolásban került elő. A ló lábvég csontjai (mc/mt, ph-ok) hiányoznak.[2382]

Kenézlő-Fazekaszug területén 1919 és 1920. között Jósa András ásatásától délre Szalay Géza több sírt (többek között egy lovas sírt is) felásott.[2383]

KENÉZLŐ-FAZEKASZUG II. TEMETŐ

Az ásatáson 24 sírt tártak fel (26–50. sír).[2384] Fettich Nándor nem lévén ásató régész, a leletekről, s azok sírbeli helyzetéről nem ad sem használható leírást, sem sírrajzot. A műkedvelő Hertelendy Nandine fotós néhány felvétele kevésbé használható. Igaz, az akkori magyar ásatási gyakorlat sem igen követelte ezt meg. Sajátos sírfeltárási módszert alkalmaztak, nem a sírgödröt tárták fel, hanem széles sávban ástak rá a sírsorra, majd a sírokat körbeásták, így a sírokat mintegy „*belső padkára*" bontották. A kenézlői II. temető feltárása és hiányos sírleírásai (1927, 1931) visszalépést jelentettek a tizennégy évvel korábban megjelent, Jósa András-féle Kenézlő I. temető 1914-es közléséhez képest.

[2376] Jósa 1914, 315, XX. kép.
[2377] Jósa 1914, 318, XXVI. kép.
[2378] Jósa 1914, 319.
[2379] Bökönyi 1960, 92, 94–96.
[2380] Jósa 1914, 323–324. XXXIII. kép.
[2381] Jósa 1914, 327, XXXVIII. kép.
[2382] Jósa 1914, 329, XLIII. kép
[2383] Révész 1996, 151.
[2384] Fettich: MNM. Adattár 1927. IV., XI., 1930.; Fettich 1931, 78–112.

26. sír

Női lovas sír. „*Az emberi váz feje mellett baloldalt a ló koponyája.*" „*A ló vázából csak a lábak kerültek elő.*"[2385] „*A lócsontok a csontváz baloldalán kiterítve feküdtek: a ló koponyája s első lábai a halott asszony feje s válla táján, alsó lábai pedig jóval lennebb, bal lábszára közelében kerültek elő.*"[2386] A ló feje a Homo koponya bal oldalán, nyugati tájolásban feküdt. A mc-ok a lókoponya alatt nyugati, a mt-ok a Homo bal oldali lábszára mellett – valószínűleg – nyugati irányban voltak elhelyezve.

28. sír

Férfi lovas sír. „*A lócsontok a férfiváz baloldalán, a balláb aljánál kezdődnek*", „[...] *csak a fej és a mellső részek vannak meg.*"[2387] A Homo „*bal combcsonttól kezdődően lefelé a lábszár mellett kívül tegez*", a ló feje ettől északra, a Homo térdvonalában, nyugati tájolásban került elő. A mt-ok a lókoponya mögött (keletre?). A ló egyik mc-a a Homo jobb oldali karcsontja mellett nyugati irányban, másodlagos helyen került elő.

29. sír

Férfi lovas sír. „*A bal deréknál kívül kezdődött a szablya* [...]." „*A váz bal oldalán, a kard* [sic!] *mellett kívül lófej, szájjal előre.*"[2388] „*A lócsontok a szablya mellett hevertek* [...]."[2389] A ló feje a Homo bal oldalán (a deréknál kezdődő) szablya mellett (északra), nyugati tájolásban került elő. A ló lábvég csontjai (mc/mt, ph-ok) hiányoznak.

30. sír

Férfi lovas sír. „*A férfiváz lába végében középen lófej, mellette a mellső lábak. A lábak között az oldalpeckes zabla. A lófej baloldalán az egyik kengyel, félig eldőlve* [...]"[2390] „*A lócsontok a lószerszámmal együtt lábai előtt hevertek.*"[2391] László Gyula közölt fényképe alapján a 30. sírban[2392] a ló feje a Homo lábfejei előtt távolabb, középen (keletre), nyugati tájolásban feküdt. Közvetlenül a lókoponya jobb oldalán (északra) az egyik mc – távolabb, vele párhuzamosan – a másik mc, keleti irányban, közöttük a két hátulsó lábvég (mt)? Az összehajtott oldalpálcás zabla a mc-ok között, a lókoponya bal oldalán pedig az eldőlt kengyel.

31. sír

Gyermek (5-6 éves) lovas sírja. „*A lófej a gyermekváz felett kissé balra.* [...] *A jobb combcsont külső oldalán végződik a ló lába patájával.*"[2393] „*Baloldalán feküdtek kinyújtóztatva a ló csontjai.*" A ló feje a gyermek koponyája mögött nyugatra „*kissé balra*" (északra) nyugati tájolásban feküdt. A „*ló lába*" (mt?) a Homo jobb oldali „*combcsont külső oldalán*", nyugati irányban került elő. A ló három lábvég csontja (2 mc/1 mt, ph-ok) hiányzik.[2394]

35. sír

Női lovas sír. „*A jobb alsó lábszáránál kívül a lófej. A ló jobblába a nő ballába mellett van,* [...] *a* ló feje mögött a sír végében keresztben álló lólábak."[2395] „*Jobb lábszáránál lócsontok s lószerszám.*"[2396] A ló feje a Homo jobb oldali lábszár külső oldalán (délre), nyugati tájolásban feküdt. A mc a Homo bal oldali lábszár külső oldalán (északra, a térd vonaláig) nyugati, a két mt a lókoponya mögött (keletre, rá merőlegesen), egymás mellett párhuzamosan, északi irányban került elő.

40. sír

Férfi lovas sír. „*A férfiváz baloldalán ló feje,* [...] *a lócsontváz fölött* [...] *két darab* [...] *vasnyílhegy.*"[2397] „*A kiterített lócsontok baloldalán feküdtek.*"[2398]

42. sír

Férfi lovas sír. „[...] *a sír legvégében a ló csontvázán túl vascsat, a ló feje fölött* [...] *az egyik kengyel...*".[2399] „*A lószerszám a sír végében fekvő lócsontok között hevert...*"[2400]

[2385] Fettich 1931, 80.
[2386] Fettich Nándor sírleírását László Gyula – fotó alapján? – kiegészítette (vö. László 1944, 144, B (26) sír, 11. kép B 26. stilizált sírrajz).
[2387] Fettich 1931, 80, 84, 52. kép.
[2388] Fettich 1931, 85–86.
[2389] László 1944, 146, A (29.) sír.
[2390] Fettich 1931, 86, 60. kép?
[2391] László 1944, 146, B (30.) sír.
[2392] László 1944, VII. tábla: alsó kép.
[2393] Fettich 1931, 87.
[2394] László 1944, 146, C (31.) sír.
[2395] Fettich 1931, 88–89, 67–68. kép.
[2396] László 1944, 146, H (35.) sír.
[2397] Fettich 1931, 92.
[2398] László 1944, 145, J (40.) sír.
[2399] Fettich 1931, 93.
[2400] László 1944, 144–145, G (42.) sír.

44. sír

Női lovas sír. „[...] *váz ballábánál alul a lófej.*"[2401] A Homo „*lábai keresztbe voltak téve s a lócsontok és a lószerszám lába előtt valamivel magasabb szintben feküdt.*"[2402] A ló feje a Homo bal oldali „*lábánál*" alul (az északkeleti sarokban).

45. sír

Férfi lovas sír. „*A lófej a sír elején van, az emberi váz balvállának megfelelő helyen, magasabb rétegben.*"[2403] „*A lócsontok ugyanúgy kiterítve feküdtek, mint a B (26. V.I.) sírban.*"[2404] A ló feje a Homo bal oldalán (északra) a váll/felkar mellett (a fej és a könyök között) nyugati tájolásban a bal oldalán feküdt. A mc (bal oldali?) a Homo bal oldalán a medence/combcsont vonalában, vele párhuzamosan nyugati irányban, a bal oldali mt a Homo bal oldali lábfej/alsó lábszár külső oldala mellett, ugyancsak nyugati irányban, a jobb oldali mt – az előző mt-hoz viszonyítva – jobbra, előre a térd vonaláig ér, tőle nyugati irányban került elő.

46. sír

Férfi lovas sír. „*A csontváz jobblába végében lófej és lábai.*"[2405] A ló feje és lábai a Homo jobb lába végén, a sír délkeleti sarkában voltak.

47. sír

Női lovas sír. „*A lábak végénél csaknem teljesen elkorhadt lócsontmaradványok.*"[2406] „*A sír végében lócsontok s lószerszám.*"[2407] A lómaradványok a sír keleti végében voltak.

48. sír

Férfi lovas sír. „*A lábak végénél jobboldalt lókoponya.*"[2408] „*Lábai előtt lócsontok.*[2409] A lómaradványok a sír délkeleti végében voltak. A ló lábvég csontjai (mc/mt, ph-ok) hiányoznak.

49. sír

Női lovas sír. „*A lófej a csontváz baloldalán fekszik, az alsó lábszár magasságában.* [...] *A lókoponya két oldalán a ló lábának csontjai.* [...] *Valamivel mélyebb rétegben, a sír végében levő ló-lábszárcsontoknak tetején, hosszúkás vascsat. A lókoponya baloldalánál, a ló lábcsontjai fölött, vaszabla és vaskengyel.* [...] *A lókoponya szintén nagyon rossz állapotban, törmelékekben van.*"[2410] „*A lócsontok* [a női csontváz V.I.] *baloldalán kiterítve feküdtek s közöttük a lószerszám.*"[2411] A ló feje a Homo bal oldali lábszár külső oldalán (északra), nyugati tájolásban feküdt. A két mc a lókoponya két oldalán, mögötte (keletre, a sír északkeleti sarkában), valamivel mélyebb rétegben a két mt (valószínűleg mind a négy lábvéget nyugati irányban helyezték el).

50. sír (1930)

Férfi lovas sír. „*Emberváz baloldalán, a medence magasságában lófej, az emberfej felé fordulva. Alább a váz egész hosszában a ló lábának csontjai a patákkal.*"[2412] A ló feje a Homo bal oldalán (északra, a medencecsont/alkarcsont vonalában), magasabb szinten, nyugati tájolásban, a bal oldalán feküdt. A metapodiumok a lókoponya mögött (keletre) találhatók. Az egyik mc közvetlenül a Homo bal lába mellett (a térd vonalában), az oldalára fektetve, keleti irányban, a két mt a sír keleti fala mentén, egymás mellett párhuzamosan az oldalukra fektetve, nyugati irányban kerültek elő. A jobb oldali mt feljebb (nyugatra, a Homo combcsont/lábszár vonalában), a bal oldali mt pedig mellette lejjebb (keletre, a térd/lábfej vonalában) volt.

A KENÉZLŐ-FAZEKASZUGI LOVAS SÍROK ARCHAEOZOOLÓGIAI ÉRTÉKELÉSE

A lovas temetkezések tipológiai elemzése

Az ismert 50 síros temetőben 23 sírban volt részleges lovas temetkezés (I. temető = 8 ló, II. temető = 15 ló), illetve további 4 sírban (1., 7., 34., 39.) csak lószerszámok kerültek elő. A 23 lovas temetkezés közül 16 férfi, 5 nő, 1 gyermek és 1 ismeretlen nemű sírja volt. A lószerszámos sírok közül 1 férfi-, 2 női és 1 ismeretlen nemű [*I. táblázat*].

[2401] Fettich 1931, 93–94.
[2402] László 1944, 144, E (44.) sír, VI. tábla: felső kép, bal felső sarok.
[2403] Fettich 1931, 94, 75–76. kép.
[2404] László 1944, 144, D (45.) sír, VI. tábla: felső kép.
[2405] Fettich 1931, 96.
[2406] Fettich 1931, 96.
[2407] László 1944, 145, K (47.) sír.
[2408] Fettich 1931, 98.
[2409] László 1944, 145, L (48.) sír.
[2410] Fettich 1931, 98, 100.
[2411] László 1944, 145, M (49.) sír.
[2412] Fettich 1931, 100, 87. kép

1. táblázat. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető részleges és jelképes lovas temetkezéseinek nemek szerinti megoszlása

Nem			I. temető		II. temető	Ló nincs
Férfi	17	7	3., 10., 11., 14., 16., 18., 21.	9	28., 29., 30., 40., 42., 45., 46., 48., 50.	39.
Női	7			5	26., 35., 44., 47., 49.	7., 34.
Gyermek	1			1	31.	
Ismeretlen	2	1	12.			1.
	27	8		15		4.

A két temetőrészből 22 sír részleges lovas temetkezés lómaradványainak elhelyezése ismert [*2–4. táblázat*].

2. táblázat. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető, a részleges lovas temetkezések sírbeli elhelyezésének típusai

Sír-szám	Nem	A lovas temetkezés típusa	A sírbéli helyzet	A lófej elhelyezkedése az emberi vázhoz képest
I. temető				
10.	Nő	?	?	A bal lábszára mellett
11.	Férfi	*„Bőrnélküli"*?	Keleti sírvég	?
12.	?	Lábvégre kiterített	?	A bal lábszára mellett
14.	Férfi	Összegöngyölt	A jobb oldalon	A jobb karja vonalában
16.	Férfi	Összehajtott?	A jobb, délkeleti sarok	A jobb lábszár/lábfej mellett
18.	Férfi	Lábvégre kiterített	?	A bal lábfej előtt keletre
21.	Férfi	?	A bal oldalon	A bal lábszára mellett
II. temető				
26.	Nő	Összegöngyölt	A bal oldalon	A koponya bal oldalán
28.	Férfi	Összehajtott	A bal oldalon	A bal lábszára mellett
29.	Férfi	?	A bal oldalon	A bal combcsontja vonalában
30.	Férfi	Összehajtott	Keleti sírvég	?
31.	Gyermek	Testre kiterített?	?	A koponya mögött nyugatra, balra
35.	Nő	Lábszárra kiterített	?	A jobb lábszára mellett
40.	Férfi	?	A bal oldalon	A bal oldalon
42.	Férfi	?	Keleti sírvég	?
44.	Nő	?	A bal, északkeleti sarok	A bal lábfeje előtt keletre
45.	Férfi	Összegöngyölt	A bal oldalon	A koponya/váll bal oldalán
46.	Férfi	?	A jobb, délkeleti sarok	A jobb láb végében
47.	Nő	?	Keleti sírvég	A lábak végénél
48.	Férfi	?	A jobb, délkeleti sarok	A lábak végénél, a jobb oldalon
49.	Nő	Összehajtott	A bal, északkeleti sarok	A bal lábszára mellett
50.	Férfi	Összegöngyölt	A bal oldalon	A bal medence/alkar mellett

3. táblázat. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető, a részleges lovas temetkezések típusainak számszerű adatai

	I. temető	II. temető	Összes
Összegöngyölt	1 db (14.)	3 db (26., 45., 50.)	4 db
Összehajtott	1 db (16.)	3 db (28., 30., 49.)	4 db
Kiterített	2 db (12., 18.)	2 db (31., 35.)	4 db
„Bőrnélküli"?	1 db (11)	–	
Ismeretlen	2 db (10., 21.)	7 db (29., 40., 42., 44., 46., 47., 48.)	9 db

4. táblázat. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető, a részleges lovas temetkezések sírbeli helyének megoszlása (**bold**dal szedve azok, ahol nem ismerjük a lovas temetkezés pontos típusát)

A sírbéli helyzet		I. temető	II. temető	Összes
Az emberi váz bal oldalán	Koponya	–	2 db (26., 45.)	8 db
	Combcsont/medence	–	2 db (**29.**, 50.)	
	Lábszár	2 db (10., 21.)	1 db (28.)	
	A bal oldalon	–	1 db (**40.**)	
Az emberi váz jobb oldalán	A jobb kar mellett	1 db (14.)	–	1 db
A sír végében	Északkeleti (bal) sarok	–	2 db (**44.**, 49.)	9 db
	Keleti sírvég	1 db (11.)	3 db (30., 42., 47.)	
	Délkeleti (jobb) sarok	1 db (16.)	2 db (46., 48.)	
Kiterített lóbőr		2 db (12., 18.)	2 db (31., 35.)	4 db

A LOVAS SÍROK MEGMARADT CSONTMARADVÁNYAI

14. sír (1913)

A nyíregyházi Jósa András Múzeumban található 14. sírból származó lócsont-maradványok közül a koponya leírása Bökönyi Sándortól származik: „*A koponya megtartási állapota jó. Homloka baloldalán, az os nasalera és frontalera kiterjedő, résalakú folytonossághiány van, mely az ásatáskor keletkezett. Processus jugularisai letörtek.* […] *Színe barnássárga. A mandibula széttört, a végtagcsontok sérültek. Leírása: 3–3½ éves mén csontjai. A koponya egészen kicsi, finom. Profilvonala egyenes, az orrcsont aboralis harmadában enyhe domborulattal. Az agyüreg tág, boltozatos. A nyakszirtcsont erősen hátrahajló. A linea semicircularisok enyhén kiemelkedők. A homlok széles, lapos. A halántékárok (fossae temporales) tágak. Az orbiták tágak, hosszantoválisak. Az arci rész széles, az agyi részhez viszonyítva eléggé rövid. A fogsorban a P1-ek előtt egy-egy farkasfog volt, azonban kihullottak.*”[2413]

A koponya frontalis és basalis részén a suturák nyitottak. A fogazat: s.-d. di^{1-3}, C (nyitott alv.), P1, dp^{2-4} (alatta a P^{2-4} csíra), M^{1-2}. Az M^3 első kúpja áttörte a fogmeder felső falát (rágófelülete még ép, nem csorbult). A farkasfog (dens lupinus, P1) kiesett, a nagy fogmedre a P^2 előtt található. Az állkapocs töredékes, hiányos, csak az orális része maradt meg. Mellső lábvég: s.-d. mc., s.-d. ph. I., ph. II., 2 ph. III. fr. Hátulsó lábvég: s.-d. astragalus, s.-d. mt., s.-d. ph. I.-II., 2 ph. III. 2 db kapocscsont (sesamoideum). Hiányzó fogak: s. di^{1-3}, d. di^{2-3}, s.-d. I^{1-3}, s.-d. P1, s.-d. dp^2, s. P^2.

A ló neme a meglévő szemfog alapján mén, életkora a fogazat státusza alapján 2½-3 év. A ló marmagassága, testalkata: a négy lábközépcsont hosszméretéből számított (Vitt 1952) marmagassági érték 133,2 cm; alacsony testmagasságú. Az elülső lábközépcsont (mc) rövid, a karcsúsági index értéke 14,56; középkarcsú. Az első és második ujjpercek (ph. I.-II.) rövid karcsúak. A ló leölésének évszaka: tavaszi/nyári időszak.

16. sír (1913)

A nyíregyházi Jósa András Múzeumban a – beszállított – 16. sírból egy mellső lábközépcsont-pár (s.-d. mc.) a 14. sír ló csontjai között volt megtalálható. Ezek kifejlett (*adultus*) ló csontjai, a számított (Vitt 1952) marmagassági értéke 140,3 cm, nagyközepes testmagasságú. Az elülső lábközépcsont (mc) hosszú, széles, a karcsúsági index értéke 15,35; középkarcsú.

A HITELESÍTŐ ÁSATÁS SORÁN ELŐKERÜLT LÓ CSONTMARADVÁNYOK ELEMZÉSE

Kovács László és Révész László 1990-ben hitelesítő ásatást végzett Kenézlő-Fazekaszug „Fettich-féle” dombján. Az eredeti sírhelyeket sajnos már nem lehetett akkor beazonosítani. Két területről, az 1. és a 2. szelvényből kerültek elő viszont ló csontmaradványok. Ezek általában lókoponya és mandibula töredékei, fogak, illetve lábvég csontok voltak. A csontok állapota rendkívül rossz. A honfoglalás kori lócsontokat az őskori – többnyire vadászott – állatok maradványaival együtt dobták ki a sírokból. A IV. sír állatcsontanyagában nem volt ló maradványa. A sírokat – valójában ló csontlelet együtteseket – arab számmal jelölték, az eredeti sírszámozástól megkülönböztetve én ezeket *római számokkal* jelölöm.

[2413] Bökönyi 1960, 92, 95, XXVII. tábla 1, XXVIII. tábla 1, XXIX. tábla 1.

2. szelvény (1990. 08. 24.)

I. sír

Ló, 2-2,5 éves, marmagassága 136,5 cm (kisközepes testmagasságú). A koponya és a mandibula-pár korhadt, összeroppant töredékek (nagyobb darabok: homlokcsont o. frontale nyakszirtcsont o. occipitale, sziklacsont, o. petrosum, állcsont, maxilla, állkapocs mandibula részek). Fogak: s.-d. I^{1-2}, di^3, P^{2-3}, dp^4 (P^4 csíra, nem kopott), M^{1-3} (M^3 rágófelülete még nem kopott); d. di_3, I_3 (csíra, nem kopott), s.-d. P_{2-3}, dp_4, M_{1-3} (M_3 rágófelülete még nem kopott), lábtőcsontok: d. astragalus, naviculare (Tc), calcaneus tuber fr. (nem csontosodott el), hátulsó lábközépcsontok: s.-d. metatarsus (mt), s. mt $_{2+4}$ fr., ujjpercek: ph. III. ant. fr., d. ph. I.-II.-III. post., egyenlítőcsont: sesamoideum sup.

II. sír

Ló, 2 évesnél fiatalabb, marmagassága 137,6 cm (kisközepes testmagasságú). A koponya és a mandibula-pár korhadt, összeroppant töredékek (nagyobb darabok: homlokcsont o. frontale, nyakszirtcsont o. occipitale, sziklacsont o. petrosum, állcsont, maxilla, sziklacsont o. petrosum, állkapocs mandibula részek). Fogak: d. P^{2-4} csírák (rágófelületük nem kopott), M^{1-2}, (M^3 csíra az alveolusban); d. di fr., $P_{2-3/4}$ (csíra, nem kopott), M_{1-2}, M_3 csíra (az alveolusban), s. $P_{2-3/4}$ (csíra, nem kopott), M_2, mellső lábközépcsont: s. metacarpus+mediális kapocscsont (mc+mc_2, kezdődő csontosodás), hátulsó lábközépcsontok: s.-d. mt.

III. sír

Ló, 2-2,5 éves. A koponya és a mandibula-pár korhadt, összeroppant töredékek (nagyobb darabok: homlokcsont o. frontale, nyakszirtcsont o. occipitale, sziklacsont o. petrosum, állcsont, maxilla, sziklacsont o. petrosum, állkapocs mandibula részek. Fogak: 4 di. sup. (4 I sup. csíra), s.-d. dp^{2-3} (s.-d. P^{2-3}), d. dp^4 csíra), M^{1-2}, (M^3 csíra az alveolusban). A d. dp^4-M^{1-2} a maxillában!; 2 di. inf. (2 I inf. csíra), s. $dp_{3/4}$, P_{2-3} (csíra), M_1; d. dp_{2-4}, ($P_{3/4}$ csíra), M_{1-2} (M_3 csíra az alveolusban), ujjperc: s. ph. I. post.

V. sír (+„Szórvány 6.")

Ló, 5 évesnél idősebb (*adultus*) mén, marmagassága 135,4 cm, alacsony testmagasságú. A koponya és a mandibula-pár teljesen megsemmisült. Fogak: s.-d. I^{1-3}, s. C sup., s.-d. P^{2-4}, d. M^{1-3}; s. M_1., nyelvcsonti ág, lábtőcsontok: d. lunatum (C_1), capitatum (C_3); d. astragalus, calcaneus (tub. csontosodik); d. naviculare (T_c), cuneiforme lat. (T_3), cuboideum (T_{4+5}), s. calcaneus (tub. csontosodik), naviculare (T_c), cuneiforme lat. (T_3), cuboideum (T_{4+5}), mellső lábközépcsont: s.-d. mc; 3 $mc_{2/4}$, hátulsó lábközépcsontok: d. mt., 3 $mt_{2/4}$, ujjpercek: s.-d. ph. I.-II.-III. ant., s. ph. I.-II.-III. post., egyenlítőcsont: sesamoideum inf.

VI. sír (+„Szórvány 2.")

Ló, 2 évesnél fiatalabb. A koponya teljesen megsemmisült, a mandibula-pár töredékes. Fogak: 2 di. sup., 5 di. inf, d. dp^2, P^{2-3} (csíra, nem kopott), s. M^{1-2}, d. $P_{2-3/4}$ (csíra, nem kopott), lábtőcsontok: s. scaphoideum (C_r), s. astragalus fr., hátulsó lábközépcsont: d. mt. dist. db (prox. része elkorhadt), ujjpercek: s. ph. I. ant., d. ph. II. ant.-post.

1. szelvény, B objektum (1990. 08. 16.)

VII. sír

Ló, 2-2,5 éves. A koponya és a mandibula-pár teljesen megsemmisült. Fogak: s. P^{3-4} (csíra, nem kopott), M^{1-3} (M3 csíra, nem kopott), d. P^3 (csíra, nem kopott); I inf. (csíra), s. P_2 (csíra, nem kopott), M_{1-2-3}, (M_3 csíra, nem kopott), d. M_1, lábtőcsont: s. capitatum, (C_3), ujjperc: s. ph. I. post.

1. szelvény, A objektum (1990. 08. 20.)

VIII. sír

Ló, 16-18 éves mén, marmagassága 139,7 cm, kisközepes testmagasságú. A koponya és a mandibula-pár korhadt (sziklacsont o. petrosum). Fogak: I_{1-2}, s.-d. C, s.-d. P^{2-4}, M^{1-3}; s.-d. P_{2-4}, M_{1-3}, lábtőcsontok: s. capitatum (C_3); cuboideum (T_{4-5}), mellső lábközépcsont: s. mc., ujjpercek: s. ph. II.-III. ant., egyenlítőcsontok: 2 sesamoideum sup.

ÖSSZEFOGLALÁS

A kenézlői temetőből 9 ló maradványát lehetett elkülöníteni. Két egyednek (III., VII.,) csak a fogazata, 7 egyednek a fogazatán kívül lábközépcsontjai is tanulmányozhatók voltak. A lovak fogazatának státusza és kopása alapján az egyedek életkora megbecsülhető [*5–6. táblázat*]. A caninusok alapján a nemük is meghatározható. A 4 ismeretlen nemű ló közül 3 még csikó (I., II., VI.,), 1 pedig kifejlett adultus (16.). A 3 mén közül 1 csikó (14.), 1 kifejlett adultus (V.), és 1 maturus (VIII.) életkorú [*5–6. táblázat*].

A lábközépcsontok hosszából a hét ló marmagassága rekonstruálható (Vitt 1952). Három lónak mc. és mt. (14., III., V.) kettőnek csak mc. (16., VIII.), kettőnek pedig csak mt. (I., VI.) lábközépcsontja került elő [*7. táblázat*]. A 8 mc hosszúság átlaga 219,7 mm (210–228 mm), a 7 mt h. átlaga 261,5 mm (258–266 mm).

A 3 mén (14., V., VIII.) marmagasság átlaga 134,8 cm (130,6–139,7 cm, alacsony és kisközepes testmagasság), az ismeretlen nemű 4 ló (16., I., II., VI.) marmagasság átlaga 138,1 cm (134,4–140,3 cm, alacsony és nagyközepes testmagasság). A ph. I.–II. méreteit a 8–9. táblázatok tartalmazzák.

A vizsgálható kenézlői lovak tehát változatos életkorúak és testmagasságúak voltak.

A KENÉZLŐ-FAZEKASZUGI TEMETŐ ZABLÁINAK FORMAI LEÍRÁSA

Az I. temetőben 7 sírból (10–12., 14., 16., 18., 21.), a II. temetőben pedig 15 sírból (26., 28–31., 35., 40., 42., 44–50.) került elő zabla. A 22 kenézlői ló kantárából a zablákat kivették. A három feldúlt sírban (1., 3., 7.) is a zabla külön volt valószínűleg elhelyezve. A 34. női és a 39. férfisírokban csak lószerszámok voltak. A kenézlői zablák alapvetően két alaptípusba tartoznak: 14 lónak vas csikózablája (I. típus), 9 lónak pedig vasból készült oldalpálcás zablája volt (II. típus); 4 zabla típusa pedig nem ismert:

I. nagykarikás, csuklós szájvasú zabla (úgynevezett „csikózabla"): 14 db. Ezek változó hosszúságú és vastagságú szájvassal, változó méretű, kör keresztmetszetű, vagy lapos lemezkarikával ellátottak (I. temető: 1., 10–11., 14., 16.; II. temető: 26., 29., 39–40., 42., 44–47.). A 47. női sír csikózablájának „puha szájvasa" 5 db sodrott „hurokból" áll.

II. vas oldalpálcás, egy vagy két oldalkarikás, csuklós szájvasú zabla: 9 db.[2414] Ezek az alábbi al-, illetve al-altípusokba sorolhatók:

II/1. Egy oldalkarikás csuklós szájvas, törött („tömör") fül, oldalpálca töredék (3.)

II/2. Két oldalkarikás csuklós szájvas, az oldalpálca változatos kialakítású füllel

II/2.1. Ívelt láb alakú fül, a feje letört (18.)

II/2.2. Trapéz alakú fül, négyszögletes fej (12., 30.)

II/2.3. Széles, nagy háromszög alakú lemezfül, nagy szögletes fej (34–35.)

II/2.4. Trapéz alakú/kerek fül (49., 50.)

II/3. Hurokfülű oldalpálca (28.)

Hiányosan, töredékesen került elő 4 db ismeretlen típusú zabla: csuklós szájvas a 7., elkorrodálódott zabla a 21., kettétörött zabla a 31. és *„zabla"* a 48. sírban volt. A szájvasak általában aszimmetrikusak.

A KENÉZLŐ-FAZEKASZUGI TEMETŐ KENGYELEINEK FORMAI LEÍRÁSA

A kenézlői temetőből 22 helyről került elő kengyel. Az I. temető 1. és 2. sírja közötti sávról (7-7 méterre az említett síroktól) került elő *„kengyeltöredék."*[2415] Továbbá 21 sírban volt 19 páros és 2 páratlan kengyel. Egy feldúlt temetkezésből (7.), valamint öt lovas sírból (I. temető 3., 10., 18. sír, II. temető 31., 50. sír) hiányzik a kengyel.

19 sírból került tehát elő kengyelpár. Ezek közül 10 sírban azonos típusok képeztek egy párt (I. temető 1., 11., 16. sír, illetve II. temető 26., 35., 39–40., 42., 44., 48. sír),

6 sírban eltérő típusok alkottak egy párt (I. temető 12., 14. sír, illetve II. temető 28–29., 34., 46. sír), míg három sírba felemás (alakra, formára eltérő) kengyelek kerültek (I. temető 21. sír, II. temető 30., 45. sír).

További két sírban 1-1 kengyel (II. temető 47., 49.) volt.

Az eltérő kengyelpárok esetében az „eltérés" a vállak kialakításában jelentkezik: míg az egyiknél kúpos/tojásdad, a másiknál kerek/ívelt formájú. A kengyelek jellemzői: a kengyelfül négyszögletes (téglalap/trapéz alakú, keskeny/széles, alacsony/magas, a fül felső éle egyenes/ívelt – ritkán nyakkal). A kengyel válla kerek, ívelt vagy kúpos; a kengyel szára kerek, ívelt vagy egyenes; a kengyel talpa (talpaló) a félkörívtől az egyenes változatig előfordul; a kengyeltalp alja hosszában bordázott; a kengyel szára szimmetrikus vagy aszimmetrikus. A kengyel belső – ló felőli – szára enyhén ívelt, rövidebb, a külső szára hosszabb és erősebben ívelt.[2416]

A honfoglalás kori kengyelek rendkívül változatosak. A kengyelek alakja lehet kerek, „körte", tojásdad, legyező, trapéz, kúp alakú (fül nélküli „vállában kovácsolt"). A kenézlői I–II. temető sírjaiban a következő típusok kaptak helyet:

I. temető (6 db kengyelpár)

1. sír: körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt és kerek talppal.

11. sír: széles körte alakú kengyelpár, eltérő kerek talppal, alatta kis nyak található.

12. sír: kerek és körte alakú hiányos kengyel.

14. sír: kerek és körte alakú kengyel.

[2414] *„Szárnyas rudas zabola"* (Jósa 1914, 308).
[2415] Jósa 1914, 309.
[2416] László 1943, 82–83; László 1944, 351.

16. sír: széles körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal, alatta kis nyak található.

21. sír: felemás/különböző méretű körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal (a lókoponya mögötti nagyobb kengyel szárai erősen aszimmetrikusak).

II. temető (13 db kengyelpár + 2 db kengyel)

26. sír: körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal.

28. sír: nagy kerek (hiányos) és tojásdad alakú kengyel.

29. sír: széles kerek és körte alakú kengyel, enyhén ívelt talppal.

30. sír: felemás – kis méretű kerek és széles körte alakú kengyel, utóbbi enyhén ívelt talppal.

34. sír: széles kerek (hiányos) és körte alakú kengyel, utóbbi keskeny/magas füllel.

35. sír: nagy ívelt vállú és szárú, enyhén domború talpú kengyelpár, a fül alatt nyakkal.

39. sír: körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal.

40. sír: kis méretű kerek kengyelpár.

42. sír: körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal.

44. sír: körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal.

45. sír: felemás – nagy ívelt vállú és szárú, enyhén domború talpú és körte alakú kengyel (az utóbbi félkörív es talppal).

46. sír: nagy kerek és körte alakú kengyel (mindkettő hiányos).

47. sír: széles körte lakú kengyel, enyhén ívelt talppal.

48. sír: széles kerek kengyelpár.

49. sír: körte alakú kengyel, enyhén ívelt talppal.

5. táblázat. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető. Felső tejelőzápfogak (dp) és maradandó előzápfogak (P, praemoláris) méretei (mm). A rágófelület hosszúsága × szélessége, a fogoszlop magassága (hosszúsága) és a becsült életkor

Sírszám	dp^2	dp^3	dp^4	P^2	P^3	P^4	Életkor
14.	41×23	27×25	28×25				2,5-3
I.			27×24	35×24 55	30×26 66	30×26 70*	2-2,5
II.				32×26 54*	31×27 48*	29×25 36*	<2
III.	41×23	30×25	29×24	35×23 47*	31×25 48*	30×? 30*	2-2,5
V.				38×26 60	30×27 67	?×26 73	ad
VI.	41×22			37×25 55*	31×26 45*		<2
VII.					31×27 67*	29×26 63*	2-2,5
VIII.				35×21,5 10	21×26 19	25×26 21	16-18

* A rágófelület még nem alakult ki

6. táblázat. Alsó és felső maradandó zápfogak (M, molarisok) méretei (mm)

Sírszám	M1	M2	M3	M^1	M^2	M^3
14.				28,5×26	29×24	Áttört
I.	28×16 70	29×14	27×11 50*	28×25 67	29×24 75	25×20 56*
II.	34×14 83	31×13,5 71		31,5×26,5 78	29×24 83	Nincs
III.	32×15,5 76	32×13 60		30×26 75	28×24 74	Nincs
V.				27×27,5 65	26×25 70	25×26 70
VI.		34×16 80		30,5×26 80	30×23,5 80	Nincs
VII.	30×17 73	32×15		28×27 70	29×25 76	24×20,5 55*
VIII.	26×17	23,5×16,5	33×15	23,5×26 13	23×25 15	29×23

7. táblázat. Kenézlő-Fazekszug I–II. temető. Ló mellső és hátulsó lábközépcsontok (mc/mt) méretei (mm), a számított marmagassági értékek (cm), valamint a becsült életkor

Sírszám	mc	prox. sz	diaph. sz	dist. sz	prox. m	diaph. m	dist. m	Mmag	Életkor
14.	210	47	31	45	33	18		130,6	2,5-3
14.	212	46	31	47	32	18	33	131,7	

16.	228	51	35	52	34	24	37	140,3	*Ad.*
16.	228	51	35	52	33	25	37	140,3	
II.	217	46	33	45,5	33	21	28	134,4	<2
V.	218	47	31,5	47	32	19	34	135,0	*Ad.*
V.	218		31,5	46		19,5	33	135,0	
VIII.	227	51	33	48	33	20	36	139.7	16-18
	mt								
14.	259	48	29	46	47	23	34	135,5	2,5-3
14.	258	47	30	47	47	23	35	135,0	
I.	261	47	31	46	41	23	35	136,5	2-2,5
I.	261	48	30,5	45	41	24	36	136,5	
II.	266	45	30	46	43	22		139,2	<2
II.	266	45	31	47	43	23	32	139,5	
V.	260	45	29	46,5		22	36	136,0	*Ad.*
VI.				45		19	35		<2

8. táblázat. Ló I. (csüdcsont) ujjpercek (ph, phalangis) méretei (mm)

ph.I	m-s. h	prox. sz.	diaph. sz.	dist. sz.	prox. m.	diaph. m.	dist. m.
14. ant.	74	53	34	43	31	17	21
ant.	74	53	34	44	32	18	22
post.	72	55	32	43		17	24
post.	72	53	31	42	35	16	22
I. post.	72	48	31	42	34	18,5	
III. post.	73	49,5	33,5	44	34	19	23
V. ant.	75	50	33,5	44	33	17,5	23
ant.	73,5	51	34	43,5	35	18	24
post.	72						
VI. ant.	73,5	49	33	42	33,5	19	22,5

9. táblázat. Ló II. (pártacsont) ujjpercek (ph, phalangis) méretei (mm)

ph. II.	h	prox. sz.	diaph. sz.	dist. sz.	prox. m.	diaph. m.	dist. m.
14.	39	48	45	49	29	23	25
	39	51	41		29	21	
	42	51	41	45	30	22	
I. post.		48					
V. ant.	40	52	45	48,5	29	20	25
ant.	40	52,5	45	47,5	29	20	25
post.		47,5	39		29	21	
VI. ant.	36	50	42,5		28	20	
post.	38	41	42		28		
?	41	47	40	45	27	21	20
VIII. ant.	40	52	46	49	30,5	21,5	26

VIII.2. IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK A FÜGGELÉKHEZ

VIII.2.1. RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

astragalus	csigacsont
átm.	átmérő
C	szemfog (caninus)
calcaneus	sarokcsont
carpale	mellső lábtő csontok (Ci, Cr, C3)
csv. h.	csontváz hossza
D	dél
d	tejfogak (dentes decidui)
d.	dexter, jobb oldali
di	tejmetszőfog
dp	tejelőzápfog
É	észak
f. átm.	fenék átmérője
„fogcsíra"	a tejfogak alatt, illetve még a fogmederben (alveolusban) levő fogak, a rágófelületük nem kopott, nem alakult ki
h.	hosszúság
I	maradandó metszőfog (incisivus)
inf.	inferior, alsó
HOM	Herman Ottó Múzeum, Miskolc
HOM R. A.	Herman Ottó Múzeum, Régészeti Adattár, Miskolc
HOM R. Gy.	Herman Ottó Múzeum, Régészeti Gyűjtemény, Miskolc
K	kelet
ltsz.	leltári szám
M	maradandó zápfog (molaris)
m.	magasság
m.	méret
mc	mellső lábközépcsont (metacarpus)
metapodium	lábközépcsont
mt	hátulsó lábközépcsont (metatarsis)
Ny	nyugat
obnr	object number ('objektumszám')
P	maradandó előzápfog (praemolaris)
ph. I.-II.-III.	első, második, és harmadik ujjperccsont
s.	sinister, bal oldali
s.	súly
S/SNR	stratigraphical number ('stratigráfiai azonosítószám')
sh.	sírhossz
sm.	sírmélység
sup.	superior, felső
ssz.	sírszélesség
számok a felső indexben	felső fogak státusza
számok az alsó indexben	alsó fogak státusza
sz. átm.	száj átmérője
t.	tájolás
tarsus	hátulsó lábtő csontok (Tc, T3, T4+5)
v.	vastagság
v. átm.	váll átmérője

ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest

Fontes ArchHung	Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest
HOMÉ	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc
JAMÉ	A Jósa András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
MFMÉ StudArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica, Szeged
MHKÁS	Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei, Szeged–Budapest
MSZTRT	Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről, Szeged
RégTan	Régészeti Tanulmányok, Budapest
RégFüz	Régészeti Füzetek, Budapest
RKM	Régészeti Kutatások Magyarországon, Budapest
StCom	Studia Commitatensia, Szentendre

VIII.2.2. IRODALOMJEGYZÉK

Andrási 2015	Andrási R.: A 10–11. századi fülesgombok tipokronológiája Hajdú-Bihar megye és a Rétköz területén. Újabb adatok a honfoglalás kori viselet kérdéséhez. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus II.* Szerk.: Bíró Gy. – Pintér-Nagy K. – Takács M. Szeged 2015, 153–176.
Bálint 1969	Bálint Cs.: A honfoglalás kori lovastemetkezések néhány kérdése. *MFMÉ* 1969/1: 1971, 107–114.
Bökönyi 1960	Bökönyi S.: Honfoglaláskori lókoponyák a nyíregyházi múzeumban. *JAMÉ* 1 (1958): 1960, 88–96.
CNH	Réthy L.: *Corpus nummorum Hungariae. Magyar egyetemes éremtár I–II.* Budapest 1899 (I.), 1907 (II.).
Csengery–L. Hajdú–Horváth 2014	Csengery P. – L. Hajdú M. – Horváth A.: Rásonysápberencs-Szőlő alja. *HOMÉ* 53 (2014), 248.
Csengery–L. Hajdú–Horváth 2016	Csengery P. – L. Hajdú M. – Horváth A.: Rásonysápberencs-Szőlő alja. *HOMÉ* 55 (2016), 168–171.
Dienes 1966	Dienes I.: A honfoglaló magyarok lószerszámának néhány tanulsága. *ArchÉrt* 93 (1966), 208–234.
Dienes 1972	Dienes I.: *A honfoglaló magyarok.* Budapest 1972.
Fettich 1927	Fettich N.: *dr. Hóman Bálint a MNM Főigazgatójának címzett „Beszámoló", 1927. nov. 29.* [MNM Adattár 167.K.III.]. Budapest 1927.
Fettich 1927–1930	Fettich N.: *Honfoglaláskori temető. (1927. és 1930.), kézzel írt sírleírás.* [MNM Adattár 9. K. I.]. Budapest 1927–1930.
Fettich 1930	Fettich N.: *A kenézlői ujabb ásatások térképe (1927, 1930).* [MNM Adattár 450.K.VI.]. Budapest 1930.
Fettich 1931	Fettich N.: Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához. *ArchÉrt* 45 (1931), 48–112, 315–329.
Fettich é. n.	Fettich N.: *Kenézlő, Csontvázlapok, gépelt szöveggel.* [MNM Adattár 41.K.I.]. Budapest é. n.
Gyulai 1996	Gyulai É.: Miskolc középkori topográfiája. In: *Miskolc története I. A kezdetektől 1526-ig.* Főszerk.: Dobrossy I., szerk.: Kubinyi A. – Tóth P. Miskolc 1996, 175–254.
Istvánovits 2003	Istvánovits E.: *A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga.* [MHKÁS 4.] Nyíregyháza – Budapest 2003.
Jósa 1914	Jósa A.: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban I–II. *ArchÉrt* 34 (1914), 169–184, 303–340.
Keszi 1999	Keszi T.: 10. századi zárt lemezgyűrűk pajzs alakúan kiszélesedő fejjel, pentagramma és madár ábrázolással. In: *A népvándorláskor fiatal kutatói 8. találkozójának előadásai.* Szerk.: Perémi Á. Veszprém 1999, 133–148.
Kiss 2000	Kiss G.: *Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei.* [MHKÁS 2.] Szombathely 2000.
Komáromy 1957	Komáromy J.: Beszámoló a miskolci Sötétkapu-melletti ásatások eredményéről. *HOMÉ* 1 (1957), 70–101.
Kovács 2011	Kovács L.: *A magyar kalandozások zsákmányáról.* Budapest 2011.
Kovács 2013	Kovács L.: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei.*

Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. [MSZTRT 3.] Szerk.: Révész L. – Wolf M. Szeged 2013, 511–604.

K. Végh 1993 — K. Végh K.: A kistokaji honfoglalás kori temető. *HOMÉ* 30–31 (1993), 53–103.

Lakos 1958 — Lakos János: Rupp. I. és a CNH. I. éremképeinek egyeztetése. *Az Érem* 14 (1958), 14–16.

László 1943 — László Gy.: *A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben.* Kolozsvár 1943.

László 1944 — László Gy.: *A honfoglaló magyar nép élete.* [Népkönyvtár 4.] Budapest 1944.

Libor–Takács 2019 — Libor Cs. – Takács R.: A Hernád-völgy honfoglalói. Részlet egy régió történetéből. *Magyar Régészet* 8 (2019), 28–34.

Mesterházy 1996 — Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok társadalma és a régészet. *Életünk* 1996/8, 768–795.

Mesterházy 2018 — Mesterházy K.: Pántkarperecek a magyar honfoglalás korából. In: *Két világ határán. Természet- és társadalomtudományi tanulmányok a 70 éves Költő László tiszteletére.* Szerk.: Varga M. – Szentpéteri J. Kaposvár 2018, 187–230.

Pásztor 1996 — Pásztor A.: A magyarországi kora és közép avar kori gyöngyök tipológiai vizsgálata. *MFMÉ StudArch* 2 (1996), 195–220.

Pusztai 2004 — Pusztai T.: Miskolc, Rákóczi utca 13. *RKM* 2003: 2004, 254.

Révész 1992 — Révész L.: Honfoglalás és államalapítás kori temetők Miskolcon. In: *Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből.* Szerk.: Rémiás T. Miskolc 1992, 91–120.

Révész 1996 — Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez.* [MHKÁS 1.] Miskolc 1996.

Révész 1996a — Révész L.: Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető. In: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus.* Szerk.: Révész L., Wolf M. és M. Nepper I. közreműködésével Fodor I. Budapest 1996, 150–157.

Révész 2020 — Révész L.: *A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig.* [MHKÁS 13.] Szeged – Budapest 2020.

Rupp 1841, 1846 — Rupp J.: *Magyarország ekkorig ismeretes pénzei, lerajzolva, történeti s pénztudományi kútfők után megmagyarázva. I: Árpádi korszak, II: A Vegyes házakbóli királyok korszaka.* Pest 1841, 1846.

Simonyi 2005 — Simonyi E.: *Adatok a 10–13. századi kerámiakészítéshez Északkelet-Magyarországról. HOMÉ* 44 (2005), 37–56.

Straub 1999 — Straub P.: A honfoglalás kori tegezcsontok időrendjéhez *MFMÉ StudArch* 5 (1999), 409–422.

Szilágyi 1994 — Szilágyi, K.: The Beads of Tenth- to Twelfth-Century Hungary. *BEADS: Journal of the Society of Bead Researchers* 7 (1994), 65–95.

Szőke 1962 — Szőke B.: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei.* [RégTan 1.] Budapest 1962.

Szőke–Vándor 1987 — Szőke B. M. – Vándor L.: *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője.* [Fontes ArchHung]. Budapest 1987.

Szőllősy 1992 — Szőllősy G.: Íjászati alapismeretek. *JAMÉ* 30–32 (1987–1989): 1992, 443–476.

Takács–Pusztai 2019 — Takács R. – Pusztai T.: A Hernád-völgy 10–11. századi településtörténetéhez. In: *Hadak útján. A népvándorláskor fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája. Budapest, 2019. november 15–16. (29th Conference of young scholars on the Migration Period. November 15–16, 2019, Budapest). Absztraktkötet.* Szerk.: Sudár B. – Türk A. [Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 14. – Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok 7.] Budapest 2019, 86–87.

Tettamanti 1975 — Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. *StCom* 3 (1975), 79–123.

Tóth 2014 — Tóth, K.: Noteworthy findings of the Roman Age and Early Migration Period from Borsodszirák, Northeastern Hungary. *HOMÉ* 53 (2014), 159–182.

Tóth 2015 — Tóth K.: *Régészeti dokumentáció – Bodrogköz kistáj, vizes élőhelyek vízpótlásának javítása.* [MNM 600/3221/2015] Budapest 2015.

Vitt 1952 — Витт, В. О.: Лошади Пазырыкских курганов. Советская Археология 16 (1952), 163–205.

WOLF 1992 Wolf M.: Régészeti adatok Miskolc középkori történetéhez. In: *Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből.* Szerk.: Rémiás T. Miskolc 1992, 121–139.

WOLF 1994 Wolf M.: Felsőzsolca-Várdomb *RégFüz* I/46 (1994), 68–69.

WOLF 1996 Wolf M.: A borsodi földvár. In: *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei.* Szerk.: Wolf M. – Révész L. 1996, 242–254.

WOLF 1999 Wolf M.: A földvárkutatás jelenlegi helyzete, a borsodi földvár. *HOMÉ* 37 (1999), 315–328.

WOLF 2005 Wolf M.: A borsodi ispánsági vár templomai. In: *A középkori templom körüli temetők kutatása.* Szerk.: Ritoók Á. – Simonyi E. Budapest 2005, 131–141.

WOLF 2019 Wolf M.: *A borsodi földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk kutatása.* [MSZTRT 6.] Budapest–Miskolc–Szeged 2019.

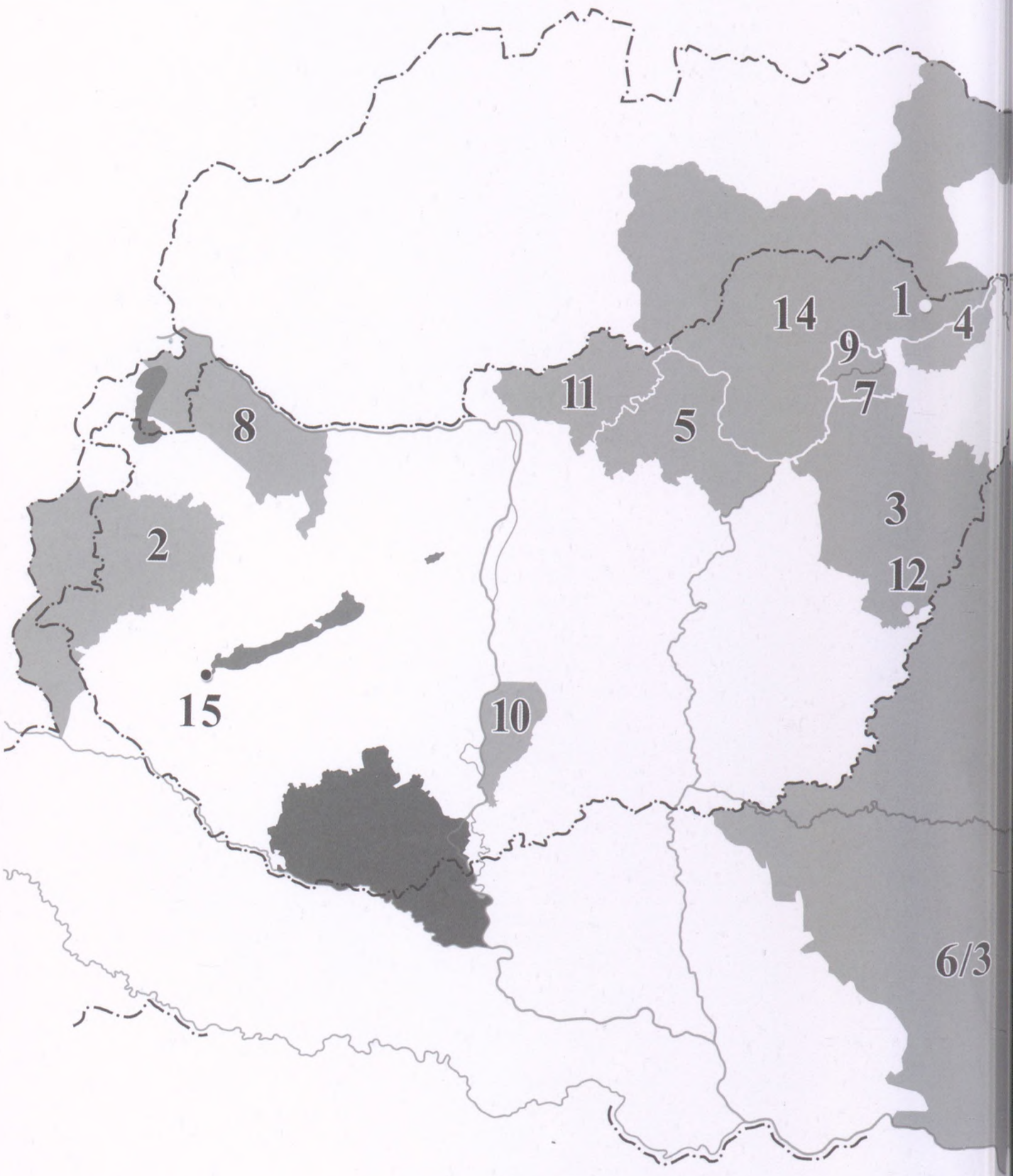
14
1
4
9
11
7
8
5
3
2
12
15
10
6/3

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK LELETANYAGA

Kiss Attila
Baranya megye X–XI. századi sírleletei. Budapest 1983.

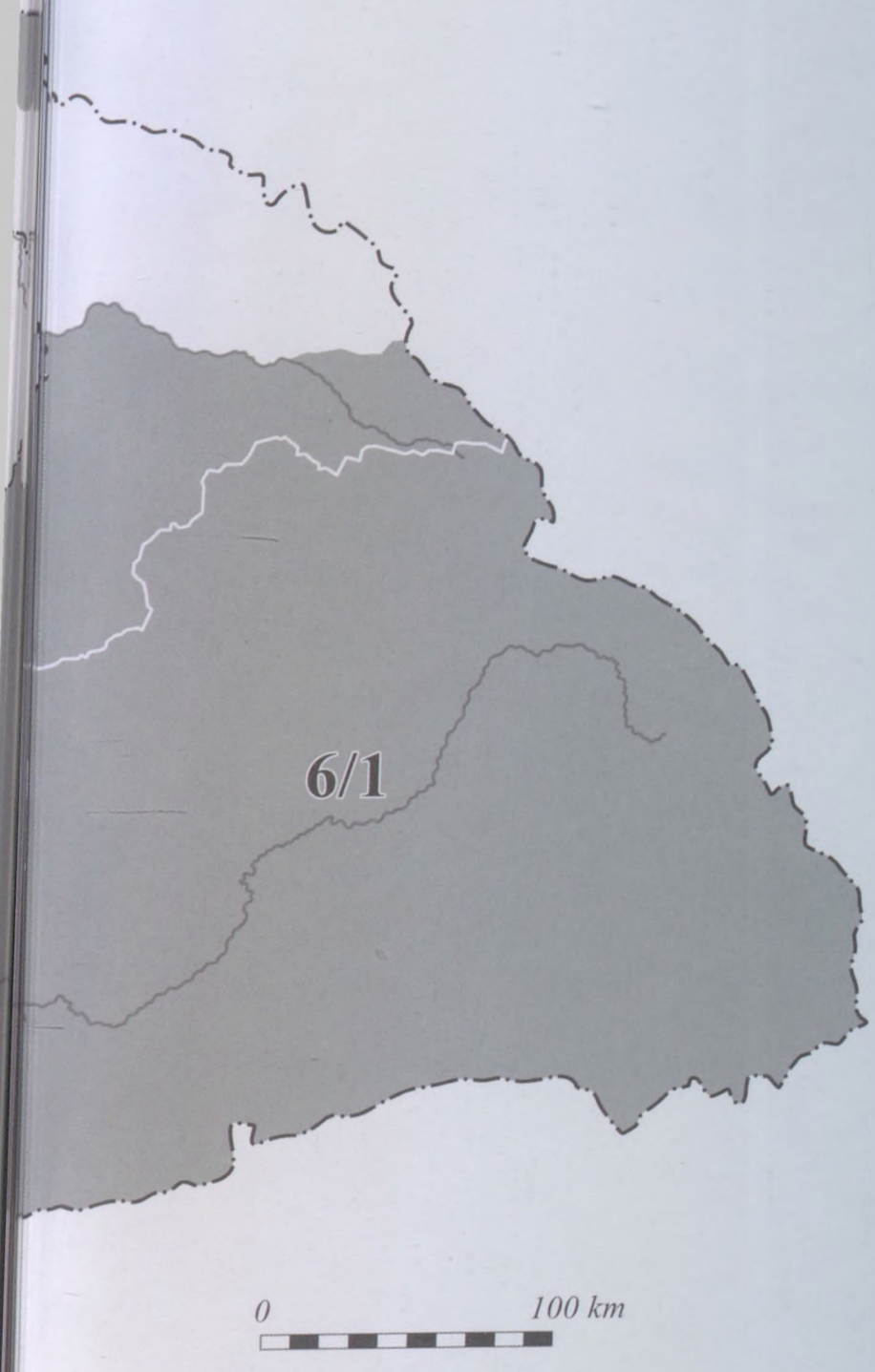

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS KORI ÉS KORA ÁRPÁD KORI SÍRLELETEI

Megjelent kötetek

1. Révész László
A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez. Miskolc 1996.
2. Kiss Gábor
Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei. Szombathely 2000.
3. M. Nepper Ibolya
Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II. Budapest–Debrecen 2002.
4. Istvánovits Eszter
A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga. Nyíregyháza–Budapest 2003.
5. Révész László
Heves megye 10–11. századi temetői. Budapest 2008.
6. Gáll Erwin
Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei I–II. Szeged 2013.
7. Tóth Anikó
A nyíri mezőség a 10–11. században. Szeged 2014.
8. Horváth Ciprián
Győr és Moson megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged 2014.
9. Kovács László
A Taktaköz 10–11. századi sír- és szórványleletei, valamint a tiszalúc-sarkadi 11. századi temető. Szeged–Budapest 2015.
10. Gallina Zsolt – Varga Sándor
A Duna–Tisza közének honfoglalás és kora Árpád-kori temetői, sír- és kincsleletei I. – A Kalocsai Sárköz a 10–11. században. Szeged–Budapest 2016.
11. Horváth Ciprián
Nógrád megye honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest 2019.
12. Kovács László
Magyarhomorog-Kónya-domb 10. századi szállási és 11–12. századi falusi temetője. Szeged–Budapest 2019.
13. Révész László
A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig. Szeged–Budapest 2020.
14. Horváth Ciprián
Borsod, Abaúj és Zemplén megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest 2020.

Előkészületben

15. Költő László – Szentpéteri József
Vörs-Papkert-B. késő avar kori, Karoling kori és honfoglalás kori temetője. Szeged–Budapest

5900 Ft

9 789639 987845